ଗାଁଧୀ ରଚନାବଳୀ

ଶ୍ରୀ ସ୍ୱା

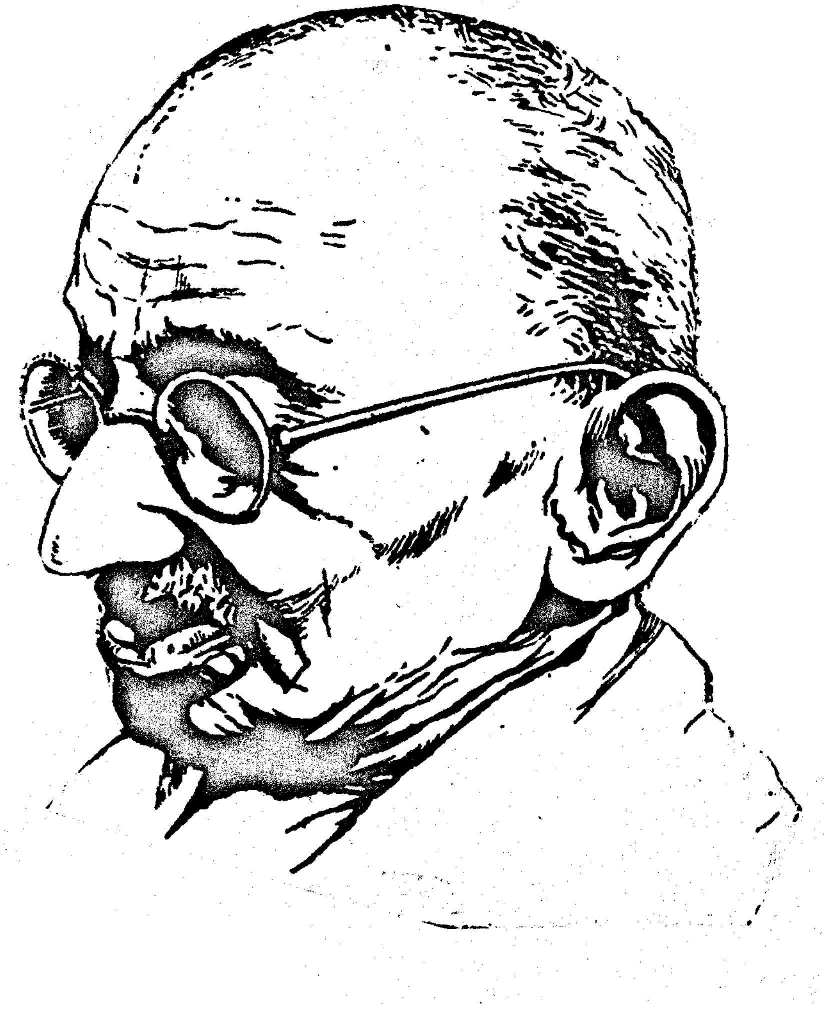

ଘି
ଷା

ଗାନ୍ଧୀ ରଚନାବଳୀ

୫ମ ଖଣ୍ଡ

ଶିକ୍ଷା

ମୋହନଦାସ କରମଚନ୍ଦ ଗାନ୍ଧୀ

ପ୍ରକାଶକ :

ଉତ୍କଳ ଗାନ୍ଧୀ ସ୍ମାରକ ନିଧି

କଟକ-୭୫୩୦୦୨

ଶିକ୍ଷା

ଗାଂଧୀ ରଚନାବଳୀ, ୫ମ ଖଣ୍ଡ

ଅନୁବାଦକ :

ଶ୍ରୀ ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ଦାସ ଓ ଅନ୍ୟମାନେ

ପ୍ରକାଶକ :

ଉତ୍କଳ ଗାଂଧୀ ସ୍ମାରକ ନିଧି

ବାଖରାବାଦ, କଟକ-୨

ମୁଦ୍ରାକର :

ନିକୁଞ୍ଜ କିଶୋର ଦାସ

ଗ୍ରାମସେବକ ସମବାୟ ପ୍ରକାଶନ ଲିଃ

ବାଖରାବାଦ, କଟକ-୨

ଗାଂଧୀ-କସ୍ତୁରବା ଜନ୍ମ ଶତବାର୍ଷିକୀ ସଂସ୍କରଣ, ୨୧ ଡିସେମ୍ବର, ୧୯୬୯

ଛପା ସଂଖ୍ୟା—୩୦୦୦ ଖଣ୍ଡ

ମୂଲ୍ୟ—ତିରିଶ ଟଙ୍କା ମାତ୍ର

(୧୯୮୬)

SIKSHA

Gandhi Rachanavali
Vol. 5

Translators :

Sri Chittaranjan Das
& others

Publisher :

Utkal Gandhi Smarak Nidhi
Bakharabad, Cuttack-2

Printer :
Nikunja Kishore Das

Gramasevak Samabaya
Prakashan Ltd.

Bakharabad, Cuttack-2

Gandhi-Kasturba Birth
Centenary edition,

21 December, 1969
3000 copies

Price : Thirty Rupees only
(1986)

ଶିକ୍ଷା

ପ୍ରକାଶକଙ୍କର କଥା

ଗାନ୍ଧୀ-କସ୍ତୁରବା ଜନ୍ମ-ଶତବାର୍ଷିକୀ ପାଳନ ଭିତରେ ଗାନ୍ଧୀଜୀଙ୍କର ମୂଳ ଲେଖା-ଗୁଡ଼ିକୁ ଭାରତର ବିଭିନ୍ନ ଭାଷାରେ ଅନୁବାଦ କରି ପ୍ରକାଶ କରିବା ଗୋଟିଏ ସ୍ଥାୟୀ ଓ ମୁଖ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟ । ଏଥିପାଇଁ କେନ୍ଦ୍ରୀୟ ଗାନ୍ଧୀ ସ୍ମାରକ ନିଧି ଓ କେନ୍ଦ୍ରୀୟ ଗାନ୍ଧୀ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଶତବାର୍ଷିକୀ କମିଟି ଅନେକ ଦିନୁଁ ପ୍ରତି ପ୍ରଦେଶର ଗାନ୍ଧୀ ନିଧିଙ୍କୁ ସୂଚନା ଦେଇଥିଲେ । ତଦନୁସାରେ ଓଡ଼ିଆରେ ଗାନ୍ଧୀ ରଚନାବଳୀ ନାମରେ ପ୍ରାୟ ଷୋଳ ଖଣ୍ଡ ପୁସ୍ତକ ପ୍ରକାଶ କରିବାର ଯୋଜନା ଗାନ୍ଧୀ ସ୍ମାରକ ନିଧିର ଉତ୍କଳ ଶାଖା କରିଛନ୍ତି । ସେହି ରଚନାବଳୀର ପଞ୍ଚମ ଖଣ୍ଡରୂପେ ଏହି "ଶିକ୍ଷା" ପ୍ରକାଶିତ ହେଲା ।

ସଂକଳନ

ଏହି ଖଣ୍ଡର ସଂକଳନ ପାଇଁ ଗାନ୍ଧୀଜୀଙ୍କର ମୂଳ ପ୍ରବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକ ବା ସେଗୁଡ଼ିକର ଅଂଶ ନିର୍ବାଚନରେ ଆମକୁ ବିଶେଷ ଆୟାସ ସ୍ୱୀକାର କରିବାକୁ ହୋଇଛି । କାରଣ, ଗାନ୍ଧୀଜୀଙ୍କର ଲେଖା ଓ ବକ୍ତୃତା ସହି ସୁପରିଚିତ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ଜାଣନ୍ତି ଯେ ତାଙ୍କର ସମଗ୍ର ଜୀବନ ଓ କର୍ମ ଏକ ସମାହାର, ଏବଂ ସେ ତାଙ୍କର ଗୋଟିଏ ମାତ୍ର ଲେଖା ବା ବକ୍ତୃତାରେ ଏକାଧିକ ବିଷୟର ଅବତାରଣା କରୁଥିଲେ ଏବଂ ଯେତେବେଳେ ଯେଉଁ ସମସ୍ୟାଟି ତାଙ୍କୁ ଅପେକ୍ଷାକୃତ ଅଧିକ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ବୋଧ ହେଉଥିଲା, ତାହା ପ୍ରତି ତୁରନ୍ତ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କର ଧ୍ୟାନ ଆକର୍ଷଣ କରୁଥିଲେ । ତେଣୁ, ଗାନ୍ଧୀଜୀଙ୍କର ଅନେକ ଦୀର୍ଘ ପ୍ରବନ୍ଧରୁ କେବଳ ଶିକ୍ଷା ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଅଂଶ ଉଦ୍ଧାର କରିବାକୁ ପଡ଼ିଛି । ଦ୍ୱିତୀୟ ପ୍ରଧାନ ଅସୁବିଧା ହେଉଛି ଭାରତ ସରକାରଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରକାଶ ପାଉଥିବା Collected Works of Mahatma Gandhi (ମହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ସଂଗୃହୀତ ଲେଖାମାନ ବା ହିନ୍ଦୀରେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଗାନ୍ଧୀ ବାଙ୍ଗ୍‌ମୟ) ଆମର ଏହି ସଂକଳନ ଓ ଅନୁବାଦ ବେଳକୁ ମାତ୍ର ୧୬ ଖଣ୍ଡ ବାହାରିଥିଲା । ତେଣୁ କରି, ଶ୍ରୀ ଟି.କେ. ମହାଦେବନ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବନ୍ଧୁମାନଙ୍କର ସୂଚନା ସତ୍ତ୍ୱେ ଆମେ ଗାନ୍ଧୀଜୀଙ୍କର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରବନ୍ଧମାନ କାଳାନୁକ୍ରମିକ ସଜ୍ଜାରେ ଏଥିରେ ଦେଇପାରିଲୁଁ ନାହିଁ ।

ସମୟ ଓ ସମ୍ବଳର ସ୍ୱଳ୍ପତା ଏବଂ ପୂର୍ବବର୍ଣ୍ଣିତ ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ହେତୁରୁ ଶିକ୍ଷା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଗାନ୍ଧୀଜୀଙ୍କର ଆହୁରି ଅନେକ ଉପାଦେୟ ଲେଖା ଆମ୍ଭେମାନେ ଏଠାରେ ଦେଇ ନ ପାରି ଦୁଃଖିତ ।

•

ଏହି ଖଣ୍ଡରେ ମୁଖ୍ୟତଃ ନିମ୍ନଲିଖିତ ପୁସ୍ତକଗୁଡ଼ିକରୁ ପ୍ରବନ୍ଧମାନ ଅନୂଦିତ ହୋଇଅଛି :

ନବଜୀବନ ଟ୍ରଷ୍ଟ (ଅହମଦାବାଦ) ଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରକାଶିତ

(୧) Towards New Education,
(୨) Basic Education,
(୩) The Problem of Education,
(୪) True Education,

କଲିକତାର ଶ୍ରୀ ପ୍ରହ୍ଲାଦ କୁମାର ପ୍ରାମାଣିକଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରକାଶିତ ଏବଂ ବଙ୍ଗଳାର ସୁପରିଚିତ ଗାନ୍ଧୀପ୍ରେମୀ ଶ୍ରୀ ଶୈଳେଶ କୁମାର ବନ୍ଦୋପାଧ୍ୟାୟଙ୍କଦ୍ୱାରା ସଙ୍କଳିତ ଓ ଅନୂଦିତ ବଙ୍ଗଳା ଭାଷାରେ (୫) "ଶିକ୍ଷା",

ଉତ୍ତର ପ୍ରଦେଶ ଗାନ୍ଧୀ ସ୍ମାରକ ନିଧିଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରକାଶିତ ହିନ୍ଦୀ (୬) "ଶିକ୍ଷଣ ଔର ସଂସ୍କୃତି" ଏବଂ ଭାରତ ସରକାରଙ୍କଦ୍ୱାରା ପ୍ରକାଶିତ (୭) The Collected Works of Mahatma Gandhi ।

ଏଥିପାଇଁ ଆମ୍ଭେମାନେ ପ୍ରକାଶକ ଓ ସେହି ସଙ୍କଳନକାରୀ-ମାନଙ୍କଠାରେ ଆମର କୃତଜ୍ଞତା ଜଣାଉଛୁଁ ।

ପ୍ରବନ୍ଧ ସଜ୍ଜା

ସାଧାରଣତଃ ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କର ଟ୍ରେନିଂ ସ୍କୁଲ ବା କଲେଜ ପାଇଁ ଅଭିପ୍ରେତ ଶିକ୍ଷା ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ପାଠ୍ୟ ପୁସ୍ତକରେ ଯେପରି ବିଭିନ୍ନ ଶୀର୍ଷକରେ ସଜ୍ଜୀକୃତ ଭାବରେ ଆମେ ଅଧ୍ୟାୟଗୁଡ଼ିକ ଦେଖିବାକୁ ପାଉଁ, ଗାନ୍ଧୀଜୀଙ୍କର ଲେଖାକୁ ସେପରି ସଜାଇବା, ବର୍ଗୀକରଣ କରିବା ଅସମ୍ଭବ ଓ ଅଯୌକ୍ତିକ । ତଥାପି, ସାଧାରଣ ପାଠକମାନଙ୍କ ସୁବିଧାଜନକ ହେବ ଭାବି, ଆମ ନିଜର ବିଚାର ଅନୁସାରେ କେତେକ ପ୍ରଧାନ ଶୀର୍ଷକରେ ସଙ୍କଳନଗୁଡ଼ିକୁ ସଜାଇ ଦେଇଛୁଁ । ଏହା ପାଠକ ପାଠିକାମାନଙ୍କୁ କେତେ ଦୂର ରୁଚିକର ହେବ, ସେମାନେ ହିଁ ବିଚାର କରିବେ ।

ଏହି ଖଣ୍ଡରେ ଗାନ୍ଧୀଜୀଙ୍କର ଶିକ୍ଷା ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଦର୍ଶନ ବା ମୂଳ ତତ୍ତ୍ୱ କେବଳ ନାହିଁ; ସେଥି ସହ ଶିକ୍ଷକ, ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀ, ଶିକ୍ଷାନୁଷ୍ଠାନର ପରିଚାଳନା, ମାଧ୍ୟମ, ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକ, ············ଇତ୍ୟାଦି ନାନା ବିଷୟରେ ଗାନ୍ଧୀଜୀଙ୍କର ବିଚାର ଓ ପ୍ରୟୋଗ ମଧ୍ୟ ରହିଛି । ଶିକ୍ଷା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସରକାରଙ୍କର ପଲିସି (ମତ) ଓ ତାଙ୍କର ପ୍ରକୃତ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ବିଷୟରେ ଗାନ୍ଧୀଜୀ ମଧ୍ୟ ସଚେତନ ଥିଲେ । ଏଣୁ ୧୯୩୭ ମସିହାରେ କେତେକ ପ୍ରଦେଶରେ କଂଗ୍ରେସ ମନ୍ତ୍ରୀମଣ୍ଡଳ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ହେବାଠାରୁ ଗାନ୍ଧୀଜୀଙ୍କର ଶେଷ ପ୍ରୟାଣ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସରକାରଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷା ବିଷୟରେ ତାଙ୍କର ନାନା ମୌଳିକ ଓ କ୍ରାନ୍ତିକାରୀ ପରାମର୍ଶ ରହିଛି । ଆମର ପ୍ରକାଶିତ ଗାନ୍ଧୀ ରଚନାବଳୀର ପ୍ରଥମ ଖଣ୍ଡ "ଆତ୍ମକଥା"ରୁ ଶିକ୍ଷା ବିଷୟରେ ଗାନ୍ଧୀଜୀଙ୍କର ନିଜର

ପ୍ରୟୋଗରୁ କେତୋଟି ପ୍ରବନ୍ଧ ଏଥିରେ ସନ୍ନିବିଷ୍ଟ ହୋଇଅଛି । ଏହାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ହେଉଛି ଯେ ଏହି ପୁସ୍ତକ ଖଣ୍ଡିକ ଯଥାସମ୍ଭବ ସ୍ୱୟଂ-ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିବା । ଶିକ୍ଷା ବିଷୟରୁ ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀ-ମାନଙ୍କର କଥା ଅଲଗା କରିହେବ ନାହିଁ । ଅତଏବ, ଏହି ଖଣ୍ଡରେ ସେମାନଙ୍କର ଚରିତ୍ର-ଗଠନ, ପାଠ୍ୟର ବିଷୟବସ୍ତୁ, ସେମାନଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷାଦାନର ପଦ୍ଧତି, ସେମାନଙ୍କର ସମସ୍ୟା, ଆଦି ବିଷୟ ଉଲ୍ଲେଖ ଥିଲେହେଁ, ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀମାନଙ୍କୁ ଗାନ୍ଧୀଜୀଙ୍କର ଖାସ୍ ଉପଦେଶ ଆମର "ଛାତ୍ର ସମାଜ ପ୍ରତି" ନାମକ ଷଷ୍ଠ ଖଣ୍ଡରେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଭାବରେ ପ୍ରକାଶିତ ହେଉଛି । ଏହା ବୋଲିବା ବାହୁଲ୍ୟ ଯେ ଶିକ୍ଷକ ଓ ଶିକ୍ଷିତ ଅଭିଭାବକମାନେ "ଶିକ୍ଷା" ସହିତ ସେ ଖଣ୍ଡିକ ମଧ୍ୟ ଅଧ୍ୟୟନ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ ମନେ କରିବେ ।

ବିଶେଷ କଥା

ଗାନ୍ଧୀଜୀଙ୍କର ଲେଖା ସମ୍ବନ୍ଧରେ କୌଣସି ମୁଖବନ୍ଧ ଲେଖିବା ଧୃଷ୍ଟତା ମାତ୍ର । ପାଠକ-ପାଠିକାମାନଙ୍କ ଆଗରେ ତାଙ୍କର ଲେଖାକୁ ଅବିକୃତ ଓ ଅଖଣ୍ଡିତ ଭାବରେ ଉପସ୍ଥାପିତ କରିପାରିବା, ସଂକଳନକାରୀ ଓ ଅନୁବାଦକଙ୍କର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ମାତ୍ର । କେତେକେ, ବିଶେଷ କରି ଶିକ୍ଷା ବିଷୟରେ ଉଚ୍ଚ ଡିଗ୍ରୀପ୍ରାପ୍ତ ବିଦ୍ୱାନ୍ ଲୋକେ, ଭାବନ୍ତି ଯେ ଗାନ୍ଧୀ ତ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର ସୀମା ମାଡ଼ି ନ ଥିଲେ, ସେ ଶିକ୍ଷା ବିଷୟରେ କଅଣ କହିବେ ? ମାତ୍ର ସେମାନେ ଓ ଅନ୍ୟ ବହୁ ବ୍ୟକ୍ତି ସ୍ୱୀକାର କରନ୍ତି ଯେ ଗାନ୍ଧୀଜୀ ଦୁନିଆକୁ ଅନ୍ତତଃ ଦୁଇଟି ବିଷୟ ଦେଇଛନ୍ତି—(୧) ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଓ (୨) ଅସହଯୋଗ । ଭାରତର ରାଜନୈତିକ ମୁକ୍ତି ପାଇଁ ଏ ଦୁଇ ଅଭିନବ ଟେକ୍‌ନିକ୍‌ର ଯଥେଷ୍ଟ ଗୁରୁତ୍ୱ ଥିଲା । ଅଥଚ ଗାନ୍ଧୀଜୀ ନିଜେ କହିଛନ୍ତି, "ଶିକ୍ଷାର ପ୍ରୟୋଗ କରୁଁ କରୁଁ ମୁଁ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଓ ଅସହଯୋଗକୁ ଆବିଷ୍କାର କଲି ଏବଂ ସେହି ନୂତନ ପ୍ରୟୋଗରେ ବ୍ରତୀ ହେଲି ।" —ୟଙ୍ଗ୍ ଇଣ୍ଡିଆ, ତା ୨୯-୧-୧୯୨୫ । ଏଇଥିରୁ ଜଣାଯିବ ଯେ ଗାନ୍ଧୀଜୀ ଶିକ୍ଷାର ପ୍ରୟୋଗରେ କି ଉଚ୍ଚ ବୈଜ୍ଞାନିକ, ବିରକ୍ତ ବା ନିରପେକ୍ଷ ମନୋବୃତ୍ତି ସହକାରେ ଲାଗିଥିଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କର ଶିକ୍ଷା-ପ୍ରୟୋଗଲବ୍ଧ ସାଧନାକୁ ସେ ଭାରତର ମୁକ୍ତି ଓ ବିଶ୍ୱର ପରାଧୀନ ଜାତିଗୁଡ଼ିକର ମୁକ୍ତି ଦିଗରେ ନିୟୋଜିତ କରିଗଲେ । ଶିକ୍ଷା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ତାଙ୍କର ବିଚାର ଓ ଯୋଜନା ସରଳ, ସୁଲଭ, ବ୍ୟାବହାରିକ ଓ ଆମ ଦରିଦ୍ର ଦେଶ ପକ୍ଷରେ ନିଃଶୁଳ୍କ ଓ ସାର୍ବଜନୀନ ଶିକ୍ଷାପାଇଁ ଉପଯୁକ୍ତ ହେଲେହେଁ, ଆମର ଚିରାଚରିତ ସଂସ୍କାର ହେତୁ ଆମେ ସେହି କ୍ରାନ୍ତିକାରୀ ଯୋଜନାକୁ ଗ୍ରହଣ କରିନାହୁଁ । ପ୍ରଚଳିତ ପ୍ରହେଳିକାମୟ ରାଜନୀତିରେ ଓ ତାହାଦ୍ୱାରା ପରିଚାଳିତ ଶାସନସନ୍ତ୍ରରେ ତାଙ୍କର ସତ୍ୟ ଓ ଅହିଂସା ମଧ୍ୟ ଏ ଦେଶରେ ଶିକ୍ଷାର ଦାର୍ଶନିକ ମୂଳ ଭିତ୍ତି ରୂପେ ଗୃହୀତ ହୋଇନାହିଁ । ତେବେ, କଥାକଥିତ ଶିକ୍ଷାର ବିସ୍ତାର, ଶିକ୍ଷା ଶେଷରେ ଉପାର୍ଜନରେ ଅପାରଗତା, ଉଚ୍ଚ ଶିକ୍ଷିତ ଲୋକମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅସନ୍ତୋଷ ଓ ନୈରାଶ୍ୟ ଏବଂ ଏ ସବୁର ପରିଣତି ଯୋଗୁଁ ଶାସକବର୍ଗ ଓ ଶିକ୍ଷା କ୍ଷେତ୍ରରେ ବିଚାରଶୀଳ ଲୋକଙ୍କ ମନରେ ଯେଉଁ

ଉଦ୍‌ବେଗ ସୃଷ୍ଟି ହେଉଛି, ସେଥିରୁ ଆଶା କରାଯାଏ ଯେ ଗାନ୍ଧୀଜୀଙ୍କର ବିଚାରକୁ ଅନୁଧାନ କରିବାର ସମୟ ନିକଟ ହୋଇ ଆସୁଛି । ଯଦି ସେହି ଅନୁଧାନ ଓ ଶିକ୍ଷା ସମସ୍ୟାର ସମାଧାନ ଉପରେ ଆମର ଏହି "ଶିକ୍ଷା" କିଛି ସହାୟକ ହୁଏ, ତେବେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଶ୍ରମ ସାର୍ଥକ ହେବ ।

ଓଡ଼ିଶାରେ ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷା କ୍ଷେତ୍ରରେ ସମୟରେ ଜଣେ ବିଶିଷ୍ଟ ପ୍ରୟୋଗକାରୀ ଓ ଏବେ ଉତ୍ତର ପ୍ରଦେଶର ଗ୍ରାମ୍ୟ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର ଅଧ୍ୟାପକ ଶ୍ରୀ ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ଦାସ ଏ ପୁସ୍ତକ ପାଇଁ ଅଧିକାଂଶ ପ୍ରବନ୍ଧ ଅନୁବାଦ କରିଦେଇଥିଲେ । ତାଙ୍କୁ ସେଥିପାଇଁ ଧନ୍ୟବାଦ । ବାକି ପ୍ରବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକ ଗାନ୍ଧୀନିଧିର ପ୍ରକାଶନ ବିଭାଗ ଦ୍ୱାରା ଅନୂଦିତ ହୋଇଛି । ରାଧାନାଥ ଟ୍ରେନିଂ କଲେଜର ଅଧ୍ୟକ୍ଷ ଶ୍ରୀ ଶତ୍ରୁଘ୍ନ ନାଥ ଓ ସର୍ବସେବା ସଂଘର ଅଧ୍ୟକ୍ଷ ଶ୍ରୀ ମନମୋହନ ଚୌଧୁରୀଙ୍କର ମୂଲ୍ୟବାନ୍ ସୂଚନା ପାଇଁ ସେମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଆନ୍ତରିକ ଧନ୍ୟବାଦ ଅର୍ପଣ କରୁଅଛୁଁ ।

ଗାନ୍ଧୀ ରଚନାବଳୀର ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ ଖଣ୍ଡଗୁଡ଼ିକ ପରି ଏ ଖଣ୍ଡରେ ପ୍ରବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକ ଯଥାସମ୍ଭବ କାଳାନୁକ୍ରମରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଭାଗରେ ଦିଆଯାଇଛି ଏବଂ ଶେଷରେ ବିଶଦ ବର୍ଣ୍ଣାନୁକ୍ରମିକ ସୂଚୀ ମଧ୍ୟ ରହିଛି ।

କଟକ — ସମ୍ପାଦକ

ତା।୨୧-୧୨-୧୯୬୯ — ଗାନ୍ଧୀ ସ୍ମାରକ ନିଧି (ଉତ୍କଳ)

ଶିକ୍ଷା

ସୂଚୀପତ୍ର

କ୍ରମାଙ୍କ	ପ୍ରବନ୍ଧର ନାମ	ଉତ୍ସ ଓ ତାରିଖ	ପୃଷ୍ଠାଙ୍କ

ପ୍ରଥମଭାଗ : ଶିକ୍ଷାର ପ୍ରଥମ ପ୍ରୟୋଗ

		ଆତ୍ମକଥା	
୧ ।	ବାଲ ଶିକ୍ଷା	୩ୟ ଭାଗ, ପ୍ରବନ୍ଧ ୫	୧
୨ ।	ନିଜ ପିଲାଙ୍କ ପାଠପଢ଼ା	୪ର୍ଥ ଭାଗ, ୨୩	୫
୩ ।	ସ୍କୁଲ ମାଷ୍ଟର	,, ,, ୩୨	୮
୪ ।	ଅକ୍ଷର ଜ୍ଞାନ	,, ,, ୩୩	୧୦
୫ ।	ଆତ୍ମିକ ଶିକ୍ଷା	,, ,, ୩୪	୧୩

: ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଶିକ୍ଷା

S & W of Mahatma Gandhi—Natesan, 4th. edin.

୧ ।	ଛାତ୍ରମାନଙ୍କୁ ଉପଦେଶ	୨୬ । ୪ । ୧୯୧୫	୧୬
୨ ।	ହିନ୍ଦୁ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ଭାଷଣ	୪ । ୨ । ୧୬	୨୧
୩ ।	ଗୁରୁକୁଳର ବକ୍ତୃତା	୨୦ । ୩ । ୧୬	୩୦
୪ ।	ଅର୍ଥନୈତିକ ପ୍ରଗତି ବନାମ ନୈତିକ ପ୍ରଗତି	୨୨ । ୧୨ । ୧୬	୩୫
୫ ।	ଆଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କର ଅଭିଭାଷଣ	୧୫ । ୧୧ । ୨୦	୪୩
୬ ।	ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ TAGORE	୧୬ । ୧୧ । ୨୦	୪୬
୭ ।	ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଶିକ୍ଷାର ଅପରିହାର୍ଯ୍ୟ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ [ନବଜୀବନ]	୧୪ । ୯ । ୨୪	୪୯

କ୍ରମାଙ୍କ	ପ୍ରବନ୍ଧର ନାମ	ଉତ୍ସ ଓ ତାରଖ	ପୃଷ୍ଠାଙ୍କ
		ୟଙ୍ଗ୍ ଇଣ୍ଡିଆ	
୮ ।	ସ୍ୱରାଜ ଅର୍ଥରେ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଶିକ୍ଷା	୧୧ । ୧୨ । ୨୪	୫୦
୯ ।	ଭବନଗରରେ ଭାଷଣ	୨୯ । ୧ । ୨୫	୫୧
୧୦ ।	ଅମର ଆଶା (୧) [ନବଜୀବନ]	୧୮ । ୧ । ୨୫	୫୬
	(୨) [ୟଙ୍ଗ ଇଣ୍ଡିଆ]	୧୦ । ୧୨ । ୨୫	୫୮
	(୩) ,,	୧୭ । ୬ । ୨୬	୬୦
୧୧ ।	ବିହାର ବିଦ୍ୟାପୀଠରେ ସମାବର୍ତ୍ତନ ଷ	୧୦ । ୨ । ୨୭	୬୨
୧୨ ।	ସତର୍କ ବାଣୀ [ନବଜୀବନ]	୨୭ । ୩ । ୨୭	୬୬
		ୟଙ୍ଗ୍ ଇଣ୍ଡିଆ	
୧୩ ।	ବାଙ୍ଗାଲୋର ବିଜ୍ଞାନ ଭବନରେ ବକ୍ତୃତା	୨୧ । ୭ । ୨୭	୬୮
୧୪ ।	ବାଙ୍ଗାଲୋରରେ ବକ୍ତୃତା	୨୧ । ୭ । ୨୭	୭୦
୧୫ ।	ଯୁବକମାନେ କଅଣ କରିବେ	୮ । ୯ । ୨୭	୭୧
୧୬ ।	ଅମର ଆଶା (୪)	୧୯ । ୧ । ୨୮	୭୬
୧୭ ।	ଗୁଜରାଟ ବିଦ୍ୟାପୀଠର ପୁନର୍ଗଠନ (୧)	୨ । ୨ । ୨୮	୭୭
	,, ,, ,, (୨)	୨୧ । ୬ । ୨୮	୮୩
	,, ,, ,, (୩) [ନବଜୀବନ]	୨୩ । ୯ । ୨୮	୮୬
୧୮ ।	ସ୍ନାତକମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ବାର୍ତ୍ତା [ୟଙ୍ଗ୍ ଇଣ୍ଡିଆ]	୧୦ । ୧୦ । ୨୯	୮୭
୧୯ ।	ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଶିକ୍ଷା କଅଣ ? [ହିନ୍ଦୀ ନବଜୀବନ]	୨୩ । ୧ । ୩୦	୮୯
୨୦ ।	କାଶୀ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ଅଭିଭାଷଣ [ହରିଜନ]	୧ । ୨ । ୪୨	୯୫

ତୃତୀୟ ଭାଗ : ଶିକ୍ଷାର ସଂଜ୍ଞା ଓ ମୂଳନୀତି

		ଇଣ୍ଡିଆନ ଓପିନିୟନ	
୧ ।	ପରିଚ୍ଛନ୍ନତା ଓ ବାଳକ-ବାଳିକାମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷା	୩୦ । ୯ । ୦୫	୧୩୦
୨ ।	ଶିକ୍ଷା ଓ ସ୍ୱଦେଶାଭିମାନ	୧୬ । ୧୨ । ୦୫	୧୦୩
୩ ।	ଶିକ୍ଷାର ପ୍ରସାର କାହିଁକି ?	୨୩ । ୧୨ । ୦୫	୧୦୪
୪ ।	ଶିକ୍ଷାପ୍ରସାରର ଉପାୟ	୫ । ୧ । ୦୬	୧୦୬
୫ ।	ଶିକ୍ଷାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ	୯ । ୩ । ୦୬	୧୦୮
୬ ।	ଶିକ୍ଷା କିପରି ହେବା ଉଚିତ	୧୮ । ୫ । ୦୬	୧୦୮
୭ ।	ଲୋକସେବା ବିନା ଜ୍ଞାନ ବିଷ	୪ । ୪ । ୦୮	୧୧୦

କ୍ରମାଙ୍କ	ପ୍ରବନ୍ଧର ନାମ	ଉତ୍ସ ଓ ତାରିଖ	ପୃଷ୍ଠାଙ୍କ
		ଇଣ୍ଡିଆନ ଓପିନିୟନ	
୮ ।	ପାଠଶାଳା ଓ ଘରର ଶିକ୍ଷାରେ ସମନ୍ୱୟ	୩ । ୧୦ । ୦୮	୧୧୦
୯ ।	ଆମ ଦେଶର ପ୍ରଚଳିତ ଶିକ୍ଷାର ଅନୁପଯୋଗିତା [୧୮ଶ ଅଧ୍ୟାୟ ହିନ୍ଦ ସ୍ୱରାଜ]	୧୯୦୮	୧୧୧
୧୦ ।	ଇଂରାଜୀ ଶିକ୍ଷା ,, ,,	,,	୧୧୩
୧୧ ।	ଶିକ୍ଷା ଓ ସଦାଚାର [ଇଣ୍ଡିଆନ୍ ଓପିନିୟନ୍]	୧୭ । ୭ । ୧୩	୧୧୫
୧୨ ।	ଅଧ୍ୟୟନର ଅନୁରୂପ ଆଚରଣ [ଏକ ପତ୍ରରୁ]	୧୦ । ୬ । ୧୪	୧୧୭
୧୩ ।	ଶିକ୍ଷାର ସାର୍ଥକତା	୧୫ । ୭ । ୧୪	୧୧୭
୧୪ ।	ପ୍ରକୃତ ଶିକ୍ଷାର ଅର୍ଥ	୨ । ୯ । ୧୪	୧୧୭
୧୫ ।	ଶିକ୍ଷା ଓ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ	୧୯୧୪	୧୧୮
୧୬ ।	ଅଧ୍ୟୟନର ଲକ୍ଷ୍ୟ [କାଠିଓ୍ୱାର୍ଡ଼ ଟାଇମସ୍]	୧୭ । ୨ । ୧୫	୧୧୮
୧୭ ।	ଅବାଞ୍ଛନୀୟ ଶିକ୍ଷା [ଅମୃତବଜାର ପତ୍ରିକା]	୧ । ୪ । ୧୫	୧୧୯
୧୮ ।	ଶିକ୍ଷାର ଆଦର୍ଶ : ଦେଶସେବା [ଏକ ପତ୍ରରୁ]	୧୦ । ୬ । ୧୫	୧୧୯
୧୯ ।	ବର୍ତ୍ତମାନ ଶିକ୍ଷା ପଦ୍ଧତି [ସମାଲୋଚକ ପତ୍ରିକାରୁ]	ଅକ୍ଟୋବର, ୧୬	୧୨୦
୨୦ ।	ଅର୍ବାଚୀନ ଓ ପ୍ରାଚୀନ [C.W.M.G]	୨୩ । ୧୨ । ୧୭	୧୨୪
୨୧ ।	ପ୍ରଚଳିତ ଶିକ୍ଷା ପ୍ରଣାଳୀ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ପ୍ରଣାଳୀର ବିକୃତ କରଣ [ଆଶ୍ରମ କୋଷ ପତ୍ରପତ୍ରରୁ]	୧ । ୭ । ୧୭	୧୨୭
୨୨ ।	ଜ୍ଞାନର ମୂଲ୍ୟ : ଶୁଭ ଆଚରଣ [ବିହାର ଛାତ୍ର ସମ୍ମିଳନୀରେ]	୧୫ । ୧୦ । ୧୭	୧୨୭
୨୩ ।	ଶିକ୍ଷା ଓ ଧର୍ମ [,, ର ଏକ ଅଂଶ]	୧୫ । ୧୦ । ୧୭	୧୨୮
୨୪ ।	ବିଦ୍ୟାର୍ଥୀ ଜୀବନର ଆଦର୍ଶ [,, ର ଏକ ଅଂଶ]	୧୫ । ୧୦ । ୧୭	୧୨୯
୨୫ ।	ଶିକ୍ଷାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ [,, ର ଏକ ଅଂଶ]	୧୫ । ୧୦ । ୧୭	୧୨୯
୨୬ ।	ଇଂରେଜୀ ସାହିତ୍ୟରୁ ଅନୁବାଦ ହିଁ ଯଥେଷ୍ଟ [S. W. M· G.]	୨୦ । ୨ । ୧୮	୧୩୨
୨୭ ।	ବିଦ୍ୟା ଧର୍ମେଣ ଶୋଭତେ [ଅହ୍ମଦାବାଦରେ ଭାଷଣ]	୧୩ । ୭ । ୧୯	୧୩୩
୨୮ ।	ବିଦ୍ୟାର୍ଥୀ କିଏ ? C·W.M.G·	୧୯୧୯	୧୩୩
୨୯ ।	ଶୁଦ୍ଧ ବସ୍ତ୍ରର ରୂପ ଶିକ୍ଷାର ଆବଶ୍ୟକତା	୨୮ । ୯ । ୧୯	୧୩୪
୩୦ ।	ଶିକ୍ଷା ଓ ଆତ୍ମମର୍ଯ୍ୟାଦା [ୟଙ୍ଗ୍ ଇଣ୍ଡିଆ]	୧ । ୧୦ । ୧୯	୧୩୫

କ୍ରମାଙ୍କ	ପ୍ରବନ୍ଧର ନାମ	ଉତ୍ସ ଓ ତାରିଖ	ପୃଷ୍ଠାଙ୍କ
୩୧ ।	ନିର୍ଭୟତା : ଶିକ୍ଷାର ଆବଶ୍ୟକ ଅଙ୍ଗ [ଲାହୋର ଛାତ୍ରସଭାରେ]	୨୮ । ୧୦ । ୧୯	୧୩୫
୩୨ ।	ଅଧ୍ୟୟନ ବନାମ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ [ଦେବଦାସ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ପତ୍ରର ଅଂଶ]	୮ । ୪ । ୨୦	୧୩୬
୩୩ ।	ଇଂରେଜୀ ଶିକ୍ଷା: ବ୍ୟର୍ଥତାର ବୋଝ C.W.M.G	୮ । ୬ । ୨୦	୧୩୬
୩୪ ।	ଅସଲ ଶିକ୍ଷା କ'ଣ ? [ଅହମଦାବାଦ ଛାତ୍ରସଭାରେ]	୧୮ । ୧୧ । ୨୦	୧୩୭
	ନବଜୀବନ		
୩୫ ।	ଇଂରେଜୀ ଶିକ୍ଷା ଗ୍ରହଣୀୟ ନୁହେଁ କାହିଁକି ?	୮ । ୧୨ । ୨୦	୧୩୮
୩୬ ।	ଇଂରେଜୀ ଶିକ୍ଷା ଦେଶ ସେବାର ବାଧକ	୨୬ । ୧୨ । ୨୦	୧୩୯
୩୭ ।	ପ୍ରଚଳିତ ଶିକ୍ଷାପଦ୍ଧତି	୩୦ । ୧୨ । ୨୦	୧୪୦
	ୟଙ୍ଗ୍ ଇଣ୍ଡିଆ		
୩୮ ।	ସୂତାକଟା ଏକ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ	୧୯ । ୧ । ୨୧	୧୪୨
୩୯ ।	ଚରଖା ହିଁ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଶିକ୍ଷାର ପ୍ରେରଣାସ୍ରୋତ	୧ । ୨ । ୨୧	୧୪୩
୪୦ ।	ସ୍ୱାବଲମ୍ବନ	୨ । ୨ । ୨୧/ ୩୦ । ୩ । ୨୧	୧୪୪
୪୧ ।	ଇଂରେଜୀ ଶିକ୍ଷା ପ୍ରଣାଳୀ ଶୈତାନୀ ଅଟେ	୧୩ । ୪ । ୨୧	୧୪୬
୪୨ ।	ଇଂରେଜୀ ଶିକ୍ଷା, ଏ ପାତକ ଦୂର ହେବା ଅସମ୍ଭବ	୧୩ । ୪ । ୨୧	୧୪୭
୪୩ ।	ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥଙ୍କର ସମାଲୋଚନାର ଉତ୍ତର	୧ । ୬ । ୨୧	୧୪୯
୪୪ ।	ପୋଥିଗତ ବିଦ୍ୟା	୧ । ୬ । ୨୧	୧୫୦
୪୫ ।	ସ୍ୱାବଲମ୍ବନ	୮ । ୬ । ୨୧ ଓ ୧ । ୯ । ୨୧	୧୫୧
୪୬ ।	ଶରୀରଶ୍ରମ	୧ । ୯ । ୨୧	୧୫୩
୪୭ ।	ଚରଖାର ବିକାଶ	୧ । ୯ । ୨୧	୧୫୫
୪୮ ।	ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ବିଦ୍ୟାଳୟର ବିଶେଷ ଲକ୍ଷଣ [ନବଜୀବନ]	୨୦ । ୧୦ । ୨୧	୧୫୫
୪୯ ।	ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ଜୀବନ ଓ ସଂସ୍କୃତି ଉପରେ ନୂତନ ଶିକ୍ଷା ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହେବ [ୟଙ୍ଗ୍ ଇଣ୍ଡିଆ]	୨୦ । ୩ । ୨୪	୧୫୯
୫୦ ।	ଜୀବିକା ଓ ଶିକ୍ଷା [ନବଜୀବନ]	୧ । ୬ । ୨୪	୧୬୩
୫୧ ।	ସା ବିଦ୍ୟା ଯା ବିମୁକ୍ତୟେ [ହିନ୍ଦୀ ନବଜୀବନ]	୧୫ । ୬ । ୨୪	୧୬୪

ପୃଷ୍ଠାଙ୍କ	ପ୍ରବନ୍ଧର ନାମ	ଉତ୍ସ ଓ ତାରିଖ	ପୃଷ୍ଠାଙ୍କ
		ୟଙ୍ଗ୍ ଇଣ୍ଡିଆ	
୫୨ ।	ଖ୍ରୀଷ୍ଟୀୟ ବିଦ୍ୟାଳୟ	୭ । ୮ । ୨୪	୧୬୬
୫୩ ।	ଖ୍ରୀଷ୍ଟୀୟ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଓ ଖଦୀ	୧୧ । ୧୨ । ୨୪	୧୬୯
		ହି, ନବଜୀବନ	
୫୪ ।	ବିଦ୍ୟାର୍ଥୀ ଜୀବନର ଆଦର୍ଶ	୨୨ । ୧ । ୨୫	୧୬୯
୫୫ ।	ଖ୍ରୀଷ୍ଟୀୟ ପଦ୍ଧତିରେ ବିଦ୍ୟାଳୟ	୧୨ । ୩ । ୨୫	୧୭୧
		ୟଙ୍ଗ୍ ଇଣ୍ଡିଆ	
୫୬ ।	ସୂତାକଟା ଓ ବିଜ୍ଞାନ	୧୨ । ୩ । ୨୫	୧୭୨
୫୭ ।	ସ୍କୁଲଗୁଡ଼ିକରେ ସୂତାକଟା	୧୫ । ୧୦ । ୨୫	୧୭୩
୫୮ ।	ବରୋଦାରେ ଶିକ୍ଷା	୨୧ । ୧ । ୨୬	୧୭୩
୫୯ ।	ସ୍ୱାଧୀନତା, ମାତ୍ର ଶୃଙ୍ଖଳା ମଧ୍ୟରେ	୩ । ୬ । ୨୬	୧୭୪
୬୦ ।	ଖ୍ରୀଷ୍ଟୀୟ ଶିକ୍ଷାର ବ୍ୟାବହାରିକ ଆଦର୍ଶ [ହିନ୍ଦୀ ନବଜୀବନ]	୧୭ । ୬ । ୨୬	୧୭୫
		ୟଙ୍ଗ୍ ଇଣ୍ଡିଆ	
୬୧ ।	ଶ୍ରମର ମର୍ଯ୍ୟାଦା	୯ । ୯ । ୨୭	୧୭୬
୬୨ ।	ଶିକ୍ଷାର ଅସଲ କଥା	୩୦ । ୯ । ୨୭	୧୭୯
୬୩ ।	ସେବାର କଳା	୧୧ । ୮ । ୨୭	୧୮୦
୬୪ ।	ହୃଦୟର ପବିତ୍ରତା ଅପରିହାର୍ଯ୍ୟ	୮ । ୯ । ୨୭	୧୮୩
୬୫ ।	ପ୍ରକୃତ ଶିକ୍ଷା	୧୩ । ୧୦ । ୨୭	୧୮୪
୬୬ ।	ସେବା : ଶିକ୍ଷାର ଏକ ଅଙ୍ଗ	୧୩ । ୧୦ । ୨୭	୧୮୫
୬୭ ।	କୁଚକ୍ରାରୁ ମୁକ୍ତ ରହିବା ପ୍ରକୃତ ଶିକ୍ଷା [ହିନ୍ଦୀ ନବଜୀବନ]	୩ । ୧୧ । ୨୭	୧୮୬
		ୟଙ୍ଗ୍ ଇଣ୍ଡିଆ	
୬୮ ।	ମ୍ୟାକ୍‌ଲେନ୍‌ଙ୍କର ସ୍ୱପ୍ନ	୨୯ । ୩ । ୨୮	୧୮୭
୬୯ ।	ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଶିକ୍ଷା ଓ ସଂସ୍କୃତିର ଅଭିଶାପ	୮ । ୭ । ୨୮	୧୮୮
୭୦ ।	ସ୍ୱାବଲମ୍ବନ ହିଁ ଆତ୍ମସମ୍ମାନ	୨ । ୮ । ୨୮	୧୯୨
୭୧ ।	ଶିକ୍ଷାରେ ଅହିଂସା	୬ । ୯ । ୨୮	୧୯୪
୭୨ ।	ଶିଶୁମାନଙ୍କର ଆଦର୍ଶ ବିଦ୍ୟାଳୟ [ନବଜୀବନ]	୨ । ୭ । ୨୯	୧୯୬

କ୍ରମାଙ୍କ	ପ୍ରବନ୍ଧର ନାମ	ଉତ୍ସ ଓ ତାରିଖ	ପୃଷ୍ଠାଙ୍କ
୭୩ ।	ପରିବେଶ ସହ କୌଣସି [ହରିଜନ]	୧୩ । ୫ । ୩୬	୨୦୩
	ସମ୍ପର୍କ ନାହିଁ [ୟଙ୍ଗ୍ ଇଣ୍ଡିଆ]	୧୧ । ୭ । ୨୯	
୭୪ ।	ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସଭ୍ୟତାର ନକଲ ମାରାତ୍ମକ ,,	୩୦ । ୪ । ୩୧	୨୦୪
୭୫ ।	ମ୍ୟାଡ଼ାମ ମଣ୍ଟେସରୀଙ୍କ ପ୍ରତି ,,	୧୯ । ୧୧ । ୩୧	୨୦୫
		ୟେରବାଡ଼ା ମନ୍ଦିର	
୭୬ ।	ଶିକ୍ଷା ବିଷୟରେ ରସ୍କିନ୍‌ଙ୍କ ମତ	୨୮ । ୩ । ୩୨	୨୦୬
୭୭ ।	ବାଳକବାଳିକାମାନଙ୍କର ନୈତିକ ଶିକ୍ଷା	୨୨ । ୫ । ୩୨	୨୦୭
୭୮ ।	ଯଥାର୍ଥ ବିଦ୍ୟାଭ୍ୟାସ	୧୦ । ୭ । ୩୨	୨୦୭
୭୯ ।	ସାରାଜୀବନ ଏକ ପାଠଶାଳା [ମହାଦେବ ଭାଇଙ୍କ ଡାଏରୀରୁ]	୧୧ । ୭ । ୩୨	୨୦୯
୮୦ ।	ଶିକ୍ଷା ଓ ତତ୍ତ୍ୱାବଧାନ	୨୪ । ୭ । ୩୨	୨୦୯
୮୧ ।	ପାଠପଢ଼ା ଓ ବିସ୍ତର	୧୪ । ୮ । ୩୨	୨୧୦
୮୨ ।	ସକଳ ଜୀବନର ଐକ୍ୟ [ହରିଜନ]	୩୦ । ୩ । ୩୪	୨୧୧
୮୩ ।	ଶିକ୍ଷାର ପ୍ରଥମ ଗୁଣ : ନମ୍ରତା [ହରିଜନ ବନ୍ଧୁ]	୨୨ । ୭ । ୩୪	୨୧୨
୮୪ ।	ଶିକ୍ଷାରେ ସାକ୍ଷରତା [ହରିଜନ ସେବକ]	୭ । ୯ । ୩୪	୨୧୩
୮୫ ।	ଶିକ୍ଷା ଓ ଜୀବନ [ହରିଜନ ବନ୍ଧୁ]	୩୧ । ୫ । ୩୬	୨୧୩
		ହରିଜନ	
୮୬ ।	ଅବସର ସମୟର ପ୍ରଲୋଭନ	୧ । ୮ । ୩୬	୨୧୪
୮୭ ।	ବାଳକ ବାଳିକାମାନଙ୍କର ସର୍ବାଙ୍ଗୀନ ବିକାଶ	୮ । ୫ । ୩୭	୨୧୭
୮୮ ।	ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଶିକ୍ଷାର ସାରକଥା	୫ । ୬ । ୩୭	୨୧୯
୮୯ ।	ଶିକ୍ଷା ଧନ୍ଦା-କୈନ୍ଦ୍ରିକ ହେବ	୫ । ୬ । ୩୭	୨୨୨
୯୦ ।	ଶୁଆ ରଟିବା ଶିକ୍ଷା [ହରିଜନ ସେବକ]	୧୦ । ୭ । ୩୭	୨୨୨
		ହରିଜନ	
୯୧ ।	ପ୍ରଚଳିତ ଶିକ୍ଷା ପଦ୍ଧତି ହାନିକର	୨୮ । ୮ । ୩୭	୨୨୩
୯୨ ।	ଲେଖି ପଢି ଶିଖିବା କଥା କଅଣ ହେବ ?	୨୮ । ୮ । ୩୭	୨୨୪
୯୩ ।	ସ୍ୱାଭାବିକ ସଂଯମ	୧୮ । ୯ । ୩୭	୨୨୫
୯୪ ।	ଧନ୍ଦା ଜରିଆରେ ଶିକ୍ଷା	୧୧ । ୬ । ୩୮	୨୨୬
୯୫ ।	ଶିକ୍ଷାର ଲକ୍ଷ୍ୟ : ପର ସେବା [ହରିଜନ ସେବକ]	୧୦ । ୩ । ୪୭	୨୨୯
୯୬ ।	ଉପାଧି ଗୁଡ଼ିକ କେବଳ ଉପାଧି	୧୯୪୭	୨୩୦

କ୍ରମାଙ୍କ	ପ୍ରବନ୍ଧର ନାମ	ଉତ୍ସ ଓ ତାରିଖ	ପୃଷ୍ଠାଙ୍କ

ଚତୁର୍ଥ ଭାଗ : ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା

୧ ।	ଆଜିକାଲିର ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା ["ବମ୍ବର ସ୍ପୃଷ୍ଟ"]	୨୦ । ୧୦ । ୧୭	୨୩୫
		ନବଜୀବନ	
୨ ।	ଶିଶୁ ଶିକ୍ଷା	୨୬ । ୧୦ । ୨୪	୨୩୬
୩ ।	ସାର୍ବଜନୀନ ଶିକ୍ଷା ପ୍ରଚାରର ଗୋଟିଏ ସର୍ତ୍ତ	୯ । ୯ । ୨୬	୨୩୮
୪ ।	ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା	୧୩ । ୫ । ୨୮	୨୩୯
		୨୦ । ୫ । ୨୮	
		୨୭ । ୫ । ୨୮	
୫ ।	କେତୋଟି ପ୍ରଶ୍ନ	୩ । ୬ । ୨୮ ରୁ	୨୪୬
		୧ । ୭ । ୨୮	
୬ ।	ମଣ୍ଟେସରୀ ଟ୍ରେନିଂ କଲେଜରେ [ୟଙ୍ଗ୍ ଇଣ୍ଡିଆ]	୧୯ । ୧୧ । ୩୧	୨୬୬
୭ ।	ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା କାହିଁକି ମହତ୍ତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ [ହରିଜନ ସେବକ]	୩୧ । ୭ । ୩୫	୨୭୨

ପଞ୍ଚମଭାଗ : ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷା

		ଇଣ୍ଡିୟାନ ଓପିନିୟନ	
୧ ।	ବାରିଷ୍ଟରୀ ନୁହେଁ, କର୍ମକୁଶଳତା	୨ । ୫ । ୧୯୦୮	୨୭୩
୨ ।	ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷାର ପୃଷ୍ଠଭୂମି	୬ । ୪ । ୧୨	୨୭୩
୩ ।	ଗ୍ରାମ୍ୟପାଠଶାଳାର ଶିକ୍ଷାଗତ ଆଦର୍ଶ [ସ:ଗାଂ:ବା:]	୨୦ । ୩ । ୧୭	୨୭୪
୪ ।	ନୂତନ ତାଲିମର ବ୍ୟାବହାରିକ ରୂପ [ଚମ୍ପାରଣରେ, ନଭେମ୍ବର ୧୯୧୭		୨୭୫
୫ ।	ସ୍ୱାବଲମ୍ବୀ ଶିକ୍ଷାରେ ଚରଖାର ଗୁରୁତ୍ୱ [ନବଜୀବନ]	୯ । ୬ । ୨୭	୨୭୬
୬ ।	ନାଡ଼ିଆଡ଼ରେ ଘଣ୍ଟାଏ [ହରିଜନ]	୮ । ୬ । ୩୫	୨୭୮
୭ ।	ବୌଦ୍ଧିକ ବିକାଶର ସାଧନ [ହରିଜନ ବନ୍ଧୁ]	୨୧ । ୪ । ୩୭	୨୭୯
		ହରିଜନ	
୮ ।	ଆତ୍ମନିର୍ଭର ଶିକ୍ଷା	୩୧ । ୭ । ୩୭	୨୮୦
୯ ।	ଶିକ୍ଷାରେ ପ୍ରହେଳିକା	୨୧ । ୮ । ୩୭	୨୮୩
୧୦ ।	ବୌଦ୍ଧିକ ଶିକ୍ଷାର ସାଧନ [ହରିଜନ ସେବକ]	୧୧ । ୯ । ୩୭	୨୮୪

କ୍ରମାଙ୍କ	ପ୍ରବନ୍ଧର ନାମ	ଉତ୍ସ ଓ ତାରିଖ	ପୃଷ୍ଠାଙ୍କ
		ହରିଜନ	
୧୧ ।	ଆତ୍ମନିର୍ଭରଶୀଳ ଶିକ୍ଷା	୧୧ । ୯ । ୩୭	୨୮୫
୧୨ ।	,, ,, ବିଷୟରେ ଅଧିକ ପଦେ	୧୮ । ୯ । ୩୭	୨୮୮
୧୩ ।	ଆତ୍ମନିର୍ଭରଶୀଳ ବିଦ୍ୟାଳୟ	୧୮ । ୯ । ୩୭	୨୯୧
୧୪ ।	ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷା ମୋର ଅଭିନବ ଦାନ [ଶିକ୍ଷାକା ବିକାସ]	୨୨ । ୯ । ୩୭	୨୯୮
୧୫ ।	ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷା ବନାମ ପ୍ରୋଜେକ୍ଟ ମେଥଡ୍ [ଶିକ୍ଷାକା ବିକାସ]	୨୨ । ୯ । ୩୭	୨୯୮
		ହରିଜନ	
୧୬ ।	ତୁଚ୍ଛ ଚନ୍ଦା ନୁହେଁ, କାର୍ଯ୍ୟ	୨ । ୧୦ । ୩୭	୨୯୯
୧୭ ।	ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷା ସମ୍ମିଳନୀ	୨ । ୧୦ । ୩୭	୩୦୩
୧୮ ।	ହସ୍ତୋଦ୍ୟୋଗ ଦ୍ୱାରା ଶିକ୍ଷା	୨ । ୧୦ । ୩୭	୩୦୬
୧୯ ।	ବମ୍ବେରେ ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା	୯ । ୧୦ । ୩୭	୩୦୮
୨୦ ।	ଉଦ୍ୟୋଗଦ୍ୱାରା ସ୍ୱାବଲମ୍ବୀ ଶିକ୍ଷା [ହରିଜନ ସେବକ]	୧୬ । ୧୦ । ୩୭	୩୧୨
		ହରିଜନ	
୨୧ ।	ସମାଲୋଚନା ଓ ସ୍ପଷ୍ଟୀକରଣ	୧୬ । ୧୦ । ୩୭	୩୧୩
୨୨ ।	କେତୋଟି ସମାଲୋଚନାର ଜବାବ	୧୬ । ୧୦ । ୩୭	୩୧୬
୨୩ ।	ସ୍ୱାଶ୍ରୟୀ ଶିକ୍ଷା [ହରିଜନ ବନ୍ଧୁ]	୧୭ । ୧୦ । ୩୭	୩୨୨
୨୪ ।	ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷା ଓ କୃଷି [ଓ୍ୱାର୍ଦ୍ଧା ଶିକ୍ଷା ସମ୍ମିଳନୀରେ]	୨୨ । ୧୦ । ୩୭	୩୨୬
		ହରିଜନ	
୨୫ ।	ମୌଳିକ ପ୍ରଶ୍ନ	୩୦ । ୧୦ । ୩୭	୩୨୮
୨୬ ।	ଯନ୍ତ୍ରଯୁଗ	୩୦ । ୧୦ । ୩୭	୩୩୪
୨୭ ।	ସମ୍ମିଳନୀର ପ୍ରସ୍ତାବମାନ	୩୦ । ୧୦ । ୩୭	୩୩୫
୨୮ ।	ଆଗକୁ ପାଦେ	୩୦ । ୧୦ । ୩୭	୩୩୬
୨୯ ।	ଜଣେ ଆମେରିକାବାସୀଙ୍କର ପ୍ରତିଛବି	୧୨ । ୨ । ୩୮	୩୩୮
୩୦ ।	ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଶିକ୍ଷା ସମ୍ବନ୍ଧରେ କଂଗ୍ରେସର ପ୍ରସ୍ତାବ [ହରିଜନ ସେବକ]	୨୬ । ୨ । ୩୮	୩୩୨

କ୍ରମାଙ୍କ	ପ୍ରବନ୍ଧର ନାମ	ଉତ୍ସ ଓ ତାରିଖ	ପୃଷ୍ଠାଙ୍କ
		ହରିଜନ	
୩୧ ।	ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷା ଯୋଜନାର ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କ ପ୍ରତି	୩୦ । ୪ । ୩୮	୩୪୩
୩୨ ।	ଅହିଂସାର ମୂଳଦୁଆ	୭ । ୫ । ୩୮	୩୪୪
୩୩ ।	ପଶ୍ଚିମରୁ ଆମଦାନୀ ହୋଇ ନାହିଁ	୨୮ । ୫ । ୩୮	୩୪୬
୩୪ ।	ସ୍ୱାବଲମ୍ବନ ଅସଲ କଷଟି ନୁହେଁ	୧୧ । ୬ । ୩୮	୩୪୭
୩୫ ।	ଧର୍ମଶିକ୍ଷା	୧୬ । ୭ । ୩୮	୩୪୬
୩୬ ।	ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷାର ଶିକ୍ଷକ	୨୭ । ୮ । ୩୮	୩୪୯
୩୭ ।	ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷାଠାରୁ ଆଶା	୧୪ । ୧୦ । ୩୮	୩୫୦
୩୮ ।	ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷାରେ ସଂଶୟ-୧	୧୮ । ୨ । ୩୯	୩୫୦
୩୯ ।	ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷାରେ ସଂଶୟ-୨	୪ । ୩ । ୩୯	୩୫୭
		ହରିଜନ ସେବକ	
୪୦ ।	ନଇ ତାଲିମର ରହସ୍ୟ	୮ । ୭ । ୩୯	୩୬୨
୪୧ ।	ସ୍ୱାବଲମ୍ବୀ ଶିକ୍ଷା	୫ । ୮ । ୩୯	୩୬୫
		ହରିଜନ	
୪୨ ।	ଗାଁ ବନାମ ସହର	୯ । ୯ । ୩୯	୩୬୬
୪୩ ।	ଜଣେ ମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କର ସ୍ୱପ୍ନ	୧୪ । ୧୦ । ୩୯	୩୬୭
୪୪ ।	ମଧ୍ୟ ପ୍ରଦେଶର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ	୨୦ । ୧୦ । ୩୯	୩୬୮
୪୫ ।	ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷା : ବ୍ୟାଖ୍ୟା ଓ କ୍ଷେତ୍ର [ବାପୁଜୀ ଗୁପ୍ତ ମେଁ]	୧୯୪୦	୩୭୨
		ହରିଜନ	
୪୬ ।	ତକଲୀ ବନାମ ଖେଳନା	୬ । ୪ । ୪୦	୩୭୪
୪୭ ।	ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷାର ପ୍ରୟୋଗ ସୂତାକଟା ଓ ଚରଖା	୪ । ୮ । ୪୦	୩୭୫
୪୮ ।	ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷା [ଏକ ପତ୍ରରୁ]	୧୪ । ୨ । ୪୧	୩୭୭
		ହରିଜନ	
୪୯ ।	ମରୁଦ୍ୟାନ	୨୧ । ୨ । ୪୨	୩୭୮
୫୦ ।	ବହିପଢ଼ା ବନାମ ଧନ୍ଦା	୫ । ୪ । ୪୨	୩୭୯

କ୍ରମାଙ୍କ	ପ୍ରବନ୍ଧର ନାମ	ଉତ୍ସ ଓ ତାରିଖ	ପୃଷ୍ଠାଙ୍କ
		ହରିଜନ	
୫୧ ।	ହସ୍ତଶିଳ୍ପ ମାଧ୍ୟମରେ ଶିକ୍ଷା	୨୧ । ୭ । ୪୨	୩୮୦
୫୨ ।	ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷାର ବ୍ୟାଖ୍ୟା [ମହାତ୍ମା ଷଷ୍ଠ ଖଣ୍ଡ]	୧୧ । ୧ । ୪୫	୩୮୨
୫୩ ।	ପୂର୍ବମୌଳିକ ଶିକ୍ଷାର ରୂପରେଖ [ହରିଜନ ସେବକ]	୧୭ । ୩ । ୪୭	୩୮୩
୫୪ ।	ମନ୍ତ୍ରୀସମ୍ମିଳନୀର ପ୍ରଶ୍ନ ପେଢ଼	୨୫ । ୮ । ୪୭	୩୮୭
୫୫ ।	ଉତ୍ତର ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷା	୨୫ । ୮ । ୪୭	୩୮୯
୫୬ ।	ନର୍ସୀ ତାଲିମରେ ଔଷଧର ସ୍ଥାନ	୧ । ୯ । ୪୭	୩୯୧
୫୭ ।	ଶରୀରଶ୍ରମ ଓ ବୌଦ୍ଧିକ ବିକାଶ	୮ । ୯ । ୪୭	୩୯୩
୫୮ ।	ମୌଳିକଶିକ୍ଷା-ପ୍ରାପ୍ତ ଗ୍ରହର ଲକ୍ଷଣ	୮ । ୯ । ୪୭	୩୯୪
୫୯ ।	ଶିକ୍ଷାର ଅସଲ ସାର	୨ । ୧୧ । ୪୭	୩୯୫
୬୦ ।	ଶିକ୍ଷାବିତ୍‌ମାନଙ୍କ ସହିତ	୯ । ୧୧ । ୪୭	୩୯୬
୬୧ ।	ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷା ବନାମ ମଣ୍ଟେସରୀ ପଦ୍ଧତି ['ଜୀବନ ଶିକ୍ଷା କା ଆରମ୍ଭ']	ଅଜଣା	୪୦୨
୬୨ ।	ସତ୍ୟ ଓ ଅହିଂସା ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷାର ଆଧାର [ହରିଜନ ସେବକ]	୨୧ । ୧୨ । ୪୭	୪୦୪

ଷଷ୍ଠ ଭାଗ : ନାରୀ ଶିକ୍ଷା, ହରିଜନ ଶିକ୍ଷା, ସାମାଜିକ ଶିକ୍ଷା

କ୍ରମାଙ୍କ	ପ୍ରବନ୍ଧର ନାମ	ଉତ୍ସ ଓ ତାରିଖ	ପୃଷ୍ଠାଙ୍କ
		ଇଣ୍ଡିୟାନ୍ ଓପିନିୟନ୍	
୧ ।	ସ୍ତ୍ରୀ ଶିକ୍ଷା କାହିଁକି ?	୧୯ । ୧ । ୧୯୦୭	୪୦୭
୨ ।	ସ୍ତ୍ରୀ ଶିକ୍ଷାର ମହତ୍ତ୍ୱ	୨୨ । ୬ । ୦୭	୪୦୮
୩ ।	ସହଶିକ୍ଷା ଉଚିତ ନୁହେଁ	୧୯ । ୮ । ୧୧	୪୦୮
୪ ।	ସ୍ତ୍ରୀ ଶିକ୍ଷାର ସମସ୍ୟା [ପ୍ରଜାବନ୍ଧୁ]	୨୭ । ୨ । ୧୭	୪୦୯
୫ ।	ନାରୀଶିକ୍ଷା ସମସ୍ୟା [ଶିକ୍ଷା ସମ୍ମିଳନୀରେ]	୨୦ । ୦ । ୧୭	୪୦୯
୬ ।	ଆଧୁନିକ ଶିକ୍ଷା ଓ ନାରୀ [C. W. M. G.]	୧୪ । ୧୧ । ୧୭	୪୧୨
୭ ।	ନାରୀସ୍ୱାଧୀନତା ଓ ଶିକ୍ଷା [ଅମୃତ ବଜାର ପତ୍ରିକା]	୨ । ୧ । ୧୮	୪୧୨
୮ ।	ନାରୀମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷା [ଆତ୍ମୋଦ୍ଧାର]	୧୯୧୮ ମସିହା	୪୧୩
୯ ।	ବାଳିକାମାନଙ୍କୁ ବୀରାଙ୍ଗନା ହେବାକୁପଡ଼ିବ [ହିନ୍ଦୀ ନବଜୀବନ]	୧୮ । ୮ । ୨୭	୪୧୮
୧୦ ।	କନ୍ୟାଶିକ୍ଷାର ଆଦର୍ଶ [ହରିଜନ ବନ୍ଧୁ]	୯ । ୬ । ୩୫	୪୧୮

କ୍ରମାଙ୍କ	ପ୍ରବନ୍ଧର ନାମ	ଉତ୍ସ ଓ ତାରିଖ	ପୃଷ୍ଠାଙ୍କ
		ହରିଜନ	
୧୧ ।	ନାରୀସମାଜ ଓ ନିରକ୍ଷରତା	୧୮ । ୨ । ୩୯	୪୧୯
୧୨ ।	ଶିକ୍ଷା ଓ ସଂସ୍କାର	୨୩ । ୬ । ୪୬	୪୧୯
୧୩ ।	ହରିଜନମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷା	୩୦ । ୯ । ୩୩	୪୨୦
୧୪ ।	ହରିଜନମାନଙ୍କର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଅନୁଷ୍ଠାନ [ହରିଜନ ବନ୍ଧୁ]	୨୪ । ୧୨ । ୩୩	୪୨୩
୧୫ ।	ହରିଜନମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷା ଓ ପୂର୍ବସଂସ୍କାର	୧୮ । ୧୧ । ୩୫	୪୨୪
୧୬ ।	ଆଦର୍ଶ ହରିଜନ ବିଦ୍ୟାଳୟ	୨୨ । ୨ । ୪୨	୪୨୬
୧୭ ।	ପ୍ରୌଢ଼ ଶିକ୍ଷାର ଲକ୍ଷ୍ୟ	୧୮ । ୨ । ୩୯	୪୩୦
୧୮ ।	ପ୍ରୌଢ଼ ଶିକ୍ଷାର ପଦ୍ଧତି	୨୨ । ୬ । ୪୦	୪୩୦
୧୯ ।	ସାମାଜିକ ଶିକ୍ଷା [ବିଜନମସ୍ତୁ ପତ୍ରିକା]	ଅଜଣା	୪୩୧
୨୦ ।	ଗ୍ରାମଶିକ୍ଷା ["ଗ୍ରାମଦାନୀ ବିହାରେ"]	୧୮ । ୮ । ୩୮	୪୩୩
୨୧ ।	ଗ୍ରାମ-ବିଦ୍ୟାପୀଠର ଶିକ୍ଷାଯୋଜନା [ହ. ସେବକ]	୧୩ । ୧୦ । ୪୬	୪୩୬

ସପ୍ତମ ଭାଗ : ଉଚ୍ଚ ଶିକ୍ଷା

୧ ।	ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ [TAGORE]	୧୭ । ୧୧ । ୨୦	୪୩୭
୨ ।	ରାଷ୍ଟ୍ରର ବ୍ୟୟରେ କଲେଜ ଶିକ୍ଷା ଚଳିବା ଅନୁଚିତ	୩୧ । ୭ । ୩୭	୪୩୮
୩ ।	ଉଚ୍ଚ ଶିକ୍ଷା	୨ । ୧୦ । ୩୭	୪୩୯
୪ ।	ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ଶିକ୍ଷା	୯ । ୭ । ୩୮	୪୪୦
୫ ।	ସ୍ୱପକ୍ଷ ସମର୍ଥନରେ	୩୦ । ୭ । ୩୮	୪୪୨
୬ ।	ଉଚ୍ଚ ଶିକ୍ଷା ଓ ଜୀବିକାର୍ଜନରେ ଅପାରଗତା [ହରିଜନ ସେବକ]	୯ । ୩ । ୪୦	୪୪୫
୭ ।	ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ-ଶିକ୍ଷାର ନବୀକରଣ	୨୫ । ୮ । ୪୭	୪୪୬
୮ ।	ନୂଆ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ସମ୍ବନ୍ଧରେ	୨ । ୧୧ । ୪୭	୪୪୭

ଅଷ୍ଟମଭାଗ : ଧର୍ମ ଶିକ୍ଷା

୧ ।	ଧର୍ମଶିକ୍ଷା (ହିନ୍ଦସ୍ୱରାଜ]	୧୯୦୮	୪୫୧
୨ ।	ଗୋଟିଏ ଅଡୁଆ ପ୍ରଶ୍ନ [ନବଜୀବନ]	୧୮ । ୭ । ୨୬	୪୫୧
୩ ।	ସତ୍ୟର ଅପଲାପ [ୟଙ୍ଗ୍ ଇଣ୍ଡିଆ]	୮ । ୧୨ । ୨୬	୪୫୬
୪ ।	ପିଲାମାନେ କଅଣ ବୁଝିପାରିବେ ? [ନବଜୀବନ]	୯ । ୯ । ୨୮	୪୬୦

କ୍ରମାଙ୍କ	ପ୍ରବନ୍ଧର ନାମ	ଉତ୍ସ ଓ ତାରିଖ	ପୃଷ୍ଠା
୫ ।	ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଗୀତା	[ୟଙ୍ଗ୍ ଇଣ୍ଡିଆ] ୨୦ । ୭ । ୨୯	୪୭୪
୬ ।	ଧର୍ମ ଶିକ୍ଷା ଓ ରାଷ୍ଟ୍ର	[ହରିଜନ] ୨୩ । ୩ । ୪୭	୪୬୬

ନବମଭାଗ : ବିବିଧ

କ୍ରମାଙ୍କ	ପ୍ରବନ୍ଧର ନାମ	ଉତ୍ସ ଓ ତାରିଖ	ପୃଷ୍ଠା
୧ ।	ଶିକ୍ଷାର ମାଧ୍ୟମ	[ନ୍ୟୁ ଇଣ୍ଡିଆ] ୧୮ । ୨ । ୧୭	୪୬୮
୨ ।	ଶିକ୍ଷାର ମାଧ୍ୟମ : ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ମହତ୍ତ୍ୱର ପ୍ରଶ୍ନ	[C. W. M G. Vol. 13, p. 336 and Leader] ୨୫ । ୫ । ୧୭	୪୬୯
୩ ।	ଶିକ୍ଷାର ମାଧ୍ୟମ : ଏକ ଜଟିଳ ସମସ୍ୟା	['ମହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧୀ ବିଶ୍ୱର ସୃଷ୍ଟି'] ୨୦ । ୧୦ । ୧୭	୪୭୧
୪ ।	ଇଂରାଜୀ ମାଧ୍ୟମ : ଏକ ଦାରୁଣ ରାଷ୍ଟ୍ରବିପତ୍ତି	[ଅମୃତବଜାର ପତ୍ରିକା] ୨ । ୧ । ୧୮	୪୭୮
୫ ।	ପ୍ରାଦେଶିକ ଭାଷାରେ ଶିକ୍ଷା	[ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଗାନ୍ଧୀ ବାଙ୍ମୟ, ୧୪ଶ ଖଣ୍ଡ ପୃ ୧୪୦-୪୧] ୧୬ । ୧ । ୧୮	୪୭୯
୬ ।	ଶିକ୍ଷାର ମାଧ୍ୟମ ସମସ୍ୟା	[ୟଙ୍ଗ୍ ଇଣ୍ଡିଆ] ୨୧ । ୪ । ୨୦	୪୮୦
୭ ।	ଇଂରାଜୀ ମାଧ୍ୟମ : କାପୁରୁଷତାର ଲକ୍ଷଣ	[ନବଜୀବନ] ୩୧ । ୧୦ । ୨୦	୪୮୧
୮ ।	ମାତୃ ଭାଷାର ଗୌରବ	[ନବଜୀବନ] ୨୧ । ୯ । ୨୪	୪୮୨
୯ ।	କେବଳ ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକ ଯଥେଷ୍ଟ ନୁହେଁ	[ୟଙ୍ଗ୍ ଇଣ୍ଡିଆ] ୨୯ । ୧ । ୨୫	୪୮୩
୧୦ ।	ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକ	[ୟଙ୍ଗ୍ ଇଣ୍ଡିଆ] ୧୬ । ୯ । ୨୬	୪୮୩
୧୧ ।	ଶିକ୍ଷକ ଓ ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକ	[ହରିଜନ] ୧ । ୧୨ । ୩୩	୪୮୪
୧୨ ।	ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକ	[ହରିଜନ] ୯ । ୯ । ୩୦	୪୮୬
୧୩ ।	ପିତାମାତାଙ୍କର ଦାୟିତ୍ୱ	[ନବଜୀବନ] ୧୫ । ୧୨ । ୨୧	୪୮୭
		[ୟଙ୍ଗ୍ ଇଣ୍ଡିଆ] ୧୨ । ୯ । ୨୬	୪୮୮
		[ନବଜୀବନ] ୧୬ । ୯ । ୨୬	୪୯୦
୧୪ ।	ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କ ପ୍ରତି	[ନବଜୀବନ] ୧୦ । ୮ । ୨୪	୪୯୩
୧୫ ।	ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷାର ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କ ପ୍ରତି	[ହରିଜନ] ୩୦ । ୪ । ୩୮	୪୯୫
୧୬ ।	ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ ଶିକ୍ଷା	[ୟଙ୍ଗ୍ ଇଣ୍ଡିଆ] ୧୪ । ୮ । ୨୪	୪୯୬
୧୭ ।	ଧର୍ମଶିକ୍ଷା, ସାମରିକ ଶିକ୍ଷା ଓ ରୋମାନ୍ ଲିପି	[ହରିଜନ] ୨୩ । ୩ । ୪୭	୪୯୮
୧୮ ।	ଶାରୀରିକ ଦଣ୍ଡ	[ନବଜୀବନ] ୨୭ । ୯ । ୨୫	୪୯୯

କ୍ରମାଙ୍କ	ପ୍ରବନ୍ଧର ନାମ	ଉତ୍ସ ଓ ତାରିଖ		ପୃଷ୍ଠାଙ୍କ
୧୯ ।	ଛାତ୍ରମାନଙ୍କୁ ଶାରୀରିକ ଦଣ୍ଡ	[ନବଜୀବନ]	୨୦ । ୧୦ । ୨୮	୫୦୦
୨୦ ।	କାମିକ ଶାନ୍ତି ବିରୋଧରେ	[ହରିଜନ]	୧୩ । ୭ । ୪୦	୫୦୩
୨୧ ।	ଶାରୀରିକ ଶିକ୍ଷା	["ମଧୁପୁଡ଼ୋ"]	୧୯୨୪ ବା ୨୫	୫୦୪
୨୨ ।	ଶାରୀରିକ ଶିକ୍ଷାର ଆବଶ୍ୟକତା	[ୟଙ୍ଗ ଇଣ୍ଡିଆ]	୩୦ । ୧୨ । ୨୭	୫୦୫
୨୩ ।	ଯୌନ ଜୀବନରେ ବିକୃତି	[ୟଙ୍ଗ ଇଣ୍ଡିଆ]	୨୭ । ୭ । ୨୭	୫୦୭
୨୪ ।	ଜଣେକ ଛାତ୍ରର ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ	[ନବଜୀବନ]	୩ । ୭ । ୨୭	୫୧୨
୨୫ ।	ଛାତ୍ରମାନଙ୍କୁ ବିଲାତ ପଠାଇବା	[ହରିଜନ]	୨୩ । ୭ । ୪୭	୫୧୮
୨୬ ।	ରାଜନୈତିକ ଦଳ ଓ ଛାତ୍ରସମାଜ	[ହରିଜନ]	୧୮ । ୧ । ୪୮	୫୧୯
୨୭ ।	ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ବିଦ୍ୟାଳୟର ଛାତ୍ରାବାସ ଓ ଜାତିଭେଦ	[ନବଜୀବନ]	୯ । ୯ । ୨୮	୫୧୯
୨୮ ।	ଏକ ଆଦର୍ଶ ଛାତ୍ରାବାସ	[ନବଜୀବନ]	୩ । ୩ । ୨୯	୫୨୨
୨୯ ।	ଗ୍ରନ୍ଥାଳୟର ଆଦର୍ଶ	[ହରିଜନ ବନ୍ଧୁ]	୧ । ୧୦ । ୩୩	୫୩୦
୩୦ ।	ସମ୍ବାଦ-ପତ୍ର	['ଗାନ୍ଧିଜୀବନୀ ବିଶ୍ୱର ସୃଷ୍ଟି']	୧୯୧୬	୫୩୨
୩୧ ।	ସଂସ୍କୃତ ଭାଷାର ଅବହେଳା	[ହରିଜନ]	୨୩ । ୩ । ୪୦	୫୩୫
୩୨ ।	ଜୀବନରେ ସଙ୍ଗୀତର ସ୍ଥାନ (୧)	[ୟଙ୍ଗ ଇଣ୍ଡିଆ]	୧୫ । ୪ । ୨୭	୫୩୬
	(୨)	[ୟଙ୍ଗ ଇଣ୍ଡିଆ]	୧୦ । ୧ । ୨୯	୫୩୮
୩୩ ।	ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ସଙ୍ଗୀତର ସ୍ଥାନ	[ହରିଜନ]	୧୧ । ୯ । ୩୭	୫୩୯

ବର୍ଣ୍ଣାନୁକ୍ରମିକ ସୂଚୀ ୫୪୧

ଶୁଦ୍ଧିପତ୍ର ୫୬୯.

ଚିତ୍ରସୂଚୀ

	ପୃଷ୍ଠାଙ୍କ	ଉପରେ
୧ । ଗୁଜରାଟ ବିଦ୍ୟାପୀଠରେ ଦୀକ୍ଷାନ୍ତ ଭାଷଣ ୨ । "ମନଟା କଲୁ ପିଲା ଅଛୁ"	୧	"
୩ । ପଣ୍ଡିତ ମଦନ ମୋହନ ମାଲବୀୟଜୀଙ୍କ ସହ ୪ । ଆଚାର୍ଯ୍ୟ କୃପଲାନୀଙ୍କ ସହିତ	୯୭	"
୫ । ସେବାଗ୍ରାମ ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷା କେନ୍ଦ୍ର ୬ । ହିନ୍ଦୁସ୍ତାନୀ ତାଲିମୀ ସଂଘ(୧୯୪୭)	୩୦୫	"
୭ । ଶ୍ରୀମତୀ ରମାଦେବୀଙ୍କ ପତ୍ର ୮ । ଶାନ୍ତି-ନିକେତନରେ "ଗୁରୁଦେବ"ଙ୍କ ସହ	୩୮୫	"

ପାଠକଙ୍କ ପ୍ରତି

(ଗାନ୍ଧୀଜୀ)

ମୋର ଲେଖାଗୁଡ଼ିକର ମନଯୋଗୀ ପାଠକମାନଙ୍କୁ ଓ ସେଥିରେ ଆଗ୍ରହୀ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କୁ ମୁଁ କହିବାକୁ ଚାହେଁ ଯେ ମୋର ଲେଖାଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ସର୍ବଦା ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ରକ୍ଷା କରିବାକୁ ମୁଁ ଆଦୌ ଚିନ୍ତିତ ନୁହେଁ । ସତ୍ୟର ଅନୁସନ୍ଧାନରେ ମୁଁ ଅନେକ ଧାରଣାକୁ ତ୍ୟାଗ କରିଛି ଏବଂ ଅନେକ ନୂଆ କଥା ଶିଖିଛି । ମୁଁ ବୟସରେ ବୁଢ଼ା ହୋଇଗଲେ ସୁଦ୍ଧା ମୋର ଅନ୍ତରର ବିକାଶ ବନ୍ଦ ହୋଇଗଲାଣି କିମ୍ବା ଏହି ଶରୀରର ବିନାଶ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଏହି ବିକାଶ ଶେଷ ପାଇଯିବ ବୋଲି ମୁଁ ଅନୁଭବ କରୁ ନାହିଁ । ମୁଁ ଯେଉଁଥିପାଇଁ ଚିନ୍ତିତ ତାହା ହେଉଛି—ମୋର ସତ୍ୟରୂପୀ ଭଗବାନ୍‌ଙ୍କର ଆହ୍ୱାନକୁ ପ୍ରତି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ମାନିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ରହିବା । ତେଣୁ, ମୋର କୌଣସି ଦୁଇଟି ଲେଖା ମଧ୍ୟରେ କେହି ଯଦି କୌଣସି ଅସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ବା ପରସ୍ପର ବିରୁଦ୍ଧଭାବ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରନ୍ତି ଓ ତାହା ସତ୍ତ୍ୱେ ଯଦି ମୋର ମାନସିକ ସୁସ୍ଥତା ଉପରେ ତାଙ୍କର ଆସ୍ଥା ଥାଏ, ତାହାହେଲେ ସେହି ଏକା ବିଷୟରେ ସମୟର କ୍ରମ ଅନୁସାରେ ସେ ମୋର ପରବର୍ତ୍ତୀ ଲେଖାଟିକୁ ବାଛିଲେ ଠିକ୍ ହେବ ।

—ହରିଜନ, ତା ୨୯-୪-୧୯୩୩, ପୃଷ୍ଠା ୨

ଖେଡ଼ା ଜିଲ୍ଲାର କପାଡ଼ୱଞ୍ଜର ଜଣେ ବନ୍ଧୁ ଗାନ୍ଧୀଜୀଙ୍କୁ କହିଲେ, "ଆପଣ କେତେକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ବିଷୟରେ ବିଭିନ୍ନ ସମୟରେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଅଭିମତ ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି । ଆମ୍ଭର ବିରୋଧ କରିବା ପାଇଁ ସମୟ ସମୟେ ବିରୋଧୀ ଲୋକେ ଆପଣଙ୍କର ଏହି ପରସ୍ପର ବିରୁଦ୍ଧ ଅଭିମତର ସୁଯୋଗ ନେଇଥାନ୍ତି । ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ଆମେ କଅଣ କରିବୁ ?"

ଗାନ୍ଧୀଜୀ ଉତ୍ତର ଦେଲେ, "ଏ ସବୁ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଯେଉଁ ବିରୋଧାଭାସ ବା ଅସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ଦେଖାଯାଉଛି, ତାହା ସେହି ଭଳି କେବଳ ବାହାରକୁ ଦିଶୁଛି ଏବଂ ତାକୁ ସହଜରେ ସମାଧାନ କରାଯାଇପାରେ । ଯେଉଁ ନିୟମ ନିରାପଦରେ ଅନୁସରଣ କରାଯାଇପାରେ, ତାହା ହେଉଛି—କାଳାନୁକ୍ରମିକରେ ମୁଁ ଯାହା ସବା ପଛରେ କହିଥିବି, ତାହାକୁ ମୋର ପୂର୍ବର ସମସ୍ତ ମତ ଅପେକ୍ଷା ଅଗ୍ରମାନ୍ୟତା ଦେବାକୁ ହେବ । କିନ୍ତୁ ମୋର କୌଣସି ଉକ୍ତି—ମୁଁ ଆଗେ କହିଥାଏଁ ବା ପରେ କହିଥାଏଁ—ଯଦି ଆପଣଙ୍କର ହୃଦୟ ଓ ବୁଦ୍ଧିକୁ ରୁଚୁ ନ ଥାଏ, ତେବେ ଆପଣଙ୍କ ପାଇଁ ତାହା ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ ହୋଇ ନ ପାରେ । ଏହାର ଅର୍ଥ ନୁହେଁ ଯେ ମୋର ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ବା ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ଭୁଲ । ମାତ୍ର ଆପଣ ଯେଉଁ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣକୁ ପସନ୍ଦ କରିପାରୁ ନାହାନ୍ତି, ତାହାକୁ ଗ୍ରହଣ କରିବା ଭୁଲ ହେବ ।

—ହରିଜନ, ତା ୧୮-୨-୧୯୩୯

ଶିକ୍ଷା

ପ୍ରଥମ ଭାଗ

ଶିକ୍ଷାର ପ୍ରଥମ ପ୍ରୟୋଗ *

୧

ବାଳ-ଶିକ୍ଷା

ଅଠରଶହ-ସତାନବେ ସାଲ୍ ଜାନୁଆରୀ ମାସରେ ଯେତେବେଳେ ମୁଁ ଡରବାନ-ଠାରେ ଓହ୍ଲାଇଲି, ସେତେବେଳେ ମୋ ସଙ୍ଗରେ ତିନୋଟି ପିଲା ଥାଆନ୍ତି । ଦଶବର୍ଷ ବୟସର ଭଣଜା, ପୁଅ ଦୁଇଟିରୁ ଗୋଟିକୁ ନଅବର୍ଷ, ଆରଟିକୁ ପାଞ୍ଚବର୍ଷ । ଏମାନଙ୍କୁ କେଉଁଠି ପଢ଼ାଇବି—ଏହି ହେଲା ମୋର ପ୍ରଧାନ ଚିନ୍ତା ।

ଗୋରା ପିଲାଙ୍କ ପାଇଁ ଯେଉଁସବୁ ସ୍କୁଲ ଥାଏ, ସେଠାକୁ ମୋ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ମୁଁ ପଠାଇ ପାରିଥାନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ଏହା ମୋ ପ୍ରତି ଗୋଟାଏ ବିଶେଷ ଅନୁଗ୍ରହ ଦେଖାଇ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ବ୍ୟବସ୍ଥା ରୂପେ ହୋଇଥାନ୍ତା ମାତ୍ର । ଅନ୍ୟ ଭାରତୀୟ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ତ ସେଠାରେ ପଢ଼ିବାକୁ ଅନୁମତି ମିଳେ ନାହିଁ । ଭାରତୀୟ ପିଲାଙ୍କୁ ପଢ଼ାଇବାକୁ ଖ୍ରୀଷ୍ଟ ମିଶନ୍‌ର ପାଠଶାଳା ଥିଲା । ସେଠାକୁ ମୋ ପିଲାଙ୍କୁ ପଠାଇବାକୁ ମୁଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ନ ଥିଲି । ସେଠାରେ ଦିଆଯାଉଥିବା ଶିକ୍ଷା ମୋ ମନକୁ ପାଉ ନ ଥିଲା । ଗୁଜୁରାଟି ଭାଷାର ଜରିଆରେ ଶିକ୍ଷା ବା ସେଠି ମିଳନ୍ତା କୁଆଡ଼ୁ ? ସେଠାରେ କେବଳ ଇଂରାଜୀ ଭାଷାରେ ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯାଏ, ନଚେତ୍ ବହୁ ଚେଷ୍ଟା କଲେ ଅଶୁଦ୍ଧ ତାମିଲ କିମ୍ବା ହିନ୍ଦୀ ଭାଷାରେ ଶିକ୍ଷା ମିଳିବାର ଟିକିଏ ସୁବିଧା ହୁଏ । ଶିକ୍ଷାରେ ଏ ସବୁ ତ୍ରୁଟି ମୁଁ ବରଦାସ୍ତ କରନ୍ତି କିପରି ? ମୁଁ ନିଜେ ପିଲାଙ୍କୁ ପଢ଼ାଇବାକୁ ଅଳ୍ପ ବହୁତ ଚେଷ୍ଟା କଲି; ମାତ୍ର ତାହା ଅତି ଅନିୟମିତ ହେଉଥାଏ । ମୋ ମନକୁ ପାଇଲାଭଳି ଗୁଜୁରାଟୀ ଶିକ୍ଷକ ମୁଁ ପାଉ ନ ଥାଏ ।

---

* ଏହି ଭାଗ 'ଆତ୍ମ କଥା'ରୁ ସଂଗୃହୀତ ।

ଏହିପରି ମୁଁ ମହା ଭାବନାରେ ପଡ଼ିଗଲି । ମୋ ରୁଚି ଅନୁସାରେ ମୋ ପିଲାଙ୍କୁ ପଢ଼ାଇବା ଲାଗି ଜଣେ ଇଂରାଜୀ ଶିକ୍ଷକ ପାଇଁ ବିଜ୍ଞାପନ ଦେଲି । ଶିକ୍ଷକ ପ୍ରତିଦିନ ନିୟମିତ ସେମାନଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷା ଦେବେ, ମୁଁ ଅବଶ୍ୟ କେତେବେଳେ କେମିତି ଯାହା ଶିକ୍ଷା ଦେଇ ପାରିବି ସେଥିରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ରହିବେ । ଏହିପରି ବର୍ଷର ମାସକୁ ୭ ପାଉଣ୍ଡ ଦରମାରେ ଜଣେ ଇଂରେଜ ମହିଳାଙ୍କୁ ନିଯୁକ୍ତ କଲି । ଏମିତି ଦିନାକେତେ ଚାଲିଲା ।

ପିଲାମାନେ ମୋ ସଙ୍ଗେ କେବଳ ଗୁଜୁରାଟୀରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରି ଗୁଜୁରାଟୀ ଭାଷାକୁ କେତେକ ପରିମାଣରେ ଶିଖିଗଲେ । ସେମାନଙ୍କୁ ଦେଶକୁ ଲେଉଟାଇ ଦେବାକୁ ମୋର ଇଚ୍ଛା ନ ଥାଏ । ସେତେବେଳେ ସୁଦ୍ଧା ମୋର ବିଶ୍ୱାସ ଯେ ସାନପିଲାଙ୍କୁ ବାପ ମାଆଙ୍କଠାରୁ ଅଲଗା ରଖିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ସୁବ୍ୟବସ୍ଥିତ ଘରେ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଯେଉଁଭଳି ଶିକ୍ଷା ମିଳେ, ସେ ଶିକ୍ଷା ଛାତ୍ରାବାସରେ ମିଳେନାହିଁ । ତେଣୁ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ମୋ ପାଖରେ ରଖିଲି । ଅବଶ୍ୟ ଭଣଜା ଓ ବଡ଼ ପୁଅକୁ ଭାରତର ସ୍କୁଲ ବୋର୍ଡିଂରେ ରହି ପାଠ ପଢ଼ିବାକୁ କେତେ ମାସ ପଠାଇଥିଲି; କିନ୍ତୁ ଅଳ୍ପ ସମୟ ପରେ ସେମାନଙ୍କୁ ଫେରାଇ ନେଲି । ପରେ ମୋର ବଡ଼ ପୁଅ ଦେହରୁ ପାଇଯିବାର ଅନେକ ଦିନ ପରେ ନିଜ ଇଚ୍ଛାରେ ମୋ ପାଖରୁ ଆସି ଅହମଦାବାଦର ଗୋଟିଏ ହାଇସ୍କୁଲରେ ପଢ଼ିଲା । ମୋର ମନେହୁଏ ଭଣଜାଟି ମୋଠୁଁ ଯାହା ଶିକ୍ଷା ପାଇଲା, ସେଥିରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ରହୁଥିଲା । ମୋର ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟକୁ ସେ ପିଲାଟି ଯୌବନର ଆରମ୍ଭରେ ଅଳ୍ପ କେତେଦିନ ବେମାର ପଡ଼ି ସଂସାରରୁ ଚାଲିଗଲା । ମୋର ଅନ୍ୟ ପୁଅ ତିନୋଟି କେବେ କୌଣସି ପାଠଶାଳା ଦୁଆର ମାଡ଼ି ନାହାନ୍ତି । ତଥାପି ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକା ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ସମ୍ପର୍କରେ ମୁଁ ଯେଉଁ ପାଠଶାଳାଟି ବସାଇଥିଲି, ସେଥିରେ ସେମାନେ ଅଳ୍ପ କେତେ ଦିନ ପଢ଼ିଥିଲେ ।

ଏସବୁ ଦିଗରେ ମୋର ପ୍ରୟୋଗ ଅପୂର୍ଣ୍ଣ ରହିଥାଏ । ମୁଁ ନିଜେ ପିଲାଙ୍କ ପାଇଁ ଯେତେ ସମୟ ଦେବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁଥିଲି, ତାହା ଦେଇ ପାରୁ ନ ଥାଏ । ସେଥିଲାଗି ଓ ଆଉ କେତେକ ଅନିବାର୍ଯ୍ୟ କାରଣରୁ ଯେତେ ଅକ୍ଷର ଜ୍ଞାନ ତାଙ୍କର ଦରକାର, ତାହା ହେଉ ନ ଥାଏ । ଏବେ ମଧ୍ୟ ମୋ ପୁଅମାନଙ୍କର ଏ ସବୁ ବିଷୟରେ ମୋ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଅଳ୍ପ ବହୁତ ଅଭିଯୋଗ ରହିଛି । କାରଣ ସେମାନେ ଯେତେବେଳେ ଏମ୍.ଏ.,ବି.ଏ. ଏପରି କି ଜଣେ ମାଟ୍ରିକୁଲେଟଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ଆସନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ସେମାନେ ସ୍କୁଲ୍ ଶିକ୍ଷା ପାଇ ନାହାନ୍ତି, ଏଥିପାଇଁ ଦୁଃଖ କରନ୍ତି ।

ଏହା ସତ୍ତ୍ୱେ ମୋର ନିଜର ଏହି ଦୃଢ଼ ମତ ଯେ, ଅନୁଭବ-ଜ୍ଞାନ ସେମାନେ ପାଇଛନ୍ତି, ମାଆ ବାପଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ରହିବାର ସୁଯୋଗରୁ ସେମାନଙ୍କୁ ଯାହା କିଛି ମିଳିଛି,

ସ୍ୱାଧୀନତାର ଯେଉଁ ଯଥାର୍ଥ-ପାଠ ସେମାନେ ପାଇଛନ୍ତି, ମୁଁ ଯଦି ସେମାନଙ୍କ ଇଚ୍ଛାନୁସାରେ ସ୍କୁଲରେ ପଢ଼ାଇବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିଥାନ୍ତି, ତେବେ ସେତିକି ସେମାନଙ୍କୁ ମିଳି ନ ଥାନ୍ତା । ସେମାନଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ମୋ ମନରେ ଯେଉଁ ନିଶ୍ଚିନ୍ତତା ଅଛି, ତା ବି ନ ଥାନ୍ତା । ମୋ ପାଖରୁ ଯାଇ ଇଂଲଣ୍ଡରେ ବା ଆମେରିକାରେ ଯେବେ ଅପ୍ରାକୃତ ଶିକ୍ଷା ପାଇଥାନ୍ତେ, ତେବେ ସେମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ବର୍ତ୍ତମାନ ପରି ସରଳ ଓ କର୍ମମୟ ଜୀବନ କଟାଇବା ସମ୍ଭବ ହୋଇ ନ ଥାନ୍ତା । ସେମାନେ ଏବେ ସରଳ ଭାବରେ ଜୀବନ କଟାଇ ଦେଶ-କାର୍ଯ୍ୟରେ ଲାଗିଛନ୍ତି । ସେମାନେ ଜୀବିକା ନିର୍ବାହ ପାଇଁ ନୂଆ ଫେସନ୍‌ର ରଙ୍ଗ ଢଙ୍ଗ ଧରିଥିଲେ, ମୋର ସାଧାରଣ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଘୋର ବାଧା ଘଟିଥାନ୍ତା ।

ତେଣୁ ଯଦିବା ମୁଁ ସେମାନଙ୍କୁ ମୋ ଇଚ୍ଛାନୁରୂପେ ଶିକ୍ଷାଜ୍ଞାନ ଦେଇପାରି ନାହିଁ, ତଥାପି ମୋର ସେହି ପୁରୁଣା କାଳର କଥା ବିଚାର କରି ଦେଖୁଛି ଯେ ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ମୋର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ମୁଁ ଠିକ୍ ଠିକ୍ ପାଳନ କରିନାହିଁ ବୋଲି ମୋର ମନେ ହେଉନାହିଁ, କି ସେ ସବୁପାଇଁ ମୋର ଅନୁତାପ ମଧ୍ୟ ଆସୁନାହିଁ । ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ମୁଁ ମୋ ବଡ଼ ପୁଅର ଯେଉଁ ଶୋଚନୀୟ ପରିଣାମ ଦେଖୁଛି, ସେ ସବୁ ମୋର ସେହି ଅପରିପକ୍ୱ ଯୌବନର ପ୍ରତିଧ୍ୱନି ବୋଲି ମୋ ମନରେ ସବୁବେଳେ ରହିଛି । ମୁଁ ସେହି ସମୟକୁ ମୋର ସବୁପ୍ରକାର "ମୋହ-ନିଦ୍ରା"ର ସମୟ ବୋଲି ବିଚାରିଥାଏ । ମୋର ବିଭବର ସମୟ ବୋଲି ମଧ୍ୟ ମନେକରେ । ସେତେବେଳକୁ ତା'ର ହେରୁ ହୋଇ ଯାଇଥାଏ । ସେ ବା କାହିଁକି ସେ ସମୟରେ ମୋର 'ମୋହ-ନିଦ୍ରା' ବୋଲି ବିଚାରିବ, ବରଂ ତାର ବିଶ୍ୱାସ ଯେ ସେହି ସମୟହିଁ ମୋ ଜୀବନର ପ୍ରକୃତ ସୁଖମୟ ସମୟ । ପରେ ମୋ ଜୀବନରେ ଯେଉଁ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆସିଛି, ତାହା ବରଂ ମୋର ମୋହଜନିତ ଅଯୋଗ୍ୟତା । ଆଜି ମଧ୍ୟ ସେ ଭାବିପାରେ ଯେ ସେତେବେଳେ ମୁଁ ଯେଉଁ ବାଟରେ ଚାଲୁଥିଲି, ତାହା ଜଗତର ସାଧାରଣ ବାଟ ଓ ସୁଗମ୍ୟ ପନ୍ଥା । ପରେ ଯେଉଁ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟିଛି ତାହା ମୋର ସୂକ୍ଷ୍ମ ଅହଙ୍କାର ଓ ଅଜ୍ଞାନର ଚିହ୍ନ ମାତ୍ର । ମୋ ପୁଅ ଯଦି ବାରିଷ୍ଟର ପ୍ରଭୃତି ପଦ ପାଇଥାନ୍ତା, ତେବେ ମନ୍ଦ କ'ଣ ହୋଇଥାନ୍ତା ? ତାର ପକ୍ଷ କାଟିପକାଇ ଦେବାରେ ମୋର ବା କି ଅଧିକାର ଥିଲା ? ମୁଁ ବା କାହିଁକି ତାକୁ ସେ ସବୁ ପଦ ଓ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ପାଇଁ ଜୀବନରେ ନିଜର ଖୁସି ବାଟକୁ ବାଛି ନେବାର ସୁବିଧା ଦେଲି ନାହିଁ, ମୋର କେତେକ ବନ୍ଧୁ ଏହିଭଳି ଯୁକ୍ତିମାନ ମୋ ଆଗରେ କରିଥାନ୍ତି ।

ଏ ସବୁ ଯୁକ୍ତିରେ କିଛି ସାର ଥିଲା ପରି ମୋତେ ଜଣାଯାଏ ନାହିଁ । ମୁଁ ବହୁତ ଛାତ୍ରଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ଆସିଛି । ଅନ୍ୟ ପିଲାମାନଙ୍କ ଉପରେ ମୁଁ ଅନ୍ୟ ପ୍ରକାର ପ୍ରୟୋଗ ମଧ୍ୟ କରିଛି ବା ସେଭଳି ପ୍ରୟୋଗ କରାଇବାରେ ସାହାଯ୍ୟ ମଧ୍ୟ କରିଛି । ସେ ସବୁର

ପରିଣାମକୁ ଉତ୍ତମ ରୂପେ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିଛୁ । ସେ ସବୁ ପିଲା ଓ ପୁଅମାନେ ସମସ୍ତେ ଏକା ନାଆରେ ବସିଛନ୍ତି । ମୁଁ ମନେକରେ ମନୁଷ୍ୟତା-ଦୃଷ୍ଟିରୁ ସେମାନେ ମୋ ପୁଅଙ୍କଠାରୁ କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ଅଧିକ ନୁହଁନ୍ତି କିମ୍ବା ମୋ ପିଲାମାନଙ୍କର ସେମାନଙ୍କଠାରୁ ଶିଖିବାର ମଧ୍ୟ କିଛି ନାହିଁ ।

ତଥାପି ମୋ ପ୍ରୟୋଗର ଶେଷ ଫଳ ଏବେ ସୁଦ୍ଧା ଭବିଷ୍ୟତ ଗର୍ଭରେ ନିହିତ ଅଛି । ଏ ବିଷୟରେ ତଡ଼ । କହିବାର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ଏହି ଯେ ଯେଉଁମାନେ ମଣିଷ-ଜାତିର ବିକାଶ ସାଧନ କରୁଛନ୍ତି, ସେମାନେ ଘରୋଇ ଶିକ୍ଷା ଓ ସ୍କୁଲଶିକ୍ଷା ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରଭେଦର ଯନ୍ତ୍ରକଶ୍ୱିତ କଳନା କରିପାରିବେ ଏବଂ ମା' ବାପାଙ୍କର ଆପଣା ଜୀବନରେ କରିଥିବା ପରିବର୍ତ୍ତନର ଫଳାଫଳ ପିଲାଙ୍କ ଉପରେ କି ପ୍ରଭାବ ପକାଇ ଥାଏ, ତାହାର ଏକ ମାପକାଠି ପାଇଯିବେ ।

ପୁଣି ଯେ ସତ୍ୟର ଉପାସକ, ଏଭଳି ପ୍ରୟୋଗ ଦ୍ୱାରା ସେ ସତ୍ୟର ପୂଜାରେ କେଉଁଯାଏ ଆଗେଇ ପାରୁଛି ତାହା ମଧ୍ୟ ଜାଣିପାରିବେ । ସ୍ୱାଧୀନତାର ଉପାସକ ମଧ୍ୟ ଦେଖି ପାରିବେ ଯେ ସ୍ୱାଧୀନତା-ଦେବୀ କି ଭଳି ଭୋଗାବଳୀ ଚାହାଁନ୍ତି । ଏ ଅଧ୍ୟାୟର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ଏତିକି । ଆତ୍ମମର୍ଯ୍ୟାଦା ପ୍ରତି ଅନ୍ଧହୋଇ ଯଦି ମୁଁ ସାଧାରଣ ପିଲାମାନେ ଯେଉଁ ଶିକ୍ଷା ପାଉନାହାନ୍ତି, ସେଭଳି ବିଶେଷ ଶିକ୍ଷା ସେମାନଙ୍କୁ ଦେଇଛି ବୋଲି ମୋ ମନରେ ଆନନ୍ଦ ଅନୁଭବ କରନ୍ତି, ତେବେ ସେମାନଙ୍କୁ ଅବଶ୍ୟ ଭାଷା ଶିକ୍ଷା ଦେଇଥାନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଭାଷା-ଶିକ୍ଷାରେ ଜଳାଞ୍ଜଳି ଦେଇ ଆତ୍ମ-ମର୍ଯ୍ୟାଦା ଓ ସ୍ୱାଧୀନ ଜୀବନ ବିଷୟରେ ମୁଁ ଯେଉଁ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଶିକ୍ଷା ଦେଇଛି, ତାହା କେବେହେଲେ ସମ୍ଭବ ହୋଇ ନ ଥାନ୍ତା । ସେମାନେ ସେଥିରୁ ବଞ୍ଚିତ ହୋଇଥାନ୍ତେ । ଯେତେବେଳେ ଭାଷା-ଜ୍ଞାନ ଓ ସ୍ୱାଧୀନତା ଏ ଦୁଇଟି ମଧ୍ୟରୁ ଗୋଟିକୁ ବାଛିନବାକୁ ହେବ ସେତେବେଳେ ସ୍ୱାଧୀନତା ଯେ ସହସ୍ର ଗୁଣରେ ଶ୍ରେୟସ୍କର, ଏ କଥା କିଏ ଅସ୍ୱୀକାର କରିବ ?

ଊଣେଇଶ-କୋଡ଼ିଏ ସାଲରେ ଦେଶର ଯୁବକମାନଙ୍କୁ ମୁଁ ସ୍କୁଲ-କଲେଜରୁ ବାହାରି ଆସିବା ଲାଗି ଡାକ ଦେଇଥିଲି । ଏ ସ୍କୁଲ-କଲେଜ ସବୁ ଯଥାର୍ଥରେ ଦାସତ୍ୱର କାରଖାନା । ସେତେବେଳେ ମୁଁ ଏମାନଙ୍କୁ କହିଥିଲି, ବରଂ ନିରକ୍ଷର ହୋଇ ସ୍ୱାଧୀନତା ସକାଶେ ଦାଣ୍ଡରେ ଗୋଡ଼ି ପିଟିବା ଶ୍ରେୟସ୍କର; କିନ୍ତୁ ଦାସତ୍ୱର ବନ୍ଧନବେଡ଼ି ପିନ୍ଧି ଏ ପ୍ରକାର ଭାଷା-ଶିକ୍ଷା କଦାପି ସ୍ପୃହଣୀୟ ନୁହେଁ । ସେହି ଯୁବକମାନେ ଏବେ ମୋ କଥାର ମୂଲ୍ୟ ହୁଏତ ବୁଝି ପାରୁଥିବେ ।

୨

ନିଜ ପିଲାଙ୍କ ପାଠ-ପଢ଼ା

ଡରବାନ୍‌ରେ ଘର କରିଥିଲି; କିନ୍ତୁ ସେଥିରେ ଫେରଫାର୍ ତ କରୁଥାଏ । ବହୁତ ଖର୍ଚ୍ଚ କଲେ ସୁଦ୍ଧା ମଧ୍ୟବିତ୍ତ ସରଳ ଜୀବନ ଆଡ଼କୁ ଥିଲା । ମାତ୍ର ଜୋହାନ୍‌ସବର୍ଗଠାରେ 'ସର୍ବୋଦୟର' ବିଚାରଧାରା ବେଶୀ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରେଇଥିଲା । ଜଣେ ବାରିଷ୍ଟର ଘରେ ଯେତେଦୂର ସାଦାସିଧା କଥା ଚାଳିଲା ହେବ, ସେତେଦୂର ପରିବର୍ତ୍ତନ ମୁଁ କରିଦେଇଥିଲି । ତଥାପି କେତେକ ଆସବାବପତ୍ର ଛଡ଼ା ଚଳିବା ସମ୍ଭବ ନ ଥିଲା । ପ୍ରକୃତ ସରଳତା ତ ମନ ଭିତରେ ବଢ଼ିଥିଲା । ପ୍ରତ୍ୟେକ କାମ ନିଜ ହାତରେ କରିବାର ଶ୍ରଦ୍ଧା ବଢ଼ିଥିଲା ଏବଂ ସେଥିରେ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ପକାଇବାକୁ ମୁଁ ଉଦ୍ୟମ ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲି ।

ଦୋକାନରୁ ପାଉଁରୁଟି କିଣିବା ପରିବର୍ତ୍ତରେ ଡାକ୍ତର କୁନେଙ୍କ ପ୍ରଣାଳୀରେ ଘରେ ବିନା ଖମୀରରେ ରୁଟି ତିଆରି କରିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲୁଁ । ଏଥିରେ କଳ-ଅଟା କାମରେ ଆସୁ ନ ଥିଲା । ଉପରନ୍ତୁ କଳ-ଅଟାଠାରୁ ହାତପେଷା ଅଟା ବ୍ୟବହାର କରିବାରେ ସରଳତା, ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ଓ ଖର୍ଚ୍ଚ ବେଶି ରକ୍ଷା ହେବ ବୋଲି ବିଚାରିଥିଲୁ । ମୁଁ ଶହେ ପାଞ୍ଚ ଟଙ୍କା ଦେଇ ଗୋଟିଏ ହାତପେଷା ଚକି କିଣିଥିଲି । ଚକି ଦ'ପଟ ଭାରି ଥିଲା । ତାକୁ ବୁଲେଇବାକୁ ଦୁଇ ଜଣଙ୍କୁ ସହଜ ହେଉଥିଲା; କିନ୍ତୁ ଜଣକୁ ଭିଡ଼ ହେଉଥିଲା । ମୁଁ, ପୋଲକ ଓ ପୁଅମାନେ ଏ କାମରେ ଲାଗୁଥିଲୁଁ । ରୋଷେଇ ସମୟ ଚକିପେଷା ସମୟ ସଙ୍ଗେ ପଡ଼ୁଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା କସ୍ତୁରବା ମଝିରେ ମଝିରେ ଆସି ସାହାଯ୍ୟ କରୁଥିଲା । ଏବେ ମିସେସ୍ ପୋଲକ ଆସିବାପରେ ସେ ମଧ୍ୟ ଯୋଗ ଦେଇଥିଲେ । ଚକିପେଷା ପରିଶ୍ରମ ପିଲାଙ୍କୁ ଭାରି ଉପକାର କରୁଥିଲା । ଏ କାମ ବା ଅନ୍ୟ କୌଣସି କାମ ତାଙ୍କ ଉପରେ ମୁଁ କେବେହେଲେ ଲଦୁ ନ ଥିଲି; ବରଂ ସେମାନେ ଖେଳଭଳି ଏଥିରେ ଆସି ଯୋଗ ଦେଉଥିଲେ ଓ ଥକିପଡ଼ିଲେ ଚାଲିଯିବା ପାଇଁ ତାଙ୍କୁ ଅନୁମତି ଥିଲା । ମୋ ପିଲାମାନେ ତଥା ଅନ୍ୟ ଯେଉଁମାନଙ୍କ କଥା ପରେ ମୁଁ କହିବି, ସମସ୍ତେ କେଉଁ କାରଣରୁ କେଜାଣି ମତେ ସବୁବେଳେ ଖୁବ୍ କମ୍ ନିରାଶ କରି ଦେଇଛନ୍ତି । ଅବଶ୍ୟ ମୋ କପାଳକୁ ଟେଢ଼ା ପିଲା ଜୁଟିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଅଧିକାଂଶ ତାଙ୍କୁ ଦିଆଯାଇଥିବା କାମ ଆନନ୍ଦର ସହିତ କରୁଥିଲେ । ଥକି ପଡ଼ିଛୁ, ଏପରି ଆପତ୍ତି ସେ ସମୟର କମ୍ ପିଲା କରୁଥିବେ ବୋଲି ମୋର ମନେପଡ଼େ ।

ଘର ସଫା କରିବା ପାଇଁ ଆମେ ଗୋଟିଏ ଚାକର ନିଯୁକ୍ତ କରିଥିଲୁ । ସେ ପରିବାରର ଲୋକଭଳି ରହୁଥିଲା ଓ ପିଲାମାନେ ତା କାମରେ ପୂରା ସାହାଯ୍ୟ କରୁଥିଲେ । ମ୍ୟୁନିସିପାଲିଟି ମେହେନ୍ତର ମଇଳା ସଫା କରି ନେଉଥିଲା । ମାତ୍ର ପାଇଖାନା ଘରଟା ସଫା କରିବା, ବୈଠକ ଧୋଇବା ପ୍ରଭୃତି କାମ ଆମେ ନିଜେ ନିଜେ କରିଥିଲୁଁ । ଚାକରକୁ କେବେଁ କରିବାକୁ କହୁ ନ ଥିଲୁଁ, କି ତାଠାରୁ ସେ କାମ ପ୍ରତ୍ୟାଶା ବି କରୁ ନ ଥିଲୁଁ । ଏଥିରୁ ପିଲାମାନେ ଶିକ୍ଷା ମଧ୍ୟ ପାଉଥିଲେ । ଫଳରେ ମୋର କୌଣସି ପୁଅ କେବେ ପାଇଖାନା ସଫା କାମ କରିବାକୁ ଘୃଣା ବୋଧ କରିନାହିଁ ଏବଂ ସେମାନେ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟର ସାଧାରଣ ନିୟମ ସହଜରେ ଶିଖିଛନ୍ତି । ଜୋହାନ୍ସବର୍ଗରେ କେହି କ୍ୱଚିତ୍ ବେମାର ପଡ଼ୁଥିଲେ, ମାତ୍ର ବେମାର ହେଲେ ପିଲାମାନେ ସେବା-ଶୁଶ୍ରୂଷା କରୁଥିଲେ ଏବଂ ଏ କାମ ସେମାନେ ଆନନ୍ଦରେ କରୁଥିଲେ ।

ତାଙ୍କୁ ଅକ୍ଷର-ଜ୍ଞାନ ଦେବା ବିଷୟରେ ମୁଁ ଅବହେଳା କରିଥିଲି ବୋଲି କହିବି ନାହିଁ । ତେବେ ଅକ୍ଷର ଶିକ୍ଷାକୁ ବଳି ଦେବାକୁ ମୁଁ କୁଣ୍ଠିତ ହୋଇନାହିଁ ଏବଂ ଏତିକି ଅଭାବ ଯୋଗୁଁ ମୋ ବିରୁଦ୍ଧରେ ମୋ ପୁଅମାନଙ୍କର ଅଭିଯୋଗ କରିବାର କାରଣ ରହିଯାଇଛି । କେତେଥର ସେମାନେ ନିଜର ଅସନ୍ତୋଷ ମଧ୍ୟ ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି ଏବଂ କେତେକ ପରିମାଣରେ ସେଥିପାଇଁ ମୁଁ ନିଜକୁ ଦୋଷୀ ମାନୁଛି । ତାଙ୍କୁ ଅକ୍ଷର ଜ୍ଞାନ ଦେବାକୁ ମୋର ବହୁତ ଆଗ୍ରହ ଥିଲା । ମୁଁ ନିଜେ ତାହା ଦେବାକୁ ଚେଷ୍ଟା ମଧ୍ୟ କରିଥିଲି । କିନ୍ତୁ ସବୁବେଳେ କିଛି ନା କିଛି ବିଘ୍ନ ଆସି ପଡ଼ୁଥିଲା । ଘରେ ପଢ଼େଇବାର ଅନ୍ୟ କୌଣସି ବନ୍ଦୋବସ୍ତ କରି ନ ଥିବାରୁ ତାଙ୍କୁ ଅଫିସକୁ ସଙ୍ଗରେ ଚଲେଇ ନେଉଥିଲି । ଅଫିସ ଅଢ଼େଇ ମାଇଲ ଦୂର ଥାଏ । ସକାଳ ସଞ୍ଜ ମିଶି କମସେ କମ ପାଞ୍ଚ ମାଇଲ ପରିଶ୍ରମ ତାଙ୍କୁ ଓ ମତେ ମିଳିଯାଇଥିଲା । ମୋ ସହିତ ଅନ୍ୟ କେହି କଥାବାର୍ତ୍ତା କରିବାକୁ ନ ଥିଲେ । ଏତିକି ବାଟ ଯିବା ଆସିବା ବେଳେ ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ଶିଖେଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଥିଲି । ଅଫିସରେ ସେମାନେ ମହକିଲ ଓ ମୋହରିରଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ମିଶନ୍ତି, କିଛି ପଢ଼ିବାକୁ ଦେଉଥାଏ ତ ପଢ଼ନ୍ତି, ଏଣେତେଣେ ବୁଲନ୍ତି । ବଜାରରେ କିଛି କିଣାକିଣି ଥିଲେ ତାହା କରନ୍ତି । ମୋର ବଡ଼ପୁଅ ହରିଲାଲ ଭାରତରେ ରହି ଯାଇଥିଲା । ଅନ୍ୟ ସମସ୍ତେ ଜୋହାନ୍ସବର୍ଗରେ ଏହିପରି ଶିକ୍ଷା ପାଇ ବଢ଼ିଥିଲେ । ମୁଁ ଯଦି ତାଙ୍କୁ ନିୟମିତରୂପେ ଅନ୍ତତଃ ଘଣ୍ଟାଏ ଲେଖାଏଁ ବହି ପାଠ ପଢ଼େଇ ପାରିଥା'ନ୍ତି, ମୋ ବିଚାରରେ ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ଆଦର୍ଶ ଶିକ୍ଷା ଦେଇଥାନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ମୋର ଓ ତାଙ୍କର ଦୁଃଖ ରହିଗଲା ଯେ ଏଭଳି ଉଦ୍ୟମ ମୁଁ କରି ନ ଥିଲି । ବଡ଼ପୁଅ ତ ତାର ମନଦୁଃଖ ମୋ ଆଗରେ ତଥା ବାହାରେ ପ୍ରକାଶ କରିଛି । ଅନ୍ୟ ପୁଅମାନେ ଉଦାର ଭାବରେ ମୋର ଏ ଦୋଷକୁ ଅନିବାର୍ଯ୍ୟ ବୋଲି କ୍ଷମା କରିଛନ୍ତି । ମୁଁ

ସେଥିପାଇଁ ଅନୁତପ୍ତ ନୁହେଁ ଏବଂ ଯଦିବା ଦୁଃଖ ଥାଏ, ତାହା ଏତିକି ଯେ ମୁଁ ଆଦର୍ଶ ପିତା ହୋଇ ପାରିନାହିଁ । ମୋର ମତ ଯେ ସେମାନଙ୍କର ସୁସ୍ତ୍ରଜନକ ଶିକ୍ଷା ମୁଁ ସେତେବେଳେ ଅଜ୍ଞାନରେ ହେଉ ପଛେ ଯାହାକୁ ସମାନଶିକ୍ଷା ବୋଲି ମନେ କରୁଥିଲି ତାହାର ପାଇଁ ବଳି ଦେଇଥିଲି । ତାଙ୍କ ଚରିତ୍ର ଗଢ଼ିବା ପାଇଁ ଯାହା ଉଚିତ, ମୁଁ ସେଥିରେ ତ୍ରୁଟି କରି ନାହିଁ ବୋଲି କହିପାରେ ଏବଂ ମୋ ମତରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ପିତାମାତାଙ୍କର ଏହା ଅତ୍ୟାବଶ୍ୟକ । ମୋର ଧ୍ରୁବ ବିଶ୍ୱାସ ଯେ ମୋର ପରିଶ୍ରମସତ୍ତ୍ୱେ ପୁଅମାନଙ୍କ ଚରିତ୍ରରେ ଯଦି କୌଣସି ଦୋଷ ଦେଖା ଦେଇଛି, ତାହା ଦମ୍ପତିଙ୍କର ଦୋଷର ପ୍ରତିବିମ୍ବ ଅଟେ ।

ପିଲାମାନେ ତାଙ୍କର ପିତାମାତାଙ୍କର ଆକାର-ପ୍ରକାର ଯେପରି ପାଇଥାନ୍ତି, ସେମିତି ସେମାନେ ତାଙ୍କର ଦୋଷଗୁଣର ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ ମଧ୍ୟ ହୋଇଥାନ୍ତି । ଚାରିଆଡ଼ର ଅବସ୍ଥାହେତୁ ଯୋଗୁ ଅନେକ ପ୍ରକାର ଉନ୍ନତି ଅବନତି ହୋଇଥାଏ ସତ; କିନ୍ତୁ ମୂଳଧନ ଯେ ବାପ ଅଜାଙ୍କଠାରୁ ମିଳିଥାଏ, ଏହା ମଧ୍ୟ ଏକଦମ୍ ସତ । ମୁଁ ଦେଖିଛି ଯେ କେତେକ ପିଲା ବାପ ମାଆଙ୍କର ମୌରସି ଦୋଷରୁ ନିଜକୁ ବଞ୍ଚେଇ ନେଇଥାନ୍ତି । ଏହା ଆତ୍ମାର ମୌଳିକ ସ୍ୱଭାବ; ସେତିକି ତାର ବାହାଦୁରୀ ।

ଏ ପିଲାଙ୍କର ଇଂରେଜୀ ଶିକ୍ଷା ନେଇ ପୋଲକ ଓ ମୋ ଭିତରେ ଅନେକ ଥର ବହୁତ ଗରମ ଆଲୋଚନା ହୋଇଛି । ମୋର ମୂଳରୁ ବିଶ୍ୱାସ ଯେ ଯେଉଁ ଭାରତୀୟ ବାପ ମା ପିଲାମାନଙ୍କୁ ପିଲାଦିନୁ ଇଂରେଜୀ କହିବାକୁ ଶିଖେଇ ଥାନ୍ତି, ସେମାନେ ପିଲାଙ୍କର ତଥା ଦେଶର ଦ୍ରୋହ କରିଥାନ୍ତି । ମୁଁ ଏହା ମଧ୍ୟ ବିଶ୍ୱାସ କରେ ଯେ ଏହା ଫଳରେ ପିଲାମାନେ ଜାତିର ସାମାଜିକ ଓ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଉତ୍ତରାଧିକାରରୁ ରହିତ ହୋଇଥାନ୍ତି ଓ ସେତିକି ପରିମାଣରେ ସେମାନେ ଦେଶ ତଥା ଦୁନିଆର ସେବାପାଇଁ କମ୍ ଉପଯୁକ୍ତ ହୋଇଥାନ୍ତି । ମୋର ଏଭଳି ବିଶ୍ୱାସ ଯୋଗୁଁ ମୁଁ ସବୁବେଳେ ପିଲାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଜାଣିଶୁଣି ଗୁଜୁରାଟୀରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରୁଥିଲି । ପୋଲକ ତାହା ପସନ୍ଦ କରୁ ନ ଥିଲେ । ସେ କହୁଥିଲେ ଯେ ତଦ୍ଦ୍ୱାରା ମୁଁ ସେମାନଙ୍କର ଭବିଷ୍ୟତ ବିଗାଡ଼ିଦେଉଛି । ପୋଲକ ଆଗ୍ରହ ଓ ସ୍ନେହସହକାରେ ମତେ ବୁଝାନ୍ତି ଯେ ପିଲାମାନେ ପିଲାଦିନୁ ଇଂରେଜୀ ଭଳି ଗୋଟିଏ ବ୍ୟାପକ ଭାଷା ଶିଖିଗଲେ ସେମାନେ ସହଜରେ ଦୁନିଆରେ ଚଳନ୍ତ-ଜୀବନ-ଯୁଦ୍ଧରେ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କଠାରୁ ବହୁତ ଆଗେଇଯିବେ । କିନ୍ତୁ ସେ ଯୁକ୍ତି ମୋ ମନକୁ ପାଉ ନ ଥିଲା । ମୋର ମତର ଯଥାର୍ଥତା ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ବୁଝେଇ ପାରିଥିଲି, କିମ୍ବା ମୋର ଜିଦ୍ ଦେଖି ସେ ଚୁପ ପଡ଼ିଥିଲେ, ସେ କଥା ମୋର ଠିକ ମନେ ନାହିଁ । ଏ ପ୍ରାୟ କୋଡ଼ିଏ ବର୍ଷର କଥା । ତଥାପି ସେତେବେଳର ବିଶ୍ୱାସ

ମୋର ଅଭିଜ୍ଞତା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ବେଶୀ ଦୃଢ଼ ହୋଇଅଛି; ଯଦ୍ୟପି ମୋର ପୁଅମାନେ ଅକ୍ଷର-ଜ୍ଞାନରେ କଞ୍ଚା ରହିଯାଇଛନ୍ତି ।

ତଥାପି ମାତୃଭାଷାର ସାଧାରଣଜ୍ଞାନ ସହଜରେ ଯାହା ପାଇଥିଲେ, ତା ଫଳରେ ତାଙ୍କ ଦେଶର ଓ ଆପଣାର କଣ୍ଟସ୍ତ ଲଭ ହୋଇଛି ଏବଂ ଏବେ ସେମାନେ ପରଦେଶୀ ଭଳି ହୋଇ ରହି ନାହାନ୍ତି । ସେମାନେ ସହଜରେ ଦୋଭାଷୀ ହୋଇ ଯାଇଥିଲେ, କାରଣ ପ୍ରତ୍ୟହ ଅନେକ ଇଂରେଜ ବନ୍ଧୁଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ଆସିବା ଫଳରେ ଏବଂ ଯେଉଁ ଦେଶରେ ପ୍ରଧାନ ଭାଷା ଇଂରେଜୀ, ସେପରି ଦେଶରେ ରହିବା ଫଳରେ ସେମାନେ ଇଂରେଜୀ କହି ପାରୁଥିଲେ ଓ ସାମାନ୍ୟ ଲେଖି ପାରୁଥିଲେ ।

୩

ସ୍କୁଲ-ମାଷ୍ଟର

× × × ×

ଟଲଷ୍ଟୟ ଆଶ୍ରମର ବାଳକ ବାଳିକାମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷାର ବନ୍ଦୋବସ୍ତ କରିବାକୁ ପଡ଼ୁଥିଲା । ମୋ ସଙ୍ଗରେ ହିନ୍ଦୁ, ମୁସଲମାନ, ପାର୍ଶୀ ଓ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିୟାନ ଯୁବକ ଥିଲେ ଏବଂ କେତେଜଣ ହିନ୍ଦୁ ବାଳିକା ମଧ୍ୟ ଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଖାସ ଶିକ୍ଷକ ନିଯୁକ୍ତ କରିବା ସମ୍ଭବ ନ ଥିଲା ଓ ମୁଁ ମଧ୍ୟ ଆବଶ୍ୟକ ମନେ କରି ନ ଥିଲି । କାରଣ ଉପଯୁକ୍ତ ଭାରତୀୟ ଶିକ୍ଷକ ମିଳୁ ନ ଥିଲେ, ମିଳିଲେ ମଧ୍ୟ ଜୋହାନସବର୍ଗରୁ ୨୧ ମାଇଲ ଦୂରକୁ ବେଶୀ ଦରମା ନ ପାଇଲେ କିଏ ଆସିବ ? ମୋ ପାଖରେ ପଇସା କହିବା ବ ହେଉଥିଲା ପଡ଼ୁ ନ ଥିଲା । ମୁଁ ବାହାରୁ ଶିକ୍ଷକ ଆଣିବା ଆବଶ୍ୟକ ବୁଝୁ ନ ଥିଲି । କାରଣ ପ୍ରଚଳିତ ଶିକ୍ଷା-ପଦ୍ଧତିରେ ମୋର ବିଶ୍ୱାସ ନ ଥିଲା ଏବଂ ଅନୁଭୂତି ଦ୍ୱାରା ଶିକ୍ଷା-ପଦ୍ଧତି ବାହାର କରିବାର ଇଚ୍ଛା ମୋର ଥିଲା । ମୁଁ କେବଳ ଏତିକି ବୁଝୁଥିଲି ଯେ, ଆଦର୍ଶ ଅବସ୍ଥାରେ କେବଳ ମା, ବାପ ପ୍ରକୃତ ଶିକ୍ଷା ଦେଇପାରନ୍ତି । ଆଦର୍ଶ ଅବସ୍ଥାରେ ବାହାରର ସାହାଯ୍ୟ ଯେତେ କମ୍ ହୋଇପାରେ, ସେତେ ହେବା ଉଚିତ । ଟଲଷ୍ଟୟ ଫାର୍ମ ଗୋଟିଏ ପରିବାର ସ୍ୱରୂପ ଏବଂ ମୁଁ ସେଥିରେ ପିତା ଅଟେ; ଅତଏବ ପିଲାଙ୍କୁ ଗଢ଼ିବାର ଦାୟିତ୍ୱ ଯେତେଦୂର ସମ୍ଭବ ମତେ ମୁଣ୍ଡେଇବାକୁ ପଡ଼ିବ, ଏହା ମୁଁ ସ୍ଥିର କରିଥିଲି ।

ଏ ବିଷୟରେ ବହୁତ ଦୋଷ ନିଷ୍ଟସ୍ଥ ଥିଲା । ଯୁବକମାନେ ଜନ୍ମରୁ ମୋ ପାଖରେ ନଥିଲେ । ସମସ୍ତେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ବାତାବରଣରେ ବଢ଼ିଥିଲେ; ପୁଣି ସମସ୍ତେ ଏକା ଧର୍ମର ବି ନଥିଲେ । ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ବାଳକ ବାଳିକାଙ୍କର ମୁଁ ପିତୃସ୍ଥାନ ଅଧିକାର କଲେ ସୁଦ୍ଧା ସମସ୍ତଙ୍କୁ ତାଙ୍କର ନ୍ୟାଯ ପ୍ରାପ୍ୟ ଦେଇପାରନ୍ତି ନାହିଁ ।

କିନ୍ତୁ ମୁଁ ହୃଦୟର ଶିକ୍ଷା ଅର୍ଥାତ୍ ଚରିତ୍ର-ଗଠନକୁ ସବୁବେଳେ ପ୍ରଥମ ସ୍ଥାନ ଦେଉଛି ଏବଂ ପିଲାମାନଙ୍କ ବୟସ ବା ମୂଳରୁ ଲାଳନ ପାଳନର ବାୟୁମଣ୍ଡଳରେ ସମତା ନ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ସେଭଳି ହୃଦୟର ଶିକ୍ଷା ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଅଳ୍ପ ବହୁତ ଦିଆଯାଇ ପାରବ—ଏହା ବିଶ୍ବାସ ମୁଁ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଦିନରାତି ତାଙ୍କ ପିତା ଭଳି ରହୁଥିଲି । ମୋ ବିଚାରରେ ଚରିତ୍ର ହିଁ ତାଙ୍କ ଶିକ୍ଷାର ପ୍ରକୃତ ମୂଳଭିତ୍ତି ଥିଲା । ଏ ମୂଳଦୁଆ ପକ୍କା ହୋଇଗଲେ, ସେମାନେ ଅନ୍ୟ ବିଷୟରେ ଶିକ୍ଷା ନିଜ ବଳରେ ବା ଅନ୍ୟ ସାହାଯ୍ୟରେ ଜୁଟେଇ ନେବେ ।

ତଥାପି ଅକ୍ଷର-ଜ୍ଞାନ ଅଳ୍ପ ବହୁତ ହେବା ଦରକାର, ଏହା ମୁଁ ବୁଝିଥିଲି ଏବଂ ତା' ପାଇଁ କେତେକ ଶ୍ରେଣୀ ଚଳେଇଥିଲି । ମୁଁ ସେଥିରେ କେଲେନ୍‌ବାକ୍ ତଥା ପ୍ରାଣଜୀ ଦେଶାଇଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟ ନେଇଥିଲି । ଶାରୀରିକ-ଶିକ୍ଷାର ଆବଶ୍ୟକତା ମଧ୍ୟ ବୁଝୁଥିଲି । ସେ ଶିକ୍ଷା ତାଙ୍କୁ ସହଜରେ ମିଳିଯାଉଥିଲା । ଆଶ୍ରମରେ ଚାକର ତ ନ ଥିଲେ । ସେଥିପାଇଁ, ପାଇଖାନା ସଫେଇଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ସମସ୍ତ କାମ ଆଶ୍ରମବାସୀମାନେ କରୁଥିଲେ । ବହୁତ ବୁଢ଼ିଏ ଫଳଗଛ ଥିଲା । ନୂଆ ବୃକ୍ଷ ମଧ୍ୟ ଯଥେଷ୍ଟ କରାଯାଉଥିଲା । କେଲେନ୍‌ବାକ୍‌ଙ୍କର କୃଷିର ସୌକ ଥିଲା ଏବଂ ଗୋଟିଏ ସରକାରୀ ଆଦର୍ଶ ଫାରମରେ ସେ କିଛି ମଧ୍ୟ ଶିଖି ଆସିଥିଲେ । ବଡ଼ କ'ଣ ସାନ କ'ଣ, ସେଥିପାଇଁ କାମ ନ ଥିଲେ, ସମସ୍ତଙ୍କୁ ବଗିଚାକାମ କରିବାକୁ ପଡ଼ୁଥିଲା । ଏ କାମ ବାରପଣ ପଡ଼ୁଥିଲା ପିଲାଙ୍କ ଉପରେ । ସେ ବଡ଼ ବଡ଼ ଗାତ ଖୋଳୁଥିଲେ, ଗଛ ହାଣୁଥିଲେ ଓ ବୋଝ ଉଠାଉଥିଲେ । ଏଥିରେ ତାଙ୍କର ଦେହ ଟାଣ ହୋଇଯାଇଥିଲା । କାମରେ ସେମାନେଆନନ୍ଦ ପାଉଥିଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କର ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଖେଳ କସରତ୍ ଆବଶ୍ୟକ ହେଉ ନ ଥିଲା । ଅବଶ୍ୟ ତାଙ୍କ ଭିତରୁ କେତେକ କିମ୍ବା ବେଳେ ବେଳେ ସମସ୍ତେ ଚଗଲମି କରୁଥିଲେ, ଅଳସ କରୁଥିଲେ । ମୁଁ ଅଧିକାଂଶ ସମୟରେ ଏ ସବୁ ଦେଖି ନ ଦେଖିଲା ଭଳି ରହି ଯାଉଥିଲି; କିନ୍ତୁ ବେଳେବେଳେ ତାଙ୍କଠୁଁ କଡ଼ା କାମ ନେଉଥିଲି । କଡ଼ାକଡ଼ି ବେଳେ ସେମାନେ ଚିଢ଼ି ଚିଢ଼ି ହେବାର ଦେଖୁଥିଲି । କିନ୍ତୁ ସେମାନେ କେବେହେଁ ବିରୋଧ କରିଥିବାର ମନେ ପଡ଼ୁନାହିଁ । ଯେତେବେଳେ ମୁଁ କଠୋର ହେଉଥିଲି, ସେତେବେଳେ ତାଙ୍କୁ ବୁଝାଉଥିଲି ଏବଂ ତାଙ୍କୁ ମନେଇ

ନେଉଥିଲି ଯେ କାମ ବେଳେ ଖେଳିବା ଭଲ ଅଭ୍ୟାସ ନୁହେଁ । ସେମାନେ କ୍ଷଣକେ ରୁଷ୍ଟ ହେଉଥିଲେ ପୁଣି ଆରକ୍ଷଣକେ ଭୁଲି ଯାଉଥିଲେ । ଏମିତି ଆମର କାମ ଚାଲୁଥାଉଥିଲା ଏବଂ ତାଙ୍କର ଦେହସୁନ୍ଦରିକ ଗଢ଼ି ଉଠୁଥିଲା । ଆଶ୍ରମରେ ବେମାରି କ୍ୱଚିତ ହୁଏ । ସେଥିପାଇଁ ଜଳବାୟୁ ଏବଂ ଭଲ ଓ ନିୟମିତ ଖାଇବା ବେଶୀ ସ୍ୱରରେ ଦାୟୀ ଥିଲା ବୋଲି କହିବା ଉଚିତ । ଶାରୀରିକ ଶିକ୍ଷାରେ ଶାରୀରିକ ବ୍ୟବସାୟ ଧନ୍ଦାର ଶିକ୍ଷା ମଧ୍ୟ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ କରାଯାଉଥିଲା । ସମସ୍ତଙ୍କୁ କିଛି ଦରକାରୀ ହସ୍ତଶିଳ୍ପ ଶିକ୍ଷା ଦେବା ମୋର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଥିଲା । ତେଣୁ କେଲେନ୍‌ବାକଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ପାଦ୍ରୀଙ୍କ ମଠକୁ ପଠାଇ ଜୋତା ସିଲାଇ କାମ ଶିଖାଇ ଆଣିଥିଲି । ମୁଁ ତାଙ୍କଠାରୁ ସେ କାମ ଶିଖିଥିଲି ଏବଂ ଅନ୍ୟ ଯେଉଁମାନେ ଶିଖିବାକୁ ରାଜି ଥିଲେ, ତାଙ୍କୁ ଶିଖାଉଥିଲି । କେଲେନବାକ୍‌ଙ୍କର ବଢ଼େଇ କାମରେ କିଛି ଅଭିଜ୍ଞତା ଥିଲା ଏବଂ ଆଶ୍ରମରେ ଆଉ ଜଣେ ସାଥୀ ମଧ୍ୟ ସେ କାମ ଜାଣିଥିଲା । ତେଣୁ ଆମେ ସେ କାମ ମଧ୍ୟ ଅଳ୍ପ ବହୁତ ଶିଖାଉଥିଲୁ । ପ୍ରାୟ ସବୁ ପିଲାଯାକ ରୋଷେଇ ଶିଖିଯାଇଥିଲେ ।

ଏସବୁ କାମ ପିଲାଙ୍କ ପାଇଁ ନୂଆ ଥିଲା । ସେମାନେ ଏସବୁ କାମ ଶିଖିବେ ବୋଲି ସ୍ୱପ୍ନରେ ସୁଦ୍ଧା ଭାବି ନ ଥିଲେ । କାରଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ଭାରତୀୟ ପିଲାମାନେ ଯାହା କିଛିଏ ଶିକ୍ଷା ପାଉଥିଲେ, ତାହା କେବଳ ପ୍ରାଥମିକ ଅକ୍ଷର-ଜ୍ଞାନରେ ସରିଯାଉଥିଲା ।

ଟଲଷ୍ଟୟ ଆଶ୍ରମରେ ମୂଳରୁ ଏକ ପ୍ରଥା ପଡ଼ି ଯାଇଥିଲା ଯେ ଆମେ ଶିକ୍ଷକମାନେ ନିଜେ ଯାହା କରୁ ନ ଥିଲୁ, ତାହା ପିଲାଙ୍କୁ କରିବାକୁ କହୁ ନ ଥିଲୁ ଏବଂ ପିଲାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ସବୁବେଳେ ସେହି କାମ କରୁଥିବା ଜଣେ ଶିକ୍ଷକ ମଧ୍ୟ ରହୁଥିଲେ । ଫଳରେ ପିଲାମାନେ ତାହା ଖୁବ୍ ଉତ୍ସାହରେ ଶିଖୁଥିଲେ । ଅକ୍ଷର-ଜ୍ଞାନ ତଥା ଚରିତ୍ର ଗଠନ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ପରବର୍ତ୍ତୀ ଅଧ୍ୟାୟରେ ଆଲୋଚନା କରାଯିବ ।

୪

ଅକ୍ଷର-ଜ୍ଞାନ

ଟଲଷ୍ଟୟ ଫାର୍ମରେ ଆମେ ଶରୀର ଗଠନ ତଥା ହାତ କାରିଗରୀ ଶିକ୍ଷା କେମିତି ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲୁ, ସେ କଥା ଗଲା ଅଧ୍ୟାୟରେ ଆମେ କେତେକ ପରିମାଣରେ ଦେଖି-ସାରିଛୁ । ଯଦ୍ୟପି ମୋ ମନ ମାନିଲାଭଳି ସେ କାମ ହୋଇପାରି ନଥିଲା, ତଥାପି ତାହା ଅଳ୍ପ ବହୁତ ସଫଳ ହୋଇଥିଲା ।

କିନ୍ତୁ ଅକ୍ଷର-ଜ୍ଞାନ ଦେବା ଅଧିକ କଠିନ ବିଷୟ ଥିଲା । ସେ କାମ ଚଳେଇବାକୁ ମୋ ପାଖରେ ଆବଶ୍ୟକ ସାଧନ ନ ଥିଲା । ଯେତେ ସମୟ ଦେବାକୁ ଇଚ୍ଛା ହେଉଥିଲା,

ସେତେ ସମସ୍ତ ମୋ ପାଖରେ ନ ଥିଲା, ସେତେ ଜ୍ଞାନ ମଧ୍ୟ ମୋର ନ ଥିଲା । ଦିନସାରା ଶାରୀରିକ ଶ୍ରମ କରି ଥକିପଡ଼ୁଥିଲି ଏବଂ ଯେତେବେଳେ ଟିକିଏ ବିଶ୍ରାମ ପାଇଁ ମନ ଡାକେ, ସେତିକିବେଳେ ପିଲାଙ୍କୁ ପଢ଼େଇବାକୁ ପଡ଼ୁଥିଲା । ଫଳରେ ପାଠ ପଢ଼େଇବାପାଇଁ ସତେଜ ରହିବା ପରିବର୍ତ୍ତେ ଜୋର କରି ଆପଣାକୁ ଚେଇଁ ରଖୁଥିଲି । ସକାଳଟା ଗୃହବାସ କାମ ତଥା ଘରଧନ୍ଦାରେ କଟୁଥିଲା । ଅତଏବ ଦି'ପହରେ ଖାଇସାରି ପାଠଶାଳା ବସୁଥିଲା । ଏହାଛଡ଼ା ପାଠଶାଳା ପାଇଁ ଅନ୍ୟ ସୁବିଧା ସମସ୍ତ ନ ଥିଲା ।

ଆମେ ଲେଖାପଢ଼ା ପାଇଁ ଖୁବ୍ ବେଶୀ ହେଲେ ତିନି ଘଣ୍ଟା ରଖିଥିଲୁ । ପୁଣି ଶ୍ରେଣୀରେ ହିନ୍ଦି, ତାମିଲ, ଗୁଜୁରାଟୀ ଓ ଉର୍ଦ୍ଦୁ ଶିଖାଇବାକୁ ପଡ଼ୁଥିଲା । ପ୍ରତ୍ୟେକ ପିଲାକୁ ତାହାର ମାତୃଭାଷା ସାହାଯ୍ୟରେ ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯିବାର ଇଚ୍ଛା ଥାଏ । ଅଧିକନ୍ତୁ ଇଂରେଜୀ ମଧ୍ୟ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଶିଖାଉଥିଲୁ । ପୁଣି ଗୁଜରାଟୀ, ହିନ୍ଦୁ ପିଲାଙ୍କୁ ଟିକିଏ ସଂସ୍କୃତ ଓ ସମସ୍ତଙ୍କୁ କିଛି ହିନ୍ଦିର ପରିଚୟ କରାଇ ଦେବା; ଇତିହାସ, ଭୂଗୋଳ ତଥା ପାଟିଗଣିତ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଶିଖାଇବା, ଏହା ଥିଲା ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ।

ମୁଁ ତାମିଲ ଓ ଉର୍ଦ୍ଦୁ ପଢ଼େଇବା ଭାର ନେଇଥିଲି । ମୋର ତାମିଲ ଜ୍ଞାନ ଜାହାଜରେ ଓ ଜେଲରେ ହୋଇଥିଲା । ପୋପଙ୍କ 'ତାମିଲ ସ୍ୱୟଂଶିକ୍ଷକ' ବହି ଉପରକୁ ମୁଁ ଯାଇ ନ ଥିଲି । ଥରେ ଜାହାଜ ଯାତ୍ରାରେ ଯାହା ଉର୍ଦ୍ଦୁ ଅକ୍ଷର ଶିଖିଥିଲି. ମୋର ଉର୍ଦ୍ଦୁ ଜ୍ଞାନ ସେତିକିରେ ରହିଥିଲା ଏବଂ ମୁସଲମାନ ବନ୍ଧୁମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ମିଶିବାକୁ ବିଶେଷ ଆରବୀ ପାର୍ଶୀ ଯେତିକି ଶବ୍ଦ ଶିଖିଥିଲି ସେହିଥିରେ ବନ୍ଦ । ହାଇସ୍କୁଲରେ ଯେତିକି ସଂସ୍କୃତ ଶିଖିଥିଲି ସେତିକି । ଗୁଜୁରାଟୀ ମଧ୍ୟ ସ୍କୁଲଶାଳୀ ଯାଏ ।

ଏତିକି ମୂଳପାଣ୍ଠିରେ ମତେ କାମ ଚଳେଇବାକୁ ହେଉଥିଲା ଏବଂ ସେଥିରେ ମୋର ସହକର୍ମୀମାନେ ମୋଠାରୁ କମ୍ ପଣ୍ଡିତ ଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଦେଶର ଭାଷାମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ମୋରପ୍ରେମ, ମୋର ଶିକ୍ଷକତା ଶକ୍ତିରେ ଆତ୍ମବିଶ୍ୱାସ, ମୋର ଛାତ୍ରମାନଙ୍କ ମୂର୍ଖପଣିଆ ତଥା ତେଣୁ ବଢ଼ିଯାଉଥିବା ଉଦାରତା—ଏ ସବୁ ମୋର ଭାର କାମରେ ଆସିଥିଲା । ତାମିଲ ପିଲାଗୁଡ଼ିକ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ଜନ୍ମ । ତେଣୁ ତାମିଲ ଭାଷା ଅଳ୍ପ ଜାଣିଥିଲେ । ତାମିଲ ଅକ୍ଷର ତ ଆଦୌ ଚିହ୍ନି ନ ଥିଲେ । ଅତଏବ ମତେ ତାଙ୍କୁ ବର୍ଣ୍ଣପରିଚୟ ତଥା ପ୍ରାଥମିକ ବ୍ୟାକରଣ ଶିଖାଇବାକୁ ହୋଇଥିଲା । ସେତକ ସହଜ ଥିଲା । ମୋର ଛାତ୍ରମାନେ ଜାଣିଥିଲେ ଯେ, ସେମାନେ ତାମିଲ କଥାବାର୍ତ୍ତାରେ ମତେ ସହଜରେ ହରେଇ ଦେବେ ଏବଂ ତାମିଲମାନେ କେହି ଯେତେବେଳେ ମୋ ପାଖକୁ ଆସୁଥିଲେ, ମୋ ପିଲାଏ ମୋର ଦୋଭାଷୀ କାମ କରୁଥିଲେ । ମୁଁ କାମ ବେଶ

ଚଳେଇଥିଲି, କାରଣ ମୁଁ ମୋର ଅଜ୍ଞତା କେବେ ପିଲାଙ୍କଠାରୁ ଲୁଚେଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରୁନଥିଲି । ସବୁ ବିଷୟରେ ମୁଁ ପ୍ରକୃତରେ ଯେମିତି ଥିଲି, ଠିକ୍ ସେମିତି ମୋର ପିଲାମାନେ ମତେ ଜାଣିଥିଲେ । ସେଥିଯୋଗୁଁ ତାମିଲ ଭାଷାରେ ମୋର ଗଭୀର ଅଜ୍ଞତା ସତ୍ତ୍ୱେ ମୁଁ କେବେହେଁ ତାଙ୍କର ସ୍ନେହ ଓ ଆଦରରୁ ବଞ୍ଚିତ ହୋଇ ନ ଥିଲି । ମୁସଲମାନ ପିଲାଙ୍କୁ ଉର୍ଦ୍ଦୁ ଶିଖାଇବା ଅପେକ୍ଷାକୃତ ସହଜ ଥିଲା । ସେମାନେ ଅକ୍ଷର ଚହ୍ନିଥିଲେ । କେବଳ ପଢ଼ିବାରେ ତାଙ୍କର ଉତ୍ସାହ ବଢ଼େଇବାରେ ଓ ତାଙ୍କର ହସ୍ତାକ୍ଷର ଭଲ କରିବାରେ ମତେ ଉଦ୍ୟମ କରିବାକୁ ପଡ଼ୁଥିଲା ।

ପିଲାଗୁଡ଼ିକ ତ ଅଧିକାଂଶ ନିରକ୍ଷର ଥିଲେ । ସ୍କୁଲଶାଳୀ ମାଡ଼ ନ ଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଅଳସୁଆମୀ ଛଡ଼େଇବା ଓ ତାଙ୍କୁ ନିଜେ ନିଜେ ପଢ଼ି ଶିଖେଇବା ଓ ତାଙ୍କର ପଢ଼ାପଢ଼ିରେ ପହରା ଦେବା ହିଁ ବଡ଼ କାମ ଥିଲା । ମୁଁ ଏତିକରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ଥିଲି ଓ ସେଥିପାଇଁ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ପାଠ ପଢ଼ୁଥିବା ପିଲାଙ୍କୁ ଏକାଘରେ ବସେଇ କାମ ନେଇ ପାରୁଥିଲି ।

ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକ କଥା ତ ଆମେ ବହୁତ ଶୁଣିଆଉଁ; କିନ୍ତୁ ସେ ଅଭାବ ଯାନେହେଲେ ମୁଁ ଅନୁଭବ କରି ନ ଥିଲି । ଯେତକ ବହି ଥିଲା, ତହିଁରୁ ମଧ୍ୟ ବହୁତ ବ୍ୟବହାର କରିଥିବା ମୋର ମନେ ପଡ଼ୁନାହିଁ । ମୁଁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ପିଲାକୁ ଗୁଡ଼ାଏ ବହି ଦେବାର ଆବଶ୍ୟକତା ଅନୁଭବ କରୁ ନଥିଲି । ପିଲାଙ୍କର ପ୍ରକୃତ ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକ 'ସ୍ୱୟଂଶିକ୍ଷକ' ଏହା ମୁଁ ଉପଲବ୍ଧି କରିଛି । ମୋ ଶିକ୍ଷକମାନେ ମତେ ଯାହା ବହିରୁ ପଢ଼ାଇଥିଲେ, ସେଥିରୁ ଅତି ଅଳ୍ପ ମୋର ମନେଅଛି । ମାତ୍ର ମୁହଁରୁ ଯାହା ଶିଖେଇଥିଲେ, ତାହାର ସ୍ମୃତି ଆଜି ମଧ୍ୟ ରହିଛି ।

ପିଲାମାନେ ଆଖିଠାରୁ କାନ ସାହାଯ୍ୟରେ ଅଧିକ କଥା ଅଳ୍ପ ଶ୍ରମରେ ଗ୍ରହଣ କରିଥାନ୍ତି । ମୁଁ ପିଲାଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ କୌଣସି ଖଣ୍ଡେ ବହି ଏ ମୁଣ୍ଡରୁ ସେ ମୁଣ୍ଡଯାଏ ପଢ଼ିଥିବାର ମନେ ହେଉନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଅନେକ ବହିରୁ ଯାହା ସାର ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲି, ସେହି ସବୁ ବିଷୟ ମୁଁ ଆପଣା ଭାଷାରେ ତାଙ୍କୁ ଶୁଣାଉଥିଲି ଏବଂ ମୋର ବିଶ୍ୱାସ, ସେମାନେ ସେସବୁ ବିଷୟ ଏବେ ସୁଦ୍ଧା ମନେ ରଖିଥିବେ । ସେମାନେ ବହିରୁ ଯାହା ଶିଖିଥିଲେ ତାହା ମନେ ରଖିବା ତାଙ୍କ ପକ୍ଷରେ କଷ୍ଟକର ଥିଲା; ଅଥଚ ମୋ ମୁହଁରୁ ଯାହା ଶୁଣୁଥିଲେ ତାହା ସେହିକ୍ଷଣି ମନରୁ ମତେ କହି ଶୁଣାଉଥିଲେ ।

ବହି ପଢ଼ିବାଟା ତାଙ୍କୁ ବିରକ୍ତିକର ଲାଗେ; ମାତ୍ର ମୁଁ ଯଦି ନିଜେ ଥକି ଯାଇ ନଥାଏ ବା ଅନ୍ୟ କାରଣରୁ ମାନ୍ଦା ବା ନୀରସ ହୋଇ ନ ପଡ଼େ, ତେବେ ମୋ ଶୁଣେଇବାରେ ସେମାନେ ଆନନ୍ଦ ପାନ୍ତି ଓ ଶୁଣନ୍ତି । ସେଥିରେ ଯେ ପ୍ରଶ୍ନ ଉଠେ, ତାର ଜବାବ ଦେବାରେ ତାଙ୍କର ବୋଧଶକ୍ତି ମୁଁ କଳିପାରୁଥିଲି ।

୪

ଆତ୍ମିକ-ଶିକ୍ଷା

ପିଲାମାନଙ୍କର ଶରୀର ଓ ମନର ଶିକ୍ଷା ଠାରୁ ସେମାନଙ୍କର ଆତ୍ମାର ଶିକ୍ଷାରେ ମତେ ବହୁତ ପରିଶ୍ରମ ପଡ଼ିଥିଲା । ଆତ୍ମାର ବିକାଶ କରାଇବାରେ ମୁଁ ଧର୍ମପୁସ୍ତକ ଉପରେ କମ ନିର୍ଭର କରୁଥିଲି । ମୋ ମତରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଛାତ୍ର ତାର ଆପଣା ଧର୍ମର ମୂଳତତ୍ତ୍ୱ ଜାଣିବା ଉଚିତ, ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ରମାନଙ୍କରେ ସାଧାରଣ ଜ୍ଞାନ ଥିବା ଆବଶ୍ୟକ । ତେଣୁ ମୁଁ ଯଥାସମ୍ଭବ ସେଭଳି ଜ୍ଞାନ ଦେବାର ସୁବିଧା କରିଦେଇଥିଲି । କିନ୍ତୁ ମୋ ମତରେ ସେତକ ବୌଦ୍ଧିକ ଶିକ୍ଷାର ଗୋଟିଏ ଅଙ୍ଗ । ଟଲଷ୍ଟୟ ଆଶ୍ରମ ପିଲାମାନଙ୍କ ଶିକ୍ଷାର ଭାର ନେବାର ବହୁ ପୂର୍ବରୁ ମୁଁ ବୁଝିପାରିଥିଲି ଯେ ଆତ୍ମାର ଶିକ୍ଷା ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ବିଭାଗ । ଆତ୍ମର ବିକାଶ କରିବାର ଅର୍ଥ ଚରିତ୍ର ଗଢ଼ିବା, ଇଶ୍ୱରଙ୍କ ଜ୍ଞାନ ଦେବା ଏବଂ ଆତ୍ମଜ୍ଞାନ ଦେବା ।

ମୋ ମତରେ ଏ ଜ୍ଞାନ ପାଇବାରେ ବାଳକର ବହୁତ ସାହାଯ୍ୟ ଦରକାର ଏବଂ ସେ ଜ୍ଞାନ ବିନା ଅନ୍ୟ ସବୁ ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟର୍ଥ ହୁଏ; ବରଂ କ୍ଷତିକାରକ ହୋଇଥାଏ ।

ଆତ୍ମଜ୍ଞାନ ଯେ କେବଳ ମନୁଷ୍ୟର ଚତୁର୍ଥାବସ୍ଥାରେ ମିଳେ, ଏ କୁସଂସ୍କାର ମୁଁ ଶୁଣିଥାଏ । ଯେଉଁମାନେ ଏହି ଅମୂଲ୍ୟ ଜ୍ଞାନ ପ୍ରାପ୍ତି ପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ନ ହୋଇ ସେହି ଶେଷାବସ୍ଥା ପାଇଁ ଅପେକ୍ଷା କରିଥାନ୍ତି, ସେମାନେ ଆତ୍ମଜ୍ଞାନ ତ ପା'ନ୍ତି ନାହିଁ, ବରଂ ତା ବଦଳରେ ବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟ ଓ ପୁଣି ଏକ ଅତି ଶୋଚନୀୟ ଶୈଶବାବସ୍ଥା ଭୋଗ କରି ଦୁନିଆକୁ ବୋଝ ହୋଇଥାନ୍ତି; ଏଭଳି ଅଭିଜ୍ଞତା ସର୍ବତ୍ର ମିଳିଥାଏ । ମୋର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ମନେଅଛି ଯେ, ମୁଁ ୧୯୧୧-୧୨ରେ ଯେତେବେଳେ ପାଠ ପଢ଼ାଉଥିଲି; ସେତେବେଳେ ଏହିପରି ମତ ପୋଷଣ କରୁଥିଲି । ଅବଶ୍ୟ ସେତେବେଳେ ଏହିପରି ଭାଷାରେ ପ୍ରକାଶ କରିବା ସମ୍ଭବ ନ ଥିଲା ।

ଆତ୍ମାର ଶିକ୍ଷା କେମିତି ଦିଅନ୍ତି ? ମୁଁ ପିଲାଙ୍କୁ ଭଜନ ବୋଲାଉଥିଲି । ତାଙ୍କୁ ନୀତି କଥା ପଢ଼ି ଶୁଣାଉଥିଲି । ମାତ୍ର ସେଥିରେ ମୋର ତୃପ୍ତି ହେଉ ନ ଥିଲା । ମୁଁ

ତାଙ୍କର ଯେତିକି ଅଧିକ ଘନିଷ୍ଠ ସମ୍ପର୍କରେ ଆସୁଥିଲି, ସେତିକି ଅଧିକ ବୁଝୁଥିଲି ଯେ, ଆତ୍ମାର ଶିକ୍ଷା ବହି ସାହାଯ୍ୟରେ ଦେବାର ନୁହେଁ । ଯେମିତି ଶରୀରର ଶିକ୍ଷା କେବଳ ଦେହର କସରତ୍ ଦ୍ୱାରା, ଯେମିତି ବୁଦ୍ଧିର ଶିକ୍ଷା କେବଳ ବୁଦ୍ଧିର ଖେଳନା ଦ୍ୱାରା ଦେଇହେବ, ସେମିତି ଆତ୍ମାର ଶିକ୍ଷା କେବଳ ଆତ୍ମାର କସରତ୍ ଦ୍ୱାରା ସମ୍ଭବ । ଏ ଖେଳନା କେବଳ ଶିକ୍ଷକଙ୍କର ଚରିତ୍ରରୁ ମିଳିପାରିବ । ପିଲା ଉପସ୍ଥିତ ଥାଆନ୍ତୁ ବା ନ ଥାନ୍ତୁ, ଶିକ୍ଷକଙ୍କର ସବୁବେଳେ ସାବଧାନ ରହିବା ଉଚିତ ।

ଶିକ୍ଷକ ଲଙ୍କାରେ ବସି ନିଜର ଚରିତ୍ର ବଳରେ ଆପଣାର ଶିଷ୍ୟମାନଙ୍କର ଆତ୍ମାକୁ ପ୍ରଭାବିତ କରିପାରନ୍ତି । ମୁଁ ମିଛ କହିବି ଏବଂ ପିଲାଙ୍କୁ ସତ ବୁଝାଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିବି—ତାହା ବୃଥା ହେବ । ଭୀରୁ ଶିକ୍ଷକ କେବେ ଆପଣା ଛାତ୍ରଙ୍କୁ ବୀରତ୍ୱ ଶିଖେଇପାରିବ ନାହିଁ । ବ୍ୟଭିଚାରୀ ଶିକ୍ଷକ ପିଲାଙ୍କୁ କୁଆଡ଼ୁ ସଂଯମ ଶିଖାଇପାରିବ ? ତେଣୁ ମତେ ସାଥୀ ଯୁବକ, ଯୁବତୀମାନଙ୍କ ପାଇଁ ସବୁବେଳେ ଗୋଟିଏ ଆଦର୍ଶ ପାଠ ହୋଇ ରହିବାକୁ ପଡ଼ିବ, ଏ କଥା ମୁଁ ସ୍ପଷ୍ଟ ବୁଝିପାରିଥିଲି । ଫଳରେ ମୋର ଶିଷ୍ୟମାନେ ମୋର ଶିକ୍ଷକ ହୋଇ ଯାଇଥିଲେ ।

ଏବଂ ନିଜ ପାଇଁ ନୁହେଁ, ତାଙ୍କର ପାଇଁ ଯେ ମତେ ସତ୍ ହେବାକୁ ପଡ଼ିବ, ସତ୍ ଜୀବନ ଯାପନ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ; ଏତିକି ମୁଁ ଶିଖିଥିଲି । ଟଲଷ୍ଟୟ ଆଶ୍ରମରେ ମୁଁ ଯେତିକି ଅଧିକ ସଂଯମ ଶିଖିଥିଲି, ସେଥିପାଇଁ ମୁଁ ଏ ଯୁବକ ଯୁବତୀଙ୍କ ପାଖରେ ଋଣୀ ବୋଲି କହିପାରେ । ଆଶ୍ରମରେ ଗୋଟିଏ ପିଲା ଖୁବ୍ ଅବାଗିଆ ଥିଲା; ମିଛ କହେ, କାହାକୁ ମାନେ ନାହିଁ । ଅନ୍ୟ ପିଲାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ କଳି କରେ । ଥରେ ସେ ଅତି ମାତ୍ରାରେ ମାତି ଉଠିଥିଲା । ମୁଁ ତ ଘାବରା ହୋଇ ଯାଇଥିଲି । କେବେ ପିଲାଙ୍କୁ ମୁଁ ଶାସ୍ତି ଦେଉ ନ ଥିଲି । ଏଥର ମୋ ମୁଣ୍ଡରେ ଖୁବ ରାଗ ଚଢ଼ିଯାଇଥିଲା । ତାକୁ ବୁଝାଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲି; କିନ୍ତୁ ସେ କିଛି ବୁଝିଲା ନାହିଁ । ବରଂ ମତେ ଓଲଟି ଠକିବାକୁ ବସିଥିଲା । ପାଖରେ ଗୋଟିଏ ରୁଲ୍‌ବାଡ଼ି ପଡ଼ିଥିଲା । ମୁଁ ତାହା ଉଠାଇ ନେଇ ତାହାର ବାହା ଉପରେ ପାହାରେ ଦେଇଥିଲି । ତାକୁ ପିଟିଲାବେଳେ ମୁଁ ଥରୁଥିଲି । କୌଣସି ପିଲା ପ୍ରତି ମୋର ଏପରି ବ୍ୟବହାର ପୂର୍ବରୁ କେବେ ହୋଇ ନ ଥିଲା । ସେ ଏହା ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିଥିଲା । ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଏହା ଗୋଟାଏ ନୂଆ କଥା ଥିଲା । ପିଲାଟି କାନ୍ଦି ଉଠିଥିଲା । ମୋ ଆଗରେ କ୍ଷମା ପ୍ରାର୍ଥନା କରିଥିଲା । ମାଡ଼ ବାଜିଲା ବୋଲି ଯେ ସେ କାନ୍ଦିଥିଲା, ତାହା ନୁହେଁ । ଇଚ୍ଛା କରିଥିଲେ ମୋତେ ସେ ଓଲଟି କାବୁ କରିଦେଇଥାନ୍ତା, ଏତେ ବଳ ତାର ଥିଲା । ତାର ବୟସ ୧୭ ବର୍ଷ ହୋଇଥିବ । ଖୁବ୍ ମଜବୁତ୍ ଥିଲା ।

ମୋର ଭୁଲ୍‌ବାଟରେ ସେ ମୋର ଦୁଃଖ ଦେଖି ପାରିଥିଲେ । ଏ ଘଟଣା ପରେ ସେ ଆଉ କେବେ ମୋ'ର ଅବାଧ୍ୟ ହୋଇ ନ ଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଆଜଯାଏ ସେ ଭୁଲବାଟରେ ମାରିଥିବା ଯୋଗୁ ମୁଁ ଦୁଃଖ କରୁଛି । ମୋର ଆଶଙ୍କା, ମୁଁ ସେଦିନ ତାଙ୍କୁ ମୋ ଆତ୍ମର ଦର୍ଶନ କରେଇ ନ ଥିଲି, ବରଂ ମୋ ଭିତରେ ଯେ ପଶୁ ପ୍ରକୃତି ଅଛି, ତାହା ଦେଖାଇଥିଲି ।

ମୁଁ ସବୁଦିନେ ପିଲଙ୍କୁ ମାଡ଼ଦେଇ ପଢ଼େଇବାର ବିରୋଧ କରିଥାଏ । କେବଳ ଥରେ ମୁଁ ମୋର ଗୋଟିଏ ପୁଅକୁ ମାରିଥିବାର ମନେପଡ଼େ । ଭୁଲ୍‌ବାଟରେ ମାରିବାଟା ନ୍ୟାୟ କି ଅନ୍ୟାୟ ହୋଇଥିଲା, ତାହା ମୁଁ ଆଜସୁଦ୍ଧା ଠିକ୍ କରି ପାରି ନାହିଁ । ସେ ମାରିବାର ନ୍ୟାଯ୍ୟତା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ମୋର ସନ୍ଦେହ ଅଛି । କାରଣ ସେଥିରେ କ୍ରୋଧ ପୂରି ରହିଥିଲା ଏବଂ ଦଣ୍ଡ ଦେବାର ଭାବ ଥିଲା । ସେଥିରେ ଯଦି କେବଳ ମୋର ମନକଷ୍ଟ ଜଣା ପଡ଼ୁଥାନ୍ତା, ତେବେ ମୁଁ ସେ ଶାସ୍ତି ଦେବାକୁ ନ୍ୟାଯ୍ୟ ମନେ କରିଥାନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ସେଥିରେ ମୋର ମନର ଭାବ ମିଶାମିଶି ଥିଲା ।

ଏ ଘଟଣା ପରେ ପିଲଙ୍କୁ ସୁଧାରିବାର ଭଲ ଉପାୟ ମୁଁ ଶିଖିଥିଲି । ସେ ଘଟଣାରେ ଏ ଉପାୟ କେତେଦୂର କାମ କରିଥାନ୍ତା, ତାହା ମୁଁ କହିପାରିବି ନାହିଁ । ପିଲଟି ତ ସେ ଦିନର ଘଟଣା ଶୀଘ୍ର ପାଶୋରି ପକେଇଥିଲା । ତା'ର ବେଶୀ କିଛି ଉନ୍ନତି ହୋଇଥିଲା ବୋଲି ମୋର ମନେ ହେଉ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଏ ଘଟଣା ଫଳରେ ଛାତ୍ରଙ୍କ ପ୍ରତି ଶିକ୍ଷକଙ୍କ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ମୁଁ ବହୁତ ଚିନ୍ତା କରିଥିଲି ।

ଏହାପରେ ପିଲାଏ ଏପରି ଦୋଷ ଅନେକ ଥର କରିଛନ୍ତି; ମାତ୍ର ମୁଁ କେବେହେଁ ଦଣ୍ଡ ଦେଇନାହିଁ । ଏହିପରି ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଶିକ୍ଷା ଦେବାର ଉଦ୍ୟମ କରୁ କରୁ ମୁଁ କ୍ରମେ କ୍ରମେ ନିଜର ଆତ୍ମର ଗୁଣ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ବୁଝିବାକୁ ଲାଗିଥିଲି ।

ଦ୍ୱିତୀୟ ଭାଗ : ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଶିକ୍ଷା

ଛାତ୍ରମାନଙ୍କୁ ଉପଦେଶ *

ସଭାପତି ମହାଶୟ ଓ ପ୍ରିୟ ବନ୍ଧୁଗଣ !

ମୋର ସହଧର୍ମିଣୀ ଓ ମୋତେ ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧନା ଜଣାଇବାରେ ଏଠାରେ ଇଂରାଜୀ ଶବ୍ଦକୋଷର ଗୁଣବାଚକ ବିଶେଷଣଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରାୟ ଶେଷ କରିଦେଇଛନ୍ତି । ଅତ୍ୟଧିକ ଦୟା, ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ 'ଅତିଥି-ଚର୍ଚ୍ଚା' ପ୍ରଦର୍ଶନ କରି ମୋତେ କେଉଁଠାରେ ଅଭିଭୂତ କରାଯାଇଅଛି ବୋଲି ଯଦି ପଚରାଯାଏ, ତେବେ ମୁଁ କହିବି ଯେ ମାନ୍ଦ୍ରାଜରେ । (କରତାଳି) । ମୁଁ ଆଗରୁ ମାନ୍ଦ୍ରାଜ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଯାହା କହିଅଛି, ଏବେ ମଧ୍ୟ ମୋର ସେହି ଧାରଣା ରହିଛି । ମୋର ଏଥିରେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟାନ୍ୱିତ ହେବାର କୌଣସି କାରଣ ନାହିଁ ଯେ ମୋ ଉପରେ ଅସାମାନ୍ୟ ବଦାନ୍ୟତା ସହକାରେ ଦୟା ଅଜାଡ଼ି ଦେଇଛନ୍ତି । ଭାରତ ସେବକ ସମାଜର ସୁଯୋଗ୍ୟ ସଭାପତି ମହାଶୟ ମୋତେ ପ୍ରଶଂସା କରିବାରେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଟପିଗଲେ । ମୁଁ ସେହି ସମାଜରେ ଏବେ ଶିକ୍ଷାନବିଶ-ରୂପେ ଯୋଗ ଦେଇଛି । ଏ ସବୁ ସମ୍ମାନ ପାଇବାକୁ ମୁଁ ଯୋଗ୍ୟ କି ? ମୋର ହୃଦୟର ଅନ୍ତରତମ ପ୍ରଦେଶରୁ ଏହାର ଉତ୍ତରରେ "ନା" ବାହାରିପଡ଼ୁଛି । ଆପଣମାନେ ଯେତେ ବିଶେଷଣ ବ୍ୟବହାର କରିପାରିବେ, ମୁଁ ସେଗୁଡ଼ିକର ଉପଯୁକ୍ତ ହେବାପାଇଁ ଭାରତକୁ ଆସିଛି । ଯଦି ମୁଁ ସେବକ ହେବା ନିମିତ୍ତ ଯୋଗ୍ୟ ହେବାକୁ ଚାହେଁ କିମ୍ବା ସେସବୁ ବିଶେଷଣର ଭାଜନ ହେବାକୁ ଚାହେଁ, ତେବେ ମୋର ସମସ୍ତ ଜୀବନ ସେଥିପାଇଁ ଉତ୍ସର୍ଗ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ।

ହେଥିପାଇଁ ଆପଣମାନେ ସେହି ମନୋମୁଗ୍ଧକାରୀ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ସଙ୍ଗୀତ ଗାନ କଲେ । ତାହା ଶ୍ରବଣ କରି ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କର ମନ ଆନନ୍ଦରେ ଉଚ୍ଛ୍ୱସିତ ହୋଇଉଠିଲା । ଭାରତ ଜନନୀଙ୍କର ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବାପାଇଁ ଯେତେ ବିଶେଷଣ ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇପାରେ

---

* ତା ୨୭ ଏପ୍ରିଲ, ୧୯୧୫ରେ ମାନ୍ଦ୍ରାଜ ଯୁବକ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିୟାନ ଆସୋସିଏସନରେ ମିଳିଥିବା ଅଭିନନ୍ଦନର ଉତ୍ତରରେ ଗାନ୍ଧୀଜୀଙ୍କର ଭାଷଣ । ସେହି ସଭାରେ ମାନ୍ୟବର ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଭି. ଏସ୍. ଶ୍ରୀନିବାସ ଶାସ୍ତ୍ରୀ ସଭାପତି ହୋଇଥିଲେ ।

କବି ସମ୍ଭବତଃ ସେ ସବୁକୁ ଅଜାଣ୍ତ ଦେଇଛନ୍ତି । ଭାରତମାତାଙ୍କୁ ସୁହାସିନୀ, ସୁମଧୁରଭାଷିଣୀ, ଫୁଲ୍ଲ-କୁସୁମିତ, ସର୍ବଶକ୍ତିସମ୍ପନ୍ନା, ଶୁଭଦା, ସତ୍ୟମୟୀ, ଶସ୍ୟଶ୍ୟାମଳା, ଦୁଗ୍ଧ ମଧୁ-ପ୍ରସ୍ରବଣୀ ଏବଂ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣଯୁଗର ଅଧିବାସୀମାନଙ୍କର ମାତା ବୋଲି ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଅଛନ୍ତି । ସେ ଆମ ଆଗରେ ଏପରି ଏକ ଦେଶର ଚିତ୍ର ଅଙ୍କନ କରିଅଛନ୍ତି, ଯାହାକି ସମଗ୍ର ପୃଥିବୀକୁ, ସମସ୍ତ ମାନବ ସମାଜକୁ ଆପଣାର କରିନେଇପାରେ । ଶାରୀରିକ ବଳଦ୍ୱାରା ନୁହେଁ, କେବଳ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ବଳରେ ସମ୍ଭବ ହେବ । ଆମେ ସେହି ସ୍ତୁତିଟିକୁ ଗାଇ ପାରିବୁଁ କି ? ମୁଁ ନିଜକୁ ପଚାରେ—ସେହି ଗୀତ ଶୁଣି ଆନନ୍ଦରେ ନାଚି ଉଠିବାକୁ ମୋର କୌଣସି ଅଧିକାର ଅଛି କି ? କବିଙ୍କର ବର୍ଣ୍ଣନାକୁ ଆମେ ଉପଲବ୍ଧି କରିବାର କଥା । ସେ ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକ କେବଳ ଭବିଷ୍ୟତ ବାଣୀ ପରି ରହିଅଛି । ଆମର ଏହି ମାତୃଭୂମିକୁ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବାକୁ ଯାଇ, କବି ଯେଉଁ ଶବ୍ଦାବଳୀ ବ୍ୟବହାର କରିଅଛନ୍ତି, ତାହାକୁ ଉପଲବ୍ଧି କରିବାର ଭାର ଆପଣମାନଙ୍କ ଉପରେ, ଯେ କି ଭାରତର ଆଶାଭରସା, ସେହିମାନଙ୍କ ଉପରେ ରହିଅଛି । ମୁଁ ଆଜି ଅନୁଭବ କରୁଛି ଯେ ମାତୃଭୂମିର ବର୍ଣ୍ଣନାରେ ଅନେକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସେହି ବିଶେଷଣଗୁଡ଼ିକ ଯଥାସ୍ଥାନରେ ବସି ନାହିଁ । ମାତୃଭୂମି ପାଇଁ କବି ଯେଉଁ ଆଶା ପୋଷଣ କରିଅଛନ୍ତି, ତାହାକୁ ଆପଣମାନେ ଓ ମୁଁ କାର୍ଯ୍ୟାନ୍ୱିତ କରିବା ଆପଣମାନଙ୍କ ଉପରେ ଓ ମୋ ଉପରେ ନ୍ୟସ୍ତ ଅଟେ ।

ବାସ୍ତବ-ଶିକ୍ଷା

ମାନ୍ଦ୍ରାଜର ତଥା ସାରା ଭାରତର ଛାତ୍ରଗଣ ! ଆପଣମାନେ ଯେଉଁ ଶିକ୍ଷା ପାଉଛନ୍ତି, ତାହା ଆପଣମାନଙ୍କୁ ସେହି ଆଦର୍ଶ ଉପଲବ୍ଧି କରିବାପାଇଁ ଯୋଗ୍ୟ ହେବାକୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବ କି ? ଯେଉଁ ଶିକ୍ଷା ଦ୍ୱାରା ଆପଣମାନଙ୍କର ସର୍ବୋତ୍ତମ ବିକାଶ ହେବ, ଏ କଅଣ ସେହି ଶିକ୍ଷା ? ନା, ସରକାରୀ କର୍ମଚାରୀ ବା ବ୍ୟବସାୟ-ବାଣିଜ୍ୟ ଅଫିସରେ କିରାଣୀ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବାର ଏହା ଏକ କାରଖାନା ? ସରକାରୀ ବା ବେସରକାରୀ ବିଭାଗରେ ଚାକିରୀ ପାଇବା କଅଣ ଆପଣମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷାର ଲକ୍ଷ୍ୟ ? ଯଦି ସେଇଆ ଆପଣମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷାର ଲକ୍ଷ୍ୟ ହୋଇଥାଏ ଏବଂ ଆପଣମାନେ ନିଜ ସମ୍ମୁଖରେ ସେହି ଲକ୍ଷ୍ୟ ରଖିଥାନ୍ତି, ତେବେ ମୁଁ ଅନୁଭବ ଓ ଆଶଙ୍କା କରୁଅଛି ଯେ କବି ଯେଉଁ ସ୍ୱପ୍ନର ଚିତ୍ର ଆଙ୍କିଯାଇଛନ୍ତି, ତାହା ଆପଣମାନେ ଉପଲବ୍ଧି କରିପାରିବେ ନାହିଁ । ଆପଣମାନେ ସମ୍ଭବତଃ ମୋଠାରୁ ଶୁଣି କିମ୍ବା ମୋ ଲେଖା ପଢ଼ି ଜାଣିଥିବେ ଯେ ମୁଁ ଆଧୁନିକ ସଭ୍ୟତାର ଘୋର ବିରୋଧୀ ହୋଇଆସିଅଛି ଏବଂ ବର୍ତ୍ତମାନ ମଧ୍ୟ ଅଟେ । ଇଉରୋପରେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଯାହା

ଘଟୁଛି ସେଥିପ୍ରତି ମୁଁ ଆପଣମାନଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷଣ କରୁଅଛି । ବର୍ତ୍ତମାନ ଇଉରୋପ ସେହି ସଭ୍ୟତାର ଭାରରେ ଆର୍ତ୍ତନାଦ କରୁଅଛି ବୋଲି ସିଦ୍ଧାନ୍ତରେ ଯଦି ଆପଣମାନେ ଉପନୀତ ହୋଇଥାନ୍ତି, ତେବେ ଆପଣମାନଙ୍କୁ ଓ ଆପଣମାନଙ୍କର ଗୁରୁଜନମାନଙ୍କୁ ଆମ ମାତୃଭୂମିରେ ସେହି ସଭ୍ୟତାକୁ ଅନୁକରଣ କରିବା ପୂର୍ବରୁ ଭଲରୂପେ ଚିନ୍ତା କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ମୁଁ ଅନେକ ଥର ଶୁଣିଛି; "ଆମର ଶାସକବର୍ଗ ଆମ ମାତୃଭୂମିକୁ ସେହି ସଂସ୍କୃତି ବୋହି ଆଣିଥିବା ବେଳେ ଆମ୍ଭେମାନେ ତାକୁ କିପରି ଏଡ଼ିପାରିବୁଁ ?" ଏ ବିଷୟରେ ଆଦୌ ଭୁଲ କରନ୍ତୁ ନାହିଁ । ମୁହୂର୍ତ୍ତିକ ପାଇଁ ମୁଁ ବିଶ୍ୱାସ କରେ ନାହିଁ ଯେ ଯଦି ଆପଣମାନେ ସେହି ସଂସ୍କୃତିକୁ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ନ ଥାନ୍ତି, ତେବେ କୌଣସି ଶାସକ ତାକୁ ଆଣିପାରିବେ । ଯଦି ପ୍ରକୃତରେ ଶାସକମାନେ ସେହି ସଂସ୍କୃତିକୁ ଆମ ପାଖକୁ ଆଣିଛନ୍ତି, ତେବେ ସେହି ଶାସକମାନଙ୍କୁ ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ ନ କରି ସେହି ସଂସ୍କୃତିକୁ ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କରିବାକୁ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଯଥେଷ୍ଟ ଶକ୍ତି ଅଛି, ମୁଁ ଭାବେ । (କରତାଳି) । ମୁଁ ଅନେକ ସଭାରେ କହିଛି ଯେ ବ୍ରିଟିଶ୍ ଜାତି ଆମ ସହିତ ଅଛନ୍ତି । ସେ ଜାତି କାହିଁକି ଆମ ସହିତ ଅଛନ୍ତି ତାହାର କାରଣ କହିବାକୁ ମୁଁ ଚାହୁଁ ନାହିଁ । ଆମର ସୁଯୋଗ୍ୟ ସଭାପତି ମହାଶୟ ଯେଉଁ ଋଷିମାନଙ୍କର ପରମ୍ପରା ବିଷୟ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି, ତଦନୁସାରେ ଯଦି ଭାରତ ଚଳେ, ତାହାହେଲେ ମୋର ବିଶ୍ୱାସ ହେଉଅଛି ଯେ ଏହି ମହାନ୍ ଜାତି ମାଧ୍ୟମରେ ଭାରତ ଶାନ୍ତିର ବାଣୀର ସନ୍ଦେଶ ନୁହେଁ ମାତ୍ର ପ୍ରେମର ସନ୍ଦେଶ ପ୍ରଚାର କରିପାରିବ । ତାହାହେଲେ ରକ୍ତପାତ ନ କରି ମାତ୍ର ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଆଧିକ୍ୟର ବଳରେ ବିଜେତାକୁ ଜୟ କରିବାର ସୌଭାଗ୍ୟ ଆପଣମାନଙ୍କର ଘଟିବ । ଭାରତରେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଯାହା ସବୁ ଘଟୁଛି, ତାହା ଯେତେବେଳେ ମୁଁ ବିଚାର କରେଁ, ସେତେବେଳେ ରାଜନୈତିକ ହତ୍ୟା ଓ ତତ୍କାଳୀନ ବିଷୟରେ ମତ ବ୍ୟକ୍ତ କରିବା ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଆବଶ୍ୟକ ବୋଲି ମୁଁ ଭାବେଁ । ମୁଁ ଅନୁଭବ କରେ ଯେ ଏ ସବୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ବିଦେଶରୁ ଆମଦାନୀ ହୋଇଛି ଏବଂ ଏ ଭୂମିରେ ତାହା ଚେର ଧରିପାରିବ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଆପଣମାନେ ଛାତ୍ର-ଜଗତ, ସତର୍କ ରହିବେ ଯେପରିକି ଏ ଧରଣର ସନ୍ତ୍ରାସବାଦକୁ ତିଳେ ସୁଦ୍ଧା ମାନସିକ ବା ନୈତିକ ସମର୍ଥନ ନ ଦିଅନ୍ତି । ମୁଁ ଜଣେ ନିଷ୍କ୍ରିୟ ପ୍ରତିରୋଧୀ ଭାବରେ ଆଉ ଗୋଟିଏ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ ଜିନିଷ ଦେବି । ନିଜକୁ ଭୟଭୀତ ନ କରନ୍ତୁ; ନିଜର ହୃଦୟମନ୍ଥନ କରନ୍ତୁ; ଯେଉଁଠି ଅତ୍ୟାଚାର ଦେଖୁଛନ୍ତି ସେଠାରେ ସର୍ବମତେ ପ୍ରତିରୋଧ କରନ୍ତୁ; ଆପଣମାନଙ୍କର ସ୍ୱାଧୀନତା ଉପରେ ହସ୍ତକ୍ଷେପ ହେଲେ, ସର୍ବମତେ ତାହାର ପ୍ରତିରୋଧ କରନ୍ତୁ, ମାତ୍ର ଉତ୍ପୀଡ଼କର ରକ୍ତପାତ କରନ୍ତୁ ନାହିଁ । ଆମ ଧର୍ମ ଅନ୍ୟର ରକ୍ତପାତ କରିବାକୁ ଶିକ୍ଷା ଦିଏ ନାହିଁ । ଆମର ଧର୍ମ ଅହିଂସା ଉପରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ । ସେହି ଅହିଂସା ତାହାର ସକ୍ରିୟ ରୂପରେ ପ୍ରେମ ବ୍ୟତୀତ ଆଉ

କିଛି ନୁହେଁ, ଆପଣମାନଙ୍କର ପ୍ରତିବେଶୀ ପ୍ରତି, ବନ୍ଧୁମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ପ୍ରେମ ନୁହେଁ, ମାତ୍ର ଯେଉଁମାନେ ଆପଣମାନଙ୍କର ଶତ୍ରୁ ହୋଇପାରନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ସୁଦ୍ଧା ପ୍ରେମ ।

ସେହି ବକ୍ତୃତାରେ ଆଉ ପଦେ । ଯଦି ଆମେ ସତ୍ୟ ଆଚରଣ କରୁଁ, ଅହିଂସା ଆଚରଣ କରୁଁ ତେବେ ଆମେ ଅବିଳମ୍ବେ ଉପଲବ୍ଧି କରିବୁଁ ଯେ ଆମେ ନିର୍ଭୀକତା ମଧ୍ୟ ଆଚରଣ କରୁଁ । ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ମତରେ ଯଦି ଆମର ଶାସକମାନଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟ ଅନ୍ୟାୟ ହୁଏ, ସେମାନଙ୍କୁ ଉପଦେଶ ଦେବାକୁ ଆମେ ଯଦି କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ମଣୁଁ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଯଦି ତାହା ରାଜଦ୍ରୋହ ରୂପେ ବିବେଚିତ ହୁଏ, ତେବେ ଆପଣମାନେ ରାଜଦ୍ରୋହକୁ ବରଣ କରନ୍ତୁ—ମୋର ପରାମର୍ଶ ଏବଂ ଆପଣମାନେ ନିଜର ବିପଦ ମୁଣ୍ଡାଇ, ସେହି ପରିଣାମ ଭୋଗ କରିବାକୁ ନିଶ୍ଚୟ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୁଅନ୍ତୁ । ଯେତେବେଳେ ଆପଣମାନେ ସେହି ପରିଣାମ ଭୋଗ କରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇଯିବେ ଏବଂ ବିପକ୍ଷ ସହିତ ଲଢ଼ିବାରେ କୌଣସି ଅସତ୍ ଉପାୟ ଅବଲମ୍ବନ କରିବେ ନାହିଁ, ତେବେ ସରକାର ଯେ ଆପଣମାନଙ୍କର ପରାମର୍ଶ ଶୁଣନ୍ତି, ଏ ଦାବୀ ସ୍ୱୀକାର କରିସାରିଥିବେ—ମୁଁ ଏହା ଜାଣେ ।

ଦାବୀ ଓ ଦାୟିତ୍ୱ

ମୁଁ ବ୍ରିଟିଶ ଗଭର୍ଣ୍ଣମେଣ୍ଟଙ୍କ ସହ ସହଯୋଗ କରୁଅଛି; କାରଣ ମୋର ବିଶ୍ୱାସ ଯେ ବ୍ରିଟିଶ୍ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ପ୍ରତ୍ୟେକ ପ୍ରଜା ସହିତ ସମାନ ଅଂଶୀଦାର ହେବାକୁ ଦାବୀ କରିବା ମୋ ପକ୍ଷରେ ସମ୍ଭବପର ଅଟେ । ଆଜି ମୁଁ ସେହି ସମାନ ଅଂଶୀଦାରପଣ ଦାବୀ କରୁଅଛି । ମୁଁ ଗୋଟିଏ ପରାଧୀନ ଜାତିର ଅନ୍ତର୍ଗତ ନୁହେଁ । ମୁଁ ନିଜକୁ କୌଣସି ପରାଧୀନ ଜାତିର ଜଣେ ସଦସ୍ୟ ବୋଲି କହେ ନାହିଁ । ଆଉ ଗୋଟିଏ କଥା ଅଛି । ବ୍ରିଟିଶ୍ ଶାସକବର୍ଗ ଆପଣମାନଙ୍କୁ ଏହା ଦେଇ ପକାଇବେ ନାହିଁ, ଆପଣମାନଙ୍କୁ ତାହା ଅର୍ଜନ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ମୁଁ ସେ ଜିନିଷ ଚାହେଁ ଏବଂ ହାସଲ କରିପାରେଁ । ମୋର ଦାୟିତ୍ୱ ତୁଲାଇ ତାହା ଦାବୀ କରିବାକୁ ଚାହେଁ । ମ୍ୟାକ୍ସମୂଲର୍ ଆମକୁ କହିଛନ୍ତି—ଅବଶ୍ୟ ଆମର ଧର୍ମର ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରିବା ପାଇଁ ମ୍ୟାକ୍ସମୂଲରଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟ ଲୋଡ଼ା ନାହିଁ ଓ ଆମ ଧର୍ମର ମୂଳମନ୍ତ୍ର ହେଉଛି "ଦା-ୟି-ତ୍ୱ" ଏବଂ "ଦା-ବୀ" ନୁହେଁ । ଯଦି ଆପଣମାନେ ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତି ଯେ ଦାୟିତ୍ୱ ତୁଲାଇବା ଦ୍ୱାରା ଆମେ ସମସ୍ତ ଦାବୀ ହାସଲ କରିପାରିବୁଁ, ତେବେ ନିଜର ଦାୟିତ୍ୱକଥା ସବୁବେଳେ ଚିନ୍ତା କରନ୍ତୁ ଏବଂ ସେହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ସଂଗ୍ରାମ କରନ୍ତୁ । ତା ହେଲେ ଆପଣମାନଙ୍କର ଭୟ ନ ଥିବ, କେବଳ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଆପଣମାନେ ଭୟ

କରିବେ । ସେହି ବାଣୀ ମୋର ଗୁରୁ—ଯଦି ଅନୁମତି ଦିଅନ୍ତି ତେବେ ମୁଁ କହିପାରେଁ, ଆପଣମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟ ଗୁରୁ— ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଗୋଖଲେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ଦେଇ ଅଛନ୍ତି । ସେ ବାଣୀ କଅଣ ? ତାହା ଭାରତ-ସେବକ-ସମାଜର ବିଧାନରେ ରହିଛି ଏବଂ ମୋ ଜୀବନରେ ମୁଁ ଏହି ବାଣୀଦ୍ୱାରା ପରିଚାଳିତ ହେବାକୁ ଇଚ୍ଛାକରେଁ । ଦେଶର ରାଜନୈତିକ ଜୀବନ ଓ ରାଜନୈତିକ ଅନୁଷ୍ଠାନଗୁଡ଼ିକୁ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକତା ଦ୍ୱାରା ଅନୁପ୍ରାଣିତ କରିବାକୁ ଏହି ବାଣୀ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷାଦେଉଛି । ତାହାକୁ ଆଚରଣରେ ଉପଲବ୍ଧି କରିବା ନିମିତ୍ତ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଅବିଲମ୍ବେ ଲାଗିପଡ଼ିବା ଉଚିତ । ଛାତ୍ରମାନେ ରାଜନୀତିରୁ ଦୂରରେ ରହିପାରିବେ ନାହିଁ । ଧର୍ମ ଯେପରି ଅତ୍ୟାବଶ୍ୟକ, ରାଜନୀତି ସେମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ସେହିପରି ଅତ୍ୟାବଶ୍ୟକ ଅଟେ । ଧର୍ମରୁ ରାଜନୀତିକୁ ଅଲଗା କରିହେବ ନାହିଁ । ମୁଁ ଜାଣେ ଯେ ମୋର ମତ ଆପଣମାନଙ୍କର ଗ୍ରହଣୀୟ ନ ହୋଇପାରେ । ତଥାପି ମୋର ହୃଦୟର ଅନ୍ତରତମ ପ୍ରଦେଶରେ ଯେଉଁ ଆନ୍ଦୋଳନ ହେଉଅଛି, ତାହାକୁ ହିଁ ମୁଁ ଆପଣମାନଙ୍କୁ ଜଣାଇପାରେଁ । ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ମୋର ଅନୁଭୂତିବଳରେ ମୁଁ କହିପାରେ ଯେ ଆପଣମାନଙ୍କର ଯେଉଁ ଦେଶବାସୀ-ମାନେ ଆଧୁନିକ ସଭ୍ୟତା ପାଇ ନ ଥିଲେ; ମାତ୍ର ଯେଉଁମାନେ ପ୍ରାଚୀନ ଋଷିମାନଙ୍କର ଶକ୍ତି ଲାଭ କରିଥିଲେ, ଋଷିମାନଙ୍କର ତପସ୍ୟା ଉତ୍ତରାଧିକାରସୂତ୍ରେ ପାଇଥିଲେ, ଇଂରେଜୀ ସାହିତ୍ୟର ଧାର ଧାରୁ ନ ଥିଲେ ଏବଂ ବର୍ତ୍ତମାନ ଆଧୁନିକ ସଭ୍ୟତାର ବିନ୍ଦୁ-ବିସର୍ଗ ଜାଣି ନ ଥିଲେ, ସେହିମାନେ ନିଜର ଶକ୍ତିର ପରାକାଷ୍ଠା ଦେଖାଇ ପାରିଥିଲେ । ଯାହା ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାର ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଅଶିକ୍ଷିତ ଓ ନିରକ୍ଷର ଲୋକମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ସମ୍ଭବ ହୋଇପାରିଛି, ତାହା ଆଜି ଆମର ଏହି ପବିତ୍ର ଭୂମିରେ ଆପଣମାନଙ୍କ ଓ ମୋ ପକ୍ଷରେ ଦଶଗୁଣ ସମ୍ଭବ ହୋଇପାରିବ । ସେହି ସୌଭାଗ୍ୟ ଆପଣମାନଙ୍କର ହେଉ ଏବଂ ମୋର ହେଉ, ଏହା ମୁଁ କାମନା କରୁଅଛି ।

(କଉଡାଲ) *

---

* From Speaches and Writings of Mahatma Gandhi, Pub.—Natesan. 4th edition.

୨

ହିନ୍ଦୁ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ଭାଷଣ *

ବନ୍ଧୁଗଣ ! ଏହି ସ୍ଥାନରେ ପହଞ୍ଚିବାକୁ ମୋର ବିଳମ୍ବ ପାଇଁ ମୁଁ କ୍ଷମା ମାଗି ନେଉଛି । ମୁଁ ବା ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଲୋକ ଏହି ବିଳମ୍ବର କାରଣ ନୁହେଁ ବୋଲି ଯେତେବେଳେ କହିବି, ଆପଣମାନେ ମୋତେ ନିଶ୍ଚୟ କ୍ଷମା ଦେବେ । (ହାସ୍ୟରୋଳ) କଥା ହେଉଛି ଯେ ମୁଁ ଗୋଟିଏ ପ୍ରଦର୍ଶନୀୟ ଜୀବ ଭଳି ଏବଂ ମୋର ତତ୍ତ୍ୱାବଧାରକମାନେ ନିଜର ଦୟାର ଆତିଶଯ୍ୟରେ ମୋ ଜୀବନର କେତେକ ଆବଶ୍ୟକତାକୁ ଭୁଲିଯାନ୍ତି ଏବଂ ଏହା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଆକସ୍ମିକ ଭାବରେ ଘଟେ । ଏହି ଘଟଣା ସମ୍ପର୍କରେ କହିବାକୁ ଗଲେ, ମୋର ଓ ମୋ ସାଥୀମାନଙ୍କର ଯେଉଁ ଆକସ୍ମିକ ଦୁର୍ଘଟଣା ଘଟିଲା, ସେଥିପାଇଁ ଆଗରୁ ସେମାନେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ନ ଥିଲେ । ତେଣୁ ବିଳମ୍ବ ହୋଇଗଲା ।

ବନ୍ଧୁଗଣ ! ମୋ ପୂର୍ବ ବକ୍ତା ଭଦ୍ରମହିଳାଙ୍କର (ମିସେସ୍ ଆନିବେଶାନ୍ତଙ୍କର) ଅସାଧାରଣ ବାଗ୍ମିତା ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇ ଆପଣମାନେ ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତୁ ନାହିଁ ଯେ ଆମର ଏହି ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ଗୋଟିଏ ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ଅନୁଷ୍ଠାନ ହୋଇସାରିଛି ଏବଂ ଯେଉଁ ଯୁବକମାନେ ଏହି ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟକୁ ଆସିବେ, ସେମାନେ ଏଠାରେ ଶିକ୍ଷାଲାଭ କରି ଏହି ବିଶାଳ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ଉପାସ୍ୟମାନ ନାଗରିକ ହୋଇ ଏଠାରୁ ବିଦାୟ ନେବେ । ଏହି ଅନୁଷ୍ଠାନ ଏବେ ସୁଦ୍ଧା ଗଢ଼ିଉଠିବାକୁ ଓ ଦୃଢ଼ ହେବାକୁ ବାକି ଅଛି । ଆଜି ଯେଉଁ ଛାତ୍ର-ସମାଜ ପ୍ରତି ମୋର ବକ୍ତବ୍ୟ ଅଭିପ୍ରେତ, ଯଦି ସେମାନେ ମୁହୂର୍ତ୍ତିକ ପାଇଁ ସୁଦ୍ଧା ଭାବନ୍ତି ଯେ ଯେଉଁ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଜୀବନ ପାଇଁ ଏହି ଦେଶ ପ୍ରଖ୍ୟାତ ଓ ପୃଥିବୀରେ ଏଥିପାଇଁ ଅଦ୍ୱିତୀୟ ଅଟେ, ସେହି ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଜୀବନର ଧାରଣା କେବଳ କଥାଦ୍ୱାରା ପ୍ରସାରିତ ହୋଇ ପାରିବ, ତେବେ ଆପଣମାନେ ମସ୍ତ ବଡ଼ ଭୁଲ କରିବେ । ମୋର ଆଶା ଯେ ସମଗ୍ର ଜଗତରେ ଦିନେ ଭାରତବର୍ଷ ଏ ଯେଉଁ ବାଣୀ ପ୍ରଚାର କରିବ, ତାହାକୁ ଆପଣମାନେ ଛୁଚ୍ଛା କଥାରେ ପ୍ରଚାର କରିପାରିବେ ନାହିଁ । ଜୀବନରେ ମୁଁ ବହୁ ବକ୍ତୃତା ଶୁଣିଛି । ଗତ ଦୁଇଦିନ ଧରି ଯେଉଁ ବକ୍ତୃତାମାନ ଶୁଣାଯାଇଛି, ସେଗୁଡ଼ିକୁ ମୁଁ ମାମୁଲି ଶ୍ରେଣୀରୁ ବାଦ୍ ଦେଉଛି, କାରଣ, ସେଗୁଡ଼ିକ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆବଶ୍ୟକ । ମାତ୍ର, ମୁଁ ଏହା କହିବାକୁ ସାହାସ କରୁଅଛି ଯେ ଆମର ବକ୍ତୃତା-ଭଣ୍ଡାର ଶେଷ ହୋଇଆସିଲାଣି

---

* ତା ୪।୨।୧୯୧୬ରେ ବନାରସ ହିନ୍ଦୁ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର ଉଦ୍‌ଘାଟନ ଉତ୍ସବରେ ଗାନ୍ଧୀଜୀଙ୍କର ଭାଷଣ ।

କେବଳ ଶୁଣି ବା ଦେଖି ଅନନ୍ତ ଲାଭ କଲେ ଯଥେଷ୍ଟ ହେବ ନାହିଁ । ଆମର ହୃଦୟ ସ୍ପନ୍ଦିତ ଓ ହସ୍ତ-ପଦ ସଞ୍ଚାଳିତ ହେବା ଆବଶ୍ୟକ । ଭାରତୀୟ ଜୀବନର ସରଳତାକୁ ଉପରେ ଦଖଲ ରଖିବା ଓ ହୃଦୟର ଭାବନା ସହିତ ତାଳରେ ଆମର କାର୍ଯ୍ୟଗୁଡ଼ିକୁ ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ କରିବା, ତାହାର ଆବଶ୍ୟକତା ବିଷୟରେ ଗତ ଦୁଇ ଦିନ ଆମ୍ଭେମାନେ ଶୁଣି ଆସିଛୁଁ । ମାତ୍ର ଏହା କେବଳ ପୂର୍ବାଭାସ ।

ମୁଁ କହିବାକୁ ଚାହୁଁଥିଲି ଯେ ଏହି ପବିତ୍ର ନଗରୀରେ ଏହି ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର ଅଞ୍ଚଳରେ ଆଜି ମୁଁ ଯେ ଗୋଟିଏ ବିଦେଶୀ ଭାଷାରେ ମୋର ଦେଶବାସୀମାନଙ୍କୁ ବକ୍ତୃତା ଦେବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହେଉଛି, ତାହା ଘୋର ଲଜ୍ଜା ଓ ଅପମାନର କଥା । ଗତ ଦୁଇଦିନ ହେଲା ଯେଉଁମାନେ ଏହି ବକ୍ତୃତାମାଳା ଶୁଣୁଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର ପରୀକ୍ଷକ-ଭାବରେ ଯଦି ମୋତେ ନିଯୁକ୍ତ କରାଯାନ୍ତା, ତେବେ ଏହି ବକ୍ତୃତା ବିଷୟରେ ପରୀକ୍ଷାରେ ଅନେକ ଅକୃତକାର୍ଯ୍ୟ ହୁଅନ୍ତେ । କାହିଁକି ? କାରଣ, ସେମାନଙ୍କ ହୃଦୟକୁ ସ୍ପର୍ଶ କଲାଭଳି କିଛି ହୋଇନାହିଁ । ଗତ ଡିସେମ୍ବର ମାସରେ ହୋଇଥିବା ବମ୍ବେ କଂଗ୍ରେସ ଅଧିବେଶନରେ ମୁଁ ଉପସ୍ଥିତ ଥିଲି । ଆଜିର ଏହି ସଭା ଅପେକ୍ଷା ସେ ସଭାରେ ବହୁତ ଅଧିକ ଶ୍ରୋତା ଥିଲେ । ସବୁ ବକ୍ତୃତା ମଧ୍ୟରେ ଯେଉଁଗୁଡ଼ିକୁ ହିନ୍ଦୁସ୍ଥାନୀରେ ଦିଆଯାଇଥିଲା, କେବଳ ସେହିଗୁଡ଼ିକ ସେମାନଙ୍କର ହୃଦୟକୁ ସ୍ପର୍ଶ କରିଥିଲା, ଏ କଥା କହିଲେ ଆପଣମାନେ ବିଶ୍ୱାସ କରିବେ କି ? ସମସ୍ତେ ହିନ୍ଦୀ କହୁଥିବା ବନାରସ ସହରରେ ନୁହେଁ, ବମ୍ବେରେ ମଧ୍ୟ ଏହା ସମ୍ଭବ ହୋଇଥିଲା—ଏହା ଖିଆଲ କରନ୍ତୁ । ଇଂରାଜୀ ଓ ଭାରତର ବିଭିନ୍ନ ଭାଷାଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ଯେତେ ଅଧିକ ପାର୍ଥକ୍ୟ ରହିଛି, ବମ୍ବେର ସ୍ଥାନୀୟ ଭାଷା ଓ ହିନ୍ଦୀ ମଧ୍ୟରେ ସେତେ ପାର୍ଥକ୍ୟ ନାହିଁ, ଏବଂ କଂଗ୍ରେସର ଶ୍ରୋତାମାନେ ହିନ୍ଦୀବକ୍ତାମାନଙ୍କର ବକ୍ତୃତା ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବରେ ବୁଝି ପାରୁଥିଲେ । ମୁଁ ଆଶା କରୁଛି ଯେ ଏହି ବିଦ୍ୟାଳୟକୁ ଯେଉଁମାନେ ଶିକ୍ଷାଲାଭ କରିବାକୁ ଆସିବେ, ସେମାନଙ୍କୁ ସେମାନଙ୍କର ମାତୃଭାଷା ମାଧ୍ୟମରେ ଶିକ୍ଷା ଦେବାକୁ ବିଶ୍ୱ-ବିଦ୍ୟାଳୟ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିବେ । ଆମର ଭାଷା ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ପ୍ରତିଛବି, ଏବଂ ଆପଣମାନେ ଯଦି କହନ୍ତି ଯେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଭାଷାଗୁଡ଼ିକ ଏତେ ଦରିଦ୍ର ଯେ ଉନ୍ନତ ଚିନ୍ତା ପ୍ରକାଶ କରିପାରିବେ ନାହିଁ, ତେବେ ଯେତେ ଶୀଘ୍ର ଆମର ବଂଶ ଲୁପ୍ତ ହୋଇଯାଏ ସେତେ ମଙ୍ଗଳ । ଇଂରାଜୀ ଭାଷା ଦିନେ ଭାରତର ରାଷ୍ଟ୍ରଭାଷା ହୋଇପାରିବ, ଏହା କେହି ସ୍ୱପ୍ନରେ ଭାବୁଛନ୍ତି କି ? ("କେବେ ନୁହେଁ" ଚିତ୍କାର) । ଦେଶବାସୀଙ୍କ ଉପରେ ଏ ପ୍ରତିବନ୍ଧକ କାହିଁକି ରହିଛି ? ମୁହୂର୍ତ୍ତକ ପାଇଁ ଟିକିଏ ଭାବନ୍ତୁ ଯେ ଆମର ବାଳକମାନଙ୍କୁ ଇଂରେଜ ବାଳକମାନଙ୍କ ସହିତ କିପରି ଅସମାନ ସର୍ତ୍ତରେ ଦଉଡ଼ିବାକୁ ପଡ଼ୁଛି । ପୁନାର କେତେକ ଅଧ୍ୟାପକଙ୍କ ସହିତ ଘନିଷ୍ଠ ଭାବରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରିବାର ସୁଯୋଗ

ମୋତେ ମିଳିଥିଲା । ସେମାନେ ଗର୍ବର ସହିତ କହିଲେ ଯେ ଇଂରାଜୀ ମାଧ୍ୟମରେ ପଢ଼ୁଥିବାରୁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଭାରତୀୟ ଯୁବକଙ୍କୁ ତାହାର ଜୀବନର ମୂଲ୍ୟବାନ ସମୟ ମଧ୍ୟରୁ ଅନ୍ତତଃ ଛଅ ବର୍ଷ ନଷ୍ଟ କରିବାକୁ ପଡ଼ୁଅଛି । ସ୍କୁଲ୍ ଓ କଲେଜରୁ ଉତ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ହେଉଥିବା ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀମାନଙ୍କର ସଂଖ୍ୟା ସହିତ ଏହି ବର୍ଷ-ସଂଖ୍ୟାକୁ ଗୁଣନ୍ତୁ ଏବଂ ଦେଖନ୍ତୁ ଯେ ଆମ ଦେଶର ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀମାନଙ୍କର କେତେ ହଜାର ବର୍ଷ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଇଛି । ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର କୌଣସି ଅଭିକ୍ରମ ନାହିଁ ବୋଲି ଆମ ବିରୋଧରେ ଅଭିଯୋଗ ହୁଏ । ଯଦି ଆମ ଜୀବନର ଅମୂଲ୍ୟ ବର୍ଷ ଗୁଡ଼ିକ ଗୋଟିଏ ବିଦେଶୀ ଭାଷାକୁ ଆୟତ୍ତ କରିବାରେ ବିତିଯାଏ, ତେବେ ଆମର ଅଭିକ୍ରମ କୁଆଡ଼ୁ ଆସିବ ? ଏହି ଚେଷ୍ଟାରେ (ବିଦେଶୀ ଭାଷାକୁ ଆୟତ୍ତ କରିବାରେ) ଆମେ ମଧ୍ୟ ବିଫଳ ହେଉଁ । ମିଷ୍ଟର ହିଗିନ୍-ବୋଥାମଙ୍କ ପରି କାଲି ଓ ଆଜି କୌଣସି ବକ୍ତା ଶ୍ରୋତାମାନଙ୍କୁ ଉପଯୁକ୍ତ ଧାରଣା ଦେଇ ପାରିଲେ କି ? ଶ୍ରୋତାମାନଙ୍କର ମନୋନିବେଶ କରି ନ ପାରିବା ପାଇଁ ଏହି ବକ୍ତାମାନେ ଦାୟୀ ନୁହନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କର ଭାଷଣରେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଯଥେଷ୍ଟ ସାରଗର୍ଭକ କଥା ଥିଲା । ମାତ୍ର ସେଗୁଡିକ ଆମ ମସ୍ତିଷ୍କରେ ପ୍ରବେଶ ଲାଭ କରିପାରିଲା ନାହିଁ । ମୁଁ ଅନ୍ୟମାନେ ଯୁକ୍ତି କରିବା ଶୁଣିଅଛି ଯେ ଯାହାହେଉ ଇଂରାଜୀ-ଶିକ୍ଷିତ ଭାରତୀୟମାନେ ହିଁ ରାଷ୍ଟ୍ରକୁ ନେତୃତ୍ୱ ଦେଇଅଛନ୍ତି ଏବଂ ଜାତିପାଇଁ ସବୁ କାମ କରୁଛନ୍ତି । ଏହା ଅନ୍ୟପ୍ରକାରେ ହୋଇଥିଲେ, ଅସ୍ୱାଭାବିକ ହୋଇଥାନ୍ତା, ଏହା ମଧ୍ୟ ଅନେକ ଲୋକ କହନ୍ତି । ଆମେ ଯେଉଁ ଏକମାତ୍ର ଶିକ୍ଷା ପାଉଁ, ତାହା ଇଂରାଜୀ ଶିକ୍ଷା । ଅବଶ୍ୟ ଏହାର ଫଳସ୍ୱରୂପ ଆମର କିଛି ଦେଖାଇବା ଆବଶ୍ୟକ । କିନ୍ତୁ ଯଦି ଗତ ପଚାଶ ବର୍ଷ ଧରି ଆମେ ମାତୃଭାଷା ଜରିଆରେ ଶିକ୍ଷା ପାଇଥାନ୍ତୁ, ଆଜି ଆମେ କଅଣ ପାଇଥାନ୍ତୁ ? ଆଜି ଆମେ ସ୍ୱାଧୀନ ଭାରତ ପାଇଥାନ୍ତୁ, ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷିତ ଲୋକେ ନିଜ ଦେଶରେ ପରଦେଶୀ ନ ହୋଇ, ଦେଶବାସୀଙ୍କର ହୃଦୟକୁ ସ୍ପର୍ଶ କରିବା ଭଳି ବୁଝାଉଥାନ୍ତେ; ଦରିଦ୍ରଠାରୁ ଦରିଦ୍ରତମ ଲୋକଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସେମାନେ ସେବା କାର୍ଯ୍ୟରେ ଲାଗିଥାନ୍ତେ ଏବଂ ଗତ ପଚାଶ ବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ସେମାନେ ଯାହା ପାଇଥାନ୍ତେ, ତାହା ରାଷ୍ଟ୍ରର ଅମୂଲ୍ୟ ସମ୍ପତ୍ତି ହୋଇ ରହିଥାନ୍ତା । (ଜୟଧ୍ୱନି) । ଆଜି ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ଉନ୍ନତ ଭାବନାରେ ନିଜ ନିଜର ସହଧର୍ମିଣୀ ସୁଦ୍ଧା ଅଂଶୀଦାର ନୁହନ୍ତି । ଅଧ୍ୟାପକ ବୋଷ ଓ ଅଧ୍ୟାପକ ରାୟଙ୍କର ଗୌରବମୟ ଗବେଷଣା ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ଦିଅନ୍ତୁ; ସେମାନଙ୍କର ଗବେଷଣା ଯେ ଜନସାଧାରଣଙ୍କର ସମ୍ପତ୍ତି ହୋଇ-ପାରିନାହିଁ, ଏହା କ'ଣ ଲଜ୍ଜାର ବିଷୟ ନୁହେଁ ?

ଆଉ ଗୋଟିଏ ବିଷୟ ଆଲୋଚନା କରାଯାଉ ।

ସ୍ୱାୟତ୍ତ ଶାସନ ବିଷୟରେ କଂଗ୍ରେସ ଗୋଟିଏ ପ୍ରସ୍ତାବ ଧାର୍ଯ୍ୟ କରିଛି । ମୋର କୌଣସି ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ଯେ ନିଖିଳ ଭାରତ କଂଗ୍ରେସ କମିଟି ଓ ମୁସଲିମ୍

ଲୀଗ୍ ସେମାନଙ୍କର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ କରିବେ ଏବଂ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସୂଚନାମାନ ପେଶ୍ କରିବେ । ମୋର ନିଜ ପକ୍ଷରୁ ସରଳ ଭାବରେ କହିପାରେ ଯେ ସେମାନେ କଣ କରିପାରିବେ ବୋଲି ମୋର ବିଶେଷ ଆସ୍ଥା ନାହିଁ । କାରଣ, ଗ୍ରାମ-ସମାଜ ବା ଜନସାଧାରଣ ଯାହା କରିପାରିବେ, ସେଥିରେ ମୁଁ ଆସ୍ଥାବାନ୍ ଅଟେ । କାଗଜପତ୍ରରେ ଲେଖା-ଲେଖି ଦ୍ୱାରା ସ୍ୱାୟତ୍ତ-ଶାସନ ଆମକୁ ମିଳିବ ନାହିଁ । ଯେତେ ବକ୍ତୃତା ଦେଲେ ସୁଦ୍ଧା ଆମେ ସ୍ୱାୟତ୍ତ-ଶାସନ ପାଇଁ ଉପଯୁକ୍ତ ହୋଇପାରିବୁଁ ନାହିଁ । (କରତାଳି) । ନିଜକୁ ଶାସନ କରିବା ପାଇଁ ଆମେ କିପରି ଚେଷ୍ଟା କରୁଅଛୁଁ ? ଏହି ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ଆପଣମାନଙ୍କ ସହିତ ମୁଁ ସେ ବିଷୟ ଖୋଲାଖୋଲି ଭାବରେ ଆଲୋଚନା କରିବାକୁ ଚାହେଁ । ମୁଁ ବକ୍ତୃତା ଦେବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁନାହିଁ ଏବଂ ଯଦି ମୁଁ ମନରେ କୌଣସି କଥା ଗୋପନ ନ ରଖି ନିଃସଙ୍କୋଚରେ ଆପଣମାନଙ୍କୁ କହେଁ, ତେବେ ମୋର ଅନୁରୋଧ ଯେ ଆପଣମାନେ ଭାବିବେ ଯେ ଯେଉଁ ଲୋକ ଅନ୍ୟମାନେ ତାହାର ମନର କଥା ଶୁଣିପାରିବା ଭଳି ଚିନ୍ତା କରେ, ସେହିପରି ଲୋକର ଚିନ୍ତାରେ ଆପଣମାନେ ଅଂଶୀଦାର୍ ହେଉଅଛନ୍ତି । ଯଦି ମୁଁ ଶିଷ୍ଟାଚାରର ସୀମା ଲଙ୍ଘନ କରେ, ତେବେ ସେହି ଧୃଷ୍ଟତା ପାଇଁ ମୋତେ କ୍ଷମା କରିବେ । କାଲି ସନ୍ଧ୍ୟାବେଳେ ମୁଁ ବିଶ୍ୱନାଥ ମନ୍ଦିରକୁ ଯାଇଥିଲି । ସେହି ଗଳିଗୁଡ଼ିକ ଭିତରେ ଯିବାବେଳେ ଏହି ଭାବନା ମୋ ମନକୁ ଆସିଲା । ଯଦି ଶୂନ୍ୟରୁ ଜଣେ ଅପରିଚିତ ଲୋକ ଏହି ବିରାଟ ମନ୍ଦିର ଭିତରେ ଖସିପଡ଼େ ଓ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର, ଅର୍ଥାତ୍ ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କର ଅବସ୍ଥା ବିଷୟରେ ବିଚାର କରେ, ତେବେ ସେ ଆମକୁ ତିରସ୍କାର କରିବାରେ ଦୋଷ କ'ଣ ? ଏହି ବିରାଟ ମନ୍ଦିର ଆମ ଚରିତ୍ରର ପ୍ରତିବିମ୍ବ ନୁହେଁ କି ? ମୁଁ ନିଜକୁ ଜଣେ ହିନ୍ଦୁ ଭାବି ଗମ୍ଭୀର ମନୋବ୍ୟଥାରେ ଏହା କହୁଅଛି । ଆମର ପବିତ୍ର ମନ୍ଦିରର ଗଳିଗୁଡ଼ିକ କ'ଣ ଏତେ ଦୂର ଅପରିଷ୍କୃତ ହେବା ଉଚିତ ? ମନ୍ଦିର ଚାରି-ପାଖରେ ଘରଗୁଡ଼ାକ ବିନା ବିଚାରରେ ତିଆରି ହୋଇଅଛି । ଗଳିଗୁଡ଼ିକ ଯନ୍ତ୍ରଣା-ଦାୟକ ଓ ସଂକୀର୍ଣ୍ଣ । ଯଦି ଆମର ମନ୍ଦିରଗୁଡ଼ିକ ସୁଦ୍ଧା ପ୍ରଶସ୍ତତାର ଓ ସ୍ୱଚ୍ଛତାର ଆଦର୍ଶ ନ ହୁଏ, ତେବେ ଆମର ସ୍ୱାୟତ୍ତ-ଶାସନ କ'ଣ ହୋଇପାରେ ? ଇଂରାଜମାନେ ନିଜ ଇଚ୍ଛାରେ ହେଉ ବା ବାଧ୍ୟ ହୋଇ ନିଜର ପୁଟୁଳା-ପୁଟୁଳି ଧରି ଏଠାରୁ ଚାଲିଯିବା ମାତ୍ରକେ ଆମର ମନ୍ଦିରଗୁଡ଼ିକ କିଅଣ ପବିତ୍ରତା, ସ୍ୱଚ୍ଛତା ଓ ଶାନ୍ତିର ଆଧାର ହୋଇଯିବ ?

କଂଗ୍ରେସ ସଭାପତିଙ୍କ କଥାରେ ମୁଁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଏକମତ ଯେ ସ୍ୱାୟତ୍ତ-ଶାସନ ବିଷୟ ଭାବିବା ପୂର୍ବରୁ ଆମକୁ ବହୁତ ଘଣ୍ଟା-ଠେଲା ପରିଶ୍ରମ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ସହରରେ ଦୁଇଟି ଭାଗ ଅଛି । କ୍ୟାଣ୍ଟନମେଣ୍ଟ୍ ଓ ଖାସ୍ ସହର । ଖାସ୍ ସହର ଅଞ୍ଚଳଟି ଦୁର୍ଗନ୍ଧପୂର୍ଣ୍ଣ ନିକୃଷ୍ଟ ବାସସ୍ଥଳ । ଆମ୍ଭେମାନେ ସହର ଜୀବନଯାପନରେ

ଅନଭ୍ୟସ୍ତ । ଯଦି ଆମେ ସହରର ଜୀବନ ଚାହୁଁ, ତେବେ ସେଠାରେ ଆଳସ୍ୟ-ପୂର୍ଣ୍ଣ ଗ୍ରାମ୍ୟ ଜୀବନ ଆଣି ଥୋଇ ପାରିବା ନାହିଁ । କୋଠାଗୁଡ଼ିକର ଉପର ମହଲରୁ ଛେପ ପଡ଼ିବାର ସତତ ଭୟରେ ଭାରତୀୟମାନେ ବାସ କରୁଥିବା ବମ୍ବେ ସହରର ଅଂଚଳଗୁଡ଼ିକର ରାସ୍ତାରେ ଲୋକେ ନିଶ୍ଚିନ୍ତରେ ଚାଲିପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ଅନେକ ସମୟରେ ମୁଁ ରେଲ ଗାଡ଼ିରେ ଯିବା ଆସିବା କରେଁ । ତୃତୀୟ ଶ୍ରେଣୀର ଯାତ୍ରୀମାନଙ୍କର ଅସୁବିଧାକୁ ମୁଁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରେଁ । ମାତ୍ର ଯାତ୍ରୀମାନଙ୍କର ଏହି ଅସୁବିଧା ପାଇଁ ରେଲ-ବିଭାଗର କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷଙ୍କୁ ନିନ୍ଦା କରିହେବ ନାହିଁ । ସ୍ୱଚ୍ଛତା ବିଷୟରେ ଆମର ମୌଳିକ ଜ୍ଞାନ ନାହିଁ । ଅନେକ ଲୋକ ରେଲଗାଡ଼ିର ଡବା ଭିତରେ ଚଟାଣ ଉପରେ ଛେପ ପକାନ୍ତି। ଏ କଥା ଜାଣି ସୁଦ୍ଧା ଆମେ ଡବା ଭିତରେ ଯେ କୌଣସିଠାରେ ଛେପ ପକାଉଁ। ଆମେ ଡବାକୁ କପରି ବ୍ୟବହାର କରିବୁଁ ସେଥିପାଇଁ ଟିକିଏ ହେଲେ ଭାବୁଁ ନାହୁଁ । ଫଳରେ ତାହା ଆବର୍ଜନାରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଯାଏ । ତଥାକଥିତ ଉଚ୍ଚ ଶ୍ରେଣୀର ଯାତ୍ରୀମାନେ ସେମାନଙ୍କର ହତଭାଗ୍ୟ ଭାଇମାନଙ୍କୁ ଭୟଭୀତ କରନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ମୁଁ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କୁ ଦେଖିଛି । ଅନେକ ସମୟରେ ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ଏହାଠାରୁ ଭଲ ବ୍ୟବହାର କରନ୍ତି ନାହିଁ । ସେମାନେ ଇଂରେଜୀ କହିପାରନ୍ତି, ନର୍‌ଫୋକ୍ ଜେକ୍ଟି ପିନ୍ଧିଥାନ୍ତି ଏବଂ ସେହି ହେତୁ ଡବା ଭିତରେ ଜୋର କରି ପଶିବାକୁ ଏବଂ ବସିବାସ୍ଥାନ ମାଡ଼ିବସିବାକୁ ଦାବୀ କରନ୍ତି । ମୁଁ ମୋର ଅନୁସନ୍ଧିତ୍ସୁ ଦୃଷ୍ଟି ଚାରିଆଡ଼େ ପକାଇଛି ଏବଂ ଆପଣମାନେ କହିବାକୁ ସୁଯୋଗ ଦେଇଥିବାରୁ ମୋର ହୃଦୟ ଖୋଲି ମୁଁ ସବୁ କଥା କହୁଅଛି । ସ୍ୱାୟତ୍ତ-ଶାସନ ଦିଗରେ ଅଗ୍ରଗତି କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଆମକୁ ଏଗୁଡ଼ିକ ସୁଧାରି ନେବାକୁ ହେବ ।

ମୁଁ ଆଉ ଗୋଟିଏ ଚିତ୍ର ସହିତ ଆପଣମାନଙ୍କୁ ପରିଚିତ କରାଉଛି । କାଲି ଯେଉଁ ମହାରାଜା ସାହେବ ଆମର ଉତ୍ସବରେ ସଭାପତି ହୋଇଥିଲେ, ସେ ଭାରତର ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ବିଷୟରେ ଅନେକ କଥା କହିଲେ । ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବକ୍ତା ମଧ୍ୟ ତାହା ଉପରେ ଖୁବ୍ ଜୋର ଦେଇ କହିଲେ । କିନ୍ତୁ ଭାଇସ୍‌ରୟ ପୁରୋଧା ହୋଇ ଯେଉଁ ମଣ୍ଡପ ଉପରେ ଭିତ୍ତି-ସ୍ଥାପନ ଉତ୍ସବ ସମାହିତ ହେଲା, ସେହି ମଞ୍ଚ ଉପରେ ଆମ୍ଭେମାନେ କ'ଣ ଦେଖିଲୁଁ .? ସେ ଉତ୍ସବ ଖୁବ୍ ଆଡ଼ମ୍ବର ସହକାରେ ସମ୍ପନ୍ନ ହେଲା ଏବଂ ପ୍ୟାରିସ୍‌ରୁ ଯେଉଁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଜହୁରୀ (ମଣିକାର) ଆସିଥିଲେ, ତାଙ୍କର ଆଖି ମଧ୍ୟ ମଣି-ମୁକ୍ତାର ପ୍ରଦର୍ଶନୀରେ ଝଲସି ପଡ଼ିଲା । ମହାର୍ଘ ଭୂଷଣରେ ଭୂଷିତ ଏହି ଧନୀ ଲୋକମାନଙ୍କ ସହିତ ଭାରତର ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ନିରନ୍ନ ଦରିଦ୍ର ଲୋକଙ୍କର ତୁଳନା ମୁଁ କରେଁ । "ଯଦି ଆପଣମାନେ ଏହି ମଣି-ମୁକ୍ତାକୁ ପରିତ୍ୟାଗ ନ କରନ୍ତି ଏବଂ ଭାରତର ଦେଶବାସୀମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ ସେଗୁଡ଼ିକର ନ୍ୟାସୀ ହୋଇ ନ ଚଳନ୍ତି, ତାହାହେଲେ ଭାରତର ମୁକ୍ତି ନାହିଁ", ଏ କଥା ଏହି ଧନୀ ଲୋକମାନଙ୍କୁ କହିଦେବାକୁ ମୋର

ମନ ହୁଏ । ("ଶୁଣନ୍ତୁ ଶୁଣନ୍ତୁ," କରତାଳି) । ସମ୍ରାଟଙ୍କ ପ୍ରତି ପ୍ରକୃତ ରାଜଭକ୍ତି ଦେଖାଇବାକୁ ହେଲେ, ମୋତି-ମାଣିକ୍ୟର ବାକ୍ସଗୁଡ଼ିକ ଖାଲି କରିଦେଇ ତାଙ୍କୁ ଝଲପାଯାଏ ମୋତି ମାଣିକ୍ୟରେ ଭୂଷିତ ହୋଇ ସଭାକୁ ଯିବାକୁ ହେବ, ଏହା ଭାରତ-ସମ୍ରାଟ ବା ଲର୍ଡ଼ ହାର୍ଡ଼ିଞ୍ଜଙ୍କର ଇଚ୍ଛା ନୁହେଁ । ଏ ବିଷୟରେ ମୁଁ ନିଶ୍ଚିତ । ମୋ ଜୀବନକୁ ବିପନ୍ନ କରି ମୁଁ ସ୍ୱୟଂ ପଞ୍ଚମ ଜର୍ଜଙ୍କଠାରୁ ଜବାବ୍ ଆଣିଦେଇପାରେଁ ଯେ ସେ ଏପରି କିଛି ଆଶା କରନ୍ତି ନାହିଁ । ମହାଶୟ ! ବ୍ରିଟିଶ୍ ଭାରତର କିମ୍ବା କରଦ ରାଜ୍ୟର କୌଣସି ବଡ଼ ସହରରେ ଗୋଟିଏ ବଡ଼ ପ୍ରାସାଦ ନିର୍ମିତ ହେବା ଶୁଣିଲେ, ମୁଁ ତତ୍‌କ୍ଷଣାତ୍ ଈର୍ଷାରେ କହିପକାଏଁ, "ଓଃ ! ଏ ସବୁ କୃଷକମାନଙ୍କଠାରୁ ଆସିଥିବା ଧନରେ ତିଆରି ।" ଭାରତର ଲୋକସଂଖ୍ୟାର ଶତକଡ଼ା ପଞ୍ଚସ୍ତରି କୃଷିଜୀବୀ । ଗତ ରାତିରେ ମିଷ୍ଟର ହିଗିନ୍‌ବୋଥାମ୍ ସୁ-ନିର୍ବାଚିତ ବାକ୍ୟଭଙ୍ଗୀରେ କହିଛନ୍ତି ଯେ ଏହି କୃଷକମାନେ ହିଁ ଗୋଟିଏ ଦୁର୍ବାଦଳ ସ୍ଥାନରେ ଯୋଡ଼ିଏ ଉତ୍ପାଦନ କରନ୍ତି ଅର୍ଥାତ୍ (ସେହିମାନେ ହିଁ ଦେଶର ପ୍ରକୃତ ଉତ୍ପାଦନକାରୀ) କିନ୍ତୁ ଯଦି ଆମ୍ଭେମାନେ ସେମାନଙ୍କର ପରିଶ୍ରମର ସମସ୍ତ ଫଳ ଅପହରଣ କରୁ କିମ୍ବା ଅପହରଣ କରିବାରେ ଅନ୍ୟକୁ ପ୍ରଶ୍ରୟ ଦେଉଁ, ତାହାହେଲେ ଆମ ଭିତରେ ସ୍ୱାୟତ୍ତ-ଶାସନର କୌଣସି ପ୍ରେରଣା ବା ସତ୍ତା ରହିବ ନାହିଁ । କେବଳ କୃଷକର ଉନ୍ନତିରେ ହିଁ ଆମର ମୁକ୍ତି ଆସିପାରେ । ଓକିଲ, ଡାକ୍ତର କିମ୍ବା ଜମିଦାରମାନେ କଦାପି ଦେଶକୁ ଉଦ୍ଧାର କରି ପାରିବେ ନାହିଁ ।

ଗତ ଦୁଇ ତିନି ଦିନରେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ମନ ଭିତରେ ଯେଉଁସବୁ ଆଲୋଡ଼ନ ଆସିଛି, ସେ ବିଷୟରେ କହିବା ପାଇଁ ମୋର ଶେଷ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ବୋଲି ମନେକରୁଛି । ଏହା ଶେଷ ବୋଲି ନିକୃଷ୍ଟ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ନୁହେଁ । ବନାରସର ମାର୍ଗ ଦେଇ ଭାଇସରୟ ଗଲାବେଳେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ମନରେ ଘୋର ଉଦ୍‌ବେଗ ଥିଲା । ଅନେକ ସ୍ଥାନରେ ଗୋଇନ୍ଦାମାନଙ୍କୁ ରଖାଯାଇଥିଲା । ଆମ୍ଭେମାନେ ଶଙ୍କିତ ହୋଇ ପଡ଼ିଥିଲୁଁ । ଆମ ମନରେ ପ୍ରଶ୍ନ ଉଠୁଥିଲା, "ଏତେ ଅବିଶ୍ୱାସ କାହିଁକି ? ଜୀବନ୍ମୃତ ମରଣର ଭୟ ଥାଇ ବଞ୍ଚିବା ଅପେକ୍ଷା ଲର୍ଡ଼ ହାର୍ଡ଼ିଞ୍ଜଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ମରିବା କ'ଣ ଶ୍ରେୟସ୍କର ନୁହେଁ ?" କିନ୍ତୁ ପ୍ରବଳ ପରାକ୍ରାନ୍ତ ସମ୍ରାଟଙ୍କର ଜଣେ ପ୍ରତିନିଧିଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଏହା ସତ୍ୟ ହୋଇ ନପାରେ । ଏହିପରି ଜୀବନ୍ମୃତ୍ୟୁର ଆଶଙ୍କା ପୋଷଣ କରି ବଞ୍ଚି ରହିବାକୁ ସେ ଆବଶ୍ୟକ ମନେ କରିପାରନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଆମ ପିଚ୍ଛ ଏହି ଗୋଇନ୍ଦା ଖଞ୍ଜାଯିବାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ କଅଣ ? ଆମ୍ଭେ ରାଗିପାରୁଁ, ଭ୍ରୂକୁଞ୍ଚନ କରିପାରୁଁ, ଆମ୍ଭେ ନା'ପସନ୍ଦ କରିପାରୁଁ, ମାତ୍ର ଭାରତ ଅଧୀର ହୋଇପଡ଼ି ଏକ ଅରାଜକତାବାଦୀ ଦଳ ଯେ ସୃଷ୍ଟି କରିଛି, ଏହା ଆମ୍ଭେ ଭୁଲିପାରୁଁ ନାହିଁ । ମୁଁ ନିଜେ ଜଣେ ଅରାଜକତାବାଦୀ, କିନ୍ତୁ ଏକ ପୃଥକ୍ ଧରଣର । ମାତ୍ର ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଦଳେ ଅରାଜକତାବାଦୀ ଅଛନ୍ତି । ଯଦି ସେହିମାନଙ୍କ ସହିତ ମୁଁ

ସାକ୍ଷାତ କରିପାରନ୍ତି, ତେବେ ସେମାନଙ୍କୁ କହନ୍ତୁ ଯେ, ଭାରତ ତାହାର ବିଜେତାକୁ ଜୟ କରିବାକୁ ଚାହୁଁ ଥିଲେ, ସେମାନଙ୍କର ଅରାଜକତାବାଦ ପାଇଁ ଭାରତରେ ସ୍ଥାନ ନାହିଁ । ଏହା ଈଶ୍ୱର ନିଦର୍ଶନ । ଆମେ ଯଦି ଭଗବାନଙ୍କୁ ଭୟ କରିବୁଁ ଓ ତାଙ୍କ ଉପରେ ବିଶ୍ୱାସ ରଖିବୁଁ, ତେବେ ଆମେ କୌଣସି ମହାରାଜା, ଭାଇସ୍‌ରୟ୍‌, ଗୋଇନ୍ଦା ପୋଲିସଙ୍କୁ ଏପରିକି ପଞ୍ଚମ ଜର୍ଜଙ୍କୁ ସୁଦ୍ଧା, କାହାରିକୁ ଭୟ କରିବୁଁ ନାହିଁ । ସେମାନଙ୍କର ସ୍ୱଦେଶ-ପ୍ରେମ ପାଇଁ ଅରାଜକତାବାଦୀମାନଙ୍କୁ ମୁଁ ସମ୍ମାନ କରେ, ନିଜର ଦେଶପାଇଁ ମୃତ୍ୟୁ ବରଣ କରିବାର ସେମାନଙ୍କ ସାହାସ ପାଇଁ ମୁଁ ସମ୍ମାନ କରେ, ମାତ୍ର ମୁଁ ସେମାନଙ୍କୁ ପଚାରେ, "ହତ୍ୟା କ'ଣ ସମ୍ମାନ-ଜନକ ? ଘାତକର ଛୁରିକା ସମ୍ମାନଜନକ ମୃତ୍ୟୁର ଅଗ୍ରଦୂତ ହୋଇ ପାରେ କି ?" ମୁଁ ଏହା ଅସ୍ୱୀକାର କରେ । କୌଣସି ଶାସ୍ତ୍ରରେ ଏହି ପ୍ରଣାଳୀ ସପକ୍ଷରେ ଯୁକ୍ତି ନାହିଁ । ଭାରତର ମୁକ୍ତିପାଇଁ ଯଦି ଇଂରେଜମାନଙ୍କୁ ଯିବାକୁ ହୁଏ କିମ୍ବା ସେମାନେ ବିତାଡ଼ିତ ହେବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହୁଅନ୍ତି, ତେବେ ସେମାନଙ୍କୁ ଅବଶ୍ୟ ଯିବାକୁ ହେବ ଏହା ଘୋଷଣା କରିବାକୁ ମୁଁ କୁଣ୍ଠିତ ହେବ ନାହିଁ ଏବଂ ମୋର ସେହି ବିଶ୍ୱାସ ପ୍ରତିପାଦନ କରିବା ନିମିତ୍ତ ମୁଁ ମୃତ୍ୟୁ-ବରଣ କରିବା ପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେବ । ମୋ ମତରେ ତାହା ହିଁ ସମ୍ମାନଜନକ ମୃତ୍ୟୁ । ବୋମା-ନିକ୍ଷେପକାରୀ ଗୁପ୍ତଭାବରେ ଷଡ଼ଯନ୍ତ୍ର କରେ, ପ୍ରକାଶ୍ୟ ସ୍ଥାନକୁ ଆସିବାକୁ ଭୟକରେ ଏବଂ ଧରାପଡ଼ିଲେ ତାହାର କୁପରିଚାଳିତ ଉତ୍ସାହ ପାଇଁ ଦଣ୍ଡ ଭୋଗ କରେ । ମୋତେ ଅନ୍ୟମାନେ କହିଛନ୍ତି, "ଆମେ ଏପରି କରି ନ ଥିଲେ, କେତେକ ଲୋକ ବୋମା ପକାଇ ନ ଥିଲେ, ବଙ୍ଗ-ବ୍ୟବଚ୍ଛେଦ ଆନ୍ଦୋଳନରେ ଆମେ ଯାହା ପାଇଛୁଁ, ତାହା ଆମେ ହାସଲ କରି ପାରି ନ ଥାନ୍ତୁ," (ମିସେସ୍ ବେଶାନ୍ତ ଅନୁଗ୍ରହ କରି ତାହା କହନ୍ତୁ ନାହିଁ) । ଯେତେବେଳେ ମିଷ୍ଟର ଲିୟନ୍ ଗୋଟିଏ ସଭାରେ ସଭାପତିତ୍ୱ କରିଥିଲେ, ସେତେବେଳେ ବଙ୍ଗଳା ପ୍ରଦେଶରେ ଏ କଥା ମୁଁ କହିଥିଲି । ମୁଁ ଭାବୁଛି, ମୁଁ ଯାହା କହୁଛି, ତାହା ଆବଶ୍ୟକ ଅଟେ । ତଥାପି, ଯଦି ମୋତେ ବନ୍ଦ କରିବାକୁ କହନ୍ତି, ତେବେ ମୁଁ ଆଦେଶ ପାଳନ କରିବି । (ସଭାପତିଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଲକ୍ଷ୍ୟକରି) ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ ଆଦେଶକୁ ଅପେକ୍ଷା କରୁଅଛି । ମୁଁ ଏହା କହିବା ଦ୍ୱାରା ଦେଶର ଓ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ସେବା କରୁ ନାହିଁ ବୋଲି ଯଦି ଆପଣ ବିଚାରୁଥାନ୍ତି, ତେବେ ମୁଁ ନିଶ୍ଚୟ ବନ୍ଦ କରିବି । ("କହନ୍ତୁ, କହନ୍ତୁ,"—ଚିତ୍କାର) । (ସଭାପତି : ଆପଣଙ୍କର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ବୁଝାଇ ଦିଅନ୍ତୁ) । ମୋର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ମୁଁ ବୁଝାଇ କହୁଛି । ମୁଁ କେବଳ (ଆଉ ଥରେ ବାଧା) ମୋର ବନ୍ଧୁଗଣ ! ଏହି ବାଧା ପାଇଁ ଆପଣମାନେ ବ୍ୟସ୍ତ ହୁଅନ୍ତୁ ନାହିଁ । ମୋତେ ଯେ କହିବା ପାଇଁ ମିସେସ୍ ବେଶାନ୍ତ ଆଜି ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ବାରଣ କରୁଛନ୍ତି, ତାହାର କାରଣ ସେ ଭାରତକୁ ଖୁବ୍ ଭଲ ପାଆନ୍ତି ଏବଂ ମୁଁ ଆପଣମାନଙ୍କ ଆଗରେ

ମନଖୋଲି କହିବାରେ ଭୁଲ କରୁଅଛି ବୋଲି ସେ ବିଚାରୁଛନ୍ତି । ତଥାପି ମୁଁ ଏତିକି କହୁଛି ଯେ ଉଭୟ ପକ୍ଷରୁ ଭାରତକୁ ଏହି ଅବିଶ୍ୱାସର ବାତାବରଣରୁ ମୁଁ ମୁକ୍ତ କରିବାକୁ ଚାହେଁ । ଆମକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ-ସ୍ଥଳରେ ପହଞ୍ଚିବାକୁ ହେଲେ, ପରସ୍ପର ପ୍ରତି ସଦ୍ଭାବ ଓ ବିଶ୍ୱାସ ଉପରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ଏକ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ଆମେ ଚାହୁଁ । ଦାୟିତ୍ୱ-ହୀନଭାବରେ ଘର ଭିତରେ ଏପରି କଥାବାର୍ତ୍ତା କରିବା ଅପେକ୍ଷା ଏହି କଲେଜର ସୁରକ୍ଷା ମଧ୍ୟରେ କହିବା କ'ଣ ଭଲ ନୁହେଁ କି ? ଏସବୁ କଥା ଖୋଲାଖୋଲି ଭାବରେ କହିବାକୁ ମୁଁ ଶ୍ରେୟସ୍କର ମନେ କରେ । ଏପରି କହି ମୁଁ ଆଗରୁ ଅତି ଉତ୍ତମ ଫଳ ପାଇଛି । ମୁଁ ଜାଣେ ଏପରି କୌଣସି ବିଷୟ ନାହିଁ, ଯାହାକି ଛାତ୍ରମାନେ ନ ଜାଣନ୍ତି ଏବଂ ଆଲୋଚନା ନ କରନ୍ତି । ତେଣୁ ମୁଁ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ନିଜର ଅନ୍ତର ପରୀକ୍ଷା କରିବାକୁ ଚାହେଁ । ମୋର ମାତୃଭୂମିର ସୁନାମକୁ ଏତେ ପ୍ରିୟ ମନେକରେ ଯେ ଆପଣମାନଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ମୁଁ ଏହି ଭାବ-ବିନିମୟ କରୁଅଛି । ଭାରତବର୍ଷରେ ସନ୍ତ୍ରାସବାଦ ପାଇଁ କୌଣସି ସ୍ଥାନ ନାହିଁ, ଏହା ଆପଣମାନେ ବିଚାର କରନ୍ତୁ ବୋଲି ମୁଁ ଏହା ପେଶ କରୁଅଛି । ଶାସକମାନଙ୍କୁ ଆମର ଯାହା କହିବାକୁ ଅଛି, ତାହା ଅକପଟ ଭାବରେ ଓ ଖୋଲାଖୋଲି ଭାବରେ କହିଦେବା ଉଚିତ ଏବଂ ଯଦି ସେମାନଙ୍କୁ ତାହା ପିତା ଲାଗେ, ସେଥିର ଫଳ ଭୋଗ କରିବାକୁ ଆମେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇ ରହିବା ଆବଶ୍ୟକ । ମାତ୍ର ତିରସ୍କାର କରିବା ଆମର ଅନୁଚିତ । ବିଶେଷଭାବରେ ଭର୍ତ୍ସିତ ସିଭିଲିୟାନ୍ ଗୋଷ୍ଠୀର ଜଣେ ସଭ୍ୟଙ୍କ ସହିତ ମୁଁ ସେ ଦିନ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରୁଥିଲି । ସେହି ଗୋଷ୍ଠୀର ସଦସ୍ୟମାନଙ୍କ ସହିତ ମୋ ମତ ବେଶୀ ମିଳେ ନାହିଁ, ମାତ୍ର ସେ ଯେପରି ତାଙ୍କର କଥା କହିଲେ, ମୁଁ ସେ ପ୍ରଣାଳୀକୁ ପ୍ରଶଂସା ନ କରି ରହି ପାରିଲି ନାହିଁ । ସେ କହିଲେ, "ମିଷ୍ଟର ଗାନ୍ଧୀ ! ଆମେ ସବୁ ସିଭିଲିଆନ୍ ଖରାପ ଏବଂ ଆମେ ଯାହାଙ୍କୁ ଶାସନ କରିବାକୁ ଆସିଛୁଁ, ସେମାନଙ୍କୁ ଉତ୍ପୀଡ଼ନ କରିବା ଯେ ଆମର ଇଚ୍ଛା—ଆପଣ ଏହା କେବେ ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତି କି ?" ମନା କଲି । "ତେବେ ଆପଣଙ୍କୁ କେବେ ସୁଯୋଗ ମିଳିଲେ, ଏହି ଭର୍ତ୍ସିତ ସିଭିଲିଆନ୍ ଗୋଷ୍ଠୀକୁ ଅନ୍ୟ ଏକ ଶବ୍ଦରେ ସମ୍ବୋଧନ କରିବେ କି ?" ମୁଁ ଏଠାରେ ସେହି ଶବ୍ଦ ବ୍ୟବହାର କରୁଅଛି । ହଁ, ଭାରତୀୟ ସିଭିଲିଆନ୍ ଗୋଷ୍ଠୀର ଅନେକ ସଦସ୍ୟ ନିଃସନ୍ଦେହରେ ଅସହିଷ୍ଣୁ ; ସେମାନେ ଉତ୍ପୀଡ଼କ ଏବଂ ସମୟେ ସମୟେ ବିଚାରହୀନ । ଆହୁରି ଅନେକ ବିଶେଷଣ ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇପାରେ । ମୁଁ ଏ ସବୁ କଥା ସ୍ୱୀକାର କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ କହୁଛି ଯେ ଭାରତରେ କେତେ ବର୍ଷ ରହିବା ପରେ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କେତେକଙ୍କର କେତେକ ପରିମାଣରେ ଅଧୋଗତି ହୁଏ । ଏଥିରୁ କି ସୂଚନା ମିଳୁଅଛି ? ଏଠାକୁ ଆସିବା ପୂର୍ବରୁ ସେମାନେ ଭଦ୍ର ଥିଲେ, ଏବଂ ଯଦି ସେମାନଙ୍କର କିଛି ନୈତିକ ବିଚ୍ୟୁତି ଘଟେ, ତାହାହେଲେ ତାହା ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ

ପ୍ରତି ଏକ ଆକ୍ଷେପ । ("ନା, ନା"—ଚିତ୍କାର) । ନିଜେ ବିଚାରକରି ଦେଖନ୍ତୁ, କାଲି ଯେଉଁ ଲୋକ ଭଲ ଥିଲା, ସେ ଲୋକ ମୋ ସଂସ୍ପର୍ଶରେ ଆସିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଯଦି ଖରାପ ହୋଇଗଲା ତେବେ ଏହି ଅଧୋଗତି ପାଇଁ ସେ ଦାୟୀ ବା ମୁଁ ଦାୟୀ ? ସରକାରକୁ ଆସି ସେମାନେ ଯେଉଁ ତୋଷାମଦ ଓ ମିଥ୍ୟାଚାର ଭିତରେ ରହିଥାନ୍ତି, ତାହାର ଫଳରେ ସେମାନଙ୍କର ଅଧୋଗତି ଘଟେ । ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଅନେକଙ୍କର ସେହିପରି ଘଟନ୍ତା । ଅନେକ ସମୟରେ ନିଜ ଉପରକୁ ଦୋଷାରୋପ ନେବା ଭଲ । ସ୍ୱାୟତ୍ତ-ଶାସନ ପାଇବାକୁ ହେଲେ, ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ଏଗୁଡ଼ିକୁ ମାନିନେବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଯଦି ଆମ୍ଭେମାନେ ସ୍ୱାୟତ୍ତ-ଶାସନ ପାଇବାକୁ ଆଗ୍ରହୀ, ତେବେ ଆମକୁ ତାହା ଅର୍ଜନ କରିବାକୁ ହେବ । ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ସ୍ୱାୟତ୍ତ-ଶାସନ କେହି ହାତ ଟେକି ଦାନ କରିଦେବ ନାହିଁ । ବ୍ରିଟିଶ୍ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ଓ ଜାତିର ଇତିହାସ ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟିପାତ କରନ୍ତୁ । ସେ ଜାତି ସ୍ୱାଧୀନତା ପ୍ରିୟ ହୋଇଥିବାରୁ, ଯେଉଁ ଜାତି ନିଜେ ସ୍ୱାଧୀନତା ଅର୍ଜନ କରି ନ ପାରିବ, ତାକୁ ସ୍ୱାଧୀନତା ଦାନ କରିବାକୁ ସେମାନେ ପକ୍ଷ ହୋଇ ପାରିବେ ନାହିଁ । ଯଦି ଇଚ୍ଛା କରନ୍ତି ତେବେ ବୁଅର ଯୁଦ୍ଧରୁ ଶିକ୍ଷାଲାଭ କରନ୍ତୁ । କେବଳ ଅଳ୍ପ କେତେବର୍ଷ ପୂର୍ବରୁ ଯେଉଁମାନେ ସେହି ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ଶତ୍ରୁ ଥିଲେ, ବର୍ତ୍ତମାନ ସେମାନେ ମିତ୍ର ହୋଇ ଯାଇ ଅଛନ୍ତି ।

(ଏହି ସମୟରେ ବକ୍ତୃତାରେ ବାଧା ପଡ଼ିଥିଲା । ସଭା ଛାଡ଼ି ଯିବା ପାଇଁ ସଭା-ମଣ୍ଡପ ଉପରେ ବସିଥିବା କେତେକ ଲୋକ ଅଥୟ ହେଲେ; ତେଣୁ ଏହିଠାରେ ବକ୍ତୃତା ହଠାତ୍ ଶେଷ ହେଲା) । *

---

* From Speeches and Writings of Mahatma Gandhi, Pub. Natesan, 4th edition.

୩

ଗୁରୁକୁଳରେ ବକ୍ତୃତା *

ନିର୍ଭୀକ ମନୋଭାବ

ମୋର ଭ୍ରମଣ କାଳରେ ମୋତେ ପ୍ରଶ୍ନ ହେଉଥିଲା, "ଭାରତର ଜରୁରି କ'ଣ ଆବଶ୍ୟକ ।" ଯେଉଁ ଉତ୍ତର ମୁଁ ଅନ୍ୟତ୍ର ଦେଇଛି, ଆଜି ତାହାର ପୁନରାବୃତ୍ତି କରିବା ଛଡ଼ା ସମ୍ଭବତଃ ଅନ୍ୟ କିଛି ଭଲ ଉତ୍ତର ଦେଇ ନ ପାରେ । ସାଧାରଣ ଭାବରେ କହିବାକୁ ଗଲେ ଯଥାର୍ଥ ଧାର୍ମିକ ମନୋଭାବ ହିଁ ସବୁ ପ୍ରଥମ ଓ ସବୁଠାରୁ ବେଶୀ ଜରୁରି ଆବଶ୍ୟକତା । କିନ୍ତୁ ଏ ଉତ୍ତର ଏତେ ବେଶୀ ସାଧାରଣ ଯେ, ଏହା କାହାରି ମନକୁ ପାଇବ ନାହିଁ ବୋଲି ମୁଁ ଜାଣେ । କିନ୍ତୁ ଏ ଉତ୍ତରଟି ଚିରକାଳ ପାଇଁ ସତ୍ୟ । ସୁତରାଂ ମୋର କହିବାର କଥା ଏହି ଯେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଧର୍ମଭାବନା ସୁପ୍ତ ଅବସ୍ଥାରେ ଥିବାରୁ ଆମ୍ଭେମାନେ ସର୍ବଦା ଶଙ୍କାକୁଳ ହୋଇରହୁଛୁଁ । ଆମ୍ଭେମାନେ ପାର୍ଥିବ ଓ ଧାର୍ମିକ ଶକ୍ତିକୁ ଭୟ କରୁଛୁ । ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ପୁରୋଧା ଓ ପଣ୍ଡିତମାନଙ୍କ ଆଗରେ ଆମର ମନକଥା ଖୋଲି କହିବାର ସାହାସ ଆମର ନାହିଁ । ଐହିକ ଶକ୍ତି ଆଗରେ ଆମେ ଭୟରେ ଭୀତତ୍ରସ୍ତ ହୋଇ ରହୁଛୁଁ । ଏହା ସୁନିଶ୍ଚିତ କଥା ଯେ ଏହା କରିବା ଦ୍ୱାରା ଆମ୍ଭେମାନେ ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଓ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ନିଜ ପ୍ରତି ଅବମାନନା କରୁଛୁଁ । ଆମର ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଗୁରୁ ବା ରାଜନୈତିକ ଶାସକମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କେହି କେବେ ସମ୍ଭବତଃ ଇଚ୍ଛା କରନ୍ତି ନାହିଁ ଯେ, ଆମେ ସେମାନଙ୍କଠାରୁ ସତ୍ୟକୁ ଗୋପନ କରି ରଖୁଁ । ଲର୍ଡ ୱିଲିଙ୍ଗଡନ୍ ବମ୍ବେଠାରେ ଅଳ୍ପଦିନ ତଳେ କହିଥିଲେ ଯେ, ଆମର ହୃଦୟରେ କୌଣସି ବିଷୟରେ ବିରୋଧ ଭାବ ଥିଲେହେଁ ପ୍ରକାଶ୍ୟରେ "ନା" କହିବାକୁ ଆମେ କୁଣ୍ଠିତ ହେଉଁ ଏବଂ ସେ ତାଙ୍କ ଶ୍ରୋତୃମଣ୍ଡଳୀଙ୍କୁ ନିର୍ଭୀକତା ଗୁଣର ବିକାଶ କରିବାକୁ ପରାମର୍ଶ ଦେଇଥିଲେ । ନିର୍ଭୀକତାର ଅର୍ଥ କେବେହେଁ, ଏହା ନୁହେଁ, ଅନ୍ୟର ମତ ବା ସୁଖଦୁଃଖବୋଧ ପ୍ରତି ଉଚିତ ଶ୍ରଦ୍ଧା ବା ସମ୍ମାନ ପ୍ରଦର୍ଶନ ନ କରିବା । ମୁଁ ବିନୟ ସହକାରେ କହିବି, କୌଣସି ସ୍ଥାୟୀ ବା ପ୍ରକୃତ ବସ୍ତୁ ଲାଭକରିବା ପାଇଁ ନିର୍ଭୀକତା

---

* ଗୁରୁକୁଳର ବାର୍ଷିକ ଉତ୍ସବରେ ତା ୨୦-୩-୧୯୧୬ରେ ଗାନ୍ଧୀଜୀଙ୍କର ବକ୍ତୃତା, ତାଙ୍କ ନିଜ ଲେଖାରୁ ଗୃହୀତ ।

ଯେ ଅପରିହାର୍ଯ୍ୟ, ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ଧାର୍ମିକ ଚେତନା ବିନା ଏହି ସଦ୍‌ଗୁଣ ହାସଲ କରିହେବ ନାହିଁ । କେବଳ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଭୟକରି ଶିଖିଲେ ଆମକୁ ଆଉ ମଣିଷକୁ ଭୟ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ନାହିଁ । ଆମ ଭିତରେ ଈଶ୍ୱରସତ୍ତା ଅଛି. ଆମେ ଯାହା କିଛି ଭାବୁଛୁଁ କିମ୍ବା କରୁଛୁଁ ସେ ସମସ୍ତ ସେ ନିରୀକ୍ଷଣ କରୁଅଛନ୍ତି, ସେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ରକ୍ଷାକରୁଅଛନ୍ତି ଓ ସତ୍ୟ ପଥରେ ପରିଚାଳିତ କରୁଅଛନ୍ତି । ଏହି କଥା ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିପାରିଲେ ଏହା ସୁସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇଯିବ ଯେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ଛଡ଼ା ଆମର ଜଗତରେ ଆଉ କାହାକୁ ଭୟ କରିବା ଅନୁଚିତ । ଆମ ମନରେ ସର୍ବାଧିପତିଙ୍କ ପ୍ରତି ଅନୁରକ୍ତି ଜନ୍ମିଲେ ଅନ୍ୟ ସମସ୍ତ ଅନୁରକ୍ତି ଅନାବଶ୍ୟକ ଜଣାପଡ଼ିବ ଓ ଅନ୍ୟ ସମସ୍ତ ଅନୁରକ୍ତିର ଅନାବଶ୍ୟକତା ବୁଝି ସହଜରେ ଆମେ ବର୍ଜନ କରିପାରିବୁଁ ।

ସ୍ୱଦେଶୀର ଅର୍ଥ

ଏହି ନିର୍ଭୀକ ଭାବ ଯଥେଷ୍ଟଭାବେ ଅନୁଶୀଳନ କରିପାରିଲେ ସ୍ୱଦେଶୀ ବିନା ଆମର ଯେ ମୁକ୍ତି ଅସମ୍ଭବ, ଏହା ଆମେ ବୁଝିପାରିବା । ଆମର ସୁବିଧା ଅନୁସାରେ ବର୍ଜନ କରିପାରିଲା ଭଳି ସ୍ୱଦେଶୀ କଥା ମୁଁ କହୁନାହିଁ । ମୋ ପକ୍ଷରେ ସ୍ୱଦେଶୀର ନିଗୂଢ଼ ଅର୍ଥ ଅଛି । ମୁଁ ତାକୁ ଆମର ଧର୍ମ, ରାଜନୀତି ଓ ଆର୍ଥିକ ଜୀବନରେ ପ୍ରୟୋଗ କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରେଁ । କେବଳ ସମୟ ସମୟରେ ଖଣ୍ଡିଏ ସ୍ୱଦେଶୀ ଲୁଗା ପିନ୍ଧିବାରେ ସ୍ୱଦେଶୀକୁ ସୀମାବଦ୍ଧ କଲେ ଚଳିବ ନାହିଁ । ଈର୍ଷା ବା ପ୍ରତିଶୋଧର ମନୋଭାବ ନେଇ ଯେ ଆମକୁ ଏହା କରିବାକୁ ହେବ ତାହା ନୁହେଁ, ଆମର ପ୍ରିୟ ଦେଶ ପ୍ରତି, ଆମର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ହିସାବରେ ସର୍ବଦା ଆମକୁ ସ୍ୱଦେଶୀର ଅଭ୍ୟାସ କରିବାକୁ ହେବ । ବିଦେଶୀ ଲୁଗା ପିନ୍ଧିବା ଦ୍ୱାରା ଆମେ ସ୍ୱଦେଶୀ ଭାବର ବିରୋଧରେ ଯାଉଁ । ପୋଷାକ-ପରିଚ୍ଛଦରେ ବିଦେଶୀ ପ୍ରସ୍ତୁତ-ପ୍ରଣାଳୀ ଗ୍ରହଣ କଲେ ଆମେ ମଧ୍ୟ ସେହିକଥା କରିଥାଉଁ । ପରିସ୍ଥିତି ସହିତ ଆମର ପୋଷାକ-ପରିଚ୍ଛଦର ଢଙ୍ଗର ବା ଷ୍ଟାଇଲ୍‌ର ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ରହିଛି । ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଓ ଅଭିରୁଚି ଉଭୟ ଦିଗରୁ ପାଇଜାମା ଓ ଜ୍ୟାକେଟ୍ ଠାରୁ ଆମ ପୋଷାକ ଯଥେଷ୍ଟ ଭଲ । ପାଇଜାମା ଉପରେ ଖଣ୍ଡେ କାମିଜ ପିନ୍ଧି ନେକ୍‌ଟାଇ ନ ଦେଇ ଖଣ୍ଡେ ହୁଗୁଳା ଫିତା ପଛପଟେ ଝୁଲୁଥିବା ଫତେଇ (Waist Coat) ପିନ୍ଧିଲେ ଜଣେ ଭାରତୀୟକୁ କେବେ ସୁନ୍ଦର ଦେଖାଯିବ ନାହିଁ । ଧର୍ମରେ ସ୍ୱଦେଶୀଭାବ ଆମକୁ ଗୌରବମୟ ଅତୀତର ମୂଲ୍ୟ ବୁଝିବାକୁ ଏବଂ ତଦନୁସାରେ ଆମ ଜୀବନରେ ଆଚରଣ କରିବାକୁ ଶିଖାଏ । ଇଉରୋପରେ ଚାଲିଥିବା ରକ୍ତସଂଗ୍ରାମ ପ୍ରମାଣ କରି ଦେଉଛି ଯେ, ଆଧୁନିକ ସଭ୍ୟତା ପାପ ଓ ଅନ୍ଧକାରର ପ୍ରତୀକ ଅଟେ ।

ମାତ୍ର ଭାରତୀୟ ପ୍ରାଚୀନ ସଭ୍ୟତା ଐଶ୍ୱରିକତାର ପ୍ରତୀକ । ଆଧୁନିକ ସଭ୍ୟତା ମୁଖ୍ୟତଃ ବସ୍ତୁବାଦୀ; ମାତ୍ର ଆମର ସଭ୍ୟତା ପ୍ରଧାନତଃ ଅଧ୍ୟାତ୍ମବାଦୀ । ବସ୍ତୁମୟ ଜଗତର ନିୟମମାନ ଅନୁସନ୍ଧାନ କରିବାରେ ଉତ୍ପାଦକ ଶକ୍ତି ଓ ଧ୍ୱଂସର ଅସ୍ତ୍ରମାନ ଆବିଷ୍କାର ବା ଉଦ୍ଭାବନ କରିବାରେ ମନୁଷ୍ୟର ନୈପୁଣ୍ୟ ଖଟାଇବାରେ ଆଧୁନିକ ସଭ୍ୟତା ବ୍ୟାପୃତ । ମାତ୍ର ଆମର ସଭ୍ୟତା ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ତତ୍ତ୍ୱମାନ ଅନୁସନ୍ଧାନ କରିବାରେ ମୁଖ୍ୟତଃ ବ୍ୟାପୃତ ହୋଇଛି । ଆମର ଶାସ୍ତ୍ରମାନଙ୍କରେ ସ୍ପଷ୍ଟଭାବରେ ଲିପିବଦ୍ଧ ଅଛି ଯେ, ଶୁଦ୍ଧ ଜୀବନ ଯାପନ ପାଇଁ ସତ୍ୟ ଅବଲମ୍ବନ, ପବିତ୍ରତା, ପ୍ରତ୍ୟେକ ଜୀବ ପ୍ରତି ସୂକ୍ଷ୍ମ ବିବେକ-ବିଚାର-ଯୁକ୍ତ ସମ୍ମାନ, ଅନ୍ୟର ସମ୍ପତ୍ତି ପ୍ରତି ନିର୍ଲୋଭତା, ଦୈନନ୍ଦିନ ଅତ୍ୟାବଶ୍ୟକତା ଛଡ଼ା ଅଧିକ ସଞ୍ଚୟ କରିବାର ଅନିଚ୍ଛା ଅପରିହାର୍ଯ୍ୟ ଅଟେ । ଏହି ସବୁ ଗୁଣ ବ୍ୟତୀତ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଜ୍ଞାନଲାଭ ଅସମ୍ଭବ । ନିର୍ଭୀକ ଓ ନିଶ୍ଚିତ ଭାବରେ ଆମ ସଭ୍ୟତା ଆମକୁ କହିଦେଇଛି ଯେ ଅହିଂସା-ଧର୍ମର ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ଓ ଯଥାର୍ଥ ଅନୁଶୀଳନ ଦ୍ୱାରା ଆମେ ସମସ୍ତ ଜଗତକୁ ଜୟ କରିପାରିବା । ବ୍ୟାବହାରିକ ରୂପରେ ଅହିଂସାର ଅର୍ଥ ବିଶୁଦ୍ଧ ପ୍ରେମ ଓ ଦୟା । ଏହାର ପ୍ରଥମ ଉଦ୍ଭାବକ ଏ ବିଷୟରେ ଯେଉଁ ଉଦାହରଣମାନ ଦେଇଯାଇଛନ୍ତି ସେ ସବୁ ଦୃଢ଼ ବିଶ୍ୱାସ ଉପରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ।

ଅହିଂସା-ନୀତି

ରାଜନୈତିକ ଜୀବନରେ ଏହାର ଫଳ ପରୀକ୍ଷା କରନ୍ତୁ । ଆମର ଶାସ୍ତ୍ର ଅନୁସାରେ ଜୀବନଦାନ ହେଉଛି ସବୁଠାରୁ ମୂଲ୍ୟବାନ୍ ଦାନ । ଆମର ଶାସକମାନଙ୍କ ଜୀବନର ନିରାପଦତା ବିଷୟରେ ସେମାନଙ୍କ ମନରେ ଯଦି ଆମେ ଏକ ନିର୍ଭର ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଦେଇପାରୁଁ, ତେବେ ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ଆମର କି ସମ୍ବନ୍ଧ ରହିବ, ଏକଥା ବିଚାର କରି ଦେଖନ୍ତୁ । ସେମାନଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟକଳାପ ବିଷୟରେ ଆମେ ଯାହା ଭାବୁଁ ପଛକେ ସେମାନଙ୍କ ଶରୀରକୁ ଆମ ନିଜ ଶରୀର ପରି ପବିତ୍ର ଓ ଅନାଘାତଯୋଗ୍ୟ ମନେ କରୁଛୁଁ ବୋଲି ଯଦି ସେମାନେ ଅନୁଭବ କରନ୍ତି, ତେବେ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ପରସ୍ପର ମଧ୍ୟରେ ବିଶ୍ୱାସର ବାୟୁମଣ୍ଡଳ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଯିବ । ଫଳରେ ଉଭୟ ପକ୍ଷର ନିଷ୍କପଟତା ଦ୍ୱାରା ଆଜି ଆମକୁ ବ୍ୟସ୍ତ କରି ରଖିଥିବା ବିଭିନ୍ନ ସମସ୍ୟାର ସମ୍ମାନସୂଚକ ଓ ନ୍ୟାୟପୂର୍ଣ୍ଣ ସମାଧାନର ପଥ ସୁଗମ ହୋଇଯିବ । ଏହା ମନେ ରଖିବା ଉଚିତ ଯେ ଅହିଂସାର ଅନୁଶୀଳନରେ ଆଦାନ ପ୍ରଦାନ ଭାବର ବା ପ୍ରତିଦାନର ସ୍ଥାନ ନାହିଁ । ଅବଶ୍ୟ ଏହା ଶେଷ ସୋପାନରେ ଏହି ପ୍ରତିଦାନ ଅର୍ଜନ କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହୁଏ । ଅନେକ ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତି ଓ ମୁଁ ମଧ୍ୟ ବିଶ୍ୱାସ କରେ ଯେ, ସମସ୍ତ ବିଶ୍ୱକୁ ଏକ

ସନ୍ଦେଶ ଦେବାର ଦାୟିତ୍ୱ ଆମ ସଭ୍ୟତାରେ ଅଛି । ଅତି ସ୍ୱାର୍ଥପର ଭାବରେ ମୁଁ ବ୍ରିଟିଶ୍ ସରକାରଙ୍କୁ ରାଜଭକ୍ତି ଦେଖାଉଛି । ବ୍ରିଟିଶ୍ ଜାତି ଜରିଆରେ ବିଶ୍ୱକୁ ଅହିଂସାର ଏହି ମହାନ୍ ସନ୍ଦେଶ ବିତରଣ କରିବାର ମୋର ଇଚ୍ଛା ଅଛି । କିନ୍ତୁ ଆମର ତଥାକଥିତ ବିଜେତାମାନଙ୍କୁ ଜୟ କରିପାରିଲେ ଏହା ସମ୍ଭବ ହୋଇପାରିବ ଏବଂ ଏହି କାର୍ଯ୍ୟ ସାଧନ ପାଇଁ ମୋର ଆର୍ଯ୍ୟ ସମାଜର ବନ୍ଧୁଗଣ, ଆପଣମାନଙ୍କର ବିଶେଷ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାର ଅଛି । ଆପଣମାନେ ଆମର ପ୍ରାଚୀନ ଗ୍ରନ୍ଥର ସମାଲୋଚନାମୂଳକ ଗବେଷଣା କରୁଛନ୍ତି ବୋଲି ଦାବୀ କରନ୍ତି । ଆପଣମାନେ ବୁଦ୍ଧିବୋଧ ନ ହେଲେ କୌଣସି କଥାକୁ ମାନି ନଅନ୍ତି ନାହିଁ ଏବଂ ନିଜର ବିଶ୍ୱାସକୁ କାର୍ଯ୍ୟରେ ପରିଣତ କରିବା ପାଇଁ ଆପଣମାନେ ଭୟ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ଅହିଂସା ନୀତିକୁ ସଙ୍କୀର୍ଣ୍ଣ ଓ ସୀମାବଦ୍ଧ କରି ଦେଖିବାର କୌଣସି ଆବଶ୍ୟକତା ନାହିଁ । ଆନୁଷଙ୍ଗିକ ଫଳାଫଳ ପ୍ରତି ଭ୍ରୂକ୍ଷେପ ନ କରି ଆପଣମାନେ ଏହାକୁ କାର୍ଯ୍ୟରେ ପରିଣତ କରିବା ଦିଗରେ ଅଗ୍ରସର ହୁଅନ୍ତୁ । ତାହାଦ୍ୱାରା ଆପଣମାନଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସବଳର ପରୀକ୍ଷା ହେବ । ଏହାଦ୍ୱାରା କେବଳ ଭାରତର ମୁକ୍ତି ଆସିବ ତାହା ନୁହେଁ, ଜଣେ ଲୋକ ପକ୍ଷରେ ସମୁଦାୟ ଜନସମାଜ ପାଇଁ ଯାହା କରିବା ସମ୍ଭବ, ତାହା ଆପଣମାନେ କରିପାରିବେ । ଆପଣମାନେ ଦୃଢ଼ ଓ ଯଥାର୍ଥ ଭାବରେ ବୈଦିକ ସେବାକଥା ଘୋଷଣା କରୁଛନ୍ତି, ଏହି ସେବାପାଇଁ ସ୍ୱାମୀ ଦୟାନନ୍ଦ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ସ୍ୱଦେଶୀକୁ ଗୋଟିଏ କ୍ରିୟାଶୀଳ ଶକ୍ତିଭାବରେ ବିସ୍ତାର କରିବାକୁ ହେବ ଏବଂ ଆତ୍ମପରୀକ୍ଷା ପାଇଁ ଉତ୍ତରୋତ୍ତର ସତର୍କତା ଓ ତୀକ୍ଷ୍ଣ ଆତ୍ମ-ନିରୀକ୍ଷଣ ସହିତ ଅବିରାମଭାବରେ ଏହାକୁ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଲଗାଇବାକୁ ହେବ । ଏହା ଆଳସ୍ୟପରାୟଣ ବ୍ୟକ୍ତି ପାଇଁ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ନୁହେଁ; କିନ୍ତୁ ଯେଉଁମାନେ ସତ୍ୟ ପାଇଁ ନିଜ ଜୀବନକୁ ହସି ହସି ବିସର୍ଜନ କରିପାରନ୍ତି, ସେହିମାନଙ୍କ ପାଇଁ ପ୍ରଧାନତଃ ଅଭିପ୍ରେତ । ସ୍ୱଦେଶୀର ଅନ୍ୟ କେତୋଟି ରୂପ ବିସ୍ତୃତଭାବେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇପାରେ । ମାତ୍ର ଏ ବିଷୟରେ ମୋର କଥାର ମର୍ମ ଆପଣଙ୍କର ବୁଝିବା ଭଳି ଯଥେଷ୍ଟ କହିଛି ବୋଲି ମୋର ମନେହୁଏ । ମୋର ବିଶ୍ୱାସ ଭାରତର ସଂସ୍କାରକମାନଙ୍କର ପ୍ରତିନିଧି ହିସାବରେ ପୁଙ୍ଖାନୁପୁଙ୍ଖ ଭାବରେ ପରୀକ୍ଷା ନ କରି ଆପଣମାନେ ଏ ବିଷୟକୁ ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କରିବେ ନାହିଁ । ଯଦି ମୋ କଥା ଆପଣମାନଙ୍କର ମନକୁ ଆକର୍ଷଣ କରିଥାଏ ତେବେ ଅଗ୍ରତ କାର୍ଯ୍ୟମାନଙ୍କରୁ ମୁଁ ଆଶାକରେଁ ଯେ ଆଜି ଆପଣମାନଙ୍କ ଆଗରେ ମୋର ବର୍ଣ୍ଣିତ ଚିରନ୍ତନ ସତ୍ୟଗୁଡ଼ିକୁ ଆପଣମାନଙ୍କର ଜୀବନରେ ରୂପାୟିତ କରିବେ ଏବଂ ଆପଣମାନଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟକୁ ସମଗ୍ର ଭାରତରେ ବିକୀର୍ଣ୍ଣ କରିଦେବେ ।

କଲେଜ ଛାତ୍ରଗଣ

ବିଗତ ଦୁଇ ତିନି ବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ଯେଉଁ ଛାତ୍ରଗଣ କଲେଜରୁ ଉତ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ଅଛନ୍ତି, ସେମାନେ କଅଣ କରିପାରିବେ ତାହା ଦେଖିବାର କଥା । ସେମାନେ ଯେଉଁ

ଫଳ ଦେଖାଇବେ ତାହା ଛଡ଼ା ଜନସାଧାରଣ ଅନ୍ୟ ଉପାୟରେ ଗ୍ରାଜୁଏଟ୍‌ମାନଙ୍କୁ ବା ଅନୁଷ୍ଠାନକୁ ବିଚାର କରିବେ ନାହିଁ ବା ବିଚାର କରିପାରିବେ ନାହିଁ । ଆମର ସଫଳତାର କୈଫିୟତ୍ ଜନସାଧାରଣ ଗ୍ରହଣ କରିବେ ନାହିଁ, ସେମାନେ କଠୋର ବିଚାରକ । ସମସ୍ତ ଜନପ୍ରିୟ ଶିକ୍ଷାନୁଷ୍ଠାନ ପରି ଗୁରୁକୁଳ ଏହି ବିଚାରକଙ୍କୁ ନିବେଦନ କରାଇବା ଆବଶ୍ୟକ । ଯେଉଁ ଛାତ୍ରମାନେ ଏହି କଲେଜରୁ ଉତ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ଅଛନ୍ତି ଏବଂ ଜୀବନର କଣ୍ଟକିତ ପଥରେ ପ୍ରବେଶ କରିଅଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ଉପରେ ଗୁରୁ ଦାୟିତ୍ୱ ନ୍ୟସ୍ତ ରହିଛି । ସେମାନେ ସାବଧାନ ହୁଅନ୍ତୁ । ଇତ୍ୟବସରରେ ଯେଉଁମାନେ ଏହି ମହାନ୍ ପ୍ରୟୋଗର ମଙ୍ଗଳାକାଙ୍କ୍ଷୀ ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ସନ୍ତୋଷ ଲାଭ କରିପାରନ୍ତି ଯେ, ଯେ ପ୍ରକାରର ବୃକ୍ଷ ସେହି ପ୍ରକାରର ଫଳ—ଜୀବନର ଏହି ଅଭ୍ରାନ୍ତ ନିୟମରେ ଆମେ ବିଶ୍ୱାସୀ । ବୃକ୍ଷ ତ ଅତି ସୁନ୍ଦର ଦେଖାଯାଉଛି । ଯେ ଏହାକୁ ଜଳସିଞ୍ଚିତ କରୁଛନ୍ତି, ସେ ଏକ ମହାପୁରୁଷ । କେଉଁ ଫଳଟି ପ୍ରକାରର ହେବ କାହିଁକି ଚିନ୍ତା କରିବା ?

ହସ୍ତକର୍ମ ଓ ପରିଚ୍ଛନ୍ନତା

ମୁଁ ଗୁରୁକୁଳକୁ ଶ୍ରଦ୍ଧାକରେଁ । ସେ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଏହି ସମିତି ଏବଂ ପିତାମାତାଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ଯୋଡ଼ିଏ ସୂଚନା ଦେବାର ଅନୁମତି ମୋତେ ଦିଅନ୍ତୁ । ଗୁରୁକୁଳର ଛାତ୍ରଗଣ ଯଦି ସ୍ୱାବଲମ୍ବୀ ଓ ସ୍ୱାଶ୍ରୟୀ ହେବେ, ତେବେ ସେମାନଙ୍କୁ କୌଣସି ଗୋଟିଏ ଶିଳ୍ପର ପକ୍କା ଟ୍ରେନିଂ ନେବାକୁ ହେବ । ଆମ ଦେଶର ଶତକଡ଼ା ୮୫ ଭାଗ ଲୋକ କୃଷିଜୀବୀ ଏବଂ ସମ୍ଭବତଃ ଶତକଡ଼ା ୧୦ ଭାଗ ଲୋକ କୃଷକମାନଙ୍କର ଅଭାବ ମେଣ୍ଟାଇଥାନ୍ତି । ଏଥିରୁ ମୋତେ ଜଣାଯାଏ ଯେ, ପ୍ରତ୍ୟେକ ଯୁବକର କୃଷି ଏବଂ ହାତରେ ଲୁଗାବୁଣିବା ବିଷୟରେ ଭଲ ଧରଣର ଅଭ୍ୟାସଗତ ଜ୍ଞାନ ରହିବା ଏବଂ ଏହା ତାହାର ଶିକ୍ଷାର ଅଙ୍ଗ ହେବା ଉଚିତ । ସେ ଯଦି ଯନ୍ତ୍ରାଦିର ଯଥାର୍ଥ ବ୍ୟବହାର ଜାଣେ, ଖଣ୍ଡିଏ ପଟାକୁ ସିଧା ଭାବରେ ଚିରିପାରେ ଏବଂ ଓଳମ ଠିକ୍ ଧରି ଠିକ୍ ଭାବରେ କାନ୍ଥ ଗଢ଼ିପାରେ, ତାହାହେଲେ ତାହାର କିଛି କ୍ଷତି ହେବ ନାହିଁ । ଏହି ପ୍ରକାରର ଜ୍ଞାନ ଯେଉଁ ପିଲା ଆୟତ୍ତ କରିଥିବ; ସେ ଜୀବନ-ସଂଗ୍ରାମରେ କଦାପି ଅସହାୟ ଅନୁଭବ କରିବ ନାହିଁ ଏବଂ ତାହା ପାଇଁ କର୍ମ-ସଂସ୍ଥାନର ଅଭାବ କଦାପି ହେବନାହିଁ । ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟରକ୍ଷା ଓ ପରିଚ୍ଛନ୍ନତାର ନିୟମ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଜ୍ଞାନ ଓ ସନ୍ତାନ ଲାଳନ-ପାଳନର ଜ୍ଞାନ ଗୁରୁକୁଳର ଛାତ୍ରମାନଙ୍କ ଶିକ୍ଷାର ଆବଶ୍ୟକ ଅଙ୍ଗ ହେବ । ଏଠା ମେଳାରେ ଯେଉଁ ସ୍ୱଚ୍ଛତାର ବ୍ୟବସ୍ଥା ହୋଇଥିଲା, ସେଥିରେ ବହୁତ ଉନ୍ନତି ହୋଇ ପାରିଥାନ୍ତା । ମାଛିର ଉତ୍ପାତ ଅତ୍ୟଧିକ ବେଶୀ ଥିଲା । ଏହି ମାଛିଗୁଡ଼ିକ ପରିଚ୍ଛନ୍ନତା ବିଷୟର ଅଦମ୍ୟ କର୍ମିସ୍ୱରୂପେ ଅମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ଅବିରତ ସତର୍କ କରି

ଦଅନ୍ତି ଯେ, ପରିଚ୍ଛନ୍ନତା-ବ୍ୟବସ୍ଥା ଆମର ସବୁ ଠିକ୍‌ଠାକ୍ ନୁହେଁ । ସେମାନେ ଗ୍ରେକ୍‌ଠନ୍ କହନ୍ତି ଯେ, ଆମର ଉଚ୍ଛିଷ୍ଟ ଓ ମଳମୂତ୍ରକୁ ଘୋଡାଇଦେବା ଦରକାର । ପ୍ରତିବର୍ଷ ଆମର ପରିଦର୍ଶକମାନଙ୍କୁ ପରିଚ୍ଛନ୍ନତା ସମ୍ପର୍କରେ ଅଭ୍ୟାସଗତ ଶିକ୍ଷା ଦେବାର ସୁବର୍ଣ୍ଣ ସୁଯୋଗ ଆମେ ହରାଇବସିଛୁ । ଏହା ଏକ ଦୟନୀୟ କଥା ବୋଲି ମୋତେ ଜଣାଯାଏ । କିନ୍ତୁ ଏ କାମ ପ୍ରଥମେ ପିଲାମାନଙ୍କ ଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରିବା ଉଚିତ । ବ୍ୟାବହାରିକ ପରିଚ୍ଛନ୍ନତା ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ତିନି ଶତ ଶିକ୍ଷକଙ୍କର ତାଲିମ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଆମ ବାର୍ଷିକ ମେଳାରେ କରିବାକୁ ହେବ । କିନ୍ତୁ ଇଉରୋପୀୟ ପୋଷାକ ଓ ଆଧୁନିକ ବିଳାସ-ବ୍ୟସନକୁ ମର୍କଟ ଭଳି ଅନୁକରଣ କରିବା ଦ୍ୱାରା ଆମ ପିଲାଏ ନଷ୍ଟ ହୋଇ ନ ଯାଆନ୍ତୁ, ଏ କଥା ପିତାମାତା ଓ ସମିତି ଦେଖନ୍ତୁ । ସେମାନଙ୍କର ପରବର୍ତ୍ତୀ ଜୀବନରେ ଏହା ବାଧା ଉପୁଜାଇବ ଓ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟର ପ୍ରତିକୂଳ ହେବ । ସର୍ବସାଧାରଣ ପାପାଚରଣ ବିରୋଧରେ ସେମାନଙ୍କର ଯଥେଷ୍ଟ କିଛି ଲଢେଇ କରିବାକୁ ଅଛି । ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରଲୋଭନକୁ ବଢାଇ ଦେଇ ସେମାନଙ୍କ ସଂଗ୍ରାମକୁ ଅଧିକ କଠିନକରି ଦେବା ଆମର ଅନୁଚିତ । †

୪

ଅର୍ଥନୈତିକ ପ୍ରଗତି ବନାମ ନୈତିକ ପ୍ରଗତି *

ପ୍ରକୃତ ପ୍ରଗତିସହିତ ଅର୍ଥନୈତିକ ପ୍ରଗତିର ସଂଘର୍ଷ ଅଛି କି ? ଅର୍ଥନୈତିକ ପ୍ରଗତି ଦ୍ୱାରା ମୁଁ ବୁଝେ ଅସୀମ ଭୌତିକ ଉନ୍ନତି; ଏବଂ ପ୍ରକୃତ ପ୍ରଗତି ଦ୍ୱାରା ଆମ୍ଭେମାନେ ନୈତିକ ପ୍ରଗତି ବୁଝୁଁ । ପୁନଶ୍ଚ, ନୈତିକ ପ୍ରଗତି ହେଉଛି ଆମ ଭିତରେ ଥିବା ଚିତ୍ତବୃତ୍ତିର ପ୍ରଗତି । ତେଣୁ ବିଷୟଟିକୁ ଏହି ପ୍ରକାରେ କୁହାଯାଇପାରେ; ନୈତିକ ପ୍ରଗତି ଭୌତିକ ପ୍ରଗତି ସହିତ ସମାନ ଅନୁପାତରେ ବୃଦ୍ଧିଲାଭ କରେ ନାହିଁ କି ? ମୁଁ ଜାଣେ ଯେ ଆମ ଆଗରେ ଯେଉଁ ସମସ୍ୟା ଅଛି, ଏହା ତାହାଠାରୁ ଅଧିକ ବ୍ୟାପକ ଅଟେ । ମାତ୍ର ଆମେ ଯେତେବେଳେ କୌଣସି ଅପେକ୍ଷାକୃତ କ୍ଷୁଦ୍ର ସମସ୍ୟାଟି ଉପରେ ଜୋର ଦେଇ କହୁଁ, ସେତେବେଳେ ସୁଝା

---

† From Speeches and Writings of Mahatma Gandhi Pub.—Natesan 4th edition.

* ତା ୨୨ ଡିସେମ୍ବର, ୧୯୧୬ରେ ଏଲାହାବାଦର ମ୍ୟୁର୍ ସେଣ୍ଟ୍ରାଲ୍ କଲେଜର ଇକନମିକ୍ ସୋସାଇଟିର ବୈଠକରେ ଗାନ୍ଧୀଜି ଦେଇଥିବା ବକ୍ତୃତା ।

ଆମେ ବଡ଼ ସମସ୍ୟାଟିକୁ ବିସ୍ମର କରୁଥାଉଁ, ମୁଁ ଏହିପରି ଭାବେଁ । କାରଣ, ଆମେ ଯେତିକି ବିଜ୍ଞାନ ଜାଣିଛୁଁ ସେତିକିକୁ ଯଥେଷ୍ଟ ଭାବରେ ଉପଲବ୍ଧି କରୁଅଛୁଁ ଯେ ଏହି ଦୃଶ୍ୟମାନ ବିଶ୍ୱରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଶ୍ରାମ ବା ସ୍ଥିରତା ବୋଲି କିଛି ନାହିଁ । ଅତଏବ, ଯଦି ଭୌତିକ ପ୍ରଗତିର ନୈତିକ ପ୍ରଗତି ସହିତ କୌଣସି ସଙ୍ଘର୍ଷ ନାହିଁ, ତାହାହେଲେ ପ୍ରଥମଟି (ଭୌତିକ ପ୍ରଗତି) ସ୍ୱାଭାବିକ ରୂପେ ଶେଷୋକ୍ତକୁ ନିଶ୍ଚୟ ବଢାଇବ ବା ତ୍ୱରାନ୍ୱିତ କରିବ । ଯେଉଁମାନେ ବୃହତ୍ତର ସମସ୍ୟାଟିକୁ ସମର୍ଥନ କରିପାରନ୍ତି ନାହିଁ, ସେମାନେ ଯେପରି କଦର୍ଥଭାବରେ ନିଜର ବିଷୟ ଉତ୍ଥାପନ କରନ୍ତି, ସେଥିରେ ଆମ୍ଭେମାନେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇପାରିବୁଁ ନାହିଁ । ସ୍ୱର୍ଗତ ସାର୍ ଉଇଲିୟମ୍ ଉଇଲସନ୍ ହଣ୍ଟର୍ ଯେଉଁ ବାସ୍ତବ ବିଷୟ ଅର୍ଥାତ୍ ଭାରତର ଛଅ କୋଟି ଲୋକ ଦିନକୁ ଥରେ ମାତ୍ର ଖାଇ ଜୀବନଯାପନ କରନ୍ତି ବୋଲି କହିଥିଲେ, ସେଥିରେ ସେମାନେ ଆଶ୍ୱସ୍ତ ହୋଇ ପଡ଼ିଛନ୍ତି । ସେମାନେ କହନ୍ତି ଯେ ଲୋକଙ୍କର ନୈତିକ କଲ୍ୟାଣ ବିଷୟରେ ଭାବିବା କିମ୍ବା ଆଲୋଚନା କରିବା ପୂର୍ବରୁ ସେମାନଙ୍କର ଦୈନନ୍ଦିନ ଅଭାବ ଅନ୍ଟନମାନଙ୍କର ପୂରଣ କରିବା ଉଚିତ । ଏହି ଯୁକ୍ତି ଦେଖାଇ ସେମାନେ କହନ୍ତି ଯେ ଭୌତିକ ପ୍ରଗତିର ପରିଣାମ ସ୍ୱରୂପ ନୈତିକ ପ୍ରଗତି ନିଶ୍ଚୟ ଆସିବ । ଏହାପରେ ହଠାତ୍ ସେମାନେ ଆଗକୁ ମାଡ଼ିଯାଇ କହନ୍ତି ଯେ ଯାହା ଛଅ କୋଟି ଲୋକଙ୍କ ପାଇଁ ସତ୍ୟ, ତାହା ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱପାଇଁ ମଧ୍ୟ ସତ୍ୟ ଅଟେ । ସେମାନେ ଭୁଲିଯାଆନ୍ତି ଯେ ଅଳ୍ପ କେତୋଟି ଘଟଣାରୁ ଆମେ ସାଧାରଣ ସୂତ୍ର ଗଠନ କରି ନ ପାରୁଁ । ଏହି ଅନୁସିଦ୍ଧାନ୍ତ ଯେ କେତେଦୂର ହାସ୍ୟାସ୍ପଦ ଭାବରେ ଅସଙ୍ଗତ, ସେ ବିଷୟରେ ବେଶୀ କିଛି କହିବା ଅନାବଶ୍ୟକ । କେହି କେବେ କହି ନାହାନ୍ତି ଯେ ଉତ୍କଟ ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ହେତୁରୁ ନୈତିକ ଅଧଃପତନ ଛଡ଼ା ଆଉ କିଛି ହୋଇପାରେ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ମଣିଷର ବଞ୍ଚିରହିବାର ଅଧିକାର ଅଛି; ସୁତରାଂ ନିଜର ଭୋଜନ-ବ୍ୟବସ୍ଥା ପାଇଁ ଓ ଆବଶ୍ୟକତା ଅନୁସାରେ ବସ୍ତ୍ର ଓ ବାସଗୃହ ପାଇଁ ତାକୁ ଉପାୟ ବାହାର କରିବାକୁ ହେବ । ମାତ୍ର ଏହି ସରଳ କାର୍ଯ୍ୟ ପାଇଁ ଆମକୁ ଅର୍ଥନୀତି-ବିଶାରଦ କିମ୍ବା ସେମାନଙ୍କର ନିୟମଗୁଡ଼ିକର ସାହାଯ୍ୟ ନେବାକୁ ପଡ଼ିବ ନାହିଁ ।

"ଆସନ୍ତା କାଲି ପାଇଁ ଆଦୌ ଚିନ୍ତା କରନ୍ତୁ ନାହିଁ"—ଏହି ଉପଦେଶ ପୃଥିବୀର ପ୍ରାୟ ସମସ୍ତ ଧର୍ମଗ୍ରନ୍ଥରେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ସୁବ୍ୟବସ୍ଥିତ ସମାଜରେ ଯେ କୌଣସି ଲୋକର ଜୀବିକାର୍ଜ୍ଜନ କରିବା ସବୁଠାରୁ ସହଜ ବିଷୟ ହେବା ଉଚିତ ଏବଂ ତାହା ହିଁ ଦେଖାଯାଏ । ବାସ୍ତବରେ, କୌଣସି ଦେଶରେ ସୁବ୍ୟବସ୍ଥା ଥିବାର କଷଟି ନୁହେଁ, ସେ ଦେଶରେ କେତେଜଣ କୋଟିପତି ଅଛନ୍ତି; ମାତ୍ର ଲୋକ ସାଧାରଣଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅନାହାରର ଅଭାବ ଅଛି କି ନାହିଁ । ଭୌତିକ

ଉନ୍ନତିର ଅର୍ଥ ନୈତିକ ପ୍ରଗତି—ଏହି ଏକମାତ୍ର ଉକ୍ତିକୁ ସାର୍ବଜନୀନ ପ୍ରୟୋଗର ସୂତ୍ର ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇ ପାରେ କି ନାହିଁ, ଏହା ବିଚାର୍ଯ୍ୟ ।

ବର୍ତ୍ତମାନ କେତୋଟି ଉଦାହରଣ ନେବା । ରୋମ୍ ଯେତେବେଳେ ବିଶେଷ ଭୌତିକ ସମୃଦ୍ଧି ଲାଭ କରିଥିଲା, ସେତିକି ବେଳେ ତାହାର ନୈତିକ ପତନ ଘଟିଥିଲା । ଇଜିପ୍ଟରେ ଏବଂ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଯେଉଁ ଦେଶର ଐତିହାସିକ ତଥ୍ୟ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ଜଣାଅଛି ସେ ଦେଶଗୁଡ଼ିକରେ ତାହା ହିଁ ଘଟିଥିଲା । ଭଗବାନଙ୍କର ଅବତାର କୃଷ୍ଣଙ୍କର ବଂଶଧର ଓ ଜ୍ଞାତିମାନେ ଯେତେବେଳେ ଧନାଧିପତିର ଉଚ୍ଚ ଆସନରେ ଥିଲେ, ସେତିକି ବେଳେ ସେମାନଙ୍କର ନୈତିକ ପତନ ଘଟିଥିଲା । ରକ୍-ଫେଲର୍ ଓ କାର୍ଣ୍ଣିଗୀ ପରି ଧନୀ ଲୋକମାନଙ୍କର ସାଧାରଣ ଭାବରେ ନୈତିକତା ରହିଛି ବୋଲି ଆମେ ଅସ୍ୱୀକାର କରୁନାହୁଁ । କିନ୍ତୁ (ସେମାନଙ୍କର ଧନ ପ୍ରାଚୁର୍ଯ୍ୟ ହେତୁରୁ) ଆମ୍ଭେମାନେ ସେମାନଙ୍କର ଦୋଷକୁ ଆନନ୍ଦରେ ଉପେକ୍ଷା କରି ସେମାନଙ୍କୁ ବିଚାର କରିବାରେ କଠୋର ହୋଇ ନଥାଉ । ମୋର କହିବାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଯେ ନୈତିକତାର ସର୍ବୋଚ୍ଚ ମାନ ସେମାନେ ପୂରଣ କରିବେ, ଏହା ସେମାନଙ୍କ ଠାରୁ ଆମେ ଆଶା କରୁଁ ନାହୁଁ । ସେମାନେ ଭୌତିକ ଧନରେ ଧନୀ ହୋଇଥିବାଯୋଗୁଁ ନୈତିକତାରେ ମଧ୍ୟ ବଡ଼ ନୁହନ୍ତି । ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ଆମର ହଜାର ହଜାର ଦେଶବାସୀଙ୍କ ସହିତ ଅତି ଘନିଷ୍ଠ ସମ୍ପର୍କରେ ଆସିବାର ସୁଯୋଗ ମୋର ଘଟିଥିଲା । ସେଥିରୁ ମୁଁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କଲି ଯେଉଁମାନଙ୍କଠାରେ ଧନସମ୍ପତ୍ତି ବେଶୀ ଥିଲା ସେହିମାନଙ୍କଠାରେ ନୈତିକ ନୀଚତା ବିନା ବ୍ୟତିକ୍ରମରେ ବେଶୀ ଦେଖାଯାଇଥିଲା । ସବୁଠାରୁ ଉଣା ସମାଲୋଚନା କରିବାକୁ ଯାଇଁ ମୁଁ କହିପାରେଁ ଯେ ଆମର ଧନୀଲୋକେ ଗରିବ ଲୋକଙ୍କ ପରି ନିଷ୍କ୍ରିୟ ପ୍ରତିରୋଧ ରୂପକ ନୈତିକ ସଂଗ୍ରାମରେ ଅଗ୍ରସର ହୋଇ ନ ଥିଲେ । ଗରିବ ଲୋକମାନଙ୍କର ଆତ୍ମସମ୍ମାନ ଯେତେ କ୍ଷୁଣ୍ଣ ହୋଇଥିଲା ବୋଲି ଉପଲବ୍ଧି କରିଥିଲେ, ସେହି ପରିମାଣରେ ଧନୀ ଲୋକମାନଙ୍କର ଆତ୍ମ-ସମ୍ମାନ-ବୋଧ ଆଘାତପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇ ନ ଥିଲା । ବିପଦ ବରଣ କରିବାକୁ ଭୟ ନ କରି ମୁଁ ନିକଟ ସ୍ଥାନର ଉଦାହରଣ ଦେଇ ଦେଖାଇପାରେଁ ଯେ ଧନସମ୍ପଦ ପ୍ରକୃତ ଅଭିବୃଦ୍ଧିର ବାଧକ ହୋଇଅଛି । ଆଧୁନିକ ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକଗୁଡ଼ିକ ଅପେକ୍ଷା ପୃଥିବୀର ଧର୍ମ ପୁସ୍ତକ ଗୁଡ଼ିକ ଅର୍ଥନୀତିର ନିୟମ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଅଧିକ ନିରାପଦ ଓ ଉପାଦେୟ, ଏହା ମୁଁ ସାହସ ସହକାରେ କହିପାରେଁ । ଆଜି ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ଆମ୍ଭେମାନେ ଯେଉଁ ପ୍ରଶ୍ନ ଆଲୋଚନା କରୁଅଛୁଁ ତାହା ନୂଆ ନୁହେଁ । ଦୁଇ ହଜାର ବର୍ଷ ପୂର୍ବରୁ ଏହା ଯୀଶୁଖ୍ରୀଷ୍ଟଙ୍କୁ ପଚରାଯାଇଥିଲା । ସେଂଣ୍ଟ ମାର୍କ ଏହି ଦୃଶ୍ୟ ପ୍ରାଞ୍ଜଳଭାବରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଅଛନ୍ତି । ଯୀଶୁଖ୍ରୀଷ୍ଟଙ୍କର ମାନସିକଭାବ ସେତେବେଳେ ଗମ୍ଭୀର ଓ ପ୍ରଶାନ୍ତ । ସେ ଚିନ୍ତାଶୀଳ । ସେ ପରକାଳ, ଶାଶ୍ୱତ ଶୁଭ ସମ୍ବନ୍ଧରେ

କହୁଛନ୍ତି । ସେ ପାରିପାର୍ଶ୍ୱିକ ସଂସାରକୁ ଜାଣନ୍ତି । ତାଙ୍କ ସମୟରେ ସେ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ଅର୍ଥନୀତିଜ୍ଞ ଥିଲେ । ସେ ଦେଶ କାଳର ବ୍ୟବଧାନକୁ ତୁଚ୍ଛ କରିଦେଲେ । ସେ ଭବିଷ୍ୟକୁ ଅତିକ୍ରମ କରିଥିଲେ । ଭୌତିକ ଧନରେ ଜଣେ ଧନୀ ତାଙ୍କ ନିକଟକୁ ଧାଇଁ ଆସି ଅଣ୍ଟୁମାଡ଼ି ପଚାରିଲେ; "ପ୍ରଭୁ ! ଶାଶ୍ୱତ ଜୀବନ ପାଇବା ପାଇଁ ମୁଁ କ'ଣ କରିବି ?" ଯୀଶୁଖ୍ରୀଷ୍ଟ ତାଙ୍କୁ କହିଲେ : "ମୋତେ କାହିଁକି ମଙ୍ଗଳମୟ ବୋଲି କହୁଛ ? ଜଣେ ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ କେହି ମଙ୍ଗଳମୟ ନୁହନ୍ତି । ସେ ଜଣେ ହେଉଛନ୍ତି ପରମେଶ୍ୱର । ତୁମେ ତାଙ୍କର ଆଦେଶମାନ ଜାଣିଛ । ବ୍ୟଭିଚାର କରନାହିଁ, ହତ୍ୟା କରନାହିଁ, ଚୋରି କର ନାହିଁ, ମିଥ୍ୟା ସାକ୍ଷ୍ୟ ଦିଅନାହିଁ, ଠକାଅ ନାହିଁ, ନିଜର ପିତାମାତାଙ୍କୁ ସମ୍ମାନ କର ।" ଲୋକଟି ପ୍ରତ୍ୟୁତ୍ତରରେ କହିଲା: "ହେ ପ୍ରଭୁ ! ମୋର ଯୌବନାବସ୍ଥାରୁ ଏଗୁଡ଼ିକ ମୁଁ ପାଳନ କରି ଆସୁଅଛି ।" ଯୀଶୁଖ୍ରୀଷ୍ଟ ତାଙ୍କୁ ଚାହିଁ ସସ୍ନେହରେ କହିଲେ : "ଗୋଟିଏ କାମ ତୁମେ କର ନାହିଁ । ତୁମ ବାଟରେ ଯାଅ । ତୁମର ଯାହା ଅଛି ସବୁ ବିକିଦିଅ ଏବଂ ଗରିବଙ୍କୁ ଦାନ କରିଦିଅ । ତାହାହେଲେ ସ୍ୱର୍ଗରେ ତୁମେ ଅମୂଲ୍ୟ ଧନ ପାଇବ । ଏହି "କ୍ରୁଶ" ଚିହ୍ନ ଧାରଣ କର, (ମୋର ଧର୍ମ ଅବଲମ୍ବନ କର) ଓ ମୋତେ ଅନୁସରଣ କର ।" ଏହି କଥାରେ ସେ ଲୋକ ବିଷଣ୍ଣ ହୋଇଗଲା ଏବଂ ଦୁଃଖିତ ହୋଇ ଫେରିଗଲା । କାରଣ, ତାହାର ବହୁତ ଧନସମ୍ପତ୍ତି ଥିଲା । ତତ୍ପରେ ଯୀଶୁଖ୍ରୀଷ୍ଟ ଚାରି ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁ ଶିଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ କହିଲେ : "ଯେଉଁମାନଙ୍କର ଧନ-ସମ୍ପତ୍ତି ଅଛି, ସେମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ରାଜ୍ୟରେ ପ୍ରବେଶ କରିବା କେଡ଼େ କଷ୍ଟକର ।" ଏହା ଶୁଣି ଶିଷ୍ୟମାନେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟାନ୍ୱିତ ହୋଇଗଲେ । ଯୀଶୁଖ୍ରୀଷ୍ଟ ପୁଣି ଉତ୍ତର ଦେଇ ସେମାନଙ୍କୁ କହିଲେ, "ବତ୍ସଗଣ ! ଯେଉଁମାନେ ଧନସମ୍ପତ୍ତି ଉପରେ ବିଶେଷ ଆସ୍ଥା ରଖିଥାନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଭଗବାନଙ୍କ ରାଜ୍ୟରେ ପ୍ରବେଶ କରିବା କେଡ଼େ କଠିନ ? ଗୋଟିଏ ଓଟ ଛୁଞ୍ଚିର କଣା ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରବେଶ କରିବା ସହଜ ହୋଇପାରେ; ମାତ୍ର ଜଣେ ଧନୀଲୋକ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ରାଜ୍ୟରେ ପ୍ରବେଶ କରିବା କଠିନ ଅଟେ ।" ଇଂରେଜୀ ଭାଷା ଯେଉଁ ସୁମଧୁର ପଦାବଳୀ ଦ୍ୱାରା ଭାବ ବ୍ୟକ୍ତ କରିବାକୁ ସମର୍ଥ, ସେଥି ମଧ୍ୟରୁ ମଧୁରତମ ପଦାବଳୀରେ ଜୀବନର ଶାଶ୍ୱତ ନିୟମ ଆପଣମାନେ ଏଠାରେ ପାଇଲେ । ମାତ୍ର ଶିଷ୍ୟମାନେ ମୁଣ୍ଡ ହଲାଇ ଏଥିରେ ଅବିଶ୍ୱାସ ପ୍ରକାଶ କଲେ । ସେହି ଅବିଶ୍ୱାସ ଆଜିସୁଦ୍ଧା ଆମ୍ଭେମାନେ ପ୍ରକାଶ କରୁଅଛୁଁ । ଆଜିକାଲି ଆମ୍ଭେମାନେ ଯେପରି କହୁଅଛୁଁ, ସେମାନେ ସେହିପରି ଯୀଶୁଖ୍ରୀଷ୍ଟଙ୍କୁ କହିଥିଲେ : "କିନ୍ତୁ ଦେଖନ୍ତୁ, ସାକ୍ଷାତ ଆଚରଣରେ ନିୟମଟି କିପରି ବିଫଳ ହେଉଛି । ଯଦି ଆମେ ସମସ୍ତ ଧନସମ୍ପତ୍ତି ବିକି ଦେଉ, ତାହାହେଲେ ଆମଠାରେ କିଛି ନ ଥିବ, ଆମେ ଖାଇବାକୁ ପାଇବୁ ନାହିଁ । ଆମର ଟଙ୍କା ପଇସା ଅବଶ୍ୟକ, ନୋହିଲେ ଅଣାନୁରୂପଭାବରେ

ଜୀବମାନ୍ ହୋଇ ପାରନ୍ତି ନାହିଁ ।" ସେମାନେ ଏହିପରି ସେମାନଙ୍କର ମୁଣ୍ଡ ବାଡ଼ିଲେ । ତତ୍ପରେ ସେମାନେ ବିଶେଷଭାବରେ ଅସ୍ଥିରୀଭୂତ ହୋଇ ପରସ୍ପର ମଧ୍ୟରେ ଆଲୋଚନା କଲେ : "ତାହାହେଲେ କିଏ ରକ୍ଷା ପାଇବ ?" ଯୀଶୁଖ୍ରୀଷ୍ଟ ସେମାନଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁ କହିଲେ : "ମନୁଷ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ଏହା ଅସମ୍ଭବ; କିନ୍ତୁ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ପାଖରେ ନୁହେ; କାରଣ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ସବୁ ସମ୍ଭବ ।" ତତ୍ପରେ ପିଟର୍ ତାଙ୍କୁ କହିଲେ : ଦେଖନ୍ତୁ, ଆମେ ସବୁ ତ୍ୟାଗ କରିଛୁଁ ଏବଂ ଆପଣଙ୍କୁ ଆଶ୍ରୟ କରିଛୁଁ ।" ତତ୍ପରେ ଯୀଶୁଖ୍ରୀଷ୍ଟ ଉତ୍ତର ଦେଲେ : "ମୁଁ ନିଃସନ୍ଦେହରେ ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କୁ କହୁଅଛି ଯେ, ଏପରି କେହି ନାହିଁ ଯେ କି ମୋ ପାଇଁ ଏବଂ ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ବାଣୀ ପାଇଁ ନିଜର ଘରଦ୍ୱାର, ଭାଇ ଭଉଣୀ ବାପ ମା, ସ୍ତ୍ରୀ, ପୁଅଝିଅ ଓ ଜମିବାଡ଼ି ପରିତ୍ୟାଗ କରିଛି; ଏବଂ ସେ ଏହି ମର୍ତ୍ତ୍ୟରେ ଜୀବିତାବସ୍ଥାରେ ଘରଦ୍ୱାର, ଭାଇ, ଭଉଣୀ, ମା, ସନ୍ତାନ ଓ ଜମିବାଡ଼ି, ଏବଂ ପରକାଳରେ ଶାଶ୍ୱତ ଜୀବନ ଲାଭ ନ କରିଛି ।" (ଯୀଶୁଖ୍ରୀଷ୍ଟଙ୍କର) ଏହି ନିୟମ ପାଳନ କରିବା ଫଳରେ ଆପଣମାନେ ଏଠାରେ ତାହାର ପରିଣାମ କିମ୍ବା ଆପଣମାନେ ଯଦି ଅଧିକ ପସନ୍ଦ କରନ୍ତି ଅନ୍ୟ ଶବ୍ଦରେ ପୁରସ୍କାର ଦେଖିଲେ । ଅନ୍ୟ ଅଣହିନ୍ଦୁ ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ରମାନଙ୍କରୁ ମୁଁ ଉଦ୍ଧୃତ ପରିଚ୍ଛେଦ ଉଦ୍ଧାର କରିବାକୁ କଷ୍ଟ କରିନାହିଁ । ମୁଁ ବାଇବେଲର ଯେଉଁ ଉକ୍ତ ଅଂଶ ପ୍ରତି ଆପଣମାନଙ୍କର ମନୋଯୋଗ ଆକର୍ଷଣ କଲି, ତାହାଠାରୁ ସମ୍ଭବତଃ ଅଧିକ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ଉକ୍ତିବାକ୍ୟମାନ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଯୋଗୀଋଷିମାନଙ୍କର ପ୍ରବଚନ ଓ ନିବନ୍ଧାବଳୀରୁ ଏହି ନିୟମ ସପକ୍ଷରେ ଉଦ୍ଧାର କରି ଆପଣମାନଙ୍କୁ ଅପମାନିତ କରିବାକୁ ମୁଁ ଚାହେଁ ନାହିଁ । ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ଆଗରେ ଥିବା ପ୍ରଶ୍ନର ଅସ୍ତିସୂଚକ ଉତ୍ତରର ସମର୍ଥନରେ ସମ୍ଭବତଃ ବଳିଷ୍ଠ ସାକ୍ଷ୍ୟ ହେଉଛି ପୃଥିବୀର ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ଧର୍ମଗୁରୁମାନଙ୍କର ଜୀବନୀ । ଯୀଶୁ, ମହମ୍ମଦ, ବୁଦ୍ଧ, ନାନକ, କବୀର, ଚୈତନ୍ୟ, ଶଙ୍କର, ଦୟାନନ୍ଦ, ରାମକୃଷ୍ଣ ଏହି ଶ୍ରେଣୀର ଏପରି ବ୍ୟକ୍ତି ଥିଲେ, ଯେଉଁମାନେ ଅଗଣିତ ମନୁଷ୍ୟଙ୍କର ଜୀବନକୁ ପ୍ରଭାବିତ କରିଥିଲେ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କର ଚରିତ୍ରନିର୍ମାଣ କରିଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କର ଆବିର୍ଭାବ ଯୋଗୁଁ ପୃଥିବୀ ସମୃଦ୍ଧ ହୋଇଅଛି । ସେହିମାନେ ହିଁ ଇଚ୍ଛାକୃତ ଦାରିଦ୍ର୍ୟକୁ ନିଜର ସଙ୍ଗୀରୂପେ ବରଣ କରିଥିଲେ ।

ଆମ୍ଭେମାନେ ଆଧୁନିକ ଭୌତିକ ସମ୍ପତ୍ତିର ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅନୁସରଣକୁ ଯେତିକି ପରିମାଣରେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଲକ୍ଷ୍ୟ ବା ଧ୍ୟେୟ କରିଅଛୁଁ, ସେତିକି ପରିମାଣରେ ଆମ୍ଭେମାନେ ପ୍ରଗତିର ପଥରେ ତଳକୁ ଖସିଅଛୁଁ—ଏହା ମୁଁ ବିଶ୍ୱାସ କରୁ ନ ଥିଲେ, ମୋର ବିଷୟକୁ ଏତେ ବିସ୍ତୃତ ଭାବରେ ବୁଝାଇ ନ ଥାନ୍ତି । ମୁଁ ଯେଉଁ ଅର୍ଥରେ ଅର୍ଥନୈତିକ ପ୍ରଗତିକୁ ଉପସ୍ଥାପିତ କଲି, ସେହି ଅର୍ଥରେ ତାହା ପ୍ରକୃତ ପ୍ରଗତିର ପରିପନ୍ଥୀ ବୋଲି ମୁଁ ମନେକରେଁ । ତେଣୁ, ଧନବୃଦ୍ଧି ନିମିତ୍ତ

କାର୍ଯ୍ୟକଳାପଗୁଡ଼ିକୁ ସୀମାବଦ୍ଧ କରିବା ଆମର ପ୍ରାଚୀନ ଆଦର୍ଶ ଥିଲା । ସମସ୍ତ ଭୌତିକ ଆକାଂକ୍ଷାକୁ ଲୋପ କରିଦେବା ଏହାର ଅର୍ଥ ନୁହେଁ । ଯେଉଁମାନେ ଧନୋପାର୍ଜନକୁ ସେମାନଙ୍କର ଜୀବନର ଲକ୍ଷ୍ୟ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି, ଏପରି ଲୋକ ତଥାପି ଆମ ମଧ୍ୟରେ ରହିଛନ୍ତି ଏବଂ ସବୁଦିନେ ରହିଥିଲେ; ମାତ୍ର ଆଦର୍ଶରୁ ଏହା ବିଚ୍ୟୁତ ବୋଲି ଆମ୍ଭେମାନେ ସର୍ବଦା ମାନି ନେଇଛୁ । ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅତିଶୟ ଧନୀ ଲୋକେ ଅନେକ ସମୟରେ ଅନୁଭବ କରୁଛନ୍ତି ଯେ, ଇଚ୍ଛାକରି ସେମାନେ ଦରିଦ୍ର ହୋଇଥିଲେ, ସେହି ଅବସ୍ଥା ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଅଧିକ ମହତ୍ ହୋଇଥାନ୍ତା, ଏହା ଜାଣିବା ନୈତିକତା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ହୃଦୟସ୍ପର୍ଶୀ । ମନୁଷ୍ୟ ଈଶ୍ୱର ଓ କୁବେର ଉଭୟଙ୍କୁ ପୂଜା କରି ପାରିବ ନାହିଁ, ଏହା ଅତି ମୂଲ୍ୟବାନ୍ ଅର୍ଥନୈତିକ ସତ୍ୟ । ଏଥି ମଧ୍ୟରୁ ଆମକୁ ଗୋଟିଏ ବାଛିନେବାକୁ ପଡ଼ିବ । ବସ୍ତୁବାଦର ବିକଟ ଦେବତାର ପାଦତଳେ ଆଜି ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ରାଷ୍ଟ୍ରଗୁଡ଼ିକ ଆର୍ତ୍ତନାଦ କରୁଛନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ନୈତିକ ଅଭିବୃଦ୍ଧି ଖର୍ବ ହୋଇଅଛି । ପାଉଣ୍ଡ, ଶିଲିଂ ଓ ପେନ୍ସ ଦ୍ୱାରା ସେମାନେ ପ୍ରଗତିକୁ ମାପୁଛନ୍ତି । ଆମେରିକାର ବିଭବ ଆଜି ସେମାନଙ୍କର ମାନଦଣ୍ଡ ହୋଇଛି । ସେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଅନ୍ୟ ରାଷ୍ଟ୍ରଗୁଡ଼ିକର ଈର୍ଷାର ପାତ୍ର ହୋଇଅଛି । ଆମ ଦେଶର ଅନେକ ଲୋକ କହନ୍ତି ଯେ ଆମ୍ଭେମାନେ ଆମେରିକାର ବିଭବ ଲାଭ କରିବୁଁ ଅଥଚ ତାହାର ପ୍ରଣାଳୀକୁ ବର୍ଜନ କରିବୁ । ମୁଁ ସାହସ ସହକାରେ କହିପାରେଁ ଯେ ଏପରି ଚେଷ୍ଟା ଯଦି କରାଯାଏ, ତେବେ ତାହା ନିଷ୍ଫଳ ହେବ । ଆମ୍ଭେମାନେ ଯୁଗପତ୍ "ବିଜ୍ଞ, ସଂଯତ ଓ କ୍ରୋଧାନ୍ଧ" ହୋଇ ନ ପାରୁଁ । ମୁଁ ଚାହେଁ ଯେ ପୃଥିବୀରେ ଆମ୍ଭେମାନେ ନୈତିକତାରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ହେଉଁ, ଏ କଥା ଆମର ନେତାମାନେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷାଦିଅନ୍ତୁ । କଥିତ ଅଛି ଯେ ଆମର ଏହି ଦେଶ ଦିନେ ଦେବତାମାନଙ୍କର ଆବାସସ୍ଥଳୀ ଥିଲା । ଯେଉଁ ଦେଶ ମିଲ୍ ଚିମ୍ନି (ଧୂଆଁନଳ) ଓ କଳକାରଖାନାର ଧୂଆଁ ଓ ଶବ୍ଦ ଦ୍ୱାରା ବିଧ୍ୱସ୍ତ ହୋଇଅଛି, ଯାହାର ରାସ୍ତାରେ ଦ୍ରୁତଗାମୀ ଇଞ୍ଜିନଗୁଡ଼ିକ ଅସଂଖ୍ୟ ଡବାକୁ ଟାଣୁଅଛି ଏବଂ ସେହି ଡବାରେ ଯେଉଁ ଲୋକମାନେ ଖୁନ୍ଦିହୋଇ ବସିଛନ୍ତି, ସେମାନେ କି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଯାଉଛନ୍ତି ତାହା ସେମାନଙ୍କୁ ଜଣା ନାହିଁ, ଯେଉଁମାନେ ବହୁ ସମୟ ଅନ୍ୟମନସ୍କ ଏବଂ ଯେଉଁମାନେ ସାର୍ଡିନ୍ ମାଛ ପରି ଚିପି ହୋଇ ଅତି ଅସୁବିଧାରେ ଯାତାୟାତ କରୁଥିବାରୁ ସେମାନଙ୍କର ମିଜାଜ୍ ଠିକ୍ ରହୁନାହିଁ ଏବଂ ଯେଉଁମାନେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅପରିଚିତ ଲୋକମାନଙ୍କ ଭିତରେ ପଡ଼ି ଯାହାକୁ ପାରନ୍ତି ତାଙ୍କୁ ଠେଲି ଦେଉଛନ୍ତି ଏବଂ ପଶ୍ଚାତ୍‌ରେ ସେମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ବିତାଡ଼ିତ ହେଉଛନ୍ତି—ଏପରି ଦେଶରେ ଦେବତାମାନେ କେବେ ବାସ କରିପାରନ୍ତି ଏହା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ଏଗୁଡ଼ିକ ଭୌତିକ ଜଗତର ପ୍ରତୀକ ବୋଲି ମନେ କରାଯାଉଥିବାରୁ ମୁଁ ଏଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରତି ସଙ୍କେତ କଲି ।

କିନ୍ତୁ ଆମର ସୁଖକୁ ଏଗୁଡ଼ିକ ଅଣୁ ମାତ୍ରାରେ ବଢ଼ାଏ ନାହିଁ । ମହାନ୍ ବୈଜ୍ଞାନିକ ଓ୍ୱାଲେସ୍ ତାଙ୍କର ସୁଚିନ୍ତିତ ମତ ନିମ୍ନ ରୂପେ ବ୍ୟକ୍ତ କରିଅଛନ୍ତି :

"ଅତୀତ କାଳରୁ ଆମ୍ଭେମାନେ ଯେଉଁସବୁ ପ୍ରାଚୀନ ତଥ୍ୟ ପାଇଅଛୁଁ, ସେଥିରୁ ଆମ୍ଭେମାନେ ଯଥେଷ୍ଟ ପ୍ରମାଣ ପାଉଅଛୁଁ ଯେ ସାଧାରଣ ନୈତିକ ବିଷୟର ଓ ଧାରଣା, ନୈତିକତାର ସ୍ୱୀକୃତ ମାନଦଣ୍ଡ ଏବଂ ଏହି ଅନୁସାରେ ଆଚରଣ ବର୍ତ୍ତମାନ ପ୍ରଚଳିତ ଏଗୁଡ଼ିକଠାରୁ କୌଣସି ଅଂଶରେ ଊଣା ନ ଥିଲା ।" ଇଂରେଜ ଜାତି ଧନସମ୍ପତ୍ତିରେ ଯେଉଁ ଅଗ୍ରଗତି କରିଅଛି ସେ, ବିଷୟରେ ତାହାର ଅବସ୍ଥାକୁ ପର୍ଯ୍ୟାଲୋଚନା କରିବା ନିମିତ୍ତ ସେ ଅନେକଗୁଡ଼ିଏ ଅଧ୍ୟାୟ ଲେଖି ଅଛନ୍ତି : "ଧନସମ୍ପତ୍ତିର ଏହି ଦ୍ରୁତ ଅଭିବୃଦ୍ଧି ଏବଂ ପ୍ରକୃତି ଉପରେ ଆମର ଶକ୍ତିବୃଦ୍ଧି ଆମର ଅପରିପକ୍ୱ ବା ଅମାର୍ଜିତ ସଭ୍ୟତା ଉପରେ, ଆମର ବାହ୍ୟ ଖ୍ରୀଷ୍ଟଧର୍ମ ଉପରେ ଅତିରିକ୍ତ ଚାପ ପକାଇଛି ଏବଂ ଏହା ଫଳରେ ବହୁପ୍ରକାରର ସାମାଜିକ ଅନୈତିକତା, ସମାନ ଭାବରେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟଜନକ ଏବଂ ଅଭୂତପୂର୍ବ ଅନୈତିକତା ଦେଖା ଦେଇଛି ।" ତତ୍ପରେ ସେ ପ୍ରମାଣ କରିଛନ୍ତି ଯେ, ନରନାରୀ ଓ ଶିଶୁମାନଙ୍କ ଶବ ଉପରେ କିପରି କଲକାରଖାନା ଗଢ଼ିଉଠିଛି, ଦେଶ ଧନସମ୍ପଦରେ ଯେତିକି ଅଗ୍ରସର ହୋଇଅଛି,ନୈତିକତାରେ ସେତିକି ନିମ୍ନଗାମୀ ହୋଇଅଛି । ଅପରିଷ୍କାର-ଅପରିଚ୍ଛନ୍ନତା, ପ୍ରାଣହାନିକର ବ୍ୟବସାୟବାଣିଜ୍ୟ, ଅପମିଶ୍ରଣ, ଲାଞ୍ଚ ମିଛ ଓ ଜୁଆ ଖେଳ ବିଷୟମାନ ଆଲୋଚନା କରି ସେ ଏହା ପ୍ରମାଣ କରିଛନ୍ତି । ସମ୍ପଦ ବଢ଼ିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ନ୍ୟାୟ-ବିଚାର ନୀତିସ୍ଖଳନ ହୋଇପଡ଼ିଛି, ମଦ୍ୟପାନଜନିତ ମୃତ୍ୟୁ ଓ ଆତ୍ମହତ୍ୟା ବଢ଼ିଅଛି, ଅକାଳ ଜନ୍ମ ଓ ଜନ୍ମଗତ ଦୋଷ ହାରାହାରି ବଢ଼ିଅଛି ଓ ବେଶ୍ୟାବୃତ୍ତି ଗୋଟିଏ ଅନୁଷ୍ଠାନରେ ପରିଣତ ହୋଇଅଛି—ସେ ଦେଖାଇଅଛନ୍ତି । ନିମ୍ନଲିଖିତ ସାରଗର୍ଭକ ମନ୍ତବ୍ୟ ଦେଇ ସେ ତାଙ୍କର ବିଶ୍ଳେଷଣକୁ ଶେଷ କରିଅଛନ୍ତି :

"ସ୍ୱାମୀ-ସ୍ତ୍ରୀ ମଧ୍ୟରେ ଛାଡ଼ପତ୍ର ବିଷୟକ ବିଚାରାଳୟଗୁଡ଼ିକର ବିବରଣୀରୁ ଜଣାଯାଏ ଧନସମ୍ପତ୍ତି ଓ ଅବସରର ପରିଣତି କେଉଁ ଦିଗକୁ ଗତିକରିଛି । ଜଣେ ବନ୍ଧୁ ଯେ କି ଇଂଲଣ୍ଡରେ ଅଭିଜାତ ସମାଜରେ ଅନେକ ଦିନ କଟାଇଥିଲେ, ମୋତେ ନିର୍ଭରଭାବରେ କହିଲେ ଯେ ଲଣ୍ଡନରେ ଏବଂ ପଲ୍ଲୀନିବାସମାନଙ୍କରେ ନାନା ପ୍ରକାରର ନୈଶକାଳୀନ ମଦ୍ୟପାନ ଓ ଲମ୍ପଟ୍ୟଜଡ଼ିତ ଆମୋଦପ୍ରମୋଦ ଦେଖାଦେଇଛି । କୌଣସି ଦୃଷ୍ଟରିତ୍ର ସମ୍ରାଟଙ୍କ ସମୟରେ ଏହାଠାରୁ ଅଧିକ ଦେଖାଯାଇ ନ ଥିଲା । ଯୁଦ୍ଧ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ମୁଁ କିଛି ନ କହିଲେ ଚଳିବ । ରୋମୀୟ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ଅଭ୍ୟୁତ୍ଥାନଠାରୁ ଏହା ଊଣା ଅଧିକେ ସ୍ଥାୟୀ ହୋଇ ରହିଅଛି । ମାତ୍ର ସମସ୍ତ ସଭ୍ୟ ରାଷ୍ଟ୍ର ମଧ୍ୟରେ ଈଶ୍ୱରେଚ୍ଛା ରୂପେ ଯୁଦ୍ଧପ୍ରତି ଅନିଚ୍ଛା ଜନ୍ମିଅଛି । ତଥାପି, ଶାନ୍ତି ପାଇଁ ଇଚ୍ଛା ପ୍ରକାଶ ସହିତ ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ର ବିରାଟ ଆୟୋଜନ ଗ୍ରହିଅଛି, ସେଥିଲୁ

ଜଣାଯାଏ ଯେ ଶାସକଶ୍ରେଣୀ ମଧ୍ୟରେ ପଥପ୍ରଦର୍ଶକ ମାତ୍ର ରୂପେ କୌଣସି ନୈତିକତା ନାହିଁ ।"

ବ୍ରିଟିଶ୍ ଶାସନର ଅନୁକୂଳରେ ଆମ୍ଭେମାନେ ବହୁତ କିଛି ଶିଖିଛୁଁ । କିନ୍ତୁ ଏହା ମୋର ଦୃଢ଼ ବିଶ୍ୱାସ ଯେ, ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ନୈତିକତା ବିଷୟରେ ବ୍ରିଟେନ୍ ଠାରୁ ବେଶୀ କିଛି ଗ୍ରହଣ କରିବାର ନାହିଁ । ଯଦି ଆମ୍ଭେମାନେ ସାବଧାନ ନ ହେଉ, ତାହାହେଲେ ବ୍ରିଟେନ୍ ଭୌତିକତାବାଦର କବଳରେ ପଡି ଯେଉଁ ସବୁ ପାପ କରୁଅଛି, ଆମ୍ଭେମାନେ ସେହିସବୁ ପାପ ଆମ ଦେଶରେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ କରିଦେବୁଁ । ଯଦି ଆମ୍ଭେମାନେ ଆମର ସଭ୍ୟତାକୁ ଓ ନୈତିକ ଚରିତ୍ରକୁ ଉନ୍ନତ ଓ ନିଷ୍କଳଙ୍କ ରଖିବୁ, ଅର୍ଥାତ୍ ଯଦି ଗୌରବମୟ ଅତୀତର ଗର୍ବ ନ କରି, ଆମର ନିଜ ଜୀବନରେ ଅତୀତ ନୈତିକ ଗୌରବକୁ ପ୍ରକାଶ କରୁ ଏବଂ ସେହି ଗର୍ବକୁ ଆମର ନିଜ ଜୀବନରେ କାର୍ଯ୍ୟଦ୍ୱାରା ପ୍ରମାଣିତ କରୁଁ, ତେବେ ଯାଇ ବ୍ରିଟେନ୍ ସହିତ ଆମର ସମ୍ପର୍କରୁ ଆମ୍ଭେମାନେ ଲାଭବାନ୍ ହୋଇପାରିବୁଁ । ବ୍ରିଟେନ୍ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ଶାସକବର୍ଗ ଯୋଗାଉଅଛି ବୋଲି ଯଦି ଆମ୍ଭେମାନେ ତାକୁ ଅନୁସରଣ କରୁଁ, ତେବେ ସେମାନେ ଓ ଆମ୍ଭେମାନେ ଅଧଃପତିତ ହେବୁଁ । ଆମେ ଆଦର୍ଶକୁ ଦେଖି ଭୟ କରିବା କିମ୍ବା ଆମର ସାଧ୍ୟମତେ ସେହି ଆଦର୍ଶକୁ କାର୍ଯ୍ୟରେ ପରିଣତ କରିବାକୁ ଭୟ କରିବା ଅନୁଚିତ । ଯେତେବେଳେ ଆମ୍ଭେମାନେ ସ୍ପୃହା ଅପେକ୍ଷା ଅଧିକ ସତ୍ୟ, କ୍ଷମତା ଓ ସମ୍ପଦର ଆଡ଼ମ୍ବର ଅପେକ୍ଷା ଅଧିକ ନିର୍ଭୀକତା, ସ୍ୱାର୍ଥାନ୍ଧତା ଅପେକ୍ଷା ଅଧିକ ବଦାନ୍ୟତା ଦେଖାଇବୁଁ, ସେତେବେଳେ ଆମର ରାଷ୍ଟ୍ର ପ୍ରକୃତରେ ଏକ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ରାଷ୍ଟ୍ର ହେବ । ଯଦି ଆମେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଘରୁ, ପ୍ରାସାଦରୁ ଓ ମନ୍ଦିରରୁ ଧନସମ୍ପତ୍ତିର ଗରିମାକୁ ଦୂରକରି ସେଗୁଡିକ ପରିବର୍ତ୍ତରେ ନୈତିକତାର ଗୌରବକୁ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିବୁଁ, ତାହାହେଲେ ବିପୁଳ ସୈନ୍ୟବାହିନୀର ଭାର ବହନ ନକରି ଆମ୍ଭେମାନେ ବିରୋଧୀ ଶକ୍ତିମାନଙ୍କର ଯେ କୌଣସି ମେଣ୍ଟ ସହିତ ସଂଗ୍ରାମ କରିପାରୁ । ପ୍ରଥମେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ରାଜ୍ୟ ଓ ତାଙ୍କର ନ୍ୟାୟପରାୟଣତା ଖୋଜି ବରଣ କରିବାକୁ ପଡିବ । ତାହାର ପରିଣାମରେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ସ୍ୱତଃ ସବୁ ମିଳିଯିବ । ଏହି ଅନୁକୂଳ ସମ୍ଭାବନା କେହି ବାରଣ କରିପାରିବେ ନାହିଁ । ଏହା ହିଁ ପ୍ରକୃତ ଅର୍ଥନୀତି । ଆପଣମାନେ ଓ ମୁଁ ଏହାକୁ ଅମୂଲ୍ୟ ଧନରୂପେ ସାଇତି ରଖୁଁ ଏବଂ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଦୈନନ୍ଦିନ ଜୀବନରେ ପ୍ରୟୋଗ କରୁଁ, ଏହି କାମନା କରୁଅଛି । *

---

* From Speeches and Writings of Mahatma Gandhi Pub. Natesan, 4th edition.

ଆଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କର ଅଭିଭାଷଣ *

ମୋର ସମ୍ପର୍କ ଥିବା ଅନ୍ୟ ସମସ୍ତ ଉତ୍ସବଠାରୁ ଆଜିର ଉତ୍ସବ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଅଟେ । ଏଥିରେ ଅଂଶ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ମୁଁ ଅତି ଦାୟିତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ କାର୍ଯ୍ୟ ବୋଲି ମନେକରେ । ଏହାର କାରଣ ନୁହେଁ ଯେ ମୁଁ ଶିକ୍ଷାର କୌଣସି ଅନିଷ୍ଟ ସାଧନ କରିପକାଉଛି, ମାତ୍ର ମୁଁ ଏ କାର୍ଯ୍ୟ ପାଇଁ ଉପଯୁକ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତି ନୁହେଁ । ଶିକ୍ଷାର ପ୍ରକୃତ ଅର୍ଥରେ ଶିକ୍ଷାଦାନ ପାଇଁ ଯଦି ଏହି କଲେଜ ସ୍ଥାପିତ ହୋଇଥାନ୍ତା, ତାହାହେଲେ ମୋ ମନରେ ଏହି ଅଯୋଗ୍ୟତାର ଭାବନା ଜାଗ୍ରତ ହୋଇ ନ ଥାନ୍ତା । କିନ୍ତୁ ମହାବିଦ୍ୟାଳୟର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ କେବଳ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷା ଦେବା ନୁହେଁ; ଉପରନ୍ତୁ ସେମାନଙ୍କର ଜୀବିକାର୍ଜନର ପନ୍ଥା ସ୍ଥିର କରିଦେବା ଏହାର ଲକ୍ଷ୍ୟ ଅଟେ । ଏହି ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରୁ ଯେତେବେଳେ ମୁଁ ଗୁଜୁରାଟ କଲେଜ ସହିତ ଏହି ମହାବିଦ୍ୟାଳୟକୁ ତୁଳନା କରେ; ସେତେବେଳେ ମୁଁ ସ୍ତମ୍ଭୀଭୂତ ହୋଇଯାଏଁ । ଗୁଜୁରାଟ କଲେଜ ଗୋଟିଏ ବିରାଟ ବ୍ୟାପାର; ଆମର ମହାବିଦ୍ୟାଳୟ ବାସ୍ତବରେ ଗୋଟିଏ କ୍ଷୁଦ୍ର ଅନୁଷ୍ଠାନ । କିନ୍ତୁ ମୋର ମତରେ ଏହା ଗୋଟିଏ ମହାନ୍ ପ୍ରତିଷ୍ଠାନ । ଗୁଜୁରାଟ କଲେଜରେ ଅଧିକ ଇଟା ଓ ପଥର ଲାଗିଛି । ଚିତ୍ତାକର୍ଷକ ଅଟ୍ଟାଳିକା ଓ ପାର୍ଥିବ ସାଧନ ସାମଗ୍ରୀ ଯେ ଅନୁଷ୍ଠାନଗୁଡ଼ିକୁ କଳନା କରିବାରେ ଖାଣ୍ଟି ମାନଦଣ୍ଡ ନୁହେଁ, ଏହି ଦୃଢ଼ ବିଶ୍ୱାସ ଯଦି ଆପଣମାନଙ୍କର ମନରେ ମୁଁ ସୃଷ୍ଟି କରିପାରନ୍ତି, ତାହାହେଲେ ବଡ଼ ଭଲ ହୁଅନ୍ତା । ମୁଁ ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ପ୍ରାର୍ଥନା କରୁଅଛି ଯେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଲକ୍ଷ୍ୟ ବା ବ୍ରତ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଆପଣମାନଙ୍କ ମନରେ ଦୃଢ଼ ବିଶ୍ୱାସ ଜନ୍ମାନ୍ତୁ ।

ଆଜିର ଅବସ୍ଥା ହେଉଅଛି ଯେ ଏ ଦେଶର ସୂଚ୍ୟଗ୍ର ଭୂମି ଆମର ନୁହେଁ: ଏ ସବୁ ବିଦେଶୀ ସରକାରର ଅଟେ । କେବଳ ଏହି ପଡ଼ିଆ ଓ ଗଛପତ୍ର ନୁହେଁ, ଉପରନ୍ତୁ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଶରୀରରେ ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କର ଅଧିକାର ରହିଛି; ଆମ୍ଭେମାନେ ନିଶ୍ଚିତ ନୋହୁଁ ଯେ ଆମର ଆତ୍ମାର ଆମେ ଅଧିନାୟକ । ଆମର ଅବସ୍ଥା ଏପରି ଦୟନୀୟ ହୋଇଥିବାବେଳେ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ମହାବିଦ୍ୟାଳୟ ପାଇଁ ସୁନ୍ଦର ଅଟ୍ଟାଳିକା ବା ଛାତ୍ରମାନଙ୍କୁ ବକ୍ତୃତା ଦେବାପାଇଁ ବିଦ୍ୱାନ୍ ଲୋକ ଆମେ ଆଶା କରିବା ଅନୁଚିତ । ଯଦି ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ଆସି ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ଚେତେଇ ଦିଅନ୍ତି ଯେ, ଆମର ଆତ୍ମାର ଜ୍ୟୋତି ନିଷ୍ପ୍ରଭ ହୋଇ ଯାଇଛି ଏବଂ ଆମର ଏହି ଦେଶ ପ୍ରାଚୀନ ପ୍ରଜ୍ଞା ହରାଇବସିଛି,

---

* ତା ୧୫ ନଭେମ୍ବର, ୧୯୨୦ରେ ଅହମଦାବାଦରେ ଅବସ୍ଥିତ ଗୁଜୁରାଟ ମହାବିଦ୍ୟାଳୟର ଉଦ୍‌ଘାଟନ ଉପଲକ୍ଷେ ଗାନ୍ଧୀଜୀଙ୍କର ଅଭିଭାଷଣର ଅର୍ଥ ଅବିକୃତ ରଖି ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ଅନୁବାଦ ।

ତାହାହେଲେ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବିଷୟରେ ସେହି ବ୍ୟକ୍ତି ଅଜ୍ଞ ହେଲେ ହେଁ, ମୁଁ ଆନନ୍ଦରେ ତାହାଙ୍କୁ ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କର ଅଧ୍ୟାପକ ପଦରେ ନିଯୁକ୍ତ କରନ୍ତି । ତେବେ ମୁଁ ନିଶ୍ଚିତରୂପେ ଜାଣେ ନାହିଁ ଯେ ତୁମ୍ଭେମାନେ ଜଣେ ଗୋପାଳଙ୍କୁ ଏହି ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଅଛ କି ନା । ତେଣୁ ଶ୍ରୀ ଗିଦ୍‌ୱାନୀଙ୍କୁ ଖୋଜି ବାହାର କରିବାକୁ ପଡ଼ିଲା । ମୁଁ ସ୍ୱୀକାର କରୁଛି, ତାଙ୍କର ଡିଗ୍ରୀଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରତି ମୁଁ ବିଶେଷ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଏ ନାହିଁ । ଏହି କଲେଜରେ ଆମ୍ଭେମାନେ ଭିନ୍ନ ମାନଦଣ୍ଡ ନେଇ ଚାଲିଛୁ । ଚରିତ୍ର ରୂପକ କଷଟି ପଥରରେ କଷିଲେ ଯାହା ଖିଟଲ ପରି ଦିଶୁଛି ତାହା ଖାଣ୍ଟି ସୁନା ବୋଲି ଧରାପଡ଼ୁଛି ।

ଆମର ଅଧ୍ୟାପକ ମଣ୍ଡଳୀ ମଧ୍ୟରେ ସିନ୍ଧୀ, ମହାରାଷ୍ଟ୍ରୀ ଓ ଗୁଜୁରାଟୀ ଥିବାରୁ ଏବଂ ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ଅତି ଚରିତ୍ରବାନ୍ ହୋଇଥିବାରୁ ଆମ୍ଭେମାନେ ନିଜକୁ ଭାଗ୍ୟବାନ୍ ମନେକରୁଁ ।

ଯେଉଁ ଭଦ୍ର ପୁରୁଷ ଓ ମହିଳାମାନେ ଏହି ଉତ୍ସବରେ ଯୋଗ ଦେଇଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କୁ ମୁଁ ଅନୁରୋଧ କରୁଅଛି ଯେ ସେମାନେ ଅନ୍ତର ସହିତ ଏହି କଲେଜକୁ ଆଶୀର୍ବାଦ କରନ୍ତୁ । ଭାରତର ଆତ୍ମାର ନୂତନ ଅଭ୍ୟୁଦୟ ନିମିତ୍ତ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ଏହି ଅନୁଷ୍ଠାନକୁ ନିଜ ନିଜର ପୁତ୍ର କନ୍ୟାଙ୍କୁ ପଠାଇ ସବୁଠାରୁ ଭଲ ଭାବରେ ଏହି ଆଶୀର୍ବାଦ କରିପାରନ୍ତି । ଅର୍ଥବ୍ୟୟ କରିବା ବିଷୟରେ ଭାରତବାସୀ ସ୍ୱାଧୀନ । ମାତ୍ର ଅର୍ଥାଭାବରୁ କାର୍ଯ୍ୟର ଗତି ରୁଦ୍ଧ ହୁଏ ନାହିଁ । ଅଗ୍ରଗତି ରୁଦ୍ଧ ହେବାର କାରଣ ହେଉଛି ମନୁଷ୍ୟର ଅଭାବ, ନେତାର ଅଭାବ ଏବଂ ନେତା ଜୁଟିଲେ, ତାହାର ଅନୁଗାମୀର ଅଭାବ । ମୁଁ ଅବଶ୍ୟ ସ୍ୱୀକାର କରେ ଯେ ଯୋଗ୍ୟ ନାୟକର କେବେହେଁ ଅନୁଗାମୀର ଅଭାବ ପଡ଼େନାହିଁ । ତାହାର ସାଧନସାମଗ୍ରୀ ଯେତେଭଳି ଖରାପ ହୋଇପାରେ, ତଥାପି ସେ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଦୋଷ ଦିଏ ନାହିଁ । ସେଗୁଡ଼ିକୁ ସେ ଯଥାସାଧ୍ୟ ବ୍ୟବହାର କରେ । ସେହିପରି ଜଣେ ନେତା, ଯଦି ସେ ସ୍ୱଭାବରେ କଳାବନ୍ତ ହୋଇଥାନ୍ତି, ସେ ମାଟିକୁ ସୁନାରେ ପରିଣତ କରିଦେଇ ପାରନ୍ତି । ମୁଁ ଆଶାକରେ ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷକମାନେ ସେହିପରି ଜୀବନର କଳାବିତ୍ ହେବେ । ଶୁଖିଲା ପାଠ ପଢ଼ାରେ ଆମର କାମ ହେବ ନାହିଁ । ଶୁଦ୍ଧ ଚରିତ୍ର ବଳରେ ଆମେ ସ୍ୱରାଜ ଲାଭ କରିପାରୁଁ । ଆମର ଶାନ୍ତିପୂର୍ଣ୍ଣ ଓ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଆନ୍ଦୋଳନ ଯେତେ ତ୍ରୁଟିପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଲେହେଁ ତାହାର ବଳରେ ଆମେ ଏହି ବିଦେଶୀ ସରକାରର ଶସ୍ତ୍ରଜ୍ଞାନୋଚିତ ହିଂସାର ସମ୍ମୁଖୀନ ହୋଇପାରିବୁଁ । ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ଇଚ୍ଛାରେ ଶୁଭ ମୁହୂର୍ତ୍ତ ଆସିଲେ ଏହି ମୂଲ୍ୟର ବୀଜ ମନୋହର ସବଳ ବୃକ୍ଷରେ ରୂପାନ୍ତରିତ ହେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆମେ ଏହି ବୀଜ ବପନ କରି ଜଳସେଚନ କରୁଥିବୁଁ । କେବଳ ଚରିତ୍ର

ବଳରେ ଏହା ସମ୍ଭବ ହୋଇପାରେ । ଏକଥା ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷକମାନେ ସର୍ବଦା ସ୍ମରଣ ରଖିଲେ ସବୁ ଠିକ୍ ହୋଇଯିବ । ମୁଁ ଜାଣେ ଯେ ସେମାନେ ଏହି ଆଦର୍ଶ ପାଇଁ ବଦ୍ଧ ରହିଛନ୍ତି ଏବଂ ଆବଶ୍ୟକ ପଡ଼ିଲେ ମରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଅଛନ୍ତି; କାରଣ ଏଥିପାଇଁ ପ୍ରାଣ ଦେବା ହେଉଛି ବାସ୍ତବରେ ଅମରତ୍ୱ ।

ଶିକ୍ଷକମାନେ ସେମାନଙ୍କର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସମ୍ପାଦନ କରିବେ ବୋଲି ମାନିନେଲେ, ଛାତ୍ରମାନଙ୍କୁ ମୋର ବେଶୀ କିଛି କହିବାକୁ ନାହିଁ । ଛାତ୍ର ବର୍ଗମାନେ ପ୍ରଚଳିତ ପରିସ୍ଥିତିର ପ୍ରତିଚ୍ଛାୟା ମାତ୍ର । ଯଦି ସେମାନେ ଉଦ୍ୟମୀ, ସତ୍ୟବାଦୀ ଓ ନିର୍ମଳ ହୃଦୟସମ୍ପନ୍ନ ନୁହନ୍ତି ତାହାହେଲେ ଦୋଷ ସେମାନଙ୍କର ନୁହେଁ, ସେମାନଙ୍କର ପିତାମାତା, ଶିକ୍ଷକ ଓ ଶାସକମାନଙ୍କର ଦୋଷ ଅଟେ । ଶାସକମାନଙ୍କୁ କାହିଁକି ଦୋଷ ଦେଉଛନ୍ତି ? ଯଦି ଯଥା ରାଜା ତଥା ପ୍ରଜା ସତ୍ୟ ହୋଇଥାଏ, ତାହାହେଲେ ଯଥା ପ୍ରଜା ତଥା ରାଜା ମଧ୍ୟ ସତ୍ୟ ଅଟେ । ଚାଲନ୍ତୁ ଆମ୍ଭେମାନେ ପିତାମାତା ଓ ଶିକ୍ଷକମାନେ, ଆମର ଜାତୀୟ ଚରିତ୍ରର ଦୋଷ ତ୍ରୁଟିଗୁଡ଼ିକୁ ଦୂର କରିବା ପାଇଁ ଲାଗି ପଡ଼ିବା ।

ଦେଶର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଗୃହ ଗୋଟିଏ ସ୍କୁଲ୍ ଏବଂ ପିତାମାତା ସେଥିର ଶିକ୍ଷକ ଅଟନ୍ତି । ମାତ୍ର ପିତାମାତା ଶିକ୍ଷାଦାନରୁ ବିରତ ହୋଇ ସେମାନଙ୍କର ପବିତ୍ର ବିଶ୍ୱାସ ହରାଇ ବସିଛନ୍ତି । ବିଦେଶୀ ସଭ୍ୟତାର ପ୍ରକୃତ ସ୍ୱରୂପ ଆମେ ଚିହ୍ନି ନାହୁଁ ଏବଂ ଏହାର ଗୁଣଦୋଷ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଆମର ସମ୍ୟକ ଧାରଣା ନାହିଁ । ଆମେ ଏହାକୁ ଭଡ଼ା ନେଇଛୁଁ କିମ୍ବା ଚୋରି କରିଛୁଁ । ଏହି ଚୋରି ମାଲ୍‌ରେ ଆମର ଉନ୍ନତି ଅସମ୍ଭବ ।

ଆମ୍ଭେମାନେ ମୂଳର ମନ୍ଦିର ନିର୍ମାଣ କରିବାକୁ ଚାହୁଁ । ଗୁଡ଼ାଏ ବହି ପଢ଼ିବାକୁ ଚାହୁଁ ନାହୁଁ । ଚରିତ୍ର-ଗଠନ ଆମ ଆଗରେ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ଏହି କାର୍ଯ୍ୟରେ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଯେତିକି ଆମେ କୃତକାର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ ପାରିବୁଁ, ସ୍ୱରାଜ୍ୟ ପାଇଁ ଆମେ ସେତିକି ଯୋଗ୍ୟ ହେବୁଁ । ସ୍ୱରାଜ ଗଢ଼ିବା ପାଇଁ ଏକମାତ୍ର ଉପାୟ ହେଉଛି ଛାତ୍ରମାନଙ୍କ ସହିତ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା । ଆଜି ଆମ୍ଭେମାନେ ଯେଉଁ ଅନୁଷ୍ଠାନଟି ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିବାକୁ ଯାଉଅଛୁଁ, ସେହିପରି ଅନୁଷ୍ଠାନମାନଙ୍କରେ ଆମର ଧନ ଓ ହୃଦୟ ଢାଳିଦେବା ଆବଶ୍ୟକ ।

ବର୍ତ୍ତମାନ କାର୍ଯ୍ୟର ସମୟ, କଥାର ବେଳ ନୁହେଁ । ଯେଉଁ ଛାତ୍ରମାନେ ଏହି ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ମହାବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଯୋଗ ଦେଇଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କୁ ମୁଁ ଅଧା ଶିକ୍ଷକ ଭାବରେ ଦେଖେଁ । ସେମାନେ ଏହି ମହାବିଦ୍ୟାଳୟର ମୂଳଦୁଆ ସ୍ଥାପନ କରୁଛନ୍ତି । ଅତଏବ ସେମାନେ ନିଜର ଦାୟିତ୍ୱ ନିଶ୍ଚୟ ଉପଲବ୍‌ଧି କରିବେ । ସେମାନେ ଏଥିରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ

ଅଂଶୀଦାର । ଯଦି ସେମାନେ ନିଜର ଭୂମିକାରେ ଅଭିନୟ ନ କରନ୍ତି, ତେବେ ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କର ପରିଶ୍ରମ ବହୁ ପରିମାଣରେ ନଷ୍ଟ ହୋଇପାରେ । କି କାରଣରୁ ସେମାନେ ସରକାରୀ କଲେଜ ଛାଡ଼ି ଏହି କଲେଜରେ ଯୋଗ ଦେଲେ ଏବଂ ଏଠାରୁ କ'ଣ ପାଇବାକୁ ଆଶା କରନ୍ତି, ତାହା ଛାତ୍ରମାନଙ୍କର ଜାଣିବା ଉଚିତ । ବିଦେଶୀ ଶାସକମାନଙ୍କ ବିରୋଧରେ ଆମର ସଂଗ୍ରାମ ଦୀର୍ଘକାଳ ଚାଲିପାରେ । ତୁମ୍ଭେମାନେ (ଛାତ୍ରମାନେ) ସେଥିରେ ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଦୃଢ଼ ରହିବାକୁ ଈଶ୍ୱର ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ଶକ୍ତି ଦିଅନ୍ତୁ । ଯଦି ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଅଳ୍ପ କେତେଜଣ ସୁଦ୍ଧା ସେହି ସଂଗ୍ରାମରେ ଦୃଢ଼ ରହିବ, ତେବେ କେବଳ ଏହି କଲେଜର ନୁହଁ, ମାତ୍ର ସମଗ୍ର ମାତୃଭୂମିର ଗୌରବ ହେବ । ଗୁଜୁରାଟର ଧନ-ସମ୍ପଦ ଓ ବିଦ୍ୟା-ବିଭବ ଯୋଗୁଁ ତୁମ୍ଭେମାନେ ସେ ଗୌରବ ପାଇବ ତାହା ନୁହେଁ, ମାତ୍ର, କାରଣ ଅସହଯୋଗର ବୀଜ ଏହି ପ୍ରଦେଶରେ ବୁଣା ଯାଇଥିଲା ଏବଂ ସେଥିର ଚାରା ଗଛକୁ ପରିପୁଷ୍ଟ କରାଯାଇଥିଲା । ଏହା ଆତ୍ମ-ଶ୍ଳାଘା ନୁହେଁ । ମୁଁ କେବଳ କଳ୍ପନାଟିକୁ ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ପେଶ୍ କରିଥିଲି, ସେମାନେ ହୃଷ୍ଟଚିତ୍ତ ହୃଦୟରେ ତାକୁ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ ମୋର ବିଶ୍ୱାସ ପରି ସମାନ ଭାବରେ ତୀବ୍ର ଥିଲା । ମୋର ଆଖି ଆଗରେ ଏହି ବୃକ୍ଷବୃନ୍ଦର ଯେପରି ବାସ୍ତବ, କେବଳ ଅହିଂସକ ଅସହଯୋଗ ଦ୍ୱାରା ଭାରତର ମୁକ୍ତି ସେହିପରି ବାସ୍ତବ । ଆଜି ଏହି ମହାବିଦ୍ୟାଳୟ ସେହି ମହାନ୍ ଆନ୍ଦୋଳନର ଦୃଶ୍ୟମାନ ପ୍ରତୀକ । ମୁଁ ସେହି ବୃକ୍ଷର ଗୋଟିଏ ପତ୍ର, ଏବଂ ତାହା ମଧ୍ୟ ଶୁଷ୍କ ପତ୍ର । ଶିକ୍ଷକମାନେ ମଧ୍ୟ ପତ୍ର, ମାତ୍ର ସେମାନେ କେତେକ ପରିମାଣରେ ନବୀନ ଓ ସତେଜ । କିନ୍ତୁ ତୁମ୍ଭେମାନେ ଏହାର ଶାଖା-ପ୍ରଶାଖା ଅଟ ଏବଂ ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କଠାରୁ ନୂତନ ଶିକ୍ଷକ-ଗୋଷ୍ଠୀ ବାହାରିବେ । ତୁମ୍ଭେମାନେ ମୋତେ ଯେପରି ବିଶ୍ୱାସ କରୁଅଛ, ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କ ଉପରେ ସେହିପରି ଆସ୍ଥା ରଖ । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଉପଯୁକ୍ତ ମନୋଭାବ ନ ଦେଖିଲେ, ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଯେପରି ନିଜର ପିତାଙ୍କୁ ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କରିଥିଲା, ସେହିପରି ତୁମ୍ଭେମାନେ ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କୁ ଅଣଦେଖା କରି ନିଜର କାର୍ଯ୍ୟରେ ଅଗ୍ରସର ହୁଅ ।

ଆମର ସ୍ୱାଧୀନତା ଅର୍ଜନ କରିବାର ଅନ୍ୟତମ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ଆୟୁଧ ରୂପେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ କୃପାରେ ଏହି ମହାବିଦ୍ୟାଳୟ ଗଢ଼ିଉଠୁ, ଏହା ମୁଁ କାମନା କରୁଅଛି ଏବଂ ଆମର ସ୍ୱାଧୀନତା କେବଳ ଭାରତର ନୁହେଁ ମାତ୍ର ସମସ୍ତ ବିଶ୍ୱର କଲ୍ୟାଣ ସାଧନ କରୁ ।

(ମୂଳ ଗୁଜୁରାଟୀରୁ), ତା ୧୫।୧୧।୧୯୨୦

୬

ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ *

ଆଜି ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ବିଶ୍ୱ-ବିଦ୍ୟାଳୟ ଇଂରେଜମାନଙ୍କର ଅତ୍ୟାଚାର ବିରୋଧରେ ପ୍ରତିବାଦ ଓ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ମର୍ଯ୍ୟାଦାକୁ (ବିଦେଶୀ ଆକ୍ରମଣରୁ) ସଂରକ୍ଷଣ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହୋଇଛି । ତାହା ସତ୍ତ୍ୱେ ଏହା ତିଷ୍ଠି ରହିଛି । ଏକତାବଦ୍ଧ ଭାରତର ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଆଦର୍ଶରୁ ଏହି ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ପ୍ରେରଣା ପାଉଅଛି । ଏହି ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ପରମେଶ୍ୱରଙ୍କ ହସ୍ତରେ ଏପରି ଏକ ବିଶ୍ୱାସର ପ୍ରତୀକ, ଯାହା ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କର ଧର୍ମ ଏବଂ ମୁସଲମାନଙ୍କର ଇସଲାମ୍ । ନ୍ୟାଯ୍ୟ ଭାବରେ ବିସ୍ମୃତି-ଗର୍ଭରେ ନିକ୍ଷିପ୍ତ ଭାରତୀୟ ଭାଷାମାନଙ୍କୁ ଉଦ୍ଧାର କରି ସେଗୁଡ଼ିକୁ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ପୁନର୍ଜୀବନ ଓ ଭାରତୀୟ ସଂସ୍କୃତିର ନିର୍ଝରିଣୀରେ ପରିଣତ କରିବାକୁ ଏହି ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ଚାହେଁ । ଜୀବନ ପାଇଁ ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ଶିକ୍ଷା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଏସିଆର ସଂସ୍କୃତିସମୂହ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଧାରାବାହିକ ଅଧ୍ୟୟନ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ବିଜ୍ଞାନର ଅଧ୍ୟୟନ ଅପେକ୍ଷା ଊଣା ଆବଶ୍ୟକ ନୁହେଁ, ଏହା ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ମନେକରେ । ରାଷ୍ଟ୍ରପାଇଁ ଶକ୍ତିର ଉତ୍ସ ଯେଉଁଠାରେ ନିହିତ ଅଛି, ତାହା ଆବିଷ୍କାର କରିବା ପାଇଁ ସଂସ୍କୃତ, ଆରବୀ ପାର୍ଶୀ, ପାଲି ଓ ମାଗଧୀ ଭାଷାଗୁଡ଼ିକରେ ଥିବା ବିଶାଳ ରତ୍ନଭଣ୍ଡାରକୁ ତନ୍ନ ତନ୍ନ ଅନୁସନ୍ଧାନ କରି ଦେଖିବାକୁ ହେବ । ପ୍ରାଚୀନ ସଂସ୍କୃତିକୁ ନେଇ ବଞ୍ଚିବା କିମ୍ବା ତାହାର ପୁନରାବୃତ୍ତି କରିବା ଏହି ବିଦ୍ୟାପୀଠର ଲକ୍ଷ୍ୟ ନୁହେଁ । ଅତୀତର ଐତିହ୍ୟ ଓ ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳର ଅନୁଭୂତିର ସମୃଦ୍ଧିକୁ ଭିତ୍ତି କରି ବରଂ ଏହା ଏକ ନୂତନ ସଂସ୍କୃତି ରଚନା କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରେ । ଯେଉଁସବୁ ସଂସ୍କୃତି ଭାରତରେ ସ୍ଥାୟୀ ହୋଇଗଲାଣି ବୋଲି ବିବେଚିତ ହେଉଅଛି, ଯେଉଁଗୁଡ଼ିକ ଭାରତୀୟ ଜୀବନକୁ ପ୍ରଭାବିତ କରିଅଛି ଏବଂ ଅପର ପକ୍ଷରେ ଏହି ଦେଶର ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଜଳବାୟୁଦ୍ୱାରା ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇଅଛି, ସେହି ସବୁ ବିଭିନ୍ନ ସଂସ୍କୃତିର ସମନ୍ୱୟ ଏହାର କାମ୍ୟ ଅଟେ । ଏହି ସମନ୍ୱୟ ସ୍ୱାଭାବିକ ଭାବରେ ସ୍ୱଦେଶୀ ଧରଣର ହେବ ଓ ଏଠାରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ସଂସ୍କୃତିକୁ ତାହାର ଯଥାଯୋଗ୍ୟ ମର୍ଯ୍ୟାଦା ମିଳିବ । ଯେଉଁ ଆମେରିକା ଦେଶୀୟ ନମୁନାରେ ଗୋଟିଏ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ସଂସ୍କୃତି ଅନ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ଗ୍ରାସ କରିଦିଏ ଏବଂ ଯେଉଁଠାରେ ସ୍ୱେଚ୍ଛାକୃତ ଐକ୍ୟ ପରିବର୍ତ୍ତେ ଏକପ୍ରକାର ଅସ୍ୱାଭାବିକ ଓ ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ ଏକୀକରଣ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇଛି, ଆମେ ସେ ଧରଣର ସମନ୍ୱୟ ଚାହୁଁ ନାହୁଁ । ସେଥିଲାଗି ଆମର ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ଚାହେଁ ଯେ ଛାତ୍ରମାନେ ସମସ୍ତ

* ଗୁଜରାଟ ବିଦ୍ୟାପୀଠ, ଅହମଦାବାଦ

ସ୍ୱରଗାୟ ଧର୍ମ ଅଧ୍ୟୟନ କରନ୍ତୁ । ଏହିରୂପେ ହିନ୍ଦୁମାନେ କୋରାନ୍ ଶରିଫ୍ ପାଠ କରିବାର ସୁଯୋଗ ପାଇବେ ଏବଂ ହିନ୍ଦୁ ଶାସ୍ତ୍ରଗୁଡ଼ିକରେ କଅଣ ଲେଖାଅଛି, ତାହା ମୁସଲମାନମାନେ ଜାଣିବାର ସୁଯୋଗ ପାଇବେ । ଯଦି ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ କିଛି ବର୍ଜନ କରିଛି, ତେବେ ତାହା ହେଉଛି, ଯେଉଁ ମନୋବୃତ୍ତି ମାନବ ସମାଜର କୌଣସି ଅଂଶକୁ ସ୍ଥାୟୀରୂପେ ଅସ୍ପୃଶ୍ୟ ବୋଲି ମନେକରେ, ସେହି ମନୋବୃତ୍ତିର ବର୍ଜନ । ଯେଉଁ ହିନ୍ଦୁସ୍ଥାନୀ ଭାଷା ସଂସ୍କୃତ, ହିନ୍ଦୀ ଓ ପାର୍ଶୀ-ଶବ୍ଦଯୁକ୍ତ ଉର୍ଦ୍ଦୁର ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ସମ୍ମିଶ୍ରଣ, ତାହାର ଅଧ୍ୟୟନକୁ ଏଠାରେ ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ କରାଯାଇଛି । କେବଳ ଧର୍ମ, ସଙ୍ଗୀତ ଓ ଇତିହାସ ଜରିଆରେ ନୁହେଁ, ମାତ୍ର ବୃତ୍ତି-ମୂଳକ ଶିକ୍ଷା ଜରିଆରେ ସ୍ୱାଧୀନତାର ସ୍ପୃହାକୁ ପରିପୁଷ୍ଟ କରିବାକୁ ହେବ । ବୃତ୍ତିମୂଳକ ଶିକ୍ଷା ଦେଶର ଯୁବକ ଯୁବତୀମାନଙ୍କ ମନରେ ଅର୍ଥନୈତିକ ସ୍ୱାଧୀନତା ଓ ଆତ୍ମ ସମ୍ମାନ-ବୋଧର ଦୃଢ଼ତା ଆଣିଦେବ । ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ଆଶାକରେ ଯେ ମଫସଲ ଅଞ୍ଚଳରେ ଉଚ୍ଚ ବିଦ୍ୟାଳୟମାନ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରି ଶିକ୍ଷା ବିସ୍ତାର କରିବ ଏବଂ ଏହି ରୂପେ ଯଥାସମ୍ଭବ ଶୀଘ୍ର ଶିକ୍ଷା ଉପରେ ପ୍ରଭାବ ଲୋକ ସାଧାରଣ ମଧ୍ୟକୁ ସଞ୍ଚରିବ । ଗୁଜୁରାଟୀ ଭାଷାକୁ ଶିକ୍ଷାର ମାଧ୍ୟମ କରିବା ଫଳରେ ଏହି ପ୍ରକ୍ରିୟା ସହଜ ହେବ ଏବଂ ଅନତି ବିଳମ୍ବରେ ଶିକ୍ଷିତ ଓ ଅଶିକ୍ଷିତଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ଅସ୍ୱାଭାବିକ ବ୍ୟବଧାନ ବିଦୂରିତ ହେବ । ସମ୍ଭ୍ରାନ୍ତ ଶ୍ରେଣୀକୁ ଶିଳ୍ପ ଶିକ୍ଷା ଏବଂ ଶ୍ରମିକ ଶ୍ରେଣୀକୁ ପୁସ୍ତକଗତ ବିଦ୍ୟା ଶିକ୍ଷା ଦେବା ଫଳରେ ଉଭୟ ଶ୍ରେଣୀ ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ଧନ-ବିତରଣର ଅସମାନତା ଏବଂ ତଜ୍ଜନିତ ସାମାଜିକ ଅସନ୍ତୋଷ ବହୁ ପରିମାଣରେ ବାଧାପ୍ରାପ୍ତ ହେବ । ସରକାରୀ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟଗୁଡ଼ିକର ସବୁଠାରୁ ତ୍ରୁଟି ହେଉଛି, ସେଗୁଡ଼ିକର ବିଦେଶୀ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ ଓ ବଡ଼ ବିଦେଶୀ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଭ୍ରମାତ୍ମକ ମୂଲ୍ୟବୋଧ । ଗୁଜୁରାଟ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ସରକାର ସହିତ ଅସହଯୋଗ କରିବା ହେତୁରୁ ତାହାର ଜନ୍ମ ପରଠାରୁ ଏହି ଦୁଇଟିଯାକ ଦୋଷ ସ୍ୱତଃ ଦୂର କରିଦେଇଛି । ଯଦି ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର ପ୍ରତିଷ୍ଠାତା ଓ ପୃଷ୍ଠପୋଷକଗଣ ସରକାର ସ୍ୱଦେଶୀ ହେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏହି ପ୍ରତିଜ୍ଞାରେ ଦୃଢ଼ ରହନ୍ତି, ତେବେ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଆଦର୍ଶ ଓ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଆବଶ୍ୟକତାର ସ୍ପଷ୍ଟ ଧାରଣା ପୋଷଣ କରିବା ଦିଗରେ ଏହା ବିଶେଷ ସହାୟକ ହେବ ।

—Tagore, pp. 455-57; 17-11-1920

୭

ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଶିକ୍ଷାର ଅପରିହାର୍ଯ୍ୟ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ *

ଏଠାରେ ଆପଣମାନେ ଶିକ୍ଷାଲାଭ କରିବାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ହେଉଛି ସ୍ୱରାଜ । ସ୍ୱରାଜ ନିମିତ୍ତ ଜଣେ ସୈନିକ ଭାବରେ ହିଁ ମୁଁ ଗୁଜରାଟ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର—ଗୁଜରାଟ ବିଦ୍ୟାପୀଠର—କୁଳପତି-ପଦ ଗ୍ରହଣ କରିଅଛି । ଏହି ପଦର ଦାୟିତ୍ୱ ଗ୍ରହଣ କରିବାରେ ମୋର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ହେଉଛି ଯେ ସ୍ୱରାଜର ସୈନିକରୂପେ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କୁ ତାଲିମ ବା ଟ୍ରେନିଂ ଦେବାରେ ମୋର ଯଥାସମ୍ଭବ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସମ୍ପାଦନ କରିବା । ଶେଷଥର ପାଇଁ ମୁଁ ତା ୭ ଅଗଷ୍ଟ ୧୯୧୪ରେ ବିଳାତରେ ପହଞ୍ଚିଥିଲି । ମୁଁ ସେଠାରେ କଅଣ ଦେଖିଲି ? ଯୁଦ୍ଧର ପରିସର ଓ ତୀବ୍ରତା ବଢ଼ିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ (ବାଈଷ୍ଟସ ପଢ଼ିବାର) ଉନ୍ନୁଖତ ବନ୍ଦ ହୋଇଯାଇଥିଲା । ଏପରିକି ଅକ୍ସଫୋର୍ଡ ଓ କ୍ୟାମ୍ବ୍ରିଜ୍‌ରେ (ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ସ୍ତରରେ) ଶିକ୍ଷାଦାନ ପ୍ରାୟ ବନ୍ଦ ହୋଇଯାଇଥିଲା । ଯୁଦ୍ଧ ଆସି ପଡ଼ିବାରୁ ସେମାନେ ସ୍କୁଲ-ଶିକ୍ଷାକୁ ଗୌଣ ସ୍ଥାନ ଦେଇଥିଲେ । ଏହା କରିବା ସେମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଯଥାର୍ଥ । ଏହା କଅଣ ଶିକ୍ଷାର ଲକ୍ଷ୍ୟ ନୁହେଁ ଯେ ଛାତ୍ରମାନେ ଉତ୍ତମ ନାଗରିକ, ଦେଶର ଅତ୍ୟୁତ୍ତମ ସେବକ ହୁଅନ୍ତୁ ଏବଂ ମାତୃଭୂମିର, ନିଜ ସମାଜର ଓ ଉତ୍ତମ ଗୃହସ୍ଥ ଭାବରେ ନିଜର ଗୌରବ ବର୍ଦ୍ଧନ କରନ୍ତୁ ?

× × × ×

କୌଣସି ଇଂରେଜ ଲୋକ, ଯେ ଅତି ଅଳ୍ପ ଦିନ ହେଲା ଏଠାକୁ ଆସିଛନ୍ତି, କି ବିଶେଷତ୍ୱ ଦେଖି ଆପଣମାନଙ୍କର ବିଦ୍ୟାଳୟକୁ ସରକାରୀ ସ୍କୁଲଠାରୁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ବୋଲି କହିପାରିବେ ? ସେ କଅଣ ଆପଣମାନଙ୍କର କୋଠାବାଡ଼ି ଦେଖିବାକୁ, ଆପଣମାନଙ୍କର ବିଦ୍ୱାନ୍ ଅଧ୍ୟାପକମାନଙ୍କର ବକ୍ତୃତା ଶୁଣିବାକୁ କିମ୍ବା ଆପଣମାନେ ଇଂରେଜ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରିବା ଶୁଣିବାକୁ ଚାହିଁବେ ? ନା, ସେ କିଛି ନୂଆ ଜିନିଷ ଦେଖିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରିବେ । ସେ ଯେଉଁ ଅନ୍ୟ ଧରଣର ଅନୁଷ୍ଠାନମାନ ଦେଖିଥିବେ, ସେଠାରେ ସେ ସୂତାକଟା ଦେଖିବାକୁ ପାଇ ନ ଥିବେ । ତେଣୁ ସେ ଏଠାରେ ସୂତାକଟା ଓ ଲୁଗାବୁଣା ଦେଖିବାକୁ ଆଗ୍ରହୀ ହେବେ । ସେ ଆଶା କରୁଥିବେ ଯେ ବିଦ୍ୟାଳୟର ହତାରେ କପା ଚାଷ ହୋଇଥିବ । ସେ ଆପଣମାନଙ୍କର ସୂତାକୁ ପରୀକ୍ଷା କରି ଯଦି ଦେଖିବେ ଯେ ତାହା ବେଶ୍ ସରୁ, ତେବେ ସେ ସ୍ୱତଃ କହିବେ, "ପ୍ରକୃତରେ ଏତଦ୍ୱାରା ମ୍ୟାଞ୍ଚେଷ୍ଟରକୁ ବିପଦ ମାଡ଼ି ଆସୁଛି ।" ଯଦି ସୂତା ମୋଟା ହୋଇଥିବ ତେବେ ଭାବିବେ, ମ୍ୟାଞ୍ଚେଷ୍ଟରକୁ ବିପଦ ଏବେ ନାହିଁ । ଇଉରୋପୀୟ ସାହେବୀ ପୋଷାକ ଆପଣମାନେ ପିନ୍ଧିଥିବା ସେ ଆଶା କରିବେ ନାହିଁ । ପକ୍ଷାନ୍ତରେ ଆମର ଗରିବ ଲୋକଙ୍କ ପରି ଆପଣମାନେ ଚଳୁଥିବେ, ତାଙ୍କର ଧାରଣା । ନିଜର

* ଗୁଜରାଟ ବିଦ୍ୟାପୀଠର ସମାବର୍ତ୍ତନ ଉତ୍ସବରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ଭାଷଣରୁ ।

ମାତୃଭାଷାରେ ଜଗତର ସମସ୍ତ କାମ ଚଳାଉଥିବେ ବୋଲି ସେ ଆଶା କରୁଥିବେ । ସୁନ୍ଦର ଇଂରେଜୀ କହିପାରୁଥିବାଟା ଆପଣମାନଙ୍କର ଅଧ୍ୟାପକମାନଙ୍କର କୃତିତ୍ୱର ପରିଚୟ ନୁହେଁ । ମାତ୍ର ଯେଉଁ ଶିକ୍ଷକମାନେ ଆପଣମାନଙ୍କୁ ହିନ୍ଦୀ ବା ମରାଠୀ ଭାଷାରେ ଶିକ୍ଷା ଦେଉଥିବେ, ସେହିମାନେ ଚରିତ୍ର, ଧର୍ମଭାବାପନ୍ନ ଓ ନିଜର ସର୍ବସ୍ୱ ତ୍ୟାଗ କରିବାକୁ ସମର୍ଥ, ସେପରି ଶିକ୍ଷକମାନେ ପ୍ରଶଂସାର୍ହ ହେବେ । ଅନ୍ୟମାନଙ୍କଠାରେ ଯେଉଁ ସଦ୍‌ବସ୍ତୁ ଦେଖାଯାଏ, ସେହି ମାନ ବା ପରିମାଣ ସେମାନଙ୍କର ନ ଥିଲେ, କ୍ଷତି ନାହିଁ । ଏହି ବିଦ୍ୟାପୀଠ କେଉଁ ଆଦର୍ଶପାଇଁ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ଏବଂ କଅଣ ଅର୍ଜନ କରିବାକୁ ସଂଚେଷ୍ଟ ରହିବାନ୍ତି, ତାହା ଆପଣମାନେ ସ୍ପଷ୍ଟ ରୂପେ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିବେ, ମୁଁ ଚାହେଁ ।

—ନବଜୀବନ, ତା ୧୪।୯।୧୯୨୪

୮

ସ୍ୱରାଜ ଅର୍ଥରେ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଶିକ୍ଷା *

ଶିକ୍ଷା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ମୋର ଧାରଣା ମୂଳତଃ ଏପରି ବୈପ୍ଳବିକ ଯେ, ସେହି ହେତୁରୁ ସେଗୁଡ଼ିକ ମୋର ସମାଲୋଚକମାନଙ୍କୁ ଅମାର୍ଜିତ ବା ରୁଚିହୀନ ବୋଧହେବ । ମୁଁ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଶିକ୍ଷାକୁ କେବଳ ସ୍ୱରାଜ ଅର୍ଥରେ ହିଁ ଚିନ୍ତା କରିପାରେ । ତେଣୁକରି, ଯେଉଁମାନେ କଲେଜରେ ଅଛନ୍ତି, ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ସୂତାକଟାର କଳା ଓ ତାହାର ସମସ୍ତ ପ୍ରକ୍ରିୟାରେ ବ୍ୟୁତ୍ପତ୍ତି ଅର୍ଜନ କରିବା ପାଇଁ ସେମାନଙ୍କର ମନୋଯୋଗ ଦେବା ଆବଶ୍ୟକ ବୋଲି ମୁଁ କହେ । ଗୋଟିଏ ଲୁଗାକଳ ବସାଇବାକୁ କେତେ ସମୟ ଓ କେତେ ମୂଳଧନ ଲାଗେ, ତାହା ସେମାନଙ୍କର ଜାଣିବା ଆବଶ୍ୟକ । କଳ କାରଖାନା ଅନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ପରିମାଣରେ ଯଥେଚ୍ଛା ଯେ ବଢ଼ିପାରିବ ନାହିଁ, ତାହା ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ଜାଣିବା ଦରକାର । ଲୁଗା-କଳ କରିଥିବା ଧନ-ବିତରଣର ପଦ୍ଧତି ଏବଂ ହାତକଟା ସୂତା ଓ ହାତ-ବୁଣା ଲୁଗା କରିଥିବା ସେହି ବିତରଣର ପଦ୍ଧତି ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କର ଜ୍ଞାତବ୍ୟ

---

* ଅମୃତସରରେ ପଞ୍ଜାବ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର ସମାବର୍ତ୍ତନରେ ପ୍ରଦତ୍ତ ଅଭିଭାଷଣରୁ ।

ଅଟେ । ହାତରେ ସୂତାକଟାକୁ ଓ ଭାରତୀୟ ବସ୍ତ୍ରଶିଳ୍ପକୁ କିପରି ନଷ୍ଟ କରି ଦିଆଗଲା, ତାହା ସେମାନେ ଅବଶ୍ୟ ଜାଣିବେ । ଭାରତୀୟ କୃଷକମାନଙ୍କର ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ କୁଟୀରରେ ହାତରେ ସୂତାକଟା ପ୍ରଚଳିତ ହେଲେ, ତାହାର ଫଳ କିପରି ହେବ, ସେ ବିଷୟ ସେମାନଙ୍କର ଅବଶ୍ୟ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିବା ଏବଂ ଏହାକୁ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଦେଖାଇ ଦେବା ଉଚିତ ଅଟେ । ଏହି କୁଟୀର-ଶିଳ୍ପର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ପୁନରୁଦ୍ଧାର ଉପରେ ହିନ୍ଦୁ-ମୁସଲମାନମାନଙ୍କର ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ହୃଦୟକୁ ଏକତା-ସୂତ୍ରରେ ଗ୍ରଥିତ କରିଦେବ, ତାହା ସେମାନଙ୍କର ବୁଝିବା ଆବଶ୍ୟକ । କିନ୍ତୁ ମୋର ଏହିସବୁ ଧାରଣା ବୁଝିବାବାଲାଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା ବହୁ ଅଳ୍ପ । ଦିନେ ନା ଦିନେ ସମଗ୍ର ଶିକ୍ଷିତ ଭାରତ ମୋର ଏହି ଧାରଣାଗୁଡ଼ିକୁ ଗ୍ରହଣ କରିବ, ଏହା ମୁଁ ଜାଣେ ।

—ୟଂ ଇଣ୍ଡିଆ, ତା ୧୧ । ୧୨ । ୧୯୨୪

୯

ଭବନଗରରେ ଭାଷଣ *

ଛାତ୍ରର ଧର୍ମ ବା ଛାତ୍ରର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ବିଷୟରେ ଆଜି ମୋର କହିବାକୁ ଅଛି । ଏହି ଧର୍ମ ଯେତିକି ସହଜ, ସେତିକି ଅଭ୍ୟାସ-ସାଧ୍ୟ । ହିନ୍ଦୁଧର୍ମ ଅନୁସାରେ ଛାତ୍ର ଜଣେ ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ ଏବଂ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟାଶ୍ରମ ଛାତ୍ରାବସ୍ଥା ଅଟେ । କୌମାର୍ଯ୍ୟ ବା ଅବିବାହିତାବସ୍ଥା ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟର ଏକ ସଂକୀର୍ଣ୍ଣ ବ୍ୟାଖ୍ୟା । ଏହାର ମୌଳିକ ଅର୍ଥ ହେଉଛି, ଛାତ୍ର-ଜୀବନ ବା ଛାତ୍ରାବସ୍ଥା; ଅର୍ଥାତ୍ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ-ସଂଯମ । କିନ୍ତୁ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ସଂଯମ କରି ଅଧ୍ୟୟନ ବା ଜ୍ଞାନାର୍ଜନ କରିବାର ସମସ୍ତ ସମୟ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟାଶ୍ରମ ବୋଲି କଥିତ ହୋଇ ଆସିଅଛି । ଜୀବନର ଏହି ଅବସ୍ଥାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ସ୍ୱାଭାବିକରୂପେ ହେଉଅଛି ଯେ ଅଧିକ ଗ୍ରହଣ କରିବା ଓ ଅଳ୍ପ ଦେବା । ଏହି ଅବସ୍ଥାରେ ଆମ୍ଭେମାନେ ମୁଖ୍ୟତଃ ଗ୍ରହୀତା । ପିତାମାତା, ଶିକ୍ଷକ ଓ ସମଗ୍ର ପୃଥିବୀରୁ ଆମେ ଗ୍ରହଣ କରିଥାଉଁ । ଏହି ଗ୍ରହଣ ସଙ୍ଗେ ଯଦି ଯୁଗପତ୍ ପ୍ରତିଦାନର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ନ ରହେ,—ଏ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ତ ରହିଅଛି—ତାହାହେଲେ ଯଥା-ସମୟରେ ଏ ସମସ୍ତ ଋଣକୁ ଚକ୍ରବୃଦ୍ଧି ହାରରେ ସୁଧ ସହିତ ପରିଶୋଧ କରିବାକୁ ହେବ । ସେଥିପାଇଁ ହିନ୍ଦୁମାନେ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟାଶ୍ରମକୁ ଗୋଟିଏ ବିବେକାଦିଷ୍ଟ ବା ଧାର୍ମିକ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ବୋଲି ମାନନ୍ତି ।

---

* ଭବନଗର ସମଲଦାସ କଲେଜରେ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଭାଷଣ

ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟର ଜୀବନ ଓ ସନ୍ନ୍ୟାସୀର ଜୀବନକୁ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଭାବରେ ଏକରୂପ ବୋଲି ମନେ କରାଯାଏ । ବ୍ରହ୍ମଚାରୀକୁ ପ୍ରକୃତ ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ ହେବାକୁ ହେଲେ ତାକୁ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ହେବାକୁ ପଡ଼ିବ । ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ହେବା ବା ନ ହେବା ଜଣକର ନିଜ ଇଚ୍ଛା ଉପରେ ନିର୍ଭର କରେ । ହିନ୍ଦୁଧର୍ମର ଐତିହାସିକ ଆଶ୍ରମ ବର୍ତ୍ତମାନ ଯୁଗରେ ସେମାନଙ୍କର ପବିତ୍ରତା ହରାଇ କେବଳ ନାମକୁ ମାତ୍ର ତିଷ୍ଠି ରହିଛି । ଛାତ୍ର-ବ୍ରହ୍ମଚାରୀର ଜୀବନ ତାହାର ଜନ୍ମରୁ ବିଷାକ୍ତ ହୋଇଯାଉଛି । ବର୍ତ୍ତମାନ ବଂଶଧରପାଇଁ ଶିକ୍ଷା ବା ଅନୁକରଣ କରିବାକୁ ଆଜିକାଲିର ଆଶ୍ରମାବସ୍ଥାଗୁଡ଼ିକର କୌଣସି ଅବଶେଷ ଆଉ ନ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା, ମୂଳ ଆଶ୍ରମଗୁଡ଼ିକୁ ପ୍ରେରଣା ଦେଇଥିବା ଆଦର୍ଶକୁ ଆମେ ଏବେ ମଧ୍ୟ ଫେରି ଆଣିପାରୁ । ଏ ଯୁଗର ଛାତ୍ରମାନଙ୍କର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ କଅଣ, ତାହା ଆମ୍ଭେମାନେ କିପରି ବୁଝିପାରିବୁ ? ଆମେ ଆଦର୍ଶରୁ ବହୁତ ସ୍ଖଳିତ ହୋଇଯାଇଛୁ । ପିତାମାତା ସନ୍ତାନମାନଙ୍କୁ ଭୁଲ ବାଟରେ ଚାଳିତ କରିବା ପାଇଁ ନେତୃତ୍ୱ ନେଉଛନ୍ତି । ସେମାନେ ଅନୁଭବ କରନ୍ତି ଯେ ସେମାନଙ୍କର ସନ୍ତାନମାନେ କେବଳ ଧନ ଓ ପଦମର୍ଯ୍ୟାଦା ଅର୍ଜନ କରିବେ ବୋଲି ଶିକ୍ଷାଲାଭ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ । ଏହିରୂପେ, ଶିକ୍ଷା ଓ ଜ୍ଞାନକୁ ଅର୍ଥଲାଭର ନୀଚ ଓ ଘୃଣ୍ୟ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ନିୟୋଗ କରାଯାଉଅଛି ଏବଂ ଯେଉଁ ଛାତ୍ର-ଜୀବନ ଶାନ୍ତ, ଶୁଦ୍ଧ ସ୍ୱଭାବ ଓ ପରମ ସୁଖର ଆକର ହୁଅନ୍ତା, ସେଠାରେ ଆମେ ବ୍ୟର୍ଥତା ଦେଖୁଥାଉଁ । ଯେତେବେଳେ ଆମର ଛାତ୍ରମାନେ "ବେପରୱାଏ" ରହିବାର କଥା, ଅର୍ଥାତ୍ ସେମାନଙ୍କ ଉପରେ କୌଣସି ସାଂସାରିକ-ଜଞ୍ଜାଳ ପଡ଼ିବାର କଥା ନୁହେଁ, ସେତେବେଳେ ସେମାନେ ଚିନ୍ତା ଓ ଜଞ୍ଜାଳରେ ମ୍ରିୟମାଣ ହୋଇପଡ଼ୁଛନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କର କେବଳ ଗ୍ରହଣ କରିବାର ଓ ହଜମ କରିବାର କଥା । କ'ଣ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ହେବ ଓ କ'ଣ ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କରିବାକୁ ହେବ, ତାହା ବାଛିବାକୁ ସେମାନେ ଅବଶ୍ୟ ଶିଖିବେ । ସୂକ୍ଷ୍ମ ବିବେଚନା ଶିକ୍ଷାଦେବା ଶିକ୍ଷକଙ୍କର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ଯଦି ଆମ୍ଭେମାନେ ନିର୍ବିଚାରରେ କେବଳ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ଲାଗୁଁ, ତେବେ କଳଠାରୁ ଆମର କୌଣସି ପାର୍ଥକ୍ୟ ରହିବ ନାହିଁ । ଆମର ଚିନ୍ତା କରିବାର ଓ ଜାଣିବାର ଶକ୍ତି ଅଛି । ତେଣୁ ଏହି ଅବସ୍ଥାରେ ଆମ୍ଭେମାନେ ଅସତ୍ୟରୁ ସତ୍ୟକୁ, ତିକ୍ତ ସ୍ୱାଦରୁ ମଧୁର ସ୍ୱାଦକୁ, କୁତ୍ସିତ ପଦାର୍ଥରୁ ସୁନ୍ଦର ପଦାର୍ଥକୁ, ଇତ୍ୟାଦି ବାଛିପାରିବା ଆବଶ୍ୟକ । ମାତ୍ର ମନ୍ଦ ପଦାର୍ଥରୁ ଭଲ ପଦାର୍ଥକୁ ବାଛିବା ଅପେକ୍ଷା ଆହୁରି ଅଧିକ କଠିନ ସମସ୍ୟାଗୁଡ଼ିକରେ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କର ପଥ ଅତି କଣ୍ଟକିତ । ତାକୁ ପ୍ରତିକୂଳ ପରିବେଷ୍ଟନୀ-ସହିତ ସଂଗ୍ରାମ କରିବାକୁ ପଡ଼ୁଅଛି । ଋଷି-ଗୁରୁଙ୍କର ଆଶ୍ରମର ପବିତ୍ର ପରିବେଶ ଓ ପିତାମାତାଙ୍କର ଯତ୍ନ ପରିବର୍ତ୍ତରେ ନୈତିକତା-ଶୂନ୍ୟ ପରିବାର ଓ ଆଧୁନିକ ଶିକ୍ଷାକେନ୍ଦ୍ର ଦ୍ୱାରା ସୃଷ୍ଟ କୃତ୍ରିମ ପରିବେଶ ତାକୁ ଘେରିରହିଛି । ଋଷିମାନେ ପୁସ୍ତକର ବିନା ସାହାଯ୍ୟରେ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷା ଦେଉଥିଲେ ।

ସେମାନେ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କୁ ଯେଉଁ କେତୋଟି ମନ୍ତ୍ର ଶିଖାଉଥିଲେ, ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଛାତ୍ରମାନେ ନିଜର ହୃଦୟରେ ରଚି ପଚି ସାଇତି ରଖି, ବ୍ୟାବହାରିକ ଜୀବନରେ ପ୍ରୟୋଗ କରୁଥିଲେ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଛାତ୍ରକୁ ବହିପତ୍ରର ଗଦା ଭିତରେ ରହିବାକୁ ପଡ଼ୁଛି ଏବଂ ସେଥିରେ ସେ ଅଣନିଶ୍ୱାସୀ ହୋଇପଡ଼ୁଛି । ମୋର ଛାତ୍ରାବସ୍ଥାରେ ଛାତ୍ରମହଲରେ ରେ'ନଲ୍ଡଙ୍କର ବହିଗୁଡ଼ିକର ଖୁବ୍ ଆଦର ଥିଲା । ମୁଁ ସେଗୁଡ଼ିକରୁ ରକ୍ଷା ପାଇଯାଇଥିଲି । କାରଣ, ମୁଁ ଖୁବ୍ ବୁଦ୍ଧିମାନ୍ ଛାତ୍ର ନ ଥିଲି; ସ୍କୁଲର ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ ବହିର ସୀମା ମାଡ଼ୁ ନ ଥିଲି । ଯେତେବେଳେ ମୁଁ କଲେଜ ଗଲି, ଦେଖିଲି ଯେ ସେଗୁଡ଼ିକ ସୁରୁଚି-ସମ୍ପନ୍ନ ମହଲରେ ବର୍ଜିତ ଥିଲା । ସେ ସବୁ ବହି ପଢ଼ି ନ ଥିବା ହେତୁରୁ ମୋର କିଛି କ୍ଷତି ହୋଇ ନ ଥିଲା । ସେହିପରି, ଆହୁରି ଅନେକ କଥା ବା ବିଷୟ ଅଛି, ଯାହାକୁ କେବଳ ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କରିବା ଅପେକ୍ଷା ଛାତ୍ରର ଆହୁରି ଅଧିକ ସାବଧାନ ହେବା ଉଚିତ । ସେଥି ମଧ୍ୟରୁ ଏପରି ଗୋଟିଏ ଜିନିଷ ହେଉଛି, ଜୀବନରେ ଦ୍ରୁତ ଉନ୍ନତି ବା ବଡ଼ ଚାକିରି ପାଇଁ ଅତ୍ୟାଗ୍ରହ । କେବଳ ଗୃହସ୍ଥର ଏହା ଚିନ୍ତା କରିବାର କଥା; ଏହା ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ-ଛାତ୍ରର ଧର୍ମ ବା କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ନୁହେଁ । ଦେଶର ବିଭିନ୍ନ ଅବସ୍ଥା ସହିତ ପରିଚିତ ହେବା, ଦେଶ ଯେଉଁସବୁ ସଙ୍କଟର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେଉଅଛି, ସେଗୁଡ଼ିକର ଗୁରୁତ୍ୱ ଉପଲବ୍ଧି କରିବା ଏବଂ ଦେଶ ତାହାଠାରୁ ଯେଉଁ କାର୍ଯ୍ୟ ଆଶା କରୁଅଛି, ତାକୁ ବୁଝିବା ଛାତ୍ରର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଅଟେ । ଆପଣମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଅନେକେ ବୋଧହୁଏ ଖବର କାଗଜ ପଢ଼ନ୍ତି । ସେଥିରେ ଥିବା ସବୁ କଥାକୁ ଏକାବେଳକେ ପରିତ୍ୟାଗ କରିବାକୁ ମୁଁ କହୁନାହିଁ । ମାତ୍ର ସେଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରୁ ଯାହା କ୍ଷଣିକ ଆଗ୍ରହର ବସ୍ତୁ, ତାକୁ ଏକାବେଳକେ ତ୍ୟାଗ କରିବାକୁ ହେବ । ମୁଁ କହିପାରେ ଯେ ସ୍ଥାୟୀ ଆଗ୍ରହ ବା ରୁଚି ଯୋଗାଇବା ଭଳି କୌଣସି ବିଷୟ ଖବର କାଗଜରେ ନ ଥାଏ । ଚରିତ୍ର ଗଠନ କରିବାକୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବା ଭଳି ସେଥିରେ କିଛି ନ ଥାଏ । ତଥାପି ଖବର କାଗଜ ପାଇଁ ଲୋକେ କେତେ ବ୍ୟାକୁଳ, ତାହା ମୁଁ ଜାଣେ । ଏହା ବଡ଼ ଦୁଃଖର କଥା, ଭୟଙ୍କର କଥା । ମୁଁ ଶିକ୍ଷା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ନିଜେ କେତେକ ପରୀକ୍ଷାମୂଳକ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଥିବାରୁ ଏ ବିଷୟରେ ଏତେ ଜୋର ଦେଇ କହୁଅଛି । ସେହି ପ୍ରୟୋଗଗୁଡ଼ିକରୁ ମୁଁ ଶିକ୍ଷାର ଅର୍ଥ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କଲି । ମୁଁ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଓ ଅସହଯୋଗକୁ ଆବିଷ୍କାର କଲି ଏବଂ ସେହି ନୂତନ ପ୍ରୟୋଗରେ ବ୍ରତୀ ହେଲି । ମୁଁ ନିଶ୍ଚିତ ଭାବରେ କହୁଅଛି ଯେ ଶେଷୋକ୍ତ ଦୁଇଟିକୁ (ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଓ ଅସହଯୋଗ) ପରୀକ୍ଷା ବା ପ୍ରୟୋଗ କରି ମୁଁ ଦୁଃଖ ପ୍ରକାଶ କରିନାହିଁ କିମ୍ବା ରାଜନୈତିକ ସ୍ୱରାଜ-ଲାଭର ଏକମାତ୍ର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ମୁଁ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଗ୍ରହଣ କରି ନାହିଁ । ଛାତ୍ରମାନଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ସୁଦ୍ଧା ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଉପସ୍ଥାପିତ କରିବାକୁ ମୁଁ ସାହସ କରୁଅଛି । କାରଣ, ସେଗୁଡ଼ିକ କ୍ଷତିକାରକ ନୁହେଁ । ସଂକ୍ଷେପରେ କହିବାକୁ ଗଲେ, ଆଜି ସେଗୁଡ଼ିକ ଅରଟରେ ନିହିତ ।

ପ୍ରଥମେ ଏହାକୁ ଲୋକେ ଉପହାସ କଲେ, ତତ୍ପରେ ଘୃଣା କଲେ ଏବଂ ଅବଶେଷରେ ଲୋକେ ଆନନ୍ଦରେ ଏହାକୁ ଗ୍ରହଣ କରିବେ । କଂଗ୍ରେସ ଏହାକୁ 'ଗ୍ରହଣ' କରିଛି । ମୁଁ ଏହାକୁ ସମ୍ମାନ ସହକାରେ ଲର୍ଡ ରେଡ଼ିଂଙ୍କୁ ଉପହାର ଦେବା ପାଇଁ କୁଣ୍ଠିତ ହେବି ନାହିଁ । ମୁଁ ଏହା କରିବାକୁ ଦ୍ୱିଧା କରିବି ନାହିଁ, କାରଣ ଏହା କରିବା ଦ୍ୱାରା ମୁଁ କିଛି ହରାଇବି ନାହିଁ । ଯଦି ଲର୍ଡ ରେଡ଼ିଙ୍ଗ୍ ଏହାକୁ ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କରିବାକୁ ସ୍ଥିର କରନ୍ତି, ତାହାହେଲେ ସେ କ୍ଷତିଗ୍ରସ୍ତ ହେବେ । ଯେତେବେଳେ ମୁଁ ଦିଲ୍ଲୀରେ କଲିକତାର ବିଶପ୍ଙ୍କୁ ଭେଟିବାର ସୌଭାଗ୍ୟ ଲାଭ କରିଥିଲି, ସେତେବେଳେ ଚରଖାର ବାଣୀ ତାଙ୍କୁ ଶୁଣାଇବାକୁ କୁଣ୍ଠିତ ହୋଇ ନ ଥିଲି । କର୍ଣ୍ଣେଲ୍ ମ୍ୟାଡ଼କ୍ଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ସେହି କଥା କହିଥିଲି ଏବଂ ମିସେସ୍ ମ୍ୟାଡ଼କ୍ ଯେତେବେଳେ ବିଲାତ ଯାଉଥିଲେ, ସେତେବେଳେ ତାଙ୍କୁ ମୁଁ ଖଣ୍ଡିଏ ଖଦଡ଼ ତଉଲିଆ ସ୍ମୃତିଚିହ୍ନ ରୂପେ ଉପହାର ଦେଇଥିଲି ଏବଂ ବିଲାତର ଘରେ ଘରେ ଏହି ବାଣୀ ପ୍ରଚାର କରିବାକୁ କହିଥିଲି ।

ଯେ କୌଣସି ଅବସରରେ ଯେ କୌଣସି ସମୟରେ ମୁଁ ଚରଖାର ବାଣୀ ପ୍ରଚାର କରିବାରେ କ୍ଳାନ୍ତ ନୁହେଁ, କାରଣ, ଏହା ଗୋଟିଏ ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ ଅଥଚ କଲ୍ୟାଣକାରୀ ପଦାର୍ଥ । ଏହା ସୁଖକର ହୋଇ ନ ପାରେ । ଆମେ ଜାଣୁଁ ଯେ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟର କ୍ଷତିକାରକ ମସଲା-ଯୁକ୍ତ ଖାଦ୍ୟର ସ୍ୱାଦ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟପ୍ରଦ ଖାଦ୍ୟରେ ନ ଥାଏ । କେଣ୍ଡ୍ରିକର ଗୀତାରେ ଗୋଟିଏ ସ୍ମରଣୀୟ ଶ୍ଳୋକରେ [ବିଚାରଶୀଳ ଲୋକଙ୍କ] ପାଇଁ କୁହାଯାଇଛି ଯେ ପ୍ରଥମେ ତିକ୍ତ ମାତ୍ର ପରିଣାମରେ ଅମୃତତ୍ୱ-ପ୍ରଦ ଖାଦ୍ୟ ଖାଇବ । ଅଳ୍ପ ଅଙ୍କ ଓ ତକ୍ରାତ ପଦାର୍ଥମାନ ଏହି ଶ୍ରେଣୀୟ ଅଟେ । ବିଚଳିତ ମନୋଭାବକୁ ଶାନ୍ତ କରିବା, ଛାତ୍ରର ବିକ୍ଷିପ୍ତ ମନକୁ ସ୍ଥିର କରିବା ଓ ଜୀବନକୁ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକଭାବାପନ୍ନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ସୂତାକଟା ଠାରୁ ଆଉ ବଡ଼ ଯଜ୍ଞ ନାହିଁ । ତୁରନ୍ତ ଫଳ ଆଶା କରୁଥିବା ଏହି ବ୍ୟାବହାରିକ ଯୁଗରେ ଦେଶପାଇଁ ଏହାଠାରୁ ବଳି ଭଲ ଯୋଜନା ମୋଠାରେ ଆଉ କିଛି ନାହିଁ । ଏପରିକି, ଗାୟତ୍ରୀ ମନ୍ତ୍ର ସୁଦ୍ଧା ଏହାର ସମାନ ନୁହେଁ । ମୁଁ ଆନନ୍ଦରେ ଗାୟତ୍ରୀ ମନ୍ତ୍ରର ବ୍ୟବସ୍ଥା ଦିଅନ୍ତି, ମାତ୍ର ତାହା ନଗଦ ଫଳ ଦେବ ବୋଲି ମୁଁ ନିର୍ଭର ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଦେଇ ପାରିବି ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ମୁଁ ଯାହା ଦେଉଛି, ତାକୁ ଆପଣମାନେ ଭଗବାନଙ୍କର ନାମ ଉଚ୍ଚାରଣ କରି ଅବଲମ୍ବନ କରନ୍ତୁ ଏବଂ ଦେଖିବେ ଯେ ତୁରନ୍ତ ଫଳ ପାଇବେ । ଜଣେ ଇଂରେଜ-ବନ୍ଧୁ ଲେଖିଥିଲେ ଯେ ତାଙ୍କର ଇଂରେଜ-ଜାତି-ସୁଲଭ ସାଧାରଣ ବୁଦ୍ଧିରେ ସେ ମନେ କରନ୍ତି ଯେ ସୂତାକଟା ଗୋଟିଏ ଅତି ଉତ୍ତମ ଖିଆଲି କାମ (hobby) । ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ଉତ୍ତର ଦେଇଥିଲି—"ଆପଣଙ୍କ ପାଇଁ ଏହା ଖିଆଲି କାମ ହୋଇପାରେ, ଆମ ପାଇଁ ଏହା କଳ୍ପତରୁ ।" ମୁଁ ଅନେକ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ

ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ-ଖାଦ୍ୟ ବା ଷଡ଼ଋତୁ ସମ୍ବନ୍ଧ ବିଷୟ ନାହିଁ । ତଥାପି ସେମାନଙ୍କଠାରେ ଏପରି କେତେକ ଲକ୍ଷଣ ଅଛି, ଯାହାକୁ ପ୍ରଶଂସା ନ କରି ମୁଁ ରହିପାରେ ନାହିଁ । ସେମାନଙ୍କର "ଖ୍ରିଷ୍ଟାନ୍ ନାମ"ରେ ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ପୁଣି ରହିଥାଏ । ଉଷ୍ଟର୍ଲିଲ ମ୍ୟାକ୍ଡକ୍ ଜଣେ ସୁଦକ୍ଷ ସର୍ଜନ (ଡାକ୍ତର) ଥିଲେ ହେଁ ଏବଂ ତାଙ୍କର କର୍ତ୍ତବ୍ୟରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆନନ୍ଦ ପାଉଥିଲେ ହେଁ, ତାଙ୍କର ସମସ୍ତ ସମୟ ସେହି କାମରେ ଦେଇ ନ ଥିଲେ । ଦୁଇ ଘଣ୍ଟା କାଳ ସେ ବଗିଚା କାର୍ଯ୍ୟ ପାଇଁ ରଖୁଥିଲେ । ଏହି ବଗିଚା କାର୍ଯ୍ୟ ତାଙ୍କର ଖ୍ରିଷ୍ଟାନ୍ ନାମ ଥିଲା ଏବଂ ତାହା ତାଙ୍କ ଜୀବନକୁ ମଧୁମୟ କରିବାରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିଥିଲା ।

ଆପଣମାନଙ୍କର ଜୀବନକୁ ମଧୁମୟ କରିବା, ଜୀବନରେ ଶାନ୍ତି ଓ ସୁଖ ପାଇବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ମୁଁ ଏହି ଚରଖାକୁ—ଆପଣମାନେ ଇଚ୍ଛା କଲେ, ଏହାକୁ ଏକ ଖ୍ରିଷ୍ଟାନ୍ ନାମ ରୂପେ—ଆପଣମାନଙ୍କ ଆଗରେ ରଖୁଛି । ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟର ଜୀବନ ଯାପନ କରିବାରେ ଏହା ଆପଣମାନଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବ । ଗୃହ ଜୀବନରେ ବିଶ୍ୱାସ ଗୋଟିଏ ବଡ଼ କଥା । ଅନେକ ବିଷୟ ଅଛି, ଯାହାକୁ ଆପଣମାନଙ୍କୁ ମାନିନେବାକୁ ହେବ । ଆପଣମାନେ ନିଜର ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କଠାରୁ ପାଉଛନ୍ତି ବୋଲି ସେଗୁଡ଼ିକୁ ମାନି ନଅନ୍ତୁ । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ ଜ୍ୟାମିତିର ଅନେକ ପ୍ରତିଜ୍ଞା ମୋ ପକ୍ଷରେ ଅବୋଧ୍ୟ ଥିଲା । ମୁଁ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ମାନି ନେଇଥିଲି । ଆଜି ଯେ ମୁଁ ସେଗୁଡ଼ିକୁ କେବଳ ବୁଝିପାରୁଛି, ସେତିକି ନୁହେଁ, ମୋର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟରେ ମୁଁ ଯେପରି ନିମଗ୍ନ ହୋଇଯାଏଁ, ସେହିପରି ଜ୍ୟାମିତିଚର୍ଚ୍ଚାରେ ମୁଁ ଅଳ୍ପ-ସଳ୍ପ ହସିଉଠେଁ । ଯଦି ଆପଣମାନେ ବିଶ୍ୱାସ ସହକାରେ ଚରଖା ଚଳାନ୍ତୁ, ତେବେ ଜାଣିରଖନ୍ତୁ ଯେ, ଦିନ ଆସିବ, ଯେତେବେଳେ ଆପଣମାନେ କହିବେ ଯେ ଜଣେ ବୁଢ଼ା ଯାହା କହୁଥିଲା ତାହା ଅକ୍ଷରେ ଅକ୍ଷରେ ସତ । ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ରରେ ଜଣେ ଅତି ପଣ୍ଡିତ ବ୍ୟକ୍ତି ଗୀତାର ଦ୍ୱିତୀୟ ଅଧ୍ୟାୟର ଚତ୍ୱାରିଂଶ ଶ୍ଲୋକକୁ ଉଦ୍ଧାର କରି ଚରଖା ସମ୍ବନ୍ଧରେ କହିଥିଲେ :

ନେହାଭିକ୍ରମନାଶୋଽସ୍ତି, ପ୍ରତ୍ୟବାୟୋ ନ ବିଦ୍ୟତେ ।
ସ୍ୱଳ୍ପମପ୍ୟସ୍ୟ ଧର୍ମସ୍ୟ, ତ୍ରାୟତେ ମହତୋଭୟାତ୍ ।

ଅର୍ଥାତ୍, ଏଥିରେ କ୍ରମର ଅପଚୟର ଆଶଙ୍କା ନାହିଁ, ଏଥିରେ ବାଧାବିଘ୍ନ ନାହିଁ । ଏହି ଧର୍ମକୁ ଟିକିଏ ସୁଦ୍ଧା ଆଚରଣ କଲେ, ମନୁଷ୍ୟ ଘୋର ବିପଦରୁ ରକ୍ଷାପାଏ ।

—ୟଙ୍ଗ ଇଣ୍ଡିଆ, ତା ୨୯-୧-୧୯୨୫

୧୦

ଅମର ଆଶା *

ଗତ ଦୁଇ ବର୍ଷ ହେଲା ଛାତ୍ର-ସଂଖ୍ୟା କ୍ରମାଗତ ଭାବରେ କମିଯାଉଛି ବୋଲି ଆପଣମାନେ ମହାମାତ୍ର (ବିଦ୍ୟାପୀଠର ରେଜିଷ୍ଟ୍ରାର)ଙ୍କର ବିବରଣୀରୁ ଜାଣିଲେ । ସାଧାରଣତଃ ଏହା ନିରୁତ୍ସାହର କାରଣ ହୁଅନ୍ତା । ଛାତ୍ରସଂଖ୍ୟାର ବୃଦ୍ଧିକୁ ସାଧାରଣତଃ ଲୋକେ ପ୍ରଗତି ବୋଲି ଭାବନ୍ତି । ଯଦି ଏହି ସଂଖ୍ୟା ବଢ଼ିଥାନ୍ତା, ତେବେ ମୁଁ ଅବଶ୍ୟ ଆନନ୍ଦିତ ହୋଇଥାନ୍ତି । ଏହା ମୁଁ ସ୍ୱୀକାର କଲେହେଁ ସଂଖ୍ୟା ଊଣା ହେବାରେ ମୁଁ ଆଦୌ ନିରୁତ୍ସାହିତ ନୁହେଁ । ଅନୁଷ୍ଠାନର ବର୍ତ୍ତମାନ ପରିସ୍ଥିତିରେ ମୋର ସନ୍ତୋଷ ଅଛି ବା ମୁଁ ଆନନ୍ଦିତ, ଏହା ମୁଁ କହିପାରୁ ନାହିଁ । ମାତ୍ର ମୁଁ ନିରାଶ ବି ନୁହେଁ । ଏକଥା ସତ୍ୟ ଯେ ମୁଁ ଓ ଆଉ କେତେକ ଆଶା କରିଥିଲୁଁ ଯେ ମାତ୍ର ବର୍ଷକ ପାଇଁ ଆମ୍ଭେମାନେ ଏହି ଅନୁଷ୍ଠାନ ଚଳାଇବୁଁ ଏବଂ ସ୍ୱରାଜ-ପ୍ରାପ୍ତି ଅନ୍ତେ ଏହି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ କାଳ ପରେ ଆପଣମାନେ ନିଜ ନିଜର ସ୍କୁଲ-କଲେଜକୁ ଫେରିଯିବେ । ଦେଶର ଆହ୍ୱାନରେ ଆପଣମାନେ ସେ ସବୁ ଛାଡ଼ିଥିଲେ । ମାତ୍ର ଦୁଇ ବର୍ଷ ବିତିଗଲାଣି, ଆମ୍ଭେମାନେ ଆଉ କେତେ ସମୟ ନିର୍ବାସନରେ ରହିବୁଁ, କହିବା ଅସମ୍ଭବ । ଏହାକୁ ନିର୍ବାସନ କାହିଁକି କହିବୁଁ ? ମୁଁ ଯେପରି ବୁଝୁଛି, ଏହା ଆଦୌ ନିର୍ବାସନ ନୁହେଁ । ସ୍ୱରାଜ ପାଇବା ପରେ ସୁଦ୍ଧା ଏହିପରି ଅନେକ ଅନୁଷ୍ଠାନ ସରକାରୀ ସାହାଯ୍ୟ ବ୍ୟତୀତ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିବେ । ସେତେବେଳେ କେବଳ ଏତିକି ପାର୍ଥକ୍ୟ ରହିବ ଯେ ବର୍ତ୍ତମାନ ପରି ସରକାରୀ ସ୍କୁଲ-କଲେଜ ସହିତ ଆଉ ପ୍ରତିଯୋଗିତା କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ନାହିଁ ଏବଂ ଶେଷୋକ୍ତଗୁଡ଼ିକ ବିରୁଦ୍ଧ ପକ୍ଷର ଅନୁଷ୍ଠାନ ହେତୁ ଆମର ବର୍ଜନୀୟ ଅଟେ, ଏପରି କେହି ବିଚାରିବେ ନାହିଁ । ତଥାପି, ଏପରି ପ୍ରୟୋଗମାନ ଚାଲିଥିବ ଏବଂ ଆମର ଏହି ଅନୁଷ୍ଠାନ ପରି ସେହି ଅନୁଷ୍ଠାନଗୁଡ଼ିକର ଆବଶ୍ୟକତା ରହିଥିବ । ତେଣୁ ମୁଁ ଆଶାକରେ ଯେ, ଯେଉଁ ଛାତ୍ରମାନେ ଏଠାରେ ଅଧ୍ୟୟନ କରୁଛନ୍ତି, ସେମାନେ ନିରାଶ ହେବେ ନାହିଁ କିମ୍ବା ଏଠାରେ ସେମାନଙ୍କର ସମୟ ନଷ୍ଟ ହେଲା ବୋଲି ମନେ କରିବେ ନାହିଁ ।

× × × ×

---

* ଗୁଜୁରାଟ ବିଦ୍ୟାପୀଠରେ ତାହାର କୁଳପତି (ଚାନ୍ସେଲର୍) ରୂପେ ଗାନ୍ଧୀଜୀ ସମାବର୍ତ୍ତନ ଉତ୍ସବରେ ଯେଉଁ ଭାଷଣ ଦେଇଥିଲେ, ସେହିଥିରୁ ।

କୌଣସି ବିଦ୍ୟାଳୟକୁ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ବିଦ୍ୟାଳୟ କହିବାକୁ ହେଲେ, ତାହା ନିମ୍ନଲିଖିତ ସର୍ତ୍ତଗୁଡ଼ିକ ପାଳନ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ :

ଦୈନନ୍ଦିନ କର୍ମସୂଚୀରେ ସୂତାକଟା ପାଇଁ ସ୍ଥାନ ରହିବ । ଛାତ୍ର ଓ ଶିକ୍ଷକମାନେ ପ୍ରତିଦିନ ଅଧଘଣ୍ଟାଏ ସୂତାକାଟିବେ ଏବଂ କେବଳ ଖଦୀ ପିନ୍ଧିବେ । ଶିକ୍ଷାର ମାଧ୍ୟମ ମାତୃଭାଷା ବା ହିନ୍ଦୁସ୍ତାନୀ ହେବ । ବ୍ୟାୟାମକୁ, ଅର୍ଥାତ୍ ଶରୀର-ଚର୍ଚ୍ଚାକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଆଯିବ ଏବଂ ଆତ୍ମ-ରକ୍ଷାର କୌଶଳ ଏହାର ଅନ୍ତର୍ଗତ ହେବ । ହିନ୍ଦୁ ଓ ମୁସଲମାନମାନଙ୍କର ହୃଦୟର ମିଳନ ପାଇଁ ବିଦ୍ୟାଳୟ ନିଜର ଉପାୟରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବ । ଅସ୍ପୃଶ୍ୟମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଅନୁଷ୍ଠାନର ଦ୍ୱାର ବନ୍ଦ ନ କରି, ସେମାନଙ୍କୁ ସ୍ୱାଗତ କରିବ । କଂଗ୍ରେସ ଦ୍ୱାରା ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ବିଦ୍ୟାଳୟର ଏହି ସଂଜ୍ଞା ନିରୂପିତ ହୋଇଛି । ଅତଏବ, ଯେଉଁମାନଙ୍କର ଚରଖାରେ (ଅରଟରେ) ବିଶ୍ୱାସ ନାହିଁ, ସେମାନେ ଏହି ବିଦ୍ୟାପୀଠ ଓ ଏହାର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ଅନ୍ୟ ଅନୁଷ୍ଠାନଗୁଡ଼ିକ ଛାଡ଼ି ଚାଲିଯାନ୍ତୁ ବୋଲି ମୁଁ କହୁଛି । ମୁଁ ଅନ୍ୟାୟ କରୁଛି ବା କଠୋର ହେଉଅଛି ବୋଲି କେହି ନ ଭାବନ୍ତୁ । କେବଳ ଏହି ବାଟରେ ହିଁ ଆମେ ଅଗ୍ରସର ହୋଇ ପାରିବୁଁ । ଆମେ କେଉଁଆଡ଼କୁ ଯାଉଛୁଁ ଏବଂ ଆମ ସହି କେତେ ପୁରୁଷ, ସ୍ତ୍ରୀ ଓ ଛାତ୍ର ଅଛନ୍ତି, ତାହା ଏଥିରୁ ଜଣାପଡ଼ିବ ।

× × × ×

ବିଦ୍ୟାପୀଠର ଭବିଷ୍ୟତ ଉନ୍ନତି କଳ୍ପେ ପ୍ରସ୍ତାବ ଦେବା ପାଇଁ ମହାମାନ୍ୟ ମୋତେ ଅନୁରୋଧ କରିଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଏ ବିଷୟରେ କୌଣସି ପ୍ରସ୍ତାବ ଦେବା ମୋ ପକ୍ଷରେ ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ଚଳିତ ବର୍ଷ ଭାରତର ପରିସ୍ଥିତିରେ କି ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟିବ, ମୁଁ କହିପାରୁ ନାହିଁ । ମୁଁ ଆଶାବାଦୀ । କିନ୍ତୁ ମୋର ସେହି ଆଶା କଅଣ, ତାହା ମୁଁ ଏହିକ୍ଷଣି କହିପାରୁ ନାହିଁ । ତାହା ମଧ୍ୟ ବିଜ୍ଞତାର କାର୍ଯ୍ୟ ହେବ ନାହିଁ । ଛାତ୍ରମାନଙ୍କୁ ମୁଁ ଏହା ହିଁ କହୁଛି : ବିଦ୍ୟାପୀଠର କଅଣ ହେବ, ସେଥିରେ ମୁଣ୍ଡ ଖେଳାନ୍ତୁ ନାହିଁ । ଏହି ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଆପଣମାନଙ୍କର ରହିବା ଯଥାର୍ଥ ଅଟେ, ଏତିକି ଜାଣିଲେ ଯଥେଷ୍ଟ ଏବଂ ସରକାରୀ ସ୍କୁଲ ବା କଲେଜକୁ ଯିବା ଭୁଲ ହୋଇଥାନ୍ତା; କାରଣ ଏଠାରେ ଯେଉଁ ପ୍ରକାରର ଶିକ୍ଷା ପାଉଛନ୍ତି, ସେହି ଶିକ୍ଷା ବର୍ତ୍ତମାନ ପରିସ୍ଥିତିରେ ସେଠାରେ ପାଇ ପାରି ନ ଥାନ୍ତେ । ସରକାରୀ ଅନୁଷ୍ଠାନରୁ ଭାରତ ଯାହା ପାଇବା ଉଚିତ ତାହା ପାଇ ପାରିବ ନାହିଁ ଏବଂ ଭାରତ ବିଦେଶୀ ବନ୍ଧନକୁ ଛିନ୍ନ ନ କରିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତାହା ପାଇବାର ସମ୍ଭାବନା ନାହିଁ—ଏ କଥାରେ ଆପଣମାନଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ ଥିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆପଣମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଏହି ବିଦ୍ୟାପୀଠ ଉପଯୁକ୍ତ କ୍ଷେତ୍ର ଅଟେ ଏବଂ ଏହାକୁ ପରିତ୍ୟାଗ କରିବାକୁ ଭାବିବା ଅନୁଚିତ ଅଟେ । ମାତ୍ର ଯଦି ଅନୁଭବ

କରନ୍ତୁ ଯେ ଆପଣମାନେ ଯାହା ଚାହାନ୍ତି ତାହା ସରକାରୀ ଅନୁଷ୍ଠାନରୁ ପାଇପାରିବେ, ତେବେ ସେଠାକୁ ଯା'ନ୍ତୁ । ସେ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏହି ବିଦ୍ୟାପୀଠର ଭବିଷ୍ୟତ ବିଷୟରେ ଆପଣମାନଙ୍କର ଚିନ୍ତିତ ହେବାର କୌଣସି କାରଣ ନାହିଁ ।

ସରକାରୀ ସ୍କୁଲର ଚିନ୍ତା ଆପଣମାନେ ନିଜ ମନରୁ ପୋଛି ଦିଅନ୍ତୁ ଏବଂ ସେଥିପ୍ରତି କୌଣସି ଆସକ୍ତି ରଖନ୍ତୁ ନାହିଁ । ଯେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେହି ଆସକ୍ତି ଥିବ, ସେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆପଣମାନେ ବିଦ୍ୟାପୀଠକୁ ସେଗୁଡ଼ିକ ସହିତ ତୁଳନା କରୁଥିବେ । "ସେଠାରେ ଏତେ ସୁବିଧା ଥିବାବେଳେ ଏଠାରେ କିଛି ନାହିଁ—ଏ କଥା ମନେ ମନେ ଭାବୁଥିବେ । ଏଠାରେ କୌଣସି ସୁବିଧା ନାହିଁ—ଏହାହିଁ ହେଉଛି ଏ ବିଦ୍ୟାପୀଠର ବିଶେଷତ୍ୱ । ଆମେ ଯଦି ସେ ସବୁ ସୁବିଧା ଏଠାରେ ସୃଷ୍ଟି କରିବୁଁ, ତେବେ ଅସୁବିଧାଗୁଡ଼ିକୁ ଅତିକ୍ରମ କରିବାର କୌଶଳ କିପରି ଶିଖିବୁଁ ? କିମ୍ବା, ଅନ୍ୟ ପ୍ରକାରେ କହିଲେ, ସେହି ସୁବିଧାଗୁଡ଼ିକର ଅଭାବ ହିଁ ଆପଣମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଏ ସ୍ଥାନରେ ସୁଯୋଗ । ସରକାରୀ ସ୍କୁଲ ଓ ଏହି ବିଦ୍ୟାପୀଠ ଭିତରେ ଆଦୌ ତୁଳନା ହୋଇ ନ ପାରେ । ଏହି ସତ୍ୟ ଉପଲବ୍ଧି କରିପାରିଲେ ଏବଂ ନିଜ ମନରେ ଦୃଢ଼ୀଭୂତ କରିପାରିଲେ, ବିଦ୍ୟାପୀଠର ଭବିଷ୍ୟତ ନେଇ ଆଉ ବ୍ୟସ୍ତ ହେବେ ନାହିଁ । ଦେଶର ସ୍ୱାଧୀନତା-ସଂଗ୍ରାମରେ ଆପଣମାନେ ନିଜର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ କରି ସର୍ବୋତ୍କୃଷ୍ଟ ସାହାଯ୍ୟ ଦେଇପାରନ୍ତି, ଏତିକି କହିବାକୁ ସମର୍ଥ ହେଲେ, ଆପଣମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଯଥେଷ୍ଟ ହେବ । ଏହାଠାରୁ ଅଧିକ ଆଶା କରିବା ଆପଣଙ୍କର ଓ ମୋର ଅଧିକାର ନାହିଁ । ଯେତେ ଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏହା ସ୍ୱାଧୀନତା-ସଂଗ୍ରାମରେ ସାହାଯ୍ୟ କରୁଥିବ, ସେତେଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏ ବିଦ୍ୟାପୀଠ ତିଷ୍ଠି ରହିଥିବ ଏବଂ ଏହା କରିବାରୁ ବିରତ ହେଲେ, ଏହା ସ୍ୱତଃ ବିଲୟ ଲଭିବ, ମୁଁ କେବଳ ଏତିକି ଜାଣେ । ସେ ଅବସ୍ଥାରେ ଏହା ଧ୍ୱଂସ ପାଇଲେ, କ୍ଷତି କଅଣ ? ଭାରତର ଯୁବକର ଭବିଷ୍ୟତ ହେଉଛି ବିଦ୍ୟାପୀଠର ଭବିଷ୍ୟତ ।

ନବଜୀବନ, ତା ୧୮ । ୧ । ୧୯୨୫

ଅମର ଆଶା

୨

ଯେଉଁ ଛାତ୍ରମାନେ ଆଜି ଉପାଧି ଗ୍ରହଣ କଲେ ଓ ପୁରସ୍କାର ପାଇଲେ, ସେମାନଙ୍କୁ ମୁଁ ଅଭିନନ୍ଦନ ଜଣାଉଛି ଏବଂ ସେମାନଙ୍କର ଦୀର୍ଘଜୀବନ କାମନା କରୁଅଛି । ସେମାନଙ୍କର ଉପାଧି ଓ ଜ୍ଞାନ ସେମାନଙ୍କର ତଥା ଦେଶର ସୁଖ୍ୟାତି-ବର୍ଦ୍ଧକ ହେଉ ।

ନୈରାଶ୍ୟର ଅନ୍ଧକାର ଭିତରେ ଆମେ ଯେପରି ପଥଭ୍ରଷ୍ଟ ନ ହେଉ । ବହିରାକାଶକୁ ନ ଚାହିଁ, ଆମର ହୃଦୟର ଅନ୍ତରାକାଶରେ ଆଶାର ଆଲୋକ ସନ୍ଧାନ କରିବାକୁ ହେବ । ଯାହାର ବିଶ୍ୱାସ ଅଛି, ଯେ କର୍ମନିରତ, ଯେ ନିଜର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସମ୍ପାଦନରେ ହିଁ ଅଧିକାର ପାଏ, ସେହି ଲୋକ ପାଉପାର୍ଶ୍ୱିକ ଅବସାଦରେ କ୍ଷୁଣ୍ଣ ହେବ ନାହିଁ । ସେ ଜାଣେ ଯେ ଅନ୍ଧକାର କ୍ଷଣସ୍ଥାୟୀ ଓ ଆଲୋକ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ । ଅସହଯୋଗ ବିଫଳ ହୋଇ ନାହିଁ । ସହଯୋଗ ଓ ଅସହଯୋଗ ଆବହମାନ କାଳରୁ ରହିଛି । ସତ୍ୟ ଓ ଅସତ୍ୟ, ଶାନ୍ତି ଓ ସଂଘର୍ଷ, ଜୀବନ ଓ ମୃତ୍ୟୁ ଏବଂ ସମସ୍ତ ପ୍ରକାରର ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ରହିବ ହିଁ ରହିବ । ସତ୍ୟ ସହିତ ସହଯୋଗ କରିବାକୁ ହେଲେ, ଅସତ୍ୟ ସହିତ ଆମକୁ ଅସହଯୋଗ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ; ମାତୃଭୂମି ପ୍ରତି ଅନୁରକ୍ତି ପ୍ରଶଂସନୀୟ ହେଲେ, ଦେଶ-ଦ୍ରୋହ ନିନ୍ଦନୀୟ; ସ୍ୱାଧୀନତା ସହିତ ସହଯୋଗ କଲେ, ଦାସତ୍ୱ ସହିତ ଅସହଯୋଗ କରିବାକୁ ହେବ । ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଏକ ହେଉ ବା ଅନେକ ହେଉ, ଗୋଟିଏ ଲୋକ ଥାଉ ବା ଅନେକ ଥାନ୍ତୁ, ଭାବୀ ଐତିହାସିକମାନଙ୍କ ନିକଟରେ ସ୍ୱାଧୀନତାଲାଭର ଉପାୟ ମଧ୍ୟରେ ଏହି ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ବିଦ୍ୟାଳୟର ଏକ ପ୍ରଧାନ ସ୍ଥାନ ଅବଶ୍ୟ ରହିବ । ନୂତନ ଓ ଅଦ୍ଭୁତ ଆମର ଏହି ଦୁଃସାହସିକ କାର୍ଯ୍ୟାବଳୀ । ସମାଲୋଚକ ସେଥିରେ ବହୁତ କିଛି ବୃଥା ଅଭିଯୋଗ ଉଠାଇବେ । ଆମେ ନିଜେ କେତେକ ତ୍ରୁଟି ଦେଖିପାରୁଅଛୁଁ । ସେଗୁଡ଼ିକୁ ସଂଶୋଧନ କରିବା ପାଇଁ ଆମେ ଯତ୍ନ କରୁଥିବୁଁ । ଆମର ପରିଚାଳନାରେ ବହୁତ ଉନ୍ନତି କରିବାକୁ ବାକି ଅଛି, ଆମର ସଂଗଠକ ଓ ଅଧ୍ୟାପକମାନେ ସର୍ବଗୁଣସମ୍ପନ୍ନ ନୁହନ୍ତି । ଆମେ ଏ ସବୁ ବିଷୟରେ ଜାଗ୍ରତ ଅଛୁଁ ଏବଂ ଏହି ତ୍ରୁଟିଗୁଡ଼ିକୁ ଦୂର କରିବା ପାଇଁ ଯଥାସାଧ୍ୟ ଚେଷ୍ଟା କରିବୁ ।

ଛାତ୍ରବୃନ୍ଦ ! ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଧରନ୍ତୁ । ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତୁ ଯେ ସ୍ୱରାଜ-ସେନାର ଆପଣମାନେ ସୈନିକ । ଯାହା ସୈନିକ ପକ୍ଷରେ ଅନୁଚିତ ବା ଅଶୋଭନୀୟ ହେବ, ସେପରି କିଛି କରନ୍ତୁ ନାହିଁ, କୁହନ୍ତୁ ନାହିଁ, ଚିନ୍ତା କରନ୍ତୁ ନାହିଁ । ଭଗବାନ୍ ଆପଣମାନଙ୍କର କଲ୍ୟାଣ କରନ୍ତୁ ।

ୟଙ୍ଗ ଇଣ୍ଡିଆ, ତା ୧୦।୧୨।୧୯୨୫

ଅମର ଆଶା

(୩)

[ଗ୍ରୀଷ୍ମଛୁଟି ପରେ ତା ୧୪ ଜୁଲାଇରେ ଗୁଜୁରାଟ ମହାବିଦ୍ୟାଳୟ ଖୋଲିଲା । ସେ ଦିନ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ମୌନ ଦିବସ ଥିବାରୁ, ତାଙ୍କର ଭାଷଣକୁ ଅନ୍ୟ ଜଣେ ପଢ଼ି ଶୁଣାଇ ଦେଇଥିଲେ । ଏଠାରେ ତାହାର ଅନୁବାଦ ଦିଆଗଲା ।]

୧୯୨୧ ଓ ୧୯୨୬—କେତେ ପ୍ରଭେଦ !

ଆପଣମାନେ ଭାବନ୍ତୁ ନାହିଁ ଯେ ମୁଁ ବିଷାଦପୂର୍ଣ୍ଣ ବିବରଣୀ ଦେଉଛି । ଆମେ ପଛକୁ ହଟୁନାହୁଁ କିମ୍ବା ଆମ ଦେଶ ପଛେଇ ଯାଉ ନାହିଁ । ସ୍ୱରାଜର ପାଞ୍ଚ ବର୍ଷ ଆମେ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇଯାଇଛୁଁ, ଏଥିରେ କୌଣସି ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ଯଦି କେହି କହନ୍ତି ଯେ ୧୯୨୧ରେ ଆମେ ସ୍ୱରାଜ ପ୍ରାୟ ପାଇସାରିଥିଲୁଁ ଏବଂ ଆଜି ଏହା ବହୁ ଦୂରରେ ଅଛି—କେତେ ଦୂରରେ ତାହା ଅଛି, କେହି ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ—ଆପଣମାନେ ତାଙ୍କୁ ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତୁ ନାହିଁ । ପ୍ରଗାଢ଼ ଭକ୍ତିଯୁକ୍ତ ଓ ସଦଭିପ୍ରାୟଯୁକ୍ତ ଉଦ୍ୟମ ବୃଥା ଯାଏ ନାହିଁ ଏବଂ ଏପରି ଉଦ୍ୟମରେ ମନୁଷ୍ୟର କୃତକାର୍ଯ୍ୟତା ନିହିତ ଥାଏ । ଫଳ ଭଗବାନଙ୍କ ହାତରେ ।

ସଂଖ୍ୟାର ବଳରୁ ଖୁବ୍ ଲୋକ ଆନନ୍ଦ ପାଏ । ଆତ୍ମବଳରେ ବଳୀୟାନ୍ ବ୍ୟକ୍ତି ଏକାକୀ ଲଢ଼ିବାରେ ଗୌରବ ଅନୁଭବ କରେ । ସେହି ଆତ୍ମବଳଜନିତ ସାହସର ବିକାଶ କରିବା ପାଇଁ ଆପଣମାନେ ଏଠାରେ ଅଛନ୍ତି । ଆପଣ ଜଣେ ହୁଅନ୍ତୁ ବା ଅନେକ ହୁଅନ୍ତୁ ଏହି ଶୌର୍ଯ୍ୟ ହିଁ ଏକମାତ୍ର ଶୌର୍ଯ୍ୟ । ଆଉ ସବୁ ମିଛ । ତ୍ୟାଗ, ସଂକଳ୍ପ, ବିଶ୍ୱାସ ଓ ନମ୍ରତା ବ୍ୟତିରେକେ କେହି ଏହି ଆତ୍ମବଳର ଶୌର୍ଯ୍ୟ ଅର୍ଜନ କରିପାରେ ନାହିଁ ।

ଆତ୍ମ-ଶୁଦ୍ଧିର ଭିତ୍ତିରେ ଆମେ ଏହି ବିଦ୍ୟାଳୟ ସ୍ଥାପନ କରିଅଛୁଁ । ଅହିଂସ ଅସହଯୋଗ ଏହାର ଗୋଟିଏ ଅଙ୍ଗ ବା ଦିଗ । ଅହିଂସ ଓ ଅସହଯୋଗର ଏହି "ଅ"ର ଅର୍ଥ ହେଉଛି ହିଂସା ଓ ତତ୍‌ସଂଶ୍ଳିଷ୍ଟ ସବୁ କିଛି, ଅର୍ଥାତ୍, ସମସ୍ତ ସରକାରୀ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ ସହିତ ସମ୍ପର୍କ ତୁଟାଇଦେବା । ଯେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆମ୍ଭେମାନେ "ଅସ୍ପୃଶ୍ୟ" ଭାଇମାନଙ୍କ ସହିତ ସହଯୋଗ ନ କରିଛୁଁ, ଯେତେଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିଭିନ୍ନ ଧର୍ମାବଲମ୍ବୀ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ହୃଦୟର ଐକ୍ୟ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ନ ହୋଇଛି, ଯେତେଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଚରଖା ଓ ଖଦଡ଼କୁ ତାହାର ପବିତ୍ର ଓ ଯୋଗ୍ୟ ସ୍ଥାନ ଦେଇ ଆମ୍ଭେମାନେ ଲୋକସାଧାରଣଙ୍କ ସହିତ ସହଯୋଗ ନ କରିଛୁଁ, ସେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏହି ନ-ଅର୍ଥକ "ଅ" ଉପସର୍ଗଟି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ

ନିରର୍ଥକ ବା ନିଷ୍ଫଳ ଅଟେ । ଏଗୁଡ଼ିକ ଆମେ ପାଳନ ନ କରି, ଯେଉଁ ଅସହଯୋଗ କରିବୁଁ, ତାହା ଅହିଂସା ଉପରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ନ ହୋଇ ହିଂସା ଉପରେ, ଅର୍ଥାତ୍ ଘୃଣା ଉପରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହେବ । ଗଠନମୂଳକ ବା ଭାବାତ୍ମକ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ନ ଥାଇ ନୈତିବାଚକ ବା ଅଭାବାତ୍ମକ ଆଦେଶ ହେଉଛି ପ୍ରାଣ-ଶୂନ୍ୟ ଶରୀର ପରି, ଏବଂ ସେ ଶରୀର ଅଗ୍ନିକୁ ଅର୍ପଣ କରିବାର ଯୋଗ୍ୟ ଅଟେ । ଭାରତର ସାତ ଲକ୍ଷ ଗାଆଁ ପାଇଁ ସାତ ହଜାର ରେଲ ଷ୍ଟେସନ ଅଛି । ଆମେ ଏ ସାତ ହଜାର ଗାଆଁକୁ ଜାଣୁଁ ବୋଲି କହିପାରିବୁଁ ନାହିଁ । ଏହି ରେଲ ଷ୍ଟେସନଗୁଡ଼ିକରୁ ଦୂରରେ ଅବସ୍ଥିତ ଗ୍ରାମଗୁଡ଼ିକର ଅବସ୍ଥା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଆମେ ଇତିହାସରୁ ଯାହା କିଛି ଜାଣୁ । ଏହି ଗାଆଁଗୁଡ଼ିକ ସହିତ ଆମର ସେବାରୂପକ ସ୍ନେହ-ରଜ୍ଜୁ କେବଳ ଚରଖା ବା ଅରଟ ହୋଇପାରେ । ଯେଉଁମାନେ ଏହି ମୌଳିକ ସତ୍ୟ ଉପଲବ୍ଧି କରି ନାହାନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର ଏହି ଅନୁଷ୍ଠାନରେ ରହିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟହୀନ ଅଟେ । ଯେଉଁ ଶିକ୍ଷା ଭାରତର ଏହି କୋଟି କୋଟି ନିରନ୍ନ ବା ବୁଭୁକ୍ଷୁ ଜନସାଧାରଣଙ୍କର ଅବସ୍ଥା ବିଷୟରେ ଚିନ୍ତା କରେ ନାହିଁ ଏବଂ ଏହାର ଅପନୋଦନ ପାଇଁ ଉପାୟ ଉଦ୍ଭାବନ କରେ ନାହିଁ, ତାହା "ଜାତୀୟ" ବା "ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ" ଶିକ୍ଷା ନୁହେଁ । ରାଜସ୍ୱ ଆଦାୟ ପରେ ସରକାରଙ୍କର ଗ୍ରାମଗୁଡ଼ିକ ସହିତ ସମ୍ପର୍କ ଇତି ହୋଇଯାଏ । ଚରଖା ଜରିଆରେ ସେଗୁଡ଼ିକ ସହିତ ଆମର ସମ୍ପର୍କ ଆରବ୍ଧ ହୁଏ, ମାତ୍ର ସେତିକରେ ଶେଷ ହୁଏ ନାହିଁ । ସେହି ସେବାକାର୍ଯ୍ୟର କେନ୍ଦ୍ରବିନ୍ଦୁ ହେଉଛି ଅରଟ । ଯଦି ଆପଣମାନେ ଆସନ୍ତା ଛୁଟିକୁ କୌଣସି ଦୂରବର୍ତ୍ତୀ ମଫସଲ ଗାଁରେ କଟାଇବେ, ତେବେ ମୋ କଥାର ସତ୍ୟତା ବୁଝିପାରିବେ । ସେଠାର ଗ୍ରାମବାସୀମାନଙ୍କୁ ନିରାନନ୍ଦ ଓ ଭୟଭୀତ, ଗୃହପାଳିତ ପଶୁଗୁଡ଼ିକର ଅବସ୍ଥା ଅତି ଶୋଚନୀୟ ଏବଂ ତଥାପି ଆଳସ୍ୟର ସ-ଗର୍ବ ରାଜତ୍ୱ ସେଠାରେ ଦେଖିବେ । ବହୁ କାଳ ପୂର୍ବେ ସେମାନଙ୍କର ଘରେ ଅରଟ ଥିଲା, ଏ କଥା ଲୋକେ ଆପଣମାନଙ୍କୁ କହିବେ, ମାତ୍ର ଆଜି ସେମାନେ ଅରଟ ବା ଅନ୍ୟ କୌଣସି କୁଟୀର-ଶିଳ୍ପର କଥାରେ କର୍ଣ୍ଣପାତ କରିବେ ନାହିଁ, ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଆଶା ମରିଯାଇଛି । ସେମାନେ ଇଚ୍ଛା କରି ମରିପାରୁ ନାହାନ୍ତି ବୋଲି ବଞ୍ଚିଛନ୍ତି । ଆପଣମାନେ ସୂତା କାଟିଲେ ଯାଇ, ସେମାନେ କାଟିବେ । ତିନିଶ ଲୋକଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଯଦି ଅତି ଊଣାରେ ଶହେ ଲୋକ ସୂତା କାଟିବେ, ତେବେ ବର୍ଷକରେ ଅଠରଶ ଟଙ୍କା ଅଧିକା ଆୟ କରିପାରିବେ ବୋଲି ଆପଣମାନେ ସେମାନଙ୍କୁ ନିର୍ଭର ରୂପେ କହିପାରିବେ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଗାଁରେ ଏହି ଆୟ ଉପରେ ନିଦା ସଂସ୍କାରର ମୂଳଦୁଆ ପକାଇ ପାରନ୍ତି । ମୁଁ ଜାଣୁଛି ଯେ, ଏ କଥା କହିବା ସହଜ, ମାତ୍ର କରିବା କଠିନ । ଦୃଢ଼ ବିଶ୍ୱାସ ଦ୍ୱାରା ଏହା ସହଜ ହୋଇପାରେ । 'ମୁଁ ତ ଏକାକୀ, ସାତ ଲକ୍ଷ ଗାଁରେ ମୁଁ କିପରି ପହଞ୍ଚିବି ?'—ଏହି ଯୁକ୍ତି

ଅମର ଅହଂକାର ହେତୁ ମନରେ ଉଠେ । 'ମୁଁ ଗୋଟିଏ ମାତ୍ର ଗାଁରେ ମାଟି କାମୁଡ଼ି ପଡ଼ି ରହିବି ଓ କୃତକାର୍ଯ୍ୟ ହେବି—ଏହି ଦୃଢ଼ ବିଶ୍ୱାସରୁ ଆପଣ ଯଦି କାର୍ଯ୍ୟ ଆରମ୍ଭ କରିବେ, ତେବେ ଦେଖିବେ ଯେ ଆଉ ସବୁ ଆପେ ଆପେ ହୋଇଯିବ । ତାହାହେଲେ କାର୍ଯ୍ୟୋନ୍ନତି ନିଶ୍ଚିତ । ଆପଣମାନଙ୍କୁ ସେହିପରି କର୍ମୀ କରି ଗଢ଼ିବାକୁ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଚାହେଁ । ଯଦି ଏ କାର୍ଯ୍ୟ ନକରନ୍ତି, ତେବେ ବିଦ୍ୟାଳୟ ବସ୍ତୁତଃ ତଦ୍ରୂପ ନିଷ୍ପ୍ରୟୋଜନ ଏବଂ ପରିତ୍ୟାଜ୍ୟ...।

ଦେଶର ନିଃସ୍ୱାର୍ଥ ସେବା ପାଇଁ ଭଗବାନ ଆପଣମାନଙ୍କୁ ଦୀର୍ଘଜୀବୀ କରନ୍ତୁ ।

ୟଙ୍ଗ ଇଣ୍ଡିଆ, ତା ୧୨-୭-୧୯୨୭

୧୧

ବିହାର ବିଦ୍ୟାପୀଠରେ ସମାବର୍ତ୍ତନ-ଭାଷଣ

ବିହାର ବିଦ୍ୟାପୀଠର ବାର୍ଷିକ ଉତ୍ସବରେ ଗାନ୍ଧୀଜୀ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କୁ ଯେଉଁ ଭାଷଣ ଶୁଣାଇଥିଲେ, ତାହାର ବିବରଣୀ ଶ୍ରୀ ମହାଦେବ ଦେସାଇ ନିମ୍ନଲିଖିତ ରୂପେ ଦେଇଛନ୍ତି :

ଗାନ୍ଧୀଜୀଙ୍କର ଏହି ଭାଷଣକୁ ଏକ ବକ୍ତୃତା ପରିବର୍ତ୍ତେ ହୃଦୟସ୍ପର୍ଶୀ କଥୋପକଥନ ବୋଲି ବୁଝାଯାଇପାରେ । ଛାତ୍ରମାନଙ୍କ ଉପରନ୍ତୁ ସାଧାରଣ ଲୋକେ ମଧ୍ୟ ସେଠାରେ ଉପସ୍ଥିତ ଥିଲେ । ସେହି ଜନସାଧାରଣ ଗାନ୍ଧୀଜୀଙ୍କ ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଶ୍ୱାସ-ଭାଜନ ହୋଇ ପାରିଥିଲେ; କାରଣ, ସେମାନେ ଯେ କେବଳ ଗାନ୍ଧୀଜୀଙ୍କର ବକ୍ତୃତା ଶୁଣୁଥିଲେ, ତା' ନୁହେଁ, ହୃଦୟର ସେହି ନୀରବ ଭାଷା ବୁଝୁଥିଲେ । ତାଙ୍କର ସେହି କଥୋପକଥନ ନାନା ବୈଚିତ୍ର୍ୟ, ହୃଦୟର ବ୍ୟାକୁଳତା ଓ ଆତ୍ମଜୀବନର ନାନା ଉଦାହରଣରେ ଭରପୂର ହୋଇଥିଲା । ସେ ଆରମ୍ଭରୁ ଆଶା କରିଥିଲେ ସ୍ନାତକମାନେ ସେଦିନ ଯେଉଁ ଶପଥ ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି, ସେହି ଅନୁସାରେ ଜୀବନ ଯାପନ କରିବେ । ଗୁଜରାଟ ବିଦ୍ୟାପୀଠର ସମାବର୍ତ୍ତନ ଉତ୍ସବ ସମୟରେ ସେ ଯେପରି କହିଥିଲେ, ଯଦି ସେହିପରି ଏ ବିଦ୍ୟାପୀଠ ଜଣେ ମାତ୍ର ଆଦର୍ଶ ଛାତ୍ର ଓ ଜଣେ ମାତ୍ର ଆଦର୍ଶ ଶିକ୍ଷକ ବାହାର କରିପାରେ, ତେବେ ତାହାର ତିଷ୍ଠିରହିବା ଯଥାର୍ଥତାର ଅଧିକ ପ୍ରତିପାଦକ

ହୋଇଯିବ, ନୋହିଲେ ଏପରି ଅନୁଷ୍ଠାନଗୁଡ଼ିକର କାର୍ଯ୍ୟ ତେବେ କ'ଣ ? ଯେତେ କମ୍ ହେଉ ପଛକେ ସେହି ସବୁ ପ୍ରଶାନ୍ତ ରତ୍ନମାନଙ୍କୁ ଆବିଷ୍କାର କରିବା ଏହାର କାର୍ଯ୍ୟ ନୁହେଁ କି ? ତା' ପରେ ସେ ତାଙ୍କର ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାର ଗୋଟିଏ ସ୍ମୃତି ଉଦ୍ଧାର କରି କହିଲେ ।

"ମୁଁ ଆଫ୍ରିକାରେ କୋଡ଼ିଏ ବର୍ଷ ରହିଲି । ସେଠାରେ ଥିବା ହୀରାଖଣି ଦେଖି ଯିବାକୁ ଥରେ ହେଲେ ଭାବି ନାହିଁ, କାରଣ ଭୟ ଥାଏ କାଳେ ମୋତେ ଅସ୍ପୃଶ୍ୟ ବୋଲି ଅନୁମତି ମିଳିବ ନାହିଁ, ଫଳରେ ଅପମାନ ପାଇବି । କିନ୍ତୁ, ସେତେବେଳେ ଗୋଖଲେ ସେଠାରେ ଥିଲେ, ତାଙ୍କୁ ସେଠିକାର ପ୍ରଧାନ ଶିଳ୍ପସଂପଦ ଦେଖାଇବାର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ମୁଁ ଅନୁଭବ କଲି । ତାଙ୍କର ଅପମାନିତ ହେବାର ଭୟ ନ ଥିଲା, ତେଣୁ ଆମେ ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ ଖଣିକୁ ଯାଇଥିଲୁ । ସେଠାରେ ଯାହା ଦେଖିଲି, ମୁଁ ତାହା ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଭୁଲି ଯାଇ ନାହିଁ । ପର୍ବତ ସମାନ ଗଦା ଗଦା ହୋଇ ମାଟି ଓ ପଥର ରହିଛି, ମାତ୍ର ହୀରା ନାହିଁ । ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ମହଣ ମାଟି-ପଥର ଖୋଳି ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ଲୋକଙ୍କ ଶକ୍ତି-କ୍ଷୟ ହେଲା ପରେ ହାତଗଣତି କେତୋଟା ମୂଲ୍ୟବାନ୍ ପଥର ମିଳେ । କେତେ ବର୍ଷର ପରିଶ୍ରମ ଫଳରେ ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣମୁଦ୍ରାର ବ୍ୟୟରେ ଜାରଙ୍କ ମୁକୁଟରେ ଶୋଭିତ ହୀରକ ଓ କୋହିନୂର ହୀରକଠାରୁ ବଡ଼ ଏକ ପ୍ରସ୍ତରଖଣ୍ଡ ଯେତେବେଳେ କଲିନନ୍ ପାଇଲେ ଓ ନିଜ ନାମ ଅନୁସାରେ ତାହାର ନାମକରଣ କଲେ, ସେତେବେଳେ ତାଙ୍କର ଆନନ୍ଦ କେତେ ହୋଇଥିବ, ତୁମେ ଅନୁମାନ କର । ସେ ମନେ କଲେ ଯେପରି ଜୀବନର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଶେଷ ହୋଇଗଲା । ଆମେ ଯଦି ଏକ କୃତ୍ରିମ ସଂପଦର ଆହରଣରେ ଏତେ ଶ୍ରମ ଓ ଅର୍ଥ ବ୍ୟୟ କରିବାକୁ କୁଣ୍ଠିତ ନୋହୁଁ, ତେବେ ମାନବ-ରତ୍ନ ଆହରଣରେ ଆମକୁ କେତେ ଖର୍ଚ୍ଚ କରିବାକୁ ବା ନ ପଡ଼ିବ ! ଏହିପରି ମନୋଭାବ ରଖି ଆମମାନଙ୍କୁ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ।

ଏହା ଗୋଟିଏ ଭଲ ଉପମା—ରସ୍କିନ୍‌ଙ୍କର "ଆତ୍ମାର ନିର୍ମାଣ"—ଏହି ଶବ୍ଦ ପଙ୍କ୍ତି ସୃଷ୍ଟି କରିବାଠାରୁ ଏହା ଆହୁରି ଉପାଦେୟ । କେବଳ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ଶକ୍ତିରେ ଆତ୍ମା ତିଆରି ହୋଇପାରିବ । ଯାହା ଭଗବାନଙ୍କର ଗନ୍ତାଘରରେ ଆଗରୁ ସଞ୍ଚିତ ରହିଛି, ତାକୁ କେବଳ ଖୋଜି ବାହାର କରିବା ନଶ୍ୱର ମଣିଷର କାର୍ଯ୍ୟ ।

ତତ୍ପରେ ସେ ଅସହଯୋଗ ଅନୁଷ୍ଠାନଗୁଡ଼ିକର ଦୁଇଟି ରୂପ ବିଷୟରେ କହିଲେ । ସରକାର ସହିତ ସବୁପ୍ରକାର ସଂପର୍କ ତୁଟାଇ ଦେବା ଫଳରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ଅନୁଷ୍ଠାନଗୁଡ଼ିକ ଅଭାବାତ୍ମକ ଉନ୍ନତି ହାସଲ କରିଛନ୍ତି । ସରକାରୀ ଶିକ୍ଷାନୁଷ୍ଠାନ ଛାଡ଼ିଦେବାକୁ ଯେଉଁ ଛାତ୍ର ଓ ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କୁ ସେ ଆହ୍ୱାନ କରିଥିଲେ, ସେମାନଙ୍କ ବିଷୟ ଭାବି ସେ ଅନୁତପ୍ତ ନୁହନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କେତେକ ସେମାନଙ୍କର ପୂର୍ବ

ଅନୁଷ୍ଠାନକୁ ଫେରି ଯାଇଛନ୍ତି, ଅସନ୍ତୁଷ୍ଟ ଓ ଦୁଃଖିତ ହୋଇଛନ୍ତି ବୋଲି ସେ ମଧ୍ୟ ଅନୁତପ୍ତ ନୁହନ୍ତି । ସେହିମାନଙ୍କ ପାଇଁ ସେ ନିଜେ ଦୁଃଖିତ ହୋଇଥିଲେ, କାରଣ ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ଗଭୀର ସହାନୁଭୂତି ଥିଲା । ମାତ୍ର ସେ ଏଥିପାଇଁ ଅନୁତପ୍ତ ନୁହନ୍ତି ।

"ଏହି ସବୁ ଦୁଃଖ-କଷ୍ଟ ପ୍ରତିଦିନ ଆମକୁ ଭୋଗିବାକୁ ହେବ ଏବଂ ଆମର ଭୋଗିବା ଉଚିତ ମଧ୍ୟ । ସତ୍ୟପାଳନ ଗୋଲାପ-ପୁଷ୍ପର ଶଯ୍ୟାରେ ଶୟନ ପରି ଯଦି ପ୍ରୀତିପ୍ରଦ ହୋଇଥାନ୍ତା, ବିନା ଆୟାସରେ ସୁଖେ ସହଜେ ଯଦି ଏହା ମିଳି ଯାଉଥାନ୍ତା, ତେବେ ସତ୍ୟପାଳନରେ ଆଉ କୌଣସି ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ବା ସରସତା ନ ଥାନ୍ତା । ସୃଷ୍ଟି ପ୍ରଳୟ ହୋଇଗଲେ ମଧ୍ୟ ସତ୍ୟପଥରେ ଆମକୁ ଦୃଢ଼ ରହିବାକୁ ହେବ । ସତ୍ୟ ଅନୁସରଣ କରିବାକୁ ଯାଇ ସମୁଦାୟ ପୃଥିବୀ ସହିତ ଭାରତକୁ ଯଦି ହରାଇବାକୁ ପଡ଼େ, ସେଥିରେ ଯାଏ ଆସେ କଣ ? ଈଶ୍ୱରଙ୍କର କୃପାରେ ଭାରତକୁ ମିଶାଇ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ପ୍ରିୟ ବସ୍ତୁଗୁଡ଼ିକ ଫେରି ପାଇବୁଁ, ଏହି ଦୃଢ଼ ବିଶ୍ୱାସ ପୋଷଣ କରି ଯଦି ମୃତ୍ୟୁ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସତ୍ୟକୁ ଅବଲମ୍ବନ କରିବୁଁ, ତେବେ ଆମ୍ଭେମାନେ ସତ୍ୟର ପ୍ରକୃତ ଭକ୍ତ ହୋଇପାରିବୁଁ । ଅନେକ ଶିକ୍ଷକ ଓ ଅଧ୍ୟାପକ ବଡ଼ ବିଚଳିତ ଓ କେତେକ ଅନଶନକ୍ଲିଷ୍ଟ, ଏହା ମୁଁ ଜାଣେ । ଜାତୀୟ ବାୟୁମଣ୍ଡଳକୁ ଉପଯୁକ୍ତ ଭାବରେ ଶୁଦ୍ଧ କରିବାକୁ ହେଲେ, ଏହିପରି ତପସ୍ୟା ଆବଶ୍ୟକ ।"

ଏହା ଅସହଯୋଗ ଆନ୍ଦୋଳନର ଅଭାବାତ୍ମକ ସ୍ୱରୂପ । ତାହା କାର୍ଯ୍ୟରେ ପରିଣତ ହୋଇଛି ଓ ଯଥୋଚିତ ପରିମାଣରେ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ ହୋଇଛି, ଜାଣି ଗାନ୍ଧୀଜୀ ଆନନ୍ଦ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ । ଏହି ଦ୍ୱୈତ ଜଗତରେ ଅସହଯୋଗର ଆଉରି ଏକ ଭାବାତ୍ମକ ରୂପ ମଧ୍ୟ ଅଛି । ତାହା କଷ୍ଟସାଧ୍ୟ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ତାର ଫଳ ସ୍ଥାୟୀ । ଏହିପରି ବିଦ୍ୟାପୀଠ ବ୍ୟତୀତ ଆଉ କେଉଁଠାରେ ବା ସେ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେବ ? ତତ୍ପରେ ଭାରତ ଓ ଇଉରୋପରେ ପ୍ରଚଳିତ ଶିକ୍ଷା-ପ୍ରଣାଳୀକୁ ସେ ତୁଳନା କରିଥିଲେ ।

"ଇଉରୋପରେ ଲୋକମାନଙ୍କର ପ୍ରକୃତିର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଶିକ୍ଷା ଅନୁସୃତ ହୁଏ । ଜନସାଧାରଣଙ୍କର ସଂସ୍କୃତି ଓ ପ୍ରତିଭାର ଭିନ୍ନତା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ତିନୋଟି ଭିନ୍ନ ଦେଶରେ ଏକା ବିଷୟ ତିନୋଟି ଭିନ୍ନ ପ୍ରଣାଳୀରେ ଶିକ୍ଷା ଦିଆ ଯାଇଥାଏ । ଆମର ଦାସମନୋବୃତ୍ତି ହେତୁ ଇଂରେଜୀ ଆଦର୍ଶକୁ ଅନୁକରଣ କରି ଆମେ ଆନନ୍ଦ ଲାଭ କରୁଥାଉଁ । ଆମକୁ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟର ଅବିକଳ ଅନୁକରଣକାରୀ ରୂପେ ତିଆରି କରିଦେବା ହେଉଛି ବର୍ତ୍ତମାନ ପ୍ରଚଳିତ ଶିକ୍ଷାପ୍ରଣାଳୀର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ । ଏଥିରେ କୌଣସି ନୂତନତ୍ୱ ନାହିଁ । ଯେଉଁମାନେ ଆମକୁ କେବେହେଲେ ଜାଣିବାକୁ ଯତ୍ନ କରନ୍ତି ନାହିଁ, ସେହିପରି

ଅଜ୍ଞ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ ଉପରେ ସବୁ ସମର୍ପି ଦେବା! ଫଳରେ ଆମର ଏହିପରି ଦଶା ହୋଇଛି । ବିଚାରି ମ୍ୟାକ୍‌ଲେ ! ସେ ବା କଣ କରନ୍ତେ ? ଆମର ସଂସ୍କୃତ ସାହିତ୍ୟ ଯେ କୁସଂସ୍କାରପୂର୍ଣ୍ଣ, ଏହା ତାଙ୍କର ବଦ୍ଧମୂଳ ବିଶ୍ୱାସ ଥିଲା । ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସଂସ୍କୃତି ରୂପରେ ସେ ଆମକୁ ରସାୟନ ଦେଇପାରିବେ ବୋଲି ପ୍ରକୃତରେ ଚିନ୍ତା କରିଥିଲେ । ଅଜ୍ଞତା ବଶତଃ ସେ ଆମର ଯେଉଁ ଅନିଷ୍ଟ କରିଛନ୍ତି, ସେଥିପାଇଁ ତାଙ୍କୁ ନିନ୍ଦା କରିବାଟା ଆମ ପକ୍ଷରେ ଉଚିତ ହେବ ନାହିଁ ।

ଇଂରେଜୀ ଭାଷା ଆମ ଶିକ୍ଷାର ମାଧ୍ୟମ ହେବା ଫଳରେ ଆମେ ଆମର ମୌଳିକତା ହରାଇବସିଛୁଁ । ପକ୍ଷବିହୀନ ପକ୍ଷୀ ସଦୃଶ ଆମର ଦଶା ହୋଇଛି । କିରାଣି ବା ସମ୍ପାଦକ କାମ କରିବା ଆମ ଜୀବନର ଚରମ ଆକାଙ୍କ୍ଷା ହୋଇଛି । ଲର୍ଡ ସିଂହଙ୍କ ପରି ଜଣେ ଅଧେ ପ୍ରଚଳିତ ପ୍ରଣାଳୀରୁ ଉତୁରି ପାରନ୍ତି; ପ୍ରତ୍ୟେକେ ଖୁବ୍ ବେଶୀ ହେଲେ ଏ ବିଦେଶୀ ବଡ଼ କଳର ଗୋଟାଏ ଗୋଟାଏ ଅଙ୍ଗରୂପେ କାମ କରୁଛନ୍ତି । ମୋଜାଫରପୁରରେ ଗୋଟିଏ ପିଲା ଆସି ମୋତେ ପଚାରିଲା, ଖ୍ରୀଷ୍ଟୀୟ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଅଧ୍ୟୟନ କରିବା ଦ୍ୱାରା ଦିନେ ସେ ଲାଟସାହେବ ହୋଇ ପାରିବ କି ? ମୁଁ ତାକୁ କହିଲି "ନା, ତୁମେ ଜଣେ ଗାଉଁଲି ଲାଟ ହେବ । ମାତ୍ର ଲର୍ଡ ସିଂହ ହୋଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ଲର୍ଡ ବାର୍କେନ୍‌ହେଡ କେବଳ ତୁମକୁ ତାହା କରିଦେଇ ପାରିବେ ।"

ଦରିଦ୍ର ଲୋକଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷା ଦେବାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଥିବା କହି; ଅଥଚ ପ୍ରକୃତରେ ସେମାନଙ୍କୁ ସେଥିରୁ ବଞ୍ଚିତ କରି, ସେହିମାନଙ୍କଠାରୁ ଶୋଷିତ ଧନରେ କିପରି ପ୍ରାସାଦୋପମ ସୌଧମାନ ନିର୍ମାଣ କରିବାର ଉନ୍ମତ୍ତତା ଦେଖାଯାଇଛି, ସେ ବିଷୟ ଗାଂଧୀଜୀ ତନ୍ତୁପରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଥିଲେ । "ଏଲାହାବାଦର ଇକନମିକ୍ ଇନ୍‌ଷ୍ଟିଚ୍ୟୁଟ୍ ଦେଖିଯିବାର ସୌଭାଗ୍ୟ ଥରେ ମୋର ହୋଇଥିଲା । ଅଧ୍ୟାପକ ଜାଇନ୍‌ସ ସାହେବ ମୋତେ ଏ ସବୁ ବୁଲାଇ ଦେଖାଇଲାବେଳେ କହିଲେ ଯେ, ଏଥିରେ ତିରିଶ ଲକ୍ଷ ଟଙ୍କା (ମୁଁ ଯଦି ଠିକ୍ କହୁଥାଏ) ଖର୍ଚ୍ଚ ହୋଇଛି । ତାହା ଶୁଣି ମୋର ହୃତ୍କମ୍ପ ହେଲା । ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ଲୋକଙ୍କୁ ଭୋକିଲା ନ ରଖିଲେ ଏପରି ପ୍ରାସାଦତୁଲ୍ୟ କୋଠାଘର ତିଆରି ହୋଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ଦିଲ୍ଲୀ କଥା ବି ଠିକ୍ ସେଇଆ । ରେଲ୍‌ବାଇଗରେ ପ୍ରଥମ ଓ ଦ୍ୱିତୀୟ ଶ୍ରେଣୀର ଯେଉଁ ସବୁ ଉନ୍ନତି ହୋଇଛି, ସେଆଡ଼କୁ ମଧ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟି ପକାନ୍ତୁ, ପ୍ରତ୍ୟେକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଦେଖିବେ ସେହି ଏକା ନୀତି—ସଂଖ୍ୟାଲଘିଷ୍ଠ ସୁବିଧାବାଦୀ କେତେକଙ୍କ ଲାଗି ସବୁ ସୁବିଧା କରାଯାଇଛି । ସଂଖ୍ୟା—ଗରିଷ୍ଠ ଦରିଦ୍ର ଜନସାଧାରଣଙ୍କୁ ଅବହେଳିତ କରାଯାଇଛି । ଏହାକୁ ଶୟତାନର ନୀତି ଛଡ଼ା ଆଉ କଣ କୁହାଯାଇପାରେ ? ମୁଁ ଯଦି ପ୍ରକୃତ ସତ କହେ, ଯାହା କହୁଛି ସେଥିରୁ ଆଉ କମ୍ କହି ପାରିବ ନାହିଁ; ଯେଉଁମାନେ ଏପରି ଏକ ପ୍ରଣାଳୀର ପରିକଳ୍ପନା

କରିଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ମୋର ବିବାଦ ନାହିଁ । ସେମାନେ ସ୍ବାର୍ଥ ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ କିଛି କରି ନ ଆନ୍ତି । ହାତୀ ପିମ୍ପୁଡ଼ିର କଥା ଅବା କପରି ବୁଝିବ ? ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକା ପ୍ରତିନିଧିଦଳର ସଭ୍ୟରୂପେ ଥରେ ସାର୍ ଲେପେଲ୍ ଗ୍ରିଫେନ୍ ତାଙ୍କ ବକ୍ତୃତାରେ କହିଥିଲେ, ବିଦା ବା ମଇ ବିଆହେଲା ବେଳେ କଷ୍ଟ ପାଇଥିବା ଲୋକ ହିଁ ତାହାର ଯନ୍ତ୍ରଣା ଜାଣେ । ଅମ୍ଭମାନଙ୍କର ବାଣିଜ୍ୟ ବ୍ୟାପାରର ଭାର ସେମାନଙ୍କ ହାତରେ । ଆମେ ଯେପରି ଆମ ଅବସ୍ଥା ସୁଧାର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରି ପାରିବୁଁ, ଯେତେ ସଦିଚ୍ଛା ପୋଷଣ କଲେ ବି ସେମାନଙ୍କ ଭିତରୁ ଖୁବ ଭଲ ଲୋକଙ୍କ ଦେଇ ସେ କଥା ହୋଇ ପାରିବ ନାହିଁ । କାରଣ ସେମାନଙ୍କର ପରିକଳ୍ପନା ଆମର ଠିକ୍ ଓଲଟା । ସେମାନେ କେତେଜଣ ଲାଭ ମାରିନେବା ଲୋକଙ୍କ ହିତ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବିଚାର କରନ୍ତି । ମାତ୍ର ଆମେ କୋଟି କୋଟି ନିରନ୍ନ ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବିଚାର କରୁଁ ।"

ସେହି କାରଣରୁ ସ୍ବଭାବତଃ ଚରଖାର ଆଶ୍ରୟ ନେବାକୁ ହେବ ଏବଂ ବର୍ତ୍ତମାନ ସବୁପ୍ରକାର ବ୍ୟବସ୍ଥାର ମୂଳ ଓ ଚକାର ମାଣିଖୁଣ୍ଟିପରି ଏହାକୁ ଧରିବାକୁ ହେବ ବୋଲି ସେ କହିଲେ ।

'ସ୍ନାତକମାନେ ସେମାନଙ୍କର ଉପାଧି ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତୁ, ଯେ କୌଣସି ବିଷୟରେ ଶିକ୍ଷା ଲାଭ କରନ୍ତୁ ପଛକେ ଚରଖା ସେ ସବୁର କେନ୍ଦ୍ରରୂପେ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁ । ଚରଖାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ସାଧନ କରିବା ଦିଗରୁ ଅର୍ଥନୀତି ଓ ବିଜ୍ଞାନ ପଢ଼ାଯାଉ । ଚରଖାକୁ ଅନ୍ଧାର କୋଣକୁ ଫିଙ୍ଗି ଦିଅ ନାହିଁ । ସୂର୍ଯ୍ୟ ସୌରଜଗତର ଯେପରି କେନ୍ଦ୍ର, ଆମର ସବୁ ପ୍ରକାର କାର୍ଯ୍ୟର ଚରଖା ସେହିପରି କେନ୍ଦ୍ର ହୋଇ ରହୁ । ଏହା ନ ହେଲେ, ବିଦ୍ୟାପୀଠମୁଣ୍ଡିକ କେବଳ ସେହି ନାମରେ ହିଁ ପର୍ଯ୍ୟବସିତ ହୋଇ ରହିବ । କାଉନ୍‌ସିଲ ଜରିଆରେ ଉନ୍ନତ କରିବାକୁ ହେଲେ ବ୍ରିଟିଶ ପାର୍ଲିଆମେଣ୍ଟ ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟିପାତ କରିବାକୁ ହେବ ବୋଲି ଯାହା ଲର୍ଡ ଅର୍‌ଭିନ୍ (Irvin) କହିଥିଲେ, ତାହା ଠିକ୍ କଥା; ତାଙ୍କ ଉପରେ ରାଗିବାର କୌଣସି କାରଣ ନାହିଁ । ସେ ପାର୍ଲିଆମେଣ୍ଟ ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଦେଖି ପାରିବେ ନାହିଁ । ତାଙ୍କ ପ୍ରଣାଳୀର ସୂର୍ଯ୍ୟ ଲଣ୍ଡନ, ଆମ ପ୍ରଣାଳୀର ସୂର୍ଯ୍ୟ ଚରଖା । ମୁଁ ଏପରି କହିବା ଦ୍ୱାରା ଭୁଲ କରି ପାରୁଥାଏଁ । ମୋର ଭୁଲ ନ ବୁଝିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମୁଁ ଏହାକୁ ଶୁଦ୍ଧି ଧନ କରିଥିବି, ମୋର ମତ ବଦଳାଇ ପାରିବି ନାହିଁ । ଚରଖା ଦ୍ୱାରା କାହାର କିଛି କ୍ଷତି ହେବାର ଆଶଙ୍କା ନାହିଁ । ବରଂ ଚରଖାକୁ ଭୁଲିଲେ ଆମର, ଏପରି କି ମୁଁ କହିପାରେ ସାରା ଦୁନିଆର, ସର୍ବନାଶ ହେବ । ଯେଉଁ ଯୁଦ୍ଧରେ ମିଥ୍ୟାକୁ ସର୍ବୋଚ୍ଚ ଧର୍ମ ରୂପେ ସ୍ୱୀକାର କରି ଯାଉଥିଲା, ସେହି ଯୁଦ୍ଧ ପରେ ଇଉରୋପ କପରି ଅନୁଭବ କରୁଅଛି, ତାହା ଆମେ ଜାଣୁ । ଯୁଦ୍ଧର ପରିଣାମରେ ଦୁନିଆ ଆଜି ଅସ୍ତବ୍ୟସ୍ତ । ଆଜି ଭାରତକୁ ଯେପରି ଚରଖା ଆଶ୍ୱାସନା ଦେଉଛି, କାଲି ସାରା ଦୁନିଆକୁ

ସେହିପରି ହେବ । କାରଣ ଏହା କେବଳ ସଂଖ୍ୟାଗରିଷ୍ଠଙ୍କ ଉପକାର ଦୃଷ୍ଟିରୁ ହୋଇନାହିଁ, ସମସ୍ତଙ୍କର ମଙ୍ଗଳ ଏହାର ଲକ୍ଷ୍ୟ । ଭୁଲ କରିଥିବା ଲୋକକୁ ମୁଁ ଯେତେବେଳେ ଦେଖେ, ନିଜକୁ କହେ, ମୁଁ ବି ଭୁଲ କରିଛି; କୌଣସି କାମୁକ ଲୋକକୁ ଦେଖିଲେ, ନିଜକୁ କହେ, ମୁଁ ବି ଦିନେ ଏପରି ଥିଲି । ମୁଁ ଏହିରୂପେ ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କ ସହିତ ଜ୍ଞାତିଭାବ, ଏକାତ୍ମତା ସ୍ଥାପନ କରେ ଏବଂ ଅନୁଭବ କରେ, ସବୁଠାରୁ ହୀନସ୍ଥାନ ଲୋକ ସୁଖୀ ନ ହେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମୁଁ ସୁଖୀ ହୋଇ ପାରିବି ନାହିଁ । ଏହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଚରଖାକୁ ଆପଣମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷାର କେନ୍ଦ୍ର ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ମୁଁ ଇଚ୍ଛା କରେ । ଯେପରି ପ୍ରହ୍ଲାଦ ସବୁବେଳେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଦେଖୁଥିଲେ, ଯେପରି ତୁଳସୀ ଦାସ କୃଷ୍ଣ ବିଗ୍ରହରେ ରାମ ଛଡ଼ା ଆଉ କିଛି ଦେଖି ପାରି ନଥିଲେ, ସେହିପରି ଆପଣମାନଙ୍କର ସମସ୍ତ ଶିକ୍ଷା ବା ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ଅରଟର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିବା ଦିଗରେ ଲାଗୁ । ଅରଟକୁ ଦରିଦ୍ରତମ ବ୍ୟକ୍ତିର ମୁଖ୍ୟ ଅବଲମ୍ବନ-ରୂପେ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିବା ନିମିତ୍ତ ଆମର ବିଜ୍ଞାନ, କାରିଗରି ଓ ଆମର ଅର୍ଥନୀତିର ସଦ୍‌ବ୍ୟବହାର ହେବା ଆବଶ୍ୟକ ଅଟେ । ମୁଁ ଜାଣେ ଯେ ଗୁଜୁରାଟ ବିଦ୍ୟାପୀଠରେ ଆମେ ଏ ଦିଗରେ ବିଶେଷ କୃତକାର୍ଯ୍ୟ ହୋଇନାହୁଁ । ଆପଣମାନେ ମଧ୍ୟ ଏହା କରୁନାହାନ୍ତି । କୌଣସି ଅଭିଯୋଗ କରିବାର ଭାବ ରଖି ମୁଁ ଏକଥା କହୁ ନାହିଁ । ମୋର ହୃଦୟର ଯନ୍ତ୍ରଣା ପ୍ରକାଶ କରୁଛି ମାତ୍ର । ଆପଣମାନେ ଏସବୁ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରନ୍ତୁ—ଏହା ହିଁ ମୋର କାମନା ।

— ୟଙ୍ଗ ଇଣ୍ଡିଆ, ତା ୧୦।୨।୧୯୨୭

୧୨

ସତର୍କ ବାଣୀ *

ଗାଂଧୀଜୀ କହିଲେ ଯେ ଯେଉଁ ଅନୁଷ୍ଠାନ ଅନ୍ୟ ଧର୍ମସ୍ଥଳ ପ୍ରତି ଘୃଣା ଉଦ୍ରେକ କରେ ଓ ଘୃଣା ପ୍ରଚାର କରେ, ତାହା ତିଷ୍ଠି ରହିବାକୁ ଅଯୋଗ୍ୟ ଅଟେ । ତୁଳସୀଦାସଙ୍କର ବାଣୀ—"କରୁଣା ଧର୍ମ ଅର୍ଥାତ୍ ଧାର୍ମିକତାର ମୂଳ ଅଟେ,

---

* ସ୍ୱାମୀ ଶ୍ରଦ୍ଧାନନ୍ଦଙ୍କ ଗୁରୁକୁଳ କାଙ୍ଗଡ଼ିର ରଜତ ଜୟନ୍ତୀ ଉତ୍ସବରେ ଜାତୀୟ ଶିକ୍ଷା ସମ୍ମିଳନୀର ସଭାପତି ରୂପେ ଗାଂଧୀଜୀଙ୍କର ଅଭିଭାଷଣ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଶ୍ରୀ ମହାଦେବ ଦେଶାଇଙ୍କର ଟିପ୍ପଣୀରୁ ।

ସେହିପରି ସବୁ ପାପର, ଅର୍ଥାତ୍ ଅଧାର୍ମିକତାର ମୂଳ ଅଟେ ।"—ଏପରି ଅନୁଷ୍ଠାନ-ଗୁଡ଼ିକ ସର୍ବଦା ମନେ ରଖିବା ଆବଶ୍ୟକ ବୋଲି ସେ ନିବେଦନ କଲେ । ସେ ଅଧିକ ମଧ୍ୟ କହିଲେ ଯେ, ଧର୍ମର ମୂଳତତ୍ତ୍ୱଗୁଡ଼ିକ ସବୁ ଧର୍ମରେ ସମାନ ହେତୁ ସାର୍ବଜନୀନ ହୋଇଥିବାରୁ ସେଗୁଡ଼ିକ ଉପରେ ଜୋର ଦେବା ଆବଶ୍ୟକ ଅଟେ । ଯଦି ମନୁଷ୍ୟ ଏଗୁଡ଼ିକୁ ପାଶୋରି ପକାଏ, ତେବେ ସେ ପଶୁ ପାଲଟିଯିବ ।

ସଂସ୍କୃତ ଓ ପାର୍ଶୀ ଭାଷା ଶିକ୍ଷା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସେ କହିଲେ :

"ପ୍ରତ୍ୟେକ ଭାରତୀୟ ଯୁବକ ପକ୍ଷରେ—ହିନ୍ଦୁ ତଥା ମୁସଲମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ସଂସ୍କୃତ ଶିଖିବା କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଅଟେ, କାରଣ ରାମ ଓ କୃଷ୍ଣ ଯେପରି ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କର ପୂର୍ବ ପୁରୁଷ ଥିଲେ, ସେମାନେ ସେହିପରି ମୁସଲମାନମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟ ଅଟନ୍ତି ଏବଂ ସେମାନଙ୍କୁ ବୁଝିବାକୁ ହେଲେ ସେମାନଙ୍କର ସଂସ୍କୃତ ଶିଖିବା ଆବଶ୍ୟକ । ମୁସଲମାନମାନଙ୍କ ସହିତ ସମ୍ପର୍କ ରଖିବା ଓ ଭାବର ଆଦାନ-ପ୍ରଦାନ ନିମନ୍ତେ ହିନ୍ଦୁମାନେ ମୁସଲମାନମାନଙ୍କର ଭାଷା ଶିଖିବା ମଧ୍ୟ ସମାନ ଭାବରେ ଆବଶ୍ୟକ ଅଟେ । ଆଜିକାଲି ଆମେ ପ୍ରତ୍ୟେକେ ଅନ୍ୟ ସମ୍ପ୍ରଦାୟର ଭାଷା ଠାରୁ ଦୂରେଇ ଯାଉଛୁ; କାରଣ ଆମେ ପାଗଳ ହୋଇଯାଇଛୁଁ । ନିଶ୍ଚିତ ଭାବରେ ଜାଣି ରଖନ୍ତୁ ଯେ ଯେଉଁ ଅନୁଷ୍ଠାନ ଘୃଣା ଓ ଭୟ ପ୍ରବୃତ୍ତ କରେ, ତାହା କେବେହେଁ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ବା ଜାତୀୟ ହୋଇ ନ ପାରେ ।"

—ନବଜୀବନ, ତା ୨୭।୩।୧୯୨୭

୯୩

ବାଙ୍ଗାଲୋର ବିଜ୍ଞାନ ଭବନରେ ବକ୍ତୃତା

ଗାନ୍ଧୀଜୀ ଦୀର୍ଘ ନିଃଶ୍ୱାସ ପକାଇ କହିଲେ, "ମୁଁ କେଉଁଠି ଆସି ପହଞ୍ଚିଲି ? ମୋ ଭଳି ଗାଉଁଲି ଲୋକର ଏଠି ସ୍ଥାନ ନାହିଁ । ଭୟ ଓ ବିସ୍ମୟରେ ମୋର ବାକ୍‌ରୋଧ ହୋଇଯାଉଛି । ମୋର ବେଶୀ କିଛି କହିବାକୁ ମନ ବଳୁନାହିଁ । ମୁଁ ଏତିକି କହିପାରେ ଯେ ଏଠି ଯେଉଁସବୁ ବିଶାଳ ଗବେଷଣାଗାର ଓ ବୈଦ୍ୟୁତିକ ଯନ୍ତ୍ରପାତି ଆପଣମାନେ ଦେଖୁଛନ୍ତି, ସେସବୁ ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ଲୋକଙ୍କର ପରିଶ୍ରମ ଯୋଗୁଁ—ଅନିଚ୍ଛା-ପୂର୍ଣ୍ଣ ଓ ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ ପରିଶ୍ରମ ଯୋଗୁଁ—ସମ୍ଭବ ହୋଇଛି । ଟାଟାଙ୍କର ତିରିଶ ଲକ୍ଷ

ଟଙ୍କା ବାହାରୁ ଆସିନାହିଁ କିମ୍ବା ମହୀଶୂର-ଦାନ ଅନ୍ୟ କେଉଁଠାରୁ ଆସିନାହିଁ । ସବୁ ଏହି ଭିକାରୀର ସଂସାରରୁ ଆସିଅଛି । ଯଦି ଆମ୍ଭେମାନେ ଗ୍ରାମବାସୀମାନଙ୍କୁ ଭେଟି ବୁଝାଇଦେଉଁ ଯେ ଯେଉଁ କୋଠାବାଡ଼ି ଜଳଜବ୍‌ଜାରେ ସେମାନଙ୍କର କିଛି ଉପକାର ନାହିଁ, ମାତ୍ର ସେମାନଙ୍କର ଭବିଷ୍ୟତ ବଂଶଧରମାନେ ଉପକୃତ ହେବେ, ଏହି ଯୁକ୍ତିରେ ସେମାନଙ୍କର ଧନକୁ ଆମେ କିପରି ଖର୍ଚ୍ଚ କରୁଅଛୁଁ, ସେମାନେ କିଛି ବୁଝିବେ ନାହିଁ । ସେମାନେ ଉଦାସୀନ ରହିବେ । ଆମ୍ଭେମାନେ କେବେହେଁ ସେମାନଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସଭାଜନ ହୋଇପାରୁ ନାହୁଁ, ଆମେ ସେମାନଙ୍କ ଉପରେ ଆମର ଅଧିକାର ଅଛି ବୋଲି ଧରିନେଉଛୁଁ । "ପ୍ରଜାମାନଙ୍କର ନାହିଁ ମତ, ନାହିଁ କର"—ସେମାନଙ୍କର ଏହି ନୀତି ଆମ ପ୍ରତି ମଧ୍ୟ ପ୍ରଯୋଜ୍ୟ ବୋଲି ଆମେ ଭୁଲି ଯାଉଛୁଁ । ଯଦି ପ୍ରକୃତରେ ଏହି ନିୟମକୁ ପ୍ରୟୋଗ କରାଯାଏ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କୁ ଏପରି ଖର୍ଚ୍ଚର ହିସାବ ଦେବାକୁ ଆପଣମାନେ ଦାୟୀ ବୋଲି ଉପଲବ୍ଧି କରନ୍ତି, ତାହାହେଲେ ଏସବୁ ସାଜ-ସରଂଜାମର ଆଉ ଗୋଟିଏ ଦିଗ ଅଛି ବୋଲି ବୁଝିବେ । ସେତେବେଳେ ଯାଇ ଆପଣମାନେ ବୁଝିବେ ଯେ ଆପଣମାନଙ୍କର ହୃଦୟରେ ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ କ୍ଷୁଦ୍ର ନୁହେଁ; ମାତ୍ର ବିଶାଳ ସହାନୁଭୂତି ଅଛି । ପୁଣି ଯଦି ଏହି ସହାନୁଭୂତିକୁ ବଜାୟ ରଖନ୍ତି, ତାହାହେଲେ ଯେଉଁ କୋଟି କୋଟି ଲୋକଙ୍କର ପରିଶ୍ରମ ଉପରେ ଆପଣମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷା ନିର୍ଭର କରୁଅଛି, ସେହିମାନଙ୍କ ଉପକାରରେ ଆପଣମାନଙ୍କର ଜ୍ଞାନର ସଦୁପଯୋଗ କରିବେ । ଆପଣମାନେ ମୋତେ ଯେଉଁ ପାଣ୍ଠି ଦେଇଛନ୍ତି, ମୁଁ ତାକୁ ଦରିଦ୍ର-ନାରାୟଣଙ୍କ ସେବାରେ ଲଗାଇବି । ପ୍ରକୃତ ଦରିଦ୍ର-ନାରାୟଣଙ୍କୁ ମୁଁ ସୁଦ୍ଧା ଦେଖିନାହିଁ; ମାତ୍ର ମୋର କଳ୍ପନା ବଳରେ ଜାଣିଛି । ଯେଉଁ କଙ୍ଗାଲୀମାନେ ଏ ପଇସା ପାଇବେ, ସେମାନେ ପ୍ରକୃତ ଦରିଦ୍ର-ନାରାୟଣ ନୁହନ୍ତି । ପ୍ରକୃତ ଦରିଦ୍ର-ନାରାୟଣ ବହୁ ଦୂର ଗାଆଁମାନଙ୍କରେ ନିଭୃତ କୋଣରେ ରହନ୍ତି; ସେଗୁଡ଼ିକ ଆମେ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଦେଖି ନାହୁଁ । ଆପଣମାନଙ୍କର ଅଧ୍ୟାପକ ମୋତେ କହିଲେ ଯେ କେତେକ ରସାୟନିକ ପଦାର୍ଥର ଧର୍ମ (Properties) ଜାଣିବାକୁ ବର୍ଷ ବର୍ଷ ଲାଗିବ । କିନ୍ତୁ ଏ ସବୁ ଗାଆଁକୁ କିଏ ଖୋଜି ବାହାର କରିବ ? ଯେପରି ଆପଣମାନଙ୍କର ଗବେଷଣାଗାରରେ ଦିନ-ରାତି ଚବିଶ ଘଣ୍ଟା ପ୍ରୟୋଗ ଚାଲିଛି, ଠିକ୍ ସେହିପରି ଆପଣମାନଙ୍କର ହୃଦୟର ବିଶାଳ ସହାନୁଭୂତି କୋଟି କୋଟି ଦରିଦ୍ର ଜନତାଙ୍କର ହିତରେ ସଦା-ସର୍ବଦା ଜାଗରୂକ ରହିଥାଉ ।

"ସାଧାରଣ ବାଙ୍ଗଲି ଲୋକ ଅପେକ୍ଷା ଆପଣମାନଙ୍କ ଠାରୁ ମୁଁ ବହୁତ ବେଶୀ ଆଶା କରେଁ । ମୋତେ ଯତ୍-ସାମାନ୍ୟ ଦାନ କରିଛନ୍ତି ସେତିକରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ରହନ୍ତୁ ନାହିଁ ଏବଂ କହନ୍ତୁ ନାହିଁ, "ଆମେ ଯାହା ପାରୁଁ କରି ସାରିଛୁଁ, ଚାଲନ୍ତୁ ଟେନିସ୍ ଓ

ବିଲିୟାର୍ଡ଼ ଖେଳିବା ।" ମୁଁ କହୁ ରହୁଛି, ବିଲିୟାର୍ଡ଼ ଖେଳିବାର ଘରର ଏବଂ ଟେନିସ୍ କୋର୍ଟରେ ଆପଣମାନେ ଚିନ୍ତା କରନ୍ତୁ, ଆପଣମାନଙ୍କ ଉପରେ କେତେ ଋଣ ଜମା ହୋଇ ଦିନକୁ ଦିନ ବଢ଼ି ଚାଲିଛି । ମାତ୍ର ଭିକ୍ଷୁକ ତା' ମନମୁତାବକ ଇଚ୍ଛା ଦାବୀ କରିପାରେ ନାହିଁ । ଆପଣମାନଙ୍କର ଦାନ ପାଇଁ ମୁଁ ଧନ୍ୟବାଦ ଦେଉଅଛି । ମୁଁ ଯେଉଁ ନିବେଦନ କଲି, ତାକୁ ସ୍ମରଣ କରନ୍ତୁ ଏବଂ କାର୍ଯ୍ୟରେ ପରିଣତ କରନ୍ତୁ । ଦରିଦ୍ର ମା, ଭଉଣୀମାନେ ଯେଉଁ ଲୁଗା ତିଆରି କରି ଦେଇଛନ୍ତି, ତାକୁ ପିନ୍ଧିବା ପାଇଁ ଭୟ କରନ୍ତୁ ନାହିଁ । ଆପଣମାନେ ଖଦୀ ପିନ୍ଧିବା ଦ୍ୱାରା ଯଦି କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷ ଆପଣମାନଙ୍କୁ ଅନୁଷ୍ଠାନରୁ ବାହାର କରିଦିଅନ୍ତି, ତେବେ ଭୟ କରନ୍ତୁ ନାହିଁ ଏବଂ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ବିଶ୍ୱାସରେ ଦୃଢ଼ ହୋଇ ଦୁନିଆ ଆଗରେ ଠିଆ ହୁଅନ୍ତୁ । ଧନ-ସମ୍ପତ୍ତି ଲୋଭରେ କୋଟି କୋଟି ମୂକ ଦେଶବାସୀଙ୍କ ପ୍ରତି ଆପଣମାନଙ୍କର (ସେବାର) ଆବେଗପୂର୍ଣ୍ଣ ଆଗ୍ରହ ରୁଦ୍ଧ ହୋଇ ନ ଯାଉ । ଯେଉଁ ଆଭ୍ୟନ୍ତରୀଣ ବା ଅନ୍ତରର ଗବେଷଣା ଆପଣମାନଙ୍କର ହୃଦୟକୁ କୋଟି ଜନତାର ହୃଦୟ ସହିତ ଯୁକ୍ତ କରିପାରେ ଏବଂ ଯାହାପାଇଁ ବାହ୍ୟ ଗବେଷଣା ଆବଶ୍ୟକ ନାହିଁ, ଆପଣମାନେ ସେପରି ଏକ ଅଧିକ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ବା ମହତ୍ତ୍ୱର ବେତାର-ଯନ୍ତ୍ର ଉଦ୍ଭାବନ କରିପାରନ୍ତି । ଯେଉଁ ଗବେଷଣା ଅନ୍ତରର ଗବେଷଣା ସହିତ ସଂଯୁକ୍ତ ନୁହେଁ, ତାହା ନିରର୍ଥକ । ଯଦ୍ୟପି ଆପଣମାନଙ୍କର ଆବିଷ୍କୃତ ଯନ୍ତ୍ରଗୁଡ଼ିକର ଲକ୍ଷ୍ୟ ଦରିଦ୍ର ଲୋକଙ୍କର କଲ୍ୟାଣ ନ ହୁଏ, ତେବେ ଆପଣମାନଙ୍କର କାରଖାନାଗୁଡ଼ିକ ଶୟତାନର କାରଖାନା-ଗୁଡ଼ିକଠାରୁ କୌଣସି ଗୁଣରେ ଭଲ ହେବ ନାହିଁ । ଏ କଥା ରାଜଗୋପାଳାଚାରୀ ପରିହାସରେ କହିଥିଲେ । ଗବେଷଣାକାରୀ ଛାତ୍ରମାନେ ଯେପରି ଚିନ୍ତାଶୀଳ ହେବା ଉଚିତ, ଆପଣମାନଙ୍କର ଚିତ୍ତ ଯଦି ସେହିପରି ଚିନ୍ତାଶୀଳ, ତେବେ ତାହାପାଇଁ ମୁଁ ଯଥେଷ୍ଟ ଖାଦ୍ୟ ଦେଲିଣି ।"

—ୟଙ୍ଗ ଇଣ୍ଡିଆ, ତା ୨୧।୭।୧୯୨୭

୧୪

ବାଙ୍ଗାଲୋରରେ ବକ୍ତୃତା

ବିଦ୍ୟାର୍ଥୀଙ୍କୁ ପ୍ରାଚୀନ କାଳରେ ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ କୁହାଯାଉଥିଲା, କାରଣ ତାହାର ସମସ୍ତ ଅଧ୍ୟୟନ ଓ କ୍ରିୟାକଳାପର ବା ପ୍ରବୃତ୍ତିର ଲକ୍ଷ୍ୟ ଥିଲା ବ୍ରହ୍ମାନୁସନ୍ଧାନ । ଆତ୍ମସଂଯମ ଓ ସୁଖଦୁଃଖରେ ସମାନ ଭାବରେ ଉଦାସୀନ ଥାଇ ସବଳତାର ଦୃଢ଼

ଭିତ୍ତି ଉପରେ ତାହାର ଜୀବନକୁ ସେ ଗଢ଼ିଥିଲା । ଏହି ସରଳତା ଓ ଆତ୍ମ-ସଂଯମ ପାଳନ କରିବା ଛାତ୍ରମାନଙ୍କର ଉଚିତ ବୋଲି ସବୁ ଧର୍ମରେ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଅଛି । ଯେ ଯୌବନରେ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ-ସ୍ୱେଚ୍ଛା ଓ ଲାଳସା ଉପରେ କୌଣସି ଅଙ୍କୁଶ ରଖେନାହିଁ, ସେ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟରେ କଦାପି ଦମନ କରିପାରିବ ନାହିଁ । କ୍ରୀଡ଼ା-କୌତୁକ ଗୁଡ଼ିକ ବର୍ଜନ କରିବାକୁ ମୁଁ କହେ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଅପଣମାନଙ୍କର ସମସ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟ ଓ କ୍ରୀଡ଼ାର ଉନ୍ନତ ଲକ୍ଷ୍ୟ ହେଉ ସଂଯମପୂର୍ଣ୍ଣ ଜୀବନ ଏବଂ ସେ ସବୁ ଆପଣମାନଙ୍କୁ ଭଗବାନଙ୍କର ସମୀପବର୍ତ୍ତୀ କରୁ ।

—ୟଙ୍ଗ ଇଣ୍ଡିଆ, ତା ୨୮ । ୭ । ୧୯୨୭

୧୪

ଛାତ୍ରମାନେ କଅଣ କରିବେ *

ଆପଣମାନଙ୍କର ଅଧ୍ୟକ୍ଷ ମହାଶୟଙ୍କର ଯେଉଁ ପାରିବାରିକ ଦୁଃଖ ଘଟିଅଛି, ମୁଁ କିଛି କହିବା ପୂର୍ବରୁ ସେଥିରେ ଗଭୀର ସମବେଦନା ପ୍ରକାଶ କରୁଅଛି । ଏଠାରେ ପହଞ୍ଚିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ତାହା ମୁଁ ଶୁଣିବାକୁ ପାଇଲି । ଅଧ୍ୟକ୍ଷ ମହାଶୟ ! ଆପଣଙ୍କର ଉଦ୍ୟାନଭବନରେ ଆପଣ ଏହି ଅନୁଷ୍ଠାନର ଆୟୋଜନ କରିଛନ୍ତି, କେବଳ ସେଥିପାଇଁ ନୁହେଁ, ମାତ୍ର ପାରିବାରିକ ଦୁଃଖସତ୍ତ୍ୱେ ଆପଣ ଯେ ଏହି ଅନୁଷ୍ଠାନରେ ଯୋଗଦେଇଅଛନ୍ତି ଓ ସଭାପତିର ଆସନ ଅଳଂକୃତ କରି ମୋ ପ୍ରତି ଯେଉଁ ସମ୍ମାନ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିଅଛନ୍ତି, ସେଥିପାଇଁ ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ଧନ୍ୟବାଦ ଦେଉଅଛି । ଆପଣଙ୍କର ଦୁଃଖରେ ମୋତେ ସମଦୁଃଖୀ ବୋଲି ବିବେଚନା କରିବେ ।

ଗୋଟିଏ ସାଧାରଣ ଲକ୍ଷଣ

ଆଜି ଅପରାହ୍ଣରେ ମୋତେ ଅଭିନନ୍ଦନ ଓ ଖଦୀ ପାଣ୍ଠି ପାଇଁ ଯେଉଁ ଦାନ ଦିଆଯାଇଛି ସେଥିପାଇଁ ମୁଁ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କୁ ଓ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଧନ୍ୟବାଦ ଦେଉଛି । ଆପଣମାନେ ମୋ ପ୍ରତି ଯେଉଁ ଶୁଭାକାଙ୍କ୍ଷା ଜଣାଇଛନ୍ତି ଓ ଏହି ଦେଶର ଉଇଦ୍ରକ୍ରମ ଜନସାଧାରଣ ସହିତ ମୋତେ ଯେଉଁ ସମ୍ମାନ ଦେଇଅଛନ୍ତି, ତାହା ମୋତେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟାନ୍ୱିତ କରୁ ନାହିଁ; କାରଣ ଏହି ସୁନ୍ଦର ଦେଶର ଏ ମୁଣ୍ଡରୁ ସେ ମୁଣ୍ଡ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ

---

* ଭେଲୋର ଛାତ୍ରମାନଙ୍କ ଠାରୁ ଅଭିନନ୍ଦନ ଗ୍ରହଣ କରିବା ପରେ ଉଦ୍‌ବୋଧନ ।

ମୁଁ ଯେଉଁଆଡ଼େ ଯାଇଛି, ସବୁଠି ଏହି ଏକାକଥା ଦେଖିଛି । ଅନେକ ବାଧାବିଘ୍ନ ଥାଇ ସୁଦ୍ଧା ଏହା ମୋ ପକ୍ଷରେ ଏତେ ବେଶୀ ଆନନ୍ଦ ଓ ଆଶ୍ୱାସନାର କଥା ଯେ, ଭାରତର ଛାତ୍ରସମାଜ ସେମାନଙ୍କର ହୃଦୟରେ ମୋତେ ଆଦରର ସ୍ଥାନ ଦେଇଅଛନ୍ତି । ଛାତ୍ରମାନେ ଅନେକ ପରିମାଣରେ ମୋର ବୋଝକୁ ହାଲୁକା କରିଦେଇଅଛନ୍ତି । ଛାତ୍ରମାନେ ମୋତେ ଏହି ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ସମ୍ମାନ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିବା ଓ ଦରିଦ୍ର ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ସହିତ ନିଜକୁ ସମାନ ଜ୍ଞାନ କରିବା ସତ୍ତ୍ୱେ ସେମାନଙ୍କର ଯେ ଆହୁରି ଅନେକ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ଅଛି, ମୋର ଏହି ମନୋଭାବ ମୁଁ ବ୍ୟକ୍ତ ନ କରି ରହିପାରୁନାହିଁ । କାରଣ ଆପଣମାନେ ହିଁ ଭବିଷ୍ୟତରେ ଆଶାଭରସା । ସ୍କୁଲ୍ ଓ କଲେଜ ଶିକ୍ଷା ଶେଷ କରିବା ପରେ ଆପଣମାନଙ୍କୁ ସାଧାରଣ ଜୀବନ ଯାପନ କରିବାକୁ, ଏ ଦେଶର ଦରିଦ୍ର ଜନସାଧାରଣଙ୍କୁ ଚଳାଇବାକୁ ଅହ୍ୱାନ ଆସିବ । ତେଣୁ ଆପଣମାନେ (ଛାତ୍ରମାନେ) ନିଜର ଦାୟିତ୍ୱ ଉପଲବ୍ଧି କରିବେ ଏବଂ ସେହି ଉପଲବ୍ଧିକୁ ଆହୁରି ଅଧିକ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଭାବରେ ଦେଖାଇବେ, ଏହା ମୁଁ ଆଶାକରେ । ଏହା ଏକ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ ତଥା ଦୁଃଖର କଥା ଯେ, ଅଧିକାଂଶ ଛାତ୍ର ଛାତ୍ରାବସ୍ଥାରେ ଯେଉଁ କ୍ଷଣିକ ମହାନୁଭବ ଆବେଗ ହୃଦୟରେ ପୋଷଣ କରି ଥାଆନ୍ତି, ପାଠ ପଢ଼ା ଶେଷ ହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସେ ସବୁ କୁଆଡ଼େ ଉଭେଇଯାଏ । ଅଧିକାଂଶ ଛାତ୍ର ପାର୍ଥିବ ସୁଖ-ସ୍ୱାଚ୍ଛନ୍ଦ୍ୟର ଆଶାରେ ରହନ୍ତି । ନିଶ୍ଚୟ କିଛି ଭୁଲ ଏ ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ରହିଯାଇଛି । ଗୋଟିଏ କାରଣ ଅଛି, ଯାହା ସୁସ୍ପଷ୍ଟ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶିକ୍ଷାବିତ୍ ଏବଂ ଯେଉଁମାନେ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ଆସନ୍ତି, ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ଉପଲବ୍ଧି କରିଅଛନ୍ତି ଯେ, ଆମର ଶିକ୍ଷା-ପଦ୍ଧତି ଦୋଷଯୁକ୍ତ । ପ୍ରକୃତରେ ଏ ଦେଶର ଆବଶ୍ୟକତା ସଙ୍ଗେ ବିଶେଷତଃ ଦରିଦ୍ର ଭାରତର ଆବଶ୍ୟକତା ସଙ୍ଗେ ଏହି ଶିକ୍ଷାର କୌଣସି ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ନାହିଁ । ଯେଉଁ ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯାଉଅଛି, ତାହା ସହିତ ଗୃହ-ଜୀବନ ଓ ଗ୍ରାମ୍ୟ ଜୀବନର କୌଣସି ଐକ୍ୟ ନାହିଁ । ତାହା ଏଭଳି ଏକ ବ୍ୟାପକ ବିଷୟ ଯେ ଏପରି ସଭାରେ ଆପଣମାନେ ଓ ମୁଁ ଆଲୋଚନା କରି ପାରିବା ନାହିଁ ।

ଗୋଟିଏ ଅପରିହାର୍ଯ୍ୟ ସର୍ତ୍ତ

ବର୍ତ୍ତମାନ ପରିସ୍ଥିତି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଆଲୋଚନା କଲେ, ଛାତ୍ରମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ କ'ଣ କରିବା ସମ୍ଭବ ଓ ଦେଶର ସେବା କରିବା ପାଇଁ ଆମେ ଅଧିକ କ'ଣ କରିପାରିବୁ, ଏହା ଆମକୁ ବିଚାର କରିବାକୁ ହେବ । ଯେଉଁମାନେ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କଠାରୁ ବହୁତ ଆଶା ରଖି ଅଛନ୍ତି ସେମାନଙ୍କର ଓ ମୋ ନିଜର ମତରେ ଏହି ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ହେଉଛି, ସେମାନଙ୍କୁ ନିଜ ନିଜର ହୃଦୟର ଅନୁସନ୍ଧାନ କରିବାକୁ ଓ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଚରିତ୍ରର ଯତ୍ନ ନେବାକୁ ପଡ଼ିବ । ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ ଶିକ୍ଷାପ୍ରଣାଳୀ ଗଠନର ଏକ ଅପରିହାର୍ଯ୍ୟ ସର୍ତ୍ତ

ହେଉଛୁ, ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଜୀବନର ପବିତ୍ରତା । ଯେଉଁ ଅଗଣିତ ଛାତ୍ର ମୋ ପାଖରେ କୌଣସି କଥା ଗୁପ୍ତ ନ ରଖି ବିଶ୍ୱାସରେ ହୃଦୟ ଖୋଲି ସେମାନଙ୍କର ଅନ୍ତରର ଭାବ ବ୍ୟକ୍ତ କରନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର ସେହି ଚିଠିପତ୍ରରୁ ଓ ସେମାନଙ୍କ ସହ ଦେଖାସାକ୍ଷାତରୁ ସ୍ପଷ୍ଟରୂପେ ଜଣାଯାଏ ଯେ, ସେମାନଙ୍କ ଠାରୁ ବହୁତ କିଛି ଆଶା କରାଯାଇପାରେ । ମୋ କଥାର ମର୍ମ ଆପଣମାନେ ଉତ୍ତମରୂପେ ବୁଝିପାରୁଥିବେ । ଆମ ଭାଷାରେ ଛାତ୍ର (student) ଶବ୍ଦର ଗୋଟିଏ ସୁନ୍ଦର ପ୍ରତିଶବ୍ଦ ଅଛି । ତାହା ହେଉଛି ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ । ମୋର ଆଶା ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ ଶବ୍ଦର ଅର୍ଥ ଆପଣମାନେ ଜାଣନ୍ତି । ଏହାର ଅର୍ଥ, ଯେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ଅନ୍ୱେଷଣ କରେ ଏବଂ ସବୁଠାରୁ ଅଳ୍ପ ସମୟରେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ହେବାପାଇଁ ନିଜକୁ ପରିଚାଳନା କରେ । ସବୁଧର୍ମର ପରସ୍ପର ମଧ୍ୟରେ ଯେତେ ପାର୍ଥକ୍ୟ ଥାଉ ପଛକେ, ପୃଥିବୀର ସମସ୍ତ ପ୍ରଧାନ ଧର୍ମ ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ଏକମତ ଯେ କୌଣସି ନର ବା ନାରୀ ଅପବିତ୍ର ହୃଦୟରେ ଭଗବାନଙ୍କର ମହାନ୍ ଶୁଭ୍ର ସିଂହାସନର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇପାରିବ ନାହିଁ । ଯଦି ହୃଦୟର ପୂର୍ଣ୍ଣ ପବିତ୍ରତା ଅନୁଶୀଳନ କରିବାରେ ଆମ୍ଭେମାନେ ସମର୍ଥ ନ ହେଉ, ତେବେ ବେଦର ସମସ୍ତ ଜ୍ଞାନ ଓ ଆବୃତ୍ତି, ସଂସ୍କୃତ, ଲାଟିନ୍, ଗ୍ରୀକ୍ ଭାଷାର ଶୁଦ୍ଧ ଜ୍ଞାନ ଏବଂ ଆଉ ଯାହା କିଛି ସବୁ ନିରର୍ଥକ ଅଟେ । ଚରିତ୍ରଗଠନ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଜ୍ଞାନର ଚରମ ଲକ୍ଷ୍ୟ ହେବା ଉଚିତ ।

ବିଶ୍ୱାସ ହରାଅ ନାହିଁ

ଶିମୋଗାରେ ଆଗରୁ ମୋର ଜଣେ ଅପରିଚିତ ଇଂରେଜ ବନ୍ଧୁ ମୋ ପାଖକୁ ଆସି ପଚାରିଲେ ଯେ, ଭାରତ ଯଦି ପ୍ରକୃତରେ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଗୋଟିଏ ଅଗ୍ରଗାମୀ ଦେଶ, ତେବେ ଭାରତୀୟ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କର ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ବିଷୟରେ ଜ୍ଞାନଲିପ୍ସା କାହିଁକି ଦେଖାଯାଏ ନାହିଁ । ଏପରିକି ଛାତ୍ରମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଅଧିକାଂଶ ଭଗବଦ୍‌ଗୀତା କଅଣ, ତାହା ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ । ତାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଆବିଷ୍କୃତ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କର ଏହି ଦୋଷ କ୍ଷାଳନ କରି ମୁଁ ସରଳ କୈଫିୟତ୍ ଦେଲି । ମାତ୍ର ସେହି କୈଫିୟତ୍ କିମ୍ବା ଏହି ବିରାଟ ଓ ଭୟଙ୍କର ତ୍ରୁଟିକୁ ଘୋଡ଼ାଇବାର ଯୁକ୍ତି ଆପଣମାନଙ୍କ ଆଗରେ ଥୋଇବାକୁ ମୁଁ ଚାହେଁ ନାହିଁ । ଆପଣମାନଙ୍କୁ ମୋର ସର୍ବାଦୌ ପ୍ରଥମ ଓ ଐକାନ୍ତିକ ଅନୁରୋଧ ଯେ, ଆପଣମାନେ ପ୍ରତ୍ୟେକେ ନିଜର ହୃଦୟ ମନ୍ଥନ କରନ୍ତୁ ଏବଂ ଯେଉଁଠାରେ ମୋର ମନ୍ତବ୍ୟକୁ ଯୁକ୍ତିଯୁକ୍ତ ଦେଖୁଛନ୍ତି, ସେଠାରେ ନିଜକୁ ସଂସ୍କୃତ ଓ ପୁନର୍ଗଠିତ କରନ୍ତୁ । ଆପଣମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଯେଉଁମାନେ ହିନ୍ଦୁ, ମୁଁ ଜାଣେ ଯେ ଆପଣମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଅଧିକାଂଶ ହିନ୍ଦୁ ଅଟନ୍ତି, ସେମାନେ ଗୀତାର ସରଳ ସୁନ୍ଦର ଓ ଭାବୋଦ୍ଦୀପକ ବା ଜ୍ଞାନୋଦ୍ଦୀପକ ସନ୍ଦେଶକୁ ବୁଝିବା ପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କରିବେ । ଯେଉଁମାନେ ନିଜର

ହୃଦୟକୁ ପବିତ୍ର କରିବା ନିମିତ୍ତ ସତ୍ୟର ଅନୁସନ୍ଧାନରେ ପ୍ରକୃତରେ ବ୍ରତୀ ହୋଇଅଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କର, ଜଣକୁ ମୂଦ୍ଧା ବାଦ୍ ନ ଦେଇ, ଅନୁଭବ ହୋଇଛି ଯେ ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ୍ ପରମେଶ୍ୱରଙ୍କ ଆନ୍ତରିକ ପ୍ରାର୍ଥନା ବ୍ୟତୀତ ଏହି ପବିତ୍ରତା ଲାଭ କରିବା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ଅସମ୍ଭବ । ଯେଣୁ ଆପଣମାନେ ଯାହା କରନ୍ତୁ ପଛକେ, ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ଠାରେ ବିଶ୍ୱାସ ହରାନ୍ତୁ ନାହିଁ । ଯୁକ୍ତିତର୍କ ଦ୍ୱାରା ମୁଁ ଆପଣମାନଙ୍କୁ ତାହା ବୁଝାଇଦେଇ ପାରିବି ନାହିଁ, କାରଣ ପ୍ରକୃତରେ କହିବାକୁ ଗଲେ, ସେ ବିଷୟ ଯୁକ୍ତିତର୍କର ବହୁ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱରେ । ମାତ୍ର ହୃଦୟରେ ପ୍ରକୃତ ନମ୍ରତା ଆପଣମାନେ ପୋଷଣ କରିବେ ଏବଂ ଏତେ ବହୁ ଉପଦେଷ୍ଟା, ଋଷି ଓ ପୃଥିବୀର ଅନ୍ୟ ବହୁଦର୍ଶୀ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର ଅନୁଭବକୁ ନିର୍ବିଚାରରେ ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କରିବେ ନାହିଁ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କୁ ଅନ୍ଧବିଶ୍ୱାସୀ ବୋଲି ଭାବିବେ ନାହିଁ, ଏହା ମୁଁ ଆପଣମାନଙ୍କଠାରୁ ଆଶାକରେ । ଆପଣମାନେ ଯଦି କେବଳ ଏତିକି କରନ୍ତି, ତେବେ ମୁଁ ଯାହା କହିବାକୁ ବସିଛି, ସେସବୁ ଜିନିଷ ଆପଣମାନଙ୍କ ଆଗରେ ସ୍ଫଟିକ ପରି ସ୍ୱଚ୍ଛ ଦେଖାଯିବ । ଆପଣମାନେ ଯେ ନିଜର ପ୍ରକାଶ୍ୟ ଘୋଷଣାରେ (ନିଜକୁ ବିଦ୍ୟାର୍ଥୀ ବୋଲାଇବାରେ) ସଚ୍ଚୋଟ ଅଟନ୍ତି, ମୋ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଏହା ଏକ ପ୍ରମାଣ ହେବ । ଯଦି ପ୍ରକୃତରେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କଠାରେ ଆପଣମାନଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ ଥାଏ, ତେବେ ତାଙ୍କର ସବୁଠାରୁ ନଗଣ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି ଜୀବର ଦୁଃଖରେ ବ୍ୟଥିତ ନ ହୋଇ ଆପଣମାନେ ରହି ପାରିବେ ନାହିଁ । ଅହିଂସ ଓ ଖଦୀ, ଅସ୍ପୃଶ୍ୟତା, ତଥା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ନିଶା-ନିବାରଣ କିମ୍ବା ବାଲ-ବିଧବା ଓ ବାଲ୍ୟବିବାହ ସମ୍ପର୍କରେ ସାମାଜିକ ସଂସ୍କାର ଏବଂ ତଦ୍ରୂପ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟ ଏହି ଏକମାତ୍ର ଉତ୍ସରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ବୋଲି ଆପଣମାନେ ଜାଣି ପାରିବେ । ମୁଁ ଯେଉଁ ଖଦୀ ଆନ୍ଦୋଳନ, ଅସ୍ପୃଶ୍ୟତା ବିରୋଧରେ ସଂଗ୍ରାମ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟ ସହିତ ନିଜକୁ ଅବିଚ୍ଛେଦ୍ୟ ଭାବରେ ସଂପୃକ୍ତ କରିଅଛି ସେସବୁକୁ ଆପଣମାନେ ସମର୍ଥନ କରୁଅଛନ୍ତି ଓ ସେଥିପ୍ରତି ସହାନୁଭୂତି ଦେଖାଉଅଛନ୍ତି, ସେଥିରେ ମୁଁ ଆନନ୍ଦିତ । ଆପଣମାନେ ଖଦୀ ସମ୍ପର୍କରେ ଏଣିକି ଅଧିକ ଭଲ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବେ, ମୁଁ ଏହି ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଗ୍ରହଣ କରୁଅଛି ।

ସବୁଠାରୁ ସହଜ କାର୍ଯ୍ୟ

ଖଦୀ ବ୍ୟତୀତ ଆଉ କିଛି ବ୍ୟବହାର କରିବେ ନାହିଁ ଏହି-ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ଶେଷଥର ପାଇଁ କରିବା ଆପଣମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଦୁନିଆରେ ସବୁଠାରୁ ସହଜ କାର୍ଯ୍ୟ ହେବ; କାରଣ ଯେଉଁମାନେ ସବୁଠାରୁ ବେଶୀ ଅଭାବଗ୍ରସ୍ତ, ସେମାନଙ୍କ ହାତରେ ଏହା ଦୁଇ ପଇସା ଦେବ । ମୁଁ ଶୁଣୁଛି ଯେ କେବଳ ଏହି ଗୋଟିଏ ଅନୁଷ୍ଠାନରେ ଆପଣମାନେ ୧୪୦୦ ଜଣ ଅଛନ୍ତି । ଏହି ଚଉଦ ଶହ ଜଣ ଯଦି ପ୍ରତିଦିନ ଅଧଘଣ୍ଟା ଲେଖାଏଁ ସୂତା

କାଟନ୍ତି, ସେମାନେ ଦେଶର ସମ୍ପଦ ବସ୍ତୁତଃ କେତେ ବଢ଼ାଇ ପାରିବେ ତାହା ବିଚାର କରନ୍ତୁ । ତଥାକଥିତ ଅସ୍ପୃଶ୍ୟମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଏହି ଚଉଦଶହ ଯୁବ କ'ଣ କରିପାରିବେ, ଭାବି ଦେଖନ୍ତୁ । ଯଦି ଏହି ଚଉଦଶହ ଯୁବକ ବାଲ୍ୟ-ବିବାହ ସହିତ କୌଣସି ପ୍ରକାରର ସମ୍ପର୍କ ନ ରଖିବାକୁ ଦୃଢ଼ ସଙ୍କଳ୍ପ କରନ୍ତି, ତେବେ ଆପଣମାନଙ୍କର ପାରିପାର୍ଶ୍ୱିକ ସମାଜରେ କେତେ ବଡ଼ ସଂସ୍କାର ଆଣିପାରିବେ, ତାହା କଳ୍ପନା କରନ୍ତୁ । ଯଦି ଏହି ଚଉଦଶହ ଜଣ ବା ଏଥିମଧ୍ୟରୁ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ ସଂଖ୍ୟାର ଯୁବ ସେମାନଙ୍କର ଅବସର ସମୟରେ କିମ୍ବା ରବିବାରର ଆଂଶିକ ସମୟ ମଦ୍ୟାସକ୍ତ ଲୋକମାନଙ୍କ ପାଖକୁ ଯାଇ ଯଥାସମ୍ଭବ ମୃଦୁ ମେଳାପୀ ଭାବରେ ସେମାନଙ୍କ ସହ ବ୍ୟବହାର କରି ସେମାନଙ୍କର ହୃଦୟ ଅଧିକାର କରିପାରିବେ, ତେବେ ଆପଣମାନେ ସେମାନଙ୍କର ଓ ଦେଶର କେତେ ସେବା କରିପାରିବେ ଅନୁମାନ କରନ୍ତୁ । ବର୍ତ୍ତମାନ ପ୍ରଚଳିତ ଦୋଷଯୁକ୍ତ ଶିକ୍ଷାପ୍ରଣାଳୀ ସତ୍ତ୍ୱେ ଆପଣମାନେ ଏହା କରିପାରିବେ । ଏଥିପାଇଁ ଆପଣମାନଙ୍କୁ ବେଶୀକିଛି କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ନାହିଁ; କେବଳ ନିଜର ହୃଦୟ ପରିବର୍ତ୍ତନ କଲେ, କିମ୍ବା ରାଜନୀତିକ ଜଗତରେ ପ୍ରଚଳିତ ଭାଷାରେ କହିବାକୁ ଗଲେ "ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ବଦଳାଇଲେ," ଏହା ହୋଇ ପାରିବ ।

ଗମ୍ଭୀର ପରିସ୍ଥିତି

ଯେଉଁ ଗମ୍ଭୀର ପରିସ୍ଥିତିରେ ଆମ୍ଭେମାନେ ଆଜି ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ଏଠାରେ ଏକତ୍ର ହୋଇଅଛୁଁ ଏବଂ ଯେଉଁ ସନ୍ଦର୍ଭରେ ମୋର ବକ୍ତୃତା ମୁଁ ଆରମ୍ଭ କଲି, ତାକୁ ଯଦି ଆପଣମାନେ ବିଚାର କରନ୍ତି, ତେବେ ଆପଣମାନେ ଏହି ଅବସରର ସଦ୍‌ବ୍ୟବହାର କରିବେ ବୋଲି ମୁଁ ଆଶା କରେ । ପାରିବାରିକ ଦୁଃଖ ହେତୁରୁ ଯଦି କୌଣସି ଛାତ୍ର ସଂସାରେ ଏହି ଅନୁଷ୍ଠାନରେ ଯୋଗଦେବାକୁ କ୍ଷାନ୍ତ ହୁଅନ୍ତି, ତେବେ ସେ ଠିକ୍ କରନ୍ତି ବୋଲି ନିଜେ ଓ ଦୁନିଆ କହିବେ । ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ଏପରି ଶୋକକୁ ଝୁରି ନ ହୋଇ, ସେହି ଶୋକକୁ ଭଗବାନ୍ ଓ ମାନବ ଜାତିର ସେବାରେ ରୂପାନ୍ତରିତ କରିପାରନ୍ତି, ତେବେ ତାଙ୍କଠାରେ ମହତ୍ତ୍ୱ ଓ ଶକ୍ତି ଅଛି ବୋଲି ବୁଝିବାକୁ ହେବ । ସମଗ୍ର ମାନବ ସମାଜ ଯେ ମୂଳତଃ ଏକ, ଏହା ଏହିପରି କାର୍ଯ୍ୟରୁ ଆମ୍ଭେମାନେ ବୁଝିବାକୁ ସମର୍ଥ ହେଉଁ । ମୋର ବକ୍ତବ୍ୟ ଆପଣମାନେ ଭଗବାନଙ୍କ କୃପାରୁ ବୁଝିପାରନ୍ତୁ । ଆପଣମାନଙ୍କର ଅଭିନନ୍ଦନ, ଅର୍ଥ-ସାହାଯ୍ୟ ଓ ବକ୍ତବ୍ୟ ପାଇଁ ପୁଣିଥରେ ମୁଁ ଧନ୍ୟବାଦ ଦେଉଅଛି ।

—ୟଙ୍ଗ ଇଣ୍ଡିଆ, ତା ୮ । ୯ । ୧୯୨୭

———

୧୭

ଅମର ଆଶା *

(୪)

ଗୁଜରାଟ ମହାବିଦ୍ୟାଳୟ ପରିଦର୍ଶନ କରିସାରି ଯେତେବେଳେ ସେ ଦିନ ଜଣେ ଜର୍ମାନ ଅଧ୍ୟାପକ ଗାଂଧୀଜୀଙ୍କୁ ଭେଟି ତାଙ୍କର ସନ୍ତୋଷ ପ୍ରକାଶ କଲେ, ସେତେବେଳେ ଗାଂଧୀଜୀ କହିଲେ : "ହଁ, ଆପଣ ସନ୍ତୋଷ ପ୍ରକାଶ କରିପାରନ୍ତି । ମାତ୍ର ଆଜ ସେଠାରେ ବେଶୀ କିଛି ଦେଖିବାକୁ ନାହିଁ । ମାଟି ତଳେ ବିହୁତ ଗମ୍ଭୀରରେ ଏହା ପୋତି ହୋଇ ରହିଛି । ମଞ୍ଜିଗୁଡିକ ଅଙ୍କୁରିତ ହୋଇଗଲା ପରି ପ୍ରଥମେ ଦେଖାଯାଉଥିଲା ଏବଂ ସେଗୁଡିକ ମହାବୃକ୍ଷରେ ପରିଣତ ହେବ ବୋଲି ଭାବୁଥିଲି, ମାତ୍ର ସେଗୁଡିକ ଶୁଖି ମ୍ଲାନ ହୋଇଗଲା । ଯଦି ମଞ୍ଜିଗୁଡିକ ନିର୍ଜୀବ, ତାହାହେଲେ ଆମେ ନିରାଶ ହେବା ସ୍ୱାଭାବିକ; ମାତ୍ର ମୁଁ ନିଶ୍ଚିତ ଯେ ସେଗୁଡିକ ନିର୍ଜୀବ ବା ଅଗାଡ଼ ନୁହେଁ । ଦିନ ଆସିବ, ଯେତେବେଳେ ସେଗୁଡିକ ପୁଣି ଅଙ୍କୁରିତ ଓ ମୁକୁଳିତ ହୋଇ କ୍ରମେ ମହାବୃକ୍ଷରେ ପରିଣତ ହେବ ।" ଏହି ଅଳ୍ପ କଥାରେ ସେ ଏହି ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର ବର୍ତ୍ତମାନ ଅବସ୍ଥା ଓ ଏହାର ଭବିଷ୍ୟତ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ତାଙ୍କର ମତ ବ୍ୟକ୍ତ କଲେ । ସମାବର୍ତ୍ତନ ଦିନ ଗାଂଧୀଜୀ ମିଷ୍ଟର ଆଣ୍ଡ୍ରୁଜଙ୍କର ବକ୍ତୃତାକୁ ଭାଷାନ୍ତର ବା ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରିବାର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଗ୍ରହଣ କରି, ତାଙ୍କର ନିଜ ଢଙ୍ଗରେ ସମସ୍ତ ଭାବକୁ, ବିଶେଷରେ ବିଶ୍ୱାସ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ମହାନ୍ ବାଣୀକୁ ଅନୁମୋଦନ କଲେ । ସେହି ବାଣୀରେ ବିଶ୍ୱାସର ସଂଜ୍ଞା ଥିଲା— "ଈପ୍ସିତ ବସ୍ତୁର ସୂକ୍ଷ୍ମ ସାର ଓ ଅଦୃଶ୍ୟ ବସ୍ତୁର ସୂଚନା ।" ଜର୍ମାନ ଅଧ୍ୟାପକଙ୍କ ଠାରେ ଗାଂଧୀଜୀ ଯେଉଁ ପୂର୍ବୋକ୍ତ ଭାବ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ, ତାହା ଉପରେ ଯେତେଦୂର ସମ୍ଭବ ଅଧିକ ଜୋର ଦେଇ ସେହି ବ୍ୟାଖ୍ୟାକୁ ଦୋହରାଇଲେ । ମିଷ୍ଟର ଆଣ୍ଡ୍ରୁଜଙ୍କର ବକ୍ତୃତାକୁ ଜଣେ କବି, କଳାକାର, ବକ୍ତା, ଈଶ୍ୱରନିଷ୍ଠ ବ୍ୟକ୍ତିର କୃତିରୂପେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ଗାଂଧୀଜୀ ତାହାର ଭୂୟସୀ ପ୍ରଶଂସା କଲେ । ଗାଂଧୀଜୀ କହିଲେ, "ଆପଣମାନେ ରେଜିଷ୍ଟ୍ରାରଙ୍କର ବିବରଣୀରୁ ଜାଣିଲେ ଯେ ବର୍ଷକ ଭିତରେ ପନ୍ଦରଟି ପ୍ରାଥମିକ ବିଦ୍ୟାଳୟର ମାନ୍ୟତା ପ୍ରତ୍ୟାହାର କରି ନିଆଯାଇଅଛି । ଆହୁରି ବେଶୀ ସଂଖ୍ୟାରେ ଏପରି ପ୍ରତ୍ୟାହାର କରିବାକୁ ପଡ଼ିଲେ, କ୍ଷତି କ'ଣ ? ସେହି ବିଦ୍ୟାଳୟଗୁଡ଼ିକ ନାମଞ୍ଜୁର କରିବାକୁ ପଡିଲା; କାରଣ ଅମ୍ଭମାନଙ୍କର କଠୋର କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମକୁ କୋହଳ କରିବାକୁ ଆମେ ଚାହିଁଲୁ ନାହିଁ ଏବଂ କହିଲୁ ଯେ ସେଗୁଡ଼ିକ ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ ସ୍ୱତାକଟାକୁ ଗ୍ରହଣ କରିବେ ନୋହିଲେ

* ଗୁଜୁରାଟ ବିଦ୍ୟାପୀଠରେ ଗାଂଧୀଜୀଙ୍କର ଭାଷଣରୁ ।

ଆମର ତାଲିକାରୁ ଯିବେ । ଏହା ହୋଇପାରେ ଯେ ଅବଶେଷରେ ସମସ୍ତ ବିଦ୍ୟାପୀଠ ଶୂନ୍ୟ ହୋଇଯିବ, ଏକାକୀ ଚାନ୍‌ସେଲର ଏହାର ସର୍ବାଧିକାରୀ ହୋଇ ତାଙ୍କର ନିଜର ଶିକ୍ଷକ ଓ ନିଜର ଛାତ୍ର ରୂପେ ରହିବେ । ତା'ପରେ କଅଣ ? ତାହାହେଲେ ମୋର ଅରଟ ଧରି ମୁଁ ସେଠାରେ ବସି ମୋ କାମରେ ଲାଗିଥିବି । ଯଦି ଆପଣମାନଙ୍କର ସେହି ଦୃଢ଼ ବିଶ୍ୱାସ ଥାଏ, ତାହାହେଲେ ଏହା ଧ୍ରୁବ ଜାଣନ୍ତୁ ଯେ ଝାଟିମାଟି କୁଡ଼ିଆଗୁଡ଼ିକରୁ ଜଣେ କାହିଁକି, ଶତ ଶତ ପ୍ରେମବ୍ରୋକ୍ ବାହାରିବେ । ବିଦ୍ୟାପୀଠ କି ଆକାର ଧାରଣ କରିବ, ତାହା ଆପଣମାନେ ଅଳ୍ପଦିନେ ଜାଣିବେ । କିନ୍ତୁ ମୁଁ ଚାହେଁ ଯେ ଆପଣମାନେ ଦୃଢ଼ ବିଶ୍ୱାସ ଓ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ସହକାରେ ଅପେକ୍ଷା କରିବେ । ଆମ ମଧ୍ୟରୁ ଯେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କେହି ଜଣେ ବଞ୍ଚିରହିଥିବେ, ସେ ଏଠାରେ ଜୀବନ୍ତ ସମାଧି ନେବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ରହିବେ; ମାତ୍ର ବିଦ୍ୟାପୀଠକୁ ବନ୍ଦ ହେବାକୁ ଦେବେ ନାହିଁ । ବିଦ୍ୟାପୀଠରେ ରହନ୍ତୁ ଏବଂ ଅଗ୍ନି-ପରୀକ୍ଷା ଭିତରେ ଗତିକରନ୍ତୁ । ଏହା କରି ନ ପାରିଲେ ଭାଗ୍ୟକୁ ନିନ୍ଦନ୍ତୁ ନାହିଁ । ଯଦି ଅମ୍ଭମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କେହି ଆପଣମାନଙ୍କୁ ଦଗା ଦିଅନ୍ତି ବା ନିରାଶ କରନ୍ତି, ଜାଣିରଖନ୍ତୁ ଯେ ମୁଁ ଅହିଂସାର ଭକ୍ତ ହେଲେହେଁ, ଆମ୍ଭେମାନେ ବିଦାରିତ ହେବାର ଯୋଗ୍ୟ ହେବୁଁ ।"

—ୟଙ୍ଗ ଇଣ୍ଡିଆ, ତା ୧୨।୧।୧୯୨୮

୧୭

ଗୁଜୁରାଟ ବିଦ୍ୟାପୀଠର ପୁନର୍ଗଠନ

(୧)

ଅସହଯୋଗ ଆନ୍ଦୋଳନ ଯେତେବେଳେ ଶୀର୍ଷ ସୀମାରେ ପହଞ୍ଚିଥିଲା, ସେତେବେଳେ ଏହି ଶ୍ରେଣୀର ଅନୁଷ୍ଠାନମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରଥମ ହୋଇ ଏହି ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ସ୍ଥାପିତ ହୋଇଥିଲା । ଏହା ନିଜର ଅସ୍ତିତ୍ୱ ରକ୍ଷା ପାଇଁ ଗତ ଛଅ ବା ସାତ ବର୍ଷ ହେଲା ସଂଗ୍ରାମ କରି ଆସୁଅଛି । ଛାତ୍ରୋପସ୍ଥାନ ଯଥେଷ୍ଟ କମିଗଲାଣି । ଏହା ଦ୍ୱାରା ମାନ୍ୟତା ପ୍ରାପ୍ତ କେତୋଟି ବିଦ୍ୟାଳୟ ବନ୍ଦ ହୋଇଗଲାଣି କିମ୍ବା ସରକାରୀ ମାନ୍ୟତା ପାଇଁ ପ୍ରାର୍ଥୀ ହେଲେଣି । ଯଦି ଏହାର କୌଣସି ଆଭ୍ୟନ୍ତରୀଣ ତ୍ରୁଟି ନଥାଏ, ତେବେ ଏହି ଅବନତି ପାଇଁ ବିବ୍ରତ ହେବା ଅନୁଚିତ । କିନ୍ତୁ ମୋତେ ମିଶାଇ ଅମ୍ଭମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଅନେକ ଅନୁଭବ କରୁଅଛନ୍ତି ଯେ, ଏହି ଆବଶ୍ୟକ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ପୁନର୍ଗଠନ କାର୍ଯ୍ୟ ପାଇଁ ଆମ୍ଭେମାନେ ଯାହା କରିପାରିଥାଆନ୍ତୁ, ତାହା କରି ନାହୁଁ ।

କିନ୍ତୁ ଯଦି ସମସ୍ତେ ଜାଗ୍ରତ ରହିଥାନ୍ତେ, ତାହାହେଲେ ଏତେ ଲୋକ ଆମକୁ ଛାଡ଼ି ଚାଲିଯାଇ ନ ଥାʼନ୍ତି । ଅବନତିର ଆଉ କେତେକ କାରଣ କାହାରି ହାତର କଥା ନୁହେଁ । ଯାହା କାର୍ଯ୍ୟ ହୋଇଅଛି ତାହାର ଉତ୍କର୍ଷ ଆହୁରି ସହଜରେ ଅଧିକ ହୋଇପାରିଥାନ୍ତା, ତଥାପି ଯାହା ହୋଇପାରିଛି, ସେଥିରେ ଯେ କୌଣସି ଅନୁଷ୍ଠାନ ଗର୍ବ ଅନୁଭବ କରିବ । ଗତ ପ୍ରଳୟଙ୍କରୀ ବନ୍ୟା ବେଳେ ବଲ୍ଲଭ ଭାଇ ପଟେଲ ଯେତେ ଅଧିକ କର୍ମୀଙ୍କର ମୂଲ୍ୟବାନ୍ ସହଯୋଗ ପାଇପାରିଲେ, ତାହା ବିଦ୍ୟାପୀଠ ବିନା ସମ୍ଭବ ହୋଇ ନଥାନ୍ତା, ଏ କଥା ମୁଁ ଦୃଢ଼ତା ସହକାରେ କହିପାରେ । ସିନ୍ଧୁ ବନ୍ୟା ସମ୍ପର୍କରେ ଅଧ୍ୟାପକ ମାଲ୍‌କାନୀ ଯେଉଁ ଚମତ୍କାର କାର୍ଯ୍ୟ କରି ଆସୁଅଛନ୍ତି, ସେଥିରେ ତାଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବା ନିମିତ୍ତ ବିଦ୍ୟାପୀଠର ସ୍ୱେଚ୍ଛାସେବକ-ମାନେ ବାସ୍ତବରେ ସିନ୍ଧୁ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯାଇଥିଲେ । ବିଦ୍ୟାପୀଠର ଉପାଧ୍ୟାୟମାନଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଗୋଟିଏ ନିର୍ଭୁଲ ଓ ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ବିଶ୍ଳେଷଣମୂଳକ ବିବରଣୀ ଜଣେ ଉପାଧ୍ୟାୟ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିଛନ୍ତି । ସେ ବିଦ୍ୟାପୀଠର ଜଣେ ବୋଲି ନିଜକୁ ଗର୍ବ କରନ୍ତି । ତଳେ ମୁଁ ସେହି ବିବରଣୀ ବିଷୟରେ ଚର୍ଚ୍ଚା କରିବି । ପରିହାର୍ଯ୍ୟ ବା ଅପରିହାର୍ଯ୍ୟ ଉଭୟ ଶ୍ରେଣୀର ଅବହେଳାକୁ ଆମର ବର୍ତ୍ତମାନ ସ୍ୱୀକାର କରିନେଲେ ଯଥେଷ୍ଟ ହେବ ଏବଂ ବର୍ତ୍ତମାନ ଆମର ନିଜ ଭୁଲିଛୁ କହିଲେ ଚଳିବ । ଗତ ରବିବାର ଦିନ ସିନେଟ୍ ଗୋଟିଏ ପ୍ରସ୍ତାବ ଗ୍ରହଣ ପୂର୍ବକ ବିଦ୍ୟାପୀଠର ମୂଲ୍ୟବାନ୍ ସମ୍ପତ୍ତି ଓ ଆହୁରି ମୂଲ୍ୟବାନ ଅନୁଷ୍ଠାନର ଦାୟିତ୍ୱ ଏକ ଟ୍ରଷ୍ଟୀବୋର୍ଡ ହାତରେ ସମର୍ପଣ କରି ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶୋଧନ ଦିଗରେ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଗ୍ରହଣ କରିଅଛନ୍ତି । ପ୍ରସ୍ତାବର ଅନୁବାଦ ମୁଁ ତଳେ ଦେଉଅଛି :

"ଗୁଜୁରାଟ ବିଦ୍ୟାପୀଠର ସିନେଟ୍‌ର ଏହି ଅଧିବେଶନର ମତ ଯେ :

(୧) ଅସହଯୋଗ ଆନ୍ଦୋଳନ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଗୁଜୁରାଟ ବିଦ୍ୟାପୀଠକୁ ସ୍ଥାପନ କରି ଏବଂ ଆନ୍ଦୋଳନର ଗତି ବ୍ୟାହତ ହେବା ସତ୍ତ୍ୱେ ଏହାକୁ ପରିଚାଳନା କରି ଗୁଜୁରାଟ ରାଷ୍ଟ୍ରପ୍ରତି ଅତ୍ୟାବଶ୍ୟକ ସେବା ଅର୍ପଣ କରିଅଛି ;

(୨) ଏହା ସ୍ୱୀକାର୍ଯ୍ୟ ଯେ ସଂଖ୍ୟା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବିଦ୍ୟାପୀଠ ବର୍ଷକୁ ବର୍ଷ କ୍ଷତିଗ୍ରସ୍ତ ହୋଇଅଛି;

(୩) ଆଭ୍ୟନ୍ତରୀଣ ଅବସ୍ଥା ଅନୁକୂଳ ହୋଇଥିଲେ, ଉତ୍କର୍ଷ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବିଦ୍ୟାପୀଠ ଆହୁରି ଭଲ ଫଳ ଅର୍ଜନ କରି ପାରିଥାନ୍ତା; ଏବଂ

(୪) ବିଦ୍ୟାପୀଠ ତାହାର କ୍ରମବିକାଶ ପଥରେ ଏପରି ଏକ ଅବସ୍ଥାରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଛି ଯେତେବେଳେ ଏହାର କାର୍ଯ୍ୟକୁ ଅଧିକ ଫଳପ୍ରଦ ଭାବରେ ଚଳାଇବାର

ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଏବଂ ଘୋଷିତ ନୀତିଗୁଡ଼ିକରୁ ସ୍ଖଳିତ ନ ହୋଇ ନିଷ୍ଠା ସହକାରେ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ପାଳନ କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ବିଦ୍ୟାପୀଠର ପରିଚାଳନା ଗୋଟିଏ ଟ୍ରଷ୍ଟୀବୋର୍ଡ ହାତରେ ନ୍ୟସ୍ତ ହେବା ଉଚିତ ଅଟେ ।

ତେଣୁ ବିଦ୍ୟାପୀଠର ପୁନର୍ଗଠନ ପାଇଁ ସିନେଟ୍ ଦ୍ୱାରା ଗୃହୀତ ଏହି ପ୍ରସ୍ତାବ ଅନୁସାରେ ତା ୪ ଡିସେମ୍ବର ୧୯୨୭ ମସିହାରେ ଗୁଜୁରାଟ ବିଦ୍ୟାପୀଠ ମଣ୍ଡଳ ନାମରେ ଗୋଟିଏ ଟ୍ରଷ୍ଟୀବୋର୍ଡ ସିନେଟ୍ ନିଯୁକ୍ତ କଲେ । ଉକ୍ତ ବୋର୍ଡରେ ନିମ୍ନଲିଖିତ ତାଲିକା ମଧ୍ୟରୁ ଯେଉଁ ସଦସ୍ୟମାନେ ଏଥିରେ ରହିବେ, ସେମାନଙ୍କୁ ନିମ୍ନଘୋଷିତ ନୀତିଗୁଡ଼ିକ ପାଳିବା ପାଇଁ ସ୍ୱାକ୍ଷରପୂର୍ବକ ସମ୍ମତି ଜ୍ଞାପନ କରିବାକୁ ହେବ । ସିନେଟ୍ ବିଦ୍ୟାପୀଠ ସହିତ ସଂଯୁକ୍ତ ସମସ୍ତ ଅନୁଷ୍ଠାନକୁ ସେଗୁଡ଼ିକର ସ୍ଥାବରାସ୍ଥାବର ସମ୍ପତ୍ତି, ସେଗୁଡ଼ିକର ଅଧିକାର ଓ ଦାୟିତ୍ୱମାନ ଉକ୍ତ ବିଦ୍ୟାପୀଠ-ମଣ୍ଡଳକୁ ହସ୍ତାନ୍ତର କଲେ । ସେହିପରି ଯୋଗ୍ୟତା ଥିବା ସଦସ୍ୟମାନଙ୍କର ସଂଖ୍ୟା ଯେପରି ପଚିଶରୁ ଅଧିକ ନ ହୁଏ, ମଣ୍ଡଳ ତଦନୁସାରେ ସଦସ୍ୟସଂଖ୍ୟା ବଢ଼ାଇବାକୁ ଅଧିକାର ପାଇଲେ । ଯଦି ଇସ୍ତଫା, ମୃତ୍ୟୁ କିମ୍ବା ଶପଥ-ଭଙ୍ଗ ହେତୁ କିମ୍ବା ତଦ୍ରୂପ କାରଣରୁ କୌଣସି ସଦସ୍ୟଙ୍କର ବହିଷ୍କାର ହେତୁ ଶୂନ୍ୟ ସ୍ଥାନ ପୂରଣ କରିବାକୁ ପଡ଼େ, ତାହାହେଲେ ପାଞ୍ଚ ଭାଗରୁ ଚାରି ଭାଗ ସଦସ୍ୟଙ୍କ ମତରେ ମଣ୍ଡଳ ତାହା କରି ପାରିବେ ।

ସଦସ୍ୟମାନଙ୍କର ନାମ

ସର୍ବଶ୍ରୀ

୧—ବଲ୍ଲଭଭାଇ ପଟେଲ
୨—ନୃସିଂହ ପ୍ରସାଦ ଭଟ୍ଟ
୩—କାକା କାଲେଲକର
୪—ଶଙ୍କରଲାଲ ବ୍ୟାଙ୍କର
୫—ମହାଦେବ ଦେଶାଇ
୬—ଅବ୍ଦୁଲ କାଦର ବର୍ଓ୍ୱାଜର୍
୭—ମଣିଲାଲ କୋଠାରୀ
୮—କିଶୋରଲାଲ ମଶ୍ରୁୱାଲା
୯—ନରହରି ପରୀଖ
୧୦—ବାଲ୍‌ଜୀ ଦେଶାଇ
୧୧—ହରି ପ୍ରସାଦ ବ୍ରଜରାଇ ଦେଶାଇ
୧୨—ଜୁଗତ୍‌ରାମ ଦୁବେ

୧୩—ଗୋକୁଳ ଭାଇ ଭଟ୍ଟ
୧୪—ସୁଖଲାଲଜୀ ପଣ୍ଡିତ
୧୫—ପରୀକ୍ଷିତ ଲାଲ ମଜୁମଦାର
୧୬—ଗୋପାଳରାଓ କୁଲକାର୍ଣ୍ଣି
୧୭—ମାମା ଫାଡକେ
୧୮—ଶ୍ରୀମତୀ ମଣିବେନ୍ ଭି: ପଟେଲ

ମୂଳନୀତିଗୁଡ଼ିକ

୧—ସ୍ୱରାଜ ଲାଭ ସହିତ ସଂପୃକ୍ତ ଆନ୍ଦୋଳନମାନ ଚଳାଇବା ପାଇଁ ଚରିତ୍ରବାନ୍, ଦକ୍ଷ, ଶିକ୍ଷିତ ଓ ବିବେକ-ବୁଦ୍ଧି-ସଂପନ୍ନ କର୍ମୀ ନିର୍ମାଣ କରିବା ଏହି ବିଦ୍ୟାପୀଠର ପ୍ରଥମ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଅଟେ ।

—ବିଦ୍ୟାପୀଠ ଦ୍ୱାରା ପରିଚାଳିତ ବା ମାନ୍ୟତା-ପ୍ରାପ୍ତ ସମସ୍ତ ଅନୁଷ୍ଠାନ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ଅସହଯୋଗୀ ନିଶ୍ଚୟ ହେବେ ଏବଂ ତେଣୁକରି ସେମାନଙ୍କର ସରକାରଙ୍କ ସହିତ କୌଣସି ସାହାଯ୍ୟ ସମ୍ପର୍କ ରହିବ ନାହିଁ ।

୩—ସ୍ୱରାଜ ସଂପର୍କରେ ବିଦ୍ୟାପୀଠର ଜନ୍ମ ଏବଂ ଅହିଂସ ଅସହଯୋଗ ଏହାର (ସ୍ୱରାଜ ଲାଭର) ସାଧନ ହୋଇଥିବାରୁ, ଏହାର ଶିକ୍ଷକ ଓ ନ୍ୟାସୀମାନେ ନିଜକୁ ସେହି ସାଧନ ମଧ୍ୟରେ ଏପରି ସୀମିତ ବା ସଂଯତ ରଖିବେ, ଯେପରି କି ସେଗୁଡ଼ିକୁ କାର୍ଯ୍ୟରେ ପାଳନ କରିବାକୁ ସଦା ଜାଗରୂକ ଥାଇ ଚେଷ୍ଟା କରିବେ ।

୪—ବିଦ୍ୟାପୀଠର ଶିକ୍ଷକ ଓ ନ୍ୟାସୀମାନେ ଏବଂ ଏହାର ମାନ୍ୟତାପ୍ରାପ୍ତ ସମସ୍ତ ଅନୁଷ୍ଠାନ ଅସ୍ପୃଶ୍ୟତାକୁ ହିନ୍ଦୁଧର୍ମର କଳଙ୍କ ବୋଲି ନିଶ୍ଚୟ ମନେ କରିବେ ଏବଂ ଏହାକୁ ଦୂର କରିବାପାଇଁ ସେମାନଙ୍କର ଯଥାସାଧ୍ୟ ଯତ୍ନ କରିବେ ଏବଂ ଅସ୍ପୃଶ୍ୟତା ହେତୁରୁ କୌଣସି ବାଳକ ବା ବାଳିକାକୁ ଅନୁଷ୍ଠାନରୁ ବର୍ଜନ କରିବେ ନାହିଁ କିମ୍ବା ଅନୁଷ୍ଠାନରେ ପ୍ରବେଶ କରିବାରେ ବାଧା ଦେବେ ନାହିଁ କିମ୍ବା ଥରେ ସେପରି ବାଳକ ବା ବାଳିକାକୁ ଗ୍ରହଣ କଲେ ତାହା ପ୍ରତି କୌଣସି ପକ୍ଷପାତ ବ୍ୟବହାର କରିବେ ନାହିଁ ।

୫—ଶିକ୍ଷକ ନ୍ୟାସୀମାନେ ଏବଂ ମାନ୍ୟତାପ୍ରାପ୍ତ ଅନୁଷ୍ଠାନଗୁଡ଼ିକ ସୂତା-କଟାକୁ ସ୍ୱରାଜ ଆନ୍ଦୋଳନର ଗୋଟିଏ ଅପରିହାର୍ଯ୍ୟ ଅଙ୍ଗ ବୋଲି ନିଶ୍ଚୟ ମନେ କରିବେ ଏବଂ ତେଣୁକରି ଅକ୍ଷମ ଅବା ସମସ୍ତଙ୍କୁ ବାଦ ଦେଇ, ନିୟମିତ ଭାବରେ ସୂତା କାଟିବେ ଏବଂ ଅଭ୍ୟସ୍ତ ଭାବରେ ଖଦୀ ପିନ୍ଧିବେ ।

୬—ବିଦ୍ୟାପୀଠରେ ପ୍ରଦେଶର ଭାଷା ମୁଖ୍ୟ ସ୍ଥାନ ନିଶ୍ଚୟ ପାଇବ ଏବଂ ଶିକ୍ଷାର ମାଧ୍ୟମ ନିଶ୍ଚୟ ହେବ । ବ୍ୟାଖ୍ୟା : ଗୁଜୁରାଟୀ ଭିନ୍ନ ଅନ୍ୟ ଭାଷାଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ପ୍ରଣାଳୀରେ ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯାଇ ପାରେ ।

୭—ବିଦ୍ୟାପୀଠର ପାଠ୍ୟକ୍ରମରେ ହିନ୍ଦୀ-ହିନ୍ଦୁସ୍ତାନୀ ଶିକ୍ଷା ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ ହେବ । ନୋଟ : ହିନ୍ଦୀ-ହିନ୍ଦୁସ୍ତାନୀର ଅର୍ଥ ହେଉଛି ଯେଉଁ ଭାଷା ଭାରତର ଉତ୍ତରାଞ୍ଚଳରେ ଉଭୟ ହିନ୍ଦୁ ଓ ମୁସଲମାନ ଜନତା ସାଧାରଣତଃ କହନ୍ତି ଏବଂ ଯାହା ଦେବନାଗରୀ କିମ୍ବା ପାର୍ଶୀ ଲିପିରେ ଲେଖାଯାଏ ।

୮—ବୌଦ୍ଧିକ ଶିକ୍ଷାକୁ ଯେଉଁ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଆଯିବ, ସେହି ଗୁରୁତ୍ୱ ହସ୍ତ କର୍ମ ଶିକ୍ଷାକୁ ମଧ୍ୟ ନିଶ୍ଚୟ ଦିଆଯିବ ଏବଂ ଯେଉଁ ଧନ୍ଦାଗୁଡ଼ିକ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଜୀବନରେ ହିତକର, କେବଳ ସେହିଗୁଡ଼ିକ ନିଶ୍ଚୟ ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯିବ ।

୯—ଦେଶର ବିକାଶ ବା ଅଭିବୃଦ୍ଧି ସହର ଉପରେ ନିର୍ଭର କରେ ନାହିଁ, ମାତ୍ର ଗ୍ରାମଗୁଡ଼ିକ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରେ । ସେହି ହେତୁରୁ ବିଦ୍ୟାପୀଠର ପାଣ୍ଠିର ବୃହଦ୍‌ଭାଗ ଓ ବିଦ୍ୟାପୀଠର ଅଧିକାଂଶ ଶିକ୍ଷକ ଗ୍ରାମବାସୀମାନଙ୍କର କଲ୍ୟାଣକଳ୍ପେ ଉପଯୋଗୀ ଶିକ୍ଷା ପ୍ରସାରରେ ନିଶ୍ଚୟ ନିୟୋଜିତ ହେବେ ।

୧୦—ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ନିର୍ଣ୍ଣୟରେ ଗ୍ରାମର ଅଧିବାସୀମାନଙ୍କର ପ୍ରୟୋଜନୀୟତା ପ୍ରତି ମୁଖ୍ୟ ଧ୍ୟାନ ନିଶ୍ଚୟ ଦିଆଯିବ ।

୧୧—ବିଦ୍ୟାପୀଠ ଦ୍ୱାରା ପରିଚାଳିତ ଓ ମାନ୍ୟତାପ୍ରାପ୍ତ ସମସ୍ତ ଅନୁଷ୍ଠାନରେ ସମସ୍ତ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ଧର୍ମ ପ୍ରତି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ସହନଶୀଳତା ନିଶ୍ଚୟ ଆଚରଣ କରାଯିବ ଏବଂ ସତ୍ୟ ଓ ଅହିଂସା ସହିତ ସଙ୍ଗତ ରଖି, ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀମାନଙ୍କର ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ବିକାଶ ନିମିତ୍ତ ଧର୍ମଶିକ୍ଷା ନିଶ୍ଚୟ ଦିଆଯିବ ।

୧୨—ବିଦ୍ୟାପୀଠ ଦ୍ୱାରା ପରିଚାଳିତ କିମ୍ବା ମାନ୍ୟତାପ୍ରାପ୍ତ ସମସ୍ତ ଅନୁଷ୍ଠାନରେ ଦେଶବାସୀମାନଙ୍କର ଶାରୀରିକ ବିକାଶ ନିମିତ୍ତ ଶାରୀରିକ ବ୍ୟାୟାମ ଓ ଶାରୀରିକ ଶିକ୍ଷା ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ ହେବ ।”

ମାତ୍ର ଏହି ପଦକ୍ଷେପ କଠୋର ହୋଇଥିବାରୁ, ଦୃଢ଼ ଅଧ୍ୟବସାୟ ଓ ସଦାଜାଗ୍ରତ ଉଦ୍ୟମ ସହକାରେ ଏହାକୁ ଅନୁସରଣ ନ କଲେ ଏହା ନିରର୍ଥକ ହୋଇପାରେ । ଏପରି ଉଦ୍ୟମ ଫଳରେ ଛାତ୍ରସଂଖ୍ୟା ଆପାତତଃ କମିଯାଇପାରେ । ସିନେଟ୍ ଅର୍ଥାତ୍ ବର୍ତ୍ତମାନ ଟ୍ରଷ୍ଟୀବୋର୍ଡ଼ ଏହି ସମ୍ଭାବନା ବିଷୟରେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ରୂପେ ଅବହିତ ଅଛନ୍ତି । ସେମାନେ ଉତ୍କର୍ଷ ଚାହାନ୍ତି ଏବଂ ଅନୁଭବ କରନ୍ତି ଯେ ଯଦି

ଉତ୍କର୍ଷ ବଢାଯ଼ ରଖାଯାଇପାରେ, ତାହାହେଲେ ପରୀକ୍ଷଣ ମଧ୍ୟ ଯଥା ସମୟରେ ଟିକିବ । ଉତ୍କର୍ଷ ପାଇଁ ସେମାନେ ସବୁ ତ୍ୟାଗ କରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଅଛନ୍ତି । ଯେଉଁ ମୂଳ ନୀତିଗୁଡ଼ିକ ସାଧାରଣଙ୍କ ଆଗରେ ଘୋଷିତ ହୋଇଅଛି, ସେଗୁଡ଼ିକ ସାଧାରଣ ମନୁଷ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ଯେତିକି ସମ୍ଭବ ପ୍ରକୃତରେ କାର୍ଯ୍ୟରେ କେବଳ ସେତିକି ପାଳିତ ହେବ, ଏହି ବିଶ୍ୱାସରେ ସୂତାଦାତାମାନଙ୍କର ସାହାଯ୍ୟକୁ ବ୍ୟବହାର କରିବା ଅନୁଚିତ ହେବ । ଯଦି ନ୍ୟାସୀମାନେ ଅନୁଷ୍ଠାନକୁ ଯେ କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ଧରି ରଖିବାକୁ ମୂଳନୀତିଗୁଡ଼ିକୁ ବଳି ଦିଅନ୍ତି, ତେବେ ସ୍ୱାଭାବିକ ଭାବରେ ଟ୍ରଷ୍ଟୀମାନେ ସେମାନଙ୍କ ଉପରେ ଥିବା ଅନ୍ୟମାନଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସକୁ ମିଥ୍ୟା ବୋଲି ପ୍ରମାଣିତ କରିବେ । ଯଦି ଟ୍ରଷ୍ଟୀମାନେ ଉଦ୍ୟମନସ୍କ ରହନ୍ତି, ସେମାନେ ରହିବେ ବୋଲି ମୋର ବିଶ୍ୱାସ କରିବାର ଯଥେଷ୍ଟ କାରଣ ଅଛି, ତେବେ ବ୍ୟକ୍ତିଗତଭାବରେ ଏହାର ଫଳାଫଳ ପାଇଁ କୌଣସି ଭୟ ନାହିଁ ।

ଗଣତନ୍ତ୍ରର ଅଧୋଗତି ସ୍ୱଳ୍ପ-ଜନତନ୍ତ୍ର ଆଡ଼କୁ ହୋଇଛି ବୋଲି ଏହଦ୍ୱାରା ବାହାରକୁ ଜଣାପଡ଼ିବ । ପ୍ରକୃତରେ ଏହା ନୁହେଁ । ଯେଉଁ ମୂଳନୀତିଗୁଡ଼ିକ ପାଳନ କରିବା ପାଇଁ ନିର୍ବାଚିତ ସିନେଟ୍ ହେଉ ସମସ୍ତ ନିମିତ୍ତ ଘୋଷଣା କରିଥିଲା ଓ ପ୍ରକାଶ୍ୟରେ ଲଢ଼ୁଥିଲା, ଯେତେବେଳେ ସେହି ମୂଳନୀତିଗୁଡ଼ିକ ମିଳେଇଦିବାକୁ ବସିଲା, ସେତେବେଳେ ସେହି ବୃହତ୍ ନିର୍ବାଚିତ-ସଂସ୍ଥାକୁ ଆଉ ସମର୍ଥନ କରାଯାଇ ପାରିଲା ନାହିଁ । ଗଣତନ୍ତ୍ରର ଆଦର୍ଶ ଓ ମୂଳନୀତି ସମୟକ୍ରମେ ବଦଳୁଥାଏ । ସଂସ୍ଥାଟିକର ମୂଳନୀତିଗୁଡ଼ିକ ଧରାବନ୍ଧା ଓ ଅପରିବର୍ତ୍ତନୀୟ । ଯେତେବେଳେ ଅସହଯୋଗ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ସ୍ତରରେ ଅଚଳ ହେଲା, ଯେଉଁମାନେ ଏହାକୁ ଭାରତର ଦାସତ୍ୱ-ବନ୍ଧନରୁ ମୁକ୍ତିର ଏକ ମାତ୍ର ଉପାୟ ବୋଲି ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥିଲେ, ସେତେବେଳେ ସେମାନେ ଏହାକୁ ତାହାର ଯୁକ୍ତିଯୁକ୍ତ ପରିସମାପ୍ତି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନିଜ ଜୀବନରେ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରି ସେହି ବିଶ୍ୱାସକୁ ବଞ୍ଚାଇ ରଖିବା ନିମିତ୍ତ ବାଧ୍ୟ ହେଲେ । ତେଣୁ ଅଖିଳ ଭାରତ କଟାଳୀ ସଂଘ ନାମରେ (All-India Spinner's Association ନାମରେ) ଗୋଟିଏ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ସ୍ୱ-ଶାସିତ ସଂସ୍ଥା କଂଗ୍ରେସ ସୃଷ୍ଟି କଲା । ଯେଉଁମାନଙ୍କର ଚରଖାର ବାଣୀରେ ଜୀବନ୍ତ ବିଶ୍ୱାସ ଥିଲା ସେହିମାନେ ଏ ସଂସ୍ଥାରେ ରହିଲେ । ମୂଳ ସଂସ୍ଥାକୁ ଏହା ଦୃଢ଼ ଶକ୍ତି ଯଥାସମୟରେ ଯୋଗାଇବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଏହି ସଂସ୍ଥା ପରିଚାଳନାକୁ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିବେ ବୋଲି ମୌଖିକ ସର୍ତ୍ତ ଥିଲା । ପ୍ରକୃତରେ ଗୋଟିଏ ଗଣତାନ୍ତ୍ରିକ ଅନୁଷ୍ଠାନ ଗଢ଼ି ଉଠିବାର ଆଶାରେ ସ୍ଥାୟୀ ଟ୍ରଷ୍ଟ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଅଛି ଏବଂ ଯଦି କେବେ ବାସ୍ତବରେ ଗୋଟିଏ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଅନୁଷ୍ଠାନ ହୁଏ, ତେବେ ପୃଥିବୀରେ ଏକ ଅଦ୍ଭୁତପୂର୍ବ ଗଣତନ୍ତ୍ର ହେବ । ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଶିକ୍ଷାକୁ ଏକ ଜୀବନ୍ତ

ଶକ୍ତିରେ ପରିଣତ କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ, ଅର୍ଥାତ୍ ଗୁଜୁରାଟର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଗ୍ରାମ ସହିତ ସମ୍ପର୍କ ରଖିବାକୁ, ବିଦ୍ୟାର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ସହିତ ଶ୍ରମର ମର୍ଯ୍ୟାଦାକୁ ସମାନ ବୋଲି ଛାତ୍ରମାନଙ୍କୁ ଉପଲବ୍ଧି କରାଇବାରେ ସମର୍ଥ କରିବାକୁ, ରାଷ୍ଟ୍ରକୁ ଗ୍ରାମ-ସ୍ତରରେ ସେବା କରିବା ନିମିତ୍ତ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ-ସେବକ ନିର୍ମାଣ କରିବାକୁ, ସିନେଟ୍ ଟ୍ରଷ୍ଟୀବୋର୍ଡ ଆକାରରେ ବାହାରିଛି । ଟ୍ରଷ୍ଟୀବୋର୍ଡ ତାହାର ବର୍ତ୍ତମାନ ଆଦର୍ଶକୁ ପୂର୍ବୋକ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ଦ୍ୱାରା ରୂପାୟିତ କରିବାକୁ ପ୍ରତିଜ୍ଞାବଦ୍ଧ ହୋଇଅଛି । ବିଶଦ ଆଲୋଚନା ପରେ ରବିବାର ଦିନ ଯେତେବେଳେ ପ୍ରସ୍ତାବ ଗ୍ରହଣ କଲେ, ସିନେଟ ଏହାଠାରୁ କୌଣସି ଭିନ୍ନ ଆଶା କରି ନ ଥିଲେ କିମ୍ବା ଟ୍ରଷ୍ଟୀଗଣ ଭିନ୍ନ ଦାୟିତ୍ୱ ବହନ କରି ନ ଥିଲେ । ସିନେଟ୍ ସ୍ୱେଚ୍ଛାରେ ଯେଉଁ କ୍ଷମତା ସମର୍ପଣ କରିଦେଇଛନ୍ତି, ସେଥିରୁ କୌଣସି ନିକମା ଜନତନ୍ତ୍ରର ଉଦ୍ଭବ ହୋଇ ନ ପାରେ । ଯେତେବେଳେ ସେମାନେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ କ୍ଷମତାର ଅଧିକାରରେ ଥିଲେ ଏବଂ ତାହାକୁ ଶେଷ ସୀମା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବ୍ୟବହାର କରିବାର ସ୍ଥିତିରେ ଥିଲେ, ସେତେବେଳେ ଗୋଟିଏ ସ୍ଥାୟୀ ସଂସ୍ଥାକୁ ଏହି କ୍ଷମତା ହସ୍ତାନ୍ତର କରିଦେଲେ । ଏହି ସ୍ୱାର୍ଥ-ତ୍ୟାଗର ନୈତିକ ଉତ୍କର୍ଷ ଟ୍ରଷ୍ଟୀମାନଙ୍କୁ ପ୍ରମାଣ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ସେମାନଙ୍କର ଦାୟିତ୍ୱ ଗୁରୁତର ଅଟେ । ମାତ୍ର ନିଜକୁ ଯଥୋଚିତ ଭାବରେ ଉତ୍ସର୍ଗ କରିଦେଲେ ଏହା ହାଲୁକା ଲାଗିବ ଏବଂ ଗୁଜୁରାଟ ତଥା ଭାରତ ଏତଦ୍ଦ୍ୱାରା ଲାଭବାନ୍ ହେବ । ଫଳର ପରିମାଣ ପରିବର୍ତ୍ତିରେ ସେମାନଙ୍କର ସ୍ୱେଚ୍ଛାକୃତ ସେବାର ପରିମାଣ ଓ ସେବାର ଉତ୍କର୍ଷ ଅନୁସାରେ ସେମାନଙ୍କୁ ବିଚାର କରାଯିବ ।

ୟଙ୍ଗ ଇଣ୍ଡିଆ, ତା ୨।୨।୧୯୨୮

ଗୁଜୁରାଟ ବିଦ୍ୟାପୀଠର ପୁନର୍ଗଠନ *

୨

ନିକଟ ଅତୀତରେ ବିଦ୍ୟାପୀଠ ଯେଉଁ ମୂଳନୀତିଗୁଡ଼ିକୁ ଗ୍ରହଣ କରିଅଛି, ଗ୍ରୀଷ୍ମାବକାଶ ମଧ୍ୟରେ ତୁମ୍ଭେମାନେ ସେଗୁଡ଼ିକ ବିଷୟରେ ଯତ୍ନ ସହକାରେ ଚିନ୍ତା କରିଥିବ ବୋଲି ମୁଁ ବିଶ୍ୱାସ କରେ । ମୁଁ ବାରମ୍ବାର କହୁଛି ଯେ, ଆମର ଶକ୍ତି ସଂଖ୍ୟାରେ ନାହିଁ । ସଂଖ୍ୟାକୁ ଆମେ ହେୟ ମନେକରୁଛୁଁ, ତାହା ନୁହେଁ, ମାତ୍ର ସଂଖ୍ୟାର ସ୍ୱଳ୍ପତା ଆମକୁ ବିବ୍ରତ କରିବା ଅନୁଚିତ । ଜଣେ ମନୁଷ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ଯେତେଦୂର ସମ୍ଭବ ଆମେ ଏହି ମୂଳନୀତିଗୁଡ଼ିକୁ ଉତ୍ତମରୂପେ ବୁଝିବା, ଗ୍ରହଣ କରିବା

---

* ଗ୍ରୀଷ୍ମାବକାଶ ପରେ ମହାବିଦ୍ୟାଳୟ ଓ ବିନୟ ମନ୍ଦିର ଉଦ୍‌ଘାଟନ କରି ଗାନ୍ଧୀଜୀ ଯେଉଁ ବକ୍ତୃତା ଦେଇଥିଲେ ତାହାର ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ସାର ।

ଓ କାର୍ଯ୍ୟରେ ପରିଣତ କରିବାରେ ଆମର ପ୍ରକୃତ ଶକ୍ତି ନିହିତ ରହିଛି । ଯେଉଁ ଛାତ୍ରମାନେ ଏହି ବିଦ୍ୟାପୀଠ ପ୍ରତି ଅନୁରକ୍ତ ଅଛନ୍ତି, ଯଦି ସେମାନେ ଏହାର ମୂଳ ବିଶ୍ୱାସ ବା ନୀତି ଅନୁସାରେ ଜୀବନଯାପନ କରନ୍ତି, ତାହାହେଲେ ଆମ ଆଗରେ ଯେଉଁ ସ୍ୱରାଜର ଲକ୍ଷ୍ୟ ରହିଅଛି, ତାହା ଆମେ ନିଶ୍ଚୟ ଲାଭ କରିପାରିବୁଁ । କେବଳ ଲୋଡ଼ା ହେଉଅଛି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ନିଷ୍ଠା ଏବଂ ମୂଳନୀତିଗୁଡ଼ିକ ପାଳନ କରିବାରେ ନିର୍ଭୀକତା । ତୁମ୍ଭେମାନେ ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କୁ ନିରୁଦ୍‌ବିଗ୍ନ ରଖିବ ଏବଂ ସମସ୍ତ ବାଧାବିଘ୍ନ ସତ୍ତ୍ୱେ ତୁମ୍ଭେମାନେ ଅନୁଷ୍ଠାନ ପ୍ରତି ଅନୁରକ୍ତ ରହିବ ଓ ବିଦ୍ୟାପୀଠର ଘୋଷିତ ମୂଳନୀତିଗୁଡ଼ିକୁ ଆଚରଣରେ ପାଳନ କରିବ ବୋଲି ସେମାନଙ୍କୁ ନିର୍ଭର ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଦେବ—ମୁଁ ଚାହେଁ । ସତ୍ୟ ଓ ଅହିଂସା ଆମର ଭିତ୍ତିର ମୂଳ ପଥର ଅଟେ ଏବଂ ଯେଉଁମାନଙ୍କର ଏଥିରେ ବିଶ୍ୱାସ ନାହିଁ, ସେମାନଙ୍କର ଏଠାରେ ସ୍ଥାନ ନାହିଁ ।

ସରକାରୀ ଅନୁଷ୍ଠାନ ଓ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଅନୁଷ୍ଠାନ ମଧ୍ୟରେ ଯେଉଁ ସ୍ପଷ୍ଟ ପାର୍ଥକ୍ୟମାନ ରହିଛି ସେଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରୁ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ମୁଁ ବୁଝାଇବି । ବାରଡ଼ୋଲିରେ ଆମର ଜଣେ ଛାତ୍ର ଜେଲ୍‌କୁ ଯାଇଛି ଏବଂ ଅନ୍ତର ଅନେକ ଯିବେ । ସେମାନେ ବିଦ୍ୟାପୀଠର ଗୌରବ । ଏପରି ଜେଲ୍ ଯିବାକୁ ଯେତେ ଇଚ୍ଛା କଲେ ସୁଦ୍ଧା ସରକାରୀ ଅନୁଷ୍ଠାନର ଛାତ୍ରମାନେ ସାହସ କରିବେ କି ? ତୁମ୍ଭେମାନେ ଯେପରି ବାରଡୋଲି ଯାଇ ବଲ୍ଲଭଭାଇଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିପାରିବ, ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ ସେ ବାଟ ଖୋଲା ନାହିଁ । ସେମାନେ ଗୋପନରେ କେବଳ ସହାନୁଭୂତି ଦେଖାଇପାରନ୍ତି । ଯଦି ରାଷ୍ଟ୍ରର ଘଡ଼ିସନ୍ଧି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଶିକ୍ଷା ଆମକୁ ପଙ୍ଗୁ ଓ ମୂକ କରିରଖେ, ତେବେ ସେ ଶିକ୍ଷାରେ କି ମୂଲ୍ୟ ଅଛି ? ଜ୍ଞାନ ଓ ପୋଥିଗତ ବିଦ୍ୟା କ୍ଲୀବତ୍ୱର କ୍ଷତିପୂରଣ ନୁହେଁ ।

ଆମର ଶିକ୍ଷାଦାନ ପ୍ରଣାଳୀ ଓ ସେମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷାଦାନ ପ୍ରଣାଳୀ ମଧ୍ୟରେ ଆକାଶ ପାତାଳ ପ୍ରଭେଦ ରହିଛି । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ, ସେମାନେ ଯେପରି ଇଂରେଜୀ ପଢ଼ାନ୍ତି, ଆମେ ସେପରି ପଢ଼ାଇ ନ ପାରୁଁ । ଆମେ ସେହି ଭାଷାର କାର୍ଯ୍ୟ ଚଳାଇବା ଭଳି ଜ୍ଞାନ ଦେଇପାରୁଁ । କିନ୍ତୁ ଜାତୀୟ ଆତ୍ମହତ୍ୟା ନ କରି ଆମେ ମାତୃଭାଷାକୁ ଅବହେଳା କରିପାରିବୁଁ ନାହିଁ ଏବଂ ଇଂରେଜୀକୁ ଆମେ ନିଜ ଚିନ୍ତାର ବାହନ କରି ନ ପାରୁଁ । ଏହି ଅନିଷ୍ଟକାରୀ ଅଭ୍ୟାସକୁ ସଂଶୋଧନ କରିବା ପାଇଁ ଏହି ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଅନୁଷ୍ଠାନରେ ଆମେ ଲାଗିଛୁଁ । ଗୁଜୁରାଟୀ ଭାଷା ମାଧ୍ୟମରେ ଆମେ ସମସ୍ତ ବିଷୟ ଅବଶ୍ୟ ପଢ଼ିବୁଁ । ଆମ୍ଭେମାନେ ଏହାକୁ ସମୃଦ୍ଧ କରିବୁଁ ଏବଂ ସବୁ ଚିନ୍ତା ଓ ଅନୁଭୂତିର ସୂକ୍ଷ୍ମ ପାର୍ଥକ୍ୟ ଏହାଦ୍ୱାରା ପ୍ରକାଶ କରିବାକୁ ସମର୍ଥ କରିବୁଁ । ଅନ୍ୟ

କୌଣସି ଦେଶରେ ଏପରି ଅବସ୍ଥା ଆମେ ଦେଖିବାକୁ ପାଉନୁ ନାହିଁ । ବିଜ୍ଞାନ ଇଂରେଜୀ ଭାଷା ମାଧ୍ୟମରେ ପଢ଼ି ଆମେ ବହୁତ କ୍ଷତିଗ୍ରସ୍ତ ହେଉଛୁ । ଆମେ କର୍ତ୍ତବ୍ୟର ପଥ ଭୁଲିଅଛୁଁ ।

ଅର୍ଥନୀତି-ଶିକ୍ଷା ବିଷୟ ବିଚାର କର । ବର୍ତ୍ତମାନ ସରକାରୀ ଅନୁଷ୍ଠାନରେ ଯେଉଁ ପ୍ରଥା ଚଳୁଛି, ତାହା ମନ୍ଦ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଦେଶର ନିଜସ୍ୱ ଅର୍ଥନୀତି ଅଛି । ଏ ବିଷୟରେ ଜର୍ମାନ ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକଗୁଡ଼ିକ ଇଂରେଜୀ ପୁସ୍ତକଠାରୁ ଭିନ୍ନ । ଅବାଧ ବାଣିଜ୍ୟ ଇଂଲଣ୍ଡର ମୁକ୍ତି ହୋଇପାରେ ; ମାତ୍ର ଏହା ଆମର ସର୍ବନାଶ । ଭାରତୀୟ ଅର୍ଥନୀତିର ପଦ୍ଧତି ଆମକୁ ଏବେ ନୂଆ ବାହାର କରିବାକୁ ବାକି ଅଛି ।

ଇତିହାସ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ମଧ୍ୟ ତାହା ହିଁ । କୌଣସି ଫରାସୀ ଲୋକ ଭାରତର ଇତିହାସ ଲେଖିଲେ ତାଙ୍କର ନିଜ ଢଙ୍ଗରେ ଲେଖିବେ । କୌଣସି ଇଂରେଜ ଲୋକ ଲେଖିଲେ ଭିନ୍ନ ପ୍ରକାରରେ ଲେଖିବେ । ଇଂରେଜ ଓ ଫରାସୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଘଟିଥିବା ଯୁଦ୍ଧଗୁଡ଼ିକର ବର୍ଣ୍ଣନା ଲେଖକଭେଦରେ ବିଭିନ୍ନ ହେବ । ଅମଲାତନ୍ତ୍ରର ପକ୍ଷପାତୀ ଜଣେ ଇଂରେଜ ଶାସକ ଭାରତ ଇତିହାସକୁ ଯେପରି ଲେଖିବେ, ତାହାକୁ ଜଣେ ଭାରତୀୟ ସ୍ୱଦେଶଭକ୍ତ ମୂଳ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଭିନ୍ନ ପ୍ରକାରେ ଲେଖିବେ, ଅଥଚ ଉଭୟେ ସତ୍ୟପ୍ରିୟ ବା ଅକପଟ ହୋଇପାରିଥାନ୍ତି । ଆମର ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଜୀବନରେ ଇଂରେଜମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଘଟଣାଗୁଡ଼ିକର ମୂଲ୍ୟାଙ୍କନକୁ ମାନିନେବା ଦ୍ୱାରା ଆମେ ମାରାତ୍ମକ ଭୁଲ କରିଅଛୁଁ । ଅତଏବ ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଓ ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କ ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ ମୌଳିକ ଗବେଷଣା ପାଇଁ ପ୍ରଶସ୍ତ କ୍ଷେତ୍ର ରହିଅଛି ।

ପାଟିଗଣିତ ପରି ବିଷୟର ନୂଆ ଶିକ୍ଷାଦାନ ଭିନ୍ନ ହେବ । ପାଟିଗଣିତର ଆମର ଶିକ୍ଷକ ଭାରତୀୟ ଅବସ୍ଥା ବା ସମସ୍ୟାଗୁଡ଼ିକ ଉପରେ ଭିତ୍ତି କରି ପ୍ରଶ୍ନମାନ ଗଠନ କରିବେ । ଏହିରୂପେ ସେ ପାଟିଗଣିତ ଓ ଭାରତର ଭୂଗୋଳ ଉଭୟେ ଯୁଗପତ୍ ଶିକ୍ଷା ଦେବେ ।

ହସ୍ତ-କର୍ମ ଏବଂ ଶିଳ୍ପ-ଶିକ୍ଷା ଉପରେ ଆମେ ବିଶେଷ ଜୋର ଦେଉଅଛୁଁ । ଏହି ଶିକ୍ଷା ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କର ବୁଦ୍ଧିକୁ ମାନ୍ଦା କରିଦେବ ବୋଲି ଭ୍ରାନ୍ତ ଧାରଣା କର ନାହିଁ । କେତେଗୁଡ଼ିଏ ତଥ୍ୟ ଘୋଷି ଆମର ମସ୍ତିଷ୍କରେ ପୂରାଇଦେଲେ ଆମର ବୁଝିବାର ଶକ୍ତି ପ୍ରକଟିତ ହୁଏ ନାହିଁ । ବୁଦ୍ଧିମତ୍ତା ସହକାରେ କୌଣସି ଶିଳ୍ପ ଶିକ୍ଷାର ଅନୁଶୀଳନ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟହୀନ ପୁସ୍ତକ ପାଠ ଅପେକ୍ଷା ଧୀ-ଶକ୍ତିର ଅଧିକ ମୂଲ୍ୟବାନ୍ ସହାୟକ ହୁଏ ।

—ୟଙ୍ଗ ଇଣ୍ଡିଆ, ତା ୨୧ । ୭ । ୧୯୨୮

ଗୁଜୁରାଟ ବିଦ୍ୟାପୀଠର ପୁନର୍ଗଠନ

(୩)

ଉତ୍ପାଦନମୂଳକ କାର୍ଯ୍ୟ ଆମ ଦେଶର ଶିକ୍ଷା-ପରିକଳ୍ପନାର ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଙ୍ଗ ହେବା ଉଚିତ ଏବଂ ଆମ ଦେଶରେ ଏହାର ସପକ୍ଷରେ ଅନୁକୂଳ ବାତାବରଣ ସୃଷ୍ଟି କରିବା ଆବଶ୍ୟକ ଅଟେ । ତାହାହେଲେ ଛାତ୍ରମାନେ ପଢ଼ିବା ଓ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ କାର୍ଯ୍ୟରୁ ଯାହା ଆୟ କରିବେ, ତଦ୍ଦ୍ୱାରା ସ୍କୁଲର ସମସ୍ତ ଖର୍ଚ୍ଚ ଉଠିବା ସମ୍ଭବ ହୋଇପାରେ । ଏହି ଧାରଣା ମନରେ ରଖି ଶ୍ରୀ ମଧୁସୂଦନ ଦାସ କଟକରେ ତାଙ୍କର ଚମଡ଼ା କାରଖାନା ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ । ଏ ପରିକଳ୍ପନା ଉତ୍ତମ ଥିଲା । ମାତ୍ର ଏହି ଶିଳ୍ପ-ଗତ ସାହସିକ କାର୍ଯ୍ୟକୁ ବଞ୍ଚାଇ ରଖିବା ନିମିତ୍ତ ଦେଶରେ ଉପଯୁକ୍ତ ବାତାବରଣ ନ ଥିବାରୁ ଏହା ବିଫଳ ହେଲା । ଆମର ଉଚ୍ଚ ଶିକ୍ଷାରେ ବଢ଼ଇକାର୍ଯ୍ୟ କାହିଁକି ଗୋଟିଏ ଅପରିହାର୍ଯ୍ୟ ଅଙ୍ଗ ନ ହେବ ? ଲୁଗା ବୁଣା ବ୍ୟତୀତ ଶିକ୍ଷା ସୂର୍ଯ୍ୟବିହୀନ ସୌରଜଗତ୍ ପରି ହେବ । ଯେଉଁଠାରେ ଏହି ସମସ୍ତ ଧନ୍ଦା ଯଥୋଚିତଭାବରେ ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯିବ, ସେଠାରେ ସ୍କୁଲର ଖର୍ଚ୍ଚ ଉଠାଇବା ପାଇଁ ଛାତ୍ରମାନେ ଯଥେଷ୍ଟ ଉପାର୍ଜନ କରିପାରିବେ । ଏ ସବୁ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ନିମିତ୍ତ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କର ଶାରୀରିକ ବଳ ଓ ଦୃଢ଼ ଇଚ୍ଛା-ଶକ୍ତି ଥିବା ଆବଶ୍ୟକ । ଅବଶ୍ୟ ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କୁ ଏହି କାର୍ଯ୍ୟର ଉପଯୁକ୍ତ ଅଂଶ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ, ସେମାନେ ଏଥିପାଇଁ ଉଭୟ ଶାରୀରିକ ଓ ମନସ୍ତାତ୍ତ୍ୱିକ ଅନୁକୂଳ ପରିବେଶ ସୃଷ୍ଟି କରିବେ । ଯଦି ଜଣେ ତନ୍ତୀ କବୀର ହୋଇ ପାରିଲେ, ତେବେ ଅନ୍ୟ ତନ୍ତୀମାନେ କାହିଁକି ଜଣେ ଗିଦ୍‌ୱାନୀ, କୃପାଳନୀ କିମ୍ବା କ୍ୟାଲେଲକର ହୋଇ ନ ପାରିବେ ? ଯଦି ଜଣେ ମୋଚି ସେକ୍ସପିୟର୍ ହୋଇପାରିଲେ, ତାହାହେଲେ ଅନ୍ୟ ମୋଚିମାନେ ମହାନ୍ କବି ହୋଇ ନ ପାରିଲେ, ଉତ୍ତମ ରସାୟନବିତ୍ କିମ୍ବା ଅର୍ଥନୀତିଜ୍ଞ କାହିଁକି ହୋଇ ନ ପାରିବେ ? ଆମକୁ ବୁଝିବାକୁ ହେବ ଯେ କାର୍ଯ୍ୟ ଓ ବୌଦ୍ଧିକ ଜ୍ଞାନ ମଧ୍ୟରେ ବିରୋଧ ଅଛି ବୋଲି ଭ୍ରାନ୍ତ କଳ୍ପନା କରି ଲୋକସାଧାରଣଙ୍କର ପ୍ରଗତିକୁ ଆମ୍ଭେମାନେ ବହୁତ ବ୍ୟାହତ କରିଅଛୁଁ । ଏ ଉଭୟ ମଧ୍ୟରେ କୌଣସି ବିରୋଧ ନାହିଁ, ଏହା ଦର୍ଶାଇ ଦେବାକୁ ଏବଂ ଏହି କ୍ଷତିକାରକ ଭ୍ରମକୁ ଦୂର କରିବା ନିମିତ୍ତ ବିଦ୍ୟାପୀଠର ଦାୟିତ୍ୱ ଅଛି ।

—ନବଜୀବନ, ତା ୨୩ । ୯ । ୧୯୨୮

୪୮

ସ୍ନାତକମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ବାର୍ତ୍ତା *

ଆପଣଙ୍କ ସ୍କୁଲ କଲେଜକୁ ଯଦି ଗଭର୍ଣ୍ଣମେଣ୍ଟ ସ୍କୁଲ୍ କଲେଜ ସହିତ ତୁଳନା କରନ୍ତି, ତେବେ ଆପଣମାନଙ୍କର ନୈରାଶ୍ୟ ସୁନିଶ୍ଚିତ । ଏ ଦୁଇଟି ଦୁଇ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାରର । ସରକାରୀ ଅନୁଷ୍ଠାନଗୁଡ଼ିକ ଲୋକଙ୍କ ଅର୍ଥରେ ଚାଲୁଛନ୍ତି । ତେଣୁ ସେଥିରେ ପ୍ରାସାଦ ଭଳି ସୌଧ ରହିଛି ଓ ଅଧିକ ବେତନ-ପ୍ରାପ୍ତ ବିଦ୍ୱାନ୍ ଅଧ୍ୟାପକ ଓ ଶିକ୍ଷକ ଅଛନ୍ତି । ଆପଣଙ୍କର ସେ ପ୍ରକାରର ପ୍ରାସାଦ ଓ ଶିକ୍ଷକ-ମଣ୍ଡଳୀ ହୋଇପାରିବେ ନାହିଁ । ଆପଣଙ୍କ ପାଖରେ ଆର୍ଥିକ ସମ୍ବଳ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଆପଣଙ୍କର ସେ ସବୁ ହୋଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ମୁଖ୍ୟତଃ କିରାଣୀ ତିଆରି କରିବା ଏବଂ ବିଦେଶୀ ଶାସକ ପାଇଁ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସାହାଯ୍ୟକାରୀ ତିଆରି କରିବା ସରକାରୀ ଅନୁଷ୍ଠାନଗୁଡ଼ିକର ଲକ୍ଷ୍ୟ । ଜାତୀୟ ଶିକ୍ଷାନୁଷ୍ଠାନଗୁଡ଼ିକର ଲକ୍ଷ୍ୟ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିପରୀତ । କିରାଣୀ ଏବଂ ସେହି ପ୍ରକାରର ଲୋକ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବା ଏହାର ଲକ୍ଷ୍ୟ ନୁହେଁ । ଯେତେ କିଛି ତ୍ୟାଗ କରିବାକୁ ପଡ଼ୁପଛକେ ବିଦେଶୀ ଶାସନର ଉଚ୍ଛେଦ ଯଥାସମ୍ଭବ ଶୀଘ୍ର ସାଧନ କରିବା ପାଇଁ ଦୃଢ଼ପ୍ରତିଜ୍ଞ ମନୁଷ୍ୟ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବା ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଶିକ୍ଷାନୁଷ୍ଠାନର ଲକ୍ଷ୍ୟ । ସ୍ୱଭାବତଃ ସରକାରୀ ଶିକ୍ଷାନୁଷ୍ଠାନଗୁଡ଼ିକ ବିଦେଶୀ ସରକାରଙ୍କ ପ୍ରତି ଅନୁରକ୍ତ ରହିବେ । ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଶିକ୍ଷାନୁଷ୍ଠାନଗୁଡ଼ିକର ଅନୁରକ୍ତି ଦେଶପ୍ରତି ରହିବ । ସରକାରୀ ଶିକ୍ଷାନୁଷ୍ଠାନରେ ଉଚ୍ଚ ବେତନ ମିଳୁଥିବା ଚାକିରିର ଆଶା ରହିଛି । ଏହା ବଦଳରେ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଶିକ୍ଷାନୁଷ୍ଠାନରେ ଦେଶର ପୂରା ସେବା କରିବା ପାଇଁ କେବଳ ଚଳିବା ମୁତାବକ ଭରଣପୋଷଣ ମିଳିବ । ତିନୋଟି ଋଣ ପରିଶୋଧ କରିବା ପାଇଁ ଆପଣ ଏହା ଏବେ ଶପଥ ନେଲେ । ବାସ୍ତବରେ ମ୍ୟାକ୍ସମୁଲରଙ୍କର କଥା ସ୍ମରଣ କରାଯାଇପାରେ ଯେ, ଜୀବନଟା ଆମ ପକ୍ଷରେ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । କର୍ତ୍ତବ୍ୟର ଯଥାର୍ଥ ସମ୍ପାଦନ ଫଳରେ ଦାବିର ପ୍ରଶ୍ନ ଏହା ସହିତ ନିଃସନ୍ଦେହରେ ଆସିଯାଏ । କିନ୍ତୁ ଯେଉଁ ଲୋକ ସୁବିଧା ଭୋଗ କରିବା ଆଶାରେ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସମ୍ପାଦନ କରନ୍ତି, ସେ ସାଧାରଣତଃ ତାଙ୍କର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଉଦାସୀନଭାବରେ କରନ୍ତି; ଯେଉଁ ଦାବି ହାସଲ କରିବାର ଆଶା ରଖିଥାନ୍ତି, ସେଥିରେ ସେ ଅଧିକାଂଶ ସମୟରେ ବିଫଳ ହୁଅନ୍ତି କିମ୍ବା ଯେତେବେଳେ ସେ ଦାବି ସାଧନ କରିବାରେ ସଫଳ ହୁଅନ୍ତି, ସେସବୁ ସେତେବେଳେ ତାଙ୍କର ବୋଝ ହୋଇପଡ଼େ । ଆପଣଙ୍କର ହିଁ କେବଳ ସେବା କରିବାର ସୁଯୋଗ ରହିଛି । ଦେଶର ସ୍ୱାଧୀନତା ହାସଲ ନ କରିବା ଯାଏଁ ଆପଣଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ବିଶ୍ରାମ ମିଳି ନ ପାରେ । ଆପଣଙ୍କ ଶିକ୍ଷାନୁଷ୍ଠାନ ଓ ସରକାରୀ ଶିକ୍ଷାନୁଷ୍ଠାନ

---

* କାଶୀ ବିଦ୍ୟାପୀଠରେ ଦୀକ୍ଷାନ୍ତ ଅଭିଭାଷଣ ।

ମଧ୍ୟରେ ଏହି ମୌଳିକ ପାର୍ଥକ୍ୟକୁ ହୃଦୟଙ୍ଗମରୂପେ ବୁଝିପାରିବେ, ତେବେ ଆପଣ ଯେଉଁ ପନ୍ଥା ବାଛିଛନ୍ତି, ସେଥିପାଇଁ କଦାପି ଦୁଃଖିତ ହେବେ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ମୁଁ ଜାଣେ ଯେ ଆପଣଙ୍କର ସଂଖ୍ୟା ଅଳ୍ପ ହୋଇଥିବାରୁ ଆପଣମାନେ ଅନେକ ସମୟରେ ହତ୍‌ବଳ ଓ ଆପଣମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କେତେକ ଆପଣଙ୍କର ପୁରାତନ ଅନୁଷ୍ଠାନକୁ ଛାଡ଼ିଦେବା ଦ୍ୱାରା ଭୁଲ କାମ କରିଛନ୍ତି କି ନା, ସନ୍ଦେହ କରନ୍ତି ଓ ସେଠାକୁ ପ୍ରତ୍ୟାବର୍ତ୍ତନ କରିବାକୁ ଗୋପନରେ ଇଚ୍ଛା ପୋଷଣ କରନ୍ତି । ପ୍ରତ୍ୟେକ ମହାନ୍ କାର୍ଯ୍ୟରେ ସାଧକଙ୍କର ସଂଖ୍ୟା ବଡ଼ କଥା ନୁହେଁ । କିନ୍ତୁ ସେମାନଙ୍କ ଗୁଣ ହିଁ ସମସ୍ତ ସ୍ଥିର କରେ । ପୃଥିବୀର ପ୍ରତ୍ୟେକ ମହାପୁରୁଷ ସର୍ବଦା ଏ ବିଷୟରେ ଏକାକୀ ଚାଲିଥିଲେ । ଜୋରାଷ୍ଟର, ବୁଦ୍ଧ, ଯୀଶୁଖ୍ରୀଷ୍ଟ ଏବଂ ଅନ୍ୟ ଯେଉଁ ସବୁ ମହାତ୍ମାଙ୍କର ନାମ ମୁଁ କହିପାରିବି ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ଏକାକୀ ଚାଲିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ସେମାନେ ନିଜ ଉପରେ ଓ ଭଗବାନଙ୍କଠାରେ ଜୀବନ୍ତ ବିଶ୍ୱାସ ରଖିଥିଲେ । ଭଗବାନ୍ ସେମାନଙ୍କ ସପକ୍ଷରେ ଅଛନ୍ତି, ଏଥିରେ ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥିବାରୁ ସେମାନେ କଦାପି ଏକାକୀ ଅନୁଭବ କରୁ ନ ଥିଲେ । ଆପଣ ସ୍ମରଣ କରିପାରନ୍ତି ଯେ, ଆବୁ ବେକର (Abu Bakr) ଯେ କି ଯୁଦ୍ଧ ସମୟରେ ମହମ୍ମଦଙ୍କ ସହିତ ଯାତ୍ରା କରୁଥିଲେ, ତାଙ୍କୁ ଅସଂଖ୍ୟ ଶତ୍ରୁ ଅନୁଧାବନ କରିବାରୁ ସେ ସେମାନଙ୍କର ଭବିଷ୍ୟତ କଥା ଚିନ୍ତା କରି ଭୟରେ ଥରି ଉଠିଥିଲେ ଏବଂ କହିଥିଲେ "ଯେଉଁ ଶତ୍ରୁ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ପଛରୁ ଧରିବାକୁ ଆସୁଛନ୍ତି ସେମାନଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ଦିଅ । ଆମେ ଦୁଇଜଣ ଏହି ଭୟଙ୍କର ବିପଦରେ କ'ଣ କରିବା ?" କ୍ଷଣମାତ୍ର ଚିନ୍ତା ନ କରି ମହମ୍ମଦ ତାଙ୍କର ବିଶ୍ୱସ୍ତ ସହଚରଙ୍କୁ ଭର୍ତ୍ସନା କଲେ ଏବଂ କହିଲେ, "ନା ଆବୁ ବେକର, ଆମେ ତିନିଜଣ । କାରଣ ଭଗବାନ୍ ଆମ ସହିତ ଅଛନ୍ତି ।" କିମ୍ବା ଆପଣ ବିଭୀଷଣ ଏବଂ ପ୍ରହ୍ଲାଦର ଅଜେୟ ବିଶ୍ୱାସ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଚିନ୍ତା କରନ୍ତୁ । ମୁଁ ଚାହେଁ ଯେ, ଆପଣଙ୍କର ସେପରି ବଳିଷ୍ଠ ଆତ୍ମବିଶ୍ୱାସ ହେଉ ଏବଂ ଆପଣଙ୍କର ଭଗବାନଙ୍କଠାରେ ଦୃଢ଼ ବିଶ୍ୱାସ ରହୁ ।

—ୟଙ୍ଗ ଇଣ୍ଡିଆ, ତା ୧୦।୧୦।୧୯୨୯

ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଶିକ୍ଷା କଅଣ ?

ଆମେ ଆମର ଯୋଗ୍ୟତା ପ୍ରମାଣ କରିପାରିଥିଲେ ସ୍ୱାଧୀନ ହୋଇପାରିଥାନ୍ତେ । ନେପୋଲିଅନ୍ * ଯେତେବେଳେ ମିଶର ଜୟ କରିବାକୁ ଯାଇଥିଲେ, ସେ ବହୁ ପଣ୍ଡିତଙ୍କୁ ସଂଶୋଧନ କାର୍ଯ୍ୟ ପାଇଁ ନିଜ ସାଙ୍ଗରେ ନେଇଥିଲେ । ଯେତେବେଳେ ଶତ୍ରୁ ପକ୍ଷରୁ ଆକ୍ରମଣ ହେଉଥିଲା, ସେତେବେଳେ ମାଲ୍ ବୋଝେଇ ଥିବା ଗଧମାନଙ୍କ ସହିତ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ବୋଝ ବୋହୁଥିବା ପଣ୍ଡିତମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଏକ ସଙ୍ଗରେ ରକ୍ଷା କରିବାକୁ ପଡୁଥିଲା । ଶତ୍ରୁ ଚାରିପାଖରୁ ଘେରିଆସିଲେ ନେପୋଲିଅନ ହୁକୁମ ଦିଅନ୍ତି ଚତୁଷ୍କୋଣ ରଚନା କରି ଗଧ ଓ ପଣ୍ଡିତମାନଙ୍କୁ କେନ୍ଦ୍ରରେ ରଖ । ପଣ୍ଡିତମାନେ ଦେଶପ୍ରେମୀ, ସାହସୀ ଓ କଷ୍ଟସହିଷ୍ଣୁ ଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କର ସମାଜ ସେବା ଭାବ ମଧ୍ୟ ଥିଲା । ତଥାପି, ଶେଷରେ ସେମାନେ ଆଶ୍ରିତ ହିଁ ଥିଲେ । ଗଧମାନଙ୍କ ସହିତ ସେମାନଙ୍କୁ ରକ୍ଷା କରିବାର ପ୍ରୟୋଜନ ହେଉଥିଲା । ଏହିପରି ଆଶ୍ରିତ ଦଶାରୁ ଆମର ମୁକ୍ତ ହେବା ଦରକାର । ଆମେ କୌଣସି ସମ୍ପ୍ରଦାୟର ଆଶ୍ରିତ କେବେହେଁ ହେବା ନାହିଁ, କୌଣସି ରାଜନୈତିକ ଦଳର ମଧ୍ୟ ନୁହେଁ । ଆମ ପାଇଁ ରାଷ୍ଟ୍ରନୀତି ଅଛି, ମାତ୍ର ରାଜନୀତି ନାହିଁ ।

ଆମେ କୌଣସି ସମ୍ପ୍ରଦାୟର ଆଶ୍ରିତ କାହିଁକି ହେବା ? ଶିକ୍ଷା ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଧର୍ମଦର୍ଶନ ଅଟେ । ଶିକ୍ଷାର ଅର୍ଥ ସାଧନା । ଏହା ତ ଧର୍ମର ସର୍ବସ୍ୱ ଅଟେ । ଶିକ୍ଷା ଜୀବନର ଏକ ଅଙ୍ଗ ନୁହେଁ, ଏହା ଭିତରେ ଜୀବନର ସର୍ବାଙ୍ଗ ଆସି ଯାଉଛି ଏବଂ ଆସିଯିବା ଉଚିତ । ଏହି ଜୀବନଦର୍ଶନର ଯେ ସାକ୍ଷାତ୍ ପାଇଛନ୍ତି, ସେ ହେଉଛନ୍ତି, ଶିକ୍ଷାର ଋଷି । ସେ ଶିକ୍ଷା ପଥକୁ ଆଲୋକିତ କରିବେ । ସେ ହିଁ ଧର୍ମାଧିକାରୀ, କାରଣ ସମାଜ ଧାରଣର ରହସ୍ୟ ତାଙ୍କୁ ହିଁ ଜଣା ।

ଶିକ୍ଷାର ଏହି ଭବ୍ୟ ମହନୀୟ ଆଦର୍ଶ ଏତେ ବିରାଟ ଯେ, ସ୍କୁଲ କଲେଜ ଏହାପାଇଁ ଯଥେଷ୍ଟ ନୁହେଁ । ଗ୍ରେଟ ବା ବଡ଼ ପିଲା କେବଳ ଏହାର ଗ୍ରାହକ ନୁହନ୍ତି । ଆମକୁ ସମଗ୍ର ରାଷ୍ଟ୍ରର ସେବା କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ବିଶେଷତଃ ଯାବତୀୟ ସଂସ୍କାର ଓ ହରେକ ପ୍ରକାର ଯୋଗ୍ୟତାର ବୁଭୁକ୍ଷୁ ଗ୍ରାମବାସୀ ଆମର ବାଟକୁ ଚାହିଁ ରହିଛନ୍ତି । ଫୀଲ୍ଡିଙ୍ଗ ହ'ଲ୍ଙ୍କର ଭାଷାରେ (A People at School) ସମସ୍ତ

---

* ନେପୋଲିଅନ୍ ବୋନାପାର୍ଟ (୧୭୬୯-୧୮୨୧), ଫରାସୀ ସେନାର କେନେରାଲ-ଇନ୍-ଚୀଫ୍ (୧୭୯୬-୯୭), ଇଟାଲିର ବିଜେତା (୧୭୯୯), ଫ୍ରାନ୍ସର ସମ୍ରାଟ୍ (୧୮୦୪), ଓ୍ୱାଟର୍ଲୁ ଯୁଦ୍ଧରେ ପରାସ୍ତ (୧୮୧୫) ଓ ସେଣ୍ଟ ହେଲେନାରେ ବନ୍ଦୀ ହୋଇ ମୃତ ।

ଦେଶବାସୀ ସ୍କୁଲରେ—ଏହା ଆମର ଆଦର୍ଶ ହୋଇପାରେ । ସମଗ୍ର ସମାଜକୁ ଶିକ୍ଷିତ କରିବା ଆମର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ଏହାକୁ ମୁଁ ବ୍ରାହ୍ମଣଧର୍ମ କହୁଅଛି । "ବର୍ଣ୍ଣାନାଂ ବ୍ରାହ୍ମଣୋ ଗୁରୁଃ," ବ୍ରାହ୍ମଣର କାମ କେବଳ ନଷ୍ଟ ନୁହେଁ । ଶାନ୍ତି ଓ ସୃଷ୍ଟିର ସମନ୍ୱୟ ହୋଇଥିଲେ କଥା ନିଆରା ହୋଇଥାନ୍ତା । ବର୍ତ୍ତମାନ ସମସ୍ତ ପୃଥିବୀର ସଂସ୍କୃତି ଭାଙ୍ଗିବାରେ ଲାଗିଛି । ଉକ୍ତ ଗ୍ରନ୍ଥି ଖୁବ୍ ମଜବୁତ୍ ହୋଇଥିଲେ, ତାହା ଛିଣ୍ଡେ ନାହିଁ କି ଖୋଲିଯାଏ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଖରା ବର୍ଷାରେ ଏହା ଯେତେବେଳେ ପାମ୍ପରା ହୋଇଯାଏ, ତାହାର ଆଉ କି ପ୍ରତିକାର ଅଛି । ବର୍ତ୍ତମାନ ସାରା ଜୀବନର ପୁନର୍ନିର୍ମାଣ କରିବାକୁ ହେବ । ଅର୍ଥାତ୍ କେବଳ ବ୍ୟକ୍ତି ଜୀବନ, ପାରିବାରିକ ଜୀବନ, ରାଷ୍ଟ୍ର ଜୀବନ ନୁହେଁ, ସାରା ମନୁଷ୍ୟ ସମାଜର ଜୀବନକୁ ପୁନର୍ନିର୍ମାଣ କରିବାକୁ ହେବ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ପଦାର୍ଥର ମହତ୍ତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ତାରତମ୍ୟ ବଦଳାଇବାକୁ ପଡ଼ିବ । ନୂତନ ରାଜ୍ୟ ସ୍ଥାପିତ ହେଲେ ପୁରାତନ ସେନାପତି ଅପସାରିତ ହୁଅନ୍ତି । ନୂତନ ସେନାପତି ନିଯୁକ୍ତ ହୁଅନ୍ତି । ସ୍ୱରାଜ୍ୟର ଅର୍ଥ ହିଁ କାଳର ପରିବର୍ତ୍ତନ । ଏହି କାଳ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଦ୍ୱାରା ଆମର ସ୍ୱରାଜ୍ୟ ହୋଇଯିବ । ଏହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଶିକ୍ଷାର କାମ ଛୋଟ ନୁହେଁ ବା କ୍ଷଣିକ ନୁହେଁ, ତାହା ତ ସମଗ୍ର ଜୀବନବ୍ୟାପୀ । ଆମେ ସମଗ୍ର ଜୀବନର ଏପରି ଏକ ଦର୍ଶନ ରଚନା କରିବା, ଯହିଁରୁ ଏକ ନୂତନ ସମାଜ ଗଢ଼ିଉଠିବ ଏବଂ ଏହା ସ୍ୱୟଂଭୂ, ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର, ସ୍ୱୟଂଶାସିତ ଓ ସ୍ୱୟଂପ୍ରେରିତ ହେବ । ଏହା କୌଣସି ପୁସ୍ତକର କଥା ନୁହେଁ; ଜୀବନର କଥା, ଆଚାର ବ୍ୟବହାରର କଥା, ଭାବନା ଓ ଶ୍ରଦ୍ଧାର କଥା ଅଟେ । ଏଥିପାଇଁ ସର୍ବସ୍ୱ ଉତ୍ସର୍ଗ କରିବାକୁ ହେବ । ଅଖଣ୍ଡ କର୍ମଯୋଗର ସାଧନା କରିବାକୁ ହେବ । ଜ୍ଞାନଯୋଗ, ଭକ୍ତିଯୋଗ, ଧ୍ୟାନଯୋଗ ଓ କର୍ମଯୋଗ ଏ ସବୁର ସମନ୍ୱୟ କରି ସେଥିରୁ ଜୀବନଯୋଗ ପ୍ରକାଶ କରିବାକୁ ହେବ । ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଶିକ୍ଷାର ଅର୍ଥ ରାଷ୍ଟ୍ରନିର୍ମାଣ ।

ଏହି କାମ ପାଇଁ ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ଶାନ୍ତି ସମୟର ପ୍ରତୀକ୍ଷାରେ ବସିରହେ, ସେ ଏହାକୁ ବୁଝିପାରେ ନାହିଁ । ସାଂଘାତିକ ଲଢ଼େଇ ବେଳେ ସାଧାରଣ ଲୋକ ଯେବେ କ୍ଷତବିକ୍ଷତ ଓ ହତବୁଦ୍ଧି ହୋଇପଡ଼େ, ସେତେବେଳେ ସମାଜ-ସେବକର ବୁଦ୍ଧି ପ୍ରଖର ହୁଏ । ସେ ଏକାଗ୍ର ଓ ଯୋଗଯୁକ୍ତ ହୋଇଯାଏ । ସେତିକି ବେଳେ ନୂତନ ଜୀବନଶାସ୍ତ୍ରର ବୀଜ ରୋପିତ ହୁଏ । ପରେ ତାହାର ସୁବ୍ୟବସ୍ଥା ଓ ପ୍ରସାର ହୁଏ ।

ଏହି ନୂତନ ଜୀବନଶାସ୍ତ୍ରକୁ ସଙ୍କୁଚିତ କରିବା ମନୁଷ୍ୟଦ୍ରୋହ ଅଟେ । ଯେପରି କ୍ଷୁଦ୍ର ସଂଗଠନ ବିରାଟ ସଂଗଠନ ପାଇଁ ବିଘ୍ନରୂପକ ହୁଏ, ସେହିପରି ସଙ୍କୁଚିତ ବା ଯାନ୍ତ୍ରିକ ଶାସ୍ତ୍ର ବିଶାଳ ଓ ଶ୍ରଦ୍ଧାମୂଳକ ଶାସ୍ତ୍ର ରଚିତ ହେବାରେ ବହୁତ ବାଧା ସୃଷ୍ଟିକରେ । ନୂତନ ଜୀବନଶାସ୍ତ୍ର ସର୍ବବ୍ୟାପୀ, ସର୍ବୋପଯୋଗୀ, ଲୋକକଲ୍ୟାଣକାରୀ ଓ ଲୋକସୁଲଭ ହେବା ଉଚିତ ।

ଶୌଚ ଓ ଆରୋଗ୍ୟ ଏହି ଶାସ୍ତ୍ରର ପ୍ରଥମ ପାଠ । କର୍ମକାଣ୍ଡୀ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଓ ଭକ୍ତ ବୈଷ୍ଣବମାନେ ଶୌଚ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ବହୁତ କିଛି ନିୟମ ବନ୍ଧାଇ ଅଛନ୍ତି, ମାତ୍ର ସେଗୁଡ଼ିକର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ଉପାସନା ମଧ୍ୟରେ ହିଁ ଲୁପ୍ତ ହୋଇଯାଇଛି । ବର୍ତ୍ତମାନ ଆମକୁ ଗ୍ରାମବାସୀମାନଙ୍କର ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟରକ୍ଷା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଏହି ଶାସ୍ତ୍ରର ଉଦ୍ଧାର ଓ ପ୍ରଚାର କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ଲୋକ ଅପମୃତ୍ୟୁରେ ପଡ଼ୁଛନ୍ତି, ଏଥିପାଇଁ ଆମ୍ଭେମାନେ ହିଁ ଦୋଷୀ ଅଟୁଁ । ପଶୁ ଜୀବନରୁ ମୁକ୍ତ ହେବାପାଇଁ "ଶିକ୍ଷସ୍ୱେତ୍ତ୍ ଶୌଚପାଦତଃ ।"

ଦ୍ୱିତୀୟ ପାଠ ହେଉଛି ଅନ୍ନବସ୍ତ୍ରର ପ୍ରାପ୍ତି । ବିନା ଅନ୍ନବସ୍ତ୍ରରେ ସେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟ ଚଳି ନ ପାରେ. ସେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଦେହଧାରୀ ଏହି ସାର୍ବଭୌମ ବିଦ୍ୟା ଶିଖିବା ଆବଶ୍ୟକ । ହଳ କରିବା ଠାରୁ ରୋଷାଇ କରିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ, ଲୁଗାବୁଣାଠାରୁ ବଢ଼େଇ କାମ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ, ପ୍ରତ୍ୟେକ କଳା ଜଣେ ଲୋକ ସହଜରେ ଶିଖିପାରିବ । ଏହିକି ଶିଖୁ ଶିଖୁ ତାହାର ମଧ୍ୟରେ ଅଙ୍କ, ଜ୍ୟାମିତି ଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ପଶୁପାଳନ ଓ ଅର୍ଥଶାସ୍ତ୍ର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶାସ୍ତ୍ରର ମୂଳତତ୍ତ୍ୱଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟ ଶିଖିହୋଇଥିବ । ଯାହାକିଛି ବାକି ରହିବ, ସେତକ ବାସ୍ତୁବିଦ୍ୟା ନାମକ ତୃତୀୟ ପାଠରେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଯିବ । ଗୃହ-ନିର୍ମାଣ, ଗ୍ରାମ-ନିର୍ମାଣ ଓ ନଗର-ନିର୍ମାଣ ଏସବୁ ବାସ୍ତୁବିଦ୍ୟାର ଅନ୍ତର୍ଗତ । ଭାଷା କହିବାକୁ ହେଲେ, ବ୍ୟାକରଣଜ୍ଞାନ ଯେପରି ଅନିବାର୍ଯ୍ୟ, ଘରେ ରହିବାକୁ ହେଲେ ଗୃହ-ନିର୍ମାଣର ଆବଶ୍ୟକ ଜ୍ଞାନ ରହିବା ଅବଶ୍ୟ ପ୍ରୟୋଜନ— ଏହି ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ପ୍ରତିପାଦନ କରିବାରେ ମୁଁ କୌଣସି ବାଧା ଦେଖୁନାହିଁ । ପୁସ୍ତକ ପାଠ ଓ ଏହାର ବ୍ୟାଖ୍ୟା ତଥା ଶ୍ରବଣ ଦ୍ୱାରା ଶିକ୍ଷା ଟିକିଏ ସୁଗମ ହୋଇଥାଏ ସତ; ମାତ୍ର ଏହା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶାସ୍ତ୍ର ନିଜର ବ୍ୟାବହାରିକ ସୁଲଭତା ଓ ମର୍ଯ୍ୟାଦାରୁ ଛାଡ଼ି ଅଧିକ ଜଟିଳ ହୋଇଯାଏ । ପିଲାଦିନରୁ ବାଳକ ବାଳିକାମାନଙ୍କୁ ଅନେକ କଥା ବତାଇବା ଓ ହାତରେ କରାଇବା ଜରିଆରେ ଅତି ସହଜରେ ଆମେ ସେମାନଙ୍କୁ ଅନେକ ବିଷୟ ଶିଖାଇପାରୁଁ ।

ଏହାପରେ ଯଥାକ୍ରମରେ ଭୂଗୋଳ ବିଦ୍ୟା ଆସିବ । ଇଉରୋପରେ ଅସାଧାରଣ ଉନ୍ନତି ଯାହା ଘଟିଛି, ତାହାର କାରଣ ସମ୍ରାଟ ଆକବରଙ୍କ ଅମଳରୁ ଇଉରୋପୀୟ ଲୋକେ ଭ୍ରମଣର ବ୍ରତ ନେଇଅଛନ୍ତି । ସେହି ଦିନରୁ ଆଜିପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେମାନେ କ୍ରମାଗତ ବୁଲିବାରେ ଲାଗିଛନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କର ଲାଳସା ଓ ଜିଜ୍ଞାସା ଅଦମ୍ୟ ଅଟେ । ଲାଳସାକୁ ବାଦ୍ ଦେଇ କେବଳ ଜିଜ୍ଞାସାଭାବ ନେଇ ଆମକୁ ଦେଶବିଦେଶ-ପର୍ଯ୍ୟଟନ ବହୁପରିମାଣରେ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଯେ ବୁଲି ବୁଲି ସାରା ଭାରତବର୍ଷକୁ ଦେଖିନାହିଁ, ତାକୁ ସ୍ନାତକ ବୋଲି କୁହାଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ—ଏକଥା କହିବାରେ ମୁଁ କୌଣସି ଆପତ୍ତି ଦେଖୁ ନାହିଁ ।

ଏହା ନୁହେଁ ଯେ ସବୁ ବିଦ୍ୟା ସ୍କୁଲରେ ହିଁ ପଢ଼ାଯିବ । ବୃତ୍ତିମୂଳକ ଧନ୍ଦା ସାଙ୍ଗ ଜୀବନର ମୁଖ୍ୟପାଠ ରହୁ, ତାହାପରେ ସକାଳ ଓ ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ଭ୍ରମଣ ଓ କଥାବାର୍ତ୍ତା ମଧ୍ୟରେ କିଛି କିଛି ପଢ଼ା ହୋଇପାରିବ । ଆବଶ୍ୟକତା ଉପଲବ୍ଧି କରିବା ଅନୁସାରେ ସେହି ବିଷୟରେ ଜ୍ଞାନ ଅର୍ଜନ କଲେ ପଢ଼ା ସ୍ୱାଭାବିକ ହୁଏ ଏବଂ ପରୀକ୍ଷା ଆବଶ୍ୟକ ହୁଏ ନାହିଁ ।

ଏବେ ଅର୍ଥଶାସ୍ତ୍ରର ପାଳି ଆସିଲା । ଏହାର ପରିଣାମ ଦେଖି ଅନେକେ ଏହାକୁ ଅନର୍ଥଶାସ୍ତ୍ର ବୋଲି କହନ୍ତି । ଅର୍ଥଶାସ୍ତ୍ରକୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଜୀବନର କଷଟି ପଥରରେ କଷି ଦେଖିବା ଆବଶ୍ୟକ । ଏଥିପାଇଁ ଏହାକୁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଭାବରେ ନ ପଢ଼ି ଧୀରେ ଧୀରେ ପ୍ରସଙ୍ଗ ଉଠୁଥିବା ଅବସ୍ଥାରେ ଚର୍ଚ୍ଚା କରିବା ଆବଶ୍ୟକ । ମନୁଷ୍ୟର ସ୍ୱଭାବ ଚର୍ଚ୍ଚା ବା ମଧ୍ୟ ଗୋଟିଏ ଉପଯୋଗୀ ବିଦ୍ୟା । ଯେପରି ପ୍ରତ୍ୟେକ ଲୋକ ନିଜେ ନିଜେ ଧୀରେ ଧୀରେ ଏହି ବିଦ୍ୟାକୁ ରଚନା କରେ, ସେହିପରି ଅର୍ଥଶାସ୍ତ୍ରକୁ ମଧ୍ୟ ରଚନା କରିବା ଉଚିତ । ତେବେଯାଇ ଅର୍ଥଶାସ୍ତ୍ର ସମାଜର ହିତକାରୀ ହେବ ।

ଏହା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଅଥବା ଆରମ୍ଭରୁ ହିଁ ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ରକୁ ମଧ୍ୟ ସ୍ଥାନ ମିଳିବା ଉଚିତ । ଏହାକୁ ଧରାବନ୍ଧା ନିୟମରେ ବା କ୍ରମରେ ପଢ଼ାଇବା ଅନୁଚିତ । ଯେପରି ପ୍ରସଙ୍ଗ ଉଠୁଥିବ, ସେହିପରି ଚର୍ଚ୍ଚା ହେଉଥିବ । ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ର ଯେତିକି ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ, ସେତିକି ମଧ୍ୟ ସାମାଜିକ । ଏହାର ଏହି ଦୁଇଟି ଦିଗକୁ କେବେ ହେଁ ଅଲଗା କରିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ଆମର ସମାଜ ବହୁ ଶତାବ୍ଦୀ ଧରି ଏ ଭୁଲ କରି ଆସିଅଛି । କେବଳ ଶିକ୍ଷାଦ୍ୱାରା ଆମେ ଏହାକୁ ସଂଶୋଧନ କରିପାରୁଁ । ଏହି ଶାସ୍ତ୍ରରେ ଜୀବନର ଅଙ୍ଗ-ପ୍ରତ୍ୟଙ୍ଗ ସମାବିଷ୍ଟ ହେଉଛି । ଶିକ୍ଷାରେ ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ରର ସ୍ଥାନ ଅଛି ଏବଂ ଧର୍ମରେ ଶିକ୍ଷାଶାସ୍ତ୍ରର ମୀମାଂସା ହେବା ଉଚିତ । ଏ ଦୁଇଟି ପରସ୍ପରର ଅନ୍ତର୍ଗତ ହୋଇ-ପାରନ୍ତି; କାରଣ ଦୁଇଟି ଏକ ହିଁ ଅଟେ । ଜୀବିତ ଓ ମୃତ ଶରୀର ସହିତ ଆମେ ଯେପରି ସମ୍ବନ୍ଧ ରଖୁଁ, ସେହିପରି ସମ୍ବନ୍ଧ ଯଦି ଆମେ ଧର୍ମସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ବିଧିଗୁଡ଼ିକ ସହିତ ରଖୁ ତେବେ ଧର୍ମ ବଦନାମ ହେବନାହିଁ । ଯେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆମେ ଜୀବିତ ଥାଉଁ, ସେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଶରୀରରକ୍ଷା ପାଇଁ ଯଥାସମ୍ଭବ ଯତ୍ନ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ ଅଟେ । ପିଣ୍ଡରୁ ପ୍ରାଣ ଚାଲିଗଲେ ସେହି ଶରୀରକୁ ରଖିବା ଆଦୌ ଉଚିତ ନୁହେଁ । ସେତେବେଳେ ତାହାକୁ ଲୋକେ ପୋଡ଼ି ଦିଅନ୍ତି କିମ୍ବା ଫିଙ୍ଗି ଦିଅନ୍ତି । ଶରୀରରେ ସର୍ବଦା କିଛି ନା କିଛି ପରିବର୍ତ୍ତନ ହେଉଥାଏ । ଆହାର, ବ୍ୟାୟାମ ଓ ବିଶ୍ରାମ ଯଥା ପରିମାଣରେ ଯୋଗାଇ ଆମେ ଶରୀରକୁ ଦୀର୍ଘାୟୁ କରୁଁ । ଧର୍ମବିଧିଗୁଡ଼ିକ ସହିତ ଆମର ସେହିପରି ସମ୍ପର୍କ ରହିବା ଉଚିତ ।

ଏହା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସର୍ବଦା ବିଜ୍ଞାନର ପ୍ରୟୋଗ ଚାଲିଥିବା ଉଚିତ । ବିଜ୍ଞାନଶୋଧନ (ବିଜ୍ଞାନର ଗବେଷଣା)କୁ ପରମାତ୍ମାଙ୍କର ଶୁଦ୍ଧ ଉପାସନା ମନେକରି

ଯେଉଁଥିରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହେବା ଉଚିତ ଅଟେ ଏବଂ ବିଜ୍ଞାନ ଦ୍ୱାରା ଯେଉଁ ଲୋକସେବା ହେବ, ତାହାକୁ ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ପ୍ରସାଦରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିବା ଉଚିତ ।

ଇତିହାସ, ମାନବଶାସ୍ତ୍ର, ଗଣିତଶାସ୍ତ୍ର ଆଦି ବିଷୟ ତ ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ରର ଆନୁଷଙ୍ଗିକ ଅଟେ । ଏଥିପାଇଁ ଏହାର ପ୍ରେରଣାରେ ଚାଲିବା ଉଚିତ ।

ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆମେ ସାହିତ୍ୟ ଓ କଳାର ନାମ ସୁଦ୍ଧା ନେଇ ନାହୁଁ । ଏ ଦୁଇଟି ପରିତୃପ୍ତ ଜୀବନର ଚିହ୍ନସ୍ୱରୂପ କମ୍ବା ଏପରି କହିପାରନ୍ତି ଯେ, ତେଜସ୍ୱୀ ଜୀବନର କ୍ଷୁଧାରୁ ମଧ୍ୟ ଏ ଦୁଇ ବିଷୟ ଜାତ ହୋଇପାରେ । ଏ ଦୁଇଟି ଜୀବନର ଉପଜାତ (by products) ଅଟେ । ଏଥିରୁ ଶିକ୍ଷା ଆରମ୍ଭ କରିବା ଭୁଲ ଅଟେ ।

ସଂକ୍ଷେପରେ ମୁଁ ଏହା କହିବି ଯେ, ଉଦ୍ୟୋଗ ଓ ଧର୍ମସଂସ୍କାର ଏ ଦୁଇଟିରେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଶିକ୍ଷା ଆସିଯାଉଛି । ଗ୍ରୀକ୍ ଲୋକମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଯେପରି music (ସଂଗୀତ) ଓ Gymnasium (ବ୍ୟାୟାମଚର୍ଚ୍ଚା) ମଧ୍ୟରେ ସବୁକିଛି ଆସିଯାଉଥିଲା, ସେହିପରି ଆମେ ଧର୍ମ ଓ ଉଦ୍ୟୋଗ ଭିତରେ ଜୀବନର ସବୁ (ଜ୍ଞାନବିଜ୍ଞାନର) ଅଙ୍ଗଗୁଡ଼ିକର ସାଧନାକୁ ସମାବିଷ୍ଟ କରିପାରୁଁ ।

ନିଜର ଶିକ୍ଷାକ୍ରମର ଏହି କଳ୍ପନା ମୁଁ ଦେଲି । ଆଜିକାଲି ଦୈନନ୍ଦିନ ଜୀବନ ଓ ଶିକ୍ଷା, ଏ ଦୁଇଟି ମଧ୍ୟରେ ଯେଉଁ ବିଶ୍ଳେଷଣ ବା ବିଚ୍ଛେଦ ଆମେ ଦେଖୁଅଛୁଁ, ତାହା ଠିକ୍ ନୁହେଁ । ଜୀବନ ଦ୍ୱାରା ହିଁ ଶିକ୍ଷା (Education through life) ମିଳିବା ଉଚିତ । ଯେତେବେଳେ ଆମେ ଏହି ଆଦର୍ଶରେ ପହଞ୍ଚିବୁ, ସେତେବେଳେ ଆମକୁ ଶିକ୍ଷାର ଅଲଗା ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ନାହିଁ ।

ହଁ, ପ୍ରତ୍ୟେକ ସଂସ୍ଥାର ଶିକ୍ଷାର ଆଦର୍ଶ ସର୍ବଦା କିଛି ପୃଥକ୍ ପରି ରହିବ । ଯେତେବେଳେ ଜୀବନର ଆଦର୍ଶରେ ଯଥେଷ୍ଟ ସାମ୍ୟ ଦେଖାଦେବ, ସେତେବେଳେ ଶିକ୍ଷାକ୍ରମରେ ଆମେ ବହୁତ ସମାନତା ଆଣିପାରିବୁ । ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଜୀବନରେ ଭେଦଅଭେଦର ଜୁଆର-ଭଟ୍ଟା ସର୍ବଦା ଆସୁଥିବ । ଜୟାଭିଳାଷୀ ରାଷ୍ଟ୍ରରେ ଏକତା ଆପେ ଆପେ ଆସିଯାଏ । ହିନ୍ଦୁସ୍ଥାନରେ ଯେତେବେଳେ ଅସହଯୋଗର ବିରାଟ ଆନ୍ଦୋଳନ କରିବା ନିଶ୍ଚିତ ହେଲା, ସେତେବେଳେ ସବୁ ଶିକ୍ଷାନୁଷ୍ଠାନରେ କିଛି ସଂଗଠନ କରିବାର ଚେଷ୍ଟା ହୋଇଥିଲା । କିନ୍ତୁ ସାଧାରଣ ଲୋକମତ ଦେଖାଗଲା କି ପ୍ରତ୍ୟେକ ଅନୁଷ୍ଠାନ ପାଇଁ ନିଜ ନିଜର କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରଭାବରେ ଚଳାଇବା ହିଁ ଉଚିତ ହେବ । ତାହାପରେ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଶିକ୍ଷାର ତପସ୍ୱୀ ବାବୁ ଭଗବାନଦାସ ଗୟା କଂଗ୍ରେସରେ ସବୁଲୋକଙ୍କୁ ଏକତ୍ର କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲେ । ମାତ୍ର ଦଳଗତ ଭାବର ପ୍ରାଦୁର୍ଭାବରୁ ତାଙ୍କର ସ୍ୱର ଲୁପ୍ତ ହୋଇଗଲା । ପୁଣି ତାଙ୍କର ପୁରୁଷାର୍ଥରେ

ଓ ଶିବପ୍ରସାଦଜୀଙ୍କର ସାହାଯ୍ୟରେ ବନାରସରେ ଗୋଟିଏ ସଭା ବସିଲା ଓ ସେଥିରେ ବହୁତ କିଛି ଭଲକାମ ହେଲା । ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଶିକ୍ଷାର ସ୍ୱରୂପକୁ ନିର୍ଦ୍ଧାରିବାରେ ଉକ୍ତ ସଭାରୁ ବହୁତ ସାହାଯ୍ୟ ମିଳିଲା; କିନ୍ତୁ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ମଣ୍ଡଳକୁ ତାହା ଜାଗ୍ରତ ରଖିଲା ନାହିଁ । ରାଷ୍ଟ୍ରଜୀବନରେ ଯେଉଁ ଶିଥିଳତା ଆସିଯାଇଥିଲା, ତାହାର ପ୍ରଭାବ ପ୍ରତ୍ୟେକ କ୍ଷେତ୍ର ଉପରେ ପଡ଼ିଲା । ଆଜି ଯେତେବେଳେ ଆମେ ଦେଶକୁ ସ୍ୱାଧୀନତା ପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବାକୁ ଚାହୁଁଅଛୁ, ସେତେବେଳେ ଆମେ ପୁଣି ଥରେ ଏକତ୍ର ହୋଇ ଅତି ଶୀଘ୍ର କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ନିଜ ହାତକୁ ନେବା ଆମର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଅଟେ । ବର୍ତ୍ତମାନ ସୁଦ୍ଧା ସ୍ଥାୟୀ ସଂଗଠନର ଦିନ ଆସିନାହିଁ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ପ୍ରଦେଶର ଜନତାର ଅନୁଭବ ଓ ଆଗ୍ରହ ବିଭିନ୍ନ ଅଟେ ଏବଂ ଜନଜୀବନରେ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଶିକ୍ଷାର ସ୍ଥାନ ମଧ୍ୟ ଏକାପରି ନୁହେଁ । ମହାରାଷ୍ଟ୍ର ବିଦ୍ୟାପୀଠର କୁଳଗୁରୁ ଚିନ୍ତାମଣିରାଓ ବୈଦ୍ୟ ମଧ୍ୟ ଏହି ମତ ଲେଖି ପଠାଇଛନ୍ତି ଯେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ପ୍ରଦେଶ ନିଜ ବାଟରେ ହିଁ ଯାଉ ଏବଂ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଶିକ୍ଷାର ବିକାଶ କରୁ । କିନ୍ତୁ ଆମ ଭିତରେ ବିଚାର ବିନିମୟ ଓ ପରସ୍ପର ସହଯୋଗ ଅବଶ୍ୟ ରହିବ ଏବଂ ଆମେ ପରସ୍ପରର କାର୍ଯ୍ୟ ସହିତ ସମ୍ବନ୍ଧ ମଧ୍ୟ ରଖିପାରିବୁଁ ।

ଯେତେ ଭିନ୍ନତା ଥାଉ ପଛକେ ନିମ୍ନଲିଖିତ କାର୍ଯ୍ୟ ଆମକୁ ତୁରନ୍ତ କରିବାକୁ ହେବ ।

ଛାତ୍ରମାନଙ୍କର ସ୍ୱାବଲମ୍ବନ ବିଷୟ ଅତ୍ୟନ୍ତ ମହତ୍ତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଟେ । ସଙ୍କୀର୍ଣ୍ଣ ଦୃଷ୍ଟିସମ୍ପନ୍ନ ମାତାପିତାଙ୍କୁ ଆଦର୍ଶବାଦ ଓ ତ୍ୟାଗ ଆଦୌ ପସନ୍ଦ ହୁଏ ନାହିଁ । ସେମାନେ ଦୂରରୁ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଶିକ୍ଷାକୁ ପୂଜା କରିବାକୁ ଚାହାନ୍ତି, ଏଣେ ଦେଶ ତ ଗରିବ । ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କୁ ସ୍ୱାବଲମ୍ବୀ କରିବାର କୌଣସି ଉପାୟ ଖୋଜି ବାହାର କରିବାକୁ ହେବ । ସ୍ୱାବଲମ୍ବୀ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କର ପଥପ୍ରଦର୍ଶକ ଅଧ୍ୟାପକମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟ ଅଳ୍ପ ବହୁତ ପରିମାଣରେ ଧନୋପାର୍ଜ୍ଜନ ହେବା ଦରକାର । ଭାରତୀୟ ଏକତା ପାଇଁ ରାଷ୍ଟ୍ରଭାଷା ହିନ୍ଦୀ-ହିନ୍ଦୁସ୍ତାନୀର ପ୍ରଚାରରେ ଅଧିକ ଶକ୍ତି ଲଗାଇବାକୁ ହେବ । ଏ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଆମର ଏଠାରେ ଉର୍ଦ୍ଦୁ ଦିଗରେ ବହୁତ କିଛି କରିବାକୁ ଅଛି । ପଶ୍ଚିମ ଏସିଆର ଅନ୍ତଃରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଜୀବନରେ ଉର୍ଦ୍ଦୁର ଯେଉଁ ମହତ୍ତ୍ୱ ଅଛି, ସେଥିପ୍ରତି ଲୋକଙ୍କର ଧ୍ୟାନ ଯାଇନାହିଁ । ଆମକୁ ଏହା ମଧ୍ୟ ଚିନ୍ତା କରିବାକୁ ହେବ ଯେ, ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଶିକ୍ଷାରେ କେବଳ ହିନ୍ଦୀ ଦ୍ୱାରା କାମ ଚଳିବ ନାହିଁ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଦେଶଭକ୍ତ ହିନ୍ଦୁସ୍ତାନୀର ତିନି ଚାରିଟି ଭାଷା ସହିତ ପରିଚୟ ରହିବା ଅତ୍ୟାବଶ୍ୟକ । ଏହି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଏବଂ ଶିକ୍ଷାପୂର୍ତ୍ତି ପାଇଁ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କୁ ଭ୍ରମଣରେ ବାହାରିବାକୁ ହେବ । ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଅନୁଷ୍ଠାନଗୁଡ଼ିକ ପରସ୍ପର ସହଯୋଗ କଲେ ଏହି କାମ ଖୁବ୍ ସହଜ ହେବ ।

ଆମର ଅଧ୍ୟାପକମାନଙ୍କୁ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଭାବରେ ଓ ମିଳିତ ଭାବରେ କିଛି ମୌଳିକ କାମ କରିବାକୁ ହେବ । ଭାରତବର୍ଷର ଗ୍ରାମର ଅବସ୍ଥା ପରୀକ୍ଷଣ କରି ତଦନୁସାରେ ନିଜର ନୂତନ ଅର୍ଥଶାସ୍ତ୍ର ତିଆରି କରିବାକୁ ହେବ । ଯଦି ଅହିଂସାତ୍ମକ ଅସହଯୋଗ ଓ ସବିନୟ ଆଇନ୍ ଅମାନ୍ୟରେ ବିଶ୍ୱାସ କରୁଁ ଏବଂ ସବୁ ଜାତିର ସମନ୍ୱୟକୁ ଅନ୍ତିମ ଆଦର୍ଶ ରୂପେ ମାନୁ, ତେବେ ଆମକୁ ନୂତନ ରାଜ୍ୟ-ମୀମାଂସା ମଧ୍ୟ ତିଆରି କରିବାକୁ ହେବ ।

ଏହା ସହିତ ଗ୍ରାମର ବିଜ୍ଞାନ ମଧ୍ୟ ତିଆରି କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଶିଳ୍ପ-ବାଦର ବିଜ୍ଞାନ ଆମ କାମରେ ଆସିବ ନାହିଁ ଏବଂ ଯଦି ଲୋକ-ଶାସନ ହିନ୍ଦୁସ୍ଥାନର ସ୍ୱରାଜ୍ୟ ଚଳାଇବା ଆମର ଅନ୍ତିମ ଲକ୍ଷ୍ୟ ହୁଏ, ତେବେ ସମାଜ-ଶାସନ ଓ କର୍ମଦକ୍ଷତାର ଏପରି ଏକ ନୂତନ ଶାସ୍ତ୍ର ରଚନା କରିବାକୁ ହେବ, ଯେପରି କି ଆମେରିକାର ଲୋକେ କରିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରିଅଛନ୍ତି ।

ଏସବୁ କରିବାକୁ ହେଲେ ସମଗ୍ର ଜୀବନର ମୂଳଭୂତ ଧର୍ମଜୀବନର ମଧ୍ୟ ନୂତନ ସଂସ୍କରଣ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । କାମ ଅତି ବିଶାଳ; କିନ୍ତୁ ଏହି ରାଷ୍ଟ୍ରର ମିଶନ୍ ମଧ୍ୟ ଅତି ବିରାଟ ଅଟେ ।

—ଗୁଜୁରାଟ ବିଦ୍ୟାପୀଠ, ଅହମଦାବାଦରେ ପ୍ରଦତ୍ତ ଭାଷଣର ଏକ ଅଂଶ ।

—ହିନ୍ଦୀ ନବଜୀବନ, ତା ୨୩।୧।୧୯୩୦

୨୦

କାଶୀ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ଅଭିଭାଷଣ

[ବନାରସ ହିନ୍ଦୁ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର ରଜତ ଜୟନ୍ତୀ ସମାବର୍ତ୍ତନ ଉପଲକ୍ଷେ ତା ୨୧ ଜାନୁଆରୀ ୧୯୪୨ ରେ ଗାନ୍ଧୀଜୀ ହିନ୍ଦୁସ୍ତାନୀ ଭାଷାରେ ଯେଉଁ ଅଭିଭାଷଣ ଦେଇଥିଲେ, ତାହାର ପୂର୍ଣ୍ଣ ଇଂରାଜୀ ଅନୁବାଦ ସ୍ୱର୍ଗତ ମହାଦେବ ଦେସାଇ କରିଥିଲେ ।]

ତୀର୍ଥ ଯାତ୍ରା

ସମ୍ମାନାସ୍ପଦ ମାଲବୀୟଜୀ ! ସାର୍ ରାଧାକୃଷ୍ଣନ୍ ! ଭାଇ ଓ ଭଉଣୀଗଣ !

ତୀର୍ଥ ଯାତ୍ରା କରିବାକୁ ମୋର ଶାରୀରିକ ଶକ୍ତି କିମ୍ବା ଆଗ୍ରହ ନାହିଁ ବୋଲି ଆପଣମାନେ ଜାଣନ୍ତି ; ତଥାପି ବନାରସ ହିନ୍ଦୁ ବିଶ୍ୱ-ବିଦ୍ୟାଳୟର ରଜତ ଜୟନ୍ତୀ ସମାବର୍ତ୍ତନ ଉପଲକ୍ଷେ ମୁଁ ବକ୍ତୃତା ଦେବାପାଇଁ ଯେତେବେଳେ ସାର୍ ରାଧାକୃଷ୍ଣନ୍‌ଙ୍କର

ନିମନ୍ତ୍ରଣ ପାଇଲି, ମନା କରିବାକୁ ମୋର ଅନ୍ତର କହିଲା ନାହିଁ । ଯେଉଁ ସ୍ନେହ ରଜ୍ଜୁ ମୋତେ ପଣ୍ଡିତଜୀଙ୍କ ସହ ବାନ୍ଧି ରଖିଛି, ଆପଣମାନେ ତାହା ଜାଣନ୍ତି । ଯେତେବେଳେ ମୋ ପକ୍ଷରେ ତାଙ୍କର ଆଜ୍ଞା ପାଳନ କରିବା ସମ୍ଭବପର ହୁଏ, ମୁଁ ତାହା କରିବାରେ ଅନେକ ପରିମାଣରେ ଗର୍ବ ଓ ସନ୍ତୋଷ ଲାଭ କରେ । ତେଣୁ, ମୁଁ 'ନାହିଁ' କହି ପାରିଲି ନାହିଁ । ସାର୍ ରାଧାକୃଷ୍ଣନ୍‌ଙ୍କର ପରି ପ୍ରାର୍ଥୀଯାହାର ଅହ୍ୱାନ ଥିଲା ।

ଦେଶ ପ୍ରତି ମାଳବୀୟଜୀଙ୍କର ସେବା ମହତ୍ତ୍ୱ, ତନ୍ମଧ୍ୟରେ ଏହି ବିଶ୍ୱ-ବିଦ୍ୟାଳୟ ତାଙ୍କ ସେବାର କୃତିତ୍ୱର ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ପ୍ରମାଣ ଅଟେ, ଏଥିରେ ମୋର ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ତାଙ୍କର ଏହି ପ୍ରାଣ-ପ୍ରିୟ କାର୍ଯ୍ୟରେ ସେ ନିଜକୁ ନିଃଶେଷ କରିଦେଇଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ମୋର ଅଶେଷ ଭକ୍ତି ହେତୁରୁ ପଚିଶ ବର୍ଷ ପୂର୍ବେ ଏହି ବିଶ୍ୱ-ବିଦ୍ୟାଳୟର ଶିଳାନ୍ୟାସ ଉତ୍ସବରେ ଯୋଗ ଦେବା ପାଇଁ ମୁଁ ତାଙ୍କର ନିମନ୍ତ୍ରଣ ରକ୍ଷା କରିଥିଲି । ସେହି ଗରିମାମୟ ଉତ୍ସବରେ ବଡ଼ଲାଟ ଓ ଭାରତର ରାଜା ମହାରାଜାମାନଙ୍କର ଯୋଗ ଦେବାର କଥା ଥିଲା; ମୋ ଭଳି ଅକିଞ୍ଚନର ସେଠାରେ ସ୍ଥାନ ନ ଥିଲା । ସେତେବେଳେ ମୁଁ 'ମହାତ୍ମା' ହୋଇ ନ ଥିଲି । ଯଦି କେହି ସେହି ନାମରେ ମୋତେ ଡାକୁଥିଲେ, ମୁଁ ଜାଣିଥିଲି ଯେ ସେ ମୋତେ ମହାତ୍ମା ମୁନ୍‌ସୀରାମଜୀ ଭାବି ଭୁଲରେ ଡାକୁଥିଲେ, କାରଣ ସ୍ୱର୍ଗତ ସ୍ୱାମୀ ଶ୍ରଦ୍ଧାନନ୍ଦଜୀ ସେହି ନାମରେ ପରିଚିତ ଥିଲେ । ମହାତ୍ମା ବହୁ ସଂଖ୍ୟାରେ ହୋଇ ନ ପାରନ୍ତି । ମୁଁ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ଥିବାବେଳେ ମୁନସୀରାମଜୀଙ୍କର ମହାନ୍ କାର୍ଯ୍ୟ ଯୋଗୁଁ ସେ ସେହି ପଦଲାଭ କରିଥିବା କଥା ଜାଣିଥିଲି । ଲୋକଙ୍କର ସେବକ ଯେତେ ଅଜଣା ଅଶୁଣା ହେଲେ ହେଁ ମାଳବୀୟଜୀ ତାକୁ ସନ୍ଧାନ କରିବାର କୌଶଳ ଜାଣନ୍ତି ।

ସୂର୍ଯ୍ୟ ଉତ୍ତାପ ଓ ଆଲୋକ ବିକୀର୍ଣ୍ଣ କରୁଛନ୍ତି

ସମସ୍ତେ ଜାଣନ୍ତି ଯେ, ପୃଥିବୀରେ ପଣ୍ଡିତ ମାଳବୀୟଜୀଙ୍କ ଠାରୁ ବଳି ମହାନ୍ ଦାନ-ସଂଗ୍ରାହକ ଆଉ କେହି ନାହାନ୍ତି । ସେ ନିଜ ପାଇଁ କେବେହେଁ ମାଗି ନାହାନ୍ତି । ଈଶ୍ୱରଙ୍କର କୃପାରୁ ତାଙ୍କର କିଛି ଅଭାବ ନାହିଁ । ବହୁଜନାଦୃତ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟମାନଙ୍କୁ ସେ ନିଜର କରି ନେଇଛନ୍ତି ଏବଂ ସେଥିପାଇଁ ସ୍ୱେଚ୍ଛାକୃତ ଭିକାରୀ ହୋଇଛନ୍ତି ଏବଂ ଦାନରେ ତାଙ୍କର ଭିକ୍ଷାପାତ୍ର ସର୍ବଦା ଉଚ୍ଛୁଳି ପଡ଼ୁଛି । ତାଙ୍କର କ୍ଷୁଧା ଏପରି ଅତୃପ୍ତ ଯେ, ସେ ଯେଉଁ କୋଟିଏ ଟଙ୍କା ଚାହିଁଥିଲେ, ତାହା ପାଇବା ପରେ ସୁଦ୍ଧା ସେ ଅହୁରି ଅଧିକ ମାଗୁଛନ୍ତି । ଆମର ସଭାପତି ଦ୍ୱାରଭଙ୍ଗା ମହାରାଜାଙ୍କ ଠାରୁ ସେ ଯଥେଷ୍ଟ ଚନ୍ଦା ପାଇଛନ୍ତି ବୋଲି ସେ ମୋ କାନରେ ଏହିକ୍ଷଣି ଚୁପ୍ କରି କହିଲେ ।

ଆମର ଅତି ମହାନ୍ ସୌଭାଗ୍ୟ ଯେ ସେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ଭିତରେ ଆଜି ସୁଦ୍ଧା ଅଛନ୍ତି । ପବିତ୍ର ସରଳ ଜୀବନ ଓ ଉଚ୍ଚ ଚିନ୍ତନର ଜୀବନ୍ତ ଆଦର୍ଶ ହୋଇ ସେ ସଶରୀରରେ ଆମ ଭିତରେ ଥିଲେ ହେଁ, ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଅନେକଙ୍କୁ ତାଙ୍କର ଆଦର୍ଶ ସ୍ପର୍ଶ କରିପାରି ନାହିଁ । ଏ ଦୋଷ ପୁରାପୁରି ଆପଣମାନଙ୍କର, ତାଙ୍କର ନୁହେଁ । ପୃଥିବୀରେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଉତ୍ତାପ ଓ ଆଲୋକ ଦିଅନ୍ତି; ମାତ୍ର ଯେ ନିଜକୁ ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କଠାରୁ ଅନ୍ତରାଳରେ ରଖିବ, ସୂର୍ଯ୍ୟ ତାକୁ କଅଣ କରିବେ ? ମାଲବୀୟଜୀଙ୍କର ଗୁଣ ଗାନ କରିବାକୁ ମୁଁ ଏଠାକୁ ଆସି ନାହିଁ । ଏହି ସରସ୍ୱତୀପୀଠ ତଦ୍ୱାରା ଝଙ୍କୃତ ହୋଇସାରିଛି । ସେ ସ୍ତୁତିର ପାତ୍ର । ବର୍ତ୍ତମାନ ମୁଁ ଆପଣମାନଙ୍କୁ—ବିଦ୍ୟାପୀଠର ଛାତ୍ର ଓ ଅଧ୍ୟାପକମାନଙ୍କୁ—ଦୁଇ ପଦ କହିବି । ମୁଁ ସାର୍ ରାଧାକୃଷ୍ଣନ୍‌ଙ୍କର ନିମନ୍ତ୍ରଣ ଗ୍ରହଣ କରିବା ପରେ ମୋର ବକ୍ତବ୍ୟର ଗୋଟିଏ ନକଲ ତାଙ୍କ ପାଖକୁ ପଠାଇଦେବା ନିମିତ୍ତ ସେ ମୋତେ ଜଣାଇଥିଲେ । ଲେଖିବାକୁ ମୋର ସମୟ ନାହିଁ ବୋଲି ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ଉତ୍ତର ଦେଇଥିଲି । ମୁଁ କଅଣ କହିପାରିବି, ତାହା ମଧ୍ୟ ଜାଣି ନ ଥିଲି । ପଣ୍ଡିତ ଲୋକମାନଙ୍କ ଆଗରେ ମୋର ଗୋଟିଏ ପ୍ରକାରର ଦୁର୍ବଳତା ଆସେ । ଭାରତକୁ ଫେରିବା ଦିନଠାରୁ ମୋର ଭାଗ୍ୟ ଦରିଦ୍ର ଓ ଦଳିତ ଲୋକଙ୍କର ଭାଗ୍ୟ ସହି ଯୁକ୍ତ ହୋଇଛି । କଂଗ୍ରେସ ଏହିମାନଙ୍କର ପ୍ରତିନିଧି । ସେମାନଙ୍କ ଭିତରେ ମୁଁ କୌଣସି ଦ୍ୱିଧା ବା ସଙ୍କୋଚ ଅନୁଭବ କରେ ନାହିଁ । ଆପଣମାନଙ୍କ ଆଗରେ ମୋ ଜିଭ ଲେଉଟୁ ନାହିଁ । ତାତ୍‌କାଳିକ ପ୍ରେରଣା ଉପରେ ମୁଁ ନିର୍ଭର କରିବି ବୋଲି ମୁଁ ସାର୍ ରାଧାକୃଷ୍ଣନ୍‌ଙ୍କୁ ଜଣାଇଥିଲି । ସେହି ପ୍ରେରଣା ଆସିଛି, ମାତ୍ର ଆପଣମାନେ ମୋର ସାଦାସିଧା କଥାକୁ କିପରି ଗ୍ରହଣ କରିବେ, ତାହା ମୁଁ କହିପାରୁ ନାହିଁ ।

ଦୁଃଖଦାୟକ ଅସଙ୍ଗତି

ଜଣକ ପରେ ଜଣେ ବକ୍ତା ଭାଷଣ ଦେଇ ସଭାମଣ୍ଡପ ଛାଡ଼ି ଚାଲିଗଲେ । ମୁଁ ବଡ଼ ଆଶା କରି ଚାତକ ପରି ଚାହିଁଥିଲି ଯେ କେହି ଜଣେ ହିନ୍ଦୀରେ ବା ଉର୍ଦ୍ଦୁରେ ବା ହିନ୍ଦୁସ୍ତାନୀରେ, ନ ହେଲେ ସଂସ୍କୃତରେ କିମ୍ବା ଯେ କୌଣସି ଗୋଟିଏ ଭାରତୀୟ ଭାଷାରେ ଶ୍ରୋତାମାନଙ୍କୁ କହିବେ । ମାତ୍ର ଆପଣମାନଙ୍କର ଓ ମୋର ଭାଗ୍ୟକୁ ତାହା ଜୁଟିଲା ନାହିଁ । ଆମ୍ଭେମାନେ ଗୋଲାମ ଏବଂ ଯେଉଁମାନେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ଗୋଲାମ କରି ରଖିଛନ୍ତି, ଆମେ ସେହିମାନଙ୍କର ଭାଷାକୁ ଆଦରରେ କୁଣ୍ଢାଇ ଧରିଛୁ । ଆମର ଯେ କୌଣସି ଦୁରବସ୍ଥା ପାଇଁ ଇଂରେଜମାନଙ୍କୁ ଦୋଷ ଦେବା ଗୋଟାଏ ଫ୍ୟାସନ ହୋଇଗଲାଣି । ସେମାନେ ଏପରି ଅନେକ କିଛି କରିଛନ୍ତି; ଯେଉଁଥିପାଇଁ ମୁଁ ସେମାନଙ୍କୁ ଦୋଷ ଦେବା ପାଇଁ ଦ୍ୱିଧାବୋଧ କରିନାହିଁ । ଭାବ ପ୍ରକାଶ ପାଇଁ ଇଂରେଜୀଭାଷା ବ୍ୟବହାର କରିବାକୁ ସେମାନେ ଆମକୁ ବାଧ୍ୟ

କରିଛନ୍ତି ବୋଲି ମୁଁ କେବେ ହେଁ ଦୋଷାରୋପ କରି ନାହିଁ । ଇଂରେଜ ଲୋକ ପରି ଆମେ ଇଂରେଜୀ କହିବାର ଉଚ୍ଚାକାଙ୍କ୍ଷା ପୋଷଣ କରି, ଆମ ଜୀବନର ଅତି ମୂଲ୍ୟବାନ୍ ବର୍ଷଗୁଡ଼ିକ ବିତାଇ ଦେଉଁ ଏବଂ ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ ଇଂରେଜୀ କହିବା ହେତୁ କୌଣସି ଇଂରେଜ ଆମ ପିଠି ଥାପୁଡ଼ାଇ ଦେଲେ, ଆମର ଛାତି ଫୁଲିଉଠେ । ଇଂରେଜୀ ଭାଷାକୁ ସତେ ଯେପରି ଆମର ମାତୃଭାଷା ଭାବି ତାକୁ ଶିଖିବାରେ ଆମର ଯୁବକଯୁବତୀମାନଙ୍କର ଯେଉଁ ସମୟ ଓ ଶକ୍ତି ଖର୍ଚ୍ଚ ହେଉଛି, ତାକୁ ବଞ୍ଚାଇ ଦିଅନ୍ତୁ ଏବଂ ସମଗ୍ର ରାଷ୍ଟ୍ରର ବର୍ଷ-ସଂଖ୍ୟା ଓ ମୂଲ୍ୟବାନ୍ ଶକ୍ତିର ପରିମାଣ ସରଳ ଗୁଣନ ଦ୍ୱାରା ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରନ୍ତୁ ।

ଏବଂ ଯେଉଁ କାଶୀ ହିନ୍ଦୁ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ଯାହାକୁ ଭାରତୀୟ ସଂସ୍କୃତିର ଜୀବନ୍ତ ପ୍ରତିମୂର୍ତ୍ତି ବୋଲି ଉଚ୍ଛ୍ୱସିତ ଭାବରେ ପ୍ରଶଂସା କରାଯାଉଛି, ସେହି ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଏହା ଘଟୁଛି । ଲୋଭନୀୟ ବେତନ ଦେଇ ଯଥାସମ୍ଭବ ଉତ୍ତମ ଅଧ୍ୟାପକମାନଙ୍କୁ ଆକର୍ଷଣ କରିବାକୁ ଯାହା ଆବଶ୍ୟକ, ମାଳବୀୟଜୀ ସେ ସବୁ କରିଛନ୍ତି । ମାତ୍ର ବାଜୀଗରି ସେ କରିପାରିଲେ ନାହିଁ । ଏହା ତାଙ୍କର ଦୋଷ ନୁହେଁ, ହିନ୍ଦୀ ଇଂରେଜୀର ସ୍ଥାନ ଅଧିକାର କରି ନାହିଁ । ଯେଉଁ ପରମ୍ପରା ଉତ୍ତରାଧିକାରସୂତ୍ରେ ଶିକ୍ଷକମାନେ ପାଇଛନ୍ତି, ସେମାନେ ସେହିଥିରୁ ଉଆରି । ସେମାନଙ୍କଠାରୁ ଛାତ୍ରମାନେ ଯାହା ପାଉଛନ୍ତି, ସେଥିରେ ସେମାନେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ । ସେମାନେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହେବା ଅନୁଚିତ । ଯଦି ତୁଚ୍ଛ କାରଣରେ ସେମାନେ ଧର୍ମଘଟ କରୁଛନ୍ତି, ଏପରି କି ଅନଶନ କରୁଛନ୍ତି, ତେବେ ସେମାନେ ସର୍ବ ଭାରତୀୟ ଏକ ଭାଷାରେ ଶିକ୍ଷା ପାଇବା ପାଇଁ କାହିଁକି ଜିଦ୍ ଧରି ନ ବସିବେ ? ଆନ୍ଧ୍ର ପ୍ରଦେଶରୁ ଏଠାରେ ୨୫୦ ଜଣ ଛାତ୍ର ଅଛନ୍ତି ବୋଲି ଆଜି ଆମେ ଶୁଣିଲୁଁ । ସେମାନେ ସାର୍ ରାଧାକୃଷ୍ଣନ୍‌ଙ୍କ ପାଖକୁ ଯାଇ, ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର ଗୋଟିଏ ଆନ୍ଧ୍ର ବିଭାଗ ପାଇଁ ଅନୁରୋଧ କରନ୍ତୁ ଏବଂ ଯଦି ସେମାନେ ଅଖିଳ ଭାରତୀୟ ଭାଷାଟି ନ ଶିଖିବେ, ତେବେ ତେଲୁଗୁ ଜରିଆରେ ଶିକ୍ଷା ପାଇବା ପାଇଁ ଦାବୀ କରନ୍ତୁ ।

ଜାପାନର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ

ଜାପାନରେ କଅଣ ହୋଇଛି ତାହା ଆପଣମାନେ ଜାଣନ୍ତି । ମୂଳତଃ ଏ ଗୋଟିଏ ମହାନ୍ ଦେଶ ବୋଲି ମୁଁ ମନେ କରେ ନାହିଁ । ମାତ୍ର ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ରାଷ୍ଟ୍ରମାନଙ୍କର ଆଧିପତ୍ୟକୁ ସଫଳ ଭାବରେ ଅସ୍ୱୀକାର କରିଥିବାରୁ ଏସିଆ ମହାଦେଶରେ ଏହାକୁ ମହାନ୍ ବୋଲି ଧରାଯାଉଛି । ଜାପାନୀ ସ୍କୁଲ ଓ କଲେଜରେ ହଜାର ହଜାର ବାଳକ ଓ ବାଳିକା ଇଂରେଜୀ ମାଧ୍ୟମରେ ନୁହେଁ, ଜାପାନୀ ଭାଷାରେ ଶିକ୍ଷା ପା'ନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କର ଲିପି କଠିନ, ମାତ୍ର ସେମାନେ ତାହା ଶିଖିବାରେ କୌଣସି ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ହୋଇନାହିଁ ଏବଂ ରୋମାନ୍ ଲିପିକୁ

ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଦେବାପାଇଁ ତାକୁ ପରିତ୍ୟାଗ କରିନାହାନ୍ତି । ସେମାନେ ଇଂରେଜୀ ଓ ଇଉରୋପୀୟ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଭାଷାକୁ ବୟକଟ୍ କରି ନାହାନ୍ତି । ମାତ୍ର ସେମାନେ ନିଜର ଶକ୍ତିକୁ ଜଗିରଖି ଖର୍ଚ୍ଚ କରନ୍ତି । ଯେଉଁ ଚିନ୍ତା ଓ ଜ୍ଞାନ କେବଳ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଜଗତ୍ ଦେଇପାରିବ, ତଦ୍ୱାରା ଜାପାନୀ ଭାଷାକୁ ସମୃଦ୍ଧ କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଯେଉଁମାନଙ୍କର ସେହି ବିଦେଶୀ ଭାଷା ଶିଖିବା ଆବଶ୍ୟକ, ସେହିମାନେ ଶିଖନ୍ତି । ପାଶ୍ଚାତ୍ୟରୁ ଯାହା ଗ୍ରହଣ କରିବାର ଯୋଗ୍ୟ, ତାକୁ ଜାପାନୀରେ ରୂପାନ୍ତରିତ କରିବାକୁ ସେମାନେ ଯତ୍ନବାନ୍ ହୁଅନ୍ତି । ସେହି ହେତୁରୁ ଜାପାନୀ ଛାତ୍ରମାନେ ମନରେ ସତେଜ ଓ ସଜାଗ । ଏହିରୂପେ ଲବ୍ଧ ଜ୍ଞାନ ସେମାନଙ୍କର ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ସମ୍ପତ୍ତି ହୋଇଯାଇଛି । ସରକାରୀ ଅଫିସରେ କିରାଣୀ, ଓକିଲ, ବାରିଷ୍ଟର, ଜଜ୍ ହେବାଠାରୁ ଆଉ ବଡ଼ ଅଭିଳାଷ ଆମର ନାହିଁ । ଯେଉଁ ବ୍ୟବସ୍ଥାକୁ ଆମର ଭାଙ୍ଗିବାର କଥା, ତାକୁ ଆମେ ସାହାଯ୍ୟ କରୁଛୁଁ ବା ତାହାର ଦାସ ହୋଇ ରହୁଛୁଁ । ଇଂରେଜୀ ଭାଷାକୁ ଆୟତ୍ତ କରିବାରେ ଆମେ କୃତକାର୍ଯ୍ୟ ମଧ୍ୟ ହୋଇନାହୁଁ । ମୁଁ ଇଂରେଜୀ-ପାଠୁଆ ଲୋକଙ୍କଠାରୁ—ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କେତେକ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର ସର୍ବୋଚ୍ଚ ଡିଗ୍ରୀ ଧାରୀ—ଅସଂଖ୍ୟ ଚିଠି ପାଇଛି । ମାତ୍ର ସେଥିରୁ ଇଂରେଜୀ ଭାଷାରେ ସେମାନଙ୍କର ଶୋଚନୀୟ ଅଜ୍ଞତା ପ୍ରକାଶ ପାଏ । ଏହାର କାରଣ ସରଳ । ମାଳବୀୟଜୀ ଓ ରାଧାକୃଷ୍ଣନଙ୍କ ପରି ବ୍ୟକ୍ତି ବିରଳ; ସେମାନେ ଯାହା ଅର୍ଜନ କରିଛନ୍ତି, ତାହା ସାଧାରଣ ଲୋକେ ପାରିବେ ନାହିଁ ।

ଶୃଙ୍ଖଳା ନାସ୍ତି

ଲୋକେ ଇଂରେଜୀ ବକ୍ତୃତା ବିନ୍ଦୁବିସର୍ଗ ବୁଝିପାରୁ ନ ଥିଲେ ହେଁ ସେମାନଙ୍କର ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଓ ସହିଷ୍ଣୁତା ଶିଷ୍ଟାଚାର ଦେଖି ମୁଁ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟାନ୍ୱିତ ହୋଇଗଲି । ସେମାନେ ଇଚ୍ଛା କରିଥିଲେ ଗୋଳମାଳ କରିଥାନ୍ତେ; ମାତ୍ର ସେମାନେ ତାହା କରନ୍ତି ନାହିଁ । ମୋର ଏ କଥାରେ ଆପଣମାନଙ୍କର ସନ୍ଦେହ ହେଉଥିଲେ, ଶ୍ରୋତାମାନଙ୍କୁ ହାତ ଉଠାଇବାକୁ କହି ମୁଁ ପ୍ରମାଣ କରିଦେଇପାରେଁ ଯେ କେତେ ଅଳ୍ପ—ଛାତ୍ରମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ମଧ୍ୟ କେତେ ଅଳ୍ପ—ତାହା ବୁଝିଛନ୍ତି ।

ଆଉ ଗୋଟିଏ ବିଷୟ ପ୍ରତି ଆପଣମାନଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷଣ କରିବାକୁ ମୋର ଲୋଭ ହେଉଅଛି । ମୁଁ ଯାହା ଆଦୌ ଆଶା କରି ନ ଥିଲି, ସେପରି ଗୋଟିଏ ଦୃଶ୍ୟ ଆଜି ସକାଳେ ଦେଖିଲି । ମାଳବୀୟଜୀଙ୍କଠାରୁ ନୀରବ ଆଶୀର୍ବାଦ ଗ୍ରହଣ କରି ତାଙ୍କ ଘର ବାଟେ ଛାତ୍ରମାନେ ଶୋଭାଯାତ୍ରା କରି ଆଜି ବସନ୍ତ-ପଞ୍ଚମୀ ଉପଲକ୍ଷେ ଯାଉଥିଲେ । ସେମାନେ ଯେପରି ଚାଲୁଥିଲେ, ସେଥିରୁ ବ୍ୟାୟାମ-ଶିକ୍ଷାର ଅତି ପ୍ରାଥମିକ ଜ୍ଞାନର ଅଭାବ ଧରାପଡ଼ୁଯାଉଥିଲା । ସୈନ୍ୟମାନଙ୍କ ପରି ଶୃଙ୍ଖଳିତ ଭାବରେ

ପାଦ ମିଳାଇ ଓ ମେରୁଦଣ୍ଡକୁ ସିଧା କରି ଚାଲିବା ପରିବର୍ତ୍ତେ ସେମାନେ ବିଶୃଙ୍ଖଳ ଓ ନିର୍ଲକ୍ଷ୍ୟ ଭାବରେ ଯାଉଥିଲେ ।

ହିନ୍ଦୀକୁ ଗୌରବମୟ ସ୍ଥାନ ଦିଅନ୍ତୁ

ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ପ୍ରକାଣ୍ଡ ପ୍ରବେଶ ପଥରେ ଯେଉଁ ତୋରଣ ଆପଣମାନଙ୍କୁ ସ୍ୱାଗତ ଜଣାଏ, ତାହା ବିଷୟରେ ପଦେ ନ କହି ମୁଁ ରହିପାରୁ ନାହିଁ । ଶୁଣିବା ମାତ୍ରେ ମାଳବୀୟଜୀଙ୍କୁ ମିଳିଯାଉଥିବା ଅର୍ଥ ଯୋଗୁଁ ଏଠାକାର ସୁରମ୍ୟ ପ୍ରାସାଦମାଳା ସହିତ ଏହି ତୋରଣର ମଧ୍ୟ ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ଅଛି । ମାତ୍ର ତୋରଣର ଶିଖରରେ ମୁଁ କଅଣ ଦେଖିଲି ? ଇଂରାଜୀରେ 'ବନାରସ ହିନ୍ଦୁ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ' ଅଧିକ ଭାଗ (ତିନି-ଚତୁର୍ଥାଂଶ) ମାଡ଼ି ବସିଛି । ଯେଉଁ ହିନ୍ଦୀ ଭାଷାରେ ଆପଣମାନେ ଜ୍ଞାନ ଅର୍ଜନ କରିବାର କଥା, ସେହି ହିନ୍ଦୀରେ ମାତ୍ର ଏକ-ଚତୁର୍ଥାଂଶ ପରିସରରେ ଲେଖାହୋଇଛି । ଏଠାରେ ଇଂରାଜୀ ଭାଷାର କି ଆବଶ୍ୟକତା ଥିଲା, ମୁଁ ବୁଝିପାରୁ ନାହିଁ, ଯେଉଁମାନେ ଏହାର ଦାୟିତ୍ୱରେ ଥିଲେ, ସେମାନେ ଟିକିଏ ଚିନ୍ତା କରିଥିଲେ ଜାଣିପାରିଥାନ୍ତେ ଯେ ଦେବନାଗରୀ ଓ ପାର୍ଶୀ ଲିପିରେ ଏ ନାମ ଲେଖା ହୋଇଥିଲେ ଠିକ୍ ହୋଇଥାନ୍ତା । ମାଳବୀୟଜୀଙ୍କର ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ପାଇଁ ଓ ସାର୍ ରାଧାକୃଷ୍ଣନ୍‌ଙ୍କର ସାଂପ୍ରଦାୟିକ ଐକ୍ୟ ପାଇଁ ଯେଉଁ ଅଭିଳାଷ ଅଛି, ଏହି ଲେଖା ଲୋକଙ୍କ ଆଗରେ କୋଟିଏ ସଙ୍କେତ ହୋଇଥାନ୍ତା । ହିନ୍ଦୀ ଓ ଉର୍ଦ୍ଦୁ ଉଭୟକୁ ଏ ଅଞ୍ଚଳର ଲୋକେ ବୁଝୁଥିବାରୁ ଏବଂ ଉଭୟ ଲିପି ସହ ପରିଚିତ ହୋଇଥିବାରୁ, ଏହା ଶୋଭା ପାଇଥାନ୍ତା । ଇଂରେଜୀ ଶିଖିବାରେ ଆମେ ବହୁକାଳ ନଷ୍ଟ କରିବା ହେତୁ ଆମର ମନ ଜଡ଼ ଓ ସ୍ମୃତିଶକ୍ତି ଓ କଳ୍ପନାଶକ୍ତି ଖର୍ବ ହୋଇଯାଇଛି ।

ହିନ୍ଦୀ କହି ଜାଣି ନ ଥିବା ଲୋକ ପକ୍ଷରେ ହିନ୍ଦୀ ବା ହିନ୍ଦୁସ୍ତାନୀ ଶିଖିବା ଆଦୌ କଷ୍ଟକର ନୁହେଁ । ଗୁଜୁରାଟୀ, ବଙ୍ଗଳା ବା ମରାଠୀ ଜାଣିଥିବା ଲୋକଙ୍କୁ ମୁଁ ମାତ୍ର ତିନି ମାସ ମଧ୍ୟରେ ହିନ୍ଦୀ ଶିଖାଇ ଦେଇପାରେ । ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତୀୟ ଭାଷା—ତାମିଲ, ତେଲୁଗୁ, ମଲୟାଲମ୍, କନ୍ନଡ—ସଂସ୍କୃତ ଶବ୍ଦରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ । ଯଦି ଆମ ଭିତରେ ଟିକିଏ ଆଗ୍ରହ ଓ ସ୍ୱଦେଶପ୍ରୀତି ଥାନ୍ତା, ତେବେ ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତୀୟ ଭାଷାପୁଞ୍ଜ ସମେତ ସମସ୍ତ ସଂସ୍କୃତ-ସମ୍ଭୂତ ଭାଷାକୁ ଦେବନାଗରୀ ଲିପିରେ ଲେଖିବାକୁ ଆମ୍ଭେମାନେ ଦ୍ୱିଧା କରନ୍ତୁ ନାହିଁ । ଏହି ଭାଷାଗୁଡ଼ିକରେ ବହୁ ଶବ୍ଦ ସମାନ ଅଛି । କେବଳ ସେତିକି ନୁହେଁ, ମାତ୍ର ଲିପିଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ହଠାତ୍ ଦୃଷ୍ଟିରେ ପଡ଼ିବାଭଳି ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ମଧ୍ୟ ଅଛି । ଅମ୍ଭମାନଙ୍କର ମନ ଅବସନ୍ନ ହୋଇ ପଡ଼ି ନ ଥିଲେ, ଅମ୍ଭେମାନେ ସହଜରେ ଅଧିକଜଣେ ଭାରତୀୟ ଭାଷା ଶିଖି ନିଅନ୍ତେ । ପଣ୍ଡିତମାନେ

ହିନ୍ଦୀରେ ଯେପରି ସଂସ୍କୃତ ଶବ୍ଦମାନ ଭରି ଦେଉଛନ୍ତି, ସେହିପରି ଉର୍ଦ୍ଦୁ ପାଠୁଆମାନେ ସେଥିରେ ପାର୍ଶୀ ଓ ଆରବୀ ଶବ୍ଦ ଖୁନ୍ଦି ଦେବାକୁ ଗର୍ବ ଅନୁଭବ କରୁ ନ ଥିଲେ, ଉର୍ଦ୍ଦୁ ଶିଖିବା କଷ୍ଟକର ହୁଅନ୍ତା ନାହିଁ ।

ପାର୍ଥକ୍ୟ-ସୂଚକ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତିର ଆଗ୍ରସ

ଆଉ ଗୋଟିଏ କଥା ଆପଣମାନଙ୍କୁ କହୁଥାଏଁ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର ପରମ୍ପରା, ଏହାର ପାର୍ଥକ୍ୟ-ସୂଚକ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ଥିବା ଆଶା କରାଯାଏ । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ, ଅକ୍ସଫୋର୍ଡ଼ ଓ କ୍ୟାମ୍ବ୍ରିଜ୍ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟଗୁଡ଼ିକ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସଭ୍ୟତାର ବ୍ଲଟିଂ ପେପର (ଚୁପା କାଗଜ) । ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟଗୁଡ଼ିକର ବାହ୍ୟ ଆକାର ପ୍ରକାରକୁ ଅନୁକରଣ କରି, ଆମେ ଜୀବନ୍ତ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିଅଛୁଁ ବୋଲି ଆତ୍ମପ୍ରସାଦ ଲାଭ କରିଛୁଁ । ଏହି ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟଗୁଡ଼ିକ ଲୋକସାଧାରଣଙ୍କର ଅଭାବ ଅସୁବିଧା ବା ଆବଶ୍ୟକତାକୁ ପ୍ରତିଫଳିତ ଓ ପୂରଣ କରୁଛନ୍ତି କି ? ଆପଣଙ୍କର ଏହି ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର ବିଶେଷତ୍ୱ ଏହା ଯେ, ଏଠାରେ ଯେଉଁ ଇଞ୍ଜିନିୟରିଂ ଓ ଟେକ୍‌ନୋଲଜୀ ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯାଏ, ତାହା ଅନ୍ୟ କୁତ୍ରାପି ନାହିଁ । ଏହାକୁ ମୁଁ ଗୋଟିଏ ବିଶେଷତ୍ୱ ବୋଲି ବିଚାରୁ ନାହିଁ । ମୁଁ ଗୋଟିକର ସୂଚନା ଦେଉଛି । ଆଲିଗଡ଼ରୁ ଯୁବକ ବିଦ୍ୟାର୍ଥୀମାନଙ୍କୁ ଆପଣମାନଙ୍କର ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟକୁ ଆକର୍ଷଣ କରିପାରିଛନ୍ତି କି ? ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ଆପଣମାନେ ନିଜକୁ ମିଳାଇ ଦେଇପାରିଛନ୍ତି କି ? ମୁଁ ମନେ କରୁଛି ଯେ ତାହା ହିଁ ଆପଣମାନଙ୍କର ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର ବିଶେଷ ଅବଦାନ, ଖାସ କାର୍ଯ୍ୟ ହେଉ । ଈଶ୍ୱର ମାଲବୀୟଜୀଙ୍କୁ ଆମ ଭିତରେ ଆଉ କେତେ ବର୍ଷ ରଖିଲେ, ଅର୍ଥ ଆସିବ, ଅର୍ଥ ଅଧିକ ଆସିବ; ମାତ୍ର ମୁଁ ଯେଉଁ ଅଲୌକିକ କାର୍ଯ୍ୟ ଚାହୁଁଛି—ହିନ୍ଦୁ ଓ ମୁସଲମାନମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ହୃଦୟର ମିଳନ—ତାହା ପଇସା ଦ୍ୱାରା ହୋଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ମୁସଲମାନମାନଙ୍କୁ ଏଠାକୁ ନିମନ୍ତ୍ରଣ କରି ଆଣନ୍ତୁ ଏବଂ ସେମାନେ ଉକ୍ତ ନିମନ୍ତ୍ରଣ ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କଲେ, ଆପଣମାନେ ମନରେ କିଛି ଧରନ୍ତୁ ନାହିଁ । ଲୋକମାନ୍ୟ ତିଲକଙ୍କର ଗଣନାରେ ଯେଉଁ ସଭ୍ୟତା ଦଶ ହଜାର ବର୍ଷର ପୁରୁଣା ବା ଅନ୍ୟମାନଙ୍କର ଗଣନାରେ ଆହୁରି ପୁରୁଣା, ଆପଣମାନେ ସେହି ମହାନ୍ ସଭ୍ୟତାର ପ୍ରତିନିଧି । ସେହି ସଭ୍ୟତାର ବିଶେଷ ଅବଦାନ ହେଉଛି ସାରା ସଂସାରକୁ ମିତ୍ର କରିବା (ବସୁଧୈବ କୁଟୁମ୍ବକମ୍) ଏବଂ ତଥାକଥିତ ଶତ୍ରୁକୁ ମିତ୍ରରେ ପରିଣତ କରିବା । ପବିତ୍ର ଗଙ୍ଗାନଦୀ ପରି ଆମର ସଭ୍ୟତା ବାହାରର ବହୁ ଧାରାକୁ ନିଜ ଭିତରେ ମିଳାଇ ନେଇଛି ଏବଂ ମୋର ନିବେଦନ ଯେ ଯେଉଁ ହିନ୍ଦୁ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ହିନ୍ଦୁ ସଂସ୍କୃତି ଓ ସଭ୍ୟତାର ପ୍ରତିନିଧିତ୍ୱ କରିବାକୁ ଯତ୍ନ କରୁଛି, ଅନ୍ୟ ସଂସ୍କୃତିରେ ଯାହା କିଛି ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ରହିଛି, ସେଗୁଡ଼ିକୁ ସ୍ୱାଗତ କରୁ ଓ ନିଜ

ଭିତରେ ସମାବିଷ୍ଟ କରିନେଇ ଏବଂ ସାଂପ୍ରଦାୟିକ ଐକ୍ୟ ଓ ସମ୍ପ୍ରୀତିର ଆଦର୍ଶ ହେଉ । ଏପରି ଗଢ଼ିଉଠିବାକୁ ଇଂରେଜୀ କୌଣସି ସାହାଯ୍ୟ କରିବ ନାହିଁ । ଆମର ପ୍ରାଚୀନ ଜ୍ଞାନ—ଆମର ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ରଗୁଡ଼ିକୁ ଯଥୋଚିତ ଭାବରେ ଆମେ ଅଧ୍ୟୟନ କଲେ ଓ ସେଗୁଡ଼ିକର ମର୍ମ ବୁଝିଲେ—ଆପଣମାନଙ୍କର ସହାୟକ ହେବ ।

ଆଉ ପଦେ କହି ମୋର ବକ୍ତବ୍ୟ ଶେଷ କରୁଛି । ଆପଣମାନେ ପ୍ରାସାଦୋପମ ଛାତ୍ରାବାସରେ ରହୁଛନ୍ତି; ମାତ୍ର ପଣ୍ଡିତଜୀ ଯେଉଁ କ୍ଷୁଦ୍ର କୁଟୀରରେ ଅତି ସାଦାସିଧା ଭାବରେ ଓ ନିରାଡ଼ମ୍ବର ଭାବରେ ରହନ୍ତି, ତାକୁ ଦେଖନ୍ତୁ । ତାଙ୍କ କୋଠରୀ ଭିତରକୁ ଯାଇ ଦେଖନ୍ତୁ, କୌଣସି ସାଜସଜ୍ଜା ନାହିଁ ଏବଂ ଅତି ସାମାନ୍ୟ ଉପକରଣ । ଆପଣମାନେ ତାଙ୍କର ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ ହେବେ, ତାଙ୍କର ଜୀବନର ଅନୁକରଣରେ ନିଜର ଜୀବନ ଗଢ଼ନ୍ତୁ । ଆପଣମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଅନେକେ ଦରିଦ୍ର ପିତାମାତାଙ୍କର ସନ୍ତାନ । ଦରିଦ୍ର ଲୋକଙ୍କର ପ୍ରତିନିଧିତ୍ୱ ଆପଣମାନେ କରିବେ, ଏ କଥା ଭୁଲିଯାନ୍ତୁ ନାହିଁ । ତେଣୁ, ଅଯଥା-ବିଳାସର ଜୀବନ ଆମ ଦେଶର ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ସହିତ ଖାପ୍ ଖାଏ ନାହିଁ । ମାଳବ୍ୟଜୀଙ୍କ ପରି ଆପଣମାନେ ପ୍ରତ୍ୟେକେ ସରଳ ଜୀବନ ଯାପନ ଓ ମହାନ୍ ଚିନ୍ତନର ପ୍ରତିମୂର୍ତ୍ତି ହୁଅନ୍ତୁ । ମୋର ବକ୍ତବ୍ୟ ଯଦି ଆପଣମାନଙ୍କର ହୃଦୟକୁ ସ୍ପର୍ଶ କରିଛି, ତେବେ ତାକୁ କାର୍ଯ୍ୟରେ ପରିଣତ କରିବା ପାଇଁ ଭଗବାନ୍ ପ୍ରଜ୍ଞା ଓ ସାମର୍ଥ୍ୟ ଆପଣମାନଙ୍କୁ ଦିଅନ୍ତୁ ।

ହରିଜନ, ତା ୧୦ । ୨ । ୧୯୪୨

ତୃତୀୟ ଭାଗ

ଶିକ୍ଷାର ସଂଜ୍ଞା ଓ ମୂଳନୀତି

(୧)

ପରିଚ୍ଛନ୍ନତା ଓ ବାଳକବାଳିକାମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷା

(୧) ବାଳକବାଳିକାମାନଙ୍କର ଦାନ୍ତ ସଫା ରହିବା ଆବଶ୍ୟକ । ଏଥିପାଇଁ ସକାଳୁ ଉଠିବା ପରେ ଓ (ରାତିରେ) ଶୋଇବା ପୂର୍ବରୁ ସେମାନଙ୍କର ଦାନ୍ତ ଘଷାଇଦେବା ଉଚିତ ।

(୨) ମୁଣ୍ଡବାଳ ସଫା ରହିବା ପାଇଁ ବାଳ ଛୋଟ ରଖିବେ ଏବଂ ମୁଣ୍ଡ ଧୋଇବା ପରେ ମୁଣ୍ଡ କୁଣ୍ଡେଇବେ । ତେଲ ଲଗାଇବା ଦରକାର ନାହିଁ ।

(୩) ନଖଗୁଡ଼ିକ ସଫା ରଖିବା ପାଇଁ ମଧ୍ୟେ ମଧ୍ୟେ ପିଲାଙ୍କର ପିତାମାତା ଓ ଶିକ୍ଷକ ନଖ କାଟି ଦେବେ ଏବଂ ଧୋଇଦେବେ ।

(୪) ପିଲାମାନଙ୍କର ଲୁଗାପଟା, ପୋଷାକ ପରିଚ୍ଛଦ ଯେତେ ସାଦାସିଧା ହେଲେ ସୁଦ୍ଧା ସର୍ବଦା ପରିଚ୍ଛନ୍ନ ରହିବ ।

(୫) ସେମାନଙ୍କର ହାତପାଦ ଓ ବସ୍ତ୍ରାଦି ସଫାସୁତୁରା ରହିବ । ସେଥିପାଇଁ ହାତ ଧୋଇସାରି ସେମାନେ ବହି ଛୁଇଁବେ । ଏପରି ଅଭ୍ୟାସ ସେମାନଙ୍କର ହେବା ଆବଶ୍ୟକ ।

—ଇଣ୍ଡିଆନ୍ ଓପିନିଅନ, ତା ୩୦ । ୯ । ୧୯୦୫ ଖ୍ରୀ:

---

(୨)

ଶିକ୍ଷା ଓ ସ୍ୱଦେଶାଭିମାନ

ଏ ଯୁଗରେ ଶିକ୍ଷା ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ ଅସ୍ତ୍ର । ଶିକ୍ଷାର ଅର୍ଥ ନୁହେଁ ଯେ କ, ଖ ପଢ଼ି ବସିଯିବା । କାହା ପ୍ରତି ଆମର ଦାୟିତ୍ୱ କେତେ ଏବଂ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ କଅଣ; ଏ ସବୁ ସମସ୍ତଙ୍କର ଜାଣିବା ଉଚିତ । ଏହି ଶିକ୍ଷା ପାଞ୍ଚ ବା ପଚାଶଜଣ ପାଇଗଲେ ହେବନାହିଁ, କୋଟି କୋଟି (ପିଲା) ଏହା ପାଇବା ଦରକାର । ଏଥିପାଇଁ ଆମକୁ ସମସ୍ତ ଦେଇ

ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେବାକୁ ପଡ଼ିବ । × ×' × × ଆମ ଭିତରେ ଦେଶପାଇଁ ଆତ୍ମବଳି ଦେବାର ଉତ୍ସାହ ଦେଖାଯିବା ଉଚିତ । ପୃଥିବୀ-ଇତିହାସ, ବିଭିନ୍ନ ଦେଶର ସମ୍ବିଧାନ ଓ ତଦ୍ରୂପ ଅନ୍ୟ ବିଷୟଗୁଡ଼ିକର ଜ୍ଞାନ ଅର୍ଜନ କରିବା ଶିକ୍ଷାର ଅନ୍ତର୍ଗତ । ଅନ୍ୟ ରାଷ୍ଟ୍ରଗୁଡ଼ିକ କିପରି ଉନ୍ନତ ହୋଇଛନ୍ତି, ତାହା ଜାଣିବା ଏବଂ ସେହି ଦେଶଗୁଡ଼ିକର ଅଧିବାସୀମାନଙ୍କର ସ୍ୱଦେଶାଭିମାନ ଅନୁସରଣ କରିବା ଦରକାର ।

—ଇଣ୍ଡିଆନ ଓପିନିଅନ୍, ତା ୧୬ । ୧୨ । ୧୯୦୫ ଖ୍ରୀ:

(ଗ)

ଶିକ୍ଷାର ପ୍ରସାର କାହିଁକି ?

ଫସଲ ତ ବହୁତ ବେଶୀ ହୋଇଛି; ମାତ୍ର କାଟିବାକୁ ଲୋକ ଅଳ୍ପ ଅଛନ୍ତି । କର୍ମୀମାନଙ୍କର ଅଭାବରୁ ଅନେକ କାର୍ଯ୍ୟ ପଡ଼ିରହିଛି ଏବଂ ପ୍ରତ୍ୟେକ କାର୍ଯ୍ୟ ଅତ୍ୟାବଶ୍ୟକ ଅଟେ । ମାତ୍ର କେଉଁ କାର୍ଯ୍ୟ ଆଗେ କରିବା ଉଚିତ, ଏହା ବାଛିବାକୁ ହେଲେ, ଭାରତୀୟମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଶିକ୍ଷାପ୍ରସାର ସର୍ବପ୍ରଥମ ସ୍ଥାନ ପାଇବ ।

ବର୍ତ୍ତମାନ ବଡ଼ଦିନର ଛୁଟି ପଡ଼ିଛି । ଚଳିତ ବର୍ଷଟି ଶୀଘ୍ର ସରିଯିବ । ଯେଉଁ ଖ୍ରିଷ୍ଟିଆନ ଭାରତୀୟମାନେ ଏହି ଲେଖା ପଢ଼ିବେ, ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଅନେକଙ୍କ ପାଇଁ ଏହି ଦିନଟି ଗମ୍ଭୀର ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଚିନ୍ତନର ଦିନ ହେବ ବା ହେବା ଉଚିତ । କାରଣ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଏହା ପବିତ୍ର ଅଟେ । ଯେଉଁ ଭାରତୀୟ ଯୁବକମାନେ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି,ଏଠାରେ ପ୍ରତିପାଳିତ ହୋଇଛନ୍ତି ଓ ଏହାକୁ ନିଜର ଘର କରିସାରିଛନ୍ତି,ସେମାନଙ୍କର ହୃଦୟର କୋମଳତମ ତନ୍ତ୍ରୀକୁ ଏହା ଝଙ୍କୃତ କରିବା ଉଚିତ । ଅନେକ ପିତାମାତା ନିଜେ ନିରକ୍ଷର ଅଟନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କଠାରେ ସେମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷିତ ସନ୍ତାନମାନେ ବିଶେଷ ଋଣୀ । ଶିକ୍ଷା ଓ ସଂସ୍କୃତି ଏବଂ ଏହି ଦୁଇ ଶବ୍ଦ ଦ୍ୱାରା ବ୍ୟକ୍ତ ବିଷୟଗୁଡ଼ିକର ଆବଶ୍ୟକତା ପୂରଣ ପାଇଁ ନିଜର ସେହି ଦେଶବାସୀମାନଙ୍କ ନିମିତ୍ତ ବିନମ୍ରରେ ଶିକ୍ଷିତ ଲୋକେ କଅଣ କରିପାରିବେ ? ଭାରତୀୟ ଯୁବକମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷା ଯେ ବହୁତ ଅବହେଳିତ ହୋଇଛି, ଏହା ସତ ଏବଂ ଏହା ଆମେ ଆଲୋଚନା କରିସାରିଛୁଁ । ଯାହା ସାମାନ୍ୟ କିଛି କାର୍ଯ୍ୟ ହେଉଛି, ତାହା ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ ପାଦ୍ରୀମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଚାଲିଛି । ସେଥିରେ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକା ସରକାରଙ୍କର ଆଂଶିକ ସାହାଯ୍ୟ ଅଛି ।

ଏପରି ଗୋଟିଏ ସୁଦ୍ଧା ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ ସ୍କୁଲ ନାହିଁ, ଯାହା ଭାରତୀୟମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଚାଲୁଅଛି । ଏ ଗୋଟିଏ ଏପରି କ୍ଷେତ୍ର ଯେଉଁଠାରେ ସରକାର ପ୍ରଥମେ ଅଗ୍ରସର ହୁଅନ୍ତୁ ବୋଲି ଆମେ ଆଶା କରିବୁଁ । ପରନ୍ତୁ, ଆମେ ନିଜର ଗୋଡ଼ ଉପରେ ଦୃଢ଼ ଭାବେ ଠିଆ ହେବା ଆବଶ୍ୟକ ଅଟେ । ଏହା କେବଳ ଟଙ୍କାପଇସାର ପ୍ରଶ୍ନ ନୁହେଁ । ଆତ୍ମତ୍ୟାଗୀ ଯୁବକମାନେ ଯଥେଷ୍ଟ ସଂଖ୍ୟାରେ ଶିକ୍ଷାକାର୍ଯ୍ୟ ପାଇଁ ନିଷ୍କାମଭାବରେ ନିଜକୁ ସମର୍ପଣ କରିଦେବା ପ୍ରଥମ ଆବଶ୍ୟକତା ଅଟେ । ମୋତେ ଏହା ଗୋଟିଏ ଅନିବାର୍ଯ୍ୟ ସର୍ତ୍ତଭଳି ଜଣାପଡ଼ୁଛି । ଇହୁଦୀପରେ ରୋମାନ୍‌କ୍ୟାଥଲିକ୍ ସମ୍ପ୍ରଦାୟରୁ ସର୍ବୋତ୍ତମ ଶିକ୍ଷକମାନେ ବାହାରିଛନ୍ତି । କାରଣ ସେହି ଶିକ୍ଷକମାନେ ବେତନ ନେଉନାହାନ୍ତି କିମ୍ବା ନେବାର ଆଶା କରୁନାହାନ୍ତି । ବର୍ମାର ଶିକ୍ଷକମାନେ ସ୍ୱୟଂସେବକ ହୋଇଥିବାରୁ ବର୍ମାର ବାଳକ ବାଳିକାମାନଙ୍କୁ ସେଠାରେ ବଞ୍ଚିବା ଅନୁସାରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଶିକ୍ଷା ମିଳୁଛି । ପ୍ରାଚୀନ ଭାରତରେ ମଧ୍ୟ ଏହି ପ୍ରଥା ଅନୁସୃତ ହେଉଥିଲା ଏବଂ ଆଜି ମଧ୍ୟ ଗାଁର ପାଠଶାଳାର ଗୁରୁ ଦରିଦ୍ର ଅଟନ୍ତି । ଅଧ୍ୟାପକ ଗୋଖଲେ ଓ ପରାଞ୍ଜପେ ପୁନାର ଯେଉଁ ଫର୍ଗୁସନ କଲେଜର କ୍ରୋୟାଡର୍ମିସ୍ଥ ସଦସ୍ୟ ଅଟନ୍ତି, ସେମାନେ ଆଧୁନିକ ରୂପରେ ସେହି ପୁରାତନ ପ୍ରଥାର ପୁନର୍ଜୀବନର ଉଦାହରଣ ଅଟନ୍ତି । ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାର ଯୁବକମାନଙ୍କ ଆଗରେ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସରଳ ଓ ସୁସ୍ପଷ୍ଟ ଅଟେ । ସେମାନଙ୍କର ସମ୍ମୁଖରେ ଯେଉଁ କାର୍ଯ୍ୟ ପଡ଼ିରହିଛି, ତାହା ଦିନକର ବା କେତେ ମାସର ନୁହେଁ; ମାତ୍ର ବହୁ ବର୍ଷ ପାଇଁ ଏବଂ କଠିନ ପରିଶ୍ରମ ବ୍ୟତିରେକେ ତାହା ପୂରା ହୋଇପାରିବ ନାହିଁ । ସେମାନେ କେବଳ ଦାରିଦ୍ର୍ୟରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇ ରହିଲେ ଯଥେଷ୍ଟ ହେବ ନାହିଁ । ଏହି କାର୍ଯ୍ୟ ପାଇଁ ସେମାନେ ନିଜକୁ ଉତ୍ତମରୂପେ ଶିକ୍ଷିତ କରାଇବା ଆବଶ୍ୟକ । ଏହି ଲକ୍ଷ୍ୟରେ ପହଞ୍ଚିବାକୁ ଅନ୍ୟ ସିଧା ବାଟ ନାହିଁ; ତାହାବୋଲି ନିରାଶ ହେବାର କାରଣ ନାହିଁ । ଯଦି ଜଣେ ସୁଦ୍ଧା ଯୁବକ ନିଜର ଜୀବନ ଭାରତୀୟ ବାଳକମାନଙ୍କର ଉନ୍ନତି ପାଇଁ ଅର୍ପଣ କରିବାକୁ ସ୍ଥିର କରେ, ତେବେ ସେ ଏହି କାର୍ଯ୍ୟକୁ ନିର୍ବାହ କରିପାରିବ । ଯଦିଚ ସହଯୋଗ ଓ ଅର୍ଥ ସର୍ବଦା ସହାୟକ ହୁଏ, ତଥାପି ଶିକ୍ଷା ଏପରି ଏକ କ୍ଷେତ୍ର ଯେଉଁଥିରେ ଏକାକୀ ଶିକ୍ଷକ ବହୁ ଲୋକଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟ କରିପାରେ । ଅନ୍ୟ ଲୋକେ ଆସିବେ ଓ କାମ ଆରମ୍ଭ କରିବେ, ଏହି ଅପେକ୍ଷାରେ କେହି ବସି ରହିବା ଅନୁଚିତ । ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଧନ୍ଦା ଏତେ ପବିତ୍ର ନୁହେଁ । ଗୋଟିଏ ସଂସ୍କୃତ ଶ୍ଳୋକରେ ଅଛି :

ବିଦ୍ୱତ୍ତ୍ୱଂ ଚ ନୃପତ୍ୱଂ ଚ ନୈବତୁଲ୍ୟ କଦାଚନ
ସ୍ୱଦେଶେ ପୂଜ୍ୟତେ ରାଜା ବିଦ୍ୱାନ୍ ସର୍ବତ୍ର ପୂଜ୍ୟତେ ॥

ଧନ ଖର୍ଚ୍ଚ କଲେ ସରିଯାଏ; ମାତ୍ର ବିଦ୍ୟା ଅନ୍ୟକୁ ଦାନ କଲେ ବଢ଼େ ।

ଶ୍ରୀ ଦାଦାଭାଇ ନୌରୋଜୀଙ୍କର ଓ ନିଜର ଅଭିନନ୍ଦନ ଉତ୍ସବର ଅବସରରେ ଲଣ୍ଡନ ଇଣ୍ଡିଆନ୍ ସୋସାଇଟି ଆଗରେ ଅଧ୍ୟାପକ ଗୋଖଲେ ଯେଉଁ ଭାଷଣ ଦେଇଥିଲେ ମୁଁ ସେହି ଜ୍ଞାନଗର୍ଭିକ ଉକ୍ତି ପ୍ରତି ଭାରତୀୟ ଯୁବକମାନଙ୍କର ଧ୍ୟାନ ମୋର ନିବେଦନ ଦ୍ୱାରା ଆକର୍ଷଣ କରୁଅଛି । ଭାରତର ସେହି ପିତାମହଙ୍କର ମହାନ୍ ଉଦାହରଣ ଶ୍ରୋତାମାନଙ୍କୁ ସ୍ପଷ୍ଟ କରିଦେବା ପରେ ସେ କହିଥିଲେ—

"ଆମ୍ଭେ ଭୁଲିଯିବା ଅନୁଚିତ ଯେ ଆମର ଚତୁଃପାର୍ଶ୍ୱରେ ବଡ଼ ବଡ଼ ଘଟଣା ଘଟିଯାଉଛି ଏବଂ ଯଦି ଆମେ ସଂସାରର ଇତିହାସରେ ଆପଣାର ଭୂମିକା ପୂରା କରିବାକୁ ଚାହୁଁ ଥାଉଁ, ତେବେ ନିଜକୁ ଯୋଗ୍ୟ କରି ଦେଖାଇବାକୁ ହେବ । ମୋର ଧାରଣା ଯେ ଆମର କେତେକ ଯୁବକ ଦେଶସେବା ପାଇଁ ସର୍ବସ୍ୱ ଉତ୍ସର୍ଗ କରିଦେବାର ସମୟ ଆସିଗଲାଣି । ଆମ ଆଗରେ ଯେଉଁ ବିଶାଳ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ରହିଛି, ତାହାପାଇଁ ଏହା ବିରାଟ ଆହ୍ୱାନ । ଯଦି ଆମ୍ଭେମାନେ ନିଜନିଜର ଧନ୍ଦାରେ ଲାଗିରହିବୁଁ, ଆମର ଧ୍ୟାନ ମୁଖ୍ୟତଃ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ସ୍ୱାର୍ଥରେ ଲଗାଇବୁଁ ଏବଂ ଦେଶକୁ ତାହାର ଭାଗ୍ୟପଥରେ ଛାଡ଼ିଦେବୁଁ, ତେବେ କାର୍ଯ୍ୟ ଯେଉଁ ଗତିରେ ଚାଲିଛି ତାହାଠାରୁ ଆଉ ଶୀଘ୍ର ଚାଲିବ ନାହିଁ ଏବଂ ଆମର ଆଉ ଅଭିଯୋଗ କରିବାର ଅଧିକାର ନ ଥିବ । ମୋ ମତରେ ଶିକ୍ଷାର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ଶିକ୍ଷାର ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ବିଷୟସୂଚକ ନୁହେଁ, ମାତ୍ର ନିଜର ଅଧିକାର, ନିଜର ପାଉଣା ଓ ଏହି ଅଧିକାର ସହିତ ଯେଉଁ ଦାୟିତ୍ୱ ଜଡ଼ିତ ଅଛି ସେହି ଦାୟିତ୍ୱବୋଧ ଉପଲବ୍ଧି କରିବା । ଯେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏ ଧରଣର ଶିକ୍ଷା ସର୍ବସାଧାରଣ ଲୋକଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବିଶେଷ ପ୍ରଚାର ନ ହୋଇଛି, ସେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆମର ଆଶା ତୁଚ୍ଛା ଆଶାରେ ହିଁ ରହିଥିବ । ଏଥିପାଇଁ ଆମର ସମସ୍ୟାର ଏକମାତ୍ର ସମାଧାନ ହେଉଛି ଯେ ଆମେ ଏହି ଶିକ୍ଷାର ଆବଶ୍ୟକତା, ପରମ ଆବଶ୍ୟକତାକୁ ଉତ୍ତମରୂପେ ଉପଲବ୍ଧି କରୁଁ ଏବଂ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଯେଉଁମାନେ ଏହାକୁ ପ୍ରସାର କରିବାକୁ ଯୋଗ୍ୟ, ସେମାନେ ନିଜର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ବୁଝି ଅଗ୍ରସର ହେଉନ୍ତୁ ଓ ଏହି କାର୍ଯ୍ୟକୁ ନିଜ କାନ୍ଧକୁ ନିଅନ୍ତୁ । ମୋର ଧାରଣା ଯେ ଆଜି ଏହାଠାରୁ ବଳି ଆଉ ଦେଶଭକ୍ତିର କାମ ନାହିଁ । ଏ ସେହି ଦାୟିତ୍ୱ, ଯାହା ଆମର ପରମ ସମ୍ମାନନୀୟ ନେତାଙ୍କର ବକ୍ତବ୍ୟରୁ ଆମ ଉପରେ ଆସି ପଡ଼ିଛି । ମୁଁ ସାହସପୂର୍ବକ କହୁଛି ଯେ ପ୍ରଥମରେ ଯେତେ ଅଳ୍ପସଂଖ୍ୟକ ହେଲେହେଁ, ଦେଶର କେତେକ ଯୁବକ କର୍ତ୍ତବ୍ୟର ଏହି ଆହ୍ୱାନକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଧ୍ୟାନରେ ଶୁଣିବେ ଓ ତଦନୁସାରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବେ । ସେମାନଙ୍କ ଠାରୁ ଦେଶ ଏହା ଆଶା କରେ । ସମୟେ ସମୟେ ଆମର ପରିସ୍ଥିତି ଯେତେ ଅନ୍ଧକାରମୟ ହେଲେ ସୁଦ୍ଧା ଯଦି ଏତିକି କଥା ପୂରା ହୋଇଯାଏ, ତେବେ ପରିଶେଷରେ ଆମର ପ୍ରଯତ୍ନ ସଫଳ ହେବ । କାରଣ ଆମେ ନିଜେ ନଗଣ୍ୟ ନ ହେଲେ, ଆମ ସଂଖ୍ୟା ଏତେ ଅଧିକ ଯେ ସଂସାରରେ କୌଣସି ଶକ୍ତି ଆମର ପ୍ରଗତିକୁ ବାଧା ଦେଇ ପାରିବ ନାହିଁ ।"

ମନେ ରଖିବା ଉଚିତ ଯେ ଯେଉଁ ସତ୍ୟ ଅଧ୍ୟାପକ ଗୋଖଲେ ଏହି ପଦ-ଗୁଡ଼ିକରେ ବ୍ୟକ୍ତ କଲେ, ସେ ଜୀବନରେ ତଦନୁରୂପ ଦୋଡ଼ିଏ ବର୍ଷ ଆଚରଣ କରିସାରିଛନ୍ତି ଏବଂ ତାଙ୍କ କଥାରେ ଏପରି ଗୋଟିଏ ସୁଦ୍ଧା ବାକ୍ୟ ନାହିଁ, ଯାହା ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାର ଭାରତୀୟମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ପ୍ରଯୋଜ୍ୟ ହୋଇ ନ ପାରେ । ତେବେ କିଏ ଏହି ସମସ୍ୟାର ଆହ୍ୱାନକୁ ଶୁଣି ଆଗକୁ ଆସିବେ ? ଯେଉଁ ଫସଲ ପାଚିଯାଇ କଟା ହେବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଅଛି, ତାହା ପ୍ରଚୁର ଓ ସମୃଦ୍ଧ ଅଟେ ।

—ଇଣ୍ଡିଆନ୍ ଓପିନିୟନ୍, ତା ୨୩-୧୨-୧୯୦୫

୪

ଶିକ୍ଷା ପ୍ରସାରର ଉପାୟ

······ଆଲୋଚନା କରିବା ସହଜ, ମାତ୍ର ଉପାୟ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରିବା ଏବଂ ତାକୁ କାର୍ଯ୍ୟରେ ପରିଣତ କରିବା ବଡ଼ କଷ୍ଟକର । ଏହି ଉପାୟ ପାଇଁ ତିନୋଟି କଥା ଦରକାର ।

ପ୍ରଥମ ହେଉଛି ଗୃହ ଓ ତାହାର ଅନ୍ୟ ସାମଗ୍ରୀ । ସେତକ ପୂରଣ କରିବା କାମ ଧନୀ ଲୋକେ ନେଇପାରିବେ ।

ଦ୍ୱିତୀୟ କଥା ହେଲା ଶିକ୍ଷକ । ଭାରତର ଶିକ୍ଷିତ ଶ୍ରେଣୀ ଅବୈତନିକ ବା ନାମକୁ ମାତ୍ର କେବଳ ଖୋରାକ ପାଇଁ କିଛି ପାରିଶ୍ରମିକ ନେଇ ସମାଜ ମଧ୍ୟରେ ଜ୍ଞାନର ପ୍ରସାର କରନ୍ତୁ । ରୋମାନ୍‌କ୍ୟାଥଲିକ୍ ଲୋକେ ପୃଥିବୀ ମଧ୍ୟରେ ଶିକ୍ଷାରେ ସର୍ବୋଚ୍ଚ ଅଗ୍ରଗାମୀ । ଏହାର କାରଣ ହେଲା, ସେମାନେ ପ୍ରଥମରୁ ଏହି ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ମାନିନେଇଛନ୍ତି ଯେ ଶିକ୍ଷା ଦେବା ଲୋକ କେବଳ ଗ୍ରାସାଚ୍ଛାଦନ ପାଇଁ ଯେତିକି ଲୋଡ଼ା ସେତିକି ଗ୍ରହଣ କରିବେ ଏବଂ ସେମାନେ ଅବିବାହିତ ରହି ଏହି କାମରେ ସବୁ ସମୟ ଦେଇଥାନ୍ତି । ଆମେ ଏତେ ଅଧିକଦୂର ଯାଇପାରୁଁ ବା ନ ପାରୁଁ, ସେମାନଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତରୁ ଆମକୁ ସତ୍ତ୍ୱ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ହେବ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ଶିକ୍ଷିତ ବ୍ୟକ୍ତି ଅଧିକ କଷ୍ଟ ନ କରି ଅନାୟାସରେ ଏ କାମରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିପାରନ୍ତି ।

ବୃତ୍ତିସ୍ତ ତଥା ମାଆବାପଙ୍କ ହାତରେ ଅଛି । ଆମ ଅଭିଭାବକଙ୍କ ମନରେ ପିଲାଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷା ଦେବାର ସ୍ପୃହା ଜାଗିଲେ ପୂର୍ବୋକ୍ତ ଦୁଇଟି ଉପାୟ ସୁଲଭ ହୋଇଯିବ ଏବଂ ପିତାମାତାମାନେ ତାଙ୍କର ପିଲାଙ୍କୁ ଯେ କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ଶିକ୍ଷା ପ୍ରଦାନର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିପାରିବେ । ଭାରତରେ ପିତାମାତା ଏ ବିଷୟରେ ବହୁତ ପଛରେ ଅଛନ୍ତି । ଏହା ଆମର ନ୍ୟୂନତା ପ୍ରମାଣ କରୁଛି । ଅଶିକ୍ଷିତ ଲୋକେ ସୁଖୀ ଥିବାର ପ୍ରମାଣ କୌଣସି ଯୁଗରେ ଦେଖାଯାଏ ନାହିଁ । କେବଳ ଏହି ଯୁଗରେ ଶିକ୍ଷା ଆବଶ୍ୟକ ହେଉଛି, ଏପରି ନୁହେଁ । ଅବଶ୍ୟ କାଳକ୍ରମେ ଏହାର ରୂପ ବଦଳୁଛି । ଯେଉଁଭଳି ଶିକ୍ଷା ନ ପାଇଲେ ଆଜି ଚଳୁନାହିଁ, ସେପରି ଶିକ୍ଷା ପୂର୍ବେ ନ ଥିଲା । ଏ କଥା ସ୍ୱୀକାର୍ଯ୍ୟ ଯେ, ଏ ଯୁଗରେ ଯେଉଁ ସମାଜ ଶିକ୍ଷା ନ ପାଇବ ସେ ପଛରେ ପଡ଼ିଯିବ । ଏପରିକି ଏହାର ଅସ୍ତିତ୍ୱ ଲୋପ ହୋଇଯିବା ବିଚିତ୍ର ନୁହେଁ ।

—ଇଂରାଜୀ ଇଣ୍ଡିଆନ୍ ଓପିନିଅନ୍, ତା ୫ । ୧ । ୧୯୦୭

———

୪

ଶିକ୍ଷାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ

ଶିକ୍ଷା ତ ଗୋଟିଏ ସାଧନ ମାତ୍ର । ଯଦି ତାହା ସହିତ ସତ୍ୟ, ଦୃଢ଼ତା, ଶାନ୍ତି, ଆଦି ଗୁଣଗୁଡ଼ିକର ସମ୍ମିଶ୍ରଣ ନ ହୁଏ, ତେବେ ଶିକ୍ଷା ନୀରସ ହୋଇପଡ଼ିବ ଏବଂ ଲାଭ ବଦଳରେ କେବେ କେବେ ହାନି ଘଟିବ । ଶିକ୍ଷାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ପଇସା ଉପାର୍ଜନ ନୁହେଁ; ମାତ୍ର ସନ୍ତ ହେବା ଓ ଦେଶସେବା କରିବା । ଯଦି ଏ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ସଫଳ ନ ହୁଏ, ତେବେ ଶିକ୍ଷା ନିମିତ୍ତ ଖର୍ଚ୍ଚକୁ ଆପଣ ଅକାରଣ ବୋଲି ଭାବିପାରନ୍ତି ।

—ଗୁଜୁରାଟୀ ଇଣ୍ଡିଆନ୍ ଓପିନିଅନ୍, ତା ୯-୩-୧୯୦୭

———

୭

ଶିକ୍ଷା କିପରି ହେବା ଉଚିତ

ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଦେଶଗୁଡ଼ିକରେ ଶିକ୍ଷାର ମୂଲ୍ୟ ଏତେ ବେଶୀ ଯେ ବଡ଼ ବଡ଼ ଶିକ୍ଷକଙ୍କୁ ବହୁତ ସମ୍ମାନ ମିଳେ । ଇଂଲଣ୍ଡରେ ଆଜି ମଧ୍ୟ ଶହ ଶହ ବର୍ଷର ପୁରୁଣା ସ୍କୁଲମାନ

ଅଛି ଏବଂ ଏଥିରୁ ବହୁ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ବ୍ୟକ୍ତି ବାହାରିଛନ୍ତି । ଏହି ପ୍ରସିଦ୍ଧ ସ୍କୁଲ୍‌ମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଇଟନ ଗୋଟିଏ । ସେହି ସ୍କୁଲର ପୁରାତନ ଛାତ୍ରମାନେ କେତେ ମାସ ପୂର୍ବରୁ ସେଥିର ପ୍ରଧାନ ଅଧ୍ୟାପକ ଡକ୍ଟର ଓ୍ୱେରଙ୍କୁ ଅଭିନନ୍ଦନ ଜଣାଇଥିଲେ । ସାରା ଇଂରେଜଭାଷୀ ଦୁନିଆରେ ତାଙ୍କର ଖ୍ୟାତି ଅଛି । ସେହି ସମୟରେ ସେଠାକାର ପ୍ରସିଦ୍ଧ ସମ୍ବାଦପତ୍ର 'ପ'ଲମ'ଲ୍ ଗେଜେଟ୍' ପ୍ରକୃତ ଶିକ୍ଷାର ଯାହା ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଥିଲେ, ତାହା ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କର ଜାଣିବା ଆବଶ୍ୟକ । ପ'ଲମ'ଲ୍ ଗେଜେଟ୍‌ର ଲେଖକ କହୁଛନ୍ତି :—

''ପୁରୁଣା ବା ବର୍ତ୍ତମାନ ପୁସ୍ତକଗୁଡ଼ିକରୁ ଜ୍ଞାନ ଅର୍ଜନ କରିବା ପ୍ରକୃତ ଶିକ୍ଷାର ଅର୍ଥ ନୁହେଁ, ଏହା ଆମେ ସ୍ୱୀକାର କରୁଅଛୁଁ । ପ୍ରକୃତ ଶିକ୍ଷା ବାତାବରଣରେ ଥାଏ, ଚଳଃବର୍ତ୍ତୀ ପରିପାର୍ଶ୍ୱରେ ଥାଏ, ଯେଉଁ ସାଙ୍ଗସାଥୀମାନଙ୍କଠାରୁ ଆମେ ଜ୍ଞାତସାରରେ ବା ଅଜ୍ଞାତସାରରେ ନାନା ଅଭ୍ୟାସ ଶିଖୁଁ ଓ ଯେଉଁମାନଙ୍କ ସହ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଁ, ସେମାନଙ୍କଠାରୁ ଶିକ୍ଷା ପାଇଥାଉଁ । ଆମେ ଉତ୍ତମ ପୁସ୍ତକମାନ ପଢ଼ି ବା ଅନ୍ୟ ଉପାୟରୁ ସଂଗ୍ରହ କରି ଜ୍ଞାନ ବଢ଼ାଇବା ଆମମାନଙ୍କର ଉଚିତ । ମାତ୍ର ମନୁଷ୍ୟତା ଶିଖିବା ଆମ ପକ୍ଷରେ ଅଧିକ ଆବଶ୍ୟକ ଅଟେ । ଏଥିପାଇଁ ଶିକ୍ଷାର ପ୍ରକୃତ କାର୍ଯ୍ୟ ହେଉଛି ମନୁଷ୍ୟତା ଶିଖାଇବା, ବର୍ଣ୍ଣମାଳା ଶିଖାଇବା ନୁହେଁ । ଆରିଷ୍ଟଟ୍‌ଲ କହିଯାଇଥିଲେ ଯେ ମୋଟା ମୋଟା ବହି ପଢ଼ିଲେ ସଦ୍‌ଗୁଣ ଆସିଯାଏ ନାହିଁ; ସତ୍‌କର୍ମ କଲେ ଯାଇ ସଦ୍‌ଗୁଣ ଜନ୍ମେ । ଆଉ ଜଣେ ମହାନ୍ ଲେଖକ କହିଛନ୍ତି ଯେ ଆପଣଙ୍କର କୌଣସି ବିଷୟକୁ ଉତ୍ତମରୂପେ ଜାଣିବା ତ ଠିକ୍ ଅଟେ; କିନ୍ତୁ ଆପଣ ଠିକ୍‌ରୂପେ ତାହା ଆଚରଣ କଲେ ଯାଇ ସୁଖୀ ହେବେ । ଏହି ମାପକାଠିରେ ଇଂଲଣ୍ଡର ସ୍କୁଲଗୁଡ଼ିକ ଉଣା ଯୋଗ୍ୟ, ତାହା ନୁହେଁ । ମନୁଷ୍ୟ-ନିର୍ମାଣର ସ୍ଥାନ ରୂପେ ଯଦି ଆମେ ଇଂଲଣ୍ଡର ସ୍କୁଲଗୁଡ଼ିକୁ ବିଚାର କରୁଁ, ତେବେ ଦେଖିବୁଁ ଯେ ଏଗୁଡ଼ିକ ଆମକୁ ଶାସନକର୍ତ୍ତା ଯୋଗାଉଛନ୍ତି । ଜର୍ମାନ୍ ସ୍କୁଲଗୁଡ଼ିକର ଛାତ୍ରମାନଙ୍କର ଜ୍ଞାନ ଯେତେ ଅଧିକ ହେଲେ ହେଁ, ଯଦି ଇଟନ ସ୍କୁଲ ପରି ସମାନ କାର୍ଯ୍ୟ ସେଗୁଡ଼ିକଠାରୁ ଆମେ ଚାହୁଁ, ତେବେ ସେ ଦକ୍ଷତା ଆମେ ସେଥିରୁ ପାଇବୁଁ ନାହିଁ । ଇଂଲଣ୍ଡର ସ୍କୁଲଗୁଡ଼ିକରେ ଆଉ ଯେତେ ଦୋଷ ଥାଉ ପଛକେ, ସେଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରକୃତ ମନୁଷ୍ୟ ଗଢ଼ୁଛନ୍ତି । ସେଗୁଡ଼ିକ ଏପରି ଲୋକ ଗଢ଼ୁଛନ୍ତି ଯେ, ଯଦି ଇଂଲଣ୍ଡର ଦ୍ୱାରଦେଶରେ ଅନ୍ୟ ଲୋକ (ଶତ୍ରୁ ?) ପହଞ୍ଚିଯାନ୍ତି, ତେବେ ସେମାନଙ୍କୁ ଜବାବ୍ ଦେବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଥାନ୍ତି ।''

ଯେଉଁ ଦେଶରେ ଶିକ୍ଷାର ଏଡ଼େ ସୁନ୍ଦର ଅର୍ଥ କରାଯାଉଛି, ସେ ଦେଶ କାହିଁକି ସମ୍ପଦଯୁକ୍ତ ତାହା ଅବିଳମ୍ବେ ଆମେ ବୁଝିପାରିବୁଁ । ଏପରି ଶିକ୍ଷା ଯଦି

ଭାରତର ବାଳକମାନେ ପାଇବେ, ତେବେ ଭାରତର ଭାଗ୍ୟ ଫେରିଯିବ । ପିତାମାତା ଶିକ୍ଷକ ଓ ଗୁରୁଜନମାନେ ସମସ୍ତେ ଏହି ଉକ୍ତି ପ୍ରତି ଧ୍ୟାନ ଦେବା ଆବଶ୍ୟକ । କେବଳ ଏ କଥାକୁ ଜାଣିଲେ ଯଥେଷ୍ଟ ହେବ ନାହିଁ; ତଦନୁସାରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରି ଦେଖାଇବା ଉଚିତ । ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ହେଉଛି, ପିତାମାତାଙ୍କର ସନ୍ତାନମାନଙ୍କୁ ସେହିପରି ସୁନ୍ଦର ଶିକ୍ଷାଦେବା ଉଚିତ । ଅକ୍ଷରଜ୍ଞାନକୁ ଶିକ୍ଷା କୁହାଯାଏ ନାହିଁ, ଏହା ବୁଝି ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କର ନିଜର ଦାୟିତ୍ୱ ସମ୍ପାଦନ କରିବା ଉଚିତ ।

—ଗୁଜରାଟୀ ଇଣ୍ଡିଆନ ଓପିନିୟନ୍, ତା ୧୮ । ୫ । ୧୯୦୭

୭

ଲୋକସେବା ବିନା ଜ୍ଞାନ ବିଷ

… ……ପ୍ରକୃତ ଶିକ୍ଷାର ଅଭାବରୁ ଭାରତୀୟ ସମାଜ ଯେ କେବଳ ପଶ୍ଚାତ୍ପଦ ରହିବ ତାହା ନୁହେଁ, ଉତ୍ତରୋତ୍ତର ପଛକୁ ପଡ଼ିଯିବ । ବାଳକର ଶିକ୍ଷା; ଇଂରେଜୀଭାଷା ଶିକ୍ଷା, ପୃଥିବୀର ଇତିହାସଜ୍ଞାନ, ବିଜ୍ଞାନ ଅଧ୍ୟୟନ—ଏ ସବୁ ଆଜିକାଲି ଅତି ଆବଶ୍ୟକ ଅଟେ । ଏହାର ଅଭାବରେ ମନୁଷ୍ୟ ମାଦଳ ପରି । ଏହି ଜ୍ଞାନ ଲାଭ କରିସାରିବା ପରେ ତାହାର କି ସଦ୍‌ବ୍ୟବହାର କରାଯିବ, ତାହା ଭାବିବାର ବିଷୟ । ଜ୍ଞାନ କେବଳ ସାଧନ ମାତ୍ର । ତଦ୍ୱାରା ଭଲ କାମ ହୋଇପାରେ; ସେଥିରେ ପଇସା ଉପାର୍ଜନ କରାଯାଇପାରେ ଏବଂ ଲୋକସେବା କରାଯାଇପାରେ । ଯଦି ଏହି ଜ୍ଞାନ ଭଲ କାମରେ ଏବଂ ଲୋକସେବା ନିମିତ୍ତ ବ୍ୟବହୃତ ହୁଏ, ତେବେ ଏ ଜ୍ଞାନାର୍ଜନ ସାର୍ଥକ । ନୋହିଲେ ଏହା ବିଷ ସମାନ ଅଟେ ।

—ଗୁଜରାଟୀ ଇଣ୍ଡିଆନ ଓପିନିୟନ୍ ତା ୪ । ୪ । ୧୯୦୮

୮

ପାଠଶାଳା ଓ ଘରର ଶିକ୍ଷାର ସମନ୍ୱୟ

ଯଦି ବାଳକବାଳିକାମାନଙ୍କର ଆଚରଣ ପାଠଶାଳାରେ ଗୋଟିଏ ପ୍ରକାରର ଓ ଘରେ ଅନ୍ୟ ପ୍ରକାରର ହୁଏ, ତେବେ ଏଥିରେ ହିତ ସାଧିତ ହେବ ନାହିଁ ।

—ଗୁଜରାଟୀ ଇଣ୍ଡିଆନ ଓପିନିୟନ୍, ତା ୩ । ୧୦ । ୧୯୦୮

୯

ଆମ ଦେଶରେ ପ୍ରଚଳିତ ଶିକ୍ଷାର ଅନୁପଯୋଗିତା

ଶିକ୍ଷାର ଅର୍ଥ କଅଣ ? ଏହା ସରଳଭାବରେ ଅକ୍ଷର-ଜ୍ଞାନକୁ ବୁଝାଏ । ଏହା କେବଳ ଏକ ସାଧନ, ଯନ୍ତ୍ର । ଆମେ କୌଣସି ସାଧନର ସଦ୍‌ବ୍ୟବହାର କରିପାରୁଁ କିମ୍ବା ଅସଦ୍‌ ବ୍ୟବହାର କରିପାରୁଁ । କୌଣସି ଅସ୍ତ୍ର ଦ୍ୱାରା କୌଣସି ରୋଗୀକୁ ଆରୋଗ୍ୟ କରାଯାଇପାରେ, ପୁଣି ସେହି ଅସ୍ତ୍ର ଦ୍ୱାରା ତାହାର ପ୍ରାଣ ନିଆଯାଇପାରେ । ଅକ୍ଷର-ଜ୍ଞାନ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏହି ଯୁକ୍ତି ପ୍ରୟୋଗ କରାଯାଇପାରେ । ଆମ୍ଭେମାନେ ପ୍ରତିଦିନ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରୁଛୁଁ ଯେ, ବହୁ ଲୋକ ଏହାର ଅପବ୍ୟବହାର କରୁଛନ୍ତି ଏବଂ ଅତି ଅଳ୍ପ ଲୋକେ ଏହାର ସଦ୍‌ ବ୍ୟବହାର କରୁଛନ୍ତି । ଯଦି ଆମର ଏ କଥା ସତ ହୋଇଥାଏ, ତେବେ ଅକ୍ଷର-ଜ୍ଞାନ ଦ୍ୱାରା ହିତ ଅପେକ୍ଷା ହାନି ଅଧିକ ହୋଇଛି ବୋଲି ପ୍ରମାଣିତ ହେଲା ।

ସମ୍ପାଦକ (ଗାଂଧୀଜୀ)—

ବାଳକ (ବାଳିକା) ମାନଙ୍କୁ ପଠନ, ଲିଖନ ଓ ଗଣିତ ଶିକ୍ଷା ଦେବାକୁ ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା କହନ୍ତି । ଚାଷୀ ସତ୍ ଉପାୟରେ ମୁଣ୍ଡ-ଝାଳ ତୁଣ୍ଡରେ ମାରି, ତାହାର ଜୀବିକା ଅର୍ଜନ କରେ । ସଂସାର ବିଷୟରେ ତାହାର ସାଧାରଣ ଜ୍ଞାନ ଥାଏ । ନିଜର ପିତା-ମାତା, ସ୍ତ୍ରୀ, ସନ୍ତାନ, ସାଥୀ ଗ୍ରାମବାସୀମାନଙ୍କ ସହ କିପରି ବ୍ୟବହାର କରିବାକୁ ହୁଏ, ତାହା ସେ ଜାଣେ । ନୈତିକ ନିୟମମାନ ସେ ଜାଣେ ଏବଂ ପାଳନ କରେ । ମାତ୍ର ସେ ନିଜର ନାମ ଲେଖି ଜାଣେ ନାହିଁ । ତାକୁ ଅକ୍ଷରଜ୍ଞାନ ଦେଇ ତାହାର କଅଣ କରିପାରିବେ ବୋଲି ଆପଣ ଭାବୁଛନ୍ତି ? ଆପଣ ତାହାର ସୁଖରେ କାଣିଚାଏ ଯୋଗ କରିବେ କି ? ତାହାର କୁଡ଼ିଆଘର ଓ ଆପଣାର ଭାଗ୍ୟ ବିଷୟରେ ଆପଣ ତାହା ମନରେ ଅସନ୍ତୋଷ ଜନ୍ମାଇବାକୁ ଚାହାନ୍ତି କି ? ଆପଣ ତାହା କରିବାକୁ ଚାହୁଁଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା, ଚାଷୀ ଏପରି ଶିକ୍ଷା ଚାହେଁ ନାହିଁ । ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ବିଚାର-ବନ୍ୟାରେ ଭାସି ଯାଇ ଆମେ ସପକ୍ଷ ଓ ବିପକ୍ଷରେ ଯୁକ୍ତିଯୁକ୍ତିକ ଓଜନ ନ କରି, ଆମେ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ କରିପକାଇଛୁଁ ଯେ ଦେଶବାସୀଙ୍କୁ ଏହି ଶିକ୍ଷା ଦେବା ଉଚିତ ଅଟେ ।

ବର୍ତ୍ତମାନ ଉଚ୍ଚଶିକ୍ଷାର କଥା ବିଚାର କରାଯାଉ । ମୁଁ ଭୂଗୋଳ, ଗଣିତ, ଜ୍ୟୋତିଷ, ବୀଜ-ଗଣିତ, ଜ୍ୟାମିତି ଆଦି ପଢ଼ିଛି । ସେଥିରେ ମୋର କଅଣ

ହୋଇଯାଇଛୁ ? ମୁଁ ଏ ସବୁ ପଢ଼ିବା ଦ୍ୱାରା ମୋର ନିଜର ବା ପଡ଼ୋଶୀମାନଙ୍କର କି ଉପକାର ହୋଇଛୁ ? ଅଧ୍ୟାପକ ହକ୍ସ୍ଲେ ଶିକ୍ଷାର ସଂଜ୍ଞା ନିମ୍ନମତେ ଦେଇଛନ୍ତି :— ଯେ କିଶୋର ଅବସ୍ଥାରେ ଏପରି ତାଲିମ ପାଇଛି ଯେ ତାହାର ଶରୀର ନିଜର ଇଚ୍ଛାଶକ୍ତିର ସଦା ଆଜ୍ଞାବହ; ଗୋଟିଏ ଯନ୍ତ୍ର ସ୍ୱଭାବରେ ଦେହ ଯାହା କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ତାହା ସେ ଅନାୟାସରେ ଓ ଆନନ୍ଦରେ କରିଯାଉଥାଏ, ଯାହାର ବୁଦ୍ଧି ସ୍ୱଚ୍ଛ, ଶାନ୍ତ (ଉତ୍ତେଜନାଶୂନ୍ୟ) ତର୍କର ଇଞ୍ଜିନ୍ ଏବଂ ଯେଉଁ ଇଞ୍ଜିନର ସକଳ ଅଙ୍ଗ ସମାନ ଶକ୍ତିଯୁକ୍ତ ଓ ସୁନ୍ଦର କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ଅବସ୍ଥାରେ ଅଛି,……ପ୍ରକୃତିର ମୌଳିକ ସତ୍ୟଗୁଡ଼ିକର ଜ୍ଞାନରେ ଯାହାର ମାନସ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ,……ଯାହାର ପ୍ରବଳ ଇଚ୍ଛାଶକ୍ତି ଉଗ୍ର ବାସନାଗୁଡ଼ିକୁ ନିଜର ଆୟତ୍ତରେ ରଖିପାରିଛି, ଯେ କୋମଳ ବିବେକର ଶାସନ ଦ୍ୱାରା ସେମାନଙ୍କୁ ବଶ କରିରଖିଛି,……ଯେ ସକଳ ପ୍ରକାରର ନୀଚତାକୁ ଘୃଣା କରେ ଏବଂ ଅନ୍ୟକୁ ଆପଣା ପରି ସମ୍ମାନ ଦିଏ—ଏପରି ବ୍ୟକ୍ତି ଯଥାର୍ଥରେ ଉଦାର ଶିକ୍ଷା ଲାଭକରିଛି ବୋଲି ମୁଁ କହିବି । ଏହା ଭିନ୍ନ ଆଉ କେହି ଉଦାର ଶିକ୍ଷା ପାଇଛି ବୋଲି ମୁଁ କହିବି ନାହିଁ । କାରଣ, ସେ (ପ୍ରକୃତ ଶିକ୍ଷିତ ବ୍ୟକ୍ତି) ପ୍ରକୃତି ସହ ଐକ୍ୟ ସ୍ଥାପନ କରିପାରିଛି । ସେ ପ୍ରକୃତିର ଓ ପ୍ରକୃତି ତାହାର ସର୍ବୋତ୍କୃଷ୍ଟ ବ୍ୟବହାର କରିପାରିବ ।

ଏହାକୁ ହିଁ ଯଦି ଯଥାର୍ଥ ଶିକ୍ଷା ବୁଝାଯାଏ, ତେବେ ଯେଉଁ ବିଜ୍ଞାନଗୁଡ଼ିକର କଥା କହିଲି, ମୋର ଇନ୍ଦ୍ରିୟଗୁଡ଼ିକୁ ସଂଯତ କରିବା ପାଇଁ ମୁଁ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ବ୍ୟବହାର କରିପାରି ନାହିଁ । ତେଣୁ ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା ହେଉ ବା ଉଚ୍ଚ ଶିକ୍ଷା ହେଉ, ଅସଲ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ପାଇଁ ଏହା ଲୋଡ଼ା ନାହିଁ । ଏ ସବୁ ଆମକୁ ମଣିଷ କରାଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ଆପଣା କର୍ତ୍ତବ୍ୟ କରିବାରେ ଏହା ଆମକୁ ଅଧିକ ସମର୍ଥ କରିପାରିବ ନାହିଁ ।

ପାଠକ—ଏହା ହୋଇଥିଲେ, ଆପଣଙ୍କୁ ମୋର ଆଉ ଗୋଟିଏ ପ୍ରଶ୍ନ କରିବାକୁ ଅଛି । ତାହା ବଳରେ ଆପଣ ମୋତେ ଏ ସବୁ ବିଷୟ ବୁଝାଇ କହିପାରୁଛନ୍ତି ? ଯଦି ଆପଣ ଉଚ୍ଚ ଶିକ୍ଷା ପାଇ ନ ଥାନ୍ତେ, ଆପଣ ମୋତେ ଏ ସବୁ ବୁଝାଇପାରିଥାନ୍ତେ କି ?

ସମ୍ପାଦକ—ଆପଣ ଭଲ ପ୍ରଶ୍ନଟିଏ ଉଠାଇଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ମୋର ଉତ୍ତର ଅତି ସରଳ । ଉଚ୍ଚ ବା ନିମ୍ନ ଶିକ୍ଷା ପାଇ ନ ଥିଲେ ମୋ ଜୀବନ ଯେ ବ୍ୟର୍ଥ ହୋଇଯାଇଥାନ୍ତା, ମୁହୂର୍ତ୍ତକ ପାଇଁ ମୁଁ ଏପରି ବିଶ୍ୱାସ କରୁନାହିଁ । ମୁଁ କହିବୋଲି ପାରୁଛି ବୋଲି ଯେ ମୁଁ କାହାର ସେବା କରିପକାଉଛି—ଏହା ମୁଁ ଭାବୁନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ମୋ ଭିତରେ ସେବା କରିବାର ତୀବ୍ର ଭାବନା ଅଛି ଏବଂ ସେହି ଇଚ୍ଛା ପୂରଣ କରିବା ପାଇଁ ମୋର ଶିକ୍ଷାକୁ ମୁଁ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଲଗାଉଛି । ମୁଁ ଏହି ଶିକ୍ଷାର

ସଦ୍‌ବ୍ୟବହାର କରୁଥିଲେ ହେଁ, ଏହା କୋଟି କୋଟି ଲୋକଙ୍କ ପାଇଁ ନୁହେଁ, କେବଳ ଆପଣଙ୍କ ପରି କେତେଜଣଙ୍କ ପାଇଁ । ଏହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ମୋର ଯୁକ୍ତି ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇଯାଉଛି । ଆପଣ ଓ ମୁଁ ଯେଉଁ ବିଷମସ୍ଥ ପ୍ରଭାବରେ ପଡ଼ିଛୁ, ତାହା ପ୍ରଧାନତଃ ଭ୍ରାନ୍ତ ଶିକ୍ଷା । ଏହି ଭ୍ରାନ୍ତ ଶିକ୍ଷାର କୁ-ପ୍ରଭାବରୁ ନିଜକୁ ମୁକ୍ତ କରିପାରିଛି ବୋଲି ମୁଁ ଦାବୀ କରୁଛି ଏବଂ ମୋର ଅଭିଜ୍ଞତାର ଉପକାର ଆପଣଙ୍କୁ ଦେବାପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଛି । ଏହାଦ୍ୱାରା ମୁଁ ଏହି ଶିକ୍ଷାର ଅସାରତା ପ୍ରମାଣ କରି ଦେଖାଉଛି ।

ଅଧିକନ୍ତୁ, ସକଳ ପରିସ୍ଥିତିରେ ମୁଁ ସାକ୍ଷରତାର ବା ପୁସ୍ତକଗତ ଜ୍ଞାନର ଯେ ବିରୋଧ କରୁଛି, ତାହା ନୁହେଁ । ମୁଁ ଏତିକ ମାତ୍ର ଦେଖାଇଛି ଯେ ଏହାକୁ ଆମେ ଏକ ବର-ଦାନକାରୀ ଦେବତା ବୋଲି ଭାବିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ଏ ଆମର କାମଧେନୁ ନୁହେଁ । ଯଥା ସ୍ଥାନରେ ଥିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏହା ଆମର କାମରେ ଆସିପାରିବ । ଏହାଦ୍ୱାରା ଯେତେବେଳେ ଇନ୍ଦ୍ରିୟଗୁଡ଼ିକୁ ଆମର ବଶୀଭୂତ କରିପାରିବୁଁ, ଆମର ନୀତିମନସ୍କ ଜୀବନଧାରାକୁ ଏକ ସୁଦୃଢ଼ ମୂଳଦୁଆ ଉପରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ କରିପାରିବୁଁ, ସେତିକବେଳେ ମୁଁ କହିବି ଏହାର ଆବଶ୍ୟକତା ଅଛି । ସେତେବେଳେ ଆମେ ସେହି ଶିକ୍ଷା ପାଇବାକୁ ଚାହିଁଲେ, ଆମେ ତାହାର ସଦ୍‌ବ୍ୟବହାର କରିପାରୁ । ଅଳଙ୍କାର ପରି ଏହା ଆମଠାରେ ଶୋଭା ପାଇପାରେ । ଏଥିରୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇ ଯାଉଛି ଯେ, ଏ ଶିକ୍ଷାକୁ ଆମେ ସମସ୍ତଙ୍କ ସକାଶେ ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ କରିବା ଅନାବଶ୍ୟକ । ଆମର ପ୍ରାଚୀନ ଶିକ୍ଷାପଦ୍ଧତି ଆମ ପକ୍ଷରେ ଯଥେଷ୍ଟ । ଚରିତ୍ର-ଗଠନକୁ ଏଥିରେ ପ୍ରଥମ ସ୍ଥାନ ଦିଆଯାଇଛି ଏବଂ ତାହା ହିଁ ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା । ସେହି ମୂଳଦୁଆ ଉପରେ ଆମେ ଯାହା ଗଢ଼ିବୁଁ ତାହା ତିଷ୍ଠିବ ।

(ହିନ୍ଦ ସ୍ୱରାଜ୍, ୧୮ଶ ଅଧ୍ୟାୟ—୧୯୦୮ ମସିହାର ସଂସ୍କରଣ)

———

୧୦

ଇଂରାଜୀ ଶିକ୍ଷା

ପାଠକ—ଆମ୍ଭେମାନେ "ହୋମ୍ ରୁଲ" (ସ୍ୱାୟତ୍ତ ଶାସନ) ପାଇବା ନିମିତ୍ତ ଆପଣ ଇଂରାଜୀ ଶିକ୍ଷାକୁ ଆବଶ୍ୟକ ମନେ କରନ୍ତି ନାହିଁ — ମୁଁ ଏହି ଧାରଣା କରିବି କି ?

ସମ୍ପାଦକ (ଗାନ୍ଧୀଜୀ) — ମୋର ଉତ୍ତର ହଁ ଓ ନାହିଁ । ଦେଶର କୋଟି କୋଟି ଲୋକଙ୍କୁ ଇଂରାଜୀ ଶିକ୍ଷା ଦେବାର ଅର୍ଥ ସେମାନଙ୍କୁ ଦାସ କରି ରଖିବା ।

ମ୍ୟାକଲେ ସାହେବ ଯେଉଁ ଶିକ୍ଷାର ମୂଳଦୁଆ ପକାଇଗଲେ, ତାହା ଆମକୁ ଦାସ କରି ରଖିଛି । ତାଙ୍କର ଏପରି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଥିଲା ବୋଲି ମୁଁ କହୁନାହିଁ; ମାତ୍ର ଫଳ ସେଇଆ ହୋଇଛି । ଗୋଟିଏ ବିଦେଶୀ ଭାଷାରେ ହୋମ୍-ରୁଲ ବିଷୟ କହିବାକୁ ପଡ଼ୁଛି— ଏହା କଅଣ ଦୁଃଖ ଓ ଲଜ୍ଜାଜନକ ମନ୍ତବ୍ୟ ନୁହେଁ ?

ପୁଣି ଏକ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ କଥା ହେଉଛି ଯେ ଇଉରୋପୀୟମାନେ ଯେଉଁ ଶିକ୍ଷାପଦ୍ଧତିକୁ ବର୍ଜନ କରିସାରିଲେଣି, ସେହି ପଦ୍ଧତି ଆମ ଦେଶରେ ଚାଲୁଛି । ସେ ଦେଶର ବିଜ୍ଞ ଲୋକେ ଶିକ୍ଷାପଦ୍ଧତିର ନାନା ପରିବର୍ତ୍ତନ ବାରମ୍ବାର କରିଆସିଛନ୍ତି । ଅଜ୍ଞତାବଶତଃ ଆମେ ସେମାନଙ୍କର ପରିତ୍ୟକ୍ତ ପଦ୍ଧତିକୁ ଜାବୁଡ଼ି ଧରିଛୁଁ । ସେମାନଙ୍କ ଦେଶର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଅଞ୍ଚଳ ନିଜର ଉନ୍ନତିରେ ଲାଗିଛି । ୱେଲସ୍ ଇଂଲଣ୍ଡର ଗୋଟିଏ କ୍ଷୁଦ୍ର ଅଞ୍ଚଳ । ୱେଲସ୍‌ବାସୀଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ୱେଲସ୍ ଭାଷାର ଜ୍ଞାନକୁ ପୁନର୍ଜୀବିତ କରିବାପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା ଚାଲିଛି । ୱେଲସର ବାଳକବାଳିକାମାନେ କିପରି ୱେଲସ ଭାଷାରେ କଥାଭାଷା ହେବେ, ସେଥିପାଇଁ ଇଂଲଣ୍ଡ ଚ୍ୟାନ୍‌ସେଲର୍ ଲଏଡ୍ ଜର୍ଜ ସାହେବ ଆନ୍ଦୋଳନର ନେତୃତ୍ୱ ନେଇଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଆମର ଅବସ୍ଥା କଅଣ ? ପରସ୍ପର ପାଖକୁ ଆମେ ଅଶୁଦ୍ଧ ଇଂରାଜୀରେ ଚିଠି ଲେଖୁଁ ଏବଂ ଆମ ଦେଶରେ ଏମ୍. ଏ. ପାସ୍ କରିଥିବା ଲୋକେ ମଧ୍ୟ ଏହି ଭୁଲ ଇଂରାଜୀ ଲେଖିବାରୁ ମୁକ୍ତ ନୁହନ୍ତି । ଆମର ସର୍ବୋତ୍କୃଷ୍ଟ ଭାବନାଗୁଡ଼ିକୁ ଆମେ ଇଂରେଜୀରେ ପ୍ରକାଶ କରିବାରେ ଲାଗିଛୁଁ । କଂଗ୍ରେସ ଅଧିବେଶନଗୁଡ଼ିକର କାର୍ଯ୍ୟ ଇଂରାଜୀରେ ଚାଲେ । ଆମର ଭଲ ଭଲ ଖବରକାଗଜ ଇଂରାଜୀରେ ଛପାଯାଏ । ଯଦି ଦୀର୍ଘ କାଳ ଏହି କାରବାର ଚାଲେ, ତେବେ ଆମର ବଂଶଧରମାନେ ଆମକୁ ନିନ୍ଦା କରିବେ ଓ ଅଭିଶାପ ଦେବେ ।

ଏହା ଜାଣିରଖିବା ଉଚିତ ଯେ ଇଂରାଜୀ-ଶିକ୍ଷା ପାଇ ଆମେ ସମଗ୍ର ରାଷ୍ଟ୍ରକୁ ଦାସ କରି ରଖିଛୁଁ । ଏହା ଦ୍ୱାରା ଆମ ଦେଶରେ ଶଠତା, ଉତ୍ପୀଡ଼ନ ଆଦି ବଢ଼ିଛି । ଇଂରାଜୀ ଜାଣିଥିବା ଲୋକେ ଦେଶବାସୀଙ୍କୁ ଠକିବାକୁ ଓ ଭୟଭୀତ କରି ରଖିବାକୁ କୌଣସି ସଙ୍କୋଚ କରନାହାନ୍ତି । ଯଦି ବର୍ତ୍ତମାନ ଆମେ ଦେଶବାସୀଙ୍କ ପାଇଁ ଯତ୍‌କିଞ୍ଚିତ୍ କାମ କରୁଛୁଁ, ତଦ୍ଦ୍ୱାରା ଆମେ ଆମର ଋଣର କିୟଦଂଶ ପରିଶୋଧ କରୁଅଛୁଁ ବୋଲି ମୁଁ କହିବି ।

ଏହା କଅଣ ଦୁଃଖଦାୟକ ନୁହେଁ ଯେ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟକୁ ଗଲେ ମୁଁ ଇଂରାଜୀକୁ ମାଧ୍ୟମ ରୂପେ ବ୍ୟବହାର କରିବାକୁ ବାଧ୍ୟ, ବାରିଷ୍ଟର ହେଲେ ମୋର ମାତୃଭାଷାରେ ମୁଁ କଥା କହିବି ନାହିଁ. ମୋର ନିଜ ଭାଷାରୁ ଅନୁବାଦ କରି ଅନ୍ୟ ଜଣେ ମୋତେ କହିବ ? ଏହା କଅଣ ପୁରାପୁରି ଅଯୌକ୍ତିକ ନୁହେଁ ? ଏହା କଅଣ ଆମର ଦାସତ୍ୱର

ଚିନ୍ତା ନୁହେଁ ? ଏଥିପାଇଁ ମୁଁ ଇଂରେଜମାନଙ୍କୁ ଦୋଷ ଦେବ, ନା ନିଜକୁ ? ଆମେ ଇଂରେଜୀ ପାଠ୍ୟାଧ୍ୟୟନ ଭାରତକୁ ଦାସ କରି ରଖିଛୁ । ତେଣୁ ରାଷ୍ଟ୍ରର ଅଭିଶାପ ଇଂରେଜମାନଙ୍କ ଉପରେ ନ ପଡ଼ି ଆମ ଉପରେ ପଡ଼ିବ ।

ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ଆଗରୁ କହିଛି ଯେ ମୁଁ ଆପଣଙ୍କର ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ହଁ ଓ ନାହିଁ ଉଭୟ କହିବି । ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମୁଁ 'ହଁ'ର ସପକ୍ଷରେ ମୋର ଯୁକ୍ତିମାନ ଦର୍ଶାଉଥିଲି । ବର୍ତ୍ତମାନ "ନାହିଁ"ଟିକୁ ବୁଝାଇ କହିବି ।

ସଭ୍ୟତାର ବ୍ୟାଧି ଆମକୁ ଏତେ ଘାରିଛି ଯେ, ଇଂରାଜୀ ଶିକ୍ଷାକୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ଆମେ ଛାଡ଼ିପାରିବୁଁ ନାହିଁ । ଯେଉଁମାନେ ଇଂରେଜୀ ଶିକ୍ଷା ପାଇସାରିଛନ୍ତି, ସେମାନେ ଯେଉଁଠି ଦରକାର, ଅବଶ୍ୟ ଇଂରେଜୀର ସଦ୍‌ବ୍ୟବହାର କରିପାରିବେ । ଇଂରେଜମାନଙ୍କ ସହ କାରବାରରେ ଏବଂ ଆମ ଦେଶରେ ଯେଉଁମାନେ ଇଂରାଜୀ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଭାଷାରେ କିଛି ପଢ଼ି ବା ଲେଖି ପାରିବେ ନାହିଁ, ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ସମ୍ପର୍କରେ ଆସିବାବେଳେ ଏବଂ ଇଂରେଜମାନେ କିପରି ନିଜ ସଭ୍ୟତାରେ ବ୍ୟତିବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇପଡ଼ିଲେଣି ତାହା ଜାଣିବାକୁ ଆମେ ଇଂରାଜୀ ବ୍ୟବହାର କରିପାରୁଁ । ଯେଉଁମାନେ ଇଂରାଜୀ ପଢ଼ୁଛନ୍ତି ସେମାନେ ନିଜର ସନ୍ତାନମାନଙ୍କୁ ନିଜର ମାତୃଭାଷା ଜରିଆରେ ନୀତି ଶିକ୍ଷା ଦେବେ ଏବଂ ଆଉ ଗୋଟିଏ ଭାରତୀୟ ଭାଷା ଶିଖାଇବେ । ପିଲାମାନେ ବଡ଼ ହୋଇଗଲେ ଓ ଇଚ୍ଛା କଲେ ଇଂରାଜୀ ଭାଷା ଶିକ୍ଷା କରିପାରନ୍ତି । ମାତ୍ର ଶେଷ ଲକ୍ଷ୍ୟ ରହିବ ଯେ ଆମେ ତାହା ଆବଶ୍ୟକ କରିବୁଁ ନାହିଁ । ତଦ୍ଦ୍ୱାରା ଅର୍ଥାଗମ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟକୁ ବର୍ଜନ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଏହିପରି ସୀମିତ ଭାବରେ ଇଂରେଜୀ ଭାଷା ଶିଖିବାକୁ ଯାଉଥିବା ସମୟରେ ସୁଦ୍ଧା ଏହା ଜରିଆରେ ଆମେ କଅଣ ଶିଖିବୁଁ ଓ କଅଣ ନ ଶିଖିବୁଁ, ସେସବୁ ଆମେ ଭଲଭାବରେ ବିଚାର କରିବା ଆମର ଉଚିତ ।

(ହିନ୍ଦ ସ୍ୱରାଜ୍, ୧୮ଶ ଅଧ୍ୟାୟ—୧୯୦୮)

୧୧

ଶିକ୍ଷା ଓ ସଦାଚାର

ନୀତିମାନ୍ ପିତାମାତାଙ୍କର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ହେଉଛି ଯେ ସେମାନେ ନିଜର ସନ୍ତାନମାନଙ୍କୁ ଠିକ୍ ଢଙ୍ଗରେ ଲାଳନପାଳନ କରିବା । ଏଥିପାଇଁ ପିତା ଓ ମାତା

ଉଭୟଙ୍କର ପ୍ରକୃତ ଶିକ୍ଷାର ଆବଶ୍ୟକତା ଅଛି । ଯେଉଁଠି ପିତାମାତା ଏପରି ଶିକ୍ଷାପାଇ ନାହାନ୍ତି ଏବଂ ଯଦି ସେମାନେ ନିଜ ଭୁଲ ଉପଲବ୍ଧି କରୁଛନ୍ତି, ତେବେ ସେମାନେ ନିଜର ସନ୍ତାନମାନଙ୍କୁ ଅନ୍ୟ ସୁଶିକ୍ଷିତ ଓ ନୀତିପରାୟଣ ଲୋକମାନଙ୍କୁ ସମର୍ପଣ କରନ୍ତୁ । ପାଠଶାଳାକୁ ଯାଇ ପିଲାମାନେ ସଦାଚାର ଶିଖିବେ, ଏପରି ଆଶା କରିବା ବୃଥା । ସଦାଚାର ଶିଖିବାର ଏକମାତ୍ର ବାଟ ହେଉଛି ଯେ ବାଳକ ବାଳିକାମାନଙ୍କୁ ସେହି (ସଦାଚାରର) ବାତାବରଣରେ ରହିବାର ସୌଭାଗ୍ୟ ଯୋଗାଇବା । ଘରେ ଗୋଟିଏ ପ୍ରକାରର ଶିକ୍ଷା ଓ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଆଉ ପ୍ରକାରେ ଶିକ୍ଷା—ଏଥିରେ ପିଲମାନଙ୍କର କେବେହେଁ ସଂଶୋଧନ ହେବ ନାହିଁ । ଉପରଲିଖିତ ବିଚାର-ଭିତ୍ତିରେ ଶିକ୍ଷା ଦେବାର ଖାସ ସମସ୍ୟା ଅଛି । ଶିଶୁ ଭୂମିଷ୍ଠ ହେବା କ୍ଷଣଠାରୁ ତାହାର ଶିକ୍ଷା ଆରମ୍ଭ ହୋଇଯାଏ । ସେହି ମୁହୂର୍ତ୍ତିରୁ ତାକୁ ଶାରୀରିକ, ମାନସିକ ଓ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ବା ଧାର୍ମିକ ଶିକ୍ଷା ମିଳେ । ସେ କଥା କହି ଶିଖିବାଠାରୁ ମଧ୍ୟ ତାକୁ ଶବ୍ଦ-ଜ୍ଞାନ ମିଳିଥାଏ । ସେ ପିତାମାତାଙ୍କଠାରୁ ଖେଳ-ଖେଳରେ ଅକ୍ଷରଜ୍ଞାନ ପାଇଥାଏ । ପୂର୍ବ କାଳରେ ଏହି ପ୍ରକାରେ ହେଉଥିଲା । ସ୍କୁଲରେ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ପଢ଼ାଇବାର ରୀତି ଏବେ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଛି । ନିଜର ସନ୍ତାନମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ପିତାମାତା ଯଦି ନିଜର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଠିକ୍ ରୂପେ ପାଳନ କରନ୍ତି, ତେବେ ସେମାନେ କେତେ ଉନ୍ନତି କରିପାରିବେ ତାହାର ଅନୁମାନ କରିବା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । କିନ୍ତୁ ଯଦି ପିଲାଙ୍କୁ ଖେଳନା ପରି ରଖି, ଅହେତୁକ ସ୍ନେହ କରନ୍ତି, ଆମେ ଅଯଥା ବାତ୍ସଲ୍ୟ-ସ୍ନେହରେ ବଶୀଭୂତ ହୋଇ ସେମାନଙ୍କୁ ମିଠାଇ, ସୁନ୍ଦର ଲୁଗାପଟା ଯୋଗାଇ ବିଗାଡ଼ି ଦେଉଁ, ଆମେ ନିଜେ ଧନଲୋଭରେ ପଡ଼ି ପିଲାମାନଙ୍କ ମନରେ ମଧ୍ୟ ପଇସାର ଲାଳସା ଜନ୍ମାଉଁ, ବିଷୟଭୋଗରେ ଲିପ୍ତ ରହି ସେମାନଙ୍କ ଆଗରେ ସେହି ଉଦାହରଣ ସ୍ଥାପିତ କରୁ, ନିଜେ ଅଳସୁଆ ରହି ସେମାନଙ୍କୁ ଅଳସୁଆ କରୁ, ଅପରିଚ୍ଛନ୍ନ ରହି ସେମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଅପରିଚ୍ଛନ୍ନତା ଶିଖାଉଁ, ମିଥ୍ୟା କହି ସେମାନଙ୍କୁ ମିଥ୍ୟା ଶିଖାଉଁ । ତେବେ ଆମର ସନ୍ତାନ ଦୁର୍ବଳ, ଅନୀତିପରାୟଣ, ମିଥ୍ୟାବାଦୀ, ବିଷୟୀ, ସ୍ୱାର୍ଥପର ଓ ଲୋଭୀ ହୋଇପଡ଼ନ୍ତି, ସେଥିରେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟର କଥା କଅଣ ଅଛି ? ଏ ସବୁ କଥାରେ ବିଚାରବାନ୍ ପିତାମାତାଙ୍କୁ ବହୁତ ସାବଧାନ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ହେବ । ଭାରତବର୍ଷର ଅନେକ ଭବିଷ୍ୟତ୍ ପିତାମାତାଙ୍କ ହାତରେ ଅଛି ।

—ଗୁଜରାଟୀ ଇଣ୍ଡିଆନ ଓପିନିୟନ୍, ତା ୧୭ । ୭ । ୧୯୧୩

୯୨

ଅଧ୍ୟୟନର ଅନୁରୂପ ଆଚରଣ

ଅଳ୍ପ ପଢ଼, ମାତ୍ର ଯାହା ପଢ଼ୁଛ ତାକୁ ବିଚାର କର ଏବଂ ତାହାର ରହସ୍ୟ ବୁଝି ତଦନୁସାରେ ଆଚରଣ କରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୁଅ ।

—ଗୁଜୁରାଟୀ 'ଗାଂଧୀଜୀଙ୍କ ସାଧନା'ରୁ । ରଓଜୀଭାଇ ପଟେଲଙ୍କୁ ଲିଖିତ ପତ୍ରର ଅଂଶ—କେ'ପ୍‌ଟାଉନ୍, ତା ୧୦-୭-୧୯୧୪

୯୩

ଶିକ୍ଷାର ସାର୍ଥକତା

ଶିଶୁମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଅକ୍ଷରଜ୍ଞାନ ଅପେକ୍ଷା ନୈତିକ ଶିକ୍ଷାର ଅଧିକ ଆବଶ୍ୟକତା ରହିଛି । ବରଂ ପଢ଼ା ଊଣା ହେଉ, ମାତ୍ର ବିବେକ ପୂର୍ବକ ପଢ଼ । ତେବେ ଯାଇ ଶିକ୍ଷା ସାର୍ଥକ ହେବ ।

—ଗୁଜୁରାଟୀ । ଡର୍ବାନ୍, ତା ୯ । ୭ । ୧୯୧୪ । ଇଣ୍ଡିଆନ୍ ଓପିନିୟନ୍, ତା ୧୫ । ୭ । ୧୯୧୪

୯୪

ପ୍ରକୃତ ଶିକ୍ଷାର ଅର୍ଥ

ମୋର ମତ ଯେ, ଶିଶୁମାନଙ୍କୁ ଅକ୍ଷର ପରିଚୟ କରାଇଦେବାରେ ପ୍ରକୃତ ଶିକ୍ଷା ହୁଏ ନାହିଁ । ସେମାନଙ୍କର ଚରିତ୍ର-ନିର୍ମାଣ ପ୍ରକୃତ ଶିକ୍ଷା ଅଟେ । ସେମାନଙ୍କର ଶୈଶବାବସ୍ଥାରେ ବୁଦ୍ଧି କୋମଳ ଥାଏ ଏବଂ ଇଚ୍ଛାନୁସାରେ ତାକୁ ଯେ କୌଣସି ଢଙ୍ଗକୁ ବ୍ୟକ୍ତ କରାଯାଇପାରେ ବା ଗଢ଼ାଯାଇପାରେ । ତେଣୁ ଯଦି ସେହି ବୟସରେ ଶିକ୍ଷକ ତାକୁ ବୁଝାଇପାରନ୍ତି ଯେ, ଚରିତ୍ର ସର୍ବୋତ୍ତମ ଓ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ବସ୍ତୁ ଏବଂ ଅକ୍ଷର-ଜ୍ଞାନ ଚରିତ୍ରଗଠନର ଗୋଟିଏ ସାଧନ ମାତ୍ର, ତେବେ ମୁଁ ଭାବିବି ଯେ ଶିକ୍ଷକ ଓ ଶିଶୁ ପାଠଶାଳାକୁ ଯିବା ସାର୍ଥକ ଏବଂ ପିତାମାତା ସେପରି ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ସନ୍ତାନମାନଙ୍କୁ ଛାଡ଼ିବା ଉଚିତ ଅଟେ । ମାତ୍ର ଯଦି ପିତାମାତା ସନ୍ତାନମାନଙ୍କୁ କେବଳ ଅକ୍ଷରଜ୍ଞାନ ପାଇବାକୁ ପାଠଶାଳାକୁ ପଠାନ୍ତି ଏବଂ ଭବିଷ୍ୟତରେ ପିଲାମାନେ ଅଧିକ ଉପାର୍ଜନ କରିବାପାଇଁ ଲେଖାପଢ଼ା ଶିଖୁଥାନ୍ତି, ତେବେ ମୋ ବିଚାରରେ ତାହା ପ୍ରକୃତ ଶିକ୍ଷା ନୁହେଁ ।

—ଇଂରାଜୀ ଇଣ୍ଡିଆନ୍ ଓପିନିଅନ୍, ତା ୨ । ୯ । ୧୯୧୪

୧୪

ଶିକ୍ଷା ଓ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ

ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ହିଁ ସର୍ବୋଚ୍ଚ ଓ ସର୍ବୋତ୍ତମ ଶିକ୍ଷା ଅଟେ । ଏପରି ଶିକ୍ଷା ବାଳକ ବାଳିକାମାନଙ୍କୁ ସାଧାରଣ ଲେଖାପଢ଼ା ପରେ ନୁହେଁ, ବରଂ ଆଗରୁ ଦେବା ଉଚିତ । ସେମାନେ ଅକ୍ଷର-ଜ୍ଞାନ ଓ ସଂସାରର ଜ୍ଞାତବ୍ୟ କଥା ଜାଣିବା ପୂର୍ବରୁ ଆତ୍ମା, ସତ୍ୟ ଓ ପ୍ରେମ କଅଣ ଏବଂ ଆତ୍ମାରେ କି ପ୍ରକାରର ଶକ୍ତି ଲୁଚିରହିଛି, ତାହା ଜାଣିବା ଆବଶ୍ୟକ । ଏହି ଆବଶ୍ୟକତା ଅସ୍ୱୀକାର କରାଯାଇପାରିବ ନାହିଁ । ପ୍ରକୃତରେ ଶିକ୍ଷାର ଏହା ଗୋଟିଏ ଅଙ୍ଗ ହେବା ଉଚିତ ଯେ ଜୀବନ-ସଂଘର୍ଷରେ ପ୍ରେମଦ୍ୱାରା ଘୃଣାକୁ, ସତ୍ୟଦ୍ୱାରା ଅସତ୍ୟକୁ ଓ କଷ୍ଟସହିବାଦ୍ୱାରା ହିଂସାକୁ ସହଜରେ ଜୟକରାଯାଇପାରେ ।

—ଇଂରେଜୀ ଇଣ୍ଡିଆନ୍ ଓପିନିୟନ୍, ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣାଙ୍କ, ୧୯୧୪

୧୭

ଅଧ୍ୟୟନର ଲକ୍ଷ୍ୟ

ମୁଁ ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ଏତିକି କହିବାକୁ ଚାହୁଁଅଛି ଯେ ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ଯେଉଁ ପୁସ୍ତକଗୁଡ଼ିକ ପୁରସ୍କାର ରୂପେ ଦିଆଯାଉଛି, ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଭଲରୂପେ ପଢ଼ିବ; ଉତ୍ତମରୂପେ ବିଚାର କରିବ ଏବଂ ସେଗୁଡ଼ିକରେ ପ୍ରଦତ୍ତ ସତ୍ୟର ମର୍ମକୁ ସର୍ବଦା ଧ୍ୟାନରେ ରଖି ଧର୍ମମାର୍ଗରେ ଚାଲିବ । ତୁମ୍ଭେମାନେ ଝିଅ ହୋଇଥାଅ ବା ପୁଅ ହୋଇଥାଅ, ବଡ଼ ହେଲେ ସାଂସାରିକ କର୍ତ୍ତବ୍ୟର ସମସ୍ତ ବୋଝ ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କର ମୁଣ୍ଡରେ ପଡ଼ିବ । ଏଥିପାଇଁ ତୁମ୍ଭେମାନେ ଭବିଷ୍ୟତ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଚିନ୍ତା କର । ସତ୍ୟର ମର୍ମ କେବଳ ନିଜର ଧର୍ମ-ପୁସ୍ତକ, ଉପରନ୍ତୁ ଅନ୍ୟ ସମସ୍ତ ଧର୍ମ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ପୁସ୍ତକରେ ମଧ୍ୟ ମିଳିବ ।

ତୁମ୍ଭେମାନେ ଯେଉଁ ଜ୍ଞାନ ପାଇଛ ତାକୁ ବିଚାରପୂର୍ବକ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିବା ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କର ପରମ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଅଟେ । ଧର୍ମ ଓ ନୀତି ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଶିକ୍ଷାରୁ ଯେତିକି ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟରେ ଆସିପାରିବ, ସେତିକି ଗ୍ରହଣ କର । ଯାହା ବ୍ୟର୍ଥ ନ ଯିବ ଓ ବୋଝ ନ ହେବ, କେବଳ ସେତିକି ଜ୍ଞାନ ଆବଶ୍ୟକ । ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କର ପ୍ରାପ୍ତ ଜ୍ଞାନକୁ ତୁମ୍ଭେମାନେ ଯେତେଦୂର ଉତ୍ତମରୂପେ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିଥିବ କେବଳ ସେତିକି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତୁମ୍ଭେମାନେ ଲାଭବାନ୍ ହେବ । ଏହି ସଭାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଏହା ହିଁ ହେବା ଉଚିତ । ତୁମ୍ଭେମାନେ ଯେ କୌଣସି ବହି ପଢ଼, ସେଥିରେ ସତ୍ୟ କେତେ ଅଛି,

ତାହା ଚିନ୍ତା କର । ଯଦି ତୁମ୍ଭେମାନେ ସତ୍ୟ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରିଥିବ; ସଫଳ ହେବ । ମୋର ନିଜ ଅନୁଭବରୁ ମୁଁ ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କୁ କହୁଛି ଯେ ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ଯେଉଁ ଜ୍ଞାନ ମିଳୁଅଛି, ତାକୁ ସଞ୍ଚିତ୍ର କରି ରଖ । ତଦ୍ଦ୍ୱାରା ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ଓ ଦେଶକୁ ଲାଭ ମିଳିବ ।

—ବମ୍ବେରେ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କୁ ପୁରସ୍କାର ବିତରଣ ସମୟରେ ପ୍ରଦତ୍ତ ଭାଷଣର ଅଂଶ । କାଠିଆୱାଡ଼ ଟାଇମ୍‌ସ୍, ତା ୧୭ । ୨ । ୧୯୧୫

୧୭

ଅବାଞ୍ଛନୀୟ ଶିକ୍ଷା

ତୁମ୍ଭେମାନେ ଓ ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷକ, ଅଧ୍ୟାପକ ଓ ଏଠି ସଭାର ସୁଯୋଗ୍ୟ ସଭାପତି ଏ କଥାରେ ମୋ ସହିତ ଏକମତ ହେବେ ଯେ ଯଦି ସାହିତ୍ୟିକ ଶିକ୍ଷା ଦୃଢ଼ ଚରିତ୍ର ଗଠନ କରିବାକୁ ଅସମର୍ଥ, ତେବେ ତାହାର କୌଣସି ମୂଲ୍ୟ ନାହିଁ ।

—ଇଂରେଜୀ । କଲିକତାର ବିଦ୍ୟାର୍ଥୀ ଭବନରେ ପ୍ରଦତ୍ତ ଭାଷଣର ଅଂଶ । ତା ୩୧ । ୩ । ୩ ୧୯୧୫ । ଅମୃତ ବଜାର ପତ୍ରିକା, ତା ୧ । ୪ । ୧୯୧୫

୧୮

ଶିକ୍ଷାର ଆଦର୍ଶ : ଦେଶସେବା

ଶିକ୍ଷା ଏପରି ହେବା ଉଚିତ ଯେପରି କି ଶିକ୍ଷାକ୍ରମ ଶେଷ ହେବା ପରେ ବିଦ୍ୟାର୍ଥୀ ଦେଶସେବା-କାର୍ଯ୍ୟ କରେ । ବଡ଼ ହେବା ପରେ ଯଦି ବିଦ୍ୟାର୍ଥୀ ଆଶ୍ରମ ଛାଡ଼ି ଚାଲିଯାଏ, ତେବେ ତାହା ଶିକ୍ଷାର ଦୁର୍ବଳତା ବୁଝିବାକୁ ହେବ । ଉପଯୁକ୍ତ ସମୟ ଆସିଲେ ବିଦ୍ୟାର୍ଥୀର ଆଶ୍ରମ ଛାଡ଼ି ଦିବାପାଇଁ ସ୍ୱାଧୀନତା ଅଛି । କିନ୍ତୁ ସେ ପିତାମାତାଙ୍କ ପାଖକୁ ଯାଇ ସାଧାରଣ ଲୋକ ଯେଉଁ ସଂସାର-ସାଗରରେ ନିମଗ୍ନ ଅଛନ୍ତି, ସେହିପରି ଜୀବନ ସେ ଯାପନ କରିବ, ଏହା ଆମର ଇଚ୍ଛା ନୁହେଁ ।

—ଗୁଜୁରାଟୀ । ରଣଛୋଡ଼ ପଟୱାରୀଙ୍କୁ ଲିଖିତ ପତ୍ରର ଅଂଶ, ତା ୧୦।୭।୧୯୧୫

୧୯

ବର୍ତ୍ତମାନ ଶିକ୍ଷା ପଦ୍ଧତି

ଆଜିକାଲି ଶିକ୍ଷା ଶବ୍ଦଟି ବହୁଳ ଭାବରେ ବ୍ୟବହୃତ ହେଉଅଛି । ପ୍ରାୟ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଲୋକ ଏ ବିଷୟରେ କିଛି ନା କିଛି କହୁଛନ୍ତି । ସ୍କୁଲଗୁଡ଼ିକରେ—ସରକାରୀ ବା ବେସରକାରୀ ହେଉ—ଛାତ୍ରମାନେ ଭିଡ଼ ହୋଇ ଯାଉଛନ୍ତି । କଲେଜ ଗୁଡ଼ିକରେ ମଧ୍ୟ ସେହି ଅବସ୍ଥା । ସ୍ୱୀକୃତ କଲେଜରେ ନାମ ଲେଖାଇବାକୁ ଯାଇଥିବା ଅନେକ ଛାତ୍ରଙ୍କୁ ନିରାଶ ହୋଇ ଫେରିବାକୁ ପଡ଼ିଲା । ଶିକ୍ଷା ପାଇଁ ବଢ଼ିଥିବା ଇଚ୍ଛା ସତ୍ତ୍ୱେ ପ୍ରକୃତ ଶିକ୍ଷା କଅଣ, ଏ ବିଷୟରେ କେହି କ୍ୱଚିତ୍ ଚିନ୍ତା କରନ୍ତି । ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆମ୍ଭେମାନେ ଯେଉଁ ଶିକ୍ଷା ପାଇ ଆସିଅଛୁଁ, ତାହା ଆମର କିଛି ମଙ୍ଗଳ କରିଛି କି ? ଯଦି କରିଛି, ଏଥିପାଇଁ ଯେଉଁ ଶ୍ରମ ଓ ଅର୍ଥ ଖର୍ଚ୍ଚ ହେଉଅଛି, ସେହି ଅନୁପାତରେ ମଙ୍ଗଳ ହୋଇଛି କି ? ଯେ ହେତୁ ଶିକ୍ଷାର ଅର୍ଥ କଅଣ, ସେ ବିଷୟରେ ଅତ୍ୟଳ୍ପ ଚିନ୍ତା କରାଯାଉଛି, ଶିକ୍ଷାର ଲକ୍ଷ୍ୟ ଓ ଅଭିପ୍ରାୟ ପ୍ରତି ଆହୁରି ଊଣା ଧ୍ୟାନ ଦିଆଯାଉଛି । କେତେକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଧରଣର ସରକାରୀ ଚାକିରି ପାଇଁ ଯୋଗ୍ୟତା ଅର୍ଜନ କରିବା ଅଧିକାଂଶ ଲୋକଙ୍କ ପାଇଁ ଶିକ୍ଷାର ମୁଖ୍ୟ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଜଣାଯାଉଛି । ପାଠ ପଢ଼ି ସାରିବା ପରେ ସାଧାରଣତଃ ବିଭିନ୍ନ ବାଣିଜ୍ୟ ଓ ବୃତ୍ତିର ଲୋକେ ନିଜର ଜୀବିକା ଅର୍ଜନର ଚିରାଚରିତ ପ୍ରଣାଳୀ ଛାଡ଼ିଦେଇ ତାହା ପରିବର୍ତ୍ତେ ଚାକିରି ଖୋଜି ବୁଲୁଛନ୍ତି । ସେମାନେ ଭାବନ୍ତି ଯେ, ନିଜ ଗୋଷ୍ଠୀର ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ଆଖିରେ ଚାକିରି ସେମାନଙ୍କର ସମ୍ମାନ ବଢ଼ାଇ ଦେବ । ରାଜମିସ୍ତ୍ରୀ, ବଢ଼େଇ, ଦରଜୀ, ମୋଚି ଇତ୍ୟାଦି ଜାତିର ବାଳକମାନେ ଆମ ସ୍କୁଲରେ ଅଛନ୍ତି । ମାତ୍ର ଶିକ୍ଷା ପରେ ପରମ୍ପରାଗତ କର୍ମ-କୌଶଳର ସ୍ତର ଓ କୌଳିକ ଧନ୍ଦାକୁ ଉନ୍ନତ କରିବା ପରିବର୍ତ୍ତେ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ନୀଚ ଭାବି ସେମାନେ ଛାଡ଼ି ଦିଅନ୍ତି ଏବଂ କିରାଣୀ ଚାକିରି କରିବାକୁ ସମ୍ମାନଜନକ ମନେ କରନ୍ତି । ପିତା ମାତାଙ୍କର ମଧ୍ୟ ଏହି ଭ୍ରମ ରହିଛି । ଏଣୁ ଜାତି ଓ କର୍ମ ଉଭୟ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଆମେ ଦାସତ୍ୱର ବନ୍ଧନରେ ଅତ୍ୟଧିକ ବାନ୍ଧିହୋଇ ଯାଉଅଛୁ । ଭାରତର ସର୍ବତ୍ର ମୋର ଯାତ୍ରା ମଧ୍ୟରେ ମୁଁ ଏହି ଅବସ୍ଥା ଦେଖି ଦୁଃଖିତ ହୋଇଛି ଏବଂ ମୋର ଆଖିରେ ଲୁହ ଆସିଛି ।

ଶିକ୍ଷା ସ୍ୱୟଂ ଏକ ସାଧ୍ୟ ବା ଲକ୍ଷ୍ୟ ନୁହେଁ; ଏହା ଏକ ସାଧନ ମାତ୍ର । ଯେଉଁ ଶିକ୍ଷା ଉତ୍ତମ ଚରିତ୍ର ଗଠନରେ ସାହାଯ୍ୟ କରେ, ତାହାହିଁ ପ୍ରକୃତ ଶିକ୍ଷା । ଆମର ସ୍କୁଲମାନଙ୍କରେ ପ୍ରଚଳିତ ଶିକ୍ଷା ଏହି ସୁଫଳ ଦେଉଛି ବୋଲି କେହି ଦାବୀ କରିପାରିବେ ନାହିଁ । ବରଂ ସ୍କୁଲ ଛାତ୍ରମାନେ ସେମାନଙ୍କର ଚରିତ୍ରର ସଦ୍‌ଗୁଣଗୁଡ଼ିକ ନଷ୍ଟକରି

ବସିଛନ୍ତି, ଏହାର ବହୁ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଦେଖାଯାଏ । ଜଣେ ନିରପେକ୍ଷ ଇଂରେଜ ଲେଖକ ଥରେ କହିଥିଲେ ଯେ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କର ବିଦ୍ୟାଳୟ ଓ ଗୃହ ମଧ୍ୟରେ ଯେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମନ୍ୱୟ ନ ଆସିଛି, ସେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେମାନେ ଉଭୟ ପ୍ରକାରେ କ୍ଷତିଗ୍ରସ୍ତ ହେଉଥିବେ । ସ୍କୁଲରେ ସେମାନେ ଯାହା ଶିଖନ୍ତି, ଘରେ ତାହା ମେଳ ଖାଏ ନାହିଁ । କାରଣ, ସେମାନଙ୍କର ସ୍କୁଲ-ଜୀବନ ଗୃହ-ଜୀବନର ଠିକ୍ ବିପରୀତ । ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକ ଜରିଆରେ ଯେଉଁ ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯାଏ, ତାହା କୌଣସି ଲୋକ ପ୍ରକୃତରେ ଧୂରନ୍ଧର; ମାତ୍ର ଆଚରଣରେ ପରିତ୍ୟକ୍ତ ବୋଲି ନକଲି ଅଟେ । ଏହିରୂପେ ଅର୍ଜିତ ଜ୍ଞାନକୁ ଆମେ ଆମର ଗୃହ-ଜୀବନରେ କୌଣସି ବ୍ୟାବହାରିକ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଲଗାଇପାରିବୁ ନାହିଁ । ସ୍କୁଲରେ ଯାହା ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯାଏ, ପିତାମାତା ସେ ବିଷୟରେ ଅଜ୍ଞ, ସେମାନେ ସେଥିକି ପରବାୟୁ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ପଢ଼ିବାରେ ଛାତ୍ରମାନେ ଯେଉଁ ପରିଶ୍ରମ କରନ୍ତି, ସେମାନେ ତାକୁ ଅନାବଶ୍ୟକ ଗଧ ଖଟଣି ବିଚାରିଥିଲେ ହେଁ ଶେଷ ପରୀକ୍ଷାରେ କୃତକାର୍ଯ୍ୟ ହେବା ପାଇଁ ବାଧ୍ୟ ହୋଇ ତାହା କରନ୍ତି ଏବଂ ଏହା ସରିବା ମାତ୍ରେ ପାଠ ଭୁଲିଯାନ୍ତି । କେତେକ ଇଂରେଜ ସମାଲୋଚକ ଯେଉଁ ଅଭିଯୋଗ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ବିରୋଧରେ କରିଛନ୍ତି ଯେ ଆମ୍ଭେମାନେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ପଦ୍ଧତିର କେବଳ ଅନୁକରଣକାରୀ, ତାହା ଅସତ୍ୟ ନୁହେଁ । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଜଣେ ଆମକୁ ଚୁପା କାଗଜ (ବ୍ଲଟିଂ ପେପର୍) ସହିତ ତୁଳନା କରିଅଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ ଯେ ଯେପରି ଚୁପା କାଗଜ ଅଧିକା କାଳୀତକ ଶୋଷିନିଏ, ଆମେ ସେହିପରି ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସଭ୍ୟତାର ମନ୍ଦ ଅଂଶତକ ଗ୍ରହଣ କରୁଁ । ଗୋଟିଏ ସୀମା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏହା ଆମର ମନୋଭାବ ଓ ଆଚରଣ ସମ୍ପର୍କରେ ନିର୍ଭୁଲ ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ମନ୍ତବ୍ୟ ବୋଲି ଆମେ ନିଶ୍ଚୟ ସ୍ୱୀକାର କରିବୁ ।

ଏହି ଅବସ୍ଥାର କାରଣଗୁଡ଼ିକ ଚିନ୍ତାକରି ମୁଁ ଉପଲବ୍ଧି କରୁଛି ଯେ, ଇଂରେଜୀ ମାଧ୍ୟମରେ ଶିକ୍ଷା ପାଇବାରେ ଏହାର ପ୍ରଧାନ ଦୋଷ ରହିଛି । ମ୍ୟାଟ୍ରିକ୍ୟୁଲେଶନ୍ ସାର୍ଟିଫିକେଟ ପାଇବାକୁ ବାରବର୍ଷ ଲାଗୁଅଛି । ମାତ୍ର ଏତେ ଦୀର୍ଘକାଳ ବିତାଇ ଆମେ ଯେଉଁ ସାଧାରଣ ଜ୍ଞାନ ଅର୍ଜନ କରୁଅଛୁ, ତାହା କେତେ ଶୋଚନୀୟ ଭାବରେ ସ୍ୱଳ୍ପ ! ଉପରନ୍ତୁ, କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ପାଦନ ବେଳେ ଆମର ପୂର୍ବାର୍ଜିତ ବିଭିନ୍ନ ଜ୍ଞାନକୁ ଏକୀଭୂତ କରିବାକୁ ଯତ୍ନ କରୁନାହୁଁ । ଅନ୍ୟ କଥାରେ କହିଲେ, ଆମେ ଜ୍ଞାନକୁ ବାସ୍ତବ ବ୍ୟବହାରରେ ଲଗାଉନାହୁଁ । ଏହା ପରିବର୍ତ୍ତିରେ, ଇଂରେଜୀ ଭାଷାରେ ଦକ୍ଷତାର୍ଜନରେ ଆମର ଅଧିକାଂଶ ଶକ୍ତି ଯାଉଛି । ଆଲୋଚ୍ୟ ବିଷୟରେ ଯେଉଁମାନେ ମତ ଦେବାପାଇଁ ଯୋଗ୍ୟ, ସେପରି ବିଦ୍ୱାନ୍ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ମତ ବ୍ୟକ୍ତ କରିଛନ୍ତି ଯେ ଯଦି ନିଜର ମାତୃଭାଷା ମାଧ୍ୟମରେ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କୁ ମ୍ୟାଟ୍ରିକ୍ୟୁଲେଶନ୍ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯାଆନ୍ତା, ତାହାହେଲେ ସେମାନଙ୍କର ଅନ୍ତତଃ ପାଞ୍ଚବର୍ଷ

ବଞ୍ଚିଯାନ୍ତି । ଏହି ହିସାବରେ ଦଶହଜାର ମ୍ୟାଟ୍ରିକୁଲେଟଙ୍କ ପାଇଁ ଲୋକଙ୍କର ପଚିଶ ହଜାର ବର୍ଷ ନଷ୍ଟ ହୋଇ ଯାଉଛି । ଏହା ବଡ଼ ସାଂଘାତିକ ପରିସ୍ଥିତି ଏବଂ ସମସ୍ତେ ଏଥିପାଇଁ ଚିନ୍ତିତ ହେବା ଉଚିତ । କେବଳ ଏତିକି ନୁହେଁ, ଏହିରୂପେ ଆମେ ନିଜର ଭାଷାଗୁଡ଼ିକୁ ଦରିଦ୍ର କରିଦେଉଛୁ । "ଗୁଜୁରାଟି ଗୋଟିଏ ନଗଣ୍ୟ ବା ଅସମୃଦ୍ଧ ଭାଷା" ବୋଲି ଲୋକେ ଯେତେବେଳେ—ବହୁସମୟରେ—କହନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ଅପମାନରେ ମୁଁ ସ୍ତବ୍ଧ ହୋଇଉଠେ । ଗୁଜୁରାଟି ସମୃଦ୍ଧ ସଂସ୍କୃତ ଭାଷାର ଆଦରଣୀୟ ତନୁଜା ହୋଇ ଯଦି ଦରିଦ୍ରା ବା ନଗଣ୍ୟା ହୋଇଅଛି, ତେବେ ଦୋଷ ସେହି ଭାଷାର ନୁହେଁ ମାତ୍ର ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର; କାରଣ ତାହାର ଅଭିବୃଦ୍ଧି ଓ ସମୃଦ୍ଧି ପାଇଁ ଆମ୍ଭେମାନେ ଦାୟୀ ଅଟୁ । ଆମ୍ଭେମାନେ ଏହାକୁ ଘୃଣା ଓ ଅବହେଳା କରିଛୁ । ତେଣୁ ଯେଉଁ ଶକ୍ତି ଓ ତେଜସ୍ୱିତା ଏହାଠାରେ ଆମେ ଆଶା କରୁଛୁ, ତାହା ଏହି ଭାଷା କିପରି ଅର୍ଜନ କରିବ ? ବର୍ତ୍ତମାନ ଶିକ୍ଷାପଦ୍ଧତି ଆମ ଓ ଆମ ପରିବାର ମଧ୍ୟରେ ବିଭେଦ ସୃଷ୍ଟି କରିଅଛି । ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ପିତାମାତା ପରିବାରର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସ୍ତ୍ରୀଲୋକ ଓ ଘରୋଇ ଚାକରମାନଙ୍କ ପାଇଁ—ଯେଉଁମାନଙ୍କ ସହିତ ଆମ୍ଭେମାନେ ବହୁ ସମୟ କଟାଉଁ—ଆମର ସ୍କୁଲ-ଶିକ୍ଷା ଗୁପ୍ତ ଧନ ପରି ଅଟେ । ଏହା ସେମାନଙ୍କର କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟରେ ଆସୁନାହିଁ । ଯେଉଁଠାରେ ବାସ୍ତବ ଆବଶ୍ୟକତାଠାରୁ ପରିସ୍ଥିତି ଏତେ ଅନ୍ତର, ସେଠାରେ ଲୋକେ କେବେହେଁ ଉନ୍ନତି କରିପାରିବେ ନାହିଁ, ଏହା ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଉପଲବ୍ଧି କରିବା ଉଚିତ । ଯଦି ଆମ୍ଭେମାନେ କେବଳ ବ୍ଲଟିଂ ପେପର୍ ହୋଇ ନ ଥାନ୍ତୁ, ତାହାହେଲେ ପଚିଶ ବର୍ଷ ଶିକ୍ଷା ପରେ ଜନତା ମଧ୍ୟରେ ଆମ୍ଭେମାନେ ଗୋଟିଏ ନୂଆ ଜାଗରଣ ଦେଖିବାକୁ ପାଇଥାନ୍ତୁ । ମାତ୍ର ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ଆମର କୌଣସି ସମ୍ପର୍କ ନାହିଁ । ଆମ୍ଭେମାନେ ଆଗୁଆ ଓ ସଭ୍ୟ, ଏବଂ ସେମାନଙ୍କୁ ଅସଭ୍ୟଗୁଡ଼ାକ ବୋଲି ଘୃଣା କରିବା ଦେଖି ସେମାନେ ଆମଠାରୁ ଦୂରେଇ ରହନ୍ତି ।

ଆମର କଲେଜ ଶିକ୍ଷା ପ୍ରତି ଏହା ମଧ୍ୟ ପ୍ରଯୋଜ୍ୟ ଅଟେ । କଲେଜରେ ପଢ଼ିବା ସମୟରେ ଜ୍ଞାନର ଭିତ୍ତିଗୁଡ଼ିକୁ ଅଧିକ ଦୃଢ଼ୀଭୂତ କରିବା ଆମଠାରୁ ଆଶା କରାଯାଏ । ମାତ୍ର, ପ୍ରକୃତରେ ଏହା ଅନ୍ୟପ୍ରକାରେ ଘଟେ । ଆମେ ଆମର ନିଜ ଭାଷାକୁ ଭୁଲିଯିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରୁ । ନିଜର ମାତୃଭାଷା ପ୍ରତି ଅନେକଙ୍କର ଏମେ ଘୃଣା ପ୍ରକାଶ ପାଏ । ବ୍ୟାକରଣଗତ ଭ୍ରମପ୍ରମାଦ-ଯୁକ୍ତ ଅସୁନ୍ଦର ଇଂରାଜୀରେ ଆମର କାରବାର ଚଳାଉଁ । ବିଭିନ୍ନ ବିଜ୍ଞାନ ପାଇଁ ଆମେ ଶୁଦ୍ଧ ପାରିଭାଷିକ ଶବ୍ଦ ନୂଆକରି ଗଢ଼ିପାରୁ ନାହୁଁ ଏବଂ ଇଂରାଜୀ ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକ ଖୁବ୍ ବୁଝିପାରୁ ନାହୁଁ । କଲେଜ ଶିକ୍ଷା ଶେଷ କଲାବେଳକୁ ଆମର ବୁଦ୍ଧି ସମସ୍ତ ତେଜ ହରାଇ ଥାଏ ଏବଂ ଶରୀର ଦୁର୍ବଳ ହୋଇଯାଇଥାଏ । ଶରୀର ଦୁର୍ବଳ ଓ ରୁଗ୍ଣ ହେବାରୁ ଆମେ ବଳକାରକ ରସାୟନ

(ଟନିକ) ଓ ଉତ୍ତେଜକ ଔଷଧର ଶିକାର ହେଉଁ । ତଥାପି ଲୋକେ ମନେ କରନ୍ତି ଓ ଆମ୍ଭେମାନେ ମଧ୍ୟ ମନେକରୁଁ ଯେ ଆମେ ସେମାନଙ୍କର ନେତା, ତ୍ରାଣକର୍ତ୍ତା ଓ ଭବିଷ୍ୟତ-ନିର୍ମାତା । ଯଦି ଗୁଜୁରାଟର ଯେଉଁ ଯୁବକମାନେ ବିଭିନ୍ନ କଲେଜରୁ ଶିକ୍ଷା ସମାପନ କରି ବାହାରୁଛନ୍ତି, ସେମାନେ ଲୋକଙ୍କର ତ୍ରାଣକର୍ତ୍ତା ହେବାକୁ ଆନ୍ତରିକତାସହ ଭାବୁଥାନ୍ତି, ତେବେ ମୁଁ ସେମାନଙ୍କୁ ସାହସୀ ବୋଲି ଗଣିବି ।

ଆମ ଶିକ୍ଷାର ଅବସ୍ଥାର ମୁଁ ଅତି ନୈରାଶ୍ୟମୟ ଚିତ୍ର ଦେଇଥିଲେ ହେଁ, ଏହି ନିରାଶା ମଧ୍ୟରେ ଆଶାର ବୀଜ ରହିଛି । ମୁଁ କହୁନାହିଁ ଯେ କୌଣସି ଭାରତୀୟ ଇଂରାଜୀ ଜାଣିବେ ନାହିଁ । ରୁଷିଆରେ ଲୋକେ ଯାହା କରିଛନ୍ତି ଏବଂ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ଓ ଜାପାନରେ ଲୋକେ ଯାହା କରୁଛନ୍ତି, ଚାଲନ୍ତୁ ଆମେ ତାହା ହିଁ କରିବା । ଏହିସବୁ ଦେଶରେ କେତେକ ବଡ଼ ବଡ଼ ଲୋକ ଇଂରାଜୀର ଉଚ୍ଚ ଶିକ୍ଷା ପାଆନ୍ତି; ସେମାନଙ୍କର ଭାଷାରେ ଯାହା ଅବଶ୍ୟ ସ୍ଥାନ ପାଇବାକୁ ଯୋଗ୍ୟ, ତାକୁ ଇଂରାଜୀରୁ ସରଳ ଭାଷାରେ ଅନୁବାଦ କରନ୍ତି ଏବଂ ଲୋକସାଧାରଣଙ୍କୁ ଇଂରାଜୀ ଶିଖିବାର ଅକାରଣ ପରିଶ୍ରମରୁ ରକ୍ଷା କରନ୍ତି । ସେ ବିଷୟର ଜ୍ଞାନ ସେମାନେ ଆହୁରି ବଢ଼ାଇ ପାରନ୍ତି । ଜନତାଙ୍କର ହିତସାଧନ କରିବା ଭଲ ଭାବନାଗୁଡ଼ିକୁ ଇଂରାଜୀରୁ ଓ ଅନ୍ୟ ବିଦେଶୀ ଭାଷାଗୁଡ଼ିକରୁ ଗୁଜୁରାଟୀରେ ଅନୁବାଦ କରିବାପାଇଁ ଯେଉଁମାନଙ୍କର ସାମର୍ଥ୍ୟ ରହିଛି ଓ ମାନସିକ ଶକ୍ତି ଅତୁଟ ଅଛି, ସେମାନେ ଭାର ନେଇପାରନ୍ତି । ଆମ୍ଭେମାନେ ଦୀର୍ଘକାଳ ପ୍ରବଳ ଉଦ୍ୟମ କଲେ, ଶିକ୍ଷାର ଏହି ବର୍ତ୍ତମାନ ଉନ୍ନ୍‌ଖତାକୁ ବଦଳାଇ ପାରିବୁଁ ଏବଂ କେବଳ ଗୁଜରାଟୀ ଭାଷାର ମାଧ୍ୟମରେ ନୂଆ ବିଜ୍ଞାନଗୁଡ଼ିକର ଓ ନୂଆ ଭାବନାଗୁଡ଼ିକର ଜ୍ଞାନ ଦେଇପାରିବୁଁ । ଚିକିତ୍ସା-ଶାସ୍ତ୍ର, ନୌ-ବିଦ୍ୟା, ବିଦ୍ୟୁତ୍-ବିଜ୍ଞାନଗୁଡ଼ିକର ଶିକ୍ଷା ଗୁଜୁରାଟୀ ମାଧ୍ୟମରେ ଦେବା ଅସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ଇଂରାଜୀ ଭାଷାର ଜ୍ଞାନ ଅର୍ଜନ କଲେ ଯାଇ ଯେ ଜଣେ ଶରୀର-ବ୍ୟବଚ୍ଛେଦର ଜ୍ଞାନ ପାଇପାରିବ କିମ୍ବା ଅସ୍ତ୍ରୋପଚାର କରିପାରିବ, ଏପରି ଭାବିବା ନିର୍ବୋଧତା ।

ଭାରତବାସୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଶତକଡ଼ା ପ୍ରାୟ ୮୫ ଭାଗ କୃଷି କାର୍ଯ୍ୟ କରନ୍ତି । ଶତକଡ଼ା ଦଶଜଣ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଧନ୍ଦାରେ ନିଯୁକ୍ତ ଥାନ୍ତି ଏବଂ ଏମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଅଧିକାଂଶ ତନ୍ତୀ ଅଟନ୍ତି । ଶତକଡ଼ା ବାକି ପାଞ୍ଚଜଣ ଶିକ୍ଷିତ ଶ୍ରେଣୀ—ରାଜନୀତିଜ୍ଞ, ଆଇନ୍‌ଜୀବୀ, ଡାକ୍ତର ଇତ୍ୟାଦି—ଅଟନ୍ତି । ଏହି ଶ୍ରେଣୀରେ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ଲୋକେ ଯଦି ପ୍ରକୃତରେ ଲୋକସାଧାରଣଙ୍କର ସେବା କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରନ୍ତି, ତେବେ ଶତକଡ଼ା ପଞ୍ଚାନବେ ଲୋକଙ୍କର ଧନ୍ଦା ବିଷୟରେ ଏମାନେ କିଛି ଜ୍ଞାନ ଅର୍ଜନ କରିବା ଏକାନ୍ତ ଆବଶ୍ୟକ । ନିଜ-ନିଜର ପରମ୍ପରାଗତ ଧନ୍ଦା ବିଷୟରେ ସମ୍ୟକ୍ ଜ୍ଞାନ ଏହି ଶତକଡ଼ା ପଞ୍ଚାନବେ ଲୋକଙ୍କର ଅର୍ଜନ କରିବା କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଅଟେ । ଏହା ଯଦି ଠିକ୍,

ତେବେ ବାଲ୍ୟାବସ୍ଥାରୁ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କୁ କୃଷି ଓ ଲୁଗାବୁଣା ବିଷୟରେ ଶିକ୍ଷାଦେବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା ଆମର ସ୍କୁଲଗୁଡ଼ିକରେ ହେବା ଉଚିତ୍ । କୃଷି ଓ ଲୁଗାବୁଣା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଶିକ୍ଷାଦେବାର ଉପଯୁକ୍ତ ପରିସ୍ଥିତି ସୃଷ୍ଟି କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ସହରର ଘନ ଜନବହୁଳ ଅଞ୍ଚଳର ଦୂରରେ ଯେଉଁଠାରେ ବିସ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ କ୍ଷେତ ଅଛି ଓ ମୁକ୍ତ ସ୍ଥାନରେ ପାଠ ପଢ଼ାଯାଇପାରିବ, ସେହିଠାରେ ସ୍କୁଲ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହେବା ଆବଶ୍ୟକ । ଏପରି ସ୍କୁଲଗୁଡ଼ିକରେ କ୍ଷେତରେ ହଳ କରିବା ପିଲମାନଙ୍କର ଖେଳ ହେବ । ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ବାଳକମାନେ ଓ ଯୁବକମାନେ ଫୁଟ୍‌ବଲ, କ୍ରିକେଟ୍ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଖେଳ ନ ଖେଳିଲେ ଯେ ସେମାନଙ୍କର ଜୀବନ ଅତି ନୀରସ ହୋଇଯିବ—ଏ ଧାରଣା ଭ୍ରାନ୍ତ ଅଟେ । ଆମର କୃଷୀମାନଙ୍କର ପିଲମାନେ କ୍ରିକେଟ୍ ଖେଳିବାକୁ ପାଆନ୍ତି ନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ସେମାନଙ୍କର ଜୀବନରେ ଆନନ୍ଦ ବା ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ ପ୍ରମୋଦର ବା ଉତ୍ସାହର ଅଭାବ ନାହିଁ ।

ଏହିରୂପେ ଶିକ୍ଷାର ବର୍ତ୍ତମାନ ଅଭିମୁଖ୍ୟ ବଦଳାଇଦେବା କଠିନ ନୁହେଁ । ଏହି ମତର ସପକ୍ଷରେ ସାଧାରଣ ଲୋକମତ ଗଠନ କରିବା ଏବଂ ତାହାକୁ ପ୍ରବର୍ତ୍ତିତ କରିବା ଜରୁରୀ ଅଟେ । ତାହାହେଲେ ସରକାରକୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ନୀତି ବଦଳାଇବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଏହା ଉପରାନ୍ତ ଯେଉଁମାନେ ଉପର୍ଯ୍ୟୁକ୍ତ ଯୋଜନାକୁ ପସନ୍ଦ କରନ୍ତି, ସେମାନେ ଆଗୁଆ ହୋଇ, ସେଥିସହ ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ରଖି ସାଧାରଣ ଲୋକେ ଗ୍ରହଣ କରିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରୟୋଗଗୁଡ଼ିକର ଭାର ନେବା ଆବଶ୍ୟକ ଅଟେ । ଯଦି ଲୋକେ ଦେଖିବେ ଯେ ପ୍ରୟୋଗକାରୀମାନଙ୍କର ପ୍ରଯତ୍ନ ସୁଫଳଦାୟକ ହେଲା, ତେବେ ସେମାନେ ନିଜେ ତାହା କରିବାକୁ ଚାହିଁବେ । ମୋର ଧାରଣା ଯେ ଏପରି ପ୍ରୟୋଗ ପାଇଁ ଅଧିକ ମୂଳଧନ ଆବଶ୍ୟକ ହେବ ନାହିଁ । ଯାହାହେଉ, ଖର୍ଚ୍ଚର ପ୍ରଶ୍ନ ଅତି ଗୁରୁତର ନୁହେଁ । ଏ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ମୋର ଲେଖିବାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ହେଉଛି ପାଠକମାନେ ପ୍ରକୃତ ଶିକ୍ଷା କଅଣ ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ କରନ୍ତୁ ଏବଂ ଏହି ଅନୁସନ୍ଧାନରେ ମୋର ଲେଖା ସହାୟକ ହେଲେ, ମୋର କାର୍ଯ୍ୟ ହୋଇଗଲା ।

[ଅକ୍ଟୋବର, ୧୯୧୭ର ସମାଲୋଚକ ପତ୍ରିକାରୁ, ମୂଳ ଗୁଜୁରାଟୀରୁ]

୨୦

ଅର୍ବାଚୀନ ଓ ପ୍ରାଚୀନ

ଅର୍ବାଚୀନ ଶିକ୍ଷାର ପ୍ରଭାବ

× × × × ବାସ୍ତବିକ ଶିକ୍ଷାର ଆରମ୍ଭ ସାଧାରଣତଃ ୧୬ ବା ୧୭ ବର୍ଷ ବୟସରେ କଲେଜରେ ହୋଇଥାଏ । ସ୍କୁଲରେ ଯେଉଁ ଶିକ୍ଷା ମିଳେ, ତାହା ଉପଯୋଗୀ ହୋଇ ନ ଥାଏ । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ, ଭାରତୀୟ ବିଦ୍ୟାର୍ଥୀ ଇଂଲଣ୍ଡର ଭୂଗୋଳ ତ ଉତ୍ତମରୂପେ ଜାଣେ, ମାତ୍ର ନିଜ ଦେଶର ଭୂଗୋଳ

ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଯଥେଷ୍ଟ ଜ୍ଞାନ ନ ଥାଏ । ତାଙ୍କୁ ଭାରତର ଇତିହାସ ବିକୃତରୂପେ ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯାଏ । ଆଜିକାଲି ଶିକ୍ଷାଲାଭ କରିବାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ସରକାରୀ ଚାକିରି କରିବା । ଛାତ୍ରର ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ ଆକାଙ୍କ୍ଷା ରାଜ୍ୟର ବିଧାନସଭାର ସଦସ୍ୟ ହେବା । ଛାତ୍ରମାନେ ନିଜର କୌଳିକ ଧନ୍ଦା ଓ ମାତୃଭାଷାକୁ ଭୁଲିଗଲେଣି । ସେମାନେ ଇଂରେଜୀ ଭାଷା, ଇଉରୋପୀୟ ବସ୍ତ୍ର ଓ ଇଉରୋପୀୟ ବେଶଭୂଷାକୁ ନିଜର କରିବାରେ ଲାଗିଲେଣି । ସେମାନେ ଇଂରେଜୀରେ ଚିନ୍ତା କରୁଛନ୍ତି, ଇଂରେଜୀ ଭାଷାରେ ସମସ୍ତ ରାଜନୀତିକ ଓ ସାମାଜିକ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଛନ୍ତି, ବ୍ୟବସାୟ-ବାଣିଜ୍ୟର କାର୍ଯ୍ୟ ମଧ୍ୟ ସେହି ଭାଷାରେ ଚଳାଉଛନ୍ତି ଏବଂ ଭାବୁଛନ୍ତି ଯେ ଇଂରେଜୀ ଭାଷା ବିନା ଆମର କୌଣସି କାମ ଚଳିପାରିବ ନାହିଁ । ତାହା ଛଡ଼ା ଆମର ଆଉ ବାଟ ନାହିଁ ବୋଲି ସେମାନଙ୍କର ବଦ୍ଧମୂଳ ଧାରଣା ହୋଇଗଲାଣି । ମୁଷ୍ଟିମେୟ ଶିକ୍ଷିତ ଲୋକ ଓ ଲୋକସାଧାରଣଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଏହି ଇଂରେଜୀ ଭାଷା ପ୍ରକାଣ୍ଡ ବ୍ୟବଧାନ ସୃଷ୍ଟି କରିଦେଲାଣି । ପରିବାରରେ ମଧ୍ୟ ଏହି ଦଶା ହୋଇଛି । ଇଂରେଜୀ ପଢ଼ିଥିବା ଲୋକର ବିଚାର ଓ ଭାବ ସହିତ ତାହାର ଘରର ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କର ବିଚାର ଓ ଭାବର କୌଣସି ସମ୍ପର୍କ ନାହିଁ । ତତ୍‌ପରେ, ମୁଁ ଏହିକ୍ଷଣି ଯାହା କହୁଛି—ଇଂରେଜୀ ପାଠୁଆମାନଙ୍କର ଲକ୍ଷ୍ୟ ସରକାରୀ ଚାକିରି ବା ଅଧିକ ହେଲେ ବିଧାନ ସଭାର ସଦସ୍ୟ ହେବା । ଯେଉଁ ଶିକ୍ଷାପଦ୍ଧତିରୁ ଏହି ଦଶା ଉପୁଜିଛି ତାକୁ ମୁଁ କେବେହେଁ ଠିକ୍ ମନେ କରୁନାହିଁ ଏବଂ ଯେଉଁମାନେ ସେହି ପଦ୍ଧତିରୁ ବାହାରୁଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଦେଶର କୌଣସି ବଡ଼ ସେବା ହୋଇପାରିବ, ଏ ଆଶା କରାଯାଇପାରିବ ନାହିଁ । ମୋର କହିବାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ନୁହେଁ ଯେ ଶିକ୍ଷିତ ଲୋକେ ସାଧାରଣ ଲୋକଙ୍କର ଅବସ୍ଥା ପ୍ରତି ସହାନୁଭୂତି ଦେଖାଉ ନାହାନ୍ତି । ମୁଁ ସ୍ୱୀକାର କରୁଛି ଯେ କଂଗ୍ରେସ ଆଦି ବଡ଼ ବଡ଼ ସାର୍ବଜନୀନ ଆନ୍ଦୋଳନ ଏହି ଲୋକମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଚାଲୁଛି ଏବଂ ଏମାନେ ସେ ସବୁ ସଂସ୍ଥାର ପରିଚାଳକ ଅଛନ୍ତି । ମାତ୍ର ଏଥି ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ମୁଁ କହୁଛି ଯେ ଯଦି ଲୋକସାଧାରଣଙ୍କୁ ନିଜର ମାତୃଭାଷାରେ ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯାଇଥାନ୍ତା, ଏତେ ବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ଆହୁରି ଅନେକ କାମ ଓ ଉନ୍ନତି ହୋଇପାରିଥାନ୍ତା । ଆମେ ଯେଉଁ ରାସ୍ତାରେ ଚାଲିଛୁ, ସେହି ବାଟ ବ୍ୟତୀତ ଆଉ ଉପାୟ ନାହିଁ, ଏହା ଲୋକେ ବିଶ୍ୱାସ କରୁଛନ୍ତି । ଏହା ବଡ଼ ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟର କଥା । ଲୋକେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅସହାୟ ଅବସ୍ଥାରେ ପଡ଼ିଛନ୍ତି । ମାତ୍ର ନିଜକୁ ନାଚାର ଭାବି ବସିରହିବା ପୁରୁଷତ୍ୱ ନୁହେଁ ।

ପ୍ରୟାଗର ଗୋଟିଏ ବିରାଟ ସାଧାରଣ ସଭା ମୁନସୀ ରାମପ୍ରସାଦଙ୍କର ପ୍ରଶସ୍ତ ଉଦ୍ୟାନରେ ପଣ୍ଡିତ ମଦନମୋହନ ମାଳବୀୟଙ୍କର ସଭାପତିତ୍ୱରେ ଅନୁଷ୍ଠିତ ହୋଇଥିଲା । ସେଥିରେ ତା ୨୩-୧୨-୧୯୧୭ରେ ଗାଂଧୀଜୀ ଯେଉଁ ଭାଷଣ ଦେଇଥିଲେ, ସେଥିରୁ ଶିକ୍ଷା ବିଷୟକ ମୁଖ୍ୟ ଅଂଶ ପ୍ରଦତ୍ତ ହେଲା ।— Collected Works of Mahatma Gandhi—Vol. XIII, Pages 318-19,

ପ୍ରାଚୀନ ଶିକ୍ଷା

············ପ୍ରାଚୀନ କାଳରେ ସାଧାରଣ ଗୁରୁ ଯେଉଁ ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା ଦେଉଥିଲେ, ସେଥିରୁ ଛାତ୍ରକୁ ନିଜର ବୃତ୍ତି ପାଇଁ ଯାହାସବୁ ଆବଶ୍ୟକ, ସେପରି ଶିକ୍ଷା ବା ଶିକ୍ଷଣୀୟ ଜ୍ଞାନ ମିଳୁଥିଲା । ଯେଉଁମାନେ ଉଚ୍ଚଶିକ୍ଷା ପାଉଥିଲେ, ସେମାନଙ୍କର ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ର, ନୀତିଶାସ୍ତ୍ର ଓ ଅର୍ଥଶାସ୍ତ୍ର ସହିତ ବେଶ୍ ପରିଚୟ ହେଉଥିଲା । ସେ କାଳରେ ଶିକ୍ଷା ଉପରେ କୌଣସି କଟକଣା ନ ଥିଲା । କୌଣସି ରାଜା ବା ରାଷ୍ଟ୍ର ପକ୍ଷରୁ ଶିକ୍ଷାର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଯାଉ ନ ଥିଲା ବରଂ ଏହି ବ୍ୟବସ୍ଥା ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କ ହାତରେ ରହୁଥିଲା । ସେମାନେ କେବଳ ପ୍ରଜାମାନଙ୍କର କଲ୍ୟାଣସାଧନ ଲକ୍ଷ୍ୟରେ ଶିକ୍ଷାର ଯୋଜନା ପ୍ରସ୍ତୁତ କରୁଥିଲେ । ଏହାର ଆଧାର ଥିଲା ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ଓ ସଂଯମ । ସେହି ଶିକ୍ଷା ପ୍ରଣାଳୀର ଏପରି ଶକ୍ତି ଥିଲା, ଯାହାକି ସହସ୍ର ସହସ୍ର ବର୍ଷ ଧରି ନାନାପ୍ରକାରର ଘାତ ପ୍ରତିଘାତକୁ ସହି ଭାରତୀୟ ସଭ୍ୟତାକୁ ଆଜିସୁଦ୍ଧା ଜୀବିତ ରଖିପାରିଛି । ଏହାରି ଆଗରେ ଗ୍ରୀସ , ରୋମ୍ ଓ ମିଶରର ପ୍ରଖ୍ୟାତ ସଭ୍ୟତାଗୁଡ଼ିକ ଲୁପ୍ତ ହୋଇଯାଇଛି । ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ଯେ ଆଜିକାଲି ଭାରତବର୍ଷରେ ଏକ ନୂତନ ସଭ୍ୟତାର ପତନ ହେଉଛି । କିନ୍ତୁ ମୋର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଶ୍ୱାସ, ଅଳ୍ପଦିନ ମଧ୍ୟରେ ଏହା ଶେଷ ପାଇଯିବ । ପୁନର୍ବାର ଭାରତୀୟ ସଭ୍ୟତାର ପ୍ରଚାର ହେବ । ପ୍ରାଚୀନ କାଳରେ ସଂଯମ ଥିଲା ଜୀବନର ଆଧାର । ଆଜିକାଲି ଏହା ଭୋଗବିଳାସପ୍ରଧାନ ହୋଇଯାଇଛି । ଏହାର ଫଳ ହୋଇଛି — ଲୋକେ ଶକ୍ତିହୀନ ଓ ଭୀରୁ ପାଲଟିଛନ୍ତି ଓ ସତ୍ୟକୁ ପାଶୋରି ଦେଇଛନ୍ତି । ଆମେ ସମସ୍ତେ ବର୍ତ୍ତମାନ ସେହି ସଭ୍ୟତାର ଚକ୍ରରେ ପଡ଼ିଯାଇଅଛୁ । ଏଣୁ ଆବଶ୍ୟକ ହେଉଛି ଯେ, ନୂତନ ପରିସ୍ଥିତିର ଅନୁକୂଳ ହେଲାଭଳି ପ୍ରାଚୀନ ସଭ୍ୟତାରେ ସାମାନ୍ୟ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରାଯିବ । ମାତ୍ର ଆମର ଯେଉଁ ପ୍ରାଚୀନ ସଭ୍ୟତାକୁ ଅନେକ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ମନୀଷୀ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କରିଅଛନ୍ତି, ସେଥିରେ କୌଣସି ମୌଳିକ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରିବା ଏକାନ୍ତ ଅନୁଚିତ । ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସଭ୍ୟତାର ଭୌତିକ ଶକ୍ତି ସହିତ ତାଳ ପକାଇବା ପାଇଁ ଆମକୁ ତାହାର କେତେକ କୌଶଳ ଓ ଉପାଦାନକୁ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ହେବ ବୋଲି ବୁଝାଯାଇପାରେ । କିନ୍ତୁ ଭାରତୀୟ ସଭ୍ୟତାର ପ୍ରଧାନ ଆଧାର ସ୍ୱରୂପ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ବଳ ଭୌତିକ ବଳ ଠାରୁ ବହୁଗୁଣରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ । ଭାରତବର୍ଷ ପ୍ରଧାନତଃ ଧର୍ମଭୂମି ଅଟେ । ଏହାକୁ ସେହି ଧର୍ମଭୂମି-ରୂପେ ଅକ୍ଷୁଣ୍ଣ ରଖିବା ଭାରତବାସୀମାନଙ୍କର ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଅଟେ । ସେମାନଙ୍କୁ ନିଜର ଆତ୍ମାରୁ ଓ ପରମେଶ୍ୱରଙ୍କଠାରୁ ଶକ୍ତି ସଂଗ୍ରହ କରିବାକୁ ହେବ । ଯଦି ଆମ୍ଭେମାନେ ଏହି ମାର୍ଗରେ ଚାଲିଥିବା, ଯେଉଁ ସ୍ୱରାଜ୍ୟଲାଭର ଆକାଂକ୍ଷା ରଖି ଆମ୍ଭେମାନେ ଏକଜୁଟ ହୋଇଅଛୁଁ, ସେହି ସ୍ୱରାଜ୍ୟ ଆପେ ଆପେ ମିଳିଯିବ ।

———

୬୧

ପ୍ରଚଳିତ ଶିକ୍ଷା ପ୍ରଣାଳୀ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ପ୍ରଣାଳୀର ବିକୃତ ଅନୁକରଣ

ଭାରତୀୟ ଆବଶ୍ୟକତା ପୂରଣ ପାଇଁ ସର୍ବଥା ଅନୁପଯୁକ୍ତ ଅଧୁନା ପ୍ରଚଳିତ ଶିକ୍ଷା ପ୍ରଣାଳୀ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଶିକ୍ଷା ପ୍ରଣାଳୀର ଏକ ବିକୃତ ଅନୁକରଣ ମାତ୍ର । ଏହି ଶିକ୍ଷାର ମାଧ୍ୟମ ବିଦେଶୀ ଭାଷା ହୋଇଥିବାରୁ ସ୍କୁଲ କଲେଜରୁ ବାହାରୁଥିବା ଯୁବକମାନେ ପ୍ରାଣହୀନ ହୋଇପଡ଼ୁଛନ୍ତି ଏବଂ କିରାଣୀ ଓ ପଦଲୋଲୁପମାନଙ୍କର ସୈନିକ ଶ୍ରେଣୀ ରୂପେ ସେମାନେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ । ଏହାର କାରଣ ମୌଳିକତାର ସବୁ ସ୍ରୋତ ଶୁଷ୍କ । ସ୍ୱଦେଶର ଭାଷା ସମୃଦ୍ଧି ହରାଇଛି । ଶିକ୍ଷିତ ଶ୍ରେଣୀର ସମ୍ପର୍କରେ ରହି ଜନସାଧାରଣଙ୍କର ଯେଉଁ ଉଚିତ ଶିକ୍ଷା ହୋଇପାରନ୍ତା, ସେଥିରୁ ସେମାନେ ବଞ୍ଚିତ । ବରଂ ଉଭୟ ଶ୍ରେଣୀ ମଧ୍ୟରେ ଏକ ବିରାଟ ବ୍ୟବଧାନ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଛି । ସେହି ଶିକ୍ଷାରୁ ମନକୁ କିଛି ଖୋରାକ ମିଳୁଛି ସତ; ମାତ୍ର ତାହା ଧର୍ମମୂଳକ ହୋଇ ନ ଥିବାରୁ ଆତ୍ମା ହୀନବଳ ହୋଇ ପଡୁଛି ଓ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ତାଲିମ୍ ପାଇଁ ଯେଉଁ କାରିଗରୀ ବିଦ୍ୟା ଅନିବାର୍ଯ୍ୟ, ତାହା ଏହି ଶିକ୍ଷାରେ ନ ଥିବାରୁ ଶରୀର କ୍ଷୀଣ ହୋଇଛି । ପାଠ୍ୟକ୍ରମରେ କୃଷି ବିଦ୍ୟା ଶିକ୍ଷା ଦେବାର ଆବଶ୍ୟକ ବ୍ୟବସ୍ଥା ନାହିଁ । ଏହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଭାରତ ପାଇଁ ଯାହା ସର୍ବାଧିକ ପ୍ରୟୋଜନ, ସେଥିପ୍ରତି ଉଦାସୀନତା ଦେଖାଇ ଏହି ଶିକ୍ଷା ପ୍ରଣାଳୀ ପାପଭାଗୀ ହୋଇଛି । ବର୍ତ୍ତମାନ ଆଶ୍ରମରେ ଯେଉଁ ପ୍ରୟୋଗ ଚାଲିଛି ତାକୁ ଉଲ୍ଲିଖିତ ଦୋଷରୁ ମୁକ୍ତ ରଖିବା ପାଇଁ ଉଦ୍ୟମ କରାଯାଉଛି । ଶିକ୍ଷାର ମାଧ୍ୟମ ପ୍ରାନ୍ତୀୟ ଭାଷା ଏବଂ ହିନ୍ଦୀକୁ ସାଧାରଣ ମାଧ୍ୟମ ରୂପେ ନିଆଯାଇଛି । ବସ୍ତ୍ର ବୟନ ଓ କୃଷି ବିଷୟରେ ଶିକ୍ଷା ଆରମ୍ଭରୁ ଦିଆଯାଉଛି । ଏହାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ହେଉଛି, ପିଲାମାନେ ଭବିଷ୍ୟତରେ ଏହି ଜ୍ଞାନକୁ ଜୀବିକାର୍ଜନର ଉପାୟ ରୂପେ କାମରେ ଲଗାଇବେ ଏବଂ ପୁସ୍ତକଗତ ଶିକ୍ଷାରେ ମନ ଓ ବୁଦ୍ଧି ତାଲିମ ପାଇବ ଓ ରାଷ୍ଟ୍ର ସେବାରେ ସହାୟକ ହେବ । ପ୍ରଚଳିତ ପାଠ୍ୟକ୍ରମରେ ସ୍ନାତକ ପାଇଁ ଯେଉଁସବୁ ବିଷୟ ରହିଛି, ସେ ସବୁକୁ ୧୦ ବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ଶେଷ କଲା ଭଳି ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ଆମର ଗଢ଼ାଯାଇଛି ।

—(ଇଂରାଜୀ) ମୋତିହାରୀ, ଆଶ୍ରମକୋଷ ପରିପତ୍ରର ଏକ ଅଂଶ, ତା ୧।୭।୧୯୧୭

୬୨

ଜ୍ଞାନର ମୂଲ୍ୟ ଶୁଭ ଆଚରଣ

ତୁମ କାମରୁ ତୁମ ଜ୍ଞାନର ମୂଲ୍ୟ ଜଣାପଡ଼ିଥାଏ । ଶତ ଶତ ପୁସ୍ତକ ପାଠକରି ସ୍ମରଣ ରଖିପାରିଲେ ତାହାର ମୂଲ୍ୟ ମିଳିପାରେ । କିନ୍ତୁ ସେ ହିସାବରେ କାମର ମୂଲ୍ୟ

ବହୁଗୁଣ ଅଧିକ । କାମରେ କରି ଯାହା ଦେଖେଇପାରିବ, ସେହି ବିଷୟର ଜ୍ଞାନର ମୂଲ୍ୟ ତ ଚିରସ୍ଥାୟୀ ଅଛି । ତାହାଛଡ଼ା ଆଉ ସବୁ ବୌଦ୍ଧିକ ଜ୍ଞାନ କେବଳ ମସ୍ତିଷ୍କର ବୋଝ ସଦୃଶ । ଏହି ହେତୁରୁ ମୋର ସର୍ବଦା ଏହି ପ୍ରାର୍ଥନା ଓ ଆଗ୍ରହ ଯେ ତୁମେ ଯେପରି ପଢ଼ୁଛ ଓ ବୁଝୁଛ ଠିକ୍ ସେହିପରି ଆଚରଣ କର । ଏହିପରି କଲେ କେବଳ ଉନ୍ନତି ସମ୍ଭବ ।

—ଭାଗଲପୁର (ବିହାର) ୧୭ଶ ବିହାରୀ ଛାତ୍ର ସମ୍ମିଳନୀରେ ସଭାପତି-ଅଭିଭାଷଣ ଶେଷାଂଶ । ତା ୧୫।୧୦।୧୯୧୭

୨୩

ଶିକ୍ଷା ଓ ଧର୍ମ

ଯେଉଁଠାରେ ଧର୍ମ ନାହିଁ ସେଠାରେ ବିଦ୍ୟା, ଲକ୍ଷ୍ମୀ, ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ଆଦିର ମଧ୍ୟ ଅଭାବ ଘଟେ । ଧର୍ମରହିତ ଅବସ୍ଥାରେ ଜୀବନରେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଶୁଷ୍କତା ଓ ଶୂନ୍ୟତା ଆସେ । ଆମେ ଧର୍ମଶିକ୍ଷାକୁ ଛାଡ଼ି ସାରିଲୁଣି, ପାଠପଢ଼ାର ଅଙ୍ଗୀଭୂତ ହୋଇ ଆଉ ଧର୍ମ ନାହିଁ । ଏହା ଠିକ ବର ନ ଥାଇ ବରଯାତ୍ରୀ ସଦୃଶ । ଧର୍ମ କଥା ନ ଜାଣିଲେ ଛାତ୍ର ପକ୍ଷରେ ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ ଆନନ୍ଦ ପାଇବା ଅସମ୍ଭବ । ଏହି ଆନନ୍ଦ ପାଇବା ପାଇଁ ଶାସ୍ତ୍ରର ପଠନ, ମନନ ଓ ବିଚାର ଅନୁଯାୟୀ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ । ସକାଳୁ ଉଠିବା ମାତ୍ରେ ଧୂମପାନ କରିବା କିମ୍ବା ନିରର୍ଥକ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରିବା ଦ୍ୱାରା ନିଜର କିଛି ଲାଭ ହୁଏ ନାହିଁ କି ଅନ୍ୟର ହୁଏ ନାହିଁ । କବୀର (ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଉର୍ଦ୍ଦୁ କବି) କହିଛନ୍ତି ଯେ, ସକାଳ ଓ ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ଚଢେଇଟିଏ ମଧ୍ୟ ଚେଁ ଚେଁ କରି ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ନାମ ନିଏ । ମାତ୍ର ଆମେ ସେହି ସମୟରେ ଘଂଘୁଡ଼ି ମାରି ଶୋଇରହୁ । ଯେ କୌଣସି ଭାବରେ ହେଉ, ଧର୍ମଶିକ୍ଷା ପାଇବା ପ୍ରତ୍ୟେକ ଛାତ୍ରର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ।

ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଧର୍ମଶିକ୍ଷା ଦିଆହେଉ ବା ନ ହେଉ, ବର୍ତ୍ତମାନ ଏଠାକୁ ଯେଉଁ ଛାତ୍ରମାନେ ଆସିଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କୁ ମୋର ପ୍ରାର୍ଥନା ଯେ ସେମାନେ ନିଜ ଜୀବନରେ ଧର୍ମର ତତ୍ତ୍ୱକୁ ପ୍ରବେଶ କରନ୍ତୁ । ଧର୍ମ କ'ଣ ? ଧର୍ମଶିକ୍ଷା କେଉଁ ପ୍ରକାରେ ହୋଇପାରେ ? ଏଠାରେ ଏ କଥା ବିସ୍ତାର କରିବାକୁ ବେଳନାହିଁ । ନିଜ ଅନୁଭବକୁ ଭିତ୍ତି କରି ମୁଁ ଏତିକି ମାତ୍ର ବ୍ୟାବହାରିକ ପରାମର୍ଶ ଦେଇପାରେ ଯେ ତୁମେମାନେ 'ଶ୍ରୀରାମଚରିତ ମାନସ' ଓ 'ଶ୍ରୀମଦ୍ ଭଗବଦ୍ ଗୀତା'ର ଭକ୍ତ ହୁଅ । ତୁମ ପାଖରେ

‘ମାନସ’ ରୂପୀ ରତ୍ନ ପଡ଼ିରହିଛି । ଏହାକୁ ଗ୍ରହଣ କର । କିନ୍ତୁ ଏତିକି ସ୍ମରଣ ରଖିବ ଯେ, ଧର୍ମକୁ ବୁଝିବା ପାଇଁ ଏ ଦୁଇଟି ଗ୍ରନ୍ଥ ପାଠ କରିବାକୁ ହେବ । ଏହି ଦୁଇ ଗ୍ରନ୍ଥର ଲେଖକ ଋଷିଙ୍କର ଇତିହାସ ଲେଖିବା ଲକ୍ଷ୍ୟ ନ ଥିଲା । ବରଂ ଧର୍ମ ଓ ନୀତି ଶିକ୍ଷା ଦେବା ଏକମାତ୍ର ଲକ୍ଷ୍ୟ ଥିଲା । କୋଟି କୋଟି ଲୋକ ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥ ପଢନ୍ତି, ନିଜର ଜୀବନକୁ ପବିତ୍ର କରନ୍ତି । ସେମାନେ ଶୁଦ୍ଧ ବୁଦ୍ଧି ଘେନି ଏହା ପଢ଼ନ୍ତି ଏବଂ ଏଥିରୁ ନିର୍ମଳ ଆନନ୍ଦ ଲାଭକରି ସଂସାରରେ ବିଚରଣ କରିଥାନ୍ତି । ମୁସଲମାନ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କ ପାଇଁ କୋରାନ୍ ଶରୀଫ ସବୁଠାରୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଗ୍ରନ୍ଥ ଅଟେ । ସେମାନେ ଧର୍ମ-ଭାବନା ଘେନି ଏହା ଅଧ୍ୟୟନ କରିବାକୁ ମୁଁ ପରାମର୍ଶ ଦେଉଛି । କୋରାନ ଶରୀଫ୍ ଗ୍ରନ୍ଥର ରହସ୍ୟ ବୁଝିବା ଦରକାର । ମୋ ମତରେ ହିନ୍ଦୁ ଓ ମୁସଲମାନ ଉଭୟ ଧର୍ମାବଲମ୍ବୀ ପରସ୍ପରର ଧର୍ମଗ୍ରନ୍ଥକୁ ନମ୍ରତା ସହକାରେ ଅଧ୍ୟୟନ କରିବା ଓ ବୁଝିବା ଉଚିତ ।

ପୂର୍ବୋକ୍ତ ଭାଷଣର ଏକାଂଶ, ତା ୧୫।୧୦।୧୯୧୭

୨୪

ବିଦ୍ୟାର୍ଥୀ ଜୀବନର ଆଦର୍ଶ

ଛାତ୍ରର ଜୀବନ ଶୁଦ୍ଧ ହେବା ଦରକାର । ଯାହାର ବୁଦ୍ଧି ନିର୍ମଳ, ତାକୁ ଶୁଦ୍ଧ ଆନନ୍ଦ ମିଳିଥାଏ । ତାହାକୁ ସଂସାରର ଆନନ୍ଦରେ ଭୁଲାଇବା ଅର୍ଥ ତାକୁ ଆନନ୍ଦଚ୍ୟୁତ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସମାନ । ଯେଉଁ ଲୋକ ଉଚ୍ଚଶ୍ରେଣୀ ପାଇବାକୁ ଦୃଢ଼ ନିଶ୍ଚୟ କରିନେଇଛି, ତାହାକୁ ତାହା ମିଳିଯିବ । ନିର୍ମଳ ବୁଦ୍ଧିରେ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଇଚ୍ଛାକଲେ ତ ତାଙ୍କୁ ଚନ୍ଦ୍ର ମିଳିଗଲା ।

ପୂର୍ବୋକ୍ତ ଭାଷଣର ଏକ ଅଂଶ, ତା ୧୫।୧୦।୧୯୧୭

୨୫

ଶିକ୍ଷାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ

ଚରିତ୍ର ଗଠନ

× × × ଅଧିକ ସଂଖ୍ୟକ ଛାତ୍ର ନିରୁତ୍ସାହିତ ଦେଖାଯାଉଅଛନ୍ତି । କେତେକ ଛାତ୍ର ମୋତେ ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରୁଛନ୍ତି—‘ମୁଁ କଅଣ କରିବି ?’ ‘ମୁଁ କିପରି ଦେଶ ସେବା କରିପାରିବି ?’ ‘ଜୀବିକା ନିର୍ବାହ ପାଇଁ କ’ଣ କରିବା ଉଚିତ ?’ ଇତ୍ୟାଦି । ମୋତେ ଜଣାଗଲା ଯେ ଜୀବିକା ନିର୍ବାହ ଚିନ୍ତା ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରବଳ । ଏହି

ପ୍ରଶ୍ନଗୁଡ଼ିକର ଉତ୍ତର ସମ୍ବନ୍ଧେ ଚିନ୍ତା କରିବା ପୂର୍ବରୁ ଶିକ୍ଷାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ କ'ଣ ଏହା ବିଚାର କରିବା ଆବଶ୍ୟକ । ହକ୍ସଲେ କହିଛନ୍ତି ଯେ 'ଶିକ୍ଷାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଚରିତ୍ର ନିର୍ମାଣ' ଅଟେ । ଭାରତର ଋଷି ମୁନିଗଣ କହିଅଛନ୍ତି ଯେ ବେଦାଦି ସମସ୍ତ ଶାସ୍ତ୍ର ପାଠ କଲାପରେ ଯଦି କେହି ଆତ୍ମାକୁ ଚିହ୍ନି ନ ପାରିଲା, ବନ୍ଧନରୁ ମୁକ୍ତ ହେବାର ଯୋଗ୍ୟ ହୋଇ ନ ପାରିଲା, ତେବେ ତାହାର ଜ୍ଞାନ ନିରର୍ଥକ । ଅନ୍ୟ ପ୍ରକାରରେ କୁହାଯାଇଛି ଯେ, ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ଆତ୍ମାକୁ ଜାଣିଛି, ସେ ସବୁ ଜାଣିଛି । ଅକ୍ଷର ଜ୍ଞାନ ନ ଥାଇ ମଧ୍ୟ ଆତ୍ମଜ୍ଞାନ ହେବା ସମ୍ଭବ । ପୈଗମ୍ବର ମହମ୍ମଦଙ୍କର ଅକ୍ଷରଜ୍ଞାନ ନ ଥିଲା, ଯୀଶୁଖ୍ରୀଷ୍ଟ କୌଣସି ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଶିକ୍ଷା ପାଇ ନଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଏହି ମହାତ୍ମାମାନଙ୍କର ଆତ୍ମଜ୍ଞାନ ନ ଥିଲା ବୋଲି କହିଲେ ଧୃଷ୍ଟତା ହେବ । ସେମାନେ ଆମ ବିଦ୍ୟାଳୟର ପରୀକ୍ଷା ଦେବାକୁ ଆସି ନ ଥିଲେ । ତଥାପି ଆମେ ତାଙ୍କୁ ପୂଜା କରୁଅଛୁ । ବିଦ୍ୟାର ସମସ୍ତ ଫଳ ତାଙ୍କୁ ସୁଲଭ ଥିଲା । ସେମାନେ ମହାତ୍ମା ଥିଲେ । ତାଙ୍କ ଦେଖାଦେଖି ଆମେ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଛାଡ଼ି ଚାଲିଯିବୁ ତ ଆମର ସ୍ଥାନ କେଉଁଠି ରହିବ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଆମକୁ ମଧ୍ୟ ଚରିତ୍ରବଳରୁ ଆତ୍ମଜ୍ଞାନ ମିଳିପାରିବ । ଚରିତ୍ରବଳ କ'ଣ ? ସଦାଚାରର ନିଶାଣ କ'ଣ ? ସଦାଚାରୀ ବ୍ୟକ୍ତି ସତ୍ୟ, ଅହିଂସା, ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ, ଅପରିଗ୍ରହ, ଅସ୍ତେୟ, ନିର୍ଭୟତା ଆଦି ବ୍ରତ ପାଳନ କରିବାକୁ ସତତ ପ୍ରଯତ୍ନଶୀଳ । ସେ ପ୍ରାଣର ବିନିମୟରେ ସତ୍ୟବ୍ରତ ପାଳନ କରିଥାଏ । ସେ ନିଜେ ବରଂ ମରିଯିବ, ଅପରକୁ କଦାପି ମାରିବ ନାହିଁ । ଆପେ ଦୁଃଖ ସହିନେବ, ମାତ୍ର ଅପରକୁ ଦୁଃଖ ଦେବ ନାହିଁ । ନିଜ ପତ୍ନୀ ପ୍ରତି ମଧ୍ୟ ଭୋଗଦୃଷ୍ଟି ନ ରଖି ତାହା ସହିତ ମିତ୍ରୋଚିତ ବ୍ୟବହାର କରିବ । ଏହିପରି ଜଣେ ସଦାଚାରୀ ବ୍ୟକ୍ତି ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ପାଳନ ପୂର୍ବକ ଶରୀରର ଓଜଃ ରକ୍ଷା ପାଇଁ ସତତ ଯତ୍ନ କରିବ । ସେ ଚୋରି କରେ ନାହିଁ କି ଲାଞ୍ଚ ନିଏ ନାହିଁ, ନିଜର ସମୟ ଅପବ୍ୟୟ କରେ ନାହିଁ କି ଅପରର ସମୟ ବରବାଦ୍ କରେ ନାହିଁ । ସେ ବୃଥାରେ ଧନ ଠୁଳ କରି ରଖେ ନାହିଁ କି ଅଯଥା ଆଗ୍ରହ ବଢାଏ ନାହିଁ । କେବଳ ସୌଖୀନ ଢଙ୍ଗରେ ଅଦରକାରୀ ପଦାର୍ଥ ବ୍ୟବହାର କରେ ନାହିଁ । ସରଳ ଜୀବନରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ରହେ । ତାହାର ଦୃଢ଼ ଧାରଣା ଥାଏ ଯେ ସେ ଆତ୍ମା ଅଟେ, ଶରୀର ନୁହେଁ । ଆତ୍ମାକୁ ମାରିବା ପାଇଁ କେହି ସଂସାରରେ ଜନ୍ମ ହୋଇନାହିଁ । ସେ ଆଧି, ବ୍ୟାଧି ଓ ଉପାଧିର ଭୟରୁ ସଦା ମୁକ୍ତ ଥାଇ ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ ସମ୍ରାଟଙ୍କ ନିକଟରେ ଝୁଙ୍କି ଦବିଯାଏ ନାହିଁ । ସର୍ବଦା ନିର୍ଭୟ ରହି କାମ କରିଯାଉଥାଏ ।

ଯଦି ଆମ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଉପର୍ଯ୍ୟୁକ୍ତ ଭଲ ଫଳପ୍ରାପ୍ତି ନ ହୁଏ, ତେବେ ଏଥିରେ ଛାତ୍ର, ଶିକ୍ଷା ଓ ଶିକ୍ଷକ ଏ ତିନିହେଁ ଦୋଷୀ ହେବେ । କିନ୍ତୁ ଚରିତ୍ରଗତ ତ୍ରୁଟିକୁ ଦୂର କରିବା କାମ ଛାତ୍ର ହାତରେ ଅଛି । ଯଦି ଆମେ ଚରିତ୍ରକୁ ଗଢ଼ିବାକୁ

ନ ବୁଝିବୁ, ପୁସ୍ତକ କିମ୍ବା ଶିକ୍ଷକ କେହିହେଲେ ସେ ଜିନିଷ ଦେଇ ପାରିବେ ନାହିଁ । ଚରିତ୍ରବାନ୍ ହେବାର ଇଚ୍ଛା ଥିଲେ ଜଣେ ଛାତ୍ର କୌଣସି ଏକ ପୁସ୍ତକରୁ ଚରିତ୍ର ଶିକ୍ଷା କରିପାରିବ । ତୁଳସୀଦାସ ମହାଶୟ କହିଅଛନ୍ତି —

ଜଡ଼-ଚେତନ, ଗୁଣ-ଦୋଷମୟ ବିଶ୍ୱ କୀନ୍ହ କରତାର;
ସନ୍ତ-ହଂସ ଗୁଣ ଗହହିଁ ପୟ ପରିହରି ବାରି-ବିକାର ।

ପ୍ରଭୁ ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ମୂର୍ତ୍ତି-ଦର୍ଶନେଚ୍ଛୁ ତୁଳସୀଦାସଙ୍କୁ କୃଷ୍ଣମୂର୍ତ୍ତି ରାମ ରୂପରେ ଦେଖାଦେଲେ । ଦୋଷଦର୍ଶନ ବୃତ୍ତି ଯେବେ ଗୀତା ପାଠକଲେ ଦୋଷ ଦେଖିବାକୁ ମିଳିବ । ପୁଣି ମୋକ୍ଷାର୍ଥୀମାନଙ୍କୁ ଗୀତାଶାସ୍ତ୍ର ମୋକ୍ଷର ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ଉପାୟ ବତାଇଦିଏ । ସେହିପରି ଯେଉଁମାନେ ଦୋଷ ବାହାର କରିବା ଇଚ୍ଛାରେ କୋରାନ ଶରୀଫ ପଢ଼ନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କୁ ଏହା ଦୋଷମୟ ଦେଖାଯାଏ । ପୁଣି ଅନ୍ୟମାନେ ଏହାକୁ ପଠନ ଓ ମନନ କରି ସଂସାର ସାଗରରୁ ପାରହୋଇଯାଆନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ମୋର ଆଶଙ୍କା ଯେ, ବହୁସଂଖ୍ୟକ ଛାତ୍ର ଶିକ୍ଷାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ସମ୍ବନ୍ଧରେ କୌଣସି ବିଚାର ମୁଦ୍ଧା କରନ୍ତି ନାହିଁ । ପଢ଼ିବାର ଗୋଟାଏ ଚଳନ ଥିବାରୁ ସେମାନେ ବିଦ୍ୟାଳୟକୁ ଯାଆନ୍ତି । କେତେକ ଜୀବିକା ନିର୍ବାହର ପନ୍ଥା ଆଶାରେ ବା ଚାକିରି ଆଶାରେ ସ୍କୁଲରେ ପଢ଼ନ୍ତି । ମୋର ଅଳ୍ପ ବୁଦ୍ଧିରେ ମୁଁ କହୁଛି ଯେ, ଶିକ୍ଷାକୁ ଜୀବିକା ନିର୍ବାହର ଉପାୟ ଭାବିବା ନୀଚ ପ୍ରବୃତ୍ତିର ପରିଚାୟକ । ଜୀବିକା ନିର୍ବାହର ସାଧନ ହେଉଛି ଆମର ଶରୀର । ମାତ୍ର ପାଠଶାଳା ଚରିତ୍ର ନିର୍ମାଣର ସ୍ଥାନ ଅଟେ । ଏହାକୁ ଶରୀରର ଆବଶ୍ୟକତା ପୂରଣ ପାଇଁ ଏକ ସାଧନ ବୋଲି ବିଚାରିବା ଯାହା, ସାମାନ୍ୟ ଚର୍ମରଜ୍ଜୁ ପାଇଁ ଗୋଟିଏ ମହିଷ ବଧ କରିବା ତାହା । ଶରୀର ପୋଷଣ କାର୍ଯ୍ୟ ଶରୀର କରୁ । ଆତ୍ମାକୁ ଏହି କାମରେ କିପରି ଲଗାଯାଇପାରିବ ? 'ତୁ ନିଜର ଅନ୍ନ ନିଜ ଝାଳବୁହା ଅର୍ଜନରୁ ପାଅ' ଏହି ମହାବାକ୍ୟ ଯୀଶୁଖ୍ରୀଷ୍ଟଙ୍କର । ଶ୍ରୀମଦ୍ଭଗବଦ୍ ଗୀତାରୁ ମଧ୍ୟ ଏହି ଧ୍ୱନି ବାହାରୁଛି । ଏହି ସଂସାରରେ ଶତକଡ଼ା ଅନେଶତ ଲୋକ ଏହି ନିୟମର ଅଧୀନ ରହି ନିର୍ଭୟ ପାଳିଛନ୍ତି । ଯେଉଁ ପ୍ରଭୁ ଦାନ୍ତ ଦେଇଛନ୍ତି, ସେ ଚୋବେଇବାକୁ ଦେବେ, ଏହା ସତ୍ୟ କଥା । କିନ୍ତୁ ଏ କଥା ଆଳସ୍ୟପରାୟଣ ପାଇଁ କୁହାଯାଇ ନାହିଁ । ଛାତ୍ରମାନଙ୍କର ଆରମ୍ଭରୁ ଏହି କଥା ଶିଖିବା ଆବଶ୍ୟକ ଯେ, ସେମାନଙ୍କୁ ନିଜର ଜୀବିକା ନିର୍ବାହ ପାଇଁ ନିଜର ବାହୁବଳ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରିବାକୁ ହେବ । ଏଥିପାଇଁ ମୂଲ ଲଗିବାରେ ମଧ୍ୟ ଲଜ୍ଜାର କଥା କିଛି ନାହିଁ । ଏପରି କହିବାର ଅର୍ଥ ନୁହେଁ ଯେ, ଆମେ ସମସ୍ତେ କେବଳ ମାଟି ହାଣିବାରେ ଲାଗିରହୁଁ । କିନ୍ତୁ ଏତିକି ବୁଝିବା ଆବଶ୍ୟକ ଯେ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ବୃତ୍ତି କରୁଥିଲେ ମୁଦ୍ଧା ଜୀବିକା ନିର୍ବାହ ପାଇଁ କୋଦାଳ ନେଇ କାମ କରିବାରେ ଟିକିଏ ହେଲେ ଦୋଷ ନାହିଁ ଏବଂ

ଆମର ମୂଲିଆ ଶ୍ରେଣୀମାନେ ଅମଠାରୁ ନୀଚ ନୁହନ୍ତି । ଏହି ସିଦ୍ଧାନ୍ତକୁ ମାନିନେଇ ଏବଂ ଆଦର୍ଶକୁ ବିଚାର ଯଦି ଜଣେ ଲୋକ କୌଣସି ଧନ୍ଦାରେ ଲାଗେ, ତେବେ ତା'ର କାମର ଢଙ୍ଗରେ ଏକପ୍ରକାର ପବିତ୍ରତା ଓ ଅସାଧାରଣତା ଦେଖାଯିବ । ସେ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ କିଙ୍କର ହେବ ନାହିଁ; ମାତ୍ର ସ୍ୱୟଂ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ତା'ର ଇଚ୍ଛା ପୂରଣ କରିବାକୁ ସଦାବେଳେ ତତ୍ପର ହେବେ । ଯଦି ଏହି ବିଚାର ଠିକ୍ ମନେହୁଏ, ତେବେ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କୁ ଶରୀର ଶ୍ରମର ଅଭ୍ୟାସ କରିବାକୁ ହିଁ ହେବ । ଧନ ଅର୍ଜନ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ପାଠ ପଢ଼ୁଥିବା ଛାତ୍ରମାନଙ୍କ ପାଇଁ ମୁଁ ଏ କଥା କହିଲି ।

ଯେଉଁ ଛାତ୍ର ଶିକ୍ଷାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ନ ବୁଝି ବିଦ୍ୟାଳୟକୁ ଯାଉଛି, ସେ ଏହାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ବୁଝିନେବା ଉଚିତ । ସେ ଅଜିଠାରୁ ଧାରଣା ଦୃଢ଼ କରିନେଉ ଯେ, ବିଦ୍ୟାଳୟକୁ ଚରିତ୍ର ଗଠନର ସ୍ଥାନ ବା ସାଧନ ମନେ କରିବ । ମୋର ବିଶ୍ୱାସ ଯେ ଏପରି ଛାତ୍ର ଏକ୍‌ମାସ ମଧ୍ୟରେ ନିଜ ଚରିତ୍ରରେ ଏକ ଚାଞ୍ଚଲ୍ୟ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରିପାରିବ ଏବଂ ତାର ସଙ୍ଗୀ ପିଲାମାନେ ମଧ୍ୟ ଏହିପ୍ରକାର ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆଶା କରିବେ । ଶାସ୍ତ୍ର କହେ ଯେ—'ଯାଦୃଶୀଭାବନା ଯସ୍ୟ ସିଦ୍ଧିର୍ଭବତି ତାଦୃଶୀ' ।

ପୂର୍ବୋକ୍ତ ଭାଷଣର ଏକାଂଶ, ତା ୧୫।୧୦।୧୯୧୭

୨୭

ଇଂରେଜୀ ସାହିତ୍ୟରୁ ଅନୁବାଦ ହିଁ ଯଥେଷ୍ଟ

ଇଂରେଜୀ ଶିକ୍ଷାରେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଲୋକେ ଦେଉଥିବା ସମସ୍ତ ଅପେକ୍ଷା ଅଳ୍ପ ସମୟ ଦିଅନ୍ତୁ ବୋଲି ଦେଶବାସୀଙ୍କୁ ଅନୁରୋଧ କରିବାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ନୁହେଁ ଯେ, ସେହି ଶିକ୍ଷା ବା ସାହିତ୍ୟରୁ ସେମାନେ ପାଉଥିବା ଆନନ୍ଦରୁ ସେମାନଙ୍କୁ ବଞ୍ଚିତ କରିବା । ମୋର ମତ ଯେ ତାହା ଅପେକ୍ଷା ଅଧିକ ସ୍ୱାଭାବିକ ପ୍ରଣାଳୀ ଅବଲମ୍ବନ କଲେ, ଅଳ୍ପ ଖର୍ଚ୍ଚ ଓ ଶ୍ରମରେ ସେହି ଆନନ୍ଦ ଆମେ ଉପଭୋଗ କରିପାରିବୁ । ପୃଥିବୀ ବହୁ ଅମୂଲ୍ୟ ସାହିତ୍ୟ-ରତ୍ନର ଆକର, ମାତ୍ର ଏସବୁ ମୁକ୍ତିକ ଇଂରେଜୀ-ଖଚିତ ନୁହେଁ । ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଭାଷା ମଧ୍ୟ ତଦ୍ରୂପ ଚମତ୍କାର ବା ଉତ୍କର୍ଷ କୃତିର ଗର୍ବ କରିପାରନ୍ତି । ଆମ ଦେଶର ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ପାଇଁ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ସହଜଲଭ୍ୟ କରିବାକୁ ହେବ । ଆମ ଦେଶର ଜ୍ଞାନୀ ଲୋକେ ସେସବୁ ଭାଷାରୁ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଆମ ଭାଷାମାନଙ୍କରେ ଅନୁବାଦ କଲେ ଯାଇ ତାହା ହୋଇପାରିବ ।

ସ୍ପିଚେସ୍ ଆଣ୍ଡ ରାଇଟିଙ୍ଗ୍‌ସ ଅବ୍ ମହାତ୍ମା ଗାଂଧୀ,
ପୃ. ୪୨୭-୨୮ ; ତା ୨୦-୨-୧୯୧୮

୨୭

ବିଦ୍ୟା ଧର୍ମେଣ ଶୋଭତେ

…………ମୋ ସମ୍ମୁଖରେ ଲେଖାଥିବା ଗୋଟିଏ ସୂତ୍ର-ବାକ୍ୟ ମୁଁ ଅନେକ ବେଳୁ ଦେଖୁଛି—'ବିଦ୍ୟା ଧର୍ମେଣ ଶୋଭତେ ।' ଏ କଥା ସତ୍ୟ ଅଟେ । ଧର୍ମ ବିନା ବିଦ୍ୟା ବା ଶିକ୍ଷାର ପରିଣାମ ଶୂନ୍ୟ ହିଁ ହୋଇଥାଏ । ଏହି କଥା ଭାରତ ଭ୍ରମଣବେଳେ ମୁଁ ସ୍ପଷ୍ଟ ଦେଖି ପାରିଥିଲି । ଏଥିରୁ ପ୍ରଶ୍ନ ଆସେ—ଅସଲ ଶିକ୍ଷା କ'ଣ ? ଏହାର ଉତ୍ତର ମୁଁ ବହୁବାର ଦେଇଛି । ଶିକ୍ଷା କିପରି ଦିଆଯିବ ? ଏହାର ମୀମାଂସା ପରେ ହେବ । କିନ୍ତୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ଆମକୁ କୌଣସି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ପଦ୍ଧତି ଅନୁଯାୟୀ ଶିକ୍ଷା ଦେବା ଉଚିତ ଏବଂ ସେଥିରେ ଧର୍ମଶିକ୍ଷା ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ରହିବ । ଧର୍ମ ବିସ୍ତରର କଥା ନୁହେଁ, ଆଚରଣର ବିଷୟ । ଏ କଥା ମଧ୍ୟ ଭଲରୂପେ ଧ୍ୟାନରେ ରଖିବାକୁ ହେବ ଯେ ଏହି ଧର୍ମବସ୍ତୁଟି ଭାଷା ବା ବାଣୀର ବିଷୟ ନୁହେଁ । ଏହି ଶିକ୍ଷାକୁ ଶିକ୍ଷକ ନିଜର ଆଚରଣ ଦ୍ୱାରା କେବଳ ଶିଖେଇପାରେ ।

(ଗୁଜରାଟୀ) ଅହମେଦାବାଦରେ ଦିଆଯାଇଥିବା ଭାଷଣର ଅଂଶ,
ତା ୨୯।୭।୧୯୧୯/ତା ୧୩।୭।୧୯୧୯

୨୮

ବିଦ୍ୟାର୍ଥୀ କିଏ ?

ବିଦ୍ୟାର୍ଥୀ ଶବ୍ଦର ଅର୍ଥ—ଯାହାଠାରେ ବିଦ୍ୟାଲାଭର ପିପାସା ଅଛି ସେହି ବ୍ୟକ୍ତି । ଯାହା ଜାଣିବା ଯୋଗ୍ୟ ସେହି ବସ୍ତୁର ଜ୍ଞାନକୁ ବିଦ୍ୟା କହନ୍ତି । ଆଉ ଜାଣିବା ଯୋଗ୍ୟ ବସ୍ତୁ ହେଉଛି ଏକମାତ୍ର ଆତ୍ମା । ଏଣୁ ବିଦ୍ୟାର୍ଥୀ ଶବ୍ଦରୁ ସ୍ୱାଭାବିକରୂପେ ନିଷ୍ପନ୍ନ ହେଉଛି ଯେ ଆତ୍ମଜ୍ଞାନର ପିପାସା ଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି । ଏହି ଆତ୍ମଜ୍ଞାନ ପାଇବା ପାଇଁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବିଦ୍ୟାର୍ଥୀର ସାହିତ୍ୟ, ଇତିହାସ, ଭୂଗୋଳ, ଗଣିତ ଆଦି ଅଧ୍ୟୟନ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ । ଏ ସମସ୍ତ ବିଷୟ ସାଧନ ମାତ୍ର । ଏ ସବୁର ଜ୍ଞାନ ଅକ୍ଷର ଜ୍ଞାନର ଅପେକ୍ଷା ରଖେ । ମୋ କଥାର ଏହା ଅର୍ଥ ନୁହେଁ ଯେ, ସାଧନ ବିଷୟୀଭୂତ ଜ୍ଞାନ ନ ଥାଇ ଜଣେ ଆତ୍ମଜ୍ଞାନୀ ହୋଇପାରିବ ନାହିଁ । ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ଆତ୍ମାର ଖବର ରଖେ, ତାହାକୁ ପ୍ରକୃତରେ ଅକ୍ଷରଜ୍ଞାନ ପାଇବା ପାଇଁ ପାଗଳ ହେବାର ଆବଶ୍ୟକତା ନାହିଁ । ସେ ତ ଆତ୍ମଜ୍ଞାନ ପାଇବା ପରେ ସ୍ୱୟଂ ପାଗଳ

ହୋଇଯାଏ । ସେତେବେଳେ ତାହା ବାଟରେ ଯେଉଁ ବାଧା ଆସୁ, ତାକୁ ଅତିକ୍ରମ କରିବା ପାଇଁ ତା'ର ସର୍ବସ୍ୱ ତ୍ୟାଗ କରିପାରେ ଏବଂ ନିଜ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ପୂରଣ ପାଇଁ ଯାହା ସହାୟକ ହେବ ସେହି ପରିସ୍ଥିତି ମଧ୍ୟରେ ନିଜକୁ ବୁଡ଼ାଇଦିଏ । ଯେଉଁ ଲୋକ ଏହି କଥା ଅନୁଭବ କରେ, ତା'ର ବିଦ୍ୟାର୍ଥୀ ଜୀବନ କେବେହେଲେ ଶେଷ ହୁଏ ନାହିଁ ଏବଂ ଖାଇବା, ପିଇବା, ଶୋଇବା, ଖେଳିବା, ବୁଲିବା, ସୂତାକାଟିବା କିମ୍ବା ଅନ୍ୟ ଯେ କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ଅବସରରେ କେବଳ ନିଜର ଜ୍ଞାନବୃଦ୍ଧି କରିବାରେ ସେ ମଗ୍ନ ରହେ । ଏହି ହେତୁରୁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଲୋକ ଆପଣାର ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣ ଶକ୍ତିର ବିକାଶ ପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କରିବା ଦରକାର । ସେତେବେଳେ ତାହାର ଅଧିକ ଶିକ୍ଷକର ପ୍ରୟୋଜନ ନ ଥାଏ । ଏହାର ବିପରୀତ ସେ ସାରା ସଂସାରକୁ ଗୁରୁ ରୂପରେ ଦେଖେ ଏବଂ ସଂସାରର ଯାହା କିଛି ଭଲ କଥା, ସେ ସବୁ ସ୍ୱୀକାର କରିନିଏ ।

(ଗୁଜରାଟୀ) ୧୯୧୯ । ଦି' କଲେକ୍‌ଟେଡ ଓ୍ୟାର୍କସ୍ ଅଫ୍ ମହାତ୍ମାଗାନ୍ଧୀ, ଭାଗ. ୧୬, ପୃଷ୍ଠା ୩୭୨ ।

୬୯

ଶୁଦ୍ଧ ବିଚାର ରୂପ ଶିକ୍ଷାର ଆବଶ୍ୟକତା

ଯେଉଁଠାରେ ଶିକ୍ଷକ ଆଠଟଙ୍କା ବେତନରେ ପିଲାଙ୍କୁ ପଟ୍ଟିକିଆ ବା ଗୁଣନ ଖଦା ମୁଖସ୍ଥ କରାଏ, ତାହା ଭଲ ପାଠଶାଳା ନୁହେଁ । ଯେଉଁ ପ୍ରୌଢ଼ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ଲେଖାପଢ଼ା ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ, ସେମାନଙ୍କୁ ଲେଖାପଢ଼ା ଶିଖାଇବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା ଯେଉଁଠାରେ ଅଛି, ତାହା ଭଲ ପାଠଶାଳା ଅଟେ । ମୋର ସ୍ତ୍ରୀ ଶିକ୍ଷିତା ନ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ମୁଁ ମୋର ପିଲାମାନଙ୍କୁ ତାହାର ମାରଫତରେ ଛାଡ଼ିଦେଇ ପାରିବ । ଆପଣ ନିଜ ପିଲାଙ୍କୁ ସତ୍ୟ ଓ ବିବେକର ଶିକ୍ଷା ଯେତେ ଭଲଭାବରେ ଦେଇପାରିବେ, ସେପରି ଶିକ୍ଷା କୌଣସି ସାମାନ୍ୟ ବେତନଭୋଗୀ ବାହାର ଲୋକ ଦେଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ଆବଶ୍ୟକ ହେଲେ ନିଜର ପିଲାଙ୍କୁ ଅକ୍ଷର ଜ୍ଞାନ, ଧାଡ଼ିଫଳା ଶିଖାଇ ଦେବାପାଇଁ ଶିକ୍ଷକଙ୍କୁ ପଇସା ଦେଇ ନିଯୁକ୍ତ କରିପାର । ଏହାପରେ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ରହି ନିଜର କାମ କର । ପିଲାମାନେ ଆପେ ଆପେ ଶୁଦ୍ଧ ବିଚାର କରିବାକୁ ଶିଖିଯିବେ ।

(ଗୁଜରାଟୀ) କାଠିଆୱାଡ଼ ପଞ୍ଚାୟତର ପରିଷଦରେ ପ୍ରଦତ୍ତ ଭାଷଣର ଏକ ଅଂଶ ।

ତା ୨୮।୧।୧୯୧୯

୩୨୦

ଶିକ୍ଷା ଓ ଆତ୍ମମର୍ଯ୍ୟାଦା

ଆତ୍ମମର୍ଯ୍ୟାଦା ଓ ପୌରୁଷକୁ ବିନଷ୍ଟ କରି ଶିକ୍ଷା ପାଇବାକୁ ହେଲେ ଏହା ଅତି ମହଙ୍ଗା ହୋଇଥାଏ । ମନୁଷ୍ୟ କେବଳ ଖାଦ୍ୟ ଖାଇ ବଞ୍ଚେ ନାହିଁ । ଜୀବିକାର୍ଜନ ଅଥବା ଉଚ୍ଚତର ପଦବୀ ବା ପଦାଧିକାରର ଉପାୟ ଅପେକ୍ଷା ଆତ୍ମମର୍ଯ୍ୟାଦା ଓ ଚରିତ୍ରବଳ ଅଧିକ ମୂଲ୍ୟବାନ ଅଟେ । ଯୁବ ଓ ଅଭିଭାବକ ଉଭୟଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷା ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଧାରଣା ବଦଳାଇବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଆଜିକାଲି ଶିକ୍ଷାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ କେବଳ ଜୀବିକାର୍ଜନ ବା ସମାଜରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ପଦଲାଭରେ ପର୍ଯ୍ୟବସିତ ରହିଛି । ଏହି ଆକାଂକ୍ଷା ନିନ୍ଦନୀୟ ନୁହେଁ, ମାତ୍ର ଏହା ଜୀବନର ସର୍ବସ୍ୱ ନୁହେଁ । ଧନ ଓ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଲାଭ କରିବାର ଅନ୍ୟ ସମ୍ମାନଜନକ ଉପାୟ ଅଛି । ଏପରି ଅନେକ ସ୍ୱାଧୀନ ଧନ୍ଦା ଅଛି, ଯାହାକୁ ଯେ କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତି ଆତ୍ମମର୍ଯ୍ୟାଦା ହାନି ନ କରି ଗ୍ରହଣ କରିପାରିବ । ସର୍ବୋଚ୍ଚ ଭାବରେ ଓ ନିଃସ୍ୱାର୍ଥ ଭାବରେ ସମାଜର ସେବା କରିବାଠାରୁ ସମାଜରେ ଉଚ୍ଚ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଲାଭ କରିବାର ଅନ୍ୟ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଉପାୟ ନାହିଁ ।

(ଇଂରାଜୀ) ୟଙ୍ଗ ଇଣ୍ଡିଆ, ତା ୨୧।୦।୧୯୧୯

୩୨୧

ନିର୍ଭୟତା : ଶିକ୍ଷାର ଆବଶ୍ୟକ ଅଙ୍ଗ

......କେବଳ ଡିଗ୍ରୀ ପାଇବା ଶିକ୍ଷାର ଲକ୍ଷ୍ୟ ନୁହେଁ । ଏହାଛଡ଼ା ବର୍ତ୍ତମାନର ଶିକ୍ଷାପଦ୍ଧତି ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ଓ ଆର୍ଥିକ ଅବସ୍ଥା ଉପରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଖରାପ ପ୍ରଭାବ ପକାଇଥାଏ । ଲୋକେ ଏହାର ଅର୍ଥ ଭୁଲ୍ ନ ବୁଝନ୍ତୁ । ଆଜିକାଲିର ଶିକ୍ଷା ଆବଶ୍ୟକତା ଠାରୁ ଅଧିକ ପୋଥିଗତ । ବର୍ତ୍ତମାନ କଳା ଓ କାରିଗରୀ କାମର ବ୍ୟାବହାରିକ ଜ୍ଞାନ ଦେଇ ଏହି କ୍ଷତିକୁ ପୂରଣ କରିବାର ଚେଷ୍ଟା ହେବା ଦରକାର । କାରଣ ଏହି ଉପାୟରେ ଆମେ ଜୀବିକାର୍ଜନରେ ବହୁପରିମାଣରେ ଆତ୍ମନିର୍ଭର ହୋଇପାରିବା । ଅବଶ୍ୟକତାର ମାତ୍ରା ଯଥାସମ୍ଭବ ଊଣା ହେବା ଦରକାର । ଭାରତର ଲୋକସଂଖ୍ୟାର ଶତକଡ଼ା ପଞ୍ଚାନବେ କୃଷକ ଅଟନ୍ତି । ଯେତେଦିନ ଯାଏ ଏମାନେ ଅଶିକ୍ଷିତ ଥିବେ, ସେତେଦିନ ଯାଏ କୃଷିର ଅବସ୍ଥା ଉନ୍ନତ ହୋଇପାରିବ ନାହିଁ ।

……ଛାତ୍ରମାନେ ଭୟଗ୍ରସ୍ତ ଥିବା ଦେଖି ମୋର ଦୁଃଖ ହେଲା । ସେମାନେ ନିର୍ଭୟ ହୁଅନ୍ତୁ । କାରଣ ନିର୍ଭୟତା ଶିକ୍ଷାର ଗୋଟିଏ ଅତ୍ୟାବଶ୍ୟକ ଅଙ୍ଗ । ସେମାନେ ଦେଶର ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ସମସ୍ୟାର ଅନୁଶୀଳନ କରନ୍ତୁ ଓ ସବୁଠାର ଅନ୍ଧାନୁକରଣ କରିବାକୁ ଅସ୍ୱୀକାର କରନ୍ତୁ । ଅପରର ବିଶ୍ୱାସଭାଜନ ଏବଂ ଆତ୍ମନିର୍ଭରଶୀଳ ହୁଅନ୍ତୁ । ଅନ୍ୟ ପ୍ରତି ନିଜର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ କ'ଣ ପ୍ରଥମେ ଜାଣନ୍ତୁ । ପୁଣି ସେହି କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ପାଳନ କରନ୍ତୁ ।

—(ଇଂରାଜୀ) ଲାହୋରର ଛାତ୍ରମାନଙ୍କୁ ପ୍ରଦତ୍ତ ଭାଷଣର ଅଂଶ
ତା ୨୮।୧୦।୧୯୧୯

୩୨

ଅଧ୍ୟୟନ ବନାମ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ

ସର୍ବ ପ୍ରଥମେ ନିଜର ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟକୁ ଦେଖ, ଅଧ୍ୟୟନ ତା'ପରେ ଏବଂ ଏହି ଦୁଇଟି ମଧ୍ୟରେ ଆତ୍ମାର ବିକାଶ । ଏହି ଆତ୍ମା ହିଁ ଶରୀର ଓ ଅଧ୍ୟୟନ ଏହି ଦୁଇ କଥାକୁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରରେ ଆଲୋକିତ କରିଦେବ । ଯେ ଆତ୍ମାକୁ ଚହ୍ନିପାରିଛି, ସେ ସବୁ କିଛି ଜାଣିପାରିଛି । ଏହି ଆତ୍ମା ପାଇଁ ଶରୀରକୁ ସୁସ୍ଥ ରଖିବା ଏବଂ ତାହାର ପାଇଁ ଅଧ୍ୟୟନ କରିବା ଦରକାର । ………ମୁଁ ଅଧ୍ୟୟନଠାରୁ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟରକ୍ଷା କାମକୁ ଉଚ୍ଚସ୍ଥାନ ଦେଇଛି ।

—(ଗୁଜରାଟୀ) ବମ୍ବେଇରୁ ଦେବଦାସ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଲେଖାଯାଇଥିବା ପତ୍ରର ଅଂଶ ତା ୮।୪।୧୯୨୦

୩୩

ଇଂରେଜୀ ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟର୍ଥତାର ବୋଝ

……ମୋର ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଶ୍ୱାସ ଅଛି ଯେ, ମୋ ବିଦ୍ୟାଳୟରୁ ବାହାରିବା ପରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଛାତ୍ର ଯଦି ରୋଜଗାର କରିବାକୁ ଚାହେଁ, ସେ ଶେଷରେ ଅଧିକ ଉପାର୍ଜନ କରିପାରିବ । ତାହାର ବୁଦ୍ଧି ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଓ ତୀକ୍ଷ୍ଣ ହେବ । ବିଦେଶୀଭାଷା ଓ ପରୀକ୍ଷାର ବୋଝରେ ତା'ର ମସ୍ତିଷ୍କ ଭାରାକ୍ରାନ୍ତ ହେବ ନାହିଁ । ଯେ ପରୀକ୍ଷାରେ ଉତ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଯାଉଛି, ସେ ଅଧିକ ଉପାର୍ଜନକ୍ଷମ ହେଉଛି, ଏପରି ବିଶ୍ୱାସ ବର୍ତ୍ତମାନ ପରିସ୍ଥିତିରେ ମିଛା କଳ୍ପନା ମାତ୍ର । ଭାରତରେ ବର୍ତ୍ତମାନ ସୁଦ୍ଧା ବହୁତ ଧନୀ ବ୍ୟକ୍ତି

ଅଛନ୍ତି, ଯେଉଁମାନେ ଇଂରେଜୀ ଶିକ୍ଷା ପାଇ ନ ଥିଲେ । ଏ ବିଷୟରେ ବାରିଷ୍ଟର ଓ ଡାକ୍ତରଙ୍କୁ ମୁଁ ହିସାବରେ ନେଉ ନାହିଁ । ବିଶେଷ କରି ବାରିଷ୍ଟରମାନଙ୍କର କେବଳ ହୋଡା ଥିବା ଦରକାର । ବାକୀ ଡାକ୍ତରମାନଙ୍କ କଥା । ଆମ ପିଲାମାନେ ମଧ୍ୟ ଆବଶ୍ୟକ ଯୋଗ୍ୟତା ଅର୍ଜନ କରିପାରିଲେ ଅଭ୍ୟାସ ଦ୍ୱାରା ଚିକିତ୍ସା କାମ କରିପାରିବେ । ଆମ ପିଲାଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କାହାରି ଚାକିରି କରିବାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଥିଲେ, ସେ ସରକାରୀ ଚାକିରି କରିବା ଅପେକ୍ଷା ଅନ୍ୟ ଯେ କୌଣସି ଚାକିରି କରିପାରନ୍ତି । ଯେଉଁଥି ପାଇଁ ଗ୍ରାଜୁଏଟ୍ ଦରକାର ହୁଅନ୍ତି; ସେହି ତିନିଯାଏ ଶିକ୍ଷା ପାଇଲା ପରେ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କେହି ଯଦି ଇଂଲଣ୍ଡ ଯିବାକୁ ଚାହାନ୍ତି, ସେ ସେଠାକାର ମ୍ୟାଟ୍ରିକୁଲେସନ ପରୀକ୍ଷାରେ ଉତ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇପାରନ୍ତି । ଏପରି କହିବାର ମର୍ମ ହେଉଛି, ଯଦି କେହି ଅନୁତାପ କରୁଥିବେ ଯେ ତାଙ୍କୁ ଭଲ ଶିକ୍ଷା ମିଳିଲା ନାହିଁ, ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ଏହି ପ୍ରକାର ସିଧା ବାଟ ଦେଖାଇ ଦେଉଛି । ଯଦି ଆମେ ପ୍ରକୃତରେ ଆଶାନୁରୂପ ଶିକ୍ଷା ଦେଉଥିବା, ତେବେ ସାରା ସଂସାର ବିରୋଧୀ ହୋଇ ଠିଆହେଲେ ମଧ୍ୟ ଆମେ ଏହାକୁ ରକ୍ଷା କରିପାରିବା ।

ଇଂରାଜୀରୁ ଅନୂଦିତ, ତା ୮।୭।୧୯୨୦ । ଦି କଲେକ୍ଟେଡ୍ ଓ୍ୟାର୍କସ ଅଫ୍ ମହାତ୍ମାଗାନ୍ଧୀ, ଖଣ୍ଡ ୧୮ ପୃ, ତା ୨୫ ନଭେମ୍ବର ୧୯୬୫ ସଂସ୍କରଣ ।

୩୪

ଅସଲ ଶିକ୍ଷା କଅଣ ?

ଯାହା ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରତାର ମାର୍ଗ ଦର୍ଶନ କରାଏ, ତାହା ଅସଲ ଶିକ୍ଷା ଅଟେ । ଯାହା ଆମକୁ ନିଜ ଧର୍ମସଂରକ୍ଷଣରେ ସମର୍ଥ କରାଏ, ତାହା ହିଁ ଉଚିତଶିକ୍ଷା ଅଟେ । ଆମର ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ (ଗୁଜରାଟ ମହାବିଦ୍ୟାଳୟ) ଏହି ସିଦ୍ଧାନ୍ତକୁ ସ୍ୱୀକାର କରିଛି । ପ୍ରଥମ ଆଦର୍ଶ-ବାକ୍ୟରେ ଯେଉଁ ବିଚାର ଅଛି, ତାହା ମୋତେ ଖୁବ୍ ପ୍ରଭାବିତ କରିଛି । ଏହାର ଅର୍ଥ ହେଲା—ଯାହା ବନ୍ଧନ ମୁକ୍ତ କରେ, ତାହା ହିଁ ଶିକ୍ଷା । ବନ୍ଧନମୁକ୍ତି ଦୁଇ ପ୍ରକାର । କୌଣସି ଦେଶ ବିଦେଶୀ ଶାସନରୁ ମୁକ୍ତ ହେବା ଏକ ପ୍ରକାରର ବନ୍ଧନ-ମୁକ୍ତି । ଏହି ବନ୍ଧନ-ମୁକ୍ତି କ୍ଷଣିକ ଅର୍ଥାତ୍ ଅଳ୍ପକାଳସ୍ଥାୟୀ ହୋଇପାରେ । ଅନ୍ୟ ପ୍ରକାର ବନ୍ଧନମୁକ୍ତି ଚିରସ୍ଥାୟୀ ଓ ସର୍ବକାଳୀନ ଅଟେ । ଆମର ପରମ ଧର୍ମରୂପେ କଥିତ ମୋକ୍ଷ ପାଇବା ପାଇଁ ସାଂସାରିକ ଦୁଷ୍ଟିରୁ ମଧ୍ୟ ମୁକ୍ତ ହେବା ଦରକାର । ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ବହୁବିଧ ଭୟର ସ୍ଥବିନା ଗ୍ରାସ କରିଛି, ସେ ଚରମ ମୋକ୍ଷ ପାଇପାରିବ ନାହିଁ । ଯଦି କେହି ଚରମ ମୋକ୍ଷ ଲାଭକରେ, ସେ ମାନବୀୟ ପ୍ରଯତ୍ନର ସର୍ବୋଚ୍ଚ ଶିଖରରେ ଉପନୀତ ହୁଏ ।

ଏହି ଦୁଇ ପ୍ରକାରର ମୋକ୍ଷ ମଧ୍ୟରୁ ଯେଉଁ ଲୋକ ଯେଉଁଟିର ଅନୁବର୍ତ୍ତୀ ଥାଏ, ସେ ତାକୁ ପସନ୍ଦ କରିବା ଛଡ଼ା ଉପାୟାନ୍ତର ନାହିଁ । ଯେଉଁ ଶିକ୍ଷା ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରତା ଲାଭରେ ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ସୃଷ୍ଟିକରେ, ତାହା ତ୍ୟାଜ୍ୟ । ତାହା ଆସୁରୀ ଓ ପାପପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଟେ ।

—ଅହମଦାବାଦରେ ଗୁଜରାଟ ଶିକ୍ଷା ସମ୍ମିଳନୀରେ ପ୍ରଦତ୍ତ ଭାଷଣର ଅଂଶ ।
ତା ୧୮।୧୧।୧୯୨୦

୩୪

ଇଂରାଜୀ ଶିକ୍ଷା ଗ୍ରହଣୀୟ ନୁହେଁ କାହିଁକି ?

ଭୟ ଆମ ଜୀବନର ଏକ ପ୍ରତିଶବ୍ଦ ହୋଇଗଲାଣି । ଯାହା ଭୟକୁ ଦୂର କରିବା ପରିବର୍ତ୍ତେ ପୁଷ୍ଟ କରୁଥିବ, ସେପରି ଶିକ୍ଷାରେ କି ପ୍ରୟୋଜନ ? ଯାହା ଆମକୁ ସତ୍ୟର ଅନୁସରଣ ଓ ଦେଶଭକ୍ତି ଶିକ୍ଷା ଦିଏ ନାହିଁ, ତାହା କି ପ୍ରକାରର ଶିକ୍ଷା ? ଏହି ଶିକ୍ଷା କେବଳ ଅନିଷ୍ଟକାରକ ବୋଲି ତ୍ୟାଜ୍ୟ ଏତିକି ନୁହେଁ, ମୋର ମୁକ୍ତି ଆହୁରି ବଳବତ୍ତର ଯେ ଏହି ଶିକ୍ଷା ଯେଉଁମାନେ ଦେଉଛନ୍ତି, ସେମାନେ ଆମକୁ ଦାସତ୍ୱ-ଶୃଙ୍ଖଳରେ ବାନ୍ଧିରଖି ଅଛନ୍ତି । ଜଣେ ଦାସ ତାହାର ପ୍ରଭୁଠାରୁ ସ୍ୱାଧୀନତାର ଉପଦେଶ ଆଶା କରିପାରେ ନାହିଁ । ଏହି ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ଦୂଷିତ ହୋଇଯାଇଛି । ଏହି ଆସୁରୀ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ଆମକୁ ମୁକ୍ତିର ପାଠ ପଢ଼େଇବାର ପ୍ରସ୍ତାବ କଲେ ସୁଦ୍ଧା ମୁଁ ତାହାକୁ ଗ୍ରହଣ କରିବି ନାହିଁ । ପ୍ରଚଳିତ ଶିକ୍ଷାର ବିଶେଷତ୍ୱ ଯାହା ହେଉ ପଛକେ ତାହାର ଉତ୍ସ କେଉଁଠୁ ବାହାରିଛି ? ଇଂରେଜମାନେ ଆପଣଙ୍କୁ ବଡ଼ ବଡ଼ ପୁସ୍ତକମାନ ପଢ଼ାଉଛନ୍ତି ବୋଲି ଆପଣମାନେ ଏହାକୁ ଗ୍ରହଣ କରୁଛନ୍ତି, ଏହା ନୁହେଁ କି ? ସେମାନେ ଆପଣଙ୍କୁ ସ୍ୱାଧୀନତାର ପ୍ରକୃତ ଶିକ୍ଷା ଦିଅନ୍ତି ନାହିଁ । ଏମାନେ ସ୍ୱାଧୀନତାର ପାଠ ଶିକ୍ଷା ଦେବାକୁ କହି ଆପଣମାନଙ୍କୁ ଧୋକା ଦେଉଛନ୍ତି । ଏହା ନିର୍ଘାତ ସତ୍ୟ ଯେ ଦେଶର ଧନରେ ସରକାର ଆପଣଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷାଦେଉଛି । ଜଣକର ଧନକୁ ଦେଉଁରାଇଆଣି ସେହି ଧନରେ ତାକୁ ମଦ୍ୟ ପାନ ଶିଖାଇବା ଯାହା, ଏହି ଶିକ୍ଷା ଠିକ୍ ସେହିପରି ।

ଆପଣମାନଙ୍କୁ ଶାରୀରିକ ଶ୍ରମର ଟ୍ରେନିଂ ନେବାକୁ ହେବ । ଜଣେ ଇଂରେଜ ପିଲା ନିଜର ସ୍କୁଲ ବା କଲେଜ ଶିକ୍ଷା ଶେଷ କଲାବେଳକୁ ତାକୁ ଏହିପରି ଶାରୀରିକ ଶ୍ରମ କରିବାର ଶକ୍ତି ମିଳିଯାଇଥାଏ । ଏକଥା ଜାଣି ସୁଦ୍ଧା ଆପଣମାନେ ଯଦି ଇଚ୍ଛା କରନ୍ତି ଯେ ଶିକ୍ଷା ଶେଷ ହେଲା ପରେ ଆପଣ ଓକିଲ କିମ୍ବା ସରକାରୀ କର୍ମଚାରୀଟିଏ ହେବେ,

ତାହାହେଲେ ଆପଣମାନଙ୍କ ପାଇଁ ବର୍ତ୍ତମାନ ସ୍କୁଲ୍ ଉପଯୁକ୍ତ ସ୍ଥାନ । କିନ୍ତୁ ଯଦି ଆପଣ ପ୍ରାଚୀନ ମଧ୍ୟକାଳୀ ପ୍ରଥାର ମହତ୍ତ୍ୱ ବୁଝିପାରନ୍ତି (ଏହି ପ୍ରଥା ଆଜି ମଧ୍ୟ ମହାରାଷ୍ଟ୍ରରେ ପ୍ରଚଳିତ ଅଛି) ତାହାହେଲେ ଭିକ ମାଗି ପାଠ ପଢ଼ିବା ଉଚିତ । ଯଦି ଏତିକି ସାମର୍ଥ୍ୟ ଆପଣଙ୍କଠାରେ ନ ଥାଏ, ତାହାହେଲେ ଆପଣଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସ୍ୱରାଜ୍ୟଲାଭ ମୁଁ ବୁଝୁ ନାହିଁ ।

ଏହି ଶିକ୍ଷା ନିରୀଶ୍ୱରବାଦର ଶିକ୍ଷା । ଏହାସତ୍ତ୍ୱେ ଯଦି କେହି ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ସଂଯମ କରେ, ଅସ୍ତେୟବ୍ରତ ପାଳନ କରେ, ଅହିଂସା ଅଭ୍ୟାସ କରେ, ତେବେ ସେ ଆତ୍ମାର ବାଣୀ ଶୁଣିବାକୁ ଯୋଗ୍ୟ ହୋଇପାରିବ । ଏଥିପାଇଁ ଯେ ଆତ୍ମସଂଯମର ଅଭ୍ୟାସ କରନ୍ତି, କେବଳ ସେହି ଛାତ୍ରମାନଙ୍କୁ ମୁଁ କହୁଛି ।

ହିନ୍ଦୀ—ଆଗ୍ରାର ଛାତ୍ରସଭାରେ ପ୍ରଦତ୍ତ ଭାଷଣର ଅଂଶ ।

ତା ୨୩।୧୧।୧୯୨୦ । ନ: ଜୀ: ତା ୮।୧୨।୧୯୨୦

୩୭

ଇଂରେଜୀ ଶିକ୍ଷା ଦେଶସେବାର ବାଧକ

ଶିକ୍ଷା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଆମର ଆଜିଯାଏ ଏପରି ବିଶ୍ୱାସ ଅଛି ଯେ, ଇଂରାଜୀ ନ ଶିଖିଲେ ଓ ସ୍କୁଲ କଲେଜରେ ନ ପଢ଼ିଲେ ଆମକୁ ଦେଶସେବା କରି ଆସିବ ନାହିଁ । ସରକାର ଆମ ମୁଣ୍ଡରେ ଏପରି ଧାରଣା ପୂରେଇ ଦେଇଛନ୍ତି ଯେ ତାକୁ ଦୂର କରିବା ବଡ଼ କଠିନ ବୋଧ ହେଉଛି । ବି. ଏ. ପାଶ୍ ନ କଲେ ସରକାରୀ ଚାକିରି ମିଳୁନାହିଁ, ସରକାରୀ ଚାକିରି ନ କଲେ କ୍ଷମତାର ଅଧିକାରୀ ହୋଇ ପାରୁ ନାହୁଁ, କ୍ଷମତା ହାତକୁ ନ ଆସିବାଯାଏ ସ୍ଥିର ରହିପାରୁ ନାହୁଁ । ଫଳସ୍ୱରୂପ ଆମେ ମାନିନେଇଛୁଁ ଯେ ଇଂରେଜୀ ଶିକ୍ଷା ବିନା ଆମେ ଦେଶସେବା କରିପାରିବୁଁ ନାହିଁ, ଏତିକି ପଢ଼ିଲେ ଆମେ ସାହେବ ପାଲଟିଗଲୁଁ । ଯେମିତି ବିଦେଶୀ ସାହେବମାନେ ଜନସାଧାରଣଙ୍କୁ ଅସ୍ପୃଶ୍ୟ ବୋଲି ଭାବୁଛନ୍ତି, ସେହିପରି ଆମର ଏହି ଦେଶୀ ସାହେବମାନେ ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କୁ ଅସ୍ପୃଶ୍ୟ ମଣୁଛନ୍ତି । ଆଜିପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଜନ-ସମାଜ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଜୀବନର ପ୍ରଗତି ପଥରେ ବିଶେଷ ଆଗ୍ରହୀ ହେଉ ନ ଥିବାର ଏହାହିଁ ମୁଖ୍ୟ କାରଣ ଅଟେ ।

—ଗୁଜରାଟୀ । ନ. ଜୀ. ତା ୨୭।୧୨।୧୯୨୦

୩୭

ପ୍ରଚଳିତ ଶିକ୍ଷା ପଦ୍ଧତି

(କଥୋପକଥନ)

ଭାରତୀୟ ବନ୍ଧୁ—ବର୍ତ୍ତମାନ ଶିକ୍ଷା ପଦ୍ଧତି କଅଣ ପ୍ରମାଦମୂଳକ ?

ଗାନ୍ଧିଜୀ—ସେ ପ୍ରଶ୍ନ ଆଦୌ ଉଠୁନାହିଁ । ଯାହାହେଉ, ତାହାର ଉତ୍ତର ଦେବା ମୋ ପକ୍ଷରେ କଠିନ ନୁହେଁ । ଏହା ଯେ ପ୍ରମାଦଯୁକ୍ତ, ମୁଁ ଦୃଢ଼ ଭାବରେ କହୁଛି । ଶିକ୍ଷାର ମାଧ୍ୟମ ଇଂରାଜୀ ହୋଇଥିବାରୁ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କ ମସ୍ତିଷ୍କରେ ବୋଝ ଦୁଇଗୁଣ ହୋଇଯାଇଛି । ଏ ପ୍ରଶ୍ନ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ମୁଁ ଗଭୀର ଭାବରେ ଚିନ୍ତାକରେ । ଅଧ୍ୟାପକ ଯଦୁନାଥ ସରକାରଙ୍କ ପରି ବ୍ୟକ୍ତି ମତ ଦିଅନ୍ତି ଯେ, ଯେଉଁମାନେ ଏହି ବିଦେଶୀ ଭାଷାର ମାଧ୍ୟମରେ ଶିକ୍ଷା ପାଇଛନ୍ତି, ସେମାନେ ନିଜ ମୌଳିକ ତେଜ ହରାଇ ବସିଛନ୍ତି । ଏହା ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର କଳ୍ପନାଶକ୍ତି, ସୃଜନଶକ୍ତି ଓ ଉଦ୍ଭାବନଶକ୍ତିକୁ ଧ୍ୱଂସ କରି ଦେଇଛି । ବିଦେଶୀ ଭାଷାର ଉଚ୍ଚାରଣ ଓ ରୂଢ଼ୀ ପ୍ରୟୋଗମାନ ଶିଖିବାରେ ଆମର ସମସ୍ତ ସମୟ ଚାଲିଯାଉଛି । ତାହାରୁ ଆମ ଉପରେ ଏହି ଅକାରଣ ପରିଶ୍ରମ ଲଦି ଦିଆଯାଇଛି । ଫଳରେ, ଆମ୍ଭେମାନେ ଇଉରୋପୀୟ ସଭ୍ୟତାର ଅନ୍ଧ ଅନୁକରଣକାରୀ—କେବଳ ବ୍ଲଟିଂ ପେପର୍—ହୋଇ ପଡ଼ୁଛୁଁ । ସେମାନଙ୍କର ସଦ୍‌ଗୁଣଗୁଡ଼ିକ ଶିଖିବା ଓ ଗ୍ରହଣ କରିବା ପରିବର୍ତ୍ତେ ଆମ୍ଭେମାନେ ସେମାନଙ୍କୁ କେବଳ ନକଲ କରୁଛୁଁ । ଏହାର ପରିଣାମ ସ୍ୱରୂପ, ସାଧାରଣ ଲୋକଙ୍କ ଓ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବିସ୍ତୃତ ବ୍ୟବଧାନ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଅଛି । ରାଜନୀତି କଥା ଦୂରରେ ଥାଉ, ସମାଜର ମଙ୍ଗଳ ପାଇଁ ଅନୁକୂଳ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟର ନିୟମାବଳୀ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସରଳ ବିଷୟମାନ ସେମାନେ ଯେଉଁ ଭାଷାରେ ବୁଝିପାରିବେ, ସେହି ଭାଷାରେ ଆମେ ବୁଝାଇ ପାରୁନାହୁଁ । ପୂର୍ବପୁରୁଷର ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କ ପରି ଆମ୍ଭେ ସେମାନଙ୍କ ଠାରୁ ଅଧିକ ଅଧଃପତିତ ହୋଇଅଛୁଁ; କାରଣ ସେମାନଙ୍କର ହୃଦୟ ଅପବିତ୍ର ନ ଥିଲା ଏବଂ ସେମାନେ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ସଭ୍ୟତାର ନ୍ୟାସୀ ଥିଲେ । ଆମେ ତାହା ସୁଦ୍ଧା ନୋହୁଁ । ଆମେ ଆମର ଶିକ୍ଷାର ଅପବ୍ୟବହାର କରୁଅଛୁଁ ଏବଂ ତଥାପି ଆମେ ଲୋକ-ସାଧାରଣଙ୍କର ତ୍ରାଣକର୍ତ୍ତା ପରି ଆଚରଣ କରୁଛୁଁ । ମୁଁ ଚାହେଁ ଆପଣ ଏ ବିଷୟରେ ମୋ ସହ ଅଧିକ ଯୁକ୍ତି କରନ୍ତୁ; କିନ୍ତୁ ମୁଁ ଜଣାଇଦେବାକୁ ଚାହେଁ ଯେ ମୋର ଏହି ଧାରଣା ଅଳ୍ପ ଦିନର ନୁହେଁ; ବହୁବର୍ଷ ଧରି ମୋର ଅଭିଜ୍ଞତାରୁ ମୁଁ ଏହା କହୁଛି ।

ଭାରତୀୟ ବନ୍ଧୁ—ଏହି ସମସ୍ୟା ଉପରେ ଆମେ ଗଭୀର ଭାବରେ ଚିନ୍ତା କରି ନାହୁଁ । ଏଣିକି ଆମେ ଚିନ୍ତା କରିବୁ, ଏତିକି କହିପାରେ ।

ଗାଂଧୀଜୀ—ବହୁତ ଅଚ୍ଛା । ମୁଁ ଗୋଟିଏ କଥା କହିବାକୁ ଭୁଲିଗଲି । ଏହି ଶିକ୍ଷାପଦ୍ଧତି ଆମର ଅତ୍ମାକୁ ନାଶ କରି ଦେଉଛି । ଆପଣମାନେ କୁବେରର ପୂଜାରୀ ହୋଇଥିବାରୁ ଆପଣମାନେ ଏପରି ଗୋଟିଏ ଶିକ୍ଷା-ପଦ୍ଧତି ଗଢ଼ିଛନ୍ତି, ଯାହା ଲକ୍ଷ୍ୟ ଓ କଳ୍ପନାରେ ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ଜଡ଼ବାଦୀ । ଫଳରେ ହିନ୍ଦୁମାନେ କୌଣସି ଧର୍ମଶିକ୍ଷା ପାଇ ପାରିଲେ ନାହିଁ । ଇଂଲଣ୍ଡରେ ଏହାର ପରିଣତି ସେତେ କ୍ଷତିକାରକ ହୋଇନାହିଁ; କାରଣ ସେଠାରେ ଗିର୍ଜାର ଧର୍ମଯାଜକମାନେ ଅଳ୍ପ ହେଉ ପଛକେ କିଛି ଧର୍ମ-ଶିକ୍ଷାର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରନ୍ତନ୍ତି ।

ଭାରତୀୟ ବଂଧୁ—କଥା ହେଉଛି ଯେ ଅସତ୍ ଉପାୟରେ ଅର୍ଜିତ ଧନରେ ଆପଣ ପିଲମାନଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷା ଦେବାକୁ ଚାହାନ୍ତି ନାହିଁ । ଏହା ନୁହେଁ କି ?

ଗାନ୍ଧିଜୀ—ହିଁ ଅସତ୍ ଉପାୟରେ ଅର୍ଜିତ ଧନରେ ସେମାନଙ୍କୁ ମୁଁ ଯେ କେବଳ ଶିକ୍ଷା ଦେବାକୁ ଚାହେଁ ନାହିଁ ଏତିକି ନୁହେଁ, ଉପରନ୍ତୁ ଯେଉଁମାନେ ସେପରି ଧନ କମାଉଛନ୍ତି ସେମାନଙ୍କର ତତ୍ତ୍ୱାବଧାନରେ ପିଲମାନଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷା ଦେବାକୁ ଚାହେଁ ନାହିଁ । ଯେଉଁ ସରକାର ପ୍ରତି ଆମର କୌଣସି ସମ୍ମାନ ବା ଶ୍ରଦ୍ଧା ନାହିଁ, ସେପରି ସରକାର ଦ୍ୱାରା ପରିଚାଳିତ ସ୍କୁଲଗୁଡ଼ିକ ସହିତ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ସଂପର୍କ ରହିବା ଅନୁଚିତ, ମୁଁ କହୁଛି । ମୁଁ ଗୋଟିଏ ସରଳ କଥା ଆପଣଙ୍କୁ କହିବି । ସମସ୍ତ ଥିଲି ଯେତେବେଳେ ମୁଁ ଗାଉଥିଲି—'ଈଶ୍ୱର ରାଜାଙ୍କୁ ରକ୍ଷାକରନ୍ତୁ"—ଅତି ଉତ୍ସାହରେ ଗାଉଥିଲି । କେବଳ ସେତିକି ନୁହେଁ, ଇଂରେଜୀ ଜାଣି ନ ଥିବା ମୋର ପୁଅମାନଙ୍କୁ ସେ ଗୀତ ମୁଁ ମୁଖସ୍ଥ କରାଇଥିଲି । ଅଫ୍ରିକାରୁ ରାଜକୋଟକୁ ଫେରିବା ପରେ ସେଠାରେ ଟ୍ରେନିଂ କଲେଜର ଛାତ୍ରମାନଙ୍କୁ ମୁଁ ତାହା ଶିଖାଇଥିଲି, କାରଣ ପ୍ରକୃତରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ରାଜଭକ୍ତ ନାଗରିକ ବା ଦେଶବାସୀ ତାହା ଜାଣିବା ଉଚିତ ଅଟେ । ମାତ୍ର ଆଜି ପରିସ୍ଥିତି କଅଣ ? ମୁଁ ବର୍ତ୍ତମାନ ଉପଲବ୍ଧି କରୁଛି ଯେ, ମୁଁ ନିଜେ ତ ତାକୁ ଆଉ ଗାଇପାରିବି ନାହିଁ, ଅନ୍ୟଙ୍କୁ ତାହା ଗାଇବାକୁ କହିପାରିବି ନାହିଁ । ମୁଁ କାମନା କରେ ରାଜା ଜର୍ଜ ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ଭାବରେ ଦୀର୍ଘଜୀବୀ ହୁଅନ୍ତୁ, ଏ କଥା ମୁଁ ଆନନ୍ଦରେ କହିବି. ମାତ୍ର ଯେଉଁ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ଲୋକଙ୍କର ଏବଂ ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟିରେ ନିଜକୁ ଘୃଣ୍ୟ କରିଅଛି, ତାହା ମୁହୂର୍ତ୍ତି ମାତ୍ର ତିଷ୍ଟି ରହୁ, ଏ କଥା ମୁଁ ଆନ୍ତରିକ ଭାବରେ ଇଚ୍ଛା କରି ପାରିବି ନାହିଁ ।

ଭାରତୀୟ ବଂଧୁ—ଆପଣ କହୁଛନ୍ତି ଯେ ବର୍ତ୍ତମାନର ଶିକ୍ଷାଦାନ ପ୍ରଣାଳୀକୁ ପସନ୍ଦ କରନ୍ତି ନାହିଁ ।

ଗାଂଧୀଜୀ—ହିଁ ତାହା ସତ ।

ଭାରତୀୟ ବନ୍ଧୁ—ଯେଉଁ ଭାରତୀୟମାନେ ଆମର ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟଗୁଡ଼ିକର ପରିଚାଳନାମାତ୍ର କରୁଛନ୍ତି, ସେହିମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସେଗୁଡ଼ିକ ପରିଚାଳିତ ଓ ଶାସିତ ହେଉଅଛି ।

ଗାନ୍ଧୀଜୀ—ହଁ ଠିକ୍ କଥା । ଯଦି ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟଗୁଡ଼ିକ ମୋ ପରାମର୍ଶ ଶୁଣନ୍ତେ, ତେବେ ସେମାନଙ୍କର ସନନ୍ଦକୁ ଚିରି ଫୋପାଡ଼ି ଦେବାପାଇଁ ମୁଁ କହନ୍ତି । ସେମାନେ ଯଦି ମୁକ୍ତି ଚାହନ୍ତେ ଯେ ସରକାର ସେମାନଙ୍କୁ ଦେଉଥିବା ଗ୍ରାଣ୍ଟ (ଆର୍ଥିକ ସାହାଯ୍ୟ) ବନ୍ଦ କରିଦେବେ, ତେବେ ସେମାନଙ୍କୁ ମୁଁ ଆବଶ୍ୟକ ଅର୍ଥ ଆଣିଦେବି ବୋଲି ନିର୍ଭର ଜବାବ୍ ଦିଅନ୍ତି । ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟଗୁଡ଼ିକୁ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଅନୁଷ୍ଠାନରେ ପରିଣତ କରିଦେବାକୁ ମୁଁ କହନ୍ତି । ମୁଁ ପଣ୍ଡିତଜୀଙ୍କୁ (ଅର୍ଥାତ୍ ମାଲବୀୟଜୀଙ୍କୁ) କ'ଣ କହିଥିଲି ? ମୁଁ ତାଙ୍କୁ କହିଥିଲି, ଆପଣ ଭାଇସ୍‌ରୟଙ୍କୁ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ସନନ୍ଦ ଫେରାଇ ଦିଅନ୍ତୁ ଏବଂ ରାଜା-ମହାରାଜାମାନେ ଯେଉଁ ଅର୍ଥ ଦେଇଥିଲେ ସେମାନେ ଚାହିଁଲେ ତାହା ସେମାନଙ୍କୁ ଫେରାଇ ଦିଅନ୍ତୁ । ଯଦି ନିଅଣ୍ଟ ପଡ଼େ, ଆମେ ଭିକ୍ଷା କରିବା । ଯଦି ଆପଣ ରାଜା-ମହାରାଜାମାନଙ୍କ ଠାରୁ ଭିକ୍ଷା କରିବାକୁ ସମର୍ଥ, ତେବେ ମୁଁ ଲୋକସାଧାରଣଙ୍କ ଠାରୁ ଭିକ୍ଷା କରିପାରେ ।

ଭାରତୀୟ ବନ୍ଧୁ—ସେହି ସନନ୍ଦ ଆମର କ'ଣ କ୍ଷତି କରୁଛି ?

ଗାନ୍ଧୀଜୀ—ସେହି ସନନ୍ଦ ସବୁ ଅନର୍ଥର ମୂଳ । ସରକାରଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଯେତେ ଇଚ୍ଛା ସେତେ ପରିମାଣରେ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ ଓ ହସ୍ତକ୍ଷେପ...'ଅଙ୍ଗୁଳି ପ୍ରବେଶାତ୍ ବାହୁପ୍ରବେଶ" ମାତ୍ରରେ ସେହି ସନନ୍ଦ ବଳରେ ହିନ୍ଦୁ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ଡିଉକ୍ ଅବ୍ କନ୍ନାଟ୍‌ଙ୍କୁ ସ୍ୱାଗତ ଓ ସମ୍ମାନ ଜଣାଇବ । ମୁଁ କିପରି ତାହାକୁ ସହିବି ? ଶ୍ରୀମତୀ ବେଶାନ୍ତ ଥରେ ମୋତେ କହିଥିଲେ ଯେ, ମୁଁ ଦେଶକୁ ବିପ୍ଳବ ଆଡ଼କୁ ନେଇଯାଉଥିବା ପରି ତାଙ୍କୁ ଲାଗୁଥିଲା । ସେ ଅବଜ୍ଞା କରି ଏହା କହିଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ସେ ଠିକ୍ କହିଥିଲେ । ମୁଁ କିନ୍ତୁ ଯେଉଁ ବିପ୍ଳବ ଚାହୁଁଛି, ତାହା କ୍ରମ-ବିକାଶ-ଶୀଳ ବିପ୍ଳବ । ମାତ୍ର ବିପ୍ଳବ ଜରୁର୍ ହେବ । ତାହାଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ ଉପାୟ ନାହିଁ ।

—ନବ ଜୀବନ, ତା ୩୦-୧୨-୧୯୨୦

୩୮

ସୂତାକଟା ଏକ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ

ଭବିଷ୍ୟତର ସ୍କୁଲଗୁଡ଼ିକ ପାଇଁ ମୁଁ ଯେଉଁ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମର କଳ୍ପନା କରୁଛି, ସେଥିରେ ସୂତାକଟା ଗୋଟିଏ ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ ବିଷୟ ହୋଇ ରହିବ । ନ ଖାଇ ଓ

ନିଃଶ୍ୱାସ ନ ମାରି ଯେପରି ବଞ୍ଚିରହିବା ଅସମ୍ଭବ, ଠିକ୍ ସେହିପରି ଘରେ ଘରେ ପୁଣି ସୂତାକଟା ନ ଚଳାଇଲେ ଆମେ ଆର୍ଥିକ ସ୍ୱାଧୀନତା ହାସଲ କରିବା ଓ ଏହି ପ୍ରାଚୀନ ଦେଶରୁ ଦରିଦ୍ରତାକୁ ଦୂର କରିବା ଅସମ୍ଭବ । ଯେଉଁପରି ପ୍ରତି ପରିବାରରେ ଚୁଲି ରହିଛି, ସେହିପରି ପ୍ରତି ଘରେ ଅରଟ ମଧ୍ୟ ଅପରିହାର୍ଯ୍ୟ ସାମଗ୍ରୀ ରୂପେ ରହୁ, ମୋର ଇଚ୍ଛା । ଲୋକଙ୍କର ଦରିଦ୍ରତା ଯେପରି ବଢ଼ି ବଢ଼ି ଚାଲିଛି, ସେଥିରେ ସୂତାକଟା ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଉପାୟରେ ତାହାର ସମାଧାନ କରିହେବ ନାହିଁ ।

ତେବେ ଆମେ କି ଉପାୟରେ ଘରେ ଘରେ ସୂତାକଟା ଚଳାଇ ପାରିବୁଁ ? ପ୍ରତ୍ୟେକ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ସୂତା କଟାଯାଉ ଏବଂ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବିଦ୍ୟାଳୟ ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ ଭାବରେ ସୂତା ଉତ୍ପାଦନ କରୁ— ମୁଁ ଆଗରୁ ପରାମର୍ଶ ଦେଇଛି । ସ୍କୁଲରେ ପଢ଼ୁଥିବା ପିଲାମାନେ ଏହି କଳାଟିକୁ ଶିଖିପାରିଲେ, ତାହା ଘରେ ଘରେ ସ୍ଥାନ ପାଇବ ।

—ୟଙ୍ଗ ଇଣ୍ଡିଆ, ତା ୧୯।୧।୧୯୨୧

୩୯

ଚରଖା ହିଁ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଶିକ୍ଷାର ପ୍ରେରଣା-ସ୍ରୋତ

× × × ଆପଣମାନେ ଦୟାକରି ଏତିକି ମନେ ରଖନ୍ତୁ ଯେ, ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ମହାବିଦ୍ୟାଳୟ ରୂପରେ ଆପଣଙ୍କୁ ଯାହା ମିଳିବ ତାହା ଅନ୍ୟର କଲେଜର ନକଲ ନୁହେଁ । ସେଠାରେ ଇଟା ଚୂନ ବା ବେଞ୍ଚ ଚୌକି ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ନଦେଇ ଚରିତ୍ର ଗଠନ ପ୍ରତି ଅଧିକ ଦୃଷ୍ଟି ଦେବେ । ସେଠାରେ ଅଧ୍ୟକ୍ଷ ଓ ଅଧ୍ୟାପକମାନଙ୍କ ଚରିତ୍ରରୁ ପ୍ରେରଣା ମିଳିବ ଓ ଏହା ପାଇବା ପାଇଁ ଆପଣଙ୍କୁ ନିଜର ଦୃଢ଼ ସଂକଳ୍ପ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ଏବଂ ମୁଁ ଜବାବ ଦେଉଛି ଯେ, ଏହା କଲେ ଆପଣଙ୍କୁ ନିରାଶ ହେବାକୁ ପଡ଼ିବ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଯଦି ଏପରି ଆଶା କରୁଥାନ୍ତି ଯେ ଶ୍ରୀ ଦାସ * ଆପଣଙ୍କ କଲେଜ ପାଇଁ ଚକଚକିଆ କୋଠାଘର ଯୋଗେଇ ଦେବେ କିମ୍ବା ଏଠାରେ ଯେଉଁ ଆରାମ ଓ ସୁବିଧା ଉପଭୋଗ କରୁଛନ୍ତି, ସେସବୁ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ମହାବିଦ୍ୟାଳୟରେ ମିଳିବ, ତାହାହେଲେ ନିଶ୍ଚୟ ନିରାଶ ହେବେ, ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ।

---

* ଦେଶବନ୍ଧୁ ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ଦାସ (୧୮୭୦-୧୯୨୫), କଂଗ୍ରେସର ସଭାପତି ୧୯୨୨

ଆମର ଶିକ୍ଷା ଦୁଇଟି ବିଷୟରେ ଅଧିକ ତ୍ରୁଟିଯୁକ୍ତ ଅଟେ । ଯେଉଁମାନେ ଆମର ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିଛନ୍ତି, ସେମାନେ ଶରୀର ଓ ଆତ୍ମାର ବିକାଶ ପାଇଁ ଦୃଷ୍ଟି ଦେଇ ନାହାନ୍ତି । ସରକାର ଯେଉଁ ମନ୍ଦ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଅଛନ୍ତି, ତହିଁରେ ଅସହଯୋଗ କରିବାକୁ ଯେଉଁ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଆପଣ ବାହାରି ପଡ଼ିଲେ ସେହି ମୁହୂର୍ତ୍ତରୁ ଆପଣଙ୍କର ଆତ୍ମାର ବିକାଶ ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ଆମ ଅସହଯୋଗର ଅର୍ଥ ଏହାଠାରୁ ଊଣା ନୁହେଁ ବା ଅଧିକ ନୁହେଁ । ଯଦି ବୁଦ୍ଧି ବିଚାର ବିବେକ ସହକାରେ ଆମେ ମନ୍ଦଠାରୁ ଦୂରେଇ ଯାଉଁ, ତେବେ ଆମର ଗତି ଭଗବନ୍ମୁଖୀ ହେଲା ବୋଲି ବୁଝିବାକୁ ହେବ । ଏହାହିଁ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଶିକ୍ଷାର ଆରମ୍ଭ ଓ ଶେଷ । ଆମର ଶାରୀରିକ ଶିକ୍ଷା ଅବହେଳିତ, ଅରଟକୁ ଭୁଲି ଆଜି ଭାରତ ପରାଧୀନ ହୋଇଛି ଏବଂ ତତ୍କାଳୀନ ମାମୁଲି ଲାଭ ପାଇଁ ଆତ୍ମ ବିକ୍ରୟ କରୁଛି । ଏ କଥା ଦେଖି ଚରଖାକୁ ପୁଣି ଆଦରିବା ପାଇଁ ମୁଁ ବଙ୍ଗଳାର ନବ-ଯୁବକମାନଙ୍କୁ ନିଃସଙ୍କୋଚରେ ଆହ୍ୱାନ କରୁଅଛି । ଏଣୁ ଆପଣମାନଙ୍କୁ ମୋର ଅନୁରୋଧ ଯେ, ଚରଖା ଚଳାଇ ଯେତେ ହୋଇପାରେ ସୂତା ଆମଦାନୀ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିବେ ଏବଂ ଚଳିତ ବର୍ଷ ପାଇଁ ଏହାକୁ ଆପଣାର ମୁଖ୍ୟ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଓ ସମୁଚିତ ଶିକ୍ଷା ବୋଲି ମନେକରିବେ ।

—(ଇଂରାଜୀ) କଲିକତାରେ ପ୍ରଦତ୍ତ ଭାଷଣର ଅଂଶ,
ତା ୨୭।୧।୧୯୨୧ । ୟଙ୍ଗ ଇଣ୍ଡିଆ, ତା ୨।୨।୧୯୨୧
ଅମୃତ ବଜାର ପତ୍ରିକା, ତା ୨୮।୧।୧୯୨୧

୪୦

ସ୍ୱାବଲମ୍ବନ

ପ୍ରତ୍ୟେକ ସ୍କୁଲରେ ସୂତାକଟା ପ୍ରବର୍ତ୍ତିତ ହୋଇଗଲେ, 'ଶିକ୍ଷା ପାଇଁ ପଇସା କୁଆଡୁ ଆସିବ'—ଆମର ଏ ଧାରଣାରେ ତାହା କ୍ରାନ୍ତି ଆଣିଦେବ । ସେପରି ହେଲେ ଆମେ ପ୍ରତିଦିନ ଛଅ ଘଣ୍ଟା ସ୍କୁଲ ଚଳାଇବା ଏବଂ ବାଳକବାଳିକାମାନଙ୍କୁ ମାଗଣାରେ ଶିକ୍ଷା ଦେଇପାରିବା । ପ୍ରତ୍ୟେକ ପିଲା ଦୈନିକ ଚାରିଘଣ୍ଟା ଲେଖାଏଁ ଅରଟରେ ସୂତା କାଟିଲେ, ସେ ଦିନକୁ ଦଶତୋଳା ସୂତା କାଟିପାରିବ ଏବଂ ସ୍କୁଲପାଇଁ ଦୈନିକ ଏକ ଅଣା ରୋଜଗାର କରିପାରିବ । ମନେକରନ୍ତୁ ସେ ପ୍ରଥମ ମାସରେ ଅତି ଅଳ୍ପ ସୂତା କାଟିବ ଏବଂ ମାସରେ ମୋଟରେ ଛବିଶ ଦିନ ସ୍କୁଲକୁ ଆସିବ । ମାତ୍ର ପ୍ରଥମ ମାସ ପରେ ସେ ମାସକୁ ଏକ ଟଙ୍କା ଓ ଦଶ ଅଣା ଉପାର୍ଜନ

କରିପାରିବ । ଅର୍ଥାତ୍ ପ୍ରଥମ ମାସ ପରେ ଛତିଶ ଜଣ ଗ୍ରୁପ ଗୋଟିଏ ଶ୍ରେଣୀରେ ମାସକୁ ଅଠଚାଳିଶ ଟଙ୍କା ଓ ବାର ଅଣା ଉପାର୍ଜନ କରିପାରିବେ ।

ବୌଦ୍ଧିକ ବା ପୁସ୍ତକଗତ ଶିକ୍ଷା ବିଷୟରେ ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମୁଁ କିଛି କହୁ ନାହିଁ । ଦିନକୁ ଛଅ ଘଣ୍ଟା ମଧ୍ୟରୁ ଦୁଇ ଘଣ୍ଟା ସମୟ ଏଥିପାଇଁ ଦିଆଯାଇପାରିବ । ଖୁବ୍ ବେଶୀ କଷ୍ଟ ନ କରି ପ୍ରତ୍ୟେକ ସ୍କୁଲ ଯେ ସ୍ୱାବଲମ୍ବୀ ହୋଇପାରିବ, ଏହା ଆମେ ସହଜେ ବୁଝିପାରିବୁଁ ଏବଂ ଅଭିଜ୍ଞ ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କୁ ଆଣି ସ୍କୁଲଗୁଡ଼ିକରେ ନିଯୁକ୍ତ କରାଇବା ରାଷ୍ଟ୍ର ପକ୍ଷରେ ସମ୍ଭବପର ହୋଇପାରିବ ।

ଏହି ଯୋଜନାକୁ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିବା ଦିଗରେ ଅରଟ ହେଉଛି ସର୍ବପ୍ରଧାନ ସମସ୍ୟା । ସୂତାକଟାକୁ ଲୋକପ୍ରିୟ କରିବାକୁ ହେଲେ, ହଜାର ହଜାର ସଂଖ୍ୟାରେ ଅରଟ ଦରକାର । ସୌଭାଗ୍ୟବଶତଃ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଗ୍ରାମର ବଢ଼େଇ ଅରଟ ତିଆରି କରି ଦେଇପାରିବେ । ଆଶ୍ରମରୁ ବା ବାହାରୁ ଅନ୍ୟ କୌଣସିଠାରୁ ଅରଟ ବରାଦ କଲେ, ଆମେ ଭୁଲ କରିବୁଁ । ସୂତାକଟାର ବିଶେଷତ୍ୱ ହେଉଛି, ଆପଣ ବିଶ୍ୱାସ କରିବେ ନାହିଁ ଯେ ଏହା ଏତେ ସରଳ, ଏତେ ସହଜେ ଶିଖିହେବ ଏବଂ ଏତେ ଅଳ୍ପ ଖର୍ଚ୍ଚରେ ପ୍ରତି ଗ୍ରାମରେ ପ୍ରଚଳନ କରାଯାଇପାରିବ ।

ଏଠାରେ ମୁଁ ଯେଉଁ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମର ପରାମର୍ଶ ଦେଇଛି, ତାହା କେବଳ ବର୍ଷକର ଆତ୍ମଶୁଦ୍ଧି ଓ ଶିକ୍ଷା-ଜଗତ ପାଇଁ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଅଟେ । ପରେ ସାଧାରଣ ସମୟ ଫେରି ଆସିଲେ ଓ ସ୍ୱରାଜ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇଗଲେ, ସୂତାକଟା ପାଇଁ ଦୈନିକ କେବଳ ଗୋଟିଏ ଘଣ୍ଟା ଦେଲେ ଚଳିବ । ବାକି ସମୟ ବୌଦ୍ଧିକ ଓ ପୁସ୍ତକଗତ ଶିକ୍ଷା ପାଇଁ ଦିଆଯାଇ ପାରିବ ।

—ୟଙ୍ଗ ଇଣ୍ଡିଆ, ତା ୨ । ୨ । ୧୯୨୧

ଅବକାରୀ ଆୟରୁ ବା ଭୂ-ରାଜସ୍ୱରୁ ଆମ ଦେଶର ଶିକ୍ଷା-ବ୍ୟୟ ଚଳିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ସ୍ୱରାଜ୍ୟ ପରେ ଅରଟ ହିଁ ଶିକ୍ଷାର ସର୍ବପ୍ରଧାନ ଆର୍ଥିକ ଅବଲମ୍ବନ ହେବ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ସ୍କୁଲରେ ଓ କଲେଜରେ ଅରଟ ଓ ଲୁଗାବୁଣା କଳର ପ୍ରଚଳନ ହୋଇ ପାରିଲେ, ଆମର ଶିକ୍ଷା ବଡ଼ ସହଜରେ ସ୍ୱାବଲମ୍ବୀ ହୋଇପାରିବ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଆମର ବାଳକମାନେ ପୂରା ସମୟକୁ ସୂତାକଟାରେ ଲଗାନ୍ତୁ—ମୋର ଇଚ୍ଛା । ସ୍ୱରାଜ୍ୟ-ପ୍ରାପ୍ତି ପରେ ଏଥିପାଇଁ ଅନ୍ତତଃ ଘଣ୍ଟାଏ ସମୟ ଦିଆଯିବ । ଆମ ଜୀବନର ପ୍ରତ୍ୟେକ ବିଭାଗ ଓ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସ୍ୱରାଜ୍ୟର ପ୍ରତିଘାତ ସୁସ୍ପଷ୍ଟ ହେବା ଉଚିତ । ଆଜି ଆମର ସ୍କୁଲଗୁଡ଼ିକ

ପ୍ରତ୍ୟେକ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଗୋଲାମ-ତିଆରି କାରଖାନା ହୋଇ ରହିଛି । ସ୍ୱରାଜ୍ୟ ପରେ ଭାରତବର୍ଷରେ ଯେଉଁ ଶିକ୍ଷା ଚାଲିବ, ତାହାର ଲକ୍ଷ୍ୟ ହେବ ବାଳକ-ବାଳିକାମାନେ କିଶୋର ବୟସରୁ ହିଁ ସ୍ୱାବଲମ୍ବୀ ହେବେ । ସେମାନେ ଇଚ୍ଛାକଲେ ଅନ୍ୟ ଧନ୍ଦାମାନ ମଧ୍ୟ ଶିଖିବେ; ମାତ୍ର ସୂତାକଟା ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ ଧନ୍ଦା ହୋଇ ରହିବ । ଅରଟ ଧ୍ୱାନସ୍ଥାନ ଲୋକଙ୍କୁ ସାନ୍ତ୍ୱନା ଦେଇ ପାରିବା ଉଚିତ । ଏହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଧନ୍ଦା ଏହା ପରି ଫଳଦାୟକ ହୋଇପାରିବ ନାହିଁ, କାରଣ କେବଳ ଏହା ହିଁ କୃଷିକାର୍ଯ୍ୟର ପରିପୂରକ ହୋଇପାରିବ । ସମସ୍ତେ ବଢେଇ ବା କମାର ହୋଇ ପାରିବେ ନାହିଁ; ମାତ୍ର ସମସ୍ତେ ସୂତା କାଟି ପାରିବେ ଏବଂ ଦେଶ ପାଇଁ ବା ନିଜର ଆୟ କିଛି ବଢାଇବା ପାଇଁ ସୂତା କାଟିବେ । ବସ୍ତ୍ର ଏକ ସାର୍ବଜନୀନ ଆବଶ୍ୟକତା । ଅରଟକୁ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ସାର୍ବଜନୀନ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ।

ତେଣୁ ଆଜି ଆମେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ସ୍କୁଲରେ ପୁସ୍ତକଗତ ଶିକ୍ଷାର ଏକ ଆବଶ୍ୟକ ପରିପୂରକ ହିସାବରେ ସୂତାକଟାକୁ ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ କରିବୁଁ—ଯେପରିକି ସ୍ୱରାଜ୍ୟ ପରେ ଆମକୁ ନୂଆକରି ଏହି ସମସ୍ୟା ଉପରେ ଯୁକ୍ତିତର୍କ କରିବାକୁ ନ ପଡ଼େ ।

—ୟଙ୍ଗ ଇଣ୍ଡିଆ, ତା ୩୦ । ୩ । ୧୯୨୧

୪୯

ଇଂରେଜୀ ଶିକ୍ଷା ପ୍ରଣାଳୀ ଶୈତାନୀ ଅଟେ

ପ୍ରଶ୍ନ—ଇଂରେଜୀ ଶିକ୍ଷା ଆମର ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଜୀବନର ଆଭ୍ୟନ୍ତର ସ୍ତରରେ ପ୍ରବେଶ କରିସାରିଛି । ଏତଦ୍ଦ୍ୱାରା ଭାରତର ବିଭିନ୍ନ ଗୋଷ୍ଠୀ ମଧ୍ୟରେ ଏକତା ଆସିଛି । ଏହା ଅସ୍ପୃଶ୍ୟତାକୁ ମଧ୍ୟ ଲୋପ କରିପାରେ । ତଥାପି ଏହା କଅଣ ଅବିମିଶ୍ର ଅପକାର ? କଅଣ ତିଳକ, ରାମମୋହନ ରାୟ ଓ ଆପଣ ଏହି ଶିକ୍ଷାର ଦାନ ନୁହନ୍ତି ?

ଉତ୍ତର—ବହୁତ ଲୋକ ଏହିପରି ବିଚାର ବ୍ୟକ୍ତ କରୁଛନ୍ତି । ନିଜର ଦେଶବାସୀମାନଙ୍କର ଓ ଇଂରେଜୀର ଦୁର୍ବିରହପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଜ୍ଞାନକୁ ଓ ପୂର୍ବ ସଂସ୍କାରଗୁଡ଼ିକୁ ଜୟ କରି ଆମକୁ ସ୍ୱରାଜ୍ୟ ପାଇଁ ସଂଗ୍ରାମରେ ବିଜୟୀ ହେବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଏହି ଶିକ୍ଷାପ୍ରଣାଳୀ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ଅନିଷ୍ଟକାରୀ ଅଟେ । ଏ ଶିକ୍ଷାପ୍ରଣାଳୀକୁ ଧ୍ୱଂସ କରିବା ପାଇଁ ମୁଁ ମୋର ଶକ୍ତିକୁ ଲଗାଇଛି । ମୁଁ କହୁ ନାହିଁ ଯେ ଆମକୁ

ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏହି ଶିକ୍ଷାପ୍ରଣାଳୀରୁ କୌଣସି ଲାଭ ମିଳି ନାହିଁ । ମାତ୍ର ଆମକୁ ଯେଉଁ ଲାଭ ମିଳିଛି, ତାହା ସେହି ଶିକ୍ଷା ହେତୁ ମିଳି ନାହିଁ, ସେହି ଶିକ୍ଷା ସତ୍ତ୍ୱେ ମିଳିଛି । ମୋର କହିବାର କଥା ଯେ ଆପଣ ଶିକ୍ଷାର ମୂଲ୍ୟ ତାହାର ପ୍ରକୃତ ଶକ୍ତି ଓ ଗରିମାର ଆଧାର ଉପରେ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରନ୍ତୁ । ଇଂରେଜୀ ଶିକ୍ଷା ଆମକୁ ନପୁଂସକ କରିଦେଇଛି ଏବଂ ଆମର ବୁଦ୍ଧିବିବେକକୁ କୁଣ୍ଠିତ କରିଦେଇଛି । ଯେଉଁ ପ୍ରଣାଳୀରେ ଏ ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯାଉଛି, ସେଥିରେ ଆମେ ଦୁର୍ବଳ ଓ ଭୀରୁ ହୋଇଯାଉଛୁ । ଆମେ ସ୍ୱାଧୀନତାର ଉଷ୍ମତା ଉପଭୋଗ କରିବାକୁ ଚାହୁଁ, ମାତ୍ର ଦାସତ୍ୱ ଶୃଙ୍ଖଳରେ ଆମକୁ ବନ୍ଧନ କରିଥିବା ଏହି ପଦ୍ଧତି ରାଷ୍ଟ୍ରକୁ ନପୁଂସକ କରିଦେଇଅଛି । × × × ଏହା ଏକ ଶୈତାନୀ ପ୍ରଣାଳୀ । ମୁଁ ଏହି ପ୍ରଣାଳୀକୁ ନଷ୍ଟ କରିବାକୁ ମୋର ଜୀବନକୁ ଅର୍ପଣ କରିଦେଇଛି ।

—ଇଂରେଜୀରୁ । କଟକର ସାଧାରଣ ସଭାରେ ପ୍ରଶ୍ନୋତ୍ତର । ତା ୧୪।୩।୧୯୨୧
ଅମୃତବଜାର ପତ୍ରିକା, ତା ୩୧।୩।୧୯୨୧ । ୟଙ୍ଗ ଇଣ୍ଡିଆ, ତା ୧୩।୪।୧୯୨୧

୪୨

ଇଂରେଜୀ ଶିକ୍ଷା : ଏ ପାତକ ଦୂର ହେବା ଅସମ୍ଭବ

× × × ଇଂରେଜୀ ଶିକ୍ଷା ପଦ୍ଧତି ଏପରି ଗୋଟିଏ ପାତକ, ଯାହାକୁ ଦୂର କରିବା ସହଜ ନୁହେଁ । ଏହାର ଉନ୍ମୂଳନ ପାଇଁ ମୁଁ ନିଜର ପୂରା ଶକ୍ତି ଲଗାଇଛି । ମୁଁ କହୁ ନାହିଁ ଯେ ଆମେ ଏ ଶିକ୍ଷାପଦ୍ଧତିରୁ କୌଣସି ଲାଭ ପାଇ ନାହୁଁ । ଏ ଶିକ୍ଷା ପଦ୍ଧତି ଚାଲୁଥିବାରୁ ଯେଉଁ ଲାଭ ଆମେ ପାଇଛୁ, ତାହା ଶିକ୍ଷାପଦ୍ଧତିରୁ ପାଇନାହୁଁ । ମନେ କରନ୍ତୁ, ଇଂରେଜମାନେ ଏଠାରେ ନ ଥାନ୍ତେ । ସେହି ପରିସ୍ଥିତିରେ ମଧ୍ୟ ଭାରତ ଦୁନିଆରେ ଅନ୍ୟ ଦେଶଗୁଡ଼ିକ ସହ ପାଦ ମିଳାଇ ଚାଲିଥାନ୍ତା ଏବଂ ଯଦି ଏହା ମୋଗଲ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ଅନ୍ତର୍ଗତ ଥାନ୍ତା, ତେବେ ଭାଷା ଓ ସାହିତ୍ୟର ଜ୍ଞାନ ଲାଭ କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ (କେତେକ) ଇଂରେଜୀ ଶିଖିନେଇଥାନ୍ତେ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଶିକ୍ଷାପଦ୍ଧତି ଆମକୁ ଇଂରେଜୀ ସାହିତ୍ୟର ବିବେକପୂର୍ଣ୍ଣ ସଦ୍‌ବ୍ୟବହାର ପାଇଁ ସୁଯୋଗ ନ ଦେଇ ଆମକୁ ଗୋଲାମ କରୁଅଛି । ମୋର ବନ୍ଧୁ ତିଳକ, ରାମମୋହନ ରାୟ ଓ ମୋର ନାମ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି । ମୋତେ ଛାଡ଼ି ଦିଅନ୍ତୁ; କାରଣ ମୁଁ ତ ସାମାନ୍ୟ ବାମନ ମାତ୍ର ।

ଯଦି ତିଳକ ଓ ରାମମୋହନଙ୍କୁ ଇଂରେଜୀ ଶିକ୍ଷା ସ୍ପର୍ଶ କରି ନ ଥାନ୍ତା, ତେବେ ସେମାନେ ଅପେକ୍ଷାକୃତ ଅଧିକ ମହାନ୍ ବ୍ୟକ୍ତି ହୋଇଥାନ୍ତେ । ଇଂରେଜୀ ଭାଷାକୁ

ଅଯଥା ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେବାର ମୁଁ ବିରୋଧୀ । ମୁଁ ଇଂରେଜୀ ଶିକ୍ଷାକୁ ଘୃଣା କରୁ ନାହିଁ । ମୁଁ ଇଂରେଜ ସରକାରର ମୂଳ ଉପାଡ଼ିଦେବାକୁ ଅବଶ୍ୟ ଚାହେଁ । ମାତ୍ର ଇଂରେଜୀ ଭାଷାକୁ ନଷ୍ଟ କରିବାକୁ ଚାହେଁ ନାହିଁ । ଜଣେ ଭାରତୀୟ ଦେଶପ୍ରେମୀ ଭାବରେ ମୁଁ ତାହାକୁ ଅଧିଷ୍ଠିତ କରିବାକୁ ଚାହେଁ । ମୋ କଥା ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତୁ । ରାମମୋହନ ଓ ତିଳକ ଏପରି ପ୍ରସିଦ୍ଧ ବ୍ୟକ୍ତି ହେଲେ ହେଁ (୧) ଚୈତନ୍ୟ, (୨) ଶଙ୍କର,(୩) କବୀର ଓ (୪) ନାନକଙ୍କର ତୁଳନାରେ ଜନତା ଉପରେ ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରଭାବ ଅଧିକ ନ ଥିଲା । ରାମମୋହନ ଓ ତିଳକ ଏହି ମହାତ୍ମାମାନଙ୍କର ଆଗରେ ବାମନ ପରି । ଶଙ୍କର ଏକାକୀ ଯେଉଁ କାର୍ଯ୍ୟ କଲେ, ତାକୁ ଇଂରେଜୀ ଜାଣିଥିବା ବିଶାଳ ଗୋଷ୍ଠୀ ବି ସମ୍ପନ୍ନ କରିପାରିବେ ନାହିଁ । ଏହିପରି ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ମୁଁ ଆହୁରି ମଧ୍ୟ ଦେଇପାରିବି । କଅଣ ଗୁରୁ ଗୋବିନ୍ଦ ସିଂହ (୫) ଇଂରେଜୀ ଶିକ୍ଷାରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଥିଲେ ?

ବୀରତା ଓ ତ୍ୟାଗରେ ଅଦ୍ୱିତୀୟ ଓ ଶିଖଧର୍ମର ସଂସ୍ଥାପକ ଗୁରୁ ନାନକଙ୍କର ତୁଳନାରେ ଇଂରେଜୀ ଜାଣିଥିବା କୌଣସି ଭାରତୀୟ କଅଣ ଠିଆ ହୋଇ ପାରିବେ ? ଗୋବିନ୍ଦ ସିଂହଙ୍କର ତୁଳନାରେ କଅଣ ରାମମୋହନ ଜଣେ ସୁଦ୍ଧା ଶିଷ୍ୟ ବାହାର କରିପାରିଛନ୍ତି ? ମୁଁ ତିଳକ ଓ ରାମମୋହନଙ୍କୁ ଅତ୍ୟଧିକ ସମ୍ମାନ କରେ । ମୋର ଦୃଢ଼ ମତ ଯେ ଯଦି ରାମମୋହନ ଓ ତିଳକଙ୍କୁ ଏ ଶିକ୍ଷା ମିଳି ନ ଥାନ୍ତା, ବରଂ ସେମାନଙ୍କୁ ସ୍ୱାଭାବିକ ଶିକ୍ଷା ମିଳିଥାନ୍ତା, ତେବେ ସେମାନେ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ପରି ମହତ୍ତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଥାନ୍ତେ । ଯଦି ଏ ଜାତିର ପୁନର୍ଜାଗରଣ କରିବାକୁ ହୁଏ, ତେବେ ଇଂରେଜୀ ଶିକ୍ଷା ମାଧ୍ୟମରେ ଏହା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ମୁଁ ଜାଣେ ଯେ ହିନ୍ଦୁସ୍ତାନୀ ଓ ସଂସ୍କୃତର ଜ୍ଞାନ ନ ପାଇ ମୁଁ କି ଅମୂଲ୍ୟ ନିଧିକୁ ହରାଉଛି । ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ନିବେଦନ କରୁଛି ଯେ, ଶିକ୍ଷାର ଖାଣ୍ଟି ମୂଲ୍ୟ ଅନୁସାରେ ତାହାର ମହତ୍ତ୍ୱକୁ ସ୍ଥିର କରନ୍ତୁ । ଇଂରେଜୀ ଶିକ୍ଷା ଆମକୁ ନପୁଂସକ କରିଦେଇଛି,

---

୧—ବଙ୍ଗଳାର ପ୍ରସିଦ୍ଧ କୃଷ୍ଣଭକ୍ତ ଓ କୀର୍ତ୍ତନକାର (୧୪୮୫-୧୫୩୩) ।

୨—ଶଙ୍କରାଚାର୍ଯ୍ୟ (୭୮୮-୮୨୦)-ଅଦ୍ୱୈତବାଦର ପ୍ରବର୍ତ୍ତକ ଓ ପ୍ରଚାରକ ଏବଂ ବ୍ରହ୍ମସୂତ୍ର ଉପରେ ଭାଷ୍ୟର ରଚୟିତା ।

୩—କବୀର (୧୩୯୮-୧୫୧୮)-କାଶୀନିବାସୀ, ଉତ୍ତର ଭାରତର ପ୍ରସିଦ୍ଧ ସନ୍ଥ ଓ ହିନ୍ଦୀ-ସାହିତ୍ୟ ଭକ୍ତି କାବ୍ୟର ପ୍ରବର୍ତ୍ତକ ।

୪—ନାନକ (୧୪୬୯-୧୫୩୮)-ପଞ୍ଜାବନିବାସୀ, ଉତ୍ତର ଭାରତର ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଗୁରୁ ଓ ଶିଖ-ସମ୍ପ୍ରଦାୟର ସଂସ୍ଥାପକ ।

୫—ଗୁରୁ ଗୋବିନ୍ଦ ସିଂହ (୧୬୬୬-୧୭୦୮)-ଶିଖ ସମ୍ପ୍ରଦାୟର ଦଶମ ଓ ଅନ୍ତିମ ଗୁରୁ; ବୀର, ସାହିତ୍ୟପ୍ରେମୀ, ତ୍ୟାଗୀ ଓ ଦେଶଭକ୍ତ ।

ଆମର ବିବେକକୁ କୁଣ୍ଠିତ କରିଦେଇଛି ଏବଂ ଏ ଶିକ୍ଷା ଯେପରି ଦିଆଯାଉଛି, ସେଥିରେ ଆମର ପୁରୁଷତ୍ୱହାନି ଘଟୁଛି । ଆମେ ସ୍ୱାଧୀନତାର ଆକାଙ୍କ୍ଷାରେ ଅନୁପ୍ରାଣିତ ହେବାକୁ ଚାହୁଁ, ମାତ୍ର ଏହି ଗୋଲାମୀ ଶିକ୍ଷା ଆମର ରାଷ୍ଟ୍ରକୁ କ୍ଳୀବ କରିଦେଇଛି । ଇଂରେଜମାନଙ୍କ ଶାସନକାଳର ପୂର୍ବରୁ ଦାସତ୍ୱର ଯୁଗ ନ ଥିଲା । ମୋଗଲମାନଙ୍କର ଶାସନକାଳରେ କୌଣସି ନା କୌଣସି ରୂପରେ ଆମର ସ୍ୱରାଜ୍ୟ ଥିଲା । ଏଥିପାଇଁ ଆକବରଙ୍କର ଶାସନକାଳରେ ରାଣା ପ୍ରତାପ ଓ ଆଓରଙ୍ଗଜେବଙ୍କର ସମୟରେ ଶିବାଜୀଙ୍କର ଅଭ୍ୟୁଦୟ ସମ୍ଭବ ହୋଇପାରିଥିଲା । ଇଂରେଜମାନଙ୍କର ଦେଢ଼ଶ ବର୍ଷ ଶାସନ ମଧ୍ୟରେ କଅଣ ଅନ୍ୟ କଣେ ଶିବାଜୀ ଜନ୍ମଲାଭ କରିଛନ୍ତି ?

—ଇଂରେଜୀ । ୟଙ୍ଗ ଇଣ୍ଡିଆ, ତା ୧୩-୪-୧୯୨୧

———

୪୩

ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥଙ୍କର ସମାଲୋଚନାର ଉତ୍ତର

କବି ସମ୍ଭବତଃ ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ ଯେ, ଆଜିକାଲି ଅର୍ଥନୈତିକ ଓ ତଥାକଥିତ ରାଜନୈତିକ ମୂଲ୍ୟ ହେତୁରୁ ହିଁ ଲୋକେ ଇଂରେଜୀ ପଢ଼ୁଛନ୍ତି । ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ସନ୍ତାନମାନେ ମନେ କରନ୍ତି ଏବଂ ବର୍ତ୍ତମାନ ପରିସ୍ଥିତିରେ ଯେପରି ମନେ କରିବା ଯୁକ୍ତିଯୁକ୍ତ ମଧ୍ୟ, ଯେ ଇଂରେଜୀ ନ ଜାଣିଲେ ସେମାନେ ସରକାରୀ ଚାକିରି କରିପାରିବେ ନାହିଁ । କନ୍ୟାମାନେ ଇଂରେଜୀ ପଢ଼ନ୍ତି, ବିବାହ, ଛାଡ଼ପତ୍ର ପାଇବା ପାଇଁ । ଇଂରେଜମାନଙ୍କ ସହିତ ଇଂରେଜୀ ଭାଷାରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରିପାରିବେ ବୋଲି ମହିଳାମାନେ ଇଂରେଜୀ ଶିଖିବାକୁ ଚାହାନ୍ତି, ଏହା ମୁଁ ଅନେକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଶୁଣିଛି । ଏପରି ଅନେକ ସ୍ୱାମୀଙ୍କର କଥା ମୁଁ ଶୁଣିଛି ଯେ, ସେମାନଙ୍କର ସ୍ତ୍ରୀମାନେ ସେମାନଙ୍କ ସହ ଓ ବନ୍ଧୁବାନ୍ଧବମାନଙ୍କ ସହ ଇଂରେଜୀରେ କଥା କହିପାରନ୍ତି ନାହିଁ ବୋଲି ସେମାନେ ଦୁଃଖିତ । ଅନେକ ପରିବାରର କଥା ମୁଁ ଜାଣିଛି, ଯେଉଁଥିରେ ଇଂରେଜୀକୁ ମାତୃଭାଷାରେ ପରିଣତ କରାଯାଇଛି । ବହୁ ଯୁବକ ମନେ କରନ୍ତି ଯେ ଇଂରେଜୀ-ଜ୍ଞାନ ନ ପାଇଲେ, ଭାରତ ସ୍ୱାଧୀନତା ପାଇବା ଅସମ୍ଭବ । ଏହି ଦୁଷ୍ଟବ୍ରଣ ଏପରି ଗଭୀର ଭାବରେ ସମାଜର ଅଙ୍ଗରେ ପ୍ରବେଶ କରିସାରିଛି ଯେ, ଅନେକ ସ୍ଥଳେ ଶିକ୍ଷାର ଅର୍ଥ କେବଳ ଇଂରେଜୀ ଭାଷାର ଜ୍ଞାନ ବୁଝାଯାଏ । ମୋ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଏ ସବୁ ଆମର ଦାସତ୍ୱର ଓ ଅଧୋଗତିର ନିଦର୍ଶନ । ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରାଦେଶିକ ଭାଷାକୁ ଯେପରି ଅବଜ୍ଞା କରାଯାଇଛି ଏବଂ ଯେପରି ଅଭାବଗ୍ରସ୍ତ କରି ରଖାଯାଇଛି, ତାହା ମୋର ଅସହ୍ୟ ହେଉଛି । ପିତାମାତା ସନ୍ତାନକୁ ଏବଂ ସ୍ୱାମୀ ସ୍ତ୍ରୀକୁ ନିଜର ମାତୃଭାଷାରେ ନ ଲେଖି ଇଂରେଜୀରେ ପତ୍ର

ଲେଖୁଛନ୍ତି—ଏହି ଅବସ୍ଥା ମୁଁ ସହିପାରୁ ନାହିଁ । ମୋର ବିଶ୍ୱାସ ଯେ କବୀନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ପରି ମୁଁ ମଧ୍ୟ ସ୍ୱାଧୀନତାର ସମୀରଣ ପ୍ରବାହିତ ରଖିବାର ନୀତିରେ ଆସ୍ଥାବାନ୍ ଅଟେ ।

ମୋର ଘର ଚାରିପାଖରେ ମେଘନାଦ ପ୍ରାଚୀର ନିର୍ମାଣ କରି, ବାତାୟନ-ଗୁଡ଼ିକ ବନ୍ଦ ରଖିବାକୁ ମୁଁ ଚାହେଁ ନାହିଁ । ଅନ୍ୟ ସମସ୍ତ ଦେଶର ସଂସ୍କୃତି ଯେତେଦୂର ସମ୍ଭବ ବନା ବାଧାରେ ମୋର ଘରର ଚାରିଆଡ଼େ ସଂଚାଳିତ ହେଉ, ଏହା ମୁଁ ଚାହେଁ । ମାତ୍ର, ତାହାବୋଲି କେହି ମୋର ପାଦତଳୁ ମାଟି କୋରି ନେବ (ଫଳରେ ମୁଁ ତିଷ୍ଠି ପାରିବି ନାହିଁ), ଏଥିରେ ମୁଁ ରାଜି ନୁହେଁ । ବୃଥା ଗର୍ବ କରିବା ପାଇଁ ବା ଅନିଶ୍ଚିତ ସାମାଜିକ ସୁବିଧାସୁଯୋଗ ପାଇବାକୁ ଆମର ଭଉଣୀମାନେ ଇଂରେଜୀ ଭାଷା ଶିଖିବା ନିମିତ୍ତ ଅଯୌକ୍ତିକ ଚାପ ଦେବାକୁ ମୁଁ ଆଦୌ ରାଜି ନୁହେଁ । ସାହିତ୍ୟିକ ରୁଚି-ସମ୍ପନ୍ନ ଆମର ଯୁବକଯୁବତୀମାନେ ଯେତେ ଇଚ୍ଛା ସେତେ ଇଂରେଜୀ ଭାଷା ବା ପୃଥିବୀର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଭାଷା ଶିଖିପାରନ୍ତି ଏବଂ ତାହାପରେ ଜଣେ ଜଣେ ବସୁ, ରାୟ ବା ଠାକୁରଙ୍କ ପରି ନିଜର ଜ୍ଞାନରେ ଭାରତକୁ ଓ ପୃଥିବୀକୁ ଉପକୃତ କରିପାରନ୍ତି । କେବେ, ଜଣେ ଭାରତବାସୀ ନିଜର ମାତୃଭାଷା ଭୁଲିଯିବ, ଅବହେଳା କରିବ ବା (ନିଜର ମାତୃଭାଷା ବ୍ୟବହାର କରୁଅଛୁ ବୋଲି) ଲଜ୍ଜା ଅନୁଭବ କରିବ, କେହି ଅବା ନିଜର ମାତୃଭାଷାରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଚିନ୍ତା ପ୍ରକାଶ କରିବାକୁ ଅସମର୍ଥ ହେବ—ଏ କଥା ମୁଁ ସେମାନଙ୍କୁ ଅନୁଭବ କରିବାକୁ ଦେବ ନାହିଁ । ଜେଲଖାନାର (ରୁଦ୍ଧ ଆବଦ୍ଧ ହୋଇ ରହିବାର) ଧର୍ମ ମୋର ନୁହେଁ । ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ସୃଷ୍ଟିରେ କ୍ଷୁଦ୍ରାଦପି କ୍ଷୁଦ୍ରର ଏଥିରେ ସ୍ଥାନ ଅଛି । ମାତ୍ର ଏହା ଔଦ୍ଧତ୍ୟ, ଜାତି, ଧର୍ମ ବା ବର୍ଣ୍ଣଗତ ଗର୍ବର ପ୍ରତିରୋଧକ ଅଟେ ।

—ୟଙ୍ଗ ଇଣ୍ଡିଆ, ତା ୧-୬-୧୯୨୧

୪୪

ପୋଥିଗତ ବିଦ୍ୟା

ପୋଥିଗତ ବିଦ୍ୟାକୁ ମୁଁ କେବେହେଁ ଚରମ ମୋକ୍ଷ ବୋଲି ମନେ କରେ ନାହିଁ । ମୋର ଅଭିଜ୍ଞତାରୁ ମୁଁ ଜାଣେଁ ଯେ, କେବଳ ସାକ୍ଷରତା ମନୁଷ୍ୟର ନୈତିକ ମାନକୁ ତିଳେ ସୁଦ୍ଧା ବଢାଇ ପାରେ ନାହିଁ ଏବଂ ଚରିତ୍ର-ଗଠନ ଏହି ସାକ୍ଷରତା ଠାରୁ ଅଲଗା ଜିନିଷ । ମୋର ଦୃଢ଼ ଧାରଣା ଯେ ସରକାରୀ ବିଦ୍ୟାଳୟଗୁଡ଼ିକ ଆମକୁ

ଅମନୁଷ୍ୟ କରିପକାଇଛୁ ଏବଂ ଏହା ଫଳରେ ଆମେ ଅସହାୟ ଓ ନାସ୍ତିକ ହୋଇ-ପଡ଼ିଛୁ । ଏ ଶିକ୍ଷା ଆମକୁ ଅସନ୍ତୁଷ୍ଟ କରିପକାଇଛି ଏବଂ ଏହାର ପ୍ରତିକାର ନ ଯୋଗାଇ ଆମକୁ ନିର୍ଗୁଣ କରୁଛି । କିରାଣୀ ଓ ଦୋଭାଷୀ କରିବା ଏହାର ଲକ୍ଷ୍ୟ ଥିଲା, ଆମେ ତାହା ହିଁ ହୋଇଛୁ ।

—ୟଙ୍ଗ ଇଣ୍ଡିଆ, ତା ୧-୭-୧୯୨୧

୪୫

ସ୍ୱାବଲମ୍ବନ

ମଦ-ବିକ୍ରୟରୁ ମିଳୁଥିବା ପଇସାରେ ଆମ ଦେଶରେ ବାଳକବାଳିକା-ମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷାର ବ୍ୟବସ୍ଥା ହେଉଛି—ଦେଶ ପକ୍ଷରେ ଏହା ଏକ ଘୋର ଅପମାନର ବିଷୟ ଅଟେ । ଲୋକେ ମଦ ପିଇବା ବନ୍ଦ କରିଦେବା ଫଳରେ ଆମ ବାଳକବାଳିକାମାନଙ୍କର ପାଠପଢ଼ା ବନ୍ଦ ହୋଇଗଲେ ସୁଦ୍ଧା ଦେଶରୁ ମଦ୍ୟପାନ-ରୂପୀ ପାପ ଦୂର କରିବାକୁ ଆମେ ସଙ୍କଳ୍ପ କରି ନ ବାହାରିଲେ, ଆମର ଭବିଷ୍ୟତ ବଂଶଧରମାନେ ଆମକୁ ଅଭିଶାପ ଦେବେ । ଏଥିପାଇଁ ଆମର ପିଲାମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷାକୁ ବଳି ଦେବାକୁ ନ ପଡ଼ିପାରେ । ଆମର ସ୍କୁଲ୍ ଓ କଲେଜମାନଙ୍କରେ ସୂତାକଟା ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ କରି ଶିକ୍ଷାକୁ ସ୍ୱାବଲମ୍ବୀ କରିବାର ଯେଉଁ ପ୍ରସ୍ତାବ ମୁଁ ଦେଇଛି, ସେହି ପ୍ରସ୍ତାବକୁ କେତେ ଲୋକ ହସରେ ଉଡ଼ାଇ ଦେବା ମୁଁ ଜାଣିଛି । ମାତ୍ର ମୁଁ ନିର୍ଭୟ ରୂପେ କହୁଛି ଯେ, ସୂତାକଟା ବ୍ୟତୀତ ଆମେ ଆଉ କୌଣସି ଉପାୟରେ ଶିକ୍ଷାର ସମସ୍ୟାକୁ ଏତେ ସରଳ ଭାବରେ ସମାଧାନ କରିପାରିବୁ ନାହିଁ । ଦେଶ ଆଉ ନୂଆ ନୂଆ ଟ୍ୟାକ୍ସ ସହିପାରିବ ନାହିଁ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଯେତିକି ଟ୍ୟାକ୍ସ ବସିଛି, ଲୋକେ ତାକୁ ସହିବା କଷ୍ଟକର ହୋଇପଡ଼ୁଛି । ଅଫିମ ଓ ମଦବିକ୍ରିରୁ ମିଳୁଥିବା ଆୟକୁ ଯେ ଆମେ କେବଳ ବର୍ଜନ କରିବୁଁ, ସେତିକି ନୁହେଁ; ଅନ୍ୟ ବାବଦରେ ଆଦାୟ କରାଯାଉଥିବା ଆୟକୁ ମଧ୍ୟ ଊଣା କରିବା ଲାଗି ଆମେ ଚେଷ୍ଟା କରିବୁଁ । ଜନସାଧାରଣଙ୍କର ଦିନକୁ ଦିନ ବଢ଼ିଯାଉଥିବା ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ସହିତ ସଂଗ୍ରାମ କରିବାକୁ ତେବେ ଯାଇ ଆମେ ସମର୍ଥ ହେବୁଁ ।

—ୟଙ୍ଗ ଇଣ୍ଡିଆ, ତା ୮-୭-୧୯୨୧

ଆପଣା ପିଲାଙ୍କୁ ଦୁଇ ଅକ୍ଷର ପାଠ ପଢ଼ାଇବା ପାଇଁ ପରିବାରର କର୍ତ୍ତାମାନେ କେତେ ଯେ ଗର୍ହିତ କାର୍ଯ୍ୟକୁ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ବୋଲି ବିଚାରନ୍ତି—ସେ କଥା କିଏ ନ ଜାଣେ ? ଆମ ଶିକ୍ଷାପଦ୍ଧତିରେ ଆମୂଳ ପରିବର୍ତ୍ତନ ନ କଲେ, ଭବିଷ୍ୟତରେ ଆଉ

ଅଧିକ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶାର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବାକୁ ପଡ଼ିବ—ଏଥିରେ କୌଣସି ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ଏହି ଦେଶର ବିଶାଳ ଶିଶୁ-ସମୁଦ୍ରର କେବଳ ବେଳାଭୂମି ଆମେ ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସ୍ପର୍ଶ କରିଛୁଁ । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଅଗଣିତ ବାଳକବାଳିକା ଆଜି କୌଣସି ଶିକ୍ଷା ପାଇପାରୁ ନାହାନ୍ତି । ପାଠ ପଢ଼ିବାକୁ ସେମାନଙ୍କର ଇଚ୍ଛା ନାହିଁ ବୋଲି ଏପରି ହେଉଛି, ତାହା ନୁହେଁ । ମାତ୍ର ପିତାମାତାମାନଙ୍କର ଅସାମର୍ଥ୍ୟ ଓ ଅଜ୍ଞାନତା ହେତୁ ଏହି ପିଲମାନେ ଶିକ୍ଷାଲାଭରୁ ବଞ୍ଚିତ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି । ଆମ ରାଷ୍ଟ୍ରପରି ଏକ ଦରିଦ୍ର ଦେଶରେ ଯେଉଁଠି ଏତେ ସଂଖ୍ୟାରେ ବୟସ୍କ ସନ୍ତାନମାନଙ୍କର ପାଳନ ପୋଷଣ କରିବାକୁ ପଡ଼ୁଛି, ସେମାନଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷା ଦେବା ପାଇଁ ଏତେ ବେଶୀ ଖର୍ଚ୍ଚ କରିବାକୁ ପଡ଼ୁଛି ଏବଂ ଛାତ୍ରମାନେ ଏହା ବଦଳରେ ସ୍ୱଳ୍ପ କିଛି ଉପାର୍ଜନ କରିପାରୁନାହାନ୍ତି, ସେଠାରେ ବୋଲିବାକୁ ହେବ ଯେ ଆମର ଶିକ୍ଷାପଦ୍ଧତିରେ ଏକ ମାରାତ୍ମକ ଭୁଲ ରହିଯାଇଛି । ବିଦ୍ୟାଳୟର ଦ୍ୱାର ମାଡ଼ିବା ସମୟରୁ ପିଲମାନେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିସ୍ଥାରେ କିଞ୍ଚିତ୍ ପରିମାଣରେ ଶିକ୍ଷାର ଖର୍ଚ୍ଚ ବହନ କରିପାରିଲେ, କୌଣସି ଭୁଲ ହୋଇଯିବ ବୋଲି ମୁଁ ବିଶ୍ୱାସ କରେ ନାହିଁ । ସମୁଦାୟ ଭାରତବର୍ଷରେ ସମସ୍ତଙ୍କ ପାଇଁ ତ ସବୁଠାରୁ ସରଳ ହସ୍ତକର୍ମ ହେଉଛି—ସୂତାକଟା ଓ ତାହାର ପୂର୍ବ ପ୍ରକ୍ରିୟାଗୁଡ଼ିକ । ଆମର ଶିକ୍ଷାନୁଷ୍ଠାନଗୁଡ଼ିକରେ ସୂତାକଟା ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ କରିପାରିଲେ, ଆମେ ତଦ୍ୱାରା ତିନୋଟି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ସାଧନ କରିପାରିବୁଁ—ଏହାଦ୍ୱାରା ଶିକ୍ଷା ସ୍ୱାବଲମ୍ବୀ ହେବ, ବାଳକବାଳିକାମାନଙ୍କର ଶରୀର ଓ ମନ ଉଭୟ ପାଇଁ ଉପାଦେୟ ତାଲିମ ମିଳିବ ଏବଂ ବିଦେଶୀ ସୂତା ଓ ବିଦେଶୀ ଲୁଗାକୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ବର୍ଜନ କରିବା ସକାଶେ ଏହା ବାଟ ଫିଟାଇବ । ଉପରନ୍ତୁ ଏ ଶିକ୍ଷା ପାଉଥିବା ଛାତ୍ରମାନେ ଆତ୍ମନିର୍ଭରଶୀଳ ଓ ସ୍ୱାଧୀନ ହେବେ ।

—ୟଙ୍ଗ ଇଣ୍ଡିଆ, ତା ୧୪-୬-୧୯୨୧

ଆମେ ଆଶାକରୁ ଏବଂ ଆଶା କରିବା ମଧ୍ୟ ଉଚିତ ଯେ, ଭାରତବର୍ଷର ପାଠପଢ଼ା ବୟସର ପ୍ରତ୍ୟେକ ବାଳକବାଳିକା ସ୍କୁଲକୁ ଯାଆନ୍ତୁ । ମାତ୍ର ବର୍ତ୍ତମାନ ଯେଉଁ ଧରଣର ଶିକ୍ଷା ଚାଲିଛି, ତାହାର ଖର୍ଚ୍ଚ ତୁଲାଇବାକୁ ଯେଉଁ ଅର୍ଥରାଶି ଆବଶ୍ୟକ, ତାହା ବର୍ତ୍ତମାନ ଆମ ପାଖରେ ନାହିଁ କିମ୍ବା ବର୍ତ୍ତମାନ ସ୍କୁଲମାନଙ୍କରେ ଯେଉଁ ଫୀସ୍ ପିତାମାତାଙ୍କ ଉପରେ ଲଦି ଦିଆଯାଇଛି, କୋଟି କୋଟି ପିତାମାତା ତାହା ଦେଇପାରିବେ ନାହିଁ । ତେଣୁ ଶିକ୍ଷାକୁ ସାର୍ବଜନୀନ କରିବାକୁ ହେଲେ, ତାହାକୁ ନିଃଶୁଳ୍କ ମଧ୍ୟ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଭାରତରେ ବର୍ତ୍ତମାନ ସ୍କୁଲକୁ ଯିବା ବୟସର ଯେତେ ବାଳକ ବାଳିକା ଅଛନ୍ତି, ସେ ସମସ୍ତ ଲାଗି ଶିକ୍ଷାର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିବାକୁ ହେଲେ, ଦୁଇଶତ କୋଟି ଟଙ୍କା ଲୋଡ଼ା ହେବ ଏବଂ ଦେଶରେ ଆଦର୍ଶ ସରକାର

ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇଗଲେ ସୁଦ୍ଧା ଆମେ ଏ ଅର୍ଥ ଯୋଗାଇ ପାରିବୁ ନାହିଁ । ତେଣୁ ଏଥିରୁ ଜଣାପଡୁଛି ଯେ ଆମର ପିଲାମାନେ ଯେଉଁ ଶିକ୍ଷା ପାଇବେ, ସେଥିପାଇଁ ଖର୍ଚ୍ଚ ଆଂଶିକ ଭାବରେ ବା ପୂର୍ଣ୍ଣ ମାତ୍ରାରେ ସେମାନେ ନିଜସ୍ୱ ଶରୀର ଶ୍ରମ ଦ୍ୱାରା ତୁଲାଇବେ । ମୋ ବିଚାରରେ ହାତରେ ସୂତାକାଟିବା ଓ ଲୁଗାବୁଣିବା ଏକ ମାତ୍ର ଶ୍ରମ ଯାହା ବ୍ୟାପକ ଭାବରେ ସବୁ ପିଲା କରିପାରିବେ ଏବଂ ତାହା ଲାଭଦାୟକ ଅଟେ । ମାତ୍ର ମୋର ପ୍ରତିପାଦ୍ୟ ତତ୍ତ୍ୱ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଆମେ ବିଦ୍ୟାଳୟଗୁଡ଼ିକରେ ସୂତାକଟାକୁ ଶ୍ରମ ରୂପେ ନେଉଁ କିମ୍ବା ଅନ୍ୟ ଧନ୍ଦାକୁ ନେଉଁ, ତାହା ଲାଭଦାୟକ ଓ ଉତ୍ପାଦକ ହେଉଥିଲେ, ସେଥିରେ କିଛି ଯାଏ ଆସେ ନାହିଁ । ଆମେ ପରୀକ୍ଷା କଲେ ଦେଖିବୁ ଯେ, ସାରା ଭାରତବର୍ଷରେ ଆମର ବିଦ୍ୟାଳୟଗୁଡ଼ିକରେ ବସ୍ତ୍ର ଉତ୍ପାଦନ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ପ୍ରକ୍ରିୟାଗୁଡ଼ିକ ବ୍ୟତିରେକେ ଆଉ କୌଣସି ବ୍ୟାବହାରିକ, ଲାଭଦାୟକ ଓ ସର୍ବବ୍ୟାପକ ଉଦ୍‌ଯୋଗ ନାହିଁ ।

ସ୍କୁଲମାନଙ୍କରେ ହସ୍ତଶିଳ୍ପର ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ କରାଗଲେ, ଆମ ଦେଶପରି ଏକ ଦରିଦ୍ର ଦେଶରେ ତଦ୍ୱାରା ଦୁଇଟି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ସାଧିତ ହେବ । ଏହାଦ୍ୱାରା ଆମ ପିଲାମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷାଲାଗି ଖର୍ଚ୍ଚ ଉଠିପାରିବ ଏବଂ ଭବିଷ୍ୟତରେ ଜୀବିକାର୍ଜନ ପାଇଁ ଛୁଆଦିନରୁ ଏକ ଧନ୍ଦା ପିଲାମାନେ ଶିଖିପାରିବେ । ଏହିପରି ଏକ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଦ୍ୱାରା ଆମର ପିଲାମାନେ ଆତ୍ମନିର୍ଭରଶୀଳ ହୋଇପାରିବେ । ମାତ୍ର ଶରୀରଶ୍ରମକୁ ଆମେ ହୀନ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖୁଥିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏକ ରାଷ୍ଟ୍ର ହିସାବରେ ଅମେ ଆତ୍ମପ୍ରତ୍ୟୟହୀନ ହୋଇ ପଡ଼ିଥିବୁ ।

—ୟଙ୍ଗ ଇଣ୍ଡିଆ, ତା ୧।୯।୧୯୨୧

୪୭

ଶରୀର-ଶ୍ରମ

ଆପଣ ହୁଏତ କହିବେ, "ଆମେ କାହିଁକି ହାତରେ କାମ କରିବୁ ? ହାତରେ କାମ କରିବା ଲାଗି ତ ଅପାଠୁଆ ଲୋକେ ଅଛନ୍ତି । ମୁଁ କେବଳ ସାହିତ୍ୟ ଓ ରାଜନୀତିର ପ୍ରବନ୍ଧମାନ ପଢ଼ିବି ।" ମୁଁ ଭାବୁଛି ଯେ ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କର ଶରୀର-ଶ୍ରମର ମର୍ଯ୍ୟାଦାକୁ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିବା ଉଚିତ । କୌଣସି ଭଣ୍ଡାରି ବା ମୋଚି ଯଦି କଲେଜରେ ପାଠ ପଢ଼ିବାକୁ ଆସନ୍ତି, ତେବେ ଭଣ୍ଡାରି ବା ମୋଚିର ବେଉସା ଛାଡ଼ିଦେବା ତାଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଆଦୌ ଉଚିତ ହେବ ନାହିଁ । ଭଣ୍ଡାରିର ବେଉସାକୁ ମୁଁ ଡାକ୍ତରର ବେଉସାଠାରୁ କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ନୀଚ ବୋଲି ବିଚାରୁନାହିଁ ।

ଅନ୍ୟ ଦେଶମାନଙ୍କରେ ଯେଉଁଭଳି ବ୍ୟବସ୍ଥା ଚାଲୁଥାଉ ପଛକେ, ଭାରତବର୍ଷରେ ଯେଉଁଠି ଶତକଡ଼ା ଅଶୀରୁ ଅଧିକ ଲୋକ କୃଷି ଉପରେ ନିର୍ଭର କରନ୍ତି ଏବଂ ଶତକଡ଼ା ଅନ୍ୟ ଦଶଜଣ ଉଦ୍ୟୋଗ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରନ୍ତି, ସେ ଦେଶର ଶିକ୍ଷାକୁ ପୁସ୍ତକ-ଗତ କରି ରଖିବା ଏକ ଅପରାଧ ଅଟେ । ଆମ ଦେଶର ଅଧିକାଂଶ ଲୋକଙ୍କର ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ସମୟ ଓ ଶ୍ରମ ଖାଦ୍ୟୋପାର୍ଜନ ପାଇଁ ଦେବାକୁ ପଡ଼ୁଥିବାରୁ ମୁଁ ଏ କଥା ଦୃଢ଼ ଭାବରେ କହିବି ଯେ, ଆମର ବାଳକବାଳିକାମାନେ ଶୈଶବରୁ ଶରୀର ଶ୍ରମର ମହତ୍ତ୍ୱ ବୁଝିବା ଓ ତଦନୁସାରେ ଶିକ୍ଷା ପାଇବା ଆବଶ୍ୟକ । ଶରୀର-ଶ୍ରମକୁ ଘୃଣା କରିବା ଭଳି କୌଣସି ଶିକ୍ଷା ସେମାନଙ୍କୁ ଦିଆଯିବ ନାହିଁ । ଆଜି ଚାଷୀର ପିଲା ସ୍କୁଲରେ ପାଠ ସାରି ଆସିବା ପରେ ଚାଷକାମକୁ ଯେପରି ଅଯୋଗ୍ୟ ହୋଇ ପଡ଼ୁଛି, ସେପରି ହେବାର କୌଣସି କାରଣ ରହିବା ଅନୁଚିତ । ଶରୀର ଶ୍ରମକୁ ଘୃଣା ନ କରୁଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଆମ ଦେଶର ସ୍କୁଲଛାତ୍ରମାନେ ତାକୁ ନାପସନ୍ଦ କରୁଛନ୍ତି—ଏହା ଅତ୍ୟନ୍ତ ପରିତାପର ବିଷୟ ।

—ୟଙ୍ଗ ଇଣ୍ଡିଆ, ତା ୧।୧।୨୧

ଆଜି ସ୍କୁଲମାନଙ୍କରେ ଆରମ୍ଭରୁ ଯେଉଁ ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକଗୁଡ଼ିକ ଚାଲୁଛି, ସେଥିରେ ଏପରି କୌଣସି ବିଷୟ ନାହିଁ ଯାହା ସମ୍ପର୍କରେ ବାଳକବାଳିକାମାନେ ଆପଣା ଘରେ ଆସିଥାନ୍ତି । ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକରେ ଏପରି ବିଷୟମାନ ଥାଏ, ଯେଉଁଗୁଡ଼ିକ ସହିତ ସେମାନେ ଆଦୌ ପରିଚିତ ନୁହନ୍ତି । ନିଜ ଘରେ କେଉଁଟି ଠିକ୍ ବା କେଉଁଟି ଭୁଲ ତାହା ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକରୁ କୌଣସି ବାଳକ ଜାଣିପାରିବ ନାହିଁ । ଆପଣାର ପରିପାର୍ଶ୍ୱ ବିଷୟରେ ଗୌରବ ଅନୁଭବ କରିବା ଲାଗି ସେଥିରୁ ସେ କିଛି ଶିଖେ ନାହିଁ । ସେ ଯେତେ ଉପରକୁ ପଢ଼ୁଥାଏ, ସେତେ ନିଜର ଘରଠାରୁ ଦୂରେଇ ଯାଉଥାଏ । ଫଳରେ, ଶେଷରେ ତାହାର ଶିକ୍ଷା ତାକୁ ଆପଣା ପରିବେଷ୍ଟନୀଠାରୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ କରିପକାଏ । ଗୃହ-ଜୀବନ ବିଷୟରେ ସେ କେବେହେଁ କୌଣସି ଆନନ୍ଦଦାୟକ ପ୍ରେରଣା ଅନୁଭବ କରେ ନାହିଁ । ଗ୍ରାମର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଏକ ମୁଦା ପୁସ୍ତକ ପରି ରହିଥାଏ । ଆପଣାର ସଭ୍ୟତାକୁ ନିର୍ବୀର୍ଯ୍ୟ, ବର୍ବର, ଅନ୍ଧବିଶ୍ୱାସପୂର୍ଣ୍ଣ ଓ ବ୍ୟାବହାରିକ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଅନୁପଯୋଗୀ ବୋଲି ତାହା ଆଗରେ ଚିତ୍ରିତ ହୋଇଥାଏ । ନିଜର ପାରମ୍ପରିକ ସଂସ୍କୃତିଠାରୁ ତାକୁ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ କରିଦେବା ପାଇଁ ତାହାର ଶିକ୍ଷାକୁ ଜାଣିଶୁଣି ଗଠିତ କରାଯାଇଥାଏ । ଆମର ଯୁବ-ସମାଜ ପ୍ରାଚୀନ ସଂସ୍କୃତିର ବିକାଶର ପରମ୍ପରା ଶିକ୍ଷା ପାଉଥିଲେ ହେଁ ସେହି ପ୍ରାଚୀନ ସଂସ୍କୃତି ସେମାନଙ୍କଠାରେ ଏପରି ଗଭୀର ଭାବରେ ଭେଦି ରହିଛି ଯେ, ସେମାନେ ତଥାପି ପୁରାମାତ୍ରାରେ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟତା ହରାଇ ନାହାନ୍ତି । ମୋର ଇଚ୍ଛା ଅନୁସାରେ ମୋତେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ସୁଯୋଗ ମିଳିଲେ, ବର୍ତ୍ତମାନର ଅଧିକାଂଶ

ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକକୁ ମୁଁ ନଷ୍ଟ କରିଦିଅନ୍ତି ଏବଂ ଛାତ୍ରର ଗୃହ-ଜୀବନ ଉପରେ ଅବଲମ୍ବିତ ଓ ସେଥି ସହ ସମନ୍ୱିତ ବିଷୟରେ ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକ ଲେଖାନ୍ତି । ଫଳରେ ଛାତ୍ର ପାଠ ପଢ଼ିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ତାହାର ନୈତିକ ପରିବେଶ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଭାବିତ ହୁଅନ୍ତା ।

ୟଙ୍ଗ ଇଣ୍ଡିଆ, ତା ୧।୯।୧୯୨୧

ସୃ

ଚରିତ୍ରର ବିକାଶ

ହୃଦୟର ଶିକ୍ଷା

ହୃଦୟର ଶିକ୍ଷା ବିଷୟରେ ମୁଁ ଗୋଟିଏ କଥା କହିବି । ବହି କରିସ୍ୱାରେ ଏ ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯାଇପାରିବ ବୋଲି ମୁଁ ବିଶ୍ୱାସ କରେ ନାହିଁ । କେବଳ ଶିକ୍ଷକଙ୍କର ଜୀବନ୍ତ ସ୍ପର୍ଶ ଦ୍ୱାରା ହିଁ ଏହା ସମ୍ଭବ ହୋଇପାରେ । ପ୍ରାଥମିକ, ମାଧ୍ୟମିକ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ କେଉଁମାନେ ଶିକ୍ଷକ ଅଛନ୍ତି ? ସେମାନେ ବିଶ୍ୱାସୀ ଓ ଚରିତ୍ରବାନ୍ ପୁରୁଷ ଓ ମହିଳା କି ? ସେମାନେ ନିଜେ ହୃଦୟର ଶିକ୍ଷା ପାଇଛନ୍ତି କି ? ସେମାନଙ୍କର ଦାୟିତ୍ୱରେ ଯେଉଁ ବାଳକବାଳିକାମାନଙ୍କୁ ଛାଡି ଦିଆଯାଉଛି, ସେମାନଙ୍କର ସ୍ଥାୟୀ ଉପାଦାନ ବା ମୌଳିକତାର ଯତ୍ନ ସେହି ଶିକ୍ଷକମାନେ ନେଇପାରନ୍ତି କି ? ନିମ୍ନ ବିଦ୍ୟାଳୟଗୁଡ଼ିକରେ ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କର ନିଯୁକ୍ତି-ପ୍ରଣାଳୀ ସେମାନଙ୍କର ଚରିତ୍ର ବିରୋଧରେ ଗୋଟିଏ ପ୍ରଧାନ ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ନୁହେଁ କି ? ବଞ୍ଚି ରହିବାକୁ ନିତାନ୍ତ ଯେତିକି ବେତନ ଆବଶ୍ୟକ, ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କୁ ସେତିକି ମିଳୁଛି କି ? ଦେଶାତ୍ମବୋଧ ପାଇଁ ପ୍ରାଥମିକ ସ୍କୁଲଗୁଡ଼ିକର ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କୁ ବଛା ଯାଏ ନାହିଁ— ଏହା ଆମ୍ଭେମାନେ ଜାଣୁ । ଯେଉଁମାନଙ୍କୁ ଅନ୍ୟ କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟ ମିଳୁ ନାହିଁ, ସେହିମାନେ ହିଁ ଏଥିପାଇଁ ଆସୁଛନ୍ତି ।

—ୟଙ୍ଗ ଇଣ୍ଡିଆ, ତା ୧।୯।୧୯୨୧

୪୮

ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ବିଦ୍ୟାଳୟର ବିଶେଷ ଲକ୍ଷଣ

ପ୍ରଶ୍ନ—ମନେ କରନ୍ତୁ, ଜଣେ ଛାତ୍ର ଏକ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ପାଠ ପଢ଼ିଛି । ଆମ ଦେଶର ଲୋକେ ଆପଣାର ଜୀବିକାର୍ଜନ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଯେଉଁ ଅସୁବିଧାର

ସମ୍ମୁଖୀନ ହେଉଛନ୍ତି, ସେହି ଛାତ୍ରଗଣ ସେହିସବୁ ଅସୁବିଧାରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇ ପାରିବେ କି ?

ଉତ୍ତର—ଏସବୁ ଅସୁବିଧାରୁ ସେ ଅବଶ୍ୟ ମୁକ୍ତ ହୋଇପାରିବା ଉଚିତ । କାରଣ ଜୀବିକାର୍ଜନର ପ୍ରଥମ ପାହାଚରେ ବି ଯେଉଁ ଶିକ୍ଷା ଆମକୁ ମୁକ୍ତି ଦେଇ ନ ପାରୁଛି, ତାହାକୁ ମୁଁ ଶିକ୍ଷା ବୋଲି କହୁନାହିଁ । ଯଥାର୍ଥ ଶିକ୍ଷା ଛାତ୍ରକୁ ଆର୍ଥିକ ସାମାଜିକ ଓ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ତିନୋଟିଯାକ ମୁକ୍ତି ଦେଇପାରିବା ଉଚିତ । ଏଥିରୁ ଯିଏ ପ୍ରଥମ ମୁକ୍ତିଟି ବି ପାଇନାହିଁ, ସେ ଦ୍ୱିତୀୟଟି ବି କଦାପି ପାଇ ପାରିବ ନାହିଁ ।

ପ୍ରଶ୍ନ—ସକଳ ପ୍ରକାର ସ୍ୱାର୍ଥ-ବୁଦ୍ଧି ତ୍ୟାଗ କରିବା ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଅନୁଷ୍ଠାନଗୁଡ଼ିକରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିବା କର୍ମୀମାନଙ୍କର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ହେବା ଉଚିତ ନୁହେଁ କି ?

ଉତ୍ତର—ହଁ, ହେବା ଉଚିତ । ମୋର ବିଶ୍ୱାସ, ଯେଉଁମାନେ ସ୍ୱାର୍ଥ-ଭାବନା ଛାଡ଼ି ନ ପାରିବେ, ସେମାନେ କଦାପି ଦେଶସେବକ ହୋଇ ପାରିବେ ନାହିଁ ।

ପ୍ରଶ୍ନ—ଦେଶର ସେବାଲାଗି ଆପଣା ଜୀବନକୁ ଉତ୍ସର୍ଗ କରି ରଖିବା ଜଣେ ସ୍ନାତକର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ହେବା ଉଚିତ ନୁହେଁ କି ?

ଉତ୍ତର—ଏହି ନିୟମଟି ସମସ୍ତଙ୍କ କ୍ଷେତ୍ରରେ ପ୍ରଯୁଜ୍ୟ ହୋଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ଯେତେବେଳେ ଜାତି ବା ରାଷ୍ଟ୍ର ପରିଶେଷରେ ଉଚିତ ନୀତିଗୁଡ଼ିକ ଉପରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇ ଗଠିତ ହେବ, ସେତେବେଳେ ଯେଉଁମାନେ ସାଧୁ ଓ ନିର୍ଭୀକ ଭାବରେ ଜୀବନଯାପନ କରିବେ, ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ଦେଶର ସେବା କରୁଛନ୍ତି ବୋଲି କୁହାଯାଇ ପାରିବ ।

ପ୍ରଶ୍ନ—ସରକାରୀ ସ୍କୁଲମାନଙ୍କରେ ହୁଏତ ସବୁ ବିଷୟରେ କେବଳ ବୌଦ୍ଧିକ ଜ୍ଞାନ ଦିଆଯାଇପାରେ; ମାତ୍ର ଚରିତ୍ର ନିର୍ମାଣ ପ୍ରତି ସେଠାରେ କୌଣସି ଦୃଷ୍ଟି ଦିଆଯିବ ନାହିଁ ବୋଲି ଆମେ ଆଶଙ୍କା କରୁ, ପ୍ରକାରାନ୍ତରେ ଏଥିରୁ କ'ଣ ଆମେ ଏ କଥା ବୁଝିପାରିବା ନାହିଁ ଯେ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ବିଦ୍ୟାଳୟମାନଙ୍କରେ ଚରିତ୍ର ନିର୍ମାଣକୁ ହିଁ ପ୍ରଥମ ସ୍ଥାନ ଦିଆଯିବ ?

ଉତ୍ତର—ହଁ, ତାହା ସେହି କଥା ହିଁ ବୁଝାଉଛି । ଚରିତ୍ର ନିର୍ମାଣ ପାଇଁ ବି ଜ୍ଞାନଦାନର ଆବଶ୍ୟକତା ରହିଛି । ଜ୍ଞାନ ହେଉଛି ଉପାୟ, ଚରିତ୍ରନିର୍ମାଣ ଲକ୍ଷ୍ୟ ।

ପ୍ରଶ୍ନ—ଖ୍ରୀଷ୍ଟୀୟ ବିଦ୍ୟାଳୟମାନଙ୍କରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିବା ଶିକ୍ଷକମାନେ ଚରିତ୍ରବାନ୍ ହେବେ ବୋଲି ଆପଣ ଅପରିହାର୍ଯ୍ୟ ମନେକରନ୍ତି କି ?

ଉତ୍ତର—ନିଶ୍ଚୟ ।

ପ୍ରଶ୍ନ—ତେବେ ଆପଣ କ'ଣ କହିବେ ଯେ ଯେଉଁ ଶିକ୍ଷକ ମଦ ପିଉଥିବେ ବା ଧୂମପାନ କରୁଥିବେ, ତାଙ୍କଲାଗି ଖ୍ରୀଷ୍ଟୀୟ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ କୌଣସି ସ୍ଥାନ ନାହିଁ ?

ଉତ୍ତର—ମଦ ପିଉଥିବା ଜଣେ ଶିକ୍ଷକଙ୍କୁ ବାଦ୍ ଦେଇପାରିବା ଲାଗି ଯେତିକ ନୈତିକ ଅଗ୍ରଗତି ହୋଇଥିବା ଆବଶ୍ୟକ, ଆମର ସେତିକ ନୈତିକ ଅଗ୍ରଗତି ହୋଇଛି ବୋଲି ସମସ୍ତେ ନିଶ୍ଚୟ ସ୍ୱୀକାର କରିବେ । କିନ୍ତୁ ଧୂମପାନର ଅଭ୍ୟାସଟି ବିଷୟରେ ସେପରି କରିବାକୁ ମୋର ସାହସ ହେଉନାହିଁ । ନାନା ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ବିଷୟରେ ମୋର ରହିଥିବା ଅଭିଜ୍ଞତାରୁ ମୁଁ ଜାଣିଛି ଯେ ଧୂମପାନ କରୁଥିବା ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବିଷୟରେ ହୁଏତ ଚରିତ୍ରବାନ୍ ବି ହୋଇଥିବେ । କେବଳ ଚରିତ୍ର ବିଷୟରେ ବିଚାର କଲାବେଳେ ହୃଦୟହୀନ ବିଚାରକ ପରି କାର୍ଯ୍ୟ ନ କରିବା ଉଚିତ ।

ପ୍ରଶ୍ନ—ମ୍ୟାଟ୍ରିକ୍ ପାସ୍ କଲାବେଳକୁ ଆମ ପିଲାଙ୍କର ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ନଷ୍ଟ ହୋଇ ଯାଉଛି ଏବଂ ଗ୍ରାଜୁଏଟ ହେଲାବେଳକୁ ଶରୀର ଓ ମନ ଉଭୟ ଯାଉଛି । ଏହା ଏକ ଦୟନୀୟ ବ୍ୟାପାର ନୁହେଁ କି ?

ଉତ୍ତର—ଯଦି ମୋ' ହାତରେ କ୍ଷମତା ଥା'ନ୍ତା, ତେବେ ମୁଁ ରୁଗ୍ଣ ବାଳକବାଳିକା-ମାନଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷାଲାଭରୁ ବଞ୍ଚିତ କରି ରଖନ୍ତି ।

ପ୍ରଶ୍ନ—ଖ୍ରୀଷ୍ଟୀୟ ଶିକ୍ଷା ଲାଭ କରୁଥିବା ଜଣେ ଛାତ୍ରର ସର୍ବାଙ୍ଗୀନ ଓ ସମନ୍ୱିତ ବିକାଶ ହେବା ବାଞ୍ଛନୀୟ ନୁହେଁ କି ?

ଉତ୍ତର—ଅବଶ୍ୟ । ଶରୀର ସୁସ୍ଥ ରହିଲେ ମନ ସୁସ୍ଥ ରହିବ ଓ ମନ ସୁସ୍ଥ ରହିଲେ ଆତ୍ମା ବି ସୁସ୍ଥ ରହିବ,—ଏହା ମୋତେ ଏକ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସଙ୍ଗତ କଥା ପରି ଲାଗୁଛି ।

ପ୍ରଶ୍ନ—ଏକୋଇଶ ବର୍ଷ ପୂରିବା ଆଗରୁ ଯେଉଁ ଛାତ୍ରମାନେ ବିବାହ କରି ସାରିଥିବେ, ଖ୍ରୀଷ୍ଟୀୟ ବିଦ୍ୟାଳୟମାନଙ୍କରେ ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରବେଶ ନିଷିଦ୍ଧ ହୋଇପାରିବ ନାହିଁ କି ?

ଉତ୍ତର—ଏପରି ନିଷେଧ ରହିବା ଉଚିତ ବୋଲି ମୁଁ ମଧ୍ୟ ଭାବୁଛି । ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଅଧ୍ୟୟନ କରିବା ଓ ବିବାହିତ ଜୀବନଯାପନ କରିବା,—ଦୁଇଟିଯାକ ଏକା ସଙ୍ଗେ ହୋଇପାରିବ ନାହିଁ ।

ପ୍ରଶ୍ନ—ପ୍ରଥମ ସ୍ତ୍ରୀ ମରିଯିବା ପରେ ଆଉ ଦ୍ୱିତୀୟବାର ବିବାହ କରିବା ଅନୁଚିତ ବୋଲି ନିୟମ କରିବା ଉଚିତ ହେବ ନାହିଁ କି ?

ଉତ୍ତର—ମୁଁ ନିଶ୍ଚୟ ଏହି ମତର ସମର୍ଥନ କରିବି ।

ପ୍ରଶ୍ନ—ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଶାରୀରିକ ଦଣ୍ଡ ଲାଗି କୌଣସି ସ୍ଥାନ ରହିବ କି ?

ଉତ୍ତର—ନା, କୌଣସି ସ୍ଥାନ ରହିବ ନାହିଁ ।

ପ୍ରଶ୍ନ—ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଶିକ୍ଷା ଲାଗି ଛାତ୍ରର ମନରେ ଯଦି ଏକ ପ୍ରକାରର ଅରୁଚି ଜନ୍ମେ, ତେବେ ଆପଣ ସେଥିଲାଗି କାହାକୁ ଦୋଷୀ କରିବେ ?

ଉତ୍ତର—ସାଧାରଣତଃ ସେଥିଲାଗି ଶିକ୍ଷକ ଓ ଛାତ୍ର ଉଭୟେ ଦୋଷୀ ହେବେ । ଅବଶ୍ୟ ଅଧିକତର କ୍ଷେତ୍ରରେ ଶିକ୍ଷକ ଦୋଷୀ ହେବେ ।

ପ୍ରଶ୍ନ—ଆମ ସ୍କୁଲମାନଙ୍କରେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଯେତୋଟି ଭାଷା ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯିବାର ବିଧି ରହିଛି, ତାହା ଉଚିତ ପରିମାଣରୁ ଟିକିଏ ଅଧିକ ହୋଇଯାଉ ନାହିଁ କି ?

ଉତ୍ତର—ଏକା ଗୋଷ୍ଠୀର ଅନେକ ଭାଷା ଶିକ୍ଷା କରିବା ଆଦୌ କଷ୍ଟକର ନୁହେଁ । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ, ଯେ କେହି ଭଲ୍ଲାକଲେ ଅତି ସହଜରେ ହିନ୍ଦୁସ୍ତାନୀ, ଗୁଜରାଟୀ, ମରାଠୀ ଓ ବଙ୍ଗଳା ଶିଖିପାରିବ । ମାତ୍ର ଇଂରାଜୀ, ଗ୍ରୀକ୍, ଲାଟିନ ଓ ଆରବୀ ଭାଷାଗୁଡ଼ିକୁ ଏକାଠି ଶିଖିବା କଷ୍ଟକର ହେବ । କାରଣ ସେଗୁଡ଼ିକ ହେଉଛି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଭାଷା ଏବଂ ସେଗୁଡ଼ିକର ପରସ୍ପର ଭିତରେ କୌଣସି ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ନାହିଁ ।

ପ୍ରଶ୍ନ—ଜଣେ ମନ୍ତ୍ରୀର ସ୍ଥାନଠାରୁ ଜଣେ ଶିକ୍ଷକର ସ୍ଥାନ ଢେର ଅଧିକ ଉଚ୍ଚରେ ନୁହେଁ କି ? ଯଦି ବାରିଷ୍ଟରଙ୍କୁ ଯେତେବେଳେ ମାସିକ ଏକହଜାର ବେତନ ମିଳିବ, ତେବେ ଶିକ୍ଷକକୁ ଦୁଇହଜାର ମିଳିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ କି ?

ଉତ୍ତର—ଜଣେ ବାରିଷ୍ଟରଙ୍କର କାମର ମୂଲ୍ୟକୁ ହିସାବ କରି ଓ ମାପିହୁଏ କହିହେବ, ମାତ୍ର ଜଣେ ଶିକ୍ଷକର କାର୍ଯ୍ୟରେ ସେପରି କୌଣସି ମୂଲ୍ୟ-ନିରୂପଣ ସମ୍ଭବ ହେବନାହିଁ । ତେଣୁ ଶିକ୍ଷକ ସ୍ୱେଚ୍ଛାରେ ଦାରିଦ୍ର୍ୟକୁ ବରଣ କରି ରହିବ । ମୁଁ ତ ଆହୁରି ପାଦେ ଆଗକୁ ଯାଇ କହିବି ଯେ ଶିକ୍ଷକ କେବଳ ଆପଣାର ଖାଇବାପିଇବା ପାଇଁ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ହିଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ରହିଥିବ । ବାରିଷ୍ଟର ଯେଉଁଠାକୁ ଗଲେ, ସେଠାରେ ନିଜର ମୂଲ୍ୟ ମାଗିବେ । ମାତ୍ର ଶିକ୍ଷକ ଆପଣାର ମୂଲ୍ୟ ମାଗି ବାହାରିଲେ ଅପଦାର୍ଥ ସାବ୍ୟସ୍ତ ହେବେ ।

ପ୍ରଶ୍ନ—ଶିକ୍ଷକ ଆପଣେ ଜଣେ ଛାତ୍ରୀକୁ ବିବାହ କରି ପାରିବେ କି ? ବିଦ୍ୟାଳୟର ଜଣେ ଛାତ୍ର ତା' ସହିତ ପାଠ ପଢ଼ୁଥିବା ଜଣେ ଛାତ୍ରୀକୁ ବିବାହ କରି ପାରିବ କି ?

ଉତ୍ତର—ମୁଁ ଏହି ଦୁଇଟିଯାକ କଥାକୁ ଅସୁନ୍ଦର ବୋଲି ବିଚାରୁଛି । ମୋ' ଅଧୀନରେ ଯେଉଁ ଝିଅଟି ପଢ଼ୁଥିବ, ଆପଣାର ଝିଅ ପରି ମୁଁ ତାହାକୁ ରକ୍ଷା କରିବି । ଠିକ୍ ସେହିପରି ସାଙ୍ଗରେ ପଢୁଥିବା ଝିଅଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଆପଣା ଭଉଣୀ ପରି ଦେଖିବା ଉଚିତ । ଏକାଠି ପାଠ ପଢ଼ୁଥିବା ପୁଅଝିଅଙ୍କ ଭିତରେ ଭାଇଭଉଣୀର ସମ୍ପର୍କକୁ ହିଁ ମୁଁ ସର୍ବୋତ୍ତମ ସମ୍ପର୍କ ବୋଲି କହିବି । ଏତିକରେ ମୁଁ ଏହି ପ୍ରଶ୍ନ ଉପରେ ମୋର ଉତ୍ତର ସମାପ୍ତ କରୁଛି । ଏହି ବିଷୟଟି ଗୋଟିଏ ବଡ଼ ବିଷୟ, ଏବଂ ଏହାର ଯଥାର୍ଥ ଉତ୍ତର ଦେବାକୁ ହେଲେ ବିଷୟଟି ଉପରେ ବିଶଦ ଭାବରେ ଆଲୋଚନା କରିବା ଉଚିତ । ପ୍ରଥମ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ବିଷୟରେ ମୋ' ମନରେ କୌଣସି ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ଦ୍ୱିତୀୟ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ଦେବା ଟିକିଏ କଷ୍ଟକର ବୋଧ ହେଉଛି । କାରଣ ଆଜିକାଲି ଶହ ଶହ ପୁଅଝିଅ ଏକାଠି ଏକା ସ୍କୁଲରେ ପାଠ ପଢ଼ୁଛନ୍ତି । ମାତ୍ର ମୁଁ ନିଜେ ଯେତେ ଅନୁଷ୍ଠାନ ଆରମ୍ଭ କରିଛି ବା ଯେତେ ଅନୁଷ୍ଠାନର ଦାୟିତ୍ୱରେ ରହିଛି, ସେଠାରେ ଏହି ନିୟମଟିକୁ ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ ଭାବରେ ପାଳନ କରାଯାଇଛି ଏବଂ ଏଥିରୁ କେବଳ ସୁଫଳ ହିଁ ମିଳିଛି ।

—ନବଜୀବନ (ବିଶେଷାଙ୍କ), ତା ୨୦-୧୦-୧୯୨୧

୪୯

ଜନସାଧାରଣଙ୍କର ଜୀବନ ଓ ସଂସ୍କୃତି ଉପରେ ନୂତନ ଶିକ୍ଷା ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହେବ

ଯେଉଁ ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ଓ ଅଧ୍ୟାପନା ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଧାରଣାଗୁଡ଼ିକୁ ନେଇ ଆଧୁନିକ ଶିକ୍ଷାର ସୌଧ ଗଢାହୋଇଛି, ସେଗୁଡ଼ିକ ଅକ୍ସଫୋର୍ଡ, କ୍ୟାମ୍ବ୍ରିଜ୍, ଏଡିନବର୍ଗ ଓ ଲଣ୍ଡନରୁ ଆମଦାନୀ ହୋଇ ଆସିଥିଲା । ମାତ୍ର ସେଗୁଡ଼ିକ ମୂଳତଃ ବିଦେଶୀ ଏବଂ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ବର୍ଜନ ନ କରିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଶିକ୍ଷା ସମ୍ଭବପର ହେବ ନାହିଁ । ଇଂରେଜୀୟ ଶିକ୍ଷାକୁ ଛାଡ଼ି ଭାରତ ଚଳିପାରିବ କି — ଏହି ସମସ୍ୟାଟି ଆମେ

ବର୍ତ୍ତମାନ ଆଲୋଚନା କରୁନାହିଁ । (ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ଇଂରାଜୀ ପଦ୍ଧତିକୁ ମୁଁ ଇଉରୋପୀୟ ପଦ୍ଧତିର ଗୋଟିଏ ବିଶେଷ ବହିଃପ୍ରକାଶ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରେ) ଯଦି ଔଦ୍ୟୋଗିକବାଦ, ପୁଞ୍ଜିବାଦ, ସାମରିକ-ବାଦ ଏବଂ ଇଉରୋପର ନିଜ ସୃଷ୍ଟ ବାକୀ ଅସ୍ୱାଭାବିକ ଦ୍ୱାରା ଭାରତ ଇଉରୋପ ସହ ଲଢ଼ିବାକୁ ସ୍ଥିର କରେ, ଭାରତ ନିଜର ସନ୍ତାନମାନଙ୍କୁ ଯଦି ନକଲି ଇଉରୋପିୟାନ୍ — ସୈନିକ, ବିସ୍ଫୋରକ ପଦାର୍ଥର ଉଦ୍ଭାବକ, ବିଜ୍ଞାନକୁ ବେଶ୍ୟା-ରୂପେ ବ୍ୟବହାର କରୁଥିବା ବୈଜ୍ଞାନିକ, ଭଗବାନ୍‌ଙ୍କୁ ଭୁଲି ନାସ୍ତିକ—ରୂପେ ଗଢ଼ିବାକୁ ସ୍ଥିର କରେ, ତାହାହେଲେ ଯେଉଁ ସର୍ବନାଶ ଘଟୁ ପଛକେ, ଭାରତ ଜାଣିଶୁଣି ସେହି ବାଟରେ ଦ୍ରୁତ ଭାବରେ ଅଗ୍ରସର ହେବ । ମାତ୍ର ସେ ବାଟରେ ଯିବାକୁ ସ୍ଥିର କଲେ, ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଶିକ୍ଷାକୁ ଛାଡ଼ିବାକୁ ହେବ; କାରଣ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଶିକ୍ଷାର କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଦ୍ୱାରା ସେ ସବୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ ସାଧିତ ହୋଇପାରିବ ନାହିଁ । ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଶିକ୍ଷା ଆମର ପୁତ୍ରକନ୍ୟାମାନଙ୍କୁ ସେ କାର୍ଯ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ପାଇଁ ଯୋଗ୍ୟ କରିପାରିବ ନାହିଁ । ଗୋଟିଏ କଥା ଆମକୁ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିବାକୁ ହେବ ଯେ, ଭାରତ ତାହାର ଦୀର୍ଘକାଳ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ଓ ସୁବିନ୍ୟସ୍ତ ସଭ୍ୟତା ଦ୍ୱାରା ଏକ ସ୍ୱକୀୟ ଶିକ୍ଷା-ପଦ୍ଧତି ବିକଶିତ କରିଥିଲା । ତାହାକୁ ହିଁ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଶିକ୍ଷା-ପଦ୍ଧତି କୁହାଯାଇପାରେ । ମାତ୍ର ତାହା ଆଙ୍ଗ୍ଲୋ ଇଣ୍ଡିୟାନ୍ ଶିକ୍ଷା-ପ୍ରଣାଳୀ ଠାରୁ ଏବଂ ପରେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତିତ ହୋଇଥିବା ଛଦ୍ମ ବା କୃତ୍ରିମ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଶିକ୍ଷାପ୍ରଣାଳୀଠାରୁ ମୌଳିକ ଭାବରେ ପୃଥକ୍ ଥିଲା । ତେଣୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ପ୍ରଶ୍ନ ହେଉଛି—ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଶିକ୍ଷା ଓ ବିଦେଶୀ ଶିକ୍ଷା ଉଭୟ ମଧ୍ୟରୁ ଗୋଟିକୁ ଅତି ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବରେ ଓ ଶେଷ ଥର ପାଇଁ ବାଛିନେବାକୁ ହେବ । ଶିକ୍ଷାର ଆଦର୍ଶ ଓ ମୂଳ ଅଦର୍ଶ, ଅର୍ଥ ଓ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ, ସାଧନ ଓ ସାଧ୍ୟ ବାଛିନେବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏହା କରାଯାଇ ନାହିଁ । ଏପରି ବାଛିନେବାର ପ୍ରୟୋଜନୀୟତା ଆମେ ପ୍ରାୟ ଉପଲବ୍ଧି କରିନାହୁଁ—ଏ କଥା ପ୍ରାୟ ନିଶ୍ଚିତ । ଏ ବିଷୟରେ ଆମ ମନ ଭିତରେ ଗୋଳମାଳ ଥିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଶିକ୍ଷାର ଅଭିବୃଦ୍ଧି ଅସମ୍ଭବ । ଏହାର କାରଣ ଅତି ସ୍ପଷ୍ଟ । ସରକାର ଏ ଦେଶରେ ଗୋଟିଏ ପ୍ରକାରର ଶିକ୍ଷାପଦ୍ଧତି ଚଳାଉଛନ୍ତି ଏବଂ କୌଣସି ବେସରକାରୀ ସଂସ୍ଥା ସରକାର ସହିତ ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ ପ୍ରତିଯୋଗିତା କଦାପି କରିପାରିବ ନାହିଁ । ସରକାରୀ ସଂସ୍ଥାର ଆକାର ଅପେକ୍ଷାକୃତ ବଡ଼, ତାହା ହାତରେ ଅଧିକ ପଇସା ଅଛି, ଅଧିକ ପ୍ରଲୋଭନ ଦେବାର ସୁବିଧା ଅଛି । ଆମେ ଦୃଢ଼ ଓ ପରିଷ୍କାରରୂପେ ନ ଭାବିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏହି ମୂଳ ଆପାତ-ବିରୋଧ ଲାଗିରହିଥିବ । ଯଦି ଧୀରସ୍ଥିର ଭାବରେ ବିଚାର କରି ଓ ଏକ ସ୍ପଷ୍ଟ ନିଷ୍ପତ୍ତି ଗ୍ରହଣ କରି ଆମେ ଲୋକଙ୍କ ଆଗରେ ଏକ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଶିକ୍ଷାର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିବୁଁ ଏବଂ ସରକାରୀ ସ୍କୁଲ୍ କଲେଜମାନଙ୍କରେ ଚାଲିଥିବା ଶିକ୍ଷାର ଏକ ନକଲି ନିକୃଷ୍ଟ ସଂସ୍କରଣ ନ ଦେଖାଇ ଅସଲ ଭାରତୀୟ ଶିକ୍ଷାର ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଦେବୁଁ, ତେବେ ଲୋକେ ଆମ କଥା

ନିଶ୍ଚୟ ଶୁଣିବେ । ମୋର ବିଶ୍ୱାସ ଯେ ଆଜି ଯେଉଁମାନେ ପ୍ରଚଳିତ ବ୍ୟବସ୍ଥାର କୁଫଳ ଭୋଗ କରୁଛନ୍ତି, ସମାଜ ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ ହୋଇ ଭାଙ୍ଗିପଡ଼ିବା ଦେଖି ଯେଉଁମାନେ ବିଳାପ କରୁଛନ୍ତି, ଯେଉଁମାନେ ଯୁବଶକ୍ତିର ଅପଚୟ ଦେଖି ମର୍ମାହତ, ସେମାନେ ଉଦ୍ଧାରର ପଥ ଦେଖି ଧନ୍ୟବାଦ ଦେବେ । ଯେଉଁ ସଂସ୍ଥାଗୁଡ଼ିକ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଓ ସାମାଜିକ ପରମ୍ପରାର ପୁନଃପ୍ରତିଷ୍ଠା ପାଇଁ ଅବଶ୍ୟମ୍ଭାବୀ କ୍ରାନ୍ତିକୁ ସମର୍ଥନ କରିବେ, ସେହିମାନଙ୍କ ହାତରେ ଭବିଷ୍ୟତର ଗୁପ୍ତ ଚାବିକାଠି ରହିବ ।

ସେଥିପାଇଁ ଏ କଥାଟି ଆମକୁ ଅବଶ୍ୟ ମନେ ରଖିବାକୁ ହେବ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଶିକ୍ଷାପଦ୍ଧତିର ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ ଦୃଶ୍ୟମାନ ଦୋଷ ହେଉଛି ଯେ ଏହା ଆମକୁ ଜୀବନର ପାରମ୍ପରିକ ପ୍ରବାହଠାରୁ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ କରି ପକାଇଛି । ଏହା ଅନ୍ୟ ସୁରୁତିର ଦୋଷଗୁଡ଼ିକର ପ୍ରମାଣ ଅଟେ । ପୂର୍ବ ପୁରୁଷ (ପିଢ଼ୀ)ର ଦାୟିତ୍ୱ ବହନ କରିବା ପାଇଁ ବର୍ତ୍ତମାନ ପୁରୁଷକୁ ଯୋଗ୍ୟ କରି ଗଢ଼ିବା ଏବଂ ସାମାଜିକ ଜୀବନକୁ ସକଳ କ୍ରମଭଙ୍ଗ ଓ ଦୁର୍ବିପାକରୁ ବଞ୍ଚାଇ ରଖିବା ହେଉଛି ପ୍ରତ୍ୟେକ ସୁସ୍ଥ ଶିକ୍ଷାପଦ୍ଧତିର ପ୍ରଧାନ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ । ସାମାଜିକ ଜୀବନର ଦାୟିତ୍ୱଭାର ପୁରୁଷାନୁକ୍ରମେ ଏକ ଅବିଚ୍ଛିନ୍ନ ପ୍ରବାହ ରୂପେ ସଞ୍ଚାରିତ ହେଉଥିବା ଉଚିତ ଏବଂ ଏହି ପ୍ରବାହର କୌଣସି ଏକ ଅବସ୍ଥାରେ ପହଞ୍ଚି ଯଦି ଗୋଟିଏ ପୁରୁଷ ପୂର୍ବ ପୁରୁଷମାନଙ୍କର ଉଦ୍ୟମ ସହିତ ସମସ୍ତ ଯୋଗସୂତ୍ର ହରାଇ ବସେ, ଏବଂ ଆପଣା ବିଷୟରେ ଓ ଆପଣାର ସଂସ୍କୃତି ବିଷୟରେ ଲଜ୍ଜା ଅନୁଭବ କରିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରେ ତେବେ ସେ ବାଟ-ବଣା ହୋଇଯିବ ଓ ଧ୍ୱଂସ ଲାଭ କରିବ । ନିଜର ବିଶ୍ୱାସ ପ୍ରତି ଅନୁରକ୍ତି ଏବଂ ବୃତ୍ତି, ପିତାମାତା, ପରିବାର ଓ ଧର୍ମ ପ୍ରତି ଅନୁରକ୍ତି—ଏହିପରି ଗଭୀର ଅନୁରକ୍ତି-ସୂତ୍ର ହିଁ ସମାଜକୁ ଧରି ରଖିଛି । ଭାରତର ପ୍ରାଚୀନ ଶିକ୍ଷାପଦ୍ଧତି ସେବା ଓ ଗୌରବ-ମୟ ଦୀର୍ଘ ପରମ୍ପରାକୁ ବଞ୍ଚାଇ ରଖିଥିଲା; ସାମାଜିକ ଓ ରାଜନୈତିକ ସଂଗଠନ ଭିତରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶ୍ରେଣୀର ସ୍ଥାନ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରି ରଖିଥିଲା । ଏହା ମଧ୍ୟ ସେହିଭଳି ନିଃସନ୍ଦେହ ଯେ ଆଧୁନିକ ବିଦେଶୀ ବିଜାତୀୟ ଶିକ୍ଷା ଜୀବନର ସମସ୍ତ ଆବଶ୍ୟକ କାର୍ଯ୍ୟ ପାଇଁ ଯୁବକଯୁବତୀମାନଙ୍କୁ ଅଯୋଗ୍ୟ କରିପକାଉଛି । ଯେଉଁ ବାଳକବାଳିକାମାନେ ଇଂରାଜୀ ସ୍କୁଲମାନଙ୍କରେ ପଢୁଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଅଧିକାଂଶଙ୍କର ପିତାମାତା କୃଷିଜୀବୀ, ଏହି ପିତାମାତାଙ୍କର ଈଶ୍ୱରଙ୍କଠାରେ ଗଭୀର ଓ ଅଟଳ ବିଶ୍ୱାସ ଅଛି । ଏଥିରେ କୌଣସି ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ଯେ ଏହି ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀମାନେ ସ୍କୁଲର ପାଠ ଶେଷ କରି ଘରକୁ ଫେରିବାବେଳେ କୃଷି ବିଷୟରେ ବିନ୍ଦୁବିସର୍ଗ ଜାଣି ନ ଥାନ୍ତି । ନିଜର ପିତାମାତାଙ୍କର ଜୀବିକା ପ୍ରତି ଏମାନଙ୍କର ତୀବ୍ର ଘୃଣା ଜନ୍ମିଥାଏ, ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ଉପରୁ ଓ ବାଞ୍ଛା-କଳ୍ପତରୁଙ୍କର ଅନୁଗ୍ରହ ଉପରୁ ସମସ୍ତ ବିଶ୍ୱାସ ସେମାନେ ପରିହାର

କରିଛନ୍ତି ବୋଲି ପ୍ରକାଶ୍ୟରେ ଘୋଷଣା କରିଥାନ୍ତି । କେତେକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସଂଖ୍ୟକ କର୍ମୀ ଓ କେତୋଟି ଚାକିରି ପାଇଁ ସରକାର ଏପରି ଶିକ୍ଷା ଦେଉଥିଲେ ଏବଂ ସେଥିପାଇଁ ଏହି ଧ୍ୱଂସକାରୀ ବିଦେଶୀକର ପରିସର ବଡ଼ ସୀମାବଦ୍ଧ ଥିଲା । କିନ୍ତୁ ତାହା ବୋଲି ଆମେ ଏହି କାରବାରର ବାସ୍ତବତା ପ୍ରତି ଅନ୍ଧ ହୋଇ ରହିବା ଠିକ୍ ନୁହେଁ । ଆମ ଦେଶରେ ଶିକ୍ଷା କ୍ଷେତ୍ରରେ 'ସଂସ୍କାର' ପରେ 'ସଂସ୍କାର' ଚାଲିଛି; କେତେ କମିସନ୍ ବସି ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ଶିକ୍ଷା ବିଷୟରେ ବିଚାର କରିଛନ୍ତି, ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷାକୁ ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ କରିବା ପାଇଁ ମସୁଧା କରାଯାଇଛି; ମାତ୍ର ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଜୀବନ ଓ ବିକାଶକୁ ମୂଳରୁ ନଷ୍ଟ ଓ ଧ୍ୱଂସ କରି ଦେଉଥିବାରୁ ଏହା ଯେ ଘୋର ଅନିଷ୍ଟକାରୀ ପଦ୍ଧତି, ଏଥିରୁ କାହାରି ଅଣୁମାତ୍ର ଧାରଣା ହେଉନାହିଁ । ଏ ପଦ୍ଧତିର ମୂଳପୋଛ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଭାରତର ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟମାନ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହେବା ପୂର୍ବରୁ ମ୍ୟାକଲେ ସାହେବ ତାଙ୍କର ସାଂଘାତିକ ବିବରଣୀ (Macaulay's, Educational Despatch) ଲେଖିବା ପୂର୍ବରୁ ଏ ଦେଶରେ ଶିକ୍ଷାର ମୂଳବସ୍ତୁ କଅଣ ଥିଲା, ତାହା ତୁରନ୍ତ ଅନୁସନ୍ଧାନ କରିବାକୁ ହେବ । ଏ ସବୁ ବିଷୟରେ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ କିଛି କରିବା ଆବଶ୍ୟକ, କାରଣ ପୁରୁଣା ପରମ୍ପରାର ଶିକ୍ଷକ ସମାଜ ଲୁପ୍ତ ପ୍ରାୟ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ସେମାନଙ୍କର ବିଶେଷ ପ୍ରଣାଳୀ ମଧ୍ୟ ବିଲୁପ୍ତ ହୋଇଯିବ । ସେହି ପ୍ରାଚୀନ ପାଠ୍ୟକ୍ରମର ପୁନର୍ଜୀବନ ଓ ପୁନଃ ପ୍ରଚଳନ ଫଳରେ ହୁଏତ ରାଜନୈତିକ ଇତିହାସ ଓ ଭୂଗୋଳକୁ ବାଦ୍ ଦେବାକୁ ପଡ଼ିବ; ମାତ୍ର ସେଥିରେ ଆତଙ୍କିତ ହେବାର କୌଣସି କାରଣ ନାହିଁ । ଦେଶର ଗୋଟିଏ ଅଞ୍ଚଳରେ ପୁରାତନ ଶିକ୍ଷାକ୍ରମର ସେହି ମୂଳ ଉପାଦାନଗୁଡ଼ିକୁ ଫେରି ପାଇବାକୁ ଆମେ ଉଦ୍ୟମ କରୁଛୁ ଏବଂ ମୁଁ ନିଶ୍ଚିତ ଭାବରେ ଓ ଦୃଢ଼ ରୂପେ କହିପାରେ ଯେ ଇଉରୋପରୁ ଆମଦାନୀ ହୋଇ ଆସିଥିବା ସର୍ବୋତ୍ତମ ମୂଳବସ୍ତୁ ଅପେକ୍ଷା ସେଗୁଡ଼ିକ ଅନେକ ଗୁଣରେ ଅଧିକ ଫଳପ୍ରଦ ଓ ସନ୍ତୋଷଜନକ ବୋଲି ଆମର ମନେ ହେଉଛି । ଆମେ ଏଥିରେ ବିଶେଷଜ୍ଞ ବା ପେଶାଦାର ନୋହୁଁ ବୋଲି ଆମେ ସ୍ୱୀକାର କରୁଛୁ । ତେଣୁ ବିଶେଷଜ୍ଞମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଏହାର ଯଥାବିଧି ଅନୁସନ୍ଧାନ ହେଉ । ଏପରି ଅନୁସନ୍ଧାନରୁ ଲବ୍ଧ ସିଦ୍ଧାନ୍ତଗୁଡ଼ିକର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେଲେ ତଦ୍ୱାରା ଦେଶବାସୀ ବିଶେଷ ଉପକୃତ ହେବେ—ଏଥିରେ ମୋର ମନରେ ତିଳେ ମାତ୍ର ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ।

(ୟଙ୍ଗ ଇଣ୍ଡିଆ, ତା ୨୦।୩।୧୯୨୮)

୫୦

ଜୀବିକା ଓ ଶିକ୍ଷା

ଶିକ୍ଷା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ମୋର ବକ୍ତବ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ଆପଣଙ୍କୁ କେତେକ ପରିମାଣରେ ଅତି ମୌଳିକ ମନେ ହୋଇପାରେ । ମୋ' ମତରେ ଶିକ୍ଷାକୁ ଅର୍ଥାତ୍ ଶିକ୍ଷା ଉପଲବ୍ଧ ଜ୍ଞାନକୁ ଅର୍ଥୋପାର୍ଜନ ପାଇଁ ବ୍ୟବହାର କରିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ଲୁଗାବୁଣା, ବଢ଼େଇ କାମ ଏବଂ ଦରଜି କାମ ପ୍ରଭୃତି କୌଣସି ଉତ୍ପାଦନମୂଳକ ଶାରୀରିକ ପରିଶ୍ରମ କରି ସର୍ବଦା ଜୀବିକାର୍ଜନ କରିବା ଉଚିତ । ଆମ ଦେଶରେ ଡାକ୍ତର, ଓକିଲ ଓ ଶିକ୍ଷକମାନେ ଯେ ଅର୍ଥୋପାର୍ଜନର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ରଖି ଆପଣା ଆପଣାର ଧନ୍ଦା କରୁଛନ୍ତି, ଏହାକୁ ମୁଁ ଏକ ଜାତି ହିସାବରେ ଆମର ଅଧଃପତନ ଲାଗି ଗୋଟିଏ ମୁଖ୍ୟ କାରଣ ବୋଲି ଭାବୁଛି । ମାତ୍ର ତାହା ହେଉଛି ଏକ ଆଦର୍ଶ ସ୍ଥିତି ଓ ଆମେ ଏହାକୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ରୂପେ ହୁଏତ କାର୍ଯ୍ୟରେ ପରିଣତ କରି ପାରିବୁ ନାହିଁ । ତଥାପି ଏଥିରେ କୌଣସି ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ଯେ ଆମେ ଏହି ଆଦର୍ଶର ଯେତେ ଅଧିକ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇପାରିବୁ, ଏହାଦ୍ୱାରା ଆମର ସେତେ ଅଧିକ ଉପକାର ହେବ । ବିଦ୍ୟାପୀଠ ଆପଣା ଲାଗି ଏହି ଆଦର୍ଶଟିକୁ ଗ୍ରହଣ କରିନାହିଁ ସତ, ତଥାପି ଶିକ୍ଷାର ପ୍ରଧାନ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରୂପେ ଏହା ଦେଶର ସେବା ଉପରେ ସର୍ବାଧିକ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଇଛି । ଆପଣାର ମନକୁ ଦେଶର ସେବାରେ ଉତ୍ସାହିତ କରିବା ଏବଂ ପଇସା ରୋଜଗାର କରିବାକୁ ଗୌଣ ବୋଲି ବିଚାର କରିବାକୁ ଆଦର୍ଶରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରୁଥିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଜୀବିକାର୍ଜନ ଲାଗି ପାଠକୁ କାମରେ ଲଗାଇବାର କୌଣସି ପ୍ରଶ୍ନ ହିଁ ଉଠୁନାହିଁ । ତେଣୁ ମୁଁ ଏହାକୁ ଏକ ପ୍ରକୃତ ଅବସ୍ଥା ରୂପେ ଧରି ନେଉଛି ଯେ ଯେଉଁମାନେ ଛାତ୍ର ବା ଶିକ୍ଷକ ହିସାବରେ ବିଦ୍ୟାପୀଠକୁ ଆସୁଛନ୍ତି, ସେମାନେ ପାଠ ପଢ଼ି ତଦ୍ୱାରା ଏକ ଅର୍ଥକରୀ ଜୀବିକାର୍ଜନର ମତଲବକୁ ଛାଡ଼ିଦେଇ ଏଠାକୁ ଆସୁଛନ୍ତି । ଗୁଜରାଟ ବା ଭାରତର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଅଞ୍ଚଳରେ ଶିକ୍ଷାପ୍ରତି ଏପରି ଏକ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବେଶୀଦୂର ଭିତରକୁ ଭେଦିନାହିଁ । ତେଣୁ ପ୍ରଥମ ଅବସ୍ଥାରେ ଶିକ୍ଷାର ଏହି ବିଚାରଟିକୁ ଗ୍ରହଣ କରିଥିବା ଛାତ୍ରମାନଙ୍କର ସଂଖ୍ୟା ଆପାତତଃ କମ୍ ହେଉଛି ବୋଲି ସେଥିରେ ଆମର ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହେବାର କୌଣସି କାରଣ ନାହିଁ । ଛାତ୍ରମାନେ ଯେ ଶହ ଶହ ସଂଖ୍ୟାରେ ବିଦ୍ୟାପୀଠର ତତ୍ତ୍ୱାବଧାନରେ ଅଧ୍ୟୟନ କରିବାକୁ ଆସୁଛନ୍ତି ଏବଂ ତଥାପି ତା' ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସେମାନଙ୍କ ଭିତରେ ଦେଶସେବା ଲାଗି କୌଣସି ଶ୍ରଦ୍ଧା ଜନ୍ମି ପାରୁ ନାହିଁ, ଏହାକୁ ହିଁ ମୁଁ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହେବାର ଏକ କାରଣ ବୋଲି ଭାବୁଛି ଏବଂ ଏହା ମୋତେ ଆଦୌ ଆନନ୍ଦ ଦେଇ ପାରୁନାହିଁ ।

—ନବଜୀବନ, ତା ୧ । ୬ । ୧୯୨୪

———

୫୬୯

ଯା ବିଦ୍ୟା ଯା ବିମୁକ୍ତୟେ

ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ବିଦ୍ୟାଳୟର ଆଦର୍ଶ

······ଆମର ଅସହଯୋଗ ସରକାରୀ କଲେଜର ଛାତ୍ର ଓ ଅଧ୍ୟାପକମାନଙ୍କ ସହିତ ନୁହେଁ, ମାତ୍ର ଶିକ୍ଷାପଦ୍ଧତି ସହିତ । କୌଣସି ପ୍ରାଣୀ କେବଳ ସ୍ୱାଧୀନ ଅବସ୍ଥାରେ ହୃଷ୍ଟପୁଷ୍ଟ ହୋଇପାରେ । ପରାଧୀନ ଅବସ୍ଥାରେ ନୁହେଁ । ତୁଳସୀଦାସଙ୍କ ଭାଷାରେ କହିଲେ—'ପରାଧୀନ ସପନେହୁ ସୁଖ ନାହିଁ ।'

ଆମେ ଉଚ୍ଚ ଆଦର୍ଶ ପାଖରେ ପହଞ୍ଚି ପାରିବା ନାହିଁ ସତ, କିନ୍ତୁ ଆମର ଆଦର୍ଶକୁ ଉଚ୍ଚ ନ ରଖିବା, ଆମର ଭୁଲ । କେତେବେଳେ ପାପ ମଧ୍ୟ କରିପକାଉଛୁ, କିନ୍ତୁ ଆମେ ପାପକୁ ପୁଣ୍ୟର ଆବରଣ ଦେବାକୁ କେବେହେଲେ ଚାହୁଁ ନାହୁଁ ।

'ଯାହା ଆମକୁ ମୁକ୍ତି ପ୍ରଦାନ କରେ, ତାହା ହିଁ ବିଦ୍ୟା, ଏହି ହେଲା ଆମର ଆଦର୍ଶ ।······ମୁଁ ବିଚାର କରି ଦେଖିଛି—କାହିଁକି ଆମେ କେଉଁଠି ଏହି ସହର ଅପପ୍ରୟୋଗ କରି ପକାଉ ଥାଉଁକି ? ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ଏହି ମୁକ୍ତି ପାଇଁ ଅବଶ୍ୟ ସାଧନା କରିବ, ସେ ତାହା ପାଇବ । ଯେଉଁ ଲୋକ ଆପଣାର କ୍ଷୁଦ୍ର ମୁକ୍ତି ପାଇବାକୁ ଅକ୍ଷମ, ତାହାକୁ ବୃହତ୍ତର ମୁକ୍ତି କିପରି ମିଳି ପାରିବ ? ସୁତରାଂ ପ୍ରାକୃତ ଓ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଉଭୟ ଅର୍ଥରେ ମୁକ୍ତି ଲାଭ କରିବା ଆମର ଆଦର୍ଶ ଅଟେ ।

ରୋଜଗାର ପ୍ରଶ୍ନ

ପ୍ରଶ୍ନ ଉଠୁଛି ଯେ ପଢ଼ା ଶେଷରେ ପିଲା କ'ଣ କରିବେ ?·····ମୁଁ କହୁଛି ଯେ ତୁମକୁ ଚାକିରି କରିବାକୁ ହେବ ତ ତାହା ଖୁସିରେ କର । ଯଦି ଅକ୍ଷରଜ୍ଞାନକୁ ବିକି ବଞ୍ଚିବାକୁ ହେଲା ତ ଭଲଭାବରେ ବନ୍ଦୋବସ୍ତ କର । ଏଠାରେ ମୁଁ ଏହି କଥା କହିବାକୁ ଚାହୁଁଛି ଯେ ଜଣେ ଇଂରେଜ ଲୋକ କ'ଣ କରେ ? ଇଂରେଜମାନଙ୍କୁ ମୁଁ ତିରସ୍କାର କରେ ନାହିଁ । ବହୁସଂଖ୍ୟକ ଲୋକ ବୋଧହୁଏ ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ ଯେ ମୁଁ ଇଂରେଜମାନଙ୍କ ଉପରେ ମୁଗ୍ଧ । ସେମାନଙ୍କଠାରୁ ମୁଁ ବହୁତ କଥା ଶିଖିଛି । ଅନୁକରଣ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ତ୍ୟାଜ୍ୟ ବୋଲି ମୁଁ ମନେ କରେ ନାହିଁ । ଆବଶ୍ୟକତା ଅନୁସାରେ ଇଂରେଜମାନଙ୍କ ଅନୁକରଣ କରିବାକୁ ମୁଁ ନାପସନ୍ଦ କରେ ନାହିଁ । ମାତ୍ର ମୁଁ ମୋର ପୃଷ୍ଠଭୂମି ବା ପ୍ରଚ୍ଛଦପଟ ବଜାୟ ରଖିବାକୁ ଚାହେଁ । ତାହାହେଲେ, ମୋର ଇଚ୍ଛାନୁସାରେ ଯେଉଁଠାରୁ ଇଚ୍ଛା ସେଠାରୁ ମୁଁ ରଙ୍ଗ ଆଣିପାରେ ଓ ଚିତ୍ର କରିପାରେ । ଯଦି କେବେ ମୋତେ ପରିତ୍ୟାଗ କରିବାକୁ ପଡ଼େ, ତେବେ ମୋର ଇଂରେଜ ବନ୍ଧୁମାନେ (ଯେଉଁମାନେ ଗାନ୍ଧୀଜୀଙ୍କର ସହକର୍ମୀ ଥିଲେ)

କଅଣ କରିବେ ଏହା ସେମାନେ କେବେ ମୋତେ ପଚାରି ନାହାନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟ ଗୁଡ଼ି ସେମାନେ ମୋ ପାଖକୁ ଆସିଥିଲେ । କେତେକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ମୁଁ ସେମାନଙ୍କର ଆବଶ୍ୟକତା ବା ଅଭାବର ଭୁଲ କଳନା କରିଥିଲି; ମାତ୍ର ସେମାନେ କେବେହେଁ ଅଭିଯୋଗ କରିନାହାନ୍ତି । କାରଣ ସେମାନେ ଜାଣିଥିଲେ ଯେ ମୁଁ ଅକପଟ ଭାବରେ ମୋର କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲି । ଆହୁରି ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କର ଜୀବିକା ପାଇଁ ସେମାନେ ଗାନ୍ଧୀ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରୁ ନ ଥିଲେ, ଏହା ସେମାନେ ନିଶ୍ଚିତ ରୂପେ ଜାଣିଥିଲେ । ଭଗବାନ୍ ହିଁ ସେମାନଙ୍କୁ ଚଳାଇବେ, ଏହା ସେମାନେ ଜାଣିଥିଲେ । ଭଗବାନ୍ ଆମକୁ ଜନ୍ମ ଦେଇଛନ୍ତି, ଭଗବାନ୍ ଆମକୁ ଦାନା ଦେବେ । ଏହା ଅନ୍ୟଥା ହୋଇ ନ ପାରେ । ମୁସଲମାନମାନେ ଓ ହିନ୍ଦୁମାନେ ଏହା ଜାଣନ୍ତି । ମାତ୍ର ଆଜି ମୁସଲମାନମାନେ ସେମାନଙ୍କର କୋରାନ୍‌କୁ ପାଶୋରି ଗଲେଣି ଏବଂ ହିନ୍ଦୁମାନେ ଗୀତାକୁ ଭୁଲିଗଲେଣି ଏବଂ ଏହା ପରିବର୍ତ୍ତେ ଭ୍ରାନ୍ତ ଅର୍ଥନୀତିର ଆଶ୍ରୟ ନେଇଛନ୍ତି । କାଲେ ସେମାନେ ଅନାହାରରେ ପଡ଼ିବେ ସେଥିପାଇଁ ବିବ୍ରତ । ସେମାନେ ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ ଯେ, ଯେଉଁଲୋକ ତାଙ୍କ ଭଳି ଧାଁ-ଧପଡ଼ କରୁନାହିଁ ସେ ମଧ୍ୟ ଜୀଇଁ ରହୁଛି ଏବଂ ଏପରି ଅସ୍ଥିର ହେବାର ବା କ'ଣ ଅଛି ? ବିଦ୍ୟାଳୟରୁ କ'ଣ ଶିଖିବା ? ଆପଣାର ଧ୍ୟେୟ ବିଷୟରେ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ରହିବାକୁ ଶିଖିବା ନୁହେଁ କି ? ଇଂରେଜୀ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ମଧ୍ୟ ରୋଜଗାର ବିଷୟରେ ଚିନ୍ତା କରିବାକୁ ଦିଆଯାଏ ନାହିଁ । ଶିକ୍ଷକ କହୁଥାନ୍ତି, 'ପଢ଼ି ପୁରୁଷାର୍ଥ ଲାଭକର, ଏବଂ ନିଜର ଅନ୍ନ ନିଜେ ଉତ୍ପନ୍ନ କର ।' ଏଣୁ ଭବିଷ୍ୟତରେ ଜୀବିକା ନିର୍ବାହର ଉପାୟ କ'ଣ ହେବ ଏ ପ୍ରକାର ଚିନ୍ତା କେହି କର ନାହିଁ । ତୁମ ମନରେ ଏହି ଭାବର ଉଦୟ ହେଉ ଯେ ବରଂ ପୁରୁଷାର୍ଥ ଦେଖାଇ ମେହେନ୍ତରର କାମ ଦ୍ୱାରା ଜୀବିକା ନିର୍ବାହ କରିବା ଭଲ; କିନ୍ତୁ ଏପରି କାମ କରିବ ନାହିଁ ଯେଉଁଥିରେ ମୁଣ୍ଡ ନୁଆଁଇବାକୁ ପଡ଼ିବ ଓ କାହାରି ଦୁଆରକୁ ଭିକ୍ଷା ପାଇଁ ଯିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ପୁଣି ମାଆ ବାପ ଭାଇଭଉଣୀଙ୍କ ପାଇଁ ଚିନ୍ତା କାହିଁକି ? ଅନ୍ଧକାର ମଧ୍ୟରେ ଆଲୁଅ ଜାଳିବାକୁ ଗୋଟିଏ ମଶାଲ ଯଥେଷ୍ଟ । ଏହିପରି ତୁମ କୁଟୁମ୍ବ ମଧ୍ୟରେ ତୁମେ ଯଦି ଗୋଟିଏ ସୁପୁତ୍ର ବାହାର କରିପାର, ତାହାହିଁ ଯଥେଷ୍ଟ । ମାଆ ବାପ, ଭାଇ ଭଉଣୀ ଏମାନଙ୍କର ପୋଷଣ ଭାର ତୁମ ଉପରେ ପଡ଼ୁ, ଚିନ୍ତା ନାହିଁ । ତୁମେ ତୁମର ଭଉଣୀକୁ ଆଶ୍ୱାସନାଭରା କଣ୍ଠରେ କହ ଯେ "ପ୍ରଥମେ ତୋତେ ଖୁଆଇ ତାପରେ ମୁଁ ଖାଇବି । ଦୁଧସର ନ ମିଳିପାରେ ଭାତଗଣ୍ଡାଏ ନିଶ୍ଚୟ ମିଳିବ ।" ସେତେବେଳେ ତୁମର ଭଉଣୀ ତୁମର ପରିଶ୍ରମ ଦେଖି ଚୁପ୍ ହୋଇ ବସି ରହିପାରିବ ନାହିଁ । ସେ ମଧ୍ୟ ପରିଶ୍ରମ କରିବାକୁ ଲାଗିବ ଏବଂ ତୁମର ଭାତଗଣ୍ଡାକ ପାଇଁ ସହାୟତା କରିବ । ଏହିପରି ସାହସ ରଖିପାରିଲେ ଅନ୍ୟସବୁ ଆପଣା ଛାଏଁ ଠିକ୍ ହୋଇଯିବ ।

ଶିକ୍ଷାର ମୂଳ ଅର୍ଥ

ଯାହା ଆମ ଭିତରେ ରହିଛି ତାକୁ ପ୍ରକାଶ କରିବା, ଅବ୍ୟକ୍ତକୁ ବ୍ୟକ୍ତ କରିବା ହିଁ ଶିକ୍ଷାର ଅର୍ଥ ଅଟେ, ଏଣୁ କ'ଣ ପଢାଯିବ, ସେ ଚିନ୍ତା ନ କରି ନିର୍ଭୟ ରହିବା ଉଚିତ । ଅଧ୍ୟାପକମାନଙ୍କ ଉପରେ ବିଶ୍ୱାସ ରଖ; ସେମାନେ ଯାହା ଶିକ୍ଷା ଦେଉଛନ୍ତି, ତାହା ଶ୍ରଦ୍ଧାର ସହିତ ଗ୍ରହଣ କର । ପ୍ରକୃତରେ ବିଦ୍ୟା କେହି ଦାନ କରିପାରେ ନାହିଁ । ତୁମ ଭିତରେ ଯେଉଁ ନିଧି ଲୁଚି ରହିଛି, ତାକୁ କଷଟିରେ ପରଖି ଚିହ୍ନିବା ପରେ ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ଚିଜକୁ ପ୍ରକାଶ କରିବା ହେଉଛି ଅଧ୍ୟାପକର କାମ । ଅଧ୍ୟାପକ ଯଦି ସୁଶୀଳ ଓ ସଚ୍ଚରିତ୍ର ହୁଅନ୍ତି, ତେବେ ତାଙ୍କ ଉପରେ ତୁମର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାର ଦେଇ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ହୁଅ । ଯଦି ସେମାନଙ୍କ ଉପରେ ବିଶ୍ୱାସ ନ ରହେ, ଯଦି ତୁମର ଏପରି ମନେହୁଏ ଯେ ଅଧ୍ୟାପକ କେବଳ ଧନ ଅର୍ଜନ ଆଶାରେ ଆସିଛନ୍ତି, ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଅର୍ଜନ ପାଇଁ ଆସିଛନ୍ତି, ତୁମେ ତାଙ୍କୁ ଛାଡି ଚାଲିଯାଅ । କେବଳ ଛାଡ଼ିଦିବା ନୁହେଁ, ବାହାରେ ତାଙ୍କର ଖୁବ୍ ନିନ୍ଦା କର । ଛାତ୍ର ଓ ଅଧ୍ୟାପକ ସମ୍ବନ୍ଧ ଭିତରେ କୌଣସି ଛେଦ ବା ବିରାମ ରହି ନ ପାରେ ।

ଛାତ୍ରର ଧର୍ମ

ନୀତି ଓ ସଦାଚାର ଶିକ୍ଷା—ନିଜର ନୀତି ଓ ସଦାଚାର ପାଳନ କରିବା ତୁମ ନିଜ ହାତରେ । ଏ କାମରେ ଅଧ୍ୟାପକମାନେ ସାହାଯ୍ୟ କରିପାରିବେ ନାହିଁ । ସ୍ମରଣ ରଖିବା ଉଚିତ ଯେ, ତୁମ୍ଭେମାନେ ଏଠାକୁ ଟହଲ ଟାହଲ, ରଙ୍ଗ ରହସ୍ୟ କିମ୍ବା ଆମୋଦ ପ୍ରମୋଦ କରିବାକୁ ଆସିନାହିଁ । ଅଧ୍ୟୟନ, ତୁମର ବାହୁବଳ ଓ ତୁମର ପୁରୁଷାର୍ଥ ମଧ୍ୟରେ ଆମୋଦ ପ୍ରମୋଦ ରହିଥିବା ଜାଣି ଏଗୁଡ଼ିକ ଅର୍ଜନ କର । ପ୍ରଥମେ ହୃଦୟର ବଳ ଅର୍ଜନ କର, ତାହାପରେ ଶରୀର-ବଳ ପାଇବ ।

(ଗୁଜରାଟୀ) ହି. ନ. ଜୀ. । ତା ୧୫।୬।୧୯୨୪

୪୬

ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ବିଦ୍ୟାଳୟ

ସ୍ୱରାଜ-ପ୍ରାପ୍ତି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ବିଦ୍ୟାଳୟଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇଥିଲା । ସେହି ଅର୍ଥରେ ନିଜର ନାମ ସାର୍ଥକ କରିବାପାଇଁ ଓ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଯେଉଁ ଭାବରେ ଏହି ଶିକ୍ଷାନୁଷ୍ଠାନଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରତି ପ୍ରଯୋଜ୍ୟ ହୋଇପାରେ, ସେହିରୂପେ ତାକୁ ଅଗ୍ରସର କରାଇବାକୁ ଏହି ବିଦ୍ୟାଳୟମାନ ନିଶ୍ଚୟ ପରିଚାଳିତ ହେବ । ଏଣୁ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ସ୍ୱରୂପ, ଅହିଂସାର ସନ୍ଦେଶ ପ୍ରଚାର କରିବା, ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନ ଓ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ଏକତା ।ଦିବ

କରିବା, "ଅସ୍ପୃଶ୍ୟମାନଙ୍କୁ" ଶିକ୍ଷିତ କରାଇବା ଏବଂ ବିଦ୍ୟାଳୟଗୁଡ଼ିକରୁ ଅସ୍ପୃଶ୍ୟତା ରୂପକ ଅଭିଶାପକୁ ବିଲୋପ କରିବା ନିମିତ୍ତ ଏହି ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ବିଦ୍ୟାଳୟଗୁଡ଼ିକ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ସାଧନ ହେବ । ଏହି ଲକ୍ଷ୍ୟ ସାଧନକୁ ମାନଦଣ୍ଡ ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କଲେ, ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ବିଦ୍ୟାଳୟର ପ୍ରୟୋଗ ସଫଳ ହୋଇଛି ବୋଲି ବୁଝାଯାଇ ନ ପାରେ । ମାତ୍ର ଏହି ସଫଳତା ଆନନ୍ଦଦାୟକ ନୁହେଁ । ଏହି ବିଦ୍ୟାଳୟଗୁଡ଼ିକରେ ଅଧ୍ୟୟନ କରୁଥିବା ୩୦,୦୦୦ ବାଳକ ବାଳିକାଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଅତି ବେଶୀ ହେଲେ, ହଜାରେ ଜଣ ଶତକି ଅବସରରେ ଦୈନିକ ଅଧଘଣ୍ଟାଏ କରି ସୂତା କାଟୁଛନ୍ତି । ଶହ ଶହ ଅରଟ ଅକର୍ମଣ୍ୟ ଓ ଅବହେଳିତ ହୋଇ ପଡ଼ିରହିଛି । ନିୟମତଃ ଏହି ବିଦ୍ୟାଳୟଗୁଡ଼ିକ "ଅସ୍ପୃଶ୍ୟମାନଙ୍କ" ପାଇଁ ଉନ୍ମୁକ୍ତ ରହିଥିଲେ ହେଁ ପ୍ରକୃତରେ ଅତି ଅଳ୍ପସଂଖ୍ୟକ "ଅସ୍ପୃଶ୍ୟ" ବାଳକ-ବାଳିକା ସେଥିରେ ପଢ଼ୁଛନ୍ତି । ଏଗୁଡ଼ିକରେ ମୁସଲମାନ ଛାତ୍ରୋପସ୍ଥାନ ସନ୍ତୋଷଜନକ ନୁହେଁ । ବର୍ତ୍ତମାନ ସଂଖ୍ୟାଆଡ଼କୁ ମନ ନ ଦେଇ ଯଥାର୍ଥ ଉତ୍କର୍ଷ ଦିଗରେ ଅଧିକ ଯତ୍ନବାନ୍ ହେବାକୁ ଉପଦେଶ ଦେବାରେ ମୁଁ କୌଣସି ସଙ୍କୋଚ ଅନୁଭବ କରୁନାହିଁ । ଏହି ବିଦ୍ୟାଳୟଗୁଡ଼ିକରେ ପ୍ରବେଶ କରିବାର ସର୍ତ୍ତଗୁଡ଼ିକ କ୍ରମେ କ୍ରମେ ଅଧିକ କଠୋର ହେବା ଉଚିତ । ଯେଉଁ ବାଳକ ବାଳିକାଙ୍କର ପିତାମାତାମାନେ ସେମାନଙ୍କର ସନ୍ତାନମାନେ ସୂତାକଟା ଶିଖନ୍ତୁ ଓ "ଅସ୍ପୃଶ୍ୟ" ବାଳକ ବାଳିକାମାନଙ୍କ ସହ ମିଳାମିଶା କରନ୍ତୁ ବୋଲି ଇଚ୍ଛା କରୁନାହାନ୍ତି, ସେମାନେ ଚାହିଁଲେ ସେମାନଙ୍କୁ ଉଠାଇ ନେଇପାରନ୍ତି । "ଅସ୍ପୃଶ୍ୟ" ଛାତ୍ରମାନଙ୍କୁ ଓ ଅରଟକୁ ବିଦ୍ୟାଳୟରୁ ବହିଷ୍କାର ସର୍ତ୍ତରେ ଯଦି ଏହି ବିଦ୍ୟାଳୟର କାର୍ଯ୍ୟ ଚଳାଇବାକୁ ପଡ଼େ, ତେବେ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ବନ୍ଦ କରିଦେବା ପାଇଁ ପରାମର୍ଶ ଦେବାକୁ ମୁଁ ଆଦୌ କୁଣ୍ଠିତ ହେବି ନାହିଁ । ଯଦି "ଅସ୍ପୃଶ୍ୟ" ବାଳକ ବାଳିକାମାନେ କେବେ ନୀରବରେ ଓ ଲୁଚିଛପି ବିଦ୍ୟାଳୟକୁ ଆସନ୍ତି, ତାହାହେଲେ ସେମାନଙ୍କର ଉପସ୍ଥିତିକୁ ସହିବା ଯଥେଷ୍ଟ ନୁହେଁ । ଶ୍ରଦ୍ଧାପୂର୍ବକ ଓ ବିଶେଷ ଯତ୍ନ ସହକାରେ ଆମେ ସେମାନଙ୍କୁ ଆକର୍ଷଣ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ ଅଟେ । ମୁସଲମାନ ଓ ପାର୍ଶୀ ପିତା-ମାତା କେବେ ମନ କଲେ ଆପଣାର ସନ୍ତାନମାନଙ୍କୁ ଏହି ବିଦ୍ୟାଳୟଗୁଡ଼ିକୁ ପଠାଇବେ, ଏହି ଆଶାରେ ଶିକ୍ଷକଙ୍କର ଚାହିଁ ବସିବା ଅନୁଚିତ । ମାତ୍ର ସେପରି ବାଳକବାଳିକାମାନଙ୍କୁ ବିଦ୍ୟାଳୟକୁ ପଠାଇବା ପାଇଁ ପିତାମାତାମାନଙ୍କୁ ନିବେଦନ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ । ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ବିଦ୍ୟାଳୟର ଶିକ୍ଷକଙ୍କୁ ନିଜର କ୍ଷେତ୍ରରେ ସ୍ୱରାଜକୁ ବ୍ରତରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ତାଙ୍କର ତତ୍ତ୍ୱାବଧାନରେ ଥିବା ପ୍ରତ୍ୟେକ ବାଳକ ବା ବାଳିକାର ଇତିବୃତ୍ତି ସେ ଜାଣିବା ଦରକାର । ଯେଉଁ ପିଲାମାନେ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ପଢ଼ୁନାହାନ୍ତି ସେମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ସେ ଜାଣିଥିବେ । ସେମାନଙ୍କର ପିତାମାତାଙ୍କ ସହିତ ତାଙ୍କର ପରିଚୟ ଥିବ ଏବଂ ସେମାନେ କାହିଁକି ନିଜର

ସନ୍ତାନମାନଙ୍କୁ ବିଦ୍ୟାଳୟକୁ ପଠାଉନାହାନ୍ତି, ତାହା ମଧ୍ୟ ସେ ବୁଝିବେ । କୌଣସି ପ୍ରକାରର ବିରକ୍ତି ନ ଦେଖାଇ, ସେ ଶ୍ରଦ୍ଧା ସହକାରେ ଏ ସବୁ କରିବେ । କେବଳ ଏହିରୂପେ କାର୍ଯ୍ୟକଲେ ଯାଇ କଂଗ୍ରେସ ପ୍ରସ୍ତାବର ମର୍ମ ଅନୁସାରେ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ବିଦ୍ୟାଳୟଗୁଡ଼ିକ ଯଥାର୍ଥରେ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ହୋଇପାରିବ ।

ଏହି କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସାଧନପଥରେ ଯେ ଅନେକ ବାଧାବିଘ୍ନ ଅଛି, ସେଥିରେ କୌଣସି ଭୁଲନାହିଁ । ଏ ସରକାର ସମସ୍ତଙ୍କୁ ସ୍ୱାର୍ଥୀ କରିଦେଇଛି । କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟ ପାଇଁ ଚରିତ୍ର ଆଉ ମାନଦଣ୍ଡ ହୋଇ ରହିନାହିଁ । ଯନ୍ତ୍ରବତ୍ ପଲ୍ଲବଗ୍ରାହୀ ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ଅନୁସରଣ କରିବା ଶିକ୍ଷକର ସାମର୍ଥ୍ୟର ଏକମାତ୍ର କଷ୍ଟି ହୋଇଅଛି । ପ୍ରତ୍ୟେକ ବୃତ୍ତି ବର୍ତ୍ତମାନ ଅର୍ଥୋପାର୍ଜନର ହୀନ ମନୋବୃତ୍ତି ଦ୍ୱାରା ଚାଳିତ । ଦେଶବାସୀମାନଙ୍କର ସେବା କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ନୁହେଁ, ମାତ୍ର ଅର୍ଥାଗମ ପାଇଁ ଆମେ ଓକିଲ, ଡାକ୍ତର ବା ଶିକ୍ଷକ ହେଉଅଛୁଁ । ଅତଏବ ଏପରି ଅସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟକର ପରିବେଶ ମଧ୍ୟରେ ଗୁଜୁରାତ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ବିଦ୍ୟାପୀଠକୁ ଶିକ୍ଷକ ସଂଗ୍ରହ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଥିଲା । ଏହି ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଅଧିକାଂଶ ନିଜର ସ୍ୱାର୍ଥ ଓ ପରିବେଷ୍ଟନୀର ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱକୁ ଉଠିବାକୁ ଆୟାସ କରିଥିଲେ । ସେମାନେ ଦେଶର ଅହ୍ୱାନରେ ନିଜର ଅବଦାନ ଦେଇପାରିଲେ, ଏହା ହିଁ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟର କଥା ।

ଏହି ଚାରି ବର୍ଷର ଅଭିଜ୍ଞତା ପରେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଆମକୁ ଗୋଟିଏ ନୂତନ ଅଧ୍ୟାୟ ଆରମ୍ଭ କରିବାକୁ ହେବ । ଆମେ ବୁଡ଼ି ଯାଇନାହୁଁ ଭାବି ଆଶ୍ୱସ୍ତ ହେବା ଅନୁଚିତ । ଆମେ କେବଳ ଶାନ୍ତ ହୋଇ ରହିଲେ ଓ ବସି ରହିଲେ ଚଳିବ ନାହିଁ । ସୁତରାଂ ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀମାନେ ଯେପରି ପ୍ରତ୍ୟହ ଅନ୍ତତଃ ଅଧଘଣ୍ଟା ଲେଖାଏଁ ସୂତା କାଟନ୍ତି, ତାହା ଉପରେ ଆମକୁ ଜୋର ଦେବାକୁ ପଡ଼ିବ । ତିରିଶ ହଜାର ବାଳକ ବାଳିକା ଓ ଆଠଶହ ଶିକ୍ଷକ ଦୈନିକ ଦେଶ ପାଇଁ ଅଧଘଣ୍ଟା ଶ୍ରମ କରିବା (ସୂତାକଟା) — କିଛି ଉଣା ବା ନିକୃଷ୍ଟ ଶିକ୍ଷା ନୁହେଁ । ଏହା ଦେଶପ୍ରେମ, ହସ୍ତକାରୀ ଶରୀରଶ୍ରମ ଓ ଦାନର ଦୈନନ୍ଦିନ ବ୍ୟାବହାରିକ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଶିକ୍ଷା ଅଟେ । କୌଣସି ବାଳକ ଛାତ୍ରାବସ୍ଥାରେ ଯଦି ପ୍ରତିଦାନର ଆଶା ପୋଷଣ ନ କରି ଦାନ କରିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରେ, ତାହାହେଲେ ତାହା ତ୍ୟାଗର ଏକ ପଦାର୍ଥପାଠ ହେବ ଏବଂ ଭବିଷ୍ୟତ ଜୀବନରେ ସେ ଏହାକୁ ଭୁଲିପାରିବ ନାହିଁ । ଏହାଦ୍ୱାରା ଦେଶକୁ ପ୍ରାୟ ୧୮୭ ମହଣ ସେ ୨୦ ର ସୂତା ପ୍ରତି ମାସରେ ମିଳିବ ଏବଂ ଏହି ସୂତାରେ ପ୍ରାୟ ୧୫ ହଜାର ଲୋକଙ୍କୁ ଖଣ୍ଡିଏ ଲେଖାଏଁ ଧୋତି ଯୋଗାଇ ହେବ । ନିକଟରେ ମାନ୍ଦ୍ରାଜରେ ବନ୍ୟା ହେତୁ ଅନେକ ଲୋକ ଲଙ୍ଗଳା ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି । ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ବିଦ୍ୟାଳୟର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଛାତ୍ର ତାହାର ଆଉ ପାଞ୍ଚଜଣ ସହପାଠୀଙ୍କ ସହିତ ମାସକରେ କାଟିଥିବା ସୂତା ଦ୍ୱାରା ଏହି ଲଙ୍ଗଳା ଲୋକେ ଖଣ୍ଡିଏ

ଲେଖାଏ ଥୋଡ଼ ଶିଖିବାକୁ ପାଇପାରିବେ, ଏହି ବିଷୟର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଛାତ୍ର ବା ଛାତ୍ରୀ ମନରେ ଆସିଲେ ଯେଉଁ ଶିକ୍ଷା ସେ ପାଇବ, ତାହାର ମୂଲ୍ୟ—ଅନ୍ୟ ସବୁ ବିଷୟରକୁ ଛାତ୍ର—ଶିକ୍ଷକ ନିରୂପଣ କରନ୍ତୁ ।

—ୟଙ୍ଗ ଇଣ୍ଡିଆ, ତା ୭।୮।୧୯୨୪

୪୩

ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଓ ଖଦୀ

କେବଳ ସ୍ୱରାଜର ସନ୍ଦର୍ଭରେ ମୋ ପକ୍ଷରେ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଶିକ୍ଷାର କଥା ଭାବିବା ସମ୍ଭବପର । ତେଣୁ କଲେଜ ଛାତ୍ରମାନେ ସୂତାକଟା ଓ ତତ୍ସଂପୃକ୍ତ ସମସ୍ତ ବିଷୟରେ ପାରଦର୍ଶୀ ହେବାକୁ ମନୋଯୋଗ ଦେବେ ବୋଲି ମୁଁ ଆଶା କରେ । ଖଦୀର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ଓ ଅର୍ଥଶାସ୍ତ୍ର ସେମାନଙ୍କର ପଢ଼ିବା ଉଚିତ । ଗୋଟିଏ ଲୁଗାକଲ ବସାଇବାକୁ କେତେ ସମୟ ଓ ମୂଳଧନ ଲାଗେ, ତାହା ଅବଶ୍ୟ ଜାଣିବେ । ଲୁଗାକଲର ଅନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସମ୍ପ୍ରସାରଣର ସମ୍ଭାବନା ଯେ ସୀମାବଦ୍ଧ, ତାହା ମଧ୍ୟ ସେମାନେ ଜାଣିବା ଆବଶ୍ୟକ । ଲୁଗାକଲ ଜରିଆରେ ଧନ ବିତରଣ ଏବଂ ହାତରେ ସୂତାକଟା ଓ ଲୁଗାବୁଣା ଜରିଆରେ ଧନ ବିତରଣର ତୁଳନାତ୍ମକ ପଦ୍ଧତି ବିଷୟରେ ସେମାନଙ୍କର ଜ୍ଞାନ ଦରକାର । ହାତରେ ସୂତାକଟା ଓ ଭାରତର ବସ୍ତ୍ରଶିଳ୍ପକୁ କିପରି ନଷ୍ଟ କରିଦିଆଗଲା, ଏ କଥା ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କର ବୁଝିବା ଉଚିତ । ଭାରତର ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ପଲ୍ଲୀବାସୀ କୃଷକମାନଙ୍କର କୁଟୀରରେ ସୂତାକଟା ପ୍ରବର୍ତ୍ତିତ ହେଲେ ତାହାର ଫଳ କଅଣ ହେବ ତାହା ସେମାନେ ବୁଝିବା ଓ ପ୍ରମାଣ କରି ଦେଖାଇଦେବାକୁ ସମର୍ଥ ହେବା ବାଞ୍ଛନୀୟ ଅଟେ । ଏହି କୁଟୀର-ଶିଳ୍ପର ପୁର୍ଣ୍ଣ ପୁନରୁଦ୍ଧାର ଶତଧା ବିଭକ୍ତ ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନମାନଙ୍କର ହୃଦୟକୁ କିପରି ଏକ ଓ ଅବିଚ୍ଛେଦ୍ୟ କରିଦେବ, ତାହା ସେମାନେ ବୁଝିବା ଅବଶ୍ୟ ଉଚିତ ।

—ୟଙ୍ଗ ଇଣ୍ଡିଆ, ତା ୧୧।୧୨।୧୯୨୪

୪୪

ବିଦ୍ୟାର୍ଥୀ ଜୀବନର ଆଦର୍ଶ

(ଭବନଗର ସାମଲଦାସ କଲେଜରେ ଗାଂଧୀଜୀଙ୍କ ଭାଷଣର ଛାତ୍ରଜୀବନ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ମହତ୍ତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଂଶ)

ବିଦ୍ୟାର୍ଥୀର ଆସନକୁ ହିନ୍ଦୁଧର୍ମରେ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟର ସ୍ଥାନ ଦିଆଯାଇଛି । ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟର ଅର୍ଥ ହେଉଛି ପ୍ରତ୍ୟେକ ଇନ୍ଦ୍ରିୟର ସଂଯମ । ଛାତ୍ର ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ଅବସ୍ଥାରେ ସେ ଅତି କମ ଦେଇ ସମାଜରୁ ଅନେକ ବେଶୀ ଗ୍ରହଣ କରେ । ଏହି ଅବସ୍ଥାରେ

ଛାତ୍ର ନିଜର ପିତାମାତାଙ୍କଠାରୁ, ଶିକ୍ଷକଙ୍କଠାରୁ ଓ ସଂସାରରୁ ବହୁତ ଗ୍ରହଣ କରିଥାଏ । ଅବସର ଆସିଲେ ସେ ଏହାକୁ ଚକ୍ରବୃଦ୍ଧି ହିସାବରେ ପରିଶୋଧ କରେ ।

ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ଓ ସନ୍ନ୍ୟାସ ଏହି ଦୁଇ ଆଶ୍ରମର କାର୍ଯ୍ୟ ହିନ୍ଦୁଧର୍ମରେ ଏକାପ୍ରକାରର ବୋଲି କୁହାଯାଇଛି । ବିଦ୍ୟାର୍ଥୀ କିଛି କମ ନୁହଁ, ସ୍ୱଭାବତଃ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ । ଆଜିକାଲି ତ ବିଦ୍ୟାର୍ଥୀମାନଙ୍କ ମନ କଳୁଷିତ ହୋଇଗଲାଣି । ବାରବର୍ଷ ବୟସରେ ମୋର ମନ ବିଗଡ଼ି ଥିଲା ଓ ମୋର ବିକାରଜ୍ଞାନ ଜନ୍ମିଥିଲା । ବିଦ୍ୟାର୍ଥୀ ଜୀବନ ସ୍ୱଭାବତଃ ନିର୍ବିକାର ହେବା ଉଚିତ । ମାତ୍ର ଅତି ଅଳ୍ପ ବୟସରେ ମୋର ପତନ ଘଟିଥିଲା । ଏପରି ସହସ୍ର ସହସ୍ର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ମିଳିବ । ମୁଁ କେବଳ ନିଜର ଉଦାହରଣ ଦେଇ ଦିଗଦର୍ଶନ କରାଉଅଛି । ଆଜି ଚତୁରାଶ୍ରମ ପୂର୍ବ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ହୋଇଯାଇଛି । କେବଳ କର୍ପୂର ଉଡ଼ିଯାଇ କନା ପଡ଼ିଛି । ଛାତ୍ର-ଧର୍ମ କ'ଣ ଏକଥା କିଏ କେମିତି ଜାଣିପାରିବ ? ଆଜି ତ ପିତାମାତା ଓଲଟା ପାଠ ପଢ଼ାଉଅଛନ୍ତି । ଅବଶ୍ୟ ଜାଣିଶୁଣି ନୁହେଁ, ମାତ୍ର ଏହି ଗରଜରେ ପୁଅ ପାଠ ପଢ଼ି ଧନ କମାଇବ ପଦ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଲାଭ କରିବ । ଏହି ପ୍ରକାରେ ଆମର ବାସ୍ତବିକ ସ୍ଥିତିକୁ ବିପର୍ଯ୍ୟସ୍ତ କରି ଦିଆଯାଇଛି । ଯାହା ଆମର ଧର୍ମ ବା କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ହେବା ଉଚିତ, ତାକୁ ଛାଡ଼ି ଆମେ ବିଦ୍ୟାର ବ୍ୟଭିଚାର କରୁଅଛୁ । ଫଳତଃ ବିଦ୍ୟାର୍ଥୀ ଜୀବନରେ ଯେଉଁ ପରମ ଶାନ୍ତି, ଯେଉଁସୁଖ, ଯେଉଁ ନିଷ୍କଳଙ୍କ ଭାବ ରହିବା ଉଚିତ, ତାହାର ଅଭାବ ଘଟୁଛି । ବିଦ୍ୟାର୍ଥୀର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ କେବଳ ବୁଦ୍ଧି ଖଟାଇ ଜ୍ଞାନ ଗ୍ରହଣ କରିବା । ଅନେକ ଉପାୟରେ ଶିକ୍ଷକ ଆମକୁ ଏହି ଗ୍ରହଣ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଅନେକ ଭୁଲ ପ୍ରୟୋଗର ଶିକ୍ଷା ଦିଅନ୍ତି । କେଉଁଟା ଗ୍ରହଣୀୟ ଓ କେଉଁଟା ତ୍ୟାଜ୍ୟ, ସେ ତାହା ଜଣାଇ ଦିଅନ୍ତି । ଆମେ ଏହି ବିଦ୍ୟାଟି ଶିଖି ନ ପାରିଲେ ଯନ୍ତ୍ର ପାଲଟିଯିବା । ଆମେ ତ ସଜୀବ ମୂର୍ତ୍ତି—ଚେତନରୂପ ଅଟୁ । ଚେତନର ସ୍ୱଭାବ ହେଉଛି ଯେ କେଉଁଟା ତ୍ୟାଜ୍ୟ ଓ କେଉଁଟି ଗ୍ରହଣୀୟ ତାହା ବୁଝିପାରିବା । ଏଇଥିପାଇଁ ଛାତ୍ରାବସ୍ଥାରେ ସତ୍ୟକୁ ଗ୍ରହଣ କରି ଅସତ୍ୟକୁ ତ୍ୟାଗ କରିବାକୁ ଶିଖ । ମଧୁର କଥା କହିବା, କଟୁ କଥା ନ କହିବାକୁ ଶିକ୍ଷା କରୁ । ଏହା ଶିଖିବା ଦ୍ୱାରା ଜୀବନ ସରଳ ହୋଇଯାଏ । ଆଜି ଆମେ ଧର୍ମକୁ ସଙ୍କର ବା ଭେଜାଲ କରିଦେଲୁଣି । ଏହି ଭେଜାଲ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଆମକୁ ଲଢ଼ିବାକୁ ହେବ । ଯଦି ପିତାମାତା ଅନ୍ୟ ପ୍ରକାରର ଶିକ୍ଷା ଦେଇଥାନ୍ତେ ଓ ବାୟୁମଣ୍ଡଳ ବିଗିଡ଼ିଯାଇ ନ ଥାନ୍ତା, ତେବେ ଏହି ବାୟୁମଣ୍ଡଳର ବିରୋଧରେ ଲଢ଼ିବାକୁ ପଡ଼ନ୍ତା ନାହିଁ । ପ୍ରାଚୀନ କାଳରେ ବିଦ୍ୟାର୍ଥୀର ଜୀବନ ଋଷି ଆଶ୍ରମରେ କଟୁଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଆଜି ଓଲଟା ଅବସ୍ଥା । ଯେଉଁଠି ସମୁଦ୍ରର ସ୍ୱଚ୍ଛ ବାୟୁ ବହୁଛି, ସେଠାରେ ମନଖୋଲି ହାଓ୍ୱା ଖାଇବା ଦରକାର । କିନ୍ତୁ ଦୁର୍ଗନ୍ଧ ସ୍ଥାନରେ ତ ମୁହଁ ବନ୍ଦ କରିବାକୁ ହୁଏ । ଏହି କଷଟିରେ ପରଖ କଲେ, ଆଜିର ବହୁତ କଥା ଆପଣଙ୍କୁ ଛାଡ଼ିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ପ୍ରାଚୀନ କାଳରେ

ମନ୍ତ୍ର ସାହାଯ୍ୟରେ କଠିନ ତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞାନ ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯାଉଥିଲା । ବିଦ୍ୟାର୍ଥୀର ଜୀବନ ମାନବ ଜୀବନର ମୂଳଦୁଆ । ଏହି ସମୟରେ ଖବର କାଗଜରୁ ବିଚାର ସାମଗ୍ରୀ କିପରି ସଂଗ୍ରହ କରାଯାଇପାରେ ?

ମୁଁ ନିଜର ସନ୍ତାନମାନଙ୍କୁ ଓ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କର ସନ୍ତାନମାନଙ୍କୁ ଓ ବୟସ୍କ ସ୍ତ୍ରୀ ଝିଅଙ୍କୁ ପାଖରେ ରଖି ଶିକ୍ଷା ଦେବାର ଭୟଙ୍କର ବିପଦ ମୋ ମୁଣ୍ଡରେ ନେଇଥିଲି । କିନ୍ତୁ ମୁଁ ସେ ବିପଦକୁ ଅତିକ୍ରମ କରିପାରିଥିଲି । କାରଣ, ମାଆ ବାପ ନିଜର ବୟଃପ୍ରାପ୍ତା କନ୍ୟାର ଗତିବିଧି ଉପରେ ଯେପରି ସତର୍କ ଦୃଷ୍ଟି ରଖିଥାନ୍ତି, ସେହିପରି ମୋର ଆଖି ଚାରିଆଡ଼େ ସର୍ବଦା ଘୂରୁଥିଲା । ସେହି ଝିଅ ପୁଅଙ୍କର ପିତାମାତାର ଆସନ ମୁଁ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲି । ଗୁପ୍ତଚର ଭଳି ବସି ରହୁଥିଲି । ମୁଁ ଏକାଧାରରେ ଘୁଜା ଓ ଚୁକର ଥିଲି । ଏହି ଭାବରେ ମୋର ଅନୁଭବ ହୋଇଛି ଯେ ଶିକ୍ଷା କିପରି ପଦାର୍ଥ । ଏହାର ବିଚାର କରୁ କରୁ ମୁଁ ସତ୍ୟାଗ୍ରହକୁ ପାଇଛି । ମୋତେ ଅସହଯୋଗର ଦର୍ଶନ ମିଳିଛି । ଏହି କାରଣରୁ ମୁଁ ଏହାର ପ୍ରୟୋଗରେ ସାହସୀ ହୋଇଛି । ଏହାର ପ୍ରୟୋଗ କରି ମୁଁ ଅନୁତାପ କରୁନାହିଁ । କାରଣ ଏକ ଚିରନ୍ତନ ଧାର୍ମିକ ବସ୍ତୁକୁ ମୁଁ ସଂସାର ଆଗରେ ଥୋଇଛି । ମୁଁ ଯେତେବେଳେ ଦେଖିଲି ଯେ ମୋର ଶାନ୍ତି ପ୍ରୟୋଗରୁ ଅଶାନ୍ତି ବ୍ୟାପିଲା, ତୁରନ୍ତ ସେ ଅସ୍ତ୍ରକୁ ଆଡ଼େଇ ରଖିଦେଲି ଏବଂ କେବଳ ଏକମାତ୍ର ଅସ୍ତ୍ର—ଶାନ୍ତିର ଅସ୍ତ୍ରରୂପେ ଚରଖାକୁ ଦେଶ ଆଗରେ ଥୋଇଦେଲି ।

ଏହା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ, ଆଉ କେତେକ ପଦାର୍ଥ ଭଳି ନୀରସ ଦିଶୁଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସରସ ଅଟେ । ଗୀତାର ମହାବାକ୍ୟ ଅନୁସାରେ ଯାହା ଆରମ୍ଭରେ କଟୁ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ପରିଣାମ ମଧୁର ତାହା ସେବ୍ୟ, ଏହିପରି ଅମୃତମୟ ବସ୍ତୁ ହେଉଛି ସୂତାକଟା ।

—ହି. ନ. ଜୀ. । ତା ୨୨।୧।୧୯୨୫

୫୫

ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ପଦ୍ଧତିରେ ବିଦ୍ୟାଳୟ

......ଅଧ୍ୟାପକମାନଙ୍କର ଚରିତ୍ର, ଦେଶପ୍ରେମ, ତ୍ୟାଗ ବୁଦ୍ଧି ଓ ଦୃଢ଼ତା ଉପରେ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଭାବନାର ବିକାଶ ନିର୍ଭର କରୁଛି । ବ୍ରହ୍ମଦେଶରେ ଏପରି ଏକ ସମୟ ଥିଲା, ଯେତେବେଳେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଗ୍ରାମରେ ମନ୍ଦିରର ପବିତ୍ର ପରିବେଶ ମଧ୍ୟରେ ଗୋଟିଏ ଲେଖାଏଁ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଥିଲା ଏବଂ ସେଥିରେ ଜଣେ ସାଧୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଯତ୍ନ ସହକାରେ ପିଲାଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷା ଦେଉଥିଲେ । ସେହି ମନ୍ଦିର ଆଜି ଅଛି, କିନ୍ତୁ ତାହା ଭିତରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆଳସ୍ୟପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ସାଧୁ ଜଣକ ନିଦରେ ଶୋଇଥିବା ମୋର

ଦୃଷ୍ଟିଗୋଚର ହେଲା । ପାଠଶାଳା ନାମକୁ ମାତ୍ର ଥିଲା । ସେ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଆଉ ପ୍ରାଣ ନଥିଲା । ବିଦ୍ୟାଳୟମାନଙ୍କରେ ଅନ୍ତ୍ୟଜମାନଙ୍କୁ ସ୍ଥାନ ଦେଲି ଭଲ ଚରଖାର ସ୍ଥାନ ମଧ୍ୟ ସମାନଭାବେ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ । ଏହି ଚକର ନିୟମିତ ଘୂର୍ଣ୍ଣନ ଉପରେ ଭାରତବର୍ଷର ଭାଗ୍ୟରୂପ ଚକ୍ରଙ୍କ ଗତି ନିର୍ଭର କରୁଛି । ଏହି ଚକର ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିକାଶ କେବଳ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଦ୍ୱାରା ସମ୍ଭବ ।

—ହି. ନ. ଜୀ. । ତା ୧୨।୩।୧୯୨୫

୫୭

ସୂତାକଟା ଓ ବିଜ୍ଞାନ

ଆମମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷାନୁଷ୍ଠାନଗୁଡ଼ିକ କେବଳ ସୂତାକଟା ଓ ଲୁଗାବୁଣାର ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଅନୁଷ୍ଠାନରେ ପରିଣତ ହେଉ, ମୁଁ ଚାହୁଁ ନାହିଁ । ସୂତାକଟା ଓ ଲୁଗାବୁଣାକୁ ଯେ କୌଣସି ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥାର ଆବଶ୍ୟକ ଅଙ୍ଗରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରୁଛି ସତ; ମାତ୍ର ଏହି କାର୍ଯ୍ୟ ପାଇଁ ବାଳକ ବାଳିକାମାନେ ନିଜର ସମସ୍ତ ସମୟ ଦିଅନ୍ତୁ ବୋଲି ମୁଁ ଚାହେଁ ନାହିଁ । ସୁଦକ୍ଷ ଚିକିତ୍ସକ ଯେପରି ଜାଣେ ଯେ ଅନ୍ୟ ଅଙ୍ଗ-ପ୍ରତ୍ୟଙ୍ଗଗୁଡ଼ିକର ଯତ୍ନ ନେବାର ସର୍ବୋତ୍କୃଷ୍ଟ ଉପାୟ ହେଉଛି ରୋଗଗ୍ରସ୍ତ ଅଙ୍ଗଟିର ଯତ୍ନନେବା, ସେହିପରି ମୁଁ ମୋର ଧ୍ୟାନ ଉଚିତ ବିଷୟ ଉପରେ ରଖିଅଛି । ଶିଶୁର ହସ୍ତ, ମସ୍ତିଷ୍କ ଓ ଆତ୍ମାର ବିକାଶ ମୋର ଲକ୍ଷ୍ୟ ଅଟେ । ବର୍ତ୍ତମାନ ପୃଷ୍ଟିକର ଖାଦ୍ୟର ଅଭାବରୁ ହାତଗୁଡ଼ିକ ଦୁର୍ବଳ ହୋଇଗଲଣି । ଆତ୍ମାକୁ ଏକାବେଳକେ ଉପେକ୍ଷା କରାଯାଇଛି । ତେଣୁ ମୁଁ ସର୍ବଦା ଆମ ଶିକ୍ଷା-ବ୍ୟବସ୍ଥାର ଏହି ଭୟଙ୍କର ତ୍ରୁଟିଗୁଡ଼ିକ ସଂଶୋଧନ କରିବା ପାଇଁ ନିବେଦନ କରିଆସିଛି । ଆମର ବାଳକ ବାଳିକାମାନେ ପ୍ରତିଦିନ କେବଳ ଅଧଘଣ୍ଟାଏ ସୂତାକାଟିଲେ ସେମାନଙ୍କ ଉପରେ କ'ଣ ଅତିରିକ୍ତ ଚାପ ପଡ଼ିବ ? ଏହା ଫଳରେ କିଅଣ ମାନସିକ ପକ୍ଷାଘାତ ହୋଇଯିବ ?

ବିଜ୍ଞାନର ବିଭିନ୍ନ ଶାଖା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଜ୍ଞାନକୁ ମୁଁ ଉଚ୍ଚ ମର୍ଯ୍ୟାଦା ଦିଏଁ । ଆମର ଛାତ୍ର ଛାତ୍ରୀମାନଙ୍କୁ ରସାୟନ ବିଜ୍ଞାନ ଓ ପଦାର୍ଥ ବିଜ୍ଞାନ ଯେତେ ଅଧିକ ଶିକ୍ଷା ଦେଲେ ସୁଦ୍ଧା ତାକୁ କେବେହେଁ ଅତିରିକ୍ତ ବୁଝାଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ଯେଉଁସବୁ ଶିକ୍ଷାନୁଷ୍ଠାନ ସହ ମୁଁ ସାକ୍ଷାତ ଭାବରେ ସଂପୃକ୍ତ ରହିଛି, ସେଗୁଡ଼ିକର ଏହି ସବୁ ବିଜ୍ଞାନ ପ୍ରତି ସମୁଚିତ ଦୃଷ୍ଟି ଦିଆଯାଇ ନ ଥିବାର କାରଣ ହେଉଛି ଯେ ସେଥିପାଇଁ ଆମ ପାଖରେ ଉପଯୁକ୍ତ ଅଧ୍ୟାପକ ନାହାନ୍ତି ଏବଂ ଏହି ବିଜ୍ଞାନଗୁଡ଼ିକରେ

ପ୍ରୟୋଗମୂଳକ ଶିକ୍ଷା ଦେବାକୁ ହେଲେ ଯେଉଁ ବ୍ୟୟସାପେକ୍ଷ ପ୍ରୟୋଗଶାଳା ଆବଶ୍ୟକ, ବର୍ତ୍ତମାନର ଅନଷ୍ଟିତ ଓ ଅନୁଷ୍ଠାନର ଶୈଶବ ଅବସ୍ଥାରେ ଆମେ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିପାରି ନାହୁଁ ।

—ୟଙ୍ଗ ଇଣ୍ଡିଆ, ତା ୧୨ । ୩ । ୧୯୨୫

୪୭

ସ୍କୁଲଗୁଡ଼ିକରେ ସୂତାକଟା

ଗୋଟିଏ ଅପରିହାର୍ଯ୍ୟ ଉଦ୍ୟୋଗ ଭାବରେ ସୂତାକଟାର ପୁନଃପ୍ରବର୍ତ୍ତନ କରିବାକୁ ହେଲେ ଆମକୁ ଏହା ଉପରେ ଯଥେଷ୍ଟ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେବାକୁ ହେବ ଏବଂ ସୁପରିଚାଳିତ ସ୍କୁଲଗୁଡ଼ିକରେ ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯାଉଥିବା ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବିଷୟଗୁଡ଼ିକ ପରି ସୂତାକଟାକୁ ମଧ୍ୟ ଉଚିତ ବୈଜ୍ଞାନିକ ପଦ୍ଧତିରେ ଶିକ୍ଷାଦେବାକୁ ପଡ଼ିବ । ତେବେ ଯାଇ ଅରଟଗୁଡ଼ିକ ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ସଚଳ ଅବସ୍ଥାରେ ରହିବ । ଏହି ପତ୍ରିକାର ସ୍ତମ୍ଭରେ ମୁଁ ମଝେ ମଝେ ଯେଉଁ ସର୍ତ୍ତଗୁଡ଼ିକ ଆଲୋଚନା କରିଆସିଛି, ସ୍କୁଲର ଅରଟଗୁଡ଼ିକ ସେହି ସବୁ ସର୍ତ୍ତ ପୂରଣ କରିପାରିବ । ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବିଷୟ ପରି ଛାତ୍ରମାନେ ନିୟମିତ ଭାବରେ ସୂତାକଟାର ମଧ୍ୟ ପରୀକ୍ଷା ଦେବେ । ନିଜ ଘରେ ଅରଟରେ ସୂତା କାଟିବା ପାଇଁ ଇଚ୍ଛା କଲେ, ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀଗଣ ସ୍କୁଲରେ ଅରଟରେ ସୂତାକଟା ଶିଖିବେ । ମାତ୍ର ଶ୍ରେଣୀରେ ସୂତାକାଟିବାବେଳେ ସେମାନେ ତକଲିରେ ସୂତା କାଟିବେ । ଏହା ଦ୍ୱାରା ସବୁଠାରୁ ଅଳ୍ପ ଖର୍ଚ୍ଚ ହେବ ଏବଂ ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ଲାଭ ମିଳିବ ।

—ୟଙ୍ଗ ଇଣ୍ଡିଆ, ତା ୨୫ । ୧୦ । ୧୯୨୫

୪୮

ବରୋଦାରେ ଶିକ୍ଷା

ପ୍ରଶ୍ନ ହେଉଛି ଯେ ପ୍ରଚଳିତ ଶିକ୍ଷା ଜନସାଧାରଣଙ୍କର ଆବଶ୍ୟକତା ପୂରଣ କରୁଛି କି । ଭାରତର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଅଞ୍ଚଳ ପରି ବରୋଦାର ଲୋକେ ମୁଖ୍ୟତଃ କୃଷୀ । ଏ ଶିକ୍ଷା ଫଳରେ ଏହି କୃଷକମାନଙ୍କର ପିଲାମାନେ କଅଣ ଅଧିକ ଉନ୍ନତ କୃଷୀ ହୋଇ ପାରନ୍ତି ? ସେମାନେ ପାଉଥିବା ଶିକ୍ଷା ଦ୍ୱାରା ସେମାନଙ୍କର ନୈତିକ ଓ ଭୌତିକ ଉନ୍ନତିର ପ୍ରମାଣ ମିଳୁଛି କି ? ଏ ଶିକ୍ଷାପଦ୍ଧତିର ପରିଣାମ ଜାଣିବାକୁ ଆମ ପକ୍ଷରେ ପଚାଶ ବର୍ଷ ଯଥେଷ୍ଟ ଦୀର୍ଘକାଳ ଅଟେ । ମୁଁ ବେଶ୍ ଜାଣୁଛି ଯେ, ମୋ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ସନ୍ତୋଷଜନକ ହେବ ନାହିଁ । ବରୋଦାର କୃଷୀମାନଙ୍କର ଅବସ୍ଥା ଅନ୍ୟ ଅଞ୍ଚଳର ସେମାନଙ୍କର କୃଷୀଭାଇମାନଙ୍କର ଅବସ୍ଥା ଠାରୁ ଅଧିକ ଭଲ ଓ ସୁଖକର

ନୁହେଁ । ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ ସମୟରେ ସେମାନେ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ପରି ସମାନ ଭାବରେ ଅସହାୟ । ସେମାନଙ୍କର ଗ୍ରାମଗୁଡ଼ିକର ପରିଚ୍ଛନ୍ନତା ଭାରତର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଅଞ୍ଚଳର ପରିଚ୍ଛନ୍ନତା ପରି ସମାନ ରୂପେ ଅଧମ ସ୍ତରର । ନିଜର ଲୁଗା ଉତ୍ପାଦନ କରିବାକୁ ସେମାନେ ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ । ଭାରତର ଉର୍ବରତମ ଜମି ବରୋଦାର କେତେକ ଅଞ୍ଚଳରେ ଅଛି । ସେଠାରୁ କଞ୍ଚା ତୁଳା ରପ୍ତାନି ହେବା ଅନୁଚିତ । ଏଠାକାର କୃଷକ ଓ ପଲ୍ଲିବାସୀଗଣ ଅନାୟାସରେ ସ୍ୱାବଲମ୍ବୀ ଓ ସମୃଦ୍ଧିଶାଳୀ ହୋଇପାରନ୍ତି । ମାତ୍ର ଲୋକେ ବିଦେଶୀ ବସ୍ତ୍ର-ଧାରୀ; ଏହା ସେମାନଙ୍କର ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ଓ ଅଧଃପତନର ଏକ ଦୃଶ୍ୟମାନ ପ୍ରମାଣ । ମଦ୍ୟପାନ ଦୋଷ ମଧ୍ୟ ଏମାନଙ୍କର ଊଣା ନୁହେଁ । ବୋଧହୁଏ ଏଥିରେ ସେମାନଙ୍କର ଅବସ୍ଥା ଅଧିକ ଶୋଚନୀୟ । ଶିକ୍ଷା ପାଇଁ ବ୍ରିଟେନ୍ ବା ବ୍ରିଟିଶ୍ (ମୋଗଲବନ୍ଦୀ) ଭାରତରେ ଯେପରି ମଦ୍ୟପାନରୁ ସଂଗୃହୀତ ପାପଧନରୁ ଖର୍ଚ୍ଚ ହୁଏ, ବରୋଦାରେ ମଧ୍ୟ ସେଇଅବସ୍ଥା । ଶିକ୍ଷା ପାଉଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଏହି ମଦ୍ୟପାନ ରୂପକ ରାକ୍ଷସ ଦ୍ୱାରା କାଳୀପରଜ ସମ୍ପ୍ରଦାୟର ପିଲାମାନେ ଧ୍ୱଂସ ପଥରେ ଗ୍ରୁଲିଛନ୍ତି । ଏହାର କାରଣ ହେଉଛି ଯେ ବରୋଦାର ଶିକ୍ଷାପଦ୍ଧତି ବ୍ରିଟିଶ ଶିକ୍ଷାର ନୀଚ ଅନୁକରଣ ମାତ୍ର । ଉଚ୍ଚ ଶିକ୍ଷା ଆମକୁ ସ୍ୱଦେଶରେ ପରଦେଶୀ କରିଦେଇଛି, ଏବଂ ଭବିଷ୍ୟତ ଜୀବନରେ ଆମର ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା କୌଣସି କାମରେ ଲାଗୁ ନାହିଁ ବୋଲି ତାହା ନିଷ୍ଫଳ ହୋଇଛି । ଏଥିରେ ମୌଳିକତା ନାହିଁ କିମ୍ବା ସ୍ୱାଭାବିକତା ନାହିଁ । ଯଦି ଏହା ମୌଳିକତା ଠାରୁ ବହୁ ଦୂରରେ ରହିଛି, ତେବେ ଏହା ମୌଳିକ ହେବ କିପରି ?

—ୟଙ୍ଗ ଇଣ୍ଡିଆ, ତା ୨୧ । ୧ । ୧୯୨୭

୫୯

ସ୍ୱାଧୀନତା, ମାତ୍ର ଶୃଙ୍ଖଳା ମଧ୍ୟରେ

ଛାତ୍ରମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଯଥେଷ୍ଟ ଅଭିକ୍ରମ ଥିବା ଆବଶ୍ୟକ । ସେମାନେ କେବଳ ଅନୁକରଣ କଲେ ଚଳିବ ନାହିଁ । ସେମାନେ ନିଜେ ଚିନ୍ତା କରି ଶିଖିବେ ଏବଂ ନିଜ ମନକୁ କାର୍ଯ୍ୟ କରି ଶିଖିବେ । ମାତ୍ର, ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ଆଜ୍ଞାନୁବର୍ତ୍ତୀ ଓ ଶୃଙ୍ଖଳା-ପାଳନକାରୀ ହେବା ସେମାନଙ୍କର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ସର୍ବୋଚ୍ଚ ସ୍ୱାଧୀନତା ସହ ସର୍ବାଧିକ ଶୃଙ୍ଖଳା ଓ ବିନୟ ରହିଥାଏ । ଶୃଙ୍ଖଳା ଓ ବିନୟରୁ ପ୍ରସୂତ ସ୍ୱାଧୀନତାକୁ କେହି ବାରଣ କରିପାରିବେ ନାହିଁ । ଅସଂଯତ ସ୍ୱେଚ୍ଛାଚାର ନିଜ ପ୍ରତି ଓ ପଡ଼ୋଶୀ ପ୍ରତି ଅନିଷ୍ଟକାରୀ ଅସଭ୍ୟତାର ପରିଚାୟକ ମାତ୍ର ଅଟେ ।

…ୟଙ୍ଗ ଇଣ୍ଡିଆ, ତା ୩।୨।୧୯୨୭

୬୦

ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଶିକ୍ଷାର ବ୍ୟାବହାରିକ ଆଦର୍ଶ

ଶୁଭ ଉଦ୍ୟମ କଦାପି ବ୍ୟର୍ଥ ହୁଏ ନାହିଁ ଏବଂ ମନୁଷ୍ୟର ଶୁଭ ଉଦ୍ୟମରେ ତାହାର ସଫଳତା ରହିଛି । ପରିଣାମର, ଫଳର ମାଲିକ କେବଳ ଈଶ୍ୱର । ସଂଖ୍ୟାବଳ ଦେଖିଲେ ଭୀରୁ ଆନନ୍ଦରେ ଲଦାମାରେ, ମାତ୍ର ଆତ୍ମବଳରେ ବଳୀୟାନ୍ ବ୍ୟକ୍ତି ଏକାକୀ ରଣଭୂମିକୁ ଡେଇଁପଡ଼େ । ଅସୂଚଳର ଉଭାଣ ପାଇଁ ଆମ୍ଭେମାନେ ବିଦ୍ୟାପୀଠରେ ଏକଜୁଟ ହୋଇଅଛୁ । ଏଥିରେ ସହଯୋଗ କରିବା ଲୋକ ଜଣେ ହୋଇପାରେ ବା ଅନେକ ଥାଇ ପାରନ୍ତି, ଆତ୍ମବଳହିଁ ପ୍ରକୃତ ବଳ, ଆଉସବୁ ମିଥ୍ୟା । କିନ୍ତୁ ଏହି କଥା ନିଷ୍ପସ୍ଥ କରିଛନ୍ତି ଯେ, ତପସ୍ୟା, ତ୍ୟାଗ, ଦୃଢ଼ତା, ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ନମ୍ରତା ବିନା ଏହି ବଳଲାଭ ଅସମ୍ଭବ ଅଟେ ।

ଆତ୍ମଶୁଦ୍ଧି ପାଇଁ ଏହି ବିଦ୍ୟାଳୟ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଛି । ଅହିଂସାତ୍ମକ ଅସହଯୋଗ ଏହାର ସ୍ୱରୂପ ଅଟେ । ଅସହଯୋଗ ଶବ୍ଦରେ 'ଅ' ର ଅର୍ଥ ସରକାରୀ ବିଦ୍ୟାଳୟ-ତ୍ୟାଗ । କିନ୍ତୁ ଯେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆମ୍ଭେମାନେ ଅସ୍ପୃଶ୍ୟମାନଙ୍କ ସହିତ ସହଯୋଗ ନ କରିବୁ, ପ୍ରତ୍ୟେକ ଧର୍ମାବଲମ୍ବୀ ଅପର ଧର୍ମ ସହିତ ସହଯୋଗ ନ କରିଛି, ସେହିପରି ଖଦୀ ଓ ଚରଖାକୁ ପବିତ୍ର ସ୍ଥାନ ଦେଇ ଭାରତର କୋଟି କୋଟି ଜନତା ସହିତ ସହଯୋଗ ନ କରିବୁ, ସେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଉକ୍ତ 'ଅ' ଅର୍ଥହୀନ ହୋଇ ରହିବ । ଏଥିରେ ଅହିଂସା ନ ରହି ହିଂସା ବା ଦ୍ୱେଷ ରହିବ । ବିଧିବିହୀନ ନିଷେଧ ଠିକ୍ ପ୍ରାଣହୀନ ଶରୀର ଭଳି ଅଗ୍ନିରେ ଆହୁତି ଦେବାର ଯୋଗ୍ୟ ଅଟେ ।

ଭାରତର ସାତ ଲକ୍ଷ ଗ୍ରାମରେ ବାସକରୁଥିବା ଜନତାର ଭିତର ସହିତ ଆମର ଆଜି କୌଣସି ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ସମ୍ପର୍କ ନାହିଁ । ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ନିର୍ମଳ ସେବା-ଭାବଯୁକ୍ତ ସମ୍ବନ୍ଧ ଯୋଡିବାର ଏକମାତ୍ର ସାଧନ ହେଉଛି ଚରଖା । ଏହି ତଥ୍ୟକୁ ଆଜି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ବୁଝିବାକୁ ଅସମର୍ଥ ହୋଇଛନ୍ତି, ତାଙ୍କର ଏ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ରହିବା ନିରର୍ଥକ । ଯେଉଁ ଶିକ୍ଷାରେ ଭାରତର ଗରିବମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଚିନ୍ତାର ସ୍ଥାନ ନ ଥିବ, ସେମାନଙ୍କର ଦାରିଦ୍ର୍ୟଦୁଃଖହରଣ ପାଇଁ ଯୋଜନା ନ ଥିବ, ତାହା ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଶିକ୍ଷା ପଦବାଚ୍ୟ ନୁହେଁ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଗ୍ରାମବାସୀ ସହିତ ସରକାରଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧ କେବଳ ଖଜଣା ଅସୁଲରେ ସୀମିତ ଥାଏ । ଚରଖା ସାହାଯ୍ୟରେ ସେମାନଙ୍କ ସେବା କରି ତାଙ୍କ ସହିତ ଆମର ସମ୍ବନ୍ଧକୁ ନୂଆ କରି ଆମ୍ଭେ କରିବାକୁ ହେବ । କିନ୍ତୁ ଖଦୀ ପରିଧାନ ଓ ଚରଖା ଚଳେଇବାରେ ସେହି ସେବାର ପରିସମାପ୍ତି ହେବ ନାହିଁ । ଚରଖା ସେହି ସେବାର କେନ୍ଦ୍ର ମାତ୍ର ।

ସୁଦୂର ମଫସଲର ଏକ ଗ୍ରାମକୁ ଆସନ୍ତା ଛୁଟିରେ ଯାଇଁ ଦେଖିଲେ ମୋର କଥାର ସତ୍ୟତା ଅନୁଭବ କରିପାରିବେ ।

ଆପଣମାନଙ୍କୁ ଏହିପରି ସେବକ ରୂପେ ତିଆରି କରିବା ଏହି ବିଦ୍ୟାଳୟର କାମ । ଏଥିରେ ଯଦି ଆପଣଙ୍କର ଶ୍ରଦ୍ଧା ନ ଥାଏ, ତେବେ ଆପଣଙ୍କ ପାଇଁ ଏ ସ୍ଥାନ ନୀରସ ବୋଧହେବ ।

—ଗୁଜରାଟ ମହାବିଦ୍ୟାଳୟରେ ପ୍ରଦତ୍ତ ଭାଷଣର ଅଂଶ ।

ହି. ନ. ଜୀ. ତା ୧୬।୭।୧୯୨୬

୭୯

ଶ୍ରମର ମର୍ଯ୍ୟାଦା

"ଆମେ ପ୍ରଚଳିତ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର ଡିଗ୍ରୀଧାରୀ ଏପରି ଅନେକ ଯୁବକଙ୍କର ସଂପର୍କରେ ଆସୁଛୁ, ଯେଉଁମାନେ କି ଆପଣାର ଡିଗ୍ରୀ ବିକ୍ରୟ କରିବାକୁ ବୁଲୁଛନ୍ତି, ଅର୍ଥାତ୍ ଚାକିରି ପାଇବାକୁ ନାନା ଲୋକଙ୍କୁ ଅନୁସରଣ କରୁଛନ୍ତି । ଯାହାର କୌଣସି ଶିକ୍ଷା ନାହିଁ, ଅଥଚ ଯାହା ପାଖରେ ପ୍ରଚୁର ଧନ ସଂପତ୍ତି ଅଛି, ସେମାନେ ତାହାର ସୁପାରିଶ ମାଗିବାକୁ ଦ୍ୱାରଦ୍ୱାର ବୁଲୁଛନ୍ତି । ଦଶଭାଗରୁ ନଅଭାଗ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସରକାରୀ କର୍ତ୍ତାମାନଙ୍କ ପାଖରେ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର ଡିଗ୍ରୀଠାରୁ ଧନୀ ଲୋକର ସୁପାରିଶ ହିଁ ଅଧିକ କାମ ଦେଉଛି । ଏଥିରୁ ପ୍ରମାଣ ମିଳୁଛି ଯେ, ବୌଦ୍ଧିକ ସଂସ୍କୃତି ଅପେକ୍ଷା ପଇସାକୁ ଆଜିକାଲି ଅଧିକ ମୂଲ୍ୟ ଦିଆଯାଉଛି । ବୁଦ୍ଧି ଭାରି ଶସ୍ତା ହୋଇଯାଇଛି ଓ ଅନାଦୃତ ହେଉଛି । ଏପରି କାହିଁକି ହେଉଛି ? କାରଣ ମସ୍ତିଷ୍କ ଆଉ ଧନୋପାର୍ଜନ କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହେଉନାହିଁ । ଯେଉଁସବୁ କାର୍ଯ୍ୟ ବା ପେଶା ପାଇଁ ବୁଦ୍ଧିଗତ ଯୋଗ୍ୟତା ଆବଶ୍ୟକ, ସେହିସବୁ କାର୍ଯ୍ୟର ଅଭାବ ହେଉଛି ଏହି ଅସମର୍ଥତାର କାରଣ । ମନୁଷ୍ୟ ସମାଜର ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ମୂଲ୍ୟବାନ୍ ଓ ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ବଳଶାଳୀ ଶକ୍ତି ଏହି ବୁଦ୍ଧି ଆଜି ବଜାରର (ବ୍ୟବହାର) ଅଭାବରୁ ଏକ ମୂଲ୍ୟହୀନ ଅକାମୀ ପଦାର୍ଥ ରୂପେ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଉଛି ।

କୃଷକର ଦୁଇ ହାତ ହେଉଛି ତା'ର ସମ୍ପଦ । ଜମି ହେଉଛି ଜମିଦାରର ସମ୍ପତ୍ତି । ଜମିର କର୍ଷଣ ହେଉଛି କୃଷି । ହାତର କରାମତି ବା ଉତ୍କର୍ଷ ହେଉଛି ଶିଳ୍ପ । କେତେକ ବ୍ୟକ୍ତି କୃଷିକୁ ମଧ୍ୟ ଗୋଟିଏ ଶିଳ୍ପ ବୋଲି କହିବା ମୁଁ ଜାଣେ, ମାତ୍ର ମୌଳିକ ଲକ୍ଷଣର ଆଧାର ଉପରେ ତୁଳନା କରି ଦେଖିଲେ, ଆମେ କୃଷିକୁ

ଶିଳ୍ପଶ୍ରେଣୀର ଅନ୍ତର୍ଗତ କରାଯାଇବା ନାହିଁ । ହସ୍ତକର୍ମର ଯେଉଁ ଶାଖା ହସ୍ତର କ୍ରମିକ ଉତ୍କର୍ଷ ପାଇଁ ସୁବିଧା ସୁଯୋଗ ଯୋଗାଇଦିଏ ଏବଂ ଯଦ୍ଦ୍ୱାରା କାରିଗର ପରବର୍ତ୍ତୀ କ୍ରମପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ମଜୁରି ପାଇପାରେ, ତାହାକୁ ଯଥୋଚିତ ଭାବରେ ଶିଳ୍ପ କୁହାଯାଇପାରେ । ମାତ୍ର ଯେଉଁ ହାତ ଜମିରେ କାମ କରେ, ତାହା ଏହାଠାରୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ପୃଥକ୍ । ଯେଉଁ ମଣିଷ ହଳକରେ, ମଞ୍ଜି ବୁଣେ ବା ବିଲ କାଟେ, ସେ ହାତର ଯେତେ କରାମତି ଦେଖାଇଲେ ମଧ୍ୟ କଦାପି ଅଧିକ ପାରିଶ୍ରମିକ ପାଇବ ନାହିଁ । କୃଷକର ଧନ୍ଦାରେ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ କୌଶଳ ପ୍ରୟୋଗ କରି ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ମଜୁରି ପାଇବାର କୌଣସି ଅବକାଶ ନାହିଁ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଜଣେ ବଢ଼େଇର କାମକୁ ବିଚାର କରି ଦେଖାଯାଉ । ସେ ଆଗ ବାକ୍ସ ତିଆରିରୁ ନିଜର କାମ ଆରମ୍ଭ କରେ । ଅଧିକରୁ ଅଧିକ କୌଶଳ ହାସଲ କରି ସେ ପ୍ରିଣ୍ଟ୍ ଷ୍ଟାଣ୍ଡ ତିଆରି କରିବାକୁ ଶିଖିପାରେ । ହାତର କୌଶଳ ବଢ଼ିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ କିପରି ତା'ର ଦୈନିକ ମଜୁରି ମଧ୍ୟ ବଢ଼ିବାରେ ଲାଗିଛି, ତାହା ହିଁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିବାର କଥା । ମୋତେ ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତୁ ଯେ, ଯେଉଁ କାରିଗର ଫର୍ଣ୍ଣା ବିସ୍ତାର କରି ବୋତଲକୁ କାଟିଥିବା ଦୁଇଟି ସାପର ନକ୍ସା ସମେତ ଏହି ଷ୍ଟାଣ୍ଡଟି ତିଆରି କରିଦେଇଥିଲା, ଜିନିଷ ଭର୍ତ୍ତି କରିବାର ପ୍ୟାକିଙ୍ଗ ବାକ୍ସ ତିଆରି କରିବା ଲାଗି ସେ ପ୍ରଥମେ ମୋ' ପାଖକୁ ଆସିଥିଲା । ପ୍ରଥମେ ସେ ଦିନକୁ ଛ'ଅଣା ମଜୁରି ପାଉଥିଲା, ଏବଂ ଦୁଇବର୍ଷ ପରେ ଦିନକୁ ଟଙ୍କାଏ ପାଇଲା । ତାହା ହାତରେ ତିଆରି ହୋଇଥିବା ଜିନିଷ ଯେଉଁ ଦାମ୍‌ରେ ବଜାରରେ ବିକି ହେଲା, ସେଥିରୁ ମାଲିକର ଲାଭ ଦିନକୁ ଅନ୍ତତଃ ସ୍ତରଅଣା ଥିଲା । ଏହାଦ୍ୱାରା ଦୁଇବର୍ଷର ମଜୁରି ୧୩୩ ଟଙ୍କାରୁ ବଢ଼ି ୩୬୫ ଟଙ୍କା ହେଲା······। ଆମ ଦେଶରେ ଶତକଡ଼ା ୯୮ରୁ ଅଧିକ ଲୋକ ଜମିରେ କାମକରନ୍ତି । ଜମିର ପରିମାଣ ବଢ଼ୁନାହିଁ, ମାତ୍ର ଲୋକସଂଖ୍ୟା ବଢ଼ିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ହାତସଂଖ୍ୟା ମଧ୍ୟ ବଢ଼ୁଛି । ତିରିଶବର୍ଷ ତଳେ ଯେଉଁ ଜମି ପାଞ୍ଚଜଣିଆ ଗୋଟିଏ ପରିବାରକୁ ଦାନା ଯୋଗାଉଥିଲା, ବର୍ତ୍ତମାନ ୧୨ରୁ ୧୫ ଜଣ ମଣିଷ ପ୍ରାଣରକ୍ଷା ପାଇଁ ସେହି ଜମି ଉପରେ ନିର୍ଭର କରୁଛନ୍ତି । କେତେକ ସ୍ଥଳରେ କେତେକ ଲୋକ ଘର ଛାଡ଼ି ଅନ୍ୟତ୍ର ଚାଲିଗଲେ ହୁଏତ ଏହି ଅଧିକ ଚାପ ଟିକିଏ ଊଣା ହୋଇପାରୁଛି, ମାତ୍ର ଅଧିକାଂଶ ସ୍ଥଳରେ ଜୀବନ-ଧାରଣର ମାନ ତଳକୁ ନ ଖସି ଗତି ନାହିଁ ।

ଏହି କଥାଗୁଡ଼ିକ ମୁଁ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ମଧୁସୂଦନ ଦାସଙ୍କର ଭାଷଣରୁ ଉଦ୍ଧାର କରିଛି । ୧୯୨୪ ମସିହାରେ ବିହାର ୟଙ୍ଗ ମ୍ୟାନ୍‌ସ ଇନ୍‌ଷ୍ଟିଚ୍ୟୁଟ୍‌ଠାରେ ସେ ଏହି ଭାଷଣ ଦେଇଥିଲେ । ଅନୁକୂଳ ଅବସରରେ ଭାଷଣଟିର ସାରକଥାଗୁଡ଼ିକ ବିଷୟରେ ପରେ ଆଲୋଚନା କରିପାରିବି ଭାବି ତାହାକୁ ମୁଁ ପାଖରେ ରଖିଥିଲି । ବକ୍ତା କିଛି ନୂଆ କଥା କହୁନାହାନ୍ତି । ମାତ୍ର ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଦାସ ସ୍ୱୟଂ ଜଣେ ଖ୍ୟାତିସମ୍ପନ୍ନ ଓକିଲ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସେ ଯେ ହାତର ଶ୍ରମକୁ ଘୃଣା କରୁନାହାନ୍ତି ସେତିକି ନୁହେଁ,

ମାତ୍ର ଜୀବନର ଉତ୍ତର କାଳରେ ସେ ନିଜେ ମଧ୍ୟ କେତେକ ହସ୍ତୋଦ୍ୟୋଗ ଶିକ୍ଷା କରିଛନ୍ତି । ଏହା ହିଁ ତାଙ୍କ ଭାଷଣର ମୂଲ୍ୟକୁ ପ୍ରଭୂତ ପରିମାଣରେ ବଢ଼ାଇ ଦେଇଛି । ଅବସର ସମୟରେ ଖାଲି ଏକ ସଉକ ହିସାବରେ ସେ ଏହି ଉଦ୍ୟୋଗମାନ ଶିଖି ନାହାନ୍ତି, ମାତ୍ର ଯୁବକମାନଙ୍କୁ ଶ୍ରମର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ଶିକ୍ଷାଇବା ପାଇଁ ଏବଂ ଶିଳ୍ପ ଆଡ଼କୁ ମନୋଯୋଗ ନ ଦେଲେ ଭାରତ ଭବିଷ୍ୟତରେ ଯେ କୌଣସି ସମୃଦ୍ଧି କରିପାରିବ ନାହିଁ, ଏ କଥା ଦେଖାଇ ଦେବାକୁ ସେ ଏହା କରିଛନ୍ତି । ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଦାସ ନିଜ ଉଦ୍ୟମରେ କଟକଠାରେ ଗୋଟିଏ ଜୋତା କାରଖାନା ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିଛନ୍ତି, ଏବଂ ଆଗରୁ କୌଣସି କୌଶଳ ଶିଖି ନ ଥାଇ କେବଳ ମୂଲିଆ ଭାବରେ କାମ କରୁଥିବା ଯୁବକମାନଙ୍କ ପାଇଁ ତାହା ଗୋଟିଏ ତାଲିମ କେନ୍ଦ୍ର ହୋଇଛି । ମାତ୍ର ଏଥିରେ କୌଣସି ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ଯେ, ହାତରେ ସୂତାକାଟିବା ହେଉଛି ଏକମାତ୍ର ଉଦ୍ୟୋଗ ଯେଉଁଥିରେ କି କୋଟି କୋଟି ହାତର ବୁଦ୍ଧି କୌଶଳ ଦରକାର । ଖାଲି କୃଷି ଉପରେ ନିର୍ଭର ନ କରି ଯେଉଁ ଧନ୍ଦାଦ୍ୱାରା ମସ୍ତିଷ୍କ ଓ ହାତ, ଉଭୟ ତାଲିମ ପାଇବ, ଏପରି ଏକ ଅତିରିକ୍ତ ଏବଂ ବୁଦ୍ଧିକୁ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଲଗାଇବା ଭଳି ଧନ୍ଦା ଏ ଦେଶର ଅଗଣିତ କୃଷିଜୀବୀ ଜନସାଧାରଣ ପାଇଁ ଲୋଡ଼ା । ଏପରି ଏକ ଶିକ୍ଷା ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ ବାହାର କରିପାରିଲେ, ତାହା ସର୍ବୋତ୍କୃଷ୍ଟ ହେବ । ସୂତାକଟା ସବୁଠାରୁ ଶସ୍ତା ହେବ, କାରଣ ଏହାଦ୍ୱାରା ସେମାନେ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ କିଛି ଉପାର୍ଜନ କରିପାରିବେ । ଯଦି ଭାରତବର୍ଷରେ ସାର୍ବଜନୀନ ଶିକ୍ଷା ପ୍ରଚଳିତ ହେଉ ବୋଲି ଆମେ ଚାହୁଁଅଛୁ, ତେବେ କେବଳ ଲିଖନ, ପଠନ ଓ ଗଣିତ ଶିକ୍ଷା ଦଆଯିବ ନାହିଁ । ମାତ୍ର ହାତରେ ସୂତାକାଟିବା ଓ ଏହାର ଆନୁଷଙ୍ଗିକ ସମ୍ବନ୍ଧ ପ୍ରକ୍ରିୟା ଏହାର ଅନ୍ତର୍ଗତ ହେବ । ଏହାର ମାଧ୍ୟମରେ ହାତ ଓ ଆଖି ଉଚିତ ଭାବରେ ତାଲିମ ହୋଇଗଲେ ପିଲା ଲେଖା ପଢ଼ା ଓ ଅଙ୍କକଷା ଶିଖିବା ଲାଗି ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇଯିବ । ମୁଁ ଜାଣେ ଯେ ଏ କଥାକୁ କେତେ ଲୋକ ପୁରା ଅଯୌକ୍ତିକ ବା ହାସ୍ୟାସ୍ପଦ ବୋଲି କହିବେ । ଅନ୍ୟମାନେ କହିବେ ଯେ ଏହାକୁ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିବା ଆଦୌ ସମ୍ଭବ ହେବ ନାହିଁ । ମାତ୍ର ଏପରି ଭାବୁଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ଏ ଦେଶର କୋଟି କୋଟି ଲୋକଙ୍କର ଅବସ୍ଥା ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ । ଭାରତୀୟ କୃଷକକୁଳର କୋଟି କୋଟି ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷା ଦେବା କହିଲେ ପ୍ରକୃତରେ କ'ଣ ବୁଝାଏ, ସେମାନେ ସେ କଥା ମଧ୍ୟ ଜାଣିନାହାନ୍ତି । ଭାରତର ଯେଉଁ ଶିକ୍ଷିତମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଦେଶରେ ରାଜନୈତିକ ଜାଗରଣ ସମ୍ଭବ ହୋଇଛି, ସେହିମାନେ ଶ୍ରମର ମର୍ଯ୍ୟାଦାକୁ ଉପଲବ୍ଧି ନ କଲେ ଓ ଦେଶର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଯୁବକ ପ୍ରଥମେ ନିଜେ ହାତରେ ସୂତାକାଟିବାକୁ ଅପରିହାର୍ଯ୍ୟ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ମନେ ନ କଲେ ଏବଂ ଗ୍ରାମବାସୀମାନଙ୍କୁ ତାହା ନ ଶିଖାଇଲେ, ଏହି ଅତ୍ୟାବଶ୍ୟକ ସାର୍ବଜନୀନ ଶିକ୍ଷା କଦାପି କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ହୋଇପାରିବ ନାହିଁ ।

—ୟଙ୍ଗ ଇଣ୍ଡିଆ, ତା ୧।୧।୧୯୨୬

୭୬

ଶିକ୍ଷାର ଅସଲ କଥା

ଚରିତ୍ର-ନିର୍ମାଣ ଅପେକ୍ଷା ପୁସ୍ତକଜ୍ଞାନ ଉପରେ ଶିକ୍ଷାକ୍ଷେତ୍ରରେ ଅଧିକ ଜୋର ଦିଆଯାଉଥିବା ବେଳେ, "ସେଣ୍ଟ୍ରେ ସ୍କୁଲ୍ ଜର୍ଣ୍ଣାଲ"ରେ ପ୍ରକାଶିତ ଅଧ୍ୟକ୍ଷ ଜ୍ୟାକସ ଲେଖିଥିବା ପ୍ରବନ୍ଧଟି ନିମ୍ନଲିଖିତ ଅଂଶଟିକୁ ପାଠ କଲେ ଆମେ ନିଶ୍ଚୟ ଲାଭବାନ ହେବା :

"ଅନନ୍ତ ଗତିରେ ଚାଲିଯାଉଥିବା ଆମର ଏହି ଜୀବନରେ ବିଜ୍ଞାନକୁ ପ୍ରୟୋଗ କରିବାର ଚରମ ସମସ୍ୟାଠାରୁ ବିଜ୍ଞାନ କଦାପି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣଭାବେ ଆଗକୁ ଚାଲି ଯାଇ ପାରୁନାହିଁ । ପ୍ରଗତିଶୀଳ ବିଜ୍ଞାନ ଯେଉଁ ସୀମା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅଗ୍ରଗତି କରିପାରୁଛି, ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କର ଦାୟିତ୍ୱ ସେହି ସୀମାଠାରୁ ସବୁବେଳେ ଆଗରେ ହିଁ ରହୁଛି, କଦାପି ପଛରେ ପଡି ଯାଉନାହିଁ । ପଛରେ ଗୋଡ଼ାଉଥିବା ବିଜ୍ଞାନ ଆପଣାର ଗତିକୁ ଯେତିକି ଦ୍ରୁତ କରୁଛି, ଆଗେ ଆଗେ ଧାଇଁଥିବା ଦାୟିତ୍ୱ ମଧ୍ୟ ସେତିକି ଦ୍ରୁତଭାବରେ ଆଗକୁ ପଳାଉଛି । ଆମ ଦାୟିତ୍ୱକୁ ଟପି ଆଗକୁ ଚାଲିଯିବାରେ ବିଜ୍ଞାନର ଏହି ଅକ୍ଷମତାକୁ ମୁଁ ବିଜ୍ଞାନର ସୀମାରୂପେ ହିଁ ବୁଝୁଛି । ବନ୍ଧୁକଟିଏ କପରି ତିଆରି କରିବାକୁ ହୁଏ, ପ୍ରୟୋଗମୂଳକ ବିଜ୍ଞାନ ସେକଥା ଆପଣଙ୍କୁ ବେଶ ବତାଇଦେଇ ପାରିବ, ମାତ୍ର ସେହି ବନ୍ଧୁକରୁ ଯେତେବେଳେ ଗୁଳି ମାରିବାକୁ ପଡିବ ବା କାହା ଉପରକୁ ଗୁଳି ମାରିବାକୁ ପଡ଼ିବ, ବିଜ୍ଞାନ ସେ କଥା କହିପାରିବ ନାହିଁ । ଉତ୍ତର ଆସିବ ଯେ, ସେ କଥା କହିଦେବାକୁ ନୀତିବିଜ୍ଞାନ ମହଜୁଦ ରହିଛି । ସେଥିରୁ ମୁଁ ଉତ୍ତର ଦେଇ କହିବି ଯେ, ବନ୍ଧୁକର ଉଚିତ ବ୍ୟବହାର ବିଷୟରେ ମୋତେ ବତାଇଦେଇ ନୀତିବିଜ୍ଞାନ ଏହାର ଅନୁଚିତ ବ୍ୟବହାର ବିଷୟରେ ମଧ୍ୟ ମୋତେ ନିଶ୍ଚୟ ସତର୍କ କରିଦେବ । ମାତ୍ର ବନ୍ଧୁକର ଅନୁଚିତ ବ୍ୟବହାର ହିଁ ଉଚିତ ବ୍ୟବହାର ଅପେକ୍ଷା ମୋର ସ୍ୱାର୍ଥପର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟକୁ ଅଧିକ ସିଦ୍ଧ କରୁଥିବାରୁ, ମୁଁ ମୋ'ର ପ୍ରତିବେଶୀମାନଙ୍କୁ ଗୁଳି ମାରିବ ବା ସେମାନଙ୍କୁ ଲୁଟି କରିବ, ଏହି ଆଶଙ୍କା ନିରନ୍ତର ରହିଥିବ । ନୀତିବିଜ୍ଞାନ ଜାଣିଥିବା ଦୁର୍ଜନକୁ ଗୋଟାଏ ଶଇତାନ ବୋଲି କହିଲେ ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ହେବ ନାହିଁ । ମେଫିଷ୍ଟୋଫିଲିସ୍‌କୁ ଲଣ୍ଡନ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟକୁ ଆଣି ନୀତିବିଜ୍ଞାନରେ ପରୀକ୍ଷା କରିଥିଲେ ସେ ନିଶ୍ଚୟ ପରୀକ୍ଷାର ସବୁ ପୁରସ୍କାର ଲାଭ କରିପାରିଥାନ୍ତା । ସେହି ସ୍ଥଳରେ ନୀତିବିଜ୍ଞାନ ଓ ପ୍ରାକୃତିକ ବିଜ୍ଞାନ ଉଭୟେ ଗୋଟିଏ ନାବରେ ବସିଲାପରି ରହିଛନ୍ତି । ମାତ୍ର ଯିଏ ବିଜ୍ଞାନର ଆଗେ ଆଗେ ଦଉଡିବାରେ ଲାଗିଛି ଓ ବିଜ୍ଞାନ ଯାହାକୁ ଆଦୌ ଧରିପାରୁ ନାହିଁ, ତାକୁ ଆମେ କେଉଁ ନାମରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବା ? ମୁଁ ଏହାକୁ ଜୀବନ ବୋଲି କହୁଛି, ଅନ୍ୟମାନେ ଏହାକୁ ଆତ୍ମା ବା ଜ୍ଞାନ

ବୋଲି କହନ୍ତି, ବା ସମ୍ଭବତଃ ଇଚ୍ଛାଶକ୍ତି ବୋଲି କହନ୍ତି । ଏହାର ଅସ୍ତିତ୍ୱକୁ ସ୍ୱୀକାର କରୁଥିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏବଂ ଏହାର ହାତରେ ହିଁ ମନୁଷ୍ୟ ଜାତିର ଭାଗ୍ୟ ନିହିତ ରହିଛି ବୋଲି ମାନୁଥିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ, ଏହାକୁ ଆମେ କେଉଁ ନାମରେ ନାମିତ କଲୁ, ସେଥିରେ ବେଶୀ କିଛି ମହତ୍ତ୍ୱ ରହିଛି ବୋଲି ମୁଁ ଭାବୁ ନାହିଁ । ଶିକ୍ଷା ତାହାର ଘରୁ ନେବାକୁ ତତ୍ପର ହେଉ । ଏହି ସ୍ଥଳକୁ ଅସି ହିଁ ଶିକ୍ଷା ଓ ଧର୍ମର ସକଳ ଉଦ୍ୟମ ଆପଣାର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟକୁ ପ୍ରମାଣିତ କରିଥାନ୍ତି । ଏହି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟଟିକୁ ମୁଁ ଦାୟିତ୍ୱ ବୋଲି କହିବି । ଯେବେ ଆମେ ଆଉ ସବୁ କଥାକୁ ଜାଣିଥିବୁ, ମାତ୍ର ଦାୟିତ୍ୱ ବେଳକୁ ଅବହେଳା ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିବୁ, ତେବେ ଆମର ସବୁ ଉଦ୍ୟମ କେବଳ ପଣ୍ଡ ହୋଇଯିବ ।"

—ୟଙ୍ଗ ଇଣ୍ଡିଆ, ତା ୩୦।୯।୧୯୨୭

———

୭୩

ସେବାର କଳା

[ବାଙ୍ଗାଲୋରଠାରେ ଅବସ୍ଥିତ ଇଣ୍ଡିଆନ ଇନଷ୍ଟିଚ୍ୟୁଟ୍ ଅଫ୍ ସାଇନ୍ସରେ ପ୍ରଦତ୍ତ ଏକ ଭାଷଣରୁ ଉଦ୍ଧୃତ । ଶ୍ରୀ ମହାଦେବ ଦେସାଇ ଏହି ଭାଷଣଟିର ରିପୋର୍ଟ ଲେଖିଥିଲେ ।]

ଗାନ୍ଧୀଜୀ କହିଲେ, "ଆମ ପୂର୍ବପୁରୁଷମାନେ ଇଂରାଜୀ ଭାଷାର ମାଧ୍ୟମକୁ ଆଣି ଆଉ ଉପରେ ଲଦି ଦେଇଥିବାରୁ ମୁଁ ଏହା ତାଙ୍କର ଦୋଷ ବୋଲି ଭାବେ । ମାତ୍ର ତଥାପି ଆପଣମାନଙ୍କୁ ହିଁ ସେହି ବାଧା ଭାଙ୍ଗିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ବିନ୍ଧ୍ୟାଚଳର ସେ ପାଖରେ ବାସ କରୁଥିବା ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ସହିତ ସମ୍ପର୍କରେ ଆସିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁଥିଲେ ଆପଣମାନଙ୍କୁ ଯେ କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ଏହି ବାଧାଟିକୁ ଅତିକ୍ରମ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଆପଣମାନେ କେଉଁଭଳି ସେବାକାର୍ଯ୍ୟ କରିପାରିବେ ବା କେଉଁଭଳି ସେବାକାର୍ଯ୍ୟ ଆପଣମାନଙ୍କର କରିବା ଉଚିତ, ସେ ବିଷୟରେ ମୋର ବେଶୀ କିଛି କହିବାଲାଗି ଆବଶ୍ୟକତା ରହିଛି ବୋଲି ମୁଁ ମୋଟେ ଭାବୁ ନାହିଁ, କାରଣ ମୋର ଚରଖା ପ୍ରସାର ବ୍ରତଟିକୁ ଗ୍ରହଣ କରିନେଇ ଆପଣମାନେ ମୋ' ଭାଷଣଟିକୁ ଭାରି ସହଜ କରିଦେଇଛନ୍ତି । ଆପଣମାନେ ଦଳିତ ଜାତିମାନଙ୍କର ବିଷୟ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି । ମାତ୍ର ତଥାକଥିତ ଦଳିତ ଜାତିମାନଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ଅଧିକ ଦଳିତ ଅବସ୍ଥାରେ ରହିଥିବା ଏକ ବିରାଟ ଜନସମୁଦ୍ର ଆମ ଦେଶରେ ରହିଛି, ଏବଂ ଅସଲ ଭାରତବର୍ଷ କହିଲେ ଯଥାର୍ଥରେ ସେହିମାନଙ୍କୁ ହିଁ ବୁଝାଇବା ଉଚିତ । ଭାରତରେ ଜାଲ ପରି ବିସ୍ତୃତ ହୋଇ ରହିଥିବା ରେଳପଥଗୁଡ଼ିକ ଏହି

ଜନସାଧାରଣଙ୍କର କେବଳ କେତୋଟି ମାତ୍ର ସୀମାକୁ ସ୍ପର୍ଶ କରିପାରୁଛୁ । ତେଣୁ ରେଳପଥ ଦ୍ୱାରା ପହଞ୍ଚ ନ ହେଉଥିବା କ୍ଷେତ୍ରଗୁଡ଼ିକୁ ଯାଇପାରିଲେ ଆପଣମାନେ ହୁଏତ ସେମାନଙ୍କର ପରିଚୟ ପାଇପାରନ୍ତେ । ଉତ୍ତରରୁ ଦକ୍ଷିଣ ଓ ପୂର୍ବରୁ ପଶ୍ଚିମ-ଯାଏ ଲମ୍ବିଥିବା ଏହି ରେଳପଥଗୁଡ଼ିକୁ ମୁଁ ଏହି ଦେଶର ଧମନୀ ବୋଲି କହିବି, ଏଗୁଡ଼ିକ ଆମ ସାଧାରଣଙ୍କର ସମ୍ପଦକୁ ଶୋଷିନେବାରେ ହିଁ ଲାଗିଛି । ଲର୍ଡ ସାଲିସବରୀ ଏହି ଅର୍ଥରେ ରକ୍ତ ଶୋଷି ନେଉଛନ୍ତି ବୋଲି କହିଥିଲେ । ଏହାର ପ୍ରତି ବଦଳରେ ଜନସାଧାରଣ କଚ୍ଛହେଲେ ପାଉନାହାନ୍ତି । ଏହି ରକ୍ତ ଶୋଷଣର ଯୋଜନାରେ ଆମେ ସହରବାସୀ ବେଶ୍ ଅଂଶୀଦାର ପରି କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଛୁଁ । ରକ୍ତ ଶୋଷଣ ବୋଲି କହିଲେ ତାହା କାନକୁ ଖରାପ ଶୁଭୁଛି, ମାତ୍ର କେବଳ ଏହି ଶବ୍ଦଟି ବର୍ତ୍ତମାନ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶାର ପ୍ରକୃତ ସ୍ୱରୂପ ପ୍ରକଟ କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହୋଇପାରିବ । ଦରିଦ୍ର ଜନତାର ମୁଁ କେତେକ ପରିଚୟ ଅବଶ୍ୟ ପାଇଛି । ସେମାନଙ୍କର ଅଭାବ-ଗୁଡ଼ିକ ବିଷୟରେ ମୁଁ ଗମ୍ଭୀର ଭାବରେ କେତେ କଥଣ ଚିନ୍ତା କରିଛି । ଯଦି ମୋ' ଠାରେ ଚିତ୍ରଟିଏ ଆଙ୍କିଦେବାର ଶକ୍ତି ଥାଆନ୍ତା, ତେବେ ମୁଁ ଆଲୁଅ ବା ଜ୍ୟୋତି ବା ଜୀବନ ନ ଥିବା ସେମାନଙ୍କର ଶୂନ୍ୟଗର୍ଭ ଆଖିଗୁଡ଼ିକୁ ଦେଖାଇ ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରକୃତ ଛବିଟିଏ ଆଙ୍କି ଦିଅନ୍ତି । କ'ଣ କଲେ ଆମେ ଏମାନଙ୍କର ଦୁଃଖ ଦୂର କରିପାରିବା ? ଆପଣାର ଚ୍ଛବିଳ ଶବ୍ଦଶୈଳୀରେ ଟଲଷ୍ଟୟ କହିଥିଲେ, 'ଆମ ପ୍ରତିବେଶୀମାନଙ୍କର କାନ୍ଧ ଉପରୁ ଆମେ ଓହ୍ଲାଇ ଆସିବା ।' ଯଦି ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟକ୍ତି କେବଳ ଏହି ଗୋଟିଏ କଥା କରିପାରିବ, ତେବେ ତଦ୍ୱାରା ଭଗବାନ୍ ତା'ଠାରୁ ଚାହୁଁଥିବା ସକଳ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାଲାଗି ସେ ସମର୍ଥ ହୋଇପାରିବ । ଏହି ପ୍ରସ୍ତାବଟି ଏକ ଅତି ଚମତ୍କାର ପ୍ରସ୍ତାବ । ଆପଣମାନେ ଏଠାରେ ରୋଗୀ ଶୁଶ୍ରୂଷା ବା ସେବାର କଳା ଶିକ୍ଷା କରୁଛନ୍ତି, ତେଣୁ ଆପଣମାନଙ୍କୁ ହିଁ ଏହି ପ୍ରସ୍ତାବଟିକୁ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିବାକୁ ହେବ । ଗୋଟିଏ ପରେ ଗୋଟିଏ କରି ଏହି ଉନ୍ନତିର ସୋପାନଗୁଡ଼ିକୁ ଏକାଠି ଠିଆକରି ପାରିଲେ ଆପଣମାନେ ଏହାର ପୂର୍ଣ୍ଣ ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟରେ ବେଶ୍ ଉପନୀତ ହୋଇ ପାରିବେ । ସେହି ଦରିଦ୍ର ଜନସାଧାରଣଙ୍କର ପିଠିରୁ ଓହ୍ଲାଇ ଯିବାର କୌଣସି ଦ୍ୱିତୀୟ ବାଟ ଆପଣମାନେ ଆବିଷ୍କାର କଲେ ମୋତେ ଦୟାକରି ଜଣାଇବେ । ମୁଁ ନିଜେ ପ୍ରଧାନତଃ ଶିଖିବାର ସୋପାନରେ ହିଁ ରହିଛି । କୌଣସି ସ୍ୱାର୍ଥମୂଳକ ମତଲବ ମୋ'ର ଶିଖିବା ପ୍ରବୃତ୍ତିକୁ ବ୍ୟାହତ କରି ଦେଇନାହିଁ । ତେଣୁ ଯେଉଁଠାରେ ହେଉ ପଛକେ, ସତ୍ୟର ଦର୍ଶନ ପାଇଲେ ମୁଁ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ତାହାକୁ ଗ୍ରହଣ କରିଥାଏଁ ଓ ସେହି ଅନୁସାରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରେ ।

"ଭାରତର ଜନସାଧାରଣଙ୍କୁ ଚରଖା ପରିବର୍ତ୍ତରେ ସାଧାରଣ ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯିବା ଉଚିତ ବୋଲି ପ୍ରସ୍ତାବ କରି ଅମେରିକାରୁ ଜଣେ ମିଶନାରୀ ବନ୍ଧୁ ମୋ' ପାଖକୁ ପତ୍ର

ଲେଖିଥିଲେ । ସେ ନିଜର ସମସ୍ତ ଆନ୍ତରିକତା ସହିତ ଏହି ପତ୍ରଟି ଲେଖିଥିଲେ, ତେଣୁ ବିଶେଷତଃ ସେହି କାରଣରୁ ତାଙ୍କ ଲାଗି ମୋର ମନରେ ବଡ଼ ଦୁଃଖ ଜାତ ହେଲା । ସ୍ୱୟଂ ଯୀଶୁଙ୍କର ମଧ୍ୟ ଖୁବ୍ ବେଶୀ ସାଧାରଣ ଶିକ୍ଷା ଥିଲା ବୋଲି ମୋର ମନେ ହେଉ ନାହିଁ ଏବଂ ପ୍ରଧାନତଃ ଆପଣାର ସେବାକାର୍ଯ୍ୟକୁ ଅଧିକ ନିପୁଣତାର ସହିତ କରି ପାରିବେ ବୋଲି ସେହି ପ୍ରଥମ ଯୁଗର ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନମାନେ ସାଧାରଣ ଶିକ୍ଷାଆଡ଼େ ମନ ବଳାଇଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ମୋର ଅନୁମାନ, ବାଇବେଲର ନିଉ ଟେଷ୍ଟାମେଣ୍ଟରେ ଏପରି ଗୋଟିଏ ମଧ୍ୟ ସ୍ଥାନ ନାହିଁ, ଯେଉଁଥିରେ କି ଆତ୍ମୋପଲବ୍ଧିର ପ୍ରଥମ ଆବଶ୍ୟକତା ରୂପେ କେବଳ ପୁସ୍ତକଗତ ଶିକ୍ଷା ଉପରେ ଏତେଟିକିଏ ହେଲେ ଜୋର ଦିଆଯାଇଛି । ଏହାର ଅର୍ଥ ନୁହେଁ ଯେ ମୁଁ ସାକ୍ଷରତାକୁ ଏକାବେଳକେ ଅନାବଶ୍ୟକ ବୋଲି କହୁଛି । ଆମେ କେଉଁଟା ଉପରେ କେତେ ବେଶୀ ଜୋର ଦେବା, ତାହାହିଁ ଅସଲ କଥା । କୌଣସି ପଦାର୍ଥ ତାହାର ସ୍ଥାନଭ୍ରଷ୍ଟ ହେଲେ ତାହାକୁ ଅଳିଆ ବା ମଇଳା କୁହାଯାଏ । ସେହିପରି ଯେ କୌଣସି ଭଲ କଥାକୁ ମଧ୍ୟ ଯଥା ସ୍ଥାନରେ ନ ରଖିଲେ ତାହାର ସେହି ଦଶା ହୋଇଥାଏ ଏବଂ କୌଣସି ଭଲକଥା ଉପରେ ଅଯଥା ଗୁରୁତ୍ୱ ଆରୋପ କରାଯିବା ଦେଖିଲେ ମୋ'ର ଅନ୍ତର ବିଦ୍ରୋହୀ ହୋଇ ଉଠେ । କୌଣସି ଶିଶୁ ଅକ୍ଷର ଶିଖିବା ପୂର୍ବରୁ ତାକୁ ଖୁଆଇବାକୁ ପିଆଇବାକୁ ହୁଏ ଏବଂ ସେ ନିଜେ କିପରି ଖାଇପାରିବ, ସେହି କଳା ତାକୁ ଶିଖାଇବାକୁ ହୁଏ । ସେ ଅନ୍ୟ ଉପରେ ନିର୍ଭର ନ କରି ଆତ୍ମନିର୍ଭରଶୀଳ ହେଉ, ମୁଁ ଏହାହିଁ ଚାହେଁ । ଆମ ପିଲାମାନେ ପ୍ରଥମେ ନିଜର ହାତଗୋଡ଼କୁ ବ୍ୟବହାର କରି ଶିଖନ୍ତୁ । ତେଣୁ ମୋ ମତରେ ସେମାନଙ୍କ ପାଖରେ ଚରଖାର ସନ୍ଦେଶ ପହଞ୍ଚାଇବା ହେଉଛି ପ୍ରଥମ ସର୍ତ୍ତ ।

"ଖଦୀର ପୃଷ୍ଠପୋଷକତା" ମୋତେ ଏଭଳି ଶବ୍ଦପ୍ରୟୋଗ ଭଲ ଲାଗିଲା ନାହିଁ । ଆପଣମାନେ ଖଦୀର ପୃଷ୍ଠପୋଷକ ହେବେ ନା ସେବକ ହେବେ ? ଖଦୀର ପୃଷ୍ଠପୋଷକତା କରାଯାଉଥିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏହା ଏକ ହୁଜୁକ ବା ଫ୍ୟାଶନ୍ ହୋଇ ରହିଥିବ । ମାତ୍ର ଯେତେବେଳେ ଏହା ଅନ୍ତରର ଆବେଗରେ ପରିଣତ ହୁଏ, ସେତେବେଳେ ଏହା ସେବାର ପ୍ରତୀକ ହୋଇଯାଏ । ଖଦୀ ପିନ୍ଧିବା ଆରମ୍ଭ କରିବାର ମୁହୂର୍ତ୍ତରୁ ହିଁ ଆପଣମାନଙ୍କର ସେବାକାର୍ଯ୍ୟ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଯିବ । ଦରିଦ୍ର ଜନତା ସହିତ ଗତ ପ୍ରାୟ ୩୫ ବର୍ଷର ମୋର ଅବିଚ୍ଛିନ୍ନ ସମ୍ପର୍କରୁ ମୁଁ ଜାଣିଛି ଯେ, ସେବା ଓ ଶୁଶ୍ରୂଷାର କଳା ଏତେ ସହଜ ଯେ ତାହା ବିଶ୍ୱାସ କରି ହେବ ନାହିଁ । ଏହା ସ୍କୁଲ-କଲେଜରେ ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯାଏ ନାହିଁ । ଆମେ ଯେ କୌଣସି ଠାରେ ଶିଖିପାରିବା । ଏଠାରେ ମଧ୍ୟ ପୁଣି ସେହି ଗୁରୁତ୍ୱ ଆରୋପ କରିବାର ପ୍ରଶ୍ନ ଉଠୁଛି । ଯେତିକି

ସହୃଦୟରେ ସ'ଲ୍ ପ'ଲ୍ ପାଲଟିଗଲେ, ସେବାର କଳାଟି ପ୍ରକୃତରେ ଠିକ୍ ସେହିପରି ସହଜ । ଏହି ପରିବର୍ତ୍ତନ ଓ ନବ ଦୀକ୍ଷା ସତେ ଅବା ଆଖିର ପଲକ ମାତ୍ରକେ ସମ୍ଭବ ହୋଇଥିଲା । ଆପଣମାନଙ୍କ ହୃଦୟରେ ମଧ୍ୟ ପରିବର୍ତ୍ତନ ସଂଘଟିତ ହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ହିଁ ଆପଣମାନେ ସେବକ ପାଲଟିଯିବେ । ଏହି କଥାଟିକୁ ସ୍ପଷ୍ଟରୂପେ ଅନୁଭବ କରିବାରେ ଈଶ୍ୱର ଆପଣମାନଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରନ୍ତୁ ।"

—ୟଙ୍ଗ୍ ଇଣ୍ଡିଆ, ତା ୧୮-୮-୧୯୨୭

୭୪

ହୃଦୟର ପବିତ୍ରତା ଅପରିହାର୍ଯ୍ୟ

ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ ଶିକ୍ଷାପଦ୍ଧତିର ନିର୍ମାଣ ପାଇଁ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଜୀବନର ପବିତ୍ରତା ଗୋଟିଏ ଅପରିହାର୍ଯ୍ୟ ସର୍ତ୍ତ ଅଟେ । ହଜାର ହଜାର ଯୁବକ ମୋ ସହ ସାକ୍ଷାତ କରିଥାନ୍ତି । ମୋତେ ପରମ ବିଶ୍ୱାସରେ ସେମାନେ ନିଜର ଅନ୍ତରତମ ଭାବଗୁଡ଼ିକ ନିରନ୍ତର ପତ୍ରରେ ପ୍ରକାଶ କରନ୍ତି । ଏହି ସାକ୍ଷାତ ଓ ପତ୍ର ବିନିମୟରୁ ମୁଁ ଜାଣିଛି ଯେ ବହୁତ କିଛି କରିବାକୁ ବାକି ଅଛି । ମୋର କଥାର ମର୍ମ ସମସ୍ତେ ବୁଝିପାରୁଥିବେ, ଏଥିରେ ମୋର ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । (ଇଂରାଜୀ) 'ଷ୍ଟୁଡେଣ୍ଟ' ଶବ୍ଦର ଗୋଟିଏ ମନୋରମ ସମାନାର୍ଥକ ଶବ୍ଦ ଆମ ଭାଷାରେ ଅଛି । ତାହା ହେଉଛି 'ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ' । 'ବିଦ୍ୟାର୍ଥୀ' ଶବ୍ଦଟି ତିଆରି କରାଯାଇଛି ଏବଂ ତାହା ଏକ ନିକୃଷ୍ଟ ପ୍ରତିଶବ୍ଦ । ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ ଶବ୍ଦର ଅର୍ଥ ଆପଣମାନେ ଜାଣନ୍ତି, ମୁଁ ଆଶା କରେ । ଏହାର ଅର୍ଥ ବ୍ରହ୍ମର ଅନ୍ୱେଷଣକାରୀ; ଯେ ନ୍ୟୂନତମ ସମୟ ମଧ୍ୟରେ ଭଗବାନଙ୍କର ନିକଟତମ ହେବାପାଇଁ ଆଚରଣ କରୁଥାଏ । ପୃଥିବୀର ପ୍ରଧାନ ଧର୍ମଗୁଡ଼ିକର ପରସ୍ପର ମଧ୍ୟରେ ଯେତେ ପ୍ରଭେଦ ରହିଥିଲେ ହେଁ, ସେଗୁଡ଼ିକ ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ଏକମତ ଯେ ଅପବିତ୍ର ହୃଦୟ ନେଇ କୌଣସି ପୁରୁଷ ବା ନାରୀ ଭଗବାନଙ୍କର ସ୍ୱଚ୍ଛ ଶୁଭ୍ର ସିଂହାସନ ପାଖରେ କଦାପି ପହଞ୍ଚି ପାରିବ ନାହିଁ । ବେଦଗୁଡ଼ିକର ସମସ୍ତ ଜ୍ଞାନ ବା ଆବୃତ୍ତି, ସଂସ୍କୃତ, ଲାଟିନ୍, ଗ୍ରୀକ୍ ଭାଷାର ଶୁଦ୍ଧ ଜ୍ଞାନ ଇତ୍ୟାଦି ଯଦି ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ହୃଦୟକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ମାତ୍ରାରେ ପବିତ୍ର କରିବାରେ ଆମକୁ ସମର୍ଥ ନ କରେ, ତେବେ ସେସବୁ ନିରର୍ଥକ । ଚରିତ୍ର-ଗଠନ ହିଁ ଯାବତୀୟ ଶିକ୍ଷାର ଚରମ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ହେବା ଉଚିତ ।

—ୟଙ୍ଗ ଇଣ୍ଡିଆ, ତା ୮-୯-୧୯୨୭

୭୪

ପ୍ରକୃତ ଶିକ୍ଷା

ଅଧ୍ୟାପକ ମାଲକାନୀ ଅହମଦାବାଦଠାରୁ ନିମ୍ନଲିଖିତ ତାରଟି ପଠାଇଛନ୍ତି :

“ବିଦ୍ୟାପୀଠର ସ୍ୱୟଂସେବକମାନେ ସିନ୍ଧ ଯାଉଛନ୍ତି ବୋଲି କୃପଲାନୀ କହନ୍ତି ।”

… …..ଗୁଜରାଟ ଖ୍ରୀଷ୍ଟୀୟ କଲେଜର ଛାତ୍ରମାନେ ଗୁଜରାଟର ସୀମା ବାହାରକୁ ମଧ୍ୟ ଆପଣାର ସେବାକାର୍ଯ୍ୟକୁ ଯେ ସମ୍ପ୍ରସାରିତ କରିବାଲାଗି ଚାହୁଁଛନ୍ତି, ସେଥିଲାଗି ମୁଁ ଏମାନଙ୍କୁ ସ୍ୱାଗତ ଜଣାଉଛି । ଆମ ଭିତରେ କୌଣସି ପ୍ରାଦେଶିକ ସଙ୍କୀର୍ଣ୍ଣ ମନୋଭାବ ରହିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ ବୋଲି ମୁଁ ଏବେ ଦିନେ ମତ ଦେଇଛି । ରିଲିଫ୍ କାମ ଲାଗି ଏକ କର୍ମୀବାହିନୀ ଗଠନ କରିବାରେ ସିନ୍ଧ ଗୁଜରାଟ ପରି ଏତେଦୂର ସୁସଂଗଠିତ ହୋଇ ପାରି ନାହିଁ । ତେଣୁ ଆଶା କରାଯାଉଛି ଯେ, ଗୁଜରାଟ ସିନ୍ଧକୁ ବା ଅନ୍ୟ ଯେଉଁ ପ୍ରଦେଶରେ ସେମାନଙ୍କର ସେବା ଆବଶ୍ୟକ ହେବ, ସେଠାକୁ ମଧ୍ୟ ସ୍ୱୟଂସେବକ ପଠାଇବ । ସାଧାରଣ ଭାବରେ ଗୁଜରାଟର ଓ ବିଶେଷତଃ ଗୁଜରାଟରେ ଖ୍ରୀଷ୍ଟୀୟ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଅଧ୍ୟୟନ କରୁଥିବା ଛାତ୍ରମାନେ ସିନ୍ଧ ପାଖରେ ଗୋଟିଏ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଅବଶ୍ୟ ଋଣୀ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି । କାରଣ ଅସହଯୋଗ ଆନ୍ଦୋଳନର ସମସ୍ତ ଭିତରେ ସିନ୍ଧ ଏଠାକୁ ତିନିଜଣ ବିଶିଷ୍ଟ ଶିକ୍ଷାବିତ୍‌ଙ୍କୁ ପଠାଇଛି । ସେମାନେ ହେଉଛନ୍ତି, ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ଗିଦୱାନୀ, ଆଚାର୍ଯ୍ୟ କୃପଲାନୀ ଓ ଅଧ୍ୟାପକ ମାଲକାନୀ । ତେଣୁ ସିନ୍ଧକୁ ସେବାକାର୍ଯ୍ୟ କରି ଯିବାଦ୍ୱାରା ଗୁଜରାଟର ଛାତ୍ରମାନେ କେବଳ ନିଜର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ମାତ୍ର ସମ୍ପନ୍ନ କରିବେ ।

× × ×

ଦୁର୍ଦ୍ଦିନରେ ପଡ଼ି ଗୁଜରାଟ ସାହାଯ୍ୟ ଲାଗି ଯେଉଁ ନିବେଦନ କରିଥିଲା, ତାହାର ଅତ୍ୟନ୍ତ ସନ୍ତୋଷଜନକ ଜବାବ ମିଳିଛି । ପ୍ରଥମ ଅବସ୍ଥାରେ ସାହାଯ୍ୟ ଦେଇଥିବା ଦୁଇଟି ଅନୁଷ୍ଠାନ ହିସାବରେ ମୁଁ ଏଠାରେ ଗୁରୁକୁଳ କାଙ୍ଗଡ଼ି ଓ ଶାନ୍ତିନିକେତନର ନାମ ଉଲ୍ଲେଖ କରିବି ଏବଂ ସେମାନଙ୍କର ଦାନ ମୋ'ର ହୃଦୟକୁ ଯେ କେତେଦୂର ଆନନ୍ଦ ଦେବ, ସେକଥା ଜାଣିଥିବାରୁ ସେମାନେ ଆପଣାର ଦାନ ବିଷୟରେ ଜଣାଇ ମୋ'ପାଖକୁ ତାରବାର୍ତ୍ତା ମଧ୍ୟ ପଠାଇଥିଲେ । ସେମାନେ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ବଲ୍ଲଭଭାଇ ପଟେଲଙ୍କ ପାଖକୁ ସେମାନଙ୍କର ସାହାଯ୍ୟ ସିଧା ପଠାଇଥିଲେ । ଗୁରୁକୁଳ ତରଫରୁ ଗୁରେଟି କିସ୍ତିରେ ଯାହାସବୁ ପଠାଯାଇଛି, ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ରାମଦେବଜୀ ମୋ'ଠାକୁ ସେଗୁଡ଼ିକର ବିଶଦ ବିବରଣୀ ପଠାଇଛନ୍ତି । ଆହୁରି ଅଧିକ ସାହାଯ୍ୟ ଆସି ପହଞ୍ଚିବାର ଆଶା ରହିଛି ବୋଲି ଲେଖି ସେ ପୁଣି କହିଛନ୍ତି :

"ଶିକ୍ଷକମାନେ ସେମାନଙ୍କର ବେତନରୁ ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଅଂଶ ଦାନ କରିଛନ୍ତି, ସବୁଦିନ ପରି ଆପଣାର ମଇଳା ଲୁଗାପଟାକୁ ଧୋବାଘରେ ନ ଦେଇ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ନିଜେ ହାତରେ ସଫାକରି ବ୍ରହ୍ମଚାରୀମାନେ ସାହାଯ୍ୟଲାଗି ପଇସା ବଞ୍ଚାଇଛନ୍ତି ଏବଂ ଦିନକୁ ଓଳିଏ କରି ଘିଅ ଓ କ୍ଷୀର ଖାଇବା ଛାଡ଼ିଦେଇ ବାଳିକା ବିଦ୍ୟାଳୟର ବ୍ରହ୍ମଚାରିଣୀମାନେ ବି ଅର୍ଥ ସଂଚୟ କରିଛନ୍ତି ।"

ଏହିରୂପେ ଲବ୍ଧ କେତେକ ଦାନ ପଛରେ ଯେ କେତେକ ଆତ୍ମତ୍ୟାଗ ନିହିତ ଅଛି, ଗୁଜରାଟରେ ସାହାଯ୍ୟ ପାଉଥିବା ଓ ସାହାଯ୍ୟ ବାଣ୍ଟୁଥିବା ଲୋକେ ସେହି କଥା ମନେ ରଖିଥାନ୍ତୁ, ଗୁରୁକୁଳର ବାଳକ ବାଳିକାମାନେ ଯେଉଁ ଆତ୍ମତ୍ୟାଗର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଦେଖାଇଛନ୍ତି, ତାହା ଖୁବ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ସମୟରେ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାର ଭାରତୀୟମାନଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବା ପାଇଁ ଗୁରୁକୁଳର ତତ୍କାଳୀନ ଅଧ୍ୟକ୍ଷ ସ୍ୱର୍ଗତ ସ୍ୱାମୀ ଶ୍ରଦ୍ଧାନନ୍ଦଜୀ ଯେଉଁ ଆତ୍ମତ୍ୟାଗ ସ୍ୱୀକାର କରିବାର ପ୍ରଥମ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଦେଖାଇଥିଲେ, ମୋର ସେହିକଥା ମନେପଡ଼ୁଛି । ତେଣୁ, ଗୁରୁକୁଳର ପରମ୍ପରାରେ ବଢ଼ି ଆସିଥିବା ବାଳକ ବାଳିକାମାନେ ସମୟ ପଡ଼ିଲେ ଯେ ଏପରି ଆତ୍ମତ୍ୟାଗମୂଳକ କାର୍ଯ୍ୟମାନ ନିଶ୍ଚୟ କରିବେ, ଏକଥା ଆଶା କରିବା ସର୍ବଦା ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ୱାଭାବିକ ।

—ୟଙ୍ଗ୍ ଇଣ୍ଡିଆ, ତା ୧୩।୧୦।୧୯୨୭

୭୭

ସେବା ଶିକ୍ଷାର ଏକ ଅଙ୍ଗ

ଏହି ମାସର ଦଶ ତାରିଖ ଦିନ ପୁନାଠାରେ ନିଖିଳ ଭାରତ ସ୍ୱଦେଶୀ ବଜାର ଓ ଉଦ୍ୟୋଗ-ପ୍ରଦର୍ଶନୀର ଉଦ୍‌ଘାଟନ ବେଳେ ସାର୍ ବିଶ୍ୱେଶ୍ୱରାୟା ନିମ୍ନଲିଖିତ କଥାମାନ କହିଛନ୍ତି ବୋଲି ସମ୍ବାଦ ମିଳିଛି ।

"ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟଗୁଡ଼ିକ ଯଦି ମୋ କଥାକୁ କିଛି ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଅନ୍ତି, ତେବେ ବର୍ତ୍ତମାନର ଆର୍ଥିକ ଅପାରଗତା ଲାଗିରହିଥିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେମାନେ ସାହିତ୍ୟିକ ଓ ତାତ୍ତ୍ୱିକ ବିଷୟଗୁଡ଼ିକର ଅଧ୍ୟୟନ-ବିଭାଗରେ ଛାତ୍ରସଂଖ୍ୟା ସୀମାବଦ୍ଧ କରିଦିଅନ୍ତୁ ଏବଂ କୃଷି, ଇଞ୍ଜିନିଅରିଂ, ଯନ୍ତ୍ରକୌଶଳ ଓ ବାଣିଜ୍ୟ ବିଦ୍ୟାରେ ଦିଆଯାଉଥିବା ଡିଗ୍ରୀଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରତି ଅଧିକ ଆକୃଷ୍ଟ ହେବାଲାଗି ଛାତ୍ରମାନଙ୍କୁ ପ୍ରବର୍ତ୍ତାଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରନ୍ତୁ ବୋଲି ମୁଁ ସେମାନଙ୍କୁ ସାନୁନୟ ପ୍ରାର୍ଥନା କରିବି ।"

ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବିଷୟକୁ ଛାଡ଼ି କେବଳ ପୁସ୍ତକଗତ ଜ୍ଞାନର ଉତ୍କର୍ଷ ଉପରେ ଆମର ବର୍ତ୍ତମାନ ଶିକ୍ଷାପଦ୍ଧତି ଏକାଧିକୃତ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେବାର ସାଂଘାତିକ ଦୋଷ ପ୍ରତି ସାର୍

ଏମ୍. ବିଶ୍ୱେଶ୍ୱରୟା, ସମସ୍ତଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷଣ କରିଛନ୍ତି । ମୁଁ ଆଉ ଗୋଟିଏ ଗୁରୁତର ଦୋଷ ପ୍ରତି ଧ୍ୟାନ ଆକର୍ଷଣ କରିବାକୁ ଚାହେଁ । ତାହା ହେଉଛି, ଛାତ୍ରମାନେ ପୁସ୍ତକଗତ ଅଧ୍ୟୟନରେ ରତ ଥିବାବେଳେ ଯେତେ ଅଳ୍ପ ସମୟ ପାଇଁ ଓ ଅଳ୍ପ ପରିସର ମଧ୍ୟରେ ହେଉ ପଛକେ କୌଣସି ସେବା କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ଅନୁଚିତ ଅଟେ, ଏହି ଭ୍ରାନ୍ତ ଧାରଣା ସେମାନଙ୍କ ମନରେ ବସିଯାଉଛି । ଯଦି ଛାତ୍ରମାନେ କିଛି ସମୟ ପାଇଁ ନିଜର ପୁସ୍ତକଗତ ବା ଶିଳ୍ପ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଶିକ୍ଷାକୁ ବନ୍ଦ ରଖି, ବର୍ତ୍ତମାନ ଗୁଜରାଟର ଛାତ୍ରମାନଙ୍କ ପରି, ରିଲିଫ୍ କାର୍ଯ୍ୟ କରନ୍ତି, ତେବେ ସେମାନେ କିଛି ହରାଇବେ ନାହିଁ; ବରଂ ବହୁ ଲାଭବାନ୍ ହେବେ । ସବୁ ଶିକ୍ଷାର ଧ୍ୟେୟ ନିଶ୍ଚୟ ସେବା ହେବା ଉଚିତ । ପଢ଼ିବା ସମୟରେ ସୁଦ୍ଧା କୌଣସି ଛାତ୍ର ସେବା କରିବାର ସୁଯୋଗ ପାଇଲେ ତାକୁ ଦୁର୍ଲଭ ସୌଭାଗ୍ୟ ମନେ କରିବା ତାହାର ଉଚିତ । ଏହାକୁ ସାମୟିକ ବିରତି ମନେ ନ କରି ବରଂ ଶିକ୍ଷାର ପରିପୂରକ ବିଚାରିବା ଆବଶ୍ୟକ ।

—ୟଙ୍ଗ ଇଣ୍ଡିଆ; ତା ୧୩ । ୧୦ । ୧୯୨୭

———

୭୭

କୁଚିନ୍ତାରୁ ମୁକ୍ତ ରହିବା ପ୍ରକୃତ ଶିକ୍ଷା

ଚରିତ୍ରଗଠନ ବିନା ଧାର୍ମିକ ଓ ନୈତିକ ଶିକ୍ଷାର କୌଣସି ଅର୍ଥ ନାହିଁ । ଏଇଥିପାଇଁ ମୁଁ ପିଲାଙ୍କୁ କହୁଥାଏଁ ଯେ ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ଉପରେ ଭରସା ରଖିବାକୁ ଭୁଲ ନାହିଁ । ମନେ ରଖ ଯଦି ତୁମେ ମନମଧ୍ୟରେ କୌଣସି ଗୋଟିଏ ହେଲେ କୁଚିନ୍ତାକୁ ସ୍ଥାନ ଦେଲ, ତେବେ ତୁମଠାରେ ଈଶ୍ୱର ବିଶ୍ୱାସ ଊଣା ଅଛି । ଅସତ୍ୟ, ଅନୁଦାରତା, ହିଂସା, ବିଷୟ-ବିକାର ଏସବୁ କଥା ଆତ୍ମ-ବିଶ୍ୱାସ ଅଭାବରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଥାଏ । ଗୀତାର ଛତ୍ରେ ଛତ୍ରେ ଏହି କଥା କୁହାଯାଇଅଛି । ଯୀଶୁଖ୍ରୀଷ୍ଟଙ୍କ (ଗିରିଶିଖର) ଉପଦେଶର ସାରାଂଶ ମଧ୍ୟ ଏଇୟା । କୋରାନ୍‌ରୁ ମୁଁ ଏହି କଥା ପାଇଲି—

"ନିଜେ ସେ ନିଜର ବନ୍ଧୁ ଜିତେନ୍ଦ୍ରିୟ ଅଟଇ ଯେ ଜନ
ଅଟେ ସେ ଅପଣା ବୈରୀ ରିପୁଙ୍କୁ ଯେ ନ କରେ ଦମନ ।"

ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କ ଅନ୍ତର ମଧ୍ୟରେ ଦୁଇଟି କ୍ରିୟା ଚାଲିଥାଏ । ସିଦ୍ଧ ସାଧୁଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ଆଉ ସମସ୍ତଙ୍କ ମନରେ କୁଚିନ୍ତା ଉଦିତ ହୋଇଥାଏ । ଏଣୁ ଈଶ୍ୱରଙ୍କଠାରେ ଏହି ପ୍ରାର୍ଥନା କରିବା ଆବଶ୍ୟକ ଯେ 'ହେ ପରମାତ୍ମନ୍ ! ଆମକୁ କୁଚିନ୍ତାରୁ ମୁକ୍ତ ରଖ ।' ଏହି ପ୍ରକ୍ରିୟା ଆମର କଲ୍ୟାଣକାରୀ । ଅନ୍ୟ କ୍ରିୟାଟି ହେଉଛି, କୁଚିନ୍ତାକୁ ମନନ କରିବା ଓ ସେଥିରେ ମଜ୍ଜିଯିବା । ଏହା ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିପଜ୍ଜନକ ଓ କ୍ଷତିକାରକ ।

ଏହା ବିରୋଧରେ ତୁମକୁ ସମସ୍ତ ଶକ୍ତି ଲଗାଇ ଲଢ଼ିବାକୁ ମୁଁ କହେ । ଆମେ ସମସ୍ତେ ଏ କଥା ସିଦ୍ଧାନ୍ତ କରିନେବୁଁ ଯେ କେଉଁ ପ୍ରକାରର ଚକ୍ରାନ୍ତକୁ ଆମ ହୃଦୟରେ ସ୍ଥାନ ଦେବା ଉଚିତ । ଶତ୍ରୁର ଆଘାତରୁ ନିଜକୁ ବଞ୍ଚାଇ ନ ପାରିଲେ ମଧ୍ୟ ତାହାର ପ୍ରତିରୋଧ କରୁ କରୁ ମରିଯିବା ଆମ ହାତର କଥା । ଏହା ଏକ ଉପାୟ । ଆଉ ଏକ ଉପାୟ ଅଛି, ତାହା ହେଉଛି ଚରଖାର ଆତ୍ମିକ ରହସ୍ୟ । ଭାରତର କୋଟି କୋଟି ଗରିବ ଲୋକଙ୍କ ପାଇଁ ପ୍ରତ୍ୟହ ଅଧଘଣ୍ଟା ଲେଖାଏଁ ସୂତା କାଟିବା ଦ୍ୱାରା ଅନେକ କୁଚକ୍ରାରୁ ମୁକ୍ତି ମିଳିଥାଏ । ଏହା ମୋର ତଥା ଆଉ ଅନେକଙ୍କର ଅନୁଭବର କଥା ।

—(ଇଂରାଜୀ) ହି. ନ. ଜୀ., ତା ୩।୧୧।୧୯୨୭

୭୮

ମ୍ୟାକ୍'ଲେଙ୍କର ସ୍ୱପ୍ନ

ଜଣେକ ବନ୍ଧୁ "ମ୍ୟାକ୍'ଲେଙ୍କର ଜୀବନୀ ଓ ପତ୍ରାବଳୀ" ନାମକ ବହିରୁ ନିମ୍ନଲିଖିତ ଉଦ୍ଧୃତାଂଶ ପଠାଇଛନ୍ତି ।

"ତା ୭ ମାର୍ଚ୍ଚ, ୧୮୩୫ରେ ଲର୍ଡ ଉଇଲିୟମ୍ ବେଣ୍ଟିକ୍ ସ୍ଥିର କଲେ ଯେ 'ଭାରତବର୍ଷର ମୂଳ ବା ସ୍ଥାନୀୟ ଅଧିବାସୀମାନଙ୍କ ଭିତରେ ଇଉରୋପୀୟ ସାହିତ୍ୟ ଓ ବିଜ୍ଞାନର ପ୍ରସାର ବ୍ରିଟିଶ୍ ସରକାରଙ୍କର ମହାନ୍ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ହେବା ଉଚିତ ଅଟେ । କମିଟି ଅବ୍ ଇନଷ୍ଟ୍ରକ୍ସନରୁ ଅବସରପ୍ରାପ୍ତ ଦୁଇଜଣ ପ୍ରାଚ୍ୟ ଶିକ୍ଷାବିତ୍ ଓ କେତେ ଜଣ ଇଂରେଜ ଏବଂ ଭାରତୀୟ ନୂଆ ସଦସ୍ୟଙ୍କୁ ଏଥିପାଇଁ ନିଯୁକ୍ତ କରାଗଲା । ମ୍ୟାକ୍'ଲେ ଏହି ମଣ୍ଡଳୀର ସଭାପତି ହେଲେ । ଯେଉଁ ଉଦ୍ୟମ ଓ ଅଭିନିବେଶ ସହକାରେ ସେ ଏହି କାର୍ଯ୍ୟ କଲେ, ସେଥିରୁ ଅଭ୍ରାନ୍ତରୂପେ ଜଣାଗଲା ଯେ ଏହି ନୂଆ କାର୍ଯ୍ୟ ତାଙ୍କର ମନୋମତ ହୋଇଥିଲା ।"

ମ୍ୟାକ୍'ଲେ କହିଥିଲେ, "ଆମର ଇଂରେଜୀ ସ୍କୁଲଗୁଡ଼ିକ ଚମତ୍କାର ଭାବରେ ପ୍ରଗତି କରୁଛି । ଯେତେ ଲୋକ ଏହି ଶିକ୍ଷା ପାଇବାକୁ ଚାହାନ୍ତି, ସେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଏ ସୁଯୋଗ ଦେବା କଠିନ ହେଉଛି, କେତେକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଅସମ୍ଭବ ମନେ ହେଉଛି । ହୁଗୁଲି ସହରରେ ଚଉଦ ଶହ ପିଲା ଇଂରେଜୀ ଶିଖୁଛନ୍ତି । ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କ ଉପରେ ଏହାର ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟଜନକ ପରିଣାମ ଦେଖାଯାଉଛି । ଇଂରେଜୀ ଶିକ୍ଷାପ୍ରାପ୍ତ କୌଣସି ହିନ୍ଦୁର ନିଜ ଧର୍ମ ପ୍ରତି ଯଥାର୍ଥ ଅନୁରକ୍ତି ରହୁ ନାହିଁ । କେତେକ ଲୁଚା ପ୍ରଥା ହିସାବରେ ହିନ୍ଦୁଧର୍ମାବଲମ୍ବୀ ବୋଲି ନିଜକୁ କହନ୍ତି । ଅନେକେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ଅସ୍ତିତ୍ୱରେ ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ବ୍ୟକ୍ତ ବା ଆଦିଷ୍ଟ ଧର୍ମରେ ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତି

ନାହିଁ । କେତେକ ହିନ୍ଦୁ ଖ୍ରୀଷ୍ଟଧର୍ମ ଅବଲମ୍ବନ କରୁଛନ୍ତି । ମୋର ଦୃଢ଼ ବିଶ୍ୱାସ ଯେ, ଆମର ଶିକ୍ଷା-ଯୋଜନା ଯଦି ଅନୁସୃତ ହୁଏ, ଆଉ ତିରିଶ ବର୍ଷ ପରେ ବଙ୍ଗଳାରେ କୌଣସି ସମ୍ଭ୍ରାନ୍ତ ଶ୍ରେଣୀରେ ଜଣେ ସୁଦ୍ଧା ପୌତ୍ତଳିକତାବାଦୀ ରହିବେ ନାହିଁ । ଧର୍ମାନ୍ତରିତ କରିବାକୁ କୌଣସି ପରିଶ୍ରମ ପଡ଼ିବ ନାହିଁ, କାହାର ଧର୍ମ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ସ୍ୱାଧୀନତାରେ ହସ୍ତକ୍ଷେପ କରିବାକୁ ହେବ ନାହିଁ; କେବଳ ଜ୍ଞାନ ଓ ଚିନ୍ତନ-ମନନ ଦ୍ୱାରା ହିଁ ଏହା ସ୍ୱାଭାବିକ ରୂପେ ସମ୍ଭବ ହେବ । ଏହି ସମ୍ଭାବନାରେ ମୁଁ ଆନ୍ତରିକ ଭାବରେ ଉଲ୍ଲସିତ ।"

ଭାରତବର୍ଷର ଶିକ୍ଷିତ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ନିଜ ଧର୍ମ-ବିଶ୍ୱାସ ବିସର୍ଜନ ଦେବେ, ମ୍ୟାକ୍'ଲେଙ୍କର ଏହି ସ୍ୱପ୍ନ ବାସ୍ତବ ହୋଇଅଛି କି ନାହିଁ, ତାହା ମୁଁ ଜାଣେ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କର ଆଉ ଗୋଟିଏ ସ୍ୱପ୍ନ ଥିଲା, ତାହା ହେଉଛି ଭାରତବର୍ଷର ଇଂରେଜୀ ଶିକ୍ଷିତ ଶ୍ରେଣୀ ଜରିଆରେ ଇଂରେଜ ଶାସକମାନଙ୍କର କିରାଣି ଓ ତଦ୍ରୂପ କର୍ମଚାରୀ ଯୋଗାଇ ଦେବା । ମ୍ୟାକ୍'ଲେଙ୍କର ଏହି ସ୍ୱପ୍ନ ଆଶାତୀତ ଭାବରେ ବାସ୍ତବ ହୋଇଅଛି ।

—ୟଙ୍ଗ ଇଣ୍ଡିଆ, ତା ୨୯।୩।୧୯୨୮

୬୯

ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଶିକ୍ଷା ଓ ସଂସ୍କୃତିର ଅଭିଶାପ

ହାଇଦରାବାଦ ଦେଶୀୟ ରାଜ୍ୟର ଶିକ୍ଷାବିଭାଗର ଅଧ୍ୟକ୍ଷ ନବାବ ମସୁଦ ଜଙ୍ଗ ବାହାଦୁର ମହର୍ଷି କର୍ଭେଙ୍କ * ଦ୍ୱାରା ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ମହିଳା ବିଦ୍ୟାପୀଠରେ ଅଲ୍ପ ଦିନ ତଳେ ଦେଶୀୟ ଭାଷା ମାଧ୍ୟମରେ ଶିକ୍ଷା ଦେବାକୁ ବିଶେଷ ଭାବରେ ସମର୍ଥନ କରିଛନ୍ତି । ଟାଇମସ୍ ଅଫ୍ ଇଣ୍ଡିଆ † ଏହାର ଉତ୍ତର ଦେଇଛନ୍ତି । ମୋର ଜଣେ ବନ୍ଧୁ ସେଥିରୁ ନିମ୍ନଲିଖିତ ଉଦ୍ଧୃତାଂଶ ଉତ୍ତର ଦେବା ପାଇଁ ମୋଠାକୁ ପଠାଇ ଦେଇଛନ୍ତି :—

"ତାଙ୍କର ଲେଖାରେ ଯାହା କିଛି ମୂଲ୍ୟବାନ୍ ଓ ଆବଶ୍ୟକ ଅଂଶ, ତାହା ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସଂସ୍କୃତିର ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ବା ଅପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଫଳ ଅଟେ । × × × ଖାଟିଏ କଥା, ଆମେ ଗତ ଶହେବର୍ଷ ପଛକୁ ଦେଖି କହିପାରୁ ଯେ ରାଜା ରାମମୋହନ ରାୟଙ୍କ ଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ମହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ, ଯେ କୌଣସି ଭାରତୀୟ ଯାହା କିଛି ଯେ କୌଣସି ଦିଗରେ ଯେ କୌଣସି ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଛନ୍ତି, ତାହା ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ବା ପରୋକ୍ଷ ରୂପରେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଶିକ୍ଷାର ପରିଣାମ ଅଟେ ବା ଥିଲା ।"

---

* ମହର୍ଷି ଧୋଣ୍ଡୋ କେଶବ କର୍ଭେ (୧୮୫୮—୧୯୬୨)—ମହାରାଷ୍ଟ୍ରର ପ୍ରସିଦ୍ଧ ସମାଜ-ସଂସ୍କାରକ ଓ ପୁନା ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ମହିଳା ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର ପ୍ରତିଷ୍ଠାତା ।

† ବମ୍ବେରୁ ପ୍ରକାଶିତ ଗୋଟିଏ ଆଙ୍ଗ୍ଲୋ-ଇଣ୍ଡିଆନ ସମ୍ବାଦପତ୍ର ।

ଭାରତରେ ଉଚ୍ଚ ଶିକ୍ଷା ପାଇଁ ଇଂରେଜୀ ମାଧ୍ୟମର ଯେ ମୂଲ୍ୟ ଅଛି, ତାହା ବିଚାର ନ କରି ଓଲଟା ଉପର୍ଯ୍ୟୁକ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ ଉପରେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସଂସ୍କୃତିର ଯେ ପ୍ରଭାବ ପଡ଼ିଛି ଓ ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ ତାହାର ଯେ ମହତ୍ତ୍ୱ ଅଛି, ଏହି ଉଦ୍ଧୃତାଂଶରେ ଏହି କଥାର ବିଚାର କରାଯାଇଛି । ନବାବ ସାହେବ କିମ୍ବା ଅନ୍ୟ କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତି ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସଂସ୍କୃତିର ମହତ୍ତ୍ୱ ବା ତାହାର ପ୍ରଭାବକୁ ଅସ୍ୱୀକାର କରି ନାହାନ୍ତି । ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସଂସ୍କୃତିର ବେଦୀ ଉପରେ ପ୍ରାଚ୍ୟ ବା ଭାରତୀୟ ସଂସ୍କୃତିକୁ ଆହୁତି ଦିଆଯିବ, କେବଳ ଏହି କଥାର ବିରୋଧ ହେଉଛି । ଯଦି ଏ କଥା ସ୍ୱୀକାର କରାଯାଇପାରେ ଯେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସଂସ୍କୃତି ପ୍ରାଚ୍ୟ ସଂସ୍କୃତି ଠାରୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ, ତେବେ ସୁଦ୍ଧା ମୋଟ ଉପରେ ଗୋଟିଏ ଅର୍ଥରେ ଏହା ନିଶ୍ଚୟ ହାନିକର ଅଟେ । କାରଣ ତାହାର ପୂଜକଦ୍ୟା ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସଂସ୍କୃତିରେ ଲାଳିତ ପାଳିତ ହୋଇ ସେମାନଙ୍କୁ ଏହି ପ୍ରକାରର ଅ-ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ କରାଇ, ସାଧାରଣ ଲୋକଙ୍କ ସହିତ ସେମାନଙ୍କର ସମ୍ବନ୍ଧକୁ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ କରାଯାଉଛି ।

ମୋ ମତରେ ଉଚ୍ଚଶିକ୍ଷିତ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କର ଦେଶବାସୀଙ୍କ ଉପରେ ଯାହା କିଛି ଉତ୍ତମ ପ୍ରଭାବ ପଡ଼ିଥିଲା, ତାହାର ମୁଖ୍ୟ କାରଣ ହେଉଛି ଯେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସଂସ୍କୃତିର ବିରୋଧୀ ପ୍ରଭାବ ସତ୍ତ୍ୱେ ସେମାନେ ନିଜ ଭିତରେ କିଛି ନା କିଛି ପ୍ରାଚ୍ୟ ସଂସ୍କୃତି ସଂରକ୍ଷିତ କରିପାରିଥିଲେ । ଏସମ୍ବନ୍ଧରେ ମୁଁ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସଂସ୍କୃତିକୁ ଏହି ଅର୍ଥରେ ବିରୋଧୀ ବୁଝୁଛି ଯେ ସେମାନଙ୍କ ଉପରେ ପ୍ରାଚ୍ୟ ସଂସ୍କୃତି ଯେଉଁ ପ୍ରଭାବ ପକାଇଥାନ୍ତା, ସେଥିରେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସଂସ୍କୃତି ହସ୍ତକ୍ଷେପ କରିଥିଲା । ମୋ ନିଜ ସମ୍ବନ୍ଧରେ, ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସଂସ୍କୃତିରୁ ଋଣକୁ ଭଲରୂପେ ସ୍ୱୀକାର କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଏହା କହିପାରେ ଯେ, ମୁଁ ରାଷ୍ଟ୍ରର ଯାହା କିଛି ସେବା କରିପାରିଛି, ତାହାର ଏକମାତ୍ର କାରଣ ହେଉଛି ମୋ ପାଇଁ ଯେତେଦୂର ସମ୍ଭବ ହୋଇପାରିଲା, ସେତେଦୂର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରାଚ୍ୟ ସଂସ୍କୃତିକୁ ମୁଁ ମୋ ଅନ୍ତରରେ ସୁରକ୍ଷିତ କରିଅଛି । ଇଂରେଜୀ ସଭ୍ୟତାରେ ଭାସିଯାଇ ଜାତୀୟ ଭାବ ହରାଇ ମୁଁ ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ପାଇଁ ପୂର୍ଣ୍ଣମାତ୍ରାରେ ଅଯୋଗ୍ୟ ପ୍ରମାଣିତ ହୋଇଥାନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ମୁଁ କିଛି ଜାଣିପାରି ନ ଥାନ୍ତି; ସେମାନଙ୍କର ଚାଲିଚଳଣକୁ ମୁଁ ଆଦୌ ପରବାୟ କରି ନ ଥାନ୍ତି; ଏବଂ ସମ୍ଭବତଃ ସେମାନଙ୍କର ଜୀବନଯାପନ ପ୍ରଣାଳୀ, ସ୍ୱଭାବ ଓ ଆଶାଆକାଂକ୍ଷାକୁ ଘୃଣା ମଧ୍ୟ କରିଥାନ୍ତି । ଭାରତର ଯେଉଁ ସନ୍ତାନମାନେ ନିଜର ସଂସ୍କୃତିରେ ଉତ୍ତମରୂପେ ଦୃଢ଼ତାପୂର୍ବକ ପରିପୁଷ୍ଟ ହୋଇ ନାହାନ୍ତି, ସେମାନେ ବାଧ୍ୟ ହୋଇ ଏପରି ଏକ ସଂସ୍କୃତିକୁ ଅବଲମ୍ବନ କରିବାକୁ ବିରୋଧ କରିବାରେ କେତେ ଶକ୍ତି ଯେ ନଷ୍ଟ ହେଉଛି, ତାହା ଅନୁମାନ କରିବା କଠିନ । ଅବଶ୍ୟ, ପରଦେଶୀୟ ସଂସ୍କୃତି ନିଜ ସ୍ଥାନରେ ଶୋଭା ପାଇପାରେ; ମାତ୍ର ଆମ ପାଇଁ ତାହା ଅନୁପଯୁକ୍ତ ।

ଏହି ପ୍ରଶ୍ନକୁ ବିଶ୍ଳେଷଣ କରି ଟିକିଏ ବିଚାର କରନ୍ତୁ । ଚୈତନ୍ୟ, ନାନକ, କବୀର, ତୁଳସୀଦାସ ତଥା ଏହି ପ୍ରକାରର ଅନ୍ୟ ବହୁତ ସଂସ୍କାରକ ଯଦି ବାଲ୍ୟାବସ୍ଥାରୁ କୌଣସି ଅତ୍ୟନ୍ତ ସୁବ୍ୟବସ୍ଥିତ ଇଂରେଜୀ ସ୍କୁଲରେ ଭର୍ତ୍ତି ହୋଇଥାନ୍ତେ, ତେବେ କଅଣ ସେମାନେ ଯେଉଁ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଗଲେ, ତାହାଠାରୁ ଅଧିକ ଉତ୍ତମ କାର୍ଯ୍ୟ କରିପାରିଥାନ୍ତେ ? ଉକ୍ତାଂଶରେ ସୂଚିତ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ କଅଣ ଏହି ମହାନ୍ ସଂସ୍କାରକମାନଙ୍କର ତୁଳନାରେ ଅଧିକ ଭଲ କାମ କରିଛନ୍ତି ? ସ୍ୱାମୀ ଦୟାନନ୍ଦ (୧) କୌଣସି ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଏମ୍. ଏ. ପାସ୍ କରି କଅଣ ଆଉ ଅଧିକ ଭଲ କାମ କରିପାରିଥାନ୍ତେ ? ଏହି ଆଲସ୍ୟପରାୟଣ ଇଂରେଜଶିକ୍ଷାଭିଜ୍ଞ ରାଜା ମହାରାଜାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ—ଯେଉଁମାନେ ବାଲ୍ୟାବସ୍ଥାରୁ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସଂସ୍କୃତିର ପ୍ରଭାବରେ ପାଳିତ—ଏପରି କେଉଁ ରାଜା ଅଛନ୍ତି ଯାହାଙ୍କର ନାମ ଶିବାଜୀ (୨) ଙ୍କ ସହିତ ଏକା ନିଶ୍ୱାସରେ ନେଇ ହେବ ? ଏପରି କିଏ ଅଛି ଯେ ବୀରତ୍ୱ ସହକାରେ ସବୁ ବିପଦର ସମ୍ମୁଖୀନ ହୋଇଥିଲେ ଏବଂ ନିଜର ସଙ୍ଗୀ ବୀରମାନଙ୍କୁ ସରଳ ଜୀବନଯାପନ ପାଇଁ ପ୍ରେରଣା ଦେଇଥିଲେ ? ରାଣା ପ୍ରତାପ (୩) ଙ୍କଠାରୁ କିଏ ଉତ୍ତମ ଶାସକ ଥିଲେ ? ନୀରୋ (୪) ରୋମ ଜଳୁଥିବାବେଳେ ବେହେଲା ବଜାଇବା ପରି, ଯେତେବେଳେ ସେମାନଙ୍କର ରାଜଧାନୀ ଜଳୁଅଛି, ସେତେବେଳେ ସେହି ରାଜାମାନେ ଲଣ୍ଡନ ଓ ପ୍ୟାରିସ୍‌ରେ ବିଳାସରେ ବୁଡ଼ି ରହିଥିବା ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସଂସ୍କୃତିର ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ନମୁନା ନୁହେଁ କି ? ବାସ୍ତବରେ ସେମାନଙ୍କର ସଂସ୍କୃତିରେ ଗର୍ବ କରିବା ଭଳି କୌଣସି ବିଷୟ ଆଦୌ ନାହିଁ । ସେମାନଙ୍କର ସଂସ୍କୃତି ନିଜ ଦେଶରେ ସେମାନଙ୍କୁ ପରଦେଶୀ କରିଦେଇଛି ଏବଂ ଅଧିକନ୍ତୁ ଇଉରୋପରେ ନିଜ ପ୍ରଜାମାନଙ୍କର ସମ୍ପତ୍ତି ଓ ନିଜର ଆତ୍ମାକୁ ଧ୍ୱଂସ କରିବା ପାଇଁ ସେମାନଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷା ଦେଇଛି; ମାତ୍ର ଯେଉଁ ପ୍ରଜାମାନଙ୍କ ଉପରେ ଶାସନ କରିବାପାଇଁ ଈଶ୍ୱର ସେମାନଙ୍କୁ ନିଯୁକ୍ତ କରିଥିଲେ, ସେହି ପ୍ରଜାମାନଙ୍କର

---

(୧) ସ୍ୱାମୀ ଦୟାନନ୍ଦ (୧୮୨୪-୧୮୮୩)—ଆର୍ଯ୍ୟ ସମାଜର ସ୍ଥାପୟିତା, ସମାଜ-ସଂସ୍କାରକ ଓ 'ସତ୍ୟାର୍ଥ ପ୍ରକାଶ'ର ରଚୟିତା ।

(୨) ଛତ୍ରପତି ଶିବାଜୀ (୧୬୩୦-୧୬୮୦)-ମହାରାଷ୍ଟ୍ରର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ବୀରନାୟକ ଓ ମରାଠା ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ସ୍ଥାପୟିତା ।

(୩) ମହାରାଣା ପ୍ରତାପ ସିଂହ (ମୃତ୍ୟୁ ୧୫୯୭)-ନିଜର ପିତା ଉଦୟସିଂହଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ୧୫୭୨ ମସିହାରେ ମେବାର ସିଂହାସନରେ ବସି ନିଜ ବଂଶର ସମ୍ମାନ ରକ୍ଷାପାଇଁ ସତତ ମୋଗଲମାନଙ୍କ ବିରୋଧରେ ଯୁଦ୍ଧ କରିଥିଲେ ।

(୪) ନୀରୋ—ରୋମର ସମ୍ରାଟ୍ (୫୪-୬୮)—ନିଜର ବିଳାସ-ବ୍ୟସନ ଓ ଅତ୍ୟାଚାର ପାଇଁ ବିଖ୍ୟାତ । କଥିତ ଅଛି ଯେ ସେ ୬୪ ମସିହାରେ ରୋମରେ ନିଆଁ ଲଗାଇଦେଲେ ଓ ନିଜେ ବେହେଲା ବଜାଇବାକୁ ଲାଗିଲେ । ୬୮ ମସିହାରେ ତାଙ୍କର ପ୍ରଜାମାନେ ବିଦ୍ରୋହ କଲେ । ଫଳରେ ସେ ଆତ୍ମହତ୍ୟା କଲେ ।

ସୁଖଦୁଃଖରେ ସେମାନଙ୍କ ସହ ହାତ ମିଳାଇବାକୁ ସେହି ସଂସ୍କୃତି ଶିକ୍ଷା ଦେଇ ନାହିଁ ।

ପରନ୍ତୁ ଏଠାରେ ପ୍ରଶ୍ନ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସଂସ୍କୃତିର ନୁହେଁ । ପ୍ରଶ୍ନ ହେଉଛି ଶିକ୍ଷାର ମାଧ୍ୟମ । ଆମକୁ ଯାହା ସାମାନ୍ୟ ଉଚ୍ଚ ଶିକ୍ଷା ମିଳୁଛି ବା ଶିକ୍ଷା ନାମରେ ଯାହା କିଛି ଦିଆଯାଉଛି, ତାହା ଇଂରେଜୀ ମାଧ୍ୟମରେ ମିଳିବାର ପ୍ରଶ୍ନ ଯଦି ନ ଉଠୁଥାନ୍ତା, ତେବେ ଏପରି ସ୍ୱତଃସିଦ୍ଧ କଥାକୁ ପୁଣି ସିଦ୍ଧ କରିବାକୁ ପଡ଼ି ନ ଥାନ୍ତା ଯେ କୌଣସି ଦେଶର ପିଲାମାନଙ୍କୁ ନିଜର ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟତା ବଜାୟ ବା ଜୀବିତ ରଖିବା ପାଇଁ ନିଜର ମାତୃଭାଷା ଜରିଆରେ ହିଁ ଉଚ୍ଚତମ ସମସ୍ତ ଶିକ୍ଷା ମିଳିବା ଉଚିତ । ନିଶ୍ଚିତଭାବରେ ଏହା ସ୍ୱତଃ ସ୍ପଷ୍ଟ ଯେ ଜନତା ଯେଉଁ ଭାଷା ବୁଝିପାରିବେ, ସେହି ଭାଷାରେ ଶିକ୍ଷା ପାଇ, ଜ୍ଞାନକୁ ହଜମ କରି ନପାରିବା, ସେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କୌଣସି ଦେଶର ଯୁବକ ସେଠାକାର ଜନତା ସହ ଜୀବନ୍ତ ସମ୍ପର୍କ ସ୍ଥାପନ କରିପାରିବ ନାହିଁ । ଆଜି ଏ ଦେଶର ହଜାର ହଜାର ଯୁବକ ଏପରି ଏକ ବିଦେଶୀ ଭାଷା ଓ ତାହାର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ଶିଖିବାରେ କେତେ ବର୍ଷ ଖର୍ଚ୍ଚ କରିବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହେଉଛନ୍ତି, ଯାହା ସେମାନଙ୍କର ଦୈନନ୍ଦିନ ଜୀବନ ପାଇଁ ସର୍ବତୋଭାବରେ ଅନାବଶ୍ୟକ ଏବଂ ଯାହା ଶିଖିବା ପାଇଁ ନିଜର ମାତୃଭାଷା ଓ ତାହାର ସାହିତ୍ୟକୁ ଉପେକ୍ଷା କରିବାକୁ ପଡ଼ୁଛି । ଏତଦ୍ୱାରା ରାଷ୍ଟ୍ରର ଯେଉଁ ଅପରିମିତ କ୍ଷତି ହେଉଛି, ତାହାର କଳନା କିଏ କରିପାରିବେ ? ଅମୁକ ଭାଷାରେ ବିସ୍ତାର ହୋଇ ପାରିବ ନାହିଁ କିମ୍ବା ତାହା ମାଧ୍ୟମରେ ଗୂଢ଼ ବା ବୈଜ୍ଞାନିକ ବିଷୟ ବୁଝାଇ ହେବ ନାହିଁ—ଏହାଠାରୁ ବଳି ଭ୍ରମ ଆଉ ନାହିଁ । ନିଜର ଭାଷା ବ୍ୟକ୍ତିର ଚରିତ୍ର ତଥା ବିକାଶର ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ଅଟେ ।

ବିଦେଶୀ ଶାସନର ଅନେକ ଦୋଷ ମଧ୍ୟରେ ପିଲାମାନଙ୍କ ଉପରେ ବିଦେଶୀ ଭାଷାର ମାଧ୍ୟମକୁ ପ୍ରଭାବ ଗୋଟିଏ ବଡ଼ ଦୋଷ ବୋଲି ଗଣାଯିବ । ଏହା ରାଷ୍ଟ୍ରର ଶକ୍ତିକୁ ଅପହରଣ କରିନେଇଛି; ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀଙ୍କର ଆୟୁ କ୍ଷୟ କରିଛି; ଜନତାଠାରୁ ଏମାନଙ୍କୁ ଦୂରେଇ ନେଇଛି ଏବଂ ଶିକ୍ଷାକୁ ଅନାବଶ୍ୟକ ଭାବରେ ବ୍ୟୟବହୁଳ କରିଦେଇଛି । ଯଦି ଏ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଏବେ ସୁଦ୍ଧା ପ୍ରଚଳିତ ରହେ, ଏହା ରାଷ୍ଟ୍ରର ଆତ୍ମାକୁ ଭ୍ରଷ୍ଟ କରିଦେବ ବୋଲି ପ୍ରତୀତ ହେଉଅଛି । ଏଥିପାଇଁ ଯେତେ ଶୀଘ୍ର ଶିକ୍ଷିତ ଭାରତ ବିଦେଶୀ ମାଧ୍ୟମର ବଶୀକରଣରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇଯାଏ, ସେତେ ଶୀଘ୍ର ଜନତାର ଓ ତାହାର ଲାଭ ହେବ ।

—ମୂଳ ଇଂରେଜୀରୁ ଅନୂଦିତ । ୟଙ୍ଗ ଇଣ୍ଡିଆ, ତା ୮।୭।୧୯୨୮

୭୦

ସ୍ୱାବଲମ୍ବନ ହିଁ ଆତ୍ମସମ୍ମାନ

ଏହି ପତ୍ରିକାର ସ୍ତମ୍ଭଗୁଡ଼ିକରେ ଅନେକଥର ସୂଚନା ଦିଆଯାଇଛି ଯେ ଶିକ୍ଷାକୁ ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ କରିବାକୁ ହେଲେ ବା ଶିକ୍ଷା ପାଇବାକୁ ଇଚ୍ଛୁକ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବାଳକ ବାଳିକାଙ୍କ ଲାଗି ସୁଲଭ କରିବାକୁ ହେଲେ, ଆମ ସ୍କୁଲକଲେଜଗୁଡ଼ିକୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ନ ହେଲେ ସୁଦ୍ଧା ପ୍ରାୟ ପୂରାପୂରି ସ୍ୱାବଲମ୍ବୀ ହେବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଯଥା, ସରକାରୀ ସାହାଯ୍ୟ ବା ଛାତ୍ରମାନଙ୍କଠାରୁ ବେତନ ଦ୍ୱାରା ନୁହେଁ, ମାତ୍ର ଖାସ୍ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କର ଉତ୍ପାଦନକାରୀ ଶ୍ରମ ଦ୍ୱାରା ଏହି ସ୍ୱାବଲମ୍ବନ ସାଧିତ ହେବ । ଶିଳ୍ପଗତ ତାଲିମକୁ ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ କରିବାଦ୍ୱାରା ହିଁ ଏହା ସମ୍ଭବ ହୋଇପାରିବ । ପୁସ୍ତକଗତ ବିଦ୍ୟା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ କୌଣସି ଏକ ଉଦ୍ୟୋଗରେ ତାଲିମ ପାଇବା ଛାତ୍ରମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଅତ୍ୟାବଶ୍ୟକ ଅଟେ, ଏହା ଦିନୁଦିନ ଅଧିକ ଉପଲବ୍ଧି ହେଉଛି । ଏହା ଉପରନ୍ତୁ, ଶିକ୍ଷାକୁ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷଭାବରେ ସ୍ୱାବଲମ୍ବୀ କରିବାଲାଗି କେବଳ ଉଦ୍ୟୋଗରେ ତାଲିମ ଦିଆଯିବାର ଆଉ ଏକ ଆବଶ୍ୟକତା ମଧ୍ୟ ରହିଛି । ଆମର ଛାତ୍ରମାନେ ଶ୍ରମର ମର୍ଯ୍ୟାଦାକୁ ସ୍ୱୀକାର କରିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲେ ଏବଂ ହସ୍ତକର୍ମ ନ ଜାଣିବାକୁ ଅଯୋଗ୍ୟତାର ଏକ ପ୍ରମାଣ ବୋଲି ଭାବିବାର ପରମ୍ପରା ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇପାରିଲେ ଯାଇ, ଏହା କାର୍ଯ୍ୟରେ ପରିଣତ ହୋଇପାରିବ । ପୃଥିବୀର ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ଧନୀ ଦେଶ ଆମେରିକାର ଯେଉଁଠାରେ କି ସେହି କାରଣରୁ ଶିକ୍ଷା ସ୍ୱାବଲମ୍ବୀ ହେବାର ସବୁଠାରୁ କମ୍ ଆବଶ୍ୟକତା ରହିଛି, ସେଠାରେ ଛାତ୍ରମାନେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ବା ଆଂଶିକ ଭାବରେ ନିଜ ପାଠପଢ଼ାର ଖରଚ ନିଜ ରୋଜଗାରରୁ ବହନ କରନ୍ତି । ସେହି ଦେଶରେ ପ୍ରକାଶିତ ଏକ ପୁସ୍ତିକାରୁ (Hindustani Student —Hindustan Association of America,500 Riverside Drive, New York City ଦ୍ୱାରା ପ୍ରକାଶିତ) ନିମ୍ନରେ ଉଦ୍ଧୃତ ହେଲା :

"ଆମେରିକାରେ ଶତକଡ଼ା ପ୍ରାୟ ୫୦ ଜଣ ଛାତ୍ର ଗ୍ରୀଷ୍ମାବକାଶ ଓ ପାଠପଢ଼ା ମାସଗୁଡ଼ିକର ଆଂଶିକ ସମୟକୁ କିଛି ରୋଜଗାର କରିବାରେ ଲଗାଇଥାନ୍ତି । କାଲି-ଫର୍ଣ୍ଣିଆ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର ବୁଲେଟିନ୍ ଅନୁସାରେ, 'ସ୍ୱାବଲମ୍ବୀ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କୁ ସମସ୍ତେ ସମ୍ମାନ କରନ୍ତି ।' ଆପଣାର ବଳକା ସମୟକୁ କାମରେ ଲଗାଇ ଜଣେ ଛାତ୍ର ବାହାର କାମ ପାଇଁ ସପ୍ତାହକୁ (ପାଠପଢ଼ା ମାସଗୁଡ଼ିକରେ) ବେଶ୍ ସହଜରେ ୧୨ରୁ ୧୫ ଘଣ୍ଟା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମୟ ଦେଇଥାଏ । ତଦ୍ୱାରା କଲେଜର ୧୨ରୁ ୧୬ ଇଉନିଟ୍ (Cridit) କଲେଜ-କାର୍ଯ୍ୟ ନମିଳି ତାକୁ ସପ୍ତାହରେ ଯେଉଁ ୩୬ରୁ ୪୮ ଘଣ୍ଟା ସମୟ ଦେବାକୁ ପଡ଼େ, ସେଥିରେ କୌଣସି ବିଶେଷ ବାଧା ଆସେ ନାହିଁ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଛାତ୍ରର ବଢ଼େଇ

କାମ, ସର୍ଭେ, ନକ୍ସା କରିବା କାମ, ଇଷ୍ଟାଚିଆର, ପଲସ୍ତରା କାମ, ମଟରଗାଡ଼ି ଚଳାଇବା, ଫଟୋ ଉଠାଇବା, ମେଶିନ୍‌ସପ୍‌ରେ କାମ କରିବା, ରଙ୍ଗ କରିବା, ଜମିରେ କାମ କରିବା, ସାଧାରଣ କୃଷି କାର୍ଯ୍ୟ ଓ ବାଦ୍ୟଯନ୍ତ୍ର ବଜାଇବା ପ୍ରଭୃତି ବିଷୟରେ କିଛିହେଲେ ବ୍ୟାବହାରିକ ଜ୍ଞାନ ଅବଶ୍ୟ ରହିଥିବ ବୋଲି ଆଶା କରାଯାଇଥାଏ । ଶିକ୍ଷା ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ଛାତ୍ରକୁ ପ୍ରତିଦିନ ଦୁଇଘଣ୍ଟା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଖୁଆଇବା, ପରଷିବା ପ୍ରଭୃତି ସାଧାରଣ ଧନ୍ଦା ବଡ଼ ସହଜରେ ମିଳିଯାଏ । ଏହି କାମ କରି ଛାତ୍ର ଆପଣାର ଖାଇବା ଖର୍ଚ୍ଚ ନିଜେ ଉପାର୍ଜନ କରିପାରେ । ଗ୍ରୀଷ୍ମଛୁଟିରେ କାମ କରି ଆଂଶିକ ଭାବରେ ସ୍ୱାବଲମ୍ବୀ ହୋଇଥିବା ଜଣେ ଛାତ୍ର ଦେଢ଼ଶହରୁ ଦୁଇଶହ ଡଲାର୍ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସହଜେ ସଞ୍ଚୟ କରିପାରେ । କାନ୍‌ସାସ, ନିଉୟର୍କ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ, ପିଟ୍‌ସବର୍ଗ, ଇହ୍ୱନଅନ୍ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ଓ ଆଣ୍ଟିଅକ୍ କଲେଜରେ ଇଣ୍ଡଷ୍ଟ୍ରିଆଲ୍ ଇଞ୍ଜିନିଅରିଙ୍ଗ୍‌ରେ 'ସହଯୋଗୀ' ପାଠ୍ୟକ୍ରମଗୁଡ଼ିକର ବ୍ୟବସ୍ଥା ରହିଥାଏ, ଯାହାଦ୍ୱାରା କି ଜଣେ ଛାତ୍ର ଅନୁଷ୍ଠାନର କାରଖାନାରେ କାମ କରି ନିଜ ପାଇଁ ବରଷକର ସ୍କୁଲ ଦରମା ଟଙ୍କା ଉଠାଇ ପାରିବ । ଏହି ବ୍ୟାବହାରିକ ଅଭିଜ୍ଞତା ସକାଶେ ତାକୁ ପାଠପଢ଼ାରେ ମଧ୍ୟ ଅଧିକ ଯୋଗ୍ୟ ବୋଲି ବିବେଚିତ କରାଯାଇଥାଏ ।

"ମିଶିଗାନ୍ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ସିଭିଲ୍ ଓ ମେକାନିକାଲ୍ ଇଞ୍ଜିନିଅରିଂ"ରେ ସେହିପରି 'ସହଯୋଗୀ' ପାଠ୍ୟକ୍ରମମାନ ଆରମ୍ଭ କରିବାଲାଗି ବିଚାର କରୁଛି । 'ସହଯୋଗୀ' ପାଠ୍ୟକ୍ରମରେ ଯୋଗ ଦେଇଥିବା ଛାତ୍ରମାନଙ୍କୁ ଇଞ୍ଜିନିଅରିଂରେ ଗ୍ରାଜୁଏଟ୍ ହେବାଲାଗି ମାତ୍ର ଗୋଟିଏ ବର୍ଷ ଅଧିକ ଲାଗୁଛି ।"

ଛାତ୍ରମାନେ ଯେପରି ଆପଣା ପଢ଼ା ଖର୍ଚ୍ଚ ଆପେ ଆପେ ରୋଜଗାର କରି ଉଠାଇବାକୁ ସମର୍ଥ ହୋଇପାରିବେ, ଏହି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଯଦି ଆମେରିକାରେ ସ୍କୁଲ କଲେଜଗୁଡ଼ିକୁ ଏକ ଅନୁରୂପ ଧାରାରେ ପକାଇବାର ଚେଷ୍ଟା କରାଯାଉଛି, ତେବେ ଆମ ସ୍କୁଲ କଲେଜଗୁଡ଼ିକ ଲାଗି ଏହାର ଆଉ କେତେ ବେଶୀ ଆବଶ୍ୟକତା ନ ରହୁଛି ? ଦରମା ଛାଡ଼ କରି ଗରିବ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କ ମନରେ ଦାନ ଭାବ ପୂରାଇବା ଅପେକ୍ଷା ସେମାନଙ୍କୁ କାମ ଯୋଗାଇଦେବା ଅନେକ ଅଧିକ ଭଲ ହୁଅନ୍ତା ନାହିଁ କି ? ନିଜର ଖାଦ୍ୟକାନିର୍ବାହ କିମ୍ବା ପାଠପଢ଼ା ସକାଶେ ନିଜ ହାତଗୋଡ଼କୁ ଖଟାଇ କାମ କରିବା ଭଦ୍ରଜନୋଚିତ ନୁହେଁ, ଏହି ଭ୍ରାନ୍ତ ଧାରଣାଟି ଭାରତୀୟ ଯୁବଶ୍ରେଣୀ ମୁଣ୍ଡଭିତରେ ପୂରାଇଦେଇ ଆମେ ସେମାନଙ୍କର ଯେ କେତେ କ୍ଷତି କରିଛୁ, ସେ ବିଷୟରେ ଯେତେ କହିଲେ ମଧ୍ୟ ତାହା କଦାପି ଅତିରଞ୍ଜନ ହେବନାହିଁ । ନୈତିକ ଓ ଭୌତିକ ଉଭୟ ଦିଗରୁ ଏହି କ୍ଷତି ହେଉଛି । ଭୌତିକ ଅପେକ୍ଷା ନୈତିକ କ୍ଷତି ସମ୍ଭବତଃ ବେଶୀ ହେଉଛି । ଆଜି ଯେଉଁ ଦରିଦ୍ର ଅଥଚ ବିବେକସମ୍ପନ୍ନ ଛାତ୍ରର ଦରମା ଛାଡ଼ କରାଯାଉଛି, ତା'ର ଜୀବନସାରା ତା'

ମୁଣ୍ଡଉପରେ ଉଦ୍ଘାଟିତ ନକ୍ସା ଏକ ବୋର୍ଡ ପରି ଲମ୍ବ ହୋଇ ରହୁଛି, ରହିବା ମଧ୍ୟ ଉଚିତ । ଆପଣାର ଶିକ୍ଷାଲାଗି ଯେ ସଦନେ ଅନ୍ୟର ଦାନ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରିବାକୁ ବାଧ୍ୟଥିଲା, ପରବର୍ତ୍ତୀ ଜୀବନକାଳରେ ଏକଥା ମନେପକାଇବାକୁ ଭଲ ଲାଗେ ନାହିଁ । ପକ୍ଷାନ୍ତରରେ କୌଣସି ବଢ଼େଇ କାରଖାନା ବା ସେହିପରି କୌଣସି ଏକ ସ୍ଥାନରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରି ଆପଣାର ମନ, ଶରୀର ଓ ହୃଦୟକୁ ଶିକ୍ଷିତ କରିବାର ସୌଭାଗ୍ୟ କାହାର ଘଟିଥିଲେ, ସେହି ବ୍ୟକ୍ତି ନିଜ ଜୀବନର ସେହି ଦିନଗୁଡ଼ିକୁ ଗର୍ବ ସହକାରେ ସ୍ମରଣ କରିବ ନାହିଁ କି ?

—ୟଙ୍ଗ୍ ଇଣ୍ଡିଆ, ତା ୬।୮।୧୯୨୮

୭୧
ଶିକ୍ଷାରେ ଅହିଂସା

ପ୍ରଶ୍ନ—ମୋ ଆଗରେ ଥିବା ପ୍ରଶ୍ନଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରୁ ଗୋଟିଏ ଦେଉଛି ।

ଅହିଂସା ବିଷୟରେ ଚିନ୍ତିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରିବା ମାତ୍ରକେ ଅନେକ ସାନ ସାନ ପ୍ରଶ୍ନ ମନରେ ଉଦିତ ହୁଏ । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ, କୁକୁର, ବାଘ, ହେଣ୍ଟାବାଘ, ସାପ, ଉକୁଣି, ଆଦିଙ୍କୁ ବଧ କରିବାକୁ ଅଧିକାର ଅଛି କି ? ଜଣେ ବାଇଗଣ ବା ଆଳୁ ଖାଇପାରେ କି ? ଦେଶରେ ସୈନ୍ୟବାହିନୀ ରଖାଯାଇପାରେ କି କିମ୍ବା ଆକ୍ରମଣକାରୀଙ୍କୁ ହିଂସାଶକ୍ତିରେ ପ୍ରତିରୋଧ କରାଯାଇପାରେ କି, ଏ ସବୁ ଯୁକ୍ତିତର୍କ ଉଠେ । ଅହିଂସାକୁ ଶିକ୍ଷାର ଅଙ୍ଗରୂପେ କିପରି ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇପାରିବ, ତାହାର ଅନୁସନ୍ଧାନରେ କେହି ମୁଣ୍ଡ ଖେଳାଇବା ପରି ମନେ ହୁଏ ନାହିଁ । ଏ ପ୍ରଶ୍ନ ଉପରେ ଆପଣ କିଞ୍ଚିତ୍ ଆଲୋକପାତ କରିବେ କି ?

ଗାନ୍ଧୀଜୀ—ଏହା ଗୋଟିଏ ନୂଆ ସମସ୍ୟା ନୁହେଁ । ବିଭିନ୍ନ ସମୟରେ ଓ ବିଭିନ୍ନ ଆକାରରେ ଏହି ପତ୍ରିକାରେ ଏହା ବହୁ ଥର ଆଲୋଚିତ ହୋଇସାରିଛି । ତଥାପି ମୁଁ ଜାଣେ ଯେ ପାଠକମାନଙ୍କୁ ମୁଁ ସ୍ପଷ୍ଟ ଧାରଣା ଦେଇପାରି ନାହିଁ । ଏହା ମୋର ସାଧ୍ୟାତୀତ ବୋଲି ମୁଁ ଆଶଙ୍କା କରୁଅଛି । ମାତ୍ର ପ୍ରଶ୍ନଟିର ସମାଧାନ ଦିଗରେ କେତେକ ପରିମାଣରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିପାରିଲେ ମୁଁ ସାର୍ଥକତା ଅନୁଭବ କରିବି ।

ପ୍ରଶ୍ନର ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଅଂଶରୁ ଜଣାଯାଉଛି ଯେ, ଲୋକେ ଅନେକ ସମୟରେ ଏପରି ପ୍ରଶ୍ନ କରିଥାନ୍ତି ଯଦ୍ଦ୍ୱାରା ସେମାନଙ୍କର ନିଜର ସଙ୍କୀର୍ଣ୍ଣ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ବାହାରେ

ପଡ଼ିଯାଏ । ଇତର ବା ନିକୃଷ୍ଟ ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କୁ ବଧ କରିବା ମନୁଷ୍ୟ ପକ୍ଷରେ କେତେଦୂର ଉଚିତ ବା ଅନୁଚିତ, ଏହି ପ୍ରହେଳିକାରେ ଧନ୍ଦି ହୋଇ ଓ ଆମର ମସ୍ତିଷ୍କକୁ ଅନାବଶ୍ୟକ ରୂପେ ଉଦ୍‌ଭ୍ରାନ୍ତ କରି ଆମେ ଅନେକ ସମୟରେ ନିଜର ମୌଳିକ କର୍ତ୍ତବ୍ୟଗୁଡ଼ିକୁ ଭୁଲିଯାଉଁ । ଅନିଷ୍ଟକାରୀ ଜୀବଜନ୍ତୁଙ୍କୁ ମାରିବା ଉଚିତ କି ଅନୁଚିତ, ଏହା ଆମ ମଧ୍ୟରୁ ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କୁ ପ୍ରତ୍ୟହ ଭାବିବାକୁ ପଡ଼େ ନାହିଁ । ବିପଜ୍ଜନକ ସରୀସୃପଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରତି ଅହିଂସା ଆଚରଣ କରିବାପାଇଁ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଅନେକଙ୍କର ଜୀବନରେ ଯଥେଷ୍ଟ ସାହସ ଓ ପ୍ରେମର ବିକାଶ ହୋଇନାହିଁ । କ୍ରୋଧ, ମନ୍ଦ ଅଭିଳାଷ ଆଦି ନାନା ଦୁର୍ଗୁଣକୁ ଆମ ଅନ୍ତରରୁ ଦୂର ନ କରି ଅନିଷ୍ଟକାରୀ ଜୀବମାନଙ୍କୁ ହତ୍ୟା କରିବା କେତେଦୂର ଉଚିତ ବା ଅନୁଚିତ, ସେ ବିଷୟରେ ଆମେ ବୃଥା ଯୁକ୍ତିମାନ ଉଠାଇବାକୁ ସାହସ କରିଥାଉଁ । ଏହିରୂପେ ଆମେ ଏକ ଦୁଷ୍ଟଚକ୍ର ଭିତରେ ବୁଲୁଥାଉଁ । ଆମର ମୂଳ କର୍ତ୍ତବ୍ୟରେ ଆମେ ଅସମର୍ଥ ହୋଇପଡ଼ୁ, ମାତ୍ର ଏଣେ ଅନିଷ୍ଟକାରୀ ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କୁ ହତ୍ୟା କରିବାକୁ ଆମେ ନିବୃତ୍ତ ରହୁଛୁଁ ବୋଲି ଆମର ମନକୁ କପଟ ସାନ୍ତ୍ୱନା ଦେଉଥାଉଁ । ଅହିଂସା ପାଳନ କରିବାକୁ ଯାହାର ପ୍ରକୃତ ଅଭିଳାଷ ଥିବ, ସେ ବର୍ତ୍ତମାନ ପାଇଁ ସାପ ଆଦି ବିଷୟ ଭୁଲିଯିବା ଭଲ । ସେଗୁଡ଼ିକୁ ନ ମାରି ସେ କିପରି ରହିପାରିବ, ଏଥିରେ ତାହାର ମୁଣ୍ଡ ବିଥାଇବା ଅନୁଚିତ । ପକ୍ଷାନ୍ତରେ, ବିଶ୍ୱଜନୀନ ପ୍ରେମର ଅନୁଶୀଳନର ପ୍ରଥମ ସୋପାନ ରୂପେ ସେ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ନିଜ ମନରେ ପୋଷଣ କରିଥିବା କ୍ରୋଧ ଓ ମନ୍ଦ ଅଭିଳାଷକୁ ଦୂର କରିବାପାଇଁ ବାରମ୍ବାର ଓ ଯତ୍ପରୋନାସ୍ତି ଚେଷ୍ଟା କରିବା ଆବଶ୍ୟକ ।

ଯଦି ପାରନ୍ତି, ବାଇଗଣ ବା ଆଳୁ ଖାଇବା ଶପଥପୂର୍ବକ ପରିତ୍ୟାଗ କରିପାରନ୍ତି । ମାତ୍ର ଏହା କରି ଆପଣମାନେ ଅହିଂସାବ୍ରତ ପାଳନ କରୁଛନ୍ତି ବୋଲି ଭାବନ୍ତୁ ନାହିଁ କିମ୍ବା ନିଜକୁ ପୁଣ୍ୟବାନ୍ ମନେ ନ କରନ୍ତୁ ବା ମନରେ ଆତ୍ମଶ୍ଳାଘା ଅନୁଭବ ନ କରନ୍ତୁ । ଏପରି କଥା ମନରେ ଆଣିବାକୁ ସଙ୍କୋଚ ହେବା ଉଚିତ । ଅହିଂସା କେବଳ ଖାଦ୍ୟନିୟନ୍ତ୍ରଣର ବିଷୟ ନୁହେ । ଅହିଂସା ଏହାଠାରୁ ବହୁ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱରେ । ଜଣେ ମନୁଷ୍ୟ କଅଣ ଖାଉଛି ବା ପିଉଛି, ତାହା ବଡ଼ କଥା ନୁହେଁ । ଆତ୍ମତ୍ୟାଗ ଓ ଆତ୍ମସଂଯମ ହେଉଛି ଅସଲ ମହତ୍ତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ । ନିଜର ଖାଦ୍ୟପଦାର୍ଥ ମନୋନୀତ କରିବା ବେଳେ ଯେତିକି ଇଚ୍ଛା ସଂଯମ ଅବଲମ୍ବନ କରାଯାଇପାରେ । ଏହି ସଂଯମ ଅବଶ୍ୟ ପ୍ରଶଂସାଯୋଗ୍ୟ ଓ ଆବଶ୍ୟକ ମଧ୍ୟ । ମାତ୍ର ଏହା ଅହିଂସାର ସୀମାରେଖାକୁ କେବଳ ସ୍ପର୍ଶ କରିଥାଏ । ଆହାର ବିଷୟରେ ଜଣେ ଲୋକ ନିଜକୁ ଯଥେଚ୍ଛା ସ୍ୱାଧୀନତା ଦେଉଥିଲେ ହେଁ ଯଦି ତାଙ୍କର ହୃଦୟରେ ପ୍ରେମର ଧାରା ବୋହୁଥିବ, ମନର ସବୁ ପ୍ରକାରର ଉଗ୍ର ବାସନାରୁ ସେ ମୁକ୍ତ ଥିବେ, ତେବେ ସେ ଅହିଂସାର ମୂର୍ତ୍ତିମନ୍ତ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ହୋଇପାରିବେ ଏବଂ ସମସ୍ତଙ୍କର ସମ୍ମାନଯୋଗ୍ୟ ହୋଇ

ପାଇବେ । ଅପର ପକ୍ଷରେ, ଯଦି ଜଣେ ସ୍ୱାର୍ଥ ଓ ହୀନ ବାସନାର ଦାସ ହୋଇଥାନ୍ତି, ତାହାଙ୍କର ହୃଦୟ ପାଷାଣ ପରି କଠୋର ହୋଇଥାଏ, ସେ ଆହାର ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଯାବତୀୟ ସୂକ୍ଷ୍ମ ବିଚାର କରୁଥିଲେ ହେଁ, ପ୍ରକୃତରେ ଅହିଂସାଠାରୁ ବହୁ ଦୂରରେ ଓ ତାହାଙ୍କର ଜୀବନ ଦୟନୀୟ ବୋଲି କହିବାକୁ ହେବ ।

ଭାରତରେ ସୈନ୍ୟବାହିନୀ ରହିବ କି ନାହିଁ, ସରକାର ବିରୋଧରେ ସଶସ୍ତ୍ର ପ୍ରତିରୋଧ କରାଯିବ କି ନାହିଁ—ଏଗୁଡ଼ିକ ମହତ୍ତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରଶ୍ନ ଏବଂ ଦିନେ ନା ଦିନେ ଆମକୁ ଏହାର ସମାଧାନ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । କଂଗ୍ରେସ ନିଜର ଲକ୍ଷ୍ୟ ଘୋଷଣା କରି ଆଂଶିକ ଭାବରେ ଏହି ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ଦେଇଛି । ଏହି ପ୍ରଶ୍ନଗୁଡ଼ିକ ଅତ୍ୟନ୍ତ ମହତ୍ତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଜଣେ ସାଧାରଣ ଲୋକର ଜୀବନ ସହିତ ଏବଂ ଜଣେ ଶିକ୍ଷାବିତ୍ ବା ଜଣେ ଛାତ୍ର ଅହିଂସାର ଯେଉଁ ଦିଗ ବା ବିଭାବ ସହିତ ସଂପୃକ୍ତ, ସେଥିସହି ଏହାର ବେଶୀ ସଂପର୍କ ନାହିଁ । ଜଣେ ଛାତ୍ରର ଜୀବନ ସହ ଅହିଂସାର ଯେଉଁ ବିଭାବର ସଂପର୍କ ରହିଛି, ସେଥି ସହ ଉଚ୍ଚ ବା ଜଟିଳ ରାଜନୀତିର କୌଣସି ସମ୍ବନ୍ଧ ନାହିଁ । ଛାତ୍ରମାନଙ୍କର ପରସ୍ପର ସମ୍ବନ୍ଧ ସହିତ ଶିକ୍ଷା କ୍ଷେତ୍ରରେ ଅହିଂସାର ଘନିଷ୍ଠ ସଂପର୍କ ରହିବା ଅବଶ୍ୟକ । ଯେଉଁଠି ଶୁଦ୍ଧ ଅହିଂସାର ସୁଗନ୍ଧ ଦ୍ୱାରା ବାତାବରଣ ଆମୋଦିତ ହୋଇ ରହିଥିବ, ସେଠାରେ ଏକତ୍ର ଅଧ୍ୟୟନ କରୁଥିବା ବାଳକ ଓ ବାଳିକାମାନେ ଭାଇ ଭଉଣୀ ପରି ଚଳିବେ, ସେମାନେ ସ୍ୱାଧୀନ ଜୀବନ ଯାପନ କରିବେ; ମାତ୍ର ସ୍ୱେଚ୍ଛାରେ ସଂଯମ ପାଳନ କରିବେ । ଛାତ୍ରମାନେ ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କ ସହ ବାତ୍ସଲ୍ୟପ୍ରେମରେ ଆବଦ୍ଧ ହୋଇ ରହିବେ, ସେମାନେ ପରସ୍ପରକୁ ସମ୍ମାନ ଓ ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥିବେ । ଏହି ଶୁଦ୍ଧ ବାୟୁମଣ୍ଡଳ ଅହିଂସାର ଏକ ସ୍ଥାୟୀ ଶିକ୍ଷାର ବିଷୟବସ୍ତୁ ହୋଇ ରହିଥିବ । ଏପରି ବାୟୁମଣ୍ଡଳରେ ବଢ଼ି ଆସିଥିବା ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀମାନେ ଆପଣାର ଉଦାରତା ଓ ପ୍ରଶସ୍ତ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ହେତୁ ଏବଂ ସେବା ପାଇଁ ନିଜର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପ୍ରତିଭା ହେତୁ ଅନ୍ୟ-ମାନଙ୍କଠାରୁ ସ୍ୱତଃ ବାରିହୋଇ ପଡ଼ୁଥିବେ । ସାମାଜିକ ଦୋଷ, ଅନ୍ୟାୟଗୁଡ଼ିକ ସେମାନଙ୍କ ଆଗରେ ଆଉ ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ହୋଇ ରହିବ ନାହିଁ । ସେମାନଙ୍କର ଗଭୀର ପ୍ରେମଶକ୍ତି ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଭସ୍ମ କରିଦେବ । ଉଦାହରଣସ୍ୱରୂପ, ବାଲ୍ୟବିବାହ ପ୍ରଥା ସେମାନଙ୍କୁ ଗର୍ହିତ ବୋଧ ହେବ । ଯୌତୁକ ଦାବୀ କରି ସେମାନେ କନ୍ୟାପିତାଙ୍କ ଉପରେ ଶାସ୍ତି ବିଧାନ କରିବା କଥା ସ୍ୱପ୍ନରେ ସୁଦ୍ଧା ଭାବିବେ ନାହିଁ । ବିବାହ ପରେ ନିଜର ପତ୍ନୀକୁ ଏକ କ୍ରୀଡ଼ନକ ବା କାମଲାଳସା ତୃପ୍ତ କରିବାର ସାଧନ ରୂପେ ଦେଖିବେ କିପରି ? ଅହିଂସାର ଏପରି ବାତାବରଣରେ ବଢ଼ିଥିବା ଜଣେ ଯୁବକ ନିଜ ଧର୍ମର ବା ଅନ୍ୟ ଧର୍ମର ଜଣେ ଭାଇସହି ଲଢେଇ କରିବା କଥା କିପରି ଭାବିପାରିବ ? ଏହିସବୁ ବା ଏଥିରୁ ଗୋଟିଏ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା, ଅଥଚ ଏଣେ ନିଜକୁ ଅହିଂସାର ଭକ୍ତ ବୋଲାଇବା—ଏହି ଦୁଇଟି କଥା ଏକାବେଳକେ ହୋଇ ପାରିବ ନାହିଁ ।

ମୋଟ ଉପରେ କହିବାକୁ ଗଲେ, ଅହିଂସା ଏପରି ଏକ ଅସ୍ତ୍ର, ଯାହା ମଧ୍ୟରେ ଅତୁଳନୀୟ ଶକ୍ତି ପୂର୍ଣ୍ଣ ରହିଛି । ଏହା ଜୀବନର ପରମ କଲ୍ୟାଣ । ଏହା ବୀରର ଭୂଷଣ, ଏହା ବୀରର ସର୍ବସ୍ୱ । ଭୀରୁ ଲୋକର ହାତରେ ଏହା ଧରାଦିଏ ନାହିଁ । ଏହା ଶୁଷ୍କ ପ୍ରାଣହୀନ ଅନ୍ଧ ସୂତ୍ର ନୁହେଁ । ଏହା ଜୀବନ୍ତ, ଏହା ଏକ ପ୍ରାଣଦାୟିନୀ ଶକ୍ତି । ଏହା ଆତ୍ମାର ଭୂଷଣ । ସେଥିପାଇଁ ଏହାକୁ ପରମ ଧର୍ମ କୁହାଯାଇଛି । ତେଣୁ, ଶିକ୍ଷାବିତ୍‌ଙ୍କ ହାତରେ ଶୁଦ୍ଧ ଓ ଚିର ସତେଜ ପ୍ରେମର ଏବଂ ସ୍ୱତୋଦ୍ୟକ କର୍ମରେ ସ୍ୱତଃ ପ୍ରକାଶମାନ ଚିର ନିଃସ୍ୟନ୍ଦନୀ ଜୀବନ ସ୍ରୋତର ଆକାର ଏହା ଧାରଣ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ । ଅହିଂସା ଆଗରେ ବିଦ୍ୱେଷ ତିଷ୍ଠି ପାରିବ ନାହିଁ । ଏହା ଆଗରେ ଘୃଣା, କ୍ରୋଧ ଓ ଦ୍ୱେଷ ବିଦୂରିତ ହୋଇଯାଏ । ଶିକ୍ଷା କ୍ଷେତ୍ରରେ ଅହିଂସାର ପ୍ରାପ୍ତି ସ୍ୱଚ୍ଛ ଓ ସୁଦୂରପ୍ରସାରୀ ହୋଇଉଠେ । ଯେପରି ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କୁ ଲୁଚାଇ ରଖିବା ଅସମ୍ଭବ, ସେହିପରି ଏହାକୁ ଅପ୍ରକାଶ୍ୟ କରି ରଖିବା କଠିନ । ଏକଥା ନିଶ୍ଚିତ ଯେ, ବିଦ୍ୟାପୀଠ ଏହି ଅହିଂସାର ବାୟୁମଣ୍ଡଳରେ ପରିପୁଷ୍ଟ ହୋଇଉଠିଲେ, ଛାତ୍ରମାନେ ଆଉ ପ୍ରହେଳିକା-ଗୁଡ଼ିକରେ ହତବୁଦ୍ଧି ହୋଇପଡ଼ିବେ ନାହିଁ ।

—ୟଙ୍ଗ ଇଣ୍ଡିଆ, ତା ୬-୯-୧୯୨୮

୭୬

ଶିଶୁମାନଙ୍କର ଆଦର୍ଶ ବିଦ୍ୟାଳୟ

ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷା ଦେବା ସାଧାରଣତଃ ସବୁଠାରୁ ସହଜ କାମ ହେବା ଉଚିତ । ମାତ୍ର ଯେ କୌଣସି କାରଣରୁ ହେଉ, ଏହା ସବୁଠାରୁ ବଳି କଷ୍ଟକର ହୋଇପଡ଼ିଛି· ବା ଏହାକୁ ସବୁଠାରୁ ବଳି କଷ୍ଟକର କରି ଦିଆଯାଇଛି । ଆମ ନଜରରେ ପଡ଼ୁ କି ନ ପଡ଼ୁ ଏବଂ ସେମାନେ ଯାହା ଶିକ୍ଷା କରୁଛନ୍ତି, ତାହା ଭଲ ହେଉ କି ମନ୍ଦ ହେଉ, ଆମେ ଅଭିଜ୍ଞତାରୁ ଏ କଥା ନିଶ୍ଚୟ ଜାଣୁଁ ଯେ, ପିଲାମାନେ ସର୍ବଦା କିଛି ନା କିଛି ଶିକ୍ଷା କରିବାରେ ଲାଗିଥାନ୍ତି । ଏ କଥା ଶୁଣିଲେ ଅନେକ ପାଠକଙ୍କୁ ବିଚିତ୍ର ଲାଗିପାରେ । ମାତ୍ର ପିଲା କହିଲେ ପ୍ରକୃତରେ କାହାକୁ ବୁଝାଏ, ଶିକ୍ଷାର ଅର୍ଥ କ'ଣ ଓ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷା ଦେବାଲାଗି କିଏ ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ଉପଯୁକ୍ତ —ଯତ୍ନର ସହିତ ଏହିସବୁ ପ୍ରଶ୍ନ ଉପରେ ବିଚାର କଲେ ମୁଁ ଉପରେ ଦେଇଥିବା ମନ୍ତବ୍ୟଟି ଆଉ ବିଚିତ୍ର ବୋଲି ମନେ ହେବ ନାହିଁ; ବରଂ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ନିର୍ଭୁଲ କଥା ବୋଲି ମନେହେବ ।

ପିଲା କହିଲେ ଆମେ ଦଶ ବର୍ଷରୁ କମ୍ ବୟସର ବାଳକବାଳିକାଙ୍କୁ ବୁଝୁଁ । ପୁଣି, ଶିକ୍ଷା କହିଲେ କେବଳ ଅକ୍ଷରଜ୍ଞାନକୁ ହିଁ ବୁଝାଏ ନାହିଁ, ଅର୍ଥାତ୍ କେବଳ ପଢ଼ି ଲେଖି ଜାଣିବାକୁ ବୁଝାଏ ନାହିଁ । ଅକ୍ଷରଜ୍ଞାନ ହେଉଛି ଶିକ୍ଷାଲାଭ କରିବାର ଅନେକ

ଉପାୟ ମଧ୍ୟରୁ କେବଳ ଗୋଟିଏ । ପ୍ରକୃତରେ କହିବାକୁ ଗଲେ, ମନ ସମେତ ନିଜର ଜ୍ଞାନେନ୍ଦ୍ରିୟଗୁଡ଼ିକୁ ଉପଯୁକ୍ତ ପ୍ରକାରେ ବ୍ୟବହାର କରି ଶିଖିବା ହେଉଛି ଶିକ୍ଷା । ଅର୍ଥାତ୍, ପିଲା ହାତ, ଗୋଡ଼ ପ୍ରଭୃତି କର୍ମେନ୍ଦ୍ରିୟଗୁଡ଼ିକୁ ତଥା ନାକ, ଆଖି, ପ୍ରଭୃତି ଜ୍ଞାନେନ୍ଦ୍ରିୟଗୁଡ଼ିକୁ ବ୍ୟବହାର କରି ଶିଖିବା ଉଚିତ । ଚୋରି କରିବା, ମାଛି ମାରିବା ବା ସାନ ଭାଇଭଉଣୀ ଓ ନିଜର ଖେଳସାଥୀମାନଙ୍କୁ ମାରିବାରେ ନିଜ ହାତକୁ ବ୍ୟବହାର କରିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ ବୋଲି ଯେଉଁ ପିଲା ଜାଣିଲାଣି, ଶିକ୍ଷାଲାଭ ପଥରେ ସେ ପ୍ରଥମ ପାଦଟି ବେଶ୍ ପକାଇଲାଣି ବୋଲି କହିବାକୁ ହେବ । ଯେଉଁ ପିଲା ଆପଣାର ଦାନ୍ତ, ଜିଭ, କାନ, ଆଖି, ନଖ ପ୍ରଭୃତି ପରିଷ୍କାର ରଖିବାକୁ ଆବଶ୍ୟକ ବୋଲି ବୁଝୁଛି ଓ ପରିଷ୍କାର ରଖୁଛି, ତା' ବିଷୟରେ ମଧ୍ୟ ଆମେ ଠିକ୍ ସେହିକଥା କହିପାରିବା । ଯେଉଁ ପିଲା ଖାଇବାପିଇବା ବେଳେ କୌତୁକରେ ଦୁଷ୍ଟାମି କରେ ନାହିଁ, ଏକୁଟିଆ ବା ସମସ୍ତଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ବସି ଠିକ୍ଭାବରେ ଖାଇବାକୁ ଓ ପିଇବାକୁ ଶିଖିଥାଏ, ହିତକର ଓ ଅହିତକର ଖାଦ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ରହିଥିବା ପ୍ରଭେଦ ବୁଝିଥାଏ ଏବଂ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟପ୍ରଦ ଖାଦ୍ୟ ଖାଏ ଏବଂ ଅତିଭୋଜନ କରେ ନାହିଁ, ଗୋଟାଏ ନୂଆ ଦ୍ରବ୍ୟ ଦେଖିଲା ମାତ୍ରକେ ଆଣି ଦେବାକୁ ଅଳି ଲଗାଏ ନାହିଁ ଓ ସେ ମାଗୁଥିବା ଜିନିଷଟିକୁ ଆଣି ନ ଦେଲେ ହେଁ ସେ ଚୁପ୍ ହୋଇ ରହେ, ସେ ପିଲା ଶିକ୍ଷାଲାଭରେ ଅନେକ ଦୂର ଅଗ୍ରସର ହୋଇଛି । ଯେଉଁ ପିଲାର ଉଚ୍ଚାରଣ ଭଲ, ନିଜ ଅଞ୍ଚଳର ଇତିହାସ ଓ ଭୂଗୋଳ କହି ଦେଇପାରେ, ଯେ ଜନ୍ମଭୂମିର ଅର୍ଥ ବୁଝେ, ସେ ମଧ୍ୟ ଶିକ୍ଷାର ମାର୍ଗରେ ଅନେକଦୂର ଗତି କଲାଣି ବୋଲି ଆମେ କହିପାରିବୁଁ । ସେହିପରି ଯେ ସତ୍ୟ ଅସତ୍ୟ ଓ ଭଲମନ୍ଦ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରଭେଦକୁ ବୁଝିଛି ଏବଂ ଯେ ନିର୍ଭୀକଭାବରେ ସର୍ବଦା ସତ୍ୟ ଓ ଭଲକୁ ହିଁ ଗ୍ରହଣ କରେ, ତା' ବିଷୟରେ ଆଉ ବେଶୀକିଛି ବୁଝାଇ କହିବାର କୌଣସି ଆବଶ୍ୟକତା ନାହିଁ । ପାଠକ ନିଜେ ନିଜେ ତାହା ବିଷୟରେ ବେଶ୍ ଅବଶିଷ୍ଟ ଧାରଣା କରିନେଇ ପାରିବେ । ମୁଁ କେବଳ ଗୋଟିଏ ବିଷୟ ସ୍ପଷ୍ଟ କରିଦେବାକୁ ଚାହୁଁଛି । ଉପରେ ମୁଁ ଯେଉଁସବୁ ବିଷୟର ଉଲ୍ଲେଖ କଲି, ସେଗୁଡ଼ିକ ଶିଖିବାଲାଗି ପଢ଼ି ଲେଖି ଶିଖିବାର କୌଣସି ଆବଶ୍ୟକତା ନାହିଁ । ସାନ ପିଲାଙ୍କୁ ବର୍ଣ୍ଣମାଳା ଶିଖିବାକୁ ବାଧ୍ୟ କରିବାର ଅର୍ଥ ହେଉଛି ସେମାନଙ୍କର କଅଁଳ ମନଉପରେ ଅକାରଣରେ ଏକ ବୋଝ ଆଣି ଲଦିଦେବା ଏବଂ ସେମାନଙ୍କର ଆଖି ଓ ହାତର ଅସଦ୍-ବ୍ୟବହାର କରିବା । ଉଚିତ ଶିକ୍ଷା ଲାଭ କରିଥିବା ପିଲା ପ୍ରାୟ କୌଣସି ଚେଷ୍ଟା ନ କରି ଠିକ୍ ସମୟରେ ଲେଖିପଢ଼ି ଶିଖିବାକୁ ସମର୍ଥ ହୋଇଥାଏ ଏବଂ ଖୁସୀ ହୋଇ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଶିଖେ । ମାତ୍ର ବର୍ତ୍ତମାନ ସେଗୁଡ଼ିକ ତା' ଉପରେ ଠିକ୍ ବୋଝପରି ହୋଇ ରହିଛି । ତା'ର ଅନେକ ମୂଲ୍ୟବାନ୍ ସମୟ, ଯାହାକୁ କି ସେ ଅଧିକ ଉପଯୁକ୍ତ ଭାବରେ ବ୍ୟବହାର କରିପାରୁଥାନ୍ତା, ତାହା

କେବଳ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ ଏବଂ ଶେଷରେ ଗୋଲ ଗୋଲ ଅକ୍ଷର ଲେଖି ଶିଖିବା ପରିବର୍ତ୍ତେ ବା ସ୍ପଷ୍ଟ ଉଚ୍ଚାରଣ କରିପାରିବା ପରିବର୍ତ୍ତେ ପିଲାମାନେ କେବଳ ବଙ୍କାଟଙ୍କା ଅକ୍ଷର ଲେଖନ୍ତି ଏବଂ ଅସୁନ୍ଦର ହସ୍ତାକ୍ଷର ଲେଖିବାରେ ଅଭ୍ୟସ୍ତ ହୋଇଯାଆନ୍ତି । ପଢ଼ିବା ବିଷୟରେ ଏତିକି କୁହାଯାଇ ପାରେ ଯେ, ଯାହା ନ ପଢ଼ିଥିଲେ କଦାପି କୌଣସି କ୍ଷତି ହୋଇ ନ ଥାନ୍ତା, ସେମାନେ ସେଇଥିରୁ ହିଁ ଗୁଡ଼ାଏ ପଢନ୍ତି ଏବଂ ଏପରି ମନ୍ଦ-ଭାବରେ ପଢନ୍ତି ଯେ, ଉଚ୍ଚାରଣରୁ ବା ସେହି ପଢ଼ାରୁ କିଛି ଅର୍ଥ ବୁଝନ୍ତି ନାହିଁ । ଏହାକୁ ଶିକ୍ଷା ବୋଲି କହିବାର ଅର୍ଥ ହେଉଛି ସେହି ମହାନ ଶବ୍ଦର ଅବମାନନା କରିବା । ପଢ଼ିଲେଖି ଶିଖିବା ପୂର୍ବରୁ ପିଲାକୁ ସାଧାରଣ ମୌଳିକ ଜ୍ଞାନ ଦେବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଏତିକି କରାଯାଇ ପାରିଲେ ତଦ୍ୱାରା ଆମର ଏହି ଦରିଦ୍ର ଦେଶ ନାନା ପଦ୍ୟାବଳି ଓ ଶିଶୁପାଠ୍ୟ ପୁସ୍ତକ କିଣିବାର ଅନାବଶ୍ୟକ ଖରଚରୁ ଏବଂ ଅନିଷ୍ଟରୁ ରକ୍ଷା ପାଆନ୍ତା । ପିଲାଙ୍କଲାଗି ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକର ଯଦି ଏକାନ୍ତ ଆବଶ୍ୟକତା ଥାଏ, ତେବେ କେବଳ ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କ ସକାଶେ ହିଁ ଲେଖାଯିବା ଉଚିତ; ମାତ୍ର ମୋ' କଳ୍ପନାର ପିଲାମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଲେଖାଯିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ପ୍ରଚଳିତ ପଦ୍ଧତିରେ ଆମେ ଖସିଯାଇ ନ ଥିଲେ, ଏ କଥା ଆମ ଆଖିକୁ ଦିବାଲୋକ ପରି ନିଶ୍ଚୟ ଜଳଜଳ ହୋଇ ଦିଶୁଥାନ୍ତା ।

ମୁଁ ଯେଉଁ ଶିକ୍ଷାର କଥା କହିଲି, ତାକୁ ପିଲାମାନେ କେବଳ ଆପଣା ଘରେ ଓ କେବଳ ନିଜ ମାଆଠାରୁ ପାଇପାରିବେ । ଗୋଟିଏ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବିଚାର କଲେ, ସବୁ ପିଲା ଆପଣା ମାଆଠାରୁ କୌଣସି ନା କୌଣସି ପ୍ରକାରର ଶିକ୍ଷା ଅବଶ୍ୟ ପାଉଥାନ୍ତି । ମାତ୍ର ପାରିବାରିକ ଜୀବନ ଯେପରି ଖଣ୍ଡଖଣ୍ଡ ହୋଇଯିବାରେ ଲାଗିଛି ଏବଂ ଅଧିକାଂଶ ପିତାମାତା ଏହି ଶିକ୍ଷା ଦେବାକୁ ଯେପରି ଅଯୋଗ୍ୟ ପ୍ରମାଣିତ ହେଉଛନ୍ତି, ସେହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଏପରି ଏକ ପରିବେଶରେ ନେଇ ରଖିବା ଉଚିତ, ଯେଉଁଠାରେ କି ସେମାନେ ଠିକ୍ ଆପଣା ଘରପରି ବାତାବରଣ ପାଇପାରିବେ । ସବୁ ମଣିଷଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ମାଆ ହେଉଛି ପିଲାମାନଙ୍କ ଶିକ୍ଷାର ଦାୟିତ୍ୱ ନେବାଲାଗି ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ଉପଯୁକ୍ତା । ତେଣୁ, ଏହି ବିଶେଷ କାର୍ଯ୍ୟଟି କେବଳ ନାରୀମାନଙ୍କ ଉପରେ ନ୍ୟସ୍ତ ହେବା ଉଚିତ ଅଟେ । ସାଧାରଣତଃ ସ୍ନେହ ଓ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଦେଖିଲେ, ପୁରୁଷମାନେ ନାରୀମାନଙ୍କର ଅନେକ ପଛରେ ପଡ଼ିରହିବେ । ଏହାହିଁ ଯଦି ସତ୍ୟ ହୁଏ, ତେବେ ଯୁଗପତ୍ ନାରୀ ଶିକ୍ଷାର ସମାଧାନ ବାହାର କରିବାକୁ ଉଦ୍ୟମ ନ କଲେ ଶିଶୁଶିକ୍ଷା ସମସ୍ୟାର ସମାଧାନ ହୋଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ମୁଁ ଏକଥା କହିବାକୁ କୌଣସି କୁଣ୍ଠାବୋଧ କରୁନାହିଁ ଯେ, ଆମ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ସଫଳ ଭାବରେ ଉଚିତ ଶିକ୍ଷା ଦେଇ ପାରିବା ଭଳି ପ୍ରକୃତ ଜନନୀ-ଶିକ୍ଷୟିତ୍ରୀ ନ ପାଇବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ, ସ୍କୁଲକୁ ଯାଉଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଆମର ପିଲାମାନେ ପ୍ରକୃତ ଶିକ୍ଷାରୁ ବଞ୍ଚିତ ହୋଇ ରହିଥିବେ ।

ବର୍ତ୍ତମାନ ଶିଶୁଶିକ୍ଷା ବିଷୟରେ ମୁଁ ସଂକ୍ଷେପରେ କିଛି କହିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିବି । ମନେ କରିଯାଉ ଯେ,ଜଣେ ଜନନୀ-ଶିକ୍ଷୟିତ୍ରୀଙ୍କ ଦାୟିତ୍ୱରେ ପାଞ୍ଚଜଣ ପିଲା ଅଛନ୍ତି । ପିଲାମାନେ ଉତ୍ତମ ଚାଲି-ଚଳଣ ବିଷୟରେ କୌଣସି ତାଲିମ ପାଇନାହାନ୍ତି । ସେମାନେ ପରିଷ୍କାର ରୂପେ କଥା କହି ପାରୁନାହାନ୍ତି । ସେମାନେ ଠିକ୍‌ଭାବରେ ଚାଲି ବା ବସି ଜାଣିନାହାନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କର ନାକ, ଆଖି, କାନ ଓ ନଖସବୁ ମଇଳା ରହିଛି । ବସିବାକୁ କହିଲେ ସେମାନେ ଗୋଡ଼ ଲମ୍ବାଇ ବସୁଛନ୍ତି ଓ କଥା କହିଲାବେଳେ ଯାହା କହୁଛନ୍ତି, ତାହା ପାଟିରୁ ପୂରା ନ ବାହାରିଲା ପରି ମନେହେଉଛି । ଦେହ ବିଷୟରେ ସେମାନଙ୍କର କୌଣସି ଜ୍ଞାନ ନାହିଁ । ସେମାନଙ୍କ ଲୁଗାପଟାରେ କୌଣସି ବିନ୍ୟାସ ନାହିଁ, ପକେଟ ଭିତରେ ଏଣ୍ଡ୍ରିତେଣ୍ଡ୍ରି କେତେ କ'ଣ ଭର୍ତ୍ତି ହୋଇ ରହିଛି ଏବଂ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ସେମାନେ ମୁହିଁମୁହିଁ ବାହାର କରି ପାଟିରେ ପୂରାଇବାରେ ଲାଗିଛନ୍ତି । ମୁଣ୍ଡରେ ଲଗାଇଥିବା ଟୋପିର ଧଡ଼ିଗୁଡ଼ାକ କଳା ଓ ଅଠାଳିଆ ଦିଶିଲାଣି ଓ ସେଥିରୁ ଦୁର୍ଗନ୍ଧ ବାହାରୁଛି । ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ସେମାନଙ୍କର ଦାୟିତ୍ୱରେ ରହିଥିବା ଶିକ୍ଷୟିତ୍ରୀର ମାଆର ହୃଦୟ ଥିଲେ ଯାଇ ଏହି ପିଲାଙ୍କୁ କୌଣସି ଭଲ କଥା ଶିଖାଇ ପାରିବେ । ସେମାନଙ୍କୁ ସେ ଆଗ ପରିଷ୍କାରପରିଚ୍ଛନ୍ନତା ବିଷୟରେ ଶିକ୍ଷା ଦେବେ । ସେ ସେମାନଙ୍କୁ ଆପଣାର ସ୍ନେହ ଦ୍ୱାରା ସିକ୍ତ କରି ରଖିଥିବେ ଏବଂ ନାନାପ୍ରକାରେ ସେମାନଙ୍କୁ ଖୁସୀ କରି ରଖିଥିବେ । ମାଆ କୌଶଲ୍ୟା ରାମଙ୍କୁ ଯେପରି ଖୁସୀ କରି ରଖୁଥିଲେ, ସେହି କଳା କେବଳ ମାଆମାନେ ଜାଣିଛନ୍ତି । ପିଲାମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷୟିତ୍ରୀ ସେମାନଙ୍କୁ ସେହିପରି ଖୁସୀ କରି ରଖିଥିବେ । ଏହିରୂପେ ଶିକ୍ଷୟିତ୍ରୀ ସେମାନଙ୍କୁ ସ୍ନେହର ବନ୍ଧନରେ ବାନ୍ଧି ରଖିବେ ଏବଂ ତେବେ ଯାଇ ପିଲାଏ ଯାହା କରନ୍ତୁ ବୋଲି ସେ ଇଚ୍ଛା କରିବେ, ପିଲାମାନେ ତାହା ଆଗ୍ରହରେ କରିବେ । ଯେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ, ଏହି ପିଲାମାନେ ପରିଷ୍କାର-ପରିଚ୍ଛନ୍ନ ରହି ନ ଶିଖିଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର ଦାନ୍ତ, କାନ, ହାତ ଓ ଗୋଡ଼ ସଫା ନ ରହିଛି ସେମାନେ ନିଜ ନିଜ ପୋଷାକର ଯତ୍ନ ନେଇ ନ ଶିଖିଛନ୍ତି ଏବଂ ସେମାନଙ୍କ ଉଚ୍ଚାରଣରେ ଉନ୍ନତି ନ ଘଟିଛି, ସେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଶିକ୍ଷୟିତ୍ରୀ ଅଳ୍ପ ବିଶ୍ରାମ ନେବାକୁ ମନ କରିବେ ନାହିଁ । ଏତିକି ସଫଳତା ହାସଲ କରିସାରିବା ପରେ ସେ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ପ୍ରଥମେ ରାମନାମ, ଭଗବାନଙ୍କର ନାମ ଶିଖାଇଦେବେ । ଭଗବାନଙ୍କର ଅନେକ ନାମ ରହିଛି ଓ ତାଙ୍କୁ ଆମେ ଯେଉଁ ନାମରେ ଡାକିଲେ ମଧ୍ୟ ସେଥିରେ କିଛି ଯାଏଆସେ ନାହିଁ । ଧର୍ମ ପରେ ଅର୍ଥ, ଅର୍ଥାତ୍ ସାଂସାରିକ ଜ୍ଞାନ । ତେଣୁ ଶିକ୍ଷୟିତ୍ରୀ ତା'ପରେ ପିଲାଙ୍କୁ ଅଙ୍କ ଶିଖାଇବେ । ସେ ପିଲାଙ୍କୁ ଗୁଣନ-ଖଡ଼ା ଶିଖାଇବେ, ଯୋଗ ଓ ବିୟୋଗ ଶିଖାଇବେ,— ମୌଖିକ ଭାବରେ ଯେତିକି ସମ୍ଭବ ହେବ ସେତିକି ଶିଖାଇବେ । ପିଲାମାନେ ଯେଉଁ ସ୍ଥାନରେ ବାସ କରୁଛନ୍ତି, ସେହି ସ୍ଥାନର କଥା ଜାଣିବେ ।

ତେଣୁ ଶିକ୍ଷୟିତ୍ରୀ ସେମାନଙ୍କୁ ନଦ ନଦୀ ବିଷୟରେ କହିବେ, ପାହାଡ଼ ଓ ବିଖ୍ୟାତ କୋଠାବାଡ଼ିଗୁଡ଼ିକ ବିଷୟରେ ବି ଶିକ୍ଷା ଦେବେ । ଏହି ଉପାୟରେ ସେ ପିଲଙ୍କୁ ଦେଶ ବିଷୟରେ ମଧ୍ୟ ଆବଶ୍ୟକ ଜ୍ଞାନ ଦେଇ ପାରିବେ । ପିଲମାନଙ୍କ ସହିତ ସେ ନିଜର ଜ୍ଞାନରେ ମଧ୍ୟ ସତତ ଉନ୍ନତି ଘଟାଉଥିବେ । ଏହି ପ୍ରଣାଳୀ ଅନୁସାରେ ଇତିହାସ ଓ ଭୂଗୋଳକୁ ଦୁଇଟି ଅଲଗା ବିଷୟରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରାଯିବ ନାହିଁ । କାହାଣୀ ମାଧ୍ୟମରେ ଦୁଇଟିଯାକ ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯିବ । ମାତ୍ର ଶିକ୍ଷୟିତ୍ରୀ ଏତିକରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇ ବସିଯିବେ ନାହିଁ । ହିନ୍ଦୁ ହୋଇଥିଲେ ମାଆ ପିଲଙ୍କର ଶୈଶବକାଳରୁ ସେମାନଙ୍କୁ ସଂସ୍କୃତ ଶ୍ଳୋକ ଆବୃତ୍ତି କରି ଶୁଣାଇବ; କାରଣ ସେମାନେ ସଂସ୍କୃତ ଶବ୍ଦର ଉଚ୍ଚାରଣ ସହିତ ପରିଚିତ ହୋଇଯିବେ । ସେ ସେମାନଙ୍କୁ ସଂସ୍କୃତ ଭାଷାରେ ରଚିତ ଭଗବାନଙ୍କର ସ୍ତୋତ୍ରମାନ ଶିଖାଇଦେବ । ଦେଶପ୍ରୀତି ପାଇଁ ଜଣେ ମାଆ ପିଲମାନଙ୍କୁ ହିନ୍ଦୀଭାଷା ବି ଶିଖାଇବ । ତେଣୁ ସେ ପିଲଙ୍କ ସହିତ ହିନ୍ଦୀରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରିବ । ସେ ସେମାନଙ୍କୁ ହିନ୍ଦୀବହିରୁ ଭଲ ଭଲ ଅଂଶମାନ ପଢ଼ି ଶୁଣାଇବ ଏବଂ ଏହି ପ୍ରଣାଳୀରେ ପିଲଙ୍କ ଭିତରେ ଦୁଇଟି ଭାଷାର ମୂଳଦୁଆ ପକାଇବ । ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବି ସେମାନଙ୍କୁ ସେ ଅକ୍ଷର ଶିଖାଇ ନ ଥିବ, ମାତ୍ର ସେମାନଙ୍କ ହାତରେ ତୁଳି ଅବଶ୍ୟ ଧରାଇ ଦେଇଥିବ । ସରଳରେଖା ଓ ବୃତ୍ତ ଅଙ୍କନ କରିବା ସେମାନଙ୍କୁ ସେ ଶିଖାଇଦେବ । ଯେଉଁ ପିଲ ଫୁଲଟିଏ, ପାଣିମାଠିଆଟିଏ ବା ତ୍ରିଭୁଜଟିଏ ଆଙ୍କି ପାରୁନାହିଁ, ତାକୁ ଶିକ୍ଷିତ ବୋଲି କୁହାଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ଏହି ସ୍ତରରେ ଶିକ୍ଷୟିତ୍ରୀ ସେମାନଙ୍କୁ ଭଲ ସଂଗୀତ ସହିତ ପରିଚିତ କରାଇବେ । ପିଲମାନେ ଏକସ୍ୱରରେ ଜାତୀୟସଂଗୀତ କିମ୍ବା ଭଜନ ପ୍ରଭୃତି ଗାଇ ନ ପାରୁଥିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେ କଦାପି ଅସ୍ତ୍ର ଧରି ରହିବେ ନାହିଁ । ସେ ସେମାନଙ୍କୁ ତାଳ ଓ ଲୟ ରଖି ଗୀତ ଗାଇବାକୁ ଶିଖାଇବେ । ସମ୍ଭବ ହେଲେ ସେ ସେମାନଙ୍କୁ ଏକତାରା ବା ଝାଞ୍ଜ ଆଣିଦେବେ । ଶାରୀରିକ ଶକ୍ତି ହାସଲ କରିବାଲାଗି ସେମାନଙ୍କୁ ସେ ବ୍ୟାୟାମ ଶିଖାଇବେ, ଦୌଡ଼ିବାକୁ ଓ ଡେଇଁବାକୁ ଶିଖାଇବେ । ପିଲମାନେ ସେବାକାର୍ଯ୍ୟ କରିବାରେ ଆନନ୍ଦ ପାଇବା ଶିଖିବେ, ବିଭିନ୍ନ କର୍ମକୌଶଳ ବି ଶିକ୍ଷା କରିବେ । ତେଣୁ ଶିକ୍ଷୟିତ୍ରୀ ସେମାନଙ୍କୁ କପା ତୋଳିବାଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ସବୁବିଧ ଆନୁଷଙ୍ଗିକ ପ୍ରକ୍ରିୟା ସହିତ ସୂତାକଟା ଶିକ୍ଷା ଦେବେ ଏବଂ ଏହି ପିଲମାନେ ଖୁସି ହୋଇ ପ୍ରତିଦିନ ଅନ୍ତତଃ ଅଧଘଣ୍ଟାଏ ସୂତାକାଟିବେ ।

ଏହି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବିଚାର କଲେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଚଳୁଥିବା ଅଧିକାଂଶ ପାଠ୍ୟ ପୁସ୍ତକ ଆମର କୌଣସି କାମରେ ଲାଗିବ ନାହିଁ । ସେଥିପାଇଁ ଶିକ୍ଷୟିତ୍ରୀ-ଜନନୀ ନୂଆ ପାଠ୍ୟ ପୁସ୍ତକ ଯୋଗାଡ଼ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିବେ ବା ନିଜେ ନୂଆ ପାଠ୍ୟ ପୁସ୍ତକ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବେ । ପିଲମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ହୃଦୟରେ ରହିଥିବା ସ୍ନେହ-ଶ୍ରଦ୍ଧା ତାଙ୍କୁ

ଏହି କାର୍ଯ୍ୟରେ ନିଶ୍ଚୟ ସାହାଯ୍ୟ କରିବ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଗାଆଁର ଖାସ୍ ଇତିହାସ ଓ ଭୂଗୋଳ ରହିଛି, ତେଣୁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଗାଆଁ ପାଇଁ ନିଜର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଇତିହାସ ବହି ଓ ଭୂଗୋଳ ବହି ରହିବା ମଧ୍ୟ ଅତି ସ୍ୱାଭାବିକ । ଅଙ୍କ ପ୍ରଶ୍ନଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟ ନୂଆଭାବେ ତିଆରି ହେବ । ପ୍ରତିଦିନ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ପଢ଼ାଇବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଶିକ୍ଷୟିତ୍ରୀ-ଜନନୀ ଯେପରି ଆବଶ୍ୟକ କରିବେ, ସେପରି ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ତିଆରି କରିବେ । ସେ ନୂଆ ନୂଆ ଅଙ୍କ ତିଆରି କରି ଆଣିବେ । ପିଲାଙ୍କୁ କହିବାଲାଗି ତାଙ୍କ ପାଖରେ ନିତି ନୂଆ ନୂଆ କଥା ମହଜୁଦ୍ ରହିଥିବ । ଦୈନିକ ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ତିଆରି କରିବା ବେଳେ ସେ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଆପଣାର ଟିପା ଖାତାରେ ଲେଖି ରଖିଥିବେ । ଏଣୁ ସେ କ୍ଲାସରେ ପଢ଼ାଉଥିବା ପାଠ ଏକ ଯନ୍ତ୍ରଚାଳିତ ନୀରସ କାର୍ଯ୍ୟ ନ ହୋଇ ଜୀବନ୍ତ ଓ ସୃଜନଶୀଳ ହୋଇ ରହିଥିବ ।

ପିଲାମାନଙ୍କର ପ୍ରକୃତି ଅନୁସାରେ ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ବଦଳି ଯାଉଥିବ । ତେଣୁ ପ୍ରତି ଦିନ ମାସରେ ନୂତନ ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ତିଆରି ହେଉଥିବ । କ୍ଲାସରେ ପଢ଼ୁଥିବା ପିଲାମାନେ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାରର ଘରୁ ଆସିଥିବେ, ତେଣୁ ବିଭିନ୍ନ ପୃଷ୍ଠଭୂମି ଉପରେ ସେମାନଙ୍କର ସ୍ୱଭାବ ଗଢ଼ା ହୋଇଥିବ । ତେଣୁ ସବୁ ପିଲାଙ୍କପାଇଁ ଆମେ ଏକା ପ୍ରକାରର ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ଚଳାଇ ପାରିବୁ ନାହିଁ । ସେମାନେ ଆଗରୁ ଯାହାସବୁ ଶିଖିଛନ୍ତି, ସେଗୁଡ଼ାକୁ ପାଶୋରି ପକାଇବା ଲାଗି ସେମାନଙ୍କୁ ପ୍ରବର୍ତ୍ତାଇବା ମଧ୍ୟ ସମସ୍ତ ସମୟରେ ଆବଶ୍ୟକ ହୋଇପାରେ । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ, ଛଅ ସାତ ବର୍ଷ ବୟସର ଗୋଟିଏ ପିଲା ଯଦି ଅପରିଷ୍କାର ଭାବରେ ଅକ୍ଷର ଲେଖି ଶିଖିସାରିଛି ବା ଯାହା ପଢ଼ୁଛି, ତା'ର ଅର୍ଥ ନ ବୁଝି ନ ସୁଝି ସେ ପଢ଼ିବାର ଅଭ୍ୟାସ କରିଛି, ତେବେ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ସେ ଯେପରି ପାସୋରି ପକାଏ, ଶିକ୍ଷୟିତ୍ରୀ-ଜନନୀ ତାହାର ଉପାୟ କରିବେ । ଖାଲି ପଢ଼ି ଶିଖିଲେ ଯେ ପିଲା ଜ୍ଞାନ ଅର୍ଜନ କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହୋଇପିବ, ସେ ଏହି ଭ୍ରାନ୍ତଧାରଣାକୁ ଦୂର କରିଦେବେ । ଆଦୌ ପଢ଼ି ଶିଖି ନଥିବା ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ଯେ ବିଜ୍ଞ ହୋଇପାରିବ, ଏକଥା ବୁଝିବାକୁ ଆଦୌ କଷ୍ଟକର ହେବ ନାହିଁ ।

ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧଟିରେ ମୁଁ 'ଶିକ୍ଷକ' ଶବ୍ଦଟିର ପ୍ରୟୋଗ କରି ନାହିଁ । ତାହା ସ୍ଥାନରେ "ଶିକ୍ଷୟିତ୍ରୀ-ଜନନୀ"ର ପ୍ରୟୋଗ କରିଛି । କାରଣ, ଆପଣାର ଦାୟିତ୍ୱରେ ଥିବା ପିଲାଙ୍କ ଲାଗି ଜଣେ ଶିକ୍ଷୟିତ୍ରୀ ମାଆପରି ହୋଇ ରହିବା ଉଚିତ । ଯେ ମାଆର କାମ ଚଳାଇ ନ ପାରିବ, ସେ ଶିକ୍ଷୟିତ୍ରୀ ହୋଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ପିଲାକୁ କୌଣସି ବିଷୟ ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯାଉଛି ବୋଲି ପିଲା ଯେପରି ଅନୁଭବ କରିପାରିବ ନାହିଁ । ଶିକ୍ଷୟିତ୍ରୀ ପିଲା ଉପରେ କେବଳ ଦୃଷ୍ଟି ରଖିଥିବେ ଓ ତାକୁ ବାଟ ଦେଖାଇ ନେଉଥିବେ । ଯେଉଁ ପିଲା ସ୍କୁଲରେ ଛଅ ଘଣ୍ଟା ରହୁଛି, ସେ ଆପଣାର ସମୟକୁ ନଷ୍ଟ କରିପାରୁଥାଏ; ମାତ୍ର ଯେଉଁ ପିଲା ଉପଯୁକ୍ତମତେ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିବ, ସେ କୌଣସି ନା କୌଣସି ବିଷୟ ଯଥାର୍ଥରେ ଶିକ୍ଷା କରିବାରେ ଲାଗିଥିବ ।

ଆମେ ବର୍ତ୍ତମାନ ପରିସ୍ଥିତିରେ ଉପଯୁକ୍ତ ଶିକ୍ଷୟିତ୍ରୀ-ଜନନୀ ପାଇ ନ ପାରୁ । ତେଣୁ ଏଥିପାଇଁ ପୁରୁଷମାନଙ୍କୁ ନିଯୁକ୍ତ କରାଯାଇପାରେ । ଏଭଳି କ୍ଷେତ୍ରରେ ପୁରୁଷ-ଶିକ୍ଷକଙ୍କୁ ମାଆର ସ୍ଥାନ ପୂରଣ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ମାତ୍ର, ବିଶେଷରେ ମାତାମାନଙ୍କୁ ହିଁ ଏହି ଦାୟିତ୍ୱ ନେବାକୁ ହେବ । ମାତ୍ର ମୋ କଥା ଯଦି ଠିକ୍ ହୁଏ, ଯେଉଁ ମାଆର ହୃଦୟରେ ସ୍ନେହ ଅଛି, ସେ ଏହି ଦାୟିତ୍ୱ ପାଇଁ ଆପଣାକୁ ନିଶ୍ଚୟ ତିଆରି କରିପାରିବ । ନିଜକୁ ତିଆରି କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସେ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ତିଆରି କରିପାରିବ ।

—ନବଜୀବନ, ତା ୨।୭।୧୯୨୯

୭୩
ପରିବେଶ ସହ କୌଣସି ସଂପର୍କ ନାହିଁ

ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟବଶତଃ ଆମର ପରିବେଶ ସହ ଏ ଶିକ୍ଷାପଦ୍ଧତିର କୌଣସି ସମ୍ବନ୍ଧ ନାହିଁ । ତେଣୁ ରାଷ୍ଟ୍ରର ଅଳ୍ପ କେତେକ ବାଳକବାଳିକା ଏ ଯେଉଁ ଶିକ୍ଷା ପାଉଛନ୍ତି, ତାହା ପରିବେଶକୁ ବସ୍ତୁତଃ ସ୍ପର୍ଶ କରୁନାହିଁ ।

(ହରିଜନ, ତା ୨୩।୫।୧୯୩୭)

ଯେତେ ସଦୁଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଇଂରେଜ ଶିକ୍ଷକମାନେ ଇଂରେଜୀ ଓ ଭାରତୀୟ ଆବଶ୍ୟକତା ମଧ୍ୟରେ ରହିଥିବା ପାର୍ଥକ୍ୟକୁ କଦାପି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣଭାବରେ ବୁଝିପାରି ନ ଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଯେଉଁ କୋଠାବାଡ଼ି ଦରକାର, ଆମ ଜଳବାୟୁରେ ତାହାର କୌଣସି ଆବଶ୍ୟକତା ନାହିଁ । ଇଂରେଜ ବାଳକବାଳିକାମାନେ ପ୍ରଧାନତଃ ସହରର ବାତାବରଣ ମଧ୍ୟରେ ଲାଳିତପାଳିତ ହୋଇଥିବାରୁ ସେମାନେ ଯେଉଁ ଧରଣର ଶିକ୍ଷା ଚାହାନ୍ତି, ଆମର ବାଳକବାଳିକାମାନେ ପ୍ରଧାନତଃ ଗ୍ରାମ୍ୟ ବାତାବରଣରେ ବଢ଼ିଥିବାରୁ ସେ ଧରଣର ଶିକ୍ଷା ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଅନାବଶ୍ୟକ ।

ଆମର ବାଳକବାଳିକାମାନେ ସ୍କୁଲରେ ନାମ ଲେଖାଇବା ପରେ ସେମାନଙ୍କର ସ୍ଲେଟ, ପେନ୍ସିଲ ଓ ବହି ଅବଶ୍ୟକ ନାହିଁ । ଯେଉଁ ସରଳ ଗାଉଁଲି ଯନ୍ତ୍ରପାତି ସେମାନେ ଅନାୟାସରେ ବ୍ୟବହାର କରିପାରିବେ ଏବଂ ତଦ୍ଦ୍ୱାରା ସେମାନେ କିଛି ଉପାର୍ଜନ କରିପାରିବେ, ସେମାନଙ୍କର ସେସବୁ ଦରକାର । ଏହାର ଅର୍ଥ ଶିକ୍ଷାର ପ୍ରଣାଳୀମୂଳକରେ କ୍ରାନ୍ତି ବା ବିପ୍ଳବ । ସ୍କୁଲକୁ ପଢ଼ିଯିବା ବୟସର ପ୍ରତ୍ୟେକ ବାଳକ ବାଳିକା ପାଇଁ ଶିକ୍ଷାକୁ ଏହି କ୍ରାନ୍ତି ବିନା ଆମେ ସହଜଲଭ୍ୟ କରିପାରିବା ନାହିଁ ।

ସରକାରୀ ସ୍କୁଲଗୁଡ଼ିକରେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଯେଉଁ ପଠନ ଲିଖନ ଓ ଗଣିତ ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯାଉଛି, ତାହା ବାଳକବାଳିକାମାନଙ୍କର ଭବିଷ୍ୟତ୍ ଜୀବନରେ କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟରେ ଆସୁନାହିଁ—ଏହା ସମସ୍ତେ ସ୍ୱୀକାର କଲେଣି । ସ୍କୁଲ ଛାଡ଼ିବାର ବର୍ଷକ ମଧ୍ୟରେ ବାଳକବାଳିକାମାନେ ଏସବୁ ପାସୋରି ଦେଉଛନ୍ତି । ବ୍ୟବହାରରେ ନ ଆସିବାରୁ ଏସବୁ ପାସୋରି ଯାଉଛି । ଗ୍ରାମ୍ୟ ପରିବେଶ ମଧ୍ୟରେ ଏ ପାଠର କୌଣସି ଆବଶ୍ୟକତା ନାହିଁ ।

ମାତ୍ର ପରିବେଶ ସହ ମେଳ ରଖି ଯଦି ବାଳକବାଳିକାମାନଙ୍କୁ କୌଣସି ଧନ୍ଦାର ତାଲିମ ଦିଆଯାଉଥାନ୍ତା, ତେବେ ସ୍କୁଲରେ ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ ହୋଇଥିବା ଖର୍ଚ୍ଚକୁ ସେମାନେ ଯେ କେବଳ ପରିଶୋଧ କରିଦିଅନ୍ତେ ତାହା ନୁହେଁ, ଅଧିକନ୍ତୁ ପରବର୍ତ୍ତୀ ଜୀବନରେ ସେମାନେ ସେହି ଶିକ୍ଷାକୁ କାମରେ ଲଗାଇପାରନ୍ତେ । କୌଣସି ସ୍କୁଲରେ ଯଦି ଖଣ୍ଡିଏ କପା-କିଆରୀ ରହନ୍ତା ଏବଂ ସେଠାରେ ସୂତାକଟା ଓ ଲୁଗାବୁଣାରେ ତାଲିମ ଦିଆଯାନ୍ତା, ତେବେ ସେହି ସ୍କୁଲ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ସ୍ୱାବଲମ୍ବୀ ହୋଇପାରନ୍ତା—ମୁଁ କଳ୍ପନା କରୁଛି ।

ଯେଉଁ ଯୋଜନାର ଆଭାସ ଦେଉଛି, ସେଥିରୁ ପୁସ୍ତକଗତ ଶିକ୍ଷାକୁ ମୁଁ ବାଦ୍ ଦେଉନାହିଁ । ଯେଉଁ ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷାରେ ପଠନ, ଲିଖନ ଓ ଗଣିତ ଶିକ୍ଷାର ବ୍ୟବସ୍ଥା ନାହିଁ, ତାକୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ବୋଲି କୁହାଯିବ ନାହିଁ । ମାତ୍ର ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷାର ଶେଷ ବର୍ଷରେ ପଠନ ଓ ଲିଖନ ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯିବ, କାରଣ, ସେତିକିବେଳେ ବାଳକ ବା ବାଳିକା ଶୁଦ୍ଧ ଭାବରେ ବର୍ଣ୍ଣମାଳା ଶିଖିବାକୁ ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଥାଏ । ହସ୍ତାକ୍ଷର ଗୋଟିଏ ସୁରୁଚିକଳା । କୌଣସି କଳାକାର ଯେପରି ଚିତ୍ର ଆଙ୍କେ, ସେହିପରି ପ୍ରତ୍ୟେକ ଅକ୍ଷରକୁ ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ ରୂପେ ଲେଖିବା ଉଚିତ । ବାଳକବାଳିକାମାନଙ୍କୁ ପ୍ରଥମେ ସାମାନ୍ୟ ଚିତ୍ରାଙ୍କନ ଶିକ୍ଷା ଦେଲେ ଯାଇ ଏହା ହୋଇପାରିବ । ଧନ୍ଦାଶିକ୍ଷାରେ ଅଧିକାଂଶ ସମୟ କଟାଇବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ବାଳକ-ବାଳିକାମାନେ ପ୍ରାଥମିକ ଇତିହାସ, ଭୂଗୋଳ ଓ ଗଣିତରେ ମୌଖିକ ଶିକ୍ଷା ପାଇବେ । ସେମାନେ ଶିଷ୍ଟାଚାର ଶିଖିବେ । ବ୍ୟାବହାରିକ ସ୍ୱଚ୍ଛତା ଓ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟରକ୍ଷା ବିଷୟରେ ସେମାନେ ବାସ୍ତବ ଶିକ୍ଷା ପାଇବେ । ଏ ସବୁ ଶିକ୍ଷା ସେମାନେ ନିଜ ଘରକୁ ନେଇଯିବେ ଏବଂ ନୀରବ ବିପ୍ଳବୀ ହେବେ ।

—ୟଙ୍ଗ ଇଣ୍ଡିଆ, ତା ୧୧।୭।୧୯୨୯

୭୪

ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସଭ୍ୟତାର ନକଲ ମାରାତ୍ମକ

ଏହା ନିଃସନ୍ଦେହ ଯେ, ଇଉରୋପୀୟ ସଭ୍ୟତା ଇଉରୋପୀୟମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଉତ୍ତମ; ମାତ୍ର ଆମେ ଯଦି ତାହାର ନକଲ କରିବୁ, ତେବେ ତାହା ଭାରତକୁ ଧ୍ୱଂସ

କରିଦେବ । ମୋର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଏହା ନୁହେଁ ଯେ, ସେ ସଭ୍ୟତାରେ ଯାହା କିଛି ଭଲ ଅଛି ଓ ଯାହା ଆମେ ହଜମ କରିପାରିବୁ, ତାକୁ ଆମେ ଗ୍ରହଣ କରି ନିଜସ୍ୱ ନ କରୁଁ କିମ୍ବା ମୋର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ମଧ୍ୟ ନୁହେଁ ଯେ ଇଉରୋପୀୟ ସଭ୍ୟତାରେ ଯେଉଁ ଦୋଷ-ଗୁଡ଼ିକ ପଶିଗଲାଣି, ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଇଉରୋପୀୟ ଲୋକଙ୍କୁ ତ୍ୟାଗ କରିବାକୁ ନ ପଡ଼ିବ । ଭୌତିକ ସଭ୍ୟତାର ନିରନ୍ତର ଅନ୍ୱେଷଣ ଓ ସେହି ସଭ୍ୟତାରେ ନିମଜ୍ଜିତ ରହିବା ଇଉରୋପୀୟମାନଙ୍କର ଏକ ଦୋଷ । ସେମାନଙ୍କର ଏହି ସଭ୍ୟତାର ଓଜନରେ ଚପି ହୋଇ ଯଦି ନଷ୍ଟ ନ ହେବାକୁ ଚାହାନ୍ତି, ତେବେ ସେମାନେ ନିଜର ବର୍ତ୍ତମାନ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ବଦଳାଇବେ । ଇଉରୋପୀୟମାନେ ଏହି ସୁଖସ୍ୱାଚ୍ଛନ୍ଦ୍ୟର ଗୋଲାମ ହେବାକୁ ଯାଉଛନ୍ତି ବୋଲି ମୁଁ ସାହସ ସହକାରେ କହିପାରେ । ସମ୍ଭବ ହୋଇପାରେ ଯେ ମୋର ଏ କଥା ଭୁଲ । ମାତ୍ର ମୁଁ ବିଶ୍ୱାସ କରେ ଯେ ଏହି ସୁବେଲୀ ହରିଣ ପଛରେ ଯଦି ଭାରତ ଗୋଡ଼ାଇବ, ତାହାହେଲେ ନିଶ୍ଚିତ ଭାବରେ ମୃତ୍ୟୁକୁ ବରଣ କରିବ । ଜଣେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଦାର୍ଶନିକଙ୍କର "ସରଳ ଜୀବନ ଓ ଉଚ୍ଚ ବିଚାର"—ଏହି ଜୀବନସୂତ୍ରକୁ ଆମେ ଗ୍ରହଣ କରିନେବା ଉଚିତ । ଏଥିକି ନିଶ୍ଚିତ ଯେ ଆଜି ଭାରତର କୋଟି କୋଟି ଲୋକ ଉଚ୍ଚ ସ୍ତରର ଜୀବନଯାପନ କରିପାରୁ ନାହାନ୍ତି ଏବଂ ଆମେ ମୁଷ୍ଟିମେୟ ଲୋକ—ଯେ ଜନତା ପାଇଁ ଚିନ୍ତା କରୁଅଛୁଁ ବୋଲି ଦାବୀ କରୁଛୁଁ—ସେହି ଉଚ୍ଚସ୍ତରର ଜୀବନର ପଛରେ ଗୋଡ଼ାଇ ଉଚ୍ଚ ବିଚାରକୁ ମଧ୍ୟ ଭୁଲିଯିବାର ବିପଦରେ ପଡ଼ିଛୁଁ ।

—ଇଂରେଜୀ । ୟଙ୍ଗ୍ ଇଣ୍ଡିଆ, ତା ୩୦।୪।୧୯୩୧

୭୪

ମ୍ୟାଡ଼ାମ୍ ମଣ୍ଟେସରୀଙ୍କ ପ୍ରତି

ବାଳକବାଳିକାମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଆପଣଙ୍କର ଅନ୍ତରରେ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଥିବାରୁ ଆପଣ ଅଗଣିତ ଅନୁଷ୍ଠାନ ଜରିଆରେ ସେମାନଙ୍କର ଶୁଭତମ ପ୍ରବୃତ୍ତି ଗୁଡ଼ିକର ବିକାଶ ଦିଗରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଛନ୍ତି । ମୁଁ ଭାବୁଛି ଯେ କେବଳ ଧନୀ ଓ ସଙ୍ଗତି-ସମ୍ପନ୍ନ ଘରର ବାଳକ ବାଳିକାମାନଙ୍କୁ ନୁହେଁ, ଦରିଦ୍ରରୁ ଦରିଦ୍ରତମ ବାଳକ ବାଳିକାମାନଙ୍କୁ ଏପରି ଶିକ୍ଷାଦେବା ସମ୍ଭବ ହେବ । ଆପଣ ଯଥାର୍ଥରେ କହନ୍ତି ଯେ, ସଂସାରରେ ପ୍ରକୃତ ଶାନ୍ତି-ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିବାକୁ ହେଲେ ଏବଂ ଯୁଦ୍ଧ ବିରୋଧରେ ଯୁଦ୍ଧ ଚଳାଇ ରଖିବାକୁ ହେଲେ, ଶିଶୁମାନଙ୍କ ସ୍ତରରୁ ଆମକୁ କାର୍ଯ୍ୟ ଆରମ୍ଭ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ଏବଂ ଯଦି ସେମାନେ ନିଜର ସ୍ୱାଭାବିକ ନିଷ୍ପାପତା ସହ ବଡ଼ ହୋଇ ମଣିଷ ହେବାର ସୁଯୋଗ

ପାଆନ୍ତୁ, ତେବେ ସଂସାରରେ ଆଉ କୌଣସି ସଂଘର୍ଷ ହେବନାହିଁ; ଆମକୁ ଶାନ୍ତି ବିଷୟରେ ଆଉ ଝୁଟା ନିଷ୍ଫଳ ପ୍ରସ୍ତାବମାନ ପାସ୍ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ନାହିଁ ଏବଂ ଆମେ ପ୍ରେମ ଓ ଶାନ୍ତିର ମାର୍ଗରେ ଆଗେଇ ପାରିବୁଁ ଏବଂ ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱ ଜ୍ଞାତସାରରେ ବା ଅଜ୍ଞାତସାରରେ ଯେଉଁ ଶାନ୍ତିପାଇଁ ବ୍ୟାକୁଳ, ଆମେ ସେହି ଶାନ୍ତି ଓ ମୈତ୍ରୀ ପାଇପାରିବୁ ।

—ୟଙ୍ଗ୍ ଇଣ୍ଡିଆ, ତା '୯।୧୧।୧୯୩୧

——

୭୭

ଶିକ୍ଷା ବିଷୟରେ ରସ୍କିନ୍‌ଙ୍କ ମତ

ଜନ୍ ରସ୍କିନ୍ * କହନ୍ତି ଯେ, ଆଦୌ ବହି ପଢ଼ା ଜ୍ଞାନ ନ ଥିବା ଅପେକ୍ଷା ଅଳ୍ପ କିଛି ସାକ୍ଷରତା ଜ୍ଞାନ ରହିବା ଭଲ । ଏପରି ମତ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭ୍ରମାତ୍ମକ । ତାଙ୍କର ସ୍ପଷ୍ଟ ମତ ହେଉଛି, ଯେଉଁ ଶିକ୍ଷାରେ ଆତ୍ମଜ୍ଞାନର ଉଦୟ ହୁଏ, ତାହାହିଁ ପ୍ରକୃତ ଶିକ୍ଷା । ପୁଣି ସେ କହନ୍ତି ଯେ ପୃଥିବୀରେ ମନୁଷ୍ୟର ତିନୋଟି ପଦାର୍ଥ ଓ ତିନୋଟି ଗୁଣର ଆବଶ୍ୟକତା ରହିଛି । ସେହି ଛଅଟି କଥା ଶିକ୍ଷାର ମୂଳ ଅଟେ । ଏଣୁ ମନୁଷ୍ୟ ମାତ୍ରକେ, ସେ ବାଳକ ହେଉ ବା ବାଳିକା ହେଉ, ପ୍ରତ୍ୟେକେ ସ୍ୱଚ୍ଛ ବାୟୁ, ସ୍ୱଚ୍ଛ ଜଳ ଓ ସ୍ୱଚ୍ଛ ମାଟି କାହାକୁ କହନ୍ତି ତାହା ଜାଣିବା ଦରକାର ଏବଂ ସେମାନଙ୍କର ସ୍ୱଚ୍ଛତା କିପରି ରକ୍ଷା କରାଯାଇପାରିବ ଓ ତାହାର ଉପଯୋଗିତା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଯଥାର୍ଥ ଜ୍ଞାନ ଅର୍ଜନ କରିବା ଉଚିତ । ସେହିପରି ସେ କୃତଜ୍ଞତା, ଆଶା ଓ ପ୍ରେମ ଏହି ତିନୋଟିକୁ ତିନିଗୁଣ ମଧ୍ୟରେ ଗଣନା କରିଛନ୍ତି । ସତ୍ୟାଦି ଗୁଣଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରତି ଯାହାର ଶ୍ରଦ୍ଧା ନାହିଁ, ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟକୁ ଯେ ଚିହ୍ନିପାରେ ନାହିଁ, ସେ ଆପଣାର ଗର୍ବରେ ଅନ୍ଧହୋଇ ସତ୍ୟ-ଶିବ ସୁନ୍ଦରକୁ ଜାଣି ନ ପାରି ଆତ୍ମାନନ୍ଦରୁ ବଞ୍ଚିତ ହୋଇଥାଏ । ସେହିପରି ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ଆସ୍ତିକ ନୁହେଁ, ପରମେଶ୍ୱରଙ୍କ ନ୍ୟାୟ ଉପରେ ଯାହାର ଦୃଢ଼ ଆସ୍ଥା ନାହିଁ, ସେ ହୃଦୟ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲତା ଅନୁଭବ କରିପାରିବ ନାହିଁ । ପୁଣି ଯାହାଠାରେ ପ୍ରେମ ନାହିଁ, ଅର୍ଥାତ୍ ପ୍ରାଣୀ ମାତ୍ରକେ ନିଜର କୁଟୁମ୍ବ ଏହି 'ବସୁଧୈବ କୁଟୁମ୍ବକମ୍' ରୂପ ଉଦାରଭାବ ଯେ ପୋଷଣ କରିପାରେ ନାହିଁ, ସେ ବଞ୍ଚିରହିବାର ମର୍ମ କଦାପି ସାଧିପାରିବ ନାହିଁ ।

ସ୍ୱରଓ୍ବାଡ଼ା ମନ୍ଦିରରୁ ଏକ ଲେଖାର ଭାବାନୁବାଦ, ତା ୨୮।୩।୧୯୩୨

——

* ଜଣେ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଇଂରେଜ ଦାର୍ଶନିକ ଓ ଶିକ୍ଷାବିତ୍ (୧୮୧୯-୧୯୦୦ ଖ୍ରୀ:)

୭୭

ବାଳକ ବାଳିକାମାନଙ୍କର ନୈତିକ ଶିକ୍ଷା

ପିଲାଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷା ଦେବା ବେଳେ ମନେ ରଖିବାକୁ ହେବ ଯେ, ସେମାନେ ଯାହା କରିବାକୁ ଆମେ ଆଶାକରୁଁ ଆମକୁ ତାହା କରିବାକୁ ହେବ । ସେମାନଙ୍କର ଅନୁକରଣ ଶକ୍ତି ଖୁବ୍ ଅଧିକ । କେବଳ ମୁହଁରେ କହିଲେ ସେମାନେ ଅତି କମ୍ ବୁଝନ୍ତି । ପିଲାଙ୍କୁ ସତ୍ୟପାଳନ ଶିକ୍ଷା ଦେବାକୁ ହେଲେ ଆମକୁ ଅତି ସତର୍କତାର ସହିତ ପ୍ରତ୍ୟେକ କାର୍ଯ୍ୟରେ ସତ୍ୟ ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ରଖି ଚଳିବାକୁ ହେବ । ପିଲାଙ୍କୁ ଅପରିଗ୍ରହ ଶିକ୍ଷା ଦେବାକୁ ହେଲେ ଆମକୁ ସଞ୍ଚୟ ବୃତ୍ତି ତ୍ୟାଗ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ନୀତିଶିକ୍ଷା ବିଷୟରେ ଯାହା କୁହାଗଲା, ଦୈହିକ ଶିକ୍ଷା ବା ଦୈହିକ ଶ୍ରମ ଆଦି ବିଷୟରେ ସେହି ଏକା କଥା ପ୍ରଯୋଜ୍ୟ ।

ଏହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବିଚାର କଲେ, ଆମେ ଦେଖିପାରିବା ଯେ ଯେଉଁ ଢଙ୍ଗରେ ଆଜି କାଲି ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯାଉଛି, ତଦ୍ୱାରା ବହୁ ପରିମାଣ ଅର୍ଥ ଓ ସମୟର ଅପବ୍ୟୟ ହେଉଛି ବା ବ୍ୟୟ ତୁଳନାରେ ଫଳ ଅତି ନଗଣ୍ୟ । ଶିକ୍ଷକର ପ୍ରକୃତ ଗୁଣ ନ ଥାଇ ଯେ କେହି ଶିକ୍ଷକ ଆସନରେ ବସିପାରୁଛନ୍ତି । ଏହାଦ୍ୱାରା ଉକ୍ତ ଆସନ ପ୍ରତି ଅନ୍ୟାୟ କରାଯାଉଛି । ସେ ଆସନର ଯଥାର୍ଥ ଆଦର ରହୁ ନାହିଁ । ଏଣୁ ଶିକ୍ଷାର ଗତି କଠିନ ହେଉଛି ।

—ୟରଓ୍ୱାଡ଼ା ମନ୍ଦିର, ତା ୨୨।୫।୧୯୩୨

୭୮

ଯଥାର୍ଥ ବିଦ୍ୟାଭ୍ୟାସ

ଆଶ୍ରମର ଇତିହାସ ଲେଖିବାବେଳେ ଶିକ୍ଷା ବିଷୟରେ ମୋ ମନରେ ଯେଉଁ ବିଚାର ପ୍ରଧାନରୂପେ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଅଛି, ତାହାର ସାରାଂଶ ଦେଉଅଛି । ଆଶ୍ରମରେ କେତେ ଲୋକଙ୍କର ବାଚନ-ଶିକ୍ଷଣ ଓ ପଢ଼ା ଶିକ୍ଷାର ଅଭାବ ଦେଖାଯାଉଛି । ମୁଁ ମଧ୍ୟ ଏହି ଅଭାବ ଦେଖିପାରୁଛି । ମାତ୍ର ଏହା ପ୍ରାୟ ଆଶ୍ରମ ସହ ଯୋଡ଼ି ହୋଇ ରହିବ । ତାହାର ଚର୍ଚ୍ଚା ମୁଁ ବର୍ତ୍ତମାନ କରିବି ନାହିଁ ।

ଏହି ଅଭାବ ଏଥିପାଇଁ ଦିଶୁଛି ଯେ, ଆମେ ବିଦ୍ୟାଭ୍ୟାସର ଅର୍ଥ ଓ ଏହି ଅର୍ଥଯୁକ୍ତ ବିଦ୍ୟାଭ୍ୟାସ କରିବାର ରୀତି ଜାଣୁ ନାହୁଁ କିମ୍ବା ପ୍ରଚଳିତ ପଦ୍ଧତି ଠିକ୍ — ଏହା ଆମେ ମାନିନେଇ କାମ କରୁଅଛୁଁ । ମୋ ଦୃଷ୍ଟିରେ ପ୍ରଚଳିତ ବିଦ୍ୟାଭ୍ୟାସ ଓ ତାହା କରିବା, କରାଇବାର ରୀତିରେ ଦୋଷ ଅଛି ।

ଯାହାଦ୍ୱାରା ଆମେ ଆତ୍ମା, ଈଶ୍ୱର, ସତ୍ୟ ଓ ଆପେ ଆପଣାକୁ ଚିହ୍ନିପାରିବା, ତାହା ହିଁ ଯଥାର୍ଥ ବିଦ୍ୟାଭ୍ୟାସ ଅଟେ । ଏହି ପରିଚୟ ପାଇଁ କାହାର ସାହିତ୍ୟଜ୍ଞାନ, କାହାର ଭୌତିକ-ଜ୍ଞାନ ବା କାହାର କଳା-ଜ୍ଞାନ ଲୋଡ଼ା ହୋଇପାରେ; କିନ୍ତୁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବିଦ୍ୟାର ଏକମାତ୍ର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଆତ୍ମଦର୍ଶନ ହେବା ଉଚିତ । ଆଶ୍ରମରେ ଏହା ଅଛି । ଏହି ଦୃଷ୍ଟିରେ ଆଶ୍ରମରେ ଅନେକ ଧନ୍ଦା ଚାଲିଛି । ମୋର ସ୍ୱକୀୟ ଅର୍ଥରେ ଏହିସବୁ ଧନ୍ଦା ବିଦ୍ୟାଭ୍ୟାସ । ଆତ୍ମଦର୍ଶନ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ନ ଥାଇ ଏହି ଧନ୍ଦା ଚାଲିପାରେ । ସେ ଅବସ୍ଥାରେ ତାହା ରୋଜଗାରର ବା ଅନ୍ୟ କିଛିର ଉପାୟ ହୋଇପାରେ; ମାତ୍ର ତାହା ବିଦ୍ୟାଭ୍ୟାସ ହେବ ନାହିଁ । ବିଦ୍ୟାଭ୍ୟାସ ପଛରେ ବିଚାର, କର୍ତ୍ତବ୍ୟପରାୟଣତା ଓ ସେବାଭାବ ବିଦ୍ୟମାନ ଥାଏ । ବିଚାର ଥିଲେ ବୁଦ୍ଧିର ବିକାଶ ଘଟେ । କ୍ଷୁଦ୍ରାତିକ୍ଷୁଦ୍ର କାର୍ଯ୍ୟ କଲାବେଳେ ଶୁଭ ସଙ୍କଳ୍ପ ଥିବା ଆବଶ୍ୟକ । ତାହାର କାରଣ ଓ ସେହି କାର୍ଯ୍ୟର ଶାସ୍ତ୍ର ଉତ୍ତମରୂପେ ବୁଝିବାର ପ୍ରଯତ୍ନ କରିବା ଉଚିତ । ପ୍ରତ୍ୟେକ କାମର ଶାସ୍ତ୍ର ଅଛି । ରନ୍ଧନ କାର୍ଯ୍ୟ, ପରିଷ୍କାର-ପରିଚ୍ଛନ୍ନତା, ବଢ଼େଇ କାମ, ସୂତାକଟା ଯେକୌଣସି ଧନ୍ଦାକୁ ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ଗୁରୁର ଦୃଷ୍ଟିରେ ଚଳାନ୍ତି, ସେ ସେହି କାମର ଶାସ୍ତ୍ର ଜାଣିଥାନ୍ତି କିମ୍ବା ତାହା ରଚନା କରନ୍ତି ।

ଯଦି ପ୍ରତ୍ୟେକ ଆଶ୍ରମବାସୀ ଏତିକି ବୁଝିପାରନ୍ତି, ତେବେ ସେ ଜାଣିବେ ଯେ ଆଶ୍ରମ ଏକ ମହାନ୍ ପାଠଶାଳା ଅଟେ । ଏଠାରେ ଶିକ୍ଷା ପାଇଁ କୌଣସି ଖାସ୍ ସମସ୍ତ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଥାଏ, ତାହା ନୁହେଁ; ମାତ୍ର ସାରା ସମୟତକ ଶିକ୍ଷାର ସମୟ । ଆତ୍ମ-ଦର୍ଶନ ବା ସତ୍ୟ ଦର୍ଶନର ଭାବ ଘେନି ଆଶ୍ରମରେ ଯେ ରହିଛନ୍ତି, ସେ ଏଠାରେ ଶିକ୍ଷକ ଓ ଛାତ୍ର ମଧ୍ୟ ଅଟନ୍ତି । ସେ ଯେଉଁ ବିଷୟରେ ପାରଦର୍ଶୀ ହୋଇଥିବେ, ସେ ବିଷୟରେ ସେ ଶିକ୍ଷକ ଓ ତାଙ୍କର ଯାହା ଶିଖିବାକୁ ଥିବ, ସେ ବିଷୟରେ ସେ ଛାତ୍ର । ଯେଉଁ ବିଷୟରେ ପଡ଼ୋଶୀ ଅପେକ୍ଷା ଆମେ ଅଧିକ ଜାଣୁଁ, ସେ ବିଷୟ ପଡ଼ୋଶୀଙ୍କୁ ନିଃସଙ୍କୋଚରେ ଶିକ୍ଷାଦେବା ଏବଂ ଯେଉଁ ବିଷୟରେ ସେ ଆମଠାରୁ ଅଧିକ ଜାଣନ୍ତି, ତାହା ବିନା ସଙ୍କୋଚରେ ତାଙ୍କଠାରୁ ଶିକ୍ଷା କରିବା । ଏହିପରି କଲେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷା ସହଜ ଓ ସ୍ୱାଭାବିକ ହୋଇଯିବ । ଚରିତ୍ର-ଗଠନ ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ ଶିକ୍ଷା ଅଟେ । ଆମେ ଯେତିକି ଯେତିକି ଯମ ଓ ନିୟମ * ପାଳନରେ ଅଗ୍ରସର ହେବ, ଆମ ଜ୍ଞାନଚର୍ଚ୍ଚାର ତଥା ସତ୍ୟ ଦର୍ଶନର ଶକ୍ତି ସେତିକି ସେତିକି ବଢ଼ିବାରେ ଲାଗିବ ।

---

* ଯମ—୧ ଅହିଂସା, ୨ ସତ୍ୟ, ୩ ଅସ୍ତେୟ, ୪ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ, ୫ ଅପରିଗ୍ରହ । ନିୟମ—୧ ଶୌଚ, ୨ ସନ୍ତୋଷ, ୩ ତପଃ, ୪ ସ୍ୱାଧ୍ୟାୟ, ୫ ଈଶ୍ୱର-ପ୍ରଣିଧାନ ।

ସେତେବେଳେ ଅକ୍ଷର ଜ୍ଞାନ କି ଦରକାର ? ଅନ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟ ବିଷୟରେ ଯେଉଁ କଥା, ଅକ୍ଷର ଜ୍ଞାନ ବିଷୟରେ ମଧ୍ୟ ସେଇଆ । ଉପରଲିଖିତମତେ ବିଚାର କଲେ, ବିଦ୍ୟାଳୟ ବୋଇଲେ ଗୃହ ଓ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଶିକ୍ଷକ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଭ୍ରମ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ନିର୍ମୂଳ ହୋଇଯିବ । ଅକ୍ଷର ଶିକ୍ଷା କରିବାର ଇଚ୍ଛା ମୋର ହେବ ତ ମୁଁ ଆପେ ଆପେ ତାହା ଶିଖିନେବାର ଉଦ୍ୟମ କରିବି, ଏହା ଆମକୁ ଜାଣି ରଖିବାକୁ ହେବ ଆଶ୍ରମରେ ଏଥିପାଇଁ ଅବସର ନାହିଁ । ମୋର ଏହି ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ଯଦି ଠିକ୍ ହୁଏ, ତେବେ ଅକ୍ଷର-ଶିକ୍ଷା ସମସ୍ୟାର ସମାଧାନ ହୋଇ ଯାଉଛି । ଯାହା ପାଖରେ ଅକ୍ଷର ଶିଖାଇବାର ଶକ୍ତି ଅଛି, ସେ ତାହା ଯଥା ସମୟରେ ଅନ୍ୟକୁ ଶିକ୍ଷାଦେଉ ଏବଂ ଯାହାର ଦରକାର, ସେ ଗ୍ରହଣ କରୁ ।

—(ଗୁଜରାଟୀ) ଯ୍ୱାରଓ୍ୱାଡ଼ା ମନ୍ଦିର, ଆଶ୍ରମବାସୀଙ୍କ ପ୍ରତି ।

ତା ୧୦-୭-୧୯୩୨

୭୯

ସାରା ଜୀବନ ଏକ ପାଠଶାଳା

ମୁଁ ଆଶ୍ରମରେ ଯେଉଁ ଶିକ୍ଷାର କଳ୍ପନା କରୁଛି ତାହା ପିଲାଙ୍କର ସ୍ୱାଧୀନତା ଶିକ୍ଷା । ସବୁଠାରୁ ଛୋଟ ପିଲାର ମଧ୍ୟ ଏପରି ଅନୁଭବ ହେଉ ଯେ ସେ ଜଣେ, ଅର୍ଥାତ୍ ଆପଣା ଅସ୍ତିତ୍ୱର ଅନୁଭୂତି ହେଉ । ଆମକୁ ଦେଖିବାକୁ ହେବ, ପିଲାଠାରେ କେଉଁ ବୃତ୍ତି ବିଶେଷ ସଚେତନ ଏବଂ ସେହି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଶକ୍ତିର ବିକାଶ ପାଇଁ ଆବଶ୍ୟକ ସହାୟତା ଦେବାକୁ ହେବ । ପିଲାର ସବୁ ଜ୍ଞାନ ସମାଜ ସେବା ପାଇଁ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଏହି ସତ୍ତ୍ୱକୁ ଆଖି ଆଗରେ ରଖି ଯାହା କିଛି କରିବାକୁ ହେବ । ତେଣୁ ଏଠାର ଖାସ୍ କଳ୍ପନା ହେଲା, ପିତାମାତା ପିଲାମାନଙ୍କ ପାଇଁ ବଞ୍ଚି ରହିବେ, ପିଲାଙ୍କଠାରୁ ଶିଖିବେ ଓ ସେମାନଙ୍କୁ ଶିଖାଇବେ । ଏହିପରି ସାରା ଜୀବନ ଏକ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଓ ଜ୍ଞାନାର୍ଜନର କ୍ଷେତ୍ର ପାଲଟିଯିବ ।

—(ଗୁଜରାଟୀ) ମହାଦେବଭାଇଙ୍କ ଡାଏରୀରୁ, ତା ୧୧।୭।୧୯୩୨

୮୦

ଶିକ୍ଷା ଓ ତତ୍ତ୍ୱାବଧାନ

ପିଲାଙ୍କୁ ଦେଖାଶୁଣା କରିବା ଉଚିତ । ଏହି ଦେଖାଶୁଣାର ଅର୍ଥ କ'ଣ ବୁଝିବାକୁ ହେବ । ଧରନ୍ତୁ, ପିଲାଙ୍କୁ ଗୋଟାଏ କାମ କରିବାକୁ ଦିଆଗଲା । ସେ ତ

ତାହା କରି ଜାଣେ ନାହିଁ । ସେତେବେଳେ ସେ କାମ କରିବାର ଢଙ୍ଗଟା ନିଜେ କରି ପିଲାକୁ ଶିଖାଇବାକୁ ହେବ । ସେହିପରି ଜଣେ ବୟସ୍କ ଲୋକକୁ ଯଦି କୌଣସି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ଜଣା ନ ଥାଏ, ତାହା ତାକୁ ମଧ୍ୟ ଶିଖାଇବାକୁ ହେବ । ଏହିପରି କାମକୁ ଦେଖାଶୁଣା ବୋଲି କୁହାଯାଉଛି । ପ୍ରକୃତ ଅର୍ଥରେ ଏହା ଶିକ୍ଷକର ସହାୟତା ବୋଲି କୁହାଯିବ । ଏହାର ସାହାଯ୍ୟରେ ନୂତନ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ ଅଗ୍ରଗତି କରିଥାଏ । କିନ୍ତୁ ଜଣେ ଗୋଟାଏ କାମ ଠିକ କରୁଛି କି ନାହିଁ, କେବଳ ଏତିକି ଉପରେ ଦୃଷ୍ଟି ରଖିବା କାମ, ଯାହାକୁ ସାଧାରଣ ଅର୍ଥରେ ଦେଖାଶୁଣା ବୋଲି କୁହାଯାଏ, ତାହା ଦୂଷଣୀୟ ଅଟେ । ପିଲାଙ୍କୁ ସେପରି ଦେଖାଶୁଣା କରିବା ସର୍ବଥା ପରିତ୍ୟାଜ୍ୟ । ଏଥିରୁ ମୁକ୍ତି ପାଇବାର ପ୍ରଥମ ସୋପାନ ହେଉଛି ଏହି ଯେ ଯେଉଁଠି ଏପରି କରିବା ଦରକାର ହେଉଛି ସେ ସବୁ କାମର ତାଲିକା କର । ସେଥିରେ ଯେଉଁମାନେ ଅଛନ୍ତି ଦେଖ, ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ମନ୍ତ୍ରଣା କର ଏବଂ ସେମାନଙ୍କର ବିବେକ ଉପରେ ସେ କାମକୁ ଛାଡ଼ିଦିଅ । ପିତାମାତା ଓ ସମ୍ପୃକ୍ତ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଏହି ବିଶ୍ୱାସ ରଖିବାକୁ ହେବ ଯେ ପରମାତ୍ମା ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ସାକ୍ଷୀ ଅଟନ୍ତି । ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ଅସ୍ତିତ୍ୱରେ ବିଶ୍ୱାସ ପିଲାମାନଙ୍କର ଏକଠାରୁ ଜନ୍ମାଇବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଏହା କୌଣସି ଭ୍ରାନ୍ତ କଳ୍ପନା ନୁହେଁ କି ଅନିଶ୍ଚିତ ନୁହେଁ । ଆମ ନିଜର ଅସ୍ତିତ୍ୱ ଉପରେ ଆମର ଯେତିକି ଭରସା ଅଛି, ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ଅସ୍ତିତ୍ୱ ବିଷୟରେ ଠିକ୍ ସେତିକି ଭରସା ରଖିବା ଉଚିତ ।

—(ଗୁଜରାଟୀ) ୟାରଓ୍ୱାଡ଼ା-ମନ୍ଦିର, ତା ୧୪।୭।୧୯୩୨

୮୧

ପାଠପଢ଼ା ଓ ବିଚାର

ପାଠଶାଳାରେ ଆମେ ପଢ଼ୁଁ—"ବାଚନ ମିଥ୍ୟା ବିନା ବିଚାର ।" ଅର୍ଥାତ୍ ବିନା ବିଚାରରେ ପଢ଼ିବା ମିଥ୍ୟା ବା ଅକାରଣ । ଏ କଥା ଅକ୍ଷରେ ଅକ୍ଷରେ ସତ୍ୟ । ଯଦି ପଢ଼ିବାର ଆଗ୍ରହ ଥିବ ତ ତାହା ଭଲ କଥା । ଆଳସ୍ୟବଶତଃ ଯେ ପଢ଼େ ନାହିଁ ବା ଯାହାର ପଢ଼ିବାର ପ୍ରବୃତ୍ତି ନାହିଁ, ସେ ନିଶ୍ଚୟ ମୂର୍ଖ ଅଟେ । କିନ୍ତୁ ଯେ କିଛି ବିଚାର ନ କରି ଖାଲି ଖାଲି ପଢ଼େ, ସେ ପ୍ରାୟ ମୂଢ଼ବୁଦ୍ଧି ହୋଇଥାଏ । ଏହି ପାଠ ପଢ଼ି ପଢ଼ି କେତେ ଯେ ଚକ୍ଷୁଷ୍ମାନ ହୋଇଛନ୍ତି, ସେ କଥା ଥାଉ । ବୃଥା ପଠନ ଏକପ୍ରକାର ରୋଗ ଅଟେ ।

ଆମ ଭିତରେ ଏପରି ଲୋକ ବହୁତ ଅଛନ୍ତି । ଅନୁଶୀଳନ ଓ ଆଲୋଚନା ନ କରି ଗୁଡ଼ାଏ ପଢ଼ିବା ଅପେକ୍ଷା ଅଳ୍ପ କିଛି ପଢ଼ି ତାହାର ପୁଙ୍ଖାନୁପୁଙ୍ଖ ଆଲୋଚନା

କରିବା ଏବଂ ତାହାକୁ କାର୍ଯ୍ୟରେ ପରିଣତ କରିବା ଅଧିକ ଭଲ ଅଟେ । କାର୍ଯ୍ୟରେ ପରିଣତ କରିବା ଅଧିକ ଶ୍ରେୟସ୍କର ମଧ୍ୟ । କାର୍ଯ୍ୟରେ ପରିଣତ କଲାବେଳେ ଯାହା ଅନୁଚିତ ବୋଧହେବ ତାକୁ ବାଦ୍ ଦେଇ ଅଗ୍ରସର ହେବା ଉଚିତ । ଯେ ଏହିପରି କରେ, ସେ ଅଳ୍ପ ପାଠରେ ନିଜର କାମ ଚଳାଇନିଏ ଏବଂ ତାହାର ବହୁତ ସମୟ ବଂଚେ । ସେ ମୌଳିକ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାର ଦାୟିତ୍ୱ ତୁଲାଇବାକୁ କ୍ଷମ ହୁଏ ।

ଯେ ବିଚାର କରିବାକୁ ଶିଖିନିଏ ତାହାର ଗୋଟିଏ ଉଲ୍ଲେଖନୀୟ ଲାଭ ହୁଏ । ସର୍ବଦା ପଢ଼ିବାକୁ ମିଳେ ନାହିଁ । ଏହା ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ ଯେ ଯାହାର ପଢ଼ିବାର ଅଭ୍ୟାସ ହୋଇଯାଇଛି, ଯଦି ତାହାକୁ ପଢ଼ିବା ପାଇଁ କିଛି ନ ମିଳେ, ସେ ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ପଡ଼େ । ମାତ୍ର ଯଦି ବିଚାର କରିବାର ଅଭ୍ୟାସ ହୋଇଯାଏ, ତାହାହେଲେ ତାହା ପାଖରେ ତ ବିଚାର-ସୂତ୍ର ପ୍ରସ୍ତୁତ ଥାଏ ଏବଂ ସେହି ହେତୁରୁ ସେ ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ପଡ଼େ ନାହିଁ ।

ବିଚାର କରିବାକୁ ଶିଖିବା, ଏହି ଦେ ପଦଗୁଡ଼ିକ ମୁଁ ଜାଣିଶୁଣି ପ୍ରୟୋଗ କରୁଛି । ଖାଣ୍ଡି, ଭୁଲ, ନିରର୍ଥକ ବିଚାର ଅନେକେ କରିଥାନ୍ତି । ଏହା ଏକ ପ୍ରକାର ପାଗଲାମୀ । କେହି କେହି ବିଚାରର ଆବର୍ତ୍ତରେ ପଡ଼ି ନିରାଶ ହୁଅନ୍ତି ଏବଂ ଆତ୍ମହତ୍ୟା ମଧ୍ୟ କରି ବସନ୍ତି । ଏପରି ବିଚାରର କଥା ଏଠାରେ କୁହାଯାଉ ନାହିଁ । କେବଳ ପଠିତ ବିଷୟ ଉପରେ ବିଚାରକୁ ସୀମିତ ରଖିବା ମୋ କଥାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଅଟେ । ମନେକର ଆଜି ଆମେ ଗୋଟାଏ ଭଜନ ଶୁଣିଲୁ ବା ପଢ଼ିଲୁ । ଏହାକୁ ବିଚାର କରିବା, ସେଥିରେ କି ରହସ୍ୟ ଅଛି, ସେଥିରୁ କେତେ ଗ୍ରହଣୀୟ ଓ କେଉଁ ଅଂଶ ତ୍ୟାଜ୍ୟ, ଏହିକଥା ଛିନ୍ନଭିନ୍ନ କରି ଦେଖିବା; ସେଥିରେ ଦୋଷ ଥିଲେ, ତାକୁ ଦେଖି ବା ଅର୍ଥ ବୁଝିପାରୁ ନ ଥିଲେ ତାହା ବୁଝିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିବା । ଏହିପରି କରିବାକୁ ବିଚାର-ପଦ୍ଧତି କୁହାଯିବ । ମୁଁ ଏକ ସହଜ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଦେଲି । ଏଥିରୁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଲୋକ ନିଜର ଶକ୍ତି ସାମର୍ଥ୍ୟ ଅନୁସାରେ ଅନ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଖୋଜି ବାହାର କରନ୍ତୁ ଓ ଅଗ୍ରସର ହୁଅନ୍ତୁ । ଏପରି କରିବା ଲୋକ ଶେଷରେ ଆତ୍ମାନନ୍ଦ ଭୋଗ କରିବେ ଏବଂ ତାଙ୍କର ସମସ୍ତ କଥା ଫଳବତୀ ହେବ ।

—ସ୍ୱାବଓ୍ୱାଡ଼ା ମନ୍ଦିର ଆଶ୍ରମବାସୀଙ୍କ ପ୍ରତି, ତା ୧୪।୮।୧୯୩୨

୮୨

ସରଳ ଜୀବନର ଐକ୍ୟ

ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସର୍ବୋତ୍ତମ ଗୁଣ ଓ ଶକ୍ତିଗୁଡ଼ିକର ବିକାଶ ହିଁ ଯଥାର୍ଥ ଶିକ୍ଷା । ମାନବଚରିତ୍ର ପୁସ୍ତକ ଭଳି ଆଉ ଅଧିକ ଉପାଦେୟ ପୁସ୍ତକ କଅଣ

ହୋଇପାରେ ? ପ୍ରତ୍ୟେକ ହରିଜନ ସାହିକୁ ଯାଇ ହରିଜନମାନଙ୍କୁ ସମଗ୍ର ମନୁଷ୍ୟ ପରିବାରର ଗୋଟିଏ ଅଙ୍ଗ ହିସାବରେ ଗ୍ରହଣ କରିବା ଅପେକ୍ଷା ଆଉ ଅଧିକ ଉପାଦେୟ ଶିକ୍ଷା କଅଣ ହୋଇପାରେ ? ଏହି ଅଧ୍ୟୟନ ଦ୍ୱାରା ଜୀବନ ସମୁନ୍ନତ ହେବ, ସମ୍ଭ୍ରାନ୍ତ ହେବ । ମୋର ଧର୍ମ-ନୀତି ସଙ୍କୀର୍ଣ୍ଣ ନୀତି ନୁହେଁ । ମନୁଷ୍ୟ ମାତ୍ରେ ଭାଇ—ଏହି ମୌଳିକ ସମ୍ପର୍କ ଉପଲବ୍ଧି କରିବା ମୋର ନୀତି ।

—ହରିଜନ, ତା ୩୦।୩।୧୯୩୪

୮୩

ଶିକ୍ଷାର ପ୍ରଥମ ଗୁଣ ନମ୍ରତା

ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀମାନଙ୍କୁ ମୁଁ କହୁଛି ଯେ ଶିକ୍ଷାର ପ୍ରଥମ ଗୁଣ ନମ୍ରତା ଅଟେ । ଯେ ନମ୍ର ନୁହେଁ, ସେ ବିଦ୍ୟାର ସଦ୍‌ବ୍ୟବହାର କରିବାକୁ ଅକ୍ଷମ । ସେ ପରୀକ୍ଷାରେ ପ୍ରଥମ ଶ୍ରେଣୀର ସର୍ବୋଚ୍ଚ ସ୍ଥାନ ପାଇଲେ ମଧ୍ୟ ସେଥିରେ କିଛି ଯାଏ ଆସେ ନାହିଁ । ସେ ଭଲ ଚାକିରି ପାଇପାରେ, ତା'ର ଭଲ ସ୍ଥାନରେ ବିବାହ ହୋଇପାରେ; କିନ୍ତୁ ବିଦ୍ୟାର ସଦ୍‌ବ୍ୟବହାର ରୂପୀ ସେବାକାର୍ଯ୍ୟରେ ଏହାର ବ୍ୟୟ କରିବାକୁ ହେଲେ ନମ୍ରତାର ମାତ୍ରା ଦିନକୁଦିନ ବୃଦ୍ଧି ପାଉଥିବା ଦରକାର । ଏହା ବିନା ସେବାକାର୍ଯ୍ୟ ଅସମ୍ଭବ । ବି. ଏ. ଅନର୍ସ ବା ଇଞ୍ଜିନିୟରିଂ ଡିଗ୍ରୀର ଗର୍ବ କରୁଥିବା ବହୁ ଛାତ୍ରଙ୍କୁ ମୁଁ ଜାଣେ । ଗ୍ରାମୀଣ ଲୋକେ ଏପରି ମନୁଷ୍ୟଙ୍କୁ ଆଉ ଆଖିରେ ଚାହିଁବେ ନାହିଁ । ସେମାନେ କହିବେ 'ତୁମ ପାଖରେ ଆମର କ'ଣ ଗଲା ? ତୁମେ ଆମେ ଦୁଃଖରେ ସହଯୋଗୀ ହୋଇପାରିବ କି ? କୌଣସି ଉଚ୍ଚ ପରୀକ୍ଷାରେ ପ୍ରମାଣପତ୍ର ଆଣି କେହି ଲୋକ ଗାଁରେ ସମ୍ମାନ ପାଇବା ବିରଳ । ମନୁଷ୍ୟ ନିଜର ଜୀବିକା ନିର୍ବାହ ଓ ଶରୀର ପୋଷଣ ପାଇଁ ବୌଦ୍ଧିକ ଓ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଶକ୍ତିର ଅସଦ୍ ବ୍ୟବହାର ନ କରିବା ଉଚିତ । ଏଥିପାଇଁ ତ ଈଶ୍ୱର ହାତ ଗୋଡ଼ ଦେଇଅଛନ୍ତି । ତାହାର ସାହାଯ୍ୟରେ ମାମୁଲି କାମ କରି ପେଟ ପୋଷିବା ଦରକାର । ହଜାର ହଜାର ଟଙ୍କା ଅର୍ଜନ କରିବା ବିଦ୍ୟାପ୍ରାପ୍ତିର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ନୁହେଁ । ପ୍ରାଚୀନ କାଳର ଅନୁଭବ ଦେଖିଲେ ଜଣାଯିବ ଯେ ସେ କାଳର ଓକିଲ ମଧ୍ୟ ମାଗଣା କାମ କରିଦେଉଥିଲେ । ଏହି ପ୍ରଥା ଆଜି ମଧ୍ୟ ଅଛି । ଆଜି ମଧ୍ୟ ବାରିଷ୍ଟର, ଡାକ୍ତର-ବୈଦ୍ୟଙ୍କ କାମ ସେବାର କାର୍ଯ୍ୟ ବୋଲି ସ୍ୱୀକୃତ । ଏଣୁ କହୁଛି କି ବିଦ୍ୟାରୂପ ଧନ ସେବା ପାଇଁ—କେବଳ ସେବାକାର୍ଯ୍ୟରେ ଏହାର ବ୍ୟୟ ହେବା ହିଁ ସଦ୍‌ବ୍ୟବହାର ଅଟେ ।

—(ଗୁଜରାଟ) କରାଚୀର ଛାତ୍ରମାନଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ପ୍ରଦତ୍ତ ଭାଷଣର ଅଂଶ ।

ତା ୧୦।୭।୧୯୩୪, ହ. ବ. ତା ୨୨।୭।୧୯୩୪

୮୪
ଶିକ୍ଷାଚର ସାକ୍ଷରତା

ସନ୍ ୧୯୨୨ ମସିହାରେ ମୁଁ ଯେଉଁ 'ବାଳ ପୋଥି' ପୁସ୍ତକ ଲେଖିଥିଲି, ତାହା ମୁଁ ଭୁଲି ନାହିଁ । ସେ ବସ୍ତୁକୁ ଆପଣମାନଙ୍କର ଗ୍ରହଣୀୟ କରାଇ ପାରି ନ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ମୋ ନିକଟରେ ତା'ର ସ୍ଥାନ ଅକ୍ଷୁଣ୍ଣ ରହିଛି । ସେ ବହି ଏବେ ମିଳିବ କି ନାହିଁ ଜାଣେ ନା, କିନ୍ତୁ ପ୍ରୟୋଜନ ହେଲେ ପୁଣି ଲେଖି ଦେଇପାରିବି । ତାହାର ଅସଲ କଥା ହେଉଛି—ପିଲାର ହାତ କାମ କରିବା ଆଗରୁ କାନ, ଆଖି ଓ ଜିଭ କାମ କରେ । ଏଥିପାଇଁ ଇତିହାସ, ଭୂଗୋଳ ଆଦି ଯାହା କିଛି ଶିକ୍ଷକ ପଢାଇବେ, ସେ ସବୁ ମୌଖିକ ଶିକ୍ଷା ଦେବେ । ଏହାପରେ ବର୍ଣ୍ଣମାଳା, କଳା ଓ ଶବ୍ଦ ବନାନ ଅଭ୍ୟାସ କରାଯିବ । ମୋ ମତରେ ମନୁଷ୍ୟର ବୁଦ୍ଧିକୁ ସ୍ପର୍ଶକରି ତାକୁ ଜାଗ୍ରତ କରିବା ପାଇଁ ମୋର ଏହି ମାର୍ଗ ସୁଗମରୁ ସୁଗମତର । ଶୈଶବର ଅନୁଭବ ମୋର ସ୍ମୃତିରେ ଏବେ ସୁଦ୍ଧା ଠିକ୍ ସେହିପରି ରହିଛି । ମୁଁ ଯେତେବେଳେ ମହାଭାରତର କାହାଣୀ ଶୁଣିଥିଲି ସେତେବେଳେ ଖଣ୍ଡ ମଡ଼ଉଥିଲି । ରାମାୟଣ ଶୁଣିଲାବେଳକୁ ଖଣ୍ଡେ ଦିଖଣ୍ଡ ବହି ପଢ଼ିସାରିଥିଲି ।

ଆମେ ଲୋକଙ୍କୁ ଭ୍ରମରେ ପକାଇବା ନାହିଁ । ଅକ୍ଷର ନ ଚିହ୍ନିଲେ କୌଣସି ଶିକ୍ଷା ପାଇବା ଅସମ୍ଭବ, ଏପରି କଥା ଲୋକଙ୍କୁ ଭୁଲ ବାଟରେ ନେବ । ପିଲା ଓ ବଡ଼ ସବୁ ବୟସର ଲୋକଙ୍କୁ ମୌଖିକ ଶିକ୍ଷା ଦେବାର ଏହି ପ୍ରଣାଳୀ ମୋର ଗ୍ରାମ-ସଂଗଠନ କଳ୍ପନା ମଧ୍ୟରେ ରହିଛି । କିନ୍ତୁ ମୁଁ ସାକ୍ଷରତା ବିରୋଧୀ ବୋଲି କେହି ଯେପରି ଭୁଲରେ ନ ଭାବନ୍ତି । ମୁଁ କେବଳ ଅକ୍ଷର-ଜ୍ଞାନର ସଦ୍‌ବ୍ୟବହାର କରିବାକୁ ଚାହେଁ ।

ହ. ସେ., ତା ୭।୯।୧୯୩୪

୮୫
ଶିକ୍ଷା ଓ ଜୀବନ

× × × ଶିକ୍ଷା ଏପରି ହେବା ଉଚିତ ଯେ ତାହା ରାଷ୍ଟ୍ରର ଯୁବକମାନଙ୍କର ବିସ୍ତାରରେ ବିପ୍ଳବ ଆଣିଦେବ । ମାତ୍ର ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟବଶତଃ ଶିକ୍ଷାର ବର୍ତ୍ତମାନ ପ୍ରଣାଳୀ ଏପରି ଗଠିତ ହୋଇଛି ଯେ ତାହାର ଆମ ପରିସ୍ଥିତି ସହିତ କୌଣସି ସମ୍ପର୍କ ନାହିଁ ଏବଂ ସେଥିରୁ ଯାହା କିଛି ମିଳୁଛି, ତାହା ଦେଶର ଅତ୍ୟଳ୍ପ ସଂଖ୍ୟକ ବାଳକବାଳିକାଙ୍କୁ ମିଳୁଛି । ଏଥିପାଇଁ ଏ ଶିକ୍ଷାର ପ୍ରଭାବ ପରିସ୍ଥିତି ଉପରେ କିଛି ପଡ଼ୁଛି ବୋଲି ଦିଶୁନାହିଁ । ଯଦି ଏ ଦୋଷ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ଊଣା କରିହେବ, ଅବଶ୍ୟ

କରନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ମୋତେ ସଫା ଦେଖାଯାଉଛି ଯେ ଏ ଦୋଷ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଦୋଷଗୁଡ଼ିକୁ ସଫଳ ଭାବରେ ଦୂର କରିବାକୁ ହେଲେ, ଦେଶର ଦ୍ରୁତ ଗତିରେ ବଦଳୁଥିବା ପରିସ୍ଥିତିର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବାପାଇଁ ଆମର ଶିକ୍ଷାପଦ୍ଧତି ଶକ୍ତିଶାଳୀ ହେବା ଆବଶ୍ୟକ । × × × ଯାହା ଆମର ନୈତିକ ଭାବନାକୁ ଧିକ୍କାର କରିବା ଭଳି ଲାଗୁଛି, ତାକୁ ବିରୋଧ କରିବା ନିମିତ୍ତ ଯେଉଁ ଶିକ୍ଷା ବିଦ୍ୟାର୍ଥୀକୁ ସାହସ ଓ ଶକ୍ତି ଦିଏ ନାହିଁ; ସେ ଶିକ୍ଷା କେଉଁ କାମକୁ ? × × × ଯେଉଁ ଶିକ୍ଷା ଏତେ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ଯେ ତାହା ବିଦ୍ୟାର୍ଥୀର ଭିତରର ଶକ୍ତିକୁ ବିକଶିତ କରି ଜୀବନର ପ୍ରତ୍ୟେକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଉଠୁଥିବା ସମସ୍ୟାଗୁଡ଼ିକୁ ସମାଧାନ କରେ, ସେହି ଶିକ୍ଷା ଅମୂଲ୍ୟ ଅଟେ ।

—(ଗୁଜରାଟୀ) ହରିଜନ ବନ୍ଧୁ, ତା ୩୧।୫।୧୯୩୭

୮୨

ଅବସର ସମୟର ପ୍ରଲୋଭନ

ସେ ଦିନ ଜଣେ ସମ୍ମାନାସ୍ପଦ ବନ୍ଧୁ ଗାନ୍ଧୀଜୀଙ୍କ ସହିତ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରୁ କରୁ ବିଶ୍ରାମର ସମସ୍ୟା ଯେ ପ୍ରକୃତରେ ଏଡ଼େ ବଡ଼ ଗୋଟାଏ କଠିନ ସମସ୍ୟା, ସେ ବିଷୟରେ ସନ୍ଦେହ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ । "ପ୍ରତିଦିନ ଜଣେ ଲୋକକୁ ଯେ କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ଅଠଘଣ୍ଟା ଶାରୀରିକ ପରିଶ୍ରମ କରିବାକୁ ହେବ ବୋଲି ଆପଣ କାହିଁକି ଏତେ ବେଶୀ ଜୋର ଦେଉଛନ୍ତି ?"—ସେ ପଚାରିଲେ । "ଏକ ସୁସଂଗଠିତ ସମାଜରେ ପ୍ରତ୍ୟହ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାର ସମୟକୁ ମାତ୍ର ଦୁଇଘଣ୍ଟାକୁ କମାଇଆଣି ପ୍ରତ୍ୟେକ ନାଗରିକଙ୍କୁ ବୌଦ୍ଧିକ ଓ କଳାତ୍ମକ ସାଧନା ବା ଚିତ୍ତବିନୋଦ ସକାଶେ ଯଥେଷ୍ଟ ଅବସର ଯୋଗାଇଦେବା ଉଚିତ ହେବନାହିଁ କି ?

ଗାନ୍ଧୀଜୀ—ଯେଉଁମାନଙ୍କୁ ପ୍ରକୃତରେ ଏଡ଼େ ଦୀର୍ଘ ଅବସର ମିଳେ, ସେମାନେ ତାହାର ସର୍ବୋତ୍ତମ ଉପଯୋଗ ଯେ ଆଦୌ କରନ୍ତି ନାହିଁ, ସେ କଥା ଆମେ ସମସ୍ତେ ଜାଣିଛୁ । ଏମାନଙ୍କ ଭିତରେ ମୁଁ ବୁଦ୍ଧିଜୀବୀ ଓ ଶ୍ରମିକ ଉଭୟ ଶ୍ରେଣୀର ଲୋକଙ୍କୁ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ କରିବି । ବସ୍ତୁତଃ, ଅନେକ ସମୟରେ ଅଳସୁଆ ଲୋକର ମସ୍ତିଷ୍କ ସଇତାନର କାରଖାନାରେ ପରିଣତ ହେବା ଦେଖାଯାଏ ।

ପ୍ରଶ୍ନ—ନା; ସେ ସମୟକୁ କଦାପି ବୃଥାରେ ନଷ୍ଟ କରିବ ନାହିଁ । ଧରନ୍ତୁ ଆମେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଦିନର ଶ୍ରମର ଅବଧିକୁ ଦୁଇଘଣ୍ଟା ଶାରୀରିକ ପରିଶ୍ରମ ଓ ଛଅଘଣ୍ଟା ମାନସିକ ପରିଶ୍ରମରେ ବାଣ୍ଟିଦେବା,—ତେବେ ତାହା ବ୍ୟକ୍ତି ଲାଗି କଲ୍ୟାଣକାରକ ହେବ ନାହିଁ କି ?

ଗାନ୍ଧୀଜୀ—ଏହା କେତେଦୂର ସମ୍ଭବ ହୋଇପାରିବ, ମୁଁ ସେକଥା ଜାଣି-ନାହିଁ । ଏହାକୁ ମୁଁ ଗଣିତ ଦ୍ୱାରା ହିସାବ କରି ଦେଖିନାହିଁ । ମାତ୍ର ଯଦି ଜଣେ ଲୋକ ରାଷ୍ଟ୍ରର କଲ୍ୟାଣ ପାଇଁ ବୌଦ୍ଧିକ ପରିଶ୍ରମ ନ କରି କେବଳ ଲାଭପାଇଁ ତାହା କରିବ, ତେବେ ଏହି ଯୋଜନା ଯେ ନିଷ୍ଫଳ ହୋଇ ଭୂଷୁଡ଼ି ପଡ଼ିବ, ସେଥିରେ ମୋର କୌଣସି ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ଅବଶ୍ୟ ଯଦି ରାଷ୍ଟ୍ର ତାକୁ ଦୁଇ ଘଣ୍ଟାର ଶାରୀରିକ ପରିଶ୍ରମ ସକାଶେ ଯଥେଷ୍ଟ ମଜୁରି ଦେବ ଓ କୌଣସି ପାରିଶ୍ରମିକ ନ ନେଇ ଅନ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟଗୁଡ଼ିକ କରିବା ଲାଗି ତାକୁ ବାଧ୍ୟ କରିପାରିବ, ତେବେ ତାହା ନିଆରା କଥା ହେବ । ଏପରି ହୋଇପାରିଲେ ପ୍ରକୃତରେ ବଡ଼ ଚମତ୍କାର କଥା ହେବ, ମାତ୍ର ରାଷ୍ଟ୍ର ତରଫରୁ ଏହା ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ ନ ହେଲେ ଏହାକୁ କାର୍ଯ୍ୟାନ୍ୱିତ କରାଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ ।

ପ୍ରଶ୍ନ—ମାତ୍ର ଆପଣଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ନିଆଯାଉ । ଆପଣଙ୍କ ସ୍ୱାଭାବିକ ଜୀବନଧାରା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବିଚାର କଲେ, ଆପଣ ଦୈନିକ ଆଠଘଣ୍ଟା ଶାରୀରିକ ଶ୍ରମ କରି ପାରିବେ ନାହିଁ ଏବଂ ଆପଣଙ୍କୁ ଆଠଘଣ୍ଟା ବା ତତୋଽଧିକ ବୌଦ୍ଧିକ ପରିଶ୍ରମ କରିବାକୁ ପଡ଼ୁଛି । ଆପଣ ତ ଆପଣଙ୍କ ଅବସର ସମୟର ଅପବ୍ୟବହାର କରୁନାହାନ୍ତି ।

ଗାନ୍ଧୀଜୀ—ଏହିସବୁ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ମୁଁ ବାଧ୍ୟ ହେଉଛି ଏବଂ ତେଣୁ ମୋତେ ଅଳ୍ପ ଖାଲି ସମୟ ମିଳୁନାହିଁ । ମାତ୍ର ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ, ମୁଁ ଟେନିସ୍ ଖେଳିବାକୁ ଯାଉଥିଲେ ମୋତେ ନିଶ୍ଚୟ ଖାଲି ସମୟ ମିଳୁଥାନ୍ତା । କିନ୍ତୁ ମୋ' ନିଜ କଥା ସୁଦ୍ଧା ବିଚାର କରି କହିଲେ, ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ନିଶ୍ଚୟ କରି କହିପାରିବି ଯେ ଦିନକୁ ଆଠଘଣ୍ଟା ନିଜ ହାତରେ କୌଣସି ଦେହମିହନ୍ତ କରୁଥିଲେ ତଦ୍ଦ୍ୱାରା ଆମର ମୁଣ୍ଡ ମଧ୍ୟ ଅନେକଗୁଣ ଅଧିକ ଭଲଭାବରେ କାମ କରିପାରୁଥାନ୍ତା । ଆମ ମୁଣ୍ଡକୁ ଗୋଟାଏ ହେଲେ ନିଷ୍ଫଳ ଭାବନା କଦାପି ଆସନ୍ତା ନାହିଁ । ମୋର ନିଜ ମନ ମଧ୍ୟ ଯେ ବୃଥା ଭାବନାରୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ମୁକ୍ତ ନୁହେଁ, ଏହା ମୁଁ ସ୍ୱୀକାର କରୁଛି । ମୋ ଜୀବନରେ ଅତି ବାଲ୍ୟକାଳରୁ ମୁଁ ଶାରୀରିକ ପରିଶ୍ରମର ମହତ୍ତ୍ୱକୁ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିପାରିଥିଲି ବୋଲି ମୁଁ ବର୍ତ୍ତମାନ ଯାହା ହୋଇଛି, ତାହା ହୋଇପାରିଛି ।

ପ୍ରଶ୍ନ—ମାତ୍ର ଯଦି ଶାରୀରିକ ପରିଶ୍ରମ କରିବାରେ ଏପରି ଗୁଣ ଅନ୍ତର୍ହିତ ହୋଇ ରହିଛି, ତେବେ ଆମ ଦେଶର ଏତେ ଲୋକ ଦୈନିକ ଆଠଘଣ୍ଟାରୁ ଯଥେଷ୍ଟ ଅଧିକ ଶାରୀରିକ ଶ୍ରମ କରିଆସୁଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ସେମାନଙ୍କର ମାନସିକ ଜୀବନର ଶୁଦ୍ଧତା ଓ ଶକ୍ତି ଉପରେ ତା'ର ସେପରି କୌଣସି ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ ପ୍ରଭାବ ପଡ଼ିନାହିଁ କାହିଁକି ?

ଗାନ୍ଧୀଜୀ—ମାନସିକ ଶ୍ରମ ଶିକ୍ଷା ନୁହେଁ; ଠିକ୍ ଶାରୀରିକ ଶ୍ରମ ଆପେ ଆପେ ମଧ୍ୟ ଶିକ୍ଷା ନୁହେଁ । ଶରୀର ଶ୍ରମ ଆମ ଲୋକଙ୍କ ଉପରେ ଏକ ନୀରସ ଓ ମରଣାନ୍ତକ

ବୋଝ ହୋଇ ରହିଛି । ସେମାନେ ନିଜେ ଅବଶ୍ୟ ଏକଥା ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିପାରୁ ନାହାନ୍ତି । ଏତଦ୍ୱାରା ଆମ ଜୀବନର ସୂକ୍ଷ୍ମତର କର୍ମପ୍ରବୃତ୍ତିଗୁଡ଼ିକ ଜଡ଼ ହୋଇଯାଉଛି । ଏଥିପାଇଁ ସବର୍ଣ୍ଣ ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କ ବିରୋଧରେ ମୋର ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ ଅଭିଯୋଗ ରହିଛି । ସମାଜର ସଙ୍ଗହରମାନଙ୍କ ଲାଗି ସେମାନେ ପ୍ରତ୍ୟେକ କାର୍ଯ୍ୟକୁ ଏକ କଠିନ ନୀରସ ବୋଝରେ ପରିଣତ କରିଦେଇଛନ୍ତି । ସେହି କାର୍ଯ୍ୟ କରି ଏମାନେ କୌଣସି ଆନନ୍ଦ ପାଉନାହାନ୍ତି କିମ୍ବା କାର୍ଯ୍ୟ ଲାଗି କୌଣସି ଆଗ୍ରହ ଅନୁଭବ କରୁନାହାନ୍ତି । ମାତ୍ର ଯଦି ସେହି ସଙ୍ଗହରମାନେ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ପରି ସମାଜରେ ସମାନ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଉପଭୋଗ କରୁଥିବା ସଦସ୍ୟରୂପେ ଗଣ୍ୟ ହେଉଥାନ୍ତେ, ତେବେ ସେହିମାନେ ହିଁ ସମାଜରେ ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ଗୌରବମୟ ସ୍ଥାନ ଅଧିକାର କରିଥାନ୍ତେ । ଏ ଯୁଗକୁ କଳିଯୁଗ ବୋଲି ଧରି ନିଆଯାଇଛି । ଯଦି କେଉଁଦିନ ଏକ ସତ୍ୟଯୁଗ ବା ସୁଖସମୃଦ୍ଧିର ଯୁଗ ଥିଲା, ତେବେ ମୋର ମନେ ହେଉଛି ଯେ ଆଜି ତୁଳନାରେ ସେତେବେଳେ ସମାଜ ଅଧିକ ସୁବ୍ୟବସ୍ଥିତ ଥିଲା । ଆମର ଏହି ପ୍ରାଚୀନ ଦେଶରେ କେତେ କେତେ ସଭ୍ୟତା ଆସିଛି ଓ ଯାଇଛି; କେଣୁ କୌଣସି ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଯୁଗରେ ଆମେ ପ୍ରକୃତରେ କେଉଁଭଳି ରହିଥିଲୁଁ, ସେକଥା କହିବା ଆଦୌ ସହଜ ନୁହେଁ । ମାତ୍ର ଏଥିରେ କୌଣସି ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ଯେ ଦୀର୍ଘକାଳ ଧରି ଶୂଦ୍ରମାନଙ୍କୁ ଅବହେଳା କରି ଆସିଥିବାରୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ଆମର ଏପରି ଦୁରବସ୍ଥା ହୋଇଛି । ଆଜିର ଗ୍ରାମସଂସ୍କୃତିକୁ ଯଦି ଏହାକୁ ଏକ ସଂସ୍କୃତି ବୋଲି କୁହାଯାଇପାରେ ମୁଁ ଏକ ଭୟଙ୍କର ସଂସ୍କୃତି ବୋଲି କହିବି । ଗାଁର ଲୋକେ ଆଜି ପଶୁଠାରୁ ବି ହୀନତର ସ୍ତରରେ ଜୀବନ ଯାପନ କରୁଛନ୍ତି । ପ୍ରକୃତି ପଶୁମାନଙ୍କୁ କାମ କରି ସ୍ୱାଭାବିକ ଭାବରେ ବଞ୍ଚିବାକୁ ବାଧ୍ୟ କରୁଛି । ମାତ୍ର, ଆମେ ଆମର ଶ୍ରମିକ ଶ୍ରେଣୀର ଲୋକଙ୍କୁ ଏତେ ପତିତ କରି ରଖିଛୁଁ ଯେ ସେମାନେ କାମ କରିପାରୁନାହାନ୍ତି ଓ ସ୍ୱାଭାବିକ ଜୀବନ ଯାପନ କରୁନାହାନ୍ତି । ଯଦି ଆମର ଲୋକମାନେ ବୁଦ୍ଧିମତ୍ତାର ସହିତ ଓ ଖୁସି ହୋଇ କାମକରି ଆସିଥାନ୍ତେ, ତେବେ ଆମର ଦଶା ଆଜଠାରୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭିନ୍ନ ହୋଇଥାନ୍ତା ।

ପ୍ରଶ୍ନ—ତେବେ ଶ୍ରମ ଓ ସଂସ୍କୃତିକୁ ପରସ୍ପରଠାରୁ କଦାପି ଅଲଗା କରି ହେବନାହିଁ ?

ଗାନ୍ଧୀଜୀ—ନା ! ପ୍ରାଚୀନ ରୋମରେ ଏପରି କରିବାର ଚେଷ୍ଟା କରାଯାଇ-ଥିଲା । ମାତ୍ର ସେହି ଚେଷ୍ଟା ବଡ଼ ଶୋଚନୀୟଭାବେ ବିଫଳ ହେଲା । ଶ୍ରମ ବିନା ସଂସ୍କୃତି ବା ଯେଉଁ ସଂସ୍କୃତି ଶ୍ରମର ଫଳରୂପେ ମିଳେ ନାହିଁ, ଜଣେ ରୋମାନ୍ କାଥୋଲିକ୍ ଲେଖକଙ୍କର ଭାଷାରେ ତାହାକୁ 'Vomitoria' (ଭମିଟରିଆ) ବୋଲି କୁହାଯାଇ ପାରିବ । ରୋମାନ୍‌ମାନେ ଇନ୍ଦ୍ରିୟାସକ୍ତିକୁ ଅଭ୍ୟାସରେ ପରିଣତ କରି ଦେଇଥିଲେ ଏବଂ ତାହାଦ୍ୱାରା ସତ୍ୟାନାଶ ହେଲେ । ଦନସାଗ୍ ଖାଲି ଲେଖି

ପଢ଼ିବା ବକ୍ତୃତା ଦେଇ ମଣିଷ କଦାପି ଆପଣା ମନର ବିକାଶ କରିପାରିବ ନାହିଁ । ଆପଣଙ୍କର ଜାଣିବାକୁ ମୁଁ କହୁଛି ଯେ ମୋର ଯେତେ କିଛି ପଢ଼ା, ସବୁ ଜେଲରେ ଅବସର ବେଳେ ହୋଇଛି ଏବଂ ଏଦ୍ୱାରା ମୁଁ ଉପକାର ପାଇଛି । ତାହାର କାରଣ ହେଉଛି ଯେ ଅସଲଗ୍ନ ଭାବରେ ନୁହେଁ, ମାତ୍ର କୌଣସି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ରଖି ମୁଁ ଏସବୁ ପଢ଼ାପଢ଼ି କରୁଥିଲି । ଦିନ ଦିନ ଓ ମାସ ମାସ ଧରି ଦୈନିକ ଅଠଘଣ୍ଟା ଲେଖାଏଁ ଶାରୀରିକ ପରିଶ୍ରମ କରିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ମୋତେ କୌଣସି ପ୍ରକାର ମାନସିକ ଶକ୍ତି-କ୍ଷୟ ଭୋଗିବାକୁ ପଡ଼ିଛି ବୋଲି ମୋର ମନେ ହେଉନାହିଁ । ଅନେକ ଥର ମୁଁ ଦିନକୁ ପଚିଶ ମାଇଲ ବାଟ ଚାଲିଛି, ତଥାପି ମୋର ମନ ଥକି ଯାଇନାହିଁ ।"

ପ୍ରଶ୍ନ—ମାତ୍ର ଆପଣଙ୍କର ସେହିଭଳି ମାନସିକ ଶକ୍ତି ଥିଲା ବୋଲି ସିନା !

ଗାନ୍ଧୀଜୀ—ସେଥିପାଇଁ ଉତ୍ତରିବାର କୌଣସି କାରଣ ନାହିଁ । ସ୍କୁଲରେ ପଢ଼ିବାବେଳେ ଓ ବିଲାତରେ ମୁଁ ଯେ କେତେ ସାଧାରଣ ଧରଣର ଜଣେ ଛାତ୍ର ଥିଲି, ସେ କଥା ଆପଣ ଜାଣିନାହାନ୍ତି । ଆଲୋଚନା ସଭାମାନଙ୍କରେ ବା ଏପରିକି ଖାଦାହାରୀମାନଙ୍କର ଏକ ସମ୍ମିଳନୀରେ କିଛି କହିବାକୁ ସେତେବେଳେ ମୋର ସାହସ ନ ଥିଲା । ନା, କୌଣସି ପ୍ରକାର ଅସାଧାରଣ ଶକ୍ତି ନେଇ ମୁଁ ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲି ବୋଲି ଆପଣ ଆଦୌ ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତୁ ନାହିଁ । ମୁଁ ଭାବୁଛି ଯେ ଭଗବାନ ଜାଣିଶୁଣି ସେତେବେଳେ ମୋତେ କହିବାର ଶକ୍ତି ଦେଇ ନ ଥିଲେ । ଆମ ଭିତରେ ମୁଁ ସମସ୍ତଙ୍କଠାରୁ ଯେ କମ୍ ପଢ଼ିଛି, ସେ କଥା ଆପଣ ନିଶ୍ଚୟ ଜାଣି ରଖନ୍ତୁ ।

—ହରିଜନ, ତା ୧-୮-୧୯୩୭

୮୭

ବାଳକ ବାଳିକାମାନଙ୍କର ସର୍ବାଙ୍ଗୀନ ବିକାଶ

ମୁଁ ବିଶ୍ୱାସ କରେ ଯେ ହାତ, ଗୋଡ଼, ଆଖି, କାନ, ନାକ ପ୍ରଭୃତି ଅଙ୍ଗ ପ୍ରତ୍ୟଙ୍ଗଗୁଡ଼ିକୁ ଉଚିତ ଭାବରେ କାମରେ ଲଗାଇବା ଓ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ତାଲିମ ଦେବା ଜରିଆରେ ଧୀ-ଶକ୍ତିର ଉତ୍କର୍ଷ ସାଧନ କରାଯାଇପାରେ । ଅନ୍ୟ ଭାଷାରେ କହିବାକୁ ଗଲେ, ବୁଦ୍ଧିମନ୍ତ ସହକାରେ ଆପଣାର ଇନ୍ଦ୍ରିୟଗୁଡ଼ିକୁ ବ୍ୟବହାର କରି ଶିଖିଲେ ଯେ କୌଣସି ବାଳକବାଳିକା ସବୁଠାରୁ ଉତ୍ତମରୂପେ ଓ ଦ୍ରୁତଭାବରେ ନିଜ ବୁଦ୍ଧିର ବିକାଶ କରିପାରିବେ । ମାତ୍ର ମନ ଓ ଶରୀର ଉଭୟର ବିକାଶ ଏକା ସଙ୍ଗରେ ନ ହେଲେ ଏବଂ ସେଥିସହ ଅନୁରୂପ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଶକ୍ତିର ଜାଗରଣ ନ ହେଲେ ପ୍ରଥମୋକ୍ତ ବିକାଶ ଏକପାଖିଆ ହୋଇଯିବ । ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଶିକ୍ଷା କହିଲେ ମୁଁ ହୃଦୟର ଶିକ୍ଷାକୁ

ବୁଦ୍ଧିଥାଏ । ଯେଣୁ ଯଦି ମାନସିକ ବିକାଶ ସହିତ ଶାରୀରିକ ଓ ମାନସିକ ଶକ୍ତି-ଗୁଡ଼ିକର ବିକାଶ ସମାନ ଗତିରେ ହୁଏ, ତେବେ ଯାଇ ମନର ଉଚିତ ଓ ସର୍ବାଙ୍ଗୀନ ବିକାଶ ହୋଇପାରିବ । ଏ ତିନୋଟିଯାକ ଅବିଚ୍ଛେଦ୍ୟ ସମାହାର । ଏହି ମୂଳ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ଅନୁସାରେ ବିଚାର କଲେ ଜଣାଯିବ ଯେ ସେଗୁଡ଼ିକ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ଭାବରେ ବା ପରସ୍ପର-ନିରପେକ୍ଷ ଭାବରେ ବିକଶିତ ହୋଇ ପାରିବ ବୋଲି ଯୁକ୍ତି କରିବା ଏକାବେଳକେ ଭୁଲ ଅଟେ ।

ଶରୀର, ମନ ଓ ହୃଦୟ—ଏହି ତିନୋଟିର ବିଭିନ୍ନ ଗୁଣଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ଯଥାର୍ଥ ସମନ୍ୱୟ ଓ ସାମଞ୍ଜସ୍ୟର ଅଭାବରେ ଯେଉଁ ଘୋର କ୍ଷତିକାରକ ପରିଣାମ ଘଟେ ତାହା ସୁସ୍ପଷ୍ଟ । ସେଗୁଡ଼ିକ ଆମର ଚାରିପାଖରେ ରହିଛି । ମାତ୍ର ଆମର ବର୍ତ୍ତମାନ ବିକୃତ ସମ୍ପର୍କଗୁଡ଼ିକ ହେତୁ ଆମେ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଅନୁଭବ କରିପାରୁ ନାହୁଁ । ଗାଉଁଲି ଲୋକଙ୍କ କଥା ନିଅନ୍ତୁ । ଯେଉଁ ଗୃହପାଳିତ ପଶୁମାନଙ୍କର ସହିତ ସେମାନେ ବାସ କରନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ପରି ସକାଳୁ ସଞ୍ଜ ଯାଏ ବାଲ୍ୟକାଳରୁ ସେମାନଙ୍କର କ୍ଷେତରେ ଖଟୁଥାନ୍ତି, ସେହି ଚାଷୀମାନଙ୍କର ଜୀବନ ଏକ କ୍ଳାନ୍ତିଦାୟକ ଯାନ୍ତ୍ରିକ ଗତିସଞ୍ଚାର ଆବର୍ତ୍ତ ଭିତରେ ଚାଲିଥାଏ । ସେଥିରେ ବୁଦ୍ଧି ବା ମାଧୁର୍ଯ୍ୟର କୌଣସି ଝଲକ ନ ଥାଏ । ମନ ଓ ଆତ୍ମାର ବିକାଶର କୌଣସି ସୁଯୋଗ ନ ପାଇ, ସେମାନେ ପଶୁର ସ୍ତରକୁ ଖସିଆସିଛନ୍ତି । ଜୀବନ ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଦୁଃଖପୂର୍ଣ୍ଣ ଦିନଗତ ଏବଂ ଯେନତେନ ପ୍ରକାରେଣ ତାକୁ ଚଳାଇଥାନ୍ତି । ପକ୍ଷାନ୍ତରେ ଅଜିକାଲି ସହରଗୁଡ଼ିକର ସ୍କୁଲ-କଲେଜଗୁଡ଼ିକରେ ଶିକ୍ଷା ନାମରେ ଯାହା ଚାଲିଛି, ତାହା ପ୍ରକୃତରେ କେବଳ ବୁଦ୍ଧିର ଅପବ୍ୟୟ । ହସ୍ତ ବା ଶାରୀରିକ କର୍ମ ସହିତ ଆଦୌ ସମ୍ପର୍କ ନ ଥିବା ବିଷୟକୁ ସେଠାରେ ବୌଦ୍ଧିକ ତାଲିମ ବୋଲି ଧରାଯାଏ । ମାତ୍ର ସୁସ୍ଥ ରହିବାକୁ ହେଲେ କୌଣସି ପ୍ରକାରର ଶାରୀରିକ ବ୍ୟାୟାମ ଆବଶ୍ୟକ । ସେଥିପାଇଁ ସେହି ଶିକ୍ଷାର କୃତ୍ରିମ ଓ ଅନ୍ୟ ଦିଗରୁ ନିଷ୍ଫଳ ଶରୀର-ଚର୍ଚ୍ଚା ପଦ୍ଧତି ରହିଥାଏ । ତାହାର ପରିଣାମ ଏପରି ଶୋଚନୀୟ ହୋଇ ନଥିଲେ ତାକୁ ଆମେ ବର୍ଣ୍ଣନାତୀତ ଭାବରେ ଗୋଟିଏ ହାସ୍ୟାସ୍ପଦ ପଦ୍ଧତି କହନ୍ତେ । ଏହି ପଦ୍ଧତିରେ ଶିକ୍ଷା ପାଇ ଯେଉଁ ଯୁବକ ସଂସାର କ୍ଷେତ୍ରକୁ ବାହାରେ, ସେ ଜଣେ ସାଧାରଣ ଶ୍ରମିକର ଶାରୀରିକ ସହନ ଶକ୍ତି ସହିତ କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ପ୍ରତିଯୋଗିତା କରି ପାରେ ନାହିଁ । ଟିକିଏ ଶରୀର ଶ୍ରମ କଲେ ତାହାର ମୁଣ୍ଡ ବଥାଏ, ଟିକିଏ ଖରାତକ ଦେହରେ ଲାଗିଲେ ତାହାର ମୁଣ୍ଡ ବୁଲିଏ । ସବୁଠାରୁ ମଜାର କଥା ଯେ ଏସବୁକୁ ଅତି 'ସ୍ୱାଭାବିକ' ବୋଲି ଧରିନିଆଯାଏ । ହୃଦୟର ପ୍ରବୃତ୍ତିଗୁଡ଼ିକୁ ଆମେ ଦୁର୍ବଳ ହେବାକୁ ଏବଂ ଉଚ୍ଛୃଙ୍ଖଳ ଓ ଅସଂଯତ ଭାବରେ ବିକଶିତ ହେବାକୁ ଛାଡ଼ିଦେଉଁ । ପରିଣାମ ହୁଏ ଏକ ନୈତିକ ଓ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଅରାଜକତା । ଏବଂ ଆମେ ଏହାକୁ ଶ୍ଳାଘ୍ୟ ମନେକରିଥାଉଁ ।

ଆରମ୍ଭରୁ ହିଁ ହୃଦୟର ଶିକ୍ଷା ପାଇବାର ସୁଯୋଗ ଲାଭ କରିଥିବା ଆଉ ଗୋଟିଏ ବାଳକ ବା ବାଳିକାର ବିଷୟ ଏହା ସହିତ ତୁଳନା କରନ୍ତୁ । ମନେକରନ୍ତୁ ଯେ ସେ ସୂତାକଟା, ବଢ଼େଇକାମ, କୃଷି ପ୍ରଭୃତିରେ ତାଲିମ ପାଇଛି ଏବଂ ଏହିସବୁ ଧନ୍ଦା ସହ ସମ୍ପୃକ୍ତ ବିଦ୍ୟା ହିସାବରେ ତାକୁ ବ୍ୟାପକ ଓ ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ସୈଦ୍ଧାନ୍ତିକ ଶିକ୍ଷା ମଧ୍ୟ ମିଳିଛି । ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକ୍ରିୟା ଓ ସରଞ୍ଜାମ ବିଷୟରେ ମଧ୍ୟ ତାକୁ ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯାଇଛି । ସେହି ବାଳକ ବା ବାଳିକାର କେବଳ ଶରୀର ଯେ ସୁନ୍ଦର ଓ ସୁସ୍ଥ ହୋଇ ବିକଶିତ ହେବ ତାହା ନୁହେଁ, ତାହାର ଧୀ-ଶକ୍ତି ମଧ୍ୟ ସୁସ୍ଥ ଓ ତେଜସ୍ୱୀ ହେବ । ଏହି ଧୀ-ଶକ୍ତି କେବଳ ପୋଥିଗତ ନୁହେଁ, ମାତ୍ର ଦୈନନ୍ଦିନ ଅଭିଜ୍ଞତାରେ ଏହାର ଚେର ଦୃଢ଼-ଭାବରେ ନିହିତ ଏବଂ ପରୀକ୍ଷିତ । ତାହାର ଜୀବିକାର୍ଜନ ଧନ୍ଦାକୁ ବୁଦ୍ଧିମତ୍ତା ଓ ନିପୁଣତା ସହକାରେ ସମ୍ପାଦନ କରିବା ପାଇଁ ତାହାର ବୌଦ୍ଧିକ ଶିକ୍ଷା ମଧ୍ୟରେ ଗଣିତ ଶାସ୍ତ୍ର ଓ ବିଭିନ୍ନ ବିଜ୍ଞାନ ରହିଥିବ । ଯଦି ଆମେ ଚିତ୍ତ-ବିନୋଦନର ହିସାବରେ ସାହିତ୍ୟକୁ ଏଥିସହ ଯୋଡ଼ିଦେଉଁ, ତାହାହେଲେ ତାକୁ ଆମେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ, ସମତୁଳିତ ଓ ସର୍ବାଙ୍ଗୀନ ଶିକ୍ଷା ଦେଇ ପାରିବୁ । ଏହା ଫଳରେ ଶରୀର, ମନ ଓ ଆତ୍ମାର ପୂର୍ଣ୍ଣ ସଞ୍ଚାଳନ ହେବ ଏବଂ ସ୍ୱାଭାବିକ ସାମଞ୍ଜସ୍ୟଯୁକ୍ତ ସମାହାର ରୂପେ ବିକଶିତ ହେବ । ମନୁଷ୍ୟ କେବଳ ମନ ନୁହେଁ କିମ୍ବା କେବଳ ରକ୍ତ ମାଂସର ଶରୀର ନୁହେଁ କିମ୍ବା କେବଳ ମାତ୍ର ହୃଦୟ ବା ଆତ୍ମା ନୁହେଁ । ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ମାନବ ଗଠନ ପାଇଁ ଏ ତିନୋଟିଯାକର ଯଥୋଚିତ ଓ ସୁଷମ ମିଳନ ଆବଶ୍ୟକ ଅଟେ ଏବଂ ଏହି ମିଳନ ହିଁ ଶିକ୍ଷାର ପ୍ରକୃତ ଅର୍ଥନୀତି ଅଟେ ।

—ହରିଜନ, ତା ୮।୫।୧୯୩୭

୮୮

ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଶିକ୍ଷାର ସାରକଥା

ମେ ମାସ ୨୨ ତାରିଖରେ ତିଥଲଠାରେ ଗୁଜରାଟ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ବିଦ୍ୟାଳୟ-ଗୁଡ଼ିକର ଏକ କ୍ଷୁଦ୍ର ଶିକ୍ଷକ-ସମ୍ମିଳନୀ ବସିଥିଲା । ସମ୍ମିଳନୀର ଆବାହକ ନିମନ୍ତ୍ରିତ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କୁ ଯେଉଁ ପ୍ରଶ୍ନାବଳୀ ପଠାଇଥିଲେ, ସେଗୁଡ଼ିକର ମର୍ମ ସ୍ୱତଃ ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇଯାଉଛି । ସେହି ପ୍ରଶ୍ନାବଳୀ :

(୧) ଆମ ଦେଶର ଗ୍ରାମାଞ୍ଚଳ ପାଇଁ କେଉଁ ପ୍ରକାରର ଶିକ୍ଷା ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ଉପଯୋଗୀ ହେବ ଏବଂ ଗ୍ରାମର ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ହିତକାରୀ ହେବ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଗ୍ରାମରେ ଆମେ ଏହି ଶିକ୍ଷାକୁ କିପରି ପ୍ରସାରିତ କରିପାରିବୁ ?

(୨) ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ନିରକ୍ଷରତା ଓ ଅଜ୍ଞାନତାକୁ କିପରି ଦୂର କରାଯାଇ ପାରିବ ?

(୩) ବୌଦ୍ଧିକ ବିକାଶ ପାଇଁ ସାକ୍ଷରତା ଅପରିହାର୍ଯ୍ୟ କି ? ସର୍ବାଦୌ ବର୍ଣ୍ଣମାଳା, ଲିଖନ ଓ ପଠନ ସାହାଯ୍ୟରେ ପାଠପଢ଼ାଇବାର ପଦ୍ଧତି ବୌଦ୍ଧିକ ବିକାଶର ବାଧକ କି ?

(୪) ବୈଷୟିକ ତାଲିମକୁ ସମସ୍ତ ଶିକ୍ଷାର ମାଣିଖୁଣ୍ଟ କରିବାର ଆବଶ୍ୟକତା ।

(୫) ବର୍ତ୍ତମାନ ଖ୍ରୀଷ୍ଟୀୟ ବିଦ୍ୟାଳୟଗୁଡ଼ିକର ଭବିଷ୍ୟତ ।

(୬) ବାଳକ ବାଳିକାମାନଙ୍କର ମାତୃଭାଷା ଜରିଆରେ ଯାବତୀୟ ଶିକ୍ଷା ଦେବାର ସମ୍ଭାବନା ।

(୭) ବର୍ତ୍ତମାନ ବିଦ୍ୟାଳୟଗୁଡ଼ିକରେ ଖ୍ରୀଷ୍ଟୀୟ ଶିକ୍ଷାର କେଉଁ ଅତ୍ୟାବଶ୍ୟକ ଉପାଦାନଗୁଡ଼ିକର ଅଭାବ ରହିଛି ?

(୮) ପ୍ରାଥମିକ ତଥା ମାଧ୍ୟମିକ ଶିକ୍ଷାର ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ସ୍ତରରେ ହିନ୍ଦୀ-ହିନ୍ଦୁସ୍ତାନୀ ଭାଷାକୁ ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ କରିବାର ଆବଶ୍ୟକତା ।

ଏହିସବୁ ପ୍ରଶ୍ନ ଉପରେ ମତାମତ ଦେବାକୁ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ଅନୁରୋଧ କରାଯିବାରୁ ସେ ଯେଉଁ ଉତ୍ତର ଦେଇଥିଲେ, ସେଗୁଡ଼ିକର ସାରାଂଶ ତଳେ ପ୍ରଦତ୍ତ ହେଲା :

"ଯଦି ଆମେ ଗ୍ରାମବାସୀମାନଙ୍କର ଆବଶ୍ୟକତା ଲାଗି ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ଉପଯୋଗୀ ଶିକ୍ଷା ଦେବାକୁ ଚାହୁଁ, ତେବେ ବିଦ୍ୟାପୀଠକୁ ଗ୍ରାମ ମଧ୍ୟରେ ପହଞ୍ଚାଇବାକୁ ହେବ । ଗ୍ରାମବାସୀମାନଙ୍କର ଆବଶ୍ୟକତାଗୁଡ଼ିକୁ ଆଖି ଆଗରେ ରଖି ଆମେ ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କୁ ବ୍ୟାବହାରିକ ତାଲିମ ଦେଇପାରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ବିଦ୍ୟାପୀଠକୁ ଗୋଟିଏ ତାଲିମ (ଟ୍ରେନିଂ) କେନ୍ଦ୍ରରେ ରୂପାନ୍ତରିତ କରିଦେବୁଁ । ସହରରେ ଅବସ୍ଥିତ କୌଣସି ତାଲିମୀ କେନ୍ଦ୍ର ଜରିଆରେ ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କୁ ଗ୍ରାମର ଆବଶ୍ୟକତା ବିଷୟରେ ଶିକ୍ଷାଦେବା ଆଦୌ ସମ୍ଭବ ହେବ ନାହିଁ । ଗ୍ରାମର ଅବସ୍ଥା ବିଷୟରେ ଆପଣ ସେମାନଙ୍କ ମନରେ କୌଣସି ଆଗ୍ରହ ଜନ୍ମାଇ ପାରିବେ ନାହିଁ । ସହରବାସୀମାନଙ୍କୁ ଗ୍ରାମ ବିଷୟରେ ଆଗ୍ରହୀ କରାଇବା ଓ ସେମାନଙ୍କୁ ଗାଁରେ ରହିବାକୁ ପ୍ରବର୍ତ୍ତାଇବା ଆଦୌ ସହଜ ନୁହେଁ । ସେବାଗ୍ରାମରେ ମୁଁ ଏ ସତ୍ୟଟିର ପ୍ରମାଣ ପ୍ରତିଦିନ ପାଉଅଛି । ଆମ୍ଭେମାନେ ବର୍ଷେ କାଳ ସେବାଗ୍ରାମରେ ରହିବା ଫଳରେ ଆମେ ଗ୍ରାମବାସୀ

ହୋଇଯାଇଛନ୍ତି ବା ସାଧାରଣ କଲ୍ୟାଣ ପାଇଁ ଆମେ ସେବାଗ୍ରାମର ବାସିନ୍ଦାମାନଙ୍କ ସହ ଏକାତ୍ମ ହୋଇଯାଇଛୁ—ଏ କଥା ମୁଁ ନିର୍ଭର ରୂପେ କହିପାରିବ ନାହିଁ ।

ତାହାପରେ ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ମୋର ଦୃଢ଼ ମତ ହେଉଛି ଯେ ବର୍ଣ୍ଣମାଳା ଶିକ୍ଷା, ପଠନ ଓ ଲିଖନରୁ ପାଠପଢ଼ା ଆରମ୍ଭ କରିବା ଦ୍ୱାରା ବାଳକ-ବାଳିକାମାନଙ୍କର ମାନସିକ ବିକାଶ ବାଧାପ୍ରାପ୍ତ ହୁଏ । ଇତିହାସ, ଭୂଗୋଳ, ମାନସାଙ୍କ ଓ କୌଣସି ଧନ୍ଦାର କୌଶଳ (ମନେକରନ୍ତୁ ସୂତାକଟାର କୌଶଳ) ସମ୍ବନ୍ଧରେ ବାଳକବାଳିକାମାନେ ସାଧାରଣ ଜ୍ଞାନ ଅର୍ଜନ ନ କରିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମୁଁ ସେମାନଙ୍କୁ ବର୍ଣ୍ଣମାଳା ଶିକ୍ଷା ଦେବି ନାହିଁ । ଏହି ବିଷୟଗୁଡ଼ିକ ଜରିଆରେ ମୁଁ ସେମାନଙ୍କର ବୁଦ୍ଧିର ବିକାଶ କରିବି । ତକଲି ବା ଅରଟ ସାହାଯ୍ୟରେ କିପରି ବୁଦ୍ଧି-ବିକାଶ ହୋଇପାରେ, ଏ ପ୍ରଶ୍ନ ଉଠିପାରେ । ଯଦି ଯାନ୍ତ୍ରିକ ଭାବରେ ଏହି ଶିକ୍ଷା ଦିଆ ନ ଯାଏ, ତେବେ ବୁଦ୍ଧିବୃତ୍ତି ଚମତ୍କାର ଭାବରେ ବିକଶିତ ହୋଇପାରେ । ବାଳକ ବାଳିକାଙ୍କୁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ପ୍ରକ୍ରିୟାର କାରଣ ବୁଝାଇବା; ତକଲି ବା ଅରଟର ଯନ୍ତ୍ରକୌଶଳ ବୁଝାଇବା, କପାର ଇତିହାସ ଓ ସଭ୍ୟତା ସହିତ ତାହାର ସମ୍ପର୍କ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବା, ଗ୍ରାମର କପାକିଆରିକୁ ତାକୁ ନେଇଯିବା, ସୂତାର ଘେର ଗଣିବା, ସୂତାର ସମାନତା ଓ ବଳ ବାହାର କରିବା ଦ୍ୱାରା ଶିକ୍ଷକ ଛାତ୍ରର ଆଗ୍ରହ ଧରି ରଖିପାରିବେ ଏବଂ ଏକାଧାରରେ ତାହାର ହାତ, ଆଖି ଓ ମସ୍ତିଷ୍କର ବିକାଶ କରିପାରିବେ । ଏହି ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଟ୍ରେନିଂରେ ମୁଁ ଛଅମାସ ସମୟ ଦେବି । ଏହା ପରେ ଛାତ୍ର ଅକ୍ଷର ପଢ଼ିବାକୁ ସମ୍ଭବତଃ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇଯିବ ଏବଂ ଯଥେଷ୍ଟ ବେଗରେ ସେ ଏପରି କରିପାରିଲେ ଚିତ୍ରାଙ୍କନ ମଧ୍ୟ ଶିଖିପାରିବ । ସେ ଯେତେବେଳେ ପକ୍ଷୀ, ଜ୍ୟାମିତିକ କ୍ଷେତ୍ରଗୁଡ଼ିକର ଚିତ୍ର ଅଙ୍କି ଶିଖିବ, ସେ ବର୍ଣ୍ଣମାଳାର ଅକ୍ଷରଗୁଡ଼ିକ ସୁନ୍ଦର ଭାବରେ ଲେଖିପାରିବ ଏବଂ ଅସୁନ୍ଦର ଭାବରେ ମେଦ ବସାଇବ ନାହିଁ । ମୁଁ ଯେତେବେଳେ ବାଲ୍ୟାବସ୍ଥାରେ ଅକ୍ଷର ଲେଖି ଶିଖୁଥିଲି, ତାହା ଏବେ ମଧ୍ୟ ମୋର ମନେ ଅଛି । ଏହା କେଡ଼େ ନୀରସ ଲାଗୁଥିଲା ! ମୋର ବୁଦ୍ଧି କାହିଁକି କାମ କରୁନାହିଁ; ତାହା ସେତେବେଳେ କେହି ଅନୁସନ୍ଧାନ କରି ନ ଥିଲେ । ଲିଖନକୁ ମୁଁ ଗୋଟିଏ ଲଳିତ କଳା ବୋଲି ମନେକରେ । ଆମେ ସାନ ପିଲା ଉପରେ ଅକ୍ଷର ଲେଖାକୁ ଏକ ନୀରସ ପ୍ରଣାଳୀରେ ଲଦି ଦେଇ ଓ ସେଥିରୁ ତାହାର ଶିକ୍ଷାରମ୍ଭ କରି ତାହାର ଏହି କଳାଶକ୍ତିକୁ ନଷ୍ଟ କରିଦେଉଁ । ଏହାଦ୍ୱାରା ଲିଖନ-କଳାର ସ୍ୱାଭାବିକ ବିକାଶରେ ଆମେ କଠୋର ବାଧାସୃଷ୍ଟି କରୁ । ଉପଯୁକ୍ତ ସମୟ ନ ଆସୁଣୁ ଆମେ ତାକୁ ଅକ୍ଷର ଶିକ୍ଷା ଦେଇ ତାହାର ବିକାଶକୁ ଖର୍ବ କରିଦେଉଁ ।

—ହରିଜନ, ତା ୫।୬।୧୯୩୭

୮୯

ଶିକ୍ଷା ଧନ୍ଦା-କୈନ୍ଦ୍ରିକ ହେବ

ଗ୍ରାମୋଦ୍ୟୋଗଗୁଡ଼ିକରେ ତାଲିମ ଦେବାକୁ ଶିକ୍ଷାର ମୂଳପିଣ୍ଡ କରି ଗ୍ରହଣ କରିବାର ଆବଶ୍ୟକତା ଓ ମୂଲ୍ୟ ବିଷୟରେ ମଧ୍ୟ ମୋର ମନରେ କୌଣସି ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ। ମଣିଷ ଭିତରେ ରହିଥିବା ସର୍ବୋତ୍ତମ ସମ୍ଭାବନାଗୁଡ଼ିକର ବିକାଶ କରାଇବାକୁ ଯଦି ଶିକ୍ଷା ବୋଲି ବୁଝାଯାଏ, ତେବେ ଭାରତବର୍ଷରେ ଶିକ୍ଷାନୁଷ୍ଠାନଗୁଡ଼ିକରେ ଯେଉଁ ପ୍ରଣାଳୀ ଅନୁସୃତ ହେଉଅଛି, ମୁଁ ତାହାକୁ କଦାପି ଶିକ୍ଷା ବୋଲି କହିବ ନାହିଁ। ତାହାକୁ ମୁଁ ମନର ଧର୍ଷଣ ବୋଲି କହିବ। ଯେ କୌଣସି ଉପାୟରେ ଏହା ମନ ଭିତରେ କିଛି ପାଠ ଭର୍ତ୍ତି କରିଦେବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଥାଏ। ମାତ୍ର କୌଣସି ଗ୍ରାମୋଦ୍ୟୋଗକୁ ଶିକ୍ଷାର ମୂଳପିଣ୍ଡ ରୂପେ ମାନି ମୂଳରୁ ତାହାର ଜରିଆରେ ଶିକ୍ଷା ଦେବା ଦ୍ୱାରା ଯଥାର୍ଥ ଓ ଶୃଙ୍ଖଳିତ ମାନସିକ ବିକାଶ ଅବଶ୍ୟ ସମ୍ଭବ ହୋଇଥାଏ। ଏହା ଫଳରେ ବୁଦ୍ଧି ଶକ୍ତି ସଂରକ୍ଷିତ ହୋଇ ରହେ ଏବଂ ପରୋକ୍ଷ ଭାବରେ ଏହା ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଶକ୍ତିର ସଂରକ୍ଷଣ ଦିଗରେ ମଧ୍ୟ ସାହାଯ୍ୟ କରିଥାଏ। ସୂକ୍ଷ୍ମ କଳାଗୁଡ଼ିକୁ ମୁଁ କମ୍ ମୂଲ୍ୟ ଦେଉଛି ବୋଲି ଯେପରି ଏଥିରୁ କେହି ବୁଝିବାର ଭ୍ରମ ନ କରନ୍ତୁ। ମାତ୍ର ସେଗୁଡ଼ିକୁ ମୁଁ ଯଥା ସ୍ଥାନରେ ହିଁ ରଖିବାକୁ ଚାହେଁ। କୌଣସି ଦ୍ରବ୍ୟକୁ ତାହାର ଯଥାର୍ଥ ସ୍ଥାନରେ ନ ରଖିଲେ, ତାହାକୁ ଆବର୍ଜନା ବୋଲି ବୁଝାଯାଏ। ମୋର ଏ କଥାର ପ୍ରମାଣ ସ୍ୱରୂପ ମୁଁ ଏଠାରେ ମହଣ ମହଣ ଅଯୋଗ୍ୟ ଓ ଏପରିକି ଅଶ୍ଳୀଳ ସାହିତ୍ୟରେ ଉଦାହରଣ ଦେବି। ଏହି ସାହିତ୍ୟର ଗଦା ଗଦା ବର୍ତ୍ତମାନ ଆମ ଉପରେ ଅଜାଡ଼ା ହେବାରେ ଲାଗିଛି ଏବଂ ସେଗୁଡ଼ିକର କୁ-ପରିଣାମକୁ କେହି ଆଖି ଏଡ଼ାଇ ପାରିବ ନାହିଁ।

—ହରିଜନ, ତା ୫।୭।୧୯୩୭

୯୦

ଶୁଆ ରଟିବା ଶିକ୍ଷା

[ପ୍ରଶ୍ନୋତ୍ତର—ଭ୍ୟାପଟେନ୍ ଷ୍ଟ୍ରିକ୍ ନାମକ ଜଣେ ଜର୍ମାନ ଭଦ୍ରବ୍ୟକ୍ତି ଗାଂଧୀଜୀଙ୍କ ସହ ଦେଖା କରିବାକୁ ସେଓଗାଁ ଯାଇଥିଲେ। ସାକ୍ଷାତବେଳେ ତାଙ୍କର ଓ ଗାଂଧୀଜୀଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅନେକ ପ୍ରକାରର କଥାବାର୍ତ୍ତା ହୋଇଯାଇଥିଲା। ଶିକ୍ଷିତ ବେକାରମାନଙ୍କୁ ଗ୍ରାମସେବା କାର୍ଯ୍ୟରେ ଲଗାଇବା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଭ୍ୟାପ୍ଟେନ୍ ଷ୍ଟ୍ରିକ୍ ଦେଇଥିବା ସୂଚନା ଉପରେ ଗାନ୍ଧୀଜୀ ଯେଉଁ ମତବ୍ୟକ୍ତ କରିଥିଲେ, ତାହା ତଳେ ଦିଆଗଲା। — ସଂପାଦକ]

କ୍ୟାପ୍‌ଟେନ୍ ଷ୍ଟ୍ରକ୍—ହିନ୍ଦୁସ୍ଥାନରେ ବୁଦ୍ଧିର ଆଧିକ୍ୟ ଯେବେ ଏତେ ହୋଇଛି ଏବଂ ଲେଖାପଢ଼ା ଜାଣିଥିବା ଲୋକ ଏତେ ଅଧିକ ସଂଖ୍ୟାରେ ବେକାର ଅଛନ୍ତି, ତେବେ କଅଣ ସେହି ଯୁବକମାନଙ୍କର ଫୌଜକୁ ଗ୍ରାମସୁଦ୍ଧିକୁ ପଠାଇ ସେମାନଙ୍କର କୌଣସି ଉପଯୋଗ କରାଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ ?

ଗାଂଧୀଜୀ—ଏହି ଆନ୍ଦୋଳନ ତ ଆରବ୍ଧ ହୋଇଯାଇଛି, ମାତ୍ର ଏହା ଏବେ ବାଲ୍ୟ-ବସ୍ଥାରେ ଅଛି । ଆପଣ ଯେଉଁ ଆଧିକ୍ୟର କଥା କହୁଛନ୍ତି, ତାହା ବାସ୍ତବରେ ବୁଦ୍ଧିର ଆଧିକ୍ୟ ନୁହେଁ, ମାତ୍ର ଉପାଧି (ଡିଗ୍ରୀ)ର ଆଧିକ୍ୟ । ମସ୍ତିଷ୍କଶକ୍ତି ଲେଶ ମାତ୍ର ବଢ଼ି ନାହିଁ । କେବଳ ମନେ ରଖିବାକୁ ବାରମ୍ବାର ଘୋଷିବାର କଳା ବଢ଼ିଛି ଏବଂ ଏହି ଡିଗ୍ରୀ ଏତେ ହୋଇଗଲଣି ଯେ ଆମେ ତାକୁ ଗାଡ଼ିରେ ଭର୍ତ୍ତି କରି ଗାଁକୁ ନେଇପାରୁଁ । ଯଦି ବୁଦ୍ଧି କିଛି ବଳିଛି, ତେବେ ତାହାର ସଦ୍‌ବ୍ୟବହାର କରାଯାଇପାରେ । ଏହି ଉପାଧିପୁସ୍ତକପାଇଁ ପଢ଼ିବାର ଅଭ୍ୟାସ ଆମର ରଚନାତ୍ମକ ଶକ୍ତିକୁ ନାଶ କରିଦେଇଛି । ଏହା ଆମକୁ ଗାଁକୁ ଯିବାପାଇଁ ଅଯୋଗ୍ୟ କରି ଦେଉଛି । ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର ଏହି ଶୁଆ ରଟିବା ପଢ଼ା ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କୌଣସି ମୌଳିକ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାର ଇଚ୍ଛା ଆଦୌ ରଖି ଦେଇ ନାହିଁ । ବର୍ଷ ବର୍ଷ କାଳ ବହି ଘୋଷି ଘୋଷି ଆମର ମନରେ କ୍ଳାନ୍ତି ଆସିଯାଏ ଏବଂ ଏହି ଶିକ୍ଷା ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଅଧିକାଂଶଙ୍କୁ କିରାଣୀ କାମ ପାଇଁ କେବଳ ଯୋଗ୍ୟ କରେ । ତଥାପି ଏଥିରେ କୌଣସି ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ଯେ ଗ୍ରାମ-ଆନ୍ଦୋଳନ ଆରବ୍ଧ ହୋଇଛି, ତାହା ସଫଳ ହେବ ।

—(ଇଂରେଜୀ) ହରିଜନ ସେବକ, ତା ୧୦।୭।୧୯୩୭

୯୧

ପ୍ରଚଳିତ ଶିକ୍ଷାପଦ୍ଧତି ହାନିକର

ଏଥିରେ କୌଣସି ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ଯେ ପ୍ରଚଳିତ ଶିକ୍ଷାପ୍ରଣାଳୀ ଆମ ଦେଶର ଯୁବକମାନଙ୍କର, ଭାରତର ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ, ବୁଦ୍ଧିକର ଓ ସାଧାରଣ ସଂସ୍କୃତିର ଘୋର କ୍ଷତି କରିଅଛି । ଏହା ମୁଁ ଅତି ତୀବ୍ରଭାବରେ ଉପଲବ୍ଧି କରୁଅଛି । ଏ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ମୋର ବିଶ୍ୱାସ ବହୁତ ତୀବ୍ର ଅଟେ । କିନ୍ତୁ ମୁଁ ଦାବୀ କରୁନାହିଁ ଯେ କଂଗ୍ରେସବାଦୀମାନଙ୍କୁ

ମଧ୍ୟ ସାଧାରଣତଃ ମୋ ବିଚାରର ଅନୁକୂଳ କରିସାରିଛି । ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ଯେଉଁ ଶିକ୍ଷାଶାସ୍ତ୍ରୀମାନେ କଂଗ୍ରେସ ବାତାବରଣରୁ ବାହାରେ ଅଛନ୍ତି ଏବଂ ଭାରତୀୟ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟଗୁଡ଼ିକ ଦଖଲ କରି ବସିଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ବିଷୟରେ ମୁଁ ଭଲ କ'ଣ କହିପାରେ ? ସେମାନଙ୍କର ବିଚାରକୁ ବଦଳାଇବା କିଛି ସହଜ କାମ ନୁହେଁ ।

—(ଇଂରେଜୀ) 'ଅନାବଶ୍ୟକ ଭୟ'ରୁ ।

ହରିଜନ, ତା ୨୮।୮।୧୯୩୭

୯୨

ଲେଖି ପଢ଼ି ଶିଖିବା କଥା କଅଣ ହେବ ?

ଏହି ପତ୍ରିକାରେ ମୁଁ ଶିକ୍ଷା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଯେଉଁସବୁ ବିଚାର ପ୍ରକଟ କରିଆସୁଛି, ସେ ବିଷୟରେ ମୋ ପାଖରେ ନାନାବିଧ ମତାମତ ଆସି ପଡ଼ୁଅଛି । ଏହି ପତ୍ରିକାରେ କେବଳ ସେଗୁଡ଼ିକ ଭିତରୁ ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ମହତ୍ତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ମନ୍ତବ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରକାଶ କରିବା ହିଁ ମୋ' ପକ୍ଷରେ ସମ୍ଭବ । ସାକ୍ଷରତା ବିଷୟରେ ମୁଁ ଯାହାସବୁ କହି ଆସିଛି, ଜଣେ ଶିକ୍ଷିତ ପତ୍ର-ପ୍ରେରକ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଭୁଲ ବୋଲି ପ୍ରତିପାଦିତ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଛନ୍ତି । ବର୍ତ୍ତମାନ ମୁଁ ସେହି ଅଭିଯୋଗର ଉତ୍ତରରେ କିଛି ଲେଖିବାକୁ ଯାଉଛି । ମୋ' ଲେଖିଥିବା କଥାଗୁଡ଼ିକୁ ଠିକ୍ ଠିକ୍ ବୁଝିବାର ଚେଷ୍ଟା କରିଥିଲେ ଏପରି ଅଭିଯୋଗ ଲାଗି କୌଣସି ଅବସର ଉପୁଜି ନ ଥାନ୍ତା । ମୋ'ର କଳ୍ପିତ ବିଦ୍ୟାଳୟ-ଗୁଡ଼ିକରେ ସମସ୍ତ ଶିକ୍ଷା ବହିର ବିନା ସାହାଯ୍ୟରେ ଚାଲିବ ବୋଲି ମୁଁ କେବେହେଁ କହିନାହିଁ । ମୋ' ଯୋଜନା ଅନୁସାରେ ଅକ୍ଷର ଲେଖି ଶିଖିବା ପୂର୍ବରୁ ପିଲାର ହାତ ଧନ୍ଦାସରଞ୍ଜାମଗୁଡ଼ିକୁ ବ୍ୟବହାର କରି ଶିଖିବ । ଜୀବନରେ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କଥାଗୁଡ଼ିକ ଜାଣିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଆଖି ଅକ୍ଷର ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଚିତ୍ରଗୁଡ଼ିକୁ ପଢ଼ିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରିବ, କାନ ମଧ୍ୟ ବିଭିନ୍ନ ପଦାର୍ଥ ଓ ବାକ୍ୟଗୁଡ଼ିକର ନାମ ଓ ଅର୍ଥ ବୁଝିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରିବ । ସମସ୍ତ ଶିକ୍ଷା ଏହିରୂପେ ସ୍ୱାଭାବିକ ହେବ, ପିଲାମାନଙ୍କର ଆଗ୍ରହକୁ ଉଦ୍ରେକ କରିବ ଏବଂ ଏହାଦ୍ୱାରା ସେମାନେ ସବୁଠାରୁ କମ୍ ସମୟରେ ଓ ସବୁଠାରୁ କମ୍ ବ୍ୟୟରେ ପାଠପଢ଼ି ପାରିବେ । ତେଣୁ ମୋର କଳ୍ପିତ ବିଦ୍ୟାଳୟର ଛାତ୍ରମାନେ ଲେଖିବା ଅପେକ୍ଷା ଅଧିକ ଶୀଘ୍ର ପଢ଼ି ଶିଖିବେ । ସେମାନେ ଯେତେବେଳେ ଅକ୍ଷର ଲେଖି ଶିଖିବେ, ସେମାନେ ମୋ'ପରି ଅକ୍ଷର ନାମରେ ମେଦ ବସାଇ ଦେବେ ନାହିଁ, ମାତ୍ର ପ୍ରତ୍ୟେକ ପଦାର୍ଥକୁ ଠିକ୍ ଭାବରେ ଦେଖି ଶିଖିଲା ପରେ ସେମାନେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଅକ୍ଷରକୁ ମଧ୍ୟ ଶୁଦ୍ଧ ଓ ସୁନ୍ଦର ଭାବରେ ଲେଖିପାରିବେ । ମୋ'ର କଳ୍ପିତ ବିଦ୍ୟାଳୟଗୁଡ଼ିକ ଯଦି କେଉଁ ଦିନ

ପ୍ରକୃତରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇପାରିବ, ତେବେ ପଢ଼ିବାର ବେଗ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବିଚାର କଲେ ସେଗୁଡ଼ିକ ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ଉନ୍ନତ ବୋଲି ସିଦ୍ଧ ହେବ ଏବଂ ଶୁଦ୍ଧ ଭାବରେ ଲେଖିପାରିବା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ମଧ୍ୟ ସେଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱିତାରେ ସବୁଠାରୁ ଅଗ୍ରଗଣ୍ୟ ସାବ୍ୟସ୍ତ ହେବ ।

—ହରିଜନ, ତା ୧୮-୮-୧୯୩୭

୯୩

ସ୍ୱାଭାବିକ ସଂଯମ

ଦକ୍ଷିଣାଞ୍ଚଳର ଏକ ହାଇସ୍କୁଲର ଜଣେ ଶିକ୍ଷକ ମୋ ପାଖକୁ କେତୋଟି ଲେଖା ଉଦ୍ଧାର କରି ପଠାଇଛନ୍ତି । ଲେଖାଗୁଡ଼ିକରେ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କର କେତୋଟି ଅସାମର୍ଥ୍ୟ ଦେଖାଇ ଦିଆଯାଇଛି ।

ମୁହୂର୍ତ୍ତେ କାଳବିଳମ୍ବ ନ କରି ଏଥିରୁ ଅଧିକାଂଶ ଅସାମର୍ଥ୍ୟକୁ ଦୂର କରାଯିବା ଉଚିତ । ଛାତ୍ର ବା ଶିକ୍ଷକ ତାହାର ମନକୁ ପିଞ୍ଜରା ଭିତରେ ଆବଦ୍ଧ କରି ରଖିବା ଆଦୌ ଉଚିତ ନୁହେଁ । ଶିକ୍ଷକ ନିଜେ ଯେଉଁଠାକୁ ସର୍ବୋତ୍କୃଷ୍ଟ ବାଟ ବୋଲି ମନେକରୁଛନ୍ତି ବା ରାଷ୍ଟ୍ର ଯେଉଁଠାକୁ ସର୍ବୋତ୍କୃଷ୍ଟ ବାଟ ବୋଲି କହୁଛି, ଶିକ୍ଷକମାନେ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କୁ କେବଳ ଏତିକି ବତାଇଦେବେ । ମାତ୍ର ଏହା କରିବାକୁ ଯାଇ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କର ବିଚାର ଓ ଭବିଷ୍ୟ ଜୀବନକୁ କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ଖର୍ବ କରିଦେବାର ଅଧିକାର ସେମାନଙ୍କର ନାହିଁ । ଏହାର ଅର୍ଥ ନୁହେଁ ଯେ ଛାତ୍ରମାନେ ଆଦୌ କୌଣସି ଶୃଙ୍ଖଳା ମାନିବେ ନାହିଁ । ଶୃଙ୍ଖଳା ବିନା କୌଣସି ବିଦ୍ୟାଳୟ ଚାଲି ପାରିବ ନାହିଁ । ମାତ୍ର ଶୃଙ୍ଖଳା ଶିଖାଇବାର ଅର୍ଥ ନୁହେଁ ଯେ ପିଲାଙ୍କର ସର୍ବାଙ୍ଗୀନ ବିକାଶ ଉପରେ ଆମେ ନାନା କୃତ୍ରିମ ନିୟମବିଧିକୁ ନେଇ ଜବରଦସ୍ତି ଲଦିଦେବା । ପିଲାଙ୍କ ଉପରେ ଗୋଇନ୍ଦାଙ୍କ ପରି ପହରା ଦିଆଯାଉଥିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏହା ସମ୍ଭବ ହେବ ନାହିଁ । ପ୍ରକୃତ କଥା ହେଉଛି ଯେ ସେମାନେ ଆଜିପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏକ ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ ଜାତୀୟତା-ବିରୋଧୀ ପରିବେଶ ଭିତରେ ରହିଆସିଥିଲେ । ମାତ୍ର ବାହାରକୁ ତାହା ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବରେ ଆଦୌ ଜଣା ପଡ଼ୁ ନ ଥିଲା । ବର୍ତ୍ତମାନ ଏହି ପରିବେଶର ନବୀକରଣ ହେବା ଦରକାର । ଜାତୀୟତାର ଅନୁଶୀଳନ କରିବା ଯେ ଏକ ଅପରାଧ ନୁହେଁ, ବରଂ ଏକ ଗୌରବ, ଛାତ୍ରମାନଙ୍କୁ ଏକଥା ଜଣାଇଦେବା ଉଚିତ ।

—ହରିଜନ, ତା ୧୮-୯-୧୯୩୭

୯୪

ଧନ୍ଦା ଜରିଆରେ ଶିକ୍ଷା

ନୂତନ ଶିକ୍ଷାପଦ୍ଧତିର ଉତ୍ପତ୍ତି କିପରି ଗାନ୍ଧୀଜୀଙ୍କ ମନକୁ ଆସିଲା, ଧନ୍ଦା ଓ ଶିକ୍ଷା ମଧ୍ୟରେ ସମନ୍ୱୟ କଥା ସେ କିପରି ଭାବିଲେ—ଏହା ସେ ତାଙ୍କର କେତେଗୁଡ଼ିଏ ଭାଷଣରେ ବିସ୍ତାରିତ ଭାବରେ ବୁଝାଇଦେଲେ । ସେ କହିଲେ, "ବର୍ତ୍ତମାନ ଶିକ୍ଷାପଦ୍ଧତିକୁ ଛାଡ଼ି ଆଉ ଗୋଟିଏ ନୂଆ ବାଟ ବାହାର କରିବାକୁ ହେବ ବୋଲି ମୁଁ ଅନେକ ଦିନୁ ଚିନ୍ତା କରୁଥିଲି । କାରଣ, ମୁଁ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରୁ ଫେରିବା ପରେ ଯେଉଁ ବହୁସଂଖ୍ୟକ ଯୁବକ ମୋ ସହିତ ସାକ୍ଷାତ୍ କରିବାକୁ ଆସିଥିଲେ, ସେହିମାନଙ୍କର ସଂସ୍ପର୍ଶରେ ଆସିବାରୁ ଆଧୁନିକ ଶିକ୍ଷାର ଅସାରତା ମୋର ହୃଦ୍‌ବୋଧ ହୋଇଯାଇଥିଲା । ତେଣୁ ଆଶ୍ରମ ସ୍କୁଲରେ ମୁଁ ଧନ୍ଦାଶିକ୍ଷା ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ କରିଦେଲି । ପ୍ରକୃତ କଥା କହିବାକୁ ଗଲେ ସେଠାରେ ହାତର ତାଲିମ ଉପରେ ଅଧିକ ଜୋର ଦିଆଯାଇଥିଲା । ଫଳରେ, ହାତରେ କାମ କରି କରି ପିଲାମାନେ ଅଳ୍ପ କେତେ ଦିନରେ ବଡ଼ ପରିଶ୍ରାନ୍ତ ହୋଇପଡ଼ିଲେ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କୁ ପୁସ୍ତକଗତ ଶିକ୍ଷାରୁ ବଞ୍ଚିତ କରି ରଖାଯାଉଛି ବୋଲି ଭାବିଲେ । ସେମାନଙ୍କର ଏପରି ଭାବିବାକୁ ମୁଁ ଭୁଲ ବୋଲି କହିବି, କାରଣ ଏହି ଶିକ୍ଷାଦ୍ୱାରା ସେମାନଙ୍କର ଯେତିକି କମ୍ ଲାଭ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରଚଳିତ ସ୍କୁଲରେ ପଢ଼ୁଥିବା ପିଲାମାନଙ୍କ ତୁଳନାରେ ସେମାନଙ୍କର ନିଶ୍ଚୟ ଅଧିକ ଲାଭ ହୋଇଥିଲା । ତଥାପି, ସେମାନଙ୍କ ମନରେ ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ବିଷୟରେ ମୁଁ ଗମ୍ଭୀର ଭାବରେ ଚିନ୍ତା କରିବାକୁ ଲାଗିଲି ଏବଂ ଶେଷରେ ଏହି ସିଦ୍ଧାନ୍ତରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲି ଯେ ଧନ୍ଦାଶିକ୍ଷା ଏବଂ ପୁସ୍ତକଗତ ଶିକ୍ଷାର ଅଲଗା ଅଲଗା ବ୍ୟବସ୍ଥାକୁ ଆମେ ଯଥାର୍ଥ ବ୍ୟବସ୍ଥା ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରିପାରିବା ନାହିଁ । ଧନ୍ଦା ଶିକ୍ଷା ଜରିଆରେ ପୁସ୍ତକଗତ ଶିକ୍ଷା ହିଁ ପ୍ରକୃଷ୍ଟ ଉପାୟ । ତାହାହେଲେ ଧନ୍ଦା-ଶିକ୍ଷା ଆଉ ବିରକ୍ତିକର ହେବ ନାହିଁ ଏବଂ ପୁସ୍ତକଗତ ଶିକ୍ଷାର କଳ୍ପନା ଓ ଆଧେୟ ବଢ଼ିବ ଏବଂ ତାହାର ଉପକାରିତା ମଧ୍ୟ ଉପଲବ୍ଧି ହେବ ।

"ଆମ ଶିକ୍ଷାରେ ଇଂରାଜୀ ଶିକ୍ଷା ନିଷିଦ୍ଧ ହେବ, ଏହା ଆମେ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ କରିଥିଲୁଁ । କାରଣ, ଆମେ ସମସ୍ତେ ଭଲଭାବେ ଜାଣିଥିଲୁ ଯେ କେବଳ ଇଂରାଜୀ ଶବ୍ଦ ଓ ବାକ୍ୟାଂଶଗୁଡ଼ିକୁ ମୁଖସ୍ଥ କରିବାରେ ହିଁ ପିଲାର ଅତ୍ୟଧିକ ସମୟ ବ୍ୟୟିତ ହୋଇ ଯାଉଥିଲା । ତଥାପି ସେମାନେ ଶିଖୁଥିବା ବିଷୟଗୁଡ଼ିକୁ ଆପଣା ଭାଷାରେ ମଧ୍ୟ ଭଲକରି ପ୍ରକାଶ କରିପାରୁ ନ ଥିଲେ ଓ ଶିକ୍ଷକ ଯାହା ପଢ଼ାଉଥିଲେ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ମଧ୍ୟ ଭଲଭାବରେ ବୁଝିପାରୁ ନ ଥିଲେ । ତେଣେ କେବଳ ଅବହେଳା ହେତୁ ହିଁ ସେମାନେ ନିଜ ଭାଷାକୁ ବି ଭୁଲି ଯାଉଥିଲେ । ଏହି ଦୁଇଟିଯାକ ପ୍ରମାଦରୁ ରକ୍ଷା ପାଇବାକୁ ହେଲେ ଧନ୍ଦା ମାଧ୍ୟମରେ ଶିକ୍ଷା ଦେବା ହିଁ ଏକମାତ୍ର ସଫଳ ବାଟ ବୋଲି ମୋର ମନେ ହେଲା ।"

"ଯେଉଁ ପିଲାମାନେ ମୋ' ପାଖକୁ ପାଠ ପଢ଼ିବାକୁ ଆସିବେ, ପ୍ରଥମେ ମୁଁ ପ୍ରଧାନତଃ ସେମାନଙ୍କର ମାନସିକ ଶକ୍ତି ପରୀକ୍ଷା କରିନେବି । ସେମାନେ ପଢ଼ିବା ଲେଖି ଜାଣିଛନ୍ତି କି ନାହିଁ ଓ ଭୂଗୋଳ ବିଷୟରେ ସେମାନଙ୍କର କୌଣସି ଜ୍ଞାନ ଅଛି କି ନାହିଁ, ମୁଁ ସେ କଥା ଦେଖିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିବି । ତା'ପରେ ସେମାନଙ୍କୁ ତକଲି ସାହାଯ୍ୟରେ ସୂତାକଟା ଶିକ୍ଷା ଦେଇ ମୁଁ ସେମାନଙ୍କର ଜନ୍ମଗତ ଶକ୍ତି ସାମର୍ଥ୍ୟ ବୃତ୍ତିକୁ ଅଧିକ ସମୃଦ୍ଧ କରିବାର କାର୍ଯ୍ୟ ଆରମ୍ଭ କରିଦେବି ।"

"ସ୍ୱାଭାବିକ ଭାବରେ ଆପଣମାନେ ପଚାରିପାରନ୍ତି, ଏତେଗୁଡ଼ିଏ ଧନ୍ଦା ଥାଉଁ ଥାଉଁ ଖାସ୍ ତକଲି କାହିଁକି ଆଗ ମୋ' ଆଖିରେ ଆସି ପଡ଼ିଲା ? କାରଣ ତକଲିରେ ସୂତା କାଟିବାର ଧନ୍ଦା ହେଉଛି ଏକ ଆଦିମତମ ଧନ୍ଦା ଓ ଗତ ଅନେକ ଯୁଗ ଧରି ଏହି ଧନ୍ଦା ରହିଆସିଛି, ବିଲୁପ୍ତ ହୋଇ ଯାଇନାହିଁ । ଇତିହାସର ଆଦିମତମ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ତକଲିକଟା ସୂତାଦ୍ୱାରା ହିଁ ଆମର ଲୁଗା ବୁଣାଯାଉଥିଲା । ଚରଖା ଅନେକ ପରେ ଆସିଲା ଏବଂ ଚରଖା ସାହାଯ୍ୟରେ ସବୁଠାରୁ ସରୁ ସୂତା କାଟିବା ସମ୍ଭବ ହୋଇ ପାରୁ ନ ଥିବାରୁ ମଣିଷକୁ ପୁଣି ତକଲି ପାଖକୁ ଫେରିଯିବାକୁ ପଡ଼ିଲା । ତକଲିର ଉଦ୍ଭାବନ ଦ୍ୱାରା ମଣିଷର ଉଦ୍ଭାବନ-ପ୍ରତିଭା ଯେଉଁ କୋଟିରେ ଆସି ଉପନୀତ ହୋଇପାରିଲା, ଏହା ପୂର୍ବରୁ ତାହା ସେଠାରେ କେବେହେଲେ ଉପନୀତ ହୋଇ ନ ଥିଲା । ହାତ ଆଙ୍ଗୁଠିରେ ଉନ୍ନତ କୌଶଳର ପରିପୂର୍ଣ୍ଣତମ ବ୍ୟବହାର କରାଯାଇ ପାରିଲା । ମାତ୍ର ତକଲି କେବଳ ଭାରତୀୟମାନଙ୍କ ହାତରେ ହିଁ ସୀମାବଦ୍ଧ ହୋଇ ରହିଗଲା । ଭାରତୀୟମାନେ କେବେହେଲେ କୌଣସି ବୌଦ୍ଧିକ ଶିକ୍ଷା ପାଇ ନ ଥିଲେ । ଫଳତଃ, ତକଲିର ବ୍ୟବହାର ମଧ୍ୟ କ୍ରମେ ଲୁପ୍ତ ହୋଇଗଲା । ତକଲିର ସମସ୍ତ ଗୌରବ ମଧ୍ୟରେ ତାହାର ପୁନଃପ୍ରତିଷ୍ଠା ଆମେ ଯଦି ଚାହୁଁ, ଆମେ ଯଦି ଗ୍ରାମ-ଜୀବନର ପୁନରୁଦ୍ଧାର ଓ ପୁନର୍ଗଠନ କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁ, ତେବେ ଏହି ତକଲିରୁ ହିଁ ପିଲାମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷା ଆରମ୍ଭ କରାଇବାକୁ ପଡ଼ିବ । ତେଣୁ ଆମର ଦୈନନ୍ଦିନ ଜୀବନରେ ଦିନେ ତକଲିର ଯେଉଁଭଳି ସ୍ଥାନ ରହିଥିଲା, ପରବର୍ତ୍ତୀ ସ୍ତରରେ ମୁଁ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ତାହାର ଶିକ୍ଷା ଦେବାର ପ୍ରୟାସ କରିବି । ତା'ପରେ ସେମାନଙ୍କୁ ଟିକିଏ ଇତିହାସ ଆଡ଼େ ବୁଲାଇନେଇ ତକଲିର ବ୍ୟବହାର କାହିଁକି ଲୁପ୍ତ ହୋଇଗଲା, ସେମାନଙ୍କୁ ସେହି ବିଷୟ ଶିକ୍ଷା ଦେବି । ତା'ପରେ ଭାରତର ଇତିହାସରୁ କିଛି କିଛି ପଢ଼ିବା ଆରମ୍ଭ ହେବ, ଇଷ୍ଟ ଇଣ୍ଡିଆ କମ୍ପାନୀ ବା ଆହୁରି ପଛକୁ ଯାଇ ମୁସଲମାନ ଯୁଗଠାରୁ ଆରମ୍ଭ ହେବ । ଶୋଷଣ ହିଁ ଇଷ୍ଟ ଇଣ୍ଡିଆ କମ୍ପାନୀର ବାଣିଜ୍ୟର ମୁଖ୍ୟ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଥିଲା, ଅର୍ଥାତ୍ ଭାରତବର୍ଷକୁ ଶୋଷଣ ବାକୁ ହିଁ ଏ ଦେଶରେ ସେମାନେ ବାଣିଜ୍ୟ କରୁଥିଲେ, କପଡ଼ା ଏବଂ ବସ୍ତ୍ରକ

ଶୋଷଣ ଯୋଜନାର ପ୍ରକ୍ରିୟା ସ୍ୱରୂପ ଆମ ଦେଶରେ ଚାଲିଆସୁଥିବା ପ୍ରଧାନ ଗୃହୋଦ୍ୟୋଗଗୁଡ଼ିକୁ କିପରି ଶେଷରେ ମାରି ଦିଆଯାଇଥିଲା, ସେସବୁ ବିଷୟରେ ପିଲାମାନେ ବିସ୍ତୃତ ଭାବରେ ଜାଣିବାକୁ ପାଇବେ । ତାହାପରେ ଯନ୍ତ୍ର-ବିଜ୍ଞାନ ବିଷୟରେ ଧାରଣା ଦିଆଯିବ । ତକଲି କହିଲେ ପ୍ରଥମ ଅବସ୍ଥାରେ କପାର ମେଞ୍ଚାଏ କାଦୁଅ ବା ଖଲିରେ ତିଆରି ଓ ଶୁଖା ହୋଇଥିବା ଚକରେ ଗୋଟିଏ ବାଉଁଶନଳୀ ଗଳାଇ ତାହାର ଦ୍ୱାରା ସୂତା କଟାଯାଉଥିଲା, ତା'ପରେ ସେ ବିଷୟ ଆସିବ । ଆଜି ମଧ୍ୟ ଆମେ ବିହାର ଓ ବଙ୍ଗର କେତେକ ଅଞ୍ଚଳରେ ଏହିପରି ଉପାୟରେ ସୂତାକଟା ହେଉଥିବା ଦେଖିବାକୁ ପାଇବା । ତା'ପରେ ମାଟିର ଚକ ଜାଗାରେ ଇଟାର ଚକ ଆସିଲା ଓ ବାଉଁଶନଳୀ ଜାଗାରେ ଇସ୍ପାତର ମୋଟାତାର ବ୍ୟବହୃତ ହେଲା । ଏହି ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ଚକ ଓ ତାରଟିର ଆକାର ବିଷୟରେ ମଧ୍ୟ ଚର୍ଚ୍ଚା କରାଯାଇ ପାରିବ; କାହିଁକି ଏହା ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ମାପରେ ତିଆରି ହୋଇଛି, ବଡ଼ ବା ସାନ ହୋଇ ନାହିଁ, ଏସବୁ ବିଶଦରୂପେ ଚର୍ଚ୍ଚା କରିବା ଶିକ୍ଷାଦୃଷ୍ଟିରୁ ଅଧିକ ଲାଭଦାୟକ ହେବ । ତା'ପରେ କପା ବିଷୟରେ ଚର୍ଚ୍ଚା ହେବ; କପା କେଉଁ କେଉଁ ଦେଶରେ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୁଏ, ପୃଥିବୀରେ କେତେପ୍ରକାରର କପା ବୃକ୍ଷ ହୁଏ, ଭାରତର କେଉଁ କେଉଁ ପ୍ରଦେଶରେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଏହାର ଚାଷ କରାଯାଉଛି, ପିଲାମାନେ ସେକଥା ଜାଣିବାକୁ ପାଇବେ । ତା'ପରେ କପାଚାଷ କିପରି କରାଯାଏ, ଏଥିପାଇଁ କେଉଁ ପ୍ରକାରର ମାଟି ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ଅନୁକୂଳ, ଏସବୁ ବିଷୟ ଆସିବ । ଏହାଫଳରେ ଆମେ କୃଷିବିଦ୍ୟା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ମଧ୍ୟ କିଞ୍ଚିତ୍ ଆଲୋଚନା କରିବାର ସୁଯୋଗ ପାଇବା ।"

"ଅର୍ଥାତ୍ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କୁ ଏସବୁ କଥା ଶିକ୍ଷା ଦେବା ପୂର୍ବରୁ ସ୍ୱୟଂ ଶିକ୍ଷକଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଏହିସବୁ ଜ୍ଞାନ ସଂଗ୍ରହ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । କେତେ ଗଜ ସୂତା କଟାଗଲା, କେତେ ନମ୍ବରର ସୂତା କଟାଗଲା, ସେ ସବୁ ଜାଣିବା ଓ ସୂତାକୁ ଗୁଣ୍ଡି କରି ତନ୍ତୀକୁ ଦେବାଲାଗି ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବା ଜରିଆରେ ପିଲାଏ ପ୍ରାଥମିକ ପାଟୀଗଣିତର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଜ୍ଞାନଲାଭ କରିପାରିବେ । କୌଣସି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ପ୍ରକାର ଲୁଗା ବୁଣିବାକୁ ହେଲେ ତାଣି ଓ ଭରଣିରେ କେତେ ଖିଅ ସୂତା ଦେବାକୁ ହେବ, ପିଲାଏ ତାହାର ହିସାବ ମଧ୍ୟ କରିଶିଖିବେ । ଅର୍ଥାତ୍ କପାବୃକ୍ଷଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଲୁଗାବୁଣା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ—କପା ତୋଳିବା, କପାରୁ ମଞ୍ଜି କାଢ଼ିବା, ଭଣିବା, ସୂତା କାଟିବା, ସାଇଜ୍ କରିବା ଓ ଲୁଗା ବୁଣିବା—ଏହି ପ୍ରତ୍ୟେକ ପ୍ରକ୍ରିୟା ସହିତ ଆବଶ୍ୟକ ଯନ୍ତ୍ରକୌଶଳ, ଇତିହାସ ତଥା ଗଣିତର ଅନୁବନ୍ଧ କରାଯାଇ ପାରିବ ।"

"ମୂଳ କଥା ହେଉଛି ଯେ ପିଲାକୁ କୌଣସି ଏକ ଧନ୍ଦା ଶିଖାଇ ତାହାରି ଜରିଆରେ ଆମକୁ ଶରୀର, ମସ୍ତିଷ୍କ ଓ ହୃଦୟ ତିନୋଟିଯାକର ସମସ୍ତ ଶିକ୍ଷା ଦେବାକୁ

ପଡ଼ିବ । ଧନ୍ଦାର ପ୍ରତ୍ୟେକ ପ୍ରକ୍ରିୟା ବିଷୟରେ ଶିକ୍ଷାଦେଇ ଏବଂ ଇତିହାସ, ଭୂଗୋଳ ଓ ଗଣିତକୁ ଧନ୍ଦା ସହିତ ସମନ୍ୱିତ କରାଇ ଆମକୁ ପିଲାର ସବୁ ପ୍ରକାରର ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ସମ୍ଭାବ୍ୟ ଶକ୍ତିର ବିକାଶ ସାଧନ କରିବାକୁ ହେବ ।”

—ହରିଜନ, ତା ୧୧।୭।୧୯୩୮

୯୪

ଶିକ୍ଷାର ଲକ୍ଷ୍ୟ : ପରସେବା

ଯେଉଁମାନେ ଆମକୁ ପରାଧୀନ ରଖିଛନ୍ତି, ସେହିମାନଙ୍କର ଲାଭଦୃଷ୍ଟିରୁ ଅସ୍ମମାନଙ୍କର ବର୍ତ୍ତମାନ ଶିକ୍ଷାର କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ସ୍ଥିର ହୋଇଛି । ଲୋଭ ନ ଦେଖାଇ କେହି ନିଜର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ସାଧନ କରନ୍ତେ, ଦୁନିଆର ଏପରି ସ୍ଥଳ ନାହିଁ । ଏହି ହେତୁରୁ ଆମର ଶାସକମାନେ ଆଜିକାଲି ଶିକ୍ଷାକ୍ରମରେ ଅନେକ ପ୍ରଲୋଭନ ସୃଷ୍ଟି କରିଛନ୍ତି । ଏହାଛଡ଼ା ଏପରି ଶାସନତନ୍ତ୍ରର ସବୁ ଲୋକ ଏକ ସମାନ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କେତେକ ସନ୍ଥ-ସ୍ୱଭାବର ମଧ୍ୟ ହୋଇଥାନ୍ତି । ସେମାନେ ଉଦାର ହୃଦୟରେ ବ୍ୟବହାର କରନ୍ତି । ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ଯେ ଆଜିକାଲିର ସରକାରୀ ଶିକ୍ଷାରେ ପୁଣି କିଛି ଭଲ କଥା ଅଛି । ତଥାପି ମୋଟ ଉପରେ, ଆମେ ଚାହୁଁ ବା ନ ଚାହୁଁ, ତାହାର ପ୍ରୟୋଗ ଅନିଷ୍ଟକାରୀ ହୋଇଯାଉଛି । ଅର୍ଥାତ୍ ଲୋକମାନେ ଶିକ୍ଷାକୁ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ଧନ-ସଂଗ୍ରହ ଓ ଉଚ୍ଚରୁ ଉଚ୍ଚ ପଦପ୍ରାପ୍ତିର ସାଧନ ବୋଲି ବୁଝୁଛନ୍ତି । ଧନ ଓ ପଦର ଲୋଭରେ ଗୋଲାମୀ ଶୃଙ୍ଖଳ ଲାଗୁଛି । ଯଦି ଆମେ ଏହି ବାତାବରଣରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇପାରୁ, ତେବେ ଆମେ "ସା ବିଦ୍ୟା ଯା ବିମୁକ୍ତୟେ", ଅର୍ଥାତ୍ ବିଦ୍ୟା ସେହି ଯାହା ମୁକ୍ତ କରେ—ଏହି ପ୍ରାଚୀନ ମନ୍ତ୍ରକୁ ସିଦ୍ଧ କରିପାରିବୁ । ବିଦ୍ୟା ଅର୍ଥାତ୍ କେବଳ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଜ୍ଞାନ ଓ ମୁକ୍ତି—ଏତିକି ଏହାର ଅର୍ଥ ନୁହେଁ । ବିଦ୍ୟାର ଅର୍ଥ ହେଉଛି, ଲୋକୋପଯୋଗୀ ସାରା ଜ୍ଞାନ ଲାଭ କରିବା ଓ ମୁକ୍ତିର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ହେଉଛି ଏ ଜୀବନରେ ସବୁପ୍ରକାରର ଗୋଲାମୀରୁ ପରିତ୍ରାଣ । ଗୋଲାମୀର ଅର୍ଥ ଅନ୍ୟ କାହାରି ଅଧୀନ ହେବା କିମ୍ବା ନିଜେ ସୃଷ୍ଟି କରିଥିବା କୃତ୍ରିମ ଆବଶ୍ୟକତାର ଦାସ ହେବା । ଯାହାଦ୍ୱାରା ଏ ପ୍ରକାରର ମୁକ୍ତି ମିଳେ ତାହା ଅସଲ ଶିକ୍ଷା । ଏପରି ଶିକ୍ଷା ମିଳେ ତ ଲେଖିପଢ଼ି କ'ଣ କରିବୁ ? ଏହି ପ୍ରଶ୍ନ ଉଠିବ ନାହିଁ ।

ବିଦେଶୀ ସରକାର ଦ୍ୱାରା ଆରବ୍ଧ ଶିକ୍ଷାପ୍ରଣାଳୀ ତାହାର ନିଜ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇଅଛି । ଏହା ଜାଣି ୧୯୨୦ ମସିହାରେ କଂଗ୍ରେସ ସରକାରୀ ସ୍କୁଲକଲେଜ

ବହିଷ୍କାର କରିବାକୁ ଘୋଷଣା କରିଥିଲି । ମାତ୍ର ସେ ଯୁଗ ବର୍ତ୍ତମାନ ପ୍ରାୟ ବିତିଗଲାଣି । ସରକାରୀ ଶିକ୍ଷାନୁଷ୍ଠାନ ଓ ସରକାରୀ ଯୋଜନା ଅନୁସାରେ ଶିକ୍ଷା ଦେଉଥିବା ସଂସ୍ଥାଗୁଡ଼ିକର ସଂଖ୍ୟା ପ୍ରଭୂତ ବଢ଼ିଯାଇଛି । ତଥାପି ସେଥିରେ ବିଦ୍ୟାର୍ଥୀମାନଙ୍କର ଆବଶ୍ୟକତା ମେଣ୍ଟୁନାହିଁ । ପରୀକ୍ଷାର୍ଥୀମାନଙ୍କର ସଂଖ୍ୟା ମଧ୍ୟ ଖୁବ୍ ବଢ଼ୁଛି । ଏହାଦେଖି ମୁଁ କହୁଛି ଯେ ଉପରେ ଶିକ୍ଷାର ସଂଜ୍ଞା ଯାହା ଦେଲି, ତାହାହିଁ ଖାଣ୍ଟି ଶିକ୍ଷା । ଏହି ମନ୍ତ୍ରର ଉପରଠାଉରିଆ ଅର୍ଥରେ ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇ ଯେଉଁ ବିଦ୍ୟାର୍ଥୀ ନିଜର ପ୍ରଚଳିତ ପଢ଼ା ଛାଡ଼ିବେ, ସେମାନଙ୍କୁ ପରେ କେବେ ଅନୁତାପ କରିବାକୁ ପଡ଼ିପାରେ । ଏଥିପାଇଁ ମୁଁ ବିଦ୍ୟାର୍ଥୀମାନଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ସୁଗମ ବାଟ ବତାଇଛି । ତାହା ହେଉଛି, ସେମାନେ ନିଜ ନିଜର ଶିକ୍ଷାନୁଷ୍ଠାନରେ ମିଳୁଥିବା ଶିକ୍ଷାକୁ ସେବା କାର୍ଯ୍ୟରେ ଲଗାଇବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତୁ ଏବଂ ଅର୍ଥ ଉପାର୍ଜନ କରିବା ନିମିତ୍ତ ତାକୁ ବ୍ୟବହାର ନ କରି ସେବା କାର୍ଯ୍ୟରେ ଲଗାନ୍ତୁ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଶିକ୍ଷାର ଯେଉଁ ଅଭାବ ଓ ତ୍ରୁଟି ରହିଛି, ସେଗୁଡ଼ିକୁ ସ୍କୁଲର ବାହାର ସମୟରେ ପୂରଣ କରନ୍ତୁ, ଅର୍ଥାତ୍ ନିଜର ଛାତ୍ର ଜୀବନରେ ଯେତେ ରଚନାତ୍ମକ * କାର୍ଯ୍ୟ ସେମାନେ କରିପାରିବେ ତାହା କରନ୍ତୁ ।

—(ଗୁଜରାଟୀ) । ପୁନା, ତା ୧।୩।୧୯୪୬
ହରିଜନ ସେବକ, ତା ୧୦।୩।୧୯୪୬

୯୬
ଉପାଧିଗୁଡ଼ିକ କେବଳ ଉପାଧି

(ସନ୍ ୧୯୧୪ ମସିହା ସେପ୍ଟେମ୍ବର ମାସରେ ଗାନ୍ଧୀଜୀ ହିନ୍ଦୁ-ମୁସଲମାନ ମଧ୍ୟରେ ସଦ୍‌ଭାବର ପୁନଃ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ନୂଆଖାଲି (ପୂର୍ବବଙ୍ଗ) ଯାତ୍ରା କରିବା ଦିନଠାରୁ ୧୯୪୮ ମସିହା ଜାନୁଆରୀ ତା ୩୦ ରିଖ ଗାନ୍ଧୀଜୀଙ୍କର ମହାପ୍ରୟାଣ ଦିବସ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତାଙ୍କର ଭ୍ରାତୃଷ୍ପୁତ୍ର ଶ୍ରୀ ଜୟସୁଖଲାଲଙ୍କ କନ୍ୟା କୁମାରୀ ମନୁବହନ ଗାନ୍ଧୀ ତାଙ୍କ

---

* ଖଦୀ, ସାଂପ୍ରଦାୟିକ ଏକତା, ଅସ୍ପୃଶ୍ୟତା ନିବାରଣ, ନିଶା-ନିବାରଣ, ନାରୀଜାଗରଣ, ଗ୍ରାମୋଦ୍ୟୋଗ, ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷା, ଇତ୍ୟାଦି ଅଠର ପ୍ରକାରର ଗଠନମୂଳକ କାର୍ଯ୍ୟ ଗାନ୍ଧୀଜୀ ଦେଶର ସ୍ୱାଧୀନତା ଆନ୍ଦୋଳନ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସ୍ଥିର ଥିଲେ । ଏଗୁଡ଼ିକୁ ସେ ପ୍ରୟୋଗ କରି ମଧ୍ୟ ଦେଖାଇଥିଲେ । ଏଗୁଡ଼ିକୁ ରଚନାତ୍ମକ କାର୍ଯ୍ୟ କହନ୍ତି ।

ପାଖରେ ବରାବର ଥିଲେ । ଉଚ୍ଚଶିକ୍ଷା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ମନୁବହେନଙ୍କ ସହିତ ଗାଂଧୀଜୀଙ୍କର ବାର୍ତ୍ତାଳାପ ନିମ୍ନରେ ଉଦ୍ଧୃତ ହେଲା ।)

ଯଦ୍ୟପି ମୋର ଅଧ୍ୟୟନ ଉପରେ ବାପୁଜୀଙ୍କର ଧ୍ୟାନ ରହିଥିଲା, ତଥାପି ସମୟ ସମୟରେ ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ଦୋଷ ଦେଇ କହୁଥିଲି କି 'ଆପଣ ମୋତେ କରାଚୀରୁ ଡକାଇ-ଆଣି ମୋର ପାଠପଢ଼ା ଛଡ଼ାଇଦେଲେ ।' ମୋର ପରୀକ୍ଷା ଦେବାର ସହିତ ଥିଲା ଓ ଆଧୁନିକ ଝିଅଙ୍କ ଭଳି ଡିଗ୍ରୀଧାରୀ ହେବାକୁ ମୁଁ ଚାହୁଁଥିଲି । କିନ୍ତୁ ଆଜି ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ଧନ୍ୟବାଦ ଦେଉଛି ଯେ ସେ ମୋତେ ସେହି ଭ୍ରମରୁ ରକ୍ଷା କରିଛନ୍ତି । ମହାନ୍ ଅଧ୍ୟାପକ ବାପୁଜୀ ମୋତେ ତ ଏପରି ଶିକ୍ଷା ଦେଇଅଛନ୍ତି, ଯାହା ବି. ଏ., ଏମ୍. ଏ. ଛାତ୍ର ଛାତ୍ରୀମାନଙ୍କୁ ମିଳି ନ ଥାଏ । ଏହି ବିବେକ ମୋର ଆଜି ଉଦୟ ହେଲା । କିନ୍ତୁ ବାପୁଜୀ ଜୀବିତ ଥିବାବେଳେ ମୋର ପାଠପଢ଼ା ବନ୍ଦ କରାଇଦେଇଥିବା ଦୋଷ ଦେଇ ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ଖୁବ୍ ନିନ୍ଦା କରୁଥିଲି ।

ବାପୁ ଉତ୍ତର ଦେଉଥିଲେ—"ମୁଁ ତ ତୋତେ ଜ୍ଞାନ ଓ ବିବେକ ଦୁଇଟି-ଯାକ ଶିକ୍ଷା ଦେବାକୁ ଚାହୁଁଛି ।" ତାଙ୍କ କଥାକୁ ଖଣ୍ଡନ କରି ମୁଁ କହୁଥିଲି—"ମହାଦେବ ଭାଇ ଆପଣଙ୍କର ମନ୍ତ୍ରୀ ହୋଇପାରିଥିଲେ ଯେ ହେତୁ ସେ ଉଚ୍ଚଶିକ୍ଷା ପାଇଥିଲେ । ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଡିଗ୍ରୀଧାରୀମାନେ ସେହି ଡିଗ୍ରୀ ଆଧାରରେ ଉନ୍ନତି କରିନାହାନ୍ତି କି ? ମହାନ୍ ହୋଇ ପାରି ନାହାନ୍ତି କି ?

ମୋ କଥା ଶୁଣି ବାପୁ ହସୁଥିଲେ ଓ କହୁଥିଲେ—"ସେ ମହାନ୍ ବ୍ୟକ୍ତି ଅଯୋଗ୍ୟ ଅଟନ୍ତି । ଡିଗ୍ରୀ ଶବ୍ଦ ପରିବର୍ତ୍ତେ ଭ୍ରମପାଇଁ ଉପାଧି (ଛଳନା ଧୋଖା) ଶବ୍ଦ ପ୍ରୟୋଗ କରିବା ଅଧିକତର ଠିକ୍ ହେବ । ଡିଗ୍ରୀ ପ୍ରକୃତରେ ଧୋଖା ଅଟେ । ମୁଁ ବାରିଷ୍ଟର ହୋଇ ଅନୁତାପ କରୁଅଛି । ମୁଁ ସତ କହୁଛି କି ମୋର କେବେହେଲେ ସେ ଖିଆଲ ସୁଦ୍ଧା ନ ଥାଏ । ଏଣୁ ମୋର ଅନୁଭବର ଭିତ୍ତିରେ ମୁଁ ଚାହେଁ ଯେ ଅନ୍ୟ ଲୋକ ଏହି ଧୋଖାରୁ ରକ୍ଷା ପାଆନ୍ତୁ । କୌଣସି ଲୋକ ଅନେକ ଭାଷା ଶିଖିପାରେ । କିନ୍ତୁ ମୋର ଏହି କଥା ପାଇଁ ଦୁଃଖ ହୁଏ ଯେ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କର ଡିଗ୍ରୀ ପ୍ରତି ଏକ ଜଳନ୍ତ ବିଶ୍ୱାସ ଯାହା ଫଳରେ ପଢ଼ି ସେମାନେ ନିଜର ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ନଷ୍ଟ କରିପକାନ୍ତି । ଆଜି ଆମ ଦେଶରେ ରଚନାତ୍ମକ କାର୍ଯ୍ୟର ବିଶେଷ ପ୍ରୟୋଜନ । ଗାଁରେ ବହୁତ କାମ ପଡ଼ିରହିଛି । ଛାତ୍ରମାନେ ନିଜର ପଢ଼ାରେ ଯେତିକି ସମୟ ଲଗାନ୍ତି, ସେହି ସମୟକୁ ଗ୍ରାମର ରଚନାତ୍ମକ (ଗଠନମୂଳକ) କାମରେ ଲଗାଇଲେ ଦେଶର ରୂପ ବଦଳି ଯାଆନ୍ତା । ଯଦି ଏହି ଅଧ୍ୟୟନର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଜ୍ଞାନଲାଭ କରିବା ହୁଏ, ତାହା ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର କଥା । ଆମର ଲକ୍ଷ୍ୟ ଏହାହିଁ ହେବା ଉଚିତ ଯେ ଜ୍ଞାନ ପାଇଁ ଅଧ୍ୟୟନ ଓ ଅଧ୍ୟୟନ ପାଇଁ ଜ୍ଞାନ । କିନ୍ତୁ ଆଜି ଅଧ୍ୟୟନର ଆଧାର ଉପରେ ପରୀକ୍ଷା

ଏବଂ ପରୀକ୍ଷାର ଆଧାର ଉପରେ ଅଧିଷ୍ଠିତ—ଏକ ସ୍ୱାର୍ଥପୂର୍ଣ୍ଣ ମୁଦ୍ରାଧିକାରୀ ଚକ୍ର ଚାଲିଛି ଯାଉଛି ଏବଂ ଏହାର ଫଳ କ'ଣ ହୋଇଛି ? ପଇସା କମାଇବାରେ ଏହି ଜ୍ଞାନକୁ *ଲଗାଯାଉଅଛି । କେତେ ଲୋକ ଡାକ୍ତର ହେଉଛନ୍ତି, କିଏ ଓକିଲ କିଏ ବା* ଇଂଜିନିୟର । ତା'ପରେ ସେମାନେ ରୋଜଗାର ପାଇଁ ଅପରିଣାମଦର୍ଶୀ ଉପାୟମାନ ଖୋଜି ବୁଲୁଛନ୍ତି । ଏହିଭଳି ଉକ୍ତ ବହ୍ୱାଡ଼ମ୍ବରପୂର୍ଣ୍ଣ କାର୍ଯ୍ୟର ପରିଣାମ ନିରର୍ଥକ ହେଉଛି । ଆମର ସାରା ଶିକ୍ଷା ପଦ୍ଧତିରେ କେବଳ ଏହି ଚିନ୍ତା ଥାଏ ଯେ କିପରି ଉଚ୍ଚରୁ ଉଚ୍ଚତର ଚାକିରି ମିଳିବ । ମୁଁ ସ୍ୱୀକାର କରୁଛି ଯେ ଏହାର ବ୍ୟତିକ୍ରମ ମଧ୍ୟ ଅଛି । ଅର୍ଥାତ୍, ମୋ କଥାର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ଏହା ନୁହେଁ ଯେ ସତୁରି କୋଟି ଲୋକ ସମସ୍ତଙ୍କର ଏହି ସ୍ୱାର୍ଥପୂର୍ଣ୍ଣ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ରହିଛି । କିନ୍ତୁ ଶିକ୍ଷା ପଦ୍ଧତିରେ ଏହା ହିଁ ମୁଖ୍ୟ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ରହିଛି ଏବଂ ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସୀମା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କଲେଜ ଶିକ୍ଷା ପାଇଲେ ଯାଇଁ ସେବା କରିହେବ ଏପରି ଭ୍ରମ ରହିଛି । ଜଣେ ଯେକୌଣସି ପରିସ୍ଥିତିରେ ସେବା କରିପାରେ । ଭଗବାନ୍ ମନୁଷ୍ୟକୁ ଏପରି ଶକ୍ତି ସବୁ ଦେଇଅଛନ୍ତି ଯେ ସେ ସେବା ନ କରି ରହିବା ପାଇଁ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ବାହାନା କରିପାରିବ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ମନୁଷ୍ୟ ଏପରି ଅଧର୍ମୀ ପାଲଟିଛି ଯେ ସେ ସେବାକୁ ବାଦ୍ ଦେଇ ରହିବା ପାଇଁ ଯେତେପ୍ରକାର ବାହାନା ସମ୍ଭବ, ସେ ସବୁର ଆଶ୍ରୟ ନେବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଛି । ସେବାପାଇଁ କାହାର ପାଖରେ ଧନ ଅଛି ତ କାହାର ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ବା ବୁଦ୍ଧି ଅଛି । ମାତ୍ର କେତେକ ଲୋକ ଏପରି ଅଛନ୍ତି ଯେଉଁମାନେ ନିଜର ସମସ୍ତ ପ୍ରକାର ଶକ୍ତି ଓ ଯୋଗ୍ୟତାକୁ ସେବା କାମରେ ହିଁ ଲଗାଇଥାନ୍ତି । ଯଦି ଆମେ ସୃଷ୍ଟିକର୍ତ୍ତାଙ୍କ ନିକଟରେ ଆମର ସର୍ବସ୍ୱ ଅର୍ପଣ କରିଦେଉଁ, ଆମକୁ ଶତକଡ଼ା ଶହେ ସଫଳତା ମିଳି ପାରିବ । ଜଣଙ୍କ ପାଖରେ କୋଟିଏ ଟଙ୍କା ଅଛି, ସେ ଯଦି ତହିଁରୁ ଅର୍ଦ୍ଧେକ ଦାନ କରେ ତାକୁ ଶତକଡ଼ା ପଚାଶ ସଫଳତା ମିଳିପାରେ । କିନ୍ତୁ ଯାହା ପାଖରେ କେବଳ ପଇସାଟିଏ ଅଛି, ସେ ସେତିକି ଦାନ କରିଦେଲେ ତାକୁ ଷୋହଳଅଣା ସଫଳତା ମିଳେ ।

"ମନୁଷ୍ୟର ସେବା ନିଷ୍କଳଙ୍କ ହେବା ଉଚିତ । କେହି ଲୋକ ଭୟରେ କିମ୍ବା ସ୍ୱାର୍ଥବଶରେ ସେବା କଲେ ତାହା ପ୍ରକୃତ ସେବା ହୁଏ ନାହିଁ । ଯେଉଁଠାରେ ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ସର୍ବସ୍ୱ ଅର୍ପଣ କରାଯାଏ ସେଠାରେ ସ୍ୱାର୍ଥର ଗନ୍ଧ ନାହିଁ । ଯେଉଁ ଲୋକ ଏହି ଭାବନାରେ ପ୍ରେରିତ ହୋଇ ସେବା କରୁଥାଏ, ତାହାର ସେବା କରିବାର ଶକ୍ତି ଦିନକୁଦିନ ବୃଦ୍ଧି ପାଉଥାଏ । ପ୍ରତ୍ୟହ ଭୋଜନ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ସେ ଯେଉଁତକ କାମ କରେ, ତାହା ମଧ୍ୟ ସେବାର ଅଙ୍ଗ ହେବା ଉଚିତ । ଯେଉଁ ଲୋକର ଜୀବନ ସେବାରେ ଉତ୍ସର୍ଗୀକୃତ, ତାହାର ବସିବା ଖେଳିବା ଭଳି ତୁଚ୍ଛ କାର୍ଯ୍ୟ ମାଧ୍ୟମରେ ମଧ୍ୟ ସେ ସେବା କରିବାର ଅବସର ପାଇଥାଏ । ଏଣୁ ତାହାର କାର୍ଯ୍ୟ ପବିତ୍ର ହେବ । ଈଶ୍ୱର ଏହିପରି ଭକ୍ତକୁ

ସକଳ ପ୍ରକାରର ଆବଶ୍ୟକ ଶକ୍ତି ପ୍ରଦାନ କରିଥାନ୍ତି । ଗୀତାର ନିମ୍ନ ଶ୍ଳୋକରେ କହିଛନ୍ତି :—

ଅନନ୍ୟାଶ୍ଚିନ୍ତୟନ୍ତୋ ମାଂ ଯେ ଜନାଃ ପର୍ଯ୍ୟୁପାସତେ
ତେଷାଂ ନିତ୍ୟାଭିଯୁକ୍ତାନାଂ ଯୋଗକ୍ଷେମଂ ବହାମ୍ୟହଂ ॥

ଅର୍ଥାତ୍ ଯେଉଁ ଲୋକ ଅନନ୍ୟଭାବରେ କେବଳ ମୋତେ ଚିନ୍ତା କରୁଥାଏ ଓ ମୋର ଭଜନ କରୁଥାଏ, ଏହିପରି ମୋଠାରେ ସର୍ବଦା ରତ ଥିବା ଲୋକର ଯୋଗକ୍ଷେମର ଭାର ମୁଁ ବହନ କରିଥାଏଁ ।

ମଚ୍ଚିତ୍ତା ମଦ୍‌ଗତପ୍ରାଣା ବୋଧୟନ୍ତଃ ପରସ୍ପରମ୍
କଥୟନ୍ତଶ୍ଚ ମାଂ ନିତ୍ୟଂ ତୁଷ୍ୟନ୍ତି ଚ ରମନ୍ତି ଚ ॥

ଅର୍ଥାତ୍ (ମୋର ଭକ୍ତ) ମୋଠାରେ ଚିତ୍ତକୁ ଲଗ୍ନ କରି ମୋ ପାଇଁ ପ୍ରାଣକୁ ଉତ୍ସର୍ଗ କରିଦେଇ ପରସ୍ପର ମଧ୍ୟରେ ମୋର ବିଭୂତିବିଷୟକ ଆଲୋଚନା କରି ସନ୍ତୋଷ ଓ ଆନନ୍ଦରେ କାଳ କାଟନ୍ତି ।

ତେଷାଂ ସତତଯୁକ୍ତାନାଂ ଭଜତାଂ ପ୍ରୀତିପୂର୍ବକମ୍ ।
ଦଦାମି ବୁଦ୍ଧିଯୋଗଂ ତଂ ଯେନ ମାମୁପଯାନ୍ତି ତେ ॥

ଅର୍ଥାତ୍, ଏହିପରି ମୋଠାରେ ରତ ଥାଇ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରେମରେ ମୋତେ ଭଜନ କରୁଥିବା ଭକ୍ତମାନଙ୍କୁ ମୁଁ ଏପରି ଜ୍ଞାନ ଦାନ କରେ, ଯଦ୍ୱାରା ସେମାନେ ମୋତେ ପାଇଥାନ୍ତି ।

"ଏହି ଶ୍ଳୋକଗୁଡ଼ିକ ଟିକିଏ ଗମ୍ଭୀର ଭାବରେ ଚିନ୍ତା କର । ଶେଷ ଶ୍ଳୋକର ଗମ୍ଭୀର ଭାବ ରହିଛି । ଏହାକୁ ବୁଝିବା ପାଇଁ ଅସୀମ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଲୋଡ଼ା । କିନ୍ତୁ ତୁମ ହୃଦୟରେ ଯେଉଁ କଥା ମୁଁ ଅଙ୍କିତ କରିଦେବାକୁ ଚାହୁଁଛି, ତାହା ଏହି ଯେ ତୁମର ଡିଗ୍ରୀ ତୁମକୁ ଈଶ୍ୱର ସେବାପାଇଁ କୌଣସି ସାହାଯ୍ୟ କରିପାରିବ ନାହିଁ । ଯଦି ଆଜି କଲେଜରେ ଥାଇ ଯଥେଷ୍ଟ ଅଧ୍ୟୟନ କରିଥାନ୍ତ, ତୁମର ଅବସ୍ଥା କଅଣ ହୋଇଥାନ୍ତା ? ମୋର ଯଦି ଏହି ସ୍ୱାଧୀନତା ଥାନ୍ତା, ମୁଁ ଆଜିର କଲେଜ ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀମାନଙ୍କୁ କହନ୍ତି କି ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ସାମ୍ପ୍ରଦାୟିକତାରୂପୀ ଏହି ଅଗ୍ନିରେ ଝାସ ଦେଇ ଏହାକୁ ଲିଭାଇ ଦିଅନ୍ତୁ । ଯଦି ଆମର ଛାତ୍ରମାନେ ଡିଗ୍ରୀ ପ୍ରତି ନିଜର ଗଭୀରତମ ଆସକ୍ତିକୁ ପରିତ୍ୟାଗ କରନ୍ତି, ତେବେ ପୃଥିବୀର ମାନଚିତ୍ର ଉପରେ ଏକ ବିନ୍ଦୁ ପରି ଦେଖାଯାଉଥିବା ଭାରତ ପ୍ରସାରିତ ହୋଇ ସାଗରର ରୂପ ଧାରଣ କରନ୍ତା । ଗୋଟିଏ ମୁଦ୍‌ବେଟଣ୍ଡ ପ୍ରବଚନ ଅଛି ଯେ, "ତେତେ ପାଂବ ପସାରିସ୍ତେ ଜେତୀ ଲାଂବୀ ସୌର ।"

ମାତ୍ର ସାଧାରଣ ପରିବାର ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଏହା ଯେ କେବଳ ପ୍ରଯୋଜ୍ୟ ତାହା ନୁହେଁ; ବରଂ ବଡ଼ ବଡ଼ ରାଷ୍ଟ୍ର ସମ୍ବନ୍ଧରେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରଯୋଜ୍ୟ ହୁଏ । ଆମର ପ୍ରଥା ପରମ୍ପରା ଏବଂ କାର୍ଯ୍ୟକଳାପ ସବୁ ରାଷ୍ଟ୍ରର ପ୍ରତିଭାନୁରୂପ ହେବା ଉଚିତ । ଆମେ ଯଦି ଆଖିବୁଜି ଇଂରେଜଙ୍କର ଅନୁସରଣ କରିବା, ଆମେ ଧ୍ୱଂସ ପାଇଯିବୁ । କାଉ ଯେତେବେଳେ ହଂସର ଅନୁକରଣ ଛାଡ଼ି ନିଜର ସ୍ୱାଭାବିକ ଚାଲିଚଳନକୁ ଆଦରି ନେଲା ସେ ନିଜକୁ ସୁରକ୍ଷିତ କରିପାରିଲା । ତୁ ସେ ଗପ ଜାଣିଛୁ । କାହାଣୀଗୁଡ଼ିକ ଶୁଦ୍ଧା ମନୋରଞ୍ଜନ ପାଇଁ କୁହାଯାଇ ନ ଥାଏ । ବହୁମୂଲ୍ୟ ଉପଦେଶ ପ୍ରଦାନ କରିବା ଏହାର ଅସଲ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ । ଭାରତରେ ଅନେକ କୁପ୍ରଥା ଅଛି ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ଯଦି ସେ ନିଜର ସହଜାତ ପ୍ରତିଭା ଅନୁଯାୟୀ କାର୍ଯ୍ୟରତ ହୁଏ ତେବେ ସେ ଯେଉଁ ଉଚ୍ଚସ୍ଥାନ ଲାଭ କରିପାରିବ ତାହା କଳ୍ପନାତୀତ । ଏହାର କାରଣ ହେଉଛି— ଭାରତୀୟ ସଂସ୍କୃତିର ସମତୁଲ୍ୟ ଦ୍ୱିତୀୟ ସଂସ୍କୃତି ନାହିଁ । ମୁଁ ତୋତେ ଗୀତାର ବ୍ୟାଖ୍ୟା ଯେପରି କ୍ରମେ କ୍ରମେ ବୁଝାଇ ଯାଉଥିବ, ସେହିପରି ତାହାର ନୂଆ ନୂଆ ଅର୍ଥ ବାହାରୁଥିବ । କିନ୍ତୁ ଆଜି ଯେତିକି କୁହାଗଲା, ତୁ ସେତିକି ହଜମ କରିପାରିଲେ ଯଥେଷ୍ଟ ହେବ । ତୁ ଏହାକୁ ଲେଖିପକା । ମାତ୍ର କେବଳ ଲେଖିବା ପାଇଁ ଲେଖୁ ନାହିଁ । ଗୀତାର ଉପଦେଶଗୁଡ଼ିକୁ କାର୍ଯ୍ୟରେ ପରିଣତ କରିବାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ରଖି ଗୀତା ଅଧ୍ୟୟନ କରିବା ଉଚିତ । ଆଜିର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଉପଦେଶ ଗୀତା ଉପରେ ଆଧାରିତ ଅଟେ ।

—ମୂଳ ଇଂରାଜୀରୁ ଅନୁଦିତ, ୧୯୪୬

———

ଚତୁର୍ଥ ଭାଗ : ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା

ପ୍ରଚଳିତ ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷାର କେତେକ ତ୍ରୁଟି ଓ ଅପୂର୍ଣ୍ଣତା ଏବଂ ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା ପଦ୍ଧତିର ଭ୍ରମ

୧

ଆଜିକାଲିର ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା

ଆଜି ସବୁଆଡ଼େ ଦୁର୍ବଳ ଭିତ୍ତି ଉପରେ ବିରାଟ ସୌଧମାନ ନିର୍ମିତ ହେଉଥିବା ଦୃଷ୍ଟିଗୋଚର ହୁଏ । ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା କ୍ଷେତ୍ରରେ ଯେଉଁମାନଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷକ ରୂପେ ନିଆଯାଉଛି, କେବଳ ଭଦ୍ରତା ଖାତିରରେ ସେମାନଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷକ କୁହାଯିବ ସିନା, ପ୍ରକୃତରେ ସେମାନଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷକ କହିବା ଶବ୍ଦର ଅପପ୍ରୟୋଗ । ଶୈଶବକାଳ ମନୁଷ୍ୟ ଜୀବନର ସର୍ବାପେକ୍ଷା ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଂଶ । ଏହି ସମୟରେ ସେ ଯେଉଁ ଜ୍ଞାନ ଲାଭ କରେ, ତାହାକୁ କଦାପି ଭୁଲେ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ (ଆମ ଦେଶରେ) ଶିଶୁମାନଙ୍କୁ ସେହି ସମୟରେ ନାମକୁ ମାତ୍ର ଏକ ପାଠଶାଳାରେ ଭର୍ତ୍ତି କରାହୁଏ ଏବଂ ସେଠାରେ ବିଶେଷ କିଛି ଶିଖିବାର ସୁଯୋଗ ସେମାନଙ୍କୁ ମିଳେ ନାହିଁ । ତେଣେ ଉଚ୍ଚ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଓ କଲେଜଗୁଡ଼ିକର ସାଜସଜ୍ଜା, ଅସବାବ୍, ଉପକରଣ ପ୍ରଭୃତିରେ ଯେଉଁ ବିପୁଳ ଅର୍ଥ ବ୍ୟୟ କରାଯାଏ, ଆମପରି ଗରିବ ଦେଶ ସେ ବୋଝ ବହନ କରିବାକୁ ଅସମର୍ଥ ବୋଲି ମୋର ବିଶ୍ୱାସ । ଏହା ପରିବର୍ତ୍ତେ ପ୍ରାକୃତିକ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ଓ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟକର ସ୍ଥାନମାନଙ୍କରେ ଯଦି ସୁଶିକ୍ଷିତ ଅଭିଜ୍ଞ ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କ ତତ୍ତ୍ୱାବଧାନରେ ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା ଦେବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଯାନ୍ତା, ତେବେ ଅପେକ୍ଷାକୃତ ଊଣା ସମୟ ମଧ୍ୟରେ ଉତ୍କୃଷ୍ଟତର ଫଳଲାଭ ଦୃଷ୍ଟିଗୋଚର ହୁଅନ୍ତା । ଏହି ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆଣିବା ପାଇଁ ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କର ବେତନ ଦ୍ୱିଗୁଣ କରିଦେଲେ ସୁଦ୍ଧା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ସାଧିତ ହୋଇପାରିବ ନାହିଁ । ସାମାନ୍ୟ ଧରଣର ପରିବର୍ତ୍ତନରେ ଏତେ ବଡ଼ ଲାଭ ଆଶା କରାଯାଇ ପାରେ ନାହିଁ । ଏଥିପାଇଁ ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷାର ପ୍ରଚଳିତ ପଦ୍ଧତିର ରୂପାନ୍ତର ପ୍ରୟୋଜନ ।

ଏଠାରେ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ ଯେ ଆମ ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କର ଦୋଷ ଦେଖାଇବା ମୋର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ନୁହେଁ । ବହୁ ବାଧାବିଘ୍ନ ମଧ୍ୟରେ ସେମାନଙ୍କୁ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ହୋଇଥାଏ, ତାହାସତ୍ତ୍ୱେ ବେଳେ ବେଳେ ଆଶାତୀତ ଫଳ ସେମାନଙ୍କଠାରୁ ମିଳିଥାଏ । ଆମର ମହାନ୍ ସଂସ୍କୃତି ଓ ଐତିହ୍ୟ ତାହାର ମୂଳରେ ବିଦ୍ୟମାନ୍ ।

ମୋର ବିଶ୍ୱାସ ସେମାନଙ୍କୁ ଯଥୋଚିତ ଭାବରେ ଉତ୍ସାହିତ କରାଗଲେ ସେମାନେ ଯେଉଁ କୃତିତ୍ୱ ଦେଖାଇବେ ତାହା ଆମେ ବର୍ତ୍ତମାନ କଳ୍ପନା କରିପାରିବୁ ନାହିଁ ।

ମୋର ଦୃଢ଼ ବିଶ୍ୱାସ ଯେ ସରକାରଙ୍କଠାରେ ଆବେଦନ ନିବେଦନ କରିବା ଦ୍ୱାରା ଏହିସବୁ ସ୍ଥିତିର ନିରାକରଣ ହୋଇପାରିବ ନାହିଁ । କୌଣସି ଶାସକଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ମୌଳିକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୋଇ ପାରେ ନାହିଁ । ଏପରି ଦୁଃସାହସିକ ପଥ ପରିଷ୍କାର କରିବା ପାଇଁ କେବଳ ଲୋକ ନେତାଙ୍କୁ ଅଗ୍ରଣୀ ହେବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ ଏବଂବିଧ ପ୍ରଚେଷ୍ଟାର ବ୍ୟବସ୍ଥା ବ୍ରିଟିଶ ସମ୍ବିଧାନରେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । କେବଳ ସରକାର ଏହା କରିବେ ବୋଲି ଯଦି ଆମ୍ଭେମାନେ ମନେକରୁ, ତାହାହେଲେ ଆମର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ସାଧିତ ହୋଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ଇଂଲଣ୍ଡ ଦେଶ ପରି ଆମ ଦେଶରେ ମଧ୍ୟ ଏହି ବିଷୟ ଯେନ ପ୍ରୟୋଗ କରିବା ଓ ଫଳାଫଳ ଜାଣି ତାକୁ ସରକାରଙ୍କ ଆଗରେ ଥୋଇବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଆମ ଦେଶରେ ଏହି ଧରଣର କେତୋଟି ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଶିକ୍ଷାନୁଷ୍ଠାନ ଗଢ଼ାଯିବା ଦରକାର ।

ଏହି କାର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରତି ଗୋଟିଏ ବଡ଼ ବାଧା ହେଉଛି ଡିଗ୍ରୀର ମୋହ । ପରୀକ୍ଷାରେ ଉତ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ହେବା ଉପରେ ଆମର ଜୀବିକା ନିର୍ଭର କରୁଥିବାଯାଏ ଆମ ଲୋକଙ୍କ ପ୍ରତି ଏହା ଅତ୍ୟନ୍ତ ହାନିକାରକ ହୋଇ ରହିବ । ଯେଉଁମାନେ ସରକାରୀ ଚାକିରି କରିବାକୁ ଚାହୁଁଥିବେ କେବଳ ସେହିମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଡିଗ୍ରୀର ପ୍ରୟୋଜନ, ଏ କଥା ଆମେ ଭୁଲିଯାଉଛୁ । ଅଥଚ ସେହି ମୁଷ୍ଟିମେୟ ସରକାରୀ ଚାକିରିପ୍ରାର୍ଥୀଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଜନସାଧାରଣଙ୍କର ଜୀବନସୌଧ ଗଢ଼ା ଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ । କେତେକ ପ୍ରାୟ ନିରକ୍ଷର ଲୋକ ଯେତେବେଳେ ନିଜର ବୁଦ୍ଧି ଓ କୌଶଳ ବଳରେ ଲକ୍ଷପତି ହୋଇପାରୁଛି, ଶିକ୍ଷିତ ଲୋକମାନେ ଧନୋପାର୍ଜନ କରି ନ ପାରିବାର କୌଣସି କାରଣ ନାହିଁ । କେବଳ ମନରୁ ଭୟକୁ ଛଟାଇ ପାରିଲେ ନିଃସନ୍ଦେହରେ ସେମାନେ ଅନ୍ତତଃ ନିରକ୍ଷରମାନଙ୍କର ତୁଲ୍ୟ ଯୋଗ୍ୟତା ଦେଖାଇ ପାରିବେ ।

—"ବିଶ୍ୱର ସୃଷ୍ଟି", ତା ୨୦।୧୦।୧୯୧୬

୨

ଶିଶୁ ଶିକ୍ଷା

ବହୁ ବର୍ଷ ହେଲା ମୋର ଏପରି ମନେ ହେଉଛି ଯେ ଆମେ ପାଠ ଲେଖାପଢ଼ା ଉପରେ ପ୍ରୟୋଜନାତିରିକ୍ତ ଗୁରୁତ୍ୱ ଆରୋପ କରୁଥାଉଁ । ଏହି ହେତୁରୁ ଦିନକୁ ଦିନ ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକର ସମୃଦ୍ଧି ଘଟୁଛି ।

ପିଲାଟି ପଢ଼ି ନ ଶିଖିବାଯାଏ କୌଣସି ଜ୍ଞାନ ତାକୁ ଦିଆ ଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ, ଏପରି ଏକ ମୋହ ଆମକୁ ଗ୍ରାସ କରି ବସିଛି । ଶିକ୍ଷା କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏହାଠାରୁ ଆଉ ବଡ଼ ଭ୍ରାନ୍ତ ଧାରଣା ଅଛି କି ନାହିଁ ସନ୍ଦେହ । ଏ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ମୁଁ ନିଃସନ୍ଦେହ ଯେ ଏହି ମିଥ୍ୟା ବିଶ୍ୱାସର ବଶବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ଆମେ ଶିଶୁର ବିକାଶରେ ବାଧାଦେଉଁ । ଅଭିଜ୍ଞତାରୁ ଜଣାଯାଏ ଯେ, ଲେଖାପଢ଼ା ଶିଖିବା ଆଗରୁ ଶିଶୁର ମାନସିକ ବିକାଶ ହୋଇପାରେ ଏବଂ ତାହା ହୋଇଥାଏ ମଧ୍ୟ । ବରଂ ତାର ବିକାଶକୁ ଏହି ଲେଖାପଢ଼ା କେତେକାଂଶରେ ବ୍ୟାହତ କରେ । ଯେ କୌଣସି ଶିକ୍ଷକ ବାସ୍ତବ ପରୀକ୍ଷା ଦ୍ୱାରା ଏହାର ସତ୍ୟତା ଉପଲବ୍ଧି କରିପାରିବେ । ଅକ୍ଷର ଜ୍ଞାନ କିମ୍ବା ଉଦ୍ଧବଙ୍କ ଶିକ୍ଷା ଗୁଡ଼ ମୁହେଁ ମୁହେଁ ପିଲାକୁ ଶିଖାଇଲେ ସେ ଶୀଘ୍ର ଶିଖିଥାଏ । ମୌଖିକ ଆଲୋଚନା ଛଳରେ ଶିକ୍ଷକ ଇତିହାସ, ଭୂଗୋଳ ଓ ବିଜ୍ଞାନ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ତଥ୍ୟ ଶିଖାଇ ପାରନ୍ତି । ଏକବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ଯେ କୌଣସି ଶିଶୁ ରାମାୟଣ ମହାଭାରତର ଗଳ୍ପଗୁଡ଼ିକ ଶିଖିଯାଇପାରେ । ସାଧାରଣତଃ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଚାରି ପାଞ୍ଚ ବର୍ଷ ପଢ଼ିବା ପରେ ସେମାନେ ଏହା ଶିଖିଥାଆନ୍ତି । 'ମା ମୋତେ ପିଇବା ପାଣି ଦିଅ' ଏହିପରି ବାକ୍ୟଟି ପଢ଼ିବା ଓ ଲେଖି ଶିଖିବା ପାଇଁ ଶିଶୁକୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଏକ ବର୍ଷ କାଳ ଲାଗିବା କେତେ ବିସ୍ମୟର ବିଷୟ । ଶିଶୁକୁ ପ୍ରଥମରୁ ଲେଖି ଓ ପଢ଼ି ଶିଖିବାକୁ ବାଧ୍ୟ କରିବା ଫଳରେ ତା'ର ସ୍ୱାଭାବିକ ବିକାଶରେ ଆମେ ବିରାଟ ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ସୃଷ୍ଟି କରୁଁ । ଅନ୍ୟ ଉପାୟରେ ଅନାୟାସରେ ସେ ଯାହା ଶିଖିପାରନ୍ତା, ସେଥିରୁ ତାକୁ ବଞ୍ଚିତ ହେବାକୁ ହୁଏ । ତାହାର ସ୍ମରଣଶକ୍ତି ଉପରେ ଆମେ ଅତ୍ୟଧିକ ଚାପ ଦେଉଁ ଏବଂ ତାହାର ବୟସ ନ ହେଉଣୁ ତାକୁ ଝରଝରରେ ଲେଖିବାର ଅଭ୍ୟାସ କରାଇବା ହେତୁ ଆମେ ତାହାର ଅସୁନ୍ଦର ହସ୍ତାକ୍ଷରର ନିମିତ୍ତ ହୋଇଥାଉଁ । ଶୈଶବରୁ ତାକୁ ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକର ଦାସ କରିଦେବା ଫଳରେ ଦରିଦ୍ର ଭାରତବର୍ଷ ଉପରେ ଅନାବଶ୍ୟକ ବହି-କାଗଜର ମାତ୍ରାଧିକ ବୋଝ ଲଦିଦେଉଁ ।

ମୁଁ ମୋର ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀକୁ ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କୁ ବୁଝାଇ ପାରିଲେ ପ୍ରାଥମିକ ବିଦ୍ୟାଳୟ ସ୍ତରରେ ମୁଁ ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକଗୁଡ଼ିକୁ ପିଲାଙ୍କୁ ନ ଦେଇ କେବଳ ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କ ବ୍ୟବହାର ମଧ୍ୟରେ ସୀମିତ ରଖନ୍ତି । ଅବଶ୍ୟ ସେ କ୍ଷେତ୍ରରେ ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକଗୁଡ଼ିକ ଭିନ୍ନ ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀ ନେଇ ଲେଖାଯାଆନ୍ତା । ଅକ୍ଷର ଓ ବାକ୍ୟ ଲେଖି ଶିଖିବା ପୂର୍ବରୁ ସୁଷମ ଓ ସୁଗଠିତ ଚିତ୍ର ଓ ଛବି ଆଙ୍କି ପାରିବା ପାଇଁ ଶିଶୁମାନଙ୍କୁ ଅଙ୍କନ-ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯିବା ଉଚିତ । ଏଥିପାଇଁ ଅକ୍ଷରଜ୍ଞାନ ହେବାକୁ ତିନିବର୍ଷ ବିଳମ୍ବ ଘଟିଲେ ମଧ୍ୟ ଚିନ୍ତାର କାରଣ ନାହିଁ । ଏହି ଅବସର ମଧ୍ୟରେ ତାକୁ ଯଥେଷ୍ଟ ବାସ୍ତବ ଜ୍ଞାନ ଓ ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ରର ଧାରଣା ଦିଆ ଯାଇ ପାରେ । ଗୀତାରୁ ବଛା ବଛା ଶ୍ଳୋକ ମୁଖସ୍ଥ କରାଗଲେ ତାହା ତା'ର ସ୍ମରଣଶକ୍ତିର ଅନୁଶୀଳନ ଓ ପୋଷକତାରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିବ ତଥା ଶିଶୁର ମନ

ମଧ୍ୟରେ ଛନ୍ଦ ଓ ଶ୍ରବଣେନ୍ଦ୍ରିୟର ବିକାଶ ଘଟାଇବ । ଶବ୍ଦର ଶୁଦ୍ଧ ଉଚ୍ଚାରଣ, ଅଙ୍ଗର ବ୍ୟବହାର ବିଧି ଓ ନିର୍ଭୁଲଭାବରେ କ୍ରିୟାସମ୍ପାଦନର କଳା ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯାଇପାରେ । ଏହିରୂପେ ଶିଶୁର କ୍ଷମତାର ସର୍ବାଙ୍ଗୀନ ବିକାଶସାଧନ ଆମର ଲକ୍ଷ୍ୟ ହେବା ଉଚିତ । ଏହା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଗୋଟିଏ ଶିଳ୍ପକଳାର ଅନୁଶୀଳନ କଲା ପରି ହସ୍ତାକ୍ଷରର ଉନ୍ନତି ସାଧନରେ ତାକୁ ଉତ୍ସାହିତ କରାଯିବ । ଅଜିକାଲି ଅଧିକାଂଶ ଛାତ୍ରଙ୍କର ହସ୍ତାକ୍ଷର ଏପରି ଯେ ତାକୁ ପଢିବା ଏବଂ ପଢି ନକଲ କରିବାକୁ ଗଲେ, ତାହା ମନୁଷ୍ୟର ବିରକ୍ତି ଓ ଅଶ୍ରଦ୍ଧା ଉଦ୍ରେକ କରେ । ନିଜର ଅଭିଜ୍ଞତାରୁ ମୁଁ ଏ କଥା କହୁଛି । କାରଣ, ମୋର ନିଜର ହସ୍ତାକ୍ଷର ଏପରି ଅସୁନ୍ଦର ଯେ, ମୁଁ ସେଥିପାଇଁ ଲଜ୍ଜିତ ହୁଏ ଓ କାହାରି ପାଖକୁ ଲେଖିବାକୁ ଇଚ୍ଛା ହୁଏ ନାହିଁ । ମୋର ବଙ୍କାଟଙ୍କା ହସ୍ତାକ୍ଷର ଦେଖିଲେ ବଡ଼ ଦୁଃଖ ଲାଗେ, ଅର୍ଦ୍ଧସିଦ୍ଧ ଖାଦ୍ୟ ଯେପରି ଅପାଚ୍ୟ, କଞ୍ଚା ହାତଲେଖା ସେହିପରି ଅସହ୍ୟ । ଯାହାର ହସ୍ତାକ୍ଷର ଖରାପ, ତାକୁ ସଭ୍ୟ କୁହାଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ଅନେକ ସମୟରେ ମୁଁ ଭାବେ ଯେ, ଏହି ପ୍ରକାର ଅସୁନ୍ଦର ହାତଲେଖାକୁ ଅଗ୍ରାହ୍ୟ କରାଯିବା ଉଚିତ ।

ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏହି ପ୍ରଥମ ଓ ପ୍ରୟୋଜନୀୟ ପଦକ୍ଷେପ ନିଆ ଯାଇ ପାରିଲେ ଅନେକ ଅଯଥା ଅପବ୍ୟୟ ହାତରୁ ଆମେ ରକ୍ଷା ପାଇପାରନ୍ତେ । କେବଳ ସେତିକି ନୁହେଁ, ଏହି ପରିବର୍ତ୍ତନ ଫଳରେ ଶିଶୁମାନଙ୍କର ମାନସିକ ଓ ଶାରୀରିକ ବିକାଶ ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ହେବ ଏବଂ ତାହା ଫଳରେ ସେମାନଙ୍କର ଜୀବନ ଅଧିକ ଦୀର୍ଘାୟୁ ଓ ସମୃଦ୍ଧ ହେବ ।

—ନବଜୀବନ, ତା ୧୬-୧୦-୧୯୨୪

୩

ସାର୍ବଜନୀନ ଶିକ୍ଷା ପ୍ରଚାରର ଗୋଟିଏ ସର୍ତ୍ତ

ଯଦି ଆମେ ଭାରତବର୍ଷରେ ସାର୍ବଜନୀନ ଶିକ୍ଷାର ପ୍ରଚାର ଚାହୁଁ, ତେବେ ତାହା ପଠନ, ଲିଖନ ଓ ଗଣିତର ଶିକ୍ଷା ଦ୍ୱାରା ନ ହୋଇ, ସୂତାକଟା ଓ ତତ୍ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଅନ୍ୟ ଜ୍ଞାନ ହେବା ଉଚିତ । ଯେତେବେଳେ ପିଲାର ମସ୍ତିଷ୍କ ଓ ଆଖିର ପୂର୍ଣ୍ଣ ଶିକ୍ଷା ହୋଇଯିବ, ସେତେବେଳେ ଯାଇ ବାଳକ ଏ ଢନୋଟି ଶିଖିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେବ । ମୁଁ ଜାଣେ ମୋର ଏହି ପ୍ରସ୍ତାବ କେତେକଙ୍କୁ ଅସମ୍ଭବ ଓ ଆହୁରି କେତେକଙ୍କୁ ପୁଣି ଅବ୍ୟାବହାରିକ ବୋଧ ହେବ । କିନ୍ତୁ ଯେଉଁମାନେ ଏପରି ଭାବୁଛନ୍ତି, ସେମାନେ ଆମର କୋଟି କୋଟି ଭାଇଭଉଣୀଙ୍କର ଅବସ୍ଥା ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ । ସେମାନେ ଏହା ମଧ୍ୟ ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ ଯେ ଭାରତବର୍ଷର କୃଷକମାନଙ୍କର

କୋଟି କୋଟି ସନ୍ତାନଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷାଦେବାର ଅର୍ଥ କଅଣ । ଯେଉଁ ଶିକ୍ଷିତ ଭାରତବାସୀମାନେ ରାଜନୈତିକ ଜାଗରଣ ଆଣିଛନ୍ତି, ସେମାନେ ଯେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପରିଶ୍ରମର ଗୌରବକୁ ବୁଝି ନାହାନ୍ତି ଏବଂ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଯୁବକ ଅରଟ ଚଳାଇବାର କଳା ଶିଖିବା ଓ ଗ୍ରାମରେ ତାକୁ ପୁନରୁଦ୍ଧାର କରିବାକୁ ନିଜର ପରମ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ମନେ ନ କରିଛନ୍ତି, ସେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କୋଟି କୋଟି ସନ୍ତାନଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ ।

—(ଇଂରେଜୀ) ୟଙ୍ଗ ଇଣ୍ଡିଆ ଓ ହିନ୍ଦୀ ନବଜୀବନ, ତା ୧।୧।୧୯୨୬

୪

ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା

ଗଭୀର ମନନ ଓ ପ୍ରୟୋଗ ପରେ ମୁଁ ଏହି ସିଦ୍ଧାନ୍ତରେ ଉପନୀତ ହୋଇଛି ଯେ, ଅନ୍ତତଃ ଏକ ବର୍ଷ ପାଇଁ ବହିକୁ ବାଦ୍ ଦେଇ ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା ଦେବାକୁ ହେବ, ଏବଂ ଏକ ବର୍ଷ ପରେ ବହିର ବ୍ୟବହାର ଯଥାସମ୍ଭବ କମ୍ ହେବ ।

ଆରମ୍ଭରୁ ଯଦି ବହିର ବ୍ୟବହାର କରାଯାଏ ଓ ଶିଶୁମାନଙ୍କୁ ଅକ୍ଷରଜ୍ଞାନ ଦିଆଯାଏ, ତାହାହେଲେ ସେମାନଙ୍କର ବଢ଼ିନ୍ତା ଧୀ-ଶକ୍ତିର ଉନ୍ମେଷରେ ବାଧା ପଡ଼ିବ ଓ ବୁଦ୍ଧିବୃତ୍ତି ଖର୍ବ ହୋଇଯିବ । ଅଥଚ ଏହି ସମୟରେ ଶିଶୁର ଧୀ-ଶକ୍ତି ଓ ବୁଦ୍ଧିବୃତ୍ତିର ଦ୍ରୁତ ବିକାଶ ଘଟାଇବା ଉଚିତ । ଭୂମିଷ୍ଠ ହେବାର ଅବ୍ୟବହିତ ପରେ ଶିଶୁ ଶିଖିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରେ । ଅବଶ୍ୟ ତା'ର ଚକ୍ଷୁକର୍ଣ୍ଣାଦି ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କ ମାଧ୍ୟମରେ ସେ ଶିକ୍ଷାଲାଭ କରିଥାଏ । କଥା କହିବା ଅର୍ଥାତ୍ ଶବ୍ଦର ଧ୍ୱନିକୁ ଅନୁକରଣ କରି ଶିଖିବା ମାତ୍ରେ ଅତି ଦ୍ରୁତ ଗତିରେ ସେ ଭାଷାର ପ୍ରୟୋଗକୁ ଆୟତ୍ତ କରେ । ଶିଶୁ ସ୍ୱଭାବତଃ ତା'ର ପିତାମାତାଙ୍କ ଭାଷା ଶିଖେ । ପିତାମାତା ଯଦି ସୁରୁଚି-ସମ୍ପନ୍ନ ଓ ସଂସ୍କୃତିବାନ୍ ହୁଅନ୍ତି, ଶିଶୁ ନିଜ ମଧ୍ୟରେ ସେହି ବୃତ୍ତିର ବିକାଶ ଘଟାଏ । ସେ ଶୁଦ୍ଧ ଭାବରେ ବର୍ଣ୍ଣନ୍ତ ଶବ୍ଦ ଉଚ୍ଚାରଣ କରେ ଓ ପିତାମାତାଙ୍କର ସଦ୍‌ବୃତ୍ତି ଓ ସଦାଚରଣକୁ ଅନୁକରଣ କରେ, ଏହା ହିଁ ଶିଶୁର ଯଥାର୍ଥ ଶିକ୍ଷା । ଆମର ସଂସ୍କୃତି ଓ ଔଚିତ୍ୟ ଯଦି ଧ୍ୱଂସ ପାଇ ନ ଥାଏ, ତେବେ ଶିଶୁ ନିଜ ଗୃହରେ ଥାଇ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ଧରଣର ଶିକ୍ଷା ପାଇଥିବ ।

କିନ୍ତୁ ଆମର ଆଜି ଯେଉଁ ଶୋଚନୀୟ ଅବସ୍ଥା, ସେଥିରେ ତାହା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ, ଏଣୁ ପିଲମାନଙ୍କୁ ବିଦ୍ୟାଳୟକୁ ପଠାଇବା ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ ଗତି ନାହିଁ । ବିଦ୍ୟାଳୟ ଯଦି ଶିଶୁ ପାଇଁ ଶିକ୍ଷାର ଏକମାତ୍ର ସ୍ଥାନ ହୁଏ, ତାହାହେଲେ ତାକୁ ସଂସ୍କୃତିସମ୍ପନ୍ନ ଗୃହ ଭଳି ଓ ଶିକ୍ଷକଙ୍କୁ ଶିଶୁର ପିତାମାତା ଭଳି ଗଢ଼ିବାକୁ ହେବ ।

ଏ କଥାର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ହେଉଛି ପ୍ରଥମେ ମୁହେଁ ମୁହେଁ ଶିକ୍ଷା ପାଉଥିବା ଶିଶୁ ଏକ ବର୍ଷ ପୂର୍ବରୁ ଅର୍ଥାତ୍ ଆରମ୍ଭରୁ ଅକ୍ଷରଜ୍ଞାନ ମାଧ୍ୟମରେ ଶିକ୍ଷାପ୍ରାପ୍ତ ଶିଶୁ ଅପେକ୍ଷା ଦଶଗୁଣ ଅଧିକ ଶିକ୍ଷା ପାଇପାରିବ । ଗପ ଶିଖିବା ଢଙ୍ଗରେ ପ୍ରଥମ ବର୍ଷରେ ଶିଶୁ ଅନାୟାସରେ ମୁହେଁ ମୁହେଁ ପ୍ରାଥମିକ ଇତିହାସ, ଭୂଗୋଳ ଆଦି ଶିଖିବ । ଯଥେଷ୍ଟ ସଂଖ୍ୟାରେ କବିତା ମଧ୍ୟ ମୁଖସ୍ଥ କରିପାରେ । ବିନା ପ୍ରଚେଷ୍ଟାରେ ସଂଖ୍ୟା ଗଣି ଶିଖିପାରେ; ଏଣେ ଅକ୍ଷରଜ୍ଞାନର ବୋଝ ତାହା ମୁଣ୍ଡରେ ଲଦା ଯାଉ ନ ଥିବାରୁ ମାନସିକ ବିକାଶ ବ୍ୟାହତ ହେବ ନାହିଁ । ସେମାନଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟିଶକ୍ତିର ଅପବ୍ୟବହାର ହେବ ନାହିଁ ।

ବିଭିନ୍ନ ଅକ୍ଷର ନକଲ କରିବା ଦ୍ୱାରା ଚିତ୍ରାଙ୍କନ ପାଇଁ ହାତକୁ ବିଗାଡ଼ି ନ ଦେଇ ତାହା ପରିବର୍ତ୍ତେ ଜ୍ୟାମିତିର ଚିତ୍ରସମୂହ ଓ ସହଜ ସରଳ ଛବି ଆଙ୍କି ଶିଖିବ । ହାତ ପକ୍ଷରେ ଏହା ସୁନ୍ଦର ଅନୁଶୀଳନ ହୋଇଥାଏ । କାରଣ, ଏତଦ୍ଦ୍ୱାରା ସମନ୍ୱୟ ଓ କୁଶଳତା ଉଭୟ ବୃତ୍ତିର ଅଭିବୃଦ୍ଧି ଘଟେ ।

ମୁକ୍ତପ୍ରାନ୍ତ ଓ ଭାରତର କୋଟି କୋଟି ଶିଶୁଙ୍କୁ ଯଦି ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା ଦେବାକୁ ଚାହୁଁ, ତାହାହେଲେ ଏହା ହିଁ ତାର ଏକମାତ୍ର ପନ୍ଥା ।

ଆଜି ଦେଶର ଯେଉଁ ଅବସ୍ଥା, ସେଥିରେ ସବୁ ଶିଶୁଙ୍କ ହାତରେ ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକ ଦେଇପାରିବା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ଯଦି ଏପରି ମନେହୁଏ ଯେ, ପ୍ରାଥମିକ ଅବସ୍ଥାରେ ମଧ୍ୟ ଶିଶୁ ହାତରେ ବହି ଧରାଇବା ଦରକାର, ତାହାହେଲେ ଯେତେ ବ୍ୟୟ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ତାହା କରିବାକୁ ହେବ, ଏ କଥା ମୁଁ ସ୍ୱୀକାର କରୁଛି । ମାତ୍ର ଯଦି ଦେଖାଯାଏ ଯେ ଏହା କେବଳ ଅପ୍ରୟୋଜନୀୟ ନୁହେଁ ବରଂ କ୍ଷତିକାରକ, ତାହାହେଲେ ପ୍ରାଥମିକ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ବହିକୁ ବାଦ୍‌ଦେବା ପକ୍ଷରେ ମୋର ଯୁକ୍ତି ଅକାଟ୍ୟ । ମୋର ଏହି ପରିକଳ୍ପନାକୁ ଥରେ ପରୀକ୍ଷା କରି ଦେଖିବା ଉଚିତ । ନୈତିକ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରୁ ଯାହା ଅବାଞ୍ଛନୀୟ, ବାସ୍ତବ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରୁ ମଧ୍ୟ ତାହା ସର୍ବଦା ଅବାଞ୍ଛିତ ପ୍ରତିପନ୍ନ ହୁଏ । ଆଦର୍ଶ ସଭ୍ୟତାରେ ନୈତିକତା ଓ ତଥାକଥିତ ବାସ୍ତବ ନୀତି ଏ ଦୁଇଟି ପରସ୍ପର ବିରୋଧୀ ହୁଏ ନାହିଁ ।

ସର୍ବଶେଷରେ ମୁଁ କହିବାକୁ ଚାହେଁ ଯେ, ଯେଉଁ ଶିକ୍ଷା-ପରିକଳ୍ପନା ବିଷୟ ଏଠାରେ କୁହାଗଲା ଆଜିର ଶିକ୍ଷକ ତାକୁ ରୂପ ଦେବାକୁ ଅସମର୍ଥ । ସେମାନେ ହୁଏତ ବର୍ଣ୍ଣ ପରିଚୟ ଓ ସାଧାରଣ ଗଣିତ ଶିକ୍ଷା ଦେଇପାରନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ମୋର ଏହି ପରିକଳ୍ପନାନୁଯାୟୀ ପ୍ରଥମ ବର୍ଷରେ ଶିଶୁକୁ ଯେଉଁ ଧରଣର ଶିକ୍ଷାଦେବା ଉଚିତ, ସେ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସେମାନେ ସ୍ୱୟଂ ଅଜ୍ଞ । ନିଜେ ଶୁଦ୍ଧ ସ୍ୱରରେ କଥା କହିପାରୁ ନଥିବାବେଳେ ପିଲାଙ୍କୁ ଶୁଦ୍ଧ ସ୍ୱରରେ କୁହାଇବା କିପରି ତାଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ସମ୍ଭବ ହେବ ?

—ହରିଜନ, ତା ୧୦।୭।୧୯୩୮

ଯେଉଁ ସମସ୍ୟାଗୁଡ଼ିକ ସମାଧାନ କରିବାକୁ ଅଛି, ସେଥିମଧ୍ୟରୁ କେତୋଟି ଏ ହେଉଛି — ପୂର୍ବ ପ୍ରବନ୍ଧରେ ଆମେ ଯେଉଁ ପ୍ରକାରର ଶିକ୍ଷାର ମୂଳ ରୂପ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛୁ ତାହାକୁ କିପରି କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରାଯିବ ? ଉପଯୁକ୍ତ ମାନର ଶିକ୍ଷକ ଆମେ କେଉଁଠାରୁ ପାଇବୁ ? ବାସ୍ତବରେ ଏହା ହିଁ ସବୁଠାରୁ କଠିନ ସମସ୍ୟା । ସରକାରୀ ଟ୍ରେନିଂ କଲେଜଗୁଡ଼ିକ ଏ ସମସ୍ୟାରେ ସମାଧାନ କରିନାହାନ୍ତି । ସେଗୁଡ଼ିକ ଉକ୍ତ ଦାୟିତ୍ୱରେ ଥିବା ଛାତ୍ରମାନଙ୍କୁ ପଠନ, ଲିଖନ ଓ ଗଣିତକୁ ହୃଦୟଗ୍ରାହୀ ଭାବରେ ଶିକ୍ଷା ଦେବାର ପଦ୍ଧତି ବାହାର କରିନାହାନ୍ତି । ସେଥିରେ ଏ ବିଷୟଗୁଡ଼ିକ ଏତେ ଜଟିଳ ଯେ ତାହା ଛାତ୍ରମାନଙ୍କର ବା ଲୋକସାଧାରଣଙ୍କର ବିଶେଷ କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟରେ ଆସେ ନାହିଁ ।

ଅତଏବ, ଏହି ଦାୟିତ୍ୱ ବହନ କରିବାକୁ ନୂତନ ବିଦ୍ୟାପୀଠ ଆଗଭର ହେବା ଆବଶ୍ୟକ । ରାଷ୍ଟ୍ରକୁ ଶକ୍ତିଶାଳୀ କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଶିକ୍ଷାକ୍ଷେତ୍ରରେ ଯେଉଁଠାରେ ଉପାୟ ଓ କୌଶଳର ଅଭାବ ଅଛି, ସେଠାରେ ସେଗୁଡ଼ିକ ଅବିଷ୍କାର କରିବାର ଓ ବିକାଶ କରିବାର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଓ ସୌଭାଗ୍ୟ ଏହି ବିଦ୍ୟାପୀଠର ରହିଛି । ବିଶେଷରେ ଭାରତର ବର୍ତ୍ତମାନ ପରିସ୍ଥିତିରେ ବିଦେଶରୁ ଏ ସବୁ ଉପାୟ ବା ସାଧନ ପାଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିବା ମୋ ମତରେ ଠିକ୍ ନୁହେଁ । ଜାତିର ବା ରାଷ୍ଟ୍ରର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରତାକୁ ସଂରକ୍ଷଣ କରିବାରେ ଯେଉଁ ଶିକ୍ଷା ଅନୁକୂଳ ହେବ, ସେଭଳି ଶିକ୍ଷାବ୍ୟବସ୍ଥାର କଳ୍ପନା କରିବାକୁ ହେବ ।

ଶିକ୍ଷା କ୍ଷେତ୍ରରେ ଆଉ ଗୋଟିଏ ପ୍ରୟୋଗ ଦରକାର । ଏହି ପ୍ରୟୋଗ ବିଷୟରେ ସମ୍ଭବତଃ ଆମକୁ ଇଂଲଣ୍ଡର ଅଭିଜ୍ଞତା ଜାଣିବାକୁ ହେବ । ତାହାବୋଲି ଏହି ଧାରଣାର ବଶବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ଆମେ କହୁବା ନାହିଁ ଯେ, ଇଉରୋପର ସବୁ କିଛି ଭଲ ଜିନିଷ ବା ସେ ଭୌଗୋଳିକ ପରିବେଶ ମଧ୍ୟରେ ଇଉରୋପୀୟମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଯାହା ମଙ୍ଗଳକର, ଏଠାରେ ଭାରତବର୍ଷ ପାଇଁ ତାହା ମଧ୍ୟ ଶୁଭଦାୟକ ହେବ । ଏହି ସୂତ୍ରର ଯଥାର୍ଥତା ଉପଲବ୍ଧି କରାଗଲେ ଏହି ସିଦ୍ଧାନ୍ତରେ ପହଞ୍ଚିବାକୁ ହୁଏ ଯେ, ସରକାରୀ ବିଦ୍ୟାଳୟମାନଙ୍କରେ ଯାହା ପ୍ରଚଳିତ, ସେସବୁର ନୂତନ ମୂଲ୍ୟାଙ୍କନ କରାଯିବା ଉଚିତ । ସରକାରୀ ଶିକ୍ଷା ପ୍ରଣାଳୀ ପରିପନ୍ଥୀ ଓ ଆମ ସଭ୍ୟତାର ହାନିକାରକ । ସୁତରାଂ ସରକାରୀ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଯାହା କରାଯାଏ, ତାହାର ଓଲଟା ବାଟ ଧରିବା ଠିକ୍ ସମାଧାନ ବୋଲି ମନେହୁଏ । କେତୋଟି ଉଦାହରଣ ନିଆଯାଉ ।

ସେଠାରେ ଶିକ୍ଷାର ମାଧ୍ୟମ ହେଉଛି ଇଂରାଜୀ ଯାହା ଜାତୀୟ ଶିକ୍ଷାରେ କଦାପି ହେବା ଉଚିତ ନୁହେଁ ।

ସେଠାରେ ଘରଦ୍ୱାର ଅତ୍ୟନ୍ତ ବ୍ୟୟବହୁଳ । ଆମର ଦାରିଦ୍ର୍ୟର ଅନୁରୂପ ସାଧା ସରଳ ଘରଦ୍ୱାର ବିଦ୍ୟାଳୟ ପାଇଁ ହେବା ବାଞ୍ଛନୀୟ ।

ସେଠାରେ ଦେଶୀୟ ହସ୍ତଶିଳ୍ପ ଉପରେ କିଛିମାତ୍ର ଗୁରୁତ୍ୱ ନ ଦେଇ କେବଳ ଭାଷା ଓ ସାହିତ୍ୟ ଚର୍ଚ୍ଚା ହୁଏ । ସୂକ୍ଷ୍ମକଳା ବିଦ୍ୟା ଉପରେ ଜୋର ଦେବା ଠିକ୍ ନୁହେଁ ବୋଲି କହିବା ବାହୁଲ୍ୟ ମାତ୍ର ।

ସେଠାରେ ଧର୍ମ ଶିକ୍ଷା ପାଇଁ ଆଦୌ ସ୍ଥାନ ନାହିଁ । ମୁଁ କୌଣସି ଏକ ଧର୍ମମତ ବା ସମ୍ପ୍ରଦାୟ କଥା କହୁନାହିଁ । ସବୁ ଧର୍ମର ସାରତତ୍ତ୍ୱ ପ୍ରତି ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ଏହା କହୁଛି । ପ୍ରଚଳିତ ଶିକ୍ଷା ସାଧାରଣତଃ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କର ଯାହା କିଛି ମଙ୍ଗଳବିଧାନ କରିପାରନ୍ତା, ଧର୍ମଶିକ୍ଷାର ଅଭାବ ହେତୁ ସେତକ ମଧ୍ୟ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ । ସରକାରୀ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଯେଉଁ ଇତିହାସ ପଢ଼ାଯାଏ, ତାହା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ମିଥ୍ୟା ନ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ସମସ୍ତ ବିଷୟ ଇଂରେଜମାନଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରୁ ପରିବେଶିତ ହୋଇଥାଏ । ଜର୍ମାନ, ଫରାସୀ ବା ଆମେରିକାନ୍ ଐତିହାସିକମାନେ ଏହି ଏକା କଥା ଭିନ୍ନ ଢଙ୍ଗରେ ଲେଖିଥାନ୍ତି ଏବଂ ତାହାର ଭିନ୍ନପ୍ରକାର ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରିଥାନ୍ତି । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ ଏପରିକି ପଞ୍ଜାବ ହତ୍ୟାକାଣ୍ଡ ଭଳି ସାମ୍ପ୍ରତିକ ଘଟନାବଳୀ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସରକାର ଏକପ୍ରକାର ଲେଖୁଛନ୍ତି ଓ ଜାତୀୟତାବାଦୀମାନେ ଭିନ୍ନପ୍ରକାର ଲେଖୁଛନ୍ତି ।

ସରକାରୀ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଅର୍ଥଶାସ୍ତ୍ର ସରକାରୀ ନୀତିର ସମର୍ଥନ କଲା ଭଳି ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯାଏ, ଅଥଚ ଆମ୍ଭେମାନେ ଭିନ୍ନ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରୁ ଏହାକୁ ଦେଖିଥାଉ ।

ସରକାରୀ ପ୍ରାଥମିକ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଶିକ୍ଷକ ନିଯୁକ୍ତ କଲାବେଳେ ଚରିତ୍ର ସମ୍ବନ୍ଧରେ କୌଣସି ବିଶେଷ ବିବେଚନା କରାଯାଏ ନାହିଁ । ମାତ୍ର ଆମକୁ ସେ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଉଚ୍ଚ ଚରିତ୍ରବାନ୍ ଶିକ୍ଷକ ବାଛିବାକୁ ହେବ । ସରକାରୀ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଜଣେ ଶିକ୍ଷକ ଆପଣାର କାର୍ଯ୍ୟ ପାଇଁ ନ୍ୟୂନତମ ଯୋଗ୍ୟତା ରଖେ ଏବଂ କମ୍ ବେତନ ପାଏ । ମାତ୍ର ଜାତୀୟ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଯୋଗ୍ୟତାସମ୍ପନ୍ନ ଶିକ୍ଷକର ପ୍ରୟୋଜନ । ଅବଶ୍ୟ ସେମାନେ କମ ବେତନ ପାଇବେ । କିନ୍ତୁ ତାହା ତାଙ୍କର ଅସହାୟତା ନିବନ୍ଧନ ନହୋଇ ତାଙ୍କର ନିଃସ୍ୱାର୍ଥତ୍ୱଜନିତ ହେବା ଉଚିତ ।

ଦେଶରେ ଗ୍ରାମୀଣ ସଭ୍ୟତାର ଭିତ୍ତିକୁ ଦୃଢ଼ କରିବା ଏବଂ ଏହାକୁ ପୁନରୁଜ୍ଜୀବିତ କରିବା ଆମ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କର ମୁଖ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟ ହେବ । ଗ୍ରାମବାସୀମାନଙ୍କର ପ୍ରୟୋଜନୀୟତା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସେମାନେ ଜ୍ଞାନ ଅର୍ଜନ କରିବେ । ସେମାନଙ୍କର ତ୍ରୁଟି-ବିଚ୍ୟୁତି ଦୂରକରିବା ପାଇଁ ଉଦ୍ୟମ କରିବେ ଏବଂ ସହରର ଚାକଚକ୍ୟରେ ଭୁଲି ନ ଯାଇ ସେମାନଙ୍କର

ପିଲମାନେ ଯେପରି ଉତ୍ତମ କୃଷକ ଓ ଉତ୍ତମ ଗ୍ରାମବାସୀ ହୋଇ ରହିବାକୁ ଶିକ୍ଷା ପାଆନ୍ତି ତାହା ମଧ୍ୟ ଆମର ଛାତ୍ରମାନେ ଦେଖିବେ । ଏହିରୂପେ ଯେତେଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆମେ ସହରର ପ୍ରଚଳିତ ଶିକ୍ଷାର ରୂପ ଓ ଆଭିମୁଖ୍ୟର ମୌଳିକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟାଇ ପାରି ନ ଅଛୁଁ, ଆମର ଏହି ବିଦ୍ୟାପୀଠର (ଗୁଜରାଟ ବିଦ୍ୟାପୀଠ) ଅନ୍ୟତମ ଆଦର୍ଶର ପରିପୂର୍ଣ୍ଣତା ଘଟାଇବା ସମ୍ଭବ ହେବନାହିଁ ।

—ନବଜୀବନ, ତା ୨୦।୬।୧୯୨୮

ତାଲେ ଲୋକେ କିଛି କହିବେ ବା ଛାତ୍ର ସଂଖ୍ୟା କମିଯିବ କିମ୍ବା ପ୍ରତିଷ୍ଠାନ ଲୋକ ଚକ୍ଷୁରେ ହେୟ ହୋଇ ପଡ଼ିବ, ଏହି ସବୁ ଭୟରେ ପ୍ରଚଳିତ ବ୍ୟବସ୍ଥାର କୌଣସି ପ୍ରକାର ପରିବର୍ତ୍ତନ କରିବାକୁ ଆମେ ଦ୍ୱିଧା କରୁଛୁଁ । ମାତ୍ର ସାହସ ପୂର୍ବକ ଆମେ ଯଦି ପ୍ରୟୋଜନୀୟ ପରିବର୍ତ୍ତନ ସାଧନ କରିପାରିବା, ତାହାହେଲେ ଏହିସବୁ ବିଦ୍ୟାଳୟରୁ ଗ୍ରାମର ସେବା କରିବାକୁ ସଂକଳ୍ପବଦ୍ଧ ଦଳେ କର୍ମୀ ବାହାରିବେ, ସେମାନେ ଅନ୍ତତଃପକ୍ଷେ ସହସ୍ର ପାପର କିୟଦଂଶ ପରିମାଣରେ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ କରିବେ ।

ଏହିସବୁ ବିଦ୍ୟାଳୟରୁ ଯେଉଁମାନେ ଉତ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ହେବେ, ସେମାନେ ହେବେ ପ୍ରଥମ ଶ୍ରେଣୀର ଉଣାଳୀ, ବଟାଳୀ, ତନ୍ତୀ ଓ କପାଚାଷର ବିଶେଷଜ୍ଞ । ଯେଉଁସବୁ ବଢ଼େଇ କାରିଗରିର କାମ ଗ୍ରାମ ପାଇଁ ପ୍ରୟୋଜନ ତାହାମଧ୍ୟ ଜାଣିବେ । ଅର୍ଥାତ୍ ସେମାନେ ହଳ ଅରଟ ତିଆରି କରିପାରିବେ । ଶଗଡ଼ ଓ ଲଙ୍ଗଳ ତିଆରି କରି ନ ପାରିଲେ ମଧ୍ୟ ମରାମତି କରି ଜାଣିବେ । ଏହାଛଡ଼ା ଗ୍ରାମ୍ୟ ଜୀବନରେ ଯେତିକି ପ୍ରୟୋଜନ ସେତିକି ହିସାବ ଶିକ୍ଷା ମଧ୍ୟ କରିବେ । ହସ୍ତାକ୍ଷର ସୁନ୍ଦର ହେବ ଏବଂ ସରଳ ଗଦ୍ୟ ଶୁଦ୍ଧ ଭାବରେ ଲେଖିପାରିବେ । ସାଧାରଣ ହିସାବ କିତାବ ମଧ୍ୟ ଜାଣିବେ । ରାମାୟଣ ମହାଭାରତ ଭଳି ଗ୍ରନ୍ଥ ପୁରାଣ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ସମ୍ୟକ୍ ଜ୍ଞାନ ଅର୍ଜନ ପୂର୍ବକ ବର୍ତ୍ତମାନର ପୃଷ୍ଠଭୂମିକାରେ ସେସବୁର ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରିପାରିବା ଭଳି ସାମର୍ଥ୍ୟ ଅର୍ଜନ କରିବେ । ଗ୍ରାମୀଣ ଖେଳ-କସରତ ଓ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟରକ୍ଷା ବିଧି ଜାଣିବେ । ସାଧାରଣ ରୋଗର ଲକ୍ଷଣ ବିଚାର କରି ସେଗୁଡ଼ିକର ଉଚିତ୍ ରୂପେ ଚିକିତ୍ସା ଦ୍ୱାରା ରୋଗ ନିରାମୟ କରିବାର ପଦ୍ଧତି ଶିକ୍ଷା କରିବେ । ଗ୍ରାମ୍ୟ କୂଅ ପୋଖରୀର ବିଶୋଧନ ଓ ଅଳିଆଗଦା ପରିଷ୍କାର କରିବାର ପ୍ରଣାଳୀ ଶିକ୍ଷା କରିବେ । ଏହିପରି ଅନେକ କିଛି ଉଲ୍ଲେଖ ପୂର୍ବକ ତାଲିକାର ବୃଦ୍ଧି କରାଯାଇପାରେ । ମାତ୍ର ଏତିକି କହିଲେ ଯଥେଷ୍ଟ ହେବ ଯେ, ଆମ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କୁ ଏପରି ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯିବ, ଯଦ୍ଦ୍ୱାରା ସେମାନେ ଗ୍ରାମବାସୀମାନଙ୍କର ସର୍ବାଧିକ ସେବା କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହେବେ । ଏହି ସବୁରେ ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ପାଇଁ ଯାହା ବ୍ୟୟିତ ହେବ, ତାକୁ ଶିକ୍ଷାବ୍ୟୟର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ କରିବା ଉଚିତ । ଏକମାତ୍ର ଏହିପ୍ରକାର ଜାତୀୟ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣର ବ୍ୟବସ୍ଥା

ହୋଇ ପାରିଲେ ଆମେ ଗ୍ରାମ ମଧ୍ୟକୁ ଯାଇଁ ଗ୍ରାମ୍ୟ-ଜୀବନର ସଂସ୍କାର ସାଧନ କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହେବା ।

ମୁଁ ଏହା ଜାଣେ ଯେ, ଆପଣମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କାହାର କାହାର ଏପରି ଆଶଙ୍କା ଅଛି କି ଯଦି ଏପରି ପରିବର୍ତ୍ତନ କରାଯାଏ କିମ୍ବା ଆମର ଲକ୍ଷ୍ୟ ଯେତେ ଯେଉଁଠି ଲୁହାଗଲା, ସେହି ପ୍ରକାରେ ପ୍ରକାଶ୍ୟରେ ଘୋଷଣା କରି ଦିଆଯାଏ, ତେବେ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଛାତ୍ରଶୂନ୍ୟ ହୋଇଯିବ । କିନ୍ତୁ ଏହି ଅଶଙ୍କା ଯଦି ବାସ୍ତବତାରେ ପରିଣତ ହୁଏ ତଥାପି ସତ୍ୟାନୁରୋଧରେ ମୁଁ ତାହାର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ରହିବି ।

ମାତ୍ର ମୋର ବିଶ୍ୱାସ ଓ ଅନୁଭବରୁ ମୁଁ ଜାଣେ ଯେ ଯଦି ଆମେ ଆମର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଏକନିଷ୍ଠ ରହୁଁ, ତେବେ ଲୋକସାଧାରଣ ଶେଷରେ ସେଗୁଡିକର ଯଥାର୍ଥ୍ୟ ଉପଲବ୍ଧି କରି ସେଗୁଡ଼ିକୁ ପ୍ରଚଳନ କରିବାରେ ଆମ ସହ ସହଯୋଗ କରିବେ । ଏହି ବାସ୍ତବ ବା କାଳ୍ପନିକ ବିଫଳତାର କାରଣ ଅନୁସନ୍ଧାନ କଲେ ଆମେ ଜାଣିପାରିବୁଁ ଯେ କର୍ମୀମାନେ ସେମାନଙ୍କର ଧ୍ୟେୟ ପ୍ରତି ଅନୁରକ୍ତ ନ ଥିଲେ କିମ୍ବା ସେଗୁଡ଼ିକୁ କାର୍ଯ୍ୟରେ ପରିଣତ କରିବାରେ ଏକପ୍ରକାର ଉଦାସୀନ ଥିଲେ । ଗୀତାରେ ଅଛି :—'ସଂଶୟାତ୍ମା ବିନଶ୍ୟତି' ଅର୍ଥାତ୍ ଯେ ନିଜ ବିଶ୍ୱାସରେ ଦୃଢ଼ ନ ଥାଏ, ସେ ବିଫଳ ହୁଏ ।

ଯଦି ଆମର ଶିକ୍ଷାନୁଷ୍ଠାନଗୁଡ଼ିକରେ ଶ୍ରଦ୍ଧାବାନ୍ ଓ ତ୍ୟାଗୀ ଶିକ୍ଷକ ରହନ୍ତି, ତେବେ ସେଗୁଡ଼ିକରେ ଛାତ୍ର ଭରପୂର ହୋଇଯିବେ । ଲୋକେ (କୌଣସି ବିଷୟର) ଅସଲ୍ ମୂଲ୍ୟ ନିଷ୍ପତ୍ତି ଚିହ୍ନନ୍ତି ଓ ପସନ୍ଦ କରନ୍ତି । ଦେଖାଯାଏ ଯେ ଅନେକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏପରି ହେବାକୁ ବହୁତ ସମୟ ଲାଗେ । ମାତ୍ର ଏହା ଗୋଟିଏ ଭ୍ରମ । ପ୍ରକୃତ କଥା ହେଉଛି ଯେ ଠିକ୍ ବାଟ ଧରିଲେ ସବୁଠାରୁ କମ ସମୟ ଲାଗେ ବା ଅଳ୍ପ ଦୂର ପଡ଼େ ।

ଲୋକଙ୍କର ଇନ୍ଦ୍ରିୟଗତ ଭୋଗବୃତ୍ତି ଓ ଦୁର୍ବଳତାକୁ ଉତ୍ସାହିତ କରୁଥିବା ସ୍କୁଲଗୁଡ଼ିକ ଯଦି ଛାତ୍ରସଂଖ୍ୟାରେ ପୂରିଯାଏ, ତେବେ ସେଥିରେ ଲାଭ କଅଣ ? କୌଣସି ଅନୁଷ୍ଠାନର ପ୍ରୟୋଜନୀୟତା ବା ତାହା ବରଣ କରିନେଇଥିବା କାର୍ଯ୍ୟର ସଫଳତା କେବଳ ସଂଖ୍ୟାଦ୍ୱାରା ପ୍ରମାଣିତ ହୁଏ ନାହିଁ । ମୋର ସ୍ଥିରିକୃତ କର୍ମପନ୍ଥା ଗ୍ରହଣ ଫଳରେ, ସରକାରୀ ସ୍କୁଲରେ ମିଳୁଥିବା ଶିକ୍ଷା ପାଇବାର ଆଶାରେ ବା ସହର ଜୀବନର ସୁଖସ୍ୱାଚ୍ଛନ୍ଦ୍ୟ ପାଇବାକୁ ସୁଯୋଗ ଲାଭର ଆଶାରେ ଯେଉଁ ଛାତ୍ରମାନେ ଏଠାକୁ ଆସିଛନ୍ତି ସେମାନେ ଆମର ବିଦ୍ୟାପୀଠ ଛାଡ଼ି ଚାଲିଯିବେ — ଏହା ମୁଁ ଜାଣେ । ତାହା ମଙ୍ଗଳ ହେବ । ତଦ୍ଦ୍ୱାରା ଆମେ ଓ ସେମାନେ ଉଭୟେ ଗୋଟିଏ ଅବାଞ୍ଛନୀୟ ପରିସ୍ଥିତିରୁ ରକ୍ଷା ପାଇବୁଁ ଏବଂ ନିଃସ୍ୱାର୍ଥଭାବରେ ପରସ୍ପରର ସେବା କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହେବୁଁ ।

ମୁଁ ଭାବୁଛି ଯେ ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷାର ସମସ୍ୟା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧମାଳା ଲେଖି ମୋର ମତ ବ୍ୟକ୍ତ କରିବାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ମୁଁ ଯଥେଷ୍ଟ କହିସାରିଛି । ଆଉ ଟିକିଏ ଯୋଗ କରି ମୋର କଥା ଶେଷ କରିବି । ଏ ବିଷୟରେ ମୋତେ ଯେଉଁ ପ୍ରଶ୍ନମାନ କରାଯାଇଛି, ପରେ ମୁଁ ତାହା ଆଲୋଚନା କରିବି ।

ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷାର ପ୍ରଥମ ବର୍ଷରେ ବର୍ଣ୍ଣମାଳା ଶିକ୍ଷା ନ ଦେବାର ଧାରଣା ଯଦି ଠିକ୍ ହୋଇଥାଏ, ତେବେ ତାହାର କେତେକ ସୁଫଳ ଆମର ‘‘ବିନୟ ମନ୍ଦିର’’ ଗୁଡ଼ିକରେ (ପ୍ରାଥମିକ ବିଦ୍ୟାଳୟଗୁଡ଼ିକରେ) କିମ୍ବା ମାଧ୍ୟମିକ ବିଦ୍ୟାଳୟଗୁଡ଼ିକରେ ଓ ମହାବିଦ୍ୟାଳୟରେ ପରିଦୃଶ୍ୟମାନ ହେବ ।

ଆଜିକାଲି ପୁସ୍ତକ ପ୍ରକାଶର ବାହୁଲ୍ୟ ଖୁବ୍ ଦେଖାଯାଉଛି । ପ୍ରତ୍ୟହ କିଛି ନା କିଛି ବହି ପ୍ରକାଶିତ ହେଉଛି । ଯାହାର କିଞ୍ଚିତ ଜ୍ଞାନ ଅଛି ବା ଅଛି ବୋଲି ମନେହୁଏ, ଅଥବା ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି କୌଣସି ଏକ ବିଷୟରେ କିଛି ଅଧ୍ୟୟନ ଓ ଚିନ୍ତନ କରିଛନ୍ତି ବୋଲି ବିବେଚନା କରୁଛନ୍ତି ସେ ନିଜର ଚିନ୍ତାଧାରାକୁ ଲେଖାରେ ପ୍ରକାଶ କରିବା ପାଇଁ ବ୍ୟଗ୍ର ହୋଇ ଉଠୁଛନ୍ତି । ପରେ ପରେ ତାହା ଛପାଇ ଦେଇ ଏତଦ୍ୱାରା ସେ ଜାତିର ସେବା କରୁଛନ୍ତି ବୋଲି ଭାବୁଛନ୍ତି । ଏହାର ଫଳ ସ୍ୱରୂପ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କ ମନ ଉପରେ ତଥା ଅଭିଭାବକମାନଙ୍କ ଆର୍ଥିକ ସଙ୍ଗତି ଉପରେ ଗଭୀର ଚାପ ପଡ଼ିଥାଏ । ଛାତ୍ରମାନଙ୍କର ବୌଦ୍ଧିକ ବିକାଶ ପଙ୍ଗୁ ହୋଇପଡ଼େ । ମନଟା ଉଦ୍ଭଟ ଓ ଅସଂଲଗ୍ନ ତଥ୍ୟଗୁଡ଼ିକର ଗୋଦାମ ଘର ପାଲଟିଯାଏ । ସେଠାରେ ମୌଳିକ ଚିନ୍ତାଧାରା ପାଇଁ କୌଣସି ସ୍ଥାନ ରହି ପାରେ ନାହିଁ । ପୁଣି ଆହରଣ କରାଯାଇଥିବା ତଥ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ଯଥା ସ୍ଥାନରେ ସଜାଇ ହୋଇ ରହି ନ ପାରି ଜଣେ ଅଳସ କଂଜୁସ ଘରେ ଇତସ୍ତତଃ ପଡ଼ିଥିବା ଆସବାବପତ୍ର ପରି ଖେଳେଇ ହୋଇପଡ଼େ । ଛାତ୍ରମାନେ ତାହାର ସଦ୍‌ବ୍ୟବହାର କରିପାରନ୍ତି ନାହିଁ କି ତାହା ଜନସାଧାରଣଙ୍କର କୌଣସି ଉପକାରରେ ଲାଗେ ନାହିଁ ।

ସୁତରାଂ ମୋର ଯଦି ସେ କ୍ଷମତା ଥାନ୍ତା, ମୁଁ ଆଜି ସେ ବହିଗୁଡ଼ିକୁ ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ହାତରେ ଦେବା ବନ୍ଦ କରିଦିଅନ୍ତି । ଏପରିକି ଲେଖାପଢ଼ା ଶିଖିଥିବା ଛାତ୍ରମାନେ ମଧ୍ୟ ଅଧିକାଂଶ ବିଷୟ ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ମୁହଁରୁ ଶୁଣି ଶିଖନ୍ତୁ । ଏଣୁ କେତେକ ବଛା ବଛା ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ପୁସ୍ତକ ମୁଁ ସେମାନଙ୍କ ହାତରେ ଦେବି, ତାହାହେଲେ ସେମାନେ ଯେତିକି ପଢ଼ିବେ, ତାହା ଉପରେ ଚିନ୍ତନ ମନନ କରିବେ ଏବଂ ଯେତିକି ଦରକାରୀ ମନେହେବ ତାକୁ ଆଚରଣରେ ଦେଖାଇବେ । ଏହିପରି କରିବା ଦ୍ୱାରା ସେମାନଙ୍କର ଜୀବନ ସୁନ୍ଦର ଓ ପବିତ୍ର ହେବ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କୁ ଶକ୍ତି ଓ ଉଦ୍ୟମର ପ୍ରେରଣା ମିଳିବ । ଫଳତଃ ଶିକ୍ଷାର ଖାଣ୍ଟି ଲକ୍ଷଣ—ଚିନ୍ତନ ଓ ସତ୍ୟାସତ୍ୟ

ବସ୍ତୁର—ତାଙ୍କର ଉପଲବ୍ଧି ହେବ । ଏହି ଶିକ୍ଷା ହିଁ ଆମ ଦେଶର ଦରିଦ୍ର ଅଧିବାସୀମାନଙ୍କର ଉପଯୁକ୍ତ ଓ ସେମାନଙ୍କ ପକ୍ଷେ ହିତକର । ଏହାଫଳରେ ଗ୍ରାମ ସମାଜ ଓ ଜନସାଧାରଣ ଉଭୟଙ୍କର କଲ୍ୟାଣ ହେବ ।

— ନବଜୀବନ, ତା ୨୭।୫।୧୯୨୮

୫

କେତୋଟି ପ୍ରଶ୍ନ

ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା ସମ୍ପର୍କରେ ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ ତିନୋଟିଯାକ ପ୍ରବନ୍ଧ ଲେଖି ସାରିଲା ପରେ ବର୍ତ୍ତମାନ ନିମ୍ନଲିଖିତ ପ୍ରଶ୍ନଗୁଡ଼ିକର ଉତ୍ତର ଦେବା ମୋଟାମୋଟି ସହଜ ହୋଇଯିବ :

୧ । "ଆପଣ ଥରେ ଲେଖିଥିଲେ ଯେ ଇଂରାଜୀ ଶିଖିବାର ବୋଝକୁ ହାଲୁକା କରିଦିଆଗଲେ ବର୍ତ୍ତମାନ ବରବାଦ୍ ହୋଇଯାଉଥିବା ଛାତ୍ରର ଅତି ମୂଲ୍ୟବାନ୍ କେତୋଟି ବର୍ଷ ସମୟ ବଞ୍ଚିଯାଇ ପାରିବ । ବର୍ଷ ହିସାବରୁ ଓ ଏହାଦ୍ୱାରା ସମାଜକୁ ସହିବାକୁ ପଡ଼ୁଥିବା କ୍ଷତି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ହିସାବ କରି ଆପଣ ଏହି ବରବାଦ୍‌ଟି ଠିକ୍ କେତେ ପରିମାଣରେ ହେଉଛି ବୋଲି କହିବେ ?"

ଇଂରାଜୀ ଶିଖିବାର ବୋଝକୁ ହାଲୁକା କରି ନିଆଯାଉ ବୋଲି କହିବା ଦ୍ୱାରା ମୁଁ ପ୍ରକୃତରେ କଣ ବୁଝୁଛି, ତାହା ପ୍ରଥମେ ବୁଝାଇ କହିବା ଉଚିତ । ଛାତ୍ରମାନେ ଇଂରାଜୀ ଶିଖିବା ବିଲ୍‌କୁଲ ଛାଡ଼ିଦେବେ ବୋଲି ମୁଁ କହୁନାହିଁ । ଆମେ ଇଚ୍ଛାକଲେ ଇଂରାଜୀ ଶିଖିପାରିବା ଓ ବ୍ୟବହାର କରିପାରିବା । ମାତ୍ର ଜଣେ ଫରାସୀ ଲୋକ ଯେତିକି ଇଂରାଜୀ ଜାଣୁଛି ଓ ଯେତିକି ଇଂରାଜୀ ବ୍ୟବହାର କରୁଛି, ଆମେ ବି ସେତିକି ଇଂରାଜୀ ଜାଣିବା ଓ ବ୍ୟବହାର କରିବା । ଅର୍ଥାତ୍ ଇଂରାଜୀକୁ ଆମେ ଗୋଟିଏ ବିଦେଶୀଭାଷା ହିସାବରେ ଶିଖିବା ଓ ବ୍ୟବହାର କରିବା । ଆପଣାର ଇଂରାଜୀ ଶିକ୍ଷାକୁ ଏହିପରି ସ୍ତରରେ ସୀମିତ କରି ରଖିପାରିଲେ ଆମକୁ ଆଉ ଇଂରାଜୀରେ ଭାବିବାକୁ ପଡ଼ିବ ନାହିଁ, ଠିକ୍ ଉଚ୍ଚାରଣରେ ନିର୍ଭୁଲ ସ୍ୱରରେ କହିବାକୁ ପଡ଼ିବ ନାହିଁ ବା ଜଣେ ଇଂରେଜ ପରି ପୂର୍ଣ୍ଣପାରଙ୍ଗମତା ସହିତ ଏହାକୁ ଲେଖିବାକୁ ବି ପଡ଼ିବ ନାହିଁ । ମୋର ମନେହେଉଛି ଯେ, ଏହିପରି ଏକ ନିରର୍ଥକ ଉଦ୍ୟମ କରି ପ୍ରତ୍ୟେକ ଛାତ୍ର ଆପଣା ଜୀବନର ଅନ୍ତତଃ ପାଞ୍ଚବର୍ଷ ସମୟ ବରବାଦ୍ କରିଦିଏ । ଏପରି ଏକ ଚାପଫଳରେ ସେ ଯଥାର୍ଥରେ କୌଣସି ଆକର୍ଷଣ ହିଁ ଅନୁଭବ କରେନାହିଁ ଏବଂ କେବଳ ବାଧ୍ୟହୋଇ

ତାହା କରିଥାଏ । ତେଣୁ ଫଳରେ ତା'ର ମୌଳିକ ଚିନ୍ତା କରିବାର ଶକ୍ତି ମଧ୍ୟ କ୍ରମେ ପଙ୍ଗୁ ହୋଇପଡ଼େ । ତା'ର ଶରୀର ଦୁର୍ବଳ ହେବାରେ ଲାଗିଥାଏ ଏବଂ ସେ ଆପଣାକୁ ପ୍ରାପ୍ତ ଖଣ୍ଡେ ବ୍ଲଟିଂକାଗଜର ସ୍ତରକୁ ଖସାଇଆଣେ । ଖଣ୍ଡେ ବ୍ଲଟିଂକାଗଜ କେବଳ ଉପରେ ଲାଗିଥିବା ସ୍ୟାହିଟିକ ଶୋଷି ଆଣିଲା ପରି ସେ ଉପରୁ ଉପରୁ ଯାହା ପାଏ ସବୁ ଅନ୍ଧ ଭାବରେ ନକଲ କରିଆଣେ । ଆପଣାର ମାତୃଭାଷାରେ ଜ୍ଞାନଲାଭ କଲେ ଜଣେ ବାଳକ ପାଞ୍ଚବର୍ଷ ଭିତରେ କେତେ ଅଧିକ କଥା ଶିକ୍ଷା କରି ନ ପାରନ୍ତା ? ତା'ର କେତେ ସମୟ ଓ କେତେ ଶକ୍ତି ବଞ୍ଚି ନ ଯାଆନ୍ତା ? ନିଜ ଭାଷାର ମାଧ୍ୟମରେ ସେ ସର୍ବୋତ୍ତମ ଯାବତୀୟ ଜ୍ଞାନ ପ୍ରାପ୍ତ କରିପାରନ୍ତା ଓ ଏଣେ ଏକ ବିଦେଶୀ ଭାଷାର ଆୟାସ ସାଧ୍ୟ ଉଚ୍ଚାରଣକୁ ଆୟତ୍ତ କରିବାକୁ ବି ରକ୍ଷା ପାଇପାରନ୍ତା ।

୨ । "ଗୋଟାଏ ପାଖରେ ସାନପିଲାଙ୍କ ଶିକ୍ଷା ଓ ଆଉ ଗୋଟାଏ ପାଖରେ କଲେଜ ଶିକ୍ଷା, ଦୁଇଟିଯାକ ବଡ଼ ବ୍ୟୟସାପେକ୍ଷ । ଜାତୀୟ ଶିକ୍ଷା ଭିତରେ ଆପଣ ଦୁଇଟିଯାକ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ କରୁଛନ୍ତି କି ? ଆପଣଙ୍କ ପାଖରେ ଏପରି କୌଣସି ଯୋଜନା ରହିଛି ଯାହାଦ୍ୱାରା କି ଶିକ୍ଷାର ସ୍ତରକୁ କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ତଳକୁ ନ ଖସାଇ ଅଥଚ ଅଳ୍ପ ଖରଚରେ ଦୁଇଟିଯାକ ଶିକ୍ଷା ଦେଇ ପାରିବା ସମ୍ଭବ ହେବ ?"

ପିଲାଙ୍କ ପାଠପଢ଼ାକୁ କିପରି ଅଳ୍ପ ଖର୍ଚ୍ଚରେ ସମ୍ଭବ କରାଯାଇପାରିବ, ଏପରିକି ଏହାକୁ କିପରି ସ୍ୱାବଲମ୍ବୀ କରାଯାଇ ପାରିବ, ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ ତିନୋଟି ଲେଖାରେ ମୁଁ ତାହା ଦର୍ଶାଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଛି । କଲେଜ ସ୍ତରର ଶିକ୍ଷାରେ ମଧ୍ୟ ସେହି ପଦ୍ଧତିକୁ ଲାଗୁ କରିପାରିଲେ, କଲେଜ ଶିକ୍ଷା ମଧ୍ୟ ଅଳ୍ପ ଖର୍ଚ୍ଚରେ ସମ୍ଭବ ହୋଇପାରିବ ଏବଂ ଛାତ୍ରମାନେ ବି ଜାତିକୁ ମଜବୁତ କରିବାଲାଗି ଆବଶ୍ୟକ ଯଥାର୍ଥ ଜ୍ଞାନ ହାସଲ କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହୋଇପାରିବେ । 'ଶିକ୍ଷାର ସ୍ତରକୁ କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ତଳକୁ ନ ଖସାଇ' ଏପରି କହିବା ଦ୍ୱାରା ପତ୍ରପ୍ରେରକ ଯଦି ବର୍ତ୍ତମାନ ସରକାରୀ ଅନୁଷ୍ଠାନମାନଙ୍କରେ ଦିଆଯାଉଥିବା ଶିକ୍ଷାର ତୁଲ୍ୟ କୌଣସି ଶିକ୍ଷାକୁ ବୁଝୁଥାନ୍ତି, ତେବେ ଏଠାରେ ତା'ର କୌଣସି ପ୍ରଶ୍ନ ହିଁ ଉଠିବ ନାହିଁ, କାରଣ ଶିକ୍ଷାର ସରକାରୀ ପଦ୍ଧତିକୁ ମୁଁ ଆଦୌ ଯଥାର୍ଥ ବା ଆବଶ୍ୟକ ବୋଲି ବିଚାର କରେ ନାହିଁ । ଜାତୀୟ କଲେଜ ଓ ସ୍କୁଲମାନଙ୍କରେ ଏକ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭିନ୍ନ ପ୍ରକାରର ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯାଉଛି । ଅନେକ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଏହାର ଦୁର୍ବଳତା ମଧ୍ୟ ରହିଛି; ତେଣୁ ଏହାକୁ ତାର ସ୍ୱକୀୟ ଢଙ୍ଗର ଏକ ଉପାଦେୟ ଶିକ୍ଷାପଦ୍ଧତି ବୋଲି ବୁଝାଯାଇ ପାରିବ ।

୩ । "ପାରମ୍ପରିକ ଶିକ୍ଷାପଦ୍ଧତିର ସମର୍ଥକମାନେ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କ ମନରେ ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଏକ ଶ୍ରଦ୍ଧାଭାବ ସୃଷ୍ଟି କରିବାକୁ ଓ 'କେବଳ ଶିକ୍ଷକଙ୍କୁ ହିଁ ତୁଷ୍ଟ ଓ

ଯେହେତୁ ବେଶିପାଖରେ ଜ୍ଞାନ ପାର୍ଥିବ ସମ୍ପଦ' ଏହିପରି ଏକ ବିଶ୍ୱାସ ଜନ୍ମାଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରନ୍ତି । ଏହି ଶୃଙ୍ଖଳାମଧ୍ୟେ କେଉଁଠି ଟିକିଏ ଅଭାବ ହେଲେ ବା ସେବାରେ କୌଣସି କ୍ଷତି ଘଟିଲେ ଶିକ୍ଷକ ଅପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇଯାଆନ୍ତି ଓ ଇଚ୍ଛାକଲେ ଛାତ୍ର ପଢ଼ିଥିବା ସକଳ ପାଠକୁ ତା'ଠାରୁ ହରଣ କରି ନିଅନ୍ତି, ସେହି ଶୋଚନୀୟ ପରିଣାମ ହାତରୁ ରକ୍ଷା ପାଇବା ଲାଗି ଛାତ୍ର ଶିକ୍ଷକଙ୍କୁ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ରଖିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରେ । ଗୁରୁଭକ୍ତିର ଏହିପରି ଏକ ବିକୃତ ବିଷୟରେ ଆପଣଙ୍କର ମତ କ'ଣ ”

ମୁଁ ଗୁରୁଭକ୍ତି ସ୍ୱୀକାର କରେ; କିନ୍ତୁ ସବୁ ଶିକ୍ଷକ ଗୁରୁ ହୋଇପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ଗୁରୁ ଶିଷ୍ୟ ସମ୍ବନ୍ଧ ଏହିସ୍ଥଳରେ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଓ ସ୍ୱତଃ ସମ୍ଭୂତ । ଅନ୍ତତଃ ଏତିକି ଅବଶ୍ୟ ସତ୍ୟ ଯେ ଏହା ବହିଃସ୍ଥଳଜନିତ କୃତ୍ରିମ ସମ୍ବନ୍ଧ ନୁହେଁ । ଏପରି ଆଦର୍ଶସ୍ଥାନୀୟ ଶିକ୍ଷକ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ୱଳ୍ପସଂଖ୍ୟାରେ ହୋଇଛନ୍ତି । (ଏଠାରେ ଯେ ମୁଁ ସାଧକ ଶିଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ ମୁକ୍ତି ପଥରେ ଅଗ୍ରସର କରାଇ ନେଉଥିବା ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଗୁରୁମାନଙ୍କ କଥା କହୁନାହିଁ, ସେ ବିଷୟରେ ସତର୍କ କରାଇଦେବାକୁ ମୁଁ ଆବଶ୍ୟକ ମନେକରୁଛି) । ଏଭଳି ଶିକ୍ଷକ ଖୋସାମଦପ୍ରିୟ ନୁହନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ସ୍ୱାଭାବିକ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ଭକ୍ତି ଉତ୍ପନ୍ନ ହୁଏ, ଓ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବି ସ୍ୱତଃ ସ୍ନେହଭାବ ରହିଥାଏ; ତେଣୁ ଗୁରୁ ସବୁବେଳେ ଦେବାକୁ ଓ ଛାତ୍ର ନେବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ରହିଥାନ୍ତି । ସାଧାରଣ କଥାବୁଝିବାକୁ ତ ଆମେ ଯେ କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତିଠାରୁ ଶିକ୍ଷା କରିପାରିବା । ସାଧାରଣ କଥାବୁଝିବାକୁ ଆମେ ଠିକ୍ ଏହିପରି ଭାବରେ ହିଁ ଶିକ୍ଷା କରିଥାଉ । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ ଜଣେ ବଢ଼େଇ ସହିତ ମୋର କୌଣସି ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ନ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଏବଂ ତା'ଠାରେ ହୁଏତ ଅନେକ ସ୍ୱଭାବ ଦୋଷ ରହିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ମୁଁ ତଥାପି ତା'ଠାରୁ ଅନେକ ବିଷୟ ନିଶ୍ଚୟ ଶିକ୍ଷା କରିପାରିବି । ଜଣେ ଦୋକାନୀ ପାଖରୁ ମୁଁ ଯେମିତି ମୋର ଆବଶ୍ୟକ ପଦାର୍ଥମାନ କିଣିଆଣୁଛି, ବଢ଼େଇଠାରୁ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ମୋର ଆବଶ୍ୟକ ଜ୍ଞାନତକ ମୁଁ କିଣି ଆଣି ପାରିବି । ଅବଶ୍ୟ ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ ମଧ୍ୟ ଏକପ୍ରକାରର ବିଶ୍ୱାସ ଆବଶ୍ୟକ । ଯେଉଁ ବଢ଼େଇଠାରୁ ମୁଁ ବଢ଼େଇ ବିଦ୍ୟା ଶିକ୍ଷା କରିବାକୁ ଯାଉଛି, ତା'ର ସେହି ବିଦ୍ୟାରେ ଜ୍ଞାନ ଅଛି ବୋଲି ମୋର ବିଶ୍ୱାସ ରହିଥିବା ଆବଶ୍ୟକ । ମୋର ସେହି ବିଶ୍ୱାସଟିକକ ନ ଥିଲେ ଏ କଥା ଅତି ସ୍ପଷ୍ଟ ଯେ ମୁଁ ତା'ଠାରୁ କିଛି ଶିକ୍ଷା କରିପାରିବି ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଜଣେ ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ପ୍ରତି ନିଷ୍ଠା ବା ଭକ୍ତି ରଖିବା ଏକ ଭିନ୍ନ କଥା । ଚରିତ୍ର ଗଠନ ଯେଉଁଠି ଶିକ୍ଷାର ଲକ୍ଷ୍ୟ, ସେଠି ପ୍ରାଚୀନ ଗୁରୁଶିଷ୍ୟ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଅତୀବ ଆବଶ୍ୟକତା ରହିଛି । ଗୁରୁଭକ୍ତିର ଅଭାବ ରହିଥିଲେ ଚରିତ୍ର ଗଠନରେ ସଫଳତା ଲାଭ ଏକ କଷ୍ଟକର ବ୍ୟାପାର ହୋଇପଡ଼ିବ ।

୪ । “ସତ କହିବାକୁ ଗଲେ ଏବେ ଶିକ୍ଷକଙ୍କୁ ଖାଲି ଜଣେ ଡାକବାଲା ହେବା ବ୍ୟତୀତ ଆଉ କିଛି କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ନାହିଁ । ସେ ଖାଲି ଭଲ ଭଲ ଲେଖକଙ୍କର

ବଡ଼ ବଡ଼ ବହିକୁ ଆଣି ଛାତ୍ରମାନଙ୍କ ପାଖରେ ପହଞ୍ଚାଇ ଦେବ ଏବଂ ଛାତ୍ରମାନେ ଯେ ସେହି ବହିଗୁଡ଼ିକୁ ବ୍ୟବହାର କରୁଛନ୍ତି, ସେ କେବଳ ଏତିକି ଦେଖିବ । ଜଣେ ଶିକ୍ଷକ ଏହାବ୍ୟତୀତ ଆଉ କ'ଣ କରିବ ବା ଜାଣିବ ବୋଲି ଆପଣ ଆଶା କରୁଛନ୍ତି ?

ଏବେ ସ୍କୁଲମାନଙ୍କରେ ଯେପରି ପାଠପଢ଼ା ହେଉଛି, ତାହାକୁ ଦେଖିଲେ ମନେ ହେବ ଯେ ଯିଏ କଠିନ ବାକ୍ୟମାନ ବୁଝାଇ ଦେଇପାରିବ ଓ ବଡ଼ ବଡ଼ ପଦ୍ୟ ଓ ଗଦ୍ୟାଂଶର ଛାତ୍ରମାନେ ସହଜରେ ବୁଝିପାରିବା ଭଳି ସାରାଂଶ କରି ଦେଇ ପାରିବ ସିଏ ହି ଶିକ୍ଷକର କାର୍ଯ୍ୟକୁ ବେଶ୍ ଚଳାଇ ନେଇ ପାରିବ । ଜଣେ ଶିକ୍ଷକ ବିଷୟରେ ଏହି ଲୋକପ୍ରିୟ ଧାରଣାଟିକୁ ଆମେ କାହିଁକି ଗ୍ରହଣ ନ କରିବା ?"

ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକମାନ ଯେତେ ବଢ଼ିଆରୁ ବଢ଼ିଆ ଭାବରେ ଲେଖା ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଭଲ ଶିକ୍ଷକର ଆବଶ୍ୟକତା ଅବଶ୍ୟ ରହିବ ବୋଲି ମୁଁ ଭାବୁଛି । ବହିରେ ଥିବା ଲମ୍ବ ଲମ୍ବ ଲିଖିତାଂଶର ସରଳ ସାରାଂଶ ଲେଖିଦେଇ ବା କଠିନ ବାକ୍ୟଗୁଡ଼ିକୁ ସରଳ କରି ବୁଝାଇଦେଇ ଭଲ ଶିକ୍ଷକ କଦାପି ଚୁପ୍ ହୋଇ ଯିବ ନାହିଁ । ଅବସର ପାଇଲା ମାତ୍ରକେ ସେ ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକଗୁଡ଼ିକୁ ଯୋଉଠି ସେଇଠି ରଖିଦେବ ଓ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କ ସକାଶେ ଆପଣାର ବିଷୟଟିକୁ ପ୍ରାଣବନ୍ତ କରି ଶିକ୍ଷା ଦେବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରିବ । ଜଣେ ଭଲ ଚିତ୍ରକାର ବା ଶିଳ୍ପୀ ଯେପରି କରିଥାଏ, ଠିକ୍ ସେମିତି । ଏକ ଅତ୍ୟୁତ୍ତମ ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକକୁ ଆମେ କେବଳ ଖଣ୍ଡେ ଫଟୋଗ୍ରାଫ୍ ସହିତ ତୁଳନା କରିପାରିବା । ମାତ୍ର ଜଣେ ନିପୁଣ ଚିତ୍ରକାରଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଅଙ୍କା ନ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଗୋଟିଏ ଚିତ୍ରକୁ ଆମେ ଯେମିତି ସର୍ବୋତ୍ତମ ଫଟୋଗ୍ରାଫ୍ ଠାରୁ ଅଧିକ ସୁନ୍ଦର ବୋଲି କହିବା, ଠିକ୍ ସେମିତି ଜଣେ ଉତ୍ତମ ଶିକ୍ଷକ ସର୍ବୋତ୍କୃଷ୍ଟ ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକ ଠାରୁ ନିଶ୍ଚୟ ଅଧିକ ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ବୋଲି ପ୍ରମାଣିତ ହେବେ । ଜଣେ ଉତ୍ତମ ଶିକ୍ଷକ ଛାତ୍ରକୁ ନେଇ ବିଷୟଟିର ହୃଦୟ ଭିତରେ ପ୍ରବେଶ କରାଇ ପାରିବ, ତା' ଭିତରେ ବିଷୟଟି ପ୍ରତି ଶ୍ରଦ୍ଧା ଉତ୍ପନ୍ନ କରିବ ଏବଂ ଛାତ୍ର ନିଜେ ଯେପରି ବିଚକ୍ଷଣତାର ସହିତ ବିଷୟଟିକୁ ବୁଝିପାରିବ, ତାକୁ ସେହିପ୍ରକାରେ ଯୋଗ୍ୟ କରି ତିଆରି କରିବ । କେବଳ ଲମ୍ବ ପାଠାଂଶର ସାରାଂଶ କରୁଥିବା ଓ କଠିନ ବାକ୍ୟକୁ ସରଳ କରି ବୁଝାଇ ଦେଉଥିବା ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତିରୂପେ ଆମେ ଜଣେ ଶିକ୍ଷକର ଆଦୌ କଳ୍ପନା କରିପାରିବା ନାହିଁ ବୋଲି ମୁଁ ଭାବୁଛି । ଆମେ ଉତ୍ତମ ଶିକ୍ଷକ ତିଆରି କରିବାଲାଗି ଉଦ୍ୟମ କରିବା, ଯେଉଁମାନେ କି ସେବାର ଉଚ୍ଚତର ଓ ବୃହତ୍ତର ଲକ୍ଷ୍ୟକୁ ଆପଣା ସମ୍ମୁଖରେ ରଖିଥିବେ ଏବଂ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କୁ ଆପଣା ବିଷୟରେ କେବଳ ଠିକେ ଠିକେ ପାଠ କହିଦେଇ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇ ଯିବେ ନାହିଁ । ଏଭଳି ଆଦର୍ଶ ଶିକ୍ଷକ ଆଜି କେଉଁଠି ହେଲେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳୁନାହାନ୍ତି ବୋଲି କହିଲେ ତାହା ଆଦୌ ଠିକ୍ ହେବ ନାହିଁ ।

୫ । "ଇରେର୍‌ଠାରେ ଅନୁଷ୍ଠିତ ଶିକ୍ଷା-ସମ୍ମିଳନୀରେ ଆପଣ ଭାଷଣ ଦେଇ କହିଥିଲେ ଯେ ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷାକୁ ଆମେ ଇଚ୍ଛାକଲେ ତୁରନ୍ତ ଅବୈତନିକ କରିପାରିବା ମାତ୍ର ଏହାକୁ ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ କରିବା ଆଦୌ ଉଚିତ ନୁହେଁ । ଇଚ୍ଛାକଲେ ମଧ୍ୟ ଆମେ ଏହାକୁ ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ କରିପାରିବା ନାହିଁ । ନାନା ରୂପର ଦାବି ସହ ଆସୁଥିବା ଏକ ଜାତି ଉପରେ ନେଇ ଆମେ ଗୋଟାଏ ଭଲ କଥାକୁ ମଧ୍ୟ କଦାପି ଚାପି ଦେବା ନାହିଁ । ମନେକରନ୍ତୁ ଆମ ଜାତିର ଶିକ୍ଷାଭାର ଆମ ହାତରେ ନ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ରହିଛି—ତେବେ ସେ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଆପଣ କାହାରିକୁ ବାଦ୍ ନ ଦେଇ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଖଦୀ ଓ ଜାତୀୟ ଧନ୍ଦା ଶିକ୍ଷାଦେବା ଯାହାର ଅନ୍ତର୍ଗତ—ଏପରି ଶିକ୍ଷା ଯୋଜନାକୁ ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ କରିବାକୁ ଚାହିଁବେ କି ନାହିଁ ?"

ମୋର ନିଜ ଯୋଜନାଟିକୁ ବି ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ କରିବାଲାଗି ମୁଁ ଅନ୍ତରରୁ ସାହସ ପାଉନାହିଁ । ମୋ'ର ବିଶ୍ୱାସ ଯେ ଆଗାମୀ ଅନେକ ବର୍ଷ ସକାଶେ ଆମ ଦେଶରେ ଏପରି କରିବା ଆଦୌ ଆବଶ୍ୟକ ହେବନାହିଁ, କାରଣ ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷାକୁ ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ କରିବା ଗୋଟିଏ ଉଚିତ ପଦକ୍ଷେପ ବୋଲି ବିବେଚିତ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଏହାକୁ ଲାଗୁ କରିବା ପୂର୍ବରୁ ଆମକୁ ଆହୁ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ପ୍ରାଥମିକ ପଦକ୍ଷେପ ନେବାକୁ ହିଁ ପଡ଼ିବ । ମୁଁ ତ ଭାବୁଛି ଯେ, ଯେଉଁପରି ଶିକ୍ଷାଲାଗି ଲୋକଙ୍କର ଆଗ୍ରହ ଜନ୍ମିବ ଓ ଯାହାଦ୍ୱାରା ସେମାନଙ୍କର ଜ୍ଞାନ ବୃଦ୍ଧି ପାଇବ, ସେମାନଙ୍କୁ ସେହିପରି ଶିକ୍ଷାର ଉଚିତ ଅବସର ଯୋଗାଇଦେବା ହିଁ ଆମର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ-ସାଧନ ନିମିତ୍ତ ଯଥେଷ୍ଟ ହେବ । ଆମେ ଏତିକ କରିପାରିଲେ ଲୋକେ ଆପଣାଛାଏଁ ଏହାକୁ ସ୍ୱାଗତ କରିବେ ଏବଂ ଆମକୁ ଆଉ ସେମାନଙ୍କୁ ବାଧ୍ୟ କରିବା ଦରକାର ହେବନାହିଁ ।

୬ । "ଆପଣ କଣ ଭାବୁଛନ୍ତି ଯେ ଶିକ୍ଷକମାନେ ତାଙ୍କର ଛାତ୍ରମାନଙ୍କୁ ଇଚ୍ଛାମତେ ଧର୍ମଶିକ୍ଷା ଦେଇପାରିବେ ?"

ଶିକ୍ଷକମାନେ ଯେଉଁ ଅନୁଷ୍ଠାନରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିବେ, ତାହାର ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ନୀତି ବା ନୀତିସୂତ୍ରକ ଅନୁସାରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବେ । ତେଣୁ ସେମାନେ ଯେମିତି ଚାହିଁବେ, ସେପରି ଭାବରେ ଧର୍ମଶିକ୍ଷା ଦେବାର ଅଧିକାର ଦାବୀ କରିପାରିବେ ନାହିଁ । ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବିଷୟ ପରି ଧର୍ମଶିକ୍ଷାରେ ମଧ୍ୟ ଶିକ୍ଷକକୁ ଅନୁଷ୍ଠାନର ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ନୀତି ଅନୁସାରେ ଅବଶ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ମାତ୍ର ତାହା ଶିକ୍ଷା ଦେବାର ପ୍ରଣାଳୀ ଯେପରି ତାଙ୍କର ସ୍ୱାଧୀନତା ବିଷୟ ରହିବ, ଧର୍ମ ବିଷୟରେ ଶିକ୍ଷକ ଯାହା ଶିକ୍ଷା ଦେବେ, ତାହା ଅନୁଷ୍ଠାନର ସ୍ୱୀକୃତ ଆଦର୍ଶ ସହିତ ଅବଶ୍ୟ ସଂଗତି ରଖିଥିବ । ଏକଥା ସତ ଯେ, ଯେ କୌଣସି ବିଷୟ ଉପରେ ବଛା ବଛା କେତୋଟି ବହି ପଢ଼ି ଜଣେ ଶିକ୍ଷକ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବିଷୟଗୁଡ଼ିକୁ ବେଶ୍ ପଢ଼ାଇ ପାରିବେ,

ମାତ୍ର ଧର୍ମଶିକ୍ଷା ଦେବାକୁ ଏପରି କରିବା ଆଦୌ ସମ୍ଭବ ହେବ ନାହିଁ । ବସ୍ତୁତଃ କୌଣସି ପୁସ୍ତକ ସାହାଯ୍ୟରେ ଧର୍ମଶିକ୍ଷା ଦିଆ ଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ପ୍ରଧାନତଃ ବୁଦ୍ଧିକୁ ତାଲିମ କରି ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବିଷୟ ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯାଇଥାଏ, ମାତ୍ର ହୃଦୟ ସହିତ ସମ୍ବନ୍ଧ ନ ଥାଇ ଧର୍ମଶିକ୍ଷା ଦେବା ଅସମ୍ଭବ । ତେଣୁ ଶିକ୍ଷକ ସ୍ୱୟଂ ଗମ୍ଭୀର ଭାବରେ ଧର୍ମପରାୟଣ ହୋଇ ନ ଥିଲେ ଧର୍ମଶିକ୍ଷାର ଦାୟିତ୍ୱ ତାଙ୍କୁ ଦେବା ତାଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଆଦୌ ଉଚିତ ହେବ ନାହିଁ । ହଁ, ପୁଣି ଏଥିରେ ମଧ୍ୟ ଟିକିଏ ବାଛବିଚାର ରଖିବା ଆବଶ୍ୟକ ପଡ଼ିବ । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ ଅହିଂସାକୁ ପରମଧର୍ମ ବୋଲି ମାନୁଥିବା ଏକ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ହିଂସାକୁ ପ୍ରଶ୍ରୟ ଦେଲା ଭଳି କିଛି ପଢ଼ା ହେବ ନାହିଁ । ସେହିପରି ଭାବରେ ଶ୍ରଦ୍ଧା, ବଦାନ୍ୟତା ଓ ସହନଶୀଳତାର ଆଦର୍ଶକୁ ସକଳ ଧର୍ମର ମୂଳମନ୍ତ୍ର ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିଥିବା କୌଣସି ଏକ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଅନ୍ୟ ଧର୍ମଗୁଡ଼ିକ ବିରୁଦ୍ଧରେ କୌଣସି ନିନ୍ଦା କରାଯିବ ନାହିଁ । ସଂକ୍ଷେପରେ କହିବାକୁ ଗଲେ ଯଦି କୌଣସି ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଧର୍ମଶିକ୍ଷା ଦେବାକୁ ଆବଶ୍ୟକ ହୁଏ, ତେବେ ସେଠାରେ ଏହି ଶିକ୍ଷାର ଅନ୍ତର୍ଗତ ବିଷୟ ଅତି ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବରେ ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ହେବା ଉଚିତ ଏବଂ ସଂପୃକ୍ତ ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କର ଖିଆଲ ଉପରେ ହିଁ ସେ କଥା ଛାଡ଼ି ଦିଆଯିବ ନାହିଁ; କାରଣ ସେଥିରୁ ବିଶୃଙ୍ଖଳା ଉପୁଜିବ ।

୭ । "ପ୍ରତ୍ୟେକ ଛାତ୍ର ଅନ୍ତତଃ ଛଅ ଗୋଟି ଭାଷା ଜାଣିବା ଆବଶ୍ୟକ ବୋଲି ଯଦି ବିଚାର କରାଯାଉଥାଏ, ତେବେ ଅଧୁନା ପ୍ରଚଳିତ ସକଳ ଧର୍ମର ମୌଳିକ ତତ୍ତ୍ୱ, ପୂଜାପଦ୍ଧତି, ଆଚରଣ ବିଧି ଓ ଅନ୍ଧବିଶ୍ୱାସ ସହିତ ପରିଚିତ ହେବା ମଧ୍ୟ ତାହା ପକ୍ଷରେ ଠିକ୍ ସେହିପରି ଆବଶ୍ୟକ ବୋଲି ଆପଣ ଭାବୁନାହାନ୍ତି କି ?"

ଛାତ୍ରମାନଙ୍କ ହୃଦୟରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଧର୍ମ ପ୍ରତି ସମ୍ମାନ ଓ ଶ୍ରଦ୍ଧାଭାବ ରହିଥାଉ ବୋଲି ଯଦି ଆମେ ଇଚ୍ଛା କରୁଥିବା, ତେବେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଧର୍ମର ସାରକଥାଗୁଡ଼ିକ ବିଷୟରେ ସେମାନଙ୍କୁ ଅବଶ୍ୟ ପରିଚିତ କରାଇବାକୁ ହେବ । ଏଠି ଧର୍ମ କହିଲେ ଯଥାର୍ଥ ଧର୍ମ ବୁଝାଏ, ଧର୍ମ ନାମରେ ଚାଲୁଥିବା କୌଣସି ଅଧର୍ମକୁ ବୁଝିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ବିଭିନ୍ନ ଧର୍ମ ଭିତରେ ପଶିଯାଇଥିବା ଭ୍ରମ ବା ଅନ୍ଧବିଶ୍ୱାସମାନ ଜାଣିବା ଆବଶ୍ୟକ ବୋଲି ମୁଁ ଭାବୁନାହିଁ, ସେଗୁଡ଼ିକର ବିଶେଷ ପୂଜାପଦ୍ଧତି ଓ ତାହାର ପାଳନ ପ୍ରକ୍ରିୟା ଓ ଅବ୍ୟର ବିଷୟରେ ଶିକ୍ଷା ଦେବା ମଧ୍ୟ ଅନାବଶ୍ୟକ । ଭାରତବର୍ଷ ପରି ଗୋଟିଏ ଦେଶରେ ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ନିଜର ଆଖି ଓ କାନକୁ ଖୋଲିକରି ରଖିଥିବ, ଏହି ସଂସ୍କାର ଓ ଅନ୍ଧବିଶ୍ୱାସଗୁଡ଼ିକ ତାକୁ କେବେହେଲେ ଅଛପା ରହିବ ନାହିଁ । କୌଣସି ସ୍ଥାନରେ ଆମେ ଯଦି ଭଲର ସନ୍ଧାନ କରି ବାହାରିଥିବା, ଏହାହିଁ ଆମର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ହେବା ଉଚିତ ବୋଲି ମୁଁ ଭାବୁଛି,—ତେବେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଧର୍ମରେ ରହିଥିବା ସଂସ୍କାର ଓ ଅନ୍ଧବିଶ୍ୱାସଗୁଡ଼ିକୁ ଜାଣିବାରେ ଆମେ କଦାପି ଆଗ୍ରହ ରଖିବା ନାହିଁ ।

କାରଣ ତାହା ଅନାବଶ୍ୟକ । କେବଳ ନିଜ ଧର୍ମର ପୂଜାପଦ୍ଧତି ଓ ଅନ୍ଧବିଶ୍ୱାସକୁ ଜାଣିବା ହିଁ ଆମ ପକ୍ଷରେ ଯଥେଷ୍ଟ ହେବ । ସେଗୁଡ଼ିକରେ ଯେଉଁଠି ସୁଧାର ଓ ସଂଶୋଧନର ଆବଶ୍ୟକତା ରହିଛି, ପିଲମାନଙ୍କୁ ସେତିକି ବୁଝାଇଦେଲେ ତାହା ଯଥେଷ୍ଟ ହେବ । ଏସବୁକରେ ହିଁ ସେମାନଙ୍କର ଯଥେଷ୍ଟ ସମୟ ଲାଗିଯିବ ।

୮ । "ଆପଣ ବର୍ଣ୍ଣବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତି । ତେବେ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କର ବର୍ଣ୍ଣ ଅନୁସାରେ ସେମାନଙ୍କୁ ଦିଆଯାଉଥିବା ଶିକ୍ଷା ମଧ୍ୟ ପରସ୍ପରଠାରୁ ଭିନ୍ନ ହେବ ବୋଲି ଆପଣ ସ୍ୱୀକାର କରିବେ ନା ନାହିଁ ?"

ବର୍ଣ୍ଣାଶ୍ରମ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଅନୁସାରେ ଶିକ୍ଷାରେ କୌଣସି ତାରତମ୍ୟ ରହିବା ଉଚିତ ବୋଲି ମୁଁ ଭାବୁନାହିଁ । ବିଭିନ୍ନ ବର୍ଣ୍ଣ ଭିତରେ ଅନେକ ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ମଧ୍ୟ ରହିଛି । ତେଣୁ ସବୁ ବର୍ଣ୍ଣର ପିଲମାନଙ୍କୁ ଏକାଭଳି ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯିବା ଉଚିତ । ଛାତ୍ରମାନଙ୍କୁ ଉତ୍ତମ ମଣିଷରୂପେ ଗଢ଼ିବା ହେଉଛି ଶିକ୍ଷାର ସର୍ବପ୍ରଧାନ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଏବଂ ଯିଏ ଜଣେ ଉତ୍ତମ ମଣିଷ ହେବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁଥିବ, ସେ ସମାଜ କଲ୍ୟାଣକାମୀ ତଥା ମନୁଷ୍ୟର ଗୌରବବର୍ଦ୍ଧକ ଆଚରଣ ବିଧିଗୁଡ଼ିକୁ ନିଶ୍ଚୟ ଅତି ସହଜରେ ଜାଣିପାରିବ । ବର୍ଣ୍ଣ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ମୋ'ର ଯେଉଁ କଳ୍ପନା ରହିଛି, ସେହି ଅନୁସାରେ ମୋର ଧାରଣା ଯେ କର୍ମର ବିଭାଜନ ଓ ବିଭିନ୍ନତା ଉପରେ ବର୍ଣ୍ଣ ବିଭାଜନ ବ୍ୟବସ୍ଥା ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ଏବଂ ଆପଣାର ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଧନ୍ଦା ଦ୍ୱାରା ପ୍ରତ୍ୟେକ ବର୍ଣ୍ଣର ଲୋକଙ୍କୁ ଜୀବିକା ଅର୍ଜନ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଥାଏ । ତେଣୁ ଏକଥା ମଧ୍ୟ ସଚରାଚର ପରିଲକ୍ଷିତ ହୋଇଥାଏ ଯେ ଗୋଟିଏ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ବର୍ଣ୍ଣର ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ଆପଣା ଶ୍ରେଣୀର ବିଶେଷ ଲକ୍ଷଣଗୁଡ଼ିକୁ ସାଧାରଣତଃ ପୁରୁଷାନୁକ୍ରମେ ଲାଭ କରିଆସିଥାଆନ୍ତି । ଗୋଟିଏ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ବର୍ଣ୍ଣରେ ଅନ୍ୟ ତିନୋଟି ବର୍ଣ୍ଣର ଲକ୍ଷଣମାନ ଆଦୌ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେନାହିଁ ବା ମିଳି ପାରିବ ନାହିଁ ବୋଲି ମୁଁ କଦାପି କହୁନାହିଁ । ଜଣେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ସାଧାରଣତଃ ମଜୁରି ନେଇ ଅନ୍ୟର ସେବା କରିବାକୁ ଯିବେନାହିଁ, ମାତ୍ର ସେ ଯଦି ଆପଣା ସେବାକାର୍ଯ୍ୟର କଳାଟିକୁ ଶିକ୍ଷା କରି ନ ଥିବେ ବା ଏଭଳି ସେବା କରିବାକୁ ଲଜ୍ଜାବୋଧ କରୁଥିବେ, ତେବେ ତାଙ୍କୁ ବ୍ରାହ୍ମଣ ବୋଲି ଆଦୌ କୁହାଯିବ ନାହିଁ । ସେହିପରି ଭାବରେ ଜଣେ ଶୂଦ୍ର ହୁଏତ ବେଦାଦି ଶିକ୍ଷା ଦେଇ ନ ପାରନ୍ତି ଓ ସେ ସମାଜର ସ୍ୱେଚ୍ଛାପ୍ରଣୋଦିତ ଦାନ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରି ଚଳୁ ନ ଥାଇ ପାରନ୍ତି କିନ୍ତୁ ଏକ ସୁସଂଗଠିତ ସମାଜରେ ବେଦାଦି ଶାସ୍ତ୍ର ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଯଥେଷ୍ଟ ପ୍ରାଥମିକ ଜ୍ଞାନ ତାଙ୍କୁ ମିଳିବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା ନିଶ୍ଚୟ ରହିବା ଆବଶ୍ୟକ ।

୯ । "ଆବଶ୍ୟକ ଧନ୍ଦାଗୁଡ଼ିକୁ ଶିଖିଲେ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସକଳ ଶିକ୍ଷା ଆପେ ଆପେ ହୋଇଯିବ ଏବଂ ତେଣୁ ବୌଦ୍ଧିକ ଶିକ୍ଷାକୁ କେବଳ ଏକ ଉପସର୍ଗର ସଂଜ୍ଞା ଦିଆଗ

ଆଉ କିଛି ବୁଝାଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ,—ଏହା ସତ କି ? ଯଦି ସତ ହୋଇଥାଏ, ତେବେ ମହାବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଦିଆଯାଉଥିବା ଶିକ୍ଷାକୁ ଆପଣ ସମର୍ଥନ କରୁଛନ୍ତି କିପରି, ଏଥିଲାଗି ଅର୍ଥ ସଂଗ୍ରହ କରୁଛନ୍ତି କିପରି ?"

ଏହି କଥାଟି ଯେତିକି ସତ, ସେତିକି ମିଛ । ଯେଉଁଠି ଲୋକେ ବୁଦ୍ଧିଗତ ଶିକ୍ଷାକୁ ପିତୁଳା ପରି ପୂଜା କରୁଛନ୍ତି, ସେଠି ମୁଁ କହିବି ଯେ ଧନ୍ଦା ଶିକ୍ଷା କରିଆରେ ହିଁ ଆମକୁ ଆଉ ସମସ୍ତ ଶିକ୍ଷା ନିଶ୍ଚୟ ମିଳିଯିବ । କାରଣ, ତଥାକଥିତ ବୁଦ୍ଧିଗତ ଶିକ୍ଷା ଓ ଧନ୍ଦାବୃତ୍ତିକର ଶିକ୍ଷା ମଧ୍ୟରେ ସେପରି କୌଣସି ଅଲଂଘ୍ୟ ପ୍ରାଚୀର ଆଦୌ ନାହିଁ । ଏହାକୁ ସବୁଆ ସମ୍ପର୍କହୀନ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଲଗା ଦୁଇଟି କୋଠରି ପରି କଳ୍ପନା କରି-ପାରିବା ନାହିଁ । ଅପରନ୍ତୁ କଳା-କୌଶଳ ଓ ଧନ୍ଦାବୃତ୍ତିକର ତାଲିମ ଭିତରେ ବୁଦ୍ଧିର ବିକାଶଲାଗି ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ପରିସର ଅବଶ୍ୟ ମିଳିପାରିବ ଏବଂ ମୁଁ ଏକଥା ଦାବି କରିବାକୁ ମଧ୍ୟ ସାହସ କରୁଛି ଯେ ଏହାବ୍ୟତୀତ ବୁଦ୍ଧିର ବିକାଶ ସମ୍ଭବ ହୋଇ ନ ପାରେ । ଜଣେ ରାଜମିସ୍ତ୍ରୀ ନିଜ ଧନ୍ଦା ବ୍ୟତୀତ ଆଉ କିଛି ଜାଣି ନଥିଲେ ତା'ର ପ୍ରକୃତରେ କୌଣସି ଶିକ୍ଷା ଅଛି ବୋଲି ବୁଝାଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ତେଣୁ ସାମାଜିକ ଜୀବନରେ ଏହି ଧନ୍ଦାଟିର ସ୍ଥାନ, ଇଟା ପକାଇବାର ବୈଜ୍ଞାନିକ କୌଶଳ, ବାସଗୃହ ନିର୍ମାଣ କରିବାର ଆବଶ୍ୟକତା, ଗୋଟିଏ ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ବାସଗୃହରେ କଣ କଣ ରହିବା ଆବଶ୍ୟକ ଏବଂ ସଭ୍ୟତା ଓ ମଣିଷର ରହିବାଲାଗି ବାସଗୃହ ମଧ୍ୟରେ ସମ୍ବନ୍ଧ, ପ୍ରଭୃତି ଯାବତୀୟ ବିଷୟ ସେହି ମିସ୍ତ୍ରୀର ଶିକ୍ଷାର ଅନ୍ତର୍ଗତ ହୋଇ ରହିବା ଉଚିତ । ବୌଦ୍ଧିକ ଶିକ୍ଷା କହିଲେ କେତୋଟି ତଥ୍ୟ ଓ ବିବରଣ ଜାଣିବା ବ୍ୟତୀତ ଆଉ କିଛି ନୁହେଁ ଏପରି ବୁଝିବା ଏକଦମ ଏକ ଭୁଲ କଥା । କୌଣସି ତଥ୍ୟ ବା ବିବରଣ ନ ଜାଣି ମଧ୍ୟ ବୁଦ୍ଧିର ବିକାଶ ସମ୍ଭବ ହୋଇପାରେ । ଯେଉଁ ଶିକ୍ଷକ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କର ମନକୁ କେବଳ ଯାବତୀୟ ରକମର ତଥ୍ୟ ଓ ବିବରଣକୁ ସାଇତି ରଖିବାର ଖୋପ ବା କୋଠରିରେ ପରିଣତ କରେ, ସେ ନିଜର ଶିକ୍ଷାଦାନର ପ୍ରଥମ ପାଠ ହିଁ ଜାଣିନାହିଁ । ପତ୍ରପ୍ରେରକଙ୍କ କଥାକୁ ମୁଁ କାହିଁକି ସତ ଓ ମିଛ ଉଭୟ ବୋଲି କହୁଛି, ଉପରେ ଲେଖାଯାଇଥିବା କଥାବୃତ୍ତିକରୁ ସେ ନିଶ୍ଚୟ ତାହାର କାରଣ ଜାଣି ସାରିଲେଣି । ଧନ୍ଦାଶିକ୍ଷା ଓ ବୌଦ୍ଧିକ ଜ୍ଞାନ ବିଷୟରେ ମୋର ସ୍ତରକୁ ଗ୍ରହଣ କରିନଲେ ପତ୍ରପ୍ରେରକଙ୍କ କଥା ମିଛ । ମାତ୍ର ବୁଦ୍ଧିଗତ ଶିକ୍ଷା ଏବଂ ଉପଯୋଗୀ ଧନ୍ଦାବୃତ୍ତିକରେ ତାଲିମ ପାଇବାର ଦୁଇଟି ଅଲଗା ଅଲଗା ଜିନିଷ ବୋଲି ଏକ ଭୁଲଧାରଣା ପୋଷଣକରି ଯଦି ପତ୍ରପ୍ରେରକ ପ୍ରଶ୍ନଟିର ଉତ୍ଥାପନ କରିଥାଆନ୍ତି, ତେବେ ତାଙ୍କର କଥା ସତ । ତେଣୁ ମହାବିଦ୍ୟାଳୟ ଓ ସେଠାରେ ଦିଆଯାଉଥିବା ଶିକ୍ଷାକୁ ମୁଁ କାହିଁକି ଓ କେଉଁ ସର୍ତ୍ତରେ ସମର୍ଥନ କରୁଛି, ବର୍ତ୍ତମାନ ସେ କଥା ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇ ସାରିଲାଣି । ମୋ' କଳ୍ପନାର ଶିକ୍ଷାନୁଷ୍ଠାନରେ ରାଜମିସ୍ତ୍ରୀ,

ବଢ଼େଇ ଓ ଲୁଗା ବୁଣାଳୀଙ୍କୁ ବିଚକ୍ଷଣ ଓ ବୁଦ୍ଧିମାନ ସମାଜସେବୀ କର୍ମୀ ହିସାବରେ ତିଆରି କରିପିବ, ଯାହାକି ଜବାବ କରିବା ଲାଗି ଯେତିକି ଦରକାର, କେବଳ ସେତିକି ପରିମାଣରେ ଗୋଟିଏ ଧନ୍ଦାକୁ ଶିଖିଥିବା ଶ୍ରମିକ ସ୍ତରରେ ତିଆରି କରିପିବ ନାହିଁ । ମହାବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଯେଉଁମାନେ ତନ୍ତୀ, ମୋଚି, ବଣିଆ ଓ କୃଷକର ଧନ୍ଦା ଶିକ୍ଷା କରୁଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ଭିତରୁ ଯଥାକ୍ରମେ କବୀର, ସେନ ଭଗତ, ଅଖା ଏବଂ ଗୁରୁଗୋବିନ୍ଦ ସିଂହ ବାହାରିବେ ବୋଲି ମୁଁ ଆଶା ପୋଷଣ କରୁଛି । କବୀର, ସେନ ଭଗତ, ଅଖା ଏବଂ ଗୁରୁଗୋବିନ୍ଦ ପ୍ରଭୃତି ବୌଦ୍ଧିକ ଜ୍ଞାନର ଅଧିକାରୀ ନ ଥିଲେ ବୋଲି କିଏ କହିବ ?

୧୦ । "ଧନ୍ଦାରେ ତାଲିମ ପାଇବା ଯଦି ଶିକ୍ଷାର ସାରକଥା ହୁଏ, ତେବେ ବଢ଼େଇ, କମାର ଓ ତନ୍ତୀଙ୍କର ଗୋଟିଏ କମିଟି ଗଢ଼ି ଆପଣ ବିଦ୍ୟାପୀଠର ସମସ୍ତ ଦାୟିତ୍ୱ ସେହି କମିଟି ହାତରେ ଦେଇ ଦେଉ ନାହାନ୍ତି କାହିଁକି ? ତା'ପରେ ସେମାନେ ଯଦି ଇଚ୍ଛା କରିବେ, ବୌଦ୍ଧିକ ଶିକ୍ଷା ପାଇଁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଶିକ୍ଷକ ନିଯୁକ୍ତ କରିପାରିବେ ।"

ମୁଁ କହୁଛି, ନବମ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତରରେ ଏହାର ଉତ୍ତର ରହିଛି । ଯଦି ମୋ' ପାଖରେ କବୀରଙ୍କ ଭଳି ତନ୍ତୀ ଥାଆନ୍ତେ, ତେବେ ତାଙ୍କ ହାତରେ ବିଦ୍ୟାଳୟର ପରିଚାଳନା ଦାୟିତ୍ୱ ସମର୍ପି ଦେଇଥାନ୍ତି ଏବଂ ବୌଦ୍ଧିକ ଶିକ୍ଷା ପାଇଁ ନିଯୁକ୍ତ ଶିକ୍ଷକମାନେ ସେମାନଙ୍କ ଅଧୀନରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ଗୌରବ ମଣିଥାନ୍ତେ, ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । କଳା ଓ ଧନ୍ଦା ଶିକ୍ଷାକ୍ରମର ଅନ୍ତର୍ଗତ ହୋଇ ନଥିବାରୁ ଆଜି ଆମ ସମାଜରେ କାରିଗରମାନେ ନିମ୍ନସ୍ତରରେ ଅବହେଳିତ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି ଏବଂ ସମାଜର ସେବା କାର୍ଯ୍ୟରେ ମଧ୍ୟ ଆମେ ସେମାନଙ୍କଠାରୁ କୌଣସି ସାହାଯ୍ୟ ପାଇପାରୁନାହୁଁ ।

୧୧ । "ବିଦ୍ୟାପୀଠର ଲକ୍ଷ୍ୟ ଓ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟର ଘୋଷଣା ପତ୍ରରେ ରହିଛି ଯେ ଦେଶର ପ୍ରଗତି ଗାଆଁଗୁଡ଼ିକ ଉପରେ ହିଁ ନିର୍ଭର କରୁଛି, ସହରଗୁଡ଼ିକ ଉପରେ କରୁନାହିଁ । ଯଦି ତାହାହିଁ ହୋଇଥାଏ, ତେବେ ଆପଣ ଆମ ସହର ପିଲାଙ୍କୁ କାହିଁକି ନଷ୍ଟ କରିବାରେ ଲାଗିଛନ୍ତି ? ଯଦି ଆପଣ ନିତାନ୍ତ ଆବଶ୍ୟକ ମନେ କରୁଥାନ୍ତି, ତେବେ ଗାଆଁ-ପିଲାଙ୍କୁ ନେଇ ଗ୍ରାମ୍ୟ ଶିକ୍ଷା ଦିଅନ୍ତୁ । ମାତ୍ର ସହରର ପିଲାମାନେ ସହର ଜୀବନଯାପନ କରିବାକୁ ଚାହୁଁଛନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କୁ କାମ ଦେଲା ଭଳି ଏକ ଶିକ୍ଷାର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରୁନାହାନ୍ତି କାହିଁକି ? ଏବଂ ବିଦ୍ୟାପୀଠ ଲାଗି ସମସ୍ତ ଅର୍ଥ ଆପଣ ସହରମାନଙ୍କରୁ ଆଣୁନାହାନ୍ତି କି ? ବିଦ୍ୟାପୀଠକୁ ଆପଣ ଯଦି କୌଣସି ଆଦର୍ଶ ଗାଆଁକୁ ଉଠାଇ ନେଇଯାଆନ୍ତେ ଓ ଆବଶ୍ୟକ ଅର୍ଥ, ଶସ୍ୟ ଏବଂ ଲୁଗା ସେହି ଗ୍ରାମରୁ ହିଁ ସଂଗ୍ରହ କରୁଥାନ୍ତେ, ତେବେ ଆମର ଆପତ୍ତିର କିଛି କାରଣ ରହନ୍ତା ନାହିଁ ।

ସୌଭାଗ୍ୟର କଥା ଯେ ବହୁସଂଖ୍ୟକ ସହରବାସୀ ଓ ସହରରୁ ଆସୁଥିବା ଛାତ୍ରଙ୍କ ମନରେ ଏହି ପ୍ରଶ୍ନଟି ଉଠୁନାହିଁ । ଗ୍ରାମ ପ୍ରତି ଅନ୍ୟାୟର ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ ପାଇଁ ଯେଉଁ ସହରବାସୀ ପ୍ରସ୍ତୁତ ତାଆର ନିଜ ଖରଚରେ ଗାଆଁ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଏକ ଗ୍ରାମ୍ୟ ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯାଉ ବୋଲି ସେମାନେ କିପରି କହିପାରିବେ ? ଗାଆଁ ଆଡ଼କୁ ସହରବାସୀମାନଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ଆକୃଷ୍ଟ ହେବା ଫଳରେ ବିଦ୍ୟାପୀଠର ଜନ୍ମ । ସେମାନଙ୍କ ଆଖି ଖୋଲିବା ପରେ ସେମାନେ ବିଦ୍ୟାପୀଠ ଆରମ୍ଭ କରିବାର ନିଷ୍ପତ୍ତି ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି । ବିଦ୍ୟାପୀଠ ଗ୍ରାମୋନ୍ନତିକୁ ଆପଣାର ବିଶେଷ ଲକ୍ଷ୍ୟ ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିଛି, ତେଣୁ ଗ୍ରାମବାସୀମାନଙ୍କୁ ସେଥିଲାଗି ଆବଶ୍ୟକ ଖରଚ ଯୋଗାଇ ଦେବାକୁ କହିବା କିପରି ଉଚିତ ହେବ ? ଅନ୍ତତଃପକ୍ଷେ ଆପାତତଃ ଗ୍ରାମାଞ୍ଚଳର ଶିକ୍ଷା ଲାଗି ସହରବାସୀମାନଙ୍କୁ ଅର୍ଥ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସାଧନ ଯୋଗାଇଦେବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଆମେ ସରକାରଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଯେଉଁସବୁ ଅଭିଯୋଗ କରୁଛୁ, ଗ୍ରାମବାସୀମାନେ ବି ଆମ ବିରୁଦ୍ଧରେ ସେହି ଅଭିଯୋଗ କରିପାରିବେ । ସେମାନେ ବେଶ୍ କହିପାରିବେ : "ତୁମେ ସହରର ଲୋକେ ଆମକୁ ଶୋଷଣ କରିଛ ଓ ବର୍ତ୍ତମାନ ମଧ୍ୟ ଶୋଷଣ କରୁଛ । ଅନୁଗ୍ରହ କରି ବର୍ତ୍ତମାନ ତାହା ବନ୍ଦ କର । ତେବେ ଆମେ ଅତୀତକୁ ଭୁଲିଯିବୁ ।" ଆମ ଭିତରୁ କେତେକ ବାସ୍ତବ ପରିସ୍ଥିତି ଅଳ୍ପ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କଲେଣି ଏବଂ ନିଜର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ କରିବାକୁ ଚେଇଁ ଉଠିଲେଣି । ଗ୍ରାମବାସୀମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଆମେ ଯେଉଁ ଅନ୍ୟାୟ କରିଥିଲୁ, ତାହା ଜାଣିପାରି ଏହାର ପ୍ରତିବିଧାନ କରିବା ଲାଗି ସଂକଳ୍ପ ଗ୍ରହଣ କଲୁ । ଯେଉଁ ସରକାରଙ୍କ ବାହୁଚ୍ଛାୟା ତଳେ ରହି ଓ ଯାହାଙ୍କଠାରୁ ସବୁପ୍ରକାର ସାହାଯ୍ୟ ପାଇ ଆମେ ଗ୍ରାମବାସୀମାନଙ୍କର ଶୋଷଣ କରିପାରୁଛୁ, ସେହି ସରକାରଙ୍କ ସହିତ ଅସହଯୋଗ କରିବା ଆମର କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମର ପ୍ରଥମ କାମ । ଅସହଯୋଗ ଆନ୍ଦୋଳନର ଗଭୀରତର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ବୁଝିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଆମର ପରବର୍ତ୍ତୀ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ରୂପେ ସରକାରୀ ସହଯୋଗ ଲବ୍ଧ ଅବୈଧ ଲାଭଗୁଡ଼ିକୁ ମଧ୍ୟ ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କରି ଶିଖିଲୁ । ମାତ୍ର ଅସହଯୋଗ ଆନ୍ଦୋଳନ ଆରମ୍ଭ କରିଦେଇ ଯଦି ଆମେ ଚୁପ୍ ହୋଇ ବସିଯାଇଥାନ୍ତୁ, ତେବେ ଆମେ ଅସହଯୋଗର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅର୍ଥ ବୁଝିପାରି ନାହୁଁ ବୋଲି ଆମ ବିରୁଦ୍ଧରେ ନିଶ୍ଚୟ ଅଭିଯୋଗ ହୁଅନ୍ତା । ମନେକର, କେହି ଆମର ଘର ଲୁଟପାଟ କରିନେବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲା, ତେବେ ଆମେ କେବଳ ତାକୁ କୌଣସି ସାହାଯ୍ୟ ନ ଦେବା ଯଥେଷ୍ଟ ହେବ ନାହିଁ । ତା'ର ଲୁଣ୍ଠନରେ ବାଧା ଦେବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ କିଛି ନା କିଛି କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ଓ ଲୁଣ୍ଠିତ ଦ୍ରବ୍ୟର କୌଣସି ଅଂଶ ଗ୍ରହଣ କରିବାର ଲୋଭ ସମ୍ବରଣ କରିବାକୁ ହେବ । ତେବେ ଯାଇ ଦୁର୍ବୃତ୍ତ ଦସ୍ୟୁ ସହିତ ଆମେ ଯଥାର୍ଥରେ ଅସହଯୋଗ କଲୁ ବୋଲି ବୁଝାଯାଇ ପାରିବ । ଏହି ଅସହଯୋଗ ହିଂସାତ୍ମକ ବା ଅହିଂସ ହୋଇପାରେ; ଦଙ୍ଗାହଙ୍ଗାମା ଦ୍ୱାରା ହୋଇପାରେ ବା ଶାନ୍ତିପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇପାରେ; ପଶୁବଳ ବା ଆତ୍ମବଳ ଉପରେ

ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇପାରେ । ଆମେ ଆତ୍ମବଳ ଉପରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ଅହିଂସ ଓ ଶାନ୍ତିପୂର୍ଣ୍ଣ ଅସହଯୋଗର ପନ୍ଥା ବାଛିନେଇଛୁ । ଏବଂ ଏହି ଆନ୍ଦୋଳନର ପ୍ରବାହରେ ଗତି କରି ଆମେ ଏ କଥା ମଧ୍ୟ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରୁଛୁ ଯେ, ସହରବାସୀ ବହୁ ସଂଖ୍ୟାରେ ଗ୍ରାମସମ୍ପଦର ଯେପରି ଶୋଷଣ କରିବାରେ ଲାଗିଛନ୍ତି, ତାହାର ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ ବା କ୍ଷତିପୂରଣ ସ୍ୱରୂପ ଆମକୁ ଗ୍ରାମବାସୀମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଅନ୍ତତଃ କିଛି ସେବା ଅବଶ୍ୟ କରିବାକୁ ହେବ । ଆମର ଏହିପରି ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିବାର ପରିଣାମ ସ୍ୱରୂପ ହିଁ ବିଦ୍ୟାପୀଠ ଜନ୍ମଲାଭ କଲା । ଏବଂ ଆମ ଭିତରୁ କେତେଜଣ ସତ୍ୟର ପରିଚୟ ଲାଭ ଉଦ୍ୟମରେ ଜାଗ୍ରତ ଓ ତତ୍ପର ରହିଥିବାରୁ ଆମେ ଦିନକୁଦିନ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ସ୍ପଷ୍ଟଭାବରେ ଅସହଯୋଗର ଗୁପ୍ତ ଶକ୍ତିଗୁଡ଼ିକୁ ମଧ୍ୟ ଆବିଷ୍କାର କରିବାରେ ଲାଗିଛୁ ଏବଂ ସେହି ଅନୁସାରେ ବିଦ୍ୟାପୀଠକୁ ମଧ୍ୟ ଏକ ଯଥାର୍ଥତାର ରୂପ ଦେବାଲାଗି ସମର୍ଥ ହୋଇପାରୁଛୁ । ଏହି କାରଣରୁ ସହରବାସୀ ଚାନ୍ଦା ଆକାରରେ ଦେଉଥିବା ଅର୍ଥର ଅଧିକାଂଶ ପରିମାଣ ଗ୍ରାମବାସୀଙ୍କ ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ଯେ ଖର୍ଚ୍ଚ କରିବା ଉଚିତ, ଏବଂ ବର୍ତ୍ତମାନ ପାଇଁ ବିଦ୍ୟାପୀଠରେ ତାଲିମ ପାଉଥିବା ସହରବାସୀ ଛାତ୍ରଙ୍କ ଜରିଆରେ ହିଁ ଏହି ଶିକ୍ଷାକୁ ଗ୍ରାମବାସୀମାନଙ୍କ ପାଖକୁ ବହନ କରି ନେବାକୁ ପଡ଼ିବ ।

ବିଦ୍ୟାପୀଠକୁ ମିଳୁଥିବା ଅର୍ଥ ଆଉ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ଖର୍ଚ୍ଚ ହେଲେ ତଦ୍ୱାରା ଜନସାଧାରଣଙ୍କୁ ଦିଆଯାଇଥିବା ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ପ୍ରତି ବିଶ୍ୱାସଘାତକତା କଲା ଭଳି ହେବ । ଦାତାମାନେ ଏହି ବିଶ୍ୱାସରେ ଅର୍ଥ ସାହାଯ୍ୟ ଦେଇଛନ୍ତି ଯେ, ଯେଉଁଭଳି ଶିକ୍ଷାର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିବାରେ ଏହା ବ୍ୟୟିତ ହେବ, ତାହା ପ୍ରଚଳିତ ଶିକ୍ଷାଠାରୁ ଭିନ୍ନ ଧରଣର ହୋଇଥିବ ଓ ଶିକ୍ଷା ବିଷୟରେ ମୋର କଳ୍ପନା ସହିତ ଖାପ ଖାଉଥିବ ।

୧୬ । "ଗତ ଆଠବର୍ଷ ଧରି ବିଦ୍ୟାପୀଠ ଅସ୍ପୃଶ୍ୟତା ନିବାରଣ ନୀତି ଅନୁସରଣ କରି ଆସୁଛି । ଏହି ସମସ୍ତ ମଧ୍ୟରେ ଏହା ଅସ୍ପୃଶ୍ୟ ଜାତିର କେତେଜଣଙ୍କୁ ବିନୀତ ବା ସ୍ନାତକ ଭାବରେ ତିଆରି କରିପାରିଛି ?"

ଏହି ଉକ୍ତି ପ୍ରକୃତି ଅଜ୍ଞତାର ପରିଚୟସୂଚକ । ଅସ୍ପୃଶ୍ୟତା ନିବାରଣର ଅର୍ଥ ନୁହେଁ ଯେ ଆମକୁ ତଥାକଥିତ 'ଅସ୍ପୃଶ୍ୟ' ବାଳକମାନଙ୍କୁ ବିନୀତ ଓ ସ୍ନାତକ ରୂପେ ତିଆରି କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଅବଶ୍ୟ ଏକଥା ସମ୍ଭବ ହୋଇପାରେ; ସମୟ କ୍ରମେ ସେମାନଙ୍କ ଭିତରୁ କେତେଜଣ ବିନୀତ ଓ ସ୍ନାତକ ହୋଇ ବାହାରି ପାରନ୍ତି । ତାହା ଅବଶ୍ୟ ଖୁସି କଥା ହେବ ଏବଂ ଏକଥା ମଧ୍ୟ ଠିକ୍ ଯେ ଏଭଳି ପିଲାଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବା ଲାଗି ବିଦ୍ୟାପୀଠ ପ୍ରସ୍ତୁତ ରହିଥିବା ଉଚିତ । କିନ୍ତୁ ଅସ୍ପୃଶ୍ୟ ଜାତିଗୁଡ଼ିକ ଭିତରୁ ସ୍ନାତକ ତିଆରି କରିବା କୌଣସିମତେ ଅସ୍ପୃଶ୍ୟତା ନିବାରଣ ଅଭିଯାନର ଏକ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ନୁହେଁ । ଲକ୍ଷ ସଂଖ୍ୟାରେ ନ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ହଜାର ହଜାର ଝଙ୍କାର

ତାକୁ ଅସ୍ୱୀକାର କର, ଆପଣାର ଅସ୍ତିତ୍ୱକୁ ବିପନ୍ନ କର ଓ ଯେଉଁ କେତେଜଣ ଏ କାର୍ଯ୍ୟର ସଂଗଠନରେ ଖୁବ୍ ସମର୍ଥ ଥିଲେ, ସେପରି କେତେଜଣ ନିପୁଣ ଲୋକଙ୍କର ମୂଲ୍ୟବାନ ସାହାଯ୍ୟରୁ ବଞ୍ଚିତ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ବିଦ୍ୟାପୀଠ ଅସ୍ପୃଶ୍ୟତା-ନିବାରଣ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମରେ ନିଜର ଶ୍ରଦ୍ଧାର ପ୍ରମାଣ ଦେଇସାରିଛି ।

୧୩ । "ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟର ଅଭାବରୁ ଯେ ଆମର ଜାତି ଶାରୀରିକ ଓ ମାନସିକ ଉଭୟ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବଡ଼ ଦୁର୍ବଳ ହୋଇ ପଡ଼ିଛି ଏବଂ ଏହାର ସାହସଶକ୍ତି, ଉଦ୍ୟମ ଓ ଅଧ୍ୟବସାୟ ଲାଗି ସାମର୍ଥ୍ୟ ଯେ ଅନେକ ତଳକୁ ଖସିଯାଇଛି, ଆମେ ତାହା ଅତି ସ୍ପଷ୍ଟଭାବରେ ଦେଖିପାରୁଛୁ । ତେଣୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଓ ଧ୍ୟେୟଗୁଡ଼ିକର ନିରୂପଣ କରିଦେଇଥିବା ବିଧାନାବଳୀର ଶେଷ ଖଣ୍ଡାଟିରେ ଆପଣ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟର ଉଲ୍ଲେଖ କରିନାହାନ୍ତି କିପରି ?"

ଏଇଟି ଗୋଟିଏ ଭଲ ପ୍ରଶ୍ନ । ଯେଉଁ ଶାରୀରିକ ତଥା ମାନସିକ ଦୁର୍ବଳତା ଆମ ଜାତିକୁ ଆକ୍ରାନ୍ତ କରିଛି ଏବଂ ଜାତିର ସାହସ ଏବଂ ଉଦ୍ୟମ-ଶକ୍ତିରେ ଯେଉଁ ହ୍ରାସ ଘଟିଛି, କେବଳ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟର ଅଭାବ ହିଁ ସେଥିଲାଗି ଦାୟୀ ବୋଲି ପ୍ରମାଣ କରାଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ ବା ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ଫଳରେ ଶାରୀରିକ ବଳ ମଧ୍ୟ ଆସିଯିବ ବୋଲି ବି କେହି ପ୍ରମାଣ କରିପାରିବ ନାହିଁ । ତେଣୁ ଶାରୀରିକ ବଳ ବା ବଳସମ୍ପନ୍ନତା ସହିତ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରଶ୍ନକୁ ଯୋଡ଼ିବା ଆଦୌ ଉଚିତ ନୁହେଁ । ଶାରୀରିକ ବଳରୁ ଆମକୁ ଯେଉଁ ଉପକାର ମିଳେ, ତାହା ଅତି କ୍ଷଣସ୍ଥାୟୀ । ତେଣୁ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ସହିତ ତାହାକୁ ଗଣ୍ଠାଇ ରଖିବାର ଚେଷ୍ଟା କଲେ ସେହି ଦିବ୍ୟଗୁଣର ମହତ୍ତ୍ୱକୁ ଲଘୁ କରିଦିଆଯିବ । ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଜଗତର ଅଧିବାସୀମାନେ ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ ନୁହନ୍ତି, ମାତ୍ର ସେମାନେ ଶାରୀରିକ ଓ ମାନସିକ କୌଣସି କ୍ଷେତ୍ରରେ ମୋଟେ ଦୁର୍ବଳ ନୁହନ୍ତି । କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟ ବା ଉଦ୍ୟମରେ ଅବିଶ୍ରାନ୍ତ ଭାବରେ ଲାଗି ରହିବାକୁ ସେମାନଙ୍କର ଯେଉଁ ଚମତ୍କାର ଶକ୍ତି ରହିଛି, ତାହା ବାସ୍ତବିକ ଅନୁକରଣୀୟ । ସୈନ୍ୟବାହିନୀ ଭିତରେ ରହିଥିବା ଗୁର୍ଖା, ପଠାଣ, ଶିଖ, ଟୋମ୍ମି ଓ ଇଂରେଜମାନେ ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ ନୁହନ୍ତି ବୋଲି ମଧ୍ୟ କୁହାଯାଇପାରେ; ମାତ୍ର ସେମାନଙ୍କର ସୁଗଠିତ ବଳବାନ୍ ଶରୀର ରହିଛି । ଯେ କୌଣସି ଶାରୀରିକ ପ୍ରତିଯୋଗିତାରେ ସେମାନେ ଆମ ବ୍ୟାୟାମଶାଳାର ଛାତ୍ରମାନଙ୍କୁ ବଡ଼ ସହଜରେ ପରାସ୍ତ କରିଦେବେ । ତେଣୁ କେବଳ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ଦ୍ୱାରା ଯେ ଶାରୀରିକ ଓ ଏପରିକି ମାନସିକ ଶକ୍ତି ଏବଂ ଅବିଶ୍ରାନ୍ତ ଉଦ୍ୟମ କରିବାର ସାମର୍ଥ୍ୟ ହାସଲ କରିବା ସମ୍ଭବ ହେବ, ଏପରି କହିଲେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ସତ୍ୟ କୁହାଯିବ ନାହିଁ ବୋଲି ପ୍ରମାଣ ଦ୍ୱାରା ଦେଖାଇ ଦିଆଯାଇ ପାରିବ । ମୁଁ ଯେଉଁ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟର କଳ୍ପନା କରିଥାଏ, ତାହା ବ୍ରହ୍ମୋପଲବ୍ଧି ପାଇଁ ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ କରେ, ତାହା ଦୈହିକ ଓ ମାନସିକ ଦକ୍ଷତାର ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱରେ । ଏହା ଏକାଧାରରେ ସାଧ୍ୟ ଓ ସାଧନ,

ଲକ୍ଷ୍ୟ ଓ ପଥ । ତେଣୁ ଏହି ସାଧ୍ୟ-ସାଧନ ପାଇଁ ଦେହର ବିସର୍ଜ୍ଜନ ଦେବାକୁ ମୁଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ । ଦେହାସକ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତି କ୍ୱଚିତ୍ ଅଖଣ୍ଡ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ପାଳନ କରିପାରେ । ଖ୍ରୀଷ୍ଟ ଓ ତାଙ୍କ ଭଳି ଅନ୍ୟମାନେ ଏହା କରିପାରିଥିଲେ ବୋଲି ଯେଉଁ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତମାନ ରହିଛି, ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ ତାହା ଆମକୁ ଭ୍ରମରେ ପକାଇ ଦେବାର ଆଶଙ୍କା ରହିଛି । ମହାଭାରତ ଓ ରାମାୟଣରେ ଲେଖା ହୋଇଥିବା କଥାବସ୍ତୁକୁ ଅକ୍ଷରଶଃ ଅର୍ଥରେ ସତ୍ୟ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରିନେଲେ ଆମେ ନିଶ୍ଚୟ ଭ୍ରାନ୍ତିରେ ପଡ଼ିଯିବା । ଏସବୁର ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ଭାବ ଗ୍ରହଣ କରିବା ଉଚିତ ଓ ହେତୁଯୁକ୍ତତାର ଅଭ୍ୟାସ କରିବା ଉଚିତ । ଯଥାର୍ଥ ସନ୍ଧାନ ଓ ପ୍ରୟୋଗ ଭାବନା ନେଇ ତାହା କରିପାରିଲେ ଆମେ ନିଶ୍ଚୟ ଆଗେଇ ଯାଇ ପାରିବା ।

ଆମର ଶରୀର ଅଯତ୍ନରେ ଫିଙ୍ଗିଦେବାର ପଦାର୍ଥ ନୁହେଁ । ଏହାର ରକ୍ଷା କରିବାକୁ ହିଁ ହେବ । ଏହି ଶରୀର ବେଳେ ବେଳେ ରାବଣପୁରୀରେ ପରିଣତ ହୋଇ-ଯାଉଥିଲେ ହେଁ ଏହାକୁ ରାମଙ୍କର ଲୀଳାକ୍ଷେତ୍ର ବୋଲି କୁହାଯାଇ ପାରିବ । ଏହା କୁରୁକ୍ଷେତ୍ର ଥାଇ ମଧ୍ୟ ଧର୍ମକ୍ଷେତ୍ର । ତେଣୁ ଶରୀରର ଅବହେଳା କଲେ ଚଳିବ ନାହିଁ । ଏହାକୁ ସମର୍ଥ ଓ ଶକ୍ତିମାନ୍ କରି ଗଢ଼ିବାକୁ ହେବ । ତେଣୁ ଶାରୀରିକ ବ୍ୟାୟାମ ଆବଶ୍ୟକ । ମାତ୍ର ଆମେ ଶାରୀରିକ ବ୍ୟାୟାମର କେବଳ ଏତିକି ତାରିଫ୍ କରିପାରିବା । ଛାତ୍ରମାନଙ୍କ ଭିତରେ ଏହାକୁ ଲୋକପ୍ରିୟ କରିବାଲାଗି ଏତିକି ଯଥେଷ୍ଟ । ଶାରୀରିକ ବ୍ୟାୟାମ ଓ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ଭିତରେ ସବୁବେଳେ ଏକ ସମ୍ପର୍କ ରହିଛି ବୋଲି ଆମେ ଦୃଢ଼ ଭାବରେ କହିପାରିବା ନାହିଁ । ଏପରି କଲେ ଏହା ଯେ କେବଳ ଏକ ଅତିରଞ୍ଜନ ହେବ ତା' ନୁହେଁ, ମାତ୍ର ଶାରୀରିକ ଶକ୍ତିରେ ପଛରେ ପଡ଼ିଗଲେ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ପାଳନ କରୁଥିବାରୁ ଏପରି ଦଶା ଭୋଗିବାକୁ ପଡ଼ୁଛି ବୋଲି ଏକ ଭ୍ରମ ବିଶ୍ୱାସର ବଶବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ କେହି କେହି ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟର ଅଭ୍ୟାସ ଛାଡ଼ିଦେବାର ଆଶଙ୍କା ମଧ୍ୟ ରହିଛି ।

ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ଲାଗି ଶାରୀରିକ ବଳର ସହାୟତା ଆବଶ୍ୟକ ହୁଏନାହିଁ । ଏହାର ପ୍ରକୃତ ମହତ୍ତ୍ୱ ଓ ଆବଶ୍ୟକତା ଅନ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ରହିଛି । ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଜାତି ପାଖରେ ଶାରୀରିକ ବଳ ଓ ମାନସିକ ଶକ୍ତି ଥାଇପାରେ । ମାତ୍ର ସେମାନଙ୍କର ଆତ୍ମବଳ ନାହିଁ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ସେମାନେ ନିମ୍ନସ୍ତରର ନାନା ବାସନାବୃତ୍ତି ପାଖରେ ଗୋଡ଼ଖସାଇ ପଡ଼ନ୍ତି । କେହି ତାଙ୍କ କାମନାର ଏତେ ଟିକିଏ ବିରୋଧ କଲେ ସେମାନେ ତାହା ସହ୍ୟ କରିପାରନ୍ତି ନାହିଁ ଏବଂ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କେତେ ଜାତିର ଧନ ଲୁଟିନେବାରେ ସେମାନେ ନିଜର ସକଳ ଶକ୍ତି, ଶ୍ରମ ଓ ଉଦ୍ୟମ ଲଗାଇଥାନ୍ତି । ଏକଥା ଦେଖି ମଧ୍ୟ ଆମେ କିପରି ସେମାନଙ୍କର ଶାରୀରିକ ବଳ ଓ ମାନସିକ ଶକ୍ତିରେ ଈର୍ଷ୍ୟାନ୍ୱିତ ହେବା ? ଆମେ ସେମାନଙ୍କର ଅନୁସରଣରେ କିପରି ମନ ବଳାଇବା ? ସେମାନଙ୍କର ବଳ ଓ ଶକ୍ତିରୁ ହିଁ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟର ଅଭାବ ରହିଥିବାର ସୂଚନା ମିଳିଥାଏ । ଏହି ଶକ୍ତି ପୃଥିବୀର ଯଥାର୍ଥ ପ୍ରଗତିର ପରିପନ୍ଥୀ ବୋଲି

ବିବେଚିତ ହୁଏ ଏବଂ ସେଇଥି ସକାଶେ ମୁଁ ଏହାକୁ ଶକ୍ତିନାଶକ ବୋଲି କହୁଛି । ଏପରି କହି ମୁଁ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଜଗତର ନିନ୍ଦା କରୁନାହିଁ ବା ଏହାକୁ ହେୟ କରି ଦେଖୁନାହିଁ । ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଜଗତରେ ମଧ୍ୟ ଅନେକେ ସତ୍ୟନିଷ୍ଠ ସାଧକ ରହିଛନ୍ତି, ଅନେକେ ନୀତିନିଷ୍ଠ ବ୍ୟକ୍ତି ରହିଛନ୍ତି । ସେଠାରେ ଅନେକ ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ ମଧ୍ୟ ଅଛନ୍ତି । ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଜୀବନରେ ରହିଥିବା ଉକ୍ତ ଅବାଞ୍ଛିତ କଥାଗୁଡ଼ିକୁ ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ବୁଝୁଛନ୍ତି । ତେଣୁ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଜଗତ ପ୍ରତି ରହିଥିବା ଆମର ସକଳ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ସମ୍ମାନସତ୍ତ୍ୱେ ଏହାର ଭୟଙ୍କର ଅପଚେଷ୍ଟାଜନିତ ଦୁଃଖଦ ପରିଣାମ ବିଷୟରେ ଆମେ ଅବଶ୍ୟ କହିପାରିବା । ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ଆଦର୍ଶରୂପୀ ମଜବୁତ ମୂଳଦୁଆ ଉପରେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସଭ୍ୟତା ତିଆରି ହୋଇ ପାରିଥିଲେ ଆଜି ପୃଥିବୀ ଅନ୍ୟ ପ୍ରକାରର ହୋଇଥାନ୍ତା । ତା'ହେଲେ ପୃଥିବୀ ଆଜିପରି ଏକ ନୈରାଶ୍ୟଜନକ ବିଫଳତାରେ ପରିଣତ ହୋଇ ନ ଥାନ୍ତା; ମାତ୍ର ସଚ୍ଚରିତ୍ରବାନ୍ ନରନାରୀଙ୍କର ସୁଖ ଓ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ଏକ ନିବାସ କ୍ଷେତ୍ର ହୋଇ ରହିଥାନ୍ତା । ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ପାଳନ ନକରିବାର ଏହିସବୁ କୁପରିଣାମକୁ ଜାଣିସାରିବାପରେ ଲୋକମାନଙ୍କ ଆଗରେ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟର ଆଦର୍ଶକୁ ଧରି ରଖିବା ଆମର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ବିନା ଆତ୍ମାର ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ବିକାଶ ହୋଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ବିନା ମଣିଷ ଏକ ଲଗାମଛଡ଼ା ଅଶ୍ୱ ଭଳି ଆଚରଣ କରିଥାଏ; ବସ୍ତୁତଃ ଯଥାର୍ଥ ପ୍ରଗତି ଉନ୍ନତିକୁ ଓ ଅଗ୍ରଗତିକୁ କଦାପି ହାସଲ କରିପାରିବ ନାହିଁ । ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ବିନା କୌଣସି ସାତ୍ତ୍ୱିକ ଉଦ୍ୟମ ସମ୍ଭବ ହେବ ନାହିଁ । ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ନ ଥାଇ ମଧ୍ୟ କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତି ପାଖରେ ଏକ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ମନ ରହିଛି ବୋଲି ବେଶ୍ ମନେହେବ, ମାତ୍ର ତା' ହେଲେ ମଧ୍ୟ ସେହି ମନ ସହସ୍ର ବାସନା ଓ ପ୍ରଲୋଭନର ଶିକାର ହୋଇ ରହିଥିବ । ସେହିପରି ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ପାଳନ ନ କରି ମଧ୍ୟ ସୁଗଠିତ ଓ ବଳବାନ ଶରୀର ଥିବାର ଦେଖାଯାଇପାରେ; ମାତ୍ର ଏହାକୁ ଯଥାର୍ଥରେ ସୁସ୍ଥ ଶରୀର ବୋଲି କୁହାଯିବ ନାହିଁ । ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ଲାଗି ମାଂସପେଶୀ ଟାଣ କରିବା ଓ ଚର୍ବି ବଢ଼ାଇବାର କୌଣସି ଆବଶ୍ୟକତା ନାହିଁ । ବାହାରକୁ ସରୁଆ କାଠ ଖଣ୍ଡେ ପରି ଦେଖାଯାଉଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଯେଉଁ ଶରୀର ଶୀତ, ଖରା ଓ ବର୍ଷା ସବୁ ସହୁଥିବ ଓ ତଥାପି ସୁସ୍ଥ ରହୁଥିବ, ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ବିନା ଏପରି ଶରୀର ପାଇବା କଦାପି ସମ୍ଭବ ହେବ ନାହିଁ । ଏ ବିଶ୍ୱାସ ମୁଁ ଆଜି ପାଇନାହିଁ । ଅନେକ ଦିନରୁ ମୋର ଏହି ବିଶ୍ୱାସ ରହିଛି ଏବଂ ମୋର ଅଭିଜ୍ଞତା ଉପରେ ଏହା ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ । ଆମ ମନର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଦୂଷିତ ଭାବନା କିପରି ମଣିଷର ଶକ୍ତି ସମ୍ପଦରେ ଓ ଆତ୍ମାକୁ ନଷ୍ଟ କରିଦିଏ, ମୋ'ର ନିଜ ଜୀବନ ତଥା ମୋର ବନ୍ଧୁ ଓ ସହକର୍ମୀମାନଙ୍କ ଜୀବନରୁ ମୁଁ ତାହାର ଅସଂଖ୍ୟ ଉଦାହରଣ ଦେଇପାରିବି । ତେଣୁ ମୁଁ ଦୃଢ଼ ସ୍ୱରରେ କହିବି ଯେ ଯେଉଁମାନେ ଆତ୍ମୋପଲବ୍ଧି କାମନା କରୁଛନ୍ତି, ଶରୀର କ୍ଷୀଣ ହୋଇ ଯାଉଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କର ଅବଶ୍ୟ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ପାଳନ କରିବା ଉଚିତ ।

ଆମ ଯୁବକମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଏବେ ଯେଉଁ ଶାରୀରିକ ତଥା ମାନସିକ ବଳହୀନତା ଦେଖାଦେଉଛି, ତାହାର କାରଣ ଅନ୍ୟତ୍ର ରହିଛି । ବାଲ୍ୟବିବାହ, ପାରିବାରିକ ବୋଝ, ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ଓ ପୁଷ୍ଟିକର ଖାଦ୍ୟର ଅଭାବ ପ୍ରଭୃତି ହେଉଛି ଏହାର କାରଣ । ପାଠକମାନେ ଯେପରି ବାଲ୍ୟବିବାହକୁ କେବଳ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ବ୍ରତର ଖିଲାପ ବୋଲି ଭାବି ଭୁଲ ନ କରନ୍ତୁ । ଏହିସବୁ ସମସ୍ୟାର ଦୂର କରିବାଲାଗି ବ୍ୟାପକ ଓ ସତତ ଉଦ୍ୟମ ହେବା ଆବଶ୍ୟକ । ସମାଜରେ ଚାଲିଆସୁଥିବା ଅନିଷ୍ଟକାରୀ ପ୍ରଥାଗୁଡ଼ିକରେ ସଂସ୍କାର କରିବାକୁ ହେବ । ବର୍ତ୍ତମାନ ପ୍ରଚଳିତ କୃତ୍ରିମ ଶିକ୍ଷାପ୍ରଣାଳୀର ବୋଝକୁ ମଧ୍ୟ ଉତ୍ତାରି ଫୋପିବ । ଏହା ଏକ ଅନ୍ୟ ପ୍ରସଙ୍ଗ, ତେଣୁ ମୁଁ ଏଠାରେ ଏ ବିଷୟରେ କିଛି ଆଲୋଚନା କରିବି ନାହିଁ । ମୁଁ କେବଳ ଏତିକି ନିଶ୍ଚୟ କହିବି ଯେ, କେବଳ ଶାରୀରିକ ବ୍ୟାୟାମ ଦ୍ୱାରା ଆମର ଯୁବକମାନେ କଦାପି ସୁସ୍ଥସବଳ ଶରୀର ଲାଭ କରିପାରିବେ ନାହିଁ । ସେଥିଲାଗି ଆମକୁ ସବୁଦିଗରୁ ଉଦ୍ୟମ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ, ତେବେ ଯାଇଁ ଆମର ଇପ୍ସିତ ଫଳ ଆମକୁ ମିଳିବ ବୋଲି ଆଶା କରିହେବ ।

୧୪ । "ଆପଣ ଏ ଦେଶର ସାଧାରଣ ଜୀବନରେ ପ୍ରବେଶ କରିବା ଦିନଠାରୁ କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତି ବା ବ୍ୟକ୍ତିସମୂହ କୌଣସି ବିଷୟରେ ସନ୍ଦେହରେ ପଡ଼ି କୌଣସି ସୁସ୍ଥ ନିର୍ଣ୍ଣୟରେ ପହଞ୍ଚି ନ ପାରିଲେ ସମସ୍ୟାଟି ବିଷୟରେ ଆପଣଙ୍କର ମତାମତ ଜାଣିବା ପାଇଁ ଆପଣଙ୍କ ନିକଟକୁ ଆସିଥାନ୍ତି । ଅମୁକ କଥା ଅମୁକ ଅବସରରେ ଉଚିତ ହେବ କି ନାହିଁ, ସେ ବିଷୟରେ ଆପଣଙ୍କର ମତ ଜାଣିବାଲାଗି ଲୋକେ ଉତ୍ସୁକ ହେଉଛନ୍ତି । ମୁଁ କେବଳ ଆପାତତଃ ସ୍ଥିତିଟିର ବର୍ଣ୍ଣନା କରୁଛି । ଏଥିରୁ ଜଣାଯାଏ ଯେ, ଆପଣଙ୍କର ସମସ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟକଳାପ ମୂଳତଃ ଧର୍ମଭାବାତ୍ମକ । ଯେତେବେଳେ ଆପଣ ଏହି ସଂସାରରେ ନ ଥିବେ, ସେତେବେଳେ କେତେଜଣଙ୍କୁ ନେଇ ଗଠିତ ହୋଇଥିବା ଗୋଟିଏ ସମିତି ଆବଶ୍ୟକ ପଡ଼ିଲେ ବହୁମତ ଦ୍ୱାରା ପରିଚାଳିତ ହୋଇ ଏହିସବୁ ନିର୍ଣ୍ଣୟ ଦେବା ଉଚିତ ହେବ କି ? ଯଦି ସେପରି ନ ହୁଏ, ତେବେ ଧର୍ମନୀତିପ୍ରବୀଣ ଜ୍ଞାନୀ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କର ଏକ ଅବିଚ୍ଛିନ୍ନ ଓ ଧାରାବାହିକ କ୍ରମ ସୃଷ୍ଟି କରି ରଖିବା ଆବଶ୍ୟକ ହେବନାହିଁ କି ?"

ଉପସ୍ଥାପିତ ବିଷୟଗୁଡ଼ିକୁ ନେଇ ଲୋକେ ମୋ' ପାଖକୁ ଆସନ୍ତି ଓ ସେ ବିଷୟରେ ମୋର ମତ ନେଉଛନ୍ତି, ଏହା ମୁଁ ଅଦୌ ବୁଝେନାହିଁ । ଅବଶ୍ୟ ଏକଥା ସତ୍ୟ ଯେ, ବାହାରକୁ ଯେପରି ଦେଖାଯାଉଥିଲେ ମଧ୍ୟ ମୋର ସମସ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟକଳାପ ତାତ୍ତ୍ୱିକ ସ୍ତରରେ ଧର୍ମମୂଳକ । ମାତ୍ର ଯାବତୀୟ ଦୈନନ୍ଦିନ ବ୍ୟାପାରରେ ଲୋକେ ଯେ ମୋତେ ପଚାରନ୍ତି, ସେଥିରୁ ଜଣାପଡ଼ୁଛି ଯେ ସେମାନେ ହୁଏତ ମୋର ଆଚରଣ ନିର୍ଣ୍ଣୟକାରୀ ନୀତି କ'ଣ ତାହା ବୁଝିନାହାନ୍ତି ବା ସେମାନଙ୍କର ସେହି ନୀତି ବିଷୟରେ ସନ୍ଦେହ ରହିଛି ଏବଂ ଯେହେତୁ ମୋତେ ସମସ୍ତେ ମହାତ୍ମା ବୋଲି ଜାଣନ୍ତି ବା ଜଣେ ଭଲ ମଣିଷ

ବୋଲି ଖୁବ ସମ୍ମାନ କରନ୍ତି, ଆମ ଲୋକେ ତଦ୍ଦ୍ୱାରା ଆପେ କୌଣସି ବିଷୟରେ ବିଚାର ନ କରି ସରଳ ବିଶ୍ୱାସରେ ମୋତେ ସଂସାରଯାକର ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରିବସନ୍ତି । ଏଦ୍ୱାରା ମୋର ଆତ୍ମଶ୍ଳାଘାକୁ ପୁଷ୍ଟ କରାଯାଏ ବା ମୋର ଆପଣା କର୍ତ୍ତବ୍ୟ କରିବାଲାଗି ମଧ୍ୟ ମୋତେ କେତେକ ପରିମାଣରେ ସାହାଯ୍ୟ କରାଯାଏ । କିନ୍ତୁ ଏଦ୍ୱାରା ଲୋକମାନଙ୍କର ବା ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରିବା ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କର ସେପରି କୌଣସି ଲାଭ ହୁଏ ବୋଲି ମୋର ମନେ ହୁଏ ନାହିଁ । ଅନେକ ସମୟରେ ମୁଁ ଭାବେ, ଏପରି ଧରଣର ମତପ୍ରକାଶ ନ କରି ନୀରବରେ ଯେତିକି କର୍ତ୍ତବ୍ୟ କରିବାର ସଙ୍କେତ ମିଳୁଛି, ସେତିକି କରିଯାଉଥିଲେ ପ୍ରକୃତରେ କେଡ଼େ ଭଲ ନ ହୁଅନ୍ତା ! ତାହା କରିବାକୁ ହେଲେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଚଳାଉଥିବା ସାପ୍ତାହିକ ପତ୍ରିକାଟିକୁ ମୋତେ ବନ୍ଦ କରିଦେବାକୁ ହେବ ଏବଂ ବର୍ତ୍ତମାନ ମୁଁ ଯେତେ ପରିମାଣରେ ଚିଠିପତ୍ର ଲେଖୁଛି, ତାହାକୁ ମଧ୍ୟ କଠୋର ଭାବରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ କମ୍ କରିଦେବାକୁ ହେବ । ମାତ୍ର ତାହା କରିବା ଲାଗି ମୋ ଭିତରେ ଯଥେଷ୍ଟ ସାହସ ମୁଁ ଅନୁଭବ କରୁନାହିଁ । ମାତ୍ର କିଛି ନ ହେଲେ ମଣିଷର ପରମବନ୍ଧୁ ଯମରାଜ ତ ରହିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ମନହେଲେ ଯେକୌଣସି ସମୟରେ ମୋ ପାଖକୁ ନିମନ୍ତ୍ରଣପତ୍ର ପଠାଇଦେଇ ମୋର ମତାମତକୁ ଅପେକ୍ଷା ନ ରଖି ବକ୍‌ବକ୍‌କୁ ପୁରାପୁରି ବନ୍ଦ କରିଦେବେ ।

କେତେଜଣ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ ନେଇ ଗଢ଼ାଯାଇଥିବା କୌଣସି ସମିତି ବା ସଂସ୍ଥା ଯଦି ମୋ' ଅଜ୍ଞାତ ବା ମୁଁ ଥାଉ ଥାଉ ମୋ ନୀତି ଅନୁସରଣ ପୂର୍ବକ ବହୁମତ ଦ୍ୱାରା ପରିଚାଳିତ ହୋଇ ବିବାଦମାନ ସମସ୍ୟାଗୁଡ଼ିକ ଉପରେ ନିଷ୍ପତ୍ତି ଘୋଷଣା କରନ୍ତି, ତେବେ ତଦ୍ଦ୍ୱାରା ସେମାନେ କୌଣସି ଭୁଲ କରନ୍ତେ ବୋଲି ମୁଁ ଆଦୌ ଭାବୁନାହିଁ । ମାତ୍ର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ତଥା ସାମୂହିକ ଉଭୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସେମାନଙ୍କୁ ଧର୍ମର ଆଦର୍ଶ ଦ୍ୱାରା ହିଁ ଅନୁପ୍ରାଣିତ ହେବାକୁ ପଡ଼ିବ ।

୧୫ । "ବିଦ୍ୟାପୀଠର ପାଠ୍ୟକ୍ରମକୁ ପ୍ରାଥମିକ, ମାଧ୍ୟମିକ ଓ ଉଚ୍ଚତର ଏହି ତିନୋଟି ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ବିଭକ୍ତ କରାଯାଇଛି । ଏହି ପର୍ଯ୍ୟାୟଗୁଡ଼ିକୁ ଯଥାକ୍ରମେ ଗାଆଁ ପାଇଁ ଶିକ୍ଷା, ସହରପାଇଁ ଶିକ୍ଷା ଏବଂ ସାମାଜିକ ସେବାକାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ଯାଉଥିବା ଛାତ୍ରମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷା ବୋଲି କହିଲେ ତାହା କେତେଦୂର ସମୀଚୀନ ହୁଅନ୍ତା ?"

ପ୍ରଶ୍ନଟିରେ ପତ୍ରପ୍ରେରକ ପ୍ରାଥମିକ, ମାଧ୍ୟମିକ ଓ ଉଚ୍ଚତର ଶିକ୍ଷାର ଯେପରି ଅର୍ଥ ବ୍ୟଞ୍ଜନା କରିଛନ୍ତି, ତାହା ମୋର ମନକୁ ପାଉନାହିଁ । ଗାଆଁ ଲୋକେ କେବଳ ପ୍ରାଥମିକ ସ୍ତରର ଶିକ୍ଷାରେ ହିଁ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇ ରହନ୍ତୁ ବୋଲି ଆମେ କାହିଁକି ଇଚ୍ଛା କରୁଛୁ ? ସେମାନଙ୍କର ବି ମାଧ୍ୟମିକ ଓ ଉଚ୍ଚତର ଶିକ୍ଷା ପାଇବାଲାଗି ସମାନ ଅଧିକାର

ରହୁଛନ୍ତି—ଅନ୍ତତଃ ଯେଉଁମାନେ ବୃଦ୍ଧାନ୍ତ, ତାଙ୍କର ନିଷ୍ପତ୍ତି ଅଛି ଏବଂ ସହରର ପିଲାଏ ପ୍ରାଥମିକ-ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟତୀତ କିପରି ପାଠ ପଢ଼ିପାରିବେ ? ଗ୍ରାମର ସମୃଦ୍ଧି-ସାଧନ ଉନୋଟିଯାକ ସ୍ତରରେ ଶିକ୍ଷାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ହୋଇ ରହିବ ।

୧୭ । "ଆପଣ ସଙ୍ଗୀତ ଉପରେ ସର୍ବଦା ଏତେ ବେଶୀ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଅନ୍ତି କାହିଁକି ?"

ଆମ ଦେଶରେ ସଙ୍ଗୀତ ଶିକ୍ଷା ପ୍ରତି ସାଧାରଣତଃ ବଡ଼ ଅବହେଳା ଥିବାର ଅଭିଯୋଗ ହୁଏ । ସଙ୍ଗୀତକୁ ବାଦ ଦେଲେ ଶିକ୍ଷାପ୍ରଣାଳୀଟି ଅସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ରହିଗଲା ପରି ମନେହୁଏ । ଲୋକମାନଙ୍କର ବ୍ୟଷ୍ଟି ବା ସମଷ୍ଟିଗତ ଜୀବନରେ ସଙ୍ଗୀତ ଲାଳିତ୍ୟ ଆଣି ଦିଏ । ଫୁସ୍ଫୁସକୁ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟରେ ରଖିବାପାଇଁ ଯେପରି ପ୍ରାଣାୟାମ ଆବଶ୍ୟକ, କଣ୍ଠସ୍ୱରକୁ ଶୃଙ୍ଖଳାରେ ପକାଇବା ଲାଗି ସେହିପରି ସଙ୍ଗୀତ ଆବଶ୍ୟକ । ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସଙ୍ଗୀତ ଜ୍ଞାନର ପ୍ରସାର ହୋଇପାରିଲେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଆମ ଦେଶରେ ସାଧାରଣ ସଭା-ସମିତିରେ ଯେଉଁ ହୋ'...ହୋ' କୋଳାହଳ ଝଗଡ଼ାଳିଆ ଘଟନା ହୋଇଛି, ତାହା କମ୍ ହେବ ବା ବନ୍ଦ ହୋଇ ପାରିବ । ସଙ୍ଗୀତ କ୍ରୋଧକୁ ଶାନ୍ତ କରିଦିଏ ଏବଂ ସୁବିବେଚିତ ଭାବରେ ସଙ୍ଗୀତର ବ୍ୟବହାର କରିପାରିଲେ ତାହା ମଣିଷକୁ ଭଗବଦ୍ଦର୍ଶନ ପାଇଁ ପରିଚାଳିତ କରିଥାଏ । ଯେ କୌଣସିମତେ କର୍କଶ ସ୍ୱରରେ ଗୁଡ଼ାଏ ଶବ୍ଦ ଚିତ୍କାର କରି କହିଲେ ତାହା ସଙ୍ଗୀତ ହୋଇଯାଏ ନାହିଁ । ସଙ୍ଗୀତ କହିଲେ ସିନେମା ଗୀତ ଗାଇବାକୁ ବୁଝାଏ ନାହିଁ । ଉପରେ ମୁଁ ସଙ୍ଗୀତର ସାଧାରଣ ଅର୍ଥଟିକୁ ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରି କହିଦେଇଛି । ମାତ୍ର ଏହାର ଗଭୀରତର ଭାବ ହେଉଛି ଯେ ଆମର ସମୁଦାୟ ଜୀବନଟି ମଧ୍ୟ ଗୀତ ପରି ସୁମିଷ୍ଟ ଓ ସଙ୍ଗୀତମୟ ହେବା ଉଚିତ । ଏ କଥା କହିବା ବାହୁଲ୍ୟ ଯେ, ସତ ଓ ସାଧୁତାର ଗୁଣର ଅନୁଶୀଳନ ବିନା ଆମର ଜୀବନ କଦାପି ସେପରି ଭାବରେ ଉଥଲ ହୋଇପାରିବ ନାହିଁ । ଜୀବନକୁ ସଙ୍ଗୀତମୟ କରିବାର ଅର୍ଥ ହେଉଛି, ଏହାକୁ ଭଗବାନଙ୍କ ସହିତ ଏକତାନ କରି ରଖିବା, ଜୀବନକୁ ଭଗବାନଙ୍କ ଭିତରେ ସମର୍ପିତ କରିଦେବା । ଯିଏ ରାଗ ଓ ଦ୍ୱେଷରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇପାରି ନାହିଁ, ଅର୍ଥାତ୍ ଯାହାର ମନରେ ବିକାର ରହିଛି ଓ ଯିଏ ସେବାଜନିତ ଆନନ୍ଦର ସ୍ୱାଦ ପାଇନାହିଁ, ସେ କଦାପି ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ସଙ୍ଗୀତର ମର୍ମ ଭେଦ କରିପାରିବ ନାହିଁ । ସଙ୍ଗୀତବିଦ୍ୟାର ଅଧ୍ୟୟନରେ ଯଦି ଏହି ଦିବ୍ୟ କଳାରେ ରହିଥିବା ଗଭୀରତର ତତ୍ତ୍ୱର କୌଣସି ସଙ୍କେତ ନ ରହିଲା, ତେବେ ମୋ' ଲାଗି ସେଥିରେ କାଣିଚାଏ ବି ମୂଲ୍ୟ ନାହିଁ ।

୧୮ । "ଚିତ୍ରକଳାରେ ଶିଳ୍ପୀ ରେଖା ଓ ରଙ୍ଗର ମାଧ୍ୟମରେ ନିଜର ଅନ୍ତର୍ଭାବ-ମୂର୍ତ୍ତିକୁ ପ୍ରକାଶିତ କରିବାର ଚେଷ୍ଟା କରିଥାଏ । ଚିତ୍ରବିଦ୍ୟାର ଏହି ସଜ୍ଞାକୁ ଯଥାର୍ଥ

ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କଲେ ସାର୍ବଜନୀନ ସ୍ତରରେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଦିଆଯିବାଲାଗି ତିଆରି ହେଉଥିବା ଜାତୀୟ ଶିକ୍ଷା ଯୋଜନାରେ ଆପଣ କ'ଣ ଚିତ୍ରବିଦ୍ୟାକୁ ଏକ ମହତ୍ତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଷୟରୂପେ ଅନ୍ତର୍ଗତ କରି ରଖିବେ କି ?"

ରେଖାଙ୍କନ ଓ ଚିତ୍ରାଙ୍କନକୁ ମୁଁ କେବେହେଲେ ହୀନଚକ୍ଷୁରେ ଦେଖିନାହିଁ । ମାତ୍ର ଏହି ଉଭୟ ନାମରେ କେବଳ ମେଞ୍ଚା ମେଞ୍ଚା ସ୍ୟାହି ଓ ରଙ୍ଗ ବୋଳା ହୋଇଥିବା ତଥାକଥିତ ଚିତ୍ରପଟକୁ ମୁଁ ନିଶ୍ଚୟ ନିନ୍ଦା କରିବି । କଳାଚିତ୍ର ସାଧାରଣତଃ ଯେଉଁ ଅର୍ଥରେ ଚିତ୍ରକଳାକୁ ବୁଝେ, ସେହି ଅର୍ଥରେ ଆମେ ତାହାକୁ ଏକ ସାର୍ବଜନୀନ ପାଠ୍ୟ ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିବା ବିଷୟରେ ମୋର ସ୍ପଷ୍ଟ ସନ୍ଦେହ ରହିଛି । ସଙ୍ଗୀତ ଓ ଚିତ୍ରକଳା ଭିତରେ ପ୍ରଭେଦ ହେଉଛି ଏତିକି : ଏକ ସ୍ୱାଭାବିକ ପ୍ରବୃତ୍ତିସମ୍ପନ୍ନ କତିପୟ ବ୍ୟକ୍ତି ଚିତ୍ରବିଦ୍ୟା ଶିଖିପାରିବେ; ମାତ୍ର ସଙ୍ଗୀତ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଶିଖିବାକୁ ପଡ଼ିବ, ଏହାକୁ ସମସ୍ତେ ଶିଖିପାରିବେ । ଚିତ୍ରବିଦ୍ୟାରେ ମଧ୍ୟ ସରଳରେଖା ଟାଣିବା ଓ ପ୍ରାଣୀ ତଥା ଜଡ଼ ପଦାର୍ଥଗୁଡ଼ିକର ଛବି ଅଙ୍କନ କରିବା ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଶିଖାଇବା ସମ୍ଭବ ହେବ । ଏହାକୁ ମୁଁ ଉପଯୋଗୀ ଓ ଆବଶ୍ୟକ ବୋଲି କହିବି ଏବଂ ମୋ' ମତରେ ଅକ୍ଷର ପରିଚୟ ଆରମ୍ଭ କରିବା ପୂର୍ବରୁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ପିଲାଙ୍କୁ ତାହା ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯିବ ।

୧୮ । "କେତେକ ଲୋକ ମତ ଦିଅନ୍ତି ଯେ ବ୍ୟାକରଣ, ଚକ୍ରବୃଦ୍ଧି କଷିବା ଏବଂ ଉଚ୍ଚତର ଜ୍ୟାମିତି ପ୍ରଭୃତି କେତୋଟି ବିଷୟକୁ ଜାତୀୟ ଶିକ୍ଷାର ସ୍କିମ ପାଠ୍ୟକ୍ରମରେ ରଖାଯିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ; କାରଣ ପିଲାଏ ଏସବୁ ବିଷୟରେ ପଢ଼ିଥିବା ପାଠକୁ ପରେ ଭୁଲିଯିବାର ଖୁବ୍ ସମ୍ଭାବନା ରହିଛି । ଆପଣ ଏଥିରେ ଏକମତ କି ? ଯଦି ଏକମତ ହେଉଥାନ୍ତି, ତେବେ ଉର୍ଦ୍ଦୁକୁ ମଧ୍ୟ କାହିଁକି ଏହି ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ରଖା ନ ଯିବ ? ଯେତେବେଳେ ହିନ୍ଦୁ ଓ ମୁସଲମାନ ଉଭୟ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ପରସ୍ପରର ନିକଟ ସମ୍ପର୍କରେ ଆସିବାଲାଗି ପରସ୍ପରର ସଂସ୍କୃତିକୁ ବୁଝିବାଲାଗି ଏକ ବଳବତୀ ଇଚ୍ଛା ଅନୁଭବ କରିବେ, ସେତେବେଳେ ଯାଇ ସଂସ୍କୃତ ଓ ଉର୍ଦ୍ଦୁ ପଢ଼ି ଯଥାର୍ଥରେ ଆମର କିଛି ଲାଭ ହେବ ଓ ଆମେ ଲାଭ କରିଥିବା ଜ୍ଞାନ ସ୍ଥାୟୀ ହୋଇ ରହିପାରିବ । ଉର୍ଦ୍ଦୁ ଭାଷାକୁ ଯେଉଁ ସଂସ୍କୃତିର ବାହନ ରୂପେ ବ୍ୟବହାର କରାଯାଉଛି, ସେହି ସଂସ୍କୃତି ପ୍ରତି ସମ୍ମାନ ଜାତ ହେଲେ ଓ ସେହି ସଂସ୍କୃତିକୁ ଶିଖିବାଲାଗି ବାସନା ଜାଗ୍ରତ ହେଲେ ଯାଇ ଉର୍ଦ୍ଦୁ ପଢ଼ି ସେଥିରୁ ଲାଭ କରାଯାଇଥିବା ଜ୍ଞାନକୁ ଆମେ ସକ୍ରିୟଭାବେ କାମରେ ଲଗାଇ ପାରିବା ଏବଂ ଏହି ଜ୍ଞାନ ଦିନକୁଦିନ ବୃଦ୍ଧି ବି ପାଇପାରିବ । ମାତ୍ର ସେହି ସ୍ଥିତି ନ ଆସିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏହା କେବଳ ଗଣେଶ ପୂଜା ପରି ଏକ ଧର୍ମଗତ ସଂସ୍କାର ହୋଇ ରହିବାଠାରୁ ଆଉ ଅଧିକ କୌଣସି କାମ ଦେବ ନାହିଁ । ଏହା ଏକ ଔପଚାରିକ ବ୍ୟାପାରରେ ପରିଣତ ହେବ ଓ ବାସ୍ତବ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏହାର କିଛି ଉପଯୋଗିତା ରହିବ ନାହିଁ ।"

ବ୍ୟାକରଣ, ଚକ୍ରବୃଦ୍ଧି, ଉଚ୍ଚତର ଜ୍ୟାମିତି ସବୁଗୁଡ଼ିକୁ ଏଠାରେ କାହିଁକି ଯେ ଗୋଟିଏ ଶ୍ରେଣୀରେ ଭର୍ତ୍ତି କରାଯାଇଛି, ମୁଁ ସେକଥା ବୁଝିପାରୁନାହିଁ । ଗୋଟିଏ ଭାଷାରେ ନୈପୁଣ୍ୟ ହାସଲ କରିବାକୁ ହେଲେ ବ୍ୟାକରଣକୁ ମୁଁ ସର୍ବଦା ଅତ୍ୟାବଶ୍ୟକ ବୋଲି ବିଶ୍ୱାସ କରିଆସିଛି । ବ୍ୟାକରଣ ଓ ଉଚ୍ଚତର ଜ୍ୟାମିତି ଦୁଇଟିଯାକ ବଡ଼ ଆଗ୍ରହୋଦ୍ଦୀପକ ବିଷୟ ବୋଲି ବି ମୁଁ ବିଶ୍ୱାସ କରେ । ଦୁଇଟିଯାକରୁ ଆମକୁ ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ ବୌଦ୍ଧିକ ଆନନ୍ଦ ମିଳିଥାଏ । ପୁଣି ଭାଷାବିଜ୍ଞାନର ଅଧ୍ୟୟନ ଲାଗି ବ୍ୟାକରଣ ଅପରିହାର୍ଯ୍ୟ । ତେଣୁ ଜାତୀୟ ଶିକ୍ଷାଯୋଜନାର ପାଠ୍ୟକ୍ରମରେ ଏ ଦୁଇଟିକୁ ମୁଁ ନିଶ୍ଚୟ ସ୍ଥାନ ଦେବି । ସେହିପରି ଯିଏ ହିସାବ ରଖିବା ବିଦ୍ୟାରେ ପାରଙ୍ଗମ ହେବାକୁ ଚାହିଁବ, ତା'ର ଚକ୍ରବୃଦ୍ଧି ନ ଶିଖିଲେ ଆଦୌ କାମ ଚଳିବ ନାହିଁ । ତେଣୁ ପତ୍ରପ୍ରେରକ ଆପଣାର ପ୍ରଶ୍ନରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଥିବା ତିନୋଟିଯାକ ବିଷୟକୁ ଜାତୀୟ ଶିକ୍ଷା ଯୋଜନାର ପାଠ୍ୟକ୍ରମରେ ନିଶ୍ଚୟ ଯଥାଯୋଗ୍ୟ ସ୍ଥାନ ଦିଆଯିବ । ବସ୍ତୁତଃ ଏପରି କେତୋଟି ବିଷୟ ରହିଛି, ଯେଉଁଗୁଡ଼ିକୁ କି ଯେକୌଣସି ଶିକ୍ଷା ଯୋଜନାରେ ଅବଶ୍ୟ ସ୍ଥାନ ଦେବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଅଜି ଆମକୁ ସରକାରୀ ଶିକ୍ଷା ଓ ଜାତୀୟ ଶିକ୍ଷା ମଧ୍ୟରେ ରହିଥିବା ପ୍ରଭେଦକୁ ଭଲକରି ଜାଣି ରଖିବାକୁ ପଡ଼ିବ, କାରଣ ସରକାରୀ ଶିକ୍ଷା ଦ୍ୱାରା ଜାତୀୟ ବିକାଶ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ବାଧାପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇପଡ଼ିବ । ମାତ୍ର ସରକାରୀ ସ୍କୁଲଗୁଡ଼ିକରେ ଏପରି ଅନେକ ବିଷୟ ରହିଛି, ଯେଉଁଗୁଡ଼ିକୁ କି ଆମ ସ୍କୁଲରେ ମଧ୍ୟ ଅବଶ୍ୟ ପଢ଼ାଇବାକୁ ପଡ଼ିବ । ତେଣୁ ଦୁଇ ଧରଣର ଶିକ୍ଷା ଭିତରେ କେତେକ ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ରହିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଏକ ସରକାରୀ ସ୍କୁଲର ବାତାବରଣ ଆମ ଦାସତ୍ୱର ଜଞ୍ଜିରକୁ ଆହୁରି ମଜବୁତ୍ କରିଥାଏ ଏବଂ ଅତି ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ମୁହୂର୍ତ୍ତମାନଙ୍କରେ ଆମକୁ ଦବାଇ ରଖିବାକୁ ସେଗୁଡ଼ିକର ବ୍ୟବହାର ହୋଇଥାଏ । ତେଣୁ ଏପରି ସ୍କୁଲକୁ ବର୍ଜନ କରିବାକୁ ହିଁ ପଡ଼ିବ । ପୁଣି ସେଠାରେ ପଢ଼ାଯାଉଥିବା ପାଠର କେତେକ ଅଂଶ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅନାବଶ୍ୟକ ବୋଲି ଆମେ ଆଗରୁ ଦେଖିସାରିଛୁ । ସେଗୁଡ଼ାକ ଆମ ଉପରେ କେବଳ ଗୋଟାଏ ବୋଝ ହୋଇ ରହିଛି । ମାତ୍ର ଏସବୁ କହି ମୁଁ ଏଠାରେ ଆଲୋଚ୍ୟ ବିଷୟଟିରୁ ବାହାରିଯାଉଛି । ଏଣିକି ଏକ ସ୍ପଷ୍ଟୀକରଣ ଦେବାକୁ ମୁଁ ଉଚିତ ମନେକଲି; କାରଣ ମୋର ଧାରଣା ହେଲା ଯେ ପ୍ରଶ୍ନଟିର ପଛରେ ରହିଥିବା କଥାଟିକୁ ମୁଁ ହୁଏତ ଠିକ ଭାବରେ ବୁଝିପାରିନାହିଁ ।

ଉପରଲିଖିତ ବିଷୟଗୁଡ଼ିକ ସହିତ ଉର୍ଦ୍ଦୁକୁ ସମାନଶ୍ରେଣୀଭୁକ୍ତ କରିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ଉର୍ଦ୍ଦୁ ପଢ଼ିବା ବିଷୟଟିକୁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରଭାବେ ବିଚାର କରିବାକୁ ହେବ । ହିନ୍ଦୁ ଓ ମୁସଲମାନ ଦୁଇ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ଦିନେ ଏକତାବଦ୍ଧ ହେବେ ହିଁ ହେବେ; ମାତ୍ର ଆମ ଜାତୀୟ ବିଦ୍ୟାଳୟଗୁଡ଼ିକରେ ଆମେ ସେମାନଙ୍କୁ ପରସ୍ପରର ଅଧିକ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ କରାଇବା ଲାଗି ଅବିଶ୍ରାନ୍ତ ଚେଷ୍ଟା ଅବଶ୍ୟ କରୁଥିବା । ସେଥିଲାଗି ଆମକୁ ପରସ୍ପର ର

ଧର୍ମ ସହିତ ପରିଚିତ ହେବାକୁ ପଡ଼ିବ । ପିଲାମାନେ ଯଦି ବର୍ତ୍ତମାନ ଶିକ୍ଷା କରୁଥିବା ଯତ୍‌ସାମାନ୍ୟ ଉର୍ଦ୍ଦୁକୁ ଭୁଲିଯାଆନ୍ତି, ତେବେ ସେମାନେ ସୁବୁଦ୍ଧି ବୁଝି ତାହା ଶିକ୍ଷା କରୁନାହାନ୍ତି ବୋଲି କହିବାକୁ ହେବ । ହୁଏତ କେବଳ ଶିଖିବାକୁ ପଡ଼ୁଛି ବୋଲି ସେମାନେ ଏହା ଶିକ୍ଷା କରୁଛନ୍ତି । ମାତ୍ର ହିନ୍ଦୀ ଶିଖିବା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ମଧ୍ୟ ଆମେ ଠିକ୍ ଏହାହିଁ କହିପାରିବା । ପିଲାଙ୍କ ଭିତରେ ହିନ୍ଦୀ ବା ଉର୍ଦ୍ଦୁ ଶିଖିବାଲାଗି କେଉଁ ଉପାୟରେ ଆଗ୍ରହ ସୃଷ୍ଟି କରାଯାଇ ପାରିବ, କେବଳ ଭଗବାନ ହିଁ ସେକଥା ଜାଣନ୍ତି । ମାତ୍ର ଜାତିର ଅଗ୍ରଗତି ପାଇଁ ଯେ ଏହି ଭାଷାଜ୍ଞାନର ଆବଶ୍ୟକତା ରହିଛି, ଏ ବିଷୟରେ ମୋ ମନରେ କୌଣସି ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ।

୧୯ । "ଛାତ୍ରମାନଙ୍କୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱାଧୀନତା ଦିଆଯିବା ଉଚିତ । ସେମାନଙ୍କର ଅବାଧ ବିକାଶରେ କୌଣସି ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ରହିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ଏହି ଲକ୍ଷ୍ୟ ହାସଲ କରିବାକୁ ହେଲେ ଶିକ୍ଷକମାନେ କିଛି ବିଷୟ ସପକ୍ଷରେ ବା ବିପକ୍ଷରେ କୌଣସି ପୂର୍ବାଗ୍ରହ ରଖିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ପାଠ ପଢ଼ାଇବା ସମୟରେ ସେମାନେ ଏପରି ଆଚରଣ ଦେଖାଇବେ, ଯେଉଁଥିରୁ କି କୌଣସି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ନିୟମ, ଅଭ୍ୟାସ ବା ମତ ବିଷୟରେ ସେମାନେ କୌଣସି ପ୍ରକାର ପକ୍ଷପାତ କରୁନାହାନ୍ତି ବୋଲି ମନେ ହେବ । ଶିକ୍ଷକଲାଗି ଏହି ଆଦର୍ଶଟି ଏବେ ଅନେକ ସ୍ଥାନରେ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଉଛି । ଆପଣ ଏହାକୁ ଗ୍ରହଣ କରୁଛନ୍ତି କି ?"

ଉପରଲିଖିତ କଥାଗୁଡ଼ିକର ସମର୍ଥନ କରାଯାଇ ପାରିବ । ବିରୋଧ ବି କରାଯାଇ ପାରିବ । ସାରକଥାଟିକୁ ସୁରକ୍ଷିତ କରି ରଖିବାରେ ଯଦି ଏହା ସାହାଯ୍ୟ କରୁ ନ ଥାଏ, ତେବେ ଏହାର ବିରୋଧ କରାଯିବା ଉଚିତ । ଯଦି ସାହାଯ୍ୟ କରୁଥାଏ, ତେବେ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱାଧୀନତା ଦେବା ଉଚିତ ଏବଂ ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କର ବି ଯେତେଇଚ୍ଛା ସେତେ ଅନାସକ୍ତ ଓ ନିରପେକ୍ଷ ହୋଇ ରହିବା ଉଚିତ । ଛାତ୍ରମାନଙ୍କର ସ୍ୱାଧୀନତାକୁ ସୁରକ୍ଷିତ କରି ରଖିବାଲାଗି ଶିକ୍ଷକମାନେ ଯାହା ଇଚ୍ଛା କରିବେ, ତାହା କରିପାରିବେ । ମାତ୍ର ଏଥିରେ କେବଳ ଗୋଟିଏ ସର୍ତ୍ତ ରହିବ ଯେ, ସେମାନେ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କ ସହିତ ଘନିଷ୍ଠ ଭାବରେ ମିଶିବେ ଓ ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ଏକ ହୋଇଯିବେ । 'ଅଖା'ଙ୍କର ଭାଷାରେ ସେମାନଙ୍କୁ ମୁଁ କହିବ :—

"ଏ ସଂସାରରେ ତୁମେ ଯେମିତି ରହୁଁଛ ସେମିତି ରହ । ମାତ୍ର ଯେ କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ତମକୁ ଯେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଲାଭ କରିବାକୁ ହେବ, ସର୍ବଦା ଏହି କଥାଟି ମନେ ରଖିଥାଅ ।"

ଜଣେ ଆଦର୍ଶ ଶିକ୍ଷକ ହେବେହେଲେ ଏହାଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ ଆଦର୍ଶ ଜାଣିନାହିଁ, ଜାଣିବା ଉଚିତ ମଧ୍ୟ ନୁହେଁ ।

—ନବଜୀବନ, ତା ୩।୬।୨୮ରୁ ତା ୯।୬।୧୯୨୮

୬

ମଣ୍ଟେସରୀ ଟ୍ରେନିଂ କଲେଜରେ

(ଗାନ୍ଧୀଜୀ ମ୍ୟାଡାମ୍ ମଣ୍ଟେସରୀଙ୍କ ସହ ସାକ୍ଷାତ୍ ଓ ତାଙ୍କ ମହାବିଦ୍ୟାଳୟ ପରିଦର୍ଶନ ବେଳର ମହାଦେବ ଦେଶାଇଙ୍କ ପ୍ରଦତ୍ତ ବିବରଣୀ ।)

'ମ୍ୟାଡାମ୍ ମଣ୍ଟେସରୀ ଗାନ୍ଧୀଜୀଙ୍କ ସହିତ ସାକ୍ଷାତ କରିଥିବା ବିଷୟରେ ମୁଁ ଆଗରୁ ଏହି ସ୍ତମ୍ଭରେ ଲେଖିଥିଲି । ଏହି ସାକ୍ଷାତ ଆତ୍ମା ସହିତ ଆତ୍ମାର ମିଳନ ଥିଲା । ମ୍ୟାଡାମ ଏହି ସାକ୍ଷାତରେ ଏପରି ଅଭିଭୂତ ହୋଇପଡ଼ିଲେ ଯେ, ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି— "ଗାନ୍ଧୀଜୀ ମୋ ପାଇଁ ଅଚିହ୍ନା ନୁହନ୍ତି, ସାକ୍ଷାତ ଆତ୍ମା ଭଳି । ସେ ଗତ ବର୍ଷ ବର୍ଷ ଧରି ମୋର ମାନସପଟରେ ରହିଆସିଛନ୍ତି । ମୋର ଆତ୍ମା ତାଙ୍କର ଧ୍ୟାନ କଲାବେଳେ ମନେହୁଏ, ସତେ ଅବା ସଂସାରରେ କର୍କଶତା ବୋଲି କିଛି ନାହିଁ । ସେ ଯେପରି ମନପ୍ରାଣ ଉତ୍ସର୍ଗ କରି ଲୋକସେବା କରୁଛନ୍ତି, ତାହା ଦେଖିଲେ ମନେହୁଏ, ସଂସାରର କୌଣସି ବାଧା କିମ୍ବା ସୀମା ତାଙ୍କର ପରିପନ୍ଥୀ ନୁହେଁ । ତାଙ୍କର ମୃଦୁ-ମଧୁର ସ୍ୱର ଅତି ପ୍ରଭାବଶାଳୀ ଏବଂ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣରଶ୍ମି ପରି ସିଧାସଳଖ ମୋର ହୃଦୟକୁ ତେଜ ଓ ଆଲୋକ ପ୍ରଦାନ କରିଥାଏ । ମୋ ପାଖରେ ଶିକ୍ଷା ପାଉଥିବା ମୋର ଛାତ୍ରମାନେ ଏହି ସମ୍ମାନାସ୍ପଦ ପୁରୁଷଙ୍କ ଠାରୁ ବହୁବିଧ ସାହାଯ୍ୟ ଲାଭ କରିପାରିବେ, ମୋତେ ଏପରି ଲାଗିଲା । ମାନବତା ପରିପନ୍ଥୀ-ବାଧାବିଘ୍ନବହୁଳ ଦୁନିଆର କଠୋରତା ମଧ୍ୟରୁ ଦୂରରେ ରହିବାକୁ ହେଲେ, ସେମାନଙ୍କୁ ସରଳ ଓ ଉଦାର ହୋଇ ଆତ୍ମଶୋଧନ ସାଧନାରେ ବ୍ରତୀ ହେବାକୁ ପଡ଼ିବ । ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ଏହି ମହାତ୍ମାଙ୍କର ସାକ୍ଷାତ ମାନବ ଶିଶୁର ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଜୀବନ ସଂରକ୍ଷଣ ଦିଗରେ ଅମର ସହାୟକ ହେଉ, ଏତିକି କାମନା ।"

ଆମ ବସିବା ପାଇଁ ଗଦି ଓ ତକିଆ ଦିଆଯାଇଥିଲା । ଦରିଦ୍ର ଅଞ୍ଚଳ ଇଷ୍ଟଏଣ୍ଡର ପିଲାମାନେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱରଗତ ସ୍ୱରରେ ଗାନ୍ଧୀଜୀଙ୍କୁ ନମସ୍କାର ପୂର୍ବକ ଅଭିନନ୍ଦନ କରିଥିଲେ । ଦେବ ଶିଶୁପରି ସେମାନେ ଅତି ସୁନ୍ଦର ଓ ସରଳ ଦେଖାଯାଉଥିଲେ; ନିର୍ମଳ ଓ ସୁକୁମାର ଶରୀର, ଆଡ଼ମ୍ବରଶୂନ୍ୟ ପରିଚ୍ଛଦ ଓ ନଗ୍ନ ହସ୍ତପଦ । ତା'ପରେ ସେମାନେ ଶିଖିଥିବା ବିଷୟମାନଙ୍କର ପ୍ରଦର୍ଶନ ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ଛନ୍ଦୋମୟ

ଅଙ୍ଗଚାଳନା, ଧ୍ୟାନ ଓ ଇଚ୍ଛା-ଶକ୍ତିର ପରିପୁଷ୍ଟିକ ସ୍ଥାନ ସ୍ଥାନ କାମ, ଯନ୍ତ୍ର ସଙ୍ଗୀତ ଏବଂ ଏପରି ଅନେକ ଭଳି ସମାନ ମହତ୍ତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ନୀରବତାର ଅଭ୍ୟାସ ପ୍ରଦର୍ଶିତ ହେଲା । ଉପସ୍ଥିତ ଭଦ୍ରବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ଏସବୁ ପ୍ରଦର୍ଶନରେ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇଥିଲେ । ଶିଶୁମଣ୍ଡଳୀ-ପରିବେଷ୍ଟିତା ମ୍ୟାଡ଼ାମ ମଣ୍ଟେସରୀଙ୍କୁ ଦେଖିଲେ ଜଣେ ସ୍ୱତଃ ଭାବିବ, ସତେ ଅବା ସେ ସାରଟା ଶିଶୁମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଏକାବେଳକେ ଉନ୍ମୁକ୍ତ ଏବଂ ସେମାନେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ଏକମାତ୍ର ସୃଷ୍ଟି, ଯାହାର କି ସ୍ରଷ୍ଟାଙ୍କ ସହିତ ନିକଟତମ ସମ୍ବନ୍ଧ ଅଛି । ମ୍ୟାଡ଼ାମ୍ ମଣ୍ଟେସରୀଙ୍କ ଶିକ୍ଷାଗତ ଉଚ୍ଚାଭିଳାଷ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଫଳପ୍ରସୂ ନ ହୋଇପାରେ । ତଥାପି ଶିଶୁର ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ଅମୂଲ୍ୟ ସମ୍ପଦ ପ୍ରତି ସେ ପିତା ମାତା ତଥା ଶିକ୍ଷକଗୋଷ୍ଠୀର ଦୃଷ୍ଟି ଫେରାଇଦେଇ ମାନବ ସମାଜର ଏକ ଅସାଧାରଣ ସେବା କରିଯାଇପାରିବେ । ସୁମିଷ୍ଟ ସଙ୍ଗୀତମୟ ଇଟାଲୀୟ ଭାଷାରେ ସେ ଗାନ୍ଧୀଜୀଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଏକ ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ସ୍ୱାଗତ ଭାଷଣ ଦେଇଥିଲେ, ତାହା ତାଙ୍କର ସେକ୍ରେଟାରୀଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଇଂରାଜୀରେ ଭାଷାନ୍ତରିତ ହେଉଥିବାବେଳେ ଶ୍ରୋତୃମଣ୍ଡଳୀର ପ୍ରାଣରେ ପୁଲକ ସଞ୍ଚାର କରିଥିଲା ।

"ମୋର ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ ତଥା ଅନ୍ୟ ସମବେତ ବନ୍ଧୁବର୍ଗଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ମୁଁ କହିବାକୁ ଯାଇ ସେମାନଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ଅତି ବଡ଼ କଥାର ସୂଚନା ଦେବି । ଯାହାଙ୍କ ମହାପ୍ରାଣତା ବିଷୟରେ ଆମ୍ଭେମାନେ ଖୁବ୍ ସଚେତନ, ସେହି ଗାନ୍ଧୀଜୀଙ୍କର ଆତ୍ମା ଏଠାରେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସଶରୀରେ ବିଦ୍ୟମାନ । ଯେଉଁ ସ୍ୱର ସ୍ତ୍ରୀଶିବାରସୌଭାଗ୍ୟ ଅତି ଶୀଘ୍ର ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ମିଳିବ ତା'ର ଧ୍ୱନିରେ ସାରା ପୃଥିବୀ ପ୍ରତିଧ୍ୱନିତ । ତାଙ୍କର ପ୍ରେମସିକ୍ତ ବାଣୀ କେବଳ କଣ୍ଠରୁ ବାହାରେ ନାହିଁ, ଏହା ତାଙ୍କର ପ୍ରାଣନିଃସୃତ । ଏହା ଏପରି ଦୁର୍ଲଭ ବସ୍ତୁ ଯେ ଉଚ୍ଚାରିତ ହେଲାକ୍ଷଣି ସମସ୍ତେ ଉତ୍କଣ୍ଠ ହୋଇ ଶୁଣନ୍ତି । ହେ ଉଦାରଚେତା ଗୁରୁ ! ଜଣେ ଲାଟିନ୍ ଜାତିର ଲୋକ ଆଜି ଆପଣଙ୍କୁ ଅଭିନନ୍ଦନ ଜଣାଇବାର ସୁଯୋଗ ପାଇଥିବାରୁ ମୁଁ ଗର୍ବ ଅନୁଭବ କରୁଛି । ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଧର୍ମ-ଭାବନା ଯେଉଁଠାରେ ଲାଳିତ ହୋଇଛି, ସେହି ଐତିହାସିକ ରୋମ୍ ନଗରୀରୁ ଏହି ଅଭିନନ୍ଦନର ସ୍ୱର ନିନାଦିତ । ମୋର ଇଚ୍ଛା ହୁଏ ଯେ ପ୍ରାଚ୍ୟ ଜୀବନାଦର୍ଶ ଓ ଧର୍ମର ଜୀବନ୍ତ ପ୍ରତୀକ ଆପଣଙ୍କୁ ସମ୍ମାନ ପ୍ରଦର୍ଶନ ପାଇଁ ପଶ୍ଚିମର ସମସ୍ତ ଜାତିର ଓ ଚିନ୍ତାଧାରାର ପ୍ରତିନିଧି-ମାନଙ୍କୁ ଏଠାରେ ଉପସ୍ଥିତ କରାଇ ପାରିଥାନ୍ତି କି ! ଏଠାରେ ମୋର ଛାତ୍ରମାନେ ଅଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ମୋର ବନ୍ଧୁ ଓ ସେମାନଙ୍କର ବନ୍ଧୁବର୍ଗ ତଥା ଆତ୍ମୀୟସ୍ୱଜନ ଏକତ୍ର ହୋଇଅଛନ୍ତି । ଛାତ୍ରମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବହୁ ଜାତିର ଲୋକ ଅଛନ୍ତି । ଉଦାରହୃଦୟ ଇଂରେଜ ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କ ସହିତ ଯେଉଁ ଛାତ୍ରମାନେ ଏକତ୍ର ମିଳିତ ହୋଇଅଛନ୍ତି, ସେମାନେ ଭାରତବର୍ଷ, ଇଟାଲୀ, ହଲାଣ୍ଡ, ଜର୍ମାନୀ, ଡେନ୍‌ମାର୍କ, ସୁଇଡେନ୍, ଚେକୋସ୍ଲୋଭାକିଆ, ଅଷ୍ଟ୍ରିଆ, ହଙ୍ଗେରୀ, ଆମେରିକା, ଅଷ୍ଟ୍ରେଲିଆ

ପ୍ରକୃତ ବହୁ ଦୂରଦୂରାନ୍ତରୁ ଆସିଅଛନ୍ତି । ନ୍ୟୁଜିଲ୍ୟାଣ୍ଡ, ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକା, କ୍ୟାନଡ଼ା ଓ ଆୟାରଲ୍ୟାଣ୍ଡରୁ ମଧ୍ୟ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ ଅଛନ୍ତି । ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ଶିଶୁମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ହୃଦୟରେ ଗଭୀର ଶ୍ରଦ୍ଧା ପୋଷଣ କରି କାହାରି ପ୍ରେରଣାରେ ଏଠାକୁ ଆସିଅଛନ୍ତି ।

'ସଭ୍ୟତା' ଓ ଶିଶୁମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଆମର 'ଭାବନା' ଏହି ଦୁଇଟି ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଏକଡୋରରେ ବାନ୍ଧିଛି ଓ ଆଜି ସମସ୍ତେ ଆପଣଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ସମବେତ ହୋଇଛନ୍ତି । ହେ ଗୁରେ ! ଆମେ ଏଠାରେ ଶିଶୁମାନଙ୍କୁ ଜୀବନ-କଳା ଶିକ୍ଷା ଦେଉଛୁ । ଯେଉଁ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଜୀବନର ଆଧାର ଉପରେ ବିଶ୍ୱଶାନ୍ତି ସ୍ଥାପିତ ହୋଇ-ପାରିବ, ଆମେ ସେହି ପ୍ରକାରର ଜୀବନଯାପନ କରିବାକୁ ଶିକ୍ଷାଦେଉଛୁ । ସେହି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଜୀବନ କଳା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଗୁରୁମୁଖ ନିଃସୃତ ବାଣୀ ଆଜି ସେମାନଙ୍କର କାମ୍ୟ । ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ ତଥା ସେମାନଙ୍କର ବନ୍ଧୁବର୍ଗ ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କ ପାଇଁ ଆଜି ଦିନଟି ସ୍ମରଣୀୟ ହୋଇ ରହିବ । ଯେଉଁ ପ୍ରକାରର ଶିଶୁ ଭବିଷ୍ୟତରେ ଦେଖାଦେବେ ବୋଲି ଆମେ କଳ୍ପନାରେ ଆଙ୍କିଛୁ, ସେହିମାନଙ୍କର ପ୍ରତୀକ ଏହି ଚବିଶ ଜଣ ଇଂଲଣ୍ଡୀୟ ଶିଶୁ ଯଥାସାଧ୍ୟ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇ ଆପଣଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଅଛନ୍ତି । ଆମେ ସମସ୍ତେ ଆପଣଙ୍କ ମୁଖରୁ ବାଣୀ ଶୁଣିବା ପାଇଁ ପ୍ରତୀକ୍ଷା କରି ରହିଅଛୁ ।"

ଏହି ସ୍ୱାଗତ ଭାଷଣଟି ଏପରି ପ୍ରଭାବଶାଳୀ ଥିଲା ଯେ, ସେଥିରେ ଗାନ୍ଧୀଜୀଙ୍କ ପ୍ରାଣର ପ୍ରତ୍ୟେକ ତନ୍ତ୍ରୀ ଥରିଉଠିଥିଲା ଏବଂ ତାଙ୍କର ପ୍ରାଣରୁ ସମୟୋପଯୋଗୀ ଏକ ମଧୁର ସଙ୍ଗୀତ ଭଳି ବାଣୀ ଝଙ୍କୃତ ହୋଇଥିଲା । ଗାନ୍ଧୀଜୀଙ୍କର ଏହି ବାଣୀ ପୃଥିବୀବ୍ୟାପୀ ସର୍ବାଞ୍ଚଳର ଶିଶୁ ଓ ସେମାନଙ୍କ ପିତାମାତାଙ୍କ ପାଇଁ ଏକାଧାରରେ ବାର୍ତ୍ତା ଓ ସନ୍ଦେଶ ଭଳି ହୋଇଥିଲା । ଏଠାରେ ସେହି ଭାଷଣକୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ଉଦ୍ଧାର କରାଯାଉଅଛି :—

"ମ୍ୟାଡ଼ାମ୍ ! ଆପଣଙ୍କ ସ୍ୱାଗତ ସମ୍ଭାଷଣରେ ମୁଁ ଅଭିଭୂତ ହୋଇ ପଡ଼ିଛି । ଯଥୋଚିତ ବିନମ୍ର ସହକାରେ ମୁଁ ଏକଥା ସ୍ୱୀକାର କରୁଛି ଯେ, ଯେତେ ସାମାନ୍ୟ ହେଉ ପଛକେ ମୋ ପ୍ରାଣସତ୍ତାର ପ୍ରତି ଅଣୁପରମାଣୁରେ ମୁଁ ପ୍ରେମର ପ୍ରତିନିଧିତ୍ୱ କରିବାର ଚେଷ୍ଟା କରିଆସିଛି । ସ୍ରଷ୍ଟାଙ୍କର ଉପସ୍ଥିତିକୁ ଉପଲବ୍ଧି କରିବାପାଇଁ ମୁଁ ଉତ୍କଣ୍ଠିତ ହୋଇ ରହିଛି । ମୋ ନିକଟରେ ସେ ସତ୍ୟସ୍ୱରୂପ । ସେହି ସତ୍ୟର ଉପଲବ୍ଧି କରିବାକୁ ହେଲେ ପ୍ରାଣର ନିମ୍ନସ୍ତରେ ସୁଦ୍ଧା ମୋତେ ପ୍ରେମର ଅନୁଶୀଳନ କରିବାକୁ ହେବ । ମୋର ସଂସାରକ୍ଷେତ୍ରରେ ପ୍ରବେଶ ଓ ସାଧନାର ପ୍ରାକ୍କାଳରେ ମୁଁ ଏହି ତଥ୍ୟ ଆବିଷ୍କାର କରିପାରିଛି ଏବଂ ସନ୍ତାନର ପିତା ହୋଇ ଏହା ମଧ୍ୟ ଜାଣିପାରିଛି ଯେ ସାନ ପିଲାମାନଙ୍କ ମାଧ୍ୟମରେ ପ୍ରେମର ନୀତିକୁ ବୁଝିବା ଅପେକ୍ଷାକୃତ

ସହିତ । ଆମଗଣର ଅଜ୍ଞ ପିତାମାତାମାନେ ଶିଶୁ ପାଳନରେ ଯେଉଁ ପ୍ରମାଦ କରଥାନ୍ତି, ତାହା ହେଉ ନ ଥିଲେ ପିଲାମାନେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ନିଷ୍କଳଙ୍କ ହୋଇ ବଢ଼ିପାରନ୍ତେ । ମୋର ଦୃଢ଼ ବିଶ୍ୱାସ ଯେ, କୌଣସି ପିଲା ଦୁଷ୍ଟ ହୋଇ ଜନ୍ମଲାଭ କରି ନ ଥାଏ, ତାହାର ବୟୋବୃଦ୍ଧି ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ପିତାମାତା ଯଦି ଯଥୋଚିତ ଆଚରଣ କରୁଥାନ୍ତେ, ସେମାନଙ୍କ ଜନ୍ମର ପୂର୍ବରୁ ଓ ପରେ ପିତାମାତାଙ୍କର ଆଚରଣ ଆଦର୍ଶ ସ୍ଥାନୀୟ ହେଉଥାନ୍ତା; ତାହାହେଲେ ଶିଶୁ ସହଜ ସ୍ୱଭାବବଶତଃ ସତ୍ୟ ଓ ପ୍ରେମନୀତିର ଅନୁସରଣ କରୁଥାନ୍ତା । ମୋ ଜୀବନର ଆରମ୍ଭରେ ମୁଁ ଯେତେବେଳେ ଏହି କଥା ଶିଖିଲି, ସେହିଦିନଠାରୁ ଧୀର ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଏକ ନିଶ୍ଚିତ ଧାରାରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ସାଧନାର ପ୍ରୟାସ କରିବାକୁ ଲାଗିଲି ।

"ଯେଉଁ ଝଡ଼ଝଞ୍ଜାମୟ ଅବସ୍ଥା ମଧ୍ୟ ଦେଇ ମୋର ଜୀବନ ଗତି କରିଛି, ଏଠାରେ ସେସବୁ ବଖାଣିବାକୁ ମୁଁ ଚାହୁଁନାହିଁ; ମାତ୍ର ନିରାଟ ସତ୍ୟ ଓ ବିନୟ ସହକାରେ ମୁଁ ସ୍ୱୀକାର କରୁଅଛି ଯେ, ପ୍ରୀତିରସକୁ ମୋ ଜୀବନରେ କାୟମନୋବାକ୍ୟର ସହିତ ଯେତିକି ପ୍ରତିଫଳିତ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଛି, ସେହି ପରିମାଣରେ ଦୁଷ୍ପ୍ରାପିତ ଶାନ୍ତି ଉପଲବ୍ଧି କରିଅଛି । ମୋଠାରେ ଏହି ଅନୁପମ ଶାନ୍ତି ଦେଖି କେହି କେହି ବନ୍ଧୁ ବିସ୍ମିତ ହୋଇଥାନ୍ତି ଏବଂ ମୋର ସୌଭାଗ୍ୟର ଈର୍ଷା କରି ଏହାର କାରଣ ପଚାରିଥାନ୍ତି । ମୁଁ ସେମାନଙ୍କୁ କୌଣସି କାରଣ ଦର୍ଶାଇ ପାରେ ନାହିଁ । ମାତ୍ର ଏତିକି କହିଥାଏ ଯେ, ମାନବ ସମାଜର ଯାହା ସର୍ବୋତ୍କୃଷ୍ଟ ନିୟମ, ସେହି (ପ୍ରେମନୀତି) ନୀତିକୁ ପାଳନ କରିବାର ସତତ ଉଦ୍ୟମ ଯୋଗୁ, ଯାହା ସେମାନେ ମୋଠାରେ ଦେଖିବାକୁ ପାଉଥାନ୍ତି, ସେହି ଶାନ୍ତିରୂପ ଅମୂଲ୍ୟ ସମ୍ପଦର ଅଧିକାରୀ ହୋଇପାରିଛି ।

"ସନ ୧୯୧୫ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ସ୍ୱଇଡକୁ ଯାଇ ସର୍ବପ୍ରଥମେ ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟକଳାପର ପରିଚୟ ପାଇଲି—ଆମଷ୍ଟେଲ ନାମକ ଏକ ସ୍ଥାନରେ, ମଣ୍ଟେସରୀ ପଦ୍ଧତିର ଏକ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଦେଖିବା ପରେ । ଅବଶ୍ୟ ଏହାକୁ ଦେଖିବା ପୂର୍ବରୁ ଆପଣଙ୍କର ନାମ ମୋ କାନରେ ପଡ଼ିଥିଲା ।

ଏହାପରେ ଅନ୍ୟତ୍ର ଅନେକ ଏହି ଜାତୀୟ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଦେଖିଛି ଏବଂ ଏହାର ମୂଳଭିତ୍ତି ଅତି ସୁନ୍ଦର ଓ ପ୍ରଶଂସନୀୟ ବୋଲି ମୋର ମନେହୋଇଛି । ଶିଶୁର ସହଜାତ ପ୍ରବୃତ୍ତି ଭିତରେ ଯାହା ମାନବୋଚିତ ମର୍ଯ୍ୟାଦା ସହିତ ସଂଶ୍ଳିଷ୍ଟ, ସେହି ପ୍ରବୃତ୍ତିଗୁଡ଼ିକର ମାଧ୍ୟମରେ ଏଠାରେ ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯାଇଥାଏ । କୌଣସି କୌଣସି ମଣ୍ଟେସରୀ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ମୂଳନୀତି ପ୍ରତି ଔଦାସୀନ୍ୟ ଦେଖାଯାଉଥିଲେ ମଧ୍ୟ ମୋର ସହଜାତ ବୁଦ୍ଧି ସାହାଯ୍ୟରେ ମୁଁ ଜାଣିପାରିଥିଲି ଯେ, ପିଲାଙ୍କୁ ଯେଉଁ ପଦ୍ଧତିର ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯାଉଥିଲା, ତାହାର ମୂଳ ନୀତି ଅବଶ୍ୟ ଉକ୍ତ ମୌଳିକ ନିୟମ ଅନୁଯାୟୀ ପ୍ରାକୃତିକ ବିଧାନ ହୋଇଥିବ । ଏହାପରେ ଆପଣଙ୍କର ଏକାଧିକ ଛାତ୍ରଙ୍କ ସହିତ

ମୋର ପରିଚୟ ଘଟେ । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଜଣେ ଇଟାଲୀରୁ ତୀର୍ଥଯାତ୍ରା କରି ଯାଇ ଆପଣଙ୍କଠାରୁ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଆଶୀର୍ବାଦ ଲାଭ କରିଥିଲେ । ସେହିଦିନଠାରୁ ଅନେକ ଶିଶୁମାନଙ୍କ ସହିତ ଆପଣମାନଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରିବାର ଆକାଂକ୍ଷା ମନରେ ଜାଗିଥିଲା । ଏଣୁ ଆଜି ଏଠାରେ ଶିଶୁମାନଙ୍କୁ ଦେଖି ମନରେ ଗଭୀର ଆନନ୍ଦ ଅନୁଭବ କରୁଛି । ଏହି ଛୋଟ ଛୋଟ ପିଲାମାନଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ମୁଁ କିଛି କିଛି ଜାଣିବାର ଚେଷ୍ଟା କରୁଛି । ଏଠାରେ ଯାହା ଦେଖିଲି, ସାମାନ୍ୟ ପାର୍ଥକ୍ୟର ସହ ଏହି ସବୁ ବର୍ମିଂହାମରେ କିଛି କିଛି ଦେଖିଥିଲି । ଏଠାଁ ଭଳି ସେଠାରେ ମଧ୍ୟ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିଥିଲି ଯେ, ମାନବ ପ୍ରକୃତି ଆତ୍ମପ୍ରକାଶର ଚେଷ୍ଟା କରୁଛି । ଶିଶୁ ଅବସ୍ଥାରୁ ମୌନ ରହିବାର ବିଶେଷତ୍ୱ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ପିଲାମାନେ ଶିକ୍ଷା ପାଉଥିବାର ଓ ଶିକ୍ଷକଙ୍କର ଅସ୍ଫୁଟ ଇଙ୍ଗିତ ପାଇ କ୍ଷଣକ ପରେ ଜଣେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଧୀରଭାବରେ ସେମାନେ ଆସିଲେ ଆସିବାର ଦେଖି ମୁଁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆନନ୍ଦିତ ହେଲି । ସେମାନଙ୍କର ଛନ୍ଦୋବଦ୍ଧ ଅଙ୍ଗସଂଚାଳନାରେ ମୁଁ ମୁଗ୍ଧ । ଏସବୁ ଦେଖି ଭାରତବର୍ଷରେ ଗ୍ରାମବାସୀ ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ଶିଶୁଙ୍କ ଅର୍ଦ୍ଧଭୁକ୍ତ ଅବସ୍ଥା କଥା ମନେପଡ଼ିଗଲା ଏବଂ ସ୍ୱଗତଃ ପ୍ରଶ୍ନ ଜାଗିଲା—ଆପଣଙ୍କ ପଦ୍ଧତିରେ ଏଠାକାର ଶିଶୁ ଯେଉଁ ପାଠ ପଢ଼ୁଛନ୍ତି ଓ ତାଲିମ ପାଉଛନ୍ତି ମୋ ପକ୍ଷରେ ଭାରତବର୍ଷର ଗ୍ରାମୀଣ ଶିଶୁମାନଙ୍କୁ ସେହିପରି ଶିକ୍ଷାଦେବା କ'ଣ ସମ୍ଭବ ହୋଇପାରିବ ? ଭାରତବର୍ଷର ଦରିଦ୍ରତମ ଶିଶୁମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଆମେ ଏକପ୍ରକାର ପ୍ରୟୋଗ କରୁଅଛୁ । ଏହା କେତେଦୂର ସଫଳ ହେବ, ତାହା ମୋର ଅଜଣା । ପର୍ଣ୍ଣକୁଟୀରବାସୀ ଭାରତୀୟ ଶିଶୁମାନଙ୍କୁ ଯଥାର୍ଥ ପ୍ରାଣବନ୍ତ ଶିକ୍ଷା ଦେବାର ସମସ୍ୟା ଆମ ଆଗରେ ଅଛି; ମାତ୍ର ଏଥିପାଇଁ ସମ୍ବଳ ନାହିଁ !

“ଶିକ୍ଷକବର୍ଗର ସ୍ୱତଃପ୍ରଣୋଦିତ ସାହାଯ୍ୟ ଉପରେ ଆମକୁ ନିର୍ଭର କରିବାକୁ ହେବ, କିନ୍ତୁ ଶିକ୍ଷକ ଖୋଜିବାକୁ ଯାଇ ଦେଖାଯାଉଛି ଯେ ଯଥାଯୋଗ୍ୟ ଶିକ୍ଷକର ସଂଖ୍ୟା ଅତି ଅଳ୍ପ । ଏପରି ଶିକ୍ଷକ ଆମେ ଲୋଡ଼ୁଛୁ, ଯେଉଁମାନେ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କର ଅନ୍ତର ବୁଝି ସେମାନଙ୍କ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଗୁଣାବଳୀକୁ ବିକଶିତ କରାଇପାରିବେ । ସେମାନଙ୍କର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱକୁ ଅଧ୍ୟୟନ କରି ସେଥିପ୍ରତି ଏକପ୍ରକାର ସମ୍ମାନ ପ୍ରଦର୍ଶନ ପୂର୍ବକ ଛାତ୍ରକୁ ତାହାର ନିଜ ଗୁଣ ଉପରେ ଦୃଢ଼ଭାବରେ ଠିଆ କରାଇପାରିବେ । ଶତ ଶତ ଛାତ୍ରଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ମୋର ଅଭିଜ୍ଞତାରୁ ଭିତ୍ତିକରି ମୁଁ କହିପାରେ ଯେ, ସେମାନଙ୍କର ଆତ୍ମସମ୍ମାନବୋଧ ଅମ୍ଭମାନଙ୍କର ସେହି ବୋଧଠାରୁ ସୂକ୍ଷ୍ମ । ଟିକିଏ ନମ୍ର ଓ ବନସ୍ୱୀ ହୋଇପାରିଲେ ଆମେ ବହୁ ପଣ୍ଡିତଙ୍କଠାରୁ ଯାହା ନ ପାଇବା, ତଥାକଥିତ ଅଜ୍ଞ ଶିଶୁମାନଙ୍କଠାରୁ ଆମେ ଜୀବନର ସେହି ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ଶିକ୍ଷା ପାଇବା ସମ୍ଭବ । ‘ଶିଶୁମୁଖରୁ ଜ୍ଞାନର ପ୍ରକାଶ’ ଯୀଶୁଖ୍ରୀଷ୍ଟ ଏହାଠାରୁ ଅଧିକ ବଡ଼ ଓ ମହାନ୍ ସତ୍ୟ କିଛି କହିନାହାନ୍ତି । ମୁଁ ତାଙ୍କର ଏହି ବାଣୀରେ ବିଶ୍ୱାସ କରେ ଏବଂ

ମୋ ଅଭିଳାଷ ଭିତରେ ମୁଁ ଦେଖିଛି ଯେ ଯଦି ନମ୍ରଭାବ ଘେନି ନିମ୍ନସ୍ଥାନ ଚିତ୍ତରେ ଶିଶୁମାନଙ୍କ ପାଖକୁ ଯାଇପାରିବା, ଆମେ ସେମାନଙ୍କ ଠାରୁ 'ଜ୍ଞାନ' ପାଇପାରିବା ।

"ମୁଁ ଆପଣମାନଙ୍କର ସମୟ ଆଉ ନେବାକୁ ଚାହେଁ ନାହିଁ । ଏହି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଯାହା ମୋ ମନକୁ ଉଦ୍‌ବେଳିତ କରି ରଖିଛି, ମୁଁ କେବଳ ସେତକ ଆପଣମାନଙ୍କୁ କହୁଛି । ଯେଉଁ କୋଟି କୋଟି ଶିଶୁଙ୍କ ବିଷୟରେ ମୁଁ ଆପଣମାନଙ୍କୁ କହୁଥିଲି, ସେହିମାନଙ୍କର ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ସମ୍ଭାବନାଗୁଡ଼ିକୁ ବିକଶିତ କରିବାର ସୂକ୍ଷ୍ମ ସମସ୍ୟାକୁ ମାନବଜାତିର ସନ୍ଦର୍ଭରେ ବିସ୍ତାର କଲେ, ଯାହା କହିବାର କଥା ମୁଁ ତାହା ହିଁ କହୁଛି । ମାତ୍ର ମୋ ଜୀବନରେ ମୁଁ ଏହି ଗୋଟିଏ ଶିକ୍ଷା ପାଇଛି ଯେ, ମନୁଷ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ଯାହା ଅସମ୍ଭବ ମନେହୁଏ, ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ତାହା ପିଲାଖେଳ । ତାଙ୍କ ସୃଷ୍ଟିରେ ଅଧମତମ ଜୀବର ଭାଗ୍ୟକୁ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ କରୁଥିବା ସେହି ଭଗବତ୍‌ଶକ୍ତି ଉପରେ ଯଦି ଆମେ ଆସ୍ଥା ରଖିଥିବୁ, ତେବେ ସବୁ ସମ୍ଭବପର । ସେହି ଚରମ ବିଶ୍ୱାସରେ ମୁଁ ବଞ୍ଚିଛି, ମୋର କାଳ ଅତିବାହିତ କରୁଛି ଏବଂ ତାଙ୍କର ଆଜ୍ଞା ପାଳନ କରିବାକୁ ଯତ୍ନ କରୁଛି । ଶିଶୁମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଆପଣଙ୍କର ଏକାନ୍ତ ସ୍ନେହ ହେତୁରୁ ଆପଣ ଯେପରି ଆପଣଙ୍କର ଅସଂଖ୍ୟ ଅନୁଷ୍ଠାନ ଜରିଆରେ ଶିଶୁମାନଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷାଦେବାକୁ ଓ ସେମାନଙ୍କର ସଦ୍‌ଗୁଣଗୁଡ଼ିକର ବିକାଶ କରିବାକୁ ଯତ୍ନ କରୁଛନ୍ତି, ସେହିପରି କେବଳ ସଙ୍ଗତିସମ୍ପନ୍ନ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କର ସନ୍ତାନମାନଙ୍କୁ ନୁହେଁ; ମାତ୍ର ଦରିଦ୍ର ଲୋକଙ୍କ ସନ୍ତାନମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ତଦ୍ରୂପ ଶିକ୍ଷା ଆପଣ ଦେବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିବେ ବୋଲି ମୁଁ ଆଶା କରେ । ଆପଣ ଯଥାର୍ଥରେ କହିଛନ୍ତି ଯେ ଯଦି ଏହି ବିଶ୍ୱରେ ଆମ୍ଭେମାନେ ପ୍ରକୃତରେ ଶାନ୍ତି ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିବାକୁ ଚାହୁଁ ଏବଂ ଯୁଦ୍ଧ ବିରୋଧରେ ଯୁଦ୍ଧ କରିବା ଆମର ଲକ୍ଷ୍ୟ ହୋଇଥାଏ, ତାହାହେଲେ ଶିଶୁମାନଙ୍କଠାରୁ ଆମର କାର୍ଯ୍ୟ ଆରମ୍ଭ କରିବାକୁ ହେବ । ଯଦି ସେମାନେ ନିଜର ସ୍ୱାଭାବିକ ସରଳତା ମଧ୍ୟରେ ବଢ଼ନ୍ତି, ତେବେ ଏତେ ସଂଗ୍ରାମର ସମ୍ମୁଖୀନ ଆମେ ହୁଅନ୍ତୁ ନାହିଁ, ଆମକୁ ଏତେ ନିଷ୍ଫଳ ପ୍ରସ୍ତାବ କରିବାକୁ ପଡ଼ନ୍ତା ନାହିଁ । ଯେଉଁ ଶାନ୍ତି ଓ ମୈତ୍ରୀ ପାଇଁ ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱ ଜ୍ଞାତସାରରେ ବା ଅଜ୍ଞାତସାରରେ ତୃଷିତ, ସେହି ଶାନ୍ତି ଓ ମୈତ୍ରୀକୁ ବିଶ୍ୱର ପ୍ରତ୍ୟେକ କୋଣରେ ପହଞ୍ଚାଇବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏହାର ଉଦ୍‌ବୋଧର ସାଧନାରେ ଅଗ୍ରସର ହେବୁ ।"

—ୟଙ୍ଗ୍ ଇଣ୍ଡିଆ, ତା ୧୯ । ୧୧ । ୧୯୩୧

୭

ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା କାହିଁକି ମହତ୍ତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ?

ମୋ ଦୃଷ୍ଟିରେ ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ମହତ୍ତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଟେ । ମୁଁ ସେଥିର ସୀମା ସ୍ଥିର କରୁଛି ଯେ, ଇଂରାଜୀକୁ ଛାଡ଼ି ମ୍ୟାଟ୍ରିକ୍ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯେତିକି ପଢ଼ା ହେଉଛି, ସେସବୁ ସେଥିରେ ହୋଇଯିବା ଉଚିତ । କଳ୍ପନା କରନ୍ତୁ ଯେ କଲେଜରେ ପଢ଼ୁସାରିଥିବା ଓ ପଢ଼ୁଥିବା ସମସ୍ତେ ଏକାବେଳକେ ସମସ୍ତ ପାଠ ଭୁଲିଗଲେ । ଏଥିରେ କେତେ ଲକ୍ଷ ଲୋକଙ୍କର ସ୍ମୃତିନାଶ ଦ୍ୱାରା ଯେତିକି କ୍ଷତି ହେବ, ତାହା ୩୦-୩୫ କୋଟି ଲୋକ ଅଜ୍ଞାନରୂପକ ଅନ୍ଧକାର ସାଗରରେ ବୁଡ଼ି ରହିଥିବା ହେତୁ କ୍ଷତି ତୁଳନାରେ କିଛି ନୁହେଁ । କେବଳ ନିରକ୍ଷରତା ଯୋଗୁଁ ହେଉଥିବା କ୍ଷତିରୁ କୋଟି କୋଟି ଗ୍ରାମବାସୀମାନଙ୍କର ଅଜ୍ଞାନର ଅନ୍ତ ବା ସୀମା ଆମେ ସ୍ଥିର କରିପାରୁ ନାହିଁ ।

—ହିନ୍ଦୀ । ହରିଜନ ସେବକ, ତା ୩୧ । ୭ । ୧୯୩୭

ପଞ୍ଚମ ଭାଗ : ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷା

୧

ବାରିଷ୍ଟରୀ ନୁହେଁ, କର୍ମକୁଶଳତା

× × × × ମୁଁ ମାତାପିତାଙ୍କୁ ସତର୍କ କରାଇଦେବାକୁ ଚାହେଁ ଯେ (ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାର) ସମସ୍ତ ଭାରତୀୟଙ୍କୁ ବାରିଷ୍ଟର ତିଆରି କରିବାରେ କୌଣସି ଲାଭ ହେବ ନାହିଁ । ବହୁପ୍ରକାରର ଧନ୍ଦା ଅଛି । ଭାରତୀୟ ସମାଜର ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଯୁବକଙ୍କୁ ସେ ସମସ୍ତ ଧନ୍ଦାରେ କୁଶଳତା ଅର୍ଜନ କରିବାକୁ ହେବ । ବାରିଷ୍ଟର ବହୁତ ହେଲେଣି । ଆମେ ହାତର କାରିଗରି ଓ ଦକ୍ଷତା ଉପରେ ଖୁବ୍ କମ୍ ଦୃଷ୍ଟି ଦେଉଛୁ । ମୋ ମତରେ ସେଥିପ୍ରତି ଅଧିକ ଦୃଷ୍ଟି ଦେବାର ଆବଶ୍ୟକତା ରହିଛି ।

—ଇଣ୍ଡିଆନ୍ ଓପିନିଅନ୍, ତା ୨ । ୫ । ୧୯୦୮

୨

ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷାର ପୃଷ୍ଠଭୂମି

ଟଲଷ୍ଟୟ ଫାର୍ମରେ ଏକ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଆରମ୍ଭ ସ୍ୱାଭାବିକ ଏହି ସଂଘର୍ଷ (ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଆନ୍ଦୋଳନ)ର ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ବଡ଼ ପରିଣାମ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଛାତ୍ରସଂଖ୍ୟା ପଚିଶ ଜଣ ହେଲେଣି ଏବଂ ପଚିଶରୁ ଅଧିକ ଛାତ୍ର ନେବାର ବିଚାର ନାହିଁ । ଦିନରେ ପଢ଼ାସାରି ଘରକୁ କେହି ଯିବେ ନାହିଁ, ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଏହିଠାରେ ରହିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ·····ପଢ଼ା ପାଇଁ କୌଣସି ଦରମା ନିଆଯିବ ନାହିଁ । ବୌଦ୍ଧିକ ଶିକ୍ଷା ସାଙ୍ଗକୁ ହାତକାମର ଅଭ୍ୟାସ ମଧ୍ୟ ଦିଆଯାଉଛି । ତେବେ ଚରିତ୍ର ଗଠନ ଉପରେ ସର୍ବାଧିକ ନଜର ଦିଆଯାଉଛି । କୌଣସି ଶାରୀରିକ ଦଣ୍ଡବିଧାନ ନ କରି କେବଳ ପିଲାର ମନ ଓ ବୁଦ୍ଧିକୁ ପ୍ରଭାବିତ କରି ତା'ର ସମସ୍ତ ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ଶକ୍ତିକୁ ଜାଗ୍ରତ ଓ ବିକଶିତ କରାଇବାର ଉଦ୍ୟମ କରାଯାଉଛି । ଅଧ୍ୟାପକଙ୍କ ସହିତ ଅବାଧ ମିଳାମିଶା କରି ନିଃସଙ୍କୋଚରେ ମନ-କଥା ଖୋଲି କହିବାକୁ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ସ୍ୱାଧୀନତା ଦିଆଯାଇଥାଏ । ବସ୍ତୁତଃ ଏହା ଏକ ଅନୁଷ୍ଠାନ ନୁହେଁ—ଗୋଟିଏ ପରିବାର ଅଟେ । ଏଠାରେ ଆଚରଣ ଓ ଉପଦେଶ ଦ୍ୱାରା ଏପରି ଚେଷ୍ଟା ହୁଏ, ଯେପରି ପ୍ରତ୍ୟେକ ପିଲା ନିଜକୁ ଏହି ପରିବାରର ଜଣେ ବୋଲି ବିଚାରିବେ । ପ୍ରଭାତରୁ ସନ୍ଧ୍ୟାଯାଏ ପିଲାଏ

କୌଣସି ପ୍ରକାର ସହଜ ଶାରୀରିକ ଶ୍ରମ କରନ୍ତି । ଏଥିପାଇଁ କୃଷିକାର୍ଯ୍ୟ ଦିଆଯାଇଛି । ସେମାନେ ନିଜ ଲୁଗାପଟା ନିଜେ ସଫାକରନ୍ତି ଏବଂ ନିଜ କାମ ନିଜେ କରିନେବାକୁ ଶିଖନ୍ତି । ସ୍କୁଲ୍ ସାଙ୍ଗରେ ଚପଲ ତିଆରି ଓ ସିଲେଇ ଶିକ୍ଷାର ଗୋଟିଏ ଶ୍ରେଣୀ ଖୋଲେ । ଟଲଷ୍ଟୟ ଫାର୍ମରେ ଘରୋଇକାମ ପାଇଁ ବେତନଭୋଗୀ ଚାକର କେହି ନାହିଁ । ......ଫାର୍ମ ଭିତରେ ନିରାମିଷ ଭୋଜନ କରିବା ଏବଂ ମଦ୍ୟ ଓ ଧୂମପାନ ନ କରିବା ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ । ବୌଦ୍ଧିକ ଶିକ୍ଷା ପାଇଁ ପ୍ରତ୍ୟହ ଅନ୍ୟୂନ ସାଢ଼େ ତିନି ଘଣ୍ଟା ସମୟ ଦିଆଯାଏ । ଏହି ସମୟରେ ଛାତ୍ରଙ୍କୁ ମାତୃଭାଷା, ଇଂରାଜୀ ଏବଂ ଗଣିତ ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯାଏ । ଭାଷା ବା ସାହିତ୍ୟ ଶିକ୍ଷା ଅବସରରେ ପ୍ରସଙ୍ଗକ୍ରମେ ଯାହା ସମ୍ଭବ, ସେପରି ଇତିହାସ ଓ ଭୂଗୋଳ ବିଷୟକ ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯାଇଥାଏ । ଶିକ୍ଷାର ମାଧ୍ୟମ ମୁଖ୍ୟତଃ ଭାରତୀୟ ଭାଷା, ଅର୍ଥାତ୍ ଗୁଜରାଟୀ, ହିନ୍ଦୀ ଓ ତାମିଲ । ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୁଃଖର ବିଷୟ ଯେ ଭଲ ଅଧ୍ୟାପକର ଅଭାବ ଯୋଗୁ ତାମିଲ୍ ଭାଷାର ପାଠ ଆଗେଇ ନ ପାରି ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଅବସ୍ଥାରେ ଅଛି । ସନ୍ଧ୍ୟାକାଳରେ ଘଣ୍ଟାଏ ସମୟ ପିଲାଏ ନିଜ ନିଜ ଧର୍ମ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ କିଛି ଜାଣିବେ, ଏହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ରଖାଯାଇଅଛି । ଏହି ସମୟରେ ହିନ୍ଦୁ, ଇସ୍‌ଲାମ ଓ ଜରଥୁସ୍ତ୍ର (ପାର୍ସୀ) ଧର୍ମର ପୁସ୍ତକମାନ ପଢ଼ାଯାଇଥାଏ ଏବଂ ପ୍ରତ୍ୟେକ ପୁସ୍ତକ ପାଠ ସମୟରେ ସବୁ ଧର୍ମର ଛାତ୍ର ଉପସ୍ଥିତ ରହନ୍ତି । ସେମାନେ ସବୁବେଳେ ଏହି ଭାବନା ପୋଷଣ କରନ୍ତୁ ଯେ ପ୍ରତ୍ୟେକେ ପ୍ରଥମେ ଭାରତୀୟ, ପରେ ଆଉ ଯାହାକିଛି — ଏହି ଭାବନା ଜାଗ୍ରତ ରଖିବା ପାଇଁ ସତତ ପ୍ରଯତ୍ନ ଚାଲିଥାଏ । ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ନିଷ୍ଠାର ସହିତ ନିଜର ଧର୍ମ ପାଳନ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଅପର ଧର୍ମପ୍ରତି ସମ୍ମାନ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିବାକୁ ପ୍ରେରଣା ଦିଆଯାଏ । ଫାର୍ମର ଜୀବନ ସରଳରୁ ସରଳତର (ଜୀବନ) ଅଟେ ।

—ଇଂରାଜୀରୁ । 'ରତନ ଜେ. ଟାଟାଙ୍କୁ ଲେଖାଥିବା ସାର୍ବଜନୀନ
ଚିଠିରୁ ୧।୪।୧୯୧୨ । ଇଣ୍ଡିଆନ୍ ଓପିନିଅନ୍, ତା ୬।୪।୧୯୧୨

୩

ଗ୍ରାମ୍ୟ ପାଠଶାଳାର ଶିକ୍ଷାଗତ ଆଦର୍ଶ

ମୁଁ ଦେଖୁଛି ଗାଉଁଲି ପାଠଶାଳାମାନଙ୍କରେ ଶିକ୍ଷାର ସ୍ତର ଏକ ପ୍ରକାରର ନୁହେଁ । କୌଣସିଠାରେ ଭଲ କାମ ହେଉଛି ତ କେତେକରେ ବଡ଼ କମ୍ ପାଠପଢ଼ା ହେଉଛି । ଅସ୍ପୃଶ୍ୟମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ନ୍ୟାୟ ପ୍ରଦର୍ଶନ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଆମ ଲୋକ ପିଲଙ୍କୁ ହରିଜନ

ପାଠଶାଳାକୁ ପଠାଇବା ଓ ସେଠାରେ ଶିକ୍ଷାର ସ୍ତର ଯେପରି ତଳକୁ ଖସି ନ ଯାଏ, ସେଥିପ୍ରତି ସତର୍କ ଧ୍ୟାନ ରଖିବା ଉଚିତ । କିନ୍ତୁ ଆଉ ଗୋଟିଏ କଥା ପ୍ରତି ଧ୍ୟାନ ଦେବାକୁ ହେବ । ଯେପରି ଗାଁଉଲି କର୍ମିବୃନ୍ଦ ଅର୍ଥାତ୍ ଗାଁର ଲୋକେ ବୃତ୍ତିଗତ ପାଇଁ ପ୍ରାର୍ଥୀସ୍ୱରେ ଲାଳାୟିତ ହୋଇ ଶେଷକୁ ଅସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟକର ସହରରେ ଫ୍ୟାକ୍ଟ୍ରୀ, ଖାନସମା କମ୍ପାନୀ କାରଖାନାରେ କଦର୍ଯ୍ୟ ବାତାବରଣରେ ମଜୁରିଆ ଏବଂ ନିମ୍ନଶ୍ରେଣୀର କିରାଣୀ, ଗୁମାସ୍ତା ହେବା ଭଳି ଘଟଣା ନ ଘଟୁଅନ୍ତି, ଏହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଶିକ୍ଷା କାର୍ଯ୍ୟ ନିୟନ୍ତ୍ରିତ ହେବା ଉଚିତ । ଏପରି ଢଙ୍ଗରେ ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯିବ ଯେପରି ସେମାନେ ପୈତୃକ ପେଷାକୁ ଅଧିକ ବୈଜ୍ଞାନିକ ଢଙ୍ଗରେ ଓ ଅଧିକ କୁଶଳତାର ସହିତ ସମ୍ପାଦନ କରିବାକୁ ପସନ୍ଦ କରିବେ । ଗ୍ରାମ୍ୟ ଜୀବନ, ଗ୍ରାମ୍ୟଶିଳ୍ପ, ମୁକ୍ତବାୟୁ, ସ୍ୱାଧୀନ ଚିନ୍ତା ଓ ଆତ୍ମୀୟ ସେବା ଏହିସବୁ ପ୍ରତି ଆକର୍ଷଣ ଜନ୍ମାଇବା ବିଦ୍ୟାଳୟର ମୁଖ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟ ହେବ ।

—[ସ୍କୁଲର ପୁରସ୍କାର ବିତରଣ ଉତ୍ସବ ଉପଲକ୍ଷେ—ଅଭିଭାଷଣାଂଶ ।]
ତା ୨୦।୩।୧୯୧୭ । ଗ. ସା. ବା. ୧୩ଶ ଖଣ୍ଡ, ପୃ: ୨୬୨ ।

———

୪

ନୂତନ ତାଲୀମର ବ୍ୟାବହାରିକ ରୂପ

× × × ମୁଁ ଯେଉଁ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଚଳାଇବାକୁ ଯାଉଛି, ସେଥିରେ ବାରବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବୟସର ପିଲା ନିଆଯିବେ । ଯେତେ ପିଲା ମିଳିବେ ସେମାନଙ୍କୁ ବହୁମୁଖୀ ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯିବାର କଳ୍ପନା ଅଛି । ସେମାନଙ୍କୁ ହିନ୍ଦୀ ବା ଉର୍ଦ୍ଦୁ ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯିବ । ତାହାର ମାଧ୍ୟମରେ ଗଣିତ, ଇତିହାସ, ଭୂଗୋଳର ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଧାରଣା ଦେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ବୈଜ୍ଞାନିକ ତଥ୍ୟ ସହିତ ପରିଚୟ କରାଇ ଦିଆଯିବ ଓ କେତେକ ଧନ୍ଦା ମଧ୍ୟ ଶିଖାଇ ଦିଆଯିବ । ବର୍ତ୍ତମାନସୁଦ୍ଧା ଏହାର କୌଣସି ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇନାହିଁ । କାରଣ, ଏହା ଏକ ନୂତନ ମାର୍ଗ । ଅଧୁନା ପ୍ରଚଳିତ ଶିକ୍ଷାକୁ ମୁଁ ଭୟ ଓ ଅବିଶ୍ୱାସ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖୁଅଛି । ଏହି ଶିକ୍ଷାରେ ପିଲାର ମାନସିକ ଓ ନୈତିକ ବିକାଶ ହେବା ଅପେକ୍ଷା ସେ ଶକ୍ତି ଜଡ଼ ହୋଇଯାଉଛି । ବର୍ତ୍ତମାନର ଶିକ୍ଷାପଦ୍ଧତିରେ ଭଲ ଦିଗ କଥା ମନକୁ ଆସିଲେ, ମୋ ପ୍ରୟୋଗରେ କହିତ ତ୍ରୁଟି ବାରିହୋଇ ପଡ଼ୁଛି । ମାତ୍ର ମୁଁ ସେଥିପ୍ରତି ଅବହିତ ନ ହେବାର କାରଣ ହେଉଛି ଯେ, ଆଗେ ପିଲାମାନେ ମାର୍ଜିତ ରୁଚିସମ୍ପନ୍ନ ସ୍ତ୍ରୀ ପୁରୁଷମାନଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ଆସନ୍ତୁ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କର ତରଫ ନିଷ୍କଳଙ୍କ ହେଉ-ଏହାହିଁ ମୋର ମୁଖ୍ୟ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ । ମୋ ଦୃଷ୍ଟିରେ ତାହା ହିଁ ଶିକ୍ଷା । ଉକ୍ତ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ପୂରଣ ସକାଶେ ଏକ ଅବଲମ୍ବନ ରୂପରେ ଅକ୍ଷରଜ୍ଞାନକୁ

ବ୍ୟବହୃତ କରାଯାଇପାରେ । ଜୀବିକାର୍ଜନର ଅଧିକ ଉପାୟ ଜାଣିବାପାଇଁ ଯେଉଁ ବାଳକ ବାଳିକାମାନେ ଆସିବେ, ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ କେତେକ ଧନ୍ଦା ଶିକ୍ଷାର ଆୟୋଜନ କରାଯିବ । ଏପରି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ନାହିଁ ଯେ, ଶିକ୍ଷା ଶେଷରେ ସେମାନେ ପୈତୃକ ପେଶାକୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ତ୍ୟାଗ କରିବେ । ବରଂ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ସେ ଯେଉଁ ଜ୍ଞାନଲାଭ କରିଥିବେ, ତାହାର ସାହାଯ୍ୟରେ କୃଷିରେ ଏବଂ କୃଷକ ଜୀବନରେ ଯେଉଁ ସଂସ୍କାର ହିତକର ହେବ, ତାହା କରିବେ । ଆମର ଶିକ୍ଷକ ବର୍ଗ ବୟସ୍କ ଲୋକମାନଙ୍କ ଜୀବନକୁ ଉନ୍ନତ କରିବାପାଇଁ ଯାହା ସମ୍ଭବ, ତାହା କରିବେ ଏବଂ ସମ୍ଭବ ହେଲେ ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କୁ ଉନ୍ନତ ଜୀବନ ଗଢ଼ିବାରେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତିତ କରିବେ । ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟରକ୍ଷା, ସହଯୋଗଶୀଳତା, ସାମୂହିକ କଲ୍ୟାଣ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଗ୍ରାମର ରାସ୍ତା ମରାମତି, କୂପଖନନ ଆଦି ବିଷୟ ବୟସ୍କମାନଙ୍କ ଶିକ୍ଷାର ଅନ୍ତର୍ଗତ ହେବ । ଏହି ହେତୁରୁ ସଚ୍ଚରିତ୍ର ସୁଶିକ୍ଷିତ ପୁରୁଷ ବା ସ୍ତ୍ରୀ ଅଧ୍ୟାପନା କାର୍ଯ୍ୟପାଇଁ ନ ମିଳିଲେ ବରଂ କୌଣସି ବିଦ୍ୟାଳୟ ଖୋଲାଯିବ ନାହିଁ । ମୋ ଯୋଜନାରେ ଦାତବ୍ୟ ଚିକିତ୍ସା ବ୍ୟବସ୍ଥା କଥା ଅଛି ।

—ନଭେମ୍ବର ୧୯୧୭ ଚମ୍ପାରଣ (ବିହାର)ରେ ଖୋଲାଥିବା ଏକ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଭାଷଣ ।

୪

ସ୍ୱାବଲମ୍ବୀ ଶିକ୍ଷାରେ ଚରଖାର ଗୁରୁତ୍ୱ

ଟେଠ୍ ନୌରେଞ୍ଜ (ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକା)ରୁ ଜଣେ ଭାଇ ଲେଖିଛନ୍ତି :—

"ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଶିକ୍ଷାର ଅଗ୍ରଗତି ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ; କାରଣ ବିଦ୍ୟାଳୟମାନଙ୍କରେ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଏପରି ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯାଉନାହିଁ ଯଦ୍ୱାରା ସେମାନେ ଭବିଷ୍ୟତରେ ସ୍ୱାବଲମ୍ବୀ ହୋଇପାରିବେ । କୃଷିଶିକ୍ଷା ସେମାନେ ପାଇଲେ ଏହି ଅସୁବିଧା ଦୂର ହୋଇପାରନ୍ତା । ଚରଖା ତ ଅବଶ୍ୟ ରହିବ । ସବୁ ଭଲ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ମଧ୍ୟ କୃଷିର ସ୍ଥାନ ପ୍ରଥମ ଓ ଚରଖାର ସ୍ଥାନ ଦ୍ୱିତୀୟ ହେବା ଉଚିତ ।"

କୃଷିଶିକ୍ଷାର ବ୍ୟବସ୍ଥା ନ ଥିବାରୁ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଶିକ୍ଷା ଶିଥିଳ ହୋଇଛି, ଏପରି କଥା ସ୍ୱୀକାର୍ଯ୍ୟ ନୁହେଁ କିମ୍ବା ସ୍ୱୀକାର କରିବାର କୌଣସି କାରଣ ନାହିଁ । ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଶିକ୍ଷା ଶିଥିଳ ହେବାର କାରଣ ଶିକ୍ଷକ । ଏକଥା ମୁଁ ବହୁବାର କହିସାରିଛି ଏବଂ ଏହା ପ୍ରମାଣିତ କରାଯାଇପାରେ । ଯେଉଁ ସ୍ଥାନମାନଙ୍କରେ ଚରିତ୍ରବାନ୍, ନିଷ୍ଠାପର, ଶ୍ରଦ୍ଧାବାନ ଓ ଚତୁର ଶିକ୍ଷକ ଅଛନ୍ତି, ସେଠାରେ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଆଜି ମଧ୍ୟ ଭଲ ଅବସ୍ଥାରେ ଚାଲିଅଛି ।

ଏହିପରି ମନୁଷ୍ୟତା ପାଇଁ ଶିକ୍ଷକ ଦାୟୀ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କୁ ଦୋଷ ଦିଆ ଯାଇପାରିବ ନାହିଁ । କାରଣ, ସେହି ଶିକ୍ଷକମାନେ ଅତରୁ ପ୍ରତିକୂଳ ରାଜତନ୍ତ୍ର ଅଧୀନତାରେ ଗୋଲାମ ଗଢୁଥିବା ଶିକ୍ଷାର କୁଫଳ ଭୋଗି ସେଥିରୁ ବହୁକଷ୍ଟରେ ମୁକ୍ତହୋଇ ପଳାଇ ଆସିଛନ୍ତି । ଯେତିକି ଶକ୍ତି ଦେବା ସେମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ସମ୍ଭବ ଥିଲା, ସେତିକି ପ୍ରୟୋଗ କରିସାରି ତୃପ୍ତ ହୋଇଯାଇଛନ୍ତି । ଯଦି ବିଦ୍ୟାଳୟଗୁଡ଼ିକ ଚିରସ୍ଥାୟୀ ହେବାର ଯୋଗ୍ୟତା ଅର୍ଜନ କରି ନିଜର ଶକ୍ତି ପ୍ରକାଶ କରିବାର ଅବସର ପାଆନ୍ତି, ତେବେ ସେହି ପରିସ୍ଥିତିରେ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଶିକ୍ଷାର ପ୍ରଗତି କେବଳ ସମ୍ଭବ ହୋଇପାରେ । ସେ ଯାହାହେଉ, ସରକାରୀ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଏପରି ଶିକ୍ଷା କେଉଁଠି ଦିଆଯାଉଛି, ଯଦ୍ଦ୍ୱାରା ସେଥିରୁ ଉତ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ହେବା ପରେ ଛାତ୍ର ସ୍ୱାବଲମ୍ବୀ ହୋଇପାରିବ ? ସେପରି ନ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ସେଗୁଡ଼ିକ ପୁଣି ଯଥାପୂର୍ବ ଧାରାରେ ଚାଲିଛି । ତାହାର ଏକ କାରଣ ହୋଇପାରେ ଯେ ସରକାରୀ ବିଦ୍ୟାଳୟର ଚାକଚକ୍ୟରେ ଆମେ ଅନ୍ଧ ପାଲଟି ଯାଇଛୁ ଏବଂ ଅନ୍ୟ କାରଣ ହେଉଛି ଯେ ସେ ବିଦ୍ୟାଳୟରୁ ବାହାରିବା ପରେ (ସମସ୍ତେ ନ ହେଉନ୍ତୁ) କେହିହେଲେ ଜଣେ ଶହେରୁ ଛଅଶହ ଟଙ୍କା ବେତନରେ ଗୋଟାଏ ଚାକିରି ପାଇବାର ସମ୍ଭାବନା ରହିଛି; ଠିକ୍ ଯେପରି ଜୁଆ କିମ୍ବା ଲଟେରୀରେ କାହାରିକୁ ହଜାର କି ଦୁଇ ହଜାର ପୁରସ୍କାର ମିଳିଯାଉଛି; ଏବଂ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଲୋକ ସେହି ଆଶାରେ ଜୁଆ ଖେଳୁଛି ବା ଲଟେରୀ ଟିକଟ କିଣୁଛି । ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଶିକ୍ଷାରେ ଏପରି ଲାଳସା ନାହିଁ ।

ବର୍ତ୍ତମାନ ଏହାର ଗୁଣ ଦୋଷ ବିଚାର କରାଯାଉ । କୃଷି ଆମ ଦେଶର ପ୍ରଧାନ କଥା । ମାତ୍ର ତାହା ବିନଷ୍ଟ ହେଉଛି । ତା'ର ପୁନରୁଦ୍ଧାରର ଆବଶ୍ୟକତା ନାହିଁ । ଅବଶ୍ୟ ସଂସ୍କାର ପାଇଁ ବହୁତ କିଛି ଅବକାଶ ଅଛି । କିନ୍ତୁ କୃଷିର ସଂସ୍କାର ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଶିକ୍ଷକ ଶକ୍ତିର ବହିର୍ଭୂତ । କାରଣ ରାଜ୍ୟର ସାହାଯ୍ୟବିନା ଏହି କାର୍ଯ୍ୟ ଅଗ୍ରସର ହୋଇପାରିବ ନାହିଁ କି ଆକର୍ଷଣୀୟ ହୋଇପାରିବ ନାହିଁ । କେବଳ ଏହାର ପ୍ରୟୋଗ ପାଇଁ ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ଟଙ୍କାର ପ୍ରୟୋଜନ । ସ୍ୱରାଜ୍ୟ ଲାଭ ନ ହେଲେ ସେ କାମ ହେବା ଅସମ୍ଭବ ବୋଲି ମୋର ଦୃଢ଼ ମତ । ଦେଶର ଆର୍ଥିକ ଅବସ୍ଥା ଦୃଷ୍ଟିରୁ କୃଷି ଆଉ ବଢ଼ାଇବା ଦରକାର, ଯାହା ଆଜି ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । କୃଷକମାନଙ୍କ ଶିକ୍ଷା ପାଇଁ ଆଦର୍ଶ କୃଷିକ୍ଷେତ୍ର ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ରହିବ; ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ କେତେକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ସୁବିଧା ରହିବ । ଏପରି କେତେକ ବିଷୟ ଅଛି, ଯାହାକୁ ଶିକ୍ଷା ଦେବା ପାଇଁ କୃଷି କ୍ଷେତ୍ରକୁ ଯିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଏସବୁ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଯେଉଁ ରାଜାମାନେ ଲୋକପ୍ରିୟ ଓ ଲୋକହିତ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଯାହାଙ୍କର ଶାସନ ପରିଚାଳିତ, ଅଜର ସେହିଭଳି କେତେକ ରାଜାରାଜୁଡ଼ାଙ୍କ ଶାସନରେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳିବ । ଏଥିପାଇଁ ଯାହାକୁ ନୌଟେଲ୍ବୀର ଲାଭ ସ୍ୱୀକାର କରୁଛନ୍ତି, ସେହି ଦ୍ୱିତୀୟ ଜାନ୍ତପଟି ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ

ଶିକ୍ଷକଙ୍କର ହାତରେ ବାକି ଅଛି । ଚରଖା ଓ କରଘାକୁ ନେଇ ଚାଲିଥିବା ଅନୁଷ୍ଠାନଗୁଡ଼ିକ ସେଗୁଡ଼ିକର ଆଶ୍ରିତବର୍ଗଙ୍କୁ ସ୍ୱାବଲମ୍ବୀ କରାଇପାରିବେ ଏବଂ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ମଜୁରି ମଧ୍ୟ ଦେଇପାରିବେ । କିନ୍ତୁ ଜଣେ ଭଣ୍ଡାରୀ ଓ ଜଣେ ଅମିନ ନିଜ ନିଜ ବ୍ୟବସାୟରେ ପାରଙ୍ଗମ ହେଲାଭଳି ଚରଖା ଉପରେ ନିର୍ଭରଶୀଳ ବ୍ୟକ୍ତି ଚରଖାଶାସ୍ତ୍ରର ସମସ୍ତ ଜ୍ଞାନ ଓ କୌଶଳରେ ପାରଦର୍ଶୀ ହେବା ଆବଶ୍ୟକ । ଧୀରେ ଧୀରେ ନବଯୁବକ ଏହି ଶିକ୍ଷାପାଇଁ ଉତ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ଚାଲିଛନ୍ତି । ଖଦୀ ଆନ୍ଦୋଳନର ବିକାଶ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ରାଷ୍ଟ୍ରର କାମ ମଧ୍ୟ ଅନାୟାସରେ ବିକାଶ ଲାଭ କରିବ ।

—ଗୁଜରାଟୀରୁ । ନବଜୀବନ/ହିନ୍ଦୀ ନବଜୀବନ, ତା ୨।୭।୧୯୨୭

୭

ନାଡିଆଡ଼ରେ ଘଣ୍ଟାଏ

ଫୁଲଚାନ୍ଦ ସାହାଙ୍କର ସ୍ମୃତିରକ୍ଷା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଓ କର୍ମୀ ମୋହନଲାଲ ପାଣ୍ଡ୍ୟାଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁପରେ ତାଙ୍କର ସଦ୍‌ଗୁଣାବଳୀ ସ୍ମରଣ କରି ଗାନ୍ଧୀଜୀ ନାଡିଆଡ୍ ବାଳିକା ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଯେଉଁ ଭାଷଣ ଦେଇଥିଲେ, ତାହାର କିୟଦଂଶ ମହାଦେବ ଦେସାଇଙ୍କର ଟିପ୍ପଣୀରୁ ଦିଆଗଲା :

ଏ କେତେ ବର୍ଷ ହେଲା ଗୁଜରାଟ ଅଞ୍ଚଳରେ ସେ (ଗାନ୍ଧୀଜୀ) ଯେଉଁ ଶ୍ରେଣୀର ନୀରବ କର୍ମୀଙ୍କୁ ଉଚ୍ଚ ସ୍ଥାନ ଦେଇଆସିଥିଲେ, ଉଭୟେ (ସାହା ଓ ପାଣ୍ଡ୍ୟା) ସେହି ଶ୍ରେଣୀର ଥିଲେ ଏବଂ କାମରେ ଲାଗିଥାଉଁ ଥାଉଁ ସେମାନେ ଶେଷ ନିଃଶ୍ୱାସ ଛାଡ଼ିଛନ୍ତି । ଇଟା, ପଥର ଓ ଚୂନ ଦ୍ୱାରା ଗଢ଼ା ସ୍ମୃତିସ୍ତମ୍ଭ ସ୍ଥାୟୀ ନୁହେଁ । ସେମାନଙ୍କ ସ୍ଥାନରେ ଅନ୍ୟ ସଂକଳ୍ପବଦ୍ଧ କର୍ମୀ ବାହାରି ସେହି କାମ କରିବା ହେଉଛି ପ୍ରକୃତ ସ୍ମୃତିରକ୍ଷା । ଯେପରି ରାଜାଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁରେ ଶୋକ ପ୍ରକାଶ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଏକା ନିଃଶ୍ୱାସରେ 'ରାଜା ଦୀର୍ଘାୟୁ ହୁଅନ୍ତୁ' ବୋଲି ଲୋକ କହୁଥାନ୍ତି ଏବଂ ରାଜସିଂହାସନ ଶୂନ୍ୟ ପଡ଼େ ନାହିଁ, ଠିକ୍ ସେହିପରି ବ୍ରତୀଙ୍କ ସେବାର ସିଂହାସନ କେବେହେଲେ ଶୂନ୍ୟ ପଡ଼ିବା ନୁହେଁ । ସେକ୍‌ସପିଅର୍ ଠାଏ କହିଛନ୍ତି, ମନୁଷ୍ୟର ଅପକର୍ମମାନ ତାହାର ମୃତ୍ୟୁପରେ ବଞ୍ଚି ରହେ, ତାହାର ସୁକୃତ ତାହାର କବର ସହ ଅଦୃଶ୍ୟ ହୋଇଯାଏ । ଏତଦ୍ୱାରା ସେ ଗୋଟିଏ ଚରିତ୍ରର ସତ୍ୟ ପ୍ରକାଶ କରିନାହାନ୍ତି; ମାତ୍ର ମନୁଷ୍ୟ ସ୍ୱଭାବର ଏକ ପ୍ରବୃତ୍ତିକୁ ସମାଲୋଚନା କରିଛନ୍ତି । ପ୍ରକୃତ କଥା ହେଉଛି ଯେ (ଈଶ୍ୱର) ପ୍ରକୃତି ସମସ୍ତ ମଇଳା ଓ ଦୁଷ୍କର୍ମକୁ ଭସ୍ମ କରିଦିଏ ଓ ପୃଥ୍ୱୀ ଫୁଲ ଓ ଫଳ ଦାନ କରେ । ତେଣୁ ଆମର ସ୍ୱର୍ଗତ ନେତାମାନଙ୍କର ଦୋଷଦୁର୍ବଳତାକୁ ଆମେ ପାଶୋରି ପକାଇବା ଓ

ସେମାନଙ୍କର ସଦ୍‌ଗୁଣଗୁଡ଼ିକୁ ସ୍ପଷ୍ଟପଦ କରି ଦେଖିବା ଆମର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ଶିଶୁର ଉତ୍ତମ ପରମ୍ପରାଗୁଡ଼ିକୁ ସମୃଦ୍ଧ କରିବାର ତାହା ହିଁ ଏକମାତ୍ର ଉପାୟ ।

ଏହି ଉତ୍ସବରେ ସେ ମଣ୍ଟେସରୀ ପଦ୍ଧତି ସମ୍ବନ୍ଧରେ କେତୋଟି କଥା କହିଥିଲେ । ମ୍ୟାଡ଼ାମ୍ ମଣ୍ଟେସରୀ ନିଜେ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରଶଂସା କରି ଯାହା କହିଥିଲେ, ସେଥିପାଇଁ ସେ (ଗାଂଧୀଜୀ) କୃତଜ୍ଞ । ମଣ୍ଟେସରୀଙ୍କର ପଦ୍ଧତି ଯେଉଁ ମୂଳନୀତି ଉପରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ, ସେ (ଗାଂଧୀଜୀ) ତଦନୁସାରେ ଜୀବନ ବିତାଉଛନ୍ତି ବୋଲି ସେ ପ୍ରଶଂସା କରିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଯେତେଦୂର ସେ ମୂଳନୀତିମାନ ବୁଝିଛନ୍ତି, ସେଥିରୁ ସେ କହିବାକୁ ଚାହାନ୍ତି ଯେ, ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଢୋଲ ପଢ଼ାଇବା ଠିକ୍ ନୁହେଁ ଏବଂ ଘରୁ ବିଦ୍ୟାଳୟକୁ ଆଣିବାରେ ପ୍ରତି ମାସରେ ପଚିଶ ଟଙ୍କା ଖର୍ଚ୍ଚ କରିବା ଅସମ୍ଭବ ଭାବରେ ଅଧିକ ଅଟେ । ମୌଳିକତାଶୂନ୍ୟ ଭାବରେ ଗୋଟିଏ ନମୁନାକୁ ନକଲ କରିବା ଅନାବଶ୍ୟକ । ସାନ ସାନ ପିଲାଙ୍କୁ ସ୍କୁଲକୁ ଚଲାଇ ଆଣିବା ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କର ଉଚିତ । ଅଢ଼େଇ ବର୍ଷର ପିଲା ମାଇଲିଏ ବାଟ ଚାଲିଆସିବା ଅସମ୍ଭବ ନୁହେଁ ।

× × × ×

—ହରିଜନ, ତା ୮-୬-୧୯୩୫

୬

ବୌଦ୍ଧିକ ବିକାଶର ସାଧନ

………ବିଦ୍ୟାଳୟ ତରଫରୁ କପାକ୍ଷେତ ହେବ, ଗୋଶାଳା ଚାଲିବ, ସୁଷମ ଖାଦ୍ୟ-ଯୋଗାଣ ବ୍ୟବସ୍ଥା ରହିବ, ଏସବୁ ମଧ୍ୟ ଅତି ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଟେ । ଏହି କାମ-ଗୁଡ଼ିକ ଯଦି ଠିକ୍ ଢଙ୍ଗରେ କରାଯାଏ ଏବଂ ଏ ସବୁର ବୈଜ୍ଞାନିକ ତଥ୍ୟ ପିଲାମାନଙ୍କର ବୋଧଗମ୍ୟ ହେଲାଭଳି ଢଙ୍ଗରେ ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯାଏ, ତେବେ ସେମାନଙ୍କର ବୁଦ୍ଧି ଭଲ-ରୂପେ ବିକଶିତ ହେବ । ଜୀବନ ଭିତରେ ଯାହା କୌଣସି ବ୍ୟବହାରରେ ଲାଗିପାରେ ନାହିଁ, ଏପରି କେତେଗୁଡ଼ାଏ କଥା ପିଲାର ମସ୍ତିଷ୍କରେ ମାଡ଼ି ଭର୍ତ୍ତି କରିବା ଦ୍ୱାରା ବୁଦ୍ଧିର ବିକାଶ ହୁଏ ବୋଲି ଭାବିବା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭ୍ରମାତ୍ମକ ଅଟେ । ପିଲାର ବିବେକ ଶକ୍ତିରେ ଭଲମନ୍ଦ ବିଚାର କରିବା ପାଇଁ ଏଥିରେ ସୁଯୋଗ ମିଳି ନ ଥାଏ । ଏଣୁ ଏହା ବୁଦ୍ଧିର ବିଳାସ ହୋଇପାରେ; ମାତ୍ର ତାହାର ବିକାଶ ନୁହେଁ । କିନ୍ତୁ ଯେଉଁଠାରେ ଜଣେ ବାଳକ ବା ବାଳିକା ଶରୀରଶ୍ରମ ଯନ୍ତ୍ରବତ୍ ନ କରି ସେହି କାର୍ଯ୍ୟର ବୈଜ୍ଞାନିକ କୌଶଳ ଓ ହେତୁ ବୁଝେ, ଅର୍ଥାତ୍ ତାକୁ ସେ ସବୁ ବୁଝାଇଦେଇ କାମ କରାଯାଏ,

ସେଠାରେ ଶିଳ୍ପର ବୃଦ୍ଧି ସ୍ୱତଃସ୍ଫୂର୍ତ୍ତ ହୁଏ । ସେ ଆତ୍ମଶକ୍ତିର ପରିଚୟ ମିଳିଲେ, ଆତ୍ମମର୍ଯ୍ୟାଦା ଶିଖେ ଓ ଆତ୍ମବିଶ୍ୱାସୀ ହୋଇଯାଏ ।

—ପ୍ରଜାତନ୍ତ୍ରରୁ । ହରିଜନ ବନ୍ଧୁ, ତା ୨୧-୪-୧୯୫୭

୮

ଆତ୍ମନିର୍ଭର ଶିକ୍ଷା

ଶିକ୍ଷା ସମସ୍ୟା ସମାଧାନର ପ୍ରଶ୍ନ ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟବଶତଃ ଅବଶ୍ୟ ଭାରତର ରାଜସ୍ୱ-ବଳ ସହିତ ଜଡ଼ିତ । ଅନ୍ୟ ବାଟରେ ନୂଆ ରାଜସ୍ୱ ଆଦାୟର ଉପାୟ ଅଛି, ଏଥିରେ କୌଣସି ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ଏହି ଦରିଦ୍ର ଦେଶରେ ସୁଦ୍ଧା ନୂଆ ଟିକସ ବସାଇବାର ସମ୍ଭାବନା ରହିଛି, ଅଧ୍ୟାପକ ସାହା ଓ ଖମ୍ବାଟା ତାହା ଦେଖାଇ ଦେଇଛନ୍ତି । ଏ ଦେଶରେ ଧନୀ ଶ୍ରେଣୀଙ୍କ ଉପରେ ଏବେ ମଧ୍ୟ ଯଥେଷ୍ଟ ଟିକସ ବସି ନାହିଁ । ଅନ୍ୟ ଦେଶ ତୁଳନାରେ ଆମ ଦେଶର ବ୍ୟକ୍ତିବିଶେଷ ଅତୁଳ ଧନ-ସମ୍ପତ୍ତିର ମାଲିକ ହୋଇ ବସିବା ଭାରତୀୟ ଜନତା ବିରୋଧରେ ଏକ ଅପରାଧ ବୋଲି ବିବେଚିତ ହେବା ଉଚିତ । କେବଳ ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସୀମାର ଅତିରିକ୍ତ ଧନ-ସମ୍ପତ୍ତି ଉପରେ ଆଉ ଅଧିକ ଟିକସ ବସିବା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ, ଏ କଥା ଏହି ଦେଶରେ କଦାପି କୁହାଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ମୋ ଜାଣିବାରେ ବିଲାତରେ ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ପରିମାଣରୁ ଅଧିକ ଉପାର୍ଜନ କରୁଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ ଉପରେ ଶତକଡ଼ା ୭୦ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଟିକସ ବସିଗଲାଣି । ଭାରତ ଏହାଠାରୁ ଉପରକୁ କାହିଁକି ଯାଇ ନ ପାରିବ ? ଏଠାରେ ମୃତ୍ୟୁକର ବସିବ ନାହିଁ କାହିଁକି ? କୋଟିପତିଙ୍କ ସନ୍ତାନମାନେ ବୟଃପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇ-ସାରିଲେ ମଧ୍ୟ ପିତା ମାତାଙ୍କ ଅତୁଳ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟର ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ ହେଉଥିବାରୁ ଆପଣାର ଆତ୍ମବିକାଶ ପାଇଁ କୌଣସି ପ୍ରେରଣା ନ ପାଇ ସେମାନଙ୍କର ଜୀବନ ବ୍ୟର୍ଥ ହୁଏ । ଏହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ରାଷ୍ଟ୍ରର ଦୁଇଗୁଣ କ୍ଷତି ହୁଏ । କାରଣ ଏହି ଉତ୍ତରାଧିକାର ସ୍ୱତ୍ୱ ନ୍ୟାୟତଃ ରାଷ୍ଟ୍ରର; ସେମାନେ ପୈତୃକ ସମ୍ପତ୍ତିର ଗୁରୁଭାର ତଳେ ପେଷି ହୋଇ ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ଶକ୍ତିର ବିକାଶ ପାଇଁ ସୁଯୋଗ ପାଆନ୍ତି ନାହିଁ । ପ୍ରାଦେଶିକ ସରକାରମାନଙ୍କ ହାତରେ ମୃତ୍ୟୁକର ବସାଇବାର କୌଣସି ଅଧିକାର ନାହିଁ, ସେଥିଯୋଗୁଁ ମୋର ଯୁକ୍ତି ଦୁର୍ବଳ ହେଉନାହିଁ ।

କିନ୍ତୁ ଗୋଟିଏ ଦେଶ ହିସାବରେ ଶିକ୍ଷା କ୍ଷେତ୍ରରେ ଆମେ ଏତେଦୂର ପଛରେ ପଡ଼ିରହିଛୁଁ ଯେ, ଶିକ୍ଷା ଯୋଜନାକୁ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିବା ପାଇଁ ଅର୍ଥର ଅପେକ୍ଷାରେ ବସିରହିଲେ ଆମ ଜୀବଦ୍ଦଶାରେ ଆମେ ଶିକ୍ଷା ଦିଗରେ ଦେଶପ୍ରତି ଆମର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ପୂରଣ କରିପାରିବୁ ନାହିଁ । ଏଣୁ ଗଠନମୂଳକ କାମର ଯୋଗ୍ୟତା ଯୋଗୁଁ ମୋର ଢେଈ

ସମ୍ମାନ ଥିଲା, ତାକୁ ହରାଇବାକୁ ଆଶଙ୍କା ଥିବା ସତ୍ତ୍ୱେ ମୁଁ ସାହସ ସହକାରେ ଘୋଷଣା କରୁଛି ଯେ, ଶିକ୍ଷା ସ୍ୱାବଲମ୍ବୀ ହୋଇପାରିବ । ଶିଶୁ ଓ ବୟସ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିର ଶରୀର, ମନ ଓ ଆତ୍ମା ଏ ସବୁର ଯାହା କିଛି ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ଗୁଣ ଓ ସ୍ୱଭାବ, ସେ ସବୁର ସର୍ବାଙ୍ଗୀନ ବିକାଶକୁ ମୁଁ ଶିକ୍ଷା ବୋଲି ବୁଝିଥାଏଁ । ସାକ୍ଷରତା ଶିକ୍ଷାର ଚରମ ଲକ୍ଷ୍ୟ ନୁହେଁ କିମ୍ବା ଆରମ୍ଭ ମଧ୍ୟ ନୁହେଁ । ନରନାରୀମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷା ପାଇଁ ଏହା କେବଳ ଅନ୍ୟତମ ସାଧନ ମାତ୍ର । ଏହା ସ୍ୱୟଂ ଏକ ଶିକ୍ଷା ନୁହେଁ । ଏଣୁ ପିଲାକୁ ଏପରି ଗୋଟିଏ ଉପଯୋଗୀ ଧନ୍ଦା ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯିବ, ଯଦ୍ଦ୍ୱାରା ତା'ର ପାଠ ପଢ଼ିବା ଆରମ୍ଭ ହେଲା ବେଳୁଁ ସେ କିଛି ଉପାର୍ଜନ କରିବାର ସାମର୍ଥ୍ୟ ଲାଭ କରିବ । ଏହି ଉପାୟରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଆତ୍ମନିର୍ଭରଶୀଳ ହୋଇପାରିବ । ଅବଶ୍ୟ ସର୍ତ୍ତ ରହିବ ଯେ, ସରକାର ବିଦ୍ୟାଳୟର ଉତ୍ପନ୍ନ ପଦାର୍ଥମାନ କିଣି ନେବେ ।

ଏହିପରି ଏକ ଶିକ୍ଷା ପଦ୍ଧତିରେ ମସ୍ତିଷ୍କ ଓ ହୃଦୟ ଉଭୟର ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ବିକାଶ ହୋଇପାରିବ ବୋଲି ମୁଁ ବିଶ୍ୱାସ କରେ । ଅବଶ୍ୟ ଆମେ ଧନ୍ଦାବୃତ୍ତିକୁ ଯାନ୍ତ୍ରିକ ସ୍ତରରେ ନ ଶିଖାଇ ବୈଜ୍ଞାନିକ ଢଙ୍ଗରେ ଶିଖାଇବୁ । ଅର୍ଥାତ୍, ପିଲାମାନେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ପ୍ରକ୍ରିୟାର 'କାହିଁକି' ଓ 'କେଉଁଥିପାଇଁ' ମଧ୍ୟ ଜାଣିବେ । କୌଣସି ଆତ୍ମପ୍ରତ୍ୟୟ ନ ଥାଇ ମୁଁ ଏହା ଲେଖୁନାହିଁ । ଏହା ପଛରେ ମୋର ଅଭିଜ୍ଞତା ରହିଛି । ଯେଉଁଠି କର୍ମୀମାନଙ୍କୁ ସୂତାକଟା ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯାଉଛି, ସେଠାରେ ନ୍ୟୁନାଧିକ ଭାବରେ ଏହି ପ୍ରଣାଳୀ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅନୁସୃତ ହେଉଛି । ଏହି ପ୍ରଣାଳୀରେ ମୁଁ ନିଜେ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଚପଲ ତିଆରି ଓ ସୂତାକଟା ଶିଖାଇ ଭଲ ଫଳ ପାଇଛି । ଏହି ପ୍ରଣାଳୀରେ ଇତିହାସ ଓ ଭୂଗୋଳ ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯାଇ ପାରିବ । କିନ୍ତୁ ମୁଁ ଜାଣେ ଯେ, ମୌଖିକ ଭାବରେ ଗଳ୍ପ ଛଳରେ ଏହିସବୁ ବିଷୟର ସାଧାରଣ ଜ୍ଞାନ ଦେବା ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ପନ୍ଥା ।

ଲେଖାପଢ଼ା ସାହାଯ୍ୟରେ ଯେଉଁ ସମୟ ଭିତରେ ଯେତିକି ଜ୍ଞାନ ଦିଆଯାଇ ପାରେ, ଉକ୍ତ ପ୍ରଣାଳୀରେ ସେହି ସମୟ ମଧ୍ୟରେ ତାହାର ଦଶଗୁଣ ଜ୍ଞାନ ଦିଆଯାଇ ପାରିବ । ପରେ ପିଲାର ଯେତେବେଳେ ସାର ଅସାର ବିଚାରର ଶକ୍ତି ଆସିବ ଓ ତାର ନିଜସ୍ୱ ରୁଚିବୋଧ ଟିକିଏ ଜାଗିବ, ସେତେବେଳେ ଆମେ ତାକୁ ବର୍ଣ୍ଣମାଳା ଶିଖାଇପାରିବୁ । ଏହା ଏକ ବିପ୍ଳବକାରୀ ପ୍ରସ୍ତାବ । କିନ୍ତୁ ଏହାଦ୍ୱାରା ପିଲାର ଅଜସ୍ର ଶ୍ରମ ବଞ୍ଚିଯାଏ ଏବଂ ଯାହା ଶିଖିବାକୁ ତାକୁ ସାଧାରଣତଃ ବର୍ଷକରୁ ଢେର ଅଧିକ ସମୟ ଲାଗନ୍ତା, ସେ ତାକୁ ଗୋଟିଏ ବର୍ଷରେ ଶିଖିପାରିବ । ଏହାଦ୍ୱାରା ସବୁ ଦିଗରୁ ଅଳ୍ପ ଖର୍ଚ୍ଚ ହେବ । ଧନ୍ଦା ଶିଖୁଥିବା ସମୟରେ ପିଲା ଗଣିତ ମଧ୍ୟ ଶିକ୍ଷା କରିବ ।

ମୋ କଳ୍ପିତ ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା ଉପରେ ହିଁ ମୁଁ ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଉଛି । ଏହା ଇଂରେଜୀକୁ ବାଦ୍ ଦେଲେ ମ୍ୟାଟ୍ରିକୁଲେସନ୍‌ର ସମାନ ହୋଇପାରିବ । ଯଦି ବର୍ତ୍ତମାନ କଲେଜରେ ପଢ଼ୁଥିବା ଛାତ୍ରମାନେ ହଠାତ୍

ସେମାନଙ୍କର ସମସ୍ତ ପାଠ ଭୁଲି ଯାଆନ୍ତି, ତେବେ କେତେ ଲକ୍ଷ କଲେଜ ପିଲାଙ୍କର ଏହି ଆକସ୍ମିକ ସ୍ମୃତି-ନାଶ ଫଳରେ ଯେତିକି କ୍ଷତି ହେବ, ଚଉଶ କୋଟି ଜନସାଧାରଣ ଅଜ୍ଞାନାନ୍ଧକାରର ମହାସାଗରରେ ବୁଡିରହିଥିବାରୁ ଦେଶର ତାହାଠାରୁ ଅନେକ ବେଶୀ କ୍ଷତି ହୋଇଛି ଓ ଏବେ ମଧ୍ୟ ହେଉଛି । ଏହି ଦୁଇ କ୍ଷତି ମଧ୍ୟରେ କୌଣସି ତୁଳନା ମଧ୍ୟ କରାଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ଗ୍ରାମବାସୀ କୋଟି କୋଟି ଜନତାଙ୍କ ଭିତରେ ଯେଉଁ ଅଜ୍ଞାନ ପରିବ୍ୟାପ୍ତ ହୋଇ ରହିଛି, ନିରକ୍ଷରତାର ମାପକାଠିରେ ଆମେ କଦାପି ତାହାକୁ ମାପି ପାରିବୁ ନାହିଁ ।

କଲେଜ ଶିକ୍ଷାରେ ଏକ ବିପ୍ଳବ ଆଣି ମୁଁ ତାହାକୁ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଆବଶ୍ୟକତା ସହିତ ସମ୍ପର୍କଯୁକ୍ତ କରି ଦେଖିବାକୁ ଚାହୁଁଛି । ମେକାନିକାଲ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଇଂଜିନିଅରଙ୍କ ଲାଗି ଡିଗ୍ରୀ ଅବଶ୍ୟ ରହିବ, ସେମାନେ ଦେଶର ବିଭିନ୍ନ ଶିଳ୍ପାନୁଷ୍ଠାନ ସହିତ ସଂଯୁକ୍ତ ହୋଇ ରହିବେ ଏବଂ ସେହି ଅନୁଷ୍ଠାନଗୁଡ଼ିକ ନିଜର ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷା-ବ୍ୟୟ ବହନ କରିବେ । ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ସ୍ୱରୂପ ଏପରି ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ଟାଟା କମ୍ପାନୀ ଆପଣା ଇଂଜିନିଅର-ମାନଙ୍କୁ ତାଲିମ ଦେବାଲାଗି ଆପଣାର ଏକ କଲେଜ ଚଳାଇବ । ଏହି କଲେଜ ଉପରେ ରାଷ୍ଟ୍ରର ତତ୍ତ୍ୱାବଧାନ-କ୍ଷମତା ରହିବ । କେତୋଟି ମିଲ ଏକାଠି ମିଶି ଆପଣାର ଆବଶ୍ୟକ ଗ୍ରାଜୁଏଟ୍ ପାଇବା ଲାଗି ମଧ୍ୟ ଗୋଟିଏ କଲେଜ ଚଳାଇବେ । ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଶିଳ୍ପାନୁଷ୍ଠାନ ତରଫରୁ ମଧ୍ୟ ଏହିପରି ନିଜ ନିଜର କଲେଜମାନ ରହିବ । କମର୍ସ ବା ବ୍ୟାପାରଗତ ଶିକ୍ଷା ଲାଗି ମଧ୍ୟ କଲେଜ ଖୋଲାଯିବ, ବର୍ତ୍ତମାନ କଳା, ଚିକିତ୍ସା-ବିଜ୍ଞାନ, କୃଷି-ବିଜ୍ଞାନ ବାକି ରହିଲା । ଆଜି ମଧ୍ୟ ବେସରକାରୀ ଭାବରେ ଚାଲୁଥିବା ଏକାଧିକ କଳା-କଲେଜ ଆତ୍ମନିର୍ଭରଶୀଳ ହୋଇଛି । ତେଣୁ ରାଷ୍ଟ୍ର ତରଫରୁ ଏ ଧରଣର କଲେଜ ଚାଲିବ ନାହିଁ । ସ୍ୱୀକୃତି-ପ୍ରାପ୍ତ ହସ୍ପିଟାଲଗୁଡ଼ିକ ସହିତ ମେଡିକାଲ କଲେଜମାନ ସଂଯୁକ୍ତ ହୋଇ ରହିବ । ମେଡ଼ିକାଲ କଲେଜଗୁଡ଼ିକ ଧନୀଲୋକମାନଙ୍କ ଭିତରେ ଲୋକପ୍ରିୟ ହୋଇଥାଏ । ତେଣୁ ସେମାନେ ଆପଣା ସନକୁ ପାଣ୍ଠି ସଂଗ୍ରହ କରି ଇଚ୍ଛାକଲେ ମେଡ଼ିକାଲ କଲେଜମାନ ଚଳାଇପାରିବେ ଏବଂ ଆପଣା ନାମର ଯୋଗ୍ୟ ହେବାକୁ ହେଲେ, କୃଷି କଲେଜଗୁଡ଼ିକୁ ଆତ୍ମନିର୍ଭର ଭାବେ ଚାଲିବାକୁ ପଡିବ । କୃଷି କଲେଜରୁ ଡିଗ୍ରୀ ନେଇ ବାହାରିଥିବା କେତେକ ଗ୍ରାଜୁଏଟ୍‌ଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ମୋର ଏକ ଦୁଃଖଦାୟକ ଅଭିଜ୍ଞତା ରହିଛି । ସେମାନେ ନିଜର ପାଠ୍ୟ ବିଷୟରେ ଏକ ଉପର-ଠାଉରିଆ ଜ୍ଞାନଲାଭ କରିଛନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କଠାରେ ବ୍ୟାବହାରିକ ଅଭିଜ୍ଞତାର ଅଭାବ ରହିଅଛି । ମାତ୍ର ଦେଶର ଆବଶ୍ୟକତା ପୂରଣ କରିବାରେ ସାହାଯ୍ୟ କରୁଥିବା କେତେକ ଆତ୍ମନିର୍ଭରଶୀଳ କୃଷି ଫାର୍ମର ଅଧୀନତାରେ ରହି ଯଦି ସେମାନେ କୃଷି ବିଦ୍ୟା ଶିଖିଥାନ୍ତେ, ତେବେ ଡିଗ୍ରୀ ପାଇବା ପରେ ସେମାନଙ୍କୁ ପୁଣି ନିଯୁକ୍ତିଦାତା ସଂସ୍ଥାର ବ୍ୟୟରେ ଅଭିଜ୍ଞତା ହାସଲ କରିବାକୁ ପଡି ନ ଥାନ୍ତା ।

କେବଳ କଳ୍ପନାରୁ ଏହି ଚିନ୍ତା ପ୍ରସୂତ ନୁହେଁ । ଆମେ ଯଦି ମାନସିକ ଆଳସ୍ୟରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇପାରିବା, ତେବେ କଂଗ୍ରେସ ମନ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇଥିବା ଶିକ୍ଷା ସମସ୍ୟା ଲାଗି ଏହା ସ୍ପଷ୍ଟତଃ ଏକ ଯୁକ୍ତିଯୁକ୍ତ ଓ ବ୍ୟାବହାରିକ ସମାଧାନ ବୋଲି ନିଶ୍ଚୟ ମନେ ହେବ । ଆଜି ନିଜର କାର୍ଯ୍ୟନୀତିଗୁଡ଼ିକୁ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରାଇବା ଲାଗି ମନ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କ ପାଖରେ ସିଭିଲ୍ ସର୍ଭିସ୍‌ର ସଗଠିତ ଓ ସଗଠନକାରୀ ଶକ୍ତି ରହିଛି । ଏପରିକି ଖାମଖିଆଲି ଲାଟ୍ ଓ ବଡ଼ଲାଟଙ୍କ ହୁକୁମକୁ କାର୍ଯ୍ୟରେ ପରିଣତ କରିବାର କୌଶଳ ଏହି ସିଭିଲ୍ ସର୍ଭିସ୍‌ର ଲୋକେ ଜାଣିଛନ୍ତି । ତେଣୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ମନ୍ତ୍ରୀମାନେ ନିଜର ସୁଚିନ୍ତିତ ସିଦ୍ଧାନ୍ତପ୍ରସୂତ କାର୍ଯ୍ୟନୀତି ସେମାନଙ୍କ ଆଗରେ ରଖନ୍ତୁ, ସେମାନେ (ଏହି ସିଭିଲ୍ ସର୍ଭିସ୍‌ର କର୍ମଚାରୀଗଣ) ନିଜର ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ରକ୍ଷାକରି ନିମକ୍‌ସଚ୍ଚା ହୋଇ ରହିବାର ଯୋଗ୍ୟତାକୁ ପ୍ରମାଣ କରନ୍ତୁ ।

ବର୍ତ୍ତମାନ ଶିକ୍ଷକ ପ୍ରଶ୍ନ ବାକି ରହିଲା । ଶିକ୍ଷିତ ଯୁବକ ଓ ଯୁବତୀମାନଙ୍କୁ ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସମୟ, ଅନ୍ତତଃ ପାଞ୍ଚବର୍ଷ ପାଇଁ ଶିକ୍ଷକତା କରିବାକୁ ବାଧ୍ୟ କରାଯାଉ । ଏ ବିଷୟରେ ଅଧ୍ୟାପକ କେ. ଟି. ସାହାଙ୍କ ମତ ମୋ ମନକୁ ବେଶ୍ ପାଇଛି । ତାଙ୍କ ଯୋଗ୍ୟତା ଅନୁରୂପ ଶିକ୍ଷା ସେମାନେ ନେବେ । ଦେଶର ଆର୍ଥିକ ଅବସ୍ଥା ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟିରଖି ଗୁଜୁରାଣ ମେଣ୍ଟିବା ଭଳି ବେତନ ସେମାନଙ୍କୁ ଦିଆଯିବ । ଉଚ୍ଚ ଶିକ୍ଷା ସ୍ତରରେ ଶିକ୍ଷକ ଓ ଅଧ୍ୟାପକମାନେ ଯେଉଁ ମୋଟା ବେତନ ଦାବୀ କରୁଛନ୍ତି, ତାହା ଚଳିବ ନାହିଁ । ଅଧିକତର କାର୍ଯ୍ୟଦକ୍ଷ ବ୍ୟକ୍ତି ଗ୍ରାମର ଶିକ୍ଷକ ସ୍ଥାନରେ ନିଯୁକ୍ତ ହୁଅନ୍ତୁ ।

—ହରିଜନ, ତା ୩୧।୭।୧୯୩୭

୯
ଶିକ୍ଷାରେ ପ୍ରହେଳିକା

"ଏହି ନୂତନ ସଂସ୍କାର (Reforms) ଭିତରେ ସବୁଠାରୁ ନିଷ୍ଠୁର ବିଦ୍ରୂପ ହେଉଛି ଯେ ନିଜର ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷାଦେବା ପାଇଁ ମଦ୍ୟପାନରୁ ଆୟ ଛଡ଼ା ଆମଠାରେ ଆଉ କିଛି ନାହିଁ । ଶିକ୍ଷା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଆମ ଆଗରେ ଏହା ହିଁ ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ ସମସ୍ୟା । ମାତ୍ର ଏଥିରେ ଆମର ବିଚଳିତ ହୋଇପଡ଼ିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ଆମେ ଏହାର ପ୍ରତିକାର ଖୋଜି ବାହାର କରିବା ଦରକାର । ଆମକୁ ଯାହା ମୂଲ୍ୟ ଦେବାକୁ ପଡ଼ୁ ପଛକେ, ଏହାର ସମାଧାନରେ ଯେପରି ପୂର୍ଣ୍ଣ ନିଶାନିବାରଣ ଯୋଜନାରୁ ଆମେ ଅଣୁ ମାତ୍ର ପଛଘୁଞ୍ଚା ନ ଦେଉ । ଯଦି ଆମକୁ ମଦ୍ୟପାନରୁ ଆୟ ନ ମିଳେ, ତେବେ ଆମେ ନିଜର ପିଲାମାନଙ୍କୁ ପାଠ ପଢ଼ାଇପାରିବୁ ନାହିଁ—ଏ କଥା

ଆମ ପକ୍ଷରେ ଲଜ୍ଜାଜନକ ଓ ଅପମାନଜନକ ବୋଲି ଆମେ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିବା ଉଚିତ । ଯଦି ଏପରି ପରିସ୍ଥିତି ଆସି ପହଞ୍ଚେ, ତେବେ ଆମେ ଅପେକ୍ଷାକୃତ କମ୍ ବିପଦଟିକୁ ମୁଣ୍ଡାଇବୁ । ଯଦି ଆମେ କେବଳ ସଂଖ୍ୟା ଦେଖି ବିହ୍ୱଳ ହୋଇ ନ ପଡ଼ୁ ଏବଂ ଆଜିକାଲି ପିଲାମାନେ ଯେଉଁ ଶିକ୍ଷା ପାଉଛନ୍ତି ଠିକ୍ ସେହି ଶିକ୍ଷା ଦେବାକୁ ଲାଳାୟିତ ନ ହେଉଁ, ତେବେ ଏ ସମସ୍ୟା ଆମର ବୁଦ୍ଧି ବଣା କରିଦେବ ନାହିଁ ।"

ପ୍ରଶ୍ନ—ତେବେ ତ ଆପଣ ପ୍ରକୃତରେ ମାଧ୍ୟମିକ ଶିକ୍ଷାକୁ ଏକାବେଳକେ ଉଠାଇଦେବାକୁ ଚାହାନ୍ତି ଏବଂ ମ୍ୟାଟ୍ରିକୁଲେଶନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମସ୍ତ ଶିକ୍ଷା ଗ୍ରାମ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଦେବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରନ୍ତି ।

ଗାନ୍ଧୀଜୀ—ନିଶ୍ଚୟ । ଶେଷରେ ଆପଣଙ୍କର ମାଧ୍ୟମିକ ଶିକ୍ଷା କଅଣ ? ନିଜର ମାତୃଭାଷାରେ ପିଲା ଯେଉଁ ବିଷୟମାନ ଦୁଇ ବର୍ଷରେ ଶିକ୍ଷା କରିପାରିଥାନ୍ତା, ତାକୁ ଗୋଟିଏ ବିଦେଶୀଭାଷା ମାଧ୍ୟମରେ ସାତ ବର୍ଷକାଳ ପଢ଼ିବା ଛଡ଼ା ଆଉ କଅଣ ? ଗୋଟିଏ ବିଦେଶୀ ଭାଷା ମାଧ୍ୟମରେ ପଢ଼ିବାର ବୋଝରୁ ଯଦି ଆପଣ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ମୁକ୍ତ କରିଦିଅନ୍ତେ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କର ହାତ-ଗୋଡ଼କୁ ଲାଭଜନକ ଧନ୍ଦାରେ ଲଗାଇବାକୁ ଶିଖାନ୍ତେ, ତାହାହେଲେ ଏହି ଶିକ୍ଷାପ୍ରହେଳିକାର ସମାଧାନ ହୋଇଯାନ୍ତା । ତାହାହେଲେ ବିନାଦ୍ୱିଧାରେ ଆପଣ ମଦ୍ୟପାନରୁ ଆୟକୁ ବିସର୍ଜନ କରିପାରନ୍ତେ । ମାତ୍ର ଏହି ଆୟ ଆପଣ ପରିତ୍ୟାଗ କରିବେ—ଏ କଥା ଆଗେ ନିଶ୍ଚୟ ଅଙ୍ଗୀକାର କରିବା ଆବଶ୍ୟକ ଏବଂ ତାହାପରେ ଶିକ୍ଷା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଉପାୟ ଚିନ୍ତା କରିବେ । ଏହି ବିଶିଷ୍ଟ ସାହସ ବାନ୍ଧି କାମ ଆରମ୍ଭ କରନ୍ତୁ ।

—ହରିଜନ, ତା ୨୧।୮।୧୯୩୭

୯୦

ବୌଦ୍ଧିକ ଶିକ୍ଷାର ସାଧନ : ହସ୍ତୋଦ୍ୟୋଗ

ମୋର ଭୟ ଯେ ଆପଣ ଏ ସିଦ୍ଧାନ୍ତକୁ ଠିକ୍ ଢଙ୍ଗରେ ବୁଝିପାରି ନାହାନ୍ତି ଯେ, ସୂତାକଟା ଓ ଲୁଗାବୁଣା ଏପରି ପ୍ରଣାଳୀରେ ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯିବ ଯେ, ତାହା ଶିକ୍ଷାର ସାଧନ ହୋଇଯିବ । ଆଜି ତ ତାହା ବୌଦ୍ଧିକ ଶିକ୍ଷାର ଅତିରିକ୍ତ ବିଷୟ ରୂପେ ଅଲଗାଭାବରେ ଦିଆଯାଉଛି । ମୁଁ ଚାହେଁ ଯେ ଆପଣ ଏ ଦୁଇ ପଦ୍ଧତି ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ପ୍ରଭେଦକୁ ବୁଝନ୍ତୁ । ମନେକରନ୍ତୁ, ଜଣେ ବଢ଼େଇ ମୋତେ କାଠକାମ ଶିଖାଉଛି । ମୁଁ ସେହି କାମ ଯନ୍ତ୍ରବତ୍ ଶିଖିନେବି ଏବଂ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଯନ୍ତ୍ରପାତି କି କି କାମରେ ଲାଗେ, ତାହା ମୁଁ ଜାଣିଯିବି । କିନ୍ତୁ, ଏଥିଦ୍ୱାରା କଅଣ ମୋର ବୁଦ୍ଧିର ବିକାଶ ହେବ ? କିନ୍ତୁ ଏହାର ବିପରୀତ, ବଢ଼େଇକାମ ବୈଜ୍ଞାନିକ ଢଙ୍ଗରେ ଶିଖିଥିବା କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତି ଯଦି

ମୋତେ ସେ କାମ ଶିଖାନ୍ତି, ତେବେ ସେ ମୋର ବୁଦ୍ଧିକୁ ମଧ୍ୟ ବିକଶିତ କରିପାରିବେ । ତାହାହେଲେ, ମୁଁ କେବଳ ଜଣେ ଦକ୍ଷ ବଢ଼େଇ ହେବି ନାହିଁ, ଉପରନ୍ତୁ ଜଣେ ଇଞ୍ଜିନିୟର ହୋଇ ପାରିବି । କାରଣ, ବଢ଼େଇଗିରି ଶିଖାଇବା ବେଳେ ସେହି ବିଶେଷଜ୍ଞ ବ୍ୟକ୍ତି ମୋତେ ଗଣିତ ମଧ୍ୟ ଶିଖାଇବେ, କାଠର ପାର୍ଥକ୍ୟ ଓ ତାହାର ବିଶେଷତ୍ୱ, ତାହା କେଉଁଠାରେ ମିଳେ, ଇତ୍ୟାଦି ବି ଶିଖାଇବେ । ଏହିରୂପେ ଭୂଗୋଳ, କୃଷି ବିଷୟରେ ମୋର ଅଳ୍ପ ଅଳ୍ପ କିଛି ଜ୍ଞାନ ହୋଇଯିବ । ସେ ମୋତେ ଯନ୍ତ୍ରପାତିର ଚିତ୍ରାଙ୍କନ ଶିଖାଇବେ; ଏତଦ୍ଦ୍ୱାରା ମୋତେ ରେଖାଗଣିତ ଓ ଅଙ୍କଜ୍ଞାନ ମଧ୍ୟ ଆସିଯିବ । ସମ୍ଭବତଃ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଯେ ଯେଉଁ ବୌଦ୍ଧିକ ଜ୍ଞାନ ଆଜି କେବଳ ଲିଖନ ଓ ପଠନ ଦ୍ୱାରା ଦିଆଯାଉଛି, ଆପଣ ହସ୍ତୋଦ୍ୟୋଗକୁ ତାହା ସହିତ ଯୋଡ଼ୁ ନାହାନ୍ତି । ମୋର ସ୍ୱୀକାର କରିବା ଉଚିତ ଯେ ମୁଁ ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କହିଆସୁଥିଲି କି ବୌଦ୍ଧିକ ଶିକ୍ଷା ସହିତ ହସ୍ତୋଦ୍ୟୋଗ ମଧ୍ୟ ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯାଉ ଏବଂ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଶିକ୍ଷାରେ ହସ୍ତୋଦ୍ୟୋଗକୁ ପ୍ରଧାନ ସ୍ଥାନ ମିଳିବା ଉଚିତ । ମାତ୍ର, ଏବେ ମୁଁ କହୁଛି ଯେ ପିଲାମାନଙ୍କର ବୁଦ୍ଧିକୁ ଜାଗ୍ରତ କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ହସ୍ତୋଦ୍ୟୋଗର ଶିକ୍ଷାକୁ ପ୍ରଧାନ ସାଧନ କରାଯାଉ । ମୁଁ ଏ ଅବସ୍ଥାରେ ଏଥିପାଇଁ ପହଞ୍ଚିଛି ଯେ ଆମର ପିଲାମାନଙ୍କର ବୁଦ୍ଧି ଅକାରଣରେ ବରବାଦ୍ ହେଉଅଛି । ସ୍କୁଲ ଛାଡ଼ିବା ପରେ ସେମାନେ କଅଣ କରିବେ, ତାହା ସେମାନେ ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ । ପ୍ରକୃତରେ ତାକୁ ହିଁ ଖାଣ୍ଟି ଶିକ୍ଷା କହିବା ଉଚିତ, ଯାହାଦ୍ୱାରା ପିଲାର ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ, ବୌଦ୍ଧିକ ଓ ଶାରୀରିକ ଶକ୍ତିଗୁଡ଼ିକର ବିକାଶ ମଧ୍ୟ ହୁଏ । ଆମର ଏ ନୂଆ ଧରଣର ଶିକ୍ଷା ଏ ପ୍ରକାରର ହେଉ, ଯଦ୍ଦ୍ୱାରା ତାହାର ମନରୁ ପଢ଼ା ସାରିବା ପରେ ନିଷ୍କର୍ମା ହୋଇ ବସି ରହିବାର ସାରା ଭୟ ଦୂର ହୋଇଯିବ ।

—ମୂଳହିନ୍ଦୀରୁ । ହରିଜନ ସେବକ, ତା ୧୧ । ୯ । ୧୯୩୭

୨୨

ଆତ୍ମ-ନିର୍ଭରଶୀଳ ଶିକ୍ଷା

ଡକ୍ଟର ଏ. ଲକ୍ଷ୍ମୀପତି ଲେଖିଛନ୍ତି—

"ମିଶନାରୀମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପରିଚାଳିତ କେତୋଟି ଶିକ୍ଷା ସଂସ୍ଥା ମୁଁ ଦେଖିବାର ସୁଯୋଗ ପାଇଛି । ସେଠାରେ କେବଳ ସକାଳବେଳାଟା ସ୍କୁଲରେ ପାଠପଢ଼ା ଯାଏ ଓ ଉପରବେଳା କୃଷି ବା କୌଣସି କୁଟୀରଶିଳ୍ପ କାର୍ଯ୍ୟ କରାଯାଏ । କାର୍ଯ୍ୟର ଗୁଣ ଓ ପରିମାଣ ଅନୁସାରେ ପିଲାମାନଙ୍କୁ କିଛି ମଜୁରି ମଧ୍ୟ ଦିଆଯାଏ । ଏହା ଫଳରେ ଅନୁଷ୍ଠାନ ଅଳ୍ପ ବହୁତ ଆତ୍ମନିର୍ଭରଶୀଳ ହେବାକୁ ସମର୍ଥ ହୁଏ । ସ୍କୁଲ ଶିକ୍ଷା ପରେ ସଂସାର କ୍ଷେତ୍ରରେ ପ୍ରବେଶ କଲାବେଳେ ଛାତ୍ରମାନେ ଜଳ ବାହାରେ ମତ୍ସ୍ୟର ଦଶା

ଅତୋ ଅନୁଭବ କରନ୍ତି ନାହିଁ । କାରଣ ସେମାନେ ଏପରି କିଛି କାମ ଶିଖିଥାନ୍ତି, ଯାହା ଫଳରେ କି ସେମାନେ ଅନ୍ତତଃ ଆପଣାର ଖାଇବା-ଖର୍ଚ୍ଚ ଭରିପାରିବେ । ସେସବୁ ଅନୁଷ୍ଠାନର ବାତାବରଣ ଶିକ୍ଷାବର୍ଗ ଦ୍ୱାରା ଗତାନୁଗତିକ ଢଙ୍ଗରେ ଚଳୁଥିବା ନୀରସ ରୁଟିନ୍‌ଠାରୁ ଏକାବେଳକେ ଅନ୍ୟ ପ୍ରକାରର ।

"ନିଜର ପରିଶ୍ରମରେ ବାଳକ-ବାଳିକାମାନେ କିଛି ଉତ୍ପାଦନ କରିପାରୁଥାନ୍ତି, ଏପରି ସବୁ ସେଠାରେ ସେମାନେ ସର୍ବଦା ସୁସ୍ଥ ଓ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ଦେଖାଯାନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କର ଶରୀର-ଗଠନ ମଧ୍ୟ ଅଧିକ ଭଲ ହୁଏ । ଗ୍ରୀଷ୍ମ ଛୁଟି ବେଳେ ଅଳ୍ପ ସମୟ ପାଇଁ ପାଠଶାଳା ପୁରାପୁରି ବନ୍ଦ ରହେ ଏବଂ ପିଲାମାନଙ୍କର ସମସ୍ତ ଶକ୍ତି କ୍ଷେତକାମରେ ଲାଗେ । ଏପରିକି, ସହରରେ ରୁଚି ଓ ଆଗ୍ରହ ଅନୁସାରେ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ନାନା ବୈଷୟିକ ଧନ୍ଦାରେ କାମ ଯୋଗାଇ ଦିଆଯାଇ ପାରିବ । ଏହା ଫଳରେ ସେମାନେ ଅନ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାର ସୁଯୋଗ ପାଇବେ ଓ ଅଧିକ ସରସତା ଅନୁଭବ କରିବେ । ଅଭାବଗ୍ରସ୍ତ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ସ୍କୁଲରେ ବଳେଇ ଖାଇବାକୁ ଦିଆଯାଇ ପାରିବ ଏବଂ ସକାଳ ପାଠପଢ଼ା ଭିତରେ ଅଧଘଣ୍ଟାକ ଲାଗି ହେଉଥିବା ଖେଳକୁଦି ବେଳେ ଅନ୍ୟ ଯେଉଁମାନେ ଇଚ୍ଛା କରିବେ, ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ଏହି ସହ-ଭୋଜନରେ ଭାଗ ନେଇ ପାରିବେ । ଏହା ଫଳରେ ଗରିବ ପିଲାମାନେ ଆନନ୍ଦିତ ହୋଇ ସ୍କୁଲକୁ ଆସିବା ଲାଗି ଉତ୍ସାହ ପାଇବେ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କର ପିତାମାତା ବି ସେମାନଙ୍କୁ ନିୟମିତ ଭାବରେ ସ୍କୁଲକୁ ଯିବା ପାଇଁ ଉତ୍ସାହିତ କରିବେ ।

"ଓଳିଏ ସ୍କୁଲ ହେବାର ଏହି ଯୋଜନାଟି ଗ୍ରହଣ କଲେ ପାଠଶାଳାର ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ରାତିରେ ଆମେ ସାକ୍ଷରତା-ପ୍ରସାର କାର୍ଯ୍ୟରେ ଲଗାଇ ପାରିବୁ ଏବଂ ଏଥିପାଇଁ ଅଲଗା ଖରଚ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ନାହିଁ । ସେହିପରି ଘର ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଉପକରଣ ମଧ୍ୟ କାମରେ ଲାଗି ପାରିବ ।

"ମାନ୍ଦ୍ରାଜର ଶିକ୍ଷାମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ଭେଟି ଏବେ ମୁଁ ତାଙ୍କ ହାତରେ ଖଣ୍ଡିଏ ଚିଠି ଦେଇଛି । ସେଥିରେ ମୁଁ ଲେଖିଛି ଯେ, ପ୍ରଧାନତଃ ଅବେଳରେ ସ୍କୁଲ୍ କାର୍ଯ୍ୟ ହେଉଥିବାରୁ ଛାତ୍ର-ଛାତ୍ରୀମାନଙ୍କର ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ-ହାନି ଘଟୁଛି । ମୋ ମତରେ ସବୁ ସ୍କୁଲ ଓ କଲେଜର କାର୍ଯ୍ୟ କେବଳ ସକାଳବେଳା ଅର୍ଥାତ୍ ୭ଟାରୁ ୧୧ଟା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ହେବା ଉଚିତ । ସ୍କୁଲରେ ଚାରି ଘଣ୍ଟା ପାଠପଢ଼ା ହେଲେ ଯଥେଷ୍ଟ ହେବ । ଉପରି ଓଳିଟା ପିଲାଏ ଘରେ ରହିବେ । ସନ୍ଧ୍ୟାବେଳେ ଖେଳ ଓ ବ୍ୟାୟାମ ଚର୍ଚ୍ଚା ବାଗରେ କଟାଇବେ । କେତେକ ପିଲା ଏହି ସମୟରେ ଅନ୍ୟତ୍ର କାମ କରି କିଛି ରୋଜଗାର କରିପାରିବେ ଓ ଅନ୍ୟମାନେ ଆପଣା ବାପ-ମାଆଙ୍କୁ କାମରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିବେ । ଏହାଦ୍ୱାରା ପିଲାମାନେ ନିଜ ବାପ ମାଆଙ୍କର ଅଧିକ ସମ୍ପର୍କରେ ରହିପାରିବେ । ବଂଶଗତ ଧନ୍ଦା ବା ବୃତ୍ତି ପ୍ରତି ରୁଚି ଜାଗ୍ରତ କରିବା ଦିଗରେ ଏହା ଅତ୍ୟାବଶ୍ୟକ ଅଟେ ।

'ଶରୀର-ନିର୍ମାଣ ରାଷ୍ଟ୍ର-ନିର୍ମାଣ ଅଟେ ବୋଲି ଯଦି ଆମେ ଉପଲବ୍ଧି କରୁ, ତେବେ ଯେତେ ବିପ୍ଳବାତ୍ମକ ପରି ମନେ ହେଉଥିଲେ ମୁଦ୍ଧା ପ୍ରସ୍ତାବିତ ପରିବର୍ତ୍ତନଟି ଭାରତୀୟ ସ୍ଥିତି ଓ ଜଳବାୟୁର ଅନୁକୂଳ ଅଟେ ଏବଂ ଅଧିକାଂଶ ଲୋକ ଏହାକୁ ସ୍ୱାଗତ କରିବେ ।''

କେବଳ ସକାଳ ଓଳିଆ ସ୍କୁଲ୍ କାର୍ଯ୍ୟ ହେଉ ବୋଲି ଡକ୍ଟର ଲକ୍ଷ୍ମୀପତି ଯେଉଁ ପ୍ରସ୍ତାବ ଦେଇଛନ୍ତି, ତାହାକୁ ଶିକ୍ଷାନୁଷ୍ଠାନ କର୍ତ୍ତାମାନଙ୍କ ପାଖକୁ ସୁପାରିସ୍ କରିଦେବା ବ୍ୟତୀତ ମୁଁ ଏ ବିଷୟରେ ଅଧିକ କିଛି କହିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁନାହିଁ । ଅଳ୍ପ ବହୁତ ଆତ୍ମନିର୍ଭରଶୀଳ ଅନୁଷ୍ଠାନଗୁଡ଼ିକ ବିଷୟରେ ମୁଁ ଏତିକି କହିବି ଯେ,ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ବା ଅଂଶିକ ଭାବରେ ଆପଣାର ବ୍ୟୟ ଆପେ ବହନ କରିବାକୁ ଥିଲେ ଏବଂ ଆପଣାର ଛାତ୍ରମାନଙ୍କୁ ଯୋଗ୍ୟ କରିବାର ଆଗ୍ରହ ଥିଲେ, ସେଗୁଡ଼ିକ ଏହା ବ୍ୟତୀତ ଆଉ କିଛି କରିପାରନ୍ତେ ନାହିଁ । ତଥାପି, ମୋର ପ୍ରସ୍ତାବରେ କେତେକ ଶିକ୍ଷାବିତ୍ ଚମକି ଯାଇଛନ୍ତି । କାରଣ ପ୍ରଚଳିତ ପ୍ରଣାଳୀ ଛଡ଼ା ଆଉ କିଛି ସେମାନଙ୍କୁ ଜଣା ନାହିଁ । ଶିକ୍ଷା ଆତ୍ମନିର୍ଭରଶୀଳ ହେବା କଥାଟି ତାଙ୍କୁ ଲାଗୁଛି ଯେପରି ଏହାଦ୍ୱାରା ଶିକ୍ଷାର ସମସ୍ତ ମୂଲ୍ୟ ଲୁପ୍ତ ହୋଇଯିବ । ଏହି ପ୍ରସ୍ତାବରେ ସେମାନେ ଅର୍ଥ-ଲିପ୍ସାର ଗନ୍ଧ ପାଉଛନ୍ତି । ଶିକ୍ଷାକ୍ଷେତ୍ରରେ ଋଷୀୟମାନଙ୍କ ଉଦ୍ୟମ ବିଷୟରେ ଏକ ପୁସ୍ତିକା ମୁଁ ପଢ଼ିବାକୁ ପାଉଛି । ଋଷୀୟ ସ୍କୁଲ୍‌ମାନଙ୍କରେ ଦିଆଯାଉଥିବା ବୈଷୟିକ ଶିକ୍ଷା ବିଷୟରେ ଲେଖକ ନିମ୍ନ ପ୍ରକାରେ କହିଛନ୍ତି :

"ତେଣୁ ସେମାନେ ହାତର ଶ୍ରମ ସାର୍ଥକ ହେଉଥିବା ଅନୁଭବ କରନ୍ତି । ମସ୍ତିଷ୍କ ଚାଳନା ଫଳରେ ହାତର ଶ୍ରମ ହାଲୁକା ହୋଇଯାଏ । ଦେଶ-ପ୍ରେମର ଆଦର୍ଶରେ ଅନୁପ୍ରାଣିତ ହୋଇ କାମ କରୁଥିବାରୁ ଶ୍ରମ ମହୀୟାନ୍ ହୋଇ ଉଠେ ।"

ଉପଯୁକ୍ତ ଶିକ୍ଷକ ପାଇଲେ ଆମ ପିଲାମାନେ ଶ୍ରମର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ବୁଝିବେ ଏବଂ ଏହାକୁ ବୌଦ୍ଧିକ ବିକାଶର ଏକ ଅବିଚ୍ଛେଦ୍ୟ ଅଂଶ ଓ ସାଧନ ଜାଣି ସେଥିପ୍ରତି ଶ୍ରଦ୍ଧାବାନ୍ ହେବେ । ନିଜ ଶ୍ରମରେ ଗୁରୁଦକ୍ଷିଣା ଦେବା (ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟୟ ବହନ କରିବା) ଦେଶ-ପ୍ରେମର ପରିଚାୟକ ବୋଲି ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିବେ । ମୋ ପ୍ରସ୍ତାବର ମର୍ମ ହେଉଛି ଯେ କେବଳ ଉତ୍ପାଦନ ପାଇଁ ନୁହେଁ; ମାତ୍ର ଛାତ୍ରର ବୌଦ୍ଧିକ ବିକାଶ ପାଇଁ ମଧ୍ୟ ହସ୍ତଶିଳ୍ପ ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯିବ । ଯଦି ରାଷ୍ଟ୍ର ସାତରୁ ଚଉଦ ବର୍ଷ ବୟସ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଛାତ୍ରର ଦାୟିତ୍ୱ ବହନ କରେ ଓ ଉତ୍ପାଦକ ଧନ୍ଦା ମାଧ୍ୟମରେ ସେମାନଙ୍କ ଦେହ ଓ ମନର ବିକାଶ ସାଧନ କରାଯାଏ, ତେବେ ଆମର ସାଧାରଣ ସ୍କୁଲଗୁଡ଼ିକ ଏତେ ସତ୍ତ୍ୱେ ଆତ୍ମନିର୍ଭରଶୀଳ ହୋଇ ନ ପାରିଲେ ସେଗୁଡ଼ିକ ନକଲି ଓ ଶିକ୍ଷକମାନେ ନିର୍ବୋଧ ବୋଲି କହିବାକୁ ହେବ । ଯଦି ପ୍ରତ୍ୟେକ ବାଳକ ବାଳିକା ସୁଦକ୍ଷ ପଥପ୍ରଦର୍ଶକଙ୍କଦ୍ୱାରା ପରିଚାଳିତ ହୁଅନ୍ତି ଏବଂ ସାମୂହିକ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଯନ୍ତ୍ର ଭଳି ନ ଲଗ

ଅତି ଆଗ୍ରହ ସହକାରେ ସମସ୍ତ ବୁଦ୍ଧି ବୃତ୍ତି ଖଟାଇ କାର୍ଯ୍ୟ କରନ୍ତୁ, ତେବେ ପାଠ୍ୟକ୍ରମର ପ୍ରଥମ ବର୍ଷ ପରେ ଦୈନିକ ଉକ୍ତ ସାମୂହିକ ଶ୍ରମର ମୂଲ୍ୟ ପ୍ରତ୍ୟେକ ପିଲା ପିଛା ଘଣ୍ଟା ପ୍ରତି ଏକ ଅଣା ହେବା ଉଚିତ । ମାସରେ ଛବିଶ ଦିନ ଓ ପ୍ରତ୍ୟହ ଚାରିଘଣ୍ଟା ଲେଖାଏଁ କାମକଲେ, ପ୍ରତ୍ୟେକ ପିଲା ମାସିକ ସାଢ଼େ ଛ' ଟଙ୍କା ଉପାର୍ଜନ କରିପାରିବେ । ଦେଶର ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ପିଲାଙ୍କୁ ଆମେ ଲାଭ-ଦାୟକ କାମ ଯୋଗାଇ ପାରିବା କି ନାହିଁ, ତାହା ହିଁ ହେଉଛି ଅସଲ ପ୍ରଶ୍ନ । ବର୍ଷେ ତାଲିମ ପାଇସାରିବା ପରେ ପିଲାମାନେ ଯେପରି ବଜାରର ମଜୁରି-ହାର ଅନୁସାରେ ଘଣ୍ଟାକୁ ଗୋଟିଏ ଅଣା ଉପାର୍ଜନ କରିପାରିବେ, ସେହି ଅନୁସାରେ ସେମାନଙ୍କର ଶକ୍ତିର ବିନିଯୋଗ କରି ନ ପାରିଲେ, ଆମେ ବୁଦ୍ଧି-ବୃତ୍ତିରେ ଦେବାଳିଆ ହୋଇ ସାରିଲୁଣି ବୋଲି କହିବାକୁ ହେବ । ମୁଁ ଜାଣେଁ ଯେ ଭାରତର ଯେ କୌଣସି ଗ୍ରାମରେ ଗ୍ରାମବାସୀ ଜଣକା ଘଣ୍ଟାରେ ଅଣାଟିଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଉପାର୍ଜନ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ତାହାର କାରଣ ହେଉଛି ଯେ, ଧନୀ ଓ ନିର୍ଦ୍ଧନ ମଧ୍ୟରେ ରହିଥିବା ଦାରୁଣ ବୈଷମ୍ୟ ଆଉ ଆମ ମନରେ ଅସନ୍ତୋଷ ସୃଷ୍ଟି କରୁ ନାହିଁ ଏବଂ ଏ ଦେଶର ସହରବାସୀମାନେ ଗ୍ରାମବାସୀଙ୍କୁ ଶୋଷଣ କରିବା ଭଳି ଅପକର୍ମରେ ବ୍ରିଟିଶ୍ ଶାସନ ସହିତ ସମ୍ଭବତଃ ନିଜର ଅଜ୍ଞାତସାରରେ ମିଳିତ ହୋଇ ସାରିଲେଣି ।

—ହରିଜନ, ତା ୧୧।୯।୧୯୩୭

୧୭

ଆତ୍ମନିର୍ଭର-ଶୀଳ ଶିକ୍ଷା ବିଷୟରେ ଅଧିକ ପଦେ

ଗାନ୍ଧୀଜୀଙ୍କର ଦୁର୍ବଳ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ଓ ଅଧିକ ପରିମାଣ ବିଶ୍ରାମ ନେବା ସତ୍ତ୍ୱେ, ସ୍ୱାବଲମ୍ବୀ ଶିକ୍ଷା ବିଷୟରେ ପୂର୍ବରୁ କିଛି ଚିନ୍ତା କରିଥିବା ଓ ଏହାର ସଫଳତା କାମନା କରି ନିଜର ସାହାଯ୍ୟ ସହଯୋଗ ଦେବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁଥିବା ଯେ କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତି ସହିତ ସେ ଏହି ନୂତନ ପ୍ରସ୍ତାବ ବିଷୟରେ ଆଲୋଚନା ଆରମ୍ଭ କରିଦେଉଥିଲେ । ତାଙ୍କର ତତ୍କାଳୀନ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଆଲୋଚନା ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ଓ ଅଳ୍ପ ସଂଖ୍ୟକ ଥର ହେଉଥିଲେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଥର ଆଲୋଚନାରେ କୌଣସି ନା କୌଣସି ନୂତନ ତଥ୍ୟ ବା ସୂଚନା ଦେଇ ସେ ସମ୍ପୃକ୍ତ ବିଷୟ ଉପରେ ନୂତନ ଆଲୋକପାତ କରୁଥିଲେ । ଯଥାସମ୍ଭବ ଅଳ୍ପ ସମୟ ଭିତରେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ନିଶାନିବାରଣ କାର୍ଯ୍ୟ ହାସଲ କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ମଧ୍ୟରୁ ସ୍ୱାବଲମ୍ବୀ ଶିକ୍ଷାର ଜନ୍ମ ବୋଲି କେତେକଙ୍କର ଧାରଣା । ମାତ୍ର ଏପରି ଧାରଣା ଭୁଲ୍ ବୋଲି ସେ ଥରେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ସତର୍କ କରାଇ ଦେଇଥିଲେ । ସେ କହିଲେ "ଏହି ଆବଶ୍ୟକତା ଦୁଇଟି ପରସ୍ପରଠାରୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର । ଟିକସ ମିଳୁ ବା ନ ମିଳୁ, ଶିକ୍ଷା ହେଉ ବା ନ ହେଉ, ଆମକୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ନିଶା-ନିବାରଣ କାର୍ଯ୍ୟ ହାସଲ କରିବାକୁ ହିଁ ପଡ଼ିବ । ସେହିପରି ଭାରତବର୍ଷର ଗ୍ରାମଶିଳ୍ପର ଆବଶ୍ୟକତାକୁ

ଧ୍ୟାନ ଦେଇ, ଯଦି ଆମର ଗ୍ରାମ୍ୟ ଶିକ୍ଷାକୁ ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ କରିବାକୁ ହୁଏ, ତେବେ ତାକୁ ଆତ୍ମନିର୍ଭରଶୀଳ ହେବାକୁ ହିଁ ହେବ — ଏହି ଦୃଢ଼ ବିଶ୍ୱାସ ନେଇ ଆପଣ କାର୍ଯ୍ୟ ଆରମ୍ଭ କରିବେ ।

ଆଲୋଚନାରେ ବସିଥିବା ଜଣେ ଶିକ୍ଷାବିତ୍ କହିଲେ "ପ୍ରଥମ ବିଷୟରେ ମୋର ଗଭୀର ବିଶ୍ୱାସ ରହିଛି । ନିଶା-ନିବାରଣ ମୋ ନିକଟରେ ସ୍ୱୟଂ ଏକ ଶିକ୍ଷା ଓ ଧ୍ୟେୟ । ତେଣୁ ନିଶା-ନିବାରଣକୁ ସଫଳ କରିବାକୁ ଯାଇ ଶିକ୍ଷାକୁ ତ୍ୟାଗ କରିବାକୁ ମୁଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଅଛି । କିନ୍ତୁ ମୋ ଭିତରେ ଦ୍ୱିତୀୟ ବିଶ୍ୱାସଟି ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆସିନାହିଁ । 'ଶିକ୍ଷାକୁ ସ୍ୱାବଲମ୍ବୀ କରାଯାଇ ପାରିବ', ଏହି କଥା ଉପରେ ମୋର ଏବେ ସୁଦ୍ଧା ବିଶ୍ୱାସ ହେଉ ନାହିଁ ।"

ଗାନ୍ଧୀଜୀ—"ଏହି କ୍ଷେତ୍ରରେ ମଧ୍ୟ ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ଦୃଢ଼ ବିଶ୍ୱାସର ସହିତ କାର୍ଯ୍ୟ ଆରମ୍ଭ କରିବାକୁ କହିବି । କାର୍ଯ୍ୟ ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲେ ଆବଶ୍ୟକ ମାର୍ଗ ଓ ସାଧନ ନିଶ୍ଚୟ ମିଳିଯିବ । ଏହି ଆବଶ୍ୟକତା ବିଷୟରେ ଏତେ ଦିନକେ ଯାଇ ମୋର ଚେତନା ହେଲା, ଏଥିପାଇଁ ମୁଁ ବଡ଼ ଦୁଃଖିତ । ନଚେତ୍ ମୁଁ ନିଜେ ଏହାର ଉପରେ ପ୍ରୟୋଗ ଆରମ୍ଭ କରିଦେଇଥାନ୍ତି । ବର୍ତ୍ତମାନ ମଧ୍ୟ ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ଇଚ୍ଛା ଥିଲେ, ମୁଁ ମୋର ସାମର୍ଥ୍ୟ ଅନୁସାରେ ଶିକ୍ଷାକୁ ସ୍ୱାବଲମ୍ବୀ ଭାବେ ଦେଖାଇବା ଦିଗରେ କିଛି କରିବି । କିନ୍ତୁ ସମାନ ଭାବରେ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କେତେକ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଏହି କେତେ ବର୍ଷ ଧରି ମୋର ସମୟ ଅତିବାହିତ ହୋଇଯାଇଛି । ମାତ୍ର, ଏଥର ସେବା-ଗ୍ରାମରେ ଅବସ୍ଥାନ ମୋ ଭିତରେ ଏହି ବିଶ୍ୱାସ ଆଣିଦେଇଛି । ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଉପଯୁକ୍ତ ଭାବରେ ଉତ୍ସାହିତ କରିବା ଓ ସେମାନଙ୍କର ବିକାଶ ସାଧନ କରିବା ବିଷୟରେ କୌଣସି ଚିନ୍ତା ନ କରି ଆମେ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେମାନଙ୍କର ମସ୍ତିଷ୍କ ଭିତରେ କେବଳ ପୁଞ୍ଜାଏ ଅସଂଲଗ୍ନ ତଥ୍ୟ ଖୁନ୍ଦିବାରେ ଲାଗିଛୁ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଏହି ସ୍ରୋତ ବନ୍ଦ ହେବା ଉଚିତ, ଏବଂ କେବଳ ଫୁରସତ୍ ବେଳରେ ଏକ ଗୌଣ କାର୍ଯ୍ୟ ହିସାବରେ ନୁହେଁ, ବୌଦ୍ଧିକ ଶିକ୍ଷାର ସର୍ବପ୍ରଧାନ ସାଧନ ରୂପେ, ଶରୀର-ଶ୍ରମକୁ ଗ୍ରହଣ କରି ତାହାର ଜରିଆରେ ବାଳକ-ବାଳିକାଙ୍କୁ ଉପଯୁକ୍ତ ଭାବରେ ଶିକ୍ଷା ଦେବାରେ ଆମର ମନୋନିବେଶ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ ଅଟେ ।"

ଶିକ୍ଷାବିତ୍—"ସେ କଥା ମୁଁ ବୁଝୁଛି । କିନ୍ତୁ ସ୍କୁଲଖର୍ଚ୍ଚ ସେଥିରୁ ଉଠିବା ପ୍ରସ୍ତାବ କାହିଁକି ?"

ଗାନ୍ଧୀଜୀ—"ସେଇଥିରୁ ହିଁ ଏହାର ମୂଲ୍ୟ ପରୀକ୍ଷିତ ହେବ । ଚଉଦ ବର୍ଷ ବୟସରେ ଅର୍ଥାତ୍ ସାତ ବର୍ଷର ପାଠ୍ୟକ୍ରମର ଶେଷରେ ପିଲା ଉପାର୍ଜନ-କ୍ଷମ ବ୍ୟକ୍ତି-ରୂପେ ବାହାରିବା ଉଚିତ । ବର୍ତ୍ତମାନ ମଧ୍ୟ ଗରିବ ଘରର ପିଲା ଅତି ସ୍ୱାଭାବିକ ଭାବରେ ପିତାମାତାଙ୍କୁ ନାନା କାର୍ଯ୍ୟରେ ସାହାଯ୍ୟ କରୁଛନ୍ତି । ଅର୍ଥାତ୍ ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ମିଶି କାର୍ଯ୍ୟ ନ କଲେ, ମୋର ବାପ ମାଆ କ'ଣ ଖାଇବେ ଓ ମୋତେ କ'ଣ

ଖୁଆଇବେ, ସ୍ୱତଃ ଏହି ଭାବନାର ବଶବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ସେମାନେ ବାପ-ମାଆଙ୍କୁ କାମରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିଥାନ୍ତି । ଏହା ମଧ୍ୟ ଗୋଟିଏ ପ୍ରକାରର ଶିକ୍ଷା । ଠିକ୍ ସେହିପରି ରାଷ୍ଟ୍ର ମଧ୍ୟ ସାତ ବର୍ଷ ବୟସରେ ପିଲାର ଦାୟିତ୍ୱ ନେବ ଓ ପାଠ ଶେଷରେ ତାହାକୁ ଉପାର୍ଜନ କ୍ଷମ ଅବସ୍ଥାରେ ସମାଜକୁ ଲେଉଟାଇ ଦେବ । ଏହି ପଦ୍ଧତିରେ ପିଲଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷା ଦେବା ଫଳେ ଫଳେ ଆପଣ ବେକାର-ସମସ୍ୟାର ମୂଳୋତ୍ପାଟନ କରିପାରିବେ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ପିଲା କୌଣସି ନା କୌଣସି ଧନ୍ଦାରେ କୁଶଳତା ଅର୍ଜନ କରିବ । ଏହି ବିଶେଷ ଧନ୍ଦାକୁ କେନ୍ଦ୍ର କରି ପିଲାର ମସ୍ତିଷ୍କ, ଶରୀର, ଲିଖନ-କଳା ଆଦି ସବୁ ବିଷୟରେ-ଯଥାର୍ଥ ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯିବ । ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଧନ୍ଦାରେ ସେ ଏକ ନିପୁଣ କାରିଗର ହୋଇ ପାରିବ ।"

ଶିକ୍ଷାବିତ୍—"ମନେ କରନ୍ତୁ ଯେ, ଗୋଟିଏ ପିଲା ଖଦୀ ଉତ୍ପାଦନର କଳା ଓ ବିଜ୍ଞାନକୁ ବିଶେଷ ବିଷୟ ରୂପେ ନେଇଛି । ଏଥିରେ ନିପୁଣତା ଲାଭ କରିବାକୁ ତାକୁ ସାତ ବର୍ଷ ଲାଗିଯିବ ବୋଲି କ'ଣ ଆପଣ ଭାବୁଛନ୍ତି ?"

ଗାନ୍ଧୀଜୀ—"ହଁ, ଯାନ୍ତ୍ରିକ ଭାବରେ ଧନ୍ଦାକୁ ନ ଶିଖିଲେ ସେତିକି ସମୟ ନିଶ୍ଚୟ ଲାଗିବ । ଇତିହାସ ବା ଭାଷାଶିକ୍ଷା ଲାଗି ଆମେ ଏତେ ଅଧିକ ସମୟ କାହିଁକି ଦେଉଛୁଁ ? ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କେବଳ ଏକ କୃତ୍ରିମ ମହତ୍ତ୍ୱ ପାଇ ଆସିଥିବା ଏହିସବୁ ବିଷୟ ଠାରୁ କୌଣସି ଉଦ୍ୟୋଗ ଧନ୍ଦା କ'ଣ କମ ମହତ୍ତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ?"

ଶିକ୍ଷାବିତ୍—"କିନ୍ତୁ ଯେହେତୁ ଆପଣ ପ୍ରଧାନତଃ ସୂତାକଟା ଓ ଲୁଗାବୁଣା ବିଷୟ ଚିନ୍ତା କରୁଛନ୍ତି, ସେଥିରୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ପ୍ରମାଣ ମିଳିଯାଉଛି ଯେ ଆପଣ ଏହି ବିଦ୍ୟାଳୟମାନଙ୍କ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଲୁଗାବୁଣା ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ପରିଣତ କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁଛନ୍ତି । ଏପରି ହୋଇପାରେ ଯେ, ଗୋଟିଏ ପିଲାର ଲୁଗାବୁଣା ଦିଗରେ କୌଣସି ଆଗ୍ରହ ନ ଥାଇ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ବିଷୟ ପ୍ରତି ଆଗ୍ରହ ରହିଛି ।"

ଗାନ୍ଧୀଜୀ—"ଏପରି ହେବା ଅବଶ୍ୟ ସମ୍ଭବ । ସେପରି କ୍ଷେତ୍ରରେ ଆମେ ସେହି ପିଲାକୁ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଧନ୍ଦା ଶିଖାଇବୁଁ । କିନ୍ତୁ ଆପଣଙ୍କୁ ମନେ ରଖିବାକୁ ହେବ ଯେ, ଗୋଟିଏ ସ୍କୁଲରେ ଏକାବେଳକେ ଅନେକଗୁଡ଼ିଏ ଧନ୍ଦା ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯାଇପାରିବ ନାହିଁ । ପଚିଶ ଜଣ ପିଲାଙ୍କ ପାଇଁ ଜଣେ ଶିକ୍ଷକ ରହିବେ ବୋଲି ବିଚାର କରାଯାଇଛି । ତେଣୁ ଯେତେ ଜଣ ଶିକ୍ଷକ ମିଳିବେ, ସେହି ଅନୁପାତରେ ଆମେ ପଚିଶ ଜଣ ପିଲା ଥିବା ସେତିକିଟି ଶ୍ରେଣୀ ବା ସେତିକିଟି ସ୍କୁଲ୍ ନିଶ୍ଚୟ ଖୋଲି ପାରିବୁଁ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ସ୍କୁଲ୍ କୌଣସି ଗୋଟିଏ ବିଶେଷ ଧନ୍ଦା ଶିକ୍ଷା ଦେବ,ଯେପରି କି ବଢ଼େଇକାମ, କମାର କାମ, ଚମଡ଼ା ଟ୍ୟାନିଙ୍ଗ କିମ୍ବା ଜୋତା ତିଆରି କାମକୁ କେନ୍ଦ୍ର କରି ଚାଲିବ । କେବଳ ଗୋଟିଏ କଥା ଉପରେ ଧ୍ୟାନ ରଖିବାକୁ ହେବ ଯେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଧନ୍ଦା ଜରିଆରେ ପିଲାର ବୌଦ୍ଧିକ ବିକାଶ ସାଧନ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ହଁ, ମୁଁ ଅନ୍ୟ ଗୋଟିଏ କଥା ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେବାକୁ ଚାହୁଁଛି । ସହରକୁ ଭୁଲିଯିବାକୁ

ପଡ଼ିବ ଓ ଗାଁରେ ହିଁ ସମସ୍ତ ଧ୍ୟାନ ଓ ଅଭିନିବେଶ ଠୁଳ କରିବାକୁ ହେବ । ଭାରତବର୍ଷର ଗ୍ରାମାଞ୍ଚଳ ଏକ ମହା ସମୁଦ୍ର । ସହରଗୁଡ଼ିକ ଏହି ମହାସମୁଦ୍ର ଭିତରେ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ବିନ୍ଦୁ ପରି । ତେଣୁ, ଇଟା ତିଆରି ଭଳି ଧନ୍ଦା ବିଷୟରେ ଚିନ୍ତା କରିଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ଯଦି କେତେକ ପିଲା ମେକାନିକ୍ୟାଲ ବା ସିଭିଲ୍ ଇଞ୍ଜିନିଅର ହେବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁଥିବେ, ତେବେ ସାତ ବର୍ଷର ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା ସମାପ୍ତ କରି ସେମାନେ ଏହିସବୁ ଉଚ୍ଚତର ଶିକ୍ଷାରେ ବିଶାରଦ ହେବା ପାଇଁ ବିଶେଷଭାବେ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ କଲେଜକୁ ଯାଇପାରିବେ ।

"ଆଉ ଗୋଟିଏ କଥା ଉପରେ ମଧ୍ୟ ମୁଁ ଜୋର ଦେଉଛି । ଅନେକ ବର୍ଷ ଧରି ଆମେ ଶିକ୍ଷାକୁ ଶରୀର-ଶ୍ରମଠାରୁ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ କରି ରଖିଛୁ । ସେହି କାରଣରୁ ହିଁ ଆମେ ଗାଁରେ ଚାଲୁଥିବା ଧନ୍ଦାଗୁଡ଼ିକ ଉପରେ ଯଥେଷ୍ଟ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଇ ବିଚାର କରିପାରି ନାହୁଁ । ଶରୀର-ଶ୍ରମକୁ ଆମେ ହୀନ ବୋଲି ମନେ କରିଆସିଛୁ ଏବଂ ବର୍ଣ୍ଣ-ବ୍ୟବସ୍ଥାକୁ ଶୋଚନୀୟ ଭାବରେ ବିକୃତ କରିସାରିବା ପରେ କଟାଳୀ, ବୁଣାଳୀ, ବଢ଼େଇ ଓ ମୋଚିମାନଙ୍କୁ ଆମେ ଇତର ଜାତି ହିସାବରେ ଦେଖିଆସିଛୁ । ଏହି ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ ଫଳରୁ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କୁ ବୁଦ୍ଧିଜୀବୀମାନଙ୍କଠାରୁ ଦୂରରେ ରଖିବା ହେତୁ ଦେଶରେ କମ୍ପଟନ, ହରଗ୍ରୀଭ୍, ପ୍ରଭୃତିଙ୍କ ପରି ଉଦ୍ଭାବକ ବାହାରିବା ସମ୍ଭବ ହୋଇପାରି ନାହିଁ । ଉଚ୍ଚ ଶିକ୍ଷିତ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ ପରି ଯଦି ଏହି କାରିଗରମାନଙ୍କୁ ଆମେ ସମାଜରେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଓ ଉପଯୁକ୍ତ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଦେଇଥାନ୍ତୁ, ତେବେ ଏ ଦେଶରେ ମଧ୍ୟ କାରିଗରମାନଙ୍କ ଭିତରୁ ମହାନ୍ ଉଦ୍ଭାବକ ଅବଶ୍ୟ ବାହାରି ପାରିଥାଆନ୍ତେ । ଅବଶ୍ୟ ଏ କଥା ସତ୍ୟ ଯେ କଳ ଅରଟ (Spinning jenny) ଏବଂ ପରେ କଳ-ଶକ୍ତିର ଉଦ୍ଭାବନ ବାହାର କରିବା ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସାଧନ ଫଳରେ କଳକାରଖାନାମାନ ବସିଲା ଏବଂ ହଜାର ହଜାର ଲୋକ ବେକାର ହେଲେ । ମୋ ବିଚାରରେ ଏହା ଏକ ବିରାଟ ନୃଶଂସତା । ଗ୍ରାମ ଉପରେ ସମସ୍ତ ଧ୍ୟାନ ଠୁଳ କରିବା ଦ୍ୱାରା ଆମର ଲକ୍ଷ୍ୟ ସୃଜନ-ପଟୁତା ଉପରେ ରହିବ । ଅର୍ଥାତ୍, ଧନ୍ଦାର ଆମୂଳଚୂଳ ଜ୍ଞାନ ଏପରି ଗଭୀର ହେବ, ଯାହା ଗ୍ରାମର ସାମୂହିକ ଆବଶ୍ୟକତା-ବୋଧକୁ ଜାଗ୍ରତ କରାଇ ତାହାର ପରିପୂରଣ ଦିଗରେ ସହାୟକ ହୋଇ ପାରିବ ।

—ହରିଜନ, ତା ୮।୯।୧୯୩୭

୯୩

ଆତ୍ମନିର୍ଭରଶୀଳ ବିଦ୍ୟାଳୟ

"ଲୋକସଂଖ୍ୟା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ସମ୍ପଦର ଅଳ୍ପତା ଆମର ଅର୍ଥନୈତିକ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶାର ବିଶେଷ ଲକ୍ଷଣ ଅଟେ । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ, ଭାରତବର୍ଷରେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଆଉ

ଅନାବିଷ୍କୃତ ଭୂମି ନାହିଁ କିମ୍ବା ଉପକରଣ ବା ପ୍ରୟୋଜନାତିରିକ୍ତ ଅର୍ଥରାଶି ରୂପ ବ୍ୟାଧିରେ ଆମେ ଆକ୍ରାନ୍ତ ନୋହୁଁ । ତେଣୁ ଆମର ସୀମିତ ସମ୍ବଳକୁ ଯଥୋଚିତ ପ୍ରକୃଷ୍ଟ ଭାବରେ କାମରେ ଲଗାଇବା ପାଇଁ ତାଲିମ ପାଇଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ ଉପରେ ତାହାର ସଦ୍‌ବ୍ୟବହାର ଦାୟିତ୍ୱ ନ୍ୟସ୍ତ ହେବା ଉଚିତ । ଶହେ ଜଣ ମନୁଷ୍ୟ ଏଠିସେଠି କିଛି ଜମି ଶହେଟି ପ୍ଲଟ୍‌ରେ ଚାଷକଲେ ହୁଏତ ତହିଁରୁ କେବଳ ପଚାଶ ଜଣଙ୍କର ଖାଦ୍ୟ ମିଳିବ । ମାତ୍ର ଯଦି ଜଣେ ଖତସାର ବିଶେଷଜ୍ଞ, ଜଣେ ଉଦ୍ଭିଦ୍-ପ୍ରଜନନ ବିଶେଷଜ୍ଞ ଓ ଜଳସେଚନ ଇଞ୍ଜିନିଅରଙ୍କୁ ମିଶାଇ, ମାତ୍ର କୋଡ଼ିଏ ଜଣ ଲୋକ ଏକାଠି ସେହି ପରିମାଣ ଜମିକୁ ଚାଷ କରନ୍ତି, ତେବେ ସେଥିରୁ ଶହେ ଜଣଙ୍କର ଖାଦ୍ୟ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇ ପାରିବ । ଶ୍ରମିକମାନଙ୍କର ପାରିବାରିକ ଜୀବନକୁ ବିପର୍ଯ୍ୟସ୍ତ ନ କରି ଓ ସେମାନଙ୍କର ସ୍ୱାଧୀନତାକୁ କ୍ଷୁଣ୍ଣ ନ କରି ସେମାନଙ୍କର ଉତ୍ପାଦନକାରୀ କ୍ଷମତାକୁ ବୃଦ୍ଧି କରିବାର ଯେଉଁ ଉଦ୍ଭାବନ ସମ୍ଭବ ହୋଇଛି, ତାହା ଫଳରେ ବହୁସଂଖ୍ୟକ ଲୋକଙ୍କୁ କାମରୁ ବିରତ ରଖିବା ଆବଶ୍ୟକ ହୋଇପଡ଼ୁଛି । ପଚାଶ ବର୍ଷ ବୟସରେ ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ ଅବସର ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ବାଧ୍ୟ କରିବା ଦେଶ ପକ୍ଷରେ ଗୋଟିଏ କ୍ଷତିକାରକ ସମାଧାନ ଅଟେ । କାରଣ ପଚାଶ ବର୍ଷ ଅତିକ୍ରମ କରିବା ପରେ ହିଁ ସାଧାରଣତଃ ବ୍ୟକ୍ତିର ମାନସିକ ଓ ଶାରୀରିକ ଶକ୍ତି ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ପ୍ରଖର ହୋଇଥାଏ । ତେଣୁ, ଯଥୋଚିତ ଯୋଗ୍ୟତା ହାସଲ କରିବା ପୂର୍ବରୁ ଲୋକମାନଙ୍କୁ ସଂସାର-କ୍ଷେତ୍ରରେ ପ୍ରବେଶ କରିବାକୁ ନ ଦେବା ଉଚିତ ପନ୍ଥା ହେବ ।

"ଆଉ ଟିକିଏ ବ୍ୟାପକ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖିଲେ ଆମେ ବେଶ୍ ଜାଣିପାରିବୁ ଯେ, ଭାରତରେ ଶ୍ରମିକମାନେ ଅତି ଅଳ୍ପ ବୟସରୁ ଶ୍ରମରେ ଲାଗିବା ଆରମ୍ଭ କରିଥିବାରୁ ଭାରତୀୟ ଅର୍ଥନୀତି ଏପରି ଦୁର୍ଦ୍ଦଶାଗ୍ରସ୍ତ ହୋଇପଡ଼ିଛି । ଜଣେ ବଢ଼େଇ ତା'ର ପୁଅକୁ ଏତେ ଚଞ୍ଚଳ ବଢ଼େଇକାମ ଶିଖାଇଥାଏ ଯେ, ବାର ବର୍ଷ ବୟସ ବେଳକୁ ସେହି ପିଲାର ସର୍ବୋଚ୍ଚ ଉପାର୍ଜନ କ୍ଷମତା ଆସିଯାଏ; ତା'ପରେ ସେ କାଳ ବିଳମ୍ବ ନ କରି ବାହା ହୋଇପଡ଼ୁଛି ଓ ସ୍ୱାଧୀନ ଭାବରେ ଆପଣାର ବେଉସା ଆରମ୍ଭ କରୁଛି । ଏହା ଫଳରେ ଉତ୍ପାଦନ ଓ ବିତରଣର ନୂତନ ପଦ୍ଧତିକୁ ସେ ଆଉ ଗ୍ରହଣ କରିପାରୁ ନାହିଁ । ଔଦ୍ୟୋଗିକ ଶିକ୍ଷା ଭିତରେ ପଶିଯାଇ ପିଲାର ଅପରିଣତ ମସ୍ତିଷ୍କ ଖର୍ବ ହୋଇପଡ଼େ ଓ ସେ ସମସ୍ତ ପ୍ରକାରର ବିକାଶ-ଶକ୍ତି ହରାଇ ବସେ । କାମର କୌଣସି ଅର୍ଥନୈତିକ ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ସେ ବୁଝେ ନାହିଁ । ଏପରି ଶ୍ରମିକକୁ ଯେ କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତି ଶୋଷଣ କରିପାରେ । ସେ ନିଜର ସ୍ୱାର୍ଥ-କେନ୍ଦ୍ରିକ ଏକ କ୍ଷୁଦ୍ର ସଂସାର ଭିତରେ ଯେନତେନ ପ୍ରକାରେଣ ବଞ୍ଚିରହି ଓ ବଂଶ ବୃଦ୍ଧି କରି ସନ୍ତୋଷ ଲାଭକରେ । ଭାରତବାସୀଙ୍କର ସଂକୀର୍ଣ୍ଣ ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀ, ଅଳ୍ପରେ ସନ୍ତୋଷ, ଭାଗ୍ୟବାଦୀ ମନୋବୃତ୍ତି, ଜାତିପ୍ରଥା, ମାଦକଦ୍ରବ୍ୟ ସେବନ ଏ ସବୁର ମୂଳରେ ରହିଛି ସେହି ଅପରିଣତ

ଶ୍ରମିକର ବହୁଳତା । ସିଂହଳରେ କଫି ଓ ରବର୍ ବଗିଚାରେ ସାନ ସାନ ପିଲା କାମ କରୁଥିବା ଦେଖି ମୁଁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆତଙ୍କିତ ହୋଇଥିଲି । ବିଦ୍ୟାଳୟମାନ ଅବଶ୍ୟ ଥିଲା, ମାତ୍ର ପିଲାମାନଙ୍କୁ କୌଣସି କାମରେ ଲଗାଇ ଉପାର୍ଜନ କରିବା ପାଇଁ ପିତାମାତା-ମାନେ ଲାଳାୟିତ । ବୟସ୍କବୃନ୍ଦ ପିଲାମାନଙ୍କପ୍ରତି ଏବା ନିଜର କର୍ତ୍ତବ୍ୟରେ ଉଦାସୀନ । ବ୍ୟକ୍ତିବିଶେଷର ଲାଭଦାୟକ ମାତ୍ର ସମାଜର କ୍ଷତିକାରକ, ଏପରି କାର୍ଯ୍ୟକୁ ରୋକିବା ହେଉଛି ସରକାରଙ୍କର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ସିଂହଳ ଦେଶରେ ଥିବା ପ୍ରାକୃତିକ ସମ୍ପଦକୁ କାମରେ ଲଗାଇ ଭୋଗ କରିବାକୁ ଯଥେଷ୍ଟ ସଂଖ୍ୟକ ଲୋକ ନ ଥିଲାବେଳେ, ସାନ ପିଲାଙ୍କୁ କାମରେ ଲଗାଇବା ସପକ୍ଷରେ କୌଣସି ଯୁକ୍ତି ନାହିଁ । ଯେଉଁ ଭାରତବର୍ଷରେ ପିଲାମାନେ କାମରେ ଲାଗିଲେ ବୟସ୍କମାନେ ବେକାର ହୋଇ ପଡ଼ିବେ, ସେଠାରେ ଏହି ପ୍ରଥା ସପକ୍ଷରେ କୌଣସି ଯୁକ୍ତି ହୋଇ ନ ପାରେ ।

"ଏପରି ଭ୍ରାନ୍ତ ବିଶ୍ୱାସ ଆମର ରହିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ ଯେ, ସ୍ୱାବଲମ୍ବୀ-କାରଖାନା ବିଦ୍ୟାଳୟମାନ ପଣ୍ୟ ଉତ୍ପାଦନ ଓ ବିକ୍ରୀ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଶିକ୍ଷା ଦେବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିବ । ବାସ୍ତବ କାର୍ଯ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏହା ଆଇନ ସଂଗତ ଶିଶୁ-ଶ୍ରମ ବ୍ୟତୀତ ଆଉ କିଛି ହେବ ନାହିଁ । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ, କୌଣସି ବିଦ୍ୟାଳୟ ସୂତାକଟାକୁ ଧନ୍ଦାରୂପେ ଗ୍ରହଣ କଲେ, ଚରଖାର ଚକ ବୁଲାଇବା ଏକ ଯାନ୍ତ୍ରିକ କ୍ରିୟା ହୋଇ ପଡ଼ିବ । ଖଣ୍ଡେ ଲୁଗାଲାଗି କେତେ ପରିମାଣ ସୂତା ଦରକାର; ସେହି ହିସାବ ଦ୍ୱାରା ଗଣିତ ଶିକ୍ଷା ହୋଇଯିବ, ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାରର କପା ବୃକ୍ଷର ବିକାଶ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିବା ଦ୍ୱାରା ବିଜ୍ଞାନ ଓ ଭୂଗୋଳ ଶିକ୍ଷା ହୋଇଯିବ ବୋଲି "ହରିଜନ"ର ସମ୍ପାଦକ ଯାହା କହୁଛନ୍ତି,ମୁଁ ସେଥିରେ ଆଦୌ ଏକମତ ନୁହେଁ । ହଁ,ଅଧେ ଅଧେ ସେପରି ଚର୍ଚ୍ଚାରେ ମସ୍ତିଷ୍କକୁ ନିଶ୍ଚୟ ପ୍ରେରଣା ମିଳିପାରେ । କିନ୍ତୁ ବର୍ଷ ବର୍ଷ ଧରି ପ୍ରତିଦିନ ଏହାକୁ ଦୋହରାଇବାରେ ଲାଗିଲେ ତଦ୍ଦ୍ୱାରା ପିଲାର ମସ୍ତିଷ୍କ ଜଡ଼ ହୋଇପଡ଼ିବ ଏବଂ ଧରାବନ୍ଧା ଗତରେ ଚାଲିବାରେ ଅଭ୍ୟସ୍ତ ହୋଇଯିବ । ଜୀବନର ବିବର୍ତ୍ତନ ମଧ୍ୟରେ ମନୁଷ୍ୟ ତିଷ୍ଠି ରହିଥିବାର କାରଣ ଏହା ନୁହେଁ ଯେ, ସେ କୌଣସି ଏକ ବିଶେଷ ସହଜାତ ଆଗ୍ରହକୁ ହାସଲ କରିପାରିଛି, ବରଂ ତା'ର ସାଫଲ୍ୟର କାରଣ ହେଲା ଯେ ସେ ଏପରି ଏକ ସାଧାରଣ ସଂସ୍କୃତିର ଅଧିକାରୀ ହୋଇଥାଏ, ଯେଉଁ ସଂସ୍କୃତି ଜଟିଲ ବାସ୍ତବତାର ନିତ୍ୟ ପରିବର୍ତ୍ତନଶୀଳ ସ୍ପୃହା ମେଣ୍ଟାଇବା ପାଇଁ ଉପଯୁକ୍ତ ଅଟେ । ଆଖି, କାନ ଓ ହାତର ଅନୁଶୀଳନ ଅପରିହାର୍ଯ୍ୟ ଏବଂ ଶରୀର-ଶ୍ରମ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ ହେବା ଉଚିତ । କିନ୍ତୁ ଏ କଥା ଭୁଲିଯିବା ଅନୁଚିତ ଯେ ଆମେ ଯାହାକୁ ହାତର ଶିକ୍ଷା ବୋଲି କହୁଛୁ, ତାହା ମଧ୍ୟ ପ୍ରକୃତରେ ମସ୍ତିଷ୍କର ଶିକ୍ଷା ଅଟେ । ଯଦି ଶିକ୍ଷାଦେବା ବିଦ୍ୟାଳୟର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ହୋଇଥାଏ, ତେବେ ବିକ୍ରି ପାଇଁ ଏକା ଧରଣର ଦ୍ରବ୍ୟ ଉତ୍ପାଦନ କରିବା କଥା ଭୁଲିଯିବାକୁ ହେବ । ପ୍ରୟୋଗ ଓ ନିରୀକ୍ଷଣ ପାଇଁ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାରର କଞ୍ଚାମାଲ ଓ ଯନ୍ତ୍ରପାତି

ଯୋଗାଇ ଦିଆଯିବ, ଏଥିରେ ନଷ୍ଟ ଓ କ୍ଷତି ଅନିବାର୍ଯ୍ୟ । ଚଳନ୍ତି ସଂଖ୍ୟାର 'ହରିଜନ'ରେ ଶ୍ରୀ ପଣ୍ଡ୍ୟାଙ୍କର ହିସାବର ମନୋଯୋଗପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଧ୍ୟୟନରୁ ଆମେ ଜାଣିପାରିବୁ ଯେ, କୌଣସି ବିଦ୍ୟାଳୟ ଏକ ଖାସ୍ ଧନ୍ଦା ଶିକ୍ଷା ଦେଉଥିଲେ ହେଁ ଓ କେବଳ ବୟସ୍କ ପିଲାମାନେ ସେଠାରେ ଶିକ୍ଷା ପାଉଥିଲେ ହେଁ, କ୍ଷତି ନଗଣ୍ୟ ନୁହେଁ । ଯେ କୌଣସି ବିଜ୍ଞାନ କଲେଜ ପରି ଏକ ବୃତ୍ତିମୂଳକ ବିଦ୍ୟାଳୟ ବିଭିନ୍ନ ସାମଗ୍ରୀକୁ ନେଇ ପ୍ରୟୋଗ କଲେ ତଦ୍ଦ୍ୱାରା କେତେକ ସାମଗ୍ରୀ ନଷ୍ଟ ହେବା ନିଶ୍ଚିତ ଅଟେ । ଭାରତବର୍ଷ ପରି ପରିମିତ ସମ୍ପଦ ବିଶିଷ୍ଟ ଦେଶରେ ନିତାନ୍ତ ପ୍ରୟୋଜନକୁ ହିଁ ବୁଝି ଅଳ୍ପସଂଖ୍ୟକ ବିଦ୍ୟାଳୟ ପ୍ରଧାନ କେନ୍ଦ୍ରସ୍ଥାନମାନଙ୍କରେ ଖୋଲଯିବା ଉଚିତ । ଯଦି ଗୋରଖପୁର ଓ ଅଯୋଧ୍ୟା ଅଞ୍ଚଳରୁ ବଚ୍ଛା ହୋଇ ପିଲମାନେ ଚମଡ଼ା କାମ ଶିଖିବା ପାଇଁ କାନପୁର ପଠାଯାନ୍ତି, ତଦ୍ଦ୍ୱାରା ରାଷ୍ଟ୍ରର କୌଣସି କ୍ଷତି ହେବ ନାହିଁ । ମାତ୍ର ବହୁ ସଂଖ୍ୟାରେ ବୃତ୍ତିମୂଳକ ବିଦ୍ୟାଳୟମାନ ବସିଲେ ତଦ୍ଦ୍ୱାରା ଅନେକ କ୍ଷତି ସହିବାକୁ ପଡ଼ିବ ।

"ଆଉ ଏକ ପ୍ରକାରର କ୍ଷତି ସାଧାରଣତଃ କାହାରି ନଜରରେ ପଡ଼େ ନାହିଁ । ସୁଦକ୍ଷ ବୟସ୍କ ଶ୍ରମିକ ଉନ୍ନତ ଯନ୍ତ୍ରପାତି ସାହାଯ୍ୟରେ ଅଧସେର ଗୁଲା ନେଇ ଚାରି ଜଣଙ୍କର ଲୁଗା ତିଆରି କରିପାରେ; କିନ୍ତୁ ଅନଭିଜ୍ଞ ଶ୍ରମିକ ସେହି ତୁଳନାରେ କୌଣସିମତେ ଦୁଇ ଜଣଙ୍କ ପାଇଁ ଯଥେଷ୍ଟ ବସ୍ତ୍ର ତିଆରି କରିପାରିବ । ଫଳରେ ଭାରତବର୍ଷରେ ସବୁ ଲୋକଙ୍କୁ ଲୁଗା ଯୋଗାଇବାକୁ ହେଲେ ଆବଶ୍ୟକ ପରିମାଣର ଦୁଇଗୁଣ ଜମିରେ କପାଚାଷ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଅନ୍ୟପ୍ରକାରେ କହିଲେ, ଅନଭିଜ୍ଞ ଶ୍ରମିକ ସାହାଯ୍ୟରେ ସମଗ୍ର ଦେଶକୁ ଲୁଗା ଯୋଗାଇବାକୁ ହେଲେ, କପା ଚାଷ ଲାଗି ଯେତେ ଜମି ଦରକାର ହେବ, ସୁଦକ୍ଷ ଶ୍ରମିକ ଦ୍ୱାରା ଆମେ ସେତିକି ଜମିରେ କପା ଓ ଖାଦ୍ୟ ଶସ୍ୟ ଦୁଇଟିଯାକ ଉତ୍ପନ୍ନ କରିପାରିବୁ ।

"ତୃତୀୟ କ୍ଷତି ପ୍ରତି ମଧ୍ୟ ଧ୍ୟାନ ଦେବା ଉଚିତ । ସ୍କୁଲପିଲାମାନେ ସୌଖୀନ ସାମଗ୍ରୀ ତିଆରି କରିପାରିବେ ବୋଲି ଆମକୁ ବୁଝାଯାଇଥାଏ । ଏବେ ଏକ ଢେଙ୍କାନାଳ ବିଦ୍ୟାଳୟର ଜଣେ ପୁରାତନ ଛାତ୍ରକୁ ମୁଁ ପ୍ଲାଇଉଡ୍‌ର ଖେଳନା ତିଆରି କରୁଥିବା ଦେଖିଲି । କାଠ, ପେଚକଣ୍ଟା, ବ୍ୟବହୃତ ଯନ୍ତ୍ରପାତି ସବୁ ବିଦେଶରୁ ଆମଦାନି ହୋଇଛି । ଏହିପରି ହସ୍ତଶିଳ୍ପ ଦ୍ୱାରା ଭାରତରେ ବିଦେଶୀ ଦ୍ରବ୍ୟ ଲାଗି ଏକ ବଜାର ସୃଷ୍ଟି ହେବ । ଏହି ବଜାର ଆଗରୁ ଆମ ଦେଶରେ ନ ଥିଲା । ପ୍ରଶ୍ନ ଉଠିପାରେ ଯେ, ଆବଶ୍ୟକ ପ୍ଲାଇଉଡ୍ ଆମ ଦେଶରେ ନ କରିବା କାହିଁକି ? କିନ୍ତୁ ଭାରତବର୍ଷରେ ଆମେରିକା ପରି ବଳକା ଜମି ନାହିଁ ଯେ, ଏଠି ଆମେ ପ୍ଲାଇଉଡ୍ ଲାଗି ଜଙ୍ଗଲ ତିଆରି କରିବା । ଦେଶର କଞ୍ଚାମାଲ ଓ ମୂଳଧନକୁ ଅନାବଶ୍ୟକ ପଦାର୍ଥ ଉତ୍ପାଦନରେ ଲଗାଇବାକୁ ଉତ୍ସାହିତ ନ କରି ବନ୍ଦ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ।

"ସ୍କୁଲ୍-କଲେଜ ଏପରି ସ୍ଥାନ, ଯେଉଁଠାରେ ତରୁଣ ମନ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବସ୍ତୁର ବଜାର ଦରକୁ ଦେଖି ତାହାର ଉପାଦେୟତାର ରାଜ୍ୟରେ ବିଚରଣ କରିଥାଏ । ତରୁଣ ବୟସରେ ମନ ଉପରେ ସହଜେ ଦାଗ ପଡ଼େ । ଯଦି ଏହି କୋମଳ ବୟସରେ ସେମାନଙ୍କ ଆଗରେ ପଣ୍ୟ-ଉତ୍ପାଦନ, ବିକ୍ରୟ ଓ ଅର୍ଥୋପାର୍ଜ୍ଜନକୁ ଆଦର୍ଶ ରୂପେ ରଖାଯାଏ, ତେବେ ସେମାନଙ୍କର ଉଚିତ ବିକାଶ ବାଧାପ୍ରାପ୍ତ ହେବ, ଏବଂ ଏପରି ଏକ ପଦ୍ଧତିକୁ ଉତ୍ସାହିତ କରାଯିବ, ଯେଉଁ ପଦ୍ଧତି ଫଳରେ ଆଜିର ଦୁନିଆ ପ୍ରାଚୁର୍ଯ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ଭୋଗୁଛି । ଏହା ସୁବିଦିତ ଯେ, ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣ ବୈଷୟିକ ଶିକ୍ଷା ପ୍ରତି କୌଣସି ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଉ ନ ଥିଲେ ।

"ସାତବର୍ଷର ପାଠକୁ ଦୁଇ ବର୍ଷରେ ଶିକ୍ଷା ଦେଇ ଫଳକ୍ଷେପକୁ ଦ୍ରୁତତର କରିବା କଥାଟା ଏକ ବିସ୍ମୟକର ଭ୍ରମ ମାତ୍ର । ଶିଶୁର ମନ ଭର୍ତ୍ତିହେବା ଅପେକ୍ଷାରେ ଥିବା ଟ୍ରେ୍ୟ କଳସୀ ନୁହେଁ । ଷୋଳ ବର୍ଷ ବୟସରେ ଯାହା ଶିଖିବା ଉଚିତ, ଆଠ ବର୍ଷ ବୟସର ପିଲା ତାହା ଶିଖିପାରିବ ନାହିଁ, କି ଶିକ୍ଷା ଦେବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ଇଂଲଣ୍ଡର ଜାତଣ ବିଦେଶୀ ଭାଷା ନୁହେଁ କିମ୍ବା ଲୋକେ ଯେପରି କଳ୍ପନା କରୁଛନ୍ତି, ଆମେ ପ୍ରକୃତରେ ସେତେ ଅଧିକ ସମୟ ଇଂରାଜୀ ଶିକ୍ଷା ପାଇଁ ଦେଉ ନାହୁଁ । ଆମେ ପ୍ରକୃତରେ ସେତେଦୂର ଅଧିକ ସମୟ ଦେଉଛୁ କି ? ପ୍ରବନ୍ଧ-ଲିଖନ-ବିଦ୍ୟା ମନ ଓ ଭାବର ସାଧନା ଅଟେ ଏବଂ ଏହି ସାଧନା ମନ୍ଥର ହେବ ହିଁ ହେବ । ବାର୍ଷିକ ତଥ୍ୟ ପୁସ୍ତକରୁ (Year Book of Education) ଇଂଲଣ୍ଡର ସ୍କୁଲମାନଙ୍କରେ ବିଭିନ୍ନ ପାଠ୍ୟ ବିଷୟ ପାଇଁ ଧାର୍ଯ୍ୟ ସମୟ ନିମ୍ନରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଗଲା :

ଗ୍ରୁପ-ସମାବେଶ, ଉପସ୍ଥାନ ଓ ଧର୍ମଶିକ୍ଷା—୨୳ ଘଣ୍ଟା
ଇଂରାଜୀ (ପଠନ, ଲିଖନ, ବ୍ୟାକରଣ ଓ
ରଚନା ଅନ୍ତର୍ଗତ) ... —୧୦ ଘଣ୍ଟା
ପାଟିଗଣିତ ଓ ପ୍ରାଥମିକ ଗଣିତ... —୫୳ ଘଣ୍ଟା
ଇତିହାସ ଓ ଭୂଗୋଳ ... —୩ ଘଣ୍ଟା
ବିଜ୍ଞାନ ଓ କଳା (ହସ୍ତକର୍ମ ସମେତ) —୩ ଘଣ୍ଟା
ବ୍ୟାୟାମ, ସଙ୍ଗୀତ ଓ କ୍ରୀଡ଼ା —୩୳ ଘଣ୍ଟା

ମୋଟ — ୨୭୳ ଘଣ୍ଟା

"ପାଠପଢ଼ାରୁ ମୋଟ ସମୟର ଅର୍ଦ୍ଧେକ ଭାଗ ଇଂରାଜୀ ପାଇଁ ଦିଆଯାଉଛି । ଏଠାରେ ଏ କଥା ମଧ୍ୟ ମନେ ରଖିବାକୁ ପଡ଼ିବ ଯେ, ପ୍ରତ୍ୟେକ ପାଠ ସେଠି ଇଂରାଜୀରେ ହିଁ ପଢ଼ାଯାଉଛି । ଜଟିଳତର ଭାଷାରେ ସୂକ୍ଷ୍ମତର ବିଦ୍‌ବତ୍ତା ଅର୍ଜନ କରିବା ଦ୍ୱାରା ବୁଦ୍ଧିବୃତ୍ତି ମହତ୍ତର ଓ ସ୍ପଷ୍ଟତର ହୋଇଉଠେ । ମନୋବିକାଶ ପାଇଁ

ଅବଲମ୍ବିତ ପ୍ରଣାଳୀଗୁଡ଼ିକ ଆମକୁ ଅନୁତ୍ପାଦକ, ଷଡ଼ଯନ୍ତ୍ରକ ଓ ମନ୍ଥର ବୋଲି ମନେ ହୋଇପାରେ । ସାମାଜିକ ଜୀବନରେ ଯଥାସମ୍ଭବ ଅପରର ବସ୍ତୁର ସହିତ ଖାପ ଖୁଆଇବା ଭଳି ମନକୁ ଗଢ଼ିବା ଓ ଶକ୍ତିଶାଳୀ କରିବା ଶିକ୍ଷାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ, ଆମକୁ ଏ କଥା ମନେ ରଖିବାକୁ ହେବ । ବିଦ୍ୟାଳୟରେ କେବଳ ମଣିଷ ତିଆରି ହେବେ ନାହିଁ, ଉପରନ୍ତୁ ଦ୍ରବ୍ୟ ମଧ୍ୟ ତିଆରି ହେବ, ଆମେ ଯେପରି ଏହି ଦାବୀ କରି ନ ବସୁ ।

"ସଂକ୍ଷେପତଃ କହିଲେ ବିଦ୍ୟାଳୟକୁ ସ୍ୱାବଲମ୍ବୀ ଓ ଜାତିକୁ ଦେବାଳିଆ କରିଦେବା ଭଳି ଅବମୃଶ୍ୟକାରୀ ନୀତି ଗ୍ରହଣ କରିବା ବେହିସାବୀ କଥା ହେବ ।

ଜଣେ ଅଧ୍ୟାପକ"

ଉକ୍ତ ଲେଖାଟି ଏକ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର ଜନୈକ ଅଧ୍ୟାପକଙ୍କ ଠାରୁ ଆସିଛି । ସହ-ପତ୍ରରେ ଲେଖକଙ୍କର ସ୍ୱାକ୍ଷର ରହିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଲେଖାଟିରେ ତାହା ନାହିଁ । ତେଣୁ ତାଙ୍କର ନାମ ପ୍ରକାଶ କରିବାରୁ ମୁଁ ବିରତ ହେଉଛି । ଶେଷରେ ପାଠକ ସିନା ବିଷୟବସ୍ତୁ ପଢ଼ିବେ, ଲେଖକଙ୍କୁ ନୁହେଁ । ପୂର୍ବର ବଦ୍ଧମୂଳ ଧାରଣା କପରି ଦୃଷ୍ଟିଶକ୍ତିକୁ ଅଚ୍ଛନ୍ନ କରିଥାଏ, ଏହା ତାହାର ଏକ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ମାତ୍ର । ମୋର ଯୋଜନାକୁ ବୁଝିବା ଲାଗି ଲେଖକ କୌଣସି ଚେଷ୍ଟା କରିନାହାନ୍ତି । ମୋର କଳ୍ପିତ ବିଦ୍ୟାଳୟରୁ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କୁ ସିଂହଳସ୍ଥ ଚା' ବଗିଚାର କ୍ରୀତଦାସ ପ୍ରାୟ ବାଳକମାନଙ୍କ ସହିତ ତୁଳନା କରି ଲେଖକ ନିଜର ଅଜ୍ଞତାର ପରିଚୟ ଦେଇଅଛନ୍ତି । ଚା' ବଗିଚାର ବାଳକମାନଙ୍କୁ କେହି କଦାପି ଛାତ୍ର ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖେ ନାହିଁ, ସେମାନଙ୍କ ପରିଶ୍ରମ ଶିକ୍ଷାର ଅଙ୍ଗ ନୁହେଁ । ମୁଁ ଯେଉଁ ବିଦ୍ୟାଳୟଗୁଡ଼ିକ ପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତାବ କରୁଛି, ସେଠାରେ ପିଲାମାନେ କେବଳ ଇଂରାଜୀ ବ୍ୟତୀତ ହାଇସ୍କୁଲର ସମସ୍ତ ପାଠ୍ୟ ପଢ଼ିବେ; ଡ୍ରିଲ୍ ଏବଂ ସଙ୍ଗୀତ ମଧ୍ୟ ଶିଖିବେ, ଏହା ବ୍ୟତୀତ ଗୋଟିଏ ଧନ୍ଦା ମଧ୍ୟ ରହିବ । ଏପରି ବିଦ୍ୟାଳୟକୁ କାରଖାନା କହିବା ଏକ ତଥ୍ୟାବଳୀକୁ ଜାଣିଶୁଣି ଅସ୍ୱୀକାର କରିବାର ଜିଦ୍ ସଙ୍ଗେ ସମାନ । ଗୋଟିଏ ମର୍କଟ ବ୍ୟତୀତ ଅପର ପ୍ରାଣୀକୁ ଅଦୌ ଦେଖି ନଥିବା ଜଣେ ମନୁଷ୍ୟ ମାନବାକୃତିର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ବର୍ଣ୍ଣନାକୁ ନ ପଢ଼ି, ଯେଉଁ ବେତେକାଂଶରେ ଏହାର ବାନରାକୃତି ସହିତ ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ଅଛି କେବଳ ସେତିକ ଜାଣି, ମନୁଷ୍ୟ ଜାତିକୁ ମର୍କଟ ବୋଲି କହିବା ଯେପରି କଥା, ଉପର୍ଯ୍ୟୁକ୍ତ ପ୍ରସ୍ତାବ ଠିକ୍ ସେହିପରି । ଯୋଜନାରୁ ଯେତେ ବେଶୀ ଫଳ ମିଳିବାର ଦାବୀ ମୁଁ କରୁଛି, ସବୁଗୁଡ଼ାକ ଆଶା କରିବା ଠିକ୍ ନୁହେଁ ବୋଲି ଜନସାଧାରଣଙ୍କୁ ସତର୍କ କରି ଦେଇଥିଲେ, ଅଧ୍ୟାପକଙ୍କ କଥାର କିଛି ମୂଲ୍ୟ ରହିଥାଆନ୍ତା । ତଥାପି ସେପରି ସତର୍କବାଣୀର ଆବଶ୍ୟକତା ନ ଥିଲା, ଯେହେତୁ ମୁଁ ନିଜେ ସେ କଥା କହି ସାରିଛି ।

ମୋର ପ୍ରସ୍ତାବ ଅଭିନବ ବୋଲି ମୁଁ ମାନୁଛି । କିନ୍ତୁ ଅଭିନବତା କୌଣସି ଅପରାଧ ନୁହେଁ । ଏହି ପ୍ରସ୍ତାବ ପଛରେ ଯଥେଷ୍ଟ ଅଭିଜ୍ଞତା ନାହିଁ ବୋଲି ମୁଁ ମାନୁଛି । ମାତ୍ର, ମୋ ସହକର୍ମୀମାନଙ୍କର ଓ ମୋର ଏହି ବିଷୟରେ ଯେତିକି

ଅଭିଜ୍ଞତା ଅଛି, ସେଥିରୁ ମୋର ଆଶା ହେଉଛି ଯେ ନିଷ୍ଠାର ସହିତ ଅନୁସୃତ ହେଲେ ଏହି ଯୋଜନା ସଫଳ ହେବ । ଏହା ବିଫଳ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରୟୋଗ କରି ଦେଖିବା ଦ୍ୱାରା ରାଷ୍ଟ୍ରର କୌଣସି କ୍ଷତି ହେବ ନାହିଁ । ଆଂଶିକ ସଫଳ ହୋଇ-ପାରିଲେ ମଧ୍ୟ ତଦ୍ଦ୍ୱାରା ବହୁତ ଲାଭ ହେବ । ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଉପାୟରେ ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷାକୁ ଅବୈତନିକ, ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ ଓ ଫଳପ୍ରଦ କରାଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ପ୍ରଚଳିତ ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା ଗୋଟିଏ ଜାଲ ଓ ପ୍ରବଞ୍ଚନା, ଏ କଥା ସମସ୍ତେ ସ୍ୱୀକାର କରିବେ ।

ଯୋଜନାକୁ ଯଥାସମ୍ଭବ ସମର୍ଥନ କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ହିଁ ଶ୍ରୀ ନରହରି ପରୀଖଙ୍କର ତଥ୍ୟଯୁକ୍ତିକ ଲେଖାଯାଇଛି । ତାହା ଚୂଡ଼ାନ୍ତ ନୁହେଁ, ମାତ୍ର ଉଦ୍ଦୀପନ-ବ୍ୟଞ୍ଜକ । ଶ୍ରଦ୍ଧାଳୁ ବ୍ୟକ୍ତି ତହିଁରୁ ବହୁ ଉପାଦେୟ ତଥ୍ୟ ପାଇବେ । ସାତବର୍ଷ କଥାଟା ଯୋଜନାର ପୂର୍ଣ୍ଣତା ପାଇଁ ପ୍ରୟୋଜନୀୟ ଅଙ୍ଗ ନୁହେଁ । ଯେଉଁ ବୌଦ୍ଧିକ ସ୍ତରରେ ପହଞ୍ଚିବା କଳ୍ପନା ଅଛି, ସେଥିପାଇଁ ସାତବର୍ଷରୁ ଅଧିକ ସମୟ ଲାଗିପାରେ । ଶିକ୍ଷାକାଳର ସୀମା ବଢ଼ିଗଲେ ଜାତି ବା ରାଷ୍ଟ୍ରର କୌଣସି କ୍ଷତି ହେବନାହିଁ । ଯୋଜନାର ପୂର୍ଣ୍ଣତା ପାଇଁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରୟୋଜନୀୟ କଥା ନିମ୍ନରେ ଦିଆଗଲା ।

(୧) ମୋଟାମୋଟି କହିଲେ ଏକ ବା ଏକାଧିକ ବୃତ୍ତିମୂଳକ ଧନ୍ଦା ହିଁ ବାଳକ ବାଳିକାମାନଙ୍କର ସର୍ବାଙ୍ଗୀନ ବିକାଶ ପାଇଁ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ମାଧ୍ୟମ । ତେଣୁ ଏହାକୁ କେନ୍ଦ୍ର କରି ବିଦ୍ୟାଳୟର ସବୁ ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେବା ଉଚିତ ।

(୨) ମୋଟ ଉପରେ ଏବଂବିଧ ପରିକଳ୍ପିତ ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା ପ୍ରଥମ ବା ଦ୍ୱିତୀୟ ବର୍ଷରେ ହୋଇ ନ ପାରିଲେ ମଧ୍ୟ ଶେଷାଂଶରେ ସ୍ୱାବଲମ୍ବୀ ଅବଶ୍ୟ ହେବ ।

ବୃତ୍ତିମୂଳକ ଧନ୍ଦା ମାଧ୍ୟମରେ ପାଟୀଗଣିତ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବିଷୟ ଶିକ୍ଷାର ସମ୍ଭାବନା ଯେଉଁ ଅଧ୍ୟାପକ ସଂଶୟଗ୍ରସ୍ତ । କୌଣସି ଅଭିଜ୍ଞତା ନ ଥାଇ ସେ ଏପରି କହୁଥିଲାବେଳେ ମୁଁ ନିଜର ଅଭିଜ୍ଞତାରୁ ଏ କଥା କହିପାରୁଛି । ଟ୍ରାନ୍ସଭାଲର ଟଲଷ୍ଟୟ-ଫାର୍ମରେ ଯେଉଁମାନଙ୍କ ଶିକ୍ଷାର ଦାୟିତ୍ୱ ମୁଁ ସିଧାସଳଖ ବହନ କରିଥିଲି, ସେହି ବାଳକ ବାଳିକାଙ୍କର ସର୍ବାଙ୍ଗୀନ ବିକାଶ କରାଇବାରେ ମୋର କୌଣସି ଅସୁବିଧା ହୋଇ ନଥିଲା । ଦିନକୁ ପ୍ରାୟ ଆଠ ଘଣ୍ଟା ବୈଷୟିକ ଶିକ୍ଷା ଲାଭକରିବା ସେଠା ଶିକ୍ଷାର ମୂଳ କଥା ଥିଲା । ପ୍ରତ୍ୟହ ଘଣ୍ଟାଏ ବା ଅତିବେଶୀ ଦୁଇଘଣ୍ଟା ପିଲାମାନେ ବହିପାଠ ପଢ଼ୁଥିଲେ । ମୃତ୍ତିକା ଖନନ, ରନ୍ଧନ, ନଗର ସଫେଇ (ଝାଡ଼ୁ ଦେବା), ଚପଲ ବା ଯୋତା ତିଆରି, ସହଜ କାଠକାମ, ପତ୍ରବାହକ କାର୍ଯ୍ୟ ଆଦି ଧନ୍ଦାର ଅନ୍ତର୍ଗତ ଥିଲା । ଛଅ ବର୍ଷରୁ ଷୋଳ ବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପିଲାମାନେ ସେଠାରେ ରହୁଥିଲେ । ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ସେହି ପ୍ରୟୋଗ ଅଧିକ ସମୃଦ୍ଧ ହୋଇଛି ।

—ହରିଜନ, ତା ୧୮।୯।୧୯୩୭

୯୪

ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷା : ମୋର ଅନ୍ତିମ ଦାନ

ମୁଁ ଏହି ଦେଶ ଆଗରେ ଓ ଏହା ଜରିଆରେ ପୃଥିବୀ ଆଗରେ କିଛି ନୂଆ ବସ୍ତୁର ଉପସ୍ଥାପିତ କରିବାର ଦାବୀ କରିପାରେ । ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମୁଁ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ଚରଣରେ ଯେଉଁ ଭେଟି ଚଢ଼ାଇଛି, ସେଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ଏହି ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷା ମୋତେ ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ କ୍ରାନ୍ତିକାରୀ ଓ ଏଥିପାଇଁ ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ମହତ୍ତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଲାଗୁଅଛି । ଏହାଠାରୁ ଆଉ ଅଧିକ ମହତ୍ତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଓ ଅଧିକ ମୂଲ୍ୟବାନ୍ ଭେଟି ମୁଁ ପୃଥିବୀ ଆଗରେ ଥୋଇପାରିବି, ମୋତେ ଲାଗୁ ନାହିଁ । ଏଥିରେ ମୋର ସାରା ରଚନାତ୍ମକ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମକୁ ବ୍ୟାବହାରିକ ରୂପ ଦେବାର କୁଞ୍ଚିକାଠି ରହିଅଛି । ଯେଉଁ ନୂଆ ଦୁନିଆ ପାଇଁ ମୁଁ ଛଟପଟ ହେଉଛି, ତାହା ଏହିଥିରୁ (ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷାରୁ) ଗଠିତ ହୋଇପାରିବ । ଏହା ମୋର ଅନ୍ତିମ ଉଇଲ୍‌ପତ୍ର କହିଲେ ଚଳେ ।

—ଗୁଜରାଟୀରୁ । ପ୍ରଥମ ଓ୍ୱାର୍ଦ୍ଧା ଶିକ୍ଷା-ପରିଷଦରେ ପ୍ରଦତ୍ତ ବକ୍ତୃତାର ଅଂଶ । ତା ୨୨ । ୯ । ୧୯୩୭ ପୂର୍ବରୁ । 'ଶିକ୍ଷା କା ବିକାସ'ରୁ ।

୯୫

ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷା ବନାମ ପ୍ରୋଜେକ୍ଟ ମେଥଡ୍ *

"ପ୍ରୋଜେକ୍ଟ ମେଥଡ୍" କଅଣ, ତାହା ମୁଁ ଜାଣେ ନାହିଁ । ଏ ବିଷୟରେ ପୁସ୍ତକ-ପାଠର ଭିତ୍ତି ଉପରେ ମୋର ବିଚାର ଗଢ଼ିନାହିଁ । ମୁଁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରଭାବରେ ବିଚାର କରି ଏ ଯୋଜନା ବାହାର କରିଅଛି । ପରନ୍ତୁ, ଆପଣ ଏହି ପଦ୍ଧତି (ପ୍ରୋଜେକ୍ଟ ମେଥଡ୍)ର ଯାହା ବର୍ଣ୍ଣନା କରୁଛନ୍ତି, ସେଥିରୁ ମୋର ମନେ ହେଉଛି ଯେ, ମୋର ଯୋଜନା ତାହାଠାରୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ପୃଥକ୍ ଅଟେ । ପ୍ରୋଜେକ୍ଟ ମେଥଡ୍‌ରେ ତ ଯେଉଁ ବିଷୟ ବା ବସ୍ତୁ ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯାଏ, ତାହା ସହିତ ସମ୍ବନ୍ଧିତ ତାହାର ଯୋଜନା ବା କାର୍ଯ୍ୟ କୃତ୍ରିମ ରୂପେ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରାଯାଏ । ଏହା ଏପରି ଖାଣ୍ଟି କାର୍ଯ୍ୟ ବା ଖାଣ୍ଟି ବସ୍ତୁ ନୁହେଁ, ଯାହା ମନୁଷ୍ୟର ଧନ୍ଦା ମଧ୍ୟରେ ଆସିପାରେ । ତାହା ଉପରେ ହୋଇଥିବା ଟଙ୍କା ଓ ଗୁରୁ-ମାନଙ୍କର ଶ୍ରମ ସମାଜର କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟରେ ଆସେ ନାହିଁ । ଏହା ସମ୍ଭବପର ଯେ ଏହି ପଦ୍ଧତିରେ ବସ୍ତୁ ବା ବିଷୟର ଜ୍ଞାନ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କୁ ଉତ୍ତମରୂପେ ଦିଆଯାଇପାରେ; ମାତ୍ର

* ଆମେରିକାର ଶିକ୍ଷା ବିଶାରଦ ଜ'ନ୍ ଡ୍ୟୁଇଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଉଦ୍ଭାବିତ ଶିକ୍ଷାପଦ୍ଧତି ।

ଏହି ପଦ୍ଧତିରେ ଶିକ୍ଷାଦାନ ଏତେ ବ୍ୟୟସାପେକ୍ଷ ହୋଇପଡ଼ିବ ଯେ, ଧନୀ ଲୋକଙ୍କର ସନ୍ତାନମାନେ ସେଥିରୁ ଉପକୃତ ହୋଇପାରିବେ । ଦରିଦ୍ରରୁ ଦରିଦ୍ରତମ ଶ୍ରେଣୀର ଲୋକଙ୍କର ପିଲାମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଉତ୍ତମ ଶିକ୍ଷା ଯେପରି ସୁଲଭ ହୋଇପାରିବ, ତାହା ମୋର ଚିନ୍ତା । ଏଥିପାଇଁ ମୁଁ ମୋ ଶିକ୍ଷାର କଷଟିରୂପେ ସ୍ୱାବଲମ୍ବନକୁ ନେଇଛି । ଯେଉଁ ଉଦ୍ୟୋଗ ଧନ୍ଦା ଜରିଆରେ ମୁଁ ଶିକ୍ଷା ଦେବାକୁ କହୁଛି, ସେଗୁଡ଼ିକ କେବଳ ବାଳକବାଳିକାମାନଙ୍କର ମନୋରଞ୍ଜନ, ଖେଳ ବା ଶିକ୍ଷା ପାଇଁ ଉଦ୍ଭାବିତ କୃତ୍ରିମ ଉଦ୍ୟୋଗ ବା କାର୍ଯ୍ୟ ନୁହେଁ,ମାତ୍ର ଦେଶର ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ବା କୋଟି କୋଟି ଲୋକଙ୍କର ଜୀବିକା ନିର୍ବାହର ସାଧନ ହୋଇପାରିବା ଭଳି ଖାଣ୍ଟି ଉଦ୍ୟୋଗ ବା ଧନ୍ଦା ଅଟେ ।

—ଗୁଜରାଟୀରୁ । ପ୍ରଥମ ଓ୍ୱାର୍ଦ୍ଧା-ଶିକ୍ଷା-ପରିଷଦ୍‌ରେ ପ୍ରଦତ୍ତ ବାର୍ତ୍ତାର ସାର ।
ତା ୨୨।୧୦।୧୯୩୭ ପୂର୍ବରୁ । 'ଶିକ୍ଷା କା ବିକାସ' ବହିରୁ ।

୧୨
ତୁଚ୍ଛ ଚିନ୍ତା ନୁହେଁ, କାର୍ଯ୍ୟ

ଡକ୍ଟର ଜି. ଏସ୍. ଅରଣ୍ଡେଲ୍ (Dr. G. S, Aurndale) ଓରିଏଣ୍ଟ ଇଲଷ୍ଟ୍ରେଟେଡ୍ ଉଇକ (Orient Illustrated Weekly) ପତ୍ରିକାପାଇଁ ଲେଖିଥିବା ପ୍ରବନ୍ଧର ଗୋଟିଏ ପ୍ରତିଲିପି ମୋ ପାଖକୁ ଆଗରୁ ପଠାଇଛନ୍ତି, ଏଥିସହିତ ନିମ୍ନଲିଖିତ ଚିଠିଟି ମଧ୍ୟ ଲେଖିଛନ୍ତି—

"ଆପଣ ଜାଣନ୍ତି, ଏହି ଦେଶର ଶିକ୍ଷା ଅଞ୍ଚଳରେ ଯେପରି କୃତ୍ରିମତାପୂର୍ଣ୍ଣ ଥିଲା, ସେପରି ନ ରହି ବାସ୍ତବତାସମ୍ପନ୍ନ ହେଉ । ଗତ ତିରିଶ ବର୍ଷରୁ ଅଧିକ କାଳ ଭାରତବର୍ଷରେ ଶିକ୍ଷା ସହିତ ସକ୍ରିୟ ଭାବରେ ସଂପୃକ୍ତ ଥିବା ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ହିସାବରେ ମୁଁ ଏହି ଲେଖା ଆପଣଙ୍କ ପାଖକୁ ପଠାଉଛି । ହୁଏତ ଏଥିରୁ ଆପଣଙ୍କ ବିଚାରର କେତେକ ପ୍ରତିଧ୍ୱନି ପାଇବେ । ମୁଁ ଭାବୁଛି ଆମ ଦେଶରେ ଶିକ୍ଷାର ଗୋଟିଏ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଯୋଜନା ରହିବା ଉଚିତ ଏବଂ ପ୍ରତ୍ୟେକ କଂଗ୍ରେସବାଦୀ ମନ୍ତ୍ରୀମଣ୍ଡଳ ସ୍ୱ ସ୍ୱ ପ୍ରଦେଶରେ ଏହି ଯୋଜନାକୁ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିବା ଲାଗି ଯଥାଶକ୍ତି ଉଦ୍ୟମ କରିବା ଉଚିତ । ଏ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସ୍ୱାଧୀନ ଭାବରେ ବହୁ ଚିନ୍ତା କରାଯାଇଛି । ମୋର ମନେହୁଏ, ଅତି ଶୀଘ୍ର ଶିକ୍ଷାର ସାଧାରଣ ନୀତି ଘୋଷିତ ହେବା ଜରୁରୀ ହେଲାଣି । ତାହାହେଲେ ଜନସାଧାରଣ ଓ ସରକାରଙ୍କର ମିଳିତ ପ୍ରଚେଷ୍ଟା ସମ୍ଭବ ହୋଇପାରିବ ।"

ଉକ୍ତ ପ୍ରବନ୍ଧର କେତୋଟି ମହତ୍ତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରାସଙ୍ଗିକ ଅଂଶକୁ ଏଠାରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରୁଛି । କିପରି କାମ ଆରମ୍ଭ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ, ତାହା ବିଚାର କଲା ପରେ ସେ କହିଛନ୍ତି :

"ଯେଉଁସବୁ ମୂଳନୀତି ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଶିକ୍ଷାର ଆଧାର ହୋଇ ରହିବା ଉଚିତ, ସେଗୁଡ଼ିକର ବିବରଣ ଦେବାଲାଗି ପ୍ରବନ୍ଧରେ ସ୍ଥାନ ନାହିଁ । ମୁଁ ଆଶାକରେ ଯେ, ଧୀରେ ଧୀରେ ସ୍କୁଲ ଓ କଲେଜ ମଧ୍ୟରେ ରହିଥିବା ନିରର୍ଥକ ଭେଦ ବର୍ଗ୍ଗରକୁ ଆମେ ଅତିକ୍ରମ କରିପିବା । ତେଣୁ ଅନ୍ତତଃ ବିଦ୍ୟାଳୟ ସ୍ତରରେ ଯେତେଦୂରଯାଏ ବାଳକ ଓ ବାଳିକା ସଂପୃକ୍ତ, ଆମର ଶିକ୍ଷାନୀତି ଅମୂଳଚୂଳ କର୍ମ-ମୂଳକ ହେବା ଆବଶ୍ୟକ ।

"ଚନ୍ତାର ଉଦ୍ଦୀପନା ଯେତେ ଅଧିକ ହେଉ ପଛକେ କାର୍ଯ୍ୟଦ୍ୱାରା ରୂପାୟିତ ନ ହେଲେ ଏହାର କୌଣସି ମୂଲ୍ୟ ନାହିଁ । ଆବେଗ ଓ ଅନୁଭୂତି ବିଷୟରେ ଠିକ୍ ଏହି କଥା ପ୍ରଯୋଜ୍ୟ । ଅଥଚ ଅତ୍ୟାଧୁନିକ ଶିକ୍ଷା-ପ୍ରଣାଳୀରେ ଅତି ବିପଜ୍ଜନକ ଭାବରେ ଏହି ନିୟମ ଅବହେଳିତ ହୋଇଥାଏ । ଭାରତ ଚାହେଁ ଯେ ତାହାର ଯୁବକ ଯୁବତୀମାନେ କର୍ମକୁଶଳ ହେବେ । ଶିକ୍ଷା ମାଧ୍ୟମରେ ଏହି କର୍ମୀମାନଙ୍କର ଚରିତ୍ର ଏପରି ବିକଶିତ ହେବ ଯେ, ସ୍ୱାଭାବିକ କର୍ମପ୍ରବଣତା, ବ୍ୟାବହାରିକ ଯୋଗ୍ୟତା ଓ ସେବା ମଧ୍ୟରେ ସେହି ଚରିତ୍ର ପ୍ରକଟିତ ହେଉଥିବ । ଆବେଷ୍ଟନୀ ଓ ବଂଶ-ପରମ୍ପରାର ଅନ୍ତରାଳରେ ଜୀବନର ଯେକୌଣସି କ୍ଷେତ୍ରରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ଗଲେ ସବୁଠି କାର୍ଯ୍ୟଟିକୁ ସୁଷ୍ଠୁରୂପେ ସମ୍ପନ୍ନ କରିପାରିବେ, ଏପରି ଯୋଗ୍ୟତା-ସମ୍ପନ୍ନ ତରୁଣ ନାଗରିକ ଭାରତର ଲୋଡ଼ା ହେଉଛି । ପ୍ରତ୍ୟେକ ପାଠ୍ୟ ବିଷୟ ନିୟମ, ଶୃଙ୍ଖଳା ଓ ଜୀବନର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତ କରିଥାଏ । ଏହି କଥାକୁ ଶିକ୍ଷକ ତଥାକଥିତ ତଥ୍ୟନିଷ୍ଠତାରୂପ ଆସକ୍ତିରେ ବୁଡ଼ିଯାଇ ଭୁଲିଯିବା ଅନୁଚିତ । ସେମାନେ ମନେ ରଖିବା ଉଚିତ ଯେ, ଆମର ବୁଦ୍ଧିଗ୍ରାହ୍ୟ ଜଗତରେ ତଥ୍ୟ ବୋଲି କିଛି ନାହିଁ, ସବୁ କେବଳ ଧାରଣା, ପରମ୍ପରା (Conventions) । ସାର୍ ଆର୍ଥର ଏଡିଙ୍ଗଟନ୍ (Sir Arthur Eddington) ଯଥାର୍ଥରେ କହିଛନ୍ତି ଯେ, ବିଜ୍ଞାନ ନିଶ୍ଚିତତାରୁ ସଂଶୟଆଡ଼କୁ ଗତି କରିବାର ଏକ ବିରାଟ ପଦକ୍ଷେପ ନେଇଛି । (ଅର୍ଥାତ୍ ଆମେ ଯାହାକୁ ସତ୍ୟବୋଲି ଧରିନେଇଥିଲୁ, ସେହିଭଳି କେତେକ ତଥ୍ୟକୁ ସଂଶୟାତ୍ମକ ବୋଲି ବିଜ୍ଞାନ ପ୍ରମାଣ କରିବାରେ ଲାଗିଛି) । ଆମର ଶିକ୍ଷା ଏପରି ହେବା ଦରକାର ଯେ, ଏହାର ସମସ୍ତ ତଥ୍ୟ ଚରମ ସତ୍ୟ ବୋଲି ପିଲା ମନରେ ଧାରଣା ନ ଜନ୍ମାଇ, ଯେଉଁ ଚରିତ୍ର ବ୍ୟକ୍ତି ତଥା ଜାତି ବା ରାଷ୍ଟ୍ର ଉଭୟ ପାଇଁ ସୁଦୃଢ଼ ଭିତ୍ତି ସ୍ୱରୂପ, କେବଳ ସେହି ଚରିତ୍ର ନିର୍ମାଣ ଦିଗରେ ଏହି ତଥ୍ୟଗୁଡ଼ିକୁ ବିନିଯୋଗ କରିବ ।

"ଅରେ ଚରିତ୍ରରେ ଆଲୋଡ଼ନ ଜାଗିଲେ ଆତ୍ମ-ନିର୍ବାହ ଓ ଆତ୍ମୋତ୍ସର୍ଗ ଉଭୟ ଦିଗରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାର ଇଚ୍ଛା ବଳବତୀ ହୋଇଉଠେ । ସେତେବେଳେ କୃଷି ଦ୍ୱାରା ଭୂମାତାର ଆରାଧନା କରି ଯଥାସମ୍ଭବ ତାହାର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ହେବାର ଇଚ୍ଛା ଜାଗେ । ପ୍ରୟୋଜନର ସାରଲ୍ୟ ଓ ଆକାଂକ୍ଷା ଶୁଦ୍ଧି ଦ୍ୱାରା ଭୂମାତା ଉପରେ (ଭାର ଯେତେ ଊଣା କରାଯାଇପାରେ ସେତେ) ନ୍ୟୂନତମ ଭାର ହୋଇ ରହିବାର ଆକାଂକ୍ଷା ମଧ୍ୟ ଜାଗେ । ଭୂମାତାର କୌଣସି ଜଣେ ହେଲେ ସନ୍ତାନ ବସ୍ତ୍ର

ରହିବା ପାଇଁ ଭୂମାତାଠାରୁ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଜୀବନରସ ପାଇବାକୁ ଅକ୍ଷମ ନ ରହିବା ଉଚିତ ବୋଲି ମୋର ଅଭିମତ । ଏଣୁ ସବୁପ୍ରକାର ଶିକ୍ଷାରେ, ଏପରି କି ସହରରେ ଥିବା ଶିକ୍ଷାନୁଷ୍ଠାନ ଭିତରେ ମଧ୍ୟ, ଭୂମି ସହିତ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ସମ୍ପର୍କ ଏକ ଅପରିହାର୍ଯ୍ୟ ଅଙ୍ଗ ହୋଇ ରହୁ ବୋଲି ମୁଁ ଚାହେଁ ।

"ଶିକ୍ଷା କ୍ଷେତ୍ରରେ ଯେଉଁସବୁ ପାରମ୍ପରିକ ଧାରଣା ଶିକ୍ଷାକୁ ଆଜି ଏପରି ବ୍ୟର୍ଥ କରିଛି, ଆମ ମନରୁ ସେସବୁ ଛିନ୍ନ କରି ଫିଙ୍ଗି ଦେବାକୁ ହେବ । କାଗ୍ରେସ୍‌ବାଦୀ ମନ୍ତ୍ରୀମଣ୍ଡଳର ଅସ୍ତିତ୍ୱ ଆମପାଇଁ ଅନୁକୂଳ ଶୁଭ ସଙ୍କେତ । ଏହି ଅବସରରେ ଆମେ ଏପରି ଏକ ଶିକ୍ଷା-ପଦ୍ଧତି ପ୍ରଚଳନ କରିବା, ଯାହା କେବଳ କେତେକ ତଥ୍ୟ ଆହରଣ କରିବାକୁ ନ ଶିଖାଇ, ସର୍ବାଙ୍ଗୀନ ବିକାଶ ସାଧନ କରିବ । ଶିକ୍ଷାଗତ ନାନା କସ୍‌ରତ୍‌ କାଞ୍ଚି ଓ (ଅନ୍ଧ) ବିଶ୍ୱାସର ପାରମ୍ପରିକ ଶିଗଡ଼-ଗୁଡ଼ାକରେ ଆମେ ବନ୍ଦୀ ହୋଇ ରହିଛୁ ଏବଂ ଗାନ୍ଧୀଜୀ ଏବେ ଯେଉଁ ସ୍ୱାବଲମ୍ବୀ ଶିକ୍ଷାର ଆଭାସ ଦେଇଛନ୍ତି, ମୁଁ ତାହାକୁ ସ୍ୱାଗତ କରୁଛି । ସେ ଯେତେଦୂର ଯିବାକୁ ପରାମର୍ଶ ଦେଉଛନ୍ତି, ଆମେ ସେତେଦୂର ଯାଇପାରିବୁ କି ନାହିଁ, ମୁଁ ନିଶ୍ଚିତ ରୂପେ କହିପାରୁ ନାହିଁ । ମାତ୍ର ମୁଁ ତାଙ୍କ ସହିତ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଏକମତ ଯେ, ସାତବର୍ଷର ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ସମାପ୍ତି କରିବା ପରେ ଜଣେ ତରୁଣ ନାଗରିକ 'ଉପାର୍ଜନକ୍ଷମ ହୋଇ ପାରିବା ଉଚିତ ।' ମୁଁ ନିଜେ ମଧ୍ୟ ଅନୁଭବ କରୁଛି ଯେ, ଅଂଶିକ ଭାବରେ ଶିକ୍ଷା ମାଧ୍ୟମରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟକ୍ତି ତା'ର ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ସୃଜନଶକ୍ତି ବିଷୟରେ ସଚେତନ ହେବା ଉଚିତ । କାରଣ ତାହା ମଧ୍ୟରେ ଭଗବତ୍‌ସତ୍ତା କ୍ରିୟାଶୀଳ । ଭଗବାନଙ୍କର ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ଧର୍ମ ହେଉଛି ସୃଷ୍ଟି କରିବା ବା ଗଢ଼ିବାର ଶକ୍ତି, ସେହି ଶକ୍ତି ମଧ୍ୟ ମନୁଷ୍ୟ ଭିତରେ ନିହିତ ଅଛି । ଯଦି ସେହି ଶକ୍ତି ଜାଗ୍ରତ ନ ହେଲା ତେବେ ଶିକ୍ଷାରେ ଆଉ କି ଲାଭ ? ସେତେବେଳେ ତାହା ରୁଚିହୀ କେତେଗୁଡ଼ିଏ (ଅସଂଲଗ୍ନ) ବିଷୟ ଖାଲି ଜାଣିବା । ତାହା ଶିକ୍ଷା ନୁହେଁ ।"

"ଆମ ମୁଣ୍ଡରେ ଯେତିକି ବୁଦ୍ଧି ଅଛି, ହାତରେ ମଧ୍ୟ ସେତିକି ବୁଦ୍ଧି ଅଛି । ମସ୍ତିଷ୍କର ବୁଦ୍ଧି ବହୁକାଳ ଧରି ଆମର ପ୍ରଭୁ ହୋଇ ଆମକୁ ଉତ୍ପୀଡ଼ିତ କରି ଏକଚ୍ଛତ୍ର ଶାସନ ଚଳାଇ ଆସିଛି । ଏଣିକି ଏହାକୁ ନୂତନ ବ୍ୟବହାରରେ ଲଗାଇବା । ଏହା ଆମର ଅନେକ ଭୃତ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ଏକ ଭୃତ୍ୟ ଭଳି ହୋଇ ରହିବ । ଜଣେ ଶିଳ୍ପୀର ହେଉ, କାରିଗରର ହେଉ ବା କୃଷକର ହେଉ, ଯାବତୀୟ ପ୍ରକାରର ଦୈହିକ ଶ୍ରମ, ଯାହା ମୋତେ ମୋର ହାତକୁ ଯେଣି ବଞ୍ଚିବାରେ ସାହାଯ୍ୟ କରେ ଏବଂ ଯଦ୍ଦ୍ୱାରା ସରଳ ଜୀବନ ସମ୍ଭବ ହୁଏ, ପ୍ରକୃତିର ନିରାଭରଣ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରତି ଯାହା ଆମକୁ ଆକର୍ଷଣ କରେ, ସେସବୁକୁ ସର୍ବୋଚ୍ଚ ସ୍ଥାନ ଦେବାକୁ ହେବ ।

"ମୁଁ ଜାଣେ ଯେ ମୋତେ ଏତାଦୃଶ ଶିକ୍ଷା ମିଳିଥିଲେ ମୋର ଜୀବନ ଅଧିକ ସୁଖମୟ ଓ ଅଧିକ ସାର୍ଥକ ହୋଇଥାନ୍ତା ।"

ଜଣେ ସାଧାରଣ ବ୍ୟକ୍ତି ହିସାବରେ ସାଧାରଣ ପାଠକମାନଙ୍କ ସକାଶେ ମୁଁ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯାହା କହିଆସିଛି, ଡକ୍ଟର ଅରଣ୍ଡେଲ୍ ଜଣେ ଶିକ୍ଷାବିତ୍ ହିସାବରେ ଅନ୍ୟ ଶିକ୍ଷାବିତ ପାଇଁ ଏବଂ ଯେଉଁମାନେ ଦେଶର ଯୁବଶକ୍ତିକୁ ଗଢ଼ିବାର ଦାୟିତ୍ୱରେ ଅଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ ତାହାହିଁ କହିଛନ୍ତି । ସ୍ୱାବଲମ୍ବୀ ଶିକ୍ଷା-ଯୋଜନାକୁ ଗ୍ରହଣ କରିବାରେ ସେ ଯେଉଁ ସତର୍କତା ଅବଲମ୍ବନ କରିଛନ୍ତି, ସେଥିରେ ମୁଁ ଆଦୌ ଅସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇନାହିଁ । ମୋ ପାଇଁ ତ ଏହା ଏକ କଠିନ ବିଷୟ । ମୋର କେବଳ ଏତିକି ଦୁଃଖ ଯେ, ଗତ ତିରିଶ ବର୍ଷ ଧରି ମୁଁ ସେହି ଏକ ବିଷୟକୁ କେବଳ ଝାପ୍‌ସା ଭାବରେ ଦେଖିଆସିଛି, ପରିସ୍ଥିତିର ରୂପ ବର୍ତ୍ତମାନ ଏହାକୁ ମୋ ଆଗରେ ସୁସ୍ପଷ୍ଟ କରି ଦେଖାଇ ଦେଉଛି ।

ମୁଁ ୧୯୨୦ ମସିହାରୁ ପ୍ରଚଳିତ ଶିକ୍ଷା ପଦ୍ଧତି ବିରୋଧରେ ଦୃଢ଼ ଭାବରେ କହିଆସୁଛି । ବର୍ତ୍ତମାନ ସାତଟି ପ୍ରଦେଶର ମନ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କ ଉପରେ ଯେତେ ଅଳ୍ପ ହେଉ ପଛକେ ମୋର ପ୍ରଭାବ ପକାଇବାର ସୁଯୋଗ ମୁଁ ପାଉଛି । ଦେଶର ଗୌରବମୟ ସ୍ୱାଧୀନତା ସଂଗ୍ରାମରେ ଏହି ମନ୍ତ୍ରୀମାନେ ମୋର ସହକର୍ମୀ ଥାଇ ମୋ ସହିତ ନାନା ନିର୍ଯାତନା ଭୋଗ କରିଛନ୍ତି । ଏହିସବୁ ପରିସ୍ଥିତି ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରଚଳିତ ଶିକ୍ଷାର ଢଙ୍ଗ ମୂଳରୁ ଚୂଳଯାଏ ପ୍ରଣବ ଅଶୁଦ୍ଧ ବୋଲି ଯାହା ବୁଝାଯାଇଥାଏ, ସେହି ଦୋଷର ନିରାକରଣ ପାଇଁ ଅନ୍ତରରୁ ମୁଁ ଏକ ଅଦମ୍ୟ ଆହ୍ୱାନ ଅନୁଭବ କରୁଅଛି । ଏହି ପଦ୍ଧତିର ତ୍ରୁଟିମାନଙ୍କରେ ଯାହା ପ୍ରକାଶ କରିବାକୁ ଅବିରତ ସଂଗ୍ରାମ ଚଳାଇ ଆସିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଯଥେଷ୍ଟ କହିପାରି ନାହିଁ, ସେହି ଈଶ୍ୱରରୂପୀ ଆଲୋକ ବିଦ୍ୟୁତର ଝଲକ ଭଳି ହଠାତ୍ ମୋ ଅନ୍ତରରେ ପ୍ରକାଶିତ ହେଲା ଏବଂ ଏହାର ସତ୍ୟତା ଦିନକୁ ଦିନ ମୁଁ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ଉପଲବ୍‌ଧି କରୁଛି । ନିଃସ୍ୱାର୍ଥ ଓ ଉଦାରମନା ଶିକ୍ଷାବିତ୍-ମାନଙ୍କର ଅଧ୍ୟୟନ ପାଇଁ ମୁଁ ଦୁଇଟି ପ୍ରସ୍ତାବ ସେମାନଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ରଖୁଛି; ସେମାନଙ୍କର ନିର୍ମଳ ବୁଦ୍ଧିରେ ଏହାର ବିଚାର କରିବା ପାଇଁ ସେମାନଙ୍କୁ ମୁଁ ସାହସ ସହକାରେ ଅନୁରୋଧ କରୁଛି । ପ୍ରଚଳିତ ଧରଣର ଶିକ୍ଷା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସେମାନଙ୍କର କୌଣସି ନିଜସ୍ୱ ମତ ଓ ବଦ୍ଧ ଧାରଣା ଥିଲେ, ତାହା ଏଥିରେ ବାଧା ସୃଷ୍ଟି ନ କରୁ । ମୁଁ ଶିକ୍ଷାରେ ବିଶେଷଜ୍ଞ ପେଶାଦାର ନୁହେଁ ଏବଂ ବୃତ୍ତିମୂଳକ ଅର୍ଥରେ ମୁଁ ଶିକ୍ଷା ବିଷୟରେ ଅଜ୍ଞ; ତଥାପି ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମୁଁ ଯାହା କିଛି କହିଆସିଛି ବା ଲେଖି ଆସିଛି ସେ ସବୁ ଅଜ୍ଞତାପ୍ରସୂତ ଏପରି ଧାରଣାର ବଶବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ମୋ ପ୍ରତି ମତ ବ୍ୟକ୍ତ ନ କରିବାକୁ ସେମାନଙ୍କୁ ମୋର ବିନୀତ ଅନୁରୋଧ । ପ୍ରବାଦ ଅଛି ଯେ,ସ୍ତନ୍ୟପାୟୀ ଶିଶୁ ଓ ଅବୋଧ ବାଳକ ବାଳିକାଙ୍କ ମୁହଁରୁ ସତ୍ୟ ନିଃସୃତ ହୋଇଥାଏ । ଏହା କାବ୍ୟର ଅତିରଂଜନ ହୋଇପାରେ; କିନ୍ତୁ ଏଥିରେ କୌଣସି ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ଯେ ସମସ୍ତ ସମୟରେ ଜ୍ଞାନପୂର୍ଣ୍ଣ କଥା ଶିଶୁ ମୁଖରୁ ବାହାରିଆସେ । ବିଶେଷଜ୍ଞମାନେ ଏଗୁଡ଼ିକୁ

ମାର୍ଜିତ କରି ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ରୂପ ଦେଇଥାନ୍ତୁ । ତେଣୁ ଏକମାତ୍ର ମୂଲ୍ୟ ବା ଗୁଣ ବିଚାର ଦୃଷ୍ଟିରୁ ମୋ ପ୍ରସ୍ତାବଗୁଡ଼ିକୁ ପରୀକ୍ଷା କରିବା ପାଇଁ ମୋର ଅନୁରୋଧ । ଏଠାରେ ସେଗୁଡ଼ିକର ପୁନରୁଲ୍ଲେଖ କଲାବେଳେ ପୂର୍ବ ରୂପରେ ନ ଦେଇ ଯେପରି ମୋ ମନକୁ ଆସୁଛି ସେହି ଭାବରେ ମୁଁ ତାହା ନିମ୍ନରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରୁଛି :

(୧) ଶିଶୁର ମନୋରାଜ୍ୟରେ ସୁପ୍ତ ଥିବା ଯାବତୀୟ ଜ୍ଞାନ-ଭାଣ୍ଡାରକୁ ବାହାରେ ପ୍ରକାଶ କରିବାର ମାଧ୍ୟମ ରୂପେ ଏକ ବୃତ୍ତିମୂଳକ ଶିକ୍ଷା ସହିତ କେବଳ ଇଂରାଜୀ-ବର୍ଜିତ ମାଟ୍ରିକ୍ୟୁଲେଶନ୍ ମାନର ସମସ୍ତ ବିଷୟ ସାତ ବର୍ଷ ବା ତତୋଽଧିକ କାଳ ମଧ୍ୟରେ ଶିକ୍ଷା ଦେଇପାରିବା ଲକ୍ଷ୍ୟ ରଖି ଅଧୁନା ପ୍ରାଥମିକ, ନିମ୍ନ ମାଧ୍ୟମିକ ଓ ଉଚ୍ଚ ମାଧ୍ୟମିକ ନାମରେ ନାମିତ ସମୁଦାୟ ପାଠକୁ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ କରି ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା ପ୍ରବନ୍ଧ ହେବ ।

(୨) ଏବଂବିଧ ଶିକ୍ଷା ସ୍ଥୂଳତଃ ସ୍ୱାବଲମ୍ବୀ ହୋଇପାରିବ ବା ହେବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିବ । ପ୍ରକୃତପକ୍ଷେ ସ୍ୱାବଲମ୍ବନ ହିଁ ଏହି ଶିକ୍ଷାର ବାସ୍ତବତା ପ୍ରମାଣ କରିବ ।

—ହରିଜନ, ତା ୨।୧୦।୧୯୩୭

୧୭

ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷା ସମ୍ମିଳନୀ

ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷା ସମ୍ମିଳନୀ ସମ୍ମୁଖରେ ରହିଥିବା ସମସ୍ୟାମାନ :

ଓାର୍ଦ୍ଧାର ମାରୱାଡ଼ି ହାଇସ୍କୁଲକୁ ଅଲ୍ପଦିନ ପୂର୍ବେ ନବଭାରତ ବିଦ୍ୟାଳୟ ନାମ ଦିଆଯାଇଛି । ସେହି ବିଦ୍ୟାଳୟ ନିଜର ରଜତ-ଜୟନ୍ତୀ ଉତ୍ସବ ପାଳନ କରୁଅଛି । ଏହି ଅବସରରେ ବିଦ୍ୟାଳୟର ପରିଚାଳକମାନେ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ମନୋଭାବାପନ୍ନ ଶିକ୍ଷାବିତ୍‌ମାନଙ୍କର ଏକ କ୍ଷୁଦ୍ର ସମ୍ମିଳନୀ ଡାକିବାକୁ ମନସ୍ଥ କରିଥିଲେ । ବିଚାର କରିବା ପାଇଁ ମୁଁ ଏହି ପତ୍ରିକାର ସ୍ତମ୍ଭଗୁଡ଼ିକରେ ଶିକ୍ଷାର ଯେଉଁ ଯୋଜନାଟି ଉପସ୍ଥାପିତ କରିଅଛି, ତାହା ଆଲୋଚନା କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଏପରି ଏକ ସମ୍ମିଳନୀ ଡାକିବାର ଉପାଦେୟତା ବିଷୟରେ ବିଦ୍ୟାଳୟର ସେକ୍ରେଟାରୀ ଶ୍ରୀ ମନ୍ନାରାୟଣ ଅଗ୍ରୱାଲ ମୋ ସହିତ ପରାମର୍ଶ କରିଥିଲେ ଏବଂ ସମ୍ମିଳନୀ ଡାକିବାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟକୁ ମୁଁ ଅନୁମୋଦନ କରିଥିଲି । ସେଥିରେ ସଭାପତିତ୍ୱ କରିବାକୁ ସେ ମୋତେ ଅନୁରୋଧ କରିଥିଲେ । ଦୁଇଟିଯାକ ପ୍ରସ୍ତାବ ମୋର ମନକୁ ପାଇଥିଲା । ଏଣୁ ଆସନ୍ତା ଅକ୍ଟୋବର ୨୨ ଓ ୩ ତାରିଖରେ ଓାର୍ଦ୍ଧାରେ ଏହି ସମ୍ମିଳନୀ ବସିବ । କେବଳ ନିମନ୍ତ୍ରିତ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ଏଥିରେ ଯୋଗ ଦେବେ । ଏହି ସମସ୍ୟାରେ ବିଶେଷ ଭାବରେ ଆଗ୍ରହୀ ଥାଇ ଯେଉଁମାନେ ଆଲୋଚନାକୁ ଫଳପ୍ରସୂ ଭାବରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିପାରିବେ, ସେପରି ଅଳ୍ପ କେତେକ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ପାଇଁ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଯାଉଛି । ସମ୍ମିଳନୀକୁ

ଦୃଷ୍ଟିଆକର୍ଷଣକାରୀ କରିବାର ଅଭିପ୍ରାୟ ନାହିଁ । ଖାଲି ଦର୍ଶକ ଭାବରେ କେହି ଆସିବା ଆମେ ଚାହୁଁନାହୁଁ । ଏଥିରେ ପ୍ରୟୋଜନୀୟ କଥାମାନ ପଡ଼ିବ । କେବଳ ଅଳ୍ପସଂଖ୍ୟକ ସାମ୍ବାଦିକ ଏଥିରେ ଯୋଗ ଦେବାର ସୁବିଧା ପାଇବେ । ସାମ୍ବାଦିକମାନେ ଜଣେ ବା ଦୁଇଜଣ ପ୍ରତିନିଧି ବାଛି ସମ୍ମିଳନୀକୁ ପଠାନ୍ତୁ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କର ବିବରଣୀର ଅଂଶୀଦାର ହୁଅନ୍ତୁ, ମୋର ପରାମର୍ଶ ।

ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଶ୍ୱାସ ଅଥଚ ସକଳ ନମ୍ରତାର ସହିତ ମୁଁ ଏହି ସମ୍ମିଳନୀରେ ମୋର କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ଯାଉଛି । ମୋ ମନ ଭିତରେ ମୁଁ କୌଣସି ବଦ୍ଧମୂଳ ଧାରଣା ରଖିନାହିଁ । ଅନେକ କଥା ଶିଖିବା ଇଚ୍ଛା ରଖି ଏବଂ ଆବଶ୍ୟକ ହେଲେ ମୋର ମତର ପୁନରାଲୋଚନା ଓ ସଂଶୋଧନ କରିବାକୁ ଖୋଲା ମନ ନେଇ ମୁଁ ସମ୍ମିଳନୀକୁ ଯାଉଛି ।

ସମ୍ମିଳନୀର ବିଚାର ପାଇଁ ମୋ ମନକୁ ନିମ୍ନଲିଖିତ ପ୍ରସ୍ତାବମାନ ବର୍ତ୍ତମାନ ଆସୁଛି :

(୧) କୌଣସି ଆକାରରେ ବା ପ୍ରକାରରେ ପ୍ରଚଳିତ ଶିକ୍ଷା-ପ୍ରଣାଳୀ ଦେଶର ଆବଶ୍ୟକତାଗୁଡ଼ିକୁ ଆଦୌ ପୂରଣ କରିପାରୁ ନାହିଁ । ଶିକ୍ଷା ଦାନର ସମସ୍ତ ଉଚ୍ଚତର ସ୍ତରରେ ଇଂରାଜୀ ଭାଷାକୁ ଶିକ୍ଷାର ମାଧ୍ୟମ କରି ରଖିଥିବାରୁ ତାହା ଦେଶର ଉଚ୍ଚ-ଶିକ୍ଷିତ, ମୁଷ୍ଟିମେୟ ବ୍ୟକ୍ତି ଓ ଅଶିକ୍ଷିତ ଅଗଣିତ ଜନତା ମଧ୍ୟରେ ଏକ ସ୍ଥାୟୀ ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ହୋଇ ରହିଛି । ଏହା ଫଳରେ ଜ୍ଞାନ ଉପରୁ ଝରି ଝରି ଆମ ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ଭିତରକୁ ଭେଦ ପାରି ନାହିଁ । ଇଂରାଜୀ ଭାଷା ଉପରେ ଅତିରିକ୍ତ ଗୁରୁତ୍ୱାରୋପ ଶିକ୍ଷିତବର୍ଗ ଉପରେ ଗୋଟିଏ ବୋଝ ପରି ହୋଇ ରହିଛି ଏବଂ ସେମାନଙ୍କର ମାନସିକ ଶକ୍ତିକୁ ପଙ୍ଗୁ କରି ଦେଇଛି ଏବଂ ନିଜ ଦେଶରେ ସେମାନଙ୍କୁ ପରଦେଶୀ କରିଦେଇଛି । ଔଦ୍ୟୋଗିକ ବା ବୃତ୍ତିମୂଳକ ଶିକ୍ଷାର ଅଭାବ ଶିକ୍ଷିତବର୍ଗଙ୍କୁ କୌଣସି ଉତ୍ପାଦନଶୀଳ କାର୍ଯ୍ୟ ଲାଗି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଯୋଗ୍ୟ କରି ଦେଇଛି ଏବଂ ସେମାନଙ୍କର ଶାରୀରିକ କ୍ଷତି ଘଟାଇଛି । ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷାରେ ବ୍ୟୟିତ ହୋଇଥିବା ଧନ କେବଳ ବରବାଦ୍ ହେଉଛି । କାରଣ, ବାଳକବାଳିକାମାନଙ୍କୁ ଯାହା ଯତ୍‌କିଞ୍ଚିତ୍ ଶିକ୍ଷା ମିଳୁଛି, ସେମାନେ ତାହାକୁ ଶୀଘ୍ର ଭୁଲିଯାଉଛନ୍ତି ଏବଂ ଆମ ଦେଶର ଗାଁ ଓ ସହରର ଆବଶ୍ୟକତା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଏହି ପାଠର ଆଦୌ ମୂଲ୍ୟ ନାହିଁ । ପ୍ରଚଳିତ ଶିକ୍ଷା-ପ୍ରଣାଳୀ ଦ୍ୱାରା ଯେତିକି ଲାଭ ମିଳୁଛି, ତାହା ପ୍ରଧାନ କରଦାତାମାନେ ପାଉ ନାହାନ୍ତି । କାରଣ, ସେମାନଙ୍କର ପିଲା ସେହି ଶିକ୍ଷା ଦ୍ୱାରା ସବୁଠାରୁ ଊଣା ଲାଭବାନ୍ ହେଉଛନ୍ତି ।

(୨) ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷାର ଅବଧିକୁ ଅନ୍ୟୂନ ସାତବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବଢ଼ାଇ ଦିଆଯିବ । ଇଂରାଜୀକୁ ବାଦ୍ ଦେଇ ମାଟ୍ରିକ୍ୟୁଲେଶନ୍ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବର୍ତ୍ତମାନ ଯେତିକି ସାଧାରଣ ଶିକ୍ଷା

ମିଳୁଛି, ତାହା ଏଥିର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ହେବ ଏବଂ ତାହା ସହିତ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଏଠ ଉପଯୋଗୀ ଧନ୍ଦା ମଧ୍ୟ ଶିଖାଇବାକୁ ପଡ଼ିବ ।

(୩) ବାଳକ ବାଳିକାମାନଙ୍କର ସର୍ବାଙ୍ଗୀନ ବିକାଶ ସାଧନ କରିବା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ସମସ୍ତ ବିଷୟ ପାଠ ଯଥାସମ୍ଭବ କୌଣସି ଏକ ଲାଭଜନକ ଧନ୍ଦା ଜରିଆରେ ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯିବା ଉଚିତ । ଅର୍ଥାତ୍ ଧନ୍ଦା ଦ୍ୱାରା ୨ଟି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ସାଧିତ ହୋଇପାରିବ । ଶ୍ରମଲବ୍ଧ ଉତ୍ପାଦନରୁ ଛାତ୍ର ନିଜର ଶିକ୍ଷାର ଖର୍ଚ୍ଚ ବହନ କରିପାରିବ ଏବଂ ସେଥି ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଧନ୍ଦା ଜରିଆରେ ତାହା ଭିତରେ ମନୁଷ୍ୟତ୍ୱର ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିକାଶ ସମ୍ଭବ ହୋଇପାରିବ ।

ପିଲାର ପରିଶ୍ରମରୁ ବିଦ୍ୟାଳୟର ଜମି, ଘର ଓ ଉପକରଣ ବାବଦ ଖରଚ ମଧ୍ୟ ଉଠିବ, ଏପରି ଆଶା କରାଯାଉ ନାହିଁ । କପା, ପଶମ, ରେଶମ ସଂଗ୍ରହ କରିବା, ସଫା କରିବା, କପାରୁ ମଞ୍ଜି ବାହାର କରିବା, ତୂଳା ଭିଣିବା, ସୂତା କାଟିବା, ରଙ୍ଗ ଦେବା, ମଣ୍ଡରେ ବୁଡ଼ାଇବା, ତାଣ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବା, ଦୋ'ସୂତା କରିବା, ଡିଜାଇନ୍ ତିଆରି କରିବା, କପଡ଼ା ବୁଣିବା ଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଫୁଲ ପକାଇବା, ସିଲାଇ କାମ କରିବା, କାଗଜ ତିଆରି କରିବା, ବହି ବାନ୍ଧିବା, କାଠକାମ କରିବା, ଖେଳଣା ତିଆରି କରିବା, ଗୁଡ଼ ତିଆରି କରିବା ଆଦି ବିଭିନ୍ନ ଧନ୍ଦା ନିଃସନ୍ଦେହରେ ସହଜରେ ଛାତ୍ରମାନେ ଶିଖିପାରିବେ ଏବଂ ଏସବୁ ଧନ୍ଦା ଚଳାଇବା ଲାଗି ଖୁବ୍ ବେଶୀ ମୂଳଧନ ଲଗାଇବାକୁ ପଡ଼ିବ ନାହିଁ ।

ଯଦି ଛାତ୍ରମାନଙ୍କର ସ୍ୱ ସ୍ୱ ଅବଲମ୍ବିତ ଧନ୍ଦାରେ ସରକାର ସେମାନଙ୍କୁ ନିଶ୍ଚିତ ଭାବେ କାମ ଯୋଗାଇ ଦିଅନ୍ତି ବା ସରକାର ଧାର୍ଯ୍ୟ ଦରରେ ସେମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଉତ୍ପନ୍ନ ଜିନିଷକୁ କିଣି ନିଅନ୍ତି, ତେବେ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କୁ ଏହି ଶିକ୍ଷା ଜୀବିକାର୍ଜନ ପାଇଁ ଯୋଗ୍ୟ କରିଦେବ ।

(୪) ଉଚ୍ଚତର ଶିକ୍ଷା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣତଃ ବେସରକାରୀ ଉଦ୍ୟମ ଉପରେ ଛାଡ଼ିଦିଆଯିବ ଏବଂ ନାନା ବୃହତ୍ ଶିଳ୍ପୋଦ୍ୟୋଗ, କ୍ଷୁଦ୍ରଶିଳ୍ପ, ସାହିତ୍ୟ ବା ଚାରୁକଳା ଯେ କୌଣସି କ୍ଷେତ୍ରରେ ହେଉ ତାହାର ଆବଶ୍ୟକତା ମେଣ୍ଟାଇବା ପାଇଁ ସେମାନଙ୍କର ଯୋଜନା କରାଯିବ ।

ସରକାରୀ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟମାନ କେବଳ ପରୀକ୍ଷା-ନିୟନ୍ତ୍ରଣକାରୀ ଅନୁଷ୍ଠାନ ଭାବରେ ପରୀକ୍ଷା-ଶୁଳ୍କ ନେଇ ସ୍ୱାବଲମ୍ବୀ ହୋଇ ରହିବ ।

ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟଗୁଡ଼ିକ ଶିକ୍ଷାର ସମସ୍ତ କ୍ଷେତ୍ରର ତତ୍ତ୍ୱାବଧାନ କରିବ । ବିଭିନ୍ନ ବିଷୟ ଲାଗି ପାଠ୍ୟକ୍ରମର ରଚନା ଓ ଅନୁମୋଦନ ଏହାର କାର୍ଯ୍ୟ ହେବ । ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର ପୂର୍ବ ସ୍ୱୀକୃତି ବିନା କୌଣସି ବେସରକାରୀ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଖୋଲିପାରିବ

ନାହିଁ । ଆବଶ୍ୟକ ଯୋଗ୍ୟତାସମ୍ପନ୍ନ ଓ ସାଧୁବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କୁ ନେଇ ଗଠିତ ଯେ କୌଣସି ଅନୁଷ୍ଠାନକୁ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର ପ୍ରମାଣପତ୍ର ମିଳିବାରେ କୌଣସି କଷ୍ଟକର ରହିବ ନାହିଁ, ଅବଶ୍ୟ ରାଷ୍ଟ୍ରକୁ ସେହି ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟଗୁଡ଼ିକ ସକାଶେ କୌଣସି ଖରଚ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ନାହିଁ । କେବଳ କେନ୍ଦ୍ରରେ ଏକ ଶିକ୍ଷା ବିଭାଗ ରହିବ, ଯାହାର ଖର୍ଚ୍ଚ ରାଷ୍ଟ୍ରକୁ ତୁଳାଇବାକୁ ପଡ଼ିବ ।

ସବୁଭାଗର ଆବଶ୍ୟକତାମାନ ପୂରଣ କରିବା ଲାଗି ସରକାର ନିଜର ଶିକ୍ଷାନୁଷ୍ଠାନମାନ ଚଳାଇବାର ଦାୟିତ୍ୱରୁ ଏ ଯୋଜନା ସରକାରଙ୍କୁ ମୁକ୍ତ କରୁ ନାହିଁ । ରାଷ୍ଟ୍ର ଉପରେ ନିଜର ଭାବୀ ନାଗରିକ ଯୁବ ଶ୍ରେଣୀର ଶିକ୍ଷା ପାଇଁ ଯେଉଁ ଗୁରୁଦାୟିତ୍ୱ ଅଛି, ଏହି ଯୋଜନାଟିକୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣଭାବେ ଗ୍ରହଣ କରିପାରିଲେ ସେହି ଗୁରୁତର ସମସ୍ୟାର ସମାଧାନ୍ ହୋଇପାରିବ ।

—ହରିଜନ, ତା ୨।୧୦।୧୯୩୭

୧୮

ହସ୍ତୋଦ୍ୟୋଗ ଦ୍ୱାରା ଶିକ୍ଷା

ଆପଣଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସୂଚିତ ବହୁ ହସ୍ତୋଦ୍ୟୋଗ ମଧ୍ୟରୁ କେତେକର ଉପଯୋଗ କରିବା ପାଇଁ ମୁଁ ଚେଷ୍ଟା କରିବି । ଆପଣଙ୍କ ପାଖରେ ଏତେ ସାଧନ ଅଛି ଯେ, ଆପଣ ଚାହିଁଲେ ନୂଆ କାମ ମଧ୍ୟ ହାତକୁ ନେଇପାରିବେ । ମାତ୍ର ଏଥିପାଇଁ କେତେକ ଖାସ୍ କଥାର ଆବଶ୍ୟକତା ଅଛି । ଆପଣଙ୍କର ବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟକୁ ଭୁଲିଯାଇ ଆପଣ ହାତ ଗୋଡ଼ ଦ୍ୱାରା କାମ କରିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ । ଏଥିପାଇଁ ଆପଣଙ୍କର କାମଧନ୍ଦାରୁ କିଛି ସମୟ ବଞ୍ଚାଇବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଚରଖା ଓ ତକଲିରେ ସୂତାକଟାକୁ ଆରମ୍ଭ କରି ତାକୁ ବୌଦ୍ଧିକ ରୂପ ଦେବାକୁ ହେବ । ଏହି ବିଷୟ ଉପରେ ମୁଁ ଗ୍ରେଗ୍‌ଙ୍କର ଓ ମଗନଲାଲ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ପୁସ୍ତକ ଆପଣଙ୍କଠାକୁ ପଠାଉଛି । ଶ୍ରୀ ଗୁଲଜାରୀଲାଲ ନନ୍ଦା * ବଡ଼ ଆନନ୍ଦରେ ଆପଣଙ୍କୁ ଏ ସବୁ ବିଷୟ ବୁଝାଇବେ । କିନ୍ତୁ, ଆପଣଙ୍କ ପାଇଁ ଏହାଠାରୁ ଅଧିକ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ କଥା ହେବ କି ଆପଣ ସହର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ କୌଣସି ଗ୍ରାମକୁ ଯାଇ ବସନ୍ତୁ ଏବଂ ପାଞ୍ଚଅ, ଦଶଟି ଅଧ ଡଅର କରୁଥିବା ଗରିବ କାରିଗରମାନେ କି ପ୍ରକାରେ ନିଜର ଜୀବିକାନିର୍ବାହ କରୁଛନ୍ତି, ଏହା ଆପଣ ଅଧ୍ୟୟନ କରନ୍ତୁ । ସେମାନଙ୍କର ହାତ-ତିଆରି ମୋଟା ମୋଟା କାମରେ ମଧ୍ୟ ଆପଣ କିଛି କଳା ଦେଖିବାକୁ ପାଇବେ । ମାତ୍ର ବୃଦ୍ଧି ମନ୍ତ୍ରୀ ସହକାରେ ଆପଣଙ୍କର ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣ କରିବାର

---

* ତତ୍କାଳୀନ ଅହମଦାବାଦ ଶ୍ରମିକ ସଂଘର ସମ୍ପାଦକ ଓ ସ୍ୱାଧୀନତା ପରେ ଭାରତର ଜଣେ କେନ୍ଦ୍ରମନ୍ତ୍ରୀ ।

ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ହେଉରୁ ଆପଣ ଜାଣିପାରବେ ଯେ, ସେମାନଙ୍କର କାମ କରବାର ପ୍ରଣାଳୀରେ ଉନ୍ନତ ବା ସଂସ୍କାର କରବାରେ ବହୁ ଅବସର ରହିଛି ଏବଂ ଆପଣ ଦେଖିବେ ଯେ ବହୁ ବର୍ଷରୁ ଏହି ଅଜ୍ଞାନ ଲୋକଙ୍କୁ କେହି ବତାଇ ନାହାନ୍ତି ଯେ, ଆପଣାର କାରଗରୀ ପ୍ରଣାଳୀରେ କ କ ସଂସ୍କାର କରବାକୁ ହେବ । ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଆପଣ ଏହା ମଧ୍ୟ ଉପଲବ୍ଧି କରବେ ଯେ, ଆମଇ ମଧ୍ୟବିତ୍ତ ଶ୍ରେଣୀର ପୂର୍ବଜ ଓ ଆପଣ ତଥା ମୁଁ ଏମାନଙ୍କୁ ଉପେକ୍ଷା କରବା ହେତୁ ଏମାନେ ଅଜ୍ଞାନରେ ରହିଛନ୍ତି । ଆପଣ ଏଥିପାଇଁ ଖୋଲା ମନରେ ବା ଅକପଟ ଭାବରେ ଦୁଃଖିତ ହୋଇପାରନ୍ତି । ତେବେ ଯାଇ ଆପଣ ଜାଣିବେ ଯେ ହସ୍ତୋଦ୍ୟୋଗ ଦ୍ୱାରା ଶିକ୍ଷାଦାନର ମୋର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ କଅଣ । ସମ୍ଭବ ହୋଇପାରେ, ଏସବୁ କଥାର ଅନ୍ୟ କିଛି ପ୍ରଭାବ ଆପଣଙ୍କ ଉପରେ ପଡ଼ିପାରେ ଏବଂ ଆଜିକାଲି ଯାହା କିଛି ଚାଲିଛି, ତାକୁ ଆମେ ବଜାୟ ବା ଅପରିବର୍ତ୍ତିତ ରଖିବାକୁ ଚାହିଁପାରୁଁ ବା ଆପଣ ବର୍ତ୍ତମାନ ଓ ପ୍ରସ୍ତାବିତ ଉଭୟ ସ୍ଥିତିକୁ ପସନ୍ଦ କରି ନ ପାରନ୍ତି ଏବଂ ଆଉ ଗୋଟିଏ ଏକାବେଳକେ ନୂଆ ତୃତୀୟ ପରିସ୍ଥିତି ବାହାର କରିପାରନ୍ତି । ଆପଣ ନିଶ୍ଚିତରୂପେ ଜାଣିରଖନ୍ତୁ ଯେ ତଦ୍ୱାରା ମୁଁ ଅସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହେବି ନାହିଁ । କାରଣ, ମୋର ଖାସ୍ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ତ ମନ, ବଚନ ଓ କର୍ମରେ ସତ୍ୟର ସନ୍ଧାନ କରିବା । ଏଥିପାଇଁ ମୁଁ ପାଗଳ ହୋଇଅଛି, ଏଇଥିପାଇଁ ମୁଁ ବଞ୍ଚି ରହିଛି ଏବଂ ଏଇଥିପାଇଁ ମରିବାକୁ ଚାହୁଁଛି । ଏହି କାରଣରୁ ହିଁ ଆପଣଙ୍କ ପରି ବନ୍ଧୁଙ୍କୁ ଏ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ପ୍ରଶ୍ନୋତ୍ତର କରି ମୋର ସୂଚନାର ଦୋଷ ତ୍ରୁଟି ଦେଖାଇ ଦେବାକୁ ମୁଁ ଆହ୍ୱାନ କରୁଅଛି । ଯଦି କିଏ ମୋତେ ପ୍ରମାଣ କରି ଦେଖାଇ ଦେବେ ଯେ, ମୋର ପ୍ରଣାଳୀ ଭୁଲ, ତେବେ ମୁଁ ମୋର ଭୁଲ ସ୍ୱୀକାର କରିବାରେ ଟିକେ ମାତ୍ର ଦ୍ୱିଧା କରିବି ନାହିଁ । ✳

—ଇଂରେଜୀରୁ । ହରିଜନ । ହରିଜନ ସେବକ, ତା ୨-୧୦-୧୯୩୭

✳ ଗାନ୍ଧୀଜୀଙ୍କର ଜଣେ ଅର୍ଥନୀତିଜ୍ଞ ବନ୍ଧୁ ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷା-ଯୋଜନା ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ କେତେକ ଖୋଲା ବା ସ୍ପଷ୍ଟ ଲେଖା ଗାନ୍ଧୀଜୀଙ୍କ ପାଖକୁ ପଠାଇଥିଲେ । ସେଗୁଡ଼ିକରେ ନିଶା-ନିବାରଣ ଓ ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷା ଯୋଜନା ଉପରେ ମୂଳତଃ ଆର୍ଥିକ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରୁ ବିଚାରମାନ ଥିଲା । ସେହି ଲେଖାଗୁଡ଼ିକରେ ତାଙ୍କର ଶିକ୍ଷା ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ଗୌଣ ହୋଇଯାଇଥିଲା । ତାଙ୍କର ସେହି ଲେଖାଗୁଡ଼ିକର ଉତ୍ତରରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ତାଙ୍କ ନିକଟକୁ ଯେଉଁ ପତ୍ର ପଠାଇଥିଲେ, ସେଥିରୁ ମହତ୍ତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଂଶ ଏଠାରେ ଦିଆଗଲା ।

୫୯

ବମ୍ବେରେ ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା

ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା ପ୍ରଶ୍ନ ନେଇ ଆଲୋଚନା କଲାବେଳେ ମୁଁ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଇଚ୍ଛାକରି ଗାଁ ପିଲାଙ୍କର ଶିକ୍ଷା ଭିତରେ ହିଁ ମୋର ଆଲୋଚନାକୁ ସୀମାବଦ୍ଧ କରିରଖିଛି । କାରଣ, ଭାରତର ଗାଆଁରେ ହିଁ ଭାରତୀୟ ଜନସଂଖ୍ୟାର ସବୁ ବୃହତ୍ତ ଅଂଶ ବାସ କରୁଛନ୍ତି । ଗ୍ରାମର ଏହି ସମସ୍ୟାକୁ ସଫଳ ଭାବରେ ସମାଧାନ କରିପାରିଲେ, ସହରର ଏହି ଶିକ୍ଷା ସମସ୍ୟାର ମଧ୍ୟ ସମାଧାନ ମିଳିଯିବ । କିନ୍ତୁ ବମ୍ବେ ସହରର ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା-ସମସ୍ୟା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଜଣେ ଆଗ୍ରହୀ ବନ୍ଧୁ ନିମ୍ନଲିଖିତ ପ୍ରଶ୍ନଟି ଉଠାଇଛନ୍ତି :

"ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷାର ଖରଚ ତୁଲାଇବା ପ୍ରଶ୍ନ ନେଇ ବର୍ତ୍ତମାନ କଂଗ୍ରେସ ମନ୍ତ୍ରୀମଣ୍ଡଳ ବ୍ୟସ୍ତ । ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷାକୁ ସ୍ୱାବଲମ୍ବୀ କରିବାକୁ ଚହଲ ପଡ଼ିଛି । ବମ୍ବେ ପରି ଏକ ସହରରେ ଏହାକୁ କେତେଦୂର ଓ କପରି କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରାଯାଇ ପାରିବ, ସେଥିଲାଗି ଏହାକୁ ପରୀକ୍ଷା କରି ଦେଖିବା ସମୟୋପଯୋଗୀ ହେବ । ବମ୍ବେ କର୍ପୋରେସନ୍ ବଜେଟରେ ଶିକ୍ଷାଲାଗି ବର୍ଷକୁ ୩୫ରୁ ୩୬ ଲକ୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଟଙ୍କା ଅଛି ବୋଲି କୁହାଯାଇଛି । ଏଠାରେ ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷାକୁ ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ କରିବା ପୂର୍ବରୁ ଏହି ବ୍ୟୟ ବାବଦରେ ଅନ୍ତତଃ କେତେଲକ୍ଷ ଟଙ୍କା ବଢ଼ାଇବା କଥା ବେଶ୍ ଅନୁମାନ କରାଯାଇପାରେ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଶିକ୍ଷକ-ବେତନ ବାବଦରେ ବର୍ଷକୁ କୋଡ଼ିଏ ଲକ୍ଷରୁ ଅଧିକ ଖର୍ଚ୍ଚ ହେଉଛି, ଆଉ ଚାରି ଲକ୍ଷ ଘରଭଡ଼ାରେ ଯାଉଛି । ଅର୍ଥାତ୍, ପ୍ରତ୍ୟେକ ପିଲା ଲାଗି ବର୍ତ୍ତମାନ ୪୦ରୁ ୪୫ ଟଙ୍କା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଖରଚ ହେଉଛି । ଜଣେ ଛାତ୍ର ତା'ର ବୈଷୟିକ ତାଲିମ ପାଉଥିବା ଅବସରରେ ଏହି ପରିମାଣ ଅର୍ଥ ଉପାର୍ଜନ କରି ପାରିବ କି ? ଯଦି ନ ପାରିବ, ତେବେ ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା ସ୍ୱାବଲମ୍ବୀ ହେବ କିପରି ?"

ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷାର ଆଧାର ସ୍ୱରୂପ କୌଣସି ଏକ ଧନ୍ଦାକୁ ଗ୍ରହଣ କଲେ ବମ୍ବେ ସହର ଓ ସେଠାର ପିଲାମାନେ ଯେ ଅତି ଲାଭବାନ୍ ହେବେ, ମୋର ଏଥିରେ କୌଣସି ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ବର୍ତ୍ତମାନ ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା ଶେଷରେ ପିଲାମାନେ ପ୍ରାୟ କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟକୁ ଯୋଗ୍ୟ ହେଉ ନାହାନ୍ତି ଏବଂ ଏ କଥା ନିଶ୍ଚୟ ଯେ ସେମାନେ ନାଗରିକ ଦାୟିତ୍ୱ ଗ୍ରହଣ ଲାଗି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଯୋଗ୍ୟ ହେଉଛନ୍ତି ।

ସହରମାନଙ୍କରେ ଧନ୍ଦାକୁ ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷାର ଆଧାର ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିବାର ପରାମର୍ଶ ଦେବାକୁ ମୁଁ ଆଦୌ ଦ୍ୱିଧା କରିବି ନାହିଁ । ଏହାଦ୍ୱାରା ବମ୍ବେରେ ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷାଲାଗି ବ୍ୟୟିତ ହେଉଥିବା ୩୫ ଲକ୍ଷ ଟଙ୍କା ସବୁ ନ ବଂଚିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଏକ ବୃହତ୍ ଅଂଶ ବଞ୍ଚି ଯାଇ ପାରିବ । ବମ୍ବେର ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା ସ୍ତରରେ ପିଲା ପ୍ରତି ଖର୍ଚ୍ଚ ବର୍ଷକୁ ଚାଳିଶ ଟଙ୍କା ଧରିଲେ ସହରରେ ମୋଟ ୮୭,୫୦୦ ଜଣ ପିଲା ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷାଲାଭ

କରୁଥିବା ଏହି ହିସାବରୁ ବୋଧ ହେଉଛି । ବମ୍ବେର ମୋଟ ଜନସଂଖ୍ୟା ଦଶଲକ୍ଷ ବୋଲି ଧରିଲେ, ସ୍କୁଲ୍ ଯିବା ବୟସର ପିଲାଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା ଅନ୍ୟୁନ ଦେଢ଼ ଲକ୍ଷ ହେବ । ଏହାର ଅର୍ଥ ହେଉଛି ଯେ ଅନ୍ୟୁନ ପ୍ରାୟ ୭୨,୦୦୦ ପିଲା ବମ୍ବେ ସହରରେ ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷାରୁ ବଞ୍ଚିତ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି । ସମ୍ଭବତଃ ଘରୋଇ ଭାବରେ ପାଠ ପଢ଼ୁଥିବା ପ୍ରାୟ ୭୦,୦୦ ପିଲାଙ୍କୁ ଏଥିରୁ ବାଦ୍ ଦେଲେ, ତଥାପି ଆହୁରି ୫୭,୦୦୦ ପିଲାଙ୍କର ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିବାକୁ ବାକି ରହିଛି । ବର୍ତ୍ତମାନର ବ୍ୟୟ-ହାରରେ ଏଥିଲାଗି ୨୨,୪୦,୦୦୦ ଟଙ୍କା ଦରକାର ହେବ । ମୋର ଆଶଙ୍କା ହେଉଛି ଯେ ପ୍ରଳୟ ହେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏହି କାମ ଲାଗି କଦାପି ଆମ ହାତକୁ ଏତେ ଟଙ୍କା ଆସିବ ନାହିଁ ।

ଭାରତର ସବୁ ପିଲାଙ୍କ ପାଇଁ ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା ଅବୈତନିକ ଓ ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ ହେବାରେ ମୁଁ ଦୃଢ଼ ଭାବରେ ବିଶ୍ୱାସ କରେ । ମାତ୍ର ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ଉପଯୋଗୀ ଧନ୍ଦା ଶିକ୍ଷା ଦେଇ ଏବଂ ଏହି ଧନ୍ଦାକୁ ସେମାନଙ୍କର ମାନସିକ, ଶାରୀରିକ ଓ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ବୃତ୍ତିର ବିକାଶରେ ବିନିଯୋଗ କରିପାରିଲେ ଏହି ଲକ୍ଷ୍ୟ ହାସଲ ହୋଇପାରିବ ବୋଲି ମୋର ଧାରଣା । ଶିକ୍ଷା ସଂପର୍କରେ ଲାଭ-କ୍ଷତିର ହିସାବପତ୍ର ଦେଖି ତାହାକୁ କେହି ଯେପରି ହେୟ ବା ଅପ୍ରାସଙ୍ଗିକ ବୋଲି ନ ଭାବନ୍ତି । ଆର୍ଥିକ ହିସାବ କିତାବରେ ମୂଳତଃ କୌଣସି ନୀଚତା ନାହିଁ । ଯଥାର୍ଥ ଅର୍ଥନୀତି ଉଚ୍ଚତମ ନୈତିକମାନର କଦାପି ପରିପନ୍ଥୀ ନୁହେଁ । ଠିକ୍ ଯେପରି ଯଥାର୍ଥ ନୀତିଶାସ୍ତ୍ର ନିଜର ନାମ ସାର୍ଥକ କରିବାକୁ ବସିଲେ, ଏକାଧାରରେ ତାହା ଯଥାର୍ଥ ଅର୍ଥନୀତିସମ୍ମତ ମଧ୍ୟ ହେବ । ଯେଉଁ ଅର୍ଥନୀତି ଆମକୁ କୁବେରର ଉପାସନା କରିବାକୁ ପ୍ରେରଣା ଦିଏ, ଗରିବକୁ ଶୋଷଣ କରି ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟଶାଳୀ ହେବା ପାଇଁ ଧନୀକୁ ସାମର୍ଥ୍ୟ ଯୋଗାଏ, ତାହା ଏକ ଭ୍ରାନ୍ତ ଓ ଭୟଙ୍କର ବିଜ୍ଞାନ ଅଟେ । ଏହାଦ୍ୱାରା ସର୍ବନାଶ ହିଁ ସାର ହୁଏ । ମାତ୍ର ଅପର ପକ୍ଷରେ ଯଥାର୍ଥ ଅର୍ଥନୀତି ସାମାଜିକ ନ୍ୟାୟ ସପକ୍ଷରେ ଠିଆ ହୁଏ, ଏହା ସମାଜର ଦୁର୍ବଳତମ ବ୍ୟକ୍ତି ସମେତ ସମସ୍ତଙ୍କର କଲ୍ୟାଣ ବୃଦ୍ଧି କରେ, ସୌମ୍ୟ ଜୀବନ ପାଇଁ ଏହା ଅପରିହାର୍ଯ୍ୟ । ତେଣୁ ଏଠାରେ ମୁଁ ଏକଥା କହିବାକୁ ସାହସ କରୁଛି ଯେ, ବମ୍ବେ ସହରର ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ଉପଯୋଗୀ ଉଦ୍ୟୋଗ ଶିକ୍ଷା ଦେଇ ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷାକୁ ସ୍ୱାବଲମ୍ବୀ କରିପାରିଲେ, ବମ୍ବେ ସହର ସମଗ୍ର ଦେଶ ସମକ୍ଷରେ ଏକ ଅନୁସରଣୀୟ ମହାନ୍ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଥୋଇପାରିବ । ମନେକରନ୍ତୁ, ପ୍ରତ୍ୟେକ ପିଲା ଧନ୍ଦା କାମରେ ଦିନକୁ ୪ ଘଣ୍ଟା ସମୟ ଦେବ, ତେବେ ମାସରେ ପଚିଶ ଦିନ କାର୍ଯ୍ୟ ଦିବସ ଧରିଲେ ଏବଂ ଘଣ୍ଟାକୁ ଦୁଇ ପଇସା ମଜୁରି ମିଳିବା ଅନୁମାନ କଲେ, ପ୍ରତ୍ୟେକ ପିଲା ବିଦ୍ୟାଳୟ ଲାଗି ମାସିକ ତିନିଟଙ୍କା ଦୁଇଅଣା * ରୋଜଗାର କରିପାରିବ । ଧନ୍ଦା

* ୧ ଟଙ୍କା=୧୦୦ ନୂଆ ପଇସା=ପୂର୍ବର ୧୬ ଅଣା ।

କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ଦ୍ୱାରା ପିଲାର ମନ ସଚେତ ଓ ସତେଜ ରହିବ ଏବଂ ତାର ବୁଦ୍ଧିର ବିକାଶ ଲାଗି ମଧ୍ୟ ଏହା ତାକୁ ଅନେକ ସାହାଯ୍ୟ କରିବ । ଏପରି କହିବାର ଅର୍ଥ ଏହା ନୁହେଁ ଯେ, କାମ ଶିଖିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ପିଲା ଘଣ୍ଟାକୁ ଦୁଇ ପଇସା ରୋଜଗାର କରିବା ଭଳି ଯଥେଷ୍ଟ କାର୍ଯ୍ୟ କରିପାରିବ । ମାତ୍ର ସାତବର୍ଷ ପାଠ୍ୟକ୍ରମର ସମସ୍ତ ମଧ୍ୟରେ ସେ ନିଶ୍ଚୟ ଘଣ୍ଟାକୁ ହାରାହାରି ଦୁଇ ପଇସା ରୋଜଗାର କରିନେଇ ପାରିବ ।

ଶିକ୍ଷା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଏପରି ବୈଷୟିକ ଅନୁଶୀଳନୀ ଦ୍ୱାରା ଶିକ୍ଷା ନୀରସ ହୋଇ ପଡ଼ିବ ବା ଛାତ୍ରମାନେ ସଙ୍କୀର୍ଣ୍ଣମନା ହୋଇଯିବେ, ଏପରି ଭାବିବାକୁ ମୁଁ ତୁଚ୍ଛା ଅନ୍ଧବିଶ୍ୱାସ ବୋଲି କହୁଛି । ସୁଦକ୍ଷ ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ପାଖରେ ପିଲାମାନେ ଯେତେବେଳେ କୌଣସି ଧନ୍ଦାରେ ତାଲିମ ପାଆନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ସେମାନଙ୍କର ମୁଖମଣ୍ଡଳ ସତେ ଅବା ଆଲୋକ ଓ ଆନନ୍ଦରେ ଉଦ୍ଭାସିତ ହେଉଥାଏ । ପିଲାମାନଙ୍କର ସେହିଭଳି ଆନନ୍ଦ ମୋ ଜୀବନର ସୁଖତମ ସ୍ମୃତି ମଧ୍ୟରେ ଅନ୍ୟତମ ସ୍ଥାନ ଅଧିକାର କରିଛି । ଅପର ପକ୍ଷରେ, ଅତି ଚିତ୍ତାକର୍ଷକ ବିଷୟ ପଢ଼ାଇଲାବେଳେ ପିଲାମାନେ ବିରକ୍ତି ଅନୁଭବ କରିବା ମଧ୍ୟ ମୁଁ ଦେଖିଛି । ଅଯୋଗ୍ୟ ଶିକ୍ଷକଙ୍କର ଭୁଲ ପ୍ରଣାଳୀରେ ପାଠ ପଢ଼ାଇବା ଏହାର କାରଣ । ଏମ କଳ୍ପନାର ଶିକ୍ଷକ ଆମକୁ କେଉଁଠି ମିଳିବେ ? ଉତ୍ତର ହେଲା—"ଆବଶ୍ୟକତା ହିଁ ଉଦ୍ଭାବନର ଜନନୀ ।" ଆମ ଶିକ୍ଷା-ନୀତିର ରୂପାନ୍ତର ଆବଶ୍ୟକ, ଏ କଥା ଉପଲବ୍ଧି କଲେ, ତାହାର ଉପାୟ ବାହାର କରିବା ଆଦୌ କଷ୍ଟକର ହେବ ନାହିଁ । ମୁଁ ନିଶ୍ଚିତଭାବେ କହିପାରିବି ଯେ, ବର୍ତ୍ତମାନ ପ୍ରଣାଳୀରେ ଶିକ୍ଷାରେ ବ୍ୟୟିତ ହେଉଥିବା ସମୟ ଓ ଅର୍ଥର ଏକ ସାମାନ୍ୟ ଅଂଶ ଏବଂ ଶିକ୍ଷା-କାର୍ଯ୍ୟରେ ନିଯୁକ୍ତ ଥିବା କର୍ମୀଗୋଷ୍ଠୀ ମଧ୍ୟରୁ ଅଳ୍ପ କେତେକଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟରେ ଆମେ ଆବଶ୍ୟକ ସଂଖ୍ୟକ ଧନ୍ଦା ଶିକ୍ଷକଙ୍କୁ ସହଜରେ ତାଲିମ ଦେଇପାରିବୁ । ପ୍ରକୃତ ଆଗ୍ରହ ଓ ଇଚ୍ଛା ରହିଥିଲେ ବମ୍ବେର ଶିକ୍ଷା ବିଶେଷଜ୍ଞମାନଙ୍କର ଏକ କମିଟି ପକ୍ଷରେ ମୋ ପ୍ରସ୍ତାବ ଅନୁଯାୟୀ ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷାର ଏକ ଯୋଜନା ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବା ଏବଂ କାଳ ବିଳମ୍ବ ନ କରି ତାହାକୁ କାର୍ଯ୍ୟରେ ପରିଣତ କରିବା ନିଶ୍ଚୟ ସମ୍ଭବ ହେବ । ଅସଲ କଥା ହେଉଛି ଯୋଉପରି ସେମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟ ଏଥିରେ ଜୀବନ୍ତ ବିଶ୍ୱାସ ରହିଥିବା ଦରକାର । ଏପରି ବିଶ୍ୱାସ କେବଳ ନିଜ ଭିତରୁ ଜାଗେ, ଅନ୍ୟଠାରୁ ବା ବାହାରୁ ଏହା ଆହରଣର ବିଷୟ ନୁହେଁ । ଜୀବନ୍ତ ବିଶ୍ୱାସ ବିନା ସଂସାରରେ କେବେ କୌଣସି ମହାନ୍ କାର୍ଯ୍ୟ ହାସଲ ହୋଇପାରି ନାହିଁ ।

ସହରର ପିଲାମାନଙ୍କ ପାଇଁ କେଉଁ ଧନ୍ଦା ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ଉପଯୁକ୍ତ ହେବ ? ଏହାର କୌଣସି ଅବଶ୍ୟ ପାଳନୀୟ ନିୟମ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ମୋର ଉତ୍ତର ଅତି ସୁସ୍ପଷ୍ଟ । ଭାରତର ଗ୍ରାମଗୁଡ଼ିକୁ ପୁନରୁଜ୍ଜୀବିତ କରିବା ମୋର ଇଚ୍ଛା । ଆଜି ସେଗୁଡ଼ିକ ଚଳନ୍ତା ହରାଇ ସହରର ତୁଚ୍ଛ ଲାଙ୍ଗୁଳ ଭଳି ହୋଇ ରହିଛି, ଯେପରିକି ସହର ଦ୍ୱାରା

ଶୋଷିତ ହେବା ସକାଶେ ହିଁ ସେଗୁଡ଼ିକ ରହିଛି ଏବଂ ସହରର ଅନୁଗ୍ରହ ଉପରେ ହିଁ ତିଷ୍ଠିଛି । ଏହା ବଡ଼ ଅସ୍ୱାଭାବିକ । ଗାଁର ଶକ୍ତି ଓ ସମ୍ବଳ ଉପରେ ସହରର ଅସ୍ତିତ୍ୱ ସମ୍ଭବ ହୋଇଛି । ନିଜର ସ୍ୱାର୍ଥ ପାଇଁ ଗ୍ରାମଗୁଡ଼ିକୁ ଶୋଷଣ କରିବା ପରିବର୍ତ୍ତେ ସଂଆଚିତ ପ୍ରତିଦାନ ଦେଇ ସହରଗୁଡ଼ିକ ଗ୍ରାମପ୍ରତି ନିଜର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସମ୍ପାଦନ କଲେ, ତେବେ ଯାଇ ସହର ଓ ଗାଁ ମଧ୍ୟରେ ଏକ ସୁସ୍ଥ ଓ ନୈତିକ ସମ୍ପର୍କ ବିକଶିତ ହୋଇପାରିବ ଏବଂ ସମାଜର ପୁନର୍ଗଠନରୂପକ ଏହି ସତ୍ ଓ ମହାନ କାର୍ଯ୍ୟରେ ସହରର ପିଲମାନେ ଯଦି ଯଥାର୍ଥ ଅଂଶ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁଥାନ୍ତି, ତେବେ ସେମାନେ ଯେଉଁସବୁ ଧନ୍ଦା ଜରିଆରେ ଶିକ୍ଷାଲାଭ କରିବେ, ଗ୍ରାମାଞ୍ଚଳର ଆବଶ୍ୟକତାଗୁଡ଼ିକ ସହିତ ସେହି ଧନ୍ଦାଗୁଡ଼ିକର ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ସମ୍ବନ୍ଧ ରହିବା ଉଚିତ । ମୋ ବିଚାରରେ କପାରୁ ମଞ୍ଜି ବାହାର କରିବା ଓ ତୁଳାକୁ ବାଛି ସଫା କରିବାଠାରୁ ସୂତା କାଟିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କାର୍ପାସ ବସ୍ତ୍ର ଉତ୍ପାଦନର ଯାବତୀୟ ପ୍ରକ୍ରିୟା ପରି ଆଉ କିଛି ଏହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଅଧିକ ଉପଯୁକ୍ତ ହେବ ନାହିଁ । ଅଜ ମଧ୍ୟ କପାଚାଷ ଗାଁରେ ହେଉଛି । ମଞ୍ଜି ବାହାର କରିବା, ସୂତା କାଟିବା, ବୁଣାଇ ଆଦି କାମ ସହରରେ ହେଉଛି । ମାତ୍ର କାରଖାନା ଭିତରେ ମୂଳରୁ ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କପାକୁ ଯେତେଗୁଡ଼ିଏ ପ୍ରକ୍ରିୟା ମଧ୍ୟ ଦେଇ ଯିବାକୁ ପଡ଼ୁଛି, ତଦ୍ୱାରା ମନୁଷ୍ୟ କଞ୍ଚାମାଲ୍ ଓ କର୍ମକୌଶଳଶକ୍ତି ପ୍ରତ୍ୟେକ ଦିଗରୁ ଦେଶକୁ ପ୍ରଭୂତ କ୍ଷତିର ଦୁଃଖମୟ ପରିଣାମ ଭୋଗ କରିବାକୁ ହିଁ ପଡ଼ୁଛି ।

ତୂଳା ଉଣିବା, ସୂତା କାଟିବା ପ୍ରଭୃତି ଗ୍ରାମୋଦ୍ୟୋଗ ମାଧ୍ୟମରେ ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା ପ୍ରଦାନ କରିବାର ଯୋଜନା ଏକ ନୀରବ ସାମାଜିକ ବିପ୍ଳବର ଅଗ୍ରଣୀ ରୂପେ ଏପରି କଳ୍ପିତ ଯେ, ତାହା ସୁଦୂରପ୍ରସାରୀ ପରିଣାମରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ । ଏହା ସହର ଓ ଗାଁ ଭିତରେ ଏକ ଅଭିନବ ସୁସ୍ଥ, ନୈତିକ ସମ୍ବନ୍ଧର ଭିତ୍ତି ସ୍ଥାପନ କରିବାରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିବ । ସାମାଜିକ ଅସ୍ଥିରତାର ଚରମତମ ଅକଲ୍ୟାଣକୁ ଏବଂ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଶ୍ରେଣୀ ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ବିଷାକ୍ତ ସମ୍ପର୍କକୁ ଦୂର କରିବାରେ ଅନେକ ପରିମାଣରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିପାରିବ । ଏହା ଗ୍ରାମ୍ୟ ଜୀବନର କ୍ରମାଗତ କ୍ଷୟକୁ ପ୍ରତିରୋଧ କରିବ ଏବଂ ଧନୀ ଓ ଦରିଦ୍ର ଭିତରେ ରହିଥିବା ଅସ୍ୱାଭାବିକ ବିଭେଦକୁ ଲୋପକରି ଏକ ଅଧିକ ନ୍ୟାୟପୂର୍ଣ୍ଣ ସମାଜ-ଶୃଙ୍ଖଳା ଲାଗି ମୂଳଦୁଆ ପକାଇପାରିବ । ସେହି ସମାଜରେ ସମସ୍ତେ ସ୍ୱ ସ୍ୱ ପରିଶ୍ରମର ନ୍ୟାୟୋଚିତ ଫଳ ଏବଂ ସ୍ୱାଧୀନତା ଉପଭୋଗ କରିବାର ଅଧିକାରୀ ହେବେ, ଏହି ନିର୍ଭର ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଥିବ, ଏପରି ହୋଇପାରିଲେ ରକ୍ତାକ୍ତ ଶ୍ରେଣୀ ସଂଘର୍ଷର ବିଭୀଷିକାକୁ ଏଡ଼ା ଯାଇ ପାରିବ । ମାତ୍ର ଭାରତ ପରି ଏକ ପ୍ରକାଣ୍ଡ ଉପ-ମହାଦେଶରେ ଯନ୍ତ୍ରୀକରଣ ପାଇଁ ବହୁଳ ପରିମାଣ ସମ୍ବଳର ପ୍ରୟୋଜନ ହୁଅନ୍ତା, ସେହି ଅପର୍ଯ୍ୟାପ୍ତ ବ୍ୟୟକୁ ମଧ୍ୟ ଏଡ଼ାଇ ହେବ । ବିଦେଶରୁ ଆମଦାନୀ,

ହୋଇଥିବା ଯନ୍ତ୍ରପାତି ବା ତାହାର ବିଶେଷଜ୍ଞମାନଙ୍କର କୌଶଳ ଉପରେ ଭରସା କରି ରହିବା ଭଳି ଅସହାୟ ଅବସ୍ଥାରୁ ମଧ୍ୟ ତ୍ରାହି ମିଳିବ । ପୁଣି ଏପରି ବିପଦମାନ ଏଡ଼ିବା ଦ୍ୱାରା ଜନସାଧାରଣଙ୍କର ଭାଗ୍ୟ ଡୋରି ସେମାନଙ୍କର ନିଜ ହାତରେ ରଖିବାକୁ ସୁଯୋଗ ମିଳିବ । କିନ୍ତୁ ବିଲେଇ ବେକରେ ଘଣ୍ଟି ବାନ୍ଧିବ କିଏ ? ସହରବାସୀ କ'ଣ ସତରେ ମୋ କଥାକୁ କାନଦେବେ ? ନା, ମୋର ଚିତ୍କାର ଅରଣ୍ୟ ରୋଦନରେ ପରିଣତ ହେବ ? ମୋର ପତ୍ରପ୍ରେରକଙ୍କ ପରି ସହରବାସୀ ଶିକ୍ଷାପ୍ରେମୀମାନଙ୍କ ଉପରେ ହିଁ ଏହି ପ୍ରଶ୍ନ ଓ ଏହିଭଳି ଅନ୍ୟ ପ୍ରଶ୍ନଗୁଡ଼ିକର ଜବାବ ନିର୍ଭର କରୁଛି ।

—ହରିଜନ, ତା ୨।୧୦।୧୯୩୭

୭୦

ଉଦ୍ୟୋଗ ଦ୍ୱାରା ସ୍ୱାବଲମ୍ବୀ ଶିକ୍ଷା

ଯଦିଓ ବିନୋବା ଓ ମୁଁ ମାତ୍ର ପାଞ୍ଚ ମାଇଲ ବ୍ୟବଧାନରେ ରହୁଛୁ, ତଥାପି କାର୍ଯ୍ୟରେ ବ୍ୟସ୍ତ ରହିବା ଓ ଉଭୟଙ୍କର ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ଟିକିଏ ଦୁର୍ବଳ ଥିବା ହେତୁ ଆମର ପରସ୍ପର କ୍ୱଚିତ୍ ଭେଟ ହୁଏ । ଏଥିପାଇଁ କେତେକ କାମ ଆମେ ଚିଠିପତ୍ର ଦ୍ୱାରା ନିର୍ବାହ କରିନେଉ ।

"ଆପଣଙ୍କର ଶିକ୍ଷାବିଷୟକ ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ ବିବୃତି ମୋତେ ବଡ଼ ପସନ୍ଦ ହେଲା । ମୋ ବିଚାର ମଧ୍ୟ ସେହି ଦିଗରେ ଗତିକରୁଛି । ଉଦ୍ୟୋଗ+ଶିକ୍ଷା ଏହି ଦ୍ୱୈତ ଭାଷା ମୋତେ ପସନ୍ଦ ହେଉ ନାହିଁ । ମୁଁ ତ ଉଦ୍ୟୋଗ=ଶିକ୍ଷା ଏପରି ଅଦ୍ୱୈତ ସମୀକରଣ ବୁଝୁଁଛି । ଶିକ୍ଷା ସ୍ୱାବଲମ୍ବୀ ହେବାରେ ମୋର ଲେଶ ମାତ୍ର ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ମୋତେ ଏପରି ଲାଗୁଛି ଯେ, ଯେଉଁ ଶିକ୍ଷାରେ ସ୍ୱାବଲମ୍ବନ ନାହିଁ, ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ (ଶିକ୍ଷା) ଦୃଷ୍ଟିରେ ତାକୁ ଶିକ୍ଷାର ସଂଜ୍ଞା ଦେବା ଅନୁଚିତ । ଏ ବିଷୟରେ ଆପଣଙ୍କ ସହ ମୁଁ ପୂରାମାତ୍ରାରେ ଏକମତ । ଏଣୁ ଏ ବିଷୟରେ କିଛି ଖାସ୍ କରି ଲେଖିବାର ଇଚ୍ଛା ମୋର ନାହିଁ । ହଁ, ଏ ବିଷୟରେ ପ୍ରୟୋଗ କରିବାର ଇଚ୍ଛା ହେଉଛି । ଅଳ୍ପ ହେଉ ପଛକେ, ଯଦି ଈଶ୍ୱରଙ୍କର କୃପା ହୁଏ, ତେବେ ଏ ବିଷୟରେ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ବାହାର କରିବା ଆଶା ମୋର ଅଛି ।"

ତାହାଙ୍କର ଏପରି ଗୋଟିଏ ପତ୍ରରୁ ଉକ୍ତ ବିବୃତି ମୁଁ ଉଦ୍ଧାର କରୁଅଛି । ମୁଁ ଏ ବିବୃତିକୁ ବିଶେଷ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଉଛି । କାରଣ, ଏ ଦିଗରେ ବିନୋବା ଯେତେ ପ୍ରୟୋଗ କରିଛନ୍ତି, ସେତେ ମୁଁ ବା ମୋର ଅନ୍ୟ ସଙ୍ଗୀ କିମ୍ବା ଅନ୍ୟ କେହି ମୋ ଜାଣିବାରେ କରି ନାହାନ୍ତି । ତକଲିର ଗତିରେ ଯେଉଁ ବିସ୍ମୟାବହ ବୃଦ୍ଧି ହୋଇଛି, ତାହାର ମୂଳରେ ବିନୋବାଙ୍କର ପ୍ରେରଣା ଓ ଅପାର ପରିଶ୍ରମ ରହିଛି । ଗୋଟିଏ ବଡ଼ ସଂସ୍ଥାର ପରିଚାଳନା କରୁ କରୁ ସେ ଆଠ ଆଠ ବା ଦଶ ଦଶ ଘଣ୍ଟା, ଅରଟ ଓ ତକଲି

ଚଳାଇଛନ୍ତି । ଆଜି ଶିକ୍ଷାରେ ସେ ପ୍ରଥମରୁ ଉଦ୍ୟୋଗକୁ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଇଛନ୍ତି । ଏଥିପାଇଁ ମୁଁ ଯାହାକୁ ମୋର ମୌଳିକ ପ୍ରସ୍ତାବ ବୋଲି କହୁଛି, ଅର୍ଥାତ୍ ଉଦ୍ୟୋଗ ଦ୍ୱାରା ସ୍ୱାବଲମ୍ବୀ ଶିକ୍ଷା, ସେଥିସହ ବିନୋବା ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରଭାବେ ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ଏକମତ ଅଟନ୍ତି । ଏହା ମୋ ପାଇଁ ତ ନିଶ୍ଚୟ ବହୁତ ଉତ୍ସାହପ୍ରଦ କଥା । ଯେ ବିନୋବାଙ୍କୁ ଜାଣନ୍ତି, ସେ ଏଥିରେ ନିଜର ବିଶ୍ୱାସକୁ ଦୃଢ଼ କରିବେ କିମ୍ବା ଏଥିରେ ତାଙ୍କର ଆସ୍ଥାର ଅଭାବ ଥିଲେ, ସେ ନିଜ ହୃଦୟରେ ତାହାକୁ ପୁଷ୍ଟ କରିବେ — ଏହି ଆଶାରେ ମୁଁ ଏଠାରେ ତାଙ୍କର ମତକୁ ଉଦ୍ଧାର କଲି ।

ଶ୍ରୀ ବିନୋବାଙ୍କର ସମର୍ଥନ ମୋ ପାଇଁ କିଛି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟର କଥା ନୁହେଁ । 'ହରିଜନ-ସେବକ'ର ପାଠକମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଏହା କିଛି ନୂଆ ଜଣାପିବ ନାହିଁ । ମୋର ପୁରୁଣାରୁ ପୁରୁଣା ସଙ୍ଗୀମାନଙ୍କୁ ମୁଁ ଯେଉଁ କଥା ବୁଝାଇ ପାରୁନାହିଁ, ତାକୁ ଜନତାକୁ ବୁଝାଇବା ପାଇଁ ସାହସ କରେ — ଏହା ମୋର ମୂର୍ଖତା କିମ୍ବା ଧୃଷ୍ଟତା ବୋଲି ବୁଝାପିବ ।

—ଗୁଜରାଟୀରୁ । ହରିଜନ ବନ୍ଧୁ । ହରିଜନ ସେବକ, ତା ୧୬-୧୦-୧୯୩୭

୬୧

ସମାଲୋଚନା ଓ ସ୍ପଷ୍ଟୀକରଣ

"ବୈଜ୍ଞାନିକ ଓ ସାଂସ୍କୃତିକ ପ୍ରଣାଳୀରେ ପିଲାଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ଉପଯୋଗୀ ଧନ୍ଦା ଶିଖାଇବା ଓ ତାଲିମ କାଳର ଆରମ୍ଭରୁ ହିଁ ପିଲାଙ୍କୁ ଉତ୍ପାଦନକ୍ଷମ କରାଇବା ବିଷୟରେ ଆପଣ ଯେଉଁ ପ୍ରସ୍ତାବ ଦେଇଛନ୍ତି, ସେଥିରେ ମୁଁ କେବଳ ଯେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଏକମତ ତା' ନୁହେଁ, ସେ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଆପଣଙ୍କର ସୂଚନା ବା ଉପଦେଶ ପାଇବାକୁ ନମ୍ର ଭାବରେ ଅନୁରୋଧ କରୁଛି । ଏହା ଯେ ଏକ ବିପ୍ଳବକାରୀ ପ୍ରସ୍ତାବ, ଏଥିରେ କୌଣସି ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ, ଏହି ପ୍ରସ୍ତାବରେ ମୋର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ସମ୍ମତି ରହିଛି । ବ୍ୟକ୍ତି ତଥା ଜାତି ଲାଗି ଏହି ଯୋଜନାର ନୈତିକ, ସାଂସ୍କୃତିକ ଓ ଆର୍ଥିକ ମୂଲ୍ୟ ଅପରିମେୟ ଅଟେ । ଏହା ଯେ କେବଳ ଗ୍ରାମର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ବଢ଼ାଇବାରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିବ ତାହା ନୁହେଁ, ଏହା ସ୍ୱାବଲମ୍ବନ ଓ ଜୀବନର ସୃଜନାତ୍ମକ ମୂଲ୍ୟଗୁଡ଼ିକର ଅଭିବୃଦ୍ଧି ସାଧନ କରିବ । ପିଲାର ବୁଦ୍ଧିଗତ, ଶାରୀରିକ, ନୈତିକ ଓ ବୈଷୟିକ ଆବଶ୍ୟକତାର ଅଭିବୃଦ୍ଧି ସାଧନ ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କର ଲକ୍ଷ୍ୟ ହେବା ଉଚିତ । ବୈଷୟିକ ଆବଶ୍ୟକତାର ପୂର୍ତ୍ତି ପାଇଁ ଆମେ ପିଲାଙ୍କୁ ଉତ୍ପାଦନର ସମସ୍ତ ପ୍ରକ୍ରିୟାର ନିୟମଗୁଡ଼ିକ ବିଷୟରେ ଶିକ୍ଷା ଦେବା ଏବଂ ତହିଁ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ପିଲାଙ୍କୁ ବା କିଶୋରମାନଙ୍କୁ ଆମେ ନାନା ଉଦ୍ୟୋଗ ସମ୍ପର୍କୀୟ ସାଧାରଣ ଉପକରଣ ବା ଯନ୍ତ୍ରପାତିଗୁଡ଼ିକର

ବ୍ୟବହାର ଜାଣିବାକୁ ତାଲିମ ମଧ୍ୟ ଦେବା । ଭବିଷ୍ୟତ ବଂଶଧରମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଉତ୍ପାଦନମୂଳକ କାର୍ଯ୍ୟ ସହିତ ବୌଦ୍ଧିକ ଶିକ୍ଷାର ସମ୍ମିଶ୍ରଣ ଆମର ଆଦର୍ଶ ହେବ । ଏହାର ଅର୍ଥ ହେଲା, ଯେଉଁ ଶିଳ୍ପ ସହିତ ଶରୀର ଶ୍ରମର ସମନ୍ୱୟ ସମ୍ଭବ, ସେପରି ଶିଳ୍ପର ବିଭିନ୍ନ ଶାଖା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସ୍ଥୂଳ ଧାରଣା ଦେବାର ଲକ୍ଷ୍ୟ ରଖି ସାଧାରଣ ଶିକ୍ଷା ସହିତ ହସ୍ତ-ଶ୍ରମ ବା ଶରୀର-ଶ୍ରମକୁ ସଂଯୋଗ କରାଯିବ । ବୌଦ୍ଧିକ ଓ ନୈତିକ ସାଧନ ସହିତ ଦୈହିକ ଶ୍ରମର ସମାବେଶ ଆମର ଶିକ୍ଷାସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ପୂର୍ବଦୃଷ୍ଟି ହେବା ଉଚିତ । ମାନସିକ ଓ ଶାରୀରିକ କାମ ମଧ୍ୟରେ ପରିଖା ସୃଷ୍ଟି କରିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ ।

"ପ୍ରାଥମିକ ବା ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷାରେ ନିମ୍ନଲିଖିତ ବିଷୟଗୁଡ଼ିକ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ହେବ ।

୧ । ମାତୃଭାଷା ।
୨ । ପାଟୀଗଣିତ ।
୩ । ପ୍ରାକୃତିକ ବିଜ୍ଞାନମାନ ।
୪ । ସମାଜ ବିଜ୍ଞାନ ।
୫ । ଭୂଗୋଳ ଓ ଇତିହାସ ।
୬ । ହସ୍ତକର୍ମ ବା ପଲିଟେକ୍‌ନିକ୍ୟାଲ୍ କାମ ।
୭ । ଶରୀର-ଚର୍ଚ୍ଚା । ।
୮ । କଳା ଓ ସଙ୍ଗୀତ ।
୯ । ସ୍ୱସ୍ଥାମା ।

"ବର୍ତ୍ତମାନ ଗୋଟିଏ ପ୍ରଶ୍ନ ଉଠୁଛି—ପିଲାକୁ କେତେ ବର୍ଷ ବୟସ ହୋଇଥିବା ବେଳେ ଆମେ ତାର ପାଠପଢ଼ା ଆରମ୍ଭ କରିବା ? ଯଦି ପାଞ୍ଚ ବା ଛଅ ବର୍ଷ ବୟସରେ ସେ ପାଠପଢ଼ା ଆରମ୍ଭ କରେ, ତେବେ ସେହି ବୟସରେ ତାକୁ ଗୋଟିଏ ଉପଯୋଗୀ ଧନ୍ଦା ଶିଖାଇବା ସମ୍ଭବ ହେବ କି ? ଏବଂ ଏହି ଶିକ୍ଷାର ଖର୍ଚ୍ଚ କିଏ ବହନ କରିବ ? ପିଲାର ଅକ୍ଷର ଜ୍ଞାନ କରାଇବା ତୁଳନାରେ ଏହା ଅଧିକ କଷ୍ଟକର ହେବ ଓ ଏଥିରେ ଅଧିକ ଖରଚ ମଧ୍ୟ ହେବ । ମୋର ମତ ପିଲାକୁ ଆଠ ଦଶ ବର୍ଷ ହୋଇଗଲେ ଯାଇ ଧନ୍ଦା ଶିକ୍ଷା ଆରମ୍ଭ ହେବା ଉଚିତ । କାରଣ, ଯନ୍ତ୍ରପାତିଗୁଡ଼ିକ ବ୍ୟବହାର କରିବା ଓ କାମରେ ଲଗାଇବାକୁ ହେଲେ ସେଗୁଡ଼ିକ ଭଲକରି ଧରି ଜାଣିବା ଉଚିତ ଓ ଆବଶ୍ୟକ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ମଧ୍ୟ ରହିଥିବା ଉଚିତ । କିନ୍ତୁ ଅନ୍ତତଃ ପାଞ୍ଚ ଛଅ ବର୍ଷ ବୟସରେ ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା ଆରମ୍ଭ ହୋଇଯିବା ଉଚିତ । ପିଲାକୁ ଅଧିକ କାଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅପେକ୍ଷା କରାଇ ରଖାଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ତେଣୁ ଆମର ଅଭିଲଷିତ ଉଦ୍ୟୋଗ କୌଶଳରେ ତାଲିମ୍ କରାଇବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ପିଲାକୁ ମ୍ୟାଟ୍ରିକୁଲେଶନ୍ ସ୍ତରର ସାଧାରଣ ଶିକ୍ଷା ଦେବାକୁ ହେଲେ ଆମକୁ ଦଶ ବର୍ଷର ଏକ ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା-କ୍ରମ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ହେବ । ପିଲାମାନେ ନିଜ ପରିଶ୍ରମରେ ଯାହା

ଉତ୍ପାଦନ କରିବେ, ବିଶେଷତଃ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଅବସ୍ଥାରେ, ସେଗୁଡ଼ିକର ଆର୍ଥିକ ମୂଲ୍ୟ ବିଷୟରେ ମୋର ବଡ଼ ସନ୍ଦେହ ରହୁଛି । ଅବାଧ ବାଣିଜ୍ୟ ଓ ଅଗ୍ରଗାମୀ ଫେଶନ୍ ବହୁଳ ବଜାରରେ ସେଗୁଡ଼ିକ କେହି କିଣିବାକୁ ମନ ବଳାଇବେ ନାହିଁ । ପିଲାଙ୍କ ତିଆରି ଜିନିଷମାନ କଦାପି ବେଶୀ ଦନ ଦିବ ନାହିଁ, ଦେଖିବାକୁ ମଧ୍ୟ ସୁନ୍ଦର ଓ ସୁଠାମ ହେବ ନାହିଁ । ଯଦି ବା ସରକାର ସେଗୁଡ଼ିକୁ କିଣି ନଅନ୍ତେ ବା ସ୍କୁଲକୁ ଦିଆଯାଉଥିବା ସାହାଯ୍ୟ ଓ ସେବା ପରିବର୍ତ୍ତିରେ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଗ୍ରହଣ କରିବେ, ତେବେ ସରକାର ସେ ସବୁ ନେଇ କରିବେ ବା କ'ଣ ? ତେଣୁ ଏହିପରି ଏକ କାର୍ଯ୍ୟପ୍ରଣାଳୀ ଗ୍ରହଣ କରିବା ଅପେକ୍ଷା ପିଲାଙ୍କର ଶିକ୍ଷାଲାଗି ସିଧା ପଇସା ଖରଚ କରିବା ସରକାରଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ବରଂ ଅଧିକ ସମୀଚୀନ ହେବ । ଅବଶ୍ୟ ବାର ଠାରୁ ଷୋହଳ ବର୍ଷ ବୟସର ପିଲାଙ୍କ ତିଆରି ଦ୍ରବ୍ୟମାନ ହୁଏତ ବଜାରରେ ବିକ୍ରୀ ଯୋଗ୍ୟ ହୋଇପାରିବ । ତେଣୁ ବିଦ୍ୟାଳୟର ଆୟ ଦିଗରେ ଅନେକ ପରିମାଣରେ ସହାୟତା ମିଳିବ ।

"ସାକ୍ଷରତା-ସମସ୍ୟାକୁ ମୁଁ ଏକ ଭିନ୍ନ ସନ୍ଦର୍ଭରୁ ଆଲୋଚନା କରିବାକୁ ଚାହେଁ । ବରଂ ଏଥିପାଇଁ ପ୍ରୟୋଜନୀୟ ଟିକସ୍ ଓ ବ୍ୟୟର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବାକୁ ମୁଁ ଚାହେଁ ।

ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷାର ଉଚ୍ଚସ୍ତର ରେ (ମାଧ୍ୟମିକ ସ୍ତରରେ) ଏକ ଉପଯୋଗୀ ଧନ୍ଦା ଶିକ୍ଷା ଦେବାର ବିଷୟକୁ ଅବଶ୍ୟ ଉତ୍ତମରୂପେ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରାଯାଇପାରିବ । ଏହାକୁ ଅନ୍ତତଃ କେତେକାଂଶରେ ସ୍ୱାବଲମ୍ବୀ କରିବା ଲାଗି ଉଦ୍ୟମ କରାଯିବ ଓ ଅଧିକ ଅଭିଜ୍ଞତା ମିଳିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଉତ୍ପନ୍ନ ଦ୍ରବ୍ୟର ମୂଲ୍ୟ ଉପରେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱାବଲମ୍ବୀ ହେବା ସମ୍ଭବ ହୋଇପାରେ । କେବଳ ଗୋଟିଏ ବିପଦ ପ୍ରତି ସତର୍କ ରହିବାକୁ ହେବ । ଶିକ୍ଷା ମାଧ୍ୟମରେ ଶାରୀରିକ, ବୌଦ୍ଧିକ ତଥା ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ବିକାଶ କାର୍ଯ୍ୟ ଯେପରି ଅର୍ଥନୈତିକ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଓ ବିଦ୍ୟାଳୟର ଅର୍ଥଲାଭ ନିକଟରେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଗୌଣ ହୋଇ ନ ପଡ଼େ, ଅର୍ଥାତ୍ କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ଅବହେଳିତ ନ ହୁଏ, ତାହା ଦେଖିବାକୁ ହେବ ।

"ଆପଣଙ୍କର ପ୍ରସ୍ତାବିତ ପ୍ରାଥମିକ ସ୍ତରର ଶିକ୍ଷା ବର୍ତ୍ତମାନର ମ୍ୟାଟ୍ରିକ୍ୟୁଲେସନ୍ ଷ୍ଟାଣ୍ଡାର୍ଡ଼ର ସମକକ୍ଷ ହେବ; ଏଥିରେ ଇଂରାଜୀ ରହିବ ନାହିଁ ମାତ୍ର ହିନ୍ଦୁସ୍ତାନୀ ରହିବ (ମୁଁ ଏଇଟିକୁ ଯୋଡ଼ିବାକୁ ଚାହୁଁଛି) । ଏଥିରେ ମଧ୍ୟ ମୁଁ ଏକମତ ହେଉଛି । ଏହାର ଅର୍ଥ ହେଉଛି ଯେ ଆପଣ ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷାରେ ମାଧ୍ୟମିକ ଶିକ୍ଷାକୁ ସମାବେଶ କରିବାକୁ ଚାହାନ୍ତି । ସ୍କୁଲ ଶିକ୍ଷା-କାଳ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେବାକୁ ଏକ ଦଶବର୍ଷିଆ ଶିକ୍ଷାକ୍ରମର କଳ୍ପନା ଆପଣ କରୁଛନ୍ତି । ମୁଁ ସେଥିସହିତ କେବଳ ଏତିକି ଯୋଡ଼ିଦେବାକୁ ଚାହୁଁଛି ଯେ, ଏହି ଶିକ୍ଷା ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଭାଷା ମାଧ୍ୟମରେ ନ ହୋଇ କେବଳ ମାତୃଭାଷା ମାଧ୍ୟମରେ ହିଁ ଦିଆଯିବ । ଏହାଦ୍ୱାରା ପିଲାର ମନ ବନ୍ଧନମୁକ୍ତ ହୋଇପାରିବ ଏବଂ

ସେଥିରେ ଜ୍ଞାନ ଓ ଜୀବନର ସମସ୍ୟା ବିଷୟରେ ଏକ ଜୀବନ୍ତ ଆଗ୍ରହ ସୃଷ୍ଟି ହେବ ଏବଂ ତାହାର ମନରେ ଏକ ସୃଜନାତ୍ମକ ପ୍ରବୃତ୍ତି ଓ ଦୂରଦୃଷ୍ଟି ପୁଷ୍ଟି ଲାଭ କରିବ ।”

ମୁଁ ଏଠାରେ ସ୍ୱୀକାର କରୁଛି ଯେ ମଧ୍ୟଯୁଗର ଶିକ୍ଷା ଅନେକାଂଶରେ ସ୍ୱାବଲମ୍ବୀ ଥିଲା । ଯଦି ଆମର ସାମାଜିକ, ଅର୍ଥନୈତିକ ଓ ରାଜନୈତିକ ସଂଗଠନ ତଥା ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ସେହିପରି ମଧ୍ୟଯୁଗୀୟ ହୋଇ ରହିଥାନ୍ତା; ଅର୍ଥାତ୍ ସେହି ପୁରୁଣା ସାମାଜିକ ବିଧିବିଧାନ ଓ ଶ୍ରେଣୀ ତଥା ଗୋଷ୍ଠୀଗତ ଅର୍ଥନୈତିକ ମୂଲ୍ୟ ପ୍ରତି ଆମେ ଆସକ୍ତ ହୋଇ ରହିଥାଆନ୍ତେ, ତେବେ ତାହା ସମ୍ଭବ ହୋଇପାରନ୍ତା । ମାତ୍ର ଏକ ଗଣତାନ୍ତ୍ରିକ, ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଓ ସମାଜବାଦୀ ଚିନ୍ତାଧାରା ଆମ ଜୀବନରେ ସର୍ବବ୍ୟାପୀ ହୋଇଯାଇଥିବା ବେଳେ ଶିକ୍ଷା ସେପରି ସ୍ୱାବଲମ୍ବୀ ହୋଇପାରିବ ନାହିଁ । ଗୋଟିଏ ଷ୍ଟେଟ୍ ବା ରାଜ୍ୟ ହେଉଛି ସମାଜର ସଂଗଠିତ ଶକ୍ତି; ତାହା ହାତରେ କ୍ଷମତା ଓ ସମ୍ବଳ ରହିଛି । ତେଣୁ ତାହାକୁ ହିଁ ଏହି ଦାୟିତ୍ୱ ତୁଲାଇବାକୁ ପଡ଼ିବ । ପୁରାତନ ଯୁଗର ଗୋଷ୍ଠୀ, ଶ୍ରେଣୀ, ସମିତି, ଶିକ୍ଷାକେନ୍ଦ୍ର, ଧର୍ମପୀଠ ପ୍ରଭୃତି ଏ ଯୁଗରେ ଆପଣା ଆପଣାର ଅଧିକାର ଓ ସମ୍ବଳ ହରାଇ ସାରିଲେଣି । ଆଜିକାଲିର ବ୍ୟବସ୍ଥା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବିଚାରକଲେ ଏମାନଙ୍କର ସେହି ପୂର୍ବ ଅସ୍ତିତ୍ୱ ମଧ୍ୟ ନାହିଁ । ଲୋକମାନେ ସେଗୁଡ଼ିକ ଉପରେ ଆଉ ପରି ଏତେ ଆସ୍ଥା ରଖି ନାହାନ୍ତି । ସମାଜର ସବୁ କ୍ଷମତା ରାଜନୈତିକ ସତ୍ତା ହାତକୁ ଚାଲିଗଲାଣି । ଏହି ଭାରତବର୍ଷରେ ସୁଦ୍ଧା ଅର୍ଥନୈତିକ ସାମାଜିକ କ୍ଷମତା ରାଜନୈତିକ ଶକ୍ତି ନିକଟରେ ଠୁଳ ହୋଇସାରିଛି । ତେଣୁ ଗୋଟିଏ ପକ୍ଷରେ ମଧ୍ୟଯୁଗୀୟ ଓ ଅନ୍ୟ ଗୋଟିଏ ପକ୍ଷରେ ଆଧୁନିକ, ଏକ ପକ୍ଷରେ ବହୁକେନ୍ଦ୍ରିକ ଓ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର କ୍ରିୟାଶୀଳ ଏବଂ ଅପର ପକ୍ଷରେ ଏକକେନ୍ଦ୍ରିକ ଓ ଷ୍ଟେଟ-ପ୍ରଧାନ, ଏହି ଦୁଇଟି ଆଦର୍ଶବାଦ ଏକ ସଙ୍ଗେ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ହୋଇପାରିବ ନାହିଁ ।

ଅତୀତର କୌଣସି ଯୁଗରେ ସମାଜର ସବୁ ବ୍ୟକ୍ତି ଶିକ୍ଷା ପାଉ ନ ଥିଲେ, କୌଣସି ଗଣତାନ୍ତ୍ରିକ ଐକିକ ରାଷ୍ଟ୍ର ନ ଥିଲା ବା ସମସ୍ତଙ୍କୁ ସମାନ ସୁଯୋଗ ଦେବାର ନୀତି ଉପରେ ଆଧାରିତ କୌଣସି ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ମଧ୍ୟ ନ ଥିଲା ।

ଶିକ୍ଷକତା କରିବା ଲାଗି ଶିକ୍ଷିତ ଯୁବକମାନଙ୍କୁ ବାଧ୍ୟ କରିବା କଳ୍ପନା ଆଜି ନୂଆ ନୁହେଁ । ମାତ୍ର ଏହା ଅବଶ୍ୟ ଅନୁସରଣୀୟ । କଂଗ୍ରେସ ଓ ପ୍ରାଦେଶିକ କଂଗ୍ରେସୀ ମନ୍ତ୍ରୀମାନେ ଦେଶର ବୁଦ୍ଧିଜୀବୀମାନଙ୍କୁ ଏହି ମର୍ମରେ ନିବେଦନ କରନ୍ତୁ ଏବଂ ଲୋକ-ସାଧାରଣଙ୍କର ଏହି ଚେଷ୍ଟା ପ୍ରତି ସହାନୁଭୂତିଶୀଳ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ ଦେଶରେ ସାକ୍ଷରତା, ସଂସ୍କୃତି ଓ ଶିକ୍ଷାର ପ୍ରସାର କଳ୍ପେ ସରକାରଙ୍କର ସହାୟତା କରିବା ଲାଗି ଅନୁରୋଧ କରନ୍ତୁ । ଏହାଦ୍ୱାରା ଏକ ନୂତନ ଭିତ୍ତିରେ ଜନସଂପର୍କ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇ ପାରିବ । ଜନସାଧାରଣଙ୍କର ଶକ୍ତି ଓ ବୁଦ୍ଧିକୁ ଦୃଢ଼ୀଭୂତ ଓ ସଂଗଠିତ କରାଇବା ଭଳି ମହତ୍ତ୍ୱର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ସାଧନ ଲାଗି ମଧ୍ୟ ଏହା ଜାଗୃତ ସୃଷ୍ଟି କରିପାରିବ ।

ଉଦ୍ୟୋଗ ଜରିଆରେ ସ୍ୱାବଲମ୍ବୀ ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା ବିଷୟରେ ଯେତେବେଳେ ମୁଁ ପ୍ରଥମ ଥର ଲେଖିଥିଲି, ସେତେବେଳେ ଏ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଆପଣାର ମତାମତ ଦେବାଲାଗି ମୁଁ ଶିକ୍ଷା କ୍ଷେତ୍ରରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିବା ସହକର୍ମୀମାନଙ୍କୁ ଅନୁରୋଧ ଜଣାଇଥିଲି । ଅଧ୍ୟାପକ ପୁଣତାମ୍ବେକରଙ୍କ ଠାରୁ ମୁଁ ପ୍ରଥମେ ଏହି ଅନୁରୋଧର ଜବାବ ପାଇଥିଲି । ସେ ମୋ ପାଖକୁ ଏକ ଦୀର୍ଘ ଯୁକ୍ତିସଙ୍ଗତ ପ୍ରତ୍ୟୁତ୍ତର ପଠାଇଥିଲେ । ସ୍ଥାନାଭାବରୁ ମୁଁ ଏହି ପତ୍ରିକାରେ ଆଗରୁ ସେ ବିଷୟରେ ଚର୍ଚ୍ଚା କରିପାରି ନ ଥିଲି । ଉପରେ ମୁଁ ତାଙ୍କ ମତର ପ୍ରଧାନ ଅଂଶଗୁଡ଼ିକ ଉଲ୍ଲେଖ କରୁଛି । ସଂକ୍ଷେପରେ କହିବା ହେତୁ ସାକ୍ଷରତା ଓ କଲେଜ ଶିକ୍ଷା ବିଷୟକ ଅଂଶ ବାଦ୍ ଦେଇଛି । କାରଣ ଏ ମାସର ୨୨ ଓ ୨୩ ତାରିଖରେ ଯେଉଁ ସମ୍ମିଳନୀ ବସିବାକୁ ଯାଉଛି, ସେଥିରେ କୌଣସି ଏକ ଉଦ୍ୟୋଗ ଜରିଆରେ ସ୍ୱାବଲମ୍ବୀ ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା ପ୍ରଧାନ ଆଲୋଚ୍ୟ ବିଷୟ ହେବ ।

—ହରିଜନ, ତା ୧୬।୧୦।୧୯୩୭

୨୨

କେତୋଟି ସମାଲୋଚନାର ଜବାବ

ଶିକ୍ଷାବିଭାଗୀୟ ଜଣେ ଉଚ୍ଚପଦସ୍ଥ କର୍ମଚାରୀ ଜଣେ ସାଧାରଣ ବନ୍ଧୁଙ୍କ ଜରିଆରେ ମୋର ପ୍ରସ୍ତାବିତ ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା ଯୋଜନାର ଏକ ପ୍ରାଞ୍ଜଳ ଓ ସୁଚିନ୍ତିତ ଟୀକା କରି ମୋ ପାଖକୁ ପଠାଇଛନ୍ତି । ସେ ତାଙ୍କର ନାମ ଅପ୍ରକାଶିତ ରହିବା ଇଚ୍ଛା କରିଛନ୍ତି । ସ୍ଥାନାଭାବରୁ ତାଙ୍କର ସବୁ ଯୁକ୍ତି ଏଠାରେ ଦେବା ସମ୍ଭବ ହେଉନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଉକ୍ତ ସମାଲୋଚନା ଲେଖିବାରେ ସେ ଯେଉଁ ପରିଶ୍ରମ କରିଛନ୍ତି, ଅନ୍ତତଃ ସେହି କାରଣରୁ ମୁଁ ତାହାର ଉତ୍ତର ଦେବା ଉଚିତ ମନେ କରୁଛି ।

ମୋର ପ୍ରସ୍ତାବର ନିମ୍ନଲିଖିତ ପ୍ରକାରେ ସାରାଂଶ କରି ସେ ଦେଖାଇଛନ୍ତି :

୧ । "ଧନ୍ଦା ଓ ଉଦ୍ୟୋଗ ଶିକ୍ଷାରେ ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା ଆରମ୍ଭ ହେବ, ଶେଷ ମଧ୍ୟ ହେବ ଏବଂ ସାଧାରଣ ଜ୍ଞାନ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଯାହା ଆବଶ୍ୟକ ମନେହେବ, ପ୍ରଥମେ କେତେବର୍ଷ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ସହାୟକ ଭାବରେ ସେହି ସବୁର ଜ୍ଞାନ ଦିଆଯିବ । ପଠନ ଓ ଲିଖନର ମାଧ୍ୟମରେ ଇତିହାସ, ଭୂଗୋଳ ଓ ପାଟୀଗଣିତର ବିଧିବଦ୍ଧ ଶିକ୍ଷା ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ଯାଇ ଦିଆଯିବ ।

୨ । ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା ଆଦ୍ୟରୁ ହିଁ ସ୍ୱାବଲମ୍ବୀ ହେବ ଏବଂ ସ୍କୁଲରେ ତିଆରି ହେଉଥିବା ଜିନିଷପତ୍ରଗୁଡ଼ିକୁ ସରକାର କିଣିନେଇ ଜନସାଧାରଣଙ୍କୁ ବିକ୍ରୟ କରିବା ଦ୍ୱାରା ଏହି ସ୍ୱାବଲମ୍ବନ ହାସଲ କରିବା ସମ୍ଭବ ହେବ ।

୩ । ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷାର ସ୍ତର ପୂର୍ବ ମ୍ୟାଟ୍ରିକ୍ୟୁଲେଶନ ସ୍ତର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ହେବ, ଅବଶ୍ୟ ଇଂରେଜୀ ରହିବ ନାହିଁ ।

୪ । ଶିକ୍ଷିତ ଯୁବକ ଯୁବତୀମାନଙ୍କୁ ବାଧ୍ୟକରି ଶିକ୍ଷଣ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଲଗାଇବା ସକାଶେ ଅଧ୍ୟାପକ କେ. ଟି. ଶାହା ଯେଉଁ ପ୍ରସ୍ତାବ ଦେଇଛନ୍ତି, ତାହାକୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ପରୀକ୍ଷା କରି ଦେଖିବାକୁ ହେବ ଏବଂ ସମ୍ଭବ ହେଲେ କାର୍ଯ୍ୟରେ ପରିଣତ କରିବାକୁ ହେବ ।

ଏହା ପରେ ଲେଖକ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ କହୁଛନ୍ତି :

"ଉକ୍ତ ଯୋଜନାଟିକୁ ବିଶ୍ଳେଷଣ କରି ଦେଖିଲେ ଏହାର ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ବିଚାରଟି ଆମକୁ ମଧ୍ୟଯୁଗୀୟ ବା ପୁରୁଣାକାଳିଆ ପରି ମନେ ହେବ । ପୁଣି ଏଥିରେ ଏପରି କେତୋଟି ଅନୁମାନକୁ ସତ୍ୟ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରି ନିଆଯାଇଛି; ଯେଉଁଗୁଡ଼ିକ କି କାର୍ଯ୍ୟକ୍ଷେତ୍ରରେ ପରୀକ୍ଷା କଲେ ଅସମ୍ଭବ ପ୍ରମାଣିତ ହେବ । ଏଠାରେ ତିନି ନମ୍ବର ବିଷୟଟିକୁ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇପାରେ ।"

ମୋର କହିଥିବା କଥାର ସାରାଂଶ ଲେଖି ନ ଦେଇ ଲେଖକ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଅବିକଳ ଉଦ୍ଧାର କରିଥିଲେ ଅଧିକ ଭଲ ହୋଇଥାଆନ୍ତା । କାରଣ ପ୍ରଥମ ପରିଚ୍ଛେଦରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇଥିବା ବିବୃତିଟି ସତ୍ୟଠାରୁ ଅନେକ ଦୂରକୁ ଚାଲିଯାଇଛି । ମୁଁ କେବେହେଲେ କହୁନାହିଁ ଯେ, ଆମକୁ ଧନ୍ଦାରୁ ହିଁ ପିଲାମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷା ଆରମ୍ଭ କରିବାକୁ ହେବ ଏବଂ ଅବଶିଷ୍ଟ ଶିକ୍ଷଣୀୟ ବିଷୟଗୁଡ଼ିକ ଆନୁଷଙ୍ଗିକ ଓ ସହାୟକ ଭାବରେ ପରେ ଆସିବ । ମୁଁ ଓଲଟି କହିଆସୁଛି ଯେ, ଧନ୍ଦା ଜରିଆରେ ହିଁ ସାଧାରଣ ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯିବ ଏବଂ ଧନ୍ଦା ଶିକ୍ଷାରେ ଅଗ୍ରସର ହେଉଥିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସାଧାରଣ ଶିକ୍ଷା ମଧ୍ୟ ଅଗ୍ରସର ହେବ । କିନ୍ତୁ ମୋ ନାମରେ ଲେଖକ ଯାହା କହୁଛନ୍ତି, ଏହି କଳ୍ପନା ତା'ଠାରୁ ଏକାବେଳକେ ଭିନ୍ନ । ମଧ୍ୟଯୁଗରେ କ'ଣ ସବୁ ଘଟିଥିଲା, ମୁଁ ସେସବୁ ଜାଣେ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଏ କଥା ମୁଁ ଅବଶ୍ୟ ଜାଣିଛି ଯେ ମଧ୍ୟଯୁଗ ବା ଅତୀତର ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଯୁଗରେ ଧନ୍ଦା ଜରିଆରେ ଜଣକର ସମଗ୍ର ବିକାଶ କଦାପି ଶିକ୍ଷାର ବିଷୟୀଭୂତ ହୋଇ ନ ଥିଲା । ଏହା ଏକ ନୂତନ ବିଚାର । କାର୍ଯ୍ୟକ୍ଷେତ୍ରରେ ଏହା ଭୁଲ ପ୍ରମାଣିତ ହେବାର ସମ୍ଭାବନା ରହିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ବିଚାରଟିକୁ ତଥାପି ନୂତନ ବୋଲି କହିବାକୁ ପଡ଼ିବ ଏବଂ ଯଥେଷ୍ଟ ବ୍ୟାପକ ଭାବରେ ପ୍ରୟୋଗ କରି ନ ଦେଖିବାଯାଏ ଆମେ କୌଣସି ନୂତନ ବିଚାରକୁ ଏପରିଭାବେ ସମ୍ମୁଖ ଆକ୍ରମଣ କରିପାରିବା ନାହିଁ । ଆଗରୁଇ ଏହାକୁ ଅସମ୍ଭବ ବୋଲି କହିଦେଲେ ତାହା କି ପ୍ରକାର ଯୁକ୍ତ ହେବ ?

ପଠନ ଓ ଲିଖନ ଜରିଆରେ ସାଧାରଣ ଶିକ୍ଷା ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷାକ୍ରମର ଶେଷ ଅଡ଼କୁ ଆରମ୍ଭ ହେବ ବୋଲି ମଧ୍ୟ ମୁଁ କେବେହେଲେ କହିନାହିଁ । ମୁଁ ଓଲଟି କହୁଛି ଯେ ସାଧାରଣ ଶିକ୍ଷା ଏକାବେଳକେ ମୂଳରୁ ହିଁ ଆରମ୍ଭ ହେବ । ପ୍ରକୃତରେ କହିବାକୁ

କହିବାକୁ ଗଲେ ଏହାକୁ ମୁଁ ସମଗ୍ର ବ୍ୟବସ୍ଥାର ଏକ ଅବିଚ୍ଛେଦ୍ୟ ଅଙ୍ଗ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରୁଛି । ମୁଁ ଅବଶ୍ୟ କହିଛି ଓ ଏଠାରେ ତାହାର ପୁନରାବୃତ୍ତି କରୁଛି ଯେ, ବହି ପଢ଼ିବାଟା କିଛିଦିନ ପରେ ଆରମ୍ଭ ହେବ ଓ ଲେଖିବା ହୁଏତ ସବା ଶେଷରେ ଆରମ୍ଭ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଚଳିବ । ମାତ୍ର ସମସ୍ତ ପ୍ରକ୍ରିୟା ଶିକ୍ଷାର ପ୍ରଥମ ବର୍ଷରେ ହିଁ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଯିବା ଚାହିଁ । ଯେପରିକି ପ୍ରଥମ ବର୍ଷର ପାଠ ଶେଷ ହେବା ବେଳକୁ ମୋର କଳ୍ପିତ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ସାତବର୍ଷର ଗୋଟିଏ ପିଲା ବର୍ତ୍ତମାନ ପ୍ରଚଳିତ ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷାକ୍ରମରେ ବାଳକ ବାଳିକାମାନଙ୍କୁ ପ୍ରଥମ ବର୍ଷ ଯେତିକି ସାଧାରଣ ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯାଉଛି, ତାଠାରୁ ଅଧିକ ଜ୍ଞାନ ହାସଲ କରିପାରିବ । ସେ ନିର୍ଭୁଲ ଭାବରେ ପଢ଼ିପାରିବ, ବର୍ତ୍ତମାନ ପିଲାମାନେ ସାଧାରଣତଃ ଯେପରି କରିଥାନ୍ତି, ସେପରି ଆଙ୍କିବାଙ୍କି ନ କରି ସେ ଅତି ସୁନ୍ଦର ଭାବରେ ଅକ୍ଷରଗୁଡ଼ିକୁ ମଧ୍ୟ ଲେଖିପାରିବ । ମିଶାଣ, ଫେଡ଼ାଣ ଓ ସରଳ ଗୁଣନ ମଧ୍ୟ ଶିଖିବ । ଆପଣା ମନ ଓ ରୁଚି ଅନୁସାରେ ସେ ଗୋଟିଏ ଉତ୍ପାଦନକାରୀ ଧନ୍ଦା ମଧ୍ୟ ଶିଖିବ । ଏଠାରେ ସୂତାକଟାକୁ ଗୋଟିଏ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ହିସାବରେ ନିଆଯାଇପାରେ ।

ଦ୍ୱିତୀୟ ପରିଚ୍ଛେଦକୁ ମଧ୍ୟ ଲେଖକ ପ୍ରଥମ ପରିଚ୍ଛେଦ ପରି ବଡ଼ ଅସନ୍ତୋଷଜନକ ଭାବରେ ଲେଖିଛନ୍ତି । କାରଣ, ମୁଁ କହିଆସିଛି ଯେ ସାତ ବର୍ଷ ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷାକୁ ଏକାଠି ବିଚାର କରି ଦେଖିଲେ ଧନ୍ଦା ଜରିଆରେ ଶିକ୍ଷା ନିଶ୍ଚୟ ସ୍ୱାବଲମ୍ବୀ ହୋଇ ପାରିବ । ମୁଁ ଏ କଥା ମଧ୍ୟ ବିଶେଷ ଭାବରେ କହି ଆସିଛି ଯେ, ଶିକ୍ଷାର ପ୍ରଥମ ଦୁଇବର୍ଷ ଧନ୍ଦାରେ ଆଂଶିକ କ୍ଷତି ହେବାର ସମ୍ଭାବନା ଅବଶ୍ୟ ରହିଛି ।

ହୁଏତ ମଧ୍ୟଯୁଗ ଖରାପ ହୋଇପାରେ, ମାତ୍ର ମଧ୍ୟଯୁଗର ନାମରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ କଥାକୁ ଖରାପ କହି ନିନ୍ଦା କରିବାକୁ ମୁଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ନୁହେଁ । ଚରଖା ଅବଶ୍ୟ ଏକ ମଧ୍ୟଯୁଗୀୟ କଥା, କିନ୍ତୁ ଏହା ଆଧୁନିକ ଯୁଗ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମଧ୍ୟ ସ୍ଥାୟୀ ହୋଇ ରହିପାରିଛି । ସେହି ଏକା ଚରଖା ଇଷ୍ଟ୍ ଇଣ୍ଡିଆ କମ୍ପାନୀ ଭାରତବର୍ଷକୁ ଆସିବା ସମୟରେ ଦାସତ୍ୱର ଏକ ପ୍ରତୀକ ହୋଇ ରହିଥିଲା ଏବଂ ବର୍ତ୍ତମାନ ଏହା ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରତା ଓ ଏକତାର ପ୍ରତୀକ ହୋଇଛି । ଏହି ଚରଖା ଭିତରେ ଆଧୁନିକ ଭାରତବର୍ଷ ଯେଉଁ ଗମ୍ଭୀରରେ ସତ୍ୟର ସନ୍ଧାନ ପାଇଛି, ଆମ ପୂର୍ବପୁରୁଷମାନେ ହୁଏତ ତାହାର ସ୍ୱପ୍ନହିଁ ଦେଖି ନ ଥିଲେ । ଠିକ୍ ସେହିପରି ହସ୍ତକର୍ମ ମଧ୍ୟ ଦିନେ କାରଖାନାରେ ଶ୍ରମର ପ୍ରତୀକ ଥିଲା । ମାତ୍ର ଆଜି ତାହା ଯଥାର୍ଥ ଓ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣତମ ଶିକ୍ଷାର ପ୍ରତୀକ ତଥା ବାହନ ରୂପେ ମଧ୍ୟ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇ ପାରେ । ମନ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କଠାରେ ଯଦି ଯଥେଷ୍ଟ କଳ୍ପନାଶକ୍ତି ଓ ସାହସ ଥିବ, ତେବେ ସବୁ ସମାଲୋଚନାସତ୍ତ୍ୱେ ସେମାନେ ଏହି ନୂତନ ପରିକଳ୍ପନାକୁ ଅବଶ୍ୟ ଥରେ ପ୍ରୟୋଗ କରି ଦେଖିବେ । ମୁଁ ନିଶ୍ଚୟ ଜାଣେ ଯେ ଶିକ୍ଷା ବିଭାଗରେ ଉଚ୍ଚ କର୍ମକର୍ତ୍ତାଗଣ ଓ ଅନ୍ୟମାନେ ସତ୍ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ରଖି ଏହାର ସମାଲୋଚନା କରୁଛନ୍ତି ।

ମାତ୍ର ସେମାନଙ୍କର ସମାଲୋଚନା ପଛରେ କେବଳ କାଳ୍ପନିକ ଅନୁମାନ ହିଁ ରହିଛି, କୌଣସି ଅଭିଜ୍ଞତା ନାହିଁ ।

ଶିକ୍ଷିତ ଯୁବକ ଯୁବତୀଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷକ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ବାଧ୍ୟ କରାଯାଉ ବୋଲି ଅଧ୍ୟାପକ କେ. ଟି. ସାହା ଯେଉଁ ଯୋଜନା ଦେଇଛନ୍ତି, ତାହାକୁ ସମ୍ଭବ ବୋଲି କହି ଲେଖକ ଆପଣାର ସଦିଚ୍ଛା ଦେଖାଇଥିଲେହେଁ ପରେ ସେ ଏଥିଲାଗି ଅନୁତାପ କରିଥିଲା ପରି ଜଣାଯାଉଛି । କାରଣ ସେ କହୁଛନ୍ତି :—

"ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷକତା କରିବା ଲାଗି ବାଧ୍ୟ କରାଯିବାର ଅର୍ଥ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ଅଧିକାର ଉପରେ ବଳପୂର୍ବକ ହସ୍ତକ୍ଷେପ କଲାପରି ମୋତେ ଜଣାଯାଉଛି । ସାନ ସାନ ପିଲାମାନେ ପାଠ ପଢୁଥିବା ବିଦ୍ୟାଳୟମାନଙ୍କରେ ଏପରି ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ଶିକ୍ଷକ ହୋଇ ରହିବା ଉଚିତ, ଯେଉଁମାନେ କି ସ୍ୱେଚ୍ଛାକୃତ ଭାବରେ ଶିକ୍ଷକତା କରିବା ଲାଗି ଆପଣାକୁ ସମର୍ପଣ କରିଦେଇଛନ୍ତି । ଅବଶ୍ୟ ଆମର ଏହି ପୃଥିବୀରେ ଯେତିକି ସମପଣ ସମ୍ଭବ, ମୁଁ କେବଳ ସେତିକି ସମର୍ପଣର କଥା କହୁଛି । ସମର୍ପଣ-ବୁଦ୍ଧି ନେଇ ଆସିଥିବା ଏହି ଶିକ୍ଷକମାନେ ହିଁ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଆଲୋକ ଓ ଉତ୍ସାହ ସଞ୍ଚାର କରିପାରିବେ । ଆମେ ଏହି କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏତେ ବେଶୀ ଭୁଲ କରିଆସିଛୁଁ ଓ ତାହା ଫଳରେ ଆପଣାର ଏପରି ସର୍ବନାଶ କରିଛୁଁ ଯେ, ଆଗାମୀ ଅର୍ଦ୍ଧଶତାବ୍ଦୀ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମଧ୍ୟ ଆମ ଦେଶର ସେଥିରୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ମୁକ୍ତିଲାଭ କରିବା ସମ୍ଭବ ହୋଇ-ପାରିବ ନାହିଁ । ଆମ ଭିତରେ ଗୋଟାଏ ଭୁଲ ଧାରଣା ରହିଆସିଛି ଯେ ଶିକ୍ଷକର କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ଲାଗି କୌଣସି ବିଶେଷ ଯୋଗ୍ୟତା ହାସଲ କରିବାର ଆବଶ୍ୟକତା ନାହିଁ ଓ ସମସ୍ତେ ଜନ୍ମରୁ ହିଁ ଶିକ୍ଷକ ହେବାର ଯୋଗ୍ୟତା ଅର୍ଜନ କରି ସଂସାରକୁ ଆସିଛନ୍ତି । ଅଧ୍ୟାପକ କେ. ଟି. ସାହାଙ୍କ ପରି ଜଣେ ପ୍ରବୀଣ ବ୍ୟକ୍ତି କିପରି ଏହିଭଳି ଚିନ୍ତା କରୁଛନ୍ତି ? ମୁଁ ତାହାର କୌଣସି କାରଣ ଦେଖିପାରୁ ନାହିଁ । ଏହି ବିଷୟ ପଛରେ କେବଳ ଖିଆଲ ହିଁ ରହିଛି ଓ ଏହାକୁ କାର୍ଯ୍ୟରେ ପରିଣତ କରିବାର ଚେଷ୍ଟା କରାଗଲେ ଏଥିରୁ କେବଳ ଦୁଃଖଦ କୁଫଳ ହିଁ ଉପୁଜିବ । ପୁଣି ସମସ୍ତେ କିପରି ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଧନ୍ଦାର ତାଲିମ ଦେଇ ପାରିବେ, ଇତ୍ୟାଦି ?"

ଅଧ୍ୟାପକ ସାହା ଅବଶ୍ୟ ତାଙ୍କ ନିଜ ପକ୍ଷ ସମର୍ଥନ କରିପାରିବେ । କିନ୍ତୁ ମୁଁ ଲେଖକଙ୍କୁ କେବଳ ଗୋଟିଏ କଥା ସ୍ମରଣ କରାଇଦେବାକୁ ଚାହୁଁଛି ଯେ, ବର୍ତ୍ତମାନ ଯେଉଁମାନେ ଶିକ୍ଷକର କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଛନ୍ତି, ସେମାନେ ସ୍ୱୟଂସେବକ ଭାବରେ ଏହି କ୍ଷେତ୍ରକୁ ଆସିନାହାନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କୁ ପଇସା ଦେଇ ଅଣାଯାଇଛି (କେବଳ ଏହାର ସ୍ୱାଭାବିକ ଅର୍ଥରେ ହିଁ ମୁଁ ଏହି କଥାଟିର ପ୍ରୟୋଗ କରୁଛି) । ସେମାନେ ନିଜର ଦାନାପାଣି ଯୋଗାଡ଼ କରିବା ଲାଗି ଶିକ୍ଷକର କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଛନ୍ତି । ଅଧ୍ୟାପକ ସାହାଙ୍କର ଯୋଜନାରେ ଦେଶପ୍ରେମ, ତ୍ୟାଗ ଭାବନା କେତେକାଂଶରେ ଏକ ସାଂସ୍କୃତିକ

ମନୋଭାବ ଓ ଧନ୍ଦା ବିଷୟକ ଜ୍ଞାନ ଲାଗି ଅବଶ୍ୟ ସ୍ଥାନ ରହିଛି ଏବଂ ଶିକ୍ଷକ ଗ୍ରହଣ କଲାବେଳେ ଏ ସବୁ ବିଷୟ ଉପରେ ନିଶ୍ଚୟ ଦୃଷ୍ଟି ରଖିବାକୁ ହେବ । ତାଙ୍କର ଯୋଜନାରେ ଅନେକ ସାର ରହିଛି, ଏହାକୁ ବେଶ୍ କାମରେ ଲଗାଯାଇପାରିବ ଏବଂ ଏହା ଉପରେ ଆମକୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ମନୋଯୋଗ ସହକାରେ ବିଚାର କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । କିନ୍ତୁ ଏହି ଶିକ୍ଷକ ମିଳିବାପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆମେ ଅପେକ୍ଷା କରି ରହିବାକୁ ସ୍ଥିରକଲେ ହୁଏତ ଆମକୁ ପ୍ରଳୟ ଯାଏ ବସି ରହିବାକୁ ହେବ । ତେଣୁ ମୋର ମତ ଯେ, ଯଥାସମ୍ଭବ କମ୍ ସମୟରେ ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷକ କରି ଗଢ଼ିବା ଲାଗି ତାଲିମ ଦେବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଦେଶରେ ଯେଉଁ ଶିକ୍ଷିତ ଯୁବକ ଯୁବତୀମାନେ ଅଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର ସେବାକୁ କାମରେ ନ ଲଗାଇଲେ ତାହା ସମ୍ଭବ ହୋଇପାରିବ ନାହିଁ । ସେମାନେ ଆପଣା ଇଚ୍ଛାରେ ଏହି କାର୍ଯ୍ୟ ଲାଗି ନ ବାହାରିଲେ ମଧ୍ୟ ଏହା ହୋଇପାରିବ ନାହିଁ । ଯେତେ କମ୍ ସଂଖ୍ୟାରେ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଆଇନ୍ ଅମାନ୍ୟ ଆନ୍ଦୋଳନ ସମୟରେ ସେମାନଙ୍କର ସ୍ୱେଚ୍ଛାକୃତ ସହଯୋଗ ମିଳିଥିଲା । କେବଳ ଆପଣାର ଚଳିବା ମୁତାବକ ଅଳ୍ପ ପାରିଶ୍ରମିକ ନେଇ ରଚନାତ୍ମକ ସେବାର ଅହ୍ୱାନରେ ସହଯୋଗମୂଳକ ପ୍ରତ୍ୟୁତ୍ତର ଦେବାକୁ ସେମାନେ ପଛାଇଯିବେ କି ?

ଲେଖକ ତା'ପରେ ପଚାରିଛନ୍ତି :—

(୧) ସାନ ପିଲାମାନେ କାମ କଲେ ଧନ୍ଦାରେ ଅନେକ କଞ୍ଚାମାଲ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯିବ ବୋଲି ଆମକୁ ମାନିନେବାକୁ ପଡ଼ିବ ନାହିଁକି ?

(୨) କୌଣସି ଏକ କେନ୍ଦ୍ରସ୍ଥ ଅନୁଷ୍ଠାନ ରହି ବିକ୍ରୀର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିବ କି ? ତେବେ ସେହି ଅନୁଷ୍ଠାନର ନିର୍ବାହ ଲାଗି ପଇସା କେଉଁଠୁ ଆସିବ ?

(୩) ଏହିସବୁ ଭଣ୍ଡାରରୁ ଜିନିଷ କିଣିବା ଲାଗି ଲୋକମାନଙ୍କୁ ବାଧ୍ୟ କରାଯିବ କି ?

(୪) ଯେଉଁ ପାଟକମାନେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଏହିସବୁ ଜିନିଷ ତିଆରି କରୁଛନ୍ତି ଓ ତାହାକୁ ହିଁ ବିକି ଚଳୁଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ବିଷୟରେ କ'ଣ କରାଯିବ ? ସେମାନଙ୍କ ଉପରେ ଏହି ନୂତନ ବ୍ୟବସ୍ଥାର ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ବା କଅଣ ପଡ଼ିବ ?

ମୋର ଉତ୍ତରଗୁଡ଼ିକ ହେଉଛି—

(୧) ନଷ୍ଟ ଅବଶ୍ୟ ହେବ, ମାତ୍ର ପ୍ରଥମ ବର୍ଷର ଶେଷରେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରତ୍ୟେକ କିଛି ନା କିଛି ଉପାର୍ଜନ କରିବାକୁ ବି ସମର୍ଥ ହେବେ ।

(୨) ଆପଣାର ଆବଶ୍ୟକତା ମେଣ୍ଟାଇବା ଲାଗି ହିଁ ରାଷ୍ଟ୍ର ଅଧିକାଂଶ ପରିମାଣରେ ଏହିସବୁ ଜିନିଷ କିଣିନେବ ।

(୩) ସ୍ୱଦେଶର ପିଲାମାନେ ଯେଉଁସବୁ ଦ୍ରବ୍ୟ ଉତ୍ପାଦନ କରୁଛନ୍ତି, ସେଗୁଡ଼ିକୁ କ୍ରୟ କରିବା ଲାଗି କାହାରିକୁ ବାଧ୍ୟ କରାଯିବ ନାହିଁ । ମାତ୍ର ଆପଣାର ପିଲାମାନେ ଯେ ରାଷ୍ଟ୍ରର କାର୍ଯ୍ୟରେ ଲାଗିବା ଭଳି କିଛି ଦ୍ରବ୍ୟ ଉତ୍ପାଦନ

କରିପାରୁନାହାନ୍ତି, ଏହିପରି ଏକ ସ୍ୱାଭାବିକ ଗୌରବବୋଧ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରେରିତ ହୋଇ ଦେଶ-ପ୍ରେମମୂଳକ ଉତ୍ସାହରେ ହିଁ ଶସ୍ତା ଏଗୁଡ଼ିକ କିଣିନେବେ ବୋଲି ଆଶା କରାଯାଉଛି ।

(୪) ଗ୍ରାମୋଦ୍ୟୋଗ ଜିନିଷଗୁଡ଼ିକ ସହିତ ପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱିତା ହେବାର କୌଣସି ଆଶଙ୍କା ନାହିଁ । ସ୍ଥାନୀୟ ଅଞ୍ଚଳରେ ଉତ୍ପାଦିତ ପଦାର୍ଥଗୁଡ଼ିକ ସହିତ ଯେପରି କୌଣସି ପ୍ରକାରର ଅସୁନ୍ଦର ପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱିତା କରିବାକୁ ନ ପଡ଼େ, ସେଥିପ୍ରତି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଦୃଷ୍ଟିରଖି ହିଁ ବିଦ୍ୟାଳୟଗୁଡ଼ିକରେ ଉତ୍ପାଦନକାର୍ଯ୍ୟ ଧନ୍ଦାମାନ ଚାଲିବ । ତେଣୁ ଖଦୀ, ହାତ ତିଆରି କାଗଜ, ଖଜୁରି ଗୁଡ଼ ପ୍ରଭୃତି ଗ୍ରାମୋଦ୍ୟୋଗଗୁଡ଼ିକ ଲାଗି କଦାପି କୌଣସି ପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱିତାର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବା ପ୍ରଶ୍ନ ଆଦୌ ଉଠିବ ନାହିଁ ।

—ହରିଜନ, ତା ୧୬।୧୦।୧୯୩୭

୨୩

ସ୍ୱାଶ୍ରୟୀ ଶିକ୍ଷା

ସରକାର ଅର୍ଥ ସାତ ପ୍ରଦେଶରେ ଥିବା କଂଗ୍ରେସ ସରକାର ବୋଲି ବୁଝିବା ଉଚିତ । ଖାଲି କଂଗ୍ରେସ ସରକାର ହୋଇଗଲା ବୋଲି ଯେଉଁ ମନୋବୃତ୍ତି କଂଗ୍ରେସବାଦୀ ଲୋକଙ୍କର ନ ଥିଲା, ତାହା ଏକାବେଳକେ ହୋଇଯିବ, ଏହା ମନେକରିବାରେ କୌଣସି କାରଣ ନାହିଁ । ଯଦିଚ କଂଗ୍ରେସର ରଚନାତ୍ମକ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ୧୯୨୦ର ମହାପରିବର୍ତ୍ତନ ସମୟରୁ ଚାଲିଆସିଛି, ତଥାପି ଏଥିନିମିତ୍ତ କଂଗ୍ରେସବାଦୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଜୀବନ୍ତ ବାତାବରଣ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଗଲାଣି ବୋଲି ଏହା କୁହାଯାଇ ନ ପାରେ । ପୁଣି ଯେଉଁ ଲୋକେ କଂଗ୍ରେସ ବାହାରେ ଅଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଅବା କଅଣ କୁହାଯିବ ? ଅହିଂସକ ସଙ୍ଗଠନରେ "ସଂହାରକ" ବିଶେଷଣଟି ବ୍ୟବହାର କରିବା ଯଦି ଅନୁପଯୁକ୍ତ ନ ହୁଏ, ତେବେ ସଂହାରକ ବା ନିଷେଧାତ୍ମକ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଯେତିକି ଲୋକପ୍ରିୟ ହୋଇଛି, ରଚନାତ୍ମକ ବା ଉତ୍ପାଦକ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ସେତିକି ହୋଇପାରି ନାହିଁ । ଲେକେନସୂତା ୧୯୨୦ ମସିହାରୁ କଂଗ୍ରେସ ଏହି ଅବସ୍ଥା ସହି ଆସିଛି । କଂଗ୍ରେସ କେବେହେଁ ରଚନାତ୍ମକ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମକୁ ଭଲ କରି ନାହିଁ ଏବଂ କଂଗ୍ରେସ ଲୋକେ ବହୁ ସଂଖ୍ୟାରେ ଏହାକୁ ଆଦର କରିନେଇଛନ୍ତି । ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଯାହା କିଛି ହୋଇପାରିଛି, ତାହା କଂଗ୍ରେସ ଲୋକଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ହିଁ ହୋଇପାରିଛି ଏବଂ ଯେଉଁଠାରେ କଂଗ୍ରେସ ସରକାର ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇଛି, ସେହିଠାରେ ଏ ଦିଗରେ ଉନ୍ନତିର ଆଶା କରାଯାଇପାରେ । ମାତ୍ର, କଂଗ୍ରେସ-ସରକାର ହୋଇଗଲା ବୋଲି ରଚନାତ୍ମକ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଆସ୍ଥାବାନ୍ ଲୋକେ ଯେପରି ଧିମେଇ ନ ଯାଆନ୍ତି ବା ଶିଥିଳିତ ନ କରନ୍ତୁ । କଂଗ୍ରେସ-ସରକାର ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହେବା ଫଳରେ

ସେମାନଙ୍କର ଧର୍ମ (କର୍ତ୍ତବ୍ୟ) ଅଧିକ ଜାଗ୍ରତ, ଅଧିକ ଉଦ୍ୟମଶୀଳ ଓ ଅଧିକ ଅସ୍ତ୍ରଯୁକ୍ତ ହେବା ଉଚିତ । ଏହା ହେଲେ ଯାଇ, କଂଗ୍ରେସ-ସରକାର ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଯେଉଁ ଆଶା ପୋଷଣ କରାଯାଇଥିବ, ତାହା ସଫଳ ହେବ । କଂଗ୍ରେସ-ସରକାରର ଅର୍ଥ ହେଉଛି, ଲୋକତନ୍ତ୍ର ପ୍ରତି ଦାୟୀ ସରକାର । ଯଦି ଲୋକତନ୍ତ୍ର ଏ ସରକାରକୁ ହଟାଇଦେବାକୁ ଚାହେଁ, ତେବେ ହଟାଇ ଦେଇପାରେ । ଲୋକତନ୍ତ୍ରର ଇଚ୍ଛା ଓ ସମ୍ମତି ଉପରେ ହିଁ ଏ ସରକାର ନିର୍ଭର କରେ । କଂଗ୍ରେସବାଦୀ ଲୋକେ ଯଦି ଚାହାନ୍ତି, ତେବେ ଏ ସରକାର ଦ୍ୱାରା ରଚନାତ୍ମକ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମକୁ ସ୍ୱୀକାର କରାଇନେଇପାରନ୍ତି ଏବଂ ଏହାକୁ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରାଇ ପାରନ୍ତି । ତେବେଯାଇ ଏହା ହୋଇପାରିବ । ସରକାରଠାରେ ପ୍ରକୃତ ଶକ୍ତି ଅର୍ଥାତ୍ ତରବାରିର ବଳ ନାହିଁ । କଂଗ୍ରେସ ସ୍ୱେଚ୍ଛାରେ ତାକୁ ପରିତ୍ୟାଗ କରିଅଛି । ସେହି ଶକ୍ତି ତ ବ୍ରିଟିଶ୍ ସରକାରଠାରେ ଅଛି । ଯେବେ କଂଗ୍ରେସ-ସରକାରକୁ ବ୍ରିଟିଶ-ସରକାର, ଅର୍ଥାତ୍ ତରବାରିର ବଳ ବ୍ୟବହାର କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ, ତେବେ ବୁଝିବାକୁ ହେବ ଯେ, ତିରଙ୍ଗା ପତାକା (କଂଗ୍ରେସର ପତାକା) ତଳେ ପଡ଼ିଗଲା । ଯଦି ଲୋକେ କଂଗ୍ରେସ ସରକାରର କଥା ନ ମାନିବେ, ଅର୍ଥାତ୍ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅହିଂସା ପ୍ରବିଷ୍ଟ ହୋଇ ନ ଥିବ, ତେବେ ଆଜି ତେଜସ୍ୱୀ ବୋଧ ହେଉଥିବା ସରକାର କାଲି ନିସ୍ତେଜ ହୋଇଯିବ ।

ଅତଏବ, ରଚନାତ୍ମକ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମରେ ଆସ୍ଥାବାନ୍ କଂଗ୍ରେସବାଦୀ ଲୋକେ ସାବଧାନ ହେଉନ୍ତୁ । ମୋ ଦ୍ୱାରା ସୂଚିତ ଶିକ୍ଷାକ୍ରମ ମଧ୍ୟ ରଚନାତ୍ମକ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଗୋଟିଏ ବଡ଼ ଅଙ୍ଗ । ଆଜି ମୁଁ ତାକୁ ଯେଉଁ ରୂପ ଦେଉଅଛି, ତାହା ୧୯୨୦ ମସିହାରୁ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ବିଦ୍ୟାଳୟଗୁଡ଼ିକ ପାଇଁ ମୁଁ ଯାହା କହିଥିଲି ବା ଲେଖିଥିଲି, ତାହାର ମୂଳରେ ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ ଭାବରେ ରହିଥିଲା । ସମୟ ଆସିବାରୁ ତାହା ମୋ ଆଗରେ ଏକାବେଳକେ ପ୍ରକଟ ହୋଇଗଲା—ଏହା ମୋର ବିଶ୍ୱାସ ।

ଯଦି ଏବେ ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷାକୁ ଉଦ୍ୟୋଗ ମାଧ୍ୟମରେ ଦେବାର କଥା, ତେବେ ସେ କାମ ଖାସ୍ କରି ଅରଟ ଓ ଅନ୍ୟ ଗ୍ରାମୋଦ୍ୟୋଗରେ ବିଶ୍ୱାସୀ ଲୋକଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ହିଁ ହୋଇପାରିବ । କାରଣ, ଗ୍ରାମୋଦ୍ୟୋଗରେ ମୁଖ୍ୟ ବସ୍ତୁ ଅରଟ । ଚରଖା ସଂଘ ଏହି ଉଦ୍ୟୋଗ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଯଥେଷ୍ଟ ତଥ୍ୟ ବା ଜ୍ଞାତବ୍ୟ ବିଷୟ ସଂଗ୍ରହ କରିସାରିଛି ଏବଂ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଉଦ୍ୟୋଗ ସହିତ ଗ୍ରାମୋଦ୍ୟୋଗ ତଥ୍ୟ ସଂଗ୍ରହ କରୁଅଛି । କେନ୍ଦ୍ରକର ଯେଉଁ ତତ୍କାଳୀନ ସଂଗଠନ ହୋଇପାରିବ, ତାହା ଚରଖା ଆଦି ଗ୍ରାମୋଦ୍ୟୋଗ ଦ୍ୱାରା ହିଁ ହୋଇପାରିବ—ମୋତେ ଏପରି ଲାଗୁଛି । ମାତ୍ର ଯେଉଁମାନଙ୍କର ଅରଟରେ ଆସ୍ଥା ବା ବିଶ୍ୱାସ ଅଛି, ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ଶିକ୍ଷକ ନୁହନ୍ତି । ପ୍ରତ୍ୟେକ ବଢ଼େଇ ବଢ଼େଇକାମର ଶାସ୍ତ୍ରୀ ନୁହନ୍ତି । ଯେ ଉଦ୍ୟୋଗର ଶାସ୍ତ୍ର ଜାଣେ ନାହିଁ, ସେ ଉଦ୍ୟୋଗ ଦ୍ୱାରା ସାଧାରଣ ଶିକ୍ଷା ଦେଇପାରିବ ନାହିଁ । ଏଥିରୁ 'ପରିଷ୍କାର

ହୋଇଯାଉଛି ଯେ, ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତିର ଶିକ୍ଷାଶାସ୍ତ୍ରରେ ଆଗ୍ରହ ଅଛି ତଥା ଅଭ୍ୟାସରେ ମଧ୍ୟ ଆଗ୍ରହ ଅଛି, ସେପରି ବ୍ୟକ୍ତି ହିଁ ମୋ ଦ୍ୱାରା ସୂଚିତ ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷାର କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିପାରିବ । ଶ୍ରୀ ବଲ୍ଲଭସ୍ୱାମୀଙ୍କଠାରୁ ଏ ବିଷୟରେ ମୋଠାକୁ ଆସିଥିବା ପତ୍ର ଏପରି ଲୋକଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟ କରିପାରିବ ଭାବି ମୁଁ ତଳେ ତାହା ଦେଉଛି :

"ସ୍ୱାବଲମ୍ବୀ ଓ ଉଦ୍ୟୋଗ ଦ୍ୱାରା ଶିକ୍ଷା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଆପଣ 'ହରିଜନ' ଓ 'ହରିଜନ ବନ୍ଧୁ' ପତ୍ରିକାଦ୍ୱୟରେ ଯେଉଁ ସୁନ୍ଦର ବିଚାର ଓ ଅନୁଭବ ଲେଖୁଅଛନ୍ତି, ସେଥିରୁ ମୋର ଏଠା ଏହି ଶିକ୍ଷା କାର୍ଯ୍ୟରେ ଏତେ ଅଧିକ ଉତ୍ସାହ ଓ ପ୍ରେରଣା ମିଳୁଅଛି ଯେ ମୁଁ ଏହି ଚିଠି ଲେଖିବାକୁ ଅଗ୍ରହାନ୍ୱିତ ହେଲି ଏବଂ ଆପଣଙ୍କର ସମସ୍ତ ଯୋଜନାଟି କେତେ ଉପଯୁକ୍ତ ଅଟେ, ସେ ବିଷୟରେ ମୋର ଉତ୍ସାହ ପ୍ରକାଶ କରିବାକୁ ମୁଁ ଲାଳାୟିତ ଅଟେ । ଦୁଇବର୍ଷ ହେଲା ଏଠାରେ ମୁଁ ଗୋଟିଏ କ୍ଷୁଦ୍ର ଉଦ୍ୟୋଗଶାଳା ଚଳାଇ ଆସୁଛି । ସେଥିର ଅନୁଭବ ଆପଣଙ୍କ ବିଚାର ସହ ବେଶ୍ ମିଳିଯାଉଛି । ଏଥିରେ ମୁଁ ବଡ଼ ଆନନ୍ଦ ପାଉଛି । ଏଥିପାଇଁ ଆପଣ ଯେଉଁ ବିପ୍ଳବାତ୍ମକ ବିଚାର ବିସ୍ତାର କରୁଛନ୍ତି, ତାକୁ ମୁଁ ପୂର୍ଣ୍ଣପ୍ରାଣରେ ସ୍ୱାଗତ କରୁଅଛି ଏବଂ ସେଥିରେ ଶତକଡ଼ା ଶହେ ସମ୍ମତ ହେଉଅଛି । ଏହା ମୋର ଅନ୍ଧ ଶ୍ରଦ୍ଧାର ପରିଣାମ ନୁହେଁ । ମାତ୍ର ଅନୁଭବଲବ୍ଧ ଶ୍ରଦ୍ଧାର ତାହା ପ୍ରତୀକ ଅଟେ ବୋଲି ଆପଣ ବୁଝନ୍ତୁ । ସାରା ଦେଶ ପାଇଁ ଉପଯୋଗୀ ହେବ, ଏପରି ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ଓ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଯୋଜନା କଥା ଆପଣ ବିଚାର କରୁଛନ୍ତି । ଏଠାରେ ମୁଁ ଯେଉଁ କାମ କରୁଅଛି, ସେଥିରେ ପୂର୍ଣ୍ଣତା ଓ ଶାସ୍ତ୍ରୀୟତାର ଯଥେଷ୍ଟ ଅବକାଶ ରହିଛି ଏବଂ ସେ ଦିଗରେ ମୁଁ ପ୍ରଯତ୍ନ କରୁଅଛି । ଏଥିରେ ଅଧିକ ପୂର୍ଣ୍ଣତା ଦେଖିବାକୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଉତ୍ସାହ ଓ ଆନନ୍ଦ ମିଳୁଅଛି । ମାତ୍ର ଦୁଇ ବର୍ଷ ହେଲା ମୋର ଯାହା କିଛି ଅନୁଭବ ହୋଇଅଛି, ତାହା ଉପରେ ଉଠିଥିବା ପ୍ରଶ୍ନଗୁଡ଼ିକ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଯାହା କିଛି ଚିନ୍ତନ, ବିଚାର ଆଦି ହୋଇଛି, ସେଥିରୁ ଆପଣଙ୍କର ସ୍ୱାବଲମ୍ବୀ ଓ ଉଦ୍ୟୋଗମୂଳକ ଶିକ୍ଷାର ବିଚାର ଅତ୍ୟନ୍ତ ଉପଯୋଗୀ ଓ ମନୋବୈଜ୍ଞାନିକ ବୋଲି ମୋତେ ଜଣାଯାଉଛି । ମୁଁ ଆପଣଙ୍କର ବିଚାର ଓ ପରିଣାମକୁ ବୁଝିପାରୁଛି । ଏହିରୂପେ ମୋର ଅନୁଭବରୁ ନିମ୍ନ ମତଗୁଡ଼ିକ ବ୍ୟକ୍ତ କରୁଅଛି :

୧ । ଉଦ୍ୟୋଗକୁ ବହୁପ୍ରକାରର ଶିକ୍ଷାର ମାଧ୍ୟମ ରଖିବା ଦ୍ୱାରା ପ୍ରକୃତରେ ବିଦ୍ୟାର୍ଥୀକୁ ସର୍ବୋତ୍ତମ ଶିକ୍ଷା ମିଳିଯାଉଛି ଏବଂ ପୁରୁଷାର୍ଥ ଓ ଚରିତ୍ର ସମ୍ପାଦିତ କରିବାର (ଉଦ୍ୟୋଗମୟ ଶିକ୍ଷାରେ) ମୂଲ୍ୟବାନ୍ ଦାନ ରୂପେ ସ୍ୱତଃ ଆସିଯାଉଛି । କେବଳ ଭାରତବର୍ଷ ପରି ଗରିବ ଦେଶର ଶିକ୍ଷାକୁ ସ୍ୱାବଲମ୍ବୀ କରିବାରେ ଏଥିରେ ଯେଉଁ ଅପାର ଶକ୍ତି ପୂରି ରହିଛି, ତାହା ଉପରନ୍ତୁ ଶିକ୍ଷାର ଶୁଦ୍ଧ ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ଦୃଷ୍ଟିରେ ମଧ୍ୟ ଉଦ୍ୟୋଗକୁ ଶିକ୍ଷାର ମାଧ୍ୟମ କରିବାଦ୍ୱାରା ବିଦ୍ୟାର୍ଥୀମାନଙ୍କର ସର୍ବାଙ୍ଗୀନ ବିକାଶ ବହୁତ ସରଳ ହୋଇଯାଉଛି ।

୨ । ଉଦ୍ୟୋଗକୁ ଶିକ୍ଷାର ମାଧ୍ୟମ କରିବା ଦ୍ୱାରା ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା ସହଜରେ ସ୍ୱାବଲମ୍ବୀ ହୋଇପାରିବ । ହିନ୍ଦୁସ୍ଥାନ ପରି ଗରିବ ଦେଶର ଶିକ୍ଷା-ସମସ୍ୟା ଶିକ୍ଷାକୁ ସ୍ୱାବଲମ୍ବୀ କରିବା ଦ୍ୱାରାହିଁ ସମାଧାନ କରାଯାଇପାରେ । ଏହା ଉପରନ୍ତୁ, ଏ ପଦ୍ଧତି ଆମର ଆର୍ଥିକସ୍ଥିତିର ଅନୁରୂପ ଅଟେ । ମୋତେ ତ ଚରଖାର ଉଦ୍ୟୋଗ ଖୁବ୍ ପସନ୍ଦ ହେଲା । ଏହା ସର୍ବବ୍ୟାପକ ହୋଇପାରେ ବୋଲି ମୋତେ ଜଣାଯାଉଛି । ଚରଖା ଉଦ୍ୟୋଗରୁ ପ୍ରାପ୍ତ ତଥ୍ୟମାନ ମୋର ଦୁଇବର୍ଷର ଅନୁଭବରୁ ମୋଠାରେ ରହିଛି । ଆପଣ ଯେପରି ବିଚାର କରିଛନ୍ତି, ମୁଁ ସେପରି ବ୍ୟବସ୍ଥିତ ରୂପ ମୋର ଶିକ୍ଷାକାର୍ଯ୍ୟକୁ ଦେଇପାରି ନାହିଁ । ତେଣୁକରି ଏଥିରୁ ଉପଲବ୍ଧ ଅନୁଭବର ପ୍ରଚାର ପାଇଁ ଯଥେଷ୍ଟ ଅବକାଶ ଅଛି । ସେସବୁ ଆଲେଖ୍ୟ ଓ ସେ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ପ୍ରଦତ୍ତ ଟିପ୍ପଣୀମାନ ଆପଣ ଦେଖିବାକୁ ଚାହିଁଲେ ମୁଁ ପଠାଇପାରେ ।

୩ । ମୋତେ ସ୍ପଷ୍ଟ ଜଣାଯାଉଛି ଯେ ଇଂରାଜୀ ଭାଷାକୁ ଦୂରେଇ ଦେବା ଦ୍ୱାରା ଓ ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷାକୁ ଅଧିକ ବ୍ୟାପକ ଦୃଷ୍ଟିରେ ବିଚାର କରିବା ଦ୍ୱାରା ଏବଂ ଉଦ୍ୟୋଗ ପାଇଁ ଅଧିକ ସମୟ ଦେବା ଦ୍ୱାରା ଏହି ପଦ୍ଧତିରେ ଅଳ୍ପ କେତେ ବର୍ଷରେ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କର ଅଧିକ ବିକାଶ ଆମେ କରିପାରିବୁ । ଯଦି 'ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ', 'ବିଦ୍ୱତ୍ତା', 'ଦକ୍ଷତା' ଆଦି ଆଜିର ଶିକ୍ଷାରେ ଭ୍ରମପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଚାରକୁ ଆମେ ପରିତ୍ୟାଗ କରୁଁ, ତେବେ ଉଦ୍ୟୋଗଶିକ୍ଷା ମାଧ୍ୟମରେ ସର୍ବାଙ୍ଗୀନ ବିକାଶକୁ ଆମେ ଚାହିଁ ପାରିବୁ ।

୪ । ସ୍କୁଲ୍ ସମୟର ୩/୪ ଅଂଶ ଉଦ୍ୟୋଗ ପାଇଁ ଦେବାର ପ୍ରଥମ କାର୍ଯ୍ୟ ଶିକ୍ଷା ପଦ୍ଧତିରେ କରି, ଦ୍ୱିତୀୟ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ହେବ ଯେ ବକ୍ତୃତା, ଲେଖନ, ସମୟପତ୍ରକ, ପରୀକ୍ଷା, ବିଷୟୱାରୀ ଶିକ୍ଷା ଆଦି ଆଜିକାଲିର ସାଧନ ଦୂର କରି ଉଦ୍ୟୋଗ-ଶିକ୍ଷାପାଇଁ ନିମ୍ନଲିଖିତ ସାଧନମାନ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିବାକୁ ହେବ ।

(କ) ଶ୍ରୁତିଶିକ୍ଷା—ବହି ଉପରେ ନିର୍ଭର କରିବା ପରିବର୍ତ୍ତେ ଶିକ୍ଷକ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କର ସମ୍ମୁଖରେ ଜୀବନ୍ତ ପୁସ୍ତକ ହୋଇ ବସିଯିବେ ତ ନିତ୍ୟନୈମିତ୍ତିକ କାରବାର କଥାରେ ଓ ବ୍ୟବସ୍ଥିତ ରୀତିରେ ଛାତ୍ରମାନେ ଅଳ୍ପ ସମୟରେ ଏତେ ଅଧିକ ଶିଖିନେବେ ଯେ, ଶିକ୍ଷକଙ୍କର ଉତ୍ସାହ ଓ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କର ଜିଜ୍ଞାସାର ପରିଣାମ ସ୍ୱରୂପ ଏହି ଜୀବନ୍ତ ପୁସ୍ତକରେ କେତେ ନୂତନ ପ୍ରକରଣ ଯୋଡ଼ି ହୋଇ ଯାଉଥିବ । ଏପରି ଶ୍ରୁତିଶିକ୍ଷାରେ ପୁସ୍ତକ ବାବଦ ଖର୍ଚ୍ଚ ପ୍ରାୟ ପଡ଼ିବ ନାହିଁ ।

(ଖ) ଶିକ୍ଷକଙ୍କର ବ୍ୟବହାର—ଉଦ୍ୟୋଗ-ଶିକ୍ଷାର ଏହା ଅନିବାର୍ଯ୍ୟ ସାଧନ ଅଟେ । ଶିକ୍ଷକଙ୍କର ହୃଦୟରେ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ସ୍ନେହ ଓ ଉତ୍ସାହ ପୂରି ରହିଥିବ ଓ ସେମାନଙ୍କ ସହ ସମୟ କଟାଇବା ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟକର, ଆନନ୍ଦ-ଦାୟକ ଓ ପରସ୍ପର ବିକାଶ ସାଧକ ହେବ । ଏପରି ଶିକ୍ଷକ ଶିକ୍ଷା ଦେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ନିରନ୍ତର ନିଜେ ମଧ୍ୟ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀ ହୋଇ ରହିଥିବେ ।

(ଗ) ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଓ ସାର୍ବଜନୀନ କାର୍ଯ୍ୟଗୁଡ଼ିକରେ ସକ୍ରିୟ ସହଯୋଗ ଦେଇ କ୍ରମେ କ୍ରମେ ଉଦ୍ୟୋଗ ଦ୍ୱାରା ଶୈଶବରୁ ଛାତ୍ରମାନେ ସାଧାରଣ ଲୋକ, ସମାଜ ଓ ସରକାରଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବାରେ ଲାଗିଥାନ୍ତି । ଆପଣ ଯେପରି (ହରିଜନ ଆଦି ପତ୍ରିକାରେ) ଲେଖିଛନ୍ତି, ସେହିପରି ନିଶାନିବାରଣ, ହରିଜନ ସେବା, ଗ୍ରାମ ସଫାଇ ପରି କାର୍ଯ୍ୟଗୁଡ଼ିକରେ ସର୍ବଦା ସାହାଯ୍ୟ କରିବାର କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ନିଜର ସ୍କୁଲରେ ପାଳନ କରି, ଦକ୍ଷ ଓ ଉତ୍ସାହୀ ଶିକ୍ଷକ ଜୀବନର ଆରମ୍ଭରୁ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କୁ ସେବା ଓ ସମାଜ-ପରିଚର୍ଯ୍ୟାର ଉତ୍ତମ, ବ୍ୟାବହାରିକ ଓ ଜୀବନ୍ତ ଶିକ୍ଷା ଦିଅନ୍ତି । ଆମର ଉଦ୍ୟୋଗ-ଶିକ୍ଷାର ଏହି ନୂଆ ସାଧନ ସମସ୍ତ ଶିକ୍ଷାକୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଜୀବନ୍ତ, ଫଳପ୍ରଦ ଓ ବ୍ୟାବହାରିକ କରିଦେବ । ଏ ବିଷୟରେ ମୁଁ ଯେତେ ଅଧିକ ଚିନ୍ତା କରୁଛି, ସ୍ୱରାଜ୍ୟ-ପ୍ରାପ୍ତି ଓ ସ୍ୱରାଜ୍ୟ-ସଂଚାଳନ ପାଇଁ ଖଦୀ, ଗ୍ରାମୋଦ୍ୟୋଗ, ମଦ୍ୟ ନିଷେଧ, ହରିଜନ-ସେବା ଓ ଗ୍ରାମ ସଫାଇ ପରି ଆମର ପ୍ରାଣଦାୟକ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମଗୁଡ଼ିକ ନିମିତ୍ତ ଉଦ୍ୟୋଗପ୍ରଧାନ ପ୍ରାଥମିକ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଅତି ସହାୟକ ହେବ ବୋଲି ସେତେ ଅଧିକ ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇଯାଉଛି । ଛାତ୍ରମାନେ ହିଁ ଦେଶକୁ ଖାଣ୍ଟି ସ୍ୱରାଜରେ ଗଢ଼ିପାରିବେ— ଏହି ସୂତ୍ର ଏତଦ୍ୱାରା କେଡ଼େ ସୁନ୍ଦର ରୂପେ ପ୍ରୟୋଗ କରାଯାଇପାରିବ !

(ଘ) ମାତାପିତା—ବୟସ୍କମାନଙ୍କ ସହ ଅଧିକ ଓ ଜୀବନ୍ତ ସମ୍ବନ୍ଧ ଆମର ନୂଆ ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷାର ଗୋଟିଏ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ଉପାୟ ଅଟେ । ଆଜିର ଶିକ୍ଷା ତ ଛାତ୍ର ଓ ତାହାର ପିତାମାତାଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବ୍ୟବଧାନକୁ ବଢ଼ାଇବାରେ ଲାଗିଛି । ରେଜିଷ୍ଟରରେ ଦସ୍ତଖତ କରିବା ଓ ଫିଜ୍ ଦେବା ବ୍ୟତୀତ ମାତାପିତାଙ୍କର ପିଲାର ସ୍କୁଲ ଶିକ୍ଷା ସହ କୌଣସି ସମ୍ପର୍କ ଓ ଆଗ୍ରହ ନାହିଁ । ପିଲା ସ୍କୁଲରେ ପାଉଥିବା ଶିକ୍ଷା ପୁସ୍ତକଗତ ହୋଇଥିବାରୁ ଘରକରଣାର କାର୍ଯ୍ୟରେ ଲାଗୁନାହିଁ । ପାରିବାରିକ ସ୍ନେହସମ୍ପର୍କ ଛିନ୍ନ ହୋଇଯାଉଛି । ବର୍ଣ୍ଣ-ବ୍ୟବସ୍ଥା ଉପରେ ଆଧାରିତ ପରଂପରାଗତ କୃଷି ଓ ଉଦ୍ୟୋଗର କଂକାଳର କଡ଼ିଗୁଡ଼ିକ ଏହି ପୁସ୍ତକଗତ ଶିକ୍ଷାଦ୍ୱାରା କ୍ଷୟପ୍ରାପ୍ତ ଓ ଶୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଯିବା ଫଳରେ ଶୁଦ୍ଧ ବର୍ଣ୍ଣ-ବ୍ୟବସ୍ଥା ଲୋପ ପାଇଯାଉଛି । ଫଳରେ ଦେଶର କୃଷି ଓ ଗ୍ରାମୋଦ୍ୟୋଗ ମଉଳି ଯାଉଛି । ଆମର ଶିକ୍ଷା ଉଦ୍ୟୋଗମୟ ହେବ, ଏଣୁ ଗ୍ରାମର ଉଦ୍ୟୋଗ ସହିତ, ଅର୍ଥାତ୍ ମାତାପିତାଙ୍କର ଧନ୍ଦା ସହିତ ତାହାର ସିଧା ସମ୍ପର୍କ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହେବ । ସେହି ହେତୁରୁ ପିତାମାତାଙ୍କର ସେଥିରେ ଆଗ୍ରହ ହେବ । ସେମାନଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ ଆସିବ ଯେ ବାଳକ ବାଳିକା ପଢ଼ିସାରି କାମଧନ୍ଦାଶୂନ୍ୟ ହେବେ ନାହିଁ, ବରଂ ଘରକାମରେ, ଧନ୍ଦାରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିବେ । ଏହିରୂପେ ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷାକୁ ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ କରିବାର ସମସ୍ୟା ସରଳ ହୋଇଯିବ । (ସନ୍ତାନମାନଙ୍କୁ ସ୍କୁଲକୁ ନ ପଠାଇଲେ) ଅଭିଭାବକଙ୍କୁ ଦଣ୍ଡଭୟ ପରିବର୍ତ୍ତରେ ମାତାପିତାଙ୍କର ଉତ୍ସାହପୂର୍ଣ୍ଣ ସହଯୋଗ ହିଁ ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ ଶିକ୍ଷାପ୍ରଚଳନର ଅସଲ ବଳ ହେବ ।

(ଚ) ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷାକୁ ଅପଣ ବ୍ୟାପକ କରିବାକୁ ଚାହାଁନ୍ତି—ଏହା ଅତ୍ୟନ୍ତ ବାଞ୍ଛନୀୟ ଅଟେ । ଗୁଜରାଟୀ ଭାଷାରେ ଚତୁର୍ଥ ଶ୍ରେଣୀ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପଢ଼ିଥିବା ଛାତ୍ରମାନେ ମୋ ପାଖକୁ ଆସିଛନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ସମ୍ପର୍କର ଅନୁଭବରୁ ମୋର ଧାରଣା ଯେ ଚତୁର୍ଥ ଶ୍ରେଣୀ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପଢ଼ିଥିବା ଗାଁର ପିଲାମାନଙ୍କର (ଭବିଷ୍ୟତ ଶିକ୍ଷା ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ) ପ୍ରଶ୍ନ ଉପରେ ନୂଆ ଓ କ୍ରାନ୍ତିକାରୀ ଢଙ୍ଗରେ ଚର୍ଚ୍ଚା କରିବା ଆବଶ୍ୟକ । ଚାରି ଶ୍ରେଣୀ ପଢ଼ିବା ପରେ ଇଂରେଜୀ ଶିଖିବାର ମୋହରେ ଗାଁର ପିଲାମାନେ ସହରର ସ୍କୁଲ ପ୍ରତି ଆକୃଷ୍ଟ ହୁଅନ୍ତି । ସେହି ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟୟସାଧ ହୋଇଥିବାରୁ ବହୁ ପିଲାଙ୍କ ପାଇଁ ତାହାର ଦ୍ୱାର ରୁଦ୍ଧ ରହୁଛି । ସେମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷା ଏହି କାରଣରୁ ଅସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ଥଳରେ ବନ୍ଦ ହୋଇଯାଏ । ଯେଉଁମାନେ ଅତି କଷ୍ଟରେ (ଉପରକୁ) ପଢ଼ନ୍ତି, ସେମାନେ କଳାର୍ଥୀ ଓ ପରୋପଜୀବୀ ଶିକ୍ଷା ପାଇ ନିଜର, ମାତାପିତାଙ୍କର ଓ ଗ୍ରାମର ହିତ-ସାଧନ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ଏହି ଶ୍ରେଣୀର ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଯଦି ଗ୍ରାମରେ ଉଦ୍ୟୋଗଶାଳା ଖୋଲି ପଢ଼ାଯାନ୍ତା, ତାହାହେଲେ ତଦ୍ୱାରା ମାତାପିତାମାନଙ୍କର, ସେହି ଛାତ୍ରମାନଙ୍କର ଓ ଗ୍ରାମର ଅପାର ହିତ ସାଧିତ ହୁଅନ୍ତା । ଛାତ୍ରମାନଙ୍କୁ 'ବିନୀତ' (ମ୍ୟାଟ୍ରିକୁଲେଶନ୍) ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଜ୍ଞାନ ଅତି ଅଳ୍ପ ସମୟରେ—(ପ୍ରତିଦିନ) ଚାରିଘଣ୍ଟା ଉଦ୍ୟୋଗ ଓ ଦୁଇଘଣ୍ଟା ପଢ଼ାରେ ସମୟ ଦେଉଥିବା ସ୍କୁଲରେ ଅତି ସହଜରେ ଦିଆଯାଇପାରେ—ମୋର ଏପରି ଅନୁଭବ କ୍ରମେ ଦୃଢ଼ ହେଉଅଛି ।"

—ଗୁଜରାଟୀରୁ । ହରିଜନ-ବନ୍ଧୁ, ତା ୧୭।୧୦।୧୯୩୭

୨୪

ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷା ଓ କୃଷି

କେହି କେହି ସୂଚନା ଦେଇଛନ୍ତି ଯେ ଗ୍ରାମର ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଶିକ୍ଷାର ମାଧ୍ୟମ କୃଷି ହେବା ଉଚିତ୍ । ମାତ୍ର ଦୁଃଖର କଥା ହେଉଛି ଯେ, ଆମଠାରେ ଆବଶ୍ୟକ ସାଧନ ନାହିଁ । ଆଜିକାଲି ସ୍କୁଲ ଓ କଲେଜରେ ଯେଉଁ ଢଙ୍ଗରେ କୃଷିର ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯାଉଛି, ତାହା ଗ୍ରାମ ପାଇଁ ସବୁମତେ ଅନୁପଯୁକ୍ତ ଅଟେ । କାରଣ, ଗ୍ରାମର ପରିସ୍ଥିତି ଓ ଆବଶ୍ୟକତା ସହିତ ସେହି ଶିକ୍ଷାର କୌଣସି ପ୍ରକାର ସମ୍ବନ୍ଧ ନାହିଁ । ମାତ୍ର ଯଦି ଅପଣ ମୋ ଯୋଜନାକୁ ଗ୍ରହଣ କରିଅଛନ୍ତି ଏବଂ ଅପଣଙ୍କୁ ଯୋଗ୍ୟ ଶିକ୍ଷକ ମିଳିଯାନ୍ତି, ତେବେ ମୋର ବିଶ୍ୱାସ ଯେ ଏହା (ମୋ ଯୋଜନା) ଗ୍ରାମବାସୀମାନଙ୍କ ପାଇଁ ବହୁ ଲାଭଦାୟକ ହେବ । ଛାତ୍ରମାନେ ମଧ୍ୟ ଗୁରୁଙ୍କ ସହ ବିଲକୁ ଯିବେ, ଘାସ ବାଛିବେ ଏବଂ ସେହି ସମୟରେ ଅନେକ ନୂଆ ବିଷୟରେ ଜ୍ଞାନ

[ପାଇବେ । ସେମାନଙ୍କୁ ଯଥେଷ୍ଟ ଶାରୀରିକ ପରିଶ୍ରମ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଏଣୁ ଦେଖାଇହେବା ଭଳି ଶ୍ରମର କୌଣସି ଆବଶ୍ୟକତା ପଡ଼ିବ ନାହିଁ ।

—ମୂଳ ଇଂରାଜୀରୁ । ଓ୍ୱାର୍ଦ୍ଧା ଶିକ୍ଷା ସମ୍ମିଳନୀରେ ପ୍ରଦତ୍ତ ଭାଷଣର ଅଂଶ । ତା ୨୨।୧୦।୧୯୩୭ । 'ମହାତ୍ମା, ୪ର୍ଥ ଖଣ୍ଡ, ପୃଷ୍ଠା ୨୩୯–୨୪୦ । ଜୁଲାଇ, ୧୯୫୨ ସଂସ୍କରଣ ।

୨୪

ମୌଳିକ ପ୍ରଶ୍ନ

[୧୯୩୭ ମସିହା ଅକ୍ଟୋବର ୨୨/୨୩ ତାରିଖରେ ବସିଥିବା ଶିକ୍ଷା-ସମ୍ମିଳନୀରେ ଗାନ୍ଧୀଜୀଙ୍କର ଉଦ୍‌ଘାଟନ ଭାଷଣ]

ନିମନ୍ତ୍ରଣ ରକ୍ଷାକରି ଯେଉଁମାନେ ସମ୍ମିଳନୀରେ ଯୋଗଦେବାକୁ ଆସିଥିଲେ, ଗାନ୍ଧୀଜୀ ପ୍ରଥମେ ସେମାନଙ୍କୁ ଧନ୍ୟବାଦ ଜଣାଇଥିଲେ । ସମ୍ମିଳନୀର ସଭାପତି ଓ ସଭ୍ୟ ସମସ୍ତଙ୍କଠାରୁ ତାଙ୍କର ଶିକ୍ଷା ଯୋଜନା ବିଷୟରେ ମତ ଓ ପରାମର୍ଶ କ'ଣ ତାହା ଜାଣିବା ପାଇଁ ସେମାନଙ୍କୁ ନିମନ୍ତ୍ରଣ କରିଥିବା କଥା କହିଥିଲେ । ଯେଉଁମାନେ ତାଙ୍କ ଯୋଜନାର ବିରୋଧ କରନ୍ତି, ବିଶେଷତଃ ସେହିମାନଙ୍କର ମନ୍ତବ୍ୟ ଶୁଣିବାକୁ ସେ ଇଚ୍ଛା ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ । ଅସୁସ୍ଥତା ବଶତଃ ସେ ସମ୍ମିଳନୀର ବାହାରେ ଆମନ୍ତ୍ରିତ ବନ୍ଧୁମାନଙ୍କ ସହିତ ସାକ୍ଷାତ କରିପାରିବେ ନାହିଁ । ସେଥିଲାଗି ସମ୍ମିଳନୀର ଆଲୋଚନା ଯଥାସମ୍ଭବ ମୁକ୍ତ ଓ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ କରାଯିବା ପାଇଁ ସେ ଅନୁରୋଧ କରିଥିଲେ ।

ସେ କହିଥିଲେ ଯେ, ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା ଓ କଲେଜ ଶିକ୍ଷା ଉଭୟ ବିଷୟରେ ସେ ତାଙ୍କର ଯୋଜନାରେ ପ୍ରସ୍ତାବ ଦେଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସମ୍ମିଳନୀର ଉପସ୍ଥିତ ବନ୍ଧୁମାନଙ୍କୁ ପ୍ରଧାନତଃ ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା ବିଷୟରେ ହିଁ ବିଚାର କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା ଭିତରେ ମାଧ୍ୟମିକ ଶିକ୍ଷାର ବିଷୟ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ଅଟେ । କାରଣ, ଏହି ତଥାକଥିତ ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା ବି ବର୍ତ୍ତମାନ ଅତି ଅଳ୍ପ ସଂଖ୍ୟକ ଗ୍ରାମବାସୀ ପାଇପାରୁଛନ୍ତି । ୧୯୧୫ ମସିହାରୁ ଗସ୍ତ କରିଥିବା ଗାଁଗୁଡ଼ିକ ବିଷୟରେ ତାଙ୍କର ଯେଉଁ ଅଭିଜ୍ଞତା ରହିଛି, ତାକୁ ଭିତ୍ତିକରି ସେ ଏ କଥା କହୁଛନ୍ତି । ସେ ବିଶେଷକରି ଗାଁର ଅସଂଖ୍ୟ ନିରକ୍ଷର ବାଳକ ବାଳିକାମାନଙ୍କ ଆବଶ୍ୟକତା ବିଷୟରେ କହୁଛନ୍ତି । ଏମାନଙ୍କ ଭିତରୁ ଅଧିକାଂଶ ନିରକ୍ଷର ରହିଛନ୍ତି । ଶହ ଶହ କଲେଜ ଛାତ୍ରଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ଆସି ଓ ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ହୃଦୟ ଖୋଲି କଥାବାର୍ତ୍ତା ତଥା ପତ୍ରାଳାପ କରି ସୁଦ୍ଧା ତାଙ୍କର କଲେଜ ଶିକ୍ଷା ବିଷୟରେ କୌଣସି ଅଭିଜ୍ଞତା ନାହିଁ । ଅବଶ୍ୟ ସେମାନଙ୍କ ଆବଶ୍ୟକତା ଅସଫଳତା ଓ ବ୍ୟାଧିଗ୍ରସ୍ତତା ବିଷୟରେ ସେ ନିଶ୍ଚୟ ଜାଣିଛନ୍ତି ।

ତଥାପି ସମ୍ମିଳନୀର ସଦସ୍ୟମାନେ କେବଳ ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା ବିଷୟରେ ବିସ୍ତୃତ ଆଲୋଚନାକୁ ସୀମିତ ରଖନ୍ତୁ । କାରଣ ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା-ସମସ୍ୟାଟିର ସମାଧାନ ହୋଇଗଲେ କଲେଜ ଶିକ୍ଷା ଭଳି ଗୌଣ ସମସ୍ୟାର ସମାଧାନ କରିବାକୁ ଆଦୌ ବେଶୀ ବେଳ ଲାଗିବ ନାହିଁ ।

ଶରୀର ଶ୍ରମ ଜରିଆରେ ଶିକ୍ଷା

ବର୍ତ୍ତମାନ ପ୍ରଚଳିତ ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା ପଦ୍ଧତି ଯେ କେବଳ ଅପବ୍ୟୟ-ମୂଳକ, ତାହା ନୁହେଁ, ବରଂ କ୍ଷତିକାରକ ହୋଇଛି । ଏହି ଶିକ୍ଷା ଦୋଷରୁ ଅଧିକାଂଶ ପିଲା ସେମାନଙ୍କ ବାପ ମା' ଓ ବଂଶଗତ ଧନ୍ଦାଠାରୁ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ହୋଇପଡ଼ୁଛନ୍ତି । ସେମାନେ ନାନା ଖରାପ ଅଭ୍ୟାସ ଶିଖିଛନ୍ତି, ସହରୀ ଢଙ୍ଗରେ ଦୂଷିତ ହୋଇଛନ୍ତି । ଏତେ ସବୁର ପରିଣାମରେ ଯାହା ସାମାନ୍ୟ ଉପର ଠାଉରିଆ ଜ୍ଞାନ ହେଉଛି, ତାହାକୁ ଆମେ ଆଉ କିଛି କହିପାରୁ; ମାତ୍ର କଦାପି ଶିକ୍ଷା ବୋଲି କହିପାରିବା ନାହିଁ । ତାଙ୍କ ମତରେ ଧନ୍ଦା ଓ ଉଦ୍ୟୋଗ ଜରିଆରେ ପିଲାଙ୍କ ଶିକ୍ଷା-ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିବା ହିଁ ଏହାର ଉଚିତ ପ୍ରତିକାର ଅଟେ । ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାର ଟଲଷ୍ଟୟ ଫାର୍ମରେ ନିଜ ପୁଅମାନଙ୍କ ସହିତ ଅନ୍ୟ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ସେ ଯେଉଁ ଶିକ୍ଷା ଦେଉଥିଲେ, ସେଥିରୁ ସେ ଏ ସମ୍ବନ୍ଧରେ କେତେକ ଅଭିଜ୍ଞତା ମଧ୍ୟ ଲାଭ କରିଛନ୍ତି । ଏହି ପିଲାମାନଙ୍କର ଜାତି ଓ ଧର୍ମ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଥିଲା । ଏମାନଙ୍କ ଭିତରେ ଭଲ ମନ୍ଦ ଓ ମଝିମଝିକିଆ—ସବୁପ୍ରକାର ପିଲା ରହୁଥିଲେ । ବଢ଼େଇକାମ ବା ମୋଚି କାମ ଜରିଆରେ ସେ ସେମାନଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷା ଦେଉଥିଲେ । ଟ୍ରାପିଷ୍ଟ ମଠରେ ଶିକ୍ଷା ପାଇଥିବା ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ କାଲେନ୍ ବ୍ୟାକ୍‌ଙ୍କଠାରୁ ସେ ମୋଚିକାମ ଶିକ୍ଷା କରିଥିଲେ । ପିଲାମାନଙ୍କର ତଥା ତାଙ୍କ ନିଜର ସନ୍ତୋଷ ଜନ୍ମିବା ଭଳି ଶିକ୍ଷା ସେ ସେମାନଙ୍କୁ ଦେଇ ପାରି ନଥିଲେ । କାରଣ ତାଙ୍କର ସମୟ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସୀମାବଦ୍ଧ ଥିଲା ଓ ତାଙ୍କୁ ନାନାବିଧ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଦାୟିତ୍ୱ ବହନ କରିବାକୁ ପଡ଼ୁଥିଲା । ତଥାପି ସେ ବିଶ୍ୱାସର ସହିତ ଏ କଥା ଅବଶ୍ୟ କହିପାରିବେ ଯେ, ଏପରି ଏକ ଶିକ୍ଷା ପାଇ ତାଙ୍କର ନିଜ ପିଲା ଓ ଅନ୍ୟ ପିଲାମାନେ କିଛି ହେଲେ ହରିଇ ନ ଥିଲେ ।

ଧନ୍ଦା ଉପରେ ନୁହେଁ, ମାତ୍ର ଶ୍ରମ ମାଧ୍ୟମରେ ଶିକ୍ଷା ଉପରେ ହିଁ ସେ ଅସଲ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଉଥିଲେ । ତାଙ୍କର ମତ ଯେ ଭାଷା, ସାହିତ୍ୟ, ଇତିହାସ, ଭୂଗୋଳ, ଗଣିତ ଓ ବିଜ୍ଞାନ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବିଷୟରେ ଶିକ୍ଷା ଧନ୍ଦା ଜରିଆରେ ଦିଆଯିବା ଉଚିତ । ଏଠାରେ ଆପତ୍ତି ଉଠିପାରେ ଯେ, ମଧ୍ୟଯୁଗରେ କେବଳ ଧନ୍ଦା ବ୍ୟତୀତ ଆଉ କୌଣସି ବିଷୟରେ ଶିକ୍ଷା ଦିଆ ଯାଉ ନ ଥିଲା । ଏ ଯୁଗରେ କାରିଗର ଘରେ ଜନ୍ମହୋଇ ମଧ୍ୟ ପିଲାମାନେ ସେହି ଧନ୍ଦାକୁ ପାଶୋରି କିରାଣୀ ହେଉଛନ୍ତି ଏବଂ ଗ୍ରାମରୁ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ହୋଇ ରହୁଛନ୍ତି । ଫଳତଃ ଯୁଆଡ଼େ ଯାଅ, ସାଧାରଣ ଗାଁରେ ଜଣେ ନିପୁଣ ବଢ଼େଇ ବା ସୁଦକ୍ଷ କମାର ପାଇବା ଆଜି ଦୁଷ୍କର ହୋଇ

ପଡ଼ୁଛି । କୁଟୀର-ଶିଳ୍ପ ମୃତପ୍ରାୟ । ଚରଖା ଅବହେଳିତ ହୋଇ ଲଙ୍କାଶାୟାର ଯାଇ ବୈଜ୍ଞାନିକ ଢଙ୍ଗରେ ବିକାଶ ଲାଭ କଲା । କୁଟୀରଶିଳ୍ପର ଏପରି ବିକାଶ ପାଇଁ ଇଂରେଜ ଜାତିର ପ୍ରତିଭାକୁ ଧନ୍ୟବାଦ । ଯନ୍ତ୍ରଶିଳ୍ପ ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ଧାରଣା ଭିନ୍ନ ଥିବା ସତ୍ତ୍ୱେ ସେ ଏପରି ମତ ଦେଇଥିଲେ ।

ତକଲି—ଏକ ସୃଜନଶୀଳ କ୍ରୀଡ଼ନକ

ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ସାଧନା (ବ୍ୟାବହାରିକ ଶିକ୍ଷା) ମାଧ୍ୟମରେ କୌଣସି ଧନ୍ଦା ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ସମସ୍ତ କଳା ଓ ବିଜ୍ଞାନ ଜାଣିବା ପଦ୍ଧତିକୁ ଆଶ୍ରୟ କରି ପାଠ ପଢ଼ାଇବା ହିଁ ପ୍ରଚଳିତ ଶିକ୍ଷାର ଅବା ଦୋଷର ବିହିତ ପ୍ରତିକାର ଅଟେ । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ ତକଲିରେ ସୂତାକଟା ଶିଖାଇବାକୁ ଯାଇଁ ଆମେ ପ୍ରଥମେ ପିଲମାନଙ୍କୁ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାରର ତୂଳା ବିଷୟରେ ଆବଶ୍ୟକ ଜ୍ଞାନ ଦେଇପାରିବା । ଭାରତର ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ପ୍ରାନ୍ତରେ ରହିଥିବା ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ମୃତ୍ତିକା, କୁଟୀରଶିଳ୍ପ ବିଲୋପର ଇତିହାସ, ଏହାର ରାଜନୈତିକ କାରଣ ଭିତରେ ଭାରତରେ ବ୍ରିଟିଶ୍ ଶାସନର ଇତିହାସ ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯାଇ ପାରିବ । ପିଲମାନେ ପାଟୀ ଗଣିତ ଓ ଏହିପରି ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବିଷୟମାନ ଶିଖିବେ । ଆପଣାର ସାନ ନାତି ଉପରେ ସେ ଏହି ପ୍ରୟୋଗ କରୁଛନ୍ତି । ତାକୁ କୌଣସି ପାଠ ପଢ଼ାଯାଉଛି ବୋଲି ସେ କେତେବେଳେ ହେଲେ ଭାବେ ନାହିଁ । କାରଣ ପଢ଼ିବା ସମୟରେ ସେ କେବଳ ହସ ଖେଳ ଓ ଗୀତ ଗାଇବାରେ ମସ୍ତ ରହିଥାଏ ।

ତକଲି ବିଷୟରେ ସେ ବିଶେଷ ଭାବରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରିବାର କାରଣ, ଏହାର ଉପରେ ହିଁ ତାଙ୍କୁ ସେମାନେ ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରନ୍ତି । ତକଲି ଉପରେ ସେ ବହୁବିଧ ପ୍ରୟୋଗ କରି ଏହାର ଅଦ୍ଭୁତ ଶକ୍ତିର ପରିଚୟ ପାଇଛନ୍ତି । ପୁଣି କେବଳ ବସ୍ତ୍ର ତିଆରି ଧନ୍ଦାଟିକୁ ସାର୍ବଜନୀନ କରିହେବ ଓ ତକଲିରେ ବିଶେଷ ଖର୍ଚ୍ଚ ନାହିଁ । ତକଲିର ଉପଯୋଗୀତା ବିଷୟରେ ଆଶାତୀତ ପ୍ରମାଣ ମିଳିସାରିଛି । ଦେଶରେ ଯେତେଦୂର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ରଚନାତ୍ମକ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମକୁ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରାଯାଇଛି, ତାହାର ଫଳରେ ଆଜି ସାତୋଟି ପ୍ରଦେଶରେ କଂଗ୍ରେସ ମନ୍ତ୍ରୀମଣ୍ଡଳ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇପାରିଛି ଏବଂ ସେମାନଙ୍କର ସଫଳତା ରଚନାତ୍ମକ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମକୁ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିବାର ପରିମାଣ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରୁଛି । ସେ ଯେଉଁ ସାତ ବର୍ଷିଆ ପାଠ୍ୟକ୍ରମର କଳ୍ପନା କରୁଛନ୍ତି, ତହିଁରେ ତକଲିରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ପରିଶେଷରେ ରଙ୍ଗ ଓ ନକ୍ସା ସମେତ ବସ୍ତ୍ର-ବୟନ କଳାର ସମସ୍ତ ବ୍ୟାବହାରିକ ଜ୍ଞାନ ଦିଆଯାଇ ପାରିବ ଏବଂ ଆମେ ଯେଉଁସବୁ ବସ୍ତ୍ର ଉତ୍ପାଦନ କରିପାରିବା, ତାହାର ଗ୍ରାହକ ତୁରନ୍ତ ମିଳିଯିବେ । ପିଲଙ୍କ ଶ୍ରମୋପାର୍ଜିତ ଅର୍ଥରୁ ହିଁ ଶିକ୍ଷକଙ୍କର ବେତନ ଉଠିବ । କୋଟି କୋଟି ପିଲଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷା ଦେବାକୁ ହେଲେ ଏହା ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ପନ୍ଥା ନାହିଁ । ଏ ବିଷୟରେ ତାଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ ଦୃଢ଼ ଥିବାରୁ ଏଥିପାଇଁ ସେ ବଡ଼ ଉତ୍ସୁକ ହୋଇ ପଡ଼ିଛନ୍ତି । ଶିକ୍ଷା ଖର୍ଚ୍ଚ ପାଇଁ

ଦେଶର ରାଜସ୍ୱରୁ ଅର୍ଥ ମିଳିବା ବା ବଡ଼ଲାଟ ଯୁଦ୍ଧଖର୍ଚ୍ଚ ଛାଟ୍ କରିବା ବା ସେହିପରି ଅନ୍ୟ କିଛି ଫଳପ୍ରଦ ଉପାୟ ବାହାରିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆମେ ଅପେକ୍ଷା କରି ବସିରହିବା ନାହିଁ । ସେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ସ୍ମରଣ କରାଇ ଦେଇ କହିଲେ ଯେ ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷାରେ ସ୍ୱଚ୍ଛତା, ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟରକ୍ଷା, ଖାଦ୍ୟ, ବସ୍ତ୍ରାଦି ବିଷୟକ ମୌଳିକ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ମଧ୍ୟ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ହୋଇଛି । ଶିକ୍ଷା ପାଇବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ପିଲାଏ ଆପଣା କାମ ଆପେ କରିବେ ଓ ଘର କାମରେ ମଧ୍ୟ ପିତାମାତାଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବେ । ଏହି ଯୁଗର ପିଲାମାନଙ୍କର କୌଣସି ପରିଷ୍କାର ପରିଚ୍ଛନ୍ନତା ଜ୍ଞାନ ନାହିଁ, ଆତ୍ମ-ନିର୍ଭରଶୀଳତା କି ଜିନିଷ ଜାଣିନାହାନ୍ତି ଏବଂ ଶାରୀରିକ ଶକ୍ତି ବା କାର୍ଯ୍ୟ କ୍ଷମତାରେ ସେମାନେ ଅତି ନିକୃଷ୍ଟ ଅଟନ୍ତି । ତେଣୁ ବ୍ୟାୟାମ, ସଙ୍ଗୀତ ପ୍ରଭୃତି ଜରିଆରେ ସବୁ ପିଲାଙ୍କୁ ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ-ଭାବରେ ଶରୀରଚର୍ଯ୍ୟା ଶିକ୍ଷା ମଧ୍ୟ ଦିଆଯିବ । ସେ ପୁସ୍ତକଗତ ଶିକ୍ଷାର ବିରୋଧୀ ବୋଲି ଯେଉଁ ଅଭିଯୋଗ ହେଉଛି, ତା'ର ଉତ୍ତରରେ ସେ କହିଲେ—ଏହା ଭୁଲ । କେଉଁ ପ୍ରଣାଳୀରେ ଏହା ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯିବା ଉଚିତ, ସେ ଏତକ ଦେଖାଇଦେବାକୁ ଚାହୁଁଛନ୍ତି । ଶିକ୍ଷାର ସ୍ୱାବଲମ୍ବନ ଦିଗଟିକୁ ମଧ୍ୟ ଅନେକେ ବିରୋଧ କରୁଛନ୍ତି । ପିଲାଙ୍କ ପାଇଁ ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ଟଙ୍କା ବ୍ୟୟ କରିବା ପରିବର୍ତ୍ତେ ଆମେ ସେମାନଙ୍କୁ ଶୋଷଣ କରିବାକୁ ଯାଉଛୁ ବୋଲି କୁହାଯାଉଛି । ଏଥିରେ ପ୍ରଚୁର ଅପବ୍ୟୟ ଆଶଙ୍କା କରାଯାଉଛି । ଅଭିଜ୍ଞତା ଦ୍ୱାରା ଏହି ଆଶଙ୍କା ଅମୂଳକ ବୋଲି ପ୍ରମାଣିତ ହୋଇଛି । ସେ ପ୍ରତିପ୍ରଶ୍ନ କରି କହିଲେ ପିଲାଙ୍କୁ ବିନାଶରୁ ରକ୍ଷା କରିବାଟା ସେମାନଙ୍କ ଉପରେ ବୋଝ ଲଦି ଦେବା ସଙ୍ଗେ ସମାନ କି ? ତକଲି ଏକ ଯଥେଷ୍ଟ ମଜାର ଖେଳନା । ଏହା ଉତ୍ପାଦକ ହେବା ଫଳରେ ତା'ର ଖେଳନାଗୁଣ ହ୍ରାସ ପାଉନାହିଁ । ଆଜି ମଧ୍ୟ ପିଲାମାନେ ସେମାନଙ୍କର ପିତା ମାତାଙ୍କୁ କେତେକାଂଶରେ ସାହାଯ୍ୟ କରୁଛନ୍ତି । ସେବାଗ୍ରାମର ପିଲାମାନେ ଗାନ୍ଧୀଜୀଙ୍କଠାରୁ କୃଷି ବିଷୟରେ ଅଧିକ ଜାଣିଛନ୍ତି ! କାରଣ, ପିଲା ପିତା ମାତାଙ୍କ ସହିତ କ୍ଷେତରେ କାମ କରି ଅଭିଜ୍ଞତାରୁ ଅନେକ ବିଷୟ ଶିଖିପାରିଛି; ସୂତାକାଟିବାକୁ ଏବଂ କୃଷିକାର୍ଯ୍ୟରେ ପିତା ମାତାଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବାକୁ ଉତ୍ସାହିତ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସେ କେବଳ ତାର ପିତା ମାତାଙ୍କର ନୁହେଁ, ତାହା ଉପରେ ଗ୍ରାମ ଓ ଦେଶର ମଧ୍ୟ ଅଧିକାର ରହିଛି; ତେଣୁ ଗ୍ରାମ ଓ ଦେଶ ପ୍ରତି ତା'ର ଯଥାର୍ଥ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସେ ସମ୍ପାଦନ କରିବ, ଏପରି ଭାବନା ମଧ୍ୟ ତାହାଠାରେ ଜାଗ୍ରତ କରାଇବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଏହାବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ ପନ୍ଥା ନାହିଁ । ସେ ମନ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କୁ ଲକ୍ଷ୍ୟକରି କହିଥିଲେ ଯେ, ପିଲାଙ୍କୁ ପାଠ ପଢ଼ିବା ପାଇଁ ହାତଟେକା ପଞ୍ଜି ଉପରେ ନିର୍ଭର କରିବାକୁ ହେଲେ ସେମାନେ କ୍ରମେ ଅସହାୟ ହୋଇ ପଡ଼ିବେ । ମାତ୍ର ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ସ୍ୱଶ୍ରମାର୍ଜିତ ଅର୍ଥରେ ସେମାନଙ୍କ ଶିକ୍ଷାର ବ୍ୟୟ ତୁଲାଇବାକୁ ଶିଖିଲେ ପିଲାମାନେ ଆତ୍ମବିଶ୍ୱାସ ଅର୍ଜନ କରିପାରିବେ, ସାହସୀ ହୋଇପାରିବେ । ହିନ୍ଦୁ, ମୁସଲମାନ, ପାର୍ଶୀ ଓ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ ସବୁ ପିଲାଙ୍କୁ ଏହି ଗୋଟିଏ ପ୍ରଣାଳୀରେ ହିଁ

ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯିବ । ଧର୍ମ ଶିକ୍ଷା ବିଷୟରେ କାହିଁକି ସେ କୌଣସି ଜୋର ଦେଉ ନାହାନ୍ତି ବୋଲି ପ୍ରଶ୍ନ ହେବାରେ କହିଥିଲେ ଯେ, ଆତ୍ମ-ନିର୍ଭରଶୀଳତା ରୂପକ ବ୍ୟାବହାରିକ ଧର୍ମ ସେ ଶିକ୍ଷା ଦେଉଅଛନ୍ତି ।

ସେବା ବାଧ୍ୟତା-ମୂଳକ ହେବ

ଗାନ୍ଧୀଜୀ ପୁଣି କହିଲେ ଯେ, ଏହି ଧରଣରେ ଶିକ୍ଷାପ୍ରାପ୍ତ ଛାତ୍ରମାନେ କାମ କରିବାକୁ ଚାହିଁଲେ, ସେମାନଙ୍କୁ ଅବଶ୍ୟ କାମ ଯୋଗାଇ ଦେବା ସରକାରର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ଶିକ୍ଷକକାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ଲାଗି ଶିକ୍ଷିତ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କୁ ବାଧ୍ୟ କରାଯିବ ବୋଲି ଅଧ୍ୟାପକ ସାହା ପରାମର୍ଶ ଦେଇଥିଲେ । ଇଟାଲୀ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଦେଶର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଦେଇ ସେ ଏହାର ଉପାଦେୟତା ଦର୍ଶାଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଥିଲେ । ମୁସୋଲିନୀ ଯଦି ଦେଶର ସେବା କରିବା ଲାଗି ଇଟାଲୀର ଯୁବକମାନଙ୍କୁ ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ କରିପାରିଲେ, ତେବେ ଏ ଦେଶରେ ଆମେ କାହିଁକି ନପାରିବା ? ଆପଣାର କର୍ମକ୍ଷେତ୍ରରେ ପ୍ରବେଶ କରିବା ପୂର୍ବରୁ ଦେଶର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଯୁବକ ଓ ଯୁବତୀ ବର୍ଷେ ବା ତତୋଽଧିକ ସମୟ ଦେଶର ସେବା ଲାଗି ଦେବାକୁ ବାଧ୍ୟ ବୋଲି କହିଲେ ତାହାକୁ ଦାସତ୍ୱ ବୋଲି କହି ନିନ୍ଦା କରିବା ସମୀଚୀନ ହେବ କି ? ଗତ ସତର ବର୍ଷର ସ୍ୱାଧୀନତା ଆନ୍ଦୋଳନରେ ଯୁବକମାନଙ୍କର ବହୁମୂଲ୍ୟ ଅବଦାନ ରହିଛି । ତେଣୁ ବକ୍ତାଙ୍କ ମତରେ ଜାତିର ସେବା ଲାଗି ସ୍ୱେଚ୍ଛାରେ ଜୀବନର ଆଉ ଗୋଟିଏ ବର୍ଷ ଦେବା ପାଇଁ ସେମାନଙ୍କୁ ଆହ୍ୱାନ ଦିଆଯିବା ଉଚିତ୍ । ଆବଶ୍ୟକ ହେଲେ ଯଦି ଏହି ମର୍ମରେ କୌଣସି ଆଇନ୍ ପାଶ୍ କରାଯାଏ, ତେବେ ତାହାକୁ କଦାପି ଜବରଦସ୍ତ ବୋଲି କୁହାଯିବ ନାହିଁ, କାରଣ ଲୋକପ୍ରତିନିଧିମାନଙ୍କର ସଂଖ୍ୟାଗରିଷ୍ଠ ମତ ବିନା ଏପରି ଏକ ଆଇନ୍ କଦାପି ପାଶ୍ ହୋଇପାରିବ ନାହିଁ । ଶାରୀରିକ ଶ୍ରମ ଓ ଧନ୍ଦା ଜରିଆରେ ଶିକ୍ଷା ଦେବାର ଏହି ଯୋଜନାଟି ସେମାନଙ୍କର ମନକୁ ପାଉଛି କି ବୋଲି ମଧ୍ୟ ସେ ପଚାରିଥିଲେ । ତାଙ୍କ ମତରେ ଶିକ୍ଷା-ଯୋଜନାକୁ ସ୍ୱାବଲମ୍ବୀ କରିପାରିଲେ ଯାଇ ତା'ର ଉପାଦେୟତା ପ୍ରମାଣିତ ହେବ । ସାତବର୍ଷ ପାଠ ପଢ଼ିସାରିବା ପରେ ପିଲାମାନେ ନିଜ ଶିକ୍ଷାର ବ୍ୟୟ ନିଜେ ବହନ କରିପାରିବେ ଓ ସ୍ୱୟଂ ଉପାର୍ଜ୍ଜନକ୍ଷମ ହୋଇପାରିବେ ।

କଲେଜ ଶିକ୍ଷା ମୁଖ୍ୟତଃ ଏକ ସହରିଆ କଳ୍ପନା । ସେ ଅବଶ୍ୟ ଏପରି କହି ନ ଥିଲେ ଯେ, ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା ଭଳି କଲେଜ ଶିକ୍ଷା ମଧ୍ୟ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ବିଫଳ ହୋଇଛି । ତଥାପି ଲବ୍ଧ ଫଳ ଅନେକାଂଶରେ ନୈରାଶ୍ୟଜନକ । ଜଣେହେଲେ ଗ୍ରାଜୁଏଟ୍ ବେକାର ବସି ରହିବ କାହିଁକି ? ତକଲିକୁ ସେମାନେ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ରୂପେ ଥୋଇଛନ୍ତି । କାରଣ ବିନୋବାଙ୍କର ହିଁ ଏ ବିଷୟରେ ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ବ୍ୟାବହାରିକ ଅଭିଜ୍ଞତା ରହିଛି । କାହାରି ମନରେ କୌଣସି ସଂଶୟ ରହିଥିଲେ, ତାହାର ଉତ୍ତର ଦେବାକୁ ସେ ଏଠାରେ ଉପସ୍ଥିତ ଅଛନ୍ତି । କାକା ସାହେବଙ୍କର ଅଭିଜ୍ଞତା ବ୍ୟାବହାରିକ ଅପେକ୍ଷା ଅଧିକ ସୈଦ୍ଧାନ୍ତିକ ହୋଇଥିଲେ ହେଁ ସେ ମଧ୍ୟ

ସେମାନଙ୍କୁ କିଛି କହିପାରିବେ । ସେ ଖାସ୍ କରି ଗାଂଧୀଜୀଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟି ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଆର୍ମଷ୍ଟ୍ରଙ୍ଗଙ୍କ "ଜୀବନ ଶିକ୍ଷା" ପୁସ୍ତକ ପ୍ରତି ବିଶେଷତଃ 'ହାତର ଶିକ୍ଷା' ନାମକ ଅଧ୍ୟାୟ ପ୍ରତି ଆକର୍ଷଣ କରିଛନ୍ତି । ସ୍ୱର୍ଗତ ମଧୁସୂଦନ ଦାସ ଜଣେ ଉକିଲ ଥିଲେ । ସେ ଏଥିରେ ନିଃସନ୍ଦେହ ଥିଲେ ଯେ, ହାତ ଗୋଡ଼ର ଉପଯୁକ୍ତ ବ୍ୟବହାର ବିନା ମସ୍ତିଷ୍କ ଅକର୍ମଣ୍ୟ ହୋଇପଡ଼େ । ଯଦିବା କିଛି କାମ କରେ, ତଥାପି ଏହା ସଇତାନର ବାସଗୃହରେ ପରିଣତ ହୁଏ । ଟଲଷ୍ଟୟ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ବହୁସଂଖ୍ୟକ ଗଳ୍ପ ଜରିଆରେ ଏହି ଶିକ୍ଷା ଦେଇଛନ୍ତି ।

ଅହିଂସା ଉପରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ଶିକ୍ଷା

ସ୍ୱାବଲମ୍ବୀ ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା ଯୋଜନାର ମୂଳନୀତି ପ୍ରତି ସମସ୍ତଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷଣ କରି ଗାଂଧୀଜୀ ଭାଷଣର ଉପସଂହାର କରିଥିଲେ । "ଆମ ଦେଶରେ ସାମ୍ପ୍ରଦାୟିକ କଳହ ରହିଛି । ଏହା ଯେ କେବଳ ଆମ ଦେଶରେ ରହିଛି ତାହା ନୁହେଁ, ଇଂଲଣ୍ଡର ଇତିହାସରେ ମଧ୍ୟ "ଓ୍ୱାର୍ସ ଅବ୍ ଦ ରୋଜେଜ୍"ର ଉଦାହରଣ ମିଳେ ଏବଂ ଆଜି ବ୍ରିଟିଶ୍ ସାମ୍ରାଜ୍ୟବାଦ ସମଗ୍ର ଜଗତର ଶତ୍ରୁ ରୂପେ ଠିଆ ହୋଇଛି । ସାମ୍ପ୍ରଦାୟିକ ସଂଘର୍ଷ ଓ ଆନ୍ତର୍ଜାତିକ ବିବାଦକୁ ଦୂର କରିବାକୁ ହେଲେ, ଅସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବରେ ମୁଁ ଯେଉଁ ଶିକ୍ଷା-ଯୋଜନା ଆପଣମାନଙ୍କ ଆଗରେ ଥୋଇଛି, ସେହି ପ୍ରକାରର ଶିକ୍ଷାରେ ଭାବୀ ବଂଶଧରମାନଙ୍କୁ ଗଢ଼ିବା ଦ୍ୱାରା ଶୁଦ୍ଧ ଓ ସୁଦୃଢ଼ ମୂଳଭିତ୍ତି ସ୍ଥାପନ ପୂର୍ବକ ସେଇଠାରୁ ହିଁ କାର୍ଯ୍ୟ ଆରମ୍ଭ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଅହିଂସା-ଭିତ୍ତିରୁ ଏହି ଯୋଜନାର ଉଦ୍‌ଗମ । ଦେଶରେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ନିଶାନିବାରଣ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିବାକୁ କାଟି ଯେଉଁ ସଂକଳ୍ପ ଗ୍ରହଣ କରିଛି, ସେହି ସମ୍ବନ୍ଧରେ ମୁଁ ଏହି ବିଷୟର ଉଲ୍ଲେଖ କରିଥିଲି । କିନ୍ତୁ ଆପଣମାନଙ୍କୁ କହିପାରେ ଯେ (ପ୍ରଚଳିତ ଶିକ୍ଷା ପଦ୍ଧତିକୁ ଚାଲୁ ରଖିବାରେ) ଆମ ରାଜସ୍ୱରେ କୌଣସି କ୍ଷତି ନ ହୋଇ ପାରେ, ରାଜକୋଷ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ଥାଇ ପାରେ, ଯଦି ଆମ ପିଲାଙ୍କୁ ସହରିଆ ଢଙ୍ଗରେ ଗଢ଼ିବାକୁ ଆମେ ଚାହୁଁ ନ ଥାଉଁ, ତେବେ ଅପରିହାର୍ଯ୍ୟ ଭାବରେ ନୂଆ ପ୍ରସ୍ତାବିତ ଶିକ୍ଷାକୁ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଆମର ସଂସ୍କୃତି, ସଭ୍ୟତା ଓ ଜାତୀୟ ପ୍ରତିଭାର ପ୍ରକୃତ ପ୍ରତିନିଧି ହିସାବରେ ଗଢ଼ିବାକୁ ହେବ । ସେମାନଙ୍କୁ ସ୍ୱାବଲମ୍ବୀ ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା ନ ଦେଇ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ବାଟରେ ଆମେ ଏହି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ହାସଲ କରିପାରିବା ନାହିଁ । ଇଉରୋପ କଦାପି ଆମର ଆଦର୍ଶ ହୋଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ସେ ଦେଶ ହିଂସା ଉପରେ ଆସ୍ଥା ରଖିଥିବାରୁ ହିଂସା ମାର୍ଗରେ ତାହାର ଯାବତୀୟ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ତିଆରି ହୋଇଛି । ରୁଷଦେଶ ଯେତେ ଯାହା ହାସଲ କରିଛି, ମୁଁ ତାହାର ମୂଲ୍ୟକୁ ଊଣା କରିଦେବାକୁ ଚାହେଁ ନାହିଁ । ମାତ୍ର ସେ ଦେଶର ସମଗ୍ର ରୂପ ପଶୁବଳ ଓ ହିଂସା ଉପରେ ହିଁ ଠିଆ ହୋଇଛି । ଯଦି ଭାରତ ଆନ୍ତରିକ ଭାବରେ ହିଂସାକୁ ବର୍ଜ୍ଜନ କରିବା ପାଇଁ ସଂକଳ୍ପ କରିଥାଏ, ତେବେ ତାକୁ ଯେଉଁ ଧାରାରେ ଗତି କରିବାକୁ ହେବ, ଏହି ଶିକ୍ଷା-ପ୍ରଣାଳୀ

ସେହି ଧାରାର ଏକ ଅବିଚ୍ଛେଦ୍ୟ ଅଙ୍ଗ ହୋଇ ରହିବ । କେହି କେହି କହନ୍ତି ଇଂଲଣ୍ଡରେ ଶିକ୍ଷା ଲାଗି ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ଟଙ୍କା ଖର୍ଚ୍ଚ ହେଉଛି, ଆମେରିକା ମଧ୍ୟ ଠିକ୍ ସେଇଆ କରୁଛି; କିନ୍ତୁ ଆମେ ଭୁଲିଯାଉଁ ଯେ ଶୋଷଣରୁ ସେମାନଙ୍କୁ ସେହି ଅର୍ଥ ମିଳିଥାଏ । ଶୋଷଣ କଳାକୁ ସେମାନେ ଏକ ବୈଜ୍ଞାନିକ ଧାରାରେ ପକାଇ ସାରିଲେଣି ଏବଂ ତାଙ୍କର ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଏକ ବ୍ୟୟ-ବହୁଳ ଶିକ୍ଷା ସେମାନେ ଅନାୟାସରେ ଦେଇପାରନ୍ତି । ଆମେ ଶୋଷଣ କଥା ଚିନ୍ତା କରିପାରିବା ନାହିଁ । ତେଣୁ ଅହିଂସା ଉପରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ଏହି ଶିକ୍ଷା ଯୋଜନା ବ୍ୟତୀତ ଆମ ଆଗରେ କୌଣସି ଦ୍ୱିତୀୟ ପନ୍ଥା ନାହିଁ ।"

—ହରିଜନ, ତା ୩୦ । ୧୦ । ୧୯୩୭

୬୭
ଯନ୍ତ୍ର-ଯୁଗ

ଗାନ୍ଧୀଜୀ ଅପରାହ୍ଣକାଳୀନ ଅଧିବେଶନ ଉଦ୍‌ଘାଟନ କଲାବେଳେ କେତେକ ସମାଲୋଚନାର ଉତ୍ତର ଦେଇଥିଲେ । ତକଲି ଏକମାତ୍ର ସାଧନ ନୁହେଁ, ମାତ୍ର ସାର୍ବଜନୀନ ହେବାଭଳି ଏକମାତ୍ର ବସ୍ତୁ ଅଟେ । କାଗଜ ତିଆରି, ତାଳପତ୍ର ଉତ୍ପାଦନ ଓ ଏହିପରି ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଧନ୍ଦା ଅଛି । କେଉଁ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଲାଗି କେଉଁ ଧନ୍ଦା ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ଉପଯୁକ୍ତ ହୋଇପାରିବ, ତାହା ଠିକ୍ କରିବା ମନ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟ ହେବ । ଯନ୍ତ୍ରଶକ୍ତିରେ ମୁଗ୍ଧ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ ସତର୍କ କରାଇଦେଇ କହିଥିଲେ ଯେ, ଯନ୍ତ୍ର ଉପରେ ବେଶୀ ଗୁରୁତ୍ୱ ଆରୋପ କଲେ ପରିଣାମରେ ମନୁଷ୍ୟ ଯନ୍ତ୍ର ପାଲଟିବାର ବିପଦ ରହିଛି । ଯେଉଁମାନେ ଯନ୍ତ୍ର-ଯୁଗର ପରବଶ ହୋଇ ବଞ୍ଚିବାକୁ ଚାହାନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତାବିତ ଯୋଜନା କୌଣସି କାମର ନୁହେଁ । ତଥାପି ସେ ସେମାନଙ୍କୁ କହିଥିଲେ ଯେ, ମେସିନ୍ ସାହାଯ୍ୟରେ ଗ୍ରାମବାସୀମାନଙ୍କୁ ବଞ୍ଚାଇ ରଖିବା କଦାପି ସମ୍ଭବ ହେବ ନାହିଁ । ଯେଉଁ ଦେଶରେ ତିନିଶହ କୋଟି ଜୀବନ୍ତ ଯନ୍ତ୍ର ରହିଛନ୍ତି, ସେଠାରେ ନୂଆ ନିର୍ଜୀବ ଯନ୍ତ୍ର ଆମଦାନୀ କରିବାର ଚିନ୍ତା ଗୁଚ୍ଛା ଆଳସ୍ୟର ପରିଚାୟକ । ଯୋଜନାର ଆଦର୍ଶଗତ ପୃଷ୍ଠଭୂମି ଯାହା ହୋଇଥାଉ ପଛକେ ଶିକ୍ଷା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଏହା ନିଖୁଣ, ଏପରି ମତ ପ୍ରକାଶ କରି ଜାକିର ହୁସେନ୍ ଠିକ୍ କହି ନାହାନ୍ତି । ପ୍ରୋଜେକ୍ଟ ପ୍ରଣାଳୀରେ ବିଶେଷଜ୍ଞ ଜଣେ ଭଦ୍ର ମହିଳା ସେଦିନ ଗାନ୍ଧୀଜୀଙ୍କୁ ସାକ୍ଷାତ୍ କରିବା ଅବସରରେ କହିଲେ, ପ୍ରୋଜେକ୍ଟ ପ୍ରଣାଳୀ ଓ ଗାନ୍ଧୀଜୀଙ୍କ ଶିକ୍ଷା ପ୍ରଣାଳୀ ମଧ୍ୟରେ ଅନେକ ପ୍ରଭେଦ ରହିଛି । ମାତ୍ର ଏଥିରେ ବିଶ୍ୱାସ ନ ଜନ୍ମିବା ଯାଏ ଯୋଜନାଟିକୁ ଗ୍ରହଣ କରିନେବାକୁ ସେ କଦାପି କାହାରିକୁ କହିବେ ନାହିଁ । ଆମ ଦେଶବାସୀ ଏହି ଯୋଜନା ଅନୁସାରେ କାର୍ଯ୍ୟ ହାସଲ କଲେ ବିଦ୍ୟାଳୟମାନଙ୍କରୁ

ଗୋଲମ ବାହାରିବା ପରିବର୍ତ୍ତେ କୁଶଳ କାରିଗରମାନେ ବାହାରିବେ । ପିଲମାନଙ୍କଠାରୁ ଯେଉଁ ଶ୍ରମ ନିଆଯିବ, ତାହାର ଉପାର୍ଜନ ମୂଲ୍ୟ ବା ମଜୁରି ଘଣ୍ଟା ପ୍ରତି ଅନ୍ତତଃ ଦୁଇ ପଇସା ହେବ ।

କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ଶ୍ରଦ୍ଧାବଶତଃ ତାଙ୍କର ଯୋଜନାକୁ ଗ୍ରହଣ କରାନଯାଉ, ଏହି ବିଷୟ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ସତର୍କ କରି ଦେଇଥିଲେ । ସେ ତାଙ୍କ ଜୀବନର ଶେଷ ଦଶାରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲେଣି ଏବଂ ଜୋରକରି ଅନ୍ୟମାନଙ୍କର ତଣ୍ଟିରେ କିଛି ଗିଳାଇଦେବାର କୌଣସି ସ୍ୱପ୍ନ ମଧ୍ୟ ସେ ଦେଖୁନାହାନ୍ତି । କେବଳ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ଓ ପରିପକ୍ୱ ବିଚାର ଓ ଆଲୋଚନା ପରେ ଏହି ଯୋଜନାଟିକୁ ଗ୍ରହଣ କରାଯିବା ଉଚିତ, ଯେପରିକି ଅଳ୍ପ କେତେଦିନ ପରେ ପୁଣି ଏହାକୁ ପରିତ୍ୟାଗ କରିବାକୁ ନ ପଡ଼େ ।

ଯେଉଁ ରାଷ୍ଟ୍ର ବେକାର ଲୋକଙ୍କୁ କାମ ଦେଇ ନ ପାରିବ, ସେ ରାଷ୍ଟ୍ର କୌଣସି କାମର ନୁହେଁ । ଅଧ୍ୟାପକ 'ଶାହା'ଙ୍କର ଏହି ମନ୍ତବ୍ୟ ସହିତ ସେ ଏକମତ । କିନ୍ତୁ ପ[illegible] ଦେଇ ବଞ୍ଚାଇବା ବେକାର ସମସ୍ୟାର ସମାଧାନ ନୁହେଁ । ସେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ କାମ ଯୋଗାଇ ଦିଅନ୍ତୁ ଓ ପଇସା ନ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଲୋକମାନଙ୍କୁ ଖାଦ୍ୟ ଯୋଗାଇ ଦିଅନ୍ତୁ । ଖାଇପିଇ ମଜା ମାରିବାକୁ ନୁହେଁ, ମାତ୍ର ଝାଳବୁହା ପରିଶ୍ରମ କରି ବଞ୍ଚିବାକୁ ଭଗବାନ ଆମକୁ ସୃଷ୍ଟି କରିଛନ୍ତି ।

—ହରିଜନ, ତା ୩୦।୧୦।୧୯୩୭

୨୭
ସମ୍ମିଳନୀର ପ୍ରସ୍ତାବମାନ

ଅଧିବେଶନର ଦ୍ୱିତୀୟ ଓ ଶେଷ ଦିବସ ସମ୍ମିଳନୀରେ ନିମ୍ନଲିଖିତ ପ୍ରସ୍ତାବମାନ ଗୃହୀତ ହୋଇଥିଲା ।

୧ । ଏହି ସମ୍ମିଳନୀ ମତବ୍ୟକ୍ତ କରୁଛି ଯେ, ଦେଶର ସବୁ ପିଲାଙ୍କୁ ବିନା ବେତନରେ ସାତବର୍ଷଲାଗି ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ ଭାବରେ ଶିକ୍ଷାଦେବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଯାଉ ।

୨ । ମାତୃଭାଷା ଶିକ୍ଷାର ମାଧ୍ୟମ ହେଉ ।

୩ । କୌଣସି ଏକ ଉତ୍ପାଦନକାରୀ ଶରୀର-ଶ୍ରମକୁ କେନ୍ଦ୍ରକରି ଏହି ସାତବର୍ଷର ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯାଉ ବୋଲି ମହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧି ଯେଉଁ ପ୍ରସ୍ତାବ କରିଛନ୍ତି, ସମ୍ମିଳନୀ ତାକୁ ସମର୍ଥନ କରୁଛି । ପିଲାର ପାରିପାର୍ଶ୍ୱିକ ଅବସ୍ଥା ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟିରଖି ଯେଉଁ ମୂଳ ବା ପ୍ରଧାନ ଧନ୍ଦା ନିର୍ବାଚିତ ହେବ, ଯେତେଦୂର ସମ୍ଭବ ସେହି ଧନ୍ଦା ସହିତ ଘନିଷ୍ଠ ସମ୍ପର୍କ ରଖି ପିଲାର ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ଶକ୍ତିସମୂହର ବିକାଶ କରାଯିବ ବା ତାକୁ ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯିବ ।

୪ । ସମ୍ମିଳନୀ ଆଶା କରୁଛି ଯେ ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କର ପାରିଶ୍ରମିକ ବାବଦ ବ୍ୟୟ ବହନ କରିବାକୁ ଏହି ଶିକ୍ଷାପଦ୍ଧତି କ୍ରମେ ସମର୍ଥ ହେବ ।

ତା'ପରେ ଏହି ପ୍ରସ୍ତାବଗୁଡ଼ିକ ଅନୁସାରେ ଏକ ସୁଚିନ୍ତିତ ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବା ଲାଗି ଏକ କମିଟି ଗଢ଼ାହେଲା ଏବଂ ଏହି କମିଟି ମାସକ ମଧ୍ୟରେ ସମ୍ମିଳନୀର ସଭାପତିଙ୍କ ପାଖରେ ତାଙ୍କର ରିପୋର୍ଟ ପେଶ୍ କରିବେ ବୋଲି ସ୍ଥିର ହେଲା ।

—ହରିଜନ, ତା ୩୦ । ୧୦ । ୧୯୩୭

୬୮

ଆଗକୁ ପାଦେ

ଶିକ୍ଷା-ସମ୍ମିଳନୀର କାର୍ଯ୍ୟ ବିବରଣୀ ଅନ୍ୟତ୍ର ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଛି । ଜନସାଧାରଣ ଓ କଂଗ୍ରେସ ମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ଆଗରେ ମୋର ଯୋଜନାଟିକୁ ଉପସ୍ଥାପିତ କରିବା ସମ୍ମିଳନୀ ପକ୍ଷରେ ଏକ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ କାର୍ଯ୍ୟ ଥିଲା । ସମ୍ମିଳନୀରେ ବହୁ ସଂଖ୍ୟକ ମନ୍ତ୍ରୀ ଉପସ୍ଥିତ ରହିବା ଏକ ଶୁଭ ସୂଚନା । ସୀମିତ ଅର୍ଥରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇଥିବା ମୋର ସ୍ୱାବଲମ୍ବୀ ଯୋଜନାକୁ କେନ୍ଦ୍ର କରି ଆପତ୍ତି ଓ ସମାଲୋଚନା ହୋଇଥିଲା । ତେଣୁ ସମ୍ମିଳନୀର ଘୋଷଣା ଅତି ସାବଧାନତାର ସହିତ କରାଯାଇଛି । ସମ୍ମିଳନୀକୁ ଏକ ଦିଗ୍‌ଦର୍ଶନହୀନ ଅଜ୍ଞାତ ସମୁଦ୍ରରେ ନୌକା ଚଳାଇବାକୁ ପଡ଼ିଥିଲା, ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ; କାରଣ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତଭଳି ପୂର୍ବର କୌଣସି ଚିତ୍ର ତାଙ୍କ ଆଖି ଆଗରେ ନ ଥିଲା । ବିବରଣୀଟି ଯଦି ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ ହୋଇଥାଏ, ତେବେ ତାହା ସ୍ୱତଃ କାର୍ଯ୍ୟରେ ରୂପାୟିତ ହେବ । ଯୋଜନାଟିର ସ୍ୱାବଲମ୍ବନ ଅଂଶ ଉପରେ ଯେଉଁମାନଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ ରହିଛି, ପରିଶେଷରେ ସେମାନେ ବିବରଣୀକୁ ଅନୁସରଣ କରି ବିଦ୍ୟାଳୟରେ କାମ କଲେ ଏହାର ସ୍ୱରୂପ ଦେଖିବାକୁ ମିଳିବ ।

ମାଧ୍ୟମିକ ସ୍ତରର ପାଠ୍ୟ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ହୋଇଥିବା ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା, ଇଂରାଜୀ-ଭାଷାବର୍ଜିତ ହୋଇ କୌଣସି ଏକ ବୃତ୍ତି ମାଧ୍ୟମରେ ପିଲାଙ୍କୁ ଦିଆଯିବା ପ୍ରଶ୍ନ ଉପରେ ସମସ୍ତେ ଏକମତ ହୋଇଥିବା କଥାଟି ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ ଅଟେ । କୌଣସି ଏକ ବୃତ୍ତି ଜରିଆରେ ବାଳକ ବାଳିକାଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ରହିଥିବା ସମଗ୍ର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱକୁ ବିକାଶ କରାଯାଇପାରିଲେ ଆମ ବିଦ୍ୟାଳୟଗୁଡ଼ିକ ଅଧଃପତନରୁ ରକ୍ଷା ପାଇଯିବ । କାରଣ, ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଯେଉଁ ବୃତ୍ତି ବିଷୟରେ ଶିକ୍ଷା ପାଉଥିବେ, ସେଥିରେ ଆବଶ୍ୟକ ପରିମାଣ କୁଶଳତା ଅର୍ଜନ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ବାଳକ ବାଳିକାମାନେ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପାଠ୍ୟ ବିଷୟରେ ମଧ୍ୟ ସମାନ କୁଶଳତାର ପ୍ରମାଣ ଦେବେ ।

ଯୋଜନାଟି ବାସ୍ତବରେ କିପରି କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରାଯାଇପାରିବ ଏବଂ ବିଭିନ୍ନ ଶ୍ରେଣୀରେ ବର୍ଷକୁ ବର୍ଷ ପିଲାମାନେ ପ୍ରକୃତରେ କେଉଁ କେଉଁ ବିଷୟରେ ଶିକ୍ଷା ପାଇବେ, ଡକ୍ଟର ଜାକିର ହୁସେନଙ୍କର ଅଧ୍ୟକ୍ଷତାରେ ବସିଥିବା କମିଟିର ବିସ୍ତୃତ ବିବରଣୀରୁ ତାହା ଦେଖିବାକୁ ମିଳିବ ।

ଆପତ୍ତି ହେଉଛି ଯେ, ସମ୍ମିଳନୀରେ କେଉଁ କେଉଁ ପ୍ରସ୍ତାବ ଗ୍ରହଣ କରାଯିବ, ତାହା ପୂର୍ବରୁ ସ୍ଥିର ହୋଇସାରିଥିଲା । ଏପରି ଆପତ୍ତିରେ ଟିକିଏ ହେଲେ ଯଥାର୍ଥତା ନାହିଁ । ଖାମଖିଆଲି ଢଙ୍ଗରେ ଶିକ୍ଷାବିତ୍‌ମାନଙ୍କୁ ନିମନ୍ତ୍ରଣ କରି ଆଣି ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଯାହା ନିଃସନ୍ଦେହରେ ବିପ୍ଳବକାରୀ, ଏପରି ଏକ ଯୋଜନା ବା ପ୍ରସ୍ତାବ ଉପରେ ହଠାତ୍ ସ୍ୱମତ ଘୋଷଣା କରିବାକୁ ଅନୁରୋଧ କରିବା ବାସ୍ତବତା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଅସମ୍ଭବ ଥିଲା । ତେଣୁ ଶିକ୍ଷକ ହିସାବରେ ବୃତ୍ତିମୂଳକ ଶିକ୍ଷା ବିଷୟରେ ଯେଉଁମାନଙ୍କର ଅନ୍ତତଃ କିଛି ହେଲେ ଅଭିଜ୍ଞତା ରହିଥିଲା,କେବଳ ସେହିମାନଙ୍କୁ ହିଁ ସମ୍ମିଳନୀରେ ଯୋଗଦେବା ଲାଗି ନିମନ୍ତ୍ରଣ କରାଯାଇଥିଲା । ଜାତୀୟ ଶିକ୍ଷା କ୍ଷେତ୍ରରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିବା ସହକର୍ମୀମାନେ ଏପରି ସହାନୁଭୂତି ଦେଖାଇ ନୂତନ ବିଚାରଟିକୁ ଗ୍ରହଣ କରିବେ ବୋଲି ମୋର ନିଜର ଧାରଣା ନ ଥିଲା । ଜାକିର ହୁସେନ୍ କମିଟି ଜରିଆରେ ଯୋଜନାଟି ଅଧିକ ସାକାର ଓ ଅଧିକ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ରୂପରେଖ ନେଇ ସର୍ବସାଧାରଣଙ୍କ ସମକ୍ଷକୁ ଆସିଲେ, ସେତେବେଳେ ଆହୁରି ଅଧିକ ସଂଖ୍ୟାରେ ଶିକ୍ଷାବିତ୍‌ମାନଙ୍କୁ ନିମନ୍ତ୍ରଣ କରି ସେମାନଙ୍କର ମତ ଜାଣିବାର ଅବସର ଅବଶ୍ୟ ଆସିବ ।

ସମ୍ମିଳନୀରେ ଜନୈକ ବକ୍ତା ବିଶେଷ ଜୋରଦେଇ କହିଥିଲେ ଯେ, ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷା ଦେବାରେ ପୁରୁଷମାନଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ମହିଳାମାନେ ଏବଂ କୁମାରୀମାନଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ମାଆମାନେ ଅଧିକ ସଫଳତାର ସହିତ କାର୍ଯ୍ୟ କରିପାରିବେ । ଆଉ ଏକ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବିଚାର କଲେ ନାରୀମାନେ ମୋଠାରୁ ଅଧିକ ଭଲ ଭାବେ ଅଧ୍ୟାପକ ସାହାଙ୍କର ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ ଶିକ୍ଷକତା ପ୍ରସ୍ତାବଟିର ଉତ୍ତର ଦେଇ ପାରିବେ । ଦେଶପ୍ରେମୀ ମହିଳାମାନଙ୍କର ଅବସର ଥିଲେ ସବୁଠାରୁ ମହତ୍ତର କାର୍ଯ୍ୟରେ ସେମାନଙ୍କର ସେବା ଅର୍ପଣ କରିବାପାଇଁ ଶିକ୍ଷକତା କରିବା ସେମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ନିଃସନ୍ଦେହରେ ଏକ ଅପୂର୍ବ ସୁଯୋଗ ଅଟେ । କିନ୍ତୁ ସେମାନେ ଏହି କର୍ମ-କ୍ଷେତ୍ରରେ ପ୍ରବେଶ କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛାକଲେ, ସେମାନଙ୍କୁ ଖୁବ୍ ଭଲ ଭାବରେ ଆବଶ୍ୟକ ଶିକ୍ଷା ପାଇବାକୁ ହେବ । ଆପଣାର ଜୀବିକା ନିର୍ବାହ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଯେଉଁ ମହିଳାମାନେ ଚାକିରି ଖୋଜି ବୁଲୁଛନ୍ତି, ସେହିମାନେ ଏହି ଶିକ୍ଷା-ଆନ୍ଦୋଳନରେ ଯୋଗ ଦେଲେ ତଦ୍ଦ୍ୱାରା କୌଣସି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ସାଧିତ ହେବ ନାହିଁ । କେବଳ ନିର୍ମଳ ସେବା ମନୋଭାବ ନେଇ ଏବଂ ଏହି କାର୍ଯ୍ୟକୁ ଜୀବନର ବ୍ରତ ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରି ସେମାନେ ଏହି ଯୋଜନାରେ ଯୋଗ ଦେଇ ପାରିବେ । ମାତ୍ର କୌଣସି ସ୍ୱାର୍ଥ ଭାବନା ନେଇ ଏହା ଭିତରକୁ ଆସିଲେ ସେମାନେ ବିଫଳ ଓ ନିରାଶ ହେବେ ।

ଭାରତ ବର୍ଷର ସଂସ୍କୃତି ସମ୍ପନ୍ନା ନାରୀମାନେ ଗ୍ରାମବାସୀଙ୍କର ଭାଗ୍ୟ ସହିତ ଯଦି ଆପଣାର ଭାଗ୍ୟକୁ ମିଳାଇ ଦେଇ ପାରିବେ ଓ ନିଜର ପୁଅଝିଅମାନଙ୍କ ଜରିଆରେ ଯଦି ସେମାନେ ଏହା କରିପାରିବେ, ତେବେ ଭାରତୀୟ ଗ୍ରାମଜୀବନରେ ସେମାନେ ଏକ ନୀରବ ଅଥଚ ମହନୀୟ ବିପ୍ଳବ ଆଣି ପାରିବେ । ସେମାନେ ଏହି ଆହ୍ୱାନ ମାନି ବାହାରିବେ କି ?

—ହରିଜନ, ତା ୯।୧୦।୧୯୩୭

୨୯

ଜଣେ ଆମେରିକାବାସୀଙ୍କର ପ୍ରତିକ୍ରିୟା

ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତରେ ଏକ ଶିକ୍ଷାନୁଷ୍ଠାନ ଦାୟିତ୍ୱରେ ଥିବା ଡାକ୍ତର ଜନ୍ ଡି. ବୋର୍ ଅରେ ଦୀର୍ଘ ଛୁଟିରେ ବିଦେଶ ଯାତ୍ରା କରିବା ପୂର୍ବରୁ ଓ୍ୱାର୍ଦ୍ଧା ଆସିଥିଲେ । ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷା ଯୋଜନା ସେ ଅତି ଯତ୍ନର ସହିତ ଅଧ୍ୟୟନ କରିଛନ୍ତି ଏବଂ ସେହି ବିଷୟ ନେଇ ଆର୍ଯ୍ୟନାୟକମ୍ ଓ କାକାସାହେବଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ତାଙ୍କର ଅନେକ ଉପଯୋଗୀ ଆଲୋଚନା ହୋଇଥିଲା । ଗାନ୍ଧୀଜୀଙ୍କ ସହିତ ଅଳ୍ପ କେତେ ମିନିଟ୍ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରିବାକୁ ସେ ବଡ଼ ଆଗ୍ରହ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ । ସେ କହିଥିଲେ ଯେ, ଏହି ଶିକ୍ଷା ଯୋଜନା ଅହିଂସାକୁ ଭିତ୍ତିକରି ତିଆରି ହୋଇଥିବାରୁ ଏହା ତାଙ୍କୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଉପାଦେୟ ବୋଧ ହେଉଛି । କିନ୍ତୁ ଯୋଜନାର ପାଠ୍ୟକ୍ରମରେ ଅହିଂସା ଶବ୍ଦ କମ୍ ଉଲ୍ଲେଖ ହୋଇଥିବାର କାରଣ ସେ ଜାଣିପାରୁ ନାହାନ୍ତି ।

ଗାନ୍ଧୀଜୀ କହିଲେ, "ଯେଉଁ କାରଣରୁ ଯୋଜନାଟି ଆପଣଙ୍କୁ ଉପାଦେୟ ଲାଗିଛି, ସେହି କାରଣକୁ ମୁଁ ଯୁକ୍ତିଯୁକ୍ତ ବୋଲି ବିଚାରୁଛି; ମାତ୍ର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ଅହିଂସାକୁ କେନ୍ଦ୍ରକରି ରହିବା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ଏତିକି ମନେ ରଖିଲେ ଯଥେଷ୍ଟ ହେବ ଯେ ଅହିଂସାରେ ବିଶ୍ୱାସୀ ଜଣଙ୍କର ମସ୍ତିଷ୍କରୁ ଏହି ଯୋଜନାଟି ବାହାରିଛି; କିନ୍ତୁ ଯୋଜନାର ଗ୍ରାହକମାନେ ଅହିଂସାକୁ ମଧ୍ୟ ପୂର୍ଣ୍ଣତଃ ଗ୍ରହଣ କରିନେବେ ବୋଲି ଆଶା କରାଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ-ସ୍ୱରୂପ, କମିଟିର ସବୁ ସଦସ୍ୟ ଅହିଂସାକୁ ଏକ ଜୀବନ-ତତ୍ତ୍ୱ ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିନାହାନ୍ତି । କୌଣସି ଜଣେ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ନିରାମିଷାହାରୀ ହୋଇପାରେ; ମାତ୍ର ଅହିଂସାରେ ସେ ବିଶ୍ୱାସୀ ହୋଇ ନ ପାରିଥାଏ । ଠିକ୍ ସେହିପରି, ଯୋଜନାକୁ ଗ୍ରହଣ କରୁଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି ସମସ୍ତେ ଅହିଂସାରେ ବିଶ୍ୱାସୀ ହୋଇ ନ ପାରନ୍ତି ।

ଡାକ୍ତର ବୋର୍ କହିଲେ—"ଏହି ପଦ୍ଧତି ଅହିଂସାତ୍ମକ ଜୀବନ ଦର୍ଶନର ଭିତ୍ତି ଉପରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ଥିବାରୁ କେତେକ ଶିକ୍ଷାବିତ୍ ଏହାଠାରୁ ଦୂରରେ ରହିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଥିବା ମୁଁ ଜାଣିଛି ।"

"ମୋତେ ସେ କଥା ଜଣାଅଛି । ସେହି କାରଣରୁ କେତେକ ଗଣ୍ୟମାନ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତି ମୋର ଜୀବନ ଦର୍ଶନ ଉପରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ରହିଥିବାରୁ ଖଦୀକୁ ମଧ୍ୟ ଗ୍ରହଣ କରି ନାହାନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଏଥିକୁ ମୋର ବଳ କ'ଣ ? ଅହିଂସା ଏହି ଯୋଜନାର ମର୍ମକଥା, ଏହା ସହଜରେ ପ୍ରମାଣ କରିହେବ । କିନ୍ତୁ ଏପରି କରି କିଛି ଲାଭ ନାହିଁ । ମୋ କଳ୍ପିତ ଯୋଜନା ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଉପାୟରେ କୋଟି କୋଟି ନିରନ୍ନ ଜନତାର ପିଲାଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷା ଦେବା ଆଦୌ ସମ୍ଭବ ହେବନାହିଁ ଏବଂ ଯୋଜନା କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ହେଲେ ସମାଜରେ ଏକ ନୂତନ ଅର୍ଥନୀତି ମଧ୍ୟ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇପାରିବ । ଯେଉଁମାନେ ଏହି ଯୋଜନାକୁ ମାନି ନେଇଛନ୍ତି, ସେମାନେ ଉକ୍ତ ତଥ୍ୟକୁ ମଧ୍ୟ ସ୍ୱୀକାର କରନ୍ତି, ଏହାହିଁ ମୋ ପାଇଁ ଯଥେଷ୍ଟ । ଠିକ୍ ସେହି ନ୍ୟାୟରେ କଂଗ୍ରେସ ଲୋକେ ଅହିଂସାକୁ ଏକ ଜୀବନ ନୀତି ରୂପେ ଗ୍ରହଣ ନ କରି ସ୍ୱାଧୀନତା ହାସଲ କରିବ ଲାଗି କେବଳ ଏକ ପ୍ରଣାଳୀ ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି ଏବଂ ମୁଁ ଏହାକୁ ଯଥେଷ୍ଟବୋଲି ମନେକରୁଛି । ଯଦି ସମଗ୍ର ଭାରତବର୍ଷର ଲୋକେ ଅହିଂସାକୁ ଜୀବନର ନୀତି ଓ କର୍ମପଦ୍ଧତି ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିଥାନ୍ତେ, ତେବେ ଏହି ଦେଶରେ ତୁରନ୍ତ ଲୋକତନ୍ତ୍ର ସ୍ଥାପିତ ହୋଇ ପାରନ୍ତା ।

ଡକ୍ଟର ବୋର୍ କହିଲେ, "ବୁଝିଲି, କିନ୍ତୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ସୁଦ୍ଧା ମୁଁ ଗୋଟିଏ କଥା ବୁଝିପାରୁନାହିଁ । ମୁଁ ହେଉଛି ଜଣେ ସମାଜବାଦୀ ଏବଂ ଅହିଂସାରେ ବିଶ୍ୱାସ ଥିବାରୁ ଯୋଜନାଟି ମୋତେ ବଡ଼ ଉପାଦେୟ ଲାଗୁଛି । କିନ୍ତୁ ଏଣେ ଜଣେ ସମାଜବାଦୀ ହିସାବରେ ମୁଁ ଅନୁଭବ କରୁଛି ଯେ, ଏହି ଯୋଜନାଟି ଭାରତକୁ ସମସ୍ତ ପୃଥିବୀଠାରୁ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ କରିପକାଇବ । ପ୍ରକୃତ ପକ୍ଷରେ ଆମକୁ ସମଗ୍ର ପୃଥିବୀ ସହିତ ଏକତାବଦ୍ଧ ହୋଇ ରହିବାକୁ ହେବ ଏବଂ ଅନ୍ୟ ସକଳ ମାର୍ଗ ଅପେକ୍ଷା ସମାଜବାଦ ଦ୍ୱାରା ହିଁ ଏହା ଅଧିକ ସମ୍ଭବ ହୋଇ ପାରିବ ।"

ଗାନ୍ଧୀଜୀ କହିଲେ, "ଏଥିରେ କିଛି ଅଡ଼ୁଆ ନାହିଁ । ସଂସାରଠାରୁ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ହୋଇ ରହିବା ଆମର ଇଚ୍ଛା ନୁହେଁ । ସବୁ ଜାତି ସହିତ ଆମର ନିଷ୍ପୃହ ଅବାଧ ଆଦାନ-ପ୍ରଦାନ ରହିବ । ମାତ୍ର ବଳ ପ୍ରୟୋଗ ଦ୍ୱାରା ବର୍ତ୍ତମାନ ଚାଲୁଥିବା ଏହି ଆଦାନ-ପ୍ରଦାନ ରୀତିକୁ ଲୋପ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଆମେ ଶୋଷିତ ହେବାକୁ ବା ଶୋଷଣ କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁନାହିଁ । ଏହି ଯୋଜନା ସବୁ ପିଲାଙ୍କୁ ଉତ୍ପାଦନ-କ୍ଷମ କରିବ ଏବଂ ତାହାଦ୍ୱାରା ସମଗ୍ର ଜାତିର ଚେହେରା ବଦଳିଯିବ । କାରଣ ଏହି ଧାରା ଆମ ସାମାଜିକ ଜୀବନର ସବୁ ସ୍ତରକୁ ଭେଦିଯିବ । ମାତ୍ର ଏହାର ଅର୍ଥ ନୁହେଁ ଯେ ଏପରି କରି ଆମେ ସମଗ୍ର ସଂସାରଠାରୁ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ହୋଇ ପଡ଼ିବୁ । ନିଜର ଆବଶ୍ୟକ ଦ୍ରବ୍ୟ ଉତ୍ପାଦନ କରିପାରୁ ନ ଥିବା କେତେକ ରାଷ୍ଟ୍ର ଅଛି । ତାହା ପାଇବା ପାଇଁ ସେଗୁଡ଼ିକ ଅନ୍ୟ ରାଷ୍ଟ୍ରଗୁଡ଼ିକ ସହିତ ଆଦାନ-ପ୍ରଦାନର ସମ୍ପର୍କ ଅବଶ୍ୟ ରଖିବ ଏବଂ

ଅନ୍ୟ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରିବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହେବ । କିନ୍ତୁ ଯେଉଁସବୁ ଦେଶ ସେହି ଦେଶଗୁଡ଼ିକୁ ଏହି ଦ୍ରବ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ଯୋଗାଇଦେବ, ଏମାନଙ୍କୁ କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ଶୋଷଣ କରିବ ନାହିଁ ।"

"ମାତ୍ର ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଦେଶ ଉପରେ କୌଣସି ବିଷୟ ପାଇଁ ନିର୍ଭର ନ କରିବା ଭଳି ଯଦି ଆପଣ ନିଜର ଜୀବନକୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସରଳ କରିନେବେ, ତେବେ ଆପଣ ନିଜକୁ ନିଶ୍ଚୟ ଅନ୍ୟ ଦେଶଗୁଡ଼ିକଠାରୁ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ କରିପକାଇବେ । ମାତ୍ର ମୁଁ ଚାହେଁ, ଆପଣ ଆମେରିକା ପ୍ରତି ମଧ୍ୟ ନିଜର ଦାୟିତ୍ୱ ଅନୁଭବ କରନ୍ତୁ ।"

"ଶୋଷଣ ନ କରି ଓ ଶୋଷିତ ନ ହୋଇ ଏତଦ୍ଦ୍ୱାରା ଆମେ ଆମେରିକା ପ୍ରତି ଆପଣାର ଦାୟିତ୍ୱକୁ ଯଥାର୍ଥଭାବେ ତୁଲାଇ ପାରିବୁଁ । କାରଣ ସେପରି ହେଲେ ଆମେରିକା ମଧ୍ୟ ଆମର ପନ୍ଥା ଅନୁସରଣ କରିବ ଏବଂ ସେତେବେଳେ ଦୁଇ ଦେଶ ମଧ୍ୟରେ ଅବାଧ ଆଦାନ-ପ୍ରଦାନ ଲାଗି ଆଉ କୌଣସି ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ରହିବ ନାହିଁ ।"

"କିନ୍ତୁ ଆପଣ ତ ଜୀବନକୁ ଅତି ସରଳ କରି ଉଦ୍ୟୋଗୀକରଣକୁ ବନ୍ଦ କରିବାକୁ ଚାହୁଁଛନ୍ତି ।"

"ତିନି କୋଟି ମଣିଷଙ୍କ ବଦଳରେ ମାତ୍ର ତିରିଶ ହଜାର ମଣିଷଙ୍କ ଶ୍ରମ ଦ୍ୱାରା ଯଦି ମୋ' ଦେଶର ସକଳ ଆବଶ୍ୟକ ସାମଗ୍ରୀର ଉତ୍ପାଦନ ସମ୍ଭବ କରାଯାଇପାରେ, ତେବେ ସେଥିରେ ମୁଁ କୌଣସି ଆପତ୍ତି କରିବି ନାହିଁ, ଯେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କି ଏହା ଫଳରେ ତିନି କୋଟି ମଣିଷ ଅଳସୁଆ ଓ ବେକାର ହୋଇ ବସିବା ଲାଗି ବାଧ୍ୟ ନ ହେବେ । ମୁଁ ଜାଣେ ଯେ ସମାଜବାଦୀମାନେ ଦୈନିକ ଶ୍ରମର ସମୟ-ପରିମାଣକୁ କମାଇ ଘଣ୍ଟାଏ ବା ଦୁଇ ଘଣ୍ଟାରେ ରଖିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଉଦ୍ୟୋଗୀକରଣ ଚାହାନ୍ତି, ମାତ୍ର ମୁଁ ତାହା ଚାହେଁ ନାହିଁ ।"

"ଶ୍ରମିକଙ୍କୁ ଅବସର ମିଳିବ ।"

"କ'ଣ ହକି ଖେଳିବାର ଅବସର ?"

"କେବଳ ହକି ନୁହେଁ, ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ କୌଣସି ସୃଜନାତ୍ମକ ହସ୍ତଶିଳ୍ପ ପାଇଁ ହୋଇପାରେ ।"

"ସର୍ଜନାତ୍ମକ ହସ୍ତଶିଳ୍ପରେ ସେମାନେ ଲାଗନ୍ତୁ । ମାତ୍ର ସେମାନେ ଦିନକୁ ଅଠ ଘଣ୍ଟା କାମ କରିବେ ଓ ଆପଣାର ହାତ ସାହାଯ୍ୟରେ ଉତ୍ପାଦନ କରିବେ ।"

"ପ୍ରତ୍ୟେକ ଘରେ ରେଡ଼ିଓ ରହିବ, ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କର ମୋଟର ଗାଡ଼ି ରହିବ, ସମାଜରେ ଏପରି ଏକ ଅବସ୍ଥାକୁ ଦେଖିବା ଆପଣ କଳ୍ପନା କରୁ ନାହାନ୍ତି । ଆମେରିକାର ସଭାପତି ହୁଭର୍ ଏପରି ଏକ ଯୋଜନା କରିଥିଲେ, ଯେଉଁଥିରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ପରିବାରରେ କେବଳ ଗୋଟିଏ ରେଡ଼ିଓ ବା ଗୋଟିଏ ମୋଟର ଗାଡ଼ି ନୁହେଁ, ଦୁଇଟି ରେଡ଼ିଓ ଓ ଦୁଇଟି ମୋଟର ଗାଡ଼ିର କଳ୍ପନା ଥିଲା ।"

"କିନ୍ତୁ ଆମ ଦେଶରେ ଏତେଗୁଡ଼ାଏ ମୋଟର ଗାଡ଼ି ଆସି ପହଞ୍ଚିଲେ ଶେଷରେ ବାଟ ଚାଲିବା ଲାଗି ମଧ୍ୟ ଆଉ ଜାଗା ମିଳିବ ନାହିଁ ।" ଗାନ୍ଧୀଜୀ କହିଲେ ।

"ମୁଁ ମାନୁଛି । ପ୍ରତ୍ୟେକ ବର୍ଷ ଆମ ଦେଶରେ ଆକସ୍ମିକ ଦୁର୍ଘଟଣାରେ ୪୦୦୦୦ ଲୋକ ମରନ୍ତି ଏବଂ ଏହାର ତିନିଗୁଣ ଲୋକ ଆହତ ହୋଇ ଅକର୍ମଣ୍ୟ ହୁଅନ୍ତି ।"

"ଭାରତର ସବୁ ଗାଁରେ ରେଡ଼ିଓ ଖଞ୍ଜି ଦିଆଯିବ । ସେପରି ଏକ ଦିନ ଆସିବାଯାଏ ଅନ୍ତତଃ ମୁଁ ବଞ୍ଚି ରହିବି ନାହିଁ ।

"ମୋର ମନେହୁଏ ପଣ୍ଡିତ ଜବାହାରଲାଲ ଏହିପରି ଏକ ପ୍ରାଚୁର୍ଯ୍ୟକୁ ଆଖି ଆଗରେ ରଖି ଭାରତୀୟ ଅର୍ଥନୀତି ଚିନ୍ତା କରୁଛନ୍ତି ।"

"ହିଁ, କିନ୍ତୁ ପ୍ରାଚୁର୍ଯ୍ୟ କହିଲେ ଆପଣ କ'ଣ ବୁଝନ୍ତି ? ଅଳ୍ପ ଆମେରିକାରେ ଯେପରି ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ଟନ୍ ଗହମ ନଷ୍ଟ କରିଦେବାର ସାମର୍ଥ୍ୟ ଆପଣଙ୍କର ଅଛି, ସେପରି ସାମର୍ଥ୍ୟକୁ ମୁଁ ପ୍ରାଚୁର୍ଯ୍ୟ କହେ ନାହିଁ ।" ଗାନ୍ଧିଜୀ କହିଲେ ।

"ହିଁ, ତାହା ପୁଞ୍ଜିବାଦର ପ୍ରତଣେ ଧ-ଚଣ୍ଡୀ ଦେବୀ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଆମେରିକାରେ ଆଉ ଫସଲ ନଷ୍ଟ କରାଯାଉ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଗହମ ଉତ୍ପାଦନ ନ କରିବା ପାଇଁ କୃଷୀମାନଙ୍କୁ ପଇସା ଦିଆଯାଉଛି । ଥରେ ଅଣ୍ଡାର ଭାଉ ଅନେକ ତଳକୁ ଖସି ଆସିଥିଲା ବୋଲି ସେଠି ଲୋକମାନେ ପରସ୍ପରକୁ ଅଣ୍ଡା ଫୋପାଡ଼ିବା ମଧ୍ୟ ଆରମ୍ଭ କରି ଦେଇଥିଲେ ।"

"ଠିକ୍ ସେହିସବୁ ଘଟଣା ଭାରତରେ ଘଟୁ ବୋଲି ଆମେ ଚାହୁଁ ନାହୁଁ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଲୋକ ଯଥେଷ୍ଟ ଖାଦ୍ୟ, ପାନୀୟ ଓ ବସ୍ତ୍ର ପାଇବା ଏବଂ ତାହାର ମନକୁ କାର୍ଯ୍ୟଦକ୍ଷ ଓ ଉପଯୁକ୍ତ ସୁଶିକ୍ଷିତ କରିବା ପାଇଁ ଯଥେଷ୍ଟ ସୁଯୋଗ ଲାଭ କରିବାକୁ ଯଦି ଆପଣ ପ୍ରାଚୁର୍ଯ୍ୟ କହୁଥାନ୍ତି, ତେବେ ମୁଁ ଖୁସି ହେବି । କିନ୍ତୁ ଯେତିକି ହଜମ କରିପାରିବି, ତାହାଠାରୁ ଅଧିକ ଖାଇ ପେଟ ଭରିବାକୁ ମୁଁ ଇଚ୍ଛା କରେ ନାହିଁ । ଯେଉଁ ପଦାର୍ଥର ସଦ୍‌ବ୍ୟବହାର କରି ନ ପାରିବି, ତାହାଠାରୁ ଅଧିକ ପଦାର୍ଥ ମୁଁ ଦରକାର କରୁ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ତା ବୋଲି ଦାରିଦ୍ର୍ୟ, ଦୈନ୍ୟ, ଦୁର୍ଗନ୍ଧ, ଆବର୍ଜନା ଓ ମଇଳା ମଧ୍ୟ ଭାରତବର୍ଷରେ ରହିଥାଉ ବୋଲି ମୁଁ ଚାହୁଁ ନାହିଁ ।"

"ମାତ୍ର ପଣ୍ଡିତ ଜବାହାରଲାଲ ତାଙ୍କ ଆତ୍ମ-ଜୀବନୀରେ କହିଛନ୍ତି ଯେ, ଆପଣ ଦରିଦ୍ରନାରାୟଣଙ୍କର ପୂଜା କରନ୍ତି ଓ ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ସକାଶେ ଦାରିଦ୍ର୍ୟର ପ୍ରଶଂସା କରନ୍ତି ।"

"ମୁଁ ସେ କଥା ଜାଣେ ।" ଗାନ୍ଧିଜୀ ହସି ହସି ଉତ୍ତର ଦେଲେ ।

—ହରିଜନ, ତା ୧୮।୮।୧୯୩୮

ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଶିକ୍ଷା ସମ୍ବନ୍ଧରେ କଂଗ୍ରେସର ପ୍ରସ୍ତାବ

ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଶିକ୍ଷା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ୧୯୩୮ ମସିହାରେ ହରିପୁର କଂଗ୍ରେସରେ ଯେଉଁ ପ୍ରସ୍ତାବ ଗୃହୀତ ହୋଇଥିଲା, ତା ତଳେ ଦିଆଗଲା :

ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଶିକ୍ଷାର ଗୁରୁତ୍ୱ ଉପରେ ୧୯୦୬ ମସିହାରୁ କଂଗ୍ରେସ ଜୋର ଦେଇ ଆସୁଅଛି । ଅସହଯୋଗ ଆନ୍ଦୋଳନ ସମୟରେ କଂଗ୍ରେସର ସଂରକ୍ଷଣରେ ଶିକ୍ଷା ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ କେତେକ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ସଂସ୍ଥା ସ୍ଥାପିତ ହୋଇଥିଲା । ଜନତା ପାଇଁ ଶିକ୍ଷାର ଉଚିତ ବ୍ୟବସ୍ଥାକୁ କଂଗ୍ରେସ ବିଶେଷ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଉଅଛି ଏବଂ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଶିକ୍ଷା-ପ୍ରଣାଳୀ, ପାଠ୍ୟ ବିଷୟ ଓ ଶିକ୍ଷାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଜନତାର ଉନ୍ନତି ଉପରେ ନିର୍ଭର କରୁ—ଏହା କଂଗ୍ରେସର ମତ । ଭାରତର ବର୍ତ୍ତମାନ ଶିକ୍ଷାପ୍ରଣାଳୀ ବିଫଳ ପ୍ରମାଣିତ ହୋଇଛି—ଏହା ସମସ୍ତେ ସ୍ୱୀକାର କରିବେ । ତାହାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟତା ଓ ସମାଜ ହିତର ବିରୁଦ୍ଧ ହୋଇଆସିଛି । ଏହାର ପ୍ରଣାଳୀ ପୁରୁଣାକାଳିଆ ହୋଇଗଲାଣି । ସେହି ଶିକ୍ଷା ଅଳ୍ପ ଲୋକେ ପାଇବା ଭଳି ସୀମାବଦ୍ଧ ହୋଇ ରହିଛି ଏବଂ ଆମ ରାଷ୍ଟ୍ରର ବହୁ ଭାଗ ଲୋକେ ଅଶିକ୍ଷିତ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି । ଏଥିପାଇଁ ଆମର ନିଜର ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଶିକ୍ଷାର ବ୍ୟବସ୍ଥା ନୂତନ ଭିତ୍ତି ଉପରେ ଓ ସମଗ୍ର ରାଷ୍ଟ୍ରବ୍ୟାପୀ ଆକାରରେ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରୁଁ, ଏହା ଆବଶ୍ୟକ । ଯେହେତୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ରାଷ୍ଟ୍ରର ସେବା ଓ ଶିକ୍ଷା-ବିଭାଗ ଉପରେ କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱ ଜାରି କରିବାର ଏବଂ ନିଜର ଇଚ୍ଛା ଅନୁସାରେ ତାହାକୁ (ଶିକ୍ଷାନୀତିକୁ) ପରିବର୍ତ୍ତନ କରିବାର ନୂତନ ସୁଯୋଗ କଂଗ୍ରେସକୁ ମିଳିବ, ଏଥିପାଇଁ ଯେଉଁ ମୂଳ ସିଦ୍ଧାନ୍ତଗୁଡ଼ିକ ଅନୁସାରେ ଏପରି ଶିକ୍ଷା-ବ୍ୟବସ୍ଥା ଗଢ଼ିବା ଉଚିତ, ସେହି ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ସ୍ଥିର କରିବା ଏବଂ ସେଗୁଡ଼ିକୁ କାର୍ଯ୍ୟରେ ପରିଣତ କରିବା ପାଇଁ ଆବଶ୍ୟକ ଆଦେଶ କଂଗ୍ରେସ ଦେଉ । କଂଗ୍ରେସର ମତ ଯେ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ତଥା ପ୍ରାଥମିକ ଶ୍ରେଣୀଗୁଡ଼ିକ ପାଇଁ ଯେଉଁ ମୂଳ ଶିକ୍ଷାର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଯିବ, ତାହା ନିମ୍ନଲିଖିତ ସିଦ୍ଧାନ୍ତଗୁଡ଼ିକ ଅନୁଯାୟୀ ହେଉ :

୧ । ଦେଶର ବାଳକ ବାଳିକାମାନଙ୍କୁ ସାତ ବର୍ଷ କାଳ ମାଗଣାରେ ଓ ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯାଉ ।

୨ । ମାତୃଭାଷାର ମାଧ୍ୟମରେ (ସମସ୍ତ) ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯାଉ ।

୩ । ଶିକ୍ଷାକାଳରେ ଶିକ୍ଷାର କେନ୍ଦ୍ର କୌଣସି ନା କୌଣସି ପ୍ରକାରର ହସ୍ତକଳା ବା ଉତ୍ପାଦକ ଉଦ୍ୟୋଗ ହେବା ଉଚିତ ଏବଂ ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀମାନଙ୍କର ଯେଉଁ ପ୍ରବୃତ୍ତିଗୁଡ଼ିକର ବିକାଶ କରାଯିବ କିମ୍ବା ଯେଉଁ ଶିକ୍ଷା ସେମାନଙ୍କୁ ଦିଆଯିବ, ସେହି କେନ୍ଦ୍ରୀୟ ହସ୍ତକଳା ସହ ତାହାର ପ୍ରକୃତ

ସମ୍ବନ୍ଧ ରହିବା ଉଚିତ ଏବଂ ବାଳକ ବାଳିକାମାନଙ୍କର ପାରିପାର୍ଶ୍ଵିକ ଅବସ୍ଥାକୁ ଧ୍ୟାନ ଦେଇ ସେହି କେନ୍ଦ୍ରୀୟ ଉଦ୍ୟୋଗକୁ ବାଛିବାକୁ ହେବ ।

ତଦନୁସାରେ କଂଗ୍ରେସର ମତ ଯେ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଶିକ୍ଷାର ଏହି ମୂଳ ଅଂଶର ସୁବ୍ୟବସ୍ଥା କରିବା ନିମିତ୍ତ ଗୋଟିଏ ଅଖିଳ ଭାରତୀୟ ଶିକ୍ଷାପରିଷଦ ସ୍ଥାପନ କରିବା ଉଚିତ । ଏହି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ପୂରଣ ନିମିତ୍ତ କଂଗ୍ରେସ ଡକ୍ଟର ଜାକିର ହୁସେନ ଓ ଶ୍ରୀ ଇ. ଆର୍ଯ୍ୟନାୟକମ୍‌ଙ୍କୁ ଅନୁରୋଧ କରୁଅଛି ଏବଂ ଅଧିକାର ଦେଇଅଛି ଯେ, ସେମାନେ ଗାନ୍ଧୀଜୀଙ୍କର ପରାମର୍ଶ ଓ ଆଦେଶରେ ଏହି ପରିଷଦ ଗଠନ କରିବା ପାଇଁ ଶୀଘ୍ର କାର୍ଯ୍ୟାନୁଷ୍ଠାନ କରନ୍ତୁ ଯଦ୍ଦ୍ଵାରା ମୌଳିକ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଶିକ୍ଷାର କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଜଲଦି ଭାବରେ କାର୍ଯ୍ୟରେ ପରିଣତ ହୁଏ ଏବଂ ଯେଉଁମାନଙ୍କର କର୍ତ୍ତୃତ୍ଵରେ ସରକାରୀ ଓ ବେସରକାରୀ ଶିକ୍ଷା ପରିଚାଳିତ ହେଉଛି, ସେମାନଙ୍କର ସ୍ଵୀକୃତି ଏ ଶିକ୍ଷା ଯୋଜନା ପ୍ରତି ମିଳିବା ପାଇଁ ସେମାନେ ପ୍ରଣୋଦିତ ହୁଅନ୍ତୁ ।

—ଇଂରେଜୀରୁ । ହରିଜନ ସେବକ, ତା ୧୭-୨-୧୯୩୮

୩୩୧

ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷା ଯୋଜନାର ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କ ପ୍ରତି

ଆପଣମାନଙ୍କ ଅଙ୍ଗୀକାର ଶୁଣିଲେ ମୁଣ୍ଡ ଘୂରିବ । ପାଞ୍ଚ ହଜାର ଦରଖାସ୍ତ ସ୍ଵଦେଶ-ପ୍ରୀତିର ପ୍ରମାଣ ନୁହେଁ । ଯଦି ଏହା ହୋଇଥାନ୍ତା, ତେବେ ମୁଁ ସୁଖୀ ହୋଇଥାନ୍ତି । ପାଠୁଆ ବା ଦରପାଠୁଆମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଭୟଙ୍କର ବେକାର ଅବସ୍ଥାର ଏହା ପ୍ରମାଣ ଅଟେ । ସରକାରୀ ଚାକିରୀରେ ଥିବା ଆକର୍ଷଣର ମଧ୍ୟ ଏହା ପ୍ରମାଣ । ଲୋକେ ନିଜର ନ୍ୟାଯ୍ୟ ବେତନ ସହିତ ଅନ୍ୟାୟ ପାଉଣାକୁ ଯୋଡ଼ିବା ଆଶାରେ କନଷ୍ଟେବଲ୍ ବା ଶିକ୍ଷକ କାମ ପାଇଁ ଦରଖାସ୍ତ କରନ୍ତି । ମୋର ଆଶା ଯେ ଆପଣମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କେହି ଏହି ଆଶା ପୋଷଣ କରୁ ନ ଥିବେ । ମୋର ସମସ୍ତ ସ୍ଵଦେଶପ୍ରୀତି ସତ୍ତ୍ଵେ ମୁଁ ମାସିକ ପନ୍ଦର ଟଙ୍କା ବେତନରେ ଶିକ୍ଷକତା କରିବାର ଚୁକ୍ତିରେ ନିଜକୁ ଆବଦ୍ଧ କରିପାରିବି ନାହିଁ । ଆପଣମାନଙ୍କ ସ୍କୁଲରେ ଉପରି ଆୟକୁ ନିଜ ନିଜ ମଧ୍ୟରେ ବାଣ୍ଟି ନେବାର କଳ୍ପନା ଆପଣମାନଙ୍କ ମନରୁ ପୋଛି ପକାଇବା ଉଚିତ । ଚୁକ୍ତିବଦ୍ଧ ହେବା ହେତୁ ଆପଣମାନଙ୍କ ଭିତରୁ କେହି ଅନୁତାପ କରୁଥିଲେ, ସେଥିରୁ ମୁକ୍ତ କରିଦେବା ପାଇଁ ସେ ମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ଆବେଦନ କରନ୍ତୁ । ମୁଁ ଆପଣମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଓକିଲାତି କରିବାକୁ ଜବାବ ଦେଉଛି । ଏହା କହିସାରି, ଯେଉଁମାନେ ନିଜ ନିଜର ଚୁକ୍ତି ବଜାୟ ରଖିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ, ମୁଁ ସେମାନଙ୍କୁ ଅଭିନନ୍ଦନ ଜଣାଉଛି । ଆପଣମାନଙ୍କର ପ୍ରତିଜ୍ଞା ପାଳନ କରିବାକୁ ଈଶ୍ଵର ଆପଣମାନଙ୍କୁ ବଳ ଦିଅନ୍ତୁ ।

ଆପଣମାନେ ଜାଣନ୍ତି ଯେ, କଂଗ୍ରେସ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଅନୁସାରେ ଏହି ଶିକ୍ଷା ଯୋଜନା ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇଛି । ଅହିଂସା ଓ ସତ୍ୟ ଉପାୟରେ ସ୍ୱରାଜ ଅର୍ଜନ କରିବା ପାଇଁ କଂଗ୍ରେସ ପ୍ରତିଜ୍ଞାବଦ୍ଧ ହୋଇଛି । ତେଣୁ କରି, ଏହି ମୌଳିକ ସୁଗୁଣଗୁଡ଼ିକର ଅଭିବୃଦ୍ଧି ସାଧନ କରିବା ଏହି ଯୋଜନାର ଭିତ୍ତି ଅଟେ । ଗୃହପତ୍ନୀମାନଙ୍କ ସହ ଆଚରଣରେ ଯଦି ପ୍ରତିଦିନ ଆପଣମାନେ ଏହା ପାଳନ ନକରନ୍ତି ଏବଂ ତଦନୁସାରେ ନିଜର ଚରିତ୍ର ଗଠନ ନ କରନ୍ତି, ତେବେ ଆପଣମାନେ ଓ ଆପଣମାନଙ୍କର ବିଦ୍ୟାଳୟଗୁଡ଼ିକ ବିଫଳ ହେବେ । ଜର୍ମାନୀରେ ହିଟ୍‌ଲର କଅଣ କରିଛନ୍ତି, ତାହା ଆପଣମାନେ ଜାଣନ୍ତି । ତାଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ ହିଂସାରେ ଏବଂ ସେ ତାହା ଗୋପନ ରଖନ୍ତି ନାହିଁ । ଅସ୍ତ୍ରୀ ହିଁ ସେମାନଙ୍କର ଆତ୍ମା (ସମସ୍ତ ନୈତିକ ଓ ଭାବପ୍ରବଣତାର ଉତ୍ସ) ବୋଲି ସେଦିନ ଆମ୍ଭେ ଶୁଣିଥିଲୁଁ । ସେଠାରେ ବାଳକ ବାଳିକାମାନେ ମୂଳରୁ ହିଂସାର ବିଜ୍ଞାନ ଶିକ୍ଷା ପାନ୍ତି । ସେମାନେ ଗଣିତ ଶିକ୍ଷା ପାଇବାରେ ସୁଦ୍ଧା ସବୁକୁ ଘୃଣା କରି ଶିଖନ୍ତି ଏବଂ ଆପଣମାନେ ଦେଖିବେ ଯେ ସାମରିକ ଭାବ ବଢ଼ାଇବା ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତମାଳା ବା ଅନୁଶୀଳନୀମାନ ଦିଆଯାଇଥାଏ । ଯଦି ଆମେ ସେମାନଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସକୁ ସମର୍ଥନ କରୁଁ, ତେବେ ଶୈଶବରୁ ହିଂସାଭାବ ଶିଖାଇବାର ଆବଶ୍ୟକତାକୁ ସ୍ୱୀକାର କରିବୁଁ । ଇଟାଲୀରେ ମଧ୍ୟ ସେଇଆ ଘଟୁଛି । ସେମାନଙ୍କ ପରି ଆମେ ମଧ୍ୟ ସଚ୍ଚୋଟ ହେବା ଉଚିତ୍ (ଅର୍ଥାତ୍ ଯାହା ନୀତିଭାବରେ ମାନିନେବୁଁ, ତାକୁ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଆଚରଣ କରିବୁଁ) । ଏଥିରେ ମୋହର ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ଯେ ଯଦି ଯୋଜନାଟି ତାହାର ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ମର୍ମ ଅନୁସାରେ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ହୁଏ ଏବଂ ଭାରତବର୍ଷର ଗ୍ରାମଆଡ଼େ ଲୋକପ୍ରିୟ ହୁଏ, ତେବେ ଗୋଟିଏ ନୀରବ ବିପ୍ଳବ ସଂଘଟିତ ହେବ ଏବଂ ସ୍ୱରାଜ ବାସ୍ତବ ହେବ ।

—ହରିଜନ, ତା ୩୦-୪-୧୯୩୮

୩୨

ଅହିଂସାର ମୂଳଦୁଆ

ସଦ୍ୟ ସ୍ଥାପିତ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଶିକ୍ଷା ବୋର୍ଡ଼ର ଏକ ବୈଠକରେ ଗାଂଧୀଜୀ ନୂତନ ଶିକ୍ଷା ଯୋଜନାର ଅର୍ଥ ଓ ଲକ୍ଷ୍ୟ କଅଣ ସେ ବିଷୟରେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ବୁଝାଇଥିଲେ । ଏଠାରେ ସେ ଏପରି ଏକ ନୈରାଶ୍ୟର ଭାବରେ ବୁଡ଼ି ରହିଥିଲେ ଯେ, ଶେଷରେ ସେ କହିଲେ :

"ନୂତନ ଶିକ୍ଷା ଯୋଜନାର ପ୍ରଥମ ପ୍ରୟୋଗ କାଳରେ ମୋ' ଭିତରେ ଯେଉଁ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ଆତ୍ମବିଶ୍ୱାସ ରହିଥିଲା, ଏବେ ତାହାର ଅଭାବ ମୁଁ ଅନୁଭବ କରୁଛି । ମୋ'

ଶବ୍ଦରେ ଆଉ ପୂର୍ବ ଓଜନ ନାହିଁ । ବିଶ୍ୱାସ ହ୍ରାସର କାରଣ ବାହାରେ ନାହିଁ, ତାହା ମୋର ଅନ୍ତରରେ ଅଛି । ମୋର ଇନ୍ଦ୍ରିୟଗୁଡ଼ିକ ଅବଶ୍ୟ ଆଦୌ ଶିଥିଳ ହୋଇନାହିଁ । ବୟସ ତୁଳନାରେ ମୋର ବୁଦ୍ଧି ମଧ୍ୟ ଠିକ୍ ଭାବରେ କାମ କରୁଛି । ଅହିଂସା ଉପରୁ ମୋର ବିଶ୍ୱାସ ମଧ୍ୟ ଊଣା ହୋଇ ଯାଇନାହିଁ । ସେହି ବିଶ୍ୱାସ ତ ଦିନକୁ ଦିନ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳରୁ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳତର ହେଉଛି । ମାତ୍ର ବର୍ତ୍ତମାନ ପାଇଁ ମୁଁ ଆତ୍ମବିଶ୍ୱାସ ହରାଇ ବସିଛି । ତେଣୁ ମୋର କୌଣସି କଥାକୁ ନିର୍ବିଚାରରେ ଗ୍ରହଣ ନ କରିବାକୁ ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ଅନୁରୋଧ କରୁଛି । ଯେତିକ ହୃଦ୍‌ବୋଧ ହେଉଛି, ସେତିକ ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତୁ । କିନ୍ତୁ ଆମେ ଯଦି ମାତ୍ର ଦୁଇଟି ବିଦ୍ୟାଳୟ ଉଚିତ୍ ମାର୍ଗରେ ଚଳାଇ ପାରିବା ତେବେ ନିଶ୍ଚୟ ଆନନ୍ଦରେ ମୋର ହୃଦୟ ନାଚିଉଠିବ ।"

ଭାଷଣର ପ୍ରଥମ ଭାଗରେ ସେ ଏହି ଉଚିତ୍ ମାର୍ଗ ବିଷୟରେ ବୁଝାଇଥିଲେ । "ଆମର ସ୍ୱାଧୀନତା ଲାଭ ପାଇଁ, ଆମର ସମସ୍ତ ନୈତିକ ଦୋଷ ତ୍ରୁଟିର ନିରାକରଣ ପାଇଁ ଏବଂ ଏହି ପ୍ରକାରର ଦୋଷ ତ୍ରୁଟି ମଧ୍ୟରେ ଶୀର୍ଷସ୍ଥାନ ଅଧିକାର କରିଥିବା ସାଂପ୍ରଦାୟିକ ଗୋଳମାଳର ସମାଧାନ ପାଇଁ ଏହି ଟ୍ରେନିଂ ସ୍କୁଲକୁ ଏକ ଶିକ୍ଷାୟତନରେ ପରିଣତ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଏହି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ସାଧନ ପାଇଁ ଆମର ସବୁ କିଛି ସାଧନା ଅହିଂସା-କେନ୍ଦ୍ରିକ ହେବା ଉଚିତ । ହିଟଲର ଓ ମୁସୋଲିନିଙ୍କ ସ୍କୁଲଗୁଡ଼ିକ ହିଂସାକୁ ମୂଳନୀତି ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି । କଂଗ୍ରେସ ଅନୁସାରେ ଅହିଂସା ଆମର ମୂଳନୀତି । ତେଣୁ କେବଳ ଅହିଂସା ଉପାୟରେ ଆମକୁ ଆମର ସବୁ ସମସ୍ୟାର ସମାଧାନ କରିବାକୁ ହେବ । ଆମପାଇଁ ଗଣିତ, ବିଜ୍ଞାନ, ଇତିହାସରେ ଏହି ଅହିଂସ ଆଭିମୁଖ୍ୟ ସ୍ପଷ୍ଟ ହେବା ଉଚିତ । ଜାମିଆ ମିଲିଆ ଇସ୍‌ଲାମିଆରେ ମ୍ୟାଡ୍ୟାମ୍ ହ୍ୟାଲିଡେ ଏଡ଼ିବ୍ ହାନୁମ୍ ଯେତେବେଳେ ତୁର୍କି ସମ୍ବନ୍ଧରେ ବକ୍ତୃତା ଦେଉଥିଲେ, ସେତେବେଳେ ମୁଁ ମନ୍ତବ୍ୟ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲି ଯେ, ସାଧାରଣତଃ ଇତିହାସ ରାଜାମାନଙ୍କର ଓ ସେମାନଙ୍କର ଯୁଦ୍ଧଗୁଡ଼ିକର କାଳାନୁକ୍ରମିକ ପାଞ୍ଜି, ମାତ୍ର ଭବିଷ୍ୟତ ଇତିହାସ ସାଧାରଣ ମନୁଷ୍ୟର ଇତିହାସ ହେବ । ଆଉ ଏହି ଇତିବୃତ୍ତ ଅହିଂସାର ଇତିବୃତ୍ତ ଅଟେ ଏବଂ ତାହା ଛଡ଼ା ଆଉ କିଛି ହୋଇ ନ ପାରେ । ତାହାହେଲେ, ଆମେ ସହରର ଯନ୍ତ୍ରଶିଳ୍ପ ଉପରେ ଦୃଷ୍ଟି କେନ୍ଦ୍ରୀଭୂତ ନ କରି ଗ୍ରାମୋଦ୍ୟୋଗରେ ଆମର ଧ୍ୟାନକୁ ନିବଦ୍ଧ ରଖିବା । ଅର୍ଥାତ୍, ଆମ ଦେଶର ସାତଲକ୍ଷ ଗାଁକୁ ବଞ୍ଚାଇ ରଖିବାକୁ ହେଲେ (ତାହାର ଅତି କ୍ଷୁଦ୍ର ଅଂଶ ସ୍ୱରୂପ ସହର ପାଇଁ ନୁହେଁ) ଆମକୁ ଗ୍ରାମୋଦ୍ୟୋଗର ପୁନରୁଦ୍ଧାର କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଏ କଥା ନିଶ୍ଚିତ ଯେ, ଗ୍ରାମୋଦ୍ୟୋଗ ଜରିଆରେ ବିଦ୍ୟାଶିକ୍ଷା ଦେଇପାରିଲେ ଆମେ ତଦ୍ଦ୍ୱାରା ଏକ ବିପ୍ଲବ ସୃଷ୍ଟି କରି ଦେଇ ପାରିବା । ସେହି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟକୁ ଆଖି ଆଗରେ ରଖି ଆମକୁ ଅନୁରୂପ ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକ ମଧ୍ୟ ଲେଖିବାକୁ ପଡ଼ିବ ।

"ମୋ କଥାକୁ ଆପଣମାନେ ଗମ୍ଭୀର ଭାବରେ ବିଚାର କରନ୍ତୁ ଓ ଯାହା ମନକୁ ନ ପାଉଛି, ତାକୁ ବର୍ଜନ କରନ୍ତୁ । ମୋ କଥାଗୁଡ଼ାକ ମୁସଲମାନ ଭାଇମାନଙ୍କ ମନକୁ ପାଉ ନ ଥିଲେ, ସେମାନେ ଏହାକୁ ବିନା ଦ୍ୱିଧାରେ ବର୍ଜନ କରିପାରନ୍ତି । ମୋର ଅହିଂସା କେବଳ ବ୍ରିଟିଶ ବିରୋଧରେ ସଂଗ୍ରାମ ପାଇଁ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ନୁହେଁ । ବରଂ ଆମର ଯାବତୀୟ ଆଭ୍ୟନ୍ତରୀଣ ବ୍ୟାପାର ଓ ସମସ୍ୟା ଗୁଡ଼ିକରେ ମଧ୍ୟ ଏହାର ପ୍ରୟୋଗ କରିବାକୁ ହେବ । ଏହିପରି ଏକ ଯଥାର୍ଥ ଏବଂ ସକ୍ରିୟ ଅହିଂସାରୁ ହିଁ ହିନ୍ଦୁ ଓ ମୁସଲମାନ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ମଧ୍ୟରେ ଏକ ଜୀବନ୍ତ ଐକ୍ୟ ସମ୍ଭବ ହୋଇ ପାରିବ । ହିଟ୍‌ଲର ଓ ମୁସୋଲିନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ହୋଇଥିବା ମ୍ୟାଲିସ୍ ପରି ଏହା ପାରସ୍ପରିକ ଭୟଜନିତ ଏକତା ନୁହେଁ ।

—ହରିଜନ, ତା ୭।୫।୧୯୩୮

୩୩

ପଶ୍ଚିମରୁ ଆମଦାନୀ ହୋଇ ନାହିଁ

(ଅକ୍ଟୋବର, ୧୯୩୭ରେ ଓ୍ୱାର୍ଦ୍ଧାଠାରେ ବସିଥିବା ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷା ସମ୍ମିଳନୀରେ ନିଯୁକ୍ତ ହୋଇଥିବା କମିଟି ମୌଳିକ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଶିକ୍ଷା ବିଷୟରେ ଯେଉଁ ବିବରଣୀ ଦେଇଥିଲେ, ସେହି ବିବରଣୀର ଦ୍ୱିତୀୟ ସଂସ୍କରଣ ଲାଗି ଗାନ୍ଧୀଜୀ ନିମ୍ନଲିଖିତ ମୁଖବନ୍ଧଟି ଲେଖିଥିଲେ) ।

ଏହି ପୁସ୍ତିକାର ପ୍ରଥମ ସଂସ୍କରଣରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିବା ହଜାରେ ଯାକ ବହି ଏହା ଭିତରେ ବିକ୍ରୀ ହୋଇଯାଇଛି । ଏଥିରୁ ଡକ୍ଟର ଜାକିର ହୁସେନଙ୍କ କମିଟି 'ଯାହାକୁ ମୌଳିକ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଶିକ୍ଷା' ବୋଲି ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି, ତାହା ଭାରତରେ ତଥା ବିଦେଶରେ ବେଶ୍ ଆଗ୍ରହ ସୃଷ୍ଟି କରିଥିବାର ପ୍ରମାଣ ମିଳୁଛି । ଏହାକୁ ଗ୍ରାମୋଦ୍ୟୋଗ ଜରିଆରେ ଗ୍ରାମୀଣ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଶିକ୍ଷା ବୋଲି କହିଥିଲେ ଅଧିକ ଶୁଦ୍ଧ ଯଦିଓ ଊଣା ଆକର୍ଷକ ସଂଜ୍ଞା ହୋଇଆନ୍ତା । "ଗ୍ରାମୀଣ" କହିବା ଦ୍ୱାରା ଯୋଜନାରୁ ତଥାକଥିତ ଉଚ୍ଚତର ଅର୍ଥାତ୍ ଇଂରାଜୀ ଶିକ୍ଷାକୁ ବାଦ୍ ଦିଆଯାଇଛି । ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଶବ୍ଦର ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ଅର୍ଥ ବର୍ତ୍ତମାନ ସତ୍ୟ ଓ ଅହିଂସା ଅଟେ । 'ଗ୍ରାମୋଦ୍ୟୋଗ' ଜରିଆରେ କହିବାର ଅର୍ଥ ହେଉଛି ଯେ, ଶିକ୍ଷକମାନେ ଗ୍ରାମର ବାଳକ ବାଳିକାମାନଙ୍କୁ ସେମାନଙ୍କର ଗାଁରେ ଶିକ୍ଷା ଦେବେ ଓ ଉପରୁ ଜାରି କରାଯାଇଥିବା କୌଣସି ନିୟନ୍ତ୍ରଣ ବା ହସ୍ତକ୍ଷେପ ଦ୍ୱାରା କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ବାଧାପ୍ରାପ୍ତ ହେଉ ନ ଥିବେ ଓ ଏକ ମୁକ୍ତ ବାତାବରଣରେ କୌଣସି ଗୋଟିଏ ନିର୍ବାଚିତ ଧନ୍ଦା ଜରିଆରେ ପିଲାମାନଙ୍କର

ସକଳ ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ଶକ୍ତିର ବିକାଶ କରାଇବେ ବୋଲି ଯୋଜନାର ନିର୍ମାତାଗଣ ଆଶା କରନ୍ତି । ଏହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବିଚାର କଲେ, ଯୋଜନାଟି ଗାଁର ପିଲାଙ୍କର ଶିକ୍ଷାରେ ଏକ ବିପ୍ଳବ ଅଟେ । ଏହା କୌଣସି ଅର୍ଥରେ ପଶ୍ଚିମରୁ ଆମଦାନୀ ନୁହେଁ । ପାଠକ ଏତକ ସ୍ମରଣ ରଖିଲେ, ଦେଶରେ କେତେକ ଉତ୍ତମ ଶିକ୍ଷାବିତ୍ ଏକାନ୍ତ ଧ୍ୟାନ ଦେଇ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିଥିବା ଏହି ଯୋଜନାଟିର ମହତ୍ତ୍ୱ ବୁଝିବାରେ ସେ ଅଧିକ ସମର୍ଥ ହୋଇପାରିବେ ।

—ସେବାଗ୍ରାମ, ତା ୨୮।୫।୧୯୩୮

୩୪

ସ୍ୱାବଲମ୍ବନ ଅସଲ କଷଟି ନୁହେଁ

ଧନ୍ଦା କରିଆରେ ଶିକ୍ଷା ଦେବା ବିଷୟରେ କହିବାକୁ ଯାଇ ଗାନ୍ଧୀଜୀ କହିଲେ:

"ଏହିପରି ଶିକ୍ଷା ଦିଆଗଲେ ଏହାର ଏକ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଲାଭ ସ୍ୱରୂପ ଶିକ୍ଷା ସ୍ୱାବଲମ୍ବୀ ହୋଇପାରିବ; କିନ୍ତୁ ସ୍ୱାବଲମ୍ବନ ଏହାର ଅସଲ କଷଟି ନୁହେ । ମାତ୍ର ବୈଜ୍ଞାନିକ ପ୍ରଣାଳୀରେ ଗୋଟିଏ ଧନ୍ଦା ଶିକ୍ଷା ମାଧ୍ୟମରେ ମାନବିକତାର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିକାଶ କେତେଦୂର କରିପାରିଲୁ, ଏହାହିଁ ଏହି ନୂତନ ଶିକ୍ଷାର କଷଟି ହେବ । ପ୍ରକୃତରେ କହିବାକୁ ଗଲେ ଯେଉଁ ଶିକ୍ଷକ ଯାହା ଯନ୍ତ୍ର ପଢ଼ୁଛନ୍ତି ଶିକ୍ଷାକୁ ସ୍ୱାବଲମ୍ବୀ କରିବାର ସଂକଳ୍ପ କରେ, ମୁଁ ସେପରି ଶିକ୍ଷକଙ୍କୁ ଅଗ୍ରାହ୍ୟ କରିବି । ଗୃହ ନିଜର ସବୁପ୍ରକାର ମାନବିକ ବୃତ୍ତିର ସଦବ୍ୟବହାର କରିବାକୁ ଶିଖିବ, ଏହି ସିଦ୍ଧାନ୍ତର ମୂଳସଙ୍ଗତ ଅନୁସିଦ୍ଧାନ୍ତ ରୂପେ ଶିକ୍ଷାର ସ୍ୱାବଲମ୍ବନ ଅଂଶକୁ ଗ୍ରହଣ କରିବା ଉଚିତ୍ । କୌଣସି ଧନ୍ଦାରେ ଜଣେ ପିଲା ଦିନଘଣ୍ଟା କାର୍ଯ୍ୟ କରି ଯଦି ନିଜର ଖର୍ଚ୍ଚ ନିଜେ ଉଠାଇ ପାରିବ, ତେବେ କାମ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଆପଣା ମସ୍ତିଷ୍କ ଓ ହୃଦୟର ବିକାଶ ସାଧନ କରୁଥିବା ଆଉ ଜଣେ ପିଲା ତା'ଠାରୁ କେତେ ଅଧିକ ଉପାର୍ଜନ କରି ନ ପାରିବ ?

—ହରିଜନ, ତା ୧୧।୬।୧୯୩୮

୩୫

ଧର୍ମ ଶିକ୍ଷା

ଜନୈକ ମୁସଲମାନ ପତ୍ରଲେଖକ ଲେଖିଛନ୍ତି:

"ଗତ ଗୃହ ମାସ ହେଲା ଉର୍ଦ୍ଦୁ ସମ୍ବାଦପତ୍ର ମାନଙ୍କରେ ଓ୍ୱାର୍ଦ୍ଧା ଶିକ୍ଷା-ଯୋଜନା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ମତାମତ ପ୍ରକାଶିତ ହେଉଛି । ସଚରାଚର ଯେପରି ଘଟେ,

ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ ମଧ୍ୟ କେହି ଏ ସଂକ୍ରାନ୍ତ ବିବରଣୀକୁ ଉତ୍ତମ ରୂପେ ପଢ଼ି ନାହାନ୍ତି କିମ୍ବା ଚିନ୍ତା କରି ନାହାନ୍ତି । ଆପତ୍ତିଗୁଡ଼ିକ ତିନୋଟି ବିଷୟରେ କେନ୍ଦ୍ରୀଭୂତ ଅଛି

(କ) ଧର୍ମଶିକ୍ଷା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ରୂପେ ଉପେକ୍ଷିତ ହୋଇଅଛି ।

(ଖ) ସବୁ ଧର୍ମ ପ୍ରତି ସମ୍ମାନ ପୋଷଣ କରିବା ପାଇଁ ସର୍ବଦା ବାଳକ ବାଳିକାମାନଙ୍କୁ ପ୍ରରୋଚିତ କରାଯିବ ।

(ଗ) ବାଳକ ଓ ବାଳିକା ଏକତ୍ର ଶିକ୍ଷା ପାଇବେ ।

ସାଂପ୍ରଦାୟିକତା ଅର୍ଥରେ ଧର୍ମଶିକ୍ଷାକୁ ଜାଣିଶୁଣି ଏହି ଯୋଜନାରୁ ବର୍ଜନ କରାଯାଇଛି । ରାଷ୍ଟ୍ରର ଧର୍ମ ବୋଲି ଗୋଟିଏ କଥା ନ ଥିଲେ, ସବୁ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ପାଇଁ ଧର୍ମଶିକ୍ଷାର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିବା ଏକାବେଳକେ ଅସମ୍ଭବ ନ ହେଲେ ହେଁ ବଡ଼ ଦୁରୂହ । କାରଣ, ସେ ଅବସ୍ଥାରେ ପ୍ରତି ଧର୍ମସମ୍ପ୍ରଦାୟ ପାଇଁ ଧର୍ମଶିକ୍ଷା ଦେବାକୁ ହେବ । ଏ ଶିକ୍ଷା ସବୁଠାରୁ ଭଲଭାବରେ ଘରେ ଦିଆଯାଇପାରେ । ଘରେ କିମ୍ବା ଅନ୍ୟତ୍ର ଏ ଶିକ୍ଷା ଗ୍ରହଣ କରିବା ପାଇଁ ଯଥେଷ୍ଟ ସମୟ ସରକାର ପ୍ରତି ଛାତ୍ରକୁ ଦେବେ । ଏହା ମଧ୍ୟ କଳ୍ପନା କରାଯାଇପାରେ ଯେ ଯଦି କୌଣସି ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ଏହି ଶିକ୍ଷାଦାନର ବ୍ୟୟଭାର ବହନ କରନ୍ତି, ତେବେ ସରକାର ସେହି ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଘରୋଇ ଭାବରେ ବା ବେସରକାରୀ ଭାବରେ ସେହି ଧର୍ମମତ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଶିକ୍ଷାଦାନର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିପାରିବେ ।

ସବୁ ଧର୍ମ ପ୍ରତି ସମାନ ସମ୍ମାନ ପୋଷଣ କରିବାର ଶିକ୍ଷାଦାନ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ମୋର ମତ ଅତି ଦୃଢ଼ ଅଛି । ସେହି ସୁଖକର ପରିସ୍ଥିତିରେ ନ ପହଞ୍ଚିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିଭିନ୍ନ ସଂପ୍ରଦାୟ ମଧ୍ୟରେ ଯଥାର୍ଥ ଏକତା ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହେବାର କୌଣସି ସମ୍ଭାବନା ମୁଁ ଦେଖି ନାହିଁ । ଶିଶୁମାନଙ୍କୁ ଯଦି ଏହି ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯାଏ ଯେ, ସେମାନଙ୍କର ଧର୍ମ ଅନ୍ୟ ସବୁ ଧର୍ମଠାରୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ କିମ୍ବା ସେହି ଗୋଟିକ ହିଁ ଏକମାତ୍ର ସତ୍ୟ ଧର୍ମ, ତାହାହେଲେ ବିଭିନ୍ନ ଧର୍ମାବଲମ୍ବୀ ଶିଶୁମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବନ୍ଧୁଭାବ ଗଢ଼ିଉଠିବା ପକ୍ଷରେ ତାହା ମାରାତ୍ମକ ହେବ । ଏହି ଜାତୀୟ ବିଭେଦକାରୀ ମନୋଭାବ ଦ୍ୱାରା ଯଦି ରାଷ୍ଟ୍ର ଆଚ୍ଛନ୍ନ ହୁଏ, ତାହାହେଲେ ତାହାର ପରିଣାମ ସ୍ୱରୂପ ପ୍ରତ୍ୟେକ ସଂପ୍ରଦାୟ ପାଇଁ ପୃଥକ୍ ପୃଥକ୍ ବିଦ୍ୟାଳୟ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିବାକୁ ହେବ ଏବଂ ପ୍ରତ୍ୟେକ ପରସ୍ପରକୁ ନିନ୍ଦା କରିବାର ଅବାଧ ସ୍ୱାଧୀନତା ଦେବାକୁ ହେବ କିମ୍ବା ଧର୍ମର ନାମ ଉଚ୍ଚାରଣ କରିବା ଏକାବେଳକେ ନିଷିଦ୍ଧ କରାଯିବ । ଏପରି ନୀତିର ପରିଣାମ ଏତେ ଭୟାବହ ଯେ, କଳ୍ପନା କରାଯାଇ ନ ପାରେ । ନୀତିଶାସ୍ତ୍ରର ମୂଳତତ୍ତ୍ୱ ସବୁ ଧର୍ମରେ ଅଛି । ଏଗୁଡ଼ିକ ଅବଶ୍ୟ ଶିଶୁମାନଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯିବ ଏବଂ ଓ୍ୱାର୍ଦ୍ଧା ଶିକ୍ଷାଯୋଜନାନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ବିଦ୍ୟାଳୟଗୁଡ଼ିକ ପାଇଁ ଏହା ପର୍ଯ୍ୟାପ୍ତ ଧର୍ମଶିକ୍ଷା ବୋଲି ଧରାଯିବ ।

ଜାକିର ହୁସେନ୍ କମିଟି ସହଶିକ୍ଷାକୁ ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ କରିଛନ୍ତି । ବାଳିକାମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଯେଉଁଠାରେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ବିଦ୍ୟାଳୟର ଚାହିଦା ଥିବ, ସେଠାରେ ସରକାର

ତାହାର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିବେ । ସହଶିକ୍ଷାର ପ୍ରଶ୍ନ ମୁକ୍ତ ରହୁଛି । ସମୟର ଭାବଧାରା ଅନୁସାରେ ତାହା ଆପେ ଆପେ ସ୍ଥିର ହେବ । ମୋତେ ଯେତେଦୂର ଜଣାଅଛି, କମିଟିର ସମସ୍ତ ସଦସ୍ୟ ଏକମତ ନ ଥିଲେ, ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଭାବରେ ମୋର ମନ ସେ ବିଷୟରେ ଖୋଲା ରହିଛି । ମୁଁ ଭାବେ ଯେ, ସହଶିକ୍ଷା ସପକ୍ଷରେ ଯେତେ ଯୁକ୍ତିସଙ୍ଗତ କାରଣ ଅଛି, ତାହାର ବିରୋଧରେ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ଅଛି । ଯେଉଁଠାରେ ତାହାର ପ୍ରୟୋଗ କରାଯିବ, ମୁଁ ସେଠାରେ ବିରୋଧ କରିବି ନାହିଁ ।

—ହରିଜନ, ତା ୧୬-୭-୧୯୩୮

୩୭

ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷାର ଶିକ୍ଷକ

(ଚୀନ-ଜନତାର କାର୍ଯ୍ୟକାରିଣୀ ସମିତିର ସଦସ୍ୟ ଅଧ୍ୟାପକ ହେଂଗଚୀହ ତାଓ ଏବଂ ଗାନ୍ଧୀଜୀଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଓ୍ୱାର୍ଦ୍ଧା ଆଶ୍ରମରେ ଓ୍ୱାର୍ଦ୍ଧା ଶିକ୍ଷା-ଯୋଜନା ବିଷୟରେ ଯେଉଁ ଆଲୋଚନା ହୋଇଥିଲା, ସେଥିରୁ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଂଶ ତଳେ ଦିଆଗଲା । ସେଦିନ ଗାନ୍ଧୀଜୀଙ୍କର ମୌନ ଦିବସ ଥିବାରୁ ଗାନ୍ଧୀଜୀ ଲେଖିକରି ଉତ୍ତର ଦେଇଥିଲେ) ।

ଅଧ୍ୟାପକ ତାଓ—"ଏହି ଯୋଜନାର ବାସ୍ତବିକ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ କ'ଣ ?"

ଗାନ୍ଧୀଜୀ— "ଏହାର ମୂଳ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ହେଉଛି, କୌଣସି ଗ୍ରାମ୍ୟ ଶିଳ୍ପ ଜରିଆରେ ବାଳକ ବାଳିକାମାନଙ୍କର ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ବିକାଶ ସାଧନ କରିବା ।"

ଅଧ୍ୟାପକ ତାଓ—"ଏଥିପାଇଁ ଶିକ୍ଷକ ପାଇବାର ସମସ୍ୟା ଅଛି ।" ଗାନ୍ଧୀଜୀ ହସି ଉଠିଲେ । ଅଧ୍ୟାପକ ତାଓ—"ଆମ ଆଗରେ ମଧ୍ୟ ସେହି ସମସ୍ୟା ଉଠିଥିଲା । ଆପଣ ଉପଯୁକ୍ତ ଭାବରେ ଶିକ୍ଷିତ ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କୁ ଧନ୍ଦା ଶିଖାଇବେ, ନା, କାରିଗରମାନଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷାଦାନର କଳା ଶିଖାଇବେ ?"

ଗାନ୍ଧୀଜୀ— "ସାଧାରଣ ଭାବରେ ଶିକ୍ଷିତ ଲୋକ ଯେ କୌଣସି ଧନ୍ଦା ସହଜରେ ଆୟତ୍ତ କରିପାରିବ ବୋଲି ଆଶା କରାଯାଏ । ଧରନ୍ତୁ, ଆପଣଙ୍କ ପରି ଶିକ୍ଷିତ ବ୍ୟକ୍ତି ଯେତେ ସହଜରେ ବଢେଇ କାମ ଶିଖିପାରିବେ, ଆମର କାରିଗରମାନେ ପ୍ରୟୋଜନୀୟ ସାଧାରଣ ଶିକ୍ଷା ପାଇବାକୁ ବହୁତ ଅଧିକ ସମୟ ନେବେ ।"

ଅଧ୍ୟାପକ ତାଓ—"କିନ୍ତୁ ଆମର ଶିକ୍ଷିତ ଲୋକେ ତ ମୋଟା ଦରମାର ବଡ ଚାକିରି ପଛରେ ଗୋଡ଼ାନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କୁ କିପରି ଏ କାମ ପାଇଁ ଆକୃଷ୍ଟ କରାଯିବ ?"

ଗାନ୍ଧୀଜୀ— ଯୋଜନାଟି ଯଦି ମୁକ୍ତିମୂଳକ ହୁଏ ଓ ଶିକ୍ଷିତ ଲୋକଙ୍କର ମନକୁ ପାଏ, ତାହାହେଲେ ତାହା ଶିକ୍ଷିତ ଯୁବକମାନଙ୍କୁ ସ୍ୱତଃ ଆକର୍ଷଣ କରିବ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା (ଅଧିକ ପଇସାର) ମୋହକୁ ଛାଡ଼ିଆସିବ । ଶିକ୍ଷିତ ଯୁବକ ଯୁବତୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଯଥୋଚିତ ସ୍ୱଦେଶ ପ୍ରୀତି ଜାଗ୍ରତ କରି ନ ପାରିଲେ, ଏ ଯୋଜନା ବ୍ୟର୍ଥ ହେବ । ଆମର ଗୋଟିଏ ସୁବିଧା ଅଛି । ଯେଉଁମାନେ ଭାରତୀୟ ଭାଷା ମାଧ୍ୟମରେ ପଢ଼ିଛନ୍ତି, ସେମାନେ କଲେଜରେ ପଢ଼ିପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ସେମାନେ ଏଥିପ୍ରତି ଆକୃଷ୍ଟ ହେବେ, ଏହା ସମ୍ଭବପର ଅଟେ ।"

—ହରିଜନ, ତା ୨୭-୮-୧୯୩୮

୩୭

ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷାଠାରୁ ଆଶା

(ହିନ୍ଦୁସ୍ତାନୀ ତାଲିମୀ ସଂଘ, ଓ୍ୱାର୍ଦ୍ଧା ଦ୍ୱାରା ପ୍ରକାଶିତ ନଈ ତାଲିମ ମାସିକ ପତ୍ରିକାର ପ୍ରଥମ ପ୍ରକାଶ ଅବସରରେ ଗାନ୍ଧୀଜୀଙ୍କର ପ୍ରଦତ୍ତ ବାଣୀ)

ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷାର ନୂତନତ୍ୱ ବା ମୌଳିକତା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସମସ୍ତଙ୍କର ଧାରଣା ହେବା ଆବଶ୍ୟକ । ପୁରାତନ ଶିକ୍ଷାପଦ୍ଧତିରେ ଯାହା କିଛି ଭଲ ଅଛି, ସେସବୁ ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷାରେ ଅବଶ୍ୟ ରହିବ । ଉପରନ୍ତୁ ଏଥିରେ ଅନେକ ନୂଆ ମୌଳିକ ଜିନିଷ ରହିବ । ଯଦି ଏହା ପ୍ରକୃତରେ ନୂଆ ହୋଇଥିବ, ତେବେ ଏହାର ଫଳ ହେବ; ଆମର ନୈରାଶ୍ୟ ପରିବର୍ତ୍ତେ ଆଶାର ସଞ୍ଚାର : ଆମର ଦୈନ୍ୟ ଅନାହାର ପରିବର୍ତ୍ତିରେ ଆମେ ସ୍ୱାବଲମ୍ବୀ ଭାବରେ ନିଜକୁ ପୋଷଣ କରିବାର ଉପାୟ; ଆମେ ନିଷ୍କର୍ମା ହୋଇ ବସିବା ପରିବର୍ତ୍ତେ କର୍ମଧନ୍ଦା; ଆମ ମଧ୍ୟରେ ଅନୈକ୍ୟ ପରିବର୍ତ୍ତେ ଐକ୍ୟ । ଆମର ପୁତ୍ରକନ୍ୟାମାନେ ଲେଖାପଢ଼ା ଶିଖିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଏପରି ଗୋଟିଏ ଧନ୍ଦା ଜାଣିବେ, ଯାହା ଜରିଆରେ ସେମାନେ ଉତ୍ତରବେଳର ଜୀବନାର୍ଜନ କରିବେ ।

—ହିନ୍ଦୁସ୍ତାନଠାରୁ ତା ୧୪-୧୦-୧୯୩୮

୩୮

ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷା ବିଷୟରେ କେତୋଟି ସଂଶୟ-୧

ଶଙ୍କା—ସମାଧାନ

ପ୍ରତିନିଧିମାନେ ଗାନ୍ଧୀଜୀଙ୍କୁ ଅନେକ ପ୍ରଶ୍ନ କରିଥିଲେ । ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷା ଯୋଜନା କେବଳ ଏକ ସାମୟିକ ସମାଜିକ ପ୍ରୟୋଜନ ମେଣ୍ଟାଇବ, ନା ଏହାର

କୌଣସି ସ୍ଥାୟୀ ଆବଶ୍ୟକତା ରହୁଛି । ପ୍ରଥମ ପ୍ରଶ୍ନରେ ଏହିପରି ଏକ ସଂଶୟ ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲା । ଏକାଧିକ ପ୍ରବୀଣ ଶିକ୍ଷାବିଶାରଦ ମତ ପ୍ରକାଶ କରୁଥିଲେ ଯେ, ଶୀଘ୍ର ହେଉ ବା ବିଳମ୍ବରେ ହେଉ, ହସ୍ତୋଦ୍ୟୋଗମାନ ବିଲୁପ୍ତ ହୋଇଯିବ ଓ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଉଦ୍ୟୋଗୀ-କରଣ ଏହାର ସ୍ଥାନ ଅଧିକାର କରିନେବ । ଉଦ୍ୟୋଗୀକରଣର ପ୍ରକ୍ରିୟା ଦ୍ୱାରା ସମାଜ ଉପରେ ଯେଉଁ ତୀବ୍ର ଚାପମାନ ପଡ଼ିବ, ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷା-ଯୋଜନାର ଧାରାରେ ଶିକ୍ଷାପ୍ରାପ୍ତ ଏବଂ ନ୍ୟାୟ, ସତ୍ୟ ଓ ଅହିଂସା ଉପରେ ଆଧାରିତ ସମାଜ ସେହି ଚାପ ସମ୍ମୁଖରେ ତିଷ୍ଠି ରହିପାରିବ କି ?

ଗାନ୍ଧୀଜୀ ଏହାର ଉତ୍ତର ଦେଇ କହିଥିଲେ, "ଏହାକୁ ମୁଁ ଏକ ବ୍ୟବହାରିକ ପ୍ରଶ୍ନ ବୋଲି କହି ପାରୁ ନାହିଁ । କାରଣ, ଆମର ବର୍ତ୍ତମାନ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ସହିତ ଏହାର କୌଣସି ସମ୍ପର୍କ ନାହିଁ । ଆଉ କେତେ ପୁରୁଷ ପରେ କ'ଣ ସବୁ ଘଟିବ, ତାହା ବର୍ତ୍ତମାନର ପ୍ରଶ୍ନ ନୁହେଁ । ମାତ୍ର ଶିକ୍ଷାର ଏହି ମୌଳିକ ଯୋଜନା ଆମର କୋଟି କୋଟି ଗ୍ରାମବାସୀ ଜନତାର ଯଥାର୍ଥ ଆବଶ୍ୟକତାଗୁଡ଼ିକୁ କେତେଦୂର ପୂରଣ କରି-ପାରିବ, ତାହା ହିଁ ହେଉଛି ଅସଲ ସମସ୍ୟା । ମୋ ମତରେ ଭାରତରେ ଏତେ ବେଶୀ ଉଦ୍ୟୋଗୀକରଣ କଦାପି ହୋଇଯିବ ନାହିଁ, ଯେଉଁଥିରେ କି ଗାଁସବୁ ଏକାବେଳକେ ବିଲୁପ୍ତ ହୋଇଯିବ । ଆମ ଦେଶର ବେଶୀ ଭାଗରେ ଗ୍ରାମଗୁଡ଼ିକ ହିଁ ରହିଥିବ । "ଏବେ ଯେଉଁ ସରକାର ଗଠିତ ହେଲା, ତାହା ଫଳରେ କଂଗ୍ରେସର ନୀତି ବଦଳି ଗଲେ ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷା ଯୋଜନାର ଅବସ୍ଥା କ'ଣ ହେବ ?" ଏହା ଥିଲା ଦ୍ୱିତୀୟ ପ୍ରଶ୍ନ ।

ଗାନ୍ଧୀଜୀ ଉତ୍ତର ଦେଲେ ଯେ, ଏପରି ଭୟର ଅବକାଶ ନାହିଁ । କଂଗ୍ରେସ ନୀତିରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହେଲେ ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷା ଯୋଜନାରେ କୌଣସି ଆଞ୍ଚ ଆସିବ ନାହିଁ । ସେ ପୁଣି କହିଲେ, "ଆଞ୍ଚ ଲାଗିଲେ ଉଚ୍ଚ ମହଲର ରାଜନୀତିରେ ଲାଗି-ପାରେ । ଏଠାକୁ ଆପଣମାନେ ତିନି ସପ୍ତାହ ପାଇଁ ଆସିଛନ୍ତି ଏବଂ ଏଠାରୁ ସ୍ୱ ସ୍ୱ କ୍ଷେତ୍ରକୁ ଫେରିଯାଇ ଆପଣମାନେ ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷାପଦ୍ଧତି ଅନୁସାରେ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷା ଦେଇପାରିଲେ ଏହି ପଦ୍ଧତି ଅଭିଳଷିତ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ନିଶ୍ଚୟ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିବ, ଆପଣମାନଙ୍କର ଏହିପରି ବିଶ୍ୱାସ ଦୃଢ଼ ହେବା ଉଚିତ ।

"ଦେଶ ଆଗରେ ଉଦ୍ୟୋଗୀକରଣ ଯୋଜନାମାନ ଉପସ୍ଥାପିତ କରାଗଲେ ମଧ୍ୟ ଦେଶର ଉଦ୍ୟୋଗୀକରଣକୁ କଂଗ୍ରେସ ଗ୍ରହଣ କରି ନାହିଁ । ବମ୍ବେଠାରେ ଜାତୀୟ କଂଗ୍ରେସ ଦ୍ୱାରା ଗୃହୀତ ଗୋଟିଏ ପ୍ରସ୍ତାବ ଅନୁସାରେ ଗ୍ରାମୋଦ୍ୟୋଗର ପୁନରୁଦ୍ଧାର କରିବା ହେଉଛି ଏହାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ । କୃଷକମାନଙ୍କ ଆଗରେ ଆପଣମାନେ ଉଦ୍ୟୋଗୀକରଣର ଯେତେ ବଢ଼ିଆ ଯୋଜନାମାନ ନେଇ ରଖନ୍ତୁ ପଛକେ, ତଦ୍ୱାରା କେବେହେଲେ ଜନ ଜାଗରଣ ସମ୍ଭବ ହେବ ନାହିଁ । କାରଣ ଏହାଦ୍ୱାରା ସେମାନଙ୍କର ଆୟରେ ପାହୁଲାଟାଏ ବି ବଢ଼ିବ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ବର୍ଷକ ମଧ୍ୟରେ ନିଖିଳ ଭାରତ ଚରଖା

ସଂଘ ଓ ନିଖିଳ ଭାରତ ଗ୍ରାମୋଦ୍ୟୋଗ ସଂଘ ସେମାନଙ୍କ ପକେଟରେ ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ଟଙ୍କା ଭରିଦେଇ ପାରିବେ । କଂଗ୍ରେସ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟି ବା ମନ୍ତ୍ରୀମଣ୍ଡଳ ବିଷୟରେ ଯାହା ଘଟି ପଡୁକେ, ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଭାବରେ ମୁଁ କଂଗ୍ରେସର ରଚନାତ୍ମକ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମରେ କୌଣସି ଆପଦ ଆସି ପଡ଼ିଥିବ ବୋଲି ମନେ କରୁ ନାହିଁ । ଏହି କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମଗୁଡ଼ିକ କଂଗ୍ରେସ ଦ୍ୱାରା ଆରମ୍ଭ କରାଯାଇଥିଲା ସତ, ମାତ୍ର ଅନେକ କାଳ ଧରି ଏଗୁଡ଼ିକ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଭାବରେ ଚାଲିଆସିଲାଣି ଓ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ରୂପେ ଆପଣା ଯୋଗ୍ୟତାର ପ୍ରମାଣ ଦେଇ ସାରିଲାଣି । ଏହିସବୁ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମରୁ ହିଁ ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷା ଉଦ୍‌ଭୂତ ହୋଇଛି । ଶିକ୍ଷା-ମନ୍ତ୍ରୀ ବଦଳି ଯାଇ ପାରନ୍ତି, ମାତ୍ର ଏହି ଶିକ୍ଷା-ଯୋଜନା ଅବଶ୍ୟ ଚାଲି ରହିବ । ତେଣୁ ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷାରେ ଆଗ୍ରହ କରୁଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ କଂଗ୍ରେସ ରାଜନୀତି ବିଷୟରେ ଆଦୌ ଚିନ୍ତିତ ହେବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । କେବଳ ଆପଣାର ଯୋଗ୍ୟତା ବା ତାହାର ଅଭାବ ଫଳରେ ହିଁ ଏହି ନୂତନ ଯୋଜନାଟି ବଞ୍ଚି ରହିବ ବା ଲୁପ୍ତ ହୋଇଯିବ ।"

"କିନ୍ତୁ ଏପରି ପ୍ରଶ୍ନ ସବୁରେ ମୋର ଆଦୌ ମନବୋଧ ହେଉ ନାହିଁ", ସେ ମନ୍ତବ୍ୟ ପ୍ରକାଶ କରି କହିଲେ, "ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷା ଯୋଜନା ସହିତ ଏଗୁଡ଼ିକର ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ସମ୍ପର୍କ ନାହିଁ । ଏ ସବୁର ଆଲୋଚନା ଆଗକୁ ଯିବାରେ ଆମକୁ କୌଣସି ସାହାଯ୍ୟ କରିବ ନାହିଁ । ଯୋଜନା ସହିତ ସିଧା ସମ୍ପର୍କ ରଖୁଥିବା ପ୍ରଶ୍ନମାନ ଆପଣ-ମାନେ ପଚାରନ୍ତୁ, ଯେପରିକି ଜଣେ ବିଶେଷଜ୍ଞ ହିସାବରେ ମୁଁ ଆପଣମାନଙ୍କୁ କିଛି ପରାମର୍ଶ ଦେଇ ପାରିବି ।"

ମୂଳ ବିଚାର

ତକଲି ସହିତ ସମନ୍ୱୟ ହୋଇ ନ ପାରିବା ଭଳି କୌଣସି କଥା ଶିକ୍ଷକ-ମାନେ ପିଲାମାନଙ୍କୁ କହିବେ ନାହିଁ, ଏପରି କୌଣସି କଥା ଯୋଜନାରେ ଅଛି କି ? ବୋଲି ସଭାକୁ ଯିବା ପୂର୍ବରୁ ଜଣେ ବନ୍ଧୁ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରଶ୍ନ କରିଥିଲେ । ସାଧାରଣ ସଭାରେ ଏହି ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ଦେଇ ଗାନ୍ଧୀଜୀ କହିଥିଲେ ।

"ଏହା ମୋ' ପ୍ରତି ଅନ୍ୟାୟ ଅଭିଯୋଗ ଅଟେ । ମୁଁ ଅବଶ୍ୟ ଏ କଥା କହୁଛି ଯେ, ବିଦ୍ୟାଳୟର ସମସ୍ତ ପାଠକୁ କୌଣସି ଏକ ମୌଳିକ ଧନ୍ଦା ସହିତ ସମନ୍ୱୟ କରି ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯିବ । ଉଦ୍ୟୋଗ କରିଅରେ ସାତ ବା ଦଶ ବର୍ଷର ଗୋଟିଏ ପିଲାକୁ ଶିକ୍ଷା ଦେଲାବେଳେ ସ୍ୱାଭାବିକ ସମନ୍ୱୟ ନ ହୋଇ ପାରୁଥିବା ବିଷୟଗୁଡ଼ିକୁ ବାଦ୍ ଦେଇ କାର୍ଯ୍ୟ ଆରମ୍ଭ କରିବେ । କିଛିଦିନ ପରେ ପ୍ରତ୍ୟାହୃତ ବିଷୟରୁ ଅନେକ ଅଂଶ ସମନ୍ୱୟ ପଦ୍ଧତିରେ ଶିକ୍ଷା ଦେବାର ମାର୍ଗ ଓ ସାଧନ ଆପଣମାନେ ନିଶ୍ଚୟ ଆବିଷ୍କାର କରି ପାରିବେ । ମାତ୍ର ଆରମ୍ଭ କାଳରେ ଏହିସବୁ ବିଷୟକୁ ବାଦ୍ ଦେଲେ ଆପଣମାନେ ନିଜର ତଥା ପିଲାର ଶକ୍ତିକୁ ସଞ୍ଚୟ କରିପାରିବେ । ଆମେ ଅନୁସରଣ କଲାଭଳି ବର୍ତ୍ତମାନ ଆମ ଆଗରେ କୌଣସି ଲିଖିତ ପୁସ୍ତକ ନାହିଁ କି ମାର୍ଗ ଦେଖାଇବା ଭଳି

କୌଣସି ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ମଧ୍ୟ ନାହିଁ । ତେଣୁ ଠିକ୍‌ଏ ଧୀରେ ଧୀରେ ଆଗେଇବାକୁ ହେବ । ପ୍ରଧାନକଥା ହେଉଛି ଯେ, ଶିକ୍ଷକର ମନ ସର୍ବଦା ସଚେତନ ଓ ଜିଜ୍ଞାସାଶୀଳ ରହିଥିବ । ଯଦିବା ସହିତ କୌଣସି ବିଷୟର ସମନ୍ୱୟ କରି ନ ପାରିଲେ ସେଥିଲାଗି ଧୈର୍ଯ୍ୟ ହରାଇବା ବା ବିରକ୍ତି ପ୍ରକାଶ କରିବା ଉଚିତ ହେବ ନାହିଁ । ଅନ୍ତତଃ ସେହି ସମସ୍ତ ପାଇଁ ସେ ବିଷୟକୁ ବାଦ୍ ଦେଇ ଯାହା କରିହେବ, ସେ ବିଷୟଗୁଡ଼ିକୁ ଶିକ୍ଷା ଦେବାକୁ ହେବ । ହୁଏତ ଆଉ ଜଣେ ଶିକ୍ଷକ ଏହି ସମ୍ପର୍କରେ ଉଚିତ ମାର୍ଗ ବାହାର କରି-ପାରିବେ ଏବଂ ସମନ୍ୱୟର ବାଟ ବତାଇ ଦେଇ ପାରିବେ । ଏହିରୂପେ ଅନେକଙ୍କର ଅଭିଜ୍ଞତାକୁ ଏକତ୍ର କରିପାରିଲେ, କ୍ରମେ ମାର୍ଗଦର୍ଶକ ପୁସ୍ତକମାନ ଲେଖାହେବ ଓ ପରବର୍ତ୍ତୀ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ଯେଉଁ ଶିକ୍ଷକମାନେ ଏହି କ୍ଷେତ୍ରରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ଆସିବେ, ସେମାନଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟ ଅପେକ୍ଷାକୃତ ଅଧିକ ସହଜ ମଧ୍ୟ ହୋଇପିବ ।

"ଆପଣମାନେ ପଚାରିବେ ଯେ କେତେ ଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆମକୁ ଏହି ବର୍ଜନ-ପଦ୍ଧତି ଅନୁସରଣ କରିବାକୁ ହେବ ? ମୋର ଉତ୍ତର ହେଉଛି ସାରା ଜୀବନ ପାଇଁ । ଶେଷରେ ଆପଣମାନେ ଦେଖିବେ ଯେ ପ୍ରଥମେ ଆପଣମାନେ ଯେଉଁ ବିଷୟଗୁଡ଼ିକ ବର୍ଜନ କରିଥିଲେ, ସେଥିରୁ ଅନେକାଂଶ ପାଠ୍ୟର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ କରିସାରିଛନ୍ତି ଏବଂ ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯାହା ବର୍ଜନ କରିବାପାଇଁ ବାଧ୍ୟ ହୋଇଛନ୍ତି, ସେଗୁଡ଼ିକ ଅତ୍ୟନ୍ତ ହାଲୁକା ବା ଗୁରୁତ୍ୱଶୂନ୍ୟ ଏବଂ ବର୍ଜନଯୋଗ୍ୟ ଥିଲା । ମୋର ଜୀବନରେ ଏହି ଅନୁଭବ ହୋଇଛି । ମୁଁ ଜୀବନରେ ଯେତିକି ଗ୍ରହଣ କରିଅଛି, ସେହି ସମାନ ପରିମାଣରେ ଯଦି ମୁଁ ବର୍ଜନ କରି ନ ଥାନ୍ତି, ତେବେ ମୁଁ ଯେତେ ବେଶୀ କାମ କରିପାରିଛି, ସେତେ କରିପାରି ନ ଥାନ୍ତି ।

"ଆମକୁ ଶିକ୍ଷାର ବିପ୍ଳବ ଆଣିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ହାତର କାମରୁ ମସ୍ତିଷ୍କର ବିକାଶ ହେବ । ମୁଁ ଯଦି କବି ହୋଇଥାନ୍ତି, ତେବେ ପାଞ୍ଚ ଆଙ୍ଗୁଠିର କାର୍ଯ୍ୟଦକ୍ଷତା ଉପରେ କବିତା ଲେଖି ପାରିଥାନ୍ତି । ଆମର ମସ୍ତିଷ୍କ ହିଁ ସବୁ ଓ ହାତଗୋଡ଼ କିଛି ନୁହେଁ ବୋଲି ଆପଣମାନେ କାହିଁକି ବିଚାର କରୁଛନ୍ତି ? ଯେଉଁମାନେ ଆପଣାର ହାତକୁ ତାଲିମ ଦେଇ ପାରୁ ନାହାନ୍ତି, ଯେଉଁମାନେ ଶିକ୍ଷାର ସେହି ଚିରାଚରିତ ପନ୍ଥାରେ ବାଟ ଚାଲିଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର ଜୀବନରେ ତାଳ ଲୟର ଅଭାବ ରହିଛି । ସେମାନଙ୍କର ସବୁ ଶକ୍ତି ଓ ବୃତ୍ତିଗୁଡ଼ିକ ତାଲିମପ୍ରାପ୍ତ ନୁହନ୍ତି । କେବଳ ବହି ପଢ଼ିବାରୁ ଛାତ୍ର ଏତେ ଆଗ୍ରହ ପାଏ ନାହିଁ ଯେ, ତାହାର ଏକାଗ୍ରତା ଅକ୍ଷୁଣ୍ଣ ରଖିପାରିବ । ଖାଲି ଶବ୍ଦ ଶୁଣି ଶୁଣି ମସ୍ତିଷ୍କ କ୍ଳାନ୍ତ ହୋଇପଡ଼େ ଏବଂ ପିଲା ଅନ୍ୟମନସ୍କ ହେବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରେ । ହାତ, ଆଖି ଓ କାନ ପ୍ରଭୃତି ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନେ ଯାହା ଅକରଣୀୟ, ତାହା କରିବାରେ ଲାଗନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ଯାହା କରିବା ଉଚିତ, ଦେଖିବା ଉଚିତ ଓ ଶୁଣିବା ଉଚିତ, ସେମାନେ ତାହା କରି ପାରନ୍ତି ନାହିଁ, ଦେଖି ପାରନ୍ତି ନାହିଁ କି ଶୁଣି ମଧ୍ୟ ପାରନ୍ତି

ନାହିଁ । କର୍ତ୍ତବ୍ୟାବଧାରଣ ଶକ୍ତି ଜନ୍ମିପାରେ ନାହିଁ; ତେଣୁ ଏପରି ଶିକ୍ଷା କେବଳ ସର୍ବନାଶ ହିଁ ଘଟାଏ । ଯେଉଁ ଶିକ୍ଷା ଆମକୁ ଭଲ ମନ୍ଦ ବିଚାର କରିବାର ଶକ୍ତି ଆଣି ଦେଇପାରେ ନାହିଁ, ପ୍ରଥମଟିକୁ ଗ୍ରହଣ କରି ଦ୍ୱିତୀୟଟିକୁ ବର୍ଜନ କରିବାକୁ ଶିଖାଏ ନାହିଁ, ତାହା ଶିକ୍ଷା ନାମର ବ୍ୟଭିଚାର ।

ହାତ କାମ ଜରିଆରେ ମସ୍ତିଷ୍କର ଶିକ୍ଷା

ହାତ କାମ ଜରିଅରେ କିପରି ମସ୍ତିଷ୍କର ଶିକ୍ଷା ସମ୍ଭବ ହୋଇ ପାରିବ, ସେହି ବିଷୟଟିକୁ ବୁଝାଇ ଦେବା ଲାଗି ଆଶାଦେବୀ ଗାନ୍ଧୀଜୀଙ୍କୁ ଅନୁରୋଧ କରିଥିଲେ ।

ଉତ୍ତର ଦେଇ ଗାନ୍ଧୀଜୀ କହିଲେ—"ବିଦ୍ୟାଳୟର ଶିକ୍ଷା ବିଷୟ ସାଙ୍ଗକୁ ଗୋଟିଏ ଧନ୍ଦାକୁ ଯୋଡ଼ି ଦେବାର ପୁରୁଣା ଧାରଣା ଚାଲୁଥିଲା, ଅର୍ଥାତ୍ ସେ ଧନ୍ଦାକୁ ଶିକ୍ଷାଠାରୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଭାବରେ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଉଥିଲା । ଏହା ଅତି ମାରାତ୍ମକ ଭୁଲ ବୋଲି ମନେହୁଏ । ଶିକ୍ଷକ ନିଜେ ଧନ୍ଦାଟିକୁ ଉତ୍ତମରୂପେ ଶିଖିବେ, ନିଜର ବିଷୟ ଜ୍ଞାନକୁ ସେହି ଧନ୍ଦା ସହିତ ସମନ୍ୱୟ କରି ଜାଣିବା ତାଙ୍କର ଦରକାର, ଯେପରି କି ନିର୍ବାଚିତ ଧନ୍ଦା ମାଧ୍ୟମରେ ସେ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଯାବତୀୟ ବିଷୟଗତ ଜ୍ଞାନ ଦେଇପାରିବେ ।

"ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ ସୂତାକଟାକୁ ଧନ୍ଦାରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଉ । ଯଦି ମୋତେ ପାଟୀଗଣିତ ଜଣା ନ ଥାଏ, ତେବେ ତକଲିରେ ମୁଁ କେତେ ଗଜ ସୂତା କାଟିଲି ସେ କଥା ମୁଁ ହିସାବ କରି କହିପାରିବି ନାହିଁ । ମୋର କାଟିଥିବା ସୂତା କେତେ ଓଜନ ହେବ ଓ ଏହି ସୂତା କେତେ ନମ୍ବର, ସେ କଥା ମଧ୍ୟ ମୁଁ ଜାଣି ପାରିବି ନାହିଁ । ଏହିସବୁ ଜାଣିବାକୁ ହେଲେ ମୋର ସଂଖ୍ୟାଜ୍ଞାନ ଥିବା ଆବଶ୍ୟକ; ଯୋଗ ବିୟୋଗ, ଗୁଣନ ଓ ହରଣ ମଧ୍ୟ ଜାଣିଥିବା ଆବଶ୍ୟକ । ଜଟିଳ ଅଙ୍କଗୁଡ଼ିକୁ କଷିବାକୁ ହେଲେ ମୋତେ ସାଙ୍କେତିକ ଚିହ୍ନଗୁଡ଼ିକର ବ୍ୟବହାର ମଧ୍ୟ ଶିଖିବାକୁ ହେବ; ଅର୍ଥାତ୍, ବୀଜଗଣିତ ଜାଣିବା ମଧ୍ୟ ଦରକାର ହେବ । ଏହି କ୍ଷେତ୍ରରେ ମଧ୍ୟ ରୋମାନ୍ ଲିପି ପରିବର୍ତ୍ତେ ମୁଁ ହିନ୍ଦୁସ୍ତାନୀ ଭାଷାର ଅକ୍ଷରଗୁଡ଼ିକ ବ୍ୟବହାର କରିବା ଉପରେ ଜୋର ଦେବି ।

"ତାହାପରେ ଜ୍ୟାମିତି । ତକଲିର ଚକ ଅପେକ୍ଷା ଆଉ କେଉଁ ଜିନିଷ ସାହାଯ୍ୟରେ ଆମେ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ବୃତ୍ତ ସମ୍ପର୍କରେ ଅଧିକ ସ୍ପଷ୍ଟ ଧାରଣା ଦେଇ ପାରିବା ? ଏହିରୂପେ ମୁଁ ବୃତ୍ତ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ସବୁ ବିଷୟ ପଢାଇ ପାରିବି ଓ ଇଉକ୍ଲିଡ୍‌ଙ୍କ ନାଁ ଧରିବାକୁ ସୁଦ୍ଧା ଆବଶ୍ୟକ ହେବ ନାହିଁ ।

"ସୂତାକଟା ଜରିଆରେ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଭୂଗୋଳ ଓ ଇତିହାସ ଶିଖାଇବା କିପରି ସମ୍ଭବ ହେବ, ଆପଣମାନେ ମୋତେ ତାହା ପଚାରି ପାରନ୍ତି । ଅଳ୍ପ କେତେଦିନ ତଳେ **Cotton The Story of Mankind** (କପା—ମାନବଜାତିର କାହାଣୀ) ନାମକ ଖଣ୍ଡେ ବହି ମୁଁ ଦେଖିବାକୁ ପାଇଥିଲି । ସେହି ବହି ଖଣ୍ଡିକ ପଢ଼ି ମୁଁ ଚମତ୍କୃତ

ହୋଇଥିଲି । ବହିଟି ପଢ଼ିବା ବେଳେ କୌଣସି ରୋମାଞ୍ଚକର କାହାଣୀ ପଢ଼ିଲା ଭଳି ଲାଗୁଥିଲା । ପ୍ରାଚୀନ କାଳର ବର୍ଣ୍ଣନାରୁ ବହିଟି ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲା । ପ୍ରଥମେ କେବେ ଓ କିପରି କପାଚାଷ ଆରମ୍ଭ ହେଲା, କେଉଁସବୁ ଅବସ୍ଥା ଭିତର ଦେଇ ଏହାର ବିକାଶ ହେଲା, ବିଭିନ୍ନ ଦେଶ ମଧ୍ୟରେ କିପରି କପାର ବାଣିଜ୍ୟ ଚାଲୁଥିଲା, ଇତ୍ୟାଦି ଇତ୍ୟାଦି । ପିଲା ଆଗରେ ବିଭିନ୍ନ ଦେଶଗୁଡ଼ିକର ନାମ ଉଲ୍ଲେଖ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ହିଁ ଅତି ସ୍ୱାଭାବିକ ଭାବରେ ତାକୁ ଏହିସବୁ ଦେଶର ଇତିହାସ ଓ ଭୂଗୋଳ ବିଷୟରେ କିଛି କହିବା ଦରକାର ପଡ଼ିବ । ବିଭିନ୍ନ କାଳରେ କେଉଁ ରାଜାମାନଙ୍କର ରାଜତ୍ୱକାଳରେ ବିଭିନ୍ନ ବାଣିଜ୍ୟ-ସନ୍ଧିମାନ ସ୍ୱାକ୍ଷରିତ ହୋଇଥିଲା ? କେତୋଟି ଦେଶ ବାହାରୁ କପା ଆମଦାନୀ କରୁଥିଲେ ଓ ଆଉ କେତୋଟି ଦେଶ ବସ୍ତ୍ର ଆମଦାନୀ କରୁଥିଲେ । ଏହା ପଛରେ କେଉଁ କାରଣମାନ ରହିଥିଲା ? ପ୍ରତ୍ୟେକ ଦେଶ କାହିଁକି ଆପଣାର ଆବଶ୍ୟକ କପା ଉତ୍ପାଦନ କରିପାରୁ ନାହାନ୍ତି ? ଏସବୁ ପାଇଁ ମୋତେ ଅର୍ଥନୀତି ଓ ସାଧାରଣ କୃଷିବିଜ୍ଞାନ କ୍ଷେତ୍ରରେ ପ୍ରବେଶ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ସାଧାରଣତଃ କେତେ କିସମର କପାର ଚାଷ କରାଯାଏ, କିପରି ମାଟିରେ ସେ ସବୁର ଚାଷ ହୁଏ, ତାହା କିପରି ଚାଷ ହୁଏ ଏବଂ ସେସବୁ କେଉଁଠି ମିଳେ, ପିଲାକୁ ଏ କଥାଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟ ମୁଁ ଶିଖାଇବି । ଏହିପରି ତକଲି ଧରି ସୂତା କାଟିବା ଜରିଆରେ ମୋତେ ଇଷ୍ଟ ଇଣ୍ଡିଆ କମ୍ପାନୀର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଇତିହାସଟି କହିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ସେହି ବେପାରୀମାନଙ୍କୁ କିଏ ଏ ଦେଶକୁ ଆଣିଥିଲା, ସେମାନେ ଆସି କିପରି ଆମ ଦେଶର ସୂତାକଟା ଉଦ୍ୟୋଗକୁ ନଷ୍ଟ କରିଦେଲେ, ସେମାନେ ଯେଉଁ ଅର୍ଥନୈତିକ ମତଲବ ନେଇ ଭାରତକୁ ଆସିଥିଲେ, ତାହା କିପରି ପରବର୍ତ୍ତୀ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ସେମାନଙ୍କ ମନରେ ରାଜନୈତିକ ଅଭିଳାଷମାନ ଜାଗ୍ରତ କରାଇଲା ଏବଂ ଏହା ଫଳରେ କିପରି ମୋଗଲ ଓ ମରହଟ୍ଟାମାନଙ୍କ ପତନ ହୋଇ ଇଂରେଜ ଶାସନର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ହେଲା ଏବଂ ତା'ପରେ ଆମ ଦେଶର ଜନତା ମଧ୍ୟରେ କିପରି ଜାଗରଣ ଆସିଥିଲା, ମୋତେ ଏ ସବୁ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଆଲୋଚନା କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଏଥିରୁ ଆମେ ଦେଖିପାରିବା ଯେ ନୂତନ ଶିକ୍ଷା ଯୋଜନାରେ ଶିକ୍ଷାଦାନ ବିଷୟରେ ରହିଥିବା ସମ୍ଭାବନାଗୁଡ଼ିକର କୌଣସି ଅନ୍ତ ହିଁ ନାହିଁ । ପିଲାର ମସ୍ତିଷ୍କ ଓ ସ୍ମରଣଶକ୍ତି ଉପରେ ଅନାବଶ୍ୟକ କୌଣସି ବୋଝ ଲଦି ନ ଦେଇ ଆମେ କେତେ ଚଞ୍ଚଳ ଅଳ୍ପ ସମୟ ମଧ୍ୟରେ ପିଲାକୁ ଏହିସବୁ କଥା ଶିଖାଇ ନ ପାରିବା ?

''ବିଷୟଟିକୁ ମୁଁ ଅଧିକ ସ୍ପଷ୍ଟ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିବି । କୌଣସି ଜୀବବିଜ୍ଞାନ-ବିତ୍‌କୁ ନିଜ ବିଦ୍ୟାରେ ଧୁରନ୍ଧର ହେବାକୁ ହେଲେ କେବଳ ଜୀବବିଜ୍ଞାନ ଉପରନ୍ତୁ ଆହୁରି ଅନେକ ବିଜ୍ଞାନ ମଧ୍ୟ ଅଧ୍ୟୟନ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଯଦି ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷାକୁ ଏକ ବିଜ୍ଞାନ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରାଯାଏ, ତେବେ ଏହା ଆମକୁ ଜ୍ଞାନ ଆହରଣର ଅନନ୍ତ ମାର୍ଗରେ ଅନୁଧାବନ ପାଇଁ ପ୍ରୋତ୍ସାହିତ କରାଇପାରିବ । ତକଲିର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତଟିକୁ ଆଉ

ଟିକିଏ ବିସ୍ତୃତ କରି କହିବାକୁ ଗଲେ, ତାଲିମ ପାଉଥିବା ଜଣେ ଶିକ୍ଷକ ସୂତାକଟାର କେବଳ ଯାନ୍ତ୍ରିକ ପ୍ରକ୍ରିୟା ଉପରେ ନଜର ଦୃଷ୍ଟିକୁ ସୀମାବଦ୍ଧ ନ ରଖି, ଏହାର ବିଭିନ୍ନ ଦିଗକୁ ବୁଝିବା ଲାଗି ଜିଜ୍ଞାସୁ ହୋଇପାରିଲେ ତାହା ମନରେ ନାନା ପ୍ରଶ୍ନର ଉଦୟ ହେବ । ତକଲିର ଚକ କାହିଁକି ପିତଳରେ ତିଆରି ହୋଇଛି ଓ ଦଣ୍ଡୀ କାହିଁକି ଇସ୍ପାତ୍‌ରେ ତିଆରି ହୋଇଛି, ସେ ଏହି ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ପାଇବାକୁ ମଧ୍ୟ ଚେଷ୍ଟା କରିବ । ପ୍ରଥମେ ତକଲିର ଚକକୁ ଲୋକେ ଯେ କୌଣସି ପଦାର୍ଥରେ ତିଆରି କରି ନେଉଥିଲେ । ଅତି ପ୍ରାଚୀନ କାଳରେ ଲୋକେ କାଠରେ ତକଲିର ଦଣ୍ଡୀ ଓ ସ୍ଲେଟ ବା ମାଟିରେ ତକଲିର ଚକକୁ ତିଆରି କରୁଥିଲେ । ତକଲି ମଧ୍ୟ ବୈଜ୍ଞାନିକ ଉପାୟରେ ଧୀରେ ଧୀରେ ବିକାଶ ଲାଭ କରିଆସିଛି । ଚକକୁ ପିତଳରେ ଓ ଦଣ୍ଡୀକୁ ଇସ୍ପାତ୍‌ରେ ତିଆରି କରିବାର କାରଣ ମଧ୍ୟ ରହିଛି । ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀକୁ ଏହାର କାରଣ ଖୋଜି ବାହାର କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ତା'ପରେ ସେ ନିଜକୁ ପଚାରିବ ତକଲିରେ ଯେଉଁ ଚକ ଲାଗିଛି, ତାହାର ବ୍ୟାସ କାହିଁକି ଏତିକି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ କରି ରଖାଯାଇଛି ଓ କାହିଁକି ତାହାଠାରୁ ବେଶୀ ବା କମ୍ କରାଯାଇ ନାହିଁ । ଏହିସବୁ ପ୍ରଶ୍ନର ସନ୍ତୋଷଜନକ ସମାଧାନ ବାହାର କରି ଯେତେବେଳେ ସେ ତକଲି ପଛରେ ରହିଥିବା ଗଣିତ ଭିତରେ ପ୍ରବେଶ କରିବ. ସେତେବେଳେ ତୁମର ଛାତ୍ର ଜଣେ ଭଲ ଇଞ୍ଜିନିଅର ମଧ୍ୟ ହୋଇ ପାରିବ । ଏହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଦେଖିଲେ ସେହି ପିଲାଟି ଲାଗି ତକଲି କାମଧେନୁ ପରି କାର୍ଯ୍ୟ କରିବ । ଏହାର ମାଧ୍ୟମରେ ଯେତେ ଯେତେ ଜ୍ଞାନ ଦିଆଯାଇ ପାରିବାର ସମ୍ଭାବନା ରହିଛି, ଆମେ ତାହାର ସୀମା ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ କରିପାରିବା ନାହିଁ । ଏହାର ପ୍ରୟୋଗରେ ରତ ବ୍ୟକ୍ତିବିଶେଷର ଶକ୍ତି ଓ ବିଶ୍ୱାସ ଉପରେ ହିଁ ଏହି ସୀମା ନିର୍ଭର କରୁଛି । ଆପଣମାନେ ଏଠାରେ ତିନି ସପ୍ତାହ ରହିଲେଣି । 'କରିବ ନ ହେଲେ ମରିବ' ଏପରି ଗମ୍ଭୀର ସଂକଳ୍ପ ସହିତ ଯଦି ଆପଣମାନେ ଏହି ଯୋଜନାଟିକୁ ଗ୍ରହଣ କରିଥାନ୍ତି, ତେବେ ଏହି ସମୟ ଆପଣମାନଙ୍କର ଖୁବ୍ ସାର୍ଥକ ଭାବରେ କଟିଛି ବୋଲି ବୁଝାଯାଇପାରିବ ।

"ସୂତାକଟା ମୋତେ ଭଲଭାବରେ ଜଣାଅଛି ବୋଲି ଏହି ଏକ ବିଷୟରେ ମୁଁ ଏପରି ବିସ୍ତୃତ ଭାବରେ କହିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଛି । ଯଦି ମୁଁ ଜଣେ ବଢ଼େଇ ହୋଇ ଥାନ୍ତି, ତେବେ ମୋ ଦାୟିତ୍ୱରେ ଥିବା ପିଲାଙ୍କୁ ମୁଁ ବଢ଼େଇ କାମ କରିଆରେ ଏସବୁ ବିଷୟ ଶିଖାଇପାରନ୍ତି ବା କାଗଜପଟା (Card Board) ତିଆରି କରିବାର କାରିଗର ହୋଇଥିଲେ ତାହାର ସାହାଯ୍ୟ ନେଇଥାନ୍ତି ।"

ଗାନ୍ଧୀଜୀ ପୁଣି କହିଲେ, "ଏହି କାର୍ଯ୍ୟ ଲାଗି ମୌଳିକ ଦୃଷ୍ଟିସମ୍ପନ୍ନ ଶିକ୍ଷାବିତ୍‌ମାନଙ୍କର ଆବଶ୍ୟକତା ରହିଛି, ଯେଉଁମାନେ କି ଯଥାର୍ଥ ପ୍ରେରଣା ଦ୍ୱାରା ଅନୁପ୍ରାଣିତ ହୋଇଥିବେ । ପିଲାମାନଙ୍କୁ କଅଣ ଶିକ୍ଷା ଦେବାକୁ ଯାଉଛନ୍ତି, ସେସବୁ ଉପରେ ସତତ ଚିନ୍ତା କରୁଥିବେ । ପୁରୁଣା ଢଙ୍ଗରେ ପୋଥି ପାଠକୁ ଆବୃତ୍ତି କରି କେବେହେଁ ଶିକ୍ଷକ

ଏକଥା କରିପାରିବେ ନାହିଁ । ସେ ନିଜର ନିରୀକ୍ଷଣ ଓ ବିଶ୍ଳେଷଣଶକ୍ତିକୁ କାମରେ ଲଗାଇ ଜାଣିଥିଲେ ଏକଥା କରିପାରିବେ ଓ ଧନ୍ଦା ସାହାଯ୍ୟରେ ମୌଖିକଭାବରେ ନିଜର ଜ୍ଞାନ ପିଲାମାନଙ୍କଠାରେ ସଞ୍ଚାର କରିପାରିବେ । ଏହାଦ୍ୱାରା ଶିକ୍ଷାଦାନ ପଦ୍ଧତିରେ ଏକ ବିପ୍ଳବର କଳ୍ପନା କରାଯାଉଛି, ଶିକ୍ଷକଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରେ ମଧ୍ୟ ବିପ୍ଳବର କଳ୍ପନା କରାଯାଉଛି । ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆପଣମାନେ ସ୍କୁଲ-ପରିଦର୍ଶକଙ୍କର ରିପୋର୍ଟ ଅନୁସାରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରି ଆସିଛନ୍ତି । ଯେଉଁସବୁ କାମ ବା ଯେଉଁ ପ୍ରକାରର କାମ କଲେ ପରିଦର୍ଶକଙ୍କର ମନକୁ ପାଇବ ଓ ତଦ୍ଦ୍ୱାରା ସ୍କୁଲକୁ ଅଧିକ ପଇସା ମିଳିବ ବା ଆପଣଙ୍କୁ ଅଧିକ ବେତନ ମିଳିବ, ଆପଣମାନେ ତାହାହିଁ କରିଆସୁଥିଲେ । ମାତ୍ର ନୂତନ ଶିକ୍ଷକ ଏସବୁ କଥାରେ ଧ୍ୟାନ ଦେବେ ନାହିଁ । ସେ କହିବେ, 'ମୋର ଦାୟିତ୍ୱରେ ରହିଥିବା ପିଲାଙ୍କୁ ଯଦି ମୁଁ ମଣିଷ ଭଳି ଜଣେ ମଣିଷ କରିବାରେ ସଫଳ ହୋଇପାରିଛି, ତେବେ ତାହାଦ୍ୱାରା ମୁଁ ମୋର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସମ୍ପନ୍ନ କରିଛି ଏବଂ ଏହି ସଫଳତା ହାସଲ କରିବାରେ ହିଁ ମୁଁ ମୋର ସକଳ ସାଧନ ଓ ସାମଗ୍ରୀକୁ କାମରେ ଲଗାଇଛି । ମୋ ନିମିତ୍ତ ଏହାହିଁ ଯଥେଷ୍ଟ ।"

—ହରିଜନ, ତା ୧୮।୨।୧୯୩୯

୩୯

ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷା ବିଷୟରେ କେତୋଟି ସଂଶୟ

ଧନ୍ଦା ଜରିଅରେ ଶିକ୍ଷକଙ୍କର ତାଲିମ

ପ୍ରଶ୍ନ—ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କୁ ତାଲିମ ଦେବାବେଳେ ପ୍ରଥମେ ସେମାନଙ୍କୁ କେବଳ କୌଣସି ଗୋଟିଏ ଧନ୍ଦା ଶିଖାଇ ତାହା ପରେ ସେହି ଧନ୍ଦା ଜରିଆରେ ଶିକ୍ଷା ଦେବାର ପଦ୍ଧତିକୁ ବୁଝାଇ ଦେବା ଅଧିକ ଉଚିତ ହେବ ନାହିଁ କି ? ବର୍ତ୍ତମାନ ଯେପରି ଭାବରେ ଶିକ୍ଷାଦିଆଯାଉଛି, ତଦ୍ଦ୍ୱାରା ସେମାନଙ୍କୁ ସାତବର୍ଷର ଗୋଟିଏ ପିଲା ବୋଲି ପରିକଳ୍ପନା କରିବା ପାଇଁ ପରାମର୍ଶ ଦିଆଯାଉଛି ଏବଂ କୌଣସି ଧନ୍ଦା ଜରିଅରେ ସବୁ ପାଠକୁ ପୁଣି ଥରେ ମୂଳରୁ ପଢ଼ିବାକୁ କୁହାଯାଉଛି । ଏହି ଭାବରେ ତାଲିମ୍ ଦିଆଗଲେ ନୂତନ ପଦ୍ଧତିକୁ ଆୟତ୍ତ କରି ସୁଦକ୍ଷ ଶିକ୍ଷକ ହେବାଲାଗି ସେମାନଙ୍କୁ ବର୍ଷ ବର୍ଷ ସମୟ ଲାଗିଯିବ ।

ଉତ୍ତର—ନା, ବର୍ଷ ବର୍ଷ ସମୟ କଦାପି ଲାଗିବ ନାହିଁ । ମନେକରନ୍ତୁ ଗଣିତ, ଇତିହାସ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବିଷୟରେ କାମ ଚଳିବା ଭଳି ଜ୍ଞାନ ନେଇ ଜଣେ ଶିକ୍ଷକ ମୋ ପାଖକୁ ତାଲିମ ସକାଶେ ଆସିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କୁ ମୁଁ କାଗଜ ପଟାରେ

ବାକ୍ୟ ତିଆରି କରିବାକୁ ଶିଖାଇବ ବା ସୂତାକଟା ଶିଖାଇବ । ଏହି ଧନ୍ଦାଟି ଶିକ୍ଷା କରୁଥିବା ବେଳେ ସେ ଏହି ଧନ୍ଦା ଜରିଆରେ କିପରି ଗଣିତ, ଇତିହାସ ଓ ଭୂଗୋଳ ଶିଖିପାରିଥାନ୍ତେ, ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ସେ କଥା ବୁଝାଇ ଦେଖାଇଦେବି । ଏହିରୂପେ ତାହାଙ୍କର ଜ୍ଞାନ ସହିତ ଧନ୍ଦାର ସମନ୍ୱୟ ଘଟିବ ଓ ଏଥିରେ ତାଙ୍କର ଆଦୌ ସମୟ ନଷ୍ଟ ହେବ ନାହିଁ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଆଉ ଏକ ଉଦାହରଣ ଦିଆଯାଉ । ମନେକରନ୍ତୁ, ସାତ ବରଷର ମୋର ପିଲା ସହିତ ମୁଁ ମଧ୍ୟ ସ୍କୁଲକୁ ପାଠପଢ଼ି ଗଲି । ଆମ ଦୁହିଁଙ୍କୁ ସୂତାକଟା ଶିକ୍ଷା ଦିଆଗଲା ଓ ସେତେବେଳେ ମୋର ପୂର୍ବଜ୍ଞାନକୁ ମୁଁ ସେଥି ସହିତ ସମନ୍ୱୟ କରିଦେଇ ପାରିଲି । କିନ୍ତୁ ପିଲାକୁ ତ ସବୁ କଥା ନୂଆକରି ଶିଖିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ସତୁରି ବର୍ଷର ବାପ ଲାଗି ପୁରୁଣା ପାଠକୁ କେବଳ ଆଉ ଥରେ ଶୁଣିଗଲା ପରି ହେବ, ମାତ୍ର ତା'ର ପୁରୁଣା ପାଠକୁ ସେ ଏକ ନୂତନ ସ୍ଥିତି ସହିତ ସମନ୍ୱୟ କରି ଶିଖିବ । ଏଥିପାଇଁ ଅଳ୍ପ କେତେ ସପ୍ତାହରୁ ଆଦୌ ଅଧିକ ବର୍ଷ ଲାଗିବ ନାହିଁ । ଏଣୁ ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ଭିତରେ ଆଠ ବର୍ଷ ବୟସ ପିଲାର ଗ୍ରହଣ-ଶୀଳତା ଓ ଆଗ୍ରହ ବିକଶିତ ହୋଇ ନ ପାରିଲେ, ସେ ପରିଣାମରେ କେବଳ ଜଣେ ଯାନ୍ତ୍ରିକ ସୂତାକଟାଳୀ ହୋଇ ଦାଢ଼ାଇବେ ଏବଂ ଏପରି ହେଲେ ସେ ନୂତନ ପଦ୍ଧତି ସହିତ ନିଜକୁ ଆଦୌ ଖାପ ଖୁଆଇ ପାରିବେ ନାହିଁ ।

ପ୍ରଶ୍ନ—ମ୍ୟାଟ୍ରିକ୍ୟୁଲେଶନ୍ ପାସ କରିଥିବା କୌଣସି ପିଲା ଇଚ୍ଛା କଲେ କଲେଜରେ ପାଠ ପଢ଼ିପାରୁଛି । ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷା ପଦ୍ଧତି ଅନୁସାରେ ଶିକ୍ଷା ପାଇଥିବା ପିଲା କଲେଜରେ ପଢ଼ିପାରିବ କି ?

ଉତ୍ତର—ସାଧାରଣ ଶିକ୍ଷାରେ ମ୍ୟାଟ୍ରିକ୍ୟୁଲେଶନ୍ ପାସ୍ କରିଥିବା ଓ ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷାର ପ୍ରାଥମିକ ସାତ ବର୍ଷର ପାଠ ଶେଷ କରିଥିବା ଦୁଇଜଣ ପିଲାଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ତୁଳନା କରାଗଲେ ଦ୍ୱିତୀୟ ଜଣକ ହିଁ ଅଧିକ ପାରଙ୍ଗମତାର ପ୍ରମାଣ ଦେବ । କାରଣ ତାହାର ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ଶକ୍ତିଗୁଡ଼ିକ ଅଧିକ ବିକଶିତ ହେବାର ସୁଯୋଗ ପାଇଥିବ । କଲେଜକୁ ଗଲାବେଳେ ମ୍ୟାଟ୍ରିକ୍ୟୁଲେଶନ୍ ପାସ୍ କରିଥିବା କିଶୋରମାନେ ଆପଣାକୁ ଯେପରି ଅସହାୟ ଅନୁଭବ କରନ୍ତି, ସେ ଏପରି ଆଦୌ ଅନୁଭବ କରିବ ନାହିଁ ।

ପ୍ରଶ୍ନ—ମୌଳିକ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ପ୍ରବେଶ କରିବାର ନିମ୍ନତମ ବୟସକୁ ସାତ ବର୍ଷ ରଖାଯାଇଛି । ଏହାକୁ ଆମେ ବୟସ ଅନୁସାରେ ସାତ ବୋଲି ଧରିବା ବା ବୁଦ୍ଧିର ବିକାଶ ଅନୁସାରେ ସାତ ବୋଲି ଧରିବା ?

ଉତ୍ତର—ସାତ ବର୍ଷ ହିଁ ହାରାହାରି ନିମ୍ନତମ ବୟସ ହୋଇ ରହିବ; ମାତ୍ର ତା'ଠାରୁ ଅଧିକ ବୟସ ଓ କମ୍ ବୟସର କେତେକ ପିଲା ଅବଶ୍ୟ ରହିବେ । ସାତବର୍ଷ

କହିଲେ ବୟସ ଓ ବୁଦ୍ଧିର ବିକାଶ ଉଭୟ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବିଚାର କରାଯିବ । କୌଣସି ଏକ ଧନ୍ଦାରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ନିମିତ୍ତ ସାତବର୍ଷ ବୟସରେ ଜଣେ ପିଲାର ଶାରୀରିକ ପାରଗତା ଆସିଯାଇଥିବ । ଆଉ ଜଣେ ଆଠ ବର୍ଷ ବୟସରେ ତାହା କରିବାକୁ ଶାରୀରିକ ସାମର୍ଥ୍ୟ ଲାଭ କରି ନ ଥାଇପାରେ । ତେଣୁ ବୟସର ସୀମାକୁ କଡ଼ା ଭାବରେ ଧାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ସମ୍ଭବ ହେବନାହିଁ, କାରଣ ଆମକୁ ସବୁ ଦିଗରୁ ବିଚାର କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ।

ଗାନ୍ଧୀଜୀ ପୁଣି କହିଲେ, "ପ୍ରଶ୍ନଗୁଡ଼ିକରୁ ଜଣାପଡ଼ୁଛି ଯେ, ଆପଣମାନଙ୍କ ମନ ନାନା ପ୍ରକାରର ସଂଶୟରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ରହିଛି । କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟ ଆରମ୍ଭ କରିବାକୁ ଗଲେ ଏହି ସବୁରୁ କୌଣସି ସାହାଯ୍ୟ ମିଳିବ ନାହିଁ । ଦୃଢ଼ ବିଶ୍ୱାସର ସହିତ କାର୍ଯ୍ୟ ଆରମ୍ଭ କରିବାକୁ ହେବ । ଆମର ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ପିଲାଙ୍କୁ ଜୀବନ-ଶିକ୍ଷା (education for life) ଦେବାକୁ ହେଲେ, ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷା ଯେ ଏକମାତ୍ର ମାର୍ଗ, ଏହି ବିଶ୍ୱାସ ମୋ'ପରି ଆପଣମାନଙ୍କ ମନରେ ଜନ୍ମିଲେ ଯାଇ ଆପଣମାନଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟ ଅଗ୍ରସର ଓ ବିକଶିତ ହୋଇ ପାରିବ । ଯଦି ଆପଣମାନଙ୍କ ମନରେ ଏପରି ବିଶ୍ୱାସ ଜନ୍ମି ନ ଥାଏ, ତେବେ ଆପଣମାନଙ୍କୁ ତାଲିମ୍ ଦେଉଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କର ହିଁ କୌଣସିଠାରେ କୌଣସି ଦୋଷ ରହିଯାଇଛି ବୋଲି କହିବାକୁ ହେବ । ସେମାନେ ଆପଣମାନଙ୍କୁ ଯାହା ଦେଇ ପାରୁଛନ୍ତି ବା ନ ଦେଇ ପାରୁଛନ୍ତି, ସବୁଥିରେ ଏହି ବିଶ୍ୱାସ ଭରିଦେବା ଉଚିତ ।

ଶିକ୍ଷାଦାନ ସମ୍ପର୍କୀୟ କେତୋଟି ଜଟିଳ ପ୍ରଶ୍ନ

ପ୍ରଶ୍ନ—ପ୍ରଧାନତଃ ଗ୍ରାମାଞ୍ଚଳର ଅଧିବାସୀମାନଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷା ଯୋଜନା ତିଆରି ହୋଇଛି । ସହରର ଅଧିବାସୀମାନଙ୍କ ଲାଗି କଅଣ କୌଣସି ଉଦ୍ଧାରର ପଥ ନାହିଁ ? ସେମାନଙ୍କୁ କଅଣ ସେହି ପୁରୁଣା ସ୍କୁଲରେ ଯିବାକୁ ପଡ଼ିବ ?

ଉତ୍ତର—ଏହା ଗୋଟିଏ ଯୁକ୍ତିଯୁକ୍ତ ଓ ଉତ୍ତମ ପ୍ରଶ୍ନ । ମାତ୍ର 'ହରିଜନ' ପତ୍ରିକାରେ ମୁଁ ଆଗରୁ ଏହାର ଉତ୍ତର ଦେଇ ସାରିଛି । ଉକ୍ତ ଯୋଜନାରେ ଯେତିକି ଉପଯୋଗୀ ବିଷୟ ରହିଛି, ବର୍ତ୍ତମାନ ପାଇଁ କେବଳ ସେହିଗୁଡ଼ିକୁ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିବାର ଚେଷ୍ଟା ହେଲେ ତାହାହିଁ ଯଥେଷ୍ଟ ହେବ । ସେତିକିରେ ସୀମିତ ରହି ମଧ୍ୟ ଆମକୁ ଏକ ବିରାଟ କାର୍ଯ୍ୟ ସାଧନ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଯଦି ଆମେ ସାତଲକ୍ଷ ଗାଁର ଶିକ୍ଷା-ସମସ୍ୟାକୁ ସମାଧାନ କରିପାରିବା, ବର୍ତ୍ତମାନ ପାଇଁ ସେତିକି ହିଁ ଯଥେଷ୍ଟ ହେବ । ଶିକ୍ଷାବିତ୍‌ମାନେ ସହରଗୁଡ଼ିକ ବିଷୟରେ ସେ ଚିନ୍ତା କରୁଛନ୍ତି, ସେଥିରେ କୌଣସି ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଗାଁ କଥା ବିଚାର

କଲବେଳେ ସହର କଥାକୁ ଆଣି ତହିଁରେ ପୂରେଇଲେ ଆମ ପକ୍ଷରେ କେବଳ ଶତ୍ରୁକ୍ଷସ୍ତ କରିବା ହିଁ ସାର ହେବ ।

ପ୍ରଶ୍ନ—ମନେ କରନ୍ତୁ, ଗୋଟିଏ ଗାଁରେ ଥିବା ଦୁଇଟି ପାଠଶାଳାରେ ଦୁଇଟି ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଧନ୍ଦା ଚାଲିଛି । ଏପରି ସ୍ଥଳରେ ହୁଏତ ଗୋଟିଏ ପାଠଶାଳାରେ ରହିଥିବା ଶିକ୍ଷା ପରିସର ଅନ୍ୟ ଗୋଟିଏ ପାଠଶାଳାର ଶିକ୍ଷା ପରିସରଠାରୁ ଅଧିକ ବ୍ୟାପକ ମଧ୍ୟ ହୋଇ ପାରିଥିବ । ତେବେ ଦୁଇଟି ଭିତରୁ କେଉଁ ପାଠଶାଳାକୁ ପିଲା ପାଠପଢ଼ି ଯିବ ?

ଉତ୍ତର—ଏପରି ଅତିବ୍ୟାପ୍ତି ଯେପରି ନ ଘଟେ, ସେଥିଲାଗି ଦୃଷ୍ଟି ଦିଆଯିବା ଉଚିତ । କାରଣ ଆମ ଦେଶର ଅଧିକାଂଶ ଗାଁ ଏଡେ ବଡ଼ ନୁହେଁ ଯେ, ସେଠାରେ ଦୁଇଟା ପାଠଶାଳା ଚାଲିବ । ମାତ୍ର କୌଣସି ବଡ଼ ଗାଁରେ ହୁଏତ ଏପରି ହେବାର ସମ୍ଭାବନା ଉପୁଜିବ । ଏହି କ୍ଷେତ୍ରରେ ଉଭୟ ପାଠଶାଳାରେ ସମାନ ଧନ୍ଦା ଚାଲିବ । ମାତ୍ର ଏ ବିଷୟରେ ମୁଁ କୌଣସି କଡ଼ା ନିୟମ ବାନ୍ଧିଦେବାକୁ ଚାହୁଁ ନାହିଁ । ଏସବୁ ବିଷୟରେ ଆମର ଅଭିଜ୍ଞତା ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ପଥ-ପ୍ରଦର୍ଶକ ହେବ । କେଉଁ ଧନ୍ଦା କେତେଦୂର ଲୋକପ୍ରିୟ ହୋଇପାରିବ ଓ ପିଲାର ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ଶକ୍ତି ବିକାଶ କରିବା ଦିଗରେ ଏକ ମାଧ୍ୟମ ରୂପେ କେତେଦୂର କାର୍ଯ୍ୟ କରିପାରିବ, ଏ ସବୁ ବିଷୟ ଦେଖିବାକୁ ପଡ଼ିବ । କହିବାର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ହେଉଛି ଯେ ଆପଣ ଯେ, କୌଣସି ଏକ ଧନ୍ଦାକୁ ମାଧ୍ୟମରୂପେ ବାଛନ୍ତୁ ପଛକେ ଏହା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଓ ସମତୁଲ ଭାବରେ ପିଲାର ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ଶକ୍ତି ବିକଶିତ କରିବାରେ ସମର୍ଥ ହେବା ଉଚିତ । ଏହି ଧନ୍ଦା ଗାଁଅରେ ଚାଲୁଥିବା ଏବଂ ଗ୍ରାମବାସୀଙ୍କ ପାଇଁ ଗୋଟିଏ ଉପଯୋଗୀ ଧନ୍ଦା ହୋଇଥିବା ଆବଶ୍ୟକ ।

ପ୍ରଶ୍ନ—ଭବିଷ୍ୟତ ଜୀବନରେ ଯଦି ଅନ୍ୟ କୌଣସି ବ୍ୟବସାୟ ବା କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ପଡ଼େ, ତେବେ ଗୋଟିଏ ଧନ୍ଦା ପଛରେ ପିଲା ସାତ ବର୍ଷ ସମୟ କାହିଁକି ନଷ୍ଟ କରିବ ? ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ, ଜଣେ ବ୍ୟାଙ୍କ୍ ମାଲିକର ପୁଅ ଯେ କି ବଡ଼ ହେଲେ ବ୍ୟାଙ୍କରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବ, ସେ କାହିଁକି ସାତ ବର୍ଷ କାଳ ସୂତାକଟା ଶିଖିବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହେବ ?

ଉତ୍ତର—ପ୍ରଶ୍ନଟି ନୂତନ ଶିକ୍ଷା-ଯୋଜନା ବିଷୟରେ କେବଳ ଘୋର ଅଜ୍ଞତାର ହିଁ ପରିଚୟ ଦେଉଛି । ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷା ଯୋଜନାରେ କେବଳ ଏକ ଧନ୍ଦା ଶିଖିବା ପାଇଁ ପିଲା ପାଠଶାଳାକୁ ଯିବ ନାହିଁ । ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷାଲାଭ ବେଳେ ଧନ୍ଦା ଜରିଆରେ ବୁଦ୍ଧିକୁ ଉଚିତ ତାଲିମ ଦେବାଲାଗି ସେ ସେଠାକୁ ଯିବ । ମୁଁ ଏକଥା ଦାବୀ କରିପାରେ ଯେ, ଯେଉଁ ପିଲା ନୂତନ ଢଙ୍ଗରେ ସାତ ବର୍ଷ

ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା ସମାପ୍ତ କରିସାରିଛୁ, ସାଧାରଣ ପାଠଶାଳାରେ ସାତ ବର୍ଷ ପାଠ ପଢ଼ିଥିବା ଯେ କୌଣସି ଅନ୍ୟ ପିଲାଠାରୁ ସେ ଅଧିକ ଦକ୍ଷତାର ସହିତ ବ୍ୟାଙ୍କରେ କାମ କରିପାରିବ । ସାଧାରଣ ପଦ୍ଧତିରେ ପାଠ ପଢ଼ିଥିବା ପିଲା ବ୍ୟାଙ୍କ ବିଷୟରେ ତାଲିମ ପାଇବାକୁ ଗଲାବେଳେ ବଡ଼ ଅଶାନ୍ତି ଅନୁଭବ କରିବ; କାରଣ ତା'ର ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ଶକ୍ତିକୁ ଆଗରୁ କୌଣସି ତାଲିମ ମିଳି ନ ଥିବ । ଯେଉଁସବୁ ଭ୍ରାନ୍ତ ବିଶ୍ୱାସ ଆମ ଭିତରେ ବଦ୍ଧମୂଳ ହୋଇ ରହିଥାଏ, ସେ ସବୁ ଆମକୁ ସହଜରେ ଛାଡ଼େ ନାହିଁ । ନୂତନ ଶିକ୍ଷା ଯୋଜନାରେ ଯେ କେବଳ କିଛି ପୋଥିଗତ ଶିକ୍ଷା ଓ ଗୋଟିଏ କିଛି ଧନ୍ଦା ରହିବ, ଏହି ଭ୍ରାନ୍ତ ଧାରଣାକୁ ଯଦି ମୁଁ ଆପଣମାନଙ୍କ ମନରୁ ଦୂର କରିଦେଇପାରେଁ, ତେବେ ମୋର ଆଜି ଦିନଟି ବ୍ୟର୍ଥ ଗଲା ନାହିଁ ବୋଲି ମୁଁ ଅନୁଭବ କରିବି । ଏହି ଯୋଜନାରେ ଏକ ଧନ୍ଦା ମାଧ୍ୟମରେ ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷାସ୍ତରର ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ପାଠ କଳ୍ପନା କରାଯାଇଛି ।

ପ୍ରଶ୍ନ- ପ୍ରତ୍ୟେକ ପାଠଶାଳାରେ ଏକାଧିକ ଧନ୍ଦା ଶିକ୍ଷାଦେବା ଅଧିକ ଉଚିତ ହେବ ନାହିଁ କି ? ମାସ ମାସ ଓ ବର୍ଷ ବର୍ଷ ଧରି ଗୋଟିଏ ଧନ୍ଦାକୁ ଦୋହରାଇବାକୁ ପଡ଼ିଲେ ହୁଏତ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ନୀରସ ଓ ବିରକ୍ତ ଲାଗିପାରେ ।

ଉତ୍ତର-ଗୋଟିଏ ମାସ ସୂତାକଟା ପରେ ଜଣେ ଶିକ୍ଷକଙ୍କର ଛାତ୍ରମାନେ ସେଥିରୁ ଆଉ ରସ ନ ପାଇ ବିରକ୍ତ ହେଲେ ମୁଁ ସେହି ଶିକ୍ଷକଙ୍କୁ କାର୍ଯ୍ୟରୁ ଅନ୍ତର କରିଦେବି । ଏକା ଯନ୍ତ୍ରରୁ ନୂଆ ନୂଆ ସଙ୍ଗୀତ ବାହାରିଲା ପରି ଶିକ୍ଷାରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ପାଠରେ ହିଁ ନୂତନତ୍ୱ ସୃଷ୍ଟି ହେବା ଉଚିତ୍ । ପିଲା ଗୋଟିଏ ଧନ୍ଦା ଛାଡ଼ି ଆଉ ଗୋଟିଏ ଧନ୍ଦା ଆଦରିଲେ ତାହା ଡାଳରୁ ଡାଳ ଡେଇଁଥିବା; ଅଥଚ କୌଣସି ଡାଳରେ ଆପଣାର ରହଣି ଠିକ୍ କରିପାରୁ ନଥିବା ମାଙ୍କଡ଼ର ଦଶା ପରି ହେବ । କିନ୍ତୁ ଆମର ଏହି ଆଲୋଚନାରେ ମୁଁ ଆଗରୁ କହିସାରିଛି ଯେ, ବୈଜ୍ଞାନିକ ଭିତ୍ତିରେ ସୂତାକଟା ଶିକ୍ଷା ଦେଇପାରିଲେ ସୂତାକଟା ଉପରନ୍ତୁ ଅନ୍ୟର ଅନେକ ବିଷୟରେ ଶିକ୍ଷା ମଧ୍ୟ ସମ୍ଭବ ହୋଇ ପାରିବ । ପିଲା କ୍ରମେ ନିଜର ତକଲି, ନଟେଇ ତିଆରି କରିବାରେ ଲାଗିଯିବ । ତେଣୁ ପୁରୁଣା କଥାକୁ ଦୋହରାଇ ମୁଁ କହିବି ଯେ, ଶିକ୍ଷକ ଏକ ବୈଜ୍ଞାନିକ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ମୂଳ ଧନ୍ଦାର ଶିକ୍ଷା ଦେଇପାରିଲେ, ସେ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ନାନା ମାର୍ଗରେ ଶିକ୍ଷା ଦେବାରେ ସମର୍ଥ ହୋଇପାରିବେ ଏବଂ ସେହି ସକଳ ମାର୍ଗ ପିଲାର ଯାବତୀୟ ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ଶକ୍ତିର ବିକାଶରେ ସହାୟକ ହୋଇପାରିବ ।

—ହରିଜନ, ତା ୪।୩।୧୯୩୯

୪୦

✱ ନଈ ତାଲୀମର ରହସ୍ୟ

ଆଜିର ଅନୁଭବ ମୁଁ କହୁଛି । ପ୍ରଥମେ ପ୍ରଦର୍ଶନୀ ଦେଖିଲି, ଖୁବ୍ ଭଲ ହୋଇଛି । ଲୋକେ କହୁଛନ୍ତି ଯେ, ତ୍ରିପୁରୀ ପ୍ରଦର୍ଶନୀର ଏହା ଚତୁର୍ଥ ମାତ୍ର । ଚତୁର୍ଥକ ଦେଖି ତ ମୁଁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଖୁସି ହେଲି । ପୁରା ପ୍ରଦର୍ଶନୀ ଦେଖିଥିଲେ ମୋର ଆନନ୍ଦ ପରିମାଣ ତ କେତେବେଳେ ହୁଅନ୍ତା ନାହିଁ । ତ୍ରିପୁରୀ ପ୍ରଦର୍ଶନୀର ବହୁତ ଅଂଶ ଜାମିଆମିଲିଆ (ଦିଲ୍ଲୀ)ର ଥିଲା । ତାହା ଏଠାରେ ନାହିଁ । ଅଳ୍ପ କେତେ ମିନଟ୍ ପାଇଁ ମୁଁ ପ୍ରଦର୍ଶନୀ ଭିତରକୁ ଯାଇଥିଲି । ଏହା ଅତି ଭଲ ଜିନିଷ । ମୋ ହାତରେ ସମୟ ଥିଲେ ମୁଁ ତାକୁ ସାରା ଦିନଟିଯାକ ଦେଖିଆନ୍ତି ଏବଂ ସେଥିରୁ ବହୁତ କିଛି ପାଇଥାନ୍ତି । ମୁଁ ଦେଖୁଛି, ଏମାନେ ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷାକୁ କେତେଦୂର ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି; ଅର୍ଥାତ୍ ଧନ୍ଦା ଦ୍ୱାରା ଶିକ୍ଷାକାମରେ କେତେଦୂର ସଫଳତା ମିଳିଛି । ସବୁ ବିଷୟକୁ ଧନ୍ଦା ସହିତ କେତେଦୂର ସମନ୍ୱିତ କରାଯାଇଛି ।

ମୋର ପରାମର୍ଶ ଯେ, ଆପଣମାନେ ଉକ୍ତ ପ୍ରଦର୍ଶନୀକୁ ଭଲରୂପେ ଅଧ୍ୟୟନ କରନ୍ତୁ । ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ପଦାର୍ଥକୁ ମନଧ୍ୟାନ ଦେଇ ଦେଖନ୍ତୁ । ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ସ୍ୱରୂପ ଗୋଟିଏ ଜିନିଷ ନିଅନ୍ତୁ । ମୁଞ୍ଜ (ଏକପ୍ରକାର ଘାସ)ରୁ ଏତେ ଭଲ କାମ ଦେଇ-ପାରେ ବୋଲି ଆମକୁ ଜଣାନଥିଲା । ଏହା କେତେକାଂଶରେ ତନ୍ତ୍ରଠାରୁ ଉତ୍କୃଷ୍ଟତର । ସରୁ ସୂତା କାଟିବା ପାଇଁ ତନ୍ତୁଗୁଡ଼ିକୁ ଗୋଟି ଗୋଟି କରି ଫିଟେଇ ଦେବାରେ ଅତି ଉତ୍ତମ । ଏହାଛଡ଼ା ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ-ହାନିକର ନୁହେଁ । ମୋପରି ଯେଉଁମାନଙ୍କ ହୃଦ୍‌ଯନ୍ତ୍ର ଦୁର୍ବଳ ହେଲାଣି, ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ଏଥିରେ ନିଜର ତୂଳା ଭଣିପାରିବେ । ଦେଖିବାକୁ ଖୁବ୍ ସୁନ୍ଦର, ଭଣିଲା ଭଳି ଲାଗୁନାହିଁ, ବରଂ ଆନନ୍ଦ ଆସୁଛି । ଏହିପରି କ୍ଷୁଦ୍ର ପଦାର୍ଥକୁ ନେଇ ଆମେ କେତେଦୂର ଉନ୍ନତି କରିପାରିବା, ତାହାର ଏହା ଏକ ଉଦାହରଣ ମାତ୍ର । ଯେ ନିଜର ସମସ୍ତ ବୁଦ୍ଧି, କୌଶଳ ଏଥିରେ ଲଗାଇଛନ୍ତି ଏହା ତାଙ୍କର ଅବିଷ୍କାର ।

ମୁଁ ଚାହେଁ, ଏହି ଦୃଷ୍ଟି ନେଇ ଆପଣମାନେ ପ୍ରଦର୍ଶନୀ ଦେଖନ୍ତୁ ଓ ଚିନ୍ତାକରନ୍ତୁ । ଆମେ କେତେଦୂର ଉନ୍ନତି କରିପାରିବା ତାର କୌଣସି ସୀମାରେଖା ନାହିଁ । ଏହି ଶିକ୍ଷାଦ୍ୱାରା ଆମ ନିଜ ଭିତରେ ମୌଳିକତା ଜନ୍ମାଇ ନପାରିଲେ ଆମେ ପ୍ରକୃତ ଶିକ୍ଷକ ନୋହୁ । କସ୍ବା (ଧନ୍ଦା) ଦ୍ୱାରା ଶିକ୍ଷା ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷାର ମଧ୍ୟ-ବିନ୍ଦୁ । ଏକାଧିକ ଧନ୍ଦା ମାଧ୍ୟମରେ ନିଜ ବୁଦ୍ଧିର ବିକାଶ ସାଧନ କରି ନିଜର ସମସ୍ତ ମୌଳିକତା ଓ ସୂକ୍ଷ୍ମ

✱ ହିନ୍ଦୀରେ ଗାନ୍ଧୀଜି ଯାହାକୁ "ନଈତାଲିମ" କହୁଥିଲେ, ତାକୁ ଓଡ଼ିଆରେ "ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷା" ବୋଲି କୁହାଯାଉଛି ।

ବସ୍ତୁରବୁଦ୍ଧି ସାହାଯ୍ୟରେ ଅସଂଖ୍ୟ ବସ୍ତୁ ଧନ୍ଦା ମାଧ୍ୟମରେ ଶିଖାନ୍ତୁ ଏବଂ ନୂତନ ଆବିଷ୍କାରମଧ୍ୟ କରନ୍ତୁ । ଆପଣମାନଙ୍କ ଭିତରେ ଏତିକ ମୌଳିକତା ଆସିବା ଦରକାର ।

ଆଜି ଆମେ ଦୁଇଟି ଧନ୍ଦା ଉପରେ ନିର୍ଭର କରୁଛୁଁ । ଏହି ଦୁଇଟି ଧନ୍ଦା ମାଧ୍ୟମରେ ଯେଉଁମାନେ ବୁଦ୍ଧିର ଉନ୍ନତିସାଧନ କରିପାରିବେ, ସେପରି ଦୁଇଜଣ ବ୍ୟକ୍ତି ମିଳିଯାଇଛନ୍ତି । ଏଣୁ ଆଶାଦେବୀ ଓ ଆର୍ଯ୍ୟନାୟକମ୍‌ଙ୍କର କାମ ଚାଲିପାରିଲା । ତକଲି ପାଇଁ ବିନୋବା ଓ କାର୍ଡ଼ବୋର୍ଡ଼ ଧନ୍ଦାପାଇଁ ଅଉ ଅନ୍ୟ ଏକ ଭଦ୍ରବ୍ୟକ୍ତି, ଯାହାଙ୍କର ନାମ ମୁଁ ଭୁଲିଯାଉଛି, ସେ ମହାଶୟ ଶାନ୍ତି-ନିକେତନରୁ ଆସିଅଛନ୍ତି । ଏହି ଧନ୍ଦା-ଗୁଡ଼ିକ ଭିତରେ କେତେ କେତେ କଥା ପୂରି ରହିଛି, ତାହା ସେମାନେ ଦେଖାଇ ଦେଇଛନ୍ତି । ସେହିପରି ଯଦି ଆପଣମାନେ ଦେଖାଇ ନ ପାରିବେ, ତେବେ ମୌଳି-କତା କେଉଁଠି ? ଏହିପରି ଲୋକ ନ ମିଳିଲେ, ଜାକିର ସାହେବ କିଛି କରିପାରିବେ, ...ନାଁ ଆଶାଦେବୀ କିଛି କରିପାରିବେ ? ଏହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ପ୍ରଦର୍ଶନୀକୁ ଦେଖିବାକୁ ମୁଁ ଆପଣମାନଙ୍କୁ କହୁଛି । ପାରମ୍ପରିକ ପଦ୍ଧତିରେ ଧନ୍ଦା ବା ହାତକାମ ଶିଖେଇବା ଆମର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ନୁହେଁ । ଆମେ ଧନ୍ଦାକୁ ଶିକ୍ଷାର ଜୀବନ୍ତ ମାଧ୍ୟମ ରୂପେ ରୂପାୟିତ କରିବା ।

ଏହାପରେ ମୁଁ ପାଠଶାଳାକୁ ଯାଇଥିଲି । ଶିକ୍ଷକ ଜଣକ ଖୁବ୍ ଚାଲାଖ୍ ଥିଲା ପରି ଜଣାଗଲେ । ସବୁ ପିଲା ତକଲିରେ ସୂତା କାଟୁଥିଲେ । ମୁଁ ତକଲି, ଚରଖା ଓ ତନ୍ତ ଏ ସବୁର ବିଜ୍ଞାନ ଭଲରୂପେ ଜାଣେ ବୋଲି ଦାବୀ କରେଁ । ମାତ୍ର ଖୁବ୍ ଉଚ୍ଚ ଗତିରେ ସେ ସବୁ କାମ ମୁଁ କରିପାରେ ନାହିଁ । ହେଲେ, ସେଠାରେ କିଛି ତ୍ରୁଟି ଥିବା କଥା ମୋତେ ଜଣାପଡ଼ିଲା । ହୁଏତ ଶିକ୍ଷକ ନିଜେ କାଟି ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ କିମ୍ବା ପିଲାଙ୍କୁ ଠିକ୍ ଢଙ୍ଗରେ ଶିଖାଇ ନାହାନ୍ତି । ତେଣୁ ଯେଉଁ କାମ ମିନିଟକେ ହୁଅନ୍ତା, ତାକୁ ଘଣ୍ଟେ ଲାଗୁଛି । ତକଲିର ସୂତା ବାହାର କରିବା ପାଇଁ ତକଲିକୁ ଘୂରାଇବାକୁ ପଡ଼ୁଛି । ସୂତା କାଟିଲାବେଳେ ଖିଅକୁ ଟାଣାଯାଉଥିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସୂତା ପାକିଲା ହୋଇଯାଉଥିବ, ପରେ ଅଉ ପାକିଲା ଦେବା ଦରକାର ନାହିଁ । ବେଶୀ ପାକିଲା ହୋଇଗଲେ ସେ ସୂତାକୁ ପକ୍କା ନ କହି ନିକମ୍ମା କହିବା ଠିକ୍ ହେବ । ଏଥିରେ ଗତି ବଢ଼ିପାରେ ନାହିଁ । ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ତ୍ରୁଟି ମଧ୍ୟ ଥିଲା । ମୁଁ ସବୁ କହୁନାହିଁ । ଯେଉଁ ଶିକ୍ଷକ ନିଜର ଧନ୍ଦା ଭଲରୂପେ ନ ଜାଣନ୍ତି, ତାଙ୍କୁ ଅଯୋଗ୍ୟ ଜାଣିବାକୁ ହେବ । ସେ ଯେତେ ବୁଦ୍ଧିମାନ୍ ହୁଅନ୍ତୁ ବା ଚରଖା ଓ ତନ୍ତ୍ରଶାସ୍ତ୍ର ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଯେତେ ପୁସ୍ତକ ପଢ଼ିଥାନ୍ତୁ ପଛକେ, ଯଦି ଭଲରୂପେ ସୂତା ବାହାର କରି ନ ପାରିଲେ; ଅର୍ଥାତ୍ ସୂତା କାଟିବା ତାଙ୍କୁ ନ ଆସିଲା, ସେ ଶିକ୍ଷକ ହେବାକୁ ଯୋଗ୍ୟ ବିବେଚିତ ହେବେ ନାହିଁ । ସେ ଗୁମାସ୍ତା ମଧ୍ୟ ହୋଇ ପାରିବେ ନାହିଁ । 'ଧନ୍ଦା ଦ୍ୱାରା ବୁଦ୍ଧିର ବିକାଶ' ଆମର ଦାବୀ ।

ଏଣୁ ମୁଁ ପ୍ରଥମେ ଦେଖିବି, ଶିକ୍ଷକଙ୍କର ସୂତା କିପରି ହୋଇଛି । ସୂତା ସମାନ ଓ ମଜବୁତ୍ ହୋଇଥିଲେ ସେ ଜଣେ ଭଲ କାରିଗର ବୋଲି ମୁଁ କହିବି । କିନ୍ତୁ

ବୁଦ୍ଧିର ବିକାଶ ନ ହେଲେ ତାଙ୍କ ଭିତରେ ମୌଳିକତା ଜନ୍ମିବ ନାହିଁ । ସାରା ପୀଢ଼ିଟାଯାକ ସେହି ଚରଖା, ସେହି ତନ୍ତ ଚଳାଉଥିବ । ତହିଁରେ କୌଣସି ଉନ୍ନତିକର ସଂସ୍କାର ହେବ ନାହିଁ, ଭାରତର ଏହା ହିଁ ଇତିହାସ । ହାତ ଓ ବୁଦ୍ଧିର ସଂଯୋଗ ରହିଲା ନାହିଁ । କାରିଗରମାନେ ନିଜନିଜର ଯନ୍ତ୍ରପାତିରେ ଓ ନିଜ କାମର ପଦ୍ଧତିରେ କୌଣସି ସଂସ୍କାର ଆଣିବା ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ଦେଲେ ନାହିଁ, ବୁଦ୍ଧିଜୀବୀମାନେ କାରିଗରଙ୍କ ଧନ୍ଦା ସହିତ କୌଣସି ସମ୍ବନ୍ଧ ରଖିଲେ ନାହିଁ, ଏହିପରି ଭାବରେ ଉଭୟ ଶ୍ରେଣୀ ନିଜ ନିଜର ମୌଳିକତା ହରାଇ ବସିଲେ ।

ଏହି ଦୃଷ୍ଟିରେ ମୁଁ ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କ ବୁଦ୍ଧିର ପରୀକ୍ଷା କରିବି । ସେମାନେ ନିଜନିଜର ଧନ୍ଦାକୁ ଏହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଶିକ୍ଷାକର ତହିଁରୁ ରସ ପାଇବେ । ଯଦି ଏହି ଭାବରେ ସେମାନେ ତାଲିମ୍ ନ ନେବେ, ତେବେ ଉକ୍ତ ଯୋଜନା କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ହୋଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ଚାରିଆଡ଼େ କଥାଟା ପ୍ରଚାର ହୋଇଗଲାଣି, ହୋଇ ନ ପାରିଲେ ସମସ୍ତେ ହସିବେ, ହସକୁ ମୋର ଡର ନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ମୁଁ ଯାହା ଚାହୁଁଛି ସେହି ପଦାର୍ଥଟି ଗଢ଼ି ଉଠୁଥିବାର ଦେଖିଲେ ଖୁସି ହେବି । ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସାରା ଦୁନିଆ ଆମର ପ୍ରଶଂସାର ଢୋଲ ପିଟିଲେ ମଧ୍ୟ ମୁଁ ସେ ଭ୍ରମରେ ପଡ଼ିବି ନାହିଁ । ଯେଉଁମାନେ ଏହି ଯୋଜନାରେ ଶିକ୍ଷକ କାମ କରୁଛନ୍ତି, ସେମାନେ ଗୋଟାଏ ଅନୁପମ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିବାର ବିଚାରି ଆନନ୍ଦରେ ନାଚୁଅଛନ୍ତି; ମାତ୍ର ସେପରି ଧାରଣା ଆମକୁ ଧୋକା ଦେବ । ମୁଁ ଚାହେଁ ଆପଣମାନେ ଧନ୍ଦା ମାଧ୍ୟମରେ ଜ୍ଞାନଲାଭର କଳାକୁ ଆବିଷ୍କାର କରନ୍ତୁ, ଏହି ଜ୍ଞାନ ଓ ଏହି କଳା ଅନୁପମ ବସ୍ତୁ ହେବ । ନିଜର ଏମ୍. ଏ., ବି. ଏ. ର ଜ୍ଞାନକୁ ଏହିଥିରେ ଲଗାନ୍ତୁ । ଆଜି ତ ଶିକ୍ଷା ଏକ ନିର୍ଜୀବ ଓ ନୀରସ ପଦାର୍ଥ ହୋଇଛି । ମୋର ଦାବୀହେଉଛି ଯେ, ମୁଁ ଯେଉଁ ପଦ୍ଧତି ବତେଇଛି ସେଥିରୁ ଏକ ଅତୁଳନୀୟ ତେଜସ୍ୱିତାର ଉଦୟ ହେବା ଆବଶ୍ୟକ ।

ମୋ ପାଖରେ ପୁସ୍ତକଗତ ଶିକ୍ଷା ଓ ବୁଦ୍ଧିଗତ ଶିକ୍ଷା ଏକ ବସ୍ତୁ ନୁହେଁ । ଯାହାର ବୁଦ୍ଧି ନିଜର ହାତ ଗୋଡ଼ ସହିତ ସଂଯୁକ୍ତ ନୁହେଁ, ତାକୁ ମୁଁ ବୁଦ୍ଧିମାନ୍ କହେ ନାହିଁ । ଯଦି ଜଣେ କେହି ବେଦର ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକୁ ପଢ଼ି ତା'ର ଟୀକା ସବୁ କଣ୍ଠସ୍ଥ କରିପକାଏ, ତାକୁ ବେଦତତ୍ତ୍ୱବିତ୍ କହିବା କି ? ମୁଁ ଦେଖିବି, ସେ ବ୍ୟକ୍ତି ବେଦର ଗୂଢ଼ ଅର୍ଥକୁ କେତେଦୂର ହଜମ କରିପାରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଚାଲିଚଳନରୁ ତାହା ଜଣା-ପଡ଼ିଯିବ । ଏହି ଯୋଜନାର ମୂଳ କଳ୍ପନା ମୁଁ ଆପଣମାନଙ୍କୁ କହିଲି । ବର୍ତ୍ତମାନ କେତେକ ମାମୁଲି କଥା କହୁଛି ।

ଯେତେ ସଫାସୁତୁରା ହେବା ଦରକାର ପିଲା ସେପରି ନ ଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ଜଙ୍ଘିଆ, ଜାମାଗୁଡ଼ିକ ମଇଳା ଓ ଅପରିଚ୍ଛନ୍ନ ଥିଲା । ଦେହରେ ଅସୁନ୍ଦର ଗହଣା ପିନ୍ଧିଥିଲେ । ଜଙ୍ଘିଆ ଜାମା ପିନ୍ଧିବାରେ ମଧ୍ୟ କଳା ରହିଛି । ଏସବୁକୁ ଆପଣ ମୋ

ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଦେଖନ୍ତୁ । ମୁଁ ଦେଖିଲି—ଜଣକ ବାଳ ଏମିତି କଟାହୋଇଛି ତ ଆଉ ଜଣଙ୍କର ସେମିତି । କାହାର ଟୋପିକୁ ସିଧା ଲଗେଇଛି ତ ଆଉ ଜଣେ ବଙ୍କା, ଆଉ କାହାର ମୁଣ୍ଡରୁ ଟୋପିଟା ଖସିପଡ଼ୁଛି । କାହାର ଟୋପି ଏତେ ମଇଳା ଯେ, ମୁଁ ଛୁଇଁପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ମୋର କହିବା କଥା ହେଉଛି ଯେ, ପିଲାମାନେ ତ ଏକା ରକମର ଦେଖା-ଯାଉଥିବା ଦରକାର । ଯେତେବେଳେ ପିଲା ପ୍ରଥମେ ସ୍କୁଲକୁ ଆସିବ, ତାକୁ ଟୋପି ପିନ୍ଧିବା, ଲୁଗା ପିନ୍ଧିବା, ଦେହ ହାତ ସଫା ସୁତୁରା ରଖିବା, ଏସବୁ ଶିଖାଇବାକୁ ପଡ଼ିବ । ମୁଁ ସ୍ୱୀକାର କରୁଛି ଯେ, ସେମାନେ ଗରିବ ପିଲା । କିନ୍ତୁ ଯେତେବେଳେ ସେମାନେ ଆମ ବିଦ୍ୟାଳୟକୁ ଆସିଲେ, ଆମେ ତାଙ୍କୁ ଠିକ ଏ ସଫା-ସୁତୁରା ରହିବାକୁ ଅନ୍ତତଃ ଶିଖେଇବା ଉଚିତ । ଯେଉଁକି ଲୁଗା ତାଙ୍କର ଅଛି, ତାକୁ ଠିକ୍ ଢଙ୍ଗରେ ପିନ୍ଧିବାକୁ ଶିଖାଇବା । ଏହା ମଧ୍ୟ କାରିଗରୀର ଏକ ଅଙ୍ଗ । କାରଣ, ଏଥିରେ କଳା ରହିଛି । ମୁଁ ମୋର କାରିଗରକୁ ଅପରିଷ୍କାର ରହିବା ଦେଖିପାରିବି ନାହିଁ । ତା'ର ପୋଷାକ, ତା'ର ଦେହ ଓ ତା'ର ଚାଲିଚଳଣି ଏସବୁଥିରୁ କାରିଗରର ପରିପାଟୀ ପ୍ରକାଶ ପାଉଥିବା ଆବଶ୍ୟକ । ସେ ଅପରିଷ୍କାର ରହିଲେ ମୁଁ ତାକୁ ଦୂରେଇ ଦେବି ।

—ହିନ୍ଦୀରୁ । ବୃନ୍ଦାବନ (ବିହାର) ହିନ୍ଦୁସ୍ତାନୀ ତାଲିମୀ ସଂଘର ଏକ କେନ୍ଦ୍ରର ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀମାନଙ୍କୁ ପ୍ରଦତ୍ତ ଭାଷଣର ଅଂଶ, ତା ୪।୪।୧୯୩୯

ସର୍ବୋଦୟ, ଜୁଲାଇ ୧୯୩୯ । ହରିଜନ ସେବକ, ତା ୮।୭।୧୯୩୯

୪୧

ସ୍ୱାବଲମ୍ବୀ ଶିକ୍ଷା *

ବିସ୍ତୋଗୀ ହରି କହନ୍ତି ଯେ, ଦରଜି-ବିଭାଗକୁ ସ୍ୱାବଲମ୍ବୀ କରାଇବା କଠିନ ଅଟେ । ମୋର ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଶ୍ୱାସ ଯେ, ଏଥିରେ କିଛି ଭୁଲ୍ ଅଛି । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଉଦ୍ୟୋଗର ଯେଉଁ ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯାଉଛି ବା ଦିଆଯିବା ଉଚିତ, ତାହାର ଆଧାର ସ୍ୱାବଲମ୍ବନ ହେବା ଉଚିତ । ତୁମେ ଛାତ୍ରମାନେ ମଧ୍ୟେ ମଧ୍ୟେ ବିସ୍ତୋଗୀ ହରିଙ୍କଠାରୁ ବୁଝିନେବା ଉଚିତ ଯେ, ତୁମେମାନେ ଯେଉଁ କାମ କରୁଅଛ, ସେଥିରୁ ଅମଦାନୀ କ'ଣ ହେଉଛି ବା ନାହିଁ, ଏବଂ ଯଦି ହେଉନାହିଁ, ତେବେ କେଉଁଠି କି ଦୋଷ ଅଛି । ତେବେ ଯାଇ ତୁମେ ନିଜର ବିଦ୍ୟାଳୟକୁ ଆଦର୍ଶ ଉଦ୍ୟୋଗଶାଳା କରି ଗଢ଼ିପାରିବ । ଯଦି ତୁମର ନିଜର ଶିକ୍ଷାବାବଦ ଖର୍ଚ୍ଚ ନିଜ କାମରୁ ଉଠାଇ ପାରିବ, ତେବେ ପରବର୍ତ୍ତୀ ଜୀବନରେ ତୁମର କୌଣସି ଅସୁବିଧା ହେବ ନାହିଁ ।

---

* ଦିଲ୍ଲୀର ହରିଜନ ଉଦ୍ୟୋଗଶାଳାର ପ୍ରଥମ ଦୀକ୍ଷାନ୍ତ ଉତ୍ସବ ଉପଲକ୍ଷେ ତା ୨୭ ଜୁଲାଇ, ୧୯୩୯ରେ ହରିଜନ-ବିଦ୍ୟାର୍ଥୀମାନଙ୍କୁ ପ୍ରଦତ୍ତ ଗାନ୍ଧୀଜୀଙ୍କର ଭାଷଣରୁ ।

ଏଠାରୁ ବାହାରିବା ପ୍ରତ୍ୟେକ ଗ୍ରାଜୁଏଟ୍‌କୁ, ସେଇଁଠାରେ ହେଉ ପଛକେ, କାମ ଧନ୍ଦା ମିଳିବା ଉଚିତ । ଏଠାରୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଶିକ୍ଷା ପାଇଁଥିବା କୌଣସି ଗ୍ରାଜୁଏଟ୍‌କୁ ଯଦି କୌଣସି କାମଧନ୍ଦା ନ ମିଳେ, ତେବେ ଉଦ୍ୟୋଗଶାଳାର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ହେଉଛି, ତାକୁ କାମ ଯୋଗାଇବା । କାହାରି ମନରେ ଏ ପ୍ରଶ୍ନ ନ ଉଠୁ ଯେ, ଏଠାରେ ସବୁଠାରୁ ଦରିଦ୍ର ଲୋକର ଯୋଗ୍ୟ ହାଲ୍‌କା ଶ୍ରେଣୀର ଶିକ୍ଷା ମିଳୁଛି । ମୋ ମତରେ ଏଠାକାର ଶିକ୍ଷା ତାହାଠାରୁ ବହୁତ ଉଚ୍ଚକୋଟିର ଅଟେ ଏବଂ ଯେଉଁ ଶିକ୍ଷା ଅଧିକାଂଶ ଅପ୍-ଟୁ-ଡେଟ୍ (uptodate) ଛାତ୍ର ଅନ୍ୟତ୍ର ପାଇଥାନ୍ତି, ଏଠାରେ ସେହିଭଳି ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯାଉଛି । ନିଜର କାମରୁ ଏହା ଦେଖାଇଦେବା ତୁମମାନଙ୍କ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରୁଛି ଯେ ଅନ୍ୟ ଯେ କୌଣସି ସ୍ଥାନରେ ମିଳୁଥିବା ଶିକ୍ଷାଠାରୁ ଏଠାକାର ଶିକ୍ଷା କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ନିମ୍ନ ଶ୍ରେଣୀର ନୁହେଁ ।

—ହିନ୍ଦୀରୁ/ ହରିଜନ/ହରିଜନ ସେବକ, ତା ୫-୮-୧୯୩୯

———

୪୭

ଗାଆଁ ବନାମ ସହର

ଜଣେ ଶିକ୍ଷାବିତ୍ ଲେଖିଛନ୍ତି :

"ଯଦି ସାବଧାନ ନ ହୁଅନ୍ତି, ତେବେ ଆପଣ ଦେଖିବେ ଯେ ସହର ଅଞ୍ଚଳର ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷା ଗ୍ରାମାଞ୍ଚଳ ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷା ତୁଳନାରେ ଏକ ଭିନ୍ନ ଆକାର ଧାରଣ କରିବ । ଉଦାହରଣସ୍ୱରୂପ ମାତୃଭାଷା ବ୍ୟତୀତ ଅଷ୍ଟ ଆସି ଇଂରାଜୀ ଭାଷାର ପ୍ରଚଳନ ହେବ ଏବଂ ଆପଣଙ୍କୁ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ବଡ଼ ବୋଲି ଭାବିବାର ଏକ ଉଗ୍ର ବୃତ୍ତି ମଧ୍ୟ ବୃଦ୍ଧି ପାଇବ ।"

ମୋର ଯୋଜନା ଗାଁ ଅଞ୍ଚଳପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ରଖି ତିଆରି ହୋଇଥିଲା ବୋଲି ମୁଁ ସ୍ୱୀକାର କରୁଛି ଏବଂ ଏହା ପ୍ରସ୍ତୁତ କଲାବେଳେ ମୁଁ ଅବଶ୍ୟ କହୁଛି ଯେ, ଏହାକୁ ସହରାଞ୍ଚଳରେ ପ୍ରଚଳନ କରାଗଲେ ଏଥିରେ କିଛିଟା ପରିବର୍ତ୍ତନ କରିବାକୁ ହିଁ ପଡ଼ିବ । ଶିକ୍ଷାର ମାଧ୍ୟମ ରୂପେ ଆମେ କେଉଁଠି କେଉଁ ଧନ୍ଦା ଚଳାଇବା, କେବଳ ଏହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଏପରି ପରିବର୍ତ୍ତନ କଳ୍ପନା କରାଯାଇଥିଲା । ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା ସ୍ତରରେ ଇଂରାଜୀ ଭାଷା ଲାଗି କୌଣସି ସ୍ଥାନ ରହିବ ବୋଲି ମୁଁ କଦାପି ଭାବି ନ ଥିଲି ଏବଂ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କେବଳ ପ୍ରାଥମିକ ସ୍ତରରେ ହିଁ ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷାର ପ୍ରୟୋଗ କରାଯାଇଛି । ଅବଶ୍ୟ ଏଥିରେ କୌଣସି ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ଯେ, କେବଳ ଇଂରାଜୀକୁ ବାଦ ଦେଇ ଏହି ଶିକ୍ଷାକୁ ମ୍ୟାଟ୍ରିକ୍ୟୁଲେସନ ସ୍ତରର ସମତୁଲ କରି ରଖାଯାଇଛି । ପିଲାଙ୍କ ଉପରେ ଇଂରାଜୀର ବୋଝ ଲଦିଦେବାର ଅର୍ଥ ହେଉଛି, ସେମାନଙ୍କର ସ୍ୱାଭାବିକ ବିକାଶକୁ ବନ୍ଦ କରିଦେବା

ଏବଂ ସମ୍ଭବତଃ ସେମାନଙ୍କର ମୌଳିକତାକୁ ନଷ୍ଟ କରିଦେବା । ଭାଷା ଶିକ୍ଷା ମୂଳତଃ ସ୍ମୃତି-ଶକ୍ତିକୁ ବିକାଶ କରିବାର ଗୋଟିଏ ତାଲିମ । ଆରମ୍ଭରୁ ଇଂରାଜୀ ଶିଖିବାକୁ ପଡ଼ିଲେ ତାହା ପିଲା ଉପରେ ଗୋଟିଏ ଅନାବଶ୍ୟକ ବୋଝ ଭଳି ହେବ ଏବଂ ମାତୃଭାଷା ଶିଖିବା ବ୍ୟାହତହେବ । ମାତୃଭାଷାର ଦୃଢଭିତ୍ତି ଉପରେ ବାଳକ ବାଳିକାମାନଙ୍କର ଯାବତୀୟ ବିକାଶ ଗଢ଼ିଉଠିବ । ସହର ଓ ଗାଆଁ ଉଭୟକ୍ଷେତ୍ରର ପିଲାମାନଙ୍କ ସକାଶେ ଏହା ଅତ୍ୟାବଶ୍ୟକ ବୋଲି ମୁଁ ମନେକରୁଛି । କେବଳ ଭାରତବର୍ଷ ପରି ଏକ ଦୁର୍ଭାଗା ଦେଶରେ ହିଁ ଏହି ସରଳ ସତ୍ୟକୁ ବୁଝିବାପାଇଁ ପ୍ରମାଣ ଦରକାର ହେଉଛି ।

—ହରିଜନ, ତା ୯-୯-୧୯୩୯

୪୩

ଜଣେ ମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କର ସ୍ୱପ୍ନ

"ପ୍ରତ୍ୟେକ ସ୍କୁଲରେ ପିଲାଙ୍କ ପାଇଁ ସୂତାକଟା ଓ ନାଗରିକତା ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ କରିବାକୁ ଯଦି ଆପଣ ପ୍ରାଦେଶିକ ସରକାରମାନଙ୍କୁ ଏକ ସନ୍ଦେଶ ବା ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦିଅନ୍ତି, ତେବେ ସ୍କୁଲପିଲାମାନେ ଅତି ଅଳ୍ପଦିନ ଭିତରେ ନିଜ ସ୍କୁଲରେ ଲୁଗା ପିନ୍ଧିପାରିବେ, ଏଥିରେ ଟିକେହେଲେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ଏହା ପ୍ରଥମ ସୋପାନ । ଆପଣଙ୍କ ଆଦର୍ଶରୁ ମୁଁ ବିଶ୍ୱାସ ହରାଇ ନାହିଁ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ପରିବାର ବସ୍ତ୍ରରେ ସ୍ୱାବଲମ୍ବୀ ହୋଇପାରିବ ଏବଂ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଗ୍ରାମ କେବଳ ବସ୍ତ୍ରରେ କାହିଁକି, ସବୁ ଆବଶ୍ୟକ ପଦାର୍ଥରେ ସ୍ୱାବଲମ୍ବୀ ହୋଇପାରିବ, ଏପରି ଅବସ୍ଥା ଆପଣଙ୍କ ଗ୍ରାମୋଦ୍ୟୋଗ-ଯୋଜନା ଓ ଶିକ୍ଷା-ଯୋଜନା ଫଳରେ ଦିନେ ସମ୍ଭବ ହେବ ବୋଲି ଦେଖିବାକୁ ମୁଁ ଆଶା କରୁଛି । ଆପଣଙ୍କ ସହିତ ମୁଁ ମଧ୍ୟ ବିଶ୍ୱାସ କରୁଛି ଯେ, ଜଣେ ଗ୍ରାମବାସୀର ବଜେଟ୍ ସହିତ ଯେତେବେଳେ ପ୍ରାଦେଶିକ ସରକାର ଅଥବା ଭାରତୀୟ ସରକାରଙ୍କର ବଜେଟର ଯଥାର୍ଥ ଭାରସାମ୍ୟ ରହିବ, କେବଳ ସେତିକି ବେଳେ ଯାଇଁ ଏହି ଦେଶରେ ଯଥାର୍ଥ ସ୍ୱରାଜ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇପାରିବ । ବର୍ତ୍ତମାନ ସାଧାରଣତଃ ନାନା ପ୍ରକାରର କୃତ୍ରିମ ଉପାୟରେ ଖାପ୍ ଖୁଆଇ କାରସାଦି କରି ସରକାରୀ ବଜେଟ୍ ତିଆରି କରାଯାଉଛି ।"

ଜଣେ କଂଗ୍ରେସ ମନ୍ତ୍ରୀ ଏପରି ଲେଖିଛନ୍ତି । ମୋ' ହାତରେ ଏକଛତ୍ର କ୍ଷମତା ଥିଲେ ଅନ୍ତତଃ ପ୍ରାଥମିକ ବିଦ୍ୟାଳୟମାନଙ୍କରେ ସୂତାକଟାକୁ ମୁଁ ଅବଶ୍ୟ ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ କରିଦିଅନ୍ତି । ଯେଉଁ ମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କର ଏଥିରେ ବିଶ୍ୱାସ ରହିଛି, ତାଙ୍କର ମଧ୍ୟ ଏପରି କରିବା ଉଚିତ । ବିଦ୍ୟାଳୟମାନଙ୍କରେ ଏକାଧିକ ଅନାବଶ୍ୟକ ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ କରାଯାଇଛି । ତେବେ କୋଉ ପ୍ରୟୋଜନୀୟ କଳାଟିକୁ କାହିଁକି ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ କରା ନ ଯିବ ? ଯାହା ଯଥେଷ୍ଟ ବ୍ୟାପକ ଭାବରେ ଲୋକପ୍ରିୟ ନ ହୋଇଥିଲେ ଗଣତନ୍ତ୍ର

ଶାସନରେ କୌଣସି ବିଷୟକୁ ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ କରାଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ତେଣୁ ଗଣତନ୍ତ୍ରରେ ବାଧ୍ୟବାଧକତା ଶବ୍ଦଟା ନାମକୁ ମାତ୍ର ଆଇପାରେ । ଏଥିରେ ଆମର ଆଳସ୍ୟ ଭାବ ଦୂରକରାଯାଏ, ମାତ୍ର ଆମର ଇଚ୍ଛା ଉପରେ ଜବରଦସ୍ତି କରାହୁଏ ନାହିଁ । ବାଧ୍ୟବାଧକତା ଏକ ଶୈକ୍ଷଣିକ ପ୍ରକ୍ରିୟା ଅଟେ । ମୁଁ ଆଉ ଏକ କୋମଳତର ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ବ୍ୟବସ୍ଥାର ପ୍ରସ୍ତାବ ଦେଉଛି । ସର୍ବୋତ୍ତମ ସୂତାକଟାଳିଙ୍କୁ ପୁରସ୍କାରଦେବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଯାଉ । ଏହିପରି ଏକ ପ୍ରତିଯୋଗିତାରେ ସମସ୍ତେ ନହେଲେ ମଧ୍ୟ ଅଧିକାଂଶ ଭାଗ ନେବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରିବେ । ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କର ନିଜର ବିଶ୍ୱାସ ନ ଥିଲେ, କୌଣସି ଯୋଜନା ସଫଳ ହୋଇପାରିବ ନାହିଁ । ପ୍ରାଦେଶିକ ସରକାରମାନେ ଯଦି ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷାକୁ ଗ୍ରହଣ କରିନଅନ୍ତି, ତେବେ ସୂତାକାଟିବା ଓ ସେହିଭଳି ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଧନ୍ଦାଗୁଡ଼ିକ କେବଳ ଅନ୍ୟତମ ପାଠ୍ୟ ହୋଇ ନରହି ଶିକ୍ଷାର ମାଧ୍ୟମ ଭାବେ ସ୍ଥାନପାଇବ । ଯଦି ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷାର ଚେର ଲାଗିଯାଇପାରିବ, ତେବେ ଏହାମଧ୍ୟ ସାର୍ବଜନୀନ ହୋଇପାରିବ ଓ ଆମର ଦାରିଦ୍ର୍ୟ-ପ୍ରପୀଡ଼ିତ ଦେଶରେ ଅପେକ୍ଷାକୃତ ଅଧିକ ଶସ୍ତା ମଧ୍ୟହୋଇପାରିବ ।

—ସେବାଗ୍ରାମ, ତା ୯-୧୦-୧୯୩୯

ହରିଜନ, ତା ୧୪-୧୦-୧୯୩୯

୪୪

ମଧ୍ୟପ୍ରଦେଶର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ

ଗତ ସପ୍ତାହରେ ମଧ୍ୟପ୍ରଦେଶ ଓ ବେରାରରେ ଅବସ୍ଥିତ ସ୍ୱାୟତ୍ତ ଶାସନାନୁଷ୍ଠାନ ଗୁଡ଼ିକର ପ୍ରତିନିଧିମାନଙ୍କୁନେଇ ଗୋଟିଏ ସମ୍ମିଳନୀ ବସିଥିଲା । ଏଥିରେ ଭାଷଣଦେବା ଲାଗି ସେମାନେ ଗାନ୍ଧୀଜୀଙ୍କୁ ଡାକିଥିଲେ । ଗାନ୍ଧୀଜୀ ନିଜର ଭାଷଣରେ ଉକ୍ତ ସମ୍ମିଳନୀର ଜଣୈକ ସଦସ୍ୟଙ୍କ ପ୍ରଶ୍ନର ଚର୍ଚ୍ଚା କରିଥିଲେ । ପ୍ରଶ୍ନଟି ହେଉଛି—ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷା ଯୋଜନା ଦ୍ୱାରା ଦେଶର ଅର୍ଥିକ ଓ ରାଜନୈତିକ ଅଭିବୃଦ୍ଧି କିପରି ସମ୍ଭବ ?

ଗାନ୍ଧୀଜୀ କହିଥିଲେ, "ମୁଁ ଏହି ପ୍ରଶ୍ନ ପାଇଁ ବଡ଼ ଖୁସି ହେଉଛି । ବର୍ତ୍ତମାନ ଆମ ଦେଶରେ ଯେଉଁ ପ୍ରକାରର ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା ଚାଲୁଛି, ତାହାର ଉଦ୍ଭାବନ କଲା-ବେଳେ ଦେଶର ଆର୍ଥିକ ବିକାଶ ଉପରେ କୌଣସି ପ୍ରକାର ଧ୍ୟାନ ଦିଆଯାଇ ନଥିଲା । ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷାରେ ବର୍ତ୍ତମାନ ରାଷ୍ଟ୍ରର ଯେତେ ଅର୍ଥ ବ୍ୟୟ ହେଉଛି, ତାହା ବଦଳରେ ରାଷ୍ଟ୍ର ହାତକୁ ପଇସାଟିଏ ବି ଆସୁନାହିଁ । ତଥାକଥିତ ଉଚ୍ଚତର ଶିକ୍ଷା ବଳରେ ଆମେ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଶୁକ୍ଳଙ୍କ ପରି ଅଳ୍ପ କେତେକ ସୁବିଚକ୍ଷଣ ପ୍ରଶାସକ ପାଇପାରୁଛୁ, ଏପରି କହି ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷାରେ ଅପଚୟକୁ କଦାପି ସମର୍ଥନ କରିହେବ ନାହିଁ । ଇଂରାଜ ତନ୍ତ୍ରୀ,

ବା ଇଂରାଜୀ ଜ୍ଞାନ ନ ଥାଇ ଆମେ ଭାରତର ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ବ୍ୟାପାରମାନ ଚଳାଇପାରିବା ନାହିଁ ବୋଲି ଆମ ଭିତରେ ଯେଉଁ ବେଦନାଦାୟକ ଅନ୍ଧବିଶ୍ୱାସ ଅଛି, ଏତଦ୍ୱାରା ତାହା ଶୋଚନୀୟ ରୂପେ ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇଯାଉଛି । ଶିକ୍ଷା ବିଭାଗୀୟ ଡିରେକ୍ଟରମାନେ ଏ କଥା ସ୍ୱୀକାର କରିଛନ୍ତି ଯେ, ବର୍ତ୍ତମାନ ପ୍ରଚଳିତ ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷାପଦ୍ଧତି ଦ୍ୱାରା ବିରାଟ କ୍ଷତି ହେଉଅଛି । ଖୁବ୍ ଅଳ୍ପସଂଖ୍ୟକ ଛାତ୍ର ଉଚ୍ଚ ଶିକ୍ଷା ପାଇଁ ଯାଉଛନ୍ତି, ଏହାଦ୍ୱାରା ଯେଉଁ ସାକ୍ଷରତା ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯାଉଛି, ତାହା ସ୍ଥାୟୀ ହୋଇ ରହିପାରିବ ନାହିଁ ଏବଂ ଏସବୁ ସତ୍ତ୍ୱେ ଯେତିକି ସଂଖ୍ୟାରେ ସାକ୍ଷର ହେଉଛନ୍ତି, ବୃହତ୍ ଗ୍ରାମାଞ୍ଚଳର ସଂଖ୍ୟା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ତାହା ସମୁଦ୍ରକୁ ଶଙ୍ଖେ ପଣା ପରି । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ ମଧ୍ୟପ୍ରଦେଶର କେତେ ଅଳ୍ପସଂଖ୍ୟକ ଗାଁରେ ଏହି ଧରଣର ପ୍ରାଥମିକ ବିଦ୍ୟାଳୟମାନ ରହିଛି କହିଲେ ? ଏହି ଅଳ୍ପ କେତୋଟି ବିଦ୍ୟାଳୟରୁ ମଧ୍ୟ ଗାଁର କୌଣସି ଲାଭ ହେଉ ନାହିଁ ।

"ତେଣୁ ଆପଣମାନେ ମୋତେ ଯେଉଁ ପ୍ରଶ୍ନଟି ପଚାରିଛନ୍ତି, ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସେପରି ପ୍ରଶ୍ନ ପାଇଁ ଅବକାଶ ନାହିଁ । ମାତ୍ର ନୂତନ ଶିକ୍ଷା-ଯୋଜନା ସୁଦୃଢ଼ ଅର୍ଥନୀତି ଉପରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ । କାରଣ ଏଥିରେ ଗୋଟିଏ ଧନ୍ଦା ଜରିଅରେ ସବୁ ପାଠ ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯିବାର ବିଚାର ରହିଛି । ଏହାକୁ ଆମେ ଶିକ୍ଷା ଓ ଧନ୍ଦାର ଏକ ମିଶ୍ରଣ ବୋଲି କହିପାରିବା ନାହିଁ । ଏଥିରେ ଧନ୍ଦା ଜରିଅରେ ହିଁ ସବୁ ପାଠ ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯିବ । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ ଲୁଗାବୁଣା ଜରିଅରେ ଯେଉଁ ପିଲା ତା'ର ସବୁ ପାଠ ପଢ଼ିପାରିଛି, ସେ ବଡ ହେଲେ ଜଣେ ତନ୍ତୀ କାରିଗରଠାରୁ ଏହି କ୍ଷେତ୍ରରେ ଅଧିକ ଧୁରନ୍ଧର ହୋଇପାରିବ । ଜଣେ ତନ୍ତୀ ଦ୍ୱାରା ସମାଜର କୌଣସି ଆର୍ଥିକ ଲାଭ ହେଉନାହିଁ ବୋଲି କେହି କହିପାରିବ ନାହିଁ । ଏହି ଶିକ୍ଷିତ ଲୁଗାବୁଣାଳୀ ବୟନ ବିଦ୍ୟାର ସମସ୍ତ ଜ୍ଞାନ ଅର୍ଜନ କରିବ ଏବଂ ତନ୍ତୀ କାରିଗର ଭାବରେ ଲୁଗା ବୁଣୁଥିବା ଯେ କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତିଠାରୁ ଅଧିକ ନିପୁଣ ଭାବରେ ଲୁଗା ବୁଣିପାରିବ । ଗତ କେତେ ମାସର କାର୍ଯ୍ୟଫଳରେ ଅର୍ଥନୀତି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଏହି ଶିକ୍ଷା ପଦ୍ଧତିର ଫଳାଫଳ ଜାଣିବା ପାଇଁ ଶ୍ରୀମତୀ ଆଶା ଦେବୀଙ୍କ ତଥ୍ୟ ଓ ହିସାବ ଅଧ୍ୟୟନ କରିବା ଉଚିତ । ଏଥିରୁ ଆମେ ଆଶାତୀତ ଫଳ ପାଇଛୁଁ । ସ୍ୱାବଲମ୍ବୀ ଶିକ୍ଷା କହିଲେ ମୁଁ ଠିକ୍ ଏହାହିଁ ବୁଝୁଁଛି । ସ୍ୱାବଲମ୍ବୀ ଶବ୍ଦ ବ୍ୟବହାର କଲାବେଳେ ମୁଁ କଦାପି ଏ କଥା କଳ୍ପନା କରି ନ ଥିଲି ଯେ, ଏହି ଧନ୍ଦାରୁ ଆମକୁ (ସ୍କୁଲଗୃହ ନିର୍ମାଣ ଆଦିରେ) ମୋଟା ମୂଳଧନ-ଖର୍ଚ୍ଚ ପାଇଁ ଅର୍ଥ ମିଳିଯିବ । ମୁଁ ଏତିକି ଭାବିଥିଲି ଯେ, ପିଲାମାନେ ତିଆରି କରୁଥିବା ଦ୍ରବ୍ୟଗୁଡ଼ିକର ବିକ୍ରୟ-ଲବ୍ଧ ଧନରେ ଅନ୍ତତଃ ଶିକ୍ଷକଙ୍କର ବେତନଟା ଉଠିଯାଇ ପାରିବ । ଏହିପରି ବିଚାର କଲେ ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷା-ପଦ୍ଧତିର ଆର୍ଥିକ ଦିଗଟି ଆମ ଆଗରେ ଭଲେ ଭଲେ ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇଯିବ ।

ଏହାଛଡ଼ା ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଭାବନାର କାରଣ ଦିଗ ମଧ୍ୟ ରହିଛି । ଗ୍ରାମାଞ୍ଚଳର ଉଦ୍ୟୋଗୀକରଣ ବିଷୟରେ କୁମାରପ୍ପା କମିଟିର ରିପୋର୍ଟ ଆପଣମାନେ ପଢ଼ିଛନ୍ତି କି

ନାହିଁ ମୁଁ ସେକଥା ଜାଣିନାହିଁ । ସାଧାରଣତଃ ଆମେ ଶୁଣିଆସିଛୁଁ ଯେ, ଜଣେ ଲୋକ ବର୍ଷକୁ ହାରାହାରି ସତୁରି ଟଙ୍କା ରୋଜଗାର କରେ; ମାତ୍ର ସେ ପ୍ରମାଣ କରି ଦେଖାଇ ଦେଇଛନ୍ତି ଯେ ମଧ୍ୟପ୍ରଦେଶର ଗାଁମାନଙ୍କରେ ଜଣେ ଲୋକର ଏହି ଆୟ ବର୍ଷକୁ ୧୨ ବା ୧୪ ଟଙ୍କାରୁ ବେଶୀ ନୁହେଁ । ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷାଯୋଜନାରେ ସୂତାକଟା ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଗ୍ରାମୋଦ୍ୟୋଗଗୁଡ଼ିକୁ ଏହି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ରଖି ଠିକ୍ କରାଯାଇଛି, ଯେପରି କି ସେଗୁଡ଼ିକ ଗାଆଁର ଅଭାବ ମୋଚନ କରିପାରିବ । ତେଣୁ ଗ୍ରାମୋଦ୍ୟୋଗ ଜରିଆରେ ଯେଉଁ ପିଲାମାନେ ଶିକ୍ଷାପାଇବେ, ସେମାନଙ୍କର ଲବ୍ଧଜ୍ଞାନରୁ ତାଙ୍କ ପରିବାରର ଅନ୍ୟମାନେ ଲାଭ ଉଠାଇବେ । ଏଥିରୁ ଆପଣମାନେ ଦେଖୁଛନ୍ତି ଯେ, ଗ୍ରାମୋଦ୍ୟୋଗଗୁଡ଼ିକର ପୁନରୁଦ୍ଧାର କରାଗଲେ ଗ୍ରାମବାସୀର ହାରାହାରି ଆୟ ବୃଦ୍ଧି ପାଇବ ଓ ବର୍ତ୍ତମାନର ଦୁଇ ଗୁଣ ହୋଇପାରିବ । ଯଦି ଆପଣମାନେ ଲୋକସେବକ ହୋଇ ନୂତନ ଯୋଜନାରେ ସର୍ବାନ୍ତଃକରଣ ଆଗ୍ରହ ଦେଖାଇବେ, ତେବେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଜିଲାବୋର୍ଡ଼ଗୁଡ଼ିକରେ ଚାଲିଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିଗତ କଳହ ଓ କନ୍ଦଳମାନ ବି ବନ୍ଦ ହୋଇଯିବ । ଏହି ସଭାକୁ ଆସୁଥିବା ବେଳେ ଗୋଟିଏ ସ୍କୁଲ ତରଫରୁ ମୁଁ ଖଣ୍ଡିଏ ଚିଠି ପାଇଲି । ସେହି ସ୍କୁଲରେ ଦିନକୁ ଚାରିଘଣ୍ଟା ହିସାବରେ ତିରିଶ ଦିନ ସୂତାକାଟି ପିଲାମାନେ ପ୍ରାୟ ଟ୭ଙ୍କା ରୋଜଗାର କରିଛନ୍ତି । ଯଦି ତିରିଶଜଣ ପିଲା ମାସକୁ ଟ୭ଙ୍କା ରୋଜଗାର କରିପାରିଲେ, ତେବେ ଭାରତବର୍ଷର ସବୁ ପ୍ରାଥମିକ ସ୍କୁଲରେ ପାଠ ପଢ଼ୁଥିବା କୋଟି କୋଟି ପିଲା ଏକାଠି କେତେ ରୋଜଗାର କରିପାରିବେ, ଆପଣମାନେ ଅତି ସହଜରେ ଜାଣିପାରିବେ ।

"ପୁଣି (ଏପରି ଉପାର୍ଜନ କରିପାରିବା ଦ୍ୱାରା) ଦେଶର ଉତ୍ପାଦନ ବା ଆୟ ବଢ଼ାଉଛନ୍ତି ଓ ଅସମ ବିତରଣ ସମସ୍ୟାର ସମାଧାନ କରୁଛନ୍ତି ବୋଲି ଏହି ପିଲାଙ୍କ ମନରେ ଯେଉଁ ଆତ୍ମବିଶ୍ୱାସ ଜାଗ୍ରତହେବ, ତାହାର ଫଳ ଆପଣମାନେ ଥରେ କଳ୍ପନା କରି ଦେଖନ୍ତୁ । ଏହାର ଫଳ ହେବ ଏକ ରାଜନୈତିକ ସ୍ୱତଃସ୍ଫୂର୍ତ୍ତି ଜାଗରଣ । ପିଲାମାନେ ସ୍ଥାନୀୟ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବିଷୟରେ ସଚେତନ ରହିବେ । ସମାଜର ଦୁର୍ନୀତି ଓ ତାହାର ଦୂରୀକରଣ ବିଷୟରେ ମଧ୍ୟ ସେମାନେ ପ୍ରତ୍ୟେକ କଥା ଜାଣିବେ ବୋଲି ମୁଁ ଆଶା କରୁଛି । ଆମ ଦେଶରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ପିଲା ଏହିପରି ଶିକ୍ଷାଲାଭ କରୁବୋଲି ମୋର ଇଚ୍ଛା । ଏହା ଫଳରେ ସେମାନଙ୍କର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ନିଶ୍ଚୟ ଅଭିବୃଦ୍ଧି ହୋଇ ପାରିବ ।

"ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷା ଯେ ଆମ ଦେଶର ଆର୍ଥିକ ଓ ରାଜନୈତିକ ଅଭିବୃଦ୍ଧିରେ ଅନେକ ସାହାଯ୍ୟ କରିପାରିବ, ଏହା ସପକ୍ଷରେ ମୁଁ ଯଥେଷ୍ଟ ପ୍ରମାଣ ଦେଇ ପାରିଛି ବୋଲି ଭାବୁଛି ।

"ଏତିକି କହିବା ପରେ ମୋର ନିବେଦନ ଯେ, ଆପଣମାନେ ଏହି ଶିକ୍ଷା-ପଦ୍ଧତିକୁ ଅଧ୍ୟୟନ କରନ୍ତୁ । ଏହି ଶିକ୍ଷା ଉପରେ ଆପଣମାନଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ ଜନ୍ମିଲା କି

ନାହିଁ, ଏଠାରୁ ଗଲବେଳେ ଆପଣମାନେ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଶୁକ୍ଳା ବା ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଆର୍ଯ୍ୟନାୟକମଙ୍କୁ କହିକରି ଯିବେ । ଯଦି ଆପଣମାନେ ଯଥୋଚିତ ନିଷ୍ଠାର ସହିତ ଏହାର ପ୍ରୟୋଗ କରିବେ, ତେବେ ତିନି ମାସ ଭିତରେ ଆପଣ ଅବଶ୍ୟ କହିବେ ଯେ, ଏହାଦ୍ୱାରା ବିଦ୍ୟାଳୟମାନଙ୍କରେ ନୂତନ ଜୀବନର ସଞ୍ଚାର ହୋଇଛି ଏବଂ ପିଲାମାନେ ମଧ୍ୟ ନୂତନ ଶକ୍ତି ଓ ଜୀବନ ଲାଭ କରିଛନ୍ତି । ଏଥିରେ ମୋର କୌଣସି ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ମଞ୍ଜିରୁ ଗଛ ହେବାକୁ ଅନେକ ବର୍ଷ ନିଶ୍ଚୟ ଲାଗିବ; ମାତ୍ର ଆପଣମାନେ ବୁଣିଥିବା ଶିକ୍ଷା ମଞ୍ଜିର ସୀମାବଦ୍ଧ ସୁଫଳ ଆପଣମାନେ ଅଳ୍ପ କେତେ ମାସ ଭିତରେ ଅବଶ୍ୟ ଦେଖି-ବାକୁ ପାଇବେ । ଖଦୀ, ନିଶାନିବାରଣ, ଗ୍ରାମୋଦ୍ୟୋଗଗୁଡ଼ିକର ପୁନରୁଦ୍ଧାର, ଧନ୍ଦା ସାହାଯ୍ୟରେ ଶିକ୍ଷା ଆଦି କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମମାନ ଭାରତବର୍ଷର ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ଆଗରେ ମୁଁ ଅତି ସରଳ ଓ ସହଜ ଭାବେ ରଖିଛି । ଏହା ବୈପ୍ଳବିକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆଣିପାରିବ । ମାତ୍ର ପ୍ରଚଳିତ ଶାସନର ନିଶା ନ ଛାଡ଼ିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆପଣମାନେ ଏହାର ଉପାଦେୟତାକୁ କଦାପି ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିପାରିବେ ନାହିଁ ।

"ଆପଣମାନେ ଆଉ ଯାହା କରନ୍ତୁ ପଛକେ ନିଜକୁ ଠକାନ୍ତୁ ନାହିଁ । ଆମକୁ ମଧ୍ୟ ଠକାନ୍ତୁ ନାହିଁ । ଏହି ପଦ୍ଧତି ବିଷୟରେ ଯଦି ଆପଣମାନଙ୍କ ମନରେ କୌଣସି ଉତ୍ସାହ ଆସୁ ନ ଥାଏ, ତେବେ ଆପଣମାନେ ସଫା ସଫା ସେହି କଥା କହିଦେବେ ବୋଲି ମୁଁ ବିନୀତ ଅନୁରୋଧ କରୁଛି ।

"ବର୍ତ୍ତମାନ ମୁଁ ପାଣ୍ଠି ବିଷୟରେ ପଦେ କହୁଛି । ଏଥିରେ ଆପଣମାନେ ଯେଉଁ ପୁଞ୍ଜି ଲଗାଇବେ, କୋଠାଘର ପାଇଁ ବ୍ୟୟିତ ପୁଞ୍ଜିପରି ଏହା ଏକା-ବେଳକେ ପାଣିରେ ପଡ଼ିବ ନାହିଁ । ଆପଣମାନେ ଉପକରଣ, ସରଞ୍ଜାମ ସାମଗ୍ରୀ କିଣିବାରେ ପଇସା ଖରଚ କରିବେ, ଯାହାକି ବର୍ଷ ବର୍ଷ ଧରି ଆପଣମାନଙ୍କୁ ରୋଜଗାର ପନ୍ଥା ଯୋଗାଇଦେବ । ପ୍ରଥମେ ଯେଉଁ ଚରଖା, ତନ୍ତ ବା ଘଣାଗୁଡ଼ିକ କିଣାଯିବ, ସେଗୁଡ଼ିକ ବହୁ ପିଲାଙ୍କର କାମରେ ଲାଗିବ । ଯାନ୍ତ୍ରିକ ଉଦ୍ୟୋଗୀକରଣରେ ପ୍ରଥମରୁ ଅଜସ୍ର ଧନ ବ୍ୟୟ କରିବାକୁ ପଡ଼େ; ତାହାପରେ କ୍ଷୟ-କ୍ଷତି ଓ ମୂଲ୍ୟହ୍ରାସରେ ମଧ୍ୟ ଅନେକ ଧନ ଚାଲିଯାଏ । ନୂତନ ପଦ୍ଧତିରେ ସେପରି ଆଶଙ୍କା ନାହିଁ; କାରଣ ସୁଯୋଜିତ ଏକ ଗ୍ରାମୀଣ ଅର୍ଥନୀତିରେ ତାହାର କୌଣସି ପ୍ରୟୋଜନ ନାହିଁ ।

"ଆଉ ଗୋଟିଏ କଥା କହି ମୁଁ ଶେଷ କରିବି । ଆମର ରାଜନୈତିକ ପରି-ବର୍ତ୍ତନର ଆଶଙ୍କାରେ ଆପଣମାନେ ଆଦୌ ବିଚଳିତ ହୁଅନ୍ତୁ ନାହିଁ । ମନ୍ତ୍ରୀମଣ୍ଡଳ ଯେମିତି ଆସିଛନ୍ତି, ସେମିତି ଚାଲିଯାଇପାରନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କୁ ଆଦେଶ ମାତ୍ରେ ଗାଦି ଛାଡ଼ି ଆସିବାକୁ ପଡ଼ିବ, ଏହି କଥା ଭଲ ଭାବରେ ଜାଣି ମନ୍ତ୍ରୀମଣ୍ଡଳ ଗଢ଼ାଯାଇଥିଲା । ସମୟ ଆସିଲେ ସରକାରୀ ଦପ୍ତରରୁ ସିଧା ଜେଲ୍‌ଖାନାକୁ ଯିବାକୁ ପଡ଼ିପାରେ ବୋଲି ମନ୍ତ୍ରୀମାନେ ଭଲକରି ଜାଣିଛନ୍ତି । ତାହା ହସହସ ବଦନରେ ସେମାନେ ବରଣ କରିବେ ।

ମାତ୍ର ଆପଣମାନଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟ ଓ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ମନ୍ତ୍ରୀମଣ୍ଡଳ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରିବା ଉଚିତ୍ ନୁହେଁ । ଆପଣମାନଙ୍କର କର୍ମ-ଯୋଜନା ଯଦି ସୁଦୃଢ଼ ମୂଳଦୁଆ ଉପରେ ଠିଆରି ହୋଇଥାଏ, ତେବେ ଯେତେ ମନ୍ତ୍ରୀ ଆସନ୍ତୁ ପଛକେ ଓ ଯାଆନ୍ତୁ ଏହା ଅବଶ୍ୟ ସ୍ଥାୟୀ ହୋଇ ରହିବ । ଏହା କେବଳ ଆପଣମାନଙ୍କ ପାଇଁ ନିଜ କାର୍ଯ୍ୟରେ ନିଜର ବିଶ୍ୱାସପ୍ରତି ଅପେକ୍ଷା ରଖେ । ନିଜର ସତ୍ୟ ଓ ଅହିଂସା ନୀତି ଉପରେ ଅଟଳ ବିଶ୍ୱାସ ରହିଥିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କଂଗ୍ରେସ ଓ କଂଗ୍ରେସର କାର୍ଯ୍ୟ ମଧ୍ୟ ସ୍ଥାୟୀ ହୋଇ ରହିବ । ମୁଁ ଅନେକ ସମୟରେ କଂଗ୍ରେସର ତୀବ୍ର ସମାଲୋଚନା କରିଛି, ଏହାର ଦୋଷ ଅପାରଗତାଗୁଡ଼ିକୁ ନିର୍ଦ୍ଦୟ ଭାବରେ ପଦାରେ ପକାଇ ଦେଇଛି; ତଥାପି ମୁଁ ଭଲକରି ଜାଣିଛି ଯେ ସେ ସବୁ ଦୋଷ ତୁଳନାରେ ତାହା ଉପରେ ଆସ୍ଥା ରଖିପାରିବା ଭଳି କଂଗ୍ରେସର ଅଧିକ ଗୁଣ ରହିଛି !

"ସର୍ବୋପରି, ଜାଣି ରଖନ୍ତୁ ଯେ, ଆପଣମାନଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ ଓ ସଙ୍କଳ୍ପ ଉପରେ ହିଁ ସବୁ ନିର୍ଭର କରୁଛି । ଇଚ୍ଛା ବଳବତୀ ଥିଲେ ଆପଣମାନଙ୍କୁ ମାର୍ଗ ଅବଶ୍ୟ ମିଳିଯିବ । ଏହି ଯୋଜନାକୁ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିବାର ଦୃଢ଼ ନିଷ୍ପତ୍ତି ଆଗରେ ଯାବତୀୟ ବାଧା ଓ ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ନିଶ୍ଚୟ ଅପସରିଯିବ । କେବଳ ଜୀବନ୍ତ ବିଶ୍ୱାସ ଲୋଡ଼ା । ହଜାର ହଜାର ଲୋକ ଭଗବାନଙ୍କ ଉପରେ ବିଶ୍ୱାସ କରୁଛନ୍ତି ବୋଲି କହିଥାନ୍ତି; ମାତ୍ର ସାମାନ୍ୟ ସଙ୍କଟ ଆସିଲେ ଯଦି ସେମାନେ ଭୀତତ୍ରସ୍ତ ହୋଇ ପଳାଇବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରନ୍ତି, ତେବେ ସେମାନଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସକୁ ଜୀବନ୍ତ ନ କହି ମୃତ ବା ପ୍ରାଣହୀନ ବୋଲି କହିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଜୀବନ୍ତ ବିଶ୍ୱାସ ରହିଥିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆପଣାର ବିଶ୍ୱାସ ଅନୁସାରେ କାର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ପନ୍ନ କରିବା ଲାଗି ଆବଶ୍ୟକ ଜ୍ଞାନ ଓ ସମ୍ବଳ ଅନାୟାସରେ ଆସିଯାଏ । ଆପଣମାନଙ୍କଠାରେ ଏହିପରି ବିଶ୍ୱାସ ରହିଛି ବୋଲି ଆପଣମାନେ କହୁଛନ୍ତି, ଏଥିରେ ମୁଁ ବଡ଼ ଖୁସିହେଉଛି । ଯଦି ପ୍ରକୃତରେ ତାହାହିଁ ହୋଇଥାଏ, ତେବେ ଏହି ପ୍ରଦେଶ ଅନ୍ୟ ପ୍ରଦେଶମାନଙ୍କୁ ଅବଶ୍ୟ ଏକ ମହାନ୍ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଦେଖାଇ ପାରିବ ।"

—ହରିଜନ, ତା ୨୦-୧୦-୧୯୩୯

୪୫

ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷା : ବ୍ୟାଖ୍ୟା ଓ କ୍ଷେତ୍ର

ମୋ ଜୀବନରେ ଏହି ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷାକାର୍ଯ୍ୟ ଶେଷ କାମ । ଯଦି ଭଗବାନ ଏହାକୁ ପୂରା କରିବାକୁ ଦିଅନ୍ତି, ତାହାହେଲେ ଏହା ଫଳରେ ହିନ୍ଦୁସ୍ଥାନର ଚେହେରା ବଦଳିଯିବ । ଆଜିର ଶିକ୍ଷା ଅକାମୀ ଅଟେ । ସ୍କୁଲ-କଲେଜରେ ପଢ଼ୁଥିବା ପିଲାମାନଙ୍କର ଅକ୍ଷରଜ୍ଞାନ ତ ହୋଇଯାଉଛି; ମାତ୍ର ଜୀବନରେ ଅକ୍ଷରଜ୍ଞାନ ଉପରନ୍ତୁ ଆଉ ଅଧିକା ତ

କିଛି ଦରକାର । ଯଦି ସେହି ଅକ୍ଷରଜ୍ଞାନ ଆମର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଅଙ୍ଗକୁ ଅକର୍ମଣ୍ୟ କରିଦେଲା, ତାହାହେଲେ ମୋର ସେହି ଜ୍ଞାନ ଲୋଡ଼ା ନାହିଁ । ଆମର କମାର, ବଢ଼େଇ, ତେଲି, ରାଜମିସ୍ତ୍ରୀ, ତୁଳାଭିଣାଳି, ସୂତାକଟାଳି ଆଦି ଦରକାର । ସାରାଂଶ ହେଉଛି ଯେ, ସବୁ ପ୍ରକାରର ଶରୀରଶ୍ରମ କରିବା ଲୋକେ ଆବଶ୍ୟକ ଏବଂ ଏ ସମସ୍ତଙ୍କର ମଧ୍ୟ ଅକ୍ଷରଜ୍ଞାନ ଥିବା ଉଚିତ୍ । ଯେଉଁ ଜ୍ଞାନ କେବଳ ମୁଷ୍ଟିମେୟ ଲୋକଙ୍କଠାରେ ଅଛି, ମୋର ସେ ଜ୍ଞାନ କାମରେ ଆସିବ ନାହିଁ । ପ୍ରଶ୍ନ ହେଉଛି, ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଏସବୁ ଜ୍ଞାନ କିପରି ମିଳିବ ? ଏହି ବିଚାରରୁ ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷାର ଜନ୍ମ ହୋଇଛି । ମୁଁ ଯେ କହୁଛି, ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷା ସାତ ବର୍ଷର ପିଲାଠାରୁ ନୁହେଁ, ଉପରନ୍ତୁ ମାତାର ଗର୍ଭରୁ ଆରମ୍ଭ-ହେବା ଉଚିତ୍—ତାହାର ରହସ୍ୟ ବୁଝିନିଅ । ଯଦି ମା ପରିଶ୍ରମୀ, ବ୍ୟବସ୍ଥିତ ଭାବରେ ସବୁ କାମ କରିବାରେ ଅଭ୍ୟସ୍ତ ଓ ସଂଯମୀ, ତେବେ ଏହି ସଂସ୍କାରର ପ୍ରଭାବ ମାତୃ-ଗର୍ଭରୁ ତାହା ଉପରେ ପଡ଼ିବ ।

ତୁମେ ଅଭିମନ୍ୟୁର କଥା ପଢ଼ିଛ ନା ? ତାହାର ରହସ୍ୟ ଯାହା ଏହି ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷାର ରହସ୍ୟ ସେଇଆ । ଅଭିମନ୍ୟୁର ସମସ୍ତ ହିଂସାର ସମସ୍ତ ଥିଲା—ସେ କଥା ଅଲଗା । ଆମକୁ ତ କବିଙ୍କର ମୂଳ କଳ୍ପନା ନେବାକୁ ହେବ, ଶେଷକୁ ଫିଙ୍ଗିଦେବାକୁ ହେବ ।... ....ମୋ ସ୍ୱରାଜ୍ୟର କଳ୍ପନା ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷା ଭିତରେ ଲୁକ୍କାୟିତ ଅଛି । ଯଦି କେବଳ ଇଂରେଜମାନେ ଭାରତବର୍ଷରୁ ଚାଲିଯାନ୍ତି ଏବଂ ଆମେ ଯେମିତି କ ସେମିତି ରହୁଁ, ତେବେ ସେ ସ୍ୱରାଜ୍ୟ ମୋପାଇଁ କେଉଁ କାମର ? ମୋ ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷାର ବ୍ୟବସ୍ଥା ଏହାହିଁ ଯେ, ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷା ପାଇଥିବ, ଯଦି ତାକୁ ଟେବୁଲ ଉପରେ ବସାଇବ, ତେବେ ସେ ଗର୍ବିତ ହେବ ନାହିଁ ଏବଂ ତାକୁ ଝାଡ଼ୁ ଧରାଇଦେଲେ ସେ ଲଜ୍ଜିତ ହେବ ନାହିଁ । ତାହାପାଇଁ ଦୁଇଟିଯାକ କାମ ଏକା ମୂଲ୍ୟର ଅଟେ । ତାହାର ଜୀବନରେ ବୃଥା ମଉଜ୍‌ମଜଲିସର ସ୍ଥାନ ଅଦୌ ନାହିଁ । ତାହାର ଗୋଟିଏ ସୁଦ୍ଧା କାମ ଅନୁପଯୋଗୀ ଓ ଅନୁତ୍ପାଦକ ହେବ ନାହିଁ । ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷାର ଛାତ୍ର ବୋକା ତ ହୋଇ ନ ପାରେ । କାରଣ, ତାହାର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଅଙ୍ଗକୁ କାମ ମିଳିବ, ତାହାର ବୁଦ୍ଧି ଓ ହାତ ଉଭୟ ଏକା ସଙ୍ଗରେ କାମ କରିବ । ଯେତେବେଳେ ଲୋକ ହାତରେ କାମ କରିବ, ସେତେବେଳେ ବେକାରି ଓ ଅନାହାରର ପ୍ରଶ୍ନ ଉଠି ନ ପାରେ । ମୋର ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷା ଓ ଗ୍ରାମୋଦ୍ୟୋଗ ଏକା ଟଙ୍କାର ଦୁଇ ପାଖ ଭଳି । ଯଦି ଏ ଦୁଇଟି ସଫଳ ହେବ, ତେବେ ଖାଣ୍ଟି ସ୍ୱରାଜ ମିଳିବ ।

ଯେତେବେଳେ ମୁଁ ଶିକ୍ଷାକୁ ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ କରିବାର କଥା କହେଁ, ସେତେ-ବେଳେ ସେହି ଶିକ୍ଷା ସ୍ୱାବଲମ୍ବୀ ହେବା ଉଚିତ । ସରକାର ଯଦି ଏତେ ସ୍କୁଲ ଖୋଲିବାକୁ ଚାହେଁ, ତେବେ ସୁଦ୍ଧା ଅଙ୍କ ସେ ସମର୍ଥ ନୁହେଁ । ଅଙ୍କର କଥା ତ ଛାଡ଼ି ଦିଅ; କାରଣ ଆମର ଶିକ୍ଷା ଓ ସ୍ୱାବଲମ୍ବନର ଚିନ୍ତା ଇଂରେଜମାନଙ୍କୁ କାହିଁକି ଲାଗିବ ?

ସ୍ୱରାଜ ସରକାର ମଧ୍ୟ କମିଅ କରିପାରିବ ନାହିଁ । ହଁ, ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷା ଦ୍ୱାରା ଅବଶ୍ୟ ଏ କମିଅ ହୋଇପାରିବ । ଆଜିକାଲିର ଶିକ୍ଷାମନ୍ତ୍ରୀମାନେ କହୁଛନ୍ତି ଯେ, ଶିକ୍ଷାର ଖର୍ଚ୍ଚ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କଠାରୁ ବାହାର କରାଇବା ଉଚିତ୍ ନୁହେଁ, ବାହାରି ପାରିବ ନାହିଁ ମଧ୍ୟ । ମୁଁ କହେଁ, ତେବେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷିତ କରିବାର ବିଚାରକୁ ଭୁଲିଯାଅ । ଗ୍ରାମରେ ସ୍କୁଲ କରାଇବାକୁ ହେଲେ, ଗ୍ରାମବାସୀମାନଙ୍କୁ ଏହି ଖର୍ଚ୍ଚ ବାହାର କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ବର୍ତ୍ତମାନ ସେହି ଖର୍ଚ୍ଚ କିଛି ଊଣା ବାହାରୁଥାଉ ପଛକେ, ମାତ୍ର ପରିଶେଷରେ ଶିକ୍ଷାକୁ ଆମକୁ ସ୍ୱାବଲମ୍ବୀ କରିବାକୁ ହିଁ ପଡ଼ିବ । ସମସ୍ତେ ଏକା କାମ ଶିଖିବେ—ଏ ଅଲଗା କଥା, ଆମର ଗ୍ରାମଗୁଡ଼ିକରେ ତ ଅନେକ ଉଦ୍ୟୋଗ ପଡ଼ିରହିଛି । ଆଜିକାଲି ସେଥିରେ କୌଣସି ଉନ୍ନତି ବା ସଂସ୍କାର କରିବା କାହାରିକୁ ଦିଶୁନାହିଁ । ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷାର ଛାତ୍ର ଚିନ୍ତା କରିବ—ଯଦି ଘଣ୍ଟାକରେ ସେ ସେରେ କପାରୁ ମଞ୍ଜି ବାହାର କରି ଦେଉଛି, ତେବେ ଦୁଇସେର କପା କିପରି (ସେତିକି ସମୟରେ) ଖୁଆଯାଇ ପାରିବ । ତୁମର ଗାଈର ଦୁଧ ବା କ୍ଷୀର କିପରି ବଢ଼ିବ, ତାହା ମଧ୍ୟ ସେ ଚିନ୍ତା କରିବ । ଯଦି ସେ ବିଷୟରୁ ଉତ୍ପାଦନ ବଢ଼ାଇପାରିବ, ତେବେ ତୁମେ ତାକୁ ଗୋଶାଳା ଓ କୃଷିର କାମ କାହିଁକି ନ ଦେବ ? ଏଥିପାଇଁ ମୁଁ କହୁଛି ଯେ, ଆମର ସବୁ କାମକୁ ଗୋଟିକଠାରୁ ଅନ୍ୟଟିକୁ ଅଲଗା କରାଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ଯଦି ଲୋଟାଏ ପାଣି ପାଇଁ ଛାତ୍ର ଅନ୍ୟ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରେ, ତେବେ ସେପରି ଛାତ୍ର ମୋର କି କାମକୁ ଆସିବ ?

—ହିନ୍ଦୀ । "ବାପୂ କି ଛାୟା ମେଁ"—ବଳବନ୍ତ ସିଂହ ।
ପୃଷ୍ଠା ୧୭୦-୧୭୧ । ସମୟ ଅନୁମାନିକ ୧୯୪୦ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ।

୪୭

ତକଲୀ ବନାମ ଖେଳନା

ମାର୍ଚ୍ଚ ତା୧୩ରିଖ ସନ୍ଧ୍ୟା ପାଞ୍ଚଟା ବେଳେ ଖଦୀଯାତ୍ରା ଶେଷହେଲା । ମାତ୍ର ପ୍ରାର୍ଥନା ପରେ କେହି ଥିଲେ ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ଦେବେ ବୋଲି ଗାନ୍ଧୀଜି ଆଗରୁ ସୂଚିତ ଦେଇଥିବାରୁ ସାନ୍ଧ୍ୟ ପ୍ରାର୍ଥନା ପରେ ଅନେକ ବ୍ୟକ୍ତି ରାତିଟା ମଧ୍ୟ ସେହିଠାରେ ରହିଥିଲେ । ଏଠାରେ ଗୋଟିଏ ପ୍ରଶ୍ନ ସହ ଗାନ୍ଧିଜିଙ୍କ ଉତ୍ତରଟି ଦିଆଯାଉଛି ।

ପ୍ରଶ୍ନ—ଆର୍ଥିକ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ, ଅର୍ଥାତ୍ ସ୍ୱାବଲମ୍ବନ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରୁ ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷାରେ ତକଲିକୁ ସ୍ଥାନ ଦିଆଯାଇଛି, ନା ଏହା ପଛରେ ଶିକ୍ଷାଗତ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ରହିଛି ?

ଉତ୍ତର—ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷାରେ ସବୁକଥାକୁ କେବଳ ଗୋଟିଏ ମାତ୍ର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ରଖି ସ୍ଥାନ ଦିଆଯାଇଛି । ତାହା ହେଉଛି ଶିକ୍ଷାଗତ । ଗୋଟିଏ ହସ୍ତୋଦ୍ୟୋଗ ଜରିଆରେ

ପିଲମାନଙ୍କର ଶାରୀରିକ, ମାନସିକ ଓ ନୈତିକ ବିକାଶ କରାଇବା ହେଉଛି ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ । ମୋର ଦୃଢ଼ ମତ ଯେ, ଶିକ୍ଷା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଯେଉଁ ଯୋଜନାକୁ ଅମେ ଯଥାର୍ଥ ବୋଲି ବୁଝୁଛୁଁ ଓ ବୈଜ୍ଞାନିକ ଢଙ୍ଗରେ ଯାହାର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଯାଉଛି, ଅର୍ଥିକ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ମଧ୍ୟ ତାହା ଅବଶ୍ୟ ଯଥାର୍ଥ ଓ ବଳିଷ୍ଠ ବୋଲି ପ୍ରମାଣିତ ହୋଇ ପାରିବ । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ ଆମେ ପିଲ-ମାନଙ୍କୁ ମାଟି କଣ୍ଢେଇ ତିଆରି କରିବାକୁ ଶିଖାଦେବା ଓ ପରେ ସେହି କଣ୍ଢେଇଗୁଡ଼ିକୁ ନଷ୍ଟ କରି ଦିଆଯିବ । ଏଥିରେ ମଧ୍ୟ ମାନସିକ ବିକାଶ ନିଶ୍ଚୟ ହେବ । ମାତ୍ର ଏହାଦ୍ୱାରା ଏକ ମହତ୍ତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ନୈତିକ ଆଦର୍ଶ ଅବହେଳିତ ହେବ । ଏହି ଆଦର୍ଶ ହେଉଛି ଯେ ମନୁଷ୍ୟର ଶ୍ରମକୁ ଓ କୌଣସି ସାମଗ୍ରୀକୁ କେବେହେଲେ ନଷ୍ଟ କରିଦେବା ଉଚିତ ନୁହେଁ ବା ଅନୁତ୍ପାଦକ ଢଙ୍ଗରେ ବ୍ୟବହାର କରିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ଜଣଙ୍କ ଜୀବନର ପ୍ରତ୍ୟେକ ମୁହୂର୍ତ୍ତ ଉପଯୋଗୀ ଭାବରେ ଅତିବାହିତ କରିବାର ଆଦର୍ଶ ଉପରେ ଜୋର୍ ଦେଇ-ପାରିଲେ ତାହା ନାଗରିକତାର ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ଶିକ୍ଷା ହେବ ଏବଂ ଏହି ମନୋଭାବ ଆନୁଷଙ୍ଗିକ ଭାବରେ ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷାକୁ ସ୍ୱାବଲମ୍ବୀ କରାଇବ ।

—ହରିଜନ, ତା ୭।୯।୧୯୪୦

୪୭

ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷାର ପ୍ରୟୋଗ ସୂତାକଟା ଓ ଚରଖା

ହୁବଲି ସୁଦୃଢ଼ ସଘ (Settlement)ର ବିଦ୍ୟାଳୟମାନଙ୍କରେ ସୂତାକଟା କାମର ଏକ ବିବରଣୀ ମୋ ପାଖକୁ ଅଖିଳ ଭାରତ ଚରଖା ସଂଘର ଅନ୍ତର୍ଗତ କର୍ଣ୍ଣାଟକ ଶାଖାର ସେକ୍ରେଟାରୀ ପଠାଇଛନ୍ତି । ନିମ୍ନରେ ତାହା ଉଦ୍ଧୃତ ହେଲ :

"ରେଭରେଣ୍ଡ ଆର୍. ଏନ୍. ଅସର-ଉଇଲ୍‌ସନ ଓ ମିସ୍. ଇ. ଡବଲ୍ୟୁ ବ୍ରିସ୍କୋ ହେଉଛନ୍ତି(Rev. R.N. Usher—Wilson' ଓ Miss E.W. Briscoe) ଯଥାକ୍ରମେ ହୁବଲି ସୁଦୃଢ଼ ସଂଘର ମ୍ୟାନେଜର ଓ ଅନୁମୋଦନ-ପ୍ରାପ୍ତ ବିଦ୍ୟାଳୟ-ଗୁଡ଼ିକର ମହିଳା ସୁପରିଣ୍ଟେଣ୍ଡେଣ୍ଟ୍ ଅଟନ୍ତି । ଆମ ଶାଖା ତରଫରୁ ବିଜାପୁର ଓ ଗଡ଼ାଗ୍ ଶ୍ରମିକ ବସତିକୁ ସେଠାରେ ଥିବା ବେକାର ଲୋକଙ୍କୁ ତୁଳାଭିଡା ଓ ସୂତାକଟା ଶିଖାଇବା ପାଇଁ ଶିକ୍ଷକ ପଠାଯାଇଥିବା ସମ୍ବାଦ ସମ୍ବାଦପତ୍ରରୁ ପଢ଼ି ଉକ୍ତ ଦୁଇଜଣ ସେମାନଙ୍କ ବସତିରେ ଏପରି ପ୍ରୟୋଗକୁ ପରୀକ୍ଷା କରି ଦେଖିବା ବିଷୟରେ ଚିନ୍ତା କରିଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କର ଅତ୍ୟଧିକ ଆଗ୍ରହ ଓ ଉତ୍ସାହ ଯୋଗୁଁ ଆମ ଶାଖା ହୁବଲି ବସତିରେ ଏହି କାମର ଦାୟିତ୍ୱ ହାତକୁ ନେଇଥିଲେ ।

ଅଠରୁ ଷୋଳବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ବିଭିନ୍ନ ବୟସର ତେତିଶ ଜଣ ବାଳକଙ୍କୁ ନେଇ ଚାଲୁଥିବା ସଂଶୋଧନାଳୟରେ ଆମେ ଏହି କାମ କରିଥିଲୁଁ । ଏଠାରେ ଥିବା ପିଲାଙ୍କୁ ସେମାନଙ୍କର ଅଭିଭାବକମାନେ ସ୍ୱୟଂ ଛାଡ଼ିଥିଲେ କିମ୍ବା ପୋଲିସ ଆଣି ରଖିଥିଲେ । ସେ ସମସ୍ତଙ୍କର ତତ୍ତ୍ୱାବଧାନ କରିବା ଦାୟିତ୍ୱ ସୁପରିଣ୍ଟେଣ୍ଡେଣ୍ଟଙ୍କ ହାତରେ ଥାଏ । ଅସାମାଜିକ ଆଚରଣ ବା ମାମୁଲି ଚୌର୍ଯ୍ୟବୃତ୍ତି ସେମାନଙ୍କୁ ସେଠାରେ ରଖାଯିବାର ସାଧାରଣ କାରଣ ଅଟେ । ପିଲାମାନଙ୍କୁ ସତ୍‌ପଥକୁ ଆଣିବା ପରିଚାଳକମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଆଦୌ ସହଜ ନ ଥିଲା । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କେତେକ ପଳାତକଙ୍କୁ ଖୋଜି ଠାବ କରି ମଗେଇ ପୁଣି ଆଣିବାକୁ ପଡ଼ିଥିଲା । ସହରର ଅନ୍ୟ କୌଣସି ପ୍ରାଥମିକ ବା ମାଧ୍ୟମିକ ବିଦ୍ୟାଳୟକୁ ଏହି ପିଲାମାନଙ୍କୁ ପଠାଇବା ସମ୍ଭବ ହେଉ ନ ଥିଲା; କାରଣ ଏମାନେ ପଳାଇଯିବେ ବୋଲି ଆମର ଭୟ ରହିଥିଲା । ସେମାନଙ୍କର ଶରୀର ଓ ମନକୁ କାମରେ ଲଗେଇ ରଖିବା ଲାଗି ସୁହୃତ୍ ସଂଘର କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷମାନେ କୌଣସି ଉପଯୋଗୀ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ସ୍ଥିର କରିପାରି ନ ଥିଲେ ।

“ଅଖିଳ ଭାରତ ଚରଖା ସଂଘ ତରଫରୁ ପଠାଯାଇଥିବା ଶିକ୍ଷକ ସାଢେ ତିନି ମାସ ସକାଶେ ସେହି ବାଳକମାନଙ୍କୁ ସୂତାକଟା ଶିଖାଇଥିଲେ । ଆନ୍ଧ୍ର-ପଦ୍ଧତି ଅନୁସାରେ କପା ବାଛିବା, ଭିଣିବା, ସୂତାକାଟିବା ପ୍ରଭୃତି କାର୍ଯ୍ୟ କରାଯାଉଥିଲା । ଚଉଦରୁ ଷୋଳ ବର୍ଷ ବୟସର ବଡ଼ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ତାଲିମ ଦେବା ସକାଶେ ବଛା ଯାଇଥିଲା । ବର୍ତ୍ତମାନ ପ୍ରତ୍ୟେକ ପିଲା ଦିନକୁ ୨୫ରୁ ୩୦ ନମ୍ବରର ୧୨୦୦ରୁ ୧୫୦୦ ଗଜ ସୂତା କାଟିପାରୁଛନ୍ତି । ସଂଶୋଧନାଳୟର ପରିଚାଳକଙ୍କ ଠାରୁ ମୁଁ ଜାଣିବାକୁ ପାଇଛି ଯେ, କିଛି ପାରିଶ୍ରମିକ ନେଇ ନିୟମିତ କାର୍ଯ୍ୟକରିବା ପରେ ଏହି ବାଳକମାନଙ୍କର ଆଚାର-ବ୍ୟବହାରରେ ଅନେକ ଉନ୍ନତି ଘଟିଛି । କୁମାରୀ ବି ସକୋଙ୍କ ପତ୍ର ଏହାର ପ୍ରମାଣ ପାଇଁ ମୁଁ ଏଥି ସହିତ ପଠାଇ ଦେଉଛି ।”

ମହିଳା ସୁପରିଣ୍ଟେଣ୍ଡେଣ୍ଟ କୁମାରୀ ବି ସକୋଙ୍କ ଚିଠି—

“ଆମ ସ୍ୱୀକୃତି-ପ୍ରାପ୍ତ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଚାଲୁଥିବା ସୂତାକଟା ବିଷୟରେ ଆପଣଙ୍କ ପାଖକୁ ଏକ ବିବରଣୀ ପଠାଇବା ଲାଗି ଅଖିଳ ଭାରତ ଚରଖା ସଂଘ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଇଛନ୍ତି ।

(୧) ତା ୧୫।୧।୪୦ ଠାରୁ ଆମର ଏଠାରେ ଏହି ସୂତାକଟା ଆରମ୍ଭ ହୋଇଛି ।

(୨) ପିଲାମାନଙ୍କର ବୟସ ଚଉଦରୁ ଷୋଳବର୍ଷ ଭିତରେ । ସୂତାକାଟିବାରେ ସେମାନେ କେତେ ଯେ ଆନନ୍ଦ ଅନୁଭବ କରୁଛନ୍ତି, ତାହା ଲକ୍ଷ୍ୟକରି ଆମେ ସମସ୍ତେ ଆଚମ୍ଭିତ ହୋଇ ପଡ଼ିଛୁଁ ।

(୩) ଆଗରୁ ସେମାନେ ନିକମ୍ମା ହୋଇ ବସି ରହୁଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ କୌଣସି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ କାର୍ଯ୍ୟ ନ ଥିଲା । ଅର୍ଥାଭାବରୁ ଆମେ କୌଣସି ପ୍ରକାର ଉଦ୍ୟୋଗ

ଚଲାଇ ପାରୁନଥିଲେ । ବର୍ତ୍ତମାନ ସେମାନେ ବଡ଼ ଖୁସିରେ ଅଛନ୍ତି । କର୍ମରତ ଥାଇ ସେମାନଙ୍କର ସମସ୍ତ କଟିଯାଉଛି ଓ ସେମାନେ ଆଉ କୁଆଡ଼େ ପଳାଇବାକୁ ମନକରୁ ନାହାନ୍ତି ।

(୪) ବର୍ତ୍ତମାନ ସେମାନଙ୍କର ଜଣପିଛା ଦୈନିକ ଆୟ ଦୁଇଅଣାରୁ ଦୁଇଅଣା ଦୁଇପାହୁଲ୍ୟା ଏ* ହେଉଛି । ଦିନକୁ ପାଞ୍ଚଘଣ୍ଟା ସୂତାକାଟି ସେମାନେ ଏହା ଉପାର୍ଜ୍ଜନ କରୁଛନ୍ତି । ସୂତାକଟା ଆରମ୍ଭ କରିବା ପୂର୍ବରୁ ସେମାନଙ୍କୁ ଏଥିଲାଗି ଯେଉଁ ଆଗତୁରା ପଇସା ଦିଆଯାଇଥିଲା, ବର୍ତ୍ତମାନ ସେମାନେ ସେହି ପଇସାକୁ ପରିଶୋଧ କରୁଛନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କୁ ଅଳ୍ପ କିଛି ହାତଖର୍ଚ୍ଚ ଦିଆଯାଉଛି ଓ ଅବଶିଷ୍ଟ ଅର୍ଥକୁ ସେମାନଙ୍କ ନାମରେ ଜମାକରି ଦିଆଯାଉଛି, ଯେପରିକି ଏଠାରୁ ବାହାରି ସଂସାରରେ ପ୍ରବେଶ କଲାବେଳେ ସେମାନଙ୍କ ପାଖରେ କିଛି ଅର୍ଥ ମହଜୁଦ୍ ରହିଥିବ । ବାଳକ ସଂଶୋଧନାଳୟରେ ଏହି କାର୍ଯ୍ୟର ସଫଳତା ଦେଖି ଆମେ ଏହି ସପ୍ତାହଠାରୁ ବାଳିକା ସଂଶୋଧନାଳୟରେ ଥିବା ବଡ଼ ବଡ଼ ବାଳିକାଙ୍କ ଭିତରେ ମଧ୍ୟ ଚରଖ ଚଲାଇବାକୁ ଯାଉଛୁଁ । ଏହି ସମ୍ବାଦଟିରେ ଆପଣ ଆଗ୍ରହ ପ୍ରକାଶ କରିବେ ବୋଲି ବୁଝି ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ ପାଖକୁ ଏହି ଚିଠି ଲେଖୁଛି ଓ ସୂତା କାଟୁଥିବା ସମୟର ବାଳକମାନଙ୍କର ଗୋଟିଏ ଫଟୋ ମଧ୍ୟ ଏଥି ସହିତ ପଠାଉଛି, ସେମାନେ ଖୁବ୍ ଖୁସି ଦେଖାଯାଉଛନ୍ତି, ତାହା ଆପଣ ନିଶ୍ଚୟ ସ୍ୱୀକାର କରିବେ ।"

ସୂତାକଟାର ଗମ୍ଭୀର ପ୍ରଭାବକୁ ଦୃଢ଼ୀଭୂତ କରିବାପାଇଁ ଉଲ୍ଲିଖିତ ପ୍ରମାଣପତ୍ରରେ ଯଥେଷ୍ଟ ପ୍ରମାଣ ରହିଛି । ମୁଁ ଆଶାକରୁଛି ଯେ, କୁମାରୀ ବ୍ରୁସ୍କୋ ତାଙ୍କ ପ୍ରୟୋଗର ପ୍ରଗତି ବିବରଣୀ ମୋ' ପାଖକୁ ନିୟମିତ ପଠାଇବେ ।

—ହରିଜନ, ତା ୪-୮-୧୯୪୦

୪୮
ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷା

ହିନ୍ଦୁସ୍ଥାନୀ ତାଲିମୀ ସଙ୍ଘଙ୍କର ମାର୍ଗ-ଦର୍ଶନରେ ଓଡ଼ିଶାରେ କଂଗ୍ରେସ ମନ୍ତ୍ରୀମଣ୍ଡଳ ୧୯୩୯ ମସିହାରେ ଗାନ୍ଧୀଜୀଙ୍କର ପରିକଳ୍ପନାନୁସାରେ ଓ୍ୱାର୍ଦ୍ଧା ଶିକ୍ଷାପଦ୍ଧତିର ପ୍ରୟୋଗ କଟକ ଜିଲାର ବରି ଅଞ୍ଚଳରେ ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ । ସ୍ୱର୍ଗତ ଗୋପବନ୍ଧୁ ଚୌଧୁରୀଙ୍କର ଅଧ୍ୟକ୍ଷତାରେ ଗଠିତ ପ୍ରାଦେଶିକ ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷାବୋର୍ଡ଼ଙ୍କର ତତ୍ତ୍ୱାବଧାନରେ ଏହି ପ୍ରୟୋଗକୁ ପ୍ରାୟ ୧ ବର୍ଷ ୯ ମାସ ଓଡ଼ିଶା ସରକାର ଚଲାଇବା ପରେ ହଠାତ୍ ବନ୍ଦ କରିଦେଲେ । ମାତ୍ର ଉତ୍ସାହୀ ଗ୍ରାମବାସୀମାନେ ଓ କେତେକ ଶିକ୍ଷକ ଏହି ପ୍ରୟୋଗକୁ

---

* ଦୁଇଅଣା ହେଉଛି ବର୍ତ୍ତମାନର ୧୨ ପଇସା ଓ ଦୁଇଅଣା ଦୁଇପାହୁଲ୍ୟା ୧୩ ପଇସା ।

ଆର୍ଯ୍ୟନାୟକମ୍ ହରିହର ଦାସଙ୍କ ଅଧ୍ୟକ୍ଷତାରେ ଗଠିତ ବେସରକାରୀ ଉତ୍କଳ ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷା ପରିଷଦର ପରିଚାଳନାରେ ଅବ୍ୟାହତ ରହିଥିଲେ । ଏହି ପ୍ରଚେଷ୍ଟାକୁ ଆଶୀର୍ବାଦ କରି ଗାନ୍ଧୀଜୀ ଶ୍ରୀମତୀ ରମାଦେବୀଙ୍କୁ ଯେଉଁ ପତ୍ର ଲେଖିଥିଲେ, ତାହାର ଫଟୋଷ୍ଟାଟ ନକଲ ଦିଆଯାଇଛି ।

ଶ୍ରୀମତୀ ରମାଦେବୀଙ୍କୁ ବାପୁଜୀଙ୍କର ପତ୍ରର ଅନୁବାଦ

ସେବାଗ୍ରାମ

୧୪-୬-୪୧ ଭାୟା ଓ୍ୱାର୍ଦ୍ଧା । (ମଧ୍ୟପ୍ରଦେଶ)

ଚି. ରମା—ତୁମର ପତ୍ର ପଢ଼ି ମୁଁ ତ ବହୁତ ଖୁସୀ ହେଲି । ଯେଉଁ ଶିକ୍ଷକମାନେ ନିଷ୍ପତ୍ତି କରିଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କୁ ଧନ୍ୟବାଦ । ମୋର ଆଶା ଯେ, ଅନ୍ୟ ଶିକ୍ଷକମାନେ ମଧ୍ୟ ଏହିପରି ତ୍ୟାଗ କରିବେ ଏବଂ ନିଜର ବିଦ୍ୟାଳୟ ଛାଡ଼ିବେ ନାହିଁ । ଗ୍ରାମବାସୀମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଧନ୍ୟବାଦ । ଯଦି ଏ କାମ ସଫଳ ହୁଏ, ତେବେ ବଡ଼ସେବା ହେବ । *

ବାପୁର ଆଶୀର୍ବାଦ

ଶ୍ରୀ ରମା ଦେବୀ ଚୌଧୁରୀ
ସେବାଘର
ପୋ. ଅ.—ବଖ୍ରୀ କଟକ, ଜିଲ୍ଲା—କଟକ

୪୯

ମରୁଦ୍ୟାନ

ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷାକୁ ଯଥେଷ୍ଟ ବିଚାର ଓ ବିଶ୍ଳେଷଣ କରିବା ପୂର୍ବରୁ ସରକାରୀ ଅଫିସରମାନଙ୍କର ବିରୁଦ୍ଧ ସମାଲୋଚନାରୂପକ ମରୁଭୂମି ଭିତରେ ବିହାରର ମାନ୍ୟବର ଲାଟଙ୍କ ପରାମର୍ଶଦାତା ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଇ. ଆର. ଜେ. ଆର. କଜନ୍ସଙ୍କ ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷାର ସମର୍ଥନସୂଚକ ବିବରଣୀଟି ମରୁଦ୍ୟାନ ଭଳି ହୋଇଛି । ହିନ୍ଦୁସ୍ତାନୀ ତାଲିମୀ ସଂଘର ସମ୍ପାଦକ ଶ୍ରୀ ଅର୍ଯ୍ୟନାୟକମ୍‌ଙ୍କ ପାଖକୁ ଏହି ବିବରଣୀଟି ଆସିଛି :

"ଘୋର ବର୍ଷା ହେବା ଫଳରେ ମୌଳିକ-ବିଦ୍ୟାଳୟ ପରିଦର୍ଶନପାଇଁ ଥିବା ମୋର ଗସ୍ତନିର୍ଘଣ୍ଟର ବ୍ୟତିକ୍ରମ ଘଟିଲା । ଏହାସତ୍ତ୍ୱେ ମୋଟ ସତେଇଶଟି ଭିତରୁ ଅଠର ଗୋଟି ବିଦ୍ୟାଳୟର ଶିକ୍ଷକ ଓ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କୁ ମୁଁ ଭେଟିପାରିଛି । ଏଥିଭିତରୁ ଛଅଗୋଟି ବୃନ୍ଦାବନ-ରାମପୁର ଅଞ୍ଚଳରେ ଓ ବାରଟି ଚୌବେଟୋଲି-ପାରୁକିଆ ଅଞ୍ଚଳରେ ଅବସ୍ଥିତ । ଯାହା ଦେଖିଲି, ସେଥିରେ ମୋର ଆଗ୍ରହ ଓ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଅତିମାତ୍ରାରେ ବୃଦ୍ଧି

* ଚି ରମା = ଚିରଂଜୀବୀ ରମା

ପାଇଲି । ଅବଶ୍ୟ ସାତ ବର୍ଷର ପାଠ ଶେଷ ନ ହେବାଯାଏ ଏହି ପ୍ରୟୋଗର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ମୂଲ୍ୟାଙ୍କନ କରି ପାରିବା ନାହିଁ; ମାତ୍ର ଏହି ବିଦ୍ୟାଳୟଗୁଡ଼ିକର ପରିଷ୍କାର-ପରିଚ୍ଛନ୍ନତା, ପିଲାମାନଙ୍କର ବୁଦ୍ଧିମତ୍ତା ଓ କାମ ଭିତରେ ସୁସ୍ପଷ୍ଟ ପ୍ରସନ୍ନ ଭାବ ଦେଖି ମୁଁ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇଛି । ଆମେ ଠିକ୍ ବାଟରେ ଆଗେଇ ଚାଲିଛୁଁ ବୋଲି ମୋର ଦୃଢ଼ ବିଶ୍ୱାସ ହୋଇଛି । ଚଉଦ ବର୍ଷର ଯେଉଁ ପିଲାମାନେ ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ଶେଷକରି ଏହି ବିଦ୍ୟାଳୟରୁ ବାହାରିବେ, ସେମାନେ ସାଧାରଣ ବିଦ୍ୟାଳୟରୁ ବାହାରିଥିବା ସେହି ବୟସର ପିଲାଙ୍କ ତୁଳନାରେ ନ୍ୟୂନ ହେବେ ନାହିଁ ।

"ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଉତ୍ସାହ-ବ୍ୟଞ୍ଜକ ଦିଗ ଯାହା ଉପରେ ମୁଁ ଖୁବ୍ ଗୁରୁତ୍ୱ ଆରୋପ କରୁଛି, ତାହା ଏହି ଯେ, ଏହି ବିଦ୍ୟାଳୟମାନ ଗ୍ରାମବାସୀଙ୍କ ସଦିଚ୍ଛା ଓ ଶ୍ରଦ୍ଧା-ଭାଜନ ହେବାରେ ସଫଳତା ହାସଲ କରିପାରିଛି । ଯେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏହି ଅବସ୍ଥା ଅକ୍ଷୁଣ୍ଣ ରହିଥିବ, ସେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସଫଳତା ହାସଲ କରିବାରେ ଏହି ପଦ୍ଧତି କଦାପି ଅକୃତକାର୍ଯ୍ୟ ହେବ ନାହିଁ । ବିଦ୍ୟାଳୟ ସକାଶେ ଏକ ଚମତ୍କାର ଖେଳ ପଡ଼ିଆ ଯୋଗାଇ ଦେଇ, ବିଦ୍ୟାଳୟକୁ ରାସ୍ତା ତିଆରି କରିଦେଇ, ମୋ ଜାଣିବାରେ ଏକ ବୃହତ୍ତମ ବାଳଚର ଦଳ ପାଇଁ ଆବଶ୍ୟକ ସାମଗ୍ରୀମାନ ଯୋଗାଇ ଦେଇ ଓ ସର୍ବୋପରି ଗାଁର ସବୁ ପିଲା ପ୍ରତ୍ୟହ ନିଶ୍ଚୟ ଗାଆଁ ପାଠଶାଳାକୁ ପଢ଼ିବାକୁ ଯିବେ ବୋଲି ନିୟମ କରି ଚୌବେ-ଟୋଲର ଗ୍ରାମବାସୀଗଣ ଯେଉଁ ସାମାଜିକ ଚେତନାର ପରିଚୟ ଦେଇଛନ୍ତି; ତାହା ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ପ୍ରଶଂସାର୍ହ ଏବଂ ଏଥିରେ ମୋର ଆଉ କୌଣସି ସଂଶୟ ନାହିଁ ଯେ, ମୁଁ ପରିଦର୍ଶନ କରି ପାରି ନ ଥିବା ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବିଦ୍ୟାଳୟଗୁଡ଼ିକରେ ମଧ୍ୟ ଏହିପରି ସାମୂହିକ ଆଗ୍ରହର ପ୍ରମାଣ ଅବଶ୍ୟ ମିଳିପାରିବ । ମୋର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଶ୍ୱାସହେଉଛି ଯେ, ଗ୍ରାମବାସୀଗଣ ସେମାନଙ୍କ ଉଦ୍ୟମର ଫଳ ଅବଶ୍ୟ ପାଇବେ ଓ ସାଧାରଣ ଅର୍ଥରେ ଆମେ ଯାହାକୁ ଶିକ୍ଷାବୋଲି କହୁଥାଉଁ, ଭବିଷ୍ୟତରେ ଗାଁ ପାଠଶାଳାର ପିଲାମାନେ ତାହା ପାଇବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ମାନସିକ ବିଚକ୍ଷଣତା, ହସ୍ତକର୍ମ-କୁଶଳତା, ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ଓ ସ୍ୱଚ୍ଛତା ପ୍ରଭୃତି ଗୁଣ ମଧ୍ୟ ଅର୍ଜନ କରିପାରିବେ । ଏହା ଫଳରେ ଭବିଷ୍ୟତରେ ଗାଁଗୁଡ଼ିକ ଅପେକ୍ଷାକୃତ ଅଧିକ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ଓ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟସମ୍ପନ୍ନ ଓ ଜ୍ଞାନାଲୋକରେ ଅଧିକ ଆଲୋକିତ ସ୍ଥାନ ହୋଇ ପାରିବ । —ହରିଜନ, ତା ୨୨।୨।୧୯୪୨

୪୦
ବହିପଢ଼ା ବନାମ ଧନ୍ଦା

ଶ୍ରୀ ନରହରି ପରୀଖ ଲେଖିଛନ୍ତି : *

"ଆମର ଖଦୀ ବିଦ୍ୟାଳୟ ତଥା ଅନ୍ୟ ବିଦ୍ୟାଳୟମାନଙ୍କରେ ବହି ପଢ଼ା ଉପରେ ଅଧିକ ଗୁରୁତ୍ୱ ଆରୋପ କରିବା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅନ୍ୟାୟ । କେତେ ଘଣ୍ଟା ଧନ୍ଦାପାଇଁ

* ସ୍ୱର୍ଗତ ପରୀଖ ମହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ଜଣେ ବିଶିଷ୍ଟ ଅନୁରକ୍ତ ସହକର୍ମୀ ଥିଲେ ।

ଓ ଆଜି କେତେ ଘଣ୍ଟା ପାଠପଢ଼ା ପାଇଁ ରଖାଯାଇଛି; କିନ୍ତୁ କେବଳ ବହି ପଢ଼ାରୁ ଜ୍ଞାନ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇପାରେ, ଏହିପରି ବିଶ୍ବାସ ଥିବା ଦେଖାଯାଉଛି । ମାତ୍ର ବହିପଢ଼ା ଅପେକ୍ଷା ଧନ୍ଦା ଜରିଆରେ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କର ଅଧିକ ମାନସିକ ବିକାଶ ସମ୍ଭବ ହୋଇପାରିବ ବୋଲି ମୁଁ ବିଚାରୁଛି । ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ଆପଣଙ୍କର ମତାମତ ଜାଣିପାରିଲେ ମୁଁ କୃତଜ୍ଞ ହେବି ।”

ଲେଖକଙ୍କର ଅଭିଯୋଗ ଯଥାର୍ଥ । ପୁସ୍ତକଗତ ପାଠ ଦ୍ୱାରା ସବୁବେଳେ ବୁଦ୍ଧି ପ୍ରସାରିତ ହୋଇ ନ ଥାଏ, ମୂଳତଃ ଏହା ଏକ ପଇଁଠେଇ ମନେ ରଖିବା କଥା । ଅନ୍ୟ ଯେ କୌଣସି ଛବି ପରି ପଢ଼ିଥିବା ଅକ୍ଷରଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟ ମସ୍ତିଷ୍କ ଉପରେ ଆଙ୍କି ହୋଇ ରହିଥାଏ । ମାତ୍ର ପୁସ୍ତକଗତ ତାଲିମ କହିଲେ ତାହା ପଠନରୁ କିଛି ଅଧିକ ବିଷୟକୁ ମଧ୍ୟ ବୁଝାଏ । ଧନ୍ଦା ବେଳକୁ ମଧ୍ୟ ଠିକ୍ ସେହି କଥା ସତ୍ୟ । ଧନ୍ଦା-ଜ୍ଞାନ କେବଳ ଧନ୍ଦା ଭିତରେ ସୀମାବଦ୍ଧ ହୋଇ ରହେ ନାହିଁ । ଧନ୍ଦାର ବିଜ୍ଞାନ ମଧ୍ୟ ଏହା ଭିତରକୁ ଆସିଯାଏ । ସେତେବେଳେ ହାଇସ୍କୁଲ୍ ଓ କଲେଜ ତୁଳନାରେ ଏହାଦ୍ୱାରା ବୁଦ୍ଧିର ବିକାଶ ଅଧିକ ଓ ଦ୍ରୁତତର ଗତିରେ ହୋଇଥାଏ । ତେଣୁ ଧନ୍ଦାକୁ ନ୍ୟୂନ ବିଚାର ବିଦ୍ୟାଳୟର ପାଠ୍ୟକ୍ରମରେ ଗୌଣ ସ୍ଥାନ ଦେବା ଅତ୍ୟନ୍ତ ପରିତାପର ବିଷୟ । ଏପରି ହେବା ଦ୍ୱାରା ବୁଦ୍ଧିର ସଂପ୍ରସାରଣ ପାଇଁ ଧନ୍ଦାର ମୂଲ୍ୟ ଓ ସ୍ଥାନ ନ୍ୟୂନ ବୋଲି ଛାତ୍ରମାନେ ଭାବିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରନ୍ତି । କେବଳ ପୁସ୍ତକଗତ ଶିକ୍ଷାରେ ଦୃଷ୍ଟିଶକ୍ତି ନଷ୍ଟ ହୁଏ ଏବଂ ଚିନ୍ତାଶକ୍ତି ଓ ମୌଳିକତା ମଧ୍ୟ ଖର୍ବ ହୋଇଯାଏ । ମାତ୍ର ଧନ୍ଦା ଓ ତତ୍‌ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ବିଜ୍ଞାନ ଜାଣିବାରେ ଏପରି କୌଣସି ଭୟ ନ ଥାଏ । ଏଥିରେ ମଧ୍ୟ ପୁସ୍ତକ ଅଧ୍ୟୟନର ସ୍ଥାନ ଅଛି । ମାତ୍ର ଏହି ଅଧ୍ୟୟନ ଧନ୍ଦା ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ହୋଇଥିବାରୁ ବୁଦ୍ଧିକୁ କାମରେ ଲଗାଇବାକୁ ପଡ଼େ । ମୌଳିକ ତାଲିମ କହିଲେ ମୁଁ ଏହାହିଁ ବୁଝେଁ । ଏହା ନିରାଟ ସତ୍ୟ ହୋଇଥିବାରୁ ସମୟକ୍ରମେ ଯଥାସ୍ଥାନ ଲାଭ କରିପାରିବ । ମାତ୍ର ସେହି ସମୟ ଆସିବା ଯାଏ ଆମେ ବହିପାଠ ଓ ଧନ୍ଦାକାମ ଭିତରେ କୌଣସି ପାର୍ଥକ୍ୟର ବିଚାର କରିବା ନାହିଁ । ଧନ୍ଦାକାମ ଅନ୍ୟ ବିଷୟ ଭଳି ଶିକ୍ଷାର ଏକ ଅବିଚ୍ଛେଦ୍ୟ ଅଙ୍ଗ ରୂପେ ସମାନ ଆସନ ପାଇବ । ଅନ୍ତତଃ ଜାତୀୟ ବିଦ୍ୟାଳୟମାନଙ୍କରେ ଏହି ସୁସ୍ପଷ୍ଟ ସତ୍ୟଟି ସ୍ୱୀକୃତ ହେବା ଆବଶ୍ୟକ ଅଟେ ।

—ହରିଜନ, ତା ୫-୪-୧୯୪୬

୫୧

ହସ୍ତଶିଳ୍ପ ମାଧ୍ୟମରେ ଶିକ୍ଷା

ଶ୍ରୀମତୀ ଆଶା ଦେବୀ ନିମ୍ନଲିଖିତ ଉତ୍ସାହୋଦ୍ଦୀପକ ହିସାବ ପଠାଇଛନ୍ତି ।

“ବିହାର ପ୍ରଦେଶର ଚମ୍ପାରଣ ଜିଲ୍ଲା ଅନ୍ତର୍ଗତ ବେଟିଆ ଥାନାର କ୍ଷୁଦ୍ର ସଘନ ଅଞ୍ଚଳରେ ଅବସ୍ଥିତ ୨୭ ଗୋଟି ମୌଳିକ ବିଦ୍ୟାଳୟର ତିନି ବର୍ଷର କାମ ୧୯୪୬

ମସିହା ଏପ୍ରିଲ ମାସରେ ଶେଷ ହେଲା । ୧୯୪୧-୪୨ ମସିହାର କାର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ପ୍ରଥମ ତିନୋଟି ସୋପାନର ଯେଉଁ ଆର୍ଥିକ ହିସାବ ଫର୍ଦ୍ଦ ବାହାର କରାଯାଇଛି, ତାହାକୁ ଅଧ୍ୟୟନ କଲେ, ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷା କର୍ମୀମାନେ ନିଶ୍ଚୟ ଖୁବ୍ ଉତ୍ସାହିତ ହେବେ । ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷାର ମାସିକ ମୁଖପତ୍ର 'ନୟୀ ତାଲିମ'ରେ ଏହି ହିସାବ ଫର୍ଦ୍ଦଟି ଅଧିକ ବିସ୍ତୃତ ଭାବରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇବ । ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷାର ପ୍ରଗତି ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଆଗ୍ରହୀ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ ଲାଗି ଏଠାରେ ଏକ ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ସାରାଂଶ ଦିଆଯାଉଛି । ୨୭ଟି ଯାକ ସ୍କୁଲର ହାରାହାରି ଛାତ୍ରୋପସ୍ଥାନ : ପ୍ରଥମ ସୋପାନରେ ୭୦ % ଦ୍ୱିତୀୟ ସୋପାନରେ ୭୬ % ଓ ତୃତୀୟ ସୋପାନରେ ୭୯% । ହାରାହାରି ଜଣପିଛା ଆୟ ହେଉଛି, ପ୍ରଥମ ସୋପାନରେ ଏଗାର ଅଣା, ଦ୍ୱିତୀୟ ସୋପାନରେ ଟ୨।୨ପାଇ, ତୃତୀୟ ସୋପାନରେ ଟ୬।୧ପାଇ । ହାରାହାରି ଉପସ୍ଥାନ ହିସାବରେ ଶ୍ରେଣୀଓ୍ୱାରି ଆୟ—ପ୍ରଥମ ସୋପାନର ମୋଟ ୩୯୦ ପିଲ ୧୦୨୬୪ ଘଣ୍ଟା କାମକରି ସର୍ବମୋଟ ଆୟ କରିଛନ୍ତି ଟ୨୬୭୨୬ ପାଇ, ଦ୍ୱିତୀୟ ସୋପାନର ୩୫୬ ପିଲ ୧୪୦୮୨ ଘଣ୍ଟା କାମ କରି ଟ୮୦୪୷/୮ ପାଇ ଓ ତୃତୀୟ ସୋପାନର ୩୧୯ଜଣ ପିଲ ୧୪୩୬୨ ଘଣ୍ଟା କାମ କରି ଟ୧୯୩୫୷୮୧୧ ପାଇ ରୋଜଗାର କରିଛନ୍ତି । ଜଣେ ପିଲ ରୋଜଗାର କରିଥିବା ହାରାହାରି ସର୍ବୋଚ୍ଚ ଅର୍ଥ ପରିମାଣ ହେଉଛି, ତୃତୀୟ ସୋପାନର ଟ୧୫୷, ଦ୍ୱିତୀୟ ସୋପାନରେ ଟ୭୮ ଓ ପ୍ରଥମ ସୋପାନରେ ଟ୨୪୮ ୧ ପାଇ । ଚରଖାର ସର୍ବୋଚ୍ଚ ହାରାହାରି ଗତି ହେଉଛି ତୃତୀୟ ସୋପାନରେ: ଘଣ୍ଟାକୁ ୪୮୦ ଘେରା ଓ ଦ୍ୱିତୀୟ ସୋପାନରେ ୩୫୦ ଘେରା । ତକଲିର ସର୍ବୋଚ୍ଚ ହାରାହାରି ଗତି ହେଉଛି—ତୃତୀୟ ସୋପାନରେ ଘଣ୍ଟାକୁ ୨୮୧ ଘେରା, ଦ୍ୱିତୀୟ ସୋପାନରେ ୨୪୨ ଘେରା ଓ ପ୍ରଥମ ସୋପାନରେ ୧୬୪ ଘେରା ।"

ସ୍ୱ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଯଥେଷ୍ଟ ମହତ୍ତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଥିଲେହେଁ କେବଳ ଉତ୍ପାଦନ ଓ ରୋଜଗାର ଦେଖାଇବା ଲାଗି ଏଠାରେ ଏହି ହିସାବକୁ ଅଦୌ ଦିଆଯାଇ ନାହିଁ । ଆଲେଖ୍ୟରେ ଉତ୍ପାଦନ ଓ ଉପାର୍ଜନକୁ କେବଳ ଦ୍ୱିତୀୟ ସ୍ଥାନ ଦିଆଯାଇଛି । ପିଲମାନଙ୍କୁ ପାଠ ଶିକ୍ଷା ଦେବାର ସାଧନ ରୂପେ ହସ୍ତଶିଳ୍ପର ଶିକ୍ଷାଗତ ମୂଲ୍ୟ କେତେ, ତାହା ଦେଖାଇବା ପାଇଁ ଏହି ହିସାବ ଦିଆଗଲା । ଏହା ଅତି ସ୍ପଷ୍ଟ କଥା ଯେ ଉଦ୍ୟମ, ଯତ୍ନ ଓ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବିଷୟ ପ୍ରତି ଉପଯୁକ୍ତ ଧ୍ୟାନ ବ୍ୟତୀତ ଏହି କାର୍ଯ୍ୟ କଦାପି ସମ୍ଭବ ହୋଇପାରି ନ ଥାନ୍ତା ।

—ହରିଜନ, ତା ୨୧।୬।୧୯୪୨

— — —

୫୭

ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷାର ବ୍ୟାଖ୍ୟା

ଯଦ୍ୟପି ଆମେ କେତେ ବର୍ଷ ହେଲା ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷା କାର୍ଯ୍ୟ କରି ଆସୁଅଛୁଁ, ତଥାପି ତାହାର ସ୍ଥିତିକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟକରି କୁହାଯାଇପାରେ ଯେ, ଆମେ ସ୍ଥଳଭାଗ ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ଏକ ଜଳାଶୟ ମଧ୍ୟରେ ଆମର ନୌକା ଚଳାଉଛୁଁ । ମାତ୍ର ଏବେ ଆମେ ତୁଳନାତ୍ମକ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଏହି ସ୍ଥଳଭାଗ ପରିବେଷ୍ଟିତ ସୁରକ୍ଷିତ ଜଳାଶୟକୁ ପରିତ୍ୟାଗ କରି ଆମର ନୌକାକୁ ଉନ୍ମୁକ୍ତ ସାଗରରେ ଭସାଇବା ଆବଶ୍ୟକ । ଆମର ଆଗରେ ଅଜଣା ସମୁଦ୍ରର ଲହରୀ ଉଠିଛି ଏବଂ ଏକ ମାତ୍ର ଧ୍ରୁବତାରା ଆମର ପଥ-ପ୍ରଦର୍ଶକ । ଏହି ଧ୍ରୁବତାରା ହେଉଛି "ଗ୍ରାମୋଦ୍ୟୋଗ" । ଆମର କାର୍ଯ୍ୟର ପରିଧି ସାତ ବର୍ଷରୁ ଚଉଦ ବର୍ଷର ବାଳକ ବାଳିକାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସୀମିତ ନୁହେଁ । ଏହା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଜୀବନ ମଧ୍ୟରେ ଗର୍ଭାଧାନଠାରୁ ମୃତ୍ୟୁ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପରିବ୍ୟାପ୍ତ । ଏହାର ଅର୍ଥ ହେଉଛି, ଆମ କାର୍ଯ୍ୟ ଅତ୍ୟଧିକ ପରିମାଣରେ ବଢ଼ିଯିବ; ମାତ୍ର କର୍ମୀ ସେହି ସେତିକି ହିଁ ରହିବେ । କିନ୍ତୁ ଆମେ ସେତିକି ଚିନ୍ତା କରିବା ଅନାବଶ୍ୟକ । ଆମର ପଥପ୍ରଦର୍ଶକ ଓ ସାଥି ସତ୍ୟ ଅଟେ ଏବଂ ତାହା ହିଁ ଈଶ୍ୱର । ସେ ଆମକୁ ଧୋକା ଦେବ ନାହିଁ ବା ଦଗା ଦେବ ନାହିଁ । ମାତ୍ର ସତ୍ୟ ସେତିକିବେଳେ ଆମର ଏକମାତ୍ର ସହାୟ ହେବ, ଯେତେବେଳେ ଆମେ ଅନ୍ୟ ପ୍ରତ୍ୟେକକୁ ଛାଡ଼ି ସତ୍ୟର ପଣତ ଧରିବୁଁ । ଏଥିରେ ଦମ୍ଭ, ତିରସ୍କାର, ଅଭିମାନ, ଆସକ୍ତି ଓ କ୍ରୋଧର ସ୍ଥାନ ନାହିଁ । ଆମକୁ କୃଷକର ଶିକ୍ଷକ ହେବାକୁ ପଡ଼ିବ । ମୋର କହିବାର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ହେଉଛି, ଠିକ୍ ଖାଣ୍ଟି ଅର୍ଥରେ ଆମେ ତାଙ୍କର ସେବକ ହେବୁଁ । ଏହି ସେବାର ଫଳ ଯଦି କିଛି ମିଳେ, ତେବେ ତାହା ଆମକୁ ବାହାରୁ ମିଳିବନାହିଁ; ମାତ୍ର ଆମର ଅନ୍ତରରୁ ମିଳିବ । ଆମେ କୌଣସି ମାନବିକ ସାହାଯ୍ୟ ପାଇଲୁ କି ନାହିଁ—ଏଥିରେ ଆମ କାର୍ଯ୍ୟରେ କୌଣସି ଫରକ ହେବନାହିଁ । ବାହାର ଆର୍ଥିକସାହାଯ୍ୟ ଉପରେ ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷା ନିର୍ଭର କରେନାହିଁ । ଏହା ତ ସ୍ୱୟଂସ୍ୱାବଲମ୍ବୀ । ସମାଲୋଚନାକାରୀ ଯାହା ଖୁସି କହିପାରନ୍ତି; ମାତ୍ର ମୋର ତ ମତ ଯେ ଖାଣ୍ଟି ଶିକ୍ଷାକୁ ସ୍ୱାବଲମ୍ବୀ ହେବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଏଥିରେ ଲଜ୍ଜିତ ହେବାର କାରଣ ନାହିଁ । ଏହା ଗୋଟିଏ ନୂଆ ଜିନିଷ ହୋଇପାରେ । ଯଦି ଆମେ ଆମର ଲକ୍ଷ୍ୟକୁ ସାର୍ଥକ କରିପାରୁଁ ଏବଂ ଦେଖାଇଦେଇପାରୁଁ ଯେ, ମସ୍ତିଷ୍କର ପ୍ରକୃତ ବିକାଶ ପାଇଁ ଆମର ପଦ୍ଧତି ହିଁ ଏକମାତ୍ର ଉପାୟ ଅଟେ, ତାହାହେଲେ ଆଜି ଯେଉଁମାନେ ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷାକୁ ବିଦ୍ରୂପ କରୁଛନ୍ତି, ସେମାନେ ତାହାର ସମର୍ଥକ ହୋଇଯିବେ ଏବଂ ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷାକୁ ସାର୍ବଜନୀନ ମାନ୍ୟତା ମିଳିଯିବ । ଆଜି ଆମର ସାତ ଲକ୍ଷ ଗ୍ରାମ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଦରିଦ୍ରତାର ପ୍ରତୀକ ଅଟେ, ଯେଉଁକି ସେତେବେଳେ ବାସ୍ତବିକ

ଅର୍ଥରେ ସୁଖୀ ହୋଇପିବେ । ଏ ସୁଖ-ସମୃଦ୍ଧି ବାହାରୁ ଆସିବ ନାହିଁ । ପ୍ରତ୍ୟେକ କୃଷକର ପରିଶ୍ରମ ଫଳରେ ଏହା ଗ୍ରାମରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇ ବିକଶିତ ହେବ । ଏହା କେବଳ ସ୍ୱପ୍ନ ହେଉ ବା ବ୍ୟାବହାରିକ ସତ୍ୟ ହେଉ, ଏହାହିଁ ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷାର ଲକ୍ଷ୍ୟ ଅଟେ । ଏହାଠାରୁ ସେ ଲକ୍ଷ୍ୟ କିଛି ଊଣା ନୁହେଁ । ପରମାତ୍ମାଙ୍କଠାରେ ମୋର ପ୍ରାର୍ଥନା ଯେ, ସେହି ଲକ୍ଷ୍ୟଲାଭରେ ସେ ଆମର ସହାୟ ହୁଅନ୍ତୁ ।

× × ×

— ମୂଳ ଇଂରାଜୀରୁ । ମହାତ୍ମା, ଷଷ୍ଠ ଖଣ୍ଡ, ପୃଷ୍ଠା ୩୭୨-୩୭୩ ।
ହିନ୍ଦୁସ୍ତାନୀ ତାଲିମୀ ସଂଘର ସମ୍ମିଳନୀରେ ସେବାଗ୍ରାମଠାରେ
ପ୍ରଦତ୍ତ ଭାଷଣର ଅଂଶ ତା ୧୧-୧-୧୯୪୫

୪୩

ପୂର୍ବ ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷାର ରୂପରେଖ

ଆମର ଯତ୍ନ ଏପରି ହେବା ଉଚିତ ଯେ, ସବୁ ଶିଶୁଙ୍କୁ ଆମେ ଟାଣିଆଣିପାରିବୁ । ଯେଉଁମାନେ ଆମ ପାଖକୁ ଆସୁନାହାନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କପାଇଁ ଆମେ ହିଁ ଦୋଷୀ ଅଟୁ । ଏହି ଶିଶୁମାନଙ୍କୁ ଆକର୍ଷଣ କରିବା ପାଇଁ ଆମକୁ ବହୁତ କିଛି କରିବାକୁ ପଡିବ । ଯେତେ ପିଲା ଆମ ପାଖରେ ଅଛନ୍ତି, ସେ ସମସ୍ତେ ଆମର ହିଁ ସନ୍ତାନ—ଏହା ବୁଝି କାର୍ଯ୍ୟ କରିବୁ । ସେମାନେ ମୋଟା ତଗଡ଼ା ହୋଇଯାନ୍ତୁ, ସେମାନଙ୍କର ମନ ସଚେତନ ହେଉ, ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସାଧାରଣ ଶିଷ୍ଟାଚାର, ସଭ୍ୟ ଢଙ୍ଗ ଆସିଯାଉ— ଏତିକି ହୋଇଗଲେ ଆମର କାମ ହେଲା ବୋଲି ଆମେ ମାନିପାରୁଁ । ମୁଁ ମାନିବାକୁ ରାଜି ନୁହେଁ ଯେ ପିଲାମାନେ ଭଙ୍ଗାରୁଜାକୁ ଭଲ ପା'ନ୍ତି । ମୁଁ ବହୁତ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷା ଦେଇଛି; କାହାରିକୁ କୋଳାହଳ କରିବାକୁ, ଦୁଷ୍ଟ ହେବାକୁ ଦେଇ ନାହିଁ । ଯଦି ପିଲାମାନେ ମୋ ହାତରେ ରହିବେ, ତେବେ ମୁଁ ସେମାନଙ୍କୁ ଏପରି ତାଲିମ ଦେବି ଯେ, ପିଲାଦିନୁ ସେମାନେ ଯେପରି ଗଣ୍ଡଗୋଳ ନ କରନ୍ତି ଏବଂ (କୌଣସି ଜିନିଷ) ଧ୍ୱଂସ କରିବାକୁ ନ ଶିଖନ୍ତି ଏବଂ ସେମାନେ ଯାହା କିଛି କରନ୍ତି, ସୃଜନାତ୍ମକ କରନ୍ତି ଏବଂ ସେଥିରେ କଳା ଫୁଟାନ୍ତି ।

ଶିଶୁ ଜନ୍ମରୁ ଭଲ ବା ମନ୍ଦ ହୁଅନ୍ତି—ମୁଁ ଏହା ସ୍ୱୀକାର କରେ ନାହିଁ । ଆମେ ତ ତାକୁ ଠିକ୍ ଢଙ୍ଗରେ ଗଢିବୁ । ଏଥିରୁ ଜଣାଗଲା ଯେ, ଶିଶୁ ମାତୃଗର୍ଭରେ ରହିବାଠାରୁ ତାହାର ଶିକ୍ଷା ଆରମ୍ଭ ହୋଇଯାଏ । ଏହି କାରଣରୁ ହିଁ ପ୍ରୌଢ଼ଶିକ୍ଷାର ଆବଶ୍ୟକତା ରହିଛି । ପ୍ରୌଢଙ୍କର ସଂସ୍କାରର ପ୍ରଭାବ ଶିଶୁ ଉପରେ ପଡ଼େ । ଶିଶୁର ସଂସ୍କାର ସେହିଠାରୁ ଆରମ୍ଭ ହୁଏ । ଶିଶୁର ହାତଗୋଡ଼ ସବୁବେଳେ ଅସ୍ଥିର ହେଉଥାଏ ଏବଂ ସବୁ ସମୟରେ ସେ କିଛି ନା କିଛି କରୁଥାଏ । ସେ କଅଣ କରୁଛି ତାହା ସେ

ଜାଣିପାରେ ନାହିଁ । ମାତ୍ର ତାହାର ପ୍ରତ୍ୟେକ କାର୍ଯ୍ୟ ଗଠନମୂଳକ ହୁଏ, ଧ୍ୱଂସମୂଳକ ନୁହେ ।

ଯଦି ଦୁଇ ବା ଅଢ଼େଇ ବର୍ଷର ଶିଶୁ ମୋ ହାତକୁ ଆସେ ଏବଂ ମୋ ନିର୍ଦ୍ଦେଶାନୁସାରେ ସେ ନିଜର ହାତଗୋଡ଼କୁ କାମରେ ଲଗାଏ, ତେବେ ସେ କେତେ ଦୂର ଯାଇପାରିବ, ମୁଁ ତାହାର ସୀମା ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିପାରିବି ନାହିଁ । ତାକୁ ମାଡ଼-ଗୁଣ୍ଠ ଦେଇ ନୁହେଁ, ସ୍ନେହରେ ଶିଖାଇବାକୁ ପଡ଼ିବ ।

ମୋର ଶିକ୍ଷାଦାନର ପଦ୍ଧତି ହେବ—ପହିଲେ ରଙ୍ଗଗୁଡ଼ିକର ପରିଚୟ କରାଇ ଚିତ୍ରରୁ ଆରମ୍ଭ କରିବି । ଅକ୍ଷର ମଧ୍ୟ ଚିତ୍ର । କେହି ଶୁଆର, କେହି ସୂତାର, କେହି ଅକ୍ଷରର ଚିତ୍ର ଅଙ୍କିବ । ଏହିରୂପେ ପ୍ରତ୍ୟେକର ଚିତ୍ର ଅଲଗା ହେବ । ଲେଖା ଚିତ୍ରରୁ ଆରମ୍ଭ ହେବ । ୧, ୨, ଅଲଫ୍, ବେ, ଅ, ଆଦି ଚିତ୍ରର ରୂପରୁ ଶିଖାଇବାକୁ ହେବ । ଚିତ୍ର ରୂପରୁ ଯେବେ ପିଲମାନେ ଅକ୍ଷର ଶିଖିବେ, ତେବେ ସେମାନଙ୍କୁ ଅଲଗା ଭାବରେ ଆଉ ଅକ୍ଷର ଶିଖାଇବାର ଆବଶ୍ୟକତା ପଡ଼ିବ ନାହିଁ । ପ୍ରଥମେ ଅ ବା ୧ର ଚିତ୍ର ଲିଖିବେ । ଯେତେବେଳେ ସବୁ ଅକ୍ଷର ଚିତ୍ରମୟ ହୋଇଯିବ, ତେବେ ଯାଇ ଅକ୍ଷରଗୁଡ଼ିକର ଜ୍ଞାନ ସେମାନଙ୍କୁ ହୋଇଯିବ । "ଥ୍ରୀ ଆର୍‌ସ୍" (3 R's—ପଠନ, ଲିଖନ ଓ ଗଣିତ) ପରେ ଯାଇ ଆସିବ । ପହିଲେ ପିଲା ପଢ଼ି ଶିଖିବ, ପରେ ଚିତ୍ର-ରୂପରେ ଲିଖନ ଶିକ୍ଷା ହୋଇଯିବ । ଜେଲ୍‌ରେ ଥିବାବେଳେ ମୁଁ ଗୋଟିଏ ପ୍ରାଥମିକ ପାଠ (Primary Reader) ଲେଖିଥିଲି । ଜଣା ନାହିଁ, ତାହା କେଉଁଠି ହଜିଗଲା । ଏହି ରୂପେ ପିଲାର ବୁଦ୍ଧି କ୍ରମେ ବଢ଼ୁଥିବ, ହାତ ବି ଚାଲୁଥିବ, ଗୋଡ଼ ମଧ୍ୟ ଚାଲୁଥିବ ଏବଂ ସେ ଖେଳୁ ଖେଳୁ ସବୁ ଶିଖିଯାଉଥିବ ।

କାମ ଓ ଖେଳ ଦୁଇଟି(ଅଲଗା)ବିଭାଗ ନୁହେଁ । ଯଦି ଶିଶୁ ଆଗକୁ ବଢ଼ୁଥିବ, ତେବେ ତାହାର ଜୀବନ ଖେଳ ବା କାର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ ଯାଉଥିବ । କେତେ ଘଣ୍ଟା ଖେଳ ଓ କେତେ ଘଣ୍ଟା କାମ—ଏପରି ଅଲଗା ବିଭାଜନ ମୋ ପାଖରେ ନାହିଁ । ମୁଁ ପିଲାଦିନୁଁ ଏହିପରି ଚାଲିଛି । ଏବେ ଖେଳର ସମୟ ଆସିଗଲା—ମୋର ଏପରି କେବେ ମନେ ପଡ଼ୁ ନାହିଁ । ମୋ ପାଇଁ ଶିକ୍ଷା ମଧ୍ୟ ଖେଳ ଥିଲା । ବାର ବର୍ଷ (ବୟସ) ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏହିପରି ଚାଲିଲା । ମୁଁ ବର୍ତ୍ତମାନ ଚେଷ୍ଟା କରୁଛି ଯେ, ଦୁଇଟି ଯାକ ଲିପି ଏକା ସଙ୍ଗେ ଶିଖିନିଏଁ । ପିଲାଙ୍କୁ ଦୁଇ ବର୍ଷ ନ ହେଉଣୁ ମୁଁ ଏହା ଶିଖାଇଦେବି । ମୋ ପାଇଁ ଏ କାମ କଠିନ ବୋଧ ହେଉଛି; ମାତ୍ର ପିଲାଙ୍କ ପାଇଁ ଏହା ଅତି ସହଜ । ପିଲାମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଏସବୁ ଖେଳ ହେବ ଏବଂ ସେମାନେ କ୍ରମେ କ୍ରମେ ଅଗ୍ରସର ହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଏସବୁକୁ ଖେଳ ବିଚାରୁଥିବେ । ମୋ ପାଇଁ ତ ଖାଣ୍ଟି ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷା ସେଇଆ, ଯାହା ପିଲାମାନେ ଖେଳୁଁ ଖେଳୁଁ ଶିଖନ୍ତି । ଆଜି ବିଦେଶୀ ଭାଷା ଶିଖିବାରେ ଯେତେ ସମୟ ଦିଆଯାଉଛି, ସେହି ସମୟ ଭିତରେ ଦଶଟା ଲିପି ପିଲାମାନେ ଶିଖିପାରନ୍ତେ ।

ଏଠାରେ ଏହା ମନେ ରଖିବାକୁ ହେବ ଯେ, ସରକାରୀ ସ୍କୁଲପାଇଁ ବାତାବରଣ ସୃଷ୍ଟି କରିବାକୁ ସରକାରକୁ ପଡ଼ିଥିଲା । କ୍ଷମତା (ହାତରେ) ଥାଇ ସୁଦ୍ଧା ଅସୁବିଧାର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବାକୁ ପଡ଼ିଥିଲା । ଆମକୁ ମଧ୍ୟ ବାତାବରଣ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବାକୁ ହେବ । ଏହା ହିଁ ପୁନରୁଦ୍ଧାର । ଆମର ଯେଉଁସବୁ ଉତ୍ତମ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ଲୁପ୍ତ ହୋଇଯାଉଛି, ସେଗୁଡ଼ିକୁ ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷା ଦ୍ୱାରା ପୁନର୍ବାର ପ୍ରସାରିତ କରିବାକୁ ହେବ । ଏ ପ୍ରକାରର କାମ କରିବା ଆମ ପକ୍ଷରେ ସହଜ ହେବା ଉଚିତ । ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆମେ ଗାଁରେ ଖାଣ୍ଟି ଦୃଷ୍ଟିରେ ପ୍ରକୃତରେ ପ୍ରବେଶ କରିପାରି ନାହୁଁ । ଏଥିପାଇଁ ଏ କାମ ଆମକୁ ସହଜ ଜଣାଯାଉ ନାହିଁ । ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷାରେ ଏପରି ଶକ୍ତିଅଛି, ଯାହା ଗ୍ରାମର ଅଭ୍ୟୁଦୟ-କାର୍ଯ୍ୟ ବଡ଼ ଚମତ୍କାର ଭାବରେ ପୂରା କରିଦେବ ।

ଯଦି ବାଳକ ବାଳିକା ଶୈଶବରୁ ଆମ ହାତକୁ ଆସନ୍ତି ଏବଂ ସାତ ବର୍ଷ ବା ଅଧିକ କାଳ ଆମେ ସେମାନଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷା ଦେଉଁ ଏବଂ ତେବେ ସୁଦ୍ଧା ସେମାନଙ୍କ ଭିତରେ ସ୍ୱାବଲମ୍ବନ-ଶକ୍ତି ସଞ୍ଚାରିତ ନ ହୁଏ, ତେବେ ଆମକୁ ସ୍ୱୀକାର କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ଯେ, ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷାର ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅର୍ଥ ଆମେ ବୁଝିନାହୁଁ । ଆମେ ଯେଉଁ ଆଧୁନିକ ଶିକ୍ଷା ପାଇଅଛୁଁ, ତାହାର ପ୍ରଭାବରେ ଆମ ମନରେ ଦ୍ୱିଧା ବା ସନ୍ଦେହ ହେଉଛି ଯେ, ଶିକ୍ଷା କେବେହେଁ ସ୍ୱାବଲମ୍ବୀ ହୋଇ ନ ପାରେ । ମୋର ଦୃଢ଼ ବିଶ୍ୱାସ ଯେ ଯଦି ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷା ଦ୍ୱାରା ଆମେ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ସ୍ୱାବଲମ୍ବୀ କରାଇ ନ ପାରୁ, ତେବେ ଶିକ୍ଷକମାନେ ତାହା ବୁଝିନାହାନ୍ତି । ମୋ ବିଚାରରେ ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷାର ଯେତେ ଲକ୍ଷଣ ଅଛି, ସେସବୁ ଭିତରେ ସ୍ୱାବଲମ୍ବନ ଏକ ପ୍ରଧାନ ଲକ୍ଷଣ ବା ଅଙ୍ଗ । ଯଦି ଏ କଥା ସାନ ପିଲା ପକ୍ଷରେ ସତ୍ୟ ବୋଲି ଆମେ ଗ୍ରହଣ କରିବୁଁ, ତେବେ ପ୍ରୌଢ଼-ଶିକ୍ଷା ତ ସ୍ୱାବଲମ୍ବୀ ନିଶ୍ଚୟ ହେବ । ଯଦି ପ୍ରୌଢ଼-ଶିକ୍ଷା କଠିନ କାର୍ଯ୍ୟ ବୋଲି କେହି କହନ୍ତି, ତେବେ ତାହା ଭୁଚ୍ଛା ମୁକ୍ତି ମାତ୍ର । ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଯେପରି ପ୍ରାରମ୍ଭରୁ ପଠନ, ଲିଖନ ଓ ଗଣିତ ଶିଖାଇବାର ମୁଁ ବିରୋଧୀ ଅଟେ—ଏ କଥା ଯେପରି କେହି ଭୁଲିଯିବା ଅନୁଚିତ, ସେହିପରି ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷାରେ ଆରମ୍ଭରୁ (ଗ୍ରାମବାସୀମାନଙ୍କର ଓ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କର) ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ସହଯୋଗକୁ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଲଗାଇବାକୁ ଯେପରି କେହି ଭୁଲି ନ ଯାନ୍ତି । ଯେ ସହଯୋଗର ପୂରା ଅର୍ଥ ବୁଝନ୍ତି, ତାଙ୍କ ମନରେ ସ୍ୱାବଲମ୍ବନ ବିଷୟରେ ସନ୍ଦେହ ଉଠି ନ ପାରେ ।

—ସେବାଗ୍ରାମରେ ଅଧ୍ୟାପକମାନଙ୍କୁ ପ୍ରଦତ୍ତ ଭାଷଣର ଅଂଶ ।
ତା ୧୭-୨-୧୯୪୭ । ହରିଜନ ସେବକ, ତା ୧୭-୩-୧୯୪୭

— — —

ମନ୍ତ୍ରୀ ସମ୍ମିଳନୀର ପ୍ରଶ୍ନ-ପେଡ଼ *

ପ୍ରଶ୍ନ— ସ୍ୱାବଲମ୍ବନ ଭିତ୍ତିକୁ ବାଦ୍ ଦେଇ ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷା ଚାଲିପାରିବ କି ?

ଉତ୍ତର— ଆପଣମାନେ ପ୍ରୟୋଗ କରି ଦେଖିପାରନ୍ତି । ମାତ୍ର ଏହି ବିଷୟରେ ମୋର ପରାମର୍ଶ ଚାହିଁଲେ, ମୁଁ କହିବି ଯେ ସେପରି ହେଲେ ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷାକୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ପାଶୋରି ଦେବା ବରଂ ଅଧିକ ଭଲ ହେବ । ସ୍ୱାବଲମ୍ବନ ଏକ ସ୍ୱତଃସିଦ୍ଧ ସର୍ତ୍ତ ନୁହେଁ, ମାତ୍ର ମୋ ମତରେ ଏହାଦ୍ୱାରା ହିଁ ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷାର ଅସଲ ପରୀକ୍ଷା ହେବ । ଏହାର ଅର୍ଥ ନୁହେଁ ଯେ ଆରମ୍ଭରୁ ହିଁ ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷା ସ୍ୱାବଲମ୍ବୀ ହେବ । ମାତ୍ର ଏହି ଯୋଜନାର ଅନ୍ତର୍ଗତ ସାତବର୍ଷର ଫଳାଫଳ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବିଚାର କଲେ, ବିଦ୍ୟାଳୟର ବ୍ୟୟ ଓ ଆୟ ପରସ୍ପର ସମାନ ହେବା ଉଚିତ । ନଚେତ୍, ପ୍ରମାଣ ମିଳିବ ଯେ ତାଲିମ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିବା ପରେ ମଧ୍ୟ ଏହାର ଛାତ୍ରମାନେ ଜୀବନ ଲାଗି ପ୍ରସ୍ତୁତ ଓ ଯୋଗ୍ୟ ହୋଇ ପାରିଲେ ନାହିଁ । ଏହି ଅବସ୍ଥା ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷାକୁ ଅସ୍ୱୀକାର କରିବା ସଙ୍ଗେ ସମାନ । ସ୍ୱାବଲମ୍ବନହୀନ ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷା ନିର୍ଜୀବ ଶରୀର ତୁଲ୍ୟ ।

ପ୍ରଶ୍ନ— କୌଣସି ଏକ ମୌଳିକ ଧନ୍ଦା ମାଧ୍ୟମରେ ଶିକ୍ଷା ଦେବା ନୀତିକୁ ଆମେ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲୁଁ । ମାତ୍ର ସାଧାରଣତଃ ଦେଖାଯାଉଛି ଯେ, ମୁସଲମାନମାନେ ଚରଖାର ବିରୋଧ କରୁଛନ୍ତି । ଦେଶର ଯେଉଁସବୁ ଅଞ୍ଚଳରେ କପାଚାଷ ହେଉଛି, ସେଠି ହୁଏତ ଆପଣଙ୍କର ସୂତାକଟା ଉପରେ ଜୋର ଦେବା ଯୁକ୍ତିଯୁକ୍ତ ହୋଇପାରେ । ମାତ୍ର କପାଚାଷ ହେଉ ନ ଥିବା ଅଞ୍ଚଳମାନଙ୍କରେ ଏହା ଆଦୌ ଉପଯୁକ୍ତ ନୁହେଁ, ଏଥିରେ ଆପଣ ଏକମତ ନୁହନ୍ତି କି ? ସେଠାରେ ଏହା ସ୍ଥାନରେ କୃଷି ବା ସେହିପରି ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଧନ୍ଦା ଚାଲିବା ଉଚିତ ହେବ ନାହିଁ କି ?

ଉତ୍ତର— ଏହା ଏକ ଅତି ପୁରୁଣା ପ୍ରଶ୍ନ । ଶିକ୍ଷାର ମାଧ୍ୟମ ରୂପେ ରହିବାକୁ ହେଲେ ଯେକୌଣସି ଧନ୍ଦାକୁ ସାର୍ବଜନୀନତାର କଷଟିରେ ଉତ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ହେବାକୁ ପଡ଼ିବ । ୧୯୦୮ ମସିହା ବେଳକୁ ମୁଁ ଏହି ସିଦ୍ଧାନ୍ତରେ ଆସି ପହଞ୍ଚି ସାରିଥିଲି ଯେ, ଭାରତବର୍ଷକୁ ସ୍ୱାଧୀନ ଓ ଆତ୍ମନିର୍ଭରଶୀଳ ହେବାକୁ ହେଲେ, ପ୍ରତ୍ୟେକ ଘରେ ଚରଖା ଚଳାଇବାକୁ ହିଁ ପଡ଼ିବ । ଫୁଟେ କପା ଉତ୍ପାଦନ ନ କରି

* ପୁନାସ୍ଥିତ 'କାଉନ୍‌ସିଲ୍ ହଲ'ରେ ୧୯୪୭ ମସିହା ଜୁଲାଇ ୨୯ ଓ ୩୦ ତାରିଖରେ ଶ୍ରୀ ବି. ଜି. ଖେରଙ୍କ ସଭାପତିତ୍ୱରେ ଏକ ମନ୍ତ୍ରୀସମ୍ମିଳନୀ ଅନୁଷ୍ଠିତ ହୋଇଥିଲା । ଘଣ୍ଟାଧିକ କାଳ ପାଇଁ ଗାନ୍ଧୀଜୀ ଉକ୍ତ ସମ୍ମିଳନୀରେ ଯୋଗ ଦେଇଥିଲେ ।

ସୁଦ୍ଧା ଇଂଲଣ୍ଡ ପରି ଗୋଟିଏ ଦେଶ ଯଦି ଭାରତବର୍ଷ ଓ ସମସ୍ତ ପୃଥିବୀକୁ ବସ୍ତ୍ର ରପ୍ତାନି କରିପାରୁଛି, ତେବେ ଆବଶ୍ୟକ ପରିମାଣ କପାକୁ ଏକ ପଡ଼ୋଶୀ ପ୍ରଦେଶ ବା ଜିଲ୍ଲାରୁ ଆଣିବାକୁ ପଡ଼ିବ ବୋଲି ଆମେ କାହିଁକି ଆମ ଘରେ ସୂତାକଟା ଚଲାଇ ନ ପାରିବା, ସେ କଥା ମୁଁ ଆଦୌ ବୁଝି ପାରୁନାହିଁ । ପ୍ରକୃତରେ ଦେଖିବାକୁ ଗଲେ ଭାରତବର୍ଷରେ ଏପରି କୌଣସି ଅଞ୍ଚଳ ନାହିଁ, ଯେଉଁଠାରେ କି କେବେହେଲେ କପାଚାଷ ହୋଇ ପାରିବ ନାହିଁ । କେବଳ କପା ଅଞ୍ଚଳରେ କପାର ଚାଷକୁ ସୀମାବଦ୍ଧ କରି ରଖିବାର ଅସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ନୀତି ଅବଲମ୍ବନ ହେଲା ଚାଲିଅଛି । ଭାରତର ଦରିଦ୍ର ଟିକସ-ଦାତା ଓ ସୂତା କଟାଳୀମାନଙ୍କର ବହୁ କ୍ଷତି ସାଧନ କରି ବସ୍ତ୍ରଶିଳ୍ପର ନ୍ୟସ୍ତସ୍ୱାର୍ଥ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ଏ ପରିସ୍ଥିତି ଜୋର କରି ଦେଶ ଉପରେ ଲଦିଛନ୍ତି । ଆଜି ମଧ୍ୟ ଭାରତର ଚାରିଆଡ଼େ ଆମେ ଦେବକପାର ଗଛ ଦେଖିବାକୁ ପାଇବା । ଏ ପ୍ରକାର ଯୁକ୍ତି ଦ୍ୱାରା ଆମର ଅଭିକ୍ରମ, ଉଦ୍ୟମଶୀଳତା ଓ ପ୍ରାକୃତିକ ସମ୍ପଦର ପ୍ରାଚୁର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରତି ଅନାସ୍ଥା ପ୍ରକଟ କରାଯାଉଅଛି । କୌଣସି କଞ୍ଚାମାଲର ଆମଦାନୀକୁ ଏକ ଅଲଂଘ୍ୟ ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ମନେକଲେ ସବୁପ୍ରକାର ଉତ୍ପାଦନ କାର୍ଯ୍ୟ ବନ୍ଦ ହୋଇଯିବ ।

ପୁଣି ଯେତେବେଳେ ଜଣେ ମଣିଷ ନିଜ ଲୁଗା ନିଜେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ନକଲେ ଲଙ୍ଗଳା ହେବାକୁ ପଡ଼େ, ସେତେବେଳେ ତାକୁ ସେଥିପାଇଁ କ୍ଷମ କରାଇବା ସ୍ୱତଃ ଏକ ଶିକ୍ଷା । ସୂତାକଟାର ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକ୍ରିୟାକୁ ବୁଦ୍ଧି ସହକାରେ ଅନୁସରଣ କଲେ ଅନେକ ଶିକ୍ଷଣୀୟ ବିଷୟ ମିଳିପାରିବ । ବସ୍ତୁତଃ ଏଥିରୁ ମଣିଷକୁ ଯେପରି ଆବଶ୍ୟକ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଶିକ୍ଷା ମିଳିଥାଏ, ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଧନ୍ଦା ଏଦ୍ୱାରା ସେପରି ସମତୁଲ୍ୟ ନୁହେଁ । ମୁସଲମାନ-ମାନଙ୍କର ସଂଶୟ ଦୂର କରିବାକୁ ସମ୍ଭବତଃ ଆମେ ବର୍ତ୍ତମାନ ସମର୍ଥ ହୋଇପାରିବୁ ନାହିଁ; କାରଣ ସେମାନେ ଏକ ଭ୍ରମ ଭିତରେ ପଡ଼ିଯାଇଛନ୍ତି । ଭ୍ରମରେ ପଡ଼ିଥିବା ମଣିଷକୁ ସେହି ଭ୍ରମହିଁ ଏକ ମାତ୍ର ସତ୍ୟ ବୋଲି ପ୍ରତୀତ ହୋଇଥାଏ । କିନ୍ତୁ ଆମର ବିଶ୍ୱାସ ଯଦି ନିର୍ମଳ ଓ ଦୃଢ଼ ହୋଇଥାଏ ଏବଂ ଆମେ ଯଦି ଆମ ପଦ୍ଧତିର ସଫଳତା ପ୍ରମାଣ କରି ଦେଖାଇ ଦେଇପାରୁଁ, ତେବେ ସେମାନେ ଦିନେ ନା ଦିନେ ଆମ ପାଖକୁ ଆସିବେ ଏବଂ ଆମଠାରୁ ଏହି ସଫଳତାର ବାଟ ଜାଣିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରିବେ । ମୁସଲିମ୍‌ଲିଗ ବା ଅନ୍ୟ ଯେକୌଣସି ମୁସଲିମ୍ ସଂଗଠନ ଦରିଦ୍ରତମ ମୁସଲିମ୍ ଜନତାର ଯାହା ଉପକାର କରିଛି, ଚରଖା ଯେ ତାହାଠାରୁ ଯଥେଷ୍ଟ ଅଧିକ କରିଛି, ସେମାନେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଏ କଥା ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିଥିବା ମୋର ମନେ ହେଉ ନାହିଁ । ବଙ୍ଗପ୍ରଦେଶର ଅଧିକାଂଶ ବୁଣାଳୀ ହେଉଛନ୍ତି ମୁସଲମାନ । ସୂତା କାଟୁଥିବା ମୁସଲିମ୍ ସ୍ତ୍ରୀଲୋକ ଓ ମୁସଲମାନ ଲୁଗା ବୁଣାଳୀମାନଙ୍କର ନୈପୁଣ୍ୟ ଓ କୌଶଳ ସକାଶେ ଢାକା ନଗର

ବସ୍ତ୍ର-ଉଦ୍ୟୋଗ ପାଇଁ ବିଶ୍ୱ ବିଖ୍ୟାତ ହୋଇ ପାରିଥିଲା, ଏ କଥା ମଧ୍ୟ ଭୁଲିଯିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ ।

ମହାରାଷ୍ଟ୍ରବେଲକୁ ମଧ୍ୟ ଠିକ୍ ସେହି କଥା । ଆପଣା କର୍ତ୍ତବ୍ୟରେ ମନୋନିବେଶ କରିବା ହିଁ ଏହି ଭ୍ରମ-ବ୍ୟାଧିର ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ଔଷଧ । କାଳସ୍ରୋତରେ ଆଉସବୁ ଭାସିଯିବ, କେବଳ ସତ୍ୟହିଁ ବର୍ତ୍ତି ରହିବ । ତେଣୁ ସମସ୍ତେ ମୋତେ ଏକାକୀ ଛାଡ଼ିଗଲେ ସୁଦ୍ଧା ମୁଁ ତଥାପି ସତ୍ୟର ଧ୍ୱଜା ଧରି ଚାଲିବି । ମୋର କଥା ଅଜି ଅରଣ୍ୟରୋଦନ ହୋଇପାରେ; ମାତ୍ର ଏହା ଯଦି ସତ୍ୟର ସନ୍ଦେଶ ହୋଇଥିବ ତେବେ ଅନ୍ୟସବୁ ସ୍ୱର ଯେତେବେଳେ ନୀରବ ହୋଇଯିବ, ଏହା ନିଶ୍ଚୟ ସମସ୍ତଙ୍କ କାନରେ ପ୍ରତିଧ୍ୱନିତ ହେବ ।

"ନୟୀ ତାଲିମ ପାଇଁ ଉପଯୁକ୍ତ ଶିକ୍ଷକ ବାହାର କରିବାକୁ ସମୟ ଲାଗିବ । ସେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିଦ୍ୟାଳୟମାନଙ୍କରେ ଦିଆଯାଉଥିବା ଶିକ୍ଷାର ଉନ୍ନତି ବିଧାନ କରିବାଲାଗି କଅଣ କରାଯାଇ ପାରିବ ?" ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଅବିନାଶୀଲିଙ୍ଗମ୍ ଚେଟିଆର୍ ଇଂରାଜୀରେ ଏହି ପ୍ରଶ୍ନ କହିଥିଲେ ।

ଏଥିପାଇଁ ଟିକିଏ ବ୍ୟଙ୍ଗ ପ୍ରକାଶ କରି ଗାନ୍ଧୀଜୀ ସମସ୍ତଙ୍କର ହାସ୍ୟରୋଳ ଭିତରେ ତାଙ୍କୁ ସୂଚନା ଦେଇଥିଲେ ଯେ, ସେ ଯଦି ହିନ୍ଦୁସ୍ତାନୀ ଭାଷାରେ କହି ନ ପାରିଲେ ତେବେ ପାଖରେ ବସିଥିବା କାହାରି କାନରେ ଫୁସ୍‌ଫୁସ୍ କରି କହିଥିଲେ, ସେ ଲୋକ ତାଙ୍କ ପାଇଁ ହିନ୍ଦୁସ୍ତାନୀରେ ଅନୁବାଦ କରି କହିଦେଇ ପାରିଥାନ୍ତେ ।

ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତରରେ ସେ ପୁଣି କହିଲେ "ପ୍ରଚଳିତ ଶିକ୍ଷା-ପଦ୍ଧତିରେ ଭାରତବର୍ଷର ସ୍ୱାଧୀନତା ଆସିପାରିବ ନାହିଁ; ବରଂ ଦାସତ୍ୱ ଶୃଙ୍ଖଳ ଦୃଢ଼ତର ହେଉଥିବ ବୋଲି ଯଦି ଆପଣ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରୁନ୍ତି, ତେବେ ଏହା ବଦଳରେ ଆଉ କୌଣସି ପ୍ରକାର ଶିକ୍ଷା ଚାଲିପାରିବ କି ନାହିଁ ସେକଥା ଭାବିବାପୂର୍ବରୁ ଆଗେ ତାହାକୁ କୌଣସି ପ୍ରକାରର ସମର୍ଥନ ଦିଅନ୍ତୁ ନାହିଁ । ନୟୀ ତାଲିମ ନୀତି ଭିତରେ ଆପଣ ଯାହା କରିପାରିବେ, କରିବେ ଏବଂ ସେଇଥିରେହିଁ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ରହିବେ । ଏହିପରି କାର୍ଯ୍ୟ କଲେ ଲୋକମାନେ ଯଦି ମନ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କୁ ନ ଚାହିଁବେ, ତେବେ ମନ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଇସ୍ତଫା ଦେବା ହିଁ ଶ୍ରେୟସ୍କର ହେବ । ମାତ୍ର ସେ ଯାହାହେଉ ପଛକେ ମନ୍ତ୍ରୀମାନେ ଲୋକମାନଙ୍କୁ ପ୍ରାଣପୋଷକ ଖାଦ୍ୟ ଯୋଗାଇ ପାରିଲେ ନାହିଁ ବା ଲୋକମାନଙ୍କୁ ଯେଉଁ ଖାଦ୍ୟ ପିତା ଲାଗିବ ବୋଲି ମନ୍ତ୍ରୀମାନେ ଦେଶବାସୀଙ୍କୁ ବିଷ ଯୋଗାଇବା କାମରେ ସଂଶ୍ଳିଷ୍ଟ ହୋଇ ପଡ଼ିବା କଦାପି ଉଚିତ ହେବ ନାହିଁ ।"

ପ୍ରଶ୍ନ—ଆପଣ କହୁଛନ୍ତି, ନୟୀ ତାଲିମ ସକାଶେ ଟଙ୍କା ଦରକାର ନାହିଁ, ମଣିଷ ଦରକାର । କିନ୍ତୁ ଏହି ମଣିଷଙ୍କୁ ତାଲିମ ଦେବାଲାଗି ଅନୁଷ୍ଠାନ ଦରକାର । ଏହି ବିଷମ ଚକ୍ରରୁ କିପରି ରକ୍ଷା ମିଳିବ ?

ଉତ୍ତର—ମୁକ୍ତିର ଉପାୟ ଆପଣଙ୍କ ହାତରେ ରହିଛି । ଆପଣ ନିଜେ ଆରମ୍ଭ କରନ୍ତୁ । 'ଦାନର ଶିକ୍ଷା ଗୃହରୁ ଆରମ୍ଭ' ଇଂରାଜୀରେ ଏହିପରି ଗୋଟିଏ ପ୍ରବଚନ ରହିଛି । ମାତ୍ର ନିଜେ ଆରାମ ଚଉକି ଉପରେ ସାହେବ ହୋଇ ବସି ଅନ୍ତ୍ୟଜମାନେ କାମ କରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇଯାନ୍ତୁ ବୋଲି ଆଶାକରି ବସିଲେ ତୁମର କେଉଁଠି ସ୍ଥାନ ନାହିଁ ! ଏହା ମୋର ପନ୍ଥା ନୁହେଁ । ମୋର କାର୍ଯ୍ୟୋଦ୍ଧାରର ପନ୍ଥା ଯେତେ ସାମାନ୍ୟ ହେଉ ପଛକେ, ପ୍ରଥମେ ମୋଠାରୁ ଓ ମୋର କ୍ଷୁଦ୍ର ଆବେଷ୍ଟନୀରୁ କାର୍ଯ୍ୟ ଆରମ୍ଭ କରିବାର ଅଭ୍ୟାସ ମୋର ପିଲାଟି ଦିନରୁ ଅଛି । ଏହି କ୍ଷେତ୍ରରେ ବ୍ରିଟିଶ୍ ଜାତିର ଇତିହାସରୁ କିଛିନ୍ତ ଶିକ୍ଷା କରିବା ଉଚିତ । ପ୍ରଥମେ ମାତ୍ର ଅଳ୍ପ କେତେଜଣ ଇଂରେଜ ଏ ଦେଶକୁ ଆସି ବସତି ସ୍ଥାପନ କରିଥିଲେ । ଏହିମାନେ ହିଁ କ୍ରମେ ଏକ ବିରାଟ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ଗଢ଼ି ଦେଇ ପାରିଲେ । ରାଜନୈତିକ କ୍ଷେତ୍ର ତୁଳନାରେ ସାଂସ୍କୃତିକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏହି ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ପ୍ରଭାବ ଆହୁରି ଭୀଷଣତର । ଏହା ଏପରି ମାରାତ୍ମକ ଯେ, ଆଜି ଇଂରାଜୀ ଭାଷା ଆମର ଶିରାପ୍ରଶିରାରେ ଭେଦି ଯାଇଛି ଏବଂ ତାହା ଫଳରେ ଆମେ ମାତୃଭାଷାକୁ ଜଳାଞ୍ଜଳି ଦେଇ ଜଣେ କ୍ରୀତଦାସ ତା'ର ଦାସତ୍ୱ ଶୃଙ୍ଖଳକୁ ଜାବୁଡ଼ି ଧରିଲା ପରି ଇଂରାଜୀ ଭାଷାକୁ ଜାବୁଡ଼ି ଧରୁଛୁଁ । ଏପରି ଅବସ୍ଥା ସୃଷ୍ଟି କରିବା ପାଇଁ ଇଂରେଜମାନଙ୍କୁ କେତେ ପରିମାଣ ବିଶ୍ୱାସ, ଏକାଗ୍ରତା, ଆତ୍ମତ୍ୟାଗ ଓ ଅଧ୍ୟବସାୟର ପରିଚୟ ଦେବାକୁ ହୋଇଥିବ, ଟିକିଏ ଚିନ୍ତା କରନ୍ତୁ ଦେଖି । ଏଥିରୁ କେବଳ ଏହାହିଁ ପ୍ରମାଣିତ ହୁଏ ଯେ, 'ଇଚ୍ଛା ଥିଲେ ଉପାୟ ଆପେ ଆସିବ' । ଯାହା ହେଉ ପଛକେ, ଆମେ ଆମ ପ୍ରଚେଷ୍ଟାରୁ ବିରତ ହେବୁନାହିଁ, ଏହିପରି ଦୃଢ଼ ସଙ୍କଳ୍ପ ନେଇ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଗଲେ ସବୁ ଅସୁବିଧା ଲୁଅଢ଼େ ଉଭେଇଯିବ ।

—ହରିଜନ, ତା୨୫-୮-୧୯୪୬

୫୫

ଉତ୍ତର-ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷା

କଂଗ୍ରେସ-ମନ୍ତ୍ରୀମଣ୍ଡଳ ଓ ଉତ୍ତର-ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷା

ଶ୍ରୀ ବାଲ ସାହେବ ଖେର୍‌ଙ୍କର ନିମନ୍ତ୍ରଣକ୍ରମେ କଂଗ୍ରେସଶାସିତ ପ୍ରଦେଶ-ଗୁଡ଼ିକର ଶିକ୍ଷାମନ୍ତ୍ରୀମାନେ ଜୁଲାଇ ୨୯ ଓ ୩୦ ତାରିଖରେ ପୁନାର କାଉନ୍‌ସିଲ୍ ହଲ୍‌ରେ ଏକ ସମ୍ମିଳନୀରେ ମିଳିତ ହୋଇଥିଲେ । ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଖେର ଏହି ସମ୍ମିଳନୀରେ

ହସ୍ତକ୍ଷେପ କରିଥିଲେ । ସବୁ ପ୍ରଦେଶର ଶିକ୍ଷାମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ନିମନ୍ତ୍ରଣ କରାଯାଇଥିଲା । ଅନେକେ ଶେଷଦିନ ତାରିଖ ଉପରବେଳା ଗାନ୍ଧୀଜୀ ଘଣ୍ଟାକରୁ କିଛି ଅଧିକ ସମୟ ସକାଶେ ଏହି ସମ୍ମିଳନୀରେ ଉପସ୍ଥିତ ଥିଲେ ।

ଊଣେଇଶ-ଚଉରାଳିଶ ମସିହାରେ ଜେଲରୁ ଖଲାସ ହେବା ପରେ ତାଲିମୀ ସଂଘର ସଦସ୍ୟମାନଙ୍କ ସହିତ ତାଙ୍କର ପ୍ରଥମ ସାକ୍ଷାତରେ ଗାନ୍ଧୀଜୀ ବୁଝାଇ କହି-ଥିଲେ ଯେ, ଏବେ ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷାର କ୍ଷେତ୍ରକୁ ପ୍ରସାରିତ କରିବାର ସମୟ ଆସିଛି । ଉତ୍ତର-ମୌଳିକ ତଥା ପୂର୍ବ-ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷାକୁ ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷାର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ କରିବାକୁ ପଡିବ । ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷା ଆକ୍ଷରିକ ଭାବରେ ସମଗ୍ର ଜୀବନ ପାଇଁ ଏକ ଶିକ୍ଷାରେ ପରିଣତ ହେବ । ମୁକ୍ତ ସ୍ୱରରେ ଗାନ୍ଧୀଜୀ ଏହି ସମ୍ମିଳନୀର ଭାଷଣ ମଧ୍ୟରେ ବୁଝାଇଥିଲେ ଯେ, କେଉଁ ପ୍ରକାର ଏହି ସମ୍ପ୍ରସାରଣ କରିବାକୁ ହେବ ଏବଂ ଏହି ସମ୍ପର୍କରେ ମନ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କର କି କି କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ରହିଛି, ଏହା ପୂର୍ବରୁ ଡକ୍ଟର ଜାକୀର ହୁସେନ୍ ଏକ ପ୍ରଶ୍ନ ଉଠାଇ ଆଶଙ୍କା ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ ଯେ ଅତିରିକ୍ତ ଉତ୍ସାହ ଦେଖାଇ ପାରି ନ ଉଠିବା ଭଳି କାମ ହାତକୁ ନେବା ଠିକ୍ ହେବ ନାହିଁ । ଯେଉଁ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଚଳାଇବା ଲାଗି ସାଧନ ଓ ସାମର୍ଥ୍ୟର ଅଭାବ ରହିଛି, ଅତିଶୟ ଉତ୍ସା-ହନାମର ମାଦକତାରେ ପଡ଼ି ସେପରି ଏକ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ହାତକୁ ନେଲେ ତାହା ସନ୍ଧାରେ ଓ ବିପଦରେ ପଡ଼ିବା ପରି ହେବ । ସେହି ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ଦେଇ ଗାନ୍ଧୀଜୀ କହିଥିଲେ ।

"ଯଦି ମୁଁ ମନ୍ତ୍ରୀ ହୋଇଥାନ୍ତି"

ଗାନ୍ଧୀଜୀ କହିଲେ ଯେ କଅଣ କରିବାକୁ ହେବ, ସେକଥା ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବରେ ଜଣାଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ କପରି କରାଯିବ, ତାହା ସେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ଜାଣିନାହାନ୍ତି । ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନିଜର ପରିଚିତ ପଥରେ ଚାଲିଥିଲେ, ଏଣିକି ସେମାନଙ୍କୁ ଅଜ୍ଞାତ ସାଗରରେ ନୌକା ଚଳାଇବାକୁ ହେବ । ସେମାନଙ୍କର ଅସୁବିଧା ସେ ବେଶ୍ ବୁଝିଛନ୍ତି । ସେମାନେ ଯେଉଁ ପୁରୁଣା ପରମ୍ପରାରେ ବଢ଼ି ଆସିଛନ୍ତି, ତାକୁ ଗୋଟିଏ ଧକ୍କାରେ ଭାଙ୍ଗି ଦେଇ ବାହାରି ଆସିବା ସେମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଆଦୌ ସହଜ ନୁହେଁ । ସେ ସ୍ୱୟଂ ମନ୍ତ୍ରୀ ଗାଦିରେ ଥିଲେ ଆଜିଠାରୁ ସରକାରଙ୍କର ସବୁ ଶିକ୍ଷାକାର୍ଯ୍ୟ ଏଣିକି ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷା ମାର୍ଗରେ ଚାଲିବ ବୋଲି ସେ ଏକ ଲମ୍ବାଚୌଡ଼ା ହୁକୁମ ଦେଇ ଦିଅନ୍ତେ । କେତେକ ପ୍ରଦେଶରେ ପ୍ରୌଢ଼-ଶିକ୍ଷାର ଅଭିଯାନ ଆରବ୍ଧ ହୋଇଛି । ତାଙ୍କର କ୍ଷମତା ଥିଲେ ସେ ଏହାକୁ ମଧ୍ୟ ଏକ ମୌଳିକ ଧନ୍ଦା ଜରିଆରେ ଚଳାନ୍ତେ । ତାଙ୍କ ମତରେ ତୁଳାରୁ ସୂତା କାଟିବା ଓ ତତ୍‌ସଂଲଗ୍ନ ପ୍ରକ୍ରିୟାମାନ ଏଥିଲାଗି ସବୁଠାରୁ ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ଧନ୍ଦା ହୋଇ ପାରନ୍ତା । ମାତ୍ର ସେ କହାନ୍ତି, ସଂପୃକ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ନିଜ ନିଜ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଉପଯୁକ୍ତ ଧନ୍ଦା ବାଛନ୍ତୁ ଏବଂ ଏହି ବିଶ୍ୱାସରେ ଦୃଢ଼ ରହନ୍ତୁ ଯେ, ଯେଉଁ ଧନ୍ଦା ମଧ୍ୟରେ ଅଧ୍ୟୟନ ଗୁଣ ସ୍ୱାଭାବିକ ଭାବରେ ଥିବ, ସେହି ଧନ୍ଦାଟି ଶେଷରେ ଟିକି ରହିବ । ଶିକ୍ଷା ବିଭାଗର ପରିଦର୍ଶକ ଓ

ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଅଫିସରମାନେ ଲୋକମାନଙ୍କ ପାଖକୁ ଓ ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କ ପାଖକୁ ଯିବେ ଏବଂ ଯୁକ୍ତି ଓ ପ୍ରବୋଚନା ସାହାଯ୍ୟରେ ସରକାରଙ୍କର ନୂତନ ଶିକ୍ଷା-ନୀତିର ଉପାଦେୟତା ଓ ଉପଯୋଗିତା ପ୍ରତି ସେମାନଙ୍କର ହୃଦ୍‌ବୋଧ ଜନ୍ମାଇବେ । ସେମାନଙ୍କ ଉପରେ ହୁକୁମ ଦେଇ ଏହାକୁ ଲଦିଦେବା ତାଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟ ନୁହେଁ । ଯଦି ଅଫିସରମାନଙ୍କର ଏହି ଶିକ୍ଷା-ପ୍ରଣାଳୀରେ ବିଶ୍ୱାସ ନ ଥାଏ ବା ଏହି ନୂତନ ଧାରାକୁ ଅନୁରକ୍ତିର ସହିତ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିବା ସକାଶେ ସେମାନେ ଇଚ୍ଛୁକ ନ ଥାନ୍ତି, ତେବେ ସେମାନେ ଇସ୍ତଫା ଦେଇ ଚାଲିଯାଇ ପାରନ୍ତି । ମନ୍ତ୍ରୀମାନେ ନିଜର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଠିକ୍ ଠିକ୍ ବୁଝି (ଗାଡ଼ିରେ କାନ୍ଧ ଲଗାଇ) ଚକ ଠେଲିଲେ ଏପରି ଅବସ୍ଥା ଉପୁଜିବ ନାହିଁ ବୋଲି ସେ ମନେ-କରନ୍ତି । ମାତ୍ର କେବଳ ହୁକୁମ-ନାମା ଜାରିକରି ବସିଗଲେ କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟ ସିଦ୍ଧ ହେବ ନାହିଁ ।

—ହରିଜନ, ତା ୨୫।୮।୧୯୪୬

୪୬
ନୟୀ ତାଲୀମରେ ଔଷଧର ସ୍ଥାନ

ଆଶା ଦେବୀ ନିଜ କାମରେ ସର୍ବଦା ବ୍ୟସ୍ତ ଥାଇ ଓ ମୋ' ସମୟ ପ୍ରତି ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଇ ବୃଥାରେ ମୋର ସମୟ ନିଅନ୍ତି ନାହିଁ । ମାତ୍ର ସେ ଦିନ ମୋର ଦିଲ୍ଲୀ-ଯାତ୍ରା ପୂର୍ବରୁ ସେ ପାଞ୍ଚମିନିଟ୍ ସକାଶେ ଆସି ମୋଠାରୁ ଜାଣିବାକୁ ଚାହିଁଥିଲେ ଯେ, ତାଲିମ ସଂଘର ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କ ଲାଗି କୌଣସି ଶାସ୍ତ୍ର ଅଧ୍ୟୟନ କରିବାର ଆବଶ୍ୟକତା ରହିଛି କି ? ଏବଂ ଆଶା ଦେବୀ ନିଜେ ଡାକ୍ତରମାନଙ୍କ ପରି ମଧ୍ୟ ଚାରି ପାଞ୍ଚ ବର୍ଷ ପାଇଁ ଡାକ୍ତରୀ ପାଠ ପଢ଼ିବାକୁ ଯିବେ କି ?

ପୁରୁଣା ଶିକ୍ଷା ପଦ୍ଧତିରେ ଏମ୍. ଏ. ପାସ୍ କରିଥିବା ଆଶା ଦେବୀଙ୍କ ଭଳି ଜଣେ ଲୋକ ପକ୍ଷରେ ପ୍ରାଣପଣେ ଉଦ୍ୟମ କରିବା ସତ୍ତ୍ୱେ ସେହି ଶିକ୍ଷାର ପ୍ରଭାବରୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବେ ମୁକ୍ତ ହେବା କେତେଦୂର କଷ୍ଟକର, ସେ କଥା ମୁଁ ତତ୍‌କ୍ଷଣାତ୍ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିଥିଲି ।

ଆତ୍ମାଳନ ପାଇଁ ମୋର କୌଣସି ଡିଗ୍ରୀ ନାହିଁ । ହାଇସ୍କୁଲରୁ ଯେଉଁ ସାମାନ୍ୟ ଜ୍ଞାନ ଟିକକ ପାଇଥିଲି, ତା'ର କୌଣସି ଗୁରୁତ୍ୱ ଥିବା କଥା ଅନେକ ପୂର୍ବରୁ ଭୁଲି ସାରିଥିଲି । ପ୍ରାକୃତିକ ଚିକିତ୍ସାରୂପ ଝରଣାରୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ରୂପେ ପିପାସା ମେଣ୍ଟାଇ ସାରିଥିବାରୁ ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ନିମ୍ନ ପ୍ରକାରେ ଉତ୍ତର ଦେଲି :

"ତୁମେ କହୁଛ ଯେ ଆମ ପିଲାଙ୍କର ପ୍ରଥମ ପାଠ ହେବ—ସେମାନେ ନିଜକୁ ସୁସ୍ଥ ସବଳ ରଖିବେ ଏବଂ ନିଜର ତଥା ପାରିପାର୍ଶ୍ୱିକ ଅବସ୍ଥାର ସ୍ୱଚ୍ଛତା ରକ୍ଷା କରିବେ?

ତୁମେ ଯାହାକୁ ଆରୋଗ୍ୟ ବିଦ୍ୟା କହୁଛ, ମୋ' ମତରେ ତାହାର ଅନ୍ତିମ ଲକ୍ଷ୍ୟ ତ ଏଇଆ । କୋଟି କୋଟି ଗ୍ରାମବାସୀଙ୍କ କଲ୍ୟାଣ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଆମର ଶିକ୍ଷା ପରିକଳ୍ପିତ । ସେମାନେ ପ୍ରକୃତିର ଅତି ନିକଟରେ ଥାଇ ମଧ୍ୟ ପ୍ରାକୃତିକ ବିଧାନ ବିଷୟରେ ଅଜ୍ଞ । ଯଦିବା ସାମାନ୍ୟ କିଛି ଜାଣିଛନ୍ତି, ତାକୁ କାର୍ଯ୍ୟରେ ପାଳନ୍ତିନାହିଁ । ଗ୍ରାମବାସୀମାନଙ୍କର ଏହି ଦୁର୍ଦ୍ଦଶାକୁ ଦେଖି ତ 'ତାଲିମ'ର ଜନ୍ମ । ସେହି ହେତୁରୁ ଏହି ନୂଆ ତାଲିମ ବିଷୟକ ଜ୍ଞାନ କୌଣସି ପୁସ୍ତକରୁ ଆମେ ପାଇପାରୁଁ ନ ଥାଉଁ । ପ୍ରକୃତିରୂପୀ ଗ୍ରନ୍ଥରୁ ହିଁ ଆମେ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆମର ସମସ୍ତ ଜ୍ଞାନ ଅହରଣ କରିଆସିଛୁଁ । ଠିକ୍ ସେହିପରି ଗ୍ରାମର ଚିକିତ୍ସା ପାଇଁ ଏହି ପ୍ରକୃତି ଠାରୁ ଶିଖିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଆମେ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ଓ ସ୍ୱଚ୍ଛତା ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ମୂଳ-ନୀତିମାନ ଜାଣିବା ଏବଂ ସେହି ମୂଳନୀତିକୁ ଯଥାର୍ଥ-ଖାଦ୍ୟତତ୍ତ୍ୱ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ନିୟମ ସହିତ ପୁରାପୁରି ପାଳନ କରିବା । ଏହାହିଁ ହେଉଛି ପ୍ରାକୃତିକ ଚିକିତ୍ସାର ସାରକଥା । ଏହିରୂପେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟକ୍ତି ତା'ର ନିଜର ଡାକ୍ତର ହୋଇ ପାରିବ । ଯେଉଁ ମଣିଷ ବଞ୍ଚିବା ଲାଗି ଖାଉଛି, ପାଣି, ଆକାଶ, ଉତ୍ତାପ ଓ ବାୟୁ—ଏହି ପଞ୍ଚତତ୍ତ୍ୱକୁ ସଦ୍‌ବ୍ୟବହାର କରି ନିଜର କଲ୍ୟାଣରେ ଲଗାଇପାରୁଛି ଏବଂ ସକଳ ଶକ୍ତିର ସ୍ରଷ୍ଟା ଭଗବାନଙ୍କର ଆଦେଶ ପାଳନ କରୁଛି, ସେ କେବେହେଲେ ରୋଗରେ ପଡ଼ିବ ନାହିଁ । ଯଦି କେବେ ପଡ଼େ, ତେବେ ସେ ଭଗବାନଙ୍କ ଉପରେ ଭରସା ରଖି ଶାନ୍ତ ହୋଇ ରହିବ ଏବଂ ଆବଶ୍ୟକ ହେଲେ ଶାନ୍ତିରେ ମରିବ । ନିଜର ଗାଁ, ବିଲବାଡ଼ିରେ କୌଣସି ଆରୋଗ୍ୟକାରୀ ଲତାପତ୍ର ଥିଲେ ସେ ତାହା ବ୍ୟବହାର କରିପାରେ । ଆଜି କୋଟି କୋଟି ଲୋକ ଏହିପରି ବଞ୍ଚିଛନ୍ତି ଓ ଉଁ ଚୁଁ ନ କରି ମରୁଛନ୍ତି । ସେମାନେ କେବେ-ହେଲେ ଡାକ୍ତରଙ୍କ ନାମ ଶୁଣି ନାହାନ୍ତି, ତାଙ୍କୁ ଦେଖିବା ତ ଦୂରର କଥା । ଗ୍ରାମ କେବଳ ଆମର ମନକୁ ଅଧିକାର କରି ବସୁ । ଆମ ପାଖକୁ ଏହି ଗାଁରୁ ବଡ଼ ପିଲାଏ ଆସୁଛନ୍ତି; କିପରି ପ୍ରକୃତିରେ ବଞ୍ଚିବାକୁ ହୁଏ, ବୁଝିଲ, ଆମେ ସେହିକଥା ତାଙ୍କୁ ଶିଖାଇବା । ପୁଷ୍ଟିକର ଖାଦ୍ୟ ନ ପାଇ ଅନୁପଯୁକ୍ତ ଖାଦ୍ୟ ଖାଇ ଓ ଅସ୍ୱଚ୍ଛ ବାତାବରଣ ମଧ୍ୟରେ ରହି ଶତକଡ଼ା ନବେ ଲୋକ ରୋଗ ଭୋଗନ୍ତି ବୋଲି ଡାକ୍ତରମାନଙ୍କର ମତ । ଏହି ଶତକଡ଼ା ନବେ ମଣିଷଙ୍କୁ ଆମେ ଯଦି ବଞ୍ଚିରହିବାର କୌଶଳ ଶିଖାଇ ଦେଇ ପାରିବା, ଅବଶିଷ୍ଟ କେତେଜଣଙ୍କ ପାଇଁ ନ ଭାବିଲେ ଚଳିବ । ସେମାନଙ୍କ ଚିକିତ୍ସା ପାଇଁ ଡକ୍ଟର ସୁଶୀଲା ନାୟାରଙ୍କ ଭଳି ସେବାପ୍ରେମୀ ପରୋପକାରୀ ଚିକିତ୍ସକ ମିଳିଯିବେ । ତେଣୁ ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଆମର ବ୍ୟସ୍ତ ହେବା ନିଷ୍ପ୍ରୟୋଜନ । ଆଜି ଆମେ ଜାଣୁନାହିଁ ଯେ ବିଶୁଦ୍ଧ ଜଳ, ଭଲ ମାଟି ଓ ନିର୍ମଳ ବାୟୁ କାହାକୁ କହନ୍ତି । ଆକାଶ ଓ ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କର ଅକଳନ୍ତି ଗୁଣ ବିଷୟରେ ଆମେ କିଛି ଜାଣିନାହୁଁ । ଏହି ପଞ୍ଚତତ୍ତ୍ୱର ସଦ୍‌ବ୍ୟବହାର ବୁଦ୍ଧିମତ୍ତା ସହକାରେ କରି ପାରିଲେ ଏବଂ ଉପଯୁକ୍ତ ସୁଷମ ଖାଦ୍ୟ ଖାଇଲେ, ଆମେ ବହୁ ଯୁଗରୁ ହୁଏତ ଦୀର୍ଘଜୀବୀ ହୋଇପାରନ୍ତେ । ଏହି ଜ୍ଞାନ ଅହରଣ ପାଇଁ ଆମର ଛାତ୍ରୀ

ବା କୋଟି କୋଟି ଟଙ୍କା ଲୋଡ଼ା ନାହିଁ । କେବଳ ଲୋଡ଼ା ହେଉଛି—ଭଗବାନ୍ଙ୍କ ଉପରେ ଜୀବନ୍ତ ବିଶ୍ୱାସ, ସେବାଲାଗି ଆନ୍ତରିକତା, ପ୍ରକୃତିର ପଞ୍ଚତତ୍ତ୍ୱ ସହିତ ପରିଚୟ ଏବଂ ଖାଦ୍ୟ-ଶାସ୍ତ୍ର ବିଷୟକ ଯଥାର୍ଥ ଜ୍ଞାନ । ସ୍କୁଲ୍ ଓ କଲେଜରେ ସମୟ ଅପବ୍ୟୟ ନ କରି ଆମେ ଏହିସବୁ ଅର୍ଜନ କରିପାରିବା ।

—ହରିଜନ, ତା ୧।୯।୧୯୪୬

୪୬

ଶରୀର-ଶ୍ରମ ଓ ବୌଦ୍ଧିକ ବିକାଶ

ଗାନ୍ଧୀଜୀ କହିଲେ, "ମୌଳିକ-ଶିକ୍ଷା ଯୋଜନାରେ ଶରୀର-ଶ୍ରମ ଉପରେ ଅତ୍ୟଧିକ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଆଯାଉଛି ବୋଲି ଆପଣମାନଙ୍କମଧ୍ୟରୁ ଜଣେ ଅଭିଯୋଗ କରିଛନ୍ତି । ଶରୀର-ଶ୍ରମରୁ ଯଥେଷ୍ଟ ଶିକ୍ଷଣୀୟ ଲାଭ ମିଳିଥାଏ ବୋଲି ମୋର ଦୃଢ଼ ବିଶ୍ୱାସ । ଭାରତବର୍ଷରେ ସାମ୍ରାଜ୍ୟବାଦୀ ଶକ୍ତିକୁ ଅଧିକ ଦୃଢ ଓ ଚିରସ୍ଥାୟୀ କରି ରଖିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ହିଁ ବର୍ତ୍ତମାନର ଶିକ୍ଷା-ପଦ୍ଧତି ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇଛି । ଆପଣମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଯେଉଁମାନେ ଏହି ପଦ୍ଧତି ଭିତରେ ବଢ଼ି ଆସିଛନ୍ତି, ଏହାପ୍ରତି ସେମାନଙ୍କର ସ୍ୱଭାବତଃ ଏକ ରୁଚି ରହିଛି ଓ ସେମାନେ ଶରୀର-ଶ୍ରମକୁ ବିରକ୍ତିକର ବୋଲି ଅନୁଭବ କରୁଛନ୍ତି । ସରକାରୀ ସ୍କୁଲ୍ ଓ କଲେଜମାନଙ୍କରେ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କୁ ରାସ୍ତା ବା ପାଇଖାନା ସଫାଇ ଶିକ୍ଷା ଦେବା ଲାଗି ଆଜି କାହାରି ମୁଣ୍ଡ ବିଆଉ ନାହିଁ । ମାତ୍ର ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷା-ଯୋଜନାରେ ପରିଷ୍କାର ପରିଚ୍ଛନ୍ନତା ଓ ସାଧାରଣ ସ୍ୱଚ୍ଛତା ଆଦିରୁ ଆରମ୍ଭ ହୋଇ ଗଲା ଅନ୍ତ ଯାଏ ଘେରି ରହିଛି । ଅଳିଆ ମଇଳା ସଫା କରିବା ଭଳି ଏକ ସୂକ୍ଷ୍ମ କଳାକୁ କଷ୍ଟ ସ୍ୱୀକାର କରି ଶିଖିବା ଉଚିତ । ଯେକୌଣସି ବିଷୟରେ ଜ୍ଞାନ ଲାଭ କରିବାକୁ ହେଲେ ଅବିରତ ଜିଜ୍ଞାସା ଓ ସୌମ୍ୟ କୌତୂହଳ ପ୍ରବୃତ୍ତିର ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରୟୋଜନ ରହିଛି । ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ପ୍ରତି ସସମ୍ମାନ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ନମ୍ରତା ଦ୍ୱାରା ଏହି କୌତୂହଳ ବା ଅନୁସନ୍ଧାନପ୍ରବୃତ୍ତି ଶାଣିତ ହେବା ଆବଶ୍ୟକ । ଔଦ୍ଧତ୍ୟ ଭଳି ନୀଚ ସ୍ତରକୁ ଏହା ଯିବା ସର୍ବଥା ନିନ୍ଦନୀୟ । ଔଦ୍ଧତ୍ୟ ମନର ଗ୍ରହଣଶୀଳତା ଶକ୍ତିକୁ ନଷ୍ଟ କରିଦିଏ । ବିନୟ ଓ ଶିକ୍ଷାଭିଳାଷ ବିନା କୌଣସି ଜ୍ଞାନ ଲାଭ ଅସମ୍ଭବ ।

"ବୁଦ୍ଧି ସହକାରେ ଶରୀର-ଶ୍ରମ ବୌଦ୍ଧିକ ବିକାଶର ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ସାଧନ ଅଟେ । ଅନ୍ୟ ବାଟରେ ମଧ୍ୟ ତୀକ୍ଷ୍ଣ ବୁଦ୍ଧି ଅର୍ଜନ କରାଯାଇପାରେ । ମାତ୍ର ସେପରି କ୍ଷେତ୍ରରେ ବିକାଶର ଆଦୌ ଭାରସାମ୍ୟ ନ ରହି ଏହାର ପରିଣତି ହୁଏ, ଏକ ବିଷମ ବିକୃତ ଅକାଳକୁଷ୍ମାଣ୍ଡ । ଏହି ବୁଦ୍ଧିରେ ଜଣେ ମଣିଷ ଦୁର୍ବୃତ୍ତ ଓ ଶଠ ପାଲଟି ଯାଇପାରେ । ସୁଷମ ବୁଦ୍ଧିର ଅର୍ଥ ହେଉଛି, ଶରୀର, ମନ ଓ ହୃଦୟର ସମତୁଲ ବିକାଶ । ତେଣୁ

ଆମ ତାଲିମର ପାଠ୍ୟକ୍ରମରେ ଶରୀର-ଶ୍ରମକୁ କେନ୍ଦ୍ରରେ ରଖାଯାଇଛି । ସମାଜର ଉପଯୋଗୀ କୌଣସି ଶ୍ରମର ଜରିଆରେ ଯେଉଁ ବୁଦ୍ଧିଶକ୍ତିର ବିକାଶ ହେବ, ତାହା ସେବାର ଏକ ସାଧନ ରୂପେ ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇପାରିବ । ସେହି ବୁଦ୍ଧି ସହଜରେ ବିପଥରେ ଯିବ ନାହିଁ ବା ପଥଭ୍ରଷ୍ଟ ହେବ ନାହିଁ । ଶ୍ରମ ତାହାକୁ କୁ-ମାର୍ଗରୁ ନିବୃତ୍ତ କରିବା ପାଇଁ ଜାଗ୍ରତ ବିବେକ ଭଳି କାର୍ଯ୍ୟ କରିବ । ଯଦି ଆପଣମାନେ ଏହି ଅସଲ କଥାଟିକୁ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରୁଥିବେ, ତେବେ ଆପଣମାନଙ୍କୁ ଏଠାକୁ ପଠାଇ ପ୍ରାଦେଶିକ ସରକାର ଯେଉଁ ଅର୍ଥ ବ୍ୟୟ କରିଛନ୍ତି, ତାହା ସାର୍ଥକ ହୋଇଛି ବୋଲି କୁହାଯାଇ ପାରିବ ।

—ହରିଜନ, ତା ୮।୯।୧୯୪୭

୪୮

ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷାପ୍ରାପ୍ତ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କର ଲକ୍ଷଣ

ସପ୍ତମ ସୋପାନରେ ପଢୁଥିବା ନଅ ଜଣ ବାଳକଙ୍କୁ ଶ୍ରୀମୁକ୍ତ ଆର୍ଯ୍ୟନାୟକମ୍ ଗାନ୍ଧୀଜୀଙ୍କ ସହିତ ଭେଟ କରାଇବାକୁ ଆଣିଥିଲେ । ସେବାଗ୍ରାମ ମୌଳିକ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ସାତବର୍ଷର ଶିକ୍ଷା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିବାକୁ ଯାଉଥିଲେ । ଏହି ପିଲାମାନେ ସେବାଗ୍ରାମ ଓ ଆଖପାଖ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଗାଆଁରୁ ଆସିଥିଲେ । ଯେଉଁ ପିଲାମାନେ ବିଲରେ କାମକରନ୍ତି ଓ କୌଣସି ବିଦ୍ୟାଳୟକୁ ଯିବାର କେବେ ସୁଯୋଗ ପାଇନାହାନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ତୁଳନାରେ ଏମାନଙ୍କୁ ପ୍ରଥମ ଉଦ୍ୟମର ଆଶାଜନକ ଫଳ ବୋଲି କୁହାଯାଇପାରିବ । ଏମାନଙ୍କର ବେଶଭୂଷା ସ୍ୱଚ୍ଛ ଥିଲା ଏବଂ (ଭାବଭଙ୍ଗୀରେ) ସୁଶୃଙ୍ଖଳତା ଓ ଶିଷ୍ଟାଚାରର ପ୍ରକାଶ ପାଉଥିଲା । ଗାନ୍ଧୀଜୀ ସେମାନଙ୍କ ସହିତ କେତେକ କୌତୁକ କରିବାରୁ ସେମାନେ ହସିଉଠିଲେ । ମୌଳିକ ପାଠଶାଳାରେ ସାତବର୍ଷର ଶିକ୍ଷା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ କରି ଚଉଦ ବର୍ଷ ବୟସରେ ବାହାରିଲାବେଳେ ବାଳକମାନେ କିପରି ହୋଇଥିବେ ବୋଲି ଗାନ୍ଧୀଜୀ କଳ୍ପନା କରନ୍ତି, ଏହି ପ୍ରଶ୍ନଟି ଗୋଟିଏ ପିଲା ସାହସ କରି ତାଙ୍କୁ ପଚାରିଥିଲା । ଏହି ଅବସରର ସୁଯୋଗ ନେଇ ଗାନ୍ଧୀଜୀ ସେମାନଙ୍କୁ କହିଲେ ଯେ, କୌଣସି ପାଠଶାଳା ପିଲାଙ୍କ ପ୍ରତି ଯଦି ଯଥାର୍ଥ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ କରିଥାଏ, ତେବେ ସେଠାରୁ ବାହାରୁଥିବା ଚଉଦବର୍ଷର ପିଲାମାନେ ସତ୍ୟବାଦୀ, ଶୁଦ୍ଧଚରିତ୍ର ଓ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟବାନ୍ ହୋଇ ବାହାରିବେ । ସେମାନଙ୍କର ମନ ଗ୍ରାମାଭିମୁଖୀ ହୋଇଥିବ, ମସ୍ତିଷ୍କ ଓ ହାତ ସମାନ ଭାବରେ ବିକଶିତ ହୋଇଥିବ । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଶଠତା ନ ଥିବ, ସେମାନେ ସୂକ୍ଷ୍ମବୁଦ୍ଧିସମ୍ପନ୍ନ ହୋଇଥିବେ; ପଇସା ରୋଜଗାର କରିବା ପାଇଁ ବ୍ୟାକୁଳ ଓ ଚିନ୍ତିତ ହୋଇପଡ଼ୁ ନ ଥିବେ । ସେମାନଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଯେ କୌଣସି ସନ୍ଥ

କାର୍ଯ୍ୟ ଆସିଲେ, ସେମାନେ ତାହା ସମ୍ପନ୍ନ କରିପାରୁଥିବେ । ସହର ପ୍ରତି ଆକର୍ଷଣ ନ ଥିବ । ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ସେବା ଓ ସହଯୋଗିତାର ଶିକ୍ଷା ପାଇଥିବାରୁ ସେମାନେ ଆପଣାର ପରିବେଷ୍ଟନୀ ମଧ୍ୟରେ ସେହି ଭାବର ସଂଚାର କରିବେ । ସେମାନେ ବଞ୍ଚିବା ପାଇଁ ଭିକ ମାଗିବେ ନାହିଁ କି କାହାର ଉପରେ ଭାର ହୋଇ ରହିବେ ନାହିଁ ।

—ହରିଜନ, ତା ୮।୫।୧୯୪୬

୫୯

ଶିକ୍ଷାର ଅସଲ ସାର

ଦେଶରେ ଆମର ପାରିପାର୍ଶ୍ୱିକ ପରିସ୍ଥିତିରୁ ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷାର ଉଦ୍ଭବ ହୋଇଛି ଓ ଏହାର ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ଯେଉଁ ପରିସ୍ଥିତିର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ତିଆରି ହୋଇଛି । ଏହି ପରିବେଶ ଭାରତରେ ସାତଲକ୍ଷ ଗ୍ରାମରେ ଓ ତହିଁରେ ବାସକରୁଥିବା କୋଟି କୋଟି ଲୋକଙ୍କର ଜୀବନରେ ପରିବ୍ୟାପ୍ତ । ସେମାନଙ୍କୁ ଭୁଲିଯିବାର ଅର୍ଥ ହିଁ ଭାରତବର୍ଷକୁ ଭୁଲିଯିବା । ସହରରେ ଖୋଜିଲେ ଏହି ଭାରତବର୍ଷ (ଭାରତର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ) ମିଳିବ ନାହିଁ । ଏହା ଅଗଣିତ ଗାଁଗୁଡ଼ିକରେ ହିଁ ମିଳିପାରିବ ।

ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷାର କେତୋଟି ମୂଳକଥା ନିମ୍ନରେ ଦିଆଗଲା :

୧ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶିକ୍ଷା ଯଥାର୍ଥ ଶିକ୍ଷା ପଦବାଚ୍ୟ ହେବାକୁ ହେଲେ ସ୍ୱାବଲମ୍ବୀ ହେବା ଆବଶ୍ୟକ । ଅର୍ଥାତ୍, ଏଥିରେ ନିଯୁକ୍ତ ମୂଳଧନକୁ ଛାଡ଼ିଦେଲେ ପରିଶେଷରେ ଏହାର ପୌନଃପୁନିକ ସମସ୍ତ ଖର୍ଚ୍ଚ ଏହି ଶିକ୍ଷାରୁ ହିଁ ଉଠିବ । ଅବଶ୍ୟ ସେହି ମୂଳଧନ ଅକ୍ଷୁଣ୍ଣ ରହିଥିବ ।

୨ । ଶିକ୍ଷାର ଶେଷ ଅବସ୍ଥା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ହସ୍ତର କର୍ମକୁଶଳତାକୁ ବିନିଯୋଗ କରାଯାଉଥିବ । ପ୍ରତିଦିନ କିଛି ସମୟ ପାଇଁ ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀମାନଙ୍କର ହାତ କୁଶଳତା ସହିତ କୌଣସି ଶିଳ୍ପକାର୍ଯ୍ୟରେ ଲାଗୁଥିବ ।

୩ । ପ୍ରାଦେଶିକ ଭାଷାର ମାଧ୍ୟମରେ ସମସ୍ତ ଶିକ୍ଷା ନିଶ୍ଚୟ ଦିଆଯିବ ।

୪ । ଏହି ଯୋଜନାରେ ସମ୍ପ୍ରଦାୟଗତ ଧର୍ମ ଶିକ୍ଷା ପାଇଁ ସ୍ଥାନ ନାହିଁ । ମୌଳିକ ସାର୍ବଜନୀନ ନୀତିଶାସ୍ତ୍ର ପାଇଁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ସୁଯୋଗ ବା ସ୍ୱାଧୀନତା ରହିବ ।

୫ । ଶିଶୁ ବା ବୟସ୍କ, ପୁରୁଷ ବା ନାରୀ—ଯେ କେହି ଏ ଶିକ୍ଷା ସଂପର୍କରେ ଆସିବେ, ସେମାନଙ୍କ ଜରିଅରେ ଏହା ସେମାନଙ୍କର ଗୃହରେ ଅନୁପ୍ରବେଶ କରିବ ।

୬ । ଯେହେତୁ ଏହି ଶିକ୍ଷା ଲାଭ କରୁଥିବା ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀ ଆପଣାକୁ ସମଗ୍ର ଭାରତବର୍ଷର ଅଙ୍ଗ ବୋଲି ବିଚାରିବେ, ତେଣୁ ସେମାନେ ନିଶ୍ଚୟ ଗୋଟିଏ ଅନ୍ତଃପ୍ରାଦେଶିକ ଭାଷା ଶିଖିବେ । କେବଳ ହିନ୍ଦୁସ୍ତାନୀ ଏହି ସାଧାରଣ ଅନ୍ତଃପ୍ରାଦେଶିକ

ଭାଷା ହୋଇପାରବ । ଏହା ଦେବନାଗରୀ ବା ଉର୍ଦ୍ଦୁ ଲିପିରେ ଲେଖାଯିବ । ଅତଏବ, ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀମାନଙ୍କୁ ଦୁଇଟିଯାକ ଲିପିକୁ ଆୟତ୍ତ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ।

—ହରିଜନ, ତା ୨-୧୧-୧୯୪୭

୬୦

ଶିକ୍ଷାବିତ୍‌ମାନଙ୍କ ସହିତ

୧୯୪୭ ଏପ୍ରିଲ ୨୨ ଓ ୨୩ ତାରିଖରେ ପାଟଣାଠାରେ ବସିଥିବା ହିନ୍ଦୁସ୍ତାନୀ ତାଲିମୀ ସଂଘର ବୈଠକରେ ଗାନ୍ଧୀଜୀ ସଦସ୍ୟମାନଙ୍କ ଆଗରେ ନିଜ ହୃଦୟର ଭାବରାଶିକୁ ଅକାଡ଼ି ଦେଲାଭଳି ଢଙ୍ଗରେ କହିଥିଲେ :

ସ୍ୱାବଲମ୍ବନ

ଆରମ୍ଭରୁ ହିଁ ବଜେଟ୍‌ର ଅଲୋଚନା କରି ଗାନ୍ଧୀଜୀ ସରକାର ଉପରେ ନିର୍ଭର ନ କରିବାକୁ ସଦସ୍ୟମାନଙ୍କୁ ସତର୍କ କରିଦେଇଥିଲେ । "ଆମେ ଯେତିକି ମାଗିବା ସମ୍ଭବତଃ ସରକାର ଆମକୁ ସେତିକି ଦେବେ । ମାତ୍ର ସରକାର ଉପରେ ନିର୍ଭର କରି ଚାଲିବାର ବ୍ୟାଧି ଆରମ୍ଭ ହୋଇଗଲେ ତଦ୍ଦ୍ୱାରା ନୟୀ ତାଲିମ ଖତମ ହୋଇଯିବ ।" ତିନି ବର୍ଷର ବଜେଟ୍ ସେହି ବୈଠକରେ ପେଶ୍ କରାଯାଇଥିଲା, ତିନି ବର୍ଷ ପରେ ସଂସ୍ଥାଗୁଡ଼ିକ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ରୂପେ ସ୍ୱାବଲମ୍ବୀ ହେବା ଉଚିତ । ତେଣୁ ସେହି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଆଗରେ ରଖି ସେମାନଙ୍କୁ ବଜେଟ୍ ତିଆରି କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ତିନି ବର୍ଷ ପରେ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ସଫଳ ନ ହେଲେ ଦେଶ ସମକ୍ଷରେ ନିଜକୁ ଦେବାଳିଆ ଘୋଷଣା କରିବାକୁ ହେବ । ଅସଫଳତାକୁ ଠିକ୍ ଠିକ୍ ବିଶ୍ଳେଷଣ କରି ପାରିଲେ ତାହା ସଫଳତାର ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ ସୋପାନ ରୂପେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିପାରେ ।

ଆପଣା ଶକ୍ତିର ସୀମା ଜାଣିରଖ

ହିନ୍ଦୁସ୍ତାନୀ ତାଲିମୀ ସଂଘ ତରଫରୁ ମାନ୍ଦ୍ରାଜଠାରେ ଏକ ଶିକ୍ଷକ ତାଲିମ୍‌ଭବନ ଖୋଲିବ ଏବଂ ମାନ୍ଦ୍ରାଜ ସରକାର ତାହାର ବ୍ୟୟଭାର ବହନ କରିବେ ବୋଲି ପ୍ରସ୍ତାବ ଦେଇ ମାନ୍ଦ୍ରାଜର ଶିକ୍ଷାମନ୍ତ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ଅବିନାଶୀଲିଙ୍ଗମ୍ ଯେଉଁ ପ୍ରଶ୍ନ ଉଠାଇଥିଲେ, ତାହାର ଆଲୋଚନା କରି ଗାନ୍ଧୀଜୀ ଆପଣା ସାମର୍ଥ୍ୟର ବାହାରକୁ ଯାଇ କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟ ଆରମ୍ଭ ନ କରିବାକୁ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ସତର୍କ କରି ଦେଇଥିଲେ । ନଚେତ୍ କେବଳ ଆପଣା ଶକ୍ତିର ଅପଚୟ କରିବା ହିଁ ସାରହେବ ଓ ମାନ୍ଦ୍ରାଜ ସରକାର ମଧ୍ୟ ବଡ଼ ଅଡ଼ୁଆରେ ପଡ଼ିଯିବେ । ରାଜନୀତିକ କ୍ଷମତାପ୍ରାପ୍ତି ନିବନ୍ଧନ କଂଗ୍ରେସ ସରକାର ହାତରେ ଆଜି କୋଟି କୋଟି ଟଙ୍କା ରହିଛି । ହିନ୍ଦୁସ୍ତାନୀ ତାଲିମ ସଂଘ ହାତରେ ତାଲିମ ଭବନ ଚଲାଇବା ପାଇଁ ଯଥେଷ୍ଟ ସଂଖ୍ୟାରେ ଶିକ୍ଷକ ରହିଥିଲେ ଏବଂ ସଫଳତା ହାସଲ

କରିବାରେ କୌଣସି ସଂଶୟ ନ ଥିଲେ, ସବୁଆଡ଼ୁ ଭଲକରି ଚିନ୍ତାକରି ସଂଘ ଯେପରି ଉଚିତ ମନେକରିବେ, ସେପରି କରନ୍ତୁ । ସବୁବେଳେ ଆପଣା ଶକ୍ତିର ସୀମାକୁ ଭଲକରି ଜାଣିଥିବା ଉଚିତ ।

ତ୍ରିମୁଖୀ ବିକାଶ

ତତ୍ପରେ ଗାନ୍ଧୀଜୀ କହିଲେ, "ଆମର ଏହି ଶିକ୍ଷାପଦ୍ଧତି ଦ୍ୱାରା ମନ, ଶରୀର ଓ ହୃଦୟର ବିକାଶ ସମ୍ଭବ ହେବ । ପ୍ରଚଳିତ ଶିକ୍ଷାପଦ୍ଧତିରେ କେବଳ ମାନସିକ ବିକାଶ ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ଦିଆଯାଇଥାଏ । ପିଲମାନଙ୍କୁ ଟିକିଏ ସୂତାକଟା ଓ ଟିକିଏ ଅଳିଆ ସଫା ଶିଖାଇ ଦେବା ଭିତରେ ନୟୀ ତାଲିମର କାର୍ଯ୍ୟ ସୀମାବଦ୍ଧ ନୁହେଁ । ଏ ସବୁ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଯେତେ ଅପରିହାର୍ଯ୍ୟ ହେଲେ ହେଁ ଉଲ୍ଲିଖିତ ରୂପେ ସୁଷମ ବିକାଶ ହୋଇ ନ ପାରିଲେ ଏ ସବୁର ପ୍ରକୃତିରେ କୌଣସି ମୂଲ୍ୟ ରହିବ ନାହିଁ ।"

ଖଦିର ସ୍ଥାନ

ନୟୀ ତାଲିମ ଭିତରେ ଖଦିର ସ୍ଥାନ ବିଷୟ ଆଲୋଚନା କରି ଗାନ୍ଧୀଜୀ କହିଲେ, "ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ଥିଲବେଳେ ୧୯୦୮ ମସିହାରୁ ଖଦୀ ମୋ ମନ ଭିତରେ ଏକ ମହତ୍ତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ଥାନ ଅଧିକାର କରିଛି" ଅଧିକ ଉପାଦେୟ କୌଣସି ସର୍ବାଙ୍ଗୀନ ଗ୍ରାମ୍ୟଶିଳ୍ପ ତାଙ୍କୁ ଜଣାଥିଲେ ସେ ନୟୀ ତାଲିମକୁ ହିଁ ଖଦୀକୈନ୍ଦ୍ରିକ କରି ରଖିବା ଉପରେ ଏତେ ବେଶୀ ଜୋର ଦେଇ ନ ଥାନ୍ତେ । ତାଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ ଯେ, ପ୍ରତ୍ୟେକ ଭାରତବାସୀ ଦିନକୁ ଘଣ୍ଟାଏ ଲେଖାଏଁ ସୂତା କାଟିପାରିଲେ ଭାରତବର୍ଷ ବସ୍ତ୍ର-ସ୍ୱାବଲମ୍ବୀ ହୋଇପାରନ୍ତା । ଘଣ୍ଟାକ ପରିବର୍ତ୍ତିରେ ଏଥିପାଇଁ ଛଅ ଘଣ୍ଟା ଲାଗିଲେ ତାଙ୍କଠାରେ ଖଦୀର କୌଣସି ସ୍ଥାନ ନାହିଁ । କାରଣ, ଲୋକମାନଙ୍କର ତ ପୁଣି ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କାମ ଅଛି । ଖାଦ୍ୟ ଉତ୍ପାଦନ କରିବାକୁ ହେବ । କେତେକ ବୌଦ୍ଧିକ କାର୍ଯ୍ୟର ମଧ୍ୟ ଆବଶ୍ୟକତା ରହିଛି । ନୟୀ ତାଲିମରେ କାହାକୁ ବାଧ କରି କାମ କରାଇବାର ସ୍ଥାନ ନାହିଁ । ଦୈନିକ ଯେଉଁ ଘଣ୍ଟାଏ ସୂତାକଟାରେ ଦିଆଯିବ, ତାହା ପ୍ରତ୍ୟେକ କଟାଳୀର ଅବସରକାଳରେ ନିୟୋଜିତ ହେଲପରି ହେବ ।

ଖଦୀ ଓ ଉତ୍ତର-ମୌଳିକ

"ଅନ୍ତତଃ ଉତ୍ତର-ମୌଳିକ ସ୍ତରରେ ପିଲଙ୍କୁ ଲଗାତାର କେତୋଟି ପ୍ରକ୍ରିୟାଶିକ୍ଷା ଦିଆଯିବବୋଲି ଯେତେବେଳେ ସୈୟଦେନ ସାହେବ ମୋତେ କହିଲେ, ସେତେବେଳେ ମୁଁ ତାଙ୍କର ପ୍ରସ୍ତାବଟିକୁ ଗ୍ରହଣ କରିପାରିଲି ନାହିଁ । ଉତ୍ତର-ମୌଳିକ ସ୍ତରରେ ସୂତାକଟା ଯେ କେବଳ ଏକ ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ଶିକ୍ଷା-ମାଧ୍ୟମ ରୂପେ ରହିବ, ତାହା ନୁହେଁ, ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ଗ୍ରାମବାସୀଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଆମେ ଏହି ଆବଶ୍ୟକ ଧନ୍ଦାରୁ କଦାପି ମୁକ୍ତ ଦେଇ-ପାରିବା ନାହିଁ । କାଲି ଦେବପ୍ରକାଶ ନାୟାର ଓ ଝାଡୁ ବିଷୟରେ ତାଙ୍କର ଲେଖା

ମୋତେ ଦେଖାଉଥିଲେ । ସେ ଯାହା ଲେଖିଛନ୍ତି ସବୁ ସତ ହୁଏ, ତେବେ ଏହି ଦୁଇଟି ପ୍ରକ୍ରିୟା ଶିଖିବା ଦ୍ୱାରା ଅନେକ ଜ୍ଞାନ ଲାଭ କରିବା ସମ୍ଭବ ହୋଇ ପାରିବ । ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷା ସ୍ତରରେ ଏହି ଜ୍ଞାନ ଲାଭ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ସମସ୍ୟା ହେଉଛି ଯେ, ସମସ୍ତଙ୍କର କଲ୍ୟାଣକୁ ଦୃଷ୍ଟି ଆଗରେ ରଖି ଏହି ଅତ୍ୟାବଶ୍ୟକ ଧନ୍ଦାର ଯେଉଁ ବୈଜ୍ଞାନିକ ବିକାଶ କରିବାକୁ ହେବ, ଅମେ ତାହା କରି ନାହୁଁ । ତକଲି ଓ ହାତତନ୍ତ ହେଉଛି ଯଥାକ୍ରମେ କଳରେ ସୂତାକଟା ଲୁଗାବୁଣାର ମୂଳ ଆଧାର । ଆମକୁ ଶୋଷଣ କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ହିଁ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟବାସୀ ଲୁଗାକଳର ଉଦ୍ଭାବନ କରିଥିଲେ । ଆମେ କାହାରିକୁ ଶୋଷଣ କରିବାକୁ ଚାହୁଁ ନାହୁଁ । ତେଣୁ ଲୁଗାକଳର ଆବଶ୍ୟକତା ଅମର ନାହିଁ । ମାତ୍ର ତକଲୀ ଓ ତନ୍ତର ବିଜ୍ଞାନରେ ଆମେ ଅବଶ୍ୟ ପାରଙ୍ଗମ ହେବୁଁ । ଏ କାମରେ ଭାରତବର୍ଷ ଇଉରୋପର ନକଲ କରି ବସିଲେ, ତାହା ଭାରତବର୍ଷ ଓ ପୃଥିବୀ ଉଭୟର ସର୍ବନାଶର କାରଣ ହେବ ।"

ଖଦୀ ଓ ଲୁଗାକଳ

ବିଦ୍ୟାଳୟରୁ ବାହାରୁଥିବା ପିଲାମାନେ କାମଲାଗି ଲୁଗାକଳ ଆଡ଼କୁ ଅନାଇଁ ରହିଥିବା ବେଳେ ଶିକ୍ଷାବିତ୍‌ମାନେ ଗାନ୍ଧୀଜୀଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରୁ ବିଷୟଟିକୁ ବିଚାର କରିବା କଷ୍ଟକର ହେଉଛି ବୋଲି ଡ: ଜାକିର ହୁସେନ୍ କହିବାରୁ ଗାନ୍ଧୀଜୀ ଉତ୍ତରରେ କହିଲେ—ମୋ' ପରିକଳ୍ପିତ ବିଦ୍ୟାଳୟର ଛାତ୍ରମାନେ ଶିକ୍ଷା ଶେଷରେ ଚାକିରି ପାଇଁ ମିଲ୍‌ର ମୁଖାପେକ୍ଷୀ ହେବେ ନାହିଁ । ପ୍ରକୃତ କଥା ହେଉଛି, ମିଲ୍ ଲୁଗା ଓ ଖଦୀ ଏକ ସ୍ଥାନରେ ବିକ୍ରୀ ପାଇଁ ରହିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ଆମ ଦେଶର ମିଲ୍‌ଗୁଡ଼ିକ ସେମାନଙ୍କର ଉତ୍ପାଦନକୁ ଭାରତ ବାହାରେ ବିକି ପାରନ୍ତି । ଲାଙ୍କାଶାୟାର୍‌ରେ ତିଆରି ଲୁଗା ତୁମେ ଇଂଲଣ୍ଡରେ ପାଇବ ନାହିଁ । ସେଠାର ସମସ୍ତ ଉତ୍ପାଦନ ବାହାରକୁ ରପ୍ତାନି ହୁଏ । ତେବେ ଅମ ଦେଶର ମିଲ୍‌ସବୁ ବେଶୀଦିନ ବିଦେଶୀ ବଜାରରେ ସେମାନଙ୍କର ଲୁଗା ବିକିବାକୁ ସମର୍ଥ ହେବେ ନାହିଁ ।

ଆମର ବାଟ

"ଅମ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗର ବାତାବରଣ କଳର ଚକ୍ରାରେ ବ୍ୟାପ୍ତ ରହିଥିବା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଆପଣମାନଙ୍କ ଅସୁବିଧା ମୁଁ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରୁଛି । ଅମର ମନ୍ତ୍ରୀମାନେ ମଧ୍ୟ ସେହି କଳର କଥା କହୁଛନ୍ତି । ନିଜର ବିଶ୍ୱାସକୁ ନେଇ ଚାଲିବାରେ ମୃତ୍ୟୁବରଣ କରିବାହିଁ ଆମ ପାଇଁ ଏକମାତ୍ର ପଥ । ଅମେ ଯଦି ଖଦୀରେ ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥିବା ସେହି ବାଟରେ ଚାଲିବା, ତା'ର ପ୍ରସାର କରିବା ଏବଂ ମନ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କୁ ବୁଝାଇବା ଯେ ଜାତୀୟ କଲ୍ୟାଣ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଆମେ ଠିକ୍ କାମ କରୁଥାଇଁ ।

"କଂଗ୍ରେସ ହିଁ ହିନ୍ଦୁସ୍ତାନୀ ତାଲିମୀ ସଂଘକୁ ଗଢ଼ିଥିଲା । ମାତ୍ର ତା'ପରେ ଏହାର କୌଣସି ଉନ୍ନତିକର କାମରେ ମନ ଦେଲା ନାହିଁ । ଠିକ୍ ସେହିପରି ଚରଖା ସଂଘ ଏହି

କଂଗ୍ରେସର ସନ୍ତାନ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଏହାକୁ କଂଗ୍ରେସ କେବେହେଲେ ନିଜର କରି ଦେଖି ନାହିଁ । ଏସବୁ ଅନୁଷ୍ଠାନକୁ ଆଜି କିଏ ପଚାରୁଛି ? ଯେତେବେଳେ କଂଗ୍ରେସବାଲାଙ୍କ ପାଖରେ ପଇସା ଓ ଅଭିଜ୍ଞତା ସାମାନ୍ୟ ଥିଲା, ସେତେବେଳେ ରଚନାତ୍ମକ କାମ ପ୍ରତି ସେମାନେ କିଞ୍ଚିତ୍ ପରିମାଣରେ ଧ୍ୟାନ ଦେଉଥିଲେ । ମାତ୍ର ଆଜି ସାରା ସରକାର ଯେଉଁ ରୂପରେ ହେଉ ପଛକେ ଆମ ହାତରେ ଅଛି । ଏହା ଫଳରେ ଯେଉଁ କ୍ଷମତା ଆସିଛି, କଂଗ୍ରେସ ଆଜିଯାଏ ତାକୁ ହଜମ କରିପାରି ନାହିଁ । ଏଥିପାଇଁ ଅବଶ୍ୟ ସମୟ ଲାଗିବ ।''

ଆଉ ସେ କ୍ଷମତା ନାହିଁ

ଗାଂଧୀଜୀ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରୁଥିଲେ ଯେ, ନୟୀତାଲିମ କହିଲେ ଏକ ନୂତନ ସମାଜ-ବ୍ୟବସ୍ଥାର ପ୍ରସ୍ତୁତି । କ୍ଷମତାସୀନ ମନ୍ତ୍ରୀମାନେ ହୁଏତ ସଂଘର ଏହି ବିଷୟରେ ଏକମତ ନୁହନ୍ତି । ସରକାର ଓ ସଂଘର କାର୍ଯ୍ୟରେ ସମନ୍ୱୟ ଆଣିବା ଲାଗି ଗାନ୍ଧୀଜୀ ସାହାଯ୍ୟ କରନ୍ତୁ; ନଚେତ୍ ସଂଘର କାର୍ଯ୍ୟ ବନ୍ଦ ହୋଇଯାଉ ବୋଲି ଡକ୍ଟର ଜାକିର୍ ହୁସେନ୍ ପ୍ରସ୍ତାବ କରିଥିଲେ । ଗାନ୍ଧୀଜୀ ସ୍ୱୀକାର କଲେ ଯେ, ଆଗେ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ଉପରେ ତାଙ୍କର ଯେପରି ପ୍ରଭାବ ରହିଥିଲା, ବର୍ତ୍ତମାନ ଆଉ ସେପରି ନାହିଁ । "ଏହି ଉଦାସୀନତା ଲାଗି ମୁଁ ସରକାରଙ୍କୁ ଦୋଷ ଦେଉ ନାହିଁ । ସେମାନେ ଉତ୍ତରାଧିକାର ସୂତ୍ରରେ ଯେଉଁ ଶାସନ କଳ ପାଇଛନ୍ତି, ତାକୁ ନେଇ ସେମାନଙ୍କୁ କାମ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ମୁଁ ନିଜେ ଜଣେ ମନ୍ତ୍ରୀ ହୋଇଥିଲେ ହୁଏତ ଠିକ ଏହିପରି କରିଥାନ୍ତି । ତଥାପି, ପଣ୍ଡିତ ଜବାହର ଲାଲ ଓ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ସହିତ ମୁଁ ଏ ବିଷୟରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରୁଛି । ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ବୁଝାଇବା ମଧ୍ୟ ଶିକ୍ଷାବିତ୍‌ମାନଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟ ନୁହେଁ କି ?''

ଡ. ଜାକିର୍ ହୁସେନ୍ କହିଲେ, "କଂଗ୍ରେସ ମନ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କୁ କେବେହେଲେ ନିଜର ଶିକ୍ଷାନୀତି ବିଷୟରେ ସ୍ପଷ୍ଟ ଧାରଣା ଦେଇନାହିଁ । ମୋ' ମତରେ ଦୋଷ ଏହିଠାରେ ହିଁ ରହିଯାଇଛି । ଏଠାକୁ ଆସିବା ପୂର୍ବରୁ ମୁଁ ମୌଲନା ଅବୁଲ୍ କଲାମ୍ ଆଜାଦଙ୍କ ସହିତ ଦେଖା କରିଥିଲି । ସେ ସହାନୁଭୂତି ପ୍ରକାଶ କରି କହିଲେ ଯେ, ସେ ସଂଘ ସହିତ ଏହି ବିଷୟରେ ଏକତ୍ର ବସି ଆଲୋଚନା କରିବାକୁ ଚାହାନ୍ତି । ତାଙ୍କ ସହିତ ସାକ୍ଷାତ୍ କରିବା ଲାଗି ସଂଘ ମଧ୍ୟ ବର୍ତ୍ତମାନ ନୀତି ଗ୍ରହଣ କରିଛି ।'' ଗାଂଧୀଜୀ କହିଲେ, "ଆରମ୍ଭରୁ ଆପଣଙ୍କୁ ଡାକି କଥାବାର୍ତ୍ତା କରିବା ସରକାରଙ୍କର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଥିଲା । ସଂଘର ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଅନୁସାରେ ମିଷ୍ଟର ସର୍ଜେଣ୍ଟଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ଉଚିତ । ଆପଣଙ୍କୁ ପାଖକୁ ନିମନ୍ତ୍ରଣ ପଠାଇବା ଲାଗି ମୁଁ ସରକାରଙ୍କ ଆଗରେ ପ୍ରସ୍ତାବ କରିଥିଲି ।''

ଧର୍ମ ଶିକ୍ଷା

ଧର୍ମ ଶିକ୍ଷା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଡକ୍ଟର ଜାକିର୍ ହୁସେନ୍ ପଚାରିଥିଲେ ଯେ, ଆମର ସ୍କୁଲ୍-ଗୁଡ଼ିକରେ ଧର୍ମଶିକ୍ଷା ଦେବାକୁ ଅବଶ୍ୟକ ସୁବିଧା ଦେଇ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସମୟ ଧାର୍ଯ୍ୟକରିବା ଉଚିତ, ଯେପରି କି ଧର୍ମତତ୍ତ୍ୱାବଲମ୍ବୀ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ସ୍କୁଲକୁ ଆସି ଧର୍ମ ବିଷୟରେ ଶିକ୍ଷା

ଦେଇପାରିବେ । ସ୍କୁଲରେ ଅଯଥା ହସ୍ତକ୍ଷେପର ଭୟ ଏଡ଼ାଇବା ପାଇଁ ଏଠାକୁ କରି ନୀରବ ରହିବା ସରକାରଙ୍କ ପକ୍ଷେ ଉଚିତ ହେବ ।

ଉତ୍ତର ଦେଇ ଗାନ୍ଧୀଜୀ କହିଲେ, "ମୌଲାନା ସାହେବଙ୍କ ସହିତ ଏ ବିଷୟରେ ଆପଣଙ୍କର କଥାବାର୍ତ୍ତା ହୋଇଥିବା ଉଚିତ । ସରକାରଙ୍କ ତରଫରୁ ଧର୍ମ ଶିକ୍ଷାର ବ୍ୟବସ୍ଥା ରହିବାରେ ମୁଁ ଏକମତ ନୁହେଁ । ଭୁଲ ପ୍ରଣାଳୀରେ ଧର୍ମ ଶିକ୍ଷା ଦେବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁଥିବା ଲୋକ ଯଦି ଏହି ମତଲବରେ ବାହାରନ୍ତି, ତେବେ କେହି ସେମାନଙ୍କୁ ନିବୃତ୍ତ କରି ରଖିପାରିବେ ନାହିଁ । ଏପରି କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟାକଲେ ତା'ର ପରିଣାମ ମନ୍ଦ ହେବ । ଯେଉଁମାନେ ଧର୍ମ ଶିକ୍ଷା ଦେବାକୁ ଚାହିଁବେ, ସେମାନେ ଧର୍ମର ମୂଳ ନୀତି, ଶୃଙ୍ଖଳା ଓ ନୈତିକତାର ବିରୁଦ୍ଧାଚରଣ ନ କରି ତାଙ୍କ ନିଜର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିପାରିବେ । ସରକାର କେବଳ ଏତିକି କହିପାରନ୍ତି ଯେ, ସବୁ ଧର୍ମର ସାର ସାଧାରଣ ମୂଳତତ୍ତ୍ୱ ବା ଆଚରଣ ବିଧି, ଯାହାକୁ ସବୁ ଦଳ ପକ୍ଷରୁ ସମର୍ଥନ ମିଳୁଥିବ, ଏପରି ନୀତିଶାସ୍ତ୍ର ଶିକ୍ଷା ଦେଇ ପାରିବେ, ବସ୍ତୁତଃ ଆମର ତ ଏକ ଧର୍ମନିରପେକ୍ଷ ରାଷ୍ଟ୍ର ହୋଇଛି ।"

ପ୍ରଶଂସା ପତ୍ର

ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷାରୁ ଉତ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କୁ ପ୍ରମାଣ ପତ୍ର ଦେବାର ପ୍ରଶ୍ନ ଉପରେ ଆଲୋଚନା କରି ଗାନ୍ଧୀଜୀ କହିଲେ ଯେ, ଏହି ଶିକ୍ଷାସ୍ତରର ଏକ ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ସ୍ପଷ୍ଟ ନାମ ରହିବା ଉଚିତ । କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ଅତିରଂଜନ ନ କରି ପ୍ରମାଣ-ପତ୍ରରେ ଶୁଦ୍ଧ ହିନ୍ଦୁସ୍ତାନୀ ଭାଷାରେ ଛାତ୍ରଙ୍କର ଯୋଗ୍ୟତାଗୁଡ଼ିକ ଲେଖାହୋଇ ରହିବା ଉଚିତ । ସେ କହିଲେ ଯେ, "ପ୍ରକୃତ ଯୋଗ୍ୟତା ନ ଥାଇ ବା ଯୋଗ୍ୟତା ସହିତ ସଂଗତି ନ ଥାଇଁ ଆଡ଼ମ୍ବରପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାଷାରେ ନାମକରଣ କଲେ ପ୍ରଶଂସା ପତ୍ର-ଦାନକାରୀଙ୍କର କୌଣସି ଯଶ ପ୍ରକାଶ ପାଏ ନାହିଁ ।"

ସହ ଶିକ୍ଷା

ମାନ୍ଦ୍ରାଜର ଶିକ୍ଷାମନ୍ତ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ଅବିନାଶୀଲିଙ୍ଗମ୍ ଅନୁଭବ କରୁଥିଲେ ଯେ, ତାଲିମୀ ସଂଘର ସହଶିକ୍ଷା ନୀତି ମାନ୍ଦ୍ରାଜ ପ୍ରଦେଶ ସକାଶେ ଆଦୌ ଉପଯୋଗୀ ହେବ ନାହିଁ । ଶିଶୁମାନଙ୍କ ସହ-ଶିକ୍ଷାରେ ତାଙ୍କର ଆପତ୍ତି ନାହିଁ । ବୟସ୍କମାନଙ୍କ ସ୍ତରରେ ତାହା ଚାଲିପାରେ । କାରଣ, ସେମାନଙ୍କର ଅପଣାକୁ ବୁଝିବାର ଶକ୍ତି ମଧ୍ୟ ହୋଇଯାଇ ଥିବ । ମାତ୍ର ୧୨।୧୬ ବର୍ଷ ଭଳି କଅଁଳ-ବୟସରେ ସହଶିକ୍ଷାର ପ୍ରଚଳନ କରିବାକୁ ସେ ଆଦୌ ସମର୍ଥନ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ସେ ବୟସରେ ହିଁ ଅଧିକାଂଶ ବାଳିକା ତାଲିମ ପାଇବାକୁ ଆସନ୍ତି । ଗାନ୍ଧୀଜୀ ଏଥିରେ ସହମତ ନ ହୋଇ କହିଲେ —ଆପଣ ସ୍କୁଲ-ମାନଙ୍କରେ ସହଶିକ୍ଷା ରଖିବେ ଓ ଟ୍ରେଣ ଟ୍ରେନିଂ ସ୍କୁଲଗୁଡ଼ିକରୁ ସହଶିକ୍ଷା ଉଠାଇ

ଦେବେ, ତେବେ କେଉଁଠାରେ ନିଶ୍ଚୟ କିଛି ଖଟକା ଥିବାପିଲାମାନେ ଆଶଙ୍କା କରିବେ । ତେଣୁ ସହଶିକ୍ଷାରେ ଥିବା ଆପଦକୁ ମୁଣ୍ଡାଇ ନେବାକୁ ମୋର ପିଲାମାନଙ୍କୁ ମୁଁ ଅନୁମତି ଦେବି । ଦିନେ ନା ଦିନେ ଆମକୁ ଏହି ଯୌନ ସମ୍ପର୍କୀୟ ମନୋଭାବରୁ ମୁକ୍ତ ହେବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଆମେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଗ୍ରହଣ କରିବା ନାହିଁ । ଏପରି କି ଟ୍ରେନିଂ ସ୍କୁଲମାନଙ୍କରେ ମଧ୍ୟ ଯଦି ଶିକ୍ଷକମାନେ ବୁଦ୍ଧିମାନ୍ ହୁଅନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର ମନ ପବିତ୍ର ଓ ନୟୀତାଲିମର ଖାସ୍ ଭାବନାରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଥାଏ, ତେବେ କୌଣସି ବିପଦର ଆଶଙ୍କା ରହିବ ନାହିଁ । ତଥାପି ଯଦି କୌଣସି ଦୁର୍ଘଟଣା ଘଟେ, ସେଥିରେ ଆମେ ଭୟଭ୍ରାନ୍ତ ହୋଇ ପଡ଼ିବା ନାହିଁ । ଯେ କୌଣସି ସ୍ଥାନରେ ମଧ୍ୟ ଏପରି ଘଟନ୍ତି । ଏପରି ଦୁଃସାହସ ବାନ୍ଧି ଏ କଥା କହୁଥିଲେ ମଧ୍ୟ ବିପଦ ଆସିପାରେ, ଏ ବିଷୟରେ ମୁଁ ସଜାଗ ଅଛି । ଜଣେ ଦାୟିତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ମନ୍ତ୍ରୀ ହିସାବରେ ଆପଣ ନିଜେ ଏ ବିଷୟରେ ବିଚାର କରନ୍ତୁ ଏବଂ ନିଜର ବିଚାର ଅନୁସାରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଯାନ୍ତୁ ।”

ଖଦି ଓ ସ୍ୱାବଲମ୍ବନ

ସ୍ୱାବଲମ୍ବନର ପ୍ରଶ୍ନ ଉପରେ ଶ୍ରୀ ଜାକୁଜି କହିଲେ ଯେ, ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଧନ୍ଦା ଅପେକ୍ଷା ସୂତାକଟା ଓ ଲୁଗାବୁଣାର ଧନ୍ଦାରେ ଅତି କମ୍ ଆୟ ହେବ । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ ବଢ଼େଇ କାମକୁ ନିଅଯାଉ । ସାତବର୍ଷ ପରେ ମଧ୍ୟ ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷାରୁ ଉତ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ଛାତ୍ରମାନେ ପ୍ରକୃତରେ ସ୍ୱାବଲମ୍ବୀ ହୋଇ ପାରିବେ କି ନାହିଁ ସନ୍ଦେହ । ଚରଖା ସଂଘର ମଜୁରି ଅନୁସାରେ ସେମାନେ ଦୈନିକ ଛଅ ଅଣା ବା ଆଠଅଣା ରୋଜଗାର କରି-ପାରିବେ । ଗାନ୍ଧୀଜି କହିଲେ, “କେବଳ ପଇସା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଆମେ ଏହି କଥାଟିର ବିଚାର କରିବା ନାହିଁ । ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କର ଜିଗା ଆବଶ୍ୟକ, ତେଣୁ ଖଦି ଆମର ସମସ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟରକେନ୍ଦ୍ର ସ୍ୱରୂପ ହୋଇ ରହିଛି । ସାତ ଲକ୍ଷ ଗାଁ'କୁ ବସ୍ତ୍ର ଯୋଗାଇବାର ପ୍ରଶ୍ନ ଆମ ଆଗରେ ରହିଛି । ତନ୍ତୀମାନଙ୍କୁ ଅତ୍ୟଧିକ ମଜୁରି ଦେଇ ଆମ ହାତକଟା ସୂତାରେ ଲୁଗା ବୁଣାଇ ପାରୁଛୁଁ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟକ୍ତି ସୂତା କାଟିବା ଭଳି ଲୁଗା ବୁଣା ଶିଖିବା ମଧ୍ୟ ଉଚିତ । ଏହା ଉପରେ ଜୋର ନ ଦେଇ ମୁଁ ଭୁଲ୍ କରିଛି । ଏଥିପାଇଁ ଆମେ ଯେତିକି ସମୟ ଦେଇ ପାରିବା, ଲୁଗା ବୁଣାରେ ପ୍ରକୃତରେ ତା'ଠାରୁ ଅଧିକ ସମୟ ଲାଗିବ କି କଅଣ ତାହା ବିଚାର କରି ଦେଖିବା ଉଚିତ । ଯଦି ଏଥିରେ ଛାତ୍ରର ସବୁ ସମୟ ଚାଲିଯାଏ, ତେବେ ଆମକୁ ଏ ବିଷୟରେ ପୁଣି ଥରେ ବିଚାର କରି ଦେଖିବାକୁ ହେବ ।

କର୍ମ ପ୍ରୀତିରୁ କାର୍ଯ୍ୟ ନିର୍ବାହ

“ନୟୀ ତାଲିମର ଶିକ୍ଷକ ଏକାଧାରରେ ଜଣେ କାରିଗର ଓ ଶିକ୍ଷାବିତ୍ ହେବେ । କିନ୍ତୁ କେବଳ ବେତନ ପାଇଁ ସେ କାମ କରିବେ ନାହିଁ । ବେତନ ବା ପାରିଶ୍ରମିକ ସୁନ୍ଦର ଶବ୍ଦ ନୁହେଁ । ଶିକ୍ଷକ ହେଉଛନ୍ତି—ପାରିତୋଷିକର ଯୋଗ୍ୟ ଜଣେ କର୍ମୀ

ବା କାରଗର । ତାଙ୍କର ସ୍ତ୍ରୀ ଓ ପିଲମାନେ ମଧ୍ଯ ଏହିପରି କର୍ମୀ ହେବେ । କେବଳ ଏହିପରି ଭାବରେ ପ୍ରକୃତ ସହଯୋଗ ସମ୍ଭବ ହେବ ଏବଂ କେବଳ ଏହିପରି ହିଁ ନୟୀ ତାଲିମ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଗ୍ରାମକୁ ପ୍ରସାର ଲାଭ କରିବ ।

ମୌଳିକ ଧନ୍ଦା ହିସାବରେ କୃଷି କାର୍ଯ୍ୟ

"କୃଷି କାର୍ଯ୍ୟକୁ କାହିଁକି ଏକ ମୌଳିକ ଧନ୍ଦା ରୂପେ ଗ୍ରହଣକରାଯାଇ ନାହିଁ, କେତେକ ବ୍ୟକ୍ତି ମୋତେ ପ୍ରଶ୍ନ କରିଛନ୍ତି । ମୋର ଉତ୍ତର ହେଉଛି ଯେ, ସୂତାକଣା ଭଳି ଏଥିରେ ବିଭିନ୍ନ ବିଷୟ ଶିକ୍ଷା ଦେବାର ସେତେ ବେଶୀ ସମ୍ଭାବନା ନାହିଁ । ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ସ୍ୱରୂପ ସୂତାକଟା ଭଳି କୃଷି ହସ୍ତକୁଶଳତାଶିକ୍ଷା ଦେଇ ପାରିବ ନାହିଁ । କେବଳ କୌଣସି ଧନ୍ଦା ଶିଖେଇବା ନୟୀ ତାଲିମର କାର୍ଯ୍ୟନୁହେଁ । ଧନ୍ଦା ଜରିଆରେ ସମଗ୍ର ମନୁଷ୍ୟର ବିକାଶ କରିବା ଆମର ଲକ୍ଷ୍ୟ ।

"ମାତ୍ର କୃଷିରୁ ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷା ଆରମ୍ଭ ନ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ସମୟକ୍ରମେ ତାହା ଶିକ୍ଷାକ୍ରମ ଭିତରକୁ ଆସିଯିବ । କାରଣ ନୟୀ ତାଲିମର କ୍ଷେତ୍ର ବ୍ୟାପକ । ମୋ ପରିକଳ୍ପିତ ବିଦ୍ୟାଳୟର ଛାତ୍ର ଓ ଶିକ୍ଷକମାନେ ଏକାଠି ମିଶି ଆପଣାର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଆବଶ୍ୟକତାକୁ ପୂରଣ କରିବା ଲାଗି ନିଶ୍ଚୟ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିପାରିବେ । ନୟୀ ତାଲିମର ଜଣେ ଶିକ୍ଷକଙ୍କୁ ଜଣେ ପ୍ରଥମ ଶ୍ରେଣୀର କାରିଗର ହେବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଗାଁଆର ସବୁ ପିଲା ଆପେ ଆପେ ବିଦ୍ୟାଳୟକୁ ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇ ଆସିବେ । ଏହିପରି ଭାବରେ ଶିକ୍ଷା ନିଃଶୁଳ୍କ ଓ ସାର୍ବଜନୀନ ହୋଇ ପାରିବ ।

"ଆଜି ଭାରତବର୍ଷର ଅବସ୍ଥା ଏପରି ଯେ, ଗାଁ'ରେଉତ୍ପନ୍ନ ପରିବା ମଧ୍ଯ ଗାଆଁ ଲୋକଙ୍କର ବ୍ୟବହାର ପାଇଁ ମିଳୁନାହିଁ । ତ୍ରିବାଙ୍କୁଡ଼ରେ ଯେଉଁ ନଡ଼ିଆ ଫଳେ, ସେଠାର ଗ୍ରାମବାସୀମାନେ ତାହା ବ୍ୟବହାର କରିପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ସବୁ ନଡ଼ିଆ ଗୋଟିଏ ଜାଗାରେ ସଂଗୃହୀତ ହୋଇ ସହରକୁ ପଠାଇ ଦିଆଯାଏ । ଯେଉଁ ଗାଆଁରେ ମୌଳିକ ସ୍କୁଲ ଚାଲିବ, ସେଠାରେ ଏଭଳି ବିଡ଼ମ୍ବନା କଦାପି ରହିବ ନାହିଁ । ପୁଣି ବର୍ତ୍ତମାନ ଅଫିମ, ଧୂଆଁପତ୍ର, କପା ପ୍ରଭୃତି ଅର୍ଥକରୀ ଫସଲ ଆମେ ଚାଷ କରୁଛୁଁ । ନୟୀ ତାଲିମରେ ଶିକ୍ଷାପ୍ରାପ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତି ତାହା ନ କରି, ସେମାନେ ଯେଉଁ ଖାଦ୍ୟଶସ୍ୟ ଆବଶ୍ୟକ କରନ୍ତି, ସେହି ଖାଦ୍ୟଶସ୍ୟ ଚାଷ କରିବେ ।

—ହରିଜନ, ତା ୯।୧୧।୧୯୪୭

୭୧
ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷା ବନାମ ମଣ୍ଟେଶ୍ୱରୀ-ପଦ୍ଧତି

ମ୍ୟାଡ଼ାମ୍ ମଣ୍ଟେସରୀଙ୍କର ବିଚାରଧାରା ଠିକ୍, ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ମଧ୍ଯ ଠିକ୍ । ମାତ୍ର ହିନ୍ଦୁସ୍ଥାନର ବାୟୁମଣ୍ଡଳରେ ବା ଜଳବାୟୁରେ ଯେଉଁ ଭାବରେ ତାହା ହଜମ ହୋଇ-

ପାରିବ, ସେହି ଗୀତରେ ସେଗୁଡ଼ିକ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ । ମ୍ୟାଡ଼ାମ୍ ମଣ୍ଟେସରୀ ଇଉରୋପରେ ଯେଉଁ ଢଙ୍ଗରେ ତାକୁ ଉପସ୍ଥାପିତ କରିଛନ୍ତି, ଠିକ୍ ସେହି ଢଙ୍ଗରେ ତାକୁ ଏଠାରେ (ଭାରତରେ) ଉପସ୍ଥାପିତ କରିବା କ୍ଷତିକାରକ ହେବ ।

ଖର୍ଚ୍ଚ କଥାକୁ ମୁଁ ତୁଳନାତ୍ମକ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଗୌଣ ମନେ କରେଁ । ଭାରତ ପକ୍ଷରେ ଯଦି ତାହା (ମଣ୍ଟେସରୀ ପଦ୍ଧତି ଗ୍ରହଣୀୟ ହୋଇପାରେ, ତେବେ ସେଥିରେ କୋଟି କୋଟି ଟଙ୍କା) ଖର୍ଚ୍ଚ ହେଉ । ମାତ୍ର କୋଟି କୋଟି ଖର୍ଚ୍ଚ କରି, ଯଦି ବିଲାତର ଜଳବାୟୁର ଯୋଗ୍ୟ ହୋଇଥାଏ, ତେବେ ତାହା ଭୁଲ କାମ । ତାହା ଏ ଦେଶକୁ ଆସି ସୁଦ୍ଧା ପାରିବ ନାହିଁ । ଭାରତର ଗ୍ରୀଷ୍ମପ୍ରଧାନ ଜଳବାୟୁରେ ଆମେ ବଞ୍ଚି ରହିବାକୁ ଶିଖିବା ଦରକାର । ସେ ଦେଶର ବାୟୁମଣ୍ଡଳକୁ ଏଠାରେ ସୃଷ୍ଟି କରିବା ପାଇଁ ଯଦି କେହି ଯତ୍ନ କରନ୍ତି ଓ କହନ୍ତି ଯେ ଏ କାର୍ଯ୍ୟ ବ୍ୟୟବହୁଳ, ତେବେ ମୁଁ କହିବି ଯେ ଏ କଳ୍ପନା ଉଦ୍‌ଭଟ ଅଟେ ଏବଂ ଏଥିପାଇଁ ତାକୁ ପରିତ୍ୟାଗ କରିବାକୁ ହେବ । ତାହା ଅଧିକ ବ୍ୟୟସାଧ୍ୟ ବୋଲି ତାକୁ ଛାଡ଼ି ବାକୁ ପଡ଼ୁଛି—ଏହା କାରଣ ନୁହେଁ । ଯଦିଚ ବ୍ୟୟବହୁଳତା ମୁକ୍ତିଟି ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ, ତଥାପି ଯେଉଁଠି ଆବଶ୍ୟକତା ଥିବ, ସେଠାରେ ଖର୍ଚ୍ଚ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବିରୋଧ ହେବା ଅନାବଶ୍ୟକ ।

ଯଦି କାରଖାନାରେ ତିଆରି ହୋଇଥିବା ଜିନିଷ ଶସ୍ତା ଓ ଗାଁରେ ତିଆରି ହୋଇଥିବା ଜିନିଷ ମହଙ୍ଗା ପଡ଼େ, ତେବେ ବି ଗାଁ ଜିନିଷ ବ୍ୟବହାର କର । କିପ୍ରକାରେ ସଂଶୋଧନ ବା ସଂସ୍କାର କରିବାକୁ ହେବ, ତାହା ଆମେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଶିଖାଇବା ଆବଶ୍ୟକ । ଅରଟ ଗାଁରେ ତିଆରି ହୋଇପାରେ—ଏହି ପ୍ରୟୋଗ ଚାଲିଛି । ଏପରି ମଡ଼େଲ୍ ବା ନମୁନା ବାହାର କରି ଓ ଗାଁକୁ ସେ ଜିନିଷ ନେଇଯିବା ମ୍ୟାଡାମ୍ ମଣ୍ଟେସରୀଙ୍କର କାମ ନୁହେଁ ।

ଏଥିରେ ବିଷୋକ୍ତ ପଦାର୍ଥ ଯାହା ଅଛି, ତାହା ବ୍ୟାପକ ଅର୍ଥରେ ଅଛି । ଅରଟକୁ କେନ୍ଦ୍ରୀଭୂତ ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ଚଳାଇ ଆମେ ଗାଁରେ ପହଞ୍ଚିପାରିବୁଁ ନାହିଁ । ଏପରି କଲେ, ଭୁଲ ହେବ । ଗାଁରେ ହିଁ ଏହାର ବିକାଶ ହେବ । ଯେପରି ପ୍ରଥମେ ବାଲି ଉପରେ ଲେଖୁଥିଲେ, ପରେ ପତ୍ର ଉପରେ ଲେଖିଲେ, ପରେ ତାମ୍ରଫଳକରେ ଲେଖିବା ଉଦ୍ଭାବିତ ହେଲା, ସେହି ସେହି ଅବସ୍ଥାରେ କଳାପଟାକୁ ଧୋଇବା ଠିକ୍ ହେବ ନାହିଁ । ଯଦି ଆମେ କ୍ରମେ କ୍ରମେ ସଂସ୍କାର କରି ଉନ୍ନତ ଜିନିଷ ବାହାର କରିବାର ଶକ୍ତିକୁ ପୁଷ୍ଟ ନ କରୁଁ, ତେବେ କାମ ଚାଲିବ ନାହିଁ ।

—ହିନ୍ଦୀ । 'ଜୀବନ ଶିକ୍ଷା କା ଆରମ୍ଭ'ରୁ । ହିନ୍ଦୁସ୍ଥାନୀ ତାଲିମୀ ସଂଘ ।
ସେବାଗ୍ରାମ (ୱାର୍ଦ୍ଧା) । ତାରିଖ ଅଜଣା ।

୭୨

ସତ୍ୟ ଓ ଅହିଂସା ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷାର ଆଧାର

ହରିଜନ-ନିବାସକୁ ମୁଁ ଯାଉଥିବା ସମୟରେ ସେଠାରେ ଯାହା ଚର୍ଚ୍ଚା ହେଉଥିଲା, ତାହା ଆପଣମାନଙ୍କୁ ଶୁଣାଇବାକୁ ମୁଁ କଥା ଦେଇଥିଲି । ଆଜି ମୁଁ ନୟୀ ତାଲିମ ସମ୍ବନ୍ଧରେ କିଛି କହୁଛି । ନୟୀ ତାଲିମ ଆରମ୍ଭ ହେବାର ଆଠ ବର୍ଷ ହେଲା । ଜାତିକୁ ନୂତନ ମୂଳଦୁଆ ଉପରେ ଶିକ୍ଷା ଦେବା ଏହାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ । ଏଥିପାଇଁ ଆଠବର୍ଷ କିଛି ଅଧିକ ସମୟ ନୁହେଁ । ସାଧାରଣତଃ ଧନ୍ଦା ମାଧ୍ୟମରେ ଶିକ୍ଷା ପ୍ରଦାନ-ପଦ୍ଧତିକୁ ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷା କୁହାଯାଇଥାଏ । ଏହା କେତେକାଂଶରେ ସତ୍ୟ ଅଟେ । ନୟୀ ତାଲିମର ଚେର ଆହୁରି ଭିତରକୁ ଯାଇଛି । ଏହାର ଆଧାର ହେଉଛି ସତ୍ୟ ଓ ଅହିଂସା । ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଜୀବନ ଓ ସମଷ୍ଟି ଜୀବନ ଉଭୟ ପାଇଁ ଏହା ପ୍ରଯୋଜ୍ୟ ଅଟେ । 'ସା ବିଦ୍ୟା ଯା ବିମୁକ୍ତୟେ' ଅର୍ଥାତ୍ ଯାହା ମୁକ୍ତି ପ୍ରଦାନ କରେ, ତାହା ବିଦ୍ୟା ଅଟେ । ମିଥ୍ୟା ଓ ହିଂସା ତ ବନ୍ଧନକାରକ ଅଟେ । ଶିକ୍ଷାରେ ତାହାର ସ୍ଥାନ ରହି ନ ପାରେ । ପିଲାଙ୍କୁ ଅସତ୍ୟ ଓ ହିଂସା ଶିଖାଇବାକୁ କୌଣସି ଧର୍ମ କହେ ନାହିଁ । ପ୍ରକୃତ ଶିକ୍ଷା ସମସ୍ତଙ୍କ ପାଇଁ ସୁଲଭ ହେବା ଉଚିତ । ଏହା କେବଳ କେତେ ଲକ୍ଷ ସହରବାସୀଙ୍କ ପାଇଁ ନୁହେଁ, ବରଂ କୋଟି କୋଟି ଗ୍ରାମବାସୀମାନଙ୍କ ଉପଯୋଗୀ ହେବା ଉଚିତ । କେବଳ ବହି ପଢ଼ି ସାମ୍ପ୍ରଦାୟିକ ମତ ଅନୁସରଣ କରି ଏପରି ଶିକ୍ଷା ପାଇବା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ସାରା ବିଶ୍ୱକୁ ବ୍ୟାପିଥିବା ଧର୍ମର ମୂଳତତ୍ତ୍ୱ, ଯେଉଁଥିରୁ ସବୁ ସାମ୍ପ୍ରଦାୟିକ ମତର ଉତ୍ପତ୍ତି ଘଟିଅଛି, ତାହାହିଁ ଉକ୍ତ ଶିକ୍ଷାର ବିଷୟବସ୍ତୁ । ଜୀବନରୂପୀ ପୁସ୍ତକରୁ ସେହି ଶିକ୍ଷା ମିଳିଥାଏ । ଏହି ଶିକ୍ଷା ପାଇଁ କୌଣସି ବ୍ୟୟ କରିବାକୁ ପଡ଼େ ନାହିଁ କି ଏହି ଧନକୁ କେହି ଶକ୍ତି ବଳରେ ଛଡାଇ ନେଇ ପାରେ ନାହିଁ । ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷା କାର୍ଯ୍ୟରେ ଲାଗିଥିବା ଭାଇମାନେ ଏପରି ସତ୍ୟ ଓ ଅହିଂସାମୟ ହୋଇଗଲେଣି କି ବୋଲି ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରି ପାରନ୍ତି । ମୋର ନମ୍ର ଉତ୍ତର ହେଉଛି—ମୁଁ ତାହା କହିପାରିବି ନାହିଁ । କାହା ମନରେ କ'ଣ ଅଛି ମୁଁ କେମିତି କହିପାରିବି ? ଡକ୍ଟର ଜାକୀର ହୁସେନ୍ ହିନ୍ଦୁସ୍ତାନୀ ତାଲିମ ସଂଘର ଅଧ୍ୟକ୍ଷ ଏବଂ ଶ୍ରୀ ଆର୍ଯ୍ୟନାୟକମ୍ ଓ ଆଶା ଦେବୀ ସମ୍ପାଦକ ଅଛନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କର ଅହିଂସାରେ ବିଶ୍ୱାସ ନ ଥିବା କଥା ସେମାନେ କେବେହେଲେ କହି ନାହାନ୍ତି । ଯଦି ବା ବିଶ୍ୱାସ ନ ଥିବ, ତେବେ ତ ସେମାନେ ତାଲିମ ସଂଘରୁ ଅଲଗା ହୋଇଯିବା ଠିକ୍ ହେବ । ନୟୀ ତାଲିମ ଶିକ୍ଷକମାନେ ସତ୍ୟ ଓ ଅହିଂସାକୁ ପୁରାପୁରି ମାନିଲେ ଯାଇଁ ସଫଳତା ଲାଭ କରିପାରିବେ । ତେବେ ଯାଇ ସେମାନେ କଠୋରରୁ କଠୋର ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ ଚୁମ୍ବକ ପରି ଟାଣିପାରିବେ । ପ୍ରତ୍ୟହ ପ୍ରାର୍ଥନା ସମୟରେ ଆପଣମାନେ ସ୍ଥିତପ୍ରଜ୍ଞର ଲକ୍ଷଣ ବୋଧକ ଯେଉଁ ସଂସ୍କୃତ ଶ୍ଲୋକମାନ ଶୁଣୁଅଛନ୍ତି, ଠିକ୍

ସେହିପରି ଗୁଣସମ୍ପନ୍ନ ହୋଇପାରିଲେ ଯାଇ ସେମାନେ ତାହା କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହେବେ । ତାଲିମୀ ସଂଘକୁ କଂଗ୍ରେସ ଜନ୍ମ ଦେଇଛି; କିନ୍ତୁ ସେ କଂଗ୍ରେସ ଭଳି କେଉଁଠି ହୋଇ-ପାରିଲଣି ? କଂଗ୍ରେସରୁ ମୁଁ ବାହାରି ଆସିଛି । ସରଦାର୍ ବଲ୍ଲଭଭାଇ ପଟେଲ ମଧ୍ୟ ଛାଡ଼ି ଯାଆନ୍ତୁ, ଜବାହାରଲାଲ ଯାଆନ୍ତୁ, ଯେତେ ଜଣ ଏଥିରେ କାମ କରୁଛନ୍ତି, ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ମରିଯାଆନ୍ତୁ; ତଥାପି କ'ଣ କଂଗ୍ରେସ ମରିଯିବ ? ସେ ନିଶ୍ଚୟ ଜୀଇଁ ରହିବ । କିନ୍ତୁ ତାଲିମୀ ସଂଘ ବିଷୟରେ ଆଜି ସେପରି କହିହେବ ନାହିଁ । ଏହାକୁ କଂଗ୍ରେସ ପରି (ଦୃଢ଼) ହେବାକୁ ପଡ଼ିବ । ସଂପୃକ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତି ଅନ୍ତର ହୋଇଗଲେ ମଧ୍ୟ ଅନୁଷ୍ଠାନର କାମ ବନ୍ଦ ନ ହୋଇ କ୍ରମାଗତ ଅଗ୍ରସର ହେଉଥିବ, ଏପରି ଶକ୍ତି ପ୍ରତ୍ୟେକ ଅନୁଷ୍ଠାନରେ ହେବା ଉଚିତ ।

—ହି.ସେ., ତା ୨୧।୧୨।୧୯୪୭

ଷଷ୍ଠ ଭାଗ : ନାରୀ ଶିକ୍ଷା

ହରିଜନ—ଶିକ୍ଷା, ସାମାଜିକ ଶିକ୍ଷା

ନାରୀ-ଶିକ୍ଷା

୧

ସ୍ତ୍ରୀ-ଶିକ୍ଷା କାହିଁକି ?

ଆମକୁ ସ୍ୱୀକାର କରିବାକୁ ହେବ ଯେ ସ୍ତ୍ରୀ ଶିକ୍ଷାରେ ଭାରତବର୍ଷ ବହୁତ ପଛରେ ପଡ଼ିଛି । ଏହି ସ୍ୱୀକୃତି ସତ୍ତ୍ୱେ ମୋର କହିବାର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ନୁହେଁ ଯେ,ଭାରତୀୟ ନାରୀମାନେ ନିଜର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ସବୁ କଥାକୁ ବିଚାର କଲେ, ମୋର ଧାରଣା ଯେ, ଯେପରି ପୃଥିବୀରେ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଦେଶର ପୁରୁଷ ଭାରତୀୟ ପୁରୁଷ-ମାନଙ୍କର ସମକକ୍ଷ ନୁହନ୍ତି, ସେହିପରି ଭାରତୀୟ ନାରୀମାନଙ୍କର ସ୍ତରରେ ପହଞ୍ଚିବାକୁ ଅନ୍ୟତ୍ର ନାରୀ ଜାତ ହୋଇ ନାହାନ୍ତି । ମାତ୍ର ଭାରତର ବର୍ତ୍ତମାନ ନିର୍ବଳ, ଅଧମ ଓ କାଙ୍ଗାଳ ପରିସ୍ଥିତିରେ ଏ ସବୁ ଅଧିକ ସମୟ ଟେକି ପାରିବା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ଏ ଯୁଗରେ କେହି ଏକା ସ୍ଥିତିରେ ବା ଅବସ୍ଥାରେ ରହିବାକୁ ଚାହିଁଲେ ରହି ପାରିବ ନାହିଁ । ଯେ ଆଗୁସାର ହେବାକୁ ଚାହେଁ ନାହିଁ ବା ହେଉ ନାହିଁ, ତାକୁ ପଛକୁ ହଟିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଯଦି ଏ ବିଚାର ସତ୍ୟ ହୁଏ, ତେବେ ଆମେ ଦେଖିବୁଁ ଯେ ଭାରତୀୟ ପୁରୁଷ ଭାରତୀୟ ନାରୀକୁ ପଛରେ ପକାଇ ରଖିଛି । ଆଜିକାଲି ସଂସ୍କାରର ଦମ୍ଭ କରୁଥିବା ବା ଖାଇପିଇ ସୁଖରେ ରହୁଥିବା ବହୁ ଭାରତୀୟ—ସେମାନେ ହିନ୍ଦୁ, ମୁସଲମାନ, ପାର୍ଶୀ ବା ଖ୍ରିଷ୍ଟିୟାନ୍ ହୁଅନ୍ତୁ—ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କୁ ଖେଳନା ପରି ରଖିଛନ୍ତି କିମ୍ବା ନିଜର ବିଷୟଭୋଗ ପାଇଁ ମନଇଚ୍ଛା ଢଙ୍ଗରେ ରଖିଛନ୍ତି । ଫଳରେ, ନିଜେ ଦୁର୍ବଳହୋଇଯାନ୍ତି ଏବଂ ଦୁର୍ବଳ ସନ୍ତାନ ଉତ୍ପାଦନର କାରଣ ହୁଅନ୍ତି । ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ଯାହା ଇଚ୍ଛା ତାହାହିଁ ହେବ—ଏହା କହି ଅଧର୍ମମୟ ଜୀବନ କଟାନ୍ତି । ଯଦି ଏହାହିଁ ଚାଲିଥାଏ, ଇଂରେଜ ସରକାରଠାରୁ ଭାରତକୁ ଯେତିକି ମିଳିବାର କଥା, ତାହା ପାଇଲେ ସୁଦ୍ଧା ଭାରତ ଅଧମ ଦଶାରେ ରହିଥିବ । ସବୁ ସୁସଭ୍ୟ ଦେଶରେ ସ୍ତ୍ରୀକୁ ପୁରୁଷ ସହ ସମାନ ଆସନ ଦିଆଯାଏ । ଯଦି ଭାରତରେ ଶତକଡ଼ା ୫୦ ମନୁଷ୍ୟ ସର୍ବଦା ଅଜ୍ଞାନରେ ରହନ୍ତି ଓ ଖେଳନା ହୋଇ ରହନ୍ତି, ତେବେ ଭାରତର ମୂଳ ଲୋକ-ସମ୍ପଦର କେତେ କ୍ଷତି ହେଉଛି, ତାହା ସହଜେ ବୁଝାଯିବ ।

ଫ୍ରାନ୍ସର ବିଦ୍ୱାନ୍ ଲିବସ୍ ଫ୍ରାନସର ବାଳିକାମାନଙ୍କୁ ଯେଉଁ ଭାଷଣ ଦେଇଥିଲେ, ତାହା ପଢ଼ି ମୋ ମନରେ ଉପର୍ଯ୍ୟୁକ୍ତ ବିଚାର ଉଠିଲା । ଆଜି ଭାରତର ନାରୀମାନଙ୍କର ଯେଉଁ ଅବସ୍ଥା ହୋଇଛି, ଠିକ୍ ସେହି ଅବସ୍ଥା କେତେ ବର୍ଷ ପୂର୍ବରୁ ଫ୍ରାନ୍ସର ନାରୀମାନଙ୍କର ଥିଲା । ଫ୍ରାନ୍ସର ଜନତା ଏବେ ଜାଗ୍ରତ ହୋଇଗଲାଣି ଏବଂ ନିଜର ଅର୍ଦ୍ଧାଙ୍ଗକୁ ଆଉ ଅକର୍ମଣ୍ୟ କରି ରଖି ନାହିଁ । ମିଷ୍ଟର ଲିବସ୍‌ଙ୍କର ଭାଷଣର ସାରାଂଶ ମୁଁ ତଳେ ଦେଉଅଛି—

"ହେ ବାଳିକାଗଣ ! ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କର ବହୁତ କିଛି ଶିଖିବାକୁ ଅଛି । ଛୁଞ୍ଚି ଓ କଇଁଚିର ପ୍ରୟୋଗ ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କର କାମ । ଘରକୁ କିପରି ସଫାସୁତୁରା ରଖିବାକୁ ହେବ, ତାହା ତୁମମାନଙ୍କର ଜାଣିବା ଦରକାର । ଘରର ସାଜସଜ୍ଜା ଯଦି ଠିକ୍ ହେବ, ତେବେ ସେ କଥା ବାହାରେ ମଧ୍ୟ ବ୍ୟାପିବ ଏବଂ ଘର ପରି ଗାଁ ମଧ୍ୟ ବ୍ୟବସ୍ଥିତ ହୋଇଯିବ । ପଇସାର ସଦ୍‌ବ୍ୟବହାର କିପରି କରାଯିବ, ତାହା ମଧ୍ୟ ତୁମ୍ଭେମାନେ ଜାଣିବା ଦରକାର । ତୁମ୍ଭେମାନେ ଦିନେ ମାଆ ହେବ । ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କ ଉପରେ ପିଲାମାନଙ୍କର ଦାୟିତ୍ୱ ପଡ଼ିବ । କେବଳ ଲେଖିପଢ଼ି ଜାଣିବା ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଯଥେଷ୍ଟ ନୁହେଁ । ଆପଣାର ମନକୁ ଉତ୍ତମ ସଂସ୍କାରଯୁକ୍ତ କରିବା ଅତ୍ୟାବଶ୍ୟକ ଅଟେ । କାରଣ, ପିଲାଙ୍କୁ ଉତ୍ତମ ଶିକ୍ଷା କେବଳ ତାହାର ମା ଦେଇପାରେ । ଯେପରି ନିଜର ମନକୁ ବିକଶିତ କରିବା ଦରକାର, ସେହିପରି ତୁମ ଘର ପାଖରେ କଅଣ ହେଉଅଛି, ନିଜ ଦେଶ ଛଡ଼ା ଆଉ କି କି ଦେଶ ଅଛି, ସେ ଦେଶଗୁଡ଼ିକର ଲୋକେ କଅଣ କରୁଛନ୍ତି, ସେମାନେ ତୁମଠାରୁ ଭଲ କିମ୍ବା ମନ୍ଦ ଅବସ୍ଥାରେ ଅଛନ୍ତି, ଏସବୁ ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କର ଜାଣିବା ଉଚିତ । ଏଥିପାଇଁ ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ଇତିହାସ ଭୂଗୋଳ ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯାଏ । ବାଳକମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଯେପରି ବିଦ୍ୟାଳୟ ଅଛି, ସେହିପରି ବାଳିକାମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟ ଆବଶ୍ୟକ ।"

ମିଷ୍ଟର ଲିବସ୍ ବଡ଼ ମଧୁର ଶବ୍ଦରେ ପ୍ୟାରିସ୍‌ର ବଡ଼ ବଡ଼ ସ୍କୁଲର ବାଳିକାମାନଙ୍କୁ ଏକଥା କହିଥିଲେ ଏବଂ ମାତା ରୂପେ ସେମାନଙ୍କର କି କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ରହିଛି, ତାହା ଉପଲବ୍‌ଧି କରାଇ ଦେଇଥିଲେ । ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ଭାରତୀୟ ଲୋକସଂଖ୍ୟା ମଧ୍ୟରେ ବାଳିକା ଓ ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କର ସଂଖ୍ୟା କିଛି କମ୍ ନୁହେଁ । ଆମର ନିଶ୍ଚିତ ମତ ଯେ ଆଜିକାଲି ଉତ୍ତମ ଶିକ୍ଷା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆବଶ୍ୟକ । ଯଦ୍ୟପି ସେମାନଙ୍କୁ ସହଜେ ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯାଇପାରେ, ତଥାପି ଯେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆମେ ଏ ସବୁଥିରେ ଖେଳ ଖେଳିବା ଢଙ୍ଗ ଛାଡ଼ି ଆମର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ନ ବୁଝିଛୁଁ, ସେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତାହା ହୋଇପାରିବ ନାହିଁ । ଶିକ୍ଷା କାହିଁକି ଦେବା ଉଚିତ, ତାହା ଆମେ ଶିକ୍ଷା ଦେବାବେଳେ ବୁଝିବା ଆବଶ୍ୟକ । ଯଦି ସ୍ୱାର୍ଥ ହେତୁ ତାହା ଦେଉଁ, ତେବେ ସେଥିରୁ କିଛି ସାର ମିଳିବ ନାହିଁ । ତାହା ତ କେବଳ ବେଶ ବଦଳାଇବା ହେବ ।

—ଗୁଜରାଟୀରୁ । ଇଣ୍ଡିଆନ୍ ଓପିନିଅନ୍, ତା ୧୯-୧-୧୯୦୭

(Collected Works of Mahatma Gandhi—Volume 6)

୨

ସ୍ତ୍ରୀ-ଶିକ୍ଷାର ମହତ୍ତ୍ୱ

ମିଷ୍ଟର ନ୍ୟୁଫ୍ ଅଲୀ ଭାରତର ଅବସ୍ଥା ବିଷୟରେ ଖଣ୍ଡିଏ ବହି ଲେଖିଛନ୍ତି । ତାହା ଅତି ପ୍ରସିଦ୍ଧ ବହି । ସେଥିରେ ସେ ସ୍ତ୍ରୀ-ଶିକ୍ଷା ବିଷୟରେ ଯେଉଁ ବିଚାର ବ୍ୟକ୍ତ କରିଛନ୍ତି, ତାହା ଜାଣିବାର ଯୋଗ୍ୟ ଅଟେ । ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି ଯେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଭାରତରେ ନାରୀମାନଙ୍କୁ ଆବଶ୍ୟକ ଶିକ୍ଷା ନ ମିଳିଛି, ସେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଭାରତର ଦଶାର ଉନ୍ନତି ହେବ ନାହିଁ । ନାରୀ ପୁରୁଷର ଅର୍ଦ୍ଧାଙ୍ଗିନୀ ବୋଲି ସମସ୍ତେ ସ୍ୱୀକାର କରନ୍ତି । ଯଦି ଆମର ଅଧେ ଦେହ ମୁର୍ଦ୍ଦାର ହୋଇ ରହେ, ତେବେ ମାନିବାକୁ ହେବ ଯେ ଆମର ପକ୍ଷାଘାତ ହୋଇଗଲା । ଆମେ ବହୁତ କାର୍ଯ୍ୟପାଇଁ ଅଯୋଗ୍ୟ ହୋଇଯିବୁଁ । ଏହିପରି ନାରୀ-ଜାତିର ଶକ୍ତି ଯଦି ସଦ୍‌ବ୍ୟବହାରରେ ନ ଲାଗେ, ତେବେ ସାରା ଭାରତର ପକ୍ଷାଘାତ ହେଲା ବୋଲି ମାନିବାକୁ ହେବ । ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ଭାରତ ଅନ୍ୟ ଦେଶଗୁଡ଼ିକ ଆଗରେ ଟେକି ନ ପାରିଲେ, ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟର କଥା କ'ଣ ଅଛି ? ପ୍ରତ୍ୟେକ ପିତାମାତା ନିଜର କନ୍ୟା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଏବଂ ସାରା ଭାରତବାସୀ ନିଜ ଦେଶର ନାରୀ ସମାଜ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଏହିରୂପେ ଚିନ୍ତା କରିବା ଆବଶ୍ୟକ । ମୀରାବାଈ ଓ ରାବିୟାଙ୍କ ସମାନ ଅମର ହଜାର ହଜାର ମହିଳାଙ୍କର ଆବଶ୍ୟକତା ରହିଛି ।

—ଗୁଜରାଟୀରୁ । ଇଣ୍ଡିଆନ୍ ଓପିନିଅନ୍, ତା ୨୨-୬-୧୯୦୭

(Collected Works of Mahatma Gandhi—Volume 7)

୩

ସହଶିକ୍ଷା ଉଚିତ ନୁହେଁ

ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବିଚାର କଲେ, ମୁଁ ବାଳକ ବାଳିକାମାନଙ୍କର ଏକତ୍ର ଶିକ୍ଷା (ସହଶିକ୍ଷା)ର ପକ୍ଷପାତୀ ଅଟେ । କିନ୍ତୁ ଯେଉଁ ଅଭ୍ୟାସ ବା ପୂର୍ବ-ଗ୍ରହଗୁଡ଼ିକର ଚେର ଗଭୀରକୁ ଯାଇଥାଏ, ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଅବହେଳା କରିବା ବା ସେଗୁଡ଼ିକର ପ୍ରଭାବରୁ ମୁକ୍ତ ରହିବା ଅସମ୍ଭବ । ଅନୁଭବରୁ ଜଣାଯାଏ ଯେ ସାଧାରଣତଃ ଭାରତୀୟ ପିତାମାତା ନିଜର ଝିଅମାନଙ୍କୁ ସ୍କୁଲରେ ବା ଅନ୍ୟତ୍ର ପୁଅପିଲାମାନଙ୍କ ସହ ମିଳାମିଶା ପାଇଁ ଅନୁମତି ଦିଅନ୍ତି ନାହିଁ । ଯଦି ସେମାନଙ୍କୁ ଏକତ୍ର ରଖିବାପାଇଁ ଜୋର କରି କୌଣସି ଚେଷ୍ଟା କରାଯାଏ, ତାହାହେଲେ ତାହାର ଫଳ ଅଦ୍ଭୁତ ହୋଇଥାଏ । ବାଳିକା ଓ ବାଳକ ଉଭୟଙ୍କୁ ବଡ଼ ଅଡ଼ୁଆ ଜଣାଯାଏ । ଅଣୁ ସହ୍ମାବର ପକ୍ଷପାତୀମାନେ କହନ୍ତି

ହେଉ, ଚିନ୍ତା ନାହିଁ । ଯଦି ମଝିରେ ହସ୍ତକ୍ଷେପ କରି ନ ଯାଏ, ତେବେ ସେମାନେ ଶୀଘ୍ର ଅଭ୍ୟସ୍ତ ହୋଇଯିବେ । ମାତ୍ର ମାତାପିତାମାନଙ୍କର ଏହି ପ୍ରକ୍ରିୟାରେ ଆବଶ୍ୟକ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଦେଖାଯାଏ ନାହିଁ । ସେମାନେ ସଂସ୍କାରକ ନୁହନ୍ତି ଏବଂ ନିଜର ପିଲାମାନଙ୍କର ସର୍ବନାଶର ବିପଦ ମୁଣ୍ଡାଇ, ଏହି ପ୍ରୟୋଗ କରିବାକୁ ଦେବେ ନାହିଁ ।

—ଇଂରାଜୀରୁ । ଇଣ୍ଡିଆନ୍ ଓପିନିଅନ୍, ତା ୧୯-୮-୧୯୧୧

(Collected Works of Mahatma Gandhi, Volume 11)

୪

ସ୍ତ୍ରୀ-ଶିକ୍ଷାର ସମସ୍ୟା

ନାରୀ ଓ ପୁରୁଷ ଉଭୟଙ୍କର ଅଧିକାର ସମାନ ବୋଲି ଆମେ ମାନିନେବୁ । କିନ୍ତୁ ଯେହେତୁ ଉଭୟଙ୍କର ସ୍ଥିତି ଓ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ବିଭିନ୍ନ ଅଟେ, ଏଥିପାଇଁ ମୋର ସୂଚନା ଯେ ସେମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷା ମଧ୍ୟ ବିଭିନ୍ନ ହେବା ଉଚିତ । ଉନ୍ନତ ଦେଶଗୁଡ଼ିକରେ ନାରୀମାନଙ୍କୁ ବହୁତ ଉଚ୍ଚ ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯାଉଛି; ମାତ୍ର ପୁରୁଷର ସମାନ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସେମାନଙ୍କୁ ପାଳନ କରିବାକୁ ପଡ଼ି ନ ଥାଏ ଏବଂ ଆମ ଦେଶରେ ଜୀବିକାର୍ଜନ ପାଇଁ ନାରୀକୁ ପୁରୁଷ ସହ ପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦିତା କରିବାକୁ ପଡ଼ୁ ନାହିଁ ।

—ଗୁଜରାଟୀରୁ । ଭାରତୀୟ ମହିଳା ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ, ଅହମଦାବାଦରେ
ପ୍ରଦତ୍ତ ଭାଷଣର ଅଂଶ । ପ୍ରଜାବନ୍ଧୁ, ୨୭-୨-୧୯୧୭

୫

ନାରୀ ଶିକ୍ଷା ସମସ୍ୟା

ପୁରୁଷମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷା-ପଦ୍ଧତି ଭଳି ନାରୀ-ଶିକ୍ଷା-ପଦ୍ଧତି ମଧ୍ୟ ଦୋଷମୁକ୍ତ ଅଟେ । ଭାରତବର୍ଷରେ ନାରୀ ସହିତ ପୁରୁଷର ସମ୍ବନ୍ଧ କ'ଣ ଏବଂ ଭାରତୀୟ ସମାଜରେ ନାରୀର ସ୍ଥାନ କେଉଁଠି, ଏହି ବିଷୟମାନ ବିଚାରକୁ ନିଆଯାଇ ନାହିଁ ।

ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷାର ବହୁତ ଅଂଶ ବାଳକ ବାଳିକା ପାଇଁ ସମାନ ହୋଇପାରେ । ଏତିକି ଛାଡ଼ିଦେଲେ, ଆଉ ସବୁ ବିଷୟରେ ବହୁତ ଅସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ରହିଛି । ପ୍ରକୃତି ପୁରୁଷ ଓ ନାରୀ ମଧ୍ୟରେ ଭେଦ ରଖିଛି ଭଳି ଶିକ୍ଷାରେ ମଧ୍ୟ ଉଭୟଙ୍କର ଭେଦର ଆବଶ୍ୟକତା ରହିଛି । ସଂସାରରେ ଉଭୟଙ୍କର ସମାନ ଅଧିକାର ଅଛି; ମାତ୍ର କର୍ମରେ ବିଭାଜନ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ଗୃହର ଅଭ୍ୟନ୍ତରରେ ନାରୀର ରାଜତ୍ୱ ଓ ବହିର୍ଦ୍ଦେଶରେ

ସମସ୍ତ ବ୍ୟବସ୍ଥାର କର୍ତ୍ତା ପୁରୁଷ । ଆହାର ସାମଗ୍ରୀ ଓ ବଞ୍ଚିରହିବା ପାଇଁ ଯାହା ଲୋଡ଼ା, ସେ ସମସ୍ତ ପୁରୁଷ ସଂଗ୍ରହ କରେ ଏବଂ ସ୍ତ୍ରୀ ତାହା ରକ୍ଷଣାବେକ୍ଷଣ ଓ ବ୍ୟୟ କରେ । ନାରୀ ଶିଶୁଙ୍କୁ ପାଳନ କରେ । ତାହା ଉପରେ ସେମାନଙ୍କର ଚରିତ୍ର-ନିର୍ମାଣ ନିର୍ଭର କରେ । ସେ ଶିଶୁର ଶିକ୍ଷୟିତ୍ରୀ । ଏହି ଅର୍ଥରେ ସେ ଜାତିର ଜନୟିତ୍ରୀ ଅଟେ । ଏହି ଅର୍ଥରେ ପୁରୁଷ ଜାତିର ଜନକ ନୁହେଁ । ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ବୟସ ପରେ ପୁତ୍ର ଉପରେ ପିତାର ପ୍ରଭାବ ଊଣା ପଡ଼ିଯାଏ; କିନ୍ତୁ ମାଆ ତା'ର ନିଜର ଆସନ କଦାପି ଛାଡ଼ିଯାଏ ନାହିଁ । ପୁଅ ବଡ଼ ହୋଇଗଲେ ମଧ୍ୟ ମାଆ ପାଖରେ ପିଲାପରି ବ୍ୟବହାର କରେ । ମାତ୍ର ବାପ ସହିତ ସେ ସେପରି ସମ୍ବନ୍ଧ ଅକ୍ଷୁଣ୍ଣ ରଖିପାରେ ନାହିଁ ।

ଯଦି ଏହିପ୍ରକାର ବ୍ୟବସ୍ଥା ସ୍ୱାଭାବିକ ଓ ଠିକ୍ ହୋଇଥାଏ, ତେବେ ନାରୀ ଜୀବିକାର୍ଜନ ପାଇଁ ନିଜେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପନ୍ଥା ଧରିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ଯେଉଁ ସମାଜରେ ସ୍ତ୍ରୀଲୋକଙ୍କୁ ଟେଲିଗ୍ରାଫ୍, ଟାଇପ ଓ ପ୍ରେସରେ କମ୍ପୋଜିଟର କାମ କରିବାକୁ ହୋଇଥାଏ, ସେ ସମାଜର ବ୍ୟବସ୍ଥା ବିଗିଡ଼ି ଯାଇଛି ବୋଲି ଜାଣ । ସେ ଜାତି ଆପଣା ନୈତିକ ଓ ଆର୍ଥିକ ଶକ୍ତିରେ ଦେବାଳିଆ ଘୋଷଣା କରିସାରିଛିଏବଂ ନିଜ ଗଚ୍ଛିତ ପାଣ୍ଠିରୁ ଖର୍ଚ୍ଚ ଆରମ୍ଭ କଲାଣି ବୋଲି ମୋର ମତ ଅଟେ ।

ଏଣୁ ନାରୀକୁ ଅନ୍ଧକାରରେ ଓ ହୀନ ଦଶାରେ ରଖିବା ଯେପରି ଖରାପକଥା, ତାହା ହାତରେ ପୁରୁଷର କାମ ସମର୍ପି ଦେବା ସେହିପରି ଦୁର୍ବଳତାର ସୂଚକ ଓ ତାହା ଉପରେ ଜୁଲମ କଲା ଭଳି ।

ଏଣୁ ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ବୟଃକ୍ରମ ପାରହେଲା ପରେ ସ୍ତ୍ରୀ ଜାତି ପାଇଁ ଭିନ୍ନ ପ୍ରକାରର ଶିକ୍ଷାର ବ୍ୟବସ୍ଥା ହେବା ଉଚିତ । ସେମାନଙ୍କୁ ଗାର୍ହସ୍ଥ୍ୟ କଳା, ଅନ୍ତଃସତ୍ତ୍ୱାର ପରିଚର୍ଯ୍ୟା, ଶିଶୁପାଳନ ଆଦି ନାନାବିଧ ଜ୍ଞାନ ଶିକ୍ଷାଦେବା ପ୍ରୟୋଜନୀୟ । ଏହି କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବା ଏକ କଠିନ ବ୍ୟାପାର । ଶିକ୍ଷାକ୍ରମରେ ଏହା ନୂତନ ବିଷୟ । ଏହି ବିଷୟର ଅନ୍ବେଷଣ ଓ ନିର୍ଣ୍ଣୟ ପାଇଁ ଜ୍ଞାନୀ ଓ ଚରିତ୍ରବାନ୍ ଅନୁଭବୀ ସ୍ତ୍ରୀ ପୁରୁଷଙ୍କୁ ନେଇ ଗଠିତ ଏକ ସମିତି ନିଯୁକ୍ତ କରାଯାଉ ଏବଂ ସେମାନେ ଏଥିପାଇଁ ଯୋଜନା ପ୍ରସ୍ତୁତ କରନ୍ତୁ ।

ଶୈଶବ ଅତିକ୍ରମ କରି ବାଳିକାମାନେ ବୟଃପ୍ରାପ୍ତା ହେଲେ, ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଉପଯୋଗୀ ଶିକ୍ଷା କିପରି ଉତ୍ତମରୂପେ ଦିଆଯିବ, ସମିତି ତାହା ସ୍ଥିର କରିବେ । ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟକ୍ରମେ ଆମ ଦେଶରେ ଅନେକ ବାଳିକା ଶୈଶବରେ ବିଭା ହୋଇ ସମାଜର ସାଧାରଣ କ୍ଷେତ୍ରରୁ ଅଦୃଶ୍ୟ ହୋଇଥାନ୍ତି । "ଭଗିନୀ ପୁସ୍ତକମାଳା" ରେବ୍ୟକ୍ତ ମୋର ମତ ତଳେ ଉଦ୍ଧାର କରୁଛି,

"ବିବାହ କରି ନ ଥିବା ବୟସର ବାଳିକାମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷାଠାରୁ ନାରୀ ଶିକ୍ଷା ଆରମ୍ଭ କରି ତାକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ କରି ହେବ ନାହିଁ । ହଜାର ହଜାର ବାଳିକା ବାର ବର୍ଷ ବେଳେ ବାଲ୍ୟ-ବିବାହର ବେଦୀରେ ବଳି ପଡ଼ି ଆମ ଚକ୍ଷୁର ଅନ୍ତରାଳକୁ ଚାଲିଯାନ୍ତି ।

ସେମାନେ ଗୃହିଣୀ ପାଳଟିଯାନ୍ତି । ଏହି ପାପପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରଥା ଆମ ସମାଜରୁ ଲୁପ୍ତ ନ ହେବା ଯାଏ ପ୍ରତ୍ୟେକ ସ୍ୱାମୀକୁ ନିଜ ସ୍ତ୍ରୀର ଶିକ୍ଷକ ହେବାର କଳା ଶିଖିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କୁ ପୂର୍ବକଥିତ ବିଷୟମାନ ଶିକ୍ଷା ଦେବା ପରେ ସେମାନଙ୍କଠାରୁ ବହୁତ ଆଶା କରାଯାଇପାରେ । ଯେତେଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆମର ସ୍ତ୍ରୀକୁ ଆମେ ଭୋଗର ସାମଗ୍ରୀ ଓ ରାନ୍ଧୁଣୀ କରି ରଖିଥିବୁ ଏବଂ ଆମର ଜୀବନ-ସହଚରୀ, ଅର୍ଦ୍ଧାଙ୍ଗିନୀ, ସୁଖଦୁଃଖର ସାଥୀ ନ କରିବୁଁ, ସେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆମର ସମସ୍ତ ଉଦ୍ୟମ ବିଫଳ ହେବ । କେହି କେହି ନିଜର ସ୍ତ୍ରୀକୁ ପଶୁ ତୁଲ୍ୟ ମନେ କରନ୍ତି । ଏହି ପରିସ୍ଥିତିର ମୁଖ୍ୟ ହେତୁ ହେଉଛି କେତେକ ସଂସ୍କୃତ ବଚନ ଓ ତୁଳସୀଦାସଙ୍କର ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଚୌପାଇ । ତୁଳସୀ ଗୋଟିଏ ଜାଗାରେ ଲେଖିଛନ୍ତି—'ଢୋଲ, ମୂର୍ଖ, ଶୂଦ୍ର, ପଶୁ, ନାରୀ ଏମାନେ ତାଡ଼ନର ପାତ୍ର ।' ତୁଳସୀଦାସଙ୍କୁ ମୁଁ ପୂଜ୍ୟ ମନେକରେଁ । କିନ୍ତୁ ମୋର ପୂଜା ଅନ୍ଧ ପୂଜା ନୁହେଁ । ହୁଏତ ଚୌପାଇ ପ୍ରକ୍ଷିପ୍ତ କିମ୍ବା ସେ ବିନା ବିଚାରରେ କେବଳ ପ୍ରଚଳିତ ପ୍ରଥା ଅନୁସାରେ ଯୋଡ଼ି ଦେଇଛନ୍ତି । ସଂସ୍କୃତ ବଚନ ବିଷୟରେ ଏହିପରି ଭ୍ରାନ୍ତ ଧାରଣା ରହିଛି ସେ ସଂସ୍କୃତରେ ଲେଖା ହୋଇଥିବାରୁ ଏହା ଅବଶ୍ୟ ଶାସ୍ତ୍ରବାକ୍ୟ ହୋଇଥିବ । ଏହି ଭ୍ରମକୁ ଦୂର କରି, ସ୍ତ୍ରୀକୁ ହୀନ ମଣିବାର ଯେଉଁ କୁପ୍ରଥା ପ୍ରଚଳିତ ଅଛି, ତାକୁ ନିର୍ମୂଳ କରିବାକୁ ହେବ । ଅନ୍ୟ ଦିଗରେ ଆମ ମଧ୍ୟରୁ କେହି କେହି ବିଷୟାନ୍ଧ ହୋଇ ସ୍ତ୍ରୀକୁ ପୂଜା କରନ୍ତି । ଠାକୁରଙ୍କୁ ନାନା ଅଳଙ୍କାର ପିନ୍ଧାଇଲା ପରି ନିଜର ସ୍ତ୍ରୀକୁ ଗହଣାରେ ସଜାନ୍ତି । ଏହି ପ୍ରକାର ପୂଜାରୁ ମଧ୍ୟ ନିବୃତ୍ତ ରହିବା ଜରୁରୀ ଅଟେ । ପରିଶେଷରେ ଯେପରି ପାର୍ବତୀ ଶିବଙ୍କର, ସୀତା ରାମଙ୍କର, ଦମୟନ୍ତୀ ନଳଙ୍କର ଅର୍ଦ୍ଧାଙ୍ଗିନୀ ଥିଲେ, ସେହିପରି ଆମର ସ୍ତ୍ରୀ ଆମ ସହ ସମାନ ଆସନ ପାଇବେ । ସେମାନେ ଆଲୋଚନା କରିବେ, ମୁକ୍ତତର୍କ କରିବେ ଆମର ବିଚାରକୁ ବୁଝିସାରି ତାହାକୁ ପୁଷ୍ଟ କରିବେ, ଆମର ଅଭାବ ଅସୁବିଧାକୁ ନିଜର ଅନ୍ତର୍ଦୃଷ୍ଟି ଓ ସହାନୁଭୂତି ବଳରେ ବୁଝି ତାହା ଦୂର କରିବା ପାଇଁ ଆମ ସାଙ୍ଗରେ ଠିଆହେବେ ଏବଂ ଆମକୁ ଶାନ୍ତିଦେବେ । ସେତେବେଳେ ଯାଇଁ ଆମର ଉଦ୍ଧାର ହେବ, ତାହା ଆଗରୁ ନୁହେଁ । କନ୍ୟା-ବିଦ୍ୟାଳୟରୁ ଏପରି ପରିସ୍ଥିତି ସୃଷ୍ଟି ହେବାର ସମ୍ଭାବନା ଅତି କମ୍ । ଯେତେଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବାଲ୍ୟ ବିବାହର ଫାଶ ଆମ ଗଳାରେ ପଡ଼ିଛି, ସେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପୁରୁଷକୁ ନିଜ ସ୍ତ୍ରୀର ଶିକ୍ଷକ ହେବାକୁ ହେବ ଏବଂ କେବଳ ଅକ୍ଷର ଜ୍ଞାନରେ ଶିକ୍ଷା ସୀମିତ ନ ହୋଇ ଧୀରେ ଧୀରେ ରାଜନୀତି ଓ ସମାଜ ସଂସ୍କାର ବିଷୟମାନ ପାଠ୍ୟର ଅନ୍ତର୍ଗତ ହେବା ଉଚିତ । ଏସବୁ ଶିକ୍ଷା ଦେବା ପାଇଁ ପ୍ରଥମରୁ ଅକ୍ଷର ଜ୍ଞାନର ପ୍ରୟୋଜନ ନାହିଁ । ଏହିପରି ନିଜର ପତ୍ନୀ ବିଷୟରେ ପୁରୁଷକୁ ନିଜର ଢଙ୍ଗ ବଦଳାଇବାକୁ ପଡ଼ିବ । ପତ୍ନୀ ବୟଃପ୍ରାପ୍ତା ନ ହେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିଦ୍ୟୋପାର୍ଜନ କରୁଥିବ ଏବଂ ପତି ତାହା ସହିତ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ପାଳନ କରି ରହିବ । ଯେକୌଣସି ପରିସ୍ଥିତିରେ ଚଉଦ ପନ୍ଦର ବର୍ଷର ବାଳିକା ଉପରେ

ପ୍ରସବ ବେଦନାର ଅସହ୍ୟ ଯନ୍ତ୍ରଣା କୌଣସି ପୁରୁଷ ଲଦ୍ଧ ଦେବା ଅନୁଚିତ । ଏପରି ବିଚାର ମନକୁ ଆସିବାମାତ୍ରେ ଘୃଣା ଥରି ଉଠିବା ଉଚିତ ।

ବିବାହିତା ସ୍ତ୍ରୀ ମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଶ୍ରେଣୀରେ ପଢ଼ିବା ଓ ଭାଷଣ ଶୁଣିବାର ବନ୍ଦୋବସ୍ତ ହେଉଛି । ଏ ସବୁ ଭଲ କଥା । ଏହି କାମରେ ଲୋକେ ସମସ୍ତ ଦେଇ ଲାଗିଛନ୍ତି । ଏ ସମସ୍ତ ଭଲ କାମ ଆମର ନୈତିକ ଜମାଖର୍ଚ୍ଚ ଖାତାରେ ଜମା ପାଖରେ ପଡ଼ିଥିବ । କିନ୍ତୁ ଏହା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଯେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପୁରୁଷ ଶ୍ରେଣୀ ଉପର୍ଯ୍ୟୁକ୍ତ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ପାଳନ ନ କରିବେ; ସେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପରିଣାମ ବିଶେଷ ଭଲ ହେବ ନାହିଁ ବୋଲି ଲାଗୁଛି । ଗମ୍ଭୀର ଭାବରେ ବିଚାର କଲେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଏହି କଥା ଆପେ ଆପେ ସୁସ୍ପଷ୍ଟ ଜଣାପଡ଼ିବ ।

—(ଗୁଜରାଟୀ) ୨ୟ ଗୁଜରାଟ ଶିକ୍ଷା ସମ୍ମିଳନୀରେ ପ୍ରଦତ୍ତ ଭାଷଣର ଅଂଶ ।
ତା ୨୦।୧୦।୧୯୧୭—Complete Works of Mahatma Gandhi—Vol.14

୭

ଆଧୁନିକ ଶିକ୍ଷା ଓ ନାରୀ

ଶିକ୍ଷିତା ନାରୀମାନେ ନିଜର ଅଶିକ୍ଷିତା ଭଉଣୀମାନଙ୍କ ପାଇଁ କଅଣ କରିପାରିବେ ? ଏ ପ୍ରଶ୍ନ ଅତି ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ । ଏହା ନିର୍ବିବାଦ ଯେ ଯଦି ସ୍ତ୍ରୀମାନେ ଚାହାନ୍ତି, ତେବେ ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ ପୁରୁଷମାନଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ସେମାନେ ବହୁତ ବେଶୀ ସଫଳ ହୋଇପାରିବେ । ଶିକ୍ଷିତା ନାରୀମାନେ ଏ କାମରେ ଯଥେଷ୍ଟ ସଂଖ୍ୟାରେ ଲାଗିବା କାହିଁ ଆଖିରେ ଦିଶୁ ନାହିଁ । ଏଥିରେ ସେମାନଙ୍କର ଦୋଷ ନାହିଁ, ସେମାନେ ଯେଉଁ ଶିକ୍ଷା ପାଇଛନ୍ତି, ସେହି ଶିକ୍ଷା ଏଥିପାଇଁ ଦାୟୀ । ଶିକ୍ଷିତା ନାରୀମାନଙ୍କର ପ୍ରଥମ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ହେଉଛି ଯେ ସେମାନଙ୍କର ଭଉଣୀମାନେ ଯେପରି ଏହି ଦୋଷରେ ଦୋଷୀ ନ ହୁଅନ୍ତି । ଏ ବିଷୟରେ କୌଣସି ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ଯେ, ଆଧୁନିକ ଶିକ୍ଷା ନାରୀମାନଙ୍କୁ ସେମାନଙ୍କର ଖାସ୍ କାର୍ଯ୍ୟ ପାଇଁ ଆଦୌ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରୁ ନାହିଁ ।

—ଗୁଜରାଟୀରୁ । ଗୁଜରାଟ ହିନ୍ଦୁ ସ୍ତ୍ରୀମଣ୍ଡଳକୁ ପ୍ରଦତ୍ତ ସନ୍ଦେଶ, ତା ୧୪-୧୧-୧୯୧୭
(Collected Works of Mahatma Gandhi—Vol. 14)

୮

ନାରୀ ସ୍ୱାଧୀନତା ଓ ଶିକ୍ଷା

ମୁଁ ସଂସ୍କାରକମାନଙ୍କୁ ଏହି ଉପଦେଶ ଦେବାକୁ ଚାହେଁ ଯେ ସ୍ତ୍ରୀ ସ୍ୱାଧୀନତାର ମାର୍ଗ ଶିକ୍ଷା ନୁହେଁ, ବରଂ ପୁରୁଷମାନଙ୍କ ର ଦୃଷ୍ଟିକୋଣର ପରିବର୍ତ୍ତନ ଓ ତଦନୁରୂପ

ଆଚରଣ । ଶିକ୍ଷା ଆବଶ୍ୟକ, ମାତ୍ର ତାହା ସ୍ୱାଧୀନତା ପରେ ଆସିବା ଉଚିତ । ଆମେ ସାହିତ୍ୟିକ ବା ପୁସ୍ତକଗତ ଶିକ୍ଷାଦ୍ୱାରା ନିଜର ସ୍ତ୍ରୀ-ସମାଜକୁ ଉପଯୁକ୍ତ ସ୍ଥାନରେ ପୁନଃ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ କରିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅପେକ୍ଷା କରିପାରିବୁଁ ନାହିଁ । ପୁସ୍ତକଗତ ପାଠ ବିନାବି ନାରୀମାନେ ଅନ୍ୟ ସବୁ ଦେଶର ନାରୀମାନଙ୍କ ପରି ସୁସଂସ୍କୃତ ହୋଇପାରିବେ । ଏହାର ପ୍ରତିକାର ବହୁ ପରିମାଣରେ (ଆମ ଦେଶର ନାରୀମାନଙ୍କର) ସ୍ୱାମୀମାନଙ୍କ ହାତରେ ଅଛି ।

—ଇଂରାଜୀରୁ । ଅଖିଲ ଭାରତ ସମାଜ ସେବା ସମ୍ମିଳନୀରେ ପ୍ରଦତ୍ତ ଭାଷଣରୁ ।

କଲିକତା, ତା ୩୧-୧୨-୧୯୧୭

ଅମୃତ ବଜାର ପତ୍ରିକା, ତା ୨-୧-୧୯୧୮

୮

ନାରୀମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷା

ଲେଖାପଢ଼ାର ଜ୍ଞାନ ବ୍ୟତିରେକେ ଅନେକ ଭଲ ଓ ଉପଯୋଗୀ କାର୍ଯ୍ୟ ହୋଇପାରିଲେ ହେଁ ଏହି ଜ୍ଞାନ ଆବଶ୍ୟକ ବୋଲି ମୁଁ ବିଶ୍ୱାସ କରେଁ । କାରଣ, ଆଜିକାଲି ଏହାକୁ ଛାଡ଼ି ଲୋକ ଚଳିପାରିବ ନାହିଁ । ସତ୍ ସାହିତ୍ୟ ପାଠ ବୁଦ୍ଧିକୁ ବିକଶିତ କରେ ଏବଂ ତାହା ଫଳରେ ଆମର ଦେଶ ଓ ଦେଶବାସୀଙ୍କର ସେବା କରିବାର ଆମର ଶକ୍ତି ବଢ଼ାଏ । ଏହି ଜ୍ଞାନର ମୂଲ୍ୟକୁ ମୁଁ ଅଯଥା ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଉ ନାହିଁ; ମାତ୍ର ସମଗ୍ର ଦୃଷ୍ଟିରେ ମୁଁ ଏହାକୁ ଯଥୋଚିତ ସ୍ଥାନ ଦେବାକୁ ଚାହେଁ । ମୁଁ ସମୟେ ସମୟେ କହିଛି ଯେ ନାରୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଶିକ୍ଷାର ଅଭାବ ଯୋଗୁ ପୁରୁଷ-ମାନେ ସେମାନଙ୍କୁ ସେମାନଙ୍କର ହକ୍ ମାନବୀୟ ଅଧିକାରରୁ ବଞ୍ଚିତକରିବା ଯୁକ୍ତିଯୁକ୍ତ ନୁହେ । କିନ୍ତୁ ସେହି ଅଧିକାରକୁ ଯଥାର୍ଥ ରୂପେ ବ୍ୟବହାର କରିବା, ମାର୍ଜିତ କରିବା ଓ ଜନତାମଧ୍ୟରେ ପ୍ରସାର କରିବା ନିମିତ୍ତ ଉପଯୁକ୍ତ ଶିକ୍ଷା ଅତ୍ୟାବଶ୍ୟକ ଅଟେ । ବିଦ୍ୟା ବିନା ଓ ଏପରି ବିଦ୍ୟା ଜରିଆରେ ଜ୍ଞାନ ବିନା ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ଲୋକ ଶୁଦ୍ଧ ଆତ୍ମଜ୍ଞାନ ପାଇ ପାରିବେ ନାହିଁ । ବିବିଧ ପୁସ୍ତକରେ ଯେଉଁ ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ ଆନନ୍ଦର ଅସରନ୍ତି ଭଣ୍ଡାର ପୂରି ରହିଛି, ତାହା ଜ୍ଞାନ ବିନା ଆମ ପକ୍ଷରେ ଦୁର୍ଲଭ । ବିଦ୍ୟା ବିନା ମନୁଷ୍ୟ ପଶୁ ତୁଲ୍ୟ—ଏ କଥା ଅତିରଞ୍ଜନ ନୁହେଁ । ଏଥିପାଇଁ ପୁରୁଷ ପରି ନାରୀର ମଧ୍ୟ ଶିକ୍ଷା ଏକାନ୍ତ ଆବଶ୍ୟକ । ତେବେ ଏହାର ଅର୍ଥ ନୁହେଁ ଯେ ପୁରୁଷ ଯେଉଁ ପ୍ରକାରର ଶିକ୍ଷା ପାଇବ, ଠିକ୍ ସେହି ଧରଣର ଶିକ୍ଷା ନାରୀପାଇଁ ମଧ୍ୟ ଆବଶ୍ୟକ । ପ୍ରଥମ କଥା ହେଉଛି ସରକାର ଆମପାଇଁ ଯେଉଁ ଶିକ୍ଷାର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିଛି, ତାହା ବହୁ ପରିମାଣରେ ଦୋଷଯୁକ୍ତ ଓ ଅନିଷ୍ଟକାରକ । ତେଣୁ ଏହାକୁ ପୁରୁଷ ଓ ନାରୀ ଉଭୟେ ବର୍ଜ୍ଜନ

କରିବା ଉଚିତ । ଏ ଶିକ୍ଷାର ଯୁକ୍ତିଗୁଡ଼ିକ ଦୃଷ୍ଟିଭୂତ ହେଲେ ସୁଦ୍ଧା, ମୁଁ ଏହାକୁ ନାରୀମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଉପଯୁକ୍ତ ଭାବିବି ନାହିଁ । ସମାଜରେ ନାରୀ ଓ 'ପୁରୁଷଙ୍କ ଆସନ ସମାନ ଅଟେ; କିନ୍ତୁ ଦୈହିକ ଓ ମାନସିକ ଗଠନରେ ଉଭୟେ ସମାନ ନୁହନ୍ତି । ପୁରୁଷ ଓ ନାରୀ ଅନବଦ୍ୟ ଯୁଗଳ ମୂର୍ତ୍ତି ଓ ଜଣେ ଅପରର ପରିପୂରକ ଅଟେ । ଜଣେ ଆର ଜଣଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରେ ଏବଂ ଜଣକ ବିନା ଅନ୍ୟ ଜଣକର ଅସ୍ତିତ୍ୱ ଅସମ୍ଭବ । ଅତଏବ, ଏଥିରୁ ଅନୁସିଦ୍ଧାନ୍ତ ବାହାରୁଛି ଯେ ଏ ଦୁହିଁଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କାହାରି ମର୍ଯ୍ୟାଦା କ୍ଷୁଣ୍ଣ ହେଲେ ଉଭୟଙ୍କର ଧ୍ୱଂସ ଅନିବାର୍ଯ୍ୟ । ଯେଉଁମାନେ ନାରୀଶିକ୍ଷାର ଯୋଜନା ଗଢ଼ିବେ ସେମାନେ ଏହା ନିଶ୍ଚୟ ମନେ ରଖିବେ । ବିବାହିତ ଦମ୍ପତି ଭିତରୁ ପୁରୁଷ ଉପରେ ବାହାରର କାର୍ଯ୍ୟଗୁଡ଼ିକର ଭାର ପଡ଼େ । ତେଣୁ ସେହି କ୍ଷେତ୍ରରେ ତାହାର ଅଧିକତର ଜ୍ଞାନ ଥିବା ପ୍ରୟୋଜନ । ପକ୍ଷାନ୍ତରେ, ଗୃହସ୍ଥାଳୀ ଭିତରେ ନାରୀର ଅଧିକ କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱ ଥାଏ । ଗୃହ ପରିଚାଳନାର ବିଶେଷ ଜ୍ଞାନ, ଶିଶୁପାଳନ ସେମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷା ଇତ୍ୟାଦି ସମ୍ବନ୍ଧରେ ନାରୀର ଅଧିକ ଜ୍ଞାନ ଥିବା ଆବଶ୍ୟକ । ଅବଶ୍ୟ ପୁରୁଷ କିମ୍ବା ନାରୀ ନିଜର କ୍ଷେତ୍ରପାଇଁ ଯେଉଁ ବିଶେଷ ଜ୍ଞାନ ଲୋଡ଼ା, ତାହା ବାହାରେ ଆଉକିଛି ଜାଣିବେ ନାହିଁ, ଏ କଥା ମୁଁ କହୁ ନାହିଁ । ତେବେ ମୋର ଏହି ଧାରଣାଗୁଡ଼ିକର ସୂକ୍ଷ୍ମ ବିଚାର ଅନୁସରଣ କରି ପୁରୁଷ ଓ ନାରୀ ପାଇଁ ପୃଥକ୍ ପୃଥକ୍ ଶିକ୍ଷାକ୍ରମ ସ୍ଥିର ନ ହେଲେ ନର ଓ ନାରୀ ସେମାନଙ୍କର ନିଜନିଜର କ୍ଷେତ୍ରରେ ପୂର୍ଣ୍ଣତା ଅର୍ଜନର ସୁଯୋଗରୁ ବଞ୍ଚିତ ହେବେ ।

ସ୍ତ୍ରୀଲୋକମାନେ ଇଂରେଜୀ ଶିଖିବା ଆବଶ୍ୟକ କି ନା, ସେବିଷୟରେ ମୁଁ କିଛି କହିବି । ମୁଁ ଅନୁଭବ କରୁଛି ଯେ ସାଧାରଣତଃ ପୁରୁଷ ବା ନାରୀ କାହାରି ଇଂରେଜୀ ଶିଖିବାର ଆବଶ୍ୟକତା ନାହିଁ । ଜୀବିକା ଅର୍ଜନ ପାଇଁ କିମ୍ବା ରାଜନୀତିରେ ଅଂଶ ଗ୍ରହଣ କରିବା ପାଇଁ ପୁରୁଷମାନେ ଇଂରେଜୀ ଶିଖିପାରନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଜୀବିକାର୍ଜନ ପାଇଁ ସ୍ତ୍ରୀଲୋକମାନେ ଚାକିରୀ ବା ବ୍ୟବସାୟ କରନ୍ତୁ, ଏ ନୀତିରେ ମୁଁ ବିଶ୍ୱାସ କରେଁ ନାହିଁ । ସାମାନ୍ୟ ଯେଉଁ କେତେ ଜଣ ନାରୀ ଇଂରେଜୀ ଶିଖିବା ଆବଶ୍ୟକ କିମ୍ବା ଯେଉଁମାନଙ୍କର ଏପରି ଇଚ୍ଛା ଥିବ, ସେମାନେ ପୁରୁଷମାନଙ୍କର ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ପଢ଼ି ପାରନ୍ତି । ବାଳିକାମାନଙ୍କର ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଇଂରେଜୀ ଶିକ୍ଷା ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ କରିବାର ଅର୍ଥ ଆମର ଅସହାୟ ଅବସ୍ଥାର ଅବଧି ବଢ଼ାଇବା । ଲୋକେ ସମୟେ ସମୟେ ଯୁକ୍ତି କରନ୍ତି ଯେ ଇଂରେଜୀ ସାହିତ୍ୟର ଅମୂଲ୍ୟ ସମ୍ପଦ ନରନାରୀ ନିର୍ବିଶେଷରେ ସମସ୍ତଙ୍କଠାରେ ସହଜଲବ୍ଧ ହେବା ଆବଶ୍ୟକ । ମୋ ମତରେ, ଏହାର ଭ୍ରମ ସ୍ପଷ୍ଟ ଜଣାପଡ଼ୁ ନ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା, ଏହି ଧାରଣା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଭ୍ରମପୂର୍ଣ୍ଣ । କେହି କହୁ ନାହିଁ ଯେ ପୁରୁଷ ଲୋକେ ଇଂରେଜୀ ସାହିତ୍ୟର ରତ୍ନ ପାଇପାରୁଥିବାବେଳେ ନାରୀମାନେ ସେଥିରୁ ବଞ୍ଚିତ ହୁଅନ୍ତୁ । ଯାହାର ସାହିତ୍ୟିକ ରୁଚି ଥିବ, ତାକୁ ବିଶ୍ୱର ସାହିତ୍ୟ ଅଧ୍ୟୟନରୁ କେହି ନିବୃତ୍ତ କରି

ପାରିବ, ଏପରି ଶକ୍ତି କାହାରି ନାହିଁ । ତେବେ ସମଗ୍ର ସମାଜର ପ୍ରୟୋଜନ ବିଷୟ ଆଖି ଆଗରେ ରଖି ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ସ୍ଥିର କରିବା ବେଳେ ଅଳ୍ପ କେତେ ଜଣଙ୍କର ସାହିତ୍ୟିକ ରୁଚି ଚରିତାର୍ଥ କରିବା ପାଇଁ ଆମେ ମନୋଯୋଗ ଦେଇ ନ ପାରୁଁ । ଆମ୍ଭେମାନେ ଯେତେବେଳେ ଯଥେଷ୍ଟ ଉନ୍ନତ ଓ ସମୃଦ୍ଧ ହେବୁଁ, ସେତେବେଳେ ଇଉରୋପ ପରି ଆମ ଦେଶରେ ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଶିକ୍ଷା ଓ ଗବେଷଣା ନିମିତ୍ତ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଅନୁଷ୍ଠାନମାନ ରହିବ । ଯେତେବେଳେ ସାଧାରଣ ଶିକ୍ଷା ବିସ୍ତାର ଲାଭ କରିବ, ଅଧିକାଂଶ ପୁରୁଷ ଓ ସ୍ତ୍ରୀ ଶିକ୍ଷିତ ହୋଇସିବେ, ସେତେବେଳେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଅନେକ ଲେଖକ ବାହାରିବେ । ସେମାନେ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଭାଷାର ସାହିତ୍ୟର ଆନନ୍ଦ ଆମକୁ ଉପଭୋଗ କରିବାକୁ ଦେବେ । କେବଳ ଇଂରେଜୀ ସାହିତ୍ୟରୁ ଆମେ ଆନନ୍ଦ ପାଉଥିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆମର ଭାଷା ଦରିଦ୍ର ହୋଇ ରହିଥିବ । ଏହାର ଅର୍ଥ, ଗୋଟିଏ ମହାକଳଙ୍କ ହିସାବରେ ଆମର ମାନସିକ ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ଲାଗି ରହିଥିବ । ଯଦି ମୋର ଉପମା ଦେବାକୁ ଆପଣମାନେ କିଛି ମନେ କରିବେ ନାହିଁ, ତେବେ ଅନ୍ୟ ଗୋଟିଏ ଭାଷାର ସାହିତ୍ୟରୁ ଆନନ୍ଦ ପାଇବା ଚୋରର ଚୋରି ଜିନିଷରୁ ଆନନ୍ଦ ପାଇବା ସଙ୍ଗେ ସମାନ । ଇଂରେଜ କବି ପୋପ୍ ଇଲିଆଡ୍ (ମହାକାବ୍ୟ)ରୁ ଯେଉଁ ଆନନ୍ଦ ଆସ୍ୱାଦନ କରିଥିଲେ, ତାହା ତାଙ୍କର ମନୋଜ୍ଞ ଇଂରେଜୀ ଭାଷାରେ ତାଙ୍କର ଦେଶବାସୀଙ୍କୁ ଉପହାର ଦେଇଥିଲେ । ସେହିପରି ଓମାର ଖାୟାମ୍‌ଙ୍କର କବିତାକୁ ଫିଜରାଲ୍‌ଡ଼ ଏପରି ଚମତ୍କାର ଇଂରେଜୀରେ ଲେଖିଥିଲେ ଯେ, ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ଇଂରେଜ ବାଇବଲ୍ ପରି ସେହି କବିତାକୁ ଆଦର କରନ୍ତି ଏବଂ ସମ୍ମାଦରଖନ୍ତି । ଏଡ୍‌ୱିନ୍ ଆର୍ଣ୍ଣୋଲଡ୍ ଭଗବଦ ଗୀତାର ଅମୃତ ଆସ୍ୱାଦନ କରିଥିଲେ । ସେହି ପୁସ୍ତକରେ ଯେଉଁ ଆନନ୍ଦ ସେ ପାଇଥିଲେ, ତାହା ଉପଲବ୍‌ଧି କରିବା ପାଇଁ ସେ ସଂସ୍କୃତ ପଢ଼ିବା ନିମିତ୍ତ ତାଙ୍କର ଦେଶବାସୀଙ୍କୁ ଆହ୍ୱାନ କରି ନ ଥିଲେ । ପକ୍ଷାନ୍ତରେ, ମୂଳ ସଂସ୍କୃତ ପରି ସୁନ୍ଦର ଇଂରେଜୀ ଭାଷାରେ ସେ ଲୋକମାନଙ୍କୁ ତାହା ଉପହାର ଦେଇଥିଲେ । ସେ ଏପରି ଚମତ୍କାର ଭାବରେ ଅନୁବାଦ କରିଛନ୍ତି ଯେ ସେଥିରେ ସେ ଯେପରି ତାଙ୍କର ଅନ୍ତରାତ୍ମାକୁ ଢାଳି ଦେଇଛନ୍ତି । ଆମେ ଏ ଦିଗରେ ଏବେ ସୁଦ୍ଧା ପଶ୍ଚାତ୍‌ପଦ ଥିବାରୁ ଅନୁବାଦ ପ୍ରତି ଅଧିକ ମନୋଯୋଗ ଦେବା ଆମର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ମାତ୍ର ଏହା ସେତିକି ବେଳେ ସମ୍ଭବ ହେବ, ଯେତେବେଳେ ମୋର ମତ ଅନୁସାରେ ଆମେ ଯୋଜନା କରିବୁଁ ଓ ତାକୁ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିବୁଁ । ଯଦି ଆମ୍ଭେମାନେ ଇଂରେଜୀର ମୋହ ଓ ଆମର ନିଜ ଭାଷାର ସାମର୍ଥ୍ୟକୁ ଅବିଶ୍ୱାସ କରିବା ଛାଡ଼ିଦେଉଁ, ତାହା ହେଲେ ଏହା ସାଧନ କରିବା କଠିନ ହେବ ନାହିଁ । ସୁସାହିତ୍ୟର ରସ ଆସ୍ୱାଦନ କରିବା ପାଇଁ ଯେକୌଣସି ପୁରୁଷ ବା ନାରୀ ଇଂରେଜୀ ପଢ଼ିବାରେ ତାଙ୍କର ସମସ୍ତ ଅତିବାହିତ କରିବା ଅନାବଶ୍ୟକ । ଯୁକ୍ତିରେ ଅନ୍ୟକୁ ହରାଇ ଦେବାକୁ ବା ଚୁପ୍ କରି ଦେବାକୁ କହୁ ନାହିଁ । ଅତି କଷ୍ଟରେ ଇଂରେଜୀ ପାଠୁଆ ଲୋକ ଯେଉଁ ଆନନ୍ଦ

ଆହରଣ କରୁଛନ୍ତି, ସେହି ଆନନ୍ଦ ଅନୁବାଦ ଜରିଆରେ ଯେପରି ସମସ୍ତେ ପାଇପାରିବେ, ମୁଁ ତାହା ହିଁ ଚାହୁଁଅଛି । ପୃଥିବୀର ଭାଷାଗୁଡ଼ିକରେ ଅମୂଲ୍ୟ ରତ୍ନ ପୂରି ରହିଛି । କେବଳ ଇଂରେଜୀ ଭାଷାରେ ସବୁ ସାହିତ୍ୟର ରତ୍ନ ନାହିଁ । ମୁଁ ଚାହେଁ ଯେ ଏହି ସମସ୍ତ ରତ୍ନ ଆମ ଦେଶର ଲୋକଙ୍କର ସହଜଲବ୍ଧ ହେଉ । ଏହି ଲକ୍ଷ୍ୟ ସାଧନ କରିବାର ଏକମାତ୍ର ଉପାୟ ହେଉଛି, ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଭାଷା ଶିକ୍ଷାକରିବାରେ ଯେଉଁମାନଙ୍କର ବିଶେଷ ଦକ୍ଷତା ଅଛି, ସେମାନେ ଯେସବୁ ଭାଷା ଶିଖନ୍ତୁ ଏବଂ ବିଦେଶୀ ସାହିତ୍ୟର ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ରତ୍ନମାନ ଦେଶବାସୀଙ୍କୁ ଅନୁବାଦ ଦ୍ୱାରା ଉପହାର ଦିଅନ୍ତୁ । *

ଅହମଦାବାଦର ଗୁଜରାଟ ସାହିତ୍ୟ ସଭା ନାରୀ ଶିକ୍ଷା ବିଷୟରେ ପ୍ରଶ୍ନ କରିଥିଲେ ।

ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା ପରେ ଜଣେ ବାଳିକା ଆହୁରି ଚାରି ବା ପାଞ୍ଚ ବର୍ଷ ମାଧ୍ୟମିକ ଶିକ୍ଷା ପାଇଥାଏ । ଏହି କେତେ ବର୍ଷ ତାକୁ ମାତୃଭାଷାର ମାଧ୍ୟମରେ ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯିବ କିମ୍ବା ଇଂରାଜୀ ମାଧ୍ୟମରେ—ଏହି ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତରରେ ଗାନ୍ଧୀଜୀ କହିଥିଲେ :

"ମୋର ମନେହୁଏ ଯେ ଏ ଅବସ୍ଥାରେ ସେମାନଙ୍କୁ ଇଂରେଜୀ ଶିଖାଇବାର ଅର୍ଥ ସେମାନଙ୍କୁ ମାରି ପକାଇବା ପରି । ଦେଶର ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ନାରୀ କେବେହେଁ ଇଂରେଜୀ ମାଧ୍ୟମରେ ଚିନ୍ତା କରି ପାରିବେ ନାହିଁ ବା ସେହି ଚିନ୍ତା ବ୍ୟକ୍ତ କରିପାରିବେ ନାହିଁ । ଆଉ, ଏହା ସମ୍ଭବପର ହେଲେ ସୁଦ୍ଧା ତାହା ବାଞ୍ଛନୀୟ ନୁହେଁ ।

"ଯେଉଁ ମହିଳାମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଆମେ ଏହି ଶିକ୍ଷା-ଯୋଜନା ରଚନା କରୁଅଛୁଁ, ସେମାନଙ୍କୁ ଯଦି ମାତୃଭାଷା ଜରିଆରେ ଉଚ୍ଚ ଶିକ୍ଷାଦିଆଯାଏ, ତାହାହେଲେ ସେମାନେ ନିଜ ନିଜର ଘରକୁ ସୁନା ପରି ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଓ ସୁନ୍ଦର କରି ପାରିବେ । କେବଳ ସେତିକି ନୁହେଁ, ଯେଉଁ ଭଉଣୀମାନେ ଶିକ୍ଷା-ଲାଭରୁ ବଞ୍ଚିତ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କୁ ଏମାନେ ପ୍ରଭାବିତ କରିପାରିବେ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କର ସେବା କରିପାରିବେ ।"

ସଂସ୍କୃତ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଗାନ୍ଧୀଜୀ ମନ୍ତବ୍ୟ ଦେଲେ :

"ମୋ' ମତରେ ଝିଅମାନଙ୍କୁ ସଂସ୍କୃତ ଶିଖାଇବା ଉଚିତ ଓ ସମ୍ଭବ ହେଲେ ଏହାକୁ ସେମାନଙ୍କର ପାଠ୍ୟ ସୂଚୀର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ କରିବା ଉଚିତ । ଯେହେତୁ ଆମେ ଏହି ଚାରି ପାଞ୍ଚ ବର୍ଷକୁ ସବୁଠାରୁ ବେଶୀ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଲଗାଇବାକୁ ଚାହୁଁ, ତେଣୁ ଏହି ସମୟରେ ସଂସ୍କୃତ ଭାଷାକୁ ଅଗ୍ରାଧିକାର ଦିଆଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ ।"

ନୈତିକ ଓ ଧର୍ମ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଶିକ୍ଷା ବିଷୟରେ ଗାନ୍ଧୀଜୀ କହିଲେ :

"ନୈତିକତା ଓ ଧର୍ମ ଭିତରେ ମୁଁ କୌଣସି ପାର୍ଥକ୍ୟ ଦେଖେ ନାହିଁ । ମୋର ମନେହୁଏ ଯେ, ଧର୍ମ ଶିକ୍ଷାର ଯଥେଷ୍ଟ ଆବଶ୍ୟକତା ଅଛି । ତେବେ ହିନ୍ଦୁଧର୍ମର ମୂଳନୀତି

---

* ବମ୍ବେ ଭଗିନୀ ସମାଜର ଦ୍ୱିତୀୟ ବାର୍ଷିକ ସମ୍ମିଳନୀରେ ୧୯୧୮ ମସିହାରେ ଗାନ୍ଧୀଜୀଙ୍କର ସଭାପତି-ଭାଷଣରୁ ସଂଗୃହୀତ ।

ଏତେ ସୂକ୍ଷ୍ମ ଓ ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ ଯେ, କି ରୂପେ ଏହି ଧର୍ମ ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯାଇ ପାରିବ, ହଠାତ୍ ତାହା ମୁଁ କହିପାରୁ ନାହିଁ । ତେବେ ମୋଟ ଉପରେ ଏ କଥା ବୋଲିଯାଇପାରେ ଯେ ଗୀତା, ରାମାୟଣ, ମହାଭାରତ ଓ ଭାଗବତକୁ ହିନ୍ଦୁମାନେ ସମ୍ମାନ ସହକାରେ ଦେଖନ୍ତି ଏବଂ ଏହିସବୁ ଧର୍ମଗ୍ରନ୍ଥରେ ଥିବା ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଜ୍ଞାନର ସମୃଦ୍ଧ ଭଣ୍ଡାର ସହିତ ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀମାନଙ୍କୁ ପରିଚିତ କରାଇ ଦେବାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଯଦି ଏକୁଟିକ ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯାଏ, ତାହାହେଲେ ଯଥେଷ୍ଟ ହେବ । ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ ପାଠ୍ୟ ତାଲିମ ସ୍ଥିର କରିବା ଅପେକ୍ଷା ଶିକ୍ଷକ ନିର୍ବାଚନ କରିବା ଅଧିକ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଟେ ।

ଆଖା ଭଗତ କହିଥିଲେ, "ପୃଥିବୀରେ ନିଜ ନିଜର ପରିସ୍ଥିତିକୁ ଗ୍ରହି ତୁମେ ଜୀବନ ଯାପନ କର; ମାତ୍ର ସର୍ବଦା ନିଜ ସମ୍ମୁଖରେ ଈଶ୍ୱରପ୍ରାପ୍ତିର ଲକ୍ଷ୍ୟ ଜାଗରୂକ ରଖିଥାଅ । ଏହି ଆଦର୍ଶ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସଚେତନ ଥିଲେ ଧର୍ମ ଶିକ୍ଷା ସଫଳ ହେବ ।"

ସହଶିକ୍ଷା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଗାନ୍ଧୀଜୀ କହିଲେ : "ସହଶିକ୍ଷା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ମୁଁ ପ୍ରୟୋଗ କରିଅଛି । ବିଷୟଟି ବିପଜ୍ଜନକ । ବାଳକ ଓ ବାଳିକାମାନେ ପୃଥକ୍ ପୃଥକ୍ ଶିକ୍ଷାନୁଷ୍ଠାନରେ ଶିକ୍ଷା ପାଇବା ଉଚିତ—ଏହା ସାଧାରଣ ନିୟମ ହେବା ଆବଶ୍ୟକ । ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଆବଶ୍ୟକତା ଅନୁସାରେ ଆମେ ଶିକ୍ଷୟିତ୍ରୀ ପାଉନାହୁଁ । ଏ ସମସ୍ୟା ସମାଧାନ ପାଇଁ କ'ଣ କରାଯିବ ? ଯେତେଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆମ୍ଭେମାନେ ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥିବୁ ଯେ, ପ୍ରତ୍ୟେକ ନାରୀ, ଶିକ୍ଷିତା ନାରୀମାନେ ମଧ୍ୟ, ସମସ୍ତେ ଅବଶ୍ୟ ବିବାହ କରିବେ, ସେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଶିକ୍ଷୟିତ୍ରୀର ଅଭାବ ଘୁଞ୍ଚିବ ନାହିଁ ।"

"ବିଧବା ମହିଳାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଉତ୍ତମ ଶିକ୍ଷୟିତ୍ରୀ ପାଇବା ସମ୍ଭବ । ଭାରତବର୍ଷ ଯେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିଧବାମାନଙ୍କୁ ଯଥାଯୋଗ୍ୟ ମର୍ଯ୍ୟାଦା ନ ଦେଇଛି ଏବଂ ଯେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସଭ୍ୟତାର ଆଦର୍ଶରେ ଆକୃଷ୍ଟ ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ନାରୀଶିକ୍ଷା-ଯୋଜନା ରଚିତ ହେଉଥିବ, ସେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଉତ୍ତମ ଶିକ୍ଷୟିତ୍ରୀ ମିଳିବେ ନାହିଁ । ଏପରି କି, ବିଧବାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ସୁଦ୍ଧା ମିଳିବେ ନାହିଁ । ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଅନେକ ପରିକଳ୍ପନା କୌଣସି ନା କୌଣସି ସାମାଜିକ କୁପ୍ରଥାର ଫଳରେ ବାଧାପ୍ରାପ୍ତ ହେଉଅଛି ଏବଂ ଆମେ କୌଣସି ପ୍ରଗତି କରିପାରୁ ନାହୁଁ । ଏହାର କାରଣ ହେଉଛି ଯେ, କୁସଂସ୍କାରବର୍ଜିତ ଅଂଶ ସହିତ ଦେଶର ଜନସାଧାରଣଙ୍କର କୌଣସି ମୌଳିକ ସମ୍ପର୍କ ନାହିଁ ।"

—ମରହଟି ମାସିକ ପତ୍ରିକା "ଆମ୍ଭୋଦ୍ଧାର", ଦ୍ୱିତୀୟ ଖଣ୍ଡ, ପୃ ୬୩-୬୪

— — —

୯
ବାଳକାମାନଙ୍କୁ ବୀରାଙ୍ଗନା ହେବାକୁ ପଡ଼ିବ

× × × ତୁମକୁ ମାଗଣା ଯେଉଁ ଶିକ୍ଷା ମିଳୁଛି, ତାହାର ଲାଭ ତୁମେ ଦେଶକୁ ଦେବ କିମ୍ବା ଶିକ୍ଷା ଶେଷରେ ବିବାହ କରି ଗାର୍ହସ୍ଥ୍ୟ ଜୀବନର ଜଞ୍ଜାଳରେ ପଡ଼ିବ ? ମୁଁ ତୁମକୁ ଅବିବାହିତା ରହିବା ପାଇଁ କହୁ ନାହିଁ । ତୁମେ ବିବାହ କର ବା ନ କର; ମାତ୍ର କାହାର ଗୋଲାମ ହୋଇ ରହ ନାହିଁ । ତୁମେ କରୁଣାର ମୂର୍ତ୍ତି ହୋଇ ଦେଶର ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ଦୂର କରିପାର । ଅନେକ ବୀରାଙ୍ଗନା ପବିତ୍ରତାର କବଚ ପିନ୍ଧି ସମାଜରେ ଲଢ଼େଇ କରୁଛନ୍ତି ଏବଂ ସମାଜର କଲ୍ୟାଣ କରୁଛନ୍ତି । ଆଜି ଇଉରୋପରେ ତ ଏପରି କେତେ ବୀରାଙ୍ଗନା ଅଛନ୍ତି । ତୁମେ ମଧ୍ୟ ସେପରି ହେବ ତ ?

—ଇଂରାଜୀରୁ । ଲଣ୍ଡନ ମିଶନ ସ୍କୁଲ, ମହୀସୂରରେ । ପ୍ରଦତ୍ତ ଭାଷଣରୁ ।
ହିନ୍ଦୀ ନବ ଜୀବନ, ତା ୧୮-୮-୧୯୨୭

———

୧୦
କନ୍ୟା ଶିକ୍ଷାର ଆଦର୍ଶ

× × × ଯେପରି ମୁଁ ଶିଶୁ-ଶିକ୍ଷା ବିଷୟରେ ତନ୍ନ ତନ୍ନ କରି ବୁଝାଇଦେଇଛି, ସେହିପରି ମୁଁ କନ୍ୟା-ଶିକ୍ଷା ବିଷୟରେ ମଧ୍ୟ କହିପାରେଁ । କିନ୍ତୁ ଶିକ୍ଷାରେ ବଡ଼ ବଡ଼ ଧୁରନ୍ଧର ଲୋକେ ଏହାକୁ କଅଣ ସ୍ୱୀକାର କରିବେ ? ବର୍ତ୍ତମାନ ମୋଠାରୁ ଏହା ଦାବୀ ମଧ୍ୟ କରାଯାଇ ନ ପାରେ । ଆଜିକାଲି ବାଳକାମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷା ସମ୍ବନ୍ଧରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରିବା ସହଜ ନୁହେଁ । ସମସ୍ତେ ଅବଶ୍ୟ କହୁଛନ୍ତି ଯେ,ଆମେ ବାଳକାମାନଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷା ଦେଇପାରୁ ; ମାତ୍ର ମୁଁ ସେମାନଙ୍କୁ ପଚାରୁଛି, ସେମାନେ ନିଜର ସ୍ତ୍ରୀ ଓ ନିଜର ଝିଅକୁ କଅଣ ଖାଣ୍ଟି ଶିକ୍ଷା ଦେଇଛନ୍ତି ? ଯେ ନିଜର ସ୍ତ୍ରୀ ବା ଭଉଣୀ ବା ମା' ବା ଶାଶୁ ସହ ଧର୍ମାଚରଣ କରିନାହାନ୍ତି, ସେ ନିଜର କନ୍ୟା ବା ଭଉଣୀକୁ କଅଣ ଶିଖାଇବେ ? ବି: ଏ:, ଏମ୍: ଏ: ପାସ୍ କରିବା ସହଜ; ମାତ୍ର ମୁଁ ତ ସେମାନଙ୍କୁ ଏହି କଷଟି (ପଥରରେ) କଷିବି । କନ୍ୟାମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଯେଉଁମାନେ ବହି ଲେଖୁଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ମୁଁ ଜାଣିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରେଁ ଯେ, ସେମାନେ କି ପ୍ରକାରର ପତି ଥିଲେ, କି ପ୍ରକାରର ପିତା ଥିଲେ ।

କନ୍ୟାମାନେ ଶିକ୍ଷା ପାଇ ଯେପରି କଣ୍ଢେଇ ବା ସୁନ୍ଦର ନର୍ତ୍ତକୀ ନ ହୁଅନ୍ତି; ମାତ୍ର ସ୍ୱୟଂସେବିକା ହୁଅନ୍ତୁ, ଏହା ହିଁ ସେମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷାର ଆଦର୍ଶ ହେବା ଉଚିତ ।

—ଗୁଜରାଟୀରୁ । ନଡ଼ିଆଦ୍‌ରେ ପ୍ରଦତ୍ତ ଭାଷଣର ଅଂଶ ।
ହରିଜନ ବନ୍ଧୁ, ତା ୧।୭।୧୯୩୫

୧୧
ନାରୀ ସମାଜ ଓ ନିରକ୍ଷରତା

ନାରୀମାନଙ୍କର ଆଳସ୍ୟ ଓ ଜଡ଼ତା ସକାଶେ ହିଁ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ନିରକ୍ଷରତା ଏପରି ବ୍ୟାପ୍ତ ହୋଇ ରହିନାହିଁ । ପୁରୁଷ କ୍ଷେତ୍ରରେହିଁ ଏପରି ହୋଇଛି । ଯୁଗ ଯୁଗର ଏକ ପରମ୍ପରାର ପ୍ରାଦୁର୍ଭାବରେ ଆମେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅନ୍ୟାୟ ଆଚରଣ କରି ନାରୀକୁ ଯେଉଁ ନ୍ୟୂନତର ଆସନରେ ରହିବାକୁ ବାଧ୍ୟ କରି ଆସିଛୁଁ, ନାରୀର ନିରକ୍ଷରତା ଲାଗି ମୁଁ ତାହାକୁ ହିଁ ଏକ ଅଧିକ ସମ୍ଭବ କାରଣ ବୋଲି କହିବି । ଘରର ସକଳ ଅଡ଼ୁଆ କାମର ଭାର ବହନ କରିବା ଲାଗି ପୁରୁଷ ତାକୁ ବାଧ୍ୟ କରି ଆସିଛି, ଆପଣାର ସହଧର୍ମିଣୀ ଓ ଅର୍ଦ୍ଧାଙ୍ଗିନୀ ଭାବରେ ଗ୍ରହଣ ନକରି ତାକୁ ଆପଣା ସମ୍ଭୋଗର ସାଧନରୂପେ ବ୍ୟବହାର କରିଆସିଛି । ପରିଣାମରେ ସମଗ୍ର ସମାଜ ଆଂଶିକ ପକ୍ଷାଘାତରେ ପୀଡ଼ିତ ହୋଇ ରହିଛି । ନାରୀକୁ ଯଥାର୍ଥରେ ମନୁଷ୍ୟ ଜାତିର ମାଆ ବୋଲି କୁହାଯାଇଛି । ନାରୀ ଉପରେ କରାଯାଇଥିବା ଅନ୍ୟାୟର ନିରାକରଣ କରିବା ତା' ପ୍ରତି ଓ ଆମ ନିଜ ପ୍ରତି ଆମର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ହୋଇ ରହିଛି ।

—ହରିଜନ, ତା ୧୮-୨-୧୯୩୯

୧୨
ଶିକ୍ଷା ଓ ସଂସ୍କାର

ଅକ୍ଷରଜ୍ଞାନ ଓ ପୁସ୍ତକଗତ ବିଦ୍ୟା ତୁଳନାରେ ସଂସ୍କାର-ଶିକ୍ଷାକୁ ମୁଁ ଅଧିକ ଗୁରୁତ୍ୱ ବା ମହତ୍ତ୍ୱ ଦିଏଁ । ସଂସ୍କାର ମୌଳିକ ଜିନିସ ଅଟେ । ତୁମେ ନୂଆମାନେ ଏଠାରୁ ସେହି ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଜିନିସ ଗ୍ରହଣ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ । ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କର ଉଠିବା ବସିବାରୁ, କଥାବାର୍ତ୍ତାରୁ, ଲୁଗାପଟା ପିନ୍ଧିବାରୁ, ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କର ଚାଲିଚଳଣିରୁ, ଅର୍ଥାତ୍ ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କର ଆଚରଣର ସାନ ସାନ ବିଷୟରୁ ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କର ଉତ୍ତମ ସଂସ୍କାର ସ୍ପଷ୍ଟରୂପେ ଦେଖାଦିବା ଉଚିତ, ଯେପରି କି କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତି ତୁମ୍ଭ ଦେଖିବା ମାତ୍ରେ ଜାଣିପାରିବ ଯେ, ତୁମ୍ଭେମାନେ ଏହି ଆଶ୍ରମରେ ଶିକ୍ଷା ପାଇଅଛ । ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କର କଥାବାର୍ତ୍ତାରେ, ଯାଆସ କରୁଥିବା ଦର୍ଶକମାନଙ୍କ ସହିତ ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କର ଆଚରଣରେ, ପରସ୍ପର ମଧ୍ୟରେ, ନିଜର ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କ ସହିତ ଓ ଗୁରୁଜନମାନଙ୍କ ସହିତ ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କ ବ୍ୟବହାରରେ ଉତ୍ତମ ସଂସ୍କାରର ପ୍ରଭାବ ସ୍ପଷ୍ଟରୂପେ ପ୍ରତିଭାତ ହେବା ଉଚିତ ।

—ହିନ୍ଦୀରୁ । କସ୍ତୁରବା ବାଳକାଶ୍ରମ, ଓଖଲା (ଦିଲ୍ଲୀ), ତା ୨୪-୪-୧୯୪୭

—ହରିଜନ, ତା ୨୩।୭।୧୯୪୭

ହରିଜନମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷା

ହରିଜନ ଛାତ୍ରାବାସ

ଜଣେ ହରିଜନ-ଛାତ୍ରାବାସର ପରିଚାଳକ ଲେଖିଛନ୍ତି, "... ...... ବର୍ତ୍ତମାନ ଏଠାରେ ପନ୍ଦର ଜଣ ଛାତ୍ର ଅଛନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଜଣେ ପୂଝାରୀ ନିଯୁକ୍ତ କରାଯାଇଛି । ଛାତ୍ରାବାସର ଅଉ ସବୁ କାମ ଏଠାର ପିଲାମାନେ କରିଥାନ୍ତି । କର୍ମ ବଣ୍ଟନ ବିଷୟ ଆଲୋଚନାବେଳେ ରନ୍ଧନ ପାତ୍ର ହାଣ୍ଡି ବାସନ ପ୍ରଭୃତି ମାଜିବା ଭାର ଦୁଇଟି ପିଲାଙ୍କ ଉପରେ ଦେବା କଥା ଭାବୁଥିଲି । ମୋର ଜଣେ ସହକର୍ମୀ କହିଲେ ଯେ ଏମିତି ତ ହରିଜନ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କ ମନ ଟିକିଏ ଖ୍ରେଟ ଥାଏ । ପୁଣି ବାସନ ମଜା ଭାର ତାଙ୍କ ଉପରେ ଦେଲେ ତାହା ଆହୁରି ଶୋଚନୀୟ ହେବ । ତାଙ୍କୁ ମୁଁ 'ସାତାରା ହୋମ୍' ଓ ମାନ୍ଦ୍ରାଜର 'ରାମକୃଷ୍ଣ ଷ୍ଟୁଡେଣ୍ଟସ୍ ହୋମ'ର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଦେଲି । 'ସାତାରା ହୋମ୍'ରେ ଛାତ୍ରମାନେ ଏପରି କି ରନ୍ଧନ କାର୍ଯ୍ୟ ମଧ୍ୟ ନିଜେ ନିଜେ କରନ୍ତି ଏବଂ 'ରାମକୃଷ୍ଣ ଷ୍ଟୁଡେଣ୍ଟସ୍ ହୋମ୍'ରେ ୮୦ ଜଣ ଅଧିବାସୀଙ୍କ ପାଇଁ ମାତ୍ର ଦୁଇଜଣ ପୂଝାରୀ ଥାଆନ୍ତି, ଅନ୍ୟ ଚାକର ନାହିଁ । ଆଉ ଜଣେ ଲୋକ ରଖିବାର ସମ୍ବଳ ଆମର ନ ଥିବାରୁ ସେ ମୋ ପ୍ରସ୍ତାବରେ ରାଜି ହେଲେ ମଧ୍ୟ ମୋ ମୁକ୍ତିରେ ତାଙ୍କର ମନ ମାନିଲା ନାହିଁ । ପ୍ରତ୍ୟହ ସକାଳେ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ରନ୍ଧନ ପାତ୍ର ମଂଜାଇବାକୁ ଆପଣ ଅନୁଚିତ ମନେ କରନ୍ତି କି ?"

ଏହା ଏକ ପୁରାତନ କାହାଣୀ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଛାତ୍ରାବାସରେ ମଇଳା ପରିଷ୍କାର କରିବାଠାରୁ ଯାବତୀୟ ଶ୍ରମମୂଳକ କାର୍ଯ୍ୟ ଛାତ୍ରାବାସର ଅଧିବାସୀମାନେ ନିଜେ କରିବା ଉଚିତ । ଏହି ହେତୁରୁ ସେମାନଙ୍କର ପଢ଼ାଶୁଣାର କ୍ଷତି ନ ହୋଇ ବରଂ ଏହା ଫଳରେ ପାଠଟା ବାସ୍ତବ ରୂପ ଧରିବ । ଛାତ୍ରମାନଙ୍କର ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟୋନ୍ନତି ହେବ ଏବଂ ଆର୍ଥିକ ଅବଲମ୍ବନ ମିଳିବ । ତେଣୁ ଯେଉଁ ଛାତ୍ରାବାସମାନଙ୍କରେ ଶସ୍ତା ଜନପ୍ରିୟତା ବା ଆଳସ୍ୟର କାରଣରୁ ପରିଚାଳକମାନେ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କ ସହିତ ଏସବୁ ବିଷୟରେ ଆଲୋଚନା କରି ନ ପାରନ୍ତି । ସେଠାରେ ପ୍ରୟୋଜନୀୟ ଯାବତୀୟ ଶ୍ରମମୂଳକ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ଛାତ୍ରମାନେ ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ ହେବେ ନାହିଁ ଏବଂ ତଦ୍ଦ୍ୱାରା ସେମାନଙ୍କର ସୁସ୍ପଷ୍ଟ ଅପକାର ହିଁ କରାହେବ । ଏ ଜାତୀୟ ଶ୍ରମ ତ ଶିକ୍ଷାର ଅଙ୍ଗ ହେବା ଉଚିତ । ତେବେ ସେମାନଙ୍କୁ କାମରେ ଲଗେଇବାର ଗୋଟିଏ ସର୍ତ୍ତ ଅଛି, ତାହା ହେଉଛି ଯେ ପରିଚାଳକମାନେ ନିଜେ କାମରେ ଅଂଶ ଗ୍ରହଣ କରି ଆଦର୍ଶ ଦେଖାଇବେ । ତାହାହେଲେ ଆତ୍ମଗ୍ଲାନିଭାବ ଆହୁରି ଶୋଚନୀୟ ହେବାର ଆଶଙ୍କା ରହିବ ନାହିଁ ।

—ହରିଜନ, ତା ୩୦।୧।୧୯୩୩

ହରିଜନ ଶିଶୁମାନଙ୍କ ଶିକ୍ଷା

ପ୍ରଚଳିତ ବିଦ୍ୟାଳୟମାନଙ୍କରେ ପଢ଼ୁଥିବା ହରିଜନ ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀମାନଙ୍କୁ ଛାତ୍ରବୃତ୍ତି ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସୁବିଧା ଦେବାକୁ ଆମେ ବାଧ୍ୟ ହେଲେହେଁ, ଆମ ନିଜ ପରିଚାଳନାଧୀନ ବିଦ୍ୟାଳୟମାନଙ୍କରେ ସେ ସବୁ ବିଦ୍ୟାଳୟର ଅଧ୍ୟୟନ-ଅଧ୍ୟାପନ ପଦ୍ଧତିକୁ ଆଜ୍ଞାବହ ଭଳି ଅନୁକରଣ କରିବାର କୌଣସି ପ୍ରୟୋଜନ ନାହିଁ ।

ଆମକୁ ଜାଣି ରଖିବାକୁ ହେବ ଯେ, ବହୁ କଷ୍ଟ କଲେ ଯାଇ ଶିକ୍ଷିତ ହରିଜନ ଶିଶୁ ପାଇବା । ସେମାନେ ନିୟମିତ ବିଦ୍ୟାଳୟକୁ ଆସିବା ' ଆଶା ନାହିଁ ଏବଂ ଆମର ଅତୀତର ଶୋଚନୀୟ ଅବହେଳା ହେତୁ ସେମାନେ ଏପରି ରୁକ୍ଷ ହୋଇଯାଇଛନ୍ତି ଯେ ଅନ୍ୟ ପିଲାଙ୍କଠାରୁ ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଅଧିକ ଯତ୍ନର ସହିତ ଦେଖାଶୁଣା ନ କଲେ ହେବ ନାହିଁ ।

ସେମାନେ ନାମ ଲେଖାଇବା ପରେ ତାଙ୍କର ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ପରୀକ୍ଷା କରି ଦେହକୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ପରିଷ୍କାର ପରିଚ୍ଛନ୍ନ କରାଇ ନେବାକୁ ହେବ । ହୁଏତ ସେମାନଙ୍କ ପରିଧେୟକୁ କାଚି ସଫା କଲା ପରେ ଫଟା ଚିରା ଅଂଶକୁ ସିଲେଇ କରିଦେବାକୁ ହେବ । ସୁତରାଂ କେତେଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟରକ୍ଷା, ପରିଷ୍କାର ପରିଚ୍ଛନ୍ନତା ଏବଂ ସିଲେଇ-ରଫୁ କରିବା ଆଦି ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରଥମ ପାଠ ହେବ । ପ୍ରଥମବର୍ଷ ସାରା କୌଣସି ବହିର ପ୍ରୟୋଜନ ସମ୍ଭବତଃ ରହିବ ନାହିଁ । ତାଙ୍କର ପୂର୍ବ ପରିଚିତ ପ୍ରସଙ୍ଗ ନେଇ ସେମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରିବା ଛଳରେ ତାଙ୍କର ଉଚ୍ଚାରଣ ଶୁଦ୍ଧି,ବ୍ୟାକରଣ ଓ ନୂତନ ଶବ୍ଦ ସବୁ ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯିବ । ପ୍ରତ୍ୟହ ଯେଉଁସବୁ ନୂଆ ଶବ୍ଦ ଶିଖିବେ, ସେଗୁଡ଼ିକ ଟିପି ରଖି ମଧ୍ୟେ ମଧ୍ୟେ ତା'ର ବ୍ୟବହାର କରାଇ ତହିଁରେ ତାଙ୍କୁ ଅଭ୍ୟସ୍ତ କରାଇ ନିଆଯିବ । ଏହି ପ୍ରକ୍ରିୟା କଥାବାର୍ତ୍ତା ଛଳରେ ହେବା ଉଚିତ ଏବଂ ଭୂଗୋଳ,ଇତିହାସ ଓ ଅଙ୍କ ଶିକ୍ଷା ମଧ୍ୟ ସେହି ଉପାୟରେ ଦିଆଯିବ । ବର୍ତ୍ତମାନ କାଳରୁ ଇତିହାସ ଶିକ୍ଷାର ସୂତ୍ରପାତ ହେବ । ତା'ପରେ ସମୀପବର୍ତ୍ତୀ କାଳ ଓ ବ୍ୟକ୍ତିର ଇତିହାସ । ସେହିପରି ବିଦ୍ୟାଳୟର ପାରିପାର୍ଶ୍ୱିକ ଅଞ୍ଚଳରୁ ଭୂଗୋଳ ଶିକ୍ଷା ଆରମ୍ଭ ହେବ । ଛାତ୍ରର ଘରେ ଯେଉଁସବୁ ହିସାବ କିତାବର ପ୍ରୟୋଜନ ହୁଏ, ସେହିଥିରୁ ଅଙ୍କ ଶିକ୍ଷା ଆରମ୍ଭ ହେବ । ଏହି ପଦ୍ଧତିରେ ମୁଁ ସ୍ୱୟଂ କାର୍ଯ୍ୟକରି ସେଥିରୁ ଜାଣିଛି ଯେ, ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସମୟ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରଚଳିତ ପଦ୍ଧତିଠାରୁ ଅଧିକ ପରିମାଣ ଶିକ୍ଷା ପିଲା ଉପରେ କୌଣସି ଚାପ ନ ପକାଇ ଅନାୟାସରେ ଦିଆଯାଇ ପାରିବ । ଅକ୍ଷରଗୁଡ଼ିକ ଛବି ଜ୍ଞାନରେ ପିଲା ଶିଖିବ । ସେଥିପାଇଁ ପ୍ରଥମେ ପିଲା ଆଗରେ ଥିବା କୌଣସି ସରଳ ପଦାର୍ଥର ଛବି ସେ ଆଙ୍କି ଶିଖିବ । ନିଜର ଅଙ୍ଗୁଳି ଓ କଲମ ଉପରେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ହେବାପରେ

ଯାଇ ସେ ଅକ୍ଷର ଲେଖା ଶିଖିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରିବ । ପଠନ ଶିକ୍ଷା ମଧ୍ୟ ସେହିଭଳି । ଆରମ୍ଭରୁ ବହି ପଢ଼ି ଶିଖିବା ଉପରେ ଜୋର ଦେଲେ ମାନସିକ ବିକାଶ ଶୋଚନୀୟ ଭାବରେ ବାଧା ପାଏ । କୌଣସି ଶିଶୁକୁ ତା'ର ଗୃହ ପରିବେଶରୁ ଅଲଗା ରଖି କେବଳ ବିଦ୍ୟାଳୟର ଚାରି କାନ୍ଥ ମଧ୍ୟରେ ବନ୍ଦୀ କରାଗଲେ କେତେ ବର୍ଷ ପାଇଁ ସେ ନିରାଟ ମୂର୍ଖ ପାଲଟିଯାଏ, ଏକଥା ଆମେ ଉପଲବ୍ଧି କରିପାରୁ ନାହିଁ । ପ୍ରକୃତରେ ଗୃହର ଆବେଷ୍ଟନୀ ଭିତରେ ପିଲା ନିଜର ଅଜ୍ଞାତସାରରେ ତଥ୍ୟ ଓ ଭାଷା ଶିକ୍ଷାକରେ । ଏହି କାରଣରୁ ସଂସ୍କୃତସମ୍ପନ୍ନ ଗୃହର ପିଲା ଓ କୌଣସି ସଂସ୍କୃତି ନ ଥିବା ତଥାକଥିତ ଘରର ପିଲା ମଧ୍ୟରେ ଘୋର ପାର୍ଥକ୍ୟ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ପ୍ରବାଦ ଅଛି—

'ଗୃହ ଘର ପୁଅ ଗୃହ···ଭ୍ରଷ୍ଟ ଘର ପୁଅ ଭ୍ରଷ୍ଟ' ।

—ହରିଜନ, ତା ୧୦।୧୧।୧୯୩୩

ତେଣୁ ମୁଁ ଏହି ସିଦ୍ଧାନ୍ତରେ ଉପନୀତ ହୋଇଛି ଯେ, ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ ବହିର ଆବଶ୍ୟକତା ଛାତ୍ରମାନଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କ ନିକଟରେ ଅଧିକ । ଛାତ୍ରମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ନିଜର ଦାୟିତ୍ୱ ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ତୁଲେଇବାକୁ ହେଲେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶିକ୍ଷକଙ୍କୁ ପାରିପାର୍ଶ୍ୱିକ ବାତାବରଣରୁ ଯାହା ମାଲମସଲା ମିଳିବ, ତାହାର ସାହାଯ୍ୟରେ ଦୈନିକ ପାଠ୍ୟ ବିଷୟର ନୋଟ୍ ତିଆରି କରିବେ ଏବଂ ସେ ଯେଉଁ ଶ୍ରେଣୀରେ ପଢ଼ାଉଥିବେ, ସେ ଶ୍ରେଣୀ ଉପଯୋଗୀ ବିଷୟ ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ରଖି ତାହା କରିବେ ।

ଯଥାର୍ଥ ଶିକ୍ଷା ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀମାନଙ୍କର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଗୁଣାବଳୀକୁ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ କରିଥାଏ । ଏଣୁତେଣୁ କେତେଗୁଡ଼ାଏ ଅପ୍ରୟୋଜନୀୟ ତଥ୍ୟ ଦ୍ୱାରା ପିଲାର ମସ୍ତିଷ୍କ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରି ଦେଲେ ଶିକ୍ଷା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେବା ଅସମ୍ଭବ । ଏପରି କଲେ ତାଙ୍କ ଉପରେ ମାରାତ୍ମକ ବୋଝ ଲଦି ଦେଇ ସେମାନଙ୍କର ନିଜତ୍ୱକୁ ନଷ୍ଟ କରି ଦିଆଯାଏ । ସେମାନେ ଋଚ୍ଛା ଜଡ଼ ପାଲଟି ଯାଆନ୍ତି । ଆମେ ନିଜେ ସେହି କୁପ୍ରଥାର ଶିକାର ହୋଇ ନ ଥିଲେ ଅନେକ ଦିନ ଆଗରୁ ବୁଝିପାରିଥାନ୍ତେ ଯେ, ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଗୁଣାଗୁଣ ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ନ ରଖି ଏକା ଗ୍ରୁପରେ ସାମୂହିକ ଶିକ୍ଷା ଦେବାର ଯେଉଁ ପ୍ରଥା ଚାଲିଛି, ତାହା ବିଶେଷତଃ ଭାରତ ଭଳି ଦେଶ ପକ୍ଷରେ କେତେ ଅନିଷ୍ଟକାରୀ ଅଟେ ।

କୌଣସି କୌଣସି ଶିକ୍ଷାନୁଷ୍ଠାନ ନିଜ ନିଜର ପାଠ୍ୟ ପୁସ୍ତକ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବାର ଅଳ୍ପାଧିକ ଉଦ୍ୟମ କରୁଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ମୋ ମତରେ ଦେଶର ଆବଶ୍ୟକତା ତାହା ଦ୍ୱାରା ମେଣ୍ଟି ପାରୁ ନାହିଁ ।

ମୋର କୌଣସି ମୌଳିକ ଚିନ୍ତାରୁ ମୁଁ ଏ କଥା କହୁଛି ବୋଲି ଦାବୀ କରୁ ନାହିଁ । ଏପରି ପୁନରାବୃତ୍ତି କରିବାର କାରଣ ହେଉଛି ହରିଜନ ବିଦ୍ୟାଳୟଗୁଡ଼ିକର ପରିଚାଳକ ଓ ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଯେଉଁ ବିରାଟ କାର୍ଯ୍ୟ ରହିଛି, ସେହି କାମର ସୂଚନା କରାଇବା । କେତେକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ପାଠ୍ୟ ପୁସ୍ତକର କେତେକ ଅଂଶ ଯେନତେନ

ପ୍ରକାରେଣ ଶୁଆପକ୍ଷୀକୁ ମୁଖସ୍ଥ କରାଇବା ଢଙ୍ଗରେ ପିଲାକୁ ପଢ଼ାଇ ଦେଲେ ସେମାନଙ୍କ କାମ ହୋଇଗଲା ବୋଲି ଭାବି ଆତ୍ମସନ୍ତୋଷ ଲାଭ କରିବା ଅନୁଚିତ। ସେମାନେ ଯେଉଁ ମହାନ୍ ଦାୟିତ୍ୱ ମୁଣ୍ଡେଇଛନ୍ତି, ତାକୁ ସାହସ, ବୁଦ୍ଧି ଓ ସାଧୁତା ସହକାରେ ଅବଶ୍ୟ ସମ୍ପନ୍ନ କରିବେ । ନିଜର ସମସ୍ତ ଆନ୍ତରିକତା ସହକାରେ ସେମାନେ ଏ କାର୍ଯ୍ୟ କରି ପାରିଲେ ସ୍ୱଭାବତଃ କଠିନ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଏହା ସେପରି କଠିନ ବୋଧ ହେବ ନାହିଁ । ସେମାନେ ଯଦି ପିଲାଙ୍କର ବାପା ସ୍ଥାନରେ ନିଜକୁ ଥୋଇ ପାରିବେ, ତେବେ ତାଙ୍କର ପ୍ରୟୋଜନକୁ ଠିକ୍ ଠିକ୍ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିପାରିବେ ଏବଂ ତା'ର ପ୍ରତିକାର କରିବାକୁ ଯତ୍ନବାନ୍ ହେବେ । ପ୍ରୟୋଜନ ପୂରଣ କରିବାର ଶକ୍ତି ନ ଥିଲେ ସେପରି ଶକ୍ତି ଅର୍ଜନ ପାଇଁ ନିଜକୁ ତିଆରି କରିବେ । ଛାତ୍ର ଛାତ୍ରୀମାନଙ୍କର ପ୍ରୟୋଜନ ବୁଝି ତଦନୁଯାୟୀ ଶିକ୍ଷା ପ୍ରଦାନର ନୀତି ଗ୍ରହଣ କଲେ ଦେଖାଯିବ ଯେ ହରିଜନ ଛାତ୍ର ବା ଯେ କୌଣସି ଶ୍ରେଣୀର ଛାତ୍ରମାନଙ୍କ ପାଇଁ ତାଙ୍କ ଶିକ୍ଷକର କୌଣସି ପ୍ରକାର ଅସ୍ୱାଭାବିକ ବୁଦ୍ଧି ଚାତୁର୍ଯ୍ୟ କିମ୍ବା ପୁସ୍ତକ ଜ୍ଞାନର ଆବଶ୍ୟକତା ନାହିଁ ।

ପୁଣି ସମସ୍ତ ଶିକ୍ଷାର ମୂଳ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଚରିତ୍ର ଗଠନ ବୋଲି ସ୍ମରଣ ରଖି ପାରିଲେ ଚରିତ୍ରବାନ୍ ଶିକ୍ଷକର ହତାଶ ହେବାର କୌଣସି କାରଣ ନାହିଁ ।

—ହରିଜନ, ତା ୧।୧୨।୧୯୩୩

୧୪

ହରିଜନମାନଙ୍କର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଅନୁଷ୍ଠାନ

(ଦିଲ୍ଲୀ ଶ୍ରଦ୍ଧାନନ୍ଦ ବସ୍ତିର ହରିଜନମାନେ ଏକ ଅଭିନନ୍ଦନ ପତ୍ରରେ ଗାନ୍ଧୀଜୀଙ୍କୁ ପଚାରିଥିଲେ "ଆମ ପାଇଁ ଅଲଗା ବିଦ୍ୟାଳୟ ଓ କୂପ ଖନନ କରିବା ଦ୍ୱାରା ଆମକୁ ଅଲଗା କରି ରଖିବା ସ୍ଥାୟୀ ହୋଇଯିବ ନାହିଁକି ?" ଏହାର ଉତ୍ତରରେ ଗାନ୍ଧୀଜୀ କହିଥିଲେ) ।

ଆପଣମାନଙ୍କୁ ଅଲଗା ରଖିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଯେଉଁ କୂପ ବା ବିଦ୍ୟାଳୟ କରା-ଯାଉ ନାହିଁ । ଆପଣମାନେ ପିଇବା ତଥା ଅନ୍ୟ ବ୍ୟବହାର ପାଇଁ ନିର୍ମଳ ଜଳ ପାଉ ନାହାନ୍ତି । ଏହାର ତୁରନ୍ତ ପ୍ରତିକାର լୋଡ଼ା । କୁକୁର ଓ ଗୋମେଷାଦି ପଶୁମାନଙ୍କ ବ୍ୟବହାରରେ ଯେଉଁ ଜଳ ଲାଗୁଛି, ସେହି ଜଳ ଆପଣମାନେ ନିଜ ବ୍ୟବହାର ପାଇଁ ନେଉଥିବାର ଦେଖି ମୁଁ କିପରି ସହି ପାରିବି ? ଆପଣମାନେ ସହରରେ ରହୁଥିବା ହେତୁ କଳପାଣି ପାଉଥିବେ । ଗ୍ରାମରେ ସବର୍ଣ୍ଣ ହିନ୍ଦୁମାନେ ଘୃଣା ସହକାରେ ହରିଜନ-ମାନଙ୍କୁ କୂଅ ପାଖ ମାଡ଼େଇ ଦିଅନ୍ତି ନାହିଁ । ପାଣି ଠୋପାଏ ମାଗିଲେ ଯଦିବା ଦିଅନ୍ତି

ସେମାନେ ହରିଜନଙ୍କୁ ନ ଛୁଇଁ ଠେକି କରି ଦେଇଥାଆନ୍ତି । ଅନେକ ସମୟରେ କେତେ ଗାଳିଗୁଲଜ କରିସାରି ସେତିକ ଦିଅନ୍ତି । ଆମ୍ଭେମାନେ ଏ ସବୁ ସହିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ହରିଜନମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଖାସ୍ କରି ଯେଉଁ କୂଅମାନ ନିର୍ମାଣ କରାଯାଉଅଛି, ତାହାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ହେଲା ଆପଣମାନେ ନିର୍ମଳ ଜଳ କପରି ପାଆନ୍ତୁ । ତାହାଛଡ଼ା ସେଥିରୁ କେବଳ ଆପଣମାନେ ଜଳ ବ୍ୟବହାର କରିବେ ନାହିଁ । ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ବ୍ୟବହାର ପାଇଁ ମଧ୍ୟ ତାହା ଉନ୍ମୁକ୍ତ ରହିବ । କେବଳ ହରିଜନ-ମାନଙ୍କର ସେଥିରେ ଅଧିକାର ରହିବ; ଫଳତଃ . ଅନ୍ୟ କେହି ତାଙ୍କୁ ବାରଣ କରିପାରିବେ ନାହିଁ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଅଧିକାଂଶ ସ୍ଥାନରେ ଅପରିଷ୍କାର ପୁଷ୍କରିଣୀ କିମ୍ବା ବନ୍ଧୁଆ ଖାଲ ଗଡ଼ିଆ ଯେଉଁଠାରେ ଗବାଦି ପଶୁମାନେ ଗାଧୁଆନ୍ତି—ସେହି ପାଣି ହରିଜନମାନଙ୍କୁ ବ୍ୟବହାର କରିବାକୁ ପଡୁଛି । ଏ ଅବସ୍ଥା ଅତି ଶୀଘ୍ର ଦୂର କରିବାକୁ ହେବ । ଯେତେ ସଂଖ୍ୟକ କୂଅ ହେବା ଦରକାର ତାହା ମଧ୍ୟ କରାଯାଇ ପାରୁନାହିଁ । କେତେକ ସବର୍ଣ୍ଣ ହିନ୍ଦୁ ସ୍ୱେଚ୍ଛାରେ ତାଙ୍କର କୂଅକୁ ହରିଜନମାନଙ୍କ ବ୍ୟବହାର ପାଇଁ ଛାଡ଼ିଦେଉଥିବାର ଆପଣମାନେ ନିଜେ ଦେଖୁଛନ୍ତି । ବିଦ୍ୟାଳୟଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟ ସେହିଭଳି ହରିଜନ ପିଲାମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଉନ୍ମୁକ୍ତ କରିଦିଆଯାଉଛି । କିନ୍ତୁ ଯେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସବୁ ସ୍କୁଲରେ ହରିଜନ ପିଲାମାନେ ଅବାଧରେ ପଢ଼ିପାରିବା ଅବସ୍ଥା ନ ଆସିଛି, ସେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେମାନଙ୍କୁ ହୁଏତ ହରିଜନମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଅଲଗା ବିଦ୍ୟାଳୟ ଖୋଲିବାକୁ ହେବ କିମ୍ବା ସେମାନଙ୍କୁ ନିରକ୍ଷର ହୋଇ ରହିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଏହି ହେତୁରୁ ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ବିଦ୍ୟାଳୟ ଖୋଲି ଯାଉଅଛି; ତେବେ ସେଠାରେ ଅନ୍ୟ ଜାତିର ପିଲାମାନେ ମଧ୍ୟ ପଢ଼ିପାରିବେ । କିନ୍ତୁ ହରିଜନ ପିଲାମାନଙ୍କର ସେଠାରେ ପଢ଼ିବାର ଅଧିକାର ରହିବ ।

—ହରିଜନ ବନ୍ଧୁ, ତା ୨୪।୧୨।୧୯୩୩

୧୫
ହରିଜନମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷା ଓ ପୂର୍ବ ସଂସ୍କାର

ହରିଜନମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷା ସବୁଠାରୁ ଦୁରୂହ । ଗୋଟିଏ ସବର୍ଣ୍ଣ ହିନ୍ଦୁ ପରିବାର ଯେତେ ଅମାର୍ଜିତ ହେଉ ପଛକେ, ସେହି ପରିବାରର ପିଲା ଉପରେ କିଛି ନା କିଛି ପାରିବାରିକ ସଂସ୍କୃତିର ପ୍ରଭାବ ପଡ଼ିଥିବ । କିନ୍ତୁ ସମାଜଠାରୁ ଏକାବେଳେ ଦୂରରେ ରହିଥିବାରୁ ଜଣେ ହରିଜନ ପିଲାର ସେତିକ ମଧ୍ୟ ନ ଥାଏ । ଶୀଘ୍ର ହେଉ ବା ବିଳମ୍ବରେ ହେଉ, ଯେତେବେଳେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ପ୍ରାଥମିକ ବିଦ୍ୟାଳୟ ହରିଜନ ପିଲାଙ୍କ ପଢ଼ିବା ପାଇଁ ଉନ୍ମୁକ୍ତ ହୋଇଯିବ, (ଏ ଅବସ୍ଥା ଖୁବ୍ ଶୀଘ୍ର ଆସିବ ବୋଲି ମୋତେ ଲାଗୁଛି) ସେତେବେଳେ ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଖୋଲିବା

ପ୍ରୟୋଜନ ହେବ । ଅନ୍ୟଥା, ସେମାନଙ୍କୁ ଚିରସ୍ଥାୟୀ ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ମଧ୍ୟରେ ଅଗ୍ରସର ହେବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଭାରତରେ ସର୍ବତ୍ର ହରିଜନ ସେବକ ସଂଘର ତତ୍ତ୍ୱାବଧାନରେ ଯେଉଁ ଅସଂଖ୍ୟ ହରିଜନ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଚାଲୁଛି, ସେ ସବୁ ସ୍ଥାନରେ ଏହି ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷା ପଦ୍ଧତି ଉଦ୍ଭାବନ ଓ ପ୍ରୟୋଗ କରିବାକୁ ହେବ । ହରିଜନ ପିଲାମାନଙ୍କ ପାଇଁ ସଦାଚାର ଶିକ୍ଷା, କଥାବାର୍ତ୍ତାରେ ଶିଷ୍ଟାଚାର ପାଳନ, ସୁଶୀଳତା ଆଦି ଏହି ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷାର ବିଷୟବସ୍ତୁ ହେବ । ସେମାନଙ୍କୁ ବସିବାର ଠାଣି, ପିନ୍ଧିବାର ଧାରଣା କିଛି ଜଣା ନ ଥାଏ । ତାଙ୍କର ଆଖି, କାନ, ଦାନ୍ତ, କେଶ, ନଖ ସବୁବେଳେ ମଇଳାରେ ପୂରି ଥାଏ । ଅନେକେ ଗାଧୁଆ କ'ଣ ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ । ମୋର ମନେପଡ଼ୁଛି, ୧୯୧୫ ମସିହାରେ ତାମିଲନାଡ଼ୁର ଟ୍ରାନ୍‌କୁଇବାରରୁ ଗୋଟିଏ ହରିଜନ ପିଲାକୁ ନେଇ ସେତେବେଳେ କୋଚରବ-ଠାରେ ଯେଉଁ ଆଶ୍ରମ ଥିଲା, ସେହି ଆଶ୍ରମରେ ସେ ପିଲାକୁ ମୋ ପାଖରେ ରଖିଥିଲି । ମୁଁ ତାକୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଲଣ୍ଡାକରି ଖିଅର କରାଇଦେଲି । ତା'ପରେ ତାକୁ ଭଲରୂପେ ସ୍ନାନ କରାଇ ପିନ୍ଧିବା ପାଇଁ ଧୋତି, ମିରଜାଇ କୁର୍ତ୍ତା ଓ ଗୋଟିଏ ଟୋପି ଦିଆଗଲା । ଅଳ୍ପ ସମୟ ପରେ ବାହାର ଚେହେରାରେ ଭଦ୍ର ପରିବାରର ପିଲା ଓ ତାହା ମଧ୍ୟରେ କିଛି ତଫାତ୍ ଦେଖାଯାଇ ନ ଥିଲା । ତା'ର ମସ୍ତକ, ଚକ୍ଷୁ, କର୍ଣ୍ଣ, ନାସିକା ଇତ୍ୟାଦି ସୁନ୍ଦର ଭାବେ ପରିଷ୍କାର କରି ଦିଆଯାଇଥିଲା । ତାର ନଖ ଗୁଡ଼ିକ ମଇଳାର ଭଣ୍ଡାର ଥିଲା । ସେଗୁଡ଼ିକ କାଟି ସଫା କରି ଦିଆଗଲା । ପାଦ ଦୁଇଟିରେ କେଉଁ କାଳରୁ ମଇଲା ଧୂଳି ଜମିରହିଥିଲା । ସେ ସବୁ ଘଷି ଘଷି ସଫା କରାଗଲା । ବିଦ୍ୟାଳୟକୁ ଆସୁଥିବା ହରିଜନ ପିଲାମାନଙ୍କ ପାଇଁ ପ୍ରୟୋଜନ ହେଲେ ପ୍ରତ୍ୟହ ଏହିଭଳି ଘଷାମଜାରେ ଲାଗିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ପ୍ରଥମ ତିନି ମାସ କେବଳ ସଫାସୁତୁରା ରହିବାକୁ ଶିକ୍ଷା ଦେଇ ତା'ର ପାଠ ଆରମ୍ଭ କରିବାକୁ ହେବ । ବସିବା ଓ ଖାଇବାର ଧାରଣା ମଧ୍ୟ ତାକୁ ଶିଖାଇବାକୁ ହେବ । ଏ କଥା ଲେଖିଲାବେଳେ ଉତ୍କଳରେ ପଦଯାତ୍ରା କରୁଥିବା ସମୟରେ ଯାହା ମୁଁ ଦେଖିବାକୁ ପାଇଥିଲି, ସେ କଥା ମନେ ପଡ଼ୁଛି । କୌଣସି କୌଣସି ସ୍ଥାନରେ ହରିଜନ ପିଲା ଓ ବୟସ୍କମାନଙ୍କୁ ଖୁଆଇବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଯାଉଥିଲା । ସେହି ଅବକାଶରେ ମୁଁ ଦେଖିଛି, ସେମାନେ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ତୁଳନାରେ ଯଥେଷ୍ଟ ପରିଷ୍କାର ଭାବରେ ଖାଉଥିଲେ । ଅନ୍ୟମାନେ ଖାଇଲାବେଳେ ତାଙ୍କ ଅଙ୍ଗୁଳିଗୁଡ଼ିକ ଡାଲି ତରକାରିରେ ଜୁଡ଼ୁବୁଡ଼ୁ ଦିଶୁଥାଏ । ଉଚ୍ଛିଷ୍ଟ ବସ୍ତୁ ହେନ୍ତା ଭଳି ପଡ଼ିଥାଏ ଏବଂ ତାଙ୍କର ଖାଇବା ସ୍ଥାନଟା ଅଳିଆ କରିପକେଇ ସେମାନେ ଉଠନ୍ତି; ମାତ୍ର ହରିଜନମାନଙ୍କ ପତ୍ରରେ କୌଣସି ଉଚ୍ଛିଷ୍ଟ ବସ୍ତୁ ନ ଥିଲା, ତା'ହା ସଫା ଦିଶୁଥାଏ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଗ୍ରାସ ପରେ ସେମାନେ ଆଙ୍ଗୁଳିକୁ ଚାଟି ସଫା କରି ନେଉଥାନ୍ତି । ଅବଶ୍ୟ ମୁଁ ଯେଉଁମାନଙ୍କୁ ଦେଖିଥିବାର ବର୍ଣ୍ଣନା କଲି, ତାଙ୍କପରି ସବୁ ହରିଜନ ପିଲାଏ ସଫାସୁତରା କରି ଖାଆନ୍ତି ନାହିଁ ବୋଲି ମୁଁ ଜାଣେ ।

ପ୍ରତ୍ୟେକ ହରିଜନ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଉକ୍ତ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଶିକ୍ଷା ଦେବାକୁ ହେଲେ ପ୍ରଥମତଃ ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କର ମାତୃଭାଷାରେ ଏହିସବୁ ବିଷୟରେ ବିସ୍ତୃତ ନିର୍ଦ୍ଦେଶିକା ପୁସ୍ତିକା ଛପାଇ ବିତରଣ କରାଯିବ । ତତ୍ପରେ ଶିକ୍ଷକ ଓ ଛାତ୍ରମାନେ ଉକ୍ତ ନିର୍ଦ୍ଦେଶକୁ ପାଳନ କରି କାମ କରୁଛନ୍ତି କି ନାହିଁ, ସେ ସବୁ ପରିଦର୍ଶନ କରିବା ଏବଂ ଏହି ଢଙ୍ଗରେ କିପରି ପ୍ରଗତି ହେଉଛି ସେ ବିବରଣୀ ଲିପିବଦ୍ଧ କରି କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷଙ୍କୁ ଜଣାଇବା ବିଦ୍ୟାଳୟ ପରିଦର୍ଶକମାନଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟ ଅଟେ ।

ଉକ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମର ସଫଳତା ପାଇଁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସାବଧାନତାର ସହିତ ନୂତନ ଶିକ୍ଷକ ନିର୍ବାଚନର ପ୍ରୟୋଜନ ଏବଂ ଆପାତତଃ ଯେଉଁ ଶିକ୍ଷକମାନେ ଅଛନ୍ତି ସେମାନଙ୍କୁ ଏତଦ୍ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଶିକ୍ଷା ଦେବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଯିବା ଆବଶ୍ୟକ । ସଂଘ ଉପରେ ଯେଉଁ ସହସ୍ର ସହସ୍ର ହରିଜନ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କ ଦାୟିତ୍ୱ ନ୍ୟସ୍ତ, ତାକୁ ସମ୍ୟକ୍‌ଭାବରେ ତୁଲେଇବାକୁ ହେଲେ ଏହି କାର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରତି ଏହିପରି ସତର୍କ ମନୋଯୋଗ ଦେବାର ସାର୍ଥକତା ଅଛି ।

—ହରିଜନ, ତା ୧୮-୧୧-୧୯୩୫

୧୬

ଆଦର୍ଶ ହରିଜନ ବିଦ୍ୟାଳୟ

ହରିଜନ ସେବକ-ସଂଘର ସଭାପତି ଶେଠ ଘନଶ୍ୟାମ ଦାସ ବିରଲା ଲେଖିଛନ୍ତି :

"ବିଶେଷରୂପେ ହରିଜନ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କ ଶିକ୍ଷାର ସୁବ୍ୟବସ୍ଥା ପାଇଁ ଆମେ କେତୋଟି ଆବାସିକ ବିଦ୍ୟାଳୟ ସ୍ଥାପନ କରିବାର ବିଚାର କରୁଅଛୁଁ । ଅବଶ୍ୟ ସେହି ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଅନ୍ୟ ଛାତ୍ରମାନେ ପଢ଼ିପାରିବେ । ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆମେ ଯେତେବେଳେ ହରିଜନ ପିଲାଙ୍କର କୌଣସି ବିଦ୍ୟାଳୟ ବା ଛାତ୍ରାବାସ କଥା କହୁଁ, ଆମେ ବୁଝୁଁଥାଉଁ ଯେ ସ୍ୱଳ୍ପଶିକ୍ଷିତ ଓ ସ୍ୱଳ୍ପ ବେତନଭୋଗୀ ଶିକ୍ଷକ ଓ ପରିଚାଳକଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପରିଚାଳିତ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଓ ଛାତ୍ରାବାସ, ଯେଉଁଠାରେ ଅର୍ଦ୍ଧବୁଭୁକ୍ଷୁ ପିଲା ପଢ଼ନ୍ତି ଓ ରହନ୍ତି । ଏହି ଶସ୍ତା ଅନୁଷ୍ଠାନମାନଙ୍କରେ ଯେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ହରିଜନ ପିଲା କିମ୍ବା ଦରିଦ୍ର ପିତାମାତାଙ୍କର ପିଲାଙ୍କୁ ଆମେ ପଢ଼ିବାକୁ ଦେଉଥିବୁଁ, ସେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେମାନେ ନିଜକୁ ହୀନ ଭାବିବାରେ ଅଭ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ରହିଥିବେ । ଏହି ଅଶିକ୍ଷିତ ଅଳ୍ପ ବେତନପ୍ରାପ୍ତ ଶିକ୍ଷକଙ୍କଠାରୁ ସେମାନେ କ'ଣ ଶିଖିବେ ? ଏହି ପିଲାମାନେ ଅନ୍ୟ ସବର୍ଣ୍ଣ ପିଲାମାନଙ୍କ ସହିତ ମିଳାମିଶା କରିବାର ସୁଯୋଗ କେବେ ପାଆନ୍ତି ନାହିଁ । ଧନୀ ଓ ଦରିଦ୍ର, ସବର୍ଣ୍ଣ ଓ ହରିଜନ ପିଲାମାନେ ପରସ୍ପର ସହିତ ମିଳାମିଶାରୁ ବଞ୍ଚିତ ହୋଇ ପ୍ରତ୍ୟେକେ କ୍ଷତିଗ୍ରସ୍ତ ହୁଅନ୍ତି ।

ତେଣୁ ମୁଁ ପ୍ରସ୍ତାବ କରୁଅଛୁ 'କ ପ୍ରୀତିକର ଆବେଷ୍ଟନୀ ମଧ୍ୟରେ ଆମେ କେତୋଟି ଆବାସିକ ବିଦ୍ୟାଳୟ ସ୍ଥାପନ କରିବା । ସେଗୁଡ଼ିକର ମାନ ଯେ କୌଣସି ସୁପରିଚାଳିତ ପବ୍ଲିକ୍ ସ୍କୁଲର ମାନ ସଙ୍ଗେ ସବୁଦିଗରୁ ସମାନ ହୋଇପାରିବ । ସର୍ବପ୍ରଥମେ ପରୀକ୍ଷା ସ୍ୱରୂପ ଅଳ୍ପ କେତୋଟି ଏ ପ୍ରକାର ବିଦ୍ୟାଳୟ ଆମର ସ୍ଥାପନ କରିବା ଉଚିତ ।

ଏ ସବୁ ବିଦ୍ୟାଳୟର ଷ୍ଟାଣ୍ଡାର୍ଡ଼ ମ୍ୟାଟ୍ରିକ୍ୟୁଲେଶନ୍ ଷ୍ଟାଣ୍ଡାର୍ଡ଼ର ହେବ ଏବଂ କୌଣସି ବିଶ୍ୱ-ବିଦ୍ୟାଳୟଦ୍ୱାରା ଅନୁମୋଦିତ ହୋଇଥିବ । ଛାତ୍ରମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଧ୍ୟାନ ଦେବା ଏଗୁଡ଼ିକର ବିଶେଷତ୍ୱ ହେବ । ମାତୃଭାଷା ମାଧ୍ୟମରେ ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯିବ । ଗୋଟିଏ ଅଧିକା ଭାଷା ରୂପେ ଇଂରାଜୀ ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯିବ । ଯେଉଁ ଉଦ୍ୟୋଗ ଦ୍ୱାରା ପିଲାମାନଙ୍କର ବୁଦ୍ଧିବୃତ୍ତି ଓ ସଦ୍‌ଗୁଣଗୁଡ଼ିକର ବିକାଶ ହେବ, ସେହିପରି କୌଣସି ଗୋଟିଏ ଉଦ୍ୟୋଗ ସେମାନଙ୍କୁ ଏହି ଶିକ୍ଷାକାଳ ମଧ୍ୟରେ ଶିଖାଇବାକୁ ହେବ ।

ଏହି ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥାକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ଓ ସ୍ୱାବଲମ୍ବୀ କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ପ୍ରବେଶିକା ପରୀକ୍ଷାରେ ଉତ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ହେବା ପାଇଁ ଯେତେ ସମୟ ଲାଗେ, ତାହାଠାରୁ ଅଧିକ ଦୁଇବର୍ଷ ଦିଆଯିବ ଏବଂ ପ୍ରବେଶିକା ପାଠ ଅପେକ୍ଷା ଯାହା ଅଧିକା ଶିକ୍ଷା ଦେବାର ପ୍ରସ୍ତାବ ରହିଛି, ସେଥିରେ ସେହି ସମୟକୁ ଲଗେଇବାକୁ ହେବ ।

ଏଠାରେ ତିନୋଟି ହସ୍ତଶିଳ୍ପ ଶିକ୍ଷାର ବ୍ୟବସ୍ଥା ରହିବ । ସେଥିରୁ କୌଣସି ଗୋଟିକୁ ପିଲା ନିଜର ରୁଚି ମୁତାବକ ବାଛିନେବ । ସେଗୁଡ଼ିକ ହେଲା :—

୧ । ତୁଳାଭିଣା, ସୂତାକଟା, ଲୁଗାବୁଣା, ରଙ୍ଗ କରିବା, ଧୂଳେଇ କରିବା ଇତ୍ୟାଦି ।
୨ । ବଢ଼େଇ ଓ କମାର କାମ, ୩ । କାଗଜ ତିଆରି, ବହି ବନ୍ଧେଇ ଓ ଛାପାଖାନାର କମ୍ପୋଜିଂ କାମ ।

ଆମେ ବିଚାରୁଛୁଁ ଯେ, ଉପଯୁକ୍ତ ଯୋଗ୍ୟତା-ସମ୍ପନ୍ନ ଲୋକ ପାଇବାପାଇଁ ଉଚ୍ଚ ବେତନରେ ଲୋକ ନିଯୁକ୍ତ କରାଯିବ । ଆମର ପରିକଳ୍ପନା ହେଉଛି ଯେ ପିଲାମାନେ ଯେପରି କଲେଜ ଶିକ୍ଷାର ଅଭାବ ବୋଧ ନ କରନ୍ତି, ଅର୍ଥାତ୍ କଲେଜ ଶିକ୍ଷା ପାଇଁ ଆମ ଯୋଜନା ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ନ ହେଉ । ଆମେ ଆଶାକରୁଛୁଁ ଯେ, ଏଠାରୁ ଉତ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ହେଲା ପରେ ସାଧୁଭାବରେ ଜୀବିକାର୍ଜନ କରିବାରେ ଛାତ୍ରର କୌଣସି ଅସୁବିଧା ନ ହେଉ, ଅସୁବିଧା ଦେଖି ସେମାନଙ୍କୁ କାମରେ ଲଗେଇବା ହରିଜନ ଶିକ୍ଷାବୋର୍ଡ଼ର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ହେବ । ବିଶ୍ୱ-ବିଦ୍ୟାଳୟର ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ଏବଂ ଧନ୍ଦା ଛଡ଼ା ସାଧାରଣ ଜ୍ଞାନ ବଢ଼େଇବା ପାଇଁ ମଧ୍ୟ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଧ୍ୟାନ ଦିଆଯିବ । ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟରକ୍ଷା, ସଙ୍ଗୀତ, ଖେଳ, କସରତ୍, ଅଶ୍ୱାରୋହଣ, ସନ୍ତରଣ ଆଦି ମଧ୍ୟ ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯିବ । ଧର୍ମ ଓ ନୀତି ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଶିକ୍ଷା ଅବହେଳିତ ହେବ ନାହିଁ । ସବୁ ଧର୍ମ ପ୍ରତି ସମାନ ଶ୍ରଦ୍ଧା ବା ସର୍ବଧର୍ମ-ସମଭାବର ଅନୁଶୀଳନ କରାହେବ, ତାହା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ହିନ୍ଦୁଧର୍ମର ମୂଳ ଆଦର୍ଶ ଓ ଆମ ସାଂସ୍କୃତିକ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ବୁଝିବାର ଆଗ୍ରହ ସେମାନଙ୍କର ହୃଦୟରେ ଦୃଢ଼ କରିବାକୁ ହେବ ।

ମୋଟ ଗୃହ-ସଂଖ୍ୟାର ଅର୍ଦ୍ଧେକ ହରିଜନ ଗୃହ ରହିବେ । ହରିଜନ ଗୃହମାନଙ୍କୁ ମାଗଣାରେ ରହିବା, ଖାଇବା ଓ ପଢ଼ିବାକୁ ମିଳିବ । ଅପର ଅର୍ଦ୍ଧେକ ସବର୍ଣ୍ଣ ଗୃହ ରହିବେ । ସେମାନଙ୍କୁ ଏଥିପାଇଁ ଆବଶ୍ୟକ ପାଉଣା ଦେବାକୁ ପଡ଼ିବ ।

ଏକ ଭଲ ହାଇସ୍କୁଲ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଏହାହିଁ ମୋର ଧାରଣାର ଅତି ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ସ୍ଥୂଳ ରୂପରେଖ ।

କିନ୍ତୁ ଏ ବିଷୟରେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ମତଭେଦ ଅଛି । କେତେକ କହନ୍ତି—ମ୍ୟାଟ୍ରିକ୍ୟୁଲେଶନ ଷ୍ଟାଣ୍ଡାର୍ଡ଼ ବା ପ୍ରବେଶିକା ମାନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପଢ଼ାଇବା କି ଦରକାର ? ଆଉ କାହାର କାହାର ମତ ହେଉଛି, ବ୍ୟୟବହୁଳ ଶିକ୍ଷା ପ୍ରଚଳନ କରାଇବା ଅନୁଚିତ; କାରଣ ତଦ୍ଦ୍ୱାରା ଏକ ମନ୍ଦ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଉପସ୍ଥାପିତ କରାହେବ । ସର୍ବୋଚ୍ଚ ଯୋଗ୍ୟତା ସମ୍ପନ୍ନ ଲୋକଙ୍କୁ ନିଯୁକ୍ତ ଦିଆଯାଉ, ଯଦି ସେମାନେ ସାଧାରଣ ଚଳିବା ଭଳି ସ୍ୱଳ୍ପ ବେତନ ନେଇ ତ୍ୟାଗ ଭାବନାରେ କାମ କରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇ ଆସନ୍ତି । କେହି କେହି ଏପରି ଯୁକ୍ତି କରନ୍ତି । ଅନ୍ୟ ଭାଷାରେ କହିଲେ, ତ୍ୟାଗପୂତ ସରଳ ଜୀବନ ଯାପନ କରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁ ନ ଥିବା କୌଣସି ଶିକ୍ଷକ ପାଇଁ ଏ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ସ୍ଥାନ ନାହିଁ । କେତେକ ଆହୁରି ଆଗକୁ ଯାଇ କହନ୍ତି ଯେ, ସେପରି ଶିକ୍ଷକ ନ ମିଳିଲେ ବରଂ ବିଦ୍ୟାଳୟ ନ ହେଉ ।

ଏ ସବୁ ଯୁକ୍ତିକୁ ମୁଁ ଅବାସ୍ତବ ମନେକରେଁ । ଏହାର କାରଣ ଅତି ସୁସ୍ପଷ୍ଟ ।'

ଏହି ବିଷୟରେ ଆପଣ ନିଜର ମତ ବ୍ୟକ୍ତ କରିବେ କି ?"

ଶେଠ ଘନଶ୍ୟାମ ଦାସ ବିରଲାଙ୍କର ପରିକଳ୍ପନାକୁ ମୁଁ ସର୍ବାନ୍ତଃକରଣରେ ସମର୍ଥନ କରୁଛି । ଏହା ବିରୋଧରେ ଯେଉଁସବୁ ଯୁକ୍ତି ପ୍ରଦର୍ଶିତ ହେଉଛି, ତହିଁରେ ନୀତି ଅପେକ୍ଷା ସତର୍କତାମୂଳକ ମନୋଭାବ ଅଧିକ ପ୍ରତିଫଳିତ ହୋଇଛି । ହରିଜନ ବୋର୍ଡ଼ର ସ୍ୱଳ୍ପ ପାଣ୍ଠିରୁ ଯଦି ଏହି ପରିକଳ୍ପନା ରୂପାୟିତ ହେବାକୁ ଯାଉଥାଏ, ତେବେ ମୁଁ ବିରୋଧୀ ପକ୍ଷକୁ ମଧ୍ୟ ସମର୍ଥନ କରିବି । ତେବେ ମୁଁ ଧରିନେଉଛି ଯେ, ପୂରା ଦମ୍‌ରେ ଏପରି କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ହେଲେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଦାନରେ ଏହି ଆଦର୍ଶ ବିଦ୍ୟାଳୟଗୁଡ଼ିକ ଖୋଲିବ । ଯେଉଁ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଭାରତବାସୀଙ୍କୁ ପ୍ରାୟ ଅସ୍ପୃଶ୍ୟ ଭଳି ବ୍ୟବହାର କରାଯାଏ, ସେଠାରେ ଦୀର୍ଘ କୋଡ଼ିଏ ବର୍ଷ କାଳ ବାସ କରି ମୁଁ ଜାଣିଛି ଯେ, ହେୟ ବ୍ୟବହାର ପାଇଲେ ମନ କିପରି ଝାଉଁଳିପଡ଼େ । ମୋର ଅନୁଭୂତିପ୍ରବଣତା ଅକ୍ଷୁଣ୍ଣ ରହିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରକୃତିସ୍ଥ ହେବାକୁ ମୋତେ ସମୟ ଲାଗିଥିଲା । ଇଉରୋପୀୟମାନଙ୍କ ଗହଣରେ ମୋର ଉପସ୍ଥିତି ମୋତେ କେମିତି କେମିତି ଲାଗୁଥିଲା । ଅର୍ଥାତ୍ କାହିଁ ଅଇଲା ପରି ମୁଁ ନିଜକୁ ଅନୁଭବ କରୁଥିଲି । ଭାରତରେ ଅଜ୍ଞତା ଓ ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ହେତୁରୁ ହରିଜନମାନଙ୍କର ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ଆହୁରି ଶୋଚନୀୟ । ତେଣୁ ସେମାନଙ୍କର ଉଭୟମୁଖୀ ହୀନମନ୍ୟତାକୁ ଦୂର କରିବାକୁ ହେଲେ ସମ୍ଭ୍ରାନ୍ତ ପରିବାରର ପିଲାମାନେ

ଯେଉଁପରି ବେଶରେ ପ୍ରତିପାଳିତ ହୁଅନ୍ତି, ତାହାଠାରୁ କୌଣସି ଅଂଶରେ ନ୍ୟୂନ ହୋଇ ନ ଥିବା ଏକ ପରିବେଶ ମଧ୍ୟରେ ବହୁସଂଖ୍ୟକ ହରିଜନ ପିଲାଙ୍କୁ ପାଳନ କରିବାକୁ ହେବ । ପ୍ରସ୍ତାବିତ ପରିକଳ୍ପନାର ଲକ୍ଷ୍ୟ କିରାଣୀ ଗଢ଼ିବା ନୁହେଁ । ସେମାନଙ୍କ ଆକାଙ୍‌କ୍ଷା ସେଥିରେ ପୂରଣ ହୋଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ଏଣୁ ସେମାନେ କିରାଣୀ ହୋଇ ରହିବାରେ ଅସନ୍ତୋଷ ଜନ୍ମିବ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟ କେହି କିରାଣୀ କରି ନେବାକୁ ସାହସ କରିବେ ନାହିଁ । ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପ୍ରବେଶିକା ପରୀକ୍ଷାରେ ଉତ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କ ତୁଳନାରେ ପ୍ରସ୍ତାବିତ ବିଦ୍ୟାଳୟର ଛାତ୍ରମାନଙ୍କ ଜ୍ଞାନ କୌଣସି ଦିଗରୁ ନ୍ୟୂନ ହେବ ନାହିଁ । ଅଧିକନ୍ତୁ, ଏମାନେ ବରଂ ଅପେକ୍ଷାକୃତ ଭଲ ଫଳ ଦେଖାଇବେ । କାରଣ ସେମାନଙ୍କର ଶାରୀରିକ ବିକାଶ ଓ ହସ୍ତର କର୍ମକୁଶଳତା ପ୍ରତି ବିଶେଷ ଧ୍ୟାନ ଦିଆଯାଉଥିବ । ଏମାନଙ୍କ ଭବିଷ୍ୟତ ବିଷୟରେ କୌଣସି ଚିନ୍ତାର କାରଣ ରହିବ ନାହିଁ । ସେମାନଙ୍କର ଆତ୍ମପ୍ରତ୍ୟୟ ଜନ୍ମିବ ଏବଂ ସେମାନେ ଆତ୍ମୀୟସ୍ୱଜନଙ୍କ ଠାରୁ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ହେବେ ନାହିଁ । ପକ୍ଷାନ୍ତରେ, ସେମାନେ ହରିଜନ ଭାଇଙ୍କର ସେବା କରିବେ ଓ ନିଜେ ଯେଉଁ ଶିକ୍ଷା ପାଇଛନ୍ତି, ତାହାର ଲାଭରେ ସେମାନଙ୍କୁ ଅଂଶୀଦାର କରିବେ ବୋଲି ତାଙ୍କଠାରୁ ଆଶା କରାଯାଇପାରେ ।

ପ୍ରଚଳିତ ଶିକ୍ଷାପଦ୍ଧତି ବିରୋଧରେ ମୋର କଥା ଓ ଲେଖା ସହିତ ଏହା ଖାପ ଖାଉନାହିଁ, ଏପରି ଆପତ୍ତି ଉଠିପାରେ । କିନ୍ତୁ ସେପରି ଆପତ୍ତି ଦୃଢ ହୋଇ ନ ପାରେ । କାରଣ ପ୍ରଥମେ, ପ୍ରଚଳିତ ଶିକ୍ଷା ପଦ୍ଧତିର ମନ୍ଦ ବିଭାଗକୁ ଦୂରକରି ପ୍ରସ୍ତାବିତ ପରିକଳ୍ପନାରେ ମାତୃଭାଷା ମାଧ୍ୟମରେ ଶିକ୍ଷା ପ୍ରଦାନ କରାଯିବ ଏବଂ ପିଲାମାନେ ଏପରି ଏକ ଧନ୍ଦା ଶିକ୍ଷା କରିବେ, ଯାହା ସାହାଯ୍ୟରେ ସେମାନେ ସ୍ୱାଧୀନଭାବରେ ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦ ଜୀବନ ଯାପନ ପାଇଁ ଜୀବିକା ପାଇ ପାରିବେ । ଦ୍ୱିତୀୟରେ, କୌଣସି ଏକ ଆପତ୍ତି ଜଣକ ବିରୋଧରେ ମୁକ୍ତିଯୁକ୍ତ ବୋଲି ସ୍ୱୀକୃତ ହେଲେ ସୁଦ୍ଧା, ଅପର ପକ୍ଷରେ ତାହା ମୂଲ୍ୟହୀନ ବୋଲି ବିବେଚିତ ହୋଇଥାଏ । ଯେଉଁ ସବର୍ଣ୍ଣ ପିଲାମାନେ ଅପେକ୍ଷାକୃତ ଭଲ ଢଙ୍ଗରେ ଶିକ୍ଷା ପାଇପାରିବେ, ସେମାନଙ୍କ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଯେଉଁ ଯୁକ୍ତି ପ୍ରଯୋଜ୍ୟ, କେବଳ ହରିଜନ ହୋଇ ନ ଥିବା କାରଣରୁ (ତାଙ୍କର ପରି) ସହସ୍ର ସହସ୍ର ପିଲା ଯେଉଁ ଶିକ୍ଷା ପାଇ ପାରୁଛନ୍ତି, ସେହି ଶିକ୍ଷା ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଦୁଷ୍ପ୍ରାପ୍ୟ ବୋଲି ଅନୁଭବ କରି ଯେଉଁମାନେ ମର୍ମାହତ ଓ ଯେଉଁମାନଙ୍କ ପାଇଁ (ଶିକ୍ଷାଲାଭ କ୍ଷେତ୍ରରେ) ଭଲ ମନ୍ଦ ବାଛିବାର ଅବକାଶ ନାହିଁ, ସେପରି ହରିଜନ ପିଲାଙ୍କ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସେ ଯୁକ୍ତି ଖାଟେ ନାହିଁ । ସହସ୍ର ସହସ୍ର ଅଣ-ହରିଜନ (ସବର୍ଣ୍ଣ ହିନ୍ଦୁ) ପିଲା ଯେଉଁ ପ୍ରଚଳିତ ଶିକ୍ଷା ପାଉଛନ୍ତି, ତାହା ଭୁଲ । ତେଣୁ ହରିଜନ ପିଲାମାନେ (ଘନଶ୍ୟାମ ଦାସ ତାଙ୍କ ଚିଠିରେ ଲେଖିଥିବା ଭଳି) ରୁଚ୍ଛ କୁଡ଼ିଆରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ରହିବା ଶ୍ରେୟସ୍କର, ଏପରି ଯୁକ୍ତି ଦେଖାଇ ମୁଁ ହରିଜନ ପିଲାଙ୍କୁ ଅପମାନିତ କରି ପାରିବି ନାହିଁ ।

ମୁଁ ବିରଳାଙ୍କର ପରିକଳ୍ପନାକୁ ହିଁ ସମର୍ଥନ ଜଣାଉଅଛି । ତାଙ୍କର ସଫଳତା କାମନା କରୁଛି । ଏହା ଯେତେ ଶୀଘ୍ର ଆରମ୍ଭ ହୁଏ ହରିଜନମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଓ ଭାରତବର୍ଷ ପାଇଁ ତାହା ସେତେ ଭଲ । ଏହି ବିଦ୍ୟାଳୟମାନ ଅସ୍ପୃଶ୍ୟତା-ରାକ୍ଷସର ଉଚ୍ଛେଦ ସାଧନ ପାଇଁ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ଅସ୍ତ୍ର ଭଳି ହେବ ।

—ସେବାଗ୍ରାମ, ୧୭।୨।୪୨ । ହରିଜନ, ତା ୨୨।୨।୧୯୪୨

---

(୩) ସାମାଜିକ ଶିକ୍ଷା

୧୭
ପ୍ରୌଢ଼ ଶିକ୍ଷ୍ୟାର ଲକ୍ଷ୍ୟ

ପ୍ରଶ୍ନ :—ପ୍ରୌଢ଼ ଶିକ୍ଷା ଯୋଜନାରେ ସାକ୍ଷରତା ପ୍ରସାର କିମ୍ବା ଆବଶ୍ୟକ ଜ୍ଞାନ-ଶିକ୍ଷା କେଉଁଟାର ବିକାଶ ଆମର ଲକ୍ଷ୍ୟ ହେବା ଉଚିତ ?

ଉତ୍ତର :—ଯେଉଁମାନଙ୍କର ବୟସ ହୋଇଗଲାଣି ଓ କୌଣସି ଧନ୍ଦାରେ ଲାଗିଛନ୍ତି, ପଢ଼ି ଲେଖି ଜାଣିବା ସେମାନଙ୍କର ସର୍ବାଦୌ ଆବଶ୍ୟକ । ଜନତାର ନିରକ୍ଷର ଦଶା ଭାରତବର୍ଷ ପକ୍ଷରେ ପାପ ଓ ଲଜ୍ଜାକର ଏବଂ ଏହାକୁ ଅବଶ୍ୟ ଦୂର କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଅବଶ୍ୟ ଏହି ସାକ୍ଷରତା ଅଭିଯାନ କେବଳ ଅକ୍ଷର ପରିଚୟରେ ଆରମ୍ଭ ଓ ଶେଷ ହେବ ନାହିଁ । ଏହା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଆବଶ୍ୟକ ଜ୍ଞାନର ପ୍ରସାର କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ମାତ୍ର ସ୍ୱାୟତ୍ତ-ଶାସନ ସଂସ୍ଥାଗୁଡ଼ିକ ଏକାବେଳେକେ ଦୁଇଟି ଘୋଡ଼ା ଚଢ଼ିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିବା ଠିକ୍ ନୁହେଁ, ସେପରି ହେଲେ ଅବଶ୍ୟ ଅଙ୍ଗଚ୍ଛେଦ ଘଟିବ ।

—ହରିଜନ, ତା ୮।୨।୧୯୩୯

୧୮
ପ୍ରୌଢ଼-ଶିକ୍ଷାର ପଦ୍ଧତି

ତିରୁଚିନାପଲ୍ଲୀର ଗାନ୍ଧୀ ମିଶନ ସମିତି ତାଙ୍କ ପ୍ରୌଢ଼ ଶିକ୍ଷାକାର୍ଯ୍ୟର ଷାଣ୍ମାସିକ ବିବରଣୀ ମୋ ପାଖକୁ ପଠାଇଛନ୍ତି । ମୋଟରେ ୧୯୭ ଜଣ ପ୍ରୌଢ଼ଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯାଇଛି । କ'ଣ କଲେ ଉକ୍ତ ଲବ୍ଧ ଜ୍ଞାନ ସେମାନେ ଭୁଲି ନ ଯିବେ, ସେମାନଙ୍କ ଆଗରେ ଏହି ସମସ୍ୟା ଦେଖାଦେଇଛି । ବିବରଣୀରେ କୁହାଯାଇଛି, "ପ୍ରଥମ ଦଳରେ ଯେଉଁମାନେ ଶିକ୍ଷାପାଇଥିଲେ, ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଅଧେଲୋକ ସେହି ପାଠକୁ ଆଉଥରେ

ପଢ଼ାଇ ଦେବା ଲଗି ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କୁ ଅନୁରୋଧ କରି ଆସୁଛନ୍ତି । ପ୍ରକୃତରେ ସେମାନେ ପୂର୍ବପରି ନିରକ୍ଷର ପାଲଟି ଯାଉଛନ୍ତି । ଏଭଳି ବିସ୍ମରଣ ନ ହେବାର ଏକ ଉପାୟ ବାହାର କରିବାକୁ ଶିକ୍ଷକ କର୍ମୀମାନେ ଚିନ୍ତା କରୁଛନ୍ତି ।" ଏପରି ଚିନ୍ତାରେ ମୁଣ୍ଡ ବିଥେଇବା ଦରକାର ନାହିଁ । ଯେପରି ଅଳ୍ପ ସମୟ ସକାଶେ ପ୍ରୌଢ଼ମାନଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯାଉଛି, ସେଥିରେ ପାଠ ପାସୋରି ହୋଇଯିବା ସ୍ୱାଭାବିକ । ସେମାନଙ୍କର ଦୈନନ୍ଦିନ ଆବଶ୍ୟକତା ସହିତ ପାଠର ସମ୍ବନ୍ଧ ଯୋଡ଼ିବାରେ ହିଁ ଉଚିତ ପ୍ରତିକାର ହୋଇ ପାରିବ । ଲେଖିବା, ପଢ଼ିବା ଓ ଅଙ୍କ କଷିବା ଭଳି ଶୁଷ୍କ ଜ୍ଞାନ ବର୍ତ୍ତମାନ ଗ୍ରାମ୍ୟ ଜୀବନରେ ଏକ ସ୍ଥାୟୀ ଅଙ୍ଗ ନୁହେଁ । ଆଉ କେବେହେଲେ ହେଲେ ହୋଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ସେମାନଙ୍କ ନିତ୍ୟ ବ୍ୟବହାରରେ ଲଗିଲା ଭଳି ଜ୍ଞାନ ସେମାନଙ୍କୁ ଦିଆଯିବା ଉଚିତ । ଏହି ଜ୍ଞାନକୁ ସେମାନଙ୍କ ଉପରେ ଜୋର କରି ଲଦିଦେବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ଏଥିପାଇଁ ସେମାନଙ୍କ ଭିତରୁ ପିପାସା ଜାଗିବା ଉଚିତ । ସେମାନଙ୍କୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ଯେଉଁ ଜ୍ଞାନ ଦିଆଯାଉଛି, ତାହା ସେମାନଙ୍କର ଆଦୌ ଆବଶ୍ୟକ ନାହିଁ କି ସେମାନେ ତାହା ପସନ୍ଦ କରୁନାହାନ୍ତି । ଗ୍ରାମବାସୀମାନଙ୍କୁ ଗ୍ରାମୋପଯୋଗୀ ଅଙ୍କ, ଭୂଗୋଳ ଓ ଇତିହାସ ଶିଖାଅ । ନିତ୍ୟ ପ୍ରୟୋଜନରେ ଲଗିବାଭଳି ଲେଖାପଢ଼ା ଶିକ୍ଷା ଦିଅ । ସେମାନେ ତାହା ଧରି ରଖିପାରିବେ ଓ ଅନ୍ୟର ଶିଖିବାରେ ସାହାଯ୍ୟ ମଧ୍ୟ କରିପାରିବେ । ଯେଉଁ ବାହ୍ୟର ଜ୍ଞାନ ସେମାନଙ୍କର କୌଣସି ଦୈନନ୍ଦିନ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଲଗି ପାରିବ ନାହିଁ, ସେପରି ବାହ୍ୟ ସେମାନଙ୍କର ଆଦୌ ଲୋଡ଼ା ନାହିଁ ।

—ହରିଜନ, ତା ୨୨।୬।୧୯୪୦

୧୯

ସାମାଜିକ ଶିକ୍ଷା

[ସତ୍ୟାଗ୍ରହାଶ୍ରମରେ ଅବସ୍ଥିତ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ପାଠଶାଳାର ଶିକ୍ଷକମାନେ ବାହାର କରୁଥିବା ହାତଲେଖା ପତ୍ରିକା 'ବସନ୍ତ'—ଦ୍ୱିତୀୟ ବର୍ଷ, ତୃତୀୟ ସଂଖ୍ୟାରୁ]

ସାମାଜିକ ଶିକ୍ଷା ବା 'ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ଶିକ୍ଷା' ସମସ୍ୟାଟି 'ପିଲାଙ୍କ ଶିକ୍ଷା' ସମସ୍ୟାଠାରୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅଧିକ ଜଟିଳ । ପିଲାଙ୍କ ଶିକ୍ଷାକ୍ଷେତ୍ରରେ ଆମ ପାଇଁ ବ୍ୟାବହାରିକ ନମୁନାମାନ ରହିଛି । ମାତ୍ର ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ଶିକ୍ଷା' କ୍ଷେତ୍ରରେ ସେତିକି ମାର୍ଗ-ଦର୍ଶନ ମିଳିବା ମଧ୍ୟ ସମ୍ଭବ ହୋଇ ନାହିଁ । ଏ ବିଷୟରେ ଆମର ବିଦେଶରୁ ଅତି କମ୍ ଶିଖିବାର ଅଛି । ଭାରତବର୍ଷର ଅବସ୍ଥା ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କ ଅବସ୍ଥାଠାରୁ ଭିନ୍ନ ।

ବର୍ତ୍ତମାନ ଅବସ୍ଥାରେ ଆମର ଧର୍ମ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଧାରଣା ଓ ଏହାର ଆଚରଣ ସ୍ଥିତି ବଡ଼ ଦୁର୍ବଳ ହୋଇପଡ଼ିଛି । ତା'ଛଡ଼ା ଆମ ଦେଶରେ ବହୁ ଧର୍ମମତର

ଫଳସ୍ୱରୂପ ଅବିରତ ସଂଘର୍ଷ ଲାଗି ରହିଛି । ହିନ୍ଦୁ, ମୁସଲମାନ, ପାର୍ଶୀ, ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ ପ୍ରଭୃତି ସମସ୍ତଙ୍କ ପାଇଁ ଗୋଟିଏ ପ୍ରକାରର ଶିକ୍ଷା ସମ୍ଭବ ହୋଇ ପାରିବ ନାହିଁ ।

ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ, ଗୋ-ରକ୍ଷା ବିଷୟରେ ଆମେ ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କ ଆଗରେ ଯେପରି ଯୁକ୍ତିମାନ ବାଢ଼ି ପାରିବା, ମୁସଲମାନମାନଙ୍କ ଆଗରେ ସେପରି କରିପାରିବା ନାହିଁ । ତଥାପି ହିନ୍ଦୁ-ମୁସଲମାନ ବିବାଦର କୁପରିଣାମ ବିଷୟରେ ଦୁହିଁଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷା ଦେବାକୁ ପଡ଼ିବ ।

ସାମାଜିକ ସଂସ୍କାର କାମ ଏକ ବିରାଟ ଓ କଠିନ କାର୍ଯ୍ୟ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ସଂପ୍ରଦାୟର ସ୍ୱକୀୟ ବିଶେଷତ୍ୱମାନ ରହିଛି; ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କ ଭିତରେ ଜାତିଭେଦଜନିତ ଦୁଃଖକ୍ଲେଶ ମଧ୍ୟ ରହିଛି । ମୁସଲମାନ ଓ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ୍‌ମାନଙ୍କ ଭିତରେ ଜାତିଭେଦ ନାହିଁ ବୋଲି ଯେପରି କେହି ବିଚାର ନ କରନ୍ତି । ହିନ୍ଦୁ-ସମାଜରୁ ଏହି ରୋଗ ଅନ୍ୟ ସବୁ ସମାଜକୁ ମଧ୍ୟ ସଂକ୍ରମିତ ହୋଇଛି ।

ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ, ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟବିଧି ଓ ରାଜନୀତି—ଏହି ବିଷୟଗୁଡ଼ିକ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ସମାନ ଭାବରେ ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯାଇ ପାରିବ । ରାଜନୀତି ଭିତରେ ମୁଁ ଅର୍ଥନୀତିକୁ ମଧ୍ୟ ନେଉଛି ।

ଆପଣଙ୍କୁ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ବୋଧ ହୋଇପାରେ । ଭାରତବର୍ଷରେ ରାଜନୀତି ଓ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ବିଜ୍ଞାନ ସହିତ ଧର୍ମର ଘନିଷ୍ଠ ସମ୍ବନ୍ଧ ବିଦ୍ୟମାନ । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ, ସବୁ ଧର୍ମାବଲମ୍ବୀମାନେ ରାଜନୀତିକୁ ସମାନ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଦେଖନ୍ତି ନାହିଁ । ପୁଣି, ରୋଗ ଚିକିତ୍ସା ବିଷୟରେ କୌଣସି ଉପାୟ ଅବଲମ୍ବନ କଲାବେଳେ ମଧ୍ୟ ଧର୍ମବିଶ୍ୱାସ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ବିଚାର କରିବା ଅନିବାର୍ଯ୍ୟ ହୋଇଥାଏ । ଲୋକଶିକ୍ଷାରେ ସଂପୃକ୍ତ ଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ରୋଗ-ମୁକ୍ତି ପରେ ଶରୀରର ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ଫେରାଇ ଆଣିବା ସକାଶେ ସବୁ ଲୋକଙ୍କୁ କଦାପି ଗୋରୁ ମାଂସ ସୁରୁଆ (beaf tea) ପିଇବାକୁ ପରାମର୍ଶ ଦେଇ ପାରିବେ ନାହିଁ ବା ପାନୀୟ ଜଳ ବିଷୟରେ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟରକ୍ଷା ନିୟମ ମାନି ଚଳିବା ଲାଗି କେହି ମୁସଲମାନ-ମାନଙ୍କର ହୃଦ୍‌ବୋଧ କରାଇ ପାରିବ ନାହିଁ ।

ଏଭଳି ପରିସ୍ଥିତିରେ ଆମେ କେଉଁଠୁ ସାମାଜିକ ଶିକ୍ଷାର ସୂତ୍ରପାତ କରିବା ? ଏବଂ ସେହି ଯୋଜନାର ପରିଧି ଓ ଆୟତନ କେତେଦୂର ବ୍ୟାପକ ହେବ ? ସାମାଜିକ ଶିକ୍ଷା କହିଲେ ସମଗ୍ର ଜାତିର ଶିକ୍ଷାକୁ ବୁଝାଏ । ତେଣୁ, ନୈଶବିଦ୍ୟାଳୟ ଆରମ୍ଭ କରି କ୍ଲାନ୍ତ ଦିନ-ମଜୁରିଆମାନଙ୍କୁ ଅକ୍ଷର ପରିଚୟ କରାଇ ଦେଲେ ତାହା ହୋଇଯିବ ନାହିଁ ।

ତେବେ ସାମାଜିକ ଶିକ୍ଷାରେ ନିଯୁକ୍ତ ଶିକ୍ଷକ କଅଣ କରିବ ?

ଆପାତତଃ ତାଙ୍କ ପାଇଁ ଦୁଇଟି ବାଟ ଉନ୍ମୁକ୍ତ ରହିଛି ବୋଲି ମୁଁ ଭାବୁଛି । ପ୍ରଥମତଃ, ସେ ଗୋଟିଏ ଗାଆଁରେ ଜଣେ ବାସିନ୍ଦା ଭଳି ରହିବେ, ଗ୍ରାମବାସୀଙ୍କ ସହିତ ଭଲଭାବେ ମିଳାମିଶା କରିବେ ଓ ସେମାନଙ୍କର ସେବା କରିବେ । ଗ୍ରାମବାସୀମାନଙ୍କର ସେବା ଯେତେଦୂର ହୋଇ ପାରିବ, ତଦନୁପାତରେ ଶିକ୍ଷା ମଧ୍ୟ ଅଗ୍ରସର ହେଉଥିବ ।

ଦ୍ୱିତୀୟ ପନ୍ଥା ହେଲା, ଲୋକମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଶିକ୍ଷୋପଯୋଗୀ ସରଳ ପୁସ୍ତକମାନ ଲେଖା-ଯାଇ ଅଳ୍ପ ମୂଲ୍ୟରେ ପ୍ରକାଶିତ ହେବ । ଲୋକଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସେଗୁଡ଼ିକର ବହୁଳ ପ୍ରଚାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଏକ ଅଭିଯାନ ଆରମ୍ଭ ହେବ । ଯେଉଁମାନେ ସାମାଜିକ ଶିକ୍ଷା କାର୍ଯ୍ୟରେ ଆଗ୍ରହୀ, ସେମାନେ ଦଳ ଦଳ ନିରକ୍ଷର ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ଆଗରେ ଏସବୁ ପୁସ୍ତକକୁ ପଢ଼ି ଶୁଣାଇବେ; କ୍ରମେ ଏପରି କରିବା ଏକ ନିୟମିତ ଅଭ୍ୟାସରେ ପରିଣତ ହୋଇଯିବ ।

ଜନଶିକ୍ଷାର ଏହି ବିଚାରକୁ ଯଦି ଠିକ୍ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରାଯାଏ, ତେବେ ଉଚିତ ଢଙ୍ଗରେ ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କୁ ତାଲିମ ଦେବା ଆମର ପ୍ରଥମ କାର୍ଯ୍ୟ ହେବ । ସାମାଜିକ ଶିକ୍ଷା ବିଷୟରେ ଲୋକମାନଙ୍କର କୌଣସି ସ୍ପଷ୍ଟ ଧାରଣା ନାହିଁ । ପରୋକ୍ଷ ଭାବରେ ହେଲେହେଁ ଏହି କ୍ଷେତ୍ରରେ କଂଗ୍ରେସ କିଛି କିଛି କାମ କରିଛି । ମାତ୍ର ଚରିତ୍ର-ନିର୍ମାଣ କରିବା ଶିକ୍ଷକର ମୂଳ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ହେବା ଉଚିତ, କଂଗ୍ରେସ ଏହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଏ କାର୍ଯ୍ୟଟି କରି ନାହିଁ । ରାଜନୀତିର ଲୋକେ ପ୍ରଧାନତଃ ରାଜନୀତିକ ଶିକ୍ଷାରେ ସ୍ୱରାଜ ଅର୍ଜନ କରିବାରେ ଆଗ୍ରହ କରିଥାନ୍ତି । ସେମାନେ ଅନୁଭବ କରନ୍ତି ଯେ, ସ୍ୱରାଜ ଆସିଗଲେ ଜନସାଧାରଣଙ୍କର ଶିକ୍ଷା ଗ୍ରୁଏଁ ଗ୍ରୁଏଁ ହୋଇଯିବ । ମାତ୍ର ଅପର ପକ୍ଷରେ, ଚରିତ୍ର-ନିର୍ମାଣରେ ବିଶ୍ୱାସୀ ଶିକ୍ଷକ କହନ୍ତି ଯେ ଚରିତ୍ର-ବଳ ଥିଲେ ଯାଇ ସ୍ୱରାଜ ମିଳିବ । ଆଜି ଆମ ଆଗରେ କେବଳ ଶିକ୍ଷାଗତ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣଟି ରହିଛି । ଚରିତ୍ରର ଅଭାବ ରହିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ରାଜନୀତିଜ୍ଞମାନେ ନିଜର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ-ସାଧନରେ ହୁଏତ ସଫଳ ହୋଇ ପାରିବେ; ମାତ୍ର ଜନସାଧାରଣଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷା ଦେବାକୁ ବାହାରିଥିବା ଶିକ୍ଷକ ଚରିତ୍ର କଥାଟି କଦାପି ପରିହାର କରିପାରିବ ନାହିଁ । ଯଦି ତା'ଠାରେ ଚରିତ୍ରର ଅଭାବ ରହିଥାଏ, ତେବେ ଲୁଣ ଲୁଣିଆ ଗୁଣ ହରାଇଥିବା ପରି ତା'ର ଦଶା ହେବ ।

ଏ ବିଷୟରେ ଅଧିକ କହିବାର ପ୍ରୟୋଜନ ନାହିଁ ।

ସାମାଜିକ ଶିକ୍ଷା

୨୦

ଗ୍ରାମ-ଶିକ୍ଷା

"ନବ ଜୀବନ"ର ଯୋଡ଼ପତ୍ରବାହାର କରିବାରେ କାକା ସାହେବଙ୍କର କେତୋଟି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଅଛି । ସାଧାରଣତଃ ଯେଉଁ ବୟସରେ ସ୍କୁଲରେ ଲେଖାପଢ଼ା ଆରମ୍ଭ କରାଯାଏ, ସେହି ବୟସ ଅତିକ୍ରମ କରି ଯାଇଥିବା ଗୁଜରାଟରେ ପ୍ରାୟ ଦଶ ହଜାର ବା ତଦ୍ରୂପ ସଂଖ୍ୟକ ଗ୍ରାମବାସୀଙ୍କ ନିମିତ୍ତ ଏବଂ ଯେଉଁମାନେ ନିଜର ଜୀବିକାର୍ଜନ

ପାଇଁ ନାନାବିଧ ବୃତ୍ତିରେ ନିଯୁକ୍ତ ଥାଇ ଗୃହସ୍ଥ ଜୀବନ ଯାପନ କରୁଛନ୍ତି, ସେପରି ଲୋକମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷା ନିମିତ୍ତ କେତେକ ଅପରିହାର୍ଯ୍ୟ ବିଷୟବସ୍ତୁ ଯୋଗାଇବାର ମାଧ୍ୟମ ରୂପେ ଏହି ଝୋଡ଼ପତ୍ରିକୁ ବ୍ୟବହାର କରିବା ସେଥିମଧ୍ୟରୁ ଗୋଟିଏ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ । ଆମେ ଯେଉଁ ପ୍ରକାରର ଶିକ୍ଷା ଗ୍ରାମବାସୀମାନଙ୍କୁ ଦେବାକୁ ଚାହୁଁ , ତାହା ବର୍ତ୍ତମାନର ଅକ୍ଷର-ଜ୍ଞାନ ଶିକ୍ଷା ଦେବା ବା ଅତି ସୀମିତ ଶିକ୍ଷା ଦେବାଠାରୁ ପ୍ରଶସ୍ତତର ହେବା ଉଚିତ । ଯେଉଁ ବିଷୟଗୁଡ଼ିକ ବ୍ୟାବହାରିକ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବିଶେଷ ମୂଲ୍ୟବାନ୍, ସେଗୁଡ଼ିକରେ ଗ୍ରାମବାସୀମାନେ ଅଜ୍ଞ ଏବଂ ସେମାନେ ଅନେକ ଉଦ୍ଭଟ ଅନ୍ଧବିଶ୍ୱାସରେ ଘାଣ୍ଟି ହୁଅନ୍ତି । ଏହି ଝୋଡ଼ପତ୍ର ମାଧ୍ୟମରେ କାକା ସାହେବ ଗ୍ରାମବାସୀମାନଙ୍କୁ ଦରକାରୀ ଶିକ୍ଷା ଦେବାକୁ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କର ଅନ୍ଧବିଶ୍ୱାସମାନ ଦୂର କରିବାକୁ ଚାହାନ୍ତି ।

ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଗ୍ରାମଗୁଡ଼ିକର ଅବସ୍ଥା ଶୋଚନୀୟ ଅଟେ । ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଅତ୍ୟାବଶ୍ୟକ ଓ ସହଜଲଭ୍ୟ ଜ୍ଞାନର ଅଭାବ ଆମର ଦାରିଦ୍ର୍ୟର ଏକ ବଳିଷ୍ଠ କାରଣ । ଯଦି ଗ୍ରାମବାସୀମାନଙ୍କର ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟୋନ୍ନତି କରାଯାଇପାରନ୍ତା, ତେବେ ହଜାର ହଜାର ଟଙ୍କା ବଞ୍ଚିଯାନ୍ତା ଏବଂ ସେହି ପରିମାଣରେ ଲୋକମାନଙ୍କର ଆର୍ଥିକ ଦୁର୍ଗତିର ପ୍ରତିକାର କରାଯାଇପାରନ୍ତା । ଏହା ସ୍ପଷ୍ଟ ଯେ, ଜଣେ ଅସୁସ୍ଥ ଗାଉଁଲି କୃଷକ ଆଉ ଜଣେ ସୁସ୍ଥ ଲୋକ ତୁଳନାରେ ସମାନ କାର୍ଯ୍ୟ କରିପାରିବ ନାହିଁ । ଆମ ଦେଶରେ ମୃତ୍ୟୁ-ହାର ଅନୁଚିତ ଭାବରେ ବହୁତ ବେଶୀ । ଏତଦ୍ଦ୍ୱାରା ଯେଉଁ କ୍ଷତି ଘଟୁଛି, ତାହା କଦାପି ହେୟ ହୋଇ ନ ପାରେ ।

କେହି କେହି ଯୁକ୍ତି କରନ୍ତି ଯେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟର ଅତ୍ୟନ୍ତ ଶୋଚନୀୟ ଅବସ୍ଥା ଆମର ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ହେତୁରୁ ଘଟିଛି ଏବଂ ଦାରିଦ୍ର୍ୟକୁ ଦୂର କରି ପାରିଲେ ଆମର ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ଧୀରେ ଧୀରେ ଉନ୍ନତ ହୋଇଯିବ । ଯଦି କେହି ସରକାରଙ୍କୁ ବଦନାମ୍ କରିବାକୁ ଚାହୁଁଥାଏ ବା ଆମର ଦୁଃଖଦୁର୍ଦ୍ଦଶାର ସମସ୍ତ ଦାୟିତ୍ୱ ସରକାରଙ୍କ ମୁଣ୍ଡରେ ଲଦି-ଦେବାକୁ ଚାହୁଁଥାଏ, ସେ ଏପରି କହିପାରେ । ଏପରି ଯୁକ୍ତି ସତ୍ତ୍ୱେ ଏଥିରେ ଅଧାରୁ ଊଣା ସତ୍ୟ ଅଛି । ମୋର ଅଭିଜ୍ଞତାରୁ କହୁଛି ଯେ, ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ଆମର ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟର ଦୟନୀୟ ଅବସ୍ଥା ପାଇଁ ଅତ୍ୟଳ୍ପ ପରିମାଣରେ ଦାୟୀ । ତାହାର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କାରଣ ରହିଛି; ମାତ୍ର ଏଠାରେ ମୁଁ ସେଗୁଡିକ ଆଲୋଚନା କରିବାକୁ ଯାଉନାହିଁ ।

ଯେଉଁସବୁ ରୋଗକୁ ଆମ୍ଭେମାନେ ସହଜରେ ପ୍ରତିରୋଧ କରିପାରନ୍ତେ ଏବଂ ଯେଉଁଗୁଡ଼ିକ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଅଜ୍ଞତା ଓ ଦୂଷଣୀୟ ଅଭ୍ୟାସହେତୁରୁ ଜାତ ହୋଇଥାଏ, ସେଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରୁ କେତେକକୁ ମୂଳପୋଛ କରିବାର ଉପାୟ ବତାଇବା ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧମାଳାର ଆଉ ଏକ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ।

ଏହି ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରୁ ଆମର ଗ୍ରାମଗୁଡ଼ିକର ଅବସ୍ଥା ବିଚାର କରାଯାଉ । ସେଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରୁ ଅଧିକାଂଶ ଅଳିଆ-ଗଦା ପରି ଦେଖାଯାଏ । ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ କମ୍ବା

ଅପରିଚ୍ଛନ୍ନତା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଓ ସଂକ୍ରାମକ ରୋଗ-ବ୍ୟାଧିରୁ ରକ୍ଷା ପାଇବାର ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ-ବିଧି ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଲୋକମାନଙ୍କର କୌଣସି ଧାରଣା ନ ଥାଏ । ସେମାନେ ନିର୍ବିଚାରରେ ଯତ୍ରତତ୍ର ମଳମୂତ୍ର ତ୍ୟାଗ କରନ୍ତି ଏବଂ ଏପରିକି, ନିଜର ଅଗଣାକୁ ଅପରିଷ୍କାର କରନ୍ତି । ସେମାନେ ମଳମୂତ୍ରକୁ ମାଟି ଦ୍ୱାରା ଘୋଡ଼ାନ୍ତି ନାହିଁ । ଗାଁ-ଦାଣ୍ଡଗୁଡ଼ିକ କେବେହେଁ ସଫା ନ ଥାଏ, ଠାଏ ଠାଏ ମାଟି ଓ ମଇଳା ଗଦା ହୋଇଥାଏ । ସେଥିପାଇଁ ଲୋକେ ଓ ଗୋରୁ ସୁବିଧାରେ ଯା'ଆସ କରିପାରନ୍ତି ନାହିଁ, ଯେଉଁଠି ପୋଖରୀ ଥାଏ, ସେ ପୋଖରୀର ପାଣି ଠିକ ରୂପେ ବ୍ୟବହୃତ ହୁଏ ନାହିଁ । ଗ୍ରାମ-ବାସୀମାନେ ସେଥିରେ ବାସନକୁସନ ଓ ଲୁଗାପଟା ଧୁଅନ୍ତି; ମନୁଷ୍ୟ ଓ ଗୋମେଷାଦି ପଶୁ ସେଥିରେ ଗାଧୁଅନ୍ତି । ତାହା ନିକଟରେ ପିଲାଠାରୁ ବୁଢ଼ାଯାଏ ମଳତ୍ୟାଗ କରି ପୋଖରୀରେ ପାଣିଯାଆନ୍ତି । ଏହାଠାରୁ ଆହୁରି କଦର୍ଯ୍ୟ କଥା ଯେ, ଏହି ପାଣିକୁ ଲୋକେ ପିଇବା ଓ ରାନ୍ଧିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ବ୍ୟବହାର କରନ୍ତି ! !

ଘରଗୁଡ଼ିକ ବିନା ଯୋଜନାରେ ତିଆରି ହୋଇଥାଏ । ଲୋକେ ପଡ଼ୋଶୀର ଅସୁବିଧା ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ଦିଅନ୍ତି ନାହିଁ ଓ ସେମାନେ ଯଥେଷ୍ଟ ପବନ ଓ ଆଲୋକ ପାଇବେ କି ନାହିଁ, ତାହା ବିଚାରନ୍ତି ନାହିଁ ।

ଗ୍ରାମବାସୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସହଯୋଗର ଅଭାବ ହେତୁ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ପାଇଁ ଅପରିହାର୍ଯ୍ୟ ଖାଦ୍ୟ-ପଦାର୍ଥ ସୁଦ୍ଧା ସେମାନେ ଉତ୍ପାଦନ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ସେମାନେ ନିଜର ଅବସର ସମୟର ସଦ୍‌ବ୍ୟବହାର କରନ୍ତି ନାହିଁ । ତେଣୁ, ସେମାନଙ୍କର ଶାରୀରିକ ଓ ମାନସିକ ଉନ୍ନତି ସନ୍ତୋଷଜନକ ନୁହେଁ ।

ଯେତେବେଳେ ଗ୍ରାମବାସୀମାନେ ରୋଗରେ ପଡ଼ନ୍ତି, ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ-ରକ୍ଷାର ନିୟମ ଜାଣି ନ ଥିବାରୁ ରୋଗର ଚିକିତ୍ସା ନ କରି ସେମାନେ ଗୁଣୀ-ଗାରଡ଼ି ଚିକିତ୍ସାର ଆଶ୍ରୟ ନିଅନ୍ତି; ଫଳରେ ଅଧିକ ଦୁଃଖ ବରଣ କରନ୍ତି । ସେମାନେ ପଇସା ଖର୍ଚ୍ଚ କରନ୍ତି ସତ; ମାତ୍ର ରୋଗ ବଢ଼ିଯାଏ ଏବଂ ସେମାନେ ବେଶୀଦିନ ଭୋଗନ୍ତି ।

ଗ୍ରାମବାସୀମାନଙ୍କର ଏହି ଦୟନୀୟ ପରିସ୍ଥିତିରେ ବାସ କରିବା ପାଇଁ ଯେଉଁସବୁ କାରଣ ଦାୟୀ, ସେଗୁଡ଼ିକ ଚର୍ଚ୍ଚା କରିବା ଏବଂ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଦୂର କରିବାର ଉପାୟ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରିବା ପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତାବ ଅଛି । *

ତା ୧୮-୮-୧୯୩୮

———

* ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧମାଳା ଗୁଜରାଟରେ "ଗାମଦାଜ୍ଞ ବିହାରେ" ନାମରେ ପୁସ୍ତକ ଆକାରରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଅଛି ।

୨୧

ଗ୍ରାମ-ବିଦ୍ୟାପୀଠର ଶିକ୍ଷାଯୋଜନା

ଡକ୍ଟର କନି ମହୀଶୂରରେ ଶିକ୍ଷା ବିଭାଗର ମନ୍ତ୍ରୀ ଥିଲେ । ସେ 'ହରିଜନ' ପାଇଁ ଗୋଟିଏ ଦୀର୍ଘ ଲେଖା ପଠାଇଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ହେଉଛି ଯେ, ଭାରତର ରାଜସଭାରେ ଦରିଦ୍ର ଗ୍ରାମବାସୀମାନଙ୍କୁ ପ୍ରକୃତ ଶିକ୍ଷାରୁ ବଞ୍ଚିତ କରିବା ହେତୁ ଭାରତ ଦରିଦ୍ର ରହିଛି । ସେ ସ୍ୱୀକାର କରୁଛନ୍ତି ଯେ, ଆମର ସହରଗୁଡ଼ିକରେ ଯେଉଁ ଶିକ୍ଷାନୁଷ୍ଠାନ ଓ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟମାନ ରହିଛି, ସେଗୁଡ଼ିକ ଦ୍ୱାରା ଗ୍ରାମବାସୀମାନଙ୍କର ସେବା ହୋଇ ପାରିବ ନାହିଁ । କାରଣ ସେଗୁଡ଼ିକରେ ଇଂରେଜ ସରକାର ଶିକ୍ଷାର ଯେଉଁ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିଛନ୍ତି, ସେ ସବୁ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ବିଷୟଗୁଡ଼ିକର ଅଭିବୃଦ୍ଧି ନିମିତ୍ତ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଏବଂ ଏସବୁ ଶିକ୍ଷାନୁଷ୍ଠାନରେ ଗ୍ରାମବାସୀମାନଙ୍କ ଉପଯୋଗୀ ଶିକ୍ଷାକୁ ସ୍ଥାନ ଦେବା କଠିନ ଅଟେ ।

ଡକ୍ଟର କନି କହନ୍ତି ଯେ, ଗ୍ରାମବାସୀମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଗ୍ରାମୀଣ ବିଦ୍ୟାପୀଠ ଆବଶ୍ୟକ । ସେଠାରେ ପ୍ରୌଢ଼ ଲୋକେ ମଧ୍ୟ ଶିକ୍ଷା ପାଇପାରିବେ ।

କନି ମହାଶୟ ଲେଖୁଛନ୍ତି ଯେ, ଗ୍ରାମୀଣ ବିଦ୍ୟାପୀଠରେ କୃଷି, ଫଳଚାଷ, ଟସର ଚାଷ, ଗୋ-ସେବା, କୁକୁଡ଼ା ପାଳିବା, ମହୁମାଛି ପାଳିବା, ମାଛ ଚାଷ, ଖଦୀ, ଗ୍ରାମ ସଫାଇ, ଗ୍ରାମୀଣ ବିଦ୍ୟୁତ୍, ଗ୍ରାମର ବାଟଘାଟ, ଗୃହ ନିର୍ମାଣ, କୁମ୍ଭାରକାମ, ଗ୍ରାମୀଣ ଅର୍ଥଶାସ୍ତ୍ର, ଗ୍ରାମୀଣ ସମାଜଶାସ୍ତ୍ର, ଗ୍ରାମ ନିର୍ମାଣ, ଗ୍ରାମର ବ୍ୟବସାୟ-ବାଣିଜ୍ୟ, ଗ୍ରାମ୍ୟ ବ୍ୟାଙ୍କ, ଋଣ ଦେଣନେଣ, ଇତ୍ୟାଦି ବିଷୟରେ ଶିକ୍ଷା ଦିଆଗଲେ ଗ୍ରାମଗୁଡ଼ିକର ଚେହେରା ବଦଳିଯିବ ଏବଂ ସେଗୁଡ଼ିକ ସହର ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁ ବସିବେ ନାହିଁ ।

ଡକ୍ଟର କନିଙ୍କର ଲେଖାର ସାରାଂଶ ମୁଁ ଦେଲି । ଯଦି କେନ୍ଦ୍ରୀୟ ମନ୍ତ୍ରୀ-ମଣ୍ଡଳ ଓ ରାଜ୍ୟର ମନ୍ତ୍ରୀମଣ୍ଡଳ ଏହାକୁ ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି, ତେବେ ବହୁତ କାମ ହୋଇପାରେ । × × × ମୁଁ ତ ମାନୁଛି ଯେ, ସେମାନେ ସହରର ବିଦ୍ୟାନୁଷ୍ଠାନ-ଗୁଡ଼ିକର ମଧ୍ୟ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରିପାରିବେ ।

—ଦିଲ୍ଲୀରୁ, ନୂଆଦିଲ୍ଲୀ, ତା ୧୪-୯-୧୯୪୭
ହରିଜନ ସେବକ, ତା ୧୩-୧୦-୧୯୪୭

———

ସପ୍ତମ ଭାଗ : ଉଚ୍ଚ ଶିକ୍ଷା

୧

ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ

ଇଂରେଜମାନଙ୍କର ଅତ୍ୟାଚାରର ବିରୋଧରେ ପ୍ରତିବାଦର ଓ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ମର୍ଯ୍ୟାଦାର ପ୍ରତୀକ ରୂପେ ଆଜି ଏହି ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ଗୁଜରାଟ ବିଦ୍ୟାପୀଠ ଦଣ୍ଡାୟମାନ । ଏ ଅନୁଷ୍ଠାନ ସ୍ଥାୟୀ ହେବ ହିଁ ହେବ । ଏକତାବଦ୍ଧ ଭାରତର ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଆଦର୍ଶରୁ ଏହି ଅନୁଷ୍ଠାନ ପ୍ରେରଣା ପାଉଅଛି । ଏହା ଏପରି ଏକ ବିଶ୍ୱଧର୍ମର ପ୍ରତୀକ, ଯାହା ହିନ୍ଦୁଠାରେ ଧର୍ମ ଓ ମୁସଲମାନଠାରେ ଇସ୍‌ଲାମ୍ । ଯେଉଁ ବିସ୍ମୃତି ପାଇଁ ଭାରତର ବିଭିନ୍ନ ଭାଷା ସ୍ୱୟଂ ଦାୟୀ ନୁହେଁ (ମାତ୍ର ବିଦେଶୀ ଶାସନ ଦାୟୀ), ସେହି ବିସ୍ମୃତିର ଗହ୍ୱରରୁ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଉଦ୍ଧାର କରି, ସେଗୁଡ଼ିକୁ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ପୁନରଭ୍ୟୁଦୟ ଓ ଭାରତୀୟ ସଂସ୍କୃତିର ଉତ୍ସରେ ପରିଣତ କରିବାକୁ ଏହି ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ଚାହେଁ । ଜୀବନରେ ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ଶିକ୍ଷା ପାଇଁ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ବିଜ୍ଞାନର ଅଧ୍ୟୟନ ଅପେକ୍ଷା ଏସିଆର ସଂସ୍କୃତିଗୁଡ଼ିକ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଧାରାବାହିକ ଜ୍ଞାନାର୍ଜନର ପ୍ରୟାସ ଊଣା ପ୍ରୟୋଜନୀୟ ନୁହେଁ ବୋଲି ଏହି ବିଦ୍ୟାପୀଠର ମତ । ସଂସ୍କୃତ, ଆରବୀ, ପାର୍ଶୀ, ପାଲି ଓ ମାଗଧୀ ସାହିତ୍ୟ ଗବେଷଣା କରି ଦେଖିବାକୁ ହେବ ଯେ,ଆମ ରାଷ୍ଟ୍ରର ବଳବୀର୍ଯ୍ୟର ଉତ୍ସ କେଉଁଠାରେ । ପ୍ରାଚୀନ ସଂସ୍କୃତିର ନାମକୁ ବିକି ଖାଇବା କିମ୍ବା ଏହାର ପୁନରାବୃତ୍ତି କରିବା ଏହି ବିଦ୍ୟାପୀଠର ଲକ୍ଷ୍ୟ ନୁହେ । ଅପରନ୍ତୁ, ଅତୀତର ଐତିହ୍ୟର ପୃଷ୍ଠଭୂମି ଉପରେ ପରବର୍ତ୍ତୀ ଯୁଗର ଅଭିଜ୍ଞତା-ପରିପୁଷ୍ଟ ନବୀନ ସଂସ୍କୃତିର ହର୍ମ୍ୟ ରଚନା କରିବା ଏହାର ଧ୍ୟେୟ । ଯେଉଁ ବିଭିନ୍ନ ସଂସ୍କୃତି ଏ ଦେଶର ସାଧାରଣ ଜୀବନକୁ ପ୍ରଭାବିତ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ନିଜେ ନିଜେ ଭାରତର ଆତ୍ମପ୍ରଭାବରେ ଭାସ୍ୱର ହୋଇପାରିଛି, ସେହି ବିଭିନ୍ନ ସଂସ୍କୃତି ମଧ୍ୟରେ ସମନ୍ୱୟ ରକ୍ଷା କରିବା ଏହି ଅନୁଷ୍ଠାନର କାମ୍ୟ । ଏହି ସମନ୍ୱୟ କାର୍ଯ୍ୟ ସ୍ୱଭାବତଃ ସ୍ୱଦେଶୀ ଢଙ୍ଗରେ ହେବ ଏବଂ ଏହି ପ୍ରକ୍ରିୟାରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ସଂସ୍କୃତିକୁ ତାହାର ଯଥାଯୋଗ୍ୟ ମର୍ଯ୍ୟାଦା ଦିଆଯିବ । ଆମେରିକାରେ ବିଭିନ୍ନ ସଂସ୍କୃତି ମଧ୍ୟରେ ଯେଉଁ ଢଙ୍ଗରେ ସମନ୍ୱୟ କରା-ଯାଇଛି, ଆମେ ସେହି ଢଙ୍ଗ ଚାହୁଁ ନା । ସେ ଦେଶରେ ସର୍ବାପେକ୍ଷା ଶକ୍ତିଶାଳୀ ସଂସ୍କୃତି ଅନ୍ୟ ସଂସ୍କୃତିଗୁଡ଼ିକୁ ଗ୍ରାସ କରିଛି । ସେଠାରେ ପରସ୍ପର ମଧ୍ୟରେ ସଦ୍‌ଭାବ ପରିବର୍ତ୍ତେ ଗୋଟିଏ ପ୍ରକାରର କୃତ୍ରିମ ଓ ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ ଐକ୍ୟ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇଛି । ଛାତ୍ରମାନେ ଭାରତର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଧର୍ମମତ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଜ୍ଞାନ ଅର୍ଜନ କରନ୍ତୁ ବୋଲି ଆମର ଏ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ଚାହେଁ । ଏହି ବିଚାରରେ ହିନ୍ଦୁ ଛାତ୍ରମାନେ କୋରାନ୍ ଶରିଫ୍ ପଢ଼ିବାର

ସୁଯୋଗ ପାଇବେ ଏବଂ ମୁସଲମାନ ଛାତ୍ରମାନେ ହିନ୍ଦୁ ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ରର ବିଷୟବସ୍ତୁ ସହିତ ପରିଚିତ ହେବେ । ଏ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ଯଦି କିଛି ବର୍ଜନ କରିଥାଏ, ତେବେ ତାହା ହେଉଛି, ସେହି ବର୍ଜନ-ପ୍ରବୃତ୍ତି, ସେହି ଭେଦଭାବ—ଯେଉଁ ମନୋବୃତ୍ତି ଯୋଗୁଁ ମାନବ ସମାଜର କୌଣସି ଗୋଟିଏ ଅଙ୍ଗ ସ୍ଥାୟୀରୂପେ ଅସ୍ପୃଶ୍ୟ ବିବେଚିତ ହୋଇଥାଏ । ସଂସ୍କୃତର ପ୍ରାକୃତ ରୂପ 'ହିନ୍ଦୀ' ଓ ଫାରସୀର ପ୍ରଚଳିତ ରୂପ 'ଉର୍ଦ୍ଦୁ' । ଏହି ଦୁଇଟିର ସମନ୍ୱୟରେ ସୃଷ୍ଟ ହିନ୍ଦୁସ୍ତାନୀ ଭାଷା ଏଠାରେ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କ ପାଇଁ ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ ପାଠ୍ୟ ରୂପେ ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ହୋଇଛି । କେବଳ ଧର୍ମ, ରାଜନୀତି ଓ ଇତିହାସ ମାଧ୍ୟମରେ ନୁହେଁ, ମାତ୍ର ଧନ୍ଦାମୂଳକ ଶିକ୍ଷା ମାଧ୍ୟମରେ ସ୍ୱାଧୀନତାର ସ୍ପୃହାକୁ ଲାଳିତ ଓ ପରିପୁଷ୍ଟ କରିବାକୁ ହେବ । ଏକମାତ୍ର ଏହି ଧନ୍ଦାମୂଳକ ଶିକ୍ଷା ଦେଶର ଯୁବଶକ୍ତିକୁ ଆର୍ଥିକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରତା ଓ ଆତ୍ମମର୍ଯ୍ୟାଦାର ଦୃଢ଼ ମେରୁଦଣ୍ଡ ଦେଇ ପାରିବ । ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ଆଶା କରୁଛି ଯେ, ହେଡ୍‌କ୍ୱାର୍ଟର୍ସ ବା ସଦର ମହକୁମା, ଉପରନ୍ତୁ ଅନ୍ୟ ସହରଗୁଡ଼ିକରେ ଉଚ୍ଚ ବିଦ୍ୟାଳୟମାନ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରି ଯଥାସମ୍ଭବ ଶୀଘ୍ର ଲୋକସାଧାରଣଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଶିକ୍ଷାଲୋକ ବିକୀରଣ କରିବ । ଗୁଜରାଟୀ ଭାଷାକୁ ଶିକ୍ଷାର ବାହନ କରିବା ଦ୍ୱାରା ଏହି ଆଦର୍ଶରେ ଉପନୀତ ହେବା ଅପେକ୍ଷାକୃତ ସହଜ ହେବ ଏବଂ ଆଜି ଶିକ୍ଷିତ ଓ ଅଶିକ୍ଷିତ ଶ୍ରେଣୀ ଦ୍ୱୟ ମଧ୍ୟରେ ଯେଉଁ ମାରାତ୍ମକ ବ୍ୟବଧାନ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଛି, ତାହା ଦୂର ହୋଇଯିବ । ଧନୀ ଲୋକଙ୍କର ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଶିଳ୍ପଧନ୍ଦା ଶିକ୍ଷା ଦେବା ଓ ଶ୍ରମିକ ଶ୍ରେଣୀର ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଲେଖାପଢ଼ା ଶିକ୍ଷାଦେବାର ପରିଣାମ ସ୍ୱରୂପ ଆଜିର ଧନବୈଷମ୍ୟ ଓ ତଜ୍ଜନିତ ସାମାଜିକ ଅସନ୍ତୋଷ ବହୁ ପରିମାଣରେ ବାଧାପ୍ରାପ୍ତ ହେବ । ବିଦେଶୀ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ ଓ 'ଭବିଷ୍ୟତ୍' ଗଢ଼ିବାର (ନିଜେ ବଡ଼ ଚାକିରି ପାଇବା ଓ ଅଧିକ ଆୟ କରିବାର) ମିଥ୍ୟା ମୂଲ୍ୟାଙ୍କନ ହେଉଛି ସରକାରୀ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟଗୁଡ଼ିକର ଅତି ଭୟଙ୍କର ତ୍ରୁଟି । ଗୁଜରାଟ ବିଦ୍ୟାପୀଠ ସରକାର ସହିତ ଅସହଯୋଗ କରିଥିବାରୁ ତାହା ଭିତରୁ ଏହି ଦୁଇଟି ତ୍ରୁଟି ଆପେ ଆପେ ଅପସାରିତ ହୋଇଯାଇଛି । ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର ପ୍ରତିଷ୍ଠାତା ଓ ସହାୟକଗଣ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ସରକାର ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯଦି ଏହି ସିଦ୍ଧାନ୍ତରେ ଅଟଳ ରହନ୍ତି, ତେବେ ସେମାନଙ୍କର ଏହି ଦୃଢ଼ତା ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଓ ପ୍ରୟୋଜନ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଦେଶରେ ଏକ ସ୍ୱଚ୍ଛ ଧାରଣା ସୃଷ୍ଟି କରିପାରିବ ।

—TAGORE ରୁ, ପୃଷ୍ଠା ୪୫୫–୫୭ । ତା ୧୭-୧୧-୧୯୨୦

— — —

୨

ରାଷ୍ଟ୍ରର ବ୍ୟୟରେ କଲେଜ ଶିକ୍ଷା ଚାଲିବା ଅନୁଚିତ

କଲେଜ ଶିକ୍ଷାରେ ବିପ୍ଳବାତ୍ମକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆଣିବା ଓ ରାଷ୍ଟ୍ରର ପ୍ରୟୋଜନ ସହିତ ଏହାର ସମ୍ପର୍କ ସ୍ଥାପନ କରିବା ମୋର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ । ମେକାନିକ୍ୟାଲ୍ ଓ ଅନ୍ୟ

ଇଞ୍ଜିନିୟରଙ୍ଗ ଉପାଧି-ଦାନର ବ୍ୟବସ୍ଥା ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟରେ ରହିବ । ବିଭିନ୍ନ ଶିଳ୍ପାନୁଷ୍ଠାନ ସହିତ ସେହି କଲେଜଗୁଡ଼ିକୁ ଯୋଡିଦିଆଯିବ । ସେହି ଅନୁଷ୍ଠାନଗୁଡ଼ିକ ପାଇଁ ଯେଉଁ ସ୍ନାତକ ବା ଗ୍ରାଜୁଏଟ୍ ଦରକାର, ସେହିମାନଙ୍କର ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ-ବ୍ୟୟ ସେହି ସେହି ଅନୁଷ୍ଠାନ ବହନ କରିବ । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ ଟାଟା କମ୍ପାନୀଠାରୁ ଆଶା କରାଯିବ ଯେ, ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ନିୟନ୍ତ୍ରଣରେ କମ୍ପାନୀ ଇଞ୍ଜିନିୟରଙ୍ଗ ଶିକ୍ଷା ବିଷୟକ କଲେଜ ଚଳାଇବେ । ମିଲ ମାଲିକ ସଂଘ ମଧ୍ୟ ଏହିରୂପେ ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଯେତିକି ଗ୍ରାଜୁଏଟ୍ ଆବଶ୍ୟକ, ସେମାନଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷିତ କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ କଲେଜ ଖୋଲିବେ ।

ଏହିରୂପେ ବାଣିଜ୍ୟ ପାଇଁ ପୃଥକ୍ କଲେଜ ରହିବ । ଏହା ପରେ ବାକୀ ରହିଲା —କଳା, ଚିକିତ୍ସା ଓ କୃଷିର କଥା । କଳା (arts) ବିଷୟଗୁଡ଼ିକ ଶିକ୍ଷା ଦେଉଥିବା ଆଜି ଏକାଧିକ କଲେଜ ସ୍ୱାବଲମ୍ବୀ । ସୁତରାଂ ରାଷ୍ଟ୍ର ପକ୍ଷରୁ କଳା (arts) କଲେଜ ଚଳାଇବାକୁ ହେବ ନାହିଁ । ଚିକିତ୍ସା-ବିଦ୍ୟାର କଲେଜ ଅନୁମୋଦିତ ହସପିଟାଲ ସହି ସଂଯୁକ୍ତ ରହିବ । ଏହି ଶ୍ରେଣୀୟ କଲେଜ ଧନୀ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ଭିତରେ ବେଶ୍ ଲୋକପ୍ରିୟ । ସୁତରାଂ ଏପରି ଧରିନିଆଯାଇପାରେ ଯେ, ଧନୀମାନେ ଚାନ୍ଦାଦ୍ୱାରା ଏହା ଚଳାଇବେ । କୃଷି କଲେଜକୁ ନିଜର ନାମ ସାର୍ଥକ କରିବାକୁ ହେଲେ ସ୍ୱାବଲମ୍ବୀ ହେବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଏକାଧିକ କୃଷିବିଦ୍ୟା-ସ୍ନାତକଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ମୋର ଅଭିଜ୍ଞତା ବଡ଼ ବେଦନା-ଦାୟକ । ସେମାନଙ୍କର ଉପର ଠାଉରିଆ ଜ୍ଞାନ ଛଡ଼ା କୌଣସି ବାସ୍ତବ ଅଭିଜ୍ଞତା ନ ଥାଏ । କିନ୍ତୁ ସେମାନେ ଯଦି କୌଣସି ସ୍ୱାବଲମ୍ବୀ କୃଷି ଅନୁଷ୍ଠାନର ଶିକ୍ଷା-ନବୀଶ ହୋଇଥାନ୍ତେ ଓ ଦେଶର ପ୍ରୟୋଜନ ଦୃଷ୍ଟି କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥାନ୍ତେ, ତାହାହେଲେ ଡିଗ୍ରୀ ନେବା ପରେ ଅଭିଜ୍ଞତା ଅର୍ଜନ ପାଇଁ ପୁଣି ନିଜ ନିୟୋଗକର୍ତ୍ତାଙ୍କ ଧନର ଅପଚୟ ଘଟାଉ ନ ଥାନ୍ତେ ।

—ହରିଜନ, ତା ୩୧।୭।୧୯୩୭

୩

ଉଚ୍ଚ ଶିକ୍ଷା

ରାଷ୍ଟ୍ରର ପ୍ରୟୋଜନ ଅନୁସାରେ ବିଭିନ୍ନ ଶିଳ୍ପ, ବୈଷୟିକ କଳା, ଚାରୁକଳା ଇତ୍ୟାଦି ଯାବତୀୟ ଉଚ୍ଚ ଶିକ୍ଷାର ଦାୟିତ୍ୱ ବେସରକାରୀ ପ୍ରଚେଷ୍ଟା ଉପରେ ଛାଡ଼ିଦେବାକୁ ହେବ ।

ପ୍ରାଦେଶିକ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟଗୁଡ଼ିକ କେବଳ ପରୀକ୍ଷା ଗ୍ରହଣର ଅନୁଷ୍ଠାନ ହେବ ଏବଂ ପରୀକ୍ଷା ଫିଜ୍ ଦ୍ୱାରା ସେଗୁଡ଼ିକ ସ୍ୱାବଲମ୍ବୀ ହେବ ।

ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟଗୁଡ଼ିକ ସମଗ୍ର ଶିକ୍ଷା କ୍ଷେତ୍ରର ତତ୍ତ୍ୱାବଧାନ କରିବ ଏବଂ ଶିକ୍ଷାର ବିଭିନ୍ନ ବିଭାଗ ପାଇଁ ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ରଚନା ଓ ଅନୁମୋଦନ କରିବ । ସମ୍ପୃକ୍ତ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର ଅନୁମତି ପାଇଲା ପରେ ଯାଇ କୌଣସି ବେସରକାରୀ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଚାଲି ପାରିବ । ଯେକୌଣସି ସଂସ୍ଥାରେ ଅନୁମୋଦିତ ଯୋଗ୍ୟତାର ଓ ସାଧୁ ସଚ୍ଚୋଟ ବ୍ୟକ୍ତି ଥିବେ, ସେପରି ସଂସ୍ଥାକୁ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର ମାନ୍ୟତା ଉଦାର ଭାବରେ ମିଳିବା ଆବଶ୍ୟକ । ତେବେ ଏହି କଥା ସର୍ବଦା ସ୍ମରଣ ରଖିବାକୁ ହେବ ଯେ, କେନ୍ଦ୍ରୀୟ ଶିକ୍ଷା ବିଭାଗ ପରିଚାଳନାର ବ୍ୟୟ ବ୍ୟତୀତ ରାଜ୍ୟକୁ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ବାବଦରେ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଖର୍ଚ୍ଚ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ନାହିଁ ।

ଅବଶ୍ୟ ଉପରବର୍ଣ୍ଣିତ ପ୍ରସ୍ତାବର ଅର୍ଥ ଏହି ନୁହେଁ ଯେ, ରାଷ୍ଟ୍ରର ଆବଶ୍ୟକତା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଶିକ୍ଷାନୁଷ୍ଠାନମାନ ଚଳାଇବାର ଦାୟିତ୍ୱରୁ ସରକାର ମୁକ୍ତ ଅଟନ୍ତି ।

—ହରିଜନ, ତା ୨।୧୦।୧୯୩୭

୪

ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ଶିକ୍ଷା

ଅତ୍ୟନ୍ତ ସଙ୍କୋଚ ସହକାରେ ଓ ଅତି ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ଭାବରେ ଉଚ୍ଚତର ଶିକ୍ଷା ସମ୍ବନ୍ଧରେ କେତେ ଦିନ ପୂର୍ବେ ମୁଁ ଯେଉଁ ମତ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲି, ମାନ୍ୟବର * ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଶ୍ରୀନିବାସ ଶାସ୍ତ୍ରୀ ତାହାର ସମାଲୋଚନା କରିଛନ୍ତି । ଏହା କରିବା ଲାଗି ତାଙ୍କର ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଧିକାର ଅବଶ୍ୟ ଅଛି । ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି, ଦେଶଭକ୍ତ ଓ ପଣ୍ଡିତ ହିସାବରେ ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ମୋର ପ୍ରଗାଢ଼ ସମ୍ମାନ ରହିଛି । ତେଣୁ ତାଙ୍କ ସହିତ ଅମତ ହେବାକୁ ପଡ଼ିଲେ ମୋ ଭିତରେ ମୁଁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବ୍ୟଥା ଅନୁଭବ କରେଁ । ତଥାପି, ପାଠକମାନେ ତାଙ୍କ ମତ ଓ ମୋ ମତ ମଧ୍ୟରେ ରହିଥିବା ପାର୍ଥକ୍ୟକୁ ଯେପରି ନିଜେ ବୁଝିବାକୁ ସମର୍ଥ ହେବେ, ସେହି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ପୂର୍ବାପେକ୍ଷା ଅଧିକ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ଉଚ୍ଚତର ଶିକ୍ଷା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ମୋର ମତକୁ ପୁଣି ପ୍ରକାଶ କରିବା କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ମନେ କରୁଅଛି ।

ମୋର ଅପରିପୂର୍ଣ୍ଣତା ମୁଁ ସ୍ୱୀକାର କରୁଅଛି । ମୁଁ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ କୌଣସି ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ଶିକ୍ଷା ଲାଭ କରି ନାହିଁ । ହାଇସ୍କୁଲରେ ମୁଁ ସାଧାରଣ ସ୍ତରଠାରୁ ଅଧିକ ପ୍ରତିଭାର ପରିଚୟ ଦେଇ ନ ଥିଲି । ପରୀକ୍ଷାରେ ପାସ୍ କରିପାରିଲେ ହିଁ ମୁଁ ଯଥେଷ୍ଟ ବୋଲି ଭାବୁଥିଲି ଏବଂ ସେଥିପାଇଁ ନିଜକୁ ଧନ୍ୟବାଦ ଦେଉଥିଲି । ସ୍କୁଲରେ କୌଣସି

---

* ଭି. ଏସ୍, ଶ୍ରୀନିବାସ ଶାସ୍ତ୍ରୀ (୧୮୬୯-୧୯୪୬) ମାନ୍ଦ୍ରାଜର ବିଖ୍ୟାତ ବିଦ୍ୱାନ୍, ରାଜନୀତିଜ୍ଞ, ଶିକ୍ଷାବିତ୍ ଓ ଭାରତ ସେବକ ସମାଜର ସଭାପତି (୧୯୧୫-୧୯୨୨) ।

ବିଶେଷ କୃତିତ୍ୱ ଦେଖାଇବା ମୋ ଆକାଙ୍‌କ୍ଷାର ବାହାରେ ଥିଲା । ତଥାପି ତଥାକଥିତ ଉଚ୍ଚତର ଶିକ୍ଷା ସମେତ ସାଧାରଣ ଶିକ୍ଷା ବିଷୟରେ ମୋର ନିଜର ଦୃଢ଼ ଓ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ମତ ରହିଛି । ସମସ୍ତେ ମୋର ମତ ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବରେ ଜାଣନ୍ତୁ ଏବଂ ତାହାର ମୂଲ୍ୟାଙ୍କନ କରନ୍ତୁ, ଏଥିପାଇଁ ତାହା ପ୍ରକାଶ କରିଦେବା ମୋର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଅଟେ । ମୋର ସଙ୍କୋଚ ପ୍ରାୟ ଆତ୍ମଦମନରେ ପରିଣତ ହୋଇ ଯାଇଥିଲା । ମୁଁ ତାକୁ ପରିହାର କରିବା ଉଚିତ ଭାବୁଛି । ହାସ୍ୟାସ୍ପଦ ହେବାକୁ, ଲୋକପ୍ରିୟତା ବା ସମ୍ମାନ ହରାଇବାକୁ ମୁଁ ଭୟ କରିବି ନାହିଁ । ମୋର ବିଶ୍ୱାସକୁ ଯଦି ଲୁଚାଇ ରଖେ; ତେବେ ମୋର ନିର୍ଦ୍ଧାରଣଗୁଡ଼ିକରେ ଥିବା ଭ୍ରମଗୁଡ଼ିକୁ କେବେହେଁ ସଂଶୋଧନ କରିପାରିବି ନାହିଁ । କେଉଁଠାରେ ମୋ ବିଚାରରେ ସମ୍ଭବତଃ ଦୋଷ ରହି ଯାଉଛି, ତାହା ଆବିଷ୍କାର କରିବାକୁ ଓ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ସଂଶୋଧନ କରିବାକୁ ମୁଁ ସର୍ବଦା ଆଗ୍ରହୀ ।

ଅନେକ ବର୍ଷ ହେଲା ଯେଉଁ ସିଦ୍ଧାନ୍ତଗୁଡ଼ିକରେ ମୁଁ ବିଶ୍ୱାସ କରିଆସୁଅଛି ଏବଂ ସୁଯୋଗ ପାଇଲେ ଯେଉଁଗୁଡ଼ିକୁ ମୁଁ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିଅଛି; ସେଗୁଡ଼ିକ ତଳେ ଦେଉଅଛି :

(୧) ପୃଥିବୀରେ ଯେଉଁ ଉଚ୍ଚତମ କୋଟିର ଶିକ୍ଷା ମିଳିପାରେ, ତାହାର ସୁଦ୍ଧା ମୁଁ ବିରୋଧୀ ନୁହେଁ ।

(୨) ରାଷ୍ଟ୍ରର ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ପ୍ରୟୋଜନ ଥିଲେ, ରାଷ୍ଟ୍ର ଏଥିପାଇଁ ନିଶ୍ଚୟ ଅର୍ଥ ବ୍ୟୟ କରିବ ।

(୩) ସର୍ବସାଧାରଣଙ୍କଠାରୁ ଆଦାୟ ହେଉଥିବା ରାଜସ୍ୱରୁ ଯାବତୀୟ ଉଚ୍ଚ ଶିକ୍ଷାର ବ୍ୟୟ-ନିର୍ବାହର ମୁଁ ଘୋର ବିରୋଧୀ ।

(୪) ମୋର ଦୃଢ଼ ବିଶ୍ୱାସ ଯେ, ଆମର କଲେଜଗୁଡ଼ିକରେ ତଥାକଥିତ କଳା-ଶିକ୍ଷା ନାମରେ ଯେଉଁ ଅଜସ୍ର ଅର୍ଥବ୍ୟୟ ହେଉଅଛି, ତାହା ପୁରାପୂରି ଅକାରଣ ଅଟେ ଏବଂ ଏହା ଶିକ୍ଷିତ ବେକାର ଶ୍ରେଣୀ ସୃଷ୍ଟି କରିଛି । ଏହାଠାରୁ ଆହୁରି ବଡ଼ କଥା ହେଉଛି ଯେ, ଏହି ଶିକ୍ଷାରୂପୀ ଚକ୍ରରେ ପେଷି ହୋଇ ପୁଅ ଝିଅମାନଙ୍କର ଶାରୀରିକ ଓ ମାନସିକ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ଧ୍ୱଂସ ପାଇଯାଉଛି ।

(୫) ଭାରତବର୍ଷରେ ଗୋଟିଏ ବିଦେଶୀ ଭାଷା ମାଧ୍ୟମରେ ଉଚ୍ଚ ଶିକ୍ଷା ଦିଆ-ଯାଉଥିବା ଫଳରେ ଦେଶରେ ଘୋର ବୌଦ୍ଧିକ ଓ ନୈତିକ କ୍ଷତି ହୋଇଅଛି । ଆମେ ଏହାର ଖୁବ୍ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇଥିବାରୁ ଏହି କ୍ଷତିର ସର୍ବନାଶୀ ଗମ୍ଭୀରତା କଳି ପାରୁ ନାହୁଁ । କେତେ ବର୍ଷ ପରେ ଯାଇ ଆମେ ଏହି କ୍ଷତିର ପରିଣାମ ଉପଲବ୍ଧି କରିବୁଁ । ଏହାଛଡ଼ା ଆମେ ଯେଉଁମାନେ ସ୍ୱୟଂ ଏ ଶିକ୍ଷା ପାଇଅଛୁଁ, ଏକାଧାରରେ ଆମେ ଏହାର ବିଷମୟ ଫଳରେ ଭୋକ୍ତା ଓ ଏହାର ବିଚାରକ ମଧ୍ୟ ହୋଇଅଛୁଁ । ଏହି ଉଭୟ ଭୂମିକାରେ ଅମେ ଅଭିନୟ କରିବା ଅସମ୍ଭବ ।

ଯାହାହେଉ ମୋର ଦାବୀ ହେଉଛି ଯେ, ମୁଁ ଉଚ୍ଚଶିକ୍ଷାର ବିରୋଧୀ ନୁହେଁ । ମାତ୍ର ଯେଉଁ ଢଙ୍ଗରେ ଏ ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯାଉଅଛି, ମୁଁ ସେହି ପ୍ରଣାଳୀର ବିରୋଧୀ । ମୋର ଯୋଜନାରେ ଆହୁରି ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ଓ ଅଧିକ ଗ୍ରନ୍ଥାଗାର, ବିଜ୍ଞାନର ପ୍ରୟୋଗଶାଳା ଓ ଗବେଷଣାଗାରମାନ ରହିବ । ନିଜର ଅଧିକାର ଓ ଅଭାବ ବିଷୟରେ କ୍ରମେ ସଚେତନ ହେଉଥିବା ଜନସାଧାରଣଙ୍କର ବିଭିନ୍ନ ଏବଂ ଦିନକୁ ଦିନ ବଢ଼ୁଥିବା ପ୍ରୟୋଜନକୁ ପୂରଣ କରିବା ପାଇଁ ରସାୟନ ଶାସ୍ତ୍ରୀ, ଇଞ୍ଜିନିଅର ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବିଶେଷଜ୍ଞ-ବାହିନୀ ରହିବେ, ଏହା ମୋର ପରିକଳ୍ପନାର ଅନ୍ତର୍ଗତ । ସେହି ବିଶେଷଜ୍ଞମାନେ ବିଦେଶୀ ଭାଷାରେ ସେମାନଙ୍କର ଅନୁଭବ, ଗବେଷଣା ଆଦି ପ୍ରକାଶ କରିବେ ନାହିଁ; ମାତ୍ର ଲୋକଙ୍କର ଭାଷାରେ ସେଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରକାଶ କରିବେ । ସେମାନଙ୍କର ଲବ୍ଧ ଜ୍ଞାନ ଜନସାଧାରଣଙ୍କର ସମ୍ପତ୍ତି ହେବ । ସେତେବେଳେ ସବୁ କାର୍ଯ୍ୟ ଆଜି ଭଳି ଲୁଚ୍ଛା ଅନୁକରଣ ନ ହୋଇ ମୌଳିକ ହେବ ଏବଂ ଏହି କାର୍ଯ୍ୟର ବ୍ୟୟଭାର ସମାନ ଭାବରେ ଓ ନ୍ୟାୟସଙ୍ଗତ ରୂପେ ବାଣ୍ଟି ହୋଇଯିବ ।

—ହରିଜନ, ତା ୯।୭।୧୯୩୮

୪

ସ୍ୱପକ୍ଷ ସମର୍ଥନରେ

ଜନୈକ ଭୂତପୂର୍ବ ଅଧ୍ୟାପକ ଉଲ୍ଲିଖିତ ପ୍ରବନ୍ଧ ବିଷୟରେ ଏକ ଦୀର୍ଘ ପତ୍ର ଲେଖିଛନ୍ତି । ତା'ର ପ୍ରୟୋଜନୀୟ ଅଂଶ ନିମ୍ନରେ ଉଦ୍ଧୃତ ହେଲା :

ପ୍ରଶ୍ନ—"ଗତ ଜୁଲାଇ ୯ ତାରିଖର 'ହରିଜନ'ରେ ଆପଣ ଉଚ୍ଚ ଶିକ୍ଷା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଯେଉଁ ବିଚାର ପ୍ରକଟ କରିଛନ୍ତି, ତାକୁ ଆଉ ଟିକିଏ ସ୍ପଷ୍ଟ କରିଦେବାର ଆବଶ୍ୟକତା ଅଛି । ମୁଁ ଆପଣଙ୍କର ବହୁତ ବିଚାର ସହିତ, ଖାସ୍ କରି ଶିକ୍ଷାର ମାଧ୍ୟମ ବିଦେଶୀ ଭାଷା ହୋଇଥିବାରୁ ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀମାନଙ୍କର ଯେ ବହୁତ କ୍ଷତି ହୋଇଛି—ଏ ବିଚାର ସହିତ ଏକମତ ଅଟେ । ମୁଁ ମଧ୍ୟ ଉପଲବ୍ଧି କରୁଛି ଯେ, ଆଜିକାଲି ଯାହାକୁ ଉଚ୍ଚ ଶିକ୍ଷା ବୋଲି କୁହାଯାଉଛି, ତାହାକୁ ସେ ନାମ ଦେବା ଯାହା ପିତଳକୁ ସୁନା କହିବା ତାହା । ମୁଁ ଏ ସବୁ ଯାହା କହିଲି, ତାହା ନିଜର ଅନୁଭୂତିର ଭିତ୍ତିରେ କହିଲି, କାରଣ ଏହି ଅଳ୍ପ ଦିନ ପୂର୍ବେ ମୁଁ ତଥାକଥିତ ଉଚ୍ଚ ଶିକ୍ଷାର ଜଣେ ଅଧ୍ୟାପକ ଥିଲି ।

"ସର୍ବସାଧାରଣଙ୍କଠାରୁ ଆଦାୟ ହେଉଥିବା ରାଜସ୍ୱରୁ ଉଚ୍ଚ ଶିକ୍ଷାପାଇଁ ଖର୍ଚ୍ଚ ହେବ ନାହିଁ—ଆପଣଙ୍କର ତୃତୀୟ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ଏବଂ ଉଚ୍ଚ ଶିକ୍ଷାର ଦାବୀ ସହିତ ତାହାର

ଅନୁସିଦ୍ଧାନ୍ତ, ଅର୍ଥାତ୍, ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟଗୁଡ଼ିକ ସ୍ୱାବଲମ୍ବୀ ହେବ, ଏ ଯୁକ୍ତିକୁ ମୁଁ ମାନି ନେଇ ପାରୁ ନାହିଁ । ମୁଁ ଏହା ବିଶ୍ୱାସ କରେ ଯେ, କୌଣସି ରାଷ୍ଟ୍ର ପ୍ରଗତିଶୀଳ ହେବାକୁ ହେଲେ, ସେ ଦେଶରେ ଜ୍ଞାନ-ବିଜ୍ଞାନର ସମସ୍ତ ଶାଖା ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଜ୍ଞାନ ଅର୍ଜନ କରିବାର ଯଥେଷ୍ଟ ସୁଯୋଗ ଥିବା ଦରକାର । କେବଳ ରସାୟନ-ଶାସ୍ତ୍ର, ଚିକିତ୍ସା-ଶାସ୍ତ୍ର ବା ଇଞ୍ଜିନିୟରିଂ କାହିଁକି ସାହିତ୍ୟ, ଦର୍ଶନ, ଇତିହାସ ଓ ସମାଜଶାସ୍ତ୍ରର ତାତ୍ତ୍ୱିକ ଓ ଫଳିତ ବିଷୟ ସମ୍ପର୍କରେ ଅଧ୍ୟୟନ କରିବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା ରହିବା ଆବଶ୍ୟକ । ଜ୍ଞାନ ବିଜ୍ଞାନର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶାଖାରେ ଉଚ୍ଚତର ଶିକ୍ଷାପାଇଁ ବହୁପ୍ରକାରର ସୁବିଧା ଥିବା ଉଚିତ ଏବଂ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ସହାୟତା ବିନା ଏହି ସୁବିଧାଲାଭ ଅସମ୍ଭବ । କୌଣସି ଦେଶକୁ ଏଥିପାଇଁ କେବଳ ବେସରକାରୀ ପ୍ରଚେଷ୍ଟା ଉପରେ ନିର୍ଭର କରିବାକୁ ହେଲେ, ସେ ପଛରେ ପଡ଼ିଯିବ ଏବଂ ମନ୍ଦ ପରିଣାମ ଭୋଗିବ । ସେହି ଦେଶ କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ସ୍ୱାଧୀନତା ପାଇଲେ ମଧ୍ୟ ତାହା ରକ୍ଷା କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହେବ ନାହିଁ । ସବୁ ପ୍ରକାରର ଉଚ୍ଚ ଶିକ୍ଷାର ଅବସ୍ଥା ବିଷୟରେ ରାଷ୍ଟ୍ରକୁ ସଦାଜାଗ୍ରତ ରହିବାକୁ ହେବ । ବେସରକାରୀ ଉଦ୍ୟମ ତ ଅବଶ୍ୟ ରହିବ । ଆମ ଦେଶରେ ଆମର ନଫିଲ୍ଡ ଓ ରକ୍‌ଫେଲର୍‌ଙ୍କ ପରି ଦାନଶୀଳ ବ୍ୟକ୍ତି ଦରକାର; କିନ୍ତୁ ଉଚ୍ଚ ଶିକ୍ଷା କ୍ଷେତ୍ରରେ କୌଣସି ରାଷ୍ଟ୍ର ନିଷ୍କ୍ରିୟ ଦର୍ଶକର ଭୂମିକାରେ ରହି ପାରିବ ନାହିଁ କିମ୍ବା ତାକୁ ନିଶ୍ଚେଷ୍ଟ ରହିବାକୁ ଦିଆଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ଉଚ୍ଚ ଶିକ୍ଷାର ସଂଗଠନ, ଏହାକୁ ସାହାଯ୍ୟ-ଦାନ ଓ ପରିଚାଳନା କାର୍ଯ୍ୟରେ ରାଷ୍ଟ୍ରକୁ ଅଗ୍ରଣୀ ହେବାକୁ ହେବ । ମୋର ଅନୁରୋଧ ଯେ, ଆପଣ ଏହି ବିଷୟରେ ଅଧିକ ଆଲୋକପାତ କରନ୍ତୁ ।

"ନିଜର ପ୍ରବନ୍ଧର ଶେଷରେ ଆପଣ ଲେଖିଛନ୍ତି, 'ମୁଁ ଯେଉଁ ପରିକଳ୍ପନା କରିଛି, ସେଥିରେ ଆଜି ତୁଳନାରେ ବହୁଗୁଣ ଅଧିକ ଉଚ୍ଚଦରର ଗ୍ରନ୍ଥାଗାର ରହିବ ।' ଆପଣଙ୍କର ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧରେ ଆପଣଙ୍କର ସେହି ପରିକଳ୍ପନାକୁ ମୁଁ ଖୋଜି ପାଇଲି ନାହିଁ । ମୁଁ ମଧ୍ୟ ବୁଝିବାକୁ ଅକ୍ଷମ ଯେ, ସେହି ପରିକଳ୍ପନା ଗୃହୀତ ହେଲେ ବହୁଗୁଣରେ ଅଧିକ ଓ ଉଚ୍ଚ ଦରର ଗ୍ରନ୍ଥାଗାର ଓ ଗବେଷଣା ମନ୍ଦିର ସୃଷ୍ଟି ହୋଇପାରିବ । ମୁଁ ମଧ୍ୟ ଚାହେଁ ଯେ ସେହି ପ୍ରକାରର ଗ୍ରନ୍ଥାଗାର ଓ ଗବେଷଣା ମନ୍ଦିର ଅବଶ୍ୟ ଚାଲୁ । ତେବେ ଯଥେଷ୍ଟ ସଂଖ୍ୟକ ଦାତା ବା ବେସରକାରୀ ଅନୁଷ୍ଠାନ ଏଥିପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ନ ହେବାଯାଏ ରାଷ୍ଟ୍ର ଏହି ଦାୟିତ୍ୱକୁ ଏଡ଼ାଇ ପାରିବ ନାହିଁ ।"

ଉତ୍ତର—ମୋ ପ୍ରବନ୍ଧରେ ମୁଁ ବ୍ୟବହାର କରିଥିବା "ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ପ୍ରୟୋଜନ" ଶବ୍ଦକୁ ଏକ ବ୍ୟାପକ ଅର୍ଥରେ ଗ୍ରହଣ କଲେ ମୋର ପ୍ରବନ୍ଧଟି ବଡ଼ ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇଯିବ । କୋଟି କୋଟି ଅଜ୍ଞଲୋକ ବାସକରୁଥିବା ଓ ଦାରିଦ୍ର୍ୟପ୍ରପୀଡ଼ିତ ଭାରତବର୍ଷର କଳ୍ପନା ମୁଁ କରୁ ନାହିଁ । ଆପଣାର ସ୍ୱକୀୟ ପ୍ରତିଭା ସହିତ ସର୍ବୋତ୍ତମ ସଂଗତି ରଖି ଆପଣା ମାର୍ଗରେ ଅବିରତ ଅଗ୍ରସର ହେଉଥିବ, ମୁଁ ଏପରି ଭାରତବର୍ଷର କଳ୍ପନା

କରୁଛୁ । ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଜଗତର ମୁମୂର୍ଷୁ ସଭ୍ୟତାର ଏକ ତୃତୀୟ ଶ୍ରେଣୀର ବା ଏପରିକି ପ୍ରଥମ ଶ୍ରେଣୀର ନକଲ ରୂପେ ଭାରତବର୍ଷର ଚିତ୍ର ମୁଁ ଆଦୌ ଚାହେଁ ନାହିଁ । ମୋର ସ୍ୱପ୍ନ ସଫଳ ହୋଇପାରିଲେ, ଭାରତର ସାତ ଲକ୍ଷ ଗ୍ରାମ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ସମୃଦ୍ଧ ସାଧାରଣତନ୍ତ୍ରରେ ପରିଣତ ହେବ । ଏହି ସବୁ ଗାଆଁରେ କେହି ନିରକ୍ଷର ବା ବେକାର ରହିବେ ନାହିଁ । ସମାଜର ଉପଯୋଗୀ କାମରେ ପ୍ରତ୍ୟେକେ ନିଯୁକ୍ତ ରହିବେ । ପ୍ରତ୍ୟେକେ ପୁଷ୍ଟିକର ଖାଦ୍ୟ, ରହିବାକୁ ବାୟୁ ଗମନାଗମନର ସୁବିଧାଯୁକ୍ତ ଘର ଓ ପିନ୍ଧିବାକୁ ଯଥେଷ୍ଟ ଖଦୀ ପାଇବେ । ଗ୍ରାମବାସୀମାନେ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ଓ ସ୍ୱଚ୍ଛତାର ନିୟମ ଜାଣିଥିବେ ଏବଂ ସେମାନେ ତାହା ପାଳନ କରୁଥିବେ । ଏପରି ରାଷ୍ଟ୍ରରେ ନିଶ୍ଚୟ ବହୁମୁଖୀ ଓ କ୍ରମବର୍ଦ୍ଧମାନ ଆବଶ୍ୟକତା ଦେଖାଦେବ ଏବଂ ଏହି ଆବଶ୍ୟକତାକୁ ରାଷ୍ଟ୍ର ପୂରଣ କରି ନ ପାରିଲେ ନିଜେ ନିଶ୍ଚିହ୍ନ ପାଲଟିଯିବ । ମୋର ପତ୍ରପ୍ରେରକ ଯେଉଁ ଶିକ୍ଷା ସୂଚାଇଛନ୍ତି ଓ ଯେଉଁଥିରେ ମୁଁ ଆହୁରି ଅଧିକ ଯୋଗ କରିପାରେଁ, ସେପରି ଶିକ୍ଷାର ସମସ୍ତ ଖର୍ଚ୍ଚ ସରକାର ବହନ କରନ୍ତୁ—ମୁଁ ଏପରି ରାଜ୍ୟର କଳ୍ପନା ସହଜେ କରିପାରେଁ । ଏପରି ଆବଶ୍ୟକତା ରାଷ୍ଟ୍ରର ଥିଲେ; ରାଷ୍ଟ୍ର ତଦନୁରୂପ ଗ୍ରନ୍ଥାଗାରମାନ ମଧ୍ୟ ନିଶ୍ଚୟ ଖୋଲିବ ଓ ଚଳାଇବ ।

ତେବେ, ମୋ ମତରେ ବି.ଏ. ଓ ଏମ୍.ଏ. ପଢ଼ୁଆ ବିପୁଳ ବାହିନୀର ବୋଝ ରାଷ୍ଟ୍ର ଉପରେ ନ ପଡ଼ୁ । ପାଠ ମୁଖସ୍ଥ କରି କରି ଓ ସାହେବୀ ଢଙ୍ଗରେ ଇଂରେଜୀ କହିବା ଓ ପଢିବାର ଅସମ୍ଭବ ଚେଷ୍ଟା କରି ଯେଉଁମାନଙ୍କର ମନ ପ୍ରାୟ ପକ୍ଷାଘାତଗ୍ରସ୍ତ ହୋଇପଡ଼ିଥିବ, ଏହିପରି ଡିଗ୍ରୀଧାରୀ ଦଳ ସମାଜର ଲୋଡ଼ା ନାହିଁ । ଏମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଅଧିକାଂଶ କାମଧନ୍ଦା ଅଭାବରେ ବେକାର ହୋଇ ବସିଛନ୍ତି । କାହାରି କାହାରିକୁ ବହୁକଷ୍ଟରେ କିରାଣୀ ଚାକିରୀ ମିଳିଛି । ତେଣୁ ବାରବର୍ଷର ହାଇସ୍କୁଲ ଓ କଲେଜ ପାଠ ସେମାନଙ୍କର କୌଣସି କାମରେ ଲାଗୁ ନାହିଁ ।

ରାଷ୍ଟ୍ରର ପ୍ରୟୋଜନରେ ଲାଗୁଥିଲେ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ଶିକ୍ଷା ସ୍ୱାବଲମ୍ବୀ ହୋଇ-ପାରିବ । ଯେଉଁ ଶିକ୍ଷା ରାଷ୍ଟ୍ରର ଓ ଶିକ୍ଷାପ୍ରାପ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିର କୌଣସି ଉପକାରରେ ଲାଗୁ ନାହିଁ, ସେପରି ଶିକ୍ଷାଲାଗି ଅର୍ଥ ବ୍ୟୟ କରିବାକୁ ମୁଁ ଏକ ପ୍ରମାଦ ମନେକରେଁ । ମୋ ମତରେ ବ୍ୟକ୍ତିର ଉପକାର ସାଧନକରୁଥିବା ଏପରି କିଛିନାହିଁ, ଯାହା କି ରାଷ୍ଟ୍ରର ମଧ୍ୟ ଉପକାରୀ ବୋଲି ସାବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ନ ପାରିବ । ମୋତେ ବୋଧ ହେଉଛି; ମୋର ଅଧିକାଂଶ ସମାଲୋଚକ ମୋ ସହିତ ଏକମତ ଯେ, ଦେଶର ପ୍ରଚଳିତ ଉଚ୍ଚତର ଶିକ୍ଷାର ଓ ସେହି କାରଣରୁ ପ୍ରାଥମିକ ଏବଂ ମାଧ୍ୟମିକ ଶିକ୍ଷାର କୌଣସି ସମ୍ପର୍କ ନାହିଁ । ତେଣୁ ଏହି ଉଚ୍ଚ ଶିକ୍ଷାଦ୍ୱାରା ରାଷ୍ଟ୍ରର କୌଣସି ଉପକାର ସାଧିତ ହେଉ ନାହିଁ । ଯେତେବେଳେ ଏହି ଶିକ୍ଷା ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଭାବରେ ବାସ୍ତବ ଭିତ୍ତି ଉପରେ ଠିଆ ହେବ ଏବଂ ପୁରାପୁରି ମାତୃଭାଷା କରିଆରେ ଦିଆଯିବ, ସେତେବେଳେ ଏହା ବିରୋଧରେ ମୋର

କହିବାକୁ ସମ୍ଭବତଃ କିଛି ନ ଥିବ । ବାସ୍ତବ ଭିତ୍ତି ଉପରେ ଠିଆ ହେବାର ଅର୍ଥ ହେଉଛି, ଶିକ୍ଷା ରାଷ୍ଟ୍ରର ଆବଶ୍ୟକତାର ଭିତ୍ତି ଉପରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହେବ ଏବଂ ସେତେବେଳେ ରାଷ୍ଟ୍ର ନିଶ୍ଚୟ ଏହି ଶିକ୍ଷାର ବ୍ୟୟ-ଭାର ବହନ କରିବ । ସେହି ସୌଭାଗ୍ୟର ସମୟ ଆସି ପହଞ୍ଚିବା ପରେ ମଧ୍ୟ ଆମେ ସ୍ୱେଚ୍ଛାକୃତ ଦାନ ଉପରେ ବେସରକାରୀ ଉଦ୍ୟମରେ ପରିଚାଳିତ କେତେକ ଅନୁଷ୍ଠାନ ନିଶ୍ଚୟ ଦେଖିବାକୁ ପାଇବୁ । ସେଗୁଡ଼ିକ ଦ୍ୱାରା ରାଷ୍ଟ୍ରର ଲାଭ ହୋଇପାରେ ବା ନ ପାରେ । ଆଜି ଭାରତବର୍ଷରେ ଶିକ୍ଷା ନାମରେ ଯାହା ଚାଲୁଛି, ସେଥିରୁ ଅଧିକାଂଶ ପୂର୍ବୋକ୍ତ ପ୍ରକାରରେ ଏବଂ ଯଦି ମୋର କିଛି ହାତ ଥାଆନ୍ତା, ତେବେ ସାଧାରଣ ରାଜସ୍ୱରୁ ସେଥିଲାଗି କୌଣସି ବ୍ୟୟ କରାଇ ଦିଅନ୍ତି ନାହିଁ ।

—ହରିଜନ, ତା୩୦-୭-୧୯୩୮

୭

ଉଚ୍ଚ ଶିକ୍ଷା ଓ ଜୀବିକାର୍ଜନରେ ଅପାରଗତା

ପ୍ରଶ୍ନ—ଶିକ୍ଷିତ ଲୋକଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଜୀବିକାର୍ଜନର ଅପାରଗତା ବଡ଼ ବିଷମ ହେଲାଣି । ଆପଣ ତ ଉଚ୍ଚ ଶିକ୍ଷାକୁ ମନ୍ଦ ବୋଲି କହୁଛନ୍ତି; ମାତ୍ର ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଯେଉଁମାନେ ସେହି ଶିକ୍ଷା ପାଇଛନ୍ତି, ସେମାନେ ମୂଲ୍ୟ କରନ୍ତି ଯେ ତଦ୍ଦ୍ୱାରା ଆମର ମାନସିକ ବିକାଶ ହୁଏ । ଆପଣ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ କାହାକୁ କାହିଁକି ନିରୁତ୍ସାହିତ କରୁଛନ୍ତି ? ଯେଉଁ ଗ୍ରାଜୁଏଟ୍‌ମାନେ ଅକର୍ମା ହୋଇ ବସିଛନ୍ତି, ସେମାନେ ସର୍ବସାଧାରଣଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷା ଦେବାପାଇଁ ଲାଗି ପଡ଼ିଲେ ଓ ତାହା ବଦଳରେ ଗ୍ରାମବାସୀମାନେ ସେମାନଙ୍କୁ ଖାଦ୍ୟପେୟ ଯୋଗାଇଲେ କଅଣ ଭଲ ହେବ ନାହିଁ ? ଆଉ ପ୍ରାଦେଶିକ ସରକାରମାନେ କଅଣ ସେମାନଙ୍କୁ କିଛି ଟଙ୍କା ଓ ଲୁଗାପଟା ଦେଇ ସାହାଯ୍ୟ କରିପାରିବେ ନାହିଁ ?

ଉତ୍ତର—ମୁଁ ଉଚ୍ଚ ଶିକ୍ଷାର ବିରୋଧୀ ନୁହେଁ । କିନ୍ତୁ ଗରିବ ଲୋକଙ୍କଠାରୁ କର ଆଦାୟ କରି ଦୁଇ ଚାରି ଲକ୍ଷ ବାଳକବାଳିକାଙ୍କୁ ଉଚ୍ଚ ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯାଉ, ମୁଁ ଏ କଥାର ଅବଶ୍ୟ ବିରୋଧୀ ଅଟେ । ଯେଉଁ ଧରଣର ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯାଉଛି, ମୁଁ ସେଥିର ବିରୋଧ କରୁଅଛି । ତଦ୍ଦ୍ୱାରା ତ 'ଖୋଳ ପର୍ବତ...ମାର ମୂଷା' ନୀତିରେ କାମ ହେଉଛି । ଉଚ୍ଚ ଶିକ୍ଷାରେ ବା ତାଠୁ ଉପର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମଗ୍ର ଶିକ୍ଷାପଦ୍ଧତିରେ ପରିବର୍ତ୍ତନର ଆବଶ୍ୟକତା ରହିଛି । ମାତ୍ର ଆପଣଙ୍କର ସମସ୍ୟା ତ ବେକାରୀ ବା ପାଠ ପଢ଼ି ଅକର୍ମା ହୋଇ ବସିଥିବା ସମ୍ବନ୍ଧରେ । ଏଥିରେ ଆପଣଙ୍କ ସହ ମୋର ସହାନୁଭୂତି ଓ ସହଯୋଗ ଅଛି । ପ୍ରତ୍ୟେକ

ମୂଲ୍ୟ ତାହାର ମଜୁରି ଅବଶ୍ୟ ପାଇବାକୁ ହକଦାର୍—ଏହି ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ଅନୁସାରେ ଯେଉଁ ଗ୍ରାଜୁଏଟ୍ କୌଣସି ଗ୍ରାମକୁ ଯାଇ ଗ୍ରାମ ସେବା କରିବ, ଗ୍ରାମବାସୀମାନଙ୍କଠାରୁ ଅନ୍ନ, ବସ୍ତ୍ର ଓ ବାସ ପାଇବାକୁ ତାହାର ଅଧିକାର ଅଛି । ଗ୍ରାମବାସୀମାନେ ମଧ୍ୟ ଏହା ଦେଉଛନ୍ତି । ପରନ୍ତୁ ଯଦି ସେ ସେଠାରେ ସାହେବ ସାଜି ରହେ ଏବଂ ସେହି ବଳରେ ସେ ଦଶ ଗୁଣ ଖର୍ଚ୍ଚ କରେ, ତେବେ ସେମାନେ ତାହା ଦେଇପାରିବେ ନାହିଁ । ତାହାର ଜୀବନଯାପନ ପ୍ରଣାଳୀର ଯେତେଦୂର ସମ୍ଭବ ଗ୍ରାମବାସୀମାନଙ୍କର ଜୀବନ ସହି ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ରହିବା ଉଚିତ ଏବଂ ତାହାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଗ୍ରାମବାସୀମାନେ ବୁଝିପାରୁଥିବା ଆବଶ୍ୟକ । —ଗୁଜରାଟି ହରିଜନ ସେବକ, ତା ୯-୩-୧୯୪୦

———

୭

ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ-ଶିକ୍ଷାର ନବୀକରଣ

ପୁନାରେ ବସିଥିବା ଶିକ୍ଷାମନ୍ତ୍ରୀ ସମ୍ମିଳନୀରେ ମତ ପ୍ରକାଶ କରି ଗାନ୍ଧୀଜୀ କହିଲେ ଯେ, ପ୍ରୌଢ଼ ଶିକ୍ଷା ବିଷୟରେ ସେ ଯାହା କହିଛନ୍ତି ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ-ଶିକ୍ଷା କ୍ଷେତ୍ରରେ ମଧ୍ୟ ତାହା ପ୍ରଯୋଜ୍ୟ । ମୂଳତଃ ଭାରତୀୟ ପରିସ୍ଥିତି ସହିତ ଏହାର ସମ୍ପର୍କ ରହିବା ଉଚିତ । ତେଣୁ ଏହା ମୌଳିକ-ଶିକ୍ଷା ପାଠ୍ୟକ୍ରମର ପରବର୍ତ୍ତୀ ସୋପାନ ହୋଇ ରହିବ । ଏହି କଥାଟି ମୂଳ । ଏ ବିଷୟରେ ତାଙ୍କ ସହିତ ସେମାନେ ଏକମତ ହୋଇ ପାରୁ ନ ଥିଲେ । ତାଙ୍କର ପରାମର୍ଶ ମନ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କର କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟରେ ଆସିବ ନାହିଁ ବୋଲି ତାଙ୍କର ଆଶଙ୍କା; ମାତ୍ର ପ୍ରଚଳିତ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ-ଶିକ୍ଷା ଆମକୁ ସ୍ୱାଧୀନତା ଲାଗି ଯୋଗ୍ୟ କରିବା ପରିବର୍ତ୍ତେ କେବଳ ଦାସତ୍ୱ-ବନ୍ଧନରେ ପକାଉଛି । ଏ କଥାରେ ମନ୍ତ୍ରୀମାନେ ତାଙ୍କ ସହିତ ଯଦି ଏକମତ, ତେବେ ସେମାନେ ଠିକ୍ ଗାନ୍ଧୀଜୀଙ୍କ ଭଳି ତୁରନ୍ତ ଏହି ବ୍ୟବସ୍ଥାକୁ ବଦଳାଇ ଓ ଜାତୀୟ ଆବଶ୍ୟକତା ପୂରଣ କଲା ଭଳି ନୂତନ ଢଙ୍ଗରେ ଏହି ଶିକ୍ଷାକୁ ଗଢ଼ିବା ଲାଗି ଅଧୀର ହୋଇ ଉଠିବେ ।

ବିଦ୍ୟାଳୟଗୁଡ଼ିକରେ ଶିକ୍ଷାଲାଭ କରୁଥିବା ଯୁବସମ୍ପ୍ରଦାୟ ଆଜି ସରକାରୀ ଚାକିରି ପଛରେ ଦଉଡ଼ୁଛନ୍ତି ବା ଭୁଲ ବାଟରେ ଯାଇ ଅଶାନ୍ତି ସୃଷ୍ଟିକରି ଆପଣାର ନୈରାଶ୍ୟ ପ୍ରକଟ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଛନ୍ତି । ପର ପାଖରେ ହାତ ପତାଇବା କିମ୍ବା ଅନ୍ୟକୁ ଶୋଷି ବଞ୍ଚିବାରେ, ଅର୍ଥାତ୍, ପରର ଗଳଗ୍ରହ ହେବାରେ ମଧ୍ୟ ସେମାନେ ଲଜ୍ଜା ବୋଧ କରୁନାହାନ୍ତି । ଏହା ହେଲା ସେମାନଙ୍କର ଦୁର୍ଗତି । ଜାତିର ମୁକ୍ତିପାଇଁ ବଞ୍ଚିବେ ଓ ପ୍ରୟୋଜନ ହେଲେ ପ୍ରାଣ ଦେବେ, ଏହିପରି ସଚ୍ଚା ଲୋକସେବକ ତିଆରି କରିବା

ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ-ଶିକ୍ଷାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ହେବା ଉଚିତ । ସେଥିପାଇଁ ତାଙ୍କର ମତ ହେଲା, ତାଲିମୀ ସଂଘରୁ ଶିକ୍ଷକ ନେଇ ସେମାନଙ୍କ ସହାୟତାରେ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର ଶିକ୍ଷାକୁ ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷାର ଧାରାରେ ପକାଇ ତାହାର ସମନ୍ୱୟ ସାଧନା କରିବା ।

ଜନସାଧାରଣଙ୍କର ପ୍ରତିନିଧି ହିସାବରେ ମନ୍ତ୍ରୀମାନେ ଶାସନ-ଭାର ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି । ଜନସାଧାରଣଙ୍କୁ ଆପଣା ସାଙ୍ଗରେ ନେବାକୁ ସମର୍ଥ ନହେଲେ ସେମାନଙ୍କର ହୁକୁମ ଆଇନ୍ ସଭାର ଚାରିକାନ୍ଥ ମଧ୍ୟରେ ଆବଦ୍ଧ ରହିଯିବ । ବମ୍ବେ ଓ ଅହମଦାବାଦରେ ଏବେ ଯାହା ସବୁ ଘଟିଛି, ତହିଁରୁ ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ଉପରେ କଂଗ୍ରେସର ପ୍ରଭାବ ଊଣା ହେଉଛି ବୋଲି ଅନୁମାନ କରାଗଲେ, ସେହି ଘଟଣାଗୁଡ଼ିକ ବଡ଼ ଅଶୁଭ ଲକ୍ଷଣ । ବର୍ତ୍ତମାନ ମଧ୍ୟ ନୟୀ ତାଲିମ ଶିଶୁ ଚାରାଗଛ ଅବସ୍ଥାରେ ରହିଛି । ମାତ୍ର ଏଥିରେ ବିରାଟ ସମ୍ଭାବନା ନିହିତ । ଲୋକ-ସମର୍ଥନର ଅଭାବ ଘଟିଲେ କେବଳ ମନ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କର ହୁକୁମ୍‌ନାମା ଜବରଦସ୍ତି ଏହାର ବିକାଶ ସାଧନ କରିପାରିବ ନାହିଁ । ଲୋକ-ସମର୍ଥନ ପାଇବାକୁ ଅସମର୍ଥ ହେଲେ ଇସ୍ତଫା ଦେଇ ଦୂରେଇ ଯିବାକୁ ମନ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କୁ ଗାଂଧୀଜୀ ପରାମର୍ଶ ଦେବେ । ଏହାଦ୍ୱାରା ଅରାଜକତା ଆସି ପହଞ୍ଚିବ ବୋଲି ସେମାନଙ୍କର କୌଣସି ଭୟ କରିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ଆପଣା ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରୁ ଯାହା କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ବୋଧ ହେବ, ସେହିପରି କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ଓ ଅବଶିଷ୍ଟ ବିଷୟ ଭଗବାନଙ୍କ ଉପରେ ଛାଡ଼ିଦେବା ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଉଚିତ ପନ୍ଥା । ସେହି ଅଭିଜ୍ଞତାରୁ ମଧ୍ୟ ଲୋକମାନଙ୍କୁ ସଚ୍ଚା ସ୍ୱାଧୀନତା ବିଷୟରେ ଯଥାର୍ଥ ଶିକ୍ଷା ଲାଭ କରିବାର ଅବସର ମିଳି ପାରିବ ।

—ହରିଜନ, ତା ୨୫-୮-୧୯୪୭

———

୮

ନୂଆ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ସମ୍ବନ୍ଧରେ

ପ୍ରଦେଶଗୁଡ଼ିକରେ ନୂଆ ବିଶ୍ୱ-ବିଦ୍ୟାଳୟ ସ୍ଥାପନର ଏକପ୍ରକାରର ଉନ୍ମାଦ ଦେଖା ଦେଇଛି । ଗୁଜରାଟ ଗୁଜରାଟୀମାନଙ୍କ ପାଇଁ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ଚାହୁଁଛି । ମହାରାଷ୍ଟ୍ର ମରାଠୀମାନଙ୍କ ପାଇଁ, କର୍ଣ୍ଣାଟକ କାନାଡ଼ୀମାନଙ୍କ ପାଇଁ, ଓଡ଼ିଶା ଓଡ଼ିଆମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଓ ଆସାମ ଆସାମୀମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଗୋଟିଏ ଲେଖାଏଁ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ଚାହାନ୍ତି । ଆଉ କେଉଁ ଜାତି ନିଜ ପାଇଁ ନ ଚାହାନ୍ତି କି ? ଯଦି ଏହି ସମୃଦ୍ଧ ପ୍ରାଦେଶିକ ଭାଷାଗୁଡ଼ିକ ଓ ସେହି ଭାଷାଭାଷୀ ଲୋକେ ନିଜ ନିଜର ସର୍ବୋଚ୍ଚ ଶିଖରରେ ପହଞ୍ଚିବାକୁ ଚାହାନ୍ତି, ତାହାହେଲେ ଏପରି ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟମାନ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହେବା ଉଚିତ । ଏହା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ

ମୋର ଆଶଙ୍କା ଯେ, ଆମ୍ଭେ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ-ସାଧନ ପାଇଁ ଅଯଥା ବ୍ୟଗ୍ରତା ଆମର ଅଜାଣତରେ ପ୍ରକାଶ କରୁଅଛୁଁ ।

ଭାଷା ଅନୁସାରେ ପ୍ରଦେଶଗୁଡ଼ିକର ରାଜନୈତିକ ପୁନର୍ବିଭାଜନ ପ୍ରଥମ ସୋପାନ ଅଟେ । ପ୍ରଦେଶଗୁଡ଼ିକର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଶାସନ ଫଳରେ ଯେଉଁ ପ୍ରଦେଶରେ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ନ ଥିବ, ସେଠାରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହେବ । ବମ୍ବେ ପ୍ରଦେଶ ଭିତରେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଗୁଜରାଟି, ମରାଠୀ ଓ କନ୍ନଡ଼ ଏହିପରି ତିନୋଟି ଭାଷା ଚଳୁଥିବାରୁ ଭାଷା-ଗୁଡ଼ିକର ଯଥୋପଯୁକ୍ତ ବିକାଶ ହୋଇପାରୁ ନାହିଁ । ମାନ୍ଦ୍ରାଜ ପ୍ରଦେଶରେ ତାମିଲ, ତେଲଗୁ, ମାଲୟାଲମ୍ ଓ କନ୍ନଡ ଏହିପରି ଚାରିଟି ଭାଷା ରହିଛି । ଫଳରେ ଏଗୁଡ଼ିକ ସେଠାରେ ପରସ୍ପର ଚଢ଼ାଚଢ଼ି ହୋଇ ରହିଥିବାରୁ ବିକାଶ ବାଧା ପାଉଛି ।

ମୋ ମତରେ ବିଦେଶୀ ପ୍ରଭାବରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇ ଯଦି ଆନ୍ଧ୍ର ଗୋଟିଏ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଶାସନ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଏକକ ହୋଇଥାନ୍ତା, ତାହାହେଲେ ସେ ଯେଉଁ ମର୍ଯ୍ୟାଦା ପାଇଥାନ୍ତା, ବର୍ତ୍ତମାନ ତାହାର ତାହା ନାହିଁ । ମାତ୍ର ଦୁଇ ମାସ ପୂର୍ବେ ଭାରତବର୍ଷ ସେହି ସ୍ୱାଧୀନତା ପାଇଛି । ଅନାମଲାଇ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ମଧ୍ୟ ଆମେ ଠିକ୍ ସେହି କଥା କହି ପାରିବା । ସେହି ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟରେ ତାମିଲ ଭାଷା ଆପଣାକୁ ଯଥା ସ୍ଥାନରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ କରିପାରିଛି ବୋଲି କିଏ କହିପାରିବ ?

ନୂତନ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ପାଇଁ ଉପଯୁକ୍ତ ପୃଷ୍ଠଭୂମି ରହିବା ଉଚିତ । ଏଗୁଡ଼ିକୁ ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀ ଯୋଗାଇବା ଲାଗି ପ୍ରଦେଶରେ ସ୍କୁଲ ଓ କଲେଜମାନ ରହିଥିବ । ସେଠାରେ ପ୍ରାଦେଶିକ ଭାଷା ମାଧ୍ୟମରେ ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯାଉଥିବ; ତେବେ ଯାଇ ଉପଯୁକ୍ତ ବାତାବରଣ ତିଆରି ହୋଇ ପାରିବ । ସବୁର ଶୀର୍ଷ ଦେଶରେ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର ସ୍ଥାନ । ସୁଦୃଢ଼ ଭିତ୍ତି ଉପରେ ହିଁ ଏକ ବିଶାଳ ଚୂଡ଼ା ତିଷ୍ଠି ରହିବା ସମ୍ଭବ ।

ଆମେ ରାଜନୀତିକ ସ୍ୱାଧୀନତା ପାଇଲୁଁଣି ସତ; ମାତ୍ର ପଶ୍ଚିମର ସୂକ୍ଷ୍ମ ଆଧିପତ୍ୟ ଏବେ ସୁଦ୍ଧା ଆମ ଉପରେ ରହିଛି । କେବଳ ପଶ୍ଚିମରୁ ସବୁ ଜ୍ଞାନ ଆମଦାନୀ ହୋଇ ଆସିବ ବୋଲି ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥିବା ରାଜନୀତିଜ୍ଞମାନଙ୍କୁ ମୋର କିଛି କହିବାକୁ ନାହିଁ । ପଶ୍ଚିମରୁ କୌଣସି ଭଲ କଥା ଆସି ପାରିବ ନାହିଁ, ଏପରି ଧାରଣା ମୁଁ ପୋଷଣ କରୁ ନାହିଁ । ଯାହା ହେଉ ପଛକେ ଆମେ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏ ବିଷୟରେ ଏକ ଯଥାର୍ଥ ନିଷ୍ପତ୍ତିରେ ଆସି ପହଞ୍ଚି ପାରିନାହୁଁ ବୋଲି ମୋର ଆଶଙ୍କା । ବିଦେଶୀ ଆଧିପତ୍ୟରୁ ରାଜନୈତିକ ମୁକ୍ତି ପାଇଛୁଁ ବୋଲି ସେହି ମୁକ୍ତି ଆମକୁ ବିଦେଶୀ ଭାଷା ଓ ବିଦେଶୀ ଚିନ୍ତାଧାରା-ରୂପକ ଅତି ସୂକ୍ଷ୍ମ ପ୍ରଭାବରୁ ମଧ୍ୟ ମୁକ୍ତ କରିଦେଇଛି, ଏପରି ତର୍କବିତର୍କ କେହି କରୁ-ନାହାନ୍ତି ବୋଲି ଅଙ୍ଗୀକାର କରାଯାଇ ପାରେ । ନୂଆ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟମାନ ଖୋଲିବା ପୂର୍ବରୁ ଆମେ ଅଳ୍ପ କ୍ଷଣ ସ୍ଥିର ରହି ନବଲବ୍ଧ ସ୍ୱାଧୀନତାର ସ୍ୱଚ୍ଛ ବାୟୁରେ ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ ହେବା ଦରକାର, ଏହା ବିଜ୍ଞତାର କାର୍ଯ୍ୟ ହେବ ନାହିଁ କି ? ଦେଶପ୍ରତି ଆମର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ

ଆମକୁ ଏହି ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଉନାହିଁ କି ? ଆଡ଼ମ୍ବରପୂର୍ଣ୍ଣ ସୌଧମାଳା ଓ ସୁନାରୂପାର ଭଣ୍ଡାରରେ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର କୌଣସି ପ୍ରୟୋଜନ ନାହିଁ । ଲୋକସାଧାରଣ ବୃଦ୍ଧିସୁଦ୍ଧି ସମର୍ଥନ କରିବା ହିଁ ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ପ୍ରୟୋଜନ । ଏହାର କାର୍ଯ୍ୟ ଚଳାଇବା ପାଇଁ ପର୍ଯ୍ୟାପ୍ତ ସଂଖ୍ୟାରେ ଶିକ୍ଷକ ଏବଂ ଏହାର ପ୍ରତିଷ୍ଠାତାମାନେ ଦୂରଦର୍ଶୀ ହୋଇଥିବା ଆବଶ୍ୟକ ।

ମୋ ମତରେ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ପାଇଁ ଅର୍ଥ ନିମିତ୍ତ ଚିନ୍ତା କରିବା ଗଣତାନ୍ତ୍ରିକ ରାଷ୍ଟ୍ରର କାମ ନୁହେଁ । ଲୋକମାନେ ଯଦି ଏହା ପ୍ରକୃତରେ ଚାହାନ୍ତି, ତେବେ ସେମାନେ ଏଥିଲାଗି ଆବଶ୍ୟକ ଅର୍ଥ ଯୋଗାଇବେ । ଏହିପରି ଉପାୟରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ଯେ କୌଣସି ବିଶ୍ୱ-ବିଦ୍ୟାଳୟ ଦେଶର ଭୂଷଣ ହୋଇ ରହିବ । ଯେଉଁ ଦେଶର ଶାସନ ବିଦେଶୀ ହାତରେ ଥାଏ, ସେଠାରେ ଲୋକମାନଙ୍କ ହାତକୁ ଯାହା କିଛି ଆସେ, ତାହା କେବଳ ଉପରୁ ଆସେ ଏବଂ ଫଳରେ ଲୋକେ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ନିର୍ଭରଶୀଳ ହୋଇପଡ଼ନ୍ତି । ମାତ୍ର ଯେଉଁଠାରେ ଶାସନ ଲୋକମତ ଉପରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇଥାଏ, ସେଠାରେ ସବୁ କଥା ତଳଅଡ଼ୁ ଉପର ଆଡ଼କୁ ଯାଏ; ଫଳରେ ଏହା ଦୀର୍ଘସ୍ଥାୟୀ ହୋଇପାରେ ଏବଂ ସୌଷ୍ଠବ-ସମ୍ପନ୍ନ ହୋଇ ଲୋକମାନଙ୍କର ଦୃଢ଼ତା ବଢ଼ାଏ । ଉର୍ବର ମୃତ୍ତିକାରେ ମଞ୍ଜି ବୁଣାଗଲେ ଯେପରି ଖୁବ୍ ପ୍ରଚୁର ଫଳ ଫଳିଥାଏ, ସେହିପରି ଗଣତାନ୍ତ୍ରିକ ଯୋଜନାରେ ଶିକ୍ଷାର ଅଭିବୃଦ୍ଧି ପାଇଁ ପୁଞ୍ଜି ଲଗାଇଲେ ଲୋକମାନେ ଦଶ ଗୁଣ ଉପକୃତ ହୁଅନ୍ତି । ବିଦେଶୀ ଆଧିପତ୍ୟର ବାହୁଚ୍ଛାୟାରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟଗୁଡ଼ିକ ଦ୍ୱାରା ଠିକ୍ ଓଲଟା ଫଳ ଫଳିଛି । ଏଥିରୁ ଭିନ୍ନ ପ୍ରକାରର ଫଳ ଆଶା କରିବା ଅସମ୍ଭବ ହୁଅନ୍ତା । ଏହି ହେତୁରୁ ନବଲବ୍ଧ ସ୍ୱାଧୀନତାକୁ ଭଲ କରି ହଜମ ନ କରିବା ଯାଏ ନୂତନ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟମାନ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିବା ବିଷୟରେ ଭାରତକୁ ବଡ଼ ସାବଧାନ ହୋଇ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ।

ତତ୍ପରେ ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନ ପ୍ରଶ୍ନ ବିଚାରକୁ ନିଆଯାଉ । ଏହି ବିଷ ବର୍ତ୍ତମାନ ବିପଜ୍ଜନକ ମାତ୍ରାରେ ପହଞ୍ଚିଛି ଏବଂ ପରିଣାମରେ ଯେ ଏହା ଆମକୁ କେଉଁ ରସାତଳରେ ନେଇ ପହଞ୍ଚାଇବ, ବର୍ତ୍ତମାନ ତାହା କଳ୍ପନା କରି କହିବା କଷ୍ଟକର । ମନେ କରନ୍ତୁ ଯେ, ଯାହା ଅଚିନ୍ତନୀୟ ଥିଲା ତାହା ଘଟିଯାଇଛି । ଆଜି ଜଣେ ହେଲେ ମୁସଲମାନ ନିରାପଦରେ ଏବଂ ସମ୍ମାନ ସହକାରେ ଭାରତୀୟ ରାଷ୍ଟ୍ରସଂଘରେ ରହି ପାରିବେ ନାହିଁ । ସେହିପରି, କୌଣସି ହିନ୍ଦୁ ଓ ଶିଖ୍ ପକ୍ଷରେ ପାକିସ୍ଥାନରେ ରହିବା ମଧ୍ୟ ଅସମ୍ଭବ ହୋଇ ପଡ଼ିଲା । ସେହି ପରିସ୍ଥିତିରେ ଆମର ଶିକ୍ଷା ମଧ୍ୟ ଅତି ବିଷାକ୍ତ ଆକାର ଧାରଣ କରିବ । ମାତ୍ର, ଅପର ପକ୍ଷରେ ଯଦି ହିନ୍ଦୁ, ମୁସଲମାନ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଧର୍ମାବଲମ୍ବୀଗଣ ହିନ୍ଦୁସ୍ଥାନ ଓ ପାକିସ୍ଥାନ ଉଭୟ ଦେଶରେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ନିର୍ଭୟରେ ଓ ନିଶ୍ଚିନ୍ତରେ ବାସ କରି ପାରନ୍ତେ, ତାହାହେଲେ ଆମର ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥା ମଧ୍ୟ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ସନ୍ତୋଷଜନକ

ରୂପ ଧାରଣ କରନ୍ତି । ବିଭିନ୍ନ ଧର୍ମାବଲମ୍ବୀ ଲୋକେ ବନ୍ଧୁତା-ପୂର୍ଣ୍ଣ ପରିବେଶ ମଧ୍ୟରେ ଏକତ୍ର ବାସକରି ରହିବା ଫଳରେ ବିଭିନ୍ନ ସଂସ୍କୃତିର ଯେଉଁ ସୁନ୍ଦର ସମ୍ମିଶ୍ରଣ ସମ୍ଭବ ହୋଇ ପାରିଛି, ଆମେ ତାହାକୁ ସ୍ଥାୟୀ କରିବା, କ୍ରମବର୍ଦ୍ଧମାନ ଭାବରେ ଅଧିକ ଶକ୍ତିଶାଳୀ କରିବା ଓ ରୂପ ଦେବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିବା, ନା, ହିନ୍ଦୁସ୍ଥାନରେ ଯେତେବେଳେ କେବଳ ଗୋଟିଏ ଧର୍ମ ଥିଲା, ସେହି ଅତୀତ ଯୁଗକୁ ଓ ସେହି ଏକଚାଟିଆ ସଂସ୍କୃତିକୁ ଫେରିଯିବା ? ସମ୍ଭବତଃ, ଆମେ ଇତିହାସରେ ଏପରି କୌଣସି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଯୁଗର ସନ୍ଧାନ ପାଇବା ନାହିଁ କିମ୍ବା ଯଦି ପ୍ରକୃତରେ ଏହିପରି ଗୋଟିଏ ଯୁଗ ଆବିଷ୍କାର କରୁଁ ଓ ସେହି ଅବସ୍ଥାକୁ ଫେରିଯିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁଁ ଏବଂ ଆମର ସଂସ୍କୃତିକୁ ସେହି ଲୁପ୍ତ ଯୁଗର ଅନୁରୂପ ରୂପ ଦେଉଁ, ତେବେ ଆମେ ସମସ୍ତ ପୃଥିବୀର ବହିଷ୍କାରଭାଜନ ହେବୁଁ । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ, ଯଦି ଆମେ (ଭାରତର ଇତିହାସରୁ) ମୁସଲିମ ଯୁଗକୁ ବିଲୁପ୍ତ କରିଦେବାର ବ୍ୟର୍ଥ ପ୍ରୟାସ କରି ବସୁଁ, ତେବେ ଆମକୁ ଭୁଲିଯିବାକୁ ହେବ ଯେ, ସାରା ପୃଥିବୀରେ ଅଦ୍ୱିତୀୟ ଏକ ବିଶାଳ ଜୁମା ମସଜିଦ ଦିନେ ଦିଲ୍ଲୀରେ ରହିଥିଲା କିମ୍ବା ଆଲିଗଡ଼ରେ ଏକ ମୁସଲିମ୍ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ରହିଥିଲା କିମ୍ବା ପୃଥିବୀର ସପ୍ତାଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ମଧ୍ୟରୁ ଅନ୍ୟତମ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ତାଜମହଲ ଆଗ୍ରାରେ ରହିଥିଲା କିମ୍ବା ମୋଗଲ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ କାଳରେ ଦିଲ୍ଲୀ ଓ ଆଗ୍ରାର ବିରାଟ ଦୁର୍ଗମାନ ତିଆରି ହୋଇଥିଲା । ଏହି ଅନୁକ୍ରମ ଲକ୍ଷ୍ୟରେ ଆମକୁ ଆମର ଇତିହାସ ଆଉ ଥରେ ଲେଖିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଏହି ଦୁଇ ପରସ୍ପରବିରୋଧୀ ମାର୍ଗ ମଧ୍ୟରୁ କେଉଁଟା ଠିକ୍, ତାହା କହିବାର ବାୟୁମଣ୍ଡଳ ବର୍ତ୍ତମାନ ନାହିଁ । ଆମକୁ ଦୁଇମାସ ପୂର୍ବେ ମିଳିଥିବା ସ୍ୱାଧୀନତା ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ରୂପ ପରିଗ୍ରହ କରିବା ଲାଗି ପ୍ରବଳ ଉଦ୍ୟମ କରୁଛି । ଶେଷରେ ଯେ ଏହା କେଉଁ ରୂପ ନେବ, ତାହା ଆମର ଅଜ୍ଞାତ । ସେହି ବିଷୟ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ କରି କିଛି ଜାଣିବା ପୂର୍ବରୁ ସ୍ୱାଧୀନତାର ଭାବନାକୁ ପ୍ରାଣବନ୍ତ କରିବା ସକାଶେ ବର୍ତ୍ତମାନର ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ଗୁଡ଼ିକରେ ଯେତିକି ପରିବର୍ତ୍ତନ ଏକାନ୍ତ ସମ୍ଭବ, କେବଳ ସେତିକି ହୋଇ ପାରିଲେ ଯଥେଷ୍ଟ ହେବ । ଏଥିରୁ ଆମକୁ ଯେଉଁ ଅଭିଜ୍ଞତା ମିଳିବ, ନୂତନ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ସକାଶେ ଉପଯୁକ୍ତ ବେଳ ଆସିଲେ ତାହା ଆମର ସହାୟକ ହେବ ।

—ହରିଜନ, ତା ୨।୧୧।୧୯୪୭

ଅଷ୍ଟମ ଭାଗ : ଧର୍ମ-ଶିକ୍ଷା

୧

ଧର୍ମ ଶିକ୍ଷା

ଧର୍ମ ଶିକ୍ଷାର ପ୍ରଶ୍ନ ହେଉଛି ଏକ ଅତି କଠିନ ସମସ୍ୟା । ତଥାପି ଆମେ ଏହାକୁ ବାଦ୍ ଦେଇ ପାରିବା ନାହିଁ । ନିରେଟ ନାସ୍ତିକତା କଦାପି ଏ ଦେଶର ଜୀବନରେ ଉଧେଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ଧର୍ମ-ଶିକ୍ଷାଦାନ ଦାୟିତ୍ୱ ଏକ କଠିନ ଦାୟିତ୍ୱ । ଧର୍ମଶିକ୍ଷା ବିଷୟରେ ବିଚାର କଲାବେଳକୁ ମୋର ମୁଣ୍ଡ ଘୂରିଯାଏ । ଆମ ଧର୍ମାଧିକାରୀମାନଙ୍କ ଭିତରେ ଶଠତା ଓ ସ୍ୱାର୍ଥପରତା ପୂରି ରହିଛି । ତଥାପି ଆମକୁ ସେମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରସ୍ଥ ହେବାକୁ ପଡ଼ିବ । ମୁଲ୍ଲା, ପଣ୍ଡା ଓ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ଧର୍ମର ଚାବିକୁ ଆପଣା ହାତରେ ଧରି ବସିଛନ୍ତି । ମାତ୍ର ଯଦି ସେମାନଙ୍କର ସଦ୍‌ବୁଦ୍ଧି ନ ହୁଏ, ତେବେ ଇଂରାଜୀ ଶିକ୍ଷାରୁ ଆମକୁ ଯେତିକି ଶକ୍ତି ମିଳିଛି, ତାହାକୁ ଧର୍ମ-ଶିକ୍ଷାରେ ନିୟୋଗ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଏହିପରି କରିବା ଆଦୌ କଷ୍ଟକର ହେବ ନାହିଁ । ମହାସାଗରର କୂଳର ଧାରଟି କେବଳ ଦୂଷିତ ହୋଇଯାଇଛି ଏବଂ ଯେଉଁମାନେ କେବଳ ଏହି ଧାର ଉପରେ ରହିଛନ୍ତି, ସେହିମାନଙ୍କର ଶୋଧନ ଦରକାର ପଡ଼ିବ । ଆମେ ଯେଉଁମାନେ ଏହି ଶ୍ରେଣୀଭୁକ୍ତ, ନିଜେ ନିଜକୁ ଶୋଧନ କରିପାରିବା । ମୋର ଏ କଥା କୋଟି କୋଟି ଜନତା ପ୍ରତି ପ୍ରଯୁଜ୍ୟ ନୁହେଁ । ଆମେ ଭାରତବର୍ଷକୁ ତାହାର ସେହି ସମୁଜ୍ଜ୍ୱଳ ଅବସ୍ଥାରେ ରଖିବାକୁ ଚାହିଁଲେ, ଆମକୁ ସେହି ସ୍ଥାନକୁ ହିଁ ଫେରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ।

—ହିନ୍ଦ୍ ସ୍ୱରାଜ (୧୯୦୮)

୨

ଗୋଟିଏ ଅଡ଼ୁଆ ପ୍ରଶ୍ନ

ଜଣେ ଶିକ୍ଷକ ପଚାରିଛନ୍ତି :

"ଆମ ପୁରାଣମାନଙ୍କରେ ଯେଉଁସବୁ କାହାଣୀ ରହିଛି, ସେଥିରେ ଦେବଦେବୀମାନଙ୍କର ଏପରି ଅଦ୍ଭୁତ ବର୍ଣ୍ଣନା ଦିଆଯାଇଛି, ଯାହା ଆଦୌ ବିଶ୍ୱାସ କରି ହେବ ନାହିଁ । ପ୍ରକୃତି କିମ୍ବା ମନର ଶକ୍ତିଗୁଡ଼ିକର ପ୍ରତୀକରୂପେ ସେମାନଙ୍କର କଳ୍ପନା କରାଯାଇଛି ବୋଲି ଆମେ ବିଶ୍ୱାସ କରୁ । ଆମେ ଠିକ ସେହିଭଳି ସେମାନଙ୍କର ପୂଜା

କରିଥାଉଁ । ସେମାନଙ୍କର ଆକାରବର୍ଣ୍ଣନାର ଅନୁରୂପ କି ନାହିଁ,ସେମାନେ ସ୍ୱର୍ଗ,କୈଳାସ ବା ବୈକୁଣ୍ଠରେ ପ୍ରକୃତରେ ବାସ କରନ୍ତି କି ନାହିଁ,ଆମ ମନରେ ଏଭଳି ପ୍ରଶ୍ନ ଅବଶ୍ୟ ଜାଗ୍ରତ ହୋଇଥାଏ । ତଥାପି ଆମେ ଏହି କାହାଣୀଗୁଡ଼ିକୁ ସ୍ୱୀକାର କରିନେଉଁ ଓ ବ୍ୟବହାର କରିଥାଉଁ । ଆମେ ଭାବିଥାଉଁ ଯେ ସେଗୁଡ଼ିକ ଭିତରେ ଅନେକ ଧର୍ମ ଶିକ୍ଷା ରହିଛି ବା ତାହା ଠିକ୍ କାବ୍ୟପରି ଉପଭୋଗ୍ୟ ମଧ୍ୟ ହୋଇଛି । ବର୍ତ୍ତମାନ ପ୍ରଶ୍ନ ହେଉଛି: ପିଲାଙ୍କ ଆଗରେ ଏହି କାହାଣୀଗୁଡ଼ିକୁ ଆମେ କି ଢଙ୍ଗରେ କହିବା ଉଚିତ ହେବ ? ଯଦି କେବଳ ଗଳ୍ପର ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ମୂଳତତ୍ତ୍ୱକୁ ଗ୍ରହଣ କରି ରୂପକଗୁଡ଼ିକୁ ବାଦ୍ ଦେବା, ତେବେ ଆମକୁ ଅନେକ କାହାଣୀ ଓ କଥାକୁ ଛାଡ଼ିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ପୁଣି, ସେହି କାହାଣୀଗୁଡ଼ିକ ଯେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ କପୋଳକଳ୍ପିତ, ଆମକୁ ସେ କଥା ମଧ୍ୟ ପିଲାମାନଙ୍କ ଆଗରେ କହିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ, ରାହୁ ସୂର୍ଯ୍ୟଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ଗ୍ରାସ କରୁଥିବା କାହାଣୀଟିକୁ ଆମକୁ ମନଗଢ଼ା ବୋଲି କହିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଆହୁରି ଅନେକ କାହାଣୀରୁ (ଯଥା ଶଙ୍କର-ପାର୍ବତୀଙ୍କ କାହାଣୀ, ସମୁଦ୍ରମନ୍ଥନର କାହାଣୀ, ଇତ୍ୟାଦି) ଯଦି ଦେବ୍-ଦେବୀମାନଙ୍କର ଶରୀରାକୃତିର ବର୍ଣ୍ଣନାଗୁଡ଼ିକ ବାଦ୍ ଦିଆଯାଏ, ତେବେ ସେଥିରେ ଆଉ କୌଣସି ଆକର୍ଷଣ ରହିବ ନାହିଁ । ତେଣୁ ଆମର ଅଧିକାଂଶ କଥା ଓ କାହାଣୀ କେବଳ କାଳ୍ପନିକ ବୋଲି କହିବାକୁ ପଡ଼ିବ କି ? ଅଥବା ଆମେ ଯେତେ ଶୀଘ୍ର ସମ୍ଭବ ସେହି କାହାଣୀଗୁଡ଼ିକୁ ବର୍ଜନ କରିବା ? ମାତ୍ର ସେପରି କଲେ ଆମକୁ ସବୁ ପ୍ରକାରର ପ୍ରତୀକବାଦକୁ ବର୍ଜନ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ନାହିଁ କି ? କିନ୍ତୁ ଏହି ପ୍ରତୀକବାଦ ହିଁ ପିଲାମାନଙ୍କର ମନ ଉପରେ ଗଭୀର ରେଖାପାତ କରିଥାଏ । ପୁଣି ଏହି ପ୍ରତୀକ-ବାଦରେ ହିଁ କାବ୍ୟକଳା ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ରହିଥାଏ । ତେଣୁ ଏଗୁଡ଼ିକ ପାଠ୍ୟରୁ ବାଦ୍ ଦେଇ ହେବ କି ? ଧର୍ମମୂଳକ କାହାଣୀ ଶୁଣାଇବା ସମୟରେ ଭକ୍ତିପୂର୍ଣ୍ଣ ବାତାବରଣ ସୃଷ୍ଟି କରାଯିବା ଉଚିତ ବୋଲି ସାଧାରଣତଃ କୁହାଯାଇଥାଏ । ସେଥିରେ ସମାଲୋଚନା ପାଇଁ କୌଣସି ସ୍ଥାନ ନାହିଁ କି ? ଅଥବା, ପିତୁଳା ଓ ଦେବଦେବୀ ପୂଜାରେ ଆଦୌ କୌଣସି ଭୁଲ ନାହିଁ ବୋଲି ବିଶ୍ୱାସକରି ବର୍ତ୍ତମାନ ଆମେ ଯେପରି କରୁଛୁ, ଠିକ୍ ସେହିପରି ଚାଲିବ କି ? ପିତୁଳା ଓ ଦେବଦେବୀ ପୂଜାକୁ ଏକପ୍ରକାର ନ୍ୟୂନ ସ୍ତରର ସତ୍ୟବୋଲି ମାନିନେବା ଦ୍ୱାରା ଏକ ଅସ୍ଥାୟୀ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ସାଧିତ ହେଉଛି ଏବଂ ପିଲାମାନେ ବଡ଼ ହେଲେ ପ୍ରକୃତ ସତକଥା ବୁଝିବାକୁ ସମର୍ଥ ହେବେ. ଏହିଭଳି ବିଶ୍ୱାସ ପୋଷଣ କରିବା ଉଚିତ କି ? ମାତ୍ର ଏପରି କଲେ,ସତ୍ୟର ବିରୁଦ୍ଧାଚରଣ ହେବ ନାହିଁ କି ? ଏହି ପ୍ରଶ୍ନର ଏକ ବ୍ୟାବହାରିକ ମହତ୍ତ୍ୱ ରହିଛି । କାରଣ, ପିଲାମାନଙ୍କୁ କାହାଣୀ ଶୁଣାଇବା ସମୟରେ ଏହି ପ୍ରଶ୍ନ ସବୁବେଳେ ସାମନାରେ ଆସି ଠିଆ ହେଉଛି । ସଂକ୍ଷେପରେ କହିବାକୁ ଗଲେ, ଜଣେ ହିନ୍ଦୁ ହିସାବରେ ତଥା ଶିକ୍ଷକ ହିସାବରେ ପୁରାଣର କାହାଣୀଗୁଡ଼ିକ ବିଷୟରେ ଆମର କେଉଁ ଭଳି ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ରହିବା ଉଚିତ ?"

ମୁଁ ଟିକିଏ ସାହାସୀ ହୋଇ ଏହି ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ଦେବାକୁ ଯାଉଛି। କାରଣ, ମୁଁ ନିଜେ ମଧ୍ୟ ଏକପ୍ରକାର ଶିକ୍ଷକର କାର୍ଯ୍ୟ କରିଅସୁଛି ଏବଂ ଏହି କ୍ଷେତ୍ରରେ ପ୍ରୟୋଗ କରି ଆସିଛି ଓ ଏବେ ମଧ୍ୟ କରୁଛି। ଜଣେ ବନ୍ଧୁ ପ୍ରଶ୍ନଟି ଉଠାଇଛନ୍ତି। ଏଇଟି ଓ ଏହିପରି ଆଉ କେତୋଟି ପ୍ରଶ୍ନ ମୋ ପାଖରେ ଗତ କେତେ ଦିନ ହେଲା ପଡ଼ି ରହିଛି। ଉକ୍ତ ବନ୍ଧୁ 'ନବଜୀବନ' ପତ୍ରିକା ଜରିଆରେ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ଦିଆଯାଉ ବୋଲି ଚାହାନ୍ତି ନାହିଁ। ନିଜ ନିଜ ସଂଶୟର ସମାଧାନ କରିବା ଲାଗି ଅନେକ ଶିକ୍ଷକ ମୋର ସାହାଯ୍ୟ ଲୋଡ଼ିଥାନ୍ତି ଏବଂ ଏହି ବିଷୟ ଉପରେ ମୋର ବିଚାରଗୁଡ଼ିକ ଜାଣିବାକୁ ପାଇଲେ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ହୁଏତ କେତେ ଜଣଙ୍କୁ କିଛି ମାର୍ଗ ଦର୍ଶନ ମିଳିବ ଭାବି, ମୁଁ 'ନବଜୀବନ' ଜରିଆରେ ପ୍ରଶ୍ନଟିର ଉତ୍ତର ଦେବା ଉଚିତ ବୋଲି ମନେ କରୁଛି।

ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଭାବରେ ମୁଁ ପୁରାଣଗୁଡ଼ିକୁ ଧର୍ମଗ୍ରନ୍ଥ ବୋଲି ବିଶ୍ୱାସ କରେଁ ଏବଂ ଦେବଦେବୀଙ୍କ ଉପରେ ମଧ୍ୟ ମୋର ବିଶ୍ୱାସ ଅଛି। ମାତ୍ର ପୁରାଣ ବ୍ୟାଖ୍ୟାକାରମାନେ ଏ ସବୁରେ ଯେପରି ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତି ଓ ସମାଜକୁ ଯେପରି ବିଶ୍ୱାସ କରିବାକୁ ପ୍ରବର୍ତ୍ତାଇଥାନ୍ତି, ମୁଁ ସେପରି ବିଶ୍ୱାସ କରେ ନାହିଁ। ଇନ୍ଦ୍ର, ବରୁଣ ଆଦି ଦେବତାମାନେ ଆକାଶ ରାଜ୍ୟରେ ଅବସ୍ଥାନ କରୁଛନ୍ତି; ସେମାନେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ବ୍ୟକ୍ତିବିଶେଷ ବା ସରସ୍ୱତୀ ଏବଂ ଅନ୍ୟ ଦେବୀମାନେ ମଧ୍ୟ ଜଣେ ଜଣେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ବ୍ୟକ୍ତି, ଏହା ମୁଁ ଆଦୌ ବିଶ୍ୱାସ କରେ ନାହିଁ। ମାତ୍ର ମୁଁ ଭାବେ ଯେ, ଦେବଦେବୀମାନେ ବିଭିନ୍ନ ଶକ୍ତିର ପ୍ରତିନିଧିତ୍ୱ କରନ୍ତି। ଏହିସବୁ ବର୍ଣ୍ଣନା ଭିତରେ ଅନେକ କବିତ୍ୱ ରହିଛି। ଧର୍ମରେ ଏଥିପାଇଁ ଏହାର ଅବଶ୍ୟ ସ୍ଥାନ ରହିଛି। ମାନବର ବହୁ ଯୁଗର ବିଶ୍ୱାସମାନ ହିନ୍ଦୁ ଧର୍ମରେ ଶାସ୍ତ୍ରରୂପେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଛି। ଭଗବାନଙ୍କର ଅନନ୍ତ ଶକ୍ତିରେ ଯେଉଁମାନେ ବିଶ୍ୱାସୀ, ଗୋଟିଏ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ସେମାନେ ଦେବଦେବୀଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତି ବୋଲି କୁହାଯାଇ ପାରିବ। ଭଗବାନଙ୍କଠାରେ ଯେମିତି ଅସଂଖ୍ୟ ଶକ୍ତି ରହିଛି, ତାଙ୍କର ସେମିତି ଅସଂଖ୍ୟ ରୂପ ମଧ୍ୟ ରହିଛି। ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟକ୍ତି ଆପଣାର ରୁଚି ଅନୁରୂପ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ନାମ ଓ ରୂପରେ ତାଙ୍କୁ ପୂଜା କରିପାରିବ, ଏଥିରେ କୌଣସି ପ୍ରକାର ଭୁଲ ରହିଛି ବୋଲି ଆଦୌ ମନେ ହୁଏନାହିଁ। ଯେତେବେଳେ ଓ ଯେଉଁଠି ଆବଶ୍ୟକ ହେବ, ପ୍ରତୀକ ଓ ଉପମା-ଗୁଡ଼ିକୁ ବୁଝାଇ ଦିଆଯାଇ ପାରିବ ଏବଂ ସେଗୁଡ଼ିକର ତତ୍ତ୍ୱ ମଧ୍ୟ ପିଲାମାନଙ୍କ ଆଗରେ ସ୍ପଷ୍ଟ କରି ଦିଆଯିବ। ମୁଁ ନିଜେ ଏପରି କରିବାରେ କୌଣସି ପ୍ରକାର କୁଣ୍ଠାବୋଧ କରିବି ନାହିଁ। ଏପରି କଲେ କୌଣସି କୁଫଳ ଫଳିପାରେ, ସେପରି ଅଭିଜ୍ଞତା ମୋର ଆଦୌ ନାହିଁ। ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଭୁଲ ବାଟରେ ନେବାର ଅଭିପ୍ରାୟ ମୋର ନାହିଁ। ହିମାଳୟ ହେଉଛି ଭଗବାନ୍ ଶିବ ଏବଂ ପାର୍ବତୀରୂପିଣୀ ଗଙ୍ଗା ତାଙ୍କର ଜଟା ଭିତରୁ, ବାହାରି ବହିଯାଉଛନ୍ତି ବୋଲି ବିଶ୍ୱାସ କରିବାରେ ମୋର କୌଣସି ଅସୁବିଧା ନାହିଁ କେବଳ ସେତିକି ନୁହେଁ, ଏହିସବୁ ଭାବନାରୁ ମୋର ଈଶ୍ୱରଭକ୍ତି ଆହୁରି ଦୃଢ଼ତର

ହୋଇଛୁ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ପଦାର୍ଥରେ ଭଗବାନ୍ ବିରାଜମାନ ଅଛନ୍ତି ବୋଲି ସ୍ପଷ୍ଟରୂପେ ବୁଝିବାଲାଗି ମୁଁ ସମର୍ଥ ହୋଇଛୁ । ସମୁଦ୍ର ମନ୍ଥନ ଓ ସେହିଭଳି ଅନ୍ୟ କାହାଣୀଗୁଡ଼ିକୁ ଜଣେ ଯେପରି ବୁଝିବ, ସେପରି ଅର୍ଥ କରି କହିପାରିବ । ମାତ୍ର କେବଳ ଏତିକି ଦୃଷ୍ଟିରେ ରଖିବା ଉଚିତ ଯେ, ଆମେ ଯେଉଁଭଳି ଅର୍ଥ କରିବା, ତାହା ସୁନୀତି ଓ ସଦାଚରଣ ବିକାଶରେ ସହାୟକ ହେଉଥିବ । ବସ୍ତୁତଃ ପଣ୍ଡିତମାନେ ଆପଣା ଆପଣାର ବୁଦ୍ଧି ଅନୁସାରେ ଏହିପରି ବ୍ୟାଖ୍ୟାମାନ ଦେଇ ଯାଇଛନ୍ତି । ମାତ୍ର କେବଳ ପଣ୍ଡିତ-ମାନେ ହିଁ ଯେ ଏହି କାହାଣୀଗୁଡ଼ିକର ନିଗୂଢ଼ ଅର୍ଥ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରବେଶ କରି ପାରିବେ, ଏପରି ଭାବିବାର କୌଣସି କାରଣ ନାହିଁ । ମନୁଷ୍ୟ ଜୀବନରେ ଯେପରି ଏକ ବିବର୍ତ୍ତନ ପ୍ରକ୍ରିୟା କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଛି, ଠିକ୍ ସେହିପରି ଶବ୍ଦ ଓ ବାକ୍ୟଗୁଡ଼ିକର ମଧ୍ୟ ଏକ ବିବର୍ତ୍ତନ ଧର୍ମ ଅଛି । ଆମର ବୁଦ୍ଧି ଓ ହୃଦୟର ବିକାଶ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଶବ୍ଦ ଓ ବାକ୍ୟର ଅର୍ଥରେ ମଧ୍ୟ ବିକାଶ ଘଟିଥାଏ । ଯେଉଁଠି ଲୋକେ ନାନା ସଙ୍କୀର୍ଣ୍ଣ ଆୟତନ ଭିତରେ ଅର୍ଥକୁ ସୀମାବଦ୍ଧ କରି ରଖନ୍ତି ଓ ଏହାର ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ପାଚେରିମାନ ଠିଆ କରି ଦିଅନ୍ତି, ସେଠାରେ ଶବ୍ଦାର୍ଥର କ୍ଷୟ ଓ ଅଧୋଗତି ଆରମ୍ଭ ହୋଇଯାଏ । ଶବ୍ଦର ଅର୍ଥ ଓ ତାହାର ବ୍ୟାଖ୍ୟାକାର, ଉଭୟଙ୍କର ବିକାଶ ସମାନ୍ତରାଳ ଭାବେ ଚାଲିଥାଏ ଏବଂ ଆପଣାର ରୁଚି ଓ ବୋଧଶକ୍ତି ଅନୁସାରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟକ୍ତି ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଯାହାସବୁ ପଢ଼େ, ତାହାର ଅର୍ଥକୁ ସିଧା-ବଙ୍କା ବି କରିଦେଇ ଥାଏ, କିମ୍ବା ବଦଳାଇ ବି ଦେଇଥାଏ । ଆବିଳମନା ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ଯେଉଁ ଭାଗବତ ଭିତରେ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ଅସଲଗ୍ନ ଘଟଣାର ସମାବେଶ ବା ଅବୈଧ ମିଳନର ବର୍ଣ୍ଣନା ଦେଖିବାକୁ ପାଆନ୍ତି, ସେହି ଭାଗବତରୁ ଏକନାଥ ଆତ୍ମଦର୍ଶନ ରୂପକ ଜ୍ଞାନ ପାଇବାକୁ ସମର୍ଥ ହୋଇଥିଲେ । ଭାଗବତ-ଗ୍ରନ୍ଥକାର କଦାପି ଅସଂଯମକୁ ଉତ୍ସାହିତ କରିବାକୁ ଚାହିଁ ନ ଥିଲେ; ମୁଁ ଏ କଥା ଦୃଢ଼ ଭାବରେ ବିଶ୍ୱାସ କରେଁ । ମାତ୍ର ଆଧୁନିକ ଲୋକେ ଏଥିରେ ଯଦି କୌଣସି ନୈତିକ ବୋଧ-ବିରୋଧୀ କୌଣସି ଗନ୍ଧ ପାଆନ୍ତି, ତେବେ ଏହାକୁ ବର୍ଜନ କରିବା ପାଇଁ ସେମାନଙ୍କର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱାଧୀନତା ରହିଛି । ଛାପା ଅକ୍ଷରରେ ବାହାରିଛି, ବିଶେଷତଃ ସଂସ୍କୃତ ଭାଷାରେ ଲେଖା ହୋଇଛି ବୋଲି ଯେ କୌଣସି କଥାକୁ ଯଥାର୍ଥ ଧର୍ମ ବୋଲି ଭାବିବା ହେଉଛି ବିଚାର ଶୂନ୍ୟ ଅନ୍ଧବିଶ୍ୱାସ ଓ ତୁଚ୍ଛା ନିର୍ବୋଧତା ।

ତେଣୁ, ଏହି ସମସ୍ୟା ସମାଧାନର ଏକ ଆଦର୍ଶ ନିୟମ ମୁଁ ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କ ଆଗରେ ଉପସ୍ଥାପିତ କରୁଛି । ଯଦି କୌଣସି ଗ୍ରନ୍ଥରେ ସତ୍ୟର ଖିଲାପ୍ ଜଣା ପଡ଼ୁଥାଏ କିମ୍ବା ପାପକୁ ପ୍ରୋତ୍ସାହିତ କରିବାର ସମ୍ଭାବନା ରହିଥାଏ, ତେବେ ତାହା ବେଦ, ପୁରାଣ ବା ଯେ କୌଣସି ଧର୍ମଗ୍ରନ୍ଥ ହୋଇଥାଉ ପଛକେ, ଆମେ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଅବଶ୍ୟ ବର୍ଜନ କରିବା । ଏଠାରେ ମୁଁ ମୋର ଜେଲ ଅଭିଜ୍ଞତାର ଉଲ୍ଲେଖ କରିବି । ଜୟଦେବଙ୍କ ଗୀତଗୋବିନ୍ଦର ପ୍ରଶଂସା ମୁଁ ଅନେକ ଥର ଶୁଣିଥିଲି । ତେଣୁ ସୁଯୋଗ ମିଳିବା

ମାତ୍ରକେ ମୁଁ ମଧ୍ୟ ଗ୍ରନ୍ଥଟିକୁ ପଢ଼ିବା ଲଗି ମନକଲି । ଏହି କବିତାବଳୀ ହୁଏତ ଅନେକଙ୍କ ପାଇଁ ଆନନ୍ଦପ୍ରଦ ହୋଇଥିବ, ସେ କଥା ମୁଁ ଆଦୌ ଜାଣି ନାହିଁ । ମାତ୍ର ମୋ' ଲଗି ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥର ଅଧ୍ୟୟନ ଠିକ୍ ଏକ ଉତ୍ପୀଡ଼ନ ପରି ମନେ ହେଲା । ମୁଁ ଗ୍ରନ୍ଥଟିକୁ ପଢ଼ିଲି; ମାତ୍ର ଏହାର ବର୍ଣ୍ଣନାଗୁଡ଼ିକ ମୋତେ ଖୁବ ଯନ୍ତ୍ରଣାଦାୟକ ମନେ ହେଲା । ସମ୍ଭବତଃ ଏଥିଲଗି ମୁଁ ସ୍ୱୟଂ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ଦୋଷୀ, ଏକଥା ସ୍ୱୀକାର କରିବାରେ ମୋର କୌଣସି କୁଣ୍ଠା ନାହିଁ । ଆପଣାର ନୈତିକ ବୋଧ-ଶକ୍ତିକୁ ଯାହା ଅପ୍ରୀତିକର ଲଗିବ, ତାହାକୁ ବର୍ଜନ କରିବାଲଗି ପାଠକର ପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱାଧୀନତା ରହିଛି, ଏତିକ ଦେଖାଇ ଦେବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ମୁଁ ମୋର ଅଭିଜ୍ଞତାଟି ବର୍ଣ୍ଣନା କରୁଛି । ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ ପଢ଼ିବା ଦ୍ୱାରା ମୋର ମନରେ କୌଣସି ଉତ୍ତମ ପ୍ରଭାବ ପଡ଼ି ନ ଥିଲା । ତେଣୁ ଏହା ମୋ ଲଗି ଅପାଠ୍ୟ ବୋଲି ପ୍ରମାଣିତ ହେଲା । ମୁଁ ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥଟି ବର୍ଜନ କରିପାରିଲି । କାରଣ ଏପରି ପରିସ୍ଥିତିରେ ମୋ ନିଜର ମାପକାଠି ମୋତେ ସାହାଯ୍ୟ କଲା । ଯାହାଦ୍ୱାରା ଦୂଷିତ ଭାବନାର ନିରାକରଣ ହୋଇପାରେ, ସ୍ନେହ ବଢ଼ାଇବା ଓ ଦ୍ୱେଷ ଭାବନାକୁ ଉଣା କରିବାପାଇଁ ଯାହା ସାହାଯ୍ୟ କରିଥାଏ, କେବଳ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ହିଁ ଆମେ ଧର୍ମ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଶିକ୍ଷାମୂଳକ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରିବା । ଫାଶୀଖୁଣ୍ଟରେ ଚଢ଼ିବା-ବେଳେ ମଧ୍ୟ ସତ୍ୟ ନିଷ୍ଠାରେ ଅଟଳ ରହିବା ପାଇଁ ଆମ ମନରେ ଦୃଢ଼ତା ଆଣିଦେବା ଭଳି ବିଷୟ ଆମମାନଙ୍କର ଅନୁଶୀଳନ କରିବା ଉଚିତ । ମୋର ଏହି ପରୀକ୍ଷାରେ ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ ଉତ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ପାରିଲା ନାହିଁ । ତେଣୁ ମୋ' ପାଇଁ ଅପାଠ୍ୟ ହୋଇ ରହିଲା ।

ଆମ ଭିତରେ ଏପରି ଅନେକ ବୃଦ୍ଧ ଲୋକ ଅଛନ୍ତି, ଏପରି କି କେତେକ ଯୁବକ ମଧ୍ୟ ରହିଛନ୍ତି, ଯେଉଁମାନେ ଭାବନ୍ତି ଯେ ଧର୍ମଗ୍ରନ୍ଥରେ ଉଲ୍ଲେଖ ଥିବା ଯେକୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟକୁ ଆମେ ନିଜର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିବା । ଏହି ଭ୍ରାନ୍ତ ବିଶ୍ୱାସ ଯୋଗୁଁ ଆମର ବଡ଼ କ୍ଷତି ହୁଏ ଏବଂ ତାହା ଆମକୁ ନିଶ୍ଚିତ ଭାବରେ ନୈତିକ ପତନ ଅଡ଼କୁ ନେଇଯାଏ । ଆମେ ଶାସ୍ତ୍ରର ପ୍ରକୃତ ଅର୍ଥ ଜାଣୁଁ ନାହିଁ । ଶାସ୍ତ୍ର ନାମରେ କୁହାଯାଉଥିବା ପ୍ରତ୍ୟେକ କଥାକୁ ଯଦି ଆମେ ବିଶ୍ୱାସ କରିଯାଉଁ ଓ ସେହି ଅନୁସାରେ ଆଚରଣ ମଧ୍ୟ କରୁଁ, ତେବେ ସେଥିରୁ ନିଶ୍ଚୟ ଅଶୋଭନୀୟ ପରିଣାମ ଉପୁଜିବ । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ, ମନୁସ୍ମୃତିକୁ ନିଆଯାଉ । ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥର କେଉଁ ଶ୍ଳୋକଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରକୃତରେ ପ୍ରକ୍ଷିପ୍ତ, ମୁଁ ସେ କଥା କହିପାରିବି ନାହିଁ । ମାତ୍ର ସେହି ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଏପରି କେତୋଟି ଶ୍ଳୋକ ରହିଛି, ଯାହାକୁ କି ଆମେ ଧର୍ମ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ମହତ୍ତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରିପାରିବା ନାହିଁ । ତେଣୁ ଏହି ସବୁ ଶ୍ଳୋକକୁ ବର୍ଜନ କରିବାକୁ ହିଁ ହେବ । ମୁଁ ତୁଳସୀଦାସଙ୍କର ଖୁବ ପ୍ରଶଂସା କରିଥାଏ ଏବଂ ତାଙ୍କ ରଚିତ ରାମାୟଣକୁ ମୁଁ କାବ୍ୟ ଜଗତରେ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ବୋଲି ବିଚାର କରେ । କିନ୍ତୁ ନିମ୍ନୋକ୍ତ ଦୋହାଟିର ବିଚାରକୁ

ମୁଁ କଦାପି ସମର୍ଥନ କରି ପାରୁ ନାହିଁ । ସେହି ଦୋହାଟି ହେଉଛି :

"ଢୋଲ, ଗଁବାର, ଶୂଦ୍ର, ପଶୁ, ନାରି,
ୟେ ସବ ତାଡ଼ନ କେ ଅଧିକାରୀ ।

ତୁଳସୀଦାସ ତାଙ୍କ ଯୁଗର ପ୍ରଚଳିତ ବିଶ୍ୱର ଦ୍ୱାରା ପରିଚାଳିତ ହୋଇ ଏହି ଦୋହାରେ (ଲୋକସାଧାରଣଙ୍କର) ଭାବନାକୁ ବ୍ୟକ୍ତ କରିଛନ୍ତି । ତେଣୁ ମୁଁ ଯଦି ତଥାକଥିତ ଶୂଦ୍ରମାନଙ୍କୁ ବା ମୋର ସ୍ତ୍ରୀକୁ କମ୍ବା ମୋର ବୋଲି ମାନୁ ନ ଥିବା ପଶୁମାନଙ୍କୁ ପିଟିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରେଁ, ତାହା କଦାପି ଉଚିତ କାର୍ଯ୍ୟ ହେବ ନାହିଁ ।

ମୁଁ ଭାବୁଛି ଯେ, ପତ୍ରପ୍ରେରକଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଉତ୍ଥାପିତ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ବର୍ତ୍ତମାନ ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇଯିବ । ଦେବଦେବୀର ବିଶ୍ୱାସ ଯୋଗୁଁ ଉତ୍ତମ ଆଚରଣକୁ ପ୍ରୋତ୍ସାହିତ କରିବାରେ ଯେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କୌଣସି ବାଧା ନ ପହୁଞ୍ଚୁଛି, ସେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏପରି ବିଶ୍ୱାସରେ କୌଣସି ଅସୁବିଧା ଥିବା ମୁଁ ଦେଖିପାରୁ ନାହିଁ । ପ୍ରତ୍ୟେକଟିକୁ ସ୍ପଷ୍ଟ କରିଦେଇ ଗୂଢ଼ ଅର୍ଥ ପ୍ରକାଶ କରିଦେଲେ, କାହାଣୀ ପ୍ରତି ପିଲାମାନଙ୍କର ଆଗ୍ରହ ଊଣା ହୋଇଯିବ, ଏହା ମୁଁ ସ୍ୱୀକାର କରି ପାରୁ ନାହିଁ । ସେମାନଙ୍କର ଆଗ୍ରହ ଭାଙ୍ଗିଯିବ ବୋଲି ଧରି-ନଆଗଲେ ସୁଦ୍ଧା ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଅକର୍ଷଣକାରୀ କାହାଣୀମାନ ଶୁଣାଇ ସେମାନଙ୍କର ଆଗ୍ରହକୁ ଜାଗ୍ରତ ରଖିବା ଲାଗି ସତ୍ୟକୁ ଜଳାଞ୍ଜଳି ଦେବା ପଦ୍ଧତିକୁ ମୁଁ କଦାପି ସମର୍ଥନ କରିବି ନାହିଁ । ସତ୍ୟରେ ଯେତିକି ରସ ଅଛି, ଶିଶୁମାନଙ୍କୁ ଆମେ କେବଳ ତାହା ହିଁ ବିତରଣ କରିବା । ମୋର ଅଭିଜ୍ଞତା ମୋତେ ପରିଷ୍କାର କହି ଦେଉଛି ଯେ, ପିଲାମାନଙ୍କ ଲାଗି ମଧ୍ୟ ଏହି ରସର ପ୍ରକାଶ ଓ ପରିବେଷଣ ଅବଶ୍ୟ ସମ୍ଭବ ହୋଇ ପାରିବ । ପ୍ରଥମତଃ ଗୋଟିଏ ଦଶମୁଣ୍ଡିଆ ରାକ୍ଷସ କଦାପି ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ ବୋଲି ସେମାନଙ୍କୁ ପରିଷ୍କାର ଭାବରେ କହିଦେବା ଦରକାର । ଏପରି ଏକ ଆକୃତି ଅତୀତରେ କେବେହେଲେ ନ ଥିଲା ଓ ଭବିଷ୍ୟତରେ ମଧ୍ୟ କେବେହେଲେ ସମ୍ଭବ ହେବ ନାହିଁ । ଏତିକି କଥା ପରିଷ୍କାର କରି ଦିଆଗଲେ, ତାପରେ ଏକ ସତ କାହାଣୀ ପରି ପିଲାମାନଙ୍କୁ ରାବଣର କାହାଣୀ ଶୁଣାଇଲେ, ତଦ୍ଦ୍ୱାରା କଦାପି ସତ୍ୟକୁ ଅସ୍ୱୀକାର କରାଯିବ ନାହିଁ ବା ରସଭଙ୍ଗ ହେବ ନାହିଁ । ରାବଣ ରୂପକ ଦଶଶିର ରାକ୍ଷସ ଆମ ଭିତରେ ରହିଥିବା 'କୁ' ବା ମନ୍ଦ ବ୍ୟତୀତ ଆଉ ଅନ୍ୟ କିଛି ନୁହେଁ, ଏତିକି ବୁଝିପାରିବା ନିମନ୍ତେ ପିଲାମାନଙ୍କଠାରେ ଅବଶ୍ୟ ଯଥେଷ୍ଟ ବୁଦ୍ଧି ଅଛି । ଏହି ଦୁରାଚାରରୂପୀ ରାକ୍ଷସର କେବଳ ଦଶଟି ନୁହେଁ, ହଜାରେ ମୁଣ୍ଡ ରହିଛି । 'ଇସପ୍'ଙ୍କ ଗଳ୍ପରେ ପକ୍ଷୀ ଓ ପଶୁମାନେ ଠିକ୍ ମଣିଷ ପରି କଥା କହୁଛନ୍ତି । ପଶୁପକ୍ଷୀ ଯେ କଥା କହି ପାରନ୍ତି ନାହିଁ, ପିଲାମାନେ ସେ କଥା ଭଲକରି ଜାଣିଥାଆନ୍ତି, ତେବେ ସୁଦ୍ଧା ଏହି କାହାଣୀଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରତି ସେମାନଙ୍କର ଆଗ୍ରହ ତିଳେ ମାତ୍ର ଊଣା ହୋଇଯାଏ ନାହିଁ ।

—ନବଜୀବନ, ତା ୧୮-୭-୧୯୨୬

୩

ସତ୍ୟର ଅପଲାପ

ଗୋଟିଏ ସ୍କୁଲର ପାଠ୍ୟକ୍ରମରେ ଗୀତାଧ୍ୟୟନକୁ ସ୍ଥାନ ଦେବା ଲାଗି ଜଣେ ପତ୍ରପ୍ରେରକ ସେହି ସ୍କୁଲର ପ୍ରଧାନ ଶିକ୍ଷକଙ୍କର ସାହାଯ୍ୟରେ ଉଦ୍ୟମ କରି ଆସିଛନ୍ତି । ମାତ୍ର ଗୀତା-ପାଠ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଆହୂତ ଗୋଟିଏ ସଭାରେ ଏବେ ବ୍ୟାଙ୍କ୍‌ର ଜଣେ ମ୍ୟାନେଜର ଠିଆହୋଇ ପଡ଼ିଲେ ଓ ଗୀତା ପରାୟଣର ଶାନ୍ତ ବାତାବରଣକୁ ବ୍ୟାହତ କରି ପକାଇଲେ । ସେ କହିଲେ ଯେ, ଗୀତା ପଢ଼ିବା ଲାଗି ଛାତ୍ରମାନଙ୍କର କୌଣସି ଅଧିକାର ନାହିଁ । ଗୀତା ଏପରି ଏକ ଖେଳନା ନୁହେଁ ଯେ, ଆମେ ତାକୁ ଆଣି ଏ ପିଲାଙ୍କ ଆଗରେ ବି ଥୋଇଦେବା । ପତ୍ରପ୍ରେରକ ନାନା ଯୁକ୍ତି ଦେଖାଇ ଏକ ଦୀର୍ଘ ପତ୍ରରେ ମୋ ପାଖକୁ ଘଟନାର ବିବରଣୀ ପଠାଇଛନ୍ତି ଏବଂ ନିଜ ଉକ୍ତିର ସମର୍ଥନ ପାଇଁ ରାମକୃଷ୍ଣ ପରମହଂସଙ୍କର କେତେକ ବାଣୀ ମଧ୍ୟ ସେଥିରେ ଉଦ୍ଧାର କରିଛନ୍ତି । ସେଥିରୁ କେତୋଟି ମୁଁ ଏଠାରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରୁଛି :

"ବାଳକ ଓ ଯୁବକମାନଙ୍କୁ ଈଶ୍ୱରାନ୍ୱେଷଣ ଲାଗି ଉତ୍ସାହ ଦିଆଯିବା ଉଚିତ । ସେମାନେ ହେଉଛନ୍ତି ଠିକ୍ ଅକ୍ଷତ ଫଳ ପରି; ସେମାନଙ୍କୁ ସଂସାର-ବାସନାର କଳଙ୍କ ଆଦୌ ସ୍ପର୍ଶ କରି ନାହିଁ । ସେମାନଙ୍କ ମନ ଭିତରେ ଏହି ବାସନା ପଶିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲେ ସେମାନେ ମୋକ୍ଷ ପଥରେ ଅଗ୍ରସର ହେବା କଷ୍ଟକର ହୋଇ ପଡ଼ିବ ।

"ତରୁଣମାନଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ମୋର ଏତେ ବେଶୀ ଆଗ୍ରହର କାରଣ ହେଉଛି ଯେ, ନିଜ ମନଉପରେ ସେମାନଙ୍କର ଷୋଳଅଣା ଦଖଲ ରହିଛି । ସେମାନଙ୍କର ବୟସ ବଢ଼ିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଏହି ମନ କେତେ ପ୍ରକାରରେ ବିଭକ୍ତ ଓ ପୁନର୍ବିଭକ୍ତ ହେବାକୁ ଲାଗିବ । ଜଣେ ବିବାହିତ ପୁରୁଷର ଅଧେ ମନ ତା'ର ସ୍ତ୍ରୀ ମାଡିବସେ । ପିଲାଟିଏ ଜନ୍ମହେବା ମାତ୍ରକେ ସେ ଚାରି ଅଣା ନେଇଯାଏ ଏବଂ ବାକି ଚାରି ଅଣା ପିତାମାତା, ସମ୍ମାନ ଓ ପୋଷାକାଦି ଉପରେ ବିକ୍ଷିପ୍ତ ହୋଇଯାଏ । ତେଣୁ ତରୁଣ ମନ ସହଜରେ ଭଗବାନ୍‌ଙ୍କୁ ଜାଣିପାରେ । ବୁଢ଼ାମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଏହା ବଡ଼ କଷ୍ଟକର ହୋଇପଡ଼ିବ ।

"ଶୁଆ ଗଳାର ପର୍ଦ୍ଦାଟି ବୟସକ୍ରମେ ଶକ୍ତ ହୋଇଗଲେ ସେ ଆଉ ଗୀତ ଗାଇ ପାରେ ନାହିଁ । ତେଣୁ ତାକୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ବେଳରୁ ଶିକ୍ଷା ଦେବାକୁ ପଡ଼ିବ । ସେହିପରି ବୁଢ଼ା କାଳରେ ଭଗବାନ୍‌ଙ୍କଠାରେ ମନୋନିବେଶ କରିବା ଭାରି କଷ୍ଟକର ହୋଇ-ପଡ଼େ । ମାତ୍ର ତରୁଣାବସ୍ଥାରେ ଏହା ଭାରି ସହଜ ହୁଏ ।

"ସେରେ ମିଶ୍ରିତ ଦୁଧରେ ଯଦି କେବଳ ଛଟାଙ୍କିଏ ପାଣି ମିଶିଥାଏ, ତେବେ ଅଳ୍ପ ପରିଶ୍ରମ ଓ ଅଳ୍ପ କାଳରେ ଏଥିରୁ ଖିରି ତିଆରି କରିହୋଇ ପାରିବ । ମାତ୍ର ସେରକରେ ତିନି ପାଆ ପାଣି ମିଶାହୋଇଥିଲେ ତାହାକୁ ସହଜରେ ଘନ କରିହେବ

ନାହିଁ ଏବଂ ସେଥିଲାଗି ଗୁଡ଼ାଏ ଜାଲ ଜଳାଇବାକୁ ଦରକାର ହେବ । ତରୁଣ ମନରେ ସଂସାର-ବାସନା ଅତି କମ୍ ମାତ୍ରାରେ ପଶିଥାଏ । ତେଣୁ ସେହିମାନଙ୍କୁ ଅତି ସହଜରେ ଭଗବାନ୍‌ଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ମୁହାଁଇ ଦିଆଯାଇ ପାରେ । ମାତ୍ର ବୁଢ଼ାମାନଙ୍କ ମନରେ ସଂସାର-ବାସନା ଅତିମାତ୍ରାରେ ମିଶି ରହିଥିବାରୁ ତାହା ଆଦୌ ସମ୍ଭବ ହୁଏ ନାହିଁ ।

"କଅଁଳିଆ ବାଉଁଶକୁ ବଡ଼ ସହଜରେ ବଙ୍କାଇ ହୁଏ; ମାତ୍ର ପାକଳ ବାଉଁଶକୁ ବଙ୍କା କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲେ ତାହା ମଝିରୁ ଭାଙ୍ଗିଯାଏ । ତରୁଣର ହୃଦୟକୁ ଭଗବତ୍‌-ମୁଖୀ କରିବା ବଡ଼ ସହଜ; ମାତ୍ର ବୁଢ଼ା ହୃଦୟକୁ ସେପରି କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲେ ତାହା ହାତରୁ ତଳକୁ ଖସିପଡ଼େ ।

"ମଣିଷର ମନ ହେଉଛି ସୋରିଷ ରଖା ଯାଇଥିବା ଏକ ଥଳି ପରି । ଥଳିରେ କଣା ରହିଥିଲେ ସୋରିଷ ସବୁ ଏଣେ ତେଣେ ଗଳିପଡ଼େ ଓ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ପୁଣି ଏକାଠି କରିବା ଭାରି କଷ୍ଟକର ହୁଏ । ସେହିପରି ଯେତେବେଳେ ମଣିଷର ମନ ଚାରିଆଡ଼େ ଧାଇଁବାରେ ଲାଗିଥାଏ ଏବଂ ଇହସଂସାରର ନାନା ଦ୍ରବ୍ୟରେ ମଜ୍ଜି ରହି-ଥାଏ, ସେତେବେଳେ ତାହାକୁ ଏକତ୍ର ଠୁଳ କରିବାକୁ ଆଦୌ ସହଜ ହୁଏ ନାହିଁ । ମାତ୍ର ତରୁଣର ମନ ଏଣେତେଣେ ବିଭିନ୍ନ ଆଡ଼େ ଦଉଡ଼ୁ ନ ଥାଏ, ତେଣୁ ତାହାକୁ ଯେ କୌଣସି ପଦାର୍ଥ ଉପରେ ସନ୍ନିବିଷ୍ଟ କରାଇ ଦିଆଯାଇପାରେ । ମାତ୍ର ବୁଢ଼ା ମଣିଷର ମନ ଏହି ସଂସାରର ନାନା ଦ୍ରବ୍ୟରେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ମଜ୍ଜି କରି ରହିଥାଏ । ତାହାକୁ ସଂସାର ଆଡ଼ୁ ଅପସାରିତ କରି ଆଣି ଭଗବାନ୍‌ଙ୍କଠାରେ ନିବିଷ୍ଟ କରାଇବା ବଡ଼ କଠିନ ହୋଇପଡ଼େ ।"

ବେଦ ସମ୍ପର୍କରେ ଅଧିକାରିର ବିଚାର କଥା ମୁଁ ଶୁଣିଥିଲି । ମାତ୍ର ଗୀତା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ବ୍ୟାଙ୍କ ମ୍ୟାନେଜର ଯେଉଁସବୁ ଅଧିକାରର ପ୍ରଶ୍ନ ଉଠାଉଛନ୍ତି, ମୁଁ ସେ ସବୁ ଆଦୌ ଶୁଣି ନ ଥିଲି । ସେ ଯଦି ଅଧିକାରର ସ୍ତର-ଭେଦ ବିଷୟରେ ବିଶଦ-ଭାବରେ କିଛି କହିଥାନ୍ତେ, ତେବେ ତାହା ଅଧିକ ଭଲ ହୋଇଥାନ୍ତା । କେବଳ ଧର୍ମ-ନିନ୍ଦୁକଙ୍କୁ ଛାଡ଼ିଦେଲେ ଅନ୍ୟ ସମସ୍ତେ ଯେ ଗୀତା ପଢ଼ିପାରିବେ, ଏ କଥା ଗୀତାରେ ପରିଷ୍କାର କୁହାଯାଇଛି । ଯଦି ହିନ୍ଦୁ ଛାତ୍ରମାନେ ଗୀତା ପଢ଼ି ନ ପାରିଲେ, ତେବେ ସେମାନଙ୍କର ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଧର୍ମଗ୍ରନ୍ଥ ପଢ଼ିବା ନ ପଢ଼ିବା ସମାନ । ହିନ୍ଦୁ-ଧର୍ମର ମୂଳ କଳ୍ପନା ଅନୁସାରେ ଛାତ୍ର-ଜୀବନକୁ ଜଣେ ବ୍ରହ୍ମଚାରୀର ଜୀବନ ବୋଲି କୁହାଯାଇଛି । ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ ଧର୍ମଜ୍ଞାନ ଓ ଧର୍ମାଚରଣ ଦ୍ୱାରା ଏହି ଜୀବନରେ ପ୍ରବେଶ କରିବ, ଯେପରି କି ସେ ଆପଣାର ପଠିତ ବିଷୟଗୁଡ଼ିକୁ ହଜମ କରିପାରିବ ଏବଂ ଆପଣା ଜୀବନରେ ଧର୍ମାଚରଣର ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିପାରିବ । ପ୍ରାଚୀନ କାଳରେ ଛାତ୍ର ଧର୍ମ କଅଣ ବୋଲି ଜାଣିବା ଆଗରୁ ପ୍ରଥମେ ଜୀବନରେ ଧର୍ମାଚରଣ ଶିକ୍ଷା କରୁଥିଲା । ପରେ ଏହି ଧର୍ମାଚରଣ ଉପରେ ଜ୍ଞାନାଲୋକ ପଡ଼ୁଥିଲା । ଯେଉଁ ଆଚରଣଗୁଡ଼ିକରେ ସେ ଅଭ୍ୟସ୍ତ, ସେହି ଆଚରଣ ପଛରେ ରହିଥିବା କାରଣଗୁଡ଼ିକ ସେଥିରୁ ସେ ଜାଣିପାରୁଥିଲା ।

ତେଣୁ ଅଧିକାରର ପ୍ରଶ୍ନ ସେତେବେଳେ ଅବଶ୍ୟ ରହିଥିଲା । ମାତ୍ର ଏହା ଉପଯୁକ୍ତ ଆଚରଣର ହିଁ ଅଧିକାର ଥିଲା । ଉପଯୁକ୍ତ ଆଚରଣ ପଞ୍ଚବିଧ, ଯଥା :— ଅହିଂସା, ସତ୍ୟ, ଅସ୍ତେୟ, ଅପରିଗ୍ରହ ଓ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ । ଧର୍ମାନୁଶୀଳନ କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛୁକ ଯେ କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ ଏହିସବୁ ନିୟମ ପାଳନ କରିବାକୁ ପଡ଼ୁଥିଲା । ଏହି ମୌଳିକ ଧର୍ମ-ନୀତିର ଆବଶ୍ୟକତା ପ୍ରମାଣ କରିବା ପାଇଁ ଧର୍ମଗ୍ରନ୍ଥ ଘାଣ୍ଟିବାକୁ ପଡ଼ୁ ନ ଥିଲା ।

ମାତ୍ର ଆଜି ଅନ୍ୟ ଅନେକ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ଶବ୍ଦ ପରି ଅଧିକାର ଶବ୍ଦର ଅର୍ଥକୁ ମଧ୍ୟ ବିକୃତ କରି ଦିଆଗଲାଣି ଏବଂ କେବଳ ବ୍ରାହ୍ମଣ-କୁଳରେ ଜନ୍ମ ହୋଇଥିବାରୁ ଜଣେ ନଷ୍ଟଚରିତ୍ର ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ମଧ୍ୟ ଶାସ୍ତ୍ର ଅଧ୍ୟୟନ କରି ଆମକୁ ସେଗୁଡ଼ିକର ଅର୍ଥ ବୁଝାଇବାର ଅଧିକାର ମିଳିଯାଉଛି । ମାତ୍ର ଶୂଦ୍ର ଘରେ ଜନ୍ମ ହୋଇଥିବାର ଏକମାତ୍ର କାରଣରୁ ଯାହା ଉପରେ ଶୂଦ୍ରର ମାର୍କା ଲାଗିଛି, ସେ ଯେତେଦୂର ପୂଣ୍ୟାତ୍ମା ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତାକୁ ଶାସ୍ତ୍ର ପଢ଼ିବାର ଅଧିକାର ମିଳୁନାହିଁ ।

ଗୀତା ହେଉଛି ମହାଭାରତର ଗୋଟିଏ ଅଂଶ ମାତ୍ର ଏବଂ ମହାଭାରତର ଲେଖକ ଏହି ବିବେକହୀନ ଆପତ୍ତିର ଉତ୍ତର ଦେବା ଲାଗି ଏହି ମହାନ୍ ଗ୍ରନ୍ଥଟି ପ୍ରଣୟନ କରିଥିଲେ । ମୋ ମତରେ ଜାତି ନିର୍ବିଶେଷରେ ଯେ କୌଣସି ସଦାଚାର-ସମ୍ପନ୍ନ ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥପାଠ କରିବାର ଅଧିକାର ଗ୍ରନ୍ଥପ୍ରଣେତା ଦେଇଥିଲେ । ଏଠାରେ ମୋର ମତ ବୋଲି କହିବାର କାରଣ, ଆଜିକାଲି ଉପରବର୍ଣ୍ଣିତ ପଞ୍ଚବିଧ ଆଚରଣ କରିବାକୁ ମହାଭାରତ ଅଧ୍ୟୟନ କରିବାର ଏକ ପୂର୍ବ ସର୍ତ୍ତରୂପେ କେହି ଗ୍ରହଣ କରୁଛି ବୋଲି ମୋର ମନେ ହେଉ ନାହିଁ । ଅବଶ୍ୟ ଅଭିଜ୍ଞତାରୁ ଏ କଥାଟି ମୁଁ ଖୁବ୍ ଭଲକରି ଜାଣିଛି ଯେ, ହୃଦୟର ସ୍ୱଚ୍ଛତା ଓ ମନର ଭକ୍ତିଭାବ ଏ ଦୁଇଟି ବିଷୟ ଧର୍ମଗ୍ରନ୍ଥକୁ ଯଥାର୍ଥଭାବେ ବୁଝିପାରିବା ଲାଗି ଏକାନ୍ତ ଆବଶ୍ୟକ ।

ଛାପାଖାନା ଏହି ଯୁଗର ସବୁପ୍ରକାର ବାଧା ଓ ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ଭାଙ୍ଗି ସାରିଲାଣି । ନାସ୍ତିକମାନେ ମଧ୍ୟ ଧର୍ମପରାୟଣମାନଙ୍କ ପରି ଧର୍ମଗ୍ରନ୍ଥ ପଢ଼ିବା ଲାଗି ସମାନ (ଅଧିକ ନ ହେଲେ ବି) ସ୍ୱାଧୀନତା ପାଇଲେଣି । ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ, ଛାତ୍ରମାନେ ଧର୍ମଶିକ୍ଷା ଓ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଅଭ୍ୟାସ ରୂପେ ଗୀତାଗ୍ରନ୍ଥ ପାଠକରି ପାରିବେ କି, ଆମେ ତାହାର ଆଲୋଚନା କରିବାରେ ବ୍ୟସ୍ତ ! ଛାତ୍ରମାନଙ୍କ ପରି ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଗୋଷ୍ଠୀ ସଂଯମ ବିଷୟରେ ଅଧିକ ଦାୟିତ୍ୱଶୀଳ ହେବେ ଓ ସେହି ହେତୁରୁ ଏପରି ଶିକ୍ଷାଲାଗି ଅଧିକ ଉପଯୁକ୍ତ ହେବେ, ଏପରି କଳ୍ପନା ମୁଁ କରିପାରୁ ନାହିଁ । ମାତ୍ର ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟବଶତଃ ଏ କଥା ବି ସ୍ୱୀକାର କରିବାକୁ ପଡ଼ୁଛି ଯେ, ଅଧିକାଂଶ ସ୍ଥଳରେ ଛାତ୍ର ବା ଶିକ୍ଷକ କେହିହେଲେ ପାଞ୍ଚଟିଯାକ ବିଧି ପାଳନ କରିବାକୁ କୌଣସି ଚିନ୍ତା କରୁ ନାହାନ୍ତି ।

—ୟଙ୍ଗ୍ ଇଣ୍ଡିଆ, ତା ୮।୧୨।୧୯୨୭

— — —

୪

ପିଲାମାନେ କଅଣ ବୁଝି ପାରିବେ ?

ଗୁଜରାତ ବିଦ୍ୟାପୀଠର ଜଣେ ଗୁରୁ ଲେଖିଛନ୍ତି :

"ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଧର୍ମଶିକ୍ଷା ଦିଆଯିବା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଆପଣଙ୍କର କେତେକ ଲେଖା ପଢ଼ି ମୋ ମନରେ ଯେଉଁ ସଂଶୟ ଜନ୍ମିଛି, ତାହା ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ ଆଗରେ ଉପସ୍ଥାପିତ କରିପାରିବି କି ? ସେଗୁଡ଼ିକ ପାଠକରି ଆମ ପିଲାଙ୍କ ବିଷୟରେ ଆପଣଙ୍କ ମନରେ ଅଦ୍ଭୁତ ଧାରଣାମାନ ରହିଛି ବୋଲି ମୁଁ ଅନୁଭବ କଲି । ଆମ ବୋଧଶକ୍ତିର ପରିମାଣ ବିଷୟରେ ଆପଣଙ୍କର କଳ୍ପନା ଏବଂ ଆମେ ଆତ୍ମଜ୍ଞାନ ଲାଭ କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହୋଇ ପାରିବୁ ବୋଲି ଆପଣଙ୍କର ଅନୁମାନ—ଏଗୁଡ଼ିକ ଅସମ୍ଭବ ବୋଲି ମନେ ହେଉଛି । ଗୋଟିଏ ହିନ୍ଦୀ ଲେଖାରେ ଆପଣ କହିଛନ୍ତି :

'ପଢ଼ାଲେଖା ଶିଖିବା ଏବଂ ସଂସାର ବିଷୟରେ ଜ୍ଞାନ ଅର୍ଜନ କରିବା ପୂର୍ବରୁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ପିଲା ଆତ୍ମା, ସତ୍ୟ ଓ ପ୍ରେମ କଅଣ, ଏ ସବୁ କଥା ଜାଣିବା ଦରକାର । ଆତ୍ମା ଭିତରେ ଯେଉଁସବୁ ଶକ୍ତି ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ ହୋଇ ରହିଛି, ସେଗୁଡ଼ିକର ପରିଚୟ ପାଇ ପାରିବା ଉଚିତ ।'

"ଆମ 'ପାଠମାଳା' ବହିର ଗୋଟିଏ ପାଠରେ ଏହି ବାକ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ଦିଆ-ଯାଇଛି । ସଂସାରକୁ ଜାଣିବା ପୂର୍ବରୁ ଜଣେ ପିଲା କିପରି ଆତ୍ମା, ସତ୍ୟ ଓ ପ୍ରେମ କଅଣ ଜାଣିପାରିବ ? ମୋ' ବୁଝିବାରେ ଏଗୁଡ଼ିକ ଭିତରେ ଗଭୀର ଦାର୍ଶନିକ ତତ୍ତ୍ୱମାନ ନିହିତ ଅଛି ଏବଂ ସେଥିପାଇଁ ଗହନ ଭାବରେ ଚିନ୍ତା କରିବା ଆବଶ୍ୟକ । ପୁଣି, ଲେଖିପଢ଼ି ଶିଖିବା ପୂର୍ବରୁ କୌଣସି ପିଲା ପକ୍ଷରେ ଏସବୁ ବିଷୟରେ ଜ୍ଞାନ ଅର୍ଜନ କରିବା ଆଦୌ ସମ୍ଭବ ହେବ ନାହିଁ । ଏହାର କାରଣ ଅତି ସହଜ । ଅର୍ଥାତ୍ ଏହି କଅଁଳ ବୟସରେ ତାହାର ବୁଝିବା ଶକ୍ତି ଅବିକଶିତ ଅବସ୍ଥାରେ ହିଁ ରହିଥାଏ । ତେଣୁ, ଏ ବିଷୟରେ ଆପଣଙ୍କର ଦାବୀଗୁଡ଼ିକ ଗ୍ରହଣ କରିବା ଅସମ୍ଭବ ବୋଲି ମନେ ହୁଏ ।

"ଏହି ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଆଉ ଗୋଟିଏ କଥା ତା ୧୮।୭।୧୯୨୭ର 'ନବଜୀବନ' ପତ୍ରିକାରେ 'ଗୋଟିଏ ଅଡ଼ୁଆ ପ୍ରଶ୍ନ' ଶୀର୍ଷକ ଲେଖାରେ ରହିଛି । ସେଥିରେ ଆପଣ କହିଛନ୍ତି :

"ଦଶ ଶିର ରାବଣ ଯେ ଆମ ଭିତରେ ରହିଥିବା ଦୁରାତ୍ମା ବ୍ୟତୀତ ଆଉ କେହି ନୁହେଁ, ଏତକ ବୁଝିବା ଲାଗି ପିଲାମାନଙ୍କର ଯଥେଷ୍ଟ ବୁଦ୍ଧି ରହିଛି । ଏହି ରାକ୍ଷସର ଖାଲି ଦଶଟି ନୁହେଁ, ହଜାରେ ଶିର ରହିଛି ।'

" 'ଏତକ ବୁଝିବା ଲାଗି ପିଲାମାନଙ୍କର ଯଥେଷ୍ଟ ବୁଦ୍ଧି ରହିଛି'—ଏ କଥା ଆପଣ କିପରି କହୁଛନ୍ତି ? ରାବଣର କାହାଣୀ ଶୁଣିବାବେଳେ କୌଣସି ପିଲା ଏଭଳି ବିଚାର କରିପାରିବ ବୋଲି ମୁଁ କଳ୍ପନା କରି ପାରୁ ନାହିଁ ।

"ଆମ ହୃଦୟ ଭିତରେ ବାସ କରୁଥିବା ଦୁରାତ୍ମାର ସମ୍ବନ୍ଧରେ,—ଯାହାର କି ଖାଲି ଦଶଟି ନୁହେଁ, ହଜାରେ ଶିର ରହିଛି,—ମୁଁ ତ କହିବି ଯେ ଏହି ପ୍ରକାର ବିଚାର ହୁଏତ ଜଣେ ଶିକ୍ଷିତ ବ୍ୟକ୍ତିର ମୁଣ୍ଡକୁ ମଧ୍ୟ ଆସିବ ନାହିଁ। କେବଳ ଜଣେ ସତ୍ୟାନ୍ବେଷୀ ବ୍ୟକ୍ତି କିମ୍ବା ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଆଗ୍ରହ ଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି ଏପରି ଚିନ୍ତା କରିପାରିବ। ମାତ୍ର ସାଧାରଣତଃ ଯେତେବେଳେ ଜଣେ ବୟସ୍କ ଲୋକର ମୁଣ୍ଡକୁ ମଧ୍ୟ ଏକଥା ଆସିବ ନାହିଁ, ସେତେବେଳେ ସାନପିଲାଏ କିପରି ତାହା ଭାବିପାରିବେ ବୋଲି ଆପଣ କିପରି ଦାବି କରୁଛନ୍ତି, ମୁଁ ସେକଥା ଆଦୌ ବୁଝି ପାରୁ ନାହିଁ। କୌଣସି ବାଳକର ମୁଣ୍ଡକୁ ଏପରି ବିଚାର କଦାପି ଆସିବ ନାହିଁ ବୋଲି ମୁଁ ଦୃଢ଼ ଭାବରେ ବିଶ୍ୱାସ କରୁଛି।

"ଏ ବିଷୟରେ ଆପଣଙ୍କର ଅନୁମାନଗୁଡ଼ିକ ଯେ କେତେଦୂର ଭିତ୍ତିହୀନ, ଆଶ୍ରମ ପ୍ରାର୍ଥନା ସମୟରେ ପିଲମାନଙ୍କୁ ଗୀତା ଓ ରାମାୟଣ ଶିକ୍ଷାଦେବାର କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମରୁ ତାହାର ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଉଦାହରଣ ମିଳିବ।

"ପିଲମାନଙ୍କର ଶବ୍ଦଜ୍ଞାନ ବଢ଼ାଇବା ପାଇଁ ଆପଣ ସେମାନଙ୍କୁ ସେଗୁଡ଼ିକ ଶିକ୍ଷା ଦିଅନ୍ତି ବା ଭାଷା ଉପରେ ସେମାନଙ୍କର ଅଧିକ ଦଖଲ ଆସିବ ବୋଲି ତାହା କରନ୍ତି, ମୁଁ କିଛି ଭାବି ପାରୁନାହିଁ। ଆପଣ ଯେତେବେଳେ ପିଲାଙ୍କ ଆଗରେ ଗଭୀର ଦାର୍ଶନିକ ପ୍ରଶ୍ନମାନ ବୁଝାଇବାକୁ ବା ଆଲୋଚନା କରିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରନ୍ତି ଏବଂ ସେମାନେ ସେହି ଆଲୋଚନାରୁ କିଛିହେଲେ ବୁଝି ପାରନ୍ତି ନାହିଁ, ସେତେବେଳେ ସେମାନେ ଘୁମାଇବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରନ୍ତି। ତଥାପି ଇଚ୍ଛା ନ କରୁଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଗୋଟିଏ ପ୍ରଶ୍ନ ମନକୁ ଆସିଥାଏ : ବାପୁଜୀ କାହିଁକି ପିଲମାନଙ୍କୁ ତାଙ୍କ ଖେଳରୁ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ କରି ରଖନ୍ତି ଏବଂ ସେମାନଙ୍କୁ ସ୍ଥିତପ୍ରଜ୍ଞ, କର୍ମ ଓ ତ୍ୟାଗ ପ୍ରଭୃତି କଠିନ ବିଷୟରେ ମୁଣ୍ଡ ଖଟାଇବାକୁ ବାଧ୍ୟ କରନ୍ତି। ଏହିସବୁ ବିଷୟ ପିଲମାନଙ୍କ ବୁଦ୍ଧିର ଅଗମ୍ୟ ହୋଇ ରହିଥାଏ।"

ଲେଖକ ଯେଉଁସବୁ ପ୍ରବନ୍ଧରୁ ଉଦ୍ଧୃତାଂଶଗୁଡ଼ିକ ଦେଇଛନ୍ତି, ସେଗୁଡ଼ିକ ପଢ଼ି ଦେଖିବାଲାଗି ମୁଁ ସମୟ ପାଇ ନାହିଁ। ସମସ୍ତ ପ୍ରବନ୍ଧଟିକୁ ପ୍ରସଙ୍ଗ ସହିତ ମିଳାଇ ନ ପଢ଼ିଲେ ଏବଂ ପୂର୍ବାପର ସମ୍ବନ୍ଧକୁ ଯଥାର୍ଥଭାବେ ବିଚାର ନ କଲେ, ବିଚ୍ଛିନ୍ନ କରି ଏକ ଉଦ୍ଧୃତାଂଶର ଠିକ୍ ଅର୍ଥକୁ ବୁଝିବା ସବୁବେଳେ ସମ୍ଭବ ହୁଏ ନାହିଁ। ତଥାପି ମୂଳ ପ୍ରବନ୍ଧକୁ ନ ପଢ଼ି ମଧ୍ୟ ମୁଁ ଉତ୍ଥାପିତ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ଦେଇପାରିବି। କାରଣ, ଉଦ୍ଧୃତାଂଶର ଭାବାର୍ଥ ମୋ'ର ନିଜ ଅଭିଜ୍ଞତାରୁହିଁ ନିଃସୃତ ହୋଇଛି। ପିଲା କହିଲେ ପାଠକ ଯେପରି କୌଣସି ଦୁଇ ବର୍ଷର ଶିଶୁର କଳ୍ପନା ନ କରନ୍ତି। ପିଲା କହିଲେ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ପଢ଼ୁଥିବା ବୟସର ପିଲାକୁ ହିଁ ବୁଝାଇବ।

ମୁଁ ଗୀତା ପଢ଼ାଇବା ସମୟରେ ଯଦି ପିଲମାନେ ଘୁମାଇବାରେ ସମୟ କଟାନ୍ତି, ତେବେ ସେଥିରୁ ସେମାନେ ବିଷୟଟିକୁ ବୁଝି ପାରୁନାହାନ୍ତି ବୋଲି ଆଦୌ ପ୍ରମାଣ ମିଳୁ ନାହିଁ।

ଅବଶ୍ୟ ମୁକ୍ତ ସ୍ଥଳରେ କେହି କହିପାରନ୍ତି ଯେ, ସେମାନଙ୍କ ଭିତରେ ଗୀତା ଲାଗି ଉପଯୁକ୍ତ ଆଗ୍ରହ ସୃଷ୍ଟି କରିବାକୁ ମୁଁ ନିଜେ ସମର୍ଥ ହୁଏ ନାହିଁ । କିମ୍ବା ଏକଥା ମଧ୍ୟ ହୋଇପାରେ ଯେ, ସେତେବେଳକୁ ପିଲାମାନେ ଖୁବ କ୍ଲାନ୍ତ ହୋଇ ପଡ଼ୁଥାନ୍ତି । ଗଣିତ ଶିଖିବା ସମୟରେ, କୌଣସି ଏକ ଆକର୍ଷକ ବକ୍ତୃତା ଶୁଣିବାବେଳେ ବା ଏପରି କି ନାଟକ ଦେଖିବାବେଳେ ମଧ୍ୟ ମୁଁ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଘୁମାଇବା ଦେଖିଛି ଏବଂ ଗୀତାର ଆବୃତ୍ତି ସମୟରେ ବୟସ୍କ ଲୋକମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଶୋଇ ପଡ଼ୁଥିବା ଦେଖିଛି । ତେଣୁ ଉତ୍ଥାପିତ ପ୍ରଶ୍ନର ବିଚାର କଲାବେଳେ ନିଦ ଲାଗୁଛି ବା ନୀରସ ମନେ ହେଉଛି, ଏପରି ଯୁକ୍ତି ଅପ୍ରାସଙ୍ଗିକ ବୋଲି ବାଦ୍ ଦେବାକୁ ପଡ଼ିବ ।

ପିଲା ଜନ୍ମ ହେବା ପୂର୍ବରୁ ମଧ୍ୟ ଆତ୍ମା ରହିଥିଲା । ଆତ୍ମା ଅନାଦି; ଶୈଶବ, ଯୌବନ ବା ବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟର କୌଣସି ପ୍ରଭାବ ଏହା ଉପରେ ପଡ଼େନାହିଁ । ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ଏହି ସତ୍ୟକୁ ପରିଷ୍କାର ଭାବରେ ଜାଣିପାରିଛି, ତାହାପାଇଁ ଉତ୍ଥାପିତ ପ୍ରଶ୍ନର କୌଣସି ମୂଲ୍ୟ ନାହିଁ । ଶରୀର-ଚେତନାର ପ୍ରାଦୁର୍ଭାବରେ ପଡ଼ି, କେବଳ ବାହାରେ ଦୃଶ୍ୟମାନ ପ୍ରପଞ୍ଚ ଦ୍ୱାରା ପରିଚାଳିତ ହୋଇ ଅଥବା ଶରୀର ଚଳନର ପରିପନ୍ଥୀ ରୂପୀ ଆଳସ୍ୟ ହେତୁ ଆମେ ଭାବଥାଉଁ ଯେ, ପିଲାମାନେ କେବଳ ଖେଳଖେଳିବା ବ୍ୟତୀତ ଆଉ କିଛି କରି ପାରିବେ ନାହିଁ । କିମ୍ବା ଖୁବ୍ ବେଶୀ ହେଲେ ସେମାନେ ବର୍ଣ୍ଣମାଳା ଘୋଷି ପାରିବେ ବା ଆଉ ଟିକିଏ ଅଧିକ ହେଲେ ଇଉରୋପ ଓ ଆମେରିକାରେ ଅବସ୍ଥିତ ନଦୀ ପ୍ରଭୃତିର ଅଦ୍ଭୁତ ନାମଗୁଡ଼ାକୁ ମନେ ରଖିପାରିବେ ବା ସେହିସବୁ ଭୂଖଣ୍ଡର ରାଜା, ଲୁଣ୍ଠନକାରୀ ଓ ଲୋକହନ୍ତାମାନଙ୍କର ତଥାକଥିତ ଇତିହାସ ମୁଖସ୍ଥ କରିପାରିବେ ।

ମୋର ଏ ବିଷୟରେ ଠିକ୍ ଓଲଟା ଅଭିଜ୍ଞତା ରହିଛି । ପିଲାମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଆତ୍ମା, ସତ୍ୟ, ପ୍ରେମ ପ୍ରଭୃତି ବିଷୟରେ ଏକ ଧାରଣା ଅବଶ୍ୟ ଦିଆଯାଇ ପାରିବ । ମାତ୍ର ସେଥିଲାଗି ପିଲାମାନେ ବୁଝିପାରୁଥିବା ଭାଷାବ୍ୟବହାର କରିବାକୁ ହେବ । କୌଣସି ମୃତ ଶରୀର ଦେଖି ପିଲାମାନେ ଏକଥା ପଚାରିବାର ପାଠକମାନେ ଅବଶ୍ୟ ଜାଣିଥିବେ: "ଏହି ମଣିଷର ଜୀବନ କୁଆଡ଼େ ଗଲା ?" ଯେଉଁ ପିଲା ଏହି ପ୍ରଶ୍ନଟି ପଚାରି ପାରୁଛି, ତାକୁ ଆତ୍ମା ବିଷୟରେ କିଛି କହିଲେ ତାହା ସେ ବୁଝିପାରିବ ବୋଲି ଅବଶ୍ୟ ଅନୁମାନ କରାଯାଇପାରେ । ବୁଝିବାର ଶକ୍ତି ଆସିଯିବା ପରେ କୋଟି କୋଟି ନିରକ୍ଷର ପିଲା ସତ୍ୟ ଓ ଅସତ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ରହିଥିବା ପ୍ରଭେଦ ବୁଝିବା ଲାଗି ନିଶ୍ଚୟ ସମର୍ଥ ହେବେ । ଆପଣା ବାପମାଆଙ୍କ ମୁହଁକୁ ଅନାଇ ପ୍ରେମ ଓ କ୍ରୋଧର ପ୍ରଭେଦ ବୁଝି ପାରୁ ନ ଥିବା ପିଲା କେଉଁଠି କିଏ ଦେଖିଛି କି ? ପ୍ରଶ୍ନକର୍ତ୍ତା ତାଙ୍କ ନିଜର ପିଲାବେଳ କଥା ଭୁଲି-ଯାଇଥିବାପରି ମନେହେଉଛି । ତାଙ୍କୁ ସ୍ମରଣ କରାଇଦେଉଛି ଯେ, ପଢ଼ାଲେଖା ଶିଖିବା ପୂର୍ବରୁ ସେ ମଧ୍ୟ ଆପଣା ପିତାମାତାଙ୍କ ସ୍ନେହ ବୁଝିବାକୁ ଓ ଚିହ୍ନିବାକୁ ନିଶ୍ଚୟ ଶିଖିଥିଲେ । ଯଦି କେବଳ ଭାଷା ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ମାଧ୍ୟମରେ ପ୍ରେମ, ସତ୍ୟ ଓ

ଆତ୍ମାର ଅସ୍ତିତ୍ୱକୁ ପ୍ରକାଶ କରିଯାଇ ପାରୁ ନ ଥାନ୍ତା, ତେବେ ସେଗୁଡ଼ିକ କେଉଁ କାଳରୁ ବିଲୁପ୍ତ ହୋଇ ସାରନ୍ତେଣି ।

ଉଲ୍ଲିଖିତ ଉଦ୍ଧୃତାଂଶରେ ଦାର୍ଶନିକ ସତ୍ୟଗୁଡ଼ିକର ଶୁଷ୍କ ଓ ଜୀବନହୀନ ଆଲୋଚନା ଲାଗି ମୁଁ ଆଦୌ ପରାମର୍ଶ ଦେଇ ନାହିଁ; ମାତ୍ର ଆପଣାର ଆଚରଣ ଜରିଆରେ ସତ୍ୟ ପ୍ରଭୃତି ଚିରନ୍ତନ ଗୁଣଗୁଡ଼ିକର ବ୍ୟାବହାରିକ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଦେଖାଇ-ବାକୁ ରହିଛି । ତଦ୍ଦ୍ୱାରା ପିଲାମାନେ ମଧ୍ୟ ସେହିସବୁ ଗୁଣ ଅର୍ଜନ କରିପାରିବେ, ଏକଥା ସେମାନଙ୍କ ଆଗରେ ପ୍ରମାଣ କରିଦେବାକୁ କୁହାଯାଇଛି । ଶିକ୍ଷାର ଏକ ମୂଲ୍ୟ ଅବଶ୍ୟ ରହିଛି; ମାତ୍ର ଚରିତ୍ର-ବିକାଶର ମହତ୍ତ୍ୱ ତା'ଠାରୁ ଅଧିକ । ପୋଥିଗତ ପାଠରେ କୁଶଳତା ଅର୍ଜନ କରିବାକୁ ମୁଖ୍ୟସ୍ଥାନ ଦେଇ ଚରିତ୍ରକୁ ପଛରେ ରଖିଲେ ତାହା ଘୋଡ଼ା ଆଗରେ ଗାଡ଼ିକୁ ନେଇ ରଖିଲା ପରି ହେବ । ଡାରଉଇନ୍‌ଙ୍କ ସମ-କାଳୀନ ବୈଜ୍ଞାନିକ ଓ୍ୱାଲେସ୍‌ଙ୍କୁ ନବେ ବର୍ଷ ବୟସରେ କହିବାକୁ ପଡ଼ିଥିଲା ଯେ, ତଥାକଥିତ ଅସଭ୍ୟ ନିଗ୍ରୋମାନଙ୍କଠାରୁ ତଥାକଥିତ ଶିକ୍ଷିତ ଓ ଉନ୍ନତ ଜାତିଗୁଡ଼ିକୁ ବାରିଦେବା ପାଇଁ ଶେଷୋକ୍ତର ଆଚରଣ ମଧ୍ୟରେ ସେ କୌଣସି ବିଶେଷତ୍ୱ ଦେଖିବାକୁ ପାଇ ନ ଥିଲେ । ଆଜି ଆମ ଚାରିପାଖରେ ଯେଉଁସବୁ କୃତ୍ରିମ ପ୍ରଲୋଭନ ପୂରି ରହିଛି, ସେଗୁଡ଼ିକ ଆମ ଆଖିକୁ ଅନ୍ଧ କରିଦେଇ ନ ଥିଲେ, ଆମେ ଓ୍ୱାଲେସଙ୍କ ଉକ୍ତିର ସତ୍ୟତା ନିଶ୍ଚୟ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିପାରିଥାନ୍ତେ ଏବଂ ଆମର ଶିକ୍ଷାକୁ ଭିନ୍ନ ମାର୍ଗରେ ଚଳାଇବାର ଯୋଜନା ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିଥାନ୍ତେ ।

ଦଶଶିର ରାବଣ ବିଷୟକ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ଦେବାକୁ ଯାଇ ମୁଁ ଗୋଟିଏ ଓଲଟା ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରିବି : ରାବଣ ନାମରେ ଏକ ଦଶଶିର ରାକ୍ଷସ ଏକଦା ବାସ କରୁଥିଲା, ଯାହାର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅସମ୍ଭବ, ଏବଂ ମଣିଷର ହୃଦୟ ଭିତରେ ଦୁରାଗ୍ରହ ରୂପୀ ଗୋଟିଏ ଦଶମୁଣ୍ଡିଆ ରାକ୍ଷସ ଠିକ୍ ସେହିପରି ସତେ ଲୁଚି କରି ରହିଛି—ପିଲାମାନେ ଏ ଦୁଇଟି ମଧ୍ୟରୁ କେଉଁଟିକୁ ଅଧିକ ସହଜରେ ଗ୍ରହଣ କରିନେଇ ପାରିବେ ? ପିଲାମାନଙ୍କଠାରେ ଆଦୌ କଳ୍ପନା ଶକ୍ତି ନାହିଁ ଓ ବୁଦ୍ଧି ନାହିଁ ବୋଲି ଭାବିବା ଦ୍ୱାରା ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଆମେ ଭାରି ଅନ୍ୟାୟ କରିଥାଉଁ । କେବଳ ସେତିକି ନୁହେଁ, ଏପରି କରି ଆମେ ଆପଣା ବୁଦ୍ଧିର ଗୌରବ କ୍ଷୁଣ୍ଣ କରିଥାଉଁ ।

'ଏ କଥାଟି ବୁଝିବା ଲାଗି ପିଲାମାନଙ୍କର ଯଥେଷ୍ଟ ବୁଦ୍ଧି ରହିଛି'—ଏହି ବାକ୍ୟର ଏପରି ଅର୍ଥ କରିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ ଯେ, ସେମାନଙ୍କୁ କିଛି କୁହା ନ ଗଲେ ମଧ୍ୟ ସେମାନେ ତାହା ବୁଝିବାକୁ ସମର୍ଥ ହେବେ । କୋଉଠି ପ୍ରକୃତରେ ଯେ ଗୋଟାଏ ଦଶମୁଣ୍ଡିଆ ମଣିଷ ସମ୍ଭବ ହୋଇ ପାରିବ, ଆମେ ଯେତେ ଚେଷ୍ଟା କଲେ ସୁଦ୍ଧା ପିଲାଏ ଆମ କଥାରେ କଦାପି ବିଶ୍ୱାସ କରିବେ ନାହିଁ । ମାତ୍ର ଆମ ହୃଦୟ ଭିତରେ

ଲୂତ ରହିଥିବା ଦଶମୁଣ୍ଡି ଆ ରାବଣର କଥା କହିଲେ ସେମାନେ ତାହାର ଅର୍ଥ ବୁଝିବାକୁ ଯେ ଅବଶ୍ୟ ସମର୍ଥ ହେବେ, ଏଥିରେ ମୋର କୌଣସି ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ।

ମୁଁ ଆଶା କରୁଛି ଯେ, ପିଲାମାନଙ୍କ ଆଗରେ ତୁଳସୀ ଦାସଙ୍କ ରାମାୟଣ ବା ବ୍ୟାସଦେବଙ୍କର ଗୀତା ପଢ଼ିବା ପାଇଁ ମୁଁ କୌଣସି କୁଣ୍ଠାବୋଧ କରୁ ନ ଥିବାର କାରଣ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବର୍ତ୍ତମାନ ବୁଝିପାରିବେ। ପିଲାମାନଙ୍କୁ କର୍ମ, ତ୍ୟାଗ, ସ୍ଥିତପ୍ରଜ୍ଞର ଦର୍ଶନ ଶିକ୍ଷା ଦେବାକୁ ମୋର କୌଣସି ଅଭିଳାଷ ନାହିଁ । ଏଗୁଡ଼ିକୁ ମୁଁ ନିଜେ ମଧ୍ୟ ଭଲକରି ବୁଝିଛି ବୋଲି ଠିକ୍ କରି କହିପାରିବି ନାହିଁ । କର୍ମ ବିଷୟରେ ଲେଖା ହୋଇଥିବା ଏକ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ-ପୂର୍ଣ୍ଣ ଗ୍ରନ୍ଥ ପଢ଼ିଲେ ହୁଏତ ମୁଁ ଏହାକୁ ଅଧିକ ଭଲକରି ବୁଝିପାରିବି । ତଥାପି ମୁଁ ଏକାବେଳକେ ଦୃଢ଼ ଭାବରେ ଏହା କହି ପାରିବି ନାହିଁ । ଯଦି ପରିଶେଷରେ ଏହାକୁ ବୁଝିବା ପାଇଁ ମୁଁ ସମର୍ଥ ହୁଏ, ତେବେ ଏହା ମୋତେ ଭାରି ନୀରସ ଲାଗିବ ଓ ମୋତେ ନିଦ ମାଡ଼ିବ । କିନ୍ତୁ ମୋ' ଦେଶର କୋଟି କୋଟି ମୂକ ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ପାଇଁ ଏକ ଯଜ୍ଞ ହିସାବରେ ମୁଁ ଯେତେବେଳେ ସୂତା କାଟିବା କଥା ଚିନ୍ତା କରେଁ ଏବଂ ତାହାର ଦ୍ୱାରା ପରିଚାଳିତ ହୋଇ ଆପଣାର ନାନା ସୁଖକୁ ବିସର୍ଜନ ଦିଏ , ଯେତେବେଳେ ନିଦ୍ରା ଯେତେ ଆକର୍ଷକ ବସ୍ତୁ ପରି ମନେହେଲେ ସୁଦ୍ଧା ମୋତେ ଏହା ଏକ ଭୟଙ୍କର ସର୍ପ ପ୍ରତୀତ ହୁଏ ଏବଂ ମୁଁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଜାଗ୍ରତ ରହିଥାଏଁ । ଆପଣାର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଅଭିଜ୍ଞତାରୁ ମୋର ଏହି ଦୃଢ଼ ବିଶ୍ୱାସ ହୋଇ-ଯାଇଛି ଯେ, ପିଲାବେଳରୁ ସରଳ ପଦ୍ଧତିରେ ଗୀତା ଶିକ୍ଷା ଦିଆଗଲେ, ପିଲାର ଭବିଷ୍ୟତ୍ ଜୀବନରେ କେତେକ ସୁଫଳ ଅବଶ୍ୟ ଫଳିବ ଏବଂ ସେହି କାରଣରୁ ମୁଁ ଏହାକୁ ଉପଯୋଗୀ ବୋଲି ବିଚାର କରିଥାଏ ।

—ନବଜୀବନ, ତା ୧।୧।୧୯୨୮

୪

ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଗୀତା

ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ବିଦ୍ୟାଳୟମାନଙ୍କରେ ହିନ୍ଦୁ ଓ ଅହିନ୍ଦୁ ସବୁ ପିଲାଙ୍କୁ ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ ଭାବରେ ଗୀତା ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯାଇ ପାରିବ କି ନାହିଁ, ତାହା ଜଣେ ପତ୍ରପ୍ରେରକ ମୋତେ ପଚାରିଛନ୍ତି । ଦୁଇବର୍ଷ ତଳେ ମହୀଶୂରରେ ଭ୍ରମଣ କରୁଥିବା ସମୟରେ ଥରେ ମୋତେ ଦୁଃଖ ପ୍ରକାଶ କରିବାକୁ ହୋଇଥିଲା ଯେ, ହାଇସ୍କୁଲର ହିନ୍ଦୁ ପିଲାମାନେ ମଧ୍ୟ ଗୀତା କଅଣ ଜାଣି ନ ଥିଲେ । ତେଣୁ କେବଳ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ବିଦ୍ୟାଳୟ ନୁହେଁ; ମାତ୍ର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶିକ୍ଷାନୁଷ୍ଠାନରେ ଗୀତା ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯିବାର ମୁଁ ପକ୍ଷପାତୀ । ଗୀତା ନ ଜାଣିବା ଯେ

କୌଣସି ହିନ୍ଦୁ ବାଳକ ବାଳିକା ପକ୍ଷରେ ଲଜ୍ଜାକର କଥା । ମାତ୍ର ଏହାକୁ ବାଧ୍ୟତା-ମୂଳକ କରିବା କଥା ଉଠିଲେ ମୁଁ ଆଦୌ ସମର୍ଥନ କରିବି ନାହିଁ । ବିଶେଷତଃ ଖ୍ରୀଷ୍ଟୀୟ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଏପରି ହେଉ ବୋଲି ମୁଁ କଦାପି କହିବି ନାହିଁ । ଗୀତାଗ୍ରନ୍ଥ ଯେ ବିଶ୍ୱଧର୍ମର ଅନ୍ତର୍ଗତ ଏକ ପୁସ୍ତକ, ଏକଥା ସତ; ମାତ୍ର ଆମେ ଏହି ଦାବୀକୁ କାହାରି ଉପରେ ଜୋରକରି ଲଦିଦେଇ ନ ପାରୁଁ । ଜଣେ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ, ମୁସଲମାନ ବା ପାର୍ସୀ ହୁଏତ ଆମର ଏହି ଦାବୀକୁ ଅସ୍ୱୀକାର କରିପାରେ କିମ୍ବା ବାଇବେଲ୍, କୋରାନ୍ ବା ଆଭେସ୍ତା ସପକ୍ଷରେ ମଧ୍ୟ ଠିକ୍ ସେହି ଦାବୀ କରିପାରେ । ଏପରି କି ଯେଉଁମାନେ ଆପଣାକୁ ହିନ୍ଦୁ ବୋଲି କହନ୍ତି, ଆମେ ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ ମଧ୍ୟ ଗୀତା ଶିଖିବାକୁ ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ କରି ପାରିବା ନାହିଁ । ଅନେକ ଶିଖ୍ ଓ ଜୈନ ମଧ୍ୟ ଆପଣାକୁ ହିନ୍ଦୁ ବୋଲି ବିଚାରନ୍ତି; ମାତ୍ର ସେମାନେ ତାଙ୍କ ପିଲାମାନଙ୍କ ଲାଗି ଗୀତାପାଠ ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ କରାଗଲେ ସମ୍ଭବତଃ ଆପତ୍ତି ଉଠାଇବେ । ସାମ୍ପ୍ରଦାୟିକ ବିଦ୍ୟାଳୟମାନଙ୍କର ସ୍ଥିତି ଅଲଗା ପ୍ରକାରର । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ, କୌଣସି ବୈଷ୍ଣବ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଗୀତାକୁ ଧର୍ମ-ଶିକ୍ଷାର ଅନ୍ତର୍ଗତ କରି ରଖାଗଲେ ମୁଁ ତାହାକୁ ଆଦୌ ଅସଙ୍ଗତ ବୋଲି କହିବି ନାହିଁ । ଆପଣାର ଶିକ୍ଷାକ୍ରମ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିବାର ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଧିକାର ପ୍ରତ୍ୟେକ ବେସରକାରୀ ସ୍କୁଲର ରହିଛି । ମାତ୍ର ସରକାରୀ ବିଦ୍ୟାଳୟକୁ ନିଜର ସୁନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସୀମା ମଧ୍ୟରେ ହିଁ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । କୌଣସି ଅଧିକାର ଉପରେ ହସ୍ତକ୍ଷେପ ନ ହେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବାଧ୍ୟବାଧକତା ବୋଲି କୁହାଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ । କୌଣସି ଘରୋଇ ବା ବେସରକାରୀ ସ୍କୁଲରେ ନାମ ଲେଖାଇବାର ଅଧିକାର କେହି ଦାବୀ କରି ପାରିବ ନାହିଁ; ମାତ୍ର ସରକାରୀ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ନାମ ଲେଖାଇବାର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଧିକାର ଯେ କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତିର ରହିଛି ବୋଲି ଧରି ନିଆଯାଇ ପାରେ । ତେଣୁ ଏକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଆମେ ଯାହାକୁ ପ୍ରବେଶ କରିବାର ସର୍ତ୍ତ ବୋଲି କହିବା, ଅନ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ତାହାକୁ ହିଁ ବାଧ୍ୟବାଧକତା ବୋଲି କୁହାଯିବ । ବାହାରୁ ଜୋରକରି ଲଦିଦେଲେ ଗୀତାକୁ କଦାପି ବିଶ୍ୱଜନୀନ କରାଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ଗୀତାର ଉପାସକମାନେ ଏହାକୁ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କର ଗଳାଧଃ-କରଣ କରାଇବାର ଚେଷ୍ଟା ନ କରି, ଆପଣାର ଆଚରଣରେ ଗୀତା-ଉପଦେଶର ନିଦର୍ଶନ ଦେଖାଇ ପାରିଲେ, ଏହା ଅଧିକ ବ୍ୟାପକ ହୋଇପାରିବ ।

—ୟଙ୍ଗ ଇଣ୍ଡିଆ, ତା ୨୦।୬।୧୯୨୯

ଧର୍ମଶିକ୍ଷା ଓ ରାଷ୍ଟ୍ର

ପ୍ରଶ୍ନ :—ରାଷ୍ଟ୍ର ଅନୁମୋଦିତ ବିଦ୍ୟାଳୟର ପାଠ୍ୟକ୍ରମରେ ଧର୍ମଶିକ୍ଷା ରହିବା ଉଚିତ କି ? ଧର୍ମ ଶିକ୍ଷାର ସୁବିଧା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ଲାଗି ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ବିଦ୍ୟାଳୟ ରଖିବା ଆପଣ ଅଧିକ ପସନ୍ଦ କରିବେ କି ? ବା ବିଦ୍ୟାଳୟଠାରୁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଅନ୍ୟ କୌଣସି ସଂସ୍ଥା ହାତରେ ଏହାର ଦାୟିତ୍ୱ ରହିବା ଉଚିତ ? ଯଦି ଏହିପରି ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଯାଏ, ତେବେ ରାଷ୍ଟ୍ର ତରଫରୁ ଏହି ସଂସ୍ଥାଗୁଡ଼ିକୁ ସାହାଯ୍ୟ ମିଳିବାର ବ୍ୟବସ୍ଥାକୁ ମଧ୍ୟ ଆପଣ ସମର୍ଥନ କରିବେ କି ?

ଗାନ୍ଧୀଜୀ :—ସମଗ୍ର ଗୋଷ୍ଠୀ ଗୋଟିଏ ଧର୍ମାବଲମ୍ବୀ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ମୁଁ ରାଷ୍ଟ୍ରପରିଚାଳିତ ଧର୍ମଶିକ୍ଷାରେ ଆଦୌ ବିଶ୍ୱାସ କରେ ନାହିଁ । ରାଷ୍ଟ୍ରର ହସ୍ତକ୍ଷେପକୁ ସ୍ୱାଗତ କରିବା ଆଦୌ ଉଚିତ ହେବ ନାହିଁ । ଧର୍ମ ହେଉଛି, ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ବ୍ୟାପାର । ପ୍ରକୃତ ପକ୍ଷରେ ବିଚାର କଲେ ସଂସାରରେ ଯେତେ ମତ, ସେତେ ଧର୍ମ । ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ମନୁଷ୍ୟର ମନରେ ପରମାତ୍ମାଙ୍କର କଳ୍ପନା ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ହୁଏ ।

ଆଂଶିକ ମାତ୍ରାରେ ହେଉ ବା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ହେଉ, ରାଷ୍ଟ୍ର ଧର୍ମସଂସ୍ଥାଗୁଡ଼ିକୁ ସାହାଯ୍ୟ ଦେବା ବିଚାର ମୁଁ ବିରୋଧୀ । କାରଣ, ଯେଉଁ ସଂସ୍ଥା ବା ଗୋଷ୍ଠୀ ଧର୍ମଶିକ୍ଷାର ବ୍ୟୟ ଆପେ ବହନ କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ନୁହେଁ, ତାହା ପ୍ରକୃତ ଧର୍ମ କ'ଣ, ଜାଣେ ନା । ମାତ୍ର ଏହାର ଅର୍ଥ ନୁହେଁ ଯେ, ସରକାରୀ ବିଦ୍ୟାଳୟଗୁଡ଼ିକରେ କୌଣସି ନୈତିକ ଶିକ୍ଷାର ବ୍ୟବସ୍ଥା ରହିବ ନାହିଁ । ସଦାଚାରର ସିଦ୍ଧାନ୍ତଗୁଡ଼ିକ ସବୁ ଧର୍ମରେ ଏକ ସମାନ ।

(ହିନ୍ଦୀରୁ) ତା ୨୧-୨-୧୯୪୭
ହରିଜନ ସେବକ, ତା ୨୩-୩-୧୯୪୭

"ଧର୍ମ ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟାପାରରେ ରାଷ୍ଟ୍ର ଜଡ଼ିତ ହେବା ଉଚିତ ବୋଲି ମୁଁ ବିଶ୍ୱାସ କରେ ନାହିଁ । ଧର୍ମଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିପାରିବାର ସାମର୍ଥ୍ୟ ମଧ୍ୟ ରାଷ୍ଟ୍ର ପାଖରେ ନାହିଁ । ମୁଁ ବିଶ୍ୱାସ କରୁଛି ଯେ, ଧର୍ମ ଶିକ୍ଷା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ରୂପେ ଧର୍ମଗୋଷ୍ଠୀର ଦାୟିତ୍ୱରେ ରହିବା ଉଚିତ । ଏଠାରେ ଧର୍ମ ଓ ନୀତିଶାସ୍ତ୍ର ଏହି ଦୁଇଟିକୁ ଏକାଠି ଗୋଳେଇ ମିଶେଇ ବୁଝିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ନୈତିକ ଜୀବନର ସାରଗୁଡ଼ିକ ପୃଥିବୀର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଧର୍ମରେ ରହିଛି । ଏହି ମୌଳିକ ନୈତିକତା ଶିକ୍ଷାଦେବା ରାଷ୍ଟ୍ରର ଅବଶ୍ୟ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ଧର୍ମ କହିଲେ ମୁଁ ଏଠାରେ ମୌଳିକ ନୈତିକତାଗୁଡ଼ିକ ବୁଝେ ନାହିଁ । ମାତ୍ର ବିଭିନ୍ନ ନାମରେ ଦୃଷ୍ଟିଗୋଚର

ହେଉଥିବା ଧର୍ମସମ୍ପ୍ରଦାୟଗୁଡ଼ିକୁ ବୁଝୁଛି । ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ସାହାଯ୍ୟପ୍ରାପ୍ତ ଧର୍ମ ଓ ରାଷ୍ଟ୍ର-ପରିଚାଳିତ ଗୀର୍ଜା ଆଦି ଧର୍ମପୀଠର ବ୍ୟବସ୍ଥା ଦ୍ୱାରା ପୃଥିବୀକୁ ଅନେକ କୁପରିଣାମ ଭୋଗିବାକୁ ହୋଇଛି । ଅଂଶତଃ ହେଉ ବା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବେ ହେଉ, ଧର୍ମର ସଂସ୍ଥାନ ଓ ଅସ୍ତିତ୍ୱ ଲାଗି ଯେଉଁ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ବା ଗୋଷ୍ଠୀ ରାଷ୍ଟ୍ରର ସାହାଯ୍ୟ ଆବଶ୍ୟକ କରେ, ତାହା କୌଣସି ପ୍ରକାର ଯଥାର୍ଥ ଧର୍ମର ଯୋଗ୍ୟ ବୋଲି ବିବେଚିତ ହେବ ନାହିଁ । ମୁଁ ପାଦେ ଆଗକୁ ଯାଇ ବରଂ କହିବ ଯେ, ଏହି ସବୁ ସମାଜ ବା ଗୋଷ୍ଠୀରେ ପ୍ରକୃତ ଧର୍ମର କାଣିଚାଏ ମଧ୍ୟ ନାହିଁ । ମୋ ପାଇଁ ଏହି ସତ୍ୟ, ଏତେ ସ୍ପଷ୍ଟ ଯେ ଏହାର ସମର୍ଥନରେ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତର ପ୍ରୟୋଜନ ନାହିଁ ।

—ହରିଜନ, ତା ୨୩-୩-୧୯୪୭

ନବମ ଭାଗ : ବିବିଧ

୧

ଶିକ୍ଷାର ମାଧ୍ୟମ ସମସ୍ୟା *

× × × ଆମର ସ୍କୁଲ ଓ କଲେଜଗୁଡ଼ିକରେ ଆମ ଦେଶର ଭାଷାଗୁଡ଼ିକୁ ଶିକ୍ଷାର ମାଧ୍ୟମ କରିବା ଦ୍ୱାରା କଦାପି ଜାତିଭେଦର ସମସ୍ୟା ଉପୁଜିବ ନାହିଁ । ଆମେ ସମସ୍ତେ ଗୋଟିଏ ରାଷ୍ଟ୍ରର । ଇଂରେଜମାନେ ଏ ଦେଶକୁ ଆସିବା ପୂର୍ବରୁ ଆମେ ଗୋଟିଏ ଦେଶ ବା ରାଷ୍ଟ୍ର ଥିଲୁଁ ଏବଂ ଆମର ଧର୍ମ ମଧ୍ୟ ଗୋଟିଏ ଥିଲା । ଇତିହାସ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ପୁସ୍ତକରୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇଯାଉଛି ଯେ, ଆମର ସନ୍ଥମାନେ ଧର୍ମ-ସମ୍ମିଳନୀ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଦେଶର ଗୋଟିଏ କୋଣରୁ ଅନ୍ୟକୋଣ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯାତ୍ରା କରୁଥିଲେ ଏବଂ ଏହି ହେତୁରୁ ଦେଶବାସୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଭ୍ରାତୃଭାବ ସଦା ବିଦ୍ୟମାନ ଥିଲା । ଜନସାଧାରଣଙ୍କର କଲ୍ୟାଣ ଓ ଦେଶର ପ୍ରକୃତ ଉନ୍ନତିରେ ଲାଗିଥିବା କର୍ତ୍ତାମାନେ ଏହି ସମସ୍ୟାର କୌଣସି ସମାଧାନ ବାହାର କରିବା ଦରକାର । ଭାରତୀୟ ଭାଷାକୁ ଶିକ୍ଷାର ମାଧ୍ୟମ କରିବାର ବିରୋଧରେ ଉଠୁଥିବା ଯୁକ୍ତିଗୁଡ଼ିକ ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ଭିତ୍ତିହୀନ ଅଟେ । ଲୋକମାନେ ନିଜେ ଏ ସମସ୍ୟାକୁ ହାତରେ ନେଇ ଦେଶବାସୀମାନଙ୍କୁ ଦେଶୀ ଭାଷାର ଜରିଆରେ ଶିକ୍ଷିତ କରନ୍ତୁ—ଏହା ହିଁ ସବୁଠାରୁ ଉତ୍ତମ ହେବ । ସେହି ଅବସ୍ଥାରେ ଯେଉଁମାନେ ଦେଶର ଶାସନ କାର୍ଯ୍ୟ ଚଳାଉଛନ୍ତି, ସେମାନେ ଦେଶର ସମ୍ୟକ୍ ହିତ ସାଧନ ଇଚ୍ଛା କରୁଥିଲେ, ସେମାନଙ୍କୁ ଏହି ଦେଶର ଭାଷା ଶିଖିବାକୁ ପଡ଼ିବ ।

—ଇଂରାଜୀରୁ । ନ୍ୟୁ ଇଣ୍ଡିଆ, ତା ୧୮-୨-୧୯୧୬

---

* 'ମାଡ୍ରାସର ଏଣ୍ଡରସନ୍ ହଲ'ରେ ତା ୧୬-୨-୧୯୧୬ରେ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ୍ କଲେଜ ଏସୋସିଏଟେଡ୍ ସୋସାଇଟିଜ୍ର ଅନ୍ତର୍ଗତ କଲେଜଗୁଡ଼ିକରେ "ଦେଶୀଭାଷାଗୁଡ଼ିକୁ ଶିକ୍ଷାର ମାଧ୍ୟମ କରାଯାଉ"—ଏ ବିଷୟରେ ତର୍କସଭା ହୋଇଥିଲା । ଗାନ୍ଧୀଜୀ ସେହି ସଭାରେ ଅଧ୍ୟକ୍ଷତା କରି ଯେଉଁ ଭାଷଣ ଦେଇଥିଲେ, ତାହାର ଅଂଶ ।

୨

ଶିକ୍ଷାର ମାଧ୍ୟମ : ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ମହତ୍ତ୍ୱର ପ୍ରଶ୍ନ

ଶିକ୍ଷାର ମାଧ୍ୟମରୂପେ ଭାରତୀୟ ଭାଷାଗୁଡ଼ିକୁ ବ୍ୟବହାର କରିବା ଦେଶପକ୍ଷରେ ଏକ ଗୁରୁତର ପ୍ରଶ୍ନ । ଦେଶୀୟ ଭାଷାଗୁଡ଼ିକୁ ଉପେକ୍ଷା କରିବାର ଅର୍ଥ ହେଉଛି ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଆତ୍ମହତ୍ୟା । ଇଂରାଜୀ ଭାଷାର ସମର୍ଥକମାନେ କହୁଥିବା ଆମେ ଶୁଣୁଁ ଯେ, ଶିକ୍ଷାର ମାଧ୍ୟମରୂପେ ଇଂରେଜୀ ଭାଷାର ବ୍ୟବହାର ଜାରି ରହିଥାଉ । ସେମାନେ ଯୁକ୍ତି କରନ୍ତି ଯେ, ଇଂରାଜୀ ପଢ଼ୁଆ ଭାରତୀୟମାନେ ସାର୍ବଜନୀନ କାର୍ଯ୍ୟ ଓ ଦେଶସେବାର ଏକମାତ୍ର ଯୋଗ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତି ବା ଅଧିକାରୀ । ଏହା ଯଦି ହୋଇ ନ ଥାନ୍ତା, ତାହାହେଲେ ଅତି ଅସ୍ୱାଭାବିକ କଥା ହୋଇଥାନ୍ତା । କାରଣ, ଏ ଦେଶରେ ଯାହା କିଛି ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯାଉଛି, ତାହା କେବଳ ଇଂରାଜୀ ମାଧ୍ୟମରେ ଦିଆଯାଉଛି । ପୁଣି, ପ୍ରକୃତ କଥା ହେଉଛି ଯେ ଏ ଶିକ୍ଷା ଆମ ଦେଶରେ ଯେତେ ସମୟ ଚାଲିଲାଣି, ତାହା ଅନୁପାତରେ ଅଗ୍ରଗତି ହୋଇ ନାହିଁ । ଜନତା ଉପରେ ଏହାର ପ୍ରଭାବ ପଡ଼ିନାହିଁ । × × × ମଧ୍ୟ ଓ ପୂର୍ବ-ଇଉରୋପର ଇହୁଦୀମାନେ, ଯେଉଁମାନେ କି ପୃଥିବୀର ସବୁ ଦେଶରେ ବ୍ୟାପ୍ତ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି, ପରସ୍ପର ମଧ୍ୟରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରିବାପାଇଁ ଗୋଟିଏ ସାଧାରଣ ଭାଷାର ଆବଶ୍ୟକତା ଉପଲବ୍ଧି କରି ଇଡ଼ିଶ୍ ନାମକ ଭାଷା ଗଠନ କରି, ତାହାକୁ ବେଶ୍ ଉଚ୍ଚ ସ୍ତରକୁ ଉଠାଇଛନ୍ତି ଏବଂ ପୃଥିବୀର ସମସ୍ତ ଭାଷାର ସର୍ବୋତ୍ତମ ପୁସ୍ତକ-ଗୁଡ଼ିକୁ ସଫଳ ଭାବରେ ଇଡ଼ିଶ୍ ଭାଷାରେ ଅନୁବାଦ କରିସାରିଛନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଯେଉଁମାନେ ବିଦେଶୀ ଭାଷାଗୁଡ଼ିକରେ ନିପୁଣ, ସେମାନେ ସୁଦ୍ଧା ସେଗୁଡ଼ିକ ଦ୍ୱାରା ନିଜର ଆତ୍ମାର ସାଧ ମେଣ୍ଟାଇ ପାରୁନଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଯେଉଁ ଅଳ୍ପ କେତେ ଜଣ ପଣ୍ଡିତ ଲୋକ ଥିଲେ, ସେମାନେ ନିଜର ଗୌରବକୁ ଅନୁଭବ କରିବା ପୂର୍ବରୁ ଜନତା ଉପରେ କୌଣସି ବିଦେଶୀ ଭାଷା ଶିଖିବାର ବୋଝ ଲଦିବାକୁ ଚାହୁଁ ନ ଥିଲେ । ଯେଉଁ ଭାଷାକୁ ସମୟରେ ଅସଭ୍ୟ ଗାଉଁଲି ଭାଷା ବୋଲି ଗଣାଯାଉଥିଲା ଏବଂ ଯାହାକୁ ପିଲାମାନେ କେବଳ ନିଜର ମାଆମାନଙ୍କ ଠାରୁ ଶିଖୁଥିଲେ, ବିଶେଷ ପରିଶ୍ରମ ଦ୍ୱାରା ସେମାନେ (ଅନୁବାଦରେ ନିପୁଣ ଇହୁଦୀମାନେ) ସଂସାରର ସର୍ବୋତ୍କୃଷ୍ଟ ବିଚାରମାନ ଅନୁବାଦ କରି ସେହି ମାତୃଭାଷାକୁ ସମୃଦ୍ଧ କରି ଦେଇଛନ୍ତି । ଏହା ପ୍ରକୃତରେ ଗୋଟିଏ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟଜନକ କାର୍ଯ୍ୟ । ଏ କାର୍ଯ୍ୟ ସେମାନେ ଏହି ପୀଢ଼ିରେ କରିଛନ୍ତି । ଓ୍ୱେବ୍‌ଷ୍ଟର ଭାଷାକୋଷରେ ସେମାନଙ୍କର ଏହି ଭାଷାର ସଂଜ୍ଞା ନିମ୍ନମତେ ଦିଆଯାଇଛି—"ବିଭିନ୍ନ ରାଷ୍ଟ୍ରର ଇହୁଦୀମାନେ ପରସ୍ପର ମଧ୍ୟରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ପାଇଁ ବହୁ ଭାଷାକୁ ମିଶାଇ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇଥିବା ଏକ ଗାଉଁଲି ବା ଅସଭ୍ୟ ଭାଷା ।"

କିନ୍ତୁ ଯଦି ଇହୁଦୀମାନଙ୍କର ମାତୃଭାଷାର ଅର୍ଥ ବର୍ତ୍ତମାନ ଏହି ପ୍ରକାରେ କରାଯିବ, ତେବେ ପୂର୍ବ ଓ ମଧ୍ୟ-ଇଉରୋପର ଇହୁଦୀମାନେ ତଦ୍ଦ୍ୱାରା ଅପମାନିତ ବୋଧ କରିବେ । ଯଦି ହେନ୍ଦ୍ରି ଇହୁଦୀ ବିଦ୍ୱାନ୍ ଲୋକେ ଗୋଟିଏ ପୀଢ଼ି ବା ପୁରୁଷରେ ନିଜର ଜନସାଧାରଣଙ୍କୁ ଏପରି ଗୋଟିଏ ଭାଷା ପ୍ରଦାନ କରିବାରେ କୃତକାର୍ଯ୍ୟ ହୋଇପାରିଲେ ଏବଂ ସେଥିପାଇଁ ସେମାନେ ଗୌରବ ଅନୁଭବ କରୁଛନ୍ତି, ତେବେ ଆମର ପ୍ରାଦେଶିକ ଭାଷାଗୁଡ଼ିକର ଆବଶ୍ୟକତାକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିବା ଆମ ପକ୍ଷରେ ନିଶ୍ଚିତ ଭାବରେ ସହଜ ହେବ । କାରଣ, ଆମର ଭାଷାଗୁଡ଼ିକ ସୁସଂସ୍କୃତ ଅଟେ । ଆମକୁ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରୁ ଏହି ଶିକ୍ଷା ମିଳୁଅଛି । ସେଠାରେ ଡଚ୍ ଭାଷାର ଅପଭ୍ରଂଶ ଟାଲ୍‌ଭାଷା ଓ ଇଂରେଜୀଭାଷା ଭିତରେ ସଂଘର୍ଷ ଥିଲା । ବୁଅର୍ ସ୍ତ୍ରୀ-ପୁରୁଷମାନେ ଦୃଢ଼ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ କରି ନେଇଥିଲେ ଯେ, ନିଜର ଯେଉଁ ପିଲାମାନଙ୍କ ସହ ସେମାନେ ଶୈଶବରୁ ଟାଲ ଭାଷାରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରୁଥିଲେ, ସେମାନଙ୍କୁ ଇଂରାଜୀ ଭାଷାର ମାଧ୍ୟମରେ ଶିକ୍ଷାଲାଭ କରିବାର ବୋଝରେ ଭାରାକ୍ରାନ୍ତ ହେବାକୁ ଦେବେ ନାହିଁ । ଏ ସଂଘର୍ଷରେ ଇଂରାଜୀର ପକ୍ଷ ବହୁତ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ଥିଲା, ତାହାର ସମର୍ଥକମାନେ ଖୁବ ଯୋଗ୍ୟ ଲୋକ ଥିଲେ । ମାତ୍ର ବୁଅରମାନଙ୍କର ଦେଶପ୍ରେମ ଆଗରେ ଇଂରାଜୀକୁ ହାରମାନିବାକୁ ପଡ଼ିଲା । ଏଠାରେ ପ୍ରଣିଧାନଯୋଗ୍ୟ ଯେ, ସେମାନେ ଉନ୍ନତ ଡଚ୍‌ଭାଷାକୁ ମଧ୍ୟ ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କରିଦେଲେ । ଏଥିପାଇଁ ଯେଉଁ ଅଧ୍ୟାପକମାନଙ୍କର ଇଉରୋପରେ ଥିବାବେଳେ ଡଚ୍ ଭାଷା ଉତ୍ତମରୂପେ କହିବାର ଅଭ୍ୟାସ ଥିଲା, ସେମାନଙ୍କୁ ବାଧ୍ୟ କରାଗଲା ଯେ ସେମାନେ ଅପେକ୍ଷାକୃତ ଅଧିକ ସହଜ ଟାଲ ଭାଷାରେ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷା ଦିଅନ୍ତୁ ଏବଂ ବର୍ତ୍ତମାନ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ଟାଲ ଭାଷାରେ ଉତ୍ତମ ସାହିତ୍ୟର ଅଭିବୃଦ୍ଧି ହେଉଅଛି । ଟାଲ ପ୍ରଥମେ ସରଳ ମାତ୍ର ଦକ୍ଷ କୃଷକମାନଙ୍କର ପରସ୍ପର ମଧ୍ୟରେ କଥାବାର୍ତ୍ତାର ଭାଷା ଥିଲା । ଆମ ନିଜ ଉପରେ ଆତ୍ମବିଶ୍ୱାସର ଅଭାବ ହିଁ ଆମର ଦେଶୀୟ ଭାଷାର ଶକ୍ତି ଉପରେ ବିଶ୍ୱାସର ଅଭାବର ଚିହ୍ନ ଅଟେ । ଏହା ଆମର ଅବନତିର ଲକ୍ଷଣ । ଯଦି ଆମେ ଆମର ମାତୃଭାଷାକୁ ସମ୍ମାନ ନ କରୁଁ ; ତେବେ (ଇଂରେଜ) ସରକାର ଯେତେ ଶୁଭ ଭାବନା ଓ ଉଦାରତା ସହକାରେ ସ୍ୱାୟତ୍ତ ଶାସନ ଯୋଜନା ଅର୍ପଣ କଲେ ହେଁ, ତାହା ଆମକୁ ଏକ ସ୍ୱାୟତ୍ତ ଶାସନ ଉପଭୋଗୀ ରାଷ୍ଟ୍ରରେ ପରିଣତ କରିପାରିବ ନାହିଁ ।

ଲୀଡ଼ର୍, ତା ୨୫-୫-୧୯୧୭

ରେଙ୍ଗୁନ୍‌ମେ'ଲରୁ ଉଦ୍ଧୃତ Collected Works of Mahatma Gandhi, Volume 13, pp. 336—37

୩

ଶିକ୍ଷାର ମାଧ୍ୟମ : ଏକ ଜଟିଳ ସମସ୍ୟା

ଇଂରାଜୀ ଭାଷା ମାଧ୍ୟମରେ ଶିକ୍ଷାଦେବାକୁ ଅନ୍ୟୂନ ଷୋଳ ବର୍ଷ ଲାଗିଯାଉଛି । ସେହି ବିଷୟଗୁଡ଼ିକ ଯଦି ମାତୃଭାଷା ଜରିଆରେ ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯିବ, ତେବେ ଅତି ବେଶୀ ହେଲେ ଦଶ ବର୍ଷ ସମୟ ଲାଗିବ । ବହୁ ଅଭିଜ୍ଞ ଶିକ୍ଷକ ଏହି ମତ ଦେଇଛନ୍ତି । ହଜାର ହଜାର ଛାତ୍ରଙ୍କର ଛଅ ବର୍ଷ ଲେଖାଏଁ ବଳି ପଡ଼ିବାର ଅର୍ଥ ହେଉଛି ସମଗ୍ର ଦେଶର କେତେ ହଜାର ବର୍ଷ ସମୟ ବଞ୍ଚିଯିବା ।

ବିଦେଶୀ ଭାଷା ଜରିଆରେ ଶିକ୍ଷାଲାଭ କରିବା ଯୋଗୁଁ ମସ୍ତିଷ୍କ ଉପରେ ଯେଉଁ ବୋଝ ପଡ଼େ, ତାହା ଅସହନୀୟ । ଏ ବୋଝ କେବଳ ଆମର ପିଲାଏ ମୁଣ୍ଡାଇ ପାରନ୍ତି ସତ୍ୟ; ମାତ୍ର ତାହାର ମୂଲ୍ୟ ସେମାନଙ୍କୁ ଦେବାକୁ ପଡ଼େ । ପରେ ଅନ୍ୟ କିଛି ବୋଝ ମୁଣ୍ଡାଇବାର ଶକ୍ତି ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ନିଃଶେଷ ହୋଇଯାଏ । ଫଳରେ ଆମ ସ୍ନାତକ ବା ଗ୍ରାଜୁଏଟ୍ମାନେ ଅଧିକ ନିକମ୍ମା, ଦୁର୍ବଳ, ନିରୁତ୍ସାହ, ରୁଗ୍ଣ ଓ ଶୁଚ୍ଛା ଅନୁକରଣ-କାଂକ୍ଷୀ ପାଲଟିଯାଆନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ସୃଜନାତ୍ମକ ଶକ୍ତି, ମୌଳିକ ଭାବରେ ବିଚାର କରିବାର ଶକ୍ତି, କୌଣସି ନୂତନ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାର ଉଦ୍ୟମ, ଅଧ୍ୟବସାୟ, ଧୈର୍ଯ୍ୟ, ବୀରତା ଓ ନିର୍ଭୀକତା କ୍ଷୀଣ ହୋଇଯାଏ । ଏହା ଫଳରେ ଆମେ ନୂଆ ଯୋଜନା ତିଆରି କରିପାରୁ ନାହିଁ । ଯଦିଚ ଯୋଜନା ତିଆରି କରୁଁ, ତେବେ ତାହାକୁ ଶେଷ କରି ପାରୁଁ ନା । ଯେଉଁ ଅଳ୍ପ କେତେକ ଲୋକଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଉପର୍ଯ୍ୟୁକ୍ତ ଗୁଣଗୁଡ଼ିକର ଭବିଷ୍ୟତ ସମ୍ଭାବନା ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ, ସେମାନେ ଅକାଳରେ କାଳମୁଖରେ ପତିତ ହୁଅନ୍ତି । ଜଣେ ଇଂରେଜ ଲେଖିଛନ୍ତି ଯେ, ମୂଳ ଲେଖା ଓ ବ୍ଲଟିଂ ପେପର୍ ଉପରେ ତାହାର ଛାପ ମଧ୍ୟରେ ଯେଉଁ ପାର୍ଥକ୍ୟ ଜଣାଯାଏ, ଇଉରୋପ ଓ ଅନ୍ୟ ଦେଶଗୁଡ଼ିକର ଲୋକଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସେହି ପାର୍ଥକ୍ୟ ରହିଛି । ତାଙ୍କର ଏହି ଉକ୍ତିରେ ଯେଉଁ ସତ୍ୟତା ରହିଛି, ଏସିଆବାସୀଙ୍କ ସ୍ୱଭାବଗତ ଅଯୋଗ୍ୟତା ତାହାର କାରଣ ନୁହେଁ । ଶିକ୍ଷାପାଇଁ ଉପଯୁକ୍ତ ମାଧ୍ୟମ ଉପରେ ଏହାର କାରଣ ବହୁ ପରିମାଣରେ ନିର୍ଭର କରେ । ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାର ନିଗ୍ରୋମାନେ ସାହସୀ, ଦୀର୍ଘକାୟ ଓ ଚରିତ୍ରବାନ୍ । ବାଲ୍ୟବିବାହ ଆଦି ଯେଉଁ ଦୋଷଗୁଡ଼ିକ ଆମ ମଧ୍ୟରେ ଅଛି, ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସେସବୁ ନାହିଁ । ତଥାପି ସେମାନଙ୍କ ଦଶା ଠିକ୍ ଆମ ପରି । ସେମାନେ ଡଚ୍ଭାଷା ମାଧ୍ୟମରେ ଶିକ୍ଷା ପାଆନ୍ତି । ଆମେ ଯେପରି ଇଂରେଜୀଭାଷା ଶିଖିଛୁଁ, ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ଅଳ୍ପସମୟ ମଧ୍ୟରେ ଡଚ୍ଭାଷାକୁ ଆୟତ୍ତ କରିପାରନ୍ତି ଏବଂ ଆମରି ପରି ଶିକ୍ଷା ଶେଷ ହେଲାବେଳକୁ ଦେହ ଓ ମନରେ ଶକ୍ତିହୀନ ହୋଇ ଯାଆନ୍ତି । ଆମରି ପରି ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ବହୁ ପରିମାଣରେ ଅନୁକରଣକାଂକ୍ଷୀ ହୋଇପଡ଼ନ୍ତି । ମାତୃଭାଷା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସେମାନଙ୍କର ମୌଳିକତା

ମଧ୍ୟ ଲୁପ୍ତ ହୋଇଯାଉଥିବା ଦେଖାଯାଉଛି । ଆମେ ଇଂରେଜୀ ଶିକ୍ଷା ପାଇଛୁ । ତେଣୁ ଆମେମାନେ ଏହାର ଅପକାରିତାକୁ ଯଥାର୍ଥ ଭାବରେ କଳନା କରି ପାରୁ ନାହୁଁ । ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ଉପରେ ଆମର ପ୍ରଭାବ କେତେ କମ୍ ପଡ଼ୁଛି, ତାହା ଯଦି ଆମେ କଳନା କରିପାରନ୍ତେ, ତେବେ ଏହାକୁ ଆମେ ବୁଝି ପାରନ୍ତେ । ଆମର ପିତାମାତା ଆମ ଶିକ୍ଷାର ବ୍ୟର୍ଥତା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ବେଳେ ବେଳେ ଯାହା ମନ୍ତବ୍ୟ ଦିଅନ୍ତି, ତାହା ସ୍ମରଣୀୟ । ଜଗଦୀଶଚନ୍ଦ୍ର ବୋଷ (୧) ଓ ରାୟଙ୍କର (୨) କୃତିତ୍ୱ ଶୁଣି ଆମେ ଆନନ୍ଦରେ ଉତ୍ଫୁଲ୍ଲ ହୋଇଯାଉଁ । ମୋର ବିଶ୍ୱାସ, ଆମେ ଯଦି ପଚିଶ ବର୍ଷ ଧରି ମାତୃଭାଷା କରିଆରେ ଶିକ୍ଷା ପାଇଥାନ୍ତୁ, ତେବେ ଆମ ଭିତରେ ଏତେ ସଂଖ୍ୟାରେ ବୋଷ ଓ ରାୟ ଦେଖା ଦେଇଥାନ୍ତେ ଯେ, ଆମେ ଏପରି ଜଣକୁ ଦେଖି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟାନ୍ୱିତ ହୋଇ ଯାଆନ୍ତୁ ନାହିଁ ।

ଜାପାନର ଉତ୍ସାହ ଯେଉଁ ଦିଗକୁ ଗତି କରୁଛି, ତାହା ଠିକ୍ କି ନୁହେଁ ସେ ବିଚାରକୁ ଯଦି ଆମେ ଆଡ଼େଇ ଦେବୁଁ, ତେବେ ଜାପାନର ସାହସ ଆମକୁ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟଜନକ ବୋଧ ହେବ । ସେମାନେ ମାତୃଭାଷା ଜରିଆରେ ଜନ-ଜାଗରଣ ଆଣିଛନ୍ତି । ମାତୃଭାଷାର ବ୍ୟବହାର (ମାଧ୍ୟମ) ଯୋଗୁଁ ହିଁ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ମୌଳିକତା ଦେଖିବାକୁ ମିଳୁଛି । ସେମାନେ ବର୍ତ୍ତମାନ ନିଜର ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷା ଦେବାକୁ ବସିଲେଣି, ଅର୍ଥାତ୍ ଇଉରୋପୀୟମାନଙ୍କୁ ଟପିଦିବାକୁ ବାହାରିଲେଣି । ଇଉରୋପ ଭିନ୍ନ ଅନ୍ୟ ଦେଶର ଲୋକେ ଯେ ବ୍ଲଟିଂ ପେପର୍‌ରେ ଉଠୁଥିବା ବିକୃତ ଓଲଟାଲେଖା ଭଳି ହୀନ ଅନୁକରଣକାରୀ—ଏ ଉପମାକୁ ସେମାନେ ଭୁଲ ପ୍ରମାଣିତ କରି ଦେଲେଣି । ଶିକ୍ଷାଯୋଗୁଁ ଜାପାନର ନବଜୀବନ ତରଙ୍ଗାୟିତ ହୋଇ ଉଠିଛି ଏବଂ ପୃଥିବୀ ଜାପାନବାସୀଙ୍କ କୃତିତ୍ୱକୁ ଅବାକ୍ ହୋଇ ଚାହିଁ ରହିଛି । ବିଦେଶୀ ଭାଷା ମାଧ୍ୟମରେ ଆମେ ଯେଉଁ ପଦ୍ଧତିରେ ଶିକ୍ଷା ପାଉଛୁଁ, ତାହା ଆମର ଅପାର କ୍ଷତି କରିଛି ।

ମା'ଅ କ୍ଷୀର ସହିତ ପିଲାକୁ ଯେଉଁ ସଂସ୍କାର ଓ ମଧୁର ଭାଷା ମିଳେ, ତାହା ସହିତ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଶିକ୍ଷାର ଯେଉଁ ସମନ୍ୱୟ ସଂଘଟିତ ହେବାର କଥା, ବିଦେଶୀ ଭାଷା ମାଧ୍ୟମରେ ଶିକ୍ଷା ଦେବା ଫଳରେ ତାହା ତୁଟି ଯାଉଛି । ଏଥିପାଇଁ ଯେଉଁମାନେ ଦାୟୀ, ସେମାନଙ୍କର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଯେତେ ସାଧୁ ହୋଇଥାଉ ପଛକେ, ସେମାନେ ଲୋକଙ୍କର ଶତ୍ରୁ । ଏହି ବ୍ୟବସ୍ଥାକୁ ବିନା ବାଧାରେ ସହିଯିବାର ଅର୍ଥ ଆମର ମାତୃଦ୍ରୋହ । ଏହାଛଡ଼ା ବିଦେଶୀ ଭାଷା ମାଧ୍ୟମର କ୍ଷତି ଏତିକରେ ସୀମାବଦ୍ଧ ନୁହେଁ, ଏଥିରେ ଅନ୍ୟ ଅନେକ କ୍ଷତି

---

(୧) (୧୮୫୮—୧୯୩୭) ବଙ୍ଗଳାର ପ୍ରସିଦ୍ଧ ବୈଜ୍ଞାନିକ ଓ ବୋଷ ରିସର୍ଚ୍ଚ ଇନ୍‌ଷ୍ଟିଚ୍ୟୁଟର ପ୍ରତିଷ୍ଠାତା ।

(୨) ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲଚନ୍ଦ୍ର ରାୟ (୧୮୬୧—୧୯୪୪), କଲିକତା ପ୍ରେସିଡେନ୍‌ସି କଲେଜର ଅଧ୍ୟାପକ, ବୈଜ୍ଞାନିକ ଓ ଦେଶଭକ୍ତ ।

ମଧ୍ୟ ହୁଏ । ଏହା ଧନୀ ଓ ଶିକ୍ଷିତ ଶ୍ରେଣୀ ଏବଂ ସାଧାରଣ ଲୋକଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଗୋଟାଏ ପାର୍ଥକ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି କରୁଛି । ଆମେ ଜନସାଧାରଣଙ୍କୁ ଚିହ୍ନି ପାରୁ ନାହୁଁ । କିମ୍ବା ଜନସାଧାରଣ ମଧ୍ୟ ଆମକୁ ଚିହ୍ନନ୍ତି ନାହିଁ । ସେମାନେ ଆମକୁ ସାହେବ ମନେକରି ଡରନ୍ତି । ସେମାନେ ଆମ ଉପରେ ଭରସା ରଖି ପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ଯଦି ଅଧିକ କାଳ ପରିସ୍ଥିତି ଏହିପରି ରହିବ, ତେବେ ଲର୍ଡ଼ କର୍ଜନ ଯେ କହିଥିଲେ—ଶିକ୍ଷିତ ଶ୍ରେଣୀ ଜନସାଧାରଣଙ୍କର ପ୍ରତିନିଧି ନୁହନ୍ତି—ତାଙ୍କର ଏ ଉକ୍ତି ସତ୍ୟ ହୋଇଯିବ ।

ସୌଭାଗ୍ୟର କଥା ଯେ, ଶିକ୍ଷିତ ଲୋକେ ଏ ମୋହ ତୁଟାଉଥିବା ଦେଖା ଯାଉଛି । ସେମାନେ ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ଆସିବାମାତ୍ରେ ଉପର୍ଯ୍ୟୁକ୍ତ ଦୋଷଗୁଡ଼ିକ ସ୍ପଷ୍ଟ ଦେଖିପାରୁଛନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଯେଉଁ ଉନ୍ମାଦନା ଆସିଛି,ତାହା ଲୋକଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସଞ୍ଚାରିତ କରିବେ କିପରି ? ଇଂରେଜୀ ଭାଷା ଜରିଆରେ ତ ଏ କାମ କରି ହେବନାହିଁ । ଗୁଜରାଟୀ ଭାଷା ଜରିଆରେ ଲୋକଙ୍କ ମନରେ ସେ ଉତ୍ସାହ ପୂରାଇ ଦେବାର ଶକ୍ତି ସେମାନଙ୍କଠାରେ ନାହିଁ ବା ବହୁତ କମ୍ ଅଛି । ମାତୃଭାଷାରେ ନିଜ ବିଚାର ଲୋକଙ୍କ ଆଗରେ ଉପସ୍ଥାପିତ କରିବା ସେମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ବଡ଼ କଷ୍ଟକର ହେଉଛି,ଏ କଥା ମୁଁ ବରାବର ଶୁଣୁଛି । ଏହି ବାଧା ଯୋଗୁଁ ଜନ-ଜୀବନ-ପ୍ରବାହ ରୁଦ୍ଧ ହୋଇ-ଗଲଣି । ଏ ଦେଶରେ ଇଂରେଜୀ ଶିକ୍ଷା-ପଦ୍ଧତି ପ୍ରଚଳନ କରିବା ପଛରେ ମ୍ୟାକ'ଲେ ସାହେବଙ୍କର ଯେଉଁ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଥିଲା, ତାହା ସଚୋଟ ଥିଲା । କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ ମନରେ ଆମ ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରତି ଅବଜ୍ଞାଭାବ ଥିଲା । ସେହି ତାଚ୍ଛଲ୍ୟ-ଭାବନା ଆମ ମଧ୍ୟରେ ସଞ୍ଚାରିତ ହେଲା । ଆମେ ନିଜର ଭାରସାମ୍ୟ ହରାଇବସିଲୁ । ଆମ ସାହିତ୍ୟକୁ ଅବଜ୍ଞା କରିବାରେ ଲାଗିଲୁଁ ଏବଂ ଏ ବାବଦରେ ଆମେ ଆମର ଗୁରୁଙ୍କୁ ଟପିଗଲୁଁ । ମ୍ୟାକ'ଲେ ସାହେବ ଭାବୁଥିଲେ ଯେ, ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ଭିତରେ ଆମେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସଭ୍ୟତାର ପ୍ରଚାରକ ପାଲଟିଯିବୁଁ । ଆମ ମଧ୍ୟରୁ କେତେକ ଇଂରାଜୀ ପାଠ ପଢ଼ି, ନିଜ ଚରିତ୍ରର ବିକାଶ କରିବେ ଏବଂ ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ନୂଆ ବିଚାର ପୂରାଇ ଦେବେ ବୋଲି ସେ କଳ୍ପନା କରିଥିଲେ । ସେ ବିଚାର ଲୋକଙ୍କ ପାଇଁ କଲ୍ୟାଣକର କି ନାହିଁ, ସେ କଥା କହିବା ଏଠାରେ ଅପ୍ରାସଙ୍ଗିକ ହେବ । ଆମେ ତ କେବଳ ଶିକ୍ଷାର ମାଧ୍ୟମ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ବିଚାର କରୁଛୁ । ଆମେ ଇଂରାଜୀ-ଶିକ୍ଷାରେ ଅର୍ଥୋପାର୍ଜନର ସୁଯୋଗଟି ଦେଖିଲୁ ଏବଂ ସେହିହେତୁ ଇଂରାଜୀ-ମାଧ୍ୟମକୁ ସର୍ବାଧିକ ମୁଖ୍ୟସ୍ଥାନ ଦେଲୁଁ । ଆମ ଭିତରୁ କେତେକ ଦେଶାତ୍ମବୋଧ ମଧ୍ୟ ଶିଖିଲେ । ଏହିରୂପେ ମୂଳ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଗୌଣ ହୋଇଗଲା ଏବଂ ଇଂରାଜୀ ଭାଷାର ପ୍ରଚାର ମ୍ୟାକ'ଲେ ସାହେବଙ୍କର ଧାରଣାକୁ ସୁଦ୍ଧା ଅତିକ୍ରମ କରିଗଲା । ଏହା ଫଳରେ ଆମେ ବିଶେଷ ଭାବରେ କ୍ଷତିଗ୍ରସ୍ତ ହେଲୁଁ ।

ଆମ ହାତରେ ଯଦି ଶାସନ-କ୍ଷମତା ଥାଆନ୍ତା, ତେବେ ଆମେ ତତ୍‌କ୍ଷଣାତ୍ ଏ ଦୋଷଟିକୁ ଉପଲବ୍ଧି କରିଥାଆନ୍ତେ ଏବଂ ସେତେବେଳେ ମାତୃଭାଷାକୁ ତ୍ୟାଗ କରିବା ଆମ ପକ୍ଷରେ ଅସମ୍ଭବ ହୋଇ ପଡ଼ିଥାଆନ୍ତା । × × × × ।

"ଦୁଃଖର କଥା ଯେ, ଇଂରେଜୀ ଭାଷାକୁ ଅତ୍ୟଧିକ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେବା ଯୋଗୁଁ ଅନ୍ୟ ବିଷୟଗୁଡ଼ିକରେ ଜ୍ଞାନାର୍ଜନ ବିଶେଷ ବାଧାପ୍ରାପ୍ତ ହେଲା । ଇଂରେଜୀ ଭାଷାକୁ ଆୟତ୍ତ କରିବାରେ ହିଁ ଆମର ଅଧିକାଂଶ ମାନସିକ ଶକ୍ତି ଖରଚ ହୋଇଯିବା ଅତ୍ୟନ୍ତ ପରିତାପର କଥା । କିନ୍ତୁ ମୋର ନମ୍ର ମତ ଯେ, ଇଂରାଜୀ ବାବଦରେ ଆମେ ଯେଉଁ ସ୍ଥିତିରେ ବର୍ତ୍ତମାନ ରହିଛୁ, ତାକୁ ବରଦାସ୍ତ କରି ପ୍ରତିକାରର ବାଟ କାଢ଼ିବା ଛଡ଼ା ଆଉ ଅନ୍ୟ ଉପାୟ ନାହିଁ ।" କୌଣସି ଜଣେ ସାଧାରଣ ଲେଖକ ଏ କଥା କହି ନାହାନ୍ତି । ଗୁଜରାଟରେ ଶିକ୍ଷିତ ଶ୍ରେଣୀଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅଗ୍ରଗଣ୍ୟ ଜଣେ ମାତୃଭାଷାପ୍ରେମୀ* ବ୍ୟକ୍ତି ଏକଥା କହିଛନ୍ତି ।

ଇଂରେଜୀ ବାବଦରେ ଆମ ସ୍ଥିତିକୁ ଆମେ ଆବଶ୍ୟକତାରୁ ଅଧିକ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଉଛୁଁ । × × × । ଶାସକ ଓ ଶାସିତ ଉଭୟଙ୍କର ଯଦି ଏହା ହିଁ ଦୃଢ଼ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ହେବ ଯେ, ଇଂରାଜୀ ଭାଷା ମାଧ୍ୟମରେ ଶିକ୍ଷାଦେବା ଦ୍ୱାରା ଜନସାଧାରଣଙ୍କର ମାନସିକ ଶକ୍ତି ନଷ୍ଟ ହୋଇ ଯାଉଛି, ତେବେ ମୁହୂର୍ତ୍ତେ ସୁଦ୍ଧା ବିଳମ୍ବ ନ କରି ଶିକ୍ଷାର ମାଧ୍ୟମ ବଦଳିଯିବା ଉଚିତ । ଏହା କରିବାରେ ଯେଉଁ ବାଧାବିଘ୍ନ ଦେଖାଦେବ, ତାହା ଦୂର କରିବାରେ ହିଁ ଆମର ପରାକ୍ରମର ପରୀକ୍ଷା ହେବ । × × × ।

ମାତୃଭାଷା ମାଧ୍ୟମରେ ଶିକ୍ଷା ଦେବା ଦ୍ୱାରା ଇଂରେଜୀ ଭାଷାର ଜ୍ଞାନ ବ୍ୟାହତ ହେବ ବୋଲି ଭାବିବା ଅନାବଶ୍ୟକ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶିକ୍ଷିତ ବ୍ୟକ୍ତି ପକ୍ଷେ ଇଂରେଜୀ ଭାଷା ଆୟତ୍ତ କରିବା ଯେ କିଛି ଦରକାର ନାହିଁ, କେବଳ ସେତିକି ନୁହେଁ; ମାତ୍ର ମୋର ନମ୍ର ମତରେ ସେହି ଭାଷାକୁ ଆୟତ୍ତ କରିବାପାଇଁ ଆଗ୍ରହ ସୃଷ୍ଟିକରିବାର ଆବଶ୍ୟକତା ମଧ୍ୟ ନାହିଁ ।

କେତେକ ଭାରତୀୟଙ୍କୁ ଇଂରାଜୀ ଶିଖିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ଧ୍ରୁବ କେବଳ ଉଚ୍ଚ ଶିକ୍ଷା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଏ ସମସ୍ୟା ଉପରେ ଚିନ୍ତା କରିଛନ୍ତି । ମାତ୍ର ଆମେ ସବୁଆଡ଼ୁ ଚିନ୍ତା କଲେ ଦେଖି ପାରିବା ଯେ, କେବଳ ନିମ୍ନୋକ୍ତ ଦୁଇ ଶ୍ରେଣୀର ଲୋକଙ୍କ ପାଇଁ ଇଂରାଜୀ ଆବଶ୍ୟକ ହେବ :

୧ । ଯେଉଁ ଦେଶଭକ୍ତମାନଙ୍କର ଭାଷା ଶିଖିବାର ବିଶେଷ ଶକ୍ତି ଅଛି, ଯେଉଁମାନଙ୍କର ଅଧିକ ସମୟ ଅଛି ଏବଂ ଇଂରାଜୀ ସାହିତ୍ୟର ଗବେଷଣା କରି ତାହାର ସୁଫଳ ସାଧାରଣ ଲୋକଙ୍କ ଆଗରେ ଥୋଇବାର ଶକ୍ତି ଅଛି ଅଥବା ଶାସକଗୋଷ୍ଠୀଙ୍କ ସହିତ ସମ୍ପର୍କ ରକ୍ଷା କରିବାକୁ ଯେଉଁମାନେ ଇଚ୍ଛୁକ ଏବଂ

୨ । ଯେଉଁମାନେ ଆର୍ଥିକ ଲାଭ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଇଂରାଜୀ ଭାଷାର ବିନିଯୋଗ କରିବାକୁ ଚାହାନ୍ତି ।

---

* ଆନନ୍ଦଶଙ୍କର ବାପୁଭାଇ ଧ୍ରୁବ (୧୮୬୯-୧୯୪୨), ଗୁଜରାଟର ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଶିକ୍ଷାବିତ୍ ଓ ବନାରସ ହିନ୍ଦୁ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର କୁଳପତି ।

ଏ ଦୁଇ ଶ୍ରେଣୀର ଲୋକଙ୍କୁ ଏକ ଇଚ୍ଛାଧୀନ ବିଷୟ ହିସାବରେ ଇଂରାଜୀ ଭାଷାର ପକ୍କା ଜ୍ଞାନ ଦିଆଗଲେ କୌଣସି କ୍ଷତି ହେବ ନାହିଁ । ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଏ ପ୍ରକାରର ସୁବିଧା କରିଦେବା ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ମଧ୍ୟ । ଏହି ପାଠ୍ୟକ୍ରମର ଶିକ୍ଷାର ମାଧ୍ୟମ ମାତୃଭାଷା ହିଁ ରହିବ । ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ଧ୍ରୁବଙ୍କର ଆଶଙ୍କା, ଯଦି ଆମେ ଇଂରାଜୀ ଭାଷାକୁ ମାଧ୍ୟମ ରୂପେ ଗ୍ରହଣ ନ କରୁଁ ଓ ଏହାକୁ କେବଳ ବିଦେଶୀ ଭାଷା ହିସାବରେ ଶିଖିବୁଁ, ତେବେ ଫାରସୀ, ସଂସ୍କୃତ ଓ ଅନ୍ୟ ଭାଷାଗୁଡ଼ିକର ଯେଉଁ ଦଶା ହୋଇଛି, ଇଂରାଜୀର ମଧ୍ୟ ସେହି ଦଶା ହେବ । ଆଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କୁ ଉଚିତ ସମ୍ମାନ ଦେଖାଇ ମୋତେ କହିବାକୁ ପଡ଼ୁଛି ଯେ, ଏ ବିଚାରଧାରା ପୂରା ଠିକ୍ ନୁହେଁ । ବହୁ ଇଂରେଜ ଇଂରାଜୀ ମାଧ୍ୟମରେ ଶିକ୍ଷା ପାଇଥିବା ସତ୍ତ୍ୱେ ଫ୍ରେଞ୍ଚ ଭାଷା ଉତ୍ତମ ରୂପେ ଜାଣନ୍ତି ଏବଂ ସେମାନଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟରେ ସନ୍ତୋଷଜନକ ଭାବରେ ତାକୁ ବିନିଯୋଗ ମଧ୍ୟ କରୁଛନ୍ତି । ଭାରତବର୍ଷରେ ଏପରି ଅନେକ ଭାରତୀୟ ଅଛନ୍ତି, ଯେଉଁମାନେ ଇଂରାଜୀ ଭାଷା ଜରିଆରେ ଫ୍ରେଞ୍ଚ ଶିଖିଥିଲେ ହେଁ ଫ୍ରେଞ୍ଚ ଭାଷାରେ ସେମାନଙ୍କର ବେଶ୍ ଉତ୍ତମ ଜ୍ଞାନ ଅଛି । ପ୍ରକୃତ ସତ୍ୟ ହେଉଛି, ଇଂରେଜୀ ଭାଷା ଯେତେବେଳେ ସ୍ୱ ସ୍ଥାନରେ (ଉଚିତ ସୀମା ଭିତରେ) ରହିବ ଏବଂ ମାତୃଭାଷା ନିଜର ଉଚିତ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଲାଭ କରିବ, ସେତେବେଳେ ଆମର ଯେଉଁ ବୁଦ୍ଧି ବର୍ତ୍ତମାନ ରୁଦ୍ଧ ହୋଇ ରହିଛି, ତାହା ବନ୍ଧନମୁକ୍ତ ହୋଇଯିବ । ଯେଉଁ ବୁଦ୍ଧି ଜ୍ଞାନଚର୍ଚ୍ଚା ଓ ଅନୁଶୀଳନରେ ଲାଗିଥିବ, ଅଥଚ ସତେଜ, ତାହା ପକ୍ଷରେ ଇଂରେଜୀ ଭାଷା ଶିଖିବା ବିଶେଷ ଭାର ସ୍ୱରୂପ ହେବ ନାହିଁ । ଏହି ପରିସ୍ଥିତିରେ ଆମେ ଯେଉଁ ଇଂରାଜୀ ଶିଖିବୁ; ତାହା ବର୍ତ୍ତମାନ ଅପେକ୍ଷା ଅଧିକ ପ୍ରଶଂସନୀୟ ହେବ ବୋଲି ମଧ୍ୟ ମୋର ବିଶ୍ୱାସ । ଉପରନ୍ତୁ, ଆମର ବୁଦ୍ଧି ସତେଜ ଓ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ହୋଇଥିବାରୁ ତାକୁ ଆମେ ଅଧିକ ଭଲ ଭାବରେ ବିନିଯୋଗ କରିପାରିବୁଁ । ଲାଭ-କ୍ଷତିର ବ୍ୟାବହାରିକ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ମଧ୍ୟ ଏହି ପନ୍ଥାଟି ଆମର ସବୁ ସ୍ୱାର୍ଥର ଅଭିବୃଦ୍ଧିରେ ଫଳଦାୟକ ହେବ ।

ଆମେ ଯେତେବେଳେ ମାତୃଭାଷା ଜରିଆରେ ଶିକ୍ଷା ପାଇବୁଁ, ଆମ ପରି-ବାରର ଲୋକଙ୍କ ସହିତ ଆମ ସମ୍ପର୍କ ସେତେବେଳେ ଅନ୍ୟ ପ୍ରକାରର ହୋଇଯିବ । ଆଜି ଆମ ସ୍ତ୍ରୀକୁ ଆମର ପ୍ରକୃତ ଜୀବନ-ସଙ୍ଗିନୀ କରିପାରୁ ନାହୁଁ । ଆମ କାର୍ଯ୍ୟକଳାପ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସେମାନଙ୍କର ଜ୍ଞାନ ଅତି ଅଳ୍ପ । ଆମେ ସ୍କୁଲରେ କଅଣ ଶିକ୍ଷା ପାଉଛୁଁ, ତାହା ଆମର ପିତାମାତାଙ୍କୁ ଜଣା ନ ଥାଏ । ଆମେ ଯଦି ଆମ ମାତୃଭାଷା ଜରିଆରେ ଶିକ୍ଷା ପାଇବୁଁ, ତେବେ ଆମେ ଧୋବା, ବାରିକ, ମେହେନ୍ତର ସମସ୍ତଙ୍କୁ ସହଜରେ ଶିକ୍ଷା ଦେଇ ପାରିବୁଁ । ବିଲାତରେ ବାଳକଟାଇବା ବେଳେ ଲୋକେ ବାରିକ ସାଙ୍ଗରେ ରାଜନୀତି ଚର୍ଚ୍ଚା କରନ୍ତି । ଏଠାରେ ଆମେ ନିଜ ପରିବାର ମଧ୍ୟରେ ସୁଦ୍ଧା ସେ ପ୍ରକାରର ଆଲୋଚନା କରିପାରୁ ନାହୁଁ । ଆମ ପରିବାରର ଲୋକେ ବା ବାରିକ, ଆଦି ମୂର୍ଖ ବୋଲି ଯେ ଏହା ଘଟୁଛି, ତାହା ନୁହେଁ । ଏମାନେ ମଧ୍ୟ ସେହି ଇଂରେଜ

ବାଳକ ପରି ଜ୍ଞାନ । ଏମାନଙ୍କ ସହିତ ଆମେ ମହାଭାରତ, ରାମାୟଣ ଓ ତୀର୍ଥସ୍ଥାନ ବିଷୟରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରୁଁ ; କାରଣ ଆମ ଲୋକେ ଏ ସବୁ ବିଷୟ ଶୁଣନ୍ତି ଓ ଶିଖନ୍ତି । ମାତ୍ର ଆମେ ସ୍କୁଲରେ ଯେଉଁ ପାଠ ପଢ଼ୁଛୁଁ, ତାହା ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ଠାକୁ, ଏପରି କି ଆମର ନିଜ ପରିବାରର ଲୋକମାନଙ୍କଠାକୁ ସଞ୍ଚରି ପାରୁ ନାହିଁ । କାରଣ ଇଂରେଜୀ ଭାଷାରେ ଯାହା ପଢ଼ିଛୁଁ, ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଆମେ ସେମାନଙ୍କୁ ବୁଝାଇବାକୁ ଅସମର୍ଥ ।

ଆଜିକାଲି ଆମ ବିଧାନ-ସଭାର ସବୁ କାମ ଇଂରାଜୀ ଭାଷାରେ ଚାଲିଛି । ଆଉ ଅନେକ ଅନୁଷ୍ଠାନରେ ମଧ୍ୟ ଏହି କାରବାର ।

ଏହା ଫଳରେ ବିଦ୍ୟାରୂପୀ ଧନ କୃପଣର ଧନ ପରି ପୋତା ହୋଇ ପଡ଼ି-ରହିଛି । ଅଦାଲତମାନଙ୍କରେ ମଧ୍ୟ ଏହି କାରବାର । ମୋକଦ୍ଦମା ବିଚାର କରୁଥିବା ବେଳେ ବିଚାରପତିମାନେ ଅନେକ ଶିକ୍ଷାପ୍ରଦ କଥା କହନ୍ତି । ପକ୍ଷମାନେ ସେ କଥା ଶୁଣିବାକୁ ବଡ଼ ଲାଳାୟିତ ଥାନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ସର୍ବଶେଷରେ ବିଚାରପତିଙ୍କର ଶୁଖିଲା ରାୟ ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ କୌଣସି କଥା ସେମାନଙ୍କ ଭାଗ୍ୟକୁ ଯୁଟେ ନାହିଁ । ସେମାନେ ନିଜ ଓକିଲଙ୍କ ଜେରା ସୁଦ୍ଧା ବୁଝି ପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ଇଂରାଜୀ ମାଧ୍ୟମରେ ଚିକିତ୍ସା-ଶାସ୍ତ୍ର ଅଧ୍ୟୟନ କରିଥିବା ଡାକ୍ତରଙ୍କ ଅବସ୍ଥା ମଧ୍ୟ ଏହିପରି । ସେମାନେ ରୋଗୀକୁ ଆବଶ୍ୟକ ଜ୍ଞାନ ଦେଇ ପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ସେମାନଙ୍କୁ ଅଙ୍ଗ-ପ୍ରତ୍ୟଙ୍ଗର ଗୁଜରାଟୀ ନାମ ସୁଦ୍ଧା ଜଣା ନ ଥାଏ । ସେଥିପାଇଁ କେବଳ ଔଷଧର ବ୍ୟବସ୍ଥା-ପତ୍ର ଲେଖି ଦେବା ଛଡ଼ା ରୋଗୀ ସହିତ ସେମାନଙ୍କର ଅନ୍ୟ କୌଣସି ସମ୍ପର୍କ ରହେ ନାହିଁ । ଭାରତବର୍ଷର ପର୍ବତ-ଗୁଡ଼ିକରୁ ବହୁ ଜଳରାଶି ଅମ ଅବିଚାର ଯୋଗୁଁ ନଷ୍ଟ ହେଉଛି; ଆମେ ସେଥିରୁ ଲାଭ ଉଠାଇ ପାରୁ ନାହିଁ । ଆମେ ପ୍ରତିଦିନ ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ଟଙ୍କାର ସୁନା ଭଳି ଖତ ଉତ୍ପାଦନ କରୁଁ କିନ୍ତୁ ତାହାର ସମୁଚିତ ବିନିଯୋଗ କରୁ ନାହୁଁ, ଫଳରେ ରୋଗ ଭୋଗୁଛୁଁ । ଏହି ରୂପେ ଇଂରେଜୀ ଭାଷାର ଚାପରେ ଚାପି ହୋଇଯାଇ ଓ ଦୂରଦର୍ଶିତାର ଅଭାବରୁ ଲୋକଙ୍କୁ ଆମର ଯାହା କିଛି ଦେବା କଥା, ତାହା ଯେ ଆମେ ଦେଇ ପାରୁ ନାହୁଁ — ମୋର ଏ କଥାରେ ଅତୌ ଅତିଶୟୋକ୍ତି ନାହିଁ । ମୁଁ ଏତଦ୍ଦ୍ୱାରା କେବଳ ମୋ ମନର ତୀବ୍ର ଭାବନା ପ୍ରକାଶ କରୁଛି । ଆମେ ମାତୃଭାଷାକୁ ଯେଉଁ ଅନାଦର କରି ଆସିଛୁଁ, ସେଥିପାଇଁ ଆମକୁ ବହୁତ କଠୋର ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଏହାଦ୍ୱାରା ଜନସାଧାରଣଙ୍କର ବହୁତ କ୍ଷତି ହୋଇଛି । ସେମାନଙ୍କୁ ଏ କ୍ଷତିରୁ ରକ୍ଷା କରିବା ହିଁ ଶିକ୍ଷିତ ଲୋକଙ୍କର ପ୍ରଥମ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ବୋଲି ମୁଁ ମନେ କରୁଛି ।

ମାତୃଭାଷାର ବିନିଯୋଗ ପାଇଁ କେତେକ ଉପାୟ

ମାତୃଭାଷାକୁ ଶିକ୍ଷାର ମାଧ୍ୟମ କରିବା ଭଲ ବୋଲି ଯଦି ଆମର ଦୃଢ଼ ବିଶ୍ୱାସ ହେଉଛି, ତେବେ ସେହି ସିଦ୍ଧାନ୍ତକୁ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିବା ପାଇଁ ପରବର୍ତ୍ତୀ ସୋପାନ

ଆମର ଚିନ୍ତା କରିବା ଉଚିତ । କୌଣସି ମୁକ୍ତିତର୍କରେ ନ ପଶି, ଯେଉଁ କ୍ରମରେ ମୋ ମନକୁ ଏହି ଉପାୟଗୁଡ଼ିକ ଆସୁଛି, ତାହା ମୁଁ ଆପଣମାନଙ୍କ ଆଗରେ ଉପସ୍ଥାପିତ କରୁଛି :

୧ । ଇଂରାଜୀ ଜାଣିଥିବା ଗୁଜରାଟୀ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ଆପଣା ମଧ୍ୟରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଲାବେଳେ ଜ୍ଞାତସାରରେ ବା ଅଜ୍ଞାତସାରରେ ସୁଦ୍ଧା ଇଂରାଜୀ ଭାଷା ପ୍ରୟୋଗ କରିବେ ନାହିଁ ।

୨ । ଯେଉଁମାନେ ଇଂରାଜୀ ଓ ଗୁଜରାଟୀ ଉଭୟ ଭାଷା ଭଲଭାବରେ ଜାଣନ୍ତି, ସେମାନେ ଇଂରାଜୀ ଭାଷାରେ ଲିଖିତ ଭଲ ଉପଯୋଗୀ ବହି ବା ବିଚାରକୁ ଗୁଜରାଟୀ ଭାଷାରେ ଅନୁବାଦ କରିବେ ।

୩ । ଶିକ୍ଷାର ଅଭିବୃଦ୍ଧି ପାଇଁ ଗଠିତ ସମିତିଗୁଡ଼ିକ ପାଠ୍ୟ ପୁସ୍ତକମାନ ଗୁଜରାଟୀ (ମାତୃଭାଷା)ରେ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରାଇବେ ।

୪ । ଧନୀ ଲୋକେ ମାତୃଭାଷା (ଗୁଜରାଟୀ) ମାଧ୍ୟମରେ ଶିକ୍ଷା ଦେବା ପାଇଁ ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରେ ସ୍କୁଲ ବସାଇବେ ।

୫ । ଏହା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସମ୍ମିଳନୀ, ପରିଷଦ ଓ ଶିକ୍ଷା-ସମିତିଗୁଡ଼ିକର ସରକାରଙ୍କୁ ଆବେଦନ କରିବା ଉଚିତ ଯେ, ସମୁଦାୟ ଶିକ୍ଷା ମାତୃଭାଷା ମାଧ୍ୟମରେ ଦିଆଯାଉ ଏବଂ ଅଦାଲତ ଓ ବିଧାନ-ସଭାର ସମୁଦାୟ କାର୍ଯ୍ୟ ଗୁଜରାଟୀରେ (ମାତୃଭାଷାରେ) ଚାଲୁ । ଯେଉଁମାନେ ଇଂରାଜୀ ଜାଣନ୍ତି, କେବଳ ସେହି ଲୋକଙ୍କୁ ଭଲ ଲାଭଦାୟକ ଚାକିରୀ ମିଳିବାର ଯେଉଁ ରୀତି ଚାଲିଛି, ତାକୁ ବଦଳାଇ, ଭାଷାଭିତ୍ତିରେ ପକ୍ଷପାତ ନ କରି, ଯୋଗ୍ୟତା ଅନୁସାରେ ନିଯୁକ୍ତି ଦିଆଯାଉ । ସରକାରୀ କର୍ମଚାରୀ-ମାନଙ୍କୁ ଗୁଜରାଟୀ ଭାଷାରେ ଆବଶ୍ୟକ ଜ୍ଞାନ ଦେବା ପାଇଁ ସ୍କୁଲ ଖୋଲିବାକୁ ସରକାରଙ୍କ ନିକଟରେ ଦରଖାସ୍ତ କରିବା ଉଚିତ ।

ଏ ଯୋଜନାରେ ଗୋଟିଏ ଆପତ୍ତି ଦେଖା ଦେବ । ତାହା ହେଉଛି, ବିଧାନ ସଭାରେ ମରାଠୀ, ସିନ୍ଧୀ ଓ ଗୁଜରାଟୀ ସଦସ୍ୟ ଅଛନ୍ତି ଏବଂ କର୍ଣ୍ଣାଟକରୁ ସଦସ୍ୟ ମଧ୍ୟ ଆଇ ପାରନ୍ତି । ଏଇଟା ଗୋଟାଏ ବଡ଼ ଅସୁବିଧା ସତ୍ୟ; ମାତ୍ର ଏହାର ସମାଧାନ ମଧ୍ୟ କରାଯାଇପାରେ । ତେଲେଗୁ ଲୋକେ ଏ ଦିଗରେ ଆଲୋଚନା ଆରମ୍ଭ କଲେଣି ଏବଂ ଦିନେ ଭାଷା-ସୂତ୍ରରେ ପ୍ରଦେଶଗୁଡ଼ିକୁ ପୁନର୍ଗଠିତ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । କିନ୍ତୁ ସେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିଧାନ-ସଭାରେ ସଦସ୍ୟମାନଙ୍କୁ ହିନ୍ଦୀ ଭାଷାରେ ବା ନିଜ ମାତୃଭାଷାରେ କହିବାର ଅଧିକାର ଦିଆଯିବା ଉଚିତ । ଏ ପ୍ରସ୍ତାବ ଆଜି ଆପଣମାନଙ୍କୁ ହାସ୍ୟାସ୍ପଦ ଜଣାପଡ଼ିବ । ତେବେ, ଆପଣମାନଙ୍କୁ ସସମ୍ମାନେ ମୁଁ ଏତିକି କହିବି ଯେ,ଅଧିକାଂଶ ମୌଳିକ ପ୍ରସ୍ତାବ ଆରମ୍ଭ ବେଳେ ଓ ଉପର ଠାଉରିଆ ଭାବରେ ହାସ୍ୟାସ୍ପଦ ମନେ ହୁଏ । ମୋର କଥାର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ହେଉଛି, ଶିକ୍ଷାର ମାଧ୍ୟମ କଅଣ ହେବ, ତାହାର ଯଥାର୍ଥ ନିର୍ଣ୍ଣୟ ଉପରେ

ଦେଶର ଉନ୍ନତି ବିଶେଷ ଭାବରେ ନିର୍ଭର କରେ । ସେଥିପାଇଁ ମୋ ପ୍ରସ୍ତାବର ପରିଣତି ବିଶେଷତ୍ୱଭାବରେ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ । ଯେତେବେଳେ ଆମ୍ଭେମାନେ ମାତୃଭାଷାର ମୂଲ୍ୟ ଭଲରୂପେ ବୁଝିବୁ ଓ ତାକୁ ତାହାର ଉଚିତ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଦେବୁ, ଅର୍ଥାତ୍ ସରକାରୀ ଭାଷାର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ମିଳିବ, ସେତେବେଳେ ତାଦ୍ୱାରାରେ ଏପରି ଶକ୍ତି ପ୍ରକଟ ହେବ, ଯାହାକୁ ଆମେ ବର୍ତ୍ତମାନ ସ୍ୱପ୍ନରେ ସୁଦ୍ଧା କଳ୍ପନା କରି ପାରୁ ନାହୁଁ ।

× × × ×

—ଗୁଜରାଟୀରୁ । ଦ୍ୱିତୀୟ ଗୁଜରାଟ ଶିକ୍ଷା ସମ୍ମିଳନୀରେ ଭରୌଚ (ବ୍ରୋଚ)ରେ ପ୍ରଦତ୍ତ ଭାଷଣର ଅଂଶ, ତା ୨୦।୧୦।୧୯୧୭ 'ମହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧୀ ବିଚାରସୃଷ୍ଟି'ରୁ ।

———

୪

ଇଂରାଜୀ ମାଧ୍ୟମ : ଏକ ଦାରୁଣ ରାଷ୍ଟ୍ର-ବିପତ୍ତି

ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ ଯେଉଁ ସମାଜ-ସେବା ଆମେ କରି ପାରିବା, ତାହା ହେଉଛି ଇଂରାଜୀ-ଭାଷା-ଶିକ୍ଷା ପ୍ରତି ଆମେ ଯେଉଁ ଅନ୍ଧବିଶ୍ୱାସପୂର୍ଣ୍ଣ ସମ୍ମାନ କରିବାକୁ ଶିଖିଛୁ, ସେଥିରୁ ଆମେ ନିଜେ ମୁକ୍ତ ହେବା ଏବଂ ସମାଜକୁ ମଧ୍ୟ ମୁକ୍ତ କରିବା । ଆମ ସ୍କୁଲ-କଲେଜର ଶିକ୍ଷାର ମାଧ୍ୟମ ଇଂରାଜୀ ଅଟେ । ଏହା ଦେଶର ଅନ୍ତର୍ଭାଷା ହେବାକୁ ବସିଲାଣି । ଆମର ସର୍ବୋତ୍ତମ ବିଚାର ଏହି ଭାଷାରେ ବ୍ୟକ୍ତ କରାଯାଉଛି । ଲର୍ଡ଼ ଚେମସ୍‌ଫୋର୍ଡ଼ ଆଶା ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି ଯେ, ଅଳ୍ପଦିନ ମଧ୍ୟରେ ଇଂରେଜୀ ଉଚ୍ଚ ଶ୍ରେଣୀସ୍ଥ ପରିବାରଙ୍କ ମାତୃଭାଷା ପାଲଟିଯିବ । ଇଂରାଜୀ ଶିକ୍ଷାର ଆବଶ୍ୟକତା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଏ ପ୍ରକାରର ବିଶ୍ୱାସ ଆମକୁ ଗୋଲାମ କରିଦେଲାଣି । ଏହା ଆମକୁ ଯଥାର୍ଥ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ସେବା କରିବା ପାଇଁ ଅଯୋଗ୍ୟ କରିଦେଲାଣି । ଆମେ ଯଦି ଅଭ୍ୟାସ ବଳରୁ ବାଧ୍ୟ ହୋଇ ନ ଥାନ୍ତୁ, ତେବେ ଆମେ ନିଶ୍ଚୟ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ପାରନ୍ତୁ ଯେ, ଇଂରାଜୀକୁ ଶିକ୍ଷାର ମାଧ୍ୟମ କରାଯାଇଥିବା ଯୋଗୁଁ ଆମ ପ୍ରତିଭା ଏକାଙ୍ଗୀ ହୋଇ ଯାଇଛି ଏବଂ ଆମେ ଜନସାଧାରଣଙ୍କଠାରୁ ଦୂରେଇ ଯାଇଛୁ । ଏହା ଫଳରେ ରାଷ୍ଟ୍ରର ସର୍ବୋତ୍ତମ ବୁଦ୍ଧି ନିଷ୍କ୍ରିୟ ହୋଇ ଯାଇଛି ଏବଂ ଯେଉଁ ନୂଆ ନୂଆ ବିଚାର ମିଳୁଛି, ଜନସାଧାରଣ ତଦ୍ଦ୍ୱାରା ଲାଭବାନ୍ ହୋଇପାରୁ ନାହାନ୍ତି । ଗତ ଷାଠିଏଟି ବର୍ଷ ଆମେ କେବଳ ବିଚିତ୍ର ବିଚିତ୍ର ଶବ୍ଦ ଓ ସେଗୁଡ଼ିକର ଉଚ୍ଚାରଣ ଶିଖିବାରେ କଟେଇଛୁ, ମୂଳ ତଥ୍ୟକୁ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିନାହୁଁ । ଆମକୁ ଆମ ପିତାମାତାଙ୍କଠାରୁ ଯେଉଁ ଶିକ୍ଷା ମିଳିଥିଲା, ସେହି ମୂଳଦୁଆ ଉପରେ ଆମେ ନୂଆ କିଛି ଗଢ଼ିବା ପରିବର୍ତ୍ତେ, ଆମେ ତାକୁ

ପାଶୋର ପକାଇଛୁଁ । ଇତିହାସରେ ଏ ମୂର୍ଖତାର ତୁଳନା ନାହିଁ । ଏହା ଏକ ଦାରୁଣ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ବିପତ୍ତି । ପ୍ରଥମ ଏବଂ ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ ସମାଜ-ସେବା ଆମେ ଯାହାକରି ପାରିବା, ତାହା ହେଉଛି ଆମେ ଆମର ପୂର୍ବ ଅବସ୍ଥାକୁ ଫେରିଯିବା, ଦେଶୀ ଭାଷା-ଗୁଡ଼ିକୁ ଆଦରିବା, ହିନ୍ଦୀକୁ ରାଷ୍ଟ୍ରଭାଷାରୂପେ ତାହାର ସ୍ୱାଭାବିକ ପଦରେ ପୁନଃପ୍ରତିଷ୍ଠିତ କରିବା ଏବଂ ସବୁ ପ୍ରଦେଶର ସମସ୍ତ ପ୍ରାଦେଶିକ କାର୍ଯ୍ୟ ନିଜର ପ୍ରାଦେଶିକ ଭାଷାରେ ଓ ରାଷ୍ଟ୍ରର କାର୍ଯ୍ୟ ହିନ୍ଦୀ ଭାଷାରେ ଚଳାଇବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରିଦେବା । ଆମ ସ୍କୁଲ-କଲେଜ ମାନଙ୍କରେ ଆମକୁ ଦେଶୀ ଭାଷା ମାଧ୍ୟମରେ ଶିକ୍ଷା ଦିଆ ନ ହେବା ଯାଏ ଆମେ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ହେବା ଉଚିତ ହେବନାହିଁ । ଆମ ଇଂରେଜ ବନ୍ଧୁମାନଙ୍କ ସହିତ ମଧ୍ୟ ଆମକୁ ଇଂରାଜୀ ଭାଷାରେ କଥା କହିବାକୁ ନ ପଡ଼ିବା ଉଚିତ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଇଂରେଜ ବେସାମରିକ ଓ ସାମରିକ କର୍ମଚାରୀଙ୍କର ହିନ୍ଦୀ ଜାଣିବା ଉଚିତ ।

× × × ×

—ଇଂରାଜୀରୁ । ନିଖିଳ ଭାରତୀୟ ସମାଜ-ସେବା ସମ୍ମିଳନୀ, କଲିକତାରେ
ପ୍ରଦତ୍ତ ଭାଷଣର କିୟଦଂଶ, ତା ୩୧।୧୨।୧୯୧୭ ।
ଅମୃତବଜାର ପତ୍ରିକା, ତା ୨।୧।୧୯୧୮

୪

ପ୍ରାଦେଶିକ ଭାଷାରେ ଶିକ୍ଷା

ଆମର ପ୍ରାଦେଶିକ ଭାଷାଗୁଡ଼ିକ ପାଇଁ ଉତ୍ସାହପୂର୍ଣ୍ଣ ସୁନ୍ଦର ସମର୍ଥନ ଯଦି ଆପଣଙ୍କ ପାଖରୁ ମୋତେ ମିଳିପାରିବ, ତେବେ ଲୋକଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ-ବୁଦ୍ଧି ଜାଗରିତ କରିବା ପାଇଁ ମୁଁ ତାହାର ବିନିଯୋଗ କରିପାରିବି । ମାତ୍ର ଏ ବିଷୟରେ କେବଳ ତରବରିଆ ହୋଇ ମୋ ନିକଟକୁ ଚିଠି ଲେଖିଲେ ମୋ କାମ ଚଳିବ ନାହିଁ । ଆପଣ ପ୍ରାଦେଶିକ ଭାଷାରେ ପାଠ ପଢ଼ାଇ ପରୀକ୍ଷାରେ ଇଂରାଜୀଭାଷାରେ ଉତ୍ତର ଲେଖିବା ବ୍ୟବସ୍ଥା ରଖିବାକୁ ଚାହୁଁଛନ୍ତି କାହିଁକି ? ପ୍ରତ୍ୟେକ ଛାତ୍ରର ଇଂରାଜୀ ଜାଣିବା କି ଦରକାର ? ପ୍ରତ୍ୟେକ ପ୍ରଦେଶର ଅଳ୍ପ କେତେକ ଲୋକ ଇଂରାଜୀ ଜ୍ଞାନ ହାସଲ କରି ନୂଆ ବିଚାର ଓ ବୈଜ୍ଞାନିକ ଆବିଷ୍କାରଗୁଡ଼ିକର ଜ୍ଞାନ ପ୍ରାଦେଶିକ ଭାଷାଜରିଆରେ ସାଧାରଣ ଲୋକଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରସାରିତ କଲେ କ'ଣ ତାହା ହିଁ ଯଥେଷ୍ଟ ହେବ ନାହିଁ ? ଏହା କଲେ, ଆମେ ଆମ ପୁଅଝିଅଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ନୂଆ ଜ୍ଞାନର ବିକାଶ ଘଟାଇବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଗତ ଷାଠିଏ ବର୍ଷ ହେଲା ଯେଉଁ ନବ-ଜାଗରଣକୁ ଅନୁଭବ କରିପାରି ନାହୁଁ, ତାହା ଅନୁଭବ କରିବାର ଆଶା ବାନ୍ଧିପାରିବା । ଦିନକୁ ଦିନ ମୋର ଏ ବିଶ୍ୱାସ ଦୃଢ଼

ହେଉଅଛି ଯେ, ଆମ ପିଲାଏ ପ୍ରାଦେଶିକ ଭାଷାରେ ଶିକ୍ଷା ପାଇବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲେଯାଇ ବିଜ୍ଞାନ ବିଷୟକ ବିଭିନ୍ନ ଜ୍ଞାନକୁ ନିଜସ୍ୱ କରି ପାରିବେ । ଏହି ଅତ୍ୟାବଶ୍ୟକ ସଂସ୍କାର ପାଇଁ ଅଧ୍ୟାପନାରୀତି ବଦଳା କାମ କଲେ ଚଳିବ ନାହିଁ । ଯେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆମେ ଏହି ଅବସ୍ଥାକୁ ନ ଆସିଛୁଁ, ସେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମୋର ଆଶଙ୍କା, ଆମ ପାଇଁ ଚିନ୍ତା କରିବାର କାମ ଆମକୁ ଇଂରେଜମାନଙ୍କ ଉପରେ ଛାଡ଼ି ଦେବାକୁ ପଡ଼ିବ ଏବଂ ଆମର କାମ ହେବ ଗୋଲାମ ପରି ସେମାନଙ୍କୁ ଅନୁକରଣ କରିବା । ଏହି ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଓ ଅତ୍ୟାବଶ୍ୟକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ନ ଘଟିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସ୍ୱାୟତ୍ତ ଶାସନର କୌଣସି ଯୋଜନା ଏ ବିପଦକୁ ଏଡ଼ି ଦେଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ଆପଣ ଯଦି ଏ ବିଷୟରେ ମୋ ସହିତ ଏକମତ ଅଟନ୍ତି, ତେବେ ଉପର୍ଯ୍ୟୁକ୍ତ ବିଚାରକୁ ଆପଣଙ୍କର ନିଜ ଭାଷାରେ ବ୍ୟକ୍ତ କରି ମୋତେ ଖଣ୍ଡେ ଚିଠି ଲେଖିବେ ।

× × ×

—ଇଂରାଜୀରୁ । ମୋଢହାରୀ । ସୁଶୀଲ କୁମାର ରୁଦ୍ର, ସେଣ୍ଟ୍ ଷ୍ଟିଫେନ୍‌ସ କଲେଜ, ଦିଲ୍ଲୀର ପ୍ରଧାନ ଆଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କୁ ଲେଖା-ଯାଇଥିବା ଚିଠିର କିୟଦଂଶ, ତା ୬।୨।୧୯୧୮
ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଗାନ୍ଧୀ ବାଙ୍‌ମୟ (ହିନ୍ଦୀ), ଖଣ୍ଡ ୧୪, ପୃ ୧୪୦-୪୧

୬
ଶିକ୍ଷାର ମାଧ୍ୟମ ସମସ୍ୟା

× × × ଆମ ଶିକ୍ଷା ପ୍ରଣାଳୀରେ ଇଂରାଜୀ ଭାଷାକୁ ଭାରତୀୟ ଭାଷାଗୁଡ଼ିକ ଅପେକ୍ଷା ଅଧିକ ଉଚ୍ଚ ସ୍ଥାନ ଦିଆ ଯାଇଛି । ଏଇଟା କେମିତିକା ଅସ୍ୱାଭାବିକ ଘଟଣା ! ଯେଉଁମାନେ ଇଂରାଜୀ ଭାଷାର ପକ୍ଷପାତୀ, ସେମାନଙ୍କ ମତରେ ଅତି ପିଲାଦିନୁଁ ଇଂରାଜୀ ଭାଷାକୁ ଶିକ୍ଷାର ମାଧ୍ୟମ କରିଦେବା ଉଚିତ । ଏଥିପାଇଁ ସେମାନେ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଦେଖାଉଛନ୍ତି ଯେ, ବିଦେଶରେ ଅତି ଶ୍ରେଷ୍ଠ ବୟସରେ ପିଲାଏ ଅତି ସହଜରେ ଭାଷା ଶିଖି ପକାନ୍ତି । ଏହାର ବିରୋଧ କରି କଲିକତା ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ କମିଶନ ଲେଖିଛନ୍ତି :

"ବିଦେଶର କଥା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଲଗା । ସେଠାରେ ପିଲା ଯେଉଁ ଭାଷା ଶିଖନ୍ତି, ତାଙ୍କ ଆଖପାଖରେ ରହୁଥିବା ଲୋକେ ସେହି ଭାଷାରେ କଥା କହନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଏଠି ତ ଓଲଟା । ପାଠପଢ଼ା ଛଡ଼ା ଆଉସବୁ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଆମ ଦେଶରେ ସମସ୍ତେ ସେ ଭାଷାରେ ଅନଭିଜ୍ଞ । ଅର୍ଥାତ୍ ସ୍କୁଲର ଶ୍ରେଣୀଗୃହ ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ କେଉଁଠି ହେଲେ ପିଲାର ସେ ଭାଷା ଶୁଣିବା, କହିବା ଆବଶ୍ୟକ ପଡ଼େ ନାହିଁ । ସଂକ୍ଷେପରେ କହିବାକୁ ଗଲେ, ବିଦେଶରେ ଗୋଟିଏ ଭାଷା ଶିଖାଇବା ପାଇଁ ସବୁ ପରିସ୍ଥିତି ସମାନ ରହିଛି । ଶ୍ରେଣୀ

ଗୃହରେ ଯେଉଁ ପଦ୍ଧତିରେ ଶିକ୍ଷା ଦିଆ ଯାଉଛି, ତାହାକୁ ସଫଳତାର ସହିତ ଚଳାଇବା ପାଇଁ ଯଥେଷ୍ଟ ଅଭିଜ୍ଞତା ଲୋଡ଼ା ।"

ସ୍ୱଦେଶର ଭାଷା ଜରିଆରେ ଶିକ୍ଷା ଦେଲେ ଶିକ୍ଷାର ବ୍ୟୟ ମଧ୍ୟ କମିଯିବ ବୋଲି ଆମେମାନେ ବରାବର ଜୋର୍ ଦେଇ ଆସିଛୁଁ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଆନନ୍ଦର ସହିତ ଲେଖିବାକୁ ପଡ଼ୁଛି ଯେ, କମିଶନ୍ ମଧ୍ୟ ଏ କଥାଟି ସ୍ୱୀକାର କରିଛନ୍ତି । × × × । କଲିକତା ବିଶ୍ୱ-ବିଦ୍ୟାଳୟ ଯାହା ସୁପାରିଶ କରିଛନ୍ତି, ତାହା ଆମକୁ ଆଉ ପାଦେ ଆଗେଇ ଯିବା ପାଇଁ ଉତ୍ସାହିତ କରୁଛି । ଏହା ପରେ ବିଶ୍ୱ-ବିଦ୍ୟାଳୟମାନଙ୍କରେ ଭାରତୀୟ ଭାଷାରେ ପାଠପଢ଼ା ହେବା ଉଚିତ । ସ୍ୟାଡ୍‌ଲର କମିଶନ୍ ତାଙ୍କ ସୁପାରିସ-ଗୁଡ଼ିକରେ ଜଣାଇଛନ୍ତି ଯେ ମ୍ୟାଟ୍ରିକ୍ୟୁଲେଶନ୍ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମସ୍ତ ଶିକ୍ଷା ଭାରତୀୟ ଭାଷାରେ ଦିଆଯିବା ଉଚିତ; କିନ୍ତୁ କଲେଜ ଶିକ୍ଷାପାଇଁ ସେ ଭାରତୀୟ ଭାଷା ସୁପାରିସ କରି ନାହାନ୍ତି । ଭବିଷ୍ୟତରେ ଦୁଇଟି ଯାକ ଭାଷା 'ଚଳାଇବା ପାଇଁ ସେ ପରାମର୍ଶ ଦେଇଛନ୍ତି ।

× × × ×

'ମଡ଼ର୍ଣ୍ଣ ରିଭ୍ୟୁ'ର ସମ୍ପାଦକ ଶ୍ରୀ ରାମାନନ୍ଦ ଚଟ୍ଟୋର୍ଜୀଙ୍କ ବକ୍ତବ୍ୟ ଆହୁରି ପୋଖତ ହୋଇଛି । ସେ କହିଥିଲେ—ଭାରତୀୟ ଭାଷାକୁ ଶିକ୍ଷାର ମାଧ୍ୟମ କରିବାଟା ଏତେଦୂର ଆବଶ୍ୟକ ଯେ, ତାହାକୁ କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ଟାଳି ଦେଇ ହେବ ନାହିଁ । ଯେଉଁସବୁ ଆପତ୍ତି ଉଠିଛି, ସେଗୁଡ଼ିକର କୌଣସି ସ୍ଥାୟୀ ଗୁରୁତ୍ୱ ନାହିଁ । କାରଣ, ଯେଉଁ ଭାଷାଗୁଡ଼ିକୁ ଲୋକେ ଆଜି ସର୍ବୋଚ୍ଚ ସ୍ଥାନ ଦେବା ପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ, ଏକ ସମୟରେ ସେଗୁଡ଼ିକର ଦଶା ମଧ୍ୟ ଏହିପରି ଥିଲା । ପ୍ରୟୋଗ ଦ୍ୱାରା ସେହି ଭାଷା-ଗୁଡ଼ିକର ଉନ୍ନତି ହେଲା ଏବଂ ଆମ ଭାଷାର ଉନ୍ନତି ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ପ୍ରୟୋଗ ଦ୍ୱାରା ହୋଇ ପାରିବ ।

—ଇଂରାଜରୁ । ୟଙ୍ଗ ଇଣ୍ଡିଆ, ତା ୨୧।୭।୧୯୨୦

୭

ଇଂରାଜୀ ମାଧ୍ୟମ : କାପୁରୁଷତାର ଲକ୍ଷଣ

ବୁଅର୍ ମହିଳାମାନେ ସେମାନଙ୍କ ପିଲଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ସୁଦ୍ଧା ଇଂରାଜୀ ଶବ୍ଦ ନ ନ କହିବା ପାଇଁ ଶିକ୍ଷା ଦେଉଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଏଠାରେ ତ ସ୍ୱାମୀ-ସ୍ତ୍ରୀ ଆପଣା ମଧ୍ୟରେ ଇଂରାଜୀରେ ଚିଠିପତ୍ର ଲେଖୁଛନ୍ତି । ଏ କାର୍ଯ୍ୟରେ ମୁଁ ନିଜର କାପୁରୁଷତା ଅନୁଭବ କରୁଛି । ଟ୍ରାନ୍ସଭାଲ୍‌ର ପ୍ରତ୍ୟେକ ମହିଳା ଥିଲେ 'ଝାନ୍ସୀ'ର ରାଣୀ । ଆମ ଦେଶର ମହିଳାମାନେ କେଉଁଦିନ ସେପରି ବୀରାଙ୍ଗନା ହେବେ ? ମୁଁ ଇଂରେଜ ଭାଷାର ପ୍ରାବକ । ନ୍ୟୁଟେଷ୍ଟାମେଣ୍ଟକୁ ବହୁତ ପ୍ରଶଂସା କରେଁ । ମୁଁ ଇଂରାଜୀ ଭାଷା ମାଧ୍ୟମରେ ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କ

ରଚନା ଓ କୋରାନ୍ ଶରୀଫ୍ ପଢ଼ିଛି । ତଥାପି ଜଣେ ଭାରତୀୟ ଆଉ ଜଣେ ଭାରତୀୟଙ୍କ ସହିତ ଇଂରେଜୀରେ ପ୍ରଣ-ବ୍ୟବହାର କରୁଥିବା ଦେଖି ମୁଁ ବରଦାସ୍ତ କରିପାରୁ ନାହିଁ । ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଭାବରେ ମୋର ବିଶ୍ୱାସ, ଯେଉଁ ବାପ ନିଜ ପୁଅକୁ ବା ଯେଉଁ ସ୍ୱାମୀ ନିଜ ସ୍ତ୍ରୀକୁ ଇଂରାଜୀରେ ଚିଠି ଲେଖେ, ସେ କାପୁରୁଷ । ମୁଁ ସେତିକବେଳେ ଇଂରାଜୀ ଭାଷା ଦ୍ୱାରା ଲାଭବାନ୍ ହେବା ଅବସ୍ଥାକୁ ଆସିବି,ଯେତେବେଳେ ମୁଁ ସେହିମାନଙ୍କ (ଇଂରେଜମାନଙ୍କ) ଅବସ୍ଥାକୁ ଆସିଯିବି ।

—ଲାହୋର୍‌ର ବିଦ୍ୟାର୍ଥୀଙ୍କ ସହିତ କଥାବାର୍ତ୍ତାର କିୟଦଂଶ ତା ୨୦।୧୦।୧୯୨୦

ନବଜୀବନ, ତା ୩୧।୧୦।୧୯୨୦

୮

ମାତୃଭାଷାର ଗୌରବ

ଜେନେରାଲ ବୋଥା ଯେତେବେଳେ ବିଲାତ ଗଲେ ଓ ତାଙ୍କୁ ସମ୍ରାଟ୍‌ଙ୍କ ସହିତ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରିବାର ସୁଯୋଗ ମିଳିଲା,ସେତେବେଳେ ସେ ତାଙ୍କ ସହିତ ଡଚ୍‌ଭାଷାର ଅପଭ୍ରଂଶ ଟାଲ ଭାଷାରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରିବାକୁ ସ୍ଥିର କଲେ ଓ ଟାଲ୍ ଭାଷାର ଦୋଭାଷୀ ଜରିଆରେ ହିଁ କଥାବାର୍ତ୍ତା କଲେ । ସେ ଯେ ଇଂରାଜୀ ଜାଣି ନ ଥିଲେ, ତାହା ନୁହେଁ । ମୋ'ଠାରୁ ଢେର୍ ଭଲ ଇଂରାଜୀ ସେ କହି ପାରୁଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ନିଜ ଭାଷାରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରିବାରେ ହିଁ ସେ ନିଜର ଗୌରବ ଅନୁଭବ କଲେ । ପ୍ରେସିଡ଼େଣ୍ଟ୍ କ୍ରୁଗର୍ ମଧ୍ୟ ଟାଲ୍ ଭାଷା ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଭାଷାରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରୁ ନ ଥିଲେ । ଏହିପରି ସେମାନେ ସେମାନଙ୍କର ଶାସନ-ସତ୍ତା ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିଥିଲେ । ସେଥିପାଇଁ ମୋ ସହିତ ଆପଣମାନେ ହିନ୍ଦୀ, ଉର୍ଦ୍ଦୁ ବା ମରାଠୀ ଭାଷାରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରିବେ ବୋଲି ମୁଁ ଆଶା କରୁଛି । ଆପଣଙ୍କୁ ଭଲ ଇଂରେଜୀ କହି ପାରୁଥିବା ଶିକ୍ଷକ ମିଳିବାରେ କୌଣସି ଗୌରବ ନାହିଁ । ହିନ୍ଦୀ ବା ମରାଠୀ ଭାଷା ଜରିଆରେ ପଢ଼ାଇ ପାରୁଥିବା ସର୍ବସ୍ୱତ୍ୟାଗୀ, ଧାର୍ମିକ, ଭିକ୍ଷୁକ ଶିକ୍ଷକ ଯଦି ଆପଣଙ୍କ ଏଠାରେ ଥିବେ, ତେବେ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ତାଙ୍କର ବିଦ୍‌ବତ୍ତା ଊଣା ହେଲେହେଁ, ସେହି ହେଉଛନ୍ତି ଆପଣଙ୍କର ଭୂଷଣ ।

ଗୁଜରାଟୀରୁ । ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ମହାବିଦ୍ୟାଳୟ (ପୁନା)ର ବିଦ୍ୟାର୍ଥୀଙ୍କୁ ପ୍ରଦତ୍ତ ଭାଷଣର କିୟଦଂଶ । ହିନ୍ଦୀ ନବଜୀବନ, ତା ୨୧।୧।୧୯୨୪

୯

କେବଳ ପାଠ୍ୟ ପୁସ୍ତକ ଯଥେଷ୍ଟ ନୁହେଁ
ଛାତ୍ରମାନେ ସାର ଅସାର ବାଛିବେ

କାହାକୁ ଗ୍ରହଣ କରିବା ଓ କାହାକୁ ବର୍ଜନ କରିବା ଉଚିତ, ତାହା ଛାତ୍ରମାନେ ଜାଣିବା ଆବଶ୍ୟକ । ଏହି ଭଲ ମନ୍ଦ ବାଛି ପାରିବାର ସାମର୍ଥ୍ୟ ଅର୍ଜନ କରିବାର ଶିକ୍ଷା ଛାତ୍ରମାନଙ୍କୁ ଦେବା ଶିକ୍ଷକଙ୍କର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ଯଦି ଭଲ ମନ୍ଦ ବିଚାର ନ କରି ଆମେ ଯାବତୀୟ ବିଷୟକୁ ଗ୍ରହଣ କରୁଁ, ତେବେ ଗୋଟିଏ ଯନ୍ତ୍ର ଓ ଆମ ମଧ୍ୟରେ କୌଣସି ପ୍ରଭେଦ ରହିବ ନାହିଁ । ମନୁଷ୍ୟ ହିସାବରେ ଆମର ବିଚାର କରିବାର ଶକ୍ତି ରହିଛି, ଜାଣିବାର ଶକ୍ତି ରହିଛି, ତେଣୁ ଏହି ଛାତ୍ରାବସ୍ଥାରେ ହିଁ ଆମର ଅସତ୍ୟଠାରୁ ସତ୍ୟକୁ, କଟୁଭାଷାଠାରୁ ମିଷ୍ଟ ଭାଷାକୁ ଏବଂ ଅପବିତ୍ର ପଦାର୍ଥଠାରୁ ପବିତ୍ର ପଦାର୍ଥକୁ ବାଛି ନେଇ ପାରିବା ଉଚିତ । କିନ୍ତୁ ଅସତ୍ୟ ଠାରୁ ସତ୍ୟକୁ ବାଛି ନେବାର କଠିନତା ଅପେକ୍ଷା ଆଜି ଛାତ୍ରର ମାର୍ଗ ଅଧିକ କଠିନତାରେ କଣ୍ଟକିତ । ଆଗେ ଋଷିମାନେ ପୁସ୍ତକର ବିନା ସାହାଯ୍ୟରେ ଶିଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷା ଦେଉଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କୁ କେବଳ କେତୋଟି ମନ୍ତ୍ର ଦେଉଥିଲେ, ସେମାନେ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ମନନ କରୁଥିଲେ ଏବଂ ହୃଦୟରେ ସାଇତି ରଖି କାର୍ଯ୍ୟରେ ପାଳନ କରୁଥିଲେ । ଆଜି ଛାତ୍ର ଗଦା ଗଦା ବହି ଭିତରେ ଅଣ-ନିଶ୍ୱାସୀ ହୋଇଯାଉଛି ।

—ୟଙ୍ଗ ଇଣ୍ଡିଆ, ତା ୨୯-୧-୧୯୨୫

୧୦

ପାଠ୍ୟ-ପୁସ୍ତକ

ଭାରତବର୍ଷରେ ପାଠ୍ୟ-ପୁସ୍ତକର ସଂଖ୍ୟା-ବୃଦ୍ଧିର ଅର୍ଥ ଗାଁରେ ବାସ କରୁଥିବା ଅଧିକାଂଶ ବାଳକ-ବାଳିକାଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷାର ସାଧନରୁ ବଞ୍ଚିତ କରିବା । ଅତଏବ, ଭାରତବର୍ଷରେ ପ୍ରଧାନତଃ ନିମ୍ନ ଶ୍ରେଣୀଗୁଡ଼ିକ ପାଇଁ ପାଠ୍ୟ-ପୁସ୍ତକ କହିଲେ, ଛାତ୍ରମାନଙ୍କ ପାଇଁ ନୁହେଁ; ମାତ୍ର ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କ ପାଇଁ ପାଠ୍ୟ-ପୁସ୍ତକକୁ ବୁଝାଇବା ଉଚିତ । ପ୍ରାଥମିକ ସ୍ତରରେ ବାଳକ-ବାଳିକାମାନଙ୍କୁ ମୌଖିକ ଭାବରେ ଅଧିକାଂଶ ଶିକ୍ଷାଦେବା ଯେ ଅନୁଚିତ—ଏ କଥା ମୁଁ ନିଶ୍ଚିତ ଭାବରେ କହିପାରିବି ନାହିଁ । ସାଧାରଣ ଜ୍ଞାନ ଅର୍ଜନ କରିବା ପୂର୍ବରୁ ଅଳ୍ପ ବୟସର ବାଳକବାଳିକାମାନଙ୍କ ଉପରେ ଅକ୍ଷର-ଜ୍ଞାନ ଓ

ବହି ପଢ଼ା ବୋଝଟିକୁ ଲଦି ଦେଲେ, ଏହି କଞ୍ଚା ବୟସରେ ମୌଖିକ ଭାବରେ ପାଇଥିବା ଶିକ୍ଷାକୁ ହଜମ କରିବାର ଶକ୍ତିରୁ ଆମେ ସେମାନଙ୍କୁ ବଞ୍ଚିତ କରିଛୁଁ । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ, ପଢ଼ି ଶିଖିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଗୋଟିଏ ସାତ ବର୍ଷର ବାଳକ ରାମାୟଣ ନ ଜାଣି କଅଣ ରହି ରହିଥିବ ? ଭାରତର ସହରଗୁଡ଼ିକରେ ବାସ କରୁଥିବା ମାତ୍ର କେତେ ଲକ୍ଷ ଲୋକଙ୍କୁ ଆଖି ଆଗରେ ରଖି ବିଚାର କଲାବେଳେ ଆମେ ଶିକ୍ଷା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଯେଉଁସବୁ ସିଦ୍ଧାନ୍ତରେ ଉପନୀତ ହୋଇଥାଉଁ, ଗ୍ରାମଗୁଡ଼ିକରେ ବାସ କରୁଥିବା କୋଟି କୋଟି ଲୋକଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବିଚାର କଲେ ଆମେ ସାଧାରଣତଃ ସେଗୁଡ଼ିକଠାରୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭିନ୍ନ ସିଦ୍ଧାନ୍ତରେ ପହଞ୍ଚୁ ।

—ୟଙ୍ଗ ଇଣ୍ଡିଆ, ତା ୧୬-୯-୧୯୨୬

୧୧

ଶିକ୍ଷକ ଓ ପାଠ୍ୟ ପୁସ୍ତକ

ସର୍ବସାଧାରଣ ସ୍କୁଲମାନଙ୍କରେ ବିଶେଷତଃ ବାଳକବାଳିକାମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଯେଉଁ ପାଠ୍ୟ-ପୁସ୍ତକ ବ୍ୟବହୃତ ହେଉଛି, କୌଣସି ଅନିଷ୍ଟ କରୁ ନ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା, ସେଗୁଡ଼ିକରୁ ଅଧିକାଂଶ ଅକାମୀ—ଏଥିରେ ମୋର ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ଏଥିମଧ୍ୟରୁ ଯେ ଅନେକ ବଡ଼ ଚତୁରତା ସହକାରେ ଲେଖା ଯାଇଛି, ତାହା ଅସ୍ୱୀକାର କରିହେବ ନାହିଁ । ଯେଉଁ ଲୋକଙ୍କ ପାଇଁ ଓ ଯେଉଁ ପାରିପାର୍ଶ୍ୱିକ ଅବସ୍ଥା ପାଇଁ ସେଗୁଡ଼ିକ ଲେଖା ହୋଇଥିଲା, ସମ୍ଭବତଃ ସେଗୁଡ଼ିକ ଅପେକ୍ଷା ଆଉ ଅଧିକ ଭଲ ବହି ଲେଖା ଯାଇ ପାର ନ ଥାନ୍ତା । ମାତ୍ର ସେଗୁଡ଼ିକ ଭାରତର ବାଳକବାଳିକାମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଓ ଭାରତୀୟ ପାରିପାର୍ଶ୍ୱିକ ଅବସ୍ଥା ପାଇଁ ଲେଖା ହୋଇ ନାହିଁ । ଏହି ଲେଖାଗୁଡ଼ିକ ମୌଳିକତାଶୂନ୍ୟ ଉଚ୍ଛା ଅନୁକରଣ ଏବଂ ତାହା ଛାତ୍ରମାନଙ୍କର ଆବଶ୍ୟକତାକୁ ପୂରଣ କରୁନାହିଁ । ଏ ଦେଶରେ ପ୍ରଦେଶ ଓ ସାମାଜିକ ସ୍ତର ଅନୁସାରେ ଆବଶ୍ୟକତାରେ ତାରତମ୍ୟ ରହିଛି । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ, ହରିଜନ ପିଲାମାନଙ୍କର ଆବଶ୍ୟକତା ସହ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କର ଆବଶ୍ୟକତା ପ୍ରଥମ ଅବସ୍ଥାରେ ସମାନ ହେବ ନାହିଁ ।

ତେଣୁକରି, ମୁଁ ଏହି ସିଦ୍ଧାନ୍ତରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଛି ଯେ, ଛାତ୍ରମାନଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କ ପାଇଁ ପାଠ୍ୟ ପୁସ୍ତକର ଅଧିକ ଆବଶ୍ୟକତା ରହିଛି । ନିଜର ଛାତ୍ରମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଯଦି ଶିକ୍ଷକ ଯଥୋଚିତ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ କରିବାକୁ ଚାହାନ୍ତି, ତେବେ ତାଙ୍କୁ ମିଳୁଥିବା ଉପାଦାନଗୁଡ଼ିକ ସାହାଯ୍ୟରେ ଦୈନନ୍ଦିନ ପାଠ୍ୟଯୋଜନା ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବେ । ତାଙ୍କ ନିଜ ଶ୍ରେଣୀର ଛାତ୍ରମାନଙ୍କର ଖାସ୍ ଆବଶ୍ୟକତାକୁ ଚାହିଁ ସେ ଏହି ପାଠ-ଯୋଜନା କରିବେ ।

ବାଳକବାଳିକାମାନଙ୍କର ସର୍ବୋତ୍ତମ ଗୁଣ ବା ଶକ୍ତିଗୁଡ଼ିକର ବିକାଶ କରିବା ପ୍ରକୃତ ଶିକ୍ଷାର କାର୍ଯ୍ୟ । ସେମାନଙ୍କ ମସ୍ତିଷ୍କରେ ଅସଙ୍ଗତ ଓ ଅନାବଶ୍ୟକ ବିଷୟ-ଗୁଡ଼ାକ ଖୁନ୍ଦି ଦେଲେ, ଏହା ସାଧିତ ହୋଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ଏହି ଅତିରିକ୍ତ ବୋଝ ବାଳକ-ବାଳିକାମାନଙ୍କ ଭିତରେ ଥିବା ସକଳ ମୌଳିକତାକୁ ନଷ୍ଟ କରିଦିଏ ଏବଂ ସ୍ୱୟଂକ୍ରିୟ ଯନ୍ତ୍ରରେ ପରିଣତ କରେ । ଯଦି ଆମ୍ଭେମାନେ ନିଜେ ଏହି କୁ-ପ୍ରଥାର କବଳରେ ପଡ଼ି ନ ଥାନ୍ତେ, ତେବେ ସାଧାରଣ ଶିକ୍ଷା ଦେବାରେ ଏହି ଆଧୁନିକ ପ୍ରଣାଳୀର ଅନିଷ୍ଟକାରିତାକୁ ଆମେ ଅନେକ ଦିନୁ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିସାରିଥାନ୍ତେ ।

ଏକାଧିକ ଶିକ୍ଷାନୁଷ୍ଠାନ ଆପଣା ଲାଗି ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକ ପ୍ରଣୟନ କରିବାର ଉଦ୍ୟମ ଅବଶ୍ୟ କରିଛନ୍ତି । ସେଥିରେ ସେମାନଙ୍କୁ ଅଳ୍ପ ବହୁତ ସଫଳତା ମିଳିଛି । ମାତ୍ର ମୁଁ ଭାବୁଛି ଯେ, ତଦ୍ୱାରା ଦେଶର ଅତ୍ୟାବଶ୍ୟକ ଅଭାବଗୁଡ଼ିକ ପୂରଣ ହୋଇ ପାରି ନାହିଁ ।

ଏଠାରେ ମୁଁ ଯେଉଁ ମତ ବ୍ୟକ୍ତ କଲି, ସେଗୁଡ଼ିକ ଯେ ଆଉ କେହି ଭାବି ନାହାନ୍ତି ଏବଂ ସେଗୁଡ଼ିକ ମୋର ନିଜସ୍ୱ—ଏହା ମୁଁ ଦାବି କରୁନାହିଁ । ହରିଜନ ବିଦ୍ୟାଳୟଗୁଡ଼ିକର ପରିଚାଳକ ଓ ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କ ପାଇଁ ମୁଁ ସେଗୁଡ଼ିକର ପୁନରାବୃତ୍ତି ମାତ୍ର କରିଛି । ସେମାନଙ୍କ ଆଗରେ ଏକ ଅତି ବିରାଟ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଅଛି । ଯେ କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ନିର୍ବାଚିତ ପାଠ୍ୟ ପୁସ୍ତକଗୁଡ଼ିକୁ ସେମାନଙ୍କ ପାଖରେ ପଢ଼ୁଥିବା ଛାତ୍ରମାନେ ଆଗ୍ରହହୀନ ଭାବରେ କେବଳ ଶୁଆ ଶାରି ପରି ମୁଖସ୍ଥ କରିବାରେ ଲାଗିଥିବେ, ଏପରି ଗୋଟିଏ ଯନ୍ତ୍ରବତ୍ ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥା ଚଳାଇବାରେ ସେମାନେ ଯେପରି ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇ ନ ରହନ୍ତି । ସେମାନେ ଗୋଟିଏ ଗୁରୁ ଦାୟିତ୍ୱ ନିଜ ଉପରକୁ ନେଇଛନ୍ତି । ତାହାକୁ ସାହସ, ବୁଦ୍ଧି ଓ ସାଧୁତା ସହକାରେ ତୁଲାଇବା ଉଚିତ ।

ଏ କାର୍ଯ୍ୟ ଅବଶ୍ୟ କଷ୍ଟକର । କିନ୍ତୁ ଆମେ ଏହାକୁ ଯେତେ କଷ୍ଟକର ବୋଲି କଳ୍ପନା କରୁଛୁ, ତାହା ସେତେ କଷ୍ଟକର ନୁହେଁ । ଯଦି ଶିକ୍ଷକ ବା ପରିଚାଳକ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୃଦୟରେ ଏଥିରେ ଲାଗିବେ, ତାହା ତୁଲାଇ ପାରିବେ । ଶିକ୍ଷକ ଯଦି ଆପଣାକୁ ଛାତ୍ରର ପିତାମାତା ବୋଲି ଭାବିବେ, ତେବେ ସେ ସ୍ୱାଭାବିକ ଭାବରେ ସେମାନଙ୍କର ଅସଲ ଆବଶ୍ୟକତାଗୁଡ଼ିକ ଜାଣିପାରିବେ ଏବଂ ସେଗୁଡ଼ିକ ପୂରଣ କରିବାରେ ଲାଗିପଡ଼ିବେ । ଯଦି ତାଙ୍କ ପାଖରେ ସେମାନଙ୍କୁ ଦେବା ଭଳି କୌଣସି ଜିନିଷ ନଥିବ, ତେବେ ସେ ନିଜର ଯୋଗ୍ୟତା ବଢ଼ାଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିବେ । ବାଳକବାଳିକାମାନଙ୍କର ଅସଲ ଆବଶ୍ୟକତା ଅନୁସାରେ ଶିକ୍ଷା ଦେବାକୁ ହେବ—ଏହି ବିଚାରକୁ ମୂଳ କରି ଆମେ କାର୍ଯ୍ୟ ଆରମ୍ଭ କରିଅଛୁଁ । ତେଣୁ ହରିଜନ ବା ଅନ୍ୟ ଯେକୌଣସି ଛାତ୍ରମାନଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷା ଦେବାପାଇଁ ଶିକ୍ଷକଙ୍କର ଅସାଧାରଣ ଚତୁରତା ବା ଅପ୍ରାସଙ୍ଗିକ ଜ୍ଞାନ ଲୋଡ଼ା ନାହିଁ ।

ଚ୍ଛାତର ଚରିତ୍ର-ଗଠନ ଶିକ୍ଷାର ଅସଲ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଅଟେ । ଏ କଥାକୁ ସ୍ମରଣ ରଖିଲେ, କୌଣସି ଚରିତ୍ରବାନ୍ ଶିକ୍ଷକଙ୍କୁ କଦାପି ଅପ୍ରାଣ ହେବାକୁ ପଡ଼ିବ ନାହିଁ ।

—ହରିଜନ, ତା ୧-୧୨-୧୯୩୩

୧୨

ପାଠ୍ୟ ପୁସ୍ତକ

ଶିକ୍ଷା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବିଚାର କଲେ ପାଠ୍ୟ-ପୁସ୍ତକ ଘନ ଘନ ବଦଳେଇବାର ବିଚାରହୀନ ଅତ୍ୟଧିକ ଆଗ୍ରହ ଆଦୌ ଶୁଭ ସଙ୍କେତ ନୁହେଁ । ପାଠ୍ୟ-ପୁସ୍ତକଗୁଡ଼ିକ ଯଦି ଶିକ୍ଷାର ବାହନରୂପେ ବ୍ୟବହୃତ ହୁଏ, ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ମୁହଁରୁ ଜୀବନ୍ତ କଥା ଶୁଣିବାର ଆଉ କୌଣସି ମୂଲ୍ୟ ରହେ ନାହିଁ । ଯେଉଁ ଶିକ୍ଷକ ପାଠ୍ୟ-ପୁସ୍ତକ ଦେଖି ପାଠପଢ଼ାଏ, ସେ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ମୌଳିକତା ଶିକ୍ଷା ଦେଇପାରେ ନାହିଁ । ସେ ନିଜେ ପାଠ୍ୟ-ପୁସ୍ତକର ଗୋଲାମ ହୋଇ ରହେ ଏବଂ ମୌଳିକ ଚିନ୍ତା ବା ମୌଳିକ ଭାବପ୍ରକାଶ ପାଇଁ ତାହାର କୌଣସି ସୁଯୋଗ ବା ଅବସର ନ ଥାଏ । ତେଣୁ ମୋର ମନେ ହୁଏ ଯେ, ସ୍କୁଲ-ମାନଙ୍କରେ ଯେତେ କମ୍ ପାଠ୍ୟ-ପୁସ୍ତକ ରହିବ, ଶିକ୍ଷକ ଓ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କ ପାଇଁ ସେତେ ଅଧିକ ଭଲ ହେବ । ଆଜିକାଲି ପାଠ୍ୟ-ପୁସ୍ତକ ଏକ ପଣ୍ୟଦ୍ରବ୍ୟରେ ପରିଣତ ହୋଇଥିବା ପରି ମନେ ହେଉଛି । ଯେଉଁ ଲେଖକ ଓ ପ୍ରକାଶକଗଣ ବହି ଲେଖିବା ଓ ଛାପିବାକୁ ଅର୍ଥୋପାର୍ଜନର ଏକ ଉପାୟ ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି, ସେହିମାନେ ହିଁ ପାଠ୍ୟ-ପୁସ୍ତକର ଘନ ଘନ ପରିବର୍ତ୍ତନ ପାଇଁ ଆଗ୍ରହ ପ୍ରକାଶ କରିଥାନ୍ତି । ଅନେକ ସ୍ଥଳରେ ଶିକ୍ଷକ ଓ ପରୀକ୍ଷକମାନେ ଏହିସବୁ ପାଠ୍ୟ-ପୁସ୍ତକ ଲେଖିଥାନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କର ବହି ବେଶୀ ସଂଖ୍ୟାରେ ବିକ୍ରି ହେଉ ବୋଲି ଆଗ୍ରହ ପ୍ରକାଶ କରିବା ସେମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ସ୍ୱାଭାବିକ । ପୁସ୍ତକ-ନିର୍ବାଚନ-ବୋର୍ଡ଼ରେ ପୁଣି ଏହି ଲୋକମାନେ ରହିଥାନ୍ତି । ଏହିରୂପେ ଏହି ଦୁଷ୍ଟଚକ୍ର ପରିପୂର୍ଣ୍ଣତା ଲାଭ କରିଛି । ପ୍ରତି ବର୍ଷ ନୂଆ ବହି କିଣିବାଲାଗି ପଇସା ଜୁଟାଇବାରେ ପିତାମାତାଙ୍କର କଷ୍ଟ ବଢ଼ିଚାଲିଛି । ପିଲାମାନେ ଗଦା ଗଦା ବହି ଅତି କଷ୍ଟରେ ବୋହି ସ୍କୁଲକୁ ଯାଉଥିବାର ଦୃଶ୍ୟ ଦେଖିଲେ ମନରେ ଦୁଃଖ ଆସେ । ଏହି ପଦ୍ଧତିକୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ଯାଞ୍ଚ କରି ଦେଖିବାର ଆବଶ୍ୟକତା ରହିଛି । ପୁସ୍ତକ ପ୍ରକାଶନ ପଛରେ ସମସ୍ତ ବ୍ୟବସାୟ ମତଲବକୁ ଦୂର କରିବାକୁ ହେବ ଏବଂ କେବଳ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କର ହିତଦୃଷ୍ଟିରୁ ଏହି ସମସ୍ୟାକୁ ବିଚାର କରିବାକୁ ହେବ । ସେତେବେଳେ ସମ୍ଭବତଃ ଆମେ ଦେଖିବୁ ଯେ, ଅଧୁନା ପ୍ରଚଳିତ ପାଠ୍ୟ-ପୁସ୍ତକ ମଧ୍ୟରୁ ଶତକଡ଼ା ୭୫ ଅଂଶ ଖତଗଦାକୁ ଫିଙ୍ଗି ଦେଲେ କାହାର କୌଣସି କ୍ଷତି ହେବ ନାହିଁ । ଯଦି ମୋର

କରୁଛନ୍ତି ଆନ୍ତା, ତେବେ ମୁଁ କହନ୍ତ ଯେ ପାଠ୍ୟ-ପୁସ୍ତକଗୁଡ଼ିକ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କ ପାଇଁ ନ ରହି ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କର ସହାୟକ (Hand Book) ରୂପେ ରହୁ । ଯେଉଁ ବହିଗୁଡ଼ିକ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଅତ୍ୟାବଶ୍ୟକ ମନେ ହୁଅନ୍ତା, ସେଗୁଡ଼ିକ କ୍ରମାଗତ କେତେ ବର୍ଷ ଲାଗି ଚଳନ୍ତା ଏବଂ ତାକୁ ମଧ୍ୟବିତ୍ତ ପରିବାରର ଲୋକେ ସହଜରେ କିଣି ପାରନ୍ତେ । ଏ ଦିଗରେ ସମ୍ଭବତଃ ପ୍ରଥମ ପଦକ୍ଷେପ ହେଉଛି ଯେ, ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକର ମୁଦ୍ରଣ ଓ ପ୍ରକାଶନର ଅଧିକାର ଏବଂ ସଂଗଠନର ଦାୟିତ୍ୱ ସରକାର ବହନ କରିବା । ଏପରି କଲେ ପାଠ୍ୟ-ପୁସ୍ତକର ସଂଖ୍ୟା ବର୍ତ୍ତମାନ ଯେପରି ଅନାବଶ୍ୟକ ବଢ଼ି ଚାଲିଛି, ତାହା ଛୁଏଁ ଛୁଏଁ ବନ୍ଦ ହୋଇ ଯାଆନ୍ତା ।

—ହରିଜନ, ତା ୨।୧।୧୯୩୦

୧୩
ପିତାମାତାଙ୍କର ଦାୟିତ୍ୱ
(୧)

ସ୍କୁଲ ବା ଆଶ୍ରମରେ ପଢ଼ୁଥିବା ପିଲାମାନଙ୍କର ପିତାମାତାଙ୍କୁ କେତେକ ଦାୟିତ୍ୱ ନିଶ୍ଚୟ ତୁଲାଇବାକୁ ପଡ଼ିବ । ସେମାନେ ଏଗୁଡ଼ିକ ତୁଲାଇ ନ ପାରିଲେ ପିଲାମାନେ ଯେଉଁ ଅନୁଷ୍ଠାନକୁ ପାଠ ପଢ଼ି ଯାଉଛନ୍ତି, ସେହି ଅନୁଷ୍ଠାନମାନଙ୍କର ତଥା ବାପମାଆ ଉଭୟଙ୍କର କ୍ଷତି ହେବ । ପ୍ରଥମତଃ, ଯେଉଁ ଅନୁଷ୍ଠାନରେ ସେମାନେ ନିଜ ପିଲାଙ୍କୁ ପଢ଼ାଇବା ପାଇଁ ଇଚ୍ଛା କରୁଛନ୍ତି, ସେମାନେ ସେହି ଅନୁଷ୍ଠାନର ନିୟମଗୁଡ଼ିକ ସହିତ ପରିଚିତ ହେବେ, ନିଜ ପିଲାଙ୍କର ଅଭ୍ୟାସ ଓ ଆବଶ୍ୟକତାଗୁଡ଼ିକୁ ଅଧ୍ୟୟନ କରିବେ ଏବଂ ଥରେ ଗୋଟିଏ ନିଷ୍ପତ୍ତି କରିସାରିଲେ ସେଥିରେ ହିଁ ଅବିଚଳିତ ରହିବେ । ସାଧାରଣତଃ ଥରେ ଗୋଟିଏ ଅନୁଷ୍ଠାନରେ ଭର୍ତ୍ତି କରି ସାରିଲେ, ପିଲାମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷାକାଳ ଭିତରେ ପିତାମାତା ସେମାନଙ୍କୁ ଅ..ୟ ଅନୁଷ୍ଠାନକୁ ଉଠାଇନେବା ଉଚିତ ହେବ ନାହିଁ । ଅନେକ ସମୟରେ କୌଣସି ଉପଯୁକ୍ତ ଚାକିରି ପାଇବାର ସମ୍ଭାବନା ଦେଖିଲେ, ପିତାମାନେ ସେମାନଙ୍କ ପିଲାଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷାନୁଷ୍ଠାନରୁ ଉଠାଇ ନିଅନ୍ତି । ଏପରି ହେବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ବିବାହ ବା ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଉତ୍ସବ-ଅନୁଷ୍ଠାନ ସମୟରେ ମଧ୍ୟ ସେସବୁରେ ଯୋଗଦେବା ପାଇଁ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଛୁଟିରେ ଘରକୁ ନେଇଯିବା ତା'ଠାରୁ ଅଧିକ ବେଶୀ ଅନୁଚିତ । ପିତାମାତା ଯେପରି ଆପଣାର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟ-କଳାପ ଭିତରକୁ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଟାଣିବା ଆଦୌ ଇଚ୍ଛା କରନ୍ତି ନାହିଁ, ଠିକ୍ ସେହିପରି ସେମାନଙ୍କୁ ବିବାହ ପ୍ରଭୃତିକୁ ବି ଟାଣିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ଆପଣା ଅଧ୍ୟୟନ ପ୍ରତି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଧ୍ୟାନ ଦେଇ ପାରିବା ଲାଗି ପିଲାଙ୍କୁ ସୁଯୋଗ ମିଳିବା ଉଚିତ । ପୁଣି ନିଜର

ଶିକ୍ଷାକାଳରେ ବାଳକମାନଙ୍କୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ହେବା ଲଗି ଅବଶ୍ୟ ଶିକ୍ଷା ମିଳିବା ଉଚିତ । ମାତ୍ର ସେମାନଙ୍କ ଭିତରେ ବିବାହ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପାରମ୍ପରିକ ଉତ୍ସବ-ବ୍ୟସନରେ ଯୋଗ ଦେବାର ଆକାଙ୍କ୍ଷା ଓ ସଉକ ବଢ଼ିବାକୁ ଦେଲେ ଅଧ୍ୟୟନ ଲଗି ହୁଏତ ସେମାନଙ୍କର ଆଉ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଧ୍ୟାନ ରହିବ ନାହିଁ ଏବଂ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ଅଭ୍ୟାସରେ ମଧ୍ୟ ନାନା ବାଧା ପଡ଼ିଥିବ । ତେଣୁ ଏସବୁ ଜିନିଷରୁ ସେମାନଙ୍କୁ ସର୍ବଦା ଦୂରରେ ରଖିବା ଉଚିତ । ପୁଣି ଏ ବୟସରେ ବିବାହ କରିବା ପ୍ରଶ୍ନ ଆଦୌ ଉଠୁ ନାହିଁ । ତେଣୁ, ବିବାହଠାରୁ ଦୂରରେ ରହିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁଥିବା କୌଣସି ବାଳକକୁ ବିବାହ ସକାଶେ କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ପ୍ରଲୋଭନ ଦେଖାଇବା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଗର୍ହିତ ଅନ୍ୟାୟ ଅଟେ । ଆମର ଏଯୁଗରେ ଲୋକମାନଙ୍କର ଇଚ୍ଛାଶକ୍ତି ସାଧାରଣତଃ ଖୁବ ଦୁର୍ବଳ ହୋଇ ପଡ଼ିଲଣି, ପ୍ରଲୋଭନକୁ ଏଡ଼ିବାର ଶକ୍ତି ଅନେକ ହ୍ରାସ ହୋଇଗଲଣି । ତେଣୁ କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତିକୁ କୌଣସି ନୈତିକ ବ୍ରତର ଅନୁଶୀଳନ କରିବାଲଗି ଇଚ୍ଛା କରୁଥିବା ଦେଖିଲେ, ଅମ୍ଭେ ତାହାର ସଂକଳ୍ପକୁ ଆହୁରି ଦୃଢ଼ କରିବାରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିବା, ତାହାର ବ୍ରତାଭ୍ୟାସରେ ଅମ୍ଭେ ତାକୁ ସବୁପ୍ରକାରେ ସହଯୋଗ ଦେବା । ମାତ୍ର ଆମେ ସ୍ୱୟଂ ସେହିସବୁ ବ୍ରତକୁ ଭାଙ୍ଗିଦେବାରେ ସାହାଯ୍ୟ କଲେ ତଦ୍ଦ୍ୱାରା କେବଳ ଆମର ନୈତିକ ଦୁର୍ବଳତାକୁ ବଢ଼ାଇବାହିଁ ସାର ହେବ । ଏଠାରେ ମୁଁ ବିବାହର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଦେଇ ଯାହାସବୁ କହିଲି, ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବ୍ୟାପାରରେ ମଧ୍ୟ ସେଗୁଡ଼ିକ ସମାନଭାବେ ପ୍ରଯୁଜ୍ୟ ହୋଇପାରିବ । ଯେଉଁ ପିତାମାତା ବିବେକର ସହିତ ଆପଣାର ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଭଲ ମଣିଷ କରିବା ଲଗି ଇଚ୍ଛା କରୁଥିବେ, ସେମାନେ ଟିକିଏ ଅନୁଧ୍ୟାନ କଲେ ଅବଶ୍ୟ ଦେଖିପାରିବେ ଯେ, ପିଲାଙ୍କର ଉଚିତ ବିକାଶରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିବା ପରିବର୍ତ୍ତେ, ସମ୍ଭବତଃ ଅଜାଣତରେ ସେମାନେ ତାହାକୁ ବିକାଶରେ ସାହାଯ୍ୟ ନ କରି, ଗୁରୁତର ଭାବରେ ବାଧା ଦେଇଛନ୍ତି ।

—ନବଜୀବନ, ତା୧୫-୧୨-୧୯୨୧

---

(୨)

ଆପଣା ଲେଖାର ଅର୍ଥ ବୁଝିଥିବା ଜଣେ ମହିଳା ଲେଖିଛନ୍ତି :

"ଆମର ବାଳକମାନେ ଜୀବନୀଶକ୍ତିକୁ ସଂରକ୍ଷିତ କରି ନ ଶିଖିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପୁରୁଷ ଲୋକେ ଯେପରି ହେବା ଉଚିତ, ଭାରତ ସେପରି ପୁରୁଷ କଦାପି ଲାଭ କରି ପାରିବ ନାହିଁ । ପ୍ରାୟ ସତର ବର୍ଷ କାଳ ମୁଁ ଭାରତବର୍ଷରେ ଏକାଧିକ ବାଳକ-ବିଦ୍ୟାଳୟର ଦାୟିତ୍ୱରେ ରହିଛି । ମୁଁ ଦେଖିଛି, ହିନ୍ଦୁ, ମୁସଲମାନ ଓ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିୟାନ୍ ଘରର ପୁଅପିଲାମାନେ ସ୍କୁଲଜୀବନ ଆରମ୍ଭ କଲାବେଳେ ସେମାନଙ୍କ ମନରେ ଶକ୍ତି, ଉତ୍ସାହ ଓ ଆଶାବାଦ ପୂରି ରହିଥାଏ, ମାତ୍ର ସ୍କୁଲ ଛାଡ଼ିବା ବେଳକୁ ସେମାନଙ୍କ

ଶରୀରର ସମସ୍ତ ଶିରା ଫୁଟି ଯାଇଥାଏ । ଏକଥା ଯେ ଦେଖିବ, ସେ ଅବଶ୍ୟ ମର୍ମାହତ ହେବ । ଏହିପରି ଶହ ଶହ କ୍ଷେତ୍ରରେ ମୁଁ ଜାଣିଛି ଯେ ବାଳକମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ହସ୍ତମୈଥୁନ, ଗୁଦାମୈଥୁନ କିମ୍ବା ବାଲ୍ୟ-ବିବାହ ଏହାର ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ କାରଣ ଅଟେ । ଗୁଦାମୈଥୁନର ବଦଭ୍ୟାସରେ ରତ ଥିବା ୪୨ଜଣ ବାଳକଙ୍କର ନାମ ବର୍ତ୍ତମାନ ମୋ’ ପାଖରେ ଅଛି । ଏମାନଙ୍କ ଭିତରୁ କାହାର ବୟସ ତେର ବର୍ଷରୁ ଅଧିକ ନୁହେଁ । ବାଳକମାନଙ୍କର ଛାତ୍ରାବାସର ତତ୍ତ୍ୱାବଧାରକମାନେ ଓ ଶିକ୍ଷକମାନେ ଏସବୁ ଘଟଣା ଅସ୍ୱୀକାର କରିବେ; ମାତ୍ର ଉଚିତ କୌଶଳ ଖଟାଇଲେ ଏହି ସମସ୍ୟା ନିଶ୍ଚୟ ଧରାପଡ଼ିଯିବ ଏବଂ ପ୍ରାୟ ପ୍ରତ୍ୟେକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସଂପୃକ୍ତ ବାଳକମାନେ ନିଜର କୁକର୍ମଗୁଡ଼ିକୁ ଆପେ ମାନିଯିବେ । ଅଧିକାଂଶ ବାଳକ ସ୍ୱୀକାର କରିଛନ୍ତି ଯେ, ବୟସ୍କ ପୁରୁଷମାନେ, ଅନେକ ସମୟରେ ସେମାନଙ୍କ ଆତ୍ମୀୟମାନେ ହିଁ ସେମାନଙ୍କୁ ଏକଥା ଶିଖାଇଛନ୍ତି ।’

ଉକ୍ତ ପତ୍ରରେ ମିଥ୍ୟା କଳ୍ପନାର କୌଣସି ସ୍ଥାନ ନାହିଁ । ଏହା ଏପରି ଗୋଟିଏ ସତ୍ୟ କଥା, ଯାହାକୁ କି ଜାଣିଶୁଣି ସ୍କୁଲ ଶିକ୍ଷକମାନେ ଚୁପିକରି ଲୁଚାଇ ରଖିଥାନ୍ତି । ଏହି କଥା ମୁଁ ଆଗରୁ ଜାଣିଥିଲି । ପ୍ରାୟ ଆଠବର୍ଷ ତଳେ ଦିଲ୍ଲୀର ଜଣେ ସ୍କୁଲ-ଶିକ୍ଷକ ଏ ବିଷୟ ପ୍ରଥମେ ମୋ’ କାନକୁ ଆଣିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଏ ବିଷୟରେ ବ୍ୟକ୍ତିବିଶେଷଙ୍କ ସହିତ ଏହାର ପ୍ରତିକାର ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଆଲୋଚନା କରି ମୁଁ ନୀରବ ରହିଛି । କେବଳ ଭାରତବର୍ଷରେ ଏହି କୁକର୍ମ ସୀମାବଦ୍ଧ ନୁହେଁ । ଏ ଦେଶବାସୀଙ୍କୁ ମରଣାତ୍ମକ କୁଫଳମାନ ଅଧିକା ଭୋଗିବାକୁ ପଡ଼ୁଛି । କାରଣ ଏଠାରେ ବାଲ୍ୟବିବାହର ଅଭିଶାପ ମଧ୍ୟ ବିଦ୍ୟମାନ । ଏହି କଠିନ ଓ ଅପ୍ରୀତିକର ବିଷୟ ଉପରେ ବିଶଦ ଓ ସ୍ପଷ୍ଟ ଆଲୋଚନା ଆବଶ୍ୟକ ହେଲାଣି । ଜଣାଶୁଣା ସମ୍ବାଦପତ୍ରମାନଙ୍କରେ ଖୋଲାଖୋଲି କେତେ ବର୍ଷ ପୂର୍ବେ ଏପରି ଆଲୋଚନା କରିବା ସମ୍ଭବ ହୋଇ ନ ଥାନ୍ତା ।

ଯୌନ କ୍ରିୟାକୁ ସ୍ୱାଭାବିକ, ଆବଶ୍ୟକ ଓ ନୈତିକ ବୋଲି ଏବଂ ଏହା ମାନସିକ ଓ ଶାରୀରିକ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟରକ୍ଷାର ମଧ୍ୟ ଅନୁକୂଳ ବୋଲି ବିଚାରିବାର ସ୍ଥିତି ଏହି ଦୁରାଚାରକୁ ବଢ଼ାଇ ଦେଇଛି । ଶିକ୍ଷା-ସଂସ୍କୃତିଯୁକ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ଅବାଧ ଗର୍ଭନିରୋଧ ବ୍ୟବହାରକୁ ସମର୍ଥନ କରିବା ଦ୍ୱାରା ଯୌନ ଆସକ୍ତିର ଜୀବାଣୁ ବୃଦ୍ଧି ପାଇବା ପାଇଁ ଅନୁକୂଳ ବାତାବରଣ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଛି । ଅବୈଧ ଓ ଅନିଷ୍ଟକାରୀ ବାସନାକୁ ବୈଧ ବୋଲି କହିବାକୁ ଏବଂ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ସମର୍ଥନ କରିବାକୁ ସାନ ପିଲାଙ୍କର ସରଳ, ଅପରିପକ୍ୱ ଓ ସହଜେ ଗ୍ରହଣଶୀଳ ମନ ବ୍ୟଗ୍ର ହୋଇ ଉଠୁଛି । ଏହି ଭୟଙ୍କର ଅନୈତିକ ମନ୍ଦ ଅଭ୍ୟାସ ପ୍ରତି ପିତାମାତା ଓ ଶିକ୍ଷକମାନେ ଉଦାସୀନତା ଓ ସହିଷ୍ଣୁଭାବ ପ୍ରକଟ କରିବା ଅପରାଧମୂଳକ ଓ ପରିତାପର ବିଷୟ ଅଟେ । ସାମାଜିକ ପରିବେଶ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ଶୋଧିତ ନ ହେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମୋ ମତରେ ଆମେ

କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ଏହି କୁ ଅଭ୍ୟାସକୁ ବନ୍ଦ କରି ପାରିବା ନାହିଁ । ଆମର ପରିବେଶ ବର୍ତ୍ତମାନ ଯୌନ ବାସନାରେ ଜର୍ଜରିତ ହୋଇ ରହିଛି । ଏହାର ପରୋକ୍ଷ ଓ ଅଜଣା ପ୍ରଭାବ ଦେଶର ପାଠୁଆ ପିଲାମାନଙ୍କ ଉପରେ ଅବଶ୍ୟ ପଡ଼ିବ । ସହର ଜୀବନର ପରିବେଷ୍ଟନୀ, ସାହିତ୍ୟ, ନାଟକ, ସିନେମା, ଘରର ସାଜସଜ୍ଜା ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ନାନାବିଧ ସାମାଜିକ ଉତ୍ସବ ସବୁ ସେହି ଗୋଟିଏ ଦିଗକୁ ଅର୍ଥାତ୍ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ବାସନାର ଅଭିବୃଦ୍ଧି ଆଡ଼କୁ ମନଧ୍ୟାନ ଆକର୍ଷଣ କରୁଛି । ସାନ ସାନ ପିଲା ଆପଣା ଭିତରେ ରହିଥିବା ପଶୁବୃତ୍ତି ବିଷୟରେ ବେଶ୍ ସଚେତନ ହୋଇ ସାରିଲେଣି । ସେପରି ଅବସ୍ଥାରେ ଉକ୍ତ ପ୍ରଲୋଭନକୁ ଏଡ଼ିବା ସେମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଆଦୌ ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ଅସ୍ଥାୟୀ ଓ ଉପରଠାଉରିଆ ପ୍ରତିକାରରେ କିଛି ଫଳ ହେବ ନାହିଁ । ସାନମାନଙ୍କ ପ୍ରତି କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସମ୍ପାଦନ କରିବାକୁ ହେଲେ, ବଡ଼ମାନଙ୍କଠାରୁ ହିଁ ଆଗ ଆବଶ୍ୟକ ସଂସ୍କାର ଆରମ୍ଭ ହେବା ଉଚିତ ।

—ୟଙ୍ଗ୍ ଇଣ୍ଡିଆ, ତା ୧୨।୪।୧୯୨୬

(୩)

ଜଣେ ଶିକ୍ଷକ ଲେଖିଛନ୍ତି :

"ଆମ ଯୁବକ-ସମାଜ ଭିତରେ କୁ ଅଭ୍ୟାସ ବିଷୟରେ ଆପଣ ଲେଖିଛନ୍ତି । ମୁଁ ଭାବୁଛି ଯେ, ଏଥିଲାଗି କେବଳ ପିତାମାତା ହିଁ ଦାୟୀ । ବଡ ବଡ ପିଲାଙ୍କର ବାପ ମାଆ ନଜର ବେଶୀ ବୟସରେ ସନ୍ତାନୋତ୍ପାଦନ କରୁଥିବା ଅବସ୍ଥାରେ ଆମେ ଆଉ ଅଧିକ କଅଣ ଆଶା କରିପାରିବା ? ଏସବୁ ବିବାହକୁ ବ୍ୟଭିଚାର କହିବା ଅଧିକ ସମୀଚୀନ ହେବ ନାହିଁ କି ? ମୁଁ ଗୋଟିଏ ଉଦାହରଣ ଦେଉଛି । ମାଆ ମରିଯିବା ପରେ ଗୋଟିଏ ପୁଅ ତା'ର ବାପାଙ୍କ ସହିତ ଗୋଟିଏ ବିଛଣାରେ ଶୋଉଥିଲା । ବାପା ପୁନର୍ବିବାହ କଲେ ଏବଂ କବାଟକିଳା ଆଉ ଏକ ବଖରାରେ ଯାଇ ଶୋଇଲେ । ବାପା ମୋ'ସହିତ କାହିଁକି ଆଉ ଶୋଇବାକୁ ଅସୁନାହାନ୍ତି, ଏକଥା ଜାଣିବାକୁ ପିଲାଟିର ଉତ୍କଣ୍ଠା ଜାତ ହେଲା । ସେ ମନେ ମନେ ଭାବିଲା, ମା (ବୋଉ) ବଞ୍ଚିଥିଲାବେଳେ ସେମାନେ ତିନିଜଣ ଯାକ ଏକାଠି ଶୋଉଥିଲେ । ତେବେ ମୋର ଆଉ ଗୋଟାଏ ବୋଉ ଆସିବା ପରେ ବାପା ମୋତେ କାହିଁକି ତାଙ୍କ ପାଖରେ ଶୋଇବାକୁ ଦେଉନାହାନ୍ତି ? ପିଲାଟିର ଉତ୍କଣ୍ଠା କ୍ରମେ ବଢ଼ିବାକୁ ଲାଗିଲା । ସେ କବାଟ-ଫାଙ୍କ ଦେଇ ଭିତରକୁ ଚାହିଁବାକୁ ଭାବିଲା । ଭିତରକୁ ଅନାଇ ସେ ଯାହା ଦେଖିଲା ଓ ତଦ୍ଦ୍ୱାରା ଯେଉଁଭଳି ଆତଙ୍କିତ ହେଲା, ଆପଣ ସେକଥା ବିଚାର କରନ୍ତୁ ।

"ଆମ ସମାଜରେ ଏପରି ଘଟଣା ପ୍ରାୟ ପ୍ରତିଦିନ ଘଟୁଛି । ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ମନଗଢ଼ା ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଦେଉ ନାହିଁ । ତେର ଚଉଦ ବର୍ଷର ବାଳକଟିଏ ମୋତେ ଏହି ସତ କଥାଟି କହିଛି । ପିଲା ବୟସର ଯେଉଁ ବାଳକବାଳିକାମାନଙ୍କୁ ଆତ୍ମବିନାଶ ପଥରେ

ପରିଚାଳିତ କରାଯାଉଛି, ସେମାନେ ସ୍ୱରାଜପାଇଁ କପରି ଲଢ଼ିପାରିବେ ? ଏହିଭଳି ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟଜନକ ଅଭିଜ୍ଞତାରୁ ଆମ ପିଲମାନେ ଯେପରି ରକ୍ଷା ପାଇବେ, ତାହା ବାପମାଆ, ଶିକ୍ଷକ, ଛାତ୍ରାବାସର ପରିଚାଳକ ଓ ସ୍କାଉଟ୍-ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କୁ ଦେଖିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ଶବ୍ଦର ଅର୍ଥ ବୁଝିବା ସାନ ସାନ ପିଲଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଆଦୌ ସହଜ ନୁହେଁ । ତେଣୁ ପଲେ ପିଲଙ୍କୁ ଏକାଠି ବସାଇ ସେମାନଙ୍କୁ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ବିଷୟରେ ବକ୍ତୃତା ଦେବା ଅପେକ୍ଷା ଶିକ୍ଷକମାନେ ଯଦି ସେମାନଙ୍କ ଭିତରୁ ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସଭାଜନ ହୋଇପାରନ୍ତେ, ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ବନ୍ଧୁତା କରିପାରନ୍ତେ ଏବଂ ତାଙ୍କ ମନରେ ପିଲ ବୟସରୁ ଯୌନ ବିଷୟରେ ନୈତିକତା ପ୍ରତି ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ସମ୍ମାନ ସଞ୍ଚାର କରାଇ ପାରନ୍ତେ, ତେବେ ତାହା ଅଧିକ ଉପଯୋଗୀ ହୁଅନ୍ତା ।

"ବର୍ତ୍ତମାନ ବୟସ୍କ ନରନାରୀଙ୍କ ବିଷୟରେ ବିଚାର କରାଯାଉ । ଅନ୍ୟ ଜାତିର ସ୍ତ୍ରୀଲୋକମାନଙ୍କ ହାତରୁ ଅନ୍ନ ଗ୍ରହଣ କଲେ ଆମ ସମାଜ ଯଦି ଲୋକମାନଙ୍କୁ ବାସନ୍ଦ କରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ, ତେବେ ନିଜ ସ୍ତ୍ରୀ ଭିନ୍ନ ଅନ୍ୟ ସ୍ତ୍ରୀ ସହିତ ଅବୈଧ ସମ୍ବନ୍ଧ ରଖିଥିବା ପୁରୁଷମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ସେହି ସମାଜ ବାସନ୍ଦ କରୁ ନାହିଁ କାହିଁକି ? ରାଜନୀତିକ ସମ୍ମିଳନୀମାନଙ୍କରେ ଅସ୍ପୃଶ୍ୟମାନଙ୍କ ସହିତ ମିଳାମିଶା କଲେ ଯେଉଁସମାଜ ସେଥିଲଗି ଶାସ୍ତିର ବିଧାନ କରୁଛି, ସେହି ସମାଜ ବ୍ୟଭିଚାର ନିମିତ୍ତ ପୁରୁଷମାନଙ୍କୁ ଶାସ୍ତି ଦେଉ ନାହିଁ କାହିଁକି ? କୌଣସି ଏକ ସମାଜ ଆତ୍ମଶୁଦ୍ଧି ଉପରେ ଜୋର ଦେଲେ ତଦ୍ଦ୍ୱାରା ସେହି ସମାଜର ଆକୃତି ଗ୍ଲେଚ ହୋଇଯିବ ଓ ଦୁର୍ବଳ ହୋଇ-ଯିବ,—ଏହାହିଁ ଉକ୍ତ ଅସଙ୍ଗତିର କାରଣ ହୋଇପାରେ । ମାତ୍ର ସେମାନେ ଗୋଟିଏ କଥା ବିଲକୁଲ ଭୁଲି ଯାଉଛନ୍ତି ଯେ, ଏକ କ୍ଷୀଣ ଓ ଦୁର୍ବଳ ଶରୀର ଭିତରେ ମଧ୍ୟ ଶକ୍ତିମାନ ଆତ୍ମା ଅବସ୍ଥାନ କରିପାରେ । ସମାଜର ମୁଖିଆ ଲୋକମାନେ ବି ସୁରାପାନ, ବ୍ୟଭିଚାର ପ୍ରଭୃତି ପାପରେ ଆସକ୍ତ ରହିଥାନ୍ତି । ତେଣୁ ସେମାନେ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କଠାରେ ଏହିସବୁ ପାପ ଦେଖି ସୁଦ୍ଧା ନ ଦେଖିଲ ପରି ଆଚରଣ କରନ୍ତି । କାଳେ ନିଜ ଆଚ-ରଣକୁ ସମର୍ଥନ କରିବାକୁ ଯୁକ୍ତି ଖଟିବ ନାହିଁ ବା ନିଜର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ରହିବ ନାହିଁ, ସେଥିଲଗି ସେମାନେ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କଠାରେ ପାପକୁ କ୍ଷମାଦିଅନ୍ତି । ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ସମାଜରୁ ବାହାର କରିଦେବା ସକାଶେ ସେମାନେ ସବୁବେଳେ ତିଆରିହୋଇ ବସିଥାନ୍ତି । କେବେ ଆମର ଏହି ସମାଜ ନିଜକୁ ସଂଶୋଧନ କରିବ ଓ ପ୍ରଗତି ପଥରେ ଅଗ୍ରସର ହେବ ? ରାଜନୀତିକ ପ୍ରଗତି ଲଭ କରିବାର କାମନା ରଖିଥିବା ଦେଶକୁ ପ୍ରଥମେ ସାମାଜିକ ପ୍ରଗତି ହାସଲ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । କାରଣ, ସାମାଜିକ ପ୍ରଗତିର ଅଭାବରେ ରାଜନୀତିକ ପ୍ରଗତି ମୂଳଦୁଆ ନ ଥାଇ ଗୋଟିଏ ଘର ତିଆରି କଲପରି ହେବ ।"

ଲେଖକଙ୍କର କଥାରେ ଅନେକ ସତ୍ୟ ରହିଛି, ଏକଥା ସ୍ୱୀକାର କରିବାକୁ ହିଁ ହେବ । ଏକଥା ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ପଷ୍ଟ ଯେ, ନିଜର ସନ୍ତାନମାନେ ବେଶ୍ ବଡ଼ ହୋଇଯିବା ପରେ

ଆହୁରି ଅଧିକ ସନ୍ତାନ ଉତ୍ପାଦନ କରିବା କଦାପି ସୁନ୍ଦର ନୁହେଁ । କାରଣ, ବଡ଼ ପିଲାଙ୍କ ମନରେ ତାହା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଖରାପ ପ୍ରଭାବ ପକାଏ । କିନ୍ତୁ ଆତ୍ମ-ସଂଯମର ଅଭ୍ୟାସ କରିବା ସମ୍ଭବ ନ ହେଲେ, ବାପ ଆପଣାର ବଡ଼ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଆଉ ଏକ ଅନ୍ୟ ଜାଗାରେ ରଖିଲେ ତାହା ଅଧିକ ଭଲ ହେବ ବା ସେ ନିଜେ ଏପରି ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ବଖରାରେ ଯାଇ ରହିବ, ଯେପରିକି ପିଲାମାନେ କିଛି ଶୁଣିବାକୁ ବା ଦେଖିବାକୁ ପାଇବେ ନାହିଁ । ଏହାଦ୍ୱାରା ଅନ୍ତତଃ କେତେକ ପରିମାଣରେ ଶାଳୀନତା ରକ୍ଷା ହେବ । ପିଲାମାନେ ଯୌନ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ କୌଣସି ଦୋଷ ଅନ୍ୟଠାରେ ଦେଖିବା ବା ନିଜେ ସେହି ଦୋଷରେ ଦୁଷ୍ଟ ହେବା ଅନୁଚିତ । ମାତ୍ର ସୁଖସମ୍ଭୋଗଲୋଭୀ ବାପମାଆ ନିଜର ଆଚରଣ ଦ୍ୱାରା ପିଲାଙ୍କର ମନକୁ ଭାରି ଦୂଷିତ କରିପକାନ୍ତି । ପିଲାଙ୍କ ଜୀବନରେ ନୈତିକତା ବିକାଶ ନିମିତ୍ତ ବଡ଼ ମଣିଷଙ୍କର ବାନପ୍ରସ୍ଥାଶ୍ରମର ଆଚରଣ ବଡ଼ ଅନୁକୂଳ । ପିଲାମାନଙ୍କୁ ସ୍ୱାଧୀନତାପ୍ରେମୀ ଓ ଆତ୍ମବିଶ୍ୱାସୀ କରିବା ଲାଗି ମଧ୍ୟ ତାହାର ଆବଶ୍ୟକତା ରହିଛି ।

ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କୁ ପତ୍ରପ୍ରେରକ ଯେଉଁ ପରାମର୍ଶ ଦେଇଛନ୍ତି, ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବିଚାର କଲେ, ତାହା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଠିକ୍ ବୋଲି ଜଣାପଡ଼ୁଛି । ମାତ୍ର ଯଦି ଗୋଟିଏ ଶ୍ରେଣୀର ଚାଳିଶରୁ ପଚାଶ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପିଲା ଥାଆନ୍ତି ଏବଂ ଛାତ୍ର ଓ ଶିକ୍ଷକ ମଧ୍ୟରେ ସମ୍ବନ୍ଧ କେବଳ ଶ୍ରେଣୀ ଘର ଭିତରେ ହିଁ ସୀମାବଦ୍ଧ ରହିଥାଏ, ତେବେ ଶିକ୍ଷକର ପ୍ରକୃତ ଇଚ୍ଛା ଥିଲେ ମଧ୍ୟ, ଛାତ୍ରମାନଙ୍କ ସହିତ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ସମ୍ବନ୍ଧ ସ୍ଥାପନ କରିବା ତା' ପକ୍ଷରେ କିପରି ସମ୍ଭବ ହେବ ? ପୁଣି ଯେଉଁଠି ବିଭିନ୍ନ ଶିକ୍ଷକ ବିଭିନ୍ନ ବିଷୟ ପଢ଼ାଇବାର ଦାୟିତ୍ୱରେ ଥାନ୍ତି, ସେଠାରେ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଉତ୍ତମ ନୀତି ଶିକ୍ଷା ଦେବାର ଦାୟିତ୍ୱ ପୁଣି କାହା ଉପରେ ରହିବ ? ଏବଂ ପରିଶେଷରେ, ପ୍ରକୃତରେ କେତେ ଜଣ ଶିକ୍ଷକ ଅବା ଏପରି କରିବାପାଇଁ ଯୋଗ୍ୟ ହେବେ, ନୀତିପଥରେ ପିଲା-ମାନଙ୍କୁ ପରିଚାଳିତ କରାଇ ନେଇ ପାରିବେ ବା ସେମାନଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସଭାଜନ ହୋଇ ପାରିବେ ? ସମଗ୍ର ଶିକ୍ଷାବ୍ୟବସ୍ଥାର ଯୋଜନା କେଉଁ ପ୍ରଣାଳୀରେ ତିଆରି କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ, ଏଥିରୁ ସେହି ପ୍ରଶ୍ନ ଉଠୁଛି । ଏହା ଏକ ଲମ୍ବା ବିଷୟ, ତେଣୁ ଆମେ ଏଠାରେ ତାହାର ଆଲୋଚନା କରିପାରିବା ନାହିଁ ।

ଆମ ସମାଜରେ ଲୋକେ ମେଣ୍ଢାପଲ ପରି ପରସ୍ପରର ଅନୁଧାବନ କରନ୍ତି ଓ ତାହାକୁ ହିଁ ପ୍ରଗତି ବୋଲି ମନେ କରନ୍ତି । ତଥାପି ଏହି ନୈରାଶ୍ୟଜନକ ପରିସ୍ଥିତି ଭିତରେ ସୁଦ୍ଧା ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଜୀବନରେ ପ୍ରକୃତ ପଥ ଧରି ଚାଲିବା ଆମ ପକ୍ଷରେ ନିଶ୍ଚୟ ସହଜହେବ । ଯେଉଁମାନେ ନୈତିକତାର ପରିଚୟପାଇଛନ୍ତି, ସ୍ୱସ୍ୱ କ୍ଷେତ୍ରରେ ନୈତିକ ବାତାବରଣ ସୃଷ୍ଟି ଓ ପ୍ରସାରକରିବା ସେମାନଙ୍କର କର୍ତ୍ତବ୍ୟଅଟେ । ପ୍ରଥମତଃ, ସେମାନଙ୍କୁ ଆପଣାର ଯଥାର୍ଥ ବିକାଶ ସାଧନ କରିବାକୁ ହେବ । ଅନ୍ୟମାନଙ୍କର ଦୋଷ ଦେଖିଲା-ବେଳେ ଆମେ ନିଜକୁ ଦୋଷମୁକ୍ତ ବୋଲି ଭାବି ନେଇଥାଉଁ । ମାତ୍ର, ଆପଣା ଆଡ଼କୁ

ଦୃଷ୍ଟି ପକାଇଲେ ଆମେ ନିଜଭିତରେ ମଧ୍ୟ ନାନା ମନ୍ଦ ଅଭ୍ୟାସ ପୂରିରହିଥିବା ଦେଖି ପାରିବୁ । ଅନ୍ୟମାନଙ୍କର ଦୋଷ-ତ୍ରୁଟି ବିଚାର କରି ବସିବା ଅପେକ୍ଷା ଆପଣାର ଦୋଷ ବିଚାର କରିବା ଆମର ଅଧିକ ମଙ୍ଗଳକାରକ । ପୁଣି ଏହାଦ୍ୱାରା ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ଲାଗି ମଧ୍ୟ ଆତ୍ମୋନ୍ନତିର ବାଟ ଫିଟି ଯାଇଥାଏ । "ଆପେ ଭଲ ତ ଦୁନିଆ ଭଲ"— ଏହି ପ୍ରବଚନର ଅର୍ଥ ମଧ୍ୟ ଏଇଆ । କୌଣସି ଏକ ଲେଖାରେ ତୁଳସୀଦାସ ସନ୍ଥଙ୍କୁ ପରଶମଣି ସହିତ ତୁଳନା କରିଛନ୍ତି । ସେ ଯଥାର୍ଥ କଥା କହିଛନ୍ତି । ଆମେ ସମସ୍ତେ ଭଲ ହେବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିବା ଉଚିତ । ଭଲ ହେବାର ଗୁଣଟା କୌଣସି ଖାମଖିଆଲି ଦେବତାର ଦାନ ନୁହେଁ ଯେ ତାହା ଆମ ଭିତରୁ କେବଳ ଅସାଧାରଣ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ ସୌଭାଗ୍ୟକୁ ମିଳିବ । ଭଲ ହେବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିବା ଆମ ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କର ଅବଶ୍ୟ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ବସ୍ତୁତଃ ମନୁଷ୍ୟ ଜୀବନର ଏହାହିଁ ପ୍ରକୃତ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଅଟେ ।

—ନବଜୀବନ, ତା ୨୭।୫।୧୯୨୭

—o—

୪

ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କ ପ୍ରତି

(ଗାନ୍ଧୀଜୀ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଶିକ୍ଷା ସମ୍ମିଳନୀରେ ସଭାପତିତ୍ୱ କରିଥିଲେ । ସଭାପତି-ଅଭିଭାଷଣ ଅନ୍ୟତ୍ର ଦିଆଯାଇଛି ।)

ସମ୍ମିଳନୀ ବସିଲା ଓ ଶେଷ ହେଲା । ଶିକ୍ଷକ ତଥା ଜନସାଧାରଣ ଉଭୟଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଏହି ସମ୍ମିଳନୀ ମହତ୍ତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ବୋଲି ବିଚାରିବା ଉଚିତ ଥିଲା । ମାତ୍ର କୌଣସି ଗୋଟିଏ ପକ୍ଷ ବି ଏହାର ଉଚିତ ଗୁରୁତ୍ୱ ବିବେଚନା କରିବା ଭଳି ଉପଯୁକ୍ତ ସମୟ ତାହା ନ ଥିଲା । ଶିକ୍ଷକର ଗୁରୁତ୍ୱ ବା ପ୍ରକୃତ ମୂଲ୍ୟ ସ୍ୱୟଂ ଶିକ୍ଷକ ବା ଲୋକେ କେହି ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରୁନାହାନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ ବେତନର ପରିମାଣ ହିଁ ଶିକ୍ଷକର ମୂଲ୍ୟର ମାପକାଠି ହୋଇଛି । ପ୍ରଚଳିତ ପ୍ରଥାନୁଯାୟୀ ଶିକ୍ଷକ ଜଣେ କିରାଣୀଠାରୁ କମ୍ ବେତନ ପାଉଥିବା ହେତୁ ତାହାର ମୂଲ୍ୟ ମଧ୍ୟ କମ୍ ବୋଲି ବିଚାର କରାଯାଇଥାଏ । ଅବଶ୍ୟ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ଲାଗିପାରେ; କିନ୍ତୁ ଶିକ୍ଷକକୁ ମୁନ୍‌ସୀ ଜୀ ବୋଲି ଡାକିବାର ଏହାହିଁ କାରଣ ନୁହେଁ କି ?

ତେବେ ଶିକ୍ଷକର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ବଢ଼ାଇ ହେବ କିପରି ? ସାତ ଲକ୍ଷ ଗାଁଆରେ ସାତ ଲକ୍ଷ ଶିକ୍ଷକଙ୍କର ବେତନ ବୃଦ୍ଧି କରିବା ସମ୍ଭବ କି ? ବେତନ-ବୃଦ୍ଧି ଉଚିତ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ସମ୍ଭବ ହୋଇ ପାରୁ ନ ଥିବାରୁ, ଅଳ୍ପ କେତୋଟି ଗାଆଁରେ ଉଚିତ ବେତନ ଦେଇ ଶିକ୍ଷକ ନିଯୁକ୍ତ କରା ହେବ ଏବଂ ଅବଶିଷ୍ଟ ଗାଆଁଗୁଡ଼ିକରେ ଶିକ୍ଷାର କୌଣସି ବ୍ୟବସ୍ଥା ରହିବ ନାହିଁ, ଏପରି ବ୍ୟବସ୍ଥାକୁ ଏକ ସମାଧାନ ବୋଲି କେହି

କହିପାରନ୍ତି । ବସ୍ତୁତଃ ଭାରତରେ ବ୍ରିଟିଶ୍ ଶାସନ ଚାଲିବା ଦିନଠାରୁ ଆମେ ଏହାହିଁ କରିଆସିଛୁ । ମାତ୍ର ଏହା ଭୁଲ୍ ବାଟ ବୋଲି ଆମେ ବୁଝିପାରୁଛୁ । ମୁଁ ଆଶାକରୁଛି, ଏଣୁ ଆମକୁ ଏପରି ଏକ ବାଟ ବାହାର କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ, ଯଦ୍ଦ୍ୱାରା ସବୁ ଗାଁରେ ଶିକ୍ଷାର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଯାଇପାରିବ । ବେତନର ପରିମାଣରୁ ଶିକ୍ଷକର ମୂଲ୍ୟ ନିରୂପିତ ହେବ ନାହିଁ । ଶିକ୍ଷକ ପାଇଁ ଶିକ୍ଷାଦାନ ହିଁ ମୁଖ୍ୟ ଏବଂ ତାଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟପାଇଁ ଯାହା ତାଙ୍କୁ ଦିଆଯାଏ ତାହା ଗୌଣ । ଏହାହିଁ ଠିକ୍ ବାଟ । ସଂକ୍ଷେପତଃ, ଶିକ୍ଷାଦାନ ହିଁ ଶିକ୍ଷକଙ୍କର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ସେ ଧର୍ମଜ୍ଞାନରେ ଏହା ସମ୍ପାଦନ କରିବେ । ଶିକ୍ଷାଦାନ ରୂପକ ଯଜ୍ଞ-କର୍ମ ନ କରି ଯେଉଁ ଶିକ୍ଷକ ଭୋଜନ କରନ୍ତି, ସେ ଚୋର ମଧ୍ୟରେ ଗଣ୍ୟ । *ଏପରି ବିଚାର କଲେ ସୁଶିକ୍ଷକର କଦାପି ଅଭାବ ହେବ ନାହିଁ, ଏବଂ ସମାଜ ଆଖିରେ ଶିକ୍ଷକର ମୂଲ୍ୟ କୋଟିଏ ଗୁଣ ବଢ଼ିଯିବ । କେବଳ ମନୋବୃତ୍ତି ବଦଳାଇ ପାରିଲେ ଆଜି ମଧ୍ୟ ଯେ କୌଣସି ଶିକ୍ଷକ ସେହି ଆସନକୁ ଉଠିପାରିବେ ।

ଏହି ସମ୍ମିଳନୀର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ସିଦ୍ଧି ହେବା ନ ହେବା ପୂରାପୂରି ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କ ହାତରେ । ସେମାନଙ୍କ ସଂକଳ୍ପରେ ହିଁ ସଫଳତାର ଚାବି ରହିଛି । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶିକ୍ଷକ ସୂତାକଟା ଓ ଏହାର ଆନୁଷଙ୍ଗିକ ପ୍ରକ୍ରିୟାମାନ ଶିଖନ୍ତୁ, ଏବଂ ପ୍ରତ୍ୟେକ ମାସରେ ଅନ୍ତତଃ ତିନି ହଜାର ଗଜ ସୂତା କଂଗ୍ରେସକୁ ଭେଟି ଦିଅନ୍ତୁ । ସେହି କାମଟି ସ୍ୱୟଂ ଏକ ଅବଦାନ ଭଳି ହେବ । ଏହି ସମ୍ମିଳନୀ ଲାଗି ତାହା ଅତୀବ ସଫଳତାର ନିଦର୍ଶନ ହୋଇ ରହିବ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶିକ୍ଷକ ବଡ଼ ସହଜରେ ଏକଥା କରିପାରିବେ । ସ୍ୱରାଜ୍ୟ ଲାଭ ଦିଗରେ ସହାୟକ ହେବା ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କ ପାଇଁ ବର୍ତ୍ତମାନ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଅଟେ । ସେହି କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସମ୍ପାଦନ ପାଇଁ ସୂତା କାଟିବା, ଖଦୀ ବୁଣିବା ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରଥମ ଓ ନ୍ୟୂନତମ ସାହାଯ୍ୟ ହେବ । ଯେଉଁମାନେ ଏତିକି କରିପାରିବେ, ସେମାନେ ଆଉ ସବୁ କଥା କରୁଛନ୍ତି ବୋଲି କୁହାଯାଇ ପାରିବ । ଯେଉଁମାନେ ଏତିକି କରି ନ ପାରିବେ, ସେମାନେ ଆଉ କିଛି ହେଲେ କରିପାରିବେ ନାହିଁ ।

ଆଉ ଏକ ପରୀକ୍ଷାରେ ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କୁ ଉତ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ହେବାକୁ ପଡ଼ିବ । ତାହା ହେଉଛି ଅସ୍ପୃଶ୍ୟତା ନିବାରଣ । ଯଥେଷ୍ଟ ଚରିତ୍ର-ବଳ ଥିଲେ ସେମାନେ ଅଛୁଆଁ ପିଲାଙ୍କୁ ନିଜର ସ୍କୁଲ କରି ଆଣିପାରିବେ, ଏଥିରେ ମୋର କୌଣସି ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ଏହି ଉଦ୍ୟମ କରିବାକୁ ଯାଇ ଯଦି ସ୍କୁଲ ବନ୍ଦ ହୋଇଯାଏ, ସେଥିରେ କିଛି ଯାଏ ଆସେ ନାହିଁ । କାରଣ ଧର୍ମ ଆଗ, ସ୍କୁଲ ପଛ । ଏହାକୁ ସ୍କୁଲର ଆବଶ୍ୟକତା ଠାରୁ ନ୍ୟୂନ କରି ଦେଖିବା ଅନୁଚିତ । ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଅସ୍ପୃଶ୍ୟତା-ନିବାରଣର ପ୍ରୟୋଗ-ମୂଳକ ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯାଇ ନ ପାରିଲେ, ସେଠାରେ ସେମାନେ ଆଉ କଅଣ ଶିଖିବେ ?

---

* ତୈର୍ଦତ୍ତାନପ୍ରଦାୟୈଭ୍ୟୋ ଯୋ ଭୁଙ୍କ୍ତେ ସ୍ତେନ ଏବ ସଃ ।
ଗୀତା—୩ୟ ଅଧ୍ୟାୟ, ୧୨ଶ ଶ୍ଲୋକ ।

ମନେକର, ବାପ ମାଆ ଆସି କହିବେ "ଆମ ପିଲାଙ୍କୁ ଆପଣ ବେଶୀ ସାଧୁତା ଶିଖାନ୍ତୁ ନାହିଁ; କାରଣ ବ୍ୟବସାୟକାରବାର ପାଇଁ ସେମାନେ ଅଯୋଗ୍ୟ ପାଲଟିଯିବେ ।" ଶିକ୍ଷକ ସେମାନଙ୍କ ଅନୁରୋଧ ରକ୍ଷା କରିବେ କି ? ସେ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସେପରି ପିଲାଙ୍କୁ ପାଠ ପଢ଼ାଇବାକୁ ଶିକ୍ଷକ ମନା କରିଦେବେ ନାହିଁ କି ? ସତ୍ୟ-ପରାୟଣତା ନ ଥିଲେ ଓ ନ ରହିଲେ ଇତିହାସ, ଭୂଗୋଳ ଓ ଗଣିତ-ପାଠରେ ପିଲାର କି ମଙ୍ଗଳ ହୋଇପାରେ ? ଆହୁରି ମଧ୍ୟ ମୁସଲମାନ, ପାର୍ଶୀ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ଲୋକଙ୍କ ସହିତ ଶିକ୍ଷକ ସମ୍ପର୍କ ସ୍ଥାପନ କରିବେ ଏବଂ ତାଙ୍କ ପିଲାଙ୍କୁ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ପଢ଼ାଇବା ଲାଗି ଅନୁରୋଧ କରିବେ ।

ଏହି ଶ୍ରେଣୀର ଶିକ୍ଷକମାନେ ଜାତୀୟ ଆନ୍ଦୋଳନକୁ ଆଗେଇ ନେବାରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିପାରିବେ । ରୋଜଗାର ପ୍ରଶ୍ନକୁ ଭୁଲି ଯେତେ କଷ୍ଟ ତ୍ୟାଗ କରିବାକୁ ପଡ଼ୁ ପଛକେ, ଶିକ୍ଷାଦାନକୁ ନିଜର ଏକମାତ୍ର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ବୋଲି ମନେକଲେ ବିଦ୍ୟାଳୟ-ମାନଙ୍କରେ ନବ ଜୀବନର ସଞ୍ଚାର ହେବ ଏବଂ ସେଗୁଡ଼ିକ ଯଥାର୍ଥରେ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ପରିଣତ ହୋଇପାରିବ । ଯାହାକୁ ଆମେ କର୍ତ୍ତବ୍ୟରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିବୁଁ, ନିଷ୍ଠାପର ଭାବରେ ତାହାକୁ ସମ୍ପାଦନ କରିବା, ଏ ନୀତି ଆବାଳ-ବୃଦ୍ଧ-ବନିତା ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କ ଲାଗି ସର୍ବପ୍ରଥମ ପାଠ ।

—ନବଜୀବନ, ତା ୧୦-୮-୧୯୨୪

———

୧୫

ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷାର ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କ ପ୍ରତି

(ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷା ଯୋଜନାର ଶିକ୍ଷକପଦ ପାଇଁ ପ୍ରାର୍ଥୀ ଥିବା କେତେକଙ୍କ ଉପସ୍ଥିତିରେ ଗାନ୍ଧୀଜୀଙ୍କର ହିନ୍ଦୁସ୍ତାନୀ ଭାଷଣର ସାରାଂଶ)

ଆପଣମାନଙ୍କର ସଂକଳ୍ପ ଦୃଢ଼ ନୁହେଁ । ପ୍ରକୃତ କଥା ହେଉଛି, ପ୍ରାୟ ପାଞ୍ଚ ହଜାରରୁ ଅଧିକ ଦରଖାସ୍ତ ଆସି ପହଞ୍ଚିଛି । କୌଣସିଟିରୁ ଦେଶପ୍ରେମର ପ୍ରମାଣ ମିଳୁ ନାହିଁ । ମୋର ଅଭିଳାଷ ଯେ, ସେସବୁରୁ ଦେଶପ୍ରେମର ପରିଚୟ ମିଳୁଥାନ୍ତା । ବର୍ତ୍ତମାନ ଆମ ଦେଶରେ ଶିକ୍ଷିତ ଓ ଅର୍ଦ୍ଧଶିକ୍ଷିତମାନଙ୍କର ବେକାର-ସମସ୍ୟା କେତେ ଭୟଙ୍କର, ଏହା ତାହାର ପ୍ରମାଣ ଦେଉଛି । ଆମ ଦେଶରେ ସରକାରୀ ଚାକିରୀ ପ୍ରତି ସାଧାରଣତଃ ଯେଉଁ ଗଭୀର ଆକର୍ଷଣ ରହିଛି, ଏଥିରୁ ତାହାର ପ୍ରମାଣ ମଧ୍ୟ ମିଳୁଛି । ପ୍ରକୃତ ବେତନଠାରୁ ବେ-ଆଇନ୍ ଭାବରେ ଅଧିକ ଉପାର୍ଜନ କରିବା ପାଇଁ ଲୋକେ ପୋଲିସ୍ ବିଭାଗର ସିପାହୀ ହେବାକୁ ବା ସ୍କୁଲରେ ଶିକ୍ଷକ ହେବାକୁ ଦରଖାସ୍ତ କରନ୍ତି

ବୋଲି ମୋତେ ଜଣାଅଛି । ଆପଣମାନଙ୍କ ଭିତରୁ କାହାର ମନରେ ଏପରି କୌଣସି ଲାଳସା ନ ଥିବ ବୋଲି ମୁଁ ଆଶା କରୁଛି । ମୋର ଯେତିକି ଦେଶପ୍ରେମ ଅଛି, ସେତିକରେ ମାସକୁ ମାତ୍ର ପନ୍ଦର ଟଙ୍କା ବେତନରେ ମୁଁ ନିଜେ ଶିକ୍ଷକ ହେବାପାଇଁ ଚୁକ୍ତିବଦ୍ଧ ହୋଇ ପାରିଥାନ୍ତି କି ନାହିଁ, ଜାଣେ ନାହିଁ । ଆପଣମାନେ ଯେଉଁ ସ୍କୁଲରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବେ, ସେଠାରେ ଉପରି ଲାଭ ହେବ ଓ ସେହି ଲାଭକୁ ଆପଣମାନେ ପରସ୍ପର ମଧ୍ୟରେ ବାଣ୍ଟି ନେବେ, ଏପରି କୌଣସି ଭାବନା କାହାର ମନରେ ରହିବା ଅନୁଚିତ । ତେଣୁ ବର୍ତ୍ତମାନସୁଦ୍ଧା ଯଦି ଆପଣମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କେହି ଶିକ୍ଷକତା ପାଇଁ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଦେଇ ସାରିଥିବା ଯୋଗୁ ପଶ୍ଚାତ୍ତାପ କରୁଥାନ୍ତି, ତେବେ ସେହି କଥା ମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ଜଣାଇଦେଇ ସେ ଅନ୍ତର ହୋଇ ଯାଇ ପାରନ୍ତି । ମୁଁ ଆପଣମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ ସେ କଥା ମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ କହିବି ବୋଲି ଜବାବ ଦେଉଛି । ଏହା ପରେ ଯେଉଁମାନେ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତିରେ ଅଟଳ ରହିବାକୁ ନିଷ୍ପତ୍ତି କରିବେ, ସେମାନଙ୍କୁ ମୁଁ ଅଭିନନ୍ଦନ ଜଣାଇବି । ମୋର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଆଶା ହେଉଛି ଯେ, ନିଜ ନିଜର ସଂକଳ୍ପ ଅନୁଯାୟୀ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ଭଗବାନ ଆପଣମାନଙ୍କୁ ବଳ ଦେବେ ।

ଆପଣମାନେ ସମସ୍ତେ ଜାଣନ୍ତି ଯେ, କଂଗ୍ରେସର କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଅନୁସାରେ ଏହି ଶିକ୍ଷାଯୋଜନା ପ୍ରସ୍ତୁତ କରାଯାଇଛି । ଅହିଂସା ଓ ସତ୍ୟବଳରେ ସ୍ୱରାଜ୍ୟଲାଭ କରିବାର ସଂକଳ୍ପ କଂଗ୍ରେସ ଗ୍ରହଣ କରିଛି । ତେଣୁ ଏହି ମୌଳିକ ଗୁଣଗୁଡ଼ିକ ଅନୁଶୀଳନ କରିବା ହିଁ ଉକ୍ତ ଯୋଜନାର ମୂଳଦୁଆ ହୋଇରହିବ । ଛାତ୍ରମାନଙ୍କ ସହିତ ଦୈନନ୍ଦିନ ସମ୍ପର୍କରେ ଆପଣମାନେ ଆସି ଯଦି ଏହି ସବୁ ଗୁଣ ଓ ତଦନୁରୂପ ଚରିତ୍ରର ପରିଚୟ ଦେଇ ନ ପାରିବେ, ତେବେ ଆପଣମାନେ ବିଫଳ ହେବେ । ବିଦ୍ୟାଳୟର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ମଧ୍ୟ ସଫଳ ହୋଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ହିଟ୍‌ଲର ଜର୍ମାନୀରେ ଯାହା କରୁଛନ୍ତି, ତାହା ଆପଣମାନେ ଜାଣନ୍ତି । ହିଂସାକୁ ଜୀବନର ନୀତି ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିଥିବା କଥା ସେ ପ୍ରକାଶ୍ୟରେ ଘୋଷଣା କରିଛନ୍ତି । ଦିନେ ଶୁଣାଗଲା ଯେ, ତରବାରିକୁ ସେମାନେ ଆତ୍ମା-ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି । ସେ ଦେଶର ବାଳକବାଳିକାମାନେ ପିଲାଦିନରୁ ହିଂସାବିଜ୍ଞାନ ଶିକ୍ଷା ପାଉଛନ୍ତି । ଅଙ୍କ କଷିବା ବେଳେ ମଧ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଛଳରେ ଶତ୍ରୁକୁ ଘୃଣା କରିବାକୁ ଶିଖୁଛନ୍ତି । ଆପଣମାନେ ବେଶ୍ ଦେଖିବାକୁପାଇବେ ଯେ,ପିଲାମାନଙ୍କ ମନରେ ସାମରିକ ଭାବନା ଜାଗ୍ରତ କରାଇବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତମାନ ବାଛି ବାଛି ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇଛି । ସେମାନଙ୍କ ଲକ୍ଷ୍ୟକୁ ମାନିନେଲେ ଆମେ ମଧ୍ୟ ବାଲ୍ୟକାଳରୁ ପିଲାଙ୍କ ମନରେ ହିଂସା-ଭାବନା ଜାଗ୍ରତ କରିବାର ଆବଶ୍ୟକତାକୁ ସ୍ୱୀକାର କରିନେବା । ଇଟାଲିରେ ମଧ୍ୟ ଅଳ୍ପ ଠିକ୍ ଏହିପରି ହେଉଛି । ଆମ ନିଜ ବିଶ୍ୱାସରେ ଆମେ ସେମାନଙ୍କ ଭଳି ମଧ୍ୟ ନିଷ୍ଠାପରାୟଣ ହେବୁଁ । ମୋର ତିଳେ ହେଲେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ଯେ, ଯୋଜନାଟି ସବୁ ଦିଗରୁ

ଠିକ୍ ରୂପେ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରାଗଲେ ଏବଂ ଭାରତବର୍ଷରେ ଏହା ଲୋକପ୍ରିୟ ହୋଇ ପାରିଲେ, ଦେଶରେ ଏକ ନୀରବ ବିପ୍ଳବ ସଂଘଟିତ ହେବ ଓ ସ୍ୱରାଜ୍ୟ ମିଳିବାରେ ଆଉ କୌଣସି ସଂଶୟ ରହିବ ନାହିଁ ।

—ହରିଜନ, ତା୩୦-୪-୧୯୩୮

୧୬

ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ ଶିକ୍ଷା

ମୁଁ କେବେହେଁ ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ ଶିକ୍ଷାର ବିରୋଧ କରିବି ନାହିଁ, ମୁଁ ଏ କଥା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ନିଶ୍ଚିତ ଭାବରେ କହିପାରିବି ନାହିଁ, ଯେ କୌଣସି ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ ବ୍ୟବସ୍ଥାକୁ ମୁଁ ଘୃଣା କରେଁ । ଯେପରି ମନ୍ଦ ବା ଅବୈଧ ଉପାୟରେ ଦେଶକୁ ମିତାଚାରୀ ହେବାକୁ ମୁଁ ଚାହେଁ ନାହିଁ, ସେହିପରି ବାଧ୍ୟବାଧକତାରେ ଦେଶ ଶିକ୍ଷିତ ହେବା ମୁଁ ଚାହେଁ ନାହିଁ । ନୂଆ ମଦ ଦୋକାନ ଖୋଲିବାକୁ ବାରଣ କରିବା ଓ ପୁରୁଣା ଦୋକାନ-ଗୁଡ଼ିକ ବନ୍ଦ କରିବା ଦ୍ୱାରା ମୁଁ ଯେପରି ମଦ୍ୟପାନକୁ ନିରୁତ୍ସାହିତ କରିବାକୁ ଚାହେଁ, ଠିକ୍ ସେହିପରି ସାକ୍ଷରତା ଦିଗରେ ଯେଉଁ ପ୍ରତିବନ୍ଧକଗୁଡ଼ିକ ରହିଛି, ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଦୂର କରି ଅବୈତନିକ ବିଦ୍ୟାଳୟମାନ ଖୋଲିବା ଏବଂ ଜନତାର ଆବଶ୍ୟକତା ମେଣ୍ଟାଇବା ଭଳି ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଗଢ଼ିବା ଦ୍ୱାରା ମୁଁ ନିରକ୍ଷରତାକୁ ନିରୁତ୍ସାହିତ କରିପାରିବି । ଅବୈତନିକ ଶିକ୍ଷାର ପ୍ରୟୋଗ ଏବେ ସୁଦ୍ଧା ଆମେ ବ୍ୟାପକ ଆକାରରେ କରି ନାହୁଁ । ଆମେ ଅଭିଭାବକମାନଙ୍କୁ ସେ ଦିଗରେ କୌଣସି ପ୍ରଲୋଭନ ଦେଇ ନାହୁଁ । ସାକ୍ଷର ହେବାର ଉପକାରିତା ବିଷୟରେ ଆମେ କୌଣସି ପ୍ରଚାର କରି ନାହୁଁ । ତାଲିମ ଦେବାପାଇଁ ଉପଯୁକ୍ତ ଶିକ୍ଷକ ଆମ ହାତରେ ନାହାନ୍ତି । ତେଣୁ, ମୋ ମତରେ ଶିକ୍ଷାକୁ ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ କରିବା ପାଇଁ ଚିନ୍ତା କରିବାର ସମୟ ବର୍ତ୍ତମାନ ଆସି ନାହିଁ । ଯେଉଁସବୁ ସ୍ଥାନରେ ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ ଶିକ୍ଷାର ପ୍ରୟୋଗ କରାଯାଇଛି, ସେଠାରେ ଏହା ସମାନ ଭାବରେ ସଫଳ ହୋଇଛି କି ନାହିଁ, ମୁଁ ସେ ବିଷୟରେ ନିଶ୍ଚିତ ପ୍ରମାଣ ପାଇ ନାହିଁ । ଯଦି ଅଧିକାଂଶ ଲୋକ ଶିକ୍ଷା ପାଇବାକୁ ଚାହୁଁଥିବେ, ତେବେ ଶିକ୍ଷାକୁ ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ କରିବା ତ ଅନାବଶ୍ୟକ । ଯଦି ବହୁ ଲୋକ ଚାହୁଁ ନ ଥିବେ, ତେବେ ଲୋକଙ୍କୁ ବାଧ୍ୟ କରାଗଲେ ଅନିଷ୍ଟ ଘଟିପାରେ । କେବଳ ସ୍ୱେଚ୍ଛାଚାରୀ ସରକାର ହିଁ ସଂଖ୍ୟାଧିକ ଜନତାର ମତକୁ ଉପେକ୍ଷା କରି, ଆଇନ୍ ଜାରି କରିପାରେ । ଅଧିକାଂଶ ଦେଶବାସୀଙ୍କ ପିଲାଙ୍କୁ ଉପଯୁକ୍ତ ଶିକ୍ଷା ମିଳିବାର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ବ୍ୟବସ୍ଥା ସରକାର କରି ପାରିଛନ୍ତି କି ? ଗତ ଶତାଧିକ ବର୍ଷ ଭିତରେ ବହୁତ କିଛି ଆମ ଉପରେ ଜବରଦସ୍ତି ଲଦି ଦିଆଯାଇଛି, ଆଗରୁ ଆମର ସମ୍ମତି ନ ନେଇ ସରକାର

ଆମ ଜୀବନର ବହୁ ଖିକନାଖି ବିଷୟରେ ଶାସନ ଚଳାଉଛୁ । ଦେଶବାସୀଙ୍କୁ ପ୍ରାର୍ଥନା ନିବେଦନ ଜଣାଇ ଓ ଉପଦେଶ ଦେଇ ତାହାର କିଛି ଫଳ ବର୍ତ୍ତମାନ ପାଇଁ ନ ହେଲେ ହେଁ, ସେମାନଙ୍କୁ ସ୍ୱେଚ୍ଛାପ୍ରଣୋଦିତ ପ୍ରଣାଳୀରେ ଚିନ୍ତା କରିବାକୁ ଓ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ଅଭ୍ୟସ୍ତ କରାଇବାର ବେଳ ଆସିଛି । ଅନୁରୋଧ ଦ୍ୱାରା ଦେଶବାସୀ-ମାନଙ୍କଠାରୁ କୌଣସି ଫଳ ମିଳି ନାହିଁ । ସ୍ୱେଚ୍ଛାପ୍ରଣୋଦିତ ଉଦ୍ୟମରେ କୌଣସି ସଂସ୍କାର କଦାପି ସମ୍ଭବ ହେବ ନାହିଁ, ଏପରି ଏକ ଧାରଣାର ବଶବର୍ତ୍ତୀ ହେବାଠାରୁ ରାଷ୍ଟ୍ରର ଯଥାର୍ଥ ବିକାଶ ଦିଗରେ ଅନ୍ୟ କିଛି ଅଧିକ ବାଧକ ନୁହେଁ । ଏହିପରି ଅଭ୍ୟସ୍ତ ଲୋକେ ସ୍ୱରାଜ୍ୟ ପାଇଁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଯୋଗ୍ୟ ହୋଇପଡ଼ନ୍ତି ।

ମୋ କଥାରୁ ଏହି ନିଷ୍କର୍ଷ ଉପୁଜୁଛି ଯେ, ଯଦି ଆଜି ଆମେ ସ୍ୱରାଜ୍ୟ ପାଇ-ଯାଉଁ, ତେବେ ସ୍ୱେଚ୍ଛାପ୍ରଣୋଦିତ ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା ଦିଗରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ପ୍ରକାର ନିଷ୍ଠାପର ଉଦ୍ୟମ ହେବା ଓ ତାହା ବିଫଳ ହେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମୁଁ ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ ଶିକ୍ଷାର ବିରୋଧ କରିବି ।

ପାଠକ ଯେପରି ଏ କଥା ଭୁଲି ନ ଯାନ୍ତି ଯେ, ପଚାଶବର୍ଷ ପୂର୍ବେ ଏ ଦେଶରେ ଯେତିକ ନିରକ୍ଷର ଥିଲେ, ବର୍ତ୍ତମାନ ସେ ସଂଖ୍ୟା ଆହୁରି ବେଶୀ । ପିତାମାତା-ମାନେ ନିଜ ପିଲାଙ୍କୁ ପାଠ ପଢ଼ାଇବାକୁ କମ୍ ଆଗ୍ରହୀ ଅଛନ୍ତି, ଏହା ତାହାର କାରଣ ନୁହେଁ; ମାତ୍ର ପୂର୍ବରୁ ଶିକ୍ଷାଲାଭର ଯେଉଁ ସୁଯୋଗ ସେମାନେ ପାଉଥିଲେ, ଦେଶରେ ଏକ ବିଦେଶୀ ଓ ଅସ୍ୱାଭାବିକ ଶିକ୍ଷା ପ୍ରଣାଳୀ ଚାଲିବାରୁ ତାହା ଲୁପ୍ତ ହୋଇଯାଇଛି । ସେମାନଙ୍କର ଦ୍ୱାର ପାଖରେ ମାଗଣାରେ ଶିକ୍ଷା ପାଇବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା ହେଲେ ସୁଦ୍ଧା ଅଧିକାଂଶ ପିତାମାତା ଏପରି ନିର୍ବୋଧ ଓ ହୃଦୟହୀନ ଯେ, ସେମାନେ ନିଜ ସନ୍ତାନ-ମାନଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷା ଦେବାରେ ଅବହେଳା କରିବେ, ଏପରି ଅନୁମାନ କରିବା ଆମ ପକ୍ଷରେ ମୁକ୍ତିଯୁକ୍ତ ହେବ ନାହିଁ । —ୟଙ୍ଗ ଇଣ୍ଡିଆ, ତା୧୪-୮-୧୯୨୪

୧୭

ଧର୍ମ ଶିକ୍ଷା, ସାମରିକ ଶିକ୍ଷା ଓ ରୋମାନ୍ ଲିପି

[ହିନ୍ଦୁସ୍ତାନୀ ତାଲିମୀ ସଂଘର ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଇ. ଡବଲ୍ୟୁ ଆର୍ଯ୍ୟନାୟକମ୍‌ଙ୍କଠାରୁ ଏକ ଚିଠି]

ଆପଣ ଅଳ୍ପ ସମୟ ପାଇଁ ଆସିଥିଲେ ଓ ତାହାଠାରୁ ଆହୁରି ଅଳ୍ପ ସମୟପାଇଁ ଆମ ଉଭୟଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଉଭୟେ ଆଗ୍ରହୀ ଥିବା କେତେକ ବିଷୟରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଲା । ମୁଁ ସେଥିଲାଗି ଆନନ୍ଦ ଲାଭ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଆହୁରି କିଛି ପାଇଥିବା ପରି ଅନୁଭବ କରୁଛି ।

ହିନ୍ଦୁସ୍ଥାନ ଷ୍ଟାଣ୍ଡାର୍ଡ଼ ପତ୍ରିକାରେ ଶିକ୍ଷା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଆବୁଲ୍ କଲାମ୍ ଆଜାଦଙ୍କ ପ୍ରକାଶିତ ମତାମତର ଏକ ବିବରଣୀ ଆପଣ ମୋ ପାଖକୁ ପଠାଇଛନ୍ତି । ତାହାକୁ ମୁଁ

ସତ୍ୟ ବୋଲି ଧରିନେଉଛୁ । ଯେ ବିଷୟରେ ମୁଁ ପରିଷ୍କାର କହିଦେଉଛି ଯେ,ହିନ୍ଦୁସ୍ତାନୀ ତାଲିମୀ ସଂଘର ଅନୁସୃତ ଶିକ୍ଷାନୀତି ସହିତ ଏହାର କୌଣସି ମେଳ ନାହିଁ । ଭାରତ-ବର୍ଷର ସ୍ୱରୂପ ଏହି ଦେଶର ଗାଆଁ ଗଣ୍ଡାରେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ବୈଦେଶିକ ଶକ୍ତିର ଦୂତ ରୂପେ କାମ କରୁଥିବା ଅଳ୍ପ କେତେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଢାଞ୍ଚାର ସହର ଭିତରେ ଆମେ ସେହି ସ୍ୱରୂପ ପାଉନୁ ନାହିଁ ।

× × ×

ଉଲ୍ଲିଖିତ ବିବରଣୀ ମଧ୍ୟରେ ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷଣ କରୁଥିବା ଦ୍ୱିତୀୟ କଥାଟି ହେଉଛି ଯେ, ଏଥିରେ ଉର୍ଦ୍ଦୁ ଓ ନାଗରୀ ଲିପି ବଦଳରେ ରୋମାନ୍ ଲିପିକୁ ଗ୍ରହଣ କରିବା ଲାଗି କୁହାଯାଇଅଛି । ପ୍ରସ୍ତାବିତ ଶତ୍ରୁକର୍ଷକ ଓ ଭାରତୀୟ ସୈନ୍ୟବାହିନୀରେ ତାହା ପ୍ରଚଳିତ ଥିଲେହେଁ, ମୋ ମତରେ ରୋମାନ ଲିପି ଗ୍ରହଣ କଲେ ଆମେ ଏକ ମାରାତ୍ମକ ଭୁଲ କରିବସିବୁଁ ଏବଂ ଏହାଦ୍ୱାରା ମହିରୁହରୁ ଯାଇ କାନ୍ତାରରେ ପଡ଼ିବୁଁ । ଏ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଗତ ଜାନୁୟାରୀ ଏକୋଇଶ ତାରିଖର ପ୍ରକାଶିତ ଖବର କାଗଜରେ ମୋର ବିବୃତିଟି ଆପଣ ପଢ଼ନ୍ତୁ ।

ଆଲୋଚିତ ବିବରଣୀ ମଧ୍ୟରେ ସାମରିକ ଶିକ୍ଷା ବିଷୟରେ ଯାହା କୁହାଯାଇଛି, ସେହି ତୃତୀୟ କଥାଟି ମୋତେ ଦୁଃଖ ଦେଇଛି । ଏ ବିଷୟରେ ଏକ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ନିଷ୍ପତ୍ତି ହୋଇ ପାରିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆମକୁ ଦୀର୍ଘକାଳ ଅପେକ୍ଷା କରିବାକୁ ପଡିବ ବୋଲି ମୁଁ ଭାବୁଛି । ତାହା ନ ହେଲେ ଆମେ ପୃଥିବୀ ପକ୍ଷରେ ଏକ ଆଶୀର୍ବାଦ ହେବା ପରିବର୍ତ୍ତେ ହୁଏତ ଏକ ଅଭିଶାପରେ ପରିଣତ ହେବୁଁ । ନେତା ତିଆରି ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ, ନେତୃତ୍ୱର କଳା ନେଇ ସେମାନେ ଜନ୍ମ ହୋଇଥାନ୍ତି । ପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱରାଜ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହେବା ପୂର୍ବରୁ ସରକାର ତରତର ହୋଇ ଏହି ବିଷୟରେ ଏକ ନିଷ୍ପତ୍ତି କରି-ପକାଇବା କ'ଣ ଉଚିତ ହେବ କି ? ତେଣୁ ମୁଁ ବଡ଼ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟାନ୍ୱିତ ହେଉଛି ଯେ, କେନ୍ଦ୍ର ପରାମର୍ଶଦାତା ବୋର୍ଡ଼ ମଧ୍ୟ ଏପରି ଏକ ତରବରିଆ ପରାମର୍ଶରେ ଜଡିତ ହୋଇଛନ୍ତି ।

—ହରିଜନ, ତା ୨୩।୩।୧୯୪୭

୧୮

ଶାରୀରିକ ଦଣ୍ଡ

ଶାରୀରିକ ଦଣ୍ଡ ଦେବା ଦ୍ୱାରା କାହାର କୌଣସି ଲାଭ ହୁଏ ନାହିଁ ବୋଲି ମୁଁ ବିଶ୍ୱାସ କରେଁ । ତଥାପି ମୋର ଏହି ବିଶ୍ୱାସ ସତ୍ତ୍ୱେ ମୁଁ ଯଦି ମୋ ଶ୍ରେଣୀର ପିଲା-ମାନଙ୍କୁ ଶାସ୍ତି ଦେଉଥାଏଁ ,ତେବେ ତାହାକୁ ହିଂସାବୋଲି କୁହାଯିବ କି ନାହିଁ ? ମାତ୍ର

ମୁଁ ନିଜେ ଶାସ୍ତି ନ ଦେଇ ସମ୍ଭବତଃ କୌଣସି ପିଲାକୁ ଦୁଷ୍ଟ ବା ଗଧ ବୋଲି କହି ପ୍ରଧାନ ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ପାଖକୁ ବି ପଠାଇ ଦେଇପାରେଁ । କିନ୍ତୁ ମୁଁ ଭଲକରି ଜାଣିଛି ଯେ, ସେଠାକୁ ଯାଇ ସେ ନିଶ୍ଚୟ ଶାରୀରିକ ଦଣ୍ଡ ପାଇବ । ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ ମଧ୍ୟ ମୋତେ ହିଂସାରେ ଦୋଷୀ ବୋଲି ବିଚାର କରାଯିବ କି ନାହିଁ ?"

ଛାତ୍ରମାନଙ୍କୁ ଶାରୀରିକ ଦଣ୍ଡ ଦେଲେ ତାହାକୁ ଅବଶ୍ୟ ହିଂସା ବୋଲି କୁହାଯିବ । ନିଜ ହାତରେ ଦଣ୍ଡ ଦିଅ ବା ପ୍ରଧାନ ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ପାଖକୁ ପଠାଇ ସେଠାରେ ତାକୁ ଦଣ୍ଡ ଦିଆଅ, ସେଥିରେ କୌଣସି ଫରକ ରହିବ ନାହିଁ । କୌଣସି ପ୍ରକାର ଶାରୀରିକ ଦଣ୍ଡ ଦେବା ଜଣେ ଶିକ୍ଷକ ପକ୍ଷରେ ଆଦୌ ଉଚିତ କି ନୁହେଁ, ଏହି ପ୍ରଶ୍ନଟି ପରିଷ୍କାର ରୂପେ ପଚରା ଯାଇ ନ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ, ମୂଳ ପ୍ରଶ୍ନଟିରେ ତାହାର ଏକ ଇଙ୍ଗିତ ନିଶ୍ଚୟ ରହିଛି । ଯଦି କୌଣସି ସାନ ପିଲା ଜାଣିଶୁଣି ଭୁଲଟିଏ କରିଛି, ତେବେ ତାକୁ ଶାସ୍ତି ଦେବା ଯେ ଆବଶ୍ୟକ ହୋଇପାରେ, ମୁଁ ଏଭଳି ପରିସ୍ଥିତିରୁ ବେଶ୍ କଳ୍ପନା କରି-ପାରୁଛି । ତେଣୁ କେତେବେଳେ କେଉଁ ଭଳି ବିଧାନ କରିବାକୁ ହେବ, ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶିକ୍ଷକ ସେ କଥା ନିଜେ ଠିକ କରିବେ । ମାତ୍ର ଏକ ସାଧାରଣ ନିୟମ ହିସାବରେ କୌଣସି ଶିକ୍ଷକଙ୍କର ଯେ କୌଣସି ପରିସ୍ଥିତିରେ ମଧ୍ୟ, ପିଲାକୁ ଶାରୀରିକ ଦଣ୍ଡ ଦେବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ସେମାନଙ୍କୁ ଶାରୀରିକ ଦଣ୍ଡ ଦେବାଲାଗି ଯଦି କାହାର ଅଧିକାର ଥାଏ, ତେବେ ତାହା କେବଳ ପିତାମାତାଙ୍କର । ଯଦି ସ୍ୱୟଂ ଛାତ୍ର ଦଣ୍ଡକୁ ସ୍ୱୀକାର କରେ, ତେବେ ଯାଇ ସେହି ଦଣ୍ଡକୁ ଆମେ ଉଚିତ ବୋଲି କହିପାରିବା । ଅବଶ୍ୟ ଅନେକ ସମୟରେ ଏପରି ଅବସର ଦେଖା ଦିଏ ନାହିଁ, ଏବଂ ତାହା ଦେଖାଦେଲେ ସୁଦ୍ଧା ଦଣ୍ଡ ଦେବାର ଔଚିତ୍ୟ ବିଷୟରେ ମନ ଭିତରେ କୌଣସି ସନ୍ଦେହ ରହିଥିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କଦାପି ଦଣ୍ଡ ଦେବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ପୁଣି, ଶିକ୍ଷକ ମନରେ କ୍ରୋଧ ରଖି କଦାପି କୌଣସି ଦଣ୍ଡ ଦେବେ ନାହିଁ ।

ନବଜୀବନ, ତା ୨୭।୪।୧୯୨୫

୧୯

ଛାତ୍ରମାନଙ୍କ ଶାରୀରିକ ଦଣ୍ଡ

"ବିନୟ-ମନ୍ଦିର" (ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ହାଇସ୍କୁଲ)ର ଜଣେ ଶିକ୍ଷକ ପଚାରିଛନ୍ତି :

୧ । ବିଦ୍ୟାଳୟମାନଙ୍କରେ, ବିଶେଷତଃ ଜାତୀୟ ବିଦ୍ୟାଳୟମାନଙ୍କରେ ପିଲା-ମାନଙ୍କୁ ଶାରୀରିକ ଦଣ୍ଡ ଦେବାର ସପକ୍ଷରେ କୌଣସି ଯୁକ୍ତି ଅଛି କି ?

୨ । କେତେ ଶିକ୍ଷକ ମତ ଦେଇଥାନ୍ତି : "ଯେଉଁ ପିଲାମାନେ ସେମାନଙ୍କୁ ଦିଆଯାଇଥିବା ପାଠ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରି ନ ଆଣିଥାନ୍ତି, ଆମେ ସେମାନଙ୍କୁ ଶ୍ରୁଏଡ ଦଣ୍ଡ ନ ଦେଇପାରୁଁ । ମାତ୍ର ଦୁଷ୍ଟାମି ବା ନୈତିକ ଅପରାଧ ପାଇଁ ସେମାନଙ୍କୁ ଦଣ୍ଡ ଦେବାରେ କୌଣସି ଦୋଷ ନାହିଁ ।" ଆପଣ ଏହି ମତକୁ ଠିକ୍ ବୋଲି କହିବେ କି ?

୩ । କେତେ ବନ୍ଧୁ କହନ୍ତି ଯେ, ପିଲାମାନଙ୍କର ନିଜର ଉନ୍ନତି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ସମୟ ସମୟରେ ସେମାନଙ୍କୁ ଦଣ୍ଡ ଦେବାକୁ ପଡ଼େ । ମାତ୍ର ପରେ ସେମାନେ ଏପରି କାମ ପାଇଁ ଦୁଃଖ କରିଥାନ୍ତି । ତେଣୁ ସେମାନଙ୍କର ତତ୍କାଳୀନ ସବୁ ଦୋଷ କଟିଯାଏ । ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଦଣ୍ଡ ଦେଇ ପରେ ଏପରି ଯୁକ୍ତି ବାଢ଼ୁଥିବା ଶିକ୍ଷକଙ୍କର ଦୋଷକୁ ପ୍ରକୃତରେ ମାର୍ଜନା କରାଯାଇ ପାରିବ କି ?

୪ । ଶାରୀରିକ ଦଣ୍ଡ ବ୍ୟତୀତ ଜାତୀୟ ବିଦ୍ୟାଳୟମାନଙ୍କରେ କି ପ୍ରକାରର ଦଣ୍ଡମାନ ନିଷିଦ୍ଧ ହୋଇ ରହିବ ?

୫ । ଜାତୀୟ ବିଦ୍ୟାଳୟମାନଙ୍କରେ ଶିକ୍ଷକ କିଭଳି ଦଣ୍ଡ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କୁ ଦେଲେ ସେ ଅହିଂସା ବିଷୟରେ ନେଇଥିବା ଶପଥ ଭଙ୍ଗ ହେଲା ବୋଲି କୁହାଯିବ ?

ଗୋଟିଏ ତୁଚ୍ଛ କୌତୁହଳ ନେଇ ଆପଣଙ୍କୁ ଏ ସବୁ ପ୍ରଶ୍ନ ପଚରା ଯାଇ ନାହିଁ । ଗତ କେତେ ଦିନ ହେଲା ଏହି ବିଦ୍ୟାଳୟର ଶିକ୍ଷକମାନେ ଏହିସବୁ ପ୍ରଶ୍ନର ଆଲୋଚନା କରି ଆସୁଛନ୍ତି ଏବଂ ଉଲ୍ଲିଖିତ ଯୁକ୍ତିଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରକୃତରେ କେତେକ ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ମୁହଁରୁ ହିଁ ବାହାରିଛି । ସେସବୁର ବ୍ୟାବହାରିକ ମହତ୍ତ୍ୱ ଅନେକ ରହିଛି । ତେଣୁ ଏଗୁଡ଼ିକ ଉପରେ ଆପଣ ବିଚାର କରି ମତ ଦେଲେ ତାହା ବହୁସଂଖ୍ୟକ ଶିକ୍ଷକଙ୍କର *ମାର୍ଗଦର୍ଶକ ହୋଇପାରିବ । ଦୟାକରି 'ହରିଜନ' ପତ୍ରିକାରେ ମଧ୍ୟ ଆପଣ ପ୍ରଶ୍ନଗୁଡ଼ିକର* ଉତ୍ତର ଦେଇପାରନ୍ତି ।

ଯେ କୌଣସି ପ୍ରକାରର ଦଣ୍ଡ ହେଉ ପଛକେ, ମୋ' ମତରେ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଦଣ୍ଡ ଦେବା ଏକାବେଳକେ ଭୁଲ୍ । ଛାତ୍ରମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଶିକ୍ଷକର ଯେଉଁ ଶ୍ରଦ୍ଧା ରହିବା କଥା ଓ ସେମାନଙ୍କୁ ନେଇ ଶିକ୍ଷକର ଯେଉଁ ଗର୍ବ ଅନୁଭବ କରିବାର କଥା, ଦଣ୍ଡ ଦେବାଦ୍ୱାରା ତାହା ଊଣା ହୋଇ ଯାଇଥାଏ । ପିଲାଙ୍କୁ ପାଠ ଶିଖାଇବାକୁ ହେଲେ ସେମାନଙ୍କୁ ଯେ ଦଣ୍ଡ ଦେବାକୁ ପଡ଼ିବ, ଆଧୁନିକ ଶିକ୍ଷାପଦ୍ଧତିଗୁଡ଼ିକରୁ ସେହି ପୁରୁଣା ଧାରଣାଟି ଖୁବ୍ ଶୀଘ୍ର ଅନ୍ତର୍ହିତ ହୋଇଯିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲାଣି । ସର୍ବୋତ୍ତମ ଶିକ୍ଷକମାନେ ମଧ୍ୟ ବେଳେ ବେଳେ ଅପରାଧୀ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କୁ ବାଧ୍ୟ ହୋଇ ଦଣ୍ଡ ଦେଇଥାନ୍ତି ବୋଲି ମୁଁ ଅବଶ୍ୟ ଜାଣେଁ; ମାତ୍ର ସୌଭାଗ୍ୟବଶତଃ ଏଭଳି ଅବସରମାନ ବଡ଼ କ୍ୱଚିତ୍ ଆସିଥାଏ ଏବଂ ଯେ ଯାହାହେଉ ପଛକେ, ତାହାକୁ ଯୁକ୍ତିଯୁକ୍ତ ବୋଲି ଦେଖାଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିବା ମଧ୍ୟ ଆଦୌ ଠିକ୍ ହେବ ନାହିଁ । ଯଦି କୌଣସି ଶିକ୍ଷକ ପିଲାକୁ ଦଣ୍ଡ ଦେବା ଲାଗି ବାଧ୍ୟ

ହୁଅନ୍ତି, ତେବେ ତାହା ତାଙ୍କ ଶିକ୍ଷକ ଯୋଗ୍ୟତାରେ ହେଉକ ପରିମାଣରେ ଅଭାବ ସୂଚାଏ । ସ୍ପେନ୍‌ସର ଆଦି ଶିକ୍ଷାବିତ୍‌ମାନେ ଯେକୌଣସି ପ୍ରକାରର ଦଣ୍ଡ ଦେବାକୁ ଅନୁଚିତ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ଅବଶ୍ୟ ସ୍ପେନ୍‌ସର ନିଜେ ମଧ୍ୟ ଏହି ଆଦର୍ଶରେ ସର୍ବଦା ଅଟଳ ରହିପାରି ନ ଥିଲେ ।

ଏହି ଉତ୍ତର ଦେଇସାରିବା ପରେ ଅନ୍ୟ ପ୍ରଶ୍ନଗୁଡ଼ିକର ବିଶଦ ଉତ୍ତର ଦେବା ଆବଶ୍ୟକ ବୋଧ ହେଉ ନାହିଁ ।

ସାଧାରଣତଃ ଅହିଂସା ଓ ଦଣ୍ଡନୀତି କଦାପି ଏକାଠି ରହି ପାରିବ ନାହିଁ । ମୁଁ ଏଭଳି ଏକ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ବେଶ୍ କଳ୍ପନା କରିପାରୁଛି, ଯେଉଁଠାରେ ଦଣ୍ଡ ଦେବାକୁ ଦଣ୍ଡ ବୋଲି ଆଦୌ କୁହାଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ମାତ୍ର ଏସବୁ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତରୁ ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କର କୌଣସି ଲାଭ ହେବ ନାହିଁ । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ, ସନ୍ତାନର ଅସଦାଚରଣରେ ଦୁଃଖାଭିଭୂତ ହୋଇ ପଡ଼ିଥିବା କୌଣସି ପିତା ଯଦି ନିଜର ଦୁଃଖକୁ ସମ୍ବରଣ କରି ନ ପାରି ସନ୍ତାନକୁ ମାଡ଼ ମାରନ୍ତି, ତେବେ ତାଙ୍କର ସେହି ମାଡ଼କୁ ସସ୍ନେହ ଦଣ୍ଡବିଧାନ ବୋଲି କୁହାଯାଇ ପାରିବ । ସନ୍ତାନ ମଧ୍ୟ ଏହାକୁ ହିଂସା ବୋଲି ବିଚାରିବା ଅନୁଚିତ । ଯେଉଁମାନେ ପ୍ରଳାପ କରୁଥିବା କୌଣସି ରୋଗୀର ଶୁଶ୍ରୂଷା କରିଥିବେ, ସେମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ପ୍ରଳାପ ବନ୍ଦ କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ରୋଗୀକୁ ବେଳେବେଳେ ଚାପୁଡ଼ା ମାରିବାକୁ ନିଶ୍ଚୟ ପଡ଼ିଥିବ । ଏହାକୁ ଆମେ ହିଂସା ନ କହି ଅହିଂସା ବୋଲି କହିବା; ମାତ୍ର ଏସବୁ ଉଦାହରଣ ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କ ଲାଗି ଅନୁପଯୁକ୍ତ । ଛାତ୍ରମାନଙ୍କୁ ଶୃଙ୍ଖଳିତ କରି ରଖିବାର କଳା ଏବଂ କୌଣସି ଦଣ୍ଡ ନ ଦେଇ ପାଠ ପଢ଼ାଇବାର କୌଶଳ ସେମାନଙ୍କର ଜାଣିବା ଉଚିତ । କୌଣସି ପରିସ୍ଥିତିରେ ସୁଦ୍ଧା ଛାତ୍ରମାନଙ୍କୁ ଦଣ୍ଡ ଦେଇ ନ ଥିବା ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କର ଉଦାହରଣ ଅବଶ୍ୟ ରହିଛି । ଶାରୀରିକ ଦଣ୍ଡ ବ୍ୟତୀତ ଦଣ୍ଡଗୁଡ଼ିକ ହେଉଛି ପିଲମାନଙ୍କୁ ଆପଣା ସ୍ଥାନରୁ ଚାଲିଯିବାକୁ କହିବା, ବସ-ଉଠ କରାଇବା, ଗାଳିଦେବା ଇତ୍ୟାଦି । ମୋ'ମତରେ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କୁ ଆଦୌ କୌଣସି ଦଣ୍ଡ ଦେବା ଶିକ୍ଷକର ଉଚିତ ନୁହେଁ ।

ପିଲମାନଙ୍କର ଉନ୍ନତି ହେବ ବୋଲି ସେମାନଙ୍କୁ ଦଣ୍ଡ ଦେବା ଓ ପୁଣି ତା'ପରେ ସେଥିଲାଗି ଦୁଃଖିତ ହେବା—ମୁଁ ଏହାକୁ କଦାପି ପ୍ରକୃତ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ ବୋଲି କହିବି ନାହିଁ । ପୁଣି, ଶିକ୍ଷକମାନେ ଏହି ରୀତିକୁ ଗ୍ରହଣ କରି ସେହି ଅନୁସାରେ କାମ କରିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲେ, ଏହା ପରିଶେଷରେ ଆମ ସମାଜରେ ଏକ ସାଧାରଣ ଲୋକାଚାରରେ ପରିଣତ ହୋଇଯିବ । ହିଂସାର ଆଶ୍ରୟ ନେଇ ଆମେ ଜଣକର ଉନ୍ନତି ଘଟାଇ ପାରୁ—ଦଣ୍ଡନୀତିରେ ବିଶ୍ୱାସ ଆମ ମନରେ ଏପରି ଏକ ଭ୍ରାନ୍ତ ସୃଷ୍ଟି

କରିଛି । ମୋ'ର ମତ ଯେ, ଯେଉଁ ଶିକ୍ଷକ ଜାଣିଜାଣି ପିଲମାନଙ୍କୁ ଦଣ୍ଡଦିଏ, ସେ ଅହିଂସା ପାଳନ ପାଇଁ ନେଇଥିବା ଶପଥକୁ ଅବଶ୍ୟ ଭଙ୍ଗ କରେ ।

—ନବଜୀବନ, ତା ୨୧-୧୦-୧୯୨୮

୨୦

କାୟିକ ଶାସ୍ତି ବିରୋଧରେ

ପ୍ରଶ୍ନ—ମୁଁ ଜଣେ ଶିକ୍ଷକ । ମୋର ଛାତ୍ର ଓ ନିଜ ସନ୍ତାନମାନଙ୍କ ସହିତ ଆଚରଣରେ ଅହିଂସା-ନୀତି ଅନୁସରଣ କରେଁ । କେବଳ ଗୋଟିଏ ଦୁର୍ଦାନ୍ତ ଛାତ୍ରକୁ ଛାଡ଼ି, ଅନ୍ୟ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କ ବିଷୟରେ ମୁଁ ବହୁ ପରିମାଣରେ ସଫଳ ହୋଇଅଛି । ସେହି ଦୁଷ୍ଟ ଛାତ୍ରକୁ ମୁଁ ପ୍ରଧାନ ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ନିକଟକୁ ପଠାଇଥାଏଁ । କିନ୍ତୁ ମୋର ନିଜ ସନ୍ତାନମାନଙ୍କୁ ଯଦିଚ ଅନେକ ସମୟରେ ମାଡ଼ ଦେବାକୁ ମନ ହୁଏ, ତଥାପି ମୁଁ ନିଜକୁ ସଫଳ ଭାବରେ ସମ୍ଭାଳି ନିଏ । "ବେତ ନ ବାଜିଲେ ପାଠ ହୁଏ ନାହିଁ"—ଏହି ନୀତିରେ ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥିବା ମୋର ଦାଦାଙ୍କୁ ଏହି ପିଲମାନେ ତୁରନ୍ତ ମାନନ୍ତି । ମୋର ନିଜ ପିଲଙ୍କ ବିଷୟରେ ମୁଁ କ'ଣ କରିବି ? ଜଣେ ଅହିଂସକ ପ୍ରଧାନ ଶିକ୍ଷକ କିପରି ଆଚରଣ କରିବେ ?

ଉତ୍ତର—ଆପଣଙ୍କର ନିଜ ପିଲମାନଙ୍କୁ ବା ଛାତ୍ରମାନଙ୍କୁ କୌଣସି କାୟିକ ଶାସ୍ତି ବା ଅନ୍ୟ ପ୍ରକାରର ଦଣ୍ଡ ଦେବା ଆପଣଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଯେ ଅନୁଚିତ, ଏଥିରେ ମୁଁ ନିଃସନ୍ଦେହ । ନିଜ ପିଲଙ୍କର କିମ୍ବା ଛାତ୍ରମାନଙ୍କର ହୃଦୟକୁ ଦ୍ରବୀଭୂତ କରିବାକୁ ଯଦି ଆପଣ ଚାହାନ୍ତି ଏବଂ ଆପଣଙ୍କର ଯୋଗ୍ୟତା ଥାଏ, ତେବେ ଆପଣ ନିଜକୁ ଶାସ୍ତି ଦେଇପାରନ୍ତି । ଅନେକ ମା' ଏହି ପ୍ରଣାଳୀରେ ନିଜର ପିଲମାନଙ୍କୁ ସଂଶୋଧନ କରିଥିବା ଜଣାଅଛି । ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ଅନେକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ମୋତେ ମୁସଲିମ୍, ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ୍, ହିନ୍ଦୁ ଓ ପାର୍ଶୀ ଶ୍ରେଣୀର ଉଚ୍ଛୃଙ୍ଖଳ ବାଳକମାନଙ୍କ ସହିତ କାରବାର କରିବାକୁ ପଡ଼ିଥିଲା । କେବଳ ଜଣକୁ ଛାଡ଼ି ଅନ୍ୟ କାହାରିକୁ ଦଣ୍ଡ ଦେଇଥିବା ମୋର ମନେ ପଡ଼ୁନାହିଁ । ବିନା ବ୍ୟତିକ୍ରମରେ ଅହିଂସା ପଦ୍ଧତି ସର୍ବଦା ସଫଳ ହୋଇଥିଲା । ଛାତ୍ର ଓ ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଯେତେବେଳେ ହୃଦୟର ସମ୍ପର୍କ ସ୍ଥାପିତ ହୋଇଯାଏ, ସେତେବେଳେ ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଶିକ୍ଷକ ଦୁଃଖ-ବରଣ କଲେ, ଛାତ୍ରମାନେ ସାଧାରଣତଃ ଶିକ୍ଷକଙ୍କଠାରେ ବଶ ହୋଇଯାନ୍ତି । ସେହି ଦୁର୍ଦାନ୍ତ ଛାତ୍ରର ଆପଣଙ୍କ ପ୍ରତି

କୌଣସି ଭକ୍ତ ନ ଥିଲେ, ତାହାଙ୍କୁ ବିଦ୍ୟାଳୟରୁ ବାହାର କରିଦେଇ ତାହା ସହିତ ଅସହଯୋଗ କରିପାରନ୍ତି । ଯେଉଁ ଛାତ୍ର ନିୟମ-ଶୃଙ୍ଖଳା ମାନେ ନାହିଁ, ତାହାକୁ ଆପଣଙ୍କ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ରଖିବା ନିମିତ୍ତ ଅହିଂସା ଆପଣଙ୍କୁ ବାଧ କରେ ନାହିଁ ।

—ହରିଜନ, ତା ୧୩।୭।୧୯୪୦

———

୬୧
ଶାରୀରିକ ଶିକ୍ଷା

[ନିମ୍ନରେ ପ୍ରଦତ୍ତ ହୋଇଥିବା ଲେଖାଦୁଇଟି ଠିକ୍ କେଉଁଠି ପ୍ରଥମେ ବାହାରିଥିଲା, ତାହା ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟରୂପେ କୁହାଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ; ମାତ୍ର ଖୁବ୍ ସମ୍ଭବ ଏ ଦୁଇଟି ସତ୍ୟାଗ୍ରହାଶ୍ରମ ବିଦ୍ୟାଳୟର ହାତଲେଖା ପତ୍ରିକା 'ମଧୁପୂଡ଼ୋ'ରୁ ଆସିଛି । ଲେଖା ଦୁଇଟି ହୁଏତ ୧୯୨୪-୧୯୨୫ ମଧ୍ୟରେ କୌଣସି ସମୟରେ ଲେଖାଯାଇଥିଲା ।]

ମୋ' ମତରେ ପ୍ରାଚୀନ ଭାରତୀୟ ପଦ୍ଧତି ଅନୁସାରେ ଆମ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କୁ ଶାରୀରିକ ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯିବା ଉଚିତ । ଏହି ପଦ୍ଧତି କହିଲେ ମୁଁ ପ୍ରାଣାୟାମ, ଆସନ, ପ୍ରଭୃତିକୁ ବୁଝୁଛି । ମୋର ବିଶ୍ୱାସ ଯେ ମୁଲର୍ ଓ ଅନ୍ୟମାନେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଜଗତରେ ଯେଉଁ ଶାରୀରିକ ଶିକ୍ଷା ପଦ୍ଧତିର ବିକାଶ କରିଅଛନ୍ତି, ବ୍ୟାବହାରିକ ଫଳ ଦ୍ୱାରା ଆପଣାର ଯେଉଁ ପଦ୍ଧତିର ଉପାଦେୟତାକୁ ଦେଖାଇ ଦେଇଯାଇଛନ୍ତି, ସେହି ପଦ୍ଧତି ମୂଳତଃ ପ୍ରାଚୀନ ଭାରତୀୟ ପଦ୍ଧତିରୁହିଁ ନିଷ୍ପନ୍ନ ହୋଇଛି । ଏହି ଲେଖକମାନେ ଅବଶ୍ୟ ଆଧୁନିକ ବୈଜ୍ଞାନିକ ଭାଷାରେ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ପରିବେଷଣ କରି ପାରିଛନ୍ତି ଏବଂ ସ୍ଥାନ-ବିଶେଷରେ ଏଥିରେ ଉନ୍ନତି-ସାଧନ ମଧ୍ୟ କରିଛନ୍ତି । ମୁଁ ଭଲକରି ଜାଣିଛି ଯେ, ଏ ଦିଗରେ ଆମେ ଖୁବ୍ କମ୍ କାର୍ଯ୍ୟ କରିପାରିଛୁଁ । ଏହି ପ୍ରାଚୀନ ପଦ୍ଧତି ଅନୁସାରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ତାଲିମ ପାଇ ସାରିବା ପରେ ଯେଉଁମାନେ ଆଧୁନିକ କୁସ୍ତି ପ୍ରଭୃତି ଶିକ୍ଷା କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରିବେ, ସେମାନଙ୍କୁ ତାହାର ସୁବିଧା ଅବଶ୍ୟ ଦିଆଯାଇ ପାରିବ । ମାତ୍ର ଲଠି, ଖଣ୍ଡା, ଆଦିରେ ତାଲିମ ଦେବାକୁ ଆବଶ୍ୟକ ବୋଲି ବିଚାର କରାଯିବ ନାହିଁ । ବାଳକମାନଙ୍କୁ ଲଠି ଚଳାଇବାରେ ତାଲିମ ଦେବାକୁ ମୁଁ ଉଚିତ ବୋଲି ମନେକରୁ ନାହିଁ । ଶରୀରକୁ ସବଳ ଓ ଶକ୍ତିମାନ କରିବାକୁ ଲଠିଚାଳନା ଶିଖିବାର ଆବଶ୍ୟକତା ଅଛି ବୋଲି ମନେ ହୁଏ ନାହିଁ । ଶରୀରର ବିଭିନ୍ନ ଅଙ୍ଗପ୍ରତ୍ୟଙ୍ଗର ସୁଗଠନ ଲାଗି ବି ଏହା ଆବଶ୍ୟକ ନୁହେଁ । ତେଣୁ ମୁଁ ଏହାକୁ ଶାରୀରିକ ଶିକ୍ଷାର ଏକ ଅଂଶ ବୋଲି ନ

କହି ବରଂ ଆତ୍ମରକ୍ଷା ବା ସେହିଭଳି କୌଣସି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟର ସାଧନ ପାଇଁ ଆବଶ୍ୟକ ଏକ ତାଲିମ ବୋଲି କହିବ ।

× × × ×

[ଗୋଟିଏ ଚିଠିରୁ]

ଶାରୀରିକ ଶିକ୍ଷା ଓ କ୍ରୀଡ଼ାଦିକୁ ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ କରାଯାଇଛି ବୋଲି ଶୁଣି ମୁଁ ଖୁସୀ ହେଲି । ଯେତେ ଯାହା ଭଲକଥା ରହିଛି, ସେସବୁ ଆମ ପାଇଁ ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ ହେବା ଉଚିତ । ଗୁଜରାଟୀ ଓ ସଂସ୍କୃତ ପ୍ରଭୃତିକୁ ମଧ୍ୟ ଆମେ ଉପକାରୀ ଓ ଆବଶ୍ୟକ ବୋଲି ବିଚାରୁଥିବାରୁ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ ବିଷୟ କରି ରଖିଛୁଁ । ଶାରୀରିକ ଶିକ୍ଷା ଓ କ୍ରୀଡ଼ାଦିକୁ ଆମେ ସେତେଦୂର ଆବଶ୍ୟକ ବୋଲି ବିଚାର କରି ନ ଥିଲୁଁ ଏବଂ ସେଥିଲାଗି ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କର ଇଚ୍ଛାଶକ୍ତି ଉପରେ ଛାଡ଼ି ଦେଇଥିଲୁଁ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଏଗୁଡ଼ିକୁ ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ କରାଗଲା, ଅର୍ଥାତ୍ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଆମେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଗୁଜରାଟୀ ପରି ସମାନ ପରିମାଣରେ ଆବଶ୍ୟକ ବୋଲି ମନେ କରୁଛୁଁ । ଅନ୍ୟମାନେ ଜବରଦସ୍ତି ଆମ ଉପରେ ଯେଉଁ କଟକଣା ଲଦି ଦେଇଛନ୍ତି, ସେଗୁଡ଼ିକ ଆମକୁ ଗୋଲାମ କରି ପକାଇବ; ମାତ୍ର ସ୍ୱେଚ୍ଛାରେ ଆମେ ଗ୍ରହଣ କରିଥିବା ସଂଯମ ଆମର ଯଥାର୍ଥ ସ୍ୱାଧୀନତାକୁ ବୃଦ୍ଧି କରିବାରେ ସହାୟକ ହେବ ।

—'ମଧପୁଡ଼ୋ' ନାମକ ହାତଲେଖା ପତ୍ରିକାରୁ, ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଆଶ୍ରମ ସ୍କୁଲ
ଆନୁମାନିକ ୧୯୨୪-୨୫ ମସିହା

———

୨୨

ଶାରୀରିକ ଶିକ୍ଷାର ଆବଶ୍ୟକତା

[ଅମରାବତୀର ବ୍ୟାୟାମ ମନ୍ଦିରରେ ଗାନ୍ଧୀଜୀ ଦେଇଥିବା ଭାଷଣ ଶ୍ରୀ ମହାଦେବ ଦେସାଇ ତାଙ୍କର ସାପ୍ତାହିକ ପତ୍ରରେ ଏହି ବିବରଣୀଟି ଦେଇଥିଲେ ।]

ସେ କହିଲେ, "ମୁଁ ଆପଣାର ସୀମା ବିଷୟରେ ସର୍ବଦା ସଚେତନ ରହିଥାଏ ବୋଲି ଆପଣମାନେ ଜାଣନ୍ତି । ମୁଁ ଯେତିକି କାମଲାଗି ସମୟ ଦେଇପାରିବି, ତା'ଠାରୁ ଅଧିକ କାମ ହାତକୁ ନେବା ମୋର ସ୍ୱଭାବ ନୁହେଁ । ମାତ୍ର ମୁଁ ଡାଃ ପଟବର୍ଦ୍ଧନଙ୍କର ଅନୁରୋଧକୁ ଆଉ ଏଡ଼ିଦେଇ ପାରିଲି ନାହିଁ । ଏହି ବ୍ୟାୟାମଶାଳା ହିନ୍ଦୁ ତଥା ମୁସଲମାନ ଉଭୟଙ୍କ ସକାଶେ ଉନ୍ମୁକ୍ତ ରହିଛି ଏବଂ କେବଳ ମୁସଲମାନ ନୁହନ୍ତି, 'ଅସ୍ପୃଶ୍ୟ' ଯୁବକମାନେ ମଧ୍ୟ ଏଥିରେ ସଦସ୍ୟ ଅଛନ୍ତି ଜାଣି ମୁଁ ଖୁସୀ ହେଲି ।

ଏହି ଅନୁଷ୍ଠାନଟି ସାମ୍ପ୍ରଦାୟିକତାରୁ ମୁକ୍ତ ରହିଛି ଦେଖି ମୋର ମନ ହର୍ଷୋତ୍ଫୁଲ୍ଲ ହୋଇ ଉଠୁଛି ।

"ଆମ ଶାସ୍ତ୍ରରେ କୁହାଯାଇଛି ଯେ, ଯେଉଁ ବାଳକ ଆପଣାର ଶରୀରକୁ ଉପଯୁକ୍ତ କରି ଗଢ଼ିବାକୁ ଓ ସର୍ବୋତ୍ତମ ରୂପେ କାମରେ ଲଗାଇବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁଛି ତାହାର ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ବ୍ରତ ଅବଶ୍ୟ ପାଳନ କରିବା ଉଚିତ । ମୁଁ ଦେଶସାରା ଘୂରିଆଡ଼େ ଭ୍ରମଣ କରିଛି ଏବଂ ଆମ ଯୁବକମାନଙ୍କର କଙ୍କାଳସାର ଶରୀରର ଦୃଶ୍ୟ ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ଦୁଃଖଦାୟକ ବୋଲି କୁହାଯାଇ ପାରିବ । ଯେତେ ଦିନ ଯାଏ ଆମେ ବାଲ୍ୟବିବାହର ଅଭିଶାପର ଦୁଃଖରୁ ମୁକ୍ତ ନ ହୋଇଛୁଁ, ଏବଂ ଆମ ସମାଜର ବହୁସଂଖ୍ୟକ ଶିଶୁ ଯେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏହି ବିବାହରୁ ହିଁ ଜନ୍ମ ହେଉଥିବେ, ସେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏ ଦେଶରେ ଖୁବ୍ ବେଶୀ ଶାରୀରିକ କୃଷ୍ଟି ଆଦୌ ସମ୍ଭବ ହୋଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ଯକ୍ଷ୍ମାରୋଗୀମାନଙ୍କୁ କିଏ ଶାରୀରିକ କସରତ୍ କରିବା ଲାଗି ପରାମର୍ଶ ଦେବ ? ତେଣୁ ଆମ ଯୁବକଯୁବତୀମାନଙ୍କୁ ସବଳ ଓ ସୁସ୍ଥ ଦେଖିବାକୁ ହେଲେ ଓ ଭାରତବର୍ଷକୁ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ଓ ସୁସ୍ଥ ଅଭିବୃଦ୍ଧିର ମାର୍ଗରେ ପରିଚାଳିତ କରିବାକୁ ହେଲେ, ଆମେ ଏହି ଅଭିଶାପର ମୂଳରେ କୁଠାରାଘାତ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ ଅଟେ । ଜଣେ ବିଦ୍ୟାର୍ଥୀ ଅନ୍ତତଃ ପଚିଶ ବର୍ଷ ବୟସ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ଅବଲମ୍ବନ କରିବ ବୋଲି ମନୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଇ ଯାଇଛନ୍ତି । ଏହି ସର୍ତ୍ତଗୁଡ଼ିକ ପୂରଣ ନ ହେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆମର ଯାବତୀୟ ଶାରୀରିକ ବ୍ୟାୟାମ କେବଳ ନିଷ୍ଫଳ ହୋଇ ରହିଥିବ ।

"ମାତ୍ର ଆଉ ଗୋଟିଏ ବିଷୟ ପ୍ରତି ମଧ୍ୟ ମୁଁ ଆପଣମାନଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷଣ କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁଛି । ଆପଣମାନେ ଜାଣନ୍ତି, ହିଂସା ସହିତ ଟିକିଏ ସୁଦ୍ଧା ସମ୍ପର୍କ ଥିବା କୌଣସିଥିରେ ମୁଁ ଅପଣାକୁ ଆଦୌ ସମ୍ପୃକ୍ତ କରେ ନାହିଁ । ଅନ୍ୟମାନେ ଯାହା କରନ୍ତୁ ପଛକେ, ଅହିଂସାର ମାର୍ଗ ଯେ ଏକମାତ୍ର ମାର୍ଗ, ମୋର ଏହି ଦୃଢ଼ ବିଶ୍ୱାସ ରହିଛି ଓ ଏହାକୁ ମୁଁ ମୋର ଉଚ୍ଚତମ ଓ ଚିରନ୍ତନ ଧର୍ମରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିଛି । ତେଣୁ କେହି ହୁଏତ ପଚାରି ପାରନ୍ତି, ମୋ'ଭଳି ଜଣେ ଶପଥବଦ୍ଧ ଅହିଂସା-ଉପାସକ କିପରି ଏଭଳି ଏକ ଅନୁଷ୍ଠାନ ସହିତ ଆପଣାକୁ ସମ୍ପୃକ୍ତ କରି ରଖିଛନ୍ତି ? ଏହାର କାରଣ ବଡ଼ ସ୍ପଷ୍ଟ । ଅହିଂସା କହିଲେ ହିଂସାର ପ୍ରୟୋଗ କରିବାର ସାମର୍ଥ୍ୟକୁ ବିସର୍ଜନ କରିବାକୁ ହିଁ ବୁଝାଇଥାଏ । ଯାହାଠାରେ ସେହି ସାମର୍ଥ୍ୟ ନ ଥାଏ, ସେହି କାରଣରୁ ସେ ଅହିଂସାର ପ୍ରୟୋଗ ଲାଗି ବି ଅସମର୍ଥ ହୋଇପଡ଼େ । ଅହିଂସା ହେଉଛି ଏକ ପରାକ୍ରମଶାଳୀ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଶକ୍ତି; ମାତ୍ର ଅହିଂସାର ଉପାସନା କରୁଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିର ଶାରୀରିକ ଶକ୍ତି ପ୍ରୟୋଗ କରିବାର କ୍ଷମତା ମଧ୍ୟ ରହିଥିବା ଦରକାର । ସେହି ଶକ୍ତିକୁ କାମରେ ଲଗାଇବାକୁ ସେ ଜାଣିଶୁଣି ଓ ସ୍ୱେଚ୍ଛାପ୍ରଣୋଦିତ ହୋଇ ନାସ୍ତି କରି ଦେଇ ପାରୁଥିବା ଉଚିତ । ହିଂସାଲାଗି ସାମର୍ଥ୍ୟ ଅର୍ଜନ କରିବାକୁ ହେଲେ ଶାରୀରିକ ଶିକ୍ଷାକୁ କେହି

ଅପରିହାର୍ଯ୍ୟ ବୋଲି କହୁନାହିଁ, ମାତ୍ର ଅହିଂସା ଲାଗି ସାମର୍ଥ୍ୟ ଅର୍ଜନ କରିବା ସକାଶେ ଆମର ଯୁବ-ସମ୍ପ୍ରଦାୟ କୃଶ ଓ ଦୁର୍ବଳ ଶରୀର ଧାରଣ କରିଥାନ୍ତୁ ବୋଲି ଆମେ ସେମାନଙ୍କୁ ପ୍ରୋତ୍ସାହିତ କରିବା ନାହିଁ । ଜଣକଠାରୁ ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ର ଛଡ଼ାଇନେଇ ଆମେ ତାକୁ କଦାପି ଅହିଂସକ କରିପାରିବା ନାହିଁ । ଆଜି ଆମଠାରୁ ଜୋର ଜବରଦସ୍ତି କରି ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ର ଛଡ଼ାଇ ନିଆଯାଇଛି, ମୁଁ ଏହାକୁ ଭାରତବର୍ଷରେ ବ୍ରିଟିଶ୍ ଶାସନର ନାନା ଅପରାଧ ମଧ୍ୟରୁ ଅନ୍ୟତମ ଅପରାଧବୋଲି କହିବି । ତଦ୍ୱାରା ଆମକୁ ଅହିଂସକ କରିବା ସମ୍ଭବ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଆମକୁ ଅହିଂସାରେ ଦୀକ୍ଷିତକରିବା ମତଲବରେ ତାହା କଦାପି କରାଯାଇନାହିଁ । ଆମଠାରୁ ଆମର ପୁରୁଷତ୍ୱକୁ କାଢ଼ି ନେବା ଲାଗି ଏହା କରାଯାଇଛି । ନିଜର ଶକ୍ତିମତ୍ତାକୁ ପ୍ରତ୍ୟୋଗ କରିପାରିବା ଲାଗି ଭାରତବର୍ଷ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ଓ ସ୍ୱାଧୀନ ହେଉ ଏବଂ ତଥାପି ସେ ସେହି ଶକ୍ତିକୁ ପରିତ୍ୟାଗ କରୁ, ମୁଁ ଏହାହିଁ ଇଚ୍ଛା କରେ ।

"ତେଣୁ ଶାରୀରିକ ଶିକ୍ଷାଲାଗି ମୁଁ ଏହିଭଳି ଅନୁଷ୍ଠାନମାନ ରହୁ ବୋଲି ଇଚ୍ଛା କରେ । ଏଠାରେ ମୁଁ ସତର୍କ କରି ପଦେ କଥା କହି ରଖିବି । ହିନ୍ଦୁ, ମୁସଲମାନ ପାର୍ସୀ ବା ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ୍ କୌଣସି ଏକ ସମ୍ପ୍ରଦାୟକୁ ଅଧୀନ କରି ରଖିବା ଯଦି କୌଣସି ଅନୁଷ୍ଠାନର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ହୋଇଥାଏ, ତେବେ ତାହା କଦାପି ମୋର ଶୁଭେଚ୍ଛା ଲାଭ କରିପାରିବ ନାହିଁ । ମାତ୍ର ସବୁ ସମ୍ପ୍ରଦାୟର ଶାରୀରିକ କୃଷ୍ଟିର ଅଭିବୃଦ୍ଧିକୁ ଯେଉଁ ସଂସ୍ଥା ଆପଣାର ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିଥିବ, ସେଇ ମୋର ଶୁଭେଚ୍ଛା ପାଇବ । ସେହି ଅନୁଷ୍ଠାନ ଭିତର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଯୁବକର ଅଭିବୃଦ୍ଧି ଗୃହୀତ ହୋଇଥିବ, ଏଥିରେ ତାହାର କୌଣସି ଧର୍ମ ବା ସମ୍ପ୍ରଦାୟଗତ ଭେଦ ବିଚାର ନ ଥିବ । ଏଇ ଅନୁଷ୍ଠାନ ସେହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଉଚ୍ଚମାନର ଏକ ଅନୁଷ୍ଠାନ ବୋଲି ଆଗରୁ ଜାଣି ନ ଥିଲେ, ମୁଁ କଦାପି ଏହାର ଉଦ୍‌ଘାଟନ କରିବା ଲାଗି ଏଠାକୁ ଆସି ନ ଥାନ୍ତି । ଆପଣମାନଙ୍କୁ ମୁଁ ପୁନର୍ବାର ଅଭିନନ୍ଦନ ଜଣାଉଛି । ଆପଣମାନେ ସତ୍ୟନିଷ୍ଠ ଓ ପବିତ୍ର ରହନ୍ତୁ ବୋଲି କାମନା ତଥା ପ୍ରାର୍ଥନା କରୁଛି । ଆମର ରାଷ୍ଟ୍ର ଓ ଧର୍ମଗୁଡ଼ିକର ସେବାରେ ଆପଣମାନଙ୍କର ଜୀବନ ସମର୍ପିତ ହେଉ, ମୁଁ କାମନା କରୁଛି ।"

—ୟଙ୍ଗ୍ ଇଣ୍ଡିଆ, ତା ୩୦।୧୨।୧୯୨୭

———

୨୩

ଯୌନ ଜୀବନରେ ବିକୃତି

(୧)

କେତେବର୍ଷ ପୂର୍ବେ ବିହାରର ସରକାରୀ ଶିକ୍ଷା ବିଭାଗ ରାଜ୍ୟର ସ୍କୁଲଗୁଡ଼ିକରେ ଦେଖା ଦେଇଥିବା ଅସ୍ୱାଭାବିକ ଯୌନ ଅପରାଧ ସମସ୍ୟା ବିଷୟରେ ଏକ

ଅନୁସନ୍ଧାନ କରାଇଥିଲେ । ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କ ଭିତରେ ମଧ୍ୟ ଏପରି ଅପରାଧ ଦେଖାଯାଏ ବୋଲି ତଦନ୍ତ କମିଟି ଜାଣିବାକୁ ପାଇଥିଲେ । ନିଜର ଅସ୍ୱାଭାବିକ କାମ-ଲାଳସା ଚରିତାର୍ଥ କରିବା ପାଇଁ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କଠାରେ ଶିକ୍ଷକମାନେ ଆପଣା ପଦାଧିକାରର ଅସଦ୍ ବ୍ୟବହାର କରୁଥିଲେ । କୌଣସି ଶିକ୍ଷକ ଏପରି ଅପରାଧ ସହିତ ଲିପ୍ତ ଅଛନ୍ତି ବୋଲି ଜଣା ପଡ଼ିଲେ, ତାଙ୍କ ବିରୋଧରେ ବିଭାଗୀୟ ଶାସ୍ତି ବିଧାନ କରାଯିବ ବୋଲି ଶିକ୍ଷା-ବିଭାଗର ନିର୍ଦ୍ଦେଶକ ଏକ ଇସ୍ତାହାର ଦେଇଥିଲେ । ଏହି ଇସ୍ତାହାରର ଫଳ କେତେ ଦୂର କ'ଣ ହେଲା, ତାହା ଜାଣିବା ଲାଗି ଆଗ୍ରହ ହେବା ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ୱାଭାବିକ ।

ଏହି ଅପରାଧ ପ୍ରତି ମୋର ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷଣ କରି ଓ ସାରା ଭାରତରେ ସରକାରୀ ତଥା ବେସରକାରୀ ପ୍ରତ୍ୟେକ ସ୍କୁଲରେ ଏହା ଦିନକୁଦିନ ବଢ଼ିବାରେ ଲାଗିଛି ବୋଲି ଦର୍ଶାଇ, ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରଦେଶରୁ ଲୋକେ ମୋତେ ପତ୍ରମାନ ପଠାଉଅଛନ୍ତି । ପିଲାମାନଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଚିଠିଗୁଡ଼ିକରୁ ଏହି ସମ୍ବାଦ ସତ୍ୟ ବୋଲି ପ୍ରମାଣିତ ହେଉଛି ।

ଏହି ଅପରାଧ ଅବଶ୍ୟ ଅସ୍ୱାଭାବିକ ଅଟେ; ମାତ୍ର ଆବହମାନ କାଳରୁ ଏହା ଦୁନିଆରେ ରହିଆସିଛି । ଏ ପ୍ରକାରର ଗୁପ୍ତ ଅପରାଧ ଯଥାର୍ଥରେ ପ୍ରତିକାର ଖୋଜି ପାଇବା ସବୁଠାରୁ ବେଶୀ କଷ୍ଟକର; ଏବଂ ଯେଉଁ ଶିକ୍ଷକମାନେ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କର ତତ୍ତ୍ୱାବଧାରକ, ସେମାନେ ଏଥିରେ ଲିପ୍ତ ରହୁଥିବାରୁ ସମସ୍ୟାଟି ଆହୁରି ଅଧିକ ଜଟିଳ ହୋଇପଡ଼ୁଛି । ଯଦି ଲୁଣରେ ଲୁଣିଆ ଶକ୍ତି ଗୁଲିଗଲା, ତେବେ ଆଉ କେଉଁ ପଦାର୍ଥ ସାହାଯ୍ୟରେ ତାହା ଲୁଣିଆ କରାଯାଇ ପାରିବ ? ପ୍ରମାଣ ମିଳୁଥିବା ପ୍ରତ୍ୟେକ ଘଟଣାରେ ବିଭାଗୀୟ ଶାସ୍ତି ବିଧାନ ଆବଶ୍ୟକ ହେଲେ ସୁଦ୍ଧା ମୋ ମତରେ ତଦ୍ଦ୍ୱାରା ସମସ୍ୟାର ସମାଧାନ ଆଦୌ ହୋଇ ପାରିବ ନାହିଁ । କେବଳ ଜନମତ ସଂଗଠିତ ହୋଇ ପାରିଲେ ଯାଇଁ ଆମେ ଉକ୍ତ ଅପରାଧର ସମ୍ମୁଖୀନ ହୋଇ ପାରିବା । ମାତ୍ର ଅଧିକାଂଶ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏହି ଦେଶରେ ପ୍ରଭାବଶାଳୀ ଜନମତ ବୋଲି କୌଣସି ଜିନିଷ ନାହିଁ । ରାଜନୀତିକ ଜୀବନକୁ ଆଚ୍ଛନ୍ନ କରି ରଖିଥିବା ଅସହାୟ ଭାବ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରକୁ ମଧ୍ୟ ପ୍ରସାରିତ ହେଲାଣି । ସେହି କାରଣରୁ ଆମ ଆଖି ଆଗରେ ବହୁ ଅନ୍ୟାୟ ଅପରାଧ ଘଟିଯାଉଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଆମେ ସେଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରତି ଉଦାସୀନ ରହିଆଉଁ ଓ ନ ଦେଖିଲା ପରି ଭାବ ଦେଖାଇଥାଉଁ ।

ବହି ପାଠ ଉପରେ ଅତିରିକ୍ତ ଜୋର ଦେଉଥିବା ଏକ ଶିକ୍ଷା-ପ୍ରଣାଳୀଠାରେ ଏହି ଅପରାଧକୁ ଦୂର କରିବାଭଳି କୌଣସି ସାମର୍ଥ୍ୟ ନାହିଁ । ବରଂ ପ୍ରକୃତପକ୍ଷେ ସେହି ଅସାମର୍ଥ୍ୟରୁ ଏହି ଅପରାଧ ବୃଦ୍ଧି ପାଇବାରେ ଲାଗିଛି । ସର୍ବସାଧାରଣ ସ୍କୁଲକୁ ଆସିବା ଆଗରୁ ପିଲାମାନଙ୍କର ଚରିତ୍ର ବେଶ୍ ନିର୍ମଳ ଥାଏ; ମାତ୍ର ପାଠ ଶେଷରେ ଏଥିରୁ ବାହାରିବାବେଳକୁ ସେମାନେ ଦୁଷ୍ଟଚରିତ୍ର,ଦୁର୍ବଳଚିତ୍ତ ଓ ପୁରୁଷତ୍ୱହୀନ ହୋଇ ବାହାରନ୍ତି । ପିଲାମାନଙ୍କ ମନରେ ଧର୍ମାନୁରାଗ ଜାତ କରାଇବା ଲାଗି ବିହାର କମିଟି ସୁପାରିଶ୍ କରିଅଛନ୍ତି; ମାତ୍ର ବିଲେଇ ବେକରେ ଘଣ୍ଟି ବାନ୍ଧିବ କିଏ ? କେବଳ ଶିକ୍ଷକମାନେ ହିଁ

ତାହା କରିପାରନ୍ତେ, କିନ୍ତୁ ସେମାନେ ନିଜେ ଧର୍ମ ପ୍ରତି ଶ୍ରଦ୍ଧାହୀନ । ତେଣୁ ଉପଯୁକ୍ତ ଶିକ୍ଷକ ନିଯୁକ୍ତ କରିବା ହେଉଛି ଅସଲ ସମସ୍ୟା । ଏଥିପାଇଁ ଯୋଗ୍ୟ ଶିକ୍ଷକ ନିର୍ବାଚନର ଅର୍ଥ ହେଉଛି,ବର୍ତ୍ତମାନ ସେମାନଙ୍କୁ ଦିଆଯାଉଥିବା ବେତନଠାରୁ ଅଧିକ ବେତନ ଦେବା କିମ୍ବା ଉତ୍ତମ ବେତନ, ସୁଖ ସ୍ୱାଚ୍ଛନ୍ଦ୍ୟ ମିଳିବାର ଆଶା ପରିବର୍ତ୍ତିରେ ଗୋଟିଏ ପବିତ୍ର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ପାଇଁ ସାରା ଜୀବନ ଉତ୍ସର୍ଗ କରିବା । ଆଜି ମଧ୍ୟ ରୋମାନ୍ କ୍ୟାଥଲିକ୍‌ମାନଙ୍କ ଭିତରେ ଏ ପ୍ରଥା ରହିଛି । ଆମ ଗରିବ ଦେଶ ପାଇଁ ପ୍ରଥମ ପନ୍ଥା ଏକାବେଳେକେ ଅସମ୍ଭବ । ମୋ ବିଚାରରେ କେବଳ ଶେଷ ପନ୍ଥାଟି ସମ୍ଭବ; ମାତ୍ର ସରକାରୀ ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ କେବଳ ପଇସାରେ ସବୁ କଥାର ମୂଲ୍ୟ କରାଯାଉଛି ।

ପିତାମାତା ଆପଣା ପିଲାମାନଙ୍କ ନୈତିକ ଜୀବନ ବିଷୟରେ କୌଣସି ଆଗ୍ରହ ପ୍ରକାଶ କରନ୍ତି ନାହିଁ ବୋଲି ଏହି ଅପରାଧର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବା ଆହୁରି କଷ୍ଟକର ହୋଇ ପଡ଼ୁଛି । ପିଲାମାନଙ୍କୁ ସ୍କୁଲ୍‌କୁ ପଠାଇ ଦେଇ ସେମାନେ ଆପଣାର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଶେଷ କରିଥାନ୍ତି । ଏଣୁ ଆଗକୁ ଚାହିଁଲେ ବଡ଼ ନୈରାଶ୍ୟ ବୋଧହୁଏ । ତେବେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଅପରାଧର ଗୋଟିଏ ସାଧାରଣ ପ୍ରତିକାର ରହିଛି । ଏହାହିଁ ଆଶାର କଥା । ତାହା ହେଉଛି ସବୁ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଶୁଦ୍ଧି । ଅପରାଧ କ୍ରମେ ବିରାଟ ଆକାର ଧାରଣ କରିଥିବା ଯୋଗୁଁ ଆମେ ବିଚଳିତ ନ ହୋଇ ପ୍ରତ୍ୟେକେ ଏଥିଲାଗି ଯଥାସାଧ୍ୟ ଚେଷ୍ଟା କରିବା । ଆମ ନିଜର ପରିବେଶ ପ୍ରତି ସୁଚିନ୍ତିତ ଦୃଷ୍ଟି ଦେବା । ଆମ ନିଜ ଭିତରେ ରହିଥିବା ଦୋଷକୁ ନିରାକରଣ କରିବା ଆମର ପ୍ରଥମ ଲକ୍ଷ୍ୟ ହେଉ । ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ଭଳି ଆମେ (ସେପରି ଦୋଷରେ ଦୋଷୀ) ନୋହୁଁ ଏପରି ସାନ୍ତ୍ୱନା ନିଜ ମନକୁ ଦେଇ ଆରାମରେ ବସି ରହିବା ଠିକ ନୁହେଁ । ଏହି ଅସ୍ୱାଭାବିକ (ଯୌନ) ଅଭ୍ୟାସ ବା ଅପରାଧ କିଛି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟଜନକ ବିଷୟ ନୁହେଁ, ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଦୁରାଚାରଠାରୁ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ନୁହେଁ । ଏହା ସେହି ଏକା ରୋଗର ଉତ୍କଟ ଲକ୍ଷଣ ମାତ୍ର । ଯଦି ଆମ ଭିତରେ ଅପବିତ୍ରତା ଥାଏ, ଆମର ଯୌନ ଜୀବନ ଯଦି କଳୁଷିତ ହୋଇ ପଡ଼ିଥାଏ, ତେବେ ପଡ଼ୋଶୀକୁ ସଂଶୋଧନ କରିବା ପୂର୍ବରୁ ନିଜକୁ ସଂଶୋଧନ ହିଁ ଆମର ପ୍ରଥମ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଅଟେ । ସାଧାରଣତଃ ଆମେ ଅପରର ଦୋଷ ଅତି ବେଶୀ ବିଚାର କରି ବସୁଁ ଓ ନିଜ ଦୋଷଗୁଡ଼ାକ ଦେଖି ମଧ୍ୟ ନ ଦେଖିଲା ପରି ରହୁଁ । ପରିଣାମରେ ଏକ ବିଷଚକ୍ର ଭିତରେ ପଡ଼ି ରହିବା ହିଁ ସାର ହେଉଛି । ଯେଉଁମାନେ ଏହାର ସତ୍ୟତା ଉପଲବ୍ଧି କରୁଥିବେ, ନିଶ୍ଚୟ ସେମାନେ ଏଥିରୁ ମୁକ୍ତ ହେବା ଆବଶ୍ୟକ । ଏହା ସହଜ ନ ହେଲେ ସୁଦ୍ଧା ବୋଧଗମ୍ୟ ହେଲା ଭଳି ଅଗ୍ରଗତି ଯେ ସମ୍ଭବ, ତାହା ସେମାନେ ଦେଖିପାରିବେ ।

—ୟଙ୍ଗ୍ ଇଣ୍ଡିଆ, ତା, ୨୭।୭।୧୯୨୭

ଯୌନ ଜୀବନରେ ବିକୃତି

(୨)

ଲାହୋରସ୍ଥିତ ସନାତନଧର୍ମ କଲେଜର ଅଧ୍ୟକ୍ଷ ଲେଖିଛନ୍ତି—

"ଏଥି ସହିତ ପଠାଉଥିବା ସମ୍ବାଦ ପତ୍ରରେ ପ୍ରକାଶିତ ଅଂଶ ଓ ବିଜ୍ଞାପନମାନ ପଢ଼ିବା ଲାଗି ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ଅନୁରୋଧ କରୁଅଛି । ସେଥିରୁ ଆପଣ ସବୁ କଥା ଜାଣିବାକୁ ପାଇବେ । ଏଠି ପଞ୍ଜାବରେ ଯୁବମଙ୍ଗଳ ସମିତି ଖୁବ୍ ଭଲ କାମ କରୁଛି । ସ୍କୁଲ କଲେଜ ଓ ଶାସନ ବିଭାଗର ଦୃଷ୍ଟି ଏଥିପ୍ରତି ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇଛି ଏବଂ ପିତାମାତା-ଭାବକମାନେ ଏଥିରେ ସକ୍ରିୟ ଆଗ୍ରହ ପ୍ରକାଶ କରୁଛନ୍ତି । ବିହାରବାସୀ ପଣ୍ଡିତ ସୀତାରାମ ଦାସ ଏହି ଆନ୍ଦୋଳନର ମାର୍ଗଦର୍ଶନକାରୀ ଆତ୍ମାସ୍ୱରୂପ । ଏହାର ପୃଷ୍ଠପୋଷକତା କରିବାକୁ ଅନେକ ବିଶିଷ୍ଟ ଲୋକ ବାହାରିଲେଣି ।

ଭାରତର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଅଞ୍ଚଳ ତୁଳନାରେ ପଞ୍ଜାବ ଓ ଉତ୍ତର-ପଶ୍ଚିମ ସୀମାନ୍ତ ପ୍ରଦେଶରେ ଅଳ୍ପବୟସ୍କ ପିଲାଙ୍କୁ ବିପଥଗାମୀ କରାଇବା ଅପରାଧ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବ୍ୟାପକ; ଏଥିରେ କୌଣସି ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ।

ଆପଣ ହରିଜନ ବା ଅନ୍ୟ କୌଣସି ସମ୍ବାଦ ପତ୍ରରେ ଏକ ଟିପ୍ପଣୀ ବା ଚିଠି ଲେଖି ଉକ୍ତ କୁ-ପ୍ରଭାବ ପ୍ରତି ଦେଶର ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷଣ କରିବେ କି ?"

'ଯୁଥ୍ ଲାଗ୍'ର ସମ୍ପାଦକ ବହୁଦିନ ପୂର୍ବେ ଏହି ଜଟିଳ ବିଷୟ ନେଇ ମୋତେ ପତ୍ର ଲେଖିଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଚିଠି ପାଇଁ ମୁଁ ଡାକ୍ତର ଗୋପୀଚନ୍ଦଙ୍କ ସହିତ ପତ୍ର ବ୍ୟବହାର ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲି । ସେ ମଧ୍ୟ ଲାଗ୍-ସମ୍ପାଦକଙ୍କ ତଥ୍ୟ ଠିକ୍ ବୋଲି ଜଣାଇଥିଲେ । ମାତ୍ର ଏହି ପତ୍ରିକା ବା ଅନ୍ୟ ସମ୍ବାଦପତ୍ର ଜରିଆରେ ସମସ୍ୟାଟିର ଆଲୋଚନା କିପରି ଆରମ୍ଭ କରିବି, ତା'ର କୌଣସି ବାଟ ପାଇ ନ ଥିଲି । ଅପରାଧ କଥା ମୋତେ ପୂର୍ବରୁ ଜଣାଥିଲା; ମାତ୍ର ସମ୍ବାଦ ପତ୍ରରେ ଏହାର ଆଲୋଚନା ଦ୍ୱାରା କୌଣସି ସୁଫଳ ଫଳିବ, ଏ ବିଷୟରେ ମୋର ସନ୍ଦେହ ଥିଲା । ଏବେ ମଧ୍ୟ ସେହି ସନ୍ଦେହ ରହିଛି; ମାତ୍ର କଲେଜର ଅଧ୍ୟକ୍ଷଙ୍କ ନିବେଦନକୁ ମୁଁ ଏଡ଼ାଇ ପାରୁ ନାହିଁ ।

ଏପରି ଅପରାଧ ନୂଆ ନୁହେଁ । ଏହା ସବୁଆଡ଼େ ବ୍ୟାପି ରହିଛି । ଏହାକୁ ଅପରିହାର୍ଯ୍ୟ ରୂପେ ଗୁପ୍ତ ରଖାଯାଉଥିବାରୁ ଧରିବା ମଧ୍ୟ ସହଜ ନୁହେଁ । ଆରାମ ଅଭ୍ୟାସରେ ଜୀବନ କଟାଉଥିବା ଲୋକଙ୍କଠାରେ ଏ ଦୁର୍ଗୁଣ ଦେଖାଯାଏ । ଅଧ୍ୟକ୍ଷ ମହାଶୟ ଯେଉଁ ଘଟଣା ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି, ସେ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଯେଉଁ ଶିକ୍ଷକମାନେ ପିଲାମାନଙ୍କର ଦାୟିତ୍ୱରେ ଥିଲେ, ସେହିମାନେ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଦୁରଭ୍ୟାସଗ୍ରସ୍ତ କରିଥିଲେ ବୋଲି ଅଭିଯୋଗ ହୋଇଛି । ଲୁଣ ନିଜର ଲବଣଗୁଣ ହରାଇ ବସିଲେ ପୁଣି କେଉଁ ପଦାର୍ଥ ମିଶାଇ ତାହାକୁ ଲୁଣିଆ କରାଯାଇ ପାରିବ ?

ଏପରି ସମସ୍ୟା ଅଛି, ଯାହାର ସମାଧାନ କୌଣସି କମିଶନ ବା ସରକାର କଦାପି ସଫଳ ଭାବରେ କରିପାରିବେ ନାହିଁ । ଏହା ନୈତିକ ସଂସ୍କାରକର କାମ । ବାପ-ମାଆଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କ ଦାୟିତ୍ୱ ବିଷୟରେ ସଜାଗ କରିବାକୁ ହେବ । ନୈତିକତା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ସ୍ୱଚ୍ଛ ପବିତ୍ର ଜୀବନର ସଂସ୍ପର୍ଶରେ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କର ଆସିବା ଉଚିତ । ନୈତିକତା ଓ ପବିତ୍ର ଜୀବନ ପ୍ରକୃତ ଶିକ୍ଷାର ମୂଳଦୁଆ, ଏକଥା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଗମ୍ଭୀର ଭାବରେ ପ୍ରଚାର କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଶିକ୍ଷକ-ନିଯୁକ୍ତି ବେଳେ ଶିକ୍ଷାନୁଷ୍ଠାନର ମାର୍ଫତଦାରମାନେ ଯଥାସମ୍ଭବ ଅଧିକ ସାବଧାନତା ଅବଲମ୍ବନ କରିବେ ଏବଂ ନିଯୁକ୍ତ ଶିକ୍ଷକମାନେ ଯେପରି ନୈତିକତାର ଉଚ୍ଚ ମାନ ବଜାୟ ରଖନ୍ତି, ତାହା ନ୍ୟାସୀମାନେ ମଧ୍ୟ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିବେ । ଯେଉଁ ପନ୍ଥାମାନ ଅନୁସରଣ କଲେ ସେହି ଭୟାନକ ଅପରାଧ ବୃତ୍ତିକୁ ନିର୍ମୂଳ କରି ନ ପାରିଲେ ହେଁ, ଅନ୍ତତଃ ଆୟତ୍ତରେ ରଖାଯାଇ ପାରିବ, ସେଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରୁ ଏ କେତୋଟି ।

—ହରିଜନ, ତା ୨୭।୪।୧୯୩୫

ଯୌନ ବିକୃତି
(୩)

ଯଦି ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କର ନିଜ ଛାତ୍ରୀମାନଙ୍କ ସହିତ ଗୁପ୍ତ ସମ୍ବନ୍ଧ ରହିଥାଏ ଓ ଏହାକୁ ଲୁଚାଇ ରଖି ନ ପାରି ବିବାହ ଦ୍ୱାରା ତାକୁ ଆଇନସିଦ୍ଧ କରନ୍ତି, ତେବେ ବିବାହ ଫଳରେ ସେହି ସମ୍ପର୍କକୁ ଆମେ କଦାପି ପବିତ୍ର ସମ୍ପର୍କ ବୋଲି କହି ପାରିବା ନାହିଁ । ମୋର ତ ଦୃଢ଼ ମତ ଯେ, ଯେପରି ଭାଇ-ଭଉଣୀଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସ୍ୱାମୀ-ସ୍ତ୍ରୀର ସମ୍ପର୍କ ଅନୁଚିତ, ଠିକ୍ ସେହିପରି ଜଣେ ଶିକ୍ଷକ ଓ ତାଙ୍କର ଛାତ୍ରୀ ମଧ୍ୟରେ କଦାପି ସ୍ୱାମୀସ୍ତ୍ରୀର ସମ୍ପର୍କ ସ୍ଥାପିତ ହେବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ଏହା ହିଁ ହେଉଛି ଆଦର୍ଶ ନିୟମ ଏବଂ ଏହା ଅମାନ୍ୟ କଲେ, ଅନୁଷ୍ଠାନ ନଷ୍ଟ ହେବା ହିଁ ସାର ହେବ । ଏହି ନିୟମ ଅକ୍ଷୁଣ୍ଣ ରହିଥିଲେ ଝିଅମାନେ ସେମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କଠାରୁ ସୁରକ୍ଷିତ ରହିପାରିବେ । ଶିକ୍ଷକଙ୍କର ଆସନ ଅତି ମହାନ୍ । ସେଥିପାଇଁ ସେ ତାଙ୍କର ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀମାନଙ୍କ ଉପରେ ପ୍ରଭୂତ ପ୍ରଭାବ ବିସ୍ତାର କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହୋଇଥାନ୍ତି । ସେମାନେ ଶିକ୍ଷକଙ୍କର କଥାକୁ ଧ୍ରୁବ ସତ୍ୟ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରି ନିଅନ୍ତି । ଶିକ୍ଷକଙ୍କର ମନରେ କୌଣସି ଅବୈଧ ଅଭିସନ୍ଧି ଥିବା ସେମାନେ ସନ୍ଦେହ ସୁଦ୍ଧା କରନ୍ତି ନାହିଁ । ତେଣୁ ଶିକ୍ଷକଙ୍କୁ ସର୍ବଦା ଏହି ଅତ୍ୟାବଶ୍ୟକ ନିୟମ ମାନି ଚଳିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଯେଉଁଠି ଶରୀରର ସୁଖ ତୁଳନାରେ ଆତ୍ମାର ସୁଖକୁ ଉଚ୍ଚତର ମୂଲ୍ୟ ଦିଆଯାଏ, ସେଠାରେ ଏ ସବୁ ସମ୍ବନ୍ଧ (ଶିକ୍ଷକ ସହିତ ଛାତ୍ରୀର ବିବାହ) ନିଷିଦ୍ଧ ଅଟେ ଏବଂ ଏହି ନିଷେଧ ନିଷ୍ଠିତ ଭାବରେ ପାଳନୀୟ ଅଟେ ।

—ହରିଜନ ବନ୍ଧୁ, ତା ୨୧।୧୧।୧୯୩୬

ଜଣୈକ ଛାତ୍ରର ଦ୍ୱନ୍ଦ

ଜଣେ ସରଳମନା ଛାତ୍ର ଲେଖିଛନ୍ତି :

"ଜଣେ ଖଦୀକର୍ମୀ ହେବାକୁ ମୋତେ ପରାମର୍ଶ ଦେଇ ଆପଣ ଯେଉଁ ଚଠିଟି ଲେଖିଥିଲେ, ତାହାକୁ ମୁଁ ଖୁବ୍ ମନ ଦେଇ ପଢ଼ିଛି । ଦେଶସେବା ଭଳି କୌଣସି ଏକ କାମ ମୁଁ କରିବାକୁ ଚାହେଁ । ତେବେ ଖଦୀକାମ କରିବି କିମ୍ବା ଅନ୍ୟ କିଛି ସେବା କାମ କରିବି, ଏବେ ବି ତାହା ଠିକ୍ କରିପାରି ନାହିଁ । କାରଣ ଖଦୀ କାମ କରିବା ଦ୍ୱାରା ମୋର ଆନ୍ତରିକ ଗୁଣର ବିକାଶ ହେବ ବୋଲି ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମୁଁ ଅନୁଭବ କରି ନାହିଁ । ସମାଜ ପ୍ରତି ଏକ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ମୁଁ ବର୍ତ୍ତମାନ ସୂତା କାଟୁଛି । କାରଣ, ଏହା ଆମର ସ୍ୱାଧୀନତା-ଲାଭ ଓ ଆର୍ଥିକ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶାର ଅପନୋଦନ ପାଇଁ ଆବଶ୍ୟକ ବୋଲି ମୁଁ ବୁଝିପାରିଛି । ଯାହା ମୋପାଇଁ ସର୍ବାଧିକ ସନ୍ତୋଷପ୍ରଦ ହେବ, ଏପରି ଏକ କାମ ଅବଶେଷରେ ମୁଁ ବାଛିନେବି । ବର୍ତ୍ତମାନ ପାଇଁ ଯଥାସମ୍ଭବ ଅଧିକ ଜ୍ଞାନ ଅର୍ଜନ କରି ସେବା ପାଇଁ ନିଜକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବା ହିଁ ମୋର ଲକ୍ଷ୍ୟ ଅଟେ ।

"ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ-ବ୍ରତ ପାଳନ କରିବାର ଶକ୍ତି ପ୍ରଭୁ ଦିଅନ୍ତୁ, ଏତିକି ମୋର ତାଙ୍କଠାରେ ପ୍ରାର୍ଥନା ।

"ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଜ୍ଞାନାର୍ଜନ ଓ ଧନ୍ଦାଶିକ୍ଷା ଏ ଦୁଇ କାମ ଏକ ସଙ୍ଗେ କରିବା ଉପରେ ଆପଣ ଗୁରୁତ୍ୱ ଆରୋପ କରୁଛନ୍ତି । ମୁଁ ଏହାର କାରଣ ବୁଝିପାରୁ ନାହିଁ । ମୋର ଅନୁଭବ ଯେ, ଏକା ସଙ୍ଗରେ ଦୁଇଟି କାମ କରିବା ଦ୍ୱାରା ଆମେ କୌଣସି ଗୋଟିକୁ ସୁଦ୍ଧା ଭଲଭାବରେ କରିପାରୁ ନାହୁଁ ।

"ଆମେ ତ ନିଶ୍ଚୟ କୌଣସି ଗୋଟିଏ ଧନ୍ଦା ଶିଖିବୁଁ । ମାତ୍ର ବୌଦ୍ଧିକ ଶିକ୍ଷାର ପର୍ଯ୍ୟାୟ ଶେଷ ହେବାପରେ ଧନ୍ଦା ଶିଖିଲେ ଭଲ ହୁଅନ୍ତା ନାହିଁକି ? ସୂତାକଟା କାମକୁ ମୁଁ ଧନ୍ଦା ବୋଲି ନ ବିଚାରି, ସମାଜ ପ୍ରତି ଏକ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ବୋଲି ଭାବିଥାଏଁ । ଏହି ହେତୁରୁ ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କୁ ଅବଶ୍ୟ ସୂତା କାଟିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ମାତ୍ର ମୁଁ ଅନୁଭବ କରୁଛି ଯେ ଲୁଗାବୁଣା, କୃଷି, ବଢ଼େଇକାମ, ଆଦିକୁ ବିଦ୍ୟା ପାଠ ଶେଷ ହେବାଯାଏ ଗଡ଼େଇ ଦେଲେ ଭଲ ହୁଅନ୍ତା । ଲୁଗାବୁଣା ଆଦି ଅଧ୍ୟୟନ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ପ୍ରତ୍ୟେକେ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ସ୍ୱୟଂସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଷୟ ଏବଂ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଧନ୍ଦା ଶିଖିବା ପାଇଁ ଗୋଟିଏ ବର୍ଷ ବା କିଛି ଅଧିକ ସମୟ ମିଳିଲେ ନିଶ୍ଚୟ ଯଥେଷ୍ଟ ହେବ ।

"ଏଠାରେ ଯେଉଁ ପଦ୍ଧତିରେ କାମ ହେଉଛି, ତଦ୍ଦ୍ୱାରା ବୌଦ୍ଧିକ ବିକାଶ ଓ ଧନ୍ଦା-ନିପୁଣତା ଉଭୟର ହାନି ଘଟୁଛି । ଦିନ ଘଣ୍ଟା ଧନ୍ଦାକାମ, ଅବସର ବେଳେ ସୂତାକଟା ଓ ସ୍କୁଲର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପାଠ୍ୟ ବିଷୟର ଅନୁଶୀଳନ, ନିଜ ରୁଚି ମୁତାବକ

ପଢ଼ାପଢ଼ି, ତାହା ସାଙ୍ଗକୁ ପ୍ରୟୋଜନୀୟ ସାମୂହିକ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଯୋଗଦାନ, ଏ ସବୁ ତୁଲେଇବା ପ୍ରକୃତରେ ବଡ଼ କଷ୍ଟକର ।

"ଛାତ୍ରମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଯେତିକି ପାଠ୍ୟ ସ୍ଥିର କରି ଦିଆଯାଇଛି, ତାକୁ ଊଣା କରାଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ସବୁ ବିଷୟ ପଢ଼ିବା ସେମାନଙ୍କର ଅତ୍ୟାବଶ୍ୟକ ଅଟେ । ପିଲମାନଙ୍କୁ ଏତେଗୁଡ଼ିଏ ବିଷୟ ପଢ଼ିବାକୁ ପଡ଼ୁଛି, ଉପରନ୍ତୁ ତାଙ୍କ ନିଜର ଖାସ୍ ପଢ଼ାପଢ଼ି ଅଛି । ତାହା ସାଙ୍ଗକୁ ଆହୁରି ଅଧିକା କାମର ବୋଝ ତାଙ୍କ ଉପରେ ଲଦି ଦେବା ଆମ ପକ୍ଷରେ କିପରି ନ୍ୟାୟସଙ୍ଗତ ହେବ ? ଶ୍ରେଣୀପାଠ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବା ଲାଗି ତାଙ୍କୁ ଯଥେଷ୍ଟ ସମୟ ମିଳୁ ନ ଥିଲା ବେଳେ ସେମାନେ ନିଜେ ନିଜେ କିଛି ପଢ଼ିବେ ବା ମନନ କରିବେ ବୋଲି କିପରି ଆଶା କରାଯାଇପାରେ ? ମୁଁ ବେଶ୍ ଦେଖିପାରୁଛି ଯେ, ଶିକ୍ଷାଦାନର ଅଗ୍ରଗତି ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସିଲାବସ୍‌ର ଅତିରିକ୍ତ ବିଷୟ ପଢ଼ିବା କ୍ରମେ ଅଧିକ ଆବଶ୍ୟକ ହେଉଛି ଓ ସେଥିଲାଗି ମୋଟେ ସମୟ ମିଳୁ ନାହିଁ ।"

"ମୁଁ ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କୁ ଏ ଅସୁବିଧା କଥା ଦର୍ଶାଇଛି । ଏ ବିଷୟରେ ଆଲୋଚନା ମଧ୍ୟ ହୋଇଛି । ମାତ୍ର ମୁଁ ସେଥିରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ନୁହେଁ । ମୋର ଧାରଣା ଯେ, ଆମର ଅସୁବିଧାଗୁଡ଼ିକ ସେମାନେ ଠିକ୍ ଠିକ୍ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିପାରୁ ନାହାନ୍ତି । ମୋର ଏହି ପ୍ରସଙ୍ଗ ଉପରେ ଆପଣ ଅନୁଗ୍ରହ ପୂର୍ବକ ବିଚାର କରିବେ କି ? ଏବଂ ପ୍ରକୃତରେ କେଉଁଠି ମୋର ଭୁଲ ରହୁଛି, ସେ କଥା ମୋତେ ବୁଝାଇ ଦେବେ କି ?

ଏହି ପତ୍ରରେ ଉତ୍ଥାପିତ ଦୁଇଟି ବିଷୟ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଟେ । ମୋ ଚିଠିର ଉତ୍ତରରେ ଏ ପତ୍ର ଲେଖାଯାଇଛି ବୋଲି ପାଠକମାନେ ନିଶ୍ଚୟ ବୁଝି ପାରୁଥିବେ । ମୁଁ ଭାବିଲି ଯେ, ପତ୍ରପ୍ରେରକଙ୍କ ପାଖକୁ ଏକ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଉତ୍ତର ନ ପଠାଇ 'ନବଜୀବନ' ପତ୍ରିକାରେ ଏହାର ଆଲୋଚନା କଲେ ବରଂ ଅଧିକ ଭଲ ହେବ । ତାହାହେଲେ ଏହିଭଳି ଦ୍ୱିଧାରେ ପଡ଼ିଥିବା ଅନ୍ୟ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟ ଏହା କାମରେ ଲାଗିପାରିବ । ତେଣୁ ଏହାକୁ ମୁଁ ଗତ ତିନି ମାସ ହେଲା ପକାଇ ରଖିଥିଲି ।

ପତ୍ର-ପ୍ରେରକ ଅନ୍ତରର ବିକାଶ ଓ ସମାଜ-ସେବା ମଧ୍ୟରେ ଯେଉଁଭଳି ପ୍ରଭେଦ ଦେଖୁଛନ୍ତି, ଭାରତବର୍ଷରେ ଅନେକ ଲୋକ ସେହିପରି ଦେଖିଥାନ୍ତି । ମୋ ମତରେ ଏହାର ହେତୁ ହେଲା ଆମର ଚିନ୍ତା-ବିଭ୍ରାଟ । ମୁଁ ବିଶ୍ୱାସ କରେଁ ଏବଂ ଅଭିଜ୍ଞତାରୁ ଜାଣେ ଯେ, ଯାହା କିଛି ଆତ୍ମବୋଧ ପକ୍ଷରେ ବାଧକ, ସାଧାରଣତଃ ସେସବୁ ବିଷୟ ସମାଜ-ସ୍ୱାର୍ଥର ପରିପନ୍ଥୀ । ମୁଁ ଭାବୁଛି ଯେ, ସମାଜ-ସେବା ମାଧ୍ୟମରେ ସର୍ବାଧିକ ଆତ୍ମ ବିକାଶ ହୋଇପାରେ । ସେବା ହିଁ ଯଜ୍ଞ । ଆତ୍ମ-ବିକାଶରେ ବାଧକ ହେଲେ ସେପରି ସେବା ବର୍ଜନୀୟ । ସେବା କରିବା ପାଇଁ ବେଳେ ବେଳେ ମିଛ କହିବା ଦରକାର ବୋଲି କେହି କେହି ମତ ପୋଷଣ କରିଥାନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ଏ କଥା ସମସ୍ତେ ଜାଣନ୍ତି ଯେ, ମିଥ୍ୟା-ଭାଷଣରୁ ଅଧୋଗତି ହୁଏ । ଉପର ସ୍ତରରେ ଥିଲେ ମଣିଷକୁ ତଳକୁ ଖସି

ଆସିବାକୁ ପଡ଼େ । ଏଣୁ ମିଥ୍ୟାର ସାହାଯ୍ୟ ନେଇ ସେବା କରିବା କଥା ଅର୍ଦ୍ଧୌ ଚିନ୍ତା କରିବାର ନୁହେଁ । ପ୍ରକୃତ ପକ୍ଷେ ମିଥ୍ୟାକୁ ସେବାର ସହାୟକ ବୋଲି ଭାବିବା ଭ୍ରମ ମାତ୍ର । ମିଥ୍ୟା ଦ୍ୱାରା ସମାଜରେ କୌଣସି ତାତ୍କାଳିକ ଲାଭ ହେଉଛି ବୋଲି ହଠାତ୍ ମନେ ହୋଇପାରେ । ମାତ୍ର ପରିଶେଷରେ ଲାଭ ତୁଳନାରେ କ୍ଷତି ଅଧିକ ହୋଇଥାଏ ବୋଲି ପ୍ରମାଣ କରି ଦେଇ ହେବ ।

ଅନ୍ୟ ଦିଗରୁ ଚରଖା ସମାଜର ହିତ, ପୃଥିବୀର ହିତ ଏବଂ ଆତ୍ମାର ମଧ୍ୟ ହିତ ସାଧନ କରିଥାଏ । ଏହାର ଅର୍ଥ ନୁହେଁ, ଜଣେ ସାଧାରଣ ସୂତା-କଟାଳୀ ଆପେ ଆପେ ଆତ୍ମ-ବିକାଶ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିପାରିବ । ଯେଉଁ ଲୋକ ପଇସା ଆଶାରେ ସୂତା କାଟିବ, ସେ ପଇସା ପାଇବ । ମାତ୍ର ଆତ୍ମୋପଲବ୍ଧି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ସୂତା କାଟୁଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି ମୋକ୍ଷ ଲାଭ କରିପାରେ । ଶ୍ରଦ୍ଧାଯୁକ୍ତ ହୋଇ ତୃଷାର୍ତ୍ତକୁ କେହି ଜଳ ଦାନ କଲେ, ଦାତା ମଧ୍ୟ ମୋକ୍ଷ ଲାଭର ଯୋଗ୍ୟ ହୁଏ ବୋଲି କୁହାଯାଇଛି । ଯଦି କେହି ଦାମ୍ଭିକତା ବା ଅର୍ଥ କାମନାପୂର୍ବକ ଗାୟତ୍ରୀମନ୍ତ୍ର ଜପୁଥାଏ, ତେବେ ସେହି ଦାମ୍ଭିକର ପତନ ହୁଏ ଏବଂ ଅର୍ଥକାମୀର ଅର୍ଥଲାଳସା ଚରିତାର୍ଥ ହେବା ବ୍ୟତୀତ କୌଣସି ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱଗତି ହୋଇ ନ ପାରେ । ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ପବିତ୍ର ଓ ମହାନ୍ ଲକ୍ଷ୍ୟ ରଖିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ତଦନୁରୂପ ଆଚରଣ କରି ପାରିଲେ ମୋକ୍ଷ ମିଳିଥାଏ ।

ସର୍ବୋଚ୍ଚ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଓ ସର୍ବୋତ୍ତମ କର୍ମ କଅଣ, ତାହା ଜାଣିବା ପାଇଁ ବସ୍ତୁତଃ ବ୍ରହ୍ମଜ୍ଞାନ ବା ଅନ୍ତିମ ଚିନ୍ତାର (ଚରମ ସତ୍ୟର) ଜ୍ଞାନ ଆବଶ୍ୟକ । ଉପରନ୍ତୁ, ଆତ୍ମବିକାଶ ଲକ୍ଷ୍ୟ ରଖି ଖଦୀ-କାର୍ଯ୍ୟ ପାଇଁ ଯୋଗ୍ୟ ହେବାର ପ୍ରଚେଷ୍ଟା କମ୍ କଥା ନୁହେଁ । ସେପରି ଚେଷ୍ଟା କରୁଥିବା ଲୋକକୁ କାମନା ଓ ଦ୍ୱେଷରୁ ମୁକ୍ତ ହେବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଏହି ପଦେ କଥା ଭିତରେ ପତ୍ର-ପ୍ରେରକଙ୍କ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତରରେ ଯେତେ କିଛି କୁହା ଯାଇ-ପାରେ, ସେ ସବୁ ଆସି ଯାଉଛି । କେବଳ ଗ୍ରାସାଚ୍ଛାଦନ ମୁତାବକ ପାରିତୋଷିକ ନେଇ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ରହିବା ଓ ଏକ ସୁଦୂର ପଲ୍ଲୀ ଅଞ୍ଚଳରେ ପ୍ରତିକୂଳ ପରିବେଶ ମଧ୍ୟରେ ବାସକରି ଅଟଳ ବିଶ୍ୱାସର ସହିତ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ଲାଗି ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଜଣେ ହେଲେ କର୍ମୀ ଆମକୁ ମିଳି ନାହିଁ । ସେ ଭଲ କର୍ମୀ ସଂସ୍କୃତ ଜାଣିଥିବେ, ସଂଗୀତ କଳା-ଜ୍ଞାନ ତାଙ୍କର ଥିବ, ସବୁ ମୁଖ୍ୟ ଧର୍ମର ମୂଳତତ୍ତ୍ୱ ବା ସାର କଥା ସେ ଜାଣିଥିବେ ଏବଂ ନିଜେ ଜାଣିଥିବା ସମସ୍ତ କଳାକୁ ସେ ଭଲ ଭାବରେ କାମରେ ଲଗାଇ ପାରୁଥିବେ—ଏ ସବୁ ତାଙ୍କ-ଠାରେ ସମ୍ଭବ ବୋଲି ମୋର ମନେ ହୁଏ । ସେ ଚରଖା ବିଜ୍ଞାନ ଜାଣିଥିବେ; ଅନ୍ୟ କିଛି ତାଙ୍କୁ ଜଣା ନ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ସେ ସନ୍ତୋଷରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିପାରିବେ ।

ଆଳସ୍ୟ, ଭ୍ରାନ୍ତ ଧାରଣା, କ୍ଷୁଧା ଓ ଅବିଶ୍ୱାସର ଦୁଃଖ ଏବଂ ଅନ୍ଧକାର ଯୁଗ ଯୁଗ ବ୍ୟାପି ରହିଛି । ତାକୁ ଦୂର କରିବା ପାଇଁ ଯେଉଁମାନେ କଠୋର ସଂଯମ ବଳରେ ମୁକ୍ତିର ଦ୍ୱାର ଦେଶରେ ପହଞ୍ଚିଛନ୍ତି, ସେପରି ଲୋକ ଆମେ ଲୋଡ଼ୁଅଛୁ । ସେପରି ଧର୍ମ

କିଞ୍ଚିତ୍ ଆଚରଣ କଲେ ମଧ୍ୟ ମହାନ୍ କ୍ଲେଶ ଦୂର ହୋଇଥାଏ । (ସ୍ୱଳ୍ପମପ୍ୟସ୍ୟ ଧର୍ମସ୍ୟ ତ୍ରାୟତେ ମହତୋଭୟାତ୍) । ଏଣୁ ଏହା ସହଜ । ମାତ୍ର ସେହି ଧର୍ମକୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ରୂପେ କାର୍ଯ୍ୟରେ ପରିଣତ କରିବା ଠିକ୍ ଆତ୍ମଜ୍ଞାନପିପାସୁ ବ୍ୟକ୍ତିର କୃଚ୍ଛ୍ର ସାଧନା ଭଳି କଷ୍ଟସାଧ୍ୟ ।

ପାଠପଢ଼ା ଛାଡ଼ିଦେଇ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଖଦୀ-କାମରେ ଆତ୍ମୋତ୍ସର୍ଗ କରିବାକୁ ପରାମର୍ଶ ଦେବା ମୋର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ନୁହେଁ । ମୁଁ ଏତକ ମାତ୍ର କହୁଛି ଯେ, ଯେଉଁ ଛାତ୍ରର ସାହସ, ଶକ୍ତି ଓ ବିଶ୍ୱାସ ଅଛି, ସେ ବର୍ତ୍ତମାନଠାରୁ ଶପଥ ନେଉ ଯେ ତା'ର ପାଠପଢ଼ା ସରିଲେ ସେ ଜଣେ ଖଦୀ-କର୍ମୀ ହେବ । ସେ ଏପରି ଶପଥ ନେଲେ ଖଦୀପାଇଁ ତାହାର ସେବା ଆରମ୍ଭ ହୋଇଗଲା ବୋଲି ମନେ କରାଯାଇପାରେ । ସେତେବେଳେ ଏହି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ କାର୍ଯ୍ୟ ପାଇଁ ପ୍ରୟୋଜନୀୟ ପଟୁତା ଅର୍ଜନ କରିବାର ଲକ୍ଷ୍ୟ ରଖି ସେ ଯାହାକିଛି ଶିକ୍ଷା କରିପାରେ ।

ବର୍ତ୍ତମାନ ଦ୍ୱିତୀୟ ଅସୁବିଧାର କଥା ବିଚାର କରାଯାଉ । ପତ୍ର-ପ୍ରେରକ ଲେଖିଛନ୍ତି :

"ଏକ ସମୟରେ ଜ୍ଞାନ ଅର୍ଜନ ଓ ଧନ୍ଦା ଶିକ୍ଷା ଏ ଦୁଇଟି ଉପରେ ଆପଣ କାହିଁକି ସମାନ ଗୁରୁତ୍ୱ ଆରୋପ କରୁଛନ୍ତି, ମୁଁ ତାହା ବୁଝି ପାରୁ ନାହିଁ ।"

ଏ ପ୍ରଶ୍ନ ମୁଁ ବହୁବାର ଶୁଣିଛି ଏବଂ ମୁଁ ଭାରତବର୍ଷକୁ ଫେରିବାଠାରୁ ଏହାର ଏକା ଉତ୍ତର ସବୁବେଳେ ଦେଇଅଛି । ତାହା ହେଉଛି, ଶିକ୍ଷା ଓ ଧନ୍ଦା ଉଭୟକୁ ସମାନ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେବା ଉଚିତ । ପୂର୍ବ କାଳରେ ଏହା ପ୍ରଚଳିତ ଥିଲା । ଶିଷ୍ୟ ହୋମ ପାଇଁ ବିଡ଼ାଏ ସମିଧ ନେଇ ଗୁରୁଙ୍କ ଆଶ୍ରମକୁ ଯାଉଥିଲା । ଏଥିରୁ ତାହାର ନମ୍ରତା ଓ ସେବାଭାବର ପରିଚୟ ମିଳୁଥିଲା । ଗୁରୁଙ୍କ ପାଇଁ ବଣରୁ କାଠ ଓ ନଦୀରୁ ଜଳ ବୋହି ଆଣିବା ଦ୍ୱାରା ତାହାର ଏ ଦୁଇ ଗୁଣ ଜଣାପଡ଼ୁଥିଲା । ସେ ଗୁରୁ-ଗୃହରେ କୃଷି, ଗୋ-ପାଳନ ଆଦି ବିଷୟରେ ମଧ୍ୟ କିଛି ଶିଖୁଥିଲା ।

ଆଜି ତାହା ହେଉ ନ ଥିବାରୁ ଦୁନିଆରେ ଅନାହାର, ଅନ୍ୟାୟ ଓ ପାପ ବଢ଼ୁଛି । ପଢ଼ା ଓ ଧନ୍ଦା ଅଲଗା ଅଲଗା ବସ୍ତୁ ନୁହେଁ । ଦୁହିଁଙ୍କୁ ଅଲଗା କରି ଉଭୟର ସମ୍ବନ୍ଧକୁ ନଷ୍ଟ କରି ଦେବା ହେତୁରୁ ଜ୍ଞାନର ବ୍ୟଭିଚାର ଘଟୁଅଛି । ବୌଦ୍ଧିକ ଦିଗକୁ ସ୍ୱାମୀ ସହ ଓ ଧନ୍ଦାକୁ ସ୍ତ୍ରୀ ସହ ତୁଳନା କରାଯାଇପାରେ । ଏ ବନ୍ଧନ ତୁଟିଯାଇ ଥିବାରୁ ଧନ୍ଦାର ଦଶା ପତିବିରହିଣୀ ପତ୍ନୀ ଭଳି ହୋଇଛି ଏବଂ ଜ୍ଞାନରୂପୀ ପତି ଧନ୍ଦାକୁ ତ୍ୟାଗ କରିବା ଫଳରେ ସ୍ୱେଚ୍ଛାଚାରୀ ହୋଇଛି । ବିଭିନ୍ନ ବିଷୟ ଉପରେ ନାନାଆଡ଼େ କୁଦୃଷ୍ଟି ନିକ୍ଷେପ କରି ସ୍ୱୀୟ କାମନାର ତୃପ୍ତି ସାଧନ କରିବାକୁ ସେ ଅକ୍ଷମ ହୋଇଛି । ପରିଣାମରେ କ୍ଲାନ୍ତ ଓ ଅବସନ୍ନ ହୋଇ ଭୂତଳଶାୟୀ ହେଉଛି ।

ଯଦି ଏ ଦୁଇଟିକୁ ତୁଳନା କରାଯାଏ, ତେବେ ଧନ୍ଦାକୁ ପ୍ରଥମ ସ୍ଥାନ ମିଳିବା ଉଚିତ । ପିଲା ଜନ୍ମରୁ ବୁଦ୍ଧିକୁ କାମରେ ଲଗାଇ ନ ଥାଏ । ସେ ପ୍ରଥମେ ତାହାର ହାତ ଗୋଡ଼କୁ କାମରେ ଲଗାଏ । ପରେ ଚାରି ପାଞ୍ଚ ବର୍ଷ ବୟସରେ ତାହାର ଆଖି, କାନ, ଆଦିକୁ କାମରେ ଲଗାଏ ଏବଂ ତାହାର ବୁଝିବାର ଶକ୍ତି ହେଲା ଷଷ୍ଠୀ ଶରୀର-କଥା ଭୁଲିଗଲେ ସେହି ଶକ୍ତି ଓ ଶରୀର ଦୁହିଁଙ୍କର ଠିକଣା ରହେ ନାହିଁ । ଶରୀର ବିନା ବୋଧଶକ୍ତି ତିଷ୍ଠି ପାରିବ ନାହିଁ । ତେଣୁ ଶାରୀରିକ ପରିଶ୍ରମ କରିଆରେ ସେହି ବୋଧ-ଶକ୍ତିର ବ୍ୟବହାର କରିବାକୁ ହେବ । ପୂର୍ବେ ଉପଯୋଗୀ କାମ କରୁଁ କରୁଁ ପିଲାର ବ୍ୟାୟାମ ହୋଇଯାଉଥିଲା । ଶରୀର ଚର୍ଚ୍ଚା ପାଇଁ, ଉତ୍ପାଦକ ଶ୍ରମ ନ କରି, ତୁଚ୍ଛା ବ୍ୟାୟାମ ଏବେ (ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟରକ୍ଷା ପାଇଁ) କରାଯାଉଛି । ମୋର ଏହା କହିବାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ନୁହେଁ ଯେ ପିଲା ଖେଳିବା, ଡେଇଁବା ଆଦି ଛାଡ଼ିଦେବ । ଖେଳ-କସରତର ସ୍ଥାନ ଅଛି ମାତ୍ର ତାହାର ସ୍ଥାନ ବହୁତ ତଳେ । ଅର୍ଥାତ୍, ଶରୀର ଓ ମନ ଯେତେବେଳେ କ୍ଲାନ୍ତ ହୋଇପଡ଼େ, ଟିକିଏ ଆରାମ ପାଇଁ ସେ ସବୁର ପ୍ରୟୋଜନ ହୋଇଥାଏ । ଶୁଦ୍ଧ ଶିକ୍ଷା ମଧ୍ୟରେ ଆଳସ୍ୟର ସ୍ଥାନ ନାହିଁ । ଧନ୍ଦା ଶିକ୍ଷା ହେଉ ବା ଲିଖନ, ପଠନ ଓ ଗଣିତ ବିଷୟରେ ଜ୍ଞାନ-ଆହରଣ ହେଉ, ସବୁ ବିଷୟ ପିଲା ପାଇଁ ସର୍ବଦା ରୁଚିକର ହେବା ଦରକାର । କୌଣସି ବିଷୟ ପ୍ରତି ପିଲାର ଅରୁଚି ଆସିଲେ, ସେ ଦୋଷ ପିଲାର ନୁହେଁ, ତାହା ଶିକ୍ଷା ପଦ୍ଧତିର ଓ ଶିକ୍ଷକର ଦୋଷ ଅଟେ ।

ତାଙ୍କର ଚିଠିଟି ମୋ ପାଖରେ ଥିବା ସମୟରେ ଖଣ୍ଡେ ବହି ସଂଯୋଗବଶତଃ ମୁଁ ପଢ଼ୁଥିଲି । ଇଂଲଣ୍ଡରେ ଏବେ ଚାଲିଥିବା ନୂତନ ଶିକ୍ଷାପ୍ରୟୋଗ ବିଷୟ ସେଥିରେ ଲେଖାଥିଲା । ବିଭିନ୍ନ ଶିକ୍ଷା କେନ୍ଦ୍ରରେ ବହି-ପାଠପଢ଼ା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଧନ୍ଦାଶିକ୍ଷା ଦେବା ଲାଗି ଗୋଟିଏ ଅନୁଷ୍ଠାନ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଛି । ତାହାର ଉଦ୍ୟୋକ୍ତାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଇଂଲଣ୍ଡର ପ୍ରାୟ ସବୁ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଶିକ୍ଷାବିତ୍ଙ୍କର ନାମ ରହିଥିବା ଦେଖିଲି । ସେମାନେ ପ୍ରଚଳିତ ଧାରାରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆଣିବାକୁ ଚାହୁଁଛନ୍ତି । ସେଠାରେ ଓ ଆହୁରି ଅନେକ ସ୍ଥାନରେ ବହୁସଂଖ୍ୟାରେ ଏହିପରି କେନ୍ଦ୍ରମାନ ଖୋଲିଯିବ । ତାହାଙ୍କର ପାଖରେ ପ୍ରଶସ୍ତ ସ୍ଥାନ ଥିବ, ଯେଉଁଠି ପିଲାଙ୍କୁ ଧନ୍ଦା କାମ ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯାଇ ପାରିବ । ଶିକ୍ଷା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ କିଛି ଉପାର୍ଜନ କରିବାକୁ ମଧ୍ୟ ପିଲାଏ କ୍ଷମ ହେବେ । ଏପରି ହେଲେ ବହି ପାଠ ପଢ଼ିବା ପାଇଁ ଆହୁରି ସମୟ ଅଧିକ ଲାଗିପାରେ ବୋଲି ବହିର ସମ୍ପାଦକ (ସଂକଳନକାରୀ) କହିଛନ୍ତି । ଏଥିରେ କୌଣସି କ୍ଷତି ହେବ ନାହିଁ ବୋଲି ମଧ୍ୟ ସେ କହିଛନ୍ତି । ବରଂ ଓଲଟି ଏହାଦ୍ୱାରା ଛାତ୍ରମାନଙ୍କର ମଙ୍ଗଳ ହେବ । ଉପାର୍ଜନ କରିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲେ ନିଜ ଝାଳବୁହା ଧନର ମୂଲ୍ୟ ସେ ଉପଲବ୍ଧି କରିପାରିବ । ଏହା ଜରିଆରେ ତାକୁ ମିଳୁଥିବା ସର୍ବବିଧ ଜ୍ଞାନ ପ୍ରତି ତା'ର ଆଗ୍ରହ ବଢ଼ିବ ।

ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ମୁଁ ଯେଉଁ ପ୍ରୟୋଗ କରିଥିଲି, ତାହା ମୋର ଏହି ଦୃଷ୍ଟିକୋଣକୁ ଦୃଢ଼ୀଭୂତ କରୁଥିବା ମୋର ମନେ ହୁଏ । ସେହି ବିଷୟକୁ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିବା ପାଇଁ ମୋତେ ଯେଉଁ ଉପାୟମାନ ନେଇଥିଲି, ତାହା ସାହାଯ୍ୟରେ ମୁଁ ଭଲ ଫଳ ପାଇଥିଲି । ଶିକ୍ଷା ଦେବାର ପ୍ରଣାଳୀ ଠିକ୍ ଥିଲେ ପିଲା ପକ୍ଷରେ ସ୍କୁଲ-ପାଠ୍ୟ ଓ ପାଠ୍ୟାତିରିକ୍ତ ବିଷୟ ଆୟତ୍ତ କରିବାରେ ଖୁବ୍ କମ୍ ସମୟ ଲାଗେ । ପିଲାର ଏପରି କିଛି ସମୟ ଦରକାର, ଯେତେବେଳେ ସେ ତା'ର ରୁଚି ଅନୁଯାୟୀ କିଛି କରିବ ବା ପଢ଼ିବ କିମ୍ବା ଏପରିକି, ମନ ହେଲେ ଆରାମରେ କଟାଇ ଦେଇ ପାରିବ । କିଛି ସମୟ ପୂର୍ବରୁ ମୁଁ ଗୋଟିଏ କଥା ଶିଖିଥିଲି । ତାହାକୁ ଯୋଗଶାସ୍ତ୍ରରେ ଶବାସନ ବୋଲି କହନ୍ତି । ଶବାସନର ଅର୍ଥ ହେଲା—ଗୋଡ଼ ହାତକୁ ଲମ୍ବେଇ ଦେଇ ଦେହ ଓ ମନକୁ ଶିଥିଳ କରିଦେଇ ଆରାମରେ ଶବ ପରି ପଡ଼ିରହିବା । ଅବଶ୍ୟ ସେହି ଅବସ୍ଥାରେ ମଧ୍ୟ ଶ୍ୱାସ-ପ୍ରଶ୍ୱାସ ସାଙ୍ଗରେ ରାମ-ନାମ ଜପ ଅବିରତ ଚାଲିଥିବ । ମାତ୍ର ଏହି ଜପକ୍ରିୟା ଦ୍ୱାରା ଆରାମରେ କୌଣସି ଅଡ଼ୁଆ ହୁଏ ନାହିଁ । ଜଣେ ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ ପକ୍ଷରେ ତାହାର ପ୍ରତିଶ୍ୱାସ ପ୍ରଭୁଙ୍କର ନାମ ଜପ ଛଡ଼ା ଆଉ କିଛି ନୁହେଁ ।

ମୋର କଥା ଯଦି ଠିକ୍ ହୋଇଥାଏ, ତେବେ ଏହି ଗ୍ରାମ (ପଞ୍ଚ-ଟେଙ୍ଗରକା) ଓ ତାଙ୍କର ଅନ୍ୟ ବନ୍ଧୁଗଣ ମିଥ୍ୟା ଓ ଦମ୍ଭଠାରୁ ଦୂରରେ ରହି ଲକ୍ଷ୍ୟ ଲାଭ ପାଇଁ କଠିନ ପରିଶ୍ରମ କରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଥିବା ସତ୍ତ୍ୱେ, ଏ କଥାର ସତ୍ୟତା ସେମାନେ କିପରି ଉପଲବ୍ଧି କରିପାରୁ ନାହାନ୍ତି ?

ଯେଉଁ ଯୁଗରେ ଧନ୍ଦା-ଶିକ୍ଷା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅବହେଳିତ ଓ ପୁସ୍ତକଗତ ଜ୍ଞାନ ଉପରେ ଖୁବ୍ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଆଯାଉଛି, ସେହିପରି ଏକ ଯୁଗରେ ଆମର ଶିକ୍ଷକମାନେ ଜନ୍ମ-ଲାଭ କରିଛନ୍ତି । ଏ ଅବସ୍ଥା ଆମ ପାଇଁ ଗଭୀର ଦୁଃଖର ବ୍ୟାପାର । ତାହାସତ୍ତ୍ୱେ ଆମ ମଧ୍ୟରୁ କେତେକ ଏହି ମାରାତ୍ମକ ତ୍ରୁଟିକୁ ଧରିପାରିଲେଣି । ଏହାର ସଂଶୋଧନପାଇଁ ଉଦ୍ୟମ ହେଉଛି; କିନ୍ତୁ ସଂଶୋଧନର ମାର୍ଗ ଏବେ ବି ସୁଷ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇନାହିଁ । ଏହାଛଡ଼ା ଯେତିକି ଆମେ ବୁଝିପାରିଲୁଣି, ତାକୁ କାର୍ଯ୍ୟରେ କାଳଭଳି ଶକ୍ତି ଆମର ଏବେ ବି ହୋଇ ନାହିଁ । ଯେଉଁମାନେ ରଘୁବଂଶ (୧) ରାମାୟଣ (୨) କିମ୍ବା ସେକ୍ସପୀୟରଙ୍କର (୩) ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ ପଢ଼ାଇପାରିବେ, ସେମାନଙ୍କର ଲୁଗାବୁଣା କିମ୍ବା ବଢ଼େଇକାମ ଶିଖାଇବାର ତାଲିମ ନାହିଁ କିମ୍ବା ପ୍ରବୃତ୍ତି ନାହିଁ । ଜ୍ଞାନ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଏ କାମପ୍ରତି ସେମାନଙ୍କର ଆଗ୍ରହ

ପାଦ-ଟିକା—(୧) ମହାକବି କାଳିଦାସଙ୍କ କୃତ ମହାକାବ୍ୟ

(୨) ସଂସ୍କୃତ ଭାଷାରେ ଆଦିକବି ବାଲ୍ମୀକି କୃତ ମହାକାବ୍ୟ

(୩) ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଇଂରେଜ କବି ଓ ନାଟ୍ୟକାର (୧୫୬୪-୧୬୧୬) ସେକ୍ସପୀୟରଙ୍କର ରଚନାବଳୀ

ନାହିଁ । ଆମର ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କର ଏହି ଅପୂର୍ଣ୍ଣତା ହେତୁରୁ ଯଥୋଚିତ ଧରଣର ପୂର୍ଣ୍ଣତା-ପ୍ରାପ୍ତ ଚରିତ୍ରବାନ୍ ଛାତ୍ର ଗଢ଼ିବା ଆମ ପକ୍ଷରେ କଷ୍ଟକର ହୋଉଛି, ଏଥିରେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହେବାର କିଛି ନାହିଁ । ଏଣୁ ଏହି ସନ୍ଧିକ୍ଷଣରେ ଶିକ୍ଷା ଓ ସାଧନାରେ ଅପରିଣତ ଶିକ୍ଷକବୃନ୍ଦ ଏବଂ ଉଦ୍ୟମଶୀଳ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କୁ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଓ ବିଶ୍ୱାସ ଅବଲମ୍ବନ କରିବାକୁ ହେବ । ବିଶ୍ୱାସ ବଳରେ ଜଣେ ସମୁଦ୍ର, ଝଡ଼ଝଞ୍ଜା ଏବଂ ଏପରି କି ଅଜେୟ ଦୁର୍ଗକୁ ମଧ୍ୟ ଲଂଘି ଯାଇପାରେ ।

—ନବଜୀବନ, ତା ୩-୭-୧୯୨୭

———

୨୫

ଛାତ୍ରମାନଙ୍କୁ ବିଲାତ ପଠାଇବା

ବନ୍ଧୁ ଜଣକ ପଚାରିଲେ, "ପୁରୁଣା ପିଢ଼ୀର ଭଲ ଭଲ ଲୋକ ବିଲାତରେ ପାଠ ପଢ଼ିଥିଲେ—ଯଥା ଆପଣ ନିଜେ । ଭାରତବର୍ଷ ସ୍ୱାଧୀନ ହୋଇଗଲେ ତାହାର ସନ୍ତାନମାନେ ପୂର୍ବ ପରି ବିଲାତକୁ ପଢ଼ିବାପାଇଁ ଯାଆନ୍ତୁ ବୋଲି ଆପଣ ଚାହିଁବେ କି ?"

ଗାନ୍ଧୀଜୀ କହିଲେ, "ନା, ଏହିକ୍ଷଣି ନୁହେଁ । ପରେ, ମନେ କରନ୍ତୁ ପଚାଶ ବର୍ଷ ପରେ, ସେମାନଙ୍କୁ ପଠାଯାଇପାରେ ବୋଲି ମୁଁ ପରାମର୍ଶ ଦେବି ।"

ବନ୍ଧୁ ମନ୍ତବ୍ୟ ଦେଲେ, "ତାହାର ଅର୍ଥ ହେଉଛି ଆପଣ ଦୁଇଟି ପିଢ଼ୀର ଲୋକଙ୍କୁ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଜଗତର ସମ୍ପର୍କରେ ଆସିବାରୁ ବଞ୍ଚିତ କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରନ୍ତି ।"

ଏହି ପ୍ରସଙ୍ଗରୁ ଗାନ୍ଧୀଜୀ ନିଜେ ୧୨୫ ବର୍ଷ ବଞ୍ଚିବାର ତାଙ୍କର ପ୍ରିୟ ବିଷୟ ଉଲ୍ଲେଖ କଲେ । ସେ ପଚାରିଲେ, "ଦୁଇ ପୁରୁଷ କାହିଁକି ? ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତିର ଜୀବଦଶାରେ ପଚାଶ, ଏପରିକି ଷାଠିଏ ବର୍ଷ ବେଶୀ କିଛି ନୁହେଁ । ଆମ ଦେଶରେ ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟକ୍ରମେ ଅନେକ ଅଳ୍ପ ବୟସରେ ବୁଢ଼ା ହୋଇ ଯାଉଥିଲେ ହେଁ, ଆମେ ଠିକ୍ ଢଙ୍ଗରେ ଜୀବନ ଯାପନ କଲେ ଷାଠିଏ ବର୍ଷରେ ଆମେ ବୁଢ଼ା ହୋଇଯିବାର କଥା ନୁହଁ । ମୁଁ ପୁଣି କହୁଛି ଯେ ସେମାନେ ପରିପକ୍ୱତା ଲାଭ କରିବା ପରେ ବିଲାତ ଯିବେ । କାରଣ, ନିଜ ସଂସ୍କୃତିରେ କଅଣ ଭଲ ଅଛି, ତାହା ବୁଝି ସାରିବା ପରେ, ଇଂଲଣ୍ଡ ବା ଆମେରିକା ଆମକୁ ସର୍ବୋତ୍କୃଷ୍ଟ କଅଣ କଅଣ ଦେଇପାରିବ, ତାହାର ମୂଲ୍ୟ ବୁଝିବାକୁ ଓ ତାହାକୁ ନିଜସ୍ୱ କରିବାକୁ ସେମାନେ ସମର୍ଥ ହେବେ । ମୋ ପରି ଗୋଟିଏ ସତର ବର୍ଷର କଣେ.ର ବିଲାତ ଯିବା କଳ୍ପନା କରନ୍ତୁ । ସେଠାରେ ତାହାର ନିଜତ୍ୱର ସତ୍ତା ରହିବ ନାହିଁ ।

ବନ୍ଧୁ ଜଣକ ପଚାରିଲେ, "ତେବେ ଆଉ କେବେ ଆପଣ ବିଲାତ ଆସିବେ ?"
ଗାନ୍ଧୀଜୀ ଉତ୍ତର ଦେଲେ, "ହିଁ, ମୁଁ ଯାଇପାରେଁ ।" ସମସ୍ତେ ଏହା ଶୁଣି ହସିଉଠିଲେ ।

—ହରିଜନ, ତା ୨୩-୬-୧୯୪୬

୨୬

ରାଜନୈତିକ ଦଳ ଓ ଛାତ୍ର ସମାଜ

କେତେକ ଛାତ୍ର ପତ୍ରରେ ଲେଖିଥିଲେ ଯେ, ତା ୯ ରଖରେ ଯେଉଁ ଧର୍ମଘଟ ହେବାର ପ୍ରସ୍ତାବ ଅଛି, ତାହାର ସଙ୍ଗଠନ କମ୍ୟୁନିଷ୍ଟ ଛାତ୍ରମାନେ କରୁଛନ୍ତି, କଂଗ୍ରେସ ଛାତ୍ରମାନେ କରୁନାହାନ୍ତି । ଗାନ୍ଧୀଜୀ ଏହି ପତ୍ରର ସୂଚନାଦେଇ କହିଲେ ଯେ, ଯେଉଁ କଂଗ୍ରେସ ଛାତ୍ରମାନେ ଏହି ପ୍ରସ୍ତାବିତ ଧର୍ମଘଟରୁ ଅଲଗା ରହିଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କୁ ସେ ଧନ୍ୟବାଦ ଜଣାଇବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଏସବୁ ଧର୍ମଘଟ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଅତୀତରେ ସେ ଯାହା କହିଥିଲେ, ତାକୁ ପୁଣି ଦୋହରାଇବାକୁ ଚାହାନ୍ତି; ଅର୍ଥାତ୍ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କ ନିମିତ୍ତ କୌଣସି ଦଳୀୟ ରାଜନୀତି ରହିବା ଅନୁଚିତ । ଛାତ୍ରମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସୋସାଲିଷ୍ଟ, କମ୍ୟୁନିଷ୍ଟ, କଂଗ୍ରେସ ଓ ଅନ୍ୟ ଦଳ ରହିବା ଅନୁଚିତ । ସେମାନେ ଆଦ୍ୟୋପାନ୍ତ ଛାତ୍ର ହିଁ ରହିବେ ଏବଂ ଯଥାଶକ୍ତି ଜ୍ଞାନ ସଂଗ୍ରହ କରିବେ ଏବଂ ଏହି ଜ୍ଞାନ ଚାକିରି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ନୁହେଁ; ମାତ୍ର ଲୋକସାଧାରଣଙ୍କର ସେବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଅର୍ଜନ କରିବେ ।

—ହରିଜନ, ତା୧୮।୧।୧୯୪୮

୨୭

ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ବିଦ୍ୟାଳୟର ଛାତ୍ରାବାସ ଓ ଜାତିଭେଦ

କାକା ସାହେବ (କାଲେଲକର) ପ୍ରତ୍ୟହ ଅନେକ ଚିଠି ପାଆନ୍ତି ଏବଂ ଲୋକେ ସେଥିରେ ତାଙ୍କୁ ଅନେକ ପ୍ରଶ୍ନ କରିଥାନ୍ତି । ସେଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରୁ ଗୋଟିଏ ପ୍ରଶ୍ନ ହେଉଛି, ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ବିଦ୍ୟାଳୟର ଛାତ୍ରାବାସର ଭୋଜନାଳୟରେ ଜାତି-ଭେଦ ମାନିବା ସମ୍ବନ୍ଧରେ । ପତ୍ର-ଲେଖକଙ୍କୁ ସେ ଯେଉଁ ଉତ୍ତର ଦେଇଅଛନ୍ତି, ତାହାର ଗୋଟିଏ ନକଲ ମୋ ଠାକୁ ପଠାଇଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ବିଚାର ଏହି ଶ୍ରେଣୀୟ ଛାତ୍ରା-ବାସର କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷମାନଙ୍କ ପାଇଁ ପଥପ୍ରଦର୍ଶକ ହେବ । ତେଣୁକରି, ମୁଁ ତାଙ୍କର ଲେଖାରେ କୌଣସି ପରିବର୍ତ୍ତନ ନ କରି ଏଠାରେ ତାହା ଅବିକଳ ଉଦ୍ଧାର କରୁଅଛି ।

"ବିଦ୍ୟାପୀଠର ଛାତ୍ରାବାସରେ ଭୋଜନ ସମୟରେ ଆମ୍ଭେମାନେ ଜାତିଭେଦ ପ୍ରଥା ମାନୁଛୁ କି ନାହିଁ, ଏହି ପ୍ରଶ୍ନ ଉତ୍‌ଥାପନ କରି ଆପଣ ଭଲ କରିଛନ୍ତି । ଆଶାକରେ, ଆପଣ ଏ କଥା ଜାଣନ୍ତି ଯେ ବିଦ୍ୟାପୀଠର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ କଥା ନେଇ ଘୋଷଣା-ପତ୍ରରେ ନିମ୍ନୋକ୍ତ ଅନୁଚ୍ଛେଦ ଅଛି ।

"ବିଦ୍ୟାପୀଠର ନିୟନ୍ତ୍ରଣ ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ସମସ୍ତ ଅନୁଷ୍ଠାନରେ ଯେତେ କିଛି ଧର୍ମମତ ପ୍ରଚଳିତ, ସେସବୁକୁ ଯଥୋଚିତ ମର୍ଯ୍ୟାଦା ଦେବାକୁ ହେବ । ଛାତ୍ରମାନଙ୍କର ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଉନ୍ନତି ସକାଶେ ଏହି ଧର୍ମଗୁଡ଼ିକର ଜ୍ଞାନ ସେମାନଙ୍କୁ ଦେବାପାଇଁ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଯିବ । ତାହା କଲାବେଳେ ସତ୍ୟ ଓ ଅହିଂସାର ମୂଳନୀତି ସର୍ବଦା ସ୍ମରଣ ରଖିବାକୁ ହେବ ।

"ଆପଣ ଏକଥା ମଧ୍ୟ ଜାଣନ୍ତୁ ଯେ, ବିଦ୍ୟାପୀଠ ଅସ୍ପୃଶ୍ୟତା-ପ୍ରଥାକୁ ହିନ୍ଦୁଧର୍ମର କଳଙ୍କ ଓ ପାପ ବୋଲି ବିବେଚନା କରେ । ଯେଉଁ ପଦ୍ଧତିରେ ଏଠାରେ ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯାଏ, ତାହା ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛୁକ ଥିବା ପ୍ରତ୍ୟେକ ଛାତ୍ର ପାଇଁ ବିଦ୍ୟାପୀଠର ଦ୍ୱାର ଉନ୍ମୁକ୍ତ ଅଛି । ଆମ୍ଭେମାନେ ଜାତି ଓ ବର୍ଣ୍ଣର କୌଣସି ପାର୍ଥକ୍ୟ ଦେଖୁନା । ଛାତ୍ରମାନଙ୍କୁ ଆମ୍ଭେମାନେ ଅସହଯୋଗ-ସଂଗ୍ରାମ ନିମିତ୍ତ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରୁଅଛୁଁ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କୁ ଆମ୍ଭେମାନେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରତା ଓ ନାଗରିକତା ଶିଖାଉଅଛୁଁ କାରଣ, ଆମେ ଦୃଢ଼ ଭାବରେ ବିଶ୍ୱାସ କରୁଁ ଯେ ଏହା ଜାତୀୟ ଉନ୍ନତିରେ ସହାୟକ ହେବ । ଆମର ସାଧାରଣ ଦେଶବାସୀ ଆଜି ଯେଉଁ ଆଚାର-ଧର୍ମ (ଶାରୀରିକ ପବିତ୍ରତା ପାଇଁ ଚାହିଁଥିବା ବିଧି-ବିଧାନ) ପାଳନ କରନ୍ତି, ସେଗୁଡ଼ିକର ବିରୁଦ୍ଧାଚରଣ କରିବା ଆମ ବିଦ୍ୟାପୀଠର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ନୁହେଁ । ସେଥିପାଇଁ ଆମ ଛାତ୍ରାବାସରେ ରାନ୍ଧିବାର ଦାୟିତ୍ୱ ଜଣେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ପାଚକଙ୍କ ଉପରେ ନ୍ୟସ୍ତ ଥାଏ । ଅତଏବ, ରନ୍ଧନ-ବ୍ୟାପାରରେ ଆମ୍ଭେମାନେ ପ୍ରଚଳିତ ପ୍ରଥାନୁସାରେ ଚଳୁଁ । ମାତ୍ର ଏକ ସ୍ଥାନରେ ବସି ଖାଇବା ବିଷୟରେ ଯେଉଁ ଭେଦାଭେଦ କରାଯାଏ, ତାହା ଆଚାର-ଧର୍ମର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ନୁହେଁ । ଏହା ଜାତି-ଭେଦ-ପ୍ରଥା ଓ ତଜ୍ଜନିତ ସାମାଜିକ ବୈଷମ୍ୟର ପରିଚାୟକ । ଖାଇବା ସମୟରେ ଯେଉଁ ପ୍ରକାରର ଖାଦ୍ୟ ମୋତେ ଦିଆଯାଉଅଛି ଏବଂ ତାହା ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବାବେଳେ ପରିଷ୍କାର-ପରିଚ୍ଛନ୍ନତାର ନୀତି ପାଳିତ ହୋଇଛି କି ନା, ସେ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ମୁଁ ନିଶ୍ଚୟ ବିବେଚନା କରେ । କିନ୍ତୁ ଅନ୍ୟ ଯେଉଁମାନେ ମୋ ପାଖରେ ବସି ଖାଉଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର ଧାର୍ମିକ ବିଚାର ନେଇ ମୁଁ ବିଶେଷ ଚିନ୍ତା କରେଁ ନାହିଁ । ଏହାର କାରଣ ହେଉଛି ଯେ, ଜାତିଭେଦ ପ୍ରଥାର ଜନ୍ମଗତ ଶ୍ରେଷ୍ଠତା ଉପରେ ମୋର ବିଶ୍ୱାସ ନାହିଁ । ଜାତି-ବଡ଼ିମାର ଏହି ଭ୍ରାନ୍ତ ଧାରଣାରେ ବିଶ୍ୱାସ କରିବା କିମ୍ବା ତାହାକୁ ବଢ଼ାଇବା ସହିତ ଧର୍ମର କୌଣସି ସମ୍ବନ୍ଧ ନାହିଁ । ଆମେରିକାରେ ଯଦି କୌଣସି ନିଗ୍ରୋ ଅନ୍ୟ ଜଣେ ଶ୍ୱେତାଙ୍ଗ ବ୍ୟକ୍ତି ପାଖରେ ବସେ, ତାହାହେଲେ ଶ୍ୱେତାଙ୍ଗ ଲୋକଟି ତାହାକୁ ହୀନଚକ୍ଷୁରେ ଦେଖେ । ପରସ୍ପର ପ୍ରତି

ଉଚ୍ଚ ନୀଚ ଧାରଣା ପୋଷଣ କରି ଆମ୍ଭେମାନେ ସେହିଭଳି ପାର୍ଥକ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି କରିଥାଉଁ । ଯଦି ଏହି ପ୍ରଥା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୁଃଖଦାୟକ ଅବସ୍ଥାରେ ପହଞ୍ଚି ନ ଥାନ୍ତା, ଆମେ ଏହାକୁ ହେୟଜ୍ଞାନ କରି ପାରନ୍ତେ ।

"ପିଲମାନେ ଖାଇଲାବେଳେ କିପରି ବସିବେ ଓ କାହାପରେ କିଏ ବସିବେ, ଏ ସମ୍ବନ୍ଧରେ କୌଣସି ନିୟମ ନାହିଁ । ପିଲମାନଙ୍କୁ ଏକାଠି ବସିବାକୁ କୁହା ନ ଯାଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସେମାନେ ଖୁସିରେ ସେପରି ବସନ୍ତି । ଏଠାର ଶିକ୍ଷକମାନେ ମଧ୍ୟ ଏପରି ଭେଦାଭେଦରେ ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ଅବଶ୍ୟ, ଏପରି ଦୁଇ ତିନିଜଣ ଛାତ୍ର ଅଛନ୍ତି, ଯେଉଁମାନେ ପାଚକମାନଙ୍କ ଖାଇବା ଜାଗାରେ ବସି ଭୋଜନ କରନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କର ପିତାମାତା ସନାତନୀ ହୋଇଥିବାରୁ ସେମାନେ ଏପରି କରନ୍ତି । ମାତ୍ର ଭବିଷ୍ୟତରେ ଏପରି କରିବାକୁ ଉତ୍ସାହିତ ନ କରିବା ପାଇଁ ସ୍ଥିର ହୋଇଛି । ଖାଦ୍ୟ-ପଦାର୍ଥର ପରିଚ୍ଛନ୍ନତା ପ୍ରତି ବର୍ତ୍ତମାନ ଅପେକ୍ଷା ଆହୁରି ଅଧିକ ଧ୍ୟାନ ଆମ୍ଭେମାନେ ଦେବୁଁ । ମାତ୍ର, ଜାତି-ବିଭାଗର ଭ୍ରାନ୍ତ ଧାରଣା ଉପରେ ଏହି ଭେଦାଭେଦ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ଅଟେ ବୋଲି ବିଦ୍ୟାପୀଠ ଜାଣୁଥିବାରୁ, ଭୋଜନ ବେଳେ ବସିବାର ଏହି ଭେଦା-ଭେଦକୁ ଆମେ ସମର୍ଥନ କରିପାରିବୁଁ ନାହିଁ । ଧର୍ମସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ପବିତ୍ରତାର ବାତାବରଣ ସୃଷ୍ଟି କରିବାକୁ ଏହି ବିଦ୍ୟାପୀଠ ସର୍ବଦା ଯତ୍ନ-କରିବ ।"

ଅକାରଣରେ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କର ଓ ଅଭିଭାବକମାନଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସରେ ଆଘାତ ଦେବାକୁ କାକା ସାହେବ ଚାହାନ୍ତି ନାହିଁ । ତେଣୁ ସେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସାବଧାନ । ସେଥିପାଇଁ ସେ କହିଛନ୍ତି,·········''ଆମର ଛାତ୍ରାବାସରେ ରାନ୍ଧିବା ଦାୟିତ୍ୱ ଜଣେ ବ୍ରାହ୍ମଣ-ପାଚକ ଉପରେ ନ୍ୟସ୍ତ । ଅତଏବ, ରନ୍ଧନ-ବ୍ୟାପାରରେ ଆମ୍ଭେମାନେ ପ୍ରଚଳିତ ପ୍ରଥାନୁସାରେ ଚଳୁଁ ।" ମୋର ମନେ ହେଉଛି ଯେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ପାଚକ ରଖିବାର ଏହି ପ୍ରଥା ଆଉ ବେଶୀ ଦିନ ପାଳନ କରିବା ସମ୍ଭବପର ନୁହେଁ । ଏ କଥା ସତ୍ୟ ନୁହେଁ ଯେ, କେବଳ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ହିଁ (ଯେଉଁ ଅର୍ଥରେ ଶବ୍ଦଟି ଏଠାରେ ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇଅଛି) ପରିଷ୍କାର ପରିଚ୍ଛନ୍ନତାର ନିୟମଗୁଡ଼ିକ ମାନି ଚଳନ୍ତି ଏବଂ ସର୍ବଦା ମାନି ଚଳନ୍ତି । ଆପାଦ-ମସ୍ତକ ଅତି ଅପରିଷ୍କାର ବହୁ ବ୍ରାହ୍ମଣ-ପାଚକ ମୁଁ ଦେଖିଛି, ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ଓ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟରକ୍ଷାର ନିୟମଗୁଡ଼ିକୁ ସେମାନେ ପାଳନ୍ତି ନାହିଁ । ଯେଉଁମାନଙ୍କର ଆଖି ଅଛି, ସେମାନେ ଏହା ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିଥିବେ । ସେହିପରି, ମୁଁ ଏପରି ଅନେକ ଅ-ବ୍ରାହ୍ମଣ ପାଚକ ଦେଖିଅଛି, ଯେଉଁମାନେ ପରିଚ୍ଛନ୍ନତାର ନିୟମମାନ ମାନନ୍ତି, ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ଓ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟରକ୍ଷାର ନିୟମମାନ ଜାଣନ୍ତି ଏବଂ ପାଳନ କରନ୍ତି । ଅତଏବ, ବ୍ରାହ୍ମଣ ଶବ୍ଦଟିର ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ଅର୍ଥ ଯଦି ଆମେ ଖିଆଲରେ ରଖୁଁ ଏବଂ ପବିତ୍ରତା ଓ ପରିଷ୍କାର-ପରିଚ୍ଛନ୍ନତାର ବିଧି-ବିଧାନମାନ ଯେ ପାଳନ କରନ୍ତି, ଯଦି ତାଙ୍କୁ ବ୍ରାହ୍ମଣ ବୋଲି ବିବେଚନା କରୁଁ,

ତାହାହେଲେ ଯାବତୀୟ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ବିଦ୍ୟାଳୟର ଛାତ୍ରାବାସରେ କାକାସାହେବଙ୍କର ସୂଚିତ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଅବଲମ୍ବନ କରିବା ସହଜ ହେବ । ଆଉ ଯଦି ବ୍ରାହ୍ମଣ ଶବ୍ଦକୁ ଆମେ କେବଳ ଜନ୍ମ-ସୂତ୍ରରେ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସୀମାବଦ୍ଧ ରଖୁଁ, ତାହାହେଲେ ଅଧିକ ସଂଖ୍ୟାରେ ଉପଯୁକ୍ତ ଧରଣର ବ୍ରାହ୍ମଣ-ପାଚକ ଆମେ ପାଇବୁଁ ନାହିଁ । ଅଳ୍ପ ଯେଉଁ କେତେ ଜଣ ଆମେ ପାଇବୁଁ, ସେମାନେ ଅତିରିକ୍ତ ବେତନ ଦାବୀ କରିବେ ଏବଂ ଏପରି ଔଦ୍ଧତ୍ୟ ପ୍ରକାଶ କରିବେ ଯେ, ସେମାନଙ୍କୁ ରଖିବା ଅସମ୍ଭବ ହେବ ।

ବିଦ୍ୟାପୀଠ ସତ୍ୟ ଓ ଅହିଂସାର ଆଦର୍ଶରେ ଉତ୍ସର୍ଗୀକୃତ । ସୁତରାଂ ଆମ ଛାତ୍ରାବାସଗୁଡ଼ିକର ଅବସ୍ଥା ଠିକ୍‌ଠିକ୍ ଭାବରେ ପ୍ରକାଶ କରିବାକୁ ହେବ । ଆମେ ସେହି ଅବସ୍ଥାକୁ ଭିତର କିମ୍ବା ବାହାର ଲୋକଙ୍କଠାରୁ ଗୋପନ ରଖିପାରିବୁଁ ନାହିଁ । ତେଣୁ କାକାସାହେବ ସଫା କହିଦେଇଛନ୍ତି ଯେ, ବିଦ୍ୟାପୀଠର ଛାତ୍ରାବାସରେ ଜାତି-ଭେଦ-ପ୍ରଥାର ସ୍ଥାନ ନାହିଁ । ଖାଇବାକୁ ବସିବାବେଳେ ପାର୍ଥକ୍ୟ କରିବା ସ୍ପଷ୍ଟ ରୂପେ ଉଚ୍ଚ-ନୀଚ ଭେଦରୁ ଜାତ । ସମାଜର ବର୍ଣ୍ଣ-ବିଭାଗ ସହିତ ଉଚ୍ଚ-ନୀଚ ଧାରଣାର କୌଣସି ସମ୍ପର୍କ ନାହିଁ । ଯେଉଁ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ଅପରଠାରୁ ଉଚ୍ଚ ମର୍ଯ୍ୟାଦା ଦାବୀ କରନ୍ତି, ସେ ତଳକୁ ଖସିଯାନ୍ତି ଏବଂ ନିଜକୁ ହେୟ କରିପକାନ୍ତି । ମର୍ଯ୍ୟାଦା ବା ସମ୍ମାନ ଦାବୀ ନ କରି, ଯେଉଁମାନେ ସେବା କରନ୍ତି, ସେହି ବିନମ୍ର ସେବକମାନଙ୍କୁ ଦୁନିଆ ଉଚ୍ଚ ସମ୍ମାନ ଦିଏ । ଯେଉଁ ଦେଶରେ ମୋକ୍ଷ-ପ୍ରାପ୍ତିକୁ ଚରମ ଆଦର୍ଶ ମନେକରାଯାଏ, ଯେଉଁଠାରେ ଅହିଂସା ପରମ ଧର୍ମ ଏବଂ ଆତ୍ମା ଆତ୍ମା ମଧ୍ୟରେ କୌଣସି ଭେଦାଭେଦ ଧରାଯାଏ ନାହିଁ, କାରଣ ଏକ ଆତ୍ମା ସବୁ ଘଟରେ ବିରାଜମାନ, ସେ ଦେଶରେ ଉଚ୍ଚ-ନୀଚଗତ ପାର୍ଥକ୍ୟର ଆଦୌ ସ୍ଥାନ ନାହିଁ । ସୁତରାଂ, ମୋ ମତରେ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ବିଦ୍ୟାଳୟର ଛାତ୍ରାବାସ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ମୋର କେବଳ ଏତିକି କହିବାକୁ ଅଛି ଯେ, ଶୌଚର ନିୟମମାନ ସେଠାରେ ପାଳିତ ହେବ, ଅର୍ଥାତ୍ ଛାତ୍ରାବାସଗୁଡ଼ିକର ଆଦର୍ଶ ହେବ ପ୍ରକୃତ ବ୍ରାହ୍ମଣ୍ୟ ଧର୍ମ । ବାହ୍ୟ ବ୍ରାହ୍ମଣ୍ୟଧର୍ମ କେବଳ ନାମକୁ ମାତ୍ର ବ୍ରାହ୍ମଣ୍ୟ ଧର୍ମ ଅଟେ ଏବଂ ତେଣୁ ତାହା ଆମର ଆଦର୍ଶ ହୋଇ ପାରେ ନା । କାରଣ, ତାହା ପାପ ଏବଂ ତାହା ପରିହାର୍ଯ୍ୟ ଅଟେ ।

—ନବଜୀବନ, ତା ୯-୯-୧୯୨୮

୨୮

ଏକ ଆଦର୍ଶ ଛାତ୍ରାବାସ

(୧)

ଏହି ସହରରେ ଏ ମାସରେ ଛାତ୍ରାବାସଗୁଡ଼ିକର ପରିଚାଳକମାନଙ୍କର ଏକ ସମ୍ମିଳନୀ ହେବାକୁ ଯାଉଛି । ଏକ ଆଦର୍ଶ ଛାତ୍ରାବାସ କିପରି ହେବା ଉଚିତ, ଏ ବିଷୟରେ

ନିଜର ମତାମତ ଦେବାଲାଗି ମୋତେ କୁହାଯାଇଛି । ମୋ' ନିଜ ବୁଦ୍ଧି ଓ ବିଚାର ଅନୁସାରେ ୧୯୦୪ ମସିହାଠାରୁ ମୁଁ ଛାତ୍ରାବାସମାନ ଚଳାଇ ଆସୁଛି । ତେଣୁ ସେଗୁଡ଼ିକ କିପରି ଚାଲିବା ଓ ଏସବୁର ପରିଚାଳନା କିପରି ହେବା ଉଚିତ, ସେ ବିଷୟରେ ମୋର କିଛି ଜ୍ଞାନ ଅବଶ୍ୟ ଅଛି ବୋଲି ମୁଁ ଦାବୀ କରେଁ । ଏଠାରେ 'ଛାତ୍ରାବାସ' ଶବ୍ଦଟିକୁ ଏକ ବ୍ୟାପକ ଅର୍ଥରେ ବୁଝିଲେ ଭଲ ହେବ । କୌଣସି ବିଷୟ ଶିକ୍ଷା କରୁଥିବା ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ଆମେ ଛାତ୍ର ବୋଲି କହିବା ଏବଂ ଯେଉଁଠାରେ ଏହିପରି ଏକାଧିକ ଛାତ୍ର ଏକତ୍ର-ବାସ କରୁଥିବେ, ମୁଁ ସେହି ସ୍ଥାନଟିକୁ ଗୋଟିଏ ଛାତ୍ରାବାସ ବୋଲି କହିବି ।

ଏହି ଛାତ୍ରାବାସଗୁଡ଼ିକ ସଫଳ ଭାବରେ ପରିଚାଳିତ ହେବାର ପ୍ରଥମ ଓ ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ମହତ୍ତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ସର୍ତ୍ତ ହେଉଛି ଯେ, ପରିଚାଳକମାନେ ଚରିତ୍ରବାନ୍ ବ୍ୟକ୍ତି ହୋଇଥିବେ ।

କୌଣସି ଛାତ୍ରାବାସକୁ ଆମେ କଦାପି ଗୋଟାଏ ବୋର୍ଡିଂ ଗୃହରେ ପରିଣତ କରି ଦେବା ନାହିଁ । ଅର୍ଥାତ୍, ଛାତ୍ରାବାସ କେବଳ ଏପରି ଏକ ସ୍ଥାନ ହୋଇ ରହିବ ନାହିଁ, ଯେଉଁଠାରେ ପିଲାମାନେ କେବଳ ଖାଇବାପାଇଁ ଏକାଠି ବାସ କରୁଥିବେ ।

ଛାତ୍ରମାନେ ପରସ୍ପର ପ୍ରତି ପାରିବାରିକ ଭାବ ରଖିବେ ଏବଂ ପରିଚାଳକ ଏହି ପରିବାରର ପିତା ହୋଇ ରହିବେ । ସେ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କର ସବୁପ୍ରକାରର ଯତ୍ନ ନେବେ, ସେମାନଙ୍କ ସାମାଜିକ ଜୀବନରେ ଅଂଶ ଗ୍ରହଣ କରିବେ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ଏକାଠି ବସି ଭୋଜନ କରିବେ ।

ଏକ ଆଦର୍ଶ ଛାତ୍ରାବାସ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କ ପାଇଁ ସ୍କୁଲଠାରୁ ଅଧିକ ମହତ୍ତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ଥାନ ହୋଇ ରହିବ । ବସ୍ତୁତଃ ଛାତ୍ରାବାସ ହିଁ ହେଉଛି ପ୍ରକୃତ ସ୍କୁଲ । ସ୍କୁଲ ବା କଲେଜରେ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କୁ ତ କେବଳ ମୌଖିକ ଜ୍ଞାନ ଦିଆଯାଏ; ମାତ୍ର ଛାତ୍ରାବାସରେ ସେମାନେ ଯାବତୀୟ ପ୍ରକାରର ଜ୍ଞାନଲାଭ କରନ୍ତି । କୌଣସି ଆଦର୍ଶ ଛାତ୍ରାବାସ ସ୍କୁଲଠାରୁ ଅଲଗା ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଅନୁଷ୍ଠାନ ହୋଇ ରହିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ତେଣୁ ଉଭୟେ ଏକ ପରିଚାଳନାଧୀନ ହୋଇ ରହିବା ଉଚିତ ଏବଂ ଛାତ୍ର ଓ ଶିକ୍ଷକମାନେ ଏକାଠି ବାସ କରିବା ଉଚିତ । ତେଣୁ ଆମେ ଛାତ୍ରାବାସକୁ ଠିକ୍ ଘର ପରି କରିବା ଏବଂ ପ୍ରକୃତ ଘରେ ପୁଷ୍ଟି ଓ ବିକାଶ ଲାଗି ଯେଉଁ ବାତାବରଣ ମିଳି ନ ଥାଏ, ଛାତ୍ରାବାସରେ ଆମେ ସେହି ଆଦର୍ଶ ବାତାବରଣ ସୃଷ୍ଟି କରି ରଖିବା । ତେଣୁ ଆମକୁ ଛାତ୍ରାବାସଗୁଡ଼ିକୁ ଗୁରୁକୁଳରେ ପରିଣତ କରିବାକୁ ହେବ ।

ଆମ ଛାତ୍ରାବାସମାନଙ୍କରେ ଅନେକ ଦୋଷତ୍ରୁଟି ରହିଛି । ଏପରି ହେବାର କାରଣ ହେଉଛି ଯେ, ଛାତ୍ରମାନେ ସେଠି ଗୋଟିଏ ପରିବାର ଭିତରେ ରହିଲା ପରି

ଅନୁଭବ କରୁନାହାନ୍ତି ଏବଂ ଛାତ୍ରାବାସର ପରିଚାଳକମାନେ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କ ଜୀବନର ସୁଖଦୁଃଖ ସହିତ ନିଜକୁ ମିଶାଇ ଚଳି ନାହାନ୍ତି ।

ଆଉ ଗୋଟିଏ କଥା ହେଉଛି, ଛାତ୍ରାବାସ ସହର ସୀମାର ବାହାରେ ରହିବା ଉଚିତ, ଏବଂ ସହର ଓ ଗାଆଁରେ ଯେଉଁସବୁ ସଂସ୍କାରର ପ୍ରଚଳନ ହେବା ଆବଶ୍ୟକ ବୋଲି ଆମେ ବିଚାରୁଛୁ, ଛାତ୍ରାବାସରେ ସେହିସବୁ ସଂସ୍କାର ଅବଶ୍ୟ ସ୍ଥାନ ପାଇବା ଉଚିତ । ଅର୍ଥାତ୍, ଛାତ୍ରାବାସଗୁଡ଼ିକରେ ସୁସ୍ଥ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟକର ଜୀବନଯାପନ ଲାଗି ଆବଶ୍ୟକ ବ୍ୟବସ୍ଥାମାନ ରହିବା ଉଚିତ ଏବଂ ଏହିପରି ଜୀବନର ନିୟମଗୁଡ଼ିକୁ ସମସ୍ତେ ନିଷ୍ଠାର ସହିତ ମାନି ଚଳିବା ଉଚିତ । କୌଣସି ଭଡ଼ାଘରେ ଆମେ ଆଦର୍ଶ ଛାତ୍ରାବାସ ଚଳାଇ ପାରିବା ନାହିଁ । ଛାତ୍ରାବାସରେ ଭଲ ଗାଧୁଆ ଘର ଓ ପାଇଖାନା ରହିଥିବା ଉଚିତ । ଘରମାନଙ୍କରେ ପବନ ଓ ଆଲୋକର ଗମନାଗମନ ହୋଇ ପାରୁଥିବ ଏବଂ ଛାତ୍ରାବାସ ସହିତ ବଗିଚାଟିଏ ଥିବ ।

ପ୍ରତ୍ୟେକ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଆଦର୍ଶ ଛାତ୍ରାବାସ ସ୍ୱଦେଶୀ ଢଙ୍ଗର ହେବା ଉଚିତ । ଛାତ୍ରାବାସର ଘର, ଆସବାବପତ୍ର ଓ ସାଜସଜ୍ଜାଗୁଡ଼ିକ ପୂରା ସ୍ୱଦେଶୀ ଛାଞ୍ଚରେ ହୋଇଥିବ । ଛାତ୍ରାବାସରେ ଗାଆଁର ଚାରୁକଳା, କାରିଗରି ଓ ଜୀବନଶୈଳୀର ପ୍ରଚଳନ ହେଉଥିବା ଉଚିତ । ଆମର ଆବଶ୍ୟକତା ଓ ସମ୍ବଳ ମୁତାବକ ଏବଂ ଭାରତବର୍ଷର ଦାରିଦ୍ର୍ୟକୁ ଧ୍ୟାନରେ ରଖି ଘରଗୁଡ଼ିକ ହେବା ଉଚିତ । ତେଣୁ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟଶାଳୀ ଓ ସମୃଦ୍ଧିସମ୍ପନ୍ନ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଦେଶମାନଙ୍କରେ ଯେଉଁ ଭଳି ଛାତ୍ରାବାସ ତିଆରି ହୋଇଥାଏ, ଆମ ଲାଗି ତାହା କଦାପି ଆଦର୍ଶ ହେବ ନାହିଁ । ସେ ଦେଶର ଜଳବାୟୁ ଆମ ଦେଶର ଜଳବାୟୁଠାରୁ ଭିନ୍ନ । ତେଣୁ ଘରଗୁଡ଼ିକ ଆମର ପାରିପାର୍ଶ୍ୱିକ ଅବସ୍ଥା ଅନୁସାରେ ହିଁ ହେବା ଆବଶ୍ୟକ ।

ଆଦର୍ଶ ଛାତ୍ରାବାସରେ ଆଳସ୍ୟ, ବିଳାସ ଓ ଖାମଖିଆଲି ଢଙ୍ଗକୁ ପ୍ରୋତ୍ସାହନ ଦେବା ଭଳି କିଛି ରହିବ ନାହିଁ । ତେଣୁ ସେଠାରେ ଜ୍ଞାନପିପାସୁମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଯେପରି ଖାଦ୍ୟ ଉପଯୁକ୍ତ, ପିଲାମାନେ ସେହିପରି ସାଦାସିଧା ଖାଦ୍ୟ ଖାଇବେ । ଛାତ୍ରାବାସରେ ନିୟମିତ ପ୍ରାର୍ଥନା ହେଉଥିବ ଏବଂ କାମ, ବିଶ୍ରାମ ଓ ଶୟନ ଲାଗି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ନିୟମ ଥିବ ।

ଆଦର୍ଶ ଛାତ୍ରାବାସ ଏକ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟାଶ୍ରମ, ଅର୍ଥାତ୍, ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ ଜୀବନ ଯାପନ କରୁଥିବା ଛାତ୍ରମାନଙ୍କ ଲାଗି ଆବାସସ୍ଥାନ ହୋଇ ରହିବ । 'ଛାତ୍ର' ଶବ୍ଦଟି ଏକ ଆଧୁନିକ ଶବ୍ଦ । ଏହାର ବ୍ୟବହାର ଏବେ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଛି । 'ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ' ଛାତ୍ରର ପୁରୁଣା ପାରିଭାଷିକ ଅଟେ । ଏହା 'ଛାତ୍ର' ଶବ୍ଦର ଅର୍ଥଠାରୁ ଅଧିକ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟସମ୍ପନ୍ନ ଓ ଛାତ୍ର ଜୀବନର ଆଦର୍ଶ ଏଥିରେ ଅଧିକ ଠିକ୍ ରୂପେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥାଏ । ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ବା ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଶୃଙ୍ଖଳା କହିଲେ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ-ସଂଯମ, କାୟମନର ଶୁଦ୍ଧତା, ପରମ ସତ୍ୟର

ଉପଲବ୍ଧ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଅଧ୍ୟୟନ ପ୍ରତି ଗଭୀର ଶ୍ରଦ୍ଧା, ପ୍ରଭୃତିକୁ ବୁଝାଏ । ଅଧ୍ୟୟନ କାଳରେ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ଅତ୍ୟାବଶ୍ୟକ । ବର୍ତ୍ତମାନର ନାନା ଜଟିଳ ସଂଶୟରେ ଆନ୍ଦୋଳିତ ଯୁଗରେ ମୁଁ ଚାହେଁ ଯେ, ଛାତ୍ରାବାସରେ ରହିବାକୁ ଆସିଲେ, ବିବାହିତ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କର ଅଧ୍ୟୟନ କାଳ ସମାପ୍ତ ହେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ଅବଲମ୍ବନ କରି ରହିବା ଉଚିତ । ଅର୍ଥାତ୍, ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଶୃଙ୍ଖଳା-ପାଳନ ଭିତରେ ଛାତ୍ରାବାସରେ ରହିଥିବା ଯାଏ ସେମାନଙ୍କୁ ନିଜର ସ୍ତ୍ରୀ ଠାରୁ ମଧ୍ୟ ଦୂରରେ ରହିବାକୁ ହେବ ।

ଏଠାରେ ମୁଁ ଯେ ଏକ ଆଦର୍ଶ ଛାତ୍ରାବାସର ବର୍ଣ୍ଣନା ଦେଇଛି, ପାଠକ-ମାନଙ୍କର ଏ କଥାଟି ମନେ ରଖିବା ଉଚିତ । ଏହା ଅତି ପରିଷ୍କାର କଥା ଯେ, ସବୁ ଛାତ୍ରାବାସ ଏହି ଲକ୍ଷ୍ୟକୁ ହାସଲ କରିବା ଲାଗି ସମର୍ଥ ହୋଇ ପାରିବେ ନାହିଁ । ମାତ୍ର ଏଠାରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଥିବା ଆଦର୍ଶକୁ ଅଭିଳଷିତ ମାନ ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିନେଇ ପାରିଲେ, ପ୍ରତ୍ୟେକ ଛାତ୍ରାବାସ ଏହି ଲକ୍ଷ୍ୟ-ଲାଭ ନିମିତ୍ତ ଚେଷ୍ଟା କରିବ ଏବଂ ଏହି ଆଦର୍ଶ ସହିତ ତୁଳନା କରି ନିଜର ସଫଳତାର ମୂଲ୍ୟାଙ୍କନ କରିବ ।

—ନବଜୀବନ, ତା ୩।୩।୧୯୨୯

(୨)

[ଛାତ୍ରାବାସ-ପରିଚାଳକମାନଙ୍କର ଅନୁରୋଧକ୍ରମେ ଛାତ୍ରାବାସ ସମ୍ମିଳନୀରେ ଗାନ୍ଧୀଜୀଙ୍କର ପ୍ରଦତ୍ତ ଭାଷଣ ।]

ଛାତ୍ରାବାସରେ ରହିବା କହିଲେ ଆପଣା ଘରେ ରହିବା ପରି ମୁଁ ବିଚାର କରିଥାଏ । ପରିଚାଳକ ଓ ଛାତ୍ରମାନେ ଏକାଠି ଗୋଟିଏ ପରିବାରରେ ରହିଲା ଭଳି ରହିବା ଉଚିତ ଏବଂ ଏଠାରେ ପରିଚାଳକମାନେ ପରିବାରର ପିତୃସ୍ଥାନୀୟ । ପରିଚାଳକଙ୍କର ପତ୍ନୀ ଥିଲେ, ସ୍ୱାମୀ ଓ ସ୍ତ୍ରୀ ଉଭୟେ ଛାତ୍ରପରିବାରରେ ପିତାମାତା ପରି ହୋଇ ରହିବା ଉଚିତ । ଆମ ଛାତ୍ରାବାସମାନଙ୍କରେ ଆଜି ଯେଉଁଭଳି ଅବସ୍ଥା ରହିଛି, ତାହାକୁ କଦାପି ଆଦର୍ଶ ବୋଲି କୁହାଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ଯଦି ପରିଚାଳକ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ବ୍ରତ ପାଳନ ନ କରୁଥାନ୍ତି, ତେବେ ତାଙ୍କର ପତ୍ନୀ ପିଲାମାନଙ୍କ ଲାଗି କଦାପି ମାଆ ହୋଇ ଚଳି ପାରିବେ ନାହିଁ । ସମ୍ଭବତଃ ତାଙ୍କର ସ୍ୱାମୀ ଛାତ୍ରାବାସରେ କାମ କରନ୍ତୁ ବୋଲି ସେ ଇଚ୍ଛା କରିବେ ନାହିଁ ବା କେବଳ ଏକ ମୋଟା ଦରମା ମିଳୁଛି ବୋଲି ତାଙ୍କୁ ପରିଚାଳକର କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ କହିବେ । ସେପରି କ୍ଷେତ୍ରରେ, ପରିଚାଳକ ଯଦି ଛାତ୍ରାବାସରୁ କିଛି ପିଅ କ୍ଷୀରି ଇ କରି ଆପଣା ଘରକୁ ନେଇଯାନ୍ତି, ତେବେ ପତ୍ନୀ ତାକୁ ଦେଖି ମଧ୍ୟ ତଥାପି ନ ଦେଖିଲା ପରି ରହିବେ ଓ ଆନନ୍ଦ ପ୍ରକାଶ କରିବେ । ଏପରି ଏକ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଦେବା ଦ୍ୱାରା ମୁଁ ଏ କଥା କହୁନାହିଁ ଯେ, ପରିଚାଳକମାନେ ସର୍ବଦା ଏଭଳି

ଆଚରଣ କରିଥାନ୍ତି । ଆମର ସବୁ କଥା କିପରି ଏକ ଶୋଚନୀୟ ଅବସ୍ଥାରେ ପହଞ୍ଚିଲଣି, ମୁଁ କେବଳ ଏତକ ଦେଖାଇ ଦେବାକୁ ଚାହୁଁଛି ।

ମୁଁ ଯେଉଁ ଆଦର୍ଶ ଛାତ୍ରାବାସର କଳ୍ପନା କରୁଛି, ସେପରି ଛାତ୍ରାବାସର ସଂଖ୍ୟା ଆଜି ମଧ୍ୟ ଖୁବ୍ କମ୍ । ବସ୍ତୁତଃ ଗୁଜରାଟକୁ ଛାଡ଼ିଦେଲେ ଭାରତବର୍ଷର ଅନ୍ୟତ୍ର ଏଭଳି ଅନୁଷ୍ଠାନ ଖୁବ୍ କମ ରହିଛି । ଅନୁଷ୍ଠାନ ରୂପେ ଏହି ଛାତ୍ରାବାସଗୁଡ଼ିକ ଗୁଜରାଟର ଏକ ବିଶେଷ ଦାନ । ଏହାର ଅନେକ କାରଣ ରହିଛି । ଗୁଜରାଟ ହେଉଛି ଧନୀ ବେପାରୀ ଓ ବଣିକଙ୍କ ରାଜ୍ୟ । ଏଠି ବ୍ୟବସାୟ କରି ଯେଉଁମାନେ ଅର୍ଥୋପାର୍ଜନ କରନ୍ତି, ନିଜର ଜାତିର ପିଲାମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଛାତ୍ରାବାସମାନ ଖୋଲିବାରେ ସେମାନଙ୍କର ଭାରି ଝୁଙ୍କ୍ ରହିଛି । ଶୁଣିବାକୁ ଭାରି ବଡ଼ ବୋଧ ହେଉଥିବା 'ଛାତ୍ରାଳୟ' ଶବ୍ଦଟି ଅନେକ ପରେ ବ୍ୟବହାରକୁ ଆସିଲା । ପ୍ରଥମରେ ସେମାନେ ଏଗୁଡ଼ିକୁ କେବଳ ବୋର୍ଡିଂ ଘର ବୋଲି କହୁଥିଲେ । କାରଣ, ଆଖପାଖ ଗାଆଁରୁ ସହରକୁ ଆସୁଥିବା ପିଲାମାନଙ୍କର ରହିବା ଏବଂ ଖାଇବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିଦେବା ବ୍ୟତୀତ ସେମାନଙ୍କ ମନରେ ଏ ବିଷୟରେ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଧାରଣା ନ ଥିଲା । ପରେ ଯେତେବେଳେ ଅଧିକ ଶିକ୍ଷିତ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ଛାତ୍ରାବାସର ପରିଚାଳକ ରୂପେ ନିଯୁକ୍ତ ହେଲେ, ସେମାନେ ଏହି ଅନୁଷ୍ଠାନଗୁଡ଼ିକର ପରିଚାଳନାରେ ଆଦର୍ଶ ଭାବର ଅନୁଶୀଳନ କରିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲେ ।

ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଭାବରେ ମୁଁ ସ୍କୁଲଠାରୁ ଛାତ୍ରାବାସକୁ ଅଧିକ ମହତ୍ତ୍ୱ ଦେଇଥାଏ । ଅନେକ ଆବଶ୍ୟକ ଜ୍ଞାନ, ଯାହା ସ୍କୁଲରେ ଦିଆଯିବା ଆଦୌ ସମ୍ଭବ ହୁଏ ନାହିଁ, ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଛାତ୍ରାବାସରେ ଦେବା ସମ୍ଭବ ହୋଇଥାଏ । ସ୍କୁଲରେ ପିଲାମାନେ କେବଳ ବୌଦ୍ଧିକ ଜ୍ଞାନଲାଭ କରିଥାନ୍ତି । ଏହାକୁ ଯଥେଷ୍ଟ ବୋଲି ଆଦୌ କୁହାଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ସେମାନେ ସେଠି ଯାହାସବୁ ପଢ଼ନ୍ତି ଓ ପଢ଼ାନ୍ତି, ତାହାର ଅତି ଅଳ୍ପ ଅଂଶ ମାତ୍ର ସେମାନଙ୍କର ମନେ ରହେ, ତାହା ପୁଣି ସେମାନଙ୍କ ଅଜ୍ଞାତସାରରେ ସେମାନଙ୍କର ମନେ ରହିଯାଏ । ମୁଁ କେବଳ ବିଷୟଟିର ମନ୍ଦ ଦିଗ ଆପଣମାନଙ୍କୁ ଦେଖାଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଛି । ଛାତ୍ରାବାସ ଦ୍ୱାରା ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀମାନଙ୍କର ମନର ଶକ୍ତି ଓ ବିକାଶ ଯେପରି ହୋଇପାରିବ, ତାହା କେବଳ ସ୍କୁଲଗୁଡ଼ିକ ଦ୍ୱାରା ହୋଇପାରିବ ନାହିଁ । ମୋ' ବିଚାରରେ ପରିଶେଷରେ ଛାତ୍ରାବାସ ସ୍କୁଲ ଓ ଛାତ୍ରାବାସ ଉଭୟ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ଲାଗି ସମର୍ଥ ହେବ ।

ସେଠମାନଙ୍କର ବଦାନ୍ୟତା ଦ୍ୱାରା ଯେଉଁସବୁ ଛାତ୍ରାବାସ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇଥିଲା, ସେ ସବୁ ଅନ୍ୟ ଧରଣର ଥିଲା । ସେମାନେ ଛାତ୍ରାବାସ ତିଆରି କରି ଦେଉଥିଲେ ସତ; ମାତ୍ର ଏହାର ପ୍ରକୃତ ପରିଚାଳନାରେ ସେମାନେ କୌଣସି ଅଂଶ ନେଉ ନ ଥିଲେ । ପରିଚାଳକ ମଧ୍ୟ ବିଚାରୁଥିଲେ ଯେ, ପିଲାଏ ଖାଇବାକୁ ପାଇଲେ ଓ ସ୍କୁଲକୁ ଯାଇପାରିଲେ

ତାଙ୍କର ବି କାମ ସରିଗଲା । ଯେଉଁ ସେଠମାନେ ଛାତ୍ରାବାସ ତିଆରି କରି ଦେଇଥିଲେ ଓ ଯେଉଁ ପରିଚାଳକମାନେ ସେଗୁଡ଼ିକର ପରିଚାଳନା କରୁଥିଲେ, ଯଦି ସେମାନେ ଆଗ୍ରହ ପ୍ରକାଶ କରିଆନ୍ତେ, ତେବେ ଛାତ୍ରାବାସଗୁଡ଼ିକର ଅବସ୍ଥା କଦାପି ଆଜିଭଳି ଏତେଦୂର ଶୋଚନୀୟ ହୋଇ ନ ଥାନ୍ତା । ତେଣୁ ଆମେ ବର୍ତ୍ତମାନର ପରିସ୍ଥିତିକୁ ବିଚାର କରିବା ଓ ସେଥିରେ କି ପ୍ରକାରେ ଉନ୍ନତି ହୋଇପାରିବ, ତାହା ସ୍ଥିର କରିବା । ଆମ ଭିତରେ ଯଥାର୍ଥ ସଂକଳ୍ପ ରହିଥିଲେ ଆମେ ନିଶ୍ଚୟ ଏହିସବୁ ଅନୁଷ୍ଠାନର ପ୍ରକୃତିକୁ ବଦଳାଇ ଦେଇ ପାରିବା । ଯତ୍ନ କରି ଯାହା ସ୍କୁଲରେ ହୋଇ ନ ପାରିବ, ତାହା ଛାତ୍ରାବାସରେ ହୋଇପାରିବ । ପରିଚାଳକ କେବଳ ଜଣେ ହିସାବରକ୍ଷକ ଭାବରେ ନିଯୁକ୍ତ ହୋଇ ରହିବେ ନାହିଁ, ମାତ୍ର ଛାତ୍ରମାନେ ସ୍କୁଲରେ କିପରି କ'ଣ କରୁଛନ୍ତି ସେ ସେ କଥା ମଧ୍ୟ ଦେଖିବେ । ଛାତ୍ରମାନଙ୍କୁ ସେ ଆପଣାର ସନ୍ତାନ ବା ଛାତ୍ର ପରି ଦେଖିବେ ଏବଂ ତା'ର ପଢ଼ାପଢ଼ି ଓ କଲ୍ୟାଣ ଦିଗରେ ଆହୁରି ଅଧିକ ଉନ୍ନତି ପାଇଁ ସେ ଚେଷ୍ଟା କରିବେ । ଆଜି ଅନେକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଛାତ୍ରମାନେ ପ୍ରକୃତରେ କି ପ୍ରକାରର ଖାଦ୍ୟ ଖାଉଛନ୍ତି, ସେ କଥା ମଧ୍ୟ ପରିଚାଳକ ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ ।

ଛାତ୍ରାବାସମାନଙ୍କରେ ଆଜିକାଲି ଯେଉଁ ଦୁଃଖଦାୟକ ଅରାଜକତା ଲାଗିରହିଛି ଓ ଯାହାକୁ ଦେଖି ମଧ୍ୟ ଆମେ ନ ଦେଖିଲା ପରି ରହୁଛୁଁ, ମୁଁ ବିଶେଷକରି ସେହି ତ୍ରୁଟି ପ୍ରତି ଆପଣମାନଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷଣ କରିବାକୁ ଚାହେଁ । ଛାତ୍ରାବାସର ପ୍ରକୃତ ଅବସ୍ଥା ଜଣାଇବାକୁ ପରିଚାଳକମାନେ କୁଣ୍ଠିତ ହେଉଛନ୍ତି ଏବଂ କାଳେ ଅନୁଷ୍ଠାନର ବଦନାମ ହେବ, ଏହି ଭୟରେ ତାହାକୁ ଲୁଚାଇ ରଖୁଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କର କୁକାର୍ଯ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ଧରାପଡ଼ିଯିବ ବୋଲି ସେମାନେ ଭୟ କରୁଛନ୍ତି ଏବଂ ସେଥିଲାଗି ସମ୍ପୃକ୍ତ ପିତାମାତାଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ସେସବୁ ଖବର ଦେଉନାହାନ୍ତି । ମାତ୍ର ଏହି ଉପାୟରେ ଚିରଦିନ ଆମେ ଏସବୁ ଘୋଡ଼ାଇ ରଖି ପାରିବା ନାହିଁ । ତାହା କେହି ଜାଣିନାହାନ୍ତି ବୋଲି ଭାବି ପରିଚାଳକମାନେ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ରହିଛନ୍ତି; ମାତ୍ର ଏଣେ ଦୁର୍ଗନ୍ଧ କେତେ କେତେ ଅଞ୍ଚଳକୁ ବ୍ୟାପିଯାଏ, ଏଗୁଡ଼ାକ ଧ୍ୟାନକୁ ନିଆଯାଉ । ସେମାନେ ସତର୍କ ରହନ୍ତୁ ଓ ସୁଚାରୁ-ରୂପେ ଆପଣାର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ କରନ୍ତୁ । ଯେଉଁମାନେ ଛାତ୍ରାବାସକୁ ଏକ ଆବଶ୍ୟକ ମାନରେ ରଖିପାରୁ ନାହାନ୍ତି, ସେମାନେ ଇସ୍ତଫା ଦିଅନ୍ତୁ । ଯଦି ଛାତ୍ରାବାସର ପିଲାମାନେ ଚରିତ୍ର-ବଳ ହରାଇ ବସନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର ଚଳାଧାରା ବିକ୍ଷିପ୍ତ ଓ ବୁଦ୍ଧି ପକ୍ଷାଘାତଗ୍ରସ୍ତ ହେବା ଫଳରେ ସେମାନେ ଅପଦାର୍ଥ ହୋଇ ବାହାରନ୍ତି, ତେବେ ପରିଚାଳକଙ୍କୁ ହିଁ ସେହି ଦୋଷରେ ଦୋଷୀ ହେବାକୁ ପଡ଼ିବ । କାରଣ ଏହା ଦ୍ୱାରା ତାଙ୍କର ଅଯୋଗ୍ୟତା ପ୍ରମାଣିତ ହୋଇଯିବ ।

ମୋର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ବୁଝାଇବା ପାଇଁ ମୁଁ ବହୁ ଉଦାହରଣ ଦେଇ ପାରିବି । ଛାତ୍ରମାନଙ୍କ ପାଖରୁ ମୋ'ଠାକୁ ଗଦା ଗଦା ଚିଠି ଆସେ । ଅଧିକାଂଶ ବେନାମୀ ଚିଠି

ଆସେ । ସେଗୁଡ଼ିକୁ ମୁଁ ରଦ୍ଦି କାଗଜ ପାଇଁ ପକାଇବା ପାଇଁ ଟୋକେଇ ଭିତରକୁ ଫୋପାଡ଼ି ଦିଏ ସତ; ମାତ୍ର ସେସବୁ ଚିଠିର ବିଷୟବସ୍ତୁ ଓ ସାଙ୍କେତିକ ଟିପିରଖେ । ବହୁସଂଖ୍ୟକ ଛାତ୍ର ସେମାନଙ୍କର ନାମ ଓ ଠିକଣା ଦେଇଥାନ୍ତି ଏବଂ କୁପଥରୁ ଉଦ୍ଧାର ପାଇବାର ଉପାୟମାନ ପଚାରିଥା'ନ୍ତି । ପ୍ରଥମେ ଯେତେବେଳେ ଅଭ୍ୟାସଟି ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥାଏ ଏବଂ ଏହାର ବନ୍ଧନ ମଜବୁତ୍ ହୋଇ ନଥାଏ, ସେତେବେଳେ ସେମାନଙ୍କୁ ସେଥିରୁ ନିବୃତ୍ତ ହେବା ଲାଗି ପ୍ରଭାବିତ ନ କରି ପରିଚାଳକ ବରଂ ଓଲଟି ପ୍ରୋତ୍ସାହିତ କରିଥାନ୍ତି । ଅବଶେଷରେ ଯେତେବେଳେ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କର ଆଖି ଖୋଲିଯାଏ, ସେତେବେଳେ ମନ୍ଦ ଅଭ୍ୟାସକୁ ଜୟ କରିବାପାଇଁ ସେମାନଙ୍କର ଆଉ ମନର ବଳ ସଂକଳ୍ପ ମଧ୍ୟ ନ ଥାଏ । ତେଣୁ ମୁଁ ସେମାନଙ୍କୁ ଯେଉଁ ପରାମର୍ଶ ଦିଅନ୍ତି, ତାକୁ ପାଳନ କରିବା ଲାଗି ସେମାନଙ୍କର ସାମର୍ଥ୍ୟ ନ ଥିବ ।

ପରିଚାଳକ ହେବା ଲାଗି ଯେଉଁମାନଙ୍କର ଉପଯୁକ୍ତ ଯୋଗ୍ୟତା ରହିଛି, ସେମାନେ ଅତ୍ୟଧିକ ବେତନ ଦାବୀ କରନ୍ତି । ସେମାନେ କହନ୍ତି ଯେ, ସେମାନଙ୍କର ବିଧବା ଭଉଣୀମାନଙ୍କର ପାଳନ-ପୋଷଣ ଓ ଝିଅମାନଙ୍କ ବିବାହ ପାଇଁ ପଇସା ଦରକାର । ଏପରି ପରିସ୍ଥିତିରେ ସେମାନେ ଦକ୍ଷ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଆମକୁ ସେମାନଙ୍କୁ ଛାଡ଼ି କାମ ଚଳାଇବାକୁ ହେବ । ସୌଭାଗ୍ୟବଶତଃ ଅନ୍ୟ ଏପରି ବ୍ୟକ୍ତି ମଧ୍ୟ ରହିଛନ୍ତି, ଯେଉଁମାନେ କି ସମାଜ ସେବା ରୂପେ ଏହି କାର୍ଯ୍ୟର ଦାୟିତ୍ୱ ନେଇଛନ୍ତି ଏବଂ ଏହାକୁ ଜୀବନର ବ୍ରତ ବୋଲି ଭାବୁଛନ୍ତି । ସେମାନେ ଅନ୍ୟ କିଛି କରିବାକୁ ଚାହୁଁନାହାନ୍ତି । କେବଳ ବଞ୍ଚି ରହିବା ପାଇଁ ନିତାନ୍ତ ପକ୍ଷେ ଯେତିକି ଆବଶ୍ୟକ, ସେତିକି ବେତନ ନେଇ କାମ କରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଥିବା କେତେକ ଲୋକଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ମଧ୍ୟ ମୋ' ପାଖରେ ରହିଛି ।

ପରିଚାଳକ ଜଣେ ଯଥାସମ୍ଭବ ସର୍ବଗୁଣସମ୍ପନ୍ନ ବ୍ୟକ୍ତି ହୋଇଥିବା ଉଚିତ ବୋଲି ଆପଣମାନେ ମୋ' କଥାରୁ ନିଶ୍ଚୟ ଭାବୁଥିବେ । ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ଛାତ୍ରମାନଙ୍କର ହୃଦୟର କଥା ଜାଣିପାରୁଥିବେ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କ ଉପରେ ନୈତିକ ପ୍ରଭାବ ପକାଇ ପାରୁଥିବେ, କେବଳ ସେହି ଲୋକ ଛାତ୍ରାବାସର ପରିଚାଳକ ହିସାବରେ ସଫଳତାର ସହିତ କାର୍ଯ୍ୟ କରିପାରିବେ । ଏପରି ଜଣେ ପରିଚାଳକ ହାତରେ ନ ଥାଇ ଛାତ୍ରାବାସ ଖୋଲିବା ଏକ ବିପଜ୍ଜନକ କାର୍ଯ୍ୟ ବୋଲି ମୁଁ ମନେ କରେଁ ।

ଏ ତ ଛାତ୍ରାବାସର ପରିଚାଳକଙ୍କର କଥା ଗଲା । ବର୍ତ୍ତମାନ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ପଦେ କହୁଛି । ଛାତ୍ର ନିଜର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ପାଶୋରି ପରିଚାଳକଙ୍କୁ ଚାକର ମନେ କରୁଛି । ଛାତ୍ରର ଏହା ଜାଣିବା ଉଚିତ ଯେ, ଛାତ୍ରାବାସଟି ଫୁର୍ତ୍ତି କରିବାର ସ୍ଥାନ ନୁହେଁ । ଛାତ୍ରାବାସକୁ ସେ ଖରଚ ଦେଉଛି, ଏପରି ଭାବିବା ଭୁଲ । ଯାହା କିଛି ଦିଏ, ତାହା ଖର୍ଚ୍ଚକୁ ଅଣ୍ଟେ ନାହିଁ । ଯେଉଁ ଧନୀ ଲୋକେ ଛାତ୍ରାବାସ ସ୍ଥାପନ କରିଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର ଗୋଟାଏ ବଡ଼ ଭ୍ରମ ଧାରଣା ରହିଛି ଯେ, ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଗେଲବସରରେ ରଖିଲେ

ସେମାନେ ଭଲ ହୁଅନ୍ତି ଏବଂ ସେମାନଙ୍କୁ ଆଶ୍ରମରେ ରଖିବାଦ୍ୱାରା ଦାତାମାନଙ୍କର ଧର୍ମ ହୁଏ । ଏହା ଭାବି ସେମାନେ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଏଥିରେ ଧର୍ମ ପରିବର୍ତ୍ତେ ଅଧିକନ୍ତର ପାପ ହୋଇଥାଏ । ଧର୍ମସ-ଆଶ୍ରମର ଜୀବନ ପିଲଙ୍କୁ ପରାବଲମ୍ବୀ କରିଦିଏ । ଜଣେ ବୁଦ୍ଧିମାନ୍ ଛାତ୍ର ସ୍ୱଭାବତଃ ସହଜରେ ଜାଣି ପାରିବ ଯେ, ଛାତ୍ରାବାସର ଗୃହ ପାଇଁ କେତେ ଭଡ଼ା ଦେବାକୁ ହୁଏ ଏବଂ ପରିଚାଳକ ଓ ଚାକର-ବାକରଙ୍କ ବେତନରେ କେତେ ଖରଚ ହୁଏ, ପୁଣି ସବୁ ପିଲାଙ୍କଠାରୁ ଏହି ପାଉଣା ନିଆଯାଏ ନାହିଁ । ସେମାନେ କେବଳ ଖାଇବା ଖର୍ଚ୍ଚ ଦେଇଥାନ୍ତି । କେତେକ ଛାତ୍ରାବାସରେ ଗ୍ରାସାଚ୍ଛାଦନ ଓ ପୁସ୍ତକ ମଧ୍ୟ ମାଗଣା ଦିଆଯାଇ ଥାଏ । ସେ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଦାତାମାନେ ଯଦି କେବଳ ଏତିକି ଲେଖାଇ ନିଅନ୍ତେ ଯେ, ଶିକ୍ଷା ଶେଷରେ ସେହି ପିଲାମାନେ ଦେଶସେବା କରିବେ, ତେବେ ଠିକ୍ ହୁଅନ୍ତା; କିନ୍ତୁ ସେମାନେ ଏତେ ଉଦାର ହୁଅନ୍ତି ଯେ ସେପରି କିଛି ଲେଖାଇ ନିଅନ୍ତି ନାହିଁ । ଛାତ୍ରମାନଙ୍କୁ ଏତିକି ମନେ ରଖିବାକୁ ହେବ ଯେ, ସେମାନଙ୍କୁ ଯାହା ଖାଇବାକୁ ଦିଆଯାଏ, ତାହା ପରିଶୋଧ କରି ନ ପାରିଲେ ସେମାନେ ଶ୍ରେଷ୍ଠୀ ଧନ ଖାଉଛନ୍ତି ବୋଲି ବୁଝାଯିବ । 'ଅଖା ଭଗତ' ନାମକ କବିଙ୍କ ଭାଷାରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠୀଧନ ଖାଇବା ଅଶୋଧିତ ପାରଦ ଖାଇବା ସଙ୍ଗେ ସମାନ । ❊

ଶ୍ରେଷ୍ଠୀ ଦ୍ରବ୍ୟ ଖାଇ ଛାତ୍ର ଶୂରବୀର ହୋଇ ପାରିବ ନାହିଁ, ସ୍ଥାନ ପାଲଟିଯାଏ । ଭିକ୍ଷାନ୍ନ ନ ଖାଇବାକୁ ସେ ସ୍ଥିର କରୁ । ଛାତ୍ରାବାସ ତରଫରୁ ତାକୁ ଯେଉଁ ସୁବିଧା ମିଳୁଛି ତାକୁ ସେ ଉପଭୋଗ କରୁ; କିନ୍ତୁ ପାଇଖାନା ସଫା କରିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସବୁ କାମ ସେ ହାତରେ କରିବ ବୋଲି ପରିଚାଳକଙ୍କୁ ଜଣାଇ ଦେଉ । × × × । ତେବେ ଯାଇ ସେ ଉତ୍ତମ ଗୃହସ୍ଥ ହୋଇ ପାରିବ ଓ ଦେଶର ସେବା କରି ପାରିବ । ଆଜି ଆମେ ସର୍ବୋଚ୍ଚ ପେଶା ଅବଲମ୍ବନ କରି ନିଜର ପରିବାରକୁ ପୋଷିବାକୁ ଅକ୍ଷମ ହୋଇ ପଡ଼ୁଛୁଁ ।

× × × ×

ଛାତ୍ରାବାସ ପ୍ରାଚୀନ ଋଷିକୁଳ ହେବା ଉଚିତ । ସେଠାରେ କେବଳ ବ୍ରହ୍ମଚାରୀମାନେ ରହିବେ । ବିବାହିତ ଲୋକେ ସେଠାରେ ବାନପ୍ରସ୍ଥ-ଧର୍ମ ଆଚରଣ କରିବେ । ଯଦି ତୁମ୍ଭେମାନେ ଏହିପରି ଆଦର୍ଶ ଅବସ୍ଥାରେ ପାଞ୍ଚ ଦଶ ବର୍ଷ କଟାଇପାରିବ, ତେବେ ଭାରତ ପାଇଁ ମହାନ କାର୍ଯ୍ୟ ସାଧନ କରିବାର ସାମର୍ଥ୍ୟ ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ମିଳିଯିବ । ସ୍ୱରାଜ-ସଂଗ୍ରାମ ବର୍ତ୍ତମାନ ଚାଲିଛି । ଏହା ଏକ ଯଜ୍ଞ । ଯେଉଁମାନେ ଭିକ୍ଷା ଉପରେ ବଞ୍ଚିଥାନ୍ତି, ସେମାନେ କିପରି ଏଥିରେ ଯୋଗ ଦେବେ ?

× × × ×

— ଗୁଜରାଟୀରୁ । ନବଜୀବନ, ତା ୨୩।୨।୧୯୩୦

❊ ମୂଳ ଗୁଜରାଟୀ "କାଚ୍ଚେ ପାରେ ଖାଓ ଅନ୍ନ, ତେଓ୍ୱ ଛେ ଶ୍ରେଷ୍ଠୀନୁଁ ଧନ ।"

୬୯

ଗ୍ରନ୍ଥାଳୟର ଆଦର୍ଶ

[ସତ୍ୟାଗ୍ରହାଶ୍ରମର ପୁସ୍ତକ ଗୁଡ଼ିକୁ ନେଇ ଅହ୍ମଦାବାଦରେ ରଖାଯିବ, ଏହି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ସଂଗ୍ରହ ଲୟ-ନିର୍ମାଣର ଶିଳାନ୍ୟାସ-ଉତ୍ସବରେ ପ୍ରଦତ୍ତ ଏକ ଭାଷଣରୁ :]

ଗ୍ରନ୍ଥାଳୟ ସମ୍ବନ୍ଧରେ - ସେଗୁଡ଼ିକ କିପରି ହେବା ଉଚିତ ଓ କିପରି କାର୍ଯ୍ୟ କରିବ, ଏ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ମୋର କେତେକ ପରିମାଣରେ ଧାରଣା ରହିଛି । ସେଗୁଡ଼ିକୁ ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ ଆଗରେ ଉପସ୍ଥାପିତ କରିବି । ପ୍ରଥମତଃ, ଗ୍ରନ୍ଥାଳୟର ଗୃହ ବିଷୟରେ ଏପରି ଯୋଜନା ତିଆରି ହୋଇଥିବା ଉଚିତ ଯେ ପରେ ଆବଶ୍ୟକ ପଡ଼ିଲେ ଗ୍ରନ୍ଥାଳୟ ସଂପ୍ରସାରଣ ହୋଇପାରିବ, ଅଥଚ ତଦ୍ୱାରା ଗ୍ରନ୍ଥାଳୟ-ଗୃହର ନିର୍ମାଣ ସୌଷ୍ଠବ କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ବ୍ୟାହତ ହେବନାହିଁ । ପରେ ଯେଉଁସବୁ ନୂଆ ଘର ତିଆରି ହେବ, ସେଗୁଡ଼ିକ ଅସମଞ୍ଜସରୂପେ ମୂଳ ଭବନ ସହିତ ଯୋଡ଼ା ହୋଇଥିବା ପରି ଆଦୌ ମନେ ହେବ ନାହିଁ । ସମୟ ସମୟରେ ବକ୍ତୃତାର ଆୟୋଜନ କରିବା ଲାଗି ଗ୍ରନ୍ଥାଳୟରେ ସୁବିଧା ରହିଥିବ । ଛାତ୍ର ଓ ଗବେଷକମାନେ ଯେପରି ଏଠାକୁ ଆସି ଶାନ୍ତିପୂର୍ଣ୍ଣ ବାତାବରଣ ଭିତରେ ଗ୍ରନ୍ଥଗୁଡ଼ିକ ବ୍ୟବହାର କରିପାରିବେ, ସେଥିପାଇଁ ମଧ୍ୟ ସୁବିଧା ରହିଥିବ । ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥାଳୟକୁ ସାରା ପୃଥିବୀରେ ବୃହତ୍ତମ ଓ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ କରି ତିଆରି କରିବା ଆମର ଲକ୍ଷ୍ୟ ହୋଇ ରହିବା ଉଚିତ । ଆମର ଦୃଢ଼ ଇଚ୍ଛା ରହିଥିଲେ, ତାହା କରିବାକୁ ଭଗବାନ ଆମକୁ ନିଶ୍ଚୟ ଶକ୍ତି ଦେବେ । ବିଦ୍ୟାପୀଠର ସବୁ ସଂଗୃହୀତ ପୁସ୍ତକ ଏଠାରେ ଆଣି ରଖିବା ପାଇଁ କାକାସାହେବ ପ୍ରସ୍ତାବ ଦେଇଛନ୍ତି । ଗୁଜୁରାଟରେ କଳାର କୌଣସି ଅଭାବ ନାହିଁ । ଭଦ୍ରାସ୍ଥିତ ମସଜିଦ୍‌ରେ ପଥରରେ ଯେଉଁ ଜାଲିକାମ ହୋଇଛି, ତାହା ସମଗ୍ର ପୃଥିବୀରେ ଅତୁଳନୀୟ । ସେହିପରି ଅହ୍ମଦାବାଦର ସୂଚୀକର୍ମର ମଧ୍ୟ କେଉଁଠି କୌଣସି ପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦୀ ନାହିଁ । ଅହ୍ମଦାବାଦର ମିସ୍ତ୍ରୀମାନେ ପଥର ଉପରେ ଯେଉଁ ସୂକ୍ଷ୍ମ କାରୁକାର୍ଯ୍ୟମାନ କରନ୍ତି, ତାହା ଦେଖିଲେ ମୋର ମନରେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ଜାତ ହୁଏ । ସେହି କାରିଗରମାନଙ୍କୁ ଅନ୍ଧକାରମୟ ଅପ୍ରଶସ୍ତ କୁଡ଼ିଆରେ ବାସ କରୁଥିବା ମୁଁ ଦେଖିଛି । କଳାକାରମାନେ ବାହାରୁ ପ୍ରୋତ୍ସାହନ ପାଇବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅପେକ୍ଷା କରି ବସନ୍ତି ନାହିଁ । ଆଉ ଗୋଟିଏ ସଂଗ୍ରହାଳୟ ଲାଗି ଆଉ ପଚାଶ ହଜାର ଟଙ୍କା ଦାନ କରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ କୌଣସି ଦାତା ଯଦି ଆମକୁ ମିଳନ୍ତି, ତେବେ ଆମେ ଏହି କୋଠାରେ ତାହାକୁ ବି ଆରମ୍ଭ କରିଦେଇ ପାରନ୍ତେ । ଗ୍ରନ୍ଥାଳୟ ଯେପରି ଦିନୁ ଦିନ ବଢ଼ିବ ଓ ବିକଶିତ ହୋଇ ପାରିବ, ଆମେ ସମସ୍ତେ ସେହିଭଳି କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା । ନିଜର ଅଧିକାଂଶ ସମୟ ଗ୍ରନ୍ଥାଳୟ ପାଇଁ ଦେଇ ପାରୁଥିବା ଜଣେ ବା ଦୁଇ

ଜଣେ ଲୋକ ମିଳିଲେ ତାହା ଆହୁରି ଭଲ ହେବ । ଖାଲି ପଇସା ଉପରେ ମନ ଥିବା ଜଣେ ବେପାରୀ ସ୍ୱଭାବର ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ ଗ୍ରନ୍ଥାଗାରର ପରିଚାଳକ ରୂପେ ବାଛିବା ଠିକ୍ ନୁହେଁ, ସେ କେବଳ ବହିଗୁଡ଼ିକୁ ନିରାପଦ ଓ ଭଲ ଅବସ୍ଥାରେ ରଖିପାରନ୍ତି । ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ବିଭିନ୍ନ ପୁସ୍ତକର ତୁଳନାତ୍ମକ ମୂଲ୍ୟ ଭଲକରି ବୁଝିପାରୁଥିବେ ଏବଂ ଉତ୍ତମ ନିର୍ବାଚନ କରିପାରୁଥିବେ, ଆପଣମାନେ ସେହିଭଳି ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ବାଛନ୍ତୁ । ଯଦି ବିନା ବେତନରେ ଏହି କାର୍ଯ୍ୟଲାଗି କେହି ସ୍ୱେଚ୍ଛାସେବକ ନ ବାହାରିବେ, ତେବେ ଉତ୍ତମ ବେତନ ଦେଇ ଉପଯୁକ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତି ନିଯୁକ୍ତ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ହରିଜନମାନେ ବିନା ଶୁଳ୍କରେ ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥାଳୟ ବ୍ୟବହାର କରି ପାରିବେ । ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥାଗାରର ବହିଗୁଡ଼ିକ ମଇଳା ହୋଇଗଲେ, ନଷ୍ଟ ହେଲେ ବା ଚୋରି ହେଲେ, ଗ୍ରନ୍ଥାଳୟ ହିଁ ତାହାର କ୍ଷତି ପୂରଣ କରିବ । ହରିଜନମାନେ ଦରିଦ୍ରରୁ ଦରିଦ୍ର ଅବସ୍ଥାରେ ରହିଛନ୍ତି, ଏଣୁ ସେମାନଙ୍କର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ସୁବିଧା ପାଇବାର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଧିକାର ରହିଛି । ବସ୍ତୁତଃ ଦରିଦ୍ର ମାତ୍ରକେ ସମସ୍ତଙ୍କ ଲାଗି ଏହି ବିଶେଷ ସୁବିଧା ମିଳିବା ଉଚିତ । ତଦ୍ଦ୍ୱାରା ଅନୁଷ୍ଠାନର ଗୌରବ ବୃଦ୍ଧି ପାଇବ ।

ପଣ୍ଡିତ ଓ ଗବେଷକମାନଙ୍କୁ ନେଇ ଗ୍ରନ୍ଥାଳୟର ପରିଚାଳନା କମିଟି ତିଆରି ହେବ, ଯେପରିକି ଏହି ଅନୁଷ୍ଠାନ ସର୍ବଦା ଜୀବନ୍ତ ଓ ବର୍ଦ୍ଧିଷ୍ଣୁ ଅବସ୍ଥାରେ ରହିପାରିବ । ଏକଥାରେ ଭାଇ ରସିକଲାଲଙ୍କ ଅନୁରୋଧରେ ମୁଁ ପୁନରାବୃତ୍ତି କରୁଛି । କେବଳ ବ୍ୟବହାରିକ ବୁଦ୍ଧି-ସମ୍ପନ୍ନ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କୁ ନେଇ ଏହି କମିଟି ଗଢ଼ାହେବ ବୋଲି ଆପଣମାନେ କଦାପି ଭାବନ୍ତୁ ନାହିଁ, କାରଣ ଏକ ଗ୍ରନ୍ଥାଳୟ ପ୍ରକୃତରେ କିପରି ହେବା ଉଚିତ ଓ କ'ଣ କଲେ ଜ୍ଞାନାଲୋକ ବିକୀରଣ କରିପାରିବ, ସେ କଥା ବିଦ୍ୱାନ୍‌ମାନେ ହିଁ ଜାଣନ୍ତି । 'କାର୍ନେଗି' ବହୁ ଗ୍ରନ୍ଥାଳୟ ପାଇଁ ଦାନକରି ଯାଇଛନ୍ତି । ଏହି ଦାନ ପଛରେ ସେ ଯେଉଁ ସର୍ତ୍ତ ରଖିଥିଲେ, ତାହା କେବଳ ସ୍କଟ୍‌ଲଣ୍ଡକୁ ଛାଡ଼ିଦେଲେ ପ୍ରାୟ ଆଉ ସବୁ ଦେଶର ପଣ୍ଡିତ ଓ ଗବେଷକଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସ୍ୱୀକୃତ ହୋଇଥିଲା । ସ୍କଟ୍‌ଲଣ୍ଡର ପଣ୍ଡିତମାନେ ସଫା କହିଦେଲେ ଯେ ଯଦି କାର୍ନେଗି ସର୍ତ୍ତ ରଖି ଦାନ କରିବାକୁ ଚାହୁଁଛନ୍ତି, ତା'ହେଲେ ସେହି ଦାନ ସେମାନଙ୍କର ଆଦୌ ଲୋଡ଼ା ନାହିଁ । ସେମାନେ ପଚାରିଲେ, କେଉଁ ବହିଗୁଡ଼ିକ ଯେ ଗ୍ରନ୍ଥାଗାର ଲାଗି ଦରକାର ହେବ ସେ କଥା କାର୍ନେଗି କିପରି ଜାଣିବେ ? କଳାକାରମାନେ ଆପଣାର କୃତିତ୍ୱ କଦାପି ବିକନ୍ତି ନାହିଁ । ଗୁଜରାଟରେ ନାନା ମୂଲ୍ୟବାନ ପୁସ୍ତକର ଏକାଧିକ ସଂଗ୍ରହ ରହିଛି । ମାତ୍ର ସେସବୁ ବଣିଆମାନଙ୍କ ହାତରେ ରହିଛି । ଇତିହାସ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଅତି ମୂଲ୍ୟବାନ ବହୁ ପୁସ୍ତକ ଜୈନମାନଙ୍କ ପାଖରେ ଅଛି, ମାତ୍ର ରେଶମ କନାରେ ଗୁଡ଼ା ହୋଇ ସେ ସବୁ କେବଳ ନିକମା ହୋଇ ପଡ଼ି ରହିଛି । କେବଳ ପଇସା କମାଇବା ବ୍ୟତୀତ ଆଉ କିଛି ଜାଣି ନ ଥିବା ବଣିଆମାନଙ୍କ ପାଖରେ ଅବ୍ୟବହୃତ

ହୋଇ ପଡ଼ିରହିଥିବା ବହିଗୁଡ଼ିକୁ ଦେଖି ମୁଁ କେତେଥର କାନ୍ଦିଛି । ମୁଁ ଏତେଦୂର କହିପାରେଁ ଯେ ସେମାନଙ୍କ ହାତରେ ଜୈନଧର୍ମ ରହିଥିବା ହେତୁ ପଇସାର ମାରାତ୍ମକ କବଳରେ ପଡ଼ି ତାହା ଉପବାସରେ ମରୁଛି । ପଇସାର ଆଶ୍ରୟରେ ଧର୍ମ କେବେ ରହିବା ସମ୍ଭବପର କି ? ବସ୍ତୁତଃ ଧର୍ମ ଲାଗି ପଇସା କେବଳ ଏକ ସାଧନ ହୋଇ ରହିବା ଉଚିତ । ତେଣୁ ଗ୍ରନ୍ଥାଳୟର ପରିଚାଳନା କମିଟିରେ ପଣ୍ଡିତ ଓ ଗବେଷକ-ମାନଙ୍କୁ ସ୍ଥାନ ଦେବାଲାଗି ମୁଁ ଆପଣମାନଙ୍କୁ ଅନୁରୋଧ କରୁଛି । ଏହା କିପରି କରାଯାଇ ପାରିବ, ତାହାର ବାଟ ଆପଣମାନେ ବାହାର କରିବେ, ମାତ୍ର ଆପଣମାନଙ୍କୁ ଏହା କରିବାକୁ ହେବ ।

— ହରିଜନ ବନ୍ଧୁ, ତା ୧।୧୦।୧୯୩୩

୩୦

ସମ୍ବାଦ-ପତ୍ର *

ହିନ୍ଦୁସ୍ଥାନ (ପତ୍ରିକା)ର ଦୀପାବଳି ସଂଖ୍ୟାରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଁ ସମ୍ପାଦକଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ଲେଖା ଦେବି ବୋଲି ମୁଁ କହିଥିଲି । ମାତ୍ର ମୁଁ ଦେଖୁଚି ଯେ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ରକ୍ଷା କରିବାକୁ ମୋର ସମୟ ନାହିଁ । ତଥାପି ମୁଁ ନିଶ୍ଚୟ କିଛି ଲେଖିବି ଏବଂ, ସମ୍ବାଦ ପତ୍ର ଗୁଡ଼ିକ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ମୋର ମତାମତ ପାଠକମାନଙ୍କ ଆଗରେ ଉପସ୍ଥାପିତ କରୁଅଛି । ମୁଁ ପରିସ୍ଥିତିରେ ପଡ଼ି ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ଏକ ସମ୍ବାଦ ପତ୍ର ଅଫିସରେ ଦୈବାତ୍ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଥିଲି ଏବଂ ଏ ବିଷୟରେ ଅନେକ ଚିନ୍ତା କରିଛି । ମୁଁ ଏଠାରେ ବ୍ୟକ୍ତ କରୁଥିବା ମତ ଅନୁସାରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଅଛି ।

ମୋ ମତରେ ସମ୍ବାଦପତ୍ରକୁ ଜୀବିକାର୍ଜନର ଉପାୟ ରୂପେ ବ୍ୟବହାର କରିବା ଅନୁଚିତ ଅଟେ । ଏପରି କେତେକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ଷେତ୍ର ଅଛି, ଯାହାର ଲୋକ-ସାଧାରଣଙ୍କ କଲ୍ୟାଣ ସହିତ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ସମ୍ବନ୍ଧ ଥାଏ । ସେହି ସବୁ କାର୍ଯ୍ୟକୁ ଜୀବିକାର୍ଜନର ପନ୍ଥା ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କଲେ, ବିପଦର ସମ୍ଭାବନା ଅଛି । କାରଣ, ଏହି ଶ୍ରେଣୀର କାର୍ଯ୍ୟର ଲକ୍ଷ୍ୟ ରୂପେ ଆମ ଆଗରେ ଯେଉଁ ଆଦର୍ଶ ରହିବା ବାଞ୍ଛନୀୟ, ତାହା ଅସ୍ପଷ୍ଟ ବା ଗୌଣ ହୋଇପଡ଼େ । ପୁଣି, ଯେତେବେଳେ ସମ୍ବାଦପତ୍ରକୁ ଉପାର୍ଜନର ସାଧନ ଠାରୁ ଆହୁରି ଅଧିକ ଲାଭର ପନ୍ଥା ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରାଯାଏ, ସେତେବେଳେ ଏଥିରୁ ନାନା ମନ୍ଦ ଫଳ ଉପୁଜିଥାଏ । ଆଜି ଯେ ସମ୍ବାଦ ପତ୍ର ମହଲରେ ସେହି ସବୁ କୁଫଳ ବିରାଟ ଆକାରରେ ଦେଖା ଦେଇଛି, ତାହାର ପ୍ରମାଣ ସମ୍ବାଦ ପତ୍ର ସହ ସଂପୃକ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ ପାଇଁ ନିଷ୍ପ୍ରୟୋଜନ ।

---

* ବିକ୍ରମ ସମ୍ବତ୍ ୧୯୭୩ର ଦୀପାବଳି ସଂଖ୍ୟାରେ ୧୯୧୭ ମସିହାରେ ଏହି ଲେଖା ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲା ।

ସମ୍ବାଦ ପତ୍ରର ମୁଖ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟ ହେଉଛି, ଲୋକ ସାଧାରଣଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷା ଦେବା ଏବଂ ପୃଥିବୀର ଇତିହାସରେ ଆଧୁନିକ ଅଭିମୁଖ୍ୟ ବା ଭାବଧାରା ସହିତ ଲୋକ ସାଧାରଣଙ୍କୁ ପରିଚିତ କରାଇବା । ଏହା ଦାୟିତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ କାର୍ଯ୍ୟ । ତଥାପି, ଆମ୍ଭେମାନେ ଦେଖିବାକୁ ପାଉଁ ଯେ ସମ୍ବାଦ ପତ୍ରରେ ପ୍ରକାଶିତ ସବୁ ଖବର ଉପରେ ପାଠକମାନେ ସର୍ବଦା ଆସ୍ଥା ରଖି ପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ଖବର କାଗଜରେ ଯାହା ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥାଏ, ଅନେକ ସମୟରେ ପ୍ରକୃତ ତଥ୍ୟ ତାହାର ଠିକ୍ ଓଲଟା ବୋଲି ଜଣାପଡ଼େ । ସମ୍ବାଦପତ୍ରର ସମ୍ପାଦକ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କର୍ମଚାରୀମାନେ ଯଦି ଉପଲବ୍ଧି କରୁଥାନ୍ତେ ଯେ ଲୋକମାନଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷା ଦେବା ସେମାନଙ୍କର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ, ତାହାହେଲେ ସେମାନେ ଯେଉଁ ସମ୍ବାଦ ପ୍ରକାଶ କରନ୍ତି, ତାହାର ସତ୍ୟତାକୁ ଯାଞ୍ଚ କରିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେମାନେ ଅପେକ୍ଷା କରନ୍ତେ । ଏ କଥା ଅବଶ୍ୟ ସତ୍ୟ ଯେ ସେମାନଙ୍କୁ କଠିନ ପରିସ୍ଥିତି ଭିତରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଥାଏ ଏବଂ ଯେଉଁ ସବୁ ଗଦା ଗଦା ଖବର ସେମାନେ ପାଆନ୍ତି, ସେଥିରୁ ସେମାନଙ୍କର ସୀମିତ ସମୟ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବିଷୟର ପ୍ରକୃତ ତଥ୍ୟମାନ ଖୋଜି ବାହାର କରିବାକୁ ପଡ଼ିଥାଏ । ତଥାପି, ମୁଁ ଅନୁଭବ କରେ ଯେ କୌଣସି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସମ୍ବାଦର ସତ୍ୟତା ଅଭ୍ରାନ୍ତ ରୂପେ ପ୍ରତିପାଦିତ ନ ହେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମ୍ବାଦଟିକୁ ପ୍ରକାଶ ନ କରିବା ଭଲ ।

ଭାରତବର୍ଷରେ ସମ୍ବାଦପତ୍ରଗୁଡ଼ିକ ନିକଟକୁ ଘଟଣାର, ବିଶିଷ୍ଟ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କର ବକ୍ତୃତା, ଆଦିର ଯେଉଁ ବିବରଣୀ ଆସେ ଓ ସେଥିରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୁଏ, ସେଗୁଡ଼ିକ ସାଧାରଣତଃ ତ୍ରୁଟିପୂର୍ଣ୍ଣ । ବକ୍ତୃତା ଚାଲିଥିବା ବେଳେ ତାକୁ ପଦକୁ ପଦ ଲେଖିପାରିବାର କିମ୍ବା ପରେ ସ୍ମୃତିରୁ (ଠିକ୍‌ରୂପେ) ଲେଖିପାରିବାର ଲୋକ ଅତି ଅଳ୍ପ ସଂଖ୍ୟାରେ ଅଛନ୍ତି । ଏହା ଫଳରେ ଅନେକ ବିକୃତ ଓ ପ୍ରକ୍ଷିପ୍ତ ବିଷୟ ଦେଖାଯାଏ । ସର୍ବୋତ୍କୃଷ୍ଟ ନିୟମ ହେଉଛି ଯେ ବକ୍ତାଙ୍କର ବକ୍ତୃତାର ଅନ୍ୟଠାରୁ ପ୍ରାପ୍ତ ବିବରଣୀକୁ ହଠାତ୍ ପ୍ରକାଶ ନ କରି, ତାହାର ପ୍ରୁଫ୍ ସଂଶୋଧନ ପାଇଁ ବକ୍ତାଙ୍କଠାକୁ ପଠାଇ ଦେବା ଏବଂ ଯଦି ସେ ତାକୁ ସଂଶୋଧନ କରି ନ ପଠାନ୍ତି, ତେବେ ତାହାକୁ ପରେ ଛାପିବା ।

ସାଧାରଣତଃ ଦେଖାଯାଏ ଯେ ସମ୍ପାଦକମାନେ ସମ୍ବାଦର ପ୍ରୟୋଜନୀୟତା ବା ଗୁରୁତ୍ୱ ବିଚାର ନ କରି, କେବଳ ଶୂନ୍ୟସ୍ଥାନ ପୂରଣ କରିବାକୁ ଛାପି ଦିଅନ୍ତି । ଏହି ପ୍ରଥା ବା ଅଭ୍ୟାସ ପ୍ରାୟ ସର୍ବବ୍ୟାପକ । ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଦେଶ ଗୁଡ଼ିକରେ ଏହିପରି ହୋଇଥାଏ । ଏହାର କାରଣ ହେଉଛି ଅଧିକାଂଶ ସମ୍ବାଦ ପତ୍ର ଲାଭ ଉପରେ ଆଖି ରଖିଥାନ୍ତି । ଏ ବିଷୟରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ଯେ ସମ୍ବାଦପତ୍ରଗୁଡ଼ିକ ଦେଶର ପ୍ରଭୂତ ସେବା କରିଛନ୍ତି ଏବଂ ସେହି ହେତୁରୁ ତ୍ରୁଟିଗୁଡ଼ିକୁ ଲୋକେ ଧରନ୍ତି ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ମୋର ମତ ଯେ ସମ୍ବାଦପତ୍ରଗୁଡ଼ିକ ସମାନ ପରିମାଣରେ କ୍ଷତିମଧ୍ୟ କରୁଛନ୍ତି । ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଦେଶମାନଙ୍କରେ ସମ୍ବାଦପତ୍ରଗୁଡ଼ିକରେ ଏପରି ତୁଚ୍ଛ ବା ବାଜେ ଲେଖା ବାହାରେ ଯେ ସେ ଗୁଡ଼ିକୁ ଛୁଇଁବା ପାପ ଅଟେ । ନିଜର ପକ୍ଷପାତ ଦୋଷ ହେତୁରୁ ଅନେକ ସମ୍ବାଦପତ୍ରର କର୍ତ୍ତାମାନେ

ଲୋକସାଧାରଣଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବିଦ୍ୱେଷ ବଢ଼ାନ୍ତି । ବହୁ କ୍ଷେତ୍ରରେ ବିଭିନ୍ନ ପରିବାର ଓ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ମଧ୍ୟରେ ତିକ୍ତତା ଓ ବିବାଦ ସୁଦ୍ଧା ସୃଷ୍ଟି କରନ୍ତି । ଏହି କାରଣରୁ ସେମାନେ ଜନସାଧାରଣର ସେବାର ଦାବି ଦେଇ ସମାଲୋଚନାରୁ ନିଷ୍କୃତି ପାଇ ନ ପାରନ୍ତି । ମୋଟ ଉପରେ, ସମ୍ବାଦପତ୍ରରୁ ଲାଭ ଓ କ୍ଷତି ପ୍ରାୟ ସମାନ ହେଉଥିବା ମନେ ହେବ ।

ଗ୍ରାହକମାନଙ୍କ ଚାନ୍ଦାରୁ ନୁହେଁ, ମାତ୍ର ବିଜ୍ଞାପନରୁ ଆୟର ମୁଖ୍ୟ ଅଂଶ ପାଇବା ହେଉଛି ସମ୍ବାଦପତ୍ରଗୁଡ଼ିକର ସୁପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ପ୍ରଥା । ଏହାର ଫଳ ଶୋଚନୀୟ । ଯେଉଁ ସମ୍ବାଦପତ୍ର ତାହାର ସମ୍ପାଦକୀୟ ଲେଖାରେ ମଦ୍ୟପାନର ଅପକାରିତା ବିରୋଧରେ ତୀବ୍ର ଭାବରେ ଲେଖେ, ସେହି ସମ୍ବାଦପତ୍ର ପୁଣି ମଦ୍ୟପାନର ପ୍ରଶଂସା କରି ବିଜ୍ଞାପନମାନ ପ୍ରକାଶ କରିଥାଏ । ଏକା ସମ୍ବାଦପତ୍ରରେ ଆମ୍ଭେମାନେ ଧୂମପାନର ଅପକାରିତା ଏବଂ କେଉଁଠାରେ ଭଲ ଧୂଆଁପତ୍ର ମିଳେ ଓ କେଉଁ ମାର୍କା ସିଗାରେଟ ବ୍ୟବହାର କରିବାକୁ ହେବ ସେ ଖବର ମଧ୍ୟ ପଢ଼ିବାକୁ ପାଉଁ । ଏପରି ହୋଇପାରେ ଯେ ଖବର କାଗଜର କୌଣସି ସ୍ତମ୍ଭରେ କୌଣସି ନାଟକର ବିରୋଧରେ କଟୁ ସମାଲୋଚନା ବାହାରିଥାଏ, ଅନ୍ୟ ସ୍ତମ୍ଭରେ ସେହି ନାଟକର ଦୀର୍ଘ ବିଜ୍ଞାପନ ଛପାଯାଇଥାଏ । ସମ୍ବାଦପତ୍ରଗୁଡ଼ିକର ସବୁଠାରୁ ବେଶୀ ଆୟ ଔଷଧ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ବା ଚିକିତ୍ସା ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ବିଜ୍ଞାପନରୁ ମିଳେ । କିନ୍ତୁ ଏତଦ୍ୱାରା ଲୋକମାନଙ୍କର ବହୁତ ଅନିଷ୍ଟ ହେଉଅଛି । ଏହି ସବୁ କାରଣରୁ ସମ୍ବାଦପତ୍ରଗୁଡ଼ିକ ଯେଉଁ ସେବା କରୁଛନ୍ତି, ତାହା ବାତିଲ ହୋଇ ଯାଉଛି । ଏପରି ବିଜ୍ଞାପନ ଦ୍ୱାରା କି କ୍ଷତି ହୁଏ, ତାହା ମୁଁ ଦେଖିଛି । ପୁରୁଷତ୍ୱ ବୃଦ୍ଧି କରିବ ଓ ଦୌର୍ବଲ୍ୟ ଦୂର କରିବ ବୋଲି ବିଶ୍ୱାସକରି, ଅନେକ ଲୋକ ଔଷଧ କିଣିବା ପ୍ରଲୋଭନରେ ପଡ଼ିବା ଏହି ବିଜ୍ଞାପନ ଯୋଗୁଁ ହୋଇଥାଏ । ଏହି ଔଷଧ ଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରୁ ଅନେକ ନାନା ଦୁରାଚାରକୁ ଉତ୍ସାହିତ କରେ । ବିସ୍ମୟର କଥା ଏହିକି ଯେ ଧର୍ମ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ପତ୍ରପତ୍ରିକାରେ ସୁଦ୍ଧା ଏହି ଶ୍ରେଣୀୟ ବିଜ୍ଞାପନ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥାଏ । ପଶ୍ଚିମରୁ ଆମ୍ଭେମାନେ ଏହିପ୍ରଥା ଗ୍ରହଣ କରିଅଛୁଁ । ଯେତେ କଷ୍ଟ ପଡ଼ୁ ପଛକେ, ଏହି ଅବାଂଛିତ ପ୍ରଥା ବନ୍ଦ କରିବା କିମ୍ବା ଅନ୍ତତଃ ସଂସ୍କାର କରିବା ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଅଟେ । ବିଜ୍ଞାପନ ଗ୍ରହଣକରିବା ବିଷୟରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ସମ୍ବାଦପତ୍ର ସତର୍କ ରହିବା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆବଶ୍ୟକ ଅଟେ

ମୁଁ ଶେଷରେ କହୁଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଏହି ପ୍ରଶ୍ନକୁ ଯେପରି କେହି ସବୁଠାରୁ ଊଣା ବୋଲି ମନେ ନ କରନ୍ତି ଯେ, "ଯେଉଁ ଦେଶରେ ରାଜଦ୍ରୋହମୂଳକ ଲେଖା ଆଇନ୍" (Seditious Writing Act) ଓ "ଭାରତ-ରକ୍ଷା ଆଇନ" (Defence of India Act) ସ୍ୱାଧୀନତାର ପରିପନ୍ଥୀ ରୂପେ ବିଦ୍ୟମାନ, ସେ ଦେଶରେ ସମ୍ବାଦପତ୍ରର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ କ'ଣ ? ଏହି ଅସୁବିଧାକୁ ଏଡ଼ାଇବାପାଇଁ ଆମର

ସମ୍ବାଦପତ୍ରଗୁଡ଼ିକ ଲେଖାର ଏପରି ଏକ ଶୈଳୀ ଆବିଷ୍କାର କରିଅଛନ୍ତି ଯେ, ସେମାନେ କୌଣସି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ବିଷୟରେ ଯାହା ପ୍ରକାଶ କରୁଛନ୍ତି, ତାହା ଏହି ଆଇନର ଦଫା ମଧ୍ୟରେ ପଡ଼ିଯିବାର ସମ୍ଭାବନା ଥିଲେ, ତାକୁ (ଲେଖାକୁ) ଦୁଇ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଅର୍ଥ କରିଯାଇ ପାରିବ । ଅନେକେ ଏପରି ଉଭୟ ଅର୍ଥରେ ଲେଖିବାର କଳାକୁ ଗୋଟିଏ ବିଜ୍ଞାନରେ ପରିଣତ କରି ଦେଲେଣି । କିନ୍ତୁ ମୋ ମତରେ ଏହା ଆମ ଦେଶର ଅନିଷ୍ଟ କରୁଅଛି । ଏହା ଫଳରେ ଲୋକେ ଦ୍ୱ୍ୟର୍ଥ-ବୋଧକ କଥା କହିବାକୁ ଶିଖୁଛନ୍ତି ଏବଂ ସତ କହିବାର ସତ୍‌ସାହସ ହରାଉ ଅଛନ୍ତି । ଏହାର ଫଳସ୍ୱରୂପ ଭାଷାର ରୂପ ବଦଳିଯାଏ; ତାହା ଭାବପ୍ରକାଶର ମାଧ୍ୟମ ନ ହୋଇ, ସତ୍ୟକୁ ଲୁଚାଇ ରଖିବାର ମୁଖା ପାଲଟିଯାଏ । ମୋର ଦୃଢ଼ ବିଶ୍ୱାସ ଯେ ଏହା ଲୋକ-ଶିକ୍ଷାର ବାଟ ନୁହେଁ । ଲୋକେ ସମଷ୍ଟିଗତ ଭାବରେ ଓ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଭାବରେ ପ୍ରତ୍ୟେକେ ମନର କଥା ଖୋଲି କହିବାକୁ ଅଭ୍ୟାସ କରିବା ଦରକାର । ଖବର-କାଗଜଗୁଡ଼ିକ ଏହି ଶିକ୍ଷା ଦେବାକୁ ସମର୍ଥ । ଠିକ୍ ପନ୍ଥା ଏବଂ ପରିଶେଷରେ ଯାହା ସବୁଠାରୁ କଲ୍ୟାଣକର ବୋଲି ପ୍ରମାଣିତ ହେବ, ତାହା ହେଉଛି ଯେ. ଯେଉଁମାନେ ପୂର୍ବୋକ୍ତ ଆଇନ୍-କାନୁନକୁ ଭୟ କରୁଛନ୍ତି ଏବଂ ଯେଉଁମାନେ ସେଗୁଡ଼ିକରେ ଜଡ଼ିତ ହେବାକୁ ଚାହାଁନ୍ତି ନାହିଁ, ସେମାନେ ଖବର କାଗଜ ପ୍ରକାଶନକୁ ବନ୍ଦ କରି ଦିଅନ୍ତୁ କିମ୍ବା ସେମାନଙ୍କର ନିଜର ଯଥାର୍ଥ ମତ ବ୍ୟକ୍ତ କରନ୍ତୁ ଏବଂ ତାହା ଫଳରେ ପରିଣାମ ଭୋଗନ୍ତୁ । ବିପ୍ଳବପନ୍ଥୀ ଷ୍ଟିଭେନ୍ କୌଣସି ଗୋଟିଏ ସ୍ଥାନରେ କହିଛନ୍ତି ଯେ ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତିର ଅନ୍ତରରେ ବିଦ୍ୱେଷ ନ ଥାଏ, ତାହାର କଥାରେ ବିଦ୍ୱେଷ ରହି ନ ପାରେ ଏବଂ ଯଦି କାହାରି ଅନ୍ତରରେ ବିଦ୍ୱେଷ ଥାଏ, ତାହାହେଲେ ତାକୁ ଖୋଲାଖୋଲି ଭାବରେ ବ୍ୟକ୍ତ କରିଦେବା ଉଚିତ ଅଟେ । ଯଦି କୌଣସି ଲୋକର ଏପରି ଆଚରଣ କରିବାର ସାହସ ନ ଥାଏ, ତାହାହେଲେ ତାଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ସମ୍ବାଦପତ୍ର-ପ୍ରକାଶନ ବନ୍ଦ କରିଦେବା ଉଚିତ ହେବ । ଏହାଦ୍ୱାରା ଆମ ଦେଶର ଦେଶବାସୀମାନଙ୍କର ମଙ୍ଗଳ ହେବ ।

—"ଗାନ୍ଧୀଜୀଙ୍କ ବିପ୍ଳବ-ସୃଷ୍ଟି" ରୁ

୩୮୧

ସଂସ୍କୃତ ଭାଷାର ଅବହେଳା

ପ୍ରଶ୍ନ - ପାଟନା ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷ ସଂସ୍କୃତ ଭାଷାର ଅଧ୍ୟୟନକୁ କାର୍ଯ୍ୟତଃ ନିଷିଦ୍ଧ କରିଦେଇଥିବା କଥା ଆପଣ ଜାଣନ୍ତି କି ? ଏବଂ ଆପଣ ଏହି ନୀତିକୁ ସମର୍ଥନ କରନ୍ତି କି ? ଯଦି ନ କରନ୍ତି, ତେବେ ଆପଣଙ୍କର ମତାମତ ହରିଜନ ପତ୍ରିକାରେ ପ୍ରକାଶ କରିବେ କି ?

ଗାନ୍ଧୀଜୀ—ପାଟନା ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷ କ'ଣ କରିଛନ୍ତି, ମୁଁ ସେ କଥା ଜାଣେ ନାହିଁ । ମାତ୍ର ସଂସ୍କୃତ ଭାଷା ଶିକ୍ଷା ପ୍ରତି ଯେ ବଡ଼ ଦୁଃଖଦାୟକ ଅବହେଳା ପ୍ରଦର୍ଶନ କରାଯାଉଛି ସେ ବିଷୟରେ ଆପଣଙ୍କ ସହିତ ମୁଁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଏକମତ । ପ୍ରାଚୀନ ଭାଷା-ମାନଙ୍କର ଅଧ୍ୟୟନ ଯେଉଁ ପୁରୁଷରେ ଆବଶ୍ୟକ ଅନୁଭବ କରାଯାଉଥିଲା, ମୁଁ ସେହି ପୁରୁଷର ଲୋକ । ଏହି ଅଧ୍ୟୟନରେ ସମୟ ଓ ଶକ୍ତିର ବୃଥା ଅପଚୟ ହୁଏ ବୋଲି ମୁଁ ବିଶ୍ୱାସ କରେ ନାହିଁ । ଆଧୁନିକ ଭାଷା ଗୁଡ଼ିକର ଅଧ୍ୟୟନ ଲାଗି ପ୍ରାଚୀନ ଭାଷାର ଅଧ୍ୟୟନ ସହାୟକ ହୁଏ । ଭାରତ ବର୍ଷରେ ଅନ୍ୟ ଯେ କୌଣସି ପ୍ରାଚୀନ ଭାଷା ତୁଳନାରେ ସଂସ୍କୃତ ଭାଷା ପାଇଁ ଏ କଥା ଅଧିକ ସତ୍ୟ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ସ୍ୱଦେଶପ୍ରେମୀ ବ୍ୟକ୍ତିର ଅଧ୍ୟୟନ କରିବା ଉଚିତ । କାରଣ ତଦ୍ୱାରା ଆଧୁନିକ ଭାଷାଗୁଡ଼ିକର ଅଧ୍ୟୟନ ଅପେକ୍ଷାକୃତ ସହଜ ହୋଇଯିବ । ଏହି ସଂସ୍କୃତ ଭାଷାରେ ହିଁ ଆମର ପୂର୍ବ ପୁରୁଷମାନେ ଚିନ୍ତା କରିଥିଲେ ଏବଂ ଲେଖିଥିଲେ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ହିନ୍ଦୁ ବାଳକ-ବାଳିକାର ସଂସ୍କୃତ ଭାଷାରେ ମୂଳ ମୌଳିକ ଜ୍ଞାନ ରହିବା ଆବଶ୍ୟକ । ତେବେ ଯାଇ ସେ ନିଜ ଧର୍ମର ତତ୍ତ୍ୱ ଉପଲବ୍ଧି କରିପାରିବ । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ, ଗାୟତ୍ରୀ ମନ୍ତ୍ର ଅନୁବାଦର ବସ୍ତୁ ନୁହେଁ । ଏହାର ଅନୁବାଦରୁ ମୂଳ ଶ୍ଳୋକର ମଧୁର ଝଙ୍କାର ମିଳିବ ନାହିଁ । ମୋର ବିଶ୍ୱାସ ଏହି ସଂଗୀତ-ଝଙ୍କାରର ଏକ ନିଜସ୍ୱ ଅର୍ଥ ରହିଛି । ମୁଁ ଯାହା କହିଲି, ଗାୟତ୍ରୀ ମନ୍ତ୍ର ତାହାର ଏକ ଉଦାହରଣ ମାତ୍ର ।

— ହରିଜନ, ତା ୨୩।୩।୧୯୪୦

୩୨

ଜୀବନରେ ସଂଗୀତର ସ୍ଥାନ

(୧)

[ଜାତୀୟ ସଂଗୀତ ପରିଷଦ୍, ଅହମଦାବାଦ୍‌ର ଦ୍ୱିତୀୟ ବାର୍ଷିକ ଉତ୍ସବରେ ଗାନ୍ଧୀଜୀଙ୍କ ଭାଷଣ]

ଏକ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଶାସ୍ତ୍ରୋକ୍ତି ଏବେ ପ୍ରବଚନରେ ପରିଣତ ହେଲାଣି । ତାହା ହେଉଛି—'ଯେଉଁ ମଣିଷ ଭିତରେ ସଂଗୀତ ନାହିଁ, ସେ ହୁଏତ ଜଣେ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ହୋଇଥିବେ ବା ଗୋଟିଏ ପଶୁ ।' ଆମେ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ହେବାଠାରୁ ବହୁତ ଦୂରରେ ରହିଛୁ, ତେଣୁ ଆମ ଭିତରେ ଯେତିକି ପରିମାଣରେ ସଂଗୀତର ଅଭାବ ରହିବ, ଆମେ ସେତିକି ପଶୁ ଶ୍ରେଣୀର ଗଣ୍ୟ ହେବୁ । ସଂଗୀତ ଜାଣିବାର ଅର୍ଥ ହେଉଛି ଜୀବନରେ ସଂଗୀତର ଛନ୍ଦକୁ ପ୍ରକାଶ କରିବା । ଆଜି ଘରଆଡ଼େ ଯେଉଁ ଅମେଳ ବା ମତାନ୍ତର

ଦେଖା ଯାଉଛି, ସେଥିରୁ ଆମର ଦୁର୍ଗତ ସୂଚିତ ହେଉଛି । ଯେଉଁଠି ଐକ୍ୟ ନାହିଁ, ସେଠାରେ ସ୍ୱରାଜ୍ୟ ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ ।

ପରସ୍ପର ମଧ୍ୟରେ ଅମେଳ ଓ ଯେ ଯାହା ଇଚ୍ଛାରେ ଚାଲିବା ହେଉଛି କୁଶାସନ ବା ଅରାଜକତାର ଲକ୍ଷଣ । ଆମ ଭିତରେ ପ୍ରକୃତରେ କୌଣସି ସଂଗୀତ ନାହିଁ ; ତେଣୁ ଆମେ ଅନ୍ତରରୁ ସ୍ୱରାଜ୍ୟ ପାଇଁ କାମ କରିବାର କୌଣସି ପ୍ରେରଣା ପାଇ ପାରୁ ନାହୁଁ । ଏ ଦେଶର କୋଟି କୋଟି ଲୋକ ଯେତେବେଳେ ସମାନ ତାଳରେ ଗୀତ ଗାଇ ପାରିବେ ବା ଏକାଠି ମିଶି ଭଗବାନଙ୍କର ନାମ ନେଇ ପାରିବେ ଓ ଏକ ସ୍ୱରରେ କଥା କହି ପାରିବେ, ସେତେବେଳେ ସ୍ୱରାଜ୍ୟ-ପ୍ରାପ୍ତି ଦିଗରେ ଆମର ପ୍ରଥମ ପଦକ୍ଷେପ ହେଲା ବୋଲି ଜାଣନ୍ତୁ । ଏହି ସହଜ କଥାଟି ହାସଲ କରି ନ ପାରିଲେ ଆମେ କିପରି ବା ସ୍ୱରାଜ୍ୟ ହାସଲ କରିପାରିବା ?

× × ×

ଯେଉଁଠି ଆବର୍ଜନା ରହିଛି, ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ଓ ଦୁଃଖ ରହିଛି, ସେଠାରେ କୌଣସି ସଂଗୀତ ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ସେଠାରେ ଠିକ୍ ଏହାର ବିପରୀତ ବାତାବରଣର ସୂଚନା ମିଳେ । ଏକ ବ୍ୟାପକ ଅର୍ଥରେ ସଂଗୀତର ଅର୍ଥ – ଐକ୍ୟ, ପରସ୍ପର ବୁଝାମଣା ଓ ପାରସ୍ପରିକ ସାହାଯ୍ୟ । ଜୀବନର କୌଣସି କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏପରି ସଂଗୀତକୁ ଛାଡ଼ି ଆମେ ଚାଲିପାରିବା ନାହିଁ ।

ଜଣେ ଗାୟିକାର ସ୍ୱର-ସାଧନକୁ ଆମେ ଆଜିକାଲି ସଂଗୀତ ବୋଲି କହୁଛୁଁ । ଏହା ସଂଗୀତ ଶବ୍ଦର ଅପକୃଷ୍ଟ ବ୍ୟାଖ୍ୟା । ଆମ ନିଜର ଭଉଣୀ ବା ଝିଅମାନଙ୍କୁ ସଂଗୀତ ବିଦ୍ୟାଳୟକୁ ପଠାଇବା ପାଇଁ ଆମେ ଲଜ୍ଜାବୋଧ କରୁଛୁଁ । ଝିଅମାନଙ୍କ କଣ୍ଠସ୍ୱରରେ ଲାଳିତ୍ୟ ରହିବା ଭଲ ନୁହେଁ ବୋଲି ଏକ ଅନ୍ଧ ବିଶ୍ୱାସ ଆମ ଭିତରେ ଥିଲା ଭଳି ମନେ ହୁଏ । ଦଶ ଜଣ ମାତ୍ର (ସଂଗୀତ ଶ୍ରେଣୀର) ଛାତ୍ର ନେଇ ଡାକ୍ତର ହରପ୍ରସାଦଙ୍କୁ କାହିଁକି ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ରହିବାକୁ ହୋଇଥିଲା, ତାହା ସେଥିରୁ ସହଜରେ ବୁଝାଯାଇ ପାରିବ ।

ଯଥାର୍ଥରେ କହିଲେ ସଂଗୀତ ହେଉଛି ଏକ ପୁରାତନ ଓ ପବିତ୍ର କଳା । ସାମବେଦର ସ୍ତୋତ୍ରମାନ ସଂଗୀତର ଖଣି; ଏବଂ କୋରାନର କୌଣସି 'ଆୟତ'କୁ କଦାପି ବେସୁରା ଢଙ୍ଗରେ ଆବୃତ୍ତି କରାଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ଡ୍ୟାଭିଡ୍‌ଙ୍କର ଧର୍ମସଂଗୀତ-ମାନ ଗାନ କଲାବେଳେ ଆପଣ ନିଶ୍ଚୟ ଅଭିଭୂତ ହୋଇ ପଡ଼ିବେ ଏବଂ ସାମବେଦର ସ୍ତୋତ୍ର କଥା ମନେ ପଡ଼ିଯିବ । ଏହି କଳାର ପୁନରୁଦ୍ଧାର କରିବା ଏବଂ ସଂଗୀତ ବିଦ୍ୟାଳୟର ପୃଷ୍ଠପୋଷକତା କରିବା ଆବଶ୍ୟକ ।

ହିନ୍ଦୁ ଓ ମୁସଲମାନ ସଂଗୀତଜ୍ଞ ଏକାଠି ବସି ବୈଠକୀ-ଗାନରେ ଯୋଗଦେଇ ସଂଗୀତ କରୁଥିବା ଅନେକ ସମୟରେ ଦେଖାଯାଏ । ଜୀବନର ଅନ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ

ଏହିପରି ଭ୍ରାତୃସୁଲଭ ଏକତା କେବେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳିବ ? ସେଦିନ ରାମ ଓ ରହିମନ୍ ଅଭିନ୍ନ ନାମ ଏକ ସଙ୍ଗରେ ଆମ କଣ୍ଠରୁ ଉଚ୍ଚାରିତ ହୋଇ ପାରିବ ।

ଏଠାରେ ଆପଣମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କେତେକ ବ୍ୟକ୍ତି ସଙ୍ଗୀତର ପୃଷ୍ଠପୋଷକତା କରୁଥିବା ଜାଣି ମୁଁ ଆନନ୍ଦିତ । ଯଦି ଆହୁରି ଅଧିକ ଲୋକେ ନିଜର ପିଲାଙ୍କୁ ସଙ୍ଗୀତ ଶିକ୍ଷା ଲାଗି ପଠାଇ ପାରନ୍ତେ ତେବେ ସେ କାର୍ଯ୍ୟ ଜାତୀୟ ଅଭ୍ୟୁଦୟ ଲାଗି ଏକ ଅବଦାନ ସ୍ୱରୂପ ହୁଅନ୍ତା ।

ମୁଁ ଆଉ ପାଦେ ଯିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁଛି । ଏ ଦେଶର କୋଟି କୋଟି ଗୃହରେ ସଙ୍ଗୀତର ଝଙ୍କାର ଶୁଣିବାକୁ ହେଲେ ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କର ଖଦୀ ପିନ୍ଧିବା ଓ ସୂତା କାଟିବା ଉଚିତ । ଆଜି ଏଠାରେ ଯେଉଁ ସଙ୍ଗୀତଟି ବୋଲାହେଲା, ତାହା ପ୍ରକୃତରେ ବଡ଼ ମଧୁର' ତେବେ ବି ଏହା ଅଳ୍ପ କେତେଜଣଙ୍କର ସୌଭାଗ୍ୟ ବୋଲି କୁହାଯିବ । ଚରଖାର ସଂଗୀତ ବିନା ମୂଲ୍ୟରେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ମିଳି ପାରିବ, ଏବଂ ଏହିକାରଣରୁ ତାହା ଆହୁରି ମଧୁର ହେବ । ଚରଖା ହିଁ କୋଟି କୋଟି ଲୋକର ଆଶା, ଶାନ୍ତ୍ୱନା ଓ ଅବଲମ୍ବନ ହୋଇ ରହିବ । ତେଣୁ ମୋ ମତରେ ତାହାହିଁ ଯଥାର୍ଥ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ସଙ୍ଗୀତ ।

— ୟଙ୍ଗ୍ ଇଣ୍ଡିଆ, ତା ୧୫।୪।୧୯୨୬

(୨)

ଗୁଜରାଟ ବିଦ୍ୟାପୀଠର ଜନୈକ ଛାତ୍ର ପଚାରିଛନ୍ତି :

"ଆପଣଙ୍କ ଜୀବନ ଉପରେ ସଙ୍ଗୀତ କେତେଦୂର ପ୍ରଭାବ ପକାଇ ପାରିଛି ?"

ସଙ୍ଗୀତ ମୋତେ ଶାନ୍ତି ଦେଇଛି ଯେ କୌଣସି କାରଣରୁ ବିଶେଷ ଉତ୍ତେଜିତ ହୋଇଥିବା ବେଳେ ସଙ୍ଗୀତ ଶୁଣି ମୋର ମନ ଶାନ୍ତ ହୋଇଯାଇ ଥିବାର ଅନେକ ଘଟନା ମୋର ମନେଅଛି । ଅନେକ ସମୟରେ ଗୋଟିଏ ସ୍ତୋତ୍ର ବା ଭଜନ ମୋ ହୃଦୟର ଗଭୀର ପ୍ରଦେଶକୁ ଛୁଇଁଛି ମାତ୍ର ସେହି ଭାବର ଗଦ୍ୟ ମୋତେ ଆଦୌ ସ୍ପର୍ଶ କରି ପାରି ନାହିଁ । ମୁଁ ଏ କଥା ମଧ୍ୟ ଅନୁଭବ କରିଛି ଯେ ବେତାଳିଆ ଢଙ୍ଗରେ ବୋଲାଯାଉଥିବା ସ୍ତୋତ୍ରମାନ ମୋ ଅନ୍ତରରେ ପ୍ରବେଶ କରି ପାରି ନାହିଁ । ମାତ୍ର ତାହା ଠିକ୍ ଢଙ୍ଗରେ ବୋଲା ହେଲା ବେଳେ ମୋ ମନ ଉପରେ ତାହା ଗଭୀର ପ୍ରଭାବ ପକାଇଥାଏ । ଗୀତା ଶ୍ଳୋକର ଛନ୍ଦୋବଦ୍ଧ ଆବୃତ୍ତି ଶୁଣି ମୁଁ କେବେ କ୍ଳାନ୍ତ ହୋଇ ନାହିଁ । ବରଂ ଯେତକ ଅଧିକ ଶୁଣେ ତା'ର ଭାବ ମୋ ହୃଦୟର ସେତକ ଗଭୀର ପ୍ରଦେଶକୁ ପ୍ରବେଶ କରିଥାଏ । ମୁଁ ପିଲାଦିନେ ରାମାୟଣର ଆବୃତ୍ତି ଶୁଣିଥିଲି । ବର୍ଷ ବର୍ଷ ଧରି ତାହାର ପ୍ରଭାବ ମୋ ହୃଦୟରୁ ବିଲୁପ୍ତ ହୋଇ ପାରି ନାହିଁ, କିମ୍ବା କ୍ଷୀଣ ମଧ୍ୟ ହୋଇନାହିଁ ।

'ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ମାର୍ଗ ସାହସୀ ପାଇଁ, ଭୀରୁ ପାଇଁ ନୁହେଁ,'—ଏପରି ମର୍ମର ଏକ ଭଜନ ଥରେ ଅତି ମଧୁର ସ୍ୱରରେ ଜଣେ ଗାଇଥିଲେ ।* ମୋର ସୁସ୍ପଷ୍ଟ ମନେ ଅଛି ଯେ ତାହା ଶୁଣି ମୁଁ ଯେପରି ଅଭିଭୂତ ହୋଇ ପଡ଼ିଥିଲି, ତତ୍ପୂର୍ବରୁ କେବେ ସେପରି ହୋଇ ନ ଥିଲି । ସନ୍ ୧୯୦୭ ମସିହାରେ ଟ୍ରାନ୍ସଭାଲଠାରେ ମୋ ଉପରେ ଯେଉଁ ଆକ୍ରମଣ ହୋଇଥିଲା, ସେଥିରେ ହୁଏତ ମୋର ପ୍ରାଣ ଚାଲିଯାଇଥାନ୍ତା । ମୋର ଅନୁରୋଧ କ୍ରମେ 'ଅଲିଭ୍ ଡୋକ୍' ମୋ ଆଗରେ "Lead Kindly Light" ଭଜନଟି ବୋଲିଥିଲେ । ତାହା ଶୁଣି କ୍ଷତସ୍ଥାନମାନଙ୍କରୁ ଯେତେ ଅବା ଯନ୍ତ୍ରଣା ସବୁ କୁଆଡେ ଉଭେଇଗଲା ପରି ମୋତେ ଲାଗିଲା । *('ହରିନୋ ମାରଗ ଛେ ଶୂରାନୋ'—ଗୁଜୁରାଟି)

ଏଥିରୁ କେହି ଯେପରି ଅନୁମାନ ନ କରନ୍ତୁ ଯେ ସଙ୍ଗୀତ ବିଦ୍ୟାରେ ମୋର ପାରଦର୍ଶୀତା ରହିଛି । ଏହି ବିଦ୍ୟାରେ ଅତି ସାଧାରଣ ପ୍ରାଥମିକ ଜ୍ଞାନ ମୋର ଅଛି ବୋଲି କହିବା ଅଧିକ ଯୁକ୍ତିଯୁକ୍ତ ହେବ । ଜଣେ ସମାଲୋଚକର ଶକ୍ତି ନେଇ ମୁଁ ସଙ୍ଗୀତର ବିଚାର କରି ପାରିବି ନାହିଁ । କେବଳ ଏତିକି ଦୃଢ଼କରି କହି ପାରିବି ଯେ ଭଲ ଓ ସରଳ ସଙ୍ଗୀତ ପ୍ରତି ମୋ ଅନ୍ତରରେ ଏକ ସ୍ୱାଭାବିକ ଆକର୍ଷଣ ରହିଛି ।

ଅବଶ୍ୟ ଏହାଦ୍ୱାରା ମୁଁ କହିବାକୁ ଯାଉନାହିଁ ଯେ ସବୁବେଳେ ମୋ ଉପରେ ସଙ୍ଗୀତର ଭଲ ପ୍ରଭାବ ପଡ଼ିଛି ବୋଲି ଅନ୍ୟ ସମସ୍ତଙ୍କ ଉପରେ ସେହିଭଳି ପ୍ରଭାବ ଅବଶ୍ୟ ପଡ଼ିବ । ବରଂ ମୁଁ ଜାଣେ ଯେ ଅନେକେ ନିଜର କାମ-ବାସନାକୁ ପ୍ରଜ୍ୱଳିତ କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ସଙ୍ଗୀତକୁ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଲଗାଇଥାନ୍ତି । ଏଣୁ ସାର କଥା ରୂପେ ଏତିକି କୁହାଯାଇ ପାରେ ଯେ ବିଭିନ୍ନ ମିଜାଜର ଲୋକଙ୍କର ଉପରେ ସଙ୍ଗୀତର ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ପ୍ରଭାବ ପଡ଼ିଥାଏ । ତୁଳସୀଦାସଙ୍କର ଭଜନରେ ଅଛି; 'ଜଡ଼ ଚେତନ ଗୁଣଦୋଷମୟ ବିଶ୍ୱ କିନ୍ହ କରତାରୁ । ସନ୍ତ ହଂସ ଗୁଣ ଗହହିଁ ପୟ ପରିହରି ବାରି ବିକାର ।।

ଅର୍ଥାତ୍ ଏହି ସଂସାରରେ ଭଗବାନ ଯାହା କିଛି ସୃଷ୍ଟି କରିଛନ୍ତି ସେଥିରେ ଭଲ ଓ ମନ୍ଦ ଉଭୟ ମିଶ୍ରିକରି ରହିଛି । ହଂସ ଯେପରି ଦୁଧରୁ ସାରତକ ଖାଇଦେଇ ପାଣିତକ ତ୍ୟାଗକରେ, ଯେ ଭଲ ମଣିଷ, ସେହିପରି ଯେ ଭଲକୁ ଗ୍ରହଣ କରେ ଓ ମନ୍ଦକୁ ଛାଡ଼ିଦିଏ ।

—ୟଙ୍ଗ୍ ଇଣ୍ଡିଆ, ତା ୧୦।୧।୧୯୨୯

୩୩

ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ସଂଗୀତର ସ୍ଥାନ

ବାଳକବାଳିକାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଶୁଦ୍ଧ ସଂଗୀତର ପ୍ରଚାର ଲାଗି ଗାନ୍ଧର୍ବ ମହାବିଦ୍ୟାଳୟର ପଣ୍ଡିତ ଖାରେ ଜୀବନୋତ୍ସର୍ଗ କରିଅଛନ୍ତି । ଏ ଦିଗରେ ଯେଉଁ

ଚମତ୍କାର ପ୍ରଗତି ଗୁଜରାଟ ମଧ୍ୟରେ; ବିଶେଷ କରି ଅହମଦାବାଦରେ ହୋଇ ପାରିଛି, ତାହାର ଏକ ବିବରଣୀ ସେ ପଠାଇଛନ୍ତି । ଶିକ୍ଷା ବିଭାଗର କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷବୃନ୍ଦ ସଂଗୀତକୁ ଶିକ୍ଷାକ୍ରମ ମଧ୍ୟରେ ସ୍ଥାନ ଦେବାକୁ ଆଗ୍ରହୀ ନ ଥିଲା ଭଳି ଜଣାଯାଉଥିବା ଦେଖି ସେ ଦୁଃଖ ପ୍ରକାଶ କରିଅଛନ୍ତି । ପଣ୍ଡିତ ମହାଶୟଙ୍କ ମତରେ ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷାର ପାଠ୍ୟକ୍ରମରେ ମଧ୍ୟ ସ୍ଥାନ ପାଇବା ଏକାନ୍ତ ଆବଶ୍ୟକ । ନିଜର ବ୍ୟାପକ ଅଭିଜ୍ଞତା ଭିତ୍ତିରେ ସେ ଏପରି ମତ ବ୍ୟକ୍ତ କରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ପ୍ରସ୍ତାବପ୍ରତି ମୁଁ ମୋର ଆନ୍ତରିକ ଅନୁମୋଦନ ଜଣାଉଅଛି ।

× × ×

ନୂତନ ପ୍ରଣାଳୀକୁ କାର୍ଯ୍ୟାନ୍ୱିତ କରିବାପାଇଁ ଆମ ପାଖରେ ଅବଶ୍ୟ ଯଥେଷ୍ଟ ଶିକ୍ଷକ ନାହାନ୍ତି । ମାତ୍ର ଯେ କୌଣସି ଉଦ୍ୟମ ନୂଆକରି ଆରମ୍ଭ କଲାବେଳେ ଏହି ଅସୁବିଧା ରହିବ ହିଁ ରହିବ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଆମ ହାତରେ ଯେତିକି ଶିକ୍ଷକ ଅଛନ୍ତି ସେମାନେ ନୂତନ ପ୍ରଣାଳୀ ଜାଣିବା ପାଇଁ ଇଚ୍ଛୁକ ଥିଲେ, ସେମାନଙ୍କୁ ଅବଶ୍ୟ ସେ ସୁବିଧା ମିଳିବା ଉଚିତ ଏବଂ ଆବଶ୍ୟକ ବିଷୟମାନ ଶିକ୍ଷା କରିସାରିବା ପରେ ସେମାନଙ୍କ ବେତନ ଆଶାନୁରୂପ ବୃଦ୍ଧି କରାଯିବ, ଏପରି ବ୍ୟବସ୍ଥା ହେବା ଉଚିତ । ପ୍ରାଥମିକ ପାଠ୍ୟକ୍ରମର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ହେବାକୁ ଯାଉଥିବା ପ୍ରତ୍ୟେକ ନୂତନ ବିଷୟ ପାଇଁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଶିକ୍ଷକ ଯୋଗାଇ ଦେବା ସମ୍ଭବ ବୋଲି ମୁଁ କଳ୍ପନା କରିପାରୁ ନାହିଁ । ତଦ୍ଦ୍ୱାରା ଅତିରିକ୍ତ ଖର୍ଚ୍ଚ ବଢ଼ିବ ଏବଂ ତାହା ଅନାବଶ୍ୟକ । ହୁଏତ ଏପରି ହୋଇପାରେ ଯେ ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା କାର୍ଯ୍ୟରେ ନିଯୁକ୍ତ ଥିବା କେତେକ ଶିକ୍ଷକ ଅଳ୍ପ ସମୟ ମଧ୍ୟରେ ନୂତନ ବିଷୟ ଶିକ୍ଷା କରିବାକୁ ଅସମର୍ଥ ହୋଇ ପାରନ୍ତି. ମାତ୍ର ଯେଉଁ ପିଲା ମ୍ୟାଟ୍ରିକୁଲେସନ୍ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପଢ଼ି ସାରିଛି ତା ପକ୍ଷରେ ସଂଗୀତ, ଚିତ୍ରାଙ୍କନ, ଶାରୀରିକ ବ୍ୟାୟାମ ଓ କୌଣସି ଏକ ଧନ୍ଦାର ମୌଳିକ ଜ୍ଞାନ ଅର୍ଜନ କରିବାକୁ ତିନ ମାସରୁ ଅଧିକ ସମୟ ଲାଗିବ ନାହିଁ । ଏ ସବୁ ବିଷୟରେ ଅନ୍ତତଃ ପକ୍ଷେ କାମ ଚଳିଲା ଭଳି ଜ୍ଞାନ ଅର୍ଜନ କରିପାରିଲେ, ସେ ଅଧ୍ୟାପନା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଅଧିକ ଜ୍ଞାନ ଅର୍ଜନ କରିପାରିବ । ଅବଶ୍ୟ ଏଥିପାଇଁ ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ଭିତରେ ଆବଶ୍ୟକ ଆଗ୍ରହ ଓ ଉତ୍ସାହ ଥିବା ଦରକାର, ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ପୁନର୍ଜାଗରଣ ଲାଗି ନିଜକୁ ଯଥାଶକ୍ତି ଉପଯୋଗୀ କରି ଗଢ଼ିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ସେହିପରି ଆଗ୍ରହ ଓ ଉତ୍ସାହ ଲୋଡ଼ା ।

—ହରିଜନ, ତା ୧୮-୯-୧୯୩୭

ଶିକ୍ଷା

ବର୍ଣ୍ଣାନୁକ୍ରମିକ ସୂଚୀ

ଅ

ଅକ୍ଷର ଜ୍ଞାନ (ବର୍ଣ୍ଣପରିଚୟ, ପୁସ୍ତକଗତ ଜ୍ଞାନ, ସାକ୍ଷରତା ମଧ୍ୟ ଦେଖନ୍ତୁ) ୬, ୯, ୧୦-୧୩, ୧୧୦, ୧୧୧, ୧୧୩, ୧୧୭, ୧୯୮, ୨୦୯, ୨୧୧, ୨୩୭, ୨୩୯, ୨୬୩, ଯତ୍ରତତ୍ର

ଅକ୍ସଫୋର୍ଡ, ଅକ୍ସଫୋର୍ଡ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ୪୯, ୧୦୧, ୧୦୯

ଅଖା ଭଗତ୍ ୨୬୫, ୪୧୭, ୫୨୯

ଅଖିଳ ଭାରତ କଟାଲି ସଂଘ ୮୨

ଅଗ୍ରୱାଲ ଶ୍ରୀମନ୍ ନାରାୟଣ ୩୦୩

ଅଧ୍ୟୟନର ଲକ୍ଷ୍ୟ ୧୧୮

— ବନାମ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ୧୩୬

ଅନନ୍ୟ ଉତ୍ତମ ସାହିତ୍ୟରୁ

ଅନୁବାଦହିଁ ଯଥେଷ୍ଟ ୧୨୩, ୧୩୨, ୪୧୬ (ଶିକ୍ଷାର ମାଧ୍ୟମ ମଧ୍ୟ ଦେଖନ୍ତୁ)

ଅନ୍ତରର ବିକାଶ ଓ ସମାଜ ସେବା ୫୧୧

ଅପରିଗ୍ରହ ୧୩୦

ଅଫିମରୁ ଆୟ ବର୍ଜନ କରିବାକୁ ହେବ ୧୫୧

ଅଭିମନ୍ୟୁ ୩୬୩

ଅମର ଆଶା (ପ୍ରବନ୍ଧ) ୫୬-୬୨, ୭୬-୭୭

ଅମରାବତୀ ୫୦୫

ଅମୃତ ବଜାର ପତ୍ରିକା ୧୪୪

ଅରଟ (ଚରଖା, ସୂତାକଟା, ଖଦୀ ମଧ୍ୟ ଦେଖନ୍ତୁ) ୫୪, ୬୧, ୧୪୪, ୧୪୫, ୧୬୭, ୨୨୧, ୨୪୩, ୩୨୩ ଯତ୍ରତତ୍ର

ଅରଣ୍ଡେଲ, ଡକ୍ଟର ଜି. ଏସ୍. ୨୯୯, ୩୦୨

ଅରାଜକତାବାଦୀ (ସନ୍ତ୍ରାସବାଦୀ) ୨୬

ଅର୍ଥ ନୈତିକ ପ୍ରଗତି ବନାମ ନୈତିକ ପ୍ରଗତି ୩୫-୪୨

ଅଲଭଡ଼ୋକ୍ ୫୩୯

ଅବକାରୀ ଆୟରୁ ଶିକ୍ଷାଖର୍ଚ୍ଚ ୧୪୫, ୧୫୧

ଅବସର ସମୟର ପ୍ରଲୋଭନ (ପ୍ରବନ୍ଧ) ୨୧୪-୧୬

ଅବିନାଶ ଲିଙ୍ଗମ୍ ଏ. (ଶିକ୍ଷାମନ୍ତ୍ରୀ) ୩୯୬-୪୦୦

ଅବୈଜ୍ଞାନିକ ଶିକ୍ଷା ୨୫୦, ୪୯୭

ଅସହଯୋଗ ୬୪

ଅସ୍ତେୟ ୧୩୦

ଅସ୍ପୃଶ୍ୟତା, ଅସ୍ପୃଶ୍ୟତା ନିବାରଣ ୧୬୭, ୪୯୪, ୫୨୦

ଅହମଦାବାଦ ୫୩୬, ୫୩୦

ଅହିଂସା ନୀତି, ବିଶ୍ୱର ପ୍ରେମ ଓ ଦୟା ୩୨-୩୩, ୧୩୦, ଯତ୍ରତତ୍ର

— ପରମ ଧର୍ମ, ବୀରର ଭୂଷଣ ୧୯୭

ଅହିଂସା ଓ ସ୍ୱାର୍ଥ, ଉଗ୍ର ଭାବନା ୧୯୬
— ଓ ଗ୍ରାମସମାଜ ୧୯୬
— ଓ ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷା ପ୍ରଣାଳୀ ୩୩୩
— ଓ ସତ୍ୟ ଉପରେ ଏ ଶିକ୍ଷା ପ୍ରଣାଳୀ ଆଧାରିତ ୩୪୪
— ଓ ଦଣ୍ଡନୀତି ଏକତ୍ର ରହି ନ ପାରେ ୫୦୨

ଆ

ଆଇଲିଙ୍ଗଟନ୍ (ସହର) ୨୬୨
ଆଓରଙ୍ଗଜେବ ୧୪୯
ଆକବର ୧୪୮
ଆଗ୍ରା ୪୫୦
ଆଙ୍ଗ୍ଲୋ-ଇଣ୍ଡିଆନ୍ ଶିକ୍ଷା ପଦ୍ଧତି ୧୬୦
ଆଚରଣ (ଶୁଭ ଆଚରଣ) ଅସଲ କଥା ୧୦୯, ୧୨୭-୨୮
— ଅଧ୍ୟୟନର ଅନୁରୂପ ହେବା ଉଚିତ ୧୧୭
ଆତୁରଧର୍ମୀ ୫୨୦
ଆଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କର ଅଭିଭାଷଣ ୪୩-୪୬
ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ହରିହର ଦାସ ୩୬୮
ଆଜାଦ୍, ଅବ୍ଦୁଲ୍ କଲାମ ୩୯୯, ୪୫୮
ଆଣ୍ଟିଆକ୍ କଲେଜ (ଆମେରିକା) ୧୯୩
ଆଣ୍ଡ୍ରୁଜ୍, ଦୀନବନ୍ଧୁ ୭୬
ଆମେରିକା ୫୨୦
ଆତ୍ମକଥା (ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ଜୀବନୀ) ୧
ଆତ୍ମଜ୍ଞାନର ଉଦୟ ହେଉଛି ପ୍ରକୃତ ଶିକ୍ଷା ୨୦୬
— ଦର୍ଶନ ୨୦୮
— ନିର୍ଭର ଶିକ୍ଷା ୨୮୦-୮୩, ୨୮୫-୯୧
— „ ବିଦ୍ୟାଳୟ ୨୯୧-୯୬
— ବଳରେ ବଳୀୟାନ୍ ଏକାକୀ ଲଢ଼େ ୬୦
ଆତ୍ମଜ୍ଞାନ ବଳ ଦେବ'ର ଉତ୍ସାହ ଆମର ଦରକାର ୧୦୪
— ଶୁଦ୍ଧି ୬୯, ୧୬୫, ଯତ୍ରତତ୍ର
ଆତ୍ମାର ଅଭିନ୍ନତା ୫୨୨
"ଆତ୍ମାର ନିର୍ମାଣ" (ରସ୍କିନ୍) ୬୩
— ବିକାଶ ଓ ପଦ୍ଧତି ୧୩
— ଶିକ୍ଷା (ଆତ୍ମିକ) ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ବିଭାଗ ୧୩-୧୫
"ଆତ୍ମୋଦ୍ଧାର" (ପତ୍ରିକା) ୪୧୬
ଆତ୍ମୋପଲବ୍ଧି ୫୧୪
ଆଦର୍ଶ ଛାତ୍ରାବାସ ୫୨୨-୨୯
ଆଧୁନିକ ଶିକ୍ଷା ଓ ନାରୀ ୪୧୨
ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଶିକ୍ଷା ୧୪୪
ବଳ ଓ ବିକାଶ ୧୨୬, ୧୨୮
ଆନାମଲାଇ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ୪୪
ଆନିବେଶା (ସା)ନ୍ତ' ମିସେସ୍ ୨୧, ୨୬, ୧୪୨
ଆବୁବେକର ୮୮
ଆଭେସ୍ତା (ଜେନ୍ଦା) ୪୬୫
ଆମରିଲ୍ ମଣ୍ଟେସରି ସ୍କୁଲ ୨୬୯
"ଆମପାଠଶାଳା" (ବହି) ୪୬୦
ଆମେରିକାନ୍‌ର ପ୍ରତିକ୍ରିୟା, ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷା ବିଷୟରେ ୩୩୮-୪୨
— ରେ ବିଭିନ୍ନ ସଂସ୍କୃତିର ଐକ୍ୟ ୪୩୭
ଆୟତ (କୋରାନ୍) ୫୩୭
ଆରୱିନ୍, ଲର୍ଡ଼ ୬୬
ଆରିଷ୍ଟଟଲ୍ ୧୦୯
ଆରୋଗ୍ୟ, (ଶିକ୍ଷା) ଶାସ୍ତ୍ରର ପ୍ରଥମ ପାଠ ୯୧
ଆର୍ଣ୍ଣଲଡ଼୍ ଏଡୱିନ୍ ୪୧୫
ଆର୍ମିସ୍ଟ୍ରଙ୍ଗ (ଜୀବନଶିକ୍ଷାର ପ୍ରଣେତା) ୩୩୩, ୩୬୧, ୩୬୮, ୪୦୪

ଆଲଗଡ଼ ୪୫୦
ଆଲଗଡ଼ର ଯୁବକ ମାନଙ୍କ ଆକର୍ଷଣ ୧୦୧
ଆଶା ଦେବୀ ୩୭୩, ୩୭୧, ୩ ୦, ୩୯୧, ୪୦୪
ଆଶ୍ରମରେ ଶିକ୍ଷା, ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ୧୧, ୧୨୭, ୨୦୭

ଇ

ଇଂରେଜଙ୍କୁ ଅନୁକରଣ କ୍ଷତିକାରକ ୨୩୪
ଇଂରେଜୀ (ଭାଷା)ର ମାଧ୍ୟମର ଦୋଷ, ବୋଝ, ବିପତ୍ତି, କ୍ଷତି, ଆଦି ୭୫, ୧୨୧, ୧୨୫, ୧୮୦, ୧୯୧, ୨୮୪, ୪୭୬, ୪୭୭, ୪୭୮, ୪୮୧, ଯତ୍ରତତ୍ର
ଇଂରେଜୀ ଶିକ୍ଷା ୧୧୩ ୧୫, ଯତ୍ରତତ୍ର
—ର ବ୍ୟର୍ଥତା ୧୩୬
ଜନତା ମଧ୍ୟରେ ବ୍ୟବଧାନ ସୃଷ୍ଟି କରିଛି ୧ ୫
—ଗୁଣମାନଙ୍କ ପ୍ରାଣହାନ କରିଦେଇଛି ୧୨୭
—ଦେଶ ସେବାର ବାଧକ ୧୩୯
—ଶସ୍ତୁତମୀ, ଘାତକୀ ୧୪୬-୪୭
—ଆମକୁ ନପୁଂସକ କରିଦେଇଛି ୧୪୮
—ଯାନ୍ତ୍ରିକତା ୪୧୫
ଇଂଲଣ୍ଡରେ ନୂତନ ଶିକ୍ଷା ଓ ଧନ୍ଦା ୫୧୬
ଇଅର୍ ବୁକ୍ ଅଫ୍ ଏଜୁକେଶନ୍ (Mear Book of Edn .) ୨୯୫
ଇଉକ୍ଲିଡ୍ ୩୫୨
ଇଉନାଇଟେଡ୍ ଥିଓଲଜିକ୍ୟାଲ୍ କଲେଜ୍ ୮୮୦
ଇଉନିଅନ୍ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ୧୯୩
ଇଉରୋପୀୟ ପୋଷାକ ଓ ଆଧୁନିକ ବିଳାସରେ ଗୁଣଗ୍ରାମ ନେ ନଷ୍ଟ ହୋଇ ଯାନ୍ତୁ ନାହିଁ ୩୫
ଇକନମିକ୍ ଇନ୍‌ଷ୍ଟିଚ୍ୟୁଟ୍, ଏଲାହାବାଦ ୬୫
ଇଜିପ୍ଟରେ ପତନ ତାହାର ବିଶେଷ ସମ୍ମୁଖିବେଳେ ଘଟିଥିଲା ୩୭
ଇନ୍ଦ୍ରିୟ-ବାସନା ସହର ଜୀବନର ବେଷ୍ଟନୀ ବଢ଼ାଉଛି ୪୯୦
ଇନ୍ଦ୍ରିୟ-ସଂଯମ ୧୩୯
— ଓ ନାସ୍ତିକତା ୧୫୦, ୪୧୪
ଇଲିଆଡ୍ ୪୧୫
ଇହୁଦୀମାନଙ୍କର ଭାଷା ୪୬୯, ୪୭୦
— ସ୍କୁଲଗୁଡ଼ିକରେ ବୈଷୟିକ ଶିକ୍ଷା ୨୮୭

ଈ

ଈଡ଼ୀଶ୍ ଭାଷା ୪୬୯
ଈଶପ ଗଳ୍ପ ୪୫୭
ଈଶ୍ୱର-ବିଶ୍ୱାସ ୭୪
ଈଷ୍ଟ ଇଣ୍ଡିଆ କମ୍ପାନୀ ୨୨୭, ୩୧୯, ୩୫୫

ଉ

ଉଇଲିଙ୍ଗଡନ୍, ଲର୍ଡ଼ ୩୦
ଉଚ୍ଚଶିକ୍ଷା ୧୨୨-୧ , ୪୩୭, ୪୩୯
—ର ପ୍ରାଥମିକ ଓ ମାଧ୍ୟମିକ ଶିକ୍ଷା ସହ ସମ୍ପର୍କ ନାହିଁ ୪୪୪
—ପ୍ରାପ୍ତ ଲୋକଙ୍କର ଜୀବିକାର୍ଜନରେ ଅପାରଗତା ୪୪୫
ଉତ୍କଳ ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷା ପରିଷଦ୍ ୩୭୮
—ରେ ଗାନ୍ଧୀଜୀଙ୍କର ପଦଯାତ୍ରା ୪୨୫
ଉତ୍ତର ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷା ୩୮୯-୯୧
— " " ଓ ଖାଦୀ ୩୯୭
ଉତ୍ପାଦନ ମୂଳକ କାର୍ଯ୍ୟ ଶିକ୍ଷା-ପରି-କଳ୍ପନାର ଅଙ୍ଗ ହେବ ଉଚିତ ୮୭
ଉତ୍ତମଚାନ୍ଦ (ଶ୍ରୀମାନ୍ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ଜନ୍ମସ୍ଥାନ ୩୫୦

ଉପାର୍ଜନ କ୍ଷମ ହେବା, ଶିକ୍ଷା ଜରିଆରେ (ଏଡ଼ିଙ୍ଗଟନ୍) ୩୦
ଉଦ୍ୟୋଗ ଦ୍ୱାରା ଶିକ୍ଷା ସ୍ୱାବଲମ୍ବୀ ହେବା ୩୧୨, ଯତ୍ରତତ୍ର
ଉଦ୍ୟୋଗ+ଶିକ୍ଷା } ବିନୋବାଙ୍କର
ଉଦ୍ୟୋଗ=ଶିକ୍ଷା } ଫର୍ମୁଲା ୩୧୨
ଉଦ୍ୟୋଗୀକରଣ (ସାମ୍ୟବାଦୀ ମାନଙ୍କର ବିଚାର) ୩୪୦
ଉପାଧିଗୁଡ଼ିକ ହିଁ ଉପାଧି (ପ୍ରବନ୍ଧ) ୨୩୦-୩୪
ଉର୍ଦ୍ଦୁ ୧୪, ୨୬୪-୬୫
—ଲିପି ୪୯୯

ଋ

ଋଷିକୁଳ ୫୨୯

ଏ

ଏକନାଥ ଆତ୍ମଦର୍ଶନ ପାଇଥିଲେ ୪୫୪
ଏଡ଼ିଙ୍ଗଟନ୍, ସାର୍ ଆର୍ଥର ୩୦୦
ଏଲାନ୍‌ବର (ସହର) ୧୫୯
ଏଣ୍ଡରସନ୍ ହଲ, ମାଦ୍ରାସ ୪୬୮ ଫୁଟ୍‌ନୋଟ୍
ଏସିଆର ସଂସ୍କୃତି ୪୩୭

ଓ

ଓଖଲା (ଦିଲ୍ଲୀ) ୪୧୯
ଓଡ଼ିଶା ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷାବୋର୍ଡ଼ ୩୭୭
ଓମାର ଖାୟାମ୍ ୪୧୫
ଓରସେଣ୍ଟ ଇଲସ୍‌ଟ୍ରେଡ଼୍ ଉଇକ୍‌ଲି ୨୧୯

କ

କଂଗ୍ରେସ କମିଟି ୨୩
—ର ପ୍ରସ୍ତାବ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଶିକ୍ଷା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ୩୪୨-୪୩
—ର ମୂଳନୀତି ଉପରେ ନଈ ତାଲିମ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ୪୯୭
କଜିନ୍‌ସ, ଆର୍. ଜେ. ଆର୍ ୩୬୮
କଟକ ୮୭, ୧୬୮
କନ୍‌ଟ, ଡ୍ୟୁକ୍ ଅଫ୍ ୧୪୨
କନ୍ୟାଶିକ୍ଷାର ଆଦର୍ଶ ୪୧୮
କପା ବିଷୟରେ ବହି (Cotten — The Story ot Mankind) ୩୫୪
କପାଗଛ ୨୨୮
କବୀର ୩୧, ୮୭, ୧୪୮, ୧୯୦, ୨୫୪
କମିଟି ଅଫ୍ ଇନସ୍‌ଟ୍ରକ୍‌ଶନ୍ ୧୮୭
କଳା ପରିତୃପ୍ତ ଜୀବନର ଚିହ୍ନ ୯୩
କଲିକତାର ବିଶପ୍ ୫୪
କର୍ଜନ, ଲର୍ଡ଼ ୪୭୩
କର୍ଭେ, ଧୋଣ୍ଡୋ କେଶବ ୧୮୮
କଲ୍ଲିନନ୍ ୭୩
କଲିକତା ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ କମିସନ୍ ୪୮୦-୮୧
କଲେଜ ଶିକ୍ଷାରେ ସ୍ୱାବଲମ୍ବନ ୨୪୭
କସ୍ତୁରବା ୫
କାନସସ୍ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ (ଆମେରିକା) ୧୯୩
କାଲିଫର୍ଣ୍ଣିଆ ବିଶ୍ୱ ବିଦ୍ୟାଳୟ ୧୯୨
କସ୍ତିକ ଶାସ୍ତି ବିରୋଧରେ ୫୦୩ ୦୪
କାଲେଲକର, କାକା ୭୯, ୩୩୨, ୪୩୩ ୪୩୪, ୪୨୧, ୫୨, ୫୩୦
କାଲୀପରଜ (ଆଦିମଜାତି ୧୭୪
କାଶୀ ବିଦ୍ୟାପୀଠରେ ଦୀକ୍ଷାନ୍ତ ଭାଷଣ ୮୭
କାଣ୍ଟ୍ରେରୀ ୩୭, ୫୩୧
"କାହିଁକି ଓ କେଉଁଥିପାଇଁ" ୨୮୧
କାମ୍, ଡକ୍‌ଟର ୪୩୭
କୁନେ', ଡକ୍‌ଟର ୫

କୁମାରପ୍ପା କମିଟି ୩୬୯
କୁଲକାର୍ଣ୍ଣି, ଗୋପାଲ ରାଓ ୮୦
କୃପଲାନୀ ଜେ· ବି ୮୬
କୃଷିର ବିନ୍ଦୁ ବିସର୍ଗ ଆମର
ଛାତ୍ରମାନେ ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ ୧୬୧
କୃଷି କଲେଜରୁ ଉତ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କର
ବ୍ୟବହାରିକ ଜ୍ଞାନ ନ ଥାଏ ୨୮୨
—ସ୍ୱାବଲମ୍ବୀ ହେବା ଉଚିତ ୪୩୯
କୃଷି ଶିକ୍ଷାର ବ୍ୟବସ୍ଥା ୨୭୬
କୃଷ୍ଣ ୬୭, ୬୮
—ଙ୍କର ବଂଶଧରମାନଙ୍କର
ନୈତିକ ପତନ ୩୭
କେ (କ୍ୟା) ଲେନ୍ ବ୍ୟାକ୍
୯, ୧୦, ୮୬, ୩୨୯
କୋଠାରୀ, ମଣିଲାଲ ୭୯
କୋରଣ (ନ୍) ଶପ୍ପଫ୍ ୪୮, ୧୮୬, ୪୩୭
୪୬୫, ୪୮୨
କୋହନୁର ୬୩
କୌଶଲ୍ୟା ୨୦୦
କ୍ୟାମ୍ବ୍ରିଜ୍ ୪୯, ୧୫୯
—ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ୧୦୧
କ୍ରମ୍ପଟନ୍ ୨୯୧
କ୍ରୁଗର ୪୮୨

ଖ

ଖଦୀ (ସୂତାକଟା ଓ ଅରଟ ମଧ୍ୟ
ଦେଖନ୍ତୁ) ୭୧, ୭୪, ୧୮୦, ୩୭୧,
୩୧୭, ୪୦୧, ୫୧୫ ୫୩୮, ଯତ୍ରତତ୍ର
ଖାରେ, ପଣ୍ଡିତ (ସଂଗୀତଜ୍ଞ) ୫୩୯, ୫୪୦
ଖେର ବି· ଜେ ୩୮୬ ଫୁଟ୍ ନୋଟ୍,
୩୮୯
ଖେଳ ଓ କାମ ଅଲଗା ନୁହେଁ ୩୮୪
ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ୍ ଆସୋସିଏସନ୍ ୧୬
— ମାନଙ୍କମଧ୍ୟରେ
ଜାତିଭେଦ ୪୩୨

ଗ

ଗର୍ଭନିରୋଧ ୪୮୯
ଗୟା କଂଗ୍ରେସ ୯୩
ଗାଁ ବନାମ ସହର ୩୬୬-୬୭
ଗାନ୍ଧୀ, ମନୁବହନ ୨୩୦
—ମଗନଲାଲ ୩୦୬
ଗାନ୍ଧୀ, ହରିଲାଲ ୬
ଗାନ୍ଧୀ, ମୋ. କ·
— ସାନ ପିଲାଙ୍କୁ ମା ବାପାଙ୍କଠାରୁ ଅଲଗା ରଖିବା ଅନୁଚିତ ୨
—ମୋ ବଡ଼ପୁଅର ଶୋଚନୀୟ ପରିଣାମ ହେଉଛି ମୋର ଅପେକ୍ଷ୍ୟ ଯୌବନର
ପ୍ରତିଧ୍ୱନି ୩
—ମୋର 'ମୋହନିଦ୍ରା'ର ସମସ୍ତ ୩
—ମୋ ପ୍ରୟୋଗରୁ ଲୋକେ ଜାଣିପାରିବେ ସ୍ୱାଧୀନତା ଦେବୀ
କି ଭଳି ଖେଳାବଳି ଗୃହାନ୍ତି ୪
—ଶିକ୍ଷାଜ୍ଞାନ ଓ ସ୍ୱାଧୀନତା ମଧ୍ୟରୁ ସ୍ୱାଧୀନତା ସହସ୍ର ଗୁଣରେ ଶ୍ରେୟସ୍କର ୪
—ଅକ୍ଷରଜ୍ଞାନକୁ ମୁଁ ବଳି ଦେବାକୁ କୁଣ୍ଠିତ ହୋଇନାହିଁ ୬
—ମୋର ଦୁଃଖ ଯେ ଆଦର୍ଶ ପିତା ହୋଇ ପାରି ନାହିଁ ୭

—ଆତ୍ମାର ମୌଳିକ ସ୍ୱଭାବରୁ ପିଲା ବାପାମାଙ୍କର କୌଣସି ଦୋଷରୁ
ରକ୍ଷା ପାଇଯାନ୍ତି ୬
—ଭାରତୀୟ ବାପ ମା ପିଲାଙ୍କୁ ମୂଳରୁ ଇଂରେଜୀ କହିବାକୁ ଶିଖାଇବା ଏକପ୍ରକାର
ଦେଶଦ୍ରୋହ ୬
—ସ୍କୁଲ ମାଷ୍ଟର ଭାବରେ ୮-୧୦
—ଆଦର୍ଶ ଅବସ୍ଥାରେ କେବଳ ବାପ-ମା ପିଲାଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷା ଦେଇ ପାରନ୍ତି ୯
—କ୍ୟାଲେନ୍‌ ବ୍ୟାକ୍‌ଙ୍କଠାରୁ ଜୋତା ସିଲାଇ ଶିଖିଥିଲେ ୧୦
—ଗାନ୍ଧୀଜୀଙ୍କର ଭାଷାଜ୍ଞାନ ୧୧
—ପିଲାଙ୍କ ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକ ସ୍ୱୟଂ ଶିକ୍ଷକ ୧୨
—ଗୋଟିଏ ପିଲାଙ୍କୁ ରାଗରେ ମାଡ଼ ଦେଇ .ବା ଓ ସେଥିପାଇଁ ଅନୁତାପ ୧୪-୧୫
—ଆଧୁନିକ ସଭ୍ୟତାର ଘୋର ବିରୋଧୀ ୧୮
—ଭାରତ ଇଂରେଜଜାତି ମାଧ୍ୟମରେ ପ୍ରେମର ସନ୍ଦେଶ ପ୍ରଚାର କରିପାରିବ ୧୮
—ଆମର ଧର୍ମ ଅହିଂସା ଉପରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ୧୮
—ଆମେ ସତ୍ୟ ଓ ଅହିଂସା ଆଚରଣ କଲେ, ଆମେ ଦେଖିବୁଁ ଯେ ଆମେ ମଧ୍ୟ
ନିର୍ଭୀକତା ଆଚରଣ କରିବୁଁ ୧୯
—ଭାରତ ସମଗ୍ର ଜଗତରେ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଜୀବନର ବାଣୀ ଦିନେ ପ୍ରଚାର କରିବ ୨୧
—ମୁଁ ନିଜେ ଅରାଜକତା ବାଦୀ, ମାତ୍ର ପୃଥକ ଧରଣର ୨୬
—ଭାରତରେ ସନ୍ତ୍ରାସବାଦର କୌଣସି ସ୍ଥାନ ନାହିଁ ୮
—କେବଳ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଭୟକଲେ, ଆଉ କାହାକୁ ଆମେ ଭୟ କରିବୁ ନାହିଁ ୩୧
—ବ୍ରିଟିଶ୍‌ ଜାତି ଜରିଆରେ ବିଶ୍ୱକୁ ମୋର ମହାନ୍‌ ସନ୍ଦେଶ
ବିତରଣ କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା ଅଛି ୩୩
—ମନୁଷ୍ୟ ଈଶ୍ୱର ଓ କୁବେରଙ୍କୁ ପୂଜା କରିପାରିବ ନାହିଁ ୪୦
—ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ନୈତିକତା ବିଷୟରେ ବ୍ରିଟେନ୍‌ଠାରୁ ଆମର ବେଶୀ କିଛି
ଶିଖିବାର ନାହିଁ ୪୨
—ଶୁଦ୍ଧ ଚରିତ୍ରବଳରେ ହିଁ ଆମେ ସ୍ୱରାଜ୍ୟଲାଭ କରିପାରୁଁ ୪୪
—ଶିକ୍ଷାର ପ୍ରୟୋଗ କରୁଁ କରୁଁ ମୁଁ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଓ ଅସହଯୋଗକୁ ଆବିଷ୍କାର କଲି ୫୩
—ଜ୍ୟାମିତି ଚର୍ଚ୍ଚାରେ ମୁଁ ଆତ୍ମ ସତ୍ତା ହରାଇ ବସେ ୫୫
—ଯେଉଁ ଶିକ୍ଷା ଭାରତର କୋଟି କୋଟି ନିରନ୍ନ ଜନସାଧାରଣଙ୍କର ଅବସ୍ଥା
ବିଷୟରେ ଚିନ୍ତା କରେ ନାହିଁ, ତାହା ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଶିକ୍ଷା ନୁହେଁ ୬୧
—ମୋର ନିଜର ଭୁଲ ସ୍ମରଣ କରେ ଏବଂ ସମସ୍ତଙ୍କ ସହ
ଏକାତ୍ମତା ସ୍ଥାପନ କରେ ୭୨
—ଜ୍ଞାନ ଓ ପୋଥିଗତ ବିଦ୍ୟା ଚରିତ୍ରର କ୍ଷତିପୂରଣ ନୁହେଁ ୮୪

ଗାନ୍ଧୀ, ମୋ· କ·

—ମୋର ଭାଗ୍ୟ ଦରିଦ୍ର ଓ ଦଳିତ ଲୋକଙ୍କର ଭାଗ୍ୟସହ ଗୁନ୍ଥା ହୋଇଛି ୯୭
—ମୋର ମତ ଯେ ଶିକ୍ଷାକୁ ଜୀବିକା-ନିର୍ବାହର ଉପାୟ ଭାବିବା
ନୀଚ ପ୍ରବୃତ୍ତିର ପରିଚାୟକ ୧୩୧
—ଜାଣିବାର ଯୋଗ୍ୟ ବିଷୟ ହେଉଛି, ଆତ୍ମା ୧୩୩
—ଆମ ଦେଶର କୃଷକ ଯେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅଶିକ୍ଷିତ ଥିବେ,
ସେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କୃଷିର ଉନ୍ନତି ଅସମ୍ଭବ ୧୩୫
—ଯେଉଁ ଶିକ୍ଷା ସତ୍ୟର ଅନୁସରଣ ଓ ଦେଶଭକ୍ତି ଶିଖାଏ ନାହିଁ,
ତାହା ଶିକ୍ଷା ନୁହେଁ ୧୩୮
—ଆମ ଦେଶର ଏ ଶିକ୍ଷା ନିରୀଶ୍ୱରବାଦର ଶିକ୍ଷା ୧୩୯
—ଆଜି ଆମର ସ୍କୁଲ୍-କଲେଜ ଗୋଲାମ ତିଆରିର କାରଖାନା ହୋଇଛି ୧୪୭
—ଇଂରାଜୀ ଶିକ୍ଷା ପ୍ରଣାଳୀକୁ ନଷ୍ଟ କରିବାକୁ ମୋର ଜୀବନ ମୁଁ ଅର୍ପଣ କରିଛି ୧୪୭
—ମୁଁ ଇଂରେଜ ସରକାରର ମୂଳ ଉପାଡ଼ି ଦେବାକୁ ଅବଶ୍ୟ ଚାହେଁ,
ମାତ୍ର ଇଂରାଜୀ ଭାଷାକୁ ନଷ୍ଟ କରିବାକୁ ଚାହେଁନା ୧୪୮
—ଇଂରାଜୀ-ଶିକ୍ଷା ଆମକୁ ନପୁଂସକ କରି ଦେଇଛି ୧୪୮
—ସାକ୍ଷରତା ମନୁଷ୍ୟର ନୈତିକ ମାନକୁ ବଢ଼ାଇ ପାରେ ନା ୧୫୦
—ଭାରତର ପ୍ରାଚୀନ ଶିକ୍ଷାପଦ୍ଧତି ଆମର ସେବା ଓ ଗୌରବମୟ ପରମ୍ପରାକୁ
ବଞ୍ଚାଇ ରଖିଥିଲା ୧୬୧
—ଜୀବିକା ନିର୍ବାହ ପାଇଁ ଶିକ୍ଷାକୁ ବ୍ୟବହାର କରିବା ଅନୁଚିତ
ମାତ୍ର ଉତ୍ପାଦକ ଶାରୀରିକ ଶ୍ରମଦ୍ୱାରା ଜୀବିକାର୍ଜନ କରିବା ଉଚିତ } ୧୩୧, ୧୬୩
—ଇଂରେଜମାନଙ୍କଠାରୁ ମୁଁ ବହୁତ କଥା ଶିଖିଛି ୧୬୪
—ପ୍ରତ୍ୟେକ ବୃତ୍ତି ବର୍ତ୍ତମାନ ଅର୍ଥୋପାର୍ଜନର ହୀନ ମନୋବୃତ୍ତିଦ୍ୱାରା ଚାଳିତ ୧୬୮
—ଶିକ୍ଷାର ବିସ୍ତାର କରୁଁ କରୁଁ ମୁଁ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଓ ଅସହଯୋଗର ଦର୍ଶନ ପାଇଲି ୧୭୧
—ଭାରତର ଗରିବମାନଙ୍କର ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ଦୂର କରିବାର ଯୋଜନା
ଯେଉଁ ଶିକ୍ଷାରେ ନାହିଁ, ତାହା ଶିକ୍ଷା ପଦବାଚ୍ୟ ନୁହେଁ ୧୭୫
—ପ୍ରାଚ୍ୟ ସଂସ୍କୃତିକୁ ମୋ ଅନ୍ତରରେ ମୁଁ ସୁରକ୍ଷିତ କରିଅଛି ୧ ୯
—ଯେ ମା'ଆର କାମ ତୁଲେଇ ପାରିବ ନାହିଁ, ସେ ସାନ ପିଲାଙ୍କର ଶିକ୍ଷୟିତ୍ରୀ
ହୋଇପାରିବ ନାହିଁ ୨୦୨
—ପୁସ୍ତକଗତ ଶିକ୍ଷାକୁ ମୁଁ ବାଦ ଦେଉନାହିଁ ୨୦୪
—ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସଭ୍ୟତାର ଦୋଷକୁ ବର୍ଜନ କରି ଆମେ ଗୁଣକୁ ଗ୍ରହଣ କରିବୁଁ ୨୦୫
—ବିସ୍ତାର ଥିଲେ ବୁଦ୍ଧିର ବିକାଶ ଘଟେ ୨୦୮

ଗାନ୍ଧୀ, ମୋ. କ.

—ପିଲଙ୍କୁ ମାମୁଲି ଧରଣରେ ଦେଖାଶୁଣା କରିବା ସର୍ବଥା ପରିତ୍ୟାଜ୍ୟ ୨୧୦
— ଆମର ନିଜର ଅସ୍ତିତ୍ୱ ବିଷୟରେ ଯେତିକି ଭରସା ଅଛି,
ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ଅସ୍ତିତ୍ୱ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସେତିକି ଭରସା ଦରକାର ୨୧୦
—ଅନୁଶୀଳନ ଓ ଆଲୋଚନା ନ କରି ଗୁଡ଼ାଏ ପଢ଼ିବା ଅକାରଣ ୨୧୦-୨୧୧
—ମୋର ଧର୍ମନୀତି ସଙ୍କୀର୍ଣ୍ଣ ନୀତି ନୁହେଁ ୨୧୨
—ବାଲ୍ୟକାଳରୁ ମୁଁ ଶାରୀରିକ ଶ୍ରମର ମହତ୍ତ୍ୱକୁ ଉପଲବ୍ଧି କରିଥିଲି ବୋଲି
ମୁଁ ବର୍ତ୍ତମାନ ଯାହା ହୋଇଛି, ତାହା ହୋଇ ପାରିଲି ୨୧୫
—ମାନସିକ-ଶ୍ରମ ଶିକ୍ଷା ନୁହେଁ, ତୁଚ୍ଛା ଶାରୀରିକ ଶ୍ରମ ଆପେ ଆପେ
(ମାନସିକ ବିକାଶ ବ୍ୟତିରେକେ) ମଧ୍ୟ ଶିକ୍ଷା ନୁହେଁ ୨୧୫
—ମୋର ସବୁ ପଢ଼ା ଜେଲ ଭିତରେ ହୋଇଛି ୨୧୭
— ମୁଁ ଅସାଧାରଣ ଶକ୍ତି ନେଇ ଜନ୍ମ ହୋଇ ନ ଥିଲି ୨୧୭
—ମନୁଷ୍ୟ ଶରୀର, ମନ, ଆତ୍ମାର ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ଯୁକ୍ତ ସମାହାର ୨୧୯
—ସହରବାସୀମାନଙ୍କୁ ଗ୍ରାମାଭିମୁଖୀ କରାଇବା ସହଜ ନୁହେଁ ୨୨୦
—ମନୁଷ୍ୟ ଭିତରେ ସର୍ବୋତ୍ତମ ସମ୍ଭାବନାଗୁଡ଼ିକୁ ବିକାଶ କରିବାକୁ
ଶିକ୍ଷା କୁହାଯାଏ; ଏ ଅର୍ଥରେ ଭାରତରେ ପ୍ରଚଳିତ ଶିକ୍ଷା ଶିକ୍ଷା ନୁହେଁ ୨୨୨
—ଗ୍ରାମ ଆନ୍ଦୋଳନ ଆରବ୍‌ଧ ହୋଇଛି, ତାହା ସଫଳ ହେବ ୨୨୩
—ଭାରତୀୟ ସଂସ୍କୃତିର ସମତୁଲ୍ୟ ଅନ୍ୟ ସଂସ୍କୃତି ନାହିଁ ୨୩୪
— କୌଣସି ଶାସକଙ୍କ ଦ୍ୱାରା କୌଣସି ମୌଳିକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୋଇ ପାରେ ନାହିଁ ୨୩୭
—ସରକାରୀ ଚାକିରୀ ପ୍ରାର୍ଥୀଙ୍କଦ୍ୱାରା ଜନସାଧାରଣଙ୍କର ଜୀବନ-ସୌଧ
ତିଆରି ହୋଇ ପାରିବ ନାହିଁ ୨୩୭
—ମୋର ହସ୍ତାକ୍ଷର ଅସୁନ୍ଦର ବୋଲି ମୁଁ ଲଜ୍ଜିତ ୨୩୮
—ପିତାମାତା ସୁରୁଚି ଓ ସଂସ୍କୃତିସମ୍ପନ୍ନ ହେଲେ ଶିଶୁ ମଧ୍ୟରେ
ସେହି ବୃତ୍ତିଗୁଡ଼ିକର ବିକାଶ ଘଟେ ୨୩୯
— ମୋର ସତ ସବୁ ଗୁରୁ ଶିକ୍ଷକ ହୋଇ ପାରନ୍ତି ନାହିଁ ୨୪୮
—ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷାକୁ ଅବୈତନିକ ଓ ବାଧ୍ୟତା ମୂଳକ କରିବା
ବର୍ତ୍ତମାନ ଅବସ୍ଥାରେ ଉଚିତ ନୁହେଁ ୨୫୦
—ଗୋଟିଏ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ବର୍ଣ୍ଣରେ ଅନ୍ୟ ତିନି ବର୍ଣ୍ଣର ଲକ୍ଷଣମାନ
ଦେଖିବାକୁ ମିଳିପାରେ ୨୫୨
— ମୁଁ ଯେଉଁ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟର କଳ୍ପନା କରେ, ତାହା ଦୈହିକ ଓ ମାନସିକ
ଦକ୍ଷତା ଅର୍ଜନର ବହୁ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱରେ, ତାହା ବ୍ରହ୍ମୋପଲବ୍‌ଧି ପାଇଁ ସାଧନା ୨୫୭

ଗାନ୍ଧୀ, ମୋ. କ.

— ଆମର ଶରୀରକୁ ଅଯତ୍ନ କରିବା ଅନୁଚିତ ୨୫୮
— ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ଉପରେ ମୋର ବିଶ୍ୱାସ ଅତି ପୁରୁଣା ଓ ଦୃଢ଼ ୨୭୯
— ହିନ୍ଦୁ ଓ ମୁସଲମାନ ଦୁଇ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ଦିନେ ଏକତାବଦ୍ଧ
ହେବେ ହିଁ ହେବେ ଏବଂ ଆମେ ଏ ଦିଗରେ ଅବିଶ୍ରାନ୍ତ ଚେଷ୍ଟା କରୁଥିବା ୨୭୪
— ବିଶ୍ୱସ୍ରଷ୍ଟାଙ୍କୁ ଉପଲବ୍ଧି କରିବାକୁ ମୁଁ ପ୍ରାଣପଣେ ଯତ୍ନ କରୁଛି ୨୭୮
— କୌଣସି ପିଲା ଦୁଷ୍ଟ ହୋଇ ଜନ୍ମ ହୋଇ ନ ଥାଏ,
ପିତାମାତାଙ୍କର ଆଚରଣ ଅନୁସାରେ ତାହାର ବିକାଶ ହୁଏ ୨୭୯, ୩୮୩
— ଗ୍ରୀଢଗୀବକୁ ମୋ ଜୀବନରେ ପ୍ରତିଫଳିତ କରିବାର ଅନୁପାତରେ
ମୁଁ ଶାନ୍ତି ପାଉଛି ୨୭୯
— ଛାତ୍ରମାନଙ୍କର ଆତ୍ମସମ୍ମାନବୋଧ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଦେହବୋଧଠାରୁ
ଆହୁରି ଦୃଢ଼ ୨୭୦
— ଭଗବତ୍ ଶକ୍ତିରେ ମୋର ଚରମ ବିଶ୍ୱାସ ଯୋଗୁଁ ମୁଁ ବଞ୍ଚିଛି ୨୭୧
— ମୋର କଳ୍ପିତ ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା ମାଟ୍ରିକ୍ୟୁଲେଶନ୍‌ର ସମାନ ହେବ ୨୮୧
— ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷା ମୋର ଅନ୍ତିମ ଦାନ ୨୯୮
— ମୋର ଖାସ୍ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ହେଉଛି ମନ, ବଚନ ଓ କର୍ମରେ ସତ୍ୟର ସନ୍ଧାନ
କରିବା; ମୋର ଶିକ୍ଷାପଦ୍ଧତିକୁ କେହି ନ ଗ୍ରହଣ କଲେ ମୁଁ କ୍ଷୁଣ୍ଣ ନୁହେଁ ୩୦୭
— ଆମର ଭୁଲ ଧାରଣା ଯେ ଶିକ୍ଷକ ହେବା ପାଇଁ କୌଣସି ବିଶେଷ ଯୋଗ୍ୟତା
ଦରକାର ନାହିଁ ୩୨୦
— 'ସଂହାରକ' କାର୍ଯ୍ୟ ଯେତେ ଲୋକପ୍ରିୟ ହୋଉଛି, ରଚନାତ୍ମକ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ
ସେତିକି ପ୍ରିୟ ହୋଇନାହିଁ ୩୨୨
— ମୁଁ ପୁସ୍ତକଗତ ଶିକ୍ଷାର ବିରୋଧୀ ନୁହେଁ, ଅନୁସୃତ ପ୍ରଣାଳୀର ବିରୋଧୀ ୩୩୧
— କଲେଜ ଶିକ୍ଷା ବିଫଳ ହୋଇଛି ୩୩୨
— ଯେଉଁ ଦେଶରେ ୩୦୦ କୋଟି ଜୀବନ୍ତ ଯନ୍ତ୍ର ରହିଛନ୍ତି, ସେଠାକୁ ନୂଆ ନିର୍ଜୀବ
ଯନ୍ତ୍ର ଆମଦାନୀ କରିବା ବୃଥା ୩୩୪
— ଭବିଷ୍ୟତ ଇତିହାସ ସାଧାରଣ ମନୁଷ୍ୟଙ୍କର ଇତିହାସ ହେବ;
ରାଜାରାଜୁଡ଼ାଙ୍କର ଇତିହାସ ହେବ ନାହିଁ ୩୪୫
— ମୋ ମତରେ ଭାରତରେ ଏତେ ବେଶୀ ଉଦ୍‌ଯୋଗୀକରଣ ହେବ ନାହିଁ,
ଯାହା ଫଳରେ ଗାଁଗୁଡ଼ିକ ଲୁପ୍ତ ହୋଇଯିବ ୩୫୧
— ରୋମାନ୍ ଲିପି ପରିବର୍ତ୍ତରେ ମୁଁ ହିନ୍ଦୁସ୍ଥାନୀ ଭାଷାର ଅକ୍ଷର (ଦେବନାଗରୀ ଓ
ପାର୍ଶୀ) ଉପରେ ଜୋର ଦେବ ୩୫୪

ଗାଂଧୀ, ମୋ. କ.

— ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷାକୁ ଏକ ବିଜ୍ଞାନ ଭାବରେ ଆମେ ଗ୍ରହଣ କଲେ,
ଏହା ଜ୍ଞାନ ଆହରଣରେ ସହାୟକ ହେବ ୩୫୫
— ଯଥେଷ୍ଟ ବ୍ୟାପକ ଭାବରେ କୌଣସି ବିଷୟ ଲୋକପ୍ରିୟ ହୋଇ ନ ଥିଲେ,
ତାକୁ ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ କରିହେବ ନାହିଁ ୩୬୮
— ମୋ ଜୀବନରେ ଏହି ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷା ଶେଷ କାମ ୩୭୨
— ଏ ଶିକ୍ଷା ପୂରା ହୋଇପାରିଲେ, ହିନ୍ଦୁସ୍ତାନର ଚେହେରା ବଦଳିଯିବ ୩୭୨
— ମୋ ସ୍ୱରାଜ୍ୟର କଳ୍ପନା ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷାରେ ଲୁକ୍କାୟିତ ୩୭୩
— ଶିଶୁ ଭଲ ବା ମନ୍ଦ ପ୍ରବୃତ୍ତି ନେଇ ଜନ୍ମ ହୁଏ, ମୁଁ ବିଶ୍ୱାସ କରେ ନାହିଁ ୨୭୯, ୩୮୩
— ସମସ୍ତେ ମୋତେ 'ଛାଡ଼ି ଚାଲିଗଲେ' ସୁଦ୍ଧା ମୁଁ ଏକାକୀ ସତ୍ୟର ଧ୍ୱଜା ଧରି ଚାଲିବି ୩୮୮
— ଔଦ୍ଧତ୍ୟ ମନରେ ଗ୍ରହଣଶୀଳତା ଶକ୍ତିକୁ ନଷ୍ଟ କରିଦିଏ,
ବିନୟ ଓ ଶିକ୍ଷାଭିଳାଷ ସାହାଯ୍ୟ କରେ ୩୯୩
— ସରକାରଙ୍କ ତରଫରୁ ଧର୍ମଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥା ହେବାରେ ମୁଁ ଏକମତ ନୁହେଁ ୪୦୦
— ସହଶିକ୍ଷାରେ କୌଣସି ଦୁର୍ଘଟଣା ପାଇଁ ମୋର ଭୟ ନାହିଁ ୪୦୧
— ଆମେ କ୍ରମେ କ୍ରମେ ସଂସ୍କାର କରି ଉନ୍ନତ ଜିନିଷ ବାହାର କରିବା ଉଚିତ ୪୦୩
— କଂଗ୍ରେସରୁ ମୁଁ ବାହାରି ଆସିଛି ମାତ୍ର କଂଗ୍ରେସ ଜୀଇଁ ରହିଥିବ ୪୦୫
— ଜୀବିକାର୍ଜନ ପାଇଁ ସ୍ତ୍ରୀଲୋକେ ଚାକିରି ବା ବ୍ୟବସାୟ କରନ୍ତୁ—
ମୁଁ ଚାହେଁ ନାହିଁ ୪୧୪
— କନ୍ୟାମାନେ ଶିକ୍ଷା ପାଇଁ ସୁନ୍ଦର ନର୍ତ୍ତକୀ ନ ହୋଇ ସ୍ୱୟଂ-ସେବିକା ହେଉନ୍ତୁ ୪୧୮
— ପୁରୁଷର ସମ୍ଭୋଗର ସାଧନ ହେବା ନାରୀର ଅନୁଚିତ ୪୧୯
— ଉତ୍କଳରେ ପଦଯାତ୍ରା ୪୨୫
— ଭାରତବର୍ଷରେ ରାଜନୀତି ଓ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟବିଜ୍ଞାନ ସହିତ ଧର୍ମର ଘନିଷ୍ଠ ସମ୍ପର୍କ ବିଦ୍ୟମାନ ୪୩୨
— ମୁଁ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ କୌଣସି ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ଶିକ୍ଷା ଲାଭ କରି ନାହିଁ ୪୪୦
— ଶିକ୍ଷା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ୪୪୧-୪୨
— ମୁଁ ଉଚ୍ଚ ଶିକ୍ଷାର ବିରୋଧୀ ନୁହେଁ, ଶିକ୍ଷା-ପ୍ରଣାଳୀର ବିରୋଧୀ ୪୪୨
— ମୋର କଳ୍ପନାର ଭାରତ ୪୪୩-୪୪
— ଗରିବ ଲୋକଙ୍କଠାରୁ କର ଆଦାୟ କରି ଉଚ୍ଚ ଶିକ୍ଷା ଦେବାର ମୁଁ ବିରୋଧୀ ୪୪୫-୪୭
— ପଶ୍ଚିମରୁ କୌଣସି ଭଲ ଜିନିଷ ଆସି ପାରିବ ନାହିଁ, ଏ ଧାରଣା ମୋର ନାହିଁ ୪୪୮
— ବିଦେଶୀ ଶାସନରେ ସବୁ ଜିନିଷ ଉପରୁ ଲୋକଙ୍କ ପାଖକୁ ଆସେ ୪୪୯
— ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଭାବରେ ପୁରାଣଗୁଡ଼ିକୁ ମୁଁ ଧର୍ମଗ୍ରନ୍ଥ ଭାବେଁ ୪୫୩
— ପ୍ରତ୍ୟେକ ପଦାର୍ଥରେ ଭଗବାନ୍ ବିରାଜମାନ ଅଛନ୍ତି, ମୁଁ ବୁଝିପାରିଛି ୪୫୪

ଗାଂଧୀ, ମୋ. କ.

— ସତ୍ୟର ଖିଲାଫକୁ ଆମେ ବର୍ଜନ କରିବୁଁ ୪୫୪
— ସତ୍ୟକୁ ଜଳାଞ୍ଜଳି ଦେବାର ଶିକ୍ଷା-ପଦ୍ଧତିକୁ ମୁଁ ସମର୍ଥନ କରିବି ନାହିଁ ୪୫୬
— ମୋର ଅଭିଜ୍ଞତା ଯେ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଆତ୍ମା, ସତ୍ୟ, ପ୍ରେମ ପ୍ରଭୃତି ବିଷୟରେ ଧାରଣା ଦିଆଯାଇପାରେ ୪୬୨
— ଗୀତା-ଶିକ୍ଷାଦାନକୁ ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ କରିବାକୁ ମୁଁ ସମର୍ଥନ କରିବି ନାହିଁ ୪୬୫
— ସ୍ରଷ୍ଟା ପରିଚାଳିତ ଧର୍ମ-ଶିକ୍ଷାରେ ମୁଁ ବିଶ୍ୱାସ କରେ ନାହିଁ, ଧର୍ମ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ବ୍ୟାପାର ୪୬୬
— ମୁଁ ଇଂରାଜୀ ଭାଷାର ପ୍ରେମିକ ୪୮୧
— ସାମାଜିକ ପ୍ରଗତି ବିନା ରାଜନୈତିକ ପ୍ରଗତି ଅସମ୍ଭବ ୪୯୧
— କେବଳ ସ୍ୱେଚ୍ଛାଚାରୀ ସରକାର ସଂଖ୍ୟାଧିକ ଜନତାର ମତକୁ ଉପେକ୍ଷା କରି ଆଇନ୍ ଜାରି କରିପାରେ ୪୯୬
— ଆଗେ ସ୍ୱେଚ୍ଛାପ୍ରଣୋଦିତ ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା ଦରକାର ୪୯୮
— ପିଲାମାନଙ୍କୁ କାୟିକ ଦଣ୍ଡ ଦେବା ଏକାବେଳକେ ଭୁଲ ୫୦୧, ୫୦୨, ୫୦୩
— ବ୍ରିଟିଶ ଶାସନ ଆମର ପୁରୁଷତ୍ୱ ହରଣ କରି ନେଇଛି ୫୦୬

'ଗାଂଧୀଜୀ ନୀ ଚିତ୍ରର-ସୃଷ୍ଟି' (ବହି) ୫୩୫
ଗାନ୍ଧର୍ବ ମହାବିଦ୍ୟାଳୟ ୫୩୯
ଗ୍ରାମଦାମୀ ବିଦ୍ୟାରେ ୪୩୫ ଫୁଟ୍‌ନୋଟ୍
ଗାୟତ୍ରୀ ମନ୍ତ୍ର ୫୪, ୫୩୬
ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ ୪୫୪-୫୫
ଗୀତା (ଶ୍ରୀମଦ୍ ଭଗବଦ୍ ଗୀତା ଦେଖନ୍ତୁ) ୫୪, ୫୫, ୧୬୫, ୧୬୧, ୧୮୬, ୨୩୩, ୨୩୪, ୨୩୬, ୨୪୪, ୪୧୬, ୪୫୬, ୪୫୮, ୪୫୯, ୪୬୧, ୪୬୨, ୪୬୪, ୪୬୫, ୫୩୮, ଯତ୍ରତତ୍ର
ଗୁଦା-ମୈଥୁନ ୪୮୯
ଗୁଜରାତ କଲେଜ ସହ ଗୁଜରାତ ମହାବିଦ୍ୟାଳୟର ତୁଳନା ୪୫
— ବିଦ୍ୟାପୀଠ ୪୬ ଫୁଟ୍‌ନୋଟ୍, ୫୬ ଫୁଟ୍‌ନୋଟ୍, ୬୨, ୬୬, ୪୩୬, ୪୫୮, ୪୬୦, ୫୫୮
ଗୁଜରାତ ବିଦ୍ୟାପୀଠର ପୁନର୍ଗଠନ ୬୬-୮୩, ୮୩-୮୬
— „ ସିନେଟର ମତ ୬୮
— „ ମୂଳନୀତିଗୁଡ଼ିକ ୮୦
— „ ର ଜନ୍ମର ମୂଳନୀତି ୨୫୬
ଗୁଜରାତ ୫୨୬
— ମହାବିଦ୍ୟାଳୟ ୬୦, ୬୬
ଗୁଜରାଟୀ ଭାଷା (ମାତୃଭାଷା)ର ସମୃଦ୍ଧି ୧୨୨
ଗୁରୁକୁଳ ୩୪, ୫୧୫, ୫୨୩
— କାଙ୍ଗଡ଼ି ୧୮୪
— ରେ ବକ୍ତୃତା ୩୦-୩୫
ଗୁରୁଗୋବିନ୍ଦ ସିଂହ ୧୪୮, ୨୫୪
ଗୁରୁଭକ୍ତ ୨୪୮
ଗୁରୁଶିଷ୍ୟ-ସମ୍ପର୍କ ୨୪୮

ଗୁଲଜାରିଲାଲ ନନ୍ଦା ୩୦୬
ଗୃହ ଓ ବିଦ୍ୟାଳୟ ମଧ୍ୟରେ
  ସମନ୍ୱୟ ଦରକାର ୧୨୧
ଗୃହୋଦ୍ୟୋଗଗୁଡ଼ିକୁ ଇଂରେଜମାନେ
  ନଷ୍ଟ କରିଦେଲେ ୨୨୮
ଗୋଖଲେ, ଗୋପାଳକୃଷ୍ଣ ୬୩, ୧୦୫, ୧୦୬, ୧୦୭
ଗ ଜୁଏନ୍ ଓ ଗ୍ରାମସେବା ୪୪୬
ଗ୍ରାମ-ବିଦ୍ୟାପୀଠର ଶିକ୍ଷାଯୋଜନା ୪୩୬
ଗ୍ରାମଶିକ୍ଷା ୪୩୩
ଗୋପୀଚନ୍ଦ, ଡକ୍ଟର ୫୧୦
ଗ୍ରନ୍ଥାଳୟର ଆଦର୍ଶ ୫୩୦-୩୨
"ଗ୍ରାମୀଣ" ଶିକ୍ଷା ୩୪୬
ଗ୍ରାମୋଦ୍ୟୋଗଗୁଡ଼ିକ ଶିକ୍ଷାର
  ମୂଳପିଣ୍ଡ ୨୨୨, ୩୬୧
— ର ମୁଖ୍ୟ, ଅରଟ ୩୨୩
— ରେ ଆମର ଧ୍ୟାନ
  ରହିବା ଉଚିତ ୩୪୫
— ସଂଘ ୩୫୨
— ହେଉଛି ଧ୍ରୁବତାରା ୩୮୦
ଗ୍ରିଫେନ୍, ସାର୍ ଲେପେଲ ୬୬
ଗ୍ରୀକ୍‌ମାନଙ୍କର ସଙ୍ଗୀତ ଓ ବ୍ୟାୟାମ
  (Gymnasium) ୯୩
ଗ୍ରେଗ୍ ୩୦୬

ଚ

ଚକ୍ରବୃଦ୍ଧି (ଗଣିତର ଶିକ୍ଷା) ୨୬୪
ଚରଖା (ଅରଟ, ଚଦା ମଧ୍ୟ ଦେଖନ୍ତୁ) ୬୦, ୬୬, ୧୬୧, ୧୬୨, ୧୬୫, ୨୬୬, ୫୩୮, ଇତ୍ୟାଦି
— ର ଆତ୍ମିକ ରହସ୍ୟ ୧୮୭
— ଅବହେଳିତ ୧୮୩୦
— ମଧ୍ୟଯୁଗୀୟ ବ୍ୟବସ୍ଥା, ମାତ୍ର
  ଏବେ ବି ବଞ୍ଚିଛି ୨୧୯
ଚରଖା ସଂଘ ୩୨୩, ୩୫୧, ୩୬୫, ୩୬୬, ୩୯୯, ୪୦୧
ଚମ୍ପାରଣ (ବେତିଆ, ବିହାର) ୩୮୦
ଚରିତ୍ର-ଗଠନ ୯, ୫୩, ୬୩, ୧୧୩, ୧୧୯, ୧୨୯-୩୦, ୧୫୦, ୧୮୩, ୨୦୮, ୨୬୩, ଇତ୍ୟାଦି
" " ରେ ଗୁରୁଶିଷ୍ୟ ସମ୍ପର୍କ
  ବଡ଼ କଥା ୨୪୮
ଚରିତ୍ର-ନିର୍ମାଣ ୧୩୦, ୧୩୧ ୧୫୬, ୧୬୯
" " ଏଡ଼ିଙ୍ଗ୍‌ଟନଙ୍କର ସଂଜ୍ଞା ୩୦୦, ୪୩୩, ୪୮୬
" " ହିଁ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଶିକ୍ଷାର
  ପ୍ରେରଣା ସ୍ରୋତ ୧୪୩
— ବଳରେ ସ୍ୱରାଜ ଲାଭ ୪୪
— ର ବିକାଶ ୧୫୫
" " ପୋଥି (ବହି)
  ପାଠଠାରୁ ମହତ୍ତ୍ୱର ୪୬୩
ଚାଟାର୍ଜୀ, ରାମାନନ୍ଦ ୪୮୧
ଚାଷକାମ ବେଳେ ସ୍କୁଲମାନ ବନ୍ଦ
  ହେବା ଉଚିତ ୨୮୬
ଚାରିତ୍ରିକ ଶିକ୍ଷା ଅଧିକ ଲୋଡ଼ା ୧୧୬
ଚିତ୍ରକଳା ଓ ରେଖାଙ୍କନ ୨୬୩
ଚିନ୍ତାମଣି ରାଓ, ବୈଦ୍ୟ ୯୪
ଚେଟିଆର, ଅବିନାଶଲିଙ୍ଗମ୍ ୦୮୬
ଚୌଧୁରୀ ଗୋପବନ୍ଧୁ (ଓଡ଼ିଶା) ୩୭୭
ଚୌବେଟୋଲା-ପାଲୁକଥା ୩୭୮

ଛ

ଛାତ୍ର ଜୀବନରେ ବିଶ୍ୱାସ ଗୋଟିଏ
  ବଡ଼ କଥା ୫୫
ଛାତ୍ରମାନଙ୍କର ରାଜନୀତିରେ
  ଯୋଗ ଦେବା ଅନୁଚିତ ୫୧୯

ଛାତ୍ରମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅନୁକ୍ରମ ୧୭୪
— ମଧ୍ୟରେ ବାଲ୍ୟ ବିବାହ, ଆଉ ସେମାନଙ୍କର ଶାରୀରିକ ଓ ମାନସିକ ବଳହୀନତାର କାରଣ ୨୭୦
— ର ଆତ୍ମସମ୍ମାନ ଜ୍ଞାନ ଅଧିକ ସୂକ୍ଷ୍ମ ୨୭୦
— ଙ୍କୁ ଉପଦେଶ ୧୬-୨୦
— ବିଳାତ ପଠାଇବା ୫୧୮
— ର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ହେଉଛି ସରଳତା ଓ ଆତ୍ମସଂଯମ ପାଳନ ୭୧
— ର ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ୫୧୨-୧୮
— ର ଧର୍ମ ୧୬୭
ଛାତ୍ରମାନେ ରିଲିଫ୍ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ଉଚିତ ୧୮୭
— ପ୍ରଚଳିତ ପରୀକ୍ଷା ଉପର ପ୍ରତିଶ୍ରଦ୍ଧା ୪୫
— ଙ୍କୁ ସ୍କୁଲରେ ଦଶଟେ ଭୋଜନ ୨୮୭
ଛାତ୍ରସମାଜ ଓ ଅହିଂସା ୧୯୭
ଛାତ୍ରାବସ୍ଥାରେ ବିବାହ ଅନୁଚିତ ଓ ବିବାହ-ବୟସ ୧୫୭
— ପିତାମାତା ଓ ଅଭିଭାବକମାନେ ସେମାନଙ୍କୁ ବିବାହ ଓ ଉତ୍ସବ-ବ୍ୟସନ ଆଡ଼କୁ ଆକର୍ଷଣ କରିବା ଅନୁଚିତ ୪୮
ଛାତ୍ରାବାସ ଓ ବୋର୍ଡ଼ିଂ ଘର ମଧ୍ୟରେ ପାର୍ଥକ୍ୟ ୫୨୭
ଛାତ୍ରାବାସର ପରିଚାଳକମାନଙ୍କର ଦାୟିତ୍ୱ ଓ ଯୋଗ୍ୟତା ୫୨୩-୫୨୮
ଛାତ୍ରାବାସର ପରିଚାଳକମାନେ ଅନ୍ତେବାସୀମାନଙ୍କୁ ନିଜର ପିଲା ଓ ଛାତ୍ରଭାବରେ ଦେଖିବେ ୫୨୫, ୫୨୭
ଛାତ୍ରାବାସ ଗୁରୁକୁଳରେ ପରିଣତ ହେବ ୫୨୩
— ସହରର ବାହାରେ ରହିବ ୫୨୪
ଛାତ୍ରୀସହ ଶିକ୍ଷକର ବିବାହ ଅବୈଧ ୫୧୧

ଜ

ଜକୀର ହୁସେନ୍ କମିଟି ୩୪୭, ୩୪୭, ୩୯–
ଜନତା ସହ ସମ୍ପର୍କ ସ୍ଥାପନ ପାଇଁ ସେମାନଙ୍କର ଭାଷା ଆମର ଜାଣିବା ଦରକାର ୧୯୧
ଜଡ଼ଚେତନ ଗୁଣଦୋଷମୟ…… (ଭଜନ) ୫୩୯
ଜନନୀ-ଶିକ୍ଷୟିତ୍ରୀ ୧୯୯
ଜବାହାରଲାଲ୍ ୩୪୧
ଜାଜୁଜୀ, ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଦାସ ୪୦୧
ଜାତିବଡ଼ିମା ୫୨୦, ୫୨୧
ଜାତୀୟ (ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ) ସଙ୍ଗୀତ ଶିଖାଇବା ୨୦୧
— „ ପଦ୍ଧତି ୫୩୭
ଜାପାନୀ ଭାଷାରେ ଶିକ୍ଷା ୪୭୨
ଜାମିଆ ମିଲିଆ ୩୪୫
ଜୀବନ ଜରିଆରେ ଶିକ୍ଷା ୯୩
ଜୀବନରେ ସଙ୍ଗୀତର ସ୍ଥାନ ୫୩୭-୪୦
ଜୀବନ ଯୋଗ ୯୦
— ସାରା ଏକ ପାଠଶାଳା ୨୦୯
— ର ଐକ୍ୟ ୨୧୧
— ଶିକ୍ଷା (ଆର୍ମଷ୍ଟ୍ରଙ୍ଗ) ୩୩୩, ୩୫୯
"ଜୀବନ ଶିକ୍ଷା କା ଆରମ୍ଭ" (ହିନ୍ଦୀ ବହି) ୪୨୩ ଫୁଟ୍‌ନୋଟ
— ରୂପୀ ପୁସ୍ତକରୁ ଶିକ୍ଷା ୪୦୪
ଜୀଭନ୍ସ, ଅଧ୍ୟାପକ ୬୫
ଜୁମା ମସ୍‌ଜିଦ୍ ୪୫୦
ଜୈନମାନଙ୍କଠାରେ ଧର୍ମ ପୁସ୍ତକ ୫୩୧
ଜୋରାଷ୍ଟର ୮୮

କୋହ୍ୱାନ୍ସବର୍ଗ ୫, ୭, ୮
ଜ୍ଞାନ ପାଇଁ ଅଧ୍ୟୟନ ଓ
    ଅଧ୍ୟୟନ ପାଇଁ ଜ୍ଞାନ ୨୩୧
— ର ମୂଲ୍ୟ ଶୁଭ ଆଚରଣ ୧୨୭
ଆତ୍ମାକୁ ଚିହ୍ନି ନ ପାରିଲେ
    ଜ୍ଞାନ ନିରର୍ଥକ ୧୩୦
ଜ୍ୟାକ୍ସ (ଶିକ୍ଷାବିତ୍) ୧୭୯
ଜ୍ୟାମିତି-ଶିକ୍ଷା ୨୭୪

ଝ

ଝାନ୍ସୀ-ରାଣୀ ୪୮୧

ଟ

ଟଲଷ୍ଟୟ ୪୮୧
— ଫାର୍ମ, ଆଶ୍ରମ ୮, ୧୦, ୧୩, ୧୮୧, ୨୭୩-୭୪, ୨୯୭, ୩୨୯, ୩୩୩
ଟାଇମ୍ସ ଅଫ୍ ଇଣ୍ଡିଆ ୧୮୮
ଟାଟା ୭୯, ୨୮୨, ୪୩୯
ଟାଲ ଭାଷା ୪୭୦, ୪୮୨
ଟେକ୍ନିକାଲ ଶିକ୍ଷାର ବ୍ୟବସ୍ଥା ୨୮୨, ୨୯୧
ଟ୍ରାନ୍କୁବାର (ସ୍ଥାନ) ୪୨୫
ଟ୍ରାନସ୍ଭାଲ ୪୮୧, ୫୩୯
ଟ୍ରାପିଷ୍ଟ ମଠ ୩୨୯

ଡ

ଡଚ୍ ଭାଷା ୪୭୦
ଡର୍ବାନ୍ ୫
ଡାରଉଇନ୍ ୪୭୩
ଡିଉଇ, ଜନ୍ ୨୯୮, ଫୁଟ୍ନୋଟ
ଡିଗ୍ରୀର ମୋହ ୨୩୬
— ଧାରୀ ଦଳ ଦରକାର ନାହିଁ ୪୪୪
ଡୋକ, ଅଲଭ୍ ୫୩୯
ଡ୍ୟାଲଡ୍ ୫୩୬

ଢ

ଢାକା ୩୮୬

ତ

ତକଲି ୧୬୩, ୨୨୧, ୨୨୭, ୩୩୦, ୩୯୮
— ଏକମାତ୍ର ସାଧନ ନୁହେଁ ୩୩୪
— ବନାମ ଖେଳନା ୩୭୪
— ର ବିଜ୍ଞାନ ୩୫୬
ତରୁଣମାନଙ୍କ ମନର ଏକାଗ୍ରତା ୪୫୮
ତାଓ ହ୍ୱୋଟିଂ (ଚୀନ) ୩୪୯
ତିଥଲ (ସ୍ଥାନ) ୨୧୯
ତିରୁଭନ୍ନାଇ ନାଲୁରମ୍ ଗାନ୍ଧୀ
    ମିଶନ ସମିତି ୪୩୦
ତିଲକ, ବାଲ ଗଙ୍ଗାଧର ୧୦୧
— ବିଦ୍ୟାପୀଠ ୪୯ (ଫୁଟ୍ନୋଟ) ୧୪୬
    ୧୪୭, ୧୯୦
ତୁଳସୀଦାସ ୭୭, ୧୩୧, ୪୧୧, ୪୫୫, ୪୫୬, ୪୬୪, ୫୩୯
ତୃତୀୟ ଶ୍ରେଣୀ ଯାତ୍ରୀଙ୍କର ଅସୁବିଧା ୨୫
— „ ଙ୍କୁ ଗୁଣ୍ଡମାନେ ଉତ୍ୟକ୍ତ
    କରନ୍ତି ୨୫
ତ୍ରିମୁଖୀ ବିକାଶ ୩୯୭
ତ୍ରିବାଙ୍କୁଡ଼ ୪୦୨
ଥ୍ରୀ ଆରଜ୍ (the 3R's) ୩୮୪

ଦ

ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକା ୫୧୭, ୫୩୨
ଦମୟନ୍ତୀ ୪୧୧
ଦୟାନନ୍ଦ ସ୍ୱାମୀ ୩୩, ୩୯, ୧୯୦
ଦରିଦ୍ର ନାରାୟଣଙ୍କ ସେବା ୭୯
ଦାବୀ ଓ ଦାୟିତ୍ୱ ୧୯-୨୦
ଦାୟିତ୍ୱର ସଂଜ୍ଞା (ଜ୍ୟାକ୍ସଙ୍କର) ୧୮୦
ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ଓ ଅସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟର ସମ୍ବନ୍ଧ ୪୩୪
ଦାସ, ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ୧୪୩, ଫୁଟ୍ନୋଟ

ଦାସ, ମଧୁସୂଦନ ୧୭୭, ୩୩୩
ଢବାଣ, ଢଲ୍‌ଖୁସ୍ ୩୨୪
ଦୁବେ, ଜଗତ୍‌ରାମ ୭୫
ଦେବଦେବୀ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଶିକ୍ଷାଦାନ ୪୫୭
ଦେବନାଗରୀ ଲିପି ୧୦୦
ଦେବୀ ପ୍ରକାଶ ୩୯୭
ଦେଶସେବା, ଶିକ୍ଷାର ଆଦର୍ଶ ୧୧୯
ଦେଶା(ସା)ଇ, ପ୍ରାଣଜୀ ୯
— ମହାଦେବ ୭୨,୭୯,୯୫,୨୬୮, ୫୦୫
— ଓ୍ବାଲଜୀ ୭୯
— ହରପ୍ରସାଦ ବ୍ରଜରାଇ ୭୯
ଦେଶୀୟ ରାଜାମାନଙ୍କର ବିଳାସ-ବ୍ୟସନ ୧୯୦
ଦ୍ୱାରଭଙ୍ଗା ମହାରାଜା ୯୭

ଧ

ଧନ୍ଦା (ଉଦ୍ୟୋଗ ଓ ହସ୍ତକର୍ମ ମଧ୍ୟ ଦେଖନ୍ତୁ) ୫୧୫, ୫୧୭
ଧନ୍ଦା ଅନ୍ୟତମ ପାଠ୍ୟ ବିଷୟ ନ ହୋଇ ଶିକ୍ଷାର ମାଧ୍ୟମ ହେବ ୩୬୮-୬୯
— ଶିକ୍ଷା ଅବହେଳିତ ୫୧୭
— (ହସ୍ତୋଦ୍ୟୋଗ) ଓ ପୁସ୍ତକଗତ ପାଠ୍ୟ ଏବଂ ଧନ୍ଦା କରସ୍ଥାରେ ଶିକ୍ଷା ମଧ୍ୟରେ ପାର୍ଥକ୍ୟ ୨୨୭, ୨୮୪, ୩୬୦-୬୧, ୩୮୦
— କରସ୍ଥାରେ ଶିକ୍ଷା ୨୨୭-୨୯, ୩୧୮
— „ „ ବିରୋଧରେ ଯୁକ୍ତି ୨୯୩, ୨୯୭
— ର ପ୍ରକାର, ସ୍କୁଲରେ ୨୯୦
ଧୂମ୍ରପାନ ବିରୋଧରେ ୧୨୮,୧୫୭,୫୩୪
ଧର୍ମ ଆଚରଣରେ ବିଷୟ ୧୩୩
— ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଆମର ଭ୍ରାନ୍ତ ବିଶ୍ୱାସ ୪୫୫
— ଶିକ୍ଷା ୨୫୦-୫୧,୩୪୭,୩୯୯, ୪୫୧, ୪୯୮
— ଶିକ୍ଷା ଓ ରାଷ୍ଟ୍ର ୪୭୭
ପୃଥିବୀର ସବୁ
ଧର୍ମ ପ୍ରତି ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ସମାନ ଶ୍ରଦ୍ଧା ରହିବା ଉଚିତ ୨୫୧
ଧ୍ରୁବ, ଆନ୍ଦୃର୍ଷି ୪୭୪-୭୫

ନ

ନବଜୀବନ ୫୧୩
ନଈ ତାଲିମ 'ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷା ମଧ୍ୟ ଦେଖନ୍ତୁ)
— „ ର ଜନ୍ମ ୩୯୨
— „ ର ରହସ୍ୟ ୩୬୨-୬୫
— ରେ ଔଷଧର ସ୍ଥାନ ୩୯୧
— (ପତ୍ରିକା) ୩୫୦, ୩୮୧
— ର ଶିକ୍ଷକ ଏକାଧାରରେ କାରିଗର ଓ ଶିକ୍ଷାବିତ୍ ହେବେ ୪୦୧
ନରହରି ପରୀଖ ୩୭୯
ନଳ (ପୌରାଣିକ ପୁରୁଷ) ୪୧୧
ନବଜୀବନ (ପତ୍ରିକା) ୪୩୩, ୪୬୦
ନାଗରୀ ଲିପି ୪୯୯
"ନାଡ଼ିଆଡ଼ରେ ଘଣ୍ଟାଏ" ୨୬୮
ନାନକ ୩୯, ୧୪୮, ୧୯୦
ନାୟାର, ସୁଶୀଳା ୩୯୨
ନାରୀମାନେ ଇଂରେଜୀ ଶିଖିବା; ଇଂରେଜୀ ସାହିତ୍ୟ ପଢ଼ିବା ୧୫୦
— ସ୍ୱାଧୀନତା (ସ୍ତ୍ରୀ ସ୍ୱାଧୀନତା ମଧ୍ୟ ଦେଖନ୍ତୁ) ଓ ଶିକ୍ଷା ୪୧୨
— ଶିକ୍ଷା (ସ୍ତ୍ରୀ ଶିକ୍ଷା ମଧ୍ୟ ଦେଖନ୍ତୁ) ୪୦୬-୧୯, ୪୧୩

ନାରୀମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷା ସମସ୍ୟା ୪୦୯
— ସମାଜ ଓ ନିରକ୍ଷରତା ୪୧୯
ନିଃଶୁଳ୍କ ଶିକ୍ଷା ୧୫୨
ନିଉ ଟେଷ୍ଟାମେଣ୍ଟ ୧୮୦
— ଫୀଲ୍ଡ ୪୪୩
ନିଉୟର୍କ ୧୯୩
ନିଗ୍ରୋ ୪୬୧, ୫୨୦
ନିର୍ଦ୍ଦେଶିକା hand book),
ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କ ପାଇଁ ୪୨୬
ନିର୍ଭୀକ ମନୋଭାବ ୩୦-୩୧, ୧୩୬
ନିଶାନିବାରଣ ଯୋଜନାରୁ ଆମେ
ପଇସା ଦେବୁ ନାହିଁ ୨୮୩, ୩୩୩, ୩୬୧
ନୀତି ଓ ସଦାଚାରର ଶିକ୍ଷା ୧୬୬
ନୀଗ୍ରୋ ୧୯୦
ନୂତନ (ନୟୀ) ତାଲିମର
ବ୍ୟାବହାରିକ ରୂପ ୨୫୬-୬୬
— ସମାଜ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର, ସ୍ୱୟମ୍ଭୂ,
ସ୍ୱୟଂପ୍ରେରିତ ଓ ସ୍ୱୟଂଶାସିତ ହେବ ୯୦
ନେପୋଲିଅନ୍ ୮୯
ନୈତିକ ଶିକ୍ଷା
ପିଲାମାନଙ୍କର ୨୦୬
ନୈତିକ ଜୀବନ ବିଷୟରେ
ପିତାମାତାଙ୍କର ଉଦାସୀନତା ୫୦୯
ନୈତିକତା ଶିକ୍ଷା ଦାନ ସ୍ତରର
ଅବଶ୍ୟ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ୪୬୬
ନୈତିକତା ଓ ପବିତ୍ର ଜୀବନ
ଶିକ୍ଷାର ମୂଳଦୁଆ ୫୧୧
ନୈଶ ବିଦ୍ୟାଳୟ ୪୩୨
ନୌ (ନାଓ) ରୋଜୀ ଦାଦାଭାଇ ୧୦୬
ନୌରବୀ (ସ୍ଥାନ)ର ଏକ ଭାଇ ୨୬୬

ପ

ପଞ୍ଚବିଧ ଆଚରଣ ୪୯୫
ପଟବର୍ଦ୍ଧନ, ଡାକ୍ତର ୫୦୫
ପଟେଲ, ମଣିବେନ ୮୦
—, ବଲ୍ଲଭଭାଇ ୬୮, ୬୯, ୮୪
୧୮୪, ୪୦୫
ପଣ୍ଡିତ, ଜବାହରଲାଲ ୩୪୧, ୩୯୯, ୪୦୫
— (ମାଳବୀୟଜୀ) ୧୦୨
—, ସୁଖଲାଲଜୀ ୮୦
ପଢ଼ା ଓ ଧନ୍ଦା ଅଲଗା ହେବାରେ
ଚ୍ୟାଭୂତ୍ର ୫୧୫
ପତ୍ନୀ ବୟଃପ୍ରାପ୍ତା ହେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ
ସ୍ୱାମୀ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ଅଚରଣ
କରିବ ୪୧୧
ପରସେବା ଶିକ୍ଷାର ଲକ୍ଷ୍ୟ ୨୨୯
ପରାଞ୍ଜପେ ୧୦୫
ପରିଚ୍ଛନ୍ନତା ଓ ଶିକ୍ଷା ୩୪, ୧୦୩
ଆମ ଶିକ୍ଷାର ପରିବେଶ ସହ
ସମ୍ପର୍କ ନାହିଁ ୨୦୩, ୨୧୩
ପରୀକ୍ଷା ଉପରେ ଅଯଥା ଗୁରୁତ୍ୱ ୨୩୨
ପରୀଖ, ନରହରି ୬୯, ୩୬୯
ପଶ୍ଚିମର ସୂକ୍ଷ୍ମ ଆଧିପତ୍ୟ ୪୪୮
ପାଟଣା ୩୯୬
ପାଟଣା/ପାଟନା ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ୫୩୫, ୫୩୬
ପାଠଶାଳା ଓ ଘରର ଶିକ୍ଷାରେ
ସମନ୍ୱୟ ୧୧୦
ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ପ୍ରତି ୩ ମାସରେ
ତିଆରି ହେଉଥିବ ୨୦୨
ପାଠ୍ୟ ପୁସ୍ତକ ୧୨, ୨୩୬, ୨୪୦,
୪୮୩, ୪୮୬
— ପରିବେଶ, ସାମାଜିକ ସ୍ତର
ଅନୁସାରେ ଅଲଗା ହେବା ଉଚିତ ୪୮୪

ପାଠ୍ୟ ପୁସ୍ତକ (hand book)
ପିଲାମାନଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କ ପାଇଁ ବେଶୀ ଆବଶ୍ୟକ ୧୧୧, ୪୮୭
—ମୌଳିକତା ଶୂନ୍ୟ ୪୪
—ଘନ ଘନ ବଦଳିବା ଅନୁଚିତ ୪୮୭
—ର ପ୍ରକାଶନ ସରକାରଙ୍କ ହାତକୁ ଯିବା ଉଚିତ ୪୮୭
ପାଣ୍ଡ୍ୟା, ମୋହନଲାଲ୍ ୨୭୮
ପାବଲୋ. ୪୧୧, ୪୫୩
ପାଲିଭାଷା ୪୩୭
ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଶିକ୍ଷା ଓ ସଂସ୍କୃତିର ଅଭିଶାପ ୧୮୮–୯୧
—ସଭ୍ୟତାର ଅନୁକରଣ ମାରାତ୍ମକ ୦୪–୦୫
ପଟସ୍‌ବର୍ଗ ୧୯୩
ପିତାମାନଙ୍କର ମନ୍ଦ ଆଦର୍ଶ ୧୧୭
— କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ୩୨୭, ୪୮୭–୮
— ଉଦାସୀନତା ପିଲାମାନଙ୍କର ଯୌନ ସଂଯମ ଢଙ୍ଗରେ ୫୦୯
ପୀଟର୍ ୩୯
ପୁଣତମ୍ବେକର ୩୧୭
ପୁନା ୧୮୫, ୪୪୭
—ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ୨୮୨
— କାଉନସିଲ ହଲ ୩୦୭
ଫୁଟ୍‌ନୋଟ୍, ୩୮୯
ପୁରାଣ ଶିକ୍ଷାଦାନ ୪୫୧
ପୁରୁଷମାନେ (ଭାରତୀୟ) ନାରୀମାନଙ୍କୁ ଖେଳନା ପରି ମନେ କରନ୍ତି ୪୦୭
ପୂର୍ବ ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷାର ରୂପ ୩୮୩
ପୋପ୍ (କବି) ୪୧୫
ପୋପ୍ ଲିଖିତ ତାମିଲ ଭାଷାର ସ୍ୱୟଂ ଶିକ୍ଷକ ବହି ୧୧
ପୋଥି (ପୁସ୍ତକ)-ଗତ ବିଦ୍ୟା (ଅକ୍ଷର ଜ୍ଞାନ, ସାକ୍ଷରତା, ମଧ୍ୟ ଦେଖନ୍ତୁ) ୧୫୦
ପୋଲକ ଓ ମିସେସ୍ ପୋଲକ ୫, ୭
ଇଂରାଜୀ ଶିକ୍ଷାଦ୍ୱାରା ଭାରତୀୟମାନେ
ପୌତ୍ତଳିକ ବାଧା ରହିବେ ନାହିଁ ୧୮୮
ପ୍ରକୃତ ଶିକ୍ଷା (ଶିକ୍ଷା, ଯଥାର୍ଥ ଶିକ୍ଷା, ... ମଧ୍ୟ ଦେଖନ୍ତୁ) ୧୧୭
ଧନ୍ଦାକାର୍ଯ୍ୟର ପ୍ରତ୍ୟେକ
ପ୍ରକ୍ରିୟାର "କାହିଁକି ଓ କେଉଁଥିପାଇଁ" ସ୍ପଷ୍ଟ ଜାଣିବେ ୨୮୧
ପ୍ରଚଳିତ (ବର୍ତ୍ତମାନ) ଶିକ୍ଷା ପଦ୍ଧତି ୧୨୦–୨୪, ୧୪୦–୪୨
—ଶିକ୍ଷାର ଅନୁପଯୋଗିତା ୧୧୧–୩, ୨୨୩
— " ଭାରତରେ ବ୍ରିଟିଶ ସାମ୍ରାଜ୍ୟବାଦକୁ ଦୃଢ଼ କରୁଛି ୩୯୩
ପ୍ରତାପ, ରାଣା ୧୯୦
ପ୍ରତୀକବାଦର ପ୍ରଭାବ, ପିଲାଙ୍କ ମନ ଉପରେ ୪୫୨
ପ୍ରଶଂସା-ପତ୍ର (ସର୍ଟିଫିକେଟ୍) ୪୦୦
ପ୍ରହ୍ଲାଦ ୪୭, ୭୭୮

ଫ

ଫର୍ଗୁସନ୍ କଲେଜ୍ ୧୦୫
ଫଡ଼କେ, ମାମା ୮୦
ଫିଜ୍‌ରାଲ୍ଡ୍ ୪୧୫
ଫିଲ୍ଡିଙ୍ଗ ହଲ୍ ୯୦

ବ

ବଂଶଗତ ବୃତ୍ତି (ଧନ୍ଦା)
ଶିଖିବାର ଆଗ୍ରହ
ପିଲାମାନଙ୍କଠାରେ
ଜାଗ୍ରତ କରିବା ୨୮୭
ବଙ୍ଗବ୍ୟବଚ୍ଛେଦ ୨୭
ବନାରସ ୯୪
ବମ୍ବେ କଂଗ୍ରେସ ଅଧିବେଶନ ୨୨
ବମ୍ବେ କଂଗ୍ରେସ ଅଧିବେଶନରେ
ଗ୍ରାମୋଦ୍ୟୋଗ ପ୍ରସ୍ତାବ ୩୫୧
- ରେ ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା ୩୦୮-୧୨
"ବମ୍ବେ ଭଗିନୀ ସମାଜ" ୪୧୭(ଫୁଟ୍‌ନୋଟ୍)
ବୟସ : ଆୟୁଗତ ଓ ମାନସିକ ବିକାଶ ୩୫୮
ବଗି ଅଞ୍ଚଳ (କଟକ ଜିଲ୍ଲା) ୩୭୭
ବରୋଦାରେ ଶିକ୍ଷା ୧୭୩
"ବର୍ଜନ-ପଦ୍ଧତି" ୩୫୩
ବର୍ଜନ ସଂସ୍କୃତି ୪୨୯
ବର୍ଣ୍ଣ ବିବାହ ୫୨୨
ବର୍ଣ୍ଣମାଳା ଶିକ୍ଷା ପ୍ରଥମରୁ ଦେବା
ଅନୁଚିତ ୨୪୫
ବର୍ଣ୍ଣବ୍ୟବସ୍ଥା ୨୯୧
ବର୍ଣ୍ଣାଶ୍ରମ ୫୫୨
ବର୍ଣ୍ଣିଙ୍ଗହାମ୍ ମଣ୍ଟେସର ସ୍କୁଲ୍ ୨୭୦
ବଲ୍ଲଭଭାଇ ପଟେଲ (ପଟେଲ ଦେଖନ୍ତୁ)
୮୪, ୧୮୪
ବସୁଧୈବ କୁଟୁମ୍ବକମ ୧୦୧, ୨୦୭
ବସ୍ତ୍ର ଉତ୍ପାଦନ ଶିକ୍ଷାର ମାଧ୍ୟମ ହେବ ୧୫୩
ବସ୍ତ୍ର-ଶିଳ୍ପର ଧ୍ୱଂସ ୧୬୯
ବହିପାଠ ବନାମ ଧନ୍ଦା ୩୭୯
ବହିପାଠ ଉପରେ ଜୋର ଦେଲେ
ବୁଦ୍ଧିବିକାଶରେ ବାଧା ପଡ଼େ ୪୨୨
ବାଇବେଲ୍ ୩୯, ୧୮୦, ୪୨୫, ୪୭୫
ବାଚନ ମିଥ୍ୟା ବିନା ବିସ୍ତର ୨୧୦
ବାଙ୍ଗାଲୋର ବିଜ୍ଞାନ କଲେଜରେ ୬୮-୭୦
ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ ଶିକ୍ଷା ୪୯୭-୯୮
ଆତ୍ମନିର୍ଭର ନ ହେଲେ
ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ ଶିକ୍ଷା ଅସମ୍ଭବ ୨୮୯
ବାନପ୍ରସ୍ଥ ୫୨୯
ବାନପ୍ରସ୍ଥାଶ୍ରମ ପିଲାମାନଙ୍କ ଉପରେ
ଉତ୍ତମ ପ୍ରଭାବ ପକାଏ ୪୯୨
ବାପୁଙ୍କ ଛାୟା ମେଁ (ବହି) ୩୨୪
ବାର୍କେନ୍ ହେଡ୍, ଲର୍ଡ ୭୫
ବାର୍ଡୋଲି ୮୪
"ବାଲ-ପୋଥି" (ଗାନ୍ଧୀଜୀଙ୍କ କୃତ
ବହି) ୨୧୩
ବାଲଶିକ୍ଷା ୧
ବାଳିକାମାନେ ଆରଙ୍ଗନା ହେଉନ୍ତୁ ୪୧୮
ବାଲ୍ମୀକି ୫୧୭
ବାଲ୍ୟବିବାହ ୭୫, ୬୦, ୪୮୯
ବାସ୍ତବ ଶିକ୍ଷା ୧୭-୧୯
ବାସ୍ତୁବିଦ୍ୟା ୯୧
ବିକାଶକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ ନ ରଖି ବହୁ ଲୋକଙ୍କୁ
ଏକାଠି ସାମୂହିକ ଶିକ୍ଷା ଦାନର ତ୍ରୁଟି ୪୨୨
"ବିଚାର ସୃଷ୍ଟି" (ପତ୍ରିକା) ୨୩୭
ବିଜୟୱାଡ଼ାରେ ଅସହଯୋଗ
ଆନ୍ଦୋଳନ ୯୩
ବିଜାପୁର ଶାଖା, ଚରଖା ସଂଘର ୩୭୫
ବିଜ୍ଞାନର ଶୋଧନ (ଗବେଷଣା)କୁ
ପରମାତ୍ମାଙ୍କର ଶୁଦ୍ଧ ଉପାସନା
ମନେ କରିବ ୯୨
ବିଜ୍ଞାନ ଓ ନୀତିବିଜ୍ଞାନ ୧୬୯
ବିଦେଶୀ ଭାଷା ମାଧ୍ୟମ ହୋଇଥିବାରୁ
କ୍ଷତି ୪୭୬

ବିଦେଶୀ ଭାଷାର ମାଧ୍ୟମ ମାତୃଦ୍ରୋହ ଅଟେ ୪୭୨

" " "ର ମାରାତ୍ମକତା (ଇଂରେଜୀ ମାଧ୍ୟମ ମଧ୍ୟ ଦେଖନ୍ତୁ) ୧୯୧

ବିଦ୍ୟା ଧର୍ମେଣ ଶୋଭତେ ୧୩୩

ବିଦ୍ୟାର୍ଜନ ସେବାପାଇଁ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ହେବା ଉଚିତ ୨୧୨

ବିଦ୍ୟାପୀଠ ୫୨୦, ୫୨୨, ପରବର୍ତ୍ତୀ

ସା ବିଦ୍ୟା ଯା ବିମୁକ୍ତୟେ ୧୬୪-୬୬, ୨୨୯

ବିଦ୍ୟାର୍ଥୀର ଆଦର୍ଶ ୧୬୯

— ଶବ୍ଦର ଅର୍ଥ ୧୧

— ଜୀବନର ଆଦର୍ଶ ୧୨୯

— ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ ୬୦, ୧୮୩

— ସର୍ବଦା ଓ ସମସ୍ତଙ୍କଠାରୁ ଶିଖୁଥାଏ ୧୩୪

ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ସଙ୍ଗୀତର ସ୍ଥାନ ୫୩୨-୪୦

ବିଧବା ମହିଳାମାନଙ୍କମଧ୍ୟରୁ ଉତ୍ତମ ଶିକ୍ଷୟିତ୍ରୀ ବାହାରି ପାରନ୍ତି ୪୨୭

"ବିନୟ ମନ୍ଦିର" ୨୪୫, ୫୦୦

"ବିନମୟ ପତ୍ରିକା" ୪୩୧

ବିନୋବା (ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ବିନୋବା ଭାବେ) ୩୧୨-୧୩ ୩୩୨, ୩୬୩

ବିଭୀଷଣ ୮୮

ବିୟୋଗୀ ହରି ୩୬୫

ବିରଲ, ଘନଶ୍ୟାମ ଦାସ ୪୨୮

— ପରିକଳ୍ପନା ୪୩୦

ଶିକ୍ଷକ ନିଜର ଛାତ୍ରୀକୁ, କିମ୍ବା ଛାତ୍ର ନିଜର ସହପାଠୀ ଛାତ୍ରୀକୁ ବିବାହ କରିବା ଅନୁଚିତ ୧୫୯

ବିବାହ ,, ଦ୍ୱିତୀୟବାର ୧୫୮

ବିବାହିତ ଛାତ୍ର ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ଅବଲମ୍ବନ କରିବେ ୫୨୪

ବିଶ୍ୱନାଥ (କାଶୀ ବିଶ୍ୱନାଥ ମହାଦେବ) ୨୪

ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ଶିକ୍ଷା ୪୪୦-୪୨

— ,, ର ନବୀକରଣ ୪୪୭

— ,, ର ଲକ୍ଷ୍ୟ, ଲୋକ ସେବକ ତିଆରି ୪୪୭

— ନୂଆ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିବା ପୂର୍ବରୁ ସତର୍କ ହେବା ଦରକାର ୪୪୭

ବିଶ୍ୱେଶ୍ୱରୟା, ସାର୍ ୧୮୫

ବୁଦ୍ଧ ୬୯, ୮୮

ବୁଅର ମହିଳାମାନଙ୍କର ମାତୃଭାଷା ପ୍ରୀତି ୪୮୧

ବୃନ୍ଦାବନ (ବିହାରରେ ସ୍ଥାନ) ୩୬୫

ବେଣ୍ଟିକ୍, ଲର୍ଡ୍ ୧୮୭

ବେଦ ୧୮୧-୪୫୮

ବୈଦ୍ୟ, ଚିନ୍ତାମଣି ରାଓ ୨୪

ବୈଜ୍ଞାନିକ ଶିକ୍ଷା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କର ମତ ୨୯୫

ବୋଥା, ଜେନେରାଲ୍ ୪୮୨

ବୋର, ଡକ୍ଟର ୩୩୯

ବୋଷ, ସାର୍, ଜଗଦୀଶ ୨୩, ୪୭୨

ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଜୀବନର ପବିତ୍ରତା ୭୩

ବ୍ୟାକରଣ ଶିକ୍ଷା ୨୬୪

ବ୍ୟାଙ୍କର, ଶଙ୍କରଲାଲ ୭୯

ବ୍ୟାସଦେବ ୪୬୪

ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ୧୩୦, ୧୬୯-୭୦, ୨୫୭-୬୦, ୪୧୧, ୪୮୮, ୫୦୭ ପରବର୍ତ୍ତୀ

— ଓ ସଂଯମ ପୂର୍ବେ ଶିକ୍ଷାର ଆଧାରଶିଳା ୧୨୭

ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟାବସ୍ଥା ୫୧

ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟାଶ୍ରମ ୫୨୪

ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ୫୧, ୭୦, ୧୮୩, ୫୧୭, ୫୨୯
—ର ଜୀବନ ଓ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ଜୀବନ ମଧ୍ୟରେ ତୁଳନା ୫୨
ଆଧୁନିକ ବିଳାସ-ବ୍ୟସନ —ଜୀବନର ପ୍ରତିକୂଳ ୩୫
ବ୍ରହ୍ମଜ୍ଞାନ ୨୧୭, ୫୧୪
ବ୍ରହ୍ମଦେଶ ୧୭୧
ବ୍ରାହ୍ମଣ ପାଚକ ୫୨୧
ବ୍ରାହ୍ମଣ-ଧର୍ମ ୫୨୨
ସମଗ୍ର ଜାତିକୁ ଶିକ୍ଷିତ କରିବା ବ୍ରାହ୍ମଣ ଧର୍ମ ଅଟେ ଓ ଏହା ଆମର ଆଦର୍ଶ ୯୦
ବ୍ରିଟିଶ ସଂସ୍କୃତିର ପ୍ରଭାବ ତାହାର ରାଜନୈତିକ ପ୍ରଭାବଠାରୁ ବେଶୀ ୩୯
ବ୍ରିସ୍କୋ, କୁମାରୀ ୩୭୫, ୩୭୬, ୩୭୭

ଭ

ଭଗତ (ଅଟା ଭଗତ) ୫୪
ଭଗବଦ୍-ଗୀତା (ଗୀତା) ଓ ଶ୍ରୀମଦ୍-ଭଗବଦ୍ ଗୀତା ମଧ୍ୟ ଦେଖନ୍ତୁ) ୭୩, ୧୨୮, ୪୧୫, ଯଥେଷ୍ଟ
ଭଗବାନ୍ ଦାସ ୯୩
"ଭଗିନୀ ପୁସ୍ତକମାଳା" ୪୧୦
ଭଜନ ଶିଖାଇବା ୨୦୧
ଭଟ୍ଟ, ଗୋକୁଳ ଦାସ ଭାଇ ୮୦
—, ନୃସିଂହ ପ୍ରସାଦ ୭୯
ଭଡ଼ୋଗ (ବ୍ରୋଚ) ୨୫୦, ୪୭୮
ଭବନଗରରେ ଭାଷଣ ୫୧-୫୫
ଭଦ୍ରା (ଗୋଟିଏ ସ୍ଥାନ) ୫୩୦
ହିନ୍ଦୁ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ସଭାରେ ଭାଇସ୍‌ରୟ ପୁରୋଧା ହୋଇଥିଲେ ୨୫
ଭାଗବତ ୪୫୪
ଭାରତମାତାଙ୍କର ବର୍ଣ୍ଣନା ୧୬
"ଭାରତ ରକ୍ଷା ଆଇନ୍" ୫୩୪
ଭାରତୀୟ ପ୍ରାଚୀନ ସଭ୍ୟତା ଐଶୀ ଶକ୍ତିର ପ୍ରତୀକ ୩୨
ଭାଷା (ଏକାଧିକ ଭାଷା) ଶିକ୍ଷା ୧୫୮
—ଅନୁସାରେ ପ୍ରଦେଶ ଗଠନ ୪୪୮
ଭୀଷ୍ମ ୨୫୮
ଭେଲୋର ଛାତ୍ରମାନଙ୍କୁ ଭାଷଣ ୭୧
ଭୋଜନବେଳେ ହରିଜନମାନଙ୍କର ସାଣୁଣା ୪୨୫
ଭୋଜନାଳୟରେ (ଛାତ୍ରାବାସରେ) ଜାତିଭେଦ ୫୧୯

ମଣ୍ଟେସରୀ ଟ୍ରେନିଂ କଲେଜରେ ୨୬୭-୭୧
— ପଦ୍ଧତି ୨୭୫
—, ମ୍ୟାଡାମ୍ ୨୦୫, ୨୬୭
ମଡର୍ଣ୍ଣ ରିଭ୍ୟୁ ୪୮୧
ମଜୁମଦାର, ପରୀକ୍ଷିତ ଲାଲ ୮୦
ମଦ୍ୟପାନ ୭୫, ୫୩୪
— ରୁ ଆୟ ୨୮୩
—, ବରୋଦା ଗଡ଼ଜାତରେ ୧୭୪
ମଦ୍ୟପ ସ୍ତ୍ରୀ ଶିକ୍ଷକ ୧୫୭
'ମଧୁପୁଡ଼ା' ପତ୍ରିକା ୫୦୪, ୫୦୫
ମଧୁକର ପ୍ରଥା ୧୩୯
ମଧୁସୂଦନ ଦାସ "ବାରିଷ୍ଟର" ୮୬
ମଧ୍ୟପ୍ରଦେଶ ଓ ବେରାର ୩୬୮
ମନୁଷ୍ୟତା ଶିଖିବା ଶିକ୍ଷାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ୧୦୮
ମନୁସ୍ମୃତି ୪୫୫
ମନ୍ତ୍ରୀ ସମ୍ମିଳନୀରେ ପ୍ରଶ୍ନ ପେଡ଼ି ୩୮୬-୮୯
ମରୁଦ୍ୟାନ ୩୭୮
ମଶ୍ରୁୱାଲା କିଶୋରଲାଲ ୭୯
ମସ୍ତ ଭୂଜଙ୍ଗ ବାହାଦୂର ୧୮୮

ମହମ୍ମଦ ୩୯, ୮୮, ୧୩୦
ମହାରାଷ୍ଟ୍ର ବିଦ୍ୟାପୀଠ ୯୪
ମହାଭାରତ ୨୧୩, ୨୪୩, ୨୫୮, ୪୫୯
ମହୀଶୂର ମହାରାଜା ୬୯
ମାଗଧୀ (ଭାଷା) ୪୩୬
ମାତା ହିଁ ପିଲାମାନଙ୍କର ଆଦର୍ଶ
ଶିକ୍ଷକ ହୋଇ ପାରେ ୧୩୪, ୯୬-୧୦୩
ମାତୃଭାଷା ଆମ ଚରିତ୍ର ତଥା ବିକାଶର
ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ୧୯୧
— ର ଗୌରବ ୪୮୨
— ଜରିଆରେ ଶିକ୍ଷା ଆମର
ବିଜ୍ଞାନ ଶିକ୍ଷାକୁ ସୁଗମ କରିବ ୪୮୦
ମାନ୍ଦ୍ରାଜ (ମାଦ୍ରାସ) ପ୍ରଦେଶରେ
ବନ୍ୟା ୧୬୮
— (ସହର) ୧୬, ୩୯୬, ୪୬୮
ମାଧ୍ୟମ ଶିକ୍ଷାଦାନ ସମସ୍ୟା ୪୬୮, ୪୮୦-୮୨
— ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ମହତ୍ତ୍ୱର ପ୍ରଶ୍ନ ୪୬୯
ମାଧ୍ୟମ ଜଟିଳ ସମସ୍ୟା ୪୭୧-୭୮
ମାଲକାନୀ, ପ୍ରଫେସର ୭୮
ମାଲବୀୟଜୀ (ପଣ୍ଡିତଜୀ ମଧ୍ୟ ଦେଖନ୍ତୁ)
ମଦନ ମୋହନ ୫୫, ୯୬, ୯୮, ୯୯,
୧୦୧, ୧୦୨
୧୨୫ ଫୁଟ୍‌ନୋଟ୍ ୧୪୨
ମାରଓ୍ୱାଡ଼ି ହାଇସ୍କୁଲ, ଓ୍ୱାର୍ଦ୍ଧା ୩୦୩
ମିଆଦ୍ଧି ପରିଶେଷରେ କ୍ଷତିକାରକ ୫୧୪
ମିଶିଗାନ୍ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ
(ଆମେରିକା) ୧୯୩
ମୁକ୍ତ ସ୍ଥାନରେ ସହରଠାରୁ ଦୂରରେ
ଶିକ୍ଷାଯତନ ରହିବା ଭଲ ୧୨୪
ମୁନସୀ ରାମଜୀ ୯୬
ମୁସଲିମ୍ ଲିଗ୍ ୨୩, ୩୮୬
ମୁସୋଲିନୀ ୩୩୨, ୩୪୫, ୩୪୬

ମ୍ୟୁର ସେଣ୍ଟ୍ରାଲ କଲେଜ ଫୁଟ୍‌ନୋଟ୍ ୩୫
ମୁଥୁଲର ୨୮୦
ମେଫିଷ୍ଟୋଫିଲିସ୍ ୧୬୯
ମୋଜାଫରପୁର ୬୫
ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷା (ନଈ ତାଲିମ ମଧ୍ୟ
ଦେଖନ୍ତୁ)
ବହିର ୫ମ ଭାଗ ୨୭୩-୪୦୫
— ର ପୃଷ୍ଠଭୂମି ୨୭୩-୭୪
— ଗାନ୍ଧୀଜୀଙ୍କର ଅନୁମୋଦନ,
ଭିଲ୍ ୨୯୮
— ବନାମ ପ୍ରୋଜେକ୍ଟ ମେଥଡ଼ ୨୯୮
— ର କଷଟି ସ୍ୱାବଲମ୍ବନ ୨୯୯
— ସମ୍ମିଳନୀ ୩୦୩-୦୬
— ,, ର ପ୍ରସ୍ତାବମାନ ୩୦୪
— ର ପାଠ୍ୟ ବିଷୟ ୩୧୪
— ରଚନାତ୍ମକ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମର
ଅଙ୍ଗ ୩୨୩
— ଓ କୃଷି ୩୨୬
— ଓ ଅହିଂସା ୩୩୩
— ସମ୍ମିଳନୀର ପ୍ରସ୍ତାବ ୩୩୫
— ,, ,, ର
ବିବରଣୀରୁ ମୁଖବନ୍ଧ ୩୪୬
— ର ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ୩୪୩-୪୪,
୪୯୫-୯୬
— ର ଫଳ ୩୪୬
— ବିରୋଧରେ ଆପତ୍ତି ବା
ଯୁକ୍ତିଗୁଡ଼ିକ ୩୪୮
— ର ଶିକ୍ଷକ ୩୪୯-୫୦
— ର ,, ଙ୍କର ଯୋଗ୍ୟତା ୩୬୪
— ରେ ସଂଶୟ ଓ ସେଗୁଡ଼ିକର
ସମାଧାନ ୩୫୦-୬୧
— ଜ୍ଞାନ ଆହରଣର ଏକ ବିଜ୍ଞାନ ୩୫୫

ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷାର ମାଧ୍ୟମ ଧନ୍ଦା ୩୬୦
— ମ୍ୟାଟ୍ରିକୁଲେଶନ୍ ସହ ସମାନ
  ସେଥିରେ କେବଳ ଇଂରେଜୀ
  ନ ଥିବ ୩୬୨
— ର ବ୍ୟାଖ୍ୟା ଓ କ୍ଷେତ୍ର
  ୩୭୨-୭୪, ୩୮୨
— ମାତୃଗର୍ଭରୁ ଆରମ୍ଭ
  ହୁଏ ୩୭୮, ୩୭୭ ୭୮
—ପ୍ରାପ୍ତ ଗ୍ରାମଗ୍ରାମୀମାନଙ୍କର
  ଲକ୍ଷଣ ୩୯୪-୯୫
— ଓ ମଣ୍ଟେସୋରୀ ପଦ୍ଧତି ୪୦୨
— ର ଶିକ୍ଷକମାନେ ନୈତିକ
  ଅନିଷ୍ଟ ଘଟାଇବା ଅର୍ଥକରୀ
  ଫସଲ କରିବେ ନାହିଁ ୪୦୨
— ର ପୂର୍ବ ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷା ୩୮୩
— ର ଉତ୍ତର ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷା
  ୩୮୯-୯୧
— ର ପିଲାମାନେ ଖେଳନ୍ତି ଖେଳନ୍ତି
  (କାମ ଓ ପାଠ) ଶିଖନ୍ତି ୩୮୪
— ର ପରିସର ଗର୍ଭାଧାନଠାରୁ
  ମୃତ୍ୟୁ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ୩୮୨

ଯ

ଯନ୍ତ୍ର ଦ୍ୱାରାବରେ ସୂତାକଟା ୪୬୪
— ସପକ୍ଷରେ ୪୮୯
ଯଥାର୍ଥ ବିଦ୍ୟାଭ୍ୟାସ ୨୦୭ ୦୯
— ଶିକ୍ଷା (ଶିକ୍ଷା ଦେଖନ୍ତୁ)
ଯମ ଓ ନିୟମ ପାଳନ ୨୦୮
ଯନ୍ତ୍ରଯୁଗ ୩୩୪-୩୫
ଯୀଶୁ, ଯୀଶୁଖ୍ରୀଷ୍ଟ ୩୭-୩୯, ୮୮, ୧୩୦,
  ୧୩୦, ୧୮୦, ୧୮୬, ୨୭୦
ଯୁଦ୍ଧ ବିରୋଧରେ ଯୁଦ୍ଧ ୨୦୫
ଯୁବ ମଙ୍ଗଳ ସମିତି, ପଞ୍ଜାବ ୫୧୦
ଯୁବ-ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ୫୦୭
ଯୁଥଲୀଗ୍ ୫୧୦
ଯୌନ ଅପରାଧ ୫୦୮-୦୯
— କ୍ରିୟା ସପକ୍ଷରେ ଯୁକ୍ତି ୪୮୯
— (ଜୀବନରେ) ବିକୃତି ୫୦୭-୫୧୧

ର

ରକ୍‌ଫେଲର ୩୭, ୪୪୩
ରଘୁବଂଶ ୫୧୭
ରଚନାତ୍ମକ କାର୍ଯ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ୨୩୦, ୨୩୧
  ୨୯୮, ୩୨୩, ୩୩୦, ୩୫୦, ଇତ୍ୟାଦି
ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ୧୪୯
ରସିକଲାଲ ୫୩୧
ରସ୍କିନ୍ ୬୩, ୨୦୬
ରହମନ୍ ୫୩୮
ରାଜକୋଟ ୧୪୧
ରାଜଗୋପାଳାଚାରୀ ୭୦
"ରାଜଦ୍ରୋହ ମୂଳକ ଲେଖା ଆଇନ" ୫୩୪
ରାଧାକୃଷ୍ଣନ୍, ସର୍ବେପଲ୍ଲୀ ୯୫, ୯୬,
  ୯୭, ୯୮, ୯୯, ୧୦୦
ରାଜନୀତି ଓ ଗ୍ରାମସମାଜ ୫୧୯
ରାଜନୈତିକ ସତ୍ତା ସର୍ବଗ୍ରାସୀ ହେଲାଣି ୩୧୭
—ହତ୍ୟା ଓ ଡକାୟତି ବିଦେଶରୁ
  ଆମଦାନୀ ହୋଇଛି ଏବଂ
  ଏ ଦେଶରେ ଚେର ଧରିପାରିବ
  ନାହିଁ ୧୮
ରାବଣ ୪୫୬, ୪୬୦, ୪୬୩
ରାମ ଓ ରାମନାମ ୬୭, ୬୮, ୨୦୦,
  ୫୧୭, ୫୩୮
ରାମ କୃଷ୍ଣ ୩୯, ୪୫୭
— ଷ୍ଟୁଡେଣ୍ଟସ୍ ହୋମ୍ ୪୨୦
ରାମ ଚରିତ ମାନସ ୧୨୮
— ଦେବ, ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ୧୮୪
— ପ୍ରସାଦ, ମୁନ୍‌ସି ଫୁଟ୍‌ନୋଟ୍ ୧୨୫

ରାୟ, ପ୍ରଫୁଲ୍ଲଚନ୍ଦ୍ର ୨୩, ୪୭୨
— ରାମମୋହନ ୧୪୬, ୧୪୭, ୧୮୮
ରାମାୟଣ ୨୧୩, ୨୪୩, ୨୫୮, ୪୫୫, ୪୬୧, ୪୭୬, ୫୧୭, ୫୩୮
ରାଷ୍ଟ୍ରଭାଷ ର ପ୍ରଗ୍ରର ଭାରତୀୟ ଏକତା ପାଇଁ ଦରକାର ୯୪
ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଅନୁଷ୍ଠାନ ଘୃଣା ଓ ଭୟ ପ୍ରଗ୍ରର କରିବା ଅନୁଚିତ ୬୮
ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ପଦ୍ଧତିରେ ବିଦ୍ୟାଳୟ ୧୬୧
— ବିଦ୍ୟାଳୟର ଛାତ୍ରାବାସରେ ଜାତିଭେଦ ୫୧୯-୨୨
— ବିଦ୍ୟାଳୟର ମୂଳ ସର୍ତ୍ତଗୁଡ଼ିକ ୫୭
— " ଆଦର୍ଶ ୧୬୪-୬୬
— " ବିଶେଷ ଲକ୍ଷଣ ୧୫୫-୫୯
— " ଓ ଖାଦୀ ୧୬୯
— ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ୪୭-୪୮, ୪୩୭-୩୮
— ଶିକ୍ଷାର ଅର୍ଥ ରାଷ୍ଟ୍ରନିର୍ମାଣ ୯୦
— " କଅଣ ? ୮୯-୯୫
— " ଅପରିହାର୍ଯ୍ୟ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ୪୯-୫୦
— " ୧୬-୧୦୨, ୬୧, ୧୬୦
— " ର ବ୍ୟାବହାରିକ ଆଦର୍ଶ ୧୬୫
— " ଶିକ୍ଷକ ନିଃସ୍ୱାର୍ଥ ହେବେ ୧୬୮
— " ଓ ସରକାରୀ ଶିକ୍ଷା ମଧ୍ୟରେ ପାର୍ଥକ୍ୟ ୮୪-୮୫ ୧୬୦-୬୧ ୨୪୧-୪୩, ୨୬୪
— ଶିକ୍ଷାବୋର୍ଡ ୩୪୪
— ସଙ୍ଗୀତ ୧୬
ରଭର୍ ହାଇଡ୍ (ଆମେରିକା) ୧୯୨
ରୁଥ୍ର, ପ୍ରିନ୍ସ ପାଲ ୪୮୦
ରୁଷ (ଦେଶ) ର କୃଷି ୩୩୩
ରେଙ୍ଗୁନ୍ ମେଲ୍ (ଖବରକାଗଜ) ୪୭୦
ରେଡ଼ିଙ୍ଗ୍ ଲର୍ଡ ୫୪
ରେ'ନଲ୍ଡଙ୍କର ବନ୍ଧୁ ୫୩
ରୋମ୍ ନଗରୀ ୨୬୭
— ବିଶେଷ ସମୃଦ୍ଧ ହୋଇଥିବା ବେଳେ ତାହାର ପତନ ୩୭
ରୋମାନ୍ କ୍ୟାଥଲିକ୍‌ମାନଙ୍କର "ଡିମିଟରିଆ" ୨୬୧
— ସଙ୍ଘାରୁ ଉପଯୁକ୍ତ ଶିକ୍ଷକ ୧୦୫, ୧୦୭, ୫୦୯
— ଲିପି ୯୯, ୩୫୪, ୪୯୮-୯୯

ଲ

ଲକ୍ଷ୍ମୀପତି, ଏ. ୨୮୫-୨୮୭
ଲଣ୍ଡନ ୧୫୯
— ଇଣ୍ଡିଆନ୍ ସୋସାଇଟି ୧୦୬
— ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ୧୬୯
ଲଙ୍କାଶାୟାର ୩୩୦, ୩୯୮
ଲବିସ (ଫ୍ରାନ୍ସର) ୪୦୭
ଲାହୋରର ବିଦ୍ୟାର୍ଥୀମାନଙ୍କ ସହ ୪୮୨
ଲାହୋରର ସନାତନ କଲେଜ ୫୧୦
ଲିଖନ ଏକ ଲଳିତ କଳା ୨୨୧
ଲିୟନ୍, ମିଷ୍ଟର ୨୭
ଲେପେଲ୍ ଗ୍ରିଫିନ୍ ୨୭
ଲୋକସେବା ବିନା ଜ୍ଞାନ ବିଷ ୧୧୦

ଓ୍ୱ

ଓ୍ୱାର୍ଦ୍ଧା ଆଶ୍ରମରେ ୩୪୯
ଓ୍ୱାର୍ଦ୍ଧା ଶିକ୍ଷା ଯୋଜନା ୩୪୬, ୩୪୭ (ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷା ଯୋଜନା ଦେଖନ୍ତୁ)
ଓ୍ୱାର୍ଡ୍ ଜ ଅଫ ଦ ରେକେଜ୍ ୩୩୩
ଓ୍ୱାଲେସ୍ ୪୬୩
ଓ୍ୱିଲ୍ସନ, ରେଭେରେଣ୍ଡ ଆର୍. ଏନ୍. ୩୬୫

ୱେବ୍‌ଷ୍ଟର ଭାଷାକୋଷ ୪୬୯
ୱେର୍‌ ଡକ୍‌ଟର ୮୦୯
ୱେଲସ୍‌ (ଦେଶ ଓ ଭାଷା) ୧୧୪

ଶ

ଶକ୍ତ ସଂଖ୍ୟାରେ ନ ଥାଏ ୮୩
ଶଙ୍କର ୩୯, ୧୪୮
ଶବାସନ ୫୧୬
ଶରୀର ଚର୍ଚ୍ଚା ପଦ୍ଧତି ୨୧୮
ଶରୀର-ଶ୍ରମ ୧୫୩-୫୫, ୨୯୧
— ଜରିଆରେ ଶିକ୍ଷା ୩୨୯
— ଓ ବୌଦ୍ଧିକ ବିକାଶ ୩୯୩
ଶାରୀରିକ ଦଣ୍ଡ (କାୟିକ ଦଣ୍ଡ ମଧ୍ୟ ଦେଖନ୍ତୁ) ୧୫୮, ୪୯୯-୫୦୪
ଶାନ୍ତି-ନିକେତନ ୧୮୪
ଶାସନସଂସ୍କାର ୨୮୩
ଶାସ୍ତ୍ରୀ, ଶ୍ରୀନିବାସ ଭି. ଏସ୍. ୧୬ ଫୁଟନୋଟ୍‌ ୪୪୦
ଶିକ୍ଷକ ନିଜର ଜ୍ଞାନକୁ ଧନ୍ଦାସହ ସମନ୍ୱୟ କରି ଜାଣିବେ ୩୫୪
— ସର୍ବୋତ୍କୃଷ୍ଟ ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକଠାରୁ ଅଧିକ ସହାୟକ ହେବା ଉଚିତ ୪୯
— ମାନେ ବର୍ମାରେ ସ୍ୱୟଂସେବକ ଭାବରେ କାମ କରନ୍ତି ୧୦୫
— „ ନିଜକୁ ପିଲାମାନଙ୍କର ପିତାମାତା ରୂପେ ଭାବିଲେ ପ୍ରକୃତ ଆବଶ୍ୟକତା ବୁଝି ପାରିବେ ୪୨୩, ୪୮୫
— ମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ୪୯୩-୯୫
— „ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ବଢ଼ାଇବା ୪୯୩
— „ ନିଯୁକ୍ତି ବେଳେ ଚରିତ୍ର ସମ୍ବନ୍ଧରେ ବିଚାର ୨୪୨, ୫୧୧
ଶିକ୍ଷକ ମାନଙ୍କର ଆଚରଣ ୧୪
— „ କାର୍ଯ୍ୟର ମୂଲ୍ୟ ୧୫୮
୧୫୮, ୪୯୩
— „ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ୧୬୭
— „ ଗୁଣ ୪୯୫
— „ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ବ୍ୟବହାର ୩୫-୨୭
— „ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କ ସହ ସମ୍ପର୍କ ୪୯୨
ଶିକ୍ଷାଦାନ ରୂପକ ଯଜ୍ଞକର୍ମ ନ କରି ଯେଉଁ ଶିକ୍ଷକ ଭୋଜନ କରନ୍ତି, ସେ ଚୋର ମଧ୍ୟରେ ଗଣ୍ୟ ୪୯୪
ଶିକ୍ଷକ ଓ ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକ ୪, ୪-୮୬
ଶିକ୍ଷକତା ପାଇଁ ପ୍ରାର୍ଥୀ ୩୪୩-୪୪
ଶିକ୍ଷା ଅର୍ବାଚୀନ ଓ ପ୍ରାଚୀନ ୧୨୪-୨୬
— ଏକ ସାଧନ ମାତ୍ର, ସ୍ୱୟଂ ସାଧ୍ୟ (ଲକ୍ଷ୍ୟ) ନୁହେଁ ୧୨୦
— ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଧର୍ମ ଦର୍ଶନ ଅଟେ ୮୯
— ଧନ୍ଦାକେନ୍ଦ୍ରିକ ହେବା ଉଚିତ ୨୨୨
— , ବୁଦ୍ଧିଗତ ଓ ଧନ୍ଦା ଶିକ୍ଷା ମଧ୍ୟରେ ସମ୍ପର୍କ ୨୫୩
—ଅସଲ / ପ୍ରକୃତ / ଯଥାର୍ଥ { ୧୧୨, ୧୧୬, ୧୩୬, ୧୮୪-୮୫, ୧୮୬, ୨୦୬ (ରସ୍କିନ୍‌ଙ୍କର ସଂଜ୍ଞା), ୪୮୫
ଉଚ୍ଚଶିକ୍ଷା ୧୧୧-୧୨
ବର୍ତ୍ତମାନ ଶିକ୍ଷା ୧୨୦-୨୪
ଶିଶୁଶିକ୍ଷା ୨୩୬-୩୮
ସ୍ତ୍ରୀଶିକ୍ଷା ୩୨୫
ଶିକ୍ଷା ଓ ଆତ୍ମସଂଯମ ୧୩୫
— ଓ ଜୀବନ ୨୧୩
— ଓ ଧର୍ମ ୧୨୮
—ଓ ସଂସ୍କାର ୪୧୯

ଶିକ୍ଷା ଓ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ୧୧୮
— ଓ ସଦାଚାର ୧୧୫-୧୭
— ଓ ସୃଜନାତ୍ମକ ଶକ୍ତି
(ଏଣ୍ଡ୍ରୁଙ୍କ ଠାରେ) ୩୦୧
— ଓ ସ୍ୱଦେଶାଭିମାନ ୧୦୩
ଶିକ୍ଷାକୁ ଜୀବିକାର୍ଜନର ଉପାୟ
ଭାବିବା ଅନୁଚିତ ୧୩୧, ୧୭୩
— ସ୍ୱାବଲମ୍ବୀ କରିବାର
ତିନୋଟି ଉପାୟ ୨୪୭
— ସ୍ୱାବଲମ୍ବୀ କରିବାକୁ ହେଲେ,
ତାକୁ ନିଃଶୁଳ୍କ କରିବାକୁ
ପଡ଼ିବ ୧୫୨, ୧୭୮, ୪୦୨
ଶିକ୍ଷାର ଅର୍ଥ ସାଧନା ୮୯
— ଅସଲ ସାର (ପ୍ରବନ୍ଧ) ୩୯୫-୯୭
— ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ୧୦୮, ୧୨୯-୩୨
— କୌଣସି ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ଆମର
ଦେଶର ଅବସ୍ଥା ଓ ପରିବେଶ
ସହ ନାହିଁ ୭୨, ୧୫୫, ୨୦୩
— ଖାଣ୍ଟି ଲକ୍ଷଣ ହେଉଛି ଚିନ୍ତନ ଓ
ସତ୍ୟାସତ୍ୟ ବିଚାର ୨୪୫
— ଧନ୍ଦା ସହ ସମ୍ପର୍କ ୨୫୩
— ପ୍ରଥମଗୁଣ ହେଉଛି ନମ୍ରତା ୨୧୨
— ପ୍ରୟୋଗରୁ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଓ
ଅସହଯୋଗର ଆବିଷ୍କାର ୧୭୧
— ମୂଳ ଅର୍ଥ ଅବ୍ୟକ୍ତକୁ ବ୍ୟକ୍ତ
କରିବା ୧୭୭
--- ଲକ୍ଷ୍ୟ : ମନୁଷ୍ୟ ଭିତରେ
ରହିଥିବା ସର୍ବୋତ୍ତମ ସମ୍ଭାବନା-
ଗୁଡ଼ିକୁ ବିକାଶ କରାଇବା ୨୨୨
ଶିକ୍ଷାରେ ଅହିଂସା ୧୯୪-୯୭
— ଆଳସ୍ୟର ସ୍ଥାନ ନାହିଁ ୫୧୭
ଶିକ୍ଷାରେ ସାକ୍ଷରତା ୨୧୩
— ଆମର ନିଜର ପ୍ରୟୋଗ
ଆବଶ୍ୟକ ୨୪୧
ଯେଉଁ ଶିକ୍ଷା ଆମକୁ
ଖର୍ବ ଓ ରୁଗ୍ଣ କରେ, ସେ
ଶିକ୍ଷାରେ କି ମୂଲ୍ୟ ଅଛି ? ୮୪
ଶିକ୍ଷା ପଦ୍ଧତିରେ ଦୋଷ ୧୬୧
ଶିକ୍ଷାପ୍ରଣାଳୀ ଆମର ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟତା ଓ
ସମାଜ ହିତର ବିପରୀତ ୩୪୨
ଶିକ୍ଷା ବିଭାଗର ପରିଦର୍ଶକ ଓ ଅନ୍ୟ
ଅଫିସରମାନେ ଲୋକମାନଙ୍କୁ
ନୂତନ ଶିକ୍ଷାନୀତି ବୁଝାଇବା
ଦରକାର ୩୯୧
ଶିକ୍ଷା ସଂସ୍କାରପାଇଁ କମିସନ୍ ୧୭୨
ଶିମୋଗା (ମହୀଶୂରରେ) ୭୩
ଶିଳ୍ପର ସଂଜ୍ଞା (ମଧୁସୂଦନଦାସଙ୍କର
ମତରେ) ୧୭୭
ଶିବ ୪୯୧, ୪୬୩
ଶିବ ପ୍ରସାଦ ଜୀ ୯୪
ଶିବାଜୀ ୧୪୯, ୧୯୦
ଶିଶୁମାନଙ୍କର
ଆଦର୍ଶ ବିଦ୍ୟାଳୟ ୧୯୭-୨୦୩
ଶିଶୁ ମୁହଁରେ ଜ୍ଞାନର ପ୍ରକାଶ
ଯୀଶୁ ୨୭୦
ଶିଶୁଶିକ୍ଷା ୩୨୫
ଶିଶୁଶ୍ରମ ୨୯୩
ଶୁକ୍ଳ, ରବିଶଙ୍କର ୩୬୮, ୩୭୧
ଶୌଚ ଓ ଆରୋଗ୍ୟ ୯୧
'ଶ୍ରଦ୍ଧାନନ୍ଦ ବସ୍ତି' ୪୦୩
ଶ୍ରଦ୍ଧାନନ୍ଦ ସ୍ୱାମୀ ୯୬, ୮୫
ଶ୍ରମର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ୧୭୬-୭୮, ୧୯୨
ଶ୍ରୁତିଶିକ୍ଷା ୩୨୫

ସ

ସଂଖ୍ୟାବଳରୁ ବ୍ୟକ୍ତି ଖୁରୁ ଆନନ୍ଦ ପାଏ ୬୦
ସଙ୍ଗୀତ ପୁରାତନ ଓ ପବିତ୍ର କଳା ୫୩୭
ସଙ୍ଗୀତ-ଶିକ୍ଷା ଭଗବଦ୍ ଦର୍ଶନ ପାଇଁ ଆମକୁ ପ୍ରେରଣା ଦିଏ ୨୬୨, ୫୩୯
ସଂଯମ ୨୦୫
ସଂସ୍କୃତ-ଶିକ୍ଷା ୬୮, ୪୧୭, ୫୦୫
— ଶ୍ଳୋକ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଶିଖାଇବା ୨୦୧
— ଭାଷାର ଅବହେଳା ୫୩୫-୩୭
ସଣ୍ଡେ ସ୍କୁଲ୍ ଫନକଲ୍ ୧୬୯
ସତ୍ୟ ୧୩୦
ସତ୍ୟ ଓ ଅହିଂସା ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷାର ଆଧାର ୪୦୪-୦୫
— ର ମୂଳଭିତ୍ତି ୫୨୦
ସତ୍ୟକୁ ଜଳାଞ୍ଜଳି ପଦ୍ଧତିକୁ ଗାନ୍ଧୀଜୀ ସମର୍ଥନ ନ କରିବା ୪୫୭
ସତ୍ୟ-ଶିବ-ସୁନ୍ଦର ୨୦୭
ସତ୍ୟାଗ୍ରହାଶ୍ରମ ୫୩୦
ସନ୍ନ୍ୟାସବାଦ ୨୮
ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ୧୬୦
ସମନ୍ୱୟ ଓ ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ, ଶରୀର, ମନ ଓ ହୃଦୟର ଶିକ୍ଷା ମଧ୍ୟରେ ଲୋଡ଼ା ୨୧୮-୧୯
— ପଦ୍ଧତିରେ ଶିକ୍ଷା ୩୫୨, ୩୫୪
ସମାଜ-ବାସନ୍ଦ, ଅନୈତିକତା ପାଇଁ ୪୯୧
ସମାଜ ସେବା ଶିକ୍ଷାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଅଟେ ୨୦୯, ୨୧୨
— ସମ୍ମିଳନୀ ୪୬୯
'ସମାଲୋଚକ' ପତ୍ରିକା ୧୨୪
ସମାଲୋଚନା ଓ ସ୍ପଷ୍ଟୀକରଣ ୩୧୩-୨୨
ସମ୍ରାଟଙ୍କ ପ୍ରତି ରାଜଭକ୍ତି ୨୭' ୪୮୨
ସମ୍ବାଦପତ୍ର ୫୩୨-୫୩୫
ସମ୍ମିଳିତ ସଂସ୍କୃତି ୪୫୦
ସରକାରୀ ଶିକ୍ଷା ସ୍ୱରାଜର ଶତ୍ରପନ୍ଥୀ ୨୪୧
"ସରଳ ଜୀବନ ଓ ଉଚ୍ଚ ବିଚାର" ୨୦୫
ସର୍ବାଙ୍ଗୀନ ବିକାଶ ୨୧୭, ୨୮୧
ସର୍ବୋଦୟ ୫
ସବର୍ଣ୍ଣ ହିନ୍ଦୁଙ୍କ ବିରୋଧରେ ଆପତ୍ତି ୧୧୭
ସମ୍ବାଦପତ୍ରକୁ ଜୀବିକାର୍ଜନର ଉପାୟ କରିବା ଅନୁଚିତ ୫୩୨
— ଗୁଡ଼ିକର କେତେକ ତ୍ରୁଟି ୫୩୩
— ,, ରେ ଦ୍ୱ୍ୟର୍ଥବୋଧକ ଲେଖା ପ୍ରକାଶିତ ହେବା ଅନୁଚିତ ୫୩୫
ସହ ଶିକ୍ଷା ୩୪୮-୪୯, ୪୦୦, ୪୦୮' ୪୧୭
ସାକ୍ଷରତା ୧୫୦, ୧୮୦
ସାକ୍ଷରତା ଆମର କାମଧେନୁ ନୁହେଁ ୧୧୩, ୨୨୪
— ପ୍ରସାର ୨୮୭
ସାକ୍ଷରତା-ସମସ୍ୟା ଭିନ୍ନ ସନ୍ଦର୍ଭରୁ ଆଲୋଚନା ୩୧୫
ସାତବର୍ଷ, ବୟସ ଓ ବୁଦ୍ଧିର ବିକାଶ ଦିଗରୁ ୩୫୮
"ସାତାରା ହୋ' ମ୍" ୪୨୦
ସାଧକଙ୍କର ସଂଖ୍ୟା ବଡ଼କଥା ନୁହେଁ, ଗୁଣ ବଡ଼ କଥା ୮୮
ସାମରିକ ଶିକ୍ଷା ୪୯୮
ସାମଲଦାସ କଲେଜ, ଭବନଗର ଫୁଟ୍‌ନୋଟ୍ ୫୧
ସାମବେଦ ୫୩୭
ସାମାଜିକ ଶିକ୍ଷା ୪୩୦-୩୭

ସାମ୍ୟବାଦୀ ମାନଙ୍କର ଦେଶକୁ
ଉଦ୍ୟୋଗୀକରଣ ୩୪୦
ସାର୍ଜେଣ୍ଟ, ମିଷ୍ଟର ୩୯୫
ସାର୍ବଜନୀନ ଶିକ୍ଷା ୧୫୨, ୧୭୮, ୨୩୮
ସାଲ୍‌ସବରୀ, ଲର୍ଡ ୧୮୧
ସାହା, ଜେ. ସି. ୨୩୮, ୩୧୮, ୩୨୦,
୩୩୨, ୩୩୫, ୩୩୭
—, ଫୁଲଗ୍ରନ୍ଥ ୨୭୮
ସାହିତ୍ୟ ହେଉଛି ପରିତୃପ୍ତ ଜୀବନର
ଚିହ୍ନ ୯୩
ସା ବିଦ୍ୟା ଯା ବିମୁକ୍ତୟେ ୨୨୯ ୪୦୪
ସିଂହ, ଲର୍ଡ ୬୫
ସିନ୍ଧ (ପ୍ରଦେଶ) ୧୮୪
ସିଭିଲିଆନ ଗୋଷ୍ଠୀ ୨୮
ସିଭିଲ୍ ସର୍ଭିସ୍‌ର ସଂଗଠିତ ଶକ୍ତି ୨୮୩
ସୀତା ୪୧୧
ସୀତାରାମଦାସ (ବିହାର) ୫୧୦
ସୂତାକଟା (ଖଦୀ ମଧ୍ୟ ଦେଖନ୍ତୁ)
୫୪, ୧୪୨, ୧୪୩, ୧୫୧, ୧୫୨
୧୬୩, ୧୭୮, ୨୦୪, ୫୩୮ ଯତ୍ରତତ୍ର
ସୂତାକଟା କୃଷିର ପରିପୂରକ ୧୪୬
— ମୋର କଳ୍ପତରୁ ୫୪
— ଓ ଚରିତ୍ର ୩୭୫
— ଓ ବିଜ୍ଞାନ ୧୭୨, ୧୭୩
ସୃଜନଶକ୍ତି ବିଷୟରେ ମନୁଷ୍ୟ ସଚେତନ
ହେବା ଉଚିତ କାରଣ
ତାହା ଭିତରେ ଭଗବତ୍
ସତ୍ତା କ୍ରିୟାଶୀଳ ୩୦୧
ସେକ୍‌ସପିଅର ୮୬, ୨୭୮, ୫୧୭
ସେଂଣ୍ଟ ମାର୍କ ୩୭
— ଷ୍ଟିଫେନସ୍ କଲେଜ ୪୮୦
ସେବାଗ୍ରାମ (ଉଆର୍ଦ୍ଧା) ୨୨୦
"ସେବାଘର" (ବସ୍ତିଆଶ୍ରମ) ୩୭୮
ସେବାରକଳା ୧୮୦-୮୩
ସେବା ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ ହେବ ୩୩୨
— ଶିକ୍ଷାର ଅଙ୍ଗ ୧୮୫-୮୬
— ନ କରି ମନୁଷ୍ୟ ରହିବା
କଠିନ ୨୩୨
ସେବା ହିଁ ଯଜ୍ଞ ୫୧୩
ସ୍କଟ୍‌ଲ୍ୟାଣ୍ଡ ୫୩୧
ସ୍କୁଲ୍-ସମୟ, ଦୈନନ୍ଦିନ ୨୮୬
(ସ୍‌ଟି) ଷ୍ଟିଭେନ ୫୩୫
(ସ୍‌ଟ) 'ଷ୍ଟୁଡେଣ୍ଟ ଶବ୍ଦର ଅର୍ଥ ୧୮୧
(ସ୍‌ଟ) ଷ୍ଟ୍ରାକ୍, କ୍ୟାପ୍‌ଟେନ୍ ୨୨୨
ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଅଲଗା
ଧରଣର ଶିକ୍ଷା ୪୧୦
ସ୍ତ୍ରୀ ଶିକ୍ଷା ୪୦୭
— ର ମହତ୍ତ୍ୱ ୪୦୮
— ର ସମସ୍ୟା ୪୦୯
ସ୍ତ୍ରିତପ୍ରଜ୍ଞ ଶିକ୍ଷକ ୪୦୪
ସ୍ୟାଡ୍‌ଲର୍ କମିଶନ୍
ଯେ ବୁଲି ବୁଲି ସମଗ୍ର ଭାରତ
ଦେଖିନାହିଁ ତାକୁ ୪୮୧
ସ୍ନାତକ କୁହାଯିବ ନାହିଁ ୯୧
ସ୍ନାତକମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ୮୭-୮୮
ସ୍ୱଚ୍ଛତା ଓ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟରକ୍ଷା ୨୦୪
ସ୍ୱଦେଶୀର ଅର୍ଥ ୩୧
ସ୍ୱରାଜ ୫୩୭
ସ୍ୱରାଜ ଅର୍ଥରେ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଶିକ୍ଷା ୫୦-୫୧
ଆତ୍ମବିନାଶ ପଥରେ ଚାଲିଥିବା
ଛାତ୍ରମାନେ
ସ୍ୱରାଜ ପାଇଁ କିପରି ଲଢ଼ି ପାରିବେ ? ୪୯୧
ସ୍ୱରାଜ-ସଂଗ୍ରାମ ଏକ ଯଜ୍ଞ ୫୩୧
ସ୍ୱାବଲମ୍ବନ ୧୪୪, ୧୫୧, ୨୪୭, ୩୮୨

ସ୍ୱାବଲମ୍ବନରୁ ଆତ୍ମସମ୍ମାନ ୧୯୨-୯୪
— ମହତ୍ତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଟେ ୯୪
— ମୌଳିକ ଶିକ୍ଷାର ଅସଲ ପରୀକ୍ଷା ୩୮୭
— ସରକାରୀ ଶିକ୍ଷରେ ନାହିଁ ୨୭୭
— ଅସଲ କଣସି ନୁହେଁ ୩୪୭
ସ୍ୱବଲମ୍ବୀ ଶିକ୍ଷା ୩୭୫-୭୭
— „ ରେ ଚରଖାର ଗୁରୁତ୍ୱ ୨୭୭-୭୮
ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ଶାସନ ଅର୍ଜନ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ, ଦାନରେ ମିଳିବ ନାହିଁ ୨୯
— „ ପ୍ରେରଣା ରହିବ ନାହିଁ ୨୭
ସ୍ୱାଶ୍ରୟୀ ଶିକ୍ଷା ୩୨୨-୨୭

ହ

ହକସଲେ ୧୧୨, ୧୩୦
ହଣ୍ଟର, ସାର୍ ଉଇଲିୟମ୍ ୩୭
ହରିଜନ (ପତ୍ରିକା) ୩୨୪
ହରିଜନ ବନ୍ଧୁ (ପତ୍ରିକା) ୩୨୪
'ହରିଜନ-ନିବାସ' ୪୦୪
ହରିଜନ ଉଦ୍ୟୋଗ-ଶାଳା (ଦିଲ୍ଲୀ) ୩୭୫
— ମାନଙ୍କ ପାଇଁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଅନୁଷ୍ଠାନ ୪୨୩-୨୪
— ମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଆବାସିକ ବିଦ୍ୟାଳୟ ୪୨୭
— ବିଦ୍ୟାଳୟ, ଆଦର୍ଶ ୪୨୭
— „ ପାଇଁ ପାଠ୍ୟ ୪୨୭
— ମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷା ୪୨୦
— „ ପାଇଁ ଗ୍ରନ୍ଥାଗାର ମାଗଣାରେ ୫୩୦
— ଶିକ୍ଷା ଓ ପୂର୍ବସଂସ୍କାର ୪୨୪
ହରିଜନ ଶିଶୁମାନଙ୍କର ୪୨୧
— ସେବକ ସଂଘ ଓ ୪୨୫,
— ବୋର୍ଡ ୪୨୭, ୪୨୮
ହରିନୋ ମାର୍ଗ…(ଭଜନ) ୫୩୯
ହରିଲାଲ ଗାନ୍ଧୀ ୭
ହରିପ୍ରସାଦ, ଡାକ୍ତର ୫୩୭
ହସ୍ତକର୍ମ ୩୪
ହସ୍ତମୈଥୁନ ୪ ୯
ହସ୍ତଶିଳ୍ପ ମାଧ୍ୟମରେ ଶିକ୍ଷା ୩୮୦
— ବୌଦ୍ଧିକ ବିକାଶ ପାଇଁ ୨୮୭
ହସ୍ତାକ୍ଷର ଏକ ସୁରୁକଳା ୨୦୪
ହସ୍ତୋଦ୍ୟୋଗଦ୍ୱାରା ଶିକ୍ଷା ୨୮୪, ୩୦୬-୭
ହାଇଦରାବାଦ (ଦେଶୀୟ ରାଜ୍ୟ) ୧୮
ହାର୍ଡିଞ୍ଜ, ଲର୍ଡ ୨୭
ହାତତନ୍ତ ୩୯୮
ହାଥୀ, ଜୟସୁଖଲାଲ ୨୩୦
ହାନୁମ୍, ମ୍ୟାଡାମ୍ ୩୪୫
ହିଗିନ୍ ବୋଥାମ୍ ୨୩, ୨୭
ହିଟ୍ଲର୍ ୩୪୪, ୩୪୫, ୩୪୭, ୪୯୭
ହିନ୍ଦ ସ୍ୱରାଜ (ବହି) ୯୧୩, ୧୧୫
ହିନ୍ଦୀ ଭାଷା ୪୭୯
ହିନ୍ଦୀକୁ ଗୌରବମୟ ସ୍ଥାନ ଦିଅନ୍ତୁ ୯୦୦
ହିନ୍ଦୁ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଭାଷଣ ୨୧-୨୯
— „ ଭାରତୀୟ ସଂସ୍କୃତିର ଜୀବନ୍ତ ପ୍ରତିମୂର୍ତ୍ତି ୯୮
ହିନ୍ଦୁ-ମୁସଲମାନ ଐକ୍ୟ ୧୭୯, ୪୫୨, ୫୩୮
— — ପ୍ରଶ୍ନ ୪୪୯, [illegible]
ହିନ୍ଦୁସ୍ତାନୀ (ହିନ୍ଦୀ ଓ ଫାର୍ସୀର ସମ୍ମିଶ୍ରିତ ଭାଷା) ଗୁଜରାତ ବିଦ୍ୟାପୀଠରେ ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ ୪୮

ହିନ୍ଦୁସ୍ଥାନୀ ତାଲିମୀ ସଂଘ ୨୫୦, ୨୭୭, ୨୭୮, ୩୯୧, ୩୯୬, ୩୯୮, ୪୦୪, ୪୦୫, ୪୪୭
ହିନ୍ଦୁସ୍ଥାନ (ସମ୍ବାଦପତ୍ର) ୫୩୨
— ଷ୍ଟାଣ୍ଡାର୍ଡ଼ ୪୯୮
ହୁଗୁଳି (ସହର) ୧୮୭
ହୁଗୁଳି ସୁହୃଦ୍ ସଂଘ ୩୭୫
ହୁସେନ୍, ଜକୀର ୩୩୪, ୩୯୮
ହୁଭାର୍, ପ୍ରେସିଡେଣ୍ଟ ୩୪୦
ହୃଦୟର ପବିତ୍ରତା ଅପରିହାର୍ଯ୍ୟ ୧୮୩, ଯନ୍ତଡନ୍ତ
— ଶିକ୍ଷା ୯, ଯନ୍ତଡନ୍ତ
ହୋ'ମରୁଲ୍ (Home Rule) ୧୧୩
ହ୍ୟାଣ୍ଡ ବୁକ୍, (ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କ ପାଇଁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶିକା) ୪୨୭
ହ୍ୟାଲିଡେ, ମ୍ୟାଡାମ୍ ୩୪୫